

ספר

ילקוט יוסף

ארבע תעניות

וקיצור הלכות אבלות

כולל: דיני ארבע תעניות, צום גדליה, עשרה בטבת, י"ז בתמוז, דיני תשעה באב. מנהגי בין המצרים ושבוע שחל בו, דברים שתיקנו חכמים לעשות זכר לחורבן, דיני קדושת הכותל המערבי, איסור הכניסה להר הבית, ודיני קריעה על ערי יהודה וירושלים והמקדש. וקיצור הלכות אבלות.

פסקי הלכות לפי סדר השלחן ערוך, במקורותיהם מהש"ס הראשונים והאחרונים, עד אחרוני זמנינו, בתוספת פסקיו של אמו"ר עט"ר פוסק הדור מרן רבנו עובדיה יוסף זיע"א

מסימן תקמט עד סימן תקסא

מאת: יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

שנת תשע"ט

עיה"ק ירושלים ת"ו



כל הזכויות שמורות למחבר

בכל ענייני הספר ניתן לפנות:

a0772249906@gmail.com

טל: 077-2249906

הקדמה

ב"ה. תמוז תשע"ט

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, תבענה שפתי תהלה להשי"ת על כל הטוב אשר גמלני, ועל אשר זיכני להניח ברכה בפני רבים, את סדרת הספרים "ילקוט יוסף" מ' כרכים, וג' חלקי "עין יצחק" וב' חלקי "שלחן המערכת", וב' חלקים של שו"ת "הראשון לציון", שטיפחתי בעמל וביגיעה בס"ד עשרות בשנים, וממקור קדוש יהלכון מדברי הש"ס הראשונים והאחרונים, הב"י, ש"ע ונושאי הכלים, עד ממעיין תורתנו הנובע של מרן אאמו"ר פוסק הדור זיע"א, בתוספת שיעורים שנאמרו בס"ד בישיבת "חזון עובדיה".



חלק מהלכות "ארבע תעניות ותשעה באב" נדפסו כבר בשנת תשמ"ז, בילקו"י מועדים, ועתה באו ענינים אלה בתוספת מרובה הן בהלכות, והן במקורות. והשתדלנו בס"ד להתייחס לכל פרט בעניני הצומות, להקיף את הנושא בפרטים רבים. ובפרט שלאחר שנים מהוצאת הספר ילקו"י מועדים, מרן אאמו"ר זיע"א חזר על כל הספר, והוציא לאור סדרת ספרים חזו"ע על המועדים, על בסיס הדברים שנתבארו בשנת תשמ"ז בילקו"י מועדים. ובהיות ואין בית מדרש בלא חידוש, נמצאו כמה חידושים נפלאים בספריו של מרן אאמו"ר, ולכן בשנים האחרונות חזרנו לכתוב על כל המועדים, והספר שלפנינו הוא האחד עשר בסידרה, בהם הרחבנו את הדברים מהש"ס והראשונים, עד לאחרוני זמנינו, בתוספת כל מה שנתבאר בחזו"ע על המועדים, הן במקורות ההלכה, והן בפרטי ההלכה. ובאנמת שבספרים חזו"ע בשפלנו זכר לנו, ומרן אאמו"ר אמר לנו כי התבסס הרבה על חיבורנו הנז', הן בהלכה והן במקורות הרבים, והן בסדר הדברים. ומה גם שיש דברים שמרן אאמו"ר כתב קצת אחרת ממה שנתבאר בילקו"י, כי אין יכולת בידי בן אנוש לכוין למה שאביו יכתוב בעוד שלושים שנה. וכדרכינו אנו מבטלים דעתינו מפני דעתו הרחבה.

ומאחר ובתשעה באב אין ללמוד תורה אלא בדברים הרעים, לפיכך ראינו לנכון לצרף לספר את "קצור הלכות אבלות", מתוך הספר "ילקוט יוסף" אבלות שיצא לאור במהדו"ק בשנת תשמ"ט, ומהדורא שניה בשנת תשס"ד. ולאחר שנים מרן אאמו"ר זיע"א כתב את ספרו חזו"ע על הלכות אבלות, ובשפלנו זכר לנו, וגם בזה אמר לנו כי התבסס הרבה על חיבור ילקו"י הל' אבלות, הן בהלכה והן במקורות

הרבים, והן בסדר הדברים. ובספר שלפנינו שילבנו את ההלכות מהספר חזו"ע אבלות, עם ההלכות הנוספות שנוספו בילקו"י, בטעמי ההלכה בקיצור נמרץ, והרוצה לידע את טעמי ההלכה ומקורותיה, יראה בילקו"י ובחזו"ע הנ"ל, דבר דבור על אופניו. [וכל הציונים שאציין לילקו"י, היינו למהדורת תשס"ד. ובישיבתנו הקד' חזון עובדיה, במשך שנים נהגנו למסור שיעור בליל תשעה באב אחר התפלה, וכן למחרתו בצהרים, בהלכות אבלות בפני תלמידי הישיבה, וצבור רחב. והיה בזה זיכוי הרבים לנצל יום זה ללימוד הלכות אלה שהם כמת מצוה שאין לו קוברים].

ואציב בזה מצבת זכרון לאדוני אבי עט"ר, רבינו ומאורינו, אור העולם ופלאו, רבן של ישראל, שר התורה, גדול הדורות האחרונים, מרן רבנו **עובדיה יוסף** זצוק"ל, שנלב"ע בג' מרחשון תשע"ד. לעד מלך, לאורו נלך, בתורתו נתבונן, נהגה חוקיו, ולא נסור מפסקיו, נהג כהוראותיו, נשתה ייניו ומשמניו, עד בקרוב נחזה פניו.

ואזכיר בזאת גם את נשמת אמי מורתני, הרבנית הצדקת מרת **מרגלית** בת זכייה ע"ה, שמידה היתה לי כל זאת, אם הבנים שזכתה להקים דור ישרים, ת.נ.צ.ב.ה.

ונות בית תחלק שלל, עזרתי בחיים מרת **רות** [לבית עטייה] שתחי', יהי רצון שנזכה יחד שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו עד עולם.

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית לישראל

שיחה לימי בין המצרים

[חלק מן הדברים מתוך שיחות שנמסרו במשך השנים בישיבת "חזון עובדיה".]

על מה אבדה הארץ

בגמ' נדרים (פא.) אמרו, אמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתי' מי האיש החכם ויבן זאת. דבר זה נשאל לחכמים, לנביאים, ולמלאכי השרת, ולא פירושוהו, עד שפירשו הקב"ה בכבודו ובעצמו דכתי' ויאמר ה' על עזבם את תורתי (ירמיה) וכו'. אמר ר"י אמר רב, שלא בירכו בתורה תחלה. וע"ש להר"ן שהביא בשם רבינו יונה החסיד שכתב, דלכאורה מה הכריח את רב לפרש שלא בירכו בתורה תחלה, אמאי לא פירש כפשוטו, עזבם את תורתו, שלא למדו תורה. ומפרש רבינו יונה, דאם באמת למדו, הרי זה דבר הנגלה לעין, והיאך חכמים ומלאכי השרת לא ידעו על מה אבדה הארץ? הלא מצינו שמלאך ה' הוכיח את יהושע על שלא למדו תורה בזמן המלחמה, כאשר ניצב בלילה לפני יהושע, וחרבו שלופה בידו, וא"ל, הלנו אתה אם לצרינו, וכמו שפירשו התוס' (מגילה ג.), לנו, תורה ציוה לנו, לצרינו, קרבנות המצילות מצרותינו. או לנו, שזו תורה שניתנה רק לנו, וגוי שעסק בתורה חייב מיתה, לצרינו, הם הקרבנות שמקריבים גם קרבן של צרינו. הקרבנות שמצילות אותנו מן הצרות. מיד וילן שם יהושע בעמק, שלן בעומקה של הלכה כל אותו הלילה. חזינן שהמלאכים יודעים עון ביטול תורה, א"כ אם הפירוש כפשוטו שלא למדו, למה המלאכים לא ענו זאת?

מכא זה פירש רב דהיינו שלא בירכו וכו', דהיינו שאכן עסקו בלימוד התורה, למדו תורה, קבעו עיתים לתורה, אך ברכת "אשר בחר בנו" לא היתה להם, ולכאורה מה הרעש? אטו תפילין בלא ברכה מעכב המצוה? הא אין הברכות מעכבות את המצוות! ועד כדי כך שבגלל זה תאבד הארץ? עד כדי כך?

אלא בתפילין אין לו תענוג בהנחתם, לכן אין הברכה מעכבת, משא"כ בתורה, יש תענוג גדול בלימוד התורה, בקושיות ותירוצים, ובחכמה הנפלאה שבה, וגם בדברי האגדה, ואילו הם למדו את התורה להבדיל כמו שלומדים חכמה יונית, ח"ו, וכפילוסופיה באוניברסיטה, והרי מטרת התורה ללמוד וללמד לשמור ולעשות וכו'. המטרה: לקיים את כל דברי התורה הזאת, וזה לא היה להם בזמן חורבן הבית, והוא בגדר לימוד תורה שלא לשמה שלמדו לשם השכלה וידע, ולא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

וכיון שכך, איך ידעו מזה מלאכים וחכמים? הרי זה דבר שרק בוחן לבות וכליות כהשי"ת בלבד ידעהו.

ברמב"ם (בתשובה בסוף אגרת הרמב"ם, ובספר פאר הדור. וע' גם בחידושי המהרש"א, ובחתי"ס נדרים פא.) פי' שלא קיימו מה שנאמר בפרק בני העיר, כל ת"ח שמברך לפניו כהן ע"ה, אותו ת"ח עצמו חייב מיתה, והיינו שהת"ח לא בירכו "בתורה" (כיכדו ת"ח) תחלה, ומניחין לברך לפניו כהן ע"ה. והיינו דדריש ליה הכא מלא הלכו בה שהרואה ת"ח שפל לפני ע"ה, אומר אין נחת רוח בתורה, כפרש"י שם. והוי מדה כנגד מדה, שאין מצויין בני ת"ח להיות ת"ח. ועל אף שידוע מעלת הענוה וביזוי הגאווה, עד שאמר ה' יתעלה, אין אני והוא דרים במחיצה אחת, עכ"ז, כאשר ת"ח שותקים כאשר מזלזלים בתורה שלמדו, ולא אותם עצמם, ע"ז אבדה

ארץ, כי אז מתגלה שגם הת"ח לא היתה לו הערכה לתורה שלמד, שלא התכבד בה, ולא לימד את ע"ה לכבד התורה, בכעין מ"ש כמה טיפשאי הני בבלאי, דקמי מקמי דס"ת וכו'. ובגלל חוסר הערכה לתורה הקדו' נחרב הבית. הרי נאמר ות"ת כנגד כולם.

והנה הכרת טובה הוא ביטוי והערכה לפעולת הטובה, וככל שמעריך יותר כך באה הודאה, תודה, תודה רבה, אסיר תודה לך, וכו'. כגודל המתנה והטובה כך ההודאה. וכן לגבי ברכת התודה, שלרוה"פ היא מה"ת, [כ"כ בשאג"א]. והתורה צייתה לברך עליה, כי רצונה שנדע ונכיר שהיא מתנה גדולה וחשובה כ"כ שצריכים להודות עליה. וגם להרמב"ם והש"ע דברכה"ת מד"ר, יש בה ברכת ההודאה על המתנה הנפלאה במתן תורה"ק. ומה שלא בירכו בתורה תחלה, מוכח שלא הכירו בערך המתנה וחשיבותה, ואע"פ שלמדו תורה, והכירוה, אך מאחר ולמדו שלא לשמה, לא העריכוה נכונה. [וע' ב"ח סי' מז שלמדו רק למעשה בלא לימוד ממש]. ורואים מכאן, דמה שלא הכירו בערך התורה, ע"ז קורא הקב"ה על עזבם את תורתו, זה נקרא עזיבת התורה. יתכן ואדם ילמד תורה, אך אם אין לו תודעת חשיבות לימוד תורה והערך שלה, אין לך עזיבת תורה גדולה מזו. לא העריכו את הזכות שנפלה לידם לעסוק בתורה, ולא שמחו על כך שהקב"ה בחר בנו מכל העמים, והבדילנו מהם ומכל המונם.

ועוד, דאפשר שמה שלמדו תורה, סברו שיש ללמוד התורה כדי לקיים המצוות, ותו לא. כדרך הנשים הלומדות תורה רק בכדי לקיים, שהרי מקרא מלא צוות, ולמדתם אותם את בניכם, ולמדו בפרק קמא דקידושין, בניכם ולא בנותיכם. ולישנא דגמ' דייקא: שלא בירכו בתורה "תחלה" ברכה ראשונה שהיא ברכת אשר בחר בנו מכל העמים, ולא העריכו ושמחו די ע"מ שנבדלו מכל העמים, וע"ז אבדה הארץ.

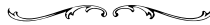
והיינו שהיו סבורים דלימוד התורה אינה מצוה מצד עצמה, רק עיקר מה שצריך ללמוד הוא כדי לידע היאך ומה לעשות, והעיקר הוא העשייה. והא דאמרי' במנחות (מב.) דכל מצוה דעשייתה גמר מצוה, כגון מילה מברכים עליה, וכל מצוה שאין עשייתה גמר מצוהה אין מברכין עליה. ומש"ה לפי דעתם לא היו מברכים ברכה"ת כיון דאינו גמר מצוה. והנה העונש הוא מדה כנגד מדה, דהרי ידוע שא"א לעולם בלא בסם ובלא בורסקי, וכן א"א בלא תלמידי חכמים ובלא העוסקים בתורה באומנותם, שעליהם העולם עומד. ואי נימא דעיקר הלימוד הוא רק משום לידע היאך לעשות, הרי שוין הם אם הוא לומד בעצמו או אחר לומד, והוא עוסק בפרנסה והאחר יגיד לו היאך לעשות, שלדבריהם הלימוד הוא כמו עשיית תפילין, שיכול לשכור לו אחר. וכ"ה בלימוד. משא"כ אם הלימוד הוא עצם המצוה הא לא שייך לומר שיהיה סגי בלימוד של אחרים, דהחיוב מוטל על כל אחד ואחד. וכיון שלא בירכו בתורה תחלה בא להם העונש שהתורה אינה מוחזקת אצלם רק הולכת מאדם לאדם אחר, כיון שלדעתו אין שום נפ"מ אם הוא או אחר לומד.



והנה בה"ג העתיק בתחלת חיבורו את ברכה"ת מלה במלה, והיתה כוונתו בזה לפי שאמרו בנדרים (פא.) ע"מ אבדה הארץ וכו', על שלא בירכו בתורה תחלה. ובפתיחה לבעל תוספות יו"ט על המשניות כתב, אמר יו"ט, ראה ראיתי שתי ראיות, אחת להגאון בה"ג שבתחלת הלכותיו התחיל וכתב ברכה"ת מלה במלה, ואין זה כי אם כלפי מה שאמרו חכמינו ז"ל בנדרים (פא.), שלא בירכו בתורה תחלה, על כן כמזהיר וכמזכיר כתבם בראש חיבורו, שכל

הפותח לספרו יבין לאשורו, שיברך בתורה תחלה. ע"כ. וכתב הצ"ח, כוונת הבה"ג היתה לפי שעיקר תכלית הלימוד הוא ע"מ שיהיו הדברים על לבבו לזכרון, ולא ישכחם, כי השוכח מה תועלת לו בלימודו, ולדעתי ברכה"ת היא סגולה נפלאה שלא ישכח אדם את תלמודו, וסמך לזה מאי דאיתא בנדרים, אמר ר"י היה משה רבינו ע"ה לומד תורה ומשכחה, עד שניתנה לו במתנה, שנאמר ויתן אל משה וכו'. הרי שאם התורה היא של הלומד במתנה, אינו משכחה. ובמס' ע"ז אמר רבא, בתחלה התורה נקראית על שמו של הקב"ה, ולבסוף נקראת על שמו, שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה.

ובספר דברי מנחם (לרבי מנחם מרדכי מסאלוניקי, סי' א') פירש, דברכה"ת עשאוהו חכמים כברכת הנהנין שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, וע"י שהאדם מברך ברכה"ת תחלה זוכה להיות התורה שלו, ונקראית תורתו, תורה דיליה, דקונה אותה קנין גמור. והנה נודע דקי"ל בדין נחלה שאין אדם מוריש לבניו דבר שאינו שלו, וא"כ ע"י ברכה"ת תחלה זוכה וקונה קנין התורה ונקראת שלו, וממילא בדין הוא שינחילנה לבניו אחריו, ולכך מי שאינם מברכים ברכה"ת תחלה אינם זוכים לבנים תלמידי חכמים, כיון שהוא לא זכה כדין, איך יזכה לבניו דבר שאינו שלו.



הנביא ירמיה מדגיש "אבדה" הארץ, כי "חרבה" אפשר שוב לבנות, וכאן "אבד" לגמרי, כי העיקר לא בבנין קירות ולבנים, אלא בסילוק השכינה מישראל, שזה נאבד מישראל, כמבואר בפרקי אבות פ"ה, י' נסים נעשו לישראל בביהמ"ק, מעולם לא הסריח בשר קודש, לא נראה זבוב בביהמ"ק, לא כיבו גשמים את עצי המערכה, לא ניצחה הרוח את עמוד הענן, לא הזיק נחש בירושלים וכו'. וזה מפני השראת השכינה שהיתה במקום.

כיום, בעוה"ר יש הסתר פנים גדול ואיננו מרגישים בחסרון, כעיוור שלא מכיר בחסרונו, שאינו יודע צבע מהו. אנו אמנם שמחים שהכותל המערבי חזר לידינו, ירושלים נבנית והולכת, אך זה בגדר מחליף פרה בחמור, לעומת מה שהיה לנו.

בזוהר חדש (פר' ויצא) נאמר, פעם אחת ראו חכמים את רבי אלעזר בן ערך שהיה יושב ובוכה, וכשנשאל לפשר הדבר, אמר, אני בוכה על אבן השתיה שבתוך ביהמ"ק, והמש"ך: הוי אבן הקדושה העולה על כל קדושה! היאך עתידים אומות העולם לזלזל בך, ולהושיב מתייהם הטמאים עליך, לטמאות המקום המקודש, כי אנכי הרואה שעל אבן השתיה עתידין לתת האומות את פגרי מתייהם, מי לא יבכה על כך, אוי לאותו הדור שיתרחשו בו דברים אלה! וכתב ע"ז בספר אלה מסעי (דף י"ב), ועינינו הרואות שחזיון נבואתו של רבי אלעזר בן ערך נתקיים כעת בעוה"ר, שהישמעאלים מכניסים מתייהם קודם קבורה על אבן השתיה, שהיא בכיפת קודש הקדשים. (וכ"ה בספר חיבת ירושלים עמ' רס"ד, רס"ה). היש לך בזיון וחורבן ושממה גדולים מאלה? ע"ז היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. וכבר אמרו חז"ל בירושלמי (יומא פ"א ה"א): כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו הוא החריבו.

משל למה הדבר דומה, לבן שטעה עם אחיו ואביו אכלו מרוב רעב עשבים, ונתקלקלו מעיהם, עד לאחר כמה ימים בא הבן בשמחה לאביו שבי"ה אכל עשבים ולא קרה לו מאומה, ובכה, שמעיו כבהמה נידמו, וקודם היה כאדם, וכעת נטשטש ההבדל. כך אנו לא מרגישים מה הפסדנו בחורבן ביהמ"ק.



ובאמת שת"ב אינו כשאר תעניות, בו יש תוספת, מלבד הצום, גם "אבלות", בשאר צומות נאמר, את שקם ואת תעניתם לא נאמר וכו', והעיקר שישוּבו בתשובה כמ"ש הרמב"ם לטעם התעניות. ובת"ב, לכאורה, צריך מלבד הצום ממש אבלות, ואמנם גם בת"ב סיבת האבלות לא רק על העבר אל על העתיד, לשוב בתשובה, כי לכך מעוררים הקינות של האבלות, וכמ"ש הרמב"ם בהל' אבלות כי המתאבל ואינו שב בתשובה, ה"ז אכזריות על עצמו, שאינו מרחם על עצמו לשוב, מבחינת והחי יתן אל ליבו, וכמ"ש בירמיה על קינות החורבן, מה יתאונן חי גבר על חטאיו, שזה מטרת הקינות. והוא שאמר ר' יוחנן בגמ', אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו יפול ברעה. ופרש"י, היינו שרואה הנולד, ודואג על העתיד שלא יבוא תקלה ממעשהו. בזה יל"פ ענין ענותנותו של זכריה בן אבקולס החריבה וכו', ומבואר במדרש שזכריה היה בין החכמים שראו המעשה עם בר קמצא, ולא מיחו בידו. והיינו שלא ראה הנולד מה יכול לצאת מזה, [כי לכאורה הדברים סותרים האם כוחה של בושא של בר קמצא החריבה את ביתנו, או ענותנותו של זכריה, וע"כ לפרש ששניהם קשורים זב"ז. ודו"ק] ובגמ' נאמר שהיו כרכים מלאים צדיקים ונענשו שלא התאבלו על ירושלים.

על הפסוק בירמיה (טז, יב), אותי עזבו ותורתי שמרו, אמרו בירושלמי (חגיגה פרק א, ב), וכן במדרש איכה (וילנא, פתיחתות), אמר הקב"ה הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירה למוטב. ר' הונא אמר למוד תורה אע"פ שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ויש כאן ב' תביעות לעם ישראל. האחת, למה עזבתם אותי? למה עזבתם את התורה, כי יכולה להיות בהחלט מציאות עזיבת ה', אך המשך הלימוד, ומאור התורה מחזירה למוטב. כשעוזבים את התורה מגיעה התביעה לעם ישראל, שזו העזיבה של הקב"ה.

ובביאור ענין אומרים שהמאור שבה מחזירה למוטב, יש לציין בזה למילואים לאדר"נ עם ביאור הגר"א מהדרו' מאורי אור, משם הקדמת הדברי יחזקאל (ברשטיין, עמ' תכו) שכתב, על מה שאמרו בגמ' נדרים פא. על מה אבדה הארץ וכו', ואמרו בילקוט ירמיה, אותי עזבו ותורתי לא שמרו, הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו שהמאור שבה מחזירה למוטב, והיינו משום דעיקר ת"ת הוא כשזוכה להשיג ולהסתכל במאור שבה, ור"ל החכמה והדעת המביא לידי המעשה? כדכתיב ולמדתם ועשיתם, וזהו מה שאמרו בברכות ת. אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפי' המשניות, ע"ש באורך. ע"כ. הרי דמה שאמרו המאור שבה מחזירה למוטב היא בלימוד שמביא לידי מעשה, והיינו לימוד ההלכה.

ואמנם עדיין צריך להבין, דלכאורה מה הרעש שאבדה הארץ, שלא בירכו וכו', הרי כיון שילמדו תורה, האור שבה יחזירם למוטב. רואים מכאן שאפי' אם לומדים תורה, אך לא מכירים בחשיבותה, אין "מאור שבתורה", ותורה כזו לא יחזרו למוטב. כי לימוד תורה בלי חשיבות לימוד התורה, היינו עזיבת המאור שבתורה, וע"ז נא' על עזבם את תורת. כי התורה אצלם כמו להבדיל חכמה יוונית שנהנים מהחכמה אבל לא ליישום. אך אם לא עזבו את מאור התורה, חשיבותה וערכה, עדיין נקרא תורתי שמרו.

ונודעים דברי מרן החיד"א דמה שאמרו המאור שבה מחזירה למוטב, היינו לימוד אגדות חז"ל המחזקים לאמונה ע"י הכרת ערך התנאים והאמוראים.

והנה בפסוק נאמר, ועוזבי ה' יכלו, והיינו כליה מתוצאה של עזיבת ה', כשלמדו תורה בלי נועם ומאור, לא העריכו, לא הרגישו שזה הדבר היפה, הנשגב, הנעלה, והמהנה ביותר,

שאינן נעלה ממנו, אין הישג בחשיבות בן תורה, בזה באה סיבה של כליה ח"ו. אבל אם למדו תורה, הגם שהיו עוזבי ה' לא היו נקראים כך, שעתידיים לחזור.

מכאן למדים יסודות בסיסיים ללימוד תורה, ערך וחשיבות לתורה"ק, וזה קב"ה חדי וכו'. כבר אמרו חז"ל על כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה ב"י דברות, נתמלא העולם כולו בריח בשמים. כך נתקבלה התורה, בבושם וריחות טובים, וכך אנו צריכים לקבל את התורה מידי יום, בלי עונג והנאה אין קבלת תורה. אחד מתלמידי הסבא מסלבודקא מדייק מהגמ' שלא בירכו בתורה "תחלה", כי בנוסח ברכה"ת בתחלה אשר בחר בנו וכו', ולבסוף אשר נתן לנו וכו'. והנוסח מלמדנו, בכל עת יהיו בעיניך כחדשים, הגם שניתנה בעבר, וזוהי הערכה והיה אם שמוע וכו' בכל יום יהיו וכו'. ללמוד תורה כדבר שניתן מחדש, לא כישן. וע"ז אמר "עזבם את תורת"י שלא הרגישו "בתחילה" בחידוש שהתורה צריכה "להתחיל" כביכול מחדש כל יום, כדבר חדש. אין זה הידור בלימוד תורה, זה גדר במהות הלימוד, וע"ז עד כדי כך נאמר על עזבם את תורת"י. תנאי יסודי ובסיסי. ואם חסר הרגשת החידוש והנועם, חסר החביבות שבתורה, בזה שורש החורבן.

ובאמת איך מרגישים בחידוש התורה, בהרגשה ולא בידיעה בלבד? לא די תודעה שכלית, אלא הרגשה, שכל שיעור ששמע ישמח בזה כיום נתינתה מסיני, שע"ז אמרו "דברים שמחים ומאירים כיום נתינתם מסיני" כמו מעמד הר סיני, איך הדרך להגיע לזה? בגמ' ברכות סג: פתח ר' יהודה בכבוד תורה, הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וכו'. ע"ש. אם עושה תורתו עראי, בזה מרגיש שאין חיות וחדות בתורה, וזה מעמסה ח"ו, תורתו קרעים קרעים, זורע ומשלח מים לסוחפם כשקובע עצמו לתורה, בהתמדה, לא כמעמסה, יכול להגיע להרגשה של "חביבה תורה על לומדיה כיום נתינתה מסיני". על לומדיה בכל יום ויום.

המהר"ל מבאר הגמ' שבנדרים הנ"ל נאמר שלא בירכו בתורה "תחלה", ומשמע שברכה אחרונה בירכו, אך תחלה, ברכת אשר בחר בנו זה לא בירכו, כי היה חסר להם את הערך לתורה. אשר בחר בנו מכל העמים, ראשית סגולתה של ישראל, ברכה ראשונה מדברת בחשיבותו, סגולתו, רוממותו וייחודו של ישראל, שכחו את היחודיות של עם ישראל. ידעו שהתורה חשובה, אך סברו שאנו ככל העמים, ונוסף לנו תורה. ולא ידעו שאנו העם הנבחר. אתה בחרתנו מכל העמים. לא הרגישו את אשר בחר "בנו", והייתם לי עם סגולה מכל העמים, יהודי למעשה שונה מעצם בריאתו, ונשמתו חצובה ממקור עליון, לכן יהודי שחטא יהודי הוא. וחוסר ידיעה זו גרם לחורבן. הבחירה לא נובעת מהתורה, נבחרנו לעם המיוחד עוד קודם מתן תורה. שקודם לכן הקב"ה אומר שלח עמי ויעבדוני, בני בכורי ישראל, ובמצרים הוציאנו גוי מקרב גוי, מה הללו עובדי ע"ז, אף הללו עובדי ע"ז, ואם חסר יסוד זה, אם חסר הכרת ערכו וסגולתו של יהודי, אזי מגיע החורבן.

אמנם גם בלי התורה יש לעם ישראל ייחוד וקדושה ממקור עליון, אוצר חביב, עם סגולה, בעלי מידות, כי ידעתיו אשר יצוה את בניו אחריו וכו'. נשמותיהם של ישראל היא ממקור גבוה מעל גבוה, ולא ככל האומות, אורייתא ישראל והקב"ה חד הוא. יש לדעת חשיבות והכרת ערך ייחוד ישראל, וערך התורה, וזה היה חסר בזמן החורבן. המהר"ל כותב שסגולת התורה, היא ערכיותו של ישראל. הא בהא תליא.

ובאמת את התורה לומדים לא כמו שלומדים מקצוע, עצם הלימוד הוא המצוה, ויש בזה גם ללמוד וללמד לשמור ולעשות. התורה נותנת דרך חיים ללומדיה. אצל גדולי אומות

העולם לימוד חכמה אינה משנה את התנהגות האדם, ידוע מה שמסופר על אריסטו שהיה אוכל ארנבת חיה, ואמר להם כעת אני לא אריסטו. [אף שהרמב"ם כ' עליו שהיה קרוב לנבואה]. ונשים לב, המדען הנודע מר איינשטיין היה מדען ומרצה עצום, ראו אותו פעם יוצא לרחוב עם בגד שינה, כי אצליהם זה היה חכמה. אין הלימוד שלהם משנה את התנהגות האדם. בעת הרצאתו היו יושבים לפניו מאה פרופסורים ובקושי היו מבינים אותו חמשה. אבל התורה שלנו אינה כן, ילד קטן לומד חומש בראשית, ומבין לפי שכלו, גדול יותר לומד רש"י על החומש, גדולים יותר מעמיקים יותר לפי שאר המפרשים. והמקובלים מגביהים עוף בלימוד חכמת הסוד. כל אחד מוצא בה את הבנתו. התורה, אינה רק חכמה אלא "חכמתכם", קנין שלכם, ודרך חיים, וכל הפורש ממנה כפורש מן החיים, לחיים אין הפסק, כך לתורה אין הפסק. לא אחת שואלים בן תורה כמה שנים אתה בישיבה, כשעונה עשר או עשרים שנה, שואלים אותו מתי תסיים, האם עדיין אין לך תעודה. והאמת שהתורה אינה כאוניברסיטה, אלא "שבתי בבית ה' כל ימי חיי". וזה מש"כ אחת שאלתי - אותה שאלה, שהיא רק אחת, אותה אבקש, כי הנה בדברים גשמיים כל שנה יש דרישות אחרות, ברוחניות אותה בקשה כל ימי חיי, אחת היא, שבתי בבית ה', ואז לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

ובזה מפרש החזקוני, מה שאמרו בגמ' (מגילה כז:): שאלו תלמידיו את רבי זכאי, במה הארכת ימים? ולא שאלו עליו, אלא שאלתם היתה איזה מצוה האריכה אצלו ימים, שפעמים זה מקרה של התעלות ושוב יורד. וכך היה גם אצל אברהם שהמלאכים אמרו לו "כך נעשה כאשר דברת" שבירכוהו שיתמיד בחסד כל ימי חיי "כך תעשה". שראו שאברהם רץ, מתחנן, מחפש חסד, ולכן אמרו שיעשה כן תמיד. וזה שאומרים יישר כת, שיהיה כח לעשות כן תמיד. וכן זה מה שאמרו לעולם יהא אדם ירא שמים וכו', לא התעוררות זמנית אלא לעולם.



ויש להוסיף, כי יתכן שבירכו בכל בוקר ברכה"ת עם ברכה"ש, אלא הביאור הוא כך, כי ידועה השאלה אמאי אנו מברכים על סוכה בכל פעם שאוכלים בסוכה ברכת לישב בסוכה, ואילו ברכה"ת אנו מברכים רק בבוקר, וביאר הרב בית הלוי, בסוכה כשאדם יוצא מהסוכה הרי הסיח דעתו ממנה, ולכן כשחוזר לישב בה חוזר ומברך. [מסעודה לסעודה]. אך בתורה אדם צריך להיות כל הזמן שקוע בלימוד, וגם כשהסיח דעתו כשהולך לאכול או לישון, דעתו על התורה ואינו פורש ממנה, וזה מראה על חשיבות התורה אצל האדם. וזה הפירוש שלא בירכו בתורה תחלה. שלא היתה דעתם על התורה, אלא הסיחו דעתם ממנה, שלא ראו בזה חשיבות ויחודיות.

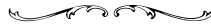


והנה בגמ' (יומא ט:): אמרו: "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני ג' דברים שהיו בו, ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים, אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים".

הרי לנו עד כמה גרועה היא שנאת חנם בין בני ישראל, עד ששקולה היא נגד ג' העבירות החמורות, והיא היא שהביאה לחורבן הבית ולגלות הנוראה בה שקועים אנו בעוונותינו הרבים.

ומזדה טובה מרובה, שאהבת חנם בין איש לרעהו והבאת שלום ואחדות בקרב בני ישראל בוודאי שאין לך מעלה גדולה מכך, וכאשר נתחזק בענינים אלו בוודאי נתקן את הפגם הנורא שאירע בעת חורבן ביהמ"ק, והשי"ת ימהר לגאלנו ולבנות את ביהמ"ק השלישי, והזמן גרמא במיוחד בימים אלו להתחזק ולחזק ענין האחדות בין בני ישראל.

ואיתא במסכת כלה רבתי פ"ה: מתיבין תיובתא למילי דר' יוחנן, מפני מה חרבה ירושלם, בראשונה מפני ע"ז, ובאחרונה מפני שנאת חנם, הא לית בה תרתי, אמר לך ר' יוחנן, האי הקב"ה דקאמר הכי, אותי עזבו, מה טעם, דתורת לא שמרו, הא אילו תורת שמרו, אותי לא עזבו, ואי משום דקא מקשית בית שני, שאני שנאת חנם דחמיר טפי מע"ז, ומנא לך, דכתיב חבור עצבים אפרים הנח לו, בזמן שהם מתחברין, ואפי' לעצביהם, הנח להם, חלק לבם עתה יאשמו. א"ה בראשון אמאי, שאני בית ראשון דהוה מאריך להם הקב"ה מימות רחבעם. תנו רבנן, כל השונא לחבירו, כאלו הורגו, שנאמר וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת, הא אילו היה ספק בידו, היה הורגו.



וכבר שאלו, שהרי בזמן החורבן הבית הראשון היה בהם ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים (יומא ט). ובזמן הבית השני היה בהם שנאת חנם, וא"כ מה השאלה על מה אבדה הארץ, וכיצד זה לא ידעו החכמים להשיב. והר"ן כתב ליישב, דאה"נ ביהמ"ק נחרב משום ג' עבירות חמורות, אבל הסיבה שהגיעו לידי ג' עבירות חמורות אלו הוא מחמת הזלזול בדברי תורה, שלא בירכו בתורה תחילה. ומהר"ם אלשיך תירץ, ע"פ משל לאחד שהיה מנגן תמיד לפני המלך, שהיה איש ריב ומדון, והמלך היה מעביר על פשעיו, עד שנחתכה ידו ע"י שכנגדו, אז פקד על כל פשעיו. וכן התורה יש בה נחת רוח להבורא יתב', כמו שאמרו יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים, וכל חפצים לא ישוו בה אפי' כל המצות שהם חפצי שמים אינם שוים כדיבור אחד מדיבור תורה (ירושלמי ריש פאה). וכל זמן שעסקו בתורה היה הקב"ה אומר הלואי אותי עזבו ואת תורת שמרו, שהמאור שבה מחזירם למוטב, ומשהניחו ת"ת פקד עליהם על הכל.

והיינו, איך הגיעו למצב זה של ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים, ע"ז נשאלה השאלה על מה אבדה הארץ, והתשובה היא, ברגע שלמדו תורה בשביל חכמה בלבד, לא בשביל לקיים, למדו תורה לא מתוך הערכה ושמחה שזכינו לחכמה נפלאה זו, זה היה המקור שמכח זה הגיעו לע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים. ובזה גם המאור שבה לא יכול להחזיר למוטב. ובודאי על ג' עבירות הנ"ל לא היה החורבן, דהתורה היתה מגנת, וכמשל המנגן הנ"ל. אמנם אימתי לימוד התורה מגן, אם לומדים מתוך חשק הערכה ושמחה, אמנם הם לא היתה להם הערכה ושמחה שזכו לתורה"ק, עד שלא בירכו בתחילה והיתה ככלי אין חפץ בו, ולכן התורה לא הגינה עליהם.

ביאור ענין האבילות על החורבן

ויש להתבונן, מדוע עם ישראל קדושים, העם הנבון והחכם, מתאבלים קרוב לאלפים שנה על חרבן ביהמ"ק, ולכאורה מה יעזור הבכי והאבל על דברים שהיו וחלפו, האם לא טוב יותר שנסה לשכוח את העבר הכואב, ולהיות עם הפנים לקראת העתיד.

שאלה גדולה זו שאל כבר אחד מגדולי חכמי אומות העולם, כמו שהביא בספר "לב אליהו" (סוף ח"א שביבי לב עמ' קנה) מספר "תורת העולה" להרמ"א על הפילוסוף אפלטון, שחי בתקופת חורבן ביהמ"ק הראשון, בעוברו ליד "הר הבית", על חורבות ביהמ"ק וירושלים, ראה את ירמיהו הנביא ע"ה יושב ובוכה מרה. "ע"מ אתה בוכה?! " שאל אפלטון הרשע. השיב ירמיהו הנביא ע"ה, "על הבית הקדוש אשר היה לשריפת אש". אמר לו אפלטון שתי שאלות יש לי לשאול אותך. האחת, "כיצד נאה לחכם כמוך לבכות על עצים ואבנים. ושאלה שניה, כיצד נאה לחכם כמוך לבכות על העבר, שאין ראוי לאדם חכם לבכות על חלב שנשפך, שמה יועיל הבכי לתקן את העבר, והרי ביהמ"ק נשרף ואיננו. ענה לו ירמיהו, אכן אתה פילוסוף גדול, אמור נא לי בבקשה כהוגה דעות, האם יש לך שאלות וחקירות בפילוסופיה, שטרם הצלחת לפתור אותם? "ודאי", ענה אפלטון הרשע, ושטח לפני ירמיהו הנביא ע"ה כמה וכמה מתהיותיו וספקותיו. במקום ענה לו ירמיהו תשובות מקיפות על כל אותן בעיות סבוכות שאפלטון התחבט בהן כבר שנים רבות. נדהם אפלטון מעומק הבנתו וידיעותיו של ירמיהו הנביא, והוא פנה אליו בהשתאות: "מהיכן שאבת את החכמה המופלאה הזאת?! " ענה לו ירמיהו: את החכמה הזאת, ועוד הרבה יותר מכך, שאבתי מן העצים והאבנים שעל חורבנם אני מקונן. לא עצים ואבנים אבדו לנו, כי אם מקור חכמה וקרבת אלוקים מופלאה. אולם לשאלתך השניה - מדוע בוכה אני על העבר, לא אענה לך, כי רק יהודי יכול להבין את התשובה על שאלה זו, ואילו אתה לא תבין לעולם תשובה על כך.

ומה באמת התשובה לשאלה השניה, ההסבר הוא, כי משמעות האבילות שלנו על ביהמ"ק היא לא סתם בכיה על העבר שאיננו, אלא תיקון לשורש החסרון, ושיבה אל המקור, החורבן בא מחמת חורבן בלב, שהלב טעה אחר יצרו והעדיף תאוות מדומות, חלף העונג האמיתי לאין שיעור של קרבת השי"ת ואור פניו ית', וכאן בשעת האבילות על החורבן, אנחנו עוצרים את שטף החיים, להתבונן כמה רע ומר מי שעוזב את השי"ת, כמה הבל הבלים הם כל הנאות העוה"ז, שהכל דמיון מפותח, שבין רגע פורח ואיננו, ואז אנחנו מחזקים את הקשר בינינו לבין אבינו שבשמים, לכן הבכי שלנו איננו רגש ללא תכלית, אלא בכייה של השתוקקות וצפייה, געגועים לאבינו שבשמים. ואם יש מחסומים החוסמים אותנו מלהתקרב אליו, ע"י העלאת זכרונות יפים מהנועם שהיה לנו באמת בזמן ששרתה השכינה הקדושה בתוכינו, אנחנו מעוררים את הלב, למצוא את הכיוון הנכון, ולהחליט שבאמת אנחנו רוצים את השי"ת, וכמו שכתוב (דברים ד) "ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת, כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך". וכאשר אנו מתעוררים להתעצם במוטל עלינו, כדי לשוב לאור פניו של השי"ת, בתשובה בתורה ובמעשים טובים, נזכה לזה באמת.

ולפ"ז בכייתנו על העדר גילוי השכינה בביהמ"ק, זוהי בחינת אין מקבלים תנחומים על החיים כשיודעים שהאבד הוא בחיים, לפי שחורבן ביהמ"ק זהו לא דבר שחרב ומת ואינו, שאז מקבלים תנחומין על המתים, אלא זהו דבר שאבד והינו חי וקיים, ויודעים אנו בקיומו, ויכול להמצא ולחזור בכל רגע ורגע, הרי שאין שייך תנחומים על אבידה שכזו.

אך האמת היא אף יתרה מזו, שרז"ל הקדושים גילו לנו, כי כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, לא אמרו יזכה ויראה, אלא זוכה ורואה לשון הווה, שתיכף ומיד הוא זוכה בזה, שכאשר לבו נטהר מבקשת הבלי עולם הזה המתעתעים, ומבין את האמת הברור, שאין טוב ונעים ואושר אמיתי כמו קירבת ה', הוא כבר עתה זוכה לקירבת השי"ת.

ביהמ"ק הוא מקור השראת השכינה לעולם כולו, וממנו ירד לכל העולם שפע רוחני ושפע גשמי, וגם הגויים נהנו מן השפע הזה, כפי שאמר רבי יהושע בן לוי, אילו אומות העולם היו יודעים מה ביהמ"ק נותן להם, היו מקיפים אותו שומרים כדי לשומרו! ועם ישראל על אחת כמה וכמה. ביהמ"ק היה חיבור ישיר בין עם ישראל לקב"ה, ובחורבנו בטלה מאתנו קרבת אלוקים זו. מצבנו ללא ביהמ"ק הרוחני ירוד מאד ביחס למצבנו בבניינו, כפי שאמרו חז"ל "מיום שנחרב ביהמ"ק, נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים" (ברכות לב:). "מיום שנחרב ביהמ"ק וגלינו מארצנו, ניטלה עצה ממנו" (מגילה יב:). "מיום שנחרב ביהמ"ק נגדעו אלופי עצה, והדעות משובשות, והלב אינו קיים על בוריו, והולך אחר מראית העין" (זהר רות פח:).

וע"י חורבן ביהמ"ק הפסדנו חיים אמיתיים שאין שייך להם כל תחליף בכל הנאות עוה"ז. וע"ז היה דווה לבנו, על אלה חשכו עינינו, איה שמחת הלב בטהרה התמידית, של חיים ללא חטא, כאשר קורבן התמיד של הבוקר מכפר על העבירות של הלילה, וקורבן התמיד של בין הערביים מכפר על העוונות של היום! איה ההתרגשות שלוש פעמים בשנה, בשעה שעלה עם ישראל בהמוניו אל ביהמ"ק? איה השמחה ללא גבול שבעת ימים בשנה, עם שמחת בית השואבה, בריקוד יום ולילה ללא הפסקה, ומשם שאבנו רוה"ק איש כפי מדתו. ביהמ"ק שהיה נורא על כל סביביו, ומשרה יראת ה' על הבא במחיצתו. איה הבאת המעשרות לביהמ"ק, וכמ"ש גדולה הבאת מעשר שמביאה לידי יראת שמים, שנאמר, למען תלמד ליראה את ה' אלוקיך כל הימים. (עיי' תוס' ב"ב כא. ד"ה כי מציון). איה היום המאושר עלי אדמות בהרגשת הכפרה והטהרה של יוה"כ"פ. איה היר"ש שזכינו לה כשהיו כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם?! במסתרים תבכה נפשנו, נפשנו העדינה החצובה מתחת כסא הכבוד, לחזור לאותם ימים של שפע רוחני. לא שפע גשמי הוא זה שימלא את החלל החסר. גם אם נצליח לספק לעצמנו בגלותנו עושר וכבוד רווחה ועצמאות, זה לא ימלא את הדבר שבאמת זקוקה לו הנפש היהודית. רוצים אנו להתנער מן השקיעה הבהלי העולם הזה ותאוותיו, לשוב להתענג על ה' ולחיות ברמה רוחנית אחרת!

והנה בספר תהלים (פרק פז) נאמר: ולציון יאמר איש ואיש יולד בה [פי', שהיו נולדים בה אנשים רבים מהחכמים מה שלא היה בשאר האומות. אברכנאל דברים ד], והוא יכוננה עליון [פי', הקב"ה יכוננה להיות עליון למעלה על כל העולם. רש"י כתובות עה:].

ופירשו חז"ל (כתובות עה.) אחד הנולד בה, ואחד המצפה לראותה. ע"כ. ויש לפרש, שמעלת קדושת אר"י, איננה בדוקא למי שמתגורר באר"י, אלא למי שמצפה לקדושתה, ויתכן שמי שאינו דר בה אך מצפה לקדושתה, זוכה למעלות של א"י יותר ממי שדר בה ואינו מצפה לקדושתה, ועכ"פ כאשר הוכיח את רצונו ועלה לבסוף לאר"י. וזהו ג"כ מה שסיימו בגמ' שם, אמר אביי וחד מינייהו, עדיף כתרי מינן. אמר רבא, וחד מינן, כי סליק להתם, עדיף כתרי מינייהו, דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן, כי סליק להתם קרי לן בבלאי טיפשאי. ע"כ. וזה מחמת שהאמוראים הקדושים היו מצפים תמיד לקדושתה של אר"י, לכן הוכיח סופם על תחלתם שכאשר עלו לא"י ראו שנתעלו יותר מהם.

ובספר מאור ישראל דרושים כתב בזה, דבנוהג שבעולם כל איש המקבל אזרחות של ארץ מסוימת נקרא על שם מקומו, איש מצרי, מואבי, עמוני, צרפתי, אנגלי וכו'. אולם

עם ישראל אשר כולם מצפים לראות ולהסתופף בנחלת ה' ציון וירושלים, נקרא על שם ארצו, ישראל, כל היהודים בעולם נקראים בשם ישראל, ישראל אשר בך אתפאר. [וראה בח"א מהרש"א כתובות עה.].

צא ולמד כמה כוחה של אר"י ממ"ש הרמב"ם בספר המצות (עשין קנג), שאם אין ישראל בא"י לא יועיל החשבון לקיום המועדים. [אמנם הרמב"ן חולק ע"ז. וע' בספר טהרת המים בשו"ת טהרה מער' י' אות ח.]. וכתבו המפרשים שתפלת תושבי אר"י, וכן תורתם, עולים במישור, דרך ישרה, אל מכוון קדשו, ואין שטן ואין פגע רע, והוא מפני קדושת אר"י, כי היא חלקו של הקב"ה. (דבש לפי מע' א אות כה).

וכתב עוד החיד"א בראש דוד (ריש פרשת ויצא), שרצה הקב"ה לזכות את עשירי ישראל שבחור"ל להעניק צדקת פזרונו אל אברכי הכוללים שהם עניים ואביונים שבאר"י, וכל המחזיקים בידיהם יש להם חלק בתורתם ובתפלתם, ובקיום מצות יישוב אר"י, שהיא שקולה כנגד כל המצות. (ספרי ר"פ ראה). כמו שנאמר בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז, יב). והוסיף עוד בספרו פני דוד (דף צח ע"ד), אשרי חלקם של עשירי חור"ל אשר בבוא אליהם שד"ר מאר"י, מחבבים אותו כבבת עיניהם, וכן בדין, שהרי אמרו בגמ' (סוף כתובות), שאמוראים גדולי עולם היו מנשקים את אבני אר"י ומתאבקים בעפרות זהב של א"י, ואם ככה הם עושים על האבנים ועפר הארץ, ק"ו בבוא אליהם חכם שד"ר מאר"י. ועוד, שידוע שדעת הרמב"ן והרשב"ץ, שיש מצוה לדור באר"י אף בחורבנה, כמבואר בספרי, וכאשר בני הגולה מחזיקים בתרומתם לבני א"י, הם זוכים בקיום מצות ישיבת א"י, כי הם הסיבה לקיום היישוב שבאר"י, ובלעדם לא יוכלו לעמוד בה. וע' בשו"ת בית שלמה ח"ב מיו"ד (סי' צד דף נד רע"ג), שכתב, שהמחזיק בת"ח שבאר"י ויש חשש שאם יעלה לאר"י לא יוכל עוד להחזיק בהם, לא יעלה, כיון שהמחזיק דינו כמו שלומד בעצמו, כמ"ש ביו"ד (ר"ס רמו), ומי שחושש שיתבטל מת"ת לא יעלה (כמ"ש בספר תשב"ץ וכו'). ע"ש. וצ"ע



ילקוט יוסף דיני ארבע תעניות

סימן תקמט - להתענות ד' צומות

א. נאמר בדברי קבלה (זכריה ח, יט): כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ופירשו חז"ל, צום הרביעי זה צום י"ז בתמוז, כי חודש תמוז הוא הרביעי לחודש ניסן. צום החמישי, זה צום תשעה באב, כי חודש אב הוא החמישי לחודש ניסן. צום השביעי, זה צום גדליה שחל בשלשה בתשרי, על הריגת גדליה בן אחיקם, ואז נכבית גחלת ישראל הנשארה, וסיבב להתם את גלותו. וצום העשירי, זה צום עשרה בטבת, שבו סמך נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק. ואף על גב דכתיב בקרא: בחדש הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר (ירמיהו לט, ב) אין מתענין בתשעה בו אלא ב"ז, מפני שאף על פי שבראשונה הובקעה בט' בו, כיון שבשניה הובקעה ב"ז בו, תיקנו להתענות ב"ז בו משום דחורבן בית שני חמיר לן. א)

מקור הדין של ארבע תעניות

כיצד בז' בו נכנסו גוים להיכל, ואכלו ושתו וקרקרו בו שמיני ותשיעי, ולעתות ערב הציתו בו את האש, ונשרף עם שקיעת החמה ובעשור לחודש. וצום השביעי זה ג' בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להם גלות וכו'. וצום העשירי זה י' בטבת שבו סמך נבוכדנצר מלך בבל ידו על ירושלים, והביאם במצור ובמצוק, שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחודש לאמר, בן אדם כתוב לך את שם היום הזה.

א) ע"פ התוספתא (פ"ו דסוטה ה"ז), הובאה בגמ' ר"ה (יח,): ספרי (פ' ואתחנן בפס' שמע ישראל), ירושלמי (תענית פ"ד ה"ה), וכדברי ר"ע שם.

צום הרביעי, זה י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר, שנא' (ירמיה נב, ו, ז) בחדש הרביעי בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר, וכתוב ותבקע העיר. וצום החמישי, זה ת"ב שבו נשרף בית אלהינו, שנא' (מלכים ב כה, ט) ובחדש החמישי בשבעה לחדש וגו' וישרוף את בית ה', וכתוב בירמיה (נב, יג) בחדש החמישי בעשור לחודש וגו' וישרוף את בית ה', ומפרש בגמ', הא

אם קבעו את התעניות ליום מסוים בחדש, או לאחד מכל ימי החודש

תענית אסתר, שכואבי עינים יכולים לפרוע התענית ביום אחר, ופירש הגר"א שם, לפי שתענית זו אינה קבועה, כמ"ש במס' סופרים שהיו מתענין אחר פורים מפני ניקנור וחבריו. ע"כ.

ומפורש בתרוה"ד (ס"י קנז) שאם שכח ואכל כזית ב"ז בתמוז, אין מתענה יום אחר. דדוקא יום זה חובה ולא אחר, וא"א לתקן את אשר עיוות. והובא בב"י (ר"ס תקסח). ובד"מ שם (אות א) הביא ממהרי"ל (הל' תענית עמ' רסו) שמעשה באחד ששכח ואכל ב' בטבת, וצוהו מהרי"ל להתענות בה"ב לכפרה. ע"כ. וצ"ל שתה"ד חולק על מהרי"ל, והכי נקטי'. או ששם קנסוהו כפי ראות הרב הגדול. ואי נמי כמ"ש במאמר (ס"י תקמט ס"א) ע"ד מהרי"ל, שאי"ז מעיקר הדין, רק שראוי ונכון

ומ"ש דבית שני חמיר לן, מבואר ברמב"ן בתורת האדם (בענין אבלות ישנה), וכ"כ הטור, וכ"ה בש"ע (ס"י תקמט ס"ב). וע' במנ"ח (מצוה שא) שביאר דברי הרמב"ן הנ"ל לפי דרכו, דלכאורה קשה איך עתה מתענים ב"ז, והרי בחורבן הבית קבעו התענית בט' תמוז, והיאך אפשר לעקור דברי קבלה. וצ"ל, דכתיב צום הרביעי, פירוש, שקבעו את הצום בחדש הרביעי, ולא בדוקא על יום מסוים, והיינו שהקבלה לא קבעה יום רק חודש, ומתענים בחדש זה, ושפיר יוצאין דברי הקבלה. עכ"ד. וצ"ע דלפ"ז מי ששכח ואכל באחד מימי ד' התעניות, וחייב להשלים בשאר ימי החודש, כיון שלא קבעו את התענית בדוקא ליום מסוים בחדש. והפוס' (ס"י תרפז) לא הזכירו סברא זו רק לגבי

לעשות כן כדי לכפר על שגגתו אשר שגג. וכ"כ המג"א (סי' תקס"ד), שא"צ להתענות יום אחר אלא לכפרה. וז"ל הריטב"א (ר"ה יח): ואפשר עוד לומר, שאף נביאים הראשונים שגזרו התענית בט' תמוז, יודעין היו בחורבן בית שני, ולא קבעוהו בתשעה בו דוקא, אלא בחודש זה, שלא מצינו שנקרא אלא צום הרביעי. אבל א"צ לתירוץ זה, שגזירת נביאים הראשונים לא היה אלא בגלות ראשון בלבד, ודין הוא שיתבטלו בבנין בית שני, אלא שעמדו נביאים האחרונים וקבעום בבית שני. ע"כ. הרי שלא הזכיר הריטב"א לסברא זו של המנ"ח, רק לגבי ט' בתמוז, שידעו הנביאים שעתידי שוב להחרב, ותובקע העיר בי"ז תמוז. וגם זה בדרך אפשר.

ושו"ר בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' רע"א), שכתב, יש לשאול אמאי אין מתענין בט' בתמוז שבו הובקעה העיר בראשונה, ומדוע אין מתענין על סמיכת רומיים בירושלים בשניה. ושרבינו הרמב"ן (בס' תה"א) נדחק בזה. ואינו מספיק, אא"כ נוסף ונאמר שהנביאים שתיקנו צום הרביעי, לא ייחדו בזה איזה יום, והניחו הדבר מסוד לב"ד לטלטלו מיום ליום על צרה כיוצא בה, והיא הבקיעה, בין שתהי' בט' בו, או ביום אחר, כל שהיא באותו חודש הדבר מסוד בידן לקבעו ביום הבקיעה. שכך תיקנו הנביאים שיהיו הצומות באלו הארבעה חודשים, אבל לא הקפידו על איזה יום מהם, ובלבד שתהיה הצרה מעין הראשונה, כגון בקיעת העיר. או נאמר שכך כוונו הנביאים ברוח הקודש שבשניה תבקע העיר בי"ז בתמוז, ועליה תיקנו צום הרביעי לדורות הבאים. ע"כ. ומבואר שבדרך אפשר כתב כפי דרכו של המנ"ח. ומ"מ אין זה מספיק,

וע"ע בתשב"ץ שם, שאף שתקנת נביאים בד' צומות, תקנה קבועה היתה כל זמן שביהמ"ק חרב, אפי' בבית שני, שצומות אלו קבועים הם לעולם שלא לגרוע מהם אפי' אחד מהם, ולא ראה ב"ד אחר להוסיף עליהם עוד. ולכן לא תיקנו תענית על סמיכת יד רומיים על ירושלים, שחורבן ראשון היתה צרתו קשה לישראל יותר מחורבן שני, שבבית שני היו חסרים ה' דברים, וגם בבית שני לא היתה חזרה שלימה. וכשנחרב, חזרו הצומות למקומן מכח תקנתן של נביאים. ואין ספק ג"כ שצומות הללו שוין בחומרותיהן, כפי שתיקנום הנביאים, וכדמצינו בת"ב. וא"כ צ"ע מה שאנו מקילין בשאר צומות. ותי', שכיון שהנביא"ל לא תיקנו שיהיו צום אלא בזמן דאיכא שמד, ובלאיכא שמד הניחו הדבר תלוי ברצו, בת"ב שהוכפלו צרות, רצו וקיבלו עליהם אותו צום בחומרותיו, והרי הוא צום היכא דליכא שמד "מכח קבלתן בלבד". אבל היכא דאיכא שמד ארבעתן שוין מכח תקנת הנביאים. עכ"ל. נוס"ל להרשב"ץ שבזוה"ז אינו אלא מכח קבלתן בלבד. וחלק ע"ד הרמב"ן (תה"א אות קא) שבזוה"ז חשיב שיש שמד, ותעניות אלו מתקנת נביאים ודברי קבלה.

וע' בר"ן (תענית ז. מדפ"ה) בשם הראב"ד, שיש מבארים מ"ש דברי הצומות וזעקתם, על ד' צומות שתיקנו הנביאים על החורבן, ור"ל שקיבלו עליהם לעשות משתה ושמחה בימי הטובה, כאשר קיבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם בימי הרעה.

כיצד חידשו הנביאים תענית והרי אין נביא רשאי לחדש דבר

ולפתוח דרכי התשובה וכו'. ג' תשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז, ות"ב. וד' ימי הצומות מפורשין בקבלה (זכריה ח) צום הרביעי וגו' וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי. ואחר שהרמב"ם כ' דיני התעניות וימי בין המצרים, כתב (בפ"ה הי"ב) דיני תקנות שתקנו חכמים מפני החרבן.

ויש מקום לפרש בדברי הרמב"ם, שכל תעניות אלו הם בכלל מ"ע הנ"ל, לזעוק לפני ה' ולהריע על כל צרה. והתענית היא מכלל המצוה של התפלה, שלא יאמר שלום עלי נפשי וכו', אלא יתעורר לתשובה ותפלה. וגם ימים אלו באו לעורר על דרכי התשובה. וא"כ הנביאים לא חידשו מצוה, רק למדו והדריכו שימים אלו הם ג"כ בכלל המצוה של התורה. ואמנם

ויש לשאול כיצד יכלו הנביאים לחדש מצוה להתענות, והרי אין נביא רשאי לחדש דבר. ויש ליישב לפי דברי הרמב"ם שקבע דיני ד' תעניות בתוך הלכות תענית, ובריש הלכות תענית ביאר הרמב"ם שיש מ"ע מה"ת, לזעוק לפני ה' בכל עת צרה [גדולה] שלא תבא על הצבור. שנא' על הצר הצור אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם זעקו עליהן והריעו. וזה מדרכי התשובה, שידעו שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן. ומד"ס להתענות על כל צרת צבור עד שירחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד. ואח"כ בפ"ה כתב הרמב"ם, יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות

גם בשו"ת חת"ס (א"ח סי' רח) כתב, שהוקשה להרמב"ם מנ"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיו"ב בתורה, דבשלמא לקבוע יום שמחה כחנוכה ופורים, יש ק"ו, וק"ו דאו' הוא, אך לקבוע צער לא מצינו כיו"ב, ומזה הכריח הרמב"ם שתעניות אלו לא הוקבעו לצער, אלא לתשובה, כדכתיב בקרא (ויקרא כו), והתענית מסוגל לכפרה ותשובה, ואבוהון דכולהון יוד"כ. [ובשו"ת היכל יצחק (א"ח סי' סא) כתב שלכן אין בתעניות אלו חשש בל תסיף, כיון שהם חלק ממצות התשובה, שהיא נוהגת תמיד, ואינם רק התעוררות לתשובה. וע"ע מ"ש בזה במנ"ח (מצוה נגד) אם רשאי לקבוע לעצמו יו"ט כשנעשה לו נס].

ונמצא שצומות הללו הם חלק ממצות התשובה, או ממצות התקיעה בחצוצרות עם התפלה בעת צרה. והגם שאין בזה חיוב דאו', אפשר שכאשר עושה כן, הוא בכלל המצוה דאו'.

טעם תעניות אלו לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה

ומפורשים הם בדברי זכריה, שנא' (זכריה ה, יט) "כי כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי, יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו". והביאוהו הכלבו (סי' סב), והאבודרהם (סדר תפלת התעניות). ופירש הרד"ק, יהיה לבית יהודה בימי הבית השני. ע"ש. כי ע"ז התנבא זכריה הנביא. וכך יהיה בגאולה השלמה.

אם עיקר התענית בד' צומות היא בשביל שיעשו בהם תשובה

ולולי דמסתפינא אמינא הא דכתיב במגילת אסתר (ט, כז) קיימו וקיבלו וגו' כאשר קיבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם, הרי זה בא ללמד ונמצא למד, דבא לומר יען עד ימי מרדכי לא היו ימי שלום והיו הצומות בד' ימים בשנה חובה, ומימי גדולת מרדכי עד בנין בית אין שמד, כי היו בגדולה, ואין שלום כי לא נבנה ביהמ"ק ורצו מתענים, על כן קיבלו עליהם עתה הצומות וזעקתם מרצונם, ושלא יהי' תלי' ברצו מתענים אלא יתענו על כרחם, אך יהיו כמו ימי פורים ביום ולא בלילה שלפניו, וכמו שימי פורים יו"ט לא קבילו עלייהו רק משתה ושמחה, כך בצומות לא קיבלו עלייהו כל ה' ענויים אלא תענית לבד, היינו צום מאכילה ושתייה, וע' תוס' (מגילה ה: ד"ה ורחץ). עכ"ד החת"ס.

וזכה לכוין בזה לדברי הרשב"ץ (בשו"ת תשב"ץ ח"ב סי' רעא), שכתב, שבשבעים שנה של גלות בבל, היו

ודאי שאין לומר שאם אכל ושתה בימי התעניות הללו, ביטל עשה דאו', שהרי מדאו' אין דבר מסויים לעשות, וגם העיקר הוא הזעקה, והתענית גם בעת צרת ציבור, היא רק מד"ס, וכמבואר ברמב"ם הנ"ל, אלא שהוא בכלל המ"ע. ודו"ק. וזה חידוש. וצ"ע.

וברוך נוספת כתב בדרשות חת"ס (דף שלג טור ד), דלכאו' יפלא איך יכלו הנביאים לקבוע צומות אלו על ישראל, והרי אין נביא רשאי לחדש דבר, והרי כשקבעו ימי אסתר הוצרכו למצוא ק"ו מה"ת (מגילה יד.). אבל הרמב"ם בס' המצוות מנה מ"ע להריע ולהתענות על כל צרה שלא תבא ועל כל מלחמה, והנה ראו נביאי הדור שבכל שנה בעו"ה מוסיף יגון על יגון, וכל שנה שלא נבנה, יש מלחמה גדולה למעלה, וכשהשטן ניצח ר"ל, נמסרים שונאי ישראל ביד הצר, לכן חובה להתענות להתיש כוחם, או למהר ישועה וגאולה ב"ב. עכ"ל.

והרמב"ם (תעניות פ"ה ה"א) כתב וז"ל: יש שם ימים שכל ישראל מתענין בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיו כמעשינו עתה, שגרם לנו ולהם אותם הצרות, שבזכרון דברים אלו נשיב להיטיב, שנא' (ויקרא כו, מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. ואלו הן: י"ז בתמוז, ות"ב, וצום גדליה, וי' בטבת.

ובתש' חת"ס (א"ח סי' רח) כתב על דברי הרמב"ם הנ"ל, שגילה לנו בזה מה שלא היינו מעלים על דעתנו, שהיינו חושבים שהתעניות הללו אינם על דרך התשובה אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע, כמו השמחה ביום שאירע טובה, וכן משמע קצת במגילה (ה). דקאמר ת"ב שחל בשבת מאחרין ולא מקדימין, מ"ט אקדומי פורענותא לא מקדימין, ובוודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימין, מ"מ הודיענו הרמב"ם דלא כן הוא, ולכן נהגו לומר וידוים וסליחות באותן הימים (חזק מ"ב דאיקרי מועד) משום שנקבעו על התשובה. ומ"מ לא הודיענו נושאי כליו מנ"ל הא. ולכאו' היינו משום דא"כ מנ"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיו"ב בתורה, לקבוע אבל עולם על צער, אלא ע"כ על התשובה הוקבעו כדכתיב (ויקרא כו, מ) והתודו את עונם, ותענית מסוגל לכפרה ותשובה, ובוודאי אבוהון דכולהון יה"כ, וצדקו דברי הרמב"ם.

צמים בתעניות אלו, כדמוכחי כקראי, וקשה, שהרי לא היה בהם שמד, שהגזרות שגזרו לא עמדו ע' שנה. ותי', דע"ז נאמר דברי הצומות וזעקתם, כלומר כמו

שקיבלו עליהם ימי המשתה ושמחה, כן קיבלו עליהם מעצמם דברי הצומות וזעקתם. וע"ע במלבי"ם (אסתר ט, לא).

מחלוקת ר"ע ור"ש אם הפסוק - לפי סדר החדשים או ההיסטוריה

והנה הפסוק בזכריה מסודר לפי סדר החדשים, רביעי חמישי וכו', על אף שאינו לפי סדר ההיסטוריה. כי לפי סדר ההיסטוריה היה צריך להיות בתחלה צום העשירי, י' בטבת, שאז העיר ניתנה במצור, ואח"כ י"ז בתמוז, שבו הובקעה העיר. ומסיבה זו חלק ר"ש בתוספתא הנז' על ר"ע, ופירש צום העשירי זה אינו י' בטבת שהעיר ניתנה במצור, אלא זה יום ה' טבת שבו הגיעה השמועה לגולה שהעיר גלתה. וכמ"ש ביחזקאל, ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחודש לגלותינו, בא הפליט מירושלים לאמר, הוכתה העיר. ועשו יום שמועה כיום שריפה. וגזרו תענית. ועכ"פ לר"ע הפסוק הוא לפי סדר החדשים. שחודש תמוז רביעי לחדשים. צום החמישי זה ת"ב, יום שנשרף בו ביהמ"ק, והוא חמישי לחדשים. צום השביעי זה שלשה בתשרי, יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, ונסמך לחורבן ביהמ"ק ללמדך שקשה מיתתם של צדיקים לפני המקום כחורבן ביהמ"ק, ונקרא שביעי שהוא שביעי לחדשים. ומה שתיקנו תענית על הריגת גדליה בן אחיקם ולא על שאר הצדיקים שנהרגו, מכיון שבהריגתו נסבב הגלות לשארית הפליטה, ועוד שהיתה מיתתו ע"י ישראל שהרגו ישמעאל בן נתניה. וכמ"ש בשו"ת יד מאיר סי' יא. וצום העשירי זה י' בטבת, שבו סמך מלך בבל את ידו על ירושלים. והלא היה ראוי זה להכתב בראשונה, אלא שנכתב כאן להסדיר סדר חדשים כתקנן. ר"ש אומר צום העשירי זה חמשה בטבת, שבו באה השמועה על חורבן ביהמ"ק לבני הגולה, שנאמר (יחזקאל פרק לג), ויהי בעשירי בחמשה לחודש בא אלי הפליט וכו', ועשו יום שמועה כיום שריפת ביהמ"ק. ורואה אני את דברי מדברי ר' עקיבא, שר"ע אמר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון. ואני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ע"כ.

וקי"ל כר"ע, משום שאין הלכה כתלמיד במקום הרב. וכ"ה ברמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ד). וברמב"ן בתורת האדם (דף פ, ה), והתוס' (עירובין מ:), ומחזור ויטרי (עמ' שלג), וראבי"ה הל' תענית (ס' תתפ), ואו"ז ח"ב (ס' תד), ושבו"ל הלקט (ס' רגט), והארחות חיים (הל' תענית אות יח), והכלבו (ס' סב). (וכן פירשו הראב"ע והרד"ק זכריה ת. יט).

ונראה דהיינו משום שכתב הרשב"א (שבת קמא), דהא דקי"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו דוקא כשנחלקו פנים אל פנים, אבל אם נחלקו שניהם כשני חולקים בעלמא, הלכה ככתראה. ע"ש. וכ"כ ה"ה (פ"ב מהל' שבת ה"ז).

גם הריטב"א (סוכה ב:) כתב, ומה שאמרו אין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו כשנחלק עמו בחייו, ושמע רבו את דבריו ולא הודה לו, אבל כשהתלמיד חלק על רבו אחרי מותו, אדרבה קי"ל דהלכתא ככתראי. (וע"ע בריטב"א שבת קמא). וכ"כ הר"ן (סוכה ב.) בשם הגאונים. (וע"ע להר"ן בגיטין ריש פרק המגרש). וכ"כ הרמב"ם בכללי התלמוד כת"י הובא בספר יעיר און (מע' ה אות ט). וע"ע בספרו אהבת דוד (דרוש י' לשבת הגדול בדפוס"ח דף פד ע"ג). ודו"ק. וכ"כ מרן הכס"מ (פ"א מהל' מילה ה"ז), ובב"י (אה"ע ר"ס קלו). וכאן נראה דר"ש חלק על ר"ע שלא בפניו. וכן תירץ הרב יד אהרן שם. **אלא** דלכאורה אכתי לא איפרק מחולשא, דאמאי לא כתב הטעם שהלכה כר"ע מחבירו, (כדאייתא בכתובות פד:), וכ"ש מתלמידו. וכן העיר הברכ"י (סק"ג). וכ"כ הרה"ג ר' אליהו חמוי במאסף שנה ג' (ס' יד אות ג). ע"ש. ואפשר דהלכה ככתראה דחי להאי כללא, דהלכה כר"ע מחבירו, משה"ה כתב דה"ט משום דנהוג עלמא כוותיה דר"ע.

ואכן מרן הכס"מ (הלכות אבות הטומאה פ"ב ה"ד) תמה ע"ז אמאי פסק הלכה כרבי, ולא כר"ע, והא קי"ל הלכה כר"ע מחבירו. וצ"ע. ע"כ. ולפי האמור י"ל דכיון דאף לגבי רבי קי"ל (כתובות סא.) הלכה כרבי מחבירו, והואיל דהוה שכיחי רבנן קמיה דרבי, וע"י זה נתחכם ביותר ומחדדן שמעתתיה, כמ"ש התוס' נדה (יד:), הכלל דהלכה ככתראה מכריע לפסוק הלכה כרבי.

[ומדברי הראב"ד בהשגותיו על הרז"ה ריש סוכה, ובהשגותיו על הרמב"ם (פ"ב דשבת ה"ז), נראה שאינו

ב. חמשה דברים אירעו ביום י"ז בתמוז: נשתברו הלוחות, בטל התמיד, הובקעה העיר בתקופת חורבן הבית השני, שרף אפוסטומוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. צום החמישי הוא יום תשעה באב, וחמשה דברים אירעו בו, נגזר על אבותינו שימותו במדבר ולא יכנסו לארץ, ובו ביום חרב בית המקדש, בראשונה ובשניה, ונלכדה עיר גדולה בישראל, וביתר שמה, והיו בה אלפים ורובבות מישראל, והיה להם מלך גדול שחשבו כל ישראל שהוא מלך המשיח, ונפל, ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש, ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנסרופוס ממלכי אדום את ההיכל וסביביו, לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש. (ב)

יותר ראוי מדברים הנזכרים בש"ע סי' תק"פ. וע' פ"ד תענית וספ"ק דר"ה, וברשב"א שם בשם הירושלמי. **והמג"א** (סי' תקפ) הביא מס' תניא רבתי (סי' נח), שנהגו יחידים להתענות ביום הששי פרשת חקת, שבאותו היום בשנת ה' אלפים וארבע שנים, נשרפו כ' קרוונות מלאים ספרים בצרפת, ולא קבעו אותו בימי החודש, מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום הפרשה גורם גזירת התורה, זאת חקת התורה מתרגמינן דא גזירת אורייתא. וגם בשנת ת"ח נחרבו שני קהילות גדולות באותו היום. ובלקט שמואל (דף לה.) כתב, שאם חל יום ט' בחודש ביום הששי טוב שיתענה. ובמועד לכל חי (סי' ט) כתב, שבאיזמיר, היו כמה אנשים סוחרים שזוהרים שלא לצאת אפי' לשוק לעסקיהם בער"ש חוקת, ורבים נזהרים שלא לילך מעיר לכפר ביום הזה, וה' שומר את עמו ישראל בכל מקום ובכל זמן.

דברים שאירעו ב"ז בתמוז - ואימתי הובקעה העיר בבית ראשון

בתמוז הובקעה העיר, בא' באב חרב הבית. ע"ש. ולפ"ז ע"כ הא דתנן בת"ב חרב הבית "בראשונה" ובשניה, אתיא כמ"ד ב"ז בתמוז הובקעה העיר.

וכבר כתבו התוס' (ר"ה יח:) הדגמ' דידן פליגי על הירושלמי. וכ"כ הרמב"ם (פ"ה מתעניות ה"ב) שהובקעה ירושלים בחורבן שני ב"ז תמוז. וכ"כ הרמב"ן בתוה"א (בענין אבלות ישנה), ומשום דאנן חמיר לן טפי חורבן שני להכי מתענים ב"ז תמוז. (וכמ"ש ביומא ט: בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים). וכ"כ הטור. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקמט ס"ב). וע' בספר גבורת ארי (תענית כו:).

ובפהמ"ש להרמב"ם (ר"ה יח.) וברד"ק (זכריה ח יט) כתבו כדברי הירושלמי. וצ"ע. וע' טורי אבן (ר"ה יח:). וי"ל דהא ע"כ קראי כתיבי בחודש החמישי בשבעה לחודש, וכתיב בעשור לחודש, ומשנינן בכבלי שבשבעה לחודש נכנסו להיכל אכלו ושתו וקלקלו, ובט' לעת ערב הציתו אש בהיכל עד יום עשירי בערב.

מודה לחילוק הנ"ל, בין נחלקו פנים אל פנים, לנחלקו אחר מותו. וע' בברכ"י (א"ח סי' שכח סק"ח ד"ה והראב"ד, ובד"ה ואפשר לומר). והגר"א בכיאווריו כתב, דמ"ש הרמב"ן דהלכתא ומנהג כר"ע, היינו משום שאין הלכה כתלמיד במקום הרב, ונראה שכתב כן משום שהרמב"ן לא ס"ל לחלק בין אם נחלקו פנים אל פנים, או לא, כדמוכח מדברי הרמב"ן שהובאו בהר"ן (פרק תולין דף נח: מדפי הרי"ף בר"ה ולענין הלכה). ואע"פ שלא העיר כאן מדברי הראשונים הנ"ל. אך בכיאוורי הגר"א (אה"ע סי' קלו סק"ח) הביא מד' הראשונים בזה. ומיהו בלא"ה י"ל כמש"כ לעיל, דהכא קי"ל הלכה כר"ע מחבירו. וע"ע בברכ"י (סי' תקמט סק"ג, ובשיו"ב יו"ד ר"ס קמה, וסי' רלב סק"ב), ובשד"ח (מע' א כלל קסא), ובספר בן יוחאי (דף י ע"ד). ודו"ק.]

ובס' מקור חיים לבעל החוות יאיר (סי' תקמט) כתב, שראוי ליראי ה' להתענות בט' תמוז ובה' בטבת, וזה

ב) ע' משנה תענית (כו:). ובגמ' (שם כח:) מבואר, שאע"פ שמפורש בפסוק שבתשעה לחודש הובקעה העיר, עתה מתענין ב"ז בו, שבט' בו הובקעה העיר בראשונה. ובבית שני הובקעה העיר ב"ז בו (תענית כח:), וחרבן בית שני חמיר לן. אכן בירושלמי (פ"ד תענית ה"ה) מתרץ שקלקול חשבונות יש כאן. ור"ל שמתוך טרדות צרותיהן טעו בחשבון ולא רצה הכתוב לשנות מכפי שהיו סבורים, (תוס' ר"ה יח:). ומוכח שאף בראשונה הובקעה העיר ב"ז בתמוז. ונראה שכ"ה דעת המדרש שהובא בתוס' (בכורות ת.) מקל שקד אני רואה, שמשעה שהשקד מציץ עד שהוא גומר כ"א יום, אף כאן כ"א יום מי"ז בתמוז לת"ב.

אולם בירושלמי תענית שם איתא, בין למ"ד בתשעה בתמוז בין למ"ד ב"ז בו, מה ביניהן, כ"א יום משהובקעה העיר ועד יום שחרב ביהמ"ק, אר"א וסימנך מקל שקד אני רואה, מה הלז הזה משהוא מוציא את ניצו עד גמר פריו כ"א יום וכו'. ולמ"ד בט'

וביום זה נשתברו הלוחות, והיינו לאחר שמשנה רבינו עלה למרום בז' סיון, וירד בי"ז תמוז, בתשלום ארבעים יום, ואז ראה את עון העגל, ושבר את הלוחות, ומה שישראל אמרו אלה אלהיך ישראל וכו', ביארו המפרשים, שישראל חשבו שצריך אמצעי ואין השגחה ישירה, וזה היה עוון העגל].

וכתב היעב"ץ (מ"ק סי' תקמט, ובסידורו חדש תמוז א' ס"ג) בשם ספר יוסיפון, שבימי הורקנוס נכבשה ירושלים ע"י פומפיוס בי"ז תמוז. ולדברי יוסיפון הובקעה שני פעמים בי"ז תמוז.

ביטול התמיד - ועל ידי מי הועמד צלם בהיכל

בוטל התמיד, (בזמן אנטיוכוס), מחמת גזירת מלכות יון הרשעה, (וכמו שכן פרש"י תענית כו: ובטל התמיד, לפי שגזרה המלכות גזירה מלהקריב עוד. עכ"ל).

ולכאורה אכתי לא אתי שפיר דמהירושלמי משמע דבוטל התמיד בלי גזרת המלכות, רק שלא היה להם להקריב מפני שבאו במצור. וכן הק' בשו"ת חקרי לב (א"ח ס"ס לה) על רש"י מערכין (יא). דמוכח דלאו מטעם גזרה היא. וע' במלאכת שלמה עדני שכתב דבוטל התמיד, שלש שנים לפני חורבן בית שני. וצ"ע. ואפשר שהוא ט"ס וצ"ל שש שנים לפני חורבן בית שני. וכפרש"י סוף דניאל. וע' הראב"ע שם.

אולם הרמב"ם (בפ"ה מהלכות תענית) כתב "בוטל התמיד מבית ראשון", ולכאור' לפ"ז צ"ל שמפרש הועמד צלם בהיכל ע"י מנשה, וככתוב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם. אך הגירסא ברמב"ם לפנינו העמיד צלם בהיכל, (ויש נ"א "והועמד", והמעש"ר הסכים לגירסת "והעמיד").

ובאמת שהמקרא בדניאל (יב) לא מיייר בתקופת הבית הראשון כלל. וכבר העיר הגבורת ארי על רש"י במשנה שפירש דהיינו מנשה, דלא אתי שפיר להגמ' דידן דיליף ממקרא דדניאל דמייירי על בית שני. ובמאירי תענית כתב בפירושו הכתוב בדניאל: שביום שהוסר התמיד ביום הדומה לו ניתן בהיכל שקוץ שומם. וע' בהערת המו"ל שם. וכ"ה ג"כ בפירושו רבי יהונתן מלונגיל (תענית ע"ב קכז). וע"ע בנחל אשכול (ע"ס האשכול ח"ב ע"ב יג), ובמטה יהודה (ס' תקמט).

וכן המעשה המובא בגמ' גיטין פרק חמישי, על ריש בריוני, וכן על שלשה עתירי ירושלים, כ"ז היה על התקופה הזו. ובירושלים היה נקדימון בן גוריון, שנקרא כך ע"ש שנקדה לו חמה בעבורו. שביקש מגוי אחד להשכיר לו בשנת בצורת י"ב מעיינות מים, והבטיח שאם עד שנה הבאה לא יביא לו מים, יתן לו י"ב כיכרות כסף טהור, ובשנה אחריה שוב היתה

וא"כ מה יענה ע"ז המ"ד בא' לחודש. וע"כ דס"ל שהחורבן לחוד שבו הרסו בכנין ביהמ"ק, אבל בשביעי נכנסו לפניו שזהו סי' לסילוק שכניה וכו'. וכן תירץ בס' יפה מראה (דף קפז). וממילא ניחא מ"ש במשנה דהיינו על השרפה, ולשון מקרא לחוד ולשון מתני' לחוד. וכמ"ש בחזו"ע כאן.

ובס' מקור חיים לבעל החוות יאיר (סי' תקמט) כתב ליישב בשם הר"י, שפרצוה מתחלה [בט' בתמוז], ואח"כ רדפו אחר הבורחים, ואחר חזרתם הרחיבו הפרצות [בי"ז תמוז].

ובענין העמדת הצלם בהיכל, י"א שזהו הצלם שהעמיד מנשה בהיכל בימי בית ראשון [רש"י תענית כו: יומא ט: תרגום ירושלמי ישעיה סו], ועליו כתיב במלכים (מלכים ב' זא, ז) וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו וגו'. ובדברי הימים כתיב (ב' לג ז) וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו'.

וז"ל הירושלמי תענית שם, אית תני הועמד, מ"ד הועמד, צלמו של מנשה, ומ"ד העמיד, היינו צלמו של אפוסטומוס, ור"ל דקאי אדסמין ליה שרף אפוסטומוס את התורה, והוא עצמו העמיד צלם בהיכל, ובבבלי תענית כח: העמיד צלם בהיכל, מנלן דכתיב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם, ופרש"י, שבעת שהוסר ונתבטל התמיד באותו היום נתן שיקוץ שומם, דהיינו הועמד צלם בהיכל. עכ"ל.

והיינו ד"א שהיה זה ע"י אפוסטומוס (שהיה משרי יון), ושנים רעות עשה, שהעמיד את הצלם ושרף את התורה. והוא מחלוקת בירושלמי שם, וז"ל, אמר ריב"ל בימי מלכות יון. ובאותו יום שהעמיד צלמו בהיכל, בוטל התמיד, מחמת גזירת מלכות יון הרשעה, כדאמר ריש לקיש אף בימי מלכות הרשעה (בזמן אנטיוכוס, וכדפרש"י תענית כו:), הזאת, שבכל ימי המצור היו ישראל משלשלין להן שני קופות של זהב, והן מעלין להן שני גדיים לתמידין, ובאותו יום [י"ז בתמוז] שלשלו להן קופות של זהב והעלו להן חזיר [ב' חזירים] ונעץ צפרניו בחומה וכו', באותה שעה גרמו העונות ובוטל התמיד. ע"ש. וע"ע במנחות (ד:). ואם נפרש בימי מלכות הרשעה "הזאת", היינו על מלכות רומי שבימיהם, היינו אותו מעשה שבבבלי (ב"ק פב: ובמנחות ד:). וכ"כ בפשיטות התפא"י. אבל יש לפרש ג"כ על מלכות יון עצמה. (וא"ש כמ"ד שהעמיד צלמו של אפוסטומוס, שהיה משרי יון, כמ"ש המאירי תענית ע"ב פו, ומהר"ר יהונתן מלונגיל תענית ע"ב קכז), ובאותו יום שהעמיד צלמו בהיכל,

ג. צום השביעי הוא ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל שארית הפליטה שנשארו אחר חורבן הבית הראשון. וצום גדליה לא נחשב כצום דחוי, ולכן אין להתיר לבעלי ברית וחתן לאכול ביום צום גדליה. ואפילו לרבינו ירוחם הסובר דגדליה נהרג ביום ראש השנה והתענית נדחתה ליום אחרי ראש השנה, אין דין תענית זו כתענית דחוייה. דמאחר וחכמים קבעו מועד זה לתענית, אינו בכלל תענית דחוי. אולם כשחל צום גדליה בשבת ונדחה, נחשב כצום דחוי, וחתן ובעלי ברית לא ישלימו התענית ביום ראשון. ג.

בצורת, ובסוף היום נכנס אותו ארון למרחץ ושיגר שליח לנקדימון לקבל הכסף, נכנס נקדימון לביהמ"ק פתח את הארון ואמר, רבש"ע גלוי וידוע שלא לכבודי עשיתי כן, אלא לכבוד עולי רגלים שלא יימנעו

מלעלות לרגל, ונתקדרו שמים בעבים, אך אותו ארון טען שהרי נגמר היום, ושוב נכנס והתפלל וחזרה השמש לצאת, וכמו שאמרו חז"ל, שלשה יצא להם השמש, משה, יהושע, ונקדימון.

אימתי בוטל התמיד - ולגבי בר כוזיבא

שם כתב, שאין ספק שהיתה מחלוקת בין החכמים, מקצתם לא האמינו שהוא משיח ומקצתם האמינו. והאברבנאל בס' ישועות משיחו (ח"ב העין הראשון פ"ד) הביא מס' דברי הימים של הרומאים, דברים רבים ועצומים במלחמותיו של בן כוזיבא, ושהלך לאלכסנדריה של מצרים ועשה נקמה גדולה באוכלוסי רומי שהיו שם, ונתפשט בכל מלכות מצרים ובבל, ואיש לא עמד בפניו, ובכל מקום שהיה הולך היה שופך דמי האויבים כמים מבלי חמלה. וכתב שר"ע לא שיער שיהיה מלך המשיח בדבר המשפט, אלא רק לענין המלחמות והנקמות בלבד עשאו משיח אלקים. אך שאר חכמי ישראל לא קבלו ממנו שיהיה זה משיח בן יוסף, ולא שתהייה מלחמותיו ונקמותיו הם היעודים להיות לזמן הגאולה. ולכן היו אומרים לו כמו שזכרתי "עקיבא עקיבא עשבים בלחייך ועדיין אין בן דוד בא", ר"ל אתה תמות ותקבר ויצמחו העשבים עליך שנים רבות קודם שיבא משיח בן דוד. וידוע הוא שמשיח בן יוסף יבא סמוך למשיח בן דוד, ויפנה דרך לפניו, ואיך תחשוב שבן כוזיבא הוא משיח בן יוסף.

וענין לכידת ביתר היה חמישים ושתים שנה אחר החורבן, ראה בירושלמי תענית שם. ובס' גימטריאות לרבינו יהודה החסיד (עניינים אות רכו) כתב, "היום הזה אחל גדלך" (יהושע א), ס"ת מהלך, גי' צ"ה. לפי שמי' בניסן שעברו הירדן עד י"ז בתמוז שעמדה החמה ליהושע, עברו צ"ה ימים. ע"כ. אמנם י"א שהחמה עמדה ליהושע בג' תמוז.

אימתי נהרג גדליה ולמה קבעו צום גדליה בג' בתשרי

גלותן. ומבואר בירמיה (פרק מ'), שנבוכדנצר הפקיד את גדליה בן אחיקם לנציב יהודה על שארית הפליטה

אימתי בוטל התמיד. וי"א שביטול התמיד אירע בזמן בית השני. ובירושלמי (תענית שם) א"י, שהיה בימי מלכות יוין. וע"ע במנחות וב"ק שם. ונבשו"ת חקרי לב (הג"ל) כ' שהתמיד בוטל שש שנים לפני חורבן בית שני, כמו שפרש"י (סוף דניאל).

ולגבי בר כוזיבא, הרמב"ם (תענית פ"ה, מלכים פ"א ה"ג) כתב, שבר כוכבא נפל ביד גויים. וע' בירושלמי (תענית ספ"ד. וכ"ה באיכה רבתי בפסוק בלע ה' ולא חמל) שבר כוכבא נהרג אחר שהרג את ר' אלעזר המודעי. ולכן נגזרה עליו מיתה, והביאו את ראשו לפני אדרייאנוס קיסר. אך בסנהדרין (צג:) א"י, בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא, ואמר אנא משיח, אמרו רבנן במשיח כתיב והריחו ביראת ה', דמורח ודאין, כיון דחזו דלא מורח ודאין, קטלוהו. וכתב הרמ"ה שם, דה"ט משום דנביא שקר הוה ומחייב קטלא, דהא משיח ברוח הקדש הוא דמורח ודאין, ואיהו כיון דאמר דמשיח אנא ומוראה אנא ודאין, הו"ל נביא שקר ומיחייב קטלא. והראב"ד בהל' מלכים השיג על הרמב"ם מכח הגמ' (סנהדרין צג:). וע' באוצר הגאונים (סוכה נב. סי' קצג) בשם רב סעדיה גאון מפלאות תמים דעים. ובכס"מ שם, ובמט"י עייאש (ר"ס תקמט).

ובירושלמי (תענית שם) איתא, שר"ע כשהיה רואה את בר כוזבא היה אומר זהו מלך המשיח, והרמב"ם (מלכים שם) כתב, שר"ע היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך, והוא היה אומר עליו שהוא מלך המשיח, והוא וכל חכמי דורו דימו שהוא מלך המשיח עד שנהרג בעוונות. וכיון שנהרג נודע להם שאינו וכו'. והרדב"ז

ג) רמב"ם (תענית פ"ה ה"ב), שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ונכבית גחלת ישראל הנשאת וסובב להם

ונשאר ניר למלכות ישראל בארצו. ובגמ' (ר"ה יח.) אמרו, ששקולה מיתת צדיק כשריפת בית אלקינו.

והנה המאירי בחיבור התשובה (עמ' תר) כתב, שנזכר במסכת סופרים שגדליה בן אחיקם נהרג בא' בתשרי, אלא מפני שהוא יו"ט, קבעו יום התענית למחרתו. וכ"כ הראב"ע (בזכריה ת, יח.) ובשו"ת בית דוד (חאו"ה סי' שיח.) ע"ש. וכ"כ רבינו ירוחם והובא בכ"י (ס"ס תקמט).

וכ"כ הרד"ק (ירמיה מא, א), ויהי בחודש השביעי, כמו מחר חודש (פ"י בר"ח השביעי), ובר"ה נהרג גדליה, וקבעו בתענית במוצאי ר"ה, מפני שהוא יו"ט. ע"כ.

אולם בפסחים (ו:) פריך, וממאי דכריש ירחא קאי, דילמא בארבעה או בחמשה לירחא קאי, אמר רב נחמן בר יצחק, אתיא מדבר מדבר בגזרה שוה. ע"ש. מוכח שאין הכרח לומר שבחודש סתם הוא ר"ח. וכן העיר לנכון בשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד סי' נו, דף קנג.) וע"ש.

הסכמת הפוסקים שגם לרבינו ירוחם וסיעתו, אין זה נחשב צום דחוי

הוא העלה להקל על בעלי הברית בצום גדליה שלא להתענות. וכתב שאינו מוכרח. ע"ש.

אכן ממ"ש בחידושי הריטב"א (סוף תענית) משמע להחמיר. וכ"כ היעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' תקמט). וכ"פ להדיא להחמיר בשו"ת בית יהודה (חיו"ד סי' לא), ומטעמו של הט"ז. ודו"ק. וכן הסכים להט"ז, הישועות יעקב (סי' תקנט סק"ה). וכ"כ בספר מאורי אור (עוד למועד דף קח.). [וכ"כ בביאה"ל, אלא שהוכיח מזה כסברת הט"ז בצד השני, אך י"ל להריטב"א פליג בעיקר הדבר].

וע' בספר יד אהרן (סי' תקמט) שכתב להוכיח כהט"ז, ממ"ש במגילה (ה:) דרבי ביקש לעקור ת"ב דחוי, ואם איתא, למה לא דחה צום גדליה שהוא ג"כ דחוי. אלא ודאי דשאני צום גדליה שקיבלו לעשותו לעולם כיום שנהרג בו ממש, מש"ה לא ביקש לעוקרו. ותימה שלא זכר ממ"ש התוס' שם, שלא רצה לעוקרו לגמרי אלא רק מהחומרא שבו. ואף לתירוץ השני שרצה לקובעו בעשירי, הרי לא נעקרה התקנה לגמרי, משא"כ בצום גדליה. וכ"כ בשו"ת ויען אברהם (א"ח סי' ג.)

אולם באמת כבר שאגו כפירים על עיקר דברי רבינו ירוחם הנ"ל, שהרי בגמ' ר"ה (יט.) מוכח להדיא שגדליה נהרג ביום ג' בתשרי ממש. כיעוש"ש. וע"ע בנדריים (יב.) ושבועות (כ.) כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם.

וכתב בספר יד אהרן (סי' תקמט) שמהר"ר חיים אבולעפייא עמד בזה. וכן הקשה מהר"י עייאש במט"י

ומ"מ הסכמת הפוסקים שגם לרבינו ירוחם וסיעתו, אין זה נחשב צום דחוי, דשאני התם שהדחייה נראית לכל, משא"כ בצום גדליה שבפעם הראשונה דחוהו להתענות בג' בתשרי ונשאר כך לעולם. וכ"כ הט"ז (סי' תקמט) שלפי מ"ש רבינו ירוחם שגדליה נהרג בר"ה, והתענית נדחה ליום ג' בתשרי, לפ"ז י"ל שאם יש מילה בצום גדליה, אין בעלי הברית מתענים ומשלימים, כיון שהוא דחוי, ודמי למ"ש בש"ע (סי' תקנט) בת"ב דחוי. ומיהו י"ל דשאני התם שהדחייה נראית לכל, משא"כ בצום גדליה שבפעם הראשונה דחוהו להתענות בג' בתשרי ונשאר כך לעולם. וכ"כ מהר"י עייאש במטה יהודה (ס"ס תקמט), על דחיית הט"ז, דמילתא דסברא היא. וכן כתבו הרה"ג אליעזר די אבילה בספר מעין גנים (בהגהותיו על הטור ס"ס תקמט). ובשו"ת בארות המים (סי' כב), ובמאמ"ר (תקמט ס"ב), ובמור"ק, ובישועו"י (סי' תקנט סק"ה), ובספר מאורי אור (עוד למועד דף קח.).

ולכן אם יש מילה בצום גדליה, הבעלי הברית מתענים ומשלימים.

והא"ר (סק"ו) כתב, שבתשו' ראש יוסף למהר"י אישקאפה הסכים להקל על בעלי הברית כיון שעכ"פ אינו ביום שאירע בו. וכ"כ השע"ת, ובשו"ת משחא דרבנותא (ח"ב דף טט:), ובתורות אמת ברדוגו. ובמאמר מרדכי (סי' תקמט סק"ב) ה"ד מהר"י אישקאפה, שגם

ד. צום העשירי הוא יום עשרה בטבת, שבו סמך נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק. וכל הימים האלה כל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, שנזכור את מעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב מעשינו, וכמו שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם. (הרמב"ם הל' תעניות פ"ה ה"א והלאה). ואין העיקר התענית, כמו שנאמר באנשי נינוה וירא ד' את מעשיהם, ואמרו חז"ל, את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם, ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, שחובה להתענות בהם. (ד)

[גם מכאן סתירה למ"ש בספר טורי אבן (ר"ה יח): שלפ"ד הירושלמי הריגת גדליה לא היתה בתשרי שאחר חודש אב ממש, אלא אחר שנה ושני חודשים מן החורבן. ע"ש. ובסדר עולם הנ"ל מבואר דליתא. והטורי אבן עצמו העיר מפירוש רש"י ר"ה (יח: בד"ה ראשון), שבט' באב נשרף הבית, ובתשרי שלאחריו נהרג גדליה ובטבת שלאחריו באה השמועה. וע"ע בראשית בכורים (דף כב.). ודו"ק.]

וכ"כ בסדר אהלי יעקב הנ"ל, והכריע מזה להחמיר בנידון ה"טז. וכן עיקר. ומה גם שכן נראה עיקר כפשט הש"ס דידן. וכ"פ בתורת חיים סופר (סי' תקמט סק"ב). ודלא כמ"ש המטה אפרים (סי' תרב ס"ג) להקל כשקשה התענית לבעלי ברית בצום גדליה. וע' בקצה המטה שם. ושור"ר כן בשו"ת התעוררות תשובה (חאו"ח סי' שלא). וכן הוכיח ג"כ בהמאסף שנה ג' (סי' יד) מסדר עולם, דגדליה נהרג בג' תשרי, ושכן מבואר גם בשעה"כ ענין ר"ה שנהרג בג'. וכ"כ בספר פה אליהו ח"ב (דף קלז).

ולכאן' יש עוד נפ"מ בין דברי רי"ו לשאר פוסקים, שלדעת רי"ו נער שגדל ביום ב' או ג' תשרי א"צ לצום, כיון שלא היה בר חיובא ביום מיתת גדליה, ולשאר פוסקים צריך לצום, כי תענית צום גדליה בעתו. ויש לדחות שאפ"י לרי"ו כיון שנקבע לג' תשרי הוקבע. [וע' בהרא"ש (סוף מו"ק) בנער שגדל בתוך ימי אבלות. וי"ל]. [ילקו"י מועדים (עמ' תקנז). ובשו"ת יבי"א ח"א (סי' כז סק"י) ובחזו"ע תעניות (עמ' ג)].

ומ"מ לכ"ע כשחל צום גדליה בשבת ונדחה, לא ישלימו בעלי ברית ביום ראשון, ודלא כמו שצידד להחמיר בספר שש אנכי (קונט' רך וטוב דף פ: בסוף דבריו).

עיקר התענית הכנה לתשובה, ומתודין בו ומרבים בתפלה

במחצה"ש שם, שזהו כמו שהקשה השל"ה (מס' תענית), דהא הצער על העבר הוא פועל של הבל, ועוד שהרי

שם. וכן העירו בישועו"י (סי' תקט סק"ה), ובתורת חיים סופר (סי' תקמט סק"ב). ובספר שונה הלכות (דף נו.). ובספר חיים וחסד אלחייך (דק"ו:). ובמור וקציעה (סי' תקמט), ובשו"ת כנסת יחזקאל (סי' כג), ובשו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' של), ובסידור אהלי יעקב לר"ה (דקנ"ב:). וע"ע בספר יד דוד (ראש השנה יח:). ובעקרי הד"ט (סי' לא אות כא), ובספר תורות אמת, וביד אפרים (סי' תקמט). וע' בשו"ת ספר יהושע (חאו"ח סי' טו), מ"ש ליישב דברי רבינו ירוחם.

וראית הראב"ע מ"ש בחודש השלישי לצאת בני ישראל, ולכ"ע היינו בר"ח סיון, י"ל דאדרבה הרי הוצרכו לגז"ש דכתיב הכא "הזה", וכתיב התם החודש "הזה" לכם ראש חדשים (שבת פו:).

ושור"ר בהגהות הרש"ש (על א"ח סי' תקמט) שה"ד הרד"ק שהוכיח מדכתיב מחר חודש, דסתם חודש הוא ר"ח, והעיר דמהש"ס שבת לא משמע כן.

וע"ע בשו"ת הכנה"ג (או"ח סי' נט) שכתב להוכיח ממהר"י קולון בתשובה (סי' לא), דלא ס"ל כד' רבינו ירוחם, שגדליה בן אחיקם נהרג בר"ה ודחו תעניתו ליום חול דהיינו ג' בתשרי, אלא ס"ל שנהרג ביום שלשה בתשרי. וע' בשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד סי' נו), ובשו"ת צפיתח בדבש (סי' ע). ובשו"ת שואל ומשיב תנינא (ח"ב ס"ס פה בר"ה והנה הב"י). ובס' תורות אמת (דף ז ע"ג וד').

אולם בסדר הדורות ח"א (ג' אלפים ושל"ט) כתב, שבסדר עולם (פרק כו) כתוב בהדיא שהיו חמישים ושנים ימים בין יום החורבן לצום גדליה. וכתב, דהיינו כ' ימים מאב, (כי ביהמ"ק נשרף בעשרה באב), וכ"ט מאלול, וג' מתשרי, הרי נ"ב יום. ע"ש. ומוכח דלא כר' ירוחם.

ד **מה** שכתבנו שאין עיקר התענית אלא הכנה לתשובה, כ"כ המג"א (סי' תקמט) בשם הרמב"ם. וכתב

ומפרישין אותן, ועל בעלי זרוע ומשפילין אותן, וכיוצא בדברים אלו, ומחזי היום ולערב רביע היום קוראין בברכות וקללות שבתורה שנא' (משלי ג) מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו, ומפטירין בנביא בתוכחות מענין הצרה, ורביע היום האחרון מתפללים מנחה, ומתחננים וזועקים ומתוודים כפי כוחם. ע"כ.

ואח"כ כתב הרמב"ם שם (פ"ה ה"א), יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב. והם ג' בתשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז, ות"ב. וארבעת ימי הצומות האלו מפורשין בקבלה וכו'. ובכל הצומות האלו אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפלת נעילה, אבל קורין בתורה שחרית ומנחה בויחל משה. ע"כ.

ומ"מ א"ז מוכרח שכ"ז נוהג גם בתעניות ציבור שלנו, שקיבלו על עצמם ונהגו להתענות. וראה בסעיף הבא. **ובתש'** חת"ס (א"ח סי' רח) כתב, שעפ"ד הרמב"ם הנ"ל שד' צומות הם לתשובה, ולא למנהג אבילות, נהגו לומר בהם וידוי וסליחות, כיון שלדברי הרמב"ם, התפלה בהם עיקר יותר מהתענית.

האם חובה לקבוע זמן לחשבון הנפש ותשובה בימי ד' תעניות

קיבלו כל ישראל ונהגו כן בכל העולם. ע"כ. וכ"כ בקש"ע (סי' קכ"א ס"א).

וכ"כ במשנ"ב (תקמ"ט סק"א) ש"חייב" כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן. ע"כ. ומבואר שזה חיוב על כל אדם לקבוע איש ואשה, בריא וחולה, מתענה ושאינו מתענה, שבכל יום מימי ד' תעניות, יקבע זמן לחשבון הנפש ועשיית תשובה, ע"י שיתן לב שסיבת גלותו וצרותיו, והצרות שארעו בימים אלו של התעניות, הכל מחמת החטא, כי אין יסורים בלי עוון, והכל תלוי בתשובה, וכל צער שיש לאדם זה מחמת שעדין לא שב בתשובה כראוי.

מי שלא התענה בד' תעניות עובר על עשה מדברי קבלה

במצות נביאים וסיים במנהג. ושואל אין הכוונה שיש בהם חיוב מדברי נביאים, רק שכאשר מתענה בהם ממילא מקיים מצוה בקיום דברי הנביאים. וגם בזמן שרצו, מי שהיה רוצה להתענות, היה מקיים מצוה במה שחושש לדברי הנביאים, שלמדו

יש לקבל דין שמים והיסורין מאהבה. אלא שכ"ז בשביל לעורר את הלב לתשובה.

והנה מבואר ברמב"ם ה' תעניות (ריש פרק א), שמ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור, שנא' (במדבר י'), על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכו"ב, זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד, ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר. וגם היחיד מתענה על צרתו, הרי שהיה לו חולה או אסור בבית האסורין, יש לו להתענות עליו ולבקש רחמים בתפלתו, ואומר עננו. כדי שישוב ויעורר במעשיו ויחפש בהן ויחזור בתשובה.

ועוד כתב הרמב"ם (פ"א הי"ז), בכל יום תענית שגזרין על הצבור מפני הצרות, ביי"ד והזקנים יושבין בכיהכ"נ, ובדקים על מעשה אנשי העיר מאחר תפלת שחרית עד חצי היום, ומסירין המכשולות של עבירות, ומזהירין ודורשין וחוקרין על בעלי חמס ועבירות

ועפ"ד המג"א בשם הרמב"ם (תענית ה, א) שטעם התענית כדי לעורר הלבבות לתשובה וכו', כתב הח"א (כלל קל"ג ס"א), בימי התעניות נד' צומות, י' בטבת, י"ז בתמוז, ט' באב, וי' בתשרי, "חייב" כל איש לשום אל ליבו, ולפשפש במעשיו, ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמו שנאמר באנשי נינוה (יונה ג) וירא אלהים את מעשיהם, את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם (תענית טז). ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותם אנשים שכשמתענים הולכים בטיוול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה לבד, כי ימים אלו הם מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם, וכבר

ויש להעיר במ"ש המשנ"ב (ר"ס תקמ"ט) שימים אלו מ"ע מדברי נביאים להתענות בהם, דנראה שאינו מוכרח. ולשון הח"א שם: ימים אלו הם מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם, וכבר קבלו כל ישראל ונהגו כן בכל העולם. ע"כ. וצ"ע שפתח

לא יאכל סעודתו ככלל הימים אלא מאכל ומשקה לקיום גופו בלבד. ע"כ. ומשמע דס"ל להלכה שהוא חיוב גמור מדברי קבלה. וזה ע"פ מ"ש לעיל שם, שבזמן שעם ישראל שרויין בצער חייבין להתענות, והוי עשה דדברי קבלה, וכל ישראל קיבלו עליהם, ובזמן שאין שרויין בצער תלוי ברצון רוב הציבור, והאידנא רצו וקיבלו עליהם להתענות, והוסיף, "ובפרט שעתה יש צער". ע"כ.

ומקור דבריו הוא מדברי הטור (סי' תקנ) שכתב להדיא: והאידנא רצו ונהגו להתענות, לפיכך אסור לפרוץ גדר, "וכ"ש בדורותינו", הלכך הכל חייבים להתענות "מדברי קבלה" ומ"תקנת נביאים". ע"כ. הרי שזה חיוב מדברי קבלה ומדברי נביאים, והוסיף הטור שבדורותינו אפשר שיש צרות. אך א"ז מוסכם.

שיטות הראשונים אם ד' צומות הם חיוב מדברי קבלה או מכח מנהג

צומות, שאם אין שמד רצו מתענין רצו אין מתענין. **וב"ב** הרשב"א (מגילה ה:) שתקנה ראשונה בתנאי היתה, ואפי' ת"ב תלוי ברצונם, והא דמחמירין טפי בת"ב, הנהגת הדורות היתה הואיל והוכפלו בו הצרות. וכ"כ הריטב"א שם. וכ"ה בארח"ח (הל' תענית ה"ח) בשם הר"י מקורביל והרשב"א, שאף שהורגלו להתענות, אם לא רצו עכשיו להתענות, אין מתענין. ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' סג) כתב, וכל תענית שאינה חובה כגון צום הרביעי וכיו"ב, צריך קבלה בתפלה. [ורבינו ירוחם (תא"ו נ"ח ח"ב) כתב, כל ד' צומות אלו, כשאין שמד רצו אין מתענים, ומ"מ אם הסכימו הציבור להתענות האוכל ושותה בהן כפירש מדרי צבור].

ב, וי"א דד' צומות הם חובה מד"ק, כמ"ש הריטב"א (מגילה ה:) שחייבים אנו בהם מגזרת הכתוב, כיון שביהמ"ק ועה"ק חרבה. וכ"כ הנשיא אלברצלוני (תש' הגאונים שע"ת סי' עז) האידנא קבעום חובה, מפני שהם דברי קבלה, ועוד שלא בטלו לגמרי, שהרי בזמן שיש שמד, צום. ובגלות כמה פעמים נוהג שמד. ועוד שלא ביטלו לגמרי וברצו תליא מילתא, ועכשיו קבעום חובה. וכ"ה בס' האשכול (ח"ב עמ' טז). וכ"כ רבינו פרץ (בהג' על הסמ"ק סי' צו) בשם הרי"ף גיאת. וכ"כ בס' הכתים (עמ' קצג) שכבר קבלו כן אבותינו עליהם ועל זרעם. ועוד שגם בזמנינו יש שמד לישראל ואין שלום. וכ"כ בס' חרדים (מ"ע מדברי קבלה ומד"ס פ"ד). ולשון ס' מנהגים של מהר"ם (י"ז בתמוז), בי"ז תמוז, מתענין תענית דאורייתא, פי' מדברי קבלה.

וב"ב הרשב"ף בחי' לר"ה (יח:), שבזה"ז נהגו כל ישראל ורצו לקבלם עליהם לאוסרם באכילה ושתיה,

אותנו שראוי ונכון להתענות בהם. [ולפי זה יש לחדש עוד, שיש מצוה כל שהיא גם בחצי תענית, וכן בכל מה שמוסיף להצטער בהם, יש קיום מצוה, וגם מי שאינו מתענה, כמו חולה, כשמתתף בתענית, הרי סוף סוף הוא מקיים דברי הנביאים שגילו לנו שרצון השי"ת שבאמת נצטער בימים הללו, ולא יהיו ימי שמחה רק לעתיד לבא בזמן הגאולה].

והמשנ"ב גופיה בסי' תקנ (סק"א) כתב, שחיוב תעניות אלו הוא משום שרצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור ואסור לפרוץ גדר. ועיין.

והנה בערוה"ש (תקמט ס"ה) כתב, שאותם המזוללים בתעניות אלו עתידים ליתן את הדין, שכל מי שהוא בריא אסור לו לפרוש מן הציבור, "ועובר על מ"ע מדברי קבלה", ואף מי שצריך לאכול מפני חולשתו

והנה לשון מרן בש"ע (תקנ ס"א), הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר. ע"כ. וקצת יש לדייק, שלא כתב כלשון הטור: הכל חייבין להתענות מד"ק ומתקנת נביאים. וכן הלשון שאסור לפרוץ גדר, משמע שהחיוב אינו חמור כ"כ. וכן פירש המג"א דברי מרן, שכיון שנהגו להתענות כולם לכן אסור לפרוץ גדר. וכ"ה במחצה"ש (שם), ובפמ"ג (א"א סק"א). וכ"כ הגר"א (ס"ט תקנ) שג' צומות אינם מתקנת נביאים, אלא ברצו תליא מילתא. וכ"ז דלא כפשט לשון המשנ"ב כאן, ש"מ"ע מדברי נביאים להתענות בהם.

ובשו"ת יבי"א (ח"ז א"ח סי' מט) כתב, שגם להרמב"ן שתעניות אלו מתקנת נביאים, כוונתו על עיקר תקנת התעניות שנקראו צום, והוו מדברי קבלה (ר"ה יט.), והיינו כשיש גזרת המלכות, וכמ"ש גם ר"ת לגבי צום גדליה, אף שגם הוא סיים, שהדבר תלוי ברצו ולכך רשות הוא ליולדת לאכול. ומטעם זה מותר למעוברות ומניקות לאכול בשאר צומות. ואע"פ שבזה"ז הכל קבלו עליהם להתענות, מ"מ אין זה מעיקר דברי קבלה, אלא מן המנהג, כדמוכח מדברי ר"ת וסיעתו.

ועיקר ד"ז שנוי במחלוקת:

א. דהנה ר"ת התיר ליולדת לאכול בצום גדליה, אף שהוא מדברי קבלה וד"ק כדברי תורה, דהאידנא לא רצו אין מתענים, וא"כ רשות הוא. והובא באו"ז (ח"ב סי' קט), ובהגמ"י (רפ"ה מהל' תעניות), ובהגמ"ר (מ"ק סי' תקלד). וכ"כ במחזור ויטרי (סי' שלו) שהתיר ליולדת לאכול, לפי שרצו אין מתענין. וכ"כ ראבי"ה (ח"ג סי' תפס). וכ"כ הכלבו (סי' סב) בשם רבינו יצחק, לגבי ג'

ה. טוב שלא תהיה תעניתו כמצות אנשים מלומדה, אלא ישוב אל אלהיו בכל לבו, ויהיה מיצר ונאנח על צרות ישראל ועל גלות השכינה. שעיקר ושורש התענית הוא להצטער על

שי' שהרמב"ם השמיט מ"ש שבאין שמד ואין שלום תלוי ברצו, ויפה כיוון, שכוין שכתב שנהגו כל ישראל להתענות בהם, אסור לנהוג בהן קולא, ואפי' לא רצו חייב כל אחד ואחד להתענות מכת המנהג.

ובס' השלחן (הל' תענית שער ד), וכן באבודרהם (סדר תפלת התעניות) הביאו דברי הרמב"ן שחייבין להתענות מפני תקנת נביאים. וכ"כ בשמו בארח"ח (הל' תענית הי"ח) שחייבין להתענות מד"ק ותקנת נביאים. וכ"כ בידי אליהו גאליפאפה (סי' מא) שד' צומות הם מדברי קבלה, וכל זמן שאנו בגלות נחשב "יש שמד".

[וכ"כ בבגדי ישע (סי' תקנ"א) בדעת הש"ח, שבזמן שיש גזירה מחויבים מתקנה ראשונה, כפי שנאמר להם מפי השי"ת, שאם יהיה גזירה רח"ל יחזרו הצומות למקומן, ועתה ליכא רגע בלי פגע וכל יום קללתו מרובה מחבירו, וא"כ מחויבים לקיים מטעם תקנה ראשונה. ובשו"ת כת"ס (א"ח סי' ק) כתב שבדוחק י"ל, דהגם שיש גזירות, לא דמי לשמד שהיה בימים שעברו, וגזירת שמד דוקא אמרו, שכל ישראל היו בגזירה זו, ואין שלום ואין שמד היינו שיש גזירות שאינם כ"כ כגזירת שמד].

שיטת הסוברים שבזה"ז תלוי ברצו אלא שקיבלו עליהם

זוה חיוב מדברי קבלה, וע"כ שהחיוב הוא מדרבנן, רק שיש לזה יסוד תקנת נביאים. ונדלא כהמשכנות יעקב מקרלין (סי' קלו) דס"ל להרמב"ם כל ד' צומות חיובן מדברי קבלה. וכ"כ העיטור (הל' מילה דף נ"ג). ובשבה"ל (ח"ב הל' מילה סי' ד).

וכ"כ הריטב"א ברה"ה (יח): שאחר שהורגלו להתענות בהם וקבלום עליהם גם כשלא היה שמד עליהם, כבר נתקיים עליהם, ושוב אין להם כח ורצון לבטלם. וכ"כ בתענית (כו): שאחר חורבן בית שני רצו כל ישראל להתענות וקבלום עליהם, וא"א לשום אדם לפרוץ גדרם. וכ"כ הריא"ז (תענית פ"א אות כג).

אם גם תשעה באב תלוי ברצו

אולם הרשב"א (מגילה ה:): כ' וז"ל: הקשו התוס' איך ס"ד דרבי ביקש לעקור ת"ב לגמרי, והא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו וכו', ומסתברא שאין זה חשוב מבטל דברי ב"ד חבירו, דאמרי' אין שמד ואין שלום רצו מתענים רצו אין מתענים. והיינו אפי' בת"ב. והא דמחמירין בת"ב, הנהגת הדורות היתה, הואיל והוכפלו

ואסור ליחיד לפרוץ גדרם של ראשונים. ועוד שנראה דהאידינא לא ברצו תליא מילתא, שהרי יש שמד ואין שלום ומדינא אסירי, ופורץ גדר ישכנו נחש. ע"כ. [וכ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' ח) שאיסור באכילה בט"ב הוא עשה של דברי קבלה. אך שם (ח"ב סי' רעא) כתב, שתקנה קבועה היתה להתענות כל זמן שביהמ"ק חרב. ואפי' אם יבנה ויחבר, צומות אלו קבועים לעולם (שלא לגרוע אפי' אחד מהם, ולא להוסיף עליהם מפני צרות כיו"ב). וסיים, שתקנת הנביאים היא רק כשיש שמד בכל ישראל, ואם הוא בקצת מקומות, במקומות ההם בלבד יהיו צום גמור (כט"ב), ובשאר מקומות תלוי ברצונם, והדורות הללו לא נהגו כל החומרות בשאר צומות, משום דברצו תליא מילתא].

גם הר"ן (ר"ה ה. מדפה"ר) כתב בשם הרמב"ן, שכעת רצו ונהגו להתענות, ואסור ליחיד לפרוץ גדרם, וכ"ש בדורות הללו שבעונותינו שרבו יש גזירה בישראל ואין שלום, הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים. [ושם (יח): הוסיף שכמו כן הרמב"ם (כהל' תענית פ"ה) לא הזכיר בצומות הללו רצו כלל. אך זה אפשר, מתורת מנהג וקבלת הציבור. וכ"כ בס' המאורות (תענית ע"א

ג, ובשבה"ל (ס"ס רעח) כתב בשם רב כהן צדק, שאלו ד' צומות, מי שרוצה להתענות יתענה, ומי שאינו רוצה אל יתענה, חרוץ מת"ב שהוכפלו בו צרות. זהו מן ההלכה, והשתא במקומותינו קבעיהו צבורא עליהו. והרוקח (סי' רכו לגבי י" בטבת) כתב דרצו מתענין, ועתה מתענין, ואל תטוש תורת אמך. ונשם (בס"י) רה לגבי צום גדליה, ובס"י שט לגבי י"ז בתמוז) כתב דרצו מתענין רצו אין מתענין].

וכ"כ המ"מ (תענית פ"ה) בדעת הרמב"ם, שימים אלו תלויים במנהג, ואינם מתקנת נביאים.

והגר"ז מבריסק דייק כן בלשון הרמב"ם שכתב (פ"ה הי"ד) "ותעניות אלו מפורשים בדברי קבלה", ולא כתב

ד. ודעת הריב"ש בתשו' (סי' רפז) לחלק בזה בין ג' צומות הכתובים, שהם תלויים ברצו. לבין ת"ב שאינו תלוי ברצו. וכן מוכח בעיטור (שם), ובשבלי הלקט (ח"ב ס"ס ד). וכ"כ הריא"ז שם (תענית פ"א אות כג) שאף שבזמן שאין שמד ואין שלום, רצו אין מתענין, חרוץ מת"ב, הדורות קבעו אותן חובה.

בו צרות, הילכך רצה רבי לעוקרו לא הוה כמבטל דברי ב"ד חבירו וכו'.

וכ"כ הריטב"א שם. שמשורת הדין אין הפרש בין ת"ב לשאר תעניות, שמגזרת הנביאים הדבר תלוי ברצו, אלא שישאל חסידים לא רצו להקל בו, ולפיכך היו שלוחים יוצאים בו, משא"כ בשאר תעניות. זהו טעם קצת רבותי, וזהו טעם נכון וברור. ע"כ. וכ"כ הריטב"א בר"ה שם. וכ"כ המאירי (ר"ה שם) דת"ב באב לא תלי ברצו. וע"ע בס' האשכול (ח"ב עמ' טז) בשם ר"י אלברצלונז.

[**ומדברי הרמב"ם** (פ"ה מהל' תענית ה"ד) מוכח שגם ט"ב תלוי ברצו. וכן מוכח מדברי ה"ה שם. אבל בשו"ת משכנות יעקב הנ"ל כ' שכל הצומות חיובן מדברי קבלה וכו'. וכ"כ הרב מעשה רוקח. וכדבריהם מתבאר בס' הבתים (עמ' קצג ס"ח). וע' בשו"ת צפית בדבש (ס"י לב) שהעלה כד' ה"ה שהכל תלוי ברצו. וע"ע באבנ"ז (ס"י תכו ותקמ). ובמאמר (ס"י תרפו סק"ב), ובשד"ח (מע' בין המצרים פאת השדה, ס"י ב אות יד). ובשו"ת יבי"א (ח"א א"ח ס"י לג).]

וע"ע בשו"ת חות יאיר (ס"י ט) שהאריך להשיג ע"ד

אם תקנו התעניות רק בתורת קבלת נדר, או מכח תקנת ב"ד

וזקנים שבדור, על המאורעות הרעות (אסתר ט), ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי אגרת השנית לקיים עליהם ימי הפורים כאשר קיימו מרדכי ואסתר עליהם, וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם נביאים ראשונים דברי הצומות הארבע. ע"כ.

וע"ע בלשון הרמב"ם בסיכום מנין המצוות להרמב"ם: אלו תרי"ג מצוות שנאמרו למשה בסניני וכו'. ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מ"ת, וקבעו אותן נביאים וחכמים, ופשטו בכל ישראל, כגון מקרא מגילה ונ"ח ותענית ת"ב וידים ועירובין. ע"כ. [ובהקדמת הרמב"ם למשנה (סדר זרעים) כתב בביאור סדר המסכתות, שאחר שנשלמו מסכתות המועדים, נתעסק בפרקים שנזכרו בדברי הנביאים ע"ה, והם ימי הצומות שתיקנו הנביאים, ולפיכך הסמיך מסכת תענית למסכת ר"ה, ואחר תענית מגילה, לפי שהיא תיקון הנביאים, אחרי אלה שהתקינו התעניות. ע"כ.]

ובשם הגר"ז מבריסק כתבו, שישאלו שאלו את הנביא (זכריה ז), שכיון שצומות אלו הם חיוב מדברי קבלה, א"כ א"א לבטל חיוב זה אף שנבנה ביהמ"ק, והשיב להם, שאי"ז חיוב מדברי קבלה שנתחייבו מן

והמלבי"ם (אסתר ט, לא) ביאר מה שנאמר קיימו וקיבלו וגו' לקיים את ימי הפורים האלה וגו', וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם. שעם ישראל התלונן על ימי הפורים, שא"א להוסיף מועד מדעתנו ולקובעו לחק עולם על ישראל, והשיבה אסתר, שאין בזה בל תוסיף רק כשמקבלו מצד דין תורה, ולא במקבלו מצד נדר, ולכן יקבלו את ימי הפורים לא מדין תורה, אלא מצד הנדר, והביאה ראיה, ממה שקיימו וקבלו תחלה הדי' צומות, שהם מדברי קבלה, וצ"ע שזו הוספה על ד"ת, אלא שיש רשות להוסיף גזרות כאלה מצד נדר לבד.

ובאבן עזרא (אסתר ט, לו) כתב, שקיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם וכו', כי הנביא לא ציווה שיתענו, ואנחנו חייבים שלא להסיג גבול הראשונים. ע"כ. וכ"כ עוד בספרו יסוד מורא (שער ב) וז"ל: כאשר קיבל האב עליו ועל זרעו, חייב הבן לשמוע בקול אביו, כימי הפורים ודברי הצומות וזעקתם הכתוב במגילה, והם הארבע צומות הכתובים בתרי עשר, אשר קיבלו עליהם ועל זרעם נביאים

כל המאורעות שאירעו באותם הימים. ונכון שישמור עצמו מן הכעס. ואם יש לו משא ומתן, יעשה באמונה ובנחת ביותר. ויש אומרים שאין לשחק בימי התענית במשחקים. ויש שכתבו שביום התענית ימעט בשיחה כל מה שאפשר, כדי שלא יבוא למלאות פיו שחוק. (ה)

צמתם וספוד וגו' הצום צמתוני אני וגו', היינו שלא אני חייבתי לצום, אלא שחייבתי שב"ד יתקנו הצום. [שיעורי הגר"ש דרובסקי מכות כג:].

השמים על הצומות, אלא שנצטוו הנביאים בנבואה, לתקן צומות, וא"כ זהו רק תקנת ב"ד, ויכולים לבטלו, כיון דכבר נבנה הבית. וזהו לשון הכתוב (שם), כי

אם יש לצרף סברת הפוס' דהאידיא רצו אין מתענים

כל ד' הצומות שוים בזה, וברצו תליא מילתא. ורק מפני שהוכפלו בו הצרות, אחר חורבן הבית קבלוהו עליהם לחובה, ואינו אלא כגזרה דרבנן בעלמא, בלי שום אסמכתא כלל. נמצא שאף ת"ב שנזכר בדברי קבלה תלוי ברצו, וזוהי דעת הש"ע וכו'. ע"כ.

ובשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סי' לג אות ה, וח"י או"ח סי' מב) כתב, שאף צום ת"ב ברצו תליא מילתא, וכמ"ש הרשב"א והריטב"א (מגילה ה:), וכ"ד הרבה פוסקים, שאינו מדברי קבלה. ומה שאסר מרן לטעום ולפלוט בת"ב, הוא כמ"ש האשכול (ח"ב עמו' ג), דבת"ב וביזה"כ ודאי טעימה אסורה, דקי"ל אסור להושיט ידו במים, וכל הנאה אסורה. ולכן זה טעם נוסף שהמשנה מקומו יכול לאכול מיד עם צאה"כ של אופק אר"י.

ובשו"ת יבי"א ח"י (א"ח סי' מא) כתב, במי שטעה ובירך על דבר מאכל בד' צומות, דכיון דקי"ל (ר"ה יח:) רצו מתענים רצו אין מתענים, יכול לטעום טעימה כל שהוא כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכן מוכח מלשון הרמב"ם שתלה ענין זה במנהג. ובב"י (סי' תקנ"ד) כתב שלר"ת יולדת לא תתענה, דרשות הוא. וכ"כ הט"ז (שם סק"ד). והריב"ש (סי' רפז) כתב, שדעת הטור (סי' תקסז) שתעניות צבור (חוץ מט"ב) דינם כתענית יחיד. ורבו האח' שכתבו דבתענית יחיד אם שכח ובירך על מאכל טועם מעט. וה"נ בתענית צבור בזה"ז דינא הכי, כיון דברצו תליא מילתא. וכיו"ב כתב בברכ"י (סי' תקסז סק"א) בשם מהר"א אזולאי, שהואיל ובזה"ז ברצו תליא מילתא, מותר לעשן סיגריות בתענית. וע"ע בשו"ת שמלת בנימין (דף ג.) שכיון שאין חיוב מן הדין להתענות בת"ב מדברי קבלה בזמן שאין שמד, אלא רק משום שהוכפלו הצרות נוהגים להתענות, יש להקל בצירוף שיטה נוספת, כמו דעת השאלתות להקל בחיה כל ל' ביוהכ"פ.

השרוי בתענית לא ינהג בעידונים, אלא יעשה חשבון הנפש על מעשיו

שהיה מתענה עם הצבור על צרתם, הרי זה לא ינהוג עידונים בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב,

ולדינא, כתב מרן הב"י (סי' תקסז) בשם הריב"ש בדעת רבינו יהודה אלברצלוני, ששאר תעניות ציבור נחשבים כתענית יחיד. וכדבריו פסק בש"ע שם. וכ"כ החיד"א (ברכ"י ר"ס תקסז) בשם מר זקנו מהר"א אזולאי, שגם ת"צ שלנו כתענית יחיד הם, כיון שתלויים ברצו. ובס' המועדים בהלכה (ח"ב עמ' תיד) דייק כן ממ"ש מרן בש"ע (סי' תקנ"ד ס"ו), שחולה שצריך לאכול א"צ אומד אלא מאכילין אותו מיד, "דבמקום חולי לא גזור רבנן". ע"כ. [וע"ע בחזו"ע (פורים עמ' מב) שיש חילוק בין ג' צומות (ר"ז בתמוז, צום גדליה, וי' בטבת), שיטודם מד"ק, וגם עיקרם להתאבל על ירושלים, לבין תענית אסתר שלדעת ריה"פ אינו אלא מנהג וזכר לדברי הצומות וזעקתם. ונפ"מ שבעל ברית וחתן פטורים מלהתענות בתענית אסתר אפי' כשחל בזמנו].

וכן נתבאר לעיל לדייק קצת מלשון מרן בש"ע (ר"ס תקנ"ד), וכמו שפירשו בדעתו שם המג"א והפמ"ג, ושכ"כ בבארור הגר"א (סי' תקנ"ד), דתליא ברצו. [ודלא כמ"ש בהל' חג בחג (עמ' ו) שכיון שכבר רצו להתענות בהם, חיובם מד"ק]. וא"כ החיוב להתענות בהם הוא רק מכח מנהג.

גם הרמ"ע מפאנו בתש' (ר"ס קיא) כתב, דמן הדין בשאר צומות רצו אין מתענין, אלא שכבר רצו אבותינו וקבלום לחובה. וכ"כ הפנ"י (פסחים נד:) לגבי ת"ב. ולכאן' מדברי מרן הב"י נראה שת"ב אין תלוי ברצו. וע"ע בט"ז (סי' תקנ"ד סק"ד). אך ברשב"א והריטב"א הנ"ל מבואר שגם ת"ב אינו אסור מדינא, אלא ברצו תליא מילתא. וזה דעת ה"ה. [ויבערין לנו (ר"ה יח:) כתב שמדברי הב"י ר"ס תקנא, נראה שכל ד' צומות שוין, וכשאין שמד הוי מכח קבלה].

ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג האחרונים (סי' טו) כתב, דמדינא דקרא דדברי קבלה, אף ת"ב תלי ברצו. ואין צום ת"ב מדברי קבלה, כי בודאי כיון דכללינהו קרא,

(ה) **הנה** הרמב"ם (תעניות פ"א הי"ד), כתב: כל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין

אלא דואג ואונן, כענין שנא' (איכה ג) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. ע"כ. והובא בש"ע (סי' תקס"ט סעיף יב). וע"ע בש"ע (סי' תקע"ד ס"ג) לגבי תעניות שגוזרים על הציבור, דמי ששכח ואכל, אל יתראה בפניהם כאלו אכל, ואל ינהג עידונין בעצמו לומר הואיל ואכלתי מעט ואוכל הרבה. וכתב הרמ"א שאפי' שלא בפניהם אסור לנהוג עידונין בעצמו (מרדכי פ"ק התענית). ובא"ר (סי' תקס"ט ס"ק יח) כתב, שביום התענית, ישמור עצמו מן הכעס. ואם יש לו משא ומתן, יעשה באמונה ובנחת ביותר. וכתב בקיצור של"ה (עניני ט"ב ד"ה ביום)

שאינן ליראות לשחוק מקרטוין או שום מין שחוק. וכ"כ בבגדי ישע, ובמשנ"ב. וצ"ע אם דין זה כבר מהלילה של התענית, אע"פ שהתענית רק בבוקר. וע' ברמ"א (יו"ד סי' קפ"ה ס"ד) שבלי לילה התענית אסור ביין ובשר. וע' בפתחי תשובה שם (ס"ק יג).

ולכאן' כ"ז שייך גם בחולה וכדו' שאינם מתענים עם הציבור, שבתענית צבור כל אחד צריך להצטער ולשוב בתשובה, ורק לגבי אכילה - במקום חולי לא גזרו רבנן, משא"כ לגבי מותרות ועידונים, שגם הפטור מן התענית, שייך בצער.

האם בד' תעניות ציבור צריך להיות דואג ושלא להקל ראשו וכו'

דבג' צומות אחרים מותר לרחוץ בחמין, וכתב הב"י (סי' תק"ג) שכן המנהג פשוט, פשיטא שאין מקום לחומרא זו. אבל המחמיר על עצמו כרבי יואל אביו של ראב"ה, שלא לרחוץ בחמין, נראה לי שטוב לו להחמיר גם בזה. אע"פ שאין דומים זה לזה, דרחיצה תענוג הגוף, והריח הנשמח נהנית בו, מ"מ נחת רוח הוא גם להגוף. ותשה"מ שאני, דזהו דוקא בלילה. עכ"ד. ונמצא דלמאי דקי"ל שרחיצה בחמין מותרת מדינא בג' תעניות, ממילא כ"ש הרחת בשמים.

ואפשר דה"ה לגבי שמיעת קול שיר ב"י בטבת, וצום גדליה, אלא שיש לחלק. וכן מסתבר לדינא, כיון שבלא"ה כל השנה יש להמנע משמיעת שירים מחמת חורבן ביהמ"ק, וכ"ש בימים האלו שיש בהם תענית על חרבן ביהמ"ק.

ומיהו בתענית אסתר [וכן הבכורות שמתענים בערב פסח] מסתבר שאפשר להקל בזה, שיי"א שאין זה תענית של צער כלל, רק זכר לנס. וכ"כ במשנת יעב"ץ (סי' עו) שבתענית אסתר מותר להיות שמח, וכן לנהוג בו עידונים בעצמו. ובלקט יושר (ח"א עמ' קנז) כתב, שאע"פ שהמרדכי (סוף תענית) כתב לאסור רחיצה ותספורת, מ"מ רבינו בעל תה"ד היה נוהג לספר עצמו בתענית אסתר.

ומ"מ כתב בס' יסוד ושורש העבודה (פרק יא), שביום התענית ימעט בשיחה כל מה שאפשר, כדי שלא יבוא למלאות פיו שחוק. ובס' נהורא שלם (חודש תמוז. הובא בסידור דה"ח) כתב, שחיוב גדול על האדם בתעניות אלו לקונן ולהצטער מאד על כל המאורעות שאירעו בהם, שמהם הגיע צער גדול מאד כביכול לפני הבורא ית"ש, וזהו עיקר ושורש התענית. וכבר כתב בסדר היום (י"ז בתמוז), שלא תהיה תעניתו כמצוות אנשים מלומדה, אלא ישוב אל אלהיו בכל לבו ובכל נפשו, ויהיה מיצר ונאנח על צרותינו ויגוננו, ולחלות פני אל יחוננו וינחמנו מאבלנו.

אמנם צ"ע בזה, האם כל אזהרות אלו שייכים גם בתעניות ציבור שלנו, שהם ג' בתשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז, ות"ב.

ונפ"מ אם אפשר לשמוע כלי שיר ב"י בטבת וג' בתשרי. ולכאורה ע"פ הנ"ל יש לאסור.

אך אין זה מוכרח כ"כ, וכמו שלא מצינו בפוס' לדינא איסור הרחת בשמים ביום התענית, זולת בת"ב. וכ"ש שדעת הרבה פוס' להתיר להריח בשמים אפי' בת"ב. וגם לדעת האוסרים להריח בת"ב [וכן נקט'י להלכה], כתב בקו' גן המלך (סי' קמה) שהטעם הוא דלא גרע ממה שאסרו לטייל בת"ב מפני שמסיח דעתו מן האבל. ולשון האר"ח (שבת אות יד) בשם רבינו גרשום, דהבשמים משמחים את הנפש, ות"ב אסור בשמחה. ע"כ. וטעמים אלו לא שייכים בשאר תעניות.

ועוד, דכ"ש הוא מדין רחיצה בחמין וכדו', שלהלכה אין בזה איסור מדינא. ובמק"א כתבנו לגבי נישואין בצום גדליה וכו' בטבת, שאין בזה איסור מדינא. [ובזה נדחה מה שנקט בפשיטות בתשוה"נ (א, שכו. ב, ונה), ובמועז"ז (ה, שלג) שהלכה זו אמרה גם בארבע תעניות].

ואמנם יתכן דעכ"פ י"ל שגם אם כל דברים אלו מעיקר התקנה היו שייכים בכל תעניות ציבור שלנו, מ"מ כיון שכיום אין שלום ואין שמד, ותעניות אלו הם רק מחמת קבלה שרצו וקיבלו להתענות, י"ל שלא קיבלו לגבי חומרות אלו.

וגם יתכן לומר דמ"ש הרמב"ם שלא ינהג עידונין, אין בו חיוב גמור מדינא. וצ"ע.

ישו"ר בשל"ה (תענית פ' נר מצוה אות ח) שהביא לשון הב"י (ס"ס תקנו) בשם המרדכי (תענית סי' תרל"ח), שהר"ש מבונבורק היה אומר בקול רם בלא כוס 'בורא מאורי האש', ולא היה אומר 'בשמים', דהוי תענוג. וכתב, שהיה נראה מזה, שכל תענית הוא לצעוריה נפשית, ולכן ראוי למנוע מלהריח הבשמים בכל תענית. ומ"מ סיים, דבוראי לראב"ה (סי' תתנד. הוב"ד בתוס' תענית יג.)

ו. בשבת שקודם לעשרה בטבת וי"ז בתמוז, אחר קריאת ההפטרה, מכריז השליח צבור: אחינו בית ישראל שמעו הצום יהיה ביום פלוני יהי רצון שהשם יהפוך אותו לנו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו. אבל על צום תשעה באב, צום כפור, תענית אסתר, וצום גדליה לא נהגו להכריז מפני שהם ידועים ומפורסמים. ומנהג האשכנזים שאין מכריזים על שום תענית, כיון שתעניות אלו כתובים בפסוק, והרי זה כמקובל שאינו צריך עוד הכרזה. (ו)

הכרזה על הצומות בשבת שקודם התענית

ואחינו האשכנזים לא נהגו להכריז על שום אחד מהצומות. (הרמ"א). ומנהגינו בירושלים להכריז הצומות כדברי מרן. ודלא כמ"ש בספר נתיבי עם (סי' תקנ ע"ב רכ"א), שבירושלים נהגו שלא להכריז הצומות, דליתא. וכבר האריך הרה"ג ר' רפאל אהרן בן שמעון בספר נהר מצרים (דף ט.), לחזק המנהג להכריז, כי רבים ושלמים נכשלו ואכלו ביום שבעה עשר בתמוז מחסרון ידיעתם, שהיה יום התענית, והתלוננו על החכמים ושלחי הצבור על שלא הכריזו להודיע להם יום התענית. וכן הנהיג במצרים. וכתב, שהמערער ע"ז עונו ישא האיש ההוא, שהוא גורם למכשול הרבים שיאכלו ביום הצום מבלי דעת. ע"ש. וראה ביפ"ל (ח"ב אות ד').

(ו) כ"כ מרן בש"ע (סי' תקנ ס"ד). וההכרזה לצומות אלו כדי להודיע לעם יום הצום ויזהרו להתענות בו, מפני שאין ימי הצומות האלה ידועים כ"כ, אבל ת"ב ידוע וניכר הוא מפני רוב החומרות שבו, וכ"ש יוהכ"פ, וגם תענית אסתר ידוע שהוא קודם פורים. (מטה יהודה). ובהרבה קהלות של הספרדים נוהגים שלא להכריז על צום גדליה, מפני שהוא ניכר וידוע לכל, שהוא בא מיד עם ר"ה. וכ"כ בספר ארחות חיים (דף סה ע"ב) בשם י"א. וע"ע בספר יפה ללב (ח"ג סי' תקנ אות ב). ויש שכתבו במקום כפור צום גדליה, וראה ביפ"ל שם. ולכן אף במקום שנוהגים להכריז על שאר צומות, על צום גדליה אין מכריזין, כמו ת"ב וכפור וכו', לפי שהוא ידוע לכל. ודע שהטעם שכתב הגר"א, צ"ע, וכמ"ש בשו"ת משנה שכיר ח"א (ס"ס קטו).

כל הצומות האלו עתידים ליהפך לששון ושמחה ומועדים טובים

(ע' בטור א"ח סי' תיט), כיון שנקראו בנביא בשם 'מועדים', וכמו סעודת פורים.

ובדרשות חת"ס (ו' טבת שנת תקע"ד) כתב, "יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים", לששון ולשמחה, הוא נגד התענית. ולמועדים טובים, הוא נגד מלאכת שבת. ואפשר לומר, שיהיו הימים ההמה אסורים בעשיית מלאכה, נגד מה שחיללו שבת בשעת כשלונה של ירושלים (שבת קיט:). ע"כ.

ואיתא במדרש בפתחתא דאיכה רבתי (סי' יז), ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, אלו ישראל, מאחר שיושבין ואוכלים ושותים ומשתכרים בסעודת ת"ב, יושבין וקוראים קינים ונהי ואיכה. ופי' בענף יוסף, דר"ל בסעודת ת"ב עצמו, ובזמן הבית שאז היה לששון ושמחה, ומ"מ היו קוראים איכה לזכרון. ע"ש.

והרמ"ע מפאנו (מאמר שבתות ה' מכ"י ח"ו) כתב, דזהו שכתוב "ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר", ויקרא לשון מקרא קודש, שגור על צום הרביעי שיהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. וכ"כ השל"ה (תענית תורה אור אות ב) בשם האר"י.

וכל הצומות האלו עתידים ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה, שנא' (זכריה ח) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. [רמב"ם סוף הלכות תענית. והוא מתוספתא (סוף מס' תענית), שעתידין להיות ימים טובים לישראל]. ופירש הרד"ק, יהיה לבית יהודה בימי הבית השני. ע"ש. כי ע"ז התנבא זכריה הנביא. וכך יהיה בגאולה השלמה.

ומלשון הרמב"ם הנז' יש לדייק שיהיו ימים טובים בסעודה ומשתה, ולא רק באיסור הספד ותענית, שהרמב"ם כתב "ימים טובים וימי ששון ושמחה". וכפי פשט לשון הנביא שיהיו לששון ושמחה ומועדים טובים.

ואע"פ שרש"י (ר"ה יח:) כתב, שבזמן שיש שלום יהיו ימים טובים ליאסר בהספד ובתענית, וע"ע בטורי אבן שם, מ"מ בס' נחל אשכול (ע"ס האשכול ח"ב עמ' יח) כתב, שלעתיד לבא יהיה בהם חיוב סעודה כמו בר"ח

להסדיר סדר חדשים כתקנן. רבי שמעון אומר צום העשירי זה חמשה בטבת, שבו באה השמועה על חורבן ביהמ"ק לבני הגולה, שנא' (יחזקאל פרק לג), ויהי בעשירי בחמשה לחודש בא אלי הפליט וכו', ועשו יום שמועה כיום שריפת ביהמ"ק. ורואה אני את דברי, מדברי ר"ע, שר"ע אמר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון. ואני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ע"כ. וק"ל כר"ע, משום שאין הלכה כתלמיד במקום הרב. נואע"פ שבתוס' (ברכות כד: כ' בשם הר"ח, דאע"ג דרב חסדא תלמיד רב הונא, פסק להחמיר כרב חסדא, שצוה על בשרו אסור לקרות ק"ש, משום דלחומרא אולנין. ע"ש. ומשמע שהלכה כהתלמיד לחומרא. אולם הר"ף פסק כרב הונא, מדאקשה הגמ' מיניה ביומא (ל). וגם לר"ח שאני התם דהוי דאו', דכתב כל עצמותי תאמרנה כו', כדיליף רב חסדא התם. וכ"כ בנשמת אדם (כלל ג סי' ה), והוכיח כן מהתוס' הנ"ל. משא"כ הכא דהוי מדרבנן מהיכי יתיי להחמיר לצום גם בה' בטבת ולהטריח על הצבור כ"כ. וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ד). וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (דף פ.א), שהלכה ומנהג כר"ע. וכ"כ התוס' (עירובין מ:), ומחזור ויטרי (עמ' שלג), וראב"י (סי' תתפ), ואו"ז (ח"ב סי' תד), ושבוילי הלקט (סי' רסג), והארוחות חיים (הל' תענית אות יח), והכלבו (סי' סב).

ומרן הב"י (סי' תקמט) כתב, דרבינו הטור שלא הביא אלא דברי ר"ע, אף דרבי שמעון פליג עליה, היינו משום דנהוג עלמא כוותיה דר"ע. ולכאו' למה לא כתב את הטעם משום שאין הלכה כתלמיד במקום הרב. וכן הקשה ביד אהרן (סי' תקמט). וע"ע במאורי אור (עוד למועד דף קח.). ונראה דהיינו משום שכתב הרשב"א (שבת קמא.), דהא דק"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו דוקא כשנחלקו פנים אל פנים, אבל אם נחלקו שניהם כשני חולקים בעלמא, הלכה כבתראה. ע"ש. וכ"כ ה"ה (פ"ב מהל' שבת הט"ז).

גם הריטב"א (סוכה ב:) כתב, ומה שאמרו אין הלכה כתלמיד במקום הרב, היינו כשנחלק עמו בחייו, ושמע רבו את דבריו ולא הודה לו, אבל כשהתלמיד חלק על רבו אחרי מותו, אדרבה קי"ל דהלכתא כבתראי. וכ"כ הר"ן (סוכה ב.) בשם הגאונים. נוע"ע להר"ן בניטין ריש פרק המגרש. כ"כ הרמב"ם בכללי התלמוד כתיי הובא בספר יעיר און (מערכת ה את ס.). וע"ש. וכ"כ מרן הכס"מ (פ"א מהל' מילה ה"ז), ובב"א (אה"ע ר"ס קלז). ע"ש. וכאן נראה דרבי שמעון חלק על ר"ע שלא בפניו. וכן תירץ הרב יד אהרן שם. גם מרן בכס"מ (הל' אבות

וכתב בבא"ח (ש"א דברים בהקדמה), שלכן חודש זה נקרא אב, שהוא עתיד להיות אב לכל חודשים, דמאחר שנעשו בו רעות רבות, מוכרח שיהיו בו טובות מרובות, יותר מכל חודשים, על דרך מה שאמר הכתוב שמחינו כימות עיניתנו.

ולגבי י"ז בתמוז או ת"ב שחלו בשבת, שנדחים ליום ראשון, לכאו' כשיהפכו לימים טובים, מסתבר שהימים טובים יהיו בזמנם אפי' כשחלו בשבת, ומה שהיו דוחים את התענית ל"ח תמוז, וי' באב, אינו רק מחוסר ברירה, אך לא תהיה מעלה מיוחדת לאותם ימים שהיו צמים בהם צום דחוי. ול"ד לצום גדליה שגם למ"ד שנהרג בא' או ב' תשרי, ודחו את הצום לג' תשרי, אע"פ כן כיון שהצום קבוע לעולם בג' תשרי (אם לא כשחל בשבת, שזה מתורת דהיה), אפשר שהיו"ט יהיה בג' תשרי.

ודע דמ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה (ר"ה יח.) שהיו מתענים בת"ב בזמן בית שני. לכאורה הרי היה אסור להתענות בד' צומות בזמן הבית, וכדאיתא בר"ה (יט.), ותיפוק ליה דהו"ל יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, לא נצרכה אלא לאסור יום שלפניו. ע"ש דרישא דמתני' דקאמר על ו' חדשים יוצאים וכו', ולא נפקי אתמוז וטבת, מיירי אחר חורבן, דהא מסיים במשנה, וכשהיה ביהמ"ק קיים יוצאים אף על אייר מפני פסח קטן. ובשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' רעא) כתב שזה ט"ס בדברי הרמב"ם וכו'. ע"ש. וכן מפורש בתוס' (תענית יב. בד"ה התם), שבזמן הבית לא היו מתענים בת"ב. וכ"כ המאירי (ר"ה יט.). וע"ע בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קנו). ובשו"ת משכנות יעקב מקרלין (חאו"ח סי' קלו). ובמטה יהודה ומחז"ב (סי' תקנ סק"ב). ובספר תרועת מלך על ר"ה (סי' לד אותיות ג - ד). ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שנט). ובשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' מז).

ואיתא בגמ' (ר"ה יח:), דרש ר' עקיבא, הרי הכתוב אומר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וכו', צום הרביעי זה שבעה עשר בתמוז, שבו הובקעה העיר, שחודש תמוז רביעי לחדשים. צום החמישי זה ת"ב, יום שנשרף בו ביהמ"ק, והוא חמישי לחדשים. צום השביעי זה שלשה בתשרי, יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, ונסמך לחורבן ביהמ"ק ללמדך שקשה מיתתם של צדיקים לפני המקום כחורבן ביהמ"ק, ונקרא שביעי שהוא שביעי לחדשים. וצום העשירי זה י' בטבת, שבו סמך מלך בבל את ידו על ירושלים. והלא היה ראוי זה להכתב בראשונה, אלא שנכתב כאן

סימן תקנ - הבדל שבין תשעה באב ליתר הצומות

א. הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו, אנשים ונשים, ואסור לפרוץ גדר. ואין הדבר תלוי ברצון הקהל. (א)

במאור ישראל: ואפ"ל, דשאני הכא דמסתבר טעמיה דר"ש, דקאמר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, וכדאמר ר"ש ונראין דברי מדבריו וכו', ובכה"ג אפי' לגבי רבים כל דמסתבר טעמיה דיחיד פסקינן כוותיה, כדאייתא ביומא (לז:): ובכ"ד. ומכ"ש לפי הגירסא בתוספתא (פ"ו דסוטה), אמר רשב"י וכו', וכ' בס' בן יוחאי (דף ד:): דהלכה כרשב"י נגד ר"ע ג"כ. וע' בתשו' ח"צ (סי' ט). וסדר הדורות (ערך רשב"י אות ז). וע' בברכ"י (סי' תקמט סק"ג). ובס' מאורי אור (עוד למועד דף קח.). ובשו"ת בנין שלמה בהוספות (סי' לד.). ומצפה איתן (ברכות כד:). ושד"ח (מע' א' אות שלט). ודו"ק.

הטומאה פ"ב ה"ד) תמה על הרמב"ם שפסק הלכה כרבי, ולא כר"ע, והא קי"ל הלכה כר"ע מחבירו. וצ"ע. ומאי דקשיא, דאמאי לא כתב הטעם שהלכה כר' עקיבא מחבירו, (כדאייתא בכתובות פד:), וכ"ש מתלמידו, וכמו שהעיר הברכ"י (סק"ג). אפשר דהלכה כבתראה דחי להאי כללא, דהלכה כר"ע מחבירו, מש"ה כתב דה"ט משום דנהוג עלמא כוותיה דר"ע. וי"ל דכיון דאף לגבי רבי קי"ל (כתובות כא.) הלכה כרבי מחבירו, והואיל דהוה שכיחי רבנן קמיה דרבי, ועי"ז נתחכם ביותר ומחדדן שמעתתיה כמ"ש (תוס' נדה יד:), הכלל דהלכה כבתראה מכריע לפסוק הלכה כרבי. וכתב

הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו

ברצו, כיון שהוכפלו בו צרות גדולות כחורבן ביהמ"ק. ופשט הסוגיא שם משמע, שדוקא בשאר צומות אמרי' רצו מתענים רצו אין מתענים, ולא בט' באב. וראה בזה להלן.]

והנה הריטב"א (ר"ה שם) כתב, דכיון דברצו תליא מילתא, אפשר דבעו קבלה מבעו"י תענית יחידים, משא"כ בת"ב דלא תלי ברצו וא"צ קבלה, אסור לטעום. ע"כ. ואנן קי"ל דלא כהריטב"א, ואין מקבלים אף שאר צומות הכתובים, וכמ"ש הרמב"ם בתשו' (פריימן ירושלים תרצד, סי' קיט), והמאירי בחיבור התשובה (עמ' תקצ), ומהר"ם מרוטנבורג בתשו' (סי' סג), וכ"כ האח' בפשיטות. וכן מוכח להדיא בב"י (סי' תקסז). וכן עמא דבר.

(א) בגמ' (ר"ה יח:): אמרו, מאי דכתיב, כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, ומתרץ רבא בזמן דאיכא שלום כגון שביהמ"ק קיים, עביד ששון, (פרש"י, שאין יד העכו"ם תקיפה על ישראל), בזמן דאיכא שמד עביד צום, (חובה להתענות בהם. רש"י). והאידין דליכא שלום וליכא שמד רצו מתענין רצו אין מתענין, א"ה ת"ב נמי, שאני ת"ב הואיל והוכפלו בו צרות. ע"כ. והיינו דבזמן דליכא שלום שהבית חרב, וליכא שמד במקום ידוע מישראל, רצו רוב הצבור והסכימו שלא להתענות אין ב"י מטריחין עליהם להתענות, רצו רוב הצבור להתענות מתענין. מלבד ת"ב שאינו תלוי

שיטת הרמב"ם אם ד' צומות מתורת מנהג או רק צום אסתר

מדברי קבלה, ומיהו רוח"פ פליגי וס"ל דג' צומות תלויים ברצו וכו'. וכ"כ עוד בספרו קהלת יעקב בתשו' (חז"מ סי' ב).

וב"כ במאמר מרדכי (סי' תרפ"ט סק"ב) להשיג ע"ד ה"ה, דהא ת"ב אסור מדינא אף בזמן שאין שמד, כמבואר בש"ס וכמ"ש ה"ה גופיה. ומאחר שכן א"א לומר שהרמב"ם יכתוב דרך כלל על הד' צומות שתלויים במנהג ע"ש. ומ"מ דעת הרשב"א והריטב"א דת"ב אינו אסור מדינא, אלא ברצו תליא מילתא. וזוהי דעת ה"ה. וע' בס' המאורות (תענית ל. עמ' שי) שאף שהביא גירסת הרמב"ם ב"יג באדר בלי ו', סיים, והרב השמיט הא

והרמב"ם (פ"ה מה' תענית ה"ד וה"ה). כתב, ד' ימי צומות אלו הרי הן מפורשין בקבלה, צום הרביעי וצום החמישי וגו'. ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות ובי"ג באדר וכו'. ע"ש. ומשמע שאי"ז אלא מתורת מנהג, וכ"כ ה"ה, תלה רבינו ענין זה במנהג, כמ"ש בגמ' רצו מתענים וכו'.

ובב"י (סי' תרפ"ט) העתיק לשון הרמב"ם שם בנוסח אחר, נהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות בי"ג באדר. ולפי"ז ד' צומות הם מדברי קבלה, ולא קאי רק על תענית י"ג באדר. וכ"כ בשו"ת משכנות יעקב מקרלין (סי' קלו) שלדעת הרמב"ם כל הצומות חיובן

וע' בלשון הרמב"ם (פ"א מה' תענית הי"ד). ובס' בית אהרן (מע' ת אות ה). ובעינים למשפט (ברכות יד ד"ה א). ודו"ק. וע"ע להשד"ח בפאת השדה (בין המצרים, סי' ב אות יד בד"ה שוב). ובפ"י המשניות להרמב"ם (ר"ה יח), ומה שתמה ע"ז בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' רעא). וע"ע במטה יהודה ובמחב"ר (סי' תקנ סק"ב), ובשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קנז). ובשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' מז אות ב). ובאורן בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' לג).

דאמרי' בגמ' אין שמד ואין שלום רצו מתענים, ויפה כיון, שכיון שכתב שכבר נהגו כל ישראל להתענות בימים של צומות אלו, אסור לנהוג בהם קולא, ואין הדבר תלוי ברצו, אלא אפי' לא רצו חייב כל אחד ואחד להתענות. כדאמרי' כה"ג בפסחים (נ: גבי בני בישן. ע"כ. אלמא דלעולם אין האיסור אלא מהמנהג שנהגו. וכמ"ש כיו"ב האר"ח (תענית אות יח) בשם הרמב"ן. (וע"ש אות יט. ודו"ק). וכ"כ הריטב"א (תענית כו:).

עכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקיבלו עליהם ואסור לפרוץ גדר

שמד יהיה הדבר תלוי ברצונם, אם רצו להשתתף בצערם עם איזה מקומות השמד, הם צום, אבל אם לא רצו לא הטריחום הנביאים בתקנתם בזה. והדורות הללו הטעם שלא נהגו כל החומרות בשאר צומות משום דברצו תליא מילתא. עכת"ד. [וע"ע בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' ק) שהוכיח שהטור חולק על הרמב"ן בזה. ולא זכר מדברי הרשב"ץ. ע"ש. ודו"ק].

וכתב הרמב"ן בתוה"א (שער האבל ענין אבילות ישנה): ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקבלו עליהם, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן, וכ"ש בדורות הללו שבעונותינו רבו צרות בישראל ואין שלום. הילכך חייבין הכל להתענות מדברי הקבלה ומתקנת נביאים. ומסתברא דכולהו ד' צומות תענית צבור הן ונביאים גזרו אותם, וכל חומרי התענית עליהן, מפסיקין מבעו"י ואסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כת"ב, וקרא מקיש להו כת"ב, אלא האידנא כיון דבזמן דליכא צרה בטילין ורצו נהגו להתענות בהן ולא לנהוג בחומרות הללו, אבל מעיקרא תקנה ודאי אסורין הן בכולן, דלא גרע גזירת נביאים מגזירת ב"ד בתעניות אמצעיות ואחרונות, וכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון וכו'. עכ"ד. וכ"כ הר"ן (ר"ה ה. מדפה"ר), והטור (סי' תקג).

וז"ל הריטב"א (ר"ה שס) ואחרים אומרים שאע"פ שאנו מורגלים להתענות בהם, אילו רצינו שלא להתענות בהם לא היינו מתענים. ואינו מחוור, שבודאי אחר שהורגלו להתענות בהם וקבלום עליהם גם אחר שלא היה שמד עליהם, כבר נתקיים עליהם, ושוב אין להם כח ורצון לבטלם, שכבר רצו להתענות בהם וקבלום ע"כ. והוסיף הריטב"א בחידושו לתענית (כו:), שאחר חורבן בית שני רצו כל ישראל להתענות וקבלום עליהם, וא"א לשום אדם לפרוץ גדרם, והפורץ גדר ישכנו נחש. ע"כ.

וכ"כ הריטב"א (ר"ה יח:), ובספר ההשלמה (שם). והרד"א (דף סח ע"ד). ואף רש"י נתכוון לכך כמ"ש שם בריש העמוד. [וז"ל ה"ה (פ"ה ה"ה), ועכשיו נהגו הכל להתענות, והרי הם חובה על כל ישראל עד שיבנה ביהמ"ק].

וכבר הזכרנו לעיל מ"ש הנשיא אלברצלוני הו"ד בשו"ת הגאונים (שע"ת סי' עז), דהאידנא קבעום חובה, מפני שהם דברי קבלה, ועוד שלא בטלו לגמרי, שהרי בזמן שיש שמד, צום. ובגלות כמה פעמים נהג שמד. ועוד שלא ביטלו לגמרי וברצו תליא מילתא, ועכשיו קבעום חובה. ע"כ. וכן הובא בס' האשכול (ח"ב עמ' טז). ובהגהות רבינו פרץ להסמ"ק (סי' צו אות ג).

וכתב הרשב"ץ (ח"ב סי' רעא), שתקנה קבועה היתה להתענות כל זמן שביהמ"ק חרב. ואפי' אם יבנה ויחורב אח"כ, צומות אלו קבועים הם לעולם שלא לגרוע אפי' אחד מהם, ולא להוסיף עליהם מפני צרות כיוצא באלו, שהרי לא מצינו תענית על סמיכת יד רומיים על ירושלים. וסיים הרשב"ץ שם, שאף שרבינו הרמב"ן הפריז על המדה, במ"ש שאם יש שמד באיזה מקום ידוע מישראל חייבים הכל להתענות. אין לרבינו ראייה ע"ז וגם לשון התלמוד אינו מסכים עמו בזה, ויבא הדבר על נכון כשאמר שתקנת הנביאים היא רק כשיש שמד בכל ישראל, ואם השמד בקצת מקומות, במקומות השמד בלבד יהיו צום, שחייבים להפסיק מבעו"י ואסורים בחמשה עינויים, ובמקומות שאין

גם בס' הבתים (עמ' קצג) כתב, ואנו חייבים להתענות בצומות אלו שכבר קבלו כן אבותינו, עליהם ועל זרעם. ועוד שגם בזמנינו יש שמד לישראל ואין שלום. וכ"כ הרשב"ץ הנ"ל, שבוה"ז נהגו כל ישראל ורצו לקבלם לאוסרם באכילה ושתיה. ועוד שנראה דהאידנא לא ברצו תליא מילתא, שהרי יש שמד ואין שלום ומדינא אסירי. עכ"ל. וכ"פ מן בש"ע (סי' תקנ ס"א), וז"ל: הכל חייבים להתענות ארבעה צומות הללו, ואסור לפרוץ גדר. עכ"ל.

ב. חיוב התענית הוא מזמן עלות השחר דהיינו שעה ושנים עשר רגעים [שעה וחומש בשעות זמניות], לפני הזריחה, עד צאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות אחר שקיעת החמה. ואין מפסיקין בהם מהערב, חוץ מתשעה באב שצריך להפסיק בו מבעוד יום. (ב)

דברי הגרי"ז - בשיטת הרמב"ם בזה

ולכן חייבים אף שנבנה ביהמ"ק, וע"ז השיב להם, כי אין כאן חיוב מדברי קבלה, אלא דע"י נבואה נאמר שראוי לקבוע בימים אלו צום, וא"כ לא היה אלא תקנת בי"ד ויכולים לבטל, והיינו שנאמר בפסוק כי צמתם וספור וכו' הלא צמתוני אני, והיינו אני לא חייבתי מעולם לצום אלא שראוי לבי"ד לתקן ותיקנו, וכיון שכן אתם האוכלים יכולים לבטל התקנה כמו כל תקנת בי"ד. וא"כ אף דלרמב"ן הצום בדי' תעניות בזה"ו חמור טובא שיסודם מדברי קבלה, מ"מ לרמב"ם קיל טפי, וחז"ל לא קבעו אותו לצום אפי' מדרבנן, רק נהגו כל ישראל לצום בו, ושושן האיסור אינו אלא מנהג בעלמא, וראוי להקל בו במקום הצורך. [תשו"ה נ ח"ד סי' קכא. וע' במועז"ז ח"ה סי' שלב]. אך כבר הבאנו לעיל, שיש גירסא נוספת ברמב"ם, ועכ"פ רבים מהראשונים חולקים, וכדלעיל.

והנה ראיתי מי שכתב, שמע מפני הגרי"ז מבריסק בכיאר שטת הרמב"ם (תענית רפ"ה) בזה, שכתב, חמש תעניות אלו מפורשים בדברי קבלה, ולא פירש חיובם, ופירש הגרי"ז, שדברי הגמ' הם שבעת צרה ראוי לצום, אבל לא נקבע צום [אלא שראוי לקבוע ליום צער], אלא חז"ל קבעו כן, והם שקבעו שת"ב חמור, ושאר צומות לא קבעו כלל ואינו אלא מנהג, וזהו מ"ש הרמב"ם שם (בהל' ה) ונהגו כל ישראל להתענות בימים אלו, ובי"ג באדר, ע"ש במ"מ, ולדידיה אין היום אפי' חיוב דרבנן לצום ואפי' בעת צרה, ויסוד החיוב היום אינו אלא מנהג לבד. ובזה ביאר הגרי"ז הפסוקים בזכריה (ז): האבכה בחדש החמישי וגו', כי צמתם וספור בחמישי ושביעי וגו', הצום צמתוני אני, וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים וגו', ע"כ. ופירש, שהם חשבו שהם חיוב מדברי קבלה,

זמן עמוד השחר הוא 72 דקות זמניות קודם הנץ

התענית עד שעה וחומש לפני הנץ החמה, שאז הוא עלות השחר לדעת מרן. מ"מ טוב להחמיר שלא לאכול מעלות השחר לדעת הגר"א, שהוא שעה ומחצה לפני הנץ החמה, ושכל השעות הן שעות זמניות, ע"ש. וממדת חסידות שלא לאכול לביל תענית שעתים לפני הנץ החמה, וכדעת הגר"ז. ע"כ. אמנם כ"ז חומרא וחסידות. ומדינא אין בזה שום איסור. וכן נוהגים הרבה תלמידי חכמים. ובודאי שבאיסור דרבנן יש לסמוך לכתחלה על ההלכה הפסוקה בידינו, שזמן עמוה"ש הוא 72 דקות זמניות קודם הנץ.

ב) בן כתבו הרמב"ן (בתורת האדם), והר"ן (ספ"ק דר"ה יח:), ובטור וש"ע (סי' תקנ ס"ב). וכ"ה ברמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ה), שבכולם אוכלים ושותים בלילה חוץ מת"ב. ע"כ. והיינו שבכל שלש הצומות, צום גדליה, י' בטבת, וי"ז בתמוז, אין התחלת חיוב התענית חל אלא מעלות השחר. ואפשר לאכול ולשתות כל הלילה, אם לא שישן שינת קבע ולא התנה, וראה בסמוך. **וזמן עמוה"ש** הוא 72 דקות (לפי חשבון שעות זמניות) קודם הנץ בין בחורף ובין בקיץ. ובאול"צ (ח"ב פ"ו הערה ד) כתב, שאף שמעיקר הדין מותר לאכול בליל

אכילת פת ומזונות כביצה חצי שעה קודם עמוה"ש, לביל התענית

השתא הוא משום שיש תענית מעמוה"ש מידכר ולא חיישינן שמא ימשך באכילתו. **ורישן** שינת קבע לביל התענית, כתב באול"צ (ח"ג הערה לא), שבתענית ציבור יש להתנות דוקא בפה, ורק בתענית יחיד שאדם מקבל תענית זו על עצמו, די אם מתנה במחשבתו. ומי שנזכר בתענית ציבור שלא התנה, וכבר בירך ברכת המפיל בשם ומלכות, יש להקל לו במקום צורך כזה להתנות בפיו. ועוד כתב, שתנאי זה שמתנים לפני השינה לאכול ולשתות, צריך

והנה בתוך חצי שעה לזמן עלות השחר לכאורה אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת או עוגה, שנחשב אכילת קבע, ע' במשנ"ב (סי' פט ס"ק כז). והיינו משום חיוב ק"ש, אבל פירות וירקות וכדו' יכול לאכול ולשתות ללא הגבלה עד עלות השחר, וצ"ע לגבי תבשילי מזונות, כמו אטריות או דייסות, אם יכול לאכול יותר מכביצה. ומסתבר להקל. **אלא** שבשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' נב) כתב, שיש מקום להקל בזה שיאכל כדי סיפוקו, כיון דכל אכילתו

ג. הישן על מטתו שינת קבע בליל התענית, וקם משנתו באמצע הלילה, אסור לו לאכול, אפילו קודם עמוד השחר. שהרי הפסיק והסיח דעתו מן האכילה והשתיה. אך אם התנה קודם שהלך לישן שבדעתו לקום קודם עמוד השחר ולאכול או לשתות קודם עלות השחר, מותר לו לאכול עד עמוד השחר. וכל זה על פי הפשט, אך על פי הזוהר הקדוש אין לאכול גם על ידי תנאי. ואחינו האשכנזים נוהגים להקל בענין שתיית מים, שאף אם ישן שינת קבע, ולא עשה תנאי קודם שהלך לישון, רשאי לשתות קודם שעלה עמוד השחר. ג)

לפני שישן. (וראה בברכ"י אר"ח סי' רעט אות ג, ובש"ע סי' לב אות יט). ע"כ. ולענין הלכה יש לפלפל בזה. ואכמ"ל.

להתנות בכל פעם שרוצה כן, ואין די להתנות פעם אחת לתעניות הרבה, אלא בכל תענית צריך להתנות

גדר להתענות יום אחד למחר, ואחר עמה"ש קודם הנץ שכח ושתה

עלייהו תענית, כי נחתי גשמים. ומשמע לכאור' שהתענית מגזירת ב"ד חלה בשעת הנץ. וצ"ע. אמנם המאירי שם ביאר, מפני שהנץ החמה זמן אכילה לבעלי מלאכה ונמצא שבאותה שעה חל שם תענית לקצת בנ"א.

ושו"ר מובא משו"ת חקרי לב (א"ח סי' ק) שהעיר מדברי רש"י הללו, שכתב עפ"ד הרא"ש (ברכות ח:): דרק לכתחלה לא חשיב יום עד הנץ, וא"כ לענין תענית שפיר אבד תעניתו, אך שמא תענית דרבנן לא איבד, ואפשר דהוי כדשיל"מ שיכול לפרוע התענית ביום אחר. ושהגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים (ח"א סי' ב, ד) כתב ששי"י רש"י בכמה מקומות שסובר ש"בוקר" הוא מהנץ, ואילו דעת הרמב"ן ועוד ש"בוקר" הוא מעמה"ש. ומ"מ פשוט דברי הראשונים שלהלכה מעמה"ש הוא יום גמור.

ומילתא אגב אורחא, במי שנדר להתענות יום אחד למחר, ואחר עמה"ש קודם הנץ החמה שכח ושתה קפה ותה, לכאור' איבד תעניתו לגמרי, וכ"כ בברכ"י (סי' תקסא אות ב) בשם מהר"י מולכו, שאם שכח ושתה רביעית מים אחר עמה"ש קודם הנץ, איבד תעניתו.

אולם בשו"ת רב פעלים (ח"ג א"ח סי' לד) הביא ראייה מהמשנה (פסחים פ"ד מ"ה) לענין מלאכה בליל ער"פ, דב"ה מתירים עד הנץ החמה. ופי' הרע"ב, מידי דהוה אתענית שהיום אסור באכילה והלילה מותר. וקשה, שהרי התענית מתחילה מעמה"ש (תענית יב.), ותי' שזה רק לכתחלה, אבל בדיעבד לענין תענית די מהנץ החמה, ולא איבד תעניתו. וזה חידוש.

והנה מצינו בתענית (יט. כה:) היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו. ופרש"י (תענית כה:), קודם הנץ החמה לא ישלימו, דאכתי לא חל

הישן על מיטתו שינת קבע בליל התענית וקם משנתו בלילה

ס"ל, שהכל תלוי בשינה, וכן הדברים מוכיחים, דהרמב"ם בשיטת רבו הרי"ף אמרה כמנהגו ברוב המקומות, והכי נקטי. עכ"ל.

והנה בירושלמי (פ"ק דתענית ה"ד) איתא, "ישן ועמד אסור, בשלא התנה, אבל אם התנה מותר". והביאוהו התוס' (תענית יב:), והרא"ש (פ"ק סי' יד), והמרדכי (תענית סי' תרכו). וכ"כ הראב"ן (דף נה:), וראב"ה (סי' תנט עמ' תריט), והאור"ז (ח"ב ס"ס תו), והמחזור ויטרי (עמ' רלא). וכ"כ האשכול (ח"ב עמ' ג), ורבינו ישעיה הראשון (תענית יא. עמ' קעו), והרי"ז (עמ' צה), ושבולי הלקט (ס"ס רעו), והריטב"א (תענית עמ' ע), והר"ן (תענית דף ג: מדפי הרי"ף), והנימוק"י (עמ' כג), ורבינו ירוחם (דף קסג ע"ג). וכ"כ בספר המכתם (עמ' ג), שלדברי הכל אם התנה, אפי' אחר שישן, אוכל ושותה כדאיתא בירושלמי, ושכ"כ הראב"ד. ע"כ. [נדלא כמ"ש בשו"ת אדני פו (סי' לב) בשם

ג) המקור לדין זה בתענית (יב.). ואיתא שם ללישנא בתרא, לא שנו (שהתענית מתחילה בעמ' השחר) אלא שלא ישן, אבל ישן אינו אוכל. ע"כ. והרמב"ם (פ"א מהל' תעניות ה"ח) כתב וז"ל: תעניות שאוכלים בהם בלילה, אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר. והוא שלא ישן, אבל אם ישן אינו חוזר ואוכל. ע"כ. וכתב ה"ה, שהרי"ף בהלכות פסק כלישנא בתרא, שכל שלא ישן אפי' סילק שלחנו אוכל עד שיעלה עמה"ש, דאיסורא דרבנן הוא, ולקולא. והכל תלוי בשינה, וזהו דעת רבינו. וכן עיקר. ע"כ. וכתב מרן הב"י (סי' תקסד) דס"ל דלישנא קמא שגמר אסור, ה"ה לישן שהוא כגמר סעודתו. וללישנא בתרא דוקא בישן אסור, אבל גמר כל שלא ישן מותר. והשתא א"ש מה שאמר הרי"ף דקי"ל כלישנא בתרא דאיסורא דרבנן הוא ולקולא. שנראה דהרי"ף נמי כהרמב"ם

ובספר העתים. וסיים: "אבל לא נכתב בהלכות, ויש להחמיר". ומרן הב"י (סי' תקסד) אחר שה"ד הראשונים שהביאו להלכה דברי הירושלמי, הביא גם דברי ה"ה, וסיים, ומ"מ כדאי הם כל הני רבוותא שכתבו את דברי הירושלמי לסמוך עליהם להקל בדרבנן.

והנה בתשובת הרא"ש (כלל כז סי' ז) כתב, שנהגו להתנות כדי לאכול ולשתות כל הלילה, ואע"ג דבירושלמי משמע שאין תנאי מועיל אחר שינה, בגמ' דידן משמע שמותר בתנאי, וכן נוהגים. ע"כ. (וכ"ה בשו"ת בשמים ראש סי' קכד). וקשה, דכלפי לייא, הירושלמי מתיר להדיא. וכבר עמד בזה מרן הב"י (סי' תקסד), וכתב, דמ"ש הרא"ש בזה, אגב שטפיה לא דק, דאדרבה הירושלמי הוא שכתב בהדיא דמהני תנאה. (וע"ע בכסא הדרסנא סי' קכד). וכבר כתבתי דנקטי' כדברי הירושלמי. ע"כ.

וב"פ מרן בש"ע (סי' תקסד) וז"ל: כל תענית שאוכלים בו בליל התענית, ואפי' תענית צבור, אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, והוא שלא ישן, אבל אם ישן אינו חוזר ואוכל ולא שותה אא"כ התנה לאכול או לשתות. עכ"ל. ואף שהרדב"ז ח"ד (סי' רמז) כתב, שאינו סומך על עצמו להקל באכילה ע"י תנאי אחר שישן, לפי שנראה כתענית שעות. ע"ש. חומרא בעלמא היא. והעיקר כפסק מרן.

דברי הזוה"ק שהאוכל אחר שישן בלילה, הרי הוא כעובד ע"ז

הרמ"א (סי' תקפא סי"ב), שרבים המתענים בערב ר"ה נוהגים לאכול קודם עלות השחר, ויכולים לאכול אף בלי תנאי, מאחר שכן נהגו. ואמנם הבאה"ט שם העיר ע"ז מדברי הזוהר וכתבי האר"י הנ"ל. אולם כבר כתב השכות יעקב (ח"ג סי' מא) לחזק דברי הרמ"א. וכתב, דפשיטא שמותר לאכול, וכמו שפשט המנהג. ואע"פ שהגאון החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' יז אות ב) אדיל בתר דברי הזוהר. ע"ש. מ"מ אינו מוכרח לפי הדין. אלא שהמחמיר קדוש יאמר לו. וכ"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סי' מד), שבמקום שהזוהר והמקובלים כותבים היפך דברי הש"ס והפוסקים הלכה כהש"ס והפוסקים, כי אפי' אם היו רואים הפוסקים דברי המקובלים שכתבו דבריהם ע"פ סתרי תורה, לא היו חוזרים בהם, כי התורה לא בשמים היא. ודיינינן לדבריהם כאילו נשנו בברייתא דלא מתניא בי רבי חייה ורבי אושעייא, דלא סמכינן עלה. (חולין קמא:). עכת"ד. וע"ע בדין זה בשו"ת יבי"א ח"ה (סי' כב אות ה), ובחזו"ע (הל' ימים נוראים עמ' מז והלאה).

הראב"ד דלא מהני תנאה. וכ"כ המאירי (עמ' מב), ובפסקי ריקאנטי (סי' קפ).

והנה בהגמ"י (פ"א דתענית אות ה) כתב, שרבינו חננאל כתב בשם הירושלמי שאם התנה מותר. וכ"כ בספר הצומות. אבל בשם מהר"ם מצאתי (בתשב"ץ סי' קיד), דלא מהני תנאי מדפריך הש"ס, והתניא ישן מותר, ומשני במתנמנמ, ואמאי לא משני בשהתנה. אלא ש"מ דס"ל להש"ס שלא מהני תנאי. אולם י"ל דהא דלא משני בהתנה משום דמילתא דפשיטא היא וכו', ונמצא דאף תלמוד דידן לא פליג על הירושלמי, והכי שפיר למימר טפי בכל מקום. ע"כ. [וכיו"ב תירץ הרמב"ן במלחמות, והעמיד דברי הירושלמי להלכה. ובתשובות מהר"ם (ד"פ סי' שיב) כתב, הא דאמר' שישן אינו אוכל, שאלתי את פי מהר"ר חיים, ואמר, כי הכל תלוי בשינה, ומיהו בלא תנאי שמעתי בשם מהר"ם שלאחר שינת קבע אינו אוכל. ע"כ. ובתשובת מהר"ם (ד"פ סי' שמט) הביא להלכה דברי הירושלמי. ע"ש. אלמא דאף למהר"ם מהני תנאי.

ובספר הצורות (תענית עמ' מה) כתב כדברי הירושלמי דבהתנה מותר. וסיים, וכן ראיתי בצרפת כי רבינו פרץ היה מזהיר את התלמידים בעשרת ימי תשובה לקום בלילה ולאכול ע"י תנאי. (וראה שם בהערה פד). אלא שה"ה אחר שה"ד הירושלמי, כתב, שכ"כ הראב"ד

ואע"פ שהזוהר (פ' ויקהל דף רטו:) כתב, שהאוכל אחר שישן בלילה, הרי הוא כעובד ע"ז וכמו המעונן ומכשף, מ"מ אנן נקטי' לעיקר הדין, כדברי התלמוד ירושלמי והפוסקים, שאמרו שבהתנה מותר לאכול אף אחר שישן, משום דאנן בדידן קי"ל שהלכה כתלמוד ירוש' והפוסקים נגד הזוהר, וכמ"ש הרב פתה"ד ח"א (סי' כה דף מו ע"ג), שבכל מקום שתלמוד ירושלמי חולק על הזוהר הלכה כהירושלמי. וכ"כ השד"ח כללי הפוסקים (סי' ב אות ט). וכבר כתב הרדב"ז (חיד"ס' לו וסי' פ), ויש בידי כלל גדול, שכל דבר שנכתב בגמ', או באחד מן הפוסקים ובעלי הלכות, אפי' יהיה היפך ממ"ש בספרי הקבלה להחמיר, אני מורה בו להקל, ולא אחוש לספרי הקבלה. ורק לעצמי אם הוא חומרא אני נוהג להחמיר. וכ"כ בשו"ת בית דינו של שלמה (תאו"ח סי' יב), שהלכה כד' הפוסקים נגד הזוה"ק. וכ"כ בשו"ת צפחת בדבש (סי' יז דף מג.), שכלל מסור בידינו שכל דבר שהוא מפורש דברי הפוסקים והוא נגד תיקוני הזוהר, נקטי' עיקר דברי הפוסקים. וכמ"ש

לענין לשתות מים אחר שישן בליל התענית

צמא אחר אכילתו, ואף אחר שישן הוה ליה כהתנה לשתות. ע"כ. וכן הסכים האו"ז (ח"ב סי' תו) כדברי ראבי"ה, שכן הדעת נוטה. וכ"כ רבינו פרץ בהגהות הסמ"ק (סי' צו אות לד), ובהגהות התשב"ץ (סי' קיד), ומשום שאין קבע לשתיה, ודוקא מים. ע"כ. וכ"כ בשמו הארחות חיים (הלכות תענית סי' ו).

גם בהגהות מיימוני (פ"א אות ה) כתב, שראבי"ה בשם רבותינו התיירו לשתות אחר שישן. וכ"כ האו"ז ורבינו פרץ, דבשתיה א"צ תנאי. ע"ש. וכ"כ בספר הבתים (הל' תעניות עמ' קצד) בשם רבינו פרץ, וסיים, ודוקא מים, אבל יין אסור. ע"ש. וכ"כ המרדכי (פ"ק דתענית סי' תרכו). וכ"כ בעל הצרורות (עמ' מו), ובפסקי ריקאנטי (סי' קפ). ובשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' רמז) כתב להקל בשתיה אף בלי תנאי. וכ"כ הרמ"א בהגה. ומיהו לענין דינא כתב מרן הב"י, ולענין הלכה אף לענין שתיה בעינן תנאי.

במקום צורך יכול להקל לאכול אחר השינה קודם עמה"ש

בשביל שיוכל לצום. וכ"כ באול"צ (ח"ב פ"ז אות ח), שאדם חלש שרוצה לאכול בליל תענית ציבור, כדי שלא תקשה עליו התענית, יש לו לסמוך על הפשט שאין איסור לאכול בלילה אחרי השינה, כל זמן שלא הגיע זמן תפילה. [וראה בתשובות הגאונים (שע"ת סי' שכה) במי שישן בליל התענית, שאסור לאכול ולשתות, ונתעורר קודם עמה"ש, אם חושש שביום יסתכן, מותר לו לשתות בלילה, שמוטב ישתה בלילה שלא קיבל עליו תענית בלילה, ואילו לא ישן היה לו לאכול, ואל יבוא לידי שתיות מים ביום שהיא שעת התענית בודאי. ע"כ].

וגם תלמידי חכמים יכולים להקל לאכול ביום התענית לפני עמה"ש, כדי לאגור כח שיוכלו ללמוד כראוי. ומסופר על הגר"ח שמואלביץ ראש ישיבת מיר, שלמד ביום הצום בהתמדה, מבלי הפסקה כלל, ואילו החברותא שלו נרדם והיה חלוש, ואמר לו הגאון ר' חיים, אני הייתי רזיו, שהקדמתי לישון בלילה, וקמתי קודם עמה"ש, ואכלתי כדי לאגור כח, ולכן יכולתי ללמוד כל היום בהתמדה רצופה. [ויש שלומדים כל הלילה בליל התענית, ואחר שחרית הולכים לנוח מעט, ואח"כ ללמוד].

הטעם שאסור לאכול בליל התענית אחרי שינת קבע

מאכילה, הרי התענית עצמה חלה רק מעמוד השחר, ומ"ש מכל לילה שיוכל לאכול אחר שינת קבע, אף

ולענין לשתות מים אחר שישן, הנה הרי"ף בהלכות כתב, וז"ל: ולענין מישתא מיא, כל היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי, והיכא דלית ליה למיכל לית ליה למשתי, וה"נ כתב הגאון. ע"כ. וכ"כ בס' האשכול (ח"ב עמ' ג), בשם הגאון. וכ"כ במחזור ויטרי (עמ' ולא סוף ד"ה תנו רבנן) בשם רבינו חננאל ורב האי גאון. וכ"ה באוצר הגאונים (תענית יב. סי' לו) בשם רבינו האי גאון. וכ"ד המאירי (עמ' מב).

והתוס' (שבת קיח). כתבו, הריב"א פירש (בתענית יב). ע"פ הירושלמי שמותר לשתות אף אחר שישן, ור"י אינו רוצה להקל כ"כ כיון שלא נזכר בהדיא בש"ס שלנו. עכ"ל. (וכ"ה בפסקי התוס' אות שצ).

אולם ראבי"ה (ח"ג סי' תננט) כתב, שאף שהרי"ף כתב שאם ישן "אינו אוכל ואינו שותה", יש מרבתינו שמתירים לשתות, כי דעתו של כל אדם לשתות כשהוא

והנה בשו"ת יבי"א ח"ה (א"ח סי' כב) כתב, וכן אני מורה ובא שהמתענים בערב ר"ה לא יאכלו אלא קודם השינה, ולא לאחר מכן, ואם הם חלשים, ואין דעתם מתקררת עד שיאכלו קודם עלות השחר, מוטב שיעשו התרה על מנהגם להתענות בער"ה, שאין התענית הזה אלא משנת חסידים ומנהג בעלמא, ועדיף טפי שלא יצטרכו להכנס בעקולי ופשוטי נגד ד' הוזה"ק לפ"ד כמה אחרונים. ומיהו לגבי שירת הבקשות בליל שבת בהשכמה, שכבר נהגו לטעום מיני תרגימא ומיני מתיקה קודם עלות השחר, משום דחליש ליבייהו, בהיותם משכימי קום לשורר ולזמר להשי"ת הבוחר בשירי זמרה, ועי"ז כמה מן הרחוקים מהתורה מתקרבים לאביהם שבשמים, ע"י שמיעתם דברי דרשה ומוטר השכל מפי תלמידי חכמים יראי ה' המופיעים שם מידי פעם בפעם, לזכות את הרבים, ע"ז י"ל דשפיר סמכינן על דברי התלמוד והפוסקים שמתירים בזה. ובפרט שיש סברא שבלייל שבת קיל טפי. וגם בזה אנחנו נוהגים להחמיר. ע"כ.

אך לגבי תענית ציבור, אדם חלוש יכול להקל בזה לכתחלה, שאינו עושה משום גאווה ותאוה, אלא

והנה בעיקר דין זה שאסור לאכול בליל התענית אחר שינת קבע, יש להתבונן מה בכך שהסיח דעתו

בשעה שבנ"א אוכלים דהיינו י"ב שעות של יום, ומ"מ "התענית מתחיל מתחלת הלילה", דאל"כ לא היה כן לא היה נאסר לאכול ולשתות כל הלילה אע"פ שגמר וסילק וישן, ומש"ה אפי' תענית יחיד צריך לקבל מבעו"י. ע"כ. והוא בקצרה גם בביאור הגר"א שם (ס"ג) דבעינן קבלה מבעו"י, שהתענית מתחיל מבערב, ולכן כל שסילק או ישן אסור לאכול. וז"ש ואין בהן הזכרה בבהמ"ז, וע"כ בלילה קאמר. ע"כ.

האם ליל התענית נחשב כיום התענית לכל דבר

בליל י"ז בתמוז, שלכאור' הדבר שנוי במח' הראשונים אם אומר עננו מליל התענית, שלפ"ז מוכח שהתענית מתחילה מהבוקר. ומ"מ לענין דברים שהם ממנהג בעלמא, משום אבילות דברים ולא מסמנא מילתא, אפשר שגם הר"ף ורש"י והרמב"ן דס"ל שהתענית מתחיל מבערב, יודו שלענין זה הוא רק מהזמן שניכר שמתאבלין שהוא מהבוקר שמתחילין להתענות. ועוד שבמנהג יש לילך אחר המיקל, ולכן יש להתיר לצורך.

ובס' שלמי מועד (פרק פח ע"מ תג) כתב בשם הגרש"ז אויערבך, שאסר לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז, עפ"ד המשנ"ב (ס"י תקנ סק"ו) שליל התענית ג"כ נכלל בתוך התענית, ואין להרבות בו צדדים שבשמחה. ובשעה"צ (סק"ט) הביא מהא"ר בשם השל"ה, שבעל נפש צריך להפסיק בהם מבעו"י, ולהתחיל התענית מהלילה כמו בת"כ, ולכן אף שאין בכוחנו לנהוג כן, מ"מ יש ליהזר שלא להרבות בשמחה. ע"כ. וזה חידוש דס"ל לאסור מדינא להרבות בשמחה בכל ימי תעניות ציבור.

ובכ"ב בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ג) שיש להחמיר שלא לשמוח ביי"ז בתמוז מבעו"י, וכמו שהיה מעיקר הדין של תקנת התענית, ושלכן יש לאסור נישואין בליל התענית. שאין לנו להתיר רק מה שמצינו בהדיא שלא רצו לנהוג בה חומרא. וה"ה שאין לעשות ריקודין באור ליי"ז בתמוז. ע"כ. אמנם כ"ז אינו מוכרח. נ"ע"ע מה שהבאנו להלן משו"ת אג"מ (א"ח ח"ג סי' פח).

אם מותר לשמוע שירים בתענית ציבור ובלילה שלפניהם

לאסור שמיעת שירים בכל ימות השנה, מחמת חורבן ביהמ"ק, ורק שנהגו להקל, מחמת רוב הצרות וחולשת הדעת, שזקוקים לשירים, אבל בימי התעניות הללו שהם אבילות על חורבן ביהמ"ק, יש לאסור יותר.

אם הסיח דעתו מן האכילה. ודוחק לומר שזה כעין נדרי מצוה, שמוסיף שעות על התענית. ובפרט לשיטת הראשונים שבת"ב לא מהני הוספה, ואם הסיח דעתו מאכילה מבעו"י, לא נאסר עד חשיכה.

ומרן הב"י (סי' תקסה) ה"ד הר"ן (תענית ד.), לבאר כיצד אומר עננו בליל התענית [נדעת כמה ראשונים, וכ"כ בסידור רב סעדיה גאון ע"מ ש"ן], כיון שקיבל עליו מבעו"י, ויום של תורה לכל דבר הוא מערב עד ערב, אלא שבתענית יחיד הקילו עליו שדי שימנע מאכילה

ומעתה יש לדון, האם ליל התענית נחשב כיום התענית לכל דבר חוץ מאכילה ושתייה, ונפ"מ למחמירים ב"י בטבת שלא לומר שהחיינו שלא לשמוע שירים, אם יש לאסור להם גם מהלילה. וכן לגבי אכילת בשר בלילה. וכן צ"ע מ"ש הרמב"ם (תעניות פ"א) שכל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו וכו' בין שהיה מתענה עם הציבור, לא ינהוג עידונים בעצמו, ולא יקל ראשו, ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן כו'. א"נ ששייך גם לד' תעניות ציבור, האם נוהג ד"ז כבר מהלילה. ואפשר שדברי הר"ן אמורים רק לגבי איסור אכילה, שמצינו שתענית שלימה (מאכילה ושתייה) היא 24 שעות, כמו ביוהכ"פ, ובתעניות ביי"ד.

ובמשנת יעב"ץ (סי' עו) כתב שעפ"ד הר"ן שדין התענית מתחיל מהלילה, ורק הקילו עליו באיסור אכילה ושתייה עד הבוקר, א"כ הא התענית מתחיל מהלילה היינו ליתר דיני התענית, שלא לנהוג בו עידונים וכו'. ורק לגבי תענית אסתר, אין לאסור בזה, שאין על לילה זה דין תענית כלל, וכמ"ש המרדכי שתענית אסתר לאו זמן פורענות הוא. ולכן מותר לאכול בו בשר ולשתות יין. ע"כ. ומ"מ בפוס' מבואר שגם בלילי שאר תעניות אין לאסור בשר ויין מן הדין. וגם אינו מוכרח שדברי הרמב"ם שיהא דואג ואונן, שייכים בכל ד' תעניות ציבור.

ובשו"ת אג"מ (א"ח ח"א סי' קסח) דן בזה לגבי נישואין

ויש שכתבו להחמיר שלא לשמוע שירים ב"י בטבת וצום גדליה, ושגם בלילה יש להחמיר בזה. [ראה מ"ש בשו"ת אבן ישראל ח"ז סי' כח]. והכי מסתברא שלא לשמוע שירים בימי התענית, כ"ש מימי בין המצרים, כיון שמעיקר הדין היה לנו

מ"ח ועד ת"ב. וזה כולל כיבוש וכ"ש תספורת, לפי מנהג בני אשכנז. והרי לא נהגו בזה. וכ"ה סתימת כל הפוס' שלא הזהירו על כך.

והפמ"ג שם סיים, וע' בא"ר (סק"א), וצ"ע. ע"כ. והיינו דבא"ר שם כתב דמ"ש בר ישראל דאית ליה דינא וכו', אפשר דמשמע לש"ס דה"ה י"ז בתמוז וי' בטבת כדפרש"י שם. ע"כ.

אם מותר לעשות נישואין בעשרה בטבת וכיו"ב

בגדי ישע על המרדכי (עירובין ס"י תצג) הביא שיש מי שתמה איך אפשר לעשות שמחת נישואין ביום הצום, והאידינא רצו ונהגו וקיבלו עליהם ד' צומות וכו'. ותי' שלא קיבלו כל החומרות אלא לענין להתענות בלבד. וע' בתוס' (כתובות מז.) שכתבו בנישואין בלא סעודה, לא חשיבא שמחה כולי האי. וע' במהרש"א שם. והרי גם מ"ח אב עד התענית מותר מן הדין לישא אשה למי שלא קיים פריה ורביה, אלא דלא מסמנא מילתא, כמ"ש בב"י (ס"י תקנא).

דין תספורת בימי תעניות ציבור שלנו

אך האמת שמצד הדין אין ראייה מהגמ' והירושלמי הנ"ל, שלא דיברו רק בתעניות שגוזרים חכמים, שהם אסורים ג"כ ברחיצה ושאר עינויים, ולא בתעניות ציבור של ג' תעניות, דנקט' דמדינא הרחיצה מותרת בהם.

וכבר מפורש במרדכי (תענית ס"י תרכח) בשם רבינו יואל להוכיח מהגמ' הנ"ל לאסור רחיצה ותספורת. אולם ראבי"ה שם כתב שנהגו היתר ברחיצה. וה"ה י"ל לגבי תספורת, ונקט רק מה שמצוי יותר.

ובשו"ת שיח יצחק וייס (ס"י שס) כתב, שרש"אין לרחוץ ולהסתפר בתענית אסתר, שגם הב"ח (ס"י תקנ) לא הזכיר להחמיר רק בג' צומות י"ז בתמוז, ת"ב, וי' בטבת, אבל ג' בתשרי לא הזכיר בדבריו שיהא מנהג להחמיר בזה. וכ"ש בתענית אסתר שהוא זכר לנס. ובדרך הלצה כתב, שהרי המן סיפר למרדכי בימים שהיו שרויים אז בתענית אסתר ג' ימים (מגילה טז.). ע"כ. אך אצלינו אין מנהג להחמיר בזה גם בי"ז בתמוז. ובשיח יצחק לעיל (ס"י רמז) הורה לאיסור תספורת ורחיצה בי' בטבת [זולת כשחל בעש"ש] עפ"ד הב"ח. ואינו מוכרח גם לדידהו, שהב"ח לא הזכיר מנהג רק לגבי רחיצה.

ובלקט יושר (ח"א עמ' קנז) כתב שרבינו הגאון בעל תה"ד, היה נוהג להסתפר בתענית אסתר. והביא שם מ"ש הטור (ס"י תקנ) שכולם מותרים ברחיצה, וכתב דמסתמא ה"ה בתספורת.

ובבא"ח (ש"א דברים אות ה) כתב, שצריך להזהר בי' בטבת בלילה וביום, שלא לעשות רקודים ומחולות. ובקש"ע (ס"י קכב ס"א) כתב שאסור לישראל לזמר בכלי זמר בי' בטבת, בבית הגוי, בשביל פרנסתו.

ומקור הדברים הוא בפמ"ג (א"א ס"י תקנא סק"י), ושם הלשון 'יש להחמיר אם אפשר לו'. וגם לא מיירי בדוקא לגבי כלי זמר, אלא להחמיר בכל דבר האסור

והנה התוס' (עירובין מ:), כתבו, שמעשה היה בחופה בי' בטבת שנתנו הכוס לתינוק לשתות. וכ"פ המג"א (ס"י תקנ סק"ו) דחופה בתענית, אסור החתן לשתות מכוס של ברכה. ע"כ. ומשמע דמותר לערוך חופה בעשרת בטבת. והאריך בזה בשו"ת יבי"א ח"ו (אה"ע ס"י ז) והעלה שמצד הדין יש להתיר בזה, כמבואר בתוס' הנ"ל, ואפי' עם כלי שיר לשמח החתן והכלה יש מקום להקל, ומ"מ אם אפשר עדיף יותר לערוך החופה באותו יום בערב, אחר י"ח דקות מהשקיעה. ובהגהות

ולגבי תספורת בימי התענית, הנה איתא בר"ה (יח:), מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד, וירד רבי אליעזר ורחץ, ורבי יהושע וסיפר (הסתפר), ואמרו לאנשי לוד צאו והתענו ע"מ שהתעניתם. ע"כ. ומשמע שביום התענית אסור להסתפר, ואיסור רחיצה, פשוט שהיה אסור, שהיו גוזרים בכל ה' עינויים. גם סיכה, ברחיצה, ובנעילת הסנדל. אבל כאן משמע חידוש לאסור גם תספורת.

ובטורי אבן שם (ר"ה יח:) כתב, איני יודע מה ענין סיפר לתענית וכי תענית ציבור אסור בתספורת. אך במרומי שדה (ר"ה שס) תירץ, שהמקור לאיסור זה הוא ע"פ הגמ' (תענית י:) שביום תענית לא ינהוג עידונין בעצמו, וכ"ה בשו"ע (ס"י תקס"ח ס"ב) שכל השרוי בתענית לא ינהוג עידונין ולא יקל ראשו כו'.

וכ"כ מהר"ח פלאגי בס' רוח חיים (ס"י תקסו סק"ד) ע"פ הגמ' הנ"ל, דמוכח שאסור להסתפר בתענית ציבור. ומ"מ כתב שבי' בטבת שחל בער"ש מותר בתספורת לכבוד שבת.

ויש שהביאו עוד מקור לאסור תספורת בתענית, מהירושלמי (תענית פ"ג הי"א), ריב"ז כד הוה בעי דייחות מיטרא הוה אמר לספריה, קום לך קומי היכלא, בגין דרבי בעי מספרא ולית בחיליה מצטער, מיד הוה מטרא נחית.

בדברי הגר"ז מבריסק שחיוב התענית חל מהלילה

מניעה מאכילה ולא משתייה]. ועוד, שהרי נחלקו הראשונים אם מועיל תוספת לת"ב, שדעת הר"י והרמב"ם שגם לת"ב מועיל תוספת אם פסק מאכילה ושתייה קודם הלילה, ובוה א"א לבאר כסברא הנ"ל. והר"ב (ח"ד סי' רמז) כתב טעם אחר בזה, וז"ל, אין קבע לשתייה, ולפיכך אני רגיל לשתות כל צרכי בלי שום תנאי, אפי' אחר השינה אם עדיין הוא לילה. אבל אכילה, אף שמדינא מותר ע"י תנאי, אינו סומך ע"ז כלל, "שנראה כתענית שעות", אבל השתייה, הוא כדי להעביר המאכל שאכל בלילה וכאילו הוא צורך סעודת הלילה. ע"כ.

וכעת הראוני שבתשובת הרמב"ם (סי' ק) נשאל על אמירת עננו בערב הצום והיינו בתפלת מנחה, [שכך היה כתוב בנוסח הרמב"ם של השואלים, בהלכות תעניות פ"א ה"י, לומר עננו במנחה בערב הצום בשעת הקבלה. ושאלו איך יאמר ביום צום התענית הזה, והוא לא יום הצום, והאם יאמרנו בזולתי "זה"]. והשיב, שאף כי אינו צום, אין תימה בה, לפי שערב היום של כל יום, הוא התחלת היום שאחרי "להתחיל בתפלות", ולכן מותר להתפלל ערבית של שבת בער"ש, ומעריב של מוצ"ש בשבת ומבדיל, כמו שביארנו במקומו. ע"כ.

ומבואר טעם חדש לאמירת עננו מבעו"י של הצום, ולפ"ז אין הכרח לסברא שחלות הצום מתחילה מבערב.

ובספר האשכול (מהר"י אלבק דף ג.) כתב, וא"ת איך יאמר בערבית עננו ביום צום התענית, ועדיין יש לו לאכול ולשתות עד שיעלה עמוה"ש אם לא ישן, ומתרצי לה, שלא יאמר בתפלת ערבית ביום צום התענית הזה, אלא עננו כי בצרה גדולה וכו'.

אם מותר לאכול בשר ולשתות יין בלילי התעניות

כדי להתענות ולהתאנח על הצרות, אם לא מי שחלוש וצריך כח לסבול התענית, שאסור לענות נפשו יותר מן הראוי.

וביש"ש (חולין פ"ה ס"ס יא) כתב, שבימים שמתענים תענית גמור, ראוי למי שיכול שלא לאכול בשר ולשתות יין בלילה שלפני התענית, וגם לאחר התענית, וששוב מצא כן בשם ס"ח (סי' תריז ע"ש). וכ"כ בשו"ת מהרש"ל (ס"ס צב) בשם ס"ח, שעיקר תענית מעלייתא היינו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין לא בכניסת התענית ולא במוצאי תענית. וכ"ש בתעניות אלו שהיה ראוי להפסיק בהם מבעו"י שראוי למנוע מבשר ויין

ובחי' הגר"ז מבריסק (עניינים סי' יד) כתב שנראה שגם על ליל התענית יש שם של תענית, רק שאיסור אכילה לא נאמר רק מהבוקר. ולכן יש שיטה בראשונים שאומרים "עננו" בליל התענית, ואם אין על הלילה דין תענית מה שייך לומר עננו, וכן אם ישן ולא עשה תנאי, אסור באכילה בלילה, וע"כ דהוא דין תענית אלא שמועיל בו תנאי, דאל"כ צ"ע אמאי אסור אם ישן, ואיך מועיל בו תנאי. ולכן קבלת תענית היא ממנחה של היום הקודם, ואם דין התענית מתחיל רק מהיום, אמאי אין די לקבל קודם הבוקר. א"ו שבלילה כבר חל דין התענית, אלא שאיסור אכילה מתחיל רק בבוקר. ע"כ. ועיקר הסברא הנ"ל מפורשת כבר בדברי הר"ן הנ"ל.

אך כבר כתבנו דשם דברי הר"ן אמורים רק לגבי איסור אכילה ושתייה שחל מבערב, ולא לגבי כל דבר. ויש לפרש שעיקר כוונת הר"ן מצד "שם" היום, וכלשון הראב"ה (ח"ג סי' תתנו) בשם רבינו שלמה, שאומר מעין המאורע בשומע תפלה, ואע"פ שאכל ושתה כל הלילה מתפלל עננו, "מאחר שנכנס יום התענית". ובסידור רס"ג (עמ' שיו) כתב, שבליל הצום אומר עננו אף שסועד אח"כ, מפני שתפלת מעריב היא ביום הצום, ובמוצאי הצום אף שעדיין לא אכל, אינו אומר עננו, מפני שהוא כבר יום אחר.

וגם אין די בזה לבאר שיטת ראב"ה והרמ"א וסיעתם, ששייך לחלק ולומר שהסיח דעת מאכילה ולא משתייה, ואטו התחיל הצום אצלו רק לגבי אכילה ולא לגבי שתייה. נואם זהו כעין נדרי תענית ניהא, שכיון שהסיח דעת רק מאכילה, ממילא קיבל להוסיף על התענית רק

ויש לרדן אם על פי הסברא שהובאה לעיל, היה לנו לאסור לדינא לאכול בשר ולשתות יין בלילי התענית. והרי בפוס' מבואר לא כן. וע' בהרש"ש (נדריים ג:) שבכל לילה מלייל ג' תעניות ציבור, היה דרכן להרבות בסעודה ולאכול בשר כדי שיקל עליהם התענית למחר, ע"י הרא"ש בפרק יוה"כ פ"פ (סי' כב). ע"כ.

ובכה"ח (סי' תקסד אות יב) כתב, שראוי להמנע מבשר ויין לילה לפני התענית, וגם לילה לאחר התענית, למי שיכול.

ובסדר היום (בין המצרים) כתב, שראוי לנהוג כאנשי מעשה שמחמירין להמנע מבשר ויין בליל י"ז בתמוז,

ד. מי ששכח להתנות קודם השינה, ואחר שישן הרגיש צמאון, השותה יש לו על מה לסמוך, ובפרט אם הוא רגיל לשותות לצמאו בכל לילה. (ד)

ה. מה שהצרכנו שיעשה תנאי קודם השינה, כדי שיוכל לאכול אחר כך, היינו דוקא בשינת קבע, אבל אם היה מתנמנם חוזר ואוכל בלי שום תנאי. ואם ישן שינת קבע בתחלת הלילה במשך שעות, ועדיין לא אכל, מותר לו לאכול אחר השינה, דמסתמא לא קיבל עליו התענית עד שיאכל, וכן אם ישן בתוך סעודתו, והתעורר, מותר לו לגמור סעודתו אחר כך, כיון שכן היה בדעתו לאכול עוד. (ה)

קבלה מבעור. וא"כ כשמקבל תענית רק מעמה"ש נקרא תענית שעות ולא שמייה תענית, שצריך להתחיל מבערב. ונפ"מ ג"כ שכבר מבערב אסור לו לנהוג עידונים בנפשו אלא להיות דואג ואונן, ורק לענין אכילה ושתיה הקילו לו מבעור. [תשו"ה נ א, שכז].

אך מיהר להשיג מכת סברא על דברי החיד"א, ולקבוע מסמרות להלכה שנחשב תענית לכל דבר מבעור, וזוה מגרע בקבלת התענית. ועוד, שמ"מ כיון שנחשב תענית כל שנחתייב לפרוש מאכילה ושתיה מעמה"ש עד צאה"כ, ועשה כן, מנ"ל שצריך לעיכובא שהלילה יחשב ג"כ בכלל קבלת התענית לגבי הדינים שחידש שם. [ומסתברא שהדין שכתב הרמב"ם לגבי תענית צרה, שלא ינהג עידונים, אינו מעכב בעצם דין התענית]. ואכמ"ל בזה.

ובחגהות רע"א (א"ח סי' תרצ ס"ב) כתב, שנראה פשוט שאפי' קיבל תענית במנחה, והלך וישן קודם הלילה, אין השינה אוסרת באכילה ושתיה, ודוקא בליל התענית אסור, "שאחר השינה שייך ליום התענית". (ד) **וכמ"ש** המג"א והמקור חיים והא"ר ושאר אחרונים. וכיו"ב כתב הרמ"א בהגה (סי' תקפ"א ס"ב), שהמתענים ביום ערב ר"ה נוהגים לאכול קודם עלות השחר, ויכולים לאכול בלי תנאי, מאחר שכן נהגו. ע"כ.

(ה) וכראיתא בתענית (יב:). וכ"פ הרמ"א. ומיהו אפי' אם לא ישן שינת קבע על מטתו, אלא ע"ג השלחן חשיב שינת קבע, ואסור לו לאכול בלי תנאי, כמ"ש בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' א, דף י.).

ישן שינת קבע בתחלת הלילה במשך שעות ועדיין לא אכל

כתב, ואין הדעת נותנת ששינה שקודם אכילה תאסרו מאכילה, דהא ודאי דמשום שינה זו אינו מסיח דעתו מאכילה. וכ"כ המשנ"ב (סי' תקסד סק"ג), שכמה אחרונים כתבו שאם ישן בתוך סעודתו, והתעורר, מותר לו לגמור סעודתו אח"כ,

בלילה שלאחר תענית. ע"כ. [נע"ע ברמ"א (יו"ד סי' קפה ס"ד) לגבי תעניות של תשובה, שבלייל התענית אסור ביין ובשר. ובפ"ת שם (ס"ק י"ג)]. ומבואר שלא אסרו בזה מן הדין כלל.

ובשו"ת אג"מ (א"ח ח"ג סי' פח) נשאל, שלכאור' כיון שכתב הרמב"ן, שגם בדי' תעניות מעצם התקנה בזמן שאין שלום היה צריך להפסיק מבעור, והגר"א בסי' תק"נ כתב שדבריו נכונים, א"כ יש לאסור ימים אלו בבשר ויין, אף האידנא שלא רצו להחמיר להפסיק מבעור. והשיב, שאין הכרח לזה מצד התענית, דכיון שלא החמירו להתענות בלילה, שוה לזה בשר ויין ככל דבר.

ושם (או"ח ח"א סי' קסח) כתב שבגמ' (פסחים ב:) מוכח מדעת ראב"י, שהלילה אינו נחשב מהתענית כלל, ולא שהלילה הוא חלק מהתענית ורק שאיסור האכילה אינו מתחיל כי אם מהבוקר. ע"ש.

והנה בהרבה סידורים כתבו בנוסח קבלת תענית, עפ"מ"ש החיד"א בס' מורה באצבע (סי' ג אות קז), "הריני בקבלת תענית לפניך למחר מעמוד השחר עד צאה"כ". וע' כה"ח (סי' תקס"ב ס"ק יד). והכוונה בנוסח זה, שלא יאמר הריני בתענית סתם, שלא יהא כמקבל עליו חומר תענית ציבור שהתענית היא מהלילה ועוד חומרות שיש בתענית ציבור, ראה בש"ע וב"י (סי' תקס"ב ס"ו, ובסי' תקס"ח ס"ו).

ויש מי שפקפק בזה, שלא יצאו בזה חובת תענית כלל, ואין זו תענית כלל, שבאמת כל תענית מתחילה מבערב, ולכן אם ישן אסור לאכול בבוקר. ולכן בעי

ואם ישן שינת קבע בתחלת הלילה במשך שעות, ועדיין לא אכל, כתב בשו"ת ראב"י אב"ד (סי' לה), נלע"ד שמותר לו לאכול אחר השינה, דמסתמא לא קיבל עליו התענית עד שיאכל, אע"פ שהדבר צ"ע. ע"כ. והריטב"א (תענית יב:)

1. בליל התענית, יש שנהגו שלא לאכול יותר מהרגלם בכל לילה, [ולעשות תענית הראב"ד], אולם אין זה אלא ממדת חסידות, ולכן כל שכוונתו לאכול כדי שיהיה לו כח להתענות למחרת, ושלא יזיק לו התענית, אין בזה כל חשש.⁽¹⁾

2. אף תלמידי חכמים שתורתם אומנותם וכן מלמדי תינוקות, חייבים להתענות כל תענית צבור, לרבות תענית אסתר [וכן פועלים ופקידים ושכירים כולם חייבים להתענות]. אולם אין לתלמידי חכמים להתענות תענית שובבי"ם או תענית לכפרת עוונות וכדומה, בזמן עבודתם, כיון שעל ידי חלישות כוחם ימעטו במלאכת שמים. וכן הדין לפועלים או לפקידים, וכל שכן לבני ישיבה ההוגים בתורה שאסור להם להתענות תענית שובבי"ם או תענית לכפרת עוונות, ובימי השובבי"ם עדיף שיתענו תענית דבור, אך אסור להם לבטל מסדר לימודם ולקרוא תהלים, כי אין לך דבר יותר מלימוד הגמרא וההלכה.⁽²⁾

וכ"כ בשו"ת משיב הלכה (ח"ב סי' קצא), שהרגיל לישון בתחלת הלילה איזה שעות, ואח"כ עומד ואוכל, חשיב כאילו התנה לאכול אחר השינה.

כיון שכן היה בדעתו לאכול עוד. ובשעה"צ ציין להב"ח והט"ז וקרבן נתנאל, ושכן מוכח גם מד' הריטב"א הנ"ל. ע"ש.

אם יכולים לאכול סעודה גדולה בליל התענית

נא (ס"ס תקמט), שכתב שבאדם חלוש ש"ד לאכול יותר מהרגלו. וע' בנדרים (ג:), ובחי' הרש"ש שם, שדרכם היה שבליל התענית להרבות בסעודה ולאכול בשר, כדי שיקל עליהם התענית למחר. וכן העלה בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' מח), דמי שהתענית קשה לו יוכל לאכול בליל התענית אף יותר מהרגלו. ע"ש.

ובפרט בדורות חלויים אלו, שהפוס' כתבו כבר בדורות קודמים שנחלשו הדורות, ק"ו בדורינו זה, ולפעמים התענית גורמת חולשה ג"כ בימים הבאים, בפרט בשינוי וסת העיכול. ולכן מי שמכיר שסובל מזה, לכתחלה מצוה שיקום קודם עמוה"ש ויאכל לפני התענית, כדי לשמור על בריאותו. שגם החומרא שלא לאכול קודם עמוה"ש ע"פ הזוה"ק, איננה אמורה במקום ביטול תורה כזה.

1) כתב הא"ר (ס" תקמט סק"א), מצאתי שלא יאכל יותר מהרגלו, דאל"כ לא יועיל לו התענית. וכ"כ בספר נוה שלום (ס" תקמט) בשם קיצור של"ה. והרב כה"ח (ס" תקמט ס"ק יא) הביא כן בשם השל"ה, וסיים, דבאדם כחוש יש להקל לאכול יותר מהרגלו, כדי שלא יזיק לו התענית. ע"כ. ומ"מ פשוט שאין זה אלא ממדת חסידות, שכל שעדיין לא חל התענית, אין הגבלה על שיעור המאכל. והרמ"א בד"מ (ס" תקנב) כתב, שמנהג רוב העם להרבות קצת בסעודה שאוכלים קודם מנחה בערב ת"ב, שלא אסרו חכמים אלא בבשר ויין, אבל בשאר מינים יש להרבות כדי שיוכלו להתענות ולא יזיק להם התענית. ע"ש. וכתב הא"ר (ס" תקנב ס"ק יב) ע"ז, שכל שמכוון לש"ש, שלא יזיק לו התענית, ש"ד. וכן העיר בספר טהרת המים בשיורי טהרה (מע' ת אות י). וע"ע בספרו יוקח

אף ת"ח ומלמדי תינוקות, חייבים להתענות בכל תענית צבור

צומות משום גזל. וכן מסיים בשו"ת ימי יוסף שם, דהכי איתא להדיא בברכות (טז), שהפועלים שהיו עושים אצל בעה"ב קוראים ק"ש ומתפללים ואוכלים, ואין מברכים לפניה אבל מברכים לאחריה שתיים וכו'. ולא אמרי' שבעה"ב יודע שצריך לברך בהמ"ז ומסתמא מוחל, שבדבר שיש בו הפסד אינו מוחל. ע"כ. ומכיון שראייתו היא מהפועלים, נראה דה"נ לענין ג' צומות. וזהו ודאי דבר תימא לומר שכל הפועלים והפקידים יהיו פטורים מתענית צבור.

1) אע"פ שבשו"ת ימי יוסף (חאו"ח סי' ט) כתב, שנראה שאין לת"ח להתענות בג' צומות כגון י' בטבת וכו', שאסור למעט במלאכת שמים. וכ"ש וק"ו למלמדי תינוקות שאסור משום גזל, ומי יתיר איסור גזל משום תקנה ישנה שתקנו רז"ל. ועל כיו"ב אמרו ובוצע ברך ניאץ ה'. ואפי' עונג שבת אינו נדחה מפני ד' צומות, כמ"ש בש"ע (או"ח סי' תקנ). עכת"ד. מ"מ אינו נכון להלכה, ולדבריו שחושש משום גזל, א"כ גם הפועלים והפקידים ושאר שכירים אסור להם להתענות בד'

ח"ו. וגם בזה נשאל הגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (יו"ד סי' קכז), והשיב שמתמא הנהיגו כן ע"פ גדולי הדור שלפנינו לכבוד התורה, דבלא"ה אין נזהרים בכמה ימים שע"פ הדין לא הונח לבטל כ"א בע"ש ועיו"ט סמוך לחשכה, וכנראה שג"כ הותר ע"פ גדולים שראו להקל בזה. לכן הנח להם לישראל. ע"כ. ומכ"ש בזה"ז שמבטלים כמה ימים לפני החגים ומועדים. ואכמ"ל. ועכ"פ נראה שכוון שנהגו כן אין לחוש משום גזל, והוי כהתנו מעיקרא. וה"נ לענין תעניות צבור, שאין לת"ח ומלמדי תינוקות ופועלים לפרוש מן הצבור, וחייבים להתענות. ודמי לדין תענית צבור על כל צרה שלא תבא, שפסק מרן בש"ע (סי' תקצא ס"ב) בזה"ל: ת"ח אינו רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים, אא"כ כשהצבור מתענים שלא יפרוש מהם. ומלמדי תינוקות דינם כת"ח. ע"כ. וע"ע בדברי מנחם (ס"ס תקעה). וה"ה לתענית צבור הכתובים, שאף ת"ח ומלמדי תינוקות מתענים.

ובשו"ת ימי יוסף (שם), התעורר מד' מרן (סי' תקצא) הנ"ל, וכ' לחלק בין תענית שמתענים משום צרה, שאז כיון שכל הצבור בצער, צריך שלא יפרוש מן הצבור בשעת צערן, ויתכן ג"כ שזכותו של זה המתענה תצטרף ויענו. משא"כ בת"צ הכתובים. ותדע שהרי מרן לא פסק ד"ז גבי ד' צומות. עכת"ד. ולכאורה יש לפקפק בזה, שהרי ת"צ הכתובים עיקרן מדברי קבלה, ונראה דחמירי טפי מת"צ על כל צרה שלא תבא. וכמ"ש בא"ר (סי' תקסו סק"ג), דאף למ"ש הרמ"א להחמיר בכל תענית צבור, שלא לטעום. היינו כגון י' בטבת וי"ז בתמוז, אבל שאר תעניות צבור שמקבלין הקהל מותר לכ"ע לטעום. ע"ש. וכ"כ הגר"א שם. וכ"פ במשנ"ב שם. ע"ש. אכן אין מזה ראייה, ש"ל דדוקא התם באופן שהצבור קיבלו התענית עליהם, אמרי' דטעימה לא קיבלו. וכמ"ש ברכות (יד) אכילה ושתייה קביל עליה והא ליכא. משא"כ בתעניות הכתובים שהם קבועים ואינם תלויים בקבלת הצבור. וכמ"ש התוס' (שם). אבל בעלמא אה"נ דת"צ על כל צרה שלא תבא, חמירי מתעניות הכתובים. וכן נראה מד' התוס' (מגילה ה:): גבי עברו אלו ולא נענו ממעטים במשא ומתן ובאירוסין ובנישואין, וכ' התוס' שלא יהו ששים כלל, וחמירי מת"ב שמארסין בו. ע"ש. וע"כ דצרת ציבור חמירא טפי מאבילות ישנה. [וע' יבמות מג:]. וכן מוכח ממאי דקי"ל (תענית יד), שמעוברות ומניקות מתענות בג' תעניות האחרונות. ע"ש. ואילו בתעניות הכתובים כגון ג' בטבת וי"ז בתמוז פטורות,

ואמנם אמרו בירושלמי (פ"ו דמאי ה"ג), גבי שכיר, שלא ירעיב עצמו, ולא יסגף עצמו, מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעה"ב. ר' יוחנן אזל לחד אתר אשכח ספרא איינוס. (שמצא מלמד תינוקות שהיה מעונה. פ"מ). אמר להו מהו כן, אמרו ליה ציים, א"ל אסור לך, ומה אם מלאכת בשר ודם את אמר דאסור, מלאכתו של הקב"ה לא כ"ש. ע"כ. ומבואר שאסור למלמד תינוקות וכן לשכיר להתענות. וע"ע במרדכי (פ' השוכר את האומנים עו:): שהביא ד' הירוש' להלכה. וכ"פ הרמ"א בחו"מ (סי' שלג ס"ה). וכ"כ בס' חסידים (סי' תריז).

אולם כ"ז אינו אלא כשמתענים תענית יחיד, אבל בתעניות צבור פשיטא דמחייבי. ואדעתא דהכי שוכרם בעה"ב, ואין בזה חשש גזל כלל. ואין לנו להקל בפועלים אלא מה שאמרו חכמים. וכ"ש האידנא דלא קפדי כלל. וכ"פ בש"ע (או"ח סי' קצא ס"ב), דהאידנא לעולם מברכים (הפועלים) כל ד' ברכות, שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך, ומסתמא אדעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ארבע ברכות כתקנתם. עכ"ל. ומינה לדין תעניות צבור שבודאי צריכים להתענות, ואין בזה שום קולא, משום חשש גזל. וה"ה לענין מלמד תינוקות, וכן ת"ח.

והנה כעין זה מצאנו בהגמ"י (סוף הל' שכירות) וז"ל. גרסינן בירוש' ר' יוחנן אזל לחד אתר כו'. וכ"כ באביאסף, שאסור למלמד ליקץ בלילה יותר מעונתו מפני שלמחר עצל ללמוד. ע"ש. וכ"ה ל' הירוש' שם, תני, לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום. ולא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום. וכ"פ הרמ"א בחו"מ (סי' שלג). ועיינו הרואות כמה מלמדי תינוקות חחרדים לדבר ה', הקמים לאשמורת בימי הסליחות, אע"פ שאינם רגילים כן בשאר ימים. גם הגאון רי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (א"ה סי' פח) התיר בזה, משום דהוי כהתנו מעיקרא. ע"ש. וכיו"ב כ' החיד"א בברכ"י (סי' תקפא סק"ו) וז"ל: יותר טוב להרבות בסליחות בימים אלו מללמוד. [טור ברקת]. וכן ראיתי לקצת רבנים שהיו עסוקים תמיד בגופי הלכות ובחיבורים, ובחודש אלול היו מניחים קצת מסדרם ללמוד גירסא ותחנונים. עכ"ל. ומ"מ נלע"ד שאם מרגישים בעצמם שאינם יכולים לעסוק במלאכת שמים כראוי, ימעטו מלקום באשמורת, רק באיזה ימים יקומו כדי שלא לפרוש מן הציבור, שהרי אין הסליחות אלא מנהג ולא חובה כלל.

עוד מצאנו כיו"ב ביו"ד (רי"ט שסא) שאין לבטל תינוקות של בית רבן להוצאת המת כלל. ע"כ. ובכל זאת נוהגים לבטל תשכ"ר בלויית אדם גדול שנפטר

וכן בס' תשובה מאהבה (סי' רסא) כתב, שהורה לו רבו הנו"ב לצום בע"פ, ולא מהני סיום מסכתא. וע"ע בשו"ת מהריא"ץ (סי' נב), שהעיד על החת"ס ז"ל, שכל ימיו התענה בע"פ משום שהיה בכור. ע"ש. ואטו תענית בכורות חמיר טפי מת"צ, הא ודאי דלא. ועכ"ז לא חששו לממעט במלאכת שמים. ויש לדחות. ומ"מ העיקר לדינא שחייבים הת"ח ומלמדי תינוקות (וכ"ש הפועלים והפקידים) להתענות בכל הת"צ. לרבות תענית אסתר. וזה ברור.

אלא שבכל הצומות שאינם חובה כגון תענית שובבי"ם וכיו"ב, אין להם לת"ח או מלמדי תינוקות או פועלים להתענות, שממעטים במלאכת שמים, או משום חשש גזל. וע' בברכ"י (סי' תקעא סק"ב), שאפי' למי שמחמיר לת"ח שחטא, שצריך להתענות לכפרת עונותיו. אין להחמיר במלמדי תינוקות כיון שממעט בלימוד התינוקות דחשיב טובא. וגם הוי גזל הרבים. ע"ש. ונראה דה"ה לפועלים ופקידים דאיכא חשש גזל. וכדאיתא בירושלמי (פ"ז דמאי הנ"ל. וע"ע במג"א (סי' תקעא סק"ג) ובשאר אחרונים. נובס' אורחות חיים (סי' תקעא סק"ה), תמה על מרן הבי"י שלא הביא ד' הירושלמי הנ"ל. ע"ש. ונעלם ממנו שהביאו בב"י חו"מ (סי' שלד), בשם המרדכי. וכ"פ הרמ"א בד"מ ובהגה (סי' שלג). ומכ"ש לדעת ה' דזע אמת (חאו"ה סי' פט), שאפי' החוטא בעבירות חמורות, אין לו לישב בתענית, אם גורם לו ביטול תורה.

מעלת ימי השובבי"ם ותענית דיבור

פיו ובתאותו. וזוהי התשובה. וזוהו כל פרי העוה"ב. וזה יותר מכל התעניות והסיגופים שבעולם. וכל רגע שהאדם חוסם את פיו זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכולים לשער וכו', וזוהו יכופר לו כל עון וכו'. ע"כ.

גם המשנ"ב (סי' תקעא סק"ב) כתב: וראיתי כתוב בספר אחד, שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל תענית דיבור ממה שיקבל עליו תענית מהאכילה, כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו, ולא יחלש ע"י זה. וע"ע בספרו שמירת הלשון (שער ב' פ"ה). והוסיף שם בהג"ה, שכיו"ב כתב בספר ראש הגבעה, שיש לאדם לקבל על עצמו תענית דיבור, ועדיף מתענית מאכילה ושתייה. וכיו"ב כתב בספר גנזי חיים (מע' ס' אות לא), שמנהגם להכריז תענית יום אחד ו"לימוד" וכו'. ע"ש. וראה בשו"ת יבי"א ח"ב (סי' כח). וילקו"י על השכמת הבוקר. ואמנם אברכים ובני

כדמוכח בפסחים (נד:). וכ"פ הרמ"א (ר"ס תקנ). ומרן (סי' תקנד ס"ה). וע"כ דצרת ציבור חמירא שאין לפרוש מן הצבור. א"נ דאבלות ישנה קילא. וע' בברכ"י (סי' תקעא סק"ב) בשם המאירי, במ"ש שהיחיד מתענה על כל צרה וכו', שהחייב הוא על הכל ואפי' מעוברת ומינקת מחוייבת להתענות. ע"ש. ודו"ק.

ועכ"פ ת"ח ומלמדי תינוקות חייבים להתענות בכל תעניות צבור כגון י' בטבת, וכ"ש לד' הפוסקים דס"ל דד' צומות חובה מדברי קבלה הם. וכמ"ש הריטב"א (מגילה ה:), שלא תלו דבר זה ברצו מתענים וכו', אלא לגבי חומר ענויים כגון רחיצה וסיכה וכו', אבל לענין לאכילה חייבים אנו מגזרת הכתוב. כיון שביהמ"ק ועה"ק חרבה. ע"ש.

ודעת הריב"ש (סי' רפז) שג' הצומות הכתובים תלויים ברצו. חוץ מת"ב. ע"ש. וע"ע באו"ז הגדול (ח"ב סי' קט). ובט"ז (סי' תקנד סק"ה). וע' בתשו' הרשב"ץ (ח"ב סי' רעא) מ"ש בזה. ובשד"ח פאת השדה (מע' בין המצרים, סי' א אות יג), הביא ג"כ בשם שו"ת הד"ר, שת"ח שיש לו כאב עינים מותר לו שלא להתענות בצום י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה ליום ראשון. והסכים לזה המהרש"ם. ע"ש. ומוכח להדיא דת"ח חייב להתענות בכל הת"צ. ונראה דה"ה לתענית אסתר. ואף מהר"י ידיד ז"ל סיים, שאין דבריו אלא להלכה אבל לא למעשה. וע' בירוש' (ר"פ ע"פ) שרבי צם בע"פ מפני שהיה בכור.

ונודע שבספרי הקודש הפליגו במעלת ימי השובבי"ם לתיקון פגם הברית, ובספר פלא יועץ (להגה"ק רבי מרדכי מהארנסטפיל עה"ת עמוד עז) כתב, שעיקר העבודה בימים אלו הוא לשמור מכל דבר איסור, ורק בד"ת לקשר מוחו לידע לפני מי הוא מדבר, ומה שאינו יכול לקשר מחשבתו לדיבורו ומבלבלין אותו מחשבות זרות בעת תורה ותפלה, הוא מחמת שלא שמר לשונו בדיבור איסור או בטל, שהוציא הדיבורים בבחינת הבל ורעות רוח, כדאיתא בתיקונים. וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (שער המפקד, תיקון ימי השובבי"ם). ע"ש.

גם בספר שבט מוסר (פרק מד) כתב: ויזהר בעצמו מדברים בטלים שהם כזרע לבטלה כנודע, ומעוררים העון שהם בסוג שלו. וידאג תמיד על מה שעשה ויבכה ויתחנן לפני בוראו להעביר על עונו וכו'. ע"ש. וז"ל הגר"א באגרתו עלים לתרופה: ועד יום מותו צריך האדם להתייטר ולא בתעניות וסיגופים, רק ברסן

ח. העוסקים ברישום הילדים לתלמודי תורה וכן בשאר צרכי ציבור, אין להתיר להם שלא להתענות בתעניות ציבור כדי שלא יחלשו בעבודתם. (ח)

ט. אונן חייב לצום בתעניות צבור כיון דהוי בשב ואל תעשה, ואפילו למי שפוטר האונן מנטילת ידים קודם אכילה, בתענית צבור חייב להתענות. אולם אם על ידי שיתענה ייחלש ולא יוכל לטפל בקבורת המת, פטור מלהתענות. וכיום שמוסרים את המת לטיפול החברה קדישא, בכל גוונא צריך להתענות. (ט)

ובשו"ת שמחת כהן (א"ח סי' קסא) השיג ע"ז, שחלילה להתיר להם לפרוץ גדר ולעשות מצוה הבאה בעבירה, ובנוסף גם הוא עון חלול ה'. ולא מבייא אם אין התענית מפריע להם כלל, אלא אפי' אם יסבלו מזה, אדרבא בזה יוכל שכרם, ומן השמים יעזרו להם ולא יאונה להם כל און.

ישיבות לא יפסיקו מסדר לימודם בש"ס ופוסקים, ולקרוא תהלים בזמן תענית דיבור, כאשר יכולים ללמוד. שיש לחוש לביטול תורה.

(ח) בס' הלכה למשה מיימון (חא"ח סי' כה) התיר לעסקנים ברישום הילדים לתלמודי תורה שלא להתענות בתעניות ציבור, שאם יהיו חלשים יפגע וכו'.

אונן חייב לצום בתעניות צבור

משא"כ כאן. וכ"פ מרן אמו"ר, ושכ"פ בשו"ת דודאי השדה (סי' נו). וראה עוד בשעה"צ (סי' תרמ ס"ק מח), ובדרכי החיים (סי' ב' סכ"ו).

ומה שכתבנו שאם ע"י הצום לא יוכל לטפל בקבורת המת וכו', כ"ה בשו"ת דעת סופר (חיו"ד סי' ק), הו"ד בנטעי גבריאל (עמ' קפה).

(ט) החילוק מנט"י לאכילה, הוא פשוט, דהתם הנטילה באה מכח מצוה לשמוע דברי חכמים. כמבואר בגמ' חולין (ק"ה:). ומשום סרך תרומה. ולכן יש להתיר לאונן לאכול לפני ההבדלה אע"פ שהוא בקום ועשה משום שהאיסור של האכילה נובע מכח מצות ההבדלה כמ"ש בכיכורי יעקב (בתוספת ביכורים סי' תרמ ס"ק יט),

אם יש מקום להקל לאונן בדיני התעניות וכמו בנעילת הסנדל

ממילא פטור מכל דיני האבלות. וא"כ ה"ה לענין עינויי ת"ב, שמסתבר שרואים אותם כעבירה בקום ועשה. וגם יתכן, דכשם שי"א שבת"ב שיעור אכילה הוא בככותבת ולא בכזית, כמו ביוהכ"פ (ע' ביאה"ל סי' תגנד ד"ה דבמקום), שמא גם גדר העינויים הוא כמו ביוהכ"פ דודאי דיינינן להו בקום ועשה. ברם לגבי נעילת הסנדל נראה שהאונן מותר, דהא לא עדיף מכל אונן דעלמא שלובש מנעליו, ודעת הרמב"ן שם (כביאור הגרא"ז מלצר באבן האול פ"ב מביאת מקדש ה"ט), שמן הדין היה ראוי לאוסרו כמו בז' ימי האבלות, אלא דכמו שפטור מכל המצוות מפני שטרוד בקבורת מתו, ה"ה דפטור משום כך מחיוב האבלות, וכלשון הרמב"ן שם "דאם באת להחמיר עליו בחליצת הסנדל ומנעל אף עסקי המת נפסדים בכך", וא"כ ה"ה דשרי בנעילת הסנדל בת"ב אם הדבר מקשה עליו מלהתעסק בצרכי המת, וה"ז דומה למי שנעשה אונן תוך ימי אבלו, דמסתבר דלהרמב"ן שפיר מותר בנעילת הסנדל ונפטר לענין זה מאבלות ראשונה, משום דהאנינות חמורה יותר, וה"ה בנעשה אונן בת"ב, דלא עדיף איסור נעילת הסנדל בת"ב מהאיסור בימי האבלות (אולם במי שיש לו

והגרש"ז אויערבאך (ישרון יד. עמ' תשפו) כתב, שלכאור' יש לדון שיהא אונן מותר בת"ב באכילה נעילת הסנדל ושאר עינויים, כיון שעיקרו של יום היא המצוה להתענות, והוא הרי פטור מן המצוות. אך אפשר דבאמת עיקר דינו של היום אינו המצוה להתענות בלבד, אלא אדרבה עיקר הדבר הוא האיסור שלא לאכול וכו', והתענוג חשיב עבירה, ובשמירת האיסור הריהו גם מקיים מצוה, ואין זה דומה לאכילה בלא ברכה, דהתם העיקר הוא החיוב לברך וממנו מסתעף האיסור (ע' במנחת שלמה קמא סי' יח), אלא דומה יותר לאוכל בלי נט"י שאונן אסור בה. וכן מבואר גם מ"ש הרמב"ן לענין אונן דעלמא, דנהי דפטור משאר חיובי אבלות מ"מ אסור ברחיצה, אלמא דלא אמרי' דכיון שפטור מעיקר מצות האבלות ממילא מותר בכל, אלא רואים את הרחיצה וכן כל שאר עינויים כעבירה בקום ועשה.

מיהו בדעת החולקים על הרמב"ן וס"ל דאונן מותר ברחיצה, עיין טור יו"ד סי' שמ"א, שמא י"ל כן שמצות האבלות היא העיקר וממנה מסתעפים י"א הדברים שהאבל אסור בהם, ולכן כיון שפטור מעיקר המצוה,

י. מי שעל פי פקודת הרופאים אינו יכול להתענות גם ב"ז בתמוז וגם בתשעה באב [ואינו בגדר חולה או תשוש מדאי שפטור מן התענית], יש מי שכתב שיעדיף להתענות בתשעה באב שהוא חמור יותר, ויאכל ב"ז בתמוז. אמנם להלכה נראה שיש לו להעדיף להתענות ב"ז בתמוז, גם אם אחר כך בתשעה באב יהיה חלוש ויהיה פטור מן הצום, דעדיף לקיים מצוה בשעתה, ולא ידחה אותה מפני מצוה אחרת. [ומ"מ אם רוצה להתענות בת"ב, ולכן רוצה לאכול ב"ז בתמוז, אי אפשר למחות בידו. דאפשר שת"ב נחשב עיקר לגבי י"ז בתמוז, שבו היה חרבן ביהמ"ק, ואיסור האכילה בו חמור יותר. אכן ישתדל לא לאכול כהרגלו, וכגון שיתענה עד חצות, או שיאכל לשיעורין, אם יש בכוחו לעשות כן.]^(י)

העלה, שאונן בת"ב, אם ההליכה בלא מנעלי עור תקשה עליו מלהתעסק בצרכי המת, מותר בנעילת הסנדל. ע"ש.

דין אונן ביום הכפורים, כגון במחשיך על התחום לצרכי קבורה, עיין בשו"ע סי' ע"א ס"ב, אפי' אי נעילה הסנדל רק מדרבנן, ג"כ יתכן דאסור, כי ה"ז דומה לאכול שיעור דרבנן. וצ"ע. ולכן

אם להעביר על המצוות להרויח מצוה גדולה יותר

אך מהר"י כולי בהג"ה המל"מ (מגילה פ"א הי"א) תי' הקר' הנ"ל, דשאני בגוונא דהרב"ז שהכל מצוה אחת, ולא ידחנה למחר. משא"כ בההיא דמנחות מצוות חלוקות הם, ובתר עדיף אזלי.

ומהר"ם חאגיז בלקט הקמח (דף יא.) תי' הקר' הנ"ל, שרק ביחיד שהויי מצוה לא משהינן (יבמות לט.), ואפי' לעשותה מן המוכחר, שחביבה מצוה בשעתה פן יקראנו אסון וימנע מהמצוה. משא"כ בצבור שאין צבור מתים.

וכ"כ המהר"ח"א בדרך הקודש (דף ד.) ליישב בזה דברי הרב"ז, דשאני לן בין יחיד לצבור, שביחיד שהויי מצוה לא משהינן (יבמות לט.), ואפי' לעשותה מן המוכחר, כי לא ידע האדם את עתו, ופן יקראנו אסון וימנע לגמרי ממצוה. משא"כ צבור שאין צבור מתים. והו"ד בשרשי הים (ח"א דף כ.). והאריך בזה החיד"א בברכ"י (סי' צ סק"ג).

ובילקו"י שובע שמחות (ח"ב עמ' ריב) הבאנו מהגר"א שדין זריזין מקדימין, הוא רק אם המצוה לא תיעשה ביתר הידור אם נעשה אותה באיחור.

ובתה"ד (סי' לה) כתב, שכל שאין חשש שהמצוה תחבטל, עדיף לאחרה ולהדרה. ולכן בברכת הלבנה, אם אין להסתפק אם יוכל לעשות אותה אח"כ, ש"ד להשהותה למוצ"ש.

[**ובשו"ת** דברי מלכיאל (ח"א סי' יב) למד מתה"ד הנ"ל, שדוקא לזמן מרובה אין לדחות המצוה, דחיישינן שמא תיבטל המצוה לגמרי, אבל לזמן מועט שפיר יש להשהות המצוה כדי לעשותה ביתרון הכשר. וע"ע בח"א (כלל סח) שרק בזמן מועט יום או יומים, ל"ח שמא ימות, אבל באיזה ימים צ"ע אם יש לדחות שום

י) הגה בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' יג) כתב, אודות מי שהובטח לו מהשר שיוציאוהו מבית האסורים, ויהיה משוחרר יום אחד, שאין לו לבחור יום קדוש ביותר כגון יוה"כ"פ, שהלכה פסוקה היא בלי חולק (יומא ג.) מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואין אומרים הנח עכשיו מצוה קלה זו הבאה לידך, כדי לעשות מצוה החמורה ממנה. וכן הסכים המג"א (סי' כה סק"ב). ועפ"ז כתב בשו"ת חוות יאיר (סי' ט), דאף דקי"ל דנר ביתו עדיף מנ"ח, היינו דוקא נ"ח דליל שבת, משא"כ לגבי נ"ח של ליל ער"ש, אע"פ שאין לו עוד מעות לנ"ש, אין מעבירין על המצוות, וידליק השמן לנ"ח, שמצוה הבאה לידו אל תחמיצנה. מלבד טעם פן ימות [ולכן כתב הרב"ז הנ"ל שיבחר יום ראשון דזריזין מקדימין] דטעם פן ימות עדיף, ואפשר שזהו טעם דזריזין מקדימין ואולי יבא לו מעות. ע"ש. וע' מה שהשיג ע"ז, בשו"ת חקרי לב (חאו"ח ס"ס קה).

ובערה"ש (סי' תרעה) כתב, דאף דקי"ל נ"ח וקידוש היום נ"ח עדיף משום פרסומי ניסא, מ"מ קידוש דהאידינא ונ"ח של מחר, קידוש דהאידינא עדיף, וכמ"ש הרדב"ז, שדין אין מעבירין על המצוות היינו אפי' ממצוה קלה לחמורה.

ואמנם בשו"ת חכם צבי (סי' קה) העיר ממנחות (מט.), דלא אמרו אין מעבירין על המצוות אלא בששתיהם שוות, ולא בחד מייניהו עדיף. ולכן כתב שאין לו לקיים כל מצוה שתבוא לידו, אלא דוקא מצוה מיוחדת שלא יכול לקיים כשהוא חבוש בבית האסורים, או אפי' אותה מצוה אם יוכל לקיימה מחוץ לבית האסורים בהידור, עדיף שיקיימנה בחוץ מאשר יקיימנה בין כתלי בית האסורים ובלי הידור מצוה.

מצוה אפי' בשביל איזה מצוה חמורה דאפשר דחיישינן שמא ימות. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ב א"ח סי' לד), ובשו"ת יחיד (ח"א ס"ס עז). וע' גם בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' לד) ובש"ע הגר"ז (סי' צד סוף ס"ה). ובח"א (כלל סח ובנשמת אדם שם אות א). ובשו"ת מעשה אברהם (חידו"ד סי' מה). ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ה סי' נד).

ובס' ארעא דרבנן הוכיח כדברי הרב"ז מהמבואר בפסחים (קה:), במי שאין לו אלא כוס יין אחד, דפרכינן אמאי יקדש בלילה, ימתין למחר ויקדש, וזוהו הוא ירויה שגם יקדש את קידוש ליל שבת בבוקר, דבדיעבד אפשר לקדש גם בשחרית, וירויה נמי את כבוד יום, ותירצו, חביבה מצוה בשעתה, כלומר כיון שהגיע ליל שבת והגיע חיוב הקידוש, חייב הוא לקדש מיד, ולא לרחות את המצוה למחר, אע"פ שלמחר הוא ירויה יותר, [ואף למסקנת הגמ' לא דחינן להאי תירוץ, אלא דשאני לן בין עיולי יומא לאפוקי יומא]. ובס' גזע ישי (עמ' טו) דחה ראייה זו.

ועוד העירו מדברי הרמב"ם בפהמ"ש (אבות) במ"ש

הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאי אתה יודע וכו', שהקב"ה לא ביאר מתן שכרן של מ"ע, שלא נאמר זוהי מצוה חמורה יותר, או פחות, ולכן אמרו אין מעבירין על המצות, הואיל ואין אנו יודעים מהי מצוה חמורה יותר ומה פחות. ומ"מ שאם לא יעשה תיכף המצוה שבאה לידו, אינו בטוח כ"כ שיוכל לקיים בעתיד המצוה היותר מהודרת, יש מקום לומר דלכו"ע יבחר לקיים המצוה שלפניו. וראה בזה בשו"ת חזו"ע (ח"א עמ' לט).

ובשו"ת בנין עולם (א"ח סי' לד), העיר מההיא דפסחים (קה.) דכבוד יום וכבוד לילה כבוד לילה קודם, ומוכח כמ"ש החכם צבי שרק בב' מצות אין מעבירין על המצות, אבל מצוה אחת יכול לדחותה ליום אחר כדי לעשותה מן המוכרח. והזכיר שיש לחלק בין זמן מרובה לזמן מועט. נולפי זה נראה שגם קידוש היום של ליל שבת, ונר חנוכה של מוצ"ש, נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, ואע"פ שקידוש היום מוקדם לנר חנוכה, בזמן מועט אין לנו לחוש להקדים מצוה הראשונה שפוגע בה. וע"ע במאור ישראל (פסחים קה.).

חולה שאם יצום בצום גדליה לא יוכל להתענות ביום הכפורים

דאו', ויש בו כרת, ויש איסור דאו' בכל אכילה ואכילה. וגם יש בו מ"ע של שביתה.

וע"ש בשד"ח (שם אות ט, י) שכתב, שיש סברא לומר דבזה לכו"ע לא יצום בצום גדליה, שהרי טעמא דהאי מילתא דאין מעבירין על המצוות אף ממצוה קלה למצוה חמורה, הוא משום שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות, וזה שייך לאומרו רק במצוות שהם שוות, אבל במצוות שברור לנו שאינן שוות, וכמו בנ"ד, בודאי דמעבירין על הקלה כדי לקיים את החמורה. אלא שכתב שם טעמים אחרים לומר שיצום בצום גדליה אף שבשל כך לא יצום ביוהכ"פ. והביא כן מכמה פוס' שיצום בצום גדליה, כי היא המצוה העומדת לפנינו, ואין מעבירין על המצוות, ואע"פ שהיא מדרבנן. עש"ב. וראה להלן.

ובאשל אברהם מבוטשטאט (סי' תרב) דן במי שהוא חולה ויודע שלא יוכל להתענות ב' תעניות בתוך שבוע אחד, האם חייב להתענות תענית צום גדליה, ואח"כ כשיגיע יוהכ"פ יהיה פטור מדין פיקוח נפש, ואנוס רחמנא פטריה, או שעדיף שלא יצום בצום גדליה אף שעתה הוא מסוגל לצום, בכדי שיוכל לצום בכפור. וכתב שיתענה צום גדליה, ואם אח"כ לא יוכל להתענות ביוה"כ הוא אנוס ומותר. ובשד"ח (מער' יוכ"פ סי' א' אות י) האריך בזה, וע"ש שאע"פ שאסור לאדם לגרום שלא יוכל לצום ביוהכ"פ, מ"מ כאן שנעשה כן ע"י שמתענה בצום גדליה, עושה ברשות מצוה. והסכים לדברי האשל אברהם הנ"ל.

אלא שיש סברא, שעדיף לבטל מצוה דרבנן, בשביל שלא יכשל באיסור תורה, ובפרט שיוהכ"פ זה גם לאו

אדם חלש שאם יצום ב"ז בתמוז לא יוכל להתענות בתשעה באב

לא נקטי' כן. ע"כ. נוראה בהליכות שלמה יום הכפורים פ"ג ס"ב. וכ"כ בס' מועדי הגר"ח (עמ' קמג) בשם הגר"ח קנייבסקי.

ומ"מ לגבי נ"ד, בתעניות של י"ז בתמוז ות"ב, נראה שיתענה ב"ז בתמוז, אף אם עי"כ לא יוכל להתענות בת"ב.

אך לא ידעתי מנ"ל לומר שלא נקטי' כדברי הרב"ז. וע' ביבי"א (ח"ב א"ח ר"ס לד), שכמה אח' כתבו כדברי הרב"ז. ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ב סי' ה) האריך להוכיח

אלא שראיתי בהליכות שלמה (תעניות עמ' שצט) שכתב שיתענה בת"ב, ואף שלפ"ד הרב"ז (ח"ד סי' יג) בכל כה"ג אמרי' מצוה באה לידך אל תחמיצנה, מ"מ

הגאון ר' דניאל מהורודנא (בעל חמודי הניאל), שאדם שהוא חלוש ואם יתענה ב"ז בתמוז לא יוכל להתענות בת"ב, לכאורה נראה דאין מעבירין על המצות. ע"כ. והיינו שיתענה ב"ז בתמוז.

מכמה ראשונים כדברי הרדב"ז ודלא כהחכ"צ, והביא מהתוס' (מגילה ו:), והרמב"ם (מעה"ק פ"ה ה"א), ובפרט ש"א שהדין דאין מעבירין על המצות הוא מדאורי. שו"ר בקובץ בית הלל (תשנ"ט עמ' ח) שהביאו מפסקי

חולה קצת שרוצה להעדיף לצום בתשעה באב - אין למחות בידו

מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, מצוה שבאה לידך בין גדולה בין קטנה עשה. ורק במצות שונות אין מעבירין קלה מפני החמורה. ובברכת הלבנה שכתב תה"ד להמתין, הוא משום שהמצוה ההיא נעשית באופן יותר משובח. ע"כ.

ומעתה לגבי צום גדליה ויוה"כ"פ, נראה פשוט שנחשבים לשתי מצוות שונות, ול"ד לתמידין ומוספים, שצו"ג ויוה"כ"פ, חלוקים לגמרי זמ"ז, שצו"ג הוא תענית מקבלה שקבלו על עצמם על מיתת הצדיקים והמשך חרבן ביהמ"ק. ואילו תענית יוה"כ"פ היא מ"ע מה"ת של שבתון, וא"כ בין לרדב"ז ובין לחכם צבי יקיים המצוה הגדולה. ודלא כמ"ש השד"ח שם בתו"ד ד"ל שצו"ג ויוה"כ"פ חשיבי כחד מצוה.

ובשר"ח הביא ראייה מסוכה (כה): שנטמאו בקרוביהם והיה יום השביעי של טומאת המת ער"פ, ופרש"י מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה. והגם שקרבן פסח היא עשה חמור שיש עליו כרת ולכן גם בצו"כ, אין לו לפרוק החיוב מעליו אף שהוא מדרבנן, ולא יחמיץ המצוה שבאה לידו, וכשיבא צום כיפור, הוא בגדר של פקו"ג, ומצוה להציל עצמו ולאכול ולשתות, ואין בזה פגיעה בקדושת יוה"כ"פ. ושוב דחה, דשם הוא ביטול בשוא"ת, משא"כ כאן שיצטרך לאכול ביוה"כ"פ בקום ועשה. אך עוד יש לדחות שמצוה דרבנן מפני מצוה דאורי ואיסור דאורי שאני.

ובשם הגר"ז מבריסק הביאו, שנשאל בזה באדם שמחמת חולשתו אם יתענה בצו"ג לא יוכל להתענות ביו"כ, והסכים לדברי השד"ח, אלא שהוסיף, דמי שהוא כ"כ חלש שהצום משפיע עליו עד עבור שבוע, יש לו דין חולה ופטור מלצום צו"ג. ע"כ. וז"פ.

ובשו"ת באר משה (ח"ח סי' לד) כתב, שהעולם נהגו להקל באופן כזה שלא להתענות בצו"ג, וכשכונתו לשם שמים שיוכל באמת להתענות ביוה"כ, אין גוערין בו.

אך להלכה ולמעשה, מסתברא מילתא שבדאי אין לאסור עליו לאכול בתענית צום גדליה, כאשר מטרתו היא בשביל שיוכל לצום ביוה"כ"פ. ולא יאסרו עליו חכמים לבטל תענית דרבנן בשביל מצוה דאורי, ומה גם תענית ביוה"כ"פ שהיא עשה שיש בו כרת, ועובר

ואע"פ שכן נראה עיקר להלכה ולמעשה, דבב' צומות דרבנן יש להעדיף את הראשון שבא לידו, מ"מ לא אכחד שהרוצה להתענות דוקא בת"ב, ולכן לאכול ב"ז בתמוז, א"א למחות בידו, כי אפשר שת"ב נחשב עיקר לגבי י"ז בתמוז, ש"י בטבת וי"ז בתמוז הם מחמת התחלת הפורענות, משא"כ ת"ב שהוא העיקר של כל הצומות הללו, וגם יש בו חומרא, ונחשב כמי שמתו מוטל לפניו, וחומר האכילה בו גדול יותר, ואמרו ע"ז שעוונותיו חקוקים על עצמותיו. ואינו רואה בשמחתה של ירושלים, וכאילו אוכל ביוה"כ"פ (תענית ל:). וכאילו אוכל גיד הנשה (ע' זוה"ק וישלח דף קע:). משא"כ י"ז בתמוז שלרוה"פ הוא מכח מנהג שרצו וקבלו עליהם. ודו"ק.

ועוד, בצירוף ש"י הסוברים שצומות הללו הם בגדר "רצו" מתענין, וא"כ יש לו מה לסמוך, במה שמיקל לאכול ב"ז בתמוז. ובפרט שלגבי ת"ב י"א דלכ"ע אינו תלוי ברצו.

אכן ישתדל לא לאכול כהרגלו, וכגון שיתענה עד צוות, או שיאכל לשיעורין, אם יש בכוחו לעשות כן. ואז אין למחות בידו.

ולענין הלכה במי ששואל שאם יתענה בצו"ג, לא יוכל להתענות ביוה"כ"פ, ראה מה שהאריך בזה בשד"ח שם (מערכת יוה"כ סי' א אות י), והביא בשם הרבה פוס' שיתענה בצום גדליה, כיון שהמצוה דרבנן זמנה כעת, ואין לדחותה כדי לקיים לאחר זמן מצוה דאורי, והביא מס' אהל משה להרמ"ק ממזריטש (סי' טו) שתלה ד"ז במח' הרדב"ז והח"צ הנ"ל. ונכ"כ בשו"ת להורות נתן (ח"ח סי' לד) שיתענה בצום גדליה. אך דעת הרבה פוס' שעדיף שלא יתענה בצום גדליה כדי שיוכל לצום בבטחה ביוה"כ"פ.

והנה החכם צבי שם (סי' קו) כתב בסו"ד שיש סוגיא ערוכה בגמ' ורש"י (מו"ק טו) כדברי הרדב"ז, שאמרו בגמ', כתיב פלס מעגל רגליך, וכתיב או"ח פן תפלוס, לא קשיא כאן במצוות שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוות שא"א לעשותה ע"י אחרים. ופירש"י ז"ל פלס, כלומר שקול המצוות ועיין בהן איזו מצוה גדולה ועשה הגדולה, וזה באפשר לעשותה ע"י אחרים, עשה אתה הגדולה וחברייך יעשו הקטנה, אבל

אהרן וישראל קובץ פה תש"ס עמ' קיז). ושם הביאו מהאדמו"רים מליובאוויטש מהרשב"ם ומהרי"צ, שהיו מורים להקל בתענית בצו"ג אם הדבר נוגע לתענית יוה"כ.

וכן העלה בשו"ת צי"א (ח"י סי' כ"ה פרק יד). והביא ראיה ממ"ש בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' רצ) בחולה שיב"ס, שהותר לו שתיית חלב בהמה טמאה, ונצרך לשתות מ' יום, ואילו היה מפסיק יום אחד, היה צריך לחזור ולמנות הכל מחדש, והתיר לו הלק"ט שלא יתענה, שאם אתה מחמיר לו בתענית (ורבנן), נמצאת מכשילו לעתיד באיסור דאו'. ע"כ. ומבואר שמוטב שיבטל תענית ת"ב דחמירא, ממה שיכשל באכילת איסור. וכ"ש ביוה"כ שיש בו כרת.

וכ"כ בס' אהל משה (הובא בשד"ח שם), דמי שחושש שאם יצום בצום גדליה לא יוכל להתענות ביוה"כ, ודאי יאכל בצום גדליה מחמת הספק אולי יצטרך אח"כ לדחות יוה"כ"פ.

תשובה ע"ד חכם אחד ע"ה - שהוכיח מהגמ' שצום גדליה עדיף

בא זמן חיובה, צריך לקיים את המצוות הבאות לפניו, אפי' אם בשל כך ימנע מלעשות המצוה החמורה. וכפי הנראה, הגמ' סוכה הנ"ל נעלמה לפי שעה מעיני הבדולח של הרדב"ז. וצ"ע.

ומה שנסתפקו הפוס' אם תדיר דלמחר עדיף ממקודש דהאידינא, (והרי כיון דתדיר שלמחר עדיין לא בא זמן חיוב, א"כ מקודש דהאידינא עדיף), צ"ל כמ"ש החכם צבי (סי' קו) דשאני היכא שהמצוה היא נעשית באופן יותר משובח, לכן יש להמתין כדי לקיימה על הצד היותר טוב. משא"כ תמידין ומוספין דכחודא מצוה חשיבי. ואף שהרב גזע ישי (מערכת א אות כ) העיר ע"ז שפשוט שתמידין ומוספין אינם חודא מצוה, במחכ"ת לק"מ דמ"מ הכל שם אחד "עבודת הקרבנות", ולכן כשיש רק בהמה אחת, עדיף לעשות בה את הקרבן החשוב יותר מלעשות את הקרבן שבא זמנו תחלה, כדי שיקיים מצות עבודה מובחרת יותר. ול"ד לשת"י מצוות שונות לגמרי. וסיים דמ"מ נראה שהגמ' בסוכה הנ"ל נעלמה גם מעיניהם הטהורות של החכ"צ והגזע ישי, וצ"ע. עכת"ד. (הר"מ הלוי באו"ת תשס"ז).

אין לנו לבנות יסודות בהלכה ולחלוק על הפוסקים - מראה מהש"ס

המצוה, כמו בגמ' שם, לבין הנידון של הרדב"ז שאין כאן נידון ממש של עוסק במצוה. ונכבד העיר כן בחי' הגאון ר' אלעזר משה הורביץ, סוכה שם. והחילוק פשוט, דבמצוה דרבנן, יתכן שלא העמידו חכמים דבריהם במקום איסור דאו'. ונחשב אנוס לאכול בצו"ג, ולא

בכל אכילה ואכילה, ויש בו גם לאו וגם עשה. וכן עיקר ההלכה. וכן נתבאר בילקו"י ימים נוראים (עמ' תסג), שמי שיתענה בצום גדליה ועקב כך לא יוכל להתענות ביוה"כ"פ, לא יתענה בצום גדליה.

ויש להוסיף, שיתכן שצומות אלו קילי מאיסור דרבנן, כיון שנקטי' לדינא שהם חובה מכח רצון הציבור שנהגו וקבלו עליהם. וכן יש לצרף שיטת הסוברים שהם רשות להתענות בהם, וכמבואר באו"ז (ח"ב סי' קט), ובהגמ"י (רפ"ה מהל' תעניות), ובהגמ"ר (מו"ק סי' תתקלד) בשם ר"ת. וכ"כ במחז"ו (סי' שלו), וכ"כ ראב"ה (ח"ג סי' תתפ). והכלבו (סי' סב) ועוד. ובשו"ת שמלת בנימין (דף ו.ו) כתב שאפי' ת"ב אינו רק מחמת מנהג, ויש להקל בצירוף שיטה נוספת.

ועכ"פ גם אדם כזה, לא יאכל [בצום גדליה] מעדנים, וישתתף עם הציבור בתענית כפי יכלתו.

ובשם האדמו"ר מסאטמר כתבו שהיה מורה לאדם כזה להתענות בצו"ג עכ"פ עד אחר חצות היום. (בית

ועתה ראיתי לחכ"א שחלק על כל הגדולים הנ"ל, וכתב שהעיקר שיתענה בצו"ג, ולא ביוה"כ"פ, שאי"ז נחשב שעושה מעשה להפקיע עצמו מקיום מצות תענית ביוה"כ"פ, כיון שעושה כן ברשות מצוה. ובמקום צורך מותר להפקיע עצמו, כמו שמותר להפליג בספינה ג' ימים קודם לשבת. וכיון שעדיין לא בא זמן תענית יוה"כ"פ, רשאי להפקיע עצמו מחיוב תענית יוה"כ"פ כשעושה כן מחמת מצוה הבאה לפניו תחלה, וגם חייב לעשות כן, שאין מעבירין על המצוות. ובנה יסודו על הגמ' סוכה שם. וכתב, שמלשון הרדב"ז שם "אין מעבירין וכו', והמצוה הראשונה שתבוא לידו שא"א לעשותה והוא חבוש בבית האסורים, קודמת. ואין משגיחים אם המצוה שפגעה בו תחלה היא קלה או חמורה, שאי אתה יודע מתן שחרן של מצוות". ע"כ. מוכח שאם ידוע לנו על מצוה מסויימת שהיא חמורה, כגון שעונש המבטלה חמור יותר, א"כ היה צריך להמתין לקיים אותה תחילה. אבל לפמ"ש בגמ' סוכה הנ"ל יוצא, שאפי' אם ידוע על מצוה מסויימת שהיא חמורה, מ"מ כל זמן שלא

אמנם הדרך שקבלנו מרבתינו היא שלא להוציא דין ע"פ ראיה מהש"ס, מבלי להיוועץ עם חכמים אחרים, ולבדוק אם אכן הראיה היא נכונה, ובודאי שהגמ' הנ"ל לא נעלמה מעיני הרדב"ז וגדולי האחרונים הנ"ל, דפשוט שיש לחלק בין עוסק כבר במצוה, שלא יניח

ס"ל להרדב"ז שכיון שעכ"פ מקיים מ"ע מה"ת, רשאי להפסיק מתפלתו שהיא מדרבנן, כדי שלא יתבטלו ממצות ברכת כהנים. (ובפרט למ"ד שהמצוה גם על ישראל להתברך). וכתב בספר אות היא לעולם (מערכת ב' אות ל', דף לב ע"ד), שהוכחת הרדב"ז שם מש"צ כהן היא ראייה שאין עליה תשובה. וראה מ"ש בזה בערה"ש (ס"ס קכח). [ובא"ר (סק"ג) כתב, דשמא אפי' אם אמרו לו לעלות לא יפסיק באמצע התפלה, כי שמא העמידו חכמים דבריהם בשוא"ת. וצ"ע. ע"כ. ומבואר שהרדב"ז לא חשש לסברא זו שהעמידו חכמים דבריהם].

ולו יהי אלא ספק, יש לנו לשמוע להקל באיסור דרבנן, ולהחמיר באיסור דאורייתא.

בדברי הריטב"א שאם כבר עוסק במצוה לא יניחה מפני מצוה אחרת

מצוה קטנה יותר, אבל שניהם מה"ת. ולא איירי במצוה דאורייתא ומצוה דרבנן. ובפרט שגורם לאיסור כרת בקו"ע.

ואע"פ שבפתיח"ד (ח"ב סי' רלג, דף קכ ע"ג) כתב, דמוכח להדיא מדברי הריטב"א (סוכה כה). שגם העוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא. הנה לכאורה מדברי הריטב"א אין מוכח כן. וכמו שהערנו בילקוט"י (השכמת הבוקר סי' א הערה מט). וראה עוד בריטב"א בכרכות (יט). שכתב, קברו את המת וכו', ואם לאו לא יתחילו, וטעמא דמילתא משום דתנחומי אבלים גמילות חסדים היא, וגמילות חסדים היא מצוה מה"ת וכו'. ומשמע לכאורה שאילו היה רק מצוה דרבנן, לא היה נפטר ממצוה דאורייתא. ושור"ר שהעירו ע"ד הפתה"ד, שמדברי הריטב"א (סוכה כה) לא מצינו ראייה כלל לגבי מצוה דרבנן. רק לגבי מצוות דאורייתא שאחת קלה ואחת חמורה. נראה להלן שדעת כמה אחר' שהעוסק במצוה דרבנן אינו פטור ממצוה דאורייתא.

ב. ועוד יש לחלק בין שוא"ת לקום עשה, אלא שחילוק זה אינו מוכרח כ"כ, דזיל בטר טעמא.

ג. ועוד יש לחלק, בין הפסד מ"ע, לבין עשיית איסור לאו, שזה נידון חמור יותר. וכמו כאן שאכילה ביוהכ"פ יש בה לאו וזכרת. [ונכתבנו להלן נידון בזה בארוכה, אם העוסק במצוה שייך לפוטרו מלאו].

ועכ"פ בודאי שאין ללמוד מדברי הריטב"א לאסור עליו להניח מצוה דרבנן, בשביל לקיים מצוה דאורייתא חמורה כ"כ, הגובלת באיסור כרת.

תרע, שלשון הריטב"א "דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות". שייך רק בשתי מצוות, ולא במצוה כנגד איסור בקום עשה. וכ"ש במצוה דרבנן כנגד איסור דאורייתא בקום עשה.

יפסיד כמה מצוות ויכנס בחשש של איסורים חמורים באכילה ביוהכ"פ כמה פעמים. וזה עדיף מנידון הרדב"ז דקאי על עדיפות בין מצוות, ואינו מדבר בויתור על מצוה דרבנן במקום איסור כרת דאורייתא. וכ"ש בנ"ד, בצום גדליה, שהעיקר שהוא מכח מנהג שרצו וקיבלו עליהם, וכ"ש בצירוף שיטת הסוברים שצומות הללו הם עדיין בגדר רצו מתענין.

וע"ע בתש"ו הרדב"ז (סי' רצג) לגבי ברכת כהנים, שאם אין שם כהן אחר, פוסק מהתפלה ועולה לדוכן ומברך וחוזר למקומו, שברכת כהנים מה"ת ותפלה מדרבנן. ומיירי שלא אמרו לו בפירושו לעלות, וקריאת כהנים אינה מכוונת אליו, ובכל זאת כשאין שם כהן אחר,

והנה החכם הנזכר, הביא שם ראייה מדברי מהריטב"א (סוכה כה.), שכתב, שהעוסק במצוה קלה אינו רשאי להניח אותה מפני מצוה אחרת גדולה הימנה. שהמצוה השניה הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות.

אך הנה ז"ל הריטב"א שם, שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, פ"י משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ומייתי לה בגמ' מקרא, ותימה, דהא ודאי עוסק במצוה פטור רק בשא"א לקיים שתיהן, וא"כ ל"ל קרא, פשיטא, למה יניח מצוה זו מפני מצוה אחרת, וי"ל דהא קמ"ל דאפי' בעי להניח מצוה זו לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה, אין הרשות בידו. סד"א איפטורי הוא דמיפטור מינה, אבל אי בעי למשבק הא ולמיעבד איך הרשות בידו, קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות. ועוד למדנו הכתוב, דאע"ג דאיכא עליה מצוה קבועה לזמן ודאי כגון ק"ש ושחיטת הפסח, וקודם לכן באת לו מצוה אחרת שתבטלנו מן האחרת אם יתחיל בה, רשאי הוא להתחיל בזה שבאה לידו עכשיו, ואם יבטל מן האחרת יבטל, ואינו חשוב פורק עצמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מצוה, שאין חיוב המצוה עליו עד שיגיע זמנה וראשונה קודמת. ע"כ. [וע"ע לשון רש"י (סוכה כה): שמצוה קלה הבאה לידך, אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא. ובריטב"א משמע דעכ"פ כשלא התחיל עדיין המצוה ראשונה, רשאי הוא להניחה בשביל מצוה אחרת].

ונראה שגם לשיטת הריטב"א, כמה חילוקים יש בזה. א. ראשית, יש לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן. שלא כתב כן הריטב"א אלא לענין מצוה גדולה כלפי

אם כו"ע מודו שהעוסק כבר במצוה אסור לו להניחה למצוה אחרת

בקיום שניהם. וע"ע בחי' הרד"ל (קידושין לב). בדברי הריטב"א כשיכול לקיים שניהם בב"א, דאע"פ כן פטור, דנראה דט"ס הוא. ודעת הראב"ד והאור"ז שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפי' באופן שיכול לקיים שתיהן. וכ"כ המ"מ (סוכה פ"ו ה"ד) בדעת הרמב"ם. וכ"ש היכא דאתי לאטרודי. ע' בזה בשו"ת בי"א (ח"ה סי' יג אות ה).

ובעיקר דברי הריטב"א שהעוסק במצוה אסור לעסוק במצוה אחרת, הקשו האח', מהמשנה (ברכות טז) שחתן רשאי להחמיר על עצמו ולקרוא ק"ש. ויש שתירצו דטירדא דחתן שאני, שאינו מחוייב להיות טרוד, ורק דמ"מ מצוה קעביד. ראה בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' כב אות ה). ויש שתירצו, דהריטב"א מיירי רק כשעוסק ממש במצוה, לא כן חתן שעוסק רק בהכנה וההכשר למצוה.

ועוד נראה שסברת הריטב"א שאסור לו להחמיר לעשות המצוה השניה, אינה מוסכמת לכ"ע. וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' כב אות ה) דלאו מילתא דפסיקתא היא, ולדעת רש"י והר"ן ועוד יש לדחות. וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"ה א"ח סי' יג אות ה) שהוכחת הריטב"א אינה אלא לפי שי' התוס', אבל לרוב הראשונים היא גופא קמ"ל קרא, שאפי' יכול לעשות שתיהם אינו חייב להפסיק מהמצוה שעוסק בה, לקיים מצוה עוברת, ולחזור למצותו. וכמ"ש כן להדיא האור"ז ח"ב (סי' רצט).

ודעת התוס' (סוכה י: ד"ה שלוחי, ושם כה. ד"ה שלוחי) שאם יכול לקיים שתיהם, אינו נפטור מן המצוה, שלא אמרו שפטור רק אם ע"י המצוה השניה יבטל מן מצוה הראשונה. ושי' הר"ן שם דמיירי שנוסף לו טירחא

אם העוסק במצוה, נחשב בר חיובא במצוה השניה

עליה. ובעולת תמיד (אור"ח סי' לח) כתב דלא יברך העוסק במצוה ומניח תפילין.

והמשנ"ב (סי' תעה שע"צ ס"ק לט) נסתפק בשומר אבידה שהוא פטור אז מכל המצוות, היכא שיכול לקיים שניהם, וכגון שיכול לאכול באותה שעה מצה בליל פסח, האם יצא י"ח, דהוא איש מחוייב במצוות הוא, אלא שאז לא חייבתו התורה וכו', ומ"מ מסתפקא אם יוכל אז לברך ברכת אכילת מצה אקב"ו וכו', כיון שהוא אז אינו מצווה ע"ז. עכ"ל. ומבואר דס"ל להמשנ"ב שנחשב בר חיובא, וכן מבואר עוד בשו"ת עונג יו"ט (סי' מא), ובשו"ת משכנות יעקב (א"ח סי' פח).

וע"ע במשנ"ב (ע"ס ס"ק י"ח) בשם הפמ"ג, שהעוסק במצוה והפסיק לקרוא ק"ש, יצא י"ח.

וע"ע בט"ז אור"ח (סי' ק"ח) שנחלקו הפוסקים אם העוסק במצוה שפטור מן המצוה וחסר תפלה חייב בתשלומין או לא. וע"ע בט"ז (י"ד סי' שמא סק"ה) ובנקוה"כ שם.

וע' במאירי (עירובין צו. ד"ה כבר ידעת) שכתב, כל מצות שהנשים פטורות מהן אם רצו לעשותן עושות, וכן העוסק במצוה, אלא שבזה הואיל ושייך במצוה האחרת, אע"פ שיש סיבה שפוטרתו, כשעושה אותה מברך עליה, אבל אשה אינה מברכת שא"א לה לומר צוננו. ע"ש.

ויש ממחברי זמנינו שהבינו שסברת הריטב"א שהמצוה הראשונה שעוסק בה, גורמת שלא יחול כלל החיוב של המצוה השניה. ולפי סברתם, ודאי שזה שייך רק בשתי מ"ע, ולא שנאמר שמ"ע תגרום שלא יחול עליו איסור. וכ"ש שלא נאמר שמצוה דרבנן שתגרום שלא יחול עליו כלל איסור דאורי'. אך נראה שאין ביאור זה מוכרח בדברי הריטב"א, ולעולם חל החיוב של המצוה השניה, רק שנחשב כאילו הוא רשות ולא חובה. נויש לודן במי שעסק במצוה ואע"פ כן עשה מצוה אחרת, כגון שאכל מצה. או המתפלל באמצע החתונה, באופן שנוכחתו חשובה לשמחת החתן, אם יצא י"ח. או שנחשב שהתפלה שהתפלל היא דבר הרשות, וכאילו התפלל בשעה שהיה פטור.]

ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קב תשובה ח) מבואר, שהעוסק במצוה נחשב למצוה במצוה השניה, ונקרא מצווה ועושה. ובשו"ת פסקי תשובה (סי' רסד) הביא סיוע לזה מדברי מהר"ח אור"ז (סי' קפג) שהעוסק במצוה ועשה מצוה האחרת שפטור בה, מ"מ יכול לברך עליה, מידי דהוי כנשים שמברכין על מ"ע שהז"ג, ויכולים להוציא אחרים י"ח, שכל ישראל ערבים זה לזה. והאח' עמדו בחקירה זו, ראה בקה"י (ברכות סי' טו).

ונפ"מ מחקירה זו, אם רוצה לעשות מצוה, אם יברך

העוסק במצוה דרבנן אם פטור ממצוה דאורייתא

ולכאור' משמע מדבריו דנקיט עיקר דהעוסק במצוה, אף שהיא רק מדרבנן, כיון דהיא עכ"פ מצוה, נפטר ממצוה אחרת, אף שהיא מדאורייתא. וע"ש באורך. ובשו"ת להורות נתן (ח"ח סי' לה) כתב, דהגמ' בסוכה מיירי רק מדין עוסק במצוה, דמה שנטמא ז' ימים הוא חלק מענין המצוה שמצוה לטמא לקרובים ותמיד טומאת מת היא ז' ימים, ונמצא שמחמת המצוה הוא מעוכב מלעשות את הפסח, ואי"ז מטעם אונס אלא פטור גמור, ולכן אפי' מצוה קלה פוטרת מצוה חמורה. משא"כ בנדון הרדב"ז, שאם יבחר במצוה הראשונה, בהגיע המצוה השניה, הוא אנוס מלצאת מחמת השר, ולא מחמת המצוה הראשונה, ונמצא דלא המצוה הראשונה פטרתו, ובה לא שייך פטור מגזיה"כ דעוסק במצוה. וכן בני"ד לגבי צו"ג ויוהכ"פ, שזה בגדר אונס, ולא שהצו"ג פוטרו מיוהכ"פ. ולכן מוטב שיהא אנוס לאכול בצ"ג משיהא אנוס לאכול ביוכ"פ. אלא ששוב חזר בו, עפ"ד האשל אברהם שעדיף שיתענה בצו"ג, ולא יעשה בקום ועשה נגד דברי חז"ל, וכן בשד"ח (שם) כתב, דאף שאסור לגרום שלא יוכל לצום ביוכ"פ, אבל הכא כשיצום בצ"ג הרי עשה ברשות מצוה. ואף שבשו"ת צמח צדק (בתרא שער המלואים סי' יא) כתב לדון שיש לבטל מצוה דרבנן שחל עליו עכשיו, כדי שלא יעבור על מצוה דאור', זה שייך כשעובר על דרבנן בשוא"ת, אבל לא שמענו לעבור על דרבנן בקו"ע שלא יעבור על דאור' בקום ועשה לאחר זמן. עכ"ד. אך ע"פ הסברות הנ"ל העיקר כדברי האח' שיוהכ"פ עדיף אע"פ שנוצרך לאכול בצו"ג.

יכול לקיים ק"ש ותפלה ותפילין בעיוה"כ, או תענית יום הכפורים, איזה יעדיף

לקרוא ק"ש ולהניח תפילין באותו היום, ולעומת זאת יוכל מחר להתענות, לא אמרי' בזה שאסור להחמיץ המצוה, אלא מוטב שילך בערב יוהכ"פ על המשמר. וחי'דש, שאפי' אם אינו נוגע לו זה לענין התענית, רק לענין ק"ש ותפלה של יוה"כ, ג"כ הלא קי"ל דמקודש קודם, וקדושת יוה"כ חל על כל המצוות, ולכן נדחית ק"ש דעיוה"כ משום ק"ש דלמחר. וכן מצוה של שבת נקרא מקודש לענין המצוות של עש"ק, וכמ"ש בח"א, וסיים החפץ חיים, שיש חולקין בזה, אך מ"מ כ"ז רק אם לא יצטרך לחלל את השבת ע"י המשמר. עכ"ד.

וזה ג"כ סיוע לחילוק שכתבנו בין דחיית מצוה לבין דחיית איסור לאו.

ועוד יש להעיר, שדעת כמה אח' שהעוסק במצוה דרבנן אינו פטור ממצוה מה"ת, כמ"ש מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (חיו"ד סי' ש), והאריך להוכיח כן, ושכן מוכח ברש"י (סוכה כה.). וכ"כ בשו"ת חבלים בנעמיים (ח"א חא"ח סי' יט). ולפ"ז אין ראייה מדברי הריטב"א לנ"ד.

וכ"ש לפי מה שהעלו הפנ"י והצל"ח (ברכות ר"פ שמתו), שדוקא במצוות שוות העוסק במצוה פטור מן המצוה, אבל העוסק במצוה שאינה שוה בכל, מצוה קלה היא, ואינו נפטר ממצוה השוה בכל שהיא חמורה. ולפ"ז פשוט שהעוסק במצוה דרבנן אינו נפטר ממצוה מה"ת וכו'. וכ"ש לדעת הרמב"ן בספר המצות, שסובר שבמצוה דרבנן ליכא משום לא תסור, די"ל דהוי כעוסק בדבר הרשות לגבי המצוה דאור', ואינו נפטר ממנה.

ומ"מ דעת אחרונים רבים שגם העוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא, וכמבואר באורך בילקו"י (השכמת הבוקר, סי' א' עמ' קצו). וכ"כ בשו"ת יחוד (ח"א סי' עז) שכבר העלו האח' להלכה, שהעוסק במצוה דרבנן פטור מן המצוה דאור'. וכמ"ש בעל מצפה איתן בס' נחל איתן (אישות פ"י הי"ב), ובביכורי יעקב (סי' תרמ ס"ק כב), ובשו"ת אמרי בינה (חאו"ח סי' י"ג אות ג), ובספר שם חדש (דף ק"ב ע"ג). וכ"כ הגר"א וסרמן בס' קובץ הערות (מס' יבמות סי' מח אות יא) דבמצות דרבנן נמי י"ל דהוי עוסק במצוה להפטר ממצוה דאורייתא, כיון דלא הוי שבת דידך.

ובספר הליכו"ע ח"א (עמ' ריא) האריך בענין זה,

והגאון חפץ חיים בס' מחנה ישראל (ח"א פרק י' דן לגבי חיילים בצבא של גויים שאין יכולים לקיים שם מצוות, דל"ד הח"א (כלל סח, ובנ"א שם) אסור להחמיץ המצוה ולהניחה, בשביל שיוכל אח"כ לקיים מצוה אחרת גדולה הימנה. ורק אם יש לפניו לעשות שתי מצוות, ואין ביכולתו לקיים שניהם אלא אחת מהן, יעשה את המצוה החמורה יותר כגון ציצית ותפילין, תפילין חמורה שהיא חובת הגוף וגם קדושה. וכן יש להעדיף את התדיר.

וכן אם ע"י עשיית המצוה היום לא יוכל לקיים למחר מצוה דאור' אחרת שהיא חמורה מזו, מצוה דלמחר עדיפא. ולכן נראה באיש צבא יהודי שצריך לילך על המשמר שלו בעיוה"כ, ויכול להחליף המשמר על יוהכ"פ, ואם ילך בעיוהכ"פ לא יוכל

פעמים שהעמידו חכמים דבריהם אפי' במקום כרת והטעם לכך

טובל ואוכל פסחו לערב, וכן שוחטים את הפסח על טבול יום טמא וטומאת בית הפרס, ונדחית טומאה של דבריהם. והא דאיזמל לא דחי שבת דרך גגות, משום דליכא כרת במילה בזמנה אלא בגדול שלא מל את עצמו. וערל והזאה שהעמידו דבריהם במקום כרת של פסח, משום שאינם אסורים בעצמן אלא שבמקום הזה אסרום מפני שיש בה גזירה של תורה, שמא יטלטל ד"א ברה"ר, ושמא יטמא לשנה הבאה, ואיזמל שמא יביא דרך חצר, משא"כ תקנות קבועות בכל מקום, ואפשר להם להתקיים בעלמא, לא העמידום כאן במקום כרת. ע"כ.

ועב"פ כבר כתבנו, דמכ"ז לא שמענו רק שפעמים העמידו דבריהם לבטל מ"ע וגם בשוא"ת, לא כן שיצטרך לבטל ל"ת שיש בו כרת, ולעשות מעשה לאכול ביוהכ"פ. ואף שלגבי המוצא חמץ בפסח, דעת הרבה פוס' שגם אם לא בטלו בע"פ לא יטלטלנו להשליכו מבתו, אע"פ שאין זה רק איסור מוקצה, הנה בכל יראה אין כרת, ועוד שכיון שאנוס הוא מלבערו, אינו עובר עליו, כמ"ש מרן הכס"מ (הל' חמץ ומצה פ"ג ה"ח), שרצונו היה לבערו אלא שחכמים אסרוהו אינו עובר עליו, דלא אמרה תורה בל יראה ובל ימצא אלא כשברשותו היה לבערו ואינו מבערו, אבל אם הוא אנוס לא. ע"כ. והארכנו בזה בילקו"י פסח כרך ב סי' תמו.

ובביטול מ"ע בשוא"ת, כגון במי שאנוס מלקיים מ"ע, י"ל דאין בו חומר כרת. כמ"ש התוס' (שבת ד.) דכיון דהעמידו דבריהם במקום כרת, בערל הזאה ואיזמל, אלמא לא מיחייב כרת הואיל ורבנן הוא דאסרי ליה למיעבד פסח. ע"כ. לא כן בקו"ע.

והפנ"י (פסחים ו.) כתב, שאין לנו לומר שהעמידו דבריהם במקום איסור דאורייתא (אפי' בשוא"ת כמו בחמץ), אלא היכא דאיתמר להדיא. ע"ש. וכ"כ בחי' רע"א (חולין ב:). [וע"ע במהר"ם חלאוה (פסחים ו.) שהביא ראיות לכאן ולכאן]. וכ"ש לגבי איסור שיש בו כרת.

וכיו"ב ע' בכה"ח (ס"ה שח אות רלה) שהביא בשם כמה פוס' שכתבו להתיר לקיים מצות שילוח הקן בשבת וי"ט, מטעם דבעינא שמטלטל המוקצה מיד מקיים מצות שילוח הקן. ודלא כמ"ש בשו"ת חת"ס (חא"ה סי' פב) שהעמידו דבריהם (מוקצה), אף במקום מצות השבת אבידה, שהיא מ"ע דאו"י.

ואף שפעמים מצינו שחכמים העמידו דבריהם במקום כרת, אינו ענין לנ"ד, שלא אמרו כן רק בביטול עשה ובשוא"ת. וכמו במילה, שאם שכחו ולא הביאו מע"ש סכין, אין מביאים אותו בשבת אפי' דרך חצרות ודרך גגות, כמבואר בפסחים צב. ופרש"י דמיירי אפי' בער"פ שחל בשבת ואם לא ימול את בנו לא יוכל לעשות את הפסח. וכן מבואר שם עוד, לגבי ההזאה, שטמא מת שחל שביעי שלו להיות בשבת, אין מזין עליו, אף שלא יוכל לעשות הפסח, ופסח הוא מצוה שיש בה כרת. וכן מצינו בגר שנתגיייר ב"ד ניסן ומל וטבל, אין שוחטים עליו את הפסח, גזרה שמא יטמאה בע"פ לשנה, ויאמר אשתקד לא נטהרתי אלא בער"פ וטבלתי ואכלתי. וכן אמרו חכמים, שהבאת הפסח מחוץ לתחום, או הרכבתו על כתפיו (שהחי נושא את עצמו, והאיסור רק מדרבנן), וכן חתיכת יבלתו בשינוי (בצפרניו או בשניו), לא התירו שידחו את השבת, הגם שפסח יש בו כרת (פסחים סה:).

מ"מ כתב הרמב"ם בפ"י המשניות (אהלות פ"ה מ"ד) שלא העמידו דבריהם במקום כרת בכל הדברים. והיינו שלא בכל הדברים העמידו דבריהם במקום כרת. וכמו בבית הפרס, שהקילו לבדוק בית הפרס כדי לאכול הפסח, כיון שטומאת בית הפרס היא מדרבנן. וכן מצורע ששמיני שלו חל ב"ד ניסן, וראה קרי בו ביום, טובל לקריו, ומביא קרבנותיו ואוכל לערב את פסחו, אע"פ שמדרבנן טבול יום אסור להכנס לעזרת נשים. וכן האונן טובל ואוכל את פסחו לערב, שאיננות לילה מדבריהם, ולא העמידו דבריהם במקום כרת.

והרמב"ם (קרבן פסח ו, ו) הקשה איך העמידו חכמים דבריהם במקום כרת ואסרו להזות עליו בע"פ שחל בשבת, וכתב, מפני שביום שהוא אסור בהזייה משום שבות, אינו זמן הקרבן שחיביין עליו כרת, לפיכך העמידו דבריהם במקומן אע"פ שהדבר גורם לעתיד לבוא לעמוד במקום כרת. והראב"ד שם השיג ע"ז וביאר טעם אחר, שלא העמידו דבריהם במקום כרת רק אם השבות הוא מחמת שיכול לבוא לידי איסור כרת. ובאיזמל הזאה וערל יכול לבוא לידי איסור כרת.

והריטב"א (ר"ה לב:) כתב שדברי חכמים אינם דוחים אלא עשה שיש בו כרת, כמו שלא התירו להביא שופר מחוץ לתחום וכו', שב"ד מתנים לעקור דבר מה"ת בשוא"ת, אבל לא עשה שאין בו כרת. כמו שאנון

יא. יש אומרים שמותר לעשות טיפול רפואי כמו ניתוח בערב התענית, אף על פי שמחמת כן לא יוכל להתענות למחרת, מאחר שאינו מתכוין לזה. אך אם אין הטיפול דחוף ואין צער בעיכוב הטיפול, נכון לדחות את הטיפול לאחר התענית. (א)

לעשות ניתוח בערב התענית ואח"כ יוכרח לאכול ולבטל התענית

מן הסוכה. עכ"ד. [וע"ע בספר הליכות שלמה (פ"ט סי"ט) שמי שהזמין אורחים אינו יכול לפטור את עצמו משום מצטער, שהרי הוא הביא על עצמו את הצער].

אך יש לחלק בין ביטול עשה דאור, לבין ביטול מצוה דרבנן של התענית. ועוד ששם יוצא לטיול בחג עצמו, לא כן כאן שעושה את הניתוח קודם שהגיע החיוב של התענית.

וכיו"ב דנו הפוסקים לענין חיוב חלה, אם מותר ללוש עיסה פחות פחות מכשיעור חלה, כדי להפטר ממצות הפרשת חלה. דהנה במשנה (פ"ב דחלה ג' מ"ג) שנינו: מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה, יעשה קבין ואל יעשה בטומאה. ע"כ. ומשמע שאם יכול אסור לעשותה קבין קבין. וכן מבואר בירושלמי (פרק ג' מחלה הלכה א') אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים וכו'. אמר רבי חגי לא שנו אלא עראי אבל קבע אסור. מפני שהוא מערים לפוטרה מן החלה. נדילמא אתי לאערומי ויאכל מעט מעט ממנה קודם שתתגלגל כולה ונמצא פוטרה מן החלה. ובגמרא פסחים (מח): אמר רב יוסף הני נשי דידן נהוג למיפא קפיזא קפיזא לפיסחא. [שלשין עיסה ג' לוגין בלבד כדי שהעיסה לא תבוא לידי חימוץ]. אמר ליה אביי מאי דעתך לחומרא, חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה. ע"כ. ומבואר דאם עושה כן במזיד, שלא ללוש עיסה כשיעור חלה, עביד בזה איסורא שמפקיע עצמו מחיוב חלה. וכיו"ב אמרו בגמ' ברכות, חסידים הראשונים היו מכניסין פירותיהן וכו'.

וכיו"ב אמרו בגמ' מנחות (מא). לגבי ציצית, דבעידנא דריתחא נענשים גם על ביטול מ"ע. ובפסחים (ק"ג): שנינו, שבעה מנודים לשמים, ומהם מי שאינו מניח תפילין בראשו ובזרועו, וציצית בכגודו, ומזוזה בפתחו. וכתבו התוס' שם, שזהו כשיש לו טלית של ד' כנפות ואינו לובשו. או י"ל שאע"פ שאין לו, חייב לחזור ולקנות טלית של ד' כנפות להביא עצמו לידי חיוב וקיום מצות ציצית. וכמו ששנינו במס' סוטה (יד). שמשה היה מתאוה להכנס לאר"י כדי לקיים מצוות התלויות בארץ. וע"ש בראשונים שכתבו, שכ"ז היה דוקא בימיהם שהיו רגילים ללבוש בגד של ד' כנפות,

יא הנה בשו"ת יח"ד (ח"ג סי' מז) כתב שלא התירו חכמים להפקיע עצמו מחיוב מצות סוכה אלא כשיוצא לסחורה, שיש בזה קצת צורך מצוה, וכמבואר בתה"ד (סי' ה), וכ"כ הרמ"א (א"ח סי' רמח). וע"ע במג"א (סי' הקלא סק"ז), ובאחרונים שם. אבל כשיוצא לטיול בעלמא, לא התירו להפקיע עצמו מהמצוה. וכמ"ש במנחות (מא). שהוכיח המלאך את רב קטינא על שהיה עושה טצדקי להפקיע עצמו ממצות ציצית, דבעידן ריתחא ענשינן אעשה. וכתבו התוס' שזהו אפי' בכגון מצות ציצית שאין אדם מחוייב ללבוש טלית בת ד' כנפות כדי שיתחייב בציצית. וראה בתוס' (שבת לב: ובפסחים ק"ג: ובערכין ב: ד"ה הכל חייבים בציצית), ובטור יו"ד (ס"ס סכד), ובשו"ת עדות ביהוסף מטלז (סי' ה), ובשו"ת רב פעלים (ח"א חיו"ד סי' ה), ובשו"ת עמק יהושע (ח"ב סי' ט).

וכ"כ בשו"ת אג"מ (ח"ה א"ח סי' צג), שיש לאסור היציאה לטיול ולתענוג בעלמא בחוה"מ סוכות מטעם זה, שמפקיע עצמו ממצות סוכה. והוסיף עוד, שלא פטרו חז"ל הולכי דרכים מסוכה, אלא כשיוצאים למסחר שהוא צורך ממש, אבל לטיול שאין בו צורך אלא לתענוג בעלמא, אין להתיר, ול"ד ליוצא לסחורה וכיוצא שהוא צורך ממש. ועוד דגם בלא זה הרי נענשין על ביטול עשה בעידן ריתחא כשמבקש טצדקי למיפטר מהמצוה. ואף שהיוצא לטיול בסוכות נעשה בגדר הולכי דרכים הפטורים מן הסוכה, זהו דוקא לצורך פרנסה או מצוה, וכיו"ב. [וראה בילקו"י סוכה עמוד תשצ].

גם בהליכות שלמה (מועדים עמ' קעב) להגרש"ז אורבך, כתב, שהולכי דרכים לצורך טיול חייבים בסוכה. והוכיח כן מ"ש הרמ"א (סי' תרמ ס"ג) בשם ההגהות אשר"י (סוכה פ"ב סי' יב) דמי שהקזיז דם חייב בסוכה. ובמג"א (סק"ד) הביא שכתב בטעם השני, דהיינו משום שהיה יכול לעשות כן לפני החג. ולטעם זה מי ששתה משקה המשלשל, חייב בסוכה, אע"פ שמצטער הרבה, דה"ל לעשותו קודם החג או אחריו. ע"כ. הרי שאסור להכניס את עצמו למצב של צער, וא"כ אסור לילך לצורך טיול בעלמא, דה"ל מכניס עצמו בידים ליפטר

אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה גדולה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי לקיים המצוה, וביותר צריך לזהר במצות ציצית בעת התפלה וכו'. וכן כתבו הטוש"ע (סי' כד).

וגם בחלה אם לש במתכוין פחות מכשיעור כדי שלא להתחייב בחלה, ואופה חלק חלק, עביד איסורא בכה"ג. וכ"ה ברמב"ם (פ"ו מהלכות ביכורים הלכה טו) ובש"ע (סי' שכד סעיף יד): "אסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע ממנו חיוב חלה". ע"כ. והטעם לדין זה מבוואר במאירי (חלה שם) שהוא כדי שלא תשתכח תורת חלה. ואף בזה"ז הואיל ואין הטומאה מבוררת כ"כ אסור להערים לעשות עיסתו קבין כדי שתפטור מן החלה. ע"ש.

מכניס עצמו לאונס לחלל שבת משום פקו"נ

משא"כ במילה דמיירי בשבת עצמה, שבוודאי שיש לחוש פן יצטרך לחלל שבת אחר המילה, משא"כ כאן שיוצא בחול בשעת היתר. ובוה נוחא מה שהתירו אפי' בע"ש משום דבר מצוה, הואיל ואיסור זה אינו אלא מדרבנן. וכמו שתי' הרב סמא דחיי ומהר"ש קלוגר. ועוד יש חילוק, דיבניקא דאשתפוך חמימי אין המצוה בטלה אלא רק נדחית לאחר השבת, וליכא איסור בהכי, הילכך אין למול את התינוק בשבת. [וראה עוד להלן לגבי מילה דחוייה סמוך לשבת ויום הכפורים].

והגר"ש אלישיב נשאל בחולה שצריך לעבור ניתוח, וקבעו לו תור לניתוח בחנוכה. אך עי"כ יוכרח להתבטל ממצות ההדלקה, שאין מי שידליק עליו. האם יצטרך לשכור רופא פרטי שינתח אותו לפני חנוכה, כדי שבחנוכה ישוב כבר לביתו ולהדליק נ"ח כדין. והשיב, שאינו נצרך לבזבז ממון לזה, כיון שנמצא לפני החנוכה, ועדיין לא הגיע זמן המצוה, וגם כשהגיע כבר ערב חנוכה ונכנס לבית חולים להנתח ונהיה אנוס, הרי לא עבר על מצות הדלקת נ"ח, אלא שנכנס למצב של אונס, ומאן יימר לן שחייב להוציא כל ממוןו כדי לא להיות במצב של אונס. (אפי' למצות נר חנוכה שצריך לחזור על הפתחים בשבילה), ואף דקיי"ל שיש לעשות הקל הקל תחילה, מ"מ להרבה פוס' הוא רק מדרבנן, ובפרט בנ"ד שעוסק במצות ריפוי גופו. [חשוקי חמד מגילה ג.]. ולפי האמור, בנייתוח הנעשה קודם חנוכה, אפשר דקיל טפי.

והנה בשו"ת אג"מ (א"ח ח"ד סי' קיד) התיר לעבוד ביום התענית במלאכת שמים, אף דאפשר שע"י עבודתו יחלש ויצטרך לאכול. ובמלאכת הרשות התיר רק

ולכן אם מחזר אחר דרכים להיפטור מן המצוה, כגון שעושה קרן עגולה, בזה נענשים על ביטול עשה, אבל בזה"ז שאין רגילות ללבוש בגד שיש לו ד' כנפות אין נענשים על ביטול עשה. וכ"ה במרדכי (מנחות סי' תתקמא) בשם תוס' שאנן, שדוקא מי שאין לו טלית ומחזר אחר עלילות להיפטור מן המצוה, בזה נענש, וכ"ז בימיהם שהיו רגילים להתעטף בטליתות שיש בהן ארבע כנפות. אבל בזה"ז שאין דרכינו בבגדים של ד' כנפות, אין בזה עונש כלל אם אינו מקיים מצות ציצית. וכן כתבו הסמ"ג (סי' כו), והתוס' (שבת לב:), והרא"ש (פ"ג דמ"ק).

וז"ל הרמב"ם (פ"ג מהלכות ציצית הלכה יא): אע"פ שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית של ד' כנפות וכו', מ"מ

ומצינו חילוק כיו"ב, דהנה קודם לשבת ג' ימים מותר לצאת בשיירא במדבר, אע"פ שהכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת מפני פקו"נ, ולדבר מצוה מותר אפי' בער"ש, כמבואר בש"ע (או"ח סי' רמח ס"ד). ויתרה מזו, אפי' משום עונג שבת, אסור לפרוש בים סמוך לשבת, שיש צער מהמלח של הים, אם לא לדבר מצוה. ואף שהמשנ"ב (ס"ק כו) כתב שאם ידוע בוודאי שיבא לידי חילול שבת, אסור. הנה כ"כ המג"א (סקי"ד) בשם מהריב"ל (ת"י סי' נב) והרדב"ח (ח"ד סי' עז). אלף קמט), שאסור כשיודעים בוודאי שיחלל שבת. אך הא"ר שם (סי' יב) כתב שהעיקר כדעת הריב"ש והש"ע והלבוש להתיר אף בכה"ג. והגאון ציץ אליעזר בספרו שביתת הים (פ"ג) כתב להוכיח שדעת גדולי הפוס' כדברי הא"ר. והריב"ש (סי' יח, וסי' קא) האריך ללמד זכות על היוצאים בשיירא למדבר הגדול והנורא, והכל יודעים שהם צריכים לחלל את השבת בפרהסיא מפני הסכנה, שיש להם על מי שיסמוכו (הר"ה), ושכ"ד רבו הר"ן. וראה בזה בשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד סי' כג).

וצ"ע, דהא קיי"ל שאסור למול בשבת כשנשפכו המים החמים, כדי שלא יצטרכו לחלל שבת ע"י שיחמו לו חמין משום סכנה. אלמא דחיישינן למה שיצטרך לחלל שבת אח"כ במקום סכנה, ודחינן למצות מילה.

ותי' האח', שדעת מרן, שהאיסור לצאת סמוך לשבת, אינו אלא מדרבנן, דהוי כאילו מתנה לחלל את השבת, והוי כמו גרמא בעלמא, כיון שהוא עושה כן בשעת היתר, דהיינו בחול, (וכ"כ בתוספת שבת, ובשו"ת קרן לדוד),

יב. אדם שאם יעבוד ביום התענית יוכרח לשתות בצום כדי שלא להכנס לסכנה של איבוד נוזלים, כגון שעובד כחום היום בימי הקיץ, יש אומרים שעליו להמנע מעבודה ביום התענית. ואם הוא פועל שעובד אצל אחרים, לכתחלה צריך לקחת יום חופשה, אף על פי שמפסיד מחמת זה את השכר היומי של אותו היום. או שמפסיד יום חופשה אחר בעבור זה. ובמקום שמכריחים אותו לבא לעבוד בתענית, ויכול לינוק, ראה בסעיף הבא. (יב)

נחשב מפקיע את עצמו מן התענית. ושמו משום שהיא מצוה דרבנן.

בשכור אצל אחרים, כיון שהוא הפסד לאחרים. ע"ש. ומבואר דס"ל שאע"פ שחל עליו חיוב התענית, אינו

אם העוסק במצוה פטור ממצות ל"ת

ובשו"ת יבי"א (ח"ה א"ח סי' מ) הביא מי שכתב לרדן לפטור חתן מן התענית, מטעם העוסק במצוה פטור מן המצוה. ודחה דבריו, כיון שהתענית היא בשוא"ת, וקאי באיסור לא תסור, דכל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו דלא תסור (ברכות ט:), וכמ"ש כיו"ב בשו"ת תפארת יוסף הנ"ל, שפשוט שלא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה, רק לפוטרו ממ"ע, ולא להתירו בל"ת.

ובעי"ז תירץ בקובץ תשובות להגרי"ש אלישיב (י"ד סי' קנד) על הקושיא הנ"ל לגבי הצלת נפשות, דאילו כל חיובו להציל את חבריו היה מדין השבת אבידה, מקרא דוהשבותו לו שהוא מדין השבת אבידה, היה מקום לרדן שכיון שעוסק במצוה אחת פטור ממצות השבת גופו, אבל כיון דמסקינן בגמ' דמקרא דלא תעמוד על דם רעך למדנו שחייב למיטרח מהמצוה בפיקר"נ ולאגורי. וע"ש ברש"י שזה נלמד מפשטיה דקרא, דלא תעמוד על עצמך משמע, אלא חזור על כל צד שלא יאבד דם רעך. ממילא מוכח דאי"ז נובע מגדר השבת אבידה, [שהיה בהשבת אבידה היא שאין עליו שום חיוב להוציא מכיסו מאומה, ואפי' אם שלו מרובה הוא פטור], אלא מוכח דהלאו דלא תעמוד כו', הוא לאו בפ"ע. ואינו דומה לעוסק במצוה שפטור ממ"ע דוהשבותו לו (כדאשכחן בפרוטה דרב יוסף) הגם שיש בזה לאו דלא תעמוד על דם רעך, אלא הלאו נובע מהמ"ע, כמו במ"ע של צדקה ובמקום שאיננו מחוייב בהמ"ע פטור גם מהלאו. עכ"ד. [נ"מ"ע' במנחת שלמה (ח"ב סי' פו) שאם כבר התחיל הרופא להתעסק עם חולה מסוכן, מסתבר דכמו שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, כך הוא פטור, ואולי אסור מלהניח את הראשון ולהתעסק עם השני כששניהם בסכנה, אף אם יש יותר סיכוי להציל את השני. אלא שאיני קובע מסמרים בכל זה, ואיני יודע ראיות ברורות בזה. ע"כ. ואולי זה רק כעין דין עוסק במצוה וכו'].

(יב) ראה במקורות לסעיף הבא.

ויש מי שהקשה, לפי מ"ש הריטב"א (סוכה כה.) שהעוסק במצוה קלה, אינו רשאי להניח אותה כדי לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה, דכיון שפטור מן האחרת, הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות. דא"כ האם נאמר שהעוסק במצוה כמו נטילת לולב וכדו', וראה את חבריו טובע בנהר, אסור לו לעזוב את מצותו וללכת להציל את חברו, מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה. והרי קי"ל שאין לך דבר שעומד בפני פקו"נ חוץ מע"ז ג"ע וש"ד. ויש ליישב, שעוסק במצוה לא בא להתיר לאו, וכאן יש לאו דאו' של לא תעמוד על דם רעך.

וראה להגאון מליסא בספר נחלת יעקב עה"ת (כפ' ראה, דברים טו, ז) ובספרו בית יעקב (כתובות ט:): שבודאי הסברא נותנת דעוסק במצוה אינו פטור רק ממ"ע, ולכן הקשה אמאי אמרו בגמ' דשומר אבידה הוי שומר שכר, משום דפטור מלמיתב ריפתא לעניא מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, והא מצות צדקה הוא ל"ת. **אך** בשו"ת שואל ומשיב (מהר"ק ח"ב סי' קעד) תמה ע"ז, מסוכה כה. שעוסק במצוה דוחה אפי' מצות הקרבת פסח דהוא מ"ע חמורה שחייבין עליה כרת, וכ"ש לאו.

אכן יש לחלק בין קו"ע לשוא"ת. וכע"ז כתב בקובץ שעורים (ב"ב אות מח) דשמו לענין עוסק במצוה שפטור ממצוה, אין נפ"מ בין עשה לל"ת, אלא בין קום ועשה לשוא"ת. וגם בפמ"ג (פתיחה כוללת ח"ב אות כח) נקט שהעוסק במצוה פטור אף ממצוות ל"ת, אם עובר עליה בשוא"ת, ונפ"מ שאונן אינו עובר על מצות כל יראה וכל ימצא. וע"ע בקובץ הערות (סי' ח אות ט). ובשו"ת שם אריה (בתש' הנוספות שבסוף הספר סי' ג).

ובשו"ת יבי"א (ח"ו א"ח סי' ח).

ובשר"ח (מערכת העי"ן כלל סז) הביא משו"ת תפארת יוסף (חאו"ח סי' לג) שהעוסק במצוה לא נפטר רק ממ"ע, ולא מל"ת אפי' אם היא בשוא"ת.

יג. פועל שביקשו ממנו להשלים עבודה מפרכת שעובדים בחום היום, ואם לא ישתמט מעבודתו, יהא מוכרח לשתות במשך עבודתו מחמת ספק סכנה, אך אם ישתמט יפטר והו מעבודתו, [וכן חייל בשמירה במקומות שהחום רב, ויש אחרים שימלאו את מקומו, ואינו נחוץ שהוא דוקא יעבוד, בפרט שהוא מתענה והם בלאו הכי אינם מתענים, וכן כמו שמצוי כיום הרבה חיילים בצבא שאינם בני ברית. ואם ישתמט יקנסוהו לשהות בכלא לכמה ימים], לכתחלה יעשה את השתדלותו להמנע מעבודה בימי הצומות, אולם בדיעבד כשהוא מוכרח לזה, יכול לעבוד, אף על פי שאחר כך יוכרח לשתות, אלא שישתה בשיעורין, [וראוי שישתה בצינעא]. ומכל מקום בכל מקרה שהתחיל לעבוד, בין באונס או ברצון בשוגג או במזיד, וכעת יצא השמש כחום היום, ויש חשש של התייבשות, ישתה בשיעורין. ובודאי שאין לקונסו על שיכל להמנע מכך, שכעת הוא כבר בחשש סיכון. (ג)

פועל שאם יעבוד יוכרח לשתות כיצד ינהג בימי התענית

ואע"פ שהרדב"ז (ח"א סי' קמה) כתב דאף באיסור ל"ת דרבנן כשומנו של גיד וכיו"ב, חייב לתת כל ממונו ולא יעבור. [וע' בפמ"ג (או"ח סי' תרנו) מה שנסתפק בזה. וע' בשו"ת חר"י (סי' קפג)], מ"מ בשו"ת זרע אמת (ח"ג או"ח סי' לב, ובס"ס מו) השיב ע"ז, דלא מסתבר כלל שאיסורי דרבנן יהיו חמירי טפי מעשה דאור. וע' באורך בכ"ז בשו"ת עמודי אש (סי' ד כלל ז). ואכמ"ל. [וע"ע בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' כח אות ו) מה שדן אם התירו חכמים איסור דרבנן במקום הפסד. ולגבי מוקצה ע' בא"ח (סי' שלד סי"ב) ובמג"א שם, לגבי סחורה שירד עליה גשם, וע' בבית מאיר שם מה שהק' בדברי המג"א. וחילק בין הפסד מרובה לשאינו מרובה].

אכן כאן קיל טפי, שאינו אוכל בתענית להדיא, רק גורם להכניס עצמו לאונס, שאחרי שעובד בשמש כחום היום, מוכרח לשתות כדי שלא יבא לספק סכנה. ובשעת השתיה, הוא כבר אנוס והיתר גמור. ולכן אפשר להקל בזה, כאשר הוא מוכרח בזה, שאין לו דרך להשתמט. **ולגבי** חיילים בשמירה, הנה בודאי שעל המפקדים מוטלת חובה להתחשב בחייל ולפטור אותו בימי התענית מעבודה שתכריח אותו לשתות, שלא יבא לספק סכנה, ובלא"ה מתחשבים בצרכי דת של חיילים שאינם בני ברית. ויעשו האימונים ביום אחר. אך אם מאיימים עליו להיות בכלא, ינהג כפי שנתבאר.

פעמים שמותר לעבוד הגם שלא יוכל להשלים התענית

כל שנחלש יותר מדרך בנ"א שמתענים, הוא בכלל חולי שאפי' בת"ב פטור מן התענית. וכן העוסק בדבר מצוה, או שיש לו התחייבות ממונית לאחרים, צריך לעבוד אף שאפשר שיע"כ יחלש ויצטרך לאכול. ואין זה נחשב מכניס עצמו לאונס. [ואולי בזה לא היקל בט"ב

(ג) **הנה** יש לדון בזה האם צריך לסכול נזק גופני ונפשי בשביל שלא לעבור על דין התענית שהוא מדרבנן, וכ"ש שלדעת הרבה ראשונים התענית היא בגדר מנהג, שקבלו ישראל, ונדוי שלא לפרוץ גדר ושלא לפרוש מן הציבור], ודבר שבא מכח מנהג, נחשב מדרבנן, והוא נקל יותר מחיוב דרבנן. ולכא"ו גם יש לצרף לסניף דעת הפוס' שהתענית בגדר רשות, שנחשב כזמן שאין שמד ואין שלום רצו מתענים רצו אין מתענים. והו"ד לעיל.

והנה בשו"ת אג"מ (אה"ע ח"א סי' נו) דן באלמנה שהובטח לה עבודה לכלכל בניה, בתנאי שלא תכסה ראשה, והשיב, שיש להקל באלמנה, שכיסוי הראש שלה מדרבנן. וכתב שם עוד שאיסור עשה, יש להתיר במקום הפסד חומש נכסים, אע"פ שהעבירה נעשית בקום ועשה. ובשו"ת יבי"א (ח"ד אה"ע סי' ג) השיג ע"ז, מהרשב"א (בי"ק טו): דמשמע שבעשה שיש בו קום עשה (כמו לאו הבא מכלל עשה), אין להתיר משום הפסד ממון. וכן מבואר במשנת חכמים (ריש הל' יסודי התורה. הובא בפ"ת יו"ד סי' קנו סק"ד). וגם בשד"ח (מע' ל כלל קז) הביא ד' הפאת השדה (סי' ה) שהוכיח מביצה (כא). דבקום ועשה אין להתיר מפני הפסד ממון. ומ"מ בשואל ומשיב (רביעאה ח"ב סי' לט) דחה ראיה זו. אכן י"ל דבאיסור מדרבנן, במקום הפסד שרי.

וע' היטב בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' קיד) שהתיר לעבוד בתענית במלאכת שמים, אף שאפשר שע"י עבודתו יחלש ויצטרך לאכול. ובמלאכת הרשות התיר רק בשכור אצל אחרים, כיון שהוא הפסד לאחרים. ע"ש. **ונמצא** דמי שנחלש באמצע עבודתו הרגילה בכל יום,

יד. כל הצומות הללו מותרים ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, חוץ מתשעה באב. ומעיקר הדין מותר להתרחץ בחמין בימי הצומות, וכל שכס שמותר לרחוץ במים צוננים. ובזה אין שום מנהג להחמיר. [ומיהו לכולי עלמא רחיצה בצונן אף לבעל נפש מותרת, חוץ מתשעה באב]. (ד)

[ובלקט יושר (ח"א עמ' קיד) כתב לגבי מנהג התעניות שנהגו אצלם להתענות בימי הסליחות, פ"א ביקשתי ממנו להתיר לי לאכול בסליחות, כדי שאוכל ללמוד כמו בשאר ימים. ואמר גם הקדמונים יודעים זה הטעם, ואע"פ כן תקנו להתענות בסליחות, ואע"פ שאינם יכולים ללמוד כמו בשאר ימות השנה, ולכן אינני מתיר].

לשכיר, כיון שנהגו כל ישראל שלא לעשות מלאכה בת"ב. וזלת עני שאין לו מה לאכול לערב, או מכירת מצרכי מזון מכולת וכדו'.

אלא דלפ"ז גם מי שלומד תורה בכל יום, כמו בחורי ישיבה ואברכי כולל, שעוסקים במלאכת שמים, ימנעו מלצום צומות של חובה, וזו לא שמענו לפוטם.

עוסק במצוה שיגרום לו שיצטרך לאכול בתענית דאו' או דרבנן

מברית המועצות, ובא בעיוהכ"פ וביקש שימולו אותו, שאין לדחות את הברית, אע"פ שמחמת כן יתכן שיצטרך לאכול ביוהכ"פ. ע"ש. ואפשר דלא דמי לנידון החת"ס, דהתם יתפלל ביחיד, ואינו מצוה הכרחית כ"כ כמו להציל חולה מיסוריו ומכאוביו. **אמנם** אגן נקטי' לדינא במצוה מילה, שאין עושיין מילה שלא בזמנה ביום חמישי או שישי, או סמוך ליוהכ"פ כדי שלא לגרום לחילול שבת. [אבל סמוך ליו"ט מותר למול מילה שלא בזמנה]. וה"ה לגבי מילת גר, שאין למולו בימי חמישי ושישי, וכמבואר ביבי"א ח"י (סי' נד אות יד), ובילקו"י (שבת א עמ' טז). ושם שאני התם שעיקר המצוה היא של התינוק או הגר ולא של המוהל.

ולגבי עבודת הכהן הגדול ביוהכ"פ, יש סברא להקל טפי, כיון ד"א שלגבי המשלח את השעיר הותר לו לעשות עבודתו, אף אם ע"כ יוכרח לאכול. ראה במשנה יומא (טו). ובראשונים שם. ובאור שמח (יום הכפורים פ"ג ה"ז) דייק מלשון הרמב"ם לגבי איש עיתי המשלח את השעיר "אם כשל כוחו וצריך לאכול, אוכל", שזה חידוש מיוחד, שהותר לו לאכול אף אם אינו מסוכן, רק שלא יוכל להביאו לעזאזל, שמצוה זו דוחה עינוי דיוהכ"פ, וכמו שהותרה לו שבת וטומאה, כדדרשו מעתי. ומ"ש (יומא פא). מה לענוי שלא הותר מכללו, זה לא מקרי הותר מכללו, דמה שקדושת יוה"כ נדחה עבור עבודת יוה"כ, דזהו גופיה קדושת יוה"כ. ע"כ. וע' בתוס' ישנים יומא שם שכתבו בזה ב' תירוצים, ולתירוץ בתרא לא הותר לאכול רק אם יש חשש שיגיע לידי בולמוס. ובגבורת ארי הכריח כתי' ב' מחמת הקושיא שהרגיש באו"ש הנ"ל.

ולגבי יוהכ"פ, מצינו שפוס' זמנינו הזהירו לאדם חלוש שאם ילך לביהכ"נ ביוהכ"פ, לא יוכל לצום, שעליו לשכב כל היום במטה, ובלבד שיוכל לצום כראוי. וע' גם בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כג) כתב לגבי יוהכ"פ, כאשר יש חולי בעיר, ורופאים מומחים או' שהיוצא מפתח ביתו אליבא ריקנא ביום התענית דמו בנפשו, שכמו שמחללין שבת עבור ספק פקו"נ, כך יאכל הבריא ביה"כ להציל הולד מספק פ"נ. וכ"ש שמותר לבריא לאכול מספק סכנת עצמו, אע"פ שהוא כעת בריא, ורק שהאוויר מעופש ויש לחוש פן תדבקה הרעה ח"ו. אמנם במקום שדי להיות סגורין בביתם ואין התענית מזיק להם, א"כ יתענו ויהיה סגורים ויתפללו ביחידות ולא יקראו בתורה, כי אין זה כדאי לדחות איסור כרת דאו'. ע"כ. אך שםא תעניות דרבנן קיל טפי.

והגרי"ש אלישיב נשאל ברופא שצריך ללכת דרך ארוכה ביוהכ"פ כדי לשכך כאביו של חולה שאב"ס, ויודע שאם ילך דרך ארוכה בחום היום, יוכרח לשתות מפני סכנת התייבשות. והשיב, שהרופא שצריך לראות החולה, ילך לקיים את המצוה המוטלת עליו, ואם אח"כ יצטרך לאכול יאכל. וכן הכהן הגדול ביוהכ"פ צריך לעשות את עבודת יוהכ"פ המוטלת עליו, ואל יחשוש מהצום, ואם יצטרך לאכול, יאכל, כי סכנת נפשות דוחה איסור אכילה ביוהכ"פ. וכן גר ימול בערב יוהכ"פ, אף שע"כ לא יוכל להתענות, ורק בשבת דכתיב "שמור" ו"זכור", צריך לשמור שלא יבוא לידי חילול שבת כבר מיום רביעי. [חשוקי חמד יומא כו:]. וכה"ג כתב בס' שבת שבתון, באדם מבוגר שעלה

כל הצומות הללו מותרים ברחיצה ובסיכה וכו' חוץ מתשעה באב

בחי' הר"ן (ר"ה ה:), שכיון דברצו תליא מילתא, האידינא כך רצו להתענות מאכילה ושתייה בלבד, אבל

(ד' הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"ה), ומרן (סי' תקג סעיף ב). וכ"ז מבואר גם בתורת האדם לרמב"ן (דף פא:). וכ"כ

שהוא היפך ד' הפוסקים, אפי' אם הוא להחמיר, אין להשגיח בו.

ואע"פ שראינו לכמה מאחרוני אשכנז, (מג"א א"ר ח"א ופנים מאירות ח"ב סי' מט), שכתבו בשם השל"ה, דבעל נפש יחמיר בכל הצומות, אנו אין לנו אלא דברי מרן שיש להקל בשאר צומות ברחיצה אפי' בחמין. וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' לד), שאף שהמג"א בשם השל"ה כתב, שכיון שכתב הר"ן שהטעם להקל בשאר צומות משום שהיא גזרה שאין רוב הצבור יכול לעמוד בה, מ"מ בעל נפש יחמיר על עצמו בכל החומרות שיש בת"ב. אולם אני לא ראיתי לשום בעל נפש שיחמיר בזה, ומשום שסו"ס כיון שעכ"פ לא גזרו חכמים ע"ז, יהיה מאיזה טעם שיהיה, אף בעל נפש א"צ להזהר. וראיה לזה מדין היתר השמן של עכו"ם, והיתר אכילת בשר במשך כל ימות השנה, שאמרו בהן (ע"ז לו. וב"ב ס:), שאין גזורים גזרה על הצבור אא"כ רוב ציבור יכולים לעמוד בה, וכ"ע נוהגים היתר בהם, ואף בעלי הנפש. וכבר כתב הגר"ז (הל' נזיק גוף ונפש הלכה ד), שאין לאדם רשות לצער גופו במניעת איזה מאכל ומשקה, אא"כ עושה כן בדרך תשובה. ולכן אומר אני שכיון שיש בחומרות כאלה חשש איסור של צער גופו, לא נהגו אפי' בעלי הנפש להחמיר בזה. וכ"כ בפתחי תשובה (או"ח סי' תקמט), להוכיח שיש להקל אף לבעל נפש, מההיא דב"ב (ס:).

ולפ"ז פשוט שמותר לאנשים לטבול במקוה חם לשם טהרה בשאר הצומות. וכ"ש שאף ליוצאי אשכנז, מותר לאשה לרחוץ ולחוף בחמין לצורך טבילתה. וכמ"ש כיו"ב הרמ"א בהגה (סי' תקנא סעיף טז). וע' בספר פרדס הגדול (סי' קנז). וכן העלה בשו"ת בית אבי (ח"ד סי' ס"א). [ומ"ש בשו"ת קנין תורה ח"ז (סי' מג) שהחמיר לדידהו אף לגבי טבילת אנשים במקוה. ע"ש. חומרא יתרה היא. וע"ע בשו"ת ויברך דוד (א"ח סי' עב), ובתוספות חיים על הח"א (סי' קלג אות לו)].

ומיהו לב"ע רחיצה בצונן אף לבעל נפש מותרת. וכ"כ הפמ"ג (סי' תקנ מש"ז אות א), והמשנ"ב בשעה"צ (סק"ח). ובשו"ת באר משה ח"ג (סי' עז). וכן רחיצה בחמין בער"ש, גם לב"ח וסיעתו, מותר, וכמ"ש ג"כ במשנ"ב. וע' במקורות לחזו"ע (ד' תעניות עמוד תקטו) דמבואר שאין צריך להחמיר בזה כלל. [וכן מפורש במפתחות שם].

בצומות הללו אוכלים ושותים בלילה וא"צ להפסיק מבעו"י

(דף פא:), כתב, ומסתברא שכל ד' צומות, תעניות צבור הן, שהנביאים גזרו אותם, וכל חומרי תענית עליהן,

לא רצו לנהוג בשאר חומרות. ע"כ. וכ"כ הרשב"א (מגילה ה:), ורחץ בקרונה. וכ"כ הריטב"א (ר"ה יח:). וכ"כ המאירי (מגילה ה:), וז"ל: וכבר ביארנו שאין תענית בבבל אלא ת"ב בלבד, אבל כל שאר תעניות מותרים ברחיצה אף בחמין, ואף אין להם שום דין של תענית צבור. וז"ל התוס' (תענית יג.) ועכשיו הואיל וקיי"ל אין תענית צבור בבבל אלא ת"ב בלבד, מותרים ברחיצה אפי' בחמין בכל שאר הצומות, כגון, י"ז בתמוז, וצום גדליה, וי' בטבת, כך פסק ראבי"ה (ח"ג סי' תתנד, וע"ש שכן מצא להרב מו"ר זקנו הראב"ן שכתב להקל. וסיים, ואף אם היתה הלכה רופפת, סמכין אמנהגא, וכבר נהגו היתר ברחיצה. וכ"כ האו"ח ח"ב סי' תב, בשם ראב"ן), ור' יואל אביו אסר לרחוץ בחמין. עכ"ל. וכ"כ בהג"א (פ"ק תענית סי' ט), וכ"פ הטור (סי' תקנ).

וכתב מרן הב"י בשם המרדכי (סי' תרכח) בשם ראבי"ה, שהעולם נהגו היתר ברחיצה אף בחמין. [וכ"כ בשמו התוס' (תענית שס), אלא שסיימו הרב יואל אסר בחמין]. וסיים מרן, [וכן המנהג הפשוט]. וכ"כ בשו"ת מהרש"ל (סי' צב), שאפי' התעניות עצמם הכתובים בדברי קבלה מותרים ברחיצה. וכמ"ש האו"ז. ולדידן כן עיקר.

ואמנם הב"ח שם כתב, שעכשיו לא ראינו מי שנהג לרחוץ בשאר צומות, לכן אסור להורות היתר בדבר, משום אל תטוש תורת אמן. ע"כ. אולם מאחר שהראשונים, הראב"ן וראבי"ה ואו"ז, וכל גאוני ספרד הנ"ל, פסקו להקל. והעידו שכן המנהג להקל, מאן לימא לן שהמנהג שהביא הב"ח נוסד ע"י בעלי הוראה. והרי המהרש"ל והרמ"א והלבוש דעתם להקל, ולא הזכירו כלל שהמנהג להחמיר. [וכיו"ב כתב בשו"ת דברי יעקב (סי' מ), והובא ביבי"א (ח"ג יו"ד סי' ד)].

וע' בשו"ת הרא"ם (סי' טז) שכתב, שהמנהג צריך להיות מיוסד ע"פ החכמים. ואין להסתפק ולומר שמא מנהג זה הוקבע ע"י חכמים, שהדברים מוכיחים שלא הוקבע מנהג זה ע"פ חכמים מעולם. והביאו מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' ו). ובפסקי התוס' (מנחות אות קו) כתבו, שכל מנהג שאין לו ראייה מה"ת, אינו מנהג, ואינו אלא כטועה בשיקול הדעת. ע"ש. וע' להגר"ח פ"ב בשו"ת סמיכה לחיים (חאו"ח סי' א דף יב:), שכתב, שכל שהוקבעה הלכה בפוס' ואח"כ נהגו להחמיר נגד ההלכה, לא משגחינן בהאי מנהגא כלל וכלל, והוא בטל ומבוטל. וכמ"ש מהרשד"ם (חיו"ד סי' מ), שמנהג

וכתב הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ה), שבכולם אוכלים ושותים בלילה חוץ מת"ב. והנה הרמב"ן בתורת האדם

דשאני ת"ב שהוכפלו בו הצרות. וכמ"ש ה"ה גופיה. ומאחר שכן א"א לומר שהרמב"ם יכתוב דרך כלל על הד' צומות שתלויים במנהג. ואין ספק שנוסחת ה"ה היתה ובי"ג באדר, וזה הביאו לכל הדוחק הזה, אבל לפי הנראה לא היה לו לה"ה להשגיח בוא"ו יתירה זו מכח הקושיא הנ"ל. ועוד שכן מוכח מדקדוק לשון הרמב"ם וכו'.

והרמב"ם (תעניות פ"ה ה"ד וה"ה) כתב, ד' צומות אלו מפורשים בקבלה, ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות, ובי"ג באדר וכו'. ומשמע שהם רק מתורת מנהג. כמ"ש ה"ה שם שהרמב"ם תלה ד"ז במנהג, וכ"כ הריב"ש (סי' רפז), דמ"ש הטור (סי' תקסז), שביוהכ"פ ובת"ב, טעימה אסורה, משמע ששאר תעניות דינם כתענית יחיד שהטעימה בו מותרת, ומשום דאוקמינהו (כ"ה יח:), דברצו תליא מילתא. ע"כ. אלא דמוכח דס"ל דבת"ב לאו ברצו תליא מילתא.

ולא זכרו דברי הרשב"א והריטב"א דס"ל דת"ב נמי אינו אסור מדינא, אלא ברצו תליא מילתא. וזוהי דעת ה"ה, כי סברא זו לא נפלתא ולא רחוקה היא. וכמו שהסביר בשו"ת צפיתח בדבש (ס"ס לב), דברי הגמ' (ר"ה יח:). בזה.

וראה לרבינו מאיר המעילי בספר המאורות (תענית ל ע"ב ש"י), שאף שהביא גירסת הרמב"ם ב"ג באדר בלי ו', סיים, והרב השמיט הא דאמרי' בגמ' אין שמד ואין שלום רצו מתענים, ויפה כיוון, שכיון שכתב שכבר נהגו כל ישראל להתענות בימים של צומות אלו, אסור לנהוג בהם קולא, ואין הדבר תלוי ברצו, אלא אפי' לא רצו חייב כל אחד ואחד להתענות. כדאמרי' כה"ג בפסחים (ג:). גבי בני בישן. ע"כ. וצ"ע.

ובשלחן גבוה (ר"ס תקמט), העיר על מ"ש מרן הש"ע לשון חיוב בתעניות אלו, שהרי הרמב"ם כתב, ונהגו כל ישראל להתענות בזמנים אלו ובי"ג באדר, וכתב ה"ה, דהיינו משום דאמרי' רצו מתענים, וא"כ גם מרן לא היה לו לכתוב לשון חיוב. ע"כ. [וע' יד אבשלום דף מא רע"ד בר' השו"ג]. ולא ראה שנוסחת מרן "בי"ג באדר" בלי ו', ולפ"ז לא קאי הרמב"ם על ארבע צומות, שחיובם מדברי קבלה. ואדרבה האחרונים תמהו ע"ד ה"ה, ובאמת שאף ה"ה סיים בסו"ד: שהרי ד' צומות אלו "חובה" על כל ישראל עד שיבנה ביהמ"ק. עכ"ל. וכמבואר בילקו"י מועדים (ע"ב תקל). ובחזו"ע תעניות (ע"ב יג).

שמפסיקים בהם מבע"י כיוהכ"פ, דלא גרע גזרת נביאים מגזרת ב"ד בתעניות אמצעיות ואחרונות, וכל דתקון נביאים כעין דאו' תקון. וכן היו אסורים ברחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המטה, כיום ת"ב, וקרא נמי מקיש להו לת"ב, ומיהו האינדא כיון שבזמן דליכא צרה רצו מתענים, אף שרצו ונהגו להתענות בהן, לא ראו לנהוג בהן בחומרות הללו.

אולם בספר הבתים (ע"ב קצג) גרס אחרת ברמב"ם: "נהגו כל ישראל להתענות ב"ג באדר זכר לתענית אסתר". וכן הנוסח בב"י (סי' תרפז). וכן מוכח בארחות חיים (הל' תענית אות יח ואות יט). וכ"כ בשו"ת ידי אליהו גאליפאפה (סי' מא דף יד ע"ג), שהנוסחא האמתית היא "בי"ג באדר" בלי ו', וד' צומות הם מדברי קבלה, ושכל זמן שאנו בגלות נחשב "יש שמד". ע"ש.

וגם מהר"ן חיות במאמר אגרת בקורת שלו (ע"ב תקנז) כתב, שכן הנוסחא הנכונה ברמב"ם, ושכ"ה בדפוס ויניציאה. [וכ"כ הר"י קאפח בהגהותיו על הרמב"ם שם, שבכל כתבי היד של הרמב"ם איתא ב"ג באדר בלי ו', אבל שאר צומות הם חובה ולא מנהג]. וכן מוכח בחי' הר"ן (ר"ה יח:). וז"ל: שבזה"ז הכל חייבים להתענות בד' צומות מדברי קבלה. וכן ראיתי להרמב"ם (כ"פ"ה מהל' תעניות), שבצומות הללו לא הזכיר "רצו" כלל. ע"כ.

גם הרב מאמר מרדכי (סי' תרפו סק"ב), האריך קצת להשיג על דברי ה"ה הנ"ל, שהוא תמוה, דהא ת"ב אסור מדינא אף בזמן שאין שמד, כמבואר בש"ס, הרב מאמר מרדכי (סי' תרפו סק"ב), האריך קצת להשיג על דברי ה"ה הנ"ל, שהוא תמוה, דהא ת"ב אסור מדינא אף בזמן שאין שמד, כמבואר בש"ס,

נישואין ושבע ברכות בליל התעניות

המצרים, שהם מתחילין מהלילה, ובכללם איסור נישואין, ודלא כמ"ש בשו"ת אג"מ (א"ח ח"א סי' קסח). ועוד כתב בהליכות שלמה שם, שכמו כן אין נכון כ"כ לעשות סעודה של שבע ברכות בליל התענית [מלבד בליל תענית אסתר], והרי מלפנים לא נהגו לעשות

ובס' הליכות שלמה (תעניות ע"ב שצז) כתב, שאין ראוי לעשות נישואין בליל התענית כמו בליל י' בטבת, או בליל ג' תשרי. שהרי כתבו הפוס' שבעל נפש יחמיר בכל העינויים גם בלילה. ולענין ליל י"ז בתמוז אף בשעה"ד אין להתיר נישואין כיון שכבר החלו ימי בין

טו. נכון שכל ירא שמים יתענה ויתאבל בארבע תעניות מתוך צער וכאב עמוק על העניינים שאירעו בהם, וגם יוסיף למנוע עצמו מכל תענוג מי"ז בתמוז ועד תשעה באב. ויעשה בהם תשובה על מעשינו ומעשי אבותינו שגרמו את כל המאורעות הללו, וראוי לכל ירא ה'

השנה, והוי כולזול בימי בין המצרים. ואלו שנוהגים בכלי זמר בשבע ימי ברכות, יכולים גם בימים אלו. ע"כ. [ס' אשרי האיש ח"ג עמ' תנז]. וע' בשו"ת אבני ישפה (ח"א ס"ס קיג). גם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קמד) כתב, שבשבע ברכות ימעטו בתזמורת וריקודים. וכיו"ב כתב בארח"ר (ב, קכה) שלא לעשות ריקודים ומחולות.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פא) כתב, שפשוט לו באדם שנשא אשה לפני י"ז בתמוז, שאף שממשיך השבע ברכות כל הימים עד הסוף, מ"מ רקודין ומחולות וכלי שיר אסור. ע"כ. וע' בשבט הלוי (ח"ג סי' קנז).

ולחלכה נראה שאפשר להקל בכ"ז. ובשכנה"ג (סי' תקנא הגב"י אות לג), כתב, שמותר להביא מנגנים בכלי שיר בשמחת מצוה כמו מילה. וכ"כ בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כא), ובעקרי הד"ט (חיו"ד סי' לו) ועוד. וראה גם במקור חיים לבעל החו"י (סי' תקנא) שכתב, שאפי' בתשעת הימים אפשר לשמוע קול זמרא דמנא בסעודת מצוה.

וכ"כ בחזו"ע, שמותר להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובשבעת ימי המשתה, לפי שאין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר. וכמ"ש כיו"ב במשנה הלכות (ח"ו סי' קט) למנהגם שאין נושאים נשים מי"ז בתמוז, שאם נשא קודם לכן, מותר לעשות ריקודים ומחולות עם כלי נגינה בתוך ז' ימי המשתה שאחר י"ז בתמוז. וכן מותר לאכול בשר אחר ר"ח אב בסעודת שבע ברכות.

וכ"פ בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' קטו) דאפשר לעשות סעודת שבע ברכות בליל י"ז תמוז, דד"ז שמתחילין מי"ז תמוז הוא מנהג, וא"כ כשיש חתן, ולא נודע המנהג איך הוא, מוקמינן ליה אדינא, כדין כל ספק במנהג.

נשבע להתענות באחת מתעניות ציבור, אם נתחייב בדינים חמורים יותר

שלא להקל בתעניות, ולא לחדש חיוב תענית כאשר היא פטורה, וכיון שחז"ל לא גזרו על חלשים, ממילא אין מצבה כעת כלול בנדר שנדרה [נשמת אברהם ח"ד סי' תקנ]. והן אמנם שאם היתה אוכלת בזמן שיכולה להתענות היתה עוברת על איסור תורה של נדרים, מ"מ מן הסתם אין כוונת הנודר לאסור על עצמו במקום שמלכתחלה לא חלה הגזרה. [שם].

משתה שבעה ימים, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (אה"ע ח"א סי' קכב), שמימיהם לא שמעו שבירכו מיום השני והלאה שום ברכה, ורק פ"א בירכו בסעודת שבת ז' ברכות ע"פ הוראת גדול אחד, ולעזה עליו כל המדינה. והרי הביאו הפוס' דבעל נפש יחמיר בכל העניינים אף בלילה. ולכן אף העושים שמחת ז' ברכות ימעטו קצת מרגילותם. אבל במוצאי י"ז בתמוז עושים שמחת ז' ברכות כהרגלם, שלענין שמחת חתן אין נוהגים דיני בין המצרים. ע"כ.

אמנם הנה כבר נתבאר שהרבה אחרונים העלו להקל בשאר עניינים בצומות, וכ"ש בלילה. ולדעת מרן יש להקל בשאר צומות ברחיצה אפי' בחמין. ועוד הארכנו להלן בדין נישואין בליל י"ז תמוז, למנהג אחינו בני אשכנז, והעלינו שהמיקל בזה במקום צורך יש לו ע"מ לסמוך. וכן הארכנו להלן לגבי שהחיינו בליל י"ז בתמוז, ולדעת הפוס' המקילין בשהחיינו, י"ל כ"ש לגבי מצות פריה ורביה. ע"ש במקורות. ודו"ק.

ועוד, שהסבא שכתב בהליכות שלמה לאסור נישואין בליל י"ז בתמוז אף בדיעבד, הואיל ודיני בין המצרים מתחילים כבר בלילה איסור נישואין בכלל, במחכ"ת, אינה מוכרחת להחמיר בדבר שאין בו איסור רק מתורת מנהג, וקי"ל שכל ספק מנהג לקולא, ולכן במקום צורך פשוט יש להקל בזה גם לבני אשכנז. **ובשם** הגריש"א כתבו, שיליל י"ז בתמוז דינו כבין המצרים, ולכן לגבי נישואין צריך לעשות את החופה קודם השקיעה, ובדיעבד קודם צאה"כ, ואז יכול להמשיך את הריקודים והתזמורת בלילה. ואחרי י"ז בתמוז מותר לעשות שבע ברכות כמו שרגילים בכל יום, ויכולים לעשות ריקודים ומחולות. אולם אין להתיר כלי זמר בשבע ברכות, כיון שאין רגילים להביא כלי זמר בשמחת שבע ברכות בשאר ימות

והנשבע להתענות באחת מתעניות הציבור, אע"פ שנתיחייב מעתה בחיוב דאורייתא להתענות בצומות אלו, מ"מ אין דינו חמורים משאר דיני תענית הציבור, שמסתמא נתכוין לזרו נפשו שלא לזלול בדרבנן.

ומעשה שנשאל הגרש"ז אויערבך, באשה שנדרה שתצום בכל הצומות, וכעת היא זקנה וחלשה מאד, והשיב, שאינה צריכה התרה, שמסתמא כוונתה היתה

להרחיק ממנו בימים אלה כל שמחה וששון, ויאנח ויאבל על חרבן בית מקדשנו, ועל הצרות תכופות צרורות ומכופלות שאירעו אז, ובכל שנות הגלות, ויתן אל לבו צער גלות השכינה וחילול שם שמים, שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו (ירושלמי יומא פ"א ה"ה), וירבו בימים אלו בלימוד התורה הקדושה, שהוא הגורם הגדול לקירוב הגאולה השלימה במהרה בימינו. טו)

מנהגי האבילות מתוך צער על החורבן ולא כמצות אנשים מלומדה

ליקח אותה בשלימות, אלא ממעטים בה, שאפי' מי שאינו מדקדק בשאר הימים שמ"ז בתמוז עד ר"ח, משכנס אב צריך למעט בשמחה ולהרחיק כל דבר המביא לידי שמחה, כאכילת בשר ויין למדקדקים, וכן ברחיצת גופו לתענוג ואפי' בצונן. ויש מי"ז בתמוז עד יום ת"ב ד' זמנים זה חמור מזה. הא', מי"ז בתמוז עד ר"ח. הב', מר"ח עד שבוע שחל בו ת"ב. הג' ערב ת"ב. הד', יום ת"ב. ובכל אחד מהם יוסיף להצטער בהדרגה. וביום ת"ב עצמו, צריך להתאבל בו הרבה מאד כמו שמתו מוטל לפניו, ולא ישחק ולא ירבה דברים, וא"צ לומר בקלות ראש ושיחה בטלה והוא יום מר ונאנח. עכ"ל.

וכוונת הרב סדר היום, שלא יעשה דינים אלו מצות אנשים מלומדה, אלא שיחשוב על הדברים, ויצטער על גלות השכינה. ומרוב צער אינו יכול לאכול ב"ז בתמוז ות"ב, וכן מרוב צער אינו יכול לשמוע שירים בימים אלו, וכן שאר המנהגים.

ואמנם אין בכ"ז חיוב גמור, ולכן מה שכתב שימנע מלאכול בשר ומלהתרחץ וכו', הנה כ"ז מילי דחסידותא, כי באמת מניעת אכילת בשר ג' שבועות, וכן מניעת מקלחת, בודאי תגרום לו חולשה וביטול תורה, ופעמים שיש בזה משום כבוד הבריות, כי בעבר לא היה חם כל כך, וכמ"ש הרמב"ם שיתרחץ אחת לשבעה ימים, אבל כיום אי אפשר לנהוג כך, ופוק חזי לאותם שאינם מתקלחים בתשעת הימים, הרי אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה, וע' בגמ' ב"ב ס: וכנראה שלחסידיים אלו נטפל רבי יהושע, להתאבל יותר מדאי אי אפשר וכו'. ודו"ק. ונראה עוד, דמי שמזיע בימי החום, עד שאחרים מרגישים ממנו ריח לא נעים, יכול להתקלח בשבוע שחל בו במים צוננים, להעביר הזיעה, שגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה.

כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו

האחרונים כשרים מן הראשונים? אמר להן, עדיכום בית הבחירה יוכיח, שאבותינו העבירו את התקרה, שנא' (ישעיה כב ח) יוגל את מסך יהודה, אבל אנו

טו) כ"ב בסדר היום (סדר ד' תעניות) וז"ל: הנה אירעו לאבותינו חמשה דברים קשים ומרים ביום זה (י"ז בתמוז), ומי שנגע אלהים בקרבו, בחשבו צרת כל עניינים אלו, ישב ארצה ויבכה ויתאבל על חילול ה' ועל חילול התורה שנעשה כ"ז בקלקול מעשינו הרעים. וכל אחד יתענה מגוף ומנפש, ולא ינהג עידונים בעצמו לא מעט ולא הרבה, ולא יהיה תעניתו כמצות אנשים מלומדה, וישקול העניינים כולם באשר הם, ויעורר את לבו להתענות מתוך קושי העניינים שאירעו ביום זה, ולשוב אל אלהיו בכל לבו ובכל נפשו, ויהיה מיצר ונאנח על צרותינו ועל יגונינו ולחלות פני אל יחוננו וינחמנו מאבלנו. וראוי לעשות כמנהג אנשי מעשה שנמנעין מבשר ויין בליל התענית, כדי להתאנח על הצרות. ויש נוהגין שבכל ג' שבועות אלו, אין אוכלין בשר ולא שותין יין כי אם משבת לשבת, וראוי לכל ת"ח לנהוג כך, אם בידו לעשות כן, באופן שאינו חלוש כ"כ, כיון שהם ימי הרעה ובין המצרים ככדים לנו בעוונות דאיתרע מזלנו, ראוי לנו שנחלה עצמנו על כך, ולפחד מן הדין כאילו חרב מונחת בקרן זוית, וכן אמרו ז"ל ששולט בהם קטב מרירי, וא"כ אין ראוי להשוות אלו הימים לשאר ימי השנה להקל בהם אלא להחמיר לצער עצמו בכל דבר, ואין להכנס למרחץ, ולא לגלח ראשו, ולא לחדש בהם שום דבר חדש כגון מלבושים וכיוצא לחנוך וכ"ש ללבוש. וכלל העולה, שירחיק ממנו כל שמחה וששון, ויאנח ויאבל על חרבן בית מקדשנו ועל הצרות תכופות צרורות ומכופלות, שאירעו לאבותינו בימים האלו, ועד היום אין אנו נקיים בזה"ז מצרות ואנחות.

ומשנכנס אב חמור טפי, שלא רק שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפי' אם השמחה באה מעצמה, אין

ומה שכתבנו שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו, כ"ה לשון הירושלמי (יומא פ"א ה"ה), שאלו את ר' אליעזר, האם דורות

טז. י"ז בתמוז או תשעה באב או צום גדליה שחלו בשבת, דוחים התענית למחרת ביום ראשון, אבל עשרה בטבת לא יחול לעולם בשבת. (טז)

פעפענו את הכתלים, שנא' (תהילים קלז ז) האומרים ערו ערו עד היסוד בה, אמרו כל דור שאינו נבנה בימיו מעלץ עליו החריבו. מעלץ עליו כאילו הוא החריבו. ערו ערו עד היסוד בה, אמרו כל דור שאינו נבנה בימיו מעלץ עליו החריבו. ערו ערו עד היסוד בה, אמרו כל דור שאינו נבנה בימיו מעלץ עליו החריבו.

עסק התורה בעמל הוא הגורם לבנין ביהמ"ק וקירוב הגאולה השלימה

שנאמר (ירמיה ט יב): "על עזבם את תורת", ובפירוש צווח הנביא (ירמיה טז יא): "ואותי עזבו ואת תורת לא שמרו", ודרשו חז"ל "הלוא אותי עזבו ואת תורת שמרו" (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ו. מדרש איכה). נמצא, כל הקפידא שהקפיד הקב"ה על עמו ישראל הוא בשביל התורה.

כי בכל פעולה אין מי שייבן שורש הפעולה, איכותה ומהותה, כי אם הפועל בעצמו הוא מבין הפעולה, איכותה ולאיוזה דבר פעל הפעולה הזאת. והקב"ה שהוא הפועל כל הפעולות, יודע שעסק התורה הוא ראש לכל התיקונים, לכן הזהיר עליה כמה פעמים, וכעס עלינו כל הכעס הזה על אשר עזבו את תורתו. וכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו - כאילו נחרב בימיו, מאחר שהמה בעלי בחירה והיו יכולים לפעול במעשיהם הטובים שייבנה ביהמ"ק ולא עשו, לכן מעלה עליהם כאילו נחרב בימיהם. כן הדבר הזה, מאחר שלנו משפט הבחירה למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות תיקונים גדולים ע"י עסק תורתנו, ואין אנו עוסקים, נמצא שאנו הגרמא בנזקין, שהס"א מתגברת ח"ו, ובפרט לימוד חכמת האמת, שהוא ראש לכל התיקונים, כמ"ש רשב"י דביה יפקון ישראל מגלותא. עכ"ד הרמח"ל.

ומה שכתבנו שירבה בלימוד התורה הקדושה שהוא הגורם הגדול לקרוב הגאולה השלימה בב"א, כ"כ הרמח"ל בס' דרך עץ חיים, וז"ל, אין תרופה למכתינו כי אם בעסק התורה, כי אין לך דבר המחליש כח הס"א כי אם עסק התורה, כמו שהוגד לנו, שבימי המנוח החסיד המקובל הגדול הרב רבי שמשון אסטריפאליר, כשהיתה הגזירה, רחמנא ליצלן, בשנת ת"ח, השביע הרב הנזכר למעלה לס"א ושאל אותה, ע"מ ולמה את מקטרגת על עמנו בני ישראל יותר מכל האומות? והשיבה לו: יתבטלו מכם שלושה דברים אלו ואחזור מקטרוגי, ואלו הם: שבת, ומילה, ותורה! מיד השיב לה הרב הנזכר למעלה, יאבדו הם כהנה וכהנה, ואל תתבטל את אחת מתורתנו הקדושה חלילה. הרי תבין ותדע, שלימוד תורתנו הוא סם המות ליצר הרע, וסם חיים לאחינו בית ישראל.

והנה תראה, שחורבן בית קדשנו ותפארתנו ושגלנו מארצנו היה בעוון ביטול תורה, כמו שמבואר בתורתנו הקדושה (דברים כט כג): "ואמרו כל הגוים ע"מ עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם", ו"ברית" האמור שם, היינו תורה. ובאמת מצינו, שויתר הקב"ה על ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים, ולא ויתר על ביטולה של תורה

צום עשרה בטבת דוחה את השבת, אילו היה יכול לחול בשבת

הוי למד להזהר שלא לבטל עונג שבת. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א שם. וע' בחידושי החת"ס (שבת קיא.) ד"ה הרמב"ם, שמצות עונג שבת לדעת הרמב"ם היא מדאורייתא ממש, שנאמר כן מהלכה למשה מסיני, ואתא ישעיה ואסמכא אקרא, דכתיב, "וקראת לשבת עונג", שאם לא כן הרי אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. [וכיו"ב במו"ק (ה) וזבחים (יה): ע"ש]. וכן מסיים הפסוק "כי פי ה' דיבר". ע"כ. וכ"כ הערוך לנר (יבמות צג.). וכ"כ הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות יט). וכ"כ בשו"ת זכר יהוסף (ס"ט סט אות ז).

וע' במאירי שבועות (כא): שכתב, ששלש סעודות בשבת מה"ת, אע"פ שדרך סמך שמכו לומר כן וכו',

(טז) הנה כתב מרן הב"י בשם הרב ר' דוד אבודרהם (דף טו.), שאילו היה חל י' בטבת בשבת לא היו יכולים לדחותו, כשאר צומות שכשחלים בשבת נדחים ליום ראשון, מ"מ צום י' בטבת לא נדחה, מפני שכתוב בו "בעצם היום הזה", כמו ביוה"כ"פ. וכתב מרן ע"ז, "ולא ידעתי מנין לו".

ובספר תיקון יששכר (דף כח.) כתב, שכן מצא כתוב בתשובות הגאונים, וכן הובאו בכנה"ג, ובא"ר (סק"ג). ולכאורה יש לתמוה שכיון ד' בטבת אינו צום אלא מדרבנן, מהיכא תיתי לדחות מצות עונג שבת שהוא מה"ת. וכדילפינן ביבמות (צג.), למען תלמד ליראה את ה"א כל הימים אלו שבתות וימים טובים. ופרש"י,

יז. עשרה בטבת שחל בערב שבת, צריכים להתענות ולהשלים התענית עד צאת הכוכבים, (כרבע שעה אחר שקיעת החמה). (ז')

מאחרים ליום מחר. ע"כ. [ומרן הבי"ש שם ה"ד רש"י אלו, לפני כמה שורות. וק"ק שלא העיר מדברי רש"י נגד האבודרהם. וכן העיר השואל ומשיב קמא (ח"ג סי' קעט) על הבי"ש. וע"ע בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ג (סי' כט). ע"ש]. והמאירי תענית (עמ' קט) כתב בפשיטות שכל ארבע צומות, אם חלו בשבת, נדחים לאחר השבת. ע"כ. וכ"כ במשחא דרבותא (ח"ב דף ע). וע' מ"ש בזה בספר תכלת מרדכי למהרש"ם (פ' לך לך נר מצוה, ד), ובשו"ת עמודי אש (סי' ו אות ז), ובשו"ת מהר"ם בריסק הנ"ל ח"ג (סי' כט), ובשו"ת ויצבור יוסף שווארץ (סי' נה), ובספר מכתב לחזקיהו (מגילה ה). ברש"י ד"ה אבל.

והנה המרדכי (ספ"ג דעירובין) כ', שרבינו יצחק בעל התוס', עשה מעשה רב ב' בטבת שחל בע"ש, וטעם לפני השבת, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, ולכן אם יצאו הצבור מבהכ"ג מבעו"י רשאים לאכול מיד, שכבר קיבלו עליהם שבת. וכ"כ האו"ז (ח"ב סי' יז) בשם הר' ברוך. והעיר בשו"ת יבי"א (ח"ו א"ח ס"ס לא), שמזה משמע דלא כדברי האבודרהם הנ"ל, שלדבריו בודאי אין לחוש לכניסתו לשבת כשהוא מעונה מער"ש, [שהרי אפי' שבת ממש נדחת מפני תענית זו של י' בטבת]. וכתב דמ"מ יש לצרף ד' הרד"א לסניף.

ומיהו כ"ז אינו אלא לפלפול בעלמא, שכבר כתב הרב ר' דוד אבודרהם (דף סח סע"ד), שי' בטבת מעולם לא יחול בשבת. וכן מוכח מדברי מרן הש"ע (א"ח סי' תכח ס"ב). וכ"כ המג"א (סי' תקנ סק"ד). ותו לא מידי. [ומה שהביא האבודרהם ד"ז, אפשר שזה בשביל לבאר חומרת היום הזה, אע"פ שבאמת לדינא אינו חמור יותר משאר תעניות. וע"ע בדרשות החת"ס דרוש ל"ה טבת תקפ"ח, בביאור דברי הגאונים הנ"ל].

עשרה בטבת שחל בער"ש, מתענים עד צאת הכוכבים

מתענה ומשלים. א"ל ר' יוסי אי אתם מודים לי בת"ב שחל להיות באחד בשבת שמפסיק מבעו"י, א"ל אבל, א"ל מה לי ליכנס לשבת כשהוא מעונה מה לי לצאת ממנה כשהוא מעונה, א"ל לא אם אמרת לצאת ממנה שהרי אכל ושתה כל היום וכו'. ונפסקה הלכה בגמ' (מא:). שמתענה ומשלים. וכתבו התוס' (מא). בשם הר"ח, קבלה בידינו שר' עקיבא אותה שנה חולה מסוכן היה והביאו לר"ע הרופאים לגמוע ביצה

אלמא אף איסור תענית בשבת מה"ת, עם הסמך שאמרו בדין שלש סעודות. ע"ש. וע"ע בספר מאור ישראל ח"ג (ע"ד הרמב"ם הל' שבת פרק ל).

ובאור שמח (פ"ה מהל' תעניות ה"ו) כתב ליישב דברי האבודרהם, ע"פ מ"ש המבי"ט בקרית ספר, דבשבת, תענית מעת לעת לילה ויומם אסור מה"ת, אבל תענית ביום בלבד אינו אסור אלא מדרבנן, ומה"ט מותר להתענות תענית חלום בשבת. ולפ"ז כיון שתענית יום בלבד אינו אסור דבר תורה, להכי ס"ל שהיו יכולים להתענות ב' בטבת שחל בשבת. ע"ש.

ואין דבריו מוכרחים. שהרי בתשובת רב האי גאון, הובא בספר האשכול ח"ב (עמ' א) איתא, שלא הותר תענית בשבת, אלא לתענית חלום בלבד ולמי שלבו תלוי בכך, ונפשו עגומה עליו, שהוא כמו "בסכנה", ואם לא תתיר לו להתענות הוא מצטער ודוה כל היום, ואינו מתענג, מפני הפחד. ע"כ. וכ"כ ראבי"ה הלכות תענית ח"ג (סי' תת"ע עמ' תרכא), שהתירו להתענות תענית חלום בשבת, משום דדמי לספק הצלת נפשות שמחללים עליו את השבת. וכ"כ האו"ז ח"ב (סי' תז), שהותר להתענות תענית חלום בשבת, כאשר הראו לו חלום קשה מאד, כדי שיתענה ויתכפר לו, דהוי סכנת נפשות. ע"ש. וכ"ז לא שייך לגבי תענית י' בטבת שחל בשבת. [ובספר התעוררות תשובה על הש"ע (סי' תקנ) כתב, שבאמת המעונה בשבת אפי' זמן מה אסור מן התורה. וכן ביו"ט צריך כל היום להיות בעונג ובשמחה].

ולפ"ז יש לדחות גם מ"ש בחידושי הגר"ח הלוי (עמ' כז), להשוות צום י' בטבת, אליבא דאבודרהם, לתענית חלום. ולפי האמור רב המרחק ביניהם, הרחק כמטחוי קשת. ובאמת שבפירוש רש"י (מגילה ה. ד"ה אבל) כתוב וז"ל: ת"ב, וי"ז בתמוז וי' בטבת" אם חלו בשבת

(יז) ז"ל מרן אאמ"ר (הזו"ע תעניות עמ' טז): בעירובין (מ:). איבע"ל, בר בי רב דיתבי בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומי, אמר רבה נחזי אנן דתניא, ת"ב שחל להיות בער"ש מביאין לו כביצה ואוכל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. א"ר יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני ר"ע, ות"ב שחל להיות בע"ש היה, הביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח, לא שהיה תאב לה, אלא להראות הלכה לתלמידים, ור' יוסי אומר

ערב הוא), א"ל אית מתענה, (עדין יש לנו להתענות), א"ל אית גבי תורמוסין (יש עמי תורמוסים לאכילה), א"ל מתענים ומשלימים כר' יוסי. ומשמע שלא רצה לאכול קודם צאה"כ, ודלא כמ"ש רבינו יצחק והאור"ז הנ"ל דעדיף טפי לאכול מבעו"י. וי"ל. וע"ע באור"ז (ח"ב ס"ס קמ וס"י תח), שה"ד רבינו ברוך בר יצחק, והביא גם דברי הירושלמי הנ"ל. אלמא דמר דמר דאמר דמר אמר חדא ולא פליגי. ע"ש. וע' במהרש"א (עירובין מא), ובבבגי ישע על המרדכי שם. ובשו"ת כתב סופר (א"ח ס"ג נב).

וברימב"א (עירובין מא:): הביא המעשה רב של רבינו יצחק שגמע ביצה ב"י בטבת שחל בע"ש ולא רצה להשלים, ושזהו מצוה מן המובחר כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, ומה שאמרו הלכה מתענה ומשלים, היינו שאם רצה להשלים רשאי, וכתב ע"ז ופשטא דשמעתין לא משמע כן. ע"כ. וכ"כ הרשב"א בחי' שם. גם הר"ן בחידושו (הנד"מ, בירושלים תשכ"ט) כ' ע"ד ר"י, ואינו נראה כן. ע"ש. וכ"כ הר"ן בהלכות (סוף פ"ב התענית). וכ"כ הרי"ז עירובין שם. וכן מבואר גם ברוקח (ס"י רי) שצריך להשלים קאמר. ע"ש. אולם בהגמ"י (פ"א מהלכות תענית אות ג) כתב, ופירוש מתענה ומשלים, היינו אם רוצה להשלים, ואין איסור בדבר. כ"כ התוס', וכן פ"י מהר"ם. ודלא כמ"ש ראבי"ה והרוקח שצריך להשלים. ע"כ.

והנה מרן הב"י (ס"י רמט) ה"ד התוס' והרא"ש והמרדכי והגמ"י שפירשו דהיינו אם רוצה להשלים תעניתו רשאי, ובכל זאת פסק בש"ע, שאם קבל עליו להתענות בע"ש צריך להתענות ולהשלים עד צאה"כ, אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתן. וכ' ע"ז הרמ"א בהגה, וי"א דלא ישלים אלא מיד שיוצא מבהכ"נ יאכל, ולכן בתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית, ובתענית צבור ישלים. והכי נהוג. ע"כ. ומוכח מדברי מרן דמתענה ומשלים היינו שחייב להשלים, וכ"ש בתענית צבור, דלא תליא מילתא בקבלתו, שהרי אפי' הרמ"א שהיקל בתענית יחיד, בניגוד לדעת מרן, מודה דבתענית צבור צריך להשלים עד צאה"כ, וכדעת הפוסקים הנ"ל, תוס' שאנן, והרשב"א, והריטב"א, והרי"ז, והר"ן, וראבי"ה, והרוקח. וכבר אמרו (תענית יב). כלותענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית. ופירש הראבי"ה (בהל' תענית ס"י תנח) שר"ל צאה"כ, וכ"כ הרא"ש והמרדכי (תענית שם). וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב י"ח ח"א דקס"ג ע"ג) בשם ר"ת. וכ"פ בטוש"ע (ס"י תקסב ס"א).

מגולגלת באחרית היום, ור' יהודה לא דקדק בדבר, לפיכך סמך ע"מ שראה, ולא ידע עיקר הטעם מפני מה עשה כך.

והנה בתוס' שם (מא:): כ' וז"ל: והלכתא מתענה ומשלים, פ"י אם ירצה להשלים דשרי להשלים, דהבעיא היא אי שרי להשלים או לא. והוסיפו בתוס' שאנן בזה"ל: ומורי אמר לי בשם הר' ידידיה, דאפי' ר' יוסי לא פליג אלא שיכול להשלים, מיהו גם הוא מודה שאם אינו רוצה להשלים הרשות בידו, ור' יהודה אומר שאסור להשלים. ואינו נ"ל, דהא מדקאמר ר' יוסי אין אין אתם מודים לי בת"ב שחל באחד בשבת שמפסיק מבעו"י, והתם ע"כ דחייב קאמר, דומיא דהכי בער"ש שחייב להשלים קאמר. עכ"ל. אולם המרדכי (בספ"ג דעירובין) כ', שרבינו יצחק בעל התוס', עשה מעשה רב ב"י בטבת שחל בער"ש, וטעם לפני השבת, שאע"פ שאמרו מתענה ומשלים, היינו אם רצה לעשות כן רשאי, אבל יותר טוב שלא להשלים כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, ולכן אם יצאו הצבור מביהכ"נ מבעו"י רשאים לאכול מיד, שכיון שכבר התפללו הרי קבלו שבת עליהם. וכ"כ האור"ז (ח"ב ס"י יז) בשם הר' ברוך בר יצחק מרגנשבורק. וכ"כ הרא"ש (סוף פ"ב התענית) שפירוש מתענה ומשלים, היינו אם ירצה להשלים, ולא חשיב כמתענה בשבת. ע"ש.

ולכאן' כן משמע מהא דפשיט רבא להאיבעיא דמיירי בתענית יחיד בע"ש, מדין ת"ב שחל בע"ש. ואי ר' יוסי קאמר דחייב להשלים, מה ראיא מדין תענית צבור דחמיר לתענית יחיד, אלא ודאי שכוונת ר' יוסי שרשאי להשלים ואין בזה משום תענית בעצם יום השבת, וממילא ה"ה לתענית יחיד דלא חשיב כמתענה בשבת. ונבמרדכי (עירובין, ס"י תצד) כתב בשם רבינו מאיר מרוטנבורג, דהשלמת תענית בע"ש היינו לאחר תפלת ערבית דהוי מפלג המנחה ואילך. והתשב"ץ בתחלת הספר, הוסיף בשמו, "ובלברד שלא יאכל בעוד היום גדול". ע"ש. ובתשובת מהר"ל (ס"י לג), כתב, שכמה גדולים כתבו שהמנהג שאפי' יחיד המתענה צריך להשלים התענית, אפי' חל בע"ש. ומעשה שבער"ש כ"ח אייר היה פה תענית קריאה, בשביל גזירה, ולא רציתי להתיר לאכול ביום, מלבד אותם שהתנו, ובחול ההשלמה היא בצאת הכוכבים. כמו שנהגו. ע"כ.

ולכאן' מדברי הירושלמי (ספ"ד תענית) לא משמע כן, דגרסינן התם, רבי זעירא בשם רב הונא, אפי' יחיד שגזר על עצמו תענית בע"ש מתענה ומשלים, כהדא דר' ביבי יתיב קומי ר' יסא בעא מילף מינייה הדין עובדא, א"ל נימטי בייתא ציבחר, (ר' יוסי א"ל המתן מעט עד שנייע לבית ואז נאכל, פני משה), א"ל רומשא הוא (שכבר

וע' בתוס' ר' אלחנן (ע"ז לד.) שכ', הא דאמרי' כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, פי' שקעה חמה לגמרי, דהיינו צאה"כ, ורבי היה אומר דשמא א"צ להתענות ממש עד צאה"כ, דאמר שמואל בפסחים (דף נד:) ת"ב ביה"ש שלו מותר, וכ"ש שאר תענית, ונ"ל דלא דמי, דשאני אפוקי יומא מעיולי יומא, דבת"ב לא החמירו להתחיל להתענות בביה"ש, אבל בסוף התענית ראוי לאסור עד סוף היום. וכ"ה בס' תשב"ץ (בראש הספר בהגה ראשונה). וכ"כ בב"י (ר"ס תקסב) בשם הגמ"י (פ"א מהלכות תענית), שהרבה בני אדם אוכלים מיד כששקעה החמה. אבל בתוס' ר' אלחנן כתב, פוק חזי מאי עמא דבר שנהגו להתענות עד צאה"כ וכו', ול"ד לת"ב, דביה"ש שלו מותר, דשאני עיולי יומא שהתירו ביה"ש שלו, לאפוקי יומא דהיינו סוף התענית דמספיקא לא נפיק עד צאת ג' כוכבים דאז הוי ודאי לילה. עכ"ל.

ולכאור' חילוק זה בין עיולי יומא לאפוקי יומא, כד' המג"א (סי' שמב), וז"ל: צ"ע אם גם במוצ"ש נמי אמרי' לא גזרו על השבות בביה"ש, או רק בע"ש, דשאני אפוקי יומא מעיולי יומא, דמספקא לא פקעה קדושה. וע' בס' תקסב. ע"כ. ובאמת שמבואר בחי' הרשב"א (עירובין לב: סוף ד"ה באילין), שגם בביה"ש של מוצ"ש לא גזרו על השבות. ע"ש. ובשבת (לה: מוכח דלא מהני חזקת יום לביה"ש, משום שבכל רגע פנים חדשות באו לכאן. וכ"כ החקרי לב (ח"א מיו"ד סי' קיב דקס"א ע"א). ובשורת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' צא בד"ה אמנם). וע"ע בריטב"א והר"ן בסוכה (מו: דמוכח דספד"ר לקולא גם באפוקי יומא. וע' בשואל ומשיב תנינא (ח"ג סי' קכה) ותליתאה (ח"ב סי' קסב).

ולדירון נקטי' דת"ב ביה"ש שלו אסור אף בעיולי יומא. וכ"פ הטוש"ע (סי' תקנ"ג). ועכ"פ בודאי דנקטי' נמי לאסור לאכול במוצאי תענית עד צאה"כ כדברי כל הפוסקים הנ"ל. וא"כ י"ל שגם בתענית בע"ש צריך להתמין עד צאה"כ. וע' בתוס' ע"ז (לד.) שכתבו, ומה שאנו נוהגים להתענות עד צאה"כ, אע"ג דבפ"ק דתענית (יב.) אמרי' כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, משמע דבשקיעת החמה סגי, והיינו ה' מילין קודם צאה"כ, משום דלא מחתינן לספיקא, ועוד דשמא י"ל שלשון "שקעה" היינו לגמרי דהיינו צאה"כ. ומיהו המתענה בע"ש אע"ג דפסקינן הלכתא (בעירובין מא: דמתענה ומשלים, א"צ להמתין עד צאה"כ. עכ"ל.

ובחי' הרשב"א והריטב"א והר"ן (עירובין מא: כ' וז"ל: וכתב הראב"ד ז"ל, שלא אמרו להתענות ולהשלים בע"ש, אלא לומר שאין לאכול קודם שקיעת החמה, אבל משתשקע החמה מתוספת שבת הוא וכבר קדש היום, ומכיון שכן אם רצה לאכול אוכל, שכיון שנכנס לתחום שבת שוב אינו רשאי להתענות בשבת לשעות. ולכן נהגו העם בתענית אסתר כשחל בע"ש שאוכלין מיד עם יציאתן מביהכ"נ אע"פ שלא חשכה. ע"כ. וכ"כ ה"ה (כפ"ה מהלכות תענית ה"ה) בשם הראב"ד. וכ"כ בשמו בארחות חיים (דף מד ע"ב אות יג). וכ"כ המאירי בס' מגן אבות (ענין הכ"ג עמ' קנד) בשם הראב"ד, שאע"פ שמתענה ומשלים, היינו דוקא שלא לאכול בעוד שהחמה בעולם כל שדמדומי חמה נוצצים, אבל אחר ששקעה החמה כיון שאינו אלא תוספת לתענית, אינו נמנע מלאכול, שאין תוספת לתענית במקום שתוספת שבת לוקה, ולזה נהגו בתענית אסתר שחל בע"ש לאכול תיכף ביציאתם מביהכ"נ, ואין ממתנין עד חשכה. ע"כ.

ומ"ש המאירי בעירובין (דף מא: א) בשם גדולי המפרשים שהשלמה זו אינה אלא עד שתשקע החמה, אבל מששקעה חמה אע"פ שהוא ביה"ש, כבר קדש היום מדין תוספת, ואם רצה לאכול אוכל, ולפיכך נהגו בתענית אסתר שחל בע"ש לאכול מיד כשיוצאים מביהכ"נ. ע"כ. לכאורה נראה דלאו דוקא ביה"ש, שהרי זמן תוספת צ"ל כשעדיין הוא יום ודאי. וכמ"ש הרא"ש (בפ"ח דיומא סי' ח). אולם בתוס' הרא"ש (מ"ק ד.) כ' בשם הראב"ד דהתוספת בזמן ביה"ש, רק שצריך להפסיק מעט קודם ביה"ש כדי שלא יכנס לבית הספק. ע"ש. (וע' בשו"ת יביא ח"ה חאו"ח סי' כא אות א).

[ודע שאע"פ שאין תענית אסתר חל בזה"ז בער"ש, מ"מ כשחל פורים ביום ראשון שמקדימים להתענות תענית אסתר לפני השבת, ס"ל להראב"ד שמתענים בער"ש ואין מקדימים התענית ליום חמישי. וכמ"ש להדיא המאירי במגן אבות (ריש ענין כ"ג עמ' קנד), ע"ש. ושלא כדברי הרא"ש (מגילה סי' א) בשם השאלתות, שמקדימים התענית ליום ה'. וכ"פ הטוש"ע (סי' תרפ"ו) שמתענים ביום ה'. ע"ש. וזוהי כוונת הריטב"א והמאירי הנ"ל. והרה"ג המו"ל חי הריטב"א לא ירד לזה].

והנה גם באהל מועד בהל' שבת (דוך א' נתיב ג' דל"ח רע"ב) פסק כד' הראב"ד וסיעתו הנ"ל. אולם רבינו ירוחם בתא"ו (נתיב י"ח ח"א דף קסג ע"ג) כ' וז"ל: ואפי' המתענה בע"ש צריך להמתין בליל שבת עד צאה"כ, ולא הוי כמתענה בשבת, זולתי אם התנה בפירוש כשקבל התענית שיתענה עד שישלים תפלתו עם הצבור וכו', ומ"מ נ"ל דבתענית צבור שהוא סתם צריך להתענות עד צאה"כ. ובנתיב י"ב ענין שבת פירשתי מתי הוא לילה בצאה"כ. ע"כ. וכן נראה דעת מרן

יח. עשרה בטבת שחל בערב שבת, מתפללים מנחה מבעוד יום, וקוראים בספר תורה פרשת ויחל. [ויכולים לסיים תפלת ערבית של שבת מבעוד יום, ויבואו לביתם ויקדשו רק אחר צאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות אחר השקיעה]. (ח')

יט. אף בתענית יחיד כגון של פקודת השנה על פטירת אביו או אמו שחל בערב שבת, אם קיבל תענית בסתם [במנחה שלפניו], לדין שקבלנו הוראות מרן, חייב להשלים התענית עד צאת הכוכבים, אלא אם כן התנה בפירוש בפיו או "הרהר בלבו" שהתענית שלו תהיה עד שישלימו הצבור תפלת ערבית, שאז יוכל לאכול מיד אחר תפלת ערבית מבעוד יום. (ט')

לחוש לכניסתו לשבת כשהוא מעונה מער"ש. אלא שרש"י מגילה (ה.) לא כ' כן, וכבר תמה מרן הבי"דמנ"ל להרד"א דבר זה. וגם מד' המרדכי בשם רבינו יצחק ומד' האו"ז הנ"ל מוכח להיפך, ומ"מ יש לצרף ד' הרד"א לסניף. וע' בבאה"ל (ס"ס רמ"ט) וי"ל ע"ד. [ובמאמר] סי' רמט סק"ו העיר על הבי"ד שהעתיק לשון ה"ה פ"ה בשם הראב"ד, וכתב שלא מצא דבריו שם. ולא ראה יפה, שכה"ה באמת בה"ה בפ"ה מהל' תעניות ה"ה בד"ה חל. וע' בשו"ת כתב סופר (א"ח סי' נב).

הש"ע (סי' רמט). וכן פשט המנהג אף לדברי המקילים. וכמ"ש באו"ז ח"ב (סי' יז). וע"ע בתשובת מהרי"ל (סי' לג וסי' קנז). וע' בקובץ התשב"ץ (בראש הספר) בדעת מהר"ם. ובמ"ש הבי"ח (סי' רמט), ובס' פסקים למהר"ם בר ברוך הגד"מ (א"ח עמ' רו) ובהערות הרה"ג המו"ל שם. וכן הסכימו המג"א והא"ר והתוספת שבת וש"ע הגר"ז (בס"ס רמ"ט). וכ"כ הקרבן נתנאל (ספ"ב דתענית). [וכ"ש לדברי האבודרהם (דף טז). שהובא בבי"ד (סי' תק) דבעשרה בטבת דכתיב בעצם היום הזה אילו היה חל בשבת היה דוחה שבת, שבודאי שלדבריו אין

עשרה בטבת בער"ש, מתפללים "מנחה" מבעוד יום

וכן המנהג פשוט באר"י לקרוא ויחל במנחה בע"ש שחל בו י' בטבת. ובספר מאורי אור ח"ב (דף טו). דחה הראיה מתענית (כו).

אמנם בספר תורות אמת (סי' תקנ) כתב וז"ל: ומנהגינו כמ"ש בספר האגור שהובא בבי"ד, שאין קוראים ויחל במנחה מפני כבוד השבת. ע"כ. אולם המנהג בירושלים כדברי מרן. ואף יוצאי מרוקו שזכו לעלות לאר"י ולהשתקע בה, עליהם לנהוג כמנהג אר"י, וכדברי מרן, ולא יעשו אגודות אגודות. ואין לשנות. **ומוב** לנהוג כמ"ש גאוני ירושלים בשנת רע"ד בחידושי דינים שבסוף ספר חיים וחסד מוספייא (אות יט): כשחל י' בטבת בער"ש, שנהגו בירושלים להתפלל מנחה בעוד היום גדול, מפני כבוד השבת. ע"ש. ואם התפללו ערבית מבעוד יום, ימתין מלקדש עד שיגיע צאה"כ.

(יח) **כתב** הרמ"א בהגה (סי' תקנ ס"ג), אם חל י' בטבת בער"ש נוהגים לקרות ויחל בתפלת המנחה.

והנהגה בשבולי הלקט (סי' רטג) בהערה בסוף העמוד, הובא שם מ"ש בשבחה"ל הקצר, שאם חל יום הצום בע"ש אין קוראים ויחל במנחה, מפני כבוד השבת, כמ"ש בתענית (כו), גבי תענית המעמדות, שבע"ש לא היו נכנסים מפני כבוד השבת, וראיה נכונה היא. ע"כ. וכ"כ בפירושי ריב"ן (תענית עמ' רטז).

וז"ל מרן הבי"ד, כתב האגור (סי' תתפ) בשם שבולי הלקט, שאין קוראים ויחל במנחה בער"ש שחל בו אחד מד' צומות. וכתב ע"ז מרן: "ולא נהגו כן".

וכ"כ בספר תיקון יששכר (דף פח), להעיר ע"ד השבולי הלקט הנ"ל, כי עתה לא שמענו על שום מקום שנוהגים בו כן. ע"ש.

תענית פקודת השנה של פטירת אביו או אמו אם משלים בע"ש

דלא מקרי דרך נדר אלא א"כ דעתו שינהג כן לעולם. וכ"כ בשו"ת נחלת שבעה (סי' נח). וכ"כ הא"ר (סי' רמט). ושכן פסק בשו"ת חוט השני (סי' סז). ע"ש. **אולם** המעיין במסקנת חוט השני יראה שסיים, מיהו דעתי בטלה נגד הני אשלי רברבי שפסקו להחמיר. **ומ"מ** הגאון חות יאיר במקור חיים (סי' רמט) הסכים להקל כד' הט"ז, משום שחומרא זו אתי לידי קולא

(יט) **כתב** בשו"ת מהרש"ל (סי' ט), כל רבותינו נהגו להשלימו. אכן קיבלתי שאם בפעם הראשונה של התענית חל בער"ש אז המנהג לא להשלים. ע"כ. וכ"כ הבי"ח. וכן פסקו בשו"ת חינוך בית יהודה (האור"ח סי' כג), ובשו"ת באר שמואל (סי' לו), והח"א (כלל א סי' ט). **אבל** הט"ז (סי' רמט סק"ג) פסק, שאף אם חל בפעם הראשונה בחול, כשיחול אח"כ בע"ש א"צ להשלים,

כ. כשיש צורך מותר לעשות חופה בתעניות צבור אף בשחרית, כגון בצום גדליה, עשרה בטבת, וצום י"ז בתמוז. אלא שעדיף יותר לעשות החופה במוצאי הצום לאחר צאת הכוכבים, דמהיות טוב אל תיקרי רע. (כ)

דבשקיעה סגי, ואף שאמרו בעירובין (מא.) הלכתא מתענה ומשלים, מ"מ א"צ לדקדק להמתין אחר צאה"כ. ע"כ. הרי שדעת התוס' דבשקיעת החמה סגי בכל תענית, והיינו חמשה מילין קודם צאה"כ, ובפירושא איתמר שהמתענה בע"ש א"צ לדקדק ולהמתין עד צאה"כ. עכת"ד. ותמיהני עליו, שהרי מרן בש"ע (ר"ס תקסב) פסק להדיא שכל תענית שלא שקעה עליו חמה, "דהיינו צאה"כ", אינו תענית. וזה כתיורין השני של התוס'. וכ"ד ראבי"ה ורבינו אלחנן והרא"ש והמרדכי. וכמ"ש לעיל. ולכן כתב מרן (בס"ס רמט), שהמתענה בער"ש צריך להשלים עד צאה"כ.

ובשו"ת יד ימין (בליקוטים דף קעב.), כתב להביא ראיה להקל כד' הט"ז, ממ"ש בשו"ת הרמ"ז (סי' כא), בשם המכילתא, [וכ"ה במדרש תנחומא פרשת בראשית סי' ג], שתענית אסתר כשלא חל בזמנו אסור לעשותו בע"ש, משום שכבוד שבת דאורייתא ותענית אינו אלא מדרבנן ואתי דאורייתא, ודחי לדרבנן. ע"ש. ולפ"ז המתענה יאר צייט בער"ש לא ישלים דאיסורא איכא אם ישלים, וכדברי הט"ז. ודלא כמ"ש הרב באה"ט שהעולם נהגו להחמיר כהב"ח. ע"כ.

ותמוז שלא העלה על דל שפתיו שכ"ז אינו אלא לבני אשכנז, דאולי בתר הרמ"א, אבל מרן הש"ע הרי כתב להדיא שהמתענה בער"ש צריך להמתין עד צאה"כ, ואנו קיבלנו הוראות מרן, ודברי המכילתא [והתנחומא] הם בניגוד למה שאמרו (בעירובין מא:.) והלכה "מתענה ומשלים". ובודאי דנקטי' כדברי הש"ס. ולכן העצה היא למי שחל יאר צייט שלו בע"ש, שיתנה בפיו או יהרהר בקבלת תעניתו, שאינו מקבל התענית אלא עד אחר תפלת ערבית, ואז יוכל לאכול מיד אחר תפלת ערבית. ומ"ש בנתיבי עם שהמנהג בירושלים להשלים התענית עד צאה"כ גם בתענית יחיד, היינו בסתמא, אבל אם התנה, ואפי' הרהר כן בלבד, ש"ד לאכול מיד לאחר תפלת ערבית של שבת. ודו"ק.

כשיש צורך מותר לערוך נישואין בחופה וקידושין בעשרה בטבת

ההזמנות כנהוג. והנה התוס' (עירובין מ:) כתבו: אומר רבינו שמואל דוקא גבי זמן (של יום הכפורים) שהוא

מפני כבוד השבת, דהא קי"ל שדין תוספת שבת דאורייתא. ע"ש. וכ"כ הפמ"ג, ובספר אדני פז, ובספר ערוה"ש (סי' רמט). וכן פסקו בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' יח), ובשו"ת מהר"ם שיק (היור"ד סי' שסז בד"ה אמנם לדינא). וכ"כ בתורת חיים סופר (ס"ס רמט), בשם עולת שבת. וכ"כ בש"ע הגר"ז (ס"ס רמט).

וראיתי בשו"ת גור אריה יהודה (תא"ח סי' עד) שה"ד מהרש"ל ודברי הט"ז, ותמה על הט"ז שהרי מפורש כד' רש"ל בהרמ"א יור"ד (ס"ס תב). הילכך אין לזוז מפסק המהרש"ל והרמ"א. ע"כ.

ותמוז שהרי ז"ל הרמ"א (ביו"ד ס"ס תב), ואם חל תענית יאר צייט בער"ש דינו כשאר תענית בער"ש, כמ"ש באו"ח (ס"ס רמט). ומיהו אם בפעם הראשונה השלים התענית ינהג כן כל ימיו. עכ"ל. ומה ענין זה לנידון הט"ז דמיירי שחל בחול והתענה והשלים, דס"ל שאם חל אח"כ בער"ש לא ישלים, לדברי הרמ"א דמיירי בחל בער"ש והשלים עד צאה"כ, שאז קיבל עליו להשלים התענית בער"ש.

אולם נראה לדינא שמכיון שהתענית של יאר-צייט בפעם הראשונה היה צריך קבלת תענית מבעו"י, זהו בכלל מה שפסק בש"ע (סי' רמט ס"ד), שיחיד שקיבל עליו להתענות בער"ש, צריך להתענות עד צאה"כ, אא"כ פירש בעת קבלת התענית עד שישלים הצבור תפלת ערבית. ודברי הט"ז וסיעתו אולי אליבא דהרמ"א בהגה שפסק שלא ישלים. ולפ"ז רק לבני אשכנז היוצאים ביד רמ"א, יש להקל כהט"ז וסיעתו. אבל לדידן שקבלנו הוראות מרן, חייב להשלים עד צאה"כ, אא"כ התנה בפירוש בפיו או "הרהר בלבד" שהתענית שלו תהיה עד שישלימו הצבור תפלת ערבית, כמבואר בברכ"י (סק"ג), בשם הגר"י זיין בשערי ישועה, דבנ"ד הרהור כדיבור דמי. ע"ש.

ובשו"ת צל הכסף ח"ב (תא"ח סי' דנ"ז ע"ב), אחר שה"ד הש"ע (ס"ס רמט) הנ"ל, כתב, ברם נראה שא"צ לדקדק להתענות בער"ש עד צאה"כ כדרך שעושה בחול, כי בתוס' ע"ז (לד.) כתבו בתיורין ראשון

(כ) ז"ל מרן אמר"ר: נשאלתי אודות זוג שנרשמו לנישואין ליום י' בטבת, והרגישו בזה רק אחר משלוח

אסור, י"ל שהתוס' מחלקים בין שמחה דאורייתא לשמחה דרבנן, דנישואין בלא סעודה לא הויא שמחה מדאורייתא אלא רק מדרבנן, דלא חשיבא שמחה כולי האי, ולא הוי דרשה גמורה אלא בנישואין עם סעודה, שאז הויא שמחה גמורה ואין מערבין שמחה בשמחה. ע"כ. וכ"כ המהר"ם שיף שם. וכן הסכים לזה הא"ר

(סי' תקמו סק"ב). וכתב מרן החיד"א בברכ"י (שם סק"א) שכן האמת, ושכן מבואר בהדיא בשטה מקובצת שם בשם התוס'. אולם המהרש"ל שם העיר שכל הפוסקים לא ס"ל כהתוס', ואוסרים כניסת נישואים אף בלא סעודה. (וכ"כ הריטב"א מ"ק יח:.) וע' בשו"ת נהרי אפרסמון (חאה"ע סי' א). ובשו"ת עמודי אור (סי' לג). ובשואל ומשיב תליתאה (ח"א סי' קד). ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' שמה), ובשו"ת מטה לוי ח"ב (סי' לב). ועוד. ואכמ"ל.

ומ"מ י"ל שמכיון שבזה"ז ברצו תליא מילתא, אין לדחות שמחת מצוה מפני יום התענית. וכעין מ"ש בב"י א"ח (ס"ס קלא), שאם חל ברית מילה ביום התענית אין אומרים והוא רחום ותחנונים ואין נופלים על פניהם, לפי שמצות מילה קבלו עליהם בשמחה, ועדיין עושים אותה בשמחה, שנא' שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. (שבת קל.) וכ"ה באו"ז הגדול ח"ב (סי' קט). ובשבולי הלקט (ס"ס ל).

ואע"פ שיש לחלק דבחופה יכול להקדים או לאחר, מ"מ לא החמירו בזה כ"כ, כיון שברצו תליא מילתא, וקי"ל (ביבמות לט), שהויי מצוה לא משהינן.

והן שבפמ"ג (א"א סי' תקנא סק"י) נראה שסובר שאין לעשות נישואין ב' בטבת ובצום גדליה, כמו מ"ח אב עד התענית. ע"ש. וכ"כ המשנ"ב בביאה"ל (ד"ס תקנא).

אולם המהרש"ם בספר דעת תורה (סי' תקנא דף פז ע"א) כתב ע"ד הפמ"ג, וצ"ע מדברי התוס' (עירובין מ:), שמעשה היה בחופה ב' בטבת, ונתנו הכוס לתינוק לשתות. והמג"א (ס"ס תקנ) הביאם להלכה. ומה שרמז הפמ"ג להא"ר, במחכ"ת יש שם טעות הדפוס, והוא שורה יתירה השייכת לטו"ס תקנ אות ה. וזה ברור. [וכיו"ב כתב בשו"ת ממעיני הישועה סי' יד].

ומיהו אף דחופה שרי ב' בטבת, מ"מ לא יעשו שם ריקודים ומחולות ביום הצום. ע"ש. ולפ"ז גם מה שרגילים להביא כלי זמר למזמוטי חתן וכלה, יש למנוע מלעשות כן בתענית צבור. דלא אתי עשה דיחיד ודחי לאבלות דרבים. וכמ"ש כיו"ב הריטב"א בחי' לתענית (לא), שחתן שאירע אחד מארבע צומות בימי חופתו, מסתברא דחייב להתענות כיון דרגל שלו הוי

קבוע חיישינן דילמא אתי למיסרך, אבל אם אירע ברית מילה בת"ב או ביוהכ"פ דלא הוי אלא אקראי בעלמא לא חיישינן דילמא אתי למיסרך, ומעשה היה בחופה "ב' בטבת", ונתנו הכוס לתינוק לשתות. עכ"ל. וכ"ה בתוס' הרא"ש, ובתוס' רבינו פרץ שם. וכ"ה באו"ז ח"ב (סי' קמ דף לח רע"ג).

גם בפסקי תוס' שם (סי' עב) כ', בחופה ב' בטבת יתנו הכוס לתינוק לשתות. ע"כ. וכ"כ הרמ"א בהגה (סי' תקנ ס"ג), שאם יש חופה ביום התענית בער"ש (היינו תענית עשרה בטבת), נוהגים להתפלל מנחה ולקרות ויחל, ואח"כ עושים החופה. עכ"ל. וכתב ע"ז בשו"ת כנה"ג, והמנהג לעשות החופה ב' בטבת אחר תפלת שחרית. **ובהנהות** בגדי ישע על המרדכי עירובין שם (סי' תצג), כ', אירע בימי רשב"ם חופה ב' בטבת, מצאתי בס' קיצור מרדכי שכ' בעל הגהה אחד, אע"פ שכ"כ בספרים חופה, נראה שהוא טעות סופר, שאיך אפשר לעשות שמחת נישואין ביום הצום והאידינא רצו ונהגו וקיבלו עליהם ד' צומות וכו'. ואני אומר שאינו טעות, שכן נמצא הנוסח גם בתוספות ולק"מ, דאף האידינא דרצו לא קיבלו עליהם כל החומרות אלא לענין להתענות בלבד, ולכן בג' צומות מותרים בשאר עינויים. וע' בהר"ן (ר"ה יח:.) בשם הרמב"ן. עכ"ד.

גם בס' שבט שמעון (בקונט' בית משתה סי' יג דניו ע"ד) כ', יש לעיין אם נושאים נשים בצום גדליה או ב' בטבת, או דילמא לא מסמנא מילתא כמו שאין נושאים מ"ז בתמוז עד ת"ב. ומצאתי בתוס' (עירובין מ:.) שכ', שמעשה היה בחופה ב' בטבת וכו'. מזה נראה שבזמן רבותינו בעלי התוס' עשו חופה ב' בטבת. וצ"ל דה"ט ע"פ מ"ש התוס' בכתובות (זו.) ד"ה דמסר לה בשבתות וי"ט, ואע"ג דאמר' במ"ק (ח:) ושמחת בחגך ולא באשתך, שאין נושאים בחוה"מ, משום דאין מערבין שמחה בשמחה, ודרשה גמורה היא כדאמר בחגיגה (ח:) דהוי מדאו', י"ל דהכא בנישואין בלא סעודה, ואע"ג דאמר' ביבמות (מג:) דאף בנישואין בלא סעודה איכא שמחה, מ"מ לא חשיבא שמחה כולי האי שיהיה אסור לישא ביו"ט מטעם זה. עכ"ל. כלומר שעיקר השמחה בסעודה. ולכן כשעושים חופה ב' בטבת או בצום גדליה, וכן בתענית אסתר, וכמ"ש המג"א ס"ס תרצ"ו, שעושים חופה ב"ג באדר, יכולים לעשות הסעודה בלילה שלאחריו. עכת"ד.

והנה מה שהסתמך על דברי התוס' כתובות (זו.), אשתמטיתיה דברי המהרש"א שם שכ', שאע"פ שאמרו במ"ק (יח:) מארסין ולא כונסים ואין עושים סעודת אירוסין, אלמא דנישואין בלא סעודה ג"כ

תשרי, ונראה שבאה"ק לא נהגו להחמיר כהמטה אפרים. ע"ש.

ובשר"ח (מערכת חתן וכלה אית כג) ה"ד המטה אפרים, ודייק מדברי הגר"ח פלאג"י בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' כו), שאינו סובר כן. גם אין הכרח לומר שכונת המטה אפרים שהמנהג הזה הוא גם לספרדים, אלא רק לאשכנזים וכו'. וע"ע בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' מח). וכן מוכח בפמ"ג שם.

אלא שבתוס' עירובין (מ:) כתבו שאירע חופה ב"י בטבת. וכ"כ בפסקי תוס' שם להלכה. אך י"ל דלעולם ודאי אסור לעשות חופה ביום תענית. והתוס' מיירי רק באלמון ואלמנה. ושוי"ד במרדכי שכ' שאירע ברית מילה ב"י בטבת, ונראה שט"ס הוא בתוס'. ולכן אין להתיר לעשות חופה ביום התענית. ולשמחה מה זו עושה. עכת"ד. ונעלם ממנו מ"ש הרב בגדי ישע על המרדכי הנ"ל שהנוסחא בתוספות ובמרדכי שאירע "חופה ב"י בטבת", היא נכונה ואמתית. ודבריו ברורים. ובפרט שכ"ה גם בתוס' הרא"ש ובתוס' רבינו פרץ ובאו"ז. כנ"ל. וגם מה שדחק לומר דהתוס' מיירי בנישואי אלמון ואלמנה, לא נהירא.

ובאמת הרי גם מ"ח אב עד התענית מותר מן הדין למי שלא קיים פריה ורביה לשאת אשה, וכמ"ש רבינו האי גאון, הובא בהר"ן והמאירי (ספ"ק דתענית), אלא דלא מסמנא מילתא, כמ"ש בב"י (סי' תקנא). וזהו דוקא בחדש אב, שבו תוקף שליטת הדינים, כמ"ש בזוה"ק (פ' שמות ד"ב ע"א, ופ' שלח לך דף קע"ד). ובמגיד מישרים (פ' אמור). והבו דלא להוסיף עלה בשאר ימי תענית צבור.

ובם' ימי שלמה קמחי (דף לג ע"ג) אחר שכתב לדייק מלשון הרמ"א בהגה (סי' תקנ ס"ג) הנ"ל, שמותר לכתחלה לערוך חופה ביום תענית י" בטבת, שוב נסוג אחר בראותו דברי בעל ההגה במרדכי הנ"ל, שכתב, שהוא טעות סופר בתוס' עירובין (מ:), שלא יתכן לעשות נישואין ביום התענית. (וחשב שכל דברי ההגה הם דברי הרמב"ן. וליתא). ובאמת שאין דבריו מוכרחים, כי נעלם ממנו מ"ש הרב בגדי ישע הנ"ל.

גם בציץ אליעזר (ח"ז סי' מט ע"מ רמח) ה"ד הפרי השדה הנ"ל, וכתב, שאין הכרח לדבריו, ובמקום דחק וצורך יש מקום להתיר עריכת נישואין ביום י" בטבת, והסעודה יערכו אותה בלילה. ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' קמח אות ב) דייק מלשון הרמ"א הנ"ל, ומדברי התוס' (עירובין מ:), שאפשר לעשות חופה ביום התענית. וכ"פ להתיר בשו"ת מנחם משיב (ח"א דף קצח:), עפ"ד התוס' והאחרונים. וע' בשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי'

רגל יחיד, ותעניות אלו הם דרבים, אתי אבלות דרבים ודחי רגל דיחיד. ועוד שמקרא מלא הוא: אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ע"כ. (וע' באורך בשו"ת יבי"א ח"ה חאו"ח מ' מ).

אך בשו"ת אמרי דוד (סי' קסב) פסק, שיש להתיר לעשות חופה ב"י בטבת, עפ"ד התוס' עירובין מ: הנ"ל, ולא חילקו התוס' בין בחור ובתולה לאלמון ואלמנה. ומותר ג"כ להביא למזמזמי חתן וכלה נבל וכנור ושאר כלי נגינה כדי לשמח חתן וכלה. ע"ש.

וע"ע בכנה"ג אה"ע (סי' סה) שכ', אבל תוך י"ב חודש שנכנס לחופה, ראיתי נוהגים שלא להביא כלי שיר ומנגנים לחופה, ואין להם סמך לזה, דהא קי"ל בכתובות (יז:), מעבירין את המת מלפני הכלה. וסיים, וכן עשיתי מעשה בחופת בני שהיה אבל תוך י"ב חודש על אמו, והבאתי מנגנים לחופה. ושור"ר שכ"כ מהרי"ל בדרשותיו הלכות עירובי חצרות, שפעם אחת אירע שמתה אשת המושל, ולכבודה צוה המושל לנהוג אבל בכל המדינה ושלא לנגן בכלי שיר. ונודמן להיות נישואין שם, והורה מהרי"ל שלא יעשו שם הנישואין בלא כלי שיר, אלא ילכו לכפר הסמוך ויעשו החופה בכלי שיר שזהו עיקר השמחה של חתן וכלה. ע"ש.

ובשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' סב) נשאל במי שקבע זמן חתונה לבתו ביום א' לפרשת ויחי, ואחר ששלחו הזמנות לחתונה, שם על לבו שהוא יום י' בטבת, אם מותר לו לעשות החופה ב"י בטבת. וכ' שנראה דתענית צבור כזה לא גרע מהימים שבין ר"ח אב עד התענית שממעטים בשמחה. והרב מטה אפרים (סי' תרב ס"ה) כתב להחמיר שלא לעשות נישואין בעשרת ימי תשובה. [נ"ב, אין הלכה כן. וע' בשו"ת מלמד להועיל (תאה"ע סי' א) שכתב ע"ד המטה אפרים, שאין מקור לחומרא זו, ואני עצמי עשיתי הנישואין שלי ביום ו' תשרי, ומר חמי הגאון הצדיק דן בזה עם גדולי דורו ופסקו להתיר בלי שום פקפוק, וכן עשיתי מעשה. ואין פוצה פה ומצפצף מכל מורי ורבותי, לומר שיש בזה שום נדנוד איסור. ע"ש].

גם בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר (תאו"ח דף קנו ס"ב) העיר על מ"ש בספר דרכי נועם, שנוהגים שלא לעשות נישואין בעשרת ימי תשובה, והוא מהקיצור ש"ע בשם מטה אפרים, וכתב שיש למחוק דברים אלו, כי במדינותינו אין נוהגים להחמיר בזה כלל, ונישואי הרה"ג הצדיק ר' יעקב היינמאן היו בין כסא לעשור וכו'.

וע' בהמאסף שנה יג חוברת ו' (סי' מ), שדן בדברי המטה אפרים, וכתב, שקיבל הזמנה לחתונה מעורך המאסף הגאון רב"צ קואניקה, לנישואי בתו ביום ה'

כא. בעלי מסעדות וחנויות פלאפל, פיצה וכיוצא בזה, שדרך הקונים שם היא לאכול מיד את המאכל, ולא להשהותו לאחר זמן, יתרחקו מלפתוח חנויות אלו בימי התענית, כדי שלא להכשיל את אותם אנשים שיאכלו באיסור, מחמת חוסר ידיעה שהיום הוא יום תענית, או חוסר הבנה בחומרת הענין. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות רוצח פי"ב הי"ד, ספר המצוות - לא תעשה רצט): כל המכשיל אדם שהוא עיור בדבר מסויים, או שחיזק ידי עוברי עבירה, שהרי הוא עיור בדבר זה שאינו רואה את דרך האמת מפני תאוות לבו, או שיפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו, או יכין לו סיבת העבירה, הרי זה עובר על לא תעשה: "ולפני עיור לא תתן מכשול". ולכן מן הראוי היה שיימנעו מלמכור בימי הצומות. מכל מקום כשיש צורך לפתוח את החנות מכל מיני סיבות, יש ללמד עליהם זכות שמעיקר הדין אין בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, שהרי אם לא יפתחו המסעדות שלהם בימי התענית, הקונים יאכלו במקום אחר, וגם יתכן שח"ו יכשלו באכילת מאכלים לא כשרים, ועוד שהאורחים משלמים כסף על האוכל, וגם יש לתלות שמא האוכל והשותה הוא חולה שפטור מתענית. או שקונים את האוכל לצורך הלילה, או שקונים את האוכל לצורך יולדת וכדו', ומכיון שתעניות אלו אינם אלא מדרבנן, מכל הסיבות הנ"ל יש ללמד זכות על אותם שפותחים את חנויות האוכל שלהם בימי הצומות. ויתלו שלט גדול במסעדה במקום הניכר, שיהיה כתוב בו "היום יום צום שנתפשט בכל תפוצות ישראל". ומכל מקום כבר כתבנו שטוב ונכון להמנע מזה, ולא ימכור דברי מאכל אלא כשיודע שקונים זאת לצרכי האכילה במוצאי הצום. (כא)

תקנא א"א סק"י) נראה שיש להחמיר. ולכאור' נראה שאף לתוס' אין נכון להביא לחופה כלי שיר, דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה של הצום והאבל של רבים. וע' בשו"ת פרי השדה (ח"ד סי' סב) שהחמיר שלא לעשות חופה ב"י טבת, וצרף לזה ענין הכלי זמר בחופה. אולם בשו"ת אמרי דוד (סי' קסב) התיר לעשות חופה ב"י טבת, ולהביא נבל וכנור לשמח החתן וכלה. ובאמת שסתם חופה היא עם כלי שיר (כנה"ג אה"ע ר"ס סה בשם מהר"ל). ועכ"פ כיון שאפשר לכת"ר לעשות פשרה בנידון, וברכות האירוסין והנישואין יהיו אחר בין השמשות של ליל י"א בטבת, אין ספק שכך נאה ויאה לצאת י"ח כל האחרונים שדנו בדבר. ע"כ.

שמא). ומ"מ אם אפשר לערוך ברכות האירוסין והנישואין לאחר ביה"ש של י' בטבת, דהיינו בלילה שלאחריו, עדיף טפי.

ובכתבי מרן אמו"ר נמצא תשובה שכתב מיום כ"ג תשרי תשל"ו, אודות זוג שנרשמו לנישואין ליום י' בטבת, וחכ"א הציע שיתחילו החופה לעת ערב, ואחרי השקיעה כעבור 17 דקות יברכו ברכות אירוסין ונישואין. תשובה, הנה בתוס' (עירובין מ:) ובפסקי תוס' (סי' עב) ובמרדכי ובגדלי ישע מתבאר, שמותר לעשות חופה בברכות נישואין ב"י בטבת. וכן הוכיח בס' שבט שמעון (בית משתה סי' יג), ונתן טעם לזה שעיקר השמחה בסעודה שתיעשה בלילה שלאחר החופה. ובפמ"ג (סי'

מסעדות ובתי מלון המוכרים מאכלים ללקוחות, כיצד ינהגו בתעניות

הגה"ט אות יג) כתב, שאע"פ שהלוחה ברבית מישראל עובר משום לפני עור לא תתן מכשול, שהוא מכשיל את המלוה לעבור על איסור רבית, מ"מ אם המלוה יכול למצוא ישראל אחר להלוותם לו ברבית, ודאי שבזה אין הלוחה עובר על לפני עור, כיון שגם אם לא היה הוא לוחה ממנו ברבית, היה מלוה מעותיו לישראל אחר ברבית, וה"ז דומה למה שאמרו בע"ז (י:): שאין איסור לפני עור נוהג אלא בדקאי בתרי עברי דנהרא, כלומר שאין כל אפשרות לאדם לעבור העבירה אלא

כא) בע"ז (י:), מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנוזיר ואבר מן החי לבני נח, תלמוד לומר ולפני עור לא תתן מכשול. ומוקי לה בגמ', הכא במאי עסקינן דקאי בתרי עברי דנהרא, נהיה ישראל מצד אחד של הנהר, והגוי מצד האחר, שאם לא יושיט לו האבר מן החי, לא יוכל לקחתו. ולכאורה הכא הוי כדלא קאי בתרי עברי דנהרא, שהרי כל אחד יוכל לגשת ולאכול במסעדה אחרת, אלא שהאחרונים נחלקו בדבר אם כיו"ב נחשב לא קאי בתרי עברי דנהרא, כי הכנה"ג יו"ד (סי' קנט

(ח"מ סי' לד דף קז:) שדחה את ראיית המל"מ מהתוס' (חגיגה יג.) הנ"ל.

ולכן בנ"ד שיש בלא"ה מסעדות אחרות, ואם ימנע בעל המסעדה הזה לספק מאכלים יהיה לו הפסד מרובה, שיעזבוהו הלקוחות שלו וירעו בשדה אחר, יש להקל, ועוד שהואיל ועיקר המאכל כשר, ואין האיסור אלא מצד שהיום גורם. יש להקל. וכמ"ש סברא זו להקל בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' ה).

גם לפי מ"ש החתן סופר (שער המקנה וקנין עמ' קעו), שכל טעמו של המל"מ הנ"ל, משום שיש להעמיד את ישראל האחר בחזקת כשרות שלא יעבור על האיסור של לפני עור לא תתן מכשול, לפ"ז אם הוחזק ישראל האחר לספק את האיסור לכל דורש, לא שייך טעם זה, וגם המל"מ אפשר שיודה באופן כזה שאין בזה איסור מה"ת. וכן מוכח בספר פי שנים (דף עז: בדי"ה ומעתה).

והגר"פ פירלא בביאורו לספר המצות (ל"ת כג דף קנ ע"ד) כתב, שסברת המל"מ בזה אינה מכרעת כלל, שמכיון שמה שאמרו דבלא קאי בתרי עברי דנהרא ליכא משום לפני עור לת"מ, בע"כ דה"ט משום שאין האזהרה אלא באופן שבלעדיו לא היה נכשל, משום דלא הוי נתינת מכשול, א"כ מה בכך אם היה המכשול מוכן ועומד לפניו בדרך היתר או איסור, סו"ס הרי הוא לא נתן את המכשול. והראיה שהביא המל"מ מהתוס' (חגיגה יג.) יש לדחותה וכו'.

גם בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א סי' נג, בהערה שבדף יז:) כתב לדחות סברת המל"מ, ושדברי הפני משה נכונים בפשיטות.

ומהר"ש קלוגר בספר כללא דרביא (עמ' יח) כתב להוכיח כד' הפני משה, מפשט דברי התוס' (קידושין נו.) שכתב, והיאך יש בזה איסור לפני עור, והלא אם לא יקח ממנו יוכל לקנות מאדם אחר. והגם שיש לדחוק ולומר שכוונת התוס' שיקנה מנכרי, או מאחד שלא ידע שהמעות מעשר, מ"מ פשט התוס' שסתמו וכתבו מאדם אחר, משמע שכל שמוצא לקנות מאיזה אדם שיהיה, תו לא שייך איסור לפני עור. ע"כ. ונבספר בני חיי (דף קז.) הביא בשם מהר"ח אלפנדארי ראה זו מקידושין (נו.), וכתב, שאין זו ראייה דהתם יכול ליקח מאחד מבלי להודיעו שהם מעות מעשר. ושוב הובאו (שם דף קז:) דברי הג"ר מאיר דאנון, שמקיים ראיית מהר"ח אלפנדארי. וע' בשו"ת בית יצחק חאו"ח (בקונטרס מנחת אהרן סי' קיז אות ז.) ודו"ק. וראיית המל"מ מהתוס' (חגיגה יג.) יש לדחות וכו'. וכ"כ בספרו שו"ת טוב טעם ודעת (תליאה

ע"י ישראל זה שמכשילו בכך, אבל אם העובר יכול לעשות זאת בלעדיו, כגון המושיט כוס יין לנזיר, באופן שהנזיר יכול ליטלו מעצמו, אין המכשיל עובר על לפני עור לא תתן מכשול. ע"כ. וכ"כ עוד הכנה"ג (ח"מ סי' לד הגה"ט אות ל), בשם מהר"א ששון בכת"י. **וכן** בשו"ת פני משה (ח"ב סי' קה בדף ר ע"ד) כתב, שכל שהלוה יודע שהמלוה הזה יכול להלוות הלואה זו ברבית לישראל אחר, הוי לא קאי בתרי עברי דנהרא, וליכא בהא משום איסור לפני עור לא תתן מכשול.

אולם המל"מ (בפ"ד ממלוה ולוה ה"ב) כתב, שזהו דוקא אם יוכל לעבור על האיסור מבלי שתהיה יד ישראל באמצע, אבל אם לא ימצא דרך לעבור אלא ע"י ישראל אחר יספק לו את האיסור, כיון שגם הישראל האחר מוזהר משום לפני עור לא תתן מכשול, לא נפקע האיסור בכך. וכתב לדייק כן ממה שכתבו התוס' בחגיגה (יג.) שנאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי. קשה לרבינו אלחנן, והרי בלא"ה יש לאסור, דקי"ל בסנהדרין (נט.) גוי העוסק בתורה חייב מיתה, והמלמדו עובר על לפני עור לא תתן מכשול. וי"ל שאפי' כשיש גוי אחר שרוצה ללמדו, שאין בזה משום לפני עור, דלא קאי בתרי עברי דנהרא, אפ"ה כאן אסור, משום לא עשה כן לכל גוי. ע"ש. וממה שדייקו לומר שיש גוי אחר שרוצה ללמדו, משמע שאם יש ישראל אחר שרוצה ללמדו, עדיין לא ניצול מאיסור לפני עור. ושלא כדברי הגר"מ בנבנשתי בשו"ת פני משה שאינו מחלק בכך, וסובר שכל שיכול לעבור אפי' ע"י ישראל אחר, אין בזה איסור מה"ת משום לפני עור לא תתן מכשול. ע"כ. **וכן** הסכים להחמיר בברכ"י (ח"מ סי' ט סק"ג.) ובספרו יעיר אזן (מערכת ל אות יג), ושכן הסכימו כמה גדולים לסברת המל"מ הנ"ל. וכ"כ המנח"ח (סי' רלב אות ג), ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' קטו), וכ"כ בספר לב שומע (מערכת ל אות מג).

ובשו"ת כתב סופר (חיו"ד סי' פג) האריך למעניתו על דברי המל"מ הנ"ל, ודחה כל ראיותיו, ובכלל זה הביא מ"ש המל"מ להוכיח מהתוס' (הני"ל), וכתב שבנקל יש לדחות שהתוס' תפסו דרך קרובה יותר שנכרי אחר מלמדו, והכי עדיף טפי מלומר שיש ישראל אחר מלמדו באיסור ועובר על לפני עור. וכבר עשינו סמוכים והבאנו ראייה מסברא כדעת הפני משה. ע"ש.

וכ"כ לדחות ראייה זו בספר פרשת הכסף (פ"ט מהל' ע"ז דף פט ע"ד). הובא בספר טל אורות (דף יד.). וכן המהר"א (ה"ל רבית סי' קס סק"א) כתב לדחות ראיית המל"מ מהתוס' (חגיגה יג.) הנ"ל. וראה בספר בני חיי

איסורא דרבנן מיהא איכא. אבל הר"ן (ספ"ק דע"ז) כתב בשם הרמב"ן, דהא דאמר' שאסור לישראל לעשות שותפות עם הגוי, שמא יתחייב לו שבועה, וישבע בע"ז שלו, והתורה אמרה לא ישמע על פיך, לאו איסורא ממש קאמר, דהא לא מתסר אלא מדרבנן, דמשום לפני עור ליכא אלא במה שא"א לו לעשות אלא ע"י הישראל, כמושיט כוס יין לנזיר דמיירי בקאי בתרי עברי דנהרא וכו'. ולא אסור אלא ממדת חסידות. ע"ש.

וכ"כ בחידושי הרא"ה (סוף פ"ק דע"ז עמ' נה), דהא דאמר' אסור לעשות שותפות עם הגוי, שמא יתחייב לו שבועה וישבע בע"ז והתורה אמרה לא ישמע על פיך, לאו איסורא קאמר, ואפי' מדרבנן משום לפני עור לת"מ ליכא, אלא בדקאי בתרי עברי דנהרא. ע"כ. **והרמ"א** בד"מ יו"ד (סי' קנא) הביא מ"ש המרדכי (רפ"ק דע"ז), בשם ראב"ה, שמתור הלוות או להקנות בגדי כומרים שמזמרים בהם לע"ז, כל היכא שיש לכומרים אחרים כיוצא בהם, אע"פ שהדבר ברור שקנאום לע"ז שרי. וכן משמע כד' המרדכי בתוס' (ע"ז ו:), שכל שאפשר ליטלו מאחר אפי' איסורא דרבנן ליכא. [וכ"כ באהל מועד ח"א שער איסור והיתר דף לא.]. ואפי' ליתנו לישראל חבירו.

אלא שהתוס' והרא"ש והר"ן (שבת ג.) ס"ל לאסור מדרבנן. ומיהו בזה"ז יש להקל. ע"כ. וכ"כ הרמ"א בהגה (סי' קנא סעיף א), וז"ל: "א דהא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודת ע"ז, היינו דוקא כשאין להם אחרים כיו"ב, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר מותר למכור להם כל דבר, ויש מחמירים, ונהגו להקל כסברא ראשונה. ע"כ.

ובערה"ש יו"ד (סי' קנא סק"ה) ה"ד התוס' והרא"ש והר"ן (ריש שבת), שאוסרים מדרבנן היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא, והעיר מדברי הרמב"ן שהובא בהר"ן (ספ"ק דע"ז), דמשמע שאפי' אם היו בני נח מוזהרים בלפני עור כל שאפשר לו לעשות בלי ישראל, ליכא משום לפני עור. וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב יד ח"ז), שכל שיכול ליטלו בלא ישראל מותר, ומשמע דאף מדרבנן מותר. וכן משמע בסמ"ג (לאוין קסה). וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"ג (סי' תקלה). וע"ע בשו"ת בית המלך (סי' ג דף מד:), ובשו"ת שמן המשחה (הלי' ע"ז סי' ת, דף ו ע"ג), ובשו"ת יד ימין (חיו"ד סי' א).

והנה התוס' (ע"ז כב.) אהא דאמר' לא ישכיר אדם שדהו לכותי, מפני שהיא נקראת על שמו, והכותי עושה בה מלאכה בחוה"מ. ופריך, ותיפוק ליה משום

ח"ב סי' לב), דמ"ש המל"מ להביא ראיות לדחות דברי הפני משה, כבר דחיתי ראיתיו וכו'.

ולכאן יש להביא ראיה מתשובת מהרימ"ט (ח"א סי' צו), שהמתעסק עם הנכרית שתפיל העובר, עובר על לפני עור לא תתן מכשול, לפי שב"ג מוזהר על הנפלים ונהרג עליהם, אם לא שיש רופאים אחרים שיעשו כן, דלא קעבר משום לפני עור אלא היכא דקאי בתרי עברי דנהרא. שו"ר מ"ש בזה בשו"ת בית דוד ביסטריץ (ר"ס קס עמ' עד). ובשו"ת מהר"י הכהן (חיו"ד סי' כד) כתב להסביר הדברים כדעת הפני משה. ובשו"ת תורת חסד מלובלין (א"ח סי' ה אות ז), סייע דברי הכנה"ג והפני משה עפ"ד הרא"ש. ע"ש.

וכן משמע מ"ש המאירי (ע"ז ו.) וז"ל: כל מה שנאסר לנו משום לפני עור לא תתן מכשול, אם הוא יכול ליקח אותו דבר מזולתינו, מותר לנו למכור לו, שהרי אין המכשול בא בשלנו, ומעתה מותר לנו למכור דבר האסור לו אע"פ שהוא לוקחו לאכילה, הואיל והוא מוצא לקנותו מזולתינו. ע"ש. ומשמע כדברי הפני משה.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ב בלשונות הרמב"ם סי' רטו) כתב, הא דאמר' רב עיליש גברא רבה הוה ולא ספי איסורא לאינשי. לכאורה קשה, דמאי איריא משום דרב עיליש גברא רבה וכו', הא אף לגבי אינשי דעלמא איכא משום ולפני עור לא תתן מכשול. וי"ל דלא עבר משום לפני עור אלא היכא דקאי בתרי עברי דנהרא, אבל הכא אי לא שקיל מרב עיליש הוה שקיל מאחריני. ע"כ. מוכח דס"ל כהפני משה, ולא כהמל"מ.

גם בשו"ת עמודי אש (דף כז.), שהוכיח מדברי הרדב"ז האלה כדברי הפני משה. וע"ע בס' שלחנו של אברהם (סי' קס סק"א), שהעיר מ"ש השטה מקובצת (ב"מ עה:): בשם הריטב"א, דהא דלא עברי הערב והעדים בלפני עור, משום שאפשר בזולתם, ומוכח דס"ל כהפני משה. ע"כ. אבל לפנינו הנוסח משום שאפשר זולתם, וי"ל דהיינו בלא ערב ובלא עדים. ואין מכאן ראיה להפני משה. ובס' לב שומע (מע' ל אות מג) כתב, שמדברי הריטב"א (ב"מ י:): מוכח דס"ל כדעת הפני משה. [וע"ע בשו"ת רעק"א (סי' קצד) בשם הריטב"א]. ולפ"ז גם מ"ש הריטב"א (סי'פ איזהו נשך), דהא דערב ועדים לא עברו על לפני עור לת"מ, משום שאפשר זולתם, ר"ל זולתם איך שיהיה בין שילוח לו בלי ערב ועדים, ובין שילוח לו ע"פ ערב ועדים אחרים. וכאילו אמר "ולא אלו". ועכ"פ הריטב"א קאי בשיטת הפני משה.

איברא שהתוס' והרא"ש והרשב"א והר"ן (פ"ק דשבת ג.) כתבו, שאף היכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא,

לפניו, ואין גוף המאכל איסור, רק שהאורה עובר ע"ד חכמים ואינו נוטל ידיו מותר.

ולפ"ז בנ"ד שבאים לאכול במסעדה ביום הצום, ועוברים על איסור דרבנן, ואם ימנע בעדם, ילכו למסעדה אחרת לאכול, והוא לא קאי בתרי עברי דנהרא, יש מקום להקל, ואפי' לדברי התוס' והרא"ש והר"ן, דאף בדלא קאי בתרי עברי דנהרא איסורא דרבנן מיהא איכא, כאן שעיקר האיסור לאכול ביום הצום אינו אלא מדרבנן, י"ל דגזרה לגזרה לא גזרינן. **וכ"כ** בשו"ת בית יהודה עייאש (ח"א י"ד סי' טוב), שדוקא כשעיקר האיסור מה"ת, אסרו חכמים משום לפני עור, אף בדלא קאי בתרי עברי דנהרא, אבל באיסור דרבנן לא גזרו, דהוי כעין גזרה לגזרה. ע"ש. **וכן** בשו"ת חיים של שלום (סי' מח), הביא בשם האח' דכל דלא קאי בתרי עברי דנהרא והוא איסור דרבנן לא חיישינן לאיסור לפני עור כלל. ע"ש.

ובשו"ת תורת חסד הנ"ל, סיים, דמ"ש הרמ"א שאסור להאכיל למי שלא נטל ידיו, משום לפני עור, היינו רק כשנותן לו משלו במתנה דהוי כקאי בתרי עברי דנהרא, שאינו יכול ליטלו בעצמו, אבל כשמשלם מחיר המאכל, שבידו לקנותו בכל מקום אחר, ליכא איסורא כלל, דבאיסור דרבנן דלא קאי בתרי עברי דנהרא, י"ל דליכא איסורא כלל, ואף את"ל שאפי' בכה"ג איכא איסורא דרבנן, כבר כתבנו לעיל (אות ד), שיש לחלק בין איסור דרבנן שהחליטו חכמים לאוסרו, ויש תורת איסור על המאכל עצמו, לבין כשהמאכל היתר ויש רק חיוב על האדם, כמו חיוב נט"י לאכילה, בכה"ג ודאי שרי, כיון שעל הפת עצמו אין שם איסור כלל. עכת"ד. והובא בשו"ת דרכי שלום (סי' נב אות ו).

ולפ"ז ה"נ שהמאכל היתר והאיסור לאכול הוא רק מדרבנן, ולא קאי בתרי עברי דנהרא, מפני שיכול לאכול במסעדה אחרת, י"ל שמותר לבעל המסעדה להגיש ללקוחותיו מאכל אף בימי התעניות דרבנן. (כמובן חוץ מיום הכפורים). [ונהגה גם בשו"ת רבי אלכסנדר סנדר מרגליות (סי' נג) כתב ג"כ שבמוכרו לו לא שייך לפני עור, וכ"כ בשו"ת בית שלמה (א"ח סי' לה בהערה). וכן הסכים המהרש"ם (ח"ו סי' יא). וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' לו), ובשו"ת שאילת יצחק (ח"ד סי' קיג). ויש לחלק]. **ואע"פ** שיש מקום לדון ע"ז לפי מה שנסתפק המנ"ח (בקומץ המנחה סי' רלב), שאפשר שגם באיסור דרבנן, יש איסור דאורייתא דלפני עור, דלא גרע מהמשיאו עצה רעה דהוי בכלל לפני עור לת"מ. ע"ש. [ואולם מדברי הרמב"ן (ע"ז כב.) והריטב"א (ריש מו"ק), מבואר להדיא שבאיסור דרבנן ליכא איסור לפני עור מן התורה. וע"ע

לפני עור לא תתן מכשול. וכתבו התוס' בשם ר"ת, דמוכח שאף באיסור דרבנן איכא משום לפני עור לא תתן מכשול, שהרי איסור מלאכת חוה"מ מדרבנן. (וכדפירש ר"ת בתוס' חגיגה יח.). אבל הרמב"ן בחי' שם כתב, שמכאן מוכח דאיסור מלאכה בחוה"מ הוי מדאורייתא, דאי הוי מדרבנן מאי לפני עור לא תתן מכשול, איכא. וכ"כ הריטב"א בחידושו (ריש מו"ק). ומוכח להדיא דס"ל דבאיסור דרבנן ליכא משום לפני עור לא תתן מכשול. [ובמאירי ריש מו"ק אחר שהעלה שאיסור מלאכת חוה"מ הוא מד"ר, כתב, ויש חולקים ומביאים ראיה ממ"ש (בע"ז כב.) בההיא דלא ישכיר שדהו לכותים, דאיכא בחוה"מ משום לפני עור. ואם מד"ס הוא היאך חששו לאיסור לפני עור לא תתן מכשול, ואין זו ראיה שבעין מכשול הוא. ע"ש].

וכ"ד הרדב"ז בלשונו הרמב"ם ח"ב (סי' רטו) שכתב, דהא דאמר' (ב"מ סח:) רב עיליש גברא רבה הוה ולא ספי איסורא לאינשי, לכאורה מאי איריא דרב עיליש גברא רבה הוה, הא אפי' באינשי דעלמא איכא איסורא דלפני עור. וי"ל דליכא לפני עור אלא באיסורא דאורייתא, אבל באיסורי דרבנן דוקא רב עיליש דגברא רבה הוה, הוה מזדהר בהכי. ע"כ.

ומבואר דס"ל דבאיסור דרבנן ליכא משום לפני עור. איברא דהרמ"א (א"ח ס"ס קסג) פסק שאסור להאכיל פת למי שלא נטל ידיו, משום לפני עור לא תתן מכשול. ולכאור' הדבר תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל.

וכתב הגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (האו"ח סי' ה אות ד), כי הנה מקור דברי הרמ"א מדברי רבינו יונה, מהא דחולין (קז:): שלא יתן אדם פרוסה לתוך פיו של השמש אא"כ יודע הוא שנטל ידיו. והתם מיירי שתוחב לתוך פיו ממש, ודין זה מוסכם לכ"ע שאסור להאכיל לחבירו בידיים איסור דרבנן, שהרי אפי' למספי לקטן בידיים אסור. [וע"ע בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר האו"ח סי' כח]. ואפי' לפי מ"ש הב"י דלאו דוקא לתוך פיו אלא אפי' לידיו נמי אסור. י"ל שזה ג"כ חשוב כמאכיל בידיים, אבל להזמין לפניו דבר מאכל שיאכל אותו בעצמו, י"ל שמותר, כשיטת הרמב"ן והריטב"א הנ"ל. ולכן המסעדות שבעיר שנותנים לאכול ולשתות לכל הבא אליהם במחיר הקבוע להם, ויש מהאורחים הבאים לשם שאוכלים בלא נט"י ובלא ברכת המוציא ובהמ"ז. שאפי' לדעת התוס', שגם באיסור דרבנן איכא משום לפני עור, מ"מ זהו רק באיסור דרבנן שהוחלט בו האיסור מדבריהם, שיש עליו תורת מכשול במאכילו איסור בידיים, אבל היכא שהוא מזמין המאכל

ובאים רבים מהלקוחות שלהם ואוכלים ושותים שם. ונכון שעכ"פ בעלי המסעדות החרדים לדבר ה' יתלו שלט גדול להודיע "שהיום יום צום שנתקבל בכל תפוצות ישראל". (יחז"ד ח"ג סי' טז).

ובילקו"י (מועדים עמ' תקל) נתבאר להחמיר בזה, ושגם בשו"ת יהודה יעלה אסאד (א"ח סי' ד) החמיר בנ"ד, ואפי' במנהג אכילת בשר בשבוע שחל בו ת"ב, ודלא כמו שציידד להקל בשו"ת הלכה למשה מימון (פ"ס מה), וכבר הושג בהסכמת הגר"ח הכהן ז"ל בראש הספר, וכן בשו"ת שמחת כהן (א"ח סי' קסא). וע"ע בשו"ת יחז"ד הנ"ל (ח"ג סי' טז) לגבי חנות הלבשה שמוכר שמלות בלי שרוולים, והעלה שעובר משום לפני עור, ורק אם יש לתלות שתוכל להשתמש בשמלה כזאת בהיתר, כגון שתלבש מתחתיה חולצה עם שרוולים וכדומה, אפשר להתיר למכור. וע"ע בילקו"י תפלה א' (סי' פט סעיף מה), שמתור למכור ולהגיש מאכל לחילוני, אע"פ שיודע שיאכלנו לפני התפלה, ואפי' שאוכלו מיד בפניו, ואין בזה איסור משום מסייע בידי עוברי עבירה. וע"ע בכ"ב בשו"ת משיב הלכה (ח"א סי' ב), ובשו"ת הלל אומר (סי' קיג), ובשו"ת כפי אהרן עפשטיין (סי' ג), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' יז), ובצי"ץ אליעזר (ח"ב סי' טז). ואע"פ שנראה שאיסור אכילה קודם התפלה חל גם על מי שאין בדעתו להתפלל. ודלא כמ"ש חכ"א לחדש מסברא שאיסור אכילה בלא ברכה אינו חל על מומר שאינו מאמין, ולכן לא שייך איסור אצלו לתת לו מאכל קודם הברכה, מאחר שגם אם יברך אין זה כלום. ולכן אין לו איסור לאכול קודם ברכה (תשו"ב ד, מט). אך מדברי האחר' מבואר לא כן, ולא התירו כיום לתת מאכל למומר, רק כדי לקרבו לתורה, ומשום קידוש ש"ש. ראה בחזו"א (סי' יב סק"ט), ובמנחת שלמה (ח"א עמוד קפט). ובילקו"י שובע שמחות (פט"ו סי' ט) נתבאר שמתור להזמין חילוניים לחתונה, אע"פ שאוכלים בלא ברכה תחלה וסוף, ובלא נט"י, עש"ב.

ומיהו בימי הצומות יש להמליץ לבעלי חנויות אוכל שיחמירו על עצמם ולא ימכרו דברי מאכל למי שכמעט ברור שיאכל בצום שלא בהיתר, שהרי רוב הקונים פיצות ופלאפל וכו' אינם חולים ולא חלשים, אלא מזלזלים בצום בעוה"ר, או שהם עמי הארץ שלא יודעים בכלל שיש צום, ודבר נכון הוא לעמוד בפרץ לחזק את ימי הצומות. ואם חלילה היה חשש שיאכלו נבלות וטריפות ניחא, אבל המציאות אינה כך, הם רבים הם ששומרי על מסורת מינמלית, ולא ילכו לאכול נבלות וטריפות.

בתוס' חגיגה (יח. סוף ד"ה חוש"מ). ושו"ר בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סי' ד) ד"ה אמנם, שהוכיח כן מדברי התוס' חגיגה (יח). הנ"ל. וכן העלה הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (או"ח סי' שמו). וע"ע בספר מאור ישראל (ריש מ"ק). ודו"ק. מ"מ י"ל ע"פ מ"ש בשו"ת קרן לדוד (סי' קמו דף קסא ע"א), שאף לסברתו לא שייך זה אלא בישראל כשר שאין רצונו לעבור אפי' על איסור דרבנן, לדידיה מקרי מכשול ואסור מה"ת. אבל במי שלא אכפת לו בכך, באיסור דרבנן לא חשיב מכשול מה"ת.

וע' בפמ"ג (סי' קסג א"א סק"ב) שכתב, דאיסור דרבנן דמסייע ליכא אלא באיסור דאורייתא, אבל לא בדרבנן דהו"ל גזרה לגזרה דלא גזרינן.

וכתב ע"ז בשו"ת הרי בשמים ח"א (סי' נח), דלפ"ז כיון שהאיסור לאכול בשר בימים אלו אינו אלא מדרבנן, ליכא איסור דמסייע. וכן מתבאר מדברי המחצה"ש (סי' קסג).

ואף שבספר לב שומע (מערכת ל אות לט), כתב להוכיח שאפי' באיסור דרבנן, ולא קאי בתרי עברי דנהרא, איסור דרבנן מיהא איכא. ע"ש. מ"מ יש לצרף בזה דעת הרמב"ן שהובא בהר"ן (סוף פ"ק דע"ז), שאם יכול לעשות האיסור בעצמו, אין איסור כלל משום לפני עור לא תתן מכשול, ואפי' מדרבנן. ונכ"כ להוכיח כן הערה"ש יו"ד (סי' קנא סק"ה), דהרמב"ן והסמ"ג ס"ל כרבינו ירוחם להקל, בדלא קאי בתרי עברי דנהרא. ע"ש. וכן נראה להוכיח קצת מדברי התוס' (קידושין נו.). ועיין בספר המקנה שם, ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' קעז), ובשו"ת בית שלמה (סי' לח), וכאן אין האיסור אלא משום מנהג, ואמרו בנדרים (נו.) דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, שעובר על כל יחל מדרבנן, עיין הר"ן שם, והרא"ש נדרים (פא:). וכ"כ המהרשד"ם (חיו"ד סי' מ), שאין בזה איסור אלא מדרבנן. וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה קובו (חיו"ד סי' כג), ושערי עזרה (חאו"ח סי' כד) ועוד.

ויש לצרף דברי הש"ך יו"ד (סי' קנא סק"ו), והדגול מרבבה (שס), שאף בישראל אין מצוה להפרישו אלא כשהוא שוגג, אבל כשרוצה לעבור במזיד אין ישראל אחר מצווה להפרישו. וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' קמו). וע"ע בטורי אבן באבני מלואים (חגיגה יג.), ובשו"ת בית יצחק (חאו"ח סי' כט אות ב), ובשו"ת יב"א ח"ב (חאו"ח סי' טו אות ד והלאה). ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד (סי' קנה). ובילקו"י שבת כרך א' עמוד ריו.

המורם מכל האמור שיש ללמד זכות על בעלי המסעדות שפותחים מסעדותיהם גם בימי התעניות,

כב. מעוברות, אינן מתענות בצום גדליה, י' בטבת, תענית אסתר, ושבעה עשר בתמוז. ואינן רשאות להחמיר על עצמן להתענות. ואף לבנות אשכנז יש להקל בזה. ומעוברת היא משעברו שלשה חדשים להריונה, ואף אם לא עברו שלשה חדשים והיא סובלת מהקאות או מיחושים וחולשה רבה, מותר לה לאכול בצומות אלו, והדין כן אפילו קודם ארבעים יום להריונה כשיש לה חולשה, כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר וכו'. חוץ מתשעה באב שחייבת להתענות ולהשלים. [וראה להלן בהלכות ת"ב]. כב.)

מעוברת, אינה מתענה בד' תעניות, והדין בתשעה באב

וכתב בספר תשובה מאהבה ח"ב (סי' רעג), שהמורה הגדול המפורסם מורנו הרה"ג מהר"ר ליב קסוויץ הראב"ד פה פראג, אמר, שמעוברות ומניקות מן הסתם מצטערות, לכן אין להן להתענות אלא בת"ב. וכ"כ בספר תורת חיים סופר (סי' תקנ סק"ב).

ואע"פ שהכרם שלמה כתב לפקפק בזה, העיקר לדינא כדבריהם. בפרט לפמ"ש בשו"ת דברי יציב (ס"ס רלג), שלפי דעת הרופאים שבוה"ז קשה התענית לאשה מעוברת הרבה יותר מיולדת אחר הלידה. ע"ש. ודו"ק.

ובשו"ת יפה נוף (סי' צה) הביא מ"ש בהגמ"י בשם ר"ת שהתיר ליולדת אחר שבעה לאכול בצום גדליה, דאע"ג דבשבת (קכט). אמרי' שאחר שבעה אין מחללים עליה שבת, וצום גדליה הוי דברי קבלה, ודברי קבלה כדברי תורה, מ"מ מותר, דהאידינא אם רצו מתענים, לא רצו לא מתענים, א"כ רשות הוא ומותרת לאכול. ומר מקהי אקהייתא, דמשמע דפליג על מ"ש רבינו ירוחם שאוסר לכל מניקה להתענות בג' צומות, דהא יולדת אחר שבעה תיפוק ליה שמיניקת היא. וגם נראה שחולק על הרשב"א וה"ה שכתבו שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בג' צומות. ע"ש. ותיובתא לא חזינא, שר"ת השיב למעשה שבא לפניו ביולדת אחר שבעה, ומעשה שהיה כך היה. וכמבואר להדיא באו"ז ח"ב (סי' קט). ואין הכי נמי שאפי' היתה אחר שלשים והיא מניקה היה פוטר אותה מטעם שהיא מניקה. תדע דהא מסיק דהיינו טעמא משום רצו אין מתענים, וכיון דרשות הוא מותרת לאכול. וא"כ ה"ה והוא הטעם למעוברת ומיניקת, כיון דרשות הוא מותרת לאכול. ואין כאן מחלוקת כלל. ולא הוצרך ר"ת להזכיר הטעם שהיא מניקה, דנפ"מ שאפי' לא היתה מניקה מאיזהו סיבה, אע"פ כן פטורה מלהתענות. וזה ברור.

אולם נראה שבוה"ז שירדה חולשה לעולם, גם לבנות אשכנז היוצאות ביד רמ"א, יש להקל, שמסתמא נחשבות כמצטערות הרבה, ופטורות מהתענית. וכ"פ הגאון רבי יחיאל מיכל אפשטיין בספר ערוה"ש (סי' תקנד ס"ז). ומכ"ש למרן הש"ע שפוסק שבכל אופן

כב) בפסחים (נד:), דרש רבא, עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בת"ב כדרך שמתענות ומשלימות ביוהכ"פ, וביה"ש שלו אסור. וכ"פ הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"י). וכתב ע"ז ה"ה, ונראה לי שיש לדקדק מכאן שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בשלש צומות אחרים, שלא החמירו עליהם אלא בצום ת"ב בלבד. ע"כ. וכ"כ הרשב"א בתשובה. והוא בתשובות החדשות מכת"י (סי' מא), והובא בב"י (סי' תקנד). וכ"כ רב כהן צדק בתשובה, הובא בשבולי הלקט (ס"ס רעח). ושכ"כ בהגהות מיימוני (תעניות פ"ה אות א). וסיים מרן הב"י, ומשמע מדברי הגהות מיימוני שם, שלא התירו למעוברות ומניקות לאכול בשלש צומות א"כ היו מצטערות הרבה, אבל רבינו ירוחם (בנתיב כו דרכ"ז ע"ג) כ' בשם הגאונים, מעוברות אסורות להתענות בשלש צומות משום צער הולד. ע"כ. וכ"כ רבי ישמעאל הכהן טנוגי ראש רבני מצרים בספר הזכרון (עמ' לט) בשם הגאון, שמעוברות ומניקות אסורות להתענות בהן. ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד סעיף ה), מעוברות ומניקות מתענות בת"ב כדרך שמתענות ומשלימות ביוהכ"פ, אבל בשלש הצומות האחרים, פטורות מלהתענות.

וכתב בתורת חיים סופר (סי' תקנ סק"ב), שדעת מרן שהעיקר כדברי רבינו ירוחם, שמעוברות אסורות להתענות, ואסור להן להחמיר. ע"ש. וכ"ד הרדב"ז מכת"י (סי' סג). וכיו"ב כתב הב"י בהל' תענית (סי' תקעה) בשם התשב"ץ (סי' תכה), שאסור למעוברות להתענות מפני שהתענית קשה לולד, וגם שמתנוולות בעיני בעליהן. ע"ש. וע"ע בספר דברי מנחם (סי' תע הגה"ט סוף סק"א), ובשו"ת שמחת כהן חאו"ח בחי' הש"ע (סי' תקנ עמ' שב והלאה). ע"ש.

והרמ"א בהגה (סי' תקנ ס"א) כתב, מיהו מעוברות ומניקות שמצטערות הרבה, אין להן להתענות, ואפי' אינן מצטערות, אינן חייבות להתענות "אלא שנהגו להחמיר". ע"כ. [וכתב ע"ז הגאון רבי רפאל בירדוגו בספר תורת אמת, דאנן לא קי"ל הכין].

כג. מניקה פטורה מלהתענות בתענית צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר, וי"ז בתמוז. [מיהו לא יאכלו המעוברות והמניקות להתענג במאכל ובמשתה, אלא לצורך אכילתה].

וכ"ב בשו"ת שואל ונשאל ח"ד (סי' ח). והוסיף עוד, שיש לפרסם ברבים שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בשלש צומות, וכן בתענית אסתר, ובמקום שנהגו להתענות נראה שמנהג גרוע הוא, ויש לבטלו, שיש לתלות שנהגו כן בטעות, וא"צ התרה לבטלו. ואם יחמירו על עצמם איסורא עבדי. וכמ"ש החיד"א (שיו"ב יו"ד סי' ריד) שמנהג גרוע תולין בטעות, ועוד כתב, שגם במנהג חשוב, אם יש שום צד או שום הוכחה שנעשה בטעות, תולין בזה ומבטלין המנהג. וכן עשה מעשה החיד"א לבטל כמה מנהגים, ע"פ כלל זה.

הנשים המעוברות והמניקות אינן מתענות, ומשמע שאפי' אינן מצטערות. וכ"כ מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנ) בדעת מרן הש"ע.

וכ"פ היעב"ץ בסיודורו ח"ב (עמ' רב) וז"ל: מעוברות ומניקות אינן מתענות אפי' אינן מצטערות מהתענית. ואם הן חלושות אסור להן להחמיר. ע"כ. ונראה שאפי' אם רוצות להחמיר ולהתענות, יש למחות בידן, מפני שהן מחלישות את עצמן ואת העובר שבמעיהן וכן את התינוק היונק, ולכן אסור להן להחמיר על עצמן ולהתענות. וכמ"ש מרן הב"י בשם רבינו ירוחם בשם הגאונים.

מעוברות ומניקות לא תאכלנה להתענג, אלא כדי קיום הולד

וכן פסקו רבינו אבי העזרי, ראב"ה (סי' תתסד). והארו"ז ח"ב (סי' תטז). וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד ס"ה). **ובארח"ח** (תענית אות כ) כתב לגבי ג' צומות, ש"ראוי" על העוברות והמניקות שלא להקל כ"כ על עצמן, ואם תאכלנה, לא תתענג במאכל ובמשתה, אבל אוכלות ושותות כדי קיום הולד. וכ"ה בכלבו (סי' סב). וכ"ה לשון הש"ע שם: ואע"פ כן "ראוי" שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי קיום הולד. וכ"ה לשון הרשב"א (תש' החדשות מכ"י סי' מא). **ובלקט** יושר (ח"א עמ' קטו) כתב לגבי תעניות שגזרו על הציבור, שעוברות ומניקות וכן חולים לא יתענו אם ירצו, רק לא יאכלו דבר חם ושום בשר. וליוולדת תוך ז' לא ימנעו מכלום].

ולכן שוא"ת עדיף. אלא שלא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי קיום הולד. וכמבואר להדיא בתוספתא (תענית סוף פ"ב), "העוברות והמניקות מתענות בת"ב וכו', ושאר תעניות לא היו מתענות, ולא שינהגו את עצמן בתפוקין, אלא שאוכלות ושותות כדי קיום הולד". וכ"ה בירושלמי (תענית פ"א ה"ה), דאע"פ כן אינן מנהגות עצמן בתפוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הולד. והובא במאירי (תענית יד), ובסמ"ג (עשין דרבנן עשה ג) וכ"כ הרמב"ם (הל' תעניות פ"ג ה"ה) לגבי תעניות שגזרים ב"ד על הציבור, שאע"פ שאינן מתענות אין מענגות עצמן בתפוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הולד.

הגדרת מעוברת שפטורה משלש תעניות ותענית אסתר

האם המעוברת, לפיכך המיקל בזה נשכר הוא בלי ספק. ע"כ. **וכ"כ** בשו"ת מהרי"ל (סי' מה), אודות אשה שמתענה משום תשובה, דמ"מ אין ראוי להחמיר כלל על אשה שנתעברה להתענות, כי יש נשים שמפסידות ע"י זה את ההריון. ע"ש. וכן מוכח מדברי הכרתי ופלתי והסדרי טהרה (יו"ד סי' קפט). וראה בפתחי תשובה (יו"ד סי' קפט אות ל).

והגדרת מעוברת לכאורה לפי המבואר בגמ' נדה (ה:), אין עליה תורת מעוברת אלא משהוכר עוברת, דהיינו שמלאו ג' חודשים להריונה. אולם באמת שיש להקל בנידון זה גם לפני שלשה חדשים, כל שהיא סובלת מהקאות או מיחושי ראש או חולשה וכיוצא באלו, ובפרט כאשר היא לאחר ארבעים יום להריונה, לפי המבואר במסכת ברכות (דף ס). ובמס' נדה (דף ל:), שאז נשלמה יצירת העובר.

ואע"פ שיש מקום לדחות ולחלק בין דין תענית לבין מה שאמרו בהלכות נדה שם, מ"מ נראה שמעיקר הדין יש להקל כדברי היעב"ץ והאחרונים הנ"ל. וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנ סק"ג).

והיעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' תק"ג) כתב, שאם המעוברת מרגשת חולשה, אפי' קודם ארבעים יום יש להקל, כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר, וכל שינוי קל מפסידו בודאי, ומסכן גם את

ויש אומרים שגם אם פסקה מלהניק, כל שהיא בתוך עשרים וארבעה חודשים ללידה, פטורה מלהתענות בתעניות אלו מלבד בתשעה באב. ויש מי שאומר שכל מה שנפטרה מלהתענות הוא דוקא במניקה בפועל. ולמעשה, אשה חלשה שהלידה או ההפלה גרמה לה לחולשה, ויש לה צער להמשיך בתעניתה, די לה שתתענה מעט כמה שעות כפי יכולתה. ויכולה להקל בזה כל עשרים וארבע חודש מהלידה. אבל אם היא בריאה ומרגישה בעצמה שיכולה להתענות ולהשלים, תתענה. (כ)

כד. וכן אשה שהפילה יש אומרים שפטורה מתעניות אלו בתוך עשרים וארבעה חודשים להפלתה, ואינה צריכה לפרוע התענית לאחר מכן. ויש חולקים, והעיקר לדינא כמבואר בסעיף הנ"ל לגבי מניקה. ומכל מקום גם אלה הפטורות מלהתענות ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה, אלא כדי קיום בלבד. (כד)

יולדת שפסקה מלהניק בפועל, אם מתענה בד' צומות אלה

וע' בשו"ת אבנ"ז (סי' תקמ) שכתב, שחולה שאין בו סכנה וכן יולדת, שאוכלים בתעניות צבור אלו, ברור שא"צ להתענות תענית שעות כלל, אלא יאכלו מיד בבוקר כהרגלם.

וז"ל מרן הב"י (סי' תקעה): "כתוב בספר תשב"ץ (סי' תכח), מעוברות ומניקות שמתענות, ברע הן עושות, כי הוא רע לולד, וגם שמתנוולות בעיני בעליהן". עכ"ל. ומ"ש מרן הב"י (סי' תקנד) בשם הרשב"א בתשובה, מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בג' צומות אלו, ואע"פ כן ראוי להן שלא תאכלנה להתענג, אלא "כדי קיום הולד", כדאייתא בירושלמי תענית (פ"א ה"ה). י"ל דאגב מעוברות נקט הכי. ובזמן חז"ל היו מניקות בפועל כל כ"ד חודש.

אמנם הרב אול"צ היה מורה לחייב בתענית מניקת שהפסיקה להניק. אולם בהתחשב שהדורות נחלשו ביותר, וכמ"ש הב"ח (סי' תרטז), שמצא כתוב שבוה"ז התינוקות מסתמא חשיבי כחולים ואינם מתענים ביוהכ"פ עד שיגיעו למצות, וספק נפשות להקל. ע"ש. לכן יש להורות למעשה במניקת שהפסיקה להניק, והיא בתוך כ"ד חדש ללידתה, שאם האשה בריאה, ומרגישה בעצמה שיכולה להתענות ולהשלים בשלש צומות שהם ימי תענית צבור, תתענה, וה"ה לתענית אסתר, אבל אם היא מרגישה חולשה ומצטערת בתעניתה, יש להורות להתיר לה לאכול, שכדאים הם האחרונים הנ"ל להקל. כיון דכולה מילתא דרבנן.

כד **וכמ"ש** במטה אשר (דף קכב), בשם הרב גור אריה (סי' של). וכן מתבאר מהפ"ש (יו"ד סי' קפט ס"ק ל) בשם הכרתי ופילתי והסדרי טהרה. (וע"ע בדרכ"ת שם ס"ק קפט). וכ"פ בספר פחז יצחק (ערך יולדת ודיניה ביום

כג) **ראה** בילקו"י פורים (עמ' רמ). וז"ל מרן אאמו"ר זיע"א: בדין מינקת שפטורה מלהתענות בכל שלש צומות, (י"ז תמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת), וכ"ש תענית אסתר, כתב המהרש"ם בס' דעת תורה (סי' תקג), שנראה שכיון שאמרו חז"ל (נדה ט). שהיולדת איבריה מתפרקים (מחמת הלידה. רש"י), ואין נפשה חוזרת עליה עד כ"ד חודש. וכ"ה ביו"ד (סי' קפט). הילכך יש להקל בצומות אלו גם למינקת שפסקה מלהניק תוך כ"ד חודש. וסיים, וכן מצאתי בכנסת חכמי ישראל (סי' עא אות ל) בשם הרב כ"ח. עכ"ל. וכ"פ בשו"ת בית אבי ח"ה (סי' פה).

ובשו"ת ויברך דוד (חאו"ח סי' סג ב"ה ובנידון), כתב כן בשם אשל אברהם מבוטשאטש. אך הרהמ"ח שם כתב לפקפק בזה. ע"ש.

והגאון ר' ישראל יעקב פיישר, בספר אבן ישראל ח"ט (ראב"ד לעדה החרדית בירושלים, סי' סב אות ח, דף מה). כתב, שהיה רגיל לפסוק בתענית דחוי להקל על מינקת שפסקה להניק בתוך כ"ד חודש. ואחר שראה את דברי המהרש"ם הורה להקל אף בתענית שאינו דחוי. (וע"ע שם דף קט:).

ויש להסתייע מ"ש בעל דרכי תשובה בשו"ת צבי תפארת (סי' מח) וז"ל: ודע כי שמעתי מפה קדוש של מורי הגה"ק אדמו"ר רבי יחזקאל משינאווא וצללה"ה, שאמר, כי הוא מקובל מגאוני וצדיקי הדור הקודמים וצ"ל, שכל אשה שעומדת עדיין בימים שיכולה ללדת, ובימי הצומות היא חלושת המזג, אפי' היא בריאה ושלמה, נכון יותר שלא תתענה, ורק לאחר שיפסוק זמנה מללדת עוד, אם תהיה בבריאות תשלים אותם התעניות, לחיים ברכה ושלוש. ע"כ.

כה. מעוברות ומניקות שהותר להן לאכול בשלש צומות, וכן חולה שאין בו סכנה, ויולדת אחר שבעה ימים ללידתה, בתוך שלשים יום, שרשאים לאכול בכל ארבע צומות, כולם רשאים לאכול אף בשעות הבוקר, כרגיל. וכן חולה שהותר לו לאכול בתשעה באב מפני חוליו, יכול לאכול בכל שעה שירצה, בין ביום בין בלילה, [ונכון שיאכלו בצינעא ולא בפרהסיא ליעיני כל]. וכשחל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א', יבדיל על היין במוצאי שבת בלילה מיד לאחר ערבית. ויכולים להוציא ידי חובת על בני ביתם השומעים את ההבדלה, אף אלה שנמצאים בתענית. (כה)

כו. מעוברות ומניקות שאכלו בתעניות, אינן צריכות לפרוע התענית לאחר מכן, משום שמעיקרא לא גזרו חכמים כלל על המעוברות והמניקות להתענות בשלש צומות אלו. (כו)

כז. מעוברות ומניקות בתשעה באב מתענות ומשלימות, ובתשעה באב דחוי, הדין כמו ד' צומות האחרים, שפטורות מלהתענות. ואף על פי כן לא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד. (כז)

הכפורים). וכ"פ באשל אברהם מבוטשאטש מה"ת (סי' תקנ). וכ"כ בשד"ח (מע' יום הכפורים סי' ג אות א). וכ"פ המשנ"ב בביאה"ל (סי' תריז ד"ה יולדת). וראה גם בכה"ח (בסי' ש"ל אות ב').

מעוברות וחולה שהותר להן לאכול בצומות, רשאים לאכול אף בשעות הבוקר

בניתוח הרי היא חולה מחמת הניתוח, מלבד דין יולדת שיש לה. ולכן אם עדיין לא נתרפאה והיא חלשה מחמת הניתוח, וצריכה לאכול, פטורה מן התענית.

ויולדת הרוצה להתענות, אם היא תוך ג' ימים ללידה, אסור לה להתענות, כמבואר בשו"ע (בסי' תרמו סעיף ד'). וכ"כ הט"ז (סי' ה'). ואף תוך שבעה ימים כתב בא"ר שם, שאין לה להחמיר. וראה גם במ"ב שם (סי' י"ג), ובשעה"צ שם. ולאחר שבעה ימים אם רוצה להתחסד ויש לה כח להתענות, יכולה להחמיר על עצמה ולהתענות, ועכ"פ תתחיל להתענות וכשמרגישה חולשה תאכל מיד.

כה בן העלה בשו"ת אבנ"ז הנ"ל, ודלא כמ"ש הרב בית הלל ביו"ד (סי' רסה ס"ד), שאף היולדת שאינה מתענה, מ"מ צריכה להתענות בבוקר לשעות. ע"ש. דליתא. וכן מוכח בתשובת הכנה"ג חאו"ח (סי' עא), שחולה אשר הותר לו לאכול בת"ב מפני חליו, ויכול לאכול בכל שעה שירצה, בין ביום בין בלילה, כשחל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', יבדיל על היין במוצ"ש בלילה מיד לאחר ערבית. ע"ש. ומוכח ג"כ שמותר לו לטעום מהכוס של ההבדלה. ודו"ק. (וראה עוד בשו"ת הרמ"ן חאו"ח ס"ס ט).
ואף יולדת שילדה בניתוח קיסרי מעיקר הדין דינה כיולדת שפטורה כל שלשים יום, אלא שכיון שילדה

מעוברות ומניקות שאכלו בתעניות, אינן צריכות לפרוע התענית לאחר מכן

לאחר פורים, לפ"ז אין משם ראייה לכאן. וכן העיר לנכון בביאה"ל, ושלא מצא לשום אחרון שיעתיק דברי הא"ר בזה. וכן העיר בזה בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' קכ). וכ"כ בכה"ח (סי' תקנ סק"ד, וסי' תרפו אות כב), על דברי הא"ר הנ"ל, שלא נהגו כן. ע"ש. וכן עיקר.

כו ואע"פ שהא"ר (סי' תקנ סק"א) כתב שצריכות לפרוע לאחר מכן, והביא ראייה מדין בעל ברית שאוכל ביום תענית אסתר שחל בשבת והוקדם ליום ה', שעליו לפרוע התענית ביום ששי. אולם לפי מ"ש בביאורי הגר"א שם שהטעם הוא מפני שתענית אסתר אינו קבוע, וכמו שאמרו במסכת סופרים שהיו מתעניין

מעוברות ומניקות בט' באב דחוי, הדין כמו ד' צומות האחרים

היאך הדין נוטה בת"ב דחוי, אם חייבות להתענות או לא.

וז"ל מרן אאמו"ר זיע"א: הנה יש לפשוט דין זה

כז אודות מעוברות ומניקות דקי"ל שבת"ב מתענות ומשלימות, ואילו בשלש צומות האחרים פטורות מלהתענות, וכמ"ש מרן הש"ע (סי' תקנד ס"ה), יש לדון

שמעוברות ומניקות מתענות ומשלימות, בעל ברית אינו משלים תעניתו, שלש צומות שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות, לא כ"ש שבעל ברית לא ישלים. וליכא פירכא להאי ק"ו. ע"כ. וכ"כ מדנפשיה בעל בית מאיר (סי' תקנט).

ואשתמיט מנייהו מלכי דברי הריטב"א (סוף תענית) דפשיט"ל שחתן מתענה בג' צומות. ובודאי שה"ה לבעל ברית, דמ"ש, תרוייהו יו"ט שלהם הוא. ואדרבה חתן עדיף שדוחה אבלות, וכמ"ש בשו"ת בית דוד (תאו"ח סי' תעו). וכ"פ בשו"ת הרדב"ז ח"א (סי' שפה) שבעל ברית ב' בטבת מתענה ומשלים. ע"ש. וא"כ ע"כ דאנן בדידן עבדינן ק"ו לאידך גיסא, לפטור מעוברות ומניקות מלהשלים התענית בת"ב דחוי.

ואין לומר דאיכא למיפרך, מה לשלש צומות שאין חמשה עינויים נוהגים בהם, (כמ"ש בסי' תקנ ס"ב), תאמר בת"ב דחוי שנוהגים בו ה' עינויים, ש"ל כ"ז אכנס בק"ו, שבת"ב דחוי אע"פ שנוהגים בו ה' עינויים, אפ"ה קיל לענין תענית אכילה מיהא, שבעלי ברית אוכלים בו מפני שיו"ט שלהם הוא, כ"ש מעוברות ומניקות שרשאים לאכול בו. [שהרי בג' צומות בעלי ברית מתענים ומשלימים, כמ"ש הריטב"א, ומעוברות ומניקות פטורות מלהתענות]. וע' תוס' קידושין (ה. ד"ה שכן). וי"ל.

וכן ראיתי בשו"ת אבנ"ז (תאו"ח ס"ס תכו), שה"ד הבית מאיר שלמד בק"ו, שבעלי ברית אוכלים בשאר צומות, דהא מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בת"ב דחוי, ובשאר צומות פטורות מלהתענות, בעלי ברית שאין משלימין התענית בת"ב דחוי לא כ"ש שלא ישלימו בשאר צומות. וכתב האבנ"ז, דק"ו פריכא הוא, שהרי קי"ל ברמב"ם (פ"א מה' תעניות ה"ז), ובטוש"ע (סי' תקעב ס"ב), שאם התחילו להתענות על הצרה אפי' יום אחד, ופגע בהם ר"ח וחנוכה ופורים וחוה"מ, מתענים ומשלימים כל היום בתענית. וקי"ל ברמב"ם (שם ה"ח), ובטוש"ע (סי' תקעה ס"ה), שמעוברות ומניקות אין מתענות בשלש ראשונות, וא"כ נימא קל וחומר מדין ת"ב הנדחה. עכת"ד. אולם לפמ"ש כ"א"ש דאף בת"ב דחוי מעוברות ומניקות אין מתענות.

ומעתה לפמ"ש הרשב"א בתשובה (ח"ז סי' תקלו), שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בשלש צומות. וכ"כ ה"ה (פ"ה מה' תעניות ה"י). וכן מוכח בתוספתא תענית (פ"ב הל' יב).

וכ"פ הרדב"ז בשו"ת מכת"י (סי' סג), והוסף, שאפי' אם רצו להתענות בג' צומות יש למנוע אותם, משום שיש בזה צד סכנה לולד. ע"ש. וכ"כ מדנפשיה במטה

ממ"ש מרן הש"ע (סי' תקנט ס"ט), ת"ב שנדחה, בעל ברית מתפלל מנחה מבערו"י, ורוחץ, ואינו משלים תעניתו, לפי שיו"ט שלו הוא. ומבואר בב"י שם דהיינו דוקא בת"ב דחוי, אבל כשחל בזמנו מתענה ומשלים, וכן מבואר להדיא בחי' הריטב"א (סוף תענית), שבכל ארבע צומות (בזמנם) אין חתן רשאי לפטור עצמו מתענית, דלא אתי עשה דיחיד, של שמחת החתן, ודחי עשה דרבים, של תענית צבור. ע"ש. והוא תנא דמסייע למרן הב"י הנ"ל. (ועמ"ש בערה"ש סי' תקנט סק"ה בדברי הריטב"א בחי' לעירובין מא. וי"ל ע"ד. ודו"ק).

וכן מבואר בט"ז (סי' תקטט) שבעל ברית מתענה ומשלים בצום גדליה, ואפי' לפמ"ש הב"י בשם רבינו ירוחם, שגדליה נהרג ברה"ה ונדחה תעניתו ליום חול, אין לדמות ד"ז למ"ש בסי' תקנט ס"ט הנ"ל, דשאני התם דהדחייה נראית לכל, שיום ת"ב חל בשבת ונדחה ליום א', לכן נשתנה דינו להקל לבעל ברית, משא"כ בצום גדליה שמפעם הראשונה דחאוהו להתענות בשלשה בתשרי לעולם, ואין נראית לנו הדחייה, לכך מתענה ומשלים. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בית יהודה עייאש (חיר"ד סי' לא).

ומעתה ילפינן קל וחומר, ומה שלש צומות שחלו בזמנם, דחמירי, שאף חתן ובעל ברית שיו"ט שלהם הוא מתענים ומשלימים בהם, אפ"ה הקילו בהם למעוברות ומניקות שפטורות מלהתענות, ת"ב דחוי, דקי"ל שבעל ברית אינו משלים תעניתו, אינו דין שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בו? וכשאמרתי זאת לפני הגאון כמהר"ר יהודה הכהן שאקו זצ"ל, ראב"ד ב"ם, קילס הדברים, אלא שהעיר ש"ל דיו לבא מן הדין להיות כנדון, כשם שבעל ברית בת"ב דחוי מתענה ואינו משלים, אף מעוברות ומניקות מתענות ואין משלימות, אבל לא יהיו נפטורות לגמרי מן התענית. ונומתי לו, דאף בעל ברית אם רצה לאכול שחרית רשאי, וכמ"ש החמד משה (ר"ס תקסב). [ומיהו מדברי הרדב"ז בתשו' ח"א (סי' שפה) לא משמע כן].

ושבו מצאתי בשו"ת מהר"ש הלוי (תאו"ח סי' ב) דאזיל בתר איפכא ממ"ש, שנשאל באבי הבן שחל יום מילת בנו ב' בטבת שחל ביום ששי, אם יתענה וישלים, ופשט, שמתענה ואינו משלים, מקל וחומר, משום שמצינו שמעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בת"ב, ובג' צומות פטורות מלהתענות, וא"כ איכא למעבד ק"ו, דהא בת"ב שנדחה לעשירי בו, אין בעל ברית משלים תעניתו, כדעביד עובדא רבינו יעב"ץ, ומעוברות ומניקות מתענות ומשלימות בת"ב דחוי, דהא לא חזינן שהתירו להן לאכול, נמצא שבמקום

כת. בארבע צומות הכתובים, כיון שהיולדת בתוך שלשים יום אינה מתענה בשום אחד מהם, לפיכך אם חל מילה בימי התענית הנזכרים, מברכים ברכת בורא פרי הגפן, ואשר קידש ידיד, על הכוס, ונותנים ליולדת לטעום מן היין אחר שתשמע הברכה ותכוין לצאת ידי חובה,

יהודה (סי' תקנ). נראה שה"ה בת"ב דחוי, שפטורות מלהתענות, ואינן רשאות להחמיר על עצמן להתענות. ואף לפי מ"ש הרמ"א בהגה (סי' תקנ ס"א) לפי מנהגם, שמעוברות ומניקות שמצטערות הרבה אין להן להתענות בשלש צומות, ואפי' אינן מצטערות אינן מחויבות להתענות, אלא שנהגו להחמיר (כשאינן מצטערות הרבה). ה"נ בת"ב דחוי אינן משלימות התענית כשמצטערות הרבה. וע' בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' לו) שכי, שנהגו להורות במעוברות ויש להן מיחוש קצת שלא ישלמו התענית בת"ב דחוי, שהרי אפי' במקום כבוד מצות המילה הקילו בזה. ע"כ.

לאכול בת"ב דחוי. נחידושי הגרע"א בשם תשו' שבו"ין. ע"כ. ובמשנ"ב (סי' תקנ סק"ה) כתב, שאם הן חלושות רשאות שלא להתענות. ולפ"ז יש להקל להן בדורות אלו שירדה חולשה לעולם. וע"ע בערוה"ש (סי' תקנד סק"ח).

וכן מבואר בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' כו) שיש להקל בת"ב דחוי למעוברות ולמניקות כמו בשאר תעניות צבור. ע"ש.

ולד"ד דאזלי' בתר שפולי גלימיה דמרן ז"ל כל מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בשלש צומות, אפי' אינן מצטערות, וכמו שפסק מרן בש"ע (סי' תקנד ס"ה). וע"ע בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' צח והלאה). לפיכך גם בת"ב דחוי רשאות לאכול. והרי זה כמבואר.

דברי החיד"א שבעשירי באב היתה ישועה לישראל

במקום שאין היד שולטת, וכעין מ"ש טבעו בארץ שעריה. ושכ"כ בספר זכר דוד (עמ' שנ) שחכמי האמת כתבו בשם ספר היכלות, שלפי האמת לא נשרף המקדש אלא שלח הקב"ה מלאכים והביאו שם לבנים ועפר ומשרפות סיד ממקום אחר, להשביע עינו של אותו רשע שרצה לשרוף את ביהמ"ק, אך המקדש עצמו נבלע ונגנו בארץ. וסיים בזכר דוד, שלכן אמרו מקריבים אע"פ שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אע"פ שאין קלעים, שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. ע"כ.

וכ"כ בס' שער בת רבים (איכה א, א) בשם ספר תולדות יוסף, שידוע מהזוה"ק (פ' פקודי) שביהמ"ק באמת לא נשרף ולא שלטו בו ידי אומות, כי המלאכים העלוהו לשמים עם כל חדריו בשלימות, ובמקומו הביאו בנין אחר להטעות לאומות ולהשביע עיניהם באותו הבנין שהחריבו למטה, אבל ביהמ"ק האמיתי נגנו למעלה, וזה ק"ו מקרשי המשכן שאמרו רז"ל (יומא עב): עצי שיטים עומדים, שעומדים לעולם. וכן אמרו רז"ל על שש עגלות צב והפרות שהביאו הנשיאים שהם קיימים לעד, כמבואר במדרש רבה (במדבר סוף פרק יב). ע"כ.

ומ"מ הגם שכתב החיד"א שבעשירי באב היתה ישועה לישראל, מ"מ זה מצד חסדי השי"ת, אך לנו לא יערב לאכול בו בשר ולשתות יין, וכן יש למעט בשמחה. וז"פ.

וכ"פ המשנ"ב בבאה"ל (סי' תקנט ס"ט), וז"ל: וכן בחולי קצת ומעוברת שיש לה מיחוש קצת מותרים

והנה אע"פ שיש אח' שכתבו להחמיר בת"ב דחוי כמו ת"ב בזמנו, עפ"ד הירושלמי (תענית פ"ד ה"ו) שבדין היה שיהיו מתענים בעשירי שבו נשרף ההיכל. ראה בשו"ת יד סופר (סי' ז). וכן בשו"ת מטעמי יצחק בורשטיין (ח"א סי' לא) כתב עפ"ז שתענית ת"ב דחוי, אינו מתורת תשלומין, אלא החיוב להתענות הוא מצד היום עצמו שבו נשרף רובו של היכל וכו'. ע"כ.

יש להשיב ע"ז, דסו"ס מצד הדין חז"ל קבעו רק את יום ת"ב לתענית. ועוד י"ל לפמ"ש החיד"א בס' חומת אנך (מלכים ב פרק כה) דהנה אי' בוזה"ק דהסט"א אינה שולטת בחודש אב אלא רק בט' ימים לבד. ולפ"ז בעשירי שאין שליטה לסט"א היתה בו ישועת ישראל, ששפך חמתו על עצים ואבנים וניצולו ישראל. ויצדק יותר לפי מ"ש ז"ל שלא שלט אויב במקדש, אלא מלאכי השרת הביאו סיד ואבנים ממקום אחר, ונראה לעיני האויב כאילו שרפו את ביהמ"ק ואינו אמת, וזה היה בעשירי שאין לסט"א רשות בו. ואפשר דהיינו דאמר ר' יוחנן אלו הואי התם קבעתיו בעשירי, כלומר שלא יש בו שליטה והיה צרה ונחמה באים כאחד. ע"כ.

ודברים אלו הביא בחזו"ע (ימים נוראים עמ' תיד), מהרמ"ע בספר עשרה מאמרות (חיקור דין ח"א פכ"ו) ע"פ הזוה"ק (פ' פקודי), שיסודי ציון וירושלים אתגניזו ולא שלטה בהם יד צר ואויב, ונסתלקו אבני קודש ונגנו

ולא תפסיק בין הברכה לטעימה. וביום הכפורים יש שנוהגים כדעת מרן שמברכים בלא כוס, ויש נוהגים לברך על הכוס, ולתת לתינוק שהגיע לחינוך לשתות, ונהרא נהרא ופשטיה. ואין מברכים על הבשמים בתשעה באב. (כה)

אם חל מילה בימי התענית כיצד לנהוג

תשתה מן הכוס, איירי ביולדת הצריכה לאכול, כדלעיל סי' תקנ"ד, ונראה כוונתו דמיירי שאומרת צריכה אני. וכן בשירי כנה"ג (סי' תקנט הגב"י אות ד) עמד בסתירת דברי מרן מהב"י להש"ע, ותירץ לפמ"ש מהרש"ל בתשו' לפרש דברי הרמב"ן דמיירי ביולדת האומרת צריכה אני, ולפ"ז מ"ש בב"י מיירי בשלא אמרה צריכה אני, וכן מ"ש בש"ע יו"ד (סי' רסה) מיירי בשלא אמרה צריכה אני, ומ"ש בש"ע כאן שהיולדת תשתה מן הכוס מיירי באומרת צריכה אני.

ובאמת שהלשון שכתב מרן בש"ע (סי' תקנד) גבי חיה כל שלשים יום, שא"צ אומד אלא מאכילין אותה מיד, שבמקום חולי לא גזרו רבנן, מוכח להיפך. גם דוחק גדול לפרש מ"ש בש"ע סי' תקנט שהיולדת תשתה מן הכוס באומרת צריכה אני, ובב"י מיירי באינה אומרת צריכה אני, ובנידון שדיבר בו בב"י לא דיבר בו בש"ע וכו'.

והלום ראיתי למר אחיו של הכנה"ג, הגאון רבי יהושע נבנשתי בשו"ת שער יהושע ח"ב (חאו"ח סי' ט עמ' קפה) שעמד בסתירת דברי מרן הב"י (סי' תקנט) למ"ש בש"ע (שם סי' כנ"ל), והניח בקושיא. וע"ש. ובשו"ת ספר יהושע (סי' קצה) עמד גם מסתירת דברי מרן הש"ע מאו"ח סי' תקנט ליו"ד סי' רסה, כנ"ל, ותירץ דבאו"ח שהתיר ליולדת לשתות מיירי שיש שם חולי קצת. ע"ש. אבל מדברי הש"ע בסי' תקנד מוכח שגם בלא חולי מותרת החיה לאכול, וכמ"ש הט"ז והכנה"ג הנ"ל.

והט"ז ביו"ד (סי' רסה סק"ט) תירץ, שבש"ע א"ח (סי' תקנד) מיירי לפי הדין, וכמו שפסק כן הרמב"ן, ומ"מ נהגו להתענות כל שאין להן צער גדול, ואהא קאי בש"ע יו"ד. ע"כ. וכ"כ הב"ח יו"ד (סי' רסה).

ובאמת שמרן לא הזכיר כלל שנוהגות להתענות, ורק הרמ"א בהגה הזכיר כן, ואילו היה מנהג להחמיר באתריה דמרן, היה לו לפרש ביו"ד שבמקומות שנהגו שהיולדת מתענה ואינה יכולה לשתות אין לברך על הכוס.

וראיתי למהר"ח בן עטר בספר ראשון לציון (דף קי ע"ב) שהקשה כן על הט"ז. וע"ש.

וכן ראיתי עוד בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי') שהעיר

(כה) הנה מרן הב"י (סי' תקנט) כתב בזה"ל: ולענין הלכה נקטי' כדברי הגאונים והרי"ף והרמב"ם לברך ברכת המילה בת"ב בלא כוס וכו', ובי"ז בתמוז ובג' בתשרי ובי' בטבת שהיולדת יכולה לשתות מברכים על הכוס ותשתה ממנו היולדת, ובלבד שתשמע הברכה ולא תפסיק בינתיים בין שמיעת הברכה לשתית הכוס. עכ"ל. ומשמע שבת"ב אין היולדת יכולה לשתות מן הכוס.

אולם מרן בש"ע (סי' תקנט סי' ז) כתב, אם יש תינוק למול, מלין אותו אחר שגומרים הקינות, ומברכים ברכת המילה בלא בשמים, ואם היולדת מצויה במקום המילה יברך על הכוס ותשתה ממנו היולדת, והוא שתשמע הברכה ולא תפסיק בדברים בין שמיעת הברכה לשתית הכוס, ואם אינה שם יברך על הכוס ויטעים לתינוקות. עכ"ל. וזה שלא כמ"ש בב"י, אלא כמ"ש בש"ע (סי' תקנד סי' ז), חיה כל שלשים וכן חולה שהוא צריך לאכול א"צ אומד אלא מאכילין אותו מיד, שבמקום חולי לא גזרו רבנן.

ונראה שמרן הב"י חזר בו בש"ע, והסכים בזה למ"ש הרמב"ן וסיעתו שיוולדת תוך שלשים פטורה מלהתענות. וכבר מצאנו כיו"ב בכמה מקומות, וכמ"ש מרן החיד"א במחז"ב יו"ד (סי' מז סק"ד), דוימנין דמרן הב"י רוח על פניו יהלך בחיבור הש"ע, וחזר בו ממ"ש בב"י בראותו כמה פוסקים שכתבו להיפך, והדר הוא לכל חסידיו. ע"כ.

ברם אכתי לא איפרק מחולשא, שמצינו למרן בש"ע יו"ד (סי' רסה סי' ד) שכ', ביוה"כ ובארבעה צומות לא יברך על הכוס, מיהו בשלשה צומות מהם שהיולדת אינה מתענה יכול לברך על הכוס, ותטעום ממנו היולדת, אם תשמע הברכה ותתכוין שלא להפסיק בדברים בין שמיעת הברכה לשתית הכוס, אבל ביוה"כ ות"ב שאין היולדת יכולה לשתות אין מברכים על הכוס. עכ"ל. הרי שיש סתירה בדברי מרן הש"ע, בין מ"ש באו"ח (סי' תקנט) למ"ש ביו"ד (סי' רסה) הנ"ל. וכן עמד בזה בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' תלד), והניח בקושיא.

והבאר הגולה בסי' תקנט כתב דמ"ש בש"ע שהיולדת

נראה ברור שבמחכ"ת אין ראיתו כלום וכו', ופוק חזי מאי עמא דבר וכו', והדרינן לכללא דספקא דרבנן לקולא. ושם ד"ה ועוד, הוסיף, שמכל הפוסקים מוכח, ממה שכתבו שכל שלשים בשבת אומר לגוי ועושה, וגם הרמב"ן מעיד לפנינו, שהיא בחזקת חולה, א"כ מסתמא גם ר"ת ס"ל הכי, ועוד שהרי הרמ"א הצריך למעוברות ומניקות בג' צומות שמצטערות הרבה ואילו ביולדת אע"פ שאינה מצטערת הרבה כיון שהיא בחזקת חולה, ואפי' אמרה איני צריכה לא מתענה. וכן משמע מלשון הב"י וכו'. עכ"ת ד. (וע' בבית מאיר או"ח סי' תקנד).

וזוה כדברי הפרי חדש הנ"ל שהעמיד דברי הרמב"ן והש"ע בסתם יולדת, שאז אינה מתענה, ולאפוקי ממ"ש במשחא דרבותא ח"ב (דף עג ע"ב) ליישב סתירת דברי מרן, דמ"ש חיה בתוך שלשים אינה מתענה, היינו דוקא באומרת צריכה אני, הלא"ה צריכה להתענות, וכמ"ש בש"ע יו"ד (סי' רסה ס"ד). ובמחכ"ת אין דבריו מחוורים, והעיקר כדברי הפני" והפר"ח בכוונת הרמב"ן ומרן הש"ע. דאף בסתמא א"צ להתענות.

וביותר יש לתמוה ע"מ שסיים המשד"ר, שלענין הלכה נקטי' כמו שפסק הש"ע ביו"ד, להחמיר בת"ב, משום דאיהו בתראה וכו'. שהרי הרמב"ן והריטב"א והר"ן וה"ה כולו ס"ל דסתם יולדת אינה מתענה, וזוהי דעת מרן, וא"כ למה נחמיר בסד"ר, במקום שרבים מתירים, וכמ"ש בשו"ת הפני" והפר"ח הנ"ל. ודברי הגאונים והרי"ף והרמב"ם שהובאו בב"י (סי' תקנט), י"ל דמיירי שאין היולדת נמצאת שם, או כשהיא בריאה ואומרת שבכחה להתענות, או דמיירי ביוהכ"פ. הלא"ה ליכא מאן דפליג על הרמב"ן וסיעתו הנ"ל, שסתם יולדת יכולה לאכול בת"ב, וממילא יכולה לשתות מן הכוס של ברכת המילה. ואין להמציא סברא חדשה ולומר שאע"פ שאין היולדת מתענה, מ"מ אינה זקוקה לשתייית היין באותה שעה, (וכעין מ"ש בכה"ח סי' תרכא ס"ק טוב, לגבי יום הכפורים באופן שהיולדת חולה שמתור לה לאכול). שמדברי הפוסקים מוכח להדיא שהכל תלוי אם מותר ליולדת לאכול או לא, שאל"כ גם בשאר צומות נאמר שאינה צריכה לשתות יין באותה שעה, והרי הפוסקים התיירו להדיא בשאר צומות, כמ"ש בב"י (סי' תקנט) ובש"ע יו"ד (סי' רסה). ולא חששו לומר שאולי אינה צריכה לשתות יין באותה שעה, דהכי הוי סתמא דמילתא. אלא שמשום שמצוה לטעום, תוכל לטעום קצת כל שאינה מתענה. (וע' בשו"ת הרדב"ן ח"א ס"ס שפה. וצ"ע).

כן על תירוץ הט"ז, ולכן כתב, ונוח לי לומר דמרן הש"ע לא דק, ולחומר לא דק, ועדיף טפי לומר כן מלומר דהרמב"ן לא חש לפרש דמיירי באומרת צריכה אני, מילתא דנפיק מינה חורבא, ולכן אין מן הראוי להוציא דברי הרמב"ן והש"ע (סי' תקנד) מפשוטם, כדי לתקן ולהסכים דברי הש"ע אהדדי, וכבר ראינו בש"ע כמה סתירות כיו"ב. וגם מה שסותר מרן את עצמו בב"י סי' תקנט, למ"ש שם בש"ע, אין זה מן התימה, שבכמה מקומות נמצא למרן ז"ל שחזר בו בש"ע ממ"ש בב"י וכו'. ע"ש.

ובביאורי הגר"א ליו"ד (סי' רסה ס"ק כה) כתב ע"ד הש"ע שם, ע' באו"ח סי' תקנד ס"ו דלא קי"ל הכי. ע"כ. כלומר שהעיקר כמ"ש בש"ע א"ח סי' תקנד שהיולדת בתוך שלשים יכולה לשתות מן הכוס, ומשום דסוגיא בדוכתה עדיפא. וע"ע בברכ"י יו"ד (סי' רסה סק"ט).

ועינא דשפיר חזי לראבי"ה בהל' תענית (סי' תתצא ע"מ הרפא) שהביא מ"ש בתשובת רבינו יעקב בר שמשון, שאם חל שמיני של מילה ביוהכ"פ, אנו נמנעים מלברך על הכוס, לפי שאין אומרים שירה אלא על היין, ודוקא ביוהכ"פ שיש בו כרת, אבל בשאר תעניות אין חוששים, ומשקה מן הכוס לקטן "או לאמו". והובא במדרכי (סוף יומא סי' תשנז). וכן בב"י (סי' תרכא). ומבואר שאף בת"ב נותנים ליולדת לשתות, (מכיון שאין בו איסור כרת). אלמא דס"ל כדברי הרמב"ן שאין היולדת בתוך שלשים מתענה בת"ב, ומשמע שאפי' בסתם, ואינה אומרת צריכה אני.

וב"כ הפרי חדש בליקוטים (סי' תקנד), שלדעת הרמב"ן ומרן הש"ע חיה בתוך שלשים בסתמא מאכילין אותה, ורק אי קים לן בגוה שיכולה להתענות מתענה, ובזה הוא שכתב מרן ביו"ד (סי' רס"ה ס"ד) שבת"ב שאין היולדת יכולה לשתות, כלומר, באופן שהיולדת רואה עצמה בריאה ויכולה להתענות, שאז היא צריכה להתענות וכו', ומ"ש לקמן (בסי' תקנט ס"ו) ותשתה ממנו היולדת היינו בסתם יולדת שאינה מתענה. ע"כ.

וב"כ בשו"ת פנ"י ח"ב (חאו"ח סי' טז) וזת"ד, מה שעורר כת"ר בדין חיה בתוך שלשים יום שמבואר בטור בשם הרמב"ן שא"צ להתענות, וכ"פ הרב ב"י בש"ע, וכן נהגתי לפסוק כן, והעיר ממ"ש מהרש"ל בתשובה (סי' נג), לאסור בסתם יולדת, הנה אחר ראותי דבריו אני על משמרת אעמודה, שדברי הש"ע צודקים, כי אפי' אם נאמר מדברי ר"ת משמע שחולק על הרמב"ן, מ"מ הא קי"ל ספקא דרבנן לקולא. ויש להפליא הפלא ופלא על מהרש"ל שרצה להוכיח מהש"ס נגד הרמב"ן, כי

לבטלה, שהרי לא טעם הוא, ולא אחד מן המבינים הברכה. (וכן הובא בתשרי הרשב"ץ ח"ג ס"ס סה). עכ"ל.

גם הרשב"א בחידושו לעירובין (מ:) כתב וז"ל: וליתביה לינוקא, היינו דוקא כשהגיע לחינוך, הא כל קודם שהגיע לחינוך אסור, שאין אדם מברך לבטלה. וכיון שהוא מברך ואין שותה ממנו אלא תינוק שלא הגיע לחינוך, כמי שלא שותה ממנו אדם דמי. ע"כ. וכ"כ הריטב"א שם ככל דברי הרשב"א. וכ"כ המאירי (עירובין מ:), שאין לסמוך על מציצת התינוק הנימול שהמוהל טובל את פיו באצבעו. וע"ע בתשובות רש"י (סי' שעט), ובשו"ת חכמי צרפת ולותר (סי' יב).

וכתב ע"ז הערה"ש (סי' תקנט ס"ק ד) שאף שכ"כ גם הריטב"א בעירובין (מ:), מ"מ המרדכי כתב שנותנים לתינוק הנימול. וכ"כ רבי"ה בשם הראב"ן. וכ"כ הרשב"ץ בח"ג (סי' סה ועט). עכת"ד. ומ"מ הא קי"ל סב"ל.

אמנם בשו"ת דברי יוסף (הני"ל) כ', שהסיוס (שבסי' תקנט ס"ז): "ואם אינה שם יברך על הכוס ויטעים לתינוקות", לא יצאו מפי קולמוסו של מרן, אלא הם דברי הרמ"א שהגיה כן, והמדפיס טעה והכניס דברים אלו בלשון מרן. ע"ש. ודוחק.

ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' תלד) עמד בסתירת דברי מרן הש"ע האלה, וכתב שבעירו סאלוניקי נוהגים לברך על הכוס ולהטעימו לתינוק "כדברי הרמ"א". ע"כ. וכ"כ בספר פחד יצחק (מע' מילה ביום תענית). וכבר כתבנו שאין בזה להוציא מידי איסור ברכה לבטלה. ובשלחן גבוה (בסי' תקנט ובסי' תרכא) כתב שמנהגם בסאלוניקי לברך על הכוס בין בת"ב ובין ביוהכ"פ ונותנים לתינוק לטעום. ובשירי כנה"ג (סי' תקנט) כתב, שהמנהג בקושטא לברך על הכוס בת"ב אבל לא ביוהכ"פ, ולכאורה הטעם שמכיון שעכ"פ לכתחלה צריך להטעימו לתינוק שהגיע לחינוך, וכמ"ש הפר"ח עפ"ד הר"ן, ושכ"כ הרשב"א, וכן העלה מרן החיד"א בסי' ברכ"י בשיר"ב (סי' רסה סק"ג), יש לחוש ביוהכ"פ שבאותה שעה השתייה אין בה צורך כלל לתינוק, וכאילו ספי ליה איסור תורה בידים, וכמ"ש המנ"ח (מצוה שי"ג) שאפי' קטן המתענה תענית שעות בלבד, אסור להאכילו בשעה שהוא יכול להתענות, ואפי' חולה שיב"ס שמותר לו לאכול ביוהכ"פ, אם אוכל בשעה שאינו צריך חייב. וע"ע בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' לה). ובשו"ת בית אב (חאו"ח סי' צ) ע"ש. הילכך נהגו במחנה קדשו לברך ברכת המילה ביוהכ"פ בלא כוס, אבל בת"ב שא"צ לחנך התינוקות להתענות לא

ולפי האמור לעיל יש להעיר גם על מ"ש בשו"ת שמלת בנימין (דף ד' ע"ד), שאחר שהביא מ"ש הט"ז ליישב סתירת דברי מרן, דמ"ש בב"י (סי' תקנט) להחמיר, מיירי לפי מה שנהגו להתענות, ומ"ש בש"ע שם שתשהה היולדת מן הכוס היינו לפי הדין שאין היולדת בתוך שלשים צריכה להתענות, וכמ"ש הרמב"ן וסיעתו והובאו להלכה בש"ע (סי' תקנד). וכתב ע"ז הרב שמלת בנימין, שנראה לו שהוא דוחק, שהרי מדברי מרן מוכח שאפי' מנהג להתענות ליכא, ורק הרמ"א כתב שנהגו להתענות, (וכאמור לעיל), אלא י"ל ע"פ מ"ש מהרש"ל בתשובה, שהרמב"ן שהתיר מיירי באומרת צריכה אני, ובהכי מיירי בש"ע (סי' תקנד ותקנט), ואילו בב"י שהחמיר מיירי בשלא אמרה צריכה אני. ע"ש.

אולם כבר מלתי אמורה שתירוח זה אינו מכוון אליבא דמרן, שהבין דברי הרמב"ן כפשוטם, שהיולדת אינה מתענה אפי' בסתם, שלא אמרה צריכה אני, וכדברי הפנ"י והפר"ח הני"ל, וכן הוכיח במישור הט"ז (סי' תקנד) מדברי הרמב"ן. וכן הסכים בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' י). וכ"ד הגר"א ביוד" (סי' רסה) דלא קי"ל כמ"ש בש"ע שם להחמיר. וכ"נ בבאוריו לאו"ח (סי' תקנד). וכנ"ל.

ולדברי הפנ"י והפר"ח היה מקום לתרץ שמה שהחמיר מרן בב"י (סי' תקנט) ובש"ע יוד" (סי' רסה) מיירי ביולדת בריאה ואומרת שהיא מרגישה בטוב ויכולה להתענות. והכי נחית הפר"ח לתרץ סתירת דברי מרן. אלא דאכתי לא איפרק מחולשא, שעדיין יש סתירה בדברי מרן, שבב"י (סי' תקנט) ובש"ע יוד" (סי' רסה) כתב שביוהכ"פ ות"ב יברכו ברכת המילה בלא כוס, ובש"ע (סי' תקנט ס"ז) כתב, שאם אין היולדת שם יברך על הכוס ויטעים לתינוקות.

והנה בש"ע (סי' תרכא) כתב שביוהכ"פ מברכים ברכת המילה בלא כוס, והרמ"א בהגה כתב, וי"א שמברכים בכוס ונותנים לתינוק הנימול, וכן נוהגים. ע"כ. אולם הפר"ח השיג ע"ז שהרי צריך שישתה תינוק שהגיע לחינוך, ואם לאו היא ברכה לבטלה, וכמ"ש הר"ן בתשובה (סי' נו). ע"כ.

וכבר כתב כן מרן הב"י יוד" (סי' רסה) וז"ל: ולי נראה שטעימת הנימול אינה מוציאתו מידי ברכה לבטלה, כיון דלאו בר חיובא הוא כלל, ואפי' מדרבנן. ע"כ.

וכן מתבאר ממ"ש הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סי' ג), שאין הברכה על המילה ביוהכ"פ צריכה כוס, ומי שבירך בפה"ג על הכוס ביוהכ"פ ודאי שבירך ברכה

כט. זקן תשוש כח שהתענית צער גדול בשבילו, והרופא אומר שלא יתענה, כי התענית תזיק לו, רשאי לאכול בצומות שהם מדברי סופרים, לרבות תשעה באב, אף על פי שאין שם חשש סכנה כלל. ואינו צריך לעשות התרה. וכן חולה ויולדת שפטורים מלהתענות בימי הצומות הללו, אינם צריכים התרה לפני שיאכלו. וכן חתן ובעלי ברית שאינם משלימים התענית כשהצום דחוי, או בתענית אסתר [אפילו בזמנן] רשאים לאכול בלי התרה. (כט)

ודלא כמרן הש"ע (סי' תרכא). גם ח"ר אברהם בכר רחמים העיד שכן נוהגים כיום גם בקושטא, ושלא כמ"ש הכנה"ג שביהכ"פ נהגו לברך בלי כוס וכו'. ולכן עשיתי מעשה וברכתי על הכוס ביהכ"פ בהסכמת הרבנים. עכ"ל בקיצור. וכתב ע"ז הרהמ"ח שגם הוא עשה מעשה כן שמל ביהכ"פ וברך על הכוס והטעימו לתינוק כבן שמנה שנים. ע"ש.

ומדברי הכה"ח (סי' תרכא ס"ק טוב) מוכח שגם בירושלים נהגו לברך על הכוס ביהכ"פ. ע"ש.

ולכן יש להטעימו לתינוק הקרוב לחינוך כבן שמנה שנים, שמבין ויודע למי מברכים, ואין שום איסור בזה אפי' אם אינו צריך לשתות באותה שעה, ואין בזה משום דספי ליה בידיים, כיון שהמאכל מותר ואריה הוא דרביע עליה, וכדמוכח מדברי התוס' (שבת קלט. ועירובין מ:) ושאר ראשונים שדנו בדבר שאינו קבוע כגון מילה ביהכ"פ דלא שייך בו הטעם דאתי למסרך, ולא חששו משום דספי ליה בידיים. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"א (ס"ס שפה) דהכי עדיף טפי.

וב"ב בספר נהר מצרים (דף קח). שהמנהג במצרים לברך על כוס המילה גם בת"ב וביהכ"פ, ונותנים לתינוק להטעימו וכו'.

זקן שהתענית צער גדול בשבילו, והרופא אומר שלא יתענה, כי התענית תזיק לו

ר"ת וסיעתו. וכ"כ הגר"ח פלאג"י בספר רוח חיים (סי' תקנ סק"א), להקל בזקן וחלש. [ובתשו' הגאונים (שערי תשובה סי' שכה) כ' בשם רב שרירא גאון, זקן חלש שהיה מתענה ואחר שעבר עליו רובו של יום בתענית בא לידי חלישות "בענין שחושש לסכנה", מאכילים אותו אפי' ביום הכפורים, ולא שבקי ליה דימות וכו'. ע"ש. ודוקא בצום יום הכפורים צריך שיהיה "בענין שחושש לסכנה". אבל בשאר צומות ודאי דשרי בלא"ה]. וכ"כ בכה"ח (סי' תקנ סק"ו). וכ"כ בערוה"ש (סי' תקנ סעיף א), שחלוש בגופו לא יחמיר על עצמו להתענות חוץ מת"ב. ע"ש. [ולגבי ת"ב, כתב בסי' תקנד, שכל חולה, פטור מתענית ת"ב, אפי' שאינו מוטל במטה, דאילו מוטל במטה, גם ביה"כ אינו מתענה, דכל שמוטל במטה הוא בסכנה (שבת לב). אבל בעלי מיחושים בעלמא מתענים].

חששו לזה, ולכן נהגו לברך ברכת המילה על הכוס ולהטעימו לתינוק שהגיע לחינוך.

ושו"ר בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' ק) שהביא מ"ש בשו"ר כנה"ג הנ"ל, וכתב, ולכאורה לא ידעתי ע"מ אדניה הטבעו, שממה שאסרו ביהכ"פ ש"מ דס"ל דאף באקראי חיישינן דילמא אתי למסרך, (ושלא כדעת ר"ת בתוס' שבת קלט. שיש לחלק בזה, וע"ע בתוס' עירובין מ:).

א"כ גם בת"ב היה להם לאסור, ואם קבעו המנהג כדעת האומר שדוקא בשל תורה חיישינן דילמא אתי למסרך, הוא תמוה, שהרי חילוק זה דחאוהו כל גדולי הראשונים. ולכן נ"ל ככוונת הרב דבת"ב נהגו לברך על הכוס ולהטעימו ליולדת וכו'. ע"ש. ולפי האמור בלא"ה אתי שפיר דברי השו"ר כנה"ג.

ובשו"ת שערי עזרה טראב (חאו"ח ס"ס כג) צדיק עתק מה שמצא כתוב בכתי"ק של הגאון רבי יעקב ענתבי זצוק"ל, וז"ל: ביהכ"פ מלתי תינוק פלוני, ולאחר החקירה נתברר לי בירור גמור כי פה דמשק יע"א מברכים על הכוס ומטעימים ממנו לתינוק הקרוב לחינוך. וה"ר יוסף פרחי נר"ו העיד שהוא מל ביהכ"פ בירושלים ת"ו וברך על הכוס. וכן העידו לי שבארם צובה (חלב) נוהגים ג"כ לברך על הכוס אף ביהכ"פ,

כט) יסוד הדברים להקל, הוא ע"פ מ"ש הפוסקים דהאינדא דאין שלום ואין שמד, רצו מתענים רצו אין מתענים, וכמ"ש ר"ת, הובא באו"ז ח"ב (סי' קט), ובמחזור ויטרי (סי' שלו), ובהגמ"י (ריש פ"ה מהלכות תעניות), ובהגהות מרדכי מו"ק (סי' תקלד). וכ"כ הרוקח (סי' רכז). וכ"כ בשבולי הלקט (ס"ס רעח) בשם רב כהן צדק. ושבולי הלקט ח"ב הלכות מילה (ס"ס ד), וכ"כ ה"ה (פ"ה מהל' תענית ה"ח), אליבא דהרמב"ם. וכן כתבו בעל העיטור (בהלכות מילה דף נג סע"ב), והרשב"א בחידושו לר"ה (יח:), ובשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' רעא), והריב"ש (סי' רפז). וע"ע בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' גט).

ואע"פ שבזה"ז הכל קבלו עליהם להתענות, מ"מ אין זה מעיקר דברי קבלה, אלא מן המנהג, כדמוכח מדברי

ל. יש שכתבו שהמצטער צער גדול מן התענית יותר מרוב אנשים שמתענים, פטור מן התענית. ויש מי שהיקל עוד, שאדם שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, ומצטער בתעניתו, נחשב כחולה שפטור מן התענית. והכל כפי ראות עיני המורה. ועל כל פנים גם המיקל בזה, ימעט באכילה ובכל תענוג כפי מידת האפשר. (ל)

ואין בו סכנה. ע"ש. וא"כ מ"ש הזרע אמת, שאינו יכול להתענות בג' צומות חוץ מת"ב, היינו בחולה קל שיש לו מיחוש וצער, שחייב לצום בת"ב, ואע"פ כן א"צ התרה.

ובאמת דמי שחלה ונאלץ לאכול בצומות אלו, ובדעתו שכאשר ה' ישלח דברו הטוב וירפאהו בקרב ימים, יחזור להתענות בכל הצומות, ככל המון ישראל, א"צ התרה על מה שאינו מתענה כשהוא חולה, דהא במקום חולי לא גזרו רבנן מעיקרא. וכיו"ב מבואר בשו"ת זרע אמת (או"ח סי' עה), ובמחבר"ר (אות א') ובזכ"ל (אות ט'), ובשע"ת (אות ב').

ובפרט שבכל מנהג שנהגו בו לחומרא כמה שנים, ואירע מקרה שנה אחת שאינו יכול לנהוג במנהג זה, א"צ התרה כלל. וכמ"ש הדגול מרכבה יו"ד (סי' ריד). וכן הסכימו בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז (סי' ג), ובשו"ת חתן סופר (סי' ג), וכן פסקו הגאון בעל שואל ומשיב בספרו יד שאול (סי' ריד), והגאון מהרא"ל שפירא בשו"ת בית לוי (סי' לב), ומהרי"ץ דרושינסקי ח"א (סי' פז). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ב (סי' לא אות ב), וח"ד (סי' ל אות ב), ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סי' סח אות ג, וח"ז סי' א אות ב). וכ"ש במקרה דנן שבמקום חולי גזרו חכמים והחולה האוכל בצומות עושה כדין.

המצטער צער גדול מן התענית יותר מרוב אנשים אם פטור מן התענית

רק אם יפרעו ביום אחר. אא"כ נימא שתענית אסתר שאני שאין זמנה קבוע, וכמ"ש בביאור הגר"א שם. וכ"כ בביאה"ל (סי' תקנ ד"ה אין). ובהגהות מהרש"ם (א"ח סי' תקנא) הוכיח כן מ"ש המג"א (תקסח ס"ד) שאם שכח ואכל ב"ז בתמוז, א"צ לפרוע אח"כ, ואפי' הזיד. וא"כ כ"ש במקום שהותר לו ע"פ הדין. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קכ). ובילקו"י מועדים (דיני תענית אסתר) נתבאר לגבי תענית אסתר, שכואבי עינים לא יתענו, וכשיבירא יפרע תעניתו, אא"כ אכל ע"פ פקודת רופא שאז א"צ לפרוע התענית.

אימתי אמר' שבמקום צער לא גזרו חכמים

וכ"ש לאכול פחות מכשיעור וכיו"ב. אמנם בשו"ת חוות יאיר (סי' קסד) כתב, שאין לדמות צער לצער, וגם מה שהתיר הרמ"א (ר"ס שיז) לגבי קשירה, אפשר

וכיו"ב כתב בשו"ת אג"מ ח"ד (סי' קיד), דמי שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, ומצטער בתעניתו, נחשב כחולה, ופטור מלהתענות. ע"ש.

גם בשו"ת ויקרא יהושע (דף כא ע"ד), כתב, שכיוון שתעניות אלו ברצו תליא מילתא, נהי דקבלו עליהם לצום, מסתמא לא קבלו אלא הבריאים, אבל אם יש להם מיחוש וצער להתענות, לא קבלו להתענות. ומן הדין אין צורך לעשות התרה כדי לאכול, ובלא שום התרה מותר להם לאכול, אלא דמשום שאין כל הדעות שוות ויש בני אדם שאע"פ שיש להם מיחוש אינם חוששים להם כלל ומתענים, אא"כ במקום חולי, שאינם יכולים לסבול את התענית כלל, דהתם ודאי שא"צ התרה, דאדעתא דחולי לא קבלו, ומיהו במקום מיחוש וצער סגי בהתרה. ע"כ.

וע' בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' עה) שכתב ג"כ, שכל שאינו יכול להתענות בשלש צומות חוץ מת"ב מחמת איזה חולי, אינו צריך התרה כלל. ומי שהורה להצריך התרה לזה שגה ברואה. והובא במחז"ב (סי' תקנ סק"א). והנה ידוע שאף חולה שאב"ס אינו צם בת"ב, וכמ"ש מרן בש"ע (סי' תקנד סי' י), חולה הצריך לאכול א"צ אומד אלא מאכילים אותו מיד, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. וכתב המשנ"ב (סי' ק"א), דהיינו חלש וחש בגופו,

להנה הרמ"א (סי' תרפו) כתב לענין תענית אסתר שתענית זו עיקרה מכה מנהג ולא חובה, ולכן כואבי עינים שמצטערים הרבה לא יתענו, אלא יפרעו התענית ביום אחר. [וכיו"ב הביא בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קפח) משו"ת בשמים ראש (סי' רלט) לגבי תענית אסתר, שמי שמורה לחלושים שלא יתענו, אין רע, דכל תוקפו של תענית זה הוא רפוי, וביותר מי שהוא חלוש עד שהיום הבא אחריו כואב לו, אפשר שאינו נכון לו להתענות].

ומשמע שלא היקל רק בתענית אסתר, שכתב שאינה חובה. ועוד יתכן, שלא היקל הרמ"א לפוטרם לגמרי

והנה גם שמצינו שאמרו רז"ל, שבמקום צער לא גזרו רבנן כמו בכתובות (ס). לגבי גונח. ולכאז' לפ"ז מי שמצטער הרבה יוכל להקל גם בצומות דרבנן,

בתוך ביתו, כיון דלר"ת שרי לכתחלה דבמקום צער לא גזרו במשאצ"ל, ודבריו נכונים בטעמן, ותיסגי לן למעבד אנן לחומרא, ולהוכיח אם מקבלין. ותו דלרמב"ן והרשב"א שחורה הקופצת אינה פרעושו ושרי להורגה. וכבר כתב בשט"ג (שבת ה:): שהנשים שהורגות אותן יש להם ע"מ שיסמוכו והנח להם.

ובילקו"י (שבת ב ס"י שיו הערה יד) נתבאר, שלא היקל הרמ"א הנ"ל רק בקשר שעיקרו מתורת חומרא, משא"כ בשאר קשרים שאסורים מדרבנן, כגון קשר שעשוי להתקיים יותר מז' ימים וכיו"ב במקום צער אא"כ ע"י גוי. [נדלא כמ"ש הקרבן נתנאל (פרק אלו קשרים אות ו) שכל קשר מותר להתירו במקום צער, למ"ד שאין חיוב אלא כשמטיר על מנת לקשור]. וגונח (כתובות ס.) שאני דחשיב חולה שאב"ס, וכמ"ש הריטב"א שם. ואף לד' הגמ"ר (ספ"ק דשבת) דיליף משם להתיר לומר לגוי לעשות מדורה בארצות הקור, שהכל חולים אצל הקור. י"ל דשאני שבות דאמירה לגוי שאין בו מעשה. ועכ"פ אין לדמות צער לצער בענינים אלו. וע' בס"י שז ס"ה דבעינן שבות דשבות להתיר במקום צער.

ובתפא"י (יכין ברכות פרק ב מ"ו) כתב בשם החו"י, שיש להתיר גם בשאר צער גדול, רק שאין למדין ממנו לכל צער בעלמא.

ובאו"ש (סנהדרין פט"ו ה"א) חלק על החו"י, שלא הותר לעבור איסור בכדי שלא יצטער גופו צער רב, ובזיון שאני. והרי הרמ"א פסק שבלילה ראשון חייב בסוכה אע"פ שמצטער. גם בקוב"ש (ב"ב אות מט) כתב, דמשום כבוד הבריות הותר בדרבנן רק ענין בזיון, אך לא צער, וכמו שלא הותר לחלל שבת לחולה באיסור דרבנן ע"י ישראל.

וגם בתפא"י שם סיים, שפשוט, שכל דבר דרבנן שגזרוהו להיות צער כגון תענית, אפי' מצטער בתעניתו, אסור לעבור, אם לא בחולה, או בהוחלש מאד שרי. ע"כ.

ועוד יש לצרף סברת כמה אח' לגבי מצטער דטור מן הסוכה, שהוא גם בשאר מצוות דרבנן. [רדב"ן]. אף דלא קי"ל הכי להלכה. וראה הערה לב.

לקט דברי כמה מהאחרונים שהקילו למצטעים בתעניות

של הגאון מהר"ז עמריך להקל בזה אפי' בשאר תענית, והכל לפי ראות עינים. ע"כ.

ובביאה"ל (ס"י תקנ) נסתפק אם גם בד' צומות אפשר להקל לכואבי עינים אם מצטעים הרבה. דהא תעניות אלו כבר רצו וקבלו כל ישראל להתענות. אמנם בס'

דמיירי בצער גדול, לא כן במי שקופצים עליו פרעושים בשבת, ורוצה למלול אותם בידיו, והן אמת שבימות הקיץ והחום, הם לצער גדול ומעכבים השינה, מ"מ חלילה להקל, וישקול צער זה נגד שכר גדול שיקבל. ע"כ. ומ"מ משמע שבצער גדול יתכן להקל.

צ"א ולמד ממ"ש החוות יאיר גופיה (בס"י קצא), שאף שאין לדמות צער לצער, שהרי במצטער מרוב מאכל לא התירו להקל צערו ע"י סם, מ"מ מי יחלוק מסברת הכרס על הרמ"א אפי' להחמיר. ולכן כהן העומד בחצר ונודע לו שיש מת בבית והקור גדול, באופן שהאיסור מדרבנן, נראה להתיר לו. וכבר כתבו הפוס' שסתם בנ"א חולים אצל הקור, ועוד דבכ"ד ארז"ל במקום פסידא לא גזרו רבנן, וזה בהפסד ממון, וכמ"ש צער הגוף. ועוד, שטומאת כהן גופיה התירו בבית הפרס דרבנן, שיתלבש תחילה שגדול כבוד הבריות (הרמ"א יו"ד ס"י שעב). והעלה שאף את"ל שאין להקל בצער כל דהו ובזיון כל דהו בדברי חכמים, מ"מ בנדון הנ"ל כדאי בזיון וכוסף וצער שנתייר לו. וכמ"ש הרמ"א (ס"ס ת"ד) שאם חמה זורחת עליו או גשמים יורדים עליו, הוי צריך לנקביו, ושרינן ליה עכ"פ להכנס לעיר, כמבואר בגמ' ושו"ע (ס"י תו). ע"כ. אמנם יש לחלק בין צער בעלמא לבין צער של רעבון, ועוד, שיחכן שעיקר התענית היא גזירת חכמים בשביל להצטער. וראה בזה להלן.

והחיד"א בברכ"י (ס"י שטז אות ה) ה"ד החות יאיר, ופלפל באורך בדבריו, וכתב שמרן הב"י (ס"י שטז) הביא מהמרדכי (שבת ס"י תב) בשם ר"ת לגבי פרעוש, דמשום צער שרי לכתחלה כמפיס מורסא וקוץ בר"ה. ואף שמרן כתב ע"ד ר"ת ונקט"י לחומרא, מ"מ דדק מרן לומר לחומרא, שהוא קצת משום חומרא ולא מדינא, דין גמור, שדברי ר"ת שכתב דמלאכה שא"צ לגופה פטור ומשום צערא שרי, נכונים בטעמן, דהא משאצ"ל פטור. והטור שאסר ס"ל שאין צער זה כדאי שנתייר לכתחלה להורגו. ואף בש"ע כתב כלשון הטור ואסור להורגו, כבר גילה בב"י שנקט"י כן בדרך חומרא.

וסיים החיד"א, שלכן ברור שאם אשתו הורגתו, ויודע שאינה מקבלת, אינו חייב להוכיחה ולהביא קטיגוריא

ובס' קובץ על הרמב"ם (תענית פ"ה ה"ה) הביא מהירושלמי שהתענית ממעט מאור עיניו של אדם, ותענית של יום וליילה אינו חוזר עד מ' יום. וכתב שמכאן סמך למ"ש הרמ"א (ס"י תרפו) להקל בתענית אסתר לכואבי עינים, וכמדומה שראיתי בכתבי קודש

שחלוש בטבעו משאר בנ"א. ועי' במ"ב (שם ס"ק י"א).
 [ובמשנ"ב (תקנ"ד ס"ק נא) כתב, שגם אנשים שהם חלושים
 בטבען ומצטערים מהתענית חייבים להתענות, ואם אוכלים
 בת"ב, אינם רואים בשמחת ירושלים].

ושם (ח"ד ס"י קכא) כתב, שאדם בריא אין להקל לו
 בת"ב, אף כשמצטער, אם לא שאחזו בולמוס, וזה
 שהוא חלש כ"כ שהוא חולה, מותר לאכול בת"ב.

ורברי האג"מ הובאו בקצרה בחזו"ע תעניות [נזכר
 בסעיפים הקודמים], בתו"ד שם, ושבערוה"ש (ס"י תקנ
 ס"א) כתב שחלוש בגופו לא יחמיר על עצמו להתענות
 חוץ מת"ב. ובשו"ת ויקרא יהושע (דף כא) כתב, שאם
 יש לו מיחוש וצער להתענות, לא קבלו להתענות. ודי
 בהתרה. אך לא הזכיר כ"ו בהלכה למעלה. ובהמשך
 דבריו כתב בחזו"ע (בתוך הדברים), שחולה קל שיש לו
 מיחוש וצער, חייב לצום בת"ב, ומ"ש מרן לפטור
 חולה, ומאכילים אותו מיד, היינו בחלש יותר מאחרים
 וחש בגופו.

ובנוסף הסעיף למעלה כתב בחזו"ע: זקן תשוש כח
 שהתענית צער גדול בשבילו, והרופא אומר שלא
 יתענה, כי התענית תזיק לו, רשאי לאכול בצומות אלו
 שהם מדברי סופרים, לרבות ת"ב, אף שאין שם חשש
 סכנה כלל, וא"צ התרה.

ובערוה"ש (תקנ"ד ס"א) כתב, שכל בעל מיחוש, אם
 אינו מהמיחוש שהתענית קשה להם כמו מיחוש
 הלב והראש, יתענו. וכן החלוש בגופו לא יחמיר עליו
 להתענות לבד מת"ב.

ובאשל אברהם מבוטשאטש (תנינא, ס"י תקנ) כתב,
 שחולה שאב"ס ואין חשש גרם סכנה של שום אבר
 ע"י התענית, לכ"ע חייב להתענות בת"ב, והגם שבכמה
 דברים לא גזרו במקום צערא, מ"מ לגבי תענית הרי
 גזרו להצטער ולא שייך לחלק בין מעט ליותר. ואין
 דברים לשיעורים, כי גם בין בני אדם בריאים יש
 חילוקים רבים שונים זה מזה, יש שמרגישים צער גדול
 ע"י התענית גם כמה ימים אח"כ. ולכן גם אם אומרים
 המבינים שיומשך לו הצער ע"כ במשך כמה ימים,
 אין להקל, ושכ"ה לשון השו"ע (ס"י תקנ"ד ס"ו בהגה),

לסכנה, משמע בלא סכנה אין קולא. ובסכנת אבר י"ל
 שתלוי במח' הפוס' לגבי שבות בשבת (ס"י שכח סעיף
 יו). ולגבי ג' תעניות, אם אין גזירה יש להקל ע"י צער
 כבד ג"כ ע"י מבינים היטב. ובספק סכנת אבר מסתבר
 יותר להקל. וגם בספק צער אולי י"ל דכיון דצער בעלי
 חיים דאו' ואסור לצער את עצמו, וגרם ג"כ חמיר
 בדיני שמים. אם נוטה קצת ההפלגה מכפי רוב בריות
 בתענית י"ל דקיל היטב. עכ"ד.

קובץ הביא להקל בזה אף בשאר תעניות והכל לפי
 ראות עינים. ע"כ. ומשמע שמסכים עם דברי הקובץ
 שסיים בדבריו.

והחיד"א (מחב"ר קו"א ס"י תקנ"ד) כתב, חולה שנתרפא
 אך חלוש מאד, אינו צריך אומד, ואם הוא מצטער
 הרבה וחושש שיחזור לחליו, יאכל וא"צ שיעור, רק
 שלא יאכל מעדנים.

ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ד ס"י כד) ביאר דבריו שא"צ
 ג' תנאים שחלוש מאד, ומצטער הרבה, וחושש שיחזור
 לחליו. רק מעשה שהיה כך היה, וסגי במה שחלוש,
 הגם שאינו חלוש מאד, כיון שלא נתרפא כראוי. וגם
 א"צ שיהיה מצטער מאד, וכל שמצטער מהתענית
 אוכל, וגם א"צ שיהיה חושש שיחזור לו חליו, דכיון
 דעדיין לא הבריא לגמרי, הו"ל חולה, והרי קי"ל
 במקום חולי לא גזור רבנן. א"נ דוקא בת"ב דחמיר
 הוצרך החיד"א לטעמים הנז', אבל בג' תעניות א"צ
 לטעמים הנז', וכאמור. וכן עשיתי מעשה בעצמי בצום
 גדליה שנת תרע"ג, וסמכתי גם ע"מ שאיני בקו
 הבריאות כ"כ מצד חולשת הראות ובצירוף זה וזה
 התרתי, ולענ"ד תסגי גם בחדא מתרי. ע"כ.

ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ג ס"י ע"א) כתב, שחולה שקם
 מחוליו ועדיין נשאר לו קצת ממחלתו ולא הבריא
 לגמרי, או שהרופא אומר שלא יתענה כדי להבראת
 גופו ממחלתו כראוי, או שמשער בנפשו שיש מקום
 לחוש לשמא ישוב למחלתו, בכל אחד מאלו לא
 יתענה, רק שלא יאכל מעדנים כמ"ש הרב כסא אליהו.
 ושם (ח"ג ס"י קפ"ה) כתב, במי שהוא חולני, פשוט
 שבמקום חולי לא גזרו רבנן, ועוד שגם בת"ב, מי
 שהיה חולה ונתרפא, ועדיין לא שב לאיתנו לא יתענה.
 ואין להתחסד או להחמיר בימי מחלתו עד אשר ישוב
 לאיתנו. ומעשים בכל יום להורות כמה קולות במילי
 דרבנן במקום חולי, כי התורה דרכיה דרכי נועם וכל
 נתיבותיה שלום ומוטב שיעמוד האדם על הדברים
 הנחוצים מדינא ויתעסק בבריאותו.

וע"ע בתפא"י (יכין ברכות פ"ב), שמי שנחלש מאד
 א"צ להתענות.

ובאג"מ (א"ח ח"ד ס"י קיד, הובא בילקו"י שבת ב דיני אמירה
 לגוי הערה ע, ובאוצר דינים פרק מב, ופרק מו) לגבי מי שנחלש
 באמצע התענית, שאם היא חולשה יותר מדרך בנ"א
 כשמתענים, הוא בכלל חולי שלא גזרו רבנן אפי'
 בת"ב, כדאי' בש"ע (תקנ"ד ס"ו). וכשעוסק במלאכת
 שמים, רשאי לכתחלה לעשות עבודתו, אך שעי"ז יגרם
 שלא יוכל להמשיך התענית. וכן בשכור אצל אחרים
 מותר אפי' במלאכת הרשות. וסיים שם להקל במי

לא. הסובל מכאבי עיניים באופן לא רגיל ומצטער הרבה, פטור מתעניות אלו חוץ מט' באב ויום הכפורים, והכל לפי הענין. (לא)

לב. מי שהרופאים קובעים שהתענית מזיקה לבריאותו ותביאו לידי חולי, אפילו אין בו סכנה, פטור מכל תעניות דרבנן, וגם בתשעה באב לא יתענה. (לב)

והנה מה שהחמיר בכך לגבי ת"ב, לא קי"ל הכי. אך לגבי ג' תעניות, מיהא, היקל הרבה, ונוטה לומר להקל אפי' בספק צער, ושבאדם שנוטה קצת להפלגה מכפי רוב בריות בתענית, י"ל דקיל היטב.

ולענין הלכה, נכון לשאול מורה הוראה. ועכ"פ ישתתף עם הציבור כפי כוחו ויכולתו. ויתאבל על חורבן ביהמ"ק, וגם יפשפש במעשיו. כמ"ש הפוס' בסי' תקמ"ט, שזה עיקר מטרת התענית. והו"ד לעיל. **ובמקום** שהמורה הוראה מסופק אם להחמיר, אפשר להקל, כיון דנקטי' להלכה שתעניות אלו [עכ"פ ג' צומות] אינן מדברי קבלה, וחיוכם מדרבנן. ונבא בני נזר (אה"ע סי' ח אות ו) כתב שגם למ"ד שט"ב מדברי קבלה, יש להקל בספקו, עש"ב]. וכ"ש להפוס' דהוי מכח מנהג שקיבלו עליהם, דמנהג קיל מחיוב דרבנן. וגם אפשר שיתענה עד הצות, ומשם ואילך יראה כפי הרגשת לבו.

ולענין הלכה, נכון לשאול מורה הוראה. ועכ"פ ישתתף עם הציבור כפי כוחו ויכולתו. ויתאבל על חורבן ביהמ"ק, וגם יפשפש במעשיו. כמ"ש הפוס' בסי' תקמ"ט, שזה עיקר מטרת התענית. והו"ד לעיל. **ובמקום** שהמורה הוראה מסופק אם להחמיר, אפשר להקל, כיון דנקטי' להלכה שתעניות אלו [עכ"פ ג' צומות] אינן מדברי קבלה, וחיוכם מדרבנן. ונבא בני נזר (אה"ע סי' ח אות ו) כתב שגם למ"ד שט"ב מדברי קבלה, יש להקל בספקו, עש"ב]. וכ"ש להפוס' דהוי מכח מנהג שקיבלו עליהם, דמנהג קיל מחיוב דרבנן. וגם אפשר שיתענה עד הצות, ומשם ואילך יראה כפי הרגשת לבו.

ושן"ך שבשו"ת מהר"ם מרוטנבורג האחרונים (סי' טו) כתב, שיש להקל לחולה אפי' בת"ב, שאין צומות אלו מדברי קבלה, אלא שמפני שהוכפלו בו הצרות, אחר

והנה מה שהחמיר בכך לגבי ת"ב, לא קי"ל הכי. אך לגבי ג' תעניות, מיהא, היקל הרבה, ונוטה לומר להקל אפי' בספק צער, ושבאדם שנוטה קצת להפלגה מכפי רוב בריות בתענית, י"ל דקיל היטב.

ולענין הלכה, נכון לשאול מורה הוראה. ועכ"פ ישתתף עם הציבור כפי כוחו ויכולתו. ויתאבל על חורבן ביהמ"ק, וגם יפשפש במעשיו. כמ"ש הפוס' בסי' תקמ"ט, שזה עיקר מטרת התענית. והו"ד לעיל. **ובמקום** שהמורה הוראה מסופק אם להחמיר, אפשר להקל, כיון דנקטי' להלכה שתעניות אלו [עכ"פ ג' צומות] אינן מדברי קבלה, וחיוכם מדרבנן. ונבא בני נזר (אה"ע סי' ח אות ו) כתב שגם למ"ד שט"ב מדברי קבלה, יש להקל בספקו, עש"ב]. וכ"ש להפוס' דהוי מכח מנהג שקיבלו עליהם, דמנהג קיל מחיוב דרבנן. וגם אפשר שיתענה עד הצות, ומשם ואילך יראה כפי הרגשת לבו.

ושן"ך שבשו"ת מהר"ם מרוטנבורג האחרונים (סי' טו) כתב, שיש להקל לחולה אפי' בת"ב, שאין צומות אלו מדברי קבלה, אלא שמפני שהוכפלו בו הצרות, אחר

דעות האח' שמצטער יכול ליפטר גם מכמה מצות - חוץ מסוכה

שישראל קדושים הם מחמירים בזה, זולת בחולה הנופל למשכב שאין מחייבין אותו בדבר הקשה לו, וא"צ להביא עצמו לזה, ואיסורא נמי איכא לחבול בעצמו, עכ"ד. נויש מהפוס' שהשיגו על חלק מדברי הבשמים ראש הללון.

גם בס' ראש יוסף למהר"י אישקאפה (סי' תעב דף מח.) הקשה למה החמירו בד' כוסות שישתה אע"פ שמצטער, הלא קי"ל דמצטער פטור מן המצוות, וההיא דר' יהודה בר אלעאי, י"ל דבאותה שעתא לית ליה צער והזיק, ואח"כ אפשר שלא יבא. וכמו דאמר' מצטער פטור מן הסוכה ומן המצוות. ותי', דד' כוסות שאני שבא על נס הצלה גדולה שהיתה לישראל מסכנת מיתה, לכן צריך להצטער זכר לנס. וקו' זו הקשה ג"כ בשלחן גבוה (סי' תעב ס"י אות כח). וע"ע בשד"ח (כללים מערכת המ' כלל רכ) שהביא סברא זו בשם עוד אחרונים. **אמנם** להלכה לא קי"ל כסברא זו, וכמ"ש בברכ"י (או"ח סי' תעב אות י). וגם מרן אאמ"ר בשו"ת חזו"ע

לב **שהרי** אפי' לגבי אכילת מצה דאורייתא, אם הרופאים קובעים שאכילת המצה מזיקה לבריאותו ועלולה להביאו לידי חולי אפי' אין בו סכנה, לא יאכל מצה כלל. ואם רצה להחמיר על עצמו, עכ"פ לא יכרך על אכילת מצה.

והנה דעת הרדב"ז (ח"ב סי' תרפז) בהא דמצטער פטור מן הסוכה, שהוא גם בשאר מצוות דרבנן. אף דלא קי"ל הכי להלכה, והביאו ג"כ מהר"ם לונזאנו ז"ל בס' שתי ידות, וכ"ה בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' עו), לגבי תספורת בעומר. וכ"כ הרדב"ז (ח"ג סי' תכה) לגבי חולה שפטור לגמרי מקריאת שמו"ת, דלא יהא אלא מצטער שהוא פטור מן הסוכה, אף שהיא מצוה דאו'. וכ"כ בשו"ת בשמים ראש (סי' צד) שמי שיאכל ממצה ויחלה מכך יום אחד, פטור, שהתורה לחיים ניתנה, וא"ז דרכי נועם, שהרי חולה פטור מסוכה, ומזה נלמד לכל המצוות. ועוד שמצוה גדולה להברות גופו מכל חולי, ועוסק במצוה הוא, ופטור משאר מ"ע. אלא

ומ"מ בשד"ח (בכללים ח"ה מע' המ"ם כלל רכ) הביא בשם הברכ"י שם שגם במצוות דרבנן חייב המצטער, דכל דתקון רבנן כעין דאור' תקון, ושגם סוכה דבעינן תשבו כעין תדורו. ושם (מע' מ"ם כלל רכ) הביא שיטות הפוסקים בזה.

ובשו"ת דברי יציב (חוי"מ סי' עט אות כה) כתב, שאין ללמוד מסוכה לשאר מקומות כלל בשום דין, דהא התם פטרינן אף המצטער מפני הזבובים ופרעושים (סי' תרמ ס"ד), ואם נאמר כן בשאר מצוות בטלת כל מצוות שבתורה, ובודאי שחייב להתייגע ולהצטער בקיום המצוות, וברמב"ם (פי"א מהל' ת"ת ה"ח) כל איש ישראל חייב בת"ו וכו' בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כוחו וכו', וכן ביר"ד (ר"ס רמז). וגם מהר"י אישקאפה לא נתכוין לפטור בצער כל דהו, אלא הכל לפי הענין אם תש כוחו ביותר ונפל למשכב וכדו', וכעין שחילקו בחולה שאב"ס לגבי שבת בסי' שכ"ח סי"ז, וז"ב. ורק בסוכה פטור בכל צער, משום תשבו כעין תדורו, וכמ"ש בברכ"י. עכ"ד.

קיום מצוה במקום שיחלה על ידי זה

לא נחשב כחולי, אלא שהכל לפי מה שהוא אדם, שיש אדם שהוא אסטניס מאד וענוג ומפונק, וכאב וצער גורם לו רוח נכאה וכחולה שנפל למשכב דמי.

ובשו"ת בנין שלמה (סי' מז) כתב, דודאי לא שייך לגבי החולה עצמו דין העוסק במצוה וכו'. אך יש להביא ראיה שאין מחוייב להכניס עצמו לחולי ולצער הגוף בשביל מ"ע שהוא בשוא"ת, מדק"ל (סי' תרנו) שאינו מחוייב ליתן כל ממונו בשביל מ"ע, והמבזבז אל יבזבו יותר מחומש, והרי צער הגוף וחולי עדיפי לבני אדם מממון, וכדק"ל (ב"ק צג). שהאומר שבור את כדי ע"מ לפטור פטור, ואילו בצער הגוף חייב, דלא מחיל איניש אצטרא דגופא. וא"כ כ"ש שאין מחוייב להכנס לחולי ולצער הגוף בשביל מ"ע. ויש לדחות. ומ"מ נ"ל פשוט שבכל כיו"ב הדבר תלוי בהרגשה, שאם מרגיש החולה בעצמו שאפשר שאם יאכל המצה או המרור שיזיק לו, או אם ילך לאכול בסוכה בלילה הראשון יזיק לו, אז אינו רשאי להחמיר על עצמו, ואפי' אומר החולה שלא יזיק לו, אם רופא בקי אומד שאפשר שיזיק לו, שומעים לרופא, ואינו רשאי להחמיר ע"ע לקיים המצוה, וכדק"ל לגבי יוהכ"פ שמאכילים אותו ע"פ עצמו וע"פ רופא בקי, ואף דהתם מיירי בחולה שישב"ס, מ"מ פשוט שיש ללמוד משם לענין ביטול מ"ע גרידא אפי' לחולה שאב"ס. ע"כ. וראה גם בערוך לנר (סוכה כו.).

(ח"א עמ' נו) כתב דשאני סוכה דכתיב תשבו כעין תדורו, וכמו שהעירו כמה אח', ע"ש. ושם (עמ' נה) כתב לתרץ, דצ"ל בכוונת הרדב"ז וסיעתו, דכיון שמצאנו דבסוכה פטור המצטער, מאיזה טעם שיהיה, והוא מ"ע דתורה, מזה נלמד למצוות דרבנן, והוא גילוי מילתא בעלמא.

ובזה יישב מה שהקשה בשו"ת זרע אמת (ח"ג יו"ד סי' קסט) על מ"ש מהרשד"ם (חיו"ד סי' רב) שמתר לאבלים בתוך י"ב חודש להכנס לסעודת נישואין של אחיהם, וכדק"ל חתן וכל השושבינים פטורים מן הסוכה, כדי שלא יצטער החתן כשאין נכנסים עמו, וכ"ש אבלות דיי"ב חודש דרבנן, והשיג עליו הרב זרע אמת, דשאני סוכה דבעינן תשבו כעין תדורו, ומש"ה מצטער פטור מן הסוכה, משא"כ באבלות אע"פ שהוא מדרבנן אין המצטער פטור. ע"ש. וכתב ע"ז בחזו"ע: ולפע"ד נראה שאף מהרשד"ם לא אמרה אלא לגבי אבלות דקילא טפי, ולא מדיון ק"ו הוא אלא גילוי מילתא בעלמא היא, שכיון שהחתן יצטער בהעדרם יש להתיר להם, כמו שהותר כיו"ב לגבי סוכה. ע"כ.

ולגבי קיום מצוה במקום חולי, ראה בלקט יושר (עמ' פה) שדן במי שיש לו חולשת עצבים [ולא חולי של שטות ממש], דהוי כחולי שאב"ס, ופטור אותו מחיוב מצוה ומרור, משום חולי, דק"ל דרכיה דרכי נועם. וע' בערוה"ש (סי' תעב סי"ד) שאף שמי שהיין מזיקו צריך לדחוק עצמו לשתות ד' כוסות, מ"מ כשהוא חולה פטור. [וע' בשו"ת יבי"א ח"ג יו"ד סי' כג אות כט].

והחיד"א בברכ"י (סי' תרמ ס"ה) כתב שמלשון הארחות חיים (אות לב) והכלבו (סי' עא) משמע קצת שרק מצטער חייב בסוכה בלילה הא' לשיטה זו, אך חולה פטור. וכ"כ במשנ"ב (תע"ב ס"ק ל"ה) שרק המצטער בשתייתו וכואב לו הראש מזה חייב בד' כוסות, ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה. ע"ש טעמו.

ובשו"ת חלקת יואב (ח"א בסוה"ס בדיני אונס ענף ז) כתב, שברמ"א (סי' תרמ) מבואר שחולה שאב"ס פטור מן הסוכה גם בלילה הא', ורק מצטער חייב. ושנראה שכל שהמצוה גורמת לו להיות חולה, אפי' אין בו סכנה, יכול להשאר בשוא"ת, ופטור מלקיימה. ומבואר ברמ"א (יו"ד סי' רסב ס"ב) שצער גדול דינו כחולי שאב"ס. ע"ש.

אמנם מדברי הרמ"א שם אין ראיה, שכבר פירש הש"ך שם (סק"ד) דכאב גדול וכו', היינו באופן שנתבאר באו"ח סי' שכח ס"ט. ושם מיירי בכאב עינים שיב"ס. אבל אם לא נחלה כל גופו, משום צער בלבד

לקיימה]. וכן למ"ש בשו"ת מחנה חיים (ח"ג א"ח סי' ט) כתב ע"פ המג"א (ס' נג ס"ק כו) שאין להתקוטט בעבור שום מצוה, פ"י כל מצוה, אם א"א אפשר לו לקיימה רק ע"י קטטה. דכתיב דרכי דרכי נועם וכל נתיבותי שלום ולא קטטה. ע"כ. כ"ש שא"צ להחלות עצמו בשביל קיום מצוה. [וע"ש דשמה מיירי רק באם יפול למשכב כמה ימים].

ובשו"ת חזו"ע (ח"א סי' ד) כתב בתו"ד דלכאור' אלמלא שהיה חיוב בדבר, לא היה ראוי לצער עצמו במיחוש ראש וכו', דהוי כחובל בעצמו שאסור מדאור', כמ"ש הרשב"א (סי' תריח), ומרן הבי"ד (יו"ד סי' רל"ח) בשם הר"ן. **ומאידך** בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רס) כתב, שאף שאם יאכל מצה או מרור יחלה ויפול למשכב, חייב לאכול כל שאין שם חשש סכנה. וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג (ר"ס לב).

גם הגרנ"פ שיינברג (הלכה ורפואה עמ' קלו) העלה, שחייב אדם לקיים אפי' מצוה דרבנן, אע"פ שיחלה ממנה ויפול למשכב. ורק אם ע"י קיום המצוה יסכן אחד מאבריו או שישאר בחולי קבוע פטור. וכן אם ע"י קיום מצוה אחת יחלה ר"ל ויתבטל מעוד מצות רבות הוא, פטור.

וע' במנ"ח (מצוה קל אות א), דבמ"ע צריך להטריח בגופו עד פקו"נ, ובממונו עד חומש נכסיו. אולם בשו"ת אג"מ (א"ח סי' קעב) כתב, שמכיון שעל אונס ממון יותר מחומש נחשב אונס לפטור ממ"ע, ואולי גם בפחות מחומש, (עיין בש"ע סי' תרנ"ו ובאחרונים), א"כ בודאי דעדיף לאדם להתרפא מחולי אף בכל ממונו, הילכך הו"ל אנוס לגבי מ"ע ופטור. ע"ש. אמנם נידונו היה באדם שיש חשש שיחזור לחולי שטות שהוא סכנה כמבואר בפוס'.
ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד ר"ס כז) נקט כדברי הבנין שלמה, שאם הרופאים אומרים שאכילת המצה תזיק לבריאותו, ויבא לידי חולי, אפי' אין בו סכנה, אינו רשאי להחמיר. ע"ש. ונראה, שמעיקר הדין כן יש להורות. ומ"מ אם הרופאים מסתפקים אם יחלה ע"י אכילת מצה ויפול למשכב, יאכל כזית מצה בברכה, שיש כאן ס"ס להחמיר, שמא הלכה כמהר"ם שיק ודברי מלכיאל, שחולי שאב"ס אינו פטור ממ"ע דאור', ואת"ל שהלכה כהבש"ר והחלקת יואב ובנין שלמה שפטור מהמצוה, שמא לא יחלה באכילת מצה, ובפרט דמכיון דלא ברי היזקא, ושלוחי מצוה אינן ניוקים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. אבל אם הרופאים קובעים בהחלט שאם יאכל מצה יפול למשכב, לא יאכל מצה כלל, דשו"ת עדיף. ואם רצה להחמיר על

והנה גם במס' ע"ז (יב). מוכח שצער עדיף לאדם יותר מממון, דאמרי', ואי תנא מעות דממונא הוא אבל קרין דצערא הוא אימא לא. וכ"כ בכסא דהרסנא (סי' צד) כתב דמשמע בע"ז (יב). דהמצטער משום קרין, חמיר טפי מהפסד ממון. [וע' באבנ"ז (יו"ד סי' שכא) דכ"ש בצער שהיה מוכן לוותר חומש מנכסיו, ד"ל שפטור מן המצוה]. וכן מבואר בא"ר (סי' שז ס"ק יד) דאף שהתירו שבות דשבות במקום צער או חולי קצת, מ"מ במקום הפסד ממון לא התירו. והמג"א מיקל בשבות דשבות במקום הפסד גדול, ואין דבריו מוכרחים. ע"כ.

אמנם הערה"ש (שם סק"ד) הסכים להמג"א, ושאף שהריב"ש (סי' שפז) כתב ג"כ דלא שרינן שבות דשבות במקום הפסד, כדמוכח מדין כיבוי דליקה בשבת שאסור לומר לעכ"ם לכבות וכו'. וכ"כ הארחות חיים (בהלכות שבת אות שנא), יש לדחות דשאני התם שהוא כהול על ממונו, ואי שרית ליה אתי לכבויי בעצמו. ומדברי הר"ח והמרדכי ובעל התרומה והרשב"א והר"ן מוכח דשרי שבות דשבות גם במקום פסידא. וכ"כ ה"ה בשם הראב"ד. וכן עיקר. ע"כ.

ועכ"פ צערא דגופא לא גרע מהפסד ממון. וביומא (כג.) מוקי "לא תקום ולא טטור" בממון, אבל צערא דגופא לא, דנקיט ליה בלביה וכו'. וע"ע בב"מ (נא.) ורש"י שם, שצער הגוף לא ניתן למחילה. ומכ"ז יש להוכיח כדברי הבנין שלמה הנ"ל אשר דעת שפתיו ברור מללו, שלענין הלכה אם הוא חולני שאם יאכל מצה או מרור יפול למשכב, פטור ממצות אלו, וגם אינו רשאי להחמיר על עצמו ולאכול מצה או מרור. וה"ז כמבואר. ועיין סוטה (ח:) אי צערא דגופא עדיף מבזיונא. ועיין ב"ב (ט.) ויש לחלק.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' כב, ח"ה סי' צב) כתב, דלהמבואר בהגהת השו"ע (סי' תרנ"ו) דמי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת א"צ לבזבז עלי' הון רב, וכמ"ש אל יבזבו יותר מחומש, מסתבר שא"צ להחלות עצמו עבור קיום מ"ע. וכתב שביש"ש (ב"ק פ"א סי' כד) מוכח להדיא שאינו חייב לקיים מצו"ע כשזו יגרום לו חולי שיפול ע"י למשכב. [שהביא שם מהרמ"ה והר"ן דמשום הידור מצוה צריך להוסיף שליש משלו, פ"י שצריך להוסיף שליש מיגיעו ודוחק את חייו כדי להדר את המצוה. והשיג ע"ז, דבודאי מי שחייו נדחקים, אפי' שליש מיגיעו א"צ להוסיף בעבור הידור מצוה, ואפשר שאפי' המצוה עצמה א"צ לקנות אם חייו נדחקים ואע"פ שעוברת. והביאו המג"א (סי' תרנו סק"ז) והא"ר (שם סק"ג). ואם בחייו נדחקים מסתבר להו שמותר לו לבטל המצוה, א"כ ביחלה ע"י קיומה ויפול למשכב למספר ימים, בודאי שאינו חייב

לג. יש מי שכתב, שמי שהתענית גורמת לו לכאבי ראש עצומים וחולשות וסחרחורת וקור וחום וכו' וכמה תלאות. הרי זה בגדר חולי, ואין לו להתענות מלבד ביום הכיפורים. (לג)

וע"ע בילקו"י סוכות (עמ' תשפג), ובילקו"י שבת כרך א' חלק רביעי (סי' רפה הערה כז עמ' תפ) דמצטער חייב בשנים מקרא ואחד תרגום.

עצמו, עכ"פ לא יברך. [שאם הלכה כהבנין שלמה שאינו רשאי להחמיר, יש לחוש לברכה שאינה צריכה, וגם אפשר דהוי כעין מצוה הבאה בעבירה].

בגדר חולה שנפל למשכב לענין תעניות ולענין שבת

כשמצטערים, הוא בכלל חולי שלא גזרו רבנן אף בת"ב, כדאייתא בסי' תקנ"ד ס"ו.

ומי שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, נחשב נמי כחולה שמותר לאכול, כמבואר במשנ"ב סי' תקנ"ד (סי' יא). ע"כ. והובא בילקו"י שבת ב (דיני אמירה לגוי אות ע), ושם נתבאר דלענין שבת, אין להקל באמירה לעכורים אלא במי שנפל למשכב דוקא, ורק לענין תענית שהתענית גורמת חולשה וצער, בזה היקל באג"מ שא"צ להמתין עד שיפול למשכב כדי שיהיה מותר לו לאכול. שהרי התענית עלולה לגרום לו שיהיה חולה ויפול למשכב, ובזה מעיקרא לא גזרו חכמים. משא"כ לענין איסורי שבות בשבת. וע"ע להלן מ"ש בזה בגדר אדם חלוש לענין תעניות.

ולפי כ"ז יש לדון במי שמחמת הצום כואב עליו ראשו, עד שמוכרח לשכב במטה, ואינו יכול לעמוד על רגליו, אם נחשב כנפל למשכב וחולי. ולכה"פ שמא יש להתיר לו שתייה כדי שלא יאבד נוזלים.

מי שהתענית גורמת לו לכאבי ראש חולשות וסחרחורת וקור וחום וכו'

מכאבי בטן נוראים, והרופאים אמרו שאין בזה חשש סכנה והוא בריא, ושאל איך לנהוג בצום. והשיב, שכיון שאיסור אכילת מאכלים ומשקין שאינם ראויים, אינו רק מדרבנן, וכלשון המשנ"ב (בשעה"צ סי' תריב ס"ק יז) שזה איסור דרבנן לכתחלה, ומאחר דבנ"ד נפל למשכב מחמת הכאבים, יש להתיר לו לאכול פחות מככותבת בכל פעם מאכל מר או דבר לא מבושל, כמו קישואים חיים, ובהסתמך על הביאה"ל (סי' תריב ד"ה אכל) בשם הרמב"ם שמתיר לאכול בשר חי. ומה שהקשה הביאה"ל דהלא לענין מוקצה חשיב אוכל, י"ל דלענין מוקצה כל דבר שמשמש לאוכל אפי"באופן רחוק נחשב אוכל. עכת"ד.

ומי שאינו מתענה, טוב ונכון ממדת חסידות, שיעשה תענית הראב"ד למשוך ידו מן המאכל לקראת סיום הסעודה, שלא יאכל כל שבעו. וכבר נתבאר בילקו"י ימים נוראים (עמ' קפא), ובילקו"י פורים (עמ' תרנב) שגם בשבת ויו"ט מותר לעשות כן.

ומי שהתענית אינה מביאתו לידי חולי, רק לידי חולשה, הנה אם תגרום לו התענית שלמחרת יפול למשכב, יתכן שפטור מן הצום, שזה כמו שמביאתו לידי חולי. אמנם מי שאינו בא לידי חולשה כללית, רק ביום התענית עצמו מרגיש חולשה גדולה עד שמוכרח לשכב במטה, ואינו יכול לתפקד כרגיל בלימוד תורה או בעבודה ושאר ענייניו. דשמא כ"ז מכלל החיוב של הצום, וכסברת התפא"י, שאין לומר בתענית דבמקום צער לא גזרו, שהרי כל מטרת התענית היא בשביל להצטער. אך יש לחלק בין צער פשוט, לבין מצב כזה שנפל למשכב. וצ"ע. [ומ"ש בסדר היום (י"ז בתמוז), שאין לבטל תעניתו על שום דבר בעולם, אם לא יהיה אונס ניכר, כגון חולי שיש בו פיקוח נפש. אפשר שזה דרך חומרא. ועכ"פ פשוט דלא קי"ל הכין].

ובגדר חולה שנפל למשכב, הנה בשו"ת אג"מ (א"ח ח"ד סי' קיד) כתב, שאם נחלש באמצע עבודתו ביום תענית, אם היא חולשה יותר מדרך בני אדם

(לג) כ"כ בשו"ת להורות נתן (חלק יג סי' לד), שמי שהתענית גורמת לו לכאבי ראש עצומים וחולשות וסחרחורת וקור וחום וכו' וכמה תלאות. הרי זה בגדר חולי, כי הוא יוצא מגדר הרגיל, ומוכיח שהגוף אינו סובל תענית, ולכן אסור לו להחמיר ולצום, ואין עליו חיוב תענית כלל מהבוקר. ואף בת"ב פטור להתענות, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. ואם לבו נוקפו, בת"ב יאכל פחות פחות מכשיעור, ואם זה יועיל למנוע את הצער סגי בכך. וע' בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' לו). וביה"כ"פ ישכב במטה ויתפלל בביתו, ואם אין זה מועיל, יאכל וישתה פחות מכשיעור, כי אפי"בס"ס של חולה שיכ"ס א"צ להתענות, ובשאר הצומות לא יצום כלל רק יאכל בבוקר מיד בלי שום פקפוק, ואסור להחמיר. עכת"ד. וצ"ע. ולפעמים די אם שישתה מים מרים.

ובקונטרס רשימות להגרו"פ שיינברג (עמ' טז) כתב לגבי יוה"כ"פ, לגבי אדם שביום הצום היה מתפתל

לד. הקטנים שהם בגיל פחות מבר מצוה, אינם מתענים בצומות אלו, אפילו תענית שעוה. ואפילו בתשעה באב. אף שיש להם דעת להתאבל על החורבן. ורק כשהגיעו למצות, התינוק בן י"ג שנה ויום אחד, והתינוקת בת י"ב שנה ויום אחד, מתענים. ויש מחמירים לומר שאין להאכילם אלא לחם ומים, אך המנהג להקל לתת להם כל צרכם, וכן ראוי להורות בזמן הזה שירדה חולשה לעולם. [ומ"מ נראה שיש למנוע מהם ממתקים ושאר תפנוקים]. (לד)

ומ"כ הגר"ח פלאגי בס' כה"ח (סי' כד אות נו) דמ"ש בגיטין (ע). סעודה שהנאתך ממנה משוך ירך הימנה, הוא אפי' בשבת, וליכא בזה משום איסור עינוי בשבת, כי הרי כבר הוא אכל ושתה, ואינו עינוי לגמרי כי אם בצד מה להרגיל עצמו לבטל תאוותו. ושכן נראה

מדברי הרב ראשית חכמה שער הקדושה (פרק ט"ו). וכ"כ בשו"ת חיי הלוי (ח"ה סי' כו), שבסידור האר"י מפורש שבעודו תאב לאכול, ישבר תאוותו, ויניח מלאכול גם בשבת ויו"ט. ודלא כמ"ש בס' מקור נאמן (עמ' פו) שאסור לעשות תענית הראב"ד בשבת. ואינו נכון.

הקטנים שהם בגיל פחות מבר מצוה, אינם מתענים בצומות אלו

מעולם, ממניקה או מעוברת, לפי טבע הנשים והנערים אשר בינינו וכו'. ע"ש.

ולפי מ"ש הרמב"ם (פרק ה מהל' תעניות ה"א), שהטעם לתעניות אלו, "כדי לעורר הלבבות לחזור בתשובה ממעשינו הרעים ומעשה אבותינו, שהיו כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו כל אותן הצרות". הנה טעם זה לא שייך כלל בתינוקות שלא הגיעו למצוות. וכיו"ב כתב בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' קנה), שלפי מ"ש הרמב"ם (ס"פ יג מהל' אבל), שעיקר הטעם של האבלות על הקרובים, כדי שהאבל יפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, כיון שאין דבר זה שייך בקטנים, אין אבלות לקטן. [וכמ"ש להדיא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג (סי' תלו), ובתשובת גאוניס קדמונים (סי' לה), והרוקח (סי' שיד ד"ה אין קוברין), והמאירי (מו"ק כו:)]. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ז (חיו"ד סי' כט).

וע' בספר טהרת המים בשו"ת טהרה (מע' ח אות גג). דלגבי אבלות דיחיד, מוכח ברא"ש (סוף מו"ק), שאין דין חינוך לקטן. וכ"פ מרן (יו"ד סי' סצו). וכן הוכיחו הדגול מרבכה (סי' שמ, בט"ז ס"ק טו), והרב בית הלל (יו"ד סי' שפא סק"ב, וסי' שפ"ט סק"א), מדברי מרן (סי' שצו), שאין מצות חינוך לקטן בדיני אבלות. וכ"כ אחרונים רבים. והכי קי"ל.

וכתבו האחרונים הטעם שאין לחנך הקטן במידי דפורענותא, והרי אפשר שלא יצטרך לנהוג אבלות כל ימיו. וכמ"ש החקרי לב (א"ח סי' צט דף ריא ע"א) בד"ה ואחר היישוב. ויש כאן ס"ס, שמא אין דין חינוך לקטן בדרבנן, ושמא באנינות ואבלות אין לחנך הקטן, דהוי מידי דפורענותא. וכ"כ כיו"ב בשו"ת דברי יציב (תאו"ח סי' רלו). וכן העלה הרב פתה"ד (סי' עב סק"ח), לפטור הקטן מדין אנינות, משום ס"ס הנ"ל, וצריך לקרוא

(לד) ילקו"י מועדים (תשמח, עמ' תקל), שדוקא ביוהכ"פ שהוא מצוה מה"ת, מצוה לחנכם, אבל תעניות אלו שאינם אלא זכר לחורבן, ואנו מצפים לבנין ביהמ"ק במהרה בימינו, אין מקום לחנכם. וכ"כ הא"ר (סי' תקמט סק"ו), שהתינוקות אין להם להתענות אלא כשהגיעו למצות, י"ב שנה ויום אחד לתינוקת, וי"ג שנה ויום אחד לתינוק. וכ"כ הפמ"ג (סי' תקמט א"א אות ב, וסי' תקנ א"א סק"ב), והח"א (כלל קלג סי' ו), ובביאה"ל (ר"ס תקנ). וכ"כ המהרש"ם בדעת תורה (סי' תקנ ס"א).

ובמושנ"ב (סי' תקנ סק"ה) הביא בשם הפוס' (מג"א וח"א) דמ"מ ראוי לחנך את הקטנים שיש להם דעת להתאבל על החורבן, ולא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור. ומקורו מדברי הרמ"ע מפאנו (סי' קיא) שכתב, שיש להאכילם לחם ומים בלבד, והוסיף ע"ז המג"א (סק"ב), דהיינו דוקא כשיש בהם דעת להתאבל, מ"מ לא נהגו כן. וכמ"ש מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקמט סק"א). והביאו מהרש"ם בדעת תורה. ומ"מ נראה שיש למנוע מהם ממתקים ושאר תפנוקים.

ובאמת שאני תענית יוהכ"פ שהוא מצוה מה"ת, משא"כ תעניות אלו שהם מדברי סופרים. וגם למעשה לא נהגו כן.

גם בהליכות שלמה (עמ' שצח) כתב ע"ד המשנ"ב הנ"ל, שבזמנינו לא נהגו כן, אלא אוכלים כדרכם.

וכ"כ בשו"ת יפה נוף (סי' צה), שמדברי הפוסקים מוכח שאין חינוך לקטן אלא ביוהכ"פ דהוי מדאורייתא, אבל בשלש צומות פשיטא שלא דיברו עליהם כלל, ואפי' לגבי ת"ב לא הזכירו בגמ' (פסחים נד:). אלא רק מעוברות ומניקות. ומסברא נראה שיותר צער יש בתענית לכן י"ב שנים שלא השלים התענית

דין חינוך לקטן אלא רק בתענית יוהכ"פ דהוי מדאורייתא, ולא בזולתו. וכ"כ בביאה"ל (ר"ס תקנ), ובכה"ח (ר"ס תקנ).

ומהר"ם בן חביב בתוספת יוהכ"פ (יומא פב.) נסתפק אם מענים את התינוקות בת"ב ושאר צומות, וכתב שמשלון הגמ' (פסחים דף נד:) שמעוברות ומניקות מתענות בת"ב, כדרך שמתענות ביוהכ"פ, משמע דדוקא הני אבל תינוקות א"צ להתענות כלל. ונע' מ"ש ע"ז בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' צט) בד"ה וראיתי למהר"ם בן חביב. ומה שהשיב לו בשרשי הם (דף קעא רע"ד). ע"ש.

וכן נראה מדברי הפוסקים שלא הזכירו חינוך תינוקות בת"ב. ובתשובת הרמ"ע כתב, שמחנכים התינוקות לשעות, אבל לענין השלמה אין מחנכים. ע"כ. ותפוס לשון ראשון, שמדברי הגמ' והפוסקים משמע שא"צ לחנך התינוקות בצומות דרבנן כלל. ול"ד לשאר מצות דרבנן. וכמבואר לעיל. וכן פסקו להקל הגאון שרשי הים ח"א (דף קעב). בד"ה עלה בידינו. וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנ סק"ה). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"י (סי' פא אות ג), ובשו"ת אבני ישפה ח"א (סי' קטו ענף ג).

ובשו"ת שואל ונשאל ח"ד (חאו"ח סי' כז) דן לגבי חינוך לקטנים לשעות בת"ב, וצייד שאין דין חינוך לקטנים אלא ביוהכ"פ וכו'. ובשו"ת יבי"א ח"ט (חאו"ח סי' צא אות ה) העיר ע"ד, שנראה שאפי' תענית שעות אין הקטנים צריכים להתענות בת"ב, וכ"ש בשאר צומות שא"צ להתענות אפי' תענית שעות, וכמ"ש הח"א (כלל קלג סי' ו א).

אם יש חינוך לקטן במצוות שהם מדרבנן

דרבנן. (וע"ע בשו"ת חקרי לב חיו"ד ח"ב סי' קנב). ובשרשי הים הנ"ל כתב לתרץ, שנ"ל ברור שכונת הרמ"ע שאין החינוך בדרבנן חמור כעין מצוה דאורייתא, וכמ"ש הרשב"א בחי' למגילה שם, ונ"ל שכל שעיקר המצוה מדרבנן כמגילה, מצות חינוך קילא טפי, והילכך לא מפיך לאחריני. ע"ש. (וע' מ"ש ע"ז החקרי לב בתשובה הנ"ל שם).

ואפשר דהרמ"ע דס"ל כעין דברי הריטב"א והמאירי (מגילה יט:), שמצות חינוך אינה אלא על האב, ואילו הקטן פטור אף מדרבנן. וכ"כ בחי' הר"ן (בקידושין לא.). (וע"ע בתוס' עירובין צו:). והרמ"ע תפס כסברא זו לגבי מצוה דרבנן, שאין מצות חינוך בדרבנן כלל על הקטן. (וע' בשרשי הים דף קעא ע"ד מ"ש ע"ד החקרי לב. ודו"ק).

ק"ש ולהתפלל. וכן הובא להלכה בשו"ח (מערכת אנינות אות יד). וכ"כ בפשיטות בשו"ת נחלת שבעה (סי' עג), שאן דין אנינות ואבלות על הקטן. וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א (סי' קל). ודו"ק.

הילכך העיקר לדינא שאין לקטנים להתענות כלל אפי' תענית שעות.

וכ"כ בפשיטות בשו"ת פנ"י ח"ב (חאו"ח סי' טז) וז"ל בקיצור: ולדברי רש"ל היו גם התינוקות חייבים מדרבנן להשלים התענית בת"ב משהשלימו י"א שנה, וא"צ לומר תענית שעות מבין ט' שנים ולמעלה, ולא משתמיט אחד מהפוסקים לומר כן, ולא מצינו ידינו ורגלינו בבית המדרש, ופוק חזי מאי עמא דבר. וי"ל שכיון שחינוך והשלמה מדרבנן לא גזרו ע"ז בת"ב, שאינו אלא מדרבנן וכו'. ע"ש.

ודלא כהרב בית הלל יו"ד (סי' רסה ס"ד) שכתב, שבת"ב מחנכים את הקטנים לתענית שעות ואינם אוכלים שחרית אלא עד אחר יציאתם מביהכ"ג. וכ"כ בסידור יעב"ץ (סעיף ה) להשוות ת"ב ליוהכ"פ לענין תענית שעות מבין ט' שנים ולמעלה. וכן נראה בחידושי החת"ס (כתובות נ. ד"ה לתעניתא).

גם בספר זכור לאברהם (דף מ ע"ב), כתב בשם ספר גור אריה, שדין קטנים בת"ב כמו ביוהכ"פ.

אולם כ"ז ליתא, אלא העיקר כמ"ש הא"ר הנ"ל שהתינוקות אין להם להתענות. וכ"כ בספר ברית כהונה ח"ג (עמ' רנט), שאין לחנך קטן שלא השלים י"ג שנה להתענות בת"ב ובשאר תעניות צבור, שאין

והנה הרמ"ע בתשובתו (סי' קיא) הנ"ל כתב, דלהשלים התענית כשהתינוק בן י"א וי"ב, אין חכמה ואין תבונה להצריכם להתענות ולהביאם לידי סכנה ח"ו, ובהאי מילתא לא שאני לן כלל בין ת"ב לשאר צומות, שאין לתת להם להתענות, דהא קי"ל (במגילה יט:): כרבנן, דסברי דאין חינוך לקטן בדרבנן, ולכן אין הקטן מוציא אחרים ידי חובתם וכו'. וכן הובא בפתה"ד (סי' ריט סק"ו).

ובשו"ת חקרי לב ח"ב מיו"ד (סי' קנב), וכן בשרשי הים ח"א (דף קעא ע"ב) כתבו לתמוה עליו, ממה שכתבו התוס', דהתם ה"ט דלא אתי תרי דרבנן ומפיך חד דרבנן, ומוכח מדבריהם שיש חינוך לקטן במגילה דרבנן, רק שאינו מוציא לאחרים י"ח משום דהוי תרי

לה. יש קהלות שמנהיגים את ילדיהם שסמוך לבר מצוה לבן, או סמוך לבת מצוה לבת, מתענים בשלש תעניות הסמוכות לגיל המצוות, אך אין לזה שום מקור בפוסקים. ואין לחוש למנהג זה. (לה)

לו. יש אומרים שנער בן י"ג שנה ונערה בת י"ב שנה, אינם חייבים להתענות בתעניות דרבנן, שהם כל הצומות שלנו זולת יום הכיפורים, אלא אם כן ידוע שהביאו שתי שערות, כיון שספק דרבנן לקולא. אולם יש חולקים בזה וטוענים שחזקה זו היא חזקה אלימתא, וגם דרבנן סומכים עליה להצריך אותם להתענות. וכן עיקר. ולכן יש להם להתחיל להתענות. ורק אם ירגישו חולשה מיוחדת אפשר לפוטרם. (לו)

(לה) **כ"ב** הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שצט), שגם מי שנהגו כן בית אבותיו לא יתענה, ואין בזה כל תוקף של מנהג, ואין לזה שום מקור. אלא נראה שעשו כן רק לבדקו אם הוא ראוי להתענות וכדו', ודי במה שמאחרין אכילתן כמה שעות, ואין להוסיף על כך.

בן י"ג ויום א' שאין ידוע אם הביא ב' שערות אם חייב להתענות

וי"ש בזה ג' תירוצים. א. י"ל שבס' תרט"ז, מיירי ע"ד הרמ"א שם שדיבר על נער כחוש נע"ש לגבי יום הכפורים דבן י"ג שנים ויום אחד אפי' הוא רך וכחוש צריך להשלים התענית דחיישינן שמא נשרו השערות, דקיל טפי. ובס' תק"נ מיירי בנער רגיל. ב. דבס' תרט"ז מיירי שידוע שלא הביא ב"ש. ובס' תק"נ מיירי כשלא בדקוהו. אך תי' זה לא יכון לדברי הגר"ז הנ"ל (בס' תרט"ז), דמשמע שא"צ להתענות אא"כ ידוע שהביא ב' שערות. ג. בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קכב, ובח"י סי' פא) כתב, שדברי הביאה"ל שלא בדקוק, דבס' תרט"ז מיירי מצד הדין, ובס' תק"נ מיירי הפמ"ג רק מצד המנהג. והדין עם המג"א, ולענין המנהג, אם הוא בריא היטב יעשה כהפמ"ג, אבל אין לנו לחייבו כלל, וכשי' המג"א והא"ר. ע"כ. וכעיי"ז כתב בשו"ת באר משה ח"ח (סי' צו).

ובחזו"ע (תעניות עמ' ע) כתב בנידונו שיש לצרף ספק זה לסניף, לענין צומות שנדחו שאינם אלא מדרבנן, כשלא נודע בבירור שהנער הביא ב' שערות, ולפוטרו מן התענית. ע"כ. ונה"ד הגר"ז דמשמע שא"צ להתענות רק אם ידוע שהביא ב' שערות. אך יתכן דאה"נ מודה להקל בזה יותר.

ועוד יש לפלפל בזה, דגם בנבדק ומצאו שלא הביא, הרי יש לחוש שנשרו. ואנן נקטי' שחזקה דרבא מהניא אפי' לענין דאו'. ראה בשו"ת יבי"א (ח"ח א"ח סי' טו) שדעת כמה מגדולי האח' שחזקה זו אלימתא היא מדאו', וכמ"ש המהרי"ט (סי' מא), וכ"כ העמק יהושע (דיני אבלות סי' כב), וכן מבואר להדיא בשו"ת מהרי"ק (סי' מז) שאף בדאו' מהניא חזקה דרבא, ורק לחליצה הצריכהו בדיקה משום חומר איסור ערוה.

(לו) **המג"א** (סי' תרטז סק"ג) כתב, שנער שנעשה בן י"ג ויום אחד, א"צ להתענות שאר תעניות חוץ מיוהכ"פ, אא"כ יש לו ב' שערות. וביאר במחה"ש שרק ביוהכ"פ שהוא מדאו', חיישינן שמא נשרו, משא"כ שאר תענית ציבור דאינן רק מדרבנן, ספד"ר לקולא. וכ"כ הפמ"ג שם (א"א סק"ג) דבן י"ג שנים ולא הביא ב' שערות א"צ להתענות בד' צומות, דספד"ר הוא. וכ"כ בא"ר שם (סק"ה), דשאר תענית א"צ להתענות אא"כ יש לו ב' שערות. וכ"כ במשנ"ב (שם ס"ק יג) דבשאר תעניות א"צ להתענות אא"כ יש לו ב' שערות.

ובח"א (כלל סו סי"א) כתב, שמסתבר שכ"ז רק אם בדקו ולא מצאו, אבל בלא בדיקה, אמרי' חזקה שהביא. וכן משמע במטה אפרים, ובס' דו"ח לרע"א (סי' כא). אולם הגר"ז (סי' תרטז ס"ח) כתב, בשאר תעניות שאינן אלא מד"ס, אין צריכין להתענות אא"כ ידוע שהביאו שתי שערות. עכ"ל. ומשמע שאינו צריך להתענות אא"כ ידוע (בבירור) שהביא ב' שערות. ונע"ע באשל אברהם בוטשאטש (סי' תקנ), שקודם שהיה בירור שערות, יש קולא בהביא ואינו יודע אם יצא לגמרי מהחולין.

והנה בפמ"ג (סי' תקנ א"א סק"ב) כתב, ע' בא"ר שנוהגין שבת י"ב שנה ויום א', ותינוק י"ג שנה ויום אחד, מתענין, אבל לא קודם לכן, ואף שלא הביאו ב' שערות. ע"כ. וכ"כ בביאה"ל (סי' תקנ ס"א) בשם הפמ"ג וא"ר, שבן י"ג ובת י"ב חייבים להתענות אף שלא הביאו ב' שערות. ולכאו' זהו סותר למ"ש המג"א וא"ר ופמ"ג הנ"ל בס' תרט"ז.

לז. יש המקילין לנערות שלא יתענו בג' התעניות, אלא רק בתשעה באב, ויום הכפורים. אולם אין מנהג זה נכון על פי ההלכה, ואין לנהוג כן. (לז)

הערה על המקילים בתעניות אלו

בתענית (יא.) בזמן שישראל שרויים בצער, ופירש אחד מהם, מלאכי השרת מניחים ידיהם על ראשו, ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור יהי רצון שאל יראה בנחמת צבור. אלא כל אדם יצער עצמו עם הצבור, שכן מציינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור, שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה, וכי לא היה למשה כר או כסת אחת לישב עליה, אלא אמר משה הואיל וישראל שרויים בצער אף אני אהיה עמהם בצער, וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור, וכן נאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה (תענית ל:).

תשובה על מי שכתבו שמנהג ירושלים להקל לנשים בג' צומות

רבותינו הפוס'. וקשה להאמין שכן יצא מפי הגרשז"א זצ"ל. וכבר הזכרנו מ"ש בס' שלמי מועד דס"ל להגרשז"א שאם האשה יכולה להתענות בודאי יש להורות לה שתתענה. וזה דלא כמ"ש בשמו עורכי הספר הליכות שלמה.

ומנהג. שיש מקום לדון בו, הוא רק מנהג שידוע לנו בבירור שאותם קהלות נשמעים לרבניהם וגדוליהם בכל. לא כן בזה, שלא היה כזאת, ואילו היה מנהג כזה, למה לא הזכירוהו גדולי האחרונים, כמו המהר"ל, הרמ"א, החת"ס, ושאר גדולי הדורות, לא מצאו לנכון להזכיר שיש מנהג כזה. וגם הרבנים פעמים רבות שתקו לדברים ולא היה בהם כח לעצור. צא ולמד ממה שהיה נהוג מלפני מאות בשנים במקומות לאין מספר, שהנשים נקטנות וגדולות, רווקות ונשואות אינם מברכות ברכות, ותפלה, שלכל הפוסקים הם חייבות בהם ללא שום חולק. ואין ע"ז שום תירוץ נכון וברור. אלא זהו כשלושן. ולכן אין לסמוך על כל מנהג שהוא.

וראה בשו"ת יבי"א (ח"א ס"ס מב) שכתב: מי יגלה עפר מעיני קדשם של כמה מרבתינו האח', והיו רואים שכמעט רוב הנשים הללו שמחזרות לברך על הלולב, אינן מברכות כלל ברכות שמחוייבות בהן, ואפי' בהמ"ז שהיא מ"ע של תורה אינן מברכות. ועזבו מקור מים חיים לחצוב להן בורות נשברים, והאשמה על הוריהן ובעליהן שאינם שמים על לב ללמדן, ולקיים את המוטל עליהן, ועשו את הטפל עיקר.

כ"ב בחזו"ע תעניות (עמ' טו) כתב בזה הלשון: ושמעתי שיש מאחינו האשכנזים שמזלזלים בתעניות אלו, ובפרט הבנות הרווקות, אבל מאחר שרבותינו הפוסקים החמירו בדבר, צריך לקבל דבריהם באימה, ולא יפרצו גדר ח"ו. דעכשיו כבר רצו וקיבלו עליהם מדור ודור. ע"כ.

ובשבולי הלקט (סי' רעח) הביא מתשובת רב כהן צדק, דאף שבזה"ז תלוי ברצו חוץ מת"ב, מ"מ השתא במקומותינו קבעיהו צבורא עלייהו במנהגן, ולא גריעי דרכיהו מדרכי צבורא.

ושנינו (פ"ב דאבות), אל תפרוש מן הצבור. ואמרו

וע' להגרשז"א אויערבך בס' שלמי מועד (עמ' תעד) שבירושלים נהגו (האשכנזים) להקל לכל הנשים בתענית י"ז בתמוז שהוא צום ארוך בימי הקיץ. ובטבריא נהגו להקל לנשים בכל התעניות. ומ"מ הגרשז"א לא הסכים לזה, וכתב שיש להורות לנשים להתענות. אלא שכתב שאם יש סיבה להקל, שייך להקל להן. וכע"ז הביא ביבי"א (ח"י הוספות ומילואים א"ח סי' לו) משו"ת צבי תפארת (מונקאטש. סי' מח) בשם רבו הגה"ק משינאווא, שקיבל מצדיקי דורות הקודמים, שכל אשה שעומדת עוד בימים שיכולה לילד, כיון שבימים אלו הם חלושי מזג, לכן הגם שהם בריאים ושלמים, נכון יותר שלא תתענה רק תפדה התענית בצדקה. ע"כ. וכן הביא בס' דרך צדיקים (פ"ה אות מד) בהגהות ויוסף אברהם, בשם מהרנ"ד משידלובצא, שצויה לדרוש לרבים שאשה שעדיין ראויה לילד לא תתענה כי אם ביום הקדוש, ובס' פסקי תשובה (חלק דברי חכמים סי' ח) כתב, ששמע בשם הרבי מקאצק זיע"א, דבאשה יש להקל בתענית, משום שצריכה כח ההוליד בנים. ע"כ. אך כל זה אינו כמשמעות הראשונים והש"ע.

ועורכי הספר הליכות שלמה (תעניות עמ' תא, בארחות הלכה אות ט"ז), הביאו בשם הגרשז"א שיש להשיב לנשים [השואלות אם להתענות], שהמנהג במקומותינו היה שהנשים אינן מתענות כלל ואפי' נערות, מלבד ת' באב ויוה"כ, אבל לאנשים אין להקל כלל בתעניות במה שלא כתבו הפוס'. ע"כ.

וכ"ז צע"ג, דאין זה בכלל מנהג אחר שאינו עפ"ד

לח. יש מי שכתב שאסור לגעת במאכלים שלא לצורך בכל יום התענית, מחשש שמא יבוא לאכול או לטעום מהם. ואין דבריו נכונים. שלא מצינו שרבותינו גזרו על כך. ואין לחדש גזירות מדעתינו. והעיקר לדינא שמותר להתעסק במאכל ומשתה ביום התענית. (לח)

אם מותר לגעת באוכלים בימי התעניות וביום הכפורים

שאמרו שע"י שהוא דבר קל כו', היינו לר"א שם, ואנן קי"ל כרב שם. אלא טעמא משום סכנה, כק"ל הירושלמי, וכמו שאסרו בכל שבת בתוספתא, וקי"ל כרב. ואע"פ שהטעם של ר"א לכא' ברור, דמשום סכנה אף בחול וכו', מ"מ הא מסיק שם דאסמכיה אקרא שבתון שבות, וכן בגמ' שלנו משמע דלאו משום טעם הראשון הוא.

ובפמ"ג שם (ס"י תריב מש"ז אות ח) כתב, דמשמע לפי הסברא שהזכיר הט"ז] בשאר תענית בד' צומות אסור ליגע באוכלין שלא לצורך, כחמץ בפסח, שאסור ליגע אפי' בשל גוי ורק דוחפו בקנה, ע' בט"ז ומג"א סי' תמ"ו סק"ה. ומשמע דאף חמץ נוקשה דרבנן אסור ליגע, וה"ה שבד' צומות דרבנן אסור ליגע באוכלין. ובא"א שם (סק"ו) הביא ממנהי"ל שאסור ליגע ביוהכ"פ בדבר שראוי לאכילה בעיניה. וע"ע בדגול מרבבה שם, ובשו"ת קול אליהו למהר"א ישראל (הא"ח סי' לח).

ועפ"ד הפמ"ג, יש שכתבו שאסור ליגע במאכלים בכל ימי הצומות, וכ"כ בפסקי תשובות (ס"י תקמט). אך מאד יש לתמוה ע"ז, שדברי הפמ"ג לא נאמרו לענין הלכה, רק לענין ביאור ובידור סברת הט"ז, ולא נחת כלל לענין פסק. וקשה מאד לחדש הלכה כזו שלא מצינו שגזרו רז"ל בגמ' ובפוס'. וזה ברור.

ורחם שנתבאר בילקו"י מועדים (יום הכפורים דין קטן וחולה סעיף ג), שאסור לגדול ליגע באוכלים ביוהכ"פ, אלא לצורך להאכיל לקטן. התם מדין מוקצה קאתינן עלה, וגם זה אינו דרך איסור אלא חומרא. לחוש לדברי מהרי"ל שהחמיר בזה ביוהכ"פ, ואין זה ענין לתעניות דרבנן. ושו"ר שמסקנת החיד"א בשו"ת טוב עין (סי' יח אות צג) שיש להחמיר כדברי מהרי"ל שלא ליגע באוכלין, כי אם לתינוק קטן שאינו יודע לאכול. ע"כ. גם הפרי חדש (ס"ס תריב) כתב, דמ"ש הרמ"א (בסי' תעא) שמותר לשבור מצה ולפררה בער"פ, שאני התם שאיסור אכילת מצה בע"פ אינה אלא מדרבנן, הילכך לא גזרינן. ע"ש. וכ"כ החק יעקב (סי' תעא סק"ח). וא"כ ה"ה בארבע צומות דרבנן, דלא גזרינן. ודלא כמ"ש בשע"ת (סי' תריב סק"ז) בשם שו"ת הר הכרמל (סי' כא) לצדד שכל שאפשר לו שלא לעסוק בדבר האסור לאוכלו, י"ל שחייב להרחיק עצמו ויש לאסור ליגע בו.]

(לח) **הנה** מרן הב"י (א"ח סי' תרטז) הביא להלכה מ"ש בתה"ד (סי' קמז), שמותר ליגע במאכלים ביוהכ"פ, וכמו שנהגו כל העם היתר בזה, והביא מתשובת מהר"ח אר"ז (סי' מט) שהמתענה מותר להתעסק במאכלות ובמשקאות, ואין כאן משום לך לך אמרי' לנזירא סחור סחור לכרמי וכו', דשאני נזיר דמותר בכל ענייני מאכל ומשתה חוץ מייין ופרי הגפן, חיישינן דילמא מישתלי, אבל המתענה שאסור בכל מיני מאכל ומשתה אסח דעתיה מינייהו ולא יבא לשכות. ע"כ. וכתב בתה"ד, שמסברא זו יש לחלק ג"כ בין חמץ נכמבואר בשו"ת הריב"ש (סי' תא), ובתה"ד (ח"א סי' קלה), ובש"ע (סי' תמו ס"ג), שגגו של גוי שהיה סמוך לגגו של ישראל, ונתגלגל חמץ מגגו של גוי לגגו של ישראל, דוחפו בקנה. וזה ע"פ הירושלמי (פ"ב ה"ב), [לאכילת יוה"כ, שחמץ דמי כייין לנזיר, משא"כ בימי התעניות.

וכ"כ הרמ"א בהגה (ס"ס תריב), שמותר ליגע ביוה"כ באוכלין ומשקין וליתן לקטנים, ולא חיישינן שיאכל או ישתה אם יגע. והט"ז שם (סק"ח) הביא בשם תה"ד הנ"ל, שטוב לזוהר שלא ליגע באוכלין ביוהכ"פ, כמו בחמץ בפסח אלא שלא נהגו לזוהר בזה, ואין שם חילוק נכון, ונראה דשאני יוה"כ דאימת יום הדין עליו כל היום, שכל היום עוסק בתפלות ולא זו ממנו קדושת היום. ע"כ. ומ"מ בתה"ד מבואר שלדינא אין נראה להחמיר בזה וכפי המנהג הפשוט.

ואכן הכנה"ג (סי' תקסז הגה"ט) כתב בשם תה"ד, שמותר להתעסק במאכל ומשתה ביום תענית. וזה כתב לגבי כל יום תענית. והחת"ס בס' תורת משה (פ' בא עה"פ אך ביום הראשון) כתב בשם רבו רבי נתן אדלר, שרק בפסח החמירו שלא ליגע בחמץ, שפסח הוא שבעת ימים, ויותר יש לחוש לשכחה, משא"כ ביוה"כ, שהוא רק יום אחד, ולא חיישינן לשכחת יום אחד.

ובביאור הגר"א (סי' תריב ס"י) כתב, דהנה הרשב"א והר"ן והמ"מ כתבו ב' טעמים מדוע אסור לקנוב ירק קודם המנחה, הא' משום דלמא אתי למיכל, משא"כ מן המנחה ולמעלה שדומה כמי שיש לו פת בסלו. והב' משום דקודם המנחה נראה כמתקן לצורך היום. ונ"מ ליגוע במאכל סתם שיש לאסור לטעם הא', ומ"מ אף שבירושלמי (פסחים פ"ד ה"ד) משמע כטעם הראשון,

לט. קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה ביום תענית שנדחה מיום שבת ליום ראשון, [דהיינו שנולד ב' אב, ובמלאת שלש עשרה שנה ויום אחד נעשה לבר מצוה בליל י' באב], נחלקן הפוסקים אם חייב בתענית, ולהלכה אם הוא חלש רשאי שלא להתענות אלא תענית שעות כאשר יוכל שאת. אבל יולדת שהיא פטורה מלהתענות אפילו בתשעה באב כל שלשים יום ללידתה, אם חל יום ל"א ללידתה בתשעה באב שנדחה, צריכה להתענות. (לט)

(משום גזרה שמה יאכל. הרשב"א בתשובה ח"ג סי' רכג).
וברמב"ם (פ"ח שם הלכה יח), ובש"ע (ס"ס קיז) איתא, שכל דבר שאיסורו מדבריהם מותר לעשות בו סחורה, ולא גזרינן בו שמה יאכל. וכ"ה להדיא בירושלמי (פ"ז דשביעית סוף ה"א). וכ"פ הרשב"א בתשובה (סי' שא), ומהר"ם חלאוה (פסחים כג.).

ולפ"ז מותר להתעסק באוכלין בצומות. וכ"ש שיש להתיר להאכיל תינוק. [וע"ע במג"א (סי' תקנא ס"ק כח) בשם ר' דוד אבודרהם. ודו"ק]. וכ"פ בילקוט הגרשוני (סי' תריב סק"ד). ודלא כמ"ש הפמ"ג (סי' תריב). [ילקו"י דיני חינוך קטן עמ' רלט. ילקו"י מועדים עמ' תקל].

והפמ"ג עצמו (בסי' תמו מש"ז סק"ה) כתב בשם הפר"ח (סי' תעא), שהטעם שמותר לפרר מצה בער"פ, משום דבדרבנן לא גזרינן שמה יאכל. ע"ש. וכ"כ עוד הפמ"ג (סי' תעא מש"ז סק"ב), דדוקא באיסור תורה גזרינן שמה יאכל אבל בדרבנן לא גזרינן. ומיהו מדברי מהרי"ו משמע דאף בדרבנן גזרינן. ע"ש.

אולם נראה שהעיקר כמ"ש הרמ"א והפרי חדש, והחק יעקב. וכדמוכח מרש"י יומא (יד). בד"ה גזרה שמה יאכל. ע"ש. וזכור לדבר, מאי דק"ל ברמב"ם (פ"ח מהלכות מאכלות אסורות ה"טז), ובש"ע יו"ד (ר"ס קיז), שכל דבר מאכל שאסור מן התורה אסור לעשות בו סחורה.

קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה ביום תענית שנדחה מיום שבת ליום ראשון

המטה, וכמו שפסק הרשב"א בתשובה (סי' תקט). אלמא שעקרונה לגמרי, וגם לדידהו דאזלי בתר הרמ"א, אם חל ליל טבילה בשבת זו, ק"ל כמ"ש המג"א בשם השל"ה להתיר. וכ"כ הח"א. וע' במשנ"ב (שם ס"ק מ). אלמא שנעקר דין ת"ב לגמרי כשחל בשבת. ובע"כ לומר שאע"פ כן ביום הראשון אינו נקרא ת"ב כתענית בזמנו, שהרי בעלי ברית מותר להם לא להתענות בו. וא"כ עדיין י"ל שהקטן שגדל אז פטור.

וכן ראיתי בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' שסג), שאחר שהביא ראייה להקל מדברי הרא"ש (סוף מו"ק), בדין קטן שהגדיל בימי אבלו, ומדברי מרן הש"ע שבעלי ברית אינם מתענים בת"ב דחוי, מוכח שהוא רק תשלומין, ולא כתענית שנקבע בזמנו הילכך א"צ להתענות. הדר תבריה לגזיזה, וכתב, שמכיון שאף קודם שיגדל ויהיה בר מצוה, היה עליו חיוב להתענות משום מצות חינוך, א"כ לא נדחה לגמרי, וכל היכא שלא נדחה לגמרי לא אמרי' הואיל ואידחי אידחי, וסיים, מיהו בגוף הדבר נראה שיום תשלומין הוא, ואף להקל אמרי' דהוי רק תשלומין, שהרי בעל ברית אינו מתענה בתענית שנדחה. ע"כ.

והנה מה שרצה להוכיח שאינו דיחוי גמור כיון שמצות חינוך היה חייב להתענות, במחכ"ת אינו מחזור, כיון שמצות חינוך אינה אלא על האב, והקטן עצמו פטור ועטיר לגמרי מן המצות אפי' מדרבנן, כמבואר ברש"י (ברכות מה.). וכ"כ הרמב"ן במלחמות

(לט) ז"ל מרן אאמ"ר זיע"א: נראה לכאורה שאינו חייב להתענות, שאין התענית למחרת השבת אלא בתורת תשלומין, כדק"ל (בש"ע סי' תקנט ס"ט), שבעלי ברית אינם מתענים ביום תענית דחוי, ודמי למאי דק"ל כר' יוחנן (בהגיגה ט.), חיגר ביום ראשון של החג, ונתפשט ביום שני, שפטור מן הראיה ומן החגיגה, כיון שביום שחל חיובו, פטור היה, וכל שאר הימים תשלומים דראשון הוא. וכ"פ הרמב"ם (הל' חגיגה פ"ב ה"ה). ה"נ כיון שהיה פטור בשבת, בהיותו קטן, גם ביום הראשון פטור. ודמי למ"ש הרא"ש (סוף מו"ק), שקטן שאירע לו אבל, והגדיל בתוך שבעה, הואיל שבשעה שחלה עליו אבלות, היה פטור מחמת קטנו, פקע ממנו חיוב אבלות לעולם, כיון דגברא לא חזי. ודמי לחיגר בראשון ונתפשט בשני. וכ"פ מרן בש"ע (יו"ד סי' שצו ס"ג).

ובשו"ת אבנ"ז (סי' תכו) דן בשאלה זו, וכתב, דלכאורה תענית דחוי, תשלומין של יום התענית הוא, ופטור, ואין לומר שכשחל בשבת עקרוהו חז"ל לגמרי, שהרי פסק הרמ"א (סי' תקנד), שדברים שביצנעא נוהגים בת"ב שחל בשבת. וכן נוהגים בני אשכנז שהולכים אחר דברי הרמ"א. אלמא שלא נעקר ת"ב לגמרי כשחל בשבת, לכן הקטן פטור להתענות. ע"כ.

ולכאורה כ"ז לא יגהה מזור לדידן דנקטי' כד' מרן הש"ע (סי' תקנד סעיף יט), שבשבת מותר אף בתשמיש

בעשירי למי שאפשר לו, נראה שגם נער שנעשה בר מצוה בעשרה באב והיה ת"ב שנדחה לעשירי מחוייב להתענות בעשירי. ע"כ. ובכל דבריו אין הכרח אלא מהיות טוב, אבל חיובא לא שמענו כלל. ואף גם זאת לא שייך לומר כן לגבי שאר תעניות שנדחו. וכ"כ בשו"ת צפנת פענח (סי' מה) לחלק מטעם זה בין ת"ב לשאר צומות שנדחו. וע' בשו"ת זה הים (סי' סז), ובשו"ת מהר"ז סופר (סי' ב). וי"ל ע"ד. [וע' בשו"ת יד סופר ח"ב סי' נה]. ודו"ק.]

אולם בשו"ת אבן ישראל ח"ז (סי' כו) בד"ה ולפ"ז, כתב, שקטן שהגדיל ביום צום ת"ב שנדחה, ודאי שפטור מתענית, כיון דדין התענית הוא רק מטעם תשלומין, וכיון שבעיקר יום ת"ב היה קטן, לא נתחייב בתשלומין. ע"ש.

וע"ע בשו"ת בית אבי ח"ד (סי' נח) שכתב, שמאחר ששני גדולי עולם הגאונים, האבנ"ז והמהרש"ם פסקו להקל, מזקנים אתבונן, וכבר הורו זקנים, מחוייבים אנו לקבל פסקי גדולי הדורות שלפנינו ולא לבטל דבריהם בסברת הכרס אפי' להחמיר.

[והנה הרמב"ם (הל' שביית עשור פ"ב ה"י) כתב, שאף בן י"ג שנה ויום אחד אם לא הביא ב' שערות עדיין קטן הוא, ואינו משלים התענית ביום הכפורים אלא מדברי סופרים. וכ"פ מרן הש"ע (סי' תרט"ז ס"ב). ומשמע שיש מציאות שיגיע ל"ג שנה ולא הביא שתי שערות, אף אם זהו מיעוט בלבד. (וע' בשו"ת יחז"ל ח"ב סי' עב בהערה). וכתב המג"א (סי' תרט"ז סק"ג), שבשאר צומות א"צ להתענות, אא"כ יש לו ב' שערות. והלשון בש"ע הגר"ז (שם ס"ט), בשאר תעניות שאינם אלא מד"ס א"צ להתענות אא"כ ידוע שהביא ב' שערות. וע' בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' קנב אות ב), ובשו"ת באר משה ח"ח (סי' צו). וא"כ יש לצרף לסניף ספק זה לענין צומות שנדחו שאינם אלא מדברבנן, ולא נודע בכירור שהנער הביא ב' שערות].

ולענין הלכה נראה שאם הבר מצוה בריא ויכול להתענות, טוב להתענות עם הצבור, ואם הוא חלש, וקשה עליו לצום, יכול לסמוך על המקילים בזה. ומיהו יולדת כל שלשים יום שפטורה להתענות בת"ב, אם חל יום ל"א ללידתה ביום ראשון שהוא ת"ב שנדחה, נראה שיש לה להתענות. וכמ"ש בשו"ת התעוררות תשובה (תאו"ח סי' שנג), והחילוק שבין קטן ליולדת ברור למעיין, אשר עיניו תחזינה מישרים. (וע' בשו"ת מהרש"ל סי' נג). [כ"ז ממרן אאמ"ר זיע"א. וראה בילקו"י תפלה א' עמוד תקפד].

(פ"ג דברכות דף כ:), ובחידושו ליקדושוין (לא). וכ"כ הריטב"א והמאירי (מגילה י"ט). וכתב מרן הכס"מ (פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"י), שגם דעת הרמב"ם כן. וכ"ד הסמ"ג, והובא בשו"ת חקרי לב (תאו"ח סי' מה דף עה סוף ע"ג). וכ"כ התרו"ד בפסקיו (סי' סב).

ואעיקרא הרי לא מצינו כלל מצות חינוך בצומות דרבנן, להצריך קטנים להתענות, אפי' תענית שעות, וכמ"ש להדיא הא"ר הנ"ל, והפמ"ג, והח"א, והמשנ"ב, וכ"כ המהרש"ם עצמו בדע"ת (סי' תקנ ס"א). וכן העיר לנכון בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט (סי' כז אות ב).

ועכ"פ מסיום דברי המהרש"ם נראה שדעתו להקל. וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"ג (סי' עא), וח"ד (סי' ס). וכן העלה להקל בשו"ת משנה שכיר ח"ב (סי' קמו).

וכן העלה הרה"ג רבי דוד רקמן בשו"ת קרית חנה דוד (סי' קה), מהרה"ה שבעלי ברית מותרים שלא להתענות, בתענית שנדחה, שמכאן ראה נכונה לנער שנעשה בר מצוה ביום שהוא תענית שנדחה שא"צ להתענות. וכ"כ עוד במאמרו שהובא בירחון קול תורה שנת תשכ"ה (חוברת תמוז אב עמ' ז). וכ"כ בשו"ת דברי אפרים אליעזר (סי' קי).

איברא דבשו"ת דברי מלכיאל ח"ה (סי' קל) כתב, שהואיל ובודאי היה ידוע לחז"ל בעת שגזרו להתענות שיזדמן שהתעניות יחולו בשבת, ותקנו שיתענו למחר, תקנה אחת היא ולא בתורת תשלומין. והקטן שהגדיל בו ביום חייב להתענות. וכ"כ סברא זו בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' עב, וחז"ו סי' ע). [אך מ"ש שם שהמהרש"ם דעתו להחמיר, לכאורה לא משמע כן מסיום דבריו. וכמו שתפסו האחרונים הנ"ל שדעת המהרש"ם להקל].

וכן העלה להחמיר בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט (סי' כז), שעל הקטן שהגדיל להתענות בת"ב שנדחה. וכ"כ להחמיר בשו"ת שרגא המאיר ח"ז (סי' סג). וכן העלה בשו"ת מטעמי יצחק בורשטיין ח"א (סי' לא), שצום ת"ב שנדחה אינו מתורת תשלומין, אלא החיוב להתענות הוא מצד היום עצמו שבו נשרף רובו של היכל וכו'. ע"ש. ויש לדחות ראיותיו כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים.

ובשו"ת יד סופר (סי' ז) כתב ג"כ לגבי ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, לפי מה שאמרו בירושלמי (תענית פ"ד ה"ו), בדין היה שיהיו מתענים בעשירי שבו נשרף ההיכל, ולמה קבעוהו בתשיעי, מפני שבו התחילה הפורענות, ריב"ל ציים תשיעי ועשירי וכו'. [וע"ע בגמרא תענית כ"ט]. ומכיון שנכון להתענות

מ. שלש צומות אלו, י"ז בתמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת, כשחלו בזמנם, גם בעלי הברית מילה, (אבי הבן, המוהל והסנדק), והחתן בתוך ימי חופתו, חייבים להתענות ולהשלים כמו כל הצבור, ואסור להם לפרוש מן הצבור. שלא יבוא עשה דיחיד וידחה תענית דרבים. ורק אם חלו הצומות הנזכרים לעיל בשבת, ונדחו ליום ראשון, בין החתן בין בעלי ברית לא ישלימו תעניתם, אלא אחר חצות היום [זמן מנחה גדולה] יאכלו כדרכם, מפני שיום טוב שלהם הוא. ואם ירצה החתן להחמיר על עצמו להתענות אינו רשאי, הואיל ויום טוב שלו הוא. ועל כל פנים אין לחתן בתוך שבעת ימי המשתה להתענות שום תענית יחיד, ואפילו היה נוהג בו שנים רבות, כגון יום פקודת השנה [יאר-צייט] של אביו או אמו. ואפילו התרה אינו צריך, וכן לבעלי ברית. (מ)

חתן ובעלי ברית בצום גדליה, עשרה בטבת וי"ז בתמוז

אי אבילות דמעיכרא הוא, אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. [אתי עשה דרבים דשמחת החג, ודחי עשה דיחיד, דאבל, דכתיב אבל יחיד עשי לך. רש"ן. ע"ש.]

וכיו"ב פסק מרן בש"ע (סי' תרצו ס"ז), שאונן מותר בכשר ויין בפורים, דלא אתי עשה דיחיד דאבלות, ודחי עשה דרבים דאורייתא, לשמוח בפורים, שדברי קבלה נינהו שהם כד"ת. ע"ש. וה"נ הכא שהתענית היא אבלות דרבים, דחי לעשה של השמחה דיחיד. כמ"ש הריטב"א (וע' בשו"ת יבי"א ח"ד חו"ד סי' כה אות ג).

ולפ"ז גם בעל ברית ביום המילה אע"פ שיו"ט שלו הוא, מתענה ומשלים בארבע צומות.

והרדב"ז בתשובה ח"א (סי' שפה), נשאל במי שהיה בעל ברית ביום י' בטבת, אם מותר לטעום כוס של ברכה. וכתב, לכאורה, י"ל שכיון שיו"ט שלו הוא מותר, וכדנתיא (עירובין מא.), א"ר אלעזר בר' צדוק, אני הייתי מבני סנאה בן בנימין וחל ת"ב בשבת ודחינהו לאחר השבת, והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיו"ט שלנו היה. וכ' התוס' (שם מ:), מעשה שחל ת"ב בשבת ונדחה למחרתו, והיה רבינו יעב"ץ בעל ברית, והתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורחץ ולא השלים תעניתו, לפי שיו"ט שלו היה. אבל כד מעיינת שפיר תראה דלא דמי, דהתם אחר חצות היה, ואילו בנ"ד רגילים לעשות המילה בבוקר, משום דזריזין מקדימין למצות. ומסתברא לי שאפ"י עשו המילה אחר חצות אסור לאכול ולשתות, דדוקא בת"ב דחוי הקילו, אבל א' מד' צומות שחל בזמנו אין להקל בו, אע"פ שיו"ט שלו הוא. וכן יש לדקדק מדברי הרי"ף, שכ', כל תענית שאין היולדת שותה בו, אין מברכין במילה על הכוס, לפי שצריך לטעום מן הכוס, ואם לא טעם הוא מוציא שם שמים לבטלה. ומדקאמר שאין היולדת

מ ע"פ המבואר בילקוט מועדים (מהדורת תשמ"ח). וז"ל מרן אאמור"ר זיע"א: נשאלתי בדין חתן שבתוך שבעת ימי המשתה שלו חל אחד משלש צומות, צום גדליה, י' בטבת, וי"ז בתמוז, האם הוא חייב להתענות ולהשלים, או מכיון שיו"ט שלו הוא פטור מלהתענות. וכן בעל ברית שאירע אחד משלש צומות ביום המילה אם חייב להתענות ולהשלים או לא.

הנה הריטב"א בחידושו (סוף תענית) כתב וז"ל: חתן שחל אחד מארבע הצומות בתוך ימי שמחת לבו, מסתבר לי שהוא חייב להתענות, דאע"ג דימי רגל ושמחה שלו הם, ואין אבילות חדשה חלה בהם (כדאיתא בכתובות ד.), ואין שמחה אלא באכילה ושתיה, וכדאמר' גבי רגלים וגבי פורים. (וכ"ה במו"ק ט.) מ"מ כיון שרגל שלו רגל יחיד מדרבנן, ותעניות אלו הם דרבים, אתי אבלות דרבים ודחי רגל דרבנן. ועוד דביחיד מקרא מלא דיבר הכתוב: אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. עכ"ל. וכ"כ הנימוקי יוסף (סוף תענית).

ולכאורה כן משמע גם ממ"ש התוס' בעירובין (דף מ:): ומעשה היה בחופה ב' בטבת, ונתנו את הכוס לתינוק לשתות. אלמא דאע"ג דהוי רגל של החתן, לא מהני להתיר לו לטעום מהכוס, וצריכים ליתנו לתינוק. וכ"ה בתוס' הרא"ש ובתוס' רבינו פרץ שם. ובפרט לפ"ד הרמ"ה המובא בהרא"ש (פ"ק דכתובות סי' ה), שהיום הראשון של שמחת חתן הוי דאורייתא, דכתיב ביום חתונתו וביום שמחת לבו, אלמא דשמחת לבו ביום ראשון יש לה סמך מה"ת. ע"ש. (וע' בד' בה"ג שהביא הרא"ש שם, ובתוס' ברכות מז' ודו"ק.) אם לא שנאמר דשאני התם שהיה לו לדחות החופה למחר. וי"ל.

וכדברי הריטב"א והנמוקי"י הנ"ל אשכחן במו"ק (יד:), אבל אינו נוהג אבילותו ברגל, שנאמר ושמחת בחגך,

צדוק נקט הכי מפני שלא היה יו"ט שלהם אלא בעשרה באב, וכדתנן (תענית כו:): בעשרה באב בני סנאה בן בנימין, וא"כ איך יאמר שהתענינו בת"ב ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו הוא?

ואדרבה, היה נראה לכאורה להוכיח להיפך מהגמ' (עירובין מא.), שאין חילוק בזה בין ת"ב דחוי או לא, דפריך, ובדרורו של ר"ג מי עבוד כוותיה (דט' באב שחל בע"ש מתענין ואין משלימין)? והתניא, אראב"צ אני מבני סנאה בן בנימין, פעם אחת חל ת"ב בשבת ודחינוהו לאחר השבת, והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיו"ט שלנו היה, טעמא דיו"ט הוא, הא ערב יו"ט משלימין. [כלומר, הא בשאר ט' באב היו משלימין, אע"פ שכל ט"ב הוא ערב יו"ט שלהם. רש"י]. אמר רבינא שאני יו"ט של דבריהם מתוך שמתענין בו שעות משלימין בו ערביות. [כלומר שאני יו"ט של קרבן עצים דדבריהם, הואיל וקל הוא שמתענין בו שעות, כדקתני והתענינו בו, לפיכך מותר להשלים תענית ערב אותו יו"ט וליכנס אליו כשהוא מעונה, דהא אפי' בעיקרו מותר להתענות בו קצת היום. רש"י]. שבת הואיל ואין מתענים בו שעות אין משלימין בו ערביות. [נדבשבת אסור להתענות קצת אפי' חל בו ט"ב לפיכך אסור להשלים בו תענית בער"ש, שנמצא מתענה במקצת שבת]. ואם איתא לדברי הרדב"ז ומרן הבי"ט, דבת"ב בזמנו אין יו"ט דוחה, טפי הו"ל להש"ס לשנויי, דשאני יו"ט דדבריהם כקרבן עצים, שמותר להכנס בו כשהוא מתענה בת"ב בזמנו, הואיל ות"ב אלים לדחותו מכל וכל, כשחל בזמנו, וכ"ש שיהא מותר להתענות בזמן כניסתו, משא"כ שבת דחמיר שדוחה התענית לגמרי, כשחל בו ת"ב, אה"ג די"ל שאסור להשלים תעניתו בכניסת השבת. אלא ודאי שאף בת"ב בזמנו יו"ט דדבריהם דוחה, ומתענה ואינו משלים. וצ"ע.

וע' בשו"ת בשמים ראש (סי' קכו) שכתב, רבינו יעב"ץ היה אומר שכל מצוה שקיבלו עליהם ישראל בשמחה, כגון סעודת ברית מילה, ויו"ט דמגילת תענית בזמן שנהגו, דחו אבילות אפי' דת"ב דאבילות דרבים הוא, ובו נשרף בית אלהינו, וחמיר לן כיום ראשון, ואפ"ה נדחה מפני המילה. והביא ראיה ממ"ש אראב"צ אני מבני סנאה בן בנימין וכו' ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו היה, והיכא דהותר תעניתו הותר אכלו. ועשה מעשה בת"ב שהיה בעל ברית, ואכל בסעודת ברית מילה, ורחץ ולבש לבנים. ורבינו מאיר אומר שהיא קולא גדולה. ע"כ. מבוואר יוצא מדבריו דרבינו יעב"ץ מתיר גם בת"ב בזמנו. (וזה היפך ממ"ש הראשונים דנידון רבינו יעב"ץ היה בט"ב דחוי, ומ"מ י"ל שהביא ראיה להתיר בכל

שותה בו, ולא קאמר שאין בעל ברית שותה בו, משמע שאין תענית צבור שיהיה מותר לבעל ברית המילה לשתות, משא"כ יולדת שותה בשאר תעניות חוץ מיוהכ"פ ות"ב. [ולפי דברי מרן הש"ע (סי' תקנד ס"ה) ורוב האחרונים היולדת בתוך שלשים יום ללידתה פטורה מתענית ת"ב]. עכת"ד.

והנה מ"ש בשם הרי"ף, שכל תענית שאין היולדת שותה בו אין לברך על הכוס, כ"כ בשו"ת הרשב"א ח"ז (סי' תקלו) בשם הרי"ף. וכ"ה בתשובות החדשות להרשב"א (תשס"ה, סי' מא.). ובס' האשכול ח"ב (עמ' קכט) כ' זאת בשם תשובה לגאון. (ולפי כן כ' ד' הרי"ף בתשובה, באופן אחר). וכ"ה בשו"ת הגאונים (ירושלים תשי"ב סי' שכט).

אך גם בארחות חיים ח"ב (עמ' יב) כ' זאת בשם הרי"ף. וכן מרן הבי"ט יו"ד (סי' רסה) הזכיר תשו' הרשב"א בשם הרי"ף. ע"ש.

וע' בס' העיטור (הל' מילה דנ"ג סע"ב) שכ', ומסתברא לן דביוהכ"פ ות"ב לא מברכין על הכוס, ולא יתן לתינוק דילמא אתי למיסרך, אבל בשאר תעניות דקי"ל (ר"ה יח:) רצו מתענין רצו אין מתענין, מברכין על הכוס, ויהבינן ליה לינוקא למטעמיה, ואע"ג דקי"ל המברך צריך שיטעום, ה"מ היכא דאפשר, הלא"ה הוא כהאי דאמר' (ר"ה כט:), פורס אדם לבניו ולבני ביתו כדי לחנכן במצות, ואע"פ שאינו אוכל עמהם. ע"כ. **וע'** עוד בספר הרוקח (סי' קיג) שכתב, בתעניות החמורות אין המברך טועם מן הכוס של המילה, אלא ליתביה לינוקא או לאמיה דרביא, ובתעניות דתשובה או דשני וחמישי יטעום המברך ואין בכך כלום. ונרבינו חנוך הספרדי כ' כדברי הרי"ף הנ"ל, והובא בתשו' הרשב"א ובארחות חיים שם. וע' בשבולי הלקט (הל' מילה ס"ס ד), ובשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' סה).

ומכל הני רבוותא יש לדקדק שאין בעל ברית מותר לטעום בד' צומות, כמ"ש הרדב"ז.

והנה מ"ש הרדב"ז דדוקא בת"ב דחוי ס"ל לרבינו יעב"ץ שאינו משלים תעניתו, משא"כ בא' מארבע צומות שחל בזמנו מתענה ומשלים, כ"כ גם מרן הבי"ט (סי' תקנט), וז"ל: ומשמע לי דהיינו דוקא בת"ב שנדחה דלא חמיר כולי האי, אבל כשחל באמצע השבוע לא היה רבינו יעב"ץ מיקל בזה. וכן משמע מההיא דמייתי מר"א ברבי צדוק שאמר, "וחל ת"ב בשבת ודחינוהו לאחר השבת", ואם איתא היל"ל בסתם והתענינו בת"ב ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו היה וכו'. וכן נראה מתוך תשובה אחת מחכמי אשכנז שבהא לידי. ע"כ. **אולם** לכאורה יש לדחות ראיה זו, שיי"ל דר"א בר'

ממתני' (פ"ג דנגעים): חתן שנולד בו נגע נתנין לו ז' ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו. ועוד ראיות. ע"כ. והנה אע"פ שזה תואם את שיטת הרמ"ה שהובא בהרא"ש (פ"ק דכתובות) שיו"ט א' של חתן מן התורה, מ"מ תמוה להתיר גם לשושבינים ולעשרה מן הקרובים שלא להתענות בת"ב דחמיר טובא. וגם עצם ההיתר של הכניסה לחופה בט' באב, תמוה, ושוב מצאתי בשו"ת פרשת מרדכי (תארו"ח ס"ס ה), שתמה מאד ע"ז, עד שכתב עליו: יסכר פי דוברי שקר על צדיק עתק בגאווה ובוז. ומזה וכיו"ב הוכיחו האחרונים שספר בשמים ראש מזויף. וע' בשו"ת יבי"א ח"ב (חי"ד ס"ו כד אות ד), ושאינן לסמוך ע"ד הבשמים ראש].

ורנה הרשב"ץ בתשובה ח"ג (ס"ו ה) נשאל באחד שנולד לו בן ביום ראשון בשבת, ב' אב, ויום ח' ללידתו חל בת"ב, שהוא יום צום, ואבי הבן דחה המילה למחרת הצום שהוא יום ט' ללידתו כדי שיוכל לשמוח בסעודת המילה, והשיב, שהאיש הזה גדול עונו מנשוא, שהרי המילה בזמנה דוחה שבת וכו', ואיך דחה המילה מפני סעודה קלה. וכמה חביבה מצוה בשעתה כמ"ש בפסחים (סח). ובמדרש קהלת חביבה ק"ש בעונתה יותר מאלף עולות שהכסיל זוכה. וה"נ חביבה היתה המילה בשעתה מאלף עולות, וכ"ש מאלף סעודות להנאת הכרס. והרי אפשר היה לעשות הסעודה למחר וכו'. ויותר קרוב היה לעשות הסעודה באותו יום לעבור על עשה מדברי קבלה של צום ת"ב, ולא לעבור על עשה של תורה, של המילה, וזה אפי' בת"ב בזמנו, וכ"ש בת"ב דחוי שיש לו קולא אחרת, כמ"ש במגילה (ה): שביקש רבי לעקור ת"ב דחוי דהואיל ונדחה ידחה. ואע"ג דלא הוודו לו זהו דוקא שלא במקום מצוה, אבל במקום מצוה היה אפשר להתיר לעשות הסעודה באותו יום. וכמ"ש בעירובין (מא). אראב"צ אני מבני סנאה בן בנימין וכו' והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו היה. ומכאן למד רבינו יעב"ץ כשהיה בעל ברית בת"ב דחוי וכו', וזהו מנהג חסידים ואנשי מעשה שנהפך אצלם לששון ושמחה של מצוה וכו'. עכת"ד.

ולכאורה היה נראה מדבריו שאפי' בת"ב בזמנו עדיף טפי לדחות מ"ע דד"ק של הצום מפני הסעודה. וזה אינו, שלא כ' כן אלא שזה עדיף ממה שעשה האיש ההוא לדחות מ"ע של המילה, אבל להתיר לכתחלה לעשות סעודה בת"ב אפי' לבעל ברית, לא עלה על לבו הטהור של הרשב"ץ, שהרי אין הסעודה מה"ת כלל, וכמו שהאריך החקיקי לב ח"ג מיו"ד (ס"ו ק), וא"כ לא שייך לומר שעשה של תורה ידחה עשה

גווא. וכנ"ל). ואפשר דמש"ה קאמר מהר"ם דקולא יתירה היא, אבל בת"ב דחוי יודה להקל. וזה שלא כמ"ש בכסא דהרסנא שם, דמ"ש דקולא יתירה היא, משום דמנ"ל להשוות יום ברית לימי מגילת תענית שקבעום חכמים ליו"ט. ע"כ.

וכיו"ב כתב השאלת יעב"ץ ח"ב (ס"ו כג). ואי משום הא לא איריא, ש"ל שאע"פ שיש שורש בהלכה למצות שמחת יו"ט לקרבן העצים, היינו דוקא ביום הקרבן עצמו, בזמן שביהמ"ק קיים, אבל ר"א בר' צדוק היה אחר החורבן, שבזמן הבית לא היו מתענים כלל, והיה לכל בית ישראל לששון ולשמחה (וכמ"ש בר"ה יח:), והכא קאמר והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיו"ט שלנו היה.

וכ"כ להדיא התוס' תענית (יב). וז"ל: ועובדא דר"א בר צדוק היה לאחר החורבן, שקודם החורבן הא אמרי' (בר"ה יח:). בזמן שיש שלום, אין צום. ע"ש. וכ"כ הרא"ש (ר"פ מקום שנהגו). וע"ע בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (ס"ס רעא).

ואעיקרא יו"ט של קרבן העצים אינו אלא מנהג, כמ"ש הרמב"ם (בפ"ו מהל' כלי המקדש ט), ואפ"ה דחי לתענית ת"ב דהוי אבלות דרבים, ה"נ סעודת מילה שיש לה יסוד בדברי חז"ל וכמ"ש בפרקי רבי אליעזר (פכ"ט): מכאן אמרו חכמים, חייב אדם לעשות שמחה ומשתה ביום שזכה למול את בנו. וע"ע בזה"ק פר' לך לך (דצ"ה רע"א) שהוא דומה למקריב קרבן. וכ"ה במדרש רבה (ר"פ וירא). וע' בתוס' פסחים (ג). ובס' כד הקמח (ד"ג ע"ד).

וכן מבואר באורך בשו"ת חת"ס (תארו"ח ס"ו קנח וקנט) דחמירא לן מצות ברית מילה ושמתתה, ולכן התיר להסתפר לכבוד המילה, אף באמצע שבוע שחל בו ת"ב, שאסור מדינא דהש"ס בתספורת. ע"ש. ואכמ"ל. וא"כ אין מזה טענה על עיקר דברי רבינו יעב"ץ. (וע"ע בשו"ת יבי"א ח"א ס"ו לד אות ג). והיותר נכון לומר כמ"ש, דס"ל לחלק בין ת"ב דחוי לחל בזמנו, וכדברי הרדב"ז והב"י.

[ובשו"ת בשמים ראש (ס"ו קעד) כתב וז"ל, מעשה בפוחז אחד שנתן עיניו בבתו של אדם גדול המשודכת כבר לאדם אחר, ומאהבת השר אותו יראו פן יבצע זממו, ואמר להם הרמ"ה, שהמשודך יכניסנה לחופה ביום ת"ב. ואח"כ שאלוהו אם צריכים להתענות, והשיב, שהחתן והכלה והשושבינים ועשרה אנשים מן הקרואים הקרובים כולם פטורים מלהתענות ומן האבל, מפני שיו"ט שלהם הוא, ויום ראשון דאורייתא, וכל עניניו דברי קבלה, ודוחה ט' באב, והביא ראיה

(סי' רה) שהאריכו למעניתם ליישב ד' מרן הבי'. וע"ע שם מ"ש ע"ד המהר"ש הלוי.

גם בשו"ת פרי הארץ ח"ב (תאו"ח סי' ח) כתב לקיים ולחזק דברי מרן הבי'. וסיים להלכה, שמאחר שמרן אשר מימיו אנו שותים להלכה ולמעשה העלה דדוקא בת"ב דחוי הוא שאינו משלים, מי הוא זה ואיזהו אשר יערב אל לבו לפסוק נגד הוראת רבינו אבי התעודה מרן ז"ל. ובפרט שדבריו צדקו מאד, ואין בהם נפתל ועקש. ע"ש. (וע"ע במג"א וא"ר ומאמ"ר וחמד משה ומש"ד ונהר שלום שם).

וכן הסכים לדינא בערה"ש (סק"ה). וה"ד הרשב"ץ הנ"ל לסייע ד' מרן. וכן עיקר לדינא. ואף אנו נאמר כן בכל תענית צבור שחל בזמנו, שחתן ובעל ברית אינם רשאים להפסיק תעניתם אלא מתענים ומשלימים. **והנה** עתה ראיתי להמהר"א במקראי קודש (רק"ח.ח.) שכתב, שגם למרן דס"ל דדוקא בת"ב דחוי הותר לבעל ברית לאכול, ולא בת"ב שחל בזמנו, מ"מ בשאר צומות שאינם דחויים לא ישלים, קל וחומר מת"ב דחוי שאסור בה' עינויים. והכנה"ג בשם הרדב"ז ח"ב (סי' לב) כתב, שגם בג' צומות דחויים לא ישלים. ותשובת הרדב"ז אינה אצלי. ע"כ.

והנה דברי הרדב"ז לפנינו הם בח"א (סי' שפה) הנ"ל, שמבואר שם שאף בשלש צומות אם חלו בזמנם, אין בעלי הברית רשאים שלא להתענות ולהשלים, ורק בדחויים הוו כת"ב דחוי, שאינם משלימים. ומ"ש המקראי קודש ללמוד בק"ו בג' צומות שבזמנם, מת"ב דחוי, שאסור בחמשה עינויים, שמותר שלא להשלים התענית, יש לדחות, שעכ"פ ת"ב "דחוי" קיל, כיון שנדחה, ורק שהשאירו עליו דין ת"ב לאוסרו בחמשה עינויים, ולעולם בשאר צומות בזמנם חמירי ואין בעלי הברית רשאים שלא להתענות ולהשלים.

ושו"ר בשו"ת עמודי אש (סי' ו דף מח.), שדחה דברי המקראי קודש בזה. ע"ש.

ותבט עיני המהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"א (חיו"ד סי' לא) שנשאל בחתן תוך ז' ימי המשתה אם חייב להתענות בצום גדליה, וה"ד מרן הבי' (סי' תקנט) דדוקא בת"ב דחוי התירו לבעל ברית שלא להשלים התענית, וכ' שאין לחלק בין ת"ב דחמיר לצום גדליה, שעכ"פ בעינוי דאכילה אין חילוק ביניהם. ואפי' להבי' בשם רי"ו דגדליה נהרג ברה"ה, לא חשיב צום גדליה דחוי, כיון שעיקר תחלת תקנתו בג' בתשרי והוי זמנו. ועוד דלא אתי עשה דיחיד דשמחת חתן ודחי עשה דרבים, ולהיפך אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד, ומכ"ש בשוא"ת להמנע מאכילה ושתיה.

דדברי קבלה. ומכ"ש שהסעודה שמחה דיחיד, וצום ת"ב אבלות דרבים, וכמ"ש הריטב"א (סוף תענית) הנ"ל. וזה ברור בכוננת הרשב"ץ.

ולעצם הענין ודאי דנקטי' כדברי הרדב"ז ומרן הבי' הנ"ל, שלא הותר שלא להשלים התענית אלא בת"ב דחוי.

ועתה מצאתי ראיתי בשו"ת מהר"ם מלובלין (סי' צח), שנשאל באמת על ראית מרן הבי', שלכאורה תמוהה היא, וכתב ליישב דבריו. ובסוף דבריו כתב ג"כ שיש לכאורה להוכיח להיפך מהגמ' (עירובין מא.), ודחה שי"ל שלא רצה המתירן להפליג דבריו כ"כ וכו'. ע"ש. **וגם** הלום ראיתי בשו"ת מהר"ש הלוי (תאו"ח סי' ב), שעמד על ראית מרן הבי' הנ"ל. וכתב, ולכן נלע"ד שאפי' חל ת"ב באחד מימות השבוע, וחלה מילה באותו יום, אין בעל ברית משלים תעניתו. וכן ראיתי בנימוקי הרב מר זקני זצ"ל שכתב, ומי שנשא אשה ביום תענית צבור לא ישלים תעניתו, אע"פ שהיה בידו לדחות את הנישואין. וכ"ש גבי ברית מילה שאינו יכול לדחות המילה מאותו יום. אבל מה אעשה והרב אבא מארי נר"ו חלוק עלי, וס"ל שאין לנו לנטות ימין ושמאל מעובדא דרבי יעב"ץ דמייירי בת"ב דחוי דוקא. והוכיח במישור שחייב להשלים תעניתו בתענית צבור בזמנו, ממ"ש הטור ביו"ד סי' רסה והבי' שם לענין טעמת כוס המילה שיתן ליולדת או לתינוק, ולא קאמר שיתן לאבי הבן וכו'. אך י"ל דנקטי הכי מפני שרגילים לעשות מצות המילה בבוקר, שזרזים מקדימים למצות, ובאותה שעה הוא חייב להתענות, ולכך לא הזכירוהו, ולעולם י"ל דלכ"ע לא ישלים תעניתו. ועדיין הדבר ספק לע"ד. ואולי גם הרב זקני זצ"ל לא אמר שלא ישלים אלא בתענית דחוי. עכת"ד.

והנה עיקר הראיה שהביא בשם מר אביו, מטעמת הכוס בתענית צבור ליולדת, ולא נקטי בעל ברית, כבר הביא ראיה זו הרדב"ז (סי' שפה) הנ"ל. ודחיית המהר"ש הלוי ג"כ הרגיש בה הרדב"ז בראש דבריו. ולפמ"ש החמד משה (סי' תקנט סוף סק"א ובסי' תקסב סק"א), דהא דהתענה ראב"צ בלא השלמה, לא היה כי אם דרך רשות כדי לצער עצמו עם הצבור. ע"ש. י"ל שבמקום מצות טעמת הכוס ש"ד לבעל ברית לטעום גם בשחרית בתענית דחוי, ולפ"ז חזרה ראית מר אביו של מהר"ש הלוי למקומה, דאם איתא היל"ל שיטעום בעל ברית, א"ו דבתענית שחל בזמנו מתענה ומשלים. אלא שאין כ"ד הרדב"ז, והרי הרדב"ז עצמו בסו"ד מביא ראיה מהרי"ף שתטעום היולדת ולא נקט בעל ברית. וצ"ע. וע' בס' בני חיי (סי' תקנט) ובספר לשון לימודים

כמו שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך (תענית יז). ע"כ. ולכאורה נראה דאשתמטייתה מ"ש הרא"ש (פ"ק דכתובות ס"ו ו), שאם מת אביו של חתן, אינו מונה שלשים יום לאבלות אלא לאחר ז' ימי המשתה, הואיל ובתוך ימי החופה מותר בגיהוץ ותספורת, דמלך ביפיו תחזינה עיניך, הילכך לא סלקי להו לתורת שלשים דאבלות. וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (דף כד ע"ג), והמאירי (כתובות ד), והטור (יר"ד ס"י שמב). וע"ש בשו"ת חת"ס (חיו"ד ס"י שמח).

אולם הגר"א בבאוריו (ס"י תרפו סק"ח) כתב, דבעל ברית מותר לאכול בשאר צומות אפי' אינם דחויים חוץ מת"ב דחמיר, כדמוכח בעירובין (מא). אראב"צ וכו'. וכ' התוס' ר"ה (יט. ד"ה אסורין), דדוקא בת"ב דחמיר, אבל בשאר תעניות א"צ להתענות כלל. ע"כ. וכן העלה בשו"ת אבנ"ז (תארו"ח ס"י תכז). וכ"ד המהר"ח א (הנ"ל) גם לגבי ת"ב בזמנו.

וכ"כ להקל בשו"ת בית דוד (ס"י תעו). אלא שהבית דוד עצמו (בס"י שמז), העלה, שתענית של חובה והוא בזמנו, כגון ת"ב וכן שאר תעניות אין מצות המילה דוחה אותם אלא מתענה ומשלים, וכשאין התענית בזמנו כגון ת"ב י"ז בתמוז וצו"ג שחלו בשבת ונדחו ליום א', מתענה ואינו משלים. מתענה, משום אל תפרוש מן הצבור, ואינו משלים מפני שהוא פטור מן התענית. עכת"ד. [אם לא שנאמר שמחלק בין חתן לברית מילה, ובס"י תעו מיירי בעיקר בדין חתן, שחשוב יו"ט לגבי ידידה טפי מבעל ברית, כדמוכח מדרחי אבלות. וצ"ע].

ומרן החיד"א בברכ"י (ס"י תרפו סק"ו) כתב, מדברי הב"ד ס"י תעו נראה שחתן בתוך ימי חופתו לא יתענה צום י' בטבת. אולם לעיל (ס"י תקמט סק"ב) הבאתי דברי הריטב"א בחידושו (סוף תענית), שסובר שמתענה בכל ד' צומות, דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. ע"כ.

ולד' הגר"א וסיעתו צ"ל דאע"ג דהכי קי"ל במו"ק (יד): דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים, שאני הכא שתענית ג' צומות אינם מתקנת נביאים, אלא ברצו תליא מילתא. (כדבריו בבאורי הגר"א ס"ס תקנ), וכמ"ש ה"ה (פ"ה מהל' תענית ה"ה) אליבא דהרמב"ם. וכ"כ בשם רב מר כהן צדק, הובא בשבולי הלקט (ס"ס רעח), ובשו"ת הרדב"ז מכת"י (ס"י גט). וכן מבואר בדברי ר"ת שהובאו באו"ז ח"ב (ס"י קט), ובמחזור ויטרי (ס"י שלו), ובשו"ת הריב"ש (ס"י רפז). וכ"כ בעל העיטור (בהל' מילה דנ"ג). ובשבולי הלקט ח"ב (הל' מילה ס"ס ד). וכ"כ בחי' הרשב"א (מגילה ה:) ובחי' הריטב"א (ר"ה יח: ותענית כ"ט). וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (ס"י רעא).

וגדולה מזו מצינו להרמ"א באה"ע (ס"י סה) שכ', דהחתן מתענה ביום חופתו שנמחלין עונותיו, הרי שאף בשאר ימים דעלמא אין איסור לחתן בתענית, וא"כ בת"צ אין לו לפרוש מהצבור. ע"כ.

ולכאורה יש לדחות ראיתו האחרונה, לפמ"ש הא"ר (ס"י תקנט ס"ק כה) שאף במדינותינו שהחתן והכלה מתענים, אין משלימין התענית. וכ"כ בשו"ת בית דוד (תארו"ח ס"י תעו). ע"ש.

ועוד שתחלת התענית בהיתר שעדיין לא נכנס לחופה, ולדברי הרדב"ז ח"א (ס"י קעט) כל שעדיין לא נכנס לחופה לא מקרי חתן, ואומרים וידוי ונפלים על פניהם באותו יום בשחרית. וע"ע בפר"ח ובברכ"י (ס"י קלא סק"ה). ע"ש.

ומהר"י עייאש עצמו בשו"ת בית יהודה ח"ב (ס"י כג), נשאל בדין חתן שנשא אשה בער"פ, והוא בכור, ורוצה להתענות, והשיב, שאינו רשאי להחמיר על עצמו ולהתענות, הואיל ולגבי ידידה יו"ט הוא, וכדקי"ל חתן שנולד בו נגע נותנים לו ולביתו ולכסותו כל שבעת ימי המשתה (מור"ק ז:). ומ"ש מור"ם בהגהותיו באה"ע (ס"י גט) שנוהגים שהחתן מתענה ביום חופתו כדי שימחלו עונותיו, לדידן אין לסמוך ע"ז וגם לא נהגו העולם בכך. (וע' בשו"ת יבי"א ח"ג תארו"ח ס"י ט). ע"כ.

נמצא שהרב סותר את עצמו במ"ש כאן שאף בשאר ימים דעלמא אין שום איסור לחתן להתענות. ומחזורתא שיש איסור בזה כדבריו בח"ב (ס"י כג) הנ"ל. וי"ל שתענית החתן הוא בערב חופתו כשהחופה נערכת בלילה. וכ"פ להדיא בשו"ת פנ"י ח"ב (חיו"ד ס"י מ). וכ"ה בשו"ת יבי"א ח"א (תארו"ח ס"י לד אות יא-יב), ודלא כהגרש"ק.

ומ"מ בעיקר דבריו בכאן, יפה כיוון, וזכה לקיים מדנפשיה סברת הריטב"א הנ"ל, דלא אתי עשה דיחיד ודחי לעשה דרבים, ולכן חייב להתענות ולהשלים בג' צומות שחלו בזמנם.

[ומה שסיים בתשו' בית יהודה ח"א הנ"ל, דאע"ג דאשכחן שהתירו איסור דרבנן לכלה, דתנן גבי יום הכפורים, והמלך והכלה ירחצו את פניהם, והוי דיחוי בקום ועשה, שאני התם שהתירו כדי שלא תתגנה על בעלה והוי כעין גדר לשלום. וא"ת כיון שהתירו גם למלך, והרי חתן דומה למלך, כמ"ש באה"ע ס"י סד, א"כ הי"ל להתיר גם לחתן לרחוץ פניו. וי"ל דדוקא להחמיר אמרו שהחתן דומה למלך, כגון לענין עשיית מלאכה ולצאת יחיד, אבל לא להקל ולהתיר הרחיצה ביום הכפורים. ועוד דשאני מלך שמסתפר בכל יום,

צומות. והעיר ע"ז הכנה"ג, שאפשר לחלק בין חופה לברית מילה ואע"פ כן הדין דין אמת. ע"כ.

ואפשר דהכנה"ג לשיטתיה אזיל, בשיורי כנה"ג (סי' קלה הגה"ט אות ט) שהעלה בתשובה, שאם נמצא חתן ואבי הבן בבהכ"נ, אבי הבן קודם לחתן להוציא ס"ת שלו לקרות בו וכו'. ע"ש. ותשובתו הובאה בס' בתי כנסיות (סי' רפב), ומשום דמילה נכרתו עליה י"ג בריתות וכו'.

אבל המעשה רוקח (פי"ב מה' תפלה הי"ח) תמה על הכנה"ג בזה, שהרי החתן דומה למלך וכו'. והסכים עמו בבית מנוחה (דף קנג. אות ל). וכ"כ הבית דוד (סי' תעו) הנ"ל שחתן עדיף מבעל ברית. ולפי"ז שפיר ילפינן מהתוס' (עירובין מ:): שבעל ברית ג"כ מתענה ומשלים, [אא"כ ידחה דשאני חתן שהיה בידו לדחות את חופתו ליום אחר. וכמש"כ למעלה בריש אמיר. וכ"כ מהר"ש הלוי (סי' ב). ורמזו הכנה"ג שם. ודו"ק].

וע"ע בשו"ת כתונת יוסף (חאו"ח סי' ה) שג"כ העלה שחתן שאירע א' מד' צומות תוך ימי חופתו מתענה ומשלים. והובא להלכה בספר עיקרי הד"ט (סי' כט אות ג). וכ"פ בבאה"ל (סי' תקמט) עפ"ד הריטב"א, ושגם הוא מודה לדברי רבינו יעב"ץ. וכנ"ל.

אמנם בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' עז), ה"ד הריטב"א בחידושויו סוף תענית הנ"ל, שחתן מתענה בד' צומות משום דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים, והקשה, שלפי"ז היה לנו לומר כן גם בת"ב דחוי, שמאחר שתקנת חכמים היא שכשחל ת"ב בשבת צריך להתענות ביום א', א"כ הדר הו"ל עשה דרבים, והרי רבינו יעב"ץ למד מההיא דר"א בר' צדוק שהתענה ולא השלים מפני שיו"ט שלהם היה, שמכאן לבעל ברית בת"ב דחוי שמתענה ואינו משלים. ונראה דלק"מ שלד' הריטב"א גם קרבן העצים חשיב יו"ט דרבים, שמשפחות רבות היו מביאים העצים לקרבן, אלא דאילו לא נדחה היו משלימין, משום דת"ב חמיר טפי, א"נ שוא"ת עדיף, ואין הכי נמי שיל' שלד' הריטב"א אף בתענית דחוי מתענה ומשלים, ושלא כרבינו יעב"ץ. ע"כ. וזה שלא כמש"כ לעיל דהריטב"א ור' יעב"ץ. לא פליגיין.

ובאמת שמדברי מהר"י עייאש דנחית לטעמא דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים, וכן מד' החיד"א בברכ"י, והרב פרי האדמה הנ"ל, שהסתייעו מד' הריטב"א, מוכח דס"ל דלא פליגי הריטב"א על דברי רבינו יעב"ץ, שא"כ מה הוכיחו מכאן להלכה נגד הבית דוד (סי' תעו). והרי מרן פסק להקל כדברי רבינו יעב"ץ, אלא ודאי דס"ל כמש"כ, דמר אמר חדא ומא"ח

וכ"כ הארחות חיים (הל' תענית אות יח דף צד): בשם הר"י מקורביל. ונ"כ הבי"י (סי' תקסו) בשם הריב"ש בדעת רבינו יהודה אלברצלוני. וכדבריו פסק בש"ע שם]. ודלא כהמשכנות יעקב מקרלין (סי' קלו) שכותב להשיג בזה ע"ד ה"ה הנ"ל, וס"ל דלהרמב"ם כל ד' צומות חיובן מדברי קבלה. וע' בשו"ת צפיתח בדבש (סי' לב). ובשו"ת אבנ"ז (סי' תכו ותקמ). ובמאמ"ר (סי' תרפו סק"ב). **ולחכי** שמחת חתן דהויא מן הדין, וכמ"ש בירושלמי (פ"ק דכתובות דף ב:): שהיא אחת מן התקנות של משה רבינו. וכ"כ הרמב"ם (בפ"א מה' אבל ה"א). וכן מילה שעושים אותה ישראל בשמחה, כמ"ש (בשבת קל), וחייב בעל ברית לסעוד ולשמח ביום המילה. כמבואר בפרקי ר"א (פרק כט). וע"ע בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קנח וקנט) הנ"ל. מש"ה ס"ל להאחרונים הנ"ל דלא שייך לומר בכה"ג דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. וכמו שאנו צריכים לומר כן גם לדעת הריטב"א שסובר שבארבע צומות שחלו בזמנם, החתן מתענה ומשלים, ומסתמא לא פליגי על רבינו יעב"ץ דאף בת"ב, כשהוא דחוי, מותר לבעל ברית שלא להשלים תעניתו מפני שיו"ט שלו הוא, (וכ"ש באר צומות דחויים). ואמאי לא אמרי' דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים, שהרי כל תורת ת"ב נוהגת בת"ב דחוי, וע"כ ה"ט דכיון דאשכחן במגילה (ה:): שביקש רבי לעקור ת"ב, משום שהואיל ונדחה ידחה, אלא שלא הודו לו חכמים לפי שהוכפלו בו צרות, וישראל חסידים לא רצו להקל בו מטע"ז. (כמ"ש בחי' הריטב"א שם). במקום מצוה מיהא שפיר סמכינן להקל משום דיו"ט שלו הוא. וכמ"ש בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' ח). וה"נ י"ל לדעת האחרונים הנ"ל. נולד' מהרח"א צ"ל שגם ט"ב תליא ברצו. אבל בתשו' הריב"ש (סי' רפז) מוכח דלא תלי ברצו. וכ"ד מרן הבי"י (ר"ס תקנד). וע"ע בט"ז שם. וכן מוכח בס' העיטור הל' מילה (דנ"ג רע"ג). ובשבולי הלקט ח"ב (ס"ס ד). אולם הרשב"א והריטב"א (מגילה ה:): כ' דט"ב נמי תלי ברצו. ודו"ק].

ועכ"פ דברי האחרונים הנ"ל בניגוד לד' הריטב"א אשר נגידים ידבר דמתענה ומשלים. וכמו שהעיר מרן החיד"א בברכ"י הנ"ל ע"ד הב"ד.

וכ"כ בפרי האדמה ח"ד (דמ"א ע"ג) ע"פ הריטב"א הנ"ל. וכ' ע"ז בן הרהמ"ח: אמר בנו יוסף, ע' תוס' עירובין (מ: ד"ה דילמא), ומעשה היה בחופה בי' בטבת ונתנו הכוס לתינוק לשתות. ע"כ. ור"ל דמוכח שאסור לתת לחתן לשתות. וכעת ראיתי שכבר קדם בראיה זו מהר"ש בן ולייסיד, הובא בכנה"ג (סי' תקנט), לסייע מזה דברי הרדב"ז שבעל ברית מתענה ומשלים בד'

עירובין (מ): מוכח שאף חתן אינו יכול לטעום מן הכוס וכו'. וכן הטור יו"ד סי' רסה כתב בשם העיטור לענין מילה ביום תענית צבור שמטעים לתינוק, אלמא דבעל ברית אסור לטעום. סו"ד שדברי הב"ד (סי' תעו) מרפסן איגרי. עכת"ד.

והנה אמת נכון הדבר שהעיקר שאין להקל בארבע צומות שחלו בזמנם, בין לחתן בין לבעל ברית, וכמ"ש לעיל, מאחר שכן מבואר בד' הריטב"א. אבל למטוניה דמר הזור"א דהריטב"א פליג על רבינו יעב"ץ, לא היה לו לדחות דברי הבית דוד בשתי ידים, מאחר שרבו הראשונים שהביאו את דברי רבינו יעב"ץ להלכה. ומהם: בהגמ"י (פ"ה מה' תעניות אות ח), ובמרדכי (סוף תענית), ובאור"ז ח"ב (ס"ס תמ), וברוקח (סי' קיג), ובשור"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב סי' רכו), ובהגהות אשרי (מ"ק כא) ד"ה והשיב, והרשב"ץ ח"ג (סי' ח). והטור ומרן הש"ע (סי' תקנט) פסקוהו לדינא. (וכ"ה בתוס' ישנים עירובין מ:). אולם לפי מש"כ דלא פליגי אהדדי, אין הכי נמי שהעיקר לדינא שחתן ובעל ברית מתענים ומשלימים בכל ארבע צומות כשחלו בזמנם. ודלא כהבית דוד. וכמ"ש לעיל בשם הרבה אחרונים. וכ"כ בדגול מרכבה באור"ח (סי' תקנט) ובאה"ע (סי' סה). וכן העלה בשור"ת חסד לאברהם אלקלעי (חאו"ח סי' כא). ובס' חינוא וחיסדא ח"א בהשמטות (דף מא). ובשור"ת שושנים לדוד (חאו"ח סי' ג). ובשור"ת פרחי כהונה (סי' ט).

ולאפוקי ממ"ש הגר"מ טולידאנו בשור"ת השמים החדשים (סי' צט) לדחות דברי מהר"י עייאש בבית יהודה (חיו"ד סי' לא) הנ"ל, וכתב, שנראה בודאי שאין לחתן להתענות בד' צומות בתוך ימי חופתו, מאחר שצומות אלו ברצו תליא מילתא, ומה שנהגו להתענות אינו אלא מנהג בעלמא, ובמקום מצוה לא נהגו וכו'. ע"ש. ונעלם ממנו דברי הריטב"א והאחרונים.

וכן העלה להחמיר הרה"ג ר' דוד משרקי ז"ל (בעל שתילי זתים), בשור"ת רביד הזהב (סי' לה), ונסתייע מדברי התוס' (עירובין מ:). ותמה על חכם אחד שהורה להתיר בזה. ע"ש.

ומ"ש הרה"ג המגיה שם, שנ"ל להקל מדין העוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי דחו אבלות מפני החתן, וכ"ש לגבי תענית צבור שעיקרו מנהג. וצ"ע. ע"כ. ליתא, דלא שייך לומר בכה"ג העוסק במצוה פטור מן המצוה, כיון שהתענית הוא בשווא"ת, וקאי באיסור לא תסור, משום דכל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו דלא תסור (כדאיתא בברכות יט:). וכמ"ש כיו"ב בשור"ת תפארת יוסף (חאו"ח סי' לג), שפשוט שלא אמרו העוסק במצוה

ולא פליגי. ואף הריטב"א מודה בצומות דחויים דלא שייך בהו כ"כ עשה דרבים. וע"ע בשור"ת דברי מלכיאל ח"ג (סי' כו). ע"ש.

עוד כתב הזרע אמת שם, שמצא להכנה"ג (סי' תקנט), שהביא בשם תשובת הרדב"ז, שאפי' בתענית צבור דחוי שאירע בו מילה אסור להקל לאכול בו, אע"פ שיו"ט שלו הוא. ומסיק, שהדין דין אמת, ושכן מנהג העולם להשלים התענית אפי' בצומות דחויים. עכת"ד הזור"א. ובמחכ"ת זה אינו, שמעולם לא כתב הרדב"ז להחמיר אלא בד' צומות שחלו בזמנם.

וז"ל הכנה"ג שם: וכתב הרדב"ז ח"ב סי' לה, שאפי' אחד מד' צומות שלא נדחו, ושהו המילה עד אחר חצות, אסור להקל בו, אע"פ שיו"ט שלו הוא. ע"כ. והיא התשובה שלפנינו בח"א (סי' שפה) הנ"ל, אך התם מיירי בצומות שהם בזמנם, ולא בדחויים. דהא ודאי שהוא מסכים לדברי רבינו יעב"ץ. ומ"ש עוד אח"כ הכנה"ג: וכבר כתבתי שמנהג העולם להשלים אפי' בדחויים, הנה אין זה מתורתו של הרדב"ז, אלא דברי הכנה"ג, ולא דיבר אלא לפי מקומו ושעתו. וכמ"ש הא"ר (סי' תקנט ס"ק כה) שלא כתב כן הכנה"ג אלא בתוגרמא, ותמה על המג"א שהביא מהכנה"ג שהמנהג להחמיר. ע"ש.

והן אמת כי הזרע אמת שם הביא גם מהמג"א (סי' תקנט ס"ק יא) שכתב בשם הרדב"ז, שהמנהג להשלים אפי' בד' צומות שנדחו. וכן הסכים המג"א. ע"כ. הנה ז"ל המג"א שם, והמנהג עכשיו להשלים אפי' באחד מד' צומות שנדחו. וכ"כ הרדב"ז ח"ב (סי' לה), דהיכא שמלו אחר חצות [נמין] אסור להקל אפי' בד' צומות שלא נדחו. ע"כ. הרי שדברי הרדב"ז הם על מ"ש לקמיה, ומקור המנהג הוא רק מהכנה"ג כנ"ל.

ואמנם גם הישועות יעקב שם סק"ה, כתב, ומ"ש מג"א בשם תשו' הרדב"ז, שאין המנהג להקל, אף בג' צומות, לא ידעתי איך נתפוס מנהג נגד המבואר בטור בשם רבינו יעב"ץ בלי חולק ע"ז, ואולי במקומו היה מנהג להחמיר משא"כ במדינתנו נוהגים כפי הדין. ע"כ.

אכן המעיין במקורן של דברים, יראה שרק הכנה"ג העיד על המנהג. וכמ"ש. אסיפא דמילתא ראו הביא לנו הזרע אמת דברי הב"ד (סי' תעו) שסובר שאין החתן צריך להשלים תענית י' בטבת, ותמה עליו מד' הריטב"א, והוסיף לתמוה עליו, שסותר דברי עצמו (בס' שמו), שבעל ברית מתענה ומשלים בד' צומות, ואין לומר דה"ט משום דחתן עדיף ממילה, דמאן פלג ליה, והלא לשניהם יש סמך במדרש. וגם מהתוס'

וכ"ב בס' מאורי אור (חלק עוד למועד, דק"ח ע"א). ע"פ מסקנת הא"ר ודלא כהמג"א. ע"ש.

וכ"פ הלכה למעשה הגרש"ז אוירבך בשלמי מועד (עמ' תעד), להתיר לחתן לאכול בתוך שבעת ימי חופתו בצום י"ז בתמוז דחוי. ע"ש.

וכן מנהג ארצות המערב להקל בת"ב דחוי כדעת מרן, וכמ"ש בשו"ת ויען משה (או"ח סי' עז). ובשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (סי' עה). ובשו"ת והשיב משה (סי' לו). וכן פסקו הח"א והקש"ע (סי' קכה סי"ח) וכ"פ המשנ"ב בשעה"צ (ס"ק לט), עפ"ד הא"ר וח"א וסיעתם.

והנה השד"ח בפאת השדה (סי' ב אות ח), ה"ד השואל ומשיב שפקפק על מי שהתיר בזה, עפ"ד המג"א שנתפשט המנהג לאסור. אולם בשו"ת הד"ר (סי' לט) פקפק ע"ד השו"מ, וכ', ואני בעניי הנהגתי כמה פעמים כדברי הא"ר שכתב להתיר, וכל שיש היתר ע"פ הפוסקים אין לגבב חומרות. אך אין להקל אלא לבעלי הברית. ע"ש. וכן עיקר. וכ"ש לדידן דאזלי בתר הוראות מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו, שאין להחמיר בזה.

מסקנא דדינא שחתן שחל אחד משלש צומות בתוך ימי חופתו, וכן בעל ברית שחל אחד מארבע צומות ביום המילה, הרי הם חייבים להתענות ולהשלים, ואסור להם לפרוש מן הצבור. ורק כשחל אחד מצומות אלו בשבת, ונדחה ליום ראשון, פטורים החתן ובעלי הברית (שהם: הסנדק והמוהל ואבי הבן), מלהשלים תעניתם, ויכולים לאכול לאחר תפלת מנחה גדולה. ואז אינם יכולים לעלות לס"ת בקריאת ויחל. (קרית חנה דוד ח"ב סי' עה). [ומכללם של דברים, העיקר לדינא, שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בת"ב דחוי, כשם שפטורות מלהתענות בשלש צומות אפי' חלו בזמנם]. [יבי"א ח"ה או"ח סי' מ. וח"א סי' לד סק"א].

וחרתן וכלה אשכנזים, שמנהגם להתענות ביום החופה, ויום חופתם סמוך בכמה ימים לאחר התענית, אין צריכים להתענות ביום חופתם, ודי להם בתענית הציבור שהתענו כבר. אבל את הוידוי שנוהגים לומר באותו יום, יאמרו ביום החופה. וכן אם יום חופתם הוא יום לפני התענית, אינם צריכים להתענות ביום חופתם, ודי להם בתענית הציבור שלמחרת. [הליכות שלמה תעניות עמוד תד-תה]. ואנו בלא הכי מנהגינו שאין מתענים ביום החופה, ועדיף שיעשה תענית דיבור, יקרא תהלים וילמד, ולא יתענה, שהתענית גורמת לחולשה.

פטור מן המצוה, אלא לפטורו ממ"ע, ולא להתירו בל"ת, ואפי' בלאו שאין בו מעשה וכו'. ע"ש. [מה שהקשה ע"ז השד"ח (מע' ע כלל סז) מדין שומר אבדה כשומר שכר משום שפטור מן הצדקה, אע"ג דאיכא במצוה זו לאו דלא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון. לק"מ, שהלאוין הללו לא באו אלא לקיים מ"ע דצדקה, וחשיבי כמ"ע. וכמ"ש להדיא הרמב"ן והריטב"א בחי' לקידושין (דף תד.).]

וכ"ש לפי מ"ש הרמב"ן והטור דהני ד' צומות הוו מדברי קבלה. וכבר הבאנו למעלה דברי הריטב"א והאחרונים שכתבו להחמיר. וכן עיקר. וכן בשו"ת מהרי"ל דסקין בקונט' אחרון (סי' עד) פסק כדברי הריטב"א שחתן מתענה בד' צומות, וזה שלא כמהר"ש הלוי. ע"ש. וגם נתבאר שאין חילוק בזה בין חתן לבעל ברית. (וכן מתבאר בשו"ת פני יהושע ח"ב חיו"ד סי' מ. ע"ש). **ובחזו"ע** (פורים עמ' מב), המסקנא לחלק בזה בין שלש צומות י"ז בתמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת), שיסודם מד"ק, וגם עיקרם להתאבל על ירושלים, לבין תענית אסתר שלדעת רזה"פ אינו אלא מנהג וזכר לדברי הצומות וזעקתם. ולכן נראה שבעל ברית וחתן פטורים מלהתענות בתענית אסתר אפי' כשחל בזמנו. ואכמ"ל. **ודע** שהמג"א (סי' תקנט ס"ק יא) הביא בשם הכנה"ג, שעכשיו נהגו בעלי הברית להשלים התענית אפי' באחד מארבע צומות שנדחו. וסיים, ועכשיו שנתפשט המנהג שרוב הסעודות נעשין בלילה, א"כ ביום התענית אין להקל. עכ"ל.

ובשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' עז) האריך להחמיר עפ"ד הכנה"ג. וכ"כ מהר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סי' תקנט סק"ג) שכן מנהג אזמיר להחמיר. וכ"כ בשלחן גבוה (סי' טו) שכן מנהג שאלוניקי. וכ"כ בס' שמו יוסף (אות קע) שכן מנהג והראן. וכן בשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סי' קמז) כתב שמנהג תימן להחמיר.

אולם הא"ר (ס"ק כה) כתב ע"ד המג"א הנ"ל: ולא נהירא, שהרי גם הש"ע והלבוש לא התירו לעשות סעודה, וכמ"ש בשיורי כנה"ג, והמג"א גופיה, ולא התירו שלא להשלים התענית אלא לבעלי ברית, [וכ"כ הדגול מרכבה]. וכן מדברי הרמ"א והלבוש ושאר כל האחרונים לא משמע זה המנהג לאסור, ואדרבה הרי כתב הגאון מלבושי יו"ט וה"ה פדיון הבן וכו', הרי שאף המי"ט שהיה רב מובהק ובקי בכל המנהגים לא הזכיר כלל שהמנהג לאסור, ואדרבה הוסיף היתרים, ורק הרב כנה"ג כתב כן מפני שהיה במדינות תוגרמא, משא"כ במדינתינו. עכ"ל. וכ"כ השע"ת והישעו"י הנ"ל.

מא. הקם בבוקר ורוצה לשטוף מעט את פיו כדי שלא יהיה לו ריח רע מהפה, יש להתיר לו לשטוף את פיו במים משום כבוד הבריות, באופן שאינו נותן בפיו יותר משיעור רביעית בבת אחת, [דהיינו פחות משמונים ואחד גרם], ונותן את לבו שלא יבלע מן המים, ופולט את כל המים. ובתענית יחיד מותר אפילו ביותר מרביעית, כיון שפולט. ובמקום צורך כאשר יש צער רב, מותר לצחצח שיניו במשחת שיניים בתעניות צבור על הדרך הנ"ל, למי שקשה לו בלי לצחצח את שיניו. והנכון שיקדים להכניס לפיו את המשחה וישפשף במברשת ואחר כך ישטוף פיו, כאשר פיו למטה, [שאז המים אינם ראויים לשתיה]. ובתשעה באב יש להשתדל להחמיר בזה, אך אם יש לו צער גדול במיוחד במניעת צחצוח השיניים, ויכול להקל גם בתשעה באב, באופן שיוריד את פיו למטה שלא יבלע מהמים. וביום הכפורים אין להקל בזה כלל. (מא)

שטיפת הפה וצחצוח שיניים בימי התעניות

שאר תעניות, כתב בזה"ל: שבשאר צומות מותר לטעום בלי בליעה עד רביעית, שע"כ אדם שולט בלוגמיו שלא לבלוע, ורק בת"ב ויוהכ"פ אסור בטעימה, שהרי אף הושטת אצבעו במים אסור. עכ"ל.

אולם שמא מה שהחמיר המאירי זה בתבשיל דוקא, ולא במים של בוקר שהנפש היפה פולטתן מיד.

וכו"ש המאמר (ס"ב), לאסור עפ"ד הלבוש, שיש לחוש ברחיצת פיו שמא יבלע. ודוקא בטעימה ויכול להעמיד עצמו שלא יבלע, אינו מחוור. דה"נ כיון שהוא יודע שהוא יום תענית צבור, לא גזרינן שמא יבלע, ונאף אם יבלע שלא במתכוין איזו טיפה, ק"ל דבר שאינו מתכוין מותר. (וכמ"ש כיו"ב בשו"ת דובב מישרים ח"א ס"ס קכד, ובשו"ת שואל ונשאל ח"ה ס"ס קד). ואפי' אם היה קרוב לפסיק רישיה, הרי דעת כמה פוסקים דפ"ר בדרבנן שרי. וכמו שנתבאר בשו"ת יבי"א ח"ד (חאו"ח סי' לד אות לא). וע' בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' שטו). ודו"ק. וכיון שהוא רגיל בכך, יש להתיר לו לרחוץ פיו עד רביעית. והמאמר עצמו שם כתב, ולבי אומר לי שלא נתכוון מרן הש"ע כאן על כל תעניות צבור, אלא רק על ת"ב ויוהכ"פ, וסמך על מ"ש בסעי' א. ע"ש.

ובאמת שבתשובת מהרי"ל (במנהגים עמ' רסה), איתא, שאלו למהרי"ל אם מותר לשטוף פיו ביום התענית בקומו ממטתו, והשיב שאינו מונע מלעשות כן, אך יכופף צוארו, שלא יזובו המים לגרונו, חוץ מיוהכ"פ. ע"כ. ומבואר דס"ל שאף בשאר תעניות צבור הכתובים משרא שרי. והובא בד"מ (סק"א), ובא"ר (סק"ה). וכ"כ הרב תומת ישרים בהגהותיו על הרי"ף תענית (דף טו.), שאף בכל תענית יש להתיר רחיצת פיו, ויזהר שלא יבלע. ע"ש. וכ"כ בערוה"ש (סי' תקסו ג'), שאם מכופף צוארו מותר לרחוץ פיו בכל שאר הצומות. ע"ש. הילכך במקום צורך יש לסמוך על הפוסקים הנ"ל

מא כ"כ המג"א (סי' תקסו סק"ו) בדעת מרן, כי מקור דין זה בתרוה"ד (סי' קנח), ולטעמיה אזיל דס"ל שאסור לטעום בכל תענית צבור, כמ"ש התוס', אבל לדעת מרן שפסק שמותר לטעום אפי' בתענית צבור, חוץ מת"ב ויוהכ"פ, גם כאן מותר לרחוץ פיו בשאר צומות, אלא דמ"ש מרן דלא כשר למעבד הכי, היינו ביותר מרביעית. ע"כ. וכ"כ הגאון בעל חות יאיר במקור חיים. וכן הסכים מהר"ש קלוגר בספר החיים, שלדעת מרן מותר לרחוץ פיו אף בשאר צומות, עד רביעית הלוג. ורק להרמ"א שאסר לטעום אפי' בשאר צומות, גם כאן יש להחמיר. ע"כ. ובביאורי הגר"א משמע שבמים שאין מהם הנאה, שרי מדינא אפי' ביותר מרביעית. וכ"כ בדמשק אליעזר בפירושו דברי הגר"א. וכן נראה מדברי הא"ר. גם היעב"ץ בסידורו ח"ב (עמ' רג) פסק, דמותר לרחוץ פיו בבוקר כדרכו בכל יום, רק יזהר שלא יבלע. ע"כ.

ונראה דמ"ש מרן דלא כשר למעבד הכי, היינו חומרא בעלמא. וכ"כ הרב בגדי ישע (סק"ו), שאע"פ שמרן הכריע כד' הרא"ש בשם מהר"י אלברצלוני, שאינו אסור לטעום בשאר צומות, מ"מ כאן חשש לד' התוס' שהובאו בב"י, ולכן יר"ש שרוצה לצאת י"ח כל הדעות, יחמיר בזה. ע"כ.

וכ"כ הגאון ר' יצחק לומברוזו בספר זרע יצחק (שבסוף ספר בני יוסף דף מד ע"ד), דאף דס"ל למרן דמדינא שרי, מ"מ לא כשר למעבד הכי, דחיישינן שמא יבלע מן המים, כמ"ש הלבוש.

וכן נראה מדברי המאירי, שאף שפסק כדברי הגמ' שטועם ואין בכך כלום, מ"מ כתב שאין ראוי להקל בזה, שכמה גרונות קשה להוציא מידן מה שהתחילו להחזיק בו. ע"ש. [ובמאירי (תענית יא): עמוד מב סוף ד"ה

מב. כשחל מילה בתשעה באב, המוהלים הנוהגים כשעושים מציצה לתינוק בשאר ימים נותנים בפיהם יין, אסור להם לעשות כן בתשעה באב, אלא מציצה בפה בלבד. אבל בשאר צומות דרבנן מותר להם לעשות כן, ויפלטו היין מפיהם אחר כך. מב)

מג. מוהל אחר המציצה בארבע צומות, שנשאר מדם הנימול בתוך פיו, ויש לו צער מזה, רשאי לשטוף פיו במים, ויכופף ראשו שלא יבלע. מג)

וכדמוכח בתוס' (ברכות מה.) גבי חנקתיה אומצא, וה"נ בשטיפת פה במים אפי' ביותר מרביעית שרי כיון דליכא הנאה בהכי. [ילקוט מועדים עמ' תקלד].

והיפה ללב (ר"ס תקנ) ה"ד מהרי"ל וד' היעב"ץ, ולא זכר שר את יוסף מרן הש"ע כלל. וע' בשו"ת באר משה ח"ח (סי' צד), ובשו"ת מנח"י ח"ד (סי' קט), ובשו"ת קנין תורה ח"ב (סי' מט), ובשו"ת יבי"א ח"א (סי' לג אות ח). ודו"ק. [חזו"ע]

אופן עשיית המציצה בתשעה באב ויום הכפורים

שביהכ"פ ות"ב אסור לעשות כן מדינא, אבל בשאר תעניות צבור צ"ל שאסור משום גזרה אטו יוהכ"פ ומשום מראית העין. ע"ש.

וכ"ב בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב (דף לו:), שביהכ"פ ות"ב אסור, ובשאר צומות מותר למצוץ עם יין, וכדעת הש"ע.

וכ"ב בשו"ת שאלת שלמה ח"ב (סי' מה), שמכיון שביהכ"פ אסור, גם בת"ב יש לאסור, דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, כעין מ"ש התוס' בכורות (כד:). **גם** בשו"ת שבט הלוי ח"ד (ס"ס ד) אסר בת"ב לשטוף הפה ביין לפני המילה, כדי לעשות המציצה, והתיר רק ע"י אלכוהול שאינו עשוי להבלע, דאינו דומה להמבואר בשערי תשובה (סי' תרי"ב) בשם שו"ת דבר שמואל [הנ"ל] לאסור מציצה בזילוף היין, דודאי על זילוף ביין יש חשש דילמא בלע, וגם אפשר בלא זה, משא"כ באלכוהול זה, דאינו עשוי ליבלע כלל. ועוד כיון דקעביד לנקות הפה מחשש חולי, הרי מבואר (סי' תקס"ז) דבמקום צער יש להתיר. וה"ה כה"ג. ומהרי"ל ה"י נוהג לרחוץ לעולם וכופף צוארו שלא יזוב לגרון, וכן לרחוץ הפה מן הדם של מציצה, אם נשאר בפיו וגורם לו צער יש להתיר.

מג כ"ב בשו"ת שבט הלוי הנ"ל. וראה במקורות לסעיף הקודם. וע' להרשב"א (שו"ת ח"א סי' רסז) דאפי' בפעם אחת יכול לטעום עד כדי רביעית, אם יודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום. אבל הגמ"י כתבו בפ"א (אות ל) דלא יטעום רביעית בפעם אחת, אלא מעט מעט ולרוקקו וכ"כ הרוקח (סי' רט).

להתיר לשטוף פיו בשאר צומות עד רביעית. וה"ה למי שרגיל לשטוף פיו במים עם מברשת ועם משחת שיניים, רק שיכופף ראשו כדי שלא יבלע.

ובתענית יחיד לבל הדעות מותר לשטוף פיו, אפי' ביותר מרביעית, כמ"ש בתרוה"ד (סי' קנח) בסוף דבריו, דלא דמי לטעום התבשיל שלא התירו לו אלא עד רביעית, דהתם מתהני אע"פ שפולט, משא"כ ברוחץ פיו במים דליכא הנאה, אפי' ביותר מרביעית,

מב אודות המוהלים שנוהגים בשאר ימים לתת בפיהם יין קודם מציצת דם המילה, כתב הגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שט), שדוקא ביהכ"פ אסור, כמ"ש הא"ר (סי' תרכא), מפני שהוא אסור תורה, וגם חצי שיעור אסור מה"ת. אבל בשאר תעניות צבור הכתובים, שאינם אלא מדרבנן, מותר, דלא חיישינן פן יבלע במקום מצוה. ע"ש. ומשמע שאף בת"ב מותר.

וכ"ב במטה אפרים (בהגהות קצה המטה סי' תרכא ס"ק יא), שלפמ"ש היעב"ץ בסידורו, שהמציצה ביין שבפה היא לרפואה, ובדוק. למה נאסור בת"ב משום חששא רחוקה דשמא יבלע ממנו. ע"ש. וכ"כ בעל חות יאיר במקור חיים (סי' תקסג ס"ג) להקל, חוץ מיוהכ"פ.

גם בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד ס"ס רס) הביא שהא"ר (סי' תרכא) כתב בשם קיצור של"ה, שאסור לעשות מציצה ביהכ"פ עם יין או שאר משקים, אלא ימצוץ בלא שום משקה. [וכ"כ בשו"ת דבר שמואל (סי' צח) לאסור בט' באב וביום הכפורים. וכן הובא בברכ"י יו"ד (סי' רסה סק"י). וע"ע בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' קד). ודו"ק], וכתב ע"ז ונ"ל דה"ט דחיישינן שמא יבלע משהו, וחצי שיעור אסור מה"ת. ואפי' אינו מתכוין אסור שהמתעסק בחלבים ובעריות חייב. אבל בשאר צומות לא חיישינן להכי, דספיקא דרבנן להקל כדין הדחת פיו, (סי' תקסג ס"ג). ע"ש. ומשמע שמתיר בשאר צומות ואפי' בת"ב. וכ"כ להקל בספר ברית אבות (דף לה.), וכדברי הגר"ש הנ"ל.

אבל בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' שטו) כתב,

מד. השרוי בתענית יכול לטעום התבשיל [לדעת אם צריך מלח או תבלין], עד כדי שיעור רביעית הלוג, ובלבד שיזהר לא לבלוע אלא יפלוט כל מה שהכניס לפיו. שטעימה כזאת אינה בכלל אכילה ושתייה. ובתשעה באב וביום הכפורים אסור. ומנהג האשכנזים להחמיר בטעימה בכל תענית צבור. [רמ"א תקסז סעי' א']. [מד]

מה. אדם בריא שמתענה, אך סובל בתעניות צבור ממיחושי ראש חזקים, ורוצה לבלוע גולות וכדורים נגד מיחושי ראש, מותר לו לבלוע התרופה בלי מים, כל שאין בה טעם ערב לחיך. ואם אי אפשר לו לבלוע הגלולה בלי מים, מותר לו לבלועה עם מעט מים. [ובתשעה באב טוב להחמיר]. וכן מותר לשתות תרופות שאין החיך נהנה מהם. אבל אם החיך נהנה מהם אין להתיר במקרה כזה. ואם ירצה שלא להתענות, הנכון הוא שישאל חכם שידון בכל מקרה לגופו, שלא כל כאב ראש אנו מקילין שלא להתענות. ובמקום חולי פנימי אין להחמיר. וכל זה בשאר תעניות, אבל ביום הכפורים אין להקל לקחת תרופה עם מעט מים, אלא למי שבלאו הכי אוכל לפי היתר משום ספק פיקוח נפש. [מה]

לטעום התבשיל בתעניות צבור

פסקו להקל ראבי"ה (ברכות סי' מח), והמאירי (ברכות יד.). והרב בעל ספר הבתים (פ"א דתענית עמ' קצא). אבל התוס' כתבו דלא שרי אלא בתענית יחיד. אבל בתעניות הכתובים אסור. וכ"כ התורה"ד ח"א (סי' קנח). וכ"פ הרמ"א בהגה. וכ"ה המג"א (סי' תקסז ס"א) כתב, השרוי בתענית מותר לו לטעום התבשיל ולפלוט אפי' כשמתכוין ליהנות ממנו. וכן פסקו הא"ר והמשנ"ב, וש"מ שאע"פ שא"א שלא יבלע ממתיקותו ע"י הרוק שבפיו, שקיבל טעם מן התבשיל ונהנה ממנו, מ"מ מותר. ע"כ.

מד) כ"פ מרן בש"ע (סי' תקסז ס"א), והוא ע"פ מ"ש הרא"ש (ברכות יד.) בשם רבינו יהודה אלברצלוני, וכן הובא בשמו בספר האשכול (ח"ב עמ' ג). והסביר טעמו הריב"ש בתשובה (ס"ס רפז), שבשאר תעניות צבור הכתובים מותר, משום שאמר (כ"ה יח): רצו מתענים רצו אין מתענים. ע"ש.

וז"ל הלכות פסוקות (הוצאת מילר סי' קצג), רב פלטי גאון, ובשאר תעניות טועם עד רביעית, ובת"ב אינו טועם, שיש לו דין תענית צבור, כדאמר בפסחים (נד:), אין תענית צבור בבבל, אלא ת"ב בלבד. ע"כ. וכן

לבלוע תרופה [כדור הרגעה] בתעניות צבור

לחולה שאב"ס לבלוע גלולה לתרופה, כשטעמה מר, אפי' ביוהכ"פ. ע"ש. ובשאר צומות דרבנן יש להקל אף במיחושי הראש. וכ"כ בשו"ת שאילת משה (סי' יג) להתיר בזה לזקן וחלש. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"י (סי' כה פרק כב), ובשו"ת שבט הלוי ח"י (ר"ס פא). ונראה שיש להתיר למי שסובל ממיחושי ראש בארבע צומות לבלוע גלולה אפי' עם מים, כיון שמן הדין פטור הוא לגמרי מן התענית. וכ"פ כיו"ב הרב בעל באר משה, הובא בהערה בספר נטעי גבריאל (עמ' נד). וכ"כ בשו"ת אג"מ (האר"ח ח"ג סי' צא), שמי שא"א לו לבלוע הגלולה בלי מים, מותר לבלועה ע"י מעט מים. וכ"כ בתשובות והנהגות (ח"ג סי' קנו). [ואם נהנה משתיית מעט המים, כגון בקיץ, יברך שהכל].

ובשו"ת שם הכהן (סי' א עמ' יד), כתב בשם הדברי מלכיאל (ח"ד סי' כו), דמי שיש לו כאב ראש ביוהכ"פ

מה) ילקו"י מועדים (עמ' תקלה). וכ"כ בשו"ת כתונת יוסף (או"ח סי' ד) להתיר לבלוע גלולה לרפואה אפי' ביוהכ"פ, והוי דברים שאינם ראויים לאכילה, שהאוכלם פטור, וכ"ש בשאר צומות. ובנ"ד אפי' איסורא דרבנן ליכא. וכתב, וזה כמה ימים ששאלתי את הרב המובהק כמהר"ר יוסף דוד, בעל שו"ת בית דוד, ע"ז והשיב לי שכן ראוי להתיר, שכיון שהוא דבר שא"צ ברכה, מותר. ורק ביוהכ"פ יש להקפיד ע"ז. וכ"כ הלק"ט ח"ב (סי' צג).

וכ"כ הגאון ישועות יעקב (ר"ס תריב), שכל שאינם ראויים לאכילה יש להקל ביוהכ"פ לחולה שאב"ס, שהרי לראבי"ה אפי' איסור דרבנן ליכא בהו. ובצירוף דעת הרדב"ז להקל באיסורי דרבנן אף שיש להם עיקר מה"ת.

גם בהליכות שלמה (מועדים עמ' סז) כתב, שמותר

מו. מותר לבלוע את הרוק בכל תענית, בין תענית ציבור בין תענית יחיד, ואפילו ביום הכיפורים. [ואפי' מה שהיו רגילים בימי קדם לתת מטבע פונדיון לתוך הפה, שעל ידי כך יהיה מצוי בפיו הרוק, מותר לכתחלה לעשות כן בכל ימי תענית ציבור, ואין בזה חשש כלל.] (מו)

שאינה ליקח לרפואה פראשין (גלוה) בלי מים, מפני שאינה ראויה לאכילה. (וכעת לא נמצא כן בדברי מלכיאל).

ואם התרופה טעימה לחיך, יש לעטוף אותה בניילון וכיו"ב ולבלוע אותה, עפ"י המל"מ (פ"ד ממאכלות אסורות ה"ב) להסתפק, דאפשר דכה"ג דמי למה שאמרו בפסחים (קט"ו): כרכן בסיב ובלען, לא יצא, אלמא דלא חשיבא אכילה. ובספר זר זהב על האיסור והיתר (סי' לב אות י, דף נ"ט), תמה על המל"מ שלא זכר שר מ"ש הר"ן בפסחים (קט"ו): דה"ט שלא יצא י"ח במצה שכרכה בסיב, משום דהוי שלא כדרך אכילה. וכ"כ מרן בש"ע (סי' תעה ס"ג), וא"כ מוכח שאף לגבי איסורין אינו עובר מה"ת באופן כזה. וממילא מובן שיש להתיר כן לחולה שאב"ס. וכן הדרך עתה לתת סמי מרפא בתוך קאפסולין, שזה שלא כדרך אכילתן ושרי. ע"כ.

ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' צז) הביא ספיקו של המל"מ הנ"ל, ואחר שהאריך בד' הירוש' העלה שאף איסורי תורה שכרכם בסיב וכיו"ב מותרים מה"ת, ומדרכבן אסור אא"כ לחולה שאב"ס. ובשו"ת מחזה אברהם (חאו"ח סי' קט) כתב, שבאופן שכורך אותם בסיב וכיו"ב גרע טפי משאר שלא כדרך אכילה, שבטלה דעתו אצל כל אדם, ומותר. וע"ע בשו"ת עמק שאלה (חאו"ח סי' יז), ובשו"ת חמדת משה (חיו"ד סי' מו בד"ה ובוה), ובשו"ת המהרש"ם ח"ה (במפתחות דף י'), ובשו"ת לבושי מרדכי קמא (חאו"ח סי' לב בד"ה אלא), ובשו"ת אחיעזר ח"ג (סי' לא סוף אות ד). ובספר שרשי הים ח"א (דף קלא).

ועב"פ הסכמת האחרונים להתיר איסורי אכילה המחופים בקאפסולות לחולה שאב"ס.

ומה גם שזה נעשה ע"י בליעה שלדעת הגאון תורת חיים (בחידושו למסכת חולין קכ). בליעת מאכל חשיבא שלא כדרך אכילה, אף שיש חולקים עליו. ע' בשו"ת נו"ב קמא (חיו"ד סי' לה), ובשו"ת הרי בשמים ח"א (ס"ס עט). ובשו"ת פני מבין (חיו"ד סי' נא). ע"ש.

ואפשר שכ"ז בחולה השוכב על מטתו, ולא במתחזק והולך כבריא. וכמ"ש בשו"ת הרמ"א (סי' קכד), והובא בשו"ת מראה יחזקאל (סי' קנט).

ואם התרופה טעימה לחיך, יש לעטוף אותה בניילון וכיו"ב ולבלוע אותה, עפ"י המל"מ (פ"ד ממאכלות אסורות ה"ב) להסתפק, דאפשר דכה"ג דמי למה שאמרו בפסחים (קט"ו): כרכן בסיב ובלען, לא יצא, אלמא דלא חשיבא אכילה. ובספר זר זהב על האיסור והיתר (סי' לב אות י, דף נ"ט), תמה על המל"מ שלא זכר שר מ"ש הר"ן בפסחים (קט"ו): דה"ט שלא יצא י"ח במצה שכרכה בסיב, משום דהוי שלא כדרך אכילה. וכ"כ מרן בש"ע (סי' תעה ס"ג), וא"כ מוכח שאף לגבי איסורין אינו עובר מה"ת באופן כזה. וממילא מובן שיש להתיר כן לחולה שאב"ס. וכן הדרך עתה לתת סמי מרפא בתוך קאפסולין, שזה שלא כדרך אכילתן ושרי. ע"כ.

וכן בשו"ת זרע אמת ח"ב (חיו"ד ס"ס מח) כתב להתיר לחולה שאב"ס, ליקח תרופה שיש בה תערובת איסור, כרוכה בדבר הנעשה כמו נייר דק, שקורין ניוולא, אשר טעמו כמעט כטעם הנייר, שאין זו חשובה אכילה, כדקי"ל בפסחים (קט"ו): שאם כרך המצה בסיב ואכלה לא יצא. ומכאן דן המל"מ (מאל"א פ"ד) לכל האיסורים דלא אסירי אם כרכן בדבר שאינו ראוי לאכילה, ואפי' אם כרכן בדבר הראוי לאכילה ע"י תערובת הוכיח הרב שם שחוצץ, והוי שלא כדרך הנאתן, דשרי לחולה שאב"ס. [וכי"ה במשפטי עוזיאל].

גם בשו"ת מהרי"א הלוי ח"א (סי' נב) נשאל מאחד שחלה ברגליו, וחזקה עליו פקודת הרופאים לשתות שמן דגים (טמאים) לאחר ששימו אותו בקאפסולין. והשיב להתיר, ע"פ מ"ש בש"ע א"ח (סי' תעה ס"ג), בדין כרך מצה בסיב ובלעה שלא יצא, משום שאין דרך אכילה בכך. וכל איסורי תורה מותרים לחולה

בדין בליעת הרוק בימי התענית

מו (מו) כן מפורש באגודה (יומא פא'): שאלני בני הקטן כשהתחיל להתענות טרם הגיע לחינוך, באדם הבולע רוקו שבתוך פיו ביוהכ"פ, ונראה שיותר מדאמרי' אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה, ושתה משקים שאינם ראויים לשתיה, שתה ציר או מוריים,

פטור. ואף הרוק אינו ראוי, ועוד דכס פילפלי או זנגבילא, א"א בלא רוק, ואפ"ה פטור, ואף אם הוא הרבה ממלא לוגמיו. וליכא למימר דפטור אבל אסור, וכמו שכתבתי במסכת תענית (יב). וכן יש לדקדק מלשון רש"י (שבת עג.) גבי כסבור רוק הוא ובלועו.

ר' יוסי מטהר דקסבר כל זמן שהרוק בתוך פיו לא משקה הוא והרי הוא כגופו של אדם ואינו מכשיר. וא"כ לר' יוסי פשיטא דשרי. וגם הטור (סי' שג) שפסק לענין שבת כר"מ, י"ל דלענין תענית מ"מ לא חשוב. והובא להלכה בדע"ת.

ובשו"ת תורה לשמה (סי' קנד) הביא ג"כ המשנה הנ"ל, וכתב שבנ"ד לכ"ע יש להתיר, כי הרוק הוא לא חשיב מדברים הראויים, ואף שאסור מדרבנן לשתות משקין שאין ראויים לשתיה, מ"מ כה"ג שהוא משהו, אין בו איסור כלל, שכל כה"ג לא אסרו חכמים כלל. וכ"ש שא"א ליהזר בו לא אסרו רבנן. והעיקר שהוא דבר מועט ואינו ראוי, ואין בו חשש. וכ"כ בערוה"ש (סעיף ד) שבליעת הרוק אין זה כלום, ואפי' ביה"כ, וא"א כלל באופן אחר, דאל"כ נצטרך לעמוד ולרוק כל היום, וכ"פ בתורת חיים סופר (סי' תקסז). וכן העלה בשו"ת דברי יוסף (סי' לה). ובמשנ"ב (סי' תקסז) כתב להתיר כיון שאין כונתו כלל לשתיה.

ובמטה אפרים (סי' תריב ס"ז) כתב, מותר לבלוע הרוק, ויש מחמירים, ובאלף למטה ציין להב"ח (סי' תריב), שדעתו להחמיר בזה. ע"ש. ותמוה שהרי הב"ח (סי' תריב) כתב, שבענין הרוק משמע דלכ"ע שרי, כדמוכח בפ"י רש"י (שבת עג.), דרוק לאו בר אכילה הוא אלא בליעה, כדכתיב (איוב ז יט) לא ירפני עד בלעי רוקי וכו'.

אין להחמיר שלא לבלוע את הרוק, ואפי' ביום הכפורים

גם בזה לא מצינו שהחמירו גדולי הדורות דור אחר דור. ומ"ש בפסקי תשובות (עמ' קסג) שלמעשה נוהגים להחמיר במקרה של גיהוק ושיהוק ועלה מאכל שלא נתעכל שאין לבלוע שוב, צ"ע מנ"ל לקבוע מנהג בזה. [ויש לעיין, במי שירד דם בתוך פיו, אם מותר לבלוע ביום התענית ויוהכ"פ].

שו"ר באשל אברהם בוטשאטש (סי' תקסז), שבכל תעניות חוץ מיוהכ"פ, פשיטא שלא שייך שום מדת חסידות למנוע בליעת הרוק, גם כשנתעגל בפיו והופך בו להוציא, כי במילי דרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא (עירובין ז:), ומה אם כולי האי ע"י ראותו מרב אחד כידוע. וכ"ש בזה שאנו רואין כל עם בני ישראל כל הגדולים שבדורות לא חיישי בזה כלל, ואין לנו להרהר עוד בזה. ולא סגי בלא"ה שיהיה לפעמים היפוך רוק ועיגול לשיצא בשעת דיבור, ואפ"ה לית דקפיד בזה.

ועוד כתב שם, שנכון לכל אדם לבלוע הרוק ביה"כ בלא שום חשש כלל. שזה אוכלין שאינם

נוע"ע בס' חסידים (סי' רנג) שבערב התענית לא ילעוס לקרי"ץ ושורש מתוק, שישאר הטעם בפיו, וכשבולע הרוק בולע המתיקות].

והנה בח"א (סי' קלב, סכ"ב) כתב, הרוק, אם יש באפשר, יפלוט. ומ"מ במקום דא"א מותר לבלוע אפי' ביה"כ"פ, דאע"ג דאוכלין שאין ראויין לאכילה פטור אבל אסור, היינו במתכוין לאכילה. אבל בבליעת רוק שאינו מכוין כלל להנאתו, מותר. ע"כ. גם בקש"ע (סי' קא ס"י) כתב, בכל תענית צבור אם אפשר לפלוט הרוק, יפלוט, ואם א"א בולעו אפי' ביה"כ"פ שאינו מכוין להנאתו. ע"כ. גם בבא"ח (ש"א פ' וילך אות יד) כתב, ומותר לבלוע הרוק ביה"כ, ויש מחמירין, ומי שאפשר לו יזהר בכך. ע"כ.

וחומרת האח' הנ"ל היא עפ"ד המג"א (סי' תקסז), שכתב, שבדברי הב"ח (סי' תריב) משמע קצת, דלדידן דקי"ל דאפי' אוכלים שאינם ראויים לאכילה אסור לכתחלה, לפ"ז גם הרוק אסור לבלוע בימי התענית. אך כבר כתב הגאון בית מאיר (סי' תקסז ס"ג), דאדרבה שם כתב דלכ"ע שרי, כדמוכח ברש"י (שבת עג) דרוק לאו אכילה הוא אלא בליעה. וגם שאין כונתו לאכילה. ובמשנה (עירובין פ"י מ"ה) שינונו, היה אוכל דבילה בידיים מסואבות, והכניס ידו לתוך פיו ליטול צרור, ר"מ מטמא ור' יוסי מטהר, ר"י אומר היפך בה טמא לא היפך בה טהור. ופ"י רש"י (עירובין צט.) והר"ש,

ויש בזה סברא פשוטה שבהכרח התורה לא אסרה זאת, ואפי' ביה"כ"פ, שלא ניתנה תורה למלאכי השרת. ועוד שודאי כך נהגו כל גדולי ישראל בכל הדורות עד מרע"ה, שלא הוציאו את הרוק מפייהם ביה"כ"פ. ודלא כמ"ש במוע"ז (ח"א סי' נט) שהגר"ח מבריסק ובנו והגרי"ז זצ"ל, דקדקו והחמירו מאד לעצמם שלא לבלוע רוק ביה"כ, מטעם שחששו לשיטת האוסרים בזה. [ועוד אפשר שגם הנידון של הפוסק, לא היה על רוק טבעי, רק על ליחה]. ומ"ש במוע"ז שם, שיש לאסור מדינא לקבץ רוק בפיו ולבלוע בכוונה כדי להקל עליו התענית, [נע"פ מה ש"א בעירובין (סג) שרוק שנתלש והיפך בו בפיו, אסור ללכת בו ד"א ברה"ר, ושכן משמע דקדוק לשון המג"א והמשנ"ב (הנ"ל) שכתבו "כיון שאין כונתו לשתיה", ומשמע שאם כונתו לשתיה אסור]. גם זה אינו נכון כלל.

ובחת"ם (הגהות לשו"ע סי' תרי"ב) כתב להחמיר שבביל יוה"כ שעדיין טעם אוכלין בפיו, דלא גרע הרוק מאוכלין שאין ראויים לאכילה, ואסור לבלוע. אמנם

מז. אכילת מאכלים ושתיית משקים שמעורב בהם דבר מר, [אפילו ביום הכיפורים] אין בהם איסור רק מדרבנן, וכל שכן בתעניות דרבנן, ולכן אנשים חלושים ותשושים שיש להם ספק ואין חכם לשאול, יכולים להקל לשתות תה חזק מבלי סוכר, וכן באכילת מאכלים מרים, שיש להקל בזה, בכל מקום של חשש נזק, וכמו שמצוי אצל מעוברות. וכל שכן בימים החמים שיש חשש להתייבשות. אבל ביום הכפורים אין להקל זולת במקום פקוח נפש. (מז)

ראויים גם לאדם עצמו אחר שיצא מפיו שוב מאוס גם לדידיה, וא"א שיתקבץ בפיו כשיעור מלוא לוגמיו. ולכן אין שום מדת חסידות להחמיר בזה. וגם קודם שנפלט ה"ז בכלל לא חזי לאצטרופי לשיעור כלל, כיון שתיכף הפליטה מפיו הוא בכלל שלא כדרך הנאתן וא"א שיהיה בדרך הנאתו כי אם קודם שנפלט מפיו, וא"א שיהיה מתקבץ כדי לוגמיו מרוקו בלי שיפלט ממנו לחוץ, ושלא יהיה המלא לוגמיו בלי הליחות העבות שהם מאוסות גם קודם שנפלטו, ושיהיה מלא לוגמיו מים ממש. וכל היכא דלא חזי לאיצטרופי, נראה דלכ"ע אין חזי שיעור אסור מדאו'.

והאיברים עושים כדרכם ממילא. וכשאין השינה עמוקה כ"כ, הרוק נבלע גם מבלי התעוררות ונתינת לב לזה. ולפלוט הרוק זה ודאי קום ועשה, ושלא יהיה העינוי רק בשוא"ת, א"כ ממילא לא שייך שום מדת חסידות כלל לפלוט רוק ביום כיפור. ונע"ש עוד, דא"כ מה יעשה בתפלת י"ח, שיעמוד לפני המלך, ויפלוט את הרוק].

וסוף דבר, שאינו ראוי ונגם אם ימצא אדם שלא יהיה נפשו קצה ברוק שלו שפלט, בטלה דעתו. ואולי שייך בזה ג"כ כל תשקצון, והוא שלא כדרך הנאה, וחזי שיעור דלא חזי לאצטרופי, וגם אפשר שרוק נחשב פירשא בעלמא. וגם שאינו מתכוין, וגם כל זמן שלא יצא לאור עולם מתוך פיו אין עליו שום גדר משקה. ויש עוד טעמים להתיר בזה, ולכן הדבר מותר לגמרי גם ביוהכ"פ. עכת"ד הא"א שם. ונע"ש שכוונת הבי"ח שמחמיר הוא לרוק שמעורב בו מאכילתו שיצא ממעיו].

שתיית משקים מרים למעוברות ביום הכפורים

שהיה גאב"ד דבגדאד, תיקן בעירו כמה תקנות, ומהן, שהמעוברות והמניקות לא יתענו בת"ב, כי ראה שמרוב החום השורר שם, היו באות לידי סכנה. ע"כ. ומיהו זהו לפי מקומו ושעתו, אבל בארצנו הקדושה בודאי שהמעוברות והמניקות מתענות ומשלימות כפסק הש"ע (סי' תקנ"ה), אם לא שיש להן איזה חולי, שאז פטורות מלהתענות.

מז הנה מצוי אצל אנשים חלושים או מבוגרים, שנוטים להתייבשות, ויש בזה חשש סיכון, וכפי שכמה רופאים טוענים, שהצום גורם חולשה רבה וחשש נזק גדול לאנשים מבוגרים וחלושים, ושלכן אסור להם להמנע משתיה מרובה. ובודאי שמי שפטור ע"פ ההלכה, אוכל ושותה. אך פעמים שאין המצב ברור, ואין לו חכם לשאול, או שיש אנשים שחוששים להחמיר. ולכן יש לייעץ להם עצה זו של משקין מרים, שיכולים לשתות בלא הגבלה.

ואף שבס' אבן ישראל (ח"ט סי' סב אות י) כתב, שאסור למעוברות לצום בת"ב. ע"ש. וגם בתשוה"נ (ח"ה סי' קסט) כתב שהיום אנן סהדי שנשתנו הטבעים, ולפעמים הצום מסכן את הולד מפני חולשתה, ודינם היום לכה"פ כחולה שאב"ס שיוחמר מצבו ע"י הצום שלא גזרו רבנן, שגם אצלה יוחמר מצבה ע"י הצום שיש יותר סיכוי שתפיל. וכ"כ באבן ישראל על המ"ב (סי' תק"ג) שבזמנינו מעוברת אסורה לצום גם בת"ב ואין כאן דין שיעורים. וכתב שאסורה להחמיר על עצמה. ונר"ל מפני שיכולה להחמיר רק על עצמה אבל לא על הולד שעלול לינוק מהצום שלה], ובאר"י שחם מאד והיא חלושה מאוד בצום, הרבה מורי הוראה מקילין מאד

זוה עדיף משתיה לשיעורים, כי במשקין מרים מעיקרא האיסור רק מדרבנן, וגם יכולים לשתות ללא הגבלה של שיעור.

ושמעתי שהגר"ב אבא שאול זצ"ל היה מורה למעוברות ביוהכ"פ, שיכינו שתי בקבוקים של תה בבונג וכדו' או רוזמרין, כדי לשמור על צריכת נוזלים ואיזון לחץ דם וכו', בדורות הללו שירדה חולשה לעולם. וישתו בת"ב בלא הגבלה.

והנה בשו"ת צדקה ומשפט ח"א, בהקדמת הרה"ג ר' צדקה חוצין כתב, שהגאון המחבר צדקה ומשפט,

קודמות, אין סיבה שהצום יהיה עלול לגרום נזק לה או לעוברת, אלא רק לפעמים רחוקות מאד. אולם אשה שנתעברה בעזרת טיפולים, שע"פ דעת הרופאים, יש חשש סכנת הפלה "בשבועות הראשונים" של ההריון, יותר מבשאר מעוברות, לכן צריכה לשתות פחות פחות מכשיעור, ותשמור מאד על מנוחה, ולא תלך לביהכ"נ, ותתפלל בשכיבה. וכ"כ עוד בשלמי מועד (עמ' עא הערה כו). [וראה בזה בילקו"י מועדים. ובחזו"ע ימים נוראים עמ' רפז].

אך מ"ש לגבי שתיה פחות פחות מכשיעור, לכאור' יש עצה טובה יותר, שתשתה משקין מרים, שזה נקל יותר מצד ההלכה, וגם תוכל לשתות מבלי הגבלה.

דין האוכל ושותה ביום הכפורים אוכלין ומשקין שאינם ראויים

הנאות] נאסרו בו, משא"כ בשאר תענית, ועוד שדאו' הוא. ע"כ. ומשמע קצת שנסתפק בזה לגבי יוהכ"פ. וצ"ע לגבי ת"ב. אך הטור (סי' תקסז) כתב, שיכול ללעוס בת"ב עצי קנמון ועץ מתוק ללחלח גרונו ולפלוט, כדאמר' כס פלפלי ביה"כ פטור, וה"ה דשרי לכתחלה. ומשמע שפסק כדברי ראבי"ה. ודברי ראבי"ה הובאו להלכה במרדכי (תענית סי' תרכו), ובהגמ"י (תענית פ"א), ובאגודה (תענית פ"א סי' י). וכ"פ הרמ"א והלבוש (ס"ס תקסז), שבכל תעניות לבד מיוה"כ מותר ללעוס עצי קנמון ושאר בשמים ועץ מתוק ללחלח גרונו ולפלוט. וע"ע במר וקציעה (סי' תקסז) להליץ בעד שיטה זו.

ורמז"א (סק"ח) הקשה על הרמ"א, שבסעיף א' הרמ"א אסר טעימה בכל תענית צבור. ובביאור הגר"א (סי' תקסז) שם כתב דאה"נ לא התיר הרמ"א לעיסת קנמון וכדו' רק בתענית יחיד. [ובסי' תריב (ס"ו) הביא הגר"א ראייה לאסור טעימה, ממ"ש בחולין (צו. קיא.): שבשר וחלב שנתערב, א"א לטעום מהם. ולא התירו מטעמת רק במקום שיש סברא שלא קיבל עליו רק אכילה ושתיה].

אך המאמר שם תירץ, דלפי הראיה השניה של ראבי"ה לעיסת קנמון קיל טפי מטעימה, ולכן היקל אפי' בת"ב, (ומיהו כתב, שלהלכה נראה שיש לאסור עכ"פ גם בט"ב).

וכ"כ בערוה"ש (ס"ס תקסז), דש"ה שאין בזה לחלוחית מים, ואינו אלא כריח בעלמא, ולכן לא חיישינן לה. **ובמו"ק** (שם) תי', שלא אסר הרמ"א טעימה בת"ב, רק מחשש שמא יבלע, וזה לא ששייך להחמיר רק בדבר הראוי לאכילה, לא כן בלועס עץ מתוק, שאפי' בולעו אין דרך אכילה בכך, שאינו עשוי לבלוע, ולא אכילה היא כלל. וכע"ז כתב הלבוש שם, דבאלו אין שייך שמא יבא לו בגרונו, דבזה יכול האדם להעמיד על עצמו שלא לבלוע.

במעוברת. אמנם נהגו מורי הוראה להורות שרק במעוברת שהצום בעלמא קשה לה גם כשאינה מעוברת פטורה, אבל אם בעלמא הצום קל לה, מורין לה שתצום, ורק כשתרגיש חולשה מיוחדת לא תמשיך אלא תאכל מיד, וכן אני נוהג להורות. עכ"ד. הנה לענין הלכה דברי האבן ישראל בזה הם קולא יתירה. אלא הכל לפי הענין. ואם משום שהחום רב, אפשר להקל בשתיית משקים מרים [תה חזק בלי סוכר], אבל לא להפקיע דין הצום מהמעוברות. וכ"ז לענין ת"ב. **ובחליכות** שלמה (מועדים עמ' פ) כתב בשם הגרש"ז אוירבך, שגם בזמנינו, ואף באשה שהיא בחודש התשיעי, אם הריונה תקין, וגם לא הפילה בפעמים

והנה מבואר בש"ע (סי' תריב) לגבי יוהכ"פ שאם אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילה, פטור. וכן אכל עלי קנים, פטור. ולולבי גפנים שלבלבו קודם ר"ה, פטור, דעץ בעלמא הם. כס פלפלי או זנגבילא, אם הם יבשים, פטור, דלא חזו לאכילה. ע"כ. והטור שם כתב בשם ראבי"ה (ח"ג סי' תתסא) שהאוכל מדבר שאינו ראוי לאכילה, אפי' איסורא ליכא. ומשמע שנקט כן להלכה. וכתב מרן הב"י שזה בין באוכלין ובין במשקין, אלא שהרמב"ם חולק על ראבי"ה שכתב שמכין אותו מכת מרדות, ומיהו אפשר שראבי"ה מיירי באוכל פחות מכשיעור. ובזה ניחא שלא יסתרו דברי הטור, שלהלן כתב בשתה ציר או מורייס או חומץ שאסור, וי"ל עוד, דש"ה שהם דברים שנאכלים ע"י טיבול שבזה מודה ראבי"ה. ע"כ. [וכן מדוייק לשון הטור. עש"ה. וכן נראה מדברי הצידה לדרך (כלל חמישי פרק ששי) שלא התיר ראבי"ה רק באוכל פחות מכשיעור (ב"ח). והפ"ח כתב חילוק נוסף, דחומץ משיב את הנפש פורתא. ובשכנה"ג (תקסז הגה"ט) כתב דחומץ שאני משום דחיישנא לרבי שאוסר בחומץ, אבל ציר ומורייס וכו' מותר].

וז"ל ראבי"ה שם, כיון דהנאה לא קביל עליה, א"כ מותר לכוס עצי קנמון [א.ה. צ"ע לגבי עצי קנמון, שלכאור' יש בהם מתיקות ויש שרגילין לאכול אותם, ובש"ע הגר"ז (בא"ח סי' רב סעיף כב) כתב, שאף שהכוסס פלפלין יבשים זונגביל יבש וצפורן וכדו', שאין נאכלים ביובש אלא ע"י תערובת, אין מברך עליהם כלום. מ"מ עץ של קנמון, רגילין לאוכלו ביובש, ומברכין עליו בורא פה"א] וליקורין ללחלח גרונו ולפלוט, ואמר' כס זנגבילא ביה"כ פטור, וה"ה דמותו, וכדאמר' (שבת ג.) כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, מכלל דשאר פטור לא. ואפי' אם ביה"כ אסור, התם משום דטובת הנאה נ"י, דטובא

האם הב"י מודה להתיר לכתחלה מאכלים שאינם ראויים

ולגבי השוטה חומץ חי ביוהכ"פ, כתב הטור שפטור אבל אסור, [וחומץ מזוג חייב]. ובב"י הקשה דבגמ' משמע דבשוטה הרבה חומץ חי, חייב (שבזה הלכה כרבי), ומדוע הטור לא חילק בזה. ועוד העיר שברמב"ם (פ"ב ה"ו) משמע שאפי' שתה הרבה חומץ חי, פטור. ושבדוחק י"ל דמ"ש הרמב"ם שם אפי' שתה הרבה, קאי אציר ומוריים ולא אחומץ חי. אך יותר נראה שלא גרסו כן בגמ'. ושרבינו ירוחם (ני"ז ח"ב ג' נא ע"ג) כתב, כל הפטורים הנ"ל בין באכילה בין בשתייה, [נדוקא דיעבד, ודוקא] מעט אבל הרבה לא. ובכלבו (סי' פב) כתב בשם בעל ההשלמה, שאפי' חומץ חי חייב. וצ"ל שזה בשתה הרבה. ע"כ.

ומדברי רבינו ירוחם מבואר שכל המשקין והאוכלין שאינם ראויים אם אכל ושתה הרבה, חייב. והב"ח (סי' תריב) הקשה, אמאי חייב, כיון שאינם ראויין לאכילה. ותי' דאפשר משום שאינו פטור על אוכלין שאינם ראויין אלא מפני שאינו נהנה מהם, וזה כיון שאכל הרבה ושבר רעבונו וריווה צמאו, הרי נהנה מהם, ואכילה ושתייה ראויה לו קרינן ביה, ול"א בטלה דעתו אצל כל אדם, דבדידיה תלי מילתא אי מותיב דעתיה בהכי אם לאו. ע"כ.

ועוד כתב הב"ח (שם), שגם ראבי"ה לא התיר, רק מעט, כל שהוא לו לצורך, שאפי' סיכה שהיא דרבנן אסורה אף שאינה לתענוג להעביר הזוהמא, אם לא לצורך חולה. וכ"ש אכילה דאו' שאף שאינו נהנה, לא נתיר לו רק לצורך, כגון ללחלח גרונו ולפלוט, שאז שרי אפי' בכשיעור ויותר, כיון שאינן עושה כן דרך אכילה ושתייה, אבל אם אכל או שתה כדי לבטל ממנו הרעב והצמא, א"כ לדידיה הוי אכילה ושתייה גמורה, וההוא קרי ליה טובא ולכתחלה אסור. ובההוא עובדא דחלא, אתו כו"ע לשתות כדי לבטל מהם את הצמא, ולכן אמר להם שלא התיר לכתחלה.

והמג"א (סי' תריב סק"ה) כתב שהעיקר כמ"ש הב"ח, שבחומץ מזוג, כששותה הרבה חייב, אבל בלא מזיגה (חומץ חי, שמבעב כשמשליכין אותו על הארץ, ע' ביו"ד סי' קכ"ג ס"ח), אפי' הרבה לא חשיב שתייה. ובהו ניהא קו' הב"י והד"מ. ע"כ. אך בבאיור הגר"א כתב שדברי המג"א דחוקים מאד, ודברי רבינו ירוחם עיקר, שכששותה הרבה שובר רעבונו, והתורה אמרה אשר לא תעונה. ע"כ. ויש להסתפק אם סברא זו שייכת גם בת"ב ושאר תעניות. אמנם כבר כתבנו שברמב"ם

והנה מרן בבדק הבית (סי' תקסז) כתב, שאין דברי ראבי"ה נראים לו, דהא דכס פלפלי ביוהכ"כ פטור, ה"ט משום דאין בהם הנאה כלל, אדרבה אזוקי מזקי ליה ששורפין גרונו. ע"כ. גם הפר"ח (תריב, סי' ה) השיג ע"ד ראבי"ה, דכל פטורי שבתלמוד פטור אבל אסור, (וכמו במ"ש יומא פ: האוכל אכילה גסה ביוהכ"כ פטור), ושהעיקר כסברת הרמב"ם להחמיר.

אמנם בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' פז) כתב שבדאי מרן ג"כ מודה לדינו של ראבי"ה, ולא הוצרך להביאו בש"ע, משום שכבר פירש שם בסעיף א' שבכל תענית חוץ מיה"כ ות"ב מותר לטעום ולפלוט עד רביעית, דהנאה לא קביל עליה. וכ"ש ללעוס עצי בשמים ולפלוט דשרי, דבכלל מאתים מנה. אלא שהרמ"א הוצרך לאומרו כדי להתיר אפי' בת"ב מהטעם הראשון שכתב ראבי"ה, דש"ה דהוי דאו'. ובזה אפשר שמרן חולק וס"ל דאפי' בת"ב אסור כיון שאינו תלוי בקבלתו, גם הנאה אסורה, אבל בתענית יחיד מודה להתיר. והאריך בזה ע"ש, והעלה שהיתרו של ראבי"ה ללעוס עצי בשמים ולפלוט בתענית יחיד, אע"פ שנשאר מתיקות ברוק שהוא בולע, הוא מוסכם לכ"ע, ולית מאן דפליג עליה, ואפי' אם היה מח' בדבר, הו"ל ספ"ד ולקולא. ומ"מ נ"ל דלא אריך למיעבד הכי בדרך טיול כדי ליהנות ממנו ולאסוף הרוק המתוק בפיו ולבלעו כדרך בעלי הנאה, רק לצורך ללחלח גרונו שהוא צחה צמא, כמ"ש ראבי"ה. ע"כ. וכן נראה דעת מהר"א אזולאי שהובא בברכ"י (ר"ס תקסז) שדעת מרן מסכמת להתיר לעיסת עצי קנמון בתענית כדברי ראבי"ה. [והו"ד בסמוך].

גם במאמר מרדכי (תקסז ס"ג) כתב, שאפשר לומר שמרן מודה להתיר ללעוס עצי קנמון עד כדי שיעור רביעית, ולא דחה דברי ראבי"ה רק שלא להתיר בשיעור גדול מרביעית, דהא אכתי הראיה שהביא ראבי"ה מדין מטעמת, נכונה היא, ולא הוצרך מרן להביא היתר זה בש"ע, משום דנשמעיניה מדין דסעיף א' שמותר לטעום עד רביעית כל שפולטו. אך ק"ק שבב"י סי' תרי"ב כתב שלא התיר ראבי"ה לכוס פלפלים ביוהכ"כ רק פחות מכשיעור, וא"כ כשנחלק עליו כאן בב"ה, משמע לאסור אפי' בפחות מכשיעור, מיהו לא כתב בסי' תרי"ב בסברא מוחלטת אלא בדרך אפשר. ובלא"ה נמי יש ליישב דברי מרן שבכד"ה עם ההיא דסי' תרי"ב. ע"כ.

דס"ל דלמסקנא הנאה לא קביל עליה אלא אכילה ושתייה, מ"מ מי יעשה מעשה נגד הני רבוותא (ר"ח תוס' ותה"ד), ונודע ומפורסם שהנאה גדולה נהנים בשתייתו, כאילו אכלו ושבעו, ואין לך הנאה גדולה מזו. ושלכן כל השותה אותו בתענית, סותר תעניתו בלי ספק.

אך מר אחיו בשכנה"ג (הגב"י סי' תקסז) השיב ע"ז, דלכ"ע הנאה לא קביל עליה, (וכמבואר בריב"ש סי' רפח, ועוד). ומה שכתבו הר"ח וסיעתו שחזור ופולט, הוא משום דס"ל שהנאה כזאת היא הנאה של אכילה ושתייה ואסירא לכ"ע. והרמב"ם ס"ל דפחות מרביעית לא מיקרי אותה הנאה אכילה ושתייה. ולכן העלה להתיר העישון בתענית יחיד שצריך קבלה. ושיש להעלים עין על המקילין בשאר תעניות חוץ מת"ב, שי"א שאף בהם הנאה לא קבילו עלייהו.

וע"ש שבהרי"ף והרמב"ם ורש"י ותוס' משמע דס"ל דלא כראב"ה, אלא פטור אבל אסור. ועוד שלתי"ב של ראב"ה גם בת"ב יש לאסור, שגם בת"ב נאסרו בו הנאות, ובטועם על מנת לפלוט כתבו התוס' וכל הפוס' שאסור בת"ב, ומהם שאסרו בכל תענית צבור. והטור דקדק לה"ד ראב"ה בשאר תעניות ולא בת"ב. וגם מרן בבד"ה דחה דברי ראב"ה בכ' ידיים אפי' בשאר תעניות, דכס פלפלי שאני שאין בהם הנאה כלל. וכ"ש שבעישון טוטון הגוף והנפש נהנים בשתייתו. [וע"ש, שהוא מועיל למי שהוא סר וזעף, שישתה וישכח רישו וכל צרותיו לא תזכרנה, ואיך נתיר לו לשתותו בט"ב ביום שראוי להתאבל בו, ושמחה לתוגה נהפכה. וכ"ש שהוא משיב לרעבים, ושתיית הטיטון חביבה להם חבה יתירה, וכל מאכל ומשתה בו יכוון לו לגבי שתיית הטיטון. ולכן גם לראב"ה יש לאסור בזה].

אך מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקסז אות א) הביא ממ"ז מהר"א אזולאי, שמדין לעיסת עצי קנמון, יש ללמוד להתיר לכתחלה לשאוף העשן הנקרא טיטון ביום תענית יחיד, ואפי' בתעניות צבור הכתובים, כיון דברצו מתענין אוקמינהו, כתענית יחיד הם. ושכן שמע שיש גדולי המורים בזמנו שהתירוהו לכתחלה. וכתב החיד"א, שאף שהשכנה"ג אסור, הרב דרכי נועם (א"ח סי' ח) התירו. ובזמנינו פשט היתרו, זולתי בת"ב שיש מחמירין מפני האיבול. וכ"כ האחרונים. ומיהו בראיית מז"ה, יש לפקפק, דנראה שדעת מרן בבד"ה לאסור ללעוס עצי קנמון. אמנם הדין אמת, שאף אי אסיר בעצי קנמון לא דמי למעלה עשן. וע' בבית דוד (סי' שמג), ובשו"ת בית יהודה (א"ח סי' ח). ע"כ.

(שביית עשור פ"ד ה"ה) מבואר שאוכלין שאינם ראויים וחומץ חי אפי' הרבה פטור.

וצ"ע אם הגר"א הסכים לדברי ר"יו רק לגבי חומץ חי, וס"ל שיש בו רויין, (ובפרט שראוי עם דברים אחרים, ויש לו שם אוכל). או בכל מאכל ומשקה שאינם ראויים. ועיין. ובטעמו של ר"יו, הנה דוחק לומר משום שסו"ס אין כאן עינוי, שהרי אין כאן הנאת גרונו, [בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכד, התיר אפי' ביוהכ"פ, למי שעשו לו הרופאים נקב בצוארו ואוכל דרך שם בשפופרת, והרופאים מאיצים בו לאכול אף ביוהכ"פ לחזק גופו. והעלה להתיר, משום שבהנאת מעיו בלבד אינו חייב כשאין לו הנאה בגרונו כי החיך יטעם אוכל אשר יאכל. ועכ"פ הוי שלא כדרך הנאתו, ולדעת רוה"פ אפי' ביוהכ"פ הוי רק מדרבנן, וע"פ דברי הרופאים הוי כמו ספק פקו"ג, ולכן יש להתיר. ע"ש].

והיה אפשר לפרש משום אחשביה, וכמ"ש בשאג"א (סי' עה). וע"ש שביה"כ לא נאמר אכילה, ויש לחייב גם בשלא כדרכו. והעלה לאסור לחולה שאב"ס לאכול ביה"כ אוכלים שא"ר לאכילה, משום דאחשבינהו באכילתו. אולם בעה"ש (סי' תריב סק"ד) כתב דבאכלו לרפואה לא אחשבינהו. ויש לבאר עוד כמ"ש בילקו"י הלי' יוהכ"פ, שבאיסור אכילה ביוהכ"פ מלבד הלאו שיש בו כרת, יש איסור נוסף מצד המצות עשה של שבייתה מאכילה, ע' לשון הרמב"ם (שביית עשור פ"א ה"א) "מצות עשה אחרת יש ביוהכ"פ, והיא לשבות בו מאכילה ושתייה שנאמר תענו את נפשותיכם". ויש מי שביאר דס"ל שביה"כ"פ שא"צ הנאת גרונו, ולגבי הנאת מעיו הכל נחשב כדרכו. וזה חידוש. אכן לשון הב"ח שכיון ששבר רעבונו ורויה צמאו, הרי נהנה מהם, ואכילה ושתייה ראויה לו קרינן ביה, כיון דמותיב דעתיה בהכי. וכ"כ לגבי חומץ, שאם שותה כדי לבטל ממנו הצמא, אסור, דלדידיה הוי שתיה גמורה. ולשון הגר"א, שכאשר שותה הרבה שובר רעבונו, והתורה אמרה אשר לא תעונה. ע"כ. וי"ל סברא בזה, שבזמן תענית, יש הנאה קצת גם מדברים שאינם ראויים, וביוהכ"פ יש להחמיר להחשיבו הנאה.

והנה האח' דנו לגבי עישון הטיטון בתענית, ויש שהביאו ראיה מדברי ראב"ה הנ"ל להתיר. והג"ר יהושע בנבנישתי בשו"ת שער יהושע (או"ח סי' ח) אסר גם בתענית יחיד, לפי שיש לפרש בגמ' (ברכות יד.) שגם בתענית יחיד הנאה קביל עליה, אלא שמתעמת אין בה הנאה ולכן הותר לו לטעום. ושכן יש לפרש בדברי התוס' והר"ח שם, דלמסקנא גם הנאה קביל עליה. ושכ"נ בתה"ד (סי' קנה), ואף שבמרדכי וראב"ה מבואר

מח. עישון סיגריות למי שרגיל בו, מעיקר הדין מותר בכל תעניות צבור ואפילו בתשעה באב. (כמובן, חוץ מיום הכפורים). ומכל מקום טוב להחמיר בתשעה באב שלא לעשן,

וגם יש לצרף הסברא של הרבה ראשונים, דהאידינא רצו מתענים רצו אין מתענים, וכמו שצירף ביבי"א ח"י (א"ח סי' מא).

והנה אפי' באוכל חצי שיעור, לא איבד את עיקר התענית, וכמ"ש הריב"ש (סי' רפז), שמוכח מדברי הרא"ה, שמי שנדר להתענות, אפי' אכל במזיד כמה פעמים פחות מכתבת, לא איבד תעניתו, דמ"מ מתענה הוא אלא שעשה איסור שאכל חצי שיעור. וכתב הריב"ש שבתענית צבור אפי' טעימה אסורה. ולכן כתבו התוס' שרק בתענית יחיד היתירו לטעום האוכל ולפלוט. ושהטור (סי' תקסז) עשה שאר תעניות כתענית יחיד, כיון דברצו מתענין אוקמינהו. ע"כ. וכ"ש לגבי אוכלין מרים.

ולמעשה נראה שמי שחש בראשו מחמת התענית יותר מרוב בני אדם, ומצטער הרבה, ורוצה לשתות משקין שאינם ראויים לשתיה, יכול להקל בזה. ובפרט שיש סברא בפוס' שבמקום צער גדול לא גזרו חכמים, ראה בשו"ת חות יאיר (סי' קסד, קצא), ובתפא"י (יכין ברכות פ"ב מ"ו) כתב דמ"מ בהחלש מאד אפשר להקל בתענית. ובאשל אברהם בוטשאטש (תניינא, סי' תקנ) החמיר בת"ב, והיקל בג' תעניות (כשאין גזירה), אם יש צער כבד ג"כ ע"י המבינים היטב. וסיים, שאם נוטה קצת להפלגה מכפי רוב הבריות בתענית י"ל דקיל היטב.

וכ"ש אם נפל למשכב מרוב תשישות וכאב, דבלא"ה יש לחשבו כחולה שפטור מן התענית.

גדר אוכלין ומשקין מרים

היינו קפה ותה בלי סוכר, וחלב ומרק בלי מתובל. ואם היה אפשר שלא כדרך אכילתן, היה עדיף טפי. ע"כ.

ולגבי לקיחת כדור אקמול וכדו', אפשר שבזה אין נידון בכלל, ומותר לכ"ע בכל אופן, שאין זה בגדר אוכל כלל. וכמו שאין חשש איסור לאכול חול וחצץ, והנידון של הפוס' הוא רק באוכלין שאינם ראויים.

ובקובץ מבית לוי (תשע"ג. עמ' כז) כתב, לגבי צום גדליה, שמי שחש בראשו מותר לקחת תרופה נגד כאבים שטעמה מר. ואם אינו יכול לקחתה בלי מים יקחנה עם מעט מים. ואם הוא חולה פשוט שמותר בכל ענין. ע"כ.

בדין חצי שיעור באיסור דרבנן ובתעניות

מדאורי, ואפ"ה מותר לחולה שאב"ס. מ"מ דעת הרבה אח' לאיסור ח"ש לחולה שאב"ס, כמ"ש המל"מ, והכת"ס (א"ח סי' קיא) ועוד. וגם כתב הרמ"א (סי' סקנה), שהחולה לא יאכל ולא ישתה האיסור עצמו [אפי' דרבנן]. וכ"כ הש"ך שם (סי' יד). ולכן העיקר להלכה שאין להתיר לחולה שאב"ס אכילת איסור חצי שיעור, ואף איסור דרבנן לא הותר לאכול או לשתות אלא שלא כדה"ג. אמנם לגבי תענית קיל טפי, וכמו שהבאנו מהריב"ש. ולכן יתכן להקל למצטער הרבה במקום הצורך.

ולגבי משקין מרים, מה שאמרו שישתה תה חזק בלי סוכר, כמו תה בבונג או רוזמרין, דנחשב לאינו ראוי, צ"ע בזה, דשמא בזמן תענית שהצמא גדול, יש לו הנאה גם ממשקין כאלו ונחשב טוב ומרווה. וכעין סברת הב"ח הנ"ל. ולא נוכל להתיר כן לכתחלה בכל מקום צורך.

וע' בשו"ת חת"ס (ה"ו סי' כג) כשיש חולי בעיר, ורופאים מומחים או' שהתענית מזיק, ישערו הרופאים כמה שיעור לגימה שצריך האדם שיתחזק גופו וינצל מספק סכנה. ואותו שיעור קפה או תה או מרק ישתה פחות פחות מכשיעור, וישהה כדי אכילת פרס, וישתה רק הנאת מעיו ולא הנאת גרונו,

וע"ע להפמ"ג (סי' תריב א"א סי' יז) שכתב, שחצי שיעור באוכלין שאין ראויים לאכילה, הוי ככל איסורי דרבנן שחצי שיעור אסור. ובמשנ"ב שם (סי' טו) כתב בשמו בלשון זהוריי"ת, שאפי' בחצי שיעור באוכלין שאינם ראויים, יש 'ליזהר' לכתחלה. [וכתב בשו"ת אג"מ (ח"ג סי' צא), שדבר שאין ראוי לאכילה, אף שאסור מרבנן, מ"מ אין לאסור לחולה (אפי' שיעור שלם). וזה ברור].

וברי"ן חצי שיעור [באיסור דאורייתא] לחולה, אף שהרב קרבן אליצור (דע"ז ע"ג) כתב שיש להוכיח מהרשב"א (קידושין ג:), שאיסור שלא כדה"ג הוי

ובפרט בשעת קריאת איכה והקינות בבית הכנסת, ואמנם מי שרגיל מאד בעישון סיגריות, ויש לו צער גדול במניעתו, יש להתיר לו לעשן בתשעה באב בצינעא. (מח)

עישון סיגריות לרגיל לעשן - מותר בכל תעניות צבור

שואף עשן בעלמא לתוך פיו, וגורם לו נזק בגופו, וכעין מה שכתבו כיו"ב התוס' (ע"ז סו:), שאפי' רב שסובר ריחא מילתא היא (פסחים עו:), מודה בבת תיהא, שיש להתיר, כי ריח היין ששואף מזיק לו שנכנס לגופו. ע"ש. וה"ה לעישון סיגריות.

ואמנם המג"א (סי' רי סק"ט) תמה למה אין מברכים ברכת הנהנין על העישון, שהרי אפשר לדמותו לריח טוב שטעון ברכה, וגם הגוף נהנה ממנו, שהרבה בני אדם שבעים מהעישון כאילו אכלו ושתו.

אולם היעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' רי) תמה מאד ע"ד המג"א הנ"ל, שאיך יעלה על הדעת להשוות עישון הטבק לאכילה ושתיה, כלום יש הנאה לחיך או למעיים בתמרות עשן, ואפי' אם יבלע העשן למעיו מה מקום יש לברך על שאיפת רוח קדים בבטנו, ואדרכה העישון ריחו קשה אף לשותיו, אלא שמחמת רוב רגילותם בו נהנים ממנו. והרי אף באכילה ושתיה ממש, אם הם לרפואה ואין החיך נהנה מהם אין מברכים עליהם, וכ"ש עישון הטבק שעיקרו אינו אלא לרפואה לעזור בעיכול המזון ולגרש המותרות. ע"ש.

וכ"כ מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' רי), שאין כאן שאלה כלל, שהרי אין בו שום דבר של ממש כדי שיחשב כאכילה, שאינו אלא עשן בעלמא, ואזוקי מזיק ליה. וכ"כ בספר שעות דרבנן (דף פב ע"ב) גם לגבי איסור תענית. ע"ש.

וע"ע בשו"ת עמודי אור (סי' כט) שכתב, שידוע שבכל ספרי הרפואה מזהירים שלא ירגיל אדם עצמו בעישון סיגריות, כי הוא מזיק לבריאות. ע"ש.

ומכ"ש בזמנינו שהוברר הדבר מעל לכל ספק מפי רופאים מומחים שהעישון מסוכן לבריאות האדם. והרי מבואר בברכות (לה:): ובש"ע (סי' רב ס"ד) שאין לברך אפי' על דבר מאכל שמזיק. וכ"ש עישון שאין לו דמיון לטעימת אוכל. וממילא גם בת"צ יש להתיר.

ועוד כתב מרן החבי"ב ז"ל בשו"ת כנה"ג (סי' תקסו), שהנהגים היתר בעישון הסיגריות ביו"ט ובתענית, סותרים את עצמם, שמכיון שהם מתירים לעצמם לעשן ביו"ט, צ"ל שהם סוברים שהוא בכלל מלאכת אר"ג, שמותרת ביו"ט, וא"כ מטעם זה היה להם לאסור העישון בתענית, שהרי הוא כאכילה ושתיה. ואם הם סוברים שהעישון בתענית מותר מפני שאינו אלא

מח) בברכות (דף יד.) שאלו את רבי אמי, השרוי בתענית מהו שיטעום, האם איסור אכילה ושתיה קיבל עליו, ואין טעימה בכלל זה, או שמא הנאה קיבל עליו שלא ליהנות, והרי עכ"פ נהנה בטעימה. אמר להם, טועם ואין בכך כלום. ועד כמה, עד שיעור רביעית. וכתבו התוס' (ד"ה או דילמא), שמלשון הגמ' משמע שהמדובר הוא בתענית יחיד שקיבל עליו תענית, אבל בתעניות הכתובים בדברי קבלה אסור לטעום. ע"כ. **אבל** רב שרירא גאון בשו"ת הגאונים (שערי תשובה סי' שכד) כתב, שבכל תענית צבור מותר לטעום. וכ"כ המאירי בברכות (יד:), מקצת גאוני ספרד כתבו שלא הקילו בכך אלא בתענית יחיד, אבל בתענית צבור או באחד מן התעניות הכתובים לא. ואני איני רואה הפרש בין זה לזה. ע"כ.

והרא"ש (פרק קמא דתענית סי' טו) כתב בשם הנשיא רבינו יהודה אלברצלוני, שבכל תענית צבור מותר, חוץ מת"ב ויוהכ"פ. ע"ש. והסביר בספר האשכול חלק ב (עמ' א) בשם רבינו יהודה אלברצלוני, משום שבת"ב ויוהכ"פ כל הנאה אסורה, שהרי אפי' להושיט אצבעו במים אסור. ע"ש. (וכ"כ במאירי פרק קמא דתענית עמ' כו, סוף ד"ה שאר).

וכיו"ב כתב הקרבן נתנאל שם, משום שת"ב ויוהכ"פ חמורים ביותר שאסורים בחמשה ענויים. ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקסו ס"א), השרוי בתענית יכול לטעום עד כדי רביעית, ובלבד שיפלוט. וביהכ"פ ובת"ב אסור. וכתב ע"ז הרמ"א בהגה, ויש מחמירים בכל תענית צבור, וכן נוהגים. ע"כ.

והנה מרן החבי"ב בכנה"ג (סי' תקסו) למד מדברי הרמ"א, שיש לאסור עישון סיגריות בכל תענית צבור, שכשם שאסור לטעום התבשיל בתענית צבור אפי' חוזר ופולט, כן הדין לגבי עישון סיגריות. נוכ"כ מר אחיו בשו"ת שער יהושע ח"א"ח סי' חן.

ובאמת שאין דבריו מוכרחים להלכה, כי לא מיבעיא לסברת רוב הראשונים הנ"ל שמתירים טעימה בכל תענית צבור (חוץ מט' באב), וכדבריהם פסק מרן שקיבלנו הוראותיו, שבדודאי שאין לאסור עישון סיגריות בתענית צבור, אלא אפי' להרמ"א יש מקום רב לחלק בין הטועם דבר מאכל בפיו ונהנה ממנו אע"פ שחוזר ופולטו, לבין עישון סיגריות שאינו אלא

לעשן אפי' בשלש צומות, כת חסידים לחוד, וכת חכמים לחוד, וכבר נשאתי ונתתי עמהם ע"פ מדת הדין, ולא מצאו ידיהם ורגליהם להשיב לדברי תשובה נצחת, הילכך אני אומר שבודאי שבשלש צומות יש להתיר ע"פ שורת הדין. ע"כ. וכן הובאה בשו"ת הסבא קדישא ח"ג (חאו"ח סי' טו). ע"ש.

וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקסז) בשם מר זקנו הגאון רבי אברהם אזולאי, בעל חסד לאברהם, שאף בתעניות צבור הכתובים בדברי קבלה, מותר לעשן סיגריות, ושכן התיירו גדולי המורים, וכן פשט המנהג להתיר. וכ"פ בשו"ת מחנה חיים ח"ג (סי' מא אות ג), ובשו"ת וישב אברהם חאו"ח (סי' נט).

אולם לענין העישון בת"כ, כתב בשו"ת כנה"ג (בסי' תקסז), שאסור לכל הדעות, בכדי שלא יסיח דעתו מן האבל.

וראה עוד בשו"ת כנה"ג (סי' תקנא הגבי"א אות כא) שכתב, שמעשה בא לידו באחד שעישן סיגריה בת"כ, ונידה אותו על כך. וכ"כ בסוף ספר חנן אלהים (תקנה כג).

וכ"כ בשו"ת דרכי נועם (חאו"ח סי' ט), שעכ"פ בת"כ ראוי להימנע מעישון סיגריות, משום חומרו ואבלו של יום, ובכדי שלא יסיח דעתו מן האבל, וכדרך שאמרו חז"ל (בתענית לא. ובש"ע סי' תקנ"א), שאסור לטייל וללמוד בוד"ת בת"כ. ע"כ.

ובספר בני חיי (סי' תקסז) כתב, שמעתי שמורי הרה"ג בעל בני אהרן לא היה מעשן לא ביו"ט ולא בתענית, ולא מפני שהדין כך, כי באמת בין ביו"ט בין בתענית שרי, אלא שהיה מחמיר על עצמו. ושמעתי עוד מהגאון רבי משה בן חביב, שנקיי הדעת שבירושלים נוהגים שלא לעשן בת"כ בלבד מפני אבלו של יום.

ע"ש. (וכן הביאו הרב המגיה בשו"ת בית דוד סי' שמג). וכ"כ בשו"ת רבי גבריאל איספרנסא הנ"ל, שכת"ב ראוי להחמיר. וכ"כ בפרי האדמה הנ"ל. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' עג) שג"כ כתב להחמיר בזה. נוע"ע בס' קמח סולת (דף קכח ע"ג), ובספר רוח חיים פלאגי (סי' תקנ"ג אות ה), ובשו"ת חקקי לב ח"א (חיו"ד סי' מג דף סב). ודו"ק.

גם היעב"ץ בסידור בית יעקב (דף שיב ע"ד) כתב, בעל כנה"ג אסר עישון סיגריות בת"כ, ונידה ע"ז והדין עמו, דלא גרע מטיל בשוק והסחת הדעת מאבילות, וכן נהג אבי מורי החכם צבי למחות ולענוש העובר ע"ז במזיד. ומ"מ אם אינו מתכוין לתענוג אלא לצורך קצת, כגון לעזור בעשיית צרכיו, פשוט שמותר בצינעא במקום שאין רואים אותו. וכ"ש בליל ת"ב שיש להקל יותר בזה, וע"ז סמכתי ועשיתי מעשה בעצמי להקל בלילה כשהוצרכתי לכך וכו', ולאחרים יש להקל גם

הנאה, והנאה לא קבילו עליהו, א"כ איך מעשנים ביו"ט, והרי אינו צורך או"נ. ע"ש.

ובמחכ"ת אין זו סתירה כלל, שהרי כתב רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (סי' קיג), שאע"פ שכתוב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, לאו דוקא או"נ ממש הותר ביו"ט, אלא גם הנאה מותרת, שהרי נאמר אשר יאכל לכל נפש, ואמרו חז"ל (פסחים כא:): כל מקום שנאמר לא יאכל בין איסור אכילה בין איסור הנאה במשמע, וה"ה כאן, שאף הנאה במשמע. וכ"כ בספר הרוקח (סי' רצז). וכ"כ הרמב"ם בפ"י המשנה (ביצה כא:): שהטעם שמותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה ביו"ט, משום שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש, ובכלל זה כל הנאות הגוף כולם. ע"ש. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א והריטב"א בשבת (לט:). וכ"כ בארחות חיים (בהלכות יו"ט אות יד, דף פ"ה ריש ע"ג). ובספר עבודת הקודש (ש"ע ג סי' ה). ועוד.

ומעתה י"ל שמכיון שיש הנאה למעשנים ביו"ט, אף שאין זו אכילה ושתייה ממש, אע"פ כן מותרת ביו"ט. וכ"כ מהר"י נג'אר בספר שמחת יהודה (בקונטרס חגי יהודה דף ל ע"ג), להתיר עישון סיגריות ביו"ט, משום שהדבר ידוע שיש בו הנאת הגוף הרגילים בו. ע"ש. **ובלא** זה הטיב אשר דיבר בקדשו הגאון רבי ישמעאל הכהן בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' עג), שהרי הלכה רווחת כדעת בית הלל בביצה (יב). שמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה גם שלא לצורך, אלא דבעינן צורך קצת, וכמ"ש התוס' והפוסקים, ובודאי שיש צורך קצת בעישון הסיגריות ביו"ט הרגילים בו. וממילא אין מזה סתירה למה שנוהגים בו היתר גם בתענית. ע"ש.

וכן בשו"ת דרכי נועם (חאו"ח סי' ט) כתב, שהאומרים שהנוהג לעשן ביו"ט אסור לו לעשן בתענית, משום דהוי תרתי דסתרי, לא אמרו כלום, שאין מקום לתלות זה בזה, שאע"פ שאינו כאו"נ ממש מותר ביו"ט וכו'. ע"ש. וכן העלה בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שמג). וכן הסכים הרב שלחן גבוה (סי' תקסז סק"ב). וכ"פ בשו"ת בגדי ישע (סי' כ).

ובספר פאת ים (דף קיח:): כתב, דמ"ש הכנה"ג לאסור העישון ביום תענית צבור, עינינו הוראות שלא נתקבלו דבריו, כי כולם מעשנים הסיגריות בארבע הצומות, חוץ מת"ב מטעם היסח הדעת מן האבל.

וכ"כ הרב פרי האדמה ח"א (הל' יו"ט פ"א, דף לח:), שרוב החכמים בירושלים נוהגים לעשן הסיגריות בימי הצומות, חוץ מת"ב עד לאחר חצות היום. ע"ש.

וכ"כ הגאון רבי גבריאל איספרנסא בתשובה (סי' נו). וסיים, ואע"פ שראיתי כת חסידים שמחמירים שלא

מט. אולם באמת הנכון הוא להמנע בכלל מעישון סיגריות בכל ימות השנה, מאחר שכבר נתפרסם ברבים שלפי דעת גדולי הרפואה בזמנינו העישון מזיק לאדם מאד, ועלול להביא לידי מחלות המסכנות בריאותו של האדם, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות דעות הלכה א): "שהואיל והיות הגוף בריא ושלם, מדרכי עבודת ה' הוא, שהרי אי אפשר לאדם שיבין בדברי תורה וידע דבר מידיעת הבורא יתברך, והוא חולה וכואב, לפיכך צריך האדם להרחיק עצמו מן הדברים המזיקים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המבריאים והמחלימים". ישמע חכם ויוסף לקח. מט)

מציא וגדר בה גדר, כי בדורו רבים נכשלו וטעו אחרי שבתי צבי שחשבוהו למשיח, ועל פיו ביטלו לגמרי צום שבעה עשר בתמוז, ולאחר מכן גם צום ת"ב, כי האמינו לשוא שהגיע זמן שנהפכו ימי ד' צומות אלה לימי ששון ושמחה, וכשעמד בפרץ כנגדם הגאון רבי אהרן לפפא, בעל ספר בני אהרן, שהיה אז רבה של איזמיר בטורקייא, עמד שבתי צבי והדיחו מכהנות, ובמקומו מינה את הגאון בעל כנה"ג, וכמבואר כ"ז בספר ציצת נובל צבי. ולכן בשנה שלאחר מכן, לאחר שנגלה קלונו של שבתי צבי, והמיר דתו, החמיר הגאון בעל הכנה"ג בכל הענינים של התעניות ביתר שאת ויתר עוז, למיגדר מילתא, בכדי להוציא מלבם של צדוקים התועים בשוא אחר צבי שבור. אבל מעיקר הדין העישון מותר גם בת"ב. ע"ש.

וכ"ב הגאון מבוטשאטש בספר אשל אברהם (סי' תקסז), שיש להתיר בפשיטות העישון בתעניות צבור, ושאינן שום פתחון פה לפקפק על הנהגים היתר בדבר. וברור. ע"כ.

וכ"פ מהר"י נג'אר בספר חגי יהודה (דף ל ע"ג), שאף בת"ב מותר עישון הסיגריות, שאע"פ שאסרו חז"ל רחיצה, אין לך אלא מה שאסרו חכמים, ותו לא מידי. ע"ש. ואע"פ שהגאון רבי רחמים יוסף פרנקו בשו"ת שערי רחמים ח"ב (סי' לא) כתב לאסור העישון עפ"ד הכנה"ג, עמו הסליחה, שלא ראה דברי האחרונים הנ"ל שפסקו להתיר בזה, ודבריהם עיקר להלכה ולמעשה. [שו"ת יבי"א ח"א סי' לג. יחוד ח"ה סי' לט].

ובשאר צומות, אף הנהגים לעשן ביו"ט (ע"י הדלקה מאש לאש), דחשיב אצלם לענין זה כאו"ג, אפ"ה מותר להם לעשן בתענית צבור.

ולדינא, העיקר להקל לעשן סיגריות בת"ב כבצינעא בתוך ביתו. [מלוח המפתחות ליבי"א הנ"ל]

הנכון להמנע בכלל מעישון סיגריות בכל ימות השנה

מט המשנ"ב בספרו ליקוטי אמרים (פרק יג), שהמרגיל עצמו בעישון סיגריות, עובר על

ביום, שאין זה חמור יותר מרחיצה וסיכה שאינה של תענוג שמותר. עכ"ד. ונבספר גדולות אלישע סי' תקנד ס"ק כג, הביא דבר זה בשם ספר שערי בשמים. ונמשך אחריו בכה"ח (שם סק"ג). והוא טעות סופר, וצ"ל עמודי שמים, שהוא הסיודור שחיבר היעב"ץ, וכמ"ש בשם הגדולים ערך יעב"ץ].

אולם בשו"ת הר הכרמל (סי' יט) פסק שיש להתיר העישון מדינא אף בת"ב, ושאינן לאסור משום היסח הדעת מאבילות, שהרי מה שאסרו חז"ל ללמוד תורה בת"ב, לא אסרו משום היסח הדעת מאבילות, אלא משום שמחה, שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. וכמבואר בתענית (ב). ע"ש.

גם בספר מאורי אור (חלק עור למועד הלכות פסח סי' תעו, דף לא ע"א) כתב, שיש מי שאסר העישון בתענית צבור וביו"ט כאחד, משום דהוי תרתי דסתרי, והם דברים בדויים, ולשחוק יחשב, מלבד בת"ב בעת הקינות בביהכ"נ שצריך להחמיר לגמרי, ובשאר היום מי שרוצה לעשות כן לבריאות הגוף יעשן בצינעא. וכן שמעתי שהורה כן מוהר"ר משה ראפ מפרנקפורט דמיין, אבל מ"ש המחבר שהוא לנדות את המעשן בת"ב, תמיהני, כי מי נתן מקל ורצועה בידו לנדות על דבר שאינו כלום. ואולי במדינתו היו יושבים בביהכ"נ כל היום כולו, ולכן החמיר. ומ"מ מי ביקש זאת מיידו להחמיר כ"כ, והבו דלא להוסיף עלה, כי הטפל משכח העיקר מן ההמון, וכשמחמירים בקל מקילים בחמור. ע"ש.

והגאון רבי יוסף זכריה שטרן בשו"ת זכר יהוסף (סי' קצח) כתב להעיר ג"כ על דברי הכנה"ג הנ"ל, שריבוי חומרות כיוצא באלו שאינם לסייג ולגדר, אדרבה גורמים לגרוע מהדברים המחוייבים מן הדין, ואפשר שהכנה"ג שהחמיר בזה הוא רק להוראת שעה, בקעה

ג. אסור ללעוס גומי לעיסה, [מסטיק] ביום תענית אף שאינו בולע, אך מסטיק שאין בו שום מתיקות כלל, וכגון שלעסוהו מערב התענית עד שלא נשאר בו טעם כלל, מותר ללעוסו בתעניות. חוץ מתשעה באב ויום הכפורים. ובאופן כזה אין מברכים על המסטיק. (ג)

כך ה (ח"ד סי' מט) כתב, שאף שקשה לומר שאסור לעשן סיגריות, מכיון שדשו בזה רבים, וע"ז נאמר שומר פתאים ה' (שבת קטז). ואמנם רוב החולים הם אכן מאותם המעשנים, אבל אין רוב המעשנים נעשים חולים, ובכל התורה אזלי בתר רובא. ולכן אינו אסור מעיקר הדין. ומ"מ מכיון שיש חשש למחלות קשות למעשנים בודאי שמן הראוי להזהר מזה. ודו"ק.

כוחותיו של האדם, ולפעמים נוגע הדבר גם בנפשו וכו'. ע"ש. וכ"ש בזמנינו שהוברר הדבר ע"י הרופאים שיש סכנה בעישון סיגריות. ולכן פסק בשו"ת השבי"ט ח"ג (דף קלד): לאסור בהחלט העישון. ע"ש. ויש להזהיר גם את הגדולים על הקטנים. ובפרט הרבנים המשגיחים בישיבות, שומרי משמרת הקודש, עליהם לפקוח עיניהם על תלמידי הישיבות לבל ירגילו עצמם בכך. גם בשו"ת אג"מ

ללעוס מסטיק ביום תענית כשאין בו שום מתיקות כלל

וב"כ המג"א שלפי דעת הרמ"א (בסע' א), לאסור טעימה בכל תענית צבור, ה"ה שאסור בלעיסת קנמון וכיו"ב. וכ"כ הגר"א בביאורו (שם). וכ"כ המשנ"ב (ס"ק יג).

אך הא"ר (סק"ו) כתב ליישב דברי הרמ"א. אלא דמ"ש המג"א בשם הב"י בבדק הבית להחמיר, יש לדחות, שלא כתב כן אלא לענין יוהכ"פ, ות"ב, אבל לענין שאר תעניות ציבור מסתבר שיש להקל לדעתו, שהרי הפוסקים השוו דין טעימה בתענית ציבור לדין לעיסת עצי קנמון, והרי מרן בש"ע (שם ס"א) כתב להתיר טעימה בכל תענית ציבור, מלבד יוהכ"פ ות"ב.

וב"כ בערה"ש (סי' תקסו סק"א), דאף שמרן הב"י בבדק הבית דחה ראית הראב"ה, מ"מ נראה שלפי מה שפסק מרן בש"ע (סעיף א), שמותר לטעום בכל תענית צבור, חוץ מת"ב ויוהכ"פ, ה"ה שמותר ללעוס עצי קנמון. ורק להרמ"א שאסר טעימה בכל תענית צבור, ה"נ לעיסת עצי קנמון יש לאסור. ע"ש.

וב"כ בשו"ת זרע אמת ח"א (ס"ס פז), דלא פליג מרן הב"י על ראב"ה אלא ע"מ שצייד מתחלה להתיר אף ביוהכ"פ, אבל בראיה ראשונה מההיא דברכות (יד). דאמרי' טועם ואין בכך כלום, ומשום דהנאה לא קביל עליה, לא השיג כלום. ולגבי תענית יחיד הוא מוסכם לכ"ע, וליכא מאן דפליג עליה, ואפי' היה מי שחולק ע"ז אית לן למינקט לקולא, דספד"ר לקולא. ולפמ"ש מרן להדיא בסעיף א, בכל תענית צבור מותר ללעוס עצי קנמון כשעושה ללחלח גרונו, חוץ מת"ב ויוהכ"פ.

וללעוס "מצטכי" שאין בו מתיקות כלל, נראה שמותר לדברי הכל, בכל תענית צבור, חוץ מת"ב ויוהכ"פ, וכההיא דתניא בתוספתא (פרק יג דשבת ה"ז),

ג) ילקו"י מועדים (עמוד תקלה). והנה הראב"ה (ח"ג סי' תתסא) כתב, דכיון דאסיקנא בגמ' (ברכות יד), לענין טעימה בתענית, טועם ואין בכך כלום, משום דהנאה לא קביל עליה, נראה לי דיכול לכוס עצי קנמון ללחלח גרונו ולפלוט, ואמרי' בפרק כיצד מברכין (ברכות לו): כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור, ונ"ל דפטור ומותר קאמר, מדאמרי' בשבת (ג). כל פיטורי דשבת פטור אבל אסור, מכלל דשאר פיטורי הוי פטור ומותר. ואפי' אם ביוהכ"פ אסור, היינו משום דהוי דאורייתא, משא"כ בשאר תעניות. ע"ש. והובא להלכה במרדכי (תענית סי' תרכו), ובהגמ"י (פ"א מהלכות תעניות אות לו), ובטור (ס"ס תקסו), ובספר האגודה (תענית סי' י).

וכתב ע"ז מרן הב"י בבדק הבית שם, ואין דבריו נראים לי, דהא דכס פלפלי ביוהכ"פ פטור, היינו טעמא משום דאין בהם הנאה כלל, אדרבה אזוקי מזקי ליה ששורפין גרונו. ע"כ. וכן הסכים הרמ"א בהגה (סי' תריב ס"ו), שאסור ביוהכ"פ לטעום דבר ולהפליט אפי' עצי בשמים.

וכתב ע"ז המשנ"ב (ס"ק יח), שאפי' שהוא כעץ בעלמא, מ"מ כשלועסו מרגיש טעם. ע"ש. והרמ"א בהגה (ס"ס תקסז) כתב, ומותר ללעוס עצי קנמון ועצי בשמים ועץ מתוק בתענית צבור ללחלח גרונו ולפלוט, מלבד יוהכ"פ שאסור. ע"כ.

והרב שיירי כנה"ג (בהגב"י אות ב) כתב לחלוק על הרמ"א, משום דראב"ה לטעמיה דס"ל דהא דאמרי' (ברכות יד). טועם ואין בכך כלום, מיירי בכל תענית צבור, חוץ מיוהכ"פ ות"ב, אבל למאן דס"ל דההיא דברכות לא מיירי אלא בתענית יחיד, אבל בתענית צבור אסור לטעום, וכ"פ הרמ"א (בס"א), ה"ה שאסור ללעוס קנמון וכיו"ב.

נא. מי ששכח ואכל ככותבת (שהוא כ-36 גרם, ו"א כזית) בתענית צבור, ונזכר לאחר מכן, חייב להשלים תעניתו. ומן הדין אינו צריך להתענות ביום אחר, (תרומת הדשן סי' קנו). אלא אם כן עושה כן לכפר על שגגתו, וכגון שהוא בריא ויכול לצער עצמו בתענית שאינו חובה. [באופן שהדבר לא יגרום לו לביטול תורה, או שהוא שכיר שימעט מעבודת הבעלים]. (נא)

בילקו"י ברכות (סי' רב) שצריך לברך שהכל על הנאת המתיקות של המסטיק. וכ"כ הרב אהל משה הנ"ל. ואחר שנים נדפס שו"ת יבי"א ח"ז (חאו"ח סי' לג), ושם כתב כאשר כתבנו בילקו"י הנז'. וע"ש במילואים שדחינו כל מ"ש בזה בספר ברכת ה' (ח"ב עמ' מו). וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ט סי' קח אות צד) שהביא מ"ש המג"א שם, יכול לטעום, דלא קביל עליה בתעניתו שלא יהנה, אלא שלא יאכל וישתה, וזה לא מקרי אכילה ושתיה, ואפשר שאפי' כוונתו להנאת עצמו שרי, שכל שלא אכל כשיעור מיקרי טעימה ולא אכילה. עכ"ל. והנה כ"ז שייך לגבי תענית, דלא קביל עליה שלא ליהנות, אבל לגבי ברכת הנהנין, שאסור "ליהנות" מן העוה"ז בלא ברכה, אין לו ליהנות ממתיקות בלי ברכה. וכן מוכח ממ"ש הט"ז (שם סק"א) שהמודר הנאה מאיזה מאכל אסור אפי' לטועמו. וכתב הפמ"ג שם, שאפי' טועם כל שהוא ופולט אסור, שהרי נהנה. ע"ש. ואף לענין ברכה הדין כן, שהרי אסור "ליהנות" מן העוה"ז בלא ברכה. ופשוט. ורק מטעמת א"צ ברכה שאין לה כוונה לאכילה, וכמ"ש הכס"מ (פ"א מברכות ה"ב) וז"ל: ונראה דה"ט משום דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, ומשמע שתהיה לו כוונה אכילה משא"כ מטעמת אפי' בולעת כיון שאין לה כוונה אכילה כלל, אינה מברכת. ע"כ. וכ"כ בס' טל אורות (דף ד.). והעיקר שיש לברך שהכל, שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה. וכמו שהעלה בשו"ת יבי"א (ח"ז סי' לג).

ואמנם מסטיק שכבר לעסוהו ואין בו מתיקות כלל, מותר ללועסו בד' צומות, ואין גוזרים שיבואו לחושדו שמא לועס מסטיק שיש בו מתיקות האסור בתענית. או שיחשדוהו שאוכל בתענית, כי גם מטעמת אינה צריכה ברכה, ולא חששו למראית העין שיחשדוהו שכוונתו לאכילה ולא לטעימה.

שכח ואכל בתענית, חייב להשלים תעניתו. ואינו צריך להתענות ביום אחר

מהרי"ל סי' צא). אולם בתרוה"ד (סי' קנו) כתב, מי ששכח ואכל בתענית צבור חייב להשלים התענית, וא"צ לפרוע יום אחר תחתיו, שדוקא ביום זה התענית חובה,

שמותר ללעוס מצטכי בשבת, כשמתכוין להעביר ריח הפה. וכ"פ בש"ע (סי' שכח סל"ו).

ומ"ש הרב יפה ללב ח"ב (בהל' יום הכפורים ס"ס תריא), שנראה שאסור לתת לצמאו מטבע פונדיון לתוך פיו, שע"י כך יהיה מצוי בפיו הרוק, וחשוב משקה. ע"ש. והארחות חיים החדש (ס"ס תקסז) הביאו לענין תעניות צבור. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (סי' כ אות נד), בשם הארחות חיים, ולמד מזה שאסור ללעוס מסטיק ביום תענית, שיש בו תועלת למנוע צמאון.

הנה נראה שבודאי העיקר להלכה שמותר לכתחלה לתת מטבע הפונדיון בפיו לצמאו, ואין בזה חשש כלל בכל ימי תענית צבור, וכבר כתב המג"א (סי' תקסז סק"ח), שמותר לבלוע הרוק שבפיו אף ביוהכ"פ.

וכ"כ האשל אברהם מבוטשאטש (סי' תקסז), שמכיון שהרוק בפיו אין עליו תורת משקים. וכ"כ בבית מאיר (סי' תקסז), שכל שהרוק בתוך פיו לאו משקה הוא והרי הוא כגופו של האדם. וכ"פ בשו"ת תורה לשמה (סי' קנד). וכן פסקו בערוה"ש, ובתורת חיים סופר (סי' תקסז). ובשו"ת דברי יושר (סי' לה). וכן העלה היפה ללב עצמו בח"ג (בקונו"א סי' תריא ס"ב). וכן המנהג פשוט. ואפשר שאף היפה ללב לא כתב כן אלא ביוהכ"פ דרך חומרא. ודלא כמ"ש כן הארחות חיים, ובספר ישכיל עבדי, לגבי שאר תעניות צבור דהוו מדרבנן. דליתא. **ומיהו** גומי לעיסה (מסטיק) שיש בו מתיקות, אסור ללעוס אותו בכל תענית צבור, כמ"ש בשו"ת אהל משה צווייג ח"ב (סי' קיג אות ב), שמכיון שהמסטיק מכוסה בסוכר, וכל עץ מתוק אסור ללועסו בתענית צבור כמ"ש המג"א (סי' תקסז סק"ח). וכ"כ בשו"ת מקוה המים ח"ג (סי' מז אות ד). ואף לדידן, כשלועס המסטיק המתוק אין להקל, כיון שהוא מתכוין לאכילה, ול"ד לטועם, שאינו מתכוין לאכילה. וזה פשוט.

ומ"ש בשו"ת ישכיל עבדי שם, שאף על המסטיק המצופה במתיקות אין לברך כלל, ליתא. וכמ"ש

נא **איתא** במנהגי מהרי"ל (הנד"מ עמ' רסו), מי שטעה ואכל ב' בטבת, הורה לו מהרי"ל להתענות אח"כ בה"ב. ע"כ. והובא בשכנה"ג (סי' תקמט). (וע"ע בשו"ת

נב. מי ששכח ואכל ככותבת (שהוא כ-36 גרם, וי"א כזית) באחד מארבע הצומות, הגם שהוא חייב להשלים את התענית, אף על פי כן אינו יכול לומר "עננו" בתפלת המנחה, שכל יחיד שאינו מתענה בתענית צבור, אינו רשאי לומר "עננו" בתפלתו. והוא הדין לחולה שהוצרך לאכול ביום תענית צבור, שלא יאמר "עננו" בתפלתו. ואם נזכר לפני שאכל 36 גר', והפסיק מיד, יכול לומר עננו בתפלת המנחה. וחולה שאכל ככוונה מכוונת פחות פחות מכשיעור, יוכל לומר "עננו" בתפלתו. (נב)

ולא ידע שהוא ת"כ, אם בא בו ביום יתענה עד הערב, ויתענה ג"כ בעשירי, וינהוג חמשה עינויים, אך בת"ת מותר. והובא במל"ח (סי' יא ת צא).

ואפשר דכ"ז רק באופן שלא יגרום לו ביטול תורה. וטוב שיעשה שאלת חכם, ואת יום עשירי יקדיש ללימוד התורה, וימעט בו באכילה ובשיחה בטילה כמדת האפשר, לכפר ע"מ שנשכל בת"ב.

ובמל"ח (סי' ט אות יג) הביא, שמי שאכל ב"ז בתמוז בודון בלי שום חולי ובלי שום אונס, ב"ד כופין אותו שיתענה שני וחמישי ושני, וכן בשאר תעניות ציבור, ובת"כ לא די בזה אלא נותנים לו ג"כ מלקות, ואם היה בטעות בשגגה יתענה עד הערב, ויתן לצדקה שיעור אכילתו שאכל. וע"ע בא"ז, ובשכנה"ג, ובחמ"י (דף פב), ובשלחן גבוה (סי' תקמט). וראוי לברורי הקנסות לסוכב ביום זה שלא יהיו פורצין גדר, כי היות ב"ז בתמוז זמן חמימות נכשלין ואוכלים, ועיניהם ישיתו שיהיו בתי היין סגורים, והחנויות המוכרים בבוקר פת הבאה בכיסנין שלא ימכרו כלל, ומי שהוא חולה שיאכל בצניעא, וכן בשאר תעניות ציבור. ע"כ.

שכח ואכל בצומות, אינו יכול לומר "עננו" בתפלת המנחה

ע"ז הטור (ר"ס תקסב), שאינו תענית להתפלל עננו. וכתב מרן הב"י ע"ז, דהכי משמע בגמ' (תענית יא.), דהיכא דאמר' "אינו תענית" היינו לומר שאינו אומר עננו. וכן משמע מדברי הרמב"ם (פ"א הל' יג), והרא"ש (תענית פ"א סי' יב), והר"ן (דף ג מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן), גבי תענית שעות, והא דק"ל שכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, לא מבעיא אם אכל כבר, אלא אפי' אם לא אכל, אבל דעתו לאכול קודם שתשקע החמה אינו מתפלל עננו. עכ"ל.

וכ"כ בעל חות יאיר במקור חיים (ר"ס תקסח), דמי שאכל אע"פ שחייב להשלים תעניתו אינו מתפלל עננו. ע"כ. וכ"פ הפמ"ג בשו"ת מגידות (סי' פו ד"ה ולענין), שאם אכל קודם מנחה, אינו אומר עננו בתפלת המנחה שכבר אכל. נומ"ש שם שאין לטעות ולומר דמי שרוצה

וא"א לתקן את אשר עיוות, אם לא שכוונתו להתענות יום אחר לכפרה על שגגתו. ע"כ. וכתב בשו"ת משפטי צדק (סי' נא), שבודאי כן הדין כדברי התרוה"ד. וכתב המג"א (סי' תקסח סק"ד) ע"ד המהרי"ל, ונראה שה"ה ל"ז בתמוז שא"צ מן הדין להתענות יום אחר, אלא לכפרה. וכ"כ המאמר מרדכי (סי' תקמט סק"ג), דהאי מילתא דמהרי"ל לאו מעיקר דינא הוא, אלא שראוי ונכון לעשות כן לכפר על שגגתו. ע"ש. ומה שהקשה הרב שלחן גבוה (סי' תקמט סק"ג) ע"ד מהרי"ל, לק"מ, כיון שכוונת מהרי"ל רק לכפרה. וכ"כ הרב זכור לאברהם (דף קנו.). ובודאי דמי שתורתו אומנותו או מלמד תינוקות לא יתענה, ויתן פדיון תענית של יום אחד לצדקה.

וכן בשו"ת יד הלוי ח"א (הארו"ח סי' קה) ה"ד מהרי"ל וכתב, שאם השואל אדם בריא וחזק, ורוצה להתענות לכפרה מי ימחה בידו, אבל אם רוצה שלא להתענות יתן צדקה כראוי לכפרה, וטוב לו. ע"כ. וע"ע בשד"ח (מע' בין המצרים סי' ב אות כג). וכ"כ המקור חיים שם, והמשנ"ב (סק"ח). [יבי"א ח"א יו"ד סי' יד סק"ח].

ובס' פרי הארץ (ח"ב סי' ט) כתב, שמי שהיה בדרך

(נב) הנה אם אכל בתענית צבור יותר מכשיעור, אם יוכל לומר עננו בתפלה המנחה, כתב הרב נהר שלום (סי' תקסח סק"א), דאף שאכל כשיעור ואיבד את התענית, מ"מ הרי הוא חייב להשלים התענית. ונכמ"ש התרוה"ד (סי' קנו) דאטו מי שאכל שום וריחו נודף, יאכל עוד שום ויהא וריחו נודף יותר, שהרי יום זה אסור באכילה מד"ר. ויכול לומר עננו, שעדיין שייך לומר "ביום צום התענית הזה", כיון שתיקנו חכמים להתענות בו. [כעין מ"ש מרן הש"ע סי' תקסח ס"ג]. ורק בתענית יחיד, ששכח ואכל, לא יאמר עננו. ע"כ.

אולם בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' סב) כתב, מי שאכל בתענית צבור, פשיטא לי דאף שחייב להשלים התענית, מ"מ אין לו לומר עננו, דק"ל בתענית (יב). כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינה תענית. וכתב

כדברי הנהר שלום. גם בשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' ס
אות ד), חילק כן בדעת המשנ"ב.

ומ"מ נראה להלכה שהעיקר כדברי הגאון זרע אמת
וסיעתו, שגם בשכח ואכל כזית, אע"פ שמשלים
תעניתו אינו אומר עננו. ומ"מ נראה שחולה שהוכרח
לאכול באחד מארבע צומות, ובכונה אכל פחות פחות
מכשיעור לבל יאבד תעניתו, (וכמו שעשה מעשה רב בעל
המרחשת, הובא לעיל), רשאי לומר עננו בתפלת המנחה.
והנה בספר חזו"ע ד' תעניות (עמ' ע"ח), מבואר, דמי
ששכח ואכל ככותבת, (וי"א בכזית) בא' מד' תעניות,
הגם שהוא חייב להשלים התענית, אע"פ כן אינו יכול
לומר עננו בתפלת המנחה, שכל יחיד שאינו מתענה
בתענית ציבור אינו רשאי לומר עננו בתפלתו. עכ"ד.
ומשמע מלשונו שפוסק שרק אם אכל ככותבת לא
אומר עננו, אבל אם אכל כזית אומר עננו, שהרי בסתם
כתב בככותבת, ואת הי"א בכזית כתב בסוגריים.
ולכאורה יש לעיין שהרי בהערה הביא מערכה לקראת
מערכה במי שאכל בתענית ציבור, האם יאמר עננו,
וכל האחרונים שסוברים שלא לומר עננו דיבור בכזית,
ולא בככותבת, וגם בספר ילקו"י מועדים הלכות ארבע
תעניות (סעיף י"ז), מבואר, דמי ששכח ואכל בתענית
ציבור ונזכר לאחר מכן, צריך להשלים תעניתו, וכו'
ואם נזכר לפני שאכל כזית והפסיק מיד, יכול לומר
עננו, אבל אם אכל כזית אע"פ שהשלים תעניתו אינו
אומר עננו בתפלת המנחה. ע"כ. ושאלתו כיצד יש
להורות בכזית או בככותבת.

הנה גם בשו"ת יבי"א ח"ה או"ח (סי' ט"ז אות ב') כתב
שהשיעור הוא כזית, ומ"מ בספר חזו"ע דיני ד' תעניות
(בעמ' כ"ה) כתב: והנה מ"ש מרן בש"ע (סי' תקס"ח ס"א)
שאם שכח ואכל כזית איבד תעניתו לאו מילתא
פסיקתא היא, כי הרא"ה כתב ששיעור איסור אכילה
לתעניות ככותבת, ומדין יוהכ"פ ילפינן לה, דכל דתקון
רבנן כעין דאורייתא תקון, ושם האריך, ולמסקנא כתב,
ולפ"ז בד' צומות לא איבד תעניתו אלא כשאכל שיעור
ככותבת, וע' בספר מאור ישראל (מגילה טו, ד"ה ויעבור
מרכ"י), ובאמת ההפרש בין כזית לככותבת הוא קטן,
ששיעור ככותבת הוא כשני שלישי ביצה בינונית והוא
כשלושים ושש גרם, ואולי לכן לא דקדקו לכתוב
בככותבת, ומ"מ להלכה נראה שהשיעור הוא
בככותבת שאם אכל כשיעור זה אז לא יאמר עננו
בתפלה, דיש כאן ס"ס שמא הלכה כדעת הפוסקים
שאפי' אם אכל יכול לומר בתענית ציבור עננו, ושמא
השיעור הוא דוקא בככותבת, ופחות מזה יכול לומר
עננו, ובפרט שאין בזה חשש איסור לברכה לבטלה
כשאומר עננו בשמע קולנו.

לאכול קודם מנחה אינו אומר עננו, אלא הכי פירושו, שאם
כבר אכל אינו אומר עננו בתפלת המנחה. ק"ק שלא זכר
שר מדברי מרן הב"י הנ"ל].

ובספר גדולות אלישע (סי' תקמט ס"ב) כתב, שאם
אכל יותר מכזית באחד מד' צומות אלו, אף שחייב
להשלים, מסתבר יותר לומר שלא יאמר עננו. (והמגיה
שם העיר מד' הנהר שלום שלא כתב כן). ובשו"ת יין הטוב
(חיו"ד סי' ז), בתשובה מאחיו הגאון ר' יחזקאל עזרא
רחמים, כתב, ששמע שכן הורה בזה הגרי"ח, שלא
לומר עננו. ונע' בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנו, ובשד"ח
(מערכת בין המצרים סי' ב אות ב). ודוק].

הן אמת שהב"ח (סי' תקסה) כתב וז"ל: ומשמע לי
שיחיד המתפלל עם הציבור בתענית צבור, אפי' אינו
מתענה צ"ל עננו בתפלתו, כיון דציבור הוא דקבעי
להאי תעניתא, רק לא יאמר ביום תעניתו, אלא ביום
התענית הזה. ולא הוי כתפלת שוא. ופשוט. ע"כ.
וכן הביאו להלכה הא"ר (סי' תקסו סק"ד). וכ"כ העטרת
זקנים (סי' תקסה), ושכן נהגו. וכ"כ הח"א (כלל קלב
סי' לג).

וכ"כ היעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' תקסה) וז"ל:
וקרוב אצלי שאף אם נאנס והוצרך לאכול אחר חצות
היום, יאמר עננו במנחה. ע"ש.

אבל המאמ"ר (ר"ס תקסה) תמה על הב"ח, וכתב,
שהדבר פשוט מתוך דברי הטור והש"ע, שרק יחיד
המתענה אומר עננו, אבל מי שאינו מתענה אין לו
לומר עננו, אע"פ שמתפלל עם הציבור, ואפי' שאינו
אומר ביום תעניתו, משום דמיחזי כשיקרא, שבתפלה
שמתפלל היחיד בשביל עצמו אין שייכות לאחרים
זולתו. ע"ש.

והמשנ"ב בביאה"ל (סי' תקסה ס"א) ה"ד המאמ"ר
הנ"ל, וכתב, שדבריו נכונים.

וכן בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' רלט) כתב, שבספרו
מגני חיים, ה"ד הב"ח והח"א, ותמה עליהם, ושוב
מצא להמשנ"ב בביאה"ל בשם המאמ"ר, שתמה ע"י,
והסכים עמו המשנ"ב. ע"ש.

איברא דהמשנ"ב (סי' תקסח ס"ג) כתב, יחיד ששכח
ואכל בתענית צבור אע"פ כן יכול לומר עננו בתפלתו,
ושייך לומר "ביום צום התענית הזה", מפני שתקנו
חכמים להתענות בו. (נהר שלום). ע"כ. [וכן בספר תורת
חיים סופר (ר"ס תקסה) מסכים בזה לד' הנהר שלום. ע"ש].
ונראה דס"ל לחלק דשאני יחיד שאינו מתענה, ואוכל
והולך כל היום, שאינו יכול לומר עננו, וכמ"ש
המאמ"ר, אבל יחיד ששכח ואכל, כיון שעדיין הוא
חייב להשלים רוב יום התענית, רשאי לומר עננו,

נג. קטן שאוכל בתענית, ומתפלל ביום התענית, יש אומרים שרשאי לומר תפלת עננו בשומע תפלה, כדי שיתחנך בקום ועשה בתפלה זו. ויש אומרים שאין לו לומר עננו, כדי שיתחנך שיהיה גדול, שאם אינו מתענה אינו אומר עננו. והעיקר כסברא ראשונה. (נג)

קטן שאינו מתענה אם אומר עננו בשומע תפלה

היחיד להתפלל, ביום צום התענית הזה, ע"ש שביאר, דשיטת הראשונים דאין יחיד אומר עננו אלא במנחה שמה יאחזנו בולמוס ונמצא שקרן בתפלתו, והובא להלכה תקס"ה ס"ג מוכח כן, דאת"ל דיחיד שאינו מתענה יכול לומר עצם התפלה של עננו בשביל ההבדל בין יום צום תעניתו, ונוסח יום צום תענית צבור עבור זה לא הי' נקרא שקרן, והרמ"א הכריע שם דאפי' ת"צ לא יאמר רק במנחה, וה"ז מוכח דרבותינו לא תקנו התפלה רק על המענים עצמם מעינוי אכילה. ונקמ"י להלכה כד' הגאון זרע אמת וסיעתו, שגם בשכח ואכל כזית, אע"פ שמשלים תעניתו אינו אומר עננו.

ומערתה לגבי קטן י"ל שמשום חינוך טוב לחנכו להתפלל תפלת התענית שהיא עננו, ובצירוף שיטת הסוברים שאפשר לומר עננו גם כשאינו מתענה. והאמת שאצל קטן קיל טפי, דלא מייחז כשיקרא, כיון שאינו בר חיובא בתענית. וקאי על היום שהוא יום תענית לכלל.

והגם שיש לחנכו כמו גדול, וגדול שאינו מתענה אינו אומר, מ"מ אין הכרח תמיד לחנכו כמו גדול, וגם מצינו בספ"ע שאם שכח יום אחד, ממשיך לספור בברכה, שמצרפים שי' רוח"פ שכל יום הוא מצוה בפ"ע. [ואולי נדון זה תלוי גם בחקירה בגדר תפלת עננו. ראה בסמוך].

ומרן הב"י (סי' תקסה) כתב שבד' צומות, אפי' יאחזנו בולמוס ויאכל, שפיר שייך לומר עננו ביום צום התענית הזה, כיון שתיקנו חכמים להתענות בהם. והב"ח (סי' תקסב) כתב בנידונו, שכל המשא ומתן בדין עננו, אינו אלא באומר עננו ביום צום תעניתנו, אבל אם ישמיט תיבות אלו, פשיטא שיכול לומר כל הנוסח, דאינו אלא תחנונים לבד, ואפי' לא צם כל עיקר יכול לומר כן. ע"כ. וכ"כ בעטרת זקנים שם. אמנם יש שהעירו שבהעדר תיבות אלו "ביום צום התענית הזה", אין זה נחשב להזכרת מעין המאורע.

ובשה"ל הנ"ל כתב, דלא שייך חינוך בזה, כיון דכן הדין גם בגדלותו כשאינו מתענה כלל דלא אומר עננו, ואם מתענה דרך חינוך פשיטא דאומר עננו, וכשהוא מתענה לשעות ומתפלל מנחה לפני האכילה, יראה

(נג) הנה יש לעיין בקטן שאינו מתענה, שמתפלל ביום התענית, האם יאמר תפלת עננו.

ולכאן' הדבר תלוי במח' האח' ביחיד שאינו מתענה, אם אומר עננו בתפלה. שיש בזה ג' שיטות.

א. י"א שאפי' מי ששכח ואכל בתענית צבור יותר מכזית, כיון שאין זה נחשב לתענית אין לו לומר עננו, וכמ"ש במקור חיים, זור"א, ופמ"ג, וגדולות אלישע, והגרי"ח. וכ"כ המאמ"ר (סי' תקסה סק"א) שדעת מרן שיחיד שאינו מתענה אין לו לומר עננו, אע"פ שמתפלל עם הצבור, דמייחזו כשיקרא, שבתפלה שמתפלל היחיד בשביל עצמו אין שייכות לאחרים זולתו.

ב. ומאידך הב"ח (סי' תקסה) כתב שיחיד המתפלל עם הצבור בת"צ, אומר עננו אפי' אינו מתענה. וכ"ד הא"ר, עטרת זקנים, ח"א, ס' מור וקציעה.

ג. ודעת הנהר שלום (סי' תקסה סק"א) לחלק, שיחיד ששכח ואכל, אף שאיבד תעניתו, כיון שחייב להשלים התענית (תה"ד ס' קנו), יכול לומר עננו, וגם שיום זה תקנו חכמים להתענות בו. וכן הכריע המשנ"ב (תקסה ס"ג), אף שבבאה"ל (סי' תקסה ס"א) בשם הח"א הסכים לנהר שלום, דיחיד שאינו מתענה ומתפלל עם הצבור יאמר בש"ת עננו ויאמר ביום ת"צ הזה. ובמאמ"ר הנ"ל השיג עליו.

וע' במשנ"ב (סי' תקסה ס"ק ג') לענין שכח ואכל ביום התענית, דאף שאכל יכול לומר עננו בתפלתו, דשייך לומר עננו ביום צום תענית הזה, כמו שתקנו חכמים להתענות בו. ע"ש. ולכאורה סותר למסקנת המ"ב סי' תקס"ה שאין לומר בשום פנים כשאינו מתענה. וצ"ל דבסי' תקס"ח קאי על מש"כ מרן שם, דבשכח ואכל משלים תעניתו, וא"כ שייך לומר עננו, משא"כ באכל ברצון מפני שהוצרך לכך. וע' להחת"ס (הל' ט"ב אר"ה סי' קנ"ז) דה"ט דה"י יכול לעלות לתורה בט"ב למנחה אעפ"י שאכל, כיון שאסור לו לאכל יותר מהצריך לו, ואפי' מפחות לשיעור לשיעור שלם, משא"כ סי' תקס"ה כ' הבה"ל יחיד שאינו מתענה דהיינו שאינו בכלל המתענים כלל. וכ"ה בשבט הלוי ח"ח (סי' קלא). ומה שהכריע בסי' תקס"ה נגד ג' גדולים הב"ח וא"ר וח"א, דאם אינו מתענה כלל א"צ לומר עננו, והרי סו"ס יום זה הוא יום תענית קבוע, ולמה לא יוכל

בט"ב דאף שאין הקטן מתענה, מ"מ יש לו קצת עינוי במגעלים וישיבה ע"ג קרקע בביהכ"ג, וכדו'. וע"ע בפסקי תשובות (ס' תקסח).

דאפשר לחנכו בזה. ע"ש. אולם גם לגבי ספיה"ע קטן ששכח לספור יום אחד הרי כשיגדל אינו סופר עוד בברכה. ואע"פ כן חינוך שייך בקום ועשה. ובפרט

אם אמירת עננו היא בגדר תפלה, או מעין המאורע

חשיבא למטרח ולמיהדר עלה. ע"כ. וי"ל דכוונתו שמאחר ואין חלות קדושה על ליל ר"ח, ואין הלילה בכלל קדושת ר"ח, לפיכך לא חשיבא למטרח עלה. ובחם"ל (ס' קט) כתב, שהמתענה תענית יחיד, ומתפלל עמידה עם הש"צ, ואם יאמר עננו באמצע שומע תפלה לא יוכל לומר מודים עם הצבור, אע"פ כן אין לו לדלג עננו כדי שיאמר מודים עם הצבור, שאין מעבירין על המצוות, ואף שיכול לומר עננו בתפלת אלהי נצור, מ"מ כיון שעיקר תפלת עננו נתקנה לאומרה בשומע תפלה, אין לו לעקור לכתחלה תקנת חכמים כדי לומר מודים עם הצבור. ע"כ. ובס' רוח חיים (ס' קט) כתב שאדרבה יש להעדיף יותר לומר מודים עם הצבור ולהניח אמירת עננו באלהי נצור, ושאיין בזה משום אין מעבירין על המצוות. וכ"כ בנו בס' יפה ללב (ח"א ס' קט). וכתב בשו"ת יחו"ד (ח"א ס' עז), די"ל שזהו דוקא לענין תפלת עננו בתענית יחיד, אבל לעקור אמירת מעין המאורע ה"ז כמשנה ממטבע שטבעו חכמים בתפלה. וגם מהר"ח פלאגי יודה בזה. ונפ"מ לגבי על הנסים.

וע"ע בס' חסידים (ס' רכט) שכתב, שהמתענה בשבת תענית חלום לא יתפלל עננו, כי לא יוכל לומר ביום צום תעניתו ובצרה גדולה אנחנו, כי לא יתכן לומר כן בשבת. אך בש"ע (ס' רפח) פסק שאומר עננו. והאח' כתבו שאם הם עשרה מתענים יאמרו עננו בחזרה. והרמ"א (ס' תקצו ס"ג) כתב, שהמתענה תענית חלום בר"ה, אינו אומר עננו, כמו שאין אומרו ביוה"כ. וביאר המג"א (סק"ח) מפני שהם ימי דין (הגמ"ג), כלומר ואין שייך לומר תעניתנו. ע"כ. ולשון הלבוש שם, שאינו יום תענית אלא יום שעומד בו לדין, ואיך יאמר צום תעניתנו. [ובאבודרהם (עמ' רנה) כתב, שבנוסח עננו מן הדין היה לנו לומר ביום הצום הזה, אלא שרק צום כיפור לבד שהוא מדאו' נקרא צום. ושאר צומות שהם מדברי קבלה, אומרים צום התענית, לומר כי לשם עינוי קיבלנוה. ע"כ].

ביאור תפלת עננו

צמים ומתענים לפניך. כי בצרה גדולה אנחנו [בגלותינו], כמו יענק ה' ביום צרה, וכתוב האל העונה אותי ביום צרתך. אל תפן לרשעינו [שלא יפנו המלאכים אל אשר

ויש לחקור אם אמירת עננו היא רק בגדר תפלה של תענית, להתפלל שתתקבל התענית ברצון, או שהיא בגדר הזכרת מעין המאורע. ולכאו' ממה שאינו חוזר להתפלל אם שכח לאומרה, מוכח שאינה רק בגדר תפלה. [והרשב"א (ברכות ל). כתב שעל הנסים בחנוכה ובפורים ואמירת עננו אין להם הזכרה קבועה, אלא כל שהוא מתפלל הצריכוהו להזכיר, וכל שעבר מקום הזכרתו א"צ להזכיר].

אך לשון הגמ' (שבת כד.) שבימי התענית אומר מעין המאורע בשומע תפלה. גם האו"ז (ח"ב ס' תג) הביא מירושלמי (תענית פ"ב), שבתענית ציבור צריך להזכיר מעין המאורע. ואפי' יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע. היכן אומרה כליילי שבת וכיומו, פי', ערבית שחרית ומנחה. וכתב רב נסים, שעכשיו תקנו הגאונים שאין מתפללים עננו רק במנחה, שמא יאחזנו בולמוס שצריך על כרחו לאכול, ונמצאת תפלתו (שאמר עננו בערבית ושחרית), שקר. אבל ביום שהצבור מתענין, מתפלל ש"צ עננו בשחרית, דא"א שלא יהא בציבור דלא יתענו, דכולהו ודאי לא יאחזום בולמוס. ע"כ.

וצ"ל שיש הזכרת מעין המאורע שהיא חלק מהתפלה ממש, וכמו בימים טובים, שאם לא אמר יעלה ויבא חזור, משא"כ בערבית של ר"ח. וכן המלך המשפט והמלך הקדוש, וע' בתר"י (פ"ד דברכות) דמי שלא הזכיר של שבת ויו"ט בערבית מחזירין אותו, כיון שקדושתן ג"כ בלילה. וי"א שבינו"ט של ר"ה כיון שתלוי בר"ח אין מחזירין אותו בערבית, אך י"ל שר"ה אלים, דמצות יו"ט אלימא טפי שיש בה איסור מלאכה, משא"כ בר"ח. ע"כ. והיינו שקדושת ר"ח אינה מהלילה, כמ"ש לבאר כן במשנת יעבץ (מועדים, ס' א עמ' ה), וצייין לשיטמ"ק בברכות (ל:), מכדי רב טעמא קאמר דאין מקדשין את החודש אלא ביום, מה לי מלא מה לי חסר, ולעולם לא שנא, דהלילה אינה בכלל, ולא

ובביאור תפלת עננו כתב בסידור הרוקח (עמ' תרלח): עננו ה' עננו, זהו ע"פ הלשון שאמר אליהו בתפלתו (מלכים א'. יח, לו) ענני ה' ענני, "ביום צום וכו'" [שאנחנו

נד. מי ששכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל, או משקה, יטעם ממנו מעט רק כדי שגרונו יהנה. שאם לא יטעם כלום יעבור על איסור ברכה לבטלה שלדעת הגאונים הרמב"ם והשלחן ערוך איסורו הוא מן התורה, ואילו טעימה בצומות אלה היא מדרבנן. וימשיך בתעניתו ויאמר עננו, שטעימה מועטת [פחות מככותבת] אין עליה תורת אכילה. [שבאכילה פחות מככותבת לא איבד תעניתו ורשאי לומר עננו ביום צום התענית הזה]. נד

צרה לאדם, ופודה ומציל את האדם בכל עת צרה וצוקה - צוקה, פי' אדם שהוא במצוק מרב צרה]. ושי"צ אומר בין גואל לרופא, על שם ושב ורפא לו. ובתפלת עננו יש ס"ג תיבות, כמו בתפלת יעקב מן אלקי אבי אברהם ואלקי אבי יצחק עד לא יספר מרב. ולמה אמר יעקב ס"ג תיבות, כנגד ס"ג שנים שהיה כשנתברך. ויש מחזורים ס"ה תיבות בעננו, מן ויאמר יעקב אלקי אבי אברהם עד מרב, ס"ה תיבות, וכן מן עניה לעניה ס"ה תיבות, מן יענך ה' ביום צרה עד ה' הושיעה המלך יעננו. ע"כ.

הרשענו, ולא יזכירנו לפניך. ואל תסתור פניך מתפלתינו], ואל תתעלם וכו' [מה שאנו מתחננים בקולנו אל תעלים אנך מהם]. היה נא קרוב לשועתנו [כאשר אנחנו משועים תהיה קרוב לשועי, שמלאכי רחמים יכניסוהו לפניך. ויהי נא חסדך קרובה אלינו לנחמינו], טרם נקרא אליך [קודם שנסיים פינו מלהתפלל עננו עוד, דבור ה' יצא כדבור כשהיו ישראל טובים], והיה טרם יקראו [טרם שייסימו תחינתיהם] ואני אענה, עוד הם מדברים [תפלתם], ואני אשמע [לפי שאתה יודע המחשבות טרם נוצרו על כן תענינו]. כי אתה ה' עונה וגו' [שעונה בעת

שכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל, או משקה, יטעם ממנו משהו

ואע"ג דהתם מיירי בשכח ואכל, נראה שה"ה למי ששכח ובירך וכו'. הילכך אפשר לאכול כל שהוא לצאת י"ח הברכה, ושפיר מקיים נדרו. עכת"ד. **ובשו"ת** הלק"ט ח"א (סי' רנב) נשאל ג"כ במי שאמר הריני בתענית עד שאשנה פרק זה, ושכח ובירך על מאכל והכניסו לתוך פיו, ונזכר מיד, האם חייב לפולטו וכו'. תשובה, יסלקם לצד אחר וישנה, או יבלע פחות מכשיעור. ע"כ. וע"ע בשו"ת אגורה באהלך (דף ו ע"ג). **והגר"ח** פלאגי בספר גנזי חיים (מערכת ת אות מא, דף קמז ע"ג) כתב וז"ל: מי שהוא בתענית ושכח ובירך על מאכל, או משקה, ומיד נזכר שהוא יום תענית, יטעום קצת שלא תהיה ברכתו לבטלה. נזיר שמשון (דף מד ע"א). עכ"ל. וכ"כ הקובץ על יד על הרמב"ם (פ"א מהל' תענית הלכה יד).

נד (ילקו"י ימים נוראים (מהדורת תשע"ה, עמ' תשכ), וילקו"י תפלה א' (סי' פט). שו"ת יבי"א ח"ב (חיר"ד סי' ה' סק"ו). וח"י (חאר"ח סי' מא עמ' עה). ושו"ת יחור"ד ח"ד (סי' מא).

וז"ל מרן אמו"ר: בשו"ת נחפה בכסף (חאר"ח סי' ו) נשאל, מי שקיבל עליו תענית עד שישנה פרק זה, ושכח ובירך על פרי אחד, והכניסו לתוך פיו, ומיד נזכר מן התענית, אם יפלוט מה שבפיו, כהיא דתנן (פ"ח הדרומות), או דילמא שאני הכא דאיכא איסור ברכה לבטלה. והעלה שמותר לו לטעום פחות מכזית שאינו מאבד תעניתו בזה, וינצל מאיסור ברכה לבטלה.

וז"ל מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקסח סק"א), מי ששרוי בתענית וטעה ובירך על מאכל, ומיד נזכר, יאכל פחות מכזית מפני הברכה, ועולה לו התענית. מורי הרב בנחפה בכסף (סי' ו). ואף שהרב אדמת קודש גמגם בזה, אין דבריו נראים. ומצאתי בתשובות הרב הגדול מהר"ר שבת גרמיזאן בכת"י, מרבנן קשישאי בעה"ק ירושלים (אחיו של מהר"ר שמואל גרמיזאן בעל משפטי צדק), שנשאל ע"ז, והשיב כדברי מורי הרב ז"ל. עכת"ד.

גם מהר"ר גרמיזאן בשו"ת משפטי צדק (חאר"ח סי' מה) נשאל במי שאמר הריני בתענית עד שאשנה פרק זה, ושכח ובירך והכניס אוכלין לתוך פיו, ומיד נזכר קודם שבלע, אם חייב לפלוט המאכל מפיו, עד שישנה פרקו, וכתב נ"ל שיכול לאכול פחות מכזית לצאת י"ח ברכתו, ולא הפסיד תעניתו, דקי"ל שבכל אכילה פחות מכזית לא מאבד תעניתו, כמ"ש בש"ע (סי' תקסח).

וע' בשו"ת המהרש"ם ח"ט (סי' לב), ובספר דעת תורה (סי' תקסח), ובהגהות לארחות חיים (שם), שהקשה על הברכ"י שבנדר להתענות, שהיאך יהיה מותר לו לטעום כל שהוא, והרי חצי שיעור אסור מה"ת, ואילו איסור ברכה שא"צ אינו אלא מדרבנן.

וכבר הקשה כן בערה"ש (סי' תקסח סק"ב), מדברי הריטב"א (תענית יב:), והריב"ש (סי' רפז), דחצי שיעור אסור מה"ת גם בזה. ושכן הקשה במטה יהודה. וכן הקשה הרב טל אורות (דף ד:).

אולם נראה דלק"מ, דהכא באיסור שבדה אותו מעצמו, אפי' אם היה דרך נדר, לא שייך איסור דחצי שיעור, כמ"ש בחי' הר"ן (שבועות כב.), וז"ל: ומסתברא,

דמי שנשבע שלא יאכל, מותר לו לכתחלה לאכול פחות מכשיעור, ול"ד לשאר איסורים שבתורה. דשאני הכא דהוי איסור הבא מעצמו, וכיון שלא נתכוון אלא לכזית, פחות מכזית היתר גמור הוא. וכ"כ הר"ן בהלכות (פ"ג דשבועות כב. דף ט. מדפי הרי"ף), בשם י"א. וכ"כ המל"מ (פ"ד משבועות ה"א), ושכ"כ הרמב"ן בח"י. גם הריטב"א בחידושו (לשבועות כב.) סוף ד"ה אבל בקונמות, כתב וז"ל: דכל דפריש בשבועתו לשון אכילה, כל שפחות משיעור אכילה אין איסור חל עליו, והיתר גמור הוא. ע"ש.

וע"ע בספר דרך המלך להגאון ר' רפאל יוסף בן רבי (דף כד.), שכתב, שכן מוכח מהסוגיא דשבועות (כב.). וע' בש"ע יו"ד (סי' רלה ס"א).

ובשו"ת נחפה בכסף (סי' ה דף יט ע"א), הביא לנידונו את המחלוקת באיסור שבדה מלבו, כגון שנשבע שלא יאכל, אם יש איסור בחצי שיעור, דהוי פלוגתא דרבנותא, דלפי דעת יש מי שאומר בהר"ן (פ"ב דשבועות), מותר לאכול לכתחלה פחות מכזית, ולדעת הרמב"ן והר"ן איכא איסורא. וע"ע במל"מ (רפ"ד מהל' שבועות). וע"כ לא אמרו שיש איסור בדבר, אלא כשאוכל לכתחלה בלי שום אונס, אכן בנ"ד ששכח וברוך, שאוכל כל שהוא כדי להנצל מאיסור ברכה לבטלה, כו"ע מודו דשרי. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ה דף כח ע"ד).

דמי שנשבע שלא יאכל, מותר לו לכתחלה לאכול פחות מכשיעור, ול"ד לשאר איסורים שבתורה. דשאני הכא דהוי איסור הבא מעצמו, וכיון שלא נתכוון אלא לכזית, פחות מכזית היתר גמור הוא. וכ"כ הר"ן בהלכות (פ"ג דשבועות כב. דף ט. מדפי הרי"ף), בשם י"א. וכ"כ המל"מ (פ"ד משבועות ה"א), ושכ"כ הרמב"ן בח"י. גם הריטב"א בחידושו (לשבועות כב.) סוף ד"ה אבל בקונמות, כתב וז"ל: דכל דפריש בשבועתו לשון אכילה, כל שפחות משיעור אכילה אין איסור חל עליו, והיתר גמור הוא. ע"ש.

וע"ע בספר דרך המלך להגאון ר' רפאל יוסף בן רבי (דף כד.), שכתב, שכן מוכח מהסוגיא דשבועות (כב.). וע' בש"ע יו"ד (סי' רלה ס"א).

ובשו"ת נחפה בכסף (סי' ה דף יט ע"א), הביא לנידונו את המחלוקת באיסור שבדה מלבו, כגון שנשבע שלא יאכל, אם יש איסור בחצי שיעור, דהוי פלוגתא דרבנותא, דלפי דעת יש מי שאומר בהר"ן (פ"ב דשבועות), מותר לאכול לכתחלה פחות מכזית, ולדעת הרמב"ן והר"ן איכא איסורא. וע"ע במל"מ (רפ"ד מהל' שבועות). וע"כ לא אמרו שיש איסור בדבר, אלא כשאוכל לכתחלה בלי שום אונס, אכן בנ"ד ששכח וברוך, שאוכל כל שהוא כדי להנצל מאיסור ברכה לבטלה, כו"ע מודו דשרי. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ה דף כח ע"ד).

ומעתה ניחא מ"ש הברכ"י וסיעתו דבקיבל עליו תענית ליכא משום איסור חצי שיעור באכילת כל שהוא. גם מה שהקשה המהרש"ם שמכיון שאסור לברך על מאכל איסור, לא יתקן כלום באכילתו ביום התענית אף בטעימת כל שהוא. לק"מ דשאני הכא שהמאכל היתר, ורק השעה מונעתו מלאכול. וכמ"ש כיו"ב התוס' גיטין (י.ו.) וכ"כ הב"ח (ס"ס רד) לחלק בין אם המאכל עצמו אסור, לבין מאכל היתר, והשעה אוסרתו. וכ"כ בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' ז), ובספר חקר הלכה (אות ב ס"ק טו, דף לד סוף ע"ד).

וע"ע במשנת יעב"ץ א"ח (סי' מט דף קנו:), שכתב להוכיח מדברי הרא"ש (בפרק יום הכפורים סי' יד), כדברי הב"ח. ולכן חולה שאוכל ביוהכ"פ צריך לברך, מכיון שהמאכל היתר. וכ"ש בד' צומות דהאינדנא רצו מתענים לא רצו אין מתענים. (ודלא כהשערי תשובה, ושו"ת יגל יעקב סי' סז). וע' בשו"ת שדה ארץ ח"ג (סי' כז וכט), ובס' זכור לאברהם ח"א (דף קנו:).

ומה שהקשה ע"ז במטה יהודה (דף מא ע"ב), שהרי איסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן, כמ"ש התוס' (ר"ה לג.), והרא"ש (פ"ק דקידושין). ועוד. וגם איסור אכילה ביום הצום מדרבנן, וא"כ למה יעשה

שבשו"ת שדה ארץ ח"ג (סי' כז).
הילכך עדיף שיטעם משהו, שהרי פוסקים רבים ס"ל דהאינדנא אם רצו מתענים רצו אין מתענים. וכמ"ש ר"ת בתשובה הובאו דבריו באו"ז ח"ב (סי' קט), ובמחזור ויטרי (סי' שלו), ובהגהות מרדכי מו"ק (סי' תתקלד), ובהגהות מיימוני (ריש פ"ה מהל' תעניות). וכ"כ בשבולי הלקט (ס"ס רעח), בשם רב כהן צדק. וכ"כ ה"ה (פרק ה מהל' תעניות ה"ה), אליבא דהרמב"ם. וכ"כ בעל העיטור (הל' מילה דף נג רע"ב), והרשב"א בח"י לר"ה (יח:), ובשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' רעא), ובשו"ת הריב"ש (סי' רפז). ועוד.

וכ"כ בספר מעורר ישנים (עמ' קכב), שאם בריך על מאכל או משקה ונזכר שהוא יום תענית יטעום מעט פחות מכשיעור. ע"ש.

וכן בשו"ת ויען דוד ח"ד (תאו"ה סי' עא) נשאל בדין זה, והעלה דבד' צומות יטעם קצת, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, כמ"ש הברכ"י הנ"ל. ומה שהקשה המהרש"ם בדעת תורה, שהרי חצי שיעור אסור מה"ת, ואיסור ברכה שאינה צריכה אינו אלא מדרבנן, הנה המג"א (סי' רטו) כתב שלדעת הרמב"ם איסור ברכה שאינה צריכה מדאורייתא, וא"כ מידי ספקא דאורייתא לא נפקא וכו'. הילכך מותר לאכול פחות מכשיעור להנצל מאיסור ברכה לבטלה. עכת"ד. וכ"פ בשו"ת התעוררות תשובה (תאו"ה סי' שסה). וכ"כ בשו"ת זה הים ח"ב (סי' טט). ודלא כמ"ש בס' ברכת ה' ח"ב (עמ' פה), דמי ששכח וברוך על מאכל בתעניות, אסור לו לטעום כלום, דליתא. אלא יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה.

נה. כבר נתבאר שהחולה בד' צומות אוכל כהרגלו, ואינו צריך לאכול פחות פחות מכשיעור. שלא נאמר דבר זה אלא ביום הכפורים שהצום הוא מדאורייתא, אבל שאר הצומות, מעיקרא חכמים לא גזרו במקום חולי וכדו', ולכן אין צריך לאכול פחות פחות מכשיעור. ויש אומרים שאין להם לאכול מיד בבוקר, אלא אחרי שמרגישים שכבר מוכרחים לאכול. אולם אין זה מדינא רק מתורת הנהגה נכונה. בפרט בדורותינו שהגופות חלושים הרבה. (נה)

הנוראים, מה שהארכנו בזה. וכעת הראוני בס' נזר החיים (עמ' רי) בשם הגר"ח קנייבסקי שנשאל בזה, והשיב שילקק מעט כדי שיהא לברכה ע"מ לחול, אולם יפלוט ולא יבלע. ע"כ. ויתכן שסמך על סברת הריטב"א שאם בשעת ברכת על נט"י נתכוין לאכול, ושוב נמלך, ל"ה ברכה לבטלה.

אך מלבד שיש חולקים, עוד יש לדחות בכמה אנפי. ומ"מ נראה ברור שהדרך הנכונה הוא לצאת לגמרי מידי חשש ברכה לבטלה שאיסורה חמור מאד, ולדעת הרמב"ם ומרן היא איסור דאו', משא"כ טעימה כזו בצום דרבנן. וזה ברור. ודלא כמ"ש באול"צ (ח"ג פל"א אות ה) שלא יטעם כלל, ויאמר מיד ברוך שם, דשוא"ת עדיף. ע"כ. ואין דבריו נכונים להכנס באיסור ברכה לבטלה מה"ת.

אם שיעור אכילה לביטול התענית הוא בכזית או בככותבת

א"ח (סי' סה שאלה ג). ובספר מאור ישראל (מגילה טו). **והנה** בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' ק) כתב, ששיעור אכילה בד' צומות ככותבת הגסה כמו ביוהכ"פ. ע"כ. **ובשו"ת** עמודי אש (דף ג). תמה על הלק"ט, מדברי הרא"ש וסיעתו, דגרסי "כזית". וכתב ליישב, שיש לחלק דדוקא בנודר אמרי' שקיבל עליו שלא לאכול כסתם אכילה שהיא כזית, משא"כ בד' צומות שהם תקנת חכמים כעין דאורייתא תקון שהוא שיעור ככותבת, כמו ביוהכ"פ. ומ"ש בשו"ת דברי נחמיה (סי' מב), שהוא כזית, לא ראה דברי הלק"ט. ולפע"ד יש לחלק כמש"כ. והובא ג"כ בשד"ח (מע' בין המצרים סי' ב אות טו). וכ"כ בשו"ת צמח צדק מליבאוויטש בשער המילואים (סי' ח). וכ"כ בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' קפ). שהשיעור בת"ב הוא בככותבת. וכ"כ הרב ערוך לנר (יבמות קכא:), ובתשובה שבסוף הספר (סי' טו). וכ"כ בבאיאה"ל (סי' תקנד ס"ו), בשם פתחי עולם. וכ"ה בשו"ת שבט הלוי ח"י (ס"ס פא). ולפ"ז בארבע צומות לא איבד תעניתו אלא כשאל שיעור ככותבת.

וכן העלה בשו"ת יבי"א ח"י (חאו"ח סי' מא). ע"ש. ודלא כמ"ש בתשוה"ג (א, שכט) שיש לחלק מסברא בין תענית ציבור לתענית יחיד, שבתענית יחיד קיבל ע"ע תענית, ובפחות מכזית נקרא עדיין שצם, משא"כ בתענית ציבור שחז"ל אסרו על הגברא את האכילה והטעימה בכל דהו כמו בת"ב, שחצי שיעור אסור בו כמו ביוה"כ, ולכן אסור לטעום, ולא נתיר לו לעבור איסור מדעת, הואיל ועשה איסור בשוגג שלא מדעתו. רק יאמר ברוך שם וכו'. וכמ"ש מהר"י עייאש. עכת"ד. אך כבר כתבנו שלדעת מרן והרמב"ם איסור ברכה שא"צ מדאו', ומאידיך לדעת פוס' רבים, גם האידנא אם רצו מתענים רצו אין מתענים.

וראה בילקו"י על פורים, וכן בהלכות הימים

והנה מ"ש מרן בש"ע (סי' תקסח ס"א), שאם שכח ואכל "כזית איבד תעניתו", לאו מילתא פסיקתא היא, כי הרא"ה (ברכות יד). כתב ששיעור איסור אכילה לתעניות ככותבת, ומדין יוהכ"פ ילפינן לה. וכ"כ עוד הרא"ה בתענית (יב.). והובא בב"י בשם הר"ן, וכתב ע"ז הבי"י, אבל הרא"ש (פ"ק דתענית סי' טו) גורס בירושלמי נדרים (פרק קונם ה"א), שכח ואכל כזית איבד תעניתו. וכ"כ הטור (סי' תקסח). וכן גירסת מהר"ם בר ברוך בתשובה (דפוס פראג סי' שמז), והרוקח (סי' רט). וכ"ה באו"ז ח"ב (סי' תז דף פג.). וכ"כ הריקאנטי (סי' קפא), ורבינו ירוחם (דף קסג רע"ג). וכ"כ בהגהות רבינו פרץ על הסמ"ק (ס"ס צו) בשם התוס'. ע"ש.

אולם הרי"ף והרמב"ם והמאירי וראב"ה (פסחים ס"ס תקיט, ובתענית ר"ס תתמא), והאשכול (ח"ב עמ' ד), והרשב"א בתשובה (סי' רמו וסי' תתלה), והריטב"א (תענית יב.), ושבה"ל (סי' רעט), והרשב"ץ בתשובה ח"ב (סי' רפ). גרסי סתם שכח "ואכל". ומרן הש"ע תפס כדעת הרוב. וע"ע בשו"ת הריב"ש (סי' רפז), ובשו"ת התעוררות תשובה

החולה בד' צומות אוכל כהרגלו, וא"צ לאכול פחות פחות מכשיעור

הולד, משא"כ חולה שכל אוכל תתעב נפשו, אוכל כל צרכו, רק לא לעידון. ובכל מקום שמתירים לאכול

(נה) ע' בס' מקור חיים לבעל החוות יאיר (סי' תקנא) שכתב, שרק במעבורת אמרו שאוכלות רק צורך קיום

פחות פחות מכשיעור, אבל בד' צומות שהותרה אצלו האכילה, א"צ שיאכל פחות פחות מכשיעור.

[והגאון האדר"ת בקונט' הר המוריה (עמ' סא) הביא מה שאמר לו הגר"ש סלאנט שיש להקל לחולה שאוכל בט' באב, שא"צ שיאכל פחות פחות מכשיעור, ורק ביום הכפורים אמרו כן, שהאכילה אסורה בו מה"ת וענוש כרת, משא"כ בט' באב שהוא מדרבנן. והאדר"ת כתב להשיב ע"ז בדברים שאינם מחוורים, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. ומ"ש דמה בכך שט' באב הוא מדרבנן, הא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. לק"מ, דהא אמרי' (בגיטין סה), "דכי אמרי' כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, היינו במילתא דאית ליה עיקר מן התורה, אבל במילתא דלית ליה עיקר מה"ת לא". ובט' באב אין לו עיקר מה"ת. וכן יש להשיב על שאר דבריו בזה, כמו שהעירו עליו לנכון הרה"ג המו"ל שם. והעיקר כהוראת הגר"ש סלאנט, וכדברי האחרונים הנ"ל].

ובשו"ת אבנ"ז (או"ח סי' תקמ) כתב, שמי שהזהירו הרופא שלא להתענות בת"ב, ובקושי התיר לו להתענות עד חצות. הדבר ברור שלא להתענות כלל, שבמקום חולי לא גזרו רבנן וכו', ויאכל מיד בבוקר. **והגאון** חת"ס (או"ח סי' קנז) כתב, שהחולה ג"כ מחוייב בתענית, שלא הותר לו רק כדי צרכו וחיותו, ואם די לו בשתיה, לא יאכל, ואם די לו באכילה פעם אחת, לא יאכל ב' פעמים, ולא יותר ממה שצריך, וגם שאר עינויים. ע"כ. וכיו"ב כתב בשו"ת מהר"ם שיק (א"ח סי' רפט), דבכלל דברי החת"ס גם חומרת חצי שיעור בת"ב אם די לו בזה כעין יוה"כ.

אך בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סי' נו) כתב, שבצדק העיר בזה הרב השואל הרה"ג ר' גבריאל צינער, על סברת החת"ס להחמיר שיאכל פחות פחות מכשיעור בת"ב, אם די לו בזה. שאינו מוכרח להחמיר כ"כ בצומות דרבנן. ודבר פשוט הוא שמסתימת הפוסקים (סי' תקנד) מוכח שאין כאן חומרת פחות פחות מכשיעור, כיון שמבואר בש"ע (סי' תקנד ס"ח), שבמקום חולי לא גזרו רבנן.

וחזר על הדברים בספרו שו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פא) שדברי החת"ס נגד סתימת הפוסקים (סי' תקנד) שלא הזכירו כלל חצי שיעור בת"ב. וחומרת האיסור לאכול בת"ב, לא שייך במקום שאנו מתירים לו אכילה מעיקר הדין, ולא העמידו דבריהם להתיר דוקא ח"ש, אלא לעשותו ג"כ לכתחלה בכלל המתענים.

ומ"ש הצמח צדק (בשער המילואים סי' ח), שאם אין מחלת הכולירא בחזקה יאכלו פחות מכתבת. וכ"כ

בתענית ציבור, מ"מ לא יאכל עד שיצטער, וכה"ג אמרו רז"ל והוא דמצטער ומחזי כמאן דכרע, ראה בש"ע (או"ח סי' קי"ג ס"ה). ע"כ. וכוונתו שאין להם לאכול מיד בבוקר, אלא אחרי שמרגישים שכבר מוכרחים לאכול. ואפשר שאי"ז מדינא רק מתורת הנהגה נכונה. בפרט בדורותינו שהגופות חלושים הרבה.

והנה בספר מרחשת ח"א (סי' יד סוף אות ד) כתב, וכשהייתי חולה בת"ב והיה קשה עלי להתענות, נהגתי בעצמי לאכול פחות פחות מכשיעור, כדי שלא אהיה מאבד התענית של אותו יום, שהוא מדברי קבלה שהוא חמור כשל יוה"כ. וע"ע כיו"ב בשו"ת שי למורא (או"ח סי' ד) שדי להאכילו ח"ש.

ונראה שהוא רק חומרא שהחמיר על עצמו, שהחולה בד' צומות אוכל כהרגלו, וא"צ לאכול פחות פחות מכשיעור. וכ"כ בספר שלחן מלכים (סי' תקנד ס"ו), שנראה שא"צ החולה לצמצם בשיעור האכילה כמו שצריך לעשות כן ביוה"כ, דשאני התם דלא ליתי לאיסור כרת. אבל בת"ב לא גזרו חכמים על החולה. ומה שאמרו (בפסחים נד), אין בין ת"ב ליוה"כ, היינו לענין עיקר התענית באיסור אכילה ושתייה, אבל בפרטים טובא איכא בינייהו. ע"כ.

וכן מבואר בספר מזבח אדמה (סי' תקנד), שחולה שנתרפא, רק שהוא חלוש מאד, שאוכל בת"ב, א"צ שיעורים, לאכול פחות פחות מכשיעור, והוא עצמו יראה עצמו אם מצטער הרבה שחושש שחזור עליו חליו יאכל וא"צ שיעורין, רק שלא יאכל למעדנים. והובא להלכה במחז"ב בקונט' אחרון (סי' תקנד), ובכסא אליהו ישראל (סי' תקנד). ובכ"ח (אות לא. וע"ש עוד באות לה). וכ"פ הרב ערוה"ש (סי' תקנד סוף סעיף ז), דפחות פחות מכשיעור לא שייך בת"ב שהוא מדרבנן. ע"כ. **וכ"ב** בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' רנב), שחולה שאב"ס שאוכל בד' צומות א"צ לאכול פחות פחות מכשיעור, דלא אשכחן בד' צומות שהם תעניות דרבנן שיצטרך לאכול פחות פחות מכשיעור בכא"פ. ע"ש. וכ"כ הגאון מלובלין רבי אליהו קלצקין בספר דברים אחדים (סי' רג), ודלא כמ"ש בקול ישראל.

ויש לחזק סברא זו ע"פ מ"ש בשו"ת לחם שלמה (סי' קה אות ג), דבארבע צומות החולה שאוכל, הותרה לו האכילה, שבמקום חולי לא גזרו רבנן כלל. אבל חולה שייב"ס שאוכל ביוה"כ אין האכילה אצלו אלא בתורת דחיה. ע"ש. וכבר כתב כן גם התנא תוספאה בספרו שו"ת שאילת שמואל בקונטרס כלילות שמואל (מע' ה אות כב). ולפ"ז אתי שפיר מאי דבעינן ביוה"כ שיאכל

בת"ב, יותר משאר תעניות, שעצם האכילה בו מאוסה, כיון שנחשב כאילו באותו היום נחרב ביהמ"ק בכל דור ודור. [נארז"ל (תענית ל:), כל האוכל ושותה בט"ב, כאילו אוכל ושותה ביום הכפורים, ואינו רואה בשמחתה של ירושלים (גי' הרי"ף והרא"ש שם ועוד). וכל האוכל בט"ב כאילו אכל גיד הנשה (זוה"ק פ' וישלח קע:). של"ה תענית אות נח]. וביאר בשפתי כהן (פ' וישלח), ששס"ה גידין שבאדם, הם נגד שס"ה מצות ל"ת, כל גיד נגד יום אחד בשנה, וגיד הנשה הוא נגד יום ת"ב].

אמנם הגאון מקו"יגלוב בשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' עט) כתב, שרז"ל גזרו ב' דינים בכל תענית. א. איסור אכילה. ב. מצות תענית. ולכן גם מי שאכל כבר בשוגג או במזיד, ששוב אינו מעונה, וכבר ביטל מצות התענית, מ"מ עדיין נשאר עליו איסור אכילה, מעיקר הדין של התענית. שבתענית ציבור יש ענין של צער וסיגוף לשם עינוי, ואכתי איסורא רבע עליו על כל כזית וכזית משום איסור אכילה. וכמבואר בשו"ע (סי' תקס"ח ס"א) שגם מי ששכח ואכל צריך להשלים התענית.

זולת תענית בכורות שלא קבעה רק למצוה להתענות, ולא איסור אכילה, ולכן כיון שכבר אכל פעם אחת בסיום מסכת וסעודת מצוה, שוב רשאי לאכול כל היום, מאחר ותענית זו היא רק זכר לנס, ואין בה ענין עינוי וסיגוף, ואחר שאכל פ"א שוב אין שם תענית עליו. עכת"ד. והו"ד במקראי קודש להגרצ"פ פראנק (פסח ח"ב עמ' פ"ב) ע"ש מה שדן בזה. [ולפי דבריו, בכור ששכח ואכל שיעור המפקיע מן התענית, רשאי לאכול מבלי השתתפות בסעודת מצוה].

ובשו"ת מנח"י (ח"ח סי' מה) ה"ד הארץ צבי, והקשה ע"ד ממ"ש המג"א (סי' תקס"ח סק"י) לענין תעניות בה"ב ועשי"ת, שפשוט דבמקום שמותר לאכול סעודה, אינו תענית כלל ומותר אח"כ לאכול ולשתות אפי' בביתו. ע"כ. ויש ליישב בפשיטות לסברת הארץ צבי, ד"ל שגם בתעניות אלו עיקר הענין הוא הנהגה שקיבלו לקיים מצות תענית, ע"י שישלים יום אחד בתענית. **אולם** עיקר דברי הארץ צבי, במחכ"ת אינם מוכרחים, ובפרט שתעניות ציבור שלנו, הם קבלה שקיבלו ישראל על עצמם ונקבעו חובה. ואין הכרח לחדש שהיו כאן ב' גדרים בתקנה. א. תקנה אחת מצות תענית. ב. ותקנה נוספת של חתיכת איסור בכל כזית וכזית שאוכל. גם אם נפלפל בדין חצי שיעור.

ובזה ניחא טפי אמאי מי שאינו יכול להשלים תענית שלימה מחמת חוליו, לדעת הרבה פוס' פטור לגמרי מן התענית, ולא נאמר שיצטרך להתענות חצי יום.

המשנ"ב (סי' תקנ"ד ס"ו), בשם הפתחי עולם. נראה דלא שייך זה בחולה בצום ת"ב, או במעוברות ומניקות בג' צומות. ודוקא במחלת הכולירא, שאנו מתירים גם לבריאים שלא יתענו מחשש שלא יתדבקו במחלה. ובכדי שלא תיעקר התענית לגמרי, התיירו רק בפחות פחות מכשיעור. אבל בעלמא בחולה וכיו"ב, שהותר לו לאכול מעיקר הדין, אין כאן הדין של פחות פחות מכשיעור. ע"כ. וכ"כ בשמו בספר נשמת אברהם (חאר"ח סי' תקנ"ד, עמ' תרפג). וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קיח). וכן ירד לחילוק זה בשו"ת זכר שמחה (סי' סו).

וכן העלה בספר משנת יעבץ (אר"ח סי' מט דף קנו ע"ד), דמ"ש המשנ"ב בשם פתחי עולם, שיאכל פחות פחות מכשיעור, היינו כשהוא בריא ועדיין אינו חולה, אלא שיש חשש פן תדבק בו המחלה, באופן זה יאכל פחות פחות מכשיעור, כיון שלא נעקר ממנו דין התענית, אבל מי שכבר הוא חולה, מותר לו לכתחלה לאכול ולשתות כהרגלו, לפי שבמקום חולי לא גזרו רבנן כלל דין תענית. ע"כ. וכ"כ עוד במאמרו שהובא בקובץ המועדים (עמ' תרו), שחולה בת"ב אוכל כהרגלו לאכול בכל יום, כיום שאין בו תענית כלל, כי במקום חולי לא גזרו רבנן. וכ"כ בספר קובץ תשובות (סי' נו).

גם בשו"ת שרגא המאיר ח"א (סי' נט) ד"ה אבל, תמה ע"ד הפתחי עולם הנ"ל, שמהיכן למד שבת"ב צריך החולה לאכול פחות פחות מכשיעור, כיון שבחולה מעיקרא לא גזרו בו חכמים. וכ"פ הערוה"ש. ע"כ. ולפי האמור לק"מ על הפתחי עולם, שגם הוא מודה בזה לגבי חולה בת"ב, שאוכל כהרגלו, ולא צריך לשער פחות פחות מכשיעור. והרי זה כמבואר. [חזו"ע עמ' כו].

ואף שכן ההלכה כפי הסכמת הפוס', מ"מ לפלפולא דאורייתא יש לעמוד בזה, בחקירה שדנו האח', האם האיסור ביום התענית הוא איסור אכילה בכל אכילה ואכילה שאוכל, או שהוא רק מצוה להשלים יום אחד בתענית. ונפ"מ למי ששכח ואכל שיעור המפקיע מידי תענית, ששוב אינו יכול להשלים את היום בתענית, האם מעיקר הדין שוב פקע ממנו עיקר החיוב של התענית.

ויש שכתבו לחלק בזה בין יוה"כ"פ לבין צומות דרבנן, שביוה"כ"פ מלבד מצות תענית, יש גם איסור על האכילה עצמה, ובודאי שגם מי שאכל ושבע, אסור להמשיך לאכול. וחייב על כל אכילה ואכילה. אמנם בתעניות דרבנן אין המצוה רק להשלים היום בתענית, שנמצא שהתענה באותו היום. ויש סברא ג"כ להחמיר

שכח ואכל בתענית נדחה אם מחוייב להמשיך התענית

וז"ל מרן (סי' תקנט ס"ט), ת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ, ואינו משלים תעניתו לפי שיו"ט שלו הוא. ע"כ. ואפשר שמדינא אסורים לאכול בתחלת היום, ולא רק שלא לפרוש מן הציבור. וגם מי שנדר להתענות יום זה ושכח ואכל, משלים תעניתו, וכן בתענית חלום, (ש"ע סי' תקס"א).

וגם במה שמקילין בער"פ להפקיע התענית לגמרי אחרי שטעמו בסעודת מצוה, י"ל טעמים נוספים, ומהם כתב בשו"ת הריב"א (סי' לח), דמה שנהגו הבכורות בער"פ לאכול בסעודת סיום, ואין פורעים יום אחר תחתיו, משום שכל עיקר התענית הזה אינו מדינא אלא רק מנהג, אלא שמצאו סמך לזה בירושלמי, ומכיון שאינו אלא מנהג, אדעתא דמנהג סמכינן, וכשיש סעודת מצוה מעיקרא לא נהגו להתענות כלל. ולכן א"צ לפרוע התענית כלל. ע"ש.

ובשו"ת ארץ צבי שם בהשמטות, כתב לחדש לפי דרכו, שבת"ב נדחה, אם אכל בשוגג או במזיד, שוב יכול לאכול אח"כ, שגדר תענית בנדחה אינו כמו גדר תענית רגילה, שתענית נדחה אינו אלא מצד תשלומין, ולא שייך תשלומין רק על מצוה, דהיינו התענית עצמו, ולא על איסור אכילה שבכל כזית וכזית, ותענית זו דומה לתענית בכורות בער"פ. ואינו מוכרח כלל, שאפשר שבתענית נדחה, קבעו יום התענית למחרת. ורק שאינו חמור כ"כ, שסו"ס לא ביום זה אירעו הצרות, ואין היום גורם. ונזכרין זה בשו"ת דברי מלכיאלי (ח"ג סי' כו) שתענית נדחה קיל, כיון שרק בת"ב הוכפלו הצרות. וכ"כ באור שמח (תענית פ"ה).

וכן העירו מלשון הרשב"א (ח"א סי' תקנ) דלגמרי עקרוהו מתשיעי ואוקמוהו אעשירי, ומעיקרא הי' ראוי לקבעו בעשירי. ודלא כמ"ש בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שסג) דהוי מדין תשלומין, ושלכן בעל ברית אוכל ואינו משלים.

גדר תענית יום הכיפורים, ואם איסור נוסף מצד מצות שביטה מאכילה

אולם י"ל שאף אם אין כאן עינוי מערב עד ערב, מ"מ יש לאסור מצד מצות שביטה מאכילה ושתייה. ושור"ר במשנת יעבץ הנ"ל שעמד בזה, שמ"ע של תענו את נפשתיכם, ומצות ל"ת כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה, אינם תלויים זה בזה. וכתב שם לפי דרכו שמצות תענו את נפשתיכם, מקיים רק מערב עד ערב, ואם אכל פעם אחת בטל מצות העינוי. אבל עדיין אסור לו לאכול משום הלאו של כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה. שאין זה תלוי במצות העינוי, אלא הוא איסור אכילה ושתייה ביוהכ"פ, ובכל שעה ושעה קיים איסור בפ"ע. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קכג), ובמקראי קודש פראנק (יוה"כ סי' לט).

ובשואל ומשיב רביעאה (ח"א סי' כ) כתב, דפשיטא שאם אוכל אח"כ שוב עובר על מצות עינוי ביוהכ"פ. וכ"כ בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' רנב) שאע"פ שאינו מעונה מ"מ מחוייב להתענות מה"ת בשארית היום.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' נז) כתב שאפי' חולה מסוכן שהוצרך לאכול ביוהכ"פ, אסור לו לאכול יותר ממה שהוא צריך להציל נפשו מהסכנה, ואם יאכל יותר פשוט שחייב כרת על אכילתו שאכל לאחר שיצא מן הסכנה. וכ"כ בשו"ת בית אב (א"ח סי' צ) שחולה מסוכן שעבר ואכל לאחר שעברה הסכנה חייב כרת. ובשו"ת

והנה ביוהכ"פ מי שהוכרח לאכול, כגון שאחזו בולמוס, וכבר אכל ונתרפא ודי לו בזה, וכן חולה שיב"ס שאכל מה שמוכרח לו, פשוט שאסור לו מה"ת לאכול עוד. ונכ"ה ברשב"א (קידושין כא): ושאין לומר הואיל ואישתרי אשתרי. ולכן אם החולה מרגיש בעצמו שעי" מה שאכל עברה הסכנה בודאי, צריך להפסיק, ולא יאכל יותר, אבל כל עוד לא יצא מידי ספק בודאי שיאכל פחות פחות מכשיעור עד שידע שאין יותר סכנה. אך יש לחקור האם זה מחמת איסור אכילה לבד, או גם מצד מצות שביטה מאכילה. והיינו, שיש בענין אכילה ושתייה ביוהכ"פ שתי מצות, מ"ע של שביטה, וגם איסור אכילה. ויתכן שיש איסור בעצם האכילה מלבד מצות התענית, מצד עינוי, ואע"פ שכבר אין לו קיום של תענית שלימה ביום הזה.

ובשו"ת בנין ציון (ח"א סי' לד) חקר לגבי חולה שיב"ס שחייב לאכול ביוהכ"פ יותר מכשיעור, האם צריך לצמצם באכילה ולשער תמיד אם יש בזה סכנה, או"ד כיון דמצות תענו את נפשתיכם היא למעבר עד ערב, מאחר שלא יכול לקיים מצו' זו מפני הסכנה, שוב אין קפידא אם יאכל וישתה באותו יום גם בלא סכנה. וכתב שלכאו' יש להביא ראיה דליכא באכילה שניה איסור כרת, ומ"מ אין לסמוך ע"ז וכו'. וכעין סברא זו כתב בישועות יעקב (סי' תרח סק"א). ע"ש.

נב. אדם בריא הזקוק לאכול ביום התענית כדי שלא יחלה, נכון שיטעם פחות פחות מכשיעור. [וחיילים בשמירה וכל כיו"ב, טוב שיכינו טרמוס גדול עם תה חזק בלי סוכר, בלי טעמים מיוחדים, וזה יכולים לטעום [תה מריר] מעט מעט בלי שום הגבלה]. (נז)

נז. יש שכתבו שבימי תעניות ציבור שלנו, שהם עשרה בטבת וצום גדליה, אין כל חשש לברך שהחיינו, כגון על בגד חדש, [או למי שפטור מן התענית]. ורק ב"ז בתמוז בלאו הכי נהגו להמנע מלברך שהחיינו מטעם שהוא מימי בין המצרים. (נז)

חיוב להתענות, מ"מ אסור לו לאכול עוד מדרבנן או מצד דברי קבלה וכו'.

שם משמעון פולאק (א"ח סי' כ) כתב, דפשיטא שאפי' לאותן דעות הסוברים שמשאל ביוהכ"פ אין עליו

אדם בריא הזקוק לאכול ביום התענית כדי שלא יחלה

דש"ד לומר עננו בין גואל לרופא. ע"כ. ולגבי עננו וקריאה"ת, כתבנו במק"א.

וע"ע בשו"ת שערי דעה (מסאסניצא. ח"ב סי' רנב) שהעיר, אמאי לא אשכחן בתעניות דרבנן שהצריכו לחולה שאב"ס שיאכל פחות פחות מכא"פ, והביא ששמע בשם גדול אחד שביאר, ששיעור אכילה פחות מכשיעור שייך רק בחולה שבי"ס, שדי לו ויפה לו בכך, משא"כ במי שהוא בריא על כל אבריו, יתכן שאכילה מעט מעט כעין זה, יותר יזיק לו, וכתב שזוהי השערה נכונה ע"פ חכמת הרפואה. והובא בצ"ץ אליעזר (ח"י סי' כה).

נו) בהליכות שלמה (תעניות עמ' ת) כתב, שאדם בריא הזקוק לאכול ביום התענית כדי שלא יחלה, נכון שיאכל פחות פחות מכשיעור. ע"כ. וזה מצוי ביום שרב, בחיילים שמוכרחים לעמוד על המשמר במקום פתוח. וכ"כ באמת ליעקב קמניצקי (סי' תקנד סי'ו) לגבי אדם זקן וחלש שיעצו לו הרופאים שלא יצום בת"ב פן יבוא לידי חולי, שיאכל פחות פחות מכשיעור.

וע"ע בשו"ת צמח צדק (לובאוויטש. א"ח סי' קט, קי) שנשאל בזה, בזמן שיש מחלה ח"ו, ולפי הרופאים התענית קשה לזה, שודאי א"צ להתענות בת"ב, ורק יאמרו באותה שנה איכה והקינות בלב נשבר מאד, על שעונותיהם העלו מצב שגם א"א להתענות, [ורק נכון לקבל בלי"ג לפרוע הצום בחודש אלול]. ומ"מ במקום שאין חשש כ"כ, יאכלו פחות מכתובת בכדי אכ"פ, וכן בשתייה, שכן יש להורות כן לשואל בת"ב, שבזה לא נעקר התענית לגמרי, ע' בב"י (סי' תקסח). ולגבי קריאת ויחל כתב שם שדי שיש בבהכנ"ס אף רק ג' מתענים, ולגבי עננו, אם יש ג' מתענין לגמרי, ובודאי יהיה עוד שבעה שיאכלו רק פחות מכשיעור, יוכל הש"ץ לומר עננו ג"כ ברכה בפ"ע. דנקרא התענה אע"פ שעשה איסור, כמ"ש בתשו' הריב"ש (סי' רפז), וכ"ש הכא דהאוכלים פחות מכשיעור הרי התענו, וגם לא עשו איסור, ועדיף מנידונו של הריב"ש, לכן י"ל

ברכת שהחיינו בימי תעניות ציבור

עליו שהחיינו שאני. ע"כ. וכ"כ באול"צ (ח"ג פכ"ה הערה ג), שאין לברך שהחיינו בג' בתשרי וב' בטבת בין כלילה ובין ביום. והביאו כן בשם היעב"ץ בסידורו (דיני חודש תמוז) שכתב, נ"ל שאין לברך שהחיינו בד' תעניות אם אינה מצוה עוברת כפדיון הבן.

נו) הפמ"ג (סי' תקנא א"א סי' מ"ב) כתב להתיר לברך שהחיינו על פרי חדש ביום התענית לחולה או מעוברת ומיניקה וקטן שאינם מתענים. וזה דלא כמ"ש בהליכות שלמה (עמ' שצח) שאף שאין לאסור קניית ולבישת בגד חדש בימי התעניות, מ"מ בגד שמברכין

נח. בארבע תעניות צבור, המוזכרות בפסוק, שהם י"ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, ועשרה בטבת, היחיד אומר בתפלות שחרית ומנחה "עננו" בשומע תפלה, ואחר אמירת עננו חותם "שומע תפלה". ואינו חותם העונה לעמו ישראל בעת צרה, שלא נתקנה חתימה זו אלא לשליח צבור כשאומר עננו בחזרה בין גואל לרופא. והשליח צבור אומר בחזרת התפלה "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, והטעם שנקבעה שם, שסמכו על מה שנאמר בתהלים (ט, טו), יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי", ואחריו נאמר (תהלים כ, ב), יענך ה' ביום צרה. וחותם ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה. (נח)

ליל י"ז אין לומר שהחיינו. ע"כ. נולפי זה ה"ה לגבי שמיעת שירים].

ומ"מ נראה שאין הכרח ללמוד מדברי החיד"א לאסור ברכת שהחיינו בי' בטבת וצום גדליה. וצריך לעיין בזה. ושורר בשו"ת עזרת מצר (סי' י. למהר"א פינסו, תלמיד מהר"ד פארדו) שנשאל על מי שעבר ובירך שהחיינו על פרי בתענית ציבור, אם יצא י"ח מצד שבירך על הראיה ביום שאין ראוי לאכול, ולא נסתפקו שם שבכלל יש מניעה לברך שהחיינו בתענית ציבור מצד עצם היום שיש בו פורענות. ושוב הביא ממהר"ר דוד פינסו, שיכול לברך שהחיינו ביום תענית צבור, שסו"ס יש לו הנאה בראיתו, ואע"פ שכתבו הפוס' שלא לברך שהחיינו בכין המצרים, כתב המג"א (סי' תקנא ס"ק מב) שאינו מטעם אבלות, דלא מצינו שהאבל אסור לברך שהחיינו, אלא משום שהזמן גורם שהוא זמן פורענות ואין לברך שהחיינו לזמן הזה, וה"נ אפשר שתענית צבור זה הוא על איזה דברים הרעים, מ"מ אם כבר בירך ודאי דא"צ לחזור ולברך. ע"כ.

בג' הצומות היחיד אומר בתפלות שחרית ומנחה "עננו" בשומע תפלה

בתפלות היום "בשחרית ומנחה", משמע שאינו אומר עננו בתפלת ערבית].

והרמב"ן במלחמות ה' דחה דברי בעל המאור. והסכים לדבריו הר"ן שם, שיש להזכיר תפלת עננו גם בתפלת ערבית, והביא ראיה לזה מהתוספתא שהובאה בשבת (כד.), ימים שאין בהם קרבן מוסף, כגון תעניות ומעמדות, ערבית שחרית ומנחה אומר מעין המאורע בתפלתו. ואם לא אמר אין מחזירין אותו. וכ"פ הרשב"א בתשובה (סי' שפז). וכ"כ הריטב"א בחידושו לשבת (דף כד.), ובתענית (יב:).

וכ"פ עוד הריטב"א בתשובה (סי' סב), וזו לשונו: ודעתי בזה כדברי הרי"ף והגאונים ז"ל, שאומרים עננו בערבית שחרית ומנחה, כל שדעתו להתענות, ואם יתחדש לו אונס ולא יתענה, מה בכך, לא יאמר עננו

אולם דעת הפמ"ג הנ"ל להתיר בזה, ודייק כן מהמג"א (שם) שמי שאינו מתענה בצום גדליה או בי' בטבת, שפיר מברך שהחיינו. וכן משמע לכאור מדעת הפוס' שהתירו לברך שהחיינו כליל י"ז תמוז. ויש לדחות.

והחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כד) נשאל אם מותר לברך שהחיינו כליל י"ז בתמוז, והביא מס' מטה אפרים ארדיט (תעניות פ"ה ה"י) שאין לך בו אלא חידושו מזמן הפורענות דוקא, דביום י"ז בתמוז הובקעה העיר, ודרך המלכים לעשות מלחמה ביום ולא בלילה, וכתב שאינו מוכרח, ועוד שכתב הרמב"ן (תה"א ריש ענין אבלות ישנה), שמשתברא שכל ד' צומות כל חומרי תענית עליהן, ומפסיקין מבעו"י ואסורין ברחיצה וכו' כת"ב, אלא דהאידינא לא רצו לנהוג בהן בחומרות הללו. וכיון דתענית י"ז בתמוז מעיקר תקנת וגזרת הנביאים היה להפסיק מבעו"י כת"ב, נהי דהשתא קילו לאכול בלילה ולרחוץ וכו', מ"מ זמן פורענות הוא, וכך היתה התקנה מעיקרא לנהוג בתענית מבעו"י כת"ב. ומאחר שכן למה שנהגו שלא לומר שהחיינו, ודאי מתחילת

בג' הצומות היחיד אומר בתפלות שחרית ומנחה "עננו" בשומע תפלה

(נח) הרי"ף (פ"ק תענית דף ד. מדפי הרי"ף) כתב: איתא בירושלמי [תענית פ"ב ה"ב], יחיד שמתענה צריך להזכיר מעין המאורע, דהיינו עננו, כלילי שבת ויומו. פירוש, בערבית שחרית ומנחה. נוכ"ה גם בתשובת הגאונים שערי תשובה סי' עז. ורבינו זרחיה הלוי בעל המאור כתב לחלוק ע"ז שלא אמרו כן בירושלמי אלא כשהיחיד מקבל עליו התענית מבעו"י, וה"ה בצום ת"ב שמפסיקים מבעו"י, אבל בשאר תעניות שמותר לו עדיין לאכול כליל התענית, אין לו להזכיר עננו בתפלת ערבית.

[ומצאנו לו חבר בספר פרדס הגדול (סי' קנה), וז"ל: ושאלתי אם צריך להזכיר עננו כליל התענית, והשיבו, שא"צ, שאין קרוי תענית אלא כשלין בתעניתו, וזה לא לך. וכ"כ מהר"י מלוניל (תענית יא.), שאומר עננו

ר"ת כתב ע"ד הגאונים, שאין לחוש לאונס או לשגגה, ואומר עננו בערבית שחרית ומנחה. וכ"כ המאירי (שבת כד.). וכ"כ רבינו ישעיה הראשון בפסקיו לתענית (יא:). וכ"כ נכדו הריא"ז בפסקיו לשבת (כד.).

והאין ח"ב (ס"ט תג) כתב, ושמעין מינה דהמתענה צ"ל עננו בכל התפלות ערבית שחרית ומנחה, וה"נ אמרי' בירושלמי (תענית פ"ב) וכו', ועכשיו אין אנו מתפללים עננו אלא במנחה דוקא. וכן ראה רב נסים גאון בפירושי הגאונים, והא דאיתא בירושלמי, לא קשיא להו, כי תקנת הגאונים היא מפני שחששו פן יאחזנו בולמוס.

וכ"כ בתשובת הרשב"א (סי' קמב), דמ"ש רש"י בשם תשובת הגאונים, שאין לומר עננו כי אם במנחה, לא לחלוק על ד' הירושלמי והתוספתא באו, אלא כתבו כן מפני שעכשיו ירדה חולשה לעולם וקרוב הדבר שיצטרך לאכול לאונסו, ולפיכך לא יבטח היחיד בעצמו להזכיר עננו בתפלתו. ומ"מ אין אנו עושים כדברי הגאונים בשחרית ובמנחה. אבל הכל נהגו כן בתפלת ערבית שלא לומר עננו, ואע"פ שלא אמרו כן בתוספתא ובירושלמי, ופוק חזי מאי עמא דבר.

וע"ע במאירי (תענית יב.), שכתב, ותקנו הגאונים שהיחיד לא יתפלל עננו אלא במנחה שמה יארע לו אונס ויאכל. וכן רבים נוהגים כן בזה"ז. ע"כ. וע"ע בסמ"ג הלכות ת"ב (דף קנג.), ובסמ"ק (סי' צו.) וע' בשו"ת תורת רפאל (סי' צז).

ומרן הש"ע (סי' תקס"ג) פסק וז"ל: י"א שאין היחיד אומר עננו בתפלתו כי אם במנחה, שמה יארע לו אונס ונמצא שקרן בתפלתו, אבל הש"צ אומרו גם בתפלת חזרת שחרית, שא"א שלא יתענו קצת מן הקהל. ובארבע הצומות היחיד אומרו בכל תפלותיו, כי אפי' אם יארע לו אונס ויאכל, שייך שפיר לומר עננו ביום צום התענית הזה, מכיון שתיקנו חכמים להתענות בו. עכ"ל.

וכתב בביאורי הגר"א, שכוונת מרן שכתב בארבעת הצומות אומר עננו בכל תפלותיו, היינו בערבית ובשחרית ובמנחה. וכ"כ הרב מאמר מרדכי (שם סק"ו).

וראה עוד בשו"ת כנה"ג (שם הגהות הטור אות ג).
וכתב הרה"ג רבי יחיאל צאלח, אב"ד דצנעא בירת תימן, בסידור עץ חיים (דף קצט ע"א) שכן מנהגם.

ואמנם הרמ"א בהגה כתב, שמנהגם שאין היחיד אומר עננו גם בתענית צבור אלא רק במנחה. ע"כ.

והספרדים ועדות המזרח נוהגים כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, לומר עננו בתענית צבור בשחרית ובמנחה, בין יחיד ובין ש"צ, ורק בערבית אין אנו נוהגים

מכאן ואילך. וכ"ה בירושלמי (תענית פ"ב ה"ב), שאומר עננו כלילי שבת ויומו. וכן מוכח בגמ' שלנו (שבת כד.).

ע"כ. וכ"כ רב סעדיה גאון בסידורו (ע"מ שיז), ובסדר

רב עמרם (מהדורות מוסד הרב קוק ה' תענית ע"מ צה), ובספר

האשכול ח"ב (ע"מ ד וטו). וכ"פ הרמב"ם בתשובה

(ירושלים תרצ"ד סי' פא). וכ"פ הרא"ש (בפ"ק דתענית סי' י),

ונסתייע ג"כ מהתוספתא הנ"ל. וכ"כ בעל ההשלמה

(בפ"ק דתענית). וכ"כ בספר הבתים (הלכות תפלה ע"מ סא).

והנה בפירוש רש"י (שבת כד.) איתא: מצאתי בתשובת

הגאונים בשם תוספתא, שנו רבותינו, פעמים שאדם

שרוי בתענית ואינו מתפלל עננו, ופעמים שאינו שרוי

בתענית ומתפלל עננו, הא כיצד, כאן ככניסתו כאן

ביציאתו. כלומר, כליל התענית אע"פ שהוא עתיד

לאכול כליליה לאחר תפלת ערבית, אומר עננו בתפלת

ערבית, וכליל המחרת אע"פ שעודנו שרוי בתענית,

אינו אומר עננו בתפלת ערבית. והגאונים כתבו, שאין

אנו רגילים לומר עננו בערבית, ואפי' בשחרית, שמה

יארע לו אונס ויאכל ונמצא כדובר שקרים בתפלתו.

ע"כ. [וכ"ה בתשובת רב שר שלום גאון סי' ס].

וכ"כ הראב"ן (פ"ק דתענית) בשם ראשי ישיבות ושאר

חכמים, שאין ליחיד להזכיר עננו אלא דוקא במנחה,

שמה לא יוכל להשלים תעניתו, ונמצא משקר בתפלתו,

ומ"מ מי שירצה להזכיר מזכיר. ע"כ.

וכן כתוב להדיא ככל הלשון הנ"ל בתשובות הגאונים

החדשות (אופק, ירושלים תשנ"ה, סי' קעב). וע"ע בשו"ת

גאוני מזרח ומערב (סי' קכד). וכ"כ בספר הרוקח (סי'

ריג) בשם כל הגאונים. וכ"כ הארחות חיים (הל' תענית

סי' ה) בשם בה"ג. וכתב רבינו ירוחם (דף קסג ע"ד),

שנהגו העולם כדברי הגאונים.

אבל הראב"י"ה (תענית ע"מ תריד) כתב, ומ"ש רש"י בשם

הגאונים שאין היחיד אומר עננו אלא במנחה שבסוף

התענית, דשמה יארע לו אונס וכו', אינו נראה לי כיון

שהגמ' דבבלי וירושלמי אינה חוששת לכך, גם אנו

לא נחוש לזה כלל.

וכ"כ התוס' (תענית יא:), דמ"ש בה"ג, שאין לומר עננו

אלא במנחה, שמה יארע לו אונס, ונמצא שקרן

בתפלתו, לי נראה שמכיון שדעתו להתענות לא נקרא

שקרן, אף אם יארע לו אונס. ע"כ.

וכ"כ רב נסים גאון, הובא בספר הערוך (ערך קבל

א), דמה שכתבו בפ"ה הגאונים שלא לומר עננו

אלא במנחה, קשיא עליהו משבת (כד.), שהמתענה

צ"ל עננו בערבית שחרית ומנחה, והכי איתא

בירושלמי. ע"ש.

וכ"כ בשמו בספר שבולי הלקט (סי' רעז), והוסיף שגם

שהנהיג שלא לאומרו בת"ב, משום דכתיב שתם תפלתו. וכ"כ בספר פרדס הגדול (סי' קסג), שת"ב לא גרע משאר תעניות שאומרים עננו, יחיד בשומע תפלה וש"צ בין גואל לרופא].

ואע"פ שבשור"ת שואל ומשיב חמישאה (סי' לט) כתב שמנהגם כדברי הט"ז שלא לומר עננו בת"ב אלא במנחה, דאתריה דמר הוא, והוסיף מ"ש בהגהת המנהגים, שאין לומר עננו בת"ב משום דכתיב שתם תפלתו, וכמו שאמרו הפוסקים טעם זה לגבי קדיש תתקבל, כמבואר בספר הרוקח (סי' שיא), ובספר פרדס הגדול (סי' קנה) ועוד. ועיין בכה"ח (סי' תקנט אות ט). אולם בשאר מדינות אשכנז נוהגים לומר עננו גם בשחרית, וכמ"ש המטה משה (סי' תשלב) בשם הפוסקים, ושכן הנהיגו מהרי"ל ומהרא"ק, ודלא כהר"י הלוי שהנהיג שלא לאומרו. ע"כ. וכ"כ הח"א שנוהגים לאומרו. וכ"כ הא"ר (סי' תקנט), הובא בהגהות חת"ס שם, ושכן נוהגים.

וכן נהג הגר"א כמבואר בספר מעשה רב (אות קצה), שבת"ב אומר הש"צ עננו גם בתפלת שחרית.

ובחגהות רעק"א (סי' תקנו) הביא ראייה מפורשת לזה מהגמ' (מגילה כב:), ובפירוש רש"י שם בד"ה ולרב אשי, שהש"צ אומר עננו בשחרית ת"ב. וכן הסכים להלכה המשנ"ב (סי' תקנו סק"ג).

וכבר העירו ע"ז הגר"ש קלוגר בשור"ת שנות חיים (סי' רמה), ובירחון שומר ציון הנאמן ח"א (דף קעה סע"ד), ובשור"ת למטה יהודה (סי' יט), ובשור"ת משיבת מרדכי (סי' צג). ע"ש.

אולם לפי מנהג הספרדים י"ל עננו בת"ב בכל התפלות, ערבית שחרית ומנחה. כדברי המאמר מרדכי הנ"ל. וכ"פ בספר גדולות אלישע (סי' תקנו), ושכן המנהג. וכ"כ בכה"ח (שם סק"ה).

ויש הרבה קהלות מעדות המזרח שבכל ארבעת הצומות נוהגים השיחיד אומר עננו בערבית שחרית ומנחה, כדעת רוב גדולי הפוסקים ומרן הש"ע (סי' תקסה), וכמ"ש המאמר (סי' תקסה סק"ו), וכ"כ בעל שואל ונשאל בספר ברית כהונה ח"ג בקונטרס גאולי כהונה (מע' ע אות ח). וכ"כ בספר זכרי כהונה (מערכת ע אות ו), והמנהג נכון ע"פ הדין. וכן העלה הרה"ג ר' יצחק חזן בשור"ת יחוד ח"א (סי' כא).

אך עכ"פ בת"ב שמפסיקים התענית מבעו"י, המנהג פשוט בכל קהלות ספרד ועדות המזרח לומר עננו גם בתפלת ערבית ליל ת"ב. והמנהג הזה יסודתו בהררי קודש, ואין לשנות. [יבי"א א/כא חיו"ד. יחוד ח"ג סי' מא. ילקו"י מועדים עמ' תקלז].

לומר עננו, מפני שעדיין בדעתו לאכול, וכדעת הרז"ה בעל המאור.

וכמ"ש בשור"ת מן השמים (סי' לט), שא"א לומר שיוכל להתפלל עננו בתפלת ערבית, אם דעתו לאכול אחר תפלתו. ע"ש. וכתב הרשב"א בתשובה (סי' קמב), שכן המנהג.

ואע"פ שבשור"ת ויקרא אברהם (דף קכג ע"ד) כתב, שאפי' בכל תענית צבור י"ל עננו בערבית של ליל הצום, כיון שכ"ד מרן שקבלנו הוראותיו. ע"ש. וכ"פ בשור"ת ישכיל עבדי ח"ח (כה אות ה), מ"מ אין המנהג לומר עננו בערבית של שלש צומות, וכמ"ש הרשב"א. וכ"כ הכנה"ג הגב"י, שבקושטא נוהגים כדברי הרשב"א, שאין אומרים עננו בערבית כלל. ע"ש.

וכ"כ הרב שלחן גבוה (סי' תקסה סק"ב), שהמנהג שאין יחיד אומר עננו בתענית צבור בלילה, אלא דוקא בשחרית ובמנחה בלבד.

וכ"כ הגאון רבי אלישע דנגור אב"ד בגדאד בספר גדולות אלישע (סי' תקנו סק"א), שכן מנהגינו שלא לומר עננו בערבית של ליל שלש צומות, מפני שחששו לסברת הרז"ה, משום שכיון שאוכל בלילה אין ראוי לומר עננו. חוץ מת"ב שמפסיקים מבעו"י. ע"ש. וכ"כ בכה"ח (סי' תקסה אות ט"ו). וע"ע בספר טהרת המים בשו"ר טהרה (מע' ט אות ל) מ"ש בזה.

אכן כ"ז בשאר צומות, אבל בצום ת"ב שמפסיקים מבעו"י, גם הרז"ה בעל המאור מודה שי"ל עננו בתפלת ערבית, וכן המנהג לומר עננו גם בערבית ליל ת"ב. וכ"כ הרב תפלה לדוד עמאר (סי' רעז). וכ"כ בספר מאמר (סי' תקסה סק"ו).

וכ"כ השד"ח (בפאת השדה מע' בין המצרים סי' ב אות יא בד"ה שור"ר), שאע"פ שלא ראינו ולא שמענו מי שנוהג לומר עננו בערבית של ליל שלש הצומות, כי אם בשחרית ובמנחה. מ"מ בערבית של ליל ת"ב ש"ד לאומרו. ע"ש.

ומ"ש הט"ז (סי' תקנו) שאין הש"צ אומר עננו בת"ב שחרית בין גואל לרופא, מפני שנקרא מועד. כבר האריך המאמר (סי' תקנו סק"ד) לדחות דברי הט"ז בזה, שאע"פ שנקרא מועד, מ"מ יום צרה ותוכחה הוא, צום ובכי ומספד, ואין בטעם זה כדי למנוע אמירת תפלת עננו. ע"ש. וכ"כ האו"ז (סי' תטו), שרבינו יצחק הלוי הנהיג שלא לומר עננו בתפלת יוצר בת"ב, אך אין נראה למורי הראב"י"ה. ע"כ. וע"ע בראב"י"ה (סי' תתצ).

ומרן הב"י (סי' תקנט) על מ"ש הטור, שיחיד אומר עננו בשומע תפלה והש"צ בין גואל לרופא, כתב בזה"ל: כן כתבו בהגהות מיימוני, ודלא כרבי יצחק הלוי

נט. הנוסח הנהוג בפי כל העולם בחתימת ברכת עננו שאומר השליח צבור בין גואל לרופא, "העונה לעמו ישראל בעת צרה", ואם לא אמר תיבות "לעמו ישראל", יצא. (נט)

ס. בתשעה באב היחיד אומר "עננו" בשומע תפלה בכל התפלות, גם בערבית של ליל תשעה באב. [אך מנהג אשכנז שהשליח צבור אומר עננו בשחרית ומנחה, והיחיד במנחה בלבד]. ואף בתשעה באב היחיד שאומר "עננו" בשומע תפלה בשלש התפלות, וחותרם לאחר "עננו" כי אתה שומע תפלת כל פה ברוך אתה ה' שומע תפלה, ולא כמו שנדפס בקצת סידורים של תשעה באב החתימה ליחיד ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה, שאין חתימה זו אלא לשליח צבור האומר עננו בין גואל לרופא. ואם טעה וחותרם העונה לעמו וכו' במקום שיחתום בא"י שומע תפלה, ונזכר אחר שהתחיל רצה, יצא ידי חובה כדיעבד, ויסיים תפלתו, ואין צריך לחזור לשמע קולנו. ומכל מקום טוב הדבר שאחר שסיים תפלתו יחזור להתפלל בתנאי של נדבה, ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני חוזר ומתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה. ואם אפשר טוב לחדש בה דבר. (ס)

ובשם הירוש'. וכ"כ המנהיג (הל' תפלה אות נו), והרשב"ץ בפסקיו לברכות (לד. עמ' רד) בשם הירושלמי. וע"ע בשו"ת מהרש"ל (סי' סג). [וכ"כ מדנפשיה הפנ"י (ברכות ט), ולא ראה דברי הראשונים הנ"ל].

והמע"ם שכתבנו מהפסוק יענך ה' ביום צרה וכו', כ"ה בארחות חיים הל' סדר תענית (אות כב), והרב ר' דוד אבודרהם (דף סט ע"א), והמאירי (תענית יג: עמ' לב. ומגילה יז: עמ' מז) כתב, שכ"ה בתלמוד המערב. וכ"כ עוד בחבור התשובה שלו (עמ' תקצא)

הנוסח בחתימת עננו שאומר הש"צ בין גואל לרופא, "העונה לעמו ישראל בעת צרה"

עמ' סא.

ובביאורי הגר"א ציין לד' הירושלמי, ושכ"ה במשנה (תענית טו.). ולכן כתב, שטעות הוא בטור וש"ע, וצ"ל "העונה בעת צרה", כנוסח הירושלמי.

אולם הישועות יעקב כתב, דמתני' דקתני "העונה בעת צרה", מיירי בתענית גשמים וכיו"ב, שהיא עת צרה כללית הנוגעת לכלל המדינה, לכן צ"ל העונה בעת צרה. אבל בארבע צומות שהם זכר למה שאירע לעם ישראל צ"ל העונה לעמו ישראל בעת צרה.

וכן בקדש חזיתיה להרב המגיה בשלמי צבור (דקכ"ז ע"ב) שג"כ יישב כדברי הישועות יעקב הנ"ל. והביא ראיה לזה מהרד"א. והסכים עמו מרן החיד"א בקשר גודל הנ"ל (סי' טו אות ג). ואע"פ שתירוצם לא יגהה מזור על הנוסח של הראשונים דמיירי בארבע צומות, ואע"פ כן כתבו "העונה בעת צרה", מ"מ הנוסח והמנהג העונה "לעמו ישראל", אינו טעות, וגדול כח המנהג. (תוס' ברכות כא:).

נט הנוסח המפורסם בחתימת ברכת עננו שאומר הש"צ בין גואל לרופא, העונה לעמו ישראל בעת צרה. והכי איתא בטור ומרן הש"ע (סי' תקסו ס"א). וכ"כ הלבוש. וכ"ה בסידור יעב"ץ. וכ"כ מרן החיד"א בקשר גודל (סי' טו אות ג). וכתב בספר ויצבור יוסף בר ח"ג (עמ' קעב והלאה), שבכל סידורי חכמי ספרד ובכל התכליל מכי"ק של רבני תימן, איתא, העונה "לעמו ישראל" בעת צרה. ע"ש.

אבל בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ג, ותענית פ"ב ה"ב) הנוסח הוא "העונה בעת צרה". וכ"ה בסידור רב סעדיה גאון (עמ' שיז), ורב עמרם גאון (מוסד הרב קוק, עמ' צה), והרמב"ם (פ"ב מהלכות תפלה הל' יד), וראבי"ה (הלכות תענית סי' תתנו), ומחזור ויטרי (סי' צא עמ' סח), והרוקח בסידורו (סי' קכד), והארו"ז ח"ב (סי' תג). וכ"כ בהגמ"י (פ"י מהלכות תפלה אות פ) בשם מהר"ם, ובפסקי ריקאנטי (סי' קעה), ובשבולי הלקט (סי' רעז), והארחות חיים (הל' תפלה אות קח), והכל בו (סי' יא). ובספר הבתים (הל' תפלה

יחיד שחתם העונה לעמו וכו' במקום שיחתום שומע תפלה

למורי רבינו יהודה שהורה לש"צ שטעה ודילג "עננו" בין גואל לרופא, לאומרו בשומע תפלה, ולחתום ברוך אתה ה' העונה בעת צרה ושומע תפלה". ובסידור רבינו

ס ילקו"י מועדים (עמ' תקל"ח). שו"ת רבי"א ח"ז סי' (ג). וז"ל מרן אאמו"ר: לכאורה יש לזה ראיה ממ"ש בהגהות מיימוני (פרק י' מהלכות תפלה אות פ): "וראיתי

סא. אם שכח ולא אמר "עננו" בארבע צומות, אינו חוזר. ואם נזכר כשאמר "ברוך אתה ה'" כדי לחתום "שומע תפלה", אינו רשאי לסיים "למדני חקיך" כדי שיוכל לחזור ולומר "עננו", אלא יסיים תפלתו, ואינו חוזר. וטוב שיאמר "עננו" בלי חתימה בסוף "אלהי נצור". אבל בין ברכת שומע תפלה לרצה, אין לומר "עננו", דהוי הפסק. (סא)

שלמה בן רבי שמשון מגרמיזא (חי בזמן רכותיו של רש"י, בעמ' ר) כ' בזה"ל: "פסקו הגאונים, יחיד האומר עננו בשומע תפלה, אל יגמור הברכה, אלא יאמר שמע קולינו עד כי אתה ה' פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה, ברוך אתה ה' העונה בעת צרה ושומע תפלה, לפי שאין היחיד קובע ברכה לעצמו, כדאייתא בתענית (גי:). ולכאורה קשה דהא קי"ל בברכות (מט.) שאין חותמין בשתים. ובעל כרחך דחשיב כחד ענינא, ולא חשיב כחותם בשתים. וכמ"ש כיו"ב הש"ך יו"ד (סי' שעט סק"ד), דאע"ג דאמר' בברכות (מט.) שאין לחתום במושיע ישראל ובונה ירושלים, משום שאין חותמין בשתים, מ"מ בתפלת נחם בת"כ כתוב בכל הסידורים, ברוך אתה ה' מנחם ציון ובונה ירושלים, וצ"ל דה"ט דחדא מילתא היא, ואין כאן משום אין חותמין בשתים. ע"כ. וכ"כ בשו"ר כנה"ג (סי' קפח הגב"י אות ה', וכן בסי' תקנו). וכ"כ העולת תמיד (בסי' קפח סק"ב). וע"ע בספר מטה יהודה (סי' תקנו). ובמאמר מרדכי (שם סק"ב). ע"ש.

ואפי' לפמ"ש בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' עג) בכוננת הריטב"א, דהא דבעינן סמוך לחתימה מעין החתימה, אינו לעיכובא. ע"ש. וכ"כ הרב טהרת המים בשו"ר טהרה (מערכת ב' אות סג). ודלא כהערה"ש. ע"ש. וכ"ד השואל ומשיב קמא (ח"ג סי' קע). ע"ש. ואכמ"ל. מ"מ לכתחלה מיהא בעינן סמוך לחתימה מעין החתימה, ובעל כרחנו לומר שהסיום "כי אתה ה' פודה ומציל ועונה בכל עת צרה וצוקה", שהוא סמוך לחתימה: "בא"י שומע תפלה", חשיב שפיר מעין החתימה.

הילכך בנ"ד נמי י"ל שיצא בדיעבד, וא"צ לחזור ולהתפלל. ודמי למ"ש הרמב"ם (בפ"א מה' ברכות ה"ו): "כל הברכות כולן נאמרות בכל לשון, והוא שיאמר כעין שתיקנו חכמים, ואם שינה את המטבע, הואיל והזכיר אזכרה ומלכות "וענין הברכה" אפי' בלשון חול יצא". וכתב מרן הכס"מ שם, שמה שתמה ע"ז הרמ"ך, ממ"ש רבינו (בפ"א מה' ק"ש ה"ז), שהמשנה מוטבע שטבעו חכמים בברכות הרי זה טועה וחוזר ומברך, לא קשיא מידי, דהתם מיירי ששינה וחתם בברוך במקום שלא אמרו לחתום, או פתח בברוך במקום שלא אמרו לפתוח, וכיו"ב. אבל הכא מיירי ששינה מנוסח הברכה אלא שאמר ענין הברכה בנוסח אחר, ולא שינה לא בפתיחה ולא בחתימה, הילכך בדיעבד יצא. ע"כ. ודון מינה ואוקי באתרין. וע"ע בחי' הרשב"א ברכות (מ: ב"ד"ה והא בעינן). ובמג"א (ס"ס סד ור"ס קפח), ובאחרונים שם.

אם שכח ולא אמר "עננו" אינו רשאי לסיים "למדני חקיך"

סא הנה הפוסקים דנו בכיו"ב, במי ששכח יעלה ויבא בר"ח ונזכר אחר שחתם בא"י המחזיר שכינתו לציון, אם יכול לתקן ולומר יעלה ויבא בין ברכה לברכה. שדעת הראב"ה תענית (סי' תתמו), שאומר שם

שלמה בן רבי שמשון מגרמיזא (חי בזמן רכותיו של רש"י, בעמ' ר) כ' בזה"ל: "פסקו הגאונים, יחיד האומר עננו בשומע תפלה, אל יגמור הברכה, אלא יאמר שמע קולינו עד כי אתה ה' פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה, ברוך אתה ה' העונה בעת צרה ושומע תפלה, לפי שאין היחיד קובע ברכה לעצמו, כדאייתא בתענית (גי:). ולכאורה קשה דהא קי"ל בברכות (מט.) שאין חותמין בשתים. ובעל כרחך דחשיב כחד ענינא, ולא חשיב כחותם בשתים. וכמ"ש כיו"ב הש"ך יו"ד (סי' שעט סק"ד), דאע"ג דאמר' בברכות (מט.) שאין לחתום במושיע ישראל ובונה ירושלים, משום שאין חותמין בשתים, מ"מ בתפלת נחם בת"כ כתוב בכל הסידורים, ברוך אתה ה' מנחם ציון ובונה ירושלים, וצ"ל דה"ט דחדא מילתא היא, ואין כאן משום אין חותמין בשתים. ע"כ. וכ"כ בשו"ר כנה"ג (סי' קפח הגב"י אות ה', וכן בסי' תקנו). וכ"כ העולת תמיד (בסי' קפח סק"ב). וע"ע בספר מטה יהודה (סי' תקנו). ובמאמר מרדכי (שם סק"ב). ע"ש.

גם המג"א (סי' קיט סק"ו) ה"ד הגמ"י הנ"ל, וכתב ע"ז, ולא הוי חתימה בשתים, כי פ"י רש"י בתענית (גי:). שברכת שומע תפלה וחתמתה קאי אתפלת תענית ועל כל מילי. ע"כ. ומכיון שהכל נחשב ענין אחד, גם אם חתם "העונה לעמו ישראל בעת צרה", בלבד, יצא י"ח בדיעבד. ולא הוי כמשנה מוטבע שטבעו חכמים. [וע' להב"ח (ס"ס קיט) ובשו"ת מהרש"ל (סי' סד).]

ובזה יש ליישב גם מ"ש הרי"ף והרא"ש ברכות (כט.). בתפלת הבינונו, סמוך לחתימה, כי אתה ה' פודה ומציל ועונה בכל עת צרה וצוקה, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

טב. יחיד המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור ביום תענית, ואומר עמו סדר קדושה, כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סי' קט ס"ד), אף על פי שהשליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, היחיד הזה לא יאמר עננו עם השליח צבור אלא יכלול עננו בשומע תפלה, ככל יחיד שמתפלל בלחש. (סב)

טג. השרוי בתענית והתאחר להגיע לבית הכנסת לתפלת המנחה, והתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור מלה במלה, לא יאמר עננו בין גואל לרופא, אלא יאמר עננו בשומע תפלה, וכנ"ל, ואף על פי שלא יוכל לומר "מודים" ביחד עם השליח צבור, אלא יכרע באמצע ברכת רצה בשעה שהצבור אומרים מודים, לכל יראה כפורש מן הצבור, ובלבד שתפלת עננו יאמרנה במקומה בשומע תפלה. (סג)

מיד כשסיים הברכה אינו חוזר, אע"פ שלא פתח בברכה שלאחריה. ואם רצה להחמיר ולאומרה שם אינו רשאי. ולפ"ז אם שכח לומר עננו רשאי לאומרה בין ברכה לברכה, וכ"ש שאין עושים הפסק בתנאם לומר למדני חקיק כשאין מחזירים אותו. וראה כיו"ב בשו"ת יבי"א ח"א (סי' כב).

הברכה אין מחזירים אותו, וכ"ד הרא"ש. ומרן הש"ע (בסי' קי"ד) פסק כדברי ראבי"ה וסיעתו, (המדרכי והגמ"י וסמ"ק והרא"ש והטור, שכולם הביאוהו להלכה. וכ"נ דעת ר' אלחנן). וכ"כ מרן (בסי' תכב) לענין יעלה ויבא, שאם נזכר קודם מודים אומר יעלה ויבא במקום שנזכר. ע"ש. ובסי' רצד פסק, שבמקום שאין מחזירים אותו

המתפלל לחש עם החזרה בתענית, לא יאמר עננו עם הש"צ

אבל בספר הבתים (הל' תפלה פ"ב עמ' ס) כתב, ונ"ל שיחיד המתפלל עם ש"צ תיבה בתיבה, אומרה יחד עם הש"צ בין גואל לרופא, כדרך שאמרו התוס' (ברכות כ"א ע"ב) בקדושה. עכ"ל.

ולדינא יש להורות כדברי המהרי"ל והאחרונים, שהיחיד לעולם לא יאמר עננו ברכה בפני עצמה, אלא כוללה בברכת שומע תפלה. (וע' בספר המכתם תענית יד. בשם הראב"ד). [ילקו"י מועדים עמ' תקלז].

כ"ב בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' נו), שיחיד המתפלל עם הש"צ אין לו לומר עננו בין גואל לרופא, דדוקא קדושה התירו לומר עם הצבור, כי היחיד אינו רשאי לומר קדושה, אבל אינו קובע לתפלת עננו ברכה בפני עצמה. וכ"כ במטה משה (סי' תשנ) בשם מהרי"ל. וכ"פ בשו"ת מהרי" קולון החדשות (סי' לא עמ' קג), המג"א (סי' קט אות ז), והא"ר (שם סק"ט).

המתפלל תפלת י"ח בלחש עם החזרה, יאמר עננו בשומע תפלה

זו"ת היפ"ל: ול"נ פשוט דטפי עדיף לומר מודים עם הש"צ, שהיא מצוה יותר והלכה רווחת. ויניח עננו שאינו אלא בקשה בעלמא, לאומרו בסיום תפלתו באלהי נצור, וכמ"ש לקמן (סי' תקסה ס"ב). עכת"ד. וכה"ג כתב ברוח חיים. וסיים, דלא שייך בזה אין מעבירין על המצות. ע"ש. ולפ"ד יש פנים מסבירות לדברי החס"ל הנ"ל, שלא אמרו שיכול לאמרו בסיום תפלתו אלא כששכת, אבל לכתחלה צריך לאומרו במקומו. ואינו רשאי לדלגו משום קדושה או מודים. וכיו"ב נתבאר בחזו"ע (חנוכה, עמ' קצד), שאין לדלג על הנסים בחנוכה ופורים או לקצרו כדי שיוכל לענות קדושה עם הקהל, אע"פ שאמירת על הנסים אינה מעכבת, ואם לא אמרו אין מחזירין אותו. וכ"ה בשו"ת צמח צדק מליבאוויטש (שער המילואים סי' יא), ובשו"ת

סג כתב הרב חס"ל (סי' קט), נסתפקתי במי שהיה בתענית, ובתפלת המנחה נתאחר לבא לבהכ"נ והתפלל י"ח עם תפלת החזרה של ש"צ, והוא צ"ל מודים עם הצבור, ואם יאמר עננו בשומע תפלה לא יוכל לומר מודים עם הצבור, מי אמרי' שיאמר "עננו" ובמודים ישוח באמצע הברכה. או שמא יאמר מודים עם הצבור ויאמר "עננו" בסוף התפלה. ונראה שדין זה תלוי בדין אין מעבירין על המצות. ונראה שהעיקר לומר עננו במקומו, משום ששם הוא עיקר מקומו שתקנו חכמים, ואם מניחו לאומרו בתחנונים שאחר התפלה הרי הוא עוקר תקנת חכמים בידים. ופשוט. ע"כ.

ברם כל קבל דנא ראיתי להגר"ח פלאגי' בספר רוח חיים, ולמר בריה מהרי" פלאגי' בסי' יפה ללב, שהביאו דברי החס"ל הנ"ל, ודחאוהו מההלכה.

סד. אם הזמן של מנחה מצומצם, ביום התענית, ואין פנאי להתפלל בלחש ולחזור התפלה בקול רם, שהמנהג הוא שהשליח צבור מתפלל בקול רם והקהל מתפלל עמו בלחש, ואומרים עמו סדר קדושה, וכשמגיע השליח צבור להאל הקדוש ממשיכים התפלה בלחש, כשיגיע השליח צבור לברכת רפאנו יאמר שם "עננו" בקול רם ברכה בפני עצמה, והקהל ישמעו ויכוונו לברכתו, ושוב ימשיכו בתפלה בלחש. וכאשר הצבור יגיעו לשומע תפלה יאמרו בלחש תפלת "עננו", חוץ מהשליח צבור, וימשיכו התפלה בלחש עד הסוף. (סד)

בכה"ח (סי' קט ס"ק כז). וכן עיקר. נוכ"ה ביבי"א ח"ב חאו"ח סי' לד סק"ן.

פרי השדה, ובשו"ת לבוש מרדכי, ובשו"ת אפרקטא דעניא, ועוד, שאין למצוה אלא מקומה ושעתה. וכ"כ

כשהש"צ מתפלל בקול ואומר קדושה - יאמר עננו בקול ברכה בפני עצמה

הש"צ עננו בין גואל לרופא, והקהל יאמרו עננו בשומע תפלה. ע"כ. וכתב ע"ז בביאה"ל (ר"ס רלב), ולפע"ד פשוט שלפי מה שנוהגים שאין הש"צ אומר בקול רם אלא עד סוף ברכה שלישית, כדי להוציא י"ח הקדושה, בודאי שא"צ הש"צ לומר עננו אלא בשומע תפלה כשאר יחידים. ע"ש.

גם התורת חיים סופר (שם סק"ב) כתב ע"ד הכנה"ג, וצ"ע, כיון שגם הש"צ מתפלל בלחש עמהם למה יהיה קובע ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא.

ולכאורה לפי מה שפשט המנהג בר"ה לתקוע בתפלת מוסף בלחש, כדעת הערוך שהובא בתוס' (ר"ה לג:), ובראבי"ה (ר"ה ס" תקמא), ובפרדס הגדול (סי' קצא), ובאו"ז ח"ב (ס"ס ריט), ובטור (סי' תקצב), מוכח דלא חשבינן להו כיהידים לכל מילי. כיון שכל הצבור מתפללים ביחד, א"כ ה"נ לאו כיהידים דמו. ודו"ק.]

וכתב בשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סי' מט), דלכ"ע אם הש"צ אומר כל התפלה בקול רם דין צבור יש לו בלא פקפוק, ולא נסתפק הרב מעין גנים אלא מפני שמנהגם היה לומר רק ג' ברכות הראשונות בקול רם והשאר בלחש, ולפ"ז אף אם הש"צ אומר עננו בין גואל לרופא, הצבור שמתפללים עמו לא יאמרו עמו עננו, אלא צריכים לשתוק, וכשיגיעו לשומע תפלה יאמרו שם עננו. וע"ע בשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (האו"ח סי' עו), ובכה"ח (סי' תקסו סק"ב). [ילקו"י ח"א מהדר' תשמ"ה, עמ' רעט. ובילקו"י מועדים עמ' תקמג].

ומנין בתענית ביום ישישי שנתאחרו מלהתפלל מנחה עד השקיעה, בכל זאת יקראו בתורה בפרשת ויחל, כל זמן ביה"ש. וכן יאמרו עננו בעמידה, וכמ"ש בשו"ת דבר יהושע (ח"ג יו"ד סי' סג).

סד שו"ת מהרל"ח (סי' טו). וכ"כ בחידושי דינים של גאוני ירושלים בשנת הרי"ט בסוף חיים וחסד מוספי"א (סי' כח) וז"ל: כשהש"צ אינו חוזר התפלה, אלא שאומר אותה בקול רם, נסתפקתי אם יאמר בתענית תפלת עננו בין גואל לרופא ברכה בפני עצמה, או שמא כיחיד דמי, ואמר הרה"ג אבודאל דש"ד לאומרו בין גואל לרופא. וכן אמר מוהר"ר פייבש, דש"ד דסו"ס לאו כיחיד דמי, כיון שאומר בקול רם להוציא את שאינו בקי. והראיה שאומר קדושה וברכת כהנים. ע"כ. וכתב הכנה"ג (הגה"ט סי' תקסו), וכן עשיתי מעשה. והיו קצת מגמגמים בדבר, וכשאמרתי להם שכן פסק מהרל"ח, עמדו לא ענו עוד. והרציתי הדברים לפני כמהר"ר יו"ט בן יעיש נר"ו, ואמר לי שגם הוא עשה מעשה כן לפני גדולי הדור, ואיש לא פצה פה, וכשאמרתי לו שכ"פ מהרל"ח שמח שמחה גדולה. ע"כ. וכ"כ עוד בשכנה"ג שם. וכ"פ בספר עין חיים (דף קצח:). וכ"כ בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' רו).

אולם בספר מעין גנים מזרחי (דף כב:) כתב, מנהג זה לא פשט בינינו, ואע"פ שהכנה"ג עשה מעשה שקבע ברכה לעצמו, הואיל וכבר הורה זקן המהרל"ח, אבל לגעור למי שלא עשה כן מנין לנו, כי לפענ"ד באמצעות יחידים דמו, כיון שנאמרים ע"י כל הצבור בלחש, ואין היחיד קובע ברכה לעצמו. ואף לשון הכנה"ג, שטוב לאומרה, ולא כתב שצריך לאומרה בחיוב, משמע כן, ולעולם אם אמרה הש"צ אין מוחים בידו, ואם לא אמרה ג"כ אין מוחים בידו. ע"כ. והובא בשלמי צבור (דף קכו:).

והנה המג"א (סי' רלב סק"ב) ה"ד מהרל"ח, שאם השעה דחוקה ומתפללים מנחה תפלה אחת, יאמר

סה. אם טעה השליח צבור ושכח לומר "עננו" לפני ברכת רפאנו, אם נזכר באמצע ברכת רפאנו, חוזר ואומר השליח צבור "עננו" ברכה בפני עצמה, וממשיך ברכת רפאנו וכו' והלאה. אבל אם לא נזכר עד שחתם "ברוך אתה ה'" של ברכת רפאנו, אינו חוזר לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא כוללה באמצע ברכת שומע תפלה כיחיד. ואינו רשאי לסיים למדני חקיך, וחותם "ברוך אתה ה' שומע תפלה". ואם לא אמר "עננו" אף בשומע תפלה אינו חוזר. וטוב שיאמרנה בסיום תפלת שמונה עשרה, ויחתום בלי הזכרת ה', "ברוך שומע תפלה." (סה)

שליח צבור ששכח לומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא

והמהרש"ל בתשובה (סי' סג) כתב, שיאמרנה בסוף התפלה ברכה בפ"ע. ע"ש. אולם לדינא דין הש"צ בזה כיחיד. וכ"כ בעולת תמיד. והב"ח (ס"ס קיט) אחר שה"ד הגהות מיימוני, כתב, ונראה שכן הגון לחתום בשתייהם. ולבסוף סיים אחר העתקתו סיום דברי הגמ"י, "אכן האלפסי והסמ"ג כתבו כהרמב"ם שאומר עננו לאחר תפלה בלא חתימה, והכי נהוג". ושכ"פ בש"ע (סי' תקס"ב). וכ"ה בשלמי צבור (דקכ"ח). וע"ע בשאר אחרונים. ודו"ק.

וכתב הכנה"ג דר"ל שלא יחתום בהעונה בעת צרה. וכ"כ בשיורי כנה"ג (סי' קיט הגבי"א אות ג), לדייק כן מלשון הרמ"א "כיחיד". וכ"פ הכנה"ג בתשובה (חאו"ח סי' ט). והובא בברכ"י (ס"ס קיט). וכ"פ מהר"ש מלובלין בפסקיו (סי' ג). וכ"כ העולת תמיד לדינא. וכ"פ בספר באר יעקב (דל"ו ע"א), ושכן עמא דבר. וכ"כ שאר אחרונים לדינא, והובאו בכה"ח (סק"כ).

ודלא כמ"ש מהר"י צאלח בסידור עץ חיים (דקצ"ח ע"ב), שחותם העונה לעמו בעת צרה ושומע תפלה. ע"ש. דליתא. שהעיקר כדברי האחרונים הנ"ל.

ומה שכתבנו שאם לא אמר כלל אינו חוזר, כ"ה בתוס' (ברכות לד.) שאם שכח הש"צ לומר עננו אין מחזירים אותו, כיון שיצטרך לחזור ולומר משם והלאה על הסדר והוי ברכה לבטלה. ע"ש. וכ"כ הרא"ש והמרדכי והמאירי שם.

וה"ל הרמב"ם (בפ"י מתפלה הי"ד), וכן מי שלא הזכיר עננו בתפלת תענית אינו חוזר, אחד יחיד ואחד ש"צ, ואם נזכר קודם שעקר רגליו אומר עננו שם. וכתב בהגהות מיימוני (אות פ), וכן פסקו כל רבותינו שאינו חוזר, שאם היה חוזר היה צ"ל כסדר והו"ל ברכה לבטלה. ושוב כתב, וש"צ שדילג ולא אמר עננו, לפי רש"י אומרו במקום שנזכר. דס"ל לרש"י (ברכות לד.) דאמצעות אין להן סדר. ונ"ע בספר שיח חגיגה, בתפלת כל פה סי' קיט עמוד קנא]. ואני ראיתי למורי (מהר"ם) שהורה לש"צ שדילג עננו לאומרו בשומע

(סה) **כ"כ** מרן הב"י (ס"ס קיט), שש"צ ששכח לומר עננו, יאמרנו בשומע תפלה. וכ"כ המנהיג (תפלה, סי' נו). עכ"ל. נ"ב, וכ"כ ראב"י הל' תענית (סי' תתסה), והמאירי תענית (יב.), והרשב"ץ בפסקיו (לברכות לד. עמ' רה). וכ"כ הרד"א (בדף לב). ואע"פ שהגמ"י כתב שחותם בשתיים העונה בעת צרה ושומע תפלה, לא קי"ל הכי לדינא, אלא כמ"ש הרמ"א בהגה (ס"ס קיט) שיאמרנה "כיחיד" בשומע תפלה.

ואמנם בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קיב) כתב, דמסתברא לן דמיבעי ליה למימר עננו ברכה בפני עצמה מקמי שומע תפלה, אחר מצמיח קרן ישועה, ולא מיבעיא לסברת הגאון דקאמר שמי ששכח ברכה מן האמצעיות אומרה במקום שזוכרה ודיו, אלא אפי' לדעת הרב וכמו שהסכימו עמו כל האחרונים, דהא דקאמר רב אסי בפרק אין עומדין (לה) אמצעיות אין להן סדר, היינו דוקא שא"צ לשוב להתחיל אתה חונן, אלא חוזר למקום שטעה, ומשם ואילך גומר על הסדר, הכא שאני שאין לעננו סדר קבוע דליהוי כמתפלל למפרע, תדע דיחיד אומרה בשומע תפלה, ודמי קצת להבדלה שתקנוה בחונן הדעת, ואמר ר"ע אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. ועד כאן לא פליגי רבנן עליה התם אלא משום שאין ש"צ יורד לפני התיבה ערבית, ואין יחיד קובע ברכה לעצמו, אבל הכא אפי' תימא לרבנן כיון שיחיד אומרה בשומע תפלה, ש"צ נמי רשאי בדיעבד לאומרה ברכה בפני עצמה מקמי שומע תפלה, ותו הם תקנוה בתר גאולה, ואנן ככה"ג סמכינן לה בתר ישועה, דבר הלמד מעניינו, ומקמי הכי לא ידענו לה סמיכות ענין. ואי אידכר מקמי דחתם ברפואה, אע"ג דפתח בה מצי למיהדר ולמפתח בעננו, כיון שאין לברכת הרפואה פתיחה בברוך, וש"צ שאינו נמלך ואמרה בשומע תפלה כמו שהיחיד אומר, או לא אמרה כל עיקר, לא מהדרין ליה. ע"כ. אמנם בראשונים הנ"ל מבואר שאומר בשומע תפלה, ואינו אומרה ברכה בפ"ע.

לבטלה, אינו חוזר לומר עננו. [וכדבריו כתב בספר פעולת אדם, על הח"א, דף יא ע"ד]. וליתא, שכל שלא סיים הברכה ודאי שחוזר לעננו ואין בכך כלום. וכמ"ש המג"א (סי' קפח ס"ק יא). וכ"פ מרן החיד"א בקשר גודל (סי' טו אות ט). וכן בש"ע הגר"ז (סי' קיט ס"ה).

וכבר ראיתי להא"ר (סק"ד) שהשיג בזה על העולת תמיד, וכתב שאף שמדברי רש"ל נראה כדברי העולת תמיד, העיקר כמ"ש בפסקי התוס' והמרדכי, והב"ח, והלחם חמודות, שחוזר.

וכ"כ המאמ"ר שכל שלא סיים ברכת רפאינו, חוזר לומר עננו. ושכ"ה משמעות כל הפוסקים וכל האחרונים. ודלא כהעולת תמיד ששגג בזה. ע"ש. וכ"כ עוד המאמ"ר (סי' קיד ס"ק יב), והוכיח כן ממ"ש מרן הב"י (סי' קנד), שיכול היחיד לומר בלחש כל נוסח ברכות התפלה עם הש"צ ואין בזה חשש הזכרת ש"ש לבטלה. ובלבד שלא יאמר חתימות הברכות. ע"ש.

ובן הרב פתה"ד (סק"א) השיג על העולת תמיד בזה, שכל שאומר בלשון בקשה בתוך נוסח הברכה, אין בזה חשש להזכרת ש"ש לבטלה, ודלא כמו שהבין העולת תמיד, שדוקא אם אמר רפאינו בלבד, חוזר וכו'. וע"ע בספר פתה"ד (סי' קיד סק"ד). וכ"כ השד"ח (מע' ר"ה סי' ג אות ג). וכן העלה הרה"ג ר' אלעזר בן טובו בספר פקודת אלעזר (ס"ס קיט). ע"ש.

ונמצאנו למדים שאע"פ שאמר רפאינו ה' אין לחוש להזכרת שם שמים לבטלה. וחוזר לומר עננו. וכ"פ בשו"ת אוהב משפט (חאו"ח סי' ל, דף נט ע"ב), ושכ"ה דעת מרן. ע"ש. וכ"פ הרה"ג ר"מ ראטמאן בשו"ת ברוך השם (חאו"ח סי' ל). וכ"כ בשו"ת תפארת אדם אוסטרייכר (חאו"ח סי' יא), שממשמעות דברי הפוסקים מוכח שאם שכח לומר עננו, ונזכר בסוף ברכת רפאינו, אפי' אמר ברוך אתה, ורק לא הזכיר שם שמים, חוזר לומר עננו, ואח"כ רפאינו. וכן פסקו הח"א (כלל כט סי' ה), והמשנ"ב (סי' טז).

[ודע דמ"ש הפר"ח (סעיף ד) בזה"ל: אבל אם גמר רפאינו חוזר לומר עננו ומשם ואילך על הסדר דהא השתא ליכא ברכה לבטלה. עכ"ל. ט"ס נפל בדפוסו הפר"ח, וצ"ל: אבל אם לא גמר וכו'. וכן מוכח למעיין אשר עיניו תחזינה מישרים].

ומיהו כשחתם ברוך אתה ה' לא יחזור עוד. וכמ"ש הדרך החיים והח"א והקיצור ש"ע והמשנ"ב והכה"ח. [שו"ת יבי"א ח"א סי' כב].

תפלה, ולחתום בא"י העונה בעת צרה ושומע תפלה. וה"ר פרץ היה אומר ששמע מרבינו יחיאל שיכול לחתום בברכה כיון שנסתיימו כבר סדר ברכות. אבל הרי"ף בהלכות ובספר המצות כתבו כדברי המחבר (הרמב"ם). ע"כ.

ובספר התשב"ץ (סי' קיט אות א) כתב בהגהת ר' פרץ שגומר עננו ואח"כ יחזור לברכת רפאנו כסדר ברכות. ע"ש. וכ"ה בכל בו.

ובספר האשכול ח"ב (עמ' ד) מסופק בדיון זה.

וז"ל מרן הש"ע (סי' קיט ס"ד): "ש"צ שסיים גואל ישראל, ושכח ולא אמר עננו לא יחזור אפי' אם עדיין לא גמר אלא רק רפאנו, ואם חזר ברכה לבטלה היא". וכ"כ הטור שם. וכתב מרן הב"י שיאמר עננו בשומע תפלה, ושכ"כ המנהיג (הל' תפלה אות נז). וזה שלא כמו שהסכים בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קיב) שיאמר עננו ברכה בפ"ע אחר מצמיח קרן ישועה קודם שמע קולינו, ע"פ הטעם שכ' שתיקנו העונה בעת צרה סמוך לגואל ישראל, כמ"ש ה' צורי וגואלי וסמך ליה יענך ה' ביום צרה, וישועה וגאולה חדא מילתא היא. ע"ש. ואין דבריו מחוורים להלכה, כי בודאי היו עוד טעמים לחז"ל לקביעת ברכת עננו אחר גואל ישראל (שכוללים בה שם ברכות של תענית צבור), וכמ"ש המהרש"ל בתשובה (סי' סג).

לכן אין לנו אלא דברי הראשונים הנ"ל, וכפסק מרן הש"ע. וכן פסקו האחרונים. וסב"ל.

ומ"מ כשנזכר באמצע ברכת רפאינו חוזר לעננו. ורק אם סיים ברכת רפאינו בחתימת הברכה, אינו חוזר לומר עננו. וכ"כ הרשב"ץ בפסקיו (לברכות לד. עמ' רה), וז"ל: "ש"צ שטעה ולא הזכיר עננו בין גואל לרופא, אינו חוזר, כיון שגמר ברכת רפאינו בחתימתה". ע"כ. וכ"ד מרן בש"ע (סי' קיט סעיף ד). [וכ"כ המהריק"ש בערך לחם, שכן צ"ל בש"ע. וע"ע בהגהות מהר"א אזולאי על הלבוש (סי' קיט סק"ד), ובכנה"ג (סי' תקסו בהגה"ט אות א בד"ה ודברי), ובמאמר מרדכי (סי' קיט סק"ו). ודו"ק].

ומ"ש בפסקי התוס' מגילה (אות ג), ש"צ שלא אמר עננו בין גואל לרופא אין מחזירין אותו, ואם נזכר אחר שהתחיל ברכה שאחריה אין להחזירו, צ"ל שאינו חייב לחזור, אבל אם רצה לחזור רשאי, שהרי הא"ר (סק"ו) כתב שבפסקי התוס' כתבו שאם לא חתם הברכה חוזר. ע"ש. ושלא כמו שהבין העולת תמיד בד' מרן הש"ע, שדוקא אם התחיל תיבת רפאינו בלבד, חוזר לומר עננו, אבל אם אמר רפאינו ה', דאיכא הזכרת ש"ש

סו. אם טעה השליח צבור והקדים לומר עננו ברכה בפני עצמה קודם ברכת ראה נא בענינו, בדיעבד יצא, ואין צריך לחזור ולאומרה קודם רפאינו. (סו)

סז. בתענית צבור [שחכמי הדור גזרו תענית על כל צרה שלא תבוא], וכן תענית יחידים כמו שובבי"ם, אין השליח צבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש עשרה מתענים בבית הכנסת. והשליח צבור עצמו מכלל העשרה. אך בתעניות צבור המפורשות בכתוב הנ"ל, [בתחלת הלכות תענית] אם יש בבית הכנסת ששה מתענים, שהם רוב מנין, והשאר מוכרחים לאכול לאונסם, רשאי השליח צבור לומר ברכת "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. וכן פשט המנהג לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, כל שיש בבית הכנסת ששה מתענים. ובתענית אסתר לכתחלה עדיף שיהיו עשרה מתענים. ואם לא השיגו מנין מתענים, אומרים "עננו" ברכה בפני עצמה ברוב מנין. [ודע, דכל מי שלא מתענה מחמת אונס, ואכל פחות פחות מכשיעור, מצטרף למתענים]. והדין כן גם לגבי הוצאת ספר תורה לקרות בפרשת ויחל. וכל זה דוקא אם אותם שאינם מתענים הם אנוסים מחמת חולי, או אמרי' רובו ככולו, אבל אם אותם שאינם מתענים אינם חולים אלא שמזלזלים בתענית, הוי כאילו ליכא עשרה כלל, וכמאן דליתנהו דמי. ולא שייכא התם קריאת ויחל. (סז)

ש"צ שהקדים לומר עננו ברכה בפני עצמה קודם ברכת ראה נא בענינו

מעכבת, למה יעכב סדר הברכה, הילכך אינו חוזר. **וכ"פ** המגן גבורים (בשלישי הגבורים ס"ס קיט), שאין לאומרה שנית דהויא ברכה לבטלה, ואם ירצה הש"צ יאמרנה בשומע תפלה כיחיד. **וכ"ב** הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' קיט), שא"צ לחזור ולאומרה, דבדיעבד יצא. **וכ"כ** הרב מאורי אור (חלק באר שבע דף לא ע"א), גם הפמ"ג הניחו בצ"ע. **וכ"כ** הרב פקודת אלעזר. וכן פסקו המשנ"ב (סי' ק"ז), והפתחי עולם (סק"י), והכה"ח (סי' כו), משום דסב"ל. ועיקר. וע' בשו"ת בית אבי ח"ג (סי' כט) במעשה שהיה.

סו אם טעה הש"צ והקדים לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, קודם ברכת ראה נא בענינו, דעת המג"א (סי' קיט סק"ז) שצריך לחזור ולומר עננו שנית קודם רפאינו, מפני שלא אמר תפלת עננו במקומה, וסדר הברכות מעכב. והובא להלכה בהרבה אחרונים. היד אהרן, והגר"ז, והח"א, והרב שלמי צבור (דף קכת), והרב תפלה לדוד (אות רכא), וקשר גודל (סי' טו אות י). (וע' בשו"ת חיים שאל ח"א סי' עה אות ג). אבל הישועות יעקב (סק"ב) כתב לחלוק על דברי המג"א, והעלה שאם אמר עננו קודם ראה נא אינו חוזר, ודלא כהמג"א. ע"ש. **וכ"פ** בספר הלכה ברורה (סיף סק"ב), שמכיון שברכת עננו עצמה אינה

אם השליח צבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה, כשאין עשרה מתענים

שא"א שלא יתענו מקצת בני אדם מן הצבור. ע"כ. **וכ"כ** בספר התרומה (שבת, סי' רכט). משמע שא"צ שיהיו עשרה מתענים.

סז בתשובת הרשב"א (סי' פא) פסק, שאין הש"צ אומר ברכת עננו בין גואל לרופא, אא"כ יש עשרה מתענים בביהכ"נ, **וכ"פ** מרן הש"ע (סי' תקסו סעיף ג).

והב"ח (סי' תקסו) כתב בשם האגודה (סוף פ"ק תענית), שאפ"י אם אין בצבור מתענים אלא שלשה יכולים להתפלל עננו ולקרות ויחל.

ולכאורה ה"ה גם לגבי קריאת פרשת ויחל שנקבעה בגלל התענית, כמבואר במסכת סופרים (פרק יז), ובספר האשכול ח"ב (עמ' ד) בשם רב האי גאון, ובמחזור

וכ"ב בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' נו), שאף על תענית שקובעים על כל צרה שלא תבוא, כל שיש שלשה שמתענים חשיב תענית צבור לכל מילי, קוראים ויחל, ומפטירין, והש"צ אומר עננו בין גואל לרופא. ע"ש.

ויטרי (עמ' רלג-רלד), ובספר הרוקח (סי' ריא), ועוד, אין מקום לקריאה זו אא"כ יש עשרה מתענים בביהכ"נ. **וי"ש** להעיר מדברי הרא"ש (פ"ב דשבת סי' טו), שאין היחיד אומר עננו כליל התענית ולא בשחרית, שמא יארע לו אונס חולי או בולמוס ויצטרך לאכול ונמצא שקרן בתפלתו. אבל הש"צ אומר עננו בשחרית, לפי

וכ"ד מהרא"י איסרלן בלקט יושר (עמ' קיד), שאם יש

מתענים, שהם רוב מנין. וכ"פ מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקסו סק"ב) ובספרו קשר גודל (סי' טו אות ז). וכן הסכים הישועות יעקב (סי' תקסו). וכ"ד הגאון בעל שואל ומשיב בספרו עדות ביהוסף (דף קכה ע"ג), וכתב ע"ז שהדברים פשוטים בטוב טעם. וכן פסקו בשו"ת סמא דחיי (סי' ג), ובשו"ת ישיב משה שתרוג (ח"א סי' קמח). ובשלמי צבור (דף קכו עמ' ד). ובחס"ל (סי' קיב). ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' רפט ד"ה ולכאורה), ובשו"ת יד יצחק ח"ב (סי' לה אות א, וח"ג ס"ס פג), ובשו"ת שאילת יצחק ח"ב (סי' כג), ובשו"ת מורשת משה (חאו"ח סי' יא), ובשו"ת מנחת יהודה שטרית (סי' מט), ובספר ברכת הבית (שער מב אות ג).

וכן האריך בזה מרן אאמור"ר בקול סיני (תמוז תשכ"ה הערה כא והלאה) בשם האח"י שרק בתענית צבור על כל צרה שלא תבוא צריך עשרה מתענים, אבל בצומות הנזכרים בפסוק די בששה או בשבעה מתענים. וכמ"ש ג"כ מהר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קסז דף קיט:).

וכן הורה הלכה למעשה בת"כ, בשו"ת רבינו בצלאל רנשבורג (סי' ח), דסגי ברוב מתענים, לומר עננו ברכה בפני עצמה, ולקריאת ויחל, משום דקי"ל רובו ככולו, כמ"ש המהרל"ח בקונטרס הסמיכה (סי' קמו), וכששמע שיש מהגדולים בעירו שהתערעמו על הוראתו, חזר לעיין בספרי האחרונים, ומצא את שאהבה נפשו, דברי החיד"א בברכ"י, בשם המהר"ם בן חביב בתשובה, שבארבע צומות שיסודם מדברי קבלה, די ברוב מתענים. וסיים, שנראה ברור דהיינו משום דס"ל דרובו ככולו. וכן נ"ל ברור להלכה ולמעשה. ע"כ.

והנה בשו"ת הנ"ל (סי' ט), ישנה תשובה מהגאון בעל תשובה מאהבה, שכתב אליו בתוך דבריו, שהחילוק בין תענית על כל צרה שלא תבוא, לבין ד' צומות שיסודם מדברי קבלה, אם קבלה נקבל, אבל לדין נראה שחילוק זה הוא דבר חדש שלא שיערו אבותינו, ומד' הרשב"א והטור שכתבו שצריך עשרה מתענים, משמע שאין חילוק בדבר, דכל כי האי הו"ל לפרש. וחזר הגאון רבי בצלאל רנשבורג (שם בתשובה *) להשיב על דבריו, והביא ראיה לחילוק זה מדברי הרא"ש (פ"ק דתענית). [זוכה לכוין לדברי המהר"ם בן חביב ס"ס יד]. וסיים, באופן שאני על משמתי אעמודה ואתיבזה על הוראתי שמצאתי און לה מדברי הקדושים הנ"ל. עכת"ד. [וע"ע בשו"ת תשובה מאהבה ח"א סי' כז והלאה, ושם סי' ל בתשובת הרב בעל טעם המלך כתב לחזק הוראת רבי בצלאל רנשבורג הנ"ל]. וע' בשו"ת שערי צדק (סי'

לכל הפחות שלשה מתענים עם הש"צ, מתפללים עננו וקוראים ויחל וכו'. ע"ש.

וע"ע במאירי (ריש מגילה) שכתב, ובדרש אמרו, משה אהרן וחור, מכאן לתענית שצריך שלשה, כלומר שבפחות משלשה מתענים אינו אלא תענית יחיד. וע"ע בחיבור התשובה (עמ' תקצא).

וכ"כ בארחות חיים (בהלכות שני וחמישי אות יד, ובהלכות תענית אות טו), שבתענית צבור די להם בשלשה מתענים להתפלל עננו ולהוציא ס"ת ולקרוא פרשת ויחל.

וכ"כ בספר המחכים (עמ' טז). וסמך ע"ז הגאון צמח צדק (בשער המילואים סי' ח), וכתב, שבד' צומות הקבועים, אם אירע שאין אלא שלשה מתענים, והשאר חולים, יש לסמוך על האגודה. גם בשו"ת דברי נחמיה (סי' מא) כתב לסמוך ע"ז.

ובספר נטעי גבריאל (עמ' תרי) הביא מעשה רב מבעל ערוגת הבושם והגאון מפאפא שפסקו להוציא ס"ת לקריאת ויחל, עבור ג' אנשים. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קעה, וח"ב סי' ס"ז).

וכ"כ בערוה"ש (סי' תקסו אות ז), שבארבע צומות אפי' "במקצת" מתענים סגי לתפלת עננו ולקריאת ויחל. וכ"כ הרב פתחי עולם (אות יב).

אולם מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' יד) כתב, דמ"ש הרשב"א והש"ע הנ"ל דבעינן עשרה מתענים, לא נאמרו אלא לגבי תענית צבור שקיבלו עליהם על כל צרה שלא תבוא, אבל בצומות שהם מדברי קבלה, שהם: י' בטבת, י"ז בתמוז, ת"ב, וצום גדליה, אפי' אין שם אלא ששה מתענים, והשאר אינם מתענים משום איזה אונס שיש להם, יכולים לקבוע ברכת עננו בחזרת הש"צ בין גואל לרופא, וגם לקרות בתורה פרשת ויחל. ע"כ.

וכ"כ חילוק זה בספר שלחן מלכים כתי"י בשם הגאונים רבי לוי בן חביב, ורבי אברהם אזולאי בעל חסד לאברהם, והובא להלכה בספר ברכות המים (סי' תקסו).

ואמנם הא"ר (סי' תקסו) חולק על סברא זו, ומשוה דין ארבע צומות לשאר תענית צבור על כל צרה שלא תבוא, שלעולם צריכים להיות עשרה מתענים. וכ"ד הפמ"ג (מש"ז סק"ז). (וכן העיר המשנ"ב בשעה"צ אות טו שהא"ר והפמ"ג חולקים ע"ד המהר"ם בן חביב). וכ"כ השערי אפרים (שער ח אות קח). וע"ע בשו"ת גורן דוד (סי' נ), ובשו"ת זכרון יהודה ח"א (סי' קצט), ובשו"ת יגל יעקב (סי' סח).

אולם הרבה מהאחרונים הסכימו לסברת המהר"ם בן חביב וסיעתו, שבארבע צומות די לצבור בששה

ככל תפלותיו, דאפי' יאחזנו בולמוס ויאכל שייך שפיר למימר עננו ביום צום התענית הזה, כיון שתיקנו חכמים להתענות בו". אלמא שאף בתענית צבור שאינו מארבע צומות, אלא על כל צרה שלא תבוא, אין צורך בעשרה מתענים. ולפי ראיית המהר"ם בן חביב מדברי הרא"ש, יש לתמוה על חילוקו מלשון מרן הש"ע הנ"ל. ולכאורה לפ"ז יש לתמוה, שנראה שיש סתירה בדברי מרן הש"ע, שבס"י תקסה ס"ג ס"ל דסגי במקצת מן הצבור מתענים, ואילו בס"י תקסו ס"ג כתב שצריך עשרה מתענים.

וכבר הרגיש בסתירה זו בביאורי הגר"א (בס"י תקסה), וכתב, דשאני הכא שאינה אלא חששא בעלמא, וגם אינה אלא משום דמחזי כשיקרא, והרי בשעת התפלה דעתם להתענות, משא"כ כשידוע שאין עשרה מתענים. וכ"כ המאמר מרדכי (ס"י תקסה סק"ה). והביאו המשנ"ב בביאה"ל (ס"י תקסה ס"ג). ולפ"ז יש לדון על ראיית המהר"ם בן חביב מדברי הרא"ש הנ"ל. וצ"ע.

וייש לצרף בזה לסניף מ"ש הגנת ורדים (חאו"ח כלל א ס"י מט), שבכל עת וזמן שיסיכמו עשרה מישראל לקרות בתורה בברכותיה, אפי' בימים שלא קבעו בהם חז"ל חיוב קריאת ס"ת, יכולים לעשות כן, ואין בזה שום חשש של איסור ברכה לבטלה. והוכיח כן מ"ש בספר תיקון יששכר, שבמקומות שקוראים המגילה בארבעה עשר ובחמשה עשר באדר, מפני הספק שמא היו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון או לא, אע"פ שעל המגילה אין לברך אלא בארבעה עשר, ולא בחמשה עשר, מפני שרוב מדינות העולם אינן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, וכמבואר ברמב"ם (פ"א מהל' מגילה הלכה יא), ובטור וש"ע (ס"י תרפח ס"ד). מ"מ על קריאת הס"ת שקוראים בפורים בפרשת ויבוא עמלק, יש לברך גם ביום חמשה עשר, כמו ביום ארבעה עשר, ואין בזה חשש איסור של ברכות לבטלה, ושהרצו הדברים לפני מרן רבינו הגדול רבי יוסף קארו זצ"ל, והסכים עמיהם להלכה ולמעשה. ע"כ. וכן בספר ברכות המים (ס"י קלה) תמך בדברי הגנת ורדים הנ"ל. וכ"כ בשו"ת ראש משביר (חאו"ח ס"י כא). וכ"כ בבא"ח (פ"ר תצוה אות יד), בענין ספק מוקפים, בדין קס"ת בט"ו. וכן העלה בשו"ת אם הדרך (חאו"ח ס"י ב).

גם מצאתי לרבי דוד אבודרהם (דף פב:) שכתב וז"ל: מצאתי כתוב בתשובת שאלה להרב רבי שמואל ב"ר גרשון, ומה שהוגד לך שכאשר נפטר הרמב"ם ז"ל, נכנסו הקהל לביהכ"נ וקראו בפרשת ברכות וקלות, והפטירו בנביא משה עבדי מת, כן שמענו גם אנו, וגם אבא מורי ז"ל כתב בהל' אבלות, ששמע כי כשנפטר

קיט). ובשו"ת זכר שמחה (ס"י ע), ובשו"ת קרית חנה דוד ח"א (חאו"ח ס"י פו), ובשו"ת מנח"י ח"א (ס"י סה). **ואע"פ** שבשו"ת שואל ונשאל ח"ב (ס"י לא) וח"ה (ס"י צו) מקהי אקהתא על דברי המהר"ם בן חביב, וכתב, שאפשר דלא נחית המהר"ם בן חביב אלא למשקל ולמטרי, ולא להורות כן לרבים. אלא שאין הספר בידיו. וכל זמן שלא בא לידינו ספר תשובות מהר"ם בן חביב, לדעת טעמו וראיותיו, אין לפסוק כן וכו'. ע"ש.

והנה לא ראה דברי המהר"ם בן חביב בספר "קול גדול" הנ"ל, כמו שהעיד בעצמו. וגם נעלם ממנו שאף מהרל"ח ומהר"א אזולאי פסקו כן. וכמ"ש הרב ברכות המים (ס"י תקסו), וכנ"ל.

ועוד שרבו האחרונים חבל נביאים שהביאוו להלכה, כנ"ל.

ובאמת שכבר פשט המנהג באר"י כדברי המהר"ם בן חביב, וכמ"ש בשד"ח (מערכת בין המצרים ס"י ב אות א, ובפאת השדה ס"י א אות ג ברה"ו ולענין עננו). וכ"כ במשפטי עוזיאל תנינא (חאו"ח ס"י ט), ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (חאו"ח ס"י לו), ושכן המנהג. וכ"כ בנתיבי עם (עמ' רכו). וכ"כ בשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ד ס"י קיג), שהמנהג כדברי המהר"ם בן חביב. וכ"כ בשו"ת חלקת יעקב ח"ג (ס"י סא אות ה). וע"ע בשו"ת באר משה ח"ח (ס"י צג). ובמקום מנהג אין לומר סב"ל. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ח (ס"י יד).

ולא אכחד מאי דקשיא לי על מ"ש המהר"ם בן חביב לחלק בין ד' צומות, דסגי ברוב מתענים, לתענית צבור על כל צרה שלא תבוא, דבעינן עשרה מתענים. שהרי אחת מראיותיו בתשובתו שבקול גדול (ס"י יד), מ"ש הרא"ש (פ"ק התענית), דמה שרגילים שהש"צ אומר עננו אף בשחרית, (ולא חיישינן לאונס חולי), משום שא"א שלא יתענו מקצת מן הקהל, והגע עצמך אם אין בצבור אלא עשרה שמתענים, היאך אומר עננו וקובע ברכה בפני עצמה, שמא יאחז בולמוס למקצתם ואין כאן עשרה מתענים, א"ו נראה דס"ל שהש"צ קובע ברכה של עננו אף שאין בביהכ"נ עשרה מתענים. עכ"ל. וקשה לי שא"כ למה הצריך המהר"ם בן חביב רוב מתענים בד' צומות, הרי מלשון הרא"ש מוכח דסגי במקצת מן הקהל שמתענים.

ועוד שהרי מרן הש"ע (ס"י תקסה ס"ג) כתב וז"ל: "י"א שאין היחיד אומר עננו כי אם במנחה, שמא יאחזנו בולמוס ונמצא שקרן בתפלתו, ומ"מ ש"צ אומרו גם בתפלת שחרית כשהוא מתפלל בקול רם, שא"א שלא יתענו קצת מהקהל. ובארבע צומות גם היחיד אומרו

ס"ת ביום תענית צבור כשיש רוב מנין מתענים, משום דהוי ס"ס.

ועינא דשפיר חזי בשו"ת חת"ס (סי קנז) שכתב לצדד שאף אם כל הצבור אינם מתענים בת"ב, קוראים ויחל, שיום הוא שנתחייב בקריאה זו. וכ"כ הגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סי שמב).

וכתב בשו"ת אמרי יושר ח"ב (סי קנד אות ב), שלד' החת"ס הנ"ל, ה"ה בכל ד' צומות הקבועים, שאם הצבור אנוסים ואינם יכולים להתענות, הדין כן, ומ"ש החת"ס ד"ז על ת"ב, מעשה שהיה כך היה, אלא שהחת"ס לא החליט הדבר. וכ"כ עוד בספרו מנחת פתים א"ח (סי תקסו).

וכדברים האלה כתב בשו"ת זכרון יהודה ח"א (סי קצט), שה"ה בכל ד' צומות. ובשו"ת צבי וחמיד (סי יא) כתב, שהגאון בעל בית הלוי הורה בתענית צום גדליה, שהיה אז חשש מגפה בסלוצק, ומחמת זה לא היו מתענים בכל העיר, ופסק כדברי החת"ס הנ"ל. וכ"כ בשו"ת בני ציון אייזנשטאט (סי כד), ובשו"ת שערי צדק (חאו"ח סי קיט). וע"ע בשו"ת אפרין דוד (סי ג), ובשו"ת משנה הלכות ח"ג (סי נח). ודו"ק.

והנה השע"ת (סי תקסו) כתב, שיש צורך בשבעה מתענים כדי שיהיה רוב מנין הניכר, וכמבואר בברכות (דף מח.) לגבי דין זימון בשם, שאם יש שבעה שאכלו דגן ושלשה שאכלו ירק מצטרפים לזימון בשם שמים, אבל ששה וארבעה לא, שרוב הניכר אנו צריכים להזכרת שם שמים בזימון, אולם כבר דחה ראייתו לנכון בשו"ת קרן לדוד (סי טז אות ב), שבאכילה יש היכר בין אלה שאכלו פת לבין אלה שאכלו ירק, ולכן יש צורך ברוב הניכר, אבל בבדיקה"כ אין היכר בין המתענים לאלה שאינם מתענים, לפיכך כל שיש ששה מתענים מצטרפים השאר למנין להוציא ס"ת לקרות פרשת ויחל, ולומר עננו ברכה בפ"ע.

ואף בעל שע"ת עצמו חזר בו בספרו שערי אפרים (שער ח סי קח), וכתב שמספיק ששה מתענים. וכ"כ בשו"ת מורשת משה (חאו"ח סי יא). וכ"כ הרה"ג רבי דוד נכד הגרי"ח בתשובה שהובאה בספר נחלת אבות (עמ' 405). וע"ע בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי רמו אות ד).

ורע שבשו"ת פרי השדה ח"ג (סי קסח אות ב וסי קעט) כתב, שאף לדברי המהר"ם בן חביב והברכ"י דס"ל דסגי ברוב מתענים, דוקא אם אותם שאינם מתענים הם אנוסים מחמת חולי, אז אמרי' רובו ככולו, אבל אם אותם שאינם מתענים אינם חולים אלא שמזלזלים בתענית, הוי כאילו ליכא עשרה כלל, וכמאן דליתנהו

רבינו שרירא גאון אביו של רבינו האי גאון, קראו באותו יום יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר, והפטירו ויקרבו ימי דוד למות, וסיימו במקום ושלמה ישב על כסא דוד אביו וכו', והאי ישב על כסא שרירא אביו ותיכון מלכותו מאד. ע"כ. ומשמע שקראו והפטירו בברכה"ת וההפטרה.

ובמאמר (סי תקסו סק"ה) כתב, ע"מ שנהגו במקומו משנים קדמוניות ביום מסויים שאירע בו נס, וקבעוהו הרבנים ליו"ט בהודאה והלל להשי"ת, ולקרוא בס"ת בברכות בפרשת שירת הים, ואפי' חל אותו יום בשני או בחמישי, דוחים קריאת פרשת השבוע וקוראים בפרשת שירת הים. שהמנהג הזה יסודתו בהררי קודש, ויש להם ע"מ שישמוכו. ע"כ.

גם בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי צב בהערה) כתב, שאפי' כשאין חיוב מתקנת חז"ל לקרות בתורה, אין בזה חשש ברכה לבטלה, שהרי אנו נוהגים לקרות בתורה בליל שמחת תורה בברכה"ת, ולא חששו לברכות לבטלה.

וכן בשו"ת צמח צדק מליבאוויטש (בשער המילואים סי ח) כתב, שעל קריאת ויחל אף להטור לא בעינן עשרה מתענים, דבברכה"ת אין חשש איסור ברכות לבטלה, כי לדעת כמה פוסקים צריך לברך ברכה"ת אפי' על קריאה בעלמא. וע"ע בשו"ת פני מבין (חאו"ח סי ל). וכ"כ הרה"ג רבי ברוך אפשטיין בספר ברוך שאמר (עמ' קפא). (אלא שלא זכר מדברי האחרונים הנ"ל).

ואמנם מן החיד"א בברכ"י (סי קלה סק"ב) כתב על דברי הגנת ורדים הנ"ל, שאין דבריו מחוורים בזה. וכן הסכים בספר מנחת אהרן (דף קנג:), שיש לחשוש בזה משום איסור ברכה שא"צ. ע"ש.

וכ"כ הגה"ק רבי עמנואל חי ריקי בשו"ת אדרת אליהו (דף יט ע"ד). והובא בשו"ת בית דינו של שלמה (חאו"ח סי יז דף מה ע"ב), שאין ספק שהקורא בס"ת בצבור ביום שלא תקנו חז"ל לקרות, אין הקורא רשאי לברך על קריאתו והוי ברכה שאינה צריכה. והגאון המחבר בית דינו של שלמה (שם ד"ה וראה) הודה לו, שהקורא בס"ת ביום שלא תיקנו חז"ל, כי מברך הויא ברכה שאינה צריכה. ע"ש. וכ"ז נדפס בשו"ת צדקה ומשפט החדש (או"ח סי ד עמ' ל). וכ"כ בשו"ת מים רבים (חאו"ח סי מט), ודחה דברי הגנת ורדים. וכ"כ בפשיטות הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (חאו"ח סי טז), שיש בזה איסור ברכה לבטלה. וכ"כ בשו"ת גורן דוד (סי נ). וראה עוד בשו"ת פתחי שערים (סי יט). ובשו"ת דברי דוד מילדולה (סי כד). ובשו"ת מהרי"ד (חאו"ח סי מז).

מ"מ סברת הגנת ורדים וסיעתו הנ"ל ראויה להצטרף לסניף לסברת מהר"ם בן חביב וסיעתו, להתיר הוצאת

סח. בית כנסת שהיו בו עשרה מתענים בתענית צבור, אלא ששלשה או ארבעה מהם כבר התפללו עם צבור אחר, ושמעו אז מהשליח צבור ברכת עננו בין גואל לרופא, אף על פי כן כיון שיש רוב מתענים שמתפללים עתה עם שליח צבור, יכול השליח צבור לומר ברכת עננו בין גואל לרופא, וכל שכן שיכולים לקרות בספר תורה בפרשת ויחל. אבל אם לא היו שם רוב מתענים, אין לצרף מי שמתענה, שכבר התפלל עם צבור אחר, לאמירת ברכת עננו, אבל לקריאת ויחל מצטרף. אלא יאמר "עננו" בשומע תפלה כיחיד. (סח)

לאכול, לאו דוקא. [ספר עשה לך רב סי' טז עמ' מ]. דליתא. ואשתמיט מיניה דברי האחרונים הנ"ל. ובפרט שראינו לכמה אחרונים שחולקים על המהר"ם בן חביב, הא"ר, הפמ"ג, והח"א, אף דלא קי"ל כוותיהו, מ"מ הבו דלא להוסיף עלה. [ננראה שכל מי שלא מתענה מחמת אונס, ואכל פחות פחות מכשיעור, מצטרף למתענים. וע' בשו"ת עטרת יצחק (סי' קא). ילקוט"י מועדים עמ' תקלט. יחוד"ח סי' עט. וע"ע בחזו"ע עמ' צט, דה"ה בתענית יחידים].

דמי. ולא שייכא התם קריאת ויחל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זכרון יהודה ח"א (סי' קצט), ובשו"ת יד יצחק ח"ב (סי' לה סוף אות א), ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"ב (סי' פו). ובשו"ת מנח"י ח"א (סי' סה אות ז). ובשו"ת זכר שמחה (סי' ע), בשם שו"ת שערי צדק פאנעט. ע"ש. **ודבריהם** נכונים, ודלא כמ"ש מחבר אחד, שאפי' אם אלה שאינם מתענים בריאים, אלא שתענית זה קל בעיניהם אין לבטל אמירת עננו וקריאת ויחל. ומ"ש מהר"ם בן חביב שהמיעוט חולים שצריכים

יש עשרה מתענים, ואחד מהם התפלל, אין הש"צ אומר ברכה בפני עצמה

אור שכן מתבאר בדברי גדול המורים בשו"ת בית דוד (סי' שמב), ואתה תחזה להרב ז"ל שעלה בהסכמה שאם אחד התפלל כבר לא יאמרו עננו, "אבל לענין קריאת ס"ת אין הדבר כן". ע' בדברי הרב שם ודוק היטב. ע"כ.

סח) הנה בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שמב) כתב, שאפי' אם יש עשרה מתענים בבהכ"נ, אלא שאחד מהם התפלל כבר בצבור, ושמע מהש"צ ברכת עננו, ושוב נכנס אצל אלה להשלים מנין, אין הש"צ יכול לברך עננו ברכה בפני עצמה, שהרי אין עושים אותו שליח אלא התשעה דהוו כיחידים, והעשירי אינו עושה שליח שכבר יצא י"ח. וכדמוכח מטעמו של הרשב"א בתשו' (סי' פא). עכת"ד.

ומוכח להדיא דס"ל דדוקא לענין עננו ס"ל להבית דוד הכי משום דבפחות מעשרה בני חיוב לא מקרי "ש"צ" שיאמר עננו ברכה בפ"ע. משא"כ לגבי קס"ת. **אולם** בספר בית עובד (דינים השייכים לערב ר"ח אות ח) כתב, כשיש עשרה מתענים ואחד מהם התפלל ושמע קס"ת, מצטרף עם התשעה שלא התפללו, "לומר עננו בחזרה" ולהוציא ס"ת. [טוב עין סי' טז אות ז]. עכ"ל. **אך** אשתמטיתיה דברי החיד"א עצמו בשו"ת יוסף אומץ הנ"ל שמחלק בין קס"ת לברכת עננו, ולא פליג על הבית דוד הנ"ל. וכמ"ש בקשר גודל להלכה כד' הב"ד. ובטוב עין לא מיירי כלל אלא בקס"ת.

ואף שאין ראייתו מוכרחת, שהרי לענין חזרה להוציא הרבים י"ח נחשב באמת לש"צ, גם לאמירת קדושה וברכת כהנים, אע"פ ששלשה או ארבעה מן המנין יצאו י"ח. וה"נ הכא בדין "עננו" י"ל כן. (וכן משמע בשו"ת תשובה מאהבה סי' כח ע"פ הגר"א). מ"מ הרבה אחרונים הביאו להלכה דברי הבית דוד בזה. ומהם הערה"ש (סי' תקסו סק"ד). והשלמי צבור (דקכו"ע"ד). וכ"פ החיד"א בקשר גודל (סי' טו אות ד).

גם בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' עז) ד"ה ומה שהביא, חילק מדנפשיה בין ברכת עננו שבין גואל לרופא, לבין קריאת ויחל. ע"ש. (ולא זכר מדברי מן החיד"א שחילק כן בהדיא).

והנה החיד"א בספרו טוב עין (סי' טז אות ז) נשאל, אם יש עשרה מתענים במשמרה (תענית ערי"ה) ואחד מהם התפלל במקום אחר, ויש מי שהורה שאסור להוציא ס"ת לקרות ויחל כמנהגם בערי"ה, כיון שזה כבר התפלל וי"ח קס"ת. והשיב ע"ז, אי הואי התם קבעתיה בעשירי, וקרינן בהו עשרה מתענים בבהכ"נ והבו דלא להוסיף עלה. ע"כ.

ובכה"ח (סי' תקסו ס"ק לא), העתיק דברי הטוב עין, והוסיף, שמי שהתפלל כבר עם צבור אחר מצטרף לאלו שעדיין מתפללים, "הן לברכת עננו בין גואל לרופא", הן לענין קריאת ויחל. והביאו הרב בית עובד,

ושוב בספרו שו"ת יוסף אומץ (סי' סד אות ב) הביא מ"ש בטוב עין הנ"ל, וסיים, איכו השתא חמותי ראיתי

סט. במנחה של תענית צבור, אם לא היו בבית הכנסת רוב מתענים, ולכן לא קראו בפרשת ויחל, והתחילו הצבור להתפלל תפלת שמונה עשרה, ואחר כך באו כמה מתענים והצטרפו לרוב מנין, יאמר השליח צבור עננו בין גואל לרופא, ואם לא הגיעו המתענים אלא אחר ברכת רפאנו יאמר השליח צבור עננו בשומע תפלה. ואחר תפלת החזרה ונפילת אפים יוציאו ספר תורה ויקראו בו שלשה בפרשת ויחל. סט)

ע. שליח צבור שאינו מתענה בתענית צבור מאיזו סיבה שהיא, לא יתפלל לפני התיבה, כי אינו יכול לומר בחזרה "עננו", כשהוא אינו מתענה. ואין חילוק בזה בין שליח צבור קבוע לשליח צבור עראי. ואם אין שליח צבור אחר, רשאי שליח צבור זה להתפלל כדי שלא יבטלו מעניית קדיש וקדושה וברכו. ולא יאמר עננו ברכה בפני עצמה, אלא אומר עננו בשומע תפלה, בנוסח: "עננו ביום צום התענית הזה". ויחתום שומע תפלה. ואף שליח צבור שמוכרח לעבור לפני התיבה שחרית בתענית צבור, מפני שאין שליח צבור אחר, ואינו יודע אם יוכל להתענות או לא, מפני שמרגיש חולשה וכיוצא בזה, לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה, אלא אומרה בשומע תפלה. ע)

לעיל. וע"ע בחס"ל (סי' קיד אות ח) שג"כ כתב כדברי הבית דוד הנ"ל.

ומ"מ נראה פשוט שיש לצרף בנ"ד דעת המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' יד), דבארבע צומות ראוי לצרף אפי' שלשה או ארבעה שאינם מתענים, כ"ש זה שמתענה אלא שיצא כבר י"ח דחוי לאצטרופי. וע' בעקרי הד"ט (סי' כט אות כד). ודו"ק. נילקו"י מועדים עמ' תקמ"ב.

וסיים, ומיהו החיד"א עצמו בקשר גודל פסק כדברי הרב בית דוד. ע"כ.

אך לא ראה מ"ש מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' סד אות ב), שמחלק בין ברכת עננו לקריאת ויחל, ובטוב עין שכתב דחוי לאצטרופי, לא כתב כלל דבר זה לענין ברכת עננו, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. ואגב שטפיה דהכה"ח לא דק. (ויש עוד טעם לחלק בין קס"ת לברכת עננו כמו שביארנו

במנחה של תענית, אם לא היו רוב מתענים, והגיעו באמצע התפלה

וכ"ז הוא כשבאו המתענים אחר שהש"צ סיים ברכת רפאנו, אבל אם באו באמצע ברכת רפאנו, יחזור הש"צ לומר ברכת עננו בין גואל לרופא. וכמבואר במאמר מרדכי, ובפתה"ד (סי' קיט). ודלא כמ"ש בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' רח), שאם באו המתענים אחר שאמר הש"צ "תיבת רפאנו", לא יאמר עננו אלא בשומע תפלה. ע"ש. וליתא.

סט) מעורר ישנים (סוף עמ' קכא), וזכר לדבר מה שאמרו ברה"ל (לה: מי שבירך (שהתפלל תפלת מוסף), ואח"כ נודמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע. ומ"ש שאם באו המתענים אחר ברכת רפאנו, יאמר הש"צ עננו בשומע תפלה. כ"כ הכנה"ג בשם שלטי הגבורים (פ"ב דשבת כד.). וע"ע במג"א ופר"ח וא"ר (ס"ס קיט), ובפמ"ג (א"א ר"ס תקטו).

מי שאינו מתענה בתענית צבור, לא יתפלל לפני התיבה

לפניהם מי שמתענה ויאמר עננו, אבל מי שלא נתענה א"א לו לומר עננו. עכ"ל. וכ"ה בתשו' הגאונים (שע"ת סי' ג) בשם רב האי גאון. וכ"ה בתשו' גאוני מזרח ומערב (סי' קכה) בשם רב יהודאי גאון. וכ"ה בארחות חיים (הלכות תענית אות טז) בשם רב יהודאי. וכ"כ בסידור רש"י (סי' תקמד) וז"ל: צבור שמתענה והש"צ לא מתענה יורידו לפניהם מי שמתענה ויאמר עננו, אבל מי שלא מתענה א"א לו לומר עננו. וכ"ה במחזור ויטרי (סי' רעא עמ' רלב). וכ"כ המנהיג (הל' תענית סי' יא) בשם הגאונים.

ע) כ"ב הטור (סי' תקטו) וז"ל: כתב רב נתן, ש"צ שאינו מתענה אינו יכול להתפלל כש"צ, שכיון שאינו מתענה אינו יכול לומר עננו, ואיני יודע למה, שהרי אינו אומר ביום תענית, אלא ביום צום התענית הזה, ותענית הוא לאחרים, בודאי אם אפשר שיהיה ש"צ מתענה טוב מאחר, אבל אם א"א נ"ל שיכול להתפלל. ע"כ. וכדברי הטור כן פסק בצדה לדרך (מאמר ה' כלל א פ"ו, דק"מ ע"ד). כהלכתיה וכטעמיה.

אולם בסדר רב עמרם השלם ח"ב (דע"ט ע"ב) כתב, צבור שמתענים בתענית וש"צ לא נתענה יורידו

וכ"ב בשו"ת צמח צדק (שער המילואים סי' ח ד"ה והנה הטור). וכ"כ בשו"ת שו"ת ומשיב תנינא (ח"ב סי' נח ד"ה ובלא"ה), ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א (סי' עז).

וכ"ב הרב גנת ורדים (כלל א סי' מט), שהרבה יש להקל בענין קריאת פרשת ויחל, מדין ברכת עננו, שהרי בתענית שגוזרים על הצבור, אע"פ שאם אין שם עשרה מתענים אין הש"צ אומר ברכת עננו בין גואל לרופא, מ"מ לענין קריאת פרשת ויחל אין להקפיד שיהיו עשרה מתענים בביהכ"נ, כי בכל עת וזמן שישכימו עשרה לקרות בתורה, ש"ד. והביא ראיה לזה מספר תיקון יששכר, בשם מרן. וסיים, ובימי חרפי שאלתי את החכמים מדוע נוהגים במשמרה שמוציאים ס"ת וקוראים פר' ויחל, ואילו ברכת עננו אינם אומרים ברכה בפ"ע, והשיבו לי, שבקריאה"ת יש להקל יותר. וכנ"ל. וכ"כ בספר ברכות המים (סי' קלה), ובספר מאמר מרדכי (סי' תקסו סק"ה).

וכ"ש שי"א שלא כתב כן החת"ס אלא לגבי ת"ב. וכמ"ש בשו"ת לחם שלמה (חאו"ח סי' קה סוף אות א), ובשו"ת קרן לדוד (סי' קמה), ובשו"ת מנחם משיב ח"ב (סי' יא עמ' מט), ובספר זכר עשות (מע' ס אות נג). ואמנם בערוה"ש הכריע ג"כ כהטור בני"ד לגבי ד' צומות, מ"מ אנו אין לנו אלא דברי מרן הש"ע.

אם אין הש"צ מתענה, יאמר עננו בשומע תפלה

לש"צ שאינו מתענה לשנות, ולומר כנוסחתינו, וכמ"ש המג"א (סק"ז). ואע"פ שי"ל לפמ"ש התוס' (קידושין כו. ד"ה ובידיו), שאף מי שאין לו קרקע מתודה על המעשר ויכול לומר השקיפה וכו' וזאת האדמה אשר נתת לנו" (כיון שאומר בלשון רבים), ול"ד לביכורים שצ"ל אשר נתתי לי (בלשון יחיד). ע"כ. ה"נ שאומר בלשון רבים י"ל דש"ד, זה אינו, ששם נהנה מקרקע של אחרים ויש לו איזו שייכות של הנאה מאדמת הקודש, משא"כ כאן שאין לו שייכות בעצמו בתעניתם של אחרים. וכמ"ש לחלק כן בשו"ת נחלת בנימין (סי' קי). ולכן שפיר העלה שם כהמג"א הנ"ל. ע"ש.

וע' בשואל ומשיב תנינא (ח"ב סי' נח הראשון) שכתב להוכיח מתוס' (קידושין כו.) דלא כה"ר נתן שמונע ש"צ שאינו מתענה מלומר עננו ביום צום תעניתנו. ע"ש. ולפמש"כ לק"מ. ואין לנו לדחות דברי הגאונים שדבריהם דברי קבלה. ודו"ק.

לא יאמר עננו כברכה בפני עצמה

בפ"ע, ושוב יצטרך לאכול, הו"ל כברכה לבטלה למפרע, וכדעת הגאונים. ול"ד לסתם ש"צ שאומרה

וזו לשון מרן הב"י, והרד"א (דף סט סע"א) כתב שרב עמרם גאון כתב כדברי רב נתן, וכ"כ בסוף ספר הכל בו בשם רב יהודאי, ודבריהם דברי קבלה, ועליהם יש לסמוך. ע"כ.

וכ"פ בש"ע (סעיף ה') בזה"ל: "ש"צ שאינו מתענה לא יתפלל". וע"ע בשו"ת זרע אמת (ס"ס פו).

ודע דמ"ש בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' סז אות ב), דבד' צומות רשאי ש"ץ שאינו מתענה להתפלל לפני התיבה, שהרי אפי' בקריאת ס"ת בפרשת ויחל מתיר החת"ס (סי' קנו) בד' צומות, כ"ש ברכת עננו. ע"ש. אינו מחזור, שאדרבה נראה שברכת עננו ברכה בפני עצמה חמירא טפי מקס"ת בפרשת ויחל. וכמ"ש הפמ"ג (סי' תצב מש"ז סק"א), דמ"ש הרשב"א בתשובה (סי' פא), הובא בש"ע (סי' תקסו ס"ג), שכל שאין עשרה מתענים בביהכ"נ, אפי' יש עשרה מתענים בעיר, אין הש"צ אומר ברכת עננו ברכה בפ"ע, עד שיהיו עשרה מתענים מקובצים בביהכ"נ, ה"מ לברכת עננו, משא"כ לקרוא בפרשת ויחל, י"ל שכל שיש עשרה מתענים בעיר, אע"פ שאין עשרה מתענים בביהכ"נ, תענית צבור הוי, וש"ד, שאין כאן חשש ברכה לבטלה, שברכה"ת נתקנה בצבור מפני כבוד התורה. ע"ש. אלמא דברכת עננו ברכה בפ"ע, חמירא מקריאת פרשת ויחל.

ואם אין הש"צ מתענה, יאמר עננו בשומע תפלה, בנוסח: "עננו ביום צום התענית הזה". כמ"ש המג"א (סי' תקסו סק"ז), וכ"כ הא"ר. וכ"כ בח"א (כלל קלב סי' לג). וע' בשו"ת זרע אברהם (סי' יב). ובברכ"י (סי' קכד ריש סק"ג ד"ה וחיונא). ובספר שלמי צבור (דף עד.), ואסיפא דמילתא מסיק הרב המגיה בשלמי צבור (בדף עט:), הכלל העולה דבשעה"ד אי סמכינן על הטור לאומרה בשומע תפלה או לא במחלוקת הוא שנוי, שלדעת הגנת ורדים והזרע אברהם אין לאומרה כלל, ולדעת המג"א ומהר"ם בן חביב ויד אהרן וברכ"י יש לאומרה. וכ"ד הרהמ"ח שלמי צבור. והכי נקטי. עכ"ל.

ואף שבשלחן גבוה (סי' טו) ס"ל שאין לומר עננו בכה"ג, העיקר כדעת רוב האחרונים הנ"ל.

וכ"ז למנהגיניו שאומרים עננו ביום צום התענית הזה, אבל לפי נוסח אשכנז "עננו ביום צום תעניתינו" יש

אינו יודע אם יוכל להתענות או לא,

ואם אינו יודע אם יוכל להתענות או לא, לא יאמר עננו ברכה בפני עצמה, דסב"ל, שאם יאמרנה בברכה

עא. בכל ימי תעניות צבור הכתובים במקרא, בשחרית ובמנחה, מוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה גברי בפרשת ויחל. ואפילו אם יום התענית חל בשני וחמישי, אין קוראים בפרשת השבוע, אלא "ויחל". חוץ מיום תשעה באב שבשחרית קוראים כי תוליד בנים, ומפטירין אסוף אסיפם, ובמנחה קוראים בפרשת ויחל, ומפטירין בתשעה באב שובה ישראל עד ה' אלהיך. עא)

שפירש כוונת המג"א (סי' תקסו סק"ה), שאפי' כל העשרה בתענית, אלא שאחד מהם חושב שלא ישרים תעניתו, ויאכל לאחר מכן לפני שקיעת החמה, לא יאמר הש"צ ענו ברכה בפ"ע. (היינו בשאר תענית צבור על כל צרה שלא תבא, אליבא דמהר"ם בן חביב וסיעתו. וה"ה לד' צומות לגבי ש"צ. וכו"ל). וכ"כ בשו"ת זכרון יהודה גרינאוולד (ר"ס קצט).

ולאפוקי ממ"ש השואל ומשיב תנינא (ה"ב סי' נח הראשון), דבכה"ג אומר הש"צ ענו ברכה בפ"ע. ע"ש. ולפע"ד שוא"ת עדיף. ובשו"ת ישמח לב פראנג"י ח"ב (חאו"ח סי' ג) ה"ד השו"מ, וכתב שלא מצא חידוש זה בשום ספר.

ודע שבכ"ז לא שאני לן בין ש"צ קבוע, לסתם ש"צ, דלא כמו שמחלק בזה בשו"ת כתונת יוסף (סי' ב), והובא בעקרי הד"ט (סי' כט סוף אות י"ד). ודו"ק. [ילקו"י מועדים עמ' תקמד].

קריאת התורה בד' צומות ובתשעה באב

תקצה, עמ' של-שלא). והאו"ז ח"א (ס"ס פח). וכ"כ התוס' (ברכות יח ס"א, ובפסחים מ: ובמגילה לא: ובע"ז סה:), שאע"פ ששינו במגילה (לא:), שבתענית קוראים פרשת ברכות וקללות, אנו נוהגים לקרות "ויחל", בתעניות שלנו, שאנו סומכים על מס' סופרים (פרק יז), ובכמה דברים אנו נוהגים כיו"ב. ע"ש. וכ"כ הרשב"א בחי' (סוף מגילה). וכן פירש המאירי (במגילה שם) ובחיבור התשובה (עמ' תקפ) בשם הגאונים. וכ"ה בתשו' הגאונים (חמדה גנוזה סי' ד וסי' קמד), ובמחזור ויטרי (עמ' רלד סי' רעב), בשם שימושא רבה והגאונים. וכ"כ בספר האגודה (סוף מגילה). וכ"פ בספר האשכול ח"ב (עמ' ד) בשם רב האי גאון. וכן במחזור ויטרי (עמ' רלג-רלד). (וע' בפרש"י תענית יב: ובהגהות פורת יוסף שם).

וע' בה"ה (פ"א מהלכות תענית הי"ז) שכתב, ומנהגינו לקרות בבקר ובערב בפרשת ויחל, ומפטירין בדרשו, וכו', ומדברי קצת גאונים נראה שגם הם נהגו כמנהגינו, ואיני יודע טעם לשינוי מנהג חכמים. ע"כ.

ברכה בפ"ע, ולא חששו פן יאחזנו בולמוס ויאכל, דשאני התם שעכ"פ דעתו להתענות, וע"פ רוב יוכל לעשות זאת, דאחזוקי ריעותא לא מחזקינן, ומכיון שבדעתו להתענות לא חששו חכמים לזה. וכמ"ש התוס' תענית (יא:), והר"ן (שבת כד.) ובתשו' הרדב"ז ח"ד (סי' כז). ועוד.

ומ"ש הפוסקים הטעם שהש"צ אומר ענו בשחרית מפני שא"א שלא יתענו קצת מהקהל (סי' תקסה ס"ג), היינו דוקא לענין קהל המתענים, שלא יבצר אחד מהקהל או יותר יצטרכו לאכול, אבל לגבי הש"צ עצמו לא חיישינן כ"כ, משא"כ כשיודע בעצמו שהוא חלוש וספק אם יוכל להחזיק מעמד להתענות נראה דשוא"ת עדיף. ואפי' בד' צומות שהם תענית צבור לכל ישראל, לענין זה שהש"צ שאינו מתענה אינו יכול לומר ענו, אין לחלק בין ד' צומות לתענית צבור על כל צרה שלא תבוא.

וע' בתשובה מאהבה (ח"א סי' כח וסי' ל, ובח"ב סי' רעג),

עא **במשנה** (מגילה לא.) תנן: בתעניות ברכות וקללות, ופרש"י, בפרשת בחקותי, להודיע שעל עסקי החטא באה פורענות לעולם ויחזרו בתשובה ויניצלו מצרה שהם מתענים עליה". ומשמע שמפרש "בתעניות" על כל צרה שלא תבוא, ולא מיירי בתעניות הכתובים, וכמ"ש במסכת סופרים (פי"ז ה"ז), בתעניות של ת"ב, ושבעה אחרונות של עצירת גשמים, ברכות וקללות, אבל בתעניות אחרות ויחל משה. וכ"כ רב אחאי גאון בשאלתות (פר' וישלח סי' כז), ובסידור רב עמרם גאון השלם ח"ב (דף עט.). וכ"כ בשמו הרב המנהיג (הל' תעניות אות ז). וכ"כ הרמב"ם (פרק יג מהל' תפלה הי"ח, ופ"ה מהל' תעניות ה"ח). וכ"כ בספר האשכול (עמ' סג).

וכ"כ בספר הרוקח (סי' ריא), שקוראים בפרשת ויחל, ואע"ג דתנן במגילה: בתעניות ברכות וקללות, אמרי' במסכת סופרים דהיינו בשבעה אחרונות של עצירת גשמים, אבל בתעניות אחרות ויחל משה. וכן יש בירושלמי ישן. וכ"כ הראב"י ח"ב (סי'

עב. יש נוהגים להפטיר בד' תעניות במנחה "דרשו ה' בהמצאו". אך מנהג הספרדים שלא להפטיר בשום תענית צבור, חוץ מתשעה באב, שבשחרית מפטירין בו "אסוף אסיפם", ובמנחה מפטירין "שובה ישראל", וכאמור. [ואותם הנוהגים שאין מפטירין בתשעה באב במנחה, ישנו את מנהגם וינהגו להפטיר בברכות כמנהג ארץ ישראל]. עב)

(בט' באב) למיקרי כי תוליד בנים, ומפטירין בירמיה ח, אסוף אסיפם. וכ"כ בסידור רב עמרם גאון השלם (דף עט. ודף קלג). וע' בשו"ת שר שלום גאון (סי' נח).

וע' היטב בספר תיקון יששכר (דף סד ע"ב ואילך), מ"ש בזה. ע"ש.
ובמגילה (לא): איתא, אמר אביי האידנא נהוג עלמא

במנחה של תשעה באב מפטירין שובה ישראל

ויחל ובמנחה מפטירין דרשו ה' בהמצאו. ע"ש. והארחות חיים הל' ת"ב (סי' כא) כתב, שבמנחה של ת"ב י"א שמפטירין דרשו וי"א שובה ישראל. ע"ש. ופשט המנהג להפטיר שובה ישראל, כדברי רבינו האי גאון וסיעתו. וע' בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כז). וע"ע בהרא"ש ובחי' הריטב"א (תענית יב: ובסוף תענית). וברוקח (סי' רכז). ועמ"ש בכסא רחמים במס' סופרים שם. ובהערות הרה"ג המו"ל בראבי"ה שם. ובנחל אשכול שם. ואכמ"ל. [ילקו"י מועדים עמוד תקמה].

ובמנחה של ת"ב מפטירין שובה ישראל עד ה' אלהיך. כ"כ המנהיג (הל' ט' באב אות כט) בשם רבינו האי גאון, שכן המנהג. וכ"כ בשמו הטור (סי' תקנט). גם רבינו יצחק אבן גיאת בספר מאה שערים (סוף עמ' כג) כתב, ובמנחה קורים ויחל, ואם רוצה להפטיר נבניא מפטיר שובה ישראל. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסט). וכ"כ הרב ר' דוד אבודרהם (דף ע ע"א), והובא בב"י (סי' תקנט). וכ"כ בספר האשכול (עמ' סג), שבת"ב השלישי מפטיר שובה ישראל, ובכל תענית שגזרו על הצבור קוראים בבוקר ובערב

יש מפטירין בד' תעניות "דרשו ה' בהמצאו". אך מנהגינו שלא להפטיר בתעניות

במנחה, אלא בת"ב בשחרית בלבד. וכ"כ הרד"א. אלא שכתב שנהגו להפטיר בת"ב גם במנחה. וכן מנהג בני ספרד, שלא להפטיר בשום תענית, חוץ מת"ב שמפטירין בו בשחרית ובמנחה. ע"כ. ונהרא נהרא ופשטיה. ע"כ.

וכ"כ מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח אות צא), שהמנהג באר"י ובמצרים ובגלילות טורקיא שאין מפטירין בצום גדליה, ושאינו נכון לשנות המנהג. וכמ"ש מהר"י ששפורטש בשו"ת אהל יעקב (סי' סד) שמה שנוהגים בכמה מקומות בספרד שלא להפטיר בצום גדליה, יסוד מנהגם הוא מדברי הרמב"ם פרק יג מהל' תפלה, שלא הזכיר מזה כלל. ונראה שלא חשש לד' הפסיקתא [שהובאה בתוס' מגילה לא:], דבעינן תרתי דתיובתא, כיון שאין לזה שורש בתלמוד שלנו, ואע"פ שמרן כתב להפטיר דרשו בצום גדליה. מ"מ בהרבה דברים אין אנו נוהגים כמרן הש"ע אלא כדעת הרמב"ם וכו'. ע"ש. וכ"כ עוד החיד"א בספרו לדוד אמת (סי' כא).

ורן אמת שמרן בש"ע (סי' תכח ס"ח) כתב, שבמנחה של צום גדליה מפטירין דרשו. והרה"ג ר' אלעזר בן טובו בספר פקודת אלעזר (סי' נא דף סד:), העיר ע"מ שנהגו הספרדים שלא להפטיר דרשו, אף שמרן (סי'

עב) וכמ"ש להדיא מרן בש"ע (סי' תכח) שבצום גדליה במנחה מפטירין דרשו. ומקורו במסכת סופרים (פרק יז ה"ו): בתענית ת"ב קוראים בתורה בפרשת ברכות וקללות, אבל בשאר תעניות קוראים ויחל ומפטירין דרשו ה' בהמצאו, וי"א שאין מפטירין, והעם נהגו להפטיר. ע"כ. והובא בפסקי הרא"ש סוף מגילה (לא:). וכ"כ רב עמרם גאון (בסדר רע"ג השלם דף עח:). וע"ע בשו"ת הגאונים חמדה גנוזה ס"ג א). וכ"כ ראבי"ה (מגילה, סי' תקצה, עמ' של), ובסידור רש"י (סי' תח), ובפרדס הגדול (סי' כה), ובמחזור ויטרי (סי' רסו). וכ"כ ה"ה (סוף פ"א מהל' תעניות).

אלא שאנו לא נהגנו להפטיר, וכמ"ש מרן הב"י (סי' תקעה), שמדברי רבינו הטור מוכח שבכל תענית שגזורים על הצבור מפטירין, וא"צ לומר בתעניות הכתובים בדברי קבלה, צום הרביעי וכו'. וכ"ד הרוקח (סי' ריא), שבכל תענית צבור מפטירין במנחה. וכ"כ הארחות חיים (הל' קריאת ס"ת סי' נו), והכל בו (סי' ס), שבכל ג' הצומות מפטירין דרשו. ורבינו ירוחם כתב, שיש מקומות שנהגו להפטיר. ויש מקומות שלא נהגו להפטיר. והכל לפי המנהג. (וע' במחזור ויטרי עמ' תשיב). וסיים מרן, שמדברי הרמב"ם (פרק יג מהל' תפלה) נראה שאין מפטירין הפטרה בשום תענית לא בשחרית ולא

ובשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כז) נשאל, במקום שנהגו שקוראים הפטרה במנחת ת"ב, אם המנהג נכון, והשיב, מנהג זה מנהג ותיקים הוא, שכן הובא מנהג זה בטור סי' תקנט בשם רבינו האי גאון. וכ"כ מרן הב"י בשם הרב רבי דוד אבודרהם, וכ"כ מנהג זה כמה ראשונים ואחרונים. ואמנם במקומינו אין מפטירין כלל, אבל במקום שנהגו להפטיר יעשו כמנהגם, וכמ"ש בשכנה"ג שנסאל על מי שרצה למחות שלא יפטירו במנחת ת"ב, והשיב שאין ממש בטענתו ויפטירו כמנהג. ע"ש. ושכ"כ הרב תיקון יששכר: שאפי' למי שכתב שאין מפטירין, אין שום איסור בדבר, והרוצים להנהיג להפטיר לעורר הלבבות בתשובה הרשות בידם, ועליהם תבוא ברכת טוב. ומ"מ לאלו שאינם רוצים לשנות מנהגם שנהגו שלא להפטיר, אין להכריחם, דנהרא נהרא ופשטיה. עכת"ד.

מכאן אנו למדים שגם במקום שנהגו שלא להפטיר, אם כל יחידי הקהל הסכימו לנהוג להפטיר, תע"ב. ומכ"ש באר"י, שהמנהג להפטיר בת"ב כמנהג, ראוי מאוד שכל העולים מחו"ל, לאר"י, ינהגו מנהג אחד כמנהג ירושלים ואר"י, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

וראה עוד בספר נתיבי עם (סי' תקנה) שג"כ העיד על המנהג בירושלים להפטיר שובה במנחת ת"ב.

והגאון רבי אלישע נסים דגור אב"ד בבל, בספר גדולות אלישע (בסוף הלכות ת"ב, שנרפסו בסוף הספר), העיר על מנהגם שהוא דלא כמאן, ורוב ככל הפוסקים סוברים להפטיר במנחת ת"ב, או דרשו או שובה ישראל. נומה שציין לדברי החיד"א בספר לדוד אמת סי' כא, חסר בדפוס סיום דבריו, שמנהג ארץ ישראל שלא להפטיר בצום גדליה, אבל בת"ב מפטירין בשחרית ובמנחה, וכנ"ל. וע"ע בספר יפה ללב ח"ב סי' תרב מ"ש זה. ודו"ק. [שו"ת יחודי ח"ה סי' מ. ילקו"י מועדים עמ' תקמה].

וכתב מרן הב"י (סי' תקנט), שנהגו העולם שהעולה לקרות בתורה בת"ב קודם שיברך ברכה"ת אומר "ברוך דיין האמת". ונהיינו קודם שיאמר ברכו את ה' המבורך, שאח"כ אינו רשאי להפסיק באמירה זו. שו"ת בית דוד (סי' שמ). ערה"ש (סי' תקנט סק"ב). והגרי"ח פלאגי בספר חיים (סי' לו אות יא). וכ"כ בספר פתה"ד ח"א (סי' קלג, דף קמא:). ודלא כהרב נחמד למראה (פ"ה דברכות דף יב ע"ד). ודו"ק. והרמ"א בד"מ כתב ע"ז, שאין המנהג הזה במדינותינו, ואין מברכים ברוך דיין האמת, ואפי' בלא שם ומלכות. וכ"כ בספר חמדת ימים (דף פז רע"ב), שמהר"ש שער אריה כתב ע"ז, ואני רואה שאינו

תכה) כתב שבצום גדליה מפטירין דרשו, ואילו במנחת ת"ב מפטירין אף שלא פסקה מרן בש"ע. ע"ש. גם בספר חיים למהר"ח פלאגי (סי' לו אות יד) תמה על מדפיסי המחזוריים והסידורים שלא הדפיסו הפטרת צום גדליה שהיא דרשו ה' בהמצאו. ע"ש. אולם לק"מ, שאף שמרן הש"ע כתב שבמנחת צום גדליה מפטירין דרשו, כתב מרן החיד"א הנ"ל שאין נכון לשנות המנהג. ומנהג של הספרדים נכון, שאין מפטירין בשום תענית, זולת בת"ב בשחרית ובמנחה, וכמ"ש מרן הב"י הנ"ל.

והנה רבינו הטור (סי' תקנט) כתב: שבמנחת ת"ב מפטירין דרשו, ורבינו האי גאון אמר שהמנהג להפטיר שובה ישראל. ומרן הב"י שם, ה"ד הרב רבי דוד אבודרהם שכתב ג"כ שמפטירין שובה ישראל. נידוע מ"ש מרן הב"י סי' תכה, שיש לסמוך בכי"ב על האבודרהם שהיה בקי מאוד בדברים אלה.

גם בשבולי הלקט (סי' רסט) כתב, שמפטירין שובה ישראל. והכנה"ג (סי' תקעה) כתב ג"כ, שמנהגם להפטיר שובה במנחת ת"ב, והטעם לכך, לפי שביהמ"ק חרב בעונותינו הרבים (ואמרו בירושלמי יומא פרק א' ה"א, כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו הוא החריבו), לפיכך מזהירים שובה ישראל עד ה' אלהיך, וע"י התשובה יבנה ביהמ"ק במהרה בימינו. ע"כ.

ובשו"ת כנה"ג (סי' תקנט, הגהות ב"י אות ט') כתב, וכבר נשאלתי על מי שהיה רוצה למחות שלא יפטירו במנחת ת"ב בקהל שהוא מתפלל, מפני שאביו שהיה שם ש"צ מקדמת דנא לא נהג להפטיר, וחשש לכבודו, והשבתי שאין ממש בטענתו ויפטירו כמנהג. ע"כ.

אלא שמ"ש עוד השיורי כנה"ג להפטיר גם במנחת צום גדליה (דרשו), הן אמת שכן כתבו התוס' (מגילה לא:): שזוהו מכלל תרתי דתיובתא, דרשו בצום גדליה, ושובה בשבת שבין ר"ה ליוהכ"פ. וכ"כ בש"ע (סי' תכה טו), שביום צום גדליה במנחה מפטירין דרשו, אולם כבר כתב מרן החיד"א

וזה מיוסד ע"פ מ"ש הב"י (סי' תקעה) הנ"ל, שמנהג בני ספרד שאין מפטירין בשום תענית חוץ מבת"ב. **ובכה"ח** (סי' תכה ס"ק מז) כתב בשם שו"ת אהל יעקב הנ"ל, שכל קהלה תנהג כמנהגה. ע"ש.

עכ"פ לענין מנחת ת"ב המנהג פשוט כמעט בכל הקהלות לומר הפטרה. וכ"כ בספר נהר מצרים (דף לו ע"ב), שמנהג אר"י ומצרים להפטיר במנחת ת"ב שובה ישראל, ושכן נראה מדברי מהר"י קשטרו בהגהותיו (סי' תקנט), והמנהג מיוסד על אדני פז. וראה עוד בספר יפה ללב ח"ב (ריש סי' תרב).

עג. ספרדי שהתפלל מנחה ביום הצום בבית הכנסת של אשכנזים, והזמינוהו לעליית שלישי לקריאת ויחל, ומנהגם שהשלישי מפטיר דרשו ה' בהמצאו, רשאי הספרדי להפטיר בברכות כמנהגם, אף על פי שאין נוהגים כן הספרדים, ואין בזה שום חשש לברכה שאינה צריכה. (עג)

מנהג יפה, מאחר שלא נמצא כן בתלמוד ובראשונים. וכ"כ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות עא), "ומהיות טוב יפה שתיקה". (וע' בכה"ח סי' תקנט אות לז). וכן מנהגינו.

ספרדי שהתפלל מנחה בצום אצל האשכנזים, והזמינוהו לשלישי

לעורר את הלבבות לתשובה כדברי הנביאים, הרשות בידם, ועליהם תבא ברכת טוב. הואיל והימים האלה ימי תענית להתעוררות בתשובה, כמ"ש הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות). ומ"מ נהרא נהרא ופטיה, למי שאינם רוצים לשנות ממנהגם. ע"כ.

ובן הובא בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כז), וכתב, שאף שיש מקומות שנהגו שלא להפטיר כלל בת"ב במנחה, [וכן היה המנהג בירושלים, כמ"ש בקובץ חידושי דינים לרבני ירושלים הקדמונים משנת רס"ט, שנדפס בסוף שו"ת חיים וחסד מוספייא (אות כב). ע"ש. אלא שהמנהג בירושלים נשתנה אח"כ, וכמ"ש בשו"ת שדה הארץ ח"ג (האר"ח סי' כח), שבזמנו היה המנהג בירושלים להפטיר במנחה בט"ב באב, וכנראה שנהגו כן ע"פ מ"ש מרן הבי"ה הנ"ל, שכן מנהג בני ספרד. ובכמה דברים מצינו שבירושלים שינו את מנהגם. וראה בשו"ת יבי"א ח"ד חיו"ד סי' כה אות ד']. מ"מ הרוצים להפטיר שם במנחה ביום ת"ב, כדי לעורר הלבבות בהפטרות שובה ישראל עד ה' אלהיך, [כמ"ש בספר האשכול ח"ב עמוד סג, ובשבולי הלקט (סי' רסט). וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ד). וע' באו"ז ח"ב (סי' שצב דף פא:)], הרשות בידם ועליהם תבא ברכת טוב וכו'. ע"ש. ואף זה שנמצא עם אחינו האשכנזים עמם במחיצתם, בחצריהם ובטירותם, רשאי לעלות ולהפטיר ואין בזה חשש כלל.

ואמנם הרה"ג מטלוב עבאדי בשו"ת מגן בעדי (סי' יד אות ג) נשאל אודות מנהג בני ארם צובה שלא נהגו להפטיר הפטרה במנחת ת"ב, אם טוב הדבר לשנות מנהגם ולהפטיר שובה ישראל עד ה' אלהיך, כמנהג הספרדים שנהגו כן בירושלים, והשיב, שאין לשנות ממנהגם, כיון שהרמב"ם כתב שאין מפטירין בת"ב אלא בשחרית דוקא, א"כ איך אפשר לשנות המנהג ולבוא לידי הזכרת ש"ש לבטלה, בברכות הפטרה לפני ולאחריה. ולכן אין לזוז ממנהג אבותם. ע"ש. וליתא, שאין בזה חשש הזכרת שם שמים לבטלה, שאם ירצו לשנות מנהגם ולנהוג כמנהג ירושלים, ולעורר את העם בתשובה, אדרכה תע"ב, וכמ"ש הרב זבחי צדק הנ"ל בשם תיקון יששכר.

עג כ"ב מרן אאמו"ר זיע"א וז"ל: נראה שיכול לעלות שלישי ולהפטיר כמנהגם, ואע"פ שבשו"ת יבי"א ח"א (האר"ח סי' כט) נתבאר שספרדי שנמצא בכ"נ של אשכנזים בחג השבועות, ומנהגם לקרוא מגילת רות על קלף בברכת אקב"ו על מקרא מגילה, אין הספרדי יכול לברך על קריאת מגילת רות, כיון שאין אנו נוהגים כן, וכמ"ש מרן הבי"ה (סי' תקנט) בשם מהר"ם. וכ"כ הט"ז (ס"ס תצ), שהמברך על מגילת רות וכיו"ב הוא ברכה לבטלה. מ"מ אין לדמות נ"ד להתם, דשאני התם שאומר אקב"ו "וצונו" על מקרא מגילה, אבל בברכת הפטרה שאינו אומר וצונו, שאינם אלא ברכות שבח והודאה, ש"ד לברך כמנהגם. וראיה לזה מ"ש בשבולי הלקט (סי' קעד), וז"ל: ונראה בעיני דהא דמברכינן על הפטרה במנחה של שבת כדאיתא בשבת (כד). אע"ג דמדינא אין הפטרה במנחה של שבת, כדתנן במגילה (כא), בשני ובחמישי ובמנחה בשבת קורין שלשה ואין מפטירין בנביא, אלא שנהגו להפטיר (וכמ"ש התוס' שבת סו), והא קי"ל גבי ערבה דאמנהגא לא מברכינן, אלא דברכות הפטרה אינם אלא שבח והודאה ולא אמרי' בהו אקב"ו "וצונו", אבל בברכת הערבה שהיה צ"ל אקב"ו, היכן צונו. ע"כ.

ודבריו לקוחים מפסקי רבינו ישעיה מטראני בפסקיו לסוכה (מד: וז"ל: והנכון בעיני דהא דמברכינן על הפטרה בשבת במנחה, אע"פ שאינה אלא מנהג בעלמא, התם ה"ט מפני שאין בברכות הפטרה אשר קדשנו במצותיו "וצונו", אבל ערבה היה צריך לברך אקב"ו וצונו, וכיון שאינה אלא מנהג בעלמא, היכן צונו. ולפ"ז אין לברך על ההלל דר"ח אקב"ו וצונו לקרוא את ההלל, כיון שאינו אלא מנהג בעלמא, כדאיתא בתענית (כה:). ע"כ.

ולפ"ז גם בנד"א אע"פ שאינו אלא מנהג האשכנזים, ואנו הספרדים לא נהגנו להפטיר, אין בכך משום ברכה לבטלה, וכמ"ש בספר תיקון יששכר (דף סד), שאפי' לדברי מי שכתב שאין מפטירין בתעניות, מ"מ לפי הדין אין שום איסור בדבר, והרוצים להפטיר בהם כדי

ההלל כמנהגם, והעלה שרשאי לברך על ההלל כמנהגם, ואף שבא"י נהגו שלא לברך על ההלל בר"ח כדעת הרמב"ם דס"ל שאין לברך על מנהג, מ"מ רשאי הוא לברך כמנהג המקום שנמצא שם. והביא ראייה מהגמ' (פסחים קו). והניף ידו שנית בשם הגדולים ח"ב (דף צב:).

וכ"פ עוד בספרו קשר גודל (סי' כג אות ה), שאם בירך לא הוי ברכה לבטלה, כיון שכך הוא מנהג המקום שנמצא שם. ע"ש.

וכ"ב מהר"ר רפאל בן רבי בספר דרך המלך (דף יא ע"ד) מהראיה של הגמ' דפסחים (קו). הנ"ל. ואע"פ שיש מקום לפלפל בראיתו מהגמ' פסחים (קו), ע"פ מה שכתבנו לעיל. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"א (האורח סי' כט). ובספר חזו"ע פסח (הלכות ליל פסח עמ' קי).

עכ"פ להלכה בנ"ד שאינו אומר בברכותיו "וצוננו" בודאי שיש להקל יותר, וכמש"כ לעיל בשם רבינו ישעיה מטראני, והשבה"ל. הילכך נראה לי שבנ"ד רשאי הספרדי לעלות לס"ת אצל האשכנזים, ולהפטיר בברכות כמנהגם.

וכן העלה בשו"ת דברי יציב חאו"ח ח"ב (סי' רמז), שרשאי הספרדי לברך על ההפטרה בביהכ"נ של אשכנזים, והביא ג"כ מדברי החיד"א בחיים שאל (סי' צט) הנ"ל, בדין ברכת ההלל בר"ח. וילקו"י מועדים עמ' תקמו].

וייש לעיין בביהכ"נ שיש תשעה אשכנזים ואחד ספרדי, אם יכולים להפטיר "דרשו", וראיתי למי שכתב (תשו"ב א, שמו) שבכל אופן צריך שיהיו לפחות עשרה אשכנזים דוקא לעיקר החיוב שרק בזה נתחייבו בקריאת ההפטרה, והרי הספרדי פטור, ולכן אם אין עשרה אשכנזים לא יפטירו. ורק אם יש עשרה מלבדו, יכול הוא לקרוא ולברך בשבילם. ע"כ. ואינו מוכרח.

תוקע ספרדי אצל האשכנזים - ביום ב' של ר"ה לא יברך שהחיינו

שהחיינו, רק שלפי שיטתם נפטרו כבר בשהחיינו ביום ראשון, משא"כ הקהל האשכנזי הא לא יצאו גם לפי שיטתם, לכן יכול להוציאם מדין ערבות מידי חיובם, שגם לפי שיטתו חייבין הם לנהוג כרבותיהם, והואיל ושייך בעיקר מצות שהחיינו מהני להוציאם כפי חיובם. וכמו שמקליין לגבי קריאת ההפטרה, וכן יש לו לברך על ההלל של ר"ח. ע"כ.

אך חילוק רב יש בין הנושאים. ולדין שקיבלנו הוראות מרן, הרי זו ברכה לבטלה. ולכן אפי' אמן לא יענה אחריהם. ולגבי מקרא מגילה ביום נסתפקנו

וכ"כ הרה"ג ר' דוד נכד הגרי"ח בתשובה שהובאה בספר נחלת אבות (עמ' 395), שמקודם היה מנהג בגדאד שלא להפטיר במנחת ת"ב, אבל מר זקני הגרי"ח הנהיג לקרות הפטרת שובה ישראל, כמנהג ירושלים, וכמ"ש ג"כ רבי דוד אבודרהם, שכן מנהג בני ספרד. וכ"כ עוד שם (עמ' 399).

ומעתה ה"ה לספרדי שהוזמן בצום גדליה לעלות ולהפטיר בביהכ"נ של האשכנזים, רשאי לעשות כן, ואין בזה חשש כלל. בפרט שכן מנהגם, והוא בא בגבולם.

גם בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו (חאו"ח סי' יט אות ב) כתב, ספרדי שנמצא בביהכ"נ של אשכנזים במנחה ביום תענית צבור, והזמינוהו לעלות לס"ת ולהפטיר, נראה פשוט שאין כאן חשש של ברכה לבטלה, שכל עיקר הטעם שלא נהגנו להפטיר, הוא רק משום טורח צבור, כמבואר בדברי מרן הבי" (סי' תקעה), ולא מפני שמצד הדין אין מקום למנהג המפטירין. א"כ במקום שכבר נהגו להפטיר ולא חששו לטורח צבור, שכן הוא מנהגם, בודאי שגם ספרדי יכול לעלות לס"ת ולברך ברכות ההפטרה, ואין שום פקפוק בדבר.

ובשו"ת באר משה ח"ז (דף שיב:) הביא מ"ש מרן הבי" (סי' תקעה) הנ"ל, שמנהג בני ספרד שלא להפטיר בשום תענית וכו'. וכתב, ולפ"ז בן אר"י ספרדי שנמצא בחו"ל, וקראו אותו לס"ת בתענית צבור במנחה, לא יברך ברכות ההפטרה, והכהן או הלוי יאמרו ההפטרה, ואם הם אינם בקיאים, אז יעלה אחד מן הצבור ויפטיר. ע"כ. אבל לפי מה שכתבנו אין לחוש כלל, ורשאי העולה הספרדי לברך ולהפטיר.

וגדולה מזו כתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' צט), אודות אדם מאר"י שנסע לחו"ל במקום שנוהגים שם לברך על קריאת ההלל בר"ח, והזמינוהו להיות ש"צ בר"ח, ונסתפק אם יוכל לברך על קריאת

אמנם אין ללמוד מזה לגבי דינים אחרים, כמו תקיעת שופר, בתוקע ספרדי בביהכ"נ אשכנזי ביום ב' של ר"ה, שהם מברכים שהחיינו לפי מנהגם. וכן בעל קורא ספרדי שקורא מגילה לאשכנזים ביום הפורים, שלפי מנהגם מברכים שהחיינו גם ביום, ואנחנו מברכים רק בלילה, לא יוכל לברך להם שהחיינו, אלא יעמוד אחד מן הקהל ויברך.

ולאפוקי ממ"ש בס' תשו"ב (א, שמו) שהורה לבעל תוקע ספרדי התוקע לאשכנזים ביום ב' של ר"ה, לברך להם שהחיינו, לפי שלכ"ע ראוי לברך על מצוה ברכת

עד. צבור שטעו וקראו בימי תעניות צבור בפרשת השבוע, בשחרית, אם חלו ימי התענית בשני או בחמישי, ונזכרו באמצע הקריאה, מסיימים בקריאה בפרשת השבוע, ויוצאים ידי חובה. (עד)

עה. אין להוציא ספר תורה בתענית צבור לקריאת פרשת ויחל, אלא אם כן יש ששה או שבעה מתענים בבית הכנסת, מתוך המנין של עשרה, בין בשחרית בין במנחה. ואם אין יותר מחמשה מתענים בבית הכנסת וחל תענית צבור בשני וחמישי, קוראים בפרשת השבוע שלשה אנשים. ואם חל התענית בימי א. ג. ד. ו. אין להוציא ספר תורה כלל, ואפילו בשחרית שעדיין לא טעמו, כל אלה שחושבים שלא להתענות אינם מצטרפים לרוב מנין להוצאת ספר תורה ולברכת עננו. (עה)

וכמ"ש לחלק בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קצא).

ובספר הג"ל כתב לחדש, שאע"פ שהאחרונים דנו לענין נשים שבירכו שהחיינו בהדלקת נרות אם יענו אמן בקידוש, ויש לחוש בזה הפסק, מ"מ בני ישיבות ספרדים ששומעים ברכת שהחיינו במקרא מגילה ביום, ובתקיעת שופר ביום השני, יש לצדד שיכולים לענות אמן ואין בזה הפסק, דכיון שלהרבה פוסקים איכא חיובא בברכה זו, לכן לכו"ע "אמן" זה אין בו דין הפסק. ע"כ. אולם בכל דבריו לא הזכיר הסברא שספק אמן לקולא, ויתירה מזו מצינו שאף שהרשב"ץ והרשב"ש הנהיגו בביהכ"נ שלהם לקדש כתקנת חכמים הקדומה בשביל עמי הארץ, מ"מ לא ענו אמן אחרי הברכה, משום ספק אמן יתומה. ע' בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' רמו), ובשו"ת יכין ובעוז (סי' קיה). ובשו"ת יבי"א (ח"ב א"ח סי' יג). ובתשו' הרמב"ם המובא שם.

ובס' קיצור הל' המועדים (עמ' פ) כתב, שספרדי המתפלל במנין של אשכנזים, לא יענה אמן אחר ברכת שהחיינו ביום שני של ר"ה, משום הפסק. ואינו מוכרח. וצ"ע.

בילקו"י פורים החדש, כיון שיש בזה ס"ס, שמא כמ"ד שמברכין שהחיינו על הקריאה ביום, ושמא יכול לברך שהחיינו על המצוות של היום. אך מאידך יש ס"ס להיפך, שמא בני אשכנז באר"י צריכים לנהוג כפסקי מרן. וצ"ע. ועוד יש לחוש משום הפסק בין הברכה שבירך (ויצא בה מדין שומע כעונה) על מקרא מגילה, לבין קריאת המגילה. ואולי כיון דמ"מ כוונת המברך שהחיינו היא על הקריאה עצמה, נחשב כבדיעבד כמו גביל לתוריה, דלא הוי הפסק. וצ"ע.

ומה שהביא שם רביה מהגמ' פסחים (קו.), כבר כתב בשו"ת יבי"א (ח"א א"ח סי' כט) שיש לדחות רביה זו. שחשש שלא קדשו בלילה. ועוד יש לחלק דש"ה שנמצא במקום שכולם נוהגים לברך, ולא ישנה אדם מפני המחלוקת. משא"כ כאן שיש ב' קהלות אשכנזים וספרדים, ולהם ב' בתי דינים, וחלוקים במנהגים רבים, שאין לספרדי לברך ברכה זו בבהכ"נ של אשכנזים, שאין בזה חשש מחלוקת, וגם אינו בטל לגביהו, מכיון שבאותה עיר גופא יש קהלה הנוהגת שלא לברך. וגם בדברי האח' יש לחלק בין הלל דר"ח שכבר פשט המנהג בכל ישראל לאמר, לבין עניינים אחרים,

צבור שטעו וקראו בימי תעניות צבור בפרשת השבוע

וע"ע בזה בבי" (סי' תקעה). ועכ"פ בדיעבד מיהא שפיר סמכינן ע"ז. וכ"פ בשערי אפרים (שער ה סי' קו) ושם בפתחי שערים שקצת נראה שה"ה בשלש תעניות הכתובים וכו'. ע"ש. ודו"ק.

עה **ראה** לעיל הערה מח, ובילקו"י מועדים (עמ' תקמו). והיינו במיעוט שאינם מתענים מחמת אונס כחולי, אבל אם אינם מתענים מחמת שמולזלים בתענית, פעמים שאינם מצטרפים לעשרה כדי להוציא ספר תורה לקראת ויחל.

עד **עייין** בהר"ן (תענית יב:) שה"ד רב פלטוי גאון, שבתענית של שני וחמישי בצפרא, קורין בפרשת השבוע, ובמנחה בפרשת תענית. ותמה על מנהגינו שנוהגים לקרות ויחל בשחרית ובמנחה. וע"ע בהר"ן (סוף פ"ב דתענית). ובמחזור ויטרי (סוף עמ' רלג) כתב, בארבע צומות דהשתא דלית לן כנופיא מצפרא, הוה לן למקרי בצפרא בענינא דיומא, ולא ויחל. ומכאן סמך הרב בכור שור שלא לקרות בשחרית אלא בפרשה דיומא. ע"ש. וכן הטור (ס"ס תקסו) הביא מחלוקת בזה.

עו. מי שאינו מתענה מסיבת חולי וכדומה לא יעלה לספר תורה בתענית צבור בקריאת פרשת ויחל. וכהן שאינו מתענה לא יקראוהו לספר תורה לקריאת ויחל, אפילו אין שם כהן אחר, אלא טוב שיצא הכהן מבית הכנסת, ועומד ישראל מתענה לקרות במקום כהן. ונהוא הדין ללוי שאינו מתענה ואין לוי אחר בבית הכנסת, טוב שיצא מחוץ לבית הכנסת, ויקרא הכהן המתענה במקום לוין. ואפילו אם קראוהו בשמו לעלות לספר תורה, יתנצל שאינו מתענה מחמת אונס, ויעלה אחר במקומו, כי יש בזה חשש ברכה לבטלה לדעת כמה פוסקים. (עו)

מי שאינו מתענה אינו עולה לתורה בתעניות צבור

לס"ת לפרשת ויחל מי שאינו מתענה, ואף בדיעבד אם קראוהו לא יעלה. ודלא כהגנת ורדים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' קלד), שאף שהב"ח כתב להקל בדיעבד, מ"מ מרן הב"י והט"ז והא"ר והבאה"ט אוסרים גם בדיעבד. וכ"כ בשו"ת דברי דוד (להגאון ר' דוד מילדולא סי' מה), שאפי' אם קראוהו לא יעלה משום ברכה לבטלה. וכ"כ בשו"ת ישיב משה שתרוג ח"א (סי' קנ), שכהן שאינו מתענה אפי' קראוהו לס"ת לא יעלה. וע"ע בשו"ת פתחי שערים (סי' יט) שנראה שמסכים להט"ז.

גם מהר"ר גבריאל איספראנסה בתשובה, והיא לו נדפסה בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' ד) כתב, בן אר"י שנסע לחו"ל ודעתו לחזור, נלע"ד שאינו רשאי לעלות לס"ת ביו"ט שני של גלויות, דהוי ברכה לבטלה, כיון שהוא אינו מחוייב בקריאה"ת שבאותו יום, וראיה לזה ממ"ש מהר"י קולון, שכהן שאינו מתענה בתענית צבור לא יעלה לס"ת, והדברים ק"ו, מה התם שמחוייב בדבר וחל עליו חובת תענית, אע"פ כן כל שלא התענה אינו רשאי לעלות לס"ת, כ"ש בני"ד שמעולם לא חלה עליו חובת קריאה"ת שבאותו יום, שהרי הוא מאר"י שפטורים אז מקריאת ס"ת. עכת"ד.

גם מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' יג) בד"ה אמנם, הביא בשם האמונת שמואל (סי' מו) שכתב על דברי הב"ח, שהתיר בדיעבד, דלא משמע כן מדברי הב"י סי' קלה. וגם מרן החיד"א עצמו דייק כן מדברי מרן הב"י סי' קלה שאפי' אם קראוהו לס"ת לא יעלה, ושכ"כ גם המג"א. ואין מי שמיקל בזה אלא הרב בני חיי, ויש לדחות ראיותיו. ע"ש.

וכ"כ מהר"א ענתבי בספר חכמה ומוסר (ברוך חקן אות קצו), שאף שהרב בני חיי מיקל בזה, לפענ"ד שוא"ת עדיף, ואסור לבן א"י שנמצא בחו"ל לעלות לס"ת ביו"ט שני של גלויות, ולא יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. ע"ש.

וכן העלה בשו"ת חיים לעולם (חאו"ח סי' ו), שבין

עו הנה זו לשון מרן הב"י (סי' תקסו): כתב מהר"י קולון (שרש ט), "שמעשים בכל יום שכשאין הכהן מתענה יוצא הכהן חוץ לביהמ"ד ועולה ישראל לקרות בתורה". ונראה מדבריו שאין עומד לקרות בתורה מי שלא התענה. עכ"ל. וכתב ע"ז בשו"ת כנה"ג שם, נראה מדברי הב"י שאפי' בדיעבד לאו ש"ד לעלות לס"ת, ממה שדוחה עשה דוקדשתו בעבור זה, אבל הב"ח כתב שאם טעו וקראוהו לס"ת יעלה ויברך, שאין כאן איסור אלא שנהגו כן לכתחלה, אבל אם קראוהו לס"ת יעלה. ע"כ.

והט"ז (סי' תקסו סק"ז) כתב, שאף להטור דס"ל ששליח ציבור שאינו מתענה יכול להתפלל ביום תענית ציבור ולומר עננו, מודה שהכהן לא יעלה לס"ת כשאינו מתענה, שהרי צריך לברך על הקריאה אע"פ שכבר בירך בשחרית ברכה"ת, ובע"כ דה"ט משום שעל הקריאה בצבור צריך לברך שנית, והניחא למי שמתענה, אבל למי שאינו מתענה הוי ברכה לבטלה, ולכן אפי' אם אין שם כהן אחר, או שאין שם מי שיוכל לברך אפי' לא יקרא מי שאינו מתענה, וכן אפי' אם קראוהו כבר לא יעלה, ולא חיישינן שיאמרו פסול הוא, וכדמוכח בש"ע (סי' סו סי"ח), שהקורא ק"ש וקראוהו לס"ת לא יפסיק, ולא חששו לפגמו. וכן נראה מדברי הב"י (הג"ל), דמוכח דס"ל שאפי' אם קראוהו כבר לא יעלה. ומורי חמי כתב שאם טעו וקראוהו לס"ת יעלה ויקרא. ע"כ.

גם הא"ר (סי' קלה סק"ו) כתב, אם טעו וקראו לכהן שאינו מתענה, כתב הב"ח שיעלה ויקרא, מיהו בב"י משמע דאיכא איסורא נמי אם עולה, וכ"פ הט"ז, וכן נראה לי. ע"כ. וכ"כ הגאון מליסא בדרך החיים, שאפי' אם קראוהו לא יעלה. וכ"כ הגאון שערי אפרים (סי' א ס"ט).

וכ"כ בשו"ת זרע אמת ח"א (חאו"ח סי' פו, דף צ ע"ד) וז"ל: הילכך נראה לפע"ד בדין קריאת בפרשת ויחל, שיצא לנו מכל האמור, שאפי' בשני וחמישי אין לקרות

אלא דברי מרן דס"ל שאפי' אם קראוהו לעלות לא יעלה, וכמ"ש הט"ז, משום דהוי ברכה לבטלה. וכ"כ הרב בית עובד (דף קמז:), דאף בדיעבד אם קראוהו לא יעלה. וכ"כ הרב שמח נפש (ערך כהן שאינו מתענה). וע"ע בשו"ת קרית חנה דוד ח"א (סי' פט), ובשו"ת שרגא המאיר ח"ז (סי' סו).
 (סי' סו מו).

א"י הנמצא בחו"ל לא יעלה לס"ת ביו"ט שני של גליות, ולא יכניס עצמו בספק ברכות והזכרת שם שמים לבטלה, דחמיר איסוריה. ע"ש. הא קמן כמה מגדולי האחרונים שסוברים בדעת מרן, כדברי השו"ר כנה"ג, שגם בדיעבד לא יעלה. וכן הסכים להלכה החיד"א שם.
 וכ"כ המאמר מרדכי (סי' תקסו סק"ה), שאנו אין לנו

כהן שאינו מתענה יצא מביהכ"נ, וישראל המתענה יעלה לתורה

והוא מ"ש מרן הש"ע שאם הכהן אינו מתענה יצא מביהכ"נ, ועומד ישראל המתענה לקרות בתורה. הטעם ידוע שהוא משום שלא יאמרו שהוא פגום, דהיינו חלל. ומ"מ אם אין הכהן רוצה לצאת מביהכ"נ, בזמנינו שירדה חולשה לעולם, ורבים אינם מתענים מרוב חולשה, אין לחוש משום פגם, שהדבר ידוע שיש בני אדם שאינם מתענים. (וע' במשנ"ב סי' תקסו ס"ק כא). ולכן די שהש"צ יאמר "אע"פ שיש כאן כהן, ישראל במקום כהן יעמוד בכבוד". וכ"כ מרן הב"י (סי' קלה), שאין הכרח שהכהן יצא מביהכ"נ, דהא רב קרי בכהני, ולא משמע שהכהנים היו יוצאים מביהכ"נ, ולא מצינו שיצטרך הכהן לצאת מביהכ"נ אלא לענין נשיאות כפים, שכל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בג' עשה. ואין לומר שצריך לצאת משום פגם דאתו למימר חלל הוא, דמינכרא מילתא וכו'. ע"ש. וכן הסכים הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' קלה).

וכ"כ מהר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (בקונטרס פרט ועוללות דפ"ו ע"א), שמנהג האשכנזים בא"י לקרות לס"ת ישראל במקום כהן, מפני שמצוי שם אורחים שרוצים להעלותם לס"ת, ואפי' הכהן נמצא בביהכ"נ, כי מסתמא הכהן מוחל, שהדרך להעלות אורחים לס"ת, וגדול כבוד הבריות, ואומר הש"צ "אע"פ שיש כאן כהן ישראל במקום כהן יעמוד". ע"ש. וה"ה לכאן.
 וזה דלא כמ"ש בשם הגרש"ז אויערבך, שבת"צ במנחה אם הכהן לא מתענה ואין שם כהן אחר רשאי לעלות. (נשמת אברהם סי' תקנט סק"ב). [ולגבי עלייה לדוכן, ככהן שאינו מתענה, כתב שם בשם הגרש"ז, שבבוקר פשוט שיכול לעלות, אבל במנחה צ"ע כיון שיש שכרות, ולמעשה אפי' אם יש שם רק עוד כהן אחד, גם כן יכול לעלות לדוכן, בכדי שהמצוה תהיה מדאו'. ובמק"א כתבנו בזה]. ולגבי חולה כתבו בשמו (שם ח"א סי' תקנ"ב סק"ב), שחולה שצריך לאכול בג' תעניות ורוצה לעלות לתורה, יאכל פחות מכשיעור.

וכ"כ בשו"ת מים רבים (חאו"ח סי' דוה), שאפי' אם לא רצה הכהן לצאת מביהכ"נ קוראים בנוכחותו לישראל המתענה. ודלא כהמג"א (סי' תקסו סוף סק"ז), שהבין שמהריק"ו חולק ע"ז דליתא. והעיקר כמ"ש מרן הב"י, והפר"ח. עכת"ד.

גם בשו"ת תועפות ראם מהגאון ר' רפאל אנקוואה (סי' קמו) העיר ע"ד המג"א בזה. והעלה כאמור. וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' ס), ובשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' ריד).

וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (שם סק"י) וז"ל: יש נוהגים שביום חג השבועות הרב של המקום קורא בביהכ"נ במקום כהן לכבוד התורה וא"צ הכהן לצאת, ואומר הש"צ יעמוד הרב במקום כהן. מהר"ש שער אריה בכת"י. עכ"ל. (וע"ע בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' לח אות עב). וכ"כ האמת ליעקב (בדיני עליית ס"ת אות מו), ובספר לדוד אמת (סי' ה אות מו).

וכ"כ בשו"ת מנחת יחיאל ח"ב (סי' צח), שמכיון שידוע שאין קוראים לעלות לס"ת אלא מי שמתענה, אין כאן פגם לכהן, ודמי למאי דק"ל בש"ע (סי' סו), שאם הכהן קורא ק"ש לא יפסיק כדי לעלות לס"ת.

וכ"כ בשו"ת מנחת יחיאל ח"ב (סי' צח), שמכיון שידוע שאין קוראים לעלות לס"ת אלא מי שמתענה, אין כאן פגם לכהן, ודמי למאי דק"ל בש"ע (סי' סו), שאם הכהן קורא ק"ש לא יפסיק כדי לעלות לס"ת.

עז. בשני או בחמישי שהוא בלאו הכי יום חיוב קריאת התורה, יכולים להעלות בשחרית יום התענית צבור מי שאינו מתענה מחמת פטור או אונס שהוא. (עז)

בשני או בחמישי, יכולים להעלות בשחרית בתענית צבור גם מי שאינו מתענה

אבל בשחרית בשני או בחמישי אע"פ שדוחים פרשת השבוע וקוראים פרשת ויחל, הואיל ועכ"פ קוראים בתורה בלא התענית רשאי לעלות. וכ"כ להקל בגנת ורדים (כלל א סי' מט). וכן פסקו בספר נהר שלום (סי' תקסו ס"ב). והרב אמת ליעקב (הל' עליית ס"ת סי' ל). ומרן החיד"א בספר לדוד אמת (סי' ה אות יא). והגר"ח פלאגי בספר חיים (ר"ס לו).

ובשו"ת ישיב משה שתרוג ח"א (סי' קכ), שביום שני וחמישי אם קראוהו עולה אף לכתחלה אפי' כשאינו מתענה. וכ"כ הח"א (כלל קלב סי' לד). וכ"כ הרב מטה אפרים (סי' תרב ס"ק זי), והרב בית עובד (דף ק:), והרב שמח נפש (ערך ספר תורה), ובשו"ת פעולת צדיק ח"ב (סי' ריד).

וכן מצאתי בספר לקט יושר (עמ' קיד), דס"ל בפשיטות כדברי המג"א, שאם חל התענית ביום שני וחמישי מותר לכהן שאינו מתענה לעלות לקרות בפרשת ויחל. וכ"פ בשו"ת אמונת שמואל (סי' מו), ושכן המנהג פשוט, וכדברי הב"ח. וכבר הורה זקן. ע"ש.

ורזן אמת שהא"ר והמאמר כתבו לפקפק בזה. וכן בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' פו) פסק שאף כשחל התענית בשני וחמישי, אפי' אם קראוהו לא יעלה. וכ"פ הרב כסא אליהו (סי' תקסו). י"ל שאילו ראו דברי הלקט יושר היו מודים לדברי המג"א. ונע' בשו"ת רעק"א (מה"ת ס"ס א), שכתב לתמוה על מ"ש הט"ז שלדעת מהריק"ו יש בזה איסור מדינא משום ברכה לבטלה].

ועכ"פ בד' צומות הקבועים מדברי קבלה, יש לנו ס"ס שמא הלכה כהב"ח והחת"ס וסיעתם, שבכל ד' צומות יכול לעלות מי שאינו מתענה, ונאפי' לפי מ"ש הרב שואל ונשאל הנ"ל, שזהו נגד דעת מרן, מ"מ עבדינן ס"ס, גם כשספק אחד הוא נגד מרן, וכמ"ש מרן החיד"א בספר יעיר אזן (מערכת ס אות לב), בשם האחרונים, ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ז). וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ט (חיו"ד סי' טו). ושמה הלכה שבשני וחמישי יש להקל כדברי הלקט יושר והאחרונים הנ"ל.

בשני וחמישי אם אין ו' מתענים קוראים מיהא בפרשת השבוע

תענית, אלא מחצי היום ואילך. וכ"כ רב פלטוי גאון שכתענית שחל בשני ובחמישי בשחרית קוראים

(עז) הנה החת"ס (סי' קנז) כתב, ואני אומר שהמהר"י קולון שפסק שכהן שאינו מתענה לא יעלה לס"ת בפרשת ויחל, התם מיירי בתענית של בה"ב, שכל מי שאינו מתענה אין לו שום שייכות לקריאת פרשת ויחל, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים י"ח, משא"כ בת"ב, שאף החולה לא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו, ואם די לו בשתיה לא יאכל, ואם די לו באכילה פעם אחת, לא יאכל פעמיים, ולכן גם הוא נחשב ככל המתענים והמחוייבים בדבר, ועוד שיום הוא שנתחייב בקריאה"ת, ואף מי שאינו מתענה לא יצא מכלל החיוב הזה, דיומא קא גרים. עכת"ד. וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' עד).

וסיוע לזה מדברי הב"ח (ס"ס תקסו). וכ"כ בשו"ת שאילת שמואל (בקונטרס כלילות שמואל, מערכת ח אות כב). וע"ע בספר בני חיי (סי' תקסו דף כ ע"ג).

גם בספר תורת חיים סופר (סי' תקסו ס"ק יא), בהסתמכו ע"ד החת"ס הנ"ל, כתב, שה"ה בכל התעניות הכתובות בדברי קבלה, אפי' מי שאינו מתענה מותר לו לעלות לס"ת בפרשת ויחל.

וכ"כ בשו"ת אמרי יושר ח"ב (סי' קכד אות ב), שדברי החת"ס שייכים לכל ד' צומות, אלא שמעשה שהיה כך היה בת"ב. וכ"כ בשו"ת זכרון יהודה ח"א (סי' קצט), ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א (ס"ס עז), ובשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ד סי' קיג), ובילקוט הגרשוני (סי' תקסו). **והנה** כיו"ב כתב הגרי"מ אפשטיין בערוה"ש (סי' תקסו אות יא) וז"ל: ויראה לי שדברי הש"ע שכהן שאינו מתענה אינו עולה לס"ת בפרשת ויחל, זהו רק בצומות שאינם קבועים, אבל הקבועים בדברי קבלה, יכול לעלות גם מי שאינו מתענה, כיון שיום זה חייב בקריאה"ת. ע"כ.

ובשו"ת שואל ונשאל ח"ב (חאו"ח סי' מו), חולק על הנ"ל, שהרי מרן ס"ל שאף בד' צומות מי שאינו מתענה לא יוכל לעלות לס"ת. וכ"כ המג"א בדעת מרן. ע"ש.

והנה המג"א כתב לחלק דדוקא במנחה לא יעלה,

והנה הר"ן (פ"ק דתענית יב: סוף ד"ה ומדאמרי'), כתב, דמשמע בגמ' שלא היו קוראים בשחרית בפרשת

אין לקרות, שא"כ למה התיירו הא"ר וסיעתו לקרות בשחרית בששה מתענים, הרי יש לחוש לברכה לבטלה, כמו במנחה, וכמו בימי אנד"ו, אלא ודאי דפשיט"ל דלא פקעה לגמרי תקנת עזרא בשביל כך, ולכן כיון שאין הוספת ברכה בקריאת ויחל די בששה מתענים, אבל כשאין ששה מתענים קוראים בפרשת השבוע בברכה"ת כנהוג. וכן מוכח בשו"ת חת"ס (סי' קנו סוף ד"ה והנה לכאורה), שיש לקרות בפרשת השבוע. ע"ש.

וכיו"ב כתב הרב שערי אפרים (שער ח סי' קו), שבתענית צבור שחל בשני או בחמישי, וטעה הש"צ וקרא בפרשת השבוע במקום ויחל, אין מחזירים אותו, אפי' נזכר באמצע הקריאה. וכ"כ הנצי"ב בהעמק שאלה (סוף פרשת וישלח אות לג).

ואע"פ שבשו"ת אמרי יושר ח"ב (סי' קנד אות ב) כתב, שאפי' בפרשת השבוע אין לקרות גם בב' וה'. ע"ש. מ"מ כבר השיב עליו בשו"ת מנחם משיב ח"ב (סי' יא עמ' מט) והעיר שלא זכר מ"ש החת"ס בסו"ד שקוראים בפרשת השבוע וכו'. גם בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' קמ) לא הסכים עם האמרי יושר בזה. ושכן מצא בשו"ת קריה נאמנה (סי' יט) שפסק שיקראו בפרשת השבוע. **וכן** בהגהות שערי רחמים על שערי אפרים (שער ח אות טו) כתב, שגדול אחד כתב לפקפק ע"ד האמרי יושר, ועוד יש להשיב עליו, דלא יהא אלא כטעה וקרא בפרשת השבוע במקום ויחל, שבודאי יצא כדיעבד כמ"ש השערי אפרים (אות קו), וא"כ במקום שא"א לקרות ויחל שאין בביהכ"נ רוב מתענים, הוי כדיעבד, ויש לקרות בפרשת השבוע. וכ"כ בשו"ת ירך יעקב (סי' מה), שאם אין אלא חמשה מתענים יקראו בפרשת השבוע. וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' קמה).

וכ"פ בשו"ת ישיב משה שתרוג ח"א (סי' קמט), שבהכ"נ אחת שבעיר שלא היו שם ששה מתענים בתענית צבור שחל בשני או בחמישי, שיקראו בפרשת השבוע. וכן בשו"ת חלקת יעקב ח"ג (סי' טט) כתב להשיב ע"ד האמרי יושר, והעלה שיש לקרוא פרשת השבוע.

ובשו"ת דבר יהושע ח"ה (סי' יח ויט) ה"ד האמרי יושר, וכתב, שא"א לו לחלוק עליו. וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קיט). ע"ש.

גם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' רצד עמ' שכה) כתב, שהרה"ג רי"ש אלישיב הורה לו שלא יקראו כלל, כדברי האמרי יושר. והעיר שבספר שונה הלכות (סי' תקסו סק"ח) פסק שיקראו בפרשת השבוע, וזה שלא כמ"ש חותנו הנ"ל. וכן אמרו לו כמה רבנים שיש

בפרשת השבוע, ובמנחה בפרשת תענית. וכתב ע"ז הר"ן, ולפ"ז יש לתמוה ע"מ שאנו נוהגים לקרות ויחל בבוקר ובערב אף בשני ובחמישי. ע"ש. (וע"ע בהר"ן סוף פ"ב דתענית).

וכ"כ הריטב"א (תענית יב): וז"ל: ומדקא אמרי' מפלגיה דיומא לפניא רבעא דיומא קרינן ומפטרינן, שמעי' שלא היה מנהגם לקרות בשחרית בפרשת תענית, אלא מחצי היום ואילך. וכ"כ רב פלטוי גאון, דמנהגא דילן למיקרי בצפרא בפרשה דשבתא, ובמנחה בפרשת תענית. ויש נוהגים בספרד שלא לקרוא בפרשת ברכות וקללות, אלא בשחרית ג"כ קורין בפרשת ויחל וכו'. ע"ש.

ודברי רב פלטוי גאון הובאו גם בנימוקי יוסף (תענית יב); וכ"ה בפ"י תלמיד הרמב"ן (עמ' יז).

ובמחזור ויטרי (סוף עמ' רלג) כתב בדין ד' צומות, דהשתא דלית לן כנופיא מצפרא, הוה לן למקרי בצפרא בענינא דיומא ולא בפרשת ויחל. ומכאן סמך הרב רבינו בכור שור שלא לקרות בשחרית אלא בפרשת דיומא. ובטור (סי' תקסו) הביא מחלוקת בזה. ע"ש. **ומיהו** האידינא נהגינן לקרוא בשחרית ומנחה בפרשת ויחל. וכמ"ש רב עמרם גאון (סדר רע"ג השלם ח"ב דף עט ע"א). וכ"כ הרמב"ם (פ"ג מהל' תפלה ה"ח, ופ"ה מהל' תעניות ה"ה). וכ"כ בשו"ת רב נטרונאי גאון (מכון אופק, תשנ"ד, סי' קעז). וכ"ה בשו"ת הגאונים (חמדה גנוה סי' ד). וכ"כ רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (תענית ל), וה"ה (סוף פ"א מהל' תעניות). וע"ע בספר האשכול ח"ב (עמ' סג), ובמ"ש רבינו מנחם (עמ' רג). [וע' בב"י (סי' תקעה), ובהרמ"א בהגה סי' תקסו ס"ב, ובמשנ"ב שם סק"ח].

ועכ"פ נראה שאם אין רוב מתענים בביהכ"נ, יש לקרות בפרשת השבוע.

והנה בא"ר (סי' תקסו סק"ד) כתב, שאם חל בשני ובחמישי, די בששה מתענים בבהכ"נ, כיון שאין הוספת ברכה בקריאת ויחל, רק שדוחים פרשת השבוע. אבל במנחה או בשאר ימי השבוע צריך להיות דוקא עשרה מתענים. ע"כ. וכן הובא בפמ"ג (מש"ז שם סק"ז). וכ"פ בספר שערי אפרים (שער ח סי' קח). ובמשנ"ב (סי' יד). וראה עוד בספר מאורי אור (חלק בן נון, דף קעג ע"א).

ומשמע מדבריהם שאם אין אפי' ששה מתענים, אף שגם בשני ובחמישי אין לקרות פרשת ויחל, אבל בפרשת השבוע מיהא קוראים, כמו בכל שני וחמישי מתקנת עזרא, שתקנת עזרא קדמה לתקנה שקוראים בתעניות פרשת ויחל. ואין לומר שאף בפרשת השבוע

עח. מי שעודנו שרוי בתענית בשחרית, אלא שחושב שלא להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים, דינו כמי שאינו מתענה, ולא יעלה לספר תורה בפרשת ויחל. (עח)

עט. שליח צבור הקורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתענית צבור, אם אין שליח צבור אחר שיוכל לקרות בתורה. (עט)

שאפי' יש רוב מתענים בד' צומות אם חלו בב' ובה' יקראו בשחרית בפרשת השבוע, ולא כתב המהר"ם בן חביב שיקראו ויחל בד' צומות ברוב מתענים אלא במנחה או בשחרית בימי אגד"ו. ואין זה משמעות דברי המהר"ם בן חביב. וכן העלה בשו"ת בצל החכמה (סי' ב אות ה, ובסוה"ס דקפ"ו). וכן עיקר.

ומי שאינו מתענה בשאט נפש, נכון להמנע מלהעלותו לתורה בקריאת ויחל, שהרי יש עשרה שמתענים בלעדיו, כי אם אין עשרה אלא עמו, בלאו הכי קוראים רק בפרה"ש ולא ויחל.

מי שעודנו שרוי בתענית בשחרית, אלא שחושב שלא להשלים תעניתו

והן אמת שהגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' כט אות ו) כתב, שאם אירע בעל ברית שאינו משלים תעניתו, לא ישתה קפה או מים משהאיר היום, ויתענה עד חצות, כדי שיעלה לס"ת בשחרית. ע"ש. ובמחכ"ת ליתא, דהא קי"ל כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית. א"כ אף אם יתענה עד חצות לא יוכל לעלות לס"ת.

ומיהו בשו"ת שואל ומשיב תנינא (ח"ב סי' נח) בד"ה ובלא"ה, כתב, שאפי' יודע שיאכל אח"כ ואין בדעתו להשלים תעניתו, יאמר עננו, כיון שכעת מתענה, ומה שלא יתענה אח"כ לא איכפת לו, אלא שיש להסתפק אם יש עשרה שמתענים עד חצות, אם קוראים בפרשת ויחל, ונראה שמכיון שהוא יום תענית צבור, פשיטא שצריך לקרות ויחל, וכל שקוראים בתורה צריך לברך ברכה"ת, ואין כאן משום איסור ברכה לבטלה. אלא שלא יאמר עננו. וכ"ש שהש"צ לא יאמר עננו בין גואל לרופא, דסב"ל. ודבריו צ"ע, שכיון דקי"ל כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, א"כ איך יעלו לס"ת ויברכו על קריאת ויחל. ונראה שהשואל ומשיב אזיל בתר סברת הגנת ורדים שמיקל לענין קריאה"ת. אולם יש חולקים וכנ"ל. וע"ע בפמ"ג (מש"ז סי' תקסו סק"ה) שהניח דין זה בצ"ע. וע"ע לו (מש"ז סי' תצב, ובמש"ז ר"ס תקסב), ובספרו שו"ת מגידות (סי' פו). וע' בשו"ת פתחי שערים (ס"ו א). וי"ל ע"ד. ואכמ"ל.

ש"צ קורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתענית צבור

שהעולה לס"ת ביום תענית צבור אם אינו מתענה אינו עולה לס"ת, כמ"ש בש"ע (סי' תקסו ס"ו). [וע' במקראי

לקרות פרשת השבוע. ע"ש. והעיקר כהאחרונים הנ"ל לקרוא פרשת השבוע.

ובשו"ת זרע אמת ח"א (סי' פו דף צא), כתב לחלוק על מ"ש הא"ר הנ"ל, שאין לדחות קביעות הפרשה בב' וה' לקריאת ויחל כשאין עשרה מתענים. [בתעניות בה"ב שאחר החג ואחר הפסח. ומוכח מדבריו שאף בתעניות צבור דמיירי בהו הא"ר, ס"ל דקביעות הפרשה מתקנת עזרא לא זזה ממקומה. כיעו"ש. וכ"כ עוד שם בד"ה באופן]. **הילכך** נראה שאם אין עשרה מתענים לכ"ע קוראים מיהא בפרשת השבוע. ונבתשובת קרן לדוד הרחיק לכת

עח) כ"ב הגאון מליסא בסידור דרך החיים, שאפי' מי שעדיין שרוי בתענית בשחרית, אלא שאין בדעתו להשלים התענית עד צאה"כ, דינו כמי שאינו מתענה, ואינו עולה לס"ת בתענית צבור. והובא להלכה במשנ"ב (סי' כ).

וכ"ב השערי אפרים (שער א סעיף ט), שאין קורים להעלות לס"ת שחרית אלא מי שבדעתו להתענות ולהשלים. וכ"כ בספרו מטה אפרים (סי' תרב סעיף טו). **וכ"ב** בשו"ת תשובה מאהבה (סי' כח) בד"ה ויותר מזה, בכוננת המג"א (סי' תקסו סק"ה), שאם נמצא אחד מן העשרה אשר לא ישלים תעניתו, אע"פ שבשעה שמתפללים שחרית כל העשרה בתענית, אע"פ כן לא יאמר הש"צ עננו בין ברכת גואל לרופא, משום דקי"ל שכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית. ע"ש. (וכ"כ עוד בתשובה מאהבה ח"ב דף לו סע"א).

וכ"ב הרה"ג בעל טעם המלך בתשובתו (שם סי' ל), שאף אם אחד מן העשרה, אינו משלים תעניתו עד צאה"כ, אע"פ שבשעת התפלה עדיין הוא בתענית, אע"פ כן לא יאמר הש"צ עננו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת יד יצחק ח"ג (ס"ס פג), ובשו"ת שארית שמחה (סי' טז). **וכ"פ** בשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (סי' עה) בד"ה ולענין, שבעל ברית בתענית צבור דחוי, שאינו משלים תעניתו, אינו עולה לס"ת, כיון שאין בדעתו להשלים התענית, שכל תענית שלא שקעה עליו החמה אינו תענית.

עט) בשו"ת באר עשק (סי' כא) כתב, שהש"צ הקורא בס"ת, אם אינו מתענה אינו יכול לקרות בתורה, כמו

קודש להגרצ"פ פראנק ימים נוראים (עמ' קיט), ובשו"ת פסקי תשובה (סי' רצד) ובהערה שם].

והנה המאירי (מגילה כד.) כתב, זה ששינינו שקטן קורא בתורה, הטעם לכך כי אין הכוונה בקריאה"ת אלא להשמיע לעם, ואין זו מצוה גמורה כדי שנאמר בה הכלל שאמרו (בר"ה כט.), שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את אחרים ידי חובתם. ע"כ. וכ"כ הנימוקי יוסף (מגילה כד.).

וכ"כ הרא"ש בפסקיו (פ"ו דברכות סי' כ) בשם ר"ת, שזה שאמרו (במגילה כג.), הכל עולים למנין שבעה אפי' אשה ואפי' קטן, משום שהקריאה בס"ת אינה אלא להשמיע לעם. ע"ש.

וכ"כ הפמ"ג (סי' רפב משי"ז סק"ג), שקטן קורא בס"ת כל הפרשה להוציא הצבור י"ח, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, וכמו שאמרו קטן עולה למנין שבעה, ובימי חז"ל נהגו שהעולים לס"ת היו קוראים בעצמם בתורה. (כמ"ש התוס' מגילה כא:.) ע"כ.

וכ"כ הרב תהלה לדוד (סי' רפב סק"ח), שאע"פ ששינינו שכל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם, מ"מ חיוב שמיעת קריאה"ת בצבור אינו חיוב גמור כ"כ, עד שיצטרכו לשמוע מפני המחוייב בדבר, שאינה אלא להשמיע לעם. ע"כ. (וע"ש בשו"ת יחו"ד ח"ה סי' כה)

ומאחר שהעולה לס"ת בתענית צבור מתענה, והוא קורא בלחש אחר החזן הקורא בתורה, שאם לא כן היא ברכה לבטלה, וכמ"ש הרא"ש בפסקיו (פ"ג דמגילה סי' א), ובתשובה (כלל ג סי' יב), ובשו"ת הרשב"ש (סי' תכח). וכ"פ מרן בש"ע (סי' קלט סעיף ב), הילכך נראה שאין לחוש אם החזן הקורא בס"ת אינו מתענה.

ומ"ש הארחות חיים (הל' תענית אות טז, דף צד.) וז"ל: ונראה שהחזן והקוראים בתורה יהיו מתענים. וכ"כ רב יהודאי שא"א לומר עננו אם לא התענה. עכ"ל. הכוונה היא על העולים לס"ת וקוראים הפרשה בעצמם, ולא מיירי על חזן הקורא בתורה בלבד.

הן אמת כי בשו"ת משפט צדק ח"ג (סי' מג) פסק, שאין הקטן יכול לקרות כל הפרשה בצבור. שמאחר שהקטן אינו בר חיובא, איך יוציא את יחידי הקהל שחיביבם. והובא בכנה"ג ומג"א (סי' רפב סק"ו), ובש"ע הגר"ז שם. וע"ש בשו"ת צמח צדק מליבאוויטש (חאו"ח סי' לה).

וכדבריהם מוכח בהר"ן (מגילה כג.), שא"א שכל שבעת העולים יהיו קטנים, שכיון שאינם בני חיוב אינם מוציאים את הרבים ידי חובתם. ומשמע דלא ס"ל כמ"ש הרא"ש והמאירי דשאני קריאה"ת שאינה אלא להשמיע לעם, אולם א"א לדמות כלל קטן שאינו

בר חיובא כלל, אפי' מדרבנן, לנ"ד, כי מצות חינוך היא מוטלת על אביו לחנכו, ולא על הקטן, כמ"ש רש"י ברכות (מח.). וכ"כ הרמב"ן בחי' (קידושין לא.), ובמלחמות (פ"ג דברכות כ:). וכ"כ הריטב"א והמאירי (מגילה יט:), והר"ן (קידושין לא.). וכתב מרן הכס"מ (פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"י), שכ"ד רבינו הרמב"ם. ע"ש. אבל גדול שאינו מתענה מחמת אונסו, הרי אפי' לעלות לס"ת ולברך על קריאה"ת ביום התענית, ס"ל להחת"ס (חאו"ח סי' קנז), דש"ד, וכתב שלא החמיר מהר"י קולון אלא בתענית שני וחמישי, אבל בתענית צבור יום הוא שנתחייב בקריאה"ת. וכ"כ הגאון תנא תוספאה בשו"ת שאילת שמואל (בקונט' כלילת שמואל מע' ח אות כב), ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' עד). וכ"כ בספר תורת חיים סופר (סי' תקסו ס"ק יא), שכן הדין בכל ד' תעניות. וכ"כ בשו"ת אמרי יושר ח"ב (סי' קכד). ועוד אחרונים. הילכך אף אם החזן הקורא בתורה אינו מתענה, רשאי לקרוא בתורה להוציא את הקהל י"ח. והמעיין יראה שיש כאן ס"ס לקולא. (וע"ש בלשון התוס' מגילה יט: סוף ד"ה ור' יהודה. ודו"ק.)

וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי תנינא (חאו"ח סי' כג) שעיקר תיקון עזרא לקרוא בס"ת הוא למצוה מן המובחר, כמ"ש מהר"ח שם. ואין החזן נקרא מוציא אחרים י"ח, שהרי בלא"ה העולה קורא עמו בלחש, ואין קריאת הס"ת אלא להשמיע לעם. ומ"מ ודאי שמהודר יותר שיהיה גם החזן הקורא בתורה מתענה כמו בתפלה, ואם א"א יכול לקרוא בתורה גם מי שאינו מתענה. ע"כ.

וכ"כ כיו"ב בשו"ת באר משה ח"ג (סי' כט), וכתב, שעדיף שיהיה חזן הקורא בתורה מי שמתענה, אע"פ שאינו רגיל בקריאה"ת, יותר טוב מחזן שאינו מתענה ורגיל בקריאה"ת. וסיים, שאם החזן הקורא בתורה אינו מתענה מחמת אונס וחולי בודאי שיכול להיות חזן לקרוא בתורה. וכ"כ בשו"ת הלל אומר (סי' שח). **ובהגהות** שערי רחמים על הספר שערי אפרים (שער ח אות טד) הביא בשם הרב מקראי קודש (שער כה ס"ק כז), שכתב, שאע"פ שהבאר עשק דן בדבר חזן הקורא בתורה שאינו מתענה אם יכול לקרוא בס"ת, וס"ל שהדבר לעיכובא אף בדיעבד. מ"מ הוא כתב להכריע, שבמקום שאין חשש שתבטל קריאה"ת, הנכון שיקרא חזן המתענה, אע"פ שאינו חזן קבוע, ואינו קורא בתורה בדקדוק כ"כ, אלא ע"י סיוע אחר. אבל אם א"א בלעדו, ויש חשש שתבטל לגמרי קריאה"ת, יקרא החזן שאינו מתענה, למען שלא תבטל קריאה"ת ביום חיוב הקריאה. וע"ש בשו"ת בית אבי ח"ב (ס"ס כז). ודו"ק.

פ. אם חל יום פקודת השנה של אביו או אמו ביום תענית צבור, ודא עקא, שהוא מוכרח לא להתענות באותו יום משום חולשה יתירה, ועז רצונו לעלות לספר תורה למנוחת הוריו, יש ליעץ לו לאכול פחות פחות מכשיעור, ובאופן זה יכול לעלות לספר תורה אפילו במנחה. **פ.**

פא. בתענית צבור כשאומר השליח צבור הסליחות יעמדו שנים לצדו, אחד מימינו ואחד משמאלו, לומר עמו הסליחות. ואם כולם אומרים הסליחות עם השליח צבור אין צריך להעמיד אצלו, וכן המנהג. **פא**

פב. בתענית צבור, כגון צום גדליה עשרה בטבת וי"ז בתמוז, כשיש מילה בבית הכנסת, כתב מרן בשלחן ערוך (או"ח סי' קלא ס"ה, ויו"ד סי' רסה סי"ג), שבשחרית מתפללים סליחות ואומרים וידוי, ואין נופלים על פניהם [לדוד אליך וגו'], ואין אומרים והוא רחום. והוא הדין אם נמצא שם הסנדק, או המוהל, או אבי הבן ביום המילה, או חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו. ובעלי הברית עצמם שיום טוב שלהם הוא, אין צריך לומר התחנונים והסליחות כלל. **פב**

פקודת השנה של אביו או אמו חל ביום תענית צבור, ואכל פחות מכשיעור

היא ששיעור אכילה בתענית צבור היא בככותבת. ויכול לאכול עד שלשים גרם ויפסיק עד לעשר דקות ויאכל שוב כשיעור הנ"ל כדי צרכו. וטוב שיחמיר לאכול עד כשיעור עשרים וחמשה גרם, ויפסיק, ושוב יאכל, כדי צרכו.

פ כן מבואר בשו"ת מרחשת ח"א (סי' יד אות ד), ועבד עובדא בנפשיה, וכתב הטעם שהאוכל פחות מכשיעור, נחשב שפיר כמתענה, כיון שלא אכל שיעור יתובי דעתא. כמ"ש הריב"ש (סי' רפז). [וכ"ה בחזו"ע הל' ימים נוראים עמוד שמט והלאה. לגבי יום הכפורים]. וכבר נתבאר לעיל שדעת רוב האחרונים

בתענית צבור כשאומר השליח צבור הסליחות יעמדו שנים לצדו

(סי' תריט ס"ד), "שצריך להעמיד אחד לימין הש"צ ואחד לשמאלו", והיינו ע"פ פרקי ר' אליעזר הנ"ל. **[והמאירי ריש מגילה, ובחיבור התשובה עמוד תקצא פירש דהכוונה שצ"ל ג' מתענים כדי שיקרא תענית צבור לברכת עננו ופרשת ויחל. וכ"כ האגודה (ספ"ק דתענית), והארחות חיים (הל' תענית אות טו), ובספר המחכים (עמ' טז)].**

ואם כולם אומרים הסליחות עם הש"צ א"צ להעמיד אצלו, כמ"ש המג"א וא"ר ומשנ"ב וכה"ח. ובש"ע הגר"ז (סי' תריט ס"ק ד).

פא בפרקי דר' אליעזר (פרק מד) יליף לה מדכתוב במלחמת עמלק, ואהרן וחזר תמכו בידיו (של משה) מזה אחד ומזה אחד. "מכאן אתה למד שש"צ אסור להתפלל אם אין שם שנים עומדים עמו". וכן במכילתא (ס"פ בשלח), מכאן אמרו אין פוחתין משלשה בני אדם עוברין לפני התיבה בתענית צבור. ע"כ. וכ"כ בספר הרוקח (סי' רג) מהמכילתא. וכ"כ הרא"ש והר"ן (ריש מגילה). ובתוס' הרא"ש (בי"מ פה): גבי ר' חייא ובניו דאוקימנהו לשלשתן, ע"פ המדרש הנ"ל. וכן פסקו הטוש"ע (סי' תקסו ס"ז). וכ"כ הטוש"ע בהלכות יוהכ"פ

אמירת וידוי בתענית צבור, כשיש מילה בביהכ"נ

הגאונים (סי' סד), ובמחזור ויטרי (סי' תקנ), ובמרדכי (עירובין מ: סי' תצה), ובארח"ח ח"ב (הל' מילה עמ' יב), ומרן הבי"ב ביו"ד כתב כן בשם הרשב"א, והא"ח. [ומ"ש האו"ז ח"ב (סי' קט) בשמו, שאומרים והוא רחום, נראה שהוא ט"ס, וצ"ל ואין אומרים והוא רחום]. וכן פסק בש"ע (סי' קלא, וביו"ד ס"ס רסה).

ובפסקי ריקאנטי (סי' תקפט) איתא, השיב רבינו יצחק ברבי יהודה לכן דודו רבי מנחם בר מכיר, שאין לומר ביום המילה התחנונים, מפני שמצות מילה

פב כ"כ בתשו' הרשב"א החדשות (סי' מא), שכן מנהג אבותינו, ומנהג אבותינו תורה הוא, שמצות מילה קיבלו אותה בשמחה, כמו שלמדו (בשבת קל). ממה שנאמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, (ופרשי, אמירה יחידה שנאמרה קודם לשאר אמירות, היא מילה, שישראל עושים ושמים עליה). לפיכך אין נוהגים לומר נפ"א ולא והוא רחום. וכ"כ בכללי המילה לרבי יעקב הגוזר (עמ' טט), בשם רבינו יצחק בר יהודה. וכ"כ בשמו בשבולי הלקט (הל' מילה סי' ה). וכ"כ בשמו בספר מעשה

פג. הכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור במנחה (מלבד בשחרית). ולכתחלה יקבעו זמן תפלת מנחה (תפלת שמונה עשרה) בתענית צבור, כחצי שעה לפני השקיעה, כדי שעד שיגיע השליח צבור בסוף החזרה לברכת כהנים יהיה קודם השקיעה. ואם התפללו מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורבע (זמניות) קודם צאת הכוכבים, לכתחלה לא יעלו לדוכן, ואם עלו לא ירדו. ובמקום שנהגו שהכהנים עולים לדוכן אחר פלג המנחה יש להם על מה שיסמוכו. אבל אם מתפללים בעוד היום גדול, לפני השיעור הנ"ל, אין לכהנים לשאת כפיהם, וגם במקום שנהגו לעלות לדוכן יש למחות בידם ולהנהיגם שלא יעלו. וכדין מנחה של יום הכפורים שאין בה נשיאות כפים מפני שמתפללים מבעוד יום. ואם מתפללים מבעוד יום, כשם שאין נושאים כפים כך אין השליח צבור אומר בחזרה "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בכרכה המשולשת וכו'". (פג)

קבלוה בשמחה.

וכתב בשו"ת בית דוד (ס"ס שמו), שבעלי הברית עצמם שיו"ט שלהם הוא, א"צ לומר התחנונים והפיוטים (הסליחות) כלל, שדוקא בתענית חייבים מפני שהוא חובה, אבל הסליחות אינם אלא מנהג, ומ"מ הצבור יש להם לאומרים. ופרשת ויחל גם בעלי הברית צריכים לשמוע. ע"כ. וכ"כ בשלמי צבור (דף קנב ע"ד), ומרן החיד"א בקשר גדול (סי' יט אות כד), ובספר בית עובד (הל' נפילת אפים סעיף לב), ובחס"ל (סי' קלא אות טו), וכתב שם שאפשר לנהוג כן גם במנחה. וע"ע וע' בספר משא חיים (אות ע דף נא:), ובספר זכרנו לחיים, ובשו"ת ציץ אלעזר ח"ו (סי' ט).

וכתב בשו"ת כנה"ג (סי' קלא הגב"י אות כ), שכל הנ"ל ה"ה לחתן. וכ"כ הא"ר (סי' קלא ס"ק יג).

ומבואר במחז"ב בקונ"א (סי' קלא), שנהגו כשיש שם חתן אין אומרים תחנונים ונפ"א גם ביום השמיני לחופתו, כגון אם נשא ביום רביעי אחר חצות, ביום רביעי הבא אין אומרים בשחרית תחנונים ונפ"א, ומנהג יפה הוא, ע"פ מ"ש הגנת ורדים (א"ח כלל א סי' כה), דשבעה ימים שלמים בעינין. וכ"כ בשו"ת כנה"ג שם, שכן נוהגים כשנמצא שם חתן ביום השמיני. וכ"כ בספר קמח סולת (דף קלא ע"ד), ובספר פרי האדמה (דף טז ע"ד), ובספר בית עובד (סעיף ז). ודלא כמ"ש בספר נוהג כצאן יוסף (הל' עשרה בטבת אות ב), לחלק בין מילה לחתן. ע"ש. ולא ראה דברי השיורי כנה"ג והא"ר הנ"ל. וכן העיר עליו הרב פקודת אלעזר (סי' קלא). וע"ע בספר זכור לאברהם (ח"א דף לב. וח"ג דף י).

ולפי האמור לעיל, החתן עצמו כל שבעת ימי המשתה אינו אומר לא הסליחות של יום, ולא נפ"א וכו'. וע"ע

בשו"ת הרדב"ז ח"א (סי' קעט), ובספר חינוך וחסדא ח"א (דף קיח ע"ג), ובשו"ת מעשה אליהו מני (סי' קיט). ונ"ש הפרי האדמה שם דהיינו דוקא כשחתן יושב באפריון ובהיכל, פשוט שזהו דוקא לפי מנהגם, שהיו עושים כן לחתן בכל ימי המשתה, אבל לפי מנהגינו, אף שאין החתן יושב בהיכל, אין לומר תחנונים ונפ"א. וכ"ה הדין בתענית צבור, כנ"ל. וכ"כ הרב זכור לאברהם (מע' ו, דף לא:). וע' טהרת המים (מע' ו אות ז). וי"ל ע"ד. [ודברי הקרית חנה דוד ח"ב (סי' עה בד"ה ולענין אמירת), ובסוף הסי', מרפסן איגרי. ודו"ק]. [ילקוט מועדים עמ' תקנ].

ובמנחה של תענית ציבור, אם אחד מבעלי הברית נמצא בביהכ"נ או שיש מילה בביהכ"נ, או שיש חתן בתוך ז' ימי חופתו, אין אומרים וידוי ונפ"א במנחה. שקדושת ושמחת המצוה נמשכת כל היום. ומנהג האשכנזים שאחר הברית אומרים וידוי במנחה הנערכת בהמשך היום.

ואם מאחרים את המילה עד סמוך למנחה, י"א שצריך לומר וידוי ונפ"א בשחרית, ורק במנחה שהיא התפלה הסמוכה לברית המילה לא יאמרו וידוי ונפילת אפים. אבל יש נוהגים שבכל אופן אין אומרים וידוי ונפ"א גם בשחרית. ומנהג מרן אאמו"ר היה שלא לומר וידוי בשחרית אף שהברית היתה נערכת בשעה שתיים שלש אח"צ. [ע' בשו"ת מעשה אליהו מני (סי' רמב), ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ד (תארו"ח סי' יא אות ג), ובשו"ת מנחת יצחק ח"ח (סי' כט אות ג). ובשו"ת יבי"ח ח"ג (א"ח סי' יב)].

ופריון הבן דחוי כגון שחל ביום שבת ונדחה ליום א', וחל תענית ביום א', יעשו הפדיון והסעודה כמוצ"ש. [דגמ"ר תקסח. והובא במ"ב תקסח סק"ב].

גם במנחה ארבעים דקות לפני השקיעה

עמרם גאון השלם ח"ב (דף עט). וז"ל: כל התעניות יש להן נשיאות כפים במנחה, וביובה"פ תחת מנחה

פג) תענית (כו:). הרמב"ם (פרק יד מהל' תפלה ה"ב). טוש"ע (סי' קכט ס"א, וסי' תקסו ס"ח). וכ"כ בסדר רב

ואמנם הגרי"ח שם העלה, שיש להעלים עין מן הנהגים להקל להתפלל מפלג המנחה ומעלה, והכהנים נושאים כפיהם, אלא שאין להורות כן לכתחלה. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת ויאסוף שלמה (חאו"ח סי' כג), דמה שפסק מרן שיש נשיאות כפים במנחה בתענית צבור, היינו דוקא כשמתפללים סמוך לשקיעת החמה כדאיתא התם, אבל אנו שמתפללים בעוד היום גדול, אין מנהגינו לעשות נשיאות כפים במנחה. ושיעור סמוך לשקיעת החמה נראה דהיינו שעה ורביע קודם צאה"כ. וכמ"ש בש"ע (סי' תרכג) בדין הנעילה. ע"כ.

ואין דבריו מחוורים, כי מרן בש"ע (שם) כתב: "זמן תפילת נעילה כשהחמה בראש האילנות כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה". והכוונה שמסיים הנעילה סמוך ממש לשקיעה (ולא חצי שעה קודם שקיעה), וכמו שסיים מרן: וצריך הש"צ לקצר בסליחות וכו' כדי שיגמור קודם שקיעת החמה. ומוכח שגומר לפני השקיעה סמוך לה ממש.

וכ"כ הרב יד אהרן (סי' תרכג הגב"י) בד"ה ומה שהקשה, שאע"פ שלשון סמוך בתלמוד הוא חצי שעה, כאן הוא סמוך ממש, שלשון התלמוד לחוד, ולשון מרן הפוסק לחוד. וכ"כ מהר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' יט אות קה), שמתחיל הנעילה חצי שעה קודם שקיעה, ויסיים קודם השקיעה כדי שיאמר ברכת כהנים לפני השקיעה וכו'. עש"ה. וא"כ מה הוכח יוכיח מהש"ע דהיינו שעה ורביע קודם צאה"כ. והעיקר דהיינו סמוך לשקיעת החמה דהיינו תוך חצי שעה.

אולם אם מתפללים מנחה בעוד היום גדול, קודם זמן פלג המנחה, נראה שאין נושאים כפים כלל, ואם נהגו לישא כפיהם, צריך למחות בידם.

וכן מוכח מ"ש הריטב"א בתענית (כו:): שמקום שנהגים להתפלל מנחה מבעו"י, בתעניות צבור, אין עושים בו נשיאות כפים.

וכ"כ רבינו חיים בר שמואל, תלמיד הרשב"א, בספר צרור החיים (עמ' קעב), שבמקומות שאין אומרים ברכת כהנים במנחה של תענית, היינו משום שנהגו להתפלל מנחה גדולה, שאינה סמוכה כנעילה. ע"כ.

וכ"כ הראש"ל רבי מיוחס בכ"ר שמואל בספר מזבח אדמה (סי' קכט), שבתענית צבור במנחה נהגו לישא כפיהם סמוך לשקיעת החמה דוקא, אבל בעוד היום גדול לא. וביובה"כ דוקא בתפלת הנעילה. וכן מוכח מתשובת רב פעלים.

ולפ"ז מ"ש בספרו בא"ח ש"א (פרשת תצוה אות כג): "ובסה"ק רב פעלים העלתי להורות לכתחלה לעשות

נושאים כפיהם בתפלת נעילה. וכך המנהג בשתי ישיבות. ע"כ. וכ"ה במחזור ויטרי (עמ' רלג), ובספר המנהיג (הל' תעניות אות ח).

ואף שהמנהיג שם סיים, שבני אר"י אין נושאים כפיהם אף בתעניות אלא בשחרית, האידנא נהגינן אף בא"י כמסקנת התלמוד (בתענית כו:).

והנה בגמ' תענית (כו:): נאמר, והאידנא מ"ט פרשי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא, כיון "דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי כתפלת נעילה דמאי". וסתם "סמוך" היינו בתוך חצי שעה. כפירוש רשב"ם פסחים קז: (וכן כתבו הפוסקים בסי' רלב בדין לא יאכל אדם סמוך למנחה וכו'. ובכמה דוכתי). וכן העלה בשו"ת רב פעלים ח"ד (חאו"ח סי' ה). וכ"פ בכה"ח (סי' קכט סק"ז).

וגם בזה"ז שמנהגינו להתפלל מנחה בכל יום סמוך לשקיעה, אין לנו לגזור מנחה דתענית אטו מנחה דעלמא. שתקנת חז"ל לא זזה ממקומה. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ח (ס"ס כג). וע"ע בשו"ת רב פעלים שם. ע"ש.

וכן מבואר בספר הבתים (עמ' קה) וז"ל: יש מן הגדולים שכתב, שהואיל ועתה נהגו להתפלל מנחה בכל ימות השנה סמוך לשקיעת החמה, אין נושאים כפיהם במנחה אף בתעניות, דאתי לאחלופי במנחה אחרת. ואינו נראה שמ"מ מאחרים תפלת המנחה וכנעילה היא. עכ"ל.

ובשו"ת המהר"ם בן חביב (סי' יט), ובספרו שו"ת קול גדול (סי' ב), פסק, שקהל שמתפללים מנחה בכל יום סמוך לשקיעת החמה, אין הכהנים נושאים כפיהם במנחת יום תענית, שכיון שבכל יום מתפללים סמוך לשקיעת החמה, יש לגזור משום מנחה של כל יום. ע"כ.

וכיו"ב כתב החזו"א (או"ח סי' כ), וז"ל: יש לעיין כשאנו נוהגים שבכל יום מתפללים מנחה סמוך לשקיעת החמה, וא"כ לדידן ליכא היכרא בין יום תענית לשאר ימים, אם נושאים כפים במנחה דתעניתא. ואפשר שבוה לא מפלגינן. ע"כ. וכ"ה בספר מאור ישראל (תענית כו:): כמסקנת החזו"א, ודלא כהמהר"ם בן חביב. וכ"ש עתה בהגלות נגלות דברי ספר הבתים, שדחה סברא זו, הכי נקטי' שנושאים כפיהם במנחה דתעניתא.

ולפ"ז אין להקדים להתפלל מנחה בעוד היום גדול, בתענית צבור, אלא יש לדקדק להתחיל המנחה באופן שכאשר יגיע לסוף תפלת החזרה יהיה בתוך חצי שעה לשקיעת החמה, וכן העלה בשו"ת רב פעלים הנ"ל. וכ"כ בכה"ח (סי' קכט סק"ז).

(סי' קל) הנ"ל, ובספר פרדס הגדול (סי' קפא). וכן סיים רבינו ירוחם שם. וכ"כ הפוסקים. [נדברי התשב"ץ (סי' קלד) בזה נראה דמרפסן איגרי, ובתשב"ץ הנד"מ (סי' שצט) הכל מתוקן].

וכן ראיתי להראש"ל בספר מזבח אדמה (סי' קטט), שבמנחה של תענית צבור נהגו לישא כפיהם סמוך לשקיעת החמה דוקא, אבל אם מתפללים מנחה בעוד היום גדול לא ישאו כפיהם.

וכבר הובאו דברי מהר"ש אבן דנאן בשו"ת ויאסוף שלמה (תאו"ח סי' כג), שמנהגם שלא לשאת כפיהם במנחת תענית צבור לפי שמתפללים קודם פלג המנחה. **וכ"כ** בשו"ת זכור לאברהם ח"ג (דף מט ע"ד), שאם מתפללים מנחה מבעור"י, אין שום היתר לישא כפיהם, שאין ההיתר לנשיאות כפיהם בתענית צבור אלא כשמתפללים סמוך לחשיכה, וכמבואר בגמ' (תענית כו:). ע"כ. וכ"כ הרב טהרת המים (מערכת ת אות עג). וכ"כ מהר"י רקח בשערי תפלה (דף לד סע"א), ומהר"י בן וואליד בספר שמו יוסף (סי' רלה). ובשו"ת קרית חנה דוד ח"א (סי' פז). ובכה"ח (סי' קכט סק"ז).

וכן העלה בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' כג), שאנו אין לנו אלא סתימת הפוסקים, שאין נשיאות כפיהם במנחה בת"צ אלא כשהיא סמוכה לשקיעת החמה. וכדמוכח במג"א (סי' קכט סק"א). וסיים, ואע"פ שהחזון איש לא ה"ד המג"א, מ"מ כתב, "שאפי" את"ל שלא הוקבע נשיאות כפיהם במנחה אלא סמוך לשקיעת החמה", ובודאי שכך דעתו נוטה להלכה. עכ"ד.

וכ"ד הגרש"ז אורבך בהליכות שלמה (פ"י הערה כא). וכתב שם, שהודמן לו לשאול את החזון איש ע"ז וכתב שלא זכה להבין דבריו. ע"ש.

והגר"ש דבליצקי בספר זה השלחן ח"ב (דף כ ע"א) הביא שהחזון איש הנהיג בבית מדרשו שהכהנים נושאים כפיהם בת"צ גם במנחה גדולה. ונהגו אחריו באיזה בתי כנסת, וטעמי סברותיו הלא הם כתובים בספרו (תאו"ח סי' כ). אולם כל הכתוב שם לא זכיתי להבין כלל, שזהו היפך רש"י ורבותינו הראשונים, דבעינן סמוך לשקיעת החמה בזמן ממש, ולא כפירושו של החזון איש דהאי סמוך ר"ל בלי חציצת תפלת נעילה, דליתא. וכו'. ואחר שהאר"י למעניתו להוכיח כן, בדברים נכונים, העלה (בעמ' לח), שבמנחת תענית צבור שלפני זמן פלג המנחה אין בה נשיאות כפיהם, ואם עבר הכהן ועלה מורידין אותו, [אולם הגר"צ פראנק במקראי קדש (הלי' ימים נוראים סוף עמ' קכ), ס"ל שאם עלה אין מורידים אותו. ע"ש]. ואם התחילו בתפלת מנחה קודם פלג המנחה והגיעו לנשיאות כפיהם בתוך

נ"כ בת"צ במנחה חצי שעה קודם שקיעת החמה, ומיהו אותם שעושים קודם שיעור הנ"ל אין למחות בידם שיש להם ע"מ שיסמכו"ו. ע"כ. היינו כשעושים כן תוך זמן פלג המנחה, משא"כ בעוד היום גדול ממש. ויש ללמוד סתום מן המפורש. וכן מבואר בספרו עוד יוסף חי (סוף פרשת ויקהל). ע"ש.

וכ"כ בסידור עץ חיים במנהגי תימן (בהלכות עשרה בטבת דף רא:), שאם חל עשירי בטבת בער"ש, שרגילים להתפלל מנחה בעוד היום גדול, פשוט שאין שם נשיאות כפיהם במנחה. ע"ש.

ואמנם ראיתי לרבינו ירושלים ת"ו שבשנת הרס"ט שבחידושי דינים שלהם שבסו"ס חיים וחסד (דף צא. אות כא), שהורו במעשה שמת חכם אחד בת"ב, והוצרכו לקוברו בו ביום, ולכן התפללו מנחה בעוד היום גדול, כמו בשאר הימים, "ועשו נשיאות כפיהם כאילו היה שעת נעילה". עכ"ל. צ"ל דמיירי כשהתפללו בתוך זמן פלג המנחה, וקרי לה בעוד היום גדול, כיון שאינו סמוך לשקיעת החמה תוך חצי שעה. **והן** אמת שהחזון איש (תאו"ח סי' כ) מצדד לומר שמכיון שבזמן חכמי הש"ס נהגו דפרסי ידיהו במנחה בת"צ, אין לשנות ממנהגם, ואפי' מתפללים בעוד היום גדול צריך לעשות נשיאות כפיהם. ע"ש. וכן הנהיג למעשה בבית מדרשו. וכ"כ בספר דינים והנהגות החזון איש (עמ' ק אות א), שהכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור גם במנחה גדולה, [ואחריו נמשכו בכמה בתי כנסת בבני ברק. וכן נמשך אחר דברי החזון"א הרה"ג ר' בנימין זילבר בספרו בית ברוך על הח"א כלל לב, עמוד שטט והלאה. ע"ש].

אמנם לדינא העיקר כדברי הפוסקים הנ"ל, שעכ"פ בתפלת מנחה שקודם פלג המנחה, אין לכהנים לישא כפיהם כלל. וכדין תפלת מנחה של יוהכ"פ. וכמ"ש בסידור רש"י (סי' תקן), ובמחזור ויטרי (סי' קל עמ' צט), שבמנחת יוהכ"פ אין נשיאות כפיהם, מפני שאין מתפללים אותה סמוך לשקיעת החמה. ע"ש.

ואע"פ שהשאלות (פרשת בהעלותך סי' קנג) כתב, דהאידינא דמשכין ברחמי עד זמן הנעילה דיוהכ"פ הו"ל כתפלת נעילה, דלא מיחלפא. ע"כ. וכ"כ בשמו בעל העיטור (הלי' יום הכפורים דף קח:), ובסמ"ג (עשין כ), ובמחזור ויטרי (עמ' שצד), ובסידור רש"י (ס"ס רטו). וכ"כ הרא"ש (פ"ד תענית סי' לא), ורבינו ירוחם (דף נב ע"ב) בשם בה"ג. ובשבולי הלקט (סי' שכ) כתב כן בשם רבינו גרשום, לפי גירסתו בגמ' (תענית כו:). וע"ש. מ"מ אנן לא קי"ל הכי. וכמ"ש ראבי"ה הלכות תענית (עמ' תרלג). וכ"כ בשמו האר"ז ח"ב (סי' תיג). וכ"כ המחזור ויטרי

פד. כהן שאינו מתענה לא ישא את כפיו במנחה, כיון שיש לחוש בו לשכרות. ולכן יצא לחוץ בעת נשיאת כפים. (פד)

וכ"ב הסמ"ק (ס"ס קיג), שבמנחת יוהכ"פ לא יאמר הש"צ או"א ברכנו וכו', ורק במנחת שאר תעניות שמתפללים סמוך לחשיכה, דהויא כנעילה, אם אין שם כהן אומר הש"צ או"א ברכנו וכו'. וכ"כ רבינו מנחם (פרק יד מהל' תפלה ה"א).

וכ"ב המאירי (סוטה מ). וז"ל: כל שאין שם כהן נושא כפיו, ש"צ אומר או"א ברכנו וכו', ואינה אלא במקום נשיאות כפים. וכ"כ המאירי (תענית כו:).

ואף שהרמ"א בהגה כתב, שבמנחת יוהכ"פ נוהגים אצלם לומר או"א ברכנו, שכיון שאם עלה לא ירד, מקרי ראוי קצת לנשיאות כפים. ע"כ. הב"ח כתב ע"ז, שאינו נראה מנהג נכון.

והמאמר מרדכי האריך על דברי הב"ח, ומ"מ מסיק לדינא שהמנהג הנכון שלא לומר במנחת יוהכ"פ או"א ברכנו וכו', מאחר שעכ"פ לכתחלה אין שם נשיאות כפים, וכדברי הב"י. ושכן הסכמת רוה"פ. ע"ש. וכ"כ בשו"ת ויאסוף שלמה (ס" כג), ובשו"ת קרית חנה דוד ח"א (ס" פז), ובספר שמו יוסף בן ואליד (ס"י רלה). ועיקר.

וכתב הרב זכור לאברהם ח"ג (דף מט ע"ד), שאם מתפללים מנחה בתענית צבור מבעו"י, שאז אין שום היתר כלל לכהנים לישא כפים בברכת כהנים, הנכון שהש"צ לא יאמר או"א ברכנו וכו'. וכ"כ הגר"ח פלאגי בכה"ח (ס"י יט אות טו).

וכ"כ בספר טהרת המים (מע' ת אות עג), שהדבר ברור כשמשאם מתפללים מנחה בתענית צבור מבעו"י, אין הש"צ אומר או"א ברכנו וכו'. ושכן פסק גם הרה"ג רבי יעקב רקה. ע"ש.

כהן שאינו מתענה לא ישא את כפיו במנחה, ולכן יצא לחוץ בעת נשיאת כפים

מובן, כי מהרי"ל לא קאי אלא על יחיד שמתפלל בלחש שאומר בתפלתו אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו'. וס"ל שאף יחיד שאינו מתענה בתענית צבור יאמר כן בתפלתו. וכ"ה במהרי"ל (עמ' רסו). ומובא במג"א (ס"י קא סק"ג). אלא שמרן לא פסק כן. ואפשר שנפל ט"ס בדברי המזבח אדמה].

איברא דהרב גנת ורדים (חאו"ח כלל א ס"ס מט) כתב, שנראה שאף הכהן שאינו מתענה אין לחוש שיעלה לישא כפיו במנחה, כיון שכל הטעם שאין הכהנים נושאים כפיהם בכל יום במנחה אינו אלא משום שכרות, והרי בתענית צבור לא חששו לכך, כיון

פלג המנחה לכתחלה לא יעלה לישא כפיו, ואם עלה אין מורדין אותו. ולכתחלה ראוי לקבוע זמן מנחת התענית צבור שיתחילו תפלת לחש חצי שעה קודם שקיעת החמה. עכת"ד.

וכ"פ בשו"ת שושנים לדוד ח"ב (חאו"ח ס"י ד), שהמתפללים מנחה גדולה בתענית צבור, לא ישאו כפיהם הכהנים. וכן עיקר. וע' במאור ישראל (תענית כו:).

והנה לפי מ"ש השאלות ובה"ג ובעל העיטור, שיש נשיאות כפים במנחת יוהכ"פ, אף שאין נוהגים כן. מ"מ כתב התשב"ץ (ס"י קלד) בשם מהר"ם, שלכל הפחות יאמר הש"צ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת בתורה, כיון שבדין היה שהכהנים נושאים כפיהם. וכ"כ הארחות חיים (הל' נ"כ אות א דף קט רע"א), והכל בו (ר"ס קצח). וכ"כ האגודה מגילה (פ"ג ס"י לד) בשם מהר"ם. וכ"כ ראבי"ה (סוף יומא ס"י הקל), שיי"א שאין הש"צ אומר או"א וכו' במנחת יוהכ"פ, מפני שאין בה נשיאות כפים. ואנן לא נהגינן הכי. וכ"כ המרדכי (יומא ס"י תשכו), ובהגמ"י (בסדר תפלות כל השנה נוסח ברכות התפלה אות א) כתב, ראבי"ה כתב שיש להש"צ לומר או"א ברכנו וכו', במנחת יוהכ"פ. ותימה שהרי אינו ראוי אז לברכת כהנים, ואפשר דה"ט משום שאם עלה הכהן אין מורידים אותו. אך ה"ר פרץ כתב, שאין לאומרו במנחת יוהכ"פ. ע"כ. והובא בב"י (ס"ס קצט), וכתב ע"ז, ורבינו ירוחם כתב שבמנחת יוהכ"פ שאין הכהנים נושאים כפיהם, אין הש"צ אומר או"א ברכנו וכו'. וסיים ע"ז מרן, ומנהגינו כרבינו ירוחם. עכ"ל.

פד **הפר"ח** (ס"י קצט) כתב וז"ל: אם יש כהן בביהכ"נ במנחת תענית צבור, שהיה לו אונוס ולא התענה לא יעלה לדוכן לישא כפיו עם שאר הכהנים המתענים. וכ"כ מרן החיד"א בספר מחז"ב בקונטרס אחרון (ס"י קצט), ומהר"א ישראל בספר כסא אליהו (ס"י קצט). וכ"כ הרב שלמי צבור (דף קמב ע"ג, דף קסב ע"ב), והרב בית מנוחה (דף קנב ע"א, אות ד). והגר"ח פלאגי במועד לכל חי (ס"י כט אות ד). והראש"ל בספר מזבח אדמה (ס"י קצט) כתב ע"ד הפר"ח, וכ"ש כשאין שם כהן אחר אלא הוא שלא ישא כפיו, ויצא לחוץ מביהכ"נ.

[ומ"ש שם שמהרי"ל ס"ל דיחיד נושא כפיו אינו

פה. כל שיש ששה מתענים מן הצבור שבבית הכנסת, והכהנים מכלל המתענים, נושאים כפיהם בתפלת מנחה של תעניות צבור, כשהיא סמוכה לשקיעת החמה. (פה)

פו. שליח צבור שהתחיל תפלת החזרה אחר שקיעת החמה בתענית צבור, אף על פי כן יכול לומר ברכת עננו בין גואל לרופא, כל שהוא בתוך שלש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת החמה. [לפי חשבון שעות זמניות]. וכן הכהנים יכולים לישא כפיהם ולברך ברכת כהנים בסוף החזרה, כשהוא בתוך זמן בין השמשות. (פו)

אותו. אף כאן י"ל שכהן שאינו מתענה שעלה לנ"כ במנחה, מורידים אותו. וע"ע בא"ר (סי' קכט סק"ב), ובספר זה השלחן (עמ' לו בד"ה ולקנ). ע"ש. ומ"מ נראה שכיון שיי"א שאף לכתחלה יכול הכהן שאינו מתענה לישא כפיו, אף לדין אם עלה אין מורידים אותו. וקרה"ג אברהם אדלר בספר כנפי נשרים על הרמב"ם (הל' נשיאות כפים עמ' יז), כתב מדעת עצמו כמ"ש הגנת ורדים, שאף כהן שאינו מתענה יכול לעלות לדוכן לישא כפיו. וכ"כ בספר ואני אברכם (עמ' מ) בשם הרה"ג רי"ש אלישיב. ע"ש.

אך נראה שנעלם מהם כל דברי האחרונים הנ"ל, שכתבו, שכהן שאינו מתענה אינו נושא כפיו במנחה. ולא יהא אלא ספק, הא קי"ל סב"ל. הילכך העיקר דשוא"ת עדיף. ילקוט" מועדים תקנא. חזו"ע.

פה) שכשם שלענין ברכת עננו בין גואל לרופא נקט"י כדברי המהר"ם בן חביב וסיעתו, דסגי בששה מתענים, ה"ה לענין נשיאת כפים. ובשו"ת דבר יהושע (חידו"ד סי' עה אות י) נסתפק בזה, אין ולא ורפיא בידיה. ונראה שהעיקר כמו שנתבאר.

ש"צ שהתחיל חזרה אחר השקיעה בתענית צבור, יאמר עננו בין גואל לרופא

(ב.) והא קי"ל דעד צאה"כ ימא הוא. אלא דלענין שבת מחמירין כר' יהודה כדאמר (בשבת לה.) דהלכה כר' יהודה לענין שבת. ע"כ. וע"ע לו בשעה"צ (סי' רלג ס"ק כא), ובביאה"ל (סי' שמב סוף ד"ה ביה"ש). ע"ש. וכבר נתבאר במקום אחר, שזהו ס"ס גמור, ולא נחשב ס"ס משם אחד.

וכן בשו"ת מהר"ח או"ז (סי' רל) השתמש בנידונו בס"ס זה. ולפ"ז יכול הש"צ לומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, וגם הכהנים יכולים לישא כפיהם, ובפרט שמבואר בתענית (כו.), שכל ההיקש של הברכה לשירות, שאינם אלא ביום, אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ובדרבנן מהני אף ס"ס משם אחד, כמ"ש הפמ"ג (יו"ד סי' קי בכללי ס"ס טו), ומהר"י אלחנן בשו"ת עין יצחק (חאו"ה סי' א אות ט).

ומ"ש הארחות חיים החדש (ר"ס תקסה), בשם הרב אשל אברהם מבוטשאטש, שאפי' יחיד לא יאמר

שמתפללים אותה עם דמדומי חמה ודמיא לתפלת נעילה, ולא שכיח כלל שהכהן שאינו מתענה יוסיף עוד על חטאתו פשע להשתכר ביום תענית, ויבוא להתפלל מנחה עם המתענים, וישא כפיו כשהוא שכור. ע"כ.

וכתב הרה"ג רי"מ טוקצ'נסקי בלוח א"י דבליכא כהן אחר יש לסמוך על דברי הגנת ורדים. והביאו בספר נטעי גבריאל (פרק יג עמ' צט). וכתב ע"ז בשו"ת דבר יהושע ח"ג (חידו"ד סי' עה אות י), דמירי כשלא שתה רביעית יין. ע"ש.

ואשתמיט מנייהו דברי כל האחרונים הנ"ל שפסקו כמ"ש הפר"ח, שכהן שאינו מתענה לא ישא כפיו. ובודאי דהכי נקט"י דשוא"ת עדיף. ואדרבה לדברי הרב מזבח אדמה, כשאין שם אלא כהן זה שאינו מתענה אתי במכ"ש שאינו נושא כפיו.

ולכאורה לפי מ"ש כיו"ב בשו"ת מהר"ם בן חביב (סי' יט), שדוקא ביום הכפורים שהדבר ידוע שאין שם שכרות, העולה לדוכן במנחה אין מורידין אותו, משא"כ בד' צומות דרבנן, אם יעלה לדוכן מורידים

פו) שאלה: צבור שהתאחרו להתפלל מנחה בתענית צבור, ואחר שקיעת החמה שהוא ביה"ש, התחיל הש"צ להתפלל חזרת התפלה, האם יכול לומר עננו בין גואל לרופא, ואם הכהנים נושאים כפיהם.

הנה בביה"ש שלנו שהוא אחר שקיעת החמה, כדעת הגאונים, כל שהוא בתוך שיעור שלשת רבעי מיל, דהיינו שלש עשרה דקות וחצי, יש ס"ס להיתרא, שמא הלכה כר"ת וסיעתו שעדיין יום הוא, ואת"ל שהלכה כהגאונים שהוא ביה"ש, שמא ביה"ש יום הוא. ועוד שיש ספק נוסף, דשמא הלכה כר' יוסי דס"ל שכל הזמן של ביה"ש דר' יהודה יום הוא, ורק אחריו מתחיל ביה"ש, (כדאייתא בשבת לה.), ומעיקר הדין הלכה כר' יוסי נגד ר' יהודה, כדפסקינן בעירובין (מו), שר' יוסי נימוקו עמו (גיטין טז). (וע' בתוס' שבת לה: בד"ה הקשה הר' פורת.) וכ"כ בביאה"ל (סי' טט), שמעיקר הדין בודאי שהלכה כר' יוסי נגד ר' יהודה, ולהכי אמרי' בפסחים

פז. גם בימי התענית עדיף להתפלל מנחה קטנה סמוך לשקיעה, ואז ירויח גם כן ברכת כהנים. אמנם אדם שיודע שראשו כבד עליו בסוף התענית ואינו יכול לכוין כראוי בתפלת מנחה, אם יתפלל אותה סמוך לשקיעה, עדיף שיתפלל אותה במנין מוקדם יותר שמתפללים מנחה גדולה. (פז)

פח. יש נוהגים להתענות בימי שובבי"ם, וכן בשבעה באדר, וכן בערבי ראשי חדשים, או בעשרת ימי תשובה, ובכל הימים האלה, אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, מוציאים ספר תורה וקוראים בפרשת ויחל, והשליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, ואם יש שם כהנים מתענים, עולים לדוכן ונושאים כפיהם בברכת כהנים. (פח)

ע"ש. וכן נהג רעק"א כדעת ר"ת, כמ"ש באגרות סופרים (סי' מז עמ' נו). וע"ע בשו"ת קרן לדוד (סי' עט), ובשו"ת לחם שלמה (סי' נג). אבל בביה"ש שלנו יש להקל מכה ס"ס הנ"ל. וע"ע בשו"ת יחוד ח"ו (סי' מ). ומשם בארה.

בביה"ש עננו בתוך התפלה, אלא רק בסוף התפלה. נראה דמיירי בביה"ש של ר"ת, כי מנהג בני אשכנז בחו"ל היה כדעת ר"ת, וכמ"ש הב"ח והמג"א. וכ"כ החת"ס (האו"ח סי' פ), שהלכה רווחת בידינו כר"ת וכדברי המג"א וכל האחרונים. ושכן קיבל מרבתי.

מי שראשו כבד עליו בתענית אם עדיף שיתפלל מנחה גדולה

ורבים מהראשונים ולהתפלל "מנחה קטנה" דוקא ולא "מנחה גדולה".

ומ"מ נראה פשוט דנ"ד שאני, שעיקר התפלה היא הכוונה, ועדיף תפלה ככוונה הגם שיפסיד ברכת כהנים (תענית כו:), וגם יפסיד את הלכתחלה של תפלה מנחה שהיא להתפלל מנחה קטנה. ובפרט אם בסוף התענית לבו כל עמו, שנכנס לספק אם בכלל מחוייב בתפלה ואם מותר להתפלל שמונה עשרה בראש מבולבל כ"כ.

והגר"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (א"ח סי' שכא) נשאל בזה, שלכאור' בתענית ציבור עדיף היה לעשות מניינים של מנחה גדולה, שאז אינו חלש כ"כ, כמו שמצוי בערב אצל הרבה אנשים, שאינם יכולים לכוון כראוי ומדינא פטורים מתפילה. [נראה בש"ע סי' א"ח סי' פט ס"ד, לגבי הצמא והרעב]. ואף שבזמן הגמ' נהגו להתפלל סמוך לשקיעת החמה (ע' תענית כו:), מ"מ בזה"ז ירדה חולשה לעולם. והשיב ע"ז, דפוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. והיינו שאין לפקפק על מנהג העולם. אכן לענין אדם יחידי, ודאי שהכוונה בתפלה עיקר. וכ"ש אם מגיע לחולשה גדולה שלבו כל עמו. וז"ב.

יש נוהגים להתענות בימי שובבי"ם, וכן בז' באדר ומוציאים ס"ת

על תענית בה"ב, שאין לקרות ויחל ולא לומר עננו ברכה בפ"ע, אלא בשומע תפלה. והרא"ש עצמו כתב ליישב המנהג, שהואיל ועשאו קבע והכל מתענין, רבים מקרו, ויכולים לקבוע ברכה.

וכ"פ מן בש"ע (סי' תקסו סי' ב) שלמנהג הראשונים

פז הנה מבואר בש"ע (א"ח סי' רלג ס"א) דבכל השנה לכתחלה אין להתפלל מנחה גדולה, ורק בדיעבד יצא. וכ"כ הרדב"ז (סי' תרע) דאין להתפלל מנחה גדולה אלא מדחוק. [ובשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' ר) כתב, שמוטב להתפלל מנחה קטנה ביחיד, מלהתפלל מנחה גדולה ברבים, שכן מוכח ממ"ש הטור (סי' רפו) בשם הרא"ש שהיה מקדים להתפלל מוסף ביחיד כדי שתהיה בזמנה. ויל"ד. ראה בילקו"י ברכות דעדיף תפלה בצבור].

ועל כן אף כי בשאר ימות השנה, רבים מקילים להתפלל מנחה גדולה מכמה סיבות, או שסועדים ארוחת צהריים בפת, והרי לכתחילה אין לאכול סעודת קבע בפת יותר מכביצה [54 גרם] לפני תפילת מנחה, שמא ימשך בסעודתו ולא יתפלל (שו"ע סימן רלב סעיפים ב, ג), או שהם עובדים בשעות שאחר הצהריים ולא יוכלו להתפלל במנין, או אברכי כוללים וישיבות שלטובת סדרי הלימוד, מתפללים כן. על כל פנים, ביום התענית שלרבים אין צורך ואין ענין להתפלל מנחה גדולה דוקא, וכמו האברכים היקרים שעוסקים בתורה במשך חצי היום הראשון והולכים לביתם, בוודאי שעליהם לעשות כדעת מרן השולחן ערוך

פח ע' בראבי"ה (תענית סי' תחסה עמ' תרכה) שאביו רבינו יואל, ורבו הר"א בר שמואל, תמהו ע"מ שנהגו כשגזורים ת"צ על גזרה שלא תבא, להוציא ס"ת ולקרות ויחל, וכן לומר עננו ברכה בפ"ע בחזרת הש"צ. וע' בהרא"ש (ספ"ק תענית סי' כ) שגם הראב"ד כתב

בו נשיאות כפים במנחה, שאין נשיאות כפים במנחה אלא בארבע צומות, והמהר"ש הלוי חלק עליו והוכיח שגם בתענית אסתר יש נשיאות כפים, כיון שהוא תענית צבור. משמע שבאינו ת"צ מודה הרב שאין שם נשיאות כפים. וכן משמע מדברי הכנה"ג (סי' תקסו). עכת"ד.

ולכאורה יש להעיר ע"ד מהר"י שבאבו, שמדייק מהרמב"ם והטור שכתבו כגון ת"ב וי"ז בתמוז, שהרי מרן הש"ע (סי' קסט) פסק כד' הרמב"ם והטור, והשמיט הלשון כגון ת"ב וי"ז בתמוז, אלמא דס"ל דלאו דוקא תפסו כן. שו"ר שבספרו פרח שושן (כלל א ס"ז) חזר ושנה פרקו, והרגיש מהא דמרן השמיט הלשון הנ"ל, וכתב שי"ל שסמך על מ"ש בש"ע (סי' תקסו), כל "תענית צבור" יש בו נשיאות כפים במנחה חוץ מיוהכ"פ, דמשמע דדוקא תענית צבור. הילכך תענית ז' באדר ושובבי"ם ועשי"ת אין בהם נשיאות כפים. וסיים, ומ"מ מודינא שבמקום שנהגו לישא כפיהם בימים הנז' אין לבטל מנהגם, שמכיון שמנהג אבותיהם בידיהם מאן מרמא להו מידם, והרי מנהג אבות תורה הוא, וכדק"ל בתענית (כה), וכ"ש שאין בדור הזה מי שיוכל לשנות מנהג שנהגו בו הקדמונים. עכת"ד. [וע' בספר משנ"ב (סי' קסט) בשעה"צ אות ה].

והנה הרב יד אהרן (סי' קסט) הביא מחלוקת הגנת ורדים והפרח שושן, וכתב, שמדברי מהרי"ל שהובאו במג"א (סי' קא) משמע שבתענית יחידים אין נשיאות כפים. ואפשר שאם היה רואה הרב גנת ורדים דברי מהרי"ל לא היה פוסק שיכולים לומר נשיאות כפים בתענית יחידים. ע"כ.

וז"ל המג"א (סי' קא סק"א), על מ"ש מרן הש"ע שיחיד אין לו לומר ברכת כהנים, (כלומר, שלא יהא אומר בתפלת הלחש או"א ברכנו בברכה המשולשת בתורה וכו'). והמהרי"ל כתב, שיחיד אומר, וגם במנחה בתענית צבור אפי' מי שאינו מתענה אומר. ובתענית יחיד אומר היחיד, אבל הש"ע אינו אומר אפי' בערב ר"ה דלא מקרי תענית צבור. ע"כ.

ובאמת שבמהרי"ל (עמ' רסו) אין כלשון הזה כלל, ולא כתב אלא שבתענית צבור אומר או"א ברכנו, וכן אפי' מי שלא התענה יאמר ג"כ או"א. ע"כ. ותו לא. והשאר הם דברי המג"א. ואף הרמ"א בד"מ שם שה"ד מהרי"ל, לא כתב הדברים שהובאו במג"א הנ"ל. [אלא שאחר שכתב שתענית ערב ר"ה א"צ להשלים ואין קוראים בו ויחל, הביא בשם המנהגים (של מהר"א טירנא מנהג ערב ר"ה), שאין לומר בו ברכת כהנים, ומזה אין ראייה, כיון שאין משלימין התענית]. ומעתה אין הכרח בדברי הרב יד אהרן לדחות דברי הגנת ורדים.

שומעים בזה. וסיים, שבתענית של תשובה (כגון שובבי"ם), יש נוהגים לדונו כתענית ציבור לענין ויחל ועננו, ויש נוהגים לדונו כתענית יחיד.

וע' בס' בן ידיד (בפי"ב מה' תפלה הט"ז) שכ', דלכ"ע בתענית שובבי"ם כיון שלא הונהג מקדמת דנא, כיחידים דמו, שאין להוציא ס"ת במנחה לקרות ויחל. והמנהג שנהגו זה כשנתים ימים להוציא ס"ת לקרות ויחל במנחת ימי השובבי"ם, לא נתקן ע"פ ותיקין, והמבטל המנהג אשריו ואשרי חלקו. וכן הובא בס' דבר אמת (דף א.).

ולפ"ז ה"ה בתענית ז' באדר שלא נתפשט כ"כ מנהג התענית בו, וכמ"ש מרן הבי" (סי' תקפ) שמעולם לא שמענו מי שהתענה תעניות אלו של פטירת הצדיקים, ומכללם ז' באדר שהובא בטור שם. וכ"ש לפמ"ש האשל אברהם (סי' תקסו) בשם תשו' זרע אמת (סי' מד דע"ב) דלא פליגי הפו' אלא כשכל הצבור מתענים, משא"כ בקהל שקיבלו עשרה מהם שיתענו ב' וה' כל השנה, שבודאי שלא יוציאו ס"ת לעצמן לקרות ויחל, או לומר עננו ברכה בפ"ע, משום לא תתגודדו. ע"ש. **וע'** להגרא"ז מרגליות בשערי אפרים (שער ה אות קג) שפסק, דבתענית ז' באדר וכו"ב, אפי' יש י' מתענים לא יקראו ויחל, וכ"ש בתענית שובבי"ם ותענית בכורות שבער"פ. ע"ש. ואמנם בשו"ת ויקרא אברהם (האו"ח סי' כ) נראה דבתענית ערב ר"ח ותענית שובבי"ם יכולים להוציא ספר תורה כשיש עשרה מתענים לקרות פרשת ויחל. ע"ש. וע"ע בזה בשו"ת לבושי מרדכי (מה"ת סי' ל). ובכה"ח (סי' תקסו ס"ק כה, וכו'), ובחזו"ע פורים (עמ' לה).

והרב גנת ורדים (סי' לה) העיר ע"מ שנהגו חסידים ואנשי מעשה להתענות בשבעה באדר וסמוך למנחה אומרים סליחות ותחנונים, ואין אומרים עננו בין גואל לרופא, אבל נושאים כפיהם בברכת כהנים, כיון שמתפללים מנחה עם שקיעת החמה, ואמרו שמנהג זה קדום. וכתב ע"ז, ולבי מהסס בזה, שמכיון שעשאוהו כתענית יחיד לענין עננו בין גואל לרופא, א"כ אין ראוי לנשיאות כפים לברך ברכת כהנים. וכתב לדייק מלשון הרמב"ם (פרק יד מהלכות תפלה ה"ב), ומלשון הטור (סי' קסט) שכתבו, שכל תענית שאין בו נעילה, כגון ת"ב וי"ז בתמוז, הואיל ותפלת המנחה סמוכה לשקיעת החמה, דומה היא לתפלת נעילה ואינה מתחלפת במנחה של שאר ימים, הילכך יש בה נשיאות כפים. ומדנקטי כגון ת"ב וי"ז בתמוז, משמע דוקא כי הני דהוו תענית צבור, אבל תענית יחיד אין בה נשיאות כפים. וכן משמע ממ"ש בשו"ת מהר"ש הלוי (סי' יא) בדין תענית אסתר, שחכם אחד אמר שאין

פט. מנהג קדום בארץ ישראל שמניחים תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד. ואמנם יש שנהגו להניח תפילין גם במנחה של תעניות צבור, [והיינו ב' בטבת, י"ז בתמוז, צום גדליה, ותענית אסתר], כדי להשלים מאה ברכות, אך לא ראינו כיום שנהגו כן בארץ ישראל, והנח להם לישראל. ובתשעה באב יש שנהגו כדעת מרן להניח תפילין במנחה בלבד. ומנהגינו להניח רק בשחרית, וכדלהלן. (פט)

המקומות שמתקבצים במנחה עשרה מתענים או יותר ומתפללים כמו בת"צ. ע"ש.

וע' במאירי (תענית כו:) שכתב, ומנחתא דתעניתא פירושו של ד' צומות או קצת תעניות שאין בהם תפלת נעילה, כענין תעניות של עכשיו נושאים כפיהם במנחה. ע"ש. (וע' בשו"ת מים רבים חאו"ח סי' ג, ובספר משגיב בביאה"ל סי' תקסו ס"ב, ד"ה ויש. ולא ראו דברי התיקון יששכר הני"ל. ודו"ק).

וכן העלה בשו"ת התעוררות תשובה (חאו"ח סי' נט), שמכיון שרשאים בתענית שובבי"ם לקבוע ברכת עננו בין גואל לרופא, כשיש עשרה מתענים, רשאים גם הכהנים לישא כפיהם. ע"ש.

והן עתה בא לידי ספר "ואני אברכ", ושם (בעמ' מ), הביא מ"ש הגרי"מ טוקצינסקי בלוח א"י, שנהגים באר"י בתעניות בה"ב ובתעניות שובבי"ם ושבעה באדר, שאם יש שם עשרה מתענים, הכהנים עולים לדוכן ונושאים כפיהם במנחה, כמו ביום תענית צבור. ושכ"כ הגר"ש דבליצקי, שהמנהג פשוט בירושלים בין הספרדים והאשכנזים שהכהנים נושאים כפיהם בתעניות אלו. והוכיח בירחון אוצרות ירושלים (חלק נט-ס), שכ"ד רה"פ, ושכ"ד הגרי"ש אלישיב, שנושאים כפיהם גם בתענית יחידים. ע"ש.

הילכך אף שרעק"א (סי' קט) כתב להחמיר כדברי הפרח שושן, מ"מ נראה שהעיקר להלכה כדברי הגנת ורדים, שהכהנים נושאים כפיהם אף במנחה של תעניות יחידים, כשיש עשרה מתענים, כגון תעניות בה"ב, ושובבי"ם, וז' באדר. וע' במזבח אדמה (סי' קט), ובשו"ת דבר משה ח"א (או"ח סי' מ).

והנה בחזו"ע פורים (עמ' לה, שנת תשס"ג) מבואר שאין להוציא ס"ת וכו' בתענית יחידים. אולם בחזו"ע ארבע תעניות (עמ' צט שנת תשס"ז), מבואר דבצירוף סברת הרב תיקון יששכר ש"ד להוציא ס"ת וכו' גם בתענית יחידים. וסוגיא בדוכתא עדיפא, ובפרט שהרב תיקון יששכר מעיד כן על המנהג שהיה אצל מרן הבי"י. וכן עיקר.

מנהג קדום בארץ ישראל שמניחים תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד

אדם לברך בכל יום, בפרק התכלת (מג:): ומנין מאה ברכות כך הוא, בלילה כשהולך לישון מברך המפיל

והנה מהר"י אלגאזי בשלמי צבור (דף קמב ע"ג) פסק כד' הגנת ורדים שכשם שיש נשיאות כפים במנחה של תענית צבור, כן הדין במנחת יחידים המתענים. והרב המגיה הביא מ"ש מהר"י שבאבו לחלוק על הגנת ורדים. ושכ"כ היד אהרן (הני"ל). ע"ש.

ובעקרי הד"ט (סי' ה אות ג), אחר שה"ד הפרח שושן, כתב בזה"ל: ומנהגינו פה פרינצי שבימי שובבי"ם אם מתפללים מנחה סמוך לשקיעה אומרים ברכת כהנים אף שיחידים הם ונער יכתבם. ואם מתפללים מנחה גדולה אין אומרים ברכת כהנים.

ובספר תיקון יששכר (דף סד:) כתב, ונהגו באלו המשמרות בערב ר"ח משנת שי"ט עד עתה שנת שכ"ג פה עה"ק צפת, שנוהגים שבכל ערב ר"ח מתקבצים בכה"כ"נ עשרה מתעני מכל קהלות צפת, ויושבים כל היום וקוראים כל התהלים עד מנחה, ומוציאים ס"ת וקוראים בפר' ויחל, והש"צ אומר עננו בין גואל לרופא, במעמד כמה מחכמי העיר. וכמה פעמים היה ביניהם גדול דורינו החכם השלם הרב הגדול מהר"ר יוסף קארו נר"ו וחברי ישיבתו עמו ביום משמרתו, ומוציאים בה ס"ת וקוראים בפר' ויחל והש"צ אומר עננו וכו'. עכת"ד.

והביאו הכנה"ג (סי' תקסו הגב"י) בקיצור וכתב ע"ז, ולפי"ז נושאים כפיהם במנחה, וכמו שכתבתי בהגה"ט בשם מהר"ש הלוי (סי' יא).

ומבואר מדבריו שאף בתענית דיחידים ואינו תענית צבור מתקנת חכמים, הכהנים נושאים כפיהם במנחה, וכדעת הגו"ר. ומ"ש הפרח שושן שהחסידים ואנשי מעשה שראה, לא היו אומרים עננו בין גואל לרופא, חומרא בעלמא נקטי.

וכ"כ בשו"ת זקן אהרן (סי' כא), ומנהג קדום בכל תפוצות ישראל לקבוע ברכת עננו ולקרות ויחל בכל תענית צבור שמתענים, ומנהג אבות תורה הוא. וכ"כ עוד שם (בסי' מד), בענין תעניות בה"ב, שהמנהג ברוב

מנהג קדום בארץ ישראל שמניחים

פט מקור הדברים הוא בב"י (סי' מו ד"ה דתניא), שכתב בזה"ל: דתניא היה רבי מאיר אומר, מאה ברכות חייב

צ. נוהגים לתת צדקה לעניים במנחה של יום תענית, כמו שאמרו חז"ל (בברכות ו: אגרא דתעניתא צדקתא. [ויש שנוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב. צ])

הא מיהא ששה או שבעה בעינן ומהיכן ידעינן בהו, וזילא מילתא לאהדורי בשאלה על כל אחד ואחד, לידע אם מתענה או לא. אולם ע"י לבישת טלית ותפילין מינכרא מילתא, כי אין אדם מתעטף בטלית ומניח תפילין ביום זה כי אם המתענים. ותיכף ומיד נוכל לדעת אם יש רוב מתענים בביהכ"נ. הגם דאין תיקון זה מועיל רק במנחה וכו'. ע"ש.

ומה שלא הזכיר מ"ש מרן בב"י, שנהגו כן להרבות בברכות, ה"ט, שמרן הב"י קאי על המנהג שמניחין תפילין בתעניות גם בשחרית וגם במנחה, וע"ז כתב שהוא כדי להרבות ברכות. אבל המנהג שהזכיר בנהר מצרים הוא שעושים שאר התעניות כמו ת"ב, והיינו שמניחין תפילין רק במנחה, ולא בשחרית, וע"ז תמה. אולם זה אינו, שהרי לא ראינו מנהג שנהגו להניח תפילין בתעניות רק במנחה, ולא בשחרית, והכל נוהגים בשאר התעניות להניח תפילין בשחרית, ויש שנהגו גם במנחה, ועל זה תמה בנהר מצרים על מקור המנהג. וא"כ קשה איך נעלם ממנו דברי הב"י שהוא מטעם כדי להרבות בברכות.

שוב הראוני שכן תמה מרן אאמור"ר בהערותיו לספר נהר מצרים, שנדפסו בשו"ת יבי"א ח"ט (תאור"ח סי' פט) וז"ל שם: מה שכתב אודות מנהג בני מצרים להניח תפילין במנחה של תעניות, שלא מצא לזה שום טעם, נעלם מעיני הבדולח דברי מרן הב"י (סי' מו), שכתב, שהטעם כדי להשלים מאה ברכות. וכתב בשו"ת ויקרא אברהם (דף קכג ע"ד) שכן המנהג בארץ הצבי, וכן כתבו בשו"ת חקקי לב פלאגי (תאור"ח סי' ב), ובספרו כה"ח (סי' יט אות ה), וכ"כ בפתח הדביר ח"ג (סי' רסו סק"א), ובעיקרי הד"ט (סי' יא אות ב). אך כיום לא ראינו מנהג זה באר"י. והנח להם לישראל. ע"כ.

נוהגים לתת צדקה לעניים במנחה של יום תענית

אם מחלקים מעות לא נשענו עליהם לאותו לילה, ואינם כשופכי דמים. ע"כ. וכ"ה ברמב"ם הל' מתנות עניים (פ"ט ה"ד), ובטור ובש"ע יו"ד (סי' רנו ס"ב).

וכתבו התוס' (מגילה כא.) שלכן היו מפטירין דרשו ה' בהמצאו, שנאמר בו "שמרו משפט ועשו צדקה". וכ"כ במטה משה (סי' תשנה), שהמנהג ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא (ברכות ו), ויש אדם שחביב ממונו מגופו, וסי' לדבר, תענית אותיות ת"ת

וכו', ואם הוא מתענה חסרו שמונה ברכות מסעודה אחת שאינו סועד, ונמצא שאינו מברך אלא צ"ח, ויש לו להשלימן כשיניח ציצית ותפילין בתפלת המנחה ויברך עליהם. ע"כ. ומבואר שמקור המנהג להניח תפילין במנחה של תעניות, הוא בתוספת להנחת תפילין בשחרית, ולא במקום הנחת תפילין בשחרית. והטעם כדי להרבות בברכות.

אולם אין לנהוג להניח תפילין במנחה של התעניות ולא בשחרית, דמה הטעם במנהג זה, דדוקא בת"ב דנו הפוסקים שמא דמי לאבל ביום הראשון לאבלו, אחר שהוא יום אבל על החורבן, שאינו מניח תפילין, ולכן יש נהגו שלא מניחין תפילין בת"ב בשחרית. אבל בשאר תעניות אין שום ענין שלא להניח תפילין בשחרית. וכל מה שמניחין תפילין במנחה הוא בתוספת להנחת תפילין בשחרית, כדי להרבות בברכות, ולא במקום זה. וכנראה שלזה נתכוין בספר נהר מצרים (הלכות תפילין אות ד) שכתב: במצרים נוהגים איזה מהקהל ללבוש תפילין במנחה של ד' צומות, ולא מצאתי בזה טעם, ונמשך להם מנהגם ממנחת יום ט' באב, דאין מניחין תפילין בשחרית ומניחין אותו במנחה וחשבו שכן הדין בכל יום תענית כאילו התענית גורם זאת. ואולם אין למחות בידם כי הנאני מנהגם זה יען הן בעון פשתה המספחת להקל בתעניות צבור, חוץ מת"ב ויוה"כ"פ. ובשאר תעניות מזולזין בהם. ואולי לא ימצאו עשרה מתענים בביהכ"נ, דפסק מרן בש"ע (בסי' תקסו) שאין הש"צ יכול לומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. והגם שג"ע מרן החיד"א (סי' תקסו) כתב משם מהר"ם בן חביב בתשובותיו דבד' צומות שהם דברי קבלה שגי בששה או שבעה מתענין, ויכול לומר עננו ברכה בפני עצמה ולהוציא ס"ת לקרוא ויחל אפי' אם אין שם י' מתענים.

צ) בסנהדרין (לה). איתא, אמר ר' יצחק כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופכי דמים, שנאמר צדק ילין בה ועתה מרצחים. ופירש רש"י, כי רגילים היו לעשות צדקה ביום תענית, ועיני העניים היו נשואות לכך, ואם ילינו ללא הצדקה נמצאו העניים רעבים ללחם, שנשענו על כך. ע"כ.

[וכתב האו"ז (הל' צדקה ס"ס ל), דמיירי שהיו רגילים לחלק לעניים לחם ותמרים, דבר המוכן לאכילה, אבל

שנאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז. לכן צדקה בא"ת ב"ש אותיות צדקה, כי כפלים לתושיה, בעה"ב עושה עם העני והעני עושה עם בעה"ב. ע"כ.

ורמז נוסף לדבר, ממה שנאמר (בישעיה נח. ו), הלא זה צום אבחרהו וכו', הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו וכו', אז תקרא וה' יענה וכו'. ואמנם כ"ז בעני באמת, אבל לא במתחזה לעני, וכבר אמרו בגמ' ב"ק טז: דרש רבא, מאי דכתיב: יהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם? אמר ירמיה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, אפי' בשעה שעושיין צדקה, הכשילים בכני אדם שאינן מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהן שכר. וכ"ה בגמ' (ב"ב ט:), ולכאור' קשה דבשלמא שביקש שלא יקבלו שכר ניחא, אבל איך ביקש ירמיהו, שיעברו על איסור לפני עור. וי"ל שכיון שהם אינם יודעים שהוא עני שאינו הגון, בשוגג אינו עובר בזה.

ובספר רגל ישרה פירש, דהכי קאמר, דלא יודמן להם עניים אלא בעת אפך, ר"ל בלילה דהוי דינא קשיא כידוע ליודעי ח"ן, וכשיתנו אז צדקה יהיה מצוה הבאה בעבירה, שיעברו אלאו דלא תסיג גבול רעך, וכן העידו על האר"י ז"ל שלא נתן צדקה בלילה מה"ט. ע"כ. אולם המהר"ח פלאגי בכה"ח הנ"ל כתב, דמלשון מרן שכתב בש"ע (סי' רמט סעיף יד) טוב ליתן פרוטה לעני קודם כל תפלה, שנאמר ואני בצדק אחזה פניך, נראה דעל שלש תפלות קאמר, ואפי' בערבית. וזה דלא כסברת הרב רגל ישרה, וכן יש להוכיח מאבות דרבי נתן וכו'. וזה נראה דכיוונו חז"ל באבות דרבי נתן פרק ד', דאמרו שם, אלא מה הן גמילות חסדים, הנותן פרוטה לעני ומתפלל ג' פעמים בכל יום תפלתו מתקבלת ברצון. ע"כ. דהכוונה כי עיקר גמילות חסדים הוא לתת פרוטה לעני בכל תפלה ותפלה קודם שיתפלל. ולא יחוש דבתפלת ערבית מעורר הדין. אדרבה תפלתו תקובל ברצון, וליכא משום לא תסיג ולא תחסום. ע"כ. וע"ע בדין צדקה בלילה, בפתה"ד (ר"ס רלה), ובשו"ת מהרש"ם ח"ב (סי' מג ד"ה ועוד).

ענ"י. ובגליון מצאתי כתוב צ'דק ו'משפט מ'כון כסאך [תהלים פט, טו] ר"ת צום, ביום הצום יש להרבות צדק ומשפט ע"כ.

ובאבות דר' נתן (פ"ג) איתא, אם נתת פרוטה לעני שחרית, ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית, תן לו, כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידיך, ואם שניהם כאחד טובים, שנאמר בבוקר זרע את זרעך, ולערב אל תנח ידיך. וע' למרן החיד"א בברכ"י א"ח (ס"י רלה) בענין נתינת צדקה בלילה. וע"ע בספר פתח עינים (ב"ק טז:), ובשו"ת יבי"א חלק י' (חיו"ד ס"י מח), שעכ"פ כשבא לפניו עני בלילה ומבקש צדקה, צריך לתת לו, שנאמר, אל ישוב דך נכלם. ועוד שהרי אמרו כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד ע"ז (בי"ב י:). וכ"כ הגר"ח פלאגי בכה"ח (סי' ב אות ז), והרה"ג ממנוקאטש בדברי תורה (ח"א ס"י ק"ז).

ובמחזור ויטרי (סוף עמ' שצב), איתא, ואין תענית בלא צדקה, וכל המתענה ואינו נותן צדקה, כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים.

וכתב בשבולי הלקט (סי' רפ): אמרו חכמים אגרא דתעניתא צדקתא, והיינו שיתן לעני לרעב שיעור מה שלא אכל היום. וכן נהגו ליתן מעות לקופה של צדקה במוצאי תענית. ע"כ. וכ"כ השל"ה (תענית נר מצוה ד"ה אמרו הקדמונים), והאר"ר (סי' תקסו אות ב), והמשנ"ב (סי' תקסו ס"ק יב), שיש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב.

ובספר מעיל צדקה (אות תלה) כתב בשם רבי יהודה החסיד, "תענית" אותיות "תת עני" ללמדך שאם נותן צדקה לעני יש עליו שם תענית, ואם לאו כמאן דליתא דמי, ולשווא עינה עצמו, וכאילו שפך דמים (סנהדרין לה.). והוסיף (באות תמיד), שאע"פ שאמרו (בברכות לב:.) גדול תענית יותר מן הצדקה, שזה בגופו וזה בממונו, ההוא בתענית "יחיד" שמתענה לשם תשובה, שאין עיני העניים נשואות אליו, ורק בתענית צבור עיניהם נשואות לתת להם בסיום התענית מזונות בר ולחם ומזון. ואמרו חז"ל (ויקרא רבה לד. ט), יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית,

סימן תקנא - ממנהגי ימי בין המצרים

דין נישואין ונגינה בימי בין המצרים

א. יש נוהגים שלא לערוך נישואין כלל מיום י"ז בתמוז עד תשעה באב, שהם ימי "בין המצרים". וכן המנהג במדינות אשכנז. אולם מנהג הספרדים בעה"ק ירושלים ת"ו להתיר הנישואין עד ראש חודש אב. ונמנעים מלישא אשה מליל ראש חודש עד אחר תשעה באב. וראש חודש עצמו מכלל האיסור. ומכל מקום אם הוא בחור שעדיין לא קיים פריה ורביה מותר מעיקר הדין לשאת אשה גם אחר ראש חודש אב. אלא שהמנהג להמנע מראש חודש אב משום דלא מסמנא מילתא. [שאיין זה סימן טוב לערוך נישואין בימי אבל של עם ישראל על חורבן בית המקדש]. (א)

נישואין מיום י"ז בתמוז עד ט' באב

לא היה לו בית חתנות ורוצה לישא אשה מותר לבנות לו בית חתנות, וכן אירוסין ונישואין מותרים למי שאיין לו אשה ובנים. ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (בפ"ג מה' תענית ה"ח): עברו אלו ולא נענו וכו', וממעטים באירוסין ונישואין אא"כ לא קיים מצות פריה ורביה. וכתב ה"ה, שדבר ברור הוא שאינו מבטל מצוה גמורה. וכן פסקו הטור וש"ע (סי' תקעה ס"ו). וע"ע בתוס' יבמות (מג סע"ב). ע"ש.

ולפמ"ש התוס' (מגילה ה'): שתעניות אלו חמירי טפי מת"ב שמארסין בו, וכ"כ הלח"מ (פ"ג מה' תעניות ה"ח) בדעת הרמב"ם, א"כ גם משנכנס אב שממעטים בשמחה, אם לא קיים פו"ר מותר לישא אשה.

וכ"כ להדיא מרן הב"י (סי' תקנא) שלפ"ד הר"ן בשם רב האי גאון, ה"ה מר"ח אב עד תענית מותר בנישואין כשאין לו אשה ובנים, ומה שאין נוהגים לישא אשה כלל בימים אלו, אפי' מי שאין לו אשה ובנים, משום דלא מסמנא להו מילתא. ע"כ. וכ"כ האחרונים. וכ"פ הרמ"א בהגה (ס"ב), "שלצורך מצוה הכל שרי". וכ"כ בשו"ת מקור ישראל בורלא (חאו"ח סי' ה').

וע"ע ברבינו יהונתן מלוניל (על הרי"ף תענית ט:), משנכנס אב ממעטים בשמחה, כלומר אם אירע לו שישא בנו וכתו לנישואין בחודש אב ממעטים בשמחת החופה, וכ"ש בשמחת מרעות שהיא רשות. ע"כ.

ומ"ש השלחן גבוה (סי' תקנא סק"ט) ע"ד הר"ן הנ"ל, שמסתמות הפוסקים לא משמע כן, אלא כל שמחה אסורה, וכדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו ט' ימים מלבנות ולנטוע ולארס. והסתמך עליו בכה"ח (שם ס"ק

א) ז"ל מרן אאמור"ר בשו"ת יבי"א ח"ו (א"ח סי' מג): בבואי שנה זו (תשכ"ט) לשרת בקודש בעיר ואם בישראל ת"א רבתי והמחוז, הוריתי בס"ד לרבנים רושמי הנישואין ברבנות הראשית לת"א-יפו, לרשום נישואין לספרדים ועדות המזרח ולעורכם גם לאחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, ולא עד בכלל, כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, וכמנהג עיר קדשנו ותפארתינו ירושלים תובב"א, וכמבואר בס' פרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד) בשם שלחן מלכים. וכ"ה במנהגי ירושלים. ובפרט שרוב הנרשמים לנישואין הם רווקים שעדיין לא קיימו מצות פריה ורביה. ומדינא מותר להם הנישואין אפי' אחר ר"ח אב, אלא דלא מסמנא להו מילתא. ואע"פ שעד כה לא נהגו לרשום לנישואין בימי בין המצרים גם לספרדים ועדות המזרח, צויתי שמכאן ולהבא ינהגו להקל כאמור, ונבאר הדברים.

בתענית (יב): תנן, עברו אלו ולא נענו ממעטים במשא ומתן ובבנין ונטיעה ובאירוסין ונישואין, ובגמ' (שם יד): איתא, בנין בנין של שמחה, נטיעה, נטיעה של שמחה, איזהו בנין של שמחה זה הבונה בית חתנות לבנו, איזהו נטיעה של שמחה, אבורנקי של מלכים, וכתב הר"ן שם בשם רבינו האי גאון, מדקא משוינן להו אהרדי, ש"מ מה משא ומתן של רשות אסור כשהוא של שמחה, אף בנין ונטיעה ואירוסין ונישואין של רשות אסור בשל שמחה, אבל מי שאין לו בית חתנות כלל ואין לו אשה ובנים הא ודאי של מצוה היא ואע"פ שהוא שמחה מותר. ע"כ.

וכ"כ המאירי (ספ"ק תענית) בשם גאוני ספרד, שלא נאסרו אלו אלא כשאין בהם צד של מצוה, אבל אם

אין לאשה לעבור על איסור אבלות של ביהמ"ק כדי שיזכה הבעל. אבל בס"י תקע"ה דמיירי בתעניות של עצירת גשמים, הרי אמרו (תענית ז:): אין הגשמים נעצרים אלא על ביטול תורה, והרי האשה פטורה מת"ת, וגם למ"ד אין הגשמים נעצרים אלא על פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים, לא שייך ד"ו בנשים שהן ברשות אביהן או בעליהן, ואין להן רכוש לתת צדקה וכו', אלא שמכיון שהאנשים מתענים נגרות הנשים אחריהם, ולא רצו לחלק בין איש לאשה, אבל במי שלא קיים פו"ר שאין איסור מצדו לישא אשה, כדי לקיים המצוה, גם עליה לא גזרו בזה, כיון שאין שייכות איסור עליה אלא מחמת גרידה, במקום שהאיש מותר גם עליה אין איסור. אבל באבלות של חרבן ביהמ"ק גם על הנשים שייך האיסור כאנשים, כדכתיב קראו למקוננות ותבואנה. ולמדנה אשה רעותה קינה, משה"ה כיון דבדידה ליכא מצות פו"ר אסורה להנשא גם למי שלא קיים פו"ר. עכת"ד.

ובמהכח"ת אף שדבר חכמה אמר, לקושטא דמילתא לא נהירא, חדא דבהכי דחינן סברת רבינו האי גאון והר"ן והמאירי מהלכתא, אף דליכא מאן דפליג עלייהו מהראשונים ז"ל. ותו דאף גבי עברו אלו ולא נענו, הרי ישנם עוד כמה איסורים ועבירות שהגשמים נעצרים בעבורם, וכמ"ש בתענית (ז:): אין הגשמים נעצרים אלא על ביטול תרומות ומעשרות, ור"ש בן פזי אמר אין הגשמים נעצרים אלא בשביל מספרי לשון הרע וכו'. ועבירות אלו שייכות גם בנשים.

ואעיקרא מ"ש שאין לאשה לעבור על דין אבלות על חרבן ביהמ"ק כדי שיזכה הבעל, הנה מצינו בתוס' (יבמות מג:): שכתבו, מעשה במשודכת אחת שמת אחיה לאחר הזמנת הקרואים סמוך לחופה, והתיר ר"ת לכונסה תוך שלושים משום פריה ורביה דבעל, דאע"ג דאיהי לא מפקדא אפריה ורביה, מאחר שאם לא ישא את זו לא ישא אחרת, ושמה אפי' לא היתה משודכת היה מתיר, מאחר שהוא חפץ בה יותר מאחרת, כדאשכחן בעובדא דיוסף הכהן (מ"ק כג) דמשום פרנסת בניו אשתראי אע"פ שהיתה אבלה על אחותה, ומיהו י"ל דהתם לא אפשר באחרת לפי שמרחמת על בני אחותה יותר משאר נשים. ע"כ. וכ"ה בהרא"ש (פ"ג דמ"ק ס"י מט), ובמרדכי (פ"ג דמ"ק ס"י תצ"ז). ובהגמ"י (פ"ו מה' אבל ה"ז). ע"ש.

וכ"פ מרן בש"ע יו"ד (ס"י שצב ס"ג) בזה"ל: מי שלא קיים מצות פו"ר ושידך אשה, ואחר שהכין צרכי חופה מת אחי המשודכת, מותר לכונסה ולבא עליה אחר שבעה. הא קמן דאע"ג דאיהי לא מפקדא אפו"ר, מ"מ

לג וקא), וכתב, שמרן הש"ע לא ס"ל מ"ש הרמ"א בהגה שלצורך מצוה הכל שרי, אלא כל דבר של שמחה אפי' לצורך מצוה אסור. וליתא, שאין לנו לחלק את השוין ולהרבות מחלוקת בחנם, שהרי מרן הב"י העתיק דברי הר"ן בשם רבינו האי גאון, שלצורך מצות פריה ורביה מותר. והרי מרן עצמו (בס"י תקע"ה ס"ו) העתיק לשון הרמב"ם: שממעטים באירוסין ונישואין אא"כ לא קיים מצות פריה ורביה, וילמד סתום מן המפורש, שהרי ימים אלו חמירי טפי מת"ב שמארסין בו, כמ"ש התוס' הנ"ל. וכן העיר מרן הב"י מד' התוס'. (וכ"כ הקרן אורה תענית יד.).

ומה שהשמיט מרן הש"ע ס"י תקנ"א חילוק זה, משום דלא מסמנא להו מילתא, כמ"ש בב"י, ובלא"ה כל מה שמביא מרן בב"י אף שהשמיטו מהש"ע, מ"מ הוא נכון להלכה, וכמ"ש הגאון רבי גבריאל איספרנסא בתשובה כת"י, הובאה בברכ"א א"ח (ס"י שב סק"ד) ד"ה איברא, ובשו"ת לב שלמה (תחז"מ ס"י פה דף קח סע"א), שכמה דינים מוסכמים מביא מרן הב"י בשם כמה גדולים, ואינו מביאם בש"ע, והם הלכה. וכ"כ בשו"ת יוסף אומץ (ס"י כט דף כד רע"א). ע"ש.

וכ"כ בשו"ת זרע אמת (חיו"ד ס"י יז דף טו ע"ד), שסברא שהביא מרן הב"י בלי חולק, כן דעתו מסכמת לדינא, אף שהשמיטה מהש"ע. ע"ש.

וכ"כ בפתה"ד (ס"י שלט דף רסב ע"ב), שכל סברא שמביא מרן בב"י בלי חולק, הגם שהשמיטה מהש"ע לא אמרי' דהדר ביה, אלא סמך ע"מ שהביאה בב"י. וכמ"ש בשו"ת בית דינו של שלמה (חיו"ד ס"י יב) וכו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת נופת צופים (דף ד ע"ד), ובשו"ת ויאמר יצחק (חלק חו"מ דף רט ע"ג), ובשו"ת שמחת כהן חלק ו' (חיו"ד ס"י ה דף כג ע"א, וס"י טז דף ל ע"א, וס"י מב דף נח ע"ב). ועוד אחרונים. ובודאי שאין לנו לומר דמרן משוי נפשיה הדרנא בש"ע ללא כל הוכחה נכונה.

ונראה דס"ל למרן דדוקא בימי אב לא מסמנא להו מילתא משום שהם ימי פורענות שניתנו לרשות עשו, כמ"ש בזה"ק פרשת יתרו (דע"ח ע"ב), אבל לאחר שעברו ימי תענית ולא נענו, שאין ריעותא מצד הימים עצמם, לא הקפידו מלישא אשה כשלא קיים פו"ר.

והנה הגאון ישועות יעקב (ס"י תקנא סק"ב) עמד ע"ד מרן הש"ע, שבס"י תקנ"א לא חילק בש"ע בין אם יש לו אשה ובנים או לא, ובס"י תקע"ה גבי עברו אלו ולא נענו חילק בזה והתיר למי שלא קיים פו"ר, וכ' ליישב, שאף שבאמת לא גזרו כשלא קיים פו"ר, מ"מ הרי האשה אינה מצווה על פו"ר, ודין אבלות על חרבן ביהמ"ק חל על הנשים כמו שחל על האנשים, וא"כ

שרינן לבעל לכונסה תוך שלשים של ימי אבלה משום מצות פו"ר שלו. [נכמ"ש כיו"ב התוס' (שבת ד.) דבמצות פו"ר שהיא מצוה רבה אמרי' לאדם חטוא כדי שיזכה חברך. ויש לדחות].

ואע"פ שבשבה"ל (הל' שמחות ס"ס מח) כ', והעידו משם רבותי חכמי אשפירא שהתירו לכנוס בתוך שלשים של ימי אבלה של הכלה. ותימה שהרי הכלה אינה מצווה על פו"ר, והיאך יאמרו לכלה חטאי כדי שיזכה חברך החתן, והא אין מאכילין לאדם דבר האסור לו. ע"כ. מ"מ בודאי דאנן נקטי' ככל הפוסקים והש"ע הנ"ל. **ומכ"ש** לפמ"ש הר"ן (רפ"ב דקידושין) דאע"ג דאיתתא לא מפקדא אפו"ר מ"מ יש לה מצוה שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו, והיינו דאמרי' (בקידושין מא.) מצוה בה יותר מבשלוחה.

וכ"כ עוד הר"ן בתשובה (סי' לב) בשם ה"ר דן, ושכן דעתו מסכמת לזה, וראיה ברורה מקידושין (מא.) מצוה בה יותר מבשלוחה. ע"ש. וע"ע בשו"ת חתן סופר (סי' סא). ע"ש. וא"כ הכא גם לדידה יש זכות ומצוה לסייע לבעל לקיים מצותו.

איברא דאכתי יש להעיר ממ"ש הטור יו"ד (סי' שצב) ע"ד ר"ת הנ"ל, וכן הורה א"א הרא"ש הלכה למעשה לאחד ששידך והכין כל צורכי חופה ומת אחי המשודכת, והוא לא קיים פו"ר, והתיר לו לישא ולבעול אחר ז', שהיה סומך על ר"ת כיון שהיה לו הפסד בדבר אם לא יכנוס, אבל בלא הפסד אמר שלא היה מתיר. אלמא דלא סמכינן על ר"ת א"כ במקום הפסד שהכין כל צרכי חופה.

ומיהו הט"ז (סי' שצב סק"ה) העיר ע"ד הטור כאן, ממ"ש בטור אה"ע (סי' יד) להתיר בסתם, ולא הצריך שיהיה הפסד בדבר, ותירץ דלדינא ס"ל להתיר, ורק למעשה החמיר שיהיה הפסד סעודה. וע"ע בשו"ת נו"ב קמא (חיו"ד סי' ק). ובשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' שנא). ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שס).

אולם בשו"ת משנת רבי אליעזר די טולידו ח"ב (חיו"ד סי' כד) האריך להוכיח במישור מדברי הרא"ה והריטב"א שבשיטה מקובצת (פ"ק דכתובות ד.), והראב"ד שבתשו' הרא"ש (כלל כו כו ה), דס"ל שאם לא קיים פו"ר מותר לכנוס ולבעול בתוך שלשים של ימי אבלה, וכדעת ר"ת, וגם מרן בכס"מ (פ"ו מה' אבל ה"ה) ובב"י (סי' שצב) ס"ל להתיר בכה"ג, אפי' בדליכא פסידא, ושכ"כ הפרישה כדעת מרן. ושכן הורה הגאון מהר"ם אשכנזי להתיר אף שלא במקום הפסד. וסיים, ולכן עשיתי מעשה בנ"ד להתיר לכנוס ולבעול תוך שלשים של ימי אבלה, בהסכמת רבנן סבוראי הי"ו. ע"כ.

וכ"כ בס' זכרנו לחיים ח"א (דף יט סע"ב) בשם מהר"א צבי בכת"ל, שגם הוא עשה מעשה בשנת התקפ"ו להתיר לחתן שלא קיים פו"ר ומת אחי המשודכת, לכנוס ולבעול תוך שלשים לאבלה, אע"פ שלא הכין צרכי חופה, מטעם שלא קיים פו"ר. ומזקנים אתבונן שכן נעשה מעשה כמה פעמים על פיהם מה"ט.

ואע"פ שהתוס' (גיטין מא.) כתבו, גבי חצי עבד וחצי בן חורין, לישא אשה אינו יכול וכו', וא"ת ליתי עשה דפריה ורביה ולדחי לאו דלא יהיה קדש, וי"ל משום דידה דליכא עשה. ע"ש. שאני התם לענין איסור דאורייתא. וכ"כ בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חיו"ד ס"ס קז). ע"ש. וע"ע בשו"ת יד יצחק ח"א (סי' רסא). ובשו"ת חבלים בניעמים (סי' ז). ובשד"ח (מע' אבלות אות נז). ע"ש. וא"כ ה"ה באבלות ישנה על חרבן ביהמ"ק דשרינן לה להנשא למי שלא קיים פו"ר משום מצוה דידיה. הילכך מחזורתא כדשנינן מעיקרא שטעמו של מרן הש"ע סי' תקנ"א שלא הביא החילוק בין אם קיים פו"ר או לא, שסמך על מ"ש בב"י, דלא מסמנא להו מילתא לישא בימים אלה, והיינו משום שימי אב הם ימי פורענות לכל ישראל ואסון לאומי לכלל העם. ולעולם דמעיקר הדין ס"ל דשרי כדעת רבינו האי גאון והר"ן והמאירי, וכדברי הרמ"א בהגה שלצורך מצוה הכל שרי (הר"ן פ"ק דתענית), והיינו גם נישואין, כמ"ש בח"א (כלל קלג סי' יא), ורק משום דלא מסמנא מילתא נהגו להמנע מנישואין מר"ח אב ואילך שממעטים בשמחה. אבל גבי עברו ימים אלו ולא נענו שאין הזמן בעצם נחשב לימי פורענות, לא הקפידו כלל לישא אשה כשלא קיים פו"ר. (וע' בשלחן גבוה סי' תקעה סק"כ שג"כ עמד בקושית הישועות יעקב בזה, ולפי האמור ניחא ואתי שפיר).

והנה הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"ב) כתב: ונהגים להחמיר שאין נושאים נשים מי"ז בתמוז ואילך עד אחר ת"ב (מנהגים). (וכ"ה בספר המאורות סוף תענית עמ' ש"ז).

אולם מרן הש"ע שם כתב: מר"ח אב עד התענית וכו' ואין נושאים נשים, ואין עושים סעודת אירוסין, אבל ליארס בלא סעודה אפי' בת"ב מותר שלא יקדמנו אחר. משמע שבמקומותינו שהולכים אחר הוראות מרן אין כאן מנהג להחמיר קודם ר"ח אב.

ואף שבשיורי כנה"ג (הגה"ט ס"ס תקנא) ה"ד הרמ"א בהגה הנ"ל, וכתב ע"ז: "ומנהגינו שלא לארס ולא לשדך", לא דיבר כן אלא לפי מנהג מקומו, ולא יעשה כן במקומינו. ובפרט לעשות אירוסין בלא סעודה שאף להרמ"א מותר, ואין כאן מנהג כלל להחמיר בזה.

ובס' בני יששכר (תמוז אב סוף מאמר א) כתב דאף שי"א שאף מי שלא קיים פ"ו, יכול לישא אשה בבין המצרים, מ"מ כיון שמצינו בגמ' (ב"ב ס:) שמשחרב ביהמ"ק רצו לאסור לגמרי מלישא אשה, לכן עכ"פ בג' שבועות אלו יש למנוע אף למי שעדיין לא קיים פ"ו. ע"כ. אמנם אפשר שקיום המצוה עדיף, וזריזין מקדימין למצוות.

אין נכון להחמיר שלא לארס מי"ז בתמוז

בירושלמי (פ"ה דביצה ה"ב, ובספ"ק דתענית, ובספ"ק דכתובות הלכה א) שאפי' בת"ב מותר לארס שמא יקדמנו אחר. וכן פסקו הפוסקים.

ובא"ר (סי' תקנא ס"ק כה) כתב, שקודם ר"ח אב אפי' אירוסין בסעודה מותר. וכ"כ המטה יהודה ונהר שלום שם. ומכ"ש למי שלא קיים פו"ר, וכמבואר בב"ח ובאר הגולה ס"י. ואין לנו להפריז בחומרות יתרות נגד המבואר בש"ס ופוסקים. (וע' בדברי המאירי יבמות מג: עמ' קפד, ובהערות המו"ל שם. ודו"ק).

גם בבגדאד נהגו לישא אשה עד ר"ח אב, ובאירוסין עד ט' באב

מנהגם בזה, או שיש שמקפידים ע"ז מי"ז בתמוז, ויש שאין חוששין ונושאים עד ר"ח אב, מותר גם לבני המחמירים לנהוג להקל. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת זכרון יוסף (חיו"ד סי' יד), שאין הבנים חייבים לנהוג בחומרת אבותיהם, אא"כ הבנים עצמם נהגו להחמיר אחר שעמדו על דעתם. וע"ע בשו"ת דבר משה ח"א (חיו"ד ס"ס לב), ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח ס"ס רמט). ובשו"ת רב פעלים (חיו"ד סי' כג).

ועכ"פ יש להתיר למי שלא קיים פו"ר לישא אחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, כיון דמדינא שרי גם אחר ר"ח אב, אלא דלא מסמנא להו מילתא, אבל לפני ר"ח אב שפיר הוי סימנא טבא, והבו דלא להוסיף עלה.

גם בשו"ת יבי"א (ח"ט א"ח סי' צב) כתב, שאין להחמיר שלא לישא אשה מי"ז בתמוז, ולא יעשה כן במקומינו, בהיות שכל החופות נערכות באולמות של שמחה, ומי שאינו נושא אשה אחר י"ז בתמוז קודם ר"ח אב, לא ימצא אולם פנוי אלא עד מספר חדשים, והרהורי עבירה קשים מעבירה. הילכך עדיף לנהוג כדעת מרן וגאוני ירושלים, ואין להמנע מנישואין אלא מר"ח אב עד התענית. והמחמיר בזה יוצא שכרו בהפסדו. ושומע לנו ישכון בטח.

וכמ"ש האחרונים. ונבספר טהרת המים בשו"ת טהרה (מע' ט אות כד) תמה על הכנה"ג שבהלכות ט' באב מחמיר בכמה דברים כדברי הרמ"א וכמנהג ערי אשכנז, היפך פסקי מרן הש"ע. ע"ש. ונראה שהכנה"ג בקעה מצא וגדר בה גדר, כי בזמנו נמשכו רבים אחר שבתי צבי וסיעתו שביטלו תענית ט' באב ושאר תעניות צבור. וע' בשו"ת יבי"א ח"א חאו"ח סי' לג אות יז].

והנה הגרי"ח מבבל בס' בא"ח (פר' דברים אות ד) כתב, אע"ג דמדינא אין איסור בנישואין אלא מר"ח עד ת"ב, עכ"ז נהגו לאסור מי"ז בתמוז, אבל אירוסין ושדוכין מותר. ופה עירנו בגדאד המנהג לעשות אירוסין אחר י"ז בתמוז אבל אחר ר"ח אב אין עושים אירוסין ושדוכין. ובשו"ת כנה"ג כ' שמנהגם שלא לעשות אירוסין מי"ז בתמוז. וכן ראוי לנהוג. ע"כ.

והנה מה שסיים ע"ד הכנה"ג שכן ראוי לנהוג למנוע אירוסין מי"ז בתמוז, נראה דליתא, דפשיטא שבמקום שלא נהגו להחמיר, אין לשנות מנהגם, נגד המבואר

ובעיקר מ"ש הבא"ח שנהגו בעירו לאסור לעשות נישואין מי"ז בתמוז, כתב ביבי"א: שמעתי מפי הרה"ג רבי שלמאן חוגי עבודי, שהיה אב"ד בבגדאד במשך עשרות שנים, שאמר, שהגרי"ח זיע"א לא דק בזה במנהג בגדאד, כי במעשה בי"ד של בד"צ דבגדאד איתא להדיא, שהיו נוהגים לפני דורו של הגרי"ח, וגם לאחריו, לעשות נישואין גם אחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, וכ"ש שהיו עושים אירוסין גם לאחר מכן עד ת"ב, וכפסק הש"ע. ע"כ.

וכיו"ב כתב מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' לה אות ב) דמ"ש מרן באה"ע (סי' סב ס"ט), שא"צ כוס אחר לשבע ברכות, אלא במרבך ז"ב על כוס בהמ"ז, ושכן פשט המנהג, עינינו הרואות שהמנהג בא"י להצריך כוס אחר לשבע ברכות, ויתכן שלרוב קדושתו וטרדת לימודו לא דקדק מרן, וסבר שהמנהג כן, ואינו כן. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

ועכ"פ באר"י מנהגינו כמרן לעשות נישואין עד ר"ח אב. וע"ע בספר זכרנו לחיים ח"א (מע' בין המצרים אות א), כמה מעשים בעירו בנישואין אחר י"ז בתמוז. **ולכן גם עדות שבאו מחו"ל לא"י להשתקע עליהם לנהוג במנהג א"י.** ומכ"ש הבאים ממקום שלא נודע

האשכנזים נוהגים להחמיר שלא לעשות נישואין החל מ"ז בתמוז עד אחר ת"ב

דורינו לדורו של הגאון ז"ל. ודי למבין. עכת"ד. וכ"ד הערוה"ש. ומאן דלא קפיד לא קפדי בהדיה. ועוד דלא שייך בכה"ג חמירא סכנתא מאיסורא, כיון שאין זו סכנה טבעית ומוחשית, וכמ"ש מהר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת ח"ג (סי' קצח), לחלק בזה בין סכנה טבעית כגון ארס נחש, לסכנה סגולית. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אמרי אש (חיו"ד סי' ט). וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ה (סי' לח אות ו) במ"ש להשיב ע"ד השבות יעקב, ע"ש. **ובן** מצאתי בשו"ת אהל משה צווייג ח"ג בקונט' מי באר (סי' ב עמ' קסח), שהתיר לאלמון זקן שלא קיים פו"ר לישא אשה בימי בין המצרים, דהא מר"ח עד התענית מדינא שרי לישא במקום שלא קיים פו"ר, ומה שנהגו שלא לישא אשה כלל, היינו משום דלא מסמנא להו מילתא, כמ"ש הבי"י, אבל מ"ז בתמוז עד ר"ח, שמדין התלמוד משרא שרי אפי' שלא במקום מצוה, ובני אר"י ג"כ נוהגים היתר לישא בימים אלה, על כיו"ב אני אומר אינהו מיכל אכלי ולדידן מסתם נמי לא סתים, שכיון שהם נוהגים היתר אפי' בנישואין דעלמא שלא במקום מצות פו"ר, א"כ מסמנא מילתא וטבא היא, לדידן נמי שאין נושאים נשים מ"ז בתמוז, מנהג זה נסתלק במקום מצוה, ולכן הזקן הזה יוכל לכוּא בברית הנישואין בימי בין המצרים. וטבא הוא טבא להוי מזליה. עכת"ד. ודפח"ח. [וע' בשד"ח (מע' בין המצרים סי' א אות יד). וי"ל ע"ד. ודו"ק].

ועוד לאלוה מלין שבהיות ועתה ע"פ הרוב החופות נערכות ברוב עם באולמות נישואין, וכשהנישואין נדחים מיום י"ז בתמוז עד לאחר ת"ב, אין משיגים בנקל אולם לצורך החופה להכיל הקרואים למזמוטי חתן וכלה, ודוחים החופה למספר חודשים עד שיתפנה אולם, וביתנים החתן שרוי בהרהורי עבירה הקשים מעבירה, ומכ"ש בעוה"ר בדור הזה שהפרוץ מרובה על העומד, והמשודכים נכשלים בחיבוקים ונישוקים, ולפעמים בעבירה גופא, והרי היא אז עומדת באיסור נדה מדאורייתא, וכבר האריכו בחומר איסור זה בספר יערות דבש, ובשו"ת מעיל צדקה (סי' יט), ובשד"ח (מע' חתן וכלה אות יב). ושאר אחרונים. וא"כ אדרבה מצוה להשיאם יפה שעה אחת קודם, כדי שתוכל לטבול, דלא שבקי היתרא ואכלי איסורא.

וע' בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' ק) בדין לישא אשה תוך שלש רגלים לאחר מיתת אשתו, שהביא מ"ש מהרא"י שהעולם נוהגים להקל בזה, וכתב שהטעם הוא שבכל יום פרוץ מרובה ורבו בעלי עבירות, ולכן

ובאמת שגם במ"ש הרמ"א שנוהגים להחמיר מיום י"ז בתמוז, כתב בשעה"צ (ס"ק כה), שהדרך החיים כתב דהיינו אפי' מי שלא קיים פו"ר, ומהש"ע אין ראייה לדינו, ואולי מצא כן באיזה מקום. עכ"ל.

ובערוה"ש (סק"ז) כתב, שאם הדבר מוכרח לישא בימים אלו יש להתיר, (ורק בשבוע שחל בו ט' באב יש להחמיר. ודו"ק). וכ"כ בשו"ת לב אריה (סי' ה), דמכיון שמניעת נישואין אחר י"ז בתמוז אינם אלא חומרא בעלמא, בשעה"ד יש להתיר, באין לו אשה ובנים. ע"ש. וע"ע בשו"ת מראה יחזקאל (סי' יח). ע"ש.

וע' בשו"ת דברי יעקב שור (סי' מט) שהביא מ"ש הגר"ש"ק (בקונט' יוסף דעת שבסוף סי' נדרי וריזין סי' מט), שגם מצד המנהג שנהגו לישא רק במילוי הלבנה, מי שלא קיים פו"ר מותר לישא, והוכיח מדין אבל תוך שלשים (יו"ד סי' שצב ס"ב). והשיג עליו ממ"ש הבי"י סי' תקנא שנהגו שלא לישא מר"ח אב אפי' מי שלא קיים פו"ר משום דלא מסמנא מילתא. וכ"כ המג"א סק"ח. ע"כ.

ולפמ"ש"כ לעיל יש לחלק בין הנושאים, דדוקא בחודש אב שהוא זמן הפורענות לישראל ואתיהיב לעשו הקפידו, דלא מסמנא להו מילתא, משא"כ בשאר ענינים.

ומה שהחמיר השבות יעקב ח"ב (סי' לה) באלמון שלא קיים פו"ר שלא ישא אשה בבין המצרים, משום דלא מסמנא מילתא, כמ"ש הבי"י סי' תקנא. וכ' שפעם אחת היקל חכם אחד בענין הנישואין בתוך ימי הספירה נגד המנהג, ולא עלה זיווגם יפה, ולכן שומר נפשו ירחק מזה אפי' כשיש צדדים הרבה להקל דחמירא סכנתא מאיסורא. ע"כ. הנה באמת לא כ' מרן דלא מסמנא מלתא אלא על נישואין שאחר ר"ח אב, שאז נמצא שרש דין זה מהש"ס שממעטים בשמחה, ולהכי גם כשלא קיים פו"ר לא מסמנא מילתא, אבל קודם ר"ח אב אף שיש שנהגו להחמיר, י"ל שאם לא קיים פו"ר ויש צדדים להתיר, גם לדידהו שרי. וכ"כ לחלק בשו"ת לב אריה (ס"ס ה).

וכבר ראיתי בשו"ת מצפה אריה ח"ב (הארו"ח סי' נב) שכתב ע"ד השבות יעקב הנ"ל, דהפריז קצת על המדה, שאין אפשר לומר שבאין לו אשה ובנים שמצוה לכנסה דאיכא בהא סכנתא ח"ו, הא קי"ל שומר מצוה לא ידע דבר רע. ועל כרחק דמ"ש הבי"י דלא מסמנא מילתא, הכוונה שלא יצליחו הרבה, מפני שאין בזיווג זה סי' ברכה, אבל חשש סכנה בודאי ליכא. וזה ברור. ועוד נראה שלא כל הזמנים שוים, ואין לדמות מצב

וכמ"ש הרב פרי האדמה ח"ד (דף ה ע"ד) בשם שלחן מלכים. וכ"כ במנהגי ירושלים. וכן העיד בשו"ת אהל משה צווייג ח"ג (דקס"ח ע"ב) הנ"ל שכן מנהגינו באר"י. (וע"ע כו"ב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ז' האו"ח סי' לה אות ב).

ורחיו שטענו כנגד כ"ז, שמאחר שהרבנים הראשיים לת"א-יפו הקודמים הנהיגו המנהג הזה להחמיר, אין לשנות המנהג. אולם לאו מילתא היא, שמקום הניחו לי להתגדר בו (חולק ז:). ומכ"ש שידוע שהרבנים הראשיים הספרדים הקודמים הוו מיכף כייפי לעמיתיהם הרבנים הראשיים האשכנזים, שהגר"ב צ

עוזיאל ז"ל הוה כייף ליה להגרא"י קוק זצ"ל. ונוודע כי מרוב אהבתו לאיחוד ומיזוג העדות הציע לוותר ולבטל אף את השחיטה הספרדית, והסכים שהספרדים יקבלו עליהם מנהגי השחיטה של האשכנזים, והאמין ברבני האשכנזים שעושים כן מחמת רצונם באחידות, ולא מתוך

התנשאות וזלזול במנהגי הספרדים, אלא שהגר"ב פראנק ז"ל התייצב מנגד, ואמר: אף אם הרבנים הספרדים יותרו על מנהגי השחיטה הספרדית, אקום אני ואארגן שחיטה ספרדית, ומשום שכל עדה צריכה להמשיך במסורתה ומנהגיה המקובלים מדורי דורות, וכל שבט ושבט עליו לתפוס כמנהג אבותיו. ע' קובץ הצבי ישראל בקונט' משואה לדור עמוד פו. וכן הגרי"מ טולידאנו ז"ל בהיותו רב ראשי לת"א-יפו לא היה יכול להרים ראש כלפי עמיתו האשכנזי הגרא"י אונטרמן ולחלוק עליו בהלכה. ורבני האשכנזים באותו דור היו ממונים ושולטים על הרבנים

רושמי הנישואין, והנהיגו אותם כמנהג בני אשכנז, ולמען השלום שתקו, שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם. וכל הדברים הללו מפורסמים בבירור גמור. ובכה"ג ודאי דלא חשיב מנהג, וכמ"ש בשו"ת פעולת

צדיק ח"ב (סי' ע"ו סוף עמ' סא). ע"ש. אבל אנן דלא כייפינן להו יש להחזיר עטרה ליושנה להורות כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, ולהשוות המנהג של ת"א-יפו כמנהג עיקו"ת ירושלים דהבא. כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. וכן קיימו וקיבלו עליהם כל

הרבנים הגאונים שליט"א רושמי הנישואין, והוקבע המנהג זה שנים רבות, להתיר נישואין לספרדים ועדות המזרח לאחר י"ז בתמוז עד ר"ח אב, ולא עד בכלל, כמ"ש במנהגי ירושלים. והבא לשנות ולהחמיר, חטא רבים נשא, וידו על התחטונה. ושומע לנו ישכון בטח.

[שו"ת יבי"א ח"ו סי' מג. ושו"ת יחוד" ח"א סי' לו. ילקו"י מועדים עמ' תקס].

טוב שלא לאחר להם הנישואין להצילם מן החטא. ומ"ש הרמ"א ביו"ד (סי' שצב) שבעל נפש יחמיר, זהו דוקא כשיכול להעמיד עצמו מן העבירה וכו', הלא"ה אין למורה לעכב סידור הקידושין וכו'. ע"ש. וכן הובא להלכה בשו"ת חיים ביד (סי' קיב). ובשו"ת יד יצחק ח"א (סי' רסא). ובשו"ת שואל ונשאל (סי' קפב). ובפתחי תשובה (סי' שצב סק"ג). וא"כ המחמיר בזה יוצא שכרו בהפסדו, דמשום דלא מסמנא מילתא מכשילן בעבירות חמורות אביזרייהו דגילוי עריות רח"ל.

ואפ"י' עדות שנהגו להחמיר כדברי הרמ"א היה מקום להקל להם בזה"ז, כיון שיש תקלה במנהג זה, וכמ"ש בפסחים (א). ניכלה זר באפייהו, דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפיטור, ומן הפיטור על החיוב.

וכו"ב כ' היעב"ץ בשו"ת שאלת יעבץ ח"ב (סי' טו), כי מר אביו החכם צבי ציוה לבטל מנהג הנשים המחמירות להמתין אחר מ' לזכר ופ' לנקבה, משום שהיא חומרא דאתי לידי קולא, והרבה ממנהגי אשכנז הלואי שלא היו ולא נבראו בארץ הלזו, משום דנפקי מינייהו חורבא ותקלות גדולות ועצומות בגופי איסורי תורה החמורים, ולכן מצוה לפרסם ההיתר, בייחוד בדורינו שרבחה הפריצות בעולם וכו'.

וכ"ב בנו"ב (קמא, חיו"ד סי' נד), שבמקום שיש לחוש למכשול עבירה לא שייך לומר דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, כדמוכח בפסחים (א). הנ"ל. ואם היה הדבר בידי הייתי כותב לכל המקומות שמנהגם להחמיר להמתין מ' לזכר ופ' לנקבה, שיתאספו להתיר להן המנהג הזה, ונחשב הדבר בעיני למצוה. וכ"כ בתשובה מאהבה ח"ג (סי' שסו). ועוד אחרונים. ודון מינה ואוקי באתרין.

ויש לצרף עוד מ"ש הדגול מרבכה יו"ד (סי' שצב), דמה שפשט המנהג להקל לישא אשה בתוך שלש רגלים למיתת אשתו, מפני שבמדינות אלו מארסין ביום החופה, ואם לא יכנוס לא יארס ג"כ, וחיישינן שמא יקדמנו אחר, וכמו שהתירו לארס בת"ב מטעם שמא יקדמנו אחר, ה"נ לישא בתוך שלש רגלים וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת חת"ס (סי' ש"ג).

וכ"ז חזי לאצטרופי להקל אף לבני אשכנז להתיר להם נישואין אחרי י"ז בתמוז כשלא קיימו פריה ורביה, ויש צורך בדבר. וכמ"ש הערוה"ש. אבל לדידן בני ספרד שנוהגים כדעת מרן שקבלנו הוראותיו יש להתיר הנישואין בפשיטות עד ר"ח אב, ולא עד בכלל,

עבר ונשא אם קונסין אותו

גם שמותר לאחרים ללכת לסעודות החתונה והשבע ברכות ולשמח, דאל"כ אין לך קנס גדול מזה. והביא מתש' חת"ס (א"ח סי' קמב) שאין לומר שרק על החתן והכלה אין לאסור שמחה, שהוא יו"ט שלהם, משא"כ האחרים שאינו יו"ט שלהם, איך ישמחו בימים אלו, ז"א, שהאיסור הוא רק על החתן והכלה לבד, וכשהן מותרין, ממילא אין שום איסור על המסדר קידושין והקראים. ומשמע מזה שאף בעבר ונשא רשאים הקראים לשמוח עמו.

והפמ"ג (סי' תקנא א"א סק"ו) נסתפק למנהגם שאין נושאים אשה בבין המצרים, אם עבר ונשא קודם ר"ח אב, אם יש להתיר לו ללבוש בגדי שבת ב' ימי המשתה כיון דיו"ט שלו הוא, או"ד קנסין ליה. עש"ה דמשמע דמיירי לענין בגדי שבת. והגר"ח פ' (מ"ל"ח סי' ט אות יז) כתב, שנראה שאם הוא בחור, או שהיא בתולה ראוי לקנוס אותם שלא ללבוש בגדי שבת, אך באלמון שלא קיים פריה ורביה לא שייך קנס. ע"כ. אך אפשר שיש להקל בזה.

מנהג מרוקו בתספורת ונישואין בשלשת השבועות ומר"ח אב

וכגון בשביל פו"ר או שאין מי שישמשנו, שיכול לישא בימי העומר. רק שלא ירבה בשמחה. וכ"כ מהר"ם לונזאנו בס' שתי ידות. והסכים עמו הפר"ח (סי' תצג ס"א. הובא בס' פרי האדמה הל' תמידין פ"ז הכ"ב), שהרי הרא"ם (סי' יד) התיר משום מצות פו"ר ליקח ב' נשים שלא גזר ע"כ רגמ"ה, והגם שמהר"י מינץ (סי' י) פליג עליה, הכא דלא הוי אלא מנהגא בעלמא יש להתיר בפשיטות, ושכן נוהגין. וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' עו). וכתב במנהגי מצרים (סי' תצג) שכן מנהגם להתיר לישא בסיבה כל דהו. אלא שהכנה"ג (הגה"ט סי' תצג אות ב) כתב שאין נוהגין כן.

וכמו שהודה שם לענין אכילת בשר בשבת חזון, שיש שכתבו שמנהג מרוקו לאכול בשר בשבת זו כרגיל (דבר אמת מונסוניגו ג), ויש שכתבו שנהגו שלא לאכול בו בשר כלל, ויש שכתבו שקונים בשר קודם ר"ח ומולחים ומטגנים אותו עד שיצטמק. ואכן כך י"ל ברוב ככל המנהגים שאין בזה דבר אכיד וברור.

ומה שהביא מקש"ע להרב טולידאנו, הנה שם (דף רמו) כתב עוד, שנוהגין להחמיר שלא להסתפר מ"ז בתמוז. ואילו חכמים אחרים מיוצאי מרוקו העידו שלא נהגו להחמיר אצלם רק בשבוע שחל בו או מר"ח, וזלת חסידים ואנשי מעשה. וראה ביבי"א ח"ו חאו"ח

ומי שעבר ונשא, הנה הטור (א"ח סי' תצג) כתב בשם הגאונים, שמי שקפץ וכנס בימי העומר, אין עונשין אותו, אבל אם בא לעשות בתחלה אין מורין לו לעשות כן. וכ"כ רבינו ירוחם (תא"ו נכ"ב ח"ב) בשם רב האי, שאם עבר וכנס אין מלקין אותו ולא קונסין אותו בשום קנס. וכ"פ בש"ע (תצג ס"ד), דמי שקפץ וכנס אין עונשין אותו. וכ"כ הפמ"ג (א"א תצג סק"ה) בשם שכנה"ג (שם הגב"י אות ה), דמי שעבר ונשא אשה בימי הספירה, אין קונסין אותו, דעכ"פ מצוה קעביד, משא"כ מי שמתפר בימי הספירה קונסין אותו. וכ"ה במשנ"ב (סק"ד). אמנם בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' קיב. ח"ה סי' סב) כתב לחלק בין מנהג שבכל העולם, ובין מנהג באיוו מקומות. ושלא בכל מנהג יש משום לא תסור. וישם הביא מהפמ"ג (פתיחה להל' ברכות ח"א) דבתקנות חז"ל כגון נר חנוכה ומגילה לכ"ע ליכא משום לא תסור, וצ"ע. ושם (אות כב) כתב הפמ"ג דבתרי דרבנן ליכא משום לא תסור.

וכתב בשו"ת אג"מ (ח"א סי' קנט) שכוונת הש"ע הנ"ל

ויש מי שכתב שהמנהג היה במרוקו שאין נושאים נשים ולא מארסין בכל ג' השבועות, שזמנים אלו זמני פורענות ולא זמני שמחה. [מגן אבות עמ' רסח]. אך לא ציין מקור לזה רק מ"ש בקש"ע להרב טולידאנו (סי' שפז סט"ז) שנוהגין להחמיר שאין נושאים מ"ז בתמוז עד אחר ת"ב, ויש נוהגים לא לשוך ולא לארס. וכן אנו נוהגין. ע"כ.

ותמוז, שהרי הוא עצמו כתב בהערה ששמע מהגר"ש משאש, שמורה לשואלים אותו שמי שליבו נוקפו לא יערוך נישואין בימים אלו. והנה הודאת בעל דין, שהגר"ש משאש לא הורה לאסור, הגם שס"ל בד"כ להחזיק במנהגיהם. ורק למי שלבו נוקפו יש מניעה.

ובפרט כאן באר"י שלא שמענו מנהג כזה אצל הספרדים, ולמה להביא כאן מנהגים ממקום אחר ולשנות ממנהג אר"י. וכן ברוב המנהגים שמלקטים ספרי המנהגים [בשביל לעשות מזה ספר חדש], מה גם שאין מי שיכול לברר אותם כיצד נהגו באמת ברוב ככל המקומות במרוקו, ואיזורים איזורים היו, ובכל איזור מנהג אחר. ולכן ספק מנהג לקולא, וזיל בתר עיקר הדין. ובפרט שיש בזה ביטול מצות פריה ורביה. ויתרה מזו כתב הרדב"ז (ח"ב סי' תרפז) כלל בענייני מנהגים, שבזמן שיש סיבה וטעם, לא חישנין למנהגא,

ב. אף על פי שאחינו האשכנזים נוהגים להחמיר שלא לעשות נישואין החל מ"ז בתמוז עד אחר תשעה באב, מכל מקום בחור שלא קיים פריה ורביה שהוצרך לעשות נישואין שלו בליל י"ז בתמוז, חכם הרושם נישואין המיקל בזה במקום צורך יש לו על מה לסמוך. (ב)

ומה שהביא מס' נתיבי עם (סי' תקנא ס"ג) שלענין תספורת כל בני התורה בירושלים הולכים בעקבות האריז"ל שאסר בזה מ"ז בתמוז. ע"כ. הנה בבא"ח (ש"א דברים אות יב) כתב, שהאיסור הוא רק בשבוע שחל בו ת"ב, רק שכתב שבשנה שחל ת"ב בשבת או ביום א', ראוי להורות לעם להחמיר כמנהג הזקנים שכתב הכלבו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול.

סי' מח שביקש ממרן זיע"א לשנות כל מה שיראה לנכון, והבטיח לתקן הדברים בספרו, אך נתקצרה השעה ולא הספיק לעשות כן. ועוד כתב בס' הנ"ל, שמנהג מרוקו שלא להסתפר עכ"פ מר"ח אב, ואין להקל להם אפי' ע"י התרת נדרים. אולם זה אינו נכון. ובהרבה מנהגים, גם במשכנותם בחו"ל, י"ל דהוי ספק מנהג ולקולא מבלי התרה.

חתונה בליל י"ז בתמוז

בין המצרים, מ"מ בשבת שחל בו י"ז בתמוז יש להקל, כיון שלא התחילו במנהגי בין המצרים ובתענית של י"ז בתמוז. וכ"כ הא"ר. לפ"ז בליל י"ז תמוז מותר בברכת שהחיינו, ובמסיכת שבע ברכות בריקודים ומחולות לשמחת חתן וכלה, כיון שעדיין לא חל אבלות של ימי בין המצרים. ע"כ.

וב"ב בשו"ת לב אריה גרונוס (סי' ה), שלפי דברי המג"א והא"ר שאין מניעת ברכת שהחיינו מתחילה אלא משעת התענית, ובי"ז בתמוז שחל בשבת מותר לברך שהחיינו, לכן למי שלא קיים פריה ורביה מותר הנישואין. ע"ש.

וב"ב בשו"ת פרח שושנה (סי' פט), שאין מנהגי בין המצרים חלים בליל י"ז תמוז, ומותר לעשות נישואין בליל י"ז תמוז. וכן שאר מנהגי בין המצרים. ובפרט יש להתיר נישואין לבחור שלא קיים פריה ורביה, והסתמך ג"כ על מ"ש האג"מ להקל. ע"ש.

אולם בשו"ת שרגא המאיר ח"ב (סי' יג) כתב להחמיר בנישואין ליל י"ז בתמוז. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פא), ובשו"ת ציץ אליעזר ח"י (סי' כו).

וע' בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג האר"ח סי' קטו) שכתב שמותר לאכול בשר בסעודת ליל י"ז בתמוז בסעודת שבע ברכות, שכיון שאינו אלא מנהג, כל ספק במנהג מוקמינן ליה אדינא ומשרא שרי. ע"כ.

ובאמת שי"ל שאפי' לנוהגים להחמיר בדין ברכת שהחיינו בליל י"ז בתמוז, כדברי מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' כד), מ"מ שאני מצות פריה ורביה שהיא מצוה רבה. (כמ"ש התוס' שבת ד.). לפיכך יש מקום להקל בזה בליל י"ז בתמוז.

וכיו"ב מצינו בשו"ת (מע' בין המצרים סי' ב אות כד), בשם שו"ת הרמ"ץ (סי' מ), שהתיר לבחור שלא קיים

(ב) הנה אע"פ שהרמ"א (בסי' תקנא סעיף ב) כתב שנוהגים להחמיר שאין נושאים נשים מ"ז בתמוז ואילך עד אחר ת"ב. וזה בניגוד לדעת מרן, שלא אסר נישואין אלא מר"ח אב ואילך. וכן מנהג הספרדים בא"י. ולדעת רבינו האי גאון מותר לבחור שלא קיים פריה ורביה לשאת אשה אפי' אחר ר"ח אב, וכמ"ש בשמו הר"ן והמאירי (ספ"ק דתענית). אלא שכתב מרן הב"י דלא מסמנא מילתא. ועוד שרבינו יהונתן מלוניל פירש (בתענית כט. עמ' קכו), משנכנס אב ממעטים בשמחה, שאם אירע לו נישואי בנו או בתו בחודש אב, ממעטים בשמחת החופה. ע"כ. וכ"כ המאירי (תענית כט. עמ' קג). ומשמע שאפשר לעשות הנישואין אחר ר"ח אב, רק יש למעט בשמחת החופה.

לכן גם לפי מנהגם, יש מקום לומר שלא החמיר הרמ"א בהגה אלא מן התענית ואילך, אבל בליל י"ז תמוז שעדיין לא חל התענית, מותר לערוך נישואין לבחור שלא קיים פריה ורביה.

וב"ב להתיר מהר"ם פיינשטיין (ח"א האר"ח סי' קסח), והביא סמך לזה גם ממ"ש הרז"ה בעל המאור (תענית יב.), שאין לומר "עננו" בתפלת ערבית של ליל הצום. ואף שהראשונים חולקים עליו, כנ"ד שהוא מנהג בעלמא דלא מסמנא מילתא אחר י"ז בתמוז, יש להקל בליל י"ז בתמוז. ע"כ.

ובאג"מ האר"ח ח"ג (ס"ס ק) היקל גם בתספורת וברכת שהחיינו בליל י"ז בתמוז. ע"ש. ובאג"מ ח"ד (סי' קיב) כתב שההיתר של תספורת ליל י"ז בתמוז הוא כשיש צורך גדול בדבר. ע"ש.

והגר"מ רוטמן בשו"ת ברוך השם (סי' עה) כתב, דלדידהו דס"ל כהמג"א (סי' תקנא ס"ק מב), שאפי' להחמירים שלא לברך ברכת שהחיינו בשבתות של

ג. רב אשכנזי יכול לסדר קידושין לחתן וכלה ספרדים הנישאים מ"ז בתמוז ואילך עד ראש חודש אב, כדעת מרן. ונכון שתמיד כאשר רב אשכנזי מסדר חופה וקידושין לספרדים, יעשה הכל כפי מנהג רבותינו גאוני עולם, וכמסורת אבותינו. ובזה מראה שמעריך ומוקיר את גדולי הספרדים. ולכן הנכון הוא שיברך ברכות האירוסין, וברכות הנישואין במבטא ספרדי, גם במבטא של שם ה', בניקוד קמ"ץ. ולהקפיד שיעשו שבועה חמורה, ולא ילכו לחדר ייחוד קבל עם ועדה. ג)

התענית. וא"כ אף איסור הנישואין בכלל ואפי' מהלילה. ולדעת הגאון בעל דעת קדושים (א"א א"ח סי' תקנא) גם בביה"ש של ערב י"ז בתמוז יש לאסור. ע"כ. הנה לא ידע שאצל הספרדים לא נהגו להחמיר בזה מ"ז בתמוז, ועל כן אין להחמיר כ"כ בדבר שאינו רק מנהג, דספק מנהג לקולא.

והנה בס' אשרי האישי (ח"ג עמ' תנח) כתב, שבסעודת אירוסין שעושים כיום מותר לשיר בפה כיון שזו סעודת מצוה, אבל אין להתיר ריקודים ומחולות. וכן במסיבות שעושים החברים לכבוד החתן מותר לשיר בפה בלבד ללא ריקודים. ע"כ.

אלא שבשם הגר"ח קנייבסקי כתבו, שאין לשיר בפה אפי' בסעודת מצוה (מועדי הגר"ח עמ' קמה).

אולם בהגהות מקור חיים לבעל החוות יאיר (ריש סי' תקנא) כתב ע"ד הש"ע, שמשנכנס אב ממעטים בשמחה, שאסור לשמוע קול זמרא דמנא ודפומא אם לא בסעודת מצוה. ע"כ. ואפשר לסמוך ע"ז ולהתיר בסעודת מצוה אפי' בכלי שיר. וכ"כ בהליכו"ע ח"ב, שבמקום סעודת מצוה, כגון מילה, מותר לנגן בכלי שיר עם שירי קודש בפה.

רב אשכנזי יכול לסדר קידושין לספרדי שעושה כדעת מרן

בעומר אפי' בעיר אחרת, דהוי תרתי דסתרי אהדדי". כוונתו במקום שיש איסור ברור בדבר, שגם המסדר קידושין וכן בני החופה עושים איסור נגד תקנת החכם או הסכמת בני העיר, אך זה לא שייך כלל בנ"ד שהוא היתר גמור לחתן. וה"ה שמותר להשתתף בשמחתו ולבא לשמחו.

וז"ל מרן אמו"ר זיע"א במכתב מיום ה' סיון תשל"ד. לכבוד מר וכו'. בתשובה למכתבך וכו', הנני להשיב. מותר בהחלט לספרדים ועדות המזרח ונכלל זה יוצאי עירקן להתחתן גם לאחר י"ז, ורק החל מליל ר"ח אב אסור להם להתחתן, בגלל החורבן, וכמאמר חז"ל משנכנס אב ממעטים בשמחה. ולפיכך התאריך שנקבע לנישואין ביום כ"ח בתמוז בערב, הוא שריר וקיים,

פריה ורביה, לעשות נישואין בליל עשירי באב, לצורך גדול, שאע"פ שהמנהג שלא לאכול בשר בליל עשירי [כמ"ש בפרדס הגדול (סי' קנה), והראבי"ה (הל' תענית עמ' תרנט), ובמעשה הגאונים (עמ' לד) בשם ר' משולם, ובשבולי הלקט (סי' רעד). וכ"כ מרן בש"ע (סי' תקנא)]. כיון שבו נשרף ההיכל, (וגם שהחיינו אין לברך בליל עשירי, כמ"ש בשו"ת יוסף אומץ סי' נו), מ"מ הבו דלא להוסיף עלה, שאין לאסור אלא מה שנתפשט המנהג, אבל נישואין דהוי מצוה מותר. ובפרט למי שלא קיים פריה ורביה, דמדינא שרי, אפי' אחר ר"ח אב, אלא דלא מסמנא מילתא, כמ"ש הר"ן בפ"ק דתענית. [צ"ל כמ"ש מרן הב"י סי' תקנא]. ואין למדין דברי סופרים מדברי סופרים. ע"כ.

ולענין הלכה נראה שהמיקל לעשות נישואין (לעדות האשכנזים) לבחור שלא קיים פריה ורביה במקום צורך יש לו ע"מ שיסמוך.

ומש"כ בשו"ת ציץ אליעזר שם (ח"י סי' כו), שאיסור זה של נישואין בליל י"ז בתמוז הוא גם לגבי עדות הספרדים הנוהגים באיסור זה רק מר"ח אב, שהרי כתב בביאה"ל (ר"ס תקנא) בשם הא"ר והפמ"ג, שאפשר שיש להחמיר ב"ז בתמוז וי' בטבת כמו מר"ח עד

ג) מזה שכתבנו שרב ספרדי יכול לסדר קידושין וכו', כ"כ בשלמי מועד לגבי ימי ספיה"ע (עמ' תנד), ודלא כהחת"ס (או"ח סי' קמב).

ואמנם הגר"ש אלישיב חשש לדברי החת"ס, ולא הסכים בשום אופן לסדר קידושין אצל אחד ממקורביו שהיה מעדות המזרח, שנהגו לערוך חתונות אחרי ל"ג בעומר (הליכות האישי הנהגות עמ' קסא). ואפשר דהחמיר בזה לעצמו שהרי אפשר ע"י אחרים, כי באמת מה מניעה יש בזה, אטו מכשילו בדברי איסור. וכ"ש באר"י אתרא דמרן.

ומזה שנקט החת"ס שם בתוך דבריו "אלא לפ"ז לא יהיה המסדר קידושין או אחד מבני החופה מאותן שהיו בחופה אחרת בזה השנה ביום ר"ח אייר או ל"ג

ד. די שאחד מבני הזוג ספרדים, כדי להקל לערוך להם נישואין בימים שמי"ז בתמוז ועד ראש חודש אב. (ד)

ה. גם אשכנזים רשאים להשתתף בשמחת נישואי חתן וכלה ספרדים שנעשו כדת אחר י"ז בתמוז, ובריקודים ומחולות שבשמחתם. וכן הדין לגבי שמחת שבע ברכות שנוהגים לעשות בכל לילה. (ה)

ימי ספיה"ע ס"ג, ובשו"ת הראשון לציון ח"ב (תאהע"ז סי' ט).

ואלו ש"מחמירים" לעשות חדר יחוד, נכשלים גם באיסור כיסוי הראש, שהכלה יוצאת מבלי כיסוי ראש. וכ"כ בקובץ מבקשי תורה (תש"ס עמ' שצב). וכן בקובץ זכור לאברהם תשס"ה עמ' תרנח) בשם הגרש"ז אויערבך, שהכלה חייבת לכסות ראשה מיד אח"כ ואין להקל בזה כלל. [ובקובץ מבקשי תורה (תשס"ה עמ' כו) כתבו בשם הגר"ש אלישיב שצריכה לכסות ראשה מעת כיסוי ההינומא, וכ"ש אחר החופה שצריכה להקפיד שראשה ישאר מכוסה. והיינו שיקחו הינומא אטומה ולא מחוררת, ולא תסיר אותו מעל ראשה]. ומה גם דמה שהולכים החתן והכלה יד ביד קבל עם ועדה, אינו מן הצניעות, ומעולם לא נהגו כן אצלינו.

ומנהגינו לעשות שבועה חמורה הוא מבוסס מדברי הב"י (סי' קסט אות מו) שכן נהגו אצלינו מזמן הרמב"ם, שהוא תחליף לחרם דרבינו גרשום הנהוג אצל האשכנזים. וכן כתבו הרדב"ז, מהריק"ש ופוסקים רבים, כפי שהובאו בילקו"י שובע שמחות חלק א'. וכן בשו"ת הראשון לציון הנ"ל.

אם אחד מבני הזוג ספרדי כיצד לנהוג

ובמכתב אחר כתב כיו"ב לגבי ימי ספיה"ע, שדי שאחד מבני הזוג מעדות הספרדים, כדי לאפשר לערוך נישואיהם מיום ל"ד לעומר והלאה יום יום, הגם שיש מבני אשכנז שמחמירים בזה אחר ל"ג בעומר. [והוסיף עוד, שאפי' למנהג דידן שלא לישא אשה ביום ל"ג בעומר עצמו, בדיעבד שכבר שכן אולם לנישואין ביום ל"ג בעומר כלילה, וגם הדפיס ושלח הזמנות ליום הנ"ל, יש להקל לרשום אותו לנישואין ליום הנ"ל. ובפרט שבבחור רווק רבים מקליין בשביל מצות פריה ורביה, להתיר נישואין שלו אפי' באמצע ימי הספירה, וכ"ש כאן בני"ד שפוסקים רבים סוברים "שמקצת היום ככולו" אפי' מקצת הלילה].

מותר לאשכנזים להשתתף בשמחת נישואי חתן וכלה ספרדים אחר י"ז בתמוז

ובס' אשרי האיש (ה"ג עמ' תנו) דספרדי שעושה חתונה אחר י"ז בתמוז, פשוט שמותר לאשכנזי להשתתף בה

ומצהו רבה שלא לדחותו. ויה"ר שיהיה בס"י טוב ובמזל טוב. בכבוד רב. עובדיה יוסף. נ. ב. יכול כב' להראות מכתבי זה לכל מי שמעוניין בכך. וכמו כן הנני להודיעו שרשאי גם רב אשכנזי לסדר ולערוך החופה וקידושין כדמו"י בתאריך הנ"ל. ע"כ. **ורב** אשכנזי המסדר קידושין לחתן ספרדי, ישתדל לברך במבטא ספרדי, גם בהזכרת שם ה', וכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כאשר סידר קידושין לאחד מבניו של מרן אאמו"ר זצוק"ל, שבירך בחופה במבטא ספרדי. וגם ערך שבועה חמורה כמנהגינו.

וכ"כ בשמו בס' הליכות שלמה (תפילה פ"ה סע' כ), שראוי לברך ברכת הארוסין כהברת החתן. וכמו שנהג בעצמו ברוב השנים בסידור קידושין וברית מילה וכו' של ספרדים. [וע' בספר הנישואין כהלכתן בשמן]. **וע'** בילקו"י שובע שמחות (א' פ"ו הערה כט), ובילקו"י שבת כרך א' חלק שלישי (סי' רעא), באורך בענין המבטא בהזכרת שם ה'. ומן הראוי שראשי הישיבות האשכנזים לא יכריחו את בני התורה הספרדים לבטל מנהג רבותינו הקדמונים, וכגון בענין חדר יחוד, שאין אנו נוהגים לעשות חדר יחוד אחר החופה. וראה אריכות בזה גם בילקו"י על ספיה"ע, מנהגי

(ד) ז"ל מרן אאמו"ר זיע"א בתשובה מיום י"ד אייר תשל"ל. לכבוד מנהל מחלקת הנישואין תל אביב. שלום וברכה. הנני להזכיר לכת"ר בזה את ההוראה שניתנה בשנה שעברה (ביום ל"ג בעומר תשכ"ט), להורות לכל רושמי הנישואין, לרשום לנישואין, כל זוג אשר הוא מהספרדים ועדות המזרח, גם לאחר י"ז בתמוז עד יום ר"ח אב (ולא עד בכלל). ולערוך חופה וקידושין בזמן הנ"ל. וכבר הסברנו אז שכן מנהג הספרדים ועדות המזרח, עפ"ד רבינו האי גאון והרמב"ם והמאירי והר"ן. וכ"פ מרן הב"י. ואם אחד מבני הזוג מעדות הספרדים ג"כ יש להקל, כנ"ל. עכ"ל.

(ה) **כ"כ** מרן אאמו"ר זיע"א (חזו"ע תעניות עמ' קנג). ופשוט. וכ"כ בס' הליכות שלמה (הל' ספיה"ע עמ' שסג),

ולשמוע שם תזמורת, כיון שהחתן עושה כדיון, ומוטל עליו לשמח חתן וכלה.

ונראה דה"ה להשתתף בסעודת שבע ברכות שעושים בכל לילה, וכן לגבי חתן אשכנזי שנשא סמוך ל"ז בתמוז, שעושין שמחת השבע ברכות כרגיל, גם עם כלי נגינה, שזו שמחה של מצוה. ובדרך רמז י"ל, שכל המשמח חתן וכלה כאילו בנה חורבה מחורבות ירושלים.

ואם ורקדים בשמחת שבע ברכות, יש להקל לאשכנזי לרקוד עמהם בשמחה של מצוה. ודלא כמ"ש בתשו"ב (ד, קכח) שראוי להמנע מריקוד בשמחת שבע ברכות כאלו. כיון שאין זה מנהג קבוע לרקוד בשבע ברכות. ושהגרי" קנייבסקי ג"כ הורה למנוע ריקודים, ואינו דומה לחתונה שהריקודים הם עיקר השמחה. וגם בחתונה אם יש די ספרדים משתתפים בחתונה, שמשמחין אותו כראוי גם בלעדיו, ואי ריקודו לא ניכר לגרוע מהשמחה, ראוי לו להמנע. ע"כ. [גם בשבט הלוי (ח"ג סי' קנז) כתב, שאין להתיר מ"ז בתמוז ריקודין וכלי זמר בשמחת ז' ברכות, רק שירי מצוה בפה]. אולם העיקר שלא לחדש חומרות בדבר שאינו מעיקר הדין, ואין בזה שום זלזול במנהגי ישראל.

ובשו"ת להורות נתן (ח"י סי' מט) כתב, שכיון שאיסור מחולות אחר י"ז בתמוז, הוא רק מנהג, ראוי לדחותו מפני הדין של חיוב שמחת חתן כל שבעה, ולכן פשוט שגם לאחרים מותר לרקוד אחר י"ז בתמוז בכל שבעת ימי המשתה. והוא כ"ש ממה שהותר לצורך שמחת חתן לנגן בכלי שיר שהוא איסור מדינא דגמ', כמבואר

בש"ע (סי' תקס ס"ג). וז' ימי המשתה הם מעיקר הדין, כמבואר ברמב"ם (פ"א מאכל ה"א) שמושה רבינו תיקן להם לישראל שבעת ימי המשתה, ובהל' אישות (פ"י הי"ב) כתב הרמב"ם, תקנו חכמים שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה ז' ימים. וקו"ל (מ"ק ז:) חתן שנוולד בו נגע נותנין לו ז' ימי המשתה לו ולביתו לכסותו. וכ"ש במקום שנהגו לרקוד אצל חתן כל שבעה, שאם לא יעשו כן הוי כאבלות דפרהסיא. ע"כ.

וב"ז דלא כמ"ש בפשיטות בשו"ת קנה בשם (ח"ג סי' לו) שאין שום היתר לריקודין ומחולות בימים אלו אפי' לשמחת חתן. וכן אין היתר לשיר ולנגן כדרך מזמוטי חתן וכלה. ואפי' לגבי סעודת שבע ברכות, בסעודה לבד בלי שום שמחה וריקודין, אינו פשוט כ"כ להיתר, רק שבזה יש עכ"פ סמך להקל. ע"כ. אך להלכה העיקר כמו שנתבאר.

אלא דלגבי ליל י"ז בתמוז כתב בספר שלמי מועד (עמ' תעג) בשם הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך, שאפי' חתן וכלה שנישאו קודם ימי בין המצרים, אין להם לעשות סעודת ז' ברכות בליל י"ז בתמוז, והיה מתרעם על כך שישנם הרוצים להדר בדוקא לעשות משתה וסעודת ז' ברכות בזמנים כאלו, וצייין לד' החת"ס (אה"ע סי' קכב) שמימינו לא שמענו ולא ראינו שבירכו מיום שני ואילך ברכה מז' ברכות, ופ"א בירכו בסעודת שבת ז' ברכות ע"פ הוראת גדול אחד, ולעזה עליו כל המדינה, וגם הוא לא אמר אלא בשבת, שאין להזכיר חורבן ביהמ"ק, אבל לא בחול בזה"ז שערבה שמחה. ע"כ.

אם יש מצוה לחתן לעשות סעודה כל שבעת הימים

יום בבוקר ובלילה, ויברך ז' ברכות. ומי שאין לו יכולת לפחות יעשה בכל לילה מז' ימי החופה. והביא ראיה מס' סופרים (פי"ט הי"א) שנהגו רבותינו לומר בבוקר ובערב ברכת חתנים על כוס בהמ"ז. ע"ש.

ועב"פ מצוה איכא, ובפרט במקום שנהגו בזה, שלא יפחתו משמחת החתן והכלה. ובפרט בעיתות הללו שערבה כל שמחה, מצוה רבה איכא בסעודות אלו, דכולי האי והלואי שיעלה בידינו לשמח את החתן כראוי.

ודעת הרב זרע אמת (ח"ג סי' טט) שגם הקרואים לסעודה בבית החתן אע"פ שאינם אוכלים עם החתן, כיון שהיא סעודת מצוה, שהרי מברכים ז' ברכות וה"ט משום שהחתן מתכבד בהם וגורמים לו לשמח,

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' י) כתב בשם הגרי"ח זיע"א בשו"ת רב פעלים (ח"ד חאה"ע סי' ו) שהאריך להוכיח מש"ס ופוסקים שאין חובה על החתן לעשות סעודה רק בשעת נישואין ולא בז' ימי המשתה. אך ע"ש שלא כתב רק לגבי עשרה אנשים בסעודה, שאם אין יד החתן משגת להרבות בהוצאות להזמין עשרה בכל סעודה של ז' ימי המשתה, אינו מחוייב לדחוק עצמו לעשות כן, ורק אם ידו משגת להרבות בהוצאה, הא ודאי למצוה גדולה תחשב לו זאת לעשות סעודת מריעות לחתונתו בהזמנת עשרה לברך ולשבח לשמו ית' בז' ברכות כאשר בכל סעודה יהיו פנים חדשות בכלל העשרה. וכ"כ בשו"ת זבחי צדק החדשות (ח"ג סי' צה) שמצוה מן המובחר שיעשה החתן סעודה בכל

1. לכל הדעות מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין בכל ימי בין המצרים, עד יום התענית, כי אין שם שמחה כל כך. (1)

אותו שיעשה סעודה לפי כבודו ולפי כבודה, כך אם לא רצה החתן בכלי זמר יש לכופף אותו ליקח כלי זמר על חשבונותיו. וראה בילקו"י שובע שמחות פרק יז.

ממילא מיקרו עוסקים במצוה, ופטורים מן הסוכה. [ובאג"מ (חיו"ד סי' קיב) כתב, שכמו שאם החתן אינו רוצה לעשות סעודה וקרובי הכלה רוצים שיעשה סעודה, כופין

להחזיר גרושתו בימי בין המצרים

ש"י, וכמ"ש רבינו האי גאון, ורק משום דלא מסמנא מילתא נמנעים מלהנשא אחר ר"ח. ולכן מותר בכיו"ב להחזיר גרושתו מן הנישואין.

ומצאתי בספר הבתים (סוף ע"מ קצד), שאחר שכ' שאסור לישא אשה אחר ר"ח אב, ואפי' בלא סעודה, סיים, ומיהו נ"ל שלהחזיר גרושתו מן הנישואין מותר, שאין תוספת שמחה במחזור גרושתו. עכ"ל.

וכ"כ בשו"ת ברוך השם ח"ב (להרה"ג רבי משה רוטמן האור"ח סי' סה), שיש להתיר להחזיר גרושתו מר"ח אב עד התענית, כיון שאין שם שמחה. וע' דברי מנחם (סי' תקנא סק"א) בשם אביר יעקב. וי"ל ע"ד. וע"ע בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' רלז), ובשו"ת קדושת בית ישראל (סי' י ויא).

(1) **הנה** לשון רש"י (מ"ק ח:), שאינה שמחה כ"כ. וכ"כ הפמ"ג (סי' תקנא א"א סק"ט), שאפשר דשרי מר"ח אב עד יום התענית, דלאו שמחה היא לו. וכ"פ המשנ"ב (סק"ט). והמהריק"ש (סי' תצג) כתב, שבימי הספירה מותר להחזיר גרושתו, כי אין בו שמחה מחדש, ואין לעכב הדבר, כי שמו של הקב"ה היה נמחק כדי לעשות שלום בין איש לאשתו, וגם חיישינן שמא יתחרט. ע"כ. ומדבריו מוכח בפשיטות שאפי' להנהיגים כהרמ"א שלא לעשות נישואין החל מי"ז בתמוז, בכה"ג שהוא מחזיר גרושתו מן הנישואין משרא ש"י, כיון דהוי מנהגא ולא מדינא. וכ"כ בשו"ת נופת צופים (האור"ח סי' ט), ומיהו לאחר ר"ח, י"ל שאין להתיר אלא למי שלא קיים עדיין פריה ורביה, דמדינא

מחזיר גרושתו, בסעודה הראשונה אין לברך שבע ברכות

ומסתמות הרי"ף וכל הפוסקים נראה דיברכו ז' ברכות למחזיר גרושתו גם בסעודה ראשונה, וכ"כ מהר"ש אבוהב בשו"ת דבר שמואל (סי' ער"ה) וכן דעתי הקצרה נוטה. עכ"ל החיד"א. ונראה דהדר ביה ממ"ש בברכ"י ודעתו כמ"ש בחיים שאל, דהוא בתראה. וע' בספר שיורי ברכה (אה"ע סי' מ"ב ס"א). וכן כתבו המהריק"ש (בהגהותיו לסי' ס"ב ס"ו). והרב גינת ורדים (אה"ע כלל א' סי' י"ז) והרב מזבח אדמה (בהלכות כתובות ס"א). וסיים בנהר מצרים, דדינא הוא ולא מנהג לברך ברכת חתנים גם בסעודה הראשונה.

גם מהר"ח פלאגי בחיים ושלום (ח"ב סי' עד) העלה לברך שבע ברכות בסעודה הראשונה.

ואמנם הראש"ל רבי אברהם חיים גאגין בס' חוקי חיים (דף קלג) כתב שאין לברך שבע ברכות בסעודה הראשונה במחזור גרושתו. וכ"כ בנו בשמח נפש. וכ"כ בשו"ת פני יצחק אבולעפייא (ח"א מע' ברכות סי' קז).

גם בס' נתיבי עם (סי' סב) כתב שבסעודה שעושים מיד לאחר מכן [במחזור גרושתו], אין מברכים שבע ברכות, כמ"ש בס' תהלה לדוד שכן ראה מעשה בירושלים. וסב"ל.

ומילתא אגב אורחא, הנה המחזיר גרושתו, מברכים להם תחת החופה ברכת האירוסין, ואחר הקידושין פורסים טלית ומברכים שבע ברכות. אבל בסעודה הראשונה מאחר ויש בדבר מחלוקת, אין לברך שבע ברכות. וע' בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקסז), ובפתחי תשובה (סי' סב סק"ב), ובשו"ת גור"ו (אבה"ע כלל א סי' יז), ובספר יד אהרון (אה"ע"ז סי' סב), החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' לח אות נו, סי' צא), כנה"ג (סי' סב אות ו), בשו"ת חיים ושלום ח"ב (להגר"ח פלאגי סי' ע"ד).

ובשו"ת הרדב"ז הנו' הביא דעת רב האי גאון ורבינו אפרים שאין לברך שבע ברכות, אבל הר"י מגאש ז"ל כתב, דצריך לברך ז' ברכות, כיון שצריך לברך ברכת האירוסין. דשבע ברכות לא נתקנו על השמחה, אלא על הזווג הראשון של אדם, ואשר ברא של זה הזווג, והם ברכות שבח ליוצרנו ית', וכן כתבו כל המפרשים ז"ל. ע"ש. ובס' נהר מצרים הביא מ"ש החיד"א, דאשתמיטתיה לרדב"ז תשובת הרי"ף, הביאה האבודרהם (שער ט') שכתב, שלא ידע מנו הגאון שאמר דבר זה, שלא יברכו ברכת נישואין במחזור גרושתו, ודחה סברא זו באמת הבנין, ומי לנו גדול ובקי בדברי הגאונים כהרי"ף. ושוב אין להשיג בסברא זו כלל,

ז. מותר לעשות "תנאים" [וורט], גם אחר ראש חודש אב, ואפילו בתשעה באב עצמו, בין ביום בין בלילה, שמא יקדמנו אחר (הרמב"ם פ"י מהל' אישות הל' יד). אך אסור לעשות ריקודים ומחולות ולנגן בכלי שיר לכבוד השידוכין, ורק מותר לשורר בפה שירות ותשבחות להשם יתברך. [חוץ מת"ב], ונכון להמנע מסעודה.^(ז)

ח. בשעת הדחק וצורך גדול באופן מיוחד, פעמים שאפשר להחיר לערוך נישואין בצינעא אחר ראש חודש אב, לפי שיקול דעת החכם, כאשר בני הזוג אינם מקפידים בדבר זה, שאין בו סימן טוב, דכל דלא קפיד לא קפדי בהדיה. אולם יעשו את הנישואין בצינעא. (ח)

אין ראוי להחמיר שלא לארס ולא לשדך עד ט' באב

להו מילתא. ע"כ. אין להשוות נישואין שיש להם עיקר מן הדין בהיכא דקיים מצות פו"ר לאירוסין בעלמא, ובפרט שכן פסק מרן בש"ע (סי' תקנא ס"ב) שאירוסין בלא סעודה מותר אפי' בת"ב עצמו, כדי שלא יקדמנו אחר.

ודע, שיש שנהגו שלא לקבוע מועד חתונה בחודשים תמוז אב וטבת, אך אין לנהוג כן, וע' במנחת אלעזר (ח"ג סי' טו) שכתב בשם הרה"ק מראזוואדאב זצ"ל שהחמיר ולא עשה נישואין בחדשי תמוז אב וטבת, וטעמו משום דמבואר בזוה"ק (שמות יב.) ותצפנהו שלשה ירחים אלין תלת ירחא דדינא קשיא שריא בעלמא, ומאי ניהו, תמוז אב וטבת. וגם יש נוסח אחר שבט. אך סיים שם, דהעולם אין נזהרים בזה, ואף גדולי עולם עשו נישואין לבניהם אז, ופוק חזי מאי עמא דבר, ואין לחוש לזה, ובפרט בדורינו שהפרוץ מרובה על המכוסה. [ילקו"י שובע שמחות פ"ב ה"ד].

ז) ולכן אם יש לפניו שידוך, אינו צריך להמתין לער"ח אב, אלא יהא זריז ונשכר לכתוב תנאים אף בבין המצרים, שמא יקדמנו אחר. ואמנם אסור לעשות ריקודים ומחולות אחר י"ז בתמוז, וכמבואר באח'. ובהליכו"ע ח"ב הביא מ"ש הבא"ח (דברים אות ד) שראוי לנהוג שלא לארס ולא לשדך מיום י"ז בתמוז. וכ' ע"ז, שאין ראוי לנהוג כן, שמאחר דבירושלמי (תענית פ"ד ה"ו) אמרי' שהרוצה לארס יארס אפי' בת"ב, שמא יקדמנו אחר ברחמים, אין לנהוג מנהגים שאין דעת חכמים נוחה מהם. ואתרא דנהוג נהוג. ואף שיש מקפידים משום דלא מסמנא מילתא, מאן דלא קפיד לא קפדי בהדיה.

ואע"פ שמרן הבי" (סי' תקנא) כתב, שאף שהר"ן כתב בשם רבינו האי גאון, דהא דאמרי' משנכנס אב ממעטים בשמחה, ואין לערוך נישואין אחרי ר"ח אב, אע"פ כן אם עדיין לא קיים מצות פריה ורביה מותר בנישואין. ומ"מ לא נהגו כן משום דלא מסמנא

הרוצה לישא אשה בצינעא מר"ח אב לקיים פו"ר, אם למחות בידו

גם משנכנס אב אם לא קיים פו"ר מותר לישא. וכ"פ הרמ"א (סי' תקנא ס"ב) שלצורך מצוה הכל שרי.

ואע"פ שבשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' לה) נשאל באלמון שלא קיים פו"ר ורצה לישא בבין המצרים, וכתב שאף שנראה להקל בזה, מ"מ אפי' בימי ספה"ע אחרי ל"ג בעומר אין נראה להקל בזה, ודלא כמ"ש בתשובת חינוך בית יהודה (סי' קא), [וכתב שכן המנהג]. שהרי כתב הבי" שאין להקל בזה משום דלא מסמנא מילתא. וסימנא מילתא, כדאמרי' בית תינוק ואשה יש סי'. ומה"ט אין משיאין אלא בחדוש לבנה. ועוד שע"י נשואין, יבואו להקל גם שאר הקרואים והמוזמנים, וכולי האי לא מקילין לרבים נגד המנהג, כיון דלגבייהו אין כאן הכרח כלל. ופ"א היקל חכם אחד בענין

ח) הנה יש לעיין במי שרוצה לעשות נישואין מר"ח אב ואילך, אם צריך למחות בו, ונפ"מ דא"כ ודאי אסור להכלימו או לגעור בו ולביישו, אי נימא שע"פ שורת ההלכה רשאי לעשות כן. אלא שיעשה כן בצינעא [דהיינו שיעשו חתונה פשוטה, בתוך בית וכדו'], שיהא היכר שאינו מזלזל במנהגי ישראל.

וע"ע בש"ע (סי' תקעה ס"ז) לגבי ת"צ, שהעתיק לשון הרמב"ם (תעניות פ"ג ה"ח), שממעטים באירוסין ונישואין אא"כ לא קיים פו"ר. וכ"פ הר"ן (ספ"ק דתענית) בשם רה"ג, דמי שאין לו בית חתנות כלל ואין לו אשה ובנים, הא ודאי של מצוה היא ואע"פ שהוא שמחה מותר. וכ"כ המאירי (ספ"ק דתענית). והתוס' (מגילה ה:), דהני חמירי טפי מת"ב שמארסין בו. וא"כ

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדר"ת ח"ג סי' קלה) נשאל במניקת שכלו לה כ"ד חודש לאיסור נישואין, בבין המצרים, האם להתיר להם לינשא ט' ימים מקודם, והעלה שטוב יותר להתיר להנשא בבין המצרים שאינו רק מנהג, מלהתיר איסור מניקת שהוא סכנה.

והביאו בשם הגר"ש אלישיב שנשאל בזוג עולים חדשים מרוסיה, שנמצאים יחד בלי חופה וקידושין, ונתעוררו להיות נשואין כדת משה וישראל, ולא יעצרו כח לפרוש זמ"ז עד לאחר ת"ב. והשיב הגר"ש א שמצוה לערוך להם חופה וקידושין בימי בין המצרים. וכבר כתב הח"א (כלל קלג סי"א) שאם לא קיים פו"ר מותר לישא מר"ח עד התענית, אלא שנוהגין להחמיר משום דלא מסמנא מילתא. ובנ"ד יש לקיים את עיקר הדין. אמנם אמר להם הגר"ש אלישיב, שיעשו את הנישואין בצניעה (חשוקי חמד כתובות קיב:). ונסתפק שם, אם חתן כזה פוטר את הציבור מאמירת תחנון, דשמא אין השמחה שלו שלימה.

וכתב מרן אמו"ר: בימי חרפי כשישכתי על מדין של ב"ד הצדק לעדת הספרדים בירושלים, בא מעשה לידינו באחד שביקש לישא אשה ובא לבית הדין להרשות לו לעשות הנישואין אחר י"ז בתמוז, ודעת הראב"ד ר' בנימין הלוי זצ"ל היתה למונעו, ונומתי לו שאין זו אלא חומרת הרמ"א לפי מנהג אשכנז, ואנו אין לנו אלא דברי מרן שפסק שאיסור נישואין הוא רק מיום ר"ח אב, ולא קודם לכן, ומה שאמר שלא ראה שעושים נישואין אחר י"ז בתמוז, אין לא ראינו ראייה, ואם יש שמקפידים על כך, אין זה מן הדין ומן המנהג הנכון, אלא משום דלא מסמנא להו מילתא, ודלא קפיד לא קפדי בהדיה. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת חת"ס (אה"ע ס"ס קטז). ובשו"ת שם אריה (חיו"ד סי' כז). ובשו"ת משפטי עוזיאל (חחר"מ סי' לט) בענין צוואות ר"י החסיד. ע"ש. (וע"ע במ"ש בשו"ת יבי"א ח"ב אה"ע סי' ז אות יד).

ובשו"ת אביר יעקב (א"ח סי' ב) האריך בזה, וכתב שאין ראייה מד' הרמ"א שאוסר נישואין מיום י"ז בתמוז, לדידן הספרדים שלא נהגנו להחמיר בזה. ועכ"פ במחזיר גרושתו יש להתיר בפשיטות. ע"ש. ולדעתי ככה"ג אפי' אחר ר"ח אב יש להתיר כיון שהוא בחור ועדיין לא קיים פריה ורביה, ומ"ש הב"י דהאידינא אין נושאים נשים אחר ר"ח אב, משום דלא מסמנא להו מילתא. (ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' לה חשב שכ"ז הוא מדברי הר"ן עצמו, וליתא, אלא דברי הב"י הם). ומוכח שקודם ר"ח אב אין מנהג להחמיר כלל. וחזר הראב"ד והודה לדברי החרשות לעשות נישואין קודם ר"ח אב.

הנשואין תוך ימי ספירה נגד המנהג ולא עלתה זיווגם יפה. ולכן אף שיש הרבה צדדים להקל, חמירא סכנתא מאיסורא ולא יבטל המנהג בפרהסיא. ע"כ. מ"מ אנן נקטי' שלא להחמיר כ"כ בזה. ולכן אפשר שאין למחות בידו. וצ"ע.

ושו"ר בשו"ת יבי"א ח"ה (א"ח סי' לח) שה"ד הרב שבות יעקב, והשיג ע"ז שיתכן להקל בנידונו. שאם יש צורך ושעה"ד, רשאים לערוך נישואין בחופה וקידושין בתוך ימי הספירה, אם עדיין לא קיים החתן פריה ורביה, או שאין לו מי שישמשנו, וכיו"ב. והכל לפי ראות עיני הדיין לקבוע אם הדבר בגדר שעה"ד או לא, והיה ה' עם השופט. ע"כ. ואפשר דה"ה לנ"ד. **ושם** הביא מהרשב"ש (סי' תרכב) שכתב לגבי נישואין בימי העומר, שמנהגם של ישראל תורה הוא, ואין לפרוץ גדר, בין זקן בין בחור, שא"כ בוא ונתיר להם ג"כ משכנס אב, ולא נמצא חילוק בזה לחכמים. עכ"ל. [ובשלחן גבוה (סי' תצג מחודש א) כתב שבשאלוניקי נעשה מעשה רב בימי הגאון מהר"ש אמארייליו, שהתיר לאלמון לישא אשה בתולה מפני שלא היה מי שישמשנו, וגם לא קיים פו"ר. ובשנת התפ"ר בא מעשה לידינו, ונחלקו הת"ח לב' כתות, ומורי הרב בית דוד היה מן האוסרים, ודחה הנישואין מר"ח אייר עד ל"ג לעומר, כיון שמרן שקבלנו הוראותיו כתב סתם שנוהגים שלא לישא אשה, ולא חילק בין אם קיים פו"ר או לא].

ובהליכו"ע ח"ב כתב בלשון זה, מנהג הספרדים להקל לשאת אשה עד ר"ח אב, ורק מר"ח מחמירים שלא לשאת אשה. ואמנם מעיקר הדין יש להקל בזה אפי' אחרי ר"ח אב, לבחור רווק שלא נשא אשה ולא קיים מצות פו"ר, אולם נהגו להחמיר בזה, משום שאין זה סי' יפה לשאת אשה דוקא בימים אלו שהם ימי אבל וצער לכלל ישראל. ע"כ. ודייקא לשונו, שגם אחרי שנהגו להחמיר, מעיקר הדין אין איסור בדבר. וכ"פ שם בהערה להתיר בשעה"ד וצורך גדול.

והנה הגר"ח פלאגי בס' מועד לכל חי (סי' ט אות כו) כתב להחמיר בזה מאד, ע"ש שהביא מס' בית הרואה בשם שבות יעקב (ח"ב סי' לד) שאפי' אלמון שלא קיים פריה ורביה ירחק מלעשות נישואין בין המצרים. ובמחזיר גרושתו, ג"כ יש לחוש משום דלא מסמנא מילתא. ע"כ. אך נראה שאין להחמיר בזה, ולא מיבעיא משום ביטול פו"ר, אלא גם משום ירידת הדורות. וכ"כ באול"צ ח"ג (פכ"ה אות א) שבזמנינו אין להחמיר בזה אפי' בני תורה, שבחומרות אלו יש חשש תקלה, וכמעט והיה אפשר להורות לישא אף בת"ב, אם יש חשש שיכשלו באיסור.

ט. בחוץ לארץ יש מקומות שנוהגים לעשות קידושין אף שלא בשעת החופה, ובמקומות אלה מותר לקדש גם בימים אלה, בלי סעודה. ויש מתירים בזה למי שלא קיים פריה ורביה גם בסעודה. וטוב להחמיר. ופירות ומגדנות ומיני מתיקה מותר בודאי. ואמנם בלאו הכי כיום ברוב המקומות אין עושים קידושין בלא חופה. ואם עושים תנאים בין הצדדים על ידי קנין בלבד, נכון להמנע מסעודה. ואין לעשות ריקודים ומחולות ולנגן בכלי שיר לכבוד האירוסין, ויסתפקו בשירה בפה בשירות ותשבחות להשי"ת. (ט)

הנישואין לאחר ר"ח אב, אפי' בחורים שלא קיימו מצות פריה ורביה, משום דלא מסמנא להו מילתא, לעשות הנישואין בימי הפורענות, לכן השמיט דבר זה מהש"ע. אבל לעולם דשרי מן הדין במקום מצוה, ונפ"מ לשעה"ד וצורך גדול, וכגון שאומרים שאינם מקפידים בדבר, שאפשר להתיר להם, משום דכל דלא קפיד לא קפדי בהדיה.

וכ"ב בערוה"ש (סי' תקנא ס"ו) דאף לדידהו שאין נושאים נשים החל מ"ז בתמוז, אם הדבר מוכרח לישא בימים אלו, יש להתיר אפי' אחר ר"ח אב, ורק בשבוע שחל בו ת"ב אסור. ע"ש. וכ"כ בשו"ת לב אריה (סי' ה). ומשום דהויא מילתא דלא שכיחא לא הביא מרן דין זה בש"ע. ודלא כהשלחן גבוה והכה"ח הנ"ל.

ומ"ש השבות יעקב ח"ב (סי' לה) שאפי' לא קיים מצות פריה ורביה לא ישא אשה בבין המצרים, משום דלא מסמנא מילתא וחמירא סכנתא מאיסורא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זכרון יהודה גרינוואלד ח"א (סי' קנא) ובשו"ת אמרי יושר ח"ב (סי' קפח). ובשו"ת יד הלוי (סי' קב).

ובאמת שלא מצינו הא דלא מסמנא מילתא, אלא לאחר ר"ח אב, שיש לו מקור בש"ס, כדאמרי' משנכנס אב ממעטים בשמחה, משא"כ בימים שקודם ר"ח אב. ועוד שאין לומר חמירא סכנתא מאיסורא אלא בסכנה טבעית, אבל בסכנה סגוליית לא אמרי' כן. וכמ"ש הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב וטעם ודעת תליתאה (ח"ב סי' קצח). ובשו"ת תורת חסד מלובלין (תאה"ע סי' ה אות ה). ובשו"ת אמרי אש (חידו"ד סי' ס). ובהגהות עתים לבינה על ספר העתים (עמ' רה). וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"א חידו"ד סי' ט אות ח, וה"ה חא"ה סי' לה אות ו). וכ"ש במקום מצוה דלא אמרי' חמירא סכנתא מאיסורא בכה"ג.

במקומות שנוהגים לקדש שלא בשעת החופה, מותר לקדש בימים אלה

(ט) מזה שכתבנו שיש מתירים בזה וכו', ראה בבאר הגולה בסעי' י, ובמטה יהודה בסעי' ב. ומיהו כמה

וכן הוקבע המנהג בירושלים אצל עדות הספרדים. וע' פרי האדמה (ח"ד דף ח) שהמנהג לאסור נישואין ביום ר"ח אב עצמו, אע"פ שלענין אכילת בשר נהגו להתיר בר"ח. וכ"ה במנהגי ירושלים. וכל מ"ש השבות יעקב הנ"ל להחמיר החל מיום י"ז בתמוז, זהו לדידהו דאזלי בתר הרמ"א, משא"כ לדידן, ואף שהשד"ח (מע' בין המצרים ס"ס א) חשש הרבה בזה אם לא לצורך גדול ושעה"ד, לא כן אנכי עמדי, שהעיקר לדידן כדעת מרן שקבלנו הוראותיו.

ומעמא רבה איכא בהכי, עפמ"ש בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' ק) בדין לישא אשה תוך שלש רגלים לאחר מיתת אשתו, שהביא מ"ש מהרא"י בעל תה"ד שהעולם נוהגים להקל בדין זה, וכתב שהטעם הוא שבזה"ז הדור פרוץ מרובה, כי רבו בעלי עבירות, הילכך טוב שלא לעכב להם הנישואין, כדי להצילם מן החטא. ע"ש. וכן הובא בשו"ת חיים ביד (סי' קיב). ובשו"ת יד יצחק ח"א (סי' רסא). ובשו"ת שואל ונשאל (סי' קפב). ובפתחי תשובה (סי' שצב סק"ג).

ועל כן מצוה שינשאו יפה שעה אחת קודם, שאז לא שבקי היתרא ואכלי איסורא. ולכן אין לחוש כלל למה שנהגו עד עתה שלא לרשום נישואין לאחר י"ז בתמוז. וכל מודה על האמת יודה לדברים אלו אשר יתנו עדיהן ויצדקו. וכמ"ש חז"ל והוי מחשב וכו'. ושומע לנו ישכון בטח. וע' בשו"ת יבי"א ח"ו (חא"ה סי' מג). **ודע**, דמ"ש בכה"ח (סי' תקנא ס"ק לג) דאפשר שמרן לא ס"ל מ"ש הרמ"א בהגה "שלצורך מצוה הכל מותר", ממה שלא כתב כן בש"ע, ושכ"כ בשלחן גבוה. והניף ידו שנית להלן (בסק"קא). והחליט אליבא דמרן הש"ע שאף לדבר מצוה אסור. אולם אינו נכון בעיני, שהרי מרן הב"י הביא דין זה מהר"ן בשם רבינו האי גאון, ובודאי שאין דרך מרן לחלוק על גאוני עולם בלי שום ראיה, אלא שמכיון שלא נהגו לעשות

סימן תקנא סעיף יז - דיני ומנהגי בין המצרים

א. הימים שבין צום שבעה עשר בתמוז, לבין צום תשעה באב, נקראים ימי "בין המצרים", על שם הפסוק (איכה פרק א' פסוק ג') "כל רודפיה השיגוה בין המצרים". ואמרו חז"ל (במדרש איכה שם), שהם הימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, שבהם נכנסו האויבים לירושלים, ופרעו פרעות בישראל, עד יום תשעה באב, שבו החריבו את בית המקדש. ולכן נוהגים כמה מנהגי אבל וצער מיום שבעה עשר בתמוז עד אחר תשעה באב. א)

ואף להמטה יהודה שמחלק בין חוה"מ לכאן בענין סעודה שלא בשעת אירוסין, בזה יודה להקל. והנה מדברי מהר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות יט), נראה דס"ל להחמיר גם בשיר בפה, אך נראה העיקר להקל בזה, וכ"כ השד"ח (פאת השדה מערי' בין המצרים סי' א אות י), [ילקו"י מועדים עמ' תקס].

(סי' סג). ואפי' אם עושים תנאים ע"י קנין בלבד בלי קידושין, וכמנהג אר"י שאין מקדשים אלא בשעת החופה, נכון להמנע מסעודה. והמג"א וש"א כתבו לגבי שידוכין בקנין, שג"כ אסורים בסעודה, אלא שבפירות ומגדנות ומיני מתיקה מיהא שרי, וע"ע במאמר מרדכי (סי' תקמו סק"ב), ובשעה"צ שם (סק"ה). [ילקו"י מועדים עמ' תקנא].

הימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב, נקראים ימי "בין המצרים"

הבית נחרב ביום א' אב, שהם כ"א יום. ופירש הרב מהר"ש יפה, שבאותו יום נכנסו חיילי הכשדים לביהמ"ק והתחילו להרוס בו, עד שבא נבוזראדן בשבעה בו, ושרף אותו בט' לחודש. ע"ש.

א בין המצרים הם עשרים ואחד יום, מיום י"ז בתמוז עד יום ת"ב, שבו חרב ביהמ"ק. ואמרו בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה), שהדבר נרמז לירמיהו באמרו מקל שקד אני רואה, מה הלז הזה משהוא מוציא את ניצו עד שגומר פירותיו כ"א יום, כך מיום י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר עד יום ת"ב שבו חרב הבית כ"א יום. והביאו ראב"ה הל' תענית (עמ' תרט), וסיים ע"ז הילכך כל ימים אלו ראוי שלא לשמוח בהם. (וכ"ה בתוס' בכורות ח.). והירושלמי לשיטתו דאמר התם, דהא דכתיב (בירמיה לט), בתשעה לחודש הובקעה העיר, קלקול חשבונות יש כאן. (פירוש, שמרוב הצרות טעו בחשבון, ולא רצה המקרא לשנות ממה שחשבו הם. קרבן העדה). והתוס' (ר"ה יט:): הביאו ג"כ דברי הירושלמי הנ"ל.

אולם דעת רס"ג שהכתוב נכון כפשוטו, והוא מיירי בזמן הבית הראשון. אך בזמן הבית השני הובקעה העיר בי"ז בתמוז. וכ"כ התוס' שם, שהש"ס שלנו סובר כן, וחולק על הירושלמי.

ובשבולי הלקט (סי' רסג) כתב בשם רב סעדיה גאון ששלשה שבועות אלו הם האמורים בדניאל (י. ג.) "לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי עד מלאת שלשה שבועים ימים", שהם משבעה עשר בתמוז עד ת"ב שהתענה בהם. ויש חולקים. ע"ש. וכ"כ הרוקח (סי' שי), ובספר מעשה הגאונים (סוף עמ' לז), ובספר לקוטי הפרדס מרש"י (עמ' קלד). [ולפנינו בפירוש רב סעדיה גאון, איתא שרס"ג עצמו הקשה על פירוש זה, מן הכתוב "בתשעה לחודש הובקעה העיר"]. ולפי האמור בשם הירושלמי, לק"מ. ולעולם י"ל דמ"ש שלשה שבועים ימים, היינו מי"ז בתמוז עד ת"ב. אלא דמסיים הירושלמי, שאף למ"ד בתשעה בתמוז הובקעה העיר,

וכ"כ הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ב), והטור, ומרן הש"ע (ס"ס תקמט), שתיקנו להתענות בי"ז בתמוז משום דחורבן בית שני חמיר לן. וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (ענין אבלות ישנה דף פא ע"א). וה"ט לפי שעל החורבן הראשון קבלנו תנחומין בבנין הבית השני, ושבה מלכות ישראל, ונשכחו כל הצרות הראשונות, אבל משנחרב הבית השני וגלינו מארצנו, ולא נגאלנו, עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו, עד שיבא משיח צדקנו במהרה בימינו. לכן החורבן השני קשה לנו ביותר מהחורבן הראשון. (תיקון יששכר דף ז.). וע' בחידושי הריטב"א (ר"ה יח:). [ונכתב הרוקח (סי' שט), כי "השיגוה בין המצרים" בגימטריא "המה כ"א הימים מי"ז בתמוז עד ט' באב". בדיק. ע"כ. והם בגימטריא "בטחו בהוי"ה עדי עד כי ביה הוי"ה צור עולמים" (ישעיה כו, ד), שעל ישראל לבטוח בהקב"ה שעתיד לבנות ביהמ"ק במהרה בימינו, ויחדש עולמו כמקדם].

ב. יש להזהר בימי בין המצרים שלא ללכת יחידי מתחלת שעה רביעית של היום עד סוף שעה תשיעית, [שבסך הכל הם שש שעות], מפני קטב מרירי, שהוא שד השולט בימים ההם, ולפי דברי הגמרא (פסחים קיא:) יש להזהר בזה ביותר מאחד בתמוז והלאה, וכן יש להזהר בימים אלה שלא ללכת ברחוב בין חמה לצל. והמלמדים יזהרו שלא להכות התלמידים אפילו ברצועה קלה, וכן ההורים יזהרו שלא יכו את ילדיהם בשעות אלו, מפני שיש חשש סכנה בדבר. ובלאו הכי כיום אין אפשרות זו קיימת. (ב)

בין המצרים לא ללכת יחידי משעה ד' של היום עד סוף שעה תשיעית

בצהרים, וכולם ראו קטב מרירי ומתו כולם]. ר' יוחנן הוה מפקד לספרייא ומתנניא דלא ליהוון טעונין ערקתא מינוקיא באילין יומי. [היה מצוה למלמדים עם התינוקות מקרא ומשניות שלא ירימו אפי' רצועה להכות בו התינוקות באלו ימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב. מתנות כהונה שם. ואמרו שם, מעשה בר' אבהו שהיה יושב ומלמד תלמידים בביהכ"נ בקיסרין, ראה אדם אחד שהרים מקל עץ להכות את בנו, וראה מזיק אחד שעומד אחריו ומרים ידו להכותו במוט ברזל שבידו, עמד ר' אבהו וצעק לאותו אדם, האם אתה רוצה להרוג את בנך? ענה לו, וכי במקל של עץ שבידי אפשר להרוג? אמר לו, אני רואה שעומד מזיק אחריך, ומרים ידו להכות במוט של ברזל, ואם אתה חכנו במקל עץ, המזיק יכנו במוט ברזל וימות]. והובא בספר הרוקח (סי' שט), ובהגהות מיימוני החדשות (סוף הלכות תעניות, במנהגי תשעה באב), ובב"י (ס"ס תקנא).

וב"כ בש"ע (סי' תקנא סעיף יח) בזו הלשון: צריך לזהר משבעה עשר בתמוז עד ת"ב שלא לילך יחידי מארבע שעות עד תשע שעות, משום שבהם קטב מרירי שולט, ולא יכו התלמידים בעת ההיא. ע"כ. ובמג"א שם העיר, שבמדרש איכה איתא, מסוף ארבע שעות עד ראש תשע שעות, ובנשא רבתי איתא, מראש ארבע שעות עד סוף תשע שעות. ע"ש.

ועיין במ"ש לבאר בזה הא"ר (סי' מג וס"ק מד), וכתב דהיינו מסוף שעה רביעית עד סוף שעה תשיעית. ושם הביא מה שאמרו שם, שלא ילכו בין חמה לצל. ע"ש. וע"ע במשנ"ב ובכח"ח שם. ובלבוש שם הוסיף, שההורים לא יכו את ילדיהם.

ועיין בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סי' צו) דמ"ש הפוסקים שלא ילך יחידי בתמוז בשעות הנ"ל, היינו אפי' בעיר, ורק בשאר ימות השנה אין לחוש ללכת יחידי בעיר, דאמרי' בחולין (קה:), א"ל מר בר אשי לההוא שידא, את בדוכתא דשכיחי רביס מאי בעית. וכן אמרו בזהוהר (פר' וישלח דף קסט סע"ב), דבכל זימנא

(ב) במדרש שוחר טוב על תהלים (מזמור צא) על הפסוק מדבר באופל יהלוך, איתא, רבנן אמרי שד הוא. רבי יהודה ברבי יוסי אמר, דהוה קץ לה לשון שודד. רבי הונא בשם רבי יוסי אמר, קטב מרירי עשוי כמין קליפין קליפין, שערות שערות, עינים עינים, ובעין אחת הוא רואה, ועינו לתוך לבו, ואינו שולט לא בצל ולא בחמה, אלא בין חמה לצל, ומתגלגל ככדור, ושולט מארבע שעות ועד תשע, "ושולט משבעה עשר בתמוז עד ת"ב", וכל מי שרואה אותו נופל על פניו ומת. ומעשה באחד שראהו ונפל על פניו ומת. ע"ש.

ובמדרש רבה (איכה רבתי פרשה א' אות כט) איתא, כל רודפיה השיגוה בין המצרים, ביומין דעקא, משבעה עשר בתמוז עד ת"ב שבהם קטב מרירי מצוי. כמד"א (תהלים צא) מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים. ר' אבא בר כהנא ור' לוי, ר' אבא בר כהנא אמר, דהוא גזיז סוגיא דטיהרא מרישהון דשית עד סופיהון דתשע, (עובר וחותר עיקר עיצומו של היום, דהיינו מראש שעה ששית עד סוף שעה תשיעית. מתנות כהונה שם) ור' לוי אמר, דהוא גזיז סוגיא דיומא מסופיהון דארבע עד רישיהון דתשע. [וע' למהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנא), שה"ד המדרש איכה רבתי, הנ"ל, והשיג מזה על מ"ש הרב הלבוש "מראש ארבע עד סוף תשע, שהם שש שעות". דאשתמטיתיה מה שאמרו במדרש הנ"ל, שהם מסוף ארבע עד תחלת תשע, שהם ד' שעות. ע"ש. ובאמת שבמדרש רבה פרשת נשא (פרשה יב ס"ג) איתא, ר' לוי אמר מראש ד' עד סוף תשע. כדברי הלבוש. ולק"מ. וכן העיר בשו"ת בגדי יו"ט (חאו"ח סי' כ דף יג ע"א). ע"ש. וע' באליה רבה (סי' מד). ודו"ק]. ואינו מהלך לא בחמה ולא בצל, אלא בצל הסמוך לחמה. ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר, כולו מלא עינים, קליפות קליפות ושערות שערות. וריש לקיש אמר, עין אחת נתונה על לבו וכל מי שרואה אותו נופל ומת וכו'. [ובס' חסידים (סי' תקמט) איתא, פעם אחת הלכו תינוקות רבים ביחד לבית הספר

דלא קפדינן אלא במקום שאין אנשים מצויים, וא"צ לומר ע"י בנינים שיש בהם מזווה, כל שהוא בתוך העיר. ואולי גם עיבורה של עיר. והבא להוסיף לחוש בתוך העיר, עליו הראיה, ושומר פתאים ה' ע"כ.

ובס' קב הישר (פרק לב) כתב, שמצא בשם גדול אחד, שאין להקיז דם בכמה ימים (י"ז חשון, ה' שבת, כ' אדר, כ"ה ניסן, כ"ט באייר, ט"ז כ"ז סיון, כ"ד כ"ו בתמוז, כ' כ"ז אב, וי"ב אלול). ובימים אלו יש לזהר שלא ילכו הילדים יחידים ברחובות, כי הרחוחות מצויין בעולם וכו'. וכן יש בימים אלו רשות לבעלי עין רעה לתת עין הרע לתינוק, או להכניס עין הרע בממון חבירו. וכתב שיש י"א פסוקים המתחילין באות נו"ן ומסיימין באות נו"ן, וקבלה הוא בידי שהן טובים מפני כשפים ועין הרע. וטוב לומר אחריהם תפלה קצרה [רבש"ע, הצל עמך בית ישראל מכל מיני כשופים ומכל מיני עין הרע, וכשם שפרשת כנפיך על אבותינו שבמדבר שלא שלט עליהם עינא בישא דבלעם בן בעור, כן תפרוס כנפיך עלינו ברחמיך הרבים להיותנו מכוסים (במכסה ובהנהגה) בשמותיך הקדושים מכל עינא בישא. אתה סתר לי רני פלט וגומר]. וכל אשה מעוברת שאומרת י"א פסוקים הנ"ל, תהיה בטוחה שלא שולטת עינא בישא על הולד. ויזהר האדם לומר י"א פסוקים הנ"ל ויהיה ניצול מעין רע. אכ"ר.

לא יכו התלמידים, מד' שעות עד סוף תשע שעות ביום

בארבע שעות. וכתב הרב מטה יהודה, דהיינו משום גזרה שלא יבואו להכותן, דחמירא סכנתא.

והרב מאורי אור (עוד למועד דף קט ע"א) כתב, שכל ענין קטב מרידי נתבטל מימי אביי, כדאיחא בפסחים (ק"ב סע"ב), דאגרת בת מחלת פגעה ביה באביי, ואמרה ליה אי לאו דמכרזי עלך ברקיעא זההרו בנחמני ובתורתו הוה סכנתין, אמר לה א"כ דחשיבנא ברקיעא גזרני עליך שלא תעברי בישוב לעולם. ע"כ. והמדרש דחייש לקטב מרידי היינו מקמי עובדא דאביי. ומש"ה לא נהגינן להזהר, ולא נשמע בזמנינו מעולם, ותמיהני על הב"י שלא נתעורר בזה. ע"כ. ואין דבריו מוכרחים, שי"ל דאגרת בת מחלת לחוד, וקטב מרידי לחוד, ולכן הובא המדרש להלכה בב"י ובשאר פוסקים. וכ"ש לפי מש"כ שסכנת קטב מרידי היא מחוץ לעיר, ולא בתוך העיר. דבל"א ה' קשיא מידי.

והרב מאורי אור שם כתב, דמה שהביא והוה הפוסקים, משום דמסיק בפסחים, והשתא דקא חזינן דעברה ביישוב, משום הני גזייתא דשמטי סוסייתא ואתו דברי להו, (שהסוסים שלהם נשמטים מהם ובורחים ליישוב, אתו ודברי להו. רש"י). ובספר מאורי אור (בן נון, דף קעב סע"א)

לא יהך בר נש יחידאי באורחא דמתא אלא באתר דבני נשא אזלין ותבין ומשתכחין תמן. ע"ש.

והנה המהר"ש יפה בספר יפה ענף על המדרש איכה הנ"ל, הקשה, דהכא אמרי' דהיינו מי"ז בתמוז ואילך, ואילו בגמ' (פסחים ק"א:), אמרי' התם, גבי קטב מרידי, מחד בתמוז עד שיתסר ודאי שכיחי (המזיקים), מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי. ע"כ. וכן הובא בברכ"י (ס"ס תקנא). [וכן העיר הגאון בעל חות יאיר במקור חיים. וע"ע בחידושי הרש"ש פסחים ק"א:]. ולכן כתב המשנ"ב בביאה"ל, שיותר יש להזהר מאחד בתמוז והלאה דודאי שכיחי. (פתחי עולם). ע"כ. ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ג (ס"ו טו) כתב להפליא ע"ד המדרש והש"ע מהגמ' (פסחים ק"א:), וכבר קדמו מהר"ש יפה הנ"ל. ודו"ק.

והערוה"ש (ס"ס תקנא) כתב, דמ"ש הפוסקים שבתמוז לא ילך יחיד, היינו בדרך שהוא מחוץ לעיר, אבל בעיר לית לן בה, וכדמוכח בשוחר טוב. וכ"כ בס' דינים והנהגות החזון איש (עמ' קח) בשם החזו"א, דמה שאמרו שלא לילך יחידים בימי בין המצרים משעה ד' וכו', זהו רק בהולך מחוץ לעיר.

וכ"כ באשל אברהם מבוטשאטש (ס"י תקנא סעיף יח),

גם מ"ש שלא יכו התלמידים, כתב בשבולי הלקט (ס"י רסג), דהיינו דוקא באותן שעות ששולט קטב מרידי, דהיינו מד' שעות עד סוף תשע שעות ביום. ע"ש. וכ"ה בתניא רבתי (ס"י נח).

וכן מוכח מדברי מרן הב"י (ס"ס תקנא) שכתב וז"ל: כתוב בהגהות מיימוני החדשות (מנהגי ט' באב), איתא באיכה רבתי (פרשת א אות כט), שצריך להזהר מי"ז בתמוז עד ת"ב שלא לילך יחידים מארבע שעות עד ט' שעות, ואין להכות אפי' הרב את תלמידו, ואפי' ברצועה, כי בהן קטב מרידי שולט, וסכנה יש בדבר. וכ"כ הרוקח. ע"כ. וממה שסיים שבהן קטב מרידי שולט, אחר שלא להכותם, מוכח שגם ענין שלא להכות הוא מארבע שעות עד ט' שעות, שאז היא שליטתו של קטב מרידי. וכן הוכיח במישור הרב פקודת אלעזר. וכ"כ הלבוש. ובסידור יעב"ץ ח"ב (עמ' רי), והפמ"ג (ס"ס תקנא מש"ז ס"ק יח). ומ"ש הרב מטה יהודה, לא יכו התלמידים וכו' "לגמרי", אין הכוונה על כל היום, אלא אפי' ברצועה קלה.

ובמדרש שוחר טוב (ס"י צא) איתא, ר' שמואל בר יצחק הוה מפקד לספריא דיהוין מפנין לטליא לבתיהון

רצונם. והוכיח כן מדברי האבן עזרא (שמות כ, יד), שלא שייך חמדה לכפרי בבת מלך, כך גם אם יעניש המלך את הכפרי בשוטים, לא יעלה על דעתו להנקם מהמלך ולא ילמד מזה אלא הכנעה. ע"ש.

ואמנם בדורינו זה יש להתייעץ עם המחנכים כיצד לנהוג בבנו, שפעמים רבות מה שהאבא מכה את בנו אין בדבר שום תועלת, וגערה עדיפא.

ואותם בני אדם שמפחידים את בניהם הקטנים שיכו אותם על הלחי, וכדומה, ולמרות כל מה שהבן עושה ומפר את דברי אביו, אינם מכים אותו כלל, לא טוב עושים, שמרגילים את בניהם שלא לכבדם, וגדול כח ההרגל. ולכן ימנעו מלאיים עליו אם אינם מבצעים זאת. ובאמת שפעמים יש לקיים בבן חושך שבטו שונא בנו, אך ראשית חכמה לדבר בנחת ובשפה ברורה ודברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, ובפרט בדורינו זה שיש למעט מהכאת הקטנים עד כמה שאפשר.

ובספר סדר היום בפירושו על משנת בן חמש שנים למקרא (דף נג ע"ד) כתב, שקטן פחות מבן חמש שנים אין לו שכל ולכן אין להכותו כלל על שום דבר, והמכה בו חוטא. ע"כ. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיד"ד סי' רמה וסי' רמט). ודו"ק.

וקמן שיש חשש שמא יתריס כנגד אביו בדיבור או במעשה, אסור להכותו, ומה שנקטו בלשון המכה בנו הגדול, לאו דוקא הוא, אלא מפני שבגדול שכיח יותר חשש זה וקרוב יותר לעבור על לפני עור, נקט בנו הגדול, וכמ"ש מרן החיד"א בשם הריטב"א. וכן הביא בחידושי רעק"א בשם פסקי תוס' שהמכה בנו קטן יותר מדאי היו מנדין אותו.

וכתב בספר לב טוב (הלכות גידול בנים פרק ט') דהעצה היא למי שהוא כעסן, שלא יכה את בנו מיד בשעה שעשה דבר רע, אלא ימתין עד שתשוב חמתו ואז יכהו לשם חינוך. ומסופר על הרה"ג המקובל רבי יהודה פתייה ז"ל שכאשר הגיע לארץ בא לביתו של המקובל רבי אברהם עדס ז"ל, וכשהיו לומדים יחד היה בנו של רבי יהודה משתולל כדרך הילדים. ואביו הכהו לחנכו. אמר לו רבי אברהם, תפסיק מלהכותו, כי די לו ביסורין שעתידיים לבא עליו שהם קשים ומרים, ושאלו רבי יהודה מדוע כך נגזר עליו, והשיב לו רבי אברהם, הבן הזה הוא גלגול של מלמד תינוקות שהיה מכה לילדים קצת יותר מהצורך, ונענש בזה מחמת שיש גבול להכאות שנותנים לתינוקות, והכל במדה. ואכן בנו של רבי יהודה גדל וסבל הרבה יסורין קשים ומרים, וכשגדל שאל את אביו ע"מ באים לו

הסתייע ממ"ש הזוהר (פר' ויקהל דף רה ע"א), דאע"ג דלא מתשכחן בישובא, צריך בר נש יחידיאי לאסתמר מנייהו, דזמנין דאתחזיין, ואתרע מזליה. ע"ש. ונראה יותר שהפוסקים ס"ל כמו שכתבנו. ודו"ק. [חזו"ע].

וכתב באשל אברהם מבוטשאטש (סי' תקנא סעיף יח), שהקפידא בהכאת הילדים אפשר שהיא רק בהכאה במקום סכנה נגד איברים הפנימים ממש, ומ"מ ברצועה דוקא, כי ביד אפשר לפלס נתיב לאפו. ולזה ראינו שאין העולם מקפידין בזה עכשיו ולית דחש בזה, כיון שנהגו להכות במקום שאין סכנה, וכיון שאסור לנטור האיבה להתינוק מחשש איבוד לדעת כמו שאמרו חז"ל (מס' שמחות פ"ב ה"ו) הכי עדיף טפי. ושלמה המלך אמר במשלי (יג, כד) חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר. והיינו, שהנמנע מלהכות את בנו כלל, סוף שיראהו יוצא לתרבות רעה ר"ל, והאוהבו מייסרו בשחרית ימיו דהיינו בילדותו. ועוד אמר שלמה המלך ע"ה במשלי (כג, יג) אל תמנע מנער מוסר, כי תכהו בשבט לא ימות. אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל. ועוד אמר שם (כט, ז') יסר בנך ויניחך, ויתן מעדנים לנפשך. וכ"ה בזה"ק (ויקרא דף פב ע"ב), שאם אין הבן רוצה לעשות רצון אביו, יכהו עד שיעשה בעל כרחו. [דלא אמרו בגמ' שהיו מנדין אלא למכה בנו הגדול].

ובמסכת שמחות (פרק ב' מ"ד) אמרו, שאל יראה אדם לתינוק באוזנו אלא מלקהו מיד או ישתוק, ומעשה בילד שברח מבית הספר והראה לו אביו באוזנו ונתיירא מאביו והלך ואיבד את עצמו. ע"ש. והיינו, שלא יפחידו שיכהו כדרך שמושכין את התינוקות באוזניהם. והובא בהגהות רעק"א כאן. וכ"כ בקצור ש"ע (סי' קסח ס"ז).

וכתב בספר החסידים (סי' תקמד), המגדל יתומים ורואה בהם תרבות רעה, ואומר יתומים הם היאך אכה אותם, יצא שכרו בהפסדו, ומה שכתוב באיוב (כב, ט) זרועות יתומים ידוכא. וכתוב (שם לא, כא) אם הניפותי על יתום ידי, זהו שמכה אותם על חנם, אבל ליסרם כאשר ייסר איש את בנו, מצוה להכותם כדי שלא ילכו בדרך רעים, אבל לא לנקום כעסו עליהם. ע"ש.

וכ"כ בראשית חכמה (פרק גידול בנים אות ט'), שלעולם ישתדל אדם לרצות את בנו בקטנותו, ואם יחסוך את שבטו מלרדות את בנו בקטנותו, הרי זה שונא את בניו אבל אוהבו שיחרו מוסר כלשון הפסוק.

ובספר מכתב מאליהו ח"ג (עמ' 361) דחה דברי החוקרים חדשים מקרוב באו, שטענו שאם ההורים יכו ילדיהם, ילמדו גם הם להכות את העושים נגד

ג. בימי בין המצרים טוב ונכון למעט בשחוק ולמעט בתענוג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית, והכל תלוי בתשובה שלנו, וכל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ונוסף צער בכל דור (החיד"א). וכן ראוי למעט בהם בשמחה ומשתה. ואנשי מעשה אינם מסיחים דעתם בימים אלו מן האבילות על חורבן בית המקדש. וכבר כתב מרן השלחן ערוך (או"ח סי' א) "שראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חרבן בית המקדש". ויתן אל לבו הגלות, ובפרט גלות השכינה אשר היא שוכנת בעפר, וכמו שאמרה השכינה הקדושה למרן השלחן ערוך: זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי, ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות וכו'. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיכם, בזכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. [של"ה ריש מס' שבועות ד"ה דעו לכם]. ג.)

יטורין אלה, וסיפר לו שזה לכפרה על גלגולו הקודם וכששמע כך חזר בתשובה בכבי ובתחנונים, ולאחר זמן קצר נפטר, כי נשלם תיקונו.

וז"ל מרן אאמו"ר: ראיתי למי שכתב בשם מכתב מאליהו דסלר, שאף אם הבן ממושמע להוריו לגמרי, יש למצוא עילה להכותו, וכמ"ש במכות (ח), דאע"ג דגמיר יש מצוה להכותו. ובאמת שהמכה את בנו שלא לצורך גדול עונו מנשוא, וכמ"ש בספר חסידים (ס"ו קנה), ומה שאמרו במכות הנ"ל היינו שמדקדק עמו על עבירות קטנות, וכמ"ש הגר"א. וכן נאמר במשלי (כג, ג) אל תמנע מנער מוסר (פי' במצודת דוד ר"ל הכאת שבת מוסר), כי תכנו בשבט לא ימות, אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל. ופי' הגר"א, שכאשר תכנו בשבט לא ימות בשביל זה, שלא ימות בדרכו הרעה מיתת עולם. ע"ש. ובכמה מקרים הלכו בנים או תלמידים רעים והלשינו על ההורים או על המורים שלהם, על שקבלו מכות מידם, ופנו למשטרה שתעניש אותם, וכן עשו. וכדי בזיון וקצף. עליהם נאמר עם נבל ולא חכם. ובכלל כל הנ"ל המכים את נשותיהם, שגדול עונם מנשוא, וכמו שפסק הרמ"א באהע"ז (סי' קנד ס"ג) שאין זה דרך בני ישראל. ואם הוא רגיל להכות את אשתו, יש ביד בי"ד לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני ירדיו, ולהשביעו שלא יוסיף לעשות. ע"ש.

והנה הרמב"ם (בפ"ה מהלכות חובל ומזיק ה"א) כתב בזה"ל: כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול, בין איש בין אשה, דרך נציון [אנשים נציון], הרי זה עובר בל"ת, שנאמר ארבעים יכנו לא יוסיף, ומה אם הזהירה התורה מלהוסיף על הכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק. וע"ע בפי' רש"י ב"ק (פו:). שכתב: שאין אדם רשאי להכות ולחבול בבתו, שהרי ישראלית היא, ועובר ע"מ שכתוב בתורה לא יוסיף, ונאמר פן יוסיף להכותו וכו'. וע"ע בפירושו רש"י כתובות (לג.), ובסנהדרין (פה.) ובסמ"ע (חומ"מ ר"ס תכ.). ולכן אסור להכות ילד קטן, שלא למטרת חינוך, אלא דרך כעס ונקמה, כי ה' יריב ריבו, ואפי' אם בכונתו לחנכו, לא יכנו בשוט או במקל, ולא מכת אויב ואכזרי, אלא ברצועה קטנה, וכמבואר ברמב"ם (פרק ב' מהלכות תלמוד תורה הלכה ב.). ע"ש.

בימי בין המצרים, יזהר במיעוט שחוק ובמיעוט תענוג

ויאמר תיקון חצות בבכיה, לא נצרכה אלא להעדפה ע"מ שנהג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית

וכי"ב כתב העינין יעקב (מ"ק יז.) דלאו דוקא המכה את בנו גדול, אלא ה"ה המכה לבתו, ותפס בנו לפי שמחוייב ללמדו תורה, אע"פ כן לא יכנו, וכ"ש בתו הגדולה. ע"ש. ועיין בספר לב שומע (מערכת ל' אות נו), שאפי' אם מכה את בנו הגדול כדי שילמוד תורה

זי"ב החיד"א (מורה באצבע סי' ח אות רכט): בימי בין המצרים, יזהר מאוד במיעוט שחוק ובמיעוט תענוג,

זי"ב החיד"א (מורה באצבע סי' ח אות רכט): בימי בין המצרים, יזהר מאוד במיעוט שחוק ובמיעוט תענוג,

וע' להגריי אייבשיץ בס' אהבת יהונתן (הפטרת פנחס), שבלעם בא לקלל את ישראל בר"ה, וזהו ותרועת מלך בו, ואז היו ימי תשובה ימי רחמים אפי' ליחיד, ולכך לא כעס המקום באותן הימים שמסוגלים לרחמים. והימים שמיוה"כ עד הושענא רבא הם ג"כ ימי רחמים והויין כ"א ימים ואינו כועס בהם. וא"כ כמה איפוא משלים הכעס בעת אחרת אשר יחרה אפו, הוא מ"ז בתמוז עד ת"ב, שבימים ההם כועס שתי פעמים, ולכך קטב מריירי שולט בו יותר. ואולם כפי היותר קרוב לת"ב יותר הכעס מתגבר, באשר שהימים מר"ח עד ת"ב המה נגד הימים, שמר"ה עד יוה"כ דאז הרחמים מתגבר ביותר. וכיון שהימים מר"ח עד ת"ב הם נגד הימים שמר"ה עד יוה"כ, לכן יהיה הכעס ממילא עד עשירי באב.

ובפלא יועץ (ערך אבילות) כתב, שבפרט יש להתאבל על החרבן בימים אלו של בין המצרים, ביום ובלילה ליתן אפר במקום הנחת תפילין ולישב אצל המזוזה ולומר סדר תיקון חצות, אמנם לא המעשה היא העיקר, רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה, יאנח בשברון מתנים על צער השמים, והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה. והן אמת כי דלוננו מאד, ואין אתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוה"ר, ומהו גלות השכינה, ועד היכן מגיע צערה, מ"מ כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו.

והכל תלוי בתשובה, ובעוה"ר כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ונוסף צער בדור האחרון, ואם יתבונן בזה יקרע סגור לבבו. ע"כ.
ובס' יסוד ושורש העבודה (פי"א, ופי"ב) כתב, שיזהר האדם מאד בימים אלו, למעט בשיחה בכל מה שאפשר, כדי שלא יבוא למלאות פיו שחוק. וכ"כ בנהורא שלם (הנהגת ימי המצרים הר"ד בסידור ה"ח. ובפס"ת כאן) שיסגף עצמו בכל מה שיכול, ואל יקל בעידונון באכילה ושתייה, בכדי שלא יסיח דעתו מהאבילות. ע"כ. ומזה יש ללמוד עוד כיו"ב למיעוט בכל מיני שמחה.

וכ"כ בשבולי הלקט (ס' רסג), וז"ל: מצאתי בשם רבינו סעדיה גאון, שמ"ז בתמוז עד ת"ב, הן הימים האמורים בדניאל שהתענה ג' שבועות, ויש נזהרין בהן מבשר ויין. וי"א שאותן הימים היו בניסן. ומ"מ הימים האלו עלולים הן ואין להרבות בהן מיני שמחות. ע"כ. וכ"כ במנהגים דבי מהר"ם (י"ז בתמוז) שממעטים בשמחה ובמשתאות באלו הימים. והראב"ה (ח"ג ס' תתפ) כתב שראוי שלא לשמוח בימים אלו. גם בס' מדרש אגדה (דברים א, א) אי', שצריכים ישראל שלא לשמוח בימים האלו, מ"ז בתמוז עד ת"ב.
והאלשיך (איכה א, ג) כתב, שבבין המצרים מ"ז בתמוז עד ת"ב שורה כח טומאה בעולם (איכה רבה א ט).

המחמיר על עצמו ומרבה באבלות על חרבן ביהמ"ק - ה"ז משובח

לת"ב, שבהוציא מהם ר"ח וג' שבתות, ישארו י"ז יום, כמנין "היא", וזהו עת צרה היא ליעקב, וממנה אותיות המ"ן, שהוא מ"ן דמצפ"ך יושע, ע"י שיאמרו תיקון רחל מחצי היום עד שעת מנחה, ומה טוב ומה נעים ליתן באותה שעה פרוטה לצדקה שהוא טוב מעט בצדקה להמתיק הטוב של ימי הדין, דאין הדין נמתק אלא בשורשו, ואותיות צר"ה נעשה רצון. ע"כ. ומנהגינו לומר תיקון רחל בלבד ולא תיקון לאה, כי אם מזמור בשוב ה' את שיבת ציון, ולומר קדיש, וגם אין אנו נוהגין לומר התיקון רחל ביום ת"ב אחר חצות. [מל"ח סי' ט אות ז].

ויש נוהגים להתענות מ"ז בתמוז עד ת"ב (טור ס"ס תקנא, ומנהגים דבי מהר"ם מנהגי י"ז בתמוז), ומה טוב חלקם, אך בדורות הללו שירדה חולשה לעולם, מעותד דיויק לאדם המתענה בימות הקיץ בתמידות יום אחר יום. ולכן יותר טוב שירכה בצדקה בעד תעניתו כפי השגת ידו. וילמוד יותר מהרגיל וטוב לו תורה וצדקה מהתענית, דעשות צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח נשם אות טז].

והמאורי (תענית ז:) כתב, אע"פ שהרבה דברים התרנו בזה מכת ההלכה, אין לו לאדם להקל ראשו בכך, וכל המחמיר על עצמו ומרבה באבלות, הרי זה משובח. ויש שנהגו שלא לאכול בשר בשבוע שחל בו, ויש שנהגו מר"ח וכו'. ויש נשים חסידות וקצת זקנים שמושכים ידיהם הימנה מ"ז בתמוז עד ת"ב. וכן נהגו שלא ליכנס למרחץ כל אותה שבת. ויש מקומות שנהגו לבטל בית השחיטה מר"ח. ע"כ.

ובתשובת רבינו שמשון משאנץ (תשובות ופסקים מחכמי אשכנז וצרפת סי' ע) כתב, וששאלתם מהו לאכול בשר מ"ז בתמוז עד ת"ב, נראה שאין בדבר לאסור ולהתיר ולהקל ולהחמיר, אלא מנהג הוא משחרב ביהמ"ק, ביד הקדמונים. ונהגו גדולי הדור בכך, משום שישו אתה ממוש כל המתאבלים עליה, אבל בתלמוד אינו מפורש.

ובספר מעשה הצדקה (דף קל). הביא מקונ' מגן דוד (דרוש בין המצרים) עה"פ ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע, שיש בזה רמז לכ"א יום שיש בין י"ז בתמוז

דברי הרמח"ל בביאור ענין הצער על גלות השכינה

וכו', ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי.

ואם יאמר אדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו', המפני תפלתי יכנסו הגלויות ותצמח הישועה? תשובתו בצדו, כאותה ששנינו (סנהדרין לח): לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם, וכמה נחת רוח הוא לפניו 'תב' שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף של"ת בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה.

ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעיה נט): וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, ואמר (שם סג): ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך, ואמר (ירמיה

ל): ציון היא דורש אין לה, ופירשו ז"ל (טוכה מא): מכלל דבעיא דרישה. הרי כאן שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כוחנו, כי על כיו"ב שנינו (אבות פ"ג): לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה, ואמר עוד הנביא (ישעיה נ"א): אין מנהל לה מכל בנים ילדה, ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ואמר (שם מ): כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ופי' ז"ל (תיקונים): שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכוונה השלימה הזאת, ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי א"א לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל ובריבוי כבודם, שזה תלוי בזה באמת, וכמ"ש בתד"א, ומתאנה על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל. עכ"ד הרמח"ל.

ליזהר שלא לערב חומרא והנהגה טובה בהוראת ההלכה

ומשנה זהירות יש בהוראה עצמה, שחלילה לשנות מן נקודת ההלכה, ואסור להורות שקר בהלכה, לומר על דבר שמעיקר הדין מותר בלשון אסור, או ההיפך. וכמו דיין שבא לפניו עשיר גדול ועני מרוד, בתביעה קטנה של פרוטה, ורואה שלפי הדין העשיר צודק, אבל יודע שהעשיר הזה קמצן ולא נתן צדקה מימיו, ולכן פוסק את הדין לחייב את העשיר בפרוטה, בכדי שיזכה לעשות צדקה פעם אחת. ובודאי שהדיין הזה לא טוב עשה, ואמרו רז"ל (ספרא קדושים פרשה ב פ"ד הובא ברש"י שם), לא תעשו עול במשפט בדין, מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי: עול, שנאוי, משוקץ, חרם, ותועבה. וגורם לחמשה דברים: מטמא את

וכבר כתב מרן בש"ע (א"ח סי' א ס"ג) ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן ביהמ"ק. ואמנם רבים מתקשים בביאור ענין הצער על גלות השכינה, והפליא לבאר זאת הרמח"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ט) וז"ל: כוונת קיום המצוות האמיתית המצויה בחסידים האמיתיים, היא שכל עבודת האדם היא אך ורק למען שכבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה, וזה יהיה אחר שהתגבר באהבה אליו יתברך, ויהיה חומד ומתאוה אל הגדלת כבודו, ומצטער על כל שימעט ממנו, כי אז יעבוד עבודתו לתכלית זה, שלפחות מצדו יהיה כבודו יתברך מתגדל, ויתאוה כל שאר בני האדם יהיו כמו כן, ויצטער ויתאנה ע"מ שממעטים שאר בני האדם.

ודבר זה ביארוהו בתנא ד"א ז"ל: כל חכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, ומתאנה על כבודו של הקב"ה וכו', כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד ביהמ"ק, ולישועה שתצמח בקרוב, ולכינוס גלויות, זוכה לרוה"ק בדבריו וכו', נמצאת למד שזאת היא הכוונה המעולה שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמו, ואינה אלא לכבודו של מקום, ולקידוש שמו יתברך המתקדש בכריתיו בשעה שעושים רצונו.

והנה החסיד הזה מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצותיו על הכונה הזאת, הנה בודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית', ויתאוה לגאולה, לפי שבה יהיה עילוי לכבוד השם יתברך, והוא מ"ש התד"א, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים

והנה מצד ההנהגה הראויה, נכון היה להחמיר ולא להקל בכמה פרטי חומרות בכל ימי שלושת השבועות, ולהצטער על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה וצער ישראל.

אך צריך כל אדם לידע, ובפרט הרב המורה, שיש חילוק בין הוראת ההלכה, לבין הנהגה רצויה. ומה שהובאו בספרי מוסר כמה אזהרות להתרבות במנהגי צער ואבילות על החורבן, ושלא להסיח דעת מהאבילות על גלות השכינה, עלינו ליזהר שלא יהיה מזה לימוד לגבי עצם ההוראה למעשה לכלל, כי בהוראה למעשה חובה להורות רק את נקודת ההלכה בדיוק, בין להחמיר ובין להקל.

ד. אף שאין איסור ללכת לים או בריכה בימי בין המצרים, מכל מקום יזהר מכל דבר מסוכן, ובפרט ברחיצה בים, ולא ילך למקום עמוק, או במקום שיש חשש למערבולת וכדומה. וכן נכון לזהר בימים אלו שלא לשוט ולטייל במקומות שיש חשש סכנה. (ד)

הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותו מארצו. ע"כ. וגם מורה הוראה שהיה נוהג להורות חומרא בכמה פרטים, כמו ברחיצה בצונן בתשעת הימים לבני אשכנז, וכלי זמר בסעודת מצוה וכדו', וכעת שמע שמרן אאמו"ר זיע"א התיר בזה, אם ירא הוראה הוא, יבדוק תחילה בטעמיו ומקורותיו של מרן אאמו"ר,

אולי הצדק עמו, ואז ילך לבטח דרכו, ולא יורה הוראה של טעות, ויאמר בלבו מה בכך אם החמרת על הציבור כפי שהיה מקובל בקהל עדתם. אלא חובתו לבדוק את ההלכה היטב עד מקום שידו מגעת, ואם הדין יצא לקולא, ע"פ גדולי האחרונים שהביא ביבי"א וחזו"ע וכו', יורה ויורה, ולא יתיירא. ואז ילך לבטח דרכו.

לטייל ולרחוץ בבריכה ובים מי"ז בתמוז

בהיות שכל יסוד חומרא זו אינה מעיקר ההלכה אלא מתורת מנהג, ובאר"י אין מנהג להחמיר בזה אצל עדות המזרח, ולכן יש להורות להקל לשחות בים או בבריכה או להתקלח בצונן, אפי' בשבוע שחל בו ת"ב. **אולם** מצד הנהגה טובה ראוי שלא ללכת לים מי"ז בתמוז, מאחר שהרבה פעמים היו אסונות רח"ל. וכמ"ש בס' ארח"ר (ב, קטט) שהגר"י קנייבסקי היה מונע את בני ביתו מללכת לים בימי המיצרים, שאע"פ שמדינא מותר, מ"מ יש להימנע מזה משום סכנה, דאיתרע המזל בימים אלו.

הנה מעיקר הדין מותר להכנס לבריכה או לים אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, כדמשמע בב"י, אלא שמחמת הסכנה ראוי להמנע מזה בימים אלה. **ובתה"ד** (ס"י קג) כתב בתו"ד, שראה בימי חורפו שרוחצים בנהרות אפי' מר"ח ואילך ולא מיחו בידם. ובשלחן גבוה (ס"י תקנא ס"ק מח) כתב שהמנהג בסאלוניקי לשחות בים הגדול אפי' בערב ת"ב, ואין פוצה להם פה. עכ"ל. והובא ברוח חיים (ס"י תקנא סק"ז). וכ"כ בתשוה"נ (ב, רטג) שכן המנהג פשוט בא"י. **וכ"כ** בקובץ מבקשי תורה (תשס"ח עמ' ה) בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר ללכת לים אחר י"ז בתמוז, אף אם זה גורם לו לשמחה, אפי' אם זה בפעם הראשונה שלו. ואין מקום לאסור מזה מחשש סכנה. ודלא כמי שכתב שאין ללכת לים בבין המצרים אם הלך באותה שנה ג' פעמים.

והגר"ח פלאגי' בספרו משא חיים (דף ב אות ג) כתב, שעשו הסכמה ותקנה במקומותיהם, בכח תורתינו הקדושה, שמיום י"ז בתמוז עד אחר ת"ב, לא יוכל שום בר ישראל לטייל בגנות ופרדסים ועל שפת הים והנהר, ולא לנגן בשום ניגון זולת בשעת ברית מילה בלבד, וכתב שחייבים להכריז הסכמה זו בשבת שחל י"ז בתמוז בתוכה בכתי כנסיות וכו', והעובר ע"ז מלבד שעובר על דברי רז"ל, עוד בה הרי זה עובר על הסכמת ותקנת הקהל וענוש יענוש בכל אשר יושת עליו ע"פ בי"ד. ע"כ. וזה נהגו במקומותיהם. והו"ד בשד"ח (אס"ד מע' בין המצרים פאת השדה ס"י א' אות י').

וכ"כ ביחוד ח"א, ובהליכו"ע ח"ב, וחזו"ע (עמ' רלה) שלענין לשחות בבריכה או בחוף ים, נכשארין שם חשש פריצות ותערובת גברים ונשים כלל, הנה מדברי הרמב"ם והרמב"ן שלא אסרו בשבוע שחל בו ת"ב אלא כניסה למרחץ, כלומר, להתרחץ במים חמים, משמע שבצונן מותר, ואין בזה מנהג להחמיר כלל. ואמנם מדברי האו"ז והמרדכי נראה שסוברים להחמיר גם בצונן, אולם במקור דבריהם, בראבי"ה, מבואר שעכ"פ בצונן מותר.

ובמקור חיים להרב חוות יאיר (ס"י תקנא סעיף יד) כתב, רחיצה בחמין לפני ר"ח אב, אין מי שאוסר, ומ"מ ראיתי נמנעין מלרחוץ בנהרות מפני הסכנה, והעת מסוכן. ע"כ.

גם מהר"י ברונא (ס"י יב), כתב, שרבים מקילים ליכנס בנהרות בימים אלה, ודייקו כן מלשון הרמב"ם שלא אסר אלא במים חמים, אבל בצונן מותר, והטעם כי מרוב החום המצוי בחודש אב, מתמלאים זיעה, ומסתמא אם לא ירחצו לפחות בצונן יצטערו מאד, ולכן לא נהגו להחמיר בזה. ואמנם יש אחרונים שהחמירו גם בצונן, ומהם מטה יהודה ובא"ח, מ"מ

ומצאתי בס' מנהגים דבי מהר"ם (למהר"ם מרוטנבורג מנהגי י"ז בתמוז) שכתב, שנינו, מי"ז בתמוז עד ת"ב ודאי שכתי מזיקים, ולכן נזהרין שלא לרחוץ בנהרות כלל באלו הימים, ויש סמך להתענות בימים האלה, מג' שבועות שהתענה דניאל. ויש שנמנעים בהם מבשר ויין, דכתיב כל רדפיה השיגוה בין המצרים, אלו כ"א

וגם נכון מאד ליהרהר שלא לשוט בים במקום עמוק מעט, שראוי לחוש בימים גם לסכנה רחוקה.

ובקובץ מבית לוי (תשנ"ח עמ' כב) כתב בשם הגר"ש ואזנר, שאף שבימים אלו יש להמנע מליילך במקום סכנה, כמ"ש במקור חיים לבעל החוות יאיר (סעיף יד), מ"מ מותר לילך לרחוץ בים ובבריכה בימים אלו, ואף מי שלא הלך קודם י"ז בתמוז. אלא שיוהר ביותר שלא להכנס לסכנה. ונעוד כתב שם שטוב להמנע ככל האפשר גם מטיסה במטוס בימים אלו. ע"כ. אך אפשר שכיום אין חשש סכנה בנסיעה במטוס.

וע"ע בשו"ת רב פעלים (ה"ד א"ח ס" ט) שפשוט שמי שלומד שחיה בנהר, והתחיל קודם בין המצרים, מותר לו ללכת לשחות בנהר גם אחרי ר"ח אב, חוץ מן ת"ב, כי הוא עוסק במלאכתו, אלא שודאי נכון להחמיר בזה, אמנם אין למחות ביד המיקל. ע"כ. וזה כתב למנהגם עירם להחמיר ברחיצה בצונן.

ללכת בדרך בימי בין המצרים, ולגבי רחיצה בנהר בימי הספירה

חשש. ולכאוי יש מקור להחמיר בזה (בימי הספירה) ע"פ הירושלמי (שבת פ"ב ה"ו) הנותן בים דרך, מעצרת ועד החג, ובמים עזים נתיבה, מהחג ועד חנוכה. משמע קודם עצרת לא. וכבר העיר בזה בחזו"ע (יו"ט עמ' ערד), וכתב ד"ל שזהו רק בזמנם שהאנוניות היו הולכות במפרשים ע"י הרוח, אבל בזה"ו שהולכות ע"י מכוונת המנוע, ואין חשש סכנה, ש"ד. ע"כ. ועי"ל שבירושלמי שם מסיים שר' יוסה רצה לפרוש מהחג ועד חנוכה, והעירה לו מטרונה, וכן נראה לו אביו שימנע, ולא שמע להם והלך בים. וגם י"ל דמשמע שמעצרת ועד החג אין חשש גם לא בימי בין המצרים. ועיין.

דין סאונה בתשעת הימים ובער"ש חזון

(מערכת אבלות) שאף אותם המחמירים באבלות שלא להתרחץ כל שלשים יום, בזיעה לא החמירו. ע"ש. [ולכן מותר להכנס לחדר זיעה (סאונה) מיד לאחר שבעה ימי אבלות, ואף שנהנה מכך לא אסרו כל הנאות אחר שבעה]. ובפרט היכא שהזיעה אינה אלא לשם ריפוי. וכ"כ בספר משמרת שלום (ערך ז), ושיש ראייה להתיר מהירושלמי. וכן כתבו כמה פוסקים. ועיין בספר דברי סופרים (אות יג), ובספר פני ברוך (ס"י יד אות טז). ונראה שהכל לפי הענין אם עושה לשם תענוג או לשם ריפוי. [ויש מי שכתב לחלק בזה בין סאונה יבשה (חום גדול בלי אדים), להתיר במקום צורך, לסאונה רטובה, שאם יש שם אדים, דמי למרחץ. וצ"ע].

ימים שבין י"ז בתמוז לת"ב. וממעטים בשמחה ובמשתאות באלו הימים. ע"כ. וכתב כ"ז בפרט בחו"ל דשכיחי ודאי מזייקין בימים אלו.

ובגמ' פסחים (קיא:): איתא, מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי, מאכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי. ועפ"ז כתב בב"א"ל (ס"ס תקנא) בשם פתחי עולם, שיותר יש ליהרהר שלא לילך יחידי וכו', מר"ח תמוז עד ט"ז בו, שאז ודאי מצויים. משא"כ מכאן ואילך. ע"כ. וכבר הבאנו כן לעיל ממהר"ש יפה. ושם הבאנו שבספר מאורי אור (תענית דף קט). הקשה, שהרי קטב מרירי בטל כבר מימי אביי, והמדרשים הנ"ל היו עוד לפני זמנו של אביי, והפוס' שהביאוהו, צ"ל משום דמסקינן והשתא דקא חזינן דעברה ביישוב וכו'. ותמה על מרן הב"י שלא התעורר בזה. ובחזו"ע תי', די"ל דאגרת בת מחלת לחוד, וקטב מרירי לחוד. וכ"ש לפ"ד הפוס' שסכנת קטב מרירי היא מחוץ לעיר דוקא.

וי"ש נוהגים להמנע מלצאת לדרך בימי בין המצרים, אולם מעיקר ההלכה א"צ להקפיד בזה, ובפרט במקום הצורך. וכמ"ש בשו"ת מנחת אלעזר (ה"ד ס"י מד). ובפרט לפמ"ש הרמ"א (ס"י רמח ס"ד) שגם ההולך לסחורה או לראות פני חבריו חשוב דבר מצוה. ומותר לו להפליג בספינה קודם השבת.

והנה בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג ס"י יג) כתב שאין להקפיד שלא לרחוץ בנהר בימי הספירה. והובא בשו"ת צ"א (ה"ח ס"י מא). ודלא כמ"ש בס' ילקוט אברהם (ליפשיטק. אר"ח ס"י תצג) שנוהגין העולם שלא להתרחץ בימי הספירה, [ולפי זה כ"ש בימי בין המצרים], ויש בזה חשש של אל תטוש. ע"כ. ולהלכה אין בזה

ולענין כניסה לסאונה בתשעת הימים, הנה במשמרת שלום (קידנוב, ר"ס מ) כתב שאף שיש להתיר גם לבני אשכנז לרחוץ בחמין בע"ש חזון, שזו רחיצה של מצוה, מ"מ לענין הזיעה, יש לאסור, כיון שהוא תענוג בעלמא. ובפס"ת הביא משו"ת בית שלמה (ס"י קא) שהמיקל בזה אין מזחיחין אותו, זולת אם ט"ב חל בשבת, שלא מצינו שאסרו בזה כשם שאסרו ברחיצה, ובשד"ח (פאת השדה מע' ביהמ"צ ס"י א אות ט) העלה לאסור, שהוא בכלל איסור רחיצה, כיון שהרגילות תמיד אחרי הסאונה להתקרר במקוה או במקלחת והוא לתענוג בעלמא.

ומאידך בילקו"י אבלות (ס"י יח אות ה) הבאנו מהשד"ח

ה. יש שכתבו להחמיר שלא להכנס לדירה חדשה בימי בין המצרים, ויש שהחמירו עוד שאין ראוי לחפש דירות בימים אלו מ"ז בתמוז. אולם כל זה ממדת חסידות, אך מעיקר הדין אין בזה איסור. והנהגה הנכונה לשקול כל דבר כפי הענין והצורך. ובפרט במקום חשש הפסד, או במקום מצות יישוב ארץ ישראל, שיש להקל לכתחלה. (ה)

ו. גם אחר ראש חודש אב מעיקר הדין מותר להכנס לדירה חדשה, כשהוא לצורך מגורים הכרחיים, ולא לנוי ולהרווחה. (ו)

להכנס לדירה חדשה לפני ר"ח אב

סי' קא. הליכות אבן ישראל עמ' שכח) זולת מקום הפסד, הנה במקור חיים לבעל החוות יאיר (סי' תקנב) כתב, שהמנהג שנוסעים מבית לבית בתשעת הימים, ולקבל דרונות כנהוג, ולעשות סעודת חינוך הבית. וע"ע בהליכ"ש (פי"ד הערה לא). ולהלן ביארנו שאפי' מ"ח אב מותר להכנס לדירה חדשה לצורך מגורים הכרחיים, ולא לנוי ולהרווחה. וסעודת חנוכת הבית יעשו בלימוד תורה בלבד, עם חלוקת מגדנות.

ומותר לאבל תוך שלשים יום לאבלו לעבור לדירת מגורים חדשה, שאף אחר ר"ח אב שממעטים בשמחה, לא נאסר אלא בנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו, אבל סתם בנין לא נאסר. ואף באבל אין לאסור כל שלא נעשה לנוי ולהרווחה בעלמא. כמ"ש מרן הב"י א"ח (ר"ס תקנא) בשם הר"ן, דלאו דוקא בית חתנות, אלא ה"ה לכל בנין שאינו צריך, שלא נעשה אלא לנוי ולהרווחה בעלמא. וע' בשו"ת לבושי מרדכי קמא (תאו"ח סי' קא) שהעיר בדבר זה אודות ברכת שהחיינו בכין המצרים. ע"ש. ובאבל לא שייך זה, שמותר לו לברך שהחיינו על פרי חדש אפי' בתוך שבעה. וכמ"ש המג"א (סי' תקנא ס"ק מב), שלא מצינו לאבל שלא יברך שהחיינו.

מעיקר הדין מותר להכנס לדירה חדשה גם אחר ר"ח אב

שלא ימהר בלימודו כדי לעשות סעודת סיום בימים אלו. מ"מ כתב בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (תאו"ח תשובה לח, דף מא.), שלא נהגו כדבריו. וראה בדיני בשר מר"ח אב, סי' תקנא הערה י'.

ואף שבשו"ת לבושי מרדכי קמא (סי' קא) החמיר בנידונו, וע"ע בשו"ת דברי סופרים (סי' מז), י"ל דהיינו בחו"ל, למ"ד שאין מצוה בחינוך הבית כל כך. אבל בא"י אזיל ומודה להקל. [חזו"ע ברכות עמ' שצב].

וכ"כ הגאון בעל חות יאיר הנ"ל, שהמנהג לעשות סעודת חינוך הבית. ע"ש. ונראה שאת שמחת חנוכת הבית יעשה אחר ת"ב, ואז ילבש בגד חדש ויברך שהחיינו. וע' בשו"ת לבושי מרדכי קמא (תאו"ח סי' קא).

ה) הנה יש שכתבו בשם הגר"ח קנייבסקי, שהחזון איש הורה שאין נכון לחפש דירה בימי בין המצרים. (טעמא דקרא הנהגות החזו"א אות מב. מעשה איש ח"א עמ' לו. מועדי הגר"ח עמ' קנד). וזו חומרא, וע"ע בספר מעדני שלמה (עמ' סא). ובהליכות שלמה (אורחות הלכה פ"ד הערה 71). והרי כשנכנס לדירה או מחפש דירה מקיים מצות ישוב אר"י, וקשה לסמוך על כל השמועות שמביאים בשם החזו"א. וא"צ לחוש לזה, ורשאי לחפש דירה וכו' כמובא בחזו"ע. והנהגה הנכונה לשקול כל דבר כפי הענין והצורך. ובפרט במקום חשש הפסד, שיש להקל לכתחלה.

וכן המפרסם דירתו למכירה אינו צריך למנוע את הבאים לראותה בימים אלו, וגם הוא עצמו מותר לחפש דירה אף בתשעת הימים, אלא שאין ראוי לחתום חוזה בימים אלו. וכמ"ש בהליכות שלמה (עמ' תכו). ואם יש חשש שאחר יקדמנו ויקנה את הדירה, רשאי אף לחתום על חוזה בתשעת הימים, ואף בט' באב.

וגם מה שכתבו, שאין נכון להכנס לדירה חדשה בימי בין המצרים (שו"ת דברי סופרים סי' מז. לבושי מרדכי ל"א

ו) מי שנגמר בנין ביתו בין ר"ח אב לט' אב, ויש לו צורך להכנס לדור בתוכו, ולעשות סעודה לחנוכת הבית, נראה לפי מ"ש בשערי תשובה (סי' תקנא סק"ל), שאף במילה שלא בזמנה היא סעודת מצוה, שהתיר הרמ"א לעשות בין ר"ח אב לת"ב, ואבי הבן מברך שהחיינו בשעת המילה. ע"ש. וא"כ אף סעודת חנוכת הבית בא"י, שהיא מצוה, ש"ד לעשותה בימים אלה, ולברך שהחיינו על הבית החדש. ואף שיש לומר שידחה את כניסתו לדירה וחינוך הבית לאחר ת"ב, מ"מ אינו חייב לעשות כן, כשיש לו צורך להכנס מיד לדירתו.

וכיו"ב מצינו שאע"פ שהאר"ר (סי' תקנא ס"ק כו) כתב

ז. כיון שנוהגים שאין מברכים שהחיינו מי"ז בתמוז עד אחר תענית תשעה באב, לכן יש נוהגים שלא לעשות חנוכת הבית בימים אלה, כדי שלא יצטרכו לברך שהחיינו על בגד חדש. אולם העיקר הוא שאין בזה כל חשש, וכל שיש צורך לעשות חנוכת הבית בימים אלה, ולברך שהחיינו על בגד חדש, יכולים להקל, ויביא עשרה אנשים שילמדו שם התיקון שסידרו לחנוכת הבית. [ומי שהחמיר בזה יש לומר דהיינו בחוץ לארץ, למאן דאמר שאין מצוה בחינוך הבית כל כך. אבל בארץ ישראל יודה להקל].^(ז)

טיסה במטוס בתשעת הימים

הקודש התיר, ואפי' ביום ת"ב עצמו, ואפי' לצורך ביקור בלבד, אף שאינו מקיים מצות ישוב א"י (כמ"ש בשט"ג פ"ג דשבועות), דמ"מ כל שהיה באר"י יש בה מעלה, וכהא דאמר (כתובות קיא.) דכל המהלך ד' אמות באר"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב. [הליכות שלמה פרק כג ארחות הלכה 16]. ובקובץ מבית לוי [הני"ל] כתב שטוב להמנע ככל האפשר גם מטיסה במטוס בימים אלו. ע"כ. אך אפשר

ומובא בשם הגרש"ז אויערבך, דלא היה ניחא ליה כלל נסיעה במטוס בט' הימים שמר"ח אב עד ת"ב, ואע"פ שבזמננו נסיעות אלו הם מעשים שבכל יום, מ"מ הואיל ומברכין על כך הגומל, אין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה בימים הללו. ופ"א התיר לתלמיד שהוצרך לצאת לחו"ל ולא היה יכול לאחר את נסיעתו עד אחר ת"ב, שיסע בר"ח ולא קודם לכן מפני ביטול ביהמ"ד. (מבקשי תורה קובץ כ"ו עמ' תל). ומ"מ לבוא לארץ

עריכת חנוכת הבית בבין המצרים

לענ"ד להמתין בסעודה עד אחר הימים הנ"ל, וכ"ש לפי מה שכתבתי לעיל משום ברכת שהחיינו. ע"ש. אך עיין מה שכתבנו להלן בביאור ענין משנכנס אב ממעטים בשמחה.

ועיין בחזו"ע (ברכות, עמ' שצב) שכתב: מי שנגמר בנין ביתו בין ר"ח אב לט' אב, ויש לו צורך להכנס לדור בתוכו, ולעשות סעודה לחנוכת הבית, נראה לפמ"ש בשערי תשובה (סי' תקנא סק"ל), שאף במילה שלא בזמנה היא סעודת מצוה, שהתיר הרמ"א לעשות בין ר"ח אב לט' באב, ואבי הבן מברך שהחיינו בשעת המילה. ע"ש. וא"כ אף סעודת חנוכת הבית בא"י, שהיא מצוה, שפיר דמי לעשותה בימים אלה, ולברך שהחיינו על הבית החדש. ואף שיש לומר שידחה את כניסתו לדירה וחינוך הבית לאחר ט' באב, מ"מ אינו חייב לעשות כן, כשיש לו צורך להכנס מיד לדירתו. וכיו"ב מצינו שאע"פ שהא"ר (סי' תקנא ס"ק כו) כתב שלא ימהר בלימודו כדי לעשות סעודת סיום בימים אלו. מ"מ האחרונים כתבו להקל בזה. וראה בסי' תקנא (דיני בשר מר"ח אב, הערה י'). ואף שבשו"ת לבושי מרדכי קמא (סי' קא) החמיר בנידונו, וע"ע בשו"ת דברי סופרים (סי' מה), י"ל דהיינו בחו"ל, למ"ד שאין מצוה בחינוך הבית כל כך. אבל בא"י אזיל ומודה להקל. וע"ע בחזו"ע ארבע תעניות (עמ' קצה).

ז) הגה נוהגים שבעת חנוכת הבית, בעל הבית לובש חולצה חדשה ומברך שהחיינו לפטור את השמחה בכניסה לבית החדש. ונודע מ"ש בש"ע (אר"ח סי' תקנא סעיף ז'): דטוב ליזהר מלומר שהחיינו בבין המצרים. ואמנם בשבתות שביניהם כ' בס' חסידים (סי' תתמ) להקל בזה. וכ"כ בשיירי כנה"ג, בא"ר, בח"א, החיד"א, קצור ש"ע, ובמשנ"ב.

ואמנם דעת האר"י ז"ל להחמיר גם בשבתות שבינתיים, וכן כתבו עוד אחרונים, וכתב בשו"ת לבושי מרדכי (אר"ח סי' קא), והא אין מברכים שהחיינו בימים אלו, ולמתירים בשבת קודש אפשר כי היה מקום לברך, אבל קשה לעשות מעשה בהתחלת דירה בשבת קודש, דלא ליתי לידי איזה איסור שבת, כרגיל בהתחלה להביא דברים וחפצים כידוע. ולכן סעודת חינוך הבית, לענ"ד דודאי אסור דהוה בכלל ממעטים בשמחה, ולא עדיף מסעודת אירוסין דאסור, משא"כ חינוך הבית לא מצינו ק"ו לעשות סעודה רק בספרי האחרונים נמצא איזה סמך לזה, וע"ש ביד אפרים דסעודת בר מצוה שלא בזמנה, אין לעשות בימים אלו, משום בשר תאוה, ונראה דדוקא משום אכילת בשר אסור, ובנידון זה דליכא מצוה, לענ"ד גם הסעודה בלא בשר אין לעשות, אם לא בגמר בנין בית מדרש, ועל כן

ח. חסידים ואנשי מעשה נוהגים אחר חצות היום בימי בין המצרים, לומר "תיקון רחל", שבו פסוקים של בכי וצער על חורבן בית המקדש, ומנהג נכון ויפה הוא. ויש נוהגים לומר "תיקון חצות" בכל ימות השנה בחצות הלילה, ותבוא עליהם ברכה. וכל שכן אם נשאר ער עד חצות לילה, שיש להשתדל שלא ישן עד שיאמר תיקון חצות, להשתתף בצער השכינה הנמצאת בגלות. (ח)

אמירת תיקון חצות אחר חצות היום בימי בין המצרים

חצות חצות לילה, שפסוקים אלו מיוסדים על בכיה והספד על חרבן הבית. וכדי שיהיה דבר השובה לכל נפש מסודר. ומ"ש באשל אברהם שבערב ת"ב לא יאמר כן, נ"פ שטעמו משום קרא עלי מועד דומיא דע"ש ור"ח, ועמו הסליחה, דשאני ר"ח וער"ש אחר חצות שאסור לבכות ולהתאבל, משא"כ בערב ת"ב. ות"ב נקרא מועד אבל מרבין בכיה ואבלות. ע"כ.

וכ"כ עוד בספרו מורה באצבע (אות רל): וטוב לומר סדר תיקון רחל בכל יום מימי בין המצרים אחר חצות היום. וכן נהגו באר"י ע"פ כתבי רבינו האר"י ז"ל, והוא מנהג ותיקין. עכ"ל.

וכתב בתשו' יוסף אומץ שם, שנראה שביום ת"ב עצמו א"צ לומר תיקון רחל. וכן המנהג בעה"ק שנוהגים בהתאסף ראשי עם ומרבית העם בכל יום מימי בין המצרים לומר תיקון רחל, מ"מ לא נהגו לאומרו ביום ת"ב, והטעם מבוואר, דכיון דמ"ש רבינו האר"י אינו אלא דבימי בין המצרים אחר חצות יש התעוררות הדינין, ולכן יש להתאבל ולבכות על החרבן, ובת"ב כבר כבו והתאבלו בקינות ואיכה כמה שעות מאז הבוקר, ותסגי בכי. ועוד שאחר חצות בוטחים בחסדי השי"ת ורחמיו להתנחם, שאז נולד המשיח, (מדרש רבה איכה פרשה א ס"א נא). ויש לחזק ידיהם ולקבוע בלבם לצפות לגאולה.

ואע"פ שהרב עקרי הד"ט (ס"ס כח) נטה קו לומר שגם בת"ב אחר חצות י"ל תיקון רחל. ע"ש. מ"מ כבר השיב על דבריו הגר"ח פלאגי' בספר רוח חיים (סי' תקנא ס"ז), וכתב שהעיקר כדברי החיד"א. וכ"כ הרב זכור לאברהם ח"ג (דף יג ע"ג). וכ"כ בספר תורת חיים סופר (סי' תקנא ס"ק לה), ושיש הרבה שטועים בזה. ע"ש.

תיקון חצות בערב ר"ח, ובר"ח אב ובער"ש ובמקום שיש ברית מילה

ראה בשו"ת הרמ"ז הנ"ל (ס"ס יז), ובשע"ת, ובכה"ח (סי' תקנא ס"ק רכג), ובספר זכר דוד (עמ' רצג ורצד).

ונראה שאע"פ שאבי הבן והסנדק והמוהל, לא יאמרו תיקון חצות באותו היום, אולם המתפללים בביהכ"נ,

(ח) **הנה** בשעה"כ (דף פט ע"ג) איתא, ימי בין המצרים הם כ"א יום שבין י"ז בתמוז לת"ב, מנהג טוב וכשר מאד לכל בעל נפש, שבכל יום לאחר חצות היום לבכות ולהתאבל על חורבן ביהמ"ק. והטעם הוא כי אחר חצות היום הוא התעוררות הדינים בסוד כי ינטו צללי ערב, אשר לסבה זו נשרף ביהמ"ק אחר חצי היום. וכ"ש בלילות של בין המצרים שצ"ל תיקון חצות בבכיה. וכמו שאמרו בתענית (ל): כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. וכ"ה בספר נגיד ומצוה (כהל' בין המצרים).

וכ"כ באגרות הרמ"ז (אגרת יז) שבימי בין המצרים בא"י, בתיקון חצות של הלילה, מתעטפים בסודר כאבלים, ומרבים בבכיה יותר מהנהוג. ובכל יום אחר חצות אומרים על נהרות בבל, ומזמור לאסף וב' קינות ג"כ מעוטפים. וביום ר"ח א"א שום קינה ולא התיקון של הלילה. וכן בכל יום שאין אומרים תחינה, א"א שום דבר ולא הוידי. ע"כ.

וכ"כ מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' כא), שנהגו לומר תיקון רחל, שפסוקים אלו מיוסדים על האבל והבכיה על החורבן. והוא דבר השובה לכל נפש. וכתב שם, שאין אומרים תקון לאה ביום, שתקון לאה הם המזמורים שידס המלך רבינו האר"י ז"ל על התיקון השייך בכל לילה, וזה לא שייך ביום. וגם מה שאומרים תקון רחל ביום, רבינו האר"י לא אמר שיאמר תקון זה ובסדר הזה, רק אמר שיעשה אנחה שוברת הלב, שיאנח בשברון ולשון מדברת אמריה ממררת, ושוי"ם בעל בכי. וגם בשעה"כ לא כתב אלא להתאבל ולבכות, אלא שנהגו לומר תקון רחל שאומרים אחר

ובערב ר"ח, וביום ר"ח אב וכן בערבי שבתות אין לומר תיקון רחל, וכן בכל יום שאין אומרים בו תחנון אין לומר תיקון רחל. ולכן המוהל והסנדק ואבי הבן אין אומרים תיקון רחל, שכל היום יו"ט שלהם הוא,

מהלכים במקום המקדש והשכינה בגלות ארוכה. ע"כ. ומ"מ מנהגינו הוא עכ"פ לומר את המזמורים, שיש בזה תיקון ע"פ הסוד, ומצדדים מחשבתנו יחד עם הקדושים והמקובלים שיודעים לבכות ולקונן כראוי.

ומותר להם לומר תיקון חצות ברוב עם, ואין לחוש בזה משום יוהרא. וטוב שיאמרו יחד בתוך ביהכ"ג, ולא בחדר צדדי, לפי שביהכ"ג מקודש יותר, וברוב עם הדרת מלך. ראה בברכ"י (ס"א א אות ג). וכ"כ במשנ"ב (ס"א א' סק"ט). וכן הביא בשערי שלום על קש"ע (ס"א א סק"א) בשם מעבר יבוק שאפשר לאומרו בצבור. ושכ"כ במנהגי החת"ס, שנהג בכל ליל ו' לומר תיקון חצות. וכן פשט המנהג במקומותינו בפרט בימי בין המצרים, לומר תיקון חצות גם בצבור.

וע' בספר הברית (ח"ס מאמר יב דרך הקודש פ"ט), שיש כמה מרגליות טובות ואבני חפץ המאירים ככוכבים לעולם ועד בסגולתם, ויש לנו לרדוף אחריהם, והם קימת חצות לילה, להתאבל על גלות השכינה ולהשתתף בצערה, ואשר הקב"ה כארי ישאג על נהו וזוכר ישראל בניו, ואח"כ יתגבר באור תורה עד נכון היום, ואם הוא חלוש, מצוה שישן אח"כ ולא יחלש כחו. והאר"י ז"ל כתב שתיקון חצות היא מצוה יותר מלעסוק בתורה בעת ההיא. וכל המייחלים לה' על משיחו והנאנחים והנאנקים על גלות השכינה ועל עם ה' המה יראו בטוב ה' בעלוץ צדיקים רבה והרשעים כמוך אשר חרפו עקבות משיחו ולא יאמינו בישע אלהים את עמו לא יראו בנחמות ציון בשוב ה' את שבות עמו ולא יראו כי יבא טוב.

וכתב בספר דרך חכמה (נתיב הרביעי ס"ח), מה שפירשו בתיקוני הזוה"ק (תיקון יב דף כו.) "בבכי יבואו", שבזכות הבוכים על חורבן הבית וגלות השכינה, יתקבצו הגלויות. הטעם, שהוא תיקון לעון קרי, כמ"ש בספר יסוד יוסף, שעל כן דוד היה נזהר בעמידת חצות לילה לתקן חטא אדה"ר שפגם באות ברית קודש, ועל פגם העינים.

וכתב הרב המני"ח בשות הלק"ט (ח"ב ס"י קלט), שאם אדם ישם עצמו לקרוא שיר השירים ויקראהו בכונת הלב, יצטער ויבכה יותר מאשר יקרא קינות שעה אחת, כי בלומדו המעלה והרוממות והדביקות והחשק שהיה להשי"ת עם ישראל, ועתה בעוונותינו שרבו, צווחינן צווחינן ולית דמשגח בן, יגדל הבכי והמספד ביותר. עד ישקיף ה' משמים וישיב את שבותינו כבראשונה. **והנה** בבא"ח (ש"א פרשת וישלח אות יא) כתב, שקודם תיקון חצות, יקח אפר מקלה ויניח במקום הנחת תפילין שבראש. וכ"כ בפלא יועץ (ערך אבילות) שבין

אע"פ שנפטרים מאמירת חנון, מ"מ אומרים תיקון חצות. ראה בחזו"ע עמ' קכט. ובבא"ח וישלח אות ה', ובהליכו"ע שם.

ובספר משנת יוסף (מאמר סג) מסופר, שתלמידי החת"ס וכן תלמידי תלמידי נהגו גם הם לומר תיקון חצות, ויש שנהגו בכל ליל ששי, אבל כולם נהגו בחצי היום בימי בין המצרים. והגה"ק רבי שמואל דוד אונגר ערך תיקון חצות בימי בין המצרים בישיבתו הגדולה כמשך שעה ושלושת רבעי שעה בהתעוררות רבה, כאשר כמעט כל בני קהלתו משתתפים בה. ע"כ.

ובספר לב אליהו (א' עמ' 40) כתב, שבצעירו אפי' בית המדרש של בעלי המלאכה היה מלא מפה לפה, שערכו תיקון חצות בימי בין המצרים בכל יום ויום.

ואמנם בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א ס"י יג) הביא מהגאון אמרי יוסף בשם רבותיו, שכל מנהג האריז"ל שלא נהג אחריו הבעש"ט ז"ל, כגון תיקון חצות ביום בבין המצרים, גם אנן לא נהגינן הכי. ע"כ. ומבואר מזה, שכמה אדמור"ים אע"פ שהלכו בעקבות קבלת האר"י, מ"מ לא ס"ל שכל דברי האר"י כמפי אליהו זכ"ל.

וזה סיוע למה שהעלה מרן אאמ"ר ע"פ הפוס' הקדמונים דלא אזלי' בתר הקבלה במקום שסותר לדברי הפוס'. ורק מנהגים שאין בהם איסור, ומתאימים לכל העם, משתדלים כולם לעשות, כמו תיקון חצות בכל לילה, ובימי בין המצרים.

והריד"א בס' שם הגדולים (מערכת ספרים אות ק) כתב, ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורז"ל ח"ו, והכל מתאבלים על החורבן, ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות שסידר רבינו האר"י זצ"ל. ויש חברת אנשי חיל שקמים מבתיהם כל לילה בחצות למדרש קדוש, ואומרים תיקון חצות וקינ"ת סופרים תרבה, הן נותנין אוני"ן תאניה ואניה. ומרגלא בפומייהו דרבנן אשרי כל חוצי"י לומר תקון חצות הנו'. ובימי בין המצרים בבהכ"ג הגדולה וק"ק ת"ת נאספים ביום קהל גדול ומקוננים ובוכים בכל יום כמצות רבינו האר"י ז"ל. וכמה פרישות נוהגים הת"ח בימי בין המצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים יותר ויותר. ע"כ.

והביאו מעשה, שפ"א מצאו בימי בין המצרים את הרה"צ בן ציון הערש שפירא יושב על הארץ בצהרי היום ובוכה מבלי לומר כלום, וכשנשאל מדוע אינו אומר מזמור או קינה, השיב שהאריז"ל לא הזכיר כלל תיקון חצות, רק לשבת על הארץ ולבכות חצי שעה. ושוב שאלו איך אפשר להוריד דמעה כשהלב לא מרגיש, השיב, איך אפשר שלא לבכות כאשר הגויים

ט. בימי בין המצרים נוהגים לומר גם בשנת השמיטה "תיקון חצות" אחר חצות היום. [שגם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן בית המקדש]. והיינו אמירת הוידוי, מה נאמר, על נהרות בבל, מזמור לאסף, זכור ה' מה היה לנו, הבט משמים וראה, ועל חומתיך ירושלים. (ט)

אם מנהגם בא"י להניח אפר מקלה במצח כשואמרים תיקון חצות, והשיב, לא ראיתי מי שמניח, ולכן מי שמניח, לא יניח בפני העולם, ובודאי לא אלמן ישראל שלא ימלט אם לא יש מי שמניח. ומ"מ כתב שם (מכתב ב שאלה ז) שמנהגו להניח אפר מקלה.

אמירת תיקון חצות בשנת השמיטה

כתב וז"ל: הוי יודע דבכל שנת השמיטה אין אנו אומרים תיקון רחל בחצות הלילה כיון שיש עילוי המלכות ונקרא שבת הארץ, ולכן אין לומר קינות דילמא ח"ו יהיה פגם.

והרב כמוהר"א עזריאל ז"ל הביא ראייה לזה מדברי הוזה"ק (פרשת שלח דף קעא:): וז"ל: תא חזי, בכל שמיטה ושמיטה כרוזא קא נפיק איתכנישו גברים ונשים וכל אינון בני מהימנותא וסליקו, כדין כולהון מתפשטין בדכורין ונשים וסלקין וכו', וחדאן חדוא ועילויה דילהון דתמן חידו על חידו [שמחה על שמחה] וכו', דלית חדוותא כהאי חדווה. ע"כ. ומבואר, שיש שמחה מיוחדת בשנת השמיטה, ומטעם זה אין לומר תיקון חצות בשנת השמיטה, משום השמחה יתירה שיש בשנה זו. וזהו דוקא לדין בני אר"י, אבל לבני חו"ל צריכים לאומרו כנ"ל. וכ"כ בפירושו החסיד הראב"ד. עכ"ל.

וכ"כ בחס"ל (סי' א אות כ), ובספר רוח חיים (אות כד), ומוהר"א פרץ בספר אבני שוהם (דף פא), בשם המקובל כמוהר"ר מאג'אר ז"ל. ובשו"ת רב פעלים ח"א (סוד ישרים סי' י'), ובספר עצי היער (סי' א' ס"ק לד). וראה בשער המצוות (פרשת בהר סיני).

ואמנם בספר פתח"ד (סי' א ס"ק יג), כתב, דהגם שאין לנו עסק בנסתרות, מ"מ מלשון הוזה"ק הנו' נראה לכאורה שאין לחלק בין בני אר"י לבני חו"ל. ואדרכה כיון שנשמות כל ישראל בני מהימנותא חדאן חידו על חידו בכל שמיטה, היה מן הראוי ששום אחד מישראל לא יעיר קינו בשנה ההיא, שלא יעשה פגם למעלה, אך נראה מבואר דחילוק זה לאו מהתם מפיך ליה, אלא משום דשנת השמיטה נקרא' שבת הארץ, ומבואר מדברי הרב הגדול גאון ירושלים חסידא קדישא כמוהריט"א, בענין הנהגת סדר הכוונות בשנת השמיטה, מטעם דבאר"י איכא איסור עבודת הארץ

בלילה ובין ביום (של ימי בין המצרים) יתן אפר במקום הנחת תפילין לישב אצל המזווה ויאמר סדר תיקון חצות.

אך בס' מכתב מאליהו להגר"א מני (מכתב ח תשובה כח) נדפס שהגרי"ח זיע"א שאל על כך את הגר"א מני,

(ט) כ"כ בכה"ח (סי' תקנב אות רכד), דמשמע מדברי האר"י ז"ל דטעם אמירת תיקון חצות אחר חצות היום בבין המצרים, משום כי אז הוא התעוררות הדינים וכו', ולפ"ז גם בשנת השמיטה שאין אומרים תיקון רחל באר"י, בין המצרים אחר חצות היום יש לאומרו, כי שם הטעם תיקון חצות של הלילה משום בחינת המלכות היורדת אל עולם הבריאה, כמ"ש בשעה"כ (דף נד) ובשנת השמיטה יש עלייה לבחי' המלכות, כמ"ש בשעה"מ (פרשת בהר). אבל הכא לא משום בחינת המלכות כי אם משום התעוררות הדינים והתאבלות על החרבן, וכמו שנוהג כל דיני התאבלות על החרבן בשנת השמיטה, גם זה נוהג.

והיינו שתיקון חצות בימי בין המצרים ביום, אינו ענין כלל לתיקון חצות של כל לילה, אלא הוא ענין של צער ואבילות על חרבן ביהמ"ק, וזה שייך אף בשנת השמיטה, וכמו שבשנת השמיטה ג"כ עושים ת"ב. ובשו"ת מבשרת ציון (להגר"צ מוצפי, או"ח סי' מד) כתב, שבשנת השמיטה תשכ"ו, הרב אול"צ שלח אותו לשאול את הגר"י כדורי ועוד כמה מהמקובלים, היאך יש לנהוג בזה לגבי שנת השמיטה, וכולם השיבו שי"ל תיקון חצות בשמיטה בימים של בין המצרים, כמו בכל השנים.

וכ"כ בחזו"ע על הל' ארבע תעניות, דהנה הגה"ח מהר"א מני בשו"ת מעשה אליהו (סי' קצג) כתב, שבשנת השמיטה, כשם שאין אומרים תיקון חצות בלילה, גם בחצות היום בימי בין המצרים אין לומר תיקון רחל, לבל יטעו לאומרו גם בחצות הלילה. ע"ש. אבל הרב כה"ח סופר (סי' תקנב ס"ק רכד) כתב שי"ל תיקון רחל בימי בין המצרים אחר חצות היום, כמו בכל השנים, ורק תיקון חצות של הלילה אין לאומרו בימי שנת השמיטה.

ובס' אמת ליעקב (קונטרס שפת אמת אות ב' דף קא ע"ד),

י. ימי בין המצרים הם ימי תשובה, ולעיתיד לבא יהיו ימים טובים. (י)

ר"ח ולילות חנוכה ופורים, ולילות חודש ניסן, וכן בז' ימי חופה, ובליל שמיני של המילה בבית שבו התניוק, טוב ונכון לומר פסוקים שסידרתי בספר לשון חכמים (דף קיב) במקום תיקון רחל בחצות הלילה. וכן באר"י בשנת השמיטה שאין אומרים תיקון רחל המיוסד בקינות, יאמרו תיקון זה. ע"ש.

ובספר מעשה אליהו הנ"ל (סי' קצ"ג עמ' מו) חקר אם לומר תיקון חצות בבין המצרים בשנת השמיטה, או לא, וכתב דבחצות היום כמו קינות בעלמא אין להקפיד, אלא עדיף לבל יטעו לומר בחצות הלילה, ואני [הרא"ם] נוהג לומר במקום תיקון רחל בשנת השמיטה ביום, או לי על חורבן וכו', וכדתיקן החיד"א ז"ל. ע"כ. ובהגהת המו"ל שם כתב, ומ"מ נראה עתה דהעיקר כמ"ש מהר"א מני, דסו"ס לא הזכירו בשעה"כ שצ"ל תיקון רחל, אלא סתם כתב להתאבל, רק נהגו להתאבל בתיקון רחל, וממילא אין כ"כ קפידא באמירת נוסח תיקון רחל דוקא. ובנקל יש להסתפק באבילות סתמא. ע"כ.

ועיין באוצר נחמד (עמ' נ) שתמה ע"ז חדא מ"ש הרא"ם זצ"ל לאחר שבתחלה כתב לחלק מלילה ליום כאשר חילק הכה"ח, היאך תוך כדי דיבור חזר בו באומרו דשוא"ת עדיף, שלא יטעו לומר גם ביום. דהיכן מצינו לגזור גזרות מדעתינו בדבר שאינו לא איסור אלא מנהג בעלמא. שאפי"א אם יטעה ע"ז זה יובא לומר תיקון חצות בלילה, הרי לא יעבור על איסור דרבנן, אלא שאינו ראוי מצד הקבלה. ועוד, ידוע בכל מקום דאין לנו כח לגזור גזירות מדעתינו. וע"ש עוד. וראה עוד בעין יצחק עמוד קצו. ומנהג ארם צובא לומר תיקון חצות בצהרים בימי בין המצרים.

תיקון חצות בלילות של שנת היובל. ומילתא אגב אורחא, לגבי תיקון חצות בשנת היובל, ראיתי למי שכתב שרוב המקובלים נהגו לומר, אלא שאמרו בשם הגה"צ ר"י כדורי שאמר שכיון שרואים בבירור שיש בשנה זו עליו למלכות לספירת הבינה, איך אפשר להתאבל בתיקון חצות. ויש שכתבו בשם הגה"צ ר' ששון מזרחי, שכיון שיש בזה מחלוקת, לכן על הצד היותר טוב לומר גם תיקון רחל כשהוא יושב על מקומו ויאמר בטעמי המקרא ושלא כנהוג בשאר שנים. [ואולם כ"ז שייך למי שידוע לכיון את חשבון שנת היובל].

השב בתשובה ומתקן נפשו בימי בין המצרים - זוכה כבר בדין של ר"ה

בנפש האדם, כמבואר בספר יצירה, ואלול הוא מזל בתולה. וזהו שכתוב, "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן

בשביעית, אבל כל הדרים בחו"ל דמעיקרא אין להם איסור שביעית כלל אפי' מדרבנן, לא שייך בהו כ"ז. ע"ש. והכי משתמע מלילה דרבי יעקב, וסיים שם, שראה בקצת מקומות בחו"ל שלא היו אומרים תיקון רחל בשמיטה, וע"כ כתב הדברים בספרים הודיע לבני אדם שצ"ל תיקון רחל בחו"ל כשאר שנים.

ועיין בפאת השלחן (הלכות שביעית דף קא) שכתב, דרוב הראשונים פסקו דנוהג שביעית מדרבנן גם בחו"ל. ע"ש. ולפ"ז נוכל לומר דאולי זה היה טעמם של אותם הנמנעים מלאומרו אף בחו"ל, כיון שכל עיקר טעמייהו דרבנן קדישין שאמרו שלא לאומרו היינו משום דנקראת שבת הארץ, ולא בחו"ל. ולפי דברי רוב הראשונים הנו' דאיסור שביעית נוהג גם בחו"ל, נמנעו מלאומרו שחששו דילמא איכא פגם ח"ו, ושוא"ת עדיף.

נמצא שלדעתו גם בחו"ל יש להמנע מלומר תיקון חצות בשנה השביעית. אלא שדבריו לכאורה סותרים למ"ש בקונטרס אחרון (סי' א' סק"ד) שהביא שם מ"ש הרב אמת ליעקב הנ"ל, שבחו"ל אומרים תיקון חצות כרגיל. ושכ"כ בספר אבני שהם. ומשמע שגם הוא מסכים לזה.

ובספר רוח חיים הנ"ל כתב, דהרב פתה"ד לא כתב כן אלא בתורת לימוד זכות על אותן הנמנעים לומר בחו"ל, ולא שקיבל סברא זו, וזה לך האות, דבהשמטות הביא בסתם דאין לומר, ומי שנמנע לומר תיקון רחל בחו"ל בשנת השמיטה, אם לומד הספרים שצינתי בכה"ח (סי' ג' אות לו), דמה שחשבו שגם בחו"ל אין לומר תיקון רחל, ליתא להא, כי דוקא באר"י הוא דאין אומרים בשנת השמיטה, אבל בחוצה לארץ הוא ככל השנים. ממילא הדר ביה מסברתו, דלא שייך בזה שוא"ת עדיף, ופשוט. ובלא"ה לפי סודן של דברים אינו בפשטות אי נוהג שמיטה בחו"ל, דהם דברים העומדים ברומו של עולם, דחו"ל תחת השמים כידוע לידועי ח"ו.

וראה עוד בס' צדק ושלוה לר' אליהו משען (שאלה יח) דין ודברים ארוך בזה לענין תיקון רחל בימי השמיטה, ואיך המנהג בדמשק.

ובבא"ח (פרשת וישלה אות ב) כתב, שבימים שאין אומרים בהם תיקון רחל מחמת חשיבותם, כגון ליל

(י) **כתב** בספר גליוני הש"ס להר"י ענגיל (ירושלמי ורעים כ"ג אות קפא), חודש תמוז ואב, הם לעומת עינים

יא. מעיקר הדין מותר לערוך נישואין במוצאי תשעה באב לבחור שלא קיים פריה ורביה. אך יש מקומות שנהגו שלא לערוך חופה וקידושין בליל מוצאי תשעה באב. ואם יש להסתפק שמה נהגו לאסור הנישואין גם בליל מוצאי תשעה באב, יש להעמיד הדבר על עיקר הדין להקל. וכל שכן שיש להקל בזה בליל מוצאי תשעה באב שנדחה. (א)

אפי' בחודשים הנמוכים, וק"ו בחודש אלול שבו הקדושה ביתר שאת.

ומ"ש ששוב אין לו לירא בימי הדין, זהו כמו שמוכח מספר תולדות אדם (פרשת מטות) שכתב, שכ"א פ"י כ"ב] יום של בין המצרים הם מכוונים כנגד כ"א פ"י כ"ב] יום שמר"ה עד שמיני עצרת, והמתקן נפשו בכ"א יום של בין המצרים, אז יוצא כבר לזכות בימי הדין של ר"ה, כי כבר תיקן הכל ואין עוד לירא מיום הדין, כי הימים נהפכו לרצון ורחמים וכו', וביותר יכול התיקון להיות בשבתות של בין המצרים כי הם גדולים יותר מכל שבתות השנה וכו'. ע"כ.

ובימים אלו יש להתחזק בהרבות באהבת ישראל, לתקן ענין שנאת חנם שבעבורו היו כל הגלויות כולם, ובו תלויה גאולתן של ישראל. וכ"כ בס' שיח שרפי קודש (בין המצרים אות ה) בשם ח"י הרי"מ, שיש להתייגע בימים האלו להוציא מלבו שנאת חנם. ושנאת חנם היא מה שעיני רעה באחרים, ואפי' מי שאין לו עין טובה על כל אחד, זה בכלל שנאת חנם שמחריבה עדיים את ביהמ"ק, וטוב עין הוא יבורך, ובוה יבנה הבית. ע"כ.

מותר לערוך נישואין במוצאי ת"ב - ודין תספורת וכיבוס במוצאי ת"ב

יא ע"פ מ"ש הר"ן פ"ק דתענית (יב:) בשם רבינו האי גאון, שאע"פ שאמרו בתעניות אלו שממעטים בשמחה, מ"מ נישואין למי שאין לו בנים, הא ודאי של מצוה הן, ואע"פ שהוא של שמחה, מותר. וכ"כ המאירי (ספ"ק דתענית), בשם גאוני ספרד. ע"ש. וכתב מרן הב"י (סי' תקנא), שלפי דברי הר"ן בשם הגאון ה"ה שיש להתיר נישואין, מר"ח אב עד התענית, למי שלא קיים פריה ורביה, ומה שנהגו שלא לישא אשה כלל בימים אלו, ואפי' למי שאין לו בנים, משום דלא מסמנא מילתא. ע"כ. הילכך אחר התענית שקראנו "נחמו", לא שייך האי טעמא ומשרי שרי לעשות נישואין, ואע"פ שמהגה כשר שלא לאכול בשר ויין במוצאי ת"ב, אין לך בו אלא חידושו.

זא ולמד ממ"ש המג"א (ר"ס תקנח) וז"ל: ופשוט שבסעודת מצוה מותר לכל הקרואים לאכול בשר, דפשיטא דליל עשירי באב קיל מימי ר"ח אב עד התענית, דהא מדינא דגמ' מותר לספר ולכבס ולהרבות

על בתולה" (איוב לא, א), "ברית" היא תשובה, שכרתי ברית להשי"ת בתשובה כבר לפני חודש אלול שהוא זמן התשובה, אלא עוד לפני כן כבר שבתי בתשובה וכרתי ברית להשי"ת, בעינים, שהם חודש תמוז ואב, שימי בין המצרים הם ימי תשובה, וכונודע, וזהו ומה אתבונן על בתולה, פ"י, בינה היא תשובה, כמ"ש ולבבו יבין ושב ורפא לו (מגילה ז:). ע"כ.

והנה מ"ש שתמוז ואב הם כנגד העינים, כן הביא בבא"ח (ש"א הקדמה לפרשת דברים) בשם רבינו האר"י בשעה"כ, שחודשים תמוז ואב הם כנגד ב' עינים ימין ושמאל, ועליהם כתיב עיני עיני יורדה.

ומ"ש שהם ימי תשובה וכו', כ"כ גם בס' עבודת ישראל (דברים מאמר ל"ט באב) בשם הרה"ק מהר"ם שמואל שמעלקא (אב"ד ניקלשבורג), עה"פ הנ"ל ברית כרתי לעיני וכו', שמדרך העולם להתבונן ולשוב אל ה' בחודש אלול המוכן לתשובה, אבל המשכיל שומר את עצמו אפי' בחודש תמוז ואב שלא ליפול ממדרגתו, וכורת ברית עם ה', ואז ממילא אין לו להתבונן יותר בחודש אלול, כי הוא מוכן ומזומן לעבודת ה' מקדם

וכן ראיתי בשו"ת הרמ"ץ (סי' מ) שנשאל בזה, וכתב, שלא מצא שום זכר לאסור נישואין במוצאי ת"ב, שלא אסרו אלא עד התענית, כלשון הש"ע (סי' תקנא סעיף ב'), ובנ"ד שלא קיים פריה ורביה, שמעיקר הדין גם מר"ח אב עד התענית מותר, כמ"ש הר"ן [הניל], אע"פ שהב"י כתב שנמנעים אחר ר"ח אב משום דלא מסמנא

וכמ"ש ר"ת בתוס' ביבמות (מג:), מש"ה גם לענין נישואין אסור, כיון שהוא מידי דפרהסיא. לפ"ז אין להקל בנישואין גם במוצאי ת"ב, אפי' למי שלא קיים פריה ורביה. ומ"מ יש לסמוך על הרמ"ץ להקל בשעה"ד, כיון שכבר הורה זקן. ע"כ.

ברם דברי הבי"ח הם נגד מ"ש מרן הבי"י, שה"ה שהותרו נישואין מדינא גם אחר ר"ח אב, למי שלא קיים פריה ורביה, ורק משום דלא מסמנא מילתא לא נהגו לעשות נישואין בימים אלו. ואנן נקטי' בתר שפולי גלימיה דמרן הבי"י. לפ"ז צדק הרמ"ץ שלמד להקל בני"ד. וכן עיקר. וע' בשו"ת לב יהודה (סי' כה).

וכיו"ב לענין תספורת וכיבוס, שמבואר במסכת תענית (ל). שאין איסור להסתפר ולכבס אלא עד התענית. וכן פסקו הטור והש"ע (סי' תקנא סעיף ד'), שלאחר תענית ת"ב מותר להסתפר ולכבס מיד.

והן אמת כי בברייתא (תענית כט.) אמרו, שבשבעה באב נכנסו האויבים לביהמ"ק וחיללוהו, ובת"ב סמוך לערב הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל יום עשירי באב עד הערב, שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. ואמר רבי יוחנן, אילו הייתי בדור ההוא לא הייתי קובע את הצום אלא בעשירי באב, מפני שבו נשרף רובו של ההיכל. וחכמים סוברים התחלת הפורענות עדיפא, ולכן קבעוהו בת"ב.

ובתלמוד ירושלמי תענית (פרק ד' הלכה ו') אמרו, רבי אבין היה צם בתשיעי ובעשירי באב, ורבי לוי היה צם ביום תשיעי ובליל עשירי עד הבוקר, מפני שלא היה בכוחו לצום יותר. וע"פ האמור כתבו הטוהש"ע (בסי' תקנח), שמנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי באב וביום עשירי.

והוסיף המהרש"ל בתשובה (סי' צב), שה"ה שאסור להתרחץ ולהסתפר ולכבס. וכן הביאוהו הב"ח והמג"א והא"ר ובשו"ת זרע אמת ח"א (אוי"ח סי' פב).

אולם המאמר (סי' תקנח סק"ב) כתב, שמדברי מרן והרמ"א (בסי' תקנא ס"ד) שכתבו שלאחר התענית מיד מותר להסתפר ולכבס, מוכח שאף מתורת מנהג לא אסרו אלא אכילת בשר ושתית יין, אבל לא לענין להסתפר ולכבס.

וכ"כ מרן החבי"ב בשו"ת כנה"ג (סי' תקנח אות ד'), שאפי' הנוהגים להחמיר שלא לאכול בשר ויין בליל ויום עשירי מותרים ברחיצה, וכ"ה מנהג טירנא, הובא בב"ח שם. (וכ"ה במנהגי טירנא הנד"מ עמ' פה, שמיד לאחר צום תשעה באב מותר להסתפר ולכבס ולרחוץ). ואע"פ שהב"ח עצמו סובר כדעת מהרש"ל לאסור הרחיצה והכיבוס

מילתא, [והרמ"ץ שם חשב שהם דברי הר"ן, דלא מסמנא מילתא, וליתא, כי אינם אלא דברי מרן הבי"ן]. מ"מ במוצאי ת"ב שכבר נולד המשיח לא נהגו להחמיר לענין נישואין, ומסמנא מילתא לנישואין וכו'. ולא מצינו חומרא אלא לגבי אכילת בשר ויין במוצאי ת"ב, כמ"ש בש"ע סי' תקנח, והבו דלא להוסיף עלה להחמיר גם בנישואין. כי דבר שאינו אלא מן המנהג אין לדון ללמוד ממנו לענין אחר אפי' בדומה לו, ש"ל שדוקא בזה נהגו ולא בענין אחר, [וכמ"ש הר"ן (ר"פ ראשית הגז), דמה שנהגו נהגו, ומה שלא נהגו לא נהגו]. והרי אפי' בתקנת חז"ל כתב כן הרא"ש בתשובה (כלל נד סי' א).

והסתמך ע"מ ששנינו במסכת ידים (פ"ג מ"ב), שאין דנין ללמוד דברי סופרים מדברי סופרים, [וכ"כ השד"ח מע' מ כלל לו עמוד רמח]. וכ"ש דבר שאינו אלא מנהג. ואף אם תאמר שהוא ספק, יש להעמיד הדבר אעיקרא דדינא. וכמ"ש הרמ"א באה"ע (סי' קיח), ונסמך על מ"ש הרא"ש בתשובה (כלל עט סי' ד). וכ"ה בתשובת הרשב"א שהובא בב"י חו"מ (סי' ז'), שאם יש ספק במנהג מעמידים את הדבר על עיקר הדין. [וכיו"ב כתב בכרכ"י שו"ב יו"ד סי' רידן]. [שו"ת יבי"א ח"ב סי' כג אות ט"ז. שו"ת יחוד"ח ח"ה סי' מאן].

ודברי הרמ"ץ הובאו בקצרה לדינא בשד"ח (מע' בין המצרים סי' ב אות כד). וע"ע בשו"ת שרגא המאיר ח"ב (סי' יג).

ואע"פ שבתשו"י מהרי"ל (סי' קכה) כתב: שגם בת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, אין לאכול בשר ויין בלילה, משום חומר התענית ובלותו של היום, ושייך לבין המצרים. ומכיון שמנהג אשכנזי שלא לעשות נישואין בכל ימי בין המצרים, וכמ"ש הרמ"א (בסי' תקנא ס"ב), גם בליל מוצאי ת"ב השייך לבין המצרים, יש למנוע נישואין. זה אינו, שבכל דבר שהוא מצד המנהג, אין ללמוד ממנו ולדמות מילתא למילתא אפי' בדבר הדומה לו, ש"ל שדוקא בזה נהגו כן, ולא בדבר הדומה לו.

וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל נד סי' א'), והביא ממה שאמרו אין למדין דברי סופרים מדברי סופרים. והובא בבית שמואל (סי' קיח סי"ק כב).

ואף שבשו"ת מטעמי יצחק (ס"ס לג) כתב להעיר ע"ד הרמ"ץ עפ"ד הב"ח (סי' תקנא), דמה שנוהגים להחמיר בנישואין מר"ח אב עד התענית אפי' לבחור שלא קיים פריה ורביה, אע"פ שבתענית של גשמים מבואר בהרמב"ם (פ"ג מהל' תענית) להתיר למי שלא קיים פריה ורביה, מ"מ שאני אבלות דרבים שהחמירו בו יותר לענין כיבוס ותספורת, משום דהוי דבר של פרהסיא.

יב. אסור לעשות ריקודים ומחולות בימי בין המצרים, שהם מ"ז בתמוז עד תשעה באב, אפילו בלי נגינה, וכל זה בריקודים ומחולות המתנהלים על פי הדין, אנשים לבד ונשים לבד במחיצה מפסקת ביניהם, אבל ריקודים ומחולות מעורבים אנשים ונשים יחדיו אסורים בהחלט בכל ימות השנה כולה. (ב)

באב שנדחה. וכמ"ש באורחות חיים (סק"ג), ובשד"ח (מע' ביהמ"צ סי' ב' אות כ"ד), ובדע"ת (סי' תקנח). וראה בחזו"ע ארבע תעניות (עמ' תיט).

והתספורת, אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. וכ"ש שיש להקל בזה גם לאשכנזים כליל מוצאי ט'

ריקודים ומחולות בימי בין המצרים

לכל חי (סי' ט אות יח). וכ"פ בבא"ח (פרשת דברים אות ה). וכ"כ בכה"ח (סי' תקנא אות ט). והרי נהגו באר"י שבכל יום מימי בין המצרים יושבים אחר חצות וקוראים תיקון רחל בדמעות שלישי, ובככי תמרוורים על כל מה שאירע לנו בימים אלו, ואיך יערב לנפשם לרקד ולשמוח בימי אסון אלה, והעושים כן מראים שאין להם רגש לאומי על צרתם של ישראל. וכבר אמרו חכמים (בתענית ל:), כל מי שאינו מתאבל על ירושלים לא יזכה לראות בשמחתה, שנאמר, שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה.

יב הנה ריקודים ומחולות בימי בין המצרים אסורים בין לאשכנזים בין לספרדים, כי הם ימי אבל כללי לעם ישראל. כי ב"ז בתמוז הובקעה העיר ירושלים, ונכנסו האויבים והרגו באכזריות טף ונשים מקהל ישראל, עד ת"ב, שאז שרפו את ביהמ"ק. ואין הבדל באבל זה בין אשכנזים לספרדים, ורק בנישואין שיש בהם מצוה גדולה של קיום פריה ורביה, נהגו הספרדים להקל עד ר"ח אב, משא"כ בריקודים ומחולות שאסורים לכל מפני האבל הכללי לכל עם ישראל. כי דברי המג"א (בסי' תקנא סק"י), שאסור לעשות ריקודים ומחולות בימי בין המצרים, הביאם להלכה במועד

ריקודים מעורבים אסורים בהחלט

של גהנם, כדאיחא בסוטה (ד:). וסיים, וכשרצו מפריצי עמנו לערוך נשף ריקודים מעורבים, מחיתי בידם בכל תוקף, ופקדתי עליהם לבטל מיד את הנשף, ואז הלכו והלשינו עלי אצל השר המושל, וכששלח אחרי, הלכתי אליו וקיבל אותי בכבוד גדול, וכששאל מדוע יצא קצפי עליהם ומה חרי האף הגדול הזה, השבתי לו שזהו נגד דת ישראל, וראיה מספר ירמיה (פרק לא) אז תשמח בתולה במחול, לבדה, ובחורים וזקנים יחדיו, וכן בספר זכריה (פרק יב), וספדה הארץ משפחות משפחות וכו', והשיב לי, ראה דבריך טובים ונכוחים, ושיבח וקילס את דת ישראל ומנהגם, ואף הוא נתן פקודה לבטל את הנשף. עכת"ד.

וכ"ז מדובר בריקודים המתנהלים ע"פ התורה בצניעות וקדושה, אנשים לבד ונשים לבד, אבל ריקודים מעורבים בחורים ובחורות יחדיו אסורים בהחלט כל השנה, כמ"ש הרמב"ם (בפרק ו מהל' יו"ט הלכה כא), ובש"ע א"ח (סי' תקכט), שחייבים ב"ד בכל מקום להעמיד שוטרים בימי הרגל לפקח בגנות ופרדסים שלא יתערבו אנשים ונשים יחדיו, שמא יבאו לידי עבירה. ע"ש. וכ"ש ריקודים מעורבים אנשים ונשים יחדיו.

ומקור ראיותיו הנה הנם בספר חסידים (סי' קסח), בתוספת ראיה מהכתוב (תהלים קמח. יב), בחורים "וגם" בתולות, זקנים "עם" נערים, ולא נאמר בחורים עם בתולות, אלא אלו לבד ואלו לבד. וכ"כ מהר"י אייבשיץ בספר יערות דבש. ומהר"ח פלאגי' בספר ברכת מועדיך לחיים (דרוש ז). והובא כ"ז בשד"ח (מערכת ק כלל ז). וכ"כ המש"ב בביאה"ל (סי' שלט), ובשאר אחרונים. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ד (חאה"ע סי' ד), ובשו"ת יחוד"ח (סי' מו).

וכ"כ הגאון רבי יוסף שטיינהרט בשו"ת זכרון יוסף (סי' יז), וז"ל: חיל ורעדה אחזתני על הפירצה הגדולה שעשו בני פריצי עמנו בשער עירם, שרוקדים יחדיו בחורים ובתולות, אנשים ונשים יחדיו, ושעירים ירקדו שם, אוי לנפשם כי גמלו רעה לנפשם, לעבור על איסורי תורה בפרהסיא בשאט נפש, והתורה חוגרת שק עליהם, שהרי ידוע שכל הבתולות הם בחזקת נדות, שאינן טובלות לטהרתן רק סמוך לחופתן, והמרקדים יחד בחיבוק ונישוק עוברים על מ"ש בתורה ואל אשה בנדת טומאתה "לא תקרב" וכו', שכל קריבה אסורה, וכמבואר בש"ע אה"ע (סי' כ ס"א). ואין חילוק בזה בין נשים נשואות לפנויות, ויד ליד לא ינקה מדינה

יג. המקילים בשאר ימות השנה לשמוע מטייפ שירות ותשבחות להשם יתברך, כל שאינם דרך קלות ראש והוללות, יש להם על מה שיסמוכו אף שהם מלווים בכלי נגינה. וכן נוהגים להקל בזה אף בניגונים שאין בהם מלים של תשבחות להשם יתברך, אלא ניגון בלבד, בפרט אם מתעורר על ידי זה לעבודת ה'. ומותר לשורר שירות ותשבחות בפיו, אפילו במשתה יין. ולצורך מצוה כגון לשמח חתן וכלה, או מילה ופדיון הבן, או סיום מסכתא וחנוכת הבית, והכנסת ספר תורה, מותר לכתחלה אף בכלי שיר ממש. וכן בחול המועד ופורים. וכבר פשט המנהג במסיבות של מצוה ובבקשות של שבת, לומר פסוקי תהלים ושיר השירים בניגון יפה, באופן שאין לחשוש כלל לשחוק וקלות ראש, שרק כשעושה דרך זמר ומנגינות של דברי אהבה, הרי זה אסור. וכן נהגו לנגן בהלל בראשי חדשים ובחגים. וכן מותר לומר בשמחות, פסוקי תנ"ך בשירה ובזמרה, ולנגן בהזכרת השם שבפסוקים, ובלבד שיהיה זה בכובד ראש כראוי. (ג)

שעוברים על רצונו בשאט נפש?! ובאמת, מבואר בהלכה, שאין לברך "שהשמחה במעונו" בזמן שיושבים אנשים ונשים יחד, וכל שכן שמרקדים יחד. ולא עלה על דעת רבותינו כלל שימצא כזאת בישראל. וכיון שהזוג נשאר בלא ברכת השם, מה תקוה יש לקוות באחריתם, משלומם וטובתם?! ועל כן, כל איש ואשה שרוצים באמת בטובת בניהם, שיחולו עליהם כל הברכות שמברכים אותם בשם השם, שישתדלו בכל נפשם שתהיה שמחתם שמחת אמת, כדת התורה, שיהיה לנחת רוח לפני השם. ובזכות שמשתדלים לעשות רצון השם יתברך, יזכם השם לראות מבניהם דור ישרים, זרע ברך השם". ע"כ.

וכתב החפץ חיים (גדר עולם פ"ט): "לפלא בעיני על המחנותים, הורי החתן והורי הכלה, שכל ישעם וחפצם לראות טוב בבניהם, ולהכניסם לחופה, ושיחיו חיי שלום, ויצא מהם דור ישרים, ויזכו לאושר וברכה מהשם. וכן תקנו חז"ל שבע ברכות לזוג, שתחול עליהם ברכת השם, על ידי שיהיה כבודו יתברך שוכן בקרבם, ובודאי מאז תחול עליהם הברכה כל ימי חייהם, מפני שמברכים אותם בשם השם. וכל זה, אם נעשית החופה והשמחה כדין וכרצון השם יתברך, אבל אם בשמחה מעורבת תוגה, שמשמחים באופן פריצות, השנוא ומתועב בעיני הקב"ה, התוכל לשרות שם ברכת השם?! היועילו הברכות שמברכים בשמו, בזמן

שמיעת כלי שיר בשאר ימות השנה

הביא להם ראייה מהפסוק אל תשמח ישראל אל גיל כעמים לאסור אפי' שירה בפה.

וכ"פ הרמב"ם (בפרק ה' מהל' תעניות ה"ד) וזו לשונו: משחרב ביהמ"ק גזרו חז"ל שלא לנגן בכלי שיר ובכל מיני כלי זמר, וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהם ואסור לשומעם מפני החורבן. ואפי' שירה בפה על היין אסורה, וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי שירות ותשבחות להשם יתברך על היין.

גם הרי"ף (ר"פ אין עומדין), הביא פירוש גאון הא דאמרי' זמרא בפומא אסור, הני מילי כגון נגינות של אהבת אדם לחבירו ומשבחו על יופיו, כמו מה שקוראים הישמעאלים אישער, אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדי הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת, ומנהג כל ישראל לאומרם בבתי חתנים ובבתי משתאות בכל שמחה, ולא ראינו מי שמיחה בזה. ע"כ.

יג) במושנה סוטה (דף מח): משבטלה סנהדרין בטל השיר בבתי משתאות, שנאמר בשיר לא ישתו יין. ובגמ' שם הביאו סמך לזה מהפסוק: זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם. ובתלמוד ירושלמי שם: אמר רב חסדא, בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם ולא היו אומרים בשיר דברי נבלה, אבל עכשיו שאין אימת סנהדרין עליהם הם אומרים דברי נבלה בשיר. ובגמ' שלנו הביאו סמך לזה מדכתיב, זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם.

ובגמ'טין (דף ז'): שלחו לו למר עוקבא בר חמא, זמר מנין לנו שאסור? שלח להם, שנאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים. וביארה הגמ' שם, שהטעם שלא שלח להם ראייה מהפסוק: בשיר לא ישתו יין, משום שמפסוק זה אין ללמוד אלא שיר של כלי נגינה, (שכן מסיים הפסוק שם, שבת משרוש תופים, שבת משרוש כנור). לפיכך

ורשם-קול, הואיל ובשעה שגזרו חז"ל לאסור הזמר, לא היו כלים אלה בעולם, ולא חלה עליהם גזירת חז"ל. ועכ"פ ברדיו ורשם-קול שאין המנגנים נראים לשומעים, והקול נשמע ממרחקים, נחשב כפנים חדשות, ואין זה בכלל גזרת חז"ל, וכמ"ש כיו"ב הבי"א אור"ח (סי' ג). והמג"א (סי' שא). עכת"ד. וע"ע בשו"ת בת עין (סי' ח), ובשו"ת יד יצחק ח"ג (סי' שכב), ובשו"ת ערוגת הבושם (חאור"ח סי' סח), ובשו"ת שרידי אש ח"ב (סי' יב).

וגם בס' מעין גנים (א"ח סי' יג אות ל), התיר לפועלים שמתעסקים בעשיית מצה לפסח, ושרים שירי חול תוך כדי עבודתם, וכתב שאין למחות בידם, מאחר שלא היה בהם דברי פריצות, והסתמך על דברי רב הונא (בסוטה מת). הנ"ל. וזכה לכוין לדעת רב האי גאון. וראה באורך ביחוד"ד ח"א (סי' מה וח"ו סי' לה), ללמד זכות ע"מ שנהגו לשמוע שירי קודש בכלי נגינה דרך הרדיו ורשם-קול. שיש להם ע"מ שיסמוכו. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ג (סי' טו סק"ה).

וכתב בגליון המהרש"א (על הש"ע סי' שצא ס"ב), דסעודה בליל שבת בשבוע שנוגד בו זכר, וסעודת חינוך הבית שרוצה לחנוך את ביתו בתורה ובמצוות, כולוהו הוו סעודת מצוה. וכ"כ בשו"ת בית לחם יהודה דסעודת חינוך הוי מצוה. גם בהגהות יד אפרים (סי' תקסח ס"ב) כתב, שיש קצת סיוע לומר דסעודת חינוך בית הוי סעודת מצוה קצת, לענין שיוכל ללוות תענית שאינו קבוע. והו"ד בספר חנוכת הבית. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' לב) לגבי חנוכת בית בא"י.

ובשו"ת תורה לשמה (סי' תפד) הביא מ"ש המג"א (סי' תקס"ח סק"ה) מס' ב"ש, דחנוכת הבית בא"י הוי סעודת מצוה אבל לא בחו"ל, ושמד' המהרש"ל משמע שאם אומרים דברי תורה הוי סעודת מצוה גם בחו"ל. וכתב, שכולם לא זכרו דברי השאלחות (פ' בראשית) שכביכול השי"ת נח בשבת, כדוגמת אדם שבונה בית וכד מצבית ליה וגמר ליה לעבדתי עביד הלולא חד יומא, כדאמרי אינשי הילול בתי. ושבוז"ק (ויקרא ג:) איתא, א"ל הקב"ה למשה חנוכא דביתא במאי הוי בסעודתא וכו'. ולפ"ז אין חילוק בין אר"י לחו"ל. מיהו ודאי דראוי לומר בתוך סעודה זו שירות ותשבחות להשי"ת, וגם שיומינו ת"ח שיאמר דברי תורה קודם שיאכלו. דאפי' אם עשה סעודת החינוך בחול אין זו סעודת הרשות אלא בכלל סעודת מצוה מקריא, ואפי' בחו"ל. וכן משמע דסעודת חינוך הבית לאו דוקא בקנה בית כולו, אלא גם בכונה, וגם משמע מהכא דראוי לעשות סעודת החינוך בתחלה ולא יאחר. וכן משמע בשו"ת

וכ"כ בספר האשכול (עמ' כג) בשם רב האי גאון. וכ"כ הרא"ש (ברכות פ"ה סי' א). וכ"כ רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (ברכות לא. עמ' קא), וראבי"ה (ברכות סי' צא). וכן הביאו הרמב"ן בתורת האדם (סוף ענין אבלות ישנה, דף פט), ובח"י הרא"ה (ברכות, עמ' פד). ובח"י הר"ן והריטב"א (גיטין ז), ורבינו ירוחם (דף קפו ע"ג).

והמאירי (בגיטין ז). כתב, כל מיני זמר העשויים לנגן בהם לשמחת הוללות ואין בהם כוונה לשבח את הבורא יתברך, או לצד מצוה, אלא דרך קלות ראש ותענוג במיני מאכל ומשתה, אסור לשומעם ולהשתעשע בהם, בין שנעשה הזמר בכלי שיר בין בשירה בעל פה, וכ"ש במקום שנשים מצויות שם שהדבר מביא להרגל עבירה. ומ"מ כל שיש בו שבח ותהלה להשי"ת, כגון פיוטים ומזמורים, מותר אפי' בבית חתנים ומשתאות, שכל שאין בו פריצות מותר, ואין לו לדיין בדברים אלו אלא מה שענינו רואות לפי מקומם ושעתם. ואף המקראות שהביאו מלמדים שלא נאסר אלא כשעושים כן דרך פריצות וקלות ראש, והוא שאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, כלומר כמנהג העמים, וכן בשיר לא ישתו יין, שכל אלו דרך פריצות והוללות הם. וכן נראה בהדיא בסוטה (מת.). ע"כ.

וכיו"ב כתב רבינו האי גאון (תשובות הגאונים הרכ"ב, סי' ס), שמה שאסר רב הונא (סוטה מת). זמר של אומני בורסקי, פירוש מעבדי עורות, מפני שחקר ודרש אחריו ונוכח לדעת שיש בו דברי פריצות וקלות ראש, ולכן אסרו, ואילו כשנוכח שהזמר של רועי בקר ומושכי ספינות לא היה בו דברי פריצות ודברים מכווערים, ויש בהם סעד בעבודתם, לפיכך התירו. ע"כ. וכ"ה בתשובות הגאונים החדשות (מכון אופק, סי' נד, עמ' סב), וכן בערוך (ערך בקר ג.). וכ"כ בכפתור ופרח (פרק ו') בשם רה"ג.

ואע"פ שהארחות חיים (הלכות תשעה באב סי' יד) כתב, ששיר עם כלי נגינה לעולם אסור בכל מקום ואפי' בשירות ותשבחות להשם יתברך, ואיסור זה מדברי קבלה, שנאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים. ע"ש. מ"מ מדברי המאירי מוכח שאף בכלי נגינה יש להקל כל שאין בו חשש פריצות והוללות אלא שירי קודש. וכן המנהג להקל.

ועיין בשו"ת כפי אהרן (להגאון רבי אהרן אפשטיין סי' נב) שכתב, שהנהוגים להקל לנגן בכלי שיר סומכים על דברי הטור והרמ"א (סי' תקס) שלא גזרו חכמים אלא רק במשתה, או למי שרגיל בכך כדרך המלכים ששוכבים ועומדים בכלי שיר.

והוסיף עוד בשו"ת חלקת יעקב (סי' סב אות ב), שיש סברה גדולה להתיר שמיעת כלי נגינה דרך רדיו

יד. אף על פי שמותר מעיקר הדין לשמוע בשאר ימות השנה שירי קודש המלווים בכלי נגינה, מכל מקום בימי בין המצרים יש להימנע מלשומעם. ומיהו בשמחת מצוה כגון בשמחת חתן וכלה, או מילה, או פדיון הבן, או סיום מסכתא, או בסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי חופתם, או בסעודת בר מצוה הנערכת ביום הגיעו למצוות, מותר לשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה, שכל שהיא שמחת מצוה יש להקל בדבר. ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן בשעת סעודת המילה. ואם מקדימים או מאחרים במספר ימים את סעודת הבר מצוה, יערכו במקום סיום מסכתא, ורק אז יהיה מותר להם להשמיע כלי שיר. ובסעודה שעושים בלילה שלפני המילה, אין להתיר להשמיע כלי נגינה זולת שירה בפה, החל מי"ז בתמוז. ויש מהאשכנזים נוהגים להחמיר שלא להשמיע כלי נגינה בכל סעודת מצוה הנערכת בימי בין המצרים. ושירה בפה כשהיא דרך הודאה להשם יתברך, בלי כלי נגינה, פשוט שמותרת אף בימים אלה [וכן בימי ספירת העומר], ומכל שכן שמותר להשמיע נעימה בתפלה, או בשעה שעוסק בתורה, וכל שכן בשבתות שבתוך ימי בין המצרים, ואין להחמיר בזה כלל, ואפילו בשבת שחל בה תשעה באב. (יד)

ושמענו בשם הגאון המקובל רבי מרדכי שרעבי, שגם העובר לגור בדירה שכורה, יש לו לעשות חנוכת הבית, בכדי לטהר את המקום ולקדשו בדברי תורה. נוראה בשו"ת אבני ישפה ח"ה עמ' עח]. ובפרט אם דרו בבית אנשים שלא שמרו תורה ומצוות כראוי, שיותר יש להקפיד על כך.

יב"א (ח"א א"ח ס" כז). ועכ"פ הנוהגים לסיים מסכת באותו מעמד, עדיף טפי. וכמבואר בילקו"י שובע שמחת ח"א (דיני חנוכת הבית ס"ו). [וע"ע מ"ש הרב בית אברהם אשכנזי (ס" טז) אם חנוכת הבית מקרי סעודת מצוה]. [חלק מהדברים ע"פ המבואר בשו"ת יחוד חלק א ס" מה].

שמיעת כלי שיר בימי בין המצרים

ומ"מ שירה בפה כשהיא דרך הודאה להשם יתברך, בלי כלי נגינה, מותר, וכן מותר להשמיע נעימה בתפלה, וכמו שנאמר, עבדו את ה' בשמחה בואו לפני ברננה. וכ"ש בשבת. וכן יש להקל כשעוסק בתורה, ללמוד בנעימה, וכמו שאמרו במגילה (לב). כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר, וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וכו'. וכן העלה בשו"ת ויען דוד (חאו"ח ס"ס טט), שכל שיש לו תועלת מהנגינה בלימודו, רשאי לזמר בשעת לימודו. ע"ש. ועיין בספר מועד לכל חי (ס"י י אות יט-כ), ובשו"ת פאת השדה (מע' בין המצרים אות ז).

ומ"מ בשמחת מצוה מותר להשמיע שירים המלווים בכלי נגינה, אף בימים אלה, וכמ"ש מרן החב"ב בשו"ת כנה"ג (ס" תקנא, הגב"י אות לג), שמותר להביא מנגנים בכלי שיר ביום המילה, כיון שהיא שמחת מצוה.

ואע"פ שהיעב"ץ בסידורו אוסר להשמיע כלי שיר אף בסעודת מילה, והובא בס' יפה ללב ח"ב (ס" תקס סק"ז), אין דבריו מוכרחים, וכבר פשט המנהג להקל

(יד) **הנה** כל מה שנתבאר בהערה הנ"ל, הוא דוקא בשאר ימות השנה, אבל בימי בין המצרים, שהם מי"ז בתמוז עד ת"ב, שמנהג כל ישראל להתאבל בהם על חורבן ביהמ"ק, וכתב המג"א (ס" תקנא סק"י) שאסור לעשות ריקודים ומחולות בימים אלה, וכ"כ האחרונים שם, לפיכך בודאי שאסור ג"כ לשמוע בהם שירים עם כלי נגינה, כמו שאסרו בהם חז"ל כמה ענינים של שמחה, כמו לענין ברכת שהחיינו על פרי חדש, שאין לברך בבין המצרים.

וכ"כ בשו"ת כפי אהרן (לרבי אהרן אפשטיין, ס" נב), לאסור לשמוע שירים עם כלי שיר בימי בין המצרים. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ה ס" קכו). וכ"כ בשו"ת מבשר טוב (יוד" ס" סג). וכן העלה בשו"ת יחוד ח"ו (ס" לד).

וכ"כ בשו"ת אג"מ כרך ו' (א"ח ח"ד ס" כא אות ד) שגם למתירין לשמוע כלי זמר בזה"ז, בימי הספירה יש לאסור. וה"ה לאסור אף בימי בין המצרים, ויש להחמיר גם לקטנים שהגיעו לחינוך מאחר שאבלות דרבים הוא. וע"ע בשו"ת מנח"י ח"א (ס" קיא), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (ס"י לג אות ב).

טו. אין לשמוע שירים המלווים בכלי שיר גם ביום שישי אחר הצהריים, וכן במוצאי שבת. ומה שיש מקילין בזה ברדיו חרדי, הוא כדי למנוע מאחרים שישמעו שירים חילוניים, אבל כל מי שיראת ה' נוגעת ללב, יחמיר בזה גם בערב שבת אחר חצות ובמוצאי שבת. (טו)

ומ"מ יש מאחינו האשכנזים אינם נוהגים להביא מנגנים ביום המילה, וכמ"ש הא"ר (סי' תקנא אות כו). ונראה שה"ה לחתן בר מצוה שלמו לו י"ג שנה בימים אלה, ונכנס לעול המצוות, שמותר מן הדין לשמוח בשמחתו בשירה ובזמרה עם כלי נגינה. וכמ"ש בשו"ת יח"ד (ח"ו סי' לד).

בזה, כמבואר בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' כא). וכ"כ בעקרי הד"ט (חיו"ד סי' לו אות כג). וכ"כ בשו"ת מעשה אברהם (להג"ר אברהם נסים אשכנזי חיו"ד סי' מח). וכן הסכים הרב ממונקאטש בספר אות חיים ושלום (סי' רסה אות כט), והשיג על חומרת היעב"ץ בזה, ושכן המנהג להקל.

אם שירה שלא בדרך שבת והודאה נאסרה בימי בין המצרים

לסדר שיר לכבוד חתן בניגון באיזה מקום, וכן המלמדים שירות ותשבחות לתלמידים, לא ילמדו בימים הללו מהניגונים הרגילים. חומרא יתרה היא, "שכל שירה בפה לא נאסרה בימים אלו כלל". וקצת משמע ששירה בפה לא נאסרה כלל אפי' לא דרך שבת והודאה להשי"ת. וכמו מה שהיו מזמרים בהכנת בגדי החתונה (שהזכיר השד"ח), וכן מליצות לכבוד החתן, (שהזכיר הגר"ח פ). וצ"ע בזה.

והנה הלשון ביחוד הנ"ל, שירה בפה כשהיא דרך הודאה להשי"ת מותר, ושכן יש להקל כשעוסק בתורה, ללמוד בנעימה. אולם בחזו"ע (תעניות) כתב בלשון אחר: ובאמת ששירה בפה בזמירות שירות ותשבחות, לא נאסרה מעולם. וכ"כ בשד"ח, דמה שנוהגים בימי בין המצרים לשורר ולזמר בשירות ותשבחות בסעודת מריעות, ש"ד, כי רק על כלי שיר יש להקפיד בימים אלו, ולא עלה על לב לאסור שירה בפה. ומ"ש הגר"ח פלאגי (מל"ח סי' י אות ט), שאין

בימי בין המצרים אין לשמוע כלי שיר גם ביום שישי אחר הצהריים וכן במו"ש

שבת בשמחה, ואיך אדם שכל השבוע מדוכא יכנס לשבת מדוכא? אולם טעה בזה, שהרי המנהג שלא לשמוע כלי שיר בימים אלו אינו בכדי להיות בעצב, אלא בכדי שלא להרבות בשמחה יתירה המביאה לריקודים ומחולות, וכמ"ש הטור (סי' תצג). ומניעת שמיעת כלי שיר אינה גורמת לעצב, אלא רק מונעת ריבוי שמחה. וחיודו זה לא נזכר בדברי שום פוסק.

הנה יש להמנע משמיעת שירים המלווים בכלי שיר גם בימי שישי אחר חצות ובמוצ"ש, אלא שבזמנו כאשר היה רדיו חרדי, אנשי הרדיו אמרו למרן זיע"א, שאם לא ישמיעו שירי קודש ביום שישי אחר חצות, או מוצ"ש, יהיו שישמעו שירים חילוניים, ואז מרן זיע"א הסכים להם שישמיעו שירי קודש המלווים בכלי שיר, כדי למנוע שישמעו שירים חילוניים עם מילות תועבה, וכ"ש אם נשים משוררות.

ומה שדימה למה שאין אומרים תחנון מן המנחה, הנה לפ"ז היה לו להתיר גם במוצ"ש, דאין אומרים תחנון עד חצות. ומה שהביא שכ"ד מרן זיע"א. זה אינו, שכל מה שמרן התיר הוא רק לרדיו כדי למנוע מהמוזן העם לשמוע רדיו חילוני, וכן מבואר במעייין אומר (ח"ג פ"ג סי' ג וסי' יא) שמרן זיע"א אסר לשמוע שירים בימי ספח"ע גם אחר חצות בער"ש, ורק בכדי שלא ישמעו רדיו חילוני התיר לתחנות הרדיו להשמיע, והוסיף שיראי ה' לא יקשיבו. ע"ש. ומרן זצ"ל מעולם לא התיר להשמיע שירים עם כלי נגינה בימי בין המצרים וספיה"ע, ואמר שה"ה לענין מוצ"ש, שאסור לשמוע שירים עם כלי נגינה. עכ"ל.

נמצא שכ"ז כדי למנוע איסורא רבה שלא ישמעו שירים חילוניים, אבל בלא זה אין סיבה להקל לשכוח את האבלות על תלמידי ר"ע בימי שישי אחר חצות. ולכן יש להמנע מלשמוע שירים המלווים בכלי נגינה גם בימי שישי אחר חצות ובמוצ"ש. ובכל אבלות אין האבלים מחליפים בגדיהם הקרועים כבר מחצות היום ביום שישי, כידוע. אלא בסמוך לקבלת שבת ממש, רואים מכאן שאין לזה קשר להארת שבת המתחילה אחר חצות יום השישי.

וחכ"א המציא מדעתו, שמותר לשמוע כלי שיר בספח"ע ביום שישי אחרי הצהריים, כי צריך לקבל

טז. חולה הרתוק למטה שייטב לו על ידי שמיעת מוזיקה, יכול לשמוע לכתחלה שירים בימים אלו. ורפואת הגוף מצוה גדולה היא. ובמקום חולי אין לאסור. (טז)

יז. קלטות של פרקי תהילים שמשמיעים עם מעט כלי נגינה, יש להקל בזה, שעיקר כוונתו הוא בשביל אמירת התהילים. ואפשר להקל בזה גם בקלטות של סיפורי ילדים, שיש בהם מעט מוזיקה בתוך סיפור הדברים. (יז)

יח. אין להקל לשמוע בימים אלו מוזיקה וואקאלית אם היא מביאה לידי ריקוד. ונהיינו דמותר לשמוע מוזיקה כזו בלי לרקוד. (יח)

(ח"ג פכ"ה אור"ב) כתבו, שגם מי שסובל מעצבות או מחוסר מנוחת הנפש, לא ישמע שירים בימים אלו, אם לא שסובל מדכאון, שיכול לשמוע עד ר"ח אב. וחולה עצבים מותר אפי' ביום ת"ב. ע"כ.

יז שבל האיסור בשמיעת כלי שיר הוא עפ"ד המג"א שאסר ריקודים ומחולות בימי העומר, וכלי שיר המלווים קריאת התהלים אינם מביאים לריקודים ומחולות. ואי משום שנהנה מכך, הנה אין איסור ליהנות ולשמח קצת בימים אלה, והאיסור היה על ריקודים ומחולות שזה שמחה תירה, ולכן בקריאת תהלים עם מנגינה ליכא איסור. וכן בקלטות של סיפורים, כמ"ש בס' הליכות שלמה (אויערבך, עמ' ספא) לגבי ימי העומר.

יז בן נראה, ויתכן שע"י השמחה יכול להועיל לו לרפואה. וכע"ז כתבו בשם הגר"נ קרליץ לגבי ימי ספ"ה (בנתיבות ההלכה ל"ט עמ' שנו). וכ"כ בקונטרס "רשימות" להגר"פ שיינברג (עמ' כב), שחולה או מי שסובל מדיכאון, יכולים לשמוע ניגונים בימי בין המצרים, מאחר שזה לצורך רפואה, ולא גזרו בכה"ג.

ובשם הרב אול"צ אמרו, שאם שומע מעט שירים בשביל להפיג את העצבות, מותר לשמוע שירים בכלי זמר בימי בין המצרים. ע"כ. וברור שכוונתו שעושה כן בצינעא. שלא לזלזל במנהגי ישראל. ואינו דומה לחולה, דמינכר שעושה כן משום חוליו [אם לא שמשמע בקולי קולות מחוץ לבית]. [ועורכי הספר אול"צ

שמיעת מוזיקה וואקאלית פיוטים וחזנות בימי בין המצרים

(עמ' ח) כתב משם הגריש"א והגר"מ הלברשטאם זצ"ל ומשם הגר"ח"ק שליט"א, דאין ראוי לשמוע חזנות. ובשם הגר"נ קרליץ כתבו (בנתיבות ההלכה ל"ט עמ' שנו) שאין לשמוע גם שירים המוקלטים גם כשאין בהם כלי נגינה.

ויש להוסיף מה שהסתפק בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' רמו) לגבי שמיעת שירה בכל ימות השנה, האם רדיו שמשמיע רק דברי חזנות דינו כשירה בפה, או דכיון שהוא ע"י כלי דינו ככנור ושאר מיני כלי זמר, שהוא בכלל גזירה של בשיר לא ישתו יין, ולהמבואר בגמ' (גיטין ז.) קאי אזמרא דמנא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' טט). ודייקו מדכ' הרמב"ם (הל' תענית פ"ה הי"ד) "וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר, וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן", דבא לרבות כל דבר שישמיע קול של שיר אפי' אינו כלי נגינה. וכ"כ בשו"ת היכל הוראה ח"ג (עמ' טז) משם אביו הגר"מ.

וב"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קכו), שטייפ הוא כלי שיר גמור (ראה בשבט הלוי ח"ב סי' טז), וא"כ פשוט לאסור

יח יש לדון במה שנתחדש שהתחכמו אנשים להוציא דיסקים של שירים, בלא הקלטת כלי נגינה ממש, אלא במקום כלי נגינה מקליטים אנשים העושים בפיהם קול כמו כלי נגינה, ועושים קולות ליווי, האם מותר לשומעם בימים אלו. וכן האם מותר לשמוע פיוטים חזנות ומוזיקה שאינה מביאה לידי ריקוד. ומסתבר דכיון שמקור איסור שמיעת כלי נגינה בימי הספירה הוא מדברי המג"א (סי' תצג סק"א) שכתב "אבל לעשות ריקודין ומחולות של רשות נהגו לאסור", א"כ כל שמביא לידי ריקודים ומחולות אסור. או שמביא לידי שמחה רבה, וכ"כ בספר ויאמר שמואל (גנוט, סי' נז). וכ"כ בס' אשרי האיש (פרק סה אות ו) משם הגריש"א. ובס' חבל נחלתו (ליברמן, סי' כה אות ט).

ובס' הליכות שלמה (עמ' ספא) כ' משם הגרש"ז אוירבאך, ששמיעת פרקי חזנות ונגינות "קלאסיות" וכד' יש להתיר בימי ספ"ה כשיש סיבה לכך. ע"ש. וכ"כ שם עמ' תיב, דהשירה שנוהגים בה איסור בימי "בין המצרים" אינה אלא מסוג השירים המעוררים לריקוד. [וי"ל ע"ר]. אולם בקונ' וספרתם לכם (סנדר,

יט. חתן וכלה, לפי מנהג הספרדים ועדות המזרח, שאינם נמנעים מנישואין אחר י"ז בתמוז אלא החל מיום ראש חודש אב והלאה, מותר להם להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובשבעת ימי המשתה, לפי שאין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר. [וכן לפי מנהג האשכנזים שנהגו כדעת הרמ"א שאין נושאים נשים מאחרי יום י"ז בתמוז, אם נשא אשה קודם י"ז בתמוז, מותר לעשות ריקודים ומחולות עם כלי נגינה בתוך שבעת ימי המשתה שאחר י"ז בתמוז וכמבואר לעיל (סי' תקנא הערה ה').] (ט)

[ואמנם לפי המצב כיום אפשר להקל להחזיק אורגן בבית. וכל ערום יעשה בדעת, וישתדל לנהוג בתבונה, ולמעט קצת, כדי לזכור את ירושלים]. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו (ס"ג לג) שכתב, שכיון שבימי הספירה ובימי בין המצרים אסור גם בריקודים ומחולות, א"כ אסור אפי" אם השירה והזמרה היא ממה שהקליטו משירה וזמרה דפה, ושכך נוהגים.

ובקונטרס רשימות להגר"ח פינחס שיינברג (עמ' כב) כתב, מניעת שמיעת כלי זמר בימי בין המצרים הוא רק זמר של שמחה, ולא מנגינות שקטות, וידוע שהיו מביאים חלילים לקינה, וכל ניגון הדומה לזה אין בו חשש. [וכ"כ שם בעמ' סד, להקל בזה בתשעת הימים]. וכ"כ בהליכות שלמה (מועדים עמ' תיב) שרק מוזיקה המעוררת ריקוד אסורה. ע"כ. אולם נראה להחמיר בזה בכל כלי שיר, ואין זה דומה לניגון שבא לעורר ככי כמו חלילים של קינות. וע' בהליכות שלמה (פ"ד הער' ה') שכתב, דמ"מ מצד הרגש בודאי שכדאי הוא אלוקינו להתאבל עליו פעם אחת בשנה, ולא לשמוע מוזיקה בבין המצרים אפי" באופנים המותרים ע"פ דין, וגם בשירים שאינם מביאים לריקוד, ואפי" קטעי חזנות. ע"כ.

ריקודים ומחולות לשמחת חתן בז' ימי המשתה אחר י"ז בתמוז

כלי שיר, והורה שאין לעשות הנישואין בלא כלי שיר, הואיל וזוהי עיקר שמחת חתן וכלה, הילכך כשא"א הדבר יש להם ללכת לעיר אחרת לעשות הנישואין שם עם מנגנים בכלי שיר.

והכנה"ג באהע"ז (ס"ה סה אות א) למד מדברי מהרי"ל הנ"ל להתיר להביא כלי שיר לנישואי בנו, אף שהיה בתוך י"ב חודש לפטירת אמו. וכ"כ מן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (ס"ה כא) להתיר לבעל ברית להביא כלי שיר לנגן בהם ביום המילה, הגם שהיולדת היתה בתוך י"ב חודש לפטירת אביה. ע"ש.

ומהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (תאו"ח ס"ס צא) התיר לחתן שהיה אבל בתוך י"ב חודש על פטירת אביו להביא כלי שיר ביום חתונתו וביום שמחת לבו עם ריקודין ומחולות.

בבין המצרים, ואפי" בכל השנה נראה יותר לאסור. ואפי" מבלי כלי שיר, דהיינו שירים שנעשו משירה בפה, כעת נהפכו לכלי שיר ואסור, אלא שכיום אפי" המדקדקים מקילים בזה ויש ללמד עליהם זכות. וכ"ש אם עושים לפקח עצבותיה דשרי, וזה מצוי הרבה בנשים. ע"כ.

ושם בח"ו (ס"ט סט) כתב, שלבושתינו ולצערינו כמעט נשכח הלכה פסוקה זו של איסור שמיעת כלי שיר בזה"ז, ואין לנו לימוד זכות גמור, ומיהו עכ"פ אלו השומעים הכלי שיר שמשמיעים זמר קודש וזמר מצוה לעורר הלבבות, או למי ששומע לפקח עצבונו, די"ל שהוא בגדר מצוה, כמ"ש מהרש"ג (ח"ב סי' קנה). אך פשיטא דאין זה נותן היתר ללמוד כלי שיר ולהחזיקו סתם ע"מ לשורר סתם, וכ"ש מה שהולכים ללמוד במקומות אסורים, ובאים שם לידי איסור תערובת אנשים ונשים, וגם צריכים לשורר בפה, ולהכשיל בקול באשה ערוה. וחלילה להחזיק בבית אורגן שכולל כמה כלי שיר, ורבותינו ואבותינו הקפידו מאד ע"ז ומי יתן שדורינו יבין שכל החיים שלנו וכל הנהגת הבית בית יראי ה' צריך שיהי' משוער ע"פ הלכה ושו"ע. ע"כ.

(יז) כ"כ בשו"ת משנה הלכות ח"ו (ס"י קט), וכיו"ב פסק בשו"ת אג"מ (חאה"ע ס"י צז). וכ"ז כתבו לגבי מנהג האשכנזים להמנע מ"ז בתמוז.

אמנם ה"ה לדידן לגבי חתן וכלה, לפי מנהג הספרדים ועדות המזרח, שאינם נמנעים מנישואין אחר י"ז בתמוז אלא החל מיום ר"ח אב והלאה, שמותר להם להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובשבעת ימי המשתה, לפי שאין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר, ונרשאים גם אשכנזים להשתתף בשמחת נישואי חתן וכלה ספרדים שנעשו כדת אחר י"ז בתמוז, ובריקודים ומחולות שבשמחתם]. וכמ"ש מהרי"ל (בהלכות עירובי חצרות), במעשה שגזר המושל על תושבי עירו ושער מקומו שלא לנגן בכלי שיר במשך שנה אחת, לאות אבל על אשתו שמתה, ושאלו למהרי"ל אם יעשו החתונה בלי

כ. בשבת מותר לומר פזמונים ושירות ותשבחות בניגון ערב, אפילו בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון. וכן בימות החול שירה בפה מותרת. ומכל מקום המחמיר על עצמו ונמנע מלשורר בפה בימות החול, מ"ז בתמוז עד תשעה באב, שלא לשיר אפילו בפה לבד, כאשר הדבר מביאו לידי שמחה, תבא עליו ברכה. ובתי ספר יכולים לכתחלה ללמד את הילדים שירי הבקשות ומנגינות בימים אלה, שמעיקר הדין שירה בפה מותרת. (ב)

כא. על המשוררים המקליטים את שיריהם בסרטים ותקליטים, לרשום על הקלטות שלא ישתמשו בהם באיסור על ידי חילול שבת, או על ידי שחוק וקלות ראש. (כא)

כב. מי שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל נכרים, ואינו יודע מלאכה אחרת, מותר לו להמשיך לנגן עד שבוע שחל בו תשעה באב, שאינו עושה כן לשמחה, וטוב להחמיר מראש חודש אב. אולם אם עושה כן אצל יהודים, יש לאסור בכל ענין מיום שבעה עשר בתמוז, ואפילו עושה כן בפני יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות, מפני שנמצא מכשילם בשמיעת כלי שיר בימים אלו. (כב)

מילה עם כלי שיר, כנהוג אצל כל בעלי ברית. וכן מתבאר מדברי התוס' (גיטין ז'), והסמ"ג (הלכות ת"ב דף קכג:), ובהגמ"י (פ"ה מהלכות תעניות), ובהגהות מרדכי (ריש גיטין). וכן עיקר. וראה עוד בשו"ת זקן אהרן (סי' ריג), ובשו"ת פעולת צדיק (סי' קסו).

וגדולה מזו התיר הגאון רבי ברוך פרנקל בהגהותיו ל"ד (סי' שצב), שאף בתוך שלשים יום לאבלו, מותר לחתן לשמוח בכלי נגינה. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת מעשה אברהם (חיי"ד סי' מח) שמותר לבעל ברית שהיה אבל בתוך שלשים, לעשות סעודת

בת"ב שחל בשבת ונדחה ליום א' מותר לומר פזמונים בניגון ערב

וסהדותא לשבת קודש, ולא כמקום שנהגו לומר קינה בשבת זו, ומה גם בפרהסיא קבל עם ועדה ביום שבת קודש, והא ודאי שראוי לבטל מנהגם זה לכבוד השבת. עכת"ד. [חזו"ע תעניות. שו"ת יחזו"ד ח"ו סי' לד. ילקו"י מועדים עמ' תקסא-ב].

(כ) ואין להחמיר בזה כלל, כמ"ש בברכ"י (סי' תקנא סק"ב) והעיד בגדלו שמנהג אר"י ומצרים ושאר עיירות גדולות שבתוגרמה שלא לשנות בשבת חזון משאר השבתות, שהרי אפי' בת"ב שחל להיות בשבת מעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו, לעשות יקר

על המקליטים את שיריהם לרשום שלא ישתמשו ע"י חילול שבת

גדעון היתה לטובה לזכרון על התשועה הגדולה וכו'. וזנו אחריו ישראל אחר מותו. וכ"ה בילקוט שמעוני ח"ב (רמז סד), שאע"פ שעשאו לשם שמים היה למכשול לכל בית ישראל שזנו אחריו ואמרו לשם טעות נתכוון ותקנו. ע"ש. והזכירהו חז"ל לגנאי, ע' בילקוט שמעוני שם ובתחלת רות (רמז תקצח). וכן מסיים הכתוב הנ"ל, ויהי לגדעון ולביתו למוקש. וע' בס' חסידים (סי' מה), לעולם יתפלל אדם שלא תבא תקלה על ידו וכו'. [ביב"א ח"ג סי' טו סק"ז].

(כא) הנה בעזה"ר השידורים העבריים נמשכים בשבת, והם מלווים בחילולי שבת רבים מצד תחנת השידור ומצד השומעים, למגינת לב יראי ה' וחושבי שמו. וקרוב מאד שישתמשו בתקליטים אלו להשמיעם במקלטי הרדיו ביום ש"ק, ולחלל בהם שבת קדשנו. ולא תהיה לפוקה ולמכשול. ואע"פ שאין ראייה לדבר, זכר לדבר, בשופטים (ח כו), ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש. ופרש"י והרד"ק שם, שכוונת

מי שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל נכרים, מותר לו לנגן עד שבוע שחל בו

ובשו"ת מהר"ם שיק (חיי"ד סי' שסח) בד"ה ולכאורה, ה"ד הפמ"ג להתיר גם מ"ח אב ואילך עד יום ת"ב. אולם הגאון מליסא בדרך החיים (הל' בין המצרים סעיף א), כתב, שישראל שפרנסתו לנגן בכלי זמר בבתי

(כב) הפמ"ג. (סי' תקנא א"א סק"י) כתב, ישראל שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל נכרי בבית המשתה, מותר לו לנגן כדי פרנסתו, וגם לצורך דבר האבד י"ל דשרי להרויח. ע"כ.

מתיר אפי' בתוך ג' ימים לאבלו, ודבריו נכונים, וכ"ש לאחר ג' ימים.

ובשו"ת חלק לוי (סי' קפד) נשאל בבעל אכסניא שבאים אצלו נכרים להתארח, לפרנסתו, אם מותר לו לנגן בכלי שיר בשבוע שחל בו ת"ב לשמח הגוים כשהם רוקדים לקול הנגינה, והשיב, שמכיון שאין לו שמחה בשמחת הנכרים, וריקודם ושמחתם, מותר לצורך פרנסתו באופן שאין שם מאנשי ביתו. ע"ש. וה"ה לאבל בתוך שלשים, או בתוך שנים עשר חודש על אביו ואמו, שמותר לו לנגן בכלי שיר בחתונות ובסעודות מצוה לפרנסתו. וע' במנהגי מהר"ש (אות תקנב) שכתב וז"ל: ראיתי מאשתו של מהר"ר שלום, שהיתה משוררת לנכדתה להשתיקה, וזה היה בימי אבלה. ומהר"ר שלום היה אצלה ולא אמר לה דבר, ומסתמא הוא התיר לה. עכ"ל. ונראה דה"ה לגנת שהיא בתוך י"ב חודש על אב ואם, ומשמיעה מוסיקה לילדים מתקליטי זמרה להרגיעם ולשמחם, מותר, שאינה עושה אלא לפרנסתה, ואין לה שום כוונה ליהנות. וכ"כ כיו"ב בשו"ת דברי שלום קויזר ח"ו (סי' קכה), שפועל השומע בשעת עבודתו שירה בכלי זמר מהעובדים שם, והוא בתוך שלשים או י"ב חודש, מותר לו להיות שם משום פרנסתו. ע"כ. ובלא"ה נראה שאם אינו מכוין לשמוע וליהנות מותר. וע' אבני ישפה ח"א (חידו"ד סי' רלג). [ילקו"י על המועדים עמ' תקנד].

ובחליכו"ע שם (ח"ב עמ' קלז) כתב, שמדברי הגאון בעל חות יאיר בס' מקור חיים (סי' תקנא) מוכח שגם אחר ר"ח אב אם אין לו מה לאכול מותר לנגן בכלי שיר לגויים. כשאינו יודע מלאכה אחרת, עפ"י"ש בשו"ת בית דוד (סי' שכ), והובא בכה"ח (סי' תקנא ס"ק כח), שבנין של שמחה וציור וכיור אסור אפי' ע"י פועל עני שאין לו מה יאכל, ואפי' אינו יודע רק לצייר, מפני שאפשר שישכיר עצמו לגויים, וה"נ יש להתיר אם משכיר עצמו לגויים, ויש לדחות דשאני הכא דאיכא שמחה גם למנגן בשמעו קול הנגינה, משא"כ בפועל המצייר, וע"ע בכה"ח (אות פד וקיד) בכולהו י"ל כן. ומ"מ המיקל יש לו ע"מ שישמוך, משום ש"ל דטריד בעבידתיה, ואין לו שמחה כ"כ. וכמ"ש מהרי"ל דיסקין (הג"ל).

וז"ל מרן אממור"ר זיע"א במכתב מיום ל' ניסן תשל"ב. לידידי וחביבי וכו' ר"ש פפנהיים, מנהל מוסד "בית לפליטות" מעון ליתומות. נודע שלד' רש"י ותוס' (גיטין ז.) אין איסור בכלי שיר אלא על היין, וכ"מ מקושית הגמ' ולישלח להו מהכא בשיר אל ישתו יין וכו'. וכ"כ

משתאות של עכו"ם מותר לו מ"ז בתמוז עד ר"ח אב לנגן כדי פרנסתו. ע"כ. וכן הביאו בביאה"ל (ר"ס תקנא) ד"ה ממצטים. ונלפ"ז אין ראייה מכאן לאבל שאסור בשמחה מדינא].

וע"ע להגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה ח"ב (סי' רמא), שכתב, שאבל תוך שלשים, וכ"ש תוך י"ב חודש לאביו ואמו, ודאי שמותר לו לנגן שלא להפסיד פרנסתו, ואפי' בפרהסיא לית דחש להא. ע"ש. **וכ"כ** בערוה"ש (יוד"ס ס"ס שצא) וז"ל: ודע שראיתי למי שכתב שהאבל תוך שלשים מותר לו לנגן בכלי זמר כדי שלא יפסיד פרנסתו, ובודאי כן הוא, שאצלו לא שייך שמחה, דבעבידתיה טריד לצורך פרנסתו, וכדאמרי' בב"מ (צ"א).

וכ"כ בשו"ת מהרי"ל דיסקין בקו"א (בדיני אבלות סי' קצו), שלענין אומן בכלי שיר התירו האחרונים. ושכן נראה מהא דקי"ל (בסי' רצז), שהמריבע בהמתו מותר, ולא חיישינן להרהור, דטריד בעבידתיה. וה"נ איננו שמח בעמלו כלל, ואל שכרו הוא נושא את נפשו. **וע"ע** בשו"ת זקן אהרן הלוי (סי' ריג), בדין אבל תוך י"ב חודש על אביו, ופרנסתו היתה ע"י שמנגן בכלי זמר בחופות ובסעודות מצוה, האם מותר לו לנגן בכלי שיר בסעודת חוה"מ ופורים. וכתב, שמכיון שזאת היא פרנסתו ומלאכתו יש להקל. וכן הובא בשו"ת חיים שאל ח"א (ס"ס כא), ובשו"ת פעולת צדיק ח"ב (ס"ס עח).

ובשו"ת פני מבין (חידו"ד סי' רנו), נשאל בדין אבל על אביו או על אמו בתוך י"ב חודש אשר פרנסתו לנגן בכלי שיר, אם רשאי לעסוק במלאכתו. והשיב, כבר ראינו להפמ"ג (סי' תקנא) שהתיר, דחשיב דבר האבד כיון שאינו עושה רק לצורך פרנסתו. ע"כ. וכן בשו"ת בצל החכמה ח"ו (סי' סא) העלה שאומן שהתמחה במוסיקה הקלאסית וכיו"ב מותר לנגן בתזמורת לצורך פרנסתו, בתוך י"ב חודש לאבלו. וכ"כ בספר משמרת שלום (מערכת כ אות יט), ובשו"ת שרגא המאיר ח"ח (ס"ס פו). וראה עוד בספר זכור לאברהם ח"א (דף קנב סע"ב), ובספר דעת קדושים (סי' שצא), ובשו"ת זרע אמת (חידו"ד סי' קנו), ובספר שלחן העזר ח"ב (דף קט ע"ב שמלה לצבי סק"ט), ובשו"ת (פאת השדה, אבלות, סי' יג), ובספר דבורי אמת (סי' שצא), ובספר משמרת שלום (חיים וברכה, בהלכות שמחות, מע' כלי זמר אות יט).

ובס' דברי שאול יוסף דעת (הל' אבלות סי' שפ עמ' רצה) כתב, נשאלתי באומן המנגן בכלי זמר, שמזה פרנסתו, שאירעו אבל והוא אחר שלשה ימים מאבלו, והוריתי לו להתיר בפשיטות, מטעם שהתפארת צבי

כג. מורה לנגינה שמלמד תלמידים לנגן בכלי שיר, ויש לו הפסד ממון אם יפסיק מללמד לנגן, מותר לו להמשיך ללמד לנגן בכלי שיר עד שבוע שחל בו תשעה באב. וטוב להחמיר מראש חודש אב. (כג)

ועכ"פ כיון דלצורך חתן וכלה לכ"ע שרי, ע' בתוס' והרא"ש (גיטין ז.) ובד' מרן (סי' שלה סב.) וכ"פ הרמ"א. [גם בחוה"מ מותר, כמ"ש בשו"ת יבי"א (ה"ד סי' מו אות ג-ד)]. וכן אפי' בלילה שקודם יום המילה מותר כלי שיר. ע' בשו"ת חיים שאל (ה"א סי' כא.) ומכיון שהלומדות נגינה בעבדתיהו טרידי כדי ללמוד לנגן במקום מצוה, ואינן עושות לשם הנאה בלבד, יש מקום רב להתיר, בפרט שיש טעמים נכונים בצורך הדבר להתיר, כמ"ש כב' במכתבו. וע' זקן אהרן הלוי (סי' ריג), ומהר"מ שיק (יו"ד שסח), ובבאה"ל (סי' תקנא ד"ה ממעטים). עובדיה יוסף

התוס' שם. וכ"ה ברי"ד ובתוס' הרא"ש שם. אך הרמב"ם (סוף הל' תעניות) ס"ל לאסור זמרא דמנא גם בלא יין. ומסתמין ואזיל על הירוש' שבתוס' שם. וע' אמרי שפר לראנ"ח (פ' במדבר) שלא יסתרו ד' הגמ' לרמב"ם. וע"ע בכנה"ג (סי' תקס). ומרן נמשך אחר ד' הרמב"ם (שיסוד הש"ע על פיו כמ"ש הכנה"ג סי' תצה.) ומ"ש בפרי הארץ (ח"א דף צב) בד' הרמב"ם שמתיר זמרא דמנא בלא יין, ליתא, והעיקר כהבנת הטור וביי"ע. וע"ע בפרי האדמה (ח"א דמ"ד. וח"ג דכ"ב). וד' מעשה רוקח תמוהים כמ"ש בפרי האדמה. והמאירי בגיטין כתב דלא אסרו אלא בהוללות ופריצות.

מורה לנגינה שמלמד לנגן בכלי שיר, מותר לו ללמד לנגן עד שבוע שחל בו

איבוד זמן הלימוד נ"ל שאין להחמיר, ורק בשבוע שחל בו ת"ב יש להמנע. עכת"ד.

וסמך עליו סמיכה בכל כוחו בשו"ת ציץ אליעזר חלק טז (סי' יט), וסייעו ממ"ש מהרי"ל דיסקין לגבי אבל אומן בכלי זמר דשרי משום דבעבדתיה טריד ואינו שמח בעמלו, ואל שכרו הוא נושא נפשו. ולכן יש להתיר הן למורה והן לתלמידיו, ורק בשבוע שחל בו ת"ב עליהם להמנע מזה. ע"כ.

ויש להסתייע קצת להקל גם ממ"ש השד"ח בפאת השדה (מערכת אבלות אות יג), בתשובת הרה"ג ר' אברהם צבי הכהן אשר הובאה שם. וכן בשו"ת בצל החכמה ח"ו (סי' סא) היקל בדברים אלו.

וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ב (סי' קנה אות ב), שמותר ללמד מוזיקה בבין המצרים לילדים, כי זהו לימוד ולא הנאה. וכל מי שפרנסתו בכך יכול לתת שיעורי נגינה, וכן נתבאר כ"ז בקובץ נועם חלק יא (עמוד קצה והלאה). וכ"כ בספר ברוך צורי (סי' לא אות ג). ודו"ק.

אלא שעל העובדים בתחנת השידור הישראלי, שהשומעים יהודים, יש לדון אם מותר להם לעבוד שם בהשמעת כלי זמר בימים שאחר ר"ח אב, שמכיון שהשומעים כלי זמר בימים שאחר ר"ח אב הם יהודים, ולשמחה מה זו עושה, ובודאי שעושים שלא כהוגן, שהרי הם מכשילים אותם. וצ"ע. וע' בשד"ח (אבלות, סי' רטו).

ובערוצים שמשמיעים שירים חילוניים, שיש בהם מילים של יצר הרע וכדומה, בלא"ה אסור בכל השנה

(כג) מורה לנגינה שפרנסתו היא ללמד נגינה לאחרים, (שידעו לנגן בשמחת חתן וכלה וכיו"ב), נראה לכאורה שיכול ללמד אף בימי בין המצרים, כיון שפרנסתו בכך, דהא אמר רב הונא זימרא דנגיני ודבקרי שרי, (ופירש רש"י, מפני שאינו אלא לצורך זירוז המלאכה, מותר), דגרדאי אסור, שהוא לשחוק ולשמחה. וכ"כ הארחות חיים (הל' ט' באב אות יד), שכל שמשורר להקל לו מלאכתו מותר. וכ"כ המאירי (סוטה מת.), דמה שאמרו זימרא דמנגדי שרי, ר"ל שמזמרים לפני השוורים בעת החרישה, כדי לכונן השוורים לתלמייהם, שהולכים וחורשים לקול השיר שהוא ערב עליהם. ע"ש. ומוכח דכל שהוא בשביל תועלת המלאכה שרי. וה"נ שמלמד נגינה הוא לצורך פרנסתו, י"ל דשרי.

ודמיו למאי דקי"ל דבר שאינו מתכוין מותר. ואפי' פסיק רישיה מתיר הר"ן בפרק גיד הנשה בסוגיא דריחא מילתא. וע"ע באור שמח (פרק טו מהל' מאכלות אסורות הלכה יד). ובספר יד המלך לנדא (פרק יג מהל' מאכלות אסורות הלכה יד). וכ"כ המהר"ם שיק (חיו"ד סי' שסח). וע"ע בשד"ח (מע' פ כלל לא).

והנה לענין ימי בין המצרים נשאל בזה בשו"ת זכר שמחה (סי' סו), וה"ד הפמ"ג הנ"ל. וכתב, שאין מדבריו ראייה לדין אחר ר"ח אב שממעטים בשמחה, אלא דהפמ"ג מיירי במזמר בבית המשתאות שהוא לתכלית שמחה שלהם, אבל המלמד לאחרים אינם בגדר שמחה כלל, כיון שגם לענין עיקר הדין שאסרו לנגן בכלי שיר בכל השנה צריכים אנו להיתר זה. לכן אם יש הפסד בדבר, ודבר האבד, מצד התשלום למלמד ומצד

כד. קייטנה לילדים שבמסגרת פעולותיה משמיעים מוזיקה וכלי נגינה, ובלעדי זה קשה לנהל את פעולות הקייטנה, יש להקל להם גם בימי בין המצרים. וכן גן ילדים קטנים שרוצים להשמיע להם קלטות של שירי ילדים בשביל הפעלת התינוקות וסדרי הגן, אפשר להקל בזה, בפרט בשירי ילדים. וגם הגנות מותרות לשמוע, שהרי עסוקות בעבודתן, ואין שירים אלה מיועדים לריקודים ומחולות. וכן מותר להשמיע לקטנים קלטות של סיפורים, אף שמשולבות בהם שירים ומנגינות. וכן אירגונים של קירוב רחוקים שעורכים בימי בין המצרים כינוס למטרת קירוב, ובדעתם להראות סרט חינוכי שיש בו קצת תזמורת ברקע, יש להתיר להם להראות את הסרט, כל שהמוזיקה בו היא רק ברקע ואינה עיקר הענין. אבל אין להקל להם להזמין תזמורת של כלי נגינה. כד)

כה. מה שאסור למלאת פיו שחוק, אינו בגלל החורבן, אלא אף קודם לכן, מטעם שלא יתגבר עליו יצר הרע. כה)

להשמיע ולסייע בדבר זה. ופועל העובד ברשות השידור והוכרח להשמיע שירים כאלה, יש לדון שהרי יכולים לקחת עובד אחר, ושמה ישמעו שירים אלה לא יהודים, או חולה הזקוק לשירים, וכל כיו"ב. וראה בילקוט"י שבת כרך א' חלק ראשון, בדיני לפני עור, וצ"ע.

ויש שכתבו שמותר ללמוד מוזיקה בשלשת השבועות, שהוא ענין של לימוד בלבד, ובשלשת השבועות גדר האיסור הוא אבילות. (מוריה קובץ של"ב עמ' קג. תשובת הרב אבני ישפה).

וכיו"ב כ' בס' אשרי האיש (ח"ג דיני בין המצרים עמ' תנט), שמורה לנגינה יכול להמשיך ללמוד, עד ר"ח אב, וכן התלמיד יכול ללמוד עד ר"ח אב בכדי שלא יפסיד את שכר הלימוד ששילם. ובאול"צ (ח"ג פכ"ה או"ב) כתב, שאין לנגן בימים אלו אף שכסוונתו לשם לימוד

ותירגול נגינה. ע"ש. וכשיש הפסד שמא יודה להיתר. **כד** דרמיו למ"ש המשנ"ב (סי' תקס ס"ק יג), שזמרה של מושכי הספינות או מושכי צמדי הבקר לחרישה, שרי, שאינו אלא לזרום במלאכתם. וכ"פ באמת ליעקב קמניצקי (עמ' קכד בהערה). ובפרט שלהרבה פוס' י"ל שאין אבילות בקטן. והגנת אינה מתכוונת ליהנות בשירים אלו. [ובס' אשרי האיש (ח"ג דיני בין המצרים עמ' תנט) כתב שמותר להשמיע שירים לקטנים רק אם לא הגיעו לגיל חינוך, וכשיש צורך בזה כמו בקייטנה ישאלו שאלת חכם. ובשם הגר"ח קנייבסקי כתבו, שגם בגן ילדים שלא הגיעו לחינוך אין לשמוע שירים בימי בין המצרים, (מועדי הגר"ח עמ' קמד). וע' באג"מ (א"ח ח"ד סי' כא), ובהליכות שלמה (פי"א הערה נג). ובס' אשרי האיש (פס"ה סכ"ו)].

ומה שכתבנו לגבי קירוב רחוקים, כ"ה באמת ליעקב הנ"ל (עמ' רכז).

שאסור למלאת פיו שחוק, אינו בגלל החורבן, אלא אף קודם לכן

דא"כ לא היל"ל בעוה"ז, אלא משחרב ביהמ"ק אסור וכו', א"ו שאינו תלוי בחרבן אלא אפי' בזמן ביהמ"ק אסור למלאת שחוק פיו, מפני שהשמחה מרגילה את האדם לשכוח המצות וכו'.

ואמנם הגר"ח בן עטר בחפץ ה' (ברכות לא) כ', לכאור' משמע ממ"ש בעוה"ז שאפי' בזמן ביהמ"ק קיים, שאל"כ היל"ל בזה"ז. אבל אחר האמת נראה להוכיח דהאי בעוה"ז היינו אחר החרבן וכו', ממ"ש הראיה מדכתיב אז ימלא שחוק פינו, וקרא מיירי בשב"ח את שיבת ציון מחורבנה, וע"כ דבזמן החרבן מיירי ולפ"ז מנ"ל להוכיח שבזמן שהיתה ציון בישובה היה אסור, א"ו דוקא בימים הללו אסור. ע"כ.

ואשתמטיתיה דברי הראשונים הנ"ל, ובע"כ דהכי

כה בנמו' (ברכות לא) אמרו, אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז, ופי' הרא"ה בפקודת הלויים, וכן בשטה מקובצת שם, שאין הטעם משום אבילות החרבן, אלא משום שלא יתגבר עליו יצה"ר מתוך השחוק, אבל לימות המשיח דליכא יצה"ר ליכא למיחש. ע"כ. [וע' בשו"ת שבות יעקב ח"א (סי' קפב), שהביא מ"ש הט"ז (ס"ס תקס), דלענין שמחה של מצוה היה היתר למלאת שחוק פיו בזמן שביהמ"ק קיים, משא"כ בשמחה שאינה של מצוה אפי' שלא בזמן הגלות אסור. ועפ"ז כ' ליישב הגמ' נדרים (ג): מחלוקת ר' ובר קפרא כד"ז. וע' בפתח עינים נדרים (ג): ובכה"ח (סי' תקס ס"ק טל)].

וכ"כ תר"י שם, וז"ל, י"מ שהטעם מפני חורבן ביהמ"ק אבל שלא בשעת חורבן מותר. ואין זה נכון,

סימן תקנא סעיף יז - ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

א. משבעה עשר בתמוז עד אחרי תשעה באב, שנקראים בין המצרים, נוהגים להמנע מלאכול פרי חדש, או מללבוש בגד חדש, בשביל ברכת "שהחיינו", שאי אפשר לומר בימים אלו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, והוא זמן פורענות וימי צרה ותוכחה לעם ישראל. [ואין בזה שום איסור אפי' מדרבנן, ואינו רק זהירות בעלמא, וכלשון מרן "טוב להזהר"]. ובשבתות שבתוך ימי בין המצרים מן הדין מותר לברך שהחיינו. והדין כן גם ב"ז בתמוז שחל בשבת, שמותר לברך שהחיינו בשבת. ויש חסידים שנוהגים להחמיר בזה אף בשבתות. (א)

כסא דמוקרא (כוס של זכוכית לבנה. רש"י.) בת ת' זווי ותבר קמיהו ואעציבו. וכ' מהרש"א בח"א, פי' בו הרמז, שהוא כלי חשוב מאד, ועיקר יצירתו ועשייתו מעפר, ושבירתו זוהי מיתתו, וכן האדם נוצר מעפר ועומד למיתה תמיד ולשוב לעפר. ע"כ.

ואפשר דלהכי עבדי עובדא (רב אשי ומר בריה דרבינא) בזכוכית לבנה, כי כלי זכוכית שנשברו יש להם תקנה ע"י שיתיכם ויעשה מהם כלים שנית. וכמ"ש בע"ז (עה:). כן האדם יש תקנה לאחריתו, שגם לאחר שישוב העפר אל הארץ כשהיה עתיד לקום בתחיית המתים. וכדילפינן נמי בסנהדרין (צא), דבי ר' ישמעאל תנא ק"ו מכלי זכוכית, ומה כלי זכוכית שעמלן ברוח ב"ו נשברו יש להן תקנה, אדם שברוחו של הקב"ה עאכ"ו.

שו"ר בצל"ח שהעיר בדברי המהרש"א, דא"כ מאי איריא כלי זכוכית, הא בכל הכלים אמרי' שבירתן זוהי מיתתן. ותי' שכשם שכלי זכוכית שנשברו יש להם תקנה, כך האדם יש לו תקנה בתשובה כשנשבר ע"י פשעיו, וכמ"ש לב נשבר ונדכה וכו'. ע"ש. [והיינו כמ"ש בחגיגה (טו), לא יערכנה זהב וזכוכית, מה כלי זהב וכלי זכוכית אע"פ שנשברו יש להם תקנה, אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה. ע"ש]. [שו"ת יבי"א ח"ד אהע"ז סי' ט' סק"א].

ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

א אינם רוצים לאכול פרי חדש בימים אלה, כי אינם רוצים לומר בימי אבל וצער שהחיינו והגיענו לזמן הזה. ע"כ.

ובעל תרוה"ד, היה נוהג לברך שהחיינו בבין המצרים, משום שאין מעבירין על המצוות. (וכמו שדרשו חז"ל במכילתא פרשת בא, ושמרתם את המצוות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.) והו"ד בס' לקט יושר (עמ' קז).

והחיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' נו) כתב, שמנהג קבוע הוא ברוב ישראל ממוצא וממערב שלא לאכול

מיימי שהואיל ובשוב ה' את שיבת ציון לעת"ל, (בזמן שאף אוה"ע יאמרו הגדיל ה' לעשות את אלה), אז הותר למלאות שחוק פינו, מפני שבטל יצה"ר, מכלל דהאידינא אסור, וש"מ שאף בזמן ביהמ"ק אסור. ומיהו במאירי ברכות שם כ' דהיינו אחר החורבן. ע"ש. ודו"ק.

וזהו ג"כ מה שאמרו בברכות שם, א"ל רבנן לרב המנונא זוטא בהילולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר (שירה), אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן, א"ל אנן מה נעני בתרן, א"ל הי תורה והי מצות דמגנו עלן. וכתב מהרש"א בח"א, שהוא כמ"ש (בברכות ה) לעולם ירגיז אדם את יצה"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב ואם לאו וכו' יזכור לו יום המיתה. וכן אמרו (שבת קנ"ג) ושוב יום אחד לפני מיתתך, שיזכור תמיד כאילו מחר הוא מת ונמצא כל ימיו בתשובה. ע"ש. נמצא שהכל כלפי הכנעת היצר מכונן.

והמפרש פירש כי מטרת הנישואין לפו"ר לקיום המין, מפני שהאדם מת למחר, ועליו לשום לו שארית בארץ, לכן אמר בנישואין הפזמון של וי לן דמיתנן. מהראנ"ח. הובא בס' שארית יעקב אלגאזי דכ"א ע"ד. ע"ש].

ואמרו עוד בברכות (ל:), מר בריה דרבינא עבד הילולא לבריה חזינהו לרבנן דקא בדחי טובא, אייתי

א **הנה** המקור הראשון למניעת ברכת שהחיינו בימי בין המצרים, בספר חסידים (סי' תתמ), שכתב וז"ל: יש מן החסידים הראשונים שלא היו אוכלים פרי חדש בין י"ז בתמוז לת"ב, כי אמרו, איך נברך עליו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, והוא זמן פורענות. והוסיף בספר חסידים שם: ויש שמברכים על פרי חדש בשבתות שבין י"ז בתמוז לת"ב. ובשו"ת בנימין זאב (סי' קסג) כתב בשם הכל בו, יש שמסתפקים אם לברך שהחיינו על פרי חדש בימי בין המצרים, כי החסידים

המצרים, דשמא ימות ח"ו קודם שיקיים מצוה זו. וכמו שאמרו בגיטין (כח.) שמא ימות חיישינן. וכיו"ב כתב מרן הב"י (סי' תקמה.) ובספר חסידים התיר לברך שהחיינו בשבתות של בין המצרים. ע"כ.

[והנה לפי מה שסיים הט"ז בשם ספר חסידים שאפשר לברך שהחיינו בשבתות שבינתיים, אזלא להא קושיתו, דאמאי לא חיישינן לשמא ימות, שהרי כתבו התוס' (גיטין כח.), והרא"ש (נדרים ג.), דלזמן מועט לא חיישינן לשמא ימות. וכ"כ המג"א (סי' תקסח סוף ס"ק ג.). וכתב בשו"ת עין יצחק (חיו"ד סי' כד אות ב), שכ"ד רוה"פ. והשעה"מ (פ"ד מהל' סוכה בדפו"ח עמ' שפא) כתב להוכיח דשבעה ימים חשיבי זמן מועט. וכ"כ מהר"י אייבשיץ בספר יערות דבש ח"ב (סוף דרוש ג.). א"כ כיון שיכול לברך זמן בשבת, ליכא למיחש לשמא ימות. ואתי שפיר. וכ"כ בשו"ת כתב סופר (סי' קג ד"ה ולפי זה), וכ"כ בשו"ת הריב"א (סי' כד.)].

וכ"כ בספר מטה משה (סי' תרצו), שהמיקל לברך בשבתות שבתוך ימי בין המצרים לא הפסיד, שכ"כ בספר חסידים (סי' תתמ.). וכן התיר הלבוש (בס"ק יז). וכ"כ בהגהות מהר"א אזולאי שם. וכ"פ הא"ר (סי' קמב.).

אין מברכים שהחיינו בימים אלו - משום אבילות או משום נוסח הברכה

מברך שהחיינו על פרי חדש לפטור עצמו, וכן פשוט שהאבל בביתו מדליק נ"ח ומברך שהחיינו. וכ"כ בשו"ת נו"ב מה"ת (א"ח סי' קמא), ובשו"ת בגדי ישע (א"ח סי' כז), ובתשובה מאהבה (ח"ב תשובה רפו סי' תרעא), ובברכ"י (יו"ד סי' רסה ס"ק יד.).

וכ"כ הרב בית הרוואה (דף נט.) שהאבל יכול לברך שהחיינו, ומה שאסר מהר"ם מינץ לברך שהחיינו על הדלקת נרות חנוכה בבהכ"נ, הוא משום דהוי פרסומי ניסא, שצריך שיהיה הדבר בשמחה, משא"כ אכילת פרי חדש בביתו. וכוונתו, דמשום פרסומי ניסא בצבור אין לאבל לברך שהחיינו, שגורם עגמת נפש לקהל. והביא ראייה מהתוס' (מ"ק כג.): שאע"פ שהאונן אסור לאכול קדשים, האבל מותר באכילת קדשים, מפני שהאונן חמור יותר מהאבל, אע"פ שצריכים לאכול הקדשים בשמחה. [ע' ברש"י (יומא יד.) דבקדשים בעינן שמחה וגדולה כדכתיב לך נתתם למשחה כדרך שהמלכים אוכלים].

ובשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קצה) הביא היא דברכות (נט:), מת אביו והניח לו ירושה, שמברך שהחיינו, וכתב, שאין להביא מכאן ראייה שמותר לאבל לברך שהחיינו על פרי חדש, דשאני התם דהוי כמי שפודה

פרי חדש בין המצרים. והעיר על גדול אחד, דרב גובריה לבטל מנהג אבותינו ורבותינו ולעשות מעשה. ומה שאמר אותו גדול, שכוונת הפוס' שיאכל את הפרי מבלי ברכת שהחיינו, אין נראה כן, אלא כוונתם שימתין מלאכול הפרי חדש עד אחר ת"ב. ולכן נקטו בלשונם "טוב ליהוה", דהיינו שיש בדבר קצת צער או טורח, ואת"ל שיאכל כל פרי ולא יאמר שהחיינו, ליכא שום צד של צער וטורח. וכן ממה שכתבו שעל פדיון הבן אומר שהחיינו ולא יחמיץ המצוה, מכלל דמ"ש לגבי פרי, היינו שלא יאכל, אלא ימתין עד אחר ת"ב. וכ"ה בתשובת מהר"ל (סי' לא). וזהו שכתב הרמ"א שפרי שלא ימצא אחר ת"ב, מותר לברך ולאכלו בין המצרים. וכן מתבאר בלבוש. ע"ש.

ומרן הש"ע (סי' תקנא סעיף יז) כתב בזה"ל: טוב להזהר מלומר שהחיינו בימי בין המצרים על בגד חדש או על פרי חדש, אבל על פדיון הבן מברך שהחיינו ולא יחמיץ המצוה שבאה לידו.

וכתב ע"ז הט"ז (סי' תקנא ס"ק יז), שלפי מה שהתיר הרמ"א לברך שהחיינו בימי בין המצרים על פרי חדש שלא ימצא לאחר ת"ב, מטעם זה עצמו יש להתיר לברך שהחיינו על פרי חדש אף בכל יום בימי בין

והמג"א (סי' תקנא ס"ק מב) כתב, שהטעם שלא לברך שהחיינו בימי בין המצרים שהוא זמן פורענות, ואין ראוי לברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, אבל אין הטעם משום אבילות שהרי לא מצינו שהאבל יהיה אסור לומר שהחיינו. ע"כ. וכדבריו מתבאר מלשון ספר חסידים הנ"ל.

ואף שבשו"ת דבר משה (ח"א יו"ד סי' פד) כתב ע"ד המג"א, שלא ראינו אינה ראייה, שהרי כתב בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' מג), ש"צ אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, ותוך שלשים לשאר קרובים, לא ידליק בביהכ"נ בליל ראשון של חנוכה, שלא יאמר שהחיינו בברכותיו, כיון שאפשר באחר. ע"כ. ונראה כוונתו שאף כאן יכול לדחות ברכתו על פרי חדש עד לאחר ז' ימי האבל, וכן סיים שם בשם השער אפרים (סי' צה), שלא יברך האבל ברכת הלבנה בתוך שבעה, אם יכול לאומרה אחר ימי האבל. ע"ש. אולם לק"מ, דשאני ברכת שהחיינו על הדלקת נ"ח בבהכ"נ, שהוא מברך כן בתוך קהל ועדה, ובברכתו תהיה עגמת נפש לצבור שאומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, ובאותו זמן נפשו עליו תאכל, ולכן עדיף ליתן הברכה וההדלקה לאיש אחר מן הקהל. משא"כ כשהאבל

במקום צורך לברך שהחיינו בשבתות שבינתיים, יש לו ע"מ שיסמוך, הואיל ויש בזה מצוה של עונג שבת, וכמ"ש (יבמות צג.) על הפסוק למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים וכו'. וכן העלה בשו"ת אבנ"ז (א"ח סי' תכח). ע"ש.

וראה עוד במ"ש בשו"ת יוסף אומץ (סי' נו), שהעמיד העובדא שסיפרו על המהרח"ו, והובאה בפרי עץ חיים, שלהפצרת חבריו אכל פרי חדש בבין המצרים בלי ברכת שהחיינו, דהיינו בשבת. ע"ש.

ובספר חמדת ימים (דף פג.) כתב, מצאתי בכתב יד של מרנא ורבנא עיר וקדיש החסיד כמהר"ר אליעזר נחמן פואה בשם רבו הרמ"ע מפאנו שכתב וז"ל: אבל בשבתות בינתיים מברך שהחיינו. ע"ש.

וכ"כ בספר יוסף אומץ (יופא סי' תתסא), שנראה לו שמצוה להקל בזה לברך שהחיינו אפי' בת"ב שחל בשבת, שהרי אמרו חז"ל במס' תענית (כ"ט), ת"ב שחל בשבת אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה בשעת מלכותו, כמו שפסק בש"ע (סי' תקנב סי'), הרי שאין לנהוג שום ענין של אבילות בשבת, ולכן גם ברכת שהחיינו יש לברך בשבתות שבין י"ז בתמוז לת"ב. וכ"כ בשכנה"ג, בא"ר, בח"א, קש"ע, ובמשנ"ב.

וכ"פ בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' ק"ג) וז"ל: ונ"ל כמ"ש המג"א בשם ספר חסידים, שבשבתות שבתוך ימי בין המצרים אפשר לברך שהחיינו, שאם לא יברך גם בשבתות, תפסת מרובה לא תפסת, דשמא ימות שבין י"ז בתמוז לת"ב. וכ"כ בשכנה"ג, בא"ר, בח"א, קש"ע, ובמשנ"ב.

וכ"כ עוד בשו"ת כתב סופר (חידו"ד סי' קה ב"ה ומאז). וסיים, וכן אנו עושים הלכה למעשה, וכן מורים לאחרים. ע"כ. וכן הסכים בשו"ת תורת יקותיאל (סי' מה ד"ה אכן הט"ו). וכ"כ החות יאיר במקור חיים (סי' תקנא).

וכ"פ מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה במנהגים (דף קט), וז"ל: נוהגים כאן לברך שהחיינו בשבתות שבתוך בין המצרים. וכן שמעתי ממורי ז"ל שה"ה ביום ר"ח אב שדינו כשבת. עכ"ל. והובא בחידושי הגרעק"א. [וכיו"ב כתב מרן החיד"א (בקונט) מורה באצבע אות רלג), שבר"ח נהגנו לאכול בשר לכבוד ר"ח. וכ"כ בשו"ת קול אליהו (חאו"ח סי' מה), שכן המנהג בעה"ק ירושלים ת"ו. וכ"כ הרב פרי האדמה ח"ד (דף ה ע"ד) בשם הרב שלחן מלכים. וע' בספר תורת חיים סופר (ס"ק לד) שכתב, שכ"ז למנהג הספרדים שאוכלים בשר בר"ח אב, אבל למנהג האשכנזים שאוסרים אכילת בשר בר"ח, אין להקל בברכת שהחיינו על פרי חדש. וכ"פ המשנ"ב (בסי"ק צח). וע'

בנו בבין המצרים שמברך שהחיינו כדי שלא יחמיץ המצוה והברכה. ומ"מ אין ללמוד דבר זה להחמיר ממה שאמרו כן בימי בין המצרים, דשאני אבלות על ביהמ"ק דחמיר לן טובא. ע"כ.

והגר"א בביאוריו כתב ע"ד הש"ע הנ"ל, חומרא יתירה היא, שאין הימים האלו חמורים יותר מדין אבל ביום המיתה, ואמרו בברכות (נ"ט): ובש"ע לעיל (סי' רכג ס"ב), אמרו לו מת אביו והיה לו ממון ליורשו ואין לו אחים מברך שהחיינו. ואף שהמג"א דחק עצמו, אינו כלום. ע"כ. [נס"ל שאין חילוק בין כשברכת שהחיינו בזמנה, לבין ברכת שהחיינו על פרי חדש שאפשר לדחותה]. **וע"ע** במג"א (סי' תקנא ס"ק כא) שכתב, שבשבת מותר לברך שהחיינו. ע"ש. (וראה עוד בשו"ת כתנת יוסף סי' יא. ובס' מראית העין בליקוטים סי' יז אות א).

אך רבינו האר"י ז"ל בשעה"כ (דף פט ע"ב) כתב: שאסור לאכול פרי חדש או ללבוש בגד חדש בבין המצרים כדי שלא יצטרך לברך עליהם שהחיינו, ואפי' בשבתות שבתוך ימי בין המצרים יש להחמיר.

[ונראה שלשון "אסור" שכתב, לאו דוקא, כי אין בזה שום איסור אפי' מדרבנן, ואינו רק זהירות בעלמא, וכלשון מרן "טוב להזהר". וכיו"ב כתב הר"ן (ספ"ק דע"ז) בשם הרמב"ן, על לשון הגמרא "אסור" לעשות שותפות עם גוי עובד ע"ז, שאינו אלא ממדת חסידות.

וע"ע בתוס' תענית (יא.), והריטב"א (מגילה כח. וב"מ עה:). וע"ע בשו"ת צפחת בדבש (ר"ס לג). וז"ל שו"ת יוסף אומץ (ר"ס נו): ראיתי בספר הכוונות שסידר מהר"ש ויטאל, שהוא היותר מתוקן מכל ספרי הכוונות, והוא מהדו"ב מהרב מהרח"ו עצמו, ששם כתוב, "שצריך להזהר" ולהנמנע מלאכול בימי בין המצרים שום פרי חדש, ומללבוש בגד חדש, כדי שלא יצטרך לברך עליו שהחיינו. והלשון שכתבו הרב נגיד ומצוה, ובספר פרי עץ חיים, "שאסור" לאכול וכו', אינו מדויקדק, שהרי בספר חסידים כתב, יש חסידים מן החסידים הראשונים שלא היו אוכלים וכו', ולא כתב "אסור". ע"ש. ודו"ק.]

ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שכה) כתב שמנהגם להחמיר גם בשבתות שבינתיים.

וכן מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' נד) הביא מ"ש הרב המקובל טור ברקת, שגם השבתות שבתוך ימי בין המצרים, אין לברך בהן שהחיינו, והמברך בהן שהחיינו טועה מדרך השכל. וכתב ע"ז מרן החיד"א, ובמחכ"ת הרי בספר חסידים כתב לומר שהחיינו בשבת, אלא שההולכים אחר דברי האר"י ז"ל אין מברכים שהחיינו גם בשבתות שבינתיים וכו'. והמיקל

אקרא, שאם לא כן לא היה נביא רשאי לחדש דבר מעתה, אלא על כרחך דהלכה למשה מסיני הוא.

[**ובכמו** שכתוב: וקראת לשבת עונג וגו' כי פי ה' דיבר. וכ"כ הפמ"ג (בפתיחה כוללת ח"א אות ט), שכיבוד ועונג שבת שכתוב בהן: "כי פי ה' דיבר", הוי דבר תורה. וכמ"ש הצמח צדק (סי' כח) הנ"ל. ע"כ. וכ"כ בשו"ת צפחת בדבש (סי' כה דף גט ע"ג), ובשו"ת זכר יהוסף (סי' סט אות ז), ובשו"ת רבי בצלאל זאב שפראן, הרב"ז (סי' מג) ד"ה אולם].

ובמ"ש הרמב"ם שהוא מדברי סופרים, זהו כמ"ש בהל' אישות דקידושי כסף מדברי סופרים אף שנסקלים עליהן, ורק משום דאתי מדרשא קרי לה מדברי סופרים. ומש"ה פסק הרמב"ם (בפ"א מהלכות שבועות ה"ו) שהנשבע להתענות בשבת, ה"ז בכלל שבועת שוא. ע"כ. וכ"כ עוד בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קסח). וע"ע בחידושי החת"ס (שבת כה:).

וראה בספר המנהיג (הלכות שבת סי' א'), שכתב, שיום שבת הוא יום שמחה ועונג, ולכן דרשו בספרי פרשת בהעלותך, וכיום שמחתכם אלו השבתות.

וכ"כ בשבולי הלקט (סי' פב), שלכן תיקנו חז"ל לומר בתפלת שבת, ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי. וכן מבואר בירושלמי מגילה (פ"א ה"ד), ששמחה נוהגת בשבת. וראה בתשו' הגאונים (שע"ת סי' ל). ובתוס' מו"ק (כג:). ובתוס' הרא"ש ברכות (מה:). ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רחצ). ועוד.

ובשו"ת ישיב משה ח"ב (סי' קכז) כתב, שכמה אחרונים כתבו להתיר לברך שהחיינו בשבתות של ימי בין המצרים, ורק האר"י ז"ל אוסר. ואנו מקובלים מאבותינו שהיו מברכים בשבתות שבינתיים, וציוו לזרעם לנהוג כן. וכן אנו נוהגים. ע"כ.

וכ"פ בשו"ת אבנ"ז (סי' תסח), שכל שהוא חושק באכילת הפרי חדש, יותר מפירות אחרים, לא יבטל מצות עונג שבת, בשביל מניעת ברכת שהחיינו בימי בין המצרים, שאינו אלא מנהג. ע"ש. וכן עיקר. וראה עוד בשו"ת ישמח לב להגאון ר' שמ"ח גאגין (בחי"ד סי' טז). ע"ש.

אמנם הא"ר כתב לחלק בזה, שדוקא בפרי חדש יש להקל, אבל במלבוש חדש שיש בו שמחה יתירה, אין להקל, ולכן אסר ללבוש בגד חדש בשבתות שבתוך ימי בין המצרים. ובשו"ת דעת סופר (סי' כו) נסתפק בזה למעשה. אבל נראה שהעיקר כדברי האחרונים הנ"ל שמתירים לברך שהחיינו בכל אופן בשבתות שבינתיים, בין על פרי חדש, ובין על בגד חדש, ובפרט כשיש צורך בדבר משום כבוד שבת.

בשו"ת רבי יואל אונגר, הריב"א, (חאו"ח סי' כד). ובשו"ת מטה לוי (חאו"ח סי' ג). ודו"ק.

ולענין הלכה למעשה נראה שבהיות שאין דבר זה אסור מדין התלמוד, ורק החסידים הקדמונים היו נמנעים מזה, כמ"ש בספר חסידים והכל בו, וגם מרן הש"ע כתב זאת בלשון טוב להזהר, ולא בלשון איסור, ומשמע שדעתו שאין בזה אלא חומרא בעלמא, (וכ"כ המג"א סי' תקנא ס"ק כא, ובמחצה"ש שם), ומה גם שיש כאן ס"ס להקל, שמא הלכה כהט"ז והג"רא להתיר מכל וכל לברך שהחיינו, ושמא הלכה כהמיקל לברך שהחיינו בשבת. וכל הס"ס אינו על החומרא שבספר חסידים. הא ודאי דשרי לכתחלה. (וע"ע בשו"ת חיים וחסד חורי סי' ט). לכן אין להחמיר בזה בשבתות שבתוך ימי בין המצרים, הואיל ויש בזה משום מצות עונג שבת, וכמבואר במס' יבמות (דף ע"ג), שרבי ינאי היה לו אריס שהיה מביא לו משלו סל פירות כל ער"ש, פעם אחת המתין לו רבי ינאי והתמהמה לבא, (ובראות ר' ינאי שהזמן דוחק לכניסת השבת, והרי אסור להפריש תרומ"מ בשבת), לקח ועישר מפירותיו עליהם, אע"פ שפירות האריס עדיין לא באו לעולם. בא ר' ינאי לפני ר' חייא וסח לו מה שעשה, אמר לו רבי חייא יפה עשית, ששנינו בברייתא, למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים, אלו שבתות וימים טובים. ופירש רש"י כלומר, הוי למד להזהר שלא יתבטל עונג שבת בשביל תיקון הפרשת תרומות ומעשרות, והשמיענו שיותר לעשר אף ע"מ שלא בא לעולם ועת"ל, לצורך עונג שבת. ע"כ. וכ"כ התוס' (גיטין ל: ד"ה וכי נחשדו), דבשבתות וי"ט מותר לתרום שלא מן המוקף. כדאיתא ביבמות (ע"ג). [ולדעת מהר"י קורקוס (פ"ג מהל' תרומות ה"כ) אליבא דהרמב"ם, אפי' הא דבעינן מן המוקף הוי מה"ת. אבל הרב"ז על הרמב"ם (שם הי"ט), ס"ל דהוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. ודו"ק].

וע' בתרגום יונתן בן עוזיאל, על הפסוק (שמות לא, טז), ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת, וינטרונ בני ישראל ית שבתא למעבד תפנוקי שבתא. ומכאן סמך מה"ת לעונג שבת. וכן בשו"ת צמח צדק הראשון (סי' כח) כתב בפשיטות שעונג שבת הוא מדאורייתא, דכתבי וקראת לשבת עונג, ואמרי' נמי בפסחים (סח:). הכל מודים בשבת דבעינן לכס. (וכ"כ הפמ"ג בספר תיבת גומא פרשת וישב אות ג),

ובחת"ס (שבת קיא.), כתב על מ"ש הרמב"ם (פרק ל ה' א), שעונג שבת מדברי סופרים, שאין כוונתו שעונג שבת הוא רק מדרבנן או מדברי קבלה, כמו שמחת פורים, אלא הכוונה שהוא מדאורייתא ממש, שנאמר בהלכה למשה מסיני, ואתא ישעיהו הנביא ואסמכיה

תקנא ס"ו). ואף שלפי דעת מרן הש"ע שם דס"ל להקל, ואין איסור ללבוש בגדים חדשים רק בשבוע שחל בו ת"ב, וכמ"ש המג"א שם (ס"ק כג), וכ"כ מהר"י עייאש בס' מטה יהודה שם, מ"מ נכון להחמיר בזה אף לדין.

וכ"כ בשו"ת מטה לוי (סי' ג), דבמלבוש חדש אין טעם להחמיר. ע"ש.

אלא שלאחר ר"ח אב שממעטים בשמחה, אין ללבוש בגדים חדשים אף בשבת, לפי מ"ש הרמ"א בהגה (סי'

ברכת שהחיינו בי"ז בתמוז שחל בשבת

שנמנעים בשבתות שבינתים כי הדבר יצא מפי האר"י ז"ל, והבו דלא להוסיף עלה. ודלא כהכנה"ג. ע"כ. ואשתמטיה מ"ש בחיים שאל ח"א (סי' כד) הנ"ל, שהוא ט"ס בברכ"י, וצ"ל ודעתי כמוהו, היינו כהכנה"ג שאוסר. ע"ש.

והתימה על המהר"ש קמחי בספר יקהל שלמה (דף מז), שה"ד החיים שאל, שאין לומר שהחיינו אף בליל י"ז בתמוז, וכתב ע"ז, והחיד"א עצמו בברכ"י כתב שדעתו כהרמ"ז להתיר בי"ז בתמוז שחל בשבת, וחזר לכתוב בסוף דבריו, שיש ס"ס להקל בליל י"ז בתמוז שחל בשבת, ע"כ. והוא תימה, איך לא ראה שם בחיים שאל שכתב שהוא ט"ס בברכ"י, ושצ"ל בברכ"י שדעתו כהכנה"ג שאסר. ומ"מ לענין הלכה נראה שיש להקל לברך שהחיינו אפי' בשבתות שבתוך ימי בין המצרים, וכ"ש בשבת שחל בו י"ז בתמוז, שעדיין לא התחילו בפועל ימי בין המצרים.

ובשו"ת זכור לאברהם אביגדור (סי' מט), כתב, שאפי' מי שמתיר לומר שהחיינו בשבתות שבתוך ימי בין המצרים, בי"ז בתמוז שחל בשבת שיעצומו של היום ההוא רע וזר, אין לומר בו שהחיינו. ע"ש. וזהו נגד סברת כל האחרונים. וכ"כ בשו"ת ויאמר משה (הל' ת"ב סי' יז), שמדברי המג"א והרמ"ז מוכח דיי"ז בתמוז שחל בשבת קיל טפי משאר שבתות שבתוך ימי בין המצרים, וזה שלא כמ"ש השד"ח (בין המצרים אות א). [אולם השד"ח עצמו הי"ד הרמ"ז והאחרונים דס"ל שאפשר לברך שהחיינו בי"ז בתמוז שחל בשבת. וכתב, והכי מסתברא].

וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל ח"א (חאו"ח סי' מב), שיש להתיר בפשיטות לברך שהחיינו בי"ז תמוז שחל בשבת, שהרי אף בשבתות שבינתים איכא פלוגתא אם מברכים שהחיינו, והו"ל ס"ס שמא הלכה שיותר לברך בשאר שבתות שבינתים, ושמא הלכה כהסוברים שבי"ז תמוז שחל בשבת לכ"ע מברכינן. ועוד שאפי' בימי החול של בין המצרים, אין זה אלא רק מהיות טוב. וכמ"ש מרן טוב להזהר. ומ"ש בשו"ת זכור לאברהם אביגדור, הובא בשד"ח, שיי"ז בתמוז שחל בשבת חמיר טפי משאר שבתות, לא שמיצא לי, כלומר לא סבירא לי, דיומא דשבתא גרים דלא לשוויי יומא דפורענותא. עכת"ד. והניף ידו שנית בשו"ת

ולענין י"ז בתמוז שחל בשבת, הסברא נותנת שלנוהגים להקל בכל השבתות שבימי בין המצרים, ה"ה בשבת זו שאפשר לברך שהחיינו. ובפרט שעדיין לא התחילו ימי בין המצרים, וכמ"ש המג"א (ס"ק מב), שאחר שהביא ד' האר"י שמחמיר בשבתות ימי בין המצרים, כתב, ונ"ל שאם חל י"ז בתמוז בשבת ונדחה לכ"ע שרי. והביאו הא"ר (ס"ק מב). וכ"כ בברכ"י (סי' תקנא ס"ק יא) בשם תשובת הרמ"ז בכת"י, שאפשר לברך שהחיינו ביום י"ז בתמוז שחל בשבת, כי אפי' שאר שבתות שבימי בין המצרים ראויים הם לברכת שהחיינו, דהא קי"ל שאפי' ת"ב שחל בשבת מעלה על שלחנו כסעודת שלמה, אם לא שרבינו האר"י החמיר בזה, והבו דלא להוסיף עלה. ע"כ. (והוא באגרות הרמ"ז סי' טו).

וכ"כ מהר"ם שתרונג בשו"ת ישיב משה ח"ב (סי' קכח), שאפי' לדעת האר"י שמחמיר אף בשבתות שבינתים, מותר לברך שהחיינו ביום י"ז בתמוז שחל בשבת. ושכ"כ מהר"ש מאגוז. [וע' בשו"ת שואל ומשיב מזוה סי' לז דף עה.]. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת נופת צופים (חאו"ח סי' טז), בשם החמדת ימים, שאף לסברת האר"י שאסר לומר שהחיינו בשבתות של ימי בין המצרים, מ"מ אם חל יום י"ז בתמוז בשבת ונדחה לאחר השבת מותר לומר שהחיינו דאתחולי פורענותא בשבת לא מתחילינן. ע"כ.

ואמנם הכנה"ג בתשובה (חאו"ח סי' ע) כתב, שהנוהגים שלא לומר שהחיינו בשבתות שבימי בין המצרים, גם בי"ז בתמוז שחל בשבת אסור. וסיים החיד"א, ודעתי היא כהמתירים. ע"כ. אך כבר כתב בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' כד), שט"ס נפל בברכ"י, וצ"ל ודעתי כמוהו. היינו כמו הכנה"ג בתשובה, שאסר, דעליה קאמינא. וה"ט כי אין ראייה מת"ב שחל בשבת שמעלה על שלחנו כסעודת שלמה, שהרי כאן הטעם שאין לומר שהחיינו בימי בין המצרים, כיון שכל יום מהם הוא יום רע וזר, ולכן גם בשבתות אין לומר שהחיינו, וה"ה בי"ז בתמוז שחל בשבת, שהזמן רע וזר אין לומר בו שהחיינו. ושכן משמע מדברי מהר"ח הכהן בספר טור ברכת. ע"כ. (וכ"כ בספר בגדי ישע סי' תקנא ס"ק מב).

ובספר נתיבי עם (סי' תקנ) הביא מסקנת הברכ"י שדעתו כהמתירים, דלא כדעת הכנה"ג, כי די

ב. בליל י"ז בתמוז [שחל בחול] יש אומרים שאפשר לברך שהחיינו על פרי חדש, ויש שמחמירים בזה כבר מהלילה. (ב)

ג. מי ששכח בבין המצרים ובירך ברכת הנהנין על פרי חדש, ואחר כך נזכר שהוא פרי חדש, ושהימים הם ימי בין המצרים, מכיון שהוא מחוייב לאכול כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ממילא יברך גם ברכת שהחיינו ויאכל מהפרי. (ג)

שהחיינו בליל י"ז תמוז שחל בשבת. עכ"ד. ולפי האמור אף ביום י"ז תמוז שחל בשבת, יש להתיר לברך שהחיינו. וה"ז כמבואר. (יחז"ד ח"א סי' לז).
ב. הנה דעת הרב מטה אפרים ארדיט (על הרמב"ם הלכות תעניות פ"ה ה"ו) שיכולים לברך שהחיינו בליל י"ז בתמוז.

וכ"כ בשו"ת אג"מ (א"ח ח"ג סי' ק) שכיון שד"ז תלוי במחלוקת הראשונים אין להחמיר לענין שהחיינו, שהרי שיטת הגר"א היא שצריך לברך שהחיינו בבין המצרים מאחר שנתחייב תיכף בראיתו, ורק בליל י"ז בתמוז נדחה יש להחמיר, כיון שהוא בין המצרים ממש. ע"כ. אך מרן החיד"א בחיים שאל כתב, שאין לברך שהחיינו כבר מהלילה, וכ"ה המנהג בארץ הצבי. והובא בכה"ח.

שואל ונשאל ח"ג (סי' מה), לחזק ההיתר הנ"ל. ע"ש. ומהר"י נבארו בספר פני מבין ח"ב (דף מט.) כתב, שאם חל י"ז בתמוז בשבת ונדחה, יכולים לברך שהחיינו בליל שבת, משום שהרב מטה אפרים ארדיט כתב דבליל י"ז בתמוז אפי' בחול יכולים לברך שהחיינו. ואף שהחיד"א בחיים שאל (סי' כד) חלק עליו והחמיר, יש לצרף דעת המג"א דס"ל דבי"ז תמוז שחל בשבת לכ"ע אפשר לברך שהחיינו. וכ"ד הרמ"ז בתשובה. וכיון שיש שני צדדים להקל, נראה פשוט שיכול לברך שהחיינו בליל שבת. ע"כ. ולא היה צריך לכל זה, מכיון שכל הענין הזה הוא רק חומרא של החסידים, שהובאו בספר חסידים, וגם מרן לא כתב ענין זה אלא בלשון טוב להזהר. וסיים, וכן עשינו מעשה במסיבה שהיו בה חכמים גדולים רבים ועצומים וברכנו

שכח בימי בין המצרים שפרי זה הוא חדש, ובירך עליו ברכת הנהנין

ג. הנה מי שטעה ובירך על פרי חדש ברכת הנהנין, ואח"כ נזכר שהוא פרי חדש, והימים ימי בין המצרים, נשאל בזה בשו"ת הכנה"ג (תא"ח סי' לה), וכתב, שכיון שהמנהג הזה לא נזכר בש"ס ובראשונים אלא הוא מנהג מאוחר, כמ"ש בב"י בשם ספר חסידים, אין אזרה זו אלא שלא יביא עצמו לברך שהחיינו, אבל זה שכבר בירך על פרי חדש ברכת הנהנין, ובע"כ הוא צריך לאוכלו, למה לא יברך עליו שהחיינו, אטו ברכת שהחיינו, תדחה משום מנהג חסידות. הילכך יברך שהחיינו ויאכל. ואין לומר שיאכלנו בלא ברכת שהחיינו, שראוי לחוש שלא לעקור דבר מהתלמוד לומר שהחיינו על פרי חדש. ותימה על עצמך, פרי שלא נמצא אחר ת"ב, כתבו הפוס' שמתור לאכלו ולברך שהחיינו, כדי שלא יאבד אותה ברכה של שהחיינו מאותו פרי אע"פ שאינה אלא רשות, ואע"פ שעדיין לא בא לכלל חיוב הברכה, שאם אינו אוכלו אינו זקוק לברך, כ"ש כשכבר בירך על הפרי דאז זקוק לאכלו דודאי יש לו לברך שהחיינו וכו', ועוד דאין זה מן הדין אלא מילי דחסידותא, ואם אתה אומר דאע"פ שכבר בירך ברכת הפרי לא יברך ברכת שהחיינו אלא יאכלנו בלא ברכה, שבקיה לחסידותיה, ואדרבא עבירה בידו שהניח לברך ברכה שכבר נתחייב בה מפני החסידות שלא לברך שהחיינו וכו', אבל אם

כבר בירך ברכת הפרי, שאם אינו מברך שהחיינו עבירה היא, פשיטא דיברך שהחיינו. ע"כ. וכ"כ מהר"י בן נעים שם (סי' לה) לענין מסקנת הדין, שהדין דין אמת לאמתו כנתינתו מסיני.
וכן הסכים לזה מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנא סי"ק יב), ושכן מוכח מדברי מהרח"ו. ע"ש. וכ"ה בשו"ת יוסף אומץ (סי' נו). ושם הביא עוד ממהריק"ש בהגהותיו, שכתב, או על מלבוש וכו' כשאפשר לדחותו עד אחר התענית. והיינו שאף שכתבו הפוס', שלא יאכל הפרי ולא ילבש המלבוש עד אחר ת"ב, חידש מהריק"ש דאם מפני סיבה מוכרח ללבוש בין המצרים, ילבשנו ויברך שהחיינו. עכ"ד. וכ"פ בשו"ת אבנ"ז (סי' תכה אות ה), שכל שבירך ברכת הפרי ומוכרח לאכול, יברך שהחיינו, שמצות ברכת זמן תדחה את המנהג שנהגו שלא לברך שהחיינו בבין המצרים. וע' בקובץ המאסף (שנה ה' קובץ 7 עמ' 601). ובשו"ת באר משה (ח"ד סי' כד אות ב). ובשו"ת ישמח לב גאגנין (חז"ד סי' טז).

והיכא דאכל פרי חדש ושכח ולא בירך שהחיינו, אם חוזר ומברך כל זמן שעדיין לא נתעכל, ע' ברדב"ז (ח"א שי"ט), שאם שכח ולא בירך, אינו חוזר ומברך, אפי' יחזור לאכול מאותו פרי. וכ"ש אם בא לברך באותה אכילה עצמה, כל עוד שלא נתעכל במעיו, שלא יברך. וה"ד הכנה"ג (סי' רכה). וע"ע במשיב הלכה

ד. מי שטעה ואכל פרי חדש בבין המצרים בלי ברכת שהחיינו, ואחר תשעה באב אוכל שוב מהפרי הנז', לא יברך שהחיינו. והנכון הוא שאם טעה ואכל פרי חדש בלא ברכת שהחיינו וסיים אכילת הפרי, לא יאכל עוד ממנו, ולאחר תשעה באב יברך שהחיינו על פרי חדש אחר, ויכוין לפטור גם אותו הפרי. ואם הוא עדיין תוך כדי אכילה ראשונה כגון ענבים, יכול לברך. (ה)

ה. מילה או פדיון הבן שאירעו בימי בין המצרים מברכים שהחיינו, כיון שהיא מצוה בזמנה, ואי אפשר לדחות הברכה לאחר מכן. (ה)

ו. אבי הבן כאשר מברך שהחיינו בימי בין המצרים על המילה, יכול להתכוין בברכתו לפטור פרי חדש שלפניו, אף בימי החול. ואף על פי שבדרך כלל מנהגינו להקדים ברכת הפרי לשהחיינו, במקרה כזה יכול לברך ברכת הפרי אחר ברכת שהחיינו. ומכל מקום לכתחלה שב ואל תעשה עדיף. (ו)

עבורו, ואין לו את שמחת ההתחדשות. וכ"כ בשכנה"ג הנז', שמכיון שיש בזה ספק ברכות נקטי' לקולא ולא מברכים. וביאר שלכן השו"ע השמיט הלכה זו. וכ"כ המג"א (רכה ט), ובשו"ת הלק"ט (א. רל). ולאפוקי נפשין מפלוגתא יביא פרי חדש אחר, ויהיו שניהם לפניו, ויברך על הפרי החדש ויכוין לפטור גם את זה באותה ברכה. וע' ביד אהרן (סי' רכ"ה הגב"י). ובכה"ח (סי' כב אות י').

ד) ברכ"י (סי' תקנא ס"ק יא). ובהערה הנ"ל. ומה שכתבנו שאם הוא עדיין תוך כדי אכילה ראשונה וכו', כ"ה בחזו"ע ברכות עמוד תלח בהערה.

(ח"א קצז), ובס' נחלת עזריאל (מד). ע"ש. ולדעת מהרי"ל (שו"ת קמג) והאגור (שיח) אם אכל פרי חדש ולא בירך עליו שהחיינו, יכול לברך עליו בפעם הבאה שיאכל ממנו, מפני שהשמחה על ההתחדשות עדיין קיימת. וכך פסקו הרמ"א (רכה ג). מטה משה (שמא), ופרישה (רנו א), והלבוש (רכה ג) דאם לא בירך בראייה או באכילה ראשונה יכול לברך בשנייה, או אימתי שיזכור, דהא עדיין לא יצא ידי חובתו שחלה עליו. וכך הסכים א"ר (רכה ז). ופמ"ג (א"א כב א). לעומת זאת הרדב"ז שם כתב, שאם אכל ולא בירך הפסיד את ברכתו, מפני שבאכילתו השנייה כבר אין זה פרי חדש

מילה או פדיון הבן שאירעו בבין המצרים מברכים שהחיינו

שמדליק ג"ח בברכת שהחיינו. תדע דהתם מייירי אף באבל תוך י"ב חודש לאביו ואמו, או תוך שלשים לשאר קרובים, ומעולם לא שמענו שבפדיון הבן תוך י"ב חודש או תוך שלשים, שלא יעשה הפדיון והברכה בזמנו. ובע"כ שכיון שהמצוה מוטלת רק עליו אף שמברך שהחיינו ש"ד. וה"ה שאפי' הוי פדיון הבן בתוך שבעה שמברך שהחיינו, וא"צ לחלק בין אמירת שהחיינו בצבור או ביחיד. עכת"ד. ובדין פדיון הבן בת"ב וברכת שהחיינו הארכנו להלן בדיני מילה בת"ב, ע"ש.

ודע, שאף שנוהגים להחמיר שלא לשמוע כלי שיר בימי בין המצרים, מ"מ לכבוד מצות פדיון הבן, ברית מילה, בר מצוה בזמנו, וסעודת סיום מסכת, מותר. [ילקוט מועדים (עמ' תקנד). וראה עוד בהליכו"ע (ח"ב עמ' קלט)].

ה) כ"ב בשו"ת מהרי"ל (סי' לה אות ב). ופסקו מרן בש"ע (סי' תקנא סעיף ג). וכ"כ בשו"ת בנימין זאב (סי' קסג), ובשו"ת יפה נוף (סי' קצז). ובשו"ת האלף לך שלמה (א"ח סי' שמט) נשאל בדין פדיון הבן שחל בת"ב, והביא שם, שבס' גור אריה יהודה (חיו"ד סי' קטז) כתב שיש לפדותו בלילה שאחר ת"ב. וכתב ע"ז, ולדעתי נראה דלא כהרב הנ"ל, אלא יפדהו בת"ב סמוך לערב, ויברך שהחיינו, כי עיקר מה שאמרו שאין לברך שהחיינו בכל ימי בין המצרים הוא רק מחומרת האחרונים, והם עצמם כתבו שבפדיון הבן יברך שהחיינו, ואין להחמיץ המצוה והברכה. ומה שחשש הרב הנ"ל לומר דת"ב הוי כאבל, ואין לאבל לברך שהחיינו בצבור, לא נהירא, דשאני הדלקת ג"ח בבכ"נ, משום שאפשר באחר, דהא לא הויא מצוה דרמיא עליה, משא"כ בביתו

אבי הבן שמברך שהחיינו בבין המצרים על המילה, יכול לכוין לפטור פרי חדש

לידו פרי חדש, ויכוין לפטורו מברכת שהחיינו, ויאכלנו אח"כ. והעלה להתיר. כיון שעיקר הקפידא

(ו) הנה בשו"ת צפיתח בדבש (סי' לג) דן בדבר המברך שהחיינו במילת בנו, או בפדיון הבן, אם רשאי להעמיד

ז. נכון להימנע מלברך שהחיינו על פרי חדש ובגד חדש, גם בעשירי באב, דהיינו מליל עשירי באב עד ליל י"א אב. ז)

על פרי חדש, אבל אבי הבן שמברך בהיתר שהחיינו על המילה או פדיון הבן יוכל לכוין גם על פרי חדש. ע"ש. וכן העלה בשו"ת ישיב משה שתרוג ח"ב (ס"ס קכו), שלאבי הבן עצמו ש"ד, אבל לא לשומעים. וכן העלה בשו"ת אוהב משפט (ח"א דף סה. והלאה). וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב מזוזו (חאו"ח סי' לז), שלאבי הבן עצמו מותר לכוין על פרי חדש, אבל לשומעים אסור. וכן בשו"ת פלא יועץ (סי' כח) כתב להחמיר על השומע, שמכיון שהוא מכוין לצאת מדין שומע כעונה, כאילו הוא עצמו מברך שהחיינו. ע"ש. וכן עיקר. וע' בשו"ת ישמח לב גאגין (חיו"ד סי' טז). וע"ע בשו"ת שער שמעון אחד ח"א (סי' עח), ובשו"ת רבבות אפרים ח"א (סי' סב).

והנה הגר"ח פלאגי בס' מועד לכ"ח שם ה"ד הצפיחת בדבש להלכה, וציון ל"ע בספר משנה כסף (דף קמת), ובספר בית הרואה. אולם בס' מל"ח לעיל שם (אות כא) כתב שמדברי האח' מבואר שבענין פרי חדש בין המצרים, הקפידה אינה רק על הברכה בלבד, אלא היא גם על האכילה, ע' בספר מחצה"ש, וביוסף אומץ (סי' נו), ושבס' זכור לאברהם ח"א האריך הרבה בזה ע"ד הרב באר מים חיים (ח"א סי' ז), ועוד הרחיב הדיבור בחלק ג. וע' מ"ש ע"ז הרב באר מים חיים (ח"ב סי' ב), ובספר מראית עין (סי' טו"ב), ובמאמ"ר. ע"כ. הראת לדעת שאין הדבר ברור להקל בזה.

ומ"מ מעיקר הדין אפשר להקל בזה כי בלא"ה אין איסור מדינא לברך שהחיינו בימים אלו, והוא רק מנהג ישראל, ופשט הדברים נראה יותר שאין זה מחמת שמחה שבאכילת הפרי החדש או לבישת הבגד החדש, אלא מחמת הלשון והגיענו לזמן הזה, וכ"כ הגר"ש דבילצקי (או"ת סי' קפא עמ' תתעה), שלא מצינו שום איסור לשמות בשמחת הפרי החדש בבין המצרים, וכל המניעה (מצד המנהג ולא מדינא דגמרא) היא רק באמירה "שהחיינו וכו' לזמן הזה".

והגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קמו) כתב שאין להקל לצאת י"ח מן המברך שהחיינו בסעודת מילה או פדיון הבן, ורק היקל בכל מקום ספק שיכול להרהר ברכת שהחיינו.

נכון להימנע מלברך שהחיינו על פרי חדש ובגד חדש, גם בעשירי באב

ברכת שהחיינו על פרי חדש מיום שבעה עשר בתמוז והלאה, נכון שיזהרו שלא לומר שהחיינו גם בליל

שלא לומר שהחיינו על פרי חדש, מפני שלא יתכן לומר שהחיינו וקיימנו והגיענו "לזמן הזה", ובמילה ובפדיון הבן שבע"כ צריך לברך שהחיינו בהיתר, אפי' אם מכוין גם על הפרי חדש, ש"ד. ע"ש. וכ"פ הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סי' תקנא סק"ט), בשם מר אביו. וכ"כ במועד לכל חי (ט אות כה), בשם הרב צפיחת בדבש הנד'.

והרב שד"ח (בין המצרים סי' א אות ד), הוסיף ע"ז, שיכול המברך על פדיון הבן לפטור את השומעים מברכת שהחיינו, וגם הם יכוונו לצאת י"ח, ואח"כ יברכו ברכת הנהנין על הפרי חדש שלפניהם ויאכלוהו. ע"ש. וכן העלה בשו"ת ירים משה קשטרו (חאו"ח סי' די). נומבואר שאפשר לפטור שהחיינו דפירות ע"י שהחיינו דמצוות ואף להוציא בזה אחרים י"ח, אע"ג דהני אחרים אינם צריכים אלא לשהחיינו דפירות).

ומ"ש בשו"ת הלכה למשה מימון (סי' מב) לדון בזה משום אין עושים מצות חבילות חבילות, ליתא, שכל שבפעולה אחת מקיים ב' מצות, ליכא משום מצות חבילות חבילות, וכדמוכח במתני' (פסחים לה.), שהכהנים יוצאים י"ח מצות מצה בחלה ובתרומה, אלמא שכל שעושה פעולה אחת ומתכוין לקיים ב' מצות לית לן בה. וכ"כ בתפא"י (פ"ב דשבת משנה ב). וראה באורך בחזו"ע פורים עמ' קנח והלאה).

וכ"ש לפמ"ש בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' קלט בד"ה ואחר עיין קצת), דבשתי מצות דרבנן ליכא משום אין עושים מצות חבילות חבילות. ע"ש. דבלא"ה לק"מ. אולם בשו"ת כרם שלמה קוטלר (סי' כב) חולק ע"ז. **והרב** דברי יעקב (מע' ז אות א) כתב לפקפק ע"ז שרק לאבי הבן עצמו התירו לברך שהחיינו רק על המצוה, אבל לכוין על פרי חדש לא נכון לעשות כן. ע"כ. ואין דבריו מוכרחים. ודברי הצפיחת בדבש נכונים וברורים. **גם** בשו"ת חיים ביד הכהן (סי' מא) כתב, שאף שלענין השומעים, דבריו מתקבלים על הלב, אבל לגבי אבי הבן עצמו נראה שיכול לכוין בברכת שהחיינו על פרי חדש.

וכ"כ בעל שואל ונשאל בהגהות "אמר משה" שבסוף ספר דברי יעקב, דלאחרים לא מהני שיכונו כיון שהשומע כעונה, וכאילו הוא בעצמו מברך שהחיינו

ז) כ"כ מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' נו), ובמחז"ב (סי' תקנא סק"ג), שהנהגים להחמיר שלא לומר

ח. פרי שנמצא בשוק זמן מועט, ואחר תשעה באב ספק אם עוד ימצא בשוק, מותר לברך עליו שהחיינו בבין המצרים, ואפילו אחרי ראש חודש אב. וטוב להניחו עד השבת, שאז מותר לברך שהחיינו. (ח)

הטעם שכתב שם ללמוד מהימים שבין ר"ח אב לת"ב, נראה שנכון להימנע מברכת שהחיינו גם בי"ב. באב. ע"ש.

ומ"ש המאמר (סי' תקנא ס"ק טו) לצדד להקל בזה, ע"ש שבעיקר דין זה יש מח' ולדעת קצת פוס' ש"ד לברך שהחיינו בבין המצרים, לכן אין להקפיד כ"כ. וכבר תמה עליו במועד לכל חי (סי' י"א אות צג). וכ"כ בפשיטות להחמיר בקש"ע (סי' קכד ס"ב). וכ"כ בספר גדולות אלישע (סי' תקנה סק"ו). [יחוד"ד ח"ה סי' מא].

עשירי באב וביום עשירי, שמאחר שהוא יום מר, שהיתה בו שריפת רוב ההיכל, איך נוכל לומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, והוא גמר החורבן והפורענות. ע"כ. וכ"כ בספרו מורה באצבע (אות רמא). והגאון מבוטשטאטש בספר אשל אברהם (סי' תקנח) כתב, פעם אחת נסעתי עם הגאון רבי לוי יצחק מברדיטשוב, מחבר הספר קדושת לוי, ובמוצאי ת"ב נתנו לי לברך שהחיינו על פרי חדש, ולא עלה בלבי להרהר אחר מעשה אנשים חשובים שהיו עמו במחיצתו, וכעת ראיתי בשו"ת מהרש"ל (סי' צב), ולפי

פרי חדש שנמצא בשוק זמן מועט, ואחר ת"ב ספק אם עוד ימצא בשוק

ובשו"ת דברי סופרים (סי' מה) כתב, שבספק אם ימצא אח"כ יברך עליו בשבת. ע"ש.

וראיתי להרב בעל שואל ונשאל בספר ברית כהונה (מערכת בין המצרים אות יד) שכתב, שמנהגם בגירכא (תוניס) שלא לברך שהחיינו אפי' על פרי שלא ימצא אחר ת"ב. ודלא כהרמ"א. ע"ש. ואין טעם במנהגם כלל, ולית דחש להא. אלא מנהגינו כמ"ש הרמ"א שכתב כן בלי שום חולק.

ובשו"ת יוסף אומץ (סי' נו) בד"ה והן עתה, כתב ליישב מ"ש מהר"י צמח בספר פרי עץ חיים (שער חג השבועות פ"א, ובדפוח"ט עמ' תקמב), שסיפר לו מהר"ש ויטל, שחכמי הדור של מר אביו מהרח"ו, הפצירו בו לאכול פרי חדש בבין המצרים, ונעתר לבקשתם, ואכלו בלי ברכת שהחיינו. ולכאורה הדבר יפלא שאיך שמע להם מהרח"ו, ויש לעשות אוקימתות, או שהיה בשבת, או שלא היה נמצא הפרי אחר ת"ב, או שמהרח"ו היה קצת חולה והיתה לו רפואה בפרי ההוא. אלא שהדבר קשה על המהר"י צמח, שסתם מאד הדברים. ע"כ.

ולכאורה אכתי לא איפרק מחולשא, דמ"ש שהיה זה בשבת, הרי האר"י בשעה"כ אסר אפי' בשבת. ומ"ש שהיה פרי חדש שלא ימצא אחר ת"ב, קשה, שהרי אם לא ימצא אח"כ יכול לברך עליו שהחיינו, וכמ"ש הרמ"א, ולמה אכלו בלי שהחיינו.

ובשו"ת באר מים חיים מוצירי ח"ב (חאו"ח סי' ב) תלה עצמו באילן גדול מהרח"ו ז"ל, ועשה מעשה כדבריו לאכול פרי חדש בלי שהחיינו.

כן פסק הרמ"א (סי' תקנא סעיף ז'), בשם בנימין זאב (סי' קסג). וכתב בד"מ (סי' ק"א), משום שדוקא אם יכול לברך שהחיינו על הפרי אחר ת"ב, לא יברך עליו בבין המצרים, אבל דבר שא"א לברך עליו אח"כ מותר לברך עליו בבין המצרים ולאוכלו. וכן משמע ממ"ש המהר"ל בתשובה (סי' לא אות ב), דמ"ש בספר חסידים שלא לברך על פרי חדש בבין המצרים, משום שאפשר לדחויי, משא"כ בפדיון הבן שא"א לדחותו, שאין מחמיצין את המצוה או הברכה, דשהויי מצוה לא משהינן. ע"כ. והובא בב"י (סי' תקנא). ומוכח שאם לא ימצא הפרי חדש אח"כ, ולא אפשר לדחויי, שפיר מברך. וכן דייק בד"מ שם.

ומה שסיים בד"מ שם, "ודלא כמ"ש מהר"ל [במנהגים], שלא יברך על שום פרי חדש". לכאורה מכיון שממ"ש מהר"ל בתשובה מוכח דשפיר מברך. ילמד סתום (שבמנהגי מהר"ל), מן המפורש. שלא נתכוין על כיו"ב. וצ"ע. ושוב ראיתי בשו"ת פלא יועץ (סי' כד עמ' רצ) שהרגיש בזה וכתב שאולי הוא ט"ס].

וכ"כ מהר"י פיתוסי בסוף ספר ירך יעקב (בקונט' כוכב מיעקב דף קטו ע"ג), שאם לא יברך עליו שהחיינו, והפרי לא ימצא אח"כ, עתיד הוא ליתן את הדין ע"מ שראתה עינו ולא אכל. כדאיתא בירוש' (סוף קידושין), עתיד אדם ליתן דין וחשבון על שראתה עינו ולא אכל. וכן העלה בס' משנה כסף (דף קמח:).

ובספר הלבוש כתב, פרי שאפשר שלא ימצא אח"כ, משמע שאפי' בספק אם ימצא, ש"ד לברך. וכ"כ בשו"ת פלא יועץ (סי' כד).

ט. וכן אם יפסד טעם הפרי אחר תשעה באב, מותר לברך עליו שהחיינו. וכן אם מפני סיבה מוכרח ללבוש בגד חדש בין המצרים, ילבשנו ויברך שהחיינו. (ט)

י. וכן חולה שאכילת פירות מטיבים עמו, ופותחים את תאבוננו לאכול דברים טובים לבריאותו, רשאי לאכול פירות חדשים ולברך שהחיינו על פרי חדש, אף בימי החול של ימי בין המצרים. (י)

ובשו"ת ישיב משה שתרוג ח"ב (סי' קכו) כתב שמי שהוזמן עם גדולים בסעודה, והפצירו בו לאכול פרי חדש, יכול לאכול מפני הכבוד בלי ברכה, ואחר ת"ב יצרפהו עם פרי חדש אחר, וכמעשה של מהרח"ו. ע"ש. וק"ק לסמוך ע"ז למעשה. ובשו"ת יוסף אומץ הנ"ל אקהי אקהתא ע"ז ואין למדין מהוראת שעה.

ודע, שבשו"ת ישיב משה שתרוג הנ"ל, אחר שהביא מ"ש הרמ"א, שאם לא ימצא אותו פרי חדש אחר ת"ב, מותר לברך עליו שהחיינו ולאכול, כתב ע"ז, ומיהו כ"ז קודם ר"ח אב, אבל לאחר ר"ח יש להחמיר, שכדרך שמחמירים שלא לאכול בשר כן יש להחמיר בפרי חדש, כיון שיש לו שמחה קצת. ע"כ. ובמחכ"ת אינו מחוור, שכיון שכל ענין שהחיינו אינו אלא משנת חסידים, וכמ"ש בספר חסידים, וגם מן כתבו בש"ע בלשון "טוב להזהר", אין להחמיר בזה אפי' אחר ר"ח, וכן משמע מדברי המג"א (סי' תקנא ס"ק כא). ע"ש. ודלא כהרב ישיב משה הנ"ל.

אם יפסד טעם הפרי אחר תשעה באב, מותר לברך עליו שהחיינו

לא שאלו פירות שביעית ש"א שמקיים מצוה באכילתם, וגם יש ענין שלא יפסדו. (שם עמ' קמט). ואינו מוכרח. והגם שהמשנ"ב (תקנא, ס"ק צט) כתב שמעוברת שראתה פרי חדש ונתאוית לו, תאכלנו בלא ברכה. כבר הערנו ע"ז, דמ"ש מפרי חדש שלא ימצא אח"כ. וע"ע בזה בשיעורי שלמי תודה פלמן (בין המצרים עמ' כה), ובמשנ"ב (סי' תקנא ס"ק קא).

חולה רשאי לברך שהחיינו על פרי חדש, אף בימי החול של ימי בין המצרים

שכה). ובספר שמח נפש (מערכת שהחיינו בבין המצרים), העתיק בשם נגיד ומצוה, להתיר לחולה אפי' בחול לאכול פרי חדש "ולברך". אבל בנגיד ומצוה שלפני ליתא לתיבת "ולברך".

ובשו"ת התעוררות תשובה החדש (תאו"ח סי' שמו) כתב, שחולה האוכל פרי חדש לרפואתו יברך שהחיינו, ואף דמשמע בספר נגיד ומצוה שיאכל בלי ברכת שהחיינו, תמוה לומר כן, שהרי פרי שלא ימצא אחר

ומרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' נו בד"ה הראת), ה"ד הרב באר מים חיים מוצירי ח"א (או"ח סי' ז), שהעלה להתיר לאכול פרי חדש בבין המצרים, בלי ברכת שהחיינו, ושכ"ה עושה מעשה. ותמה עליו, שאיך מלאו לבו לסמוך כ"כ על דעתו לעקור מנהג קבוע בכל ישראל, שלא לאכול פרי חדש בבין המצרים, ואיך רב גובריה לבטל מנהג רבותינו לעשות מעשה. ע"כ.

גם בספר מראית העין (בלקוטים, סי' טוב אות א) כתב על דברי הבאר מים חיים הנ"ל, שעמו הסליחה, שזולזל במנהג כל ישראל ונתפשט בכל העולם, ומי יקל ראשו בדבר. ע"כ. גם הרב זכור לאברהם השיב ע"ד הרב באר מים חיים. ע"ש.

והנה בתשו' באר מים חיים ח"ב (סי' ב) הנ"ל מצא סיוע לדבריו מן המעשה שסיפרו לו על מהרח"ו, וכתב, דמי לנו גדול ממהרח"ו שנעתר לרבני דורו ועשה מעשה לאוכלו בלי שהחיינו, ואפשר שגם מרן היה מכלל חכמי דורו בזה.

ט) כ"כ בספר מזבח אדמה (דף ח ע"א), ונ"ל שה"ה אם יהיה נפסד טעמו של הפרי אחר ת"ב, שיברך עליו שהחיינו בבין המצרים. והובא בספר מחז"ב בקונט' אחרון, ובספר שמח נפש (ערך שהחיינו).

ודלא כמ"ש בשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קמז) שאפי' יש לו פרי חדש, שאם ימתין לאוכלו עד אחר ימי בין המצרים יתקרב, לא יברך שהחיינו. [אם

י) כ"כ בתשובה מאהבה ח"ב (חאו"ח דף לו ע"ד), שבמקום חולי קצת יש להקל. ע"ש. ומ"ש בדין חולי קצת, הוא עפמ"ש בנגיד ומצוה (עמ' קמג) וז"ל: נ"ל שחולה מותר לו לברך שהחיינו בבין המצרים על פרי חדש, ואפי' בחול, מפני שהפירות פותחים תאוותו לאכילת דברים טובים לבריאותו, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. והובא בברכ"י (כאן ס"ק יג). וכ"ה בפרי עץ חיים (שער חג השבועות פ"א). וכ"כ בשו"ת בית דוד (סי'

יא. קטן שאינו יכול להבחין כל כך בין ימים אלו לשאר ימות השנה, אפשר לתת לו לברך שהחיינו על פרי חדש. (א)

יב. אשה מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, רשאית לברך עליו שהחיינו ולאוכלו. (ב)

ז"ל יחלוק ע"ז מ"מ אנו אין לנו אלא דברי הפוסקים וש"ע. ע"ש. וראה מ"ש בשו"ת יוסף אומץ (הנ"ל).

ת"ב מותר לכתחלה לאכול אותו בבין המצרים ולברך עליו שהחיינו כדי שלא יפסיד הברכה, א"כ ה"ה לחולה שאוכל פרי חדש לרפואתו. ואפי' אם האר"י

קטן שאינו יכול להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה ומתאוה לפרי חדש

(א) כ"כ בברכ"י (סק"ט), שאם אינו יכול להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה, והתאוה לפרי חדש, מותר לתת לו ויברך עליו שהחיינו, כדי שלא יטעה להמנע מברכת שהחיינו בשאר הימים. ע"כ. וכ"כ בחמדת ימים (דף פג:).

ונראה שכל שהוא עדיין קטן רשאי לכתחלה לברך שהחיינו על פרי חדש, מבלי לחלק בין יודע להבחין או לא. שהרי הרשב"א והר"ן ורבינו ישעיה הראשון ס"ל שמותר למספי בידים לקטן אפי' איסורין דרבנן, (ע' בשו"ת יבי"א ח"ד אר"ח סי' יב אות טו). ואע"ג דאנן נקט"י כד' הרמב"ם שאסר אפי' איסורין דרבנן, וכמו שפסק מרן בא"ח (סי' שמג). הבו דלא להוסיף עלה במילתא שאינה אסורה מן הדין אלא חומרא וזהירות בעלמא, כלשון מרן "טוב להזהר". ובפרט שהט"ז והגר"א חולקים על חומרא זו.

[ובספר "תורת רבינו שמואל סלאנט" (עמ' קלו) התיר לילד לברך שהחיינו על פרי חדש (שקנה בשגגה), במקום שהיה הפסד לילד. ע"ש. אולם לדינא אין צורך לטעם הפסד, אלא לקטן מיהא משרא שרי. וכמו שכתבנו.]

מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, רשאית לברך עליו שהחיינו ולאוכלו

לא אכיל, אבל אי אכיל חייב לברך שהחיינו. ע"ש. וכן נראה גם בנ"ד.

וכ"פ הגאון תשובה מאהבה ח"ב (תאו"ח דף לו ע"ד), דמ"ש בש"ע טוב להזהר מלומר שהחיינו בבין המצרים, נ"ל שבמקום חולי קצת שהרופאים דנו דינו למזור בפרי חדש, וכ"ש אשה מעוברת שראתה פרי חדש והתאוות לו, אין מקום לזהירות זו, ויברכו שהחיינו.

וכן העיר בכה"ח (אות ריא), דלפי מ"ש בתשו' הכנה"ג, ה"ה לאשה מעוברת. וכ"פ בספר ברית כהונה (מערכת בין המצרים אות טו"ב). וכ"כ בס' תוספת חיים (כלל קלג אות יג), וכתב שהברכ"י סותר את עצמו בזה, והעיקר שבשניהם יש לברך שהחיינו.

גם יש להסתייע מד' הרמ"א (בהגה סעיף יז), שאם הפרי חדש הזה לא ימצא אחר ת"ב, מותר לברך עליו שהחיינו ולאכול אותו בבין המצרים. והיינו כדי שלא יפסיד ברכת שהחיינו מהפרי ההוא. ולגבי מעוברת המתאוה לפרי חדש להא דמיא, שמותר לה לברך עליו

(יב) מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנא סק"ח) הביא, יש מי שכתב, שאשה מעוברת שראתה פרי חדש, יתנו לה הפרי חדש לאכול "בלי ברכת שהחיינו", והאיל וברכת שהחיינו רשות, כאן שיש לחוש פן יגרום נזק לה ולולד, ש"ד. ע"כ. וכ"ה בספר חמדת ימים (דף פג ע"ב). וכ"כ בספר ויאמר יצחק (בליקוטי א"ח אות יא). מ"מ נראה שמכיון שבעל כרחו היא צריכה לאכול פרי חדש, למה לא תברך עליו שהחיינו. ונלכאורה היא סתירה בדברי הברכ"י, ממש"ש להלן בס"ק יב, שאם שכח ובירך ברכת הנהנין, שמוכרח לטעום שלא תהא ברכתו לבטלה, יברך שהחיינו. וכן עמד בזה בתורת חיים סופר ס"ק לדן. וכן העיר בספר תורת היולדת (עמ' רכז אות יג).

והרי החיד"א עצמו בשו"ת יוסף אומץ הנ"ל (סי' נו) בד"ה הראת לדעת, כתב, דמוכח מהכנה"ג דס"ל שאם הוא צריך לאכול פרי חדש חייב לברך שהחיינו, ואם לא בירך עבירה היא בידו, שנתחייב לברך שהחיינו ולא בירך, ואזיל לשטתיה, שכתב בכנה"ג דמאי דאמר' דשהחיינו רשות, היינו אי בעי אכיל אי בעי

יג. הרואה את חבירו החביב עליו בימי בין המצרים, ועברו שלשים יום ויותר שלא ראהו, מברך שהחיינו, מאחר שאי אפשר לדחות הברכה אחר כך. (ג.)

ובירך על פרי חדש ברכת הנהנין בבין המצרים, יברך שהחיינו ויאכל, ולדבריו למה יברך שהחיינו, הרי יוכל לשמוע מאחר אחר ת"ב.

ובספר שו"ת מעשה אליהו מני (סי' קצט), אף שהרגיש בסתירת דברי החיד"א בברכ"י, בין דין מעוברת, לדין מי ששכח ובירך ברכת הנהנין על פרי חדש, הנ"ל, בכל זאת הורה שלא תברך. וליתא. אלא העיקר שתברך, כיון שיש פוסקים גדולים האומרים שהאוכל פרי חדש חייב לברך שהחיינו. הלא הם, רבינו חננאל בר שמואל, והרב בעל האשכול (הל' ברכות עמ' נב), ורבינו מאיר המעילי בעל המאורות (ר"ה לה. עמ' רסה ורסז), והמרדכי, והסמ"ק (סי' קנא), ורבינו ישמעאל בן חכמון. אלא שדעת הרשב"א דברכת שהחיינו רשות, כפשוטה, שאינו חייב לברך. וכ"ד מרן הב"י (ס"ס רכה). מ"מ יש לחוש לכתחלה לכל דברי הפוסקים הנ"ל. וע"ע בשו"ת יוסף אומץ (סי' נו) ד"ה הן אמת. ע"ש.

ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' קג) בדה"י ויש לי מקום, היקל במעוברת מטעם אחר, ולא ראה דברי הברכ"י (סק"ח) הנ"ל. וע"ע בשו"ת נחלת בנימין (סי' קט). ודו"ק.

ובשו"ת שערי ציון הכהן (סי' לו) כתב לחלק עלינו את השוים, אך אין דבריו מחוורים. והעיקר כמו שכתבנו. ומה שסיים שם דהוי סב"ל. ליתא. וכמבואר לנכון בשו"ת אוהב משפט (ח"א דף סה ע"ב), ובשו"ת שואל ונשאל ח"א (סי' מב). וזה פשוט.

הרואה את חבירו החביב עליו, בימי בין המצרים, לאחר שלשים יום

(הנ"ל) בעמודי שמים (דף סח.), ובס' משאח דרבנותא (דף ע"א ע"ג).

ואף שבשו"ת בית ישראל לנדא (סי' לג), כתב, שלא התירו ברכת שהחיינו אלא על מצוה עוברת כפדיון הבן, ולא על הרשות. וכ"כ המהרש"ם בדע"ת (סעיף יז) בשם דעת קדושים. ע"ש. יותר נראה דדמי לפרי חדש שלא ימצא אחר ת"ב, שמותר לברך עליו שהחיינו בבין המצרים, וה"ה לנ"ד, הילכך המברך על חבירו שהחיינו בבין המצרים יש לו ע"מ שיסמוך.

שהחיינו ולאוכלו. שאם תאכלנו בלי שהחיינו, הרי הפסידה ברכת שהחיינו מהפרי ההוא, דקי"ל שאם לא בירך שהחיינו על פרי חדש באכילה ראשונה, שוב לא יברך באכילה האחרת.

וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"א (סי' שיט), שאם לא בירך באכילה ראשונה, הוה ליה מעוות לא יוכל לתקון, ואפי' אם יחזור לאכול ממנו אינו מברך שהחיינו, דהויא ברכה לבטלה. וכ"כ בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' רל). וכ"כ בשו"ת עין משפט (א, א), עפ"ד רבינו מנוח. ע"ש. וכ"כ המשנ"ב (סי' רכה ס"ק ג).

ומן התימה על המשנ"ב כאן (ס"ק צט) שכתב שאשה מעוברת שראתה פרי חדש ונתאוית לו תאכלנו בלא ברכה. ומ"ש מפרי חדש שלא ימצא אח"כ.

והנה בשו"ת שלמת חיים (א"ח סי' רכג) נשאל ע"ז והשיב הגרי"ח זוננפלד, שהחילוק פשוט שאם לא יהיה הפרי מצוי אח"כ תבטל הברכה מכל וכל, אבל במעוברת הלא תוכל לשמוע ברכת שהחיינו אח"כ מאחר. וה"ה לחולה. ע"כ. אך במחכ"ת לפי מ"ש הרדב"ז ח"א (סי' שיט), שאם לא בירך שהחיינו באכילה ראשונה הוי מעוות שלא יוכל לתקון, הרי המעוברת שאכלה בלא ברכת שהחיינו באכילה ראשונה, אף אם תשמע אח"כ מאחר, לא יועיל לה כלום, שהרי הפסידה בעצמה את הברכה. [וע' בתשובת הכנה"ג חאו"ח סי' לא. ודו"ק]. ועוד שממ"ש בשו"ת הכנה"ג ואם טעה

יג) בן העלה בשו"ת מטה לוי (סי' ג). וכ"כ הרב יעב"ץ בסידורו (ח"ב עמ' רפ). והובא בתורת חיים סופר (ס"ק לו). וכ"כ הגר"ח פלאגי בס' מל"ח (סי' ט אות כד), דדוקא שהחיינו דפירות וכיו"ב אינו מברך בימים אלו, אבל מוצא מציאה או ראה חבירו החביב וכדומה דא"א לדחותו, חשיב כמצוה כמו מילה ופדיון הבן ודכותייהו.

וברכת הטוב והמטיב פשוט דמברך, כמ"ש היעב"ץ

סימן תקנא סעיף א' - דינים השייכים מראש חודש אב

א. משנכנס אב עד התענית ממעטים בשמחה, ולכן ישראל שיש לו דין ומשפט עם נכרי, ישתדל לדחות משפטו עד לאחר תשעה באב, מפני רוע המזל לישראל בימי פורענות אלו. וטוב להחמיר היכא דאפשר להשתמט גם ביום העשירי שבו נשרף רוב ההיכל, ולאחר מכן יתדיין עמו. (א)

משנכנס אב עד התענית ממעטים בשמחה

בתענית שם. ובאמת שגם דברי התוס' מגילה (לא:): תמוהים בזה, דהיכן מצאו דרב ס"ל דאסור תיכף מר"ח. וכבר עמד ע"ד החת"ס בזה, בשו"ת זכרון יהודה (סי' קצו). וכן העיר ע"ד התוס'. וע"ע בשד"ח במערכת בין המצרים (סי' א אות יג), ובספר נימוקי א"ח (סי' תרפו). וע' היטב באו"ז ח"ב (סי' שצב).

והנה בחידושי הריטב"א (תענית כט:): הקשה אהא דאמרי' "דריע מזליה", דהא קי"ל אין מזל לישראל. ותירץ דהני מילי בשאר ימים אבל בשני חדשים אלו יש מזל שכך נגזר מהשמים. אי נמי מזל לאו דוקא אלא על הגזרה קרי ליה מזל בלשון בני אדם. ע"כ.

ולכאורה בלא"ה י"ל ע"פ מ"ש התוס' (שבת קנו), אין מזל לישראל, והא דאמרי' במו"ק (כה). בני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא, מ"מ ע"י זכות גדול משתנה המזל. ע"ש. ולהכי לשתמיט מיניה באב דריע מזליה, דשמא לא תהא לו זכות כ"כ שישתנה המזל.

וע' במהרש"א בח"א (תענית כט:): שהתעורר ג"כ מדאמרי' אין מזל לישראל, ותירץ דמ"מ מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב.

ובשו"ת המיוחסות להרמב"ן (סי' רפז) נשאל הרשב"א על מ"ש (במו"ק כה), לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, שהלא מקרא מלא דיבר הכתוב: בני, והיה עקב תשמעון וכו', ובירך פרי בטנך. חיי, ולמען תאריכון ימים. מזוני, והיה אם שמע תשמעו, ואכלת ושבעת. והשיב שהבטחת הכתובים היא על הכלל ואין הכתובים משגיחים על הפרט בענינים אלו, שהרי נאמר לא יחדל אביון מקרב הארץ. ע"ש. וכ"כ עוד הרשב"א בתשובה ח"א (סי' תט). וכן הביא תירוצו זה הרשב"ץ בספר אוהב משפט, על איוב (דף לא). וע"ע במהרש"א בח"א (קידושין לט:), ובעיון יעקב (קידושין פב).

ובמאירי (מ"ק כה). כתב, דההיא דאמרי' במזלא תליא מילתא, מאמר יחיד הוא, וא"א לסבול אותו בשום פנים. [וראה כמה שכתבנו באגרת לבן תורה].

א) הכי איתא בתענית (כט:): אמר רב כשם שמשנכנס אב ממעטים בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה, ואמר רב פפא הילכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לשתמיט מיניה באב ולימצי ליה באדר.

והנה בחודש אדר נאמר "והחודש" אשר נהפך להם מיגון לשמחה, ואמרי' בירושלמי (ריש מגילה), מלמד שכל החודש כשר למקרא מגילה. נמצא שמזל החודש גורם לטובה. ומיניה ילפינן דמזל חודש אב המוכן לפורענות ריע מזליה. והא דאמר רב כשם דמשנכנס אב וכו'. אע"ג דאדרבא אדר כתיב בהדיא, והיאך תלי תניא בדלא תניא.

הנה כה"ג הקשו התוס' קדושין (יג), ותי' דאורחא למנקט הפשוט [במתני'] תחילה. (ובהגהות הרש"ש, הגיה שצ"ל, שאינו פשוט תחילה). וה"נ הכא תפס "אב" שאינו פשוט, ולעולם העיקר אדר דכתיב בקרא. [ומ"מ אילו ממתני' לא הוי שמעינן שהוא מטעם דריע מזליה, אלא שצריך למעט בשמחה בהדרגה עד ט"ב]. ואולי בשביל כך השמיט הרמב"ם דבר זה, לפי שהשמיט גם מימרא דהירושלמי הנ"ל, והטעם לפי שבש"ס דידן במגילה לא נאמר כלל דין זה, ש"מ דלית ליה דהירוש', וכמ"ש ב"י (ס"ס תרפח). וה"נ הני הא בהא תליא, אי מזל חודש גורם או מזל יום גורם, וכיון שהש"ס במגילה ס"ל דמזל יום גורם, דמגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. מש"ה השמיט מה שאמרו כאן.

וע' בשו"ת חת"ס (ר"ס קט) שעמד ג"כ על השמטת הרמב"ם, וכתב דה"ט משום דרב טעמיה דס"ל כמ"ד כל החדש (אב) אסור לספר ולכבס, ואבילות נוהג בו, וכמ"ש תוס' (סוף מגילה), וה"ט דדריש והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתי, ויליף מתיבת "חדשה", ואנן קי"ל דדוקא בשבוע ת"ב, כמ"ש "שבתי" וכו'. ע"ש. ותמוה, שהרי ר' יהודה דאמר כל החודש כולו אסור, יליף מדכתיב "חדשה", ואילו רב אמר, לא שנו (שבשבוע ט' באב אסור לספר ולכבס), אלא לפניו, אבל לאחריו מותר, וס"ל דלא דרשינן "חדשה", וכדאיתא

משום דלית להו הא דדרשינן והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה, שמזל החודש גורם. ע"ש.

ותמה עליו בשו"ת כנף רננה (סי' פה), שהרי בש"ע (סי' תרפח ס"ז) כתב בהדיא, כל החודש כשר לקריאת מגילה, והוא מהירושלמי (ריש מגילה) דדריש "והחודש" אשר נהפך להם מיגון לשמחה. ע"ש. ולא זכר מ"ש הב"י (סי' תרפח), דההיא דהירושלמי, שכל החודש כשר למקרא מגילה, שנאמר והחודש אשר נהפך וכו', לא ס"ל לתלמודא דידן, מדלא מייתי לה. ומ"מ בשעה"ד שא"א בענין אחר כלל, יש לסמוך על דברי הירושלמי, וכמ"ש רבינו הטור לקרותה בלא ברכה. ע"כ. וכ"פ בש"ע. וא"כ לק"מ ע"ד החת"ס. וע"ע בשו"ת קרן לדוד (תארו"ח סי' ס"ס קמו). ובשו"ת התעוררות תשובה א' (סי' קעז). ובמהרש"א בח"א (יבמות סג: ד"ה אשה טובה). וביקרא דשכבי (דפ"ג). ושו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' קעז).

ועפ"ז ניחא דברי הרמב"ם, דס"ל שהלכה כמו שאמרו בשבת (קנו). אין מזל לישראל, ולא קי"ל כמ"ד (במ"ק כה). דבני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא. וכ"כ מהר"ם די לונזאנו בספר שתי ידות (בדרך חיים דף ק"ט), שהרמב"ם בתשובה האריך לבטל דברי האומר דחיי בני ומזוני במזלא תליא מילתא, וכו'. (וכ"ה באגרות הרמב"ם דף כו:). וכ"כ הרב אות היא לעולם (מערכת א אות ו דף ט:). בדעת הרמב"ם. וע"ע בדברי רבינו בחיי (פר' וילך, פסוק הן קרבו ימיך למוות), ובדרשות הר"ן (דרוש ה, בדפוח"ע ע"מ שטז), ובחידושי הר"ן (מ"ק כה), ובדברי בעל המאורות (ברכות נו). ובספר אורים גדולים בדרשותיו (דף יט:). ובח"י הריטב"א (מ"ק יח: בד"ה שמא יקדמנו אחר). ובח"י הר"מ המעלי (בספר המאורות ברכות נו. ובקונט' מלחמת מצוה ע"מ לג).

והנה בשו"ת חת"ס (הג"ל) כתב דהרמב"ם והש"ע השמיטו מה שאמרו משנכנס אדר מרבין בשמחה,

עד אימתי יש להשתמט ממשפט עם גוי

שאמנם רע ומר נגע כשרו"ף כס"ף חמדת ישראל בעשרה. מ"מ כל שבערכין בערך ששונאי ישראל נתחייבו כלייה, ושפך חמתו על עצים ואבנים וניצולו ישראל, זה יחשב לעת רצון, כי אם למראה עינים זו רעה חולה, תחתיה תעמוד טובה ורחבה וגדולה היא ישועת ישראל, ויש מקוה לישראל, ונמצא דבעשירי תקומה היתה לו לזרע ישראל.

ואף שבסוף דבריו כתב מרן החיד"א במחז"ב שם לצדד בזה, נראה שהעיקר כדברי הקרבן נתנאל. וכמ"ש בבא"ח (פרשת דברים אות א), שהעיקר כמי שאומר שזהו עד עשרה באב. וע"ש שא"צ להשתמט עד ר"ח אלול, אלא רק עד אחר עשרה באב, ובפרט כי בט"ו באב צריך לעשות שמחה מפני שיש עליו לשכינה, כמ"ש בבוה"ק (ח"ב דף קצ"ה), וכיון שעלה חודש זה ביום ט"ו, לא ירד דמעלין בקודש.

גם הרב נחמד למראה על הירושלמי (תענית פ"ד, דף רז.) ה"ד המחז"ב, והכריע דהיינו עד ת"ב דוקא. ע"ש.

וכ"כ בפירוש מהר"י איסרלן בעל תה"ד ע"ה (במברר לג, לה) במה שאמרו רז"ל שבשעה שנפטר אהרן נסתלקו ענני כבוד וכו' וכו' הכנעני להלחם עם ישראל, כסבור נתנה רשות להלחם, שבשביל כך רצה להלחם, לפי שהיה זה "בתחלת" חודש אב, ובאותו חודש ריע מזליה דישראל, כדאי' בתענית (כ"ט:). לשתמט מיניה בירח דאב, רצה לומר "עד לאחר ת"ב" מסתמא. ע"כ.

והנה המג"א (ר"ס תקנא) כתב בשם רבינו ירוחם, שיש לו להשתמט עד ר"ח אלול, משום דריע מזליה בחודש זה. וכדבריו מבואר בפירוש רבינו יהונתן מלוניל (ע"מ קל), שלא יעמוד עמו לדין בכל חודש אב, לפי שחודש אב מוכן לפרוענות לשונאי ישראל.

והרב קדושת לוי (סוף פר' ואתחנן) כתב, אב היינו תחלת חודש אב עד ט"ו באב, ולמד ממנו מהר"י פלאגי בספר יפה ללב ח"ב (סי' תקנא ס"ב), דבעינן לישתמיט מניה עד ט"ו באב. (וע' בבא"ח ר"פ דברים).

או"ל בבוה"ק (פרשת יתרו דף עה:) איתא, עשו נטל מירחי שתא תרין ירחין, תמוז ואב, ואלול לאו דיליה הוא, דהא אפי' אב ט' יומין אינן דיליה, ולא יתיר, ואתאביד ולא אשתכח וכו'. ע"ש. ומבואר שאחר ת"ב לא חשיב ריע מזליה דישראל. והחיד"א בס' דברים אחרים (סוף דרוש ט) נתן טעם לזה. ע"ש.

וכ"כ הקרבן נתנאל (תענית, פ"ד אות ה), והסתמך על דברי הזהור. וכ"כ בספרו נתיב חיים. וכ"כ בספר בן יוחאי (דף קמב ס"ב).

וכ"כ הרב טור ברכת (סי' תקנא), שמבואר בזה שרק בט' ימים של חודש אב יש שליטה לס"א, ולכן הגם שנשרף ההיכל בעשירי, לא קבעו התענית רק בט' בו, מפני שאע"פ שהיה עת רעה בעשירי, זה היה דרך מקרה, אבל עיקר השליטה היה רק בט' בו ותו לא. עכ"ל.

והחיד"א (מחבר"ר סי' תקנא ס"א) הוסיף, דאפשר, שאף

ב. יש מפרשים מה שאמרו רז"ל משנכנס אב ממעטים בשמחה, שאין שמחין בו כלל. וכן כתבו הרבה אחרונים. אולם מלבד שיתכן שיש חולקים בזה, עוד אפשר שגם לשיטה זו אין בזה איסור מדינא, רק הנהגה נכונה ממדת חסידות והנכון וישר, משום צער חרבן בין המקדש שמזל החודש גורם בעונותינו, שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו החרבו בימיו. ומה שאמרו משנכנס אב ממעטיין בשמחה הוא לענין לדון עם גוי, וכן לענין למעט במשא ומתן של שמחה. (ב)

הכא שאני כמ"ש הריטב"א, שבזמנים אלו יש מזל, שכן נגזר עלינו מן השמים, מהרש"א אלפנדארי, הובא בקובץ מוריה שנה ז' אדר א' תשל"ח, עמוד כד].

וכתב הגר"ח פלאגי (י אות ב), בחודש אב יכין לתקן מדת הוד (כמ"ש בס' מעשה הצדקה), ויזהר ביותר לכבוד ללומדי תורה ולרוץ בדבר מצוה, ולהחזיק ברכים כושלות, ולהיות אוהב שלום ורודף שלום יותר משאר חדשים. ואהרון הכהן שבחינתו בהוד, נסתלק בר"ח אב. וכתבו בחמ"י ובקמח סולת, שהמתענה תענית חלום בר"ח אב א"צ תענית לתעניתה, כמ"ש חמ"י חדש וקמח סולת. והנה חורבן בית ראשון היה על עזבם את תורת, [או שלא החזיקו תורה], וחורבן בית שני על שנאת חינום, ולכן בחודש זה יתחזק בדברי הללו, ונזכה שחיש מהרה יבוא הגואל. כב"א. וחודש זה שבטו יששכר, כמ"ש בס' עמודי שמים (דף ס"ח ע"ב), ולפ"ז ראוי לעסוק בתורה בחודש הזה טפי משאר חודשים, ומאת ה' היתה זאת שרבים מתחילים לקום בחצות מהחודש הזה. ע"כ.

משנכנס אב ממעטים בשמחה

ודקא כשאין חשש מכשול].

וע' בלבוש (סי' תקעה) שכתב לגבי ת"צ, הטעם שממעטים בשמחה, שזה כבני אדם הנזופים לפני המקום.

ובסדר היום (י"ז בתמוז) ביאר לשון ממעטים בשמחה, דלא מיבעיא שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפי' השמחה באה מעצמה אין ליקח אותה, אלא ממעטים בה ולא יקח אותה בשלימות, ואפי' מי שאינו מדקדק למעט מ"י בתמוז עד ר"ח, משנכנס אב צריך למעט בשמחה, ולהרחיק כל דבר המביא לידי שמחה כאכילת בשר ויין למדקדקים, ורחיצת גופו לתענוג אפי' בצונן. ע"כ. וגם זה נראה בהכרח מדת חסידות, ולא שיש בזה חיוב גמור.

ומ"ש לגבי שמחה הבאה מעצמה, בערוה"ש (סי' תקנא ס"ה) כתב, דמעטים בשמחה אין הכוונה על שמחה דממילא, וכי אם נולד לו בן זכר לא ישמח, או אם

וטוב להחמיר היכא דאפשר להשתמט גם ביום העשירי שבו נשרף רוב ההיכל. וע' בשו"ת חת"ס (חארו"ח סי' קס).

והגר"ש קלוגר בשו"ת שנות חיים (סי' ריט) כתב, שמזל עשו שולט עד ט"ו באב, וז"ש "יום תבר מגל", ושכן מצא בזוה"ק בפסוק בחודש השלישי לצאת בני"ו וכו', שמזל עשו אינו רק ט' ימים באב, וסיים שם קרא דהאויב תמו חרבות לנצח, וקרוב לומר שט"ס הוא בזוה"ק, וצ"ל ט"ו ימים באב, במקום ט' ימים. ע"ש. ואינו מחזור להגייה בזוה"ק, וכן בקרבן נתנאל ה"ד הזוה"ק כהוייתן להוכיח דסגי עד ת"ב. וכ"ה בשער יששכר (שער תמוז אב, דף קנב ע"ד). וע"ע בספר נימוקי או"ח (ר"ס תקנא). והבו דלא להוסיף עלה.

ובספר מגלה עמוקות (אופן קו) כתב, ואף תמוז ואב אתאבידו מניה, כדאיאת בזוהר, ולא נשאר לו אלא רק כ"א יום של ימי בין המצרים. ע"ש. ודו"ק. [וע' סנהדרין (ס"ה): מעונן, א"ר עקיבא זה המחשב עתים וימים, ואומר יום פלוני טוב לצאת, או העושה ביום פלוני מצליח וכו'.

ב **במשנה** (תענית כ"ו): משנכנס אב ממעטים בשמחה. וכתב בס' כתב סופר (אסתר י ג), שלעולם ממעטים בשמחה בחודש אב, ואפי' בזמן שאין שמד [שאין מחוייבים להתענות], מ"מ מחוייבים למעט בשמחה ולהתענות, כי אין התענית על גלות גופינו, שהרי כבר קודם לזה הובקעה העיר ונחרבה, אלא האבילות היא על חורבן ביהמ"ק, שהיא גלות וצרת הנפש. וע' לרבינו יונה בספר היראה שכתב, כללו של דבר לכל זמן, בעת שמחה בפורים ירבה בשמחה ובמשתה, אך שיהיה לבו לשמים שלא יצא מפיו דבר ערוה וניבול פה, בעת עצב עצב, משנכנס אב ממעטים בשמחה.

ובשכנה"ג (הגה"ט א"ח סי' רמ) כתב, שנהגו בעצמם פרישות מהאשה עד י"א אב, משום שממעטים בשמחה. [ובס' אור צדיקים (סי' כז) כתב בשם האר"י להחמיר ולנהוג פרישות בשבוע שחל בו ת"ב אם לא בל"ט.

מקצרין, ואומרים בקול נמוך הנוטה בקצת המקומות לניגון של איכה, כגון כשמזכיר ירושלים, או בסוף ובתחילת הללויה. ע"כ. ואין מנהג זה אצלנו.

וְז'ל החיד"א בס' מורה באצבע (סי' ח אות רלב), בחודש אב, עוד יוסיף יגון ואנחה, ובמרירות יאנח עקירה ואנחה שוברת בט' ימים ועוד בה עשיריה, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בחול, וימעט בהנאה כל מה שאפשר. וגם בליל עשירי ויום עשירי יצטער על שריפת ההיכל. ע"כ. וזו הנהגה נכונה וראויה, אך לא חיוב מדינא.

האם אסור לשמוח כלל מר"ח אב עד אחרי תשעה באב

המג"א היה לנו לאסור גם בשר ויין מדינא מר"ח אב, (והב"ח סי' תקנא כתב, דבשר ויין שאני שהם צורך הגוף). ועוד שגם ת"ת לא ילמד אלא בדברים הרעים, שהרי פקודי ה' ישרים משמחי לב, ואולי לא גזרו ע"ז משום ביטול תורה.

וייש ליישב דברי המג"א, דמה שאמרו ממעטים בשמחה, אפשר שאינו מן הדין, אלא מדת חסידות, או הנהגה נכונה לפי מזלם של ישראל ומדת הדין שיש באותם הימים. וע"ז מבאר המג"א שבשביל חסידות או הנהגה זו אין שמחין כלל. ואין הכי נמי לפי הנהגה זו, צריך להמנע גם מבשר ויין. וכן מריבוי שיחה ושחוק וטיוילים וכדו'. ורק בלימוד תורה אין להחמיר, שיש בזה ביטול תורה. ולכתחלה ילמד תורה ברוב שמחה וחדוות דאורייתא. ונע' במאירי שהובא בסמוך].

אם קיימא לן כדברי התוס' למעט בכל שמחה ואין שמחין בו כלל

ובשעה"צ (סי' תקנא סק"א) העיר ע"ד המג"א, שהתוס' מיירי שם לענין תענית צבור (שגזרו ב"ד בשביל מטר), אלא שהוכחת התוס' שם היא דאל"ה מאי שיין מיעוט, איזה ישיעור יש, וא"כ מוכח דה"ה לענינו. אמנם זהו רק לש"י התוס' שם, אבל לתוס' ביבמות (מג.) אפי' לקנות צרכי חופה שהוא שמחה ג"כ שרי מר"ח אב והלאה, והא דקאמר ממעטים במשא ומתן, הוא שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים, וא"כ אפשר דה"ה לענין מאי דקאמר ממעטים בשמחה, הוא ג"כ כע"ז. ע"כ. ובמשנ"ב (סק"א) כתב, ע' במג"א דר"ל שאין שמחין בו כלל. והיינו שצ"ע לדברי המג"א, ולא פסק כן להלכה.

באה לו איזה בשורה טובה, או הרויח מעות וכיו"ב לא ישמח, אלא הכוונה במה שביד האדם לעשות או שלא לעשות, וכן במשא ומתן של מסחר, אבל מה שאסור אסור לגמרי. [ע"ש מה שהחמיר בזה דל"מ התרה]. ושמא לא פליגי.

ובמקור חיים (שם ס"ח) כתב, שהמנהג שמר"ח ואילך מתפלל הש"ץ בקול נמוך קצת, ומסיים בקול עצב ג' ברכות הראשונות של שמונה עשרה, ובונה ירושלים, ובכה"ג בפסד"ז. ע"כ. וכ"כ במנהגי וורמייזא (ח"א אות קיט) שבכל התפילות ופסד"ז וכל מה שרגילין לנגן,

והנה המג"א (סי' תקנא סק"א) כתב, ממעטים בשמחה, פי' שאין שמחין כלל, וכמ"ש התוס' (מגילה ה:). ע"כ. וכ"ה בא"ר (שם סק"א), ובתפא"י (הלכתא גבירתא תענית פ"ד). ועוד. וכ"כ הפמ"ג (א"א ר"ס תקנא) דמדלא כתב המחבר ממעטים בשמחה ומשא ומתן בחדא מחתא, שמע מינה דממעטים בשמחה היינו שאין ששים כלל.

אולם בעיקר דברי המג"א והפמ"ג, צ"ע אם מוכרח כן לדינא שהוא כפשוטו שאסור לשמוח בו כלל, שלפ"ז לכאור' יצטרך לזהר שלא לשחוק, ולא לאכול מיני מתיקה, וכ"ש שלא לומר איזו בדיחה, ולא לטייל הרבה. וזו לא שמענו.

ועוד צ"ע שהרי אפי' אכילת בשר בימים אלו אינה אסורה מדינא, וכ"ש שתיית יין, ושאר משקאות חריפים. אע"פ שודאי יש שמחה ביין. ולפי דברי

אם קיימא לן כדברי התוס' למעט בכל שמחה ואין שמחין בו כלל

וגם אפשר שיש חולקים ע"ד התוס' הנ"ל. ובמחזור ויטרי (סי' רסו) כתב, מר"ח אב, מיתבעי ליה לשנויי בבדיחותא, דתנן משנכנס אב ממעטים בשמחה. ע"כ. והיינו שיש לו לשנות בענין השמחה, ולמעט בה, אבל לא למעט לגמרי.

והמהרש"ל (ביש"ש יבמות פ"ד סי' לד) העיר ע"ד התוס' הנ"ל (מגילה ה:): שפירשו שאין עושין כלל, והעמידה במו"מ של שמחה. והרי התוס' ביבמות (מג:): פירשו, דריבוי משא ומתן קאמר, שימעטו יותר מבשאר ימים, וגם פירשו דמיירי בכל מו"מ ולא רק של שמחה. והתוס' דביבמות עיקר, נגד התוס' של אותן מסכתות קטנות, וכן יש קבלה, שהתוספות מן המסכתות גדולות הן תוס' של ר"א מטוך. ע"כ.

ביאור ענין ממעטים בשמחה בכמה אפנים

שבזה"ו אינם יודעים מאיסור זה כלל, ונו"נ ובונים ונוטעים. וכעין שכתב הב"י.

ובחגות מקור חיים לבעל החו"י (ר"ס תקנא) כתב דמשנכנס אב ממעטים בשמחה, פי' שאסור לשמוע קול זמרא אפי' דפומא. ע"כ. [נוסיים, שליצינים היהודים נוהגים היתר לנגן אצל הערלים, וצ"ע מס"ה וס"ז בהגה]. ושמא כוונתו שהעיקר שלא לעשות מעשה של שמחה יתירה כמו שירה. משא"כ בשר ויין, שזה מאכלו של אדם. קיל טפי. ומאיך במהרש"א (ח"א תענית ט:). כתב שממעטים בשמחה היינו לשאר דברים שיש בהם שמחה, חוץ מסיפור וכיבוס שהם משבוע שחל בו.

וע"ע בסדר רב עמרם גאון (סדר תשעה באב) שכתב, ולא מבעיא ת"ב גופיה, אלא מריש ירחא דאב נמי מתבעי ליה לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה, כדתנן משנכנס אב ממעטים בשמחה. ע"כ.

ורש"י בס' האורה (סי' תיא) כתב, ולא מבעיא ת"ב גופיה דאסור, אלא מריש ירחא נמי לא מתבעי ליה לשנויי בבדיחותא, דמשנכנס אב ממעטים בשמחה. ע"כ. ואפשר שזו מצות חכמים לנהוג בזה לכתחלה איש כפי כחו, והיא מצוה שאין לה שיעור.

ובשו"ת נו"ב (מהדו"ת א"ח סי' קה) כתב בתו"ד, דכיון ששנינו במשנה משנכנס אב ממעטים בשמחה, א"כ כל מה שנחשב אצל אדם לשמחה, "ראו"י למנוע ממנו. ובוזה יישב מה שהקשו על החומרות שנהגו בני אשכנז להוסיף מר"ח אב, שלא להסתפר ושלא לכבס ושלא לרחוץ, שלכאור' עבירה היא בידם, כמו הטייה בק"ש שמחמיר כבית שמאי, שעושים נגד התלמוד, ואסור להחמיר נגד התלמוד. ותי', שכל אחד יכול לומר שהתספורת והכיבוס ואכילת בשר, שמחה היא לו, ונמצא שחומרא שלו אינה משום שחושש לדעת ר"מ, רק שחושב זה לשמחה. [והנהגים חומרא מ"ז בתמוז, פשוט שאין כאן חשש, שבזה הכל יודעים שעושים משום חומרא יתירה, שהרי ליכא שום דעה בגמ' לאסור מ"ז בתמוז. שם].

והראב"ן (מס' תענית) כתב, שיש נהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין מר"ח, משום דמעטים בשמחה ואין שמחה אלא בבשר ויין. ובס' האשכול (הל' ת"ב דף ריד). העיר ע"ז, שאלו דקדוקי חומרא, דמעיקר הסוגיא לא נאסר בשר ויין רק בסעודה המפסקת, וממעטים בשמחה היינו לענין מילי דשמחה, כמו"מ, ובבנין ונטיעה של שמחה.

ואפשר דמעטים בשמחה, היינו במעשים של שמחה, ולא בהרגשת הלב. וגם זה לא בכל מעשה, אלא במעשים שמפורסמים לשמחה. שאין ראוי בימים אלו להתעסק בדברים ידועים של שמחה.

ועוד יש לפרש, ממעטים בשמחה, היינו באותם המעשים שנתפרשו בגמ' לאסור. וכן משמע באר"ח (הל' ת"ב הלכה א) שכתב, משנכנס אב ממעטים בשמחה, כלומר, שאין בונין בנין שמחה כגון בית חתנות לבנו. וכ"ה בכלבו (סי' סב). וכן משמע בבא"ח (דברים ש"א אות ב), שלא כתב כלל שממעטים בשמחה, רק כתב שמר"ח אב ממעטים כמו"מ של שמחה וכו'.

ורבינו יהונתן מלוגיל (תענית ע"ב קכז) מפרש דקאי על שמחת נישואין, דאף שאפשר לעשות נישואין אחר ר"ח אב, מ"מ יש למעט בשמחת החופה.

והמאירי (תענית כז:) כתב, ממעטים בשמחה, שאם אירע לו שמחת נישואין ממעט בשמחת החופה, וא"צ לומר בשמחת מריעות, וכ"ש בשאר שמחות של רשות. וביבמות פירשו שממעטים בעסקיהם וכו', ובבנין ונטיעה של שמחה ובסעודת אירוסין וכו'. הכל הערה, שראוי להתפלל ולהודות לאל בכל עת ובכל זמן כפי הנאות למה שאירע באותו זמן, וכן שצריך לברך על הטובה ועל הרעה. ואין לאסור מכאן אכילת בשר (שאין שמחה אלא בבשר), דמ"מ שמחת אכילה בלא בשר ליכא, אבל אכילת בשר בלא שמחה איכא.

ובספר האורה (ח"א סי' סד) כתב, משנכנס אב ממעטים בשמחה, ולא לענין אכילת בשר ושתיית יין קא אמרי', אלא לענין שמחה, כגון שמחת חתונה ושמחת מרעים, וכל דבר שמחה. ע"כ. ובס' ליקוטי הפרדס לרש"י (דף ל:). כתב, ממעטים בשמחה באירוסין ובנישואין. ובשבת שחל ת"ב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס. ע"כ.

ובערוה"ש (ר"ס תקנא) כתב לגבי ממעטים בשמחה, שסתם שמחה היינו סעודת אירוסין או נישואין אפי' בלא סעודה, כמו שבחזה"מ אסור מטעם שאין מערבין שמחה בשמחה. ולכן הרמב"ם לא פירש כמה ממעטים, שסמך ע"מ שפירש בדיני חוה"מ שאין נושאים אשה, ואין עושין אירוסין בסעודה. ואף שבגמ' הזכירו שממעטים מלישא מליתן מלבנות ולנטוע וכו', לא אמרו לשון אסור, אלא נהגו כן מעצמן, והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג לא נהוג. ובוזה ניחא

אם גם משנכנס אדר צריך לשמוח לגמרי מבלי שום עצבות וצער

ועוד יש להעיר בדברי המג"א הנ"ל "שאינן שמחין בו כלל", שהרי כמו כן אמרו לגבי אדר, דמשנכנס אדר מרבין בשמחה, ואטו גם שם צריך לשמוח לגמרי מבלי שום עצבות וצער כלל וכלל. ולא שמענו שמי שאינו מרבה בשמחה בחודש אדר עובר על איסור. וכן לא שמענו שאסור לספר סיפור של צער בחודש אדר, וכן לעשות דבר המצער. ואפי' תענית מותר בחודש אדר.

וזוה סיוע לומר שכ"ז רק מדת חסידות והנהגה טובה, ואה"ה הנהגה טובה לשמוח בחודש אדר שמחה גדולה. ובזה יש ליישב אמאי הש"ע השמיט דין זה, כיון שאין זו הלכה רק הנהגה טובה, שמזלם של ישראל בימים הללו מעולה, ונכון לשמוח בימים הללו. ולגבי ת"ב הביא דין זה בשביל ההמשך, שממעטים במו"מ ובבנין של שמחה. מלבד מה שהזהיר למי שיש לו דין עם הגוי שישתמט ממנו.

ובמ"מ לגבי מרבין בשמחה בחודש אדר, אפשר דלכ"ע אין פירושו שאין מצטערין בו כלל. ובשו"ת משנה שכיר (א"ח סי' ב) כתב, שאם משנכנס אב, אין לשמוח כלל, מדה טובה מרובה, ומרבין בשמחה היינו רק בשמחה בלי עצבות כלל, ונפ"מ שמותר למלאות פיו בשחוק ושמחה בפורים. ע"ש.

ואפי' לגבי מיעוט במשא ומתן של שמחה, כתב מרן הב"י (סי' תקנא) דאפשר שמדינא אין למעט בעסק כלל ואפי' הם צרכי חופה, וההיא דהחולץ, מדת חסידות היא, או במקום שנהגו, ולפיכך השמיטוה הרי"ף והרא"ש והרמב"ם. ונעשה בב"י שם מ"ש ע"ד התוס' הנ"ל (במגילה ה:).

והנה כבר הזכרנו לעיל (סי' תקנא הערה ה) שכמה מאח' זמנינו החמירו הרבה בעניינים אלו, כמו בשו"ת קנה בשם (ח"ג סי' לו), שכתב, שמסתימת הפוס' נראה לאסור בימי בין המצרים אפי' סעודת ז' ברכות גרידא בלא ריקודין ומחולות. שהרי מ"ח עד התענית מדינא דגמ' אסור לעשות סעודת אירוסין (ע' יבמות מג), וכן אין נושאין אשה אפי' בלא סעודה, והטעם, לפי שיש בזה "איסור שמחה" בימים אלו. והמג"א (תקנא סק"י) כתב, שאסור לעשות סעודת שידוכין מ"ח ועד התענית, ואפי' בשבת נראה לאסור, דבגמ' קתני מ"ח עד התענית אסור, וא"א דלית בהו שבת. וכ"כ הפמ"ג (א"א שם) ומשנ"ב (שם ס"ק טז). ואם סעודת שידוכין אסורה בימים אלו, כ"ש סעודת ז' ברכות, שבודאי אסורה משום שמחה, ואפי' בשבת אסור בזה למג"א.

ורק יש סמך להקל בסעודת ז' ברכות (בלא ריקוד ומחולות), עפ"ד הא"ר (שם ס"ק כה) דמי"ז בתמוז עד ר"ח אב אפשר להקל בסעודת אירוסין, כיון שהאיסור בימים אלו אינו מדינא, רק ממנהגא מחמירים בדברים שיש בהם שמחה. והמג"א (שם ס"ק לד) בשם הש"ך חולק, וכ"ד העולת שבת שם (סק"ה), לאסור גם בזה. וע"ע במשנ"ב שם (ס"ק עד). ובמשנ"ב לעיל (ס"ק יט) פסק להקל כדברי הא"ר, שאין נוהגין להחמיר באירוסין, ואפי' סעודת אירוסין מותר לעשות. ולכא"ו כ"ש סעודת ז' ברכות דשרי שיש בזה מצוה יותר מסעודת אירוסין. ואף שיש לדחות דסעודת אירוסין קילא שאין בה שמחה כ"כ, משא"כ סעודת חתן וכלה, שמא אסור גם בימים אלו שיש בהם איסור רק ממנהגא. מ"מ מספק יש להקל בסעודת אירוסין קודם ר"ח אב. אבל בריקודין ומחולות, משמע במג"א (שם) לאסור אפי' לצורך מצוה. ובא"ר (סק"ו) משמע דריקודין ומחולות בשעת אירוסין חמיר יותר מבלא אירוסין, ולפ"ז כ"ש בסעודת חתן שיש בה שמחה יתירה, אין שום היתר בריקוד ומחולות או זמר של שמחה. וע"ע בא"ר (ס"ק כו) דאף במילה עצמה (מ"ח ועד התענית) אין נוהגין ליקח מנגנים אע"פ שהוא לצורך מצוה.

והא דחתן ושושביניו פטורין מן הסוכה כל ז' ימי המשתה (סוכה כה:), אינו משום ששמחת חתן דוחה מצות סוכה, אלא שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. והא דמכניסים את המת לחדר וכו' ונוהג תחלה ז' ימי המשתה, היינו שמצות שמחת חתן תדחה אבילות שעדיין לא חלה עליהם. משא"כ נ"ד שבעל כרחך חלים דיני האבלות מימי בין המצרים, והימים אסורים מצד עצמן בשמחה, מגזרת רו"ל שאסרו שמחה בימים אלו, ומנ"ל שיידחו מפני שמחת חתן. ואע"פ שעד ר"ח אב האיסור מצד מנהג ולא מעיקר הדין, משמעות הפוס' דגם מחמת מנהג אסרינן מכל וכל. וראיה שגם לדעת מרן שמותר לישא עד ר"ח אסורים בשמחה אח"כ, שחז"ל אסרו בשמחה את הימים עצמן, ולא ניתנו לדחות מפני שום מצוה אחרת. ומ"ש הרמ"א (תקנ"א ס"ב) דלצורך מצוה הכל שרי, היינו רק הכנות להנישואין שיהיו לאחר ת"ב, ולא השמחה עצמה. ודלא כמ"ש בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קט) להתיר בזה. עכ"ל.

ואולם יש להשיב על דבריו, דמה שנקט לדבר פשוט שיש איסור שמחה בימים אלו מדינא דגמ', אינו

הכובד ראש הראוי בימים אלו, שהוא עוסק בשמחת המצוה שלו.

וגם דברי המג"א לאסור ריקודין ומחולות מ"יז בתמוז, אין הכוונה שיש בזה איסור מדינא משום שמחה שנאסרה בימים אלו, אלא שזו הנהגה הנכונה הנדרשת מאתנו בימים אלו, שלא לרקד ולזמר בימים אלו שהיה בהם חרבן ביהמ"ק. ואין זה ענין לשמחת מצוה. וכבר כתבנו לעיל כמה צדדים בביאור הענין של ממצטים בשמחה.

ולכן פשוט להלכה שרשאים גם אשכנזים להשתתף בשמחת נישואי חתן וכלה ספרדים שנעשו אחר י"ז בתמוז ובריקודים ומחולות, שאין כאן איסור שמחה אפי' מצד מנהג שקבלו עליהם, דנימא שהוא מכניס עצמו לאיסור במה שהולך להשתתף בשמחת החתן. וכן פשוט שחתן וכלה שנישאו קודם ר"ח אב, יכולים להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובז' ימי המשתה, שאין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר.

אם ראוי למעט בשמחה כבר מ"יז בתמוז

וגם ראבי"ה (ח"ג סי' תתפו) כתב, וכל הנך יומי נשל בין המצרים] ראוי שלא לשמוח. וכ"כ בס' מנהגים דבי מהר"ם (למהר"ם מרוטנבורג מנהגי י"ז בתמוז), מ"יז בתמוז עד ת"ב, יש סמך להתענות בהם. וממעטים בשמחה ובמשתאות באלו הימים. ע"כ. וכ"ה בס' המנהגים (חילדיק. מנהגי ט"ב) שראוי שלא לשמוח מ"יז בתמוז עד ת"ב. ע"כ. הרי שהחמירו בזה אפי' מ"יז בתמוז.

ואפשר שזה רק ללמד על ההנהגה טובה וראויה. אך אין בזה חיוב מעיקר הדין. וכמו שנתבאר.

אם גם בר"ח אב ממצטים בשמחה

מסעות, ומסתמא לכל יום היה מסע אחד, ונמצא הגיעו לשם בת"ב, ועשו הספד. ועזרא הסופר היה גלגול אהרן הכהן, ולכן הזכיר הכתוב סילוק אהרן ב' פעמים, הראשון בפרשת חקת (במדבר כ), והשנית בפרשת מסעי (שם לג). ובפ' חקת לא הוזכרה במיתה נשיקה, כי חורבן בית ראשון הוא יותר ברע. אף כי חרבן בית שני גריעי לן, מ"מ מעת חסרנו כל אלה מהמעלות הגדולות בחורבן בית ראשון, עדיין לא זכינו, כי חסרו ה' דברים (יומא כא:). ע"ש.

ובמגלה עמוקות (פרשת מסעי) כתב, שאהרן נפטר בחודש אב, ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו והיה בחודש זה שנחרב הבית, ואח"כ חושב

מוכרח כלל, דכל האיסור הוא רק במעשים מפורסמים של שמחה, שהם מראים סתירה להנהגה הראויה בימים האלו, שהיא להיות ככובד ראש על חורבן ביהמ"ק בעוונותינו, שכל דור שלא נבנה בימיו וכו', אבל לא שיש איסור בשמחה ממש. וכ"ש לגבי הימים שמ"יז בתמוז ועד ר"ח אב. וכן הטעם שמנהג אשכנזי שלא להסתפר בימים אלו, אינו משום שיש בהם איסור שמחה, אלא הוא חומרא מעשית מסויימת דוקא שנהגו להחמיר בה, ולא מחמת שיש איסור שמחה בימים אלו. נוע' בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' עו) בטעם שנהגין שלא להסתפר בימי העומר, שבימים שיש דין, ראוי להיות נכנע].

ולפ"ז פשוט שאין כאן נידון של דחיה, כמ"ש שם, ששמחת חתן באה "לדחות" "איסור" שמחה שגזרו רז"ל או נהגו ישראל בימים אלו. שאין המניעה רק על המעשה עצמו. ואין ללמוד מזה לשאר דברים של שמחה, ובפרט כשעוסק בשמחה של מצוה. וכ"ש כאשר נשא אשה לפני כן, שהשמחה אינה סותרת את

ואף דאיאת בספר מדרש אגדה (דברים א, א): צריכים ישראל שלא לשמוח בימים האלו, מ"יז בתמוז עד ת"ב, שכן מצינו שכל הרעות שנתחדשו לאבותינו באלו הימים נתחדשו, וצריכים ישראל לנהוג בהם כמנהג אבילות, ולא לשמוח בהם, שבי"ז בתמוז באו חמש גזירות, נשתברו הלוחות, ובוטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפסטמוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל, ובת"ב נגזרה גזירה על אבותינו שלא יכנסו לא"י, וחרב בית הראשון והשני, ונלכדה ביתר. ע"כ.

וכ' בסדר היום (י"ז בתמוז), שאפי' ביום ר"ח עצמו שהוא יום שמחה, ממצטים בשמחה, דשאני ר"ח זהו מפני שהוא ראש לחודש הפורענות. וגם שבו נסתלק אהרן הכהן ע"ה, וא"כ אין לגדלו על שאר הימים מפני שנצטרף עמו האבל הזה נוסף על פורענות החדש, וכלשון המשנה משנכנס אב, מתחלת ההכנסה דהיינו ר"ח.

ובשל"ה (מס' תענית תורה אור אות קכד) כתב, שהטעם שממצטים בשמחה בחדש אב, לפי שבר"ח אב נסתלק אהרן הכהן, ויש עשרים מסעות מרתמה ועד הר ההר, כנגד י' מסעות שנסעה שכניה, וכנגדם גלו סנהדרין י' גלויות (ר"ה לא). וכשנסתלק אהרן, חזרו לאחוריהם ח'

ג. אין לעשות בתשעת הימים עד תשעה באב סעודה גדולה של מרעות, גם במיני גבינה ודגים וכדומה בשמחה יתירה. וכל שכן המתאספים בלילות בקלות ראש ושתיית משקאות, שגם בכל השנה אסור משום מושב לצים. ג.

מת מרע"ה, כי כל החודש ריע מזליה, והוא לא ידע שבו' באדר ג"כ נולד, שיום הלידה מכפר ומגיין על יום המיתה. והנה מהרש"א (קידושין לת). הקשה, שק"כ שנה נשלמו כבר בו' אדר, וביום ז' בו כבר היה בן קכ"א, וכיון שנכנס יום אחד בשנה הבאה א"כ לא מילא שנותיו, ותי' מהר"ם א"ש בתשובה, שצדיקים דינם כמו קדשים, וקי"ל דמונים שעות לקדשים, וא"כ מרע"ה נולד בו' אדר לעת מנחת ערב, ומת ג"כ באותה שעה ממש, ע"ש. ובזה גופא טעה המן. וכן טעה בזה הכנעני, ששמע אהרן מת בר"ח אב, ומיהר ובא באותו החודש ממש, ובאמת הצליח קצת וישב ממנו שבי, דסו"ס ישראל דאית ליה דינא בהדי גוי לישתמיט מיניה באב, ומ"מ היה לרעתו שעייז וידר ישראל ויחרם אותו ואת עריהם. ובאמת אהרן נולד בר"ח אב באותה שעה ממש, ואז מת בהר ההר, ונמצא נשלמו שנותיו קכ"ג בעמדו בהר ההר, והיינו דכתיב "ואהרן בן קכ"ג שנה במותו בהר ההר, וישמע הכנעני", פ"י, ששמע וטעה בזה, שלא ידע שמחשבין שעות לקדשים. ע"כ. ולפ"ז נמצא שלידת אהרן בר"ח אב, תיקנה את החודש שלא יהא מזלו רע, רק דמ"מ יש בו חשש, וישתמט ממשפט עם הגוי.

אין לעשות בתשעת הימים סעודה גדולה של מרעות, במיני גבינה ודגים

לסגולה שיהיו מוצלחים בעסקיהם. ע"כ. וע"ע להגרי"ח בס' בניהו בן יהוידע (סנהדרין יב). שכתב בתו"ד, שהיה ידוע אצל המלכות שאין דרכם של ישראל לעשות סעודות בחודש אב, מחמת שמתאבלים על ביהמ"ק, ולכן בחודש אב לא חקרו עליהם אם עושין ועד לעבר השנה, כיון שידעו שדרכם לעשות סעודה גדולה בעיבור השנה. ע"ש בגמ'. ואין לערוך סעודה במסיבת סיום שנת הלימודים לאחר ר"ח אב, אבל כיבוד קל עם נאומים בלבד מותר. [נט"ג פט"ז אות ד]. ואם עושים סיום המסכת הנלמדת בישיבה מותר אף באכילת בשר ויין, לכבודה של תורה. [ובס' אשרי האישי (ח"ג דיני בין המצרים עמ' תנח) כתב, שמסיבות סיום שנוהגים תמיד לערוך בסיום כל שנת הלימודים, יש מקום להתיר לערוך אותם גם בימי בין המצרים, אם עושים כן בלא כל שיר או ריקודים].

הכתוב ח' מסעות נגד ח' ימים בזה החודש, שאח"כ ביום ט' נחרב הבית.

ורבינו בחיי (במדבר לג, לה) כתב, זה ראש חדש שבו נפטר אהרן. ובתשעה בו נשרף בית המקדש והתורה עמו, ובשבעה באדר לשנה הבאה אחר זו נפטר משה רבינו ע"ה. שכן כתוב בספר יהושע (יהושע ד, יט) "שעברו ישראל הירדן בעשור לחדש הראשון", צא מהם למפרע שלשה ימים של הכנת צדה, ולשלשים יום לבכי אבלו של משה ע"ה, נמצאו כלים בשבעה באדר. ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ה), איכא מאן דאמר שבתשעה בתמוז הובקעה העיר בחורבן בית א', ובר"ח אב חרב ביהמ"ק. ע"ש.

ובספר זכרון יהודה (דף לט). כתב, שהמהר"ם א"ש, נהג להמנע מאכילת בשר בר"ח אב, ע"פ המבואר בש"ע (סי' תק"פ), שאותו יום הוא תענית צדיקים, שבו נפטר אהרן.

אמנם בחי' החת"ס (במדבר לג, לט) כתב, "ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במותו בהר ההר וישמע הכנעני וגו'", יש לדקדק, שלכאור' במותו בהר ההר מיותר. והנה אחז"ל שהמן שמח שנפל פור באדר שבו

ג) כתב הגר"ח פלאג"י בס' מועד לכל חי (סי' י אות ט), יגון בלבכי על ההולכים בימים הללו, לטייל לאכול ולשתות ולהשתכר וכו', ואיך יתכן לעשות כזאת בשבוע שחל ת"ב בתוכה, שרבו האוסרים לשתות יין, ומעיד אני עלי שמים וארץ שמרן זקני בעל חקרי לב זיע"א הכריזו שלא ישתו יין בשבוע זאת, וע' בשולחן גבוה, ואורחות יושר, והאמת, שזה דבר שאין רוב הציבור יכולין לעמוד, אך לעשות משתאות בסעודת מריעות לא אמרו אדם מעולם שמוותר לעשות כן, לאכול לשבעה מיני דגים ומאכלי גבינה ככנופיא בחצר גינת ביתן, וכבר כתב המג"א בשם התוס' דמשנכנס אב ממעטים בשמחה, היינו שאין שמחים כלל. וע' במשחא דרבנותא (דף ע:). ומצוה לתת להם עצה, שיזמינו מהתלמידי חכמים הנצרכים, וילכו עמהם לביהכ"נ וילמדו תהלים ויתפללו מנחה עם הציבור בחזרה, וזה יהיה לרצון לפני ה', ויהיה להם

ד. מי שנולד בתשעת הימים ורוצים לעשות לו מסיבת יום הולדת, ראוי לדחותה לאחר תשעה באב, אם לא שעושים דבר צנוע וקל בתוך הבית, שזה נעשה לשם שמים לשמח את הבריות, ואין בזה קלות ראש של הימים הללו. ואין עושים תזמורת ולא בקהל רב. וכל ערום יעשה בדעת. (ד)

אם מותר לעשות חגיגת "יום הולדת" צנועה בתשעת הימים

ועושה באותו היום חשבון הנפש. ושם משמע יום ההולדת ממש.

ובבא"ח (פ' ראה ש"ר אות יז) כתב, שיש נוהגים לעשות בכל שנה את יום לידתן ליו"ט, וסי' יפה הוא, וכן נוהגים בביתנו. וכתב עוד, ושמעתי שיש מקומות נוהגים לעשות סעודה בכל שנה ביום שנכנס בו האדם בבריתו של אברהם אבינו, ומנהג יפה הוא וערב לי מאד, אך לא נהגנו בזה בביתנו.

והראש"ל ר' דוד חזן בעל הנדיב לב נהג לחוג את יום הולדתו מגיל שבעים והלאה מדי שנה בשנה, כמ"ש בישרי לב (מע' ברכת שהיינו דף ב:). וכתב בשו"ת יבי"א (ח"ו א"ח סי' כט) שאם יש שם ד"ת ושירות ותשבחות להשי"ת, בודאי דהוי סעודת מצוה.

ובשו"ת שער שמעון אחד (ח"ג סי' קכו) כתב, שבודאי יש יסוד למנהג עשיית חגיגת יום הולדת, וטעם הדבר, מפני שצריך האדם להכיר בטובתו של הקב"ה, ולכן ביום היולדו עושה חגיגה, להודות לבוראו שכיום הזה בראו בהאי עלמא. עכ"ד. [וע"ע בזה בשו"ת גנוי יוסף (סי' ד), ובס' ילקוט אברך (התשנ"ז גליון 603), ובס' דרך שיחה (עמ' קעד)].

ובירושלמי (ר"ה פ"ג ה"ח) א"י, עמלק כושפן גדול היה, מה היה עושה היה מעמיד בני אדם ביום גינוסאי שלו, לומר לא במהרה אדם נופל ביום גינוסאי שלו, מה עשה משה עירבב המזלות. ופי' קה"ע, שעמלק היה מעמיד למלחמה איש שהיה אותו היום יום לידתו, שהמזל השולט ביום ההוא עוזר לו.

אמנם המנהג שיש שנהגו להדליק נרות כמנין השנים של הילד, ע"ג העוגה וכו', הוא מנהג שבא מהנוצרים, ולא יעשה כן בישראל, וכמו שהעיר בשו"ת ויצבור יוסף בר (ח"א סי' נא), שמנהג זה בא מן הכנסיה. אבל אם במסיבת יום הולדת מדליק נר לכבוד הצדיקים, אין בזה קפידא. [אלא דמשום ובחוקותיהם לא תלכו אין לאסור בזה, דכל שיש טעם בדבר ואין בזה שום פריצות, ליכא לאיסור זה, כמ"ש המהרי"ק הובא בב"י. ואכ"מ].

ונשאל הגרי"ש אלישיב האם יום הולדת זה עת רצון, והשיב, כשלומדים זה עת רצון! [קוני' בית המדרש אות פט].

ד) הגאון חוות יאיר בספר מקור חיים (סי' תקנא ס"ו) כתב, "תינוק שנעשה בן שנה, והמנהג ללובשו חדשים מצד שמחה למולידיו, יש למנוע כשנולד בת"כ, משא"כ בשאר ימים".

ומ"מ חגיגות יום הולדת קיל טפי ממסיבות של מריעות, כיון שיש בזה סיבה ומחמת דבר קבוע. ובפרט כשעושים בצינעא, והמטרה לשמח את הילד וכדומה. **והנה** אף שבס' דברי תורה מונקאטש (מהדורא ה סי' פח) כתב לא שמענו מרבתינו ואבותינו לעשות שמחות ביום תולדותם, ולשמחה מה זו עושה, כי טוב לו שלא נברא משנברא (עירוויץ יג:). וכ"כ ר' צדוק הכהן מלובלין (בס' ליקוטי מאמרים) דכיון שנח לא נברא וכו', רק האומות עושים חג יום גנוסאי של מולדתם, וכן כתוב יום הולדת פרעה, אך לא אצל בני ישראל, אלא ר"ה נקרא ימים נוראים, שממשיך מורא לאדם, והוא זמן תשובה לכל, וכמו שאמר, ועכשיו שנברא יפשפש ואמרי לה ימשמש במעשיו. וכ"כ בשו"ת נחלת פנחס (ח"א עמ' קפד) שאצל אומות העולם נהגו לעשות סעודה בכל יום הולדת, אבל אין מנהגינו כן. וכיו"ב כתב בשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' כא). וכ"כ בשו"ת מקוה המים (ח"ד א"ח סי' סג) שאין שום מקור בדברי חז"ל ליום ההולדת, ואינו אלא נטע זר בתוכנו, והבל הוא מעשה תעתועים, ושומר נפשו ירחק מזה.

אך שמעתי לבאר, די"ל דהצדיקים שאני, דנח להם שנבראו, וטוב להם וטוב לעולם, ובאמת יש טעם לשמחה. ובמנהגי החת"ס (ז, יד) הובא, שנהג ביום הולדתו (ז' תשרי) להשלים החומש עם התלמידים, ונתן לכל אחד מטבע לקנות להם עוגה. ולפי מ"ש בתורת משה להחת"ס (פ' וירא) עה"פ ביום הגמל את יצחק, פי' שכיום מילתו עשה סעודה, וכל בכל שנה, כדרך שמלכים עושים ביום ההולדת.

וכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' קג) שמצא בשם החת"ס שאין ליהודי לחוג יום מולדתו, אלא יום שנכנס בברית. א"כ י"ל דמ"ש במנהגי החת"ס, היינו ג"כ ביום המילה. ובשו"ת כת"ס (יו"ד סי' קמה) כתב שעשה ביום הזה סיום מסכת. [ובהקדמת ספר כת"ס עה"ת, הובא שהיה מסתגר ביום זה ומסיים מסכת.

ה. גם בראש חודש אב מצוה להרבות בסעודה לכבוד ראש חודש, ככל ראש חודש. (ה)
 ו. הנהגים ללבוש בגדי שבת בראש חודש, וכן תכשיטים לנשים, רשאים לעשות כן לכבוד ראש חודש. (ו)

גם בר"ח אב מצוה להרבות בסעודה לכבוד ר"ח

שמחתכם וגו'. ובפסיקתא אי', כל מזונותיו של אדם קצובים לו וכו', חוץ ממה שמוציא בשבתות וי"ט וראשי חודשים. וכתב הב"י שם וחולו של מועד וכו'. וממעשה דדוד ויהונתן מוכח שמנהגם היה לעשות זבח משפחה בר"ח. והרוקח כתב שמצוה לאכול בר"ח כמו במועד. ובפרד"א אי' שסעודת ר"ח היא כדי שזכור תפלת המוספים, ועוד שאסור לעשות מלאכה לנשים בר"ח. והכלבו כתב, שכבוד היום הוא כפרה לישראל, שמתכפרים בכל עת שמתחדשת הלבנה. והר"ן (שבת כד.) הביא מר' יהונתן שחייב לקבוע סעודתו בר"ח על הפת. אך להלכה אין בזה חיוב. וראה עוד במקורות לסעיף הבא אם יש מצות שמחה בר"ח. [נע"ע בשו"ת דברי יציב ח"א סי' קפג].

(ח) ז"ל ספר היראים (סי' רכז): ולמדנו גם מזה שבר"ח אסור להתענות וחייב אדם לשמח בו, כדאמרינן התם, וראש חודש אב מיקרי מועד, דכתיב קרא עלי מועד. ע"כ. והנה מבואר בש"ע (סי' תיט) שמצוה להרבות בסעודת ר"ח, ואף שמעיקר הדין אין חיוב לאכול בו פת, מ"מ המוציא הוצאות על סעודת ר"ח, וסועד את לבו בטוב, ה"ז משובה, ובלבד שיכוין לבו למצוה. [ועיקר מצות סעודת ר"ח היא ביום, ולכן די כמה שמרבה בסעודה ביום].

וי"א הטעם, משום דר"ח איתקש למועד (וביום שמחתכם ומועדיכם ובראשי חדשיכם). ובב"י (סי' תיט) הביא מירושלמי (מגילה פ"א ה"ד) שסעודת ר"ח ופורים מאחרין ולא מקדימין וכו'. וי"מ (ע"ב בקרבן העדה), שמצוה לעשות סעודה בר"ח דכתיב וביום

אם יש מניעה ללבוש בגדי שבת ותכשיטים בר"ח אב ובתשעת הימים

ר"ח. ובכלל לא מצינו איסור ללבוש בגדי שבת בשבוע שחל בו ת"ב. ואפי' לגבי שתיית יין בתשעת הימים, שיש בו שמחה הדבר תלוי במנהג המקומות. [ובלקט יושר (ח"א עמ' קח) כתב, שבעל תה"ד היה לובש בגדי שבת בר"ח אב כשחל בשבת, שאז ט"ב חל בשבוע אחר].

ובאשל אברהם מבוטשאטש (סי' תקנא) הביא שהגאון מו"ה משה חריף, הקפיד על נשים שהיו מתקשטות בתשעת הימים. וכתב שכנראה קפידתו היתה על שאר הימים מלבד ר"ח. שגם למחמירים באכילת בשר בר"ח, זהו משום שיש בו שמחה, וקי"ל שמשנכנס אב ממעטים בשמחה, משא"כ בבגדים ותכשיטין אין ממש שמחה. ומשמע שאין מניעה מבגדי צבעונין או בגדי פשתן מגוהצין שהיה כבר לבוש קודם, וכן בתכשיטין קצת גם בת"ב גופיה יש לדון. ושמא הקפיד על הלובשים בגדים המיוחדים לשבת, בתשעת הימים. ועוד אפשר שבמקום שרגילים בבגדים נאים לכבוד ר"ח, יש במניעתו זלזול בקדושת היום. ול"ד למניעת בשר ויין שאינו ניכר. והנהגים לייחד מלבושי ר"ח נראה שאין להם לשנות בר"ח זה משאר ראשי חדשים, והגם שר"ח אב הוא תענית צדיקים, מ"מ הרי אין שינוי מלבושים בכלל תענית צדיקים. עכת"ד.

(ו) הנה בס' יסוד ושורש העבודה (שער ט) כתב, וילבש האדם איזה מלבוש חשוב בר"ח, וסימנך חמ"ש חליפות שמלות, חמ"ש ראשי תיבות, חודש, מועד, שבת, יחליף שמלותיו. פי' שיוסף נתן לבנימין חמש חליפות בגדים, כנגד חמשה סוגי ימים מיוחדים בשנה שראוי ליחד להם בגדים נאים וטובים. א. שבתות. ב. ימים טובים. ג. ראשי חודשים. ד. חוה"מ. ה. חנוכה ופורים. ובתיקונים (תקון כא) כתב, נשמתא יתירה בשבת, וביומא טבין ובכל מוספין. הרי כתב בלשונו הקדוש ובכל מוספין, היינו בכל יום שיש בו מוסף, שאף בר"ח מקבל אדם נשמה יתירה. על כן בודאי ראוי וישר ללבוש בגד חשוב. ע"כ. ובספר אור צדיקים כתב, שיש להחליף את הבגדים בר"ח. והו"ד בטעמי המנהגים (עמ' קצח). ובאשל אברהם בוטשאטש (סי' תיט) הביא מסידור האר"י שיש ללבוש בגדי כבוד בר"ח. וכתב שיש סמך לזה מצד מה שאמר הכתוב לקדוש ה' מכובד, שהרי גם בר"ח אומרים מקדש ראשי חדשים. ובמשנה (ר"ה כד.) מצינו שהיו אומרים מקדוש מקודש. הרי שהיום הוא בבחינת קדושה.

ולגבי ר"ח אב, נראה שיש להקל בזה, שאפי' לגבי בשר שמפורש בפוס' שנהגו לאסור, ויש בזה שמחה ממש, אע"פ כן נקטי' להתיר בר"ח, כ"ש לגבי בגדי

ז. אף על פי שהמתענה תענית חלום בראש חודש, צריך להתענות אחר כך ביום אחר תענית נוספת, בשביל לכפר על מה שהתענה בראש חודש וביטל עונג ראש חודש. [ואם קשה לו להתענות יכול לפדות את הצום כפי שווי האוכל שאיכל באותו יום]. מכל מקום המתענה בראש חודש אב אינו צריך להתענות תענית על תעניתו. כיון שיש אומרים שהוא תענית צדיקים. ובכל אופן יכול לפדות התענית בצדקה. (ז)

ח. מראש חודש עד התענית יש למעט במשא ומתן של שמחה, ולכן אין לקנות צורכי חופה וכיוצא בזה, ושלא לבנות בית חתנות לבנו. ואם הנישואין עומדים להתקיים מיד אחר תשעה באב, והחתן עדיין לא קיים מצות פריה ורביה, מותר לבנות בית חתנות לבנו גם בימים אלה, ולקנות צרכי החתונה. ויש אומרים שאפילו שלא לצורך נישואין יש למעט בפרקמטיא ושאר משא ומתן, אולם מעיקר הדין יש להקל בזה, שרק במשא ומתן של שמחה יש למעט. (ח)

גם הטור (ס"ט תכ) הביא ממהרי"ץ גיאת שנהגו שלא לומר צידוק הדין בר"ח וכו' דימי שמחה נינהו, דכתיב, וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשים, ובכל אחד מהם אומרים הלל, זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו. ע"כ.

וכנראה שמתעם זה כתב הרוקח שמצוה לאכול בר"ח כמו במועד, וראה בב"י סי' תיט. אולם ברש"י (תענית טו:) מבואר להדיא, שאין מצות שמחה בר"ח, דאף דאיקרי מועד לא כתיב בהם ימי משתה ושמחה. וכ"כ הרא"ש (ברכות פ"ז סי' כג), דלא שייך שמחה בר"ח. ולפ"ז מה שאסרו להספיד בו אינו מדין שמחה, אלא מצד קדושת יום ר"ח. ורק מדברי קבלה נקרא מועד. וכן מבואר ברמב"ם (גדרים פ"ג ה"ט) ובלח"מ שם.

ובברכות (טט.) נסתפקו במי ששכח יעלה ויבא בבמה"ז של ר"ח, שאומר קודם ברכה ד', ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, אם מזכיר שמחה או לא. ולכאור' נח' אם שייך בו שמחה, כלשון הכתוב וביום שמחתכם ובראשי חדשים. וגם דמצינו ר"ח דאיקרי מועד. וכ"כ בתוס' הרא"ש שם, דכתיב וביום שמחתכם וכו', ושמא איתקש ר"ח ליום שמחה. והיראים (סי' רכו) שחייב אדם לשמוח בר"ח, כדאמר' התם "דר"ח אב"מ יקרי מועד, דכתיב קרא עלי מועד, והיינו דאמר' בתענית (יז:) לענין הספד ותענית דר"ח דאו' הוא ולא בעי חיזוק. ומ"ש בברכות (מט:) שאין בו חיוב אכילת פת, משום שבלא אכילת פת יכול לשמוח באכילת בשר ושתיית יין. ע"כ.

המתענה תענית חלום בר"ח יתענה שוב לכפר על זה

מאיר שם הקשה, דהא גם איסור תענית בשבת ויו"ט אינו מפורש בתורה. וי"ל דכיון דכתיב אשר תקראו אותם מקראי קודש, א"כ ש"מ שאין להתענות בהם. שזו סתירה למקרא קודש.

וכתב המג"א שם (סק"ב), דהמתענה תענית חלום בר"ח ניסן ובר"ח אב, אין צריכים לישב בתענית לכפר על תעניתם שהתענו בר"ח, כיון שיש"א שמצוה להתענות בהם תענית. כמבואר בש"ע סי' תקפ. וכ"כ בא"ר ומשנ"ב שם. וראה בזה בשו"ת זכרון יהודה (סי' קב).

ז. בש"ע (סי' תיה ס"ה) כתב, שהמתענה בר"ח או בחנוכה ופורים תענית חלום, צריך למיתב תעניתא לתעניתיה. ושם סעיף ד' כתב מרן, שאיסור תענית בר"ח, נראה שאינו אלא מדרבנן. אלא שמדברי הרמב"ם נראה לכאור' שהוא מדאורייתא. ע"כ. ובברכ"י שם (סק"ב) כתב, דאפשר דמ"ד שהאיסור מדאו', נפק"ל מהיקש "ובמועדיכם ובראשי חדשים" (במדבר י, י), וגלי לן בדברי קבלה דכתיב (איכה א, טו) קרא עלי מועד. וכיון דכתוב דאיקרי מועד, ודאי דאסור להתענות, ולכן נחשב כמפורש בתורה שאין הנדר חל עליו. ובבית

צריך למעט במשא ומתן של שמחה, ולכן אין לקנות צורכי חופה

כגון צרכי חופה. וכן בבנין של שמחה, שבונה בית חתנות לבנו, או בנין של ציור וכיור, וכן בנין שנעשה לנוי ולהרווחא בעלמא. (ב"י בשם הר"ן). ובנטיעה של שמחה, כגון אבורנקי של מלכים, ומיני הדס ושאר מיני בשמים, שנוטעים לצל להסתופף בצלו. ויש

ח. רב האי גאון הובא להלכה בהר"ן (סוף פ"ק דתענית). ובב"י והרמ"א (סי' תקנא). ובמאירי (שם) בשם גאוני ספרד. וכ"כ האחרונים. [ילקו"י שובע שמחות]. וע' בתוס' (מגילה ה:) שכתבו, דר"ל שלא יהיו שמחים כלל. וכתב מרן הש"ע, שממעטים במשא ומתן של שמחה,

ט. מותר לקנות ולהתקין מזגן בתשעת הימים, וכן מותר לקנות רהיטים חדשים הנחוצים לו להשתמש בהם, בימים אלו. אך בזה טוב להחמיר שלא יביאו הרהיטים לבית עד אחר תשעה באב. (ט)

י. מראש חודש עד אחר תענית תשעה באב יש למעט מלבנות בנין שאינו לצורך מגורים, אלא ליופי והרווחה בעלמא. אבל מותר לבנות בימים אלה לצורך מגורים לו ולמשפחתו ברוכת הילדים, להרחיב את ביתו. אך יש להחמיר שלא לסייד או לצבוע את ביתו מיום ראש חודש אב עד אחר תענית תשעה באב. אבל מותר לסייד בבנין של בית הכנסת, שמצוה לנאותו משום זה אלי ואנוהו. ולקנות מכונית חדשה, אם לצורך פרנסתו מותר, ואם לטויל בעלמא יש להמנע מזה, אלא אם כן נזדמנה לו במחיר זול, ולאחר תשעה באב תתייקר. (וע' בשו"ת אג"מ חאו"ח

יותר יקרים, מותר לקנות כל צרכי חופה. שהרי מן הדין אפי' נישואין מותר לו משום מצות פריה ורביה, וכ"ש שמותר להכין בגדים חדשים לצרכי חופתו. וכ"כ בשו"ת מקור ישראל בורלא (סי"ה). ורק אם אפשר להכין כל צרכי החופה לאחר ת"ב, יעשה כן. (מג"א סק"ח. וא"ר סק"ה. וסידור היעב"ץ. וכ"פ המשגיב ס"ק מו). ואם יש לחוש דשמא יתייקרו לאחר מכן, מותר לקנותם בימים אלו, מפני שהוא דבר האבד. [וכמ"ש בשו"ת חינוך בית יהודה (חאו"ח סי' כ). וכן מוכח בשו"ת מהר"י מברונא (סי' י). וכ"כ בבא"ח (פר' דברים אות ב). וכן מוכח מהפמ"ג (א"א סק"ז). וכן העלה בשו"ת וישב משה אשכנזי ח"א (סי' טו), שמותר לקנות בימים אלו בגדים חדשים שמחירים זול לעת עתה וסופם להתיקר. וע' מ"ש בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קט סק"ה). וי"ל ע"ד].

ז. בקונטרס "רשימות" להגרח"פ שיינברג (עמ' כג, ועמ' סד) כתב לגבי קניית והתקנת מזגן בתשעת הימים, שאף שמבואר בש"ע לאסור בנין של הרווחה ושמחה, מ"מ מזגן בזמנינו נחשב צורך מגורים ואינו נחשב להרווחה ושמחה בעלמא, ואם אי אפשר לו להמנע, מותר להרכיב ולהתקין גם בתשעת הימים. וע"ע באג"מ (א"ח ח"ג סי' ב).

ז. ולגבי קניית רהיטים, חידש שם, שאף שנהגו שלא לקנות בגד חדש, זה מפני ברכת שהחינו, אבל על רהיטים אין מברכים שהחינו, רק ברכת הטוב והמטיב, ובסידור יעב"ץ כתב שיכול לברך הטוב והמטיב בימים אלו. ומ"מ יש להחמיר בזה כיון שהרהיטים מייפים את הבית ודומה הדבר לצירור וכיור, וע' באג"מ שם. ע"כ.

ז. ושם (עמ' סג) כתב להתיר למי שעצביו רופפין, ומתעסק לרפואתו לציר ציורים נאים, כיון שכוונתו לרפואה. וזה ברור.

אוסרים אף במשא ומתן בעלמא שאינם של שמחה. וכתב מרן הב"י, ועכשיו לא נהגו רוב העולם למעט במשא ומתן כלל משנכנס אב, ונראה שהם מפרשים שלא נאסר אלא משא ומתן של שמחה, כגון צרכי חופה וכיו"ב, כאותה הסברה שדחו התוס' (יבמות מג. ד"ה מלישא וליתן). [וכ"כ הארחות חיים (הל' ת"ב אות ג) בשם רבינו פרץ, דהיינו דוקא משא ומתן של שמחה, כגון צרכי חופה. וכ"ה בתוס' רבינו פרץ (יבמות מג.)]. ומפני כך היו נושאים ונותנים כדרכם. ולפ"ז עכ"פ צריכים להזהר במשא ומתן של שמחה. ע"כ. [וע"ע בלח"מ פ"ג מה' תעניות ה"ח].

והט"ז (סק"א) כתב, שאין די בזה, שהרי עיינו הרואות שגם בצרכי חופה אינם ממעטים, אלא נראה הטעם להתיר בזה"ז, משום שיש עלינו משא מלך ושרים. (וכעין מ"ש התוס' ב"מ ע:). ושור"ר כן בדברי מו"ח הב"ח בשם מהרש"ל. ע"כ. וז"ל מהרש"ל (יש"ש יבמות פ"ד סי' לד), נראה, דריבוי משא ומתן קאמר, ודלא כדעת הכלבו דמיירי במשא ומתן של צרכי חופה. והטעם שאסרו ריבוי משא ומתן, שלא התירו לו אלא כדי פרנסתו, ומזה נתפשט עכשיו המנהג, שלא נהגו איסור כלל במו"מ, משום דהאידינא שיש לנו מסים ועולים, ממלכים ושרים, הכל קרוי כדי פרנסתו, וכדי חייו, וכמ"ש התוס' (ב"מ ע:) לגבי ריבית מן הגוי. ומיהו בנין שאסרו, נראה כדעת התוס' דאיירי דוקא בנין של שמחה, כדאי' בירושלמי. ע"כ. וכ"כ הא"ר (סק"ב) בשמם.

ז. ודינא יש לחוש למ"ש מרן הב"י למעט במשא ומתן של שמחה.

ז. ומיהו לצורך חופה של בחור שלא קיים פריה ורביה, ואין לו שהות להכין צרכי חופה לאחר ת"ב, או שמחירם בזול עכשיו במבצע, ולאחר ט' באב יהיו

ח"ג ס"ס פ). ואסור ליטע אילנות ופרחים וכן דשא לנוי מראש חודש אב ועד התענית, אבל טיפול בגינה קיימת וכגון ניכוש וכדומה, וכן נטיעה לצורך פרנסה מותרים בימים אלו, אבל לא בט' באב. (')

יא. בניית בית כנסת מותרת בימים אלה בכל אופן. (יא)

יב. מה שהתירו לבנות לצורך מגורים הוא אפילו כשמתחיל בבנייה אחר ראש חודש אב, וכן קבלני בנין שבונים בירות ושיכונים, מותר להם להתחיל לבנות גם אחר ראש חודש אב, עד התענית, אף שעושים זאת כדי להרויח ממון מהבניה. מכיון שבזמנינו יש מצוקה בדירות ומחסור גדול, אין בנינם בכלל בנין הרווחה שנאסר בימים אלו, ומכל שכן אם התחילו לבנות הבנינים ההם קודם ראש חודש אב, שרשאים לגמור. ועוד שבארץ ישראל יש מצוה גדולה של יישוב ארץ ישראל. אבל עבודות סיווד וצבע יש להימנע בימים אלה כמבואר לעיל. ומכל מקום קבלן שקיבל עבודה של ציור וכיור מלפני ראש חודש אב, ואם לא יסיים מלאכתו יהיה צפוי להפסד ממון, יש מקום להתיר לו להמשיך בעבודתו, אך יעשה שאלת חכם בכל מקרה. (יב)

(עמ' קסט).

(א) משום שהוא לצורך מצוה דרכים, עיין במג"א (סי' תקנא סק"ז), וא"ר (שם סק"ד), וכ"פ מהר"ח פלאג"י בספר מועד לכל חי (סי' י' אות ז'). ועוד. [ילקו"י שובע שמחות].

(ב) ע' בשו"ת כנסת ישראל ששון (דף ה.). וע' בשו"ת חת"ס (היו"ד סי' קלח) שכתב, שאף בחו"ל מכיון שצרכינו מרובים ויש מחסור בדירות, מצוה רבה להמציא מקום דירה לשה פזורה. ע"ש. וכ"ש באר"י שיש בזה מצות יישוב אר"י. וכמו שמצינו שהתירו חכמים לעבור על איסור שבות בשבת כדי לקנות בית באר"י, שמשום יישוב אר"י לא החמירו, כדאיתא בגיטין (ח:). וכ"פ מרן בש"ע (סי' שו ס"א). [ילקו"י מועדים עמ' תקנט]

(י' עיין בגמ' ב"ב (ס:), וברמב"ם (סוף הל' תענית), ובטור ובש"ע (סי' תקס). ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' קסט). ובשו"ת ערוגת הבושם (סי' קעט). ולענין נטיעת אילנות ראה בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שעד).

וע' להר"ן (ספ"ק דתענית), שלא לבנות לצורך הרווחה בעלמא. וכ"כ ה"ה (פרק ג' מהלכות תענית הלכה ח') לדעת הרמב"ם. ועיין בלח"מ שם. וכ"ה בב"י ובאחרונים, ובמטה יהודה (סי' תקנא סעיף ב').

ומותר לבנות בימים אלו חדר נוסף לצורך, כגון שנתרבו בני ביתו, עד ערב ט' באב. וראה בס' ויברך דוד (הרפנס ח"א סי' סד), ובחזו"ע ד' תעניות (עמ' קסד). וכן בניית בתים לצורך השכרה כשפרנסתו מכך, מותר לבנות אף בימים אלו, עד ערב ט' באב, וכמ"ש בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' עג), ובחזו"ע ד' תעניות

התחיל לצבוע קודם ר"ח אב אם יכול להמשיך

ממון יכול להתחיל גם אחר ר"ח אב, ודבר שאינו הכרחי אם התחילו אין מפסיקין. וכ"כ בבא"ח (פרשת דברים אות ג'). וע"ע בספר זכור לאברהם, ובשו"ת חלק לוי (סי' קפג).

הדבקת טפטים חדשים מר"ח אב

טפטים, ולא הספיק לסיים מלאכתו עד שהגיע ר"ח אב, דבכה"ג התיר להמשיך להדביקם גם אחר ר"ח אב.

ובקונטרס "רשימות" להגר"ח פ"י שיינברג (עמ' כג) כתב, שאם קירות ביתו מטונפים, והצביעה אינה לשם יופי רק לכסות הטינוף, שקשה לו לנקותו, אין זה בכלל ציור וכיור, ושרי בתשעת הימים.

והראוני לחכ"א שכתב בספרו להתיר להדביק טפטים אחר ר"ח אב, וחשב לחלק בין טפטים לצביעה, וציין למרן אאמור"ר שחילק כן. אך בזמנו דיברנו ע"ז עם מרן אאמור"ר, דבאמת מ"ש מסיווד, ובודאי דלא דמי לתליית תמונות על הקירות דשרי בימים אלה. ומה שציין לאג"מ, לא הבין דבריו, דבאג"מ איירי שהתחיל להדביק

יג. אסור לתפור בגדים חדשים בימים אלו, וכן לתפור נעלים חדשות. ואומן שפרנסתו בכך יש להתיר לו עד שבוע שחל בו ט' באב. וכשהוא לצורך נישואין המתקיימים מיד לאחר תשעה באב, ואי אפשר לו להכניס אחר תשעה באב, רשאי להקדים להכניס קודם תשעה באב, אם הוא בחור רווק שטרם קיים מצות פריה ורבייה. ואפילו אם יש שהות לקנות צורכי חופה ולהכניס לאחר תשעה באב, אם יש חשש שיתייקרו לאחר מכן, מותר לקנותם בימים אלו. והוא הדין לרהיטים חדשים שנקנים לצורך הנישואין. (ג)

יד. פועל שמקצועו בציור וכיור בבתיים, מותר לו להמשיך בעבודתו גם אחר ראש חודש אב. אם הדבר נצרך לצורך הוצאות החודש [כמו חשמל משכנתא וכדו'], שאי אפשר לו בלא זה. [וכבר ביארנו שציור וכיור בביהכ"נ לכולי עלמא מותר שהוא מצוה דרביים]. ואם הקבלן שמצייר את ביתו הוא גוי, אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב, יעשה כן, ואם לאו מותר להניחו לצייר את ביתו. וצייר שמלאכתו בציורים, מותר לצייר בימים אלו על דף וכדומה, שכל האיסור הוא רק בבנין. (יד)

המתאים לחפש מצוות שלא שייכות כעת. ע"כ. אך בהלכות אבן ישראל (עמ' שמד) כתב בשם הגר"י פישר להתיר בזה. (מועדי הגר"ח שם).

(ג) ע"פ המבואר בהערות הנ"ל.

וכתבו בשם הגר"ח קנייבסקי, שראוי ליהזר בתשעת הימים שלא לקנות אפי' קרשים לסוכה, שאין זה הזמן

פועל שאין לו מה שיאכל, ומקצועו בציור וכיור

ונאמר זה אלי ואנוהו וכמ"ש המג"א (סק"ז), ובמועד לכל חי (סי' י אות ח), ובבא"ח (פרשת דברים סוף אות ג), ובמשנ"ב (סוף אות יב).

ואם הקבלן שמצייר את ביתו הוא גוי, אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ת"ב, יעשה כן, ואם לאו מותר להניחו לצייר את ביתו. [מג"א שם. וכ"כ בלקט יושר עמוד קן].

וכ"ז בציור על קירות הבית, אבל מותר לצייר להמשיך במלאכת הציור, וכמ"ש באול"צ ח"ג (פכ"ו ס"א).

יד) הנה פועל שאין לו מה שיאכל, ומקצועו בציור וכיור, הרב בית דוד אסר. והובא בכה"ח (ס"ק כח). אבל בשו"ת דברי מלכיאל ח"ו (סי' ט סוף אות א) כתב, דלמי שאין לו מה יאכל נראה פשוט שמותר, שאפי' באבל מותר בכה"ג. וכ"ש באבלות ישנה דקילא. ואע"פ שיש לחלק קצת, מ"מ נראה עיקר דשרי. ע"כ. וע"ע בשו"ת משה האיש (חאו"ח סי' כג אות ט), שג"כ כתב להקל בכיור"ב. ע"ש.

וציור וכיור בביהכ"נ לכ"ע מותר שהוא מצוה דרביים.

בניה ע"י גויים שכירי יום או בקבלנות בט' הימים או בפורים

אין לחלק בו בין אוושא מילתא או לא, כיון דשרי מדינא. ובשו"ת אהל יצחק חסיד (א"ח סי' כ) העלה להתיר לבנות ע"י פועלים גויים, ואפי' בער"פ אחר חצות, וכ"ש בפורים. ומ"ש הבית דוד סי' תצה לאסור משום דאוושא מילתא וכו', מה בכך, הרי היתר גמור הוא. ואף השכנה"ג לא החמיר אלא לגבי ת"ב שיש טעם אחר לאסור משום שמחה, משא"כ כאן. ע"כ.

וכ"ש במקומות אלה שענף הבניה נעשה בקבלנות ולא בשכירות יומית, שיש להקל יותר, ומה גם היכא דאיכא פסידא שיצטרך לשלם לפועלים הגויים שכר בטלה שלהם. וכדין דבר האבד. וכ"כ בשו"ת תפארת אדם (חאו"ח סי' כט).

גם בספר זכור לאברהם (ח"א מערכת ט' באב סי' תקנד דף

ובשו"ת בית דוד (סי' תצה) כתב לאסור עבודת בנין ע"י פועלים גויים בפורים, משום דאוושא מילתא, וכמו שהחמיר בזה בשו"ת נה"ג (סי' תקנד) בדין בנין בת"ב. [וכ"כ בשו"ת מהר"י מברונא (סי' י) בדין בנין אחר ר"ח אבן]. וכ"ש בער"פ אחר חצות שאסור במלאכה מדינא. וכ"כ בערה"ש (סי' תרצו סק"א). והרב דבר משה (סי' מו) כתב לפקפק בהוראה זו, ודחה ראיות הבית דוד, אלא שסיים דמשום הא דאוושא מילתא צ"ע כעת. ע"כ. וכ"כ בשלחן גבוה (סי' תרצו סק"ח).

ובחקרי לב (שו"ת או"ח סי' כ) כתב, דמה שאסר הכנה"ג בת"ב, משום ששם עיקר הטעם לאסור משום שמחה, ולא משום איסור מלאכה. אבל בפורים היתרו של הרוקח ומרן (סי' תסח ס"ג) לומר לגוי לעשות מלאכה,

טו. צריך להמנע מלקנות תכשיטי כסף וזהב, מפני השמחה שיש בדבר. וכן יש להמנע מלקנות מתנות וסבלונות למשודכת שלו. ומכל מקום צורפי כסף וזהב רשאים למכור ולהסתחר בסחורתם, לצורך פרנסתם. (טו)

טז. מותר לקנות ספרים חדשים, או תפילין חדשות, אף על פי שהוא שמח בהם, שכיון שהוא דבר של מצוה מותר. וכן מותר לקנות ארון ספרים, להשתמש בו לצורך הספרים, וכן מותר לנגר לבנות ארונות ולהתקינם בבית ואף לחברם לקיר, ואינו חשוב לעבודה בבנין. [ובלאו הכי כיום אין מברכים שהחיינו בקניית רהיטים]. וכן מותר לקנות חומרי בנין ועצים וקורות, ולבנות בית מגורים למשפחתו, ובפרט בארץ ישראל, שיש מצוה גדולה בדבר ביישוב ארץ ישראל. (טז)

א. וראה עוד בשו"ת משיב דברים (חא"ח סי' קעב). וכמבואר בשו"ת יבי"א (ח"ט א"ח סי' פא). וראה בזה עוד להלן, שבאר"י שמצוה לבנותה, יש להתיר בפשיטות לשפץ ולבנות בת"ב ע"י גוי. וכ"ש כשיש הפסד בדבר. וכן עיקר.

ואף למחמירים בצביעה מי"ז בתמוז, אם התחילו לפני י"ז בתמוז, רשאים לסיים אף אחרי י"ז בתמוז. ואף לאחר ר"ח אב המיקל בזה יש לו ע"מ לסמוך. וע' בא"ר (אות ד'), ובשו"ת אג"מ (אור"ח ח"ג סי' פב).

יז. בשו"ת אג"מ (אה"ע ח"ד סי' פד). ובחזו"ע ד' תעניות (עמ' קסח). ובדרשות מהר"ל הל' ת"ב כתב, והסרסורים לא ישאו כלי כסף וזהב ותכשיטים לסרסר בהם, כמו שרגילים, ששמחה היא לרואים הכלים והתכשיטים. ע"כ. ומ"מ צורפי כסף וזהב רשאים למכור ולהסתחר בסחורתם, לצורך פרנסתם. וכמ"ש הב"ח והט"ז להתיר משא ומתן של שמחה, מפני שיש עלינו משא מלך ושרים. ושכ"כ מהרש"ל בביאורי הטור. (וכעין מ"ש התוס' ב"מ ע: ד"ה תשיך). וכ"כ בספר שלחן מלכים כת"י. ובפרט לפמ"ש הרמ"א אור"ח (ס"ס ג), שבוה"ז שכיחי תכשיטין טפי, וא"כ י"ל שאין שמחה כ"כ בדבר.

מותר לקנות ספרים חדשים, וכן מותר לקנות ארון ספרים

הקפיד שלא להביא הספר לביתו. ובתשעת הימים הקפיד שלא להדפיסו. וע"ע בשו"ת משנת יוסף (היא"א סי' צג אות ב). ובס' מועדי הגר"ח (עמ' קנב) כתב בשם הגר"ח קנייבסקי, שלכאור' מותר להדפיס ספר בימי בין המצרים אבל לא יביא לביתו. וצ"ע.

ובית הנמצא באמצע שיפוץ, ונכנס בר"ח אב, ויש סבל רב של חוסר סדר, מותר לסדר את הבית היטב. ומותר לערוך אף בתשעת הימים [חוץ מט' באב]

מא. כתב, שאע"פ שהשירי כנה"ג כתב חילוקים בזה מדעתו להחמיר, דיינו להחמיר בבנין שנעשה ע"י שכירות, כיון דנפק מפומיה דמר, אבל בקבלנות שהתחיל בהיתר יש להקל. ודלא כמ"ש המטה יהודה להחמיר גם בקבלנות, ובפרט שפשט דברי הרוקח ומרן הש"ע ושאר פוסקים מוכיחים להקל. ע"ש. והניף ידו שנית בספרו זכור לאברהם (מערכת פורים דף פג), וכתב, שהרב הגדול מר דודו וצ"ל עשה מעשה להקל בבנין בפורים בקבלנות, ושאר הדבר משה שנסתפק בזה, ונטה להחמיר משום דאושא מילתא, זהו דוקא בשכירות, אבל בקבלנות ש"ד, ודלא כהכתנת יוסף שהחמיר גם בקבלנות. ע"ש.

ואף שבשו"ת משנת רבי אליעזר ח"ב (סי' יט) כתב שמנהגם לאסור אף בקבלנות, אתרא דנהוג נהוג, אבל במקומותינו שאין מנהג לאסור מוקמינן ליה אדינא להתיר גם בער"פ אחר חצות, וכדעת הרוקח ומרן שקבלנו הוראותיו. גם בשד"ח מערכת בין המצרים (סי' ב' אות ד') הסכים להקל במקומות שדרכם לבנות בקבלנות. ע"ש. וכ"ש בדין בניית בתים באר"י שיש בו מצות יישוב אר"י, ודמי למ"ש הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סי' תרצו) לגבי בנין בית כנסת. ע"ש. וסמוכין לזה גם מדברי הראשון לציון בשו"ת מים שאל (דף

יז. וואע"פ שבספר יוסף אומץ יוזפא (סי' תתסט) כתב להחמיר שלא לקנות עצים אחר ר"ח אב, ואפשר שכוונתו על עצים לבנין. וכ"כ בכוונתו בבא"ח (פרשת דברים אות יז), מ"מ להלכה נראה שאין לחוש לזה. וכ"כ להתיר בשו"ת זבחי צדק ח"ב (חאו"ח סי' לא), ושכן המנהג פשוט לקנות קורות לבנין. וע"ש. וביוסף אומץ הנ"ל עצמו סיים, "ועתה רבים מקילים בזה". ע"ש. ובאר"ר (ח"ב עמ' קלב) כתב שהגאון הסטייפלר

יז. יש מתירים לתת מתנות בתשעת הימים מלבד תשעה באב שאסור. והכל לפי הענין. (י)

יח. מותר לבנות מעקה אפילו ביום תשעה באב, הואיל ויש בו מצוה למנוע סכנה. וכאשר הפועל מסיים את עשייתו, לפני המכוש האחרון שעשוי לחזק את המעקה, צריך הישראל העושה לעצמו לברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות מעקה". ואם וכן מותר להתקין סורגים בחלונות הבתים וכדו' בימים אלה, כדי למנוע סכנה, או למנוע חדירת גנבים וכדו'. (ח)

בימים אלו, דאף שהוא דבר מצוה, הרי מנהגינו לברך שהחינו על טלית חדשה. אבל רשאי לחדשה בשבתות שבינתיים כמבואר לעיל סי' תקנא הע' א.

תכניות אדריכלות ועיצוב הבית, כל שאינו בונה ממש, וראה בקובץ דרכי הוראה ח"ב (עמ' לו).

ונראה שיש להמנע מלקנות טלית חדשה וללובשה

לתת מתנות בתשעת הימים

של מצוה וכן לא ליתן מתנה ליוולדת. שהרי כתב מרן הב"י לגבי בנין של שמחה, דהיינו כל דבר שמגיע בעבור שמחה ואינו מגיע בעבור משא ומתן.

ודעת הגר"ש ואזנר, שלא אסרו לתת מתנות רק בת"ב משום דדמי לשאלת שלום שאסורה בת"ב, משא"כ בתשעת הימים דשרי ליתן מתנות כגון מתנת בר מצוה (מבית לוי ח"ג עמ' כד).

ויש מי שכתב שאסור לעשות קבלת פנים לילה בתשעת הימים, וכגון שמתחנת מיד אחר ת"ב. ואע"פ שבזמן הקבלת פנים לא מנגנים במוזיקה, רק יש אוכל ויש מתנות לבית של הכלה. שהרי אסור לברך שהחינו בשלשת השבועות, וגם אסור לתת מתנות בתשעת הימים, כדמשמע בסי' תקנ"א סעיף ו' ז', איך יעשו כזו קבלת פנים בתשעת הימים. (מוריה קובץ של"ב עמ' קג).

(יז) בהליכות שלמה (מועדים ח"ב פרק יד דבר הלכה את (יא) כתב בשם הגר"ש אויערבך, שהמנהג להמנע מנתינת מתנות בתשעת הימים, ומ"מ מותר לתת מתנות לנער כשנעשה בר מצוה כנהוג גם בתשעת הימים, כיון שזהו הזמן הקבוע לנתינה. וכ"כ בשמו בקובץ מבקשי תורה (קובץ כ"ו עמ' תל) שלכתחלה אין לשלוח מתנות בתשעת הימים, רק הנהוג לתת בשעת התנאים מפני שזה כחוב, אכל שאר מתנות ששולחים לחתן וכלה אין לשלוח בתשעת הימים, (וישלחו לשבת נחמו). ובס' קרא עלי מועד (פרק ד הערה כ"ה) הביא מהגר"ח קנייבסקי דמה שלא נותנין מתנות בת"ב, הוא שלא ישיח דעתו מן האבילות, משא"כ כאן אין לאסור כל שיש צורך בנתינה זו, אלא דמ"מ ממ"ש למעט במשא ומתן, משמע שגם בזה יש למעט מלייתן מתנה. וע"ש (פ"ד אות יג) בשם הגר"נ קרליץ.

ובשם הגר"ש אלישיב הביאו שאין ליתן אפי' מתנות

מותר לבנות מעקה ביום תשעה באב

ובשו"ת כנסת ישראל ששון (דף ה ע"א). ע"ש. וקיר הנוטה ליפול אף שיש לו היכן לדור, ואף שהקיר מבנין של שמחה מותר לבנותו בימים אלו משום הפסד ממון. וכ"ש במקום שיש סכנה. וראה בש"ע שם ס"ב, ובב"ח שם, ובשכנה"ג (בהגב"י אות ב), ובמאמר (אות ג), ובנה"ש (אות א').

ומה שכתבנו לגבי הברכה, כ"ד רוה"פ שיש לברך על עשיית המעקה, וכ"פ בשאלות דרב אחאי גאון (פר' עקב שאלה קמה), וראה בילקו"י שובע שמחות א' (עמוד תרעז).

(יח) כ"כ ברוח חיים פלאגי' (סי' תקנא סק"ב), מפני שהוא צורך מצוה, וכן איכא מצות ל"ת לא תתן דמים בביתך. והגם שבשלחן גבוה צידד על דברי הג"ה זאת דמסתמות הפוסקים, נראה דכל שיש שמחה אפי' שהיא מצוה אין לעשותו בת"ב, שאני מעקה דמלבד דליכא בזה שום בנין של שמחה, עוד בה דאפי' יהיה בו שמחה, כל דאיכא מצוה ועשה ול"ת, וחמירא סכנתא, אין פוצה פה ומצפצף בזה, דהוא היתר גמור. וכ"כ עוד בספרו במועד לכל חי (סי' י' אות ת, עב) שאפי' בת"ב שרי. ע"ש. וע"ע בשו"ת עולת שמואל (סי' פ),

יט. מי שצריך לעבור ניתוח, והוא ניתוח שאפשר לדחותו עד אחר תשעה באב, כדאי שידחה הניתוח לאחר תשעה באב. (ט)

כ. יש אומרים שאין ללכת לטיולים בתשעת הימים שמראש חודש אב ועד תשעה באב. אמנם אפשר שמעיקר הדין יכול להקל בזה, בפרט כשיש צורך בדבר, כגון לשם בריאות וכדומה, וכמה דברים יש שנחשב כצורך מצוה. (כ)

כא. יש מי שכתב שאין להצטלם תמונת מחזור בתשעת הימים, בפרט שתשעת הימים נעשה מזולזל אצל רבים. אולם נראה שמצד ההלכה אי אפשר לאסור בזה. ולכן אם רואים הכרח לזה, יכולים להקל. (כא)

מי שצריך לעבור ניתוח, והוא ניתוח שאפשר לדחותו עד אחר תשעה באב

שדוקא בתביעת גוי יש לחוש שיגבר מזלו של הגוי על ישראל וינצחהו, משא"כ לגבי ניתוח, מ"מ אם יכול לדחות הניתוח עד עשרה באב, עדיף טפי. וכ"כ בשו"ת ויברך דוד (תאו"ח סי' סו). ע"ש.

וכ"ב בהליכו"ע ח"ב, שנראה שמי שצריך לעשות ניתוח, ואפשר לדחותו עד אחר ת"ב, כדאי לדחותו עד י' באב. ואומרים בשם אחד מגדולי הדורות, שבדרך כלל הרופאים אוהבים "לחתוך" (פי' להרבות בנייתוחים), ואין למהר לתת להם, אלא יעשה שאלת חכם, ויקבל את ברכתו.

ובקונטרם "רשימות" להגרח"פ שיינברג (עמ' כג) כתב, שאין חשש איסור בטיפול רפואי או ניתוח בתשעת הימים, דאמנם מר"ח אב ריע מזליה, מ"מ לצורך מצוה הכל שרי, כמ"ש הרמ"א (סי' תקנא ס"ב) דלצורך מצוה הכל שרי. ומ"מ מבחינה סגולית לא מסמנא מילתא, ויתברך קודם אצל חכם.

כ"ב הרבי מליבאוויטש בספר שערי הלכה ומנהג (עמ' קעב. סי' רכה). [ע"ש שנכון שלא לקבוע ניתוח מתוכנן לימים אלו של בין המצרים, אם אפשר להמתין עד אחר ת"ב. ואם הרופא דוחק ישתדל עכ"פ קודם שבת חזון]. וכ"כ הרה"ג ר' יעקב קמניצקי בספר אמת ליעקב (בהערה עמ' רכה). ע"ש.

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סי' מו) שכתב, זכור לטוב הרופא הרב ד"ר משה וואלך ז"ל, מייסד ביה"ח שערי צדק, שלא נתן לבצע ניתוחים שאינם דחופים בימי העומר ובשלשת השבועות שבבין המצרים.

ובקובץ מבית לוי (תשנ"ח עמ' כה) כתב בשם הגר"ש וואזנר, כדאי להמנע מעשיית ניתוח שאינו דחוף מר"ח אב, ולכלל הפחות משבוע שחל בו ת"ב. ואם אין קושי בדבר ימנע מ"ז בתמוז.

ואף שאין ללמוד דין הניתוח מתביעה של גוי, ש"ל

אם מותר ללכת לטיולים וליים בתשעת הימים

רחוקים, וכדומה.

עוד כתב שם (עמ' תסב), שמי שרוצה לשכור בימים אלו מקום לנופש בשביל הימים שאחר ת"ב, כיון שעושים כן בשביל שלא יפסידו את המקום, שאחרים יכולים לשכור במקומם, יש להתיר, אבל בת"ב עצמו אין להשכיר או להזמין נופש שאין עושין בו מסחר ולא מו"מ של מסחר. ועיין.

כא יש שכתבו בשם הגרי"ש אלישיב, שאין להצטלם תמונת מחזור בתשעת הימים, שאין זה מתאים לימים אלה, וזו קלות דעת, ובעניונו תשעת הימים מזולזל אצל האנשים. [מפי האיש עמ' קיב]. אך נראה שא"א לאסור כן מצד ההלכה, אלא מצד הנהגה. וע"כ כשאין ברירה אחרת, יש לצדד להקל.

כ בשם הגרי"ש אלישיב, שאע"פ שאין כל בעיא ללכת לים בימי בין המצרים בין אם הלך קודם, ובין אם לא הלך. מיהו מר"ח אב ואילך אין ללכת לטיולים ובילויים. וכ"ש שאין ללכת לחו"ל לצורך טיול, שמר"ח אב צריך ליהזר מדברים שיש בהם קצת סכנה, אם לא שיש צורך דוקא בימים אלו. והנוסע לרפואה וכדו' חשיב מצוה, ואין חששו. (אשרי האיש ח"ג עמ' תסא, תסב). ע"כ.

אך צ"ע אם יש לאסור בזה מדינא, כי חז"ל לא אסרו בזה בפירוש. ואין הכרח לאסור מטעם שממעטים בשמחה. ובפרט שיש מקרים רבים שנחשב צורך מצוה, כגון לשם בריאות, או לשם שלום בית, או לקרב

תספורת בימי בין המצרים

כב. מן הדין מותר לספרדים להסתפר ולהתגלח בימי בין המצרים, ורק בשבוע שחל בו תשעה באב אין להסתפר ולהתגלח. ומנהג האשכנזים להמנע מלהסתפר ולהתגלח כבר מי"ז בתמוז. כמו שכתב הרמ"א (בסי' תקנא ס"ד). (כב)

כג. ישיבה שלומדים בה ספרדים ובני עדות המזרח (עם רוב התלמידים האשכנזים), מן הדין מותר לבני עדות המזרח להסתפר ולהתגלח בימי בין המצרים, אף על פי שלומדים בישיבות שרוב תלמידיהם מבני עדות אשכנז. ומכל מקום אם רצו להחמיר על עצמם ולנהוג שלא להסתפר ולהתגלח כל ימי בין המצרים, כדי שלא לשנות ממנהג חבריהם בישיבה, תבוא עליהם ברכה, אך יאמרו שנוהגים כן בלי נדר. [ואם כבר נהגו שלא להסתפר מי"ז בתמוז כדי שלא לשנות מחבריהם, ורוצים לחזור בהם ולנהוג להקל כדעת מרן, יכולים לעשות התרה על מנהגם ולהקל]. (כג)

תספורת וגילוח הזקן בבין המצרים

לקולא, ויכולים להקל בזה. בפרט שאח"כ יצטרכו להצטער כך במשך שלשה שבועות. וראה כיו"ב בשו"ת שואל ושאל (ח"ג סי' קטו).

ולמנהג האשכנזים שמחמירים בגילוח בבין המצרים, יש להתיר גילוח שער שאר מקומות שבגוף. (נטעי גבריאל פרק י"ט סעי' ו. בשם הגרשו"א).

עוד כתבו בשם הגרשו"ז אויערבך, שיש להתיר תספורת לבת העומדת בקשרי שידוכים. שבשו"ת פנים מאירות (ח"ג ס"ס לו) כתב, דכיון דהרי"ף והרמב"ם מתירין גם באבלות לאשה להסתפר, וכ"ד הב"י (יו"ד סי' שו ס"ה), מסתבר דיש לנו לסמוך על כך במילי דרבנן, ומתיר משום כך לאשה לגלח שערה מר"ח עד התענית. ואיך שהוא אפשר ודאי להקל מר"ח עד השבוע שחל בו ת"ב (הליכות ביתה סי' כה הערה ע).

וכמו שאשה נשואה או בוגרת מותרת בכיחול ופירקוס באבילות לאחר ז', ה"ה בתשעת הימים (הליכות ביתה שם. בשם הגרשו"ז אויערבך).

ולגבי פדיון הבן, ראה בילקו"י שובע שמחות ח"ב (עמוד שלה). ובשו"ת נוב"ב קמא (או"ח סי' כח), ובשו"ת חת"ס (סי' קנח), ובשו"ת יחו"ד (ח"ו סי' לו). ובילקו"י מועדים (עמ' תקסב). ובשו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' לו).

ספרדים הלומדים אצל האשכנזים כיצד ינהגו בקשר לתספורת בבין המצרים

בו ת"ב, וכדין התלמוד. או מכיון שלומדים בישיבה שרוב תלמידיה הם מעדות אשכנז, עלינו לנהוג בזה כדעת הרמ"א שכתב שמנהגם שלא להסתפר החל מיום י"ז בתמוז?

(כב) הנה מרן בש"ע (סי' תקנא ס"א) פסק, שבוע שחל בו ת"ב, אסורים לספר ולכבס. ע"כ. ומבואר דרך שבוע שחל בו אין להסתפר. וכן מבואר בהמשך בסעי' ד כתב מרן: לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד. ואם חל ת"ב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריה. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, חוץ מיום ה' ויום ו'. הגה: ונוהגים להחמיר מתחלת ר"ח לענין כיבוס, אבל תספורת נוהגים להחמיר מי"ז בתמוז (מנהגים). ע"כ. נמצא שדעת מרן בסתם שאפי' חל ת"ב בשבת, מותר להסתפר בכל השבוע שלפניו. אך דעת הרמ"א שאין מסתפרים מי"ז בתמוז.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פא) כתב, שפשוט לאסור תספורת בליל י"ז בתמוז, ודלא כמ"ש בס' שערים מצויינים בהלכה (סי' קכב) שעפ"ד האג"מ (א"ח סי' קסח) שהיקל לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז, דהוי ספק מנהג ולקולא. גם תספורת מותר בליל י"ז בתמוז.

אולם בס' אשרי האישי (ח"ג עמ' תס) כתב, שלכתחלה אין להסתפר בליל י"ז בתמוז, אך בדיעבד מותר. ע"כ. **ולחלכה** גם לבני אשכנז, הוי ספק מנהג דאזלי

(כג) מרן אאמור"ר נשאל בזמנו מתלמידי ישיבת חברון בירושלים, מבני עדות המזרח, האם מותר לספרדים להסתפר ולהתגלח בימי בין המצרים, כסברת מרן הש"ע (סי' תקנא), שלא אסר להסתפר אלא בשבוע שחל

וזה מה שהשיב: במסכת יבמות (ג:) דרשו חז"ל, לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות. ובגמ' שם (דף יד.) נחלקו אב"י ורבא, אב"י אומר שאיסור לא תתגודדו נהג כשיש שני בתי דין בעיר אחת ונחלקו, הללו אוסרים והללו מתירים, אבל שני בתי דין בשתי עיירות מותר. והקשה ע"ז רבא, שהרי בית שמאי ובית הלל כשני בתי דין בעיר אחת, ובכל זאת עשו בית שמאי כדבריהם, ולא חששו משום איסור לא תתגודדו, ולכן אמר רבא, שאין איסור לא תתגודדו נהג אלא בב"ד אחד, שחלק ממנו מתיר, וחלק ממנו אוסר, אבל שני בתי דין אפי' בעיר אחת מותר. ופסקו הר"ף והרא"ש והמאירי כסברת רבא. וכ"פ רבינו ישעיה מטראני בפסקיו ליבמות. וכ"כ בספר החינוך (מצוה תסז) בשם רבו. ע"ש.

אולם הרמב"ם כתב (בפ"ב מהלכות ע"ז הי"ד): לא יהיו שני בתי דין בעיר אחת, זה נהג כמנהג זה, וזה כמנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקת גדולות, שנאמר לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות. (וכ"כ הסמ"ג לאר"ן סב.)

ומרן הכס"מ שם הקשה, שמדוע פסק רבינו הלכה כאב"י, היפך הכלל שבידינו שאב"י ורבא הלכה כרבא. ותיירץ, ושמא י"ל שלא אמרו הלכה כרבא אלא כשאב"י ורבא חולקים אליבא דנפשייהו, כלומר לדעת עצמם, אבל כשחולקים בדעת אחרים לא שייך כלל זה. ע"ש. **והרדב"ז** בלשונות הרמב"ם (סי' יא) כתב כתירוץ מרן הכס"מ, דלא קי"ל כרבא נגד אב"י אלא היכא דפליגי אליבא דנפשייהו, וכאן מסתבר טעמיה דאב"י, שיש לאיסור משום לא תתגודדו אפי' בשני בתי דין בעיר אחת, שלא ירבו מחלוקות בישראל, שאע"פ שהם שני בתי דין, לא ינצלו מן המחלוקת, שהצבור הנגזר אחריהם זה אוסר וזה מתיר וכן זה מטמא וזה מטהר והעם פוסחים על שתי הסעיפים, ותרבה ביניהם השנאה והמחלוקת, כמו שנראה הדבר בחוש העין וכו'. ורק בשני בתי דין בשתי עיירות אין לחוש למחלוקת. ומה שנהגו בית שמאי ובית הלל להורות הלכה כל אחד כדעתו, לפי שהיו כמה וכמה מישראל הסוברים או הלכה כבית שמאי או הלכה כבית הלל, ומחלוקתם היתה מפורסמת לכל ישראל, והכל ידעו שמחלוקתם לשם שמים, וכמו שאמרו ביבמות (יד:) שלכן לא נמנעו מלהנשא אלו לאלו מפני שחסידיים גמורים היו, והיו מודיעים חבריהם, שחיבה וריעות היו נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר והאמת והשלום אהבו. עכת"ד.

ומעתה לפי דעת הר"ף והרא"ש וסיעתם שאיסור

לא תתגודדו אינו נוהג בשני בתי דין בעיר אחת, בודאי שלגבי המנהגים השונים שבין עדות האשכנזים והספרדים אין לחוש לאיסור לא תתגודדו, שהרי הם נחשבים ג"כ כשני בתי דין בעיר אחת, וכמ"ש בשו"ת מהרשד"ם (חי"ד סי' קנג). וכ"כ בשו"ת גנת ורדים (חי"ד כלל ג ס"ס ה). וכ"כ בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' רלג). וכ"כ באשל אברהם מבוטשאטש (סי' תרנא). וכ"כ הנצי"ב בהעמק דבר (דברים יד, א). וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם קמא (חאו"ח סי' יט). וכ"כ בספר כוכבי יצחק ח"ב (דף רכ).

ואפי' לדעת הרמב"ם והסמ"ג נראה שמכיון שהדבר מפורסם בכל תפוצות ישראל שהספרדים נוהגים כדעת מרן הש"ע, ובני אשכנז יוצאים ביד רמ"א, וכל עדה קדושה יודעת שגם מנהגי העדה האחרת מיוסדים על אדני פז, ויסודתם בהררי קודש, ואלו ואלו דברי אלקים חיים, לפיכך אין בזה איסור משום לא תתגודדו.

וכיו"ב כתב רבי מרדכי בנעט בשו"ת פרשת מרדכי (חא"ח סי' ד), בדין תפילין בחוה"מ, שאף שבעיר אחת יש ספרדים ואשכנזים, והספרדים נוהגים שלא להניח תפילין בחוה"מ, והאשכנזים מניחים תפילין בחוה"מ, מ"מ אין בזה איסור משום לא תתגודדו, ש"ל שאין איסור לא תתגודדו נהג אלא בתחלת המחלוקת, ובב"ד אחד, שיש להם להשוות דעתם יחד, אבל בדבר שנחלקו בו הקדמונים, וכל אחד נהג כד' רבותיו, אין בזה לא תתגודדו, וכל אחד צריך לקיים מנהג אבותיו ואפי' בבית כנסת אחד.

וכ"כ בשו"ת שערי דעה ח"ב (סי' ז), שבמנהגי הספרדים והאשכנזים שמחלוקתם קדומה מימי עולם, לא שייך איסור לא תתגודדו. וכ"כ בשו"ת דברי יששכר (חאו"ח סי' ד) ב"ד"ה ומעתה.

נוסף לטעם הנ"ל, י"ל שאיסור לא תתגודדו אינו נוהג אלא באופן שיש מחלוקת בהלכה, זה אוסר וזה מתיר, אבל בדבר שאינו אלא מכח מנהג, לא שייך בו איסור לא תתגודדו. דאמר' נהרא נהרא ופשיטה (חולין יח:). וכמו כן מתבאר בסוגיא דיבמות (דף יג:) דאמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן, אמינא לך אנא איסורא ואת אמרת לי מנהגא, ופירש רש"י שדוקא במחלוקת בהלכה בדיני איסור והיתר, שייך לומר דמיא תורה כשתי תורות, משא"כ בדבר התלוי במנהג.

וכ"כ המאירי יבמות (דף יד. ע"מ סח) וזו לשונו: זו שאמרה תורה לא תתגודדו, רמו יש בו שלא לעשות מצות אגודות אגודות, שנראית התורה כשתי תורות, במה דברים אמורים כשאין בעיר אלא ב"ד אחד, ואותו ב"ד עצמו חולקים לפסוק הלכה מקצתו כשיטה

אחת ומקצתו כשיטה אחרת, אבל כל שהם שני בתי דין אפי' בעיר אחת, ובי"ד אחד נוהג לפסוק כשיטה זו ובי"ד האחר כשיטה האחרת, אין כאן אגודות אגודות, שא"א לעולם שהכל יסיימו ע"ד אחד. וכ"ש בדברים התלויים במנהג, שאין קפידא אם הללו נוהגים כך והללו נוהגים כך. ע"כ.

וכ"כ הריטב"א בחי' ליבמות (יג: בד"ה התם הוואה אומר). וכן מתבאר עוד בחידושי הרשב"א (יבמות יד. בד"ה אמר אביי). ע"ש.

ובקיצור פסקי הרא"ש (פ"א דיבמות אות ט) כתב בזה הלשון: דבר התלוי במנהג המקומות, שבמקום זה נוהגו כך ובמקום זה נוהגו כן, אפי' אם נתקבצו בני שני המקומות במקום אחד וכל אחד עושה כמנהג מקומו מותר. ע"כ.

ולפ"ז ספרדים ואשכנזים שכל אחת מהעדות נוהגו כמנהג אבותיהם, אע"פ שכולם בעיר אחת, ובישיבה אחת, רשאי כל אחד מהם לנהוג כמנהג אבותיו, ואין בזה משום לא תתגודדו.

ואמנם מלשון הרמב"ם (פרק יב מהלכות ע"ז הלכה יד) הנ"ל, שכתב, לא יהיו שני בתי דין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר וכו', וכ"כ הסמ"ג, משמע שגם בדבר שאינו אלא מכח מנהג שייך איסור לא תתגודדו. וע"ע בתשובת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד, סי' לג). ע"ש.

וכ"כ הגר"מ גלאנטי בספר דברי מרדכי בקונטרס גדולת מרדכי (סי' ו, דף קכב ע"ד), בדעת הרמב"ם.

וכן מתבאר ממ"ש הרמ"א בהגה (סי' תצג סעיף ג): יש מקומות שנוהגים להסתפר אחר הפסח עד ר"ח אייר, ואלו אינם מסתפרים אחר ל"ג בעומר, ויש מקומות שנוהגים שלא להסתפר מהפסח עד ל"ג בעומר, ומסתפרים מיום ל"ג בעומר והלאה, ולא ינהגו בעיר אחת חלק כמנהג זה וחלק כמנהג האחר משום לא תתגודדו. ע"כ. ומבואר שגם בענין תספורת בימי הספירה שאינה אלא מנהג שייך איסור לא תתגודדו.

והמג"א שם הביא ראיה לזה ממה שכתבו התוס' (פסחים יד.) בשם הירושלמי, שבירושלים היו מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בער"פ, כיון שמתקבצים שם עולי רגלים אף ממקומות שנהגו בו איסור, כלומר, שאם ינהגו שם היתר הוי אגודות אגודות. וסיים, שגם הרי"ף והרא"ש שהביאו רק את המסקנא של דברי רבא דלא שייך לא תתגודדו אלא בבי"ד אחד בעיר אחת, ס"ל שגם במנהג שייך לא תתגודדו. ע"ש.

[ובשו"ת מעיל צדקה (סי' מט דף סא ע"ד) כתב הרה"ג השואל, לדחות ראית המג"א מהתוס' הנ"ל, שאין

והג"ר יוסף אירגאס בשו"ת דברי יוסף (סי' מה) כתב ג"כ להוכיח מדברי הרמב"ם והסמ"ג הנ"ל שגם בדבר התלוי במנהג שייך איסור לא תתגודדו, ושכן משמע גם מתשובת הרמב"ם דף ע"ז. ונבמהדורת פריימן, ירושלים תרצ"ד, סי' קיא]. אולם לדעת הרי"ף והרא"ש בפ"ק דיבמות נראה שאין איסור לא תתגודדו שייך בדבר התלוי במנהג. עכת"ד. (ולא זכר שר מדברי המג"א הנ"ל שכתב להיפך בדעת הרי"ף והרא"ש).

וע' בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב (סי' כח ד"ה והלום), שכתב, דמפשטות לשון הש"ס פ"ק דיבמות נראה דלא שייך לא תתגודדו אלא במקום שיש איסור דאורייתא או דרבנן, אבל היכא דליכא איסורא אין חשש כלל. וכן נראה מדברי המג"א סי' תצג, אבל מה נעשה שמדברי הרמב"ם נראה בעליל דלא ס"ל הכי.

והגאון רבי דוד פארדו בספרי דבי רב (דף רז ע"א) כתב, שלדעת הרמב"ם איסור לא תתגודדו אינו שייך בדבר שהוא אסור מן הדין, אלא דוקא במנהג בעלמא, כמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בער"פ וכדומה, ועל כגון זה נאמר לא תתגודדו, שלא יהיו בעיר אחת שני בתי דין אחד נוהג כך ואחד נוהג אחרת. ע"ש.

גם בספר משנת חכמים (דף קכג סוף ע"ד) כתב בדעת הרמב"ם, שבדיני איסור והיתר בשני בתי דין בעיר אחת יכולים להורות כל אחד כסברתו, ואין בזה משום לא תתגודדו, שאם יכוף בי"ד האוסר את המתירים לנהוג כמותו נפיק מיניה חורבא והויא חומרא המביאה לידי קולא, כגון שיבואו להקל לענין קידושי אשה שיאמרו שאין בו שוה פרוטה וכו'. ונכמ"ש כיוצא בזה הש"ך יו"ד סוף סי' רמב, בקיצור הנהגת הוראות איסור והיתר אות ט]. ורק במנהג בעלמא שייך איסור לא תתגודדו, שאין לשנות המנהג כלל, אלא עליהם לנהוג מנהג אחד. וסברא גדולה היא לחלק בין דיני איסור והיתר למנהג בעלמא. וכ"ה בשו"ת חיי אריה (סי' ט דף טו). וע' בשד"ח (מערכת ל כלל עט).

כד. הדבר פשוט, שמי שהוא ואבותיו נוהגים להחמיר שלא להסתפר בימי בין המצרים, יכול לספר ולגלח לאחרים שמקילין בזה על פי ההלכה. ואין בזה חשש משום לפני עיור. וכל שכן כאן בארץ הקודש אתרא דהרמב"ם והבית יוסף זיע"א. ודלא כמי שהחמיר בזה. כד.

ומ"מ בנידון שלנו במנהגי אשכנזים וספרדים אין לחוש כלל לאיסור לא תתגודדו, וכמו שביארנו למעלה. וכמו שבנוסחאות התפלה נוהגים שמנהג אבותיהם בידיהם, ואפי' בבית כנסת אחד, וכמ"ש הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת ובחרת בחיים (סי' כד), שאין בשינויי נוסחאות התפלה שבין האשכנזים לספרדים משום לא תתגודדו. וראה עוד בספרו שו"ת האלף לך שלמה (האר"ח סי' מה). ע"ש. וה"ה לכל המנהגים השונים שבין העדות. ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' שנט), ובשו"ת קרן לדוד (סי' כ), ובשו"ת אפרקטא דעניא (סי' יג). ע"ש.

ויש לצרף נימוק נוסף מ"ש הגר"ש גרינפלד בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' יב), שאיסור לא תתגודדו אינו נוהג אלא במי שמורה הלכה לאחרים לנהוג כסברתו, ומורה אחד פוסק לאסור ומורה אחד פוסק להתיר, אבל אנשים שעושים לעצמם כמנהגם, ואינם מורים לאחרים, לא נאמר בזה איסור לא תתגודדו כלל. ע"כ. וכיור"ב כתב בשו"ת חיי אריה (סי' ט).

ואע"פ שמדברי הרמ"א בהגה (סי' תצג) הנ"ל, לא נראה כן, מ"מ מצינו תנא דמסייע לחילוק הנ"ל הוא

ומ"מ בנידון שלנו במנהגי אשכנזים וספרדים אין לחוש כלל לאיסור לא תתגודדו, וכמו שביארנו למעלה. וכמו שבנוסחאות התפלה נוהגים שמנהג אבותיהם בידיהם, ואפי' בבית כנסת אחד, וכמ"ש הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת ובחרת בחיים (סי' כד), שאין בשינויי נוסחאות התפלה שבין האשכנזים לספרדים משום לא תתגודדו. וראה עוד בספרו שו"ת האלף לך שלמה (האר"ח סי' מה). ע"ש. וה"ה לכל המנהגים השונים שבין העדות. ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' שנט), ובשו"ת קרן לדוד (סי' כ), ובשו"ת אפרקטא דעניא (סי' יג). ע"ש.

ויש לצרף נימוק נוסף מ"ש הגר"ש גרינפלד בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' יב), שאיסור לא תתגודדו אינו נוהג אלא במי שמורה הלכה לאחרים לנהוג כסברתו, ומורה אחד פוסק לאסור ומורה אחד פוסק להתיר, אבל אנשים שעושים לעצמם כמנהגם, ואינם מורים לאחרים, לא נאמר בזה איסור לא תתגודדו כלל. ע"כ. וכיור"ב כתב בשו"ת חיי אריה (סי' ט).

ואע"פ שמדברי הרמ"א בהגה (סי' תצג) הנ"ל, לא נראה כן, מ"מ מצינו תנא דמסייע לחילוק הנ"ל הוא

בן אשכנזי יכול לספר ולגלח לבן ספרד בימי בין המצרים

וחליצה סי' ב). וכן בשו"ת אבק"ר (סי' לב) "שהרמב"ם הוא מורינו ורבינו ומארי דאתרין, וחובה ללכת אחר הוראותיו". וכן כתבו בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' סז. סי' צב. סי' צו). ובשיירי כנה"ג (אר"ח סי' תצה) הגב"י סק"ה). ובשו"ת כנה"ג (סי' מג). ובשו"ת בעי חיי (ח"מ ח"א סי' קל). ומהר"ש הלוי (אר"ח סי' ט). ובשלחן גבוה (כללי השו"ע כלל יב). וכ"כ הרדב"ז (הלכות אבל פי"א). ובשו"ת רדב"ז (ח"ג סי' תסט. ח"ד סי' קה אלף קעו).

וכ"כ בשו"ת המב"יט (ח"ג סי' נו), שאנחנו פוסקים בכל הדינים כהרמב"ם וחיביים ללכת אחריו. וכ"כ בשו"ת מהריט"ץ (הישנות סי' יג) שהרמב"ם הוא מארי דאתרין וראש הפוסקים. ועוד כתב כן (סי' רכט) בשם רבו מוהר"ר משה בסודיה. ובשו"ת אבק"ר (סי' רא) כתב, שהרמב"ם שהוא רביה ומאריה דאתרא בכ"ז המלכות ובכל מלכויות הערב, ומפיו אנו חיים הגם לכבוש את המלכה וכו'. וכ"כ בשו"ת מהרלב"ח (סי' קג) שבזה המלכות קיבלוהו עליהם לרב ונהגו לפסוק

כד. בן נראה, ודלא כמ"ש בשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קמח) שאין להקל לו בזה. וגם בהליכות שלמה (עמ' תיד) כתב דמדינא שרי. [וע"ע בתורת המועדים קנייבסקי (סי' תקנא סי' יב) בטעם הדבר דס"ל להחמיר בזה].

וכ"ש כאן בארץ הקודש אתרא דהרמב"ם ומרן, שאין להחמיר בזה כ"כ, ולא נפקא מכלל ספק שמא גם לדידהו יש להקל, וכ"ש בדבר שאינו רק משום מנהג. ואף שדעת החזו"א (יו"ד סי' קג) שהרמב"ם אינו מרא דאתרא של א"י, [ומדבריו שם רצו ללמוד גם להוראות מרן הבי"ן], כבר הארכנו בזה בכמה מקומות, ראה בילקו"י סוכה (סי' תרכ"ט) בדיני מעמיד דמעמיד, שמדברי גדולי הדורות גם בדורו של מרן מוכח שהרמב"ם היה עדיין מרא דאתרא בא"י ובגלילותיה. וכן לגבי מרן הבי"י.

וכ"כ רבותינו ענקי הרוח מדורי דורות, שהרמב"ם הוא המרא דאתרא במשך מאות בשנים, וכמ"ש בשו"ת ב"י (דיני גוי מסיח לפי תומו סי' יא. ובדיני יבום

וכ"כ בשו"ת תורת חיים למהרר"ש (ח"ג סי' עד, ובח"ד סי' יז), שבגלילות אר"י דנים כסברת הרמב"ם שהוא אבי התעודה מריה דאתרא. וכ"ה בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' ג), שאין לנו אלא דברי בן עמרם (הרמב"ם) שהוא מריה דאתרא, ופשט המנהג בכל הגלילות. וכ"ה בשו"ת מהר"ף (סי' כב. וכן בסי' כג, ובסי' נט, ובסי' סא). גם בשו"ת התשב"ץ ח"ד חוט המשולש (טור ב סי' ג) כתב, ומצאתי למהר"ם גלאנטי ז"ל שהוא אחרון ופסק כהרמב"ם ז"ל, שבודאי שכך נהגנו לפסוק כהרמב"ם ז"ל שהוא מריה דאתרא. ע"כ. וע' בשו"ת יבי"א (ח"ז אור"ח סי' כט). ובשו"ת יחוד"ד (ח"ד סי' ל).

מדברי גדולי הדורות שמרן הב"י הוא המרא דאתרא וקבלנוהו עליהם

עד. ובח"ב סי' טו). ובשם הגדולים (מע' ספרים, מע' ט אות יב). ובשו"ת מהר"י אלגאזי (סי' ח). ומהר"ש לניאדו בשו"ת כסא שלמה (סי' ז). והג"ר בנימין נבון בס' בני בנימין (סי' ד' דף י' ע"ד). ובספר אורים גדולים (לימוד קנו וקנו). ובשו"ת כפי אהרן (ח"א חאה"ע סי' יג). ומהר"ח מודעי בשו"ת חיים לעולם (סי' ד). ובשו"ת חיים ביד (סי' מה). ובשו"ת ויקרא אברהם (אור"ח סי' ב).

וגם בתימן, אע"פ שקיבלו הוראות הרמב"ם כרב ומרא דאתרא, מ"מ כתב בהקדמת ס' שתילי זיתים (ד"ה הנה אחר), שאח"כ נתפשטו דיני מרן הש"ע ומנהגיו בכל הארצות, וכל הפוסקים האחרונים ז"ל אינם קוראים לו אלא בשם 'מרן' הודיעך כי הוא מרא דארעא. ע"ש. וכ"כ עוד בשו"ת רביד הזהב (סי' כו בתשובת בנו ה"ר יחיא) דכמה שני וכמה דרי הולכים הכל בעקבות מרן רבן של כל בני הגולה, לכל אשר יאמר להם יוסף יעשו, אע"ג דמקודם אתרי דהרמב"ם הוא, וכן נהגו כבר כמה דורות במקומותינו. וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק (ח"א סי' ע) שכתבו הפוס' ז"ל (ג"נ דף קעו ע"ד. שה"מ), דארץ התימן אתריה דהרמב"ם ומרן, ומפיהם ומפי כתבם אשר יאמר כי הוא זה.

ובשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד סי' ג) ה"ד החכמת אדם בס' שערי צדק (שער משפטי הארץ פי"א סי' כו. ובבינת אדם שם), שבאר"י הולכים אחר פסק הש"ע שאסור למעך, וכיפינן לאשכנזים שניהגו כמו הספרדים. דאתריה דהרמב"ם והש"ע וכו', ומן הראוי שכל החכמים יתקבצו לגדור גדר לבל ישמע עוד כזאת, ולהתרות בשוחטים ע"ז, ואם לא ישמעו יצוו לרודפם ולהבדילם מקהלה עד שיקבלו. ותע"ב. ע"כ.

ומ"ש עוד החזו"א (יו"ד סי' קג) שהתושבים החדשים לא נהגו כפסקי הרמב"ם, הנה, על זאת הצטער

על פיו. ועוד שם (בסי' סא) שהרמב"ם רב בכל אלו הגלילות. ושם (סי' קד) כי הוא הרב במלכויות האלו ומפיו אנו חיים. וכ"כ עוד בסי' נב. ומה ששלפעמים נטו מדברי הרמב"ם, הוא ע"פ מנהג קדמון קודם שקיבלו הוראות הרמב"ם, או משום שמרן הב"י זיע"א ברוב גדלו הוא היה נחשב למרא דאתרא תחת הרמב"ם, וירש את כסאו, ויכל לעשות הסכמה חדשה של ג' עמדי הוראה. וכ"כ בשו"ת מטה יוסף הלוי (יו"ד סי' ב דף כא ע"ד. כב). דמרום גדלותו של מרן הב"י יכל לישב על כסאו של הרמב"ם להורות כהכרעתו, ואין כל אחד שקול כמרן הב"י.

וכן לגבי מרן הב"י זיע"א, הדבר מפורש בדברי כל גדולי הדורות, שקיבלנו דבריו כמו מרא דאתרא, ולא נשתנה דבר זה בשום דור. וע"ש בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' קכד) שמרן המהרי"ק ז"ל הוא "מריה דאתרא" ומפיו אנחנו כולנו חיים. ע"כ.

ובשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל ג סי' יג. בתשובת ר' גרשון דור) כתב, אמינא לא מסתפינא מאן ספין ומאן רקיע להקל נגד מרן ז"ל רבן של כל בני גולה ו"מארי דאתרינן" ומפיו אנו חיים. ע"כ. וכתב כן אפי' לגבי מצרים אף שמרן לא דר שם מעולם. ואינו תלוי בתושבים, אלא כל אר"י והגלילות.

וכ"כ מהר"י פראג"י (סי' סא) שמהר"י קארו, רבן של ישראל הוא, וחייבים ללכת אחריו, וכבר קיבלו דעתו כל גלילות ישראל. וע"ש שכן הסכימו הרב קרבן אהרן ועוד, וכל חכמי מצרים. וכ"כ עוד שם (בסי' נט). וכ"כ החקרי לב (ח"א מיו"ד סי' קכז), שבא"י והגלילות קבלת דעת מרן היא קבלה "ודאית" ומוחלטת, ולכן אין עושים קים לי נגד מרן. וכ"כ בשו"ת מטה יוסף הלוי (אב"ד מצרים, סי' ה הו"ד בשו"ת כפי אהרן דף פב עמ' ג) שמרן הוא "מאריה דאתרינן" כיון שכבר קבלו בכל גלילותינו לדון כסברתו והלכה כמותו בכל מקום. ע"ש. ובשו"ת פרח שושן למהר"י שבבו (אה"ע כלל ב סי' א) כתב, שאנחנו אין לנו אלא דברי מרן הב"י שהוא רבן של כל בני הגולה. וכ"כ הגאון ר' משה גלאנטי בתשובתו בשו"ת דרכי נועם (חור"מ סי' כז). וכ"כ הרה"מ"ח ר' מרדכי הלוי שם (חאה"ע סי' טו, סי' יח).

וכן כתבו בשו"ת שער יהושע לאחיו של בעל הכנה"ג (סי' נח). ובשו"ת עין משפט (סי' י) דמרן והרמב"ם "מארי דאתרא" נינהו. וכ"כ בגנת ורדים (חור"מ כלל ה סי' טז, יז). בשם מהר"א יצחקי. ובשו"ת נחפה בכסף (ח"א דקנ"ד ע"ג). והחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי'

כה. בן ישיבה ספרדי שהנהיגו אותו רבותיו כמנהג האשכנזים, וחשב שכך הוא הדין גם לספרדים, הוי מנהג בטעות. ורשאי לכתחלה להסתפר בשלושת השבועות, עד שבוע שחל בו תשעה באב. ואין צריך התרה. אבל אם ידע שהדין הוא שלספרדים מותר להסתפר ולהתגלח, ונהג כן מפני שלא רצה לשנות ממנהג חבריו, יעשה התרה על מנהגו להחמיר. (כה)

גדולי הדורות, וטענו, שעליהם לנהוג כפי מנהגי אר"י ע"פ הרמב"ם ומרן מארי דאתרין. וכמו שהארכנו בעין יצחק. וע' בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' צו) שכתב, ומה שאומרים שמפני שהם אשכנזים ודרכם לפסוק כהרא"ש, הלא אין זה נגד כל הני רברבי, ועוד כי לעומת טעם זה יש אחר כי הרמב"ם ז"ל הוא "מריה

גדולי הדורות, וטענו, שעליהם לנהוג כפי מנהגי אר"י ע"פ הרמב"ם ומרן מארי דאתרין. וכמו שהארכנו בעין יצחק.

וע' בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' צו) שכתב, ומה שאומרים שמפני שהם אשכנזים ודרכם לפסוק כהרא"ש, הלא אין זה נגד כל הני רברבי, ועוד כי לעומת טעם זה יש אחר כי הרמב"ם ז"ל הוא "מריה

בן ישיבה ספרדי שלמד תורה מרבני אשכנז אינו לא ישנה מנהגי אבותיו

וא"א לשנות קבלה זו. ומה שטענו שלא למדו תורה מאבותיהם, ונמצא שאל תטוש "תורת אמן", שייך אצלם כלפי רבותיהם בישיבה ולא כלפי אבותיהם. אין הדבר נכון. כי אף את"ל שבני אשכנז לא קבלו את הוראות הרמ"א, רק נהגו כמותו, ונתפשט אצלם לעשות כן. מ"מ אצלינו קבלנו עלינו את כל דברי מרן הב"י שהיה גדול הדורות, כדין קבלת רב. ולא מדין מנהג ואל תטוש תורת אמן.

ואמנם בספר דעת נוטה (ח"ב עמ' לה) כתב ששמע מהחזו"א, שהספרדים שלמדו אצל האשכנזים עליהם לנהוג תמיד כמנהג האשכנזים. וכן ספרדי שלמד בישיבה של בני אשכנז אם רבותיו היו בני אשכנז, ולא למד כלום מבני ספרד, דינו כדין בני אשכנז לכל דבר. וע"ש שהעירו, שהרי יש שכתבו שהספרדים קיבלו עליהם ועל זרעם באר"י ועוד מקומות לנהוג כהב"י, וכ' שצריך ליישב דס"ל להחזו"א שאם לא למד מאביו אינו שייך אליו בזה, ולא חלה הקבלה עליו. ועוד שם (עמ' לה), באדם מבני ספרד שחזר בתשובה ע"י רבנים מבני אשכנז, שדינו כאשכנזי. [אולם ע"ש בשם הגר"ש אלישיב שנראה שחולק על החזו"א, ולדעתו מחוייב ללכת בכל הלכותיו רק כדעת הש"ע, וכפי מנהגי הספרדים, ולא לשנות].

וכן בס' נזר החיים (עמ' ריא) כתב בשם הגר"ח קנייבסקי, שחתן ספרדי שהוריו אינם שומרי תורה ומצוות צריך ללכת לפי מנהג רבותיו, ולכן אם רבותיו אשכנזים ונוהגים לעשות חדר יחוד, צריך לעשות חדר יחוד. [ואין זה נכון להלכה. אך עוד יש להעיר, שאין זה מצוי אצלינו הספרדים מי שהוריו לא שמרו תורה ומצוות לגמרי, שתמיד שמרו על איזה מסורת ועל עיקרי היהדות, ורובם לא שכחו כליל מהדת].

כה הנה בני ישיבה ספרדים הלומדים בישיבות האשכנזים, ונהגו שלא להסתפר מ"ז בתמוז, כדי שלא לשנות מחבריהם, ורוצים לחזור בהם ולנהוג להקל כדעת מרן, יעשו התרה על מנהגם ולהקל. וכמ"ש בשו"ת מים רבים (חיו"ד סי' סו בד"ה המורס), שמנהג שלא הוקבע מחמת גדר וסיגי אלא לחומרא בעלמא, הכל מודים שיש לו התרה.

וכ"כ בספר לקט הקמח ה' נדרים, בשם שו"ת משפט צדק, בנידון אנשי סיביליא שנהגו שלא לאכול בשר בימי אבלם, ונשאל אם מועיל להם התרה על מנהגם, והשיב שמאחר שהדבר מותר לכ"ע, ומנהגם הוא חומרא בעלמא, ודאי שיכולים להתיר. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (האר"ח סי' לה) בנ"ד, כי אגן בדין נמשכים אחר הוראות מרן שפסק להקל עד שבוע שחל בו ת"ב, לכן אם נהגו להחמיר מ"ז בתמוז כד' הרמ"א, ורוצים לחזור בהם ממנהגם ולהסתפר כדעת מרן, מהני להו התרה. ע"ש.

וכ"כ שנהג להחמיר מפני שהיה סבור שהדין הוא שלא לשנות ממנהג חבריו האשכנזים, אפי' התרה אינו צריך, וכמו שפסק מרן בש"ע יו"ד (סי' ריד ס"א).

והנה לצערינו ישנה תופעה מצויה, שבחורים מעדות המזרח, משנים הליכותיהם והנהגותיהם גם בענייני הלכה, לעשות הכל כמנהגי רבותיהם שהם מבני אשכנז, ויש שמשנים גם את מבטא התפלה לדבר בשפה עילגת, ואפי' את התפילין שלהם, וכך מגדלים ג"כ את משפחותיהם. וזה ממש בבחינת מוציא לעז על הראשונים. שנראה שבוש באבותיו ורבותיו מדורי דורות.

אך מלבד כ"ז יש איסור בעצם הדבר, כיון שכבר קבלנו עלינו הוראות מרן עלינו ועל זרעינו לדורות.

הדינים. [והיינו כד' האשכנזים]. ועוד כתב שם (בעמ' כז), שנכונה השמועה שמפרסמים, שהחזו"א הורה שבחורי ישיבה ספרדים הלומדים בישיבות אשכנזיות, יש להם להתנהג בהלכות ובנוסח התפלה כפי האשכנזים. ושכ"כ גם הרב ליפקוביץ', שכן קיבלו מהחזו"א, שמי שמחצתו מהעדות הספרדים, והוא לומד בישיבה אשכנזית, וראשי הישיבה הם אשכנזים, ומהם הוא מקבל תורה ויראה, יש לו דין אשכנזי ונוסח תפלתו יכול להיות כנוסח ליטא. ע"כ.

ובריש הספר שם הובאה תשובה נוספת בהלכה, שהספרדים רשאים להניח תפילין שהם כשי" הט"ז והגר"א בענין פתוחה וסתומה, נגד דעת הב"י. והנה לא רק שלא חששו לדעתו של מרן בענין דאורייתא, גם חושבים שהספרדים 'נוהגים' כהב"י מצד מנהג בעלמא, אך אינו נכון כלל, כמו שהארכנו בעין יצחק ח"ג. ומה שהם סבורים דהלכה ככתראי בחידושים, ובזה אין הספרדים נוהגים כהב"י, אין זה נכון. [נתמוה, שאם רוצים לומר שהם בני אשכנז לא קיבלו דברי הרמ"א, אלא רק נתפשט מנהג לפסוק בדרך כלל (ע"פ ה"ב) כדברי הרמ"א, ובכל מקום הם הולכים אחרי פוסק אחרון שהלכה ככתראי, אין הדברים כן גם כלפי דידן].

קבלת הוראות מרן היתה מחמת קבלה שקיבלו את מרן לרב לדורות

קבלה הוראות חכם לדורו.

ומאותם מאתים רבנים הנ"ל היו גם מהרחוקים, כמו הגאון ר' שמואל אבן דנאן ממרוקו, וכפי שכתבו בספר בקש שלמה (אבן דנן, סי' לט), ובספר מלכי רבנן לר' יוסף בן נאים (דף קנ"ג:). ובשו"ת הגם שאול (ח"ב סי' יב. ועוד) כתב שמאתים הרבנים "סמכו" את מרן הקדוש.

ובחקרי לב (ארו"ח סי' צז) כתב, ראיתי להחיד"א בברכ"י (חור"מ כה סעיף כט) שהעיד משם הרבנים הקדמונים, שמאתים רבנים הסכימו בכלל זה. ע"ש. וא"כ נראה שהכריעו בראיות כן. ושם (יו"ד ח"א סי' קצח דף רעה).

כתב, שאחר שנראה שדעת מרן לאסור, אין לדון שמא כיון שרבני האחרונים גדולי המורים כתבו להתיר בדיעבד, אהניא לן לענין דיעבד להכשיר. דידוע שקבלנו הוראותיו של מרן הב"י כמ"ש הראנ"ח, ולא חשבינן לרוב האחרונים שהכריעו להתיר נגד מרן הב"י, שכבר כתב הרב הגדול בברכ"י (חור"מ כה) שכל אשר יעשה כפסק מרן הב"י עביד כמאתן רבנן.

וכתב הרב המני"ח בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' קפב) שקיבל ממר זקנו, שבכל תחום אר"י אין לומר קים לי נגד הרמב"ם ומהריק"א וכו', אשר הם המה אשר קיבלו עליהם ועל זרעם אחריהם אבותינו ואבות

וכבר יש מקור נוסף לשמועה זו, בספר פאר הדור על החזון איש בח"ב (עמ' רנב), שהביאו שם מעשה בראש ישיבה אחד (אולי מיוצאי מרוקו), שהיתה לו ישיבה קטנה לבחורים מיוצאי מרוקו, והיתה דרכו תמיד להורות להם הלכה ע"פ פסקי הרמ"א, כפי שהיה רגיל מנעוריו, ולימים נתעורר בלבו ספק האם מותר לו להמשיך בזה ללמד את תלמידיו בשיעור ההלכות ע"פ שיטת הרמ"א, או שהוא מחוייב להתאמץ ולחפש דרכים כדי להבטיח שיהיו בקיאים בהלכות דוקא כשיטת מרן המחבר, שאבות הילדים ואבות אבותיהם "נהגו" על פיו. והלך אל החזו"א, והשיב לו החזו"א, שמאחר שהשואל הראש ישיבה, למד בישיבות אשכנזיות, א"כ דינו כתלמיד הרמ"א, וחניכיו נחשבים כתלמידי תלמידים של הרמ"א, ולכן אין חשש גדול אם מחוסר ברירה ילמדו לפי שיטת בעל המפה. ע"כ. [וע"ש בהערה שם שהעיר ע"ז, שכבר אמר החזון איש בעצמו שאין למדין הלכה מפי מעשה].

גם בספר דעת יהודה (להגר"י שפירא ראש כולל חזון איש עמ' כו) נשאל האם ספרדים הלומדים בישיבות אשכנזיות יכולים לנהוג כפי פסקי האשכנזים. והשיב להם, שהם צריכים להתנהג כפי דרך רבותיהם בכל

וכפי הנראה כמה מגדולי אשכנז בדור האחרון, לא שמיעו להו דברי גדולי הדורות דור אחר דור שכתבו להדיא שקבלנו הוראות מרן היתה קבלה גמורה מדין "רב", אחר שהיה גדול הדורות וביטלו דעתם אליו לקבל כל הוראותיו. ובנוסף לזה מרן הוא "מרא דאתרא" של כל אר"י והגלילות, וע' בחזו"א (שביעית סי' כג סק"ה) ודו"ק. ויש שלא ראו דברי רבותינו הקדמונים במה שכתבו שבני ארצות ספרד קבלו עליהם הוראות מרן בכל, וחשבו שדברי מרן אצלינו הוא כמו שפשטו אצלם דברי המשנ"ב, שרק "נהגו" לפסוק כמותו, אבל לא היתה כאן קבלה גמורה.

אולם לא ראו את דברי גדולי הדורות דור אחר דור, שהיו מרעישים על כך שקבלנו הוראות מרן קבלה ממש. והוא גם מכה גדולתו של מרן, ולכן נאספו מאתים רבנים מגדולי הדור לקבל הוראות מרן, כמ"ש החיד"א בשם הגדולים (מערכת ב' ערך ב"י) בשם מהר"ח אבולעפיא. וכ"כ עוד במחבר"ר (ארו"ח סי' לח) "אנן בני ארעא קדישא קבלה בידינו דקמאי דקמן, קיבלו למרן בהוראותיו, וכה מבטינו להורות כדעת מרן". והראש"ל מהר"ם גלנטי כתב, שהתאספו שוב כמאה רבנים להסמיך את הוראות מרן עליהם ועל זרעם, וכבר כתב הריב"ש שיכולים צבור לקבל עליהם

ובמ"ש בתשוה"נ (ח"א סי' שנה) לגבי חזרו בתשובה, דאיתם שהחזירו אותם בתשובה הם לגבי זה כאבותיו, ומאחר שנמצא בחברתם ומרגיש אצלם קירבה כאבא, חייב לנהוג כמותם דוקא. הנה דבריו תמוהים מאד, דמה בכך שמרגיש קירבה לרבותיו, הרי אם אבותיו קיבלו עליהם הוראות מרן וכדו', לא איכפת לן אם אביו הפסיק לשמור תורה ומצוות. ובמחכ"ת אלו סברות שאין להם שחר. ומה שהביא מדברי החוות יאיר, תמוה שאינו ענין לנד', דהתם הוא לענין מנהגי קהלה שחובתו לנהוג כמקום שבא לשם. כמו שגדולי ספרד ביקשו מבני אשכנז שבאו לדור בארץ הקודש, שעליהם לנהוג כמנהג המקום שבאו לשם, היא אר"י וגלילותיה שכולם הם אתריה דמרן והרמב"ם. ובפרט לאור גדלותו של מרן, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בתשו' הרמ"א (סי' מה) שכל החולק על מרן כחולק על השכינה. וביטל הרמ"א דעתו ועשה מעשה להוציא ממון ע"פ פסקו של מרן, אע"ג שהשיב על דברי מרן. ע"ש.

דברי הגריש"א שבני אשכנז לא קיבלו הוראות הרמ"א רק נהגו כוותיה

ואחרונים חולקים על הרמ"א הלכה כד' האחרונים. אך הספרדים קיבלו הוראות מרן, ולכן אם האח' חלקו על מרן הלכה כמו מרן, שכבר קיבלו עליהם הוראות מרן, והאחרונים אינם יכולים לחלוק על מרן, אך בני אשכנז לא קיבלו הוראות הרמ"א, ולכן לדידהו הלכה כדעת האחרונים.

ועכ"פ לדין אין לזוז מפסקי מרן, שהם קבלה גמורה שקבלו עליהם ועל זרעם, מדין גדול הדורות ומרא דאתרא, ואין כח באחרונים לחלוק על מרן, ואין זה מנהג בעלמא כמו שסברו כמה גדולים, [שלא ראו את דברי הפוסקים דור אחר דור]. וכן השיב מרן אמו"ר, שגם בן ישיבה הקשור לרבותיו ולסביבה שהצילו אותו והחזירוהו למוטב, אינו רשאי להתפלל כמנהגם. ואף שצריך לכבדם במאד ולהוקירם על שהראו לו את הדרך הנכונה והצילוהו מבחינה רוחנית, אך ינהג בענייני הלכה ותפלה כמנהג הספרדים, ואין הדבר תלוי בידו, אלא כמה שקיבלו אבות אבותיו. ואף אם אביו היה חילוני והבן חזר בתשובה, עדיין שייך בו אל תטוש תורת אמך, שהוא על קבלת הוראות מרן מדורי דורות.

אימתי אפשר להשתמש בסברא שהתלמיד טפל לרבותיו

חזר בתשובה ולימדו תורה והלכה וכו', שימשיך בהלכות ומנהגי הספרדים להקל ולהחמיר. ובאחד מן

אבותינו, וכן בכל ערי ערבית, ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, וכל חד מינייהו אפי' באלף לא בטיל. ומפיו שמעתי, שבזמנו חזרו גאוני צפת תו' בחברת גאוני עה"ק ירושלים תו', וחידשו תוקף הסכמה זו וקבלתה וכו'.

וראה להראש"ל בשו"ת יש"א אי"ש (האה"ע סי' ב) בתשובת הגאון ר' בנימין חמווי, שכיון שקיבלנו הוראות מרן אפי' באלף לא בטיל, אפי' אם ימצא אלף פוסקים נגד מרן אנו כוותיה פסקינו, וכמ"ש הלק"ט (ח"א סי' קפב), ועל כן אין אנו צריכים לעיין בתשובות רבני אשכנז בזה כי אין לנו אלא פסקי מרן ז"ל דבתריה גרינו. עכ"ל. ומבואר שלמד בדברי הלק"ט דקאי על כל הוראות מרן, ולא רק בדיני ממונות, ואלא כ"ש הוא. וש"מ מכ"ז, שהיתה קבלה מפורשת עליהם ועל זרעם. ומרן היה גדול הדורות וקיבלו את מרותו להיות להם לרב. ולכן קיבלו דבריו אף אם יבואו אלף פוסקים ויחלקו על מרן, לא ישמעו להם, שמרן הוא גדול הדורות, והבן. וכבר הארכנו בזה בעין יצחק כרך ג'.

ואמנם נראה שבני אשכנז לא קיבלו הוראות הרמ"א, רק נהגו כהוראות הרמ"א, ולכן כמה גדולים סברו שאינו חיוב גמור. וע' להגרש"ז אויערבך בהליכות שלמה (תפילה, פ"ה דבר הלכה לו) שכתב לגבי בעל תשובה, דאף שצריך לנהוג כמנהג בית אבותיו, שחייב בכבודם, ועוד דמנהג אבות הוא ענין קבלה לדורות, מ"מ אם הוא קשור לרב ולסביבה שהצילו אותו והחזירוהו למוטב, רשאי להתפלל כמנהגם. במחכ"ת פשוט שזה אינו, שקבלת הוראות מרן איננה מדין "מנהג אבות", ולא משום "כבוד אבותיו" שנהגו כהוראות מרן, אלא קבלה ממש כמבואר בהלק"ט ועוד אחרונים. וכפי הנראה דעתו של הגרש"ז ועוד גדולים, שהוראות הרמ"א אינם מדין קבלה שקיבלו, אלא משום מנהג אבות. אך בודאי שאין זה נכון כלפי בני ספרד שקבלו הוראות מרן גדול הדורות, עליהם ועל זרעם, קבלה גמורה לדורות.

וכן הראוני שנכתב משמיה דהגר"צ אבא שאול [ס' טל אמרתי מהדו"ב עמ' ת] והגר"ש אלישיב, שהאשכנזים לא קיבלו הוראות הרמ"א, ולכן אם

והנה אע"פ שבשו"ת יבי"א (ח"א א"ח סי' ט) כתב, לגבי אחד מיוצאי אשכנז שעלה לא"י ובהשפעת חכם ספרדי

כו. בחורה העומדת להשתדך אפילו אם היא מבנות אשכנז, מותר לה להסתפר בימים אלו, כדי שתנשא בקרב ימים. וכל שכן אם היא משודכת, ורבו שערות ראשה, שיכולה להסתפר, אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב. ואשה הנוהגת ערב טבילתה לקצר שערות ראשה פשוט שמותרת לעשות כן בימי בין המצרים. (כו)

כז. אף הנוהגים שלא להסתפר מי"ז בתמוז, אם ירצו להקל לגלח את זקנם בערב שבת חזון מפני צערם, יש להם על מה שיסמוכו. (כז)

הסברות הזכיר שמאחר שהוריו לא נהגו בשמירת תורה ומצות, כקטן שנולד דמי לענין זה. ומה גם שע"י השפעת חכם ספרדי שלימדו תורה והחזירו בתשובה, נהג כבר כמנהגי והלכות הספרדים, דאזלי בתר מרן, אין לו לחזור למסורת אשכנז ומבטאם, מאחר שהופסקה מסורת זו ע"י הוריו שלא שמרו תו"מ. ובסו"ד הוסיף שכבר אמרו (סנהדרין יט): כל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, וכ"ה בזוה"ק (פר' תרומה דף קכח): שנחשב כאילו ברא אותו. ולכן מכיון

שהחכם שלימדו תורה והכניסו תחת כנפי השכינה, הוא עצמו נוהג בכל דבריו כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, גם זה שנתקרב לתורה וחזר בתשובה, כמעשהו ממנו יהיה, לנהוג כהוראת מרן. ע"ש.

אע"פ כן הדבר ברור שלא שייכא סברא זו רק בנידון ההוא לגבי בן אשכנז, שהם לא קבלו מעולם כמו שאנו קבלנו הוראות הרמב"ם ומרן, ורק נהגו כדעת התוס' והרמ"א, ולכן יש סברא שיכול להתנתק מהנהגה זו, לא כן לגבי דידן.

בחורה העומדת להשתדך, והיא מבני אשכנז, מותר לה להסתפר בימים אלו

ס"ה שאסר. וכ"פ להחמיר בשו"ת נוב"ב (קמא חיו"ד סי' צט ד"ה ועוד), לענין שבוע שחל בו ת"ב. ע"ש.

אולם נראה שעכ"פ יש להתיר להסתפר בימי בין המצרים עד שבוע שחל בו ת"ב, הואיל ואינה אלא חומרא בעלמא.

גם בשו"ת אג"מ (חיו"ד ח"ב סי' קלז) כתב, שאפי' להרמ"א בהגה ביו"ד (סי' צז), שפסק כדברי האוסרים תספורת לאשה אחר שבעה, ולדידיה י"ל שגם בשבוע שחל בו ת"ב אסור לה להסתפר, מ"מ יודה להקל כדברי המתירים בימי בין המצרים, כיון שהוא רק מנהג.

וכ"כ הגר"ז אורבך בשלמי מועד (עמ' תעז), שאחר שה"ד הפנים מאירות, סיים, שבודאי יש להקל עכ"פ עד השבוע שחל בו ת"ב. ומ"מ לספרדים ועדות המזרח דאזלי בתר מרן, יש להקל גם בשבוע שחל בו ת"ב, דאבלות ישנה קילא.

ומה שכתבנו לגבי אשה הנוהגת ערב טבילתה לקצר שערות ראשה, כ"ה בשלמי מועד (עמ' תעז). וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"י (סי' פא אות ה), ושו"ת שרגא המאיר ח"ו (סי' קכו).

יכול לגלח זקנו בע"ש שבין המצרים

ולכבס מחצות ואילך מפני כבוד השבת, שאין להמתין עד ע"ש מפני טורח השבת. עכ"ל.

כו ראה להלן סי' תקנא הערה ב'. וז"ל מרן אאמו"ר: בחורה העומדת להשתדך, והיא מבני אשכנז, אם מותר לה להסתפר בבין המצרים, נראה שמכיון שלדעת הרי"ף והרמב"ם (הובאו בב"י יו"ד סי' צז), אשה מותר לה להסתפר אחר שבעת ימי האבל, בתוך שלשים. וכ"פ מרן בש"ע (שם ס"ה). אע"פ שהרמ"א בהגה החמיר בזה כדעת הרמב"ן והרא"ש, מ"מ בבין המצרים שהיא רק חומרא, שפיר יש לסמוך על מרן להסתפר. וכ"ש אם היא כבר משודכת, ורבו שערות ראשה, שיכולה להסתפר.

וגדולה מזו מצינו בשו"ת פנים מאירות ח"ג (ס"ס לז), שנשאל אם מותר לאשה להסתפר מר"ח אב עד התענית. וכתב, שמכיון שהרי"ף והרמב"ם התירו לאשה להסתפר אחר שבעה, נראה להקל באבלות ישנה במילי דיחיד ולסמוך על הרי"ף והרמב"ם. ולכן מותר לאשה להסתפר מר"ח עד התענית. ע"ש. וכ"כ בעקרי הד"ט (סי' כז אות טו).

איברא דהפמ"ג (סי' תקנא מש"ז ס"ק יג) כתב בתספורת איש ואשה שוין לאסור. וכ"פ הגאון מליסא בדרך החיים (עמ' קסט).

ונראה דאזלי בתר הוראת הרמ"א בהגה (יו"ד סי' שז

אשכנזי שנוהג לגלח בכל ע"ש אם

כו הנה בתוס' תענית (ל' בד"ה ותרוייהו לקולא, כתבו, דהיכא דחל ת"ב בחמישי בשבת מותר לספר

כת. אשכנזי שפרנסתו אצל גויים, ומוכרח להתגלח בכל יום ואם לאו יפטרוהו ממקום עבודתו, יכול להקל בדלית ברירה להתגלח מי"ז בתמוז, שזה נחשב לאונס. אבל אם הוא רק ענין של בושא, לא יקל בזה. (כח)

ולכאורה הנהגים להתגלח תמיד בכל ער"ש, אף מאחינו האשכנזים, יכולים להקל להתגלח בבין המצרים בכל ער"ש, עד שבוע ת"ב. וכדמוכח ממ"ש המג"א (סי' תקנא ס"ק יד) וז"ל: כתב בהגהות אשרי (פ"ד סי' לב), "שתספורת אסורה אפי' בחמישי לכבוד שבת". ונראה לי הטעם משום דבלא"ה אין רגילים להסתפר בכל שבוע. ע"כ. מוכח דתגלחת הזקן שרגילים בה בכל שבוע, ש"ד בבין המצרים להתגלח לכבוד שבת. והעיר ע"ז בהגהות הגרע"א, מד' התוס' הנ"ל, שהתירו לספר ולכבס.

ולכאן' הדבר תמוה שלא זכר שר מד' מרן הבי"י (סי' תקנא), שהביא ד' התוס' הנ"ל, וכ' ע"ז, ודבר תימא הוא להתיר לכבס ולספר בת"ב עצמו. ותו וכו'. הילכך אין לסמוך על הוראה זו. עכ"ל. וכן המאירי תענית (עמ' צג) חולק על התוס' בזה.

ונראה דס"ל להגרע"א שאף להבי"י אין לאסור אלא כשאיסור התספורת הוא מעיקר הדין כגון בת"ב עצמו, ואפי' בשבוע שחל בו ת"ב, ולפניו. אבל לפני שבת ת"ב במקומות שנהגו להחמיר מר"ח אף החולקים יודו להתוס' דשרי מפני כבוד השבת.

ובשו"ת חת"ס (חידו"ד סי' שמח ד"ה ואי), כ' דהמג"א והפוסקים לא מיירי אלא בתספורת הראש, משא"כ תגלחת הזקן הנהוג עכשיו, שאם לא יתגלח יצטער הרבה, ומתנוול מאד, מזה לא דברו ולא עלה על לבם. ע"ש.

[וכיו"ב כתב בשו"ת נר"ב קמא (האו"ח ס"ס יד) וז"ל: ומ"ש הרמ"א ששיעור גערה ג' חדשים, הדבר ידוע

המוכרח להתגלח שלא יסלקוהו ממקום עבודתו אצל גויים

(כח) כן נראה. וע"ע בשו"ת אג"מ (הו"מ ח"א סי' צג) שדן בדבר גילוח בימי בין המצרים בשביל עבודתו, וכתב, שאם אינו יכול לילך לעבודתו כשאינו מגולח, רשאי לגלח כדי שלא יפסיד, ואם הוא רק בשביל שילעגינו עליו אבל לא יהיה לו הפסד ממון, אסור. וכ"כ עוד בספרו אג"מ חאו"ח ח"ד (סי' קב) שהעוסק במסחר עם גוים, ואם לא יגלח זקנו בימי בין המצרים יהיה לו הפסד ממון, מותר לו לגלח, כי לא נהגו במקום הפסד, ורק בשבוע שחל בו ת"ב שאסור מדינא דהש"ס אין להתיר. ע"כ. וע"ע בשו"ת אג"מ ח"ה (סי' כד אות ט). ובשאלת יצחק ח"א (סי' ג), ובשו"ת סתרי ומגני (סי' כג), ובשו"ת אבני שוהם ח"ב (סי' יג).

ועוד כתב באג"מ שם, שמותר לקבל עבודה במקום שיצטרך ללכת בגילוי ראש, שאינו מחוייב להפסיד ממון בשביל זה, שגילוי הראש אינו אסור ממש אפי' מדרבנן אלא הוא מנהג טוב, שודאי אינו חמור מביטול עשה שאינו מחוייב להפסיד סך גדול, ומניעה מליקח עבודה שהיא עיקר פרנסתו, הוא כהפסד גדול. ואף לשי" הט"ז שסובר שבזה"ז הוא אסור מצד חק הגויים, שא"כ הוא לאו שיש לאסור אף במקום הפסד ממון,

זהו רק לאלו שאין מגלחים זקנם, אלא רק ראשם, אבל המגלחים זקנם מיד אחר שנים ושלושה שבועות נמאסים מאד, והשערות הקצרות הצומחות בזקנם דומות לקוצים בעיניהם ובעיני כל רואיהם, כמו שנראה בימי בין המצרים, וממש יום לשנה נחשב].

וע' באו"ז הגדול ח"ב (סי' תיד), שהביא ראייה דלספר בחמישי אסור, מד' הירוש' (ה"י) דלתספורת חייש בה. ע"ש וצע"ק. וע' בבאה"ל (תקנא ס"ג) ד"ה וכן לכבוד שבת, שהעיר שלפנינו בירוש' יש גירסא אחרת וכו'. ושוב הביא ד' הגרע"א הנ"ל. ע"ש. [ניבי"א ח"ג סי' לא אות ה].

שן"ך בשומר ציון הנאמן (אלול תר"י, עמ' ט), שאחר שכתב לדייק מהמג"א הנ"ל להתיר גילוח הזקן שרגילים לגלח בכל שבוע, שוב כתב שאין אנו צריכים לטעמו של המג"א, ולכן אין לבנות היתר ע"ז. ע"ש.

ובשו"ת שער הזקנים (דף פח ע"א) נשאל בזה, והרב השואל דייק כאמור מדברי המג"א הנ"ל. והרה"מ כתב, שכבר נהגו לאסור, והו"ל כדבריים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, שאי אתה רשאי להתירם בפניהם וכו'. ע"ש.

ובספר שבילי דוד (סי' תקנא סק"ד) אוסר בפשיטות אף גילוח הזקן לכבוד שבת. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ת"י סי' פא אות ג), שהמנהג גם לאלו שמגלחים זקנם כל איזה ימים ספורים, לא מגלחים מיום י"ז בתמוז. וראיתי למי שמיקל ביותר. ולדידי צ"ע. ע"כ.

ובשו"ת חת"ס (חידו"ד סי' שמח ד"ה ואי), כ' דהמג"א והפוסקים לא מיירי אלא בתספורת הראש, משא"כ תגלחת הזקן הנהוג עכשיו, שאם לא יתגלח יצטער הרבה, ומתנוול מאד, מזה לא דברו ולא עלה על לבם. ע"ש.

המוכרח להתגלח שלא יסלקוהו ממקום עבודתו אצל גויים

(כח) כן נראה. וע"ע בשו"ת אג"מ (הו"מ ח"א סי' צג) שדן בדבר גילוח בימי בין המצרים בשביל עבודתו, וכתב, שאם אינו יכול לילך לעבודתו כשאינו מגולח, רשאי לגלח כדי שלא יפסיד, ואם הוא רק בשביל שילעגינו עליו אבל לא יהיה לו הפסד ממון, אסור. וכ"כ עוד בספרו אג"מ חאו"ח ח"ד (סי' קב) שהעוסק במסחר עם גוים, ואם לא יגלח זקנו בימי בין המצרים יהיה לו הפסד ממון, מותר לו לגלח, כי לא נהגו במקום הפסד, ורק בשבוע שחל בו ת"ב שאסור מדינא דהש"ס אין להתיר. ע"כ. וע"ע בשו"ת אג"מ ח"ה (סי' כד אות ט). ובשאלת יצחק ח"א (סי' ג), ובשו"ת סתרי ומגני (סי' כג), ובשו"ת אבני שוהם ח"ב (סי' יג).

סימן תקנא סעיף ד - אכילת בשר ושתיית יין מראש חודש אב

א. המנהג פשוט בכל במקומות, להמנע מאכילת בשר ועוף מיום שאחר ראש חודש אב עד יום עשרה באב, ואף על פי שיש נוהגים להחמיר על עצמם שלא לאכול בשר החל מליל י"ז בתמוז, מכל מקום המנהג להמנע מאכילת בשר רק מיום שאחר ראש חודש אב. ותלמיד חכם לא ינהוג בחומרא יתרה זו להמנע מאכילת בשר מיום י"ז בתמוז, מפני שממעט ממלאכת שמים, ודי לנהוג כמנהגינו להמנע מאכילת בשר מיום שאחר ראש חודש אב. וההולך אחר שרירות לבו לאכול בשר אחר ראש חודש אב, הרי הוא פורץ גדר, וישכנו נחש, וגדול עווננו מנשוא. (א)

בעלמא, אלא יותר ממנהג ובזמנינו זו חובת קודש, ובפרט באר"י. וע"ע באג"מ (אה"ע ח"א סי' נו) מה שהיקל עוד כה"ג בשביל פרנסה, וכתב גם שבאיסור עשה, יש להתיר במקום הפסד חומש נכסים, אע"פ שהעבירה נעשית בקום ועשה. ובשו"ת יבי"א (ח"ד אה"ע סי' ג) השיג ע"ז. ומ"מ לצורך פרנסה שזה חיי נפש, יש להקל.

מלבד שאין זה ברור, הנה גם לט"ז תלוי במקומות, ובמדינה זו ודאי אין זה משום חק הגויים, דרובן אינם זהירים בחוקיהם. אבל ודאי רק במקום עבודתו שע"ז הם מקפידין יהיה ראשי, אבל כשיצא לחדר אחר וכ"ש כשיצא לשוק, יהיה אסור אף אם ילעיגו עליו כיון שלא יפסיד משרתו ועבודתו בשביל זה. עכ"ד. ויש להשיב ע"ז, שגילוי הראש אינו מנהג טוב

להמנע מאכילת בשר מיום שאחר ר"ח אב עד עשרה באב

בשר מר"ח אב עד ת"ב. ע"ש. וכ"כ מהר"א קלוזנר (סי' קלג) והביאו מהרי"ל הל' ת"ב (עמ' רלח).

וכ"כ רבינו יצחק בן גיאת (בהל' ט' באב עמ' כב), ורבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ב) בשם רבינו האי, ע"פ הירושלמי פרק מקום שנהגו, נשייא דנהיגי דלא למשתי חמרא ודלא למיכל בישראל מדעייל אב עד אפוקי תעניתא, מנהגא. וכן הטור (סי' תקנא) הביא גירסא זו בירושלמי. וכ"פ מרן (שם סעיף יא). [וע' בשו"ת בנין של שמחה (חאו"ח סי' טו). ודו"ק].

ויש סמך לזה ממה שנאמר בדניאל (י', ג), "לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי עד מלאת שלשה שבועים ימים". וכתב בשבולי הלקט (סי' רסג) בשם רב סעדיה גאון ששלשה שבועים אלה, הם מי"ז תמוז עד ת"ב, שהתענה בהם. ע"ש. [והראב"י (הל' תענית עמ' תרס), והמרדכי (מ"ק סי' תקלד) הביאו המנהג שלא לאכול בשר ויין מיום י"ז בתמוז עד ט' באב. ע"ש. אך בשאר הראשונים מבואר שהמנהג היה מר"ח אב. וראה להלן].

ולפ"ז לכאורה יש סמך מכאן גם למה שפסק מרן (סי' תקנא ס"ט), שלפי המנהג שאין אוכלים בשר בימים אלו, גם בשר עוף בכלל האיסור. וכ"כ הארחות חיים, שמבואר בפי' רס"ג (דניאל י', ג), דמ"ש ובשר לא בא אל פי, היינו בשר עוף, שבשר בהמה לא היו אוכלים בגולה. ע"ש.

א) הרמב"ם (בפ"ה מהלכות תעניות ה"ו), כתב, שכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבוע שחל בו ת"ב, עד שיעבור יום התענית, ויש מקומות שנהגו לבטל השחיטה מר"ח אב עד התענית. ע"כ. והרמב"ן בתורת האדם (דף פא ע"ד), כ' שיש מקומות שנהגים שלא לאכול בשר מר"ח עד התענית. וכ"כ הרוקח (סי' שי) ד"ה מיהו.

וכ"כ הרשב"א בתשובה ח"א (סי' שו) וז"ל: וכבר נהגו רבותינו נוחי נפש שלא לאכול בשר משנכנס אב, ואע"פ שאין כאן איסור מדין התלמוד, עד סעודה המפסקת, מ"מ מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור הרי הוא פורץ גדר של הראשונים ופורץ גדר ישכנו נחש. ע"כ. וכן הובא בספר ארחות חיים (הל' ט' באב אות י'). ובב"י (סי' תקנא). וכ"כ בספר האשכול (אלביק ח"ב עמ' קעט), והאוז"ח ח"ב (סי' תיד).

גם המחזור ויטרי (סי' רסג עמ' רכה) כתב וז"ל: רוב הגאונים שבלותיר נהגו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משנכנס אב עד ת"ב. וכ"כ בספר פרדס הגדול (סי' קנה).

וכ"כ רבינו האי גאון, הובא בספר המנהיג (הל' ט' באב אות יח), שנהגו כל ישראל שלא לשחוט מר"ח אב, עד ת"ב אחר חצות היום, כדי שלא יבאו לאכול בשר בימים אלו.

וכ"ה בכל בו (סי' סב), שנהגו בספרד שאין אוכלים

ב. אחינו יוצאי תימן שזכו לעלות לארץ ישראל, הגם שבמקומות מושבותיהם נהגו לאכול בשר בתשעת הימים, מכל מקום כשעלו לארץ ישראל צריכים לנהוג כמנהג ארץ ישראל, ולהמנע מאכילת בשר בתשעת הימים [זולת ראש חודש אב, ושבת קודש]. ויהיו כולם תורה אחת ומשפט אחד. (ב)

אלא דמה שנתן טעם שבשר בהמה לא ראוי להשחט כי אם בשערי הארץ הקדושה למען זרוק הדם וקטר החלב. ע"כ. תמה בצדק ע"ז בשו"ת חלקת יעקב ח"ב (סי' קלד), שהרי בשר חולין אף בא"י מותר להשחט, כדמוכח בפי' רש"י פרשת ראה (יב. ט). ע"ש.

ובאמת שכן מבואר בחולין (יט), ולעולם שוחטים, דתניא, כי ירחיב ה' את גבולך ואמרת אוכלה בשר בכל אות נפשך תאכל בשר. א"ר ישמעאל לא בא הכתוב אלא להתיר להם בשר תאוה, שבתחלה (במדרב) נאסר להם (שאינם יכולים לאכול בשר אלא בשר שלמים. רש"י), וכשנכנסו לארץ הותר להם. עכשיו שגלו יכול יחזור לאיסורם הראשון, לכך שנינו לעולם שוחטים. ע"ש. **וקדמו** בספר יקרא דשכבי (דף לד ע"ג), דמ"ש רב סעדיה גאון הנ"ל, דבריו תמוהים מאד מהסוגיא (דחולין יט): הנ"ל. וע' מש"כ בדברי רבינו סעדיה בתחלת ה' בין המצרים. וע' בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' כד).

וכתב בשו"ת קול אליהו ח"א (האר"ח סי' מה), שכן המנהג להחמיר פעה"ק ירושלים ת"ו מר"ח אב עד התענית. וכ"כ מרן החיד"א בקונטרס מורה באצבע תלמיד חכם לא ינהוג בחומרא זו **וזו** **ומוש"כ** שת"ח לא ינהוג כן, הוא ע"פ מה שאמרו בב"ק (עב.), הא דלא אמרי לך באורתא, דלא אכלי בישראל דתורא. (לפיכך לא דקדקתי בטעמו של דבר. רש"י). וכ"ש שאין לת"ח לנהוג כמנהג המתענים מיום י"ז בתמוז והלאה.

וכ"כ בשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' טט), שהכל מסכימים שהמסגף עצמו אינו יכול לעמוד על התורה ועל הסברא בהלכה. וכבר אמרו בתענית (יא): האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא שירותיה. והכל לפי טבעו של אדם, שיש שאם אינו יושב על סיר הבשר מתמוגג מצער וכו'.

וכ"כ בשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' טט), שהכל מסכימים שהמסגף עצמו אינו יכול לעמוד על התורה ועל הסברא בהלכה. וכבר אמרו בתענית (יא): האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא שירותיה. והכל לפי טבעו של אדם, שיש שאם אינו יושב על סיר הבשר מתמוגג מצער וכו'.

וקה"ה לגבי אכילת בשר, וכמ"ש השע"ת (סעיף טז). ואע"פ שכתב בכה"ח (סי' תקנא אות קל), בשם סדר היום, שראוי לכל ת"ח להחמיר באכילת בשר מיום י"ז בתמוז, אם אינו חלוש, כיון שהם ימי פורענות. ע"ש. האידנא שירדה חולשה לעולם, נכון שלא לנהוג כן, כדברי השע"ת.

גם יוצאי תימן שעלו לארץ, צריכים להמנע מאכילת בשר בתשעת הימים

(ב) הנה אע"פ שבכל ערי תימן נהגו לאכול בשר בכל הימים האלה, חוץ מסעודה המפסקת שאסור מדין התלמוד, וכמ"ש בספר ויצבור יוסף בר ח"ד (עמ' קכג), מ"מ כיון שעלו לא"י ע"ד להשתקע, צריכים לנהוג כמנהג אר"י, ולהמנע מאכילת בשר בתשעת הימים, כפי הדין שלא ישנה אדם מן המקום שהלך לשם. ולא יפרצו גדר המנהג. וכמ"ש מרן בשו"ת אבק"ר (סי' ריב), שכל ההולכים לעיר אחרת ע"מ להשתקע שם, עליהם לנהוג כמנהג המקום שהוא בין להקל בין להחמיר. וכדמוכח מד' הרא"ש (ר"פ מקום שנהגו). ע"כ.

ג. כבר נתבאר לעיל שמנהג הספרדים להקל באכילת בשר ביום ראש חודש אב עצמו. ויש מחמירים גם בראש חודש אב. [ובמקום שלא נודע מנהגם היאך נהגו בראש חודש, יש להקל להם בראש חודש, הואיל ועיקר דבר זה אינו אלא מנהג].^(ג)

בורות. ע"ש. ישמע חכם ויוסף לקח. וכ"ש אלה שזכו להתגורר בירושלים, ועיניהם הרואות גוים מרקדים בהיכלו, כי גדל הכאב מאד. [חזו"ע].
וראה אריכות בזה בילקו"י פסח סוף ח"ב מאמר נרחב בענין קמא קמא בטיל.

בני תימן אינם נחשבים כקהל בפני עצמו ובפרט באתריה דמון

לו כח לשנות מקבלת דברי הרמב"ם. וכמו שנמשכו כל בית ישראל אחר פסקי מרן, ואפי' במקום שהיה להם כבר רב. ושם (סי' ל) ה"ד קונטרס אחד שכתב, שכל מנהגותינו בתימן כדברי מרן ז"ל. ושם כתב בנו ר' יחיא, שתימן היא אתריה דהרמב"ם ומרן. ובהקדמת ספרו שתילי זיתים (ד"ה הנה אחר) כתב: שכבר נתפשטו דיני מרן ומנהגיו בכל הארצות, וכל הפוסקים האחרונים ז"ל אינם קוראים לו אלא בשם מרן, להודיעך כי הוא מרא דארעא. וגם במצרים שקבלו הוראות הרמב"ם בהחלט כרב גמור, והיה שם מרא דאתרא גמור, מ"מ כשהגיע מרן, קיבלו הוראותיו לגמרי.

ובלא"ה יותר נכון ורצוי לפני השי"ת, להיות תורה אחת ומשפט אחד, מאשר להחמיר בהלכה, וכ"ש כאן שהוא לקולא. וכמ"ש מרן הב"י בהקדמתו, שזהו תכלית התורה להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד.

והרמב"ם בתשובה (פאר הדור סי' קנא) כתב, אלא כך חייבים כל בית ישראל הנקראים בשם יעקב המחזיקים בדת משה רבינו ע"ה, להיות כל עדה וקהל מישראל אגודה אחת, ולא תהיה ביניהם מחלוקת ושום דבר בעולם, ואתם חכמים ונבונים ויודעים מהו עונש המחלוקת וכמה רעות גורמים וכו"ו.

וזו ידוע שבכל דבר הולכים אחר הרוב, וכך בכל הקבלות והחומרות שנתקבלו בעם ישראל בקרב הדורות, הלכו ע"פ הרוב. וקבלת הרוב מחייבת גם את היחידים שלא רצו לקבל מתחלה.

מנהג הספרדים להקל באכילת בשר ביום ראש חודש אב עצמו

יום מועד ושמחה, ר"ח אב שאני, שבו נסתלק אהרן הכהן, וגם הוא ראש החודש לפורענות.

[ובירושלמי אמרו דלמ"ד בתשעה לחודש הובקעה העיר, ביום א' אב היה חורבן הבית. (ובין המצרים כ"א יום, מיום ט' תמוז עד א' אב), ופירש המהר"ש יפה,

וכן הוכיח במישור הרב גנת ורדים חיו"ד (כלל ג סי' ה) מהסוגיא דחולין (יח"ט), שכל שדעתו להשתקע, ולא לחזור למקומו הראשון, יש לו לנהוג כמנהג המקום שבא לשם, בין להחמיר בין להקל, ואפי' המחמיר במקום שנהגו להקל, אינו אלא מן המתמיהין, ומעשה

והנה בשו"ת אול"צ (ח"ג פרק כו אג) כתבו העורכים, שמנהג בני תימן לאכול בשר בימים אלו, ואינם נמנעים מאכילת בשר אלא בסעודה המפסקת, שאז אסור מדינא לאכול בשר, כמבואר בש"ס. ע"כ. ובכ"ד (אול"צ ח"ב פ"ה אות יא, ועוד), כתבו באול"צ שאע"פ שכל בני ספרד כולל בני מרוקו, כולם מחוייבים להיות תורה אחת כדעת מרן, מ"מ התיינים שאני, שכיון שהם עם בפ"ע, ונחשבים קהילה נפרדת לעצמם, ולכן נוהגים מנהגיהם לעצמם. והיינו מפני שיש להם שם בפני עצמם, ונוהגים בכל ע"פ הרמב"ם, וזה סוג שלישי, ספרדים אשכנזים תימנים, ולכן יכולים להשאר במנהגם, כמו שבני אשכנז נשארו במנהגם גם כשבאו כאן לארץ הקודש אתריה דמון והרמב"ם.

ואיני יודע למה הפרישו את בני תימן מכל בני הספרדים, וכבר הארכנו בזה בכמה דוכתי, שהעיקר להלכה שבני תימן אינם נחשבים לעדה נפרדת, שלא באו עם ב"ד נפרד. ומה גם שבמקום שיש מרא דאתרא לא יועיל אם באו עם ב"ד בפ"ע. שאפי' יחיד שבא למקום חדש, מוכרח לנהוג כמנהג רוב ערי הארץ שהוא ע"פ דעת מרא דאתרא. ודו"ק.

ועוד שהאמת שגם בתימן ודאי לא היה מנהג ברור לנהוג כדעת הרמב"ם אפי' נגד מרן, ובודאי רבים מהם נהגו הכל כדעת מרן, אף כשהוא נגד הרמב"ם. ובשו"ת רביד הזהב (סי' כו) כתב, שאין לנטות ימין ושמאל מדברי מרן הקד'. והגם שקודם קיבלו את דברי הרמב"ם, מ"מ כיון שמרן בא מכח הכרעה, יש

ג) הנה ביום ר"ח אב, אע"פ שבספר מנהגי מהרי"ל כתב שיום ר"ח עצמו הוא בכלל האיסור. וכ"כ בשעה"כ בהערה, אמר שמואל, מורי ז"ל לא היה אוכל בשר אפי' ביום ר"ח אב.

וכתב בסדר היום שהטעם לזה, שאע"פ שר"ח הוא

ד. מותר לאכול בשר אחר ראש חודש אב בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה, סעודת פדיון הבן, או סעודת שבע ברכות, וכיוצא, וכל הקרובים של בעל הברית ריעו ואוהביו הקרואים לסעודה רשאים לאכול שם בשר, אבל סתם בני אדם שהולכים שם אך ורק למטרה זו של אכילת בשר למלאת תאונתם, הרי הם כעושים מצוה הבאה בעבירה. (ד)

נהגנו בר"ח לאכול בשר לכבוד ר"ח. וכ"כ בשו"ת קול אליהו (סי' מה), והפרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד) בשם שלחן מלכים.

וכ"כ בשו"ת שערי עזרה (תאו"ח סי' כד, דף כד ע"ד), שבעירו דמשק נוהגים להקל באכילת בשר ושתיית יין בר"ח כמנהג קושטא. ושכן משמע מלשון הט"ז (סי' תקנט סק"ח). ע"ש. וכ"כ בשו"ת קרית חנה דוד (סי' נב אות כו), שכן מנהגם. וכ"כ בבא"ח (פ"ד דברים אות טו), ובכנה"ג (סי' קכה וקכו).

וכתב הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות ז): מי לנו גדול מיוסף הצדיק (הוא מרן החיד"א), שהעיד שבר"ח אב נהגנו לאכול בשר. ע"ש.

ובשו"ת השמים החדשים (תאו"ח סי' קב) כתב, אנחנו נהגנו לאכול בשר בר"ח, ולא ידענו סמך לדבר. ע"ש. ונעלם ממנו דברי האחרונים הנ"ל.

ובש"ת מצפה אריה הנ"ל כתב, שאמנם מנהגם לאסור אכילת בשר בר"ח, אבל הרבנים החסידים נוהגים להקל באכילת בשר בר"ח, כיון שסעודת ר"ח היא סעודת מצוה, ומ"ש הרמ"א ומצניעים הסכין של שחיטה מר"ח, יש לפרש דהיינו אחר ר"ח, וכן מבואר בט"ז ס"ס תקנט, ואין ר"ח בכלל, כמ"ש בש"ע (סי' תקפא), שאומרים סליחות מר"ח אלול ואילך, והכוונה אחר ר"ח, וכמ"ש המג"א שם. ע"ש.

וכ"כ בספר נחלה לישראל (סי' לו אות עב) בפירוש דברי הרמ"א. וסיים, וידעתי מנהג רבותינו לאכול בשר בר"ח אב. ועל אלו נאמר, ועמך כולם צדיקים. ע"ש. וכן נהג להקל בר"ח הרב בעל מנחת אלעזר, וכמ"ש בשמו בדרכי חיים ושלום (סי' תרטו), ושכ"ד אבותיו ורבותיו.

וכ"כ בספר שער יששכר (חדש אב אות ט), שכן מנהג אבותינו ורבותינו צדיקי עולם. ע"ש. ונהרא נהרא ופשטיה.

ונראה שבמקום שלא נודע מנהגם, איך נהגו בר"ח, יש להקל להם בר"ח, הואיל ועיקר דבר זה אינו אלא מנהג. וכ"כ בשו"ת שערי עזרה (סי' כד) סוף ד"ה ואנכי.

לאכול בשר אחר ר"ח אב בסעודת מצוה

ופדיון וסיום מסכתא, אחר ר"ח אב, מותר לכל הקרואים לאכול בשר ולשתות יין בסעודת המצוה,

שבר"ח אב נכנסו חיל כשדים והתחילו להרוס בבנין ביהמ"ק, עד שבא נבוזרדאן בשבעה לחודש, ובט' באב שרף את ההיכל. ואפשר להעמיס זאת בטעמו של הסדר היום].

וכן במנהגי מהר"ם א"ש שבספר זכרון יהודה (דף לט ע"א) כתב להחמיר בר"ח אב עצמו, ע"פ המבואר בש"ע (סי' תקף), שהוא יום תענית צדיקים שבו נסתלק אהרן הכהן. וכ"כ בספר נזירות שמשון. ובנחל אשכול על ספר האשכול ח"ב (סוף עמ' יג). וכ"כ בשו"ת עדות ביהוסף בן סאמון ח"ב (סי' מא). וכ"כ בספר זכר דוד (עמ' רצה). ובשו"ת ויאמר יצחק בליקוטים (אר"ח דף ל סע"ב). וע"ע במאמר מרדכי (סק"ט). וכ"כ הח"א, ודרך החיים, והמשנ"ב (סי' נח).

ושכן נהגו האשכנזים. **וכתב** הגאון בעל שואל ומשיב בספר יוסף דעת (יר"ד סי' שמא דף רסד ע"ג), שג"ל ברור שיש סמך להם, מהגמ' (תענית כ"ט), דר"מ סבר אסור לספר ולכבס מיום ר"ח עד התענית, שנאמר והשבתי כל משושה "חגה" חדשה ושבתה, (ומדכתיב "חגה" ילפינן דהיינו מיום ר"ח, דחשיב חג, שנאמר קרא עלי מועד. רש"י), וק"ל אין שמחה אלא בבשר, וסתם אמרו משנכנס אב ממעטים בשמחה. ע"כ.

וכתב עליו בשו"ת מצפה אריה תניינא (סי' יב), ודבריו אלו אינם אלא דברי תימה, דהא מדינא דהש"ס אין איסור באכילת בשר כלל אלא בסעודה המפסקת, ואיך כתב סמך לזה מהש"ס, בדבר שאין לו ענין מהש"ס כלל, שהרי מניעת אכילת בשר מר"ח אינו אלא מנהג בעלמא. להכי אמינא שבמחכ"ת, דבריו אינם אלא נגד הש"ס וכל הפוסקים. עכת"ד.

אבל הספרדים ועדות המזרח נוהגים לאכול בשר ביום ר"ח אב. וכמ"ש בשירי כנה"ג (סי' תקנא ס"ק כז), שאע"פ שהמהר"ל כתב להחמיר בר"ח, מ"מ המנהג פשוט בקושטא לאכול בשר ולשתות יין בר"ח אב, אף שנוהגים להמנע מהם מר"ח ואילך. ומכח הסברא נראה שאין ראוי להחמיר בר"ח. ע"כ. וכ"כ בספר שלחן מלכים כת"י, שבר"ח עצמו מותר.

וכ"כ מרן החיד"א במורה באצבע (אות רלג), שאנו

(ד) **הרמ"א** בד"מ (סק"י) הביא בשם מהר"א קלויזנר (סי' קלג) שכ', שאם אירע סעודת מצוה, כגון מילה

ה. גם בימי בין המצרים מכינים בעת המילה כסא כבוד מיוחד המעוטר בפרוכת נאה, ומקושטת במעילי כבוד ויקר, נקיים ומגוהצים, לכבודו של אליהו הנביא, שמזדמן לבוא בעת המילה. (ה)

ללמוד ממנה הלכה לדורות. וכ"כ המאמר להשיב ע"ד הט"ז. (וע' בדברי הלובו ובספר בגדי ישע).

אולם בספר יוסף אומץ יוזפא (סי' תתסה), כתב, שהמנהג פשוט שבסעודת מילה שאחר ר"ח אב, אוכלים בשר כל הקרואים, אפי' יותר ממנין, ואפי' בערב ת"ב סועדים בבשר ויין, קודם חצות היום.

וכ"כ הח"א (כלל קלג סי' טז), שמלבד כל הקרובים, הפסולים לעדות מחמת קורבה, ומלבד בעלי המצוה, מותר להוסיף עוד עשרה, כל שדרך בעל הסעודה להזמין בשאר פעמים משום ריעות.

וכיו"ב כתב היעב"ץ בסידורו (עמ' ריג), שבסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן, אוכלים בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה, ואף הנשים הקרובות מותרות באכילת בשר. ובפדיון הבן יאכלו רק עשרה אנשים לבדם. ונראה להקל לכל המשתתפים בהוצאות הסעודה. וכן הדין בסיום מסכתא.

[ומו"ש בשו"ת קנין תורה ח"ה (סי' נב) להתיר ג"כ לעשות סעודת סיום, לקבוצה של עשרים איש, לחלק ביניהם דף אחד או יותר מעט לכל אחד, ולסיים בזה מסכת תענית, או מסכת מכות, דחשיב ת"ת דרבים. וע"ע בספר נפש חיה מרגליות (סי' תקנא ס"ו). לא שמיצא לי כלומר לא סבירא לי, שהיא קולא יתירה. ודו"ק].

יחוו"ד ח"א סי' מ].

ואם דחו את הפדיון לאחר ר"ח אב כדי שיוכלו לאכול בשר, בודאי שיש לאסור עליהם לאכול בשר בסעודת הפדיון, וכמ"ש בשע"ת (שם ס"ק לג). וכ"ה בכ"ה ח (אות קס).

וכתב היעב"ץ בספר עמודי שמים (דף ע), שאורח שבא לעיר ומשום חולשא דאורחא שוחטין עליו בשר, אם הוא מופלג בחכמה, יכולים בעל הבית והתלמידי חכמים הנמצאים לאכול עמו, דאין לך סעודת מצוה גדולה מזו, וה"ד הגר"ח פלאגי (מ"ח סי' י אות טז).

גם בבין המצרים מכינים בעת המילה כסא כבוד מעוטר בפרוכת נאה

הוא יסהיד דישאל מקיימין האי קיימא. וכל בר נש אצטריך לאתקני כורסייא ליקרא דיליה, ויימא דא כרסייא דאליהו, ואי לא, לא שרי תמן. והוא סליק ואסהיד קמי דקב"ה. ע"כ.

וכ"כ בפרקי דר' אליעזר (פרק כט), שכאשר אמר אליהו

ודוקא הקרובים מחמת קורבה או ריעות, אבל בשבוע שחל בו ת"ב, מותר לקבץ רק מנין מצומצם לסעודה, ולאכול בשר ולשתות יין.

ובספר המנהגים למהר"א טירנא (עמ' עו) כתב, שמיום ר"ח אב אין להקל אלא למנין מצומצם.

גם בספר מנהגי מהרי"ל (עמ' רלה) כתב, שעד השבוע שחל בו ת"ב, יש להקל לכל הקרואים, אם משום קורבא או משום ריעות, וההולכים שם לאכול בשר ולשתות יין, ובלא"ה לא היו הולכים, הוי להו מצוה הבאה בעבירה. ובשבוע שחל בו ת"ב, יש למעט בשמחה, ואין להקל אלא לבעלי המצוה ומנין מצומצם. ויש מקילין. וסיים, שמהר"ם כתב, והובא במרדכי הגדול, להתיר לכל הקרואים בשר ויין, גם בשבוע שחל בו ת"ב. ע"ש.

וכ"כ הרמ"א בהגה, שעד שבוע שחל בו ת"ב יש להקל לכל השייכים לסעודה. [נהיינו אפי' כמה מנינים. וכן משמע בדרה"ח. משנ"ב]. אבל בשבוע שחל בו ת"ב אין להתיר אלא "למנין מצומצם", ופירש הט"ז דהיינו מלבד בעלי המצוה והקרובים הפסולים לעדות. וכ"כ המג"א, והאר"י, ח"א (כלל קלז, סי' טז), וע"ע בכה"ח (סי' קסג-קסה), ובערוה"ש (סי' ל).

אולם הט"ז עצמו כתב להתיר בשר ויין בסעודת מצוה כגון מילה, לכל הקרואים, דהא אשכחן (במ"ק ט), שדחו תענית של יוה"כ"פ בשביל שמחת חנוכה ביהמ"ק. וכן נדחה השבת בחנוכה המשכן. והמילה דוחה שבת וכו'. ונראה פשוט שכוונתו ללמוד בהדרגה, שמכיון ששמחת חנוכה בית המקדש דוחה יום הכפורים, הסבירא נותנת שסעודת מצוה של המילה דוחה "המנהג" של מניעת בשר ויין].

ואע"פ שהרב מטה יהודה כתב לדחות דברי הט"ז, דדוקא מילה גופא דחיא שבת, אבל מצות השמחה היא רק מדרבנן, ולא אשכחן מאן דאמר שתדחה שבת. וההיא דחנוכה ביהמ"ק הוראת שעה היתה, ואין

(ה) **כמו** שאמרו בזה"ק (פר' לך לך דף צג. ובפרשת תרומה דף קסט), דבכל גזירו דברית אתי אליהו תמן, דטס בארבע טסין ואזדמן תמן, דהכי א"ל קב"ה, חייך דבכל אתר דהאי רשימא קדישא דירשמו בני בבשרהון אנת תזדמן תמן, ופומא דאסהיד עזבו בריתך בני ישראל,

1. המוהל והסנדק ואבי הבן רשאים לאכול בשר בכל סעודותיהם שביום המילה, אפילו כשאוכלים לבדם בביתם. ובפרט במה ששולחים להם מסעודת המילה, שיום טוב שלהם הוא. (1)

2. יש אומרים שבליל המילה אין הסעודה נחשבת לסעודת מצוה שיהיה מותר לאכול בה בשר. ויש חולקים. וכן עיקר. ובלאו הכי אין מנהגינו לעשות סעודה ממש בליל הברית. (2)

לאכול ממנו. מ"מ נראה פשוט שזהו רק לשאר הקרואים לסעודה, אבל המוהל והסנדק אף מה ששולחים לבתיהם מותר להם לאכול. שהרי כתב המג"א (סי' תקסח סק"י), שמותרים הם לאכול בשר בביתם אף משלהם, ואפי' קודם סעודת המילה, מפני שיו"ט שלהם הוא. וכ"פ בשו"ת דברי מלכאל ח"ג (סי' כז).

קנא קנאתי לה' כי עזבו בריתך בני ישראל, א"ל הקב"ה לעולם אתה מקנא? חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו חכמים שיהו עושים כסא כבוד למלאך הברית. וכ"ה באו"ז ח"ב (סי' קז), ובמחזור ויטרי (עמ' תרכו).

1) דאף שהמג"א (ס"ק לה) כתב, דמי ששולחים לו בשר מסעודת מצוה, כגון מילה וסיום מסכת, אסור לו

בליל המילה אין הסעודה נחשבת לסעודת מצוה שיהיה מותר לאכול בשר

בשו"ת מהריק"ו (שרש קעח), ובשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קסט).

אולם המג"א (סי' תרמ ס"ק יג), והא"ר (סי' תקנא סוף ס"ק כז), כתבו לדחות דברי הנחלת שבעה, ופסקו דלאו סעודת מצוה היא, ואין לאכול בה בשר. וכ"כ בספר באר יעקב הראשון (סי' תקנא דף לה ע"ג). וכ"פ בשו"ת חות יאיר (סי' ע), שהסעודה שעושים בליל המילה אינה אלא מנהג, ולא חשיבא סעודת מצוה. וכ"כ הפמ"ג (סי' תמד מש"ז סק"א). והמחז"ב (ס"ס תקנא), וע"ע בספר אספקלריא המאירה פרשת לך לך דף יב. ובפתחי תשובה יו"ד ס"ס קעח, ובשירי טהרה מער' ס אות ח). ולמד מכאן בשירי כנה"ג (הנ"ל), שאין להשמיע ניגונים בכלי שיר בליל המילה.

וע' להגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (הנ"ל), שהביא המחלוקת בין הנחלת שבעה לבין המג"א ושירי כנה"ג, אם בליל המילה היא סעודת מצוה, וכתב, דלגבי אבל הא קי"ל הלכה כדברי המיקל באבל, אך לענין נדרים יש להחמיר, כיון שרבו האומרים שאינה סעודת מצוה.

וברגול מרבבה (יו"ד סי' קעח) כתב שסעודת ליל הברית חשיבא סעודת מצוה. והחיד"א בחיים שאל (ה"א סי' כא) התיר להביא כלי זמר בליל המילה בתוך י"ב חודש של האם, דיו"ט שלה הוא, ויום שמחתה לכבוד ה' שזכתה לקיים מצותו ית' הוד ברית בולדה. וע"ע בשד"ח (פאת השדה בין המצרים סי' א אות י) שנוהגים בימי בין המצרים לשורר ולזמר בשירות ותשבחות בסעודת מריעות, שאינה סעודת מצוה, וכן נוהגים בסעודה שעושים בליל המילה שמזמינים קרובים ואוהבים, נ"ל

2) **שירי כנה"ג** (סי' תקנא הגב"י אות לג). שו"ת חיים ביד (סי' קכה אות טו). מועד לכל חי (סי' י אות ב). ועוד. וזה שלא כמ"ש במאורי אור חלק עוד למועד (דק"ח). להקל גם בלילה שלפני המילה. ע"ש.

גם בשו"ת מהר"י מברונא (סי' קנב), כתב, שבסעודה שעושים בלילה שלפני המילה, אין לאכול בשר, שאינה חשובה סעודת מצוה. ע"ש.

ואמנם בשו"ת תרומת הדשן (סי' רסט) כתב, ואחד מהגדולים הוכיח משם דסעודת מצוה היא, מדאיקלע רב להתם דהא אמרינן (תולין ז:ה) דרב לא הוי מתהני מסעודת הרשות, והיה רוצ'ל דמה שאנו נוהגים עכשיו לאחר שנולד זכר נכנסין לשם לטעום בליל שבת הסמוך ללידה, דהיא סעודת מצוה. וציין לתוס' (ב"ק פ). ע"ש. הרי דהחשיב סעודה זו כסעודת מצוה. וכ"כ הרמ"א (יו"ד סי' רסה סי"ב), שעושים סעודה לשבח להשי"ת על שהולד נושע ממעי אמו. וכ"ה ביש"ש (ב"ק פ"ז סי' לז). ונבאר"ח (הל' מילה אות ט) כתב, ונהגו בכל מקומותינו שהמל בנו או מכניסו לחופה, משלים עם כל שונאיו, וקורא אותן לאכול ולשמוח עמו כדי שיברכוהו ולא יקללוהו, וגם מתקבצים כל הקהל זקנים ונשים וטף בליל השבת ובליל שמיני ואח"כ בא הסנדק ונותן מעות לילולת ואח"כ כאו"א לפי מעלתו. ובליל ח' בכל מקום מנגנין ומשחקין שם, וז"ש שבעו הבן. ובשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קסט) כתב שמנהג טוב שבכל הלילה לומדים שם תלמידי חכמים וסועד אותה בסעודה].

גם בספר נחלת שבעה (בהל' שטרות סי' יב במחודשים סק"א) כתב שגם בליל המילה היא סעודת מצוה. וע"ע

דשפיר דמי, כי רק על כלי שיר יש להקפיד בימים אלו, ולא עלה על לב לאסור שירה בפה. ע"כ.

ובח"א (כלל קכג סט"ז) כתב ד"ל שהמג"א הנ"ל לא החמיר רק לענין נדרים, וכן אכילה חוץ לסוכה, דהוי דאו"י, ולא לענין אכילת בשר בתשעת הימים. וסיים שבא"ר מסופק בזה. ע"כ.

ובשו"ת שבות יעקב ח"ג (ס"ס לו) כתב וז"ל: ועל מה ששאלתני אם מותר לאכול בשר ולשתות יין בלילה שלפני המילה מ"ר"ח אב ואילך, האמת אגיד ולא אכחד כי עד עתה לא היתה דעתי להחמיר בעניינים הללו, שהוא רק מצד המנהג וחומרות אחרונים באבלות ישנה. ואף שראיתי בשו"ר כנה"ג שמביא בשם מהר"י ברונא שאין לאכול בשר בלילה שלפני המילה, מ"מ כיון שאמרו שנהגו היתר הנחתי להם במנהגם. אכן עכשיו שרבו המינים והאפיקורסים המאמינים באמונה כוזבת בפגר מובס ש"ץ ימ"ש, שהסית והדית, ומזלזלים באבלות של ת"ב מאד, תיפח רוחם ונשמתם, בכז ראוי לעשות גדר ומשמרת למשמרת, ואני מורה להם היתר במקום שנהגו להתיר או בשר או יין, כדי לעשות זכר לחורבן להוציא מליכם של צדוקים אלו. ע"ש. ומבואר שכל מה שהחמיר לצמצם ההיתר לבשר או יין, הוא רק מחמת המציאות העגומה בזמנו, שהיה חשש לזלזול באבלות החורבן מחמת אותו ש"צ. ומינה לזמן הזה שלא שייך חשש זה, איה"נ אפשר דשפיר מודה כפי שהיתה דעתו מעיקרא, שלא להחמיר בדבר שאינו אלא מנהג וחומרת האחרונים באבלות ישנה, ואף לחומרתו התיר בשר ורק לא עם יין. ע"ש. וע' בחזו"ע (ארבע תעניות) שהביא דעת אחרונים להתיר לצאת ליריד לאחר שחרית ביום ת"ב עצמו, כיון שהמלאכה אינה אלא מנהג ובאבלות הולכים כדברי המיקל, וכ"ש באבלות ישנה. ע"ש. וראה בילקו"י שובע שמחות ח"ב בריש הל' מילה.

והנה בספר בית יוסף (גליון מד סימן עו) העלו להיתרא, ולדעתם סעודת ליל הברית חשיבא כסעודת מצוה. [ראה במאמרו של הגאון רבי דוד נקי שליט"א]. אולם בחזו"ע תעניות (עמ' קנד וקצו), למרות שהובאו שם בקיצור המקורות העיקריים שהביא הה"כ להתיר על פיהם, ואעפ"כ הכריע בדעתו הרחבה לאסור איסור, ושנה פרקו בסכינא חריפא בעמוד קצו. ומה שהביא מדברי תרוה"ד לגבי ליל שבת שקודם הברית דחשיבא סעודת מצוה, והביאו הרמ"א בהגה, הנה בחזו"ע (עמ' קנד) הביא דברי הרב נחלת שבעה, ושוב הביא שהמג"א כתב לחלוק עליו בזה, ושכ"ד הרב שכנה"ג, הרב באר יעקב, ועוד פוסקים, והם הרוב, ושלכן הכריע הרב

חיים ביד לאסור כדעת הרוב, ושאין אומרים בזה הלכה כדברי המיקל באבל, דלענין נדרים יש להחמיר. ע"כ. **ומה** שתמה (בעמ' רסג ד"ה ויש מהאחרונים) שהרי המג"א שהוכיח ממהר"ם מינץ (ס' קט בהג' אות מג) דל"ח סעודת מצוה, אינו חולק על הנחלת שבעה רק לענין נדרים, אבל לענין מנהג בעלמא של ט' הימים בודאי יודה דחשיבא סעודת מצוה. (וזה דלא כהבנת החזו"ע עמ' קנד). הנה לשון המ"א שכ' "דדוקא ששולח סבלונות מקרי סעודת מצוה, ובמקום שאין שולחין לא מקרי סעודת מצוה, ולכן יש להחמיר לענין נדר", ע"כ. מוכח דכתחילה קאי בעיקר גדר סעודת מצוה מצד עצמו, שאינו אלא כששולחין סבלונות, ורק אח"כ כ' דלפי המסקנא יש להחמיר לענין נדר. ונהיינו לפי שבא לחלוק על הנחלת שבעה שעסק בדין נדר, אבל לא נתכוין שלגבי דבר שאינו חמור כנדר כן יחשב סעודת מצוה. וכן השיב הרה"ג רבי שמעון ללוש שלי' ע"ד הרב הכותב הנז', והוסיף, דמה שחילק בדעת המ"א נגד הבנת האחרונים, שהרי דברי מהר"ם מינץ עצמו שמהם למד המ"א להחמיר, לא נאמרו אלא לענין מי שאינו אוכל חוץ לביתו כי אם סעודת מצוה (כההיא דרב לא מתהני מסעודת הרשות, חולין צה:), ולכאורה הסברא נותנת דמנהגם של אלו אינו מתורת נדר גמור, רק בתורת מנהג של חסידות ופרישות שנהגים בעצמם בסתמא, והוא לכל היותר בבל יחל מדרבנן, ואעפ"כ החמיר בו מהר"ם מינץ דסעודת ליל הברית ל"ח לגבי סעודת מצוה, ומדבריו למד המ"א להחמיר לענין נדר ודלא כהרב נחלת שבעה. וא"כ בודאי יש ללמוד מדבריהם גם לגבי המנהג שלא לאכול בשר בט' הימים, שהרי גם הוא אף שאינו נדר גמור אבל הוא מנהג של פרישות, והרי הוא בבל יחל מדרבנן, וש"ד לנידון של מהר"ם מינץ, שממנו הסיק המ"א להחמיר בסעודת ליל הברית.

ומה שטען עוד (עמ' רסח) בדעת הא"ר שאינו סובר בדעת המ"א שמחמיר גם בתשעת הימים, אלא רק בנדרים, וכל ספיקו של הא"ר הוא מחמת הכנה"ג שהחמיר בזה להדיא בתשעת הימים, (וגם זה דלא כהבנת החזו"ע עמ' קנד בדעת הא"ר), וביאר תיבת "ומיהו" שבא"ר דקאי לעצם הענין אי חשיבא ליל הברית סעוד"מ, אבל לענין תשעת הימים אפשר דמודה המ"א להקל, ע"כ. אולם לענ"ד לשון הא"ר מוכחא דעיקר נידונו אי שרי בשר בתשעת הימים בליל הברית, ולא אי ליל הברית הוי סעודת מצוה. ולכן תיבת "ומיהו" קאי לעצם הנידון לאסור בתשעת הימים, והיינו משום דמנהג הוא מתורת נדר, (אף שהוא קל יותר, ומדרבנן).

ח. מילה שלא בזמנה, אם נעשית מיד כשהתינוק נתרפא ונתאפשר למולו, מותר לכל הקרואים לאכול בשר בסעודת המילה, אבל אם לאחר שנתרפא התינוק דחו את המילה בכוונה לאחר ראש חודש אב כדי שיוכלו לאכול בסעודה בשר, הואיל ועבירה היא בידו של אבי הבן שהשהה את הברית אין לאכול בשר באותה סעודה. (ח)

ט. בסעודת סיום מסכתא שנזדמנה בימים אלה, רשאים כל הקרואים לסעודה משום קירבה או רעות לאכול בה בשר, מפני שהיא סעודת מצוה, ואפילו מי שלא למד עמהם יכול להשתתף עם המסיימים. ומכל שכן המחזיקים בידי הלומדים בממונם ובהוצאות הסעודה. (ט)

דשבת מהניא לשווייה סעודת מצוה, שהרי השבת קובעת לכמה דברים כידוע, ועוד דבלאו המילה נמי אית בה מצוה דעונג.

ומה שטען דמכיון שמגיעת אכילת בשר בימים אלו אינה אלא מנהג ולאו מדינא דתלמודא, ומצינו שמקילים בזה בכל סיבה או ספק שיפול וכו', ע"י עליו. אולם י"ל דכל זה דוקא בדין שלא נתברר ע"פ כללי הפסיקה, כגון שבא מקרה לפני המורה ויש בו סברות ונימוקים להיתרא, והוא במקום צורך, ובזה אמרינן שפיר דכיון שאינו אלא מנהג הווי דלא לסיף עלה ובחילוק כל דהו מהני. א"נ במקרה שדנו בו הפוסקים אבל אין בו הכרעה ברורה בפוסקים, שגם בזה י"ל דבמקום שאינו אלא מנהג אזלינן להקל. אבל בנידון כמו שלנו שדנו הפוסקים, והרב נחלת שבעה האריך לחתור בכחא דהיתרא, ואחריו באו רוב הפוסקים וחלקו עליו ולא הוודו לו, במקרה כזה ס"ל לרב חיים ביד ולמרן זיע"א בחזו"ע תעניות (עמ' קנד וקצד), דמכיון שרוב הפוסקים לא הוודו לו לרב נחלת שבעה ומסקו לאיסורא, הרי שהוכרע הדבר לאסור.

ומה שטען דהלכה כדברי המיקל באבל ונסמוך על הנחלת שבעה, והביא סימוכין לטענה זו, נראה דס"ל לרוב הפוסקים בנידון שאין לזה דין של אבלות גרידא, אלא תורת מנהג עליו והרי הוא בכלל כל יחל מדרבנן, ולכן הדרינן ביה לכללי הפסיקה ותורת המנהגים.

(ח) שע"ת (סי' תקנא ס"ק לג). ושלא כמ"ש בשו"ת אור נעלם (סי' ט) להחמיר בכל גוונא במילה שלא בזמנה. וכ"כ להקל בספר מאורי אור (עוד למועד, דף קח:), משום דבכל יומא זימניה הוא. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' כז אותיות ו-ז). [ילקוט' מועדים שם].

בסעודת סיום מסכתא בימים אלה, רשאים כל הקרואים לאכול בשר

שאף מי שלא סיים המסכת מצוה רבה שישמח עם המסיים, ויכול להזמין אף אחרים עמו. ע"ש.

וכן מה שהביא שם לשון ההג"מ שכ' "בלילה שלפני המילה רגילים לקבוע עצמם על היין ועל הפירות", וציטט לשון הא"ר שכאילו מדייק מזה "ומשמע בשר ודאי אין לאכול דהא אין קובעין על בשר", ודקדק הה"כ דמשמע מהא"ר דכל היכא דקביע אבשרא וחמרא שפיר דמי למיכל מהא, ע"כ. עמו הסליחה, שלא דייק בציטוט לשון הא"ר, שהא"ר דייק מההג"מ בזה"ל: "ומשמע קצת דלאו מצוה היא. ובשר ודאי אין לאכול דהא אין קובעין על בשר". ור"ל, דממ"ש הג"מ שרגילים לקבוע רק על יין ופירות ולא על פת ובשר, משמע דלא ס"ל כהרב נחלת שבעה שיש לה חשיבות של סעוד"מ, דא"כ היו קובעים על פת ובשר, כדרך חשיבות של סעוד"מ, אלא ודאי דס"ל כהמ"א דאינה סעוד"מ. (וממילא בודאי שגם לא יועיל אם יהיו רגילים לקבוע על בשר, אחר שנתבררה לנו דעתם דל"ח סעוד"מ). ואח"כ סיים הא"ר וכתב דעכ"פ אף לדעת הנחלת שבעה דחשיבא סעוד"מ, מ"מ בשר ודאי אין לאכול, דהא אין קובעין על בשר.

ומה שהביא מהחיד"א בשו"ת חיים שאל סי' כא, הנה לא קאי על ברית יצחק, רק על סעודת יום המילה בעצמה, ע"ש. אלא שבחזו"ע נראה שלמד מדבריו גם לענין ברית יצחק, שהרי לגבי נידונו שם כשהאשה בתוך שנה לאביה והבעל רוצה לקיים מנהגו בסעודת המילה, רשאי לעשות כן מפני שאדרבא מחוייבת בכבודו, והוא השורר בביתו לקיים מצותו, ולפ"ז נראה ודאי דה"נ לענין סעודת הברית יצחק שרשאי הבעל לקיים מנהגו אף שאשתו אבלה.

ומה שטען הרב נחלת שבעה, מה בין ליל שבת שקודם הברית (המבואר בתרוה"ד וברמ"א), לבין ליל הברית, אפשר שדעת החולקים בזה היא שבלייל שבת חשיבות

(ט) הרמ"א בהגה (סי' תקנ"א ס"י) כתב, שבסעודת סיום מסכתא מותר לאכול בשר. ומבואר בדברי המהרש"ל,

י. מי שאינו רגיל לעשות סעודה כשמסיים מסכת, ורק בשביל אכילת בשר בשבוע שחל בו תשעה באב עושה סעודה באופן חד פעמי, אין להקל לו לאכול בשר או עוף בסעודה זו. ואמנם בן ישיבה או אברך שממחר בלימודו בימים אלה כדי שיספיק לסיים המסכת אחר ראש חודש אב, ולאכול בשר בסעודת סיום המסכת, יש לו על מה שיסמוך. וכן הרוצה להתעמק בלימודו, וללמוד לאט לאט כדי שיגיע לסיום המסכת בימים שאחר ראש חודש אב, יש לו על מה שיסמוך. אבל אין לסיים המסכת ולהשאיר בכוונה קטע לתוך שבוע שחל בו תשעה באב. (')

רק ששומעים מן המסיים, גם להם נחשב סעודת מצוה. וכ"כ בשו"ת ויצבור יוסף שווארץ (ס"ז טו).

וכן בדין תענית בכורות בער"פ, כתב המשנ"ב (סי' תע סק"י), שפשט המנהג שהבכורים אוכלים בסעודת מצוה של סיום מסכת, ואע"פ שהם עצמם לא למדו המסכת, מ"מ כיון שאצל המסיים היא סעודת מצוה, גם הם מצטרפים לסעודתו. והמנהג שאומר לפני השומעים דברי הסיום ואח"כ עושים סעודה. ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"א (סי' קלג) כתב על המנהג האחרון שאינו מעכב. (וע"ע בשו"ת יבי"א ח"א חאו"ח סי' כו אות ח).

ומה שכתבנו לגבי המחזיקים בידי הלומדים, כ"כ היעב"ץ בסידורו (הנ"ל), שאפי' אותם שלא למדו עמהם, אלא שהם מחזיקים בידי הלומדים, וכן המשגיחים עליהם ומשרתיהם אפי' הם רבים, מותרים לאכול בסעודת סיום מסכת בימים אלו. וכ"ה במשנ"ב בבבא"ל (סעיף י). ובכה"ח (שם ס"ק קסא). וכן נהג הגאון ממונקאטש כנ"ל. וע' בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' כו).

חכם שאינו רגיל לעשות סעודה כשמסיים מסכת, כיצד ינהג בשבוע שחל בו

בעל קרבן נתנאל, למד בימים אלו מסכת תענית, כשהוא מכויץ לסיימה בשבוע שחל בו ט' באב, ואח"כ היה סועד סעודת סיום מסכת בבשר ויין, ואני הייתי בין הקרואים. ע"כ.

וכ"כ היעב"ץ בסידורו (עמוד ריג), שאף הממחר בלימודו בימים אלה יותר מבשאר ימות השנה, כדי לסיים מסכת בימים אלו, חשיב סעודת מצוה. וכ"כ הגר"ח פלאגי בספר חיים לראש (דף יד:), ובשו"ת ערוגת הבושם (סי' קלט), ובשו"ת פרחי כהונה (חאו"ח סי' יג). וראה עוד בכה"ח (סי' תקנ"א אות קס"א) בשם פתחי עולם. ובדברי הגאון בעל שואל ומשיב בספר יוסף דעת (י"ד סי' שצ"ט).

וכ"כ בשו"ת בית אב (חאו"ח סי' פב), אפילו אם ממחר או מאחר, ש"ד, כמו שנראה במ"ק (ט). איבעי ליה לשירי פורתא. וכן העולם מקילים בזה, ויש להם על

וכ"כ המג"א (סי' תקנא ס"ק לה), שאף מי שלא למד עמהם יכול לאכול עמהם בסעודת הסיום. ע"ש.

וכתב בספר חיים לראש (להגר"ח פלאגי דף יד:), שאף מי שלא למד מהמסכת, אבל הוא בר הכי להבין מה שלומדים בעת סיום המסכת, ש"ד. וכ"כ בבא"ח (פר' צו אות כה), ובספר נהר מצרים בהל' פסח.

וכן העלה בשו"ת מהרא"ש היילפרין (סי' מה), שאפי' לא למד בשום מסכת, כיון ששמע דברי הסיום ש"ד, שאחד המרבה ואחד הממעיע ובלבד שיכוין לבו וכו'. ומיהו נכון להסביר היכא דאפשר לאדם כזה שיהיה מן המחזיקים בתורה ובהוצאות הסעודה כי בצל החכמה בצל הכסף (פסחים נג).

ובשו"ת תולדות יעקב (א"ח סי' יד) כתב, ושמענו בשם הגר"א, כי גם ההשומעים את הסיום מפי המסיים המסכת יש להם שכר טוב, כי באותיות "סיום" אותיות הנעלמות ג"כ "סיום". כי סמ"ך במילואו, אותיות מ"ך גימ' ס', ואות י"ד במילואו, אותיות הנעלמות ו"ד גימ' י', ואות ו' במילואו וו, יש אות ו', ואות מ"ם במילואו, יש אות מ'. ומכאן רמז להנעלמים מלימודו

(י' ראה לעיל הערה ט' דמהני שפיר לאכול בשר בסעודת סיום מסכת. וכ"ז שנודמן לו לסיים המסכת בימים אלה, וכמ"ש הא"ר (סי' תקנא ס"ק כו), שאם לא נודמן לו הסיום כדרך לימודו, לא ימחר ולא יאחר לימודו, כדי לסיים בימים אלו. שרק באופן שלמד כסדר לימודו, ונודמן במקרה שסיים המסכת בשבוע שחל בו ת"ב, בזה שרי. וכ"פ המשנ"ב שם. וכן הסכים בשו"ת הרמ"ץ (חאו"ח סי' מ"א), וסיים, ואמנם שמעתי שרבים מקילים לעצמם למהר בלימודם כדי לסיים ולסעוד במאכלי בשר בשבוע שחל בו ת"ב, אולם אין מעשיהם רצויים. וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם תאומים (חאו"ח סי' ג"ו).

אולם דעת כמה אחרונים להקל בזה, וכמבואר בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חאו"ח תשובה לה), שלא נהגו כדברי הא"ר, והוסיף, ועדותי זו כי אבא מארי הגאון

את הסיום לימים אלה, כדאמרינן במ"ק (ט) איבעי ליה לשיורי פורתא. ע"ש. וכן העיר בראיה זו הגאון אריה דבי עילאי (בבונטרס אבני זכרון חאור"ח סי' יא).

וכ"כ בשו"ת משנה שכיר ח"ב (סי' קמד), ושכבר קדמו בראיה זו מוח"ז הגאון ר' מנחם כץ. והניף ידו שנית בשו"ת משנה שכיר ח"ג (חאור"ח סי' יח), שבסיום מסכת בימים אלו יש לעשות סעודה גדולה בהשתתפות רבים, בכשר ויין, ושלדעת הגאון הקדוש החווה מלובלין יש להזמין לכל הקרואים גם דגים, ולשתות יין ולהרבות השמחה. ע"ש. וכן הביא ראייה זו הגאון בעל שואל ומשיב בספר יוסף דעת (סי' שצט דף עו ע"ב), ודחה דברי הא"ר הנ"ל. ע"ש. ויש לדחות ראייה זו, דשאני התם משום תענית יוהכ"פ, דחמיר טובא. ועוד משום ביטול מלאכה לעם שבעה ימים. ע"ש.

וראייתי להגאון רבי דוד אופנהיימר בשו"ת נשאל דוד (חאור"ח סי' כב), שהביא ראייה מהגמרא (מ"ק ט), דשיורי לא משיירינן, ולכן אין לשייר מקצת מסוף המסכת כדי לעשות סיום בימים אלו. ואע"פ שלצורך המצוה לעשותה כתקנתה ברוב עם שפיר דמי לדחותה, כמ"ש הש"ך, מ"מ בנ"ד שהוא דוחה אותה כדי לאכול בשר ויין, שהויי מצוה לא משהינן (יבמות מ:), וחביבה מצוה בשעתה, וזריזין מקדימין למצות. ע"ש. (וע' בשו"ת יביע אומר ח"א חאור"ח ר"ס כו. ודו"ק). וכ"כ בערוה"ש (סי' תקנא אהת כח).

וע' בספר שער יששכר (חדש אב אות ח), שכתב, שנוהגים החסידים תלמידי הבעל שם טוב לעשות סיום מסכת אחר ר"ח אב ולאכול בשר ויין. ואם כי אינם להוטים כלל אחר בשר ויין, אולם להיות ובסעודת סיום מסכת מחלישים כח הסטרא אחרא, שרו של עשו, סמא"ל, ר"ת סיום מסכת אין לעשות, (או סעודת מצוה אין לעשות), לכן טוב לעשות סעודת סיום מסכת להחליש כחו בימים אלו ולהכניעו. ע"ש. [ומ"ש בשו"ת קנין תורה ח"ה (סי' נב) להתיר ג"כ לעשות סעודת סיום, לקבוצה של עשרים איש, לחלק ביניהם דף אחד או יותר מעט לכל אחד, ולסיים בזה מסכת תענית, או מסכת מכות, דחשיב ת"ת דרבים. וע"ע בספר נפש חיה מרגליות (סי' תקנא סי'). לא שמיעא לי כלומר לא סבירא לי, שהיא קולא יתירה. ודו"ק]. [ילקו"י מועדים. שו"ת יחוד ח"א סי' מ. ובאורך בחזו"ע עמוד קצח]. ונראה שאם בזכות הזירוז לסיום המסכת ילמדו יותר טוב, שפיר דמי לאכול בשר בסעודה זו. וכן אברך שהוא מעט חלוש, וע"י שאוכל בסעודה זו בשר יתחזק ויוכל ללמוד ביתר שאת, שפיר דמי לאכול בשר בסעודה זו.

מה שיסמוכו. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ב (סי' צג אות ג), שהעולם סמכו בזה על היעב"ץ הנ"ל. ע"ש. ובשו"ת שם משמואל העליר (סי' ט) כתב, שדברי הא"ר בזה, לא נהירא, דאדרבה בזה נראה שהוא לומד יותר וכו'. ע"ש.

וכ"ד הרב ממונקאטש כמ"ש בספר דרכי חיים ושלום (אות תרטז), שהיה נוהג לעשות סיום מסכת בימי חודש אב, ולאכול בשר. ואמר שהמנהג הזה יסודתו בהררי קודש מגדולי החסידים תלמידי הבעש"ט. ע"ש.

וכ"כ בערוה"ש (סי' תקנא אות כח), שיש שלומדים מסכת לכתחלה כדי לעשות סיום בימים אלו, וכדאי לעשות כן, כדי שעיי"ז ישתדלו לעסוק בתורה וכו'. (וע' מ"ש עליו בשו"ת שאילת יצחק תנינא סי' נו).

וכן בשו"ת בצל החכמה ח"ד (סי' סצט) כתב, שאף מי שנוהג לעשות סיום אחר שלומד איזו מסכת קטנה כגון תענית או מגילה או חגיגה, וגם ממחר בלימודו כדי לסיימה בזמן קצר, שפיר חשיב סיום מסכת לכל דבר.

ובקובץ "האהל" (מנחם אב תשי"ח) כתב בשם הגאון ר' אברהם סופר, שהעיד על מעשה רב אצל אביו הגר"ש סופר מערלוי, שנהגו אצלם ללמוד מסכת ובכוונה תחלה השאירו מקצתה שבסוף המסכת לימים שבין ר"ח אב לת"ב. ע"ש.

[ולכאורה יש סמך לדבריו מ"ש בשו"ת מהר"ם (סי' קיט), והובא בש"ך יו"ד (סי' רמו ס"ק כז), שכאשר מגיעים לסוף המסכת, ישיירו מעט בסוף המסכת, עד שעת הכושר, יום שראוי לתקן בו סעודה גדולה וכו'. (ובספר דברי שאול יו"ד (סי' שצט ס"ב, דף שכא:) כתב, שיש לזה ראייה נפלאה מהגמ' במ"ק (ט) אבעי ליה לשיורי פורתא וכו'. וע"ע בשו"ת דברי יציב (חאור"ח סי' צד אות ה). ע"ש]. ולכן המנהג להודיע לכל בעלי בתים את הזמן שיבא הרב לסיים המסכת, כדי שיבואו כולם לסעודת הסיום. וכן העיר הגר"ש קלוגר בספר החיים (סי' תקפא), דמוכח מכאן שדחיית סעודת ושמחת הסיום, עד יום התענית, ש"ד. ובשו"ת שנת חיים (סי' רמה) כתב עוד לחזק דבריו מההיא דמ"ק (ט), איבעי ליה לשיורי פורתא וכו'. ע"ש. אך בתשובה שבספרו שנת חיים (סי' קעג) הדר תברא לגיזייה, והוכיח להיפך מהמדרש קהלת, על הפסוק ביום טובה היה בטוב, אם נזדמן לך לעשות יום טוב, תהא עושהו מיד. ש"מ שאין לעכב הסיום. ודלא כהש"ך הנ"ל. גם בספרו שנת חיים (סי' נב) העיר ממאי דמסיק במ"ק (ט), דשיורי מצוה לא משיירינן. וצ"ע. ע"ש. ויש לדחות].

ובשו"ת מקור חיים (חאור"ח סי' לו), כתב, שמתור לאחר

יא. המסיים מסכת משניות עם פירוש רבנו עובדיה, בהבנה ובעיון, יש להקל לאכול בשר בסעודת הסיום אחר ראש חודש אב, רק למי שלמד בעצמו מסכת המשניות, ורגיל תמיד לעשות סעודה בעת הסיום מסכת, בין יחיד בין ציבור שלמדו המסכת. אבל אין ראוי להזמין גם אחרים שיאכלו בשר וישתו יין. (יא)

יום ה' באב הילולא דרבינו האריז"ל

חלישות כח לסט"א, שהוא ר"ת, סיום מסכת אין לעשות, ה' יצלינו].

ובביאור ענין הילולת צדיקים, ביאר בשו"ת תורה לשמה (סי' תצג) שבעת פטירת הצדיק עושה תיקון גדול מאוד, וכל העולמות כולם מקבלים שפע מזה. ובעבור זה בכל שנה ושנה יהיה עילוי לאותו צדיק בעבור התיקון שעשה בשעת פטירתו, ויש לו נח"ד אותו היום בכל שנה ושנה. [ובס' מעבר יבוק (חלק שפתי נונות פי"ט) הביא מעשה שהאר"י הק' טבל בעצמו במקוה לאחר פטירתו].

ויש שהביאו, שאדמו"ר"י בית ספינקא נהגו לעשות סיום מסכת ביום ה' אב, יומא דהילולא של האר"י הקדוש, ואכלו אז מאכלי בשר. וכ"כ בס' דרכי חיים ושלום (אות תרטו) שהיה נוהג לעשות בימי אב סיום מסכת ולאכול בשר, וכן הקפיד לעשות סיום מסכת בה' באב יומא דהילולא של האר"י הקדוש זי"ע, ולאכול בשר. אבל בשבוע שחל בו ט"ב ה' מחמיר שלא לאכול בשר, ולא לעשות אז סיום. ע"כ. [וביאר בספרו שער יששכר (תמוז אב אות ח) שיש ענין בזה לעשות בימים אלו סיומי מסכתות, כיון שבסעודת סיום מסכת יש

המסיים מסכת משניות עם רבנו עובדיה, יש להקל לאכול בשר בסעודת הסיום

ים של שלמה (ס"פ מרובה סי' ל), שכל המשלים מצוה נחשב לו ליו"ט. [וכ"כ הכנה"ג יו"ד (סי' שצט הגה"ט אות ה), והמג"א (סי' תקנא ס"ק לג), בשם מהראנ"ח. וע"ע בפירוש רשב"ם (ב"ב קכא:), ובתוס' יו"ט תענית (פ"ד מ"ח).] ואין לך מצוה גדולה מזו. וכבר אמרו (בב"ב קמה:), וטוב לב משתה תמיד, זה בעל משנה, ואפי' לרבא שם דאמר אלו בעלי תלמוד, מודה במשניות שלנו שעיתרום בפירושים נכונים אליבא דהלכתא ולפי מסקנת הש"ס. ע"ש.

וכן בשו"ת משיב שלום (ס"ס רל) כתב להרב השואל, דהאידינא שיש מפרשים גדולים על המשניות, הוי כלומד גמ' ממש. הנה מילתא דמסתברא קאמר מר. וכ"כ בעל תוס' יו"ט בהקדמתו.

וכ"כ להקל הגאון בעל פתחא זוטא בספר ברכת הפסח (סי' ט אות ז) בסיום מסכת משניות.

גם בספר דעת תורה למהרש"ם (סי' תקנא דצ"ג ע"ב), כתב בשם הגה"ק אב"ד קאמינקא שגם אחר סיום משניות הוי סעודת מצוה לאכול בשר בשבוע שחל בו ת"ב. וכ"פ בשו"ת בית אבי ח"ב (ס"ס נב), ושכ"ד כמה גדולים.

וע"ע בספר נפש חיה מרגליות (סי' תקנא ס"י), ובשו"ת גנוזי יוסף שווארץ (ס"ס קיב) שכתבו, דמ"ש רמ"א "סיום

(יא) המסיים מסכת משניות, דעת הגאון רבי עזריאל הילדסהיימר בתשובה (בסוף יו"ד עמ' שעד), שלימוד מסכת משניות בלבד, אין בסיומו משום שמחת מצוה לענין זה, אפי' אם למד המשניות עם פירוש רבינו עובדיה מברטנורא. וכ"כ בשו"ת פרי השדה (ח"ב סי' צב וח"ג סי' צא), דלא מהני סיום משניות אלא לת"ח ששגור בפיו גם קצת מהגמ', וע"י הפירושים מבין היטב, משא"כ בדלא גמר צורתא דשמעתא, אף שיש לו שכר לימוד, אין לעשות ע"ז סעודת סיום. ע"ש.

או"ם בשו"ת בנין שלמה (סי' נט) כתב, שאף סיום של מסכת משניות נחשב סעודת מצוה. ונראה לפע"ד שאם לומד המשנה בעיון ובהבנה עם פירוש רבינו עובדיה מברטנורא, יש להקל.

וכן הנהיג הרה"ק האדמו"ר רבי ישראל מרוזין. והובא בארחות חיים החדש (סי' תקנא ס"ק לה), שאפי' אם למד מסכת משניות, הסיום הוי סעודת מצוה. וכן צויה לשומעי לקחו שילמדו מסכת משניות ושיאכלו בשר בימים אלו. ע"ש.

וע' בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' קנד), שחולק על הפרי השדה הנ"ל, שעכ"פ כל שהוא מבין מה שלומד, ע"י הפירושים, אפי' אין סוגיית הגמ' שגורה בפיו ודאי שמצוה רבה של ת"ת בידו, וגם ע"ז נאמר פקודי ה' ישירים משמחי לב. ושכן מוכח מד' מהרש"ל בספר

יב. מי שהוא אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש, מותר לו להשתתף בסעודת מצוה של סיום מסכת שעושים בימים אלו, כשאין שם מנגינות בכלי שיר, מלבד שבע ברכות. (כ)

שעושים על מסכתות קטנות. וכן העלה אבא מארי שיש להתיר בזה. ע"ש.

וע' בפתחא זוטא (בהל' פסח סי' תע אות ג) שכתב בשם מהר"ש קלוגר, שאף על מסכת כלה אם לומד אותה דרך לימודו, הסיום הוא סעודת מצוה, ומותר לאכול שם בשר בימים אלו. והוסיף שגם המסיים מסכת דרך ארץ או מסכת סופרים, הוא כמסיים שאר מסכתות. גם בשו"ת בית ישראל לנדא (סי' מז) כתב, שמר אביו הגאון החסיד ר' שלום לנדא, שהיה בכור, כאשר לא היה לו פנאי לסיים מסכת גמ' היה מסיים מסכת כלה, והאריך בתשובה להוכיח ההיתר בזה.

ובשו"ת פני מבין (חאו"ח סי' קג) כתב ג"כ להקל בסיום מסכת סופרים, כשלומד אותה עם המפרשים. כסא רחמים ונחלת יעקב. וכן הדין לשאר מסכתות קטנות. ע"ש. (וע' בשו"ת יבי"א ח"א חאו"ח סי' כו אותיות טי-שו"ת יחור'ד ח"א סי' מ).

אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש, מותר לו להשתתף בסעודת סיום מסכת

סעודה לגומרה של תורה. וה"ה לסעודת ברית מילה, שהיא סעודת מצוה. ע"ש.

ועל מ"ש הרמ"א (סי' שצא סי' ב), שהמנהג שלא לאכול בשום סעודה בעולם, כל י"ב חודש, כתב הדגול מרובה שם, ע' לעיל בש"ך (סי' רמו סי' כז), דבסעודת סיום מסכת מותר. וכן הדין בסעודת בר מצוה כשהוא ממש ביום שנעשה בר מצוה. וכמ"ש מהרש"ל בספר יש"ש (פרק מרובה). ע"כ. וכ"כ בהגהות רעק"א שם. וכן בגליון מהרש"א. וכ"כ בתשובה מאהבה ח"ג (סי' תיג), ובספר לשון חכמים הל' אבלות (סי' ל, דף יט ע"ד), ובספר שערי דעה (יור'ד סי' רמו), ובשו"ת מטה לוי (סי' סה).

וכ"כ בעל שואל ומשיב בדברי שאול (סי' שצט סי' ב), שאבל תוך י"ב חודש מותר לו לסעוד סעודת מצוה של סיום מסכת, וכמ"ש מהר"ם מינץ. וכ"כ הדרישה (סי' שצא) בשם מהרש"ל.

איברא דהרב אורח מישור (סי' רמו) כתב להשיג על הש"ך שהעתיק דברי המהר"ם מינץ להקל באבל תוך י"ב חודש, דלאו שפיר עביד, דלא קי"ל כפסקא דמהר"ם מינץ, מאחר שכתב רבינו הרמ"א דאבל בתוך י"ב חודש אסור בכל סעודה שבעולם, ואפי' בסעודה שאין בה שמחה. ע"ש. וכן הקשה הרב חכמת אדם

מסכתא וס"א, אין זה סעודת אירוסין, אלא "וספרים אחרים". ע"ש. לפ"ז גם בסיום משניות ש"ד. וע' בשו"ת האלף לך שלמה (חאו"ח סי' שפו). ובשו"ת דברי ישראל וועלץ (סוף ח"ב עמ' לט).

אמנם בשו"ת בצל החכמה ח"ב (סי' צט) כתב, שרק בסיום סדר שלם של משניות הוא סעודת מצוה.

ויש להביא סמוכים להקל ע"פ מ"ש במדרש ויקרא רבה (פרשה ז אות ג): אמר רב הונא, אין כל הגליות מתכנסות אלא בזכות משניות, מאי טעמא, גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם וכו'. אמר הקב"ה, הואיל ואתם מתעסקים במשניות הרי אתם כאילו מקריבים קרבנות. ע"ש.

וע"ע בשו"ת בית ישראל (סי' מז), שכתב, שהמיקל לעצמו לאכול בער"פ בסיום משניות שלמד בעיון עם כל המפרשים, יש לו ע"מ שיסמוך, ויותר טוב הסיום

(יב) כ"כ בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' קיט), וזת"ד: סעודת סיום מסכת סעודת מצוה היא, כדאמר' בשבת (ק"ח:): אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דסיים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן. ואבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לסעוד שם. וכ"כ ראבי"ה ח"ג (סי' תתמא) ע"פ הירושלמי (פ"ג דמ"ק ה"ח), על כל המתים אסור לילך לסעודת שמחה עד שלשים יום, ועל אביו ועל אמו כל שנים עשר חודש, ואם היתה חבורת מצוה מותר. וכ"כ האגודה (פ"ג דמ"ק סי' לט), דאיתא בירושלמי דבסעודת מצוה מותר. ומכאן התיר ראבי"ה לאכול בסיום מסכתא. וכן ראיתי לרבנן קשישאי שהורו הלכה למעשה לבחורים אבלים לאכול בסעודת סיום מסכתא. עכת"ד. והובא להלכה בש"ך יור'ד (סי' רמו סי' כז). וכ"פ הא"ר (סי' תקס"ט סי' טו). גם תלמיד מהרא"י בלקט יושר (חיו"ד עמ' צח) היקל לאכול בסעודת סיום המסכת. ע"כ.

גם בספר יוסף אומץ יוצא (עמ' רעג) כתב, ומבואר בתשובות מהר"ם מינץ שיותר לאבל לאכול בסעודת סיום מסכת וכו'. ע"ש.

והכי איתא בשבולי הלקט הל' שמחות (סי' מז) ע"פ הירושלמי הנ"ל דלחבורת מצוה מותר. ונ"ל דבחבורת מצוה היינו סעודת מצוה. והיינו סעודת סיום מסכתא, כדאיתא בשבת (ק"ח:), וכן אמרו במדרש שעושים

יג. סעודת בר מצוה הנערכת ביום ששלמו לו י"ג שנה ויום אחד, נחשבת כסעודת מצוה, בפרט אם גם אומרים שם דברי תורה. ולכן סעודת בר מצוה הנערכת מיום ראש חודש אב ואילך, מותר לאכול בה בשר ולשתות יין. ומותר להשמיע בסעודה שירות ותשבחות להשם יתברך המלווים בכלי נגינה, וכמו בשאר שמחה של מצוה (כגון סעודת ברית מילה, ובסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי חופתם). אמנם אם מקדימים או מאחרים במספר ימים את סעודת הבר מצוה, יסיימו שם מסכת, ואז הסעודה נחשבת כסעודת מצוה, בצירוף דברי התורה הנאמרים שם. ואם חל יום י"ג שנה יום או יומיים קודם תשעה באב טוב ונכון לדחות הסעודה עם כלי שיר עד לאחר תשעה באב. [ומסיבת בת מצוה שחלה בתשעת הימים נכון לדחות אותה לאחר תשעה באב]. ובסעודת בר מצוה הנכון לומר מזמור בשוב ה' וגו', בפרט בשבת. (י)

גב בספר כל בו הלכות אבלות ח"א (עמ' שס) כתב, שגדולי ישראל התירו לאבל לאכול בסעודת סיום. וכמו שהעיד מהר"ם מינץ שראה לרבנן קשישאי שהורו כן הלכה למעשה. וכ"כ בגשר החיים ח"א (עמ' רנ).

ובערוה"ש (סי' שצא סק"י) כתב, שבמקום הכרח יש לסמוך על המקילים, דק"ל הלכה כדברי המיקל באבל. וע"ע בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חיו"ד סי' קו), ובשו"ת חקקי לב (חיו"ד סי' נו), ובשו"ת בית דוד לייטר (סי' סח), ובמפתחות שם.

ועכ"פ לדין מיהא בודאי דליכא מנהגא לאסור כלל. וכ"כ להתיר הכנה"ג יו"ד (סי' שצא הגה"ט אות ה), והרב שלחן גבוה (סי' שצא סק"ח). ע"ש.

(כלל קסו אות ב), והניח בצ"ע. וע"ע בשו"ת אפרקטא דעניא ח"ג (סי' רלט), ובשו"ת שארית שמחה (סי' סח). **אולם** בשו"ת מקום שמואל (סי' פ) כתב, דמהר"ם מינץ דינא קאמר ולא מנהגא. וס"ל כדיעה ראשונה שכי' הרמ"א דאבל כל י"ב חודש מותר לו לאכול בסעודת מצוה שאין בה שמחה כגון ברית מילה (משום צערא דינוקא) ופדיון הבן, וס"ל למהר"ם מינץ שה"ה לסעודת סיום מסכתא. ומיהו להמנהג שכתב הרמ"א איה"נ דאף בסעודת סיום מסכתא אסור. וכ"כ הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה ח"ב (סי' פו). וע"ע בפמ"ג (סי' תמד מש"ז סק"ט).

אבל מדברי הדגול מרבבה והגאון רעק"א וסיעתם משמע דבסיום מסכתא אין מנהג לאסור. וכ"פ בשו"ת מהרא"ש היילפרין (סי' מה).

סעודת בר מצוה בימי בין המצרים

האדם לעשות סעודה לכבוד הבר מצוה כיום שנכנס לחופה. וכ"כ בשמו המג"א (סי' רכה סק"ד).

וכ"כ החות יאיר (סי' ע) והרב חקקי לב (חיו"ד סי' נו). והביאו סמך לזה מהזוהר חדש (דף י') דרשב"י זמין למארי מתניתא למיכל בסעודתא רבה דעבד להו, וחפה לכיתא במאני דיקר וכו', והוה קבדח טובא, א"ל מאי בדיחותא דמר, א"ל דיומא דין [שהיה רבי אלעזר בנו בן י"ג שנה] נחתא נשמתא קדישה עילאה בד' גרפין דחיותא לר"א ברי. ע"ש.

וכ"כ מהר"י אירגאס שחובה היא לעשות סעודה ביום הבר מצוה, והביא ראיה מזוהר חדש, והובא בספר יפה ללב ח"א (סי' רכה).

וכ"כ הרב יד אפרים (סי' תקנא במג"א ס"ק לג), להתיר אכילת בשר בסעודת הבר מצוה. (וע' בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סי' סח). וכן האריך בזה מהר"י אלפייא בשיח יצחק (דף מא). וכ"כ בשו"ת יד יצחק ח"ג (סי' רל), שאף

יג) עפ"ד המהרש"ל בים של שלמה (ספ"ז דב"ק סי' לו) וז"ל: סעודת הבר מצוה אין לך סעודת מצוה גדולה מזו, שנותנים למקום שבח והודיה על שזכה הנער להיות בר מצוה, וגדול המצווה ועושה וכו', וראיה לזה מקידושין (לא). שאמר רב יוסף לבסוף, השתא דשמעיתא להא דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, מאן דאמר לי דאין הלכה כר' יהודה דאמר סומא פטור מן המצות, עבידנא יומא טבא לרבנן, דקא מפקידנא ועבידנא, ואע"פ שכבר היה חיוב, על הבשורה בלבד רצה לעשות יו"ט, כ"ש בהגיע עת דודים וזמן המחייבו במצות שראוי לעשותו יו"ט. וע"ש שפקק על העושים סעודת בר מצוה שלא בזמנה, כיון שעבר זמנה, ול"ד למילה ופדיון הבן דכל יומא זימניה הוא, משא"כ הכא. ומ"מ אם הנער דורש לא גרע מחינוך הבית והוי מצוה. ע"כ.

והכי איתא בילקוט חדש (סי' כט) וז"ל: חובה על

יד. יש נוהגים שלא לאכול בשר בסעודת מצוה [בתשעת הימים] אלא דגים וכיוצא בזה. ובמקום שאין מנהג ידוע יש להקל לאכול בשר בסעודות מצוה. (יד)

טו. המשתתפים בסעודת מצוה ואוכלים בשר אינם צריכים לעשות התרה על מנהגם הקודם שאין אוכלים בשר בימים אלה, שאין כוונתם לבטל מנהגם כליל אלא רק במקום סעודת מצוה, שעל דעת כן לא נהגו. ומי שרגיל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מיום י"ז תמוז עד אחר תשעה באב, ורוצה לחזור בו ממנהגו לגמרי מחמת שאינו בריא וחזק כל כך, צריך שיתירו לו שלשה, וכן אם בשעה שהתחיל לנהוג כן, היתה דעתו לנהוג כך לעולם, ונהג כן אפילו רק פעם אחת, (ולא אמר בלי נדר), צריך התרה, ויפתח בחרטה שהוא מתחרט על שנהג כן לשם נדר. אמנם אם אירע לו מיחוש ורצה לאכול היום, ולעתיד יחזור למנהגו, יש להקל שאינו צריך התרה. (טו)

בשבוע שחל בו ת"ב מותר לאכול בשר בסעודת הבר מצוה. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' רלט).

וכ"כ בספר שלמי מועד (עמ' תפ), בשם הגרש"ז אוירבך. וכ"ה בהליכות שלמה (עמ' תטו), שאף בתשעת הימים שמיום ר"ח אב ואילך מותר לאכול בסעודת הבר מצוה בשר ויין. וכמ"ש ביד אפרים (סי' תקנא ס"ק לג) ובח"א (כלל קל"ג ע"י ט"ז). אך מ"מ מז' אב ואילך לא יעשו כן, לפמ"ש המג"א (סי' תקנ"ד סק"ט) דימים אלו חמירי טפי. ומותרים האב והאם וכן הוריהם לילך בכגדי שבת אם מנהגם בכך, דבני בנים הרי הם כבנים, אבל שאר קרובים לא (שם ח"ב פי"ד ס"ח). וראה בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' כז אות ח'). ובחזו"ע (ברכות, עמ' תלה).

ההדליק טייפ אפי' בשביל שירה בפה בלבד, שעצם הדלקת כלי לשמוע שירה הוי כעין כלי שיר. ורק יכולים לשיר בפה בסעודת בר מצוה. ע"כ.

ומיהו אם חל יום י"ג שנה בערב ת"ב, טוב לדחות הסעודה עד לאחר ת"ב, וכמ"ש בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' רלט) הנ"ל, שבהיות שיש מחלוקת בפוסקים אם המנין של הקרואים הוא מלבד הקרובים או בכללם, עדיף טפי לדחות הסעודה עד לאחר ת"ב. ע"ש.

[ומילתא אגב אורחא, הראוני שהגר"ח קנייבסקי נשאל לנהגים לומר לפני בהמ"ז על נהרות בבל, ובשב"ק שיר המעלות בשוב ה', מה יאמרו בסעודת בר מצוה [בכל ימות השנה], והשיב שיאמרו על נהרות בבל. (עלי ש"ח עמ' ק"י אות ה'). ולכאור' נראה שעדיף שיאמרו בשוב ה'].

ורלא כמ"ש בס' אשרי האיש (ח"ג עמ' תנח), שאף שמתר לעשות סעודת בר מצוה כמו בכל ימות השנה, יעשו ללא תזמורת, וללא כלי שיר ומחולות, וכן אין

דין מסיבת בת מצוה בתשעת הימים

ויתפללו מנחה עם הציבור בחזרה, וזה יהיה לרצון לפני ה', ויהיה להם לסגולה שיהיו מוצלחים בעסקיהם. ע"כ.

(יד) מהר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י אות כ), ויפה ללב (סי' תקנא סק"ח). והעולים מאיזמיר לאר"י רשאים לאכול בשר בסעודת מצוה, שכיון שעקר דירתם לגמרי פקע מהם כל חומרות מקומם הראשון, וכמ"ש מהר"י עייאש במטה יהודה (דין ט דף רעו). וע' בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סי' קסח). [ילקו"י מועדים עמ' תקסט].

ובלא"ה יש מחמירים להמנע ממסיבת בת מצוה. ואפי' כשעושים סעודה בלי בשר, יש לאסור אם עושים חגיגה גדולה, וכמו שהבאנו לעיל מס' מועד לכל חי (סי' י אות ט), שלא יתכן לעשות סעודת מריעות בתשעת הימים, ולאכול לשבעה מיני דגים ומאכלי גבינה בכנופיא בחצר גינת ביתן, וכבר כתב המג"א בשם התוס' דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, היינו שאין שמחים כלל. וע' במשחא דרבנותא (דף ע:). ומצוה לתת להם עצה, שיזמינו מהתלמידי חכמים הנצרכים, וילכו עמם לביהכ"נ וילמדו תהלים

אם צריך התרת נדרים לפני שיאכל בשר בימים אלה

בשר בימי בין המצרים, ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך שיעשה התרה בפני שלשה אנשים, כמו

(טו) הנה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' צח) כתב בשם ר' יהודה הכהן, הרגיל שלא לאכול

בריא עכשיו, וחושש שאפי' כשיבריא אח"כ שמא תחזור לו אותה חולשה, אבל אם אירע לו חולי או חולשה בימים אלה בלבד, ואינו יכול לנהוג החומרא שלא לאכול בשר, ובדעתו שאח"כ כשיחזור לאיתנו ויהיה בריא יחזור למנהגו, א"צ התרה. ונה"ה למי שאוכל בשר בימים אלה בסעודת מצוה, שאין זה אלא לשעה, ושוב חוזר למנהגו, אין צריך התרה. ועוד דהוי כאילו התנו בפירוש מעיקרא ע"ז. כן סיים הרב מטה יהודה סעיף כו. עכת"ד.

וכ"כ חילוק זה הגאון בעל נו"ב, בדגול מרכבה (י"ד סי' ריד). וכ"כ בשו"ת חתן סופר (סי' ג) ע"ש.

ואף שהגאון רבי יצחק מאיו בשו"ת שפת הים (חאו"ח סי' ח) לא ס"ל חילוק זה, נראה שהעיקר להקל כדברי האחרונים הנ"ל, הואיל ומילתא דרבנן היא, ובשל סופרים הלך אחר המיקל. וכ"פ בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ז (סי' ג). וכן העלה בעל שואל ומשיב ביד שאול (סי' ריד). וכ"כ בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (סי' פז), ובשו"ת בית לוי שפירא (סי' לב) בד"ה אולם, ובשו"ת מנחם משיב (סי' לג עמ' צט), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' לא אות ב, וח"ד סי' ל אות ב), ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סי' סח אות ג, וח"ד סי' א אות ב). וראה עוד בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שסז). ובשו"ת יבי"א ח"ב (חאו"ח סי' ל אות ו). ולכן בנידון שלנו נראה שאין צורך בהתרה.

הרגיל שלא לאכול בשר מי"ז תמוז עד אחר ט' באב, ורוצה לחזור בו

עתה בסעודת המצוה אוכל ואח"כ יחזור למנהגו. וה"ה אם אירע לו מיחוש ורצה לאכול היום, ולעתיד יחזור למנהגו, בכה"ג א"צ התרה, אבל מרן הש"ע כאן מיירי שאינו בריא ורוצה לחזור בו ממנהגו לגמרי, לבלתי שוב למנהגו, לכן צריך התרה. ובהכי ניחא דברי המג"א (סי' תקפ"א ס"ק יב) שכתב, שבתעניות אלו שבין ר"ה ליוה"כ"פ במקום שיש מקצת חולי יש להקל, וא"צ התרה. ע"כ.

וכיו"ב כתב מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנ"א סי'), במ"ש הרמ"א שבסעודת ברית מילה מותר לאכול בשר גם לאחר ר"ח אב, ומשמע שא"צ התרה. ואילו ביו"ד (סי' ריד) מבואר שצריך התרה, י"ל כמ"ש הש"ך שם וכו'. ועוד י"ל דהתם נמי אם אירע לו קצת חולי באותם הימים ואינו יכול לנהוג אז אותה חומרא ובדעתו אח"כ כשיהיה בריא לחזור למנהגו, א"צ התרה, אבל התם מיירי באופן שרוצה לחזור בו ממנהגו לגמרי מחמת שאינו בריא, וחושש שאפי' כשיבריא אח"כ לא יוכל להתענות, לכך צריך התרה. משא"כ בני"ד, שאוכל בסעודת מצוה שאינה אלא לשעה, ובדעתו שאח"כ

שאמרו בנדרים (טו). דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם שנאמר לא יחל דברו. ע"כ. והובאה תשובה זו במרדכי (פסחים פ"ד). ובספר תשב"ץ (סי' תקסד). וכ"פ בש"ע (י"ד סי' ריד סי"א)

אולם הגאון מחנה אפרים (הל' נדרים סי' מ), כתב, שהנהגים שלא לאכול בשר מר"ח אב, ונזדמנה לו סעודת מצוה, מותר לו לאכול בשר, שאין מנהג זה אלא כמו קבלת תענית, ואינו חל על סעודת מצוה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' טט) שאפי' התרה לא צריך בכה"ג שבמקום צער וחולי לא קבלו עליהם. ודומה למ"ש הרמ"א (סי' תקס"ב), בימי תעניות של בה"ב, שאם חל בהם מילה, יכולים הקרואים לאכול בלי התרה, כי לא נהגו להתענות בכה"ג, אלא שנהגו סלסול בעצמם לעשות התרה, כדי שלא ליתן תורת כל אחד בידו. וע"ע בעקרי הד"ט (סי' כז אות יב) ד"ה וראיתי.

אולם בשו"ת מעט מים (סי' יז), העלה שהחולה מותר לו לאכול בשר עוף בימים אלו, בלי שום התרה, משום דמעיקרא לא קבלו עליהו המנהג בכה"ג, ודלא כהרב זרע אמת שהחמיר קצת. ע"ש.

ומהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנ"א סי') כתב, שכ"ז באופן שרוצה לחזור בו לגמרי מן המנהג מחמת שאינו

והנה ז"ל מרן בש"ע (י"ד סי' ריד סי' ס"א) "מי שרגיל להתענות תעניות שבין ראש השנה ליוה"כ"פ, וכן מי שרגיל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מיום י"ז תמוז עד אחר ת"ב, ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך שיתירו לו שלשה, ואם בשעה שהתחיל לנהוג כן, היה דעתו לנהוג כך לעולם, ונהג כן אפי' רק פעם אחת, (ולא אמר בלי נדר), צריך התרה, ויפתח בחרטה שהוא מתחרט על שנהג כן לשם נדר". והרמ"א בהגה שם הסכים לדברי מרן. והקשה הש"ך (בסק"ב), שהרי הרמ"א באו"ח (סי' תקס"ב) כתב, תעניות בה"ב או תעניות עשרת ימי תשובה שאירע בהם ברית מילה, מצוה לאכול וא"צ התרה, כי לא נהגו להתענות בכה"ג. וא"כ אמאי הכא הצריך התרה.

ונראה דלק"מ, דהתם מעיקרא לא נהגו להתענות כשאירע ברית מילה, אלא נהגו לאכול, אבל הכא לא אסיק אדעתיה שאם לא יהיה בריא לא יתענה, הילכך צריך התרה. ע"כ. והדגול מרכבה שם כתב ע"ד הש"ך, שהם דחוקים. אלא נראה דגבי ברית מילה בימי תעניות אלה אין רצונו לחזור בו ממנהגו לגמרי, אלא שרק

טז. בשר שנשאר מסעודות שבת חזון, או סעודות ראש חודש אב, יש אומרים שמותר לאוכלו לאחר מכן. ויש אוסרים. והאוכל אחר השבת משירי בשר זה, יש לו על מה שיסמוך, ובפרט אם אוכל זה בסעודה רביעית והוא רגיל לאכול בשר בסעודה רביעית. (טז)

(ח"ג סי' סח אות ג, וח"ז סי' א אות ב), ובשורת מטה ראובן יו"ד (סי' קפה).

ואע"פ שיש אחרונים שחולקים על הדגול מרכבה, ומכללם הגר"ש קלוגר בשורת שנות חיים (סי' יז), מ"מ הואיל והיא מילתא דרבנן, כמבואר בשורת נשמת כל חי (חיו"ד סי' מו), ובשורת מעט מים (סי' יז), ובשורת יהודה יעלה קובו (סי' כג) ועוד. ספד"ר לקולא.

ולרווחא דמילתא יש לצרף מ"ש מרן בש"ע יו"ד (סי' ריא ס"א), האומר נדר שאני רוצה לנדור לא יהא נדר, ונדר, אינו נדר. ומי שהתנה ואמר שכל הנדרים שידור במשך השנה יהיו בטלים, ונדר בתוך הזמן, ולא נזכר לתנאו בשעת הנדר, התנאי קיים והנדר בטל. וכ"פ מרן בשורת אבקת רוכל (סי' קעו) הלכה למעשה, דמהני מסירת המודעה דערב ראש השנה לביטול נזירות שמשון, שלא יחול עליו נזירות שמשון כלל. (ושאין לחוש לסברת היש אומרים בסי' ריא ס"ב). ע"ש.

ולפ"ז כיון שהמנהג פשוט בכל ישראל שעושים התרת נדרים בערב ר"ה ומתנים, שכל מנהגי מצוה לא יחשבו כנדרים. הילכך מי שקיבל עליו לנהוג מנהג מסויים, אין עליו תורת נדר. וא"צ התרה כלל. וכן סמכו ע"ז רבני מצרים כמ"ש בשורת קול אליהו ח"א (חיו"ד סי' לד). וכ"כ ג"כ הגר"ח זוננפלד בשורת שלמת חיים ח"ב (סי' לח), שהעושה מצוה ג' פעמים בסתם, י"ל שכיון שמסר מודעה בהתרת נדרים של ערב ראש השנה, שלא יחשב לו נדר, אמרי' דאדעתא דתנאו עשה, ולא יהיה ע"ז שום חשש איסור נדר. וע"ע בספר ארץ חיים יו"ד (סי' ריא). ובספר הליכות שלמה (מועדים א' עמ' שפו והלאה).

יחזור למנהגו ולא יסור ממנו, לכך א"צ התרה כלל. עכת"ד. גם החתן סופר בתשובה (סי' ג) פסק כדברי הדגול מרכבה הנ"ל. וכן הסכים בשורת מהר"ש ענגיל (ח"ז סי' ג).

וכ"פ הגאון בעל שואל ומשיב בספרו יד שואל (סי' ריד). גם בספרו ידות נדרים (סי' ריד) כתב, שבשנת תר"ח שהיתה בגלילותיו מגפת החולי רע, לפני ר"ה ולאחריו, ואנשים רבים היה להם מנהג להתענות בעשרת ימי תשובה, ואז היה להם חולשת לב, וסמך ע"ד הדגול מרכבה, והורה להם שאינם צריכים התרה כלל, ולדעתי זה טוב יותר שלא להתיר כלל. ע"ש.

גם מהרא"ל שפירא בשורת בית לוי (סי' לב), בהיתר הקטניות בפסח בשנת בצורת הסתמך ע"ד הדגול מרכבה הנ"ל שא"צ לעשות התרה.

ולפ"ז ניהא מ"ש מרן בש"ע (א"ח סי' קסח ס"ה) שאם בעה"ב נזהר מפת עכו"ם, וישראל המיסב עמו על השלחן אינו נזהר מפת עכו"ם, כיון שהמצוה מוטלת על בעה"ב לבצוע, יבצע מן הפת היפה של עכו"ם, וכיון שהותר לו לבצוע ממנו הותר לכל הסעודה. ע"כ. וקשה שהרי בעה"ב צריך התרה על מנהגו. וכבר העיר כן המשנ"ב בביאה"ל שם בשם הבית מאיר. ולפמ"ש הדגול מרכבה, ניהא, שאין דעת בעה"ב להפסיק לגמרי ממנהגו הטוב, אלא רק הפעם לצורך האורח המיסב עמו על השלחן, ואח"כ שוב יחזור למנהגו, הילכך א"צ התרה.

גם בשורת מהרי"ץ דושינסקי ח"א (סי' פז) הסכים לסברת הדגול מרכבה. וכן פסקו בשורת שבט הלוי (ח"ב סי' לא אות ב, וח"ד סי' ל אות ב), ובשורת שרגא המאיר

בשר שנשאר מסעודות שבת חזון, מותר לאוכלו לאחר מכן

איזה מאכל מזמן ידוע ואילך, והיה לו מהמאכל הזה שהיה אוכל והולך ממנו עד שהגיע אותו זמן, אם מותר לו לאכול ממה שנשתייר בידו. ע"כ. והנה כיון דסלקא בתיקו ולדעת הפוסקים בדרכנן נקטי' להקל, ה"ה כאן דהוי מנהגא בעלמא, אמרי' בהא הואיל ואשתרי לשבת אשתרי לחול. ע"כ. וסיים, ואע"פ שיש לדחות ראייה זו לפי חילוק האחרונים, כמש"כ במקום אחר, מ"מ אין למחות במקילים. ע"כ.

והנה בשורת קול אליהו (חאו"ח סי' מה) נסתפק בזה, והביא הראיה להתיר מההיא דחולין (יז), דהכא מנהגא

ז"ל מרן אאמור"ר זיע"א: שאלה: בהיות שהמנהג פעה"ק ירושלים שלא לאכול בשר מיום ר"ח אב (ואין ר"ח כלל), עד אחר ת"ב, מה הדין בבשר שנשאר מסעודות של שבת, האם מותר באכילה אחר השבת. תשובה: מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנא סק"י) כתב, יש מקילים לאכול הבשר שנשתייר מסעודות שבת, ויש מי שהביא ראייה להתיר מההיא דאיבעיא לן בחולין (יז), באיברי בשר נחירה שישראל הכניסו עמהם לארץ, מהו, אי אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי, תיקו. וכתב הרא"ש שם (סי' כג), דנפ"מ לאדם שאסר על עצמו

בעלמא, ומאי דקי"ל דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, אינו אלא מדרבנן, כמ"ש הרא"ש (גדרים פא:). וספקא דרבנן לקולא. וכתב, ושמעתי באומרים לי משמיה דגברא רבה הוא הרב הגדול מהר"א יצחקי שהיה נוהג לאכול בשר משויורי שבת ור"ח, באומרו שיורי מצוה נינהו. וכן נהגו אחריו להקל. עכת"ד.

גם הרה"ג ר' ידידיה מונסונייגו בשו"ת דבר אמת (חאו"ח סי' ג) העיד שמנהג עירו צפרו (מרוקו) להקל לאכול בשר שנשתייר מסעודות שבת ור"ח, ושכן הלכה רווחת אצלם, שהואיל ועיקר דבר זה אינו אלא מנהג, אין לך בו אלא חידושו, והבו דלא להוסיף עלה, הילכך יש להקל בספקו. ע"ש.

גם הרה"ג ר' ידידיה מונסונייגו בשו"ת דבר אמת (חאו"ח סי' ג) העיד שמנהג עירו צפרו (מרוקו) להקל לאכול בשר שנשתייר מסעודות שבת ור"ח, ושכן הלכה רווחת אצלם, שהואיל ועיקר דבר זה אינו אלא מנהג, אין לך בו אלא חידושו, והבו דלא להוסיף עלה, הילכך יש להקל בספקו. ע"ש.

והנה כיו"ב כתב בשו"ת נחפה בכסף (חאו"ח סי' ג דף יב ע"א), שגוי שבישל בשבת לצורך חולה שאב"ס, ואכל, ונתרפא, שאסור לו לאכול מאותו בישול אף בשבת, כיון שנתרפא, ולא אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי, כההיא דבשר נחירה, דשאני התם שלא חל איסור ע"ז מעולם. וכן בנידון הרא"ש שמקודם הזמן שנאסר, היה מותר לכל העולם, ועתה מזמן זה ואילך נאסר עליו, י"ל דמה שנאסר הוא מה שיקנה ממין זה מחדש. משא"כ זה שכבר היה אסור מקודם לא אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי. ע"ש. וכ"כ כיו"ב הגאון רבי יהושע אייזיק חריף בשו"ת עמק יהושע (דיני חדש סי' טו, דף פא.).

ולכאורה יש לדחות את הראיה מחולין (יז.), דשאני התם שלא חל איסור נחירה מעולם, הילכך אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי, משא"כ כאן שחל האיסור של אכילת הבשר לפני השבת, והותר לכבוד שבת, כיון שעבר השבת, חוזר הדבר לאיסורו.

וראיה לחילוק זה ממתני' (דמאי פרק ד מ"א), הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות, ושכח לעשרם, שואלו בשבת, ואוכל על פיו, חשכה מוצ"ש לא יאכל עד שיעשר. והיינו משום שבשבת האמינו לעם הארץ דאימת שבת עליו, ואע"פ כן לא אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי, וה"ט מכיון שכבר חל איסור דמאי קודם השבת, אף שהותר לצורך השבת, כשעבר השבת, חזר הדבר לאיסורו. וה"נ נימא הכי.

ובמ"ש הרשב"א במשמרת הבית (דף פח ע"ב), שהלוקח פת פלטר גוי במקום שאין פת ישראל מצוי, ושוב בא לשם פלטר ישראל, אע"פ שמעתה אסור ליקח פת מפלטר גוי, הפת שכבר לקח מגוי מותר לאוכלו, ולא יצא מהיתרו הראשון. ע"ש. התם נמי כל עוד לא היה שם פת ישראל, לא חל שם איסור על פת פלטר גוי, והואיל והותר הותר גם לאחר שהגיע פת פלטר ישראל. **ומה** שהעיר בשו"ת רב פעלים ח"ג (חיו"ד סי' ז) על מ"ש הפמ"ג ביו"ד (מש"ז סי' צד סק"ט) דבע"ש או בשעה"ד יש לסמוך להתיר לבשל בקדרה זו. ואף בחול לאחר השבת מותר לבשל בה, דלא מסתבר לאסור אח"כ. וכן בכל מקום שמתירים בער"ש לצורך השבת, אם נשאר לחול לא מסתבר לאסור אח"כ, שהואיל ואשתרי אשתרי. והקשה עליו שהרי במתני' דמאי הנ"ל אמרי', חשכה במוצ"ש לא יאכל עד שיעשר. ע"ש. לדידי חזי ליה דלק"מ, שכבר כתב הרמ"א בתורת חטאת (בהקדמתו), ומה שכתבתי לפעמים להקל בהפסד מרובה או לכבוד שבת, מטעם שנראה לי שמעיקר הדין יש להתיר בזה אליבא דהלכתא, ומפני שכמה אחרונים החמירו בדבר, התרתי רק במקום הצורך להעמיד הדבר על דינו. וכך מצאנו לקמאי ובתראי דעבדי הכי. ע"ש. (וע"ע בשו"ת עטרת חכמים חיו"ד סי' ה). ולפ"ז כיון שהוא מותר מעיקר הדין כשהותר לשבת הותר גם לחול, משא"כ איסור דמאי שהוא אסור

ועינא דשפיר חזי להרשב"א במשמרת הבית (דף פט) שכתב, לענין גוי שבישל בשבת לצורך חולה שאב"ס, שבמוצ"ש אסור אפי' לחולה עצמו, משום בישולי גוים, כי אפי' בשבת לא הותר אלא לצורך, שא"א ע"י ישראל, ולא אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי. והטעם כאמור.

ואע"פ שהרמ"א ביו"ד (סי' קיג) פסק כהרא"ה להתיר, האחרונים הסכימו לדברי הרשב"א במשמרת הבית, והר"ן, לאסור, וכמ"ש הפר"ח (יו"ד סי' קיג), והפרי תאר שם, שהרשב"א והר"ן חולקים על הרא"ה, והרא"ה יחידאה הוא לגבייהו.

וכ"כ בשו"ת כנה"ג (סי' שיח הגב"י אות ג), שיפה כתב הט"ז, שאילו היה רואה הרמ"א דברי הרשב"א במשמרת הבית לא היה פוסק כהרא"ה. ושכ"כ הרב באר שבע. וכ"כ הכנה"ג ביו"ד (סי' קיג אות עט). וכן העלה הרב מנחת יעקב (סי' עה אות כט). וע"ע בברכ"י א"ח (סי' שיח סק"ב), ובחכ"א (כלל סו סי' יב).

וע' בהגהות חשק שלמה מוילנא ביו"ד (סי' קיג), נדפס

הרי בשמים קמא (סי' נא) כתב לחלק כנ"ל. וכ"כ בשו"ת רבי בצלאל זאב שפראן חו"ד סי' קנד אות ה). וע"ע בשו"ת עמק יהושע (חו"ד דיני חדש סי' טו דף פא.), ובשו"ת בית זבול ח"ג (ר"ס ט).

ובספר עקרי הד"ט (סי' כו אות א) ה"ד קול אליהו הנז', וכתב, ולפע"ד יש טעם נכון לדבר, דבשלמא שירי ר"ח אכתי לא חל על הבשר שום איסור כלל, ובהיתרו עומד, ודמי ממש לההיא דבשר נחירה, וכיון דמנהגא בעלמא הוא אזלי לקולא. משא"כ בשר שנשאר מסעודות שבת, שכבר חל עליו שם איסור לפני השבת, והותר לכבוד השבת, כשעבר השבת חוזר ונייעור איסורו לאחר השבת. ולכן אין לאכול ממנו אחר השבת. ושוב מצא בנחפה בכסף שמתבאר כן, ותמיהני על הרב קול אליהו שלא ירד לזה. עכת"ד.

ובאמת שמוכת מדברי הרב קול אליהו, שאחר שראה דברי הנחפה בכסף, ידוע ידע מהחילוק הנ"ל, וכל רז לא אניס ליה, אלא שכתב, שאין הסבר נכון לדבר בעיני העולם. שהרי אדרבה סעודות שבת חשובות הם יותר מסעודות ר"ח, וכיון ששירי מצוה הוא, למה נחמיר לאסור שירי סעודות שבת יותר משירי סעודות ר"ח. יציבא בארעא וגוירא בשמי שמיא. ולק"מ על הרב קול אליהו. (אלא שבספר כסא אליהו אכתי לא נחית לזה. ודו"ק).

וע' בתוס' מנחות (מ:) בדין ציצית שיש בו כלאים, שלדעת ר"ת הואיל והותר כלאים בציצית ביום, משום מצוה, הותר גם לבילה, אע"ג דליכא מצוה, משום הואיל ואשתרי אשתרי. ושם כבר חל איסור כלאים, ואע"פ כן אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי.

ובשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' סד) נשאל במי שהיה אוכל ממה ששיירה אשתו נדה, בשעה שלא היתה בבית, ובתוך כדי אכילתו, הגיעה לבית, אי אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי, או צריך להפסיק, וכתב להתיר, והביא ראייה מ"ש המרדכי (פ"ב דע"ז סי' תתל) בשם ראבי"ה, ומרן בש"ע א"ח (סי' קסח ס"ה), שאם בעה"ב נזהר מלאכול פת עכו"ם, ואורח ישראל שאינו נזהר בכך מיסב עמו על שלחנו, כיון שמצוה מוטלת על בעל הבית לבצוע, יבצע מן הפת יפה של עכו"ם, וכיון שהותר לבצוע הותר לכל הסעודה. וזכר לדבר מהא דאמרי' ביבמות (י:): הואיל והותר לצרעתו הותר לקריו. ואין לחלק ולומר דשאני פת עכו"ם שכבר נאסר והותר, משא"כ כאן שהותר לגמרי מעיקרא, דאדרבה התחיל בהיתר עדיף. ע"כ.

ומרן החיד"א בברכ"י א"ח (סי' עב) בד"ה ברם, כתב ע"ד הרב יד אליהו, שאדרבה חילוק ברור הוא, דדוקא היכא שהיה שם איסור עליו, חשיב אשתרי, ולהכי

מתקנת חכמים, לא האמינוהו אלא לצורך השבת עצמו. ותו לא מידי. ושו"ר בשו"ת הרמ"ן (חו"ד סי' לט) שכתב כיו"ב. [וע' בספר ידות נדרים סי' ריח, יד שאול סק"ב. ודו"ק]. וע' בשו"ת אבן שתיה (סי' מט), ובשו"ת יבי"א ח"ג (חו"מ סי' ז אות ה).

והרה"ג ר' חנניה גבריאל בשו"ת מנחת החג ח"א (סי' ב) ישב על מדוכה זו, אם יש להתיר בשר שנשתייר מסעודות שבת חזון, ומ"ש שם פעם ושתיים שאכילת בשר אחר ר"ח קודם שבת חזון, הוא משום סייג, ובשבוע שחל בו ת"ב אסור מדינא, אין דבריו נכונים, כי פשוט מאד שאין איסור מן הדין לאכול בשר אלא בערב ת"ב בסעודה המפסקת, ולא קודם. וכל האיסור שאחר ר"ח קודם השבת, ושאחר שבת חזון, אינו אלא ממנהג וכנ"ל. והרי הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ו) כתב, שכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבוע שחל בו ת"ב, וכתב ע"ז ה"ה, שמנהג זה לא פשט בארצות אלו, ואין נמנעים מאכילת בשר אלא בערב תענית ת"ב. ע"ש.

וכן העיר בעל המאורות (תענית ל. עמ' שו) ע"ד הרמב"ם, שבמקומות אלו לא נהגו מנהג זה, כי אם יחידים. ע"ש.

וכ"כ בספר המכתם (תענית ל.), שאע"פ שמדין התלמוד אין אכילת בשר אסורה אלא בסעודה המפסקת, מ"מ כבר נהניגו הראשונים ברוב המקומות שלא לאכול בשר בערב ת"ב, כל אותו היום, אלא מי שהיה חולה או חלש וכ'.

וכ"ה בארחות חיים (הל' ט' באב סוף אות ו), והכל בו (סי' סב), אלא שסיים, ויש שנהגו שלא לאכול בשר מיום ר"ח אב עד התענית. ע"ש.

וכ"כ מהר"ם אלשקר בביאור הטור (צפונות גליון ד דף כח), שיש מקומות שאין נמנעים מאכילת בשר אלא רק בערב ת"ב בלבד. ע"ש.

וגם לגבי דורינו כתב בספר עריכת שלחן (עמ' קלה), שמנהג בני תימן לאכול בשר בימים אלו, ולא נמנעים מאכילת בשר, אלא בסעודה המפסקת, כדין הש"ס. וע' בשו"ת בית שלמה (תאה"ע סי' ה דף ג).

ובשו"ת קול אליהו הנ"ל, אחר שראה מ"ש בנחפה בכסף (סי' ג דף יב ע"א) הנ"ל, כתב, שלפ"ז תורה יוצאה, שבשר הנשאר מסעודות ר"ח אמרי' ביה הואיל ואשתרי אשתרי, דדמי לההיא דבשר נחירה, כיון שלא חל עליו מעולם חומרת מניעת אכילתו, משא"כ בשר הנשאר מסעודות שבת יש להחמיר ולהמנע מאכילתו אחר השבת, כיון שחלה עליו חומרת מניעת אכילתו לפני השבת, אלא דמיחזי לעיני הרואים כי חוכא ואטלולא, ואין טעם נכון לחלק ביניהם. ע"כ. [ובשו"ת

לכתחלה, מכיון שכבר חל האיסור מאשתקד. משא"כ כאן שנוהג איסור לפני השבת. ע"כ.

אולם לפמש"כ זה אינו, דמרן החיד"א בודאי דקאי גם למנהג ירושלים, שנוהגים לאסור אכילת בשר תיכף אחר ר"ח. ואע"פ כ"כ שאין למחות במקילין.

וסיוע לזה הביא בספר תוספת ירושלים (סי' תקנא) מד' הירושלמי (מ"ק פ"ב ה"ג), ר' יוחנן בצפרא הוה נחית לכנישתא (שקדשו בו החודש מאמש), והוה מלקט פירורי ואכיל, ואמר יהא חולקי עם אלין דאכלין הכא ברמשא (שאכלו בסעודת מצוה של קידוש החודש). ומוכח שגם הנשאר מסעודת מצוה הוא בכלל מצוה. ע"ש. וע' בהערה בחזו"ע עמ' קפד, וירווח לך.

ולכאורה היה מקום לדחות עוד את הראיה מחולין (י"ד), ע"פ מ"ש הרשב"א בחידושו לקידושין (כ"א:), גבי כהן ביפת תואר בביאה שניה, דאמר רב, שמותר, הואיל ואשתרי אשתרי, תימה, דהא יבמה מן האירוסין דשריא לכהן גדול מה"ת בביאה ראשונה, דעשה דיבום דחי לל"ת דאלמנה לכ"ג, כדאיתא ביבמות (כ), אפ"ה בביאה שניה אסורה, ולא אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי. וי"ל דשאני התם דלא שרי לה קרא בהדיא, אלא מדרשא דאתי עשה ודחי ל"ת, ומש"ה בביאה שניה דליכא עשה אסירא. אבל הכא שאיסור יפת תאר שרי לה קרא בהדיא, ולא חילק כלל בין ביאה ראשונה לביאה שניה, שפיר אמרי' הכא הואיל ואשתרי אשתרי. ע"כ. לפ"ז י"ל דשאני איברי בשר נחירה שהותרו לגמרי, ואפי' אם יש לפנייהם בשר שחוטא, מש"ה שייך לומר בזה הואיל ואשתרי אשתרי, משא"כ כאן שדחוייה היא אכילת בשר אצל שבת, משום מצות עונג שבת, י"ל דשיורי השבת אסורים. ואע"פ שאמרו בגמ' תענית (דף כ"ט:) ת"ב שחל בשבת, מעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעת מלכותו, אין זה אלא מתורת דיחוי משום מצות עונג שבת, הילכך בחול אסור. וכיו"ב כתב בשו"ת מהר"ם שיק (תארו"ח ס"ס רפ).

ובכה"ח (סי' תקנא ס"ק קמג) כתב בשם הרב שמן המאור, שאין להקל בזה כלל, דשאני הכא דלצעורי נפשיה קא מכוין, כמ"ש הב"י בשם הכל בו, ואי אמרי' שמותר לאכול בשר שנשתייר מסעודות שבת, אין כאן צער כלל. ע"ש.

ובשו"ת חלקת יעקב ח"ג (סי' כא) כתב לדחות באופן אחר הראיה מאיברי בשר נחירה. ע"ש. **וראיתי** בשו"ת מנחת החג ח"ב, בהערות של הגאון רא"ז מלצר (שבעמ' ב) שכתב להעיר, שכוונת הברכ"י בדחיית הראיה מהגמ' (חולין י"ד), והרא"ש חולין שם, היא, ששם אסר על עצמו מין ידוע מזמן מסויים, והאיסור יחול על אותו המין, וי"ל שלא היה דעתו

אשתרי נמי אח"כ, משא"כ בהותר מעיקרו, ושכ"כ מהר"ם יצחקי בספר אור יקרות (קידושין כא:).

[ובשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד סי' מ) כתב לדחות ראית הרב יד אליהו, דשאני התם שאין זה כבוד שמים שאחר שבצעו ובריך עליו יניחנו, וכמ"ש המרדכי שם. משא"כ בנידון הרב יד אליהו. וכבר קדמו בברכ"י (סי' עב) הנ"ל. וע"ע בטהרת הבית ח"ב עמוד קכח והלאה]. **וע'** למרן החיד"א במחז"ב (סי' שעד) שהביא בשם רבו הנחפה בכסף הנ"ל, שהקשה מדרב אדרב, שבעירובין (גג:): בדין מחיצה שבין שתי חצרות, שנפלה בשבת, דרב אמר אין מטלטלין בו אלא בד' אמות, ופליג אדשמואל דאמר הואיל והותרה הותרה, ואילו בקידושין (כ"א:): ס"ל לרב לגבי כהן ביפת תאר, שהואיל והותרה ביאה ראשונה הותרה גם אח"כ. ותיריך מרן החיד"א דשאני מחיצה שלא הותר שום איסור, משא"כ יפת תאר, שאף בביאה ראשונה הותר איסור גירות לכהן.

[וע' למרן החיד"א בספר פתח עינים (תרומות פ"ח מ"ג) שכתב, אהא דתנן, היה אוכל באשכול ונכנס מן הגנה לחצר, ר' אליעזר אומר יגמור, ר' יהושע אומר לא יגמור. הקשה מהר"י זאבי, דאמאי לא פשיט (בחולין י"ד). איבעיא דבשר נחירה מהכא, דלר' יהושע לא הותר לו לגמור, ולא אמרי' הואיל ואשתרי אשתרי. ע"ש. ולפי החילוק הנ"ל י"ל שהאוכל בגנה הרי אכל בהיתר ממש, שלעולם אין איסור טבל חל אלא בראיית פני הבית, וא"כ לא הותר לו שום איסור, הילכך כשנכנס לחצר נאסר, ולא שייך לומר בזה הואיל ואשתרי אשתרי].

ונמצא שהחיד"א לשיטתו, וס"ל שיותר יש להחיר מה שנאסר והותר דשייך ביה לומר הואיל ואשתרי אשתרי. ולפ"ז פשוט שמ"ש בברכ"י להקל בבשר שנשתייר מסעודת שבת, היינו גם לפי מנהג ירושלים, שמיום ר"ח נוהגים שלא לאכול בשר, ואע"פ שנאסר לפני השבת ש"ד לאכול בחול מה שנשאר מסעודות שבת, דהואיל ואשתרי אשתרי.

ומכאן תשובה למ"ש בשו"ת זכרון יעקב מבויסק (סי' כ דף י"ט ע"ג) במי שנהג איסור לאכול חדש, ובצוק העתים היקל לעצמו לאכול חדש בשבת ויו"ט, ונסתפק אם מותר לו לאכול במוצ"ש ממה שנשתייר מסעודות שבת. וכתב לדמותו למאי דתנן בדמאי (פ"ד מ"א), חשכה מוצ"ש לא יאכל עד שיעשר. ול"ד למ"ש בברכ"י בבשר שנשתייר מסעודת שבת שהביא קולא לאכול אח"כ, ש"ל שלא כתב כן אלא להנוהגים להמנע מאכילת בשר, רק בשבוע ת"ב, שעדיין לא נאסר בשבת. ודמי לאיברי בשר נחירה. ומ"מ לא התיר

לאסור מה שהיה מוכן אצלו קודם הזמן, וזה דומה לאיברי בשר נחירה, אבל כאן, אין האיסור אלא על "הימים" האלה שהם ימי אבלות, א"כ אין נפ"מ במה שיש לו בשר מקודם, שהרי הימים אוסרים אותו. וע"ע במ"ש הגרי"מ חר"פ בהערה (עמ' ז).

ועינא דשפיר חזי להרב טהרת המים בשיווי טהרה (מערכת ט אות יא) שה"ד הקול אליהו הנ"ל, ושהרב שלחן גבוה בתשובה (בשסוף ח"ג דף מא), כתב דשיווי בשר דשבת הוי כדין בשר נחירה (בחולק יו), וכיון דסלקא בתיקון, ספק דאורייתא לחומרא. דה"נ הוי ספק תורה, שדברים המותרים ונהגו בהם איסור, עובר ע"מ שכתוב לא יחל דברו. ותמה עליו לנכון דהא אמרי' בנדרים (טו) ומי איכא כל יחל מדרבנן, אין, והתניא (בניחותא) דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, וע"ע בפ"י רש"י שם, ובהרא"ש (נדרים פא:). וכ"כ הר"ן, ובשו"ת תרוה"ד (סי' רפא).

וכן תמה לנכון ע"ד השלחן גבוה, בשו"ת שערי עזרה (חאו"ח ר"ס ד), וכ"כ בפשיטות גם הקול אליהו (סי' מה) הנ"ל, דהוי מד"ר. וכן העלה בספרו ארעא דישראל (מע' ד אות ז).

גם בשו"ת מהרשד"ם (חיו"ד סי' מ) כתב דהוי מדרבנן. וכ"כ בשו"ת משפט צדק ח"ב (סי' מז דף צו ע"ב), שכיון דהא דקי"ל דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, אינו אלא מדרבנן, וכמ"ש הר"ן (פ"ק דנדרים), כל דאיכא פלוגתא דרבוותא, אזלי' לקולא.

וזה שלא כמ"ש החת"ס (חיו"ד סי' קז), בדין חלב עכו"ם שהמנהג להחמיר בכל אופן, הוי מטעם נדר וחל מה"ת. ע"ש. ונמשך אחריו בשו"ת חתן סופר (סי' ט), שכתב, שהמנהג במעשר כספים, יש בו חיוב מצד דין נדר, והוי כעין נדר דאורייתא. ע"ש. דליתא. וכבר עמד ע"ד החת"ס בשו"ת לבושי מרדכי (תנינא, חיו"ד סי' קסז). וע"ע בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי ח"א (סי' פח).

וכן יש לתמוה על מ"ש בשו"ת זרע אמת ח"ב (חיו"ד סי' יט, דף יז:), שמכיון דקי"ל דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, דהוי כדין נדר, הדר הו"ל איסורא דאורייתא. ע"כ. ובמחכ"ת ליתא, שכל האיסור בזה אינו אלא מדרבנן. וכאמור. וכ"כ בשו"ב (יו"ד סי' ירד). וכן העלה בשו"ת נשמת כל חי ח"א (חיו"ד סי' מו). וע"ע בשו"ת יהודה יעלה קובו (חיו"ד סי' כג), ובשו"ת מעט מים (סי' יז), ובשו"ת שערי עזרה (סי' כד).

ובשיווי טהרה שם, העיר לנכון בעיקר הדין, מדברי המג"א (סי' תקנא ס"ק כו) על מ"ש מרן בש"ע, יש נוהגים

שלא לאכול בשר בשבוע שחל בו ת"ב. וז"ל: נ"ל שמיד שהתפללו הקהל ערבית במוצ"ש, אע"פ שהיחיד לא התפלל עדיין, אסור בבשר ויין. וה"ה במוצאי ר"ח לדידן. ע"כ. ומוכת להדיא דס"ל להמג"א שאף בשר שנשתייר מסעודת שבת, אסור ליחיד שהוא עושה עדיין סעודה שלישית, וכבר כתב להוכיח כן הרב שלחן גבוה. [נוע' בשו"ת שערי עזרה (סי' כו), דף כד ע"ג בד"ה ע"כ] מ"ש ע"ד השו"ג [בזה].

גם בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ב (סי' כא אות ד) אסור לאכול מאכלי בשר בסעודה רביעית אפי' למי שנהוג כל השנה לאכול בשר בסעודה רביעית. (אבל לא מיירי משיווי סעודת שבת). וכ"ש בשביל סעודה רביעית. ובספר ארחות יושר [והובא בפקודת אלעזר סי' תקנא דף מא ע"ד], אף שדעתו לאסור לאכול כשחל בחול מה שנשתייר מסעודות שבת, מ"מ התיר בסעודה רביעית שהיא סעודת מצוה. ועוד משום בל תשחית וכו'. עכת"ד.

ובאמת שגם בשו"ת קול אליהו (חאו"ח סי' מה) הנ"ל כתב, דבלא"ה נ"ל פשוט שבילי מוצ"ש מותר לאכול הבשר שנשתייר בסעודה רביעית, שכיון שהיא שייכת לשבת, הו"ל כשבת ממש שנהגו להתיר. ומ"ש הרמ"א שמנהגם שלא לשתות יין מכוס ההבדלה, יש לחלק דשאני הבדלה שאינה לצורך השבת עצמו, אלא להתיר מלאכה לחול, משא"כ סעודה רביעית שהיא ג"כ לכבוד שבת, (שנקראת מלוה מלכה). ע"כ.

והגר"ח פלאג"י בשו"ת חיים ביד (סי' קכה סוף אות טו), ובמועד לכל חי (סי' י אות ט) כתב, שאפי' המחמיר שלא לאכול בחול משיווי סעודת שבת, מ"מ בסעודה רביעית מותר לאכול ומצוה נמי איכא, לפי שעדיין יש הארת שבת. וכ"כ הרב יפה ללב ח"ב (סי' תקנא סקי'), ושכ"כ הארחות יושר (הנ"ל). וכן הובאו בשד"ח (מע' בין המצרים, סי' א אות ז). וע"ע בספר משכנות הרועים (בקונטרס עת שלום דף ב ע"ד) ובשו"ת הרב"ז (רי"ס קכד).

ובשו"ת קנין תורה ח"ד (סי' סא).
וכ"כ בשו"ת מעשה אליהו מני (סי' קג) בשם מהר"ם פיריירא, שהתיר בסעודה רביעית. וכן מצא בתשובה כת"י להרה"ג רבי דוד חייט. וכן העלה הרה"מ"ח שם. **ובשו"ת** חלקת יעקב ח"ג (סי' כא) הביא סיוע לזה מ"מ"ש הא"ר (סי' תקנא סוף ס"ק כד) להקל בער"ש חזון אחר חצות מפני שיש אז קצת הארת שבת. ע"ש. וסיים שהנהוג להזהר תמיד בסעודת מלוה מלכה יש לו ע"מ לסמוך לאכול בשר משיווי סעודות שבת. ובפרט המרק והתבשיל של בשר דקילי טפי. ע"ש.

ובספר מאורי אור (עוד למועד דף קט) כתב, שסעודה רביעית במוצ"ש היא חיוב גמור והנהוג בה תמיד

יז. מותר לתת בשר לקטנים גם אחר ראש חודש אב, בזמן הזה שירדה חולשה לעולם, ואפילו הגיעו לחינוך, ובפרט אם הוא קטן שאינו בריא כל כך. ורק כשהגיע הקטן לגיל שנים עשרה שנה ויום אחד, שהוא בגדר מופלא הסמוך לאיש, טוב להחמיר עליו שלא יאכל מאכלי בשר בימים אלה עד אחר תשעה באב. (י)

להתיר לו לאכול בשר משויורי סעודות שבת. וכ"כ להדיא הגר"מ אריק בספרו מנחת פתים (בי"ד סי' ריח ד"ה עכ"פ), דמי שנוהג תמיד לאכול בשר בסעודה רביעית, המיקל לאכול בשר במוצ"ש אחר ר"ח אב, כדעת הברכ"י, יוכל לסמוך בענין זה שאינו אלא חומרא. ושכן הסכים מהר"ם תאומים (מח"ס שו"ת שער נפתלי). [אלא שיש לדון האם מותר לכתחלה לשייר מסעודת שבת למוצ"ש. ומדברי הרא"ש (עירובין פ"ז סי' ו) מבוואר שאף לכתחלה מותר למעט המחיצה בשבת ולסמוך על הואיל והותרה הותרה. ע"ש]. עכת"ד.

והגאון האדר"ת בקונטרס הר המוריה (סי' סח) כתב, נראה פשוט שבסעודה רביעית הנקראת סעודת מלוה מלכה מותר לאכול בשר למי שרגיל תמיד לקיים סעודה זו בבשר, ואינו מבטל מנהגו, כיון דהויא סעודת מצוה, וכמו שמותר לשתות יין הבדלה בעצמו כשאין שם תינוק. [יבי"א ח"ג חו"מ סי' ז]. וה"ל האו"ח סי' מ'. ובהערות לרב פעלים סי' ו'. ובהליכות ח"ב עמ' קמון.

לאכול בשר א"צ להחמיר, דעדיפא מסעודת ר"ח, שאינה להדיא בגמ' שלנו. ותמה ע"מ שאסר הרמ"א לשתות היין של הבדלה. ע"ש. (וע"ע בשו"ת קב חיים סי' סג, ובספר ליקוטי מהרי"ח ח"ג דף נא:).

גם הגאון תורת חיים סופר (סי' תקנא ס"ק יט), כתב, שנראה דבמוצ"ש מותר לבשל בשר לסעודת מלוה מלכה. וכן היה נוהג להקל הגאון בעל אמרי אש לעשות הסעודה במוצ"ש עד ר"ח אב כמו שהיה רגיל תמיד.

ולפ"ז כ"ש שמותר לאכול בשר בסעודה שלישית אף שהחשיך היום והקהל התפללו ערבית. ונראה שדעת האחרונים הנ"ל, דלא קי"ל כהמג"א הנ"ל.

ובשד"ח (פאת השדה מע' בין המצרים, סי' א סוף אות ג), הביא מ"ש אליו רב אחד, שהעלה דמי שנהג תמיד לאכול בסעודה רביעית בשר, מותר לו לאכול במוצ"ש חזון ממה שנסאר לו בשר מסעודות שבת, אבל מי שאינו רגיל תמיד לאכול בשר בסעודה רביעית, אין

לתת לילדים קטנים מאכלי בשר אחר ראש חודש אב עד ט' באב

נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדי א"א, שאין גוזרים גזרה על הצבור אא"כ רוב ציבור יכול לעמוד בה וכו'. למדנו מכאן, שראוי שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, מר"ח אב עד התענית, שיכול רוב צבור לעמוד בזה, מפני שהוא זמן מועט. ומנהג נכון הוא.

וה"ל הארחות חיים (הל' ט' באב אות ד), יש נוהגים להמנע מאכילת בשר משנכנס אב, לפי שאין שמחה אלא בבשר, ואע"פ כן א"צ להמנע מתבשיל שנתבשל בו בשר, דלצעורי נפשיה קא מכוינ, והרי נצטער במניעת אכילת בשר. וכן נהגו בספרד שאין אוכלים בשר ולא שותים יין, מיום ר"ח אב עד ת"ב. ונראה בעיני שטעם המנהג לפי ששנינו (תענית כ:.) שמיום י"ז בתמוז בטל התמיד, וכן בטל ניסוך היין. וכ"כ הכל בו (סי' סב).

ובתשובת הרשב"א ח"א (סי' שו) כתב, מה שנהגו אבותיכם שלא לאכול בשר משנכנס אב, אע"פ שאין כאן איסור מדין התלמוד כלל, שהרי אפי' בערב ת"ב מותר לאכול בשר שלא בסעודה המפסקת, אע"פ כן מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור, הוא פורץ גדר של הראשונים, ופורץ גדר ישכנו נחש.

(יז) זת"ר מרן אאמור"ר זיע"א: שאלה: האם מותר לתת לילדים קטנים שלא הגיעו למצות, מאכלי בשר אחר ר"ח אב עד ת"ב? תשובה: הנה עיקר המנהג שנהגו שלא לאכול בשר החל מר"ח אב עד התענית, הוזכר בש"ע (סי' תקנא ס"ט).

וכתב הרב רבי דוד אבודרהם בשם רבינו האי שיש לזה סמך בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) לפי הגירסא: "הני דנהיגי דלא למשתי חמרא ולמיכל בשרא מדעייל אב, מנהגא". וע"ע בביאורי הגר"א.

ובשויורי קרבן בירושלמי שם. ובב"ב (:) איתא, תנו רבנן, כשחרב הבית בשניה, רבו פרושים בישראל, שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להם רבי יהושע, אמר להם, בני, מפני מה אין אתם אוכלים בשר, ולא שותים יין? אמרו לו, נאכל בשר שמקריבים ע"ג המזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכים ע"ג המזבח ועכשיו בטל? א"ל, א"כ גם לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות, אמרו לו, אין הכי נמי, נאכל פירות בלבד, א"ל, אף פירות לא נאכל, שכבר בטלו הביכורים. אפשר בפירות אחרים, אמר להם, מים לא נשתה שכבר בטל ניסוך המים בחג, שתקו. א"ל, בני, בואו ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר

דליכא בהא איסורא. ובהגמ"י ג"כ משמע שאף במקום שאסרו לגדולים, לקטנים מותר. ע"כ. וכ"כ הח"א (כלל קלג ס" טז).

אמנם הא"ר (שם ס"ק נד) כתב, ולי נראה שאסור ליתן לתינוק בריא בשר ויין בימים אלה, ושאיני הכא דהוי מצוה, דהא בלא"ה לדעת הש"ע אפי' גדול מותר לשתות כוס הבדלה ובהמ"ז, והכא דמי למ"ש בש"ע (סעיף יד) שאסור לגדולים לספר ולכבס לקטנים. וגם בהגמ"י לא התיר לקטנים אלא בער"ש אחר חצות, כיון שיש בו קצת קדושת שבת אחר חצות. ע"כ.

גם הדגול מרובה כתב לחלוק על המג"א, שהרי המהרי"ל אסר לתת היין של כוס בהמ"ז אפי' לתינוק. ואם איתא דליכא איסורא ליתן לתינוק למה יגרע כוס של בהמ"ז. ע"ש.

ולכאורה אין ראייה מזה לענין אכילת בשר, כי מה תועלת יש לתינוקות ביין (פסחים ק"ח ס"ב), משא"כ בשר שנצרך לבריאותם והיינו רבתייהו. גם הראיה שהביא הא"ר ממ"ש מרן בדין תספורת וכביסה לקטנים, יש לדחותה, שמרן שאסר בזה הוא משום שדין תספורת וכביסה אסור מדין התלמוד, וגם שיש בו משום עגמת נפש לגדולים, וכמ"ש טעם זה ג"כ התה"ד (ס"י קנב), משא"כ אכילת בשר דלא שייך בו טעם זה, וגם אינו אלא מנהג. אלא שהמג"א (ס"ק לח) כתב ג"כ הטעם משום אבלות, ואע"פ שביור"ד (ס"י שפד) פסק שאין אבלות לקטן, באבלות דרבים יש להחמיר יותר. וא"כ מדויל ידיה משתלים. אך עכ"פ ממרן הש"ע אין ראייה. וכן בשו"ת דברי יציב חאו"ח (ס"י רלו), ובשו"ת מגיד תשובה ח"ו (ס"י נח) דחו כן ראייה זו. וכן העיר בזה בשו"ת רבבות אפרים ח"א (ס"י שעא).

והמשנ"ב (ס"י תקנא ס"ק ע) כתב, שדוקא כוס של הבדלה או של בהמ"ז שהוא מצוה מותר לתת לתינוק שהגיע לחינוך, אבל בלא מצוה אע"פ שהוא תינוק שאינו יודע להתאבל אסור בבשר ויין. [ותמה בשעה"צ (אות עו) על הח"א שהעתיק דברי המג"א, שהוא פלא, כיון שרבים מן האחרונים חולקים על המג"א]. ע"כ.

ולפי המבואר לעיל יש פנים הנראים להתיר מאכלי בשר לקטנים שלא הגיעו למצות. **ועוד** י"ל לפי מ"ש בשו"ת נוב"ב תניינא (חיו"ד ס"י ריב), שאיסור אכילת בשר בימים אלו, הוי כדין נדר, דקי"ל דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם משום בל יחל, מדרבנן, והרי כתב החת"ס (חאו"ח ס"י פג ב"ה ומ"ש עוד), דבנדירים אפי' למספי לקטן בידים שרי, א"כ י"ל שה"ה בדין אכילת בשר לתינוקות בימים אלה. וכ"כ הרה"ג בן ציון בלוהם אב"ד פארוואש, הובא בשו"ת שארית

וכ"פ מרן בש"ע (ס"י תקנא סעיף יא): "כל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים בו איסור משנכנס אב, פורץ גדר הוא וישכנו נחש". וכן פשט המנהג פה עה"ק ירושלים, שאין אוכלים בשר מיום ר"ח אב ואילך עד יום עשרה באב, ועד בכלל. וכמ"ש בספר שלחן מלכים, והובא בספר פרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד). וכ"כ בשו"ת קול אליהו ח"א (חאו"ח ס"י מה).

ולכאורה היה נ"ל לומר לפי מ"ש בפסחים (קט). ושמחת בחגך אנשים בראוי להם בבשר ויין, שאין שמחה אלא בבשר ויין, נשים בראוי להם בבגדי צבעונים. ותינוקות בראוי להם, בקליות ואגוזים. וא"כ מכיון שלא הגיעו למצות, אין איסור למספי להו מאכלי בשר, שאין להם שמחה כ"כ בזה. ולא מבעיא לשיטת הרשב"א בתשובה ח"א (ס"י צב) דס"ל שמותר להאכיל איסור דרבנן לתינוק. וכ"כ הר"ן (שבת קכא). וכ"ד רבינו ישעיה מטראני בפסקיו לשבת (קלט). שלדבריהם מותר לתת לתינוקות מאכלי בשר בימים אלה, אלא אפי' לדעת הרמב"ם (בפרק יז מהל' מאכלות אסורות הל' כז) שכתב, שאפי' איסור דרבנן אסור להאכיל בידים את התינוקות, וכדבריו פסק מרן בש"ע (ס"י שמג). מ"מ דבר שאינו אסור מן הדין אפי' מדרבנן, אלא רק מנהג שנהגו להחמיר, אין מקום לאוסרו לתינוקות שלא הגיעו למצות.

וכ"כ בשו"ת שם אריה (חאה"ע ס"י צה), שאפי' למ"ש הרמ"א א"ח (ס"י תסו ס"ה) שהמנהג באשכנז שלא לאכול פירות יבשים בפסח מפני שיש לחוש שמא נתנו אותם לייבשם בתנור שאופים בו חמץ, מ"מ לכ"ע ראויים הם לקטנים, מכיון שמנהגם הוא רק חומרא בעלמא. וכ"כ בשו"ת קול מבשר (ס"י עח).

גם בשו"ת אגודת איזוב מדברי (ס"י יב) כתב, שאף הרמב"ם שאסר להאכיל תינוק דבר האסור מדברי סופרים, מודה הוא שבאיסור שאין לו עיקר מה"ת, כגון בישולי גוים, מותר להאכילו בידים, ואין בו איסור כלל. ע"כ. והובא בשד"ח (אס"ד, מע' בישולי גוים אות טו). **ולכאורה** כן נראה מדברי הרמ"א בהגה כאן (ס"י תקנא סעיף ט) שכתב, ונוהגים להחמיר שלא לשתות יין לא בבמה"ז ולא בהבדלה, אלא נותנים לתינוק. אלמא שאין איסור במה שנותנים יין לתינוק שהגיע לחינוך. וה"ה בשר.

וז"ל המג"א (ס"י תקנא ס"ק לא): לתינוק, משמע שמותר ליתן לתינוק בשר ויין בשבוע שחל בו ת"ב, דמעיקרא לא נהגו איסור להחמיר לתינוקות. ומיהו דוקא בתינוק שאינו יודע להתאבל על ירושלים, ואין לומר שזהו דוקא במקום מצוה, דהא בש"ע (ס"י רסט) משמע שאפי' במקום מצוה לא ספינן איסורא לתינוק, אלא על כרחך

יהודה (סי' עה), להתיר בנ"ד עפ"ד החת"ס. וע"ש. גם בשו"ת אול"צ ח"א (סי' לח) תמה על המשנ"ב שמדוע פסק להחמיר כדברי הא"ר והדגמ"ר, והניח דעת המג"א שהוא גדול האחרונים, בדבר שאין איסורו אלא מחמת מנהג. ואע"פ שהרמ"א בהגה כתב שנהגו להצניע הסכין של השחיטה מר"ח אב ואילך, י"ל דהיינו משום שאין דרך לשחוט ולבשל במיוחד לצורך הקטנים, כל שהגדולים אינם אוכלים. ומ"מ לענין הלכה נראה שאין לאסור בשר לקטנים בני עדות הספרדים, ורק לאשכנזים אפשר שאחר שהמג"א החמיר בזה לקטנים היודעים להתאבל על החרבן, אפשר שנהגו אח"כ כמותו. אבל לדין שלא מצינו למי שכתב שנהגו להצניע הסכין, וגם לא מצאנו למי שכתב שנהגו לאסור אכילת בשר גם לקטנים, לכן נראה לדין גם קטן שהגיע לחינוך ויודע ענין אבלות על ירושלים מותר להאכילו בשר. שכל שיש ספק במנהג יש להעמידו על עיקר הדין. עכת"ד.

ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סי' קעב) כתב, שאף דלכתחלה אין לתת לקטן שהגיע לחינוך לאכול בשר בימים אלה, אך אם אוכל בעצמו, א"צ להפרישו, אף שהגיע לחינוך, כיון שאין איסור על הבשר עצמו, ורק הזמן גורם למניעתו, ובזה לא שייך מצות חינוך. ע"ש. ויש עוד סמך להתיר לקטנים בזה"ז שירדה חולשה לעולם, וכמ"ש הב"ח (סי' תרט"ז) דה"ט שאין מדקדקים בזה"ז על התינוק בן י"א שנים שלמות להתענות ביוהכ"פ ולהשלים התענית, כדין התלמוד, משום שהכל לומדים תורה, והתורה מתשת כחם, והווי כחולים, ועוד שבוה"ז ירדה חולשה לעולם, ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לענין השלמת תענית ביוהכ"פ. ע"ש. וכן הובא במג"א (שם סק"ב). ובא"ר (שם סק"ד). ובש"ע הגר"ז (סק"א). והרי מטע"ז ג"כ כתב הרמ"א (בסי' שכח סי"ז) שצרכי קטן שבבת הוי כחולה שאב"ס ואומר לגוי ועושה.

וכתב בשו"ת מנח"י ח"א (סי' עה) שקטן בן תשע שנים הוי בכלל קטן לענין זה. ע"ש. ואף כאן לענין אכילת בשר בימים אלו לקטנים יש להקל.

ומיהו בשר שנשתייר מסעודות שבת או ר"ח פשוט שמותר ליתנו לקטן, כיון שיש פוס' שמתירים אותו גם לגדולים. וכמ"ש הגאון ר' ידידיה מונסיניגו בשו"ת דבר אמת (סי' א) שמנהג עיר צפרו במרוקו להקל לאכול בשר שנשתייר מסעודת שבת או ר"ח, ושכן הלכה רווחת אצלם, ומכיון שעיקר דבר זה אינו אלא מדין מנהג בלבד אין לך בו אלא חידושו, והבו דלא להוסיף עלה הילכך יש להקל בספקו. ע"ש. גם בברכ"י (סק"ו) כתב שאין למחות במקילים בזה. וכ"כ בשו"ת מעשה

וע' בספר יוקח נא (סי' תעא סק"ו) שכתב שמותר למספי בידיים לקטן (אפי' יודע בענין סיפור יצ"מ), מצה בער"פ עד זמן איסור החמץ, מפני שיש פוסקים שמתירים בזה אף לגדול. וכל דאיכא מ"ד להתיר לגדול, הגם דלא קי"ל כוותיה, מ"מ לגבי קטן יש להקל למספי בידיים. וכ"כ בספרו טהרת המים (מע' ק אות א), וע"ע שם בשיורי טהרה (מע' ח אות נד).

לפ"ז בודאי יש להתיר לתינוקות בימים אלו בשר עוף. שהרי כתב המרדכי (סוף תענית) בשם ראב"ה (סי' תתפח עמ' תרט"ז). ורשב"ט, שמן הדין מותר לאכול בשר עוף אפי' בסעודה המפסקת. ע"ש.

ולכן כתב המג"א (סק"ב) ומי שא"ל לו לאכול מאכלי חלב דוקא, יאכל בשר עוף, כי לא היו מקריבים ממנו ע"ג המזבח, וגם אין שמחה אלא בבשר בהמה. ע"כ. וכ"כ הא"ר והח"א והמשנ"ב. וכן היה המנהג להקל במצרים, לאכול בשר עוף בימים אלו, וכמ"ש בספר נהר מצרים (דף לו.). א"כ בודאי דלקטן מותר לכתחלה ולפי מש"כ לעיל, יש להתיר לתינוקות אף בשר בהמה. וכ"כ הגאון אדמו"ר מקלויזנבורג בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' רלו) שהמיקל לתת בשר בהמה לקטנים, אפי' יודעים מעניני החורבן, יש לו ע"מ שיסמוך, ומכ"ש שיש להקל בפשיטות בבשר עוף, וכן המנהג להקל. פוק חזי מאי עמא דבר. עכת"ד. נאע"פ שבספר קול סיני כתב להחמיר קצת בזה, והביא דבריו בשו"ת שער שמעון אחד ח"ג (סי' קלה). וע"ע בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ד (סי' כא אות ד), ובשו"ת נתיבות אדם (חאו"ח סי' יד אות כט-ל). וע"ע בהליכו"ע שכתב, שאין להאכיל בשר בימים אלו לקטנים שלא הגיעו למצוות, אם הם מבינים משמעות חורבן בית המקדש וגלות השכינה. מ"מ העיקר כמ"ש מן אדמו"ר במשנה אחרונה להקל].

יח. בשר עוף הרי הוא כבשר בהמה, ואין לאכול ממנו מיום ב' אב עד עשירי באב. יח)

יט. בשר שימורים שבקופסאות וכן בשר מלוח וקפוא דינם כבשר טרי לענין זה. אבל דגים מותרים. יט)

כ. חולה אף על פי שאין בו סכנה מותר לו לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו חכמים. ואפילו במקום קצת חולי אפשר להתיר אכילת בשר. כ)

כא. וכן מי שאי אפשר לו בלי לאכול בשר מטעמי בריאות, כגון שסובל מחולשה וכדומה, וקשה לו להסתפק במאכלי חלב לבד אחר ראש חודש אב, יאכל על כל פנים בשר עוף, שהוא קל יותר, שהרי לא היו מקריבים ממנו בבית המקדש, ועוד שאין שמחה אלא בבשר בהמה. כא)

גם בשו"ת שרגא המאיר ח"ג (ס' כד עמ' לה, אות ח"י) העלה להתיר להאכיל בשר לקטנים בימים אלו. (ומה שהביא המשנ"ב ראה להחמיר, דחה שם כמש"כ לעיל). ע"ש. וכן עיקר. [שו"ת יבי"א ח"ט סי' ג. וכ"ה בילקו"י מועדים עמ' תקע].

ומה שכתבו בשם הגר"ח קנייבסקי (אמרי מאיר עמ' לח) שיש למנוע קטנים מגיל יום אחד באכילת בשר בתשעת הימים. וכ"ה בס' נחמת ישראל (עמ' קז) שקטנים אסורים בבשר ויין אע"פ שלא הגיעו לגיל שמבינים להתאבל על ירושלים. וע' בדגול מרבכה סי' תקנא ס"ט. ע"כ.

במחכ"ת הדבר ברור שיש להורות להקל בזה גם לאחינו בני אשכנז, ומנ"ל לקבוע להחמיר היפך דברי ריה"פ ולאסור על כל הציבור.

ויש לצרף לסניף מ"ש האחרונים שכל איסור דרבנן הוא איסור גברא ולא איסור חפצא, כמ"ש בשו"ת בית שערים (חאו"ח סי' קיב, בדה"א ואמנם), ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' לא אות ד), ובשו"ת אבני צדק (חאו"ח ס"ס מה), ובשו"ת מנחת אלעזר ח"א (סי' ה), ובספר אתון דאורייתא (כלל י), ובבית האוצר ח"א (כלל קכב). ולפ"ז לא חלו איסורין דרבנן על קטנים. וכמ"ש הרשב"א והר"ן שמותר למספי לקטן בידים, איסורא דרבנן. ואפי' להרמב"ם שאוסר באיסורים דרבנן, בדבר שאסור משום מנהג, אע"פ שאי אתה רשאי להתירם בפניהם, לקטנים מיהא, כיון שבדאי אינו איסור חפצא מותר למספי להו בידים. ובפרט שבשר בימים אלו, שהמאכל מצד עצמו היתר וניתן לאכילה, אינו אלא איסור גברא, ואינו מוטל אלא על האנשים המחוייבים במצות.

בשר עוף הרי הוא כבשר בהמה, ואין לאכול ממנו מב' אב

מים חמים, ונעשית למרק, ג"ל שיש להקל בה בימים אלו, כי הבו דלא להוסיף עלה.

יז כ"כ מרן הש"ע סעי' י'. וכעין מה שכתבו התוס' תענית ל'. שמכיון שאנו רגילים כעת לאכול בשר מליח יש להחמיר בזה. ועיין בשו"ת קרן לדוד (חאו"ח סי' קמו). [ילקו"י מועדים עמ' תקעא].

כ הרמ"א סי' תקנא סוף ס"ט, וכמו שביאר האחרונים שם.

יח כ"פ מרן (בסעי' י'), שאף בבשר עוף אסורים. אולם בספר שלחן מלכים כתיבת יד כתב, ומיהו אם כשהתחילו לנהוג התנו שלא יאסרו בבשר עוף, פשיטא שלא נאסר להם. וכן מבואר בכ"י. והרי הטור (סי' תקנב) פסק להתיר בשר עוף אפי' בסעודה המפסקת. וכ"פ ראבי"ה והמרדכי הנ"ל, וכן במצרים נהגו היתר באכילת עופות אף בימים אלו, כמ"ש בנהר מצרים (הנ"ל).

ואבקה שנעשית ממרק עוף בשרי, ושופכים עליה

מי שאי אפשר לו להסתפק במאכלי חלב, מותר לו לאכול בשר עוף

מאכלי חלב, כמו שמצוי בהרבה אנשים שא"א להם לאכול מאכלי חלב, ולא תחליפי חלבון אחרים כמו סויה וכדומה, באופן שחסר לו מן המאכל הזקוק לתזונה שלו.

כא הנה לשון הארח"ח (ת"ב אות ו), הנהיגו הראשונים ברוב המקומות שלא לאכול בשר כל אותו היום (ערכ ת"ב), אלא מי שהיה חלוש או חולה. ע"כ. אך יש לדון במי שהוא בריא, רק שאינו יכול לאכול

כב. וכן מי שהיה חולה ונתרפא, אך נשאר חלש, ויעצו לו הרופאים לצאת למקום הבראה ולאכול שם בשר. אם יכול להסתפק באכילת בשר עוף בימים אלה הנה מה טוב, ואם לאו מותר לו לאכול בשר. (כב)

עוף שאין מקריבים ממנו קרבן, וכמ"ש הב"ח והמג"א, וכ"פ בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' מא). ושם דן לגבי חולה שנתרפא ועדיין חלש, אם מותר לו לאכול בשר בשבוע שחל בו ת"ב. וכתב, שעתה נתפשט המנהג כמעט בכל התפוצות לאסור אכילת בשר בשבוע שחל בו ת"ב. ובירושלים נהגו להמנע מ"ח אב, ומ"מ כתב הרמ"א שחולה מותר לאכול בשר. ובשבו"י התיר גם חולה קצת, וכל הבא לשאול וכו'. וכ"פ המשנ"ב (ס"ק סא) שאפי' בחולי קצת יש להתיר. וגם באר"ח (הני"ל) משמע שגם מי שהוא תש כח מותר באכילת בשר בימים אלה. ומ"מ סיים, שאם אפשר לו להסתפק בדגים, אין לו להקל באכילת בשר. ע"כ. ובחזו"ע שינה הלשון, וכתב, ש"טוב" לעשות כן להסתפק בדגים.

ולפ"ז ה"ה בנ"ד שאם יכול להסתפק באכילת דגים טוב שלא יקל באכילת בשר. אלא שאינו ברור כ"כ אם הכוונה ביחו"ד שם על בשר בהמה או בשר עוף. שלכאו' הרמ"א התיר לחולה בשר בהמה. וכן האר"ח מיירי בבשר בהמה, וכן מ"ש בזרע אמת (א"ח סי' ט) להקל ליחיד שאינו בקו הבריאות. ואילו השבות יעקב התיר בשר עוף.

ויותר נראה שבשביל אכילת בשר עוף, לא הצריך להטריח אותו לאכול דגים. ובפרט שיש טעם גדול להקל בבשר עוף, מאחר ש"א שאין איסור אלא בבשר בהמה, וכדלעיל בסעיף הקודם. וע' במשנ"ב. ולגבי תבשיל של בשר יש להקל אפי' למי שיש לו מיחוש, כמבואר להלן סעיף כג.

כאשר הרופאים ממליצים למי שהוא חלש לאכול בשר

והרמ"א בהגה (סי' תקנא סעיף ט) כתב, שאין שוחטין בימים אלו כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה, או שבת, או מילה, וכו'. ומבואר בדברי הרמ"א שיותר לחולה לאכול בשר בימים אלו, שבמקום חולי לא גזרו חכמים. אולם נראה שגם בנידון שהחולה התרפא מחוליו, אלא שעדיין הוא חלש ותשוש ממחלתו, יש להתיר לו לאכול בשר אף בשבוע שחל בו ת"ב.

וכן מתבאר להדיא בספר המכתם (תענית ל. עמ' ערה), ובארחות חיים (הל' תשעה באב סוף אות ו), להתיר אכילת בשר "לחולה או לחלש".

וכ"פ בשו"ת שבות יעקב הנ"ל (ח"א סי' כז), שכל שהוא

וכבר כתבנו לעיל (הערה יז) בשם הב"ח והמג"א (סי' תקנב) דמי שא"א לו לאכול מאכלי חלב, יאכל בשר עוף. וכתב הא"ר (תקנא ס"ק כב) דכ"ש שיאכל תבשיל של בשר. ונ"ל שאם צריך לאכול בשר בהמה, יראה שיהא מלוח ג' ימים וליילה אחד, שבוה אין איסור מדינא, אם לא שרע לו בשר מלוח. ע"כ. וכ"כ בבגדי ישע שם. וכ"כ הפמ"ג (מש"ז תקנא אות יא) שיאכל בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים. וכ"כ בשע"ת (תקנא אות ג), שאם מרגיש בנפשו שמזיק לו מאכלי חלב, יכול לאכול בשר עוף. וכ"כ המשנ"ב (ס"ק סד) שיותר לו לאכול בשר עוף או בשר מלוח ג' ימים.

ובשבו"י (ח"א סי' כב, כז) כתב, שעיקר דין זה שלא לאכול בשר הוא רק מצד המנהג, ולכן כל הבא לשאול בימים אלו שאין יכול לסבול לאכול מאכל חלב משום איזה מיחוש וחולי קצת, אני מורה לו להיתר, כי חמירא סכנתא מאיסורא. והיינו דוקא לאכול בשר עוף, וכמ"ש האח'. אך מי שיוודע בעצמו שיוכל לאכול מאכלי חלב שלא יזיק לו כלום, רק שרוצה לילך אחר תאות ושרירות לבו, הוא בכלל פורץ גדר. אבל בלא"ה אין להחמיר. ע"כ. ובשע"ת שם כתב דמ"מ יודיע לו המורה, שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב ואילך, כמ"ש המג"א (סי' תקנד) שנהגיין קצת יולדות למנוע מאז מבשר ויין. דבז' אב נכנסו יוונים להיכל ואכלו ושחו וקלקלו.

ובשו"ת באר משה ח"ה (סי' פח), העלה, שאפי' מי שאינו חולה, אלא שהוא חלש, והרופאים אומרים שאין מאכלי חלב טובים לבריאותו, מותר לאכול בשר

(כב) בשו"ת יחו"ד (ח"א סי' מא) הביא מספר תורת חיים (סנהדרין ע.), שהמנהג שלא לאכול בשר בימים אלו, אין לו שורש ולא ענף בתלמוד בבלי וירושלמי, וליכא איסורא מדינא דגמ' אלא מנהגא בעלמא בלבד. ובירושלמי (פרק מקום שנהגו) הגירסא הנכונה, נשייא דנהיגו "למשתי עמרא", מנהגא. והוא מלשון או "בשתי" או בערב, וכמ"ש הטור (סי' תקנא), שמלאכת הנשים היא מלאכת הצמר, ואין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא טו.). ומ"מ במקום שנהגו שלא לאכול בשר, צריך להחמיר כמו שנהגו, ואסור לפרוץ גדר. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בנין של שמחה (סי' טו).

כג. יולדת תוך שלשים יום אחר לידתה מותרת באכילת בשר. וכן מינקת שאם לא תאכל בשר, ישפיע הדבר על החלב שלה, ושמה יפגע קצת בתינוק, יש להתיר לה לאכול בשר בימים אלו. ועוד שסתם מינקת חולה היא (כתובות סה:). (כג)

בסעודה המפסקת, מ"מ הראשונים הנהיגו ברוב המקומות שלא לאכול בשר כל אותו היום אלא למי שהוא חלוש או חולה. ע"כ. ומשמע שגם מי שהוא חלש ותש כח מותר באכילת בשר בימים אלה. והא"ר (סי' תקנא ס"ק כב) הגביל הדבר להקל רק אם התינוק חולה עד שרע לו שאמו אינה אוכלת בשר. וכ"כ בבגדי ישע.

וכ"כ הגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תקנא), שאפי' לחולה כל דהו מותר לאכול בשר.

וגדולה מזו כתב היעב"ץ בסידורו (עמ' ריד), ת"ח שנתארח בבית בעה"ב, ומשום חולשא דאורחא צריך הוא לאכול בשר, מותר לבעה"ב לאכול עמו בשר ולשתות יין, שאין לך סעודת מצוה גדולה מזו, שגדולה הכנסת אורחים כהקבלת פני שכינה, (שבת קכז), והנהנה מסעודה שת"ח שר"י בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות סג: וסד).

ועב"פ לענין דינא יש לסמוך על דברי השבות יעקב והמשנ"ב הנ"ל להקל, כיון שדברי הארחות חיים הנ"ל מסייעים להם. ואם אינו קשה לו הרבה, נכון שימנע מאכילת בשר מז' באב ואילך, וכמ"ש המג"א (סי' תקנד סק"ט). ואם אפשר לו להסתפק באכילת דגים, שאינם בכלל האיסור, טוב לעשות כן, ואין לו להקל באכילת בשר. ובבתי הבראה שאינו יכול להשיג אלא בשר, יוכל להקל בזה.

גם בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' סט, דף עה ע"ג) כתב, ונ"ל שבכל מנהגי חומרא שנוהגים בהם בכמה מקומות, כמו המנהג שלא לאכול בשר משנכנס אב, אם איזה יחיד אינו בקו הבריאות, נשאל ומתירים לו. וכן מנהגינו במחנה קדישנו, משום דאדעתא דהכי לא קבלו מתחלה המנהג במקום צורך. ע"ש.

יולדת ומינקת בתוך שלשים יום אחר לידתה מותרת באכילת בשר בימים אלו

ועיי' בשבו"י הנ"ל (ח"א סי' כז) שהתיר בכל מינקת. ומדברי הא"ר מבואר שלא התיר אלא כשהדבר משפיע לרעה על התינוק. ומוכח דסתם מינקת אין להקל, דלא כשבות יעקב. ומ"מ כשסובלת מחולשה יש להקל וכמבואר.

חולה קצת אין לו לנהוג איסור. וכל שבא לשאול ודאי שמרגיש בעצמו שאינו יכול לסבול במאכלי חלב בלבד, מצד מיחוש בגופו. וכתב, ומטעם זה התרתי כמה פעמים למינקת לאכול מאכלי בשר בימים אלה, כמ"ש בכתובות (סה:). שסתם מינקת חולה היא. אי נמי משום תקנת הולד. ומטעם זה הקילו חז"ל במעוברת ומניקה שלא להתענות בשלש צומות. וכן נראה לי להתיר לאשה נדה בימי וסתה לאכול בשר בימים אלו, שמסתמא חולה היא, וכמו שפירש רש"י (ר"פ תור"ע) על הפסוק כימי נדת דותה תטמא. וכ"כ התוס' כתובות (סג:). [אולם בלקט יושר (עמ' קז) כתב, אשה שבא לה וסת בין ר"ח אב לת"ב אינה אוכלת בשר. וצ"ע]. וכל הבא לשאול משום איזה מיחוש וחולי קצת אני מורה לו להתיר לאכול בשר עוף, [שאין שמחה אלא בבשר בהמה, כדאמרי' בחגיגה ח:], כמ"ש האחרונים. עכ"ד השבו"י.

וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנא ס"ק סא) שאפי' בחולי קצת יש להתיר. ואע"פ שהמג"א (סי' תקנד סק"ט) כתב דנהגו קצת יולדות מז' באב להמנע מבשר ויין, היינו שלא במקום חולי. וה"ה ליולדת תוך ל' דחשיבא כחולה, וכמ"ש בכיו"ב הרמב"ם (פ"ב משבת הי"ג) שהיולדת עד שלשים יום היא כחולה שאין בו סכנה. ע"ש. ויש בזה גם משום תקנת הולד שהוא צריך לאמו, וכל צרכי תינוק הוו כחולה שאב"ס. וכמ"ש הרמ"א בהגה (סי' שכח ס"ז).

והן אמת שבספר לקט יושר (עמ' קז) כתב: יולדת אוכלת בשר בימים אלה עד שבעה ימים, ע"ש. ומשמע קצת שאין להקל גם למינקת לאכול בשר בימים אלה.

מ"מ מצאנו תנא דמסייע להשבו"י הוא הארחות חיים (הלכות ת"ב אות ו) הנ"ל, שכתב, שאע"פ שמסקנת ההלכה שאין איסור באכילת בשר בערב ת"ב אלא

(כג) נראה שיולדת תוך שלשים יום מותר לה לאכול בשר בימים אלה, כדין חולה שאב"ס. וכ"פ בשו"ת התעוררות תשובה (חאו"ח סי' שמא). ועיי' בשע"ת (סי' תקנא ס"ק כח). ובספר תורת חיים סופר (שם ס"ק כב). ובמשנ"ב (שם ס"ק סא). [שו"ת יחוד ח"ה סי' מא].

כד. מעוברת שסובלת הרבה בהריונה, יש להתיר לה אכילת בשר, וכן חולה נפש שמתרפא והולך מותר לו לאכול בשר בימים אלה. וכל הבא לשאול בימים אלו שאינו יכול לסבול בלי בשר מפני איזה מיחוש וקצת חולי, מורים לו להתיר בזה. (כד)

כה. לפי המנהג הפשוט שאין אוכלים בשר בימים אלו, מן הדין מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואין בו שומן. אך נוהגים להחמיר אף בתבשיל של בשר. אבל מי שיש לו מיחוש, מותר בתבשיל של בשר. אבל מותר לכתחלה לבשל בימים אלה תבשיל פרווה בקדרה של בשר, אפילו היא בת יומה. (כה)

מעוברת שסובלת בהריונה, יש להתיר לה אכילת בשר

בת"ב, יופסק החלב לגמרי, שנראה שמותר לה לאכול בת"ב. וכ"כ בתשובות ונהגות ח"ד (סי' קל). ע"ש. וע"ע בשו"ת דבר שמואל אבוב (סי' קז), ובשו"ת חת"ס ח"ו (סי' כג), ובהגהות מהרש"ם שבארחות חיים (ר"ס תריז), ובשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' פז).

כד) הנה אשה מינקת (בפועל), שהיא חייבת להתענות בת"ב, אם התינוק חלש ואינו מרגיש טוב, והרופא אומר שאם תתענה יזיק לתינוק השינוי של החלב, מותר לה לאכול בשביל הולד. כמ"ש מרן החיד"א בכרכ"י (סי' תקנד סק"ה). וכ"ש אם הרופא אומר שהוא חושש שאם המינקת תצום

מן הדין מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, אך נוהגים להחמיר

להתיר השומן כדין טעם התבשיל. ע"ש. **ותבשיל של בשר שאין בו שומן**, פסק מרן בש"ע (סי') להתיר. וכ"כ הארחות חיים (הל' תשעה באב אות ד), שתבשיל של בשר מותר, משום דלצעורי נפשיה קא מכוינן, והא אצטער במניעת בשר. ועוד דאמר' בנדרים (נב רע"א), הנודר מן הבשר, מותר ברוטב ובקיפה. ע"כ. וכ"כ המאירי (תענית כו: סוף עמ' קג).

אולם המג"א כתב, דהאידינא נהגו לאסור. וכ"כ האחרונים. והובאו בכה"ח (סי' תקנא אות קמב). ואין לשנות.

כה) דין תבשיל של בשר, אם יש שומן בבשר, דינו כבשר ממש, ואסור לאוכלו מטעם המנהג שלא לאכול בשר בימים אלו. וכמ"ש המג"א (סי' קט). וע' בספר ים של שלמה (פ"ח דחולין סי' א). ע"ש. ואע"פ שהרב הלכה ברורה (לרבי פנחס אירבאך, סי' תקנא ס"ק יח) כתב, שאין לאסור אלא אכילת השומן עצמו, אבל תבשיל שיש בו שומן י"ל דשרי, הואיל ואין זה אלא ממנהגא בעלמא. ע"ש. מ"מ יש להחמיר. וכן הסכים הרה"ג מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנא דין י, דף רעו סע"ב), ודלא כמ"ש הרב בארות המים (הל' נדרים סי' ז),

דין אונן בתבשיל של בשר

לאונן רוטב של בשר. ע"ש. **אתה** הראת לדעת שכל חומרת המג"א היא בגלל מקום שתבשיל בשר הוא בכלל בשר. לפיכך הדבר תלוי במנהג המקומות. וכן ראיתי למהר"י עייאש במטה יהודה שם, שכתב, שהדבר תלוי במנהג המקומות. ע"ש.

ומי שיש לו מיחוש או מינקת, מותרים בתבשיל של בשר (שו"ת אור נעלם סי' ח).

ומה שכתבנו שמותר לבשל בקדרה של בשר לכתחלה, (כגון שבשלו בה לצורך סעודה מצוה), אע"פ שלשון הא"ר (סי' כב) שאם "נתבשל" בקדרה של בשר מותר, נראה ברור דלאו דוקא נתבשל בדיעבד, אלא הדבר פשוט שזהו גם לכתחלה. וכ"פ הרה"ג רבי אליהו פוסק בספר מור ואהלות (אהל ברכות והודאות סי' לט בד"ה עוד נשאלתי). ע"ש.

והנה בספר ברכ"י יו"ד (סי' שמא אות ב) כתב, שמהר"י אלפנדארי נסתפק באונן שאסור לו לאכול בשר, אם מותר לאכול תבשיל של בשר. וכתב ע"ז בשו"ת נו"ב תנינא (חיו"ד סי' ריב), שאין להסתפק בזה, דמ"ש המג"א כאן להחמיר בתבשיל של בשר היינו ע"פ מ"ש הש"ך יו"ד (סי' ריז ס"ט), דבנדרים אזלי' בתר לשון בני אדם, ואם במקום ההוא גם תבשיל של בשר הוא בכלל בשר יש להחמיר. וכן המנהג שנהגו שלא לאכול בשר מ"ח עד התענית הוי בכלל נדר, כמ"ש ביו"ד (סי' ריד), שכל דברים המותרים שנהגו בהם איסור אי אתה יכול להתירם להם שנאמר לא יחל דברו, הילכך אף בתבשיל של בשר הוי מנהג איסור. אבל בדין אונן שלא נאסר בבשר אלא כדי שלא ימשך באכילתו וימנע מלהתעסק בצרכי המת, אין לנו להמציא חומרות יתרות בסברות שאין להם יסוד בדברי הראשונים. ולכן יש להתיר

כו. מותר לאכול בתשעת הימים בשר סינטטי, או נקנקיות פרווה שנראים כדמות נקנקיות בשריים, ואין לאסור בזה משום מראית העין. [וראה בזה עוד להלן בדיני סעודה המפסקת]. (כו)

כללים בדין מראית העין, ואם גוזרים גזירות מדעתינו

הרמ"א, שגם דברי הרשב"א הם חידוש והבו דלא להוסיף עלה. שאין לנו לגזור ולאסור מדעתינו מפני מראה"ע זולת במה שנתבאר בתלמוד, דאל"כ נאסור בשר חיה בלי ניקור כדי שלא יטעו בין חיה לבהמה, וכן שלא לאכול כוליא שלימה של חיה בחלבה, מפני מראה"ע. ועוד הרבה כיו"ב, וכ"כ התוס' (חולין קד). שאין לדמות גזירות חכמים זל"ז אלא במקומות שהש"ס מדמה.

וכן הסכים מהר"י אייבשיץ בס' כרתי ופלתי (שם סק"ז), שכבר העלה הפר"ח שאין לדמות גזירות רבנן זל"ז, ואני מוסיף שלא אסרו דעד כאן אסרוהו חז"ל בדם דגים, שהוא דם לגמרי, רק התורה התירה. וכן הרשב"א דיבר בחלב אשה, שהוא חלב גמור כמו חלב בהמה, בזה יש חשש מראה"ע לא כן בחלב שקדים, דאטו חלב הוא, מין פרי הוא ומשקה הוא, וקראוהו בלשון מושאל חלב מחמת מראה, אבל בשביל זה לא יקרא באמת חלב, עד שנדון בו מפני מראה"ע. וכי אסור לתת לתבשיל יין שהוא אדום בתכלית, שמא יטעו בדם. ואמרו הטבעיים שיש הרבה ירקות אשר ידמו לשרצים, ואף אתה צא ואוסרן לאכילה, דלא יטעו בשרצים, ונשתקע הדבר. ולכן אין לזה שרש וענף, ודי לאסור בבשר בהמה, ולא לאסור בבשר עוף, ומשה ותורתו אמת. ע"כ.

וכיו"ב כתב מהר"ש אבוהב בשו"ת דבר שמואל (סי' צב). וע"ע ישועות יעקב (סי' פד אות ה). ובשו"ת אדני פז (סי' מא). ובנוה שלום שולאל (חי' פוסקים סי' ט).

ונמצא שיש כאן ג' שיטות: א. לדעת הרמ"א בדאורי יש מראית העין ובדרבנן אין לחוש.

ב. לדעת הש"ך יש לאסור מראית העין גם בדרבנן.

ג. לדעת הפר"ח אין לחוש למראה"ע בדבר שאינו מפורש בדברי רז"ל, שאסרוהו חכמים בפירוש.

וזה נפ"מ בהרבה דברים, כמו נסיעה בקולנועית שבת, וכן אפיית עוגות מקמח מצה (כמו בורקס ורוגלך, באופן שדומה ממש לחמץ). ואין כאן מקומו.

אם מותר לטגן בפסח דגים בקמח מצה

עליו והתיר אפי' באיסור תורה. והסכימו עמו החק יעקב (סי' תס ס"ק טז), ומהר"א ישראל בכסא אליהו (סי' תסא).

כו הנה קי"ל (כריתות כא:): שדם דגים שקיבצו בתוך כלי, אסור לשתותו משום מראית עין, אם לא שניכר כגון שיש בו קשקשים. וכ"פ בש"ע (יו"ד סי' סו ס"ט). ומכאן למד ביש"ש (פכ"ה סי' נב) לאסור לאכול בשר עוף בחלב שקדים, אם לא שהניח מן השקדים אצלו, משום מראית העין. והרמ"א בד"מ (סי' טו) דחה דבריו, דשאני דם שהוא איסור כרת, משא"כ בשר עוף בחלב שהוא מדרבנן, ושכן המנהג פשוט להתיר. ובד"מ להלן (יו"ד סי' פז) תמה מזה ע"ד הבי"י בשם הרשב"א שאסור לבשל בשר בחלב אשה מפני מראה"ע. והרי אפי' בשר חיה ועוף מותר לבשל בחלב, וכן בשר בהמה בחלב טמאה. וכ"ש בחלב אשה. והניח בצ"ע.

והרמ"א בהגה (סי' פז ס"ד) כתב, שלדברי הרשב"א שאסור לבשל בחלב אשה, כ"ש שאסור לבשל בשר טהורה בחלב בהמה טמאה, או בשר טמא בחלב טהור. ומ"מ בעוף, דרבנן, אין לחוש. וכ"כ הרמ"א בסעיף הקודם, שאם מניח בשר בהמה בחלב שקדים יש לעשות היכר, אבל בבשר עוף אין לחוש. [והפר"ח (סק"ז) כתב שלא הצריך הרמ"א להניח שקדים רק ע"י בישול, דאל"כ הא איסורו מדרבנן וא"צ להניח שקדים]. **והט"ז** (סק"ד) כתב שדברי הרמ"א נכונים, ומ"מ לכתחלה יש להניח שקדים גם אצל בשר עוף, דכל מה דאפשר לתקוני מתקנינן, ותו דלא גרע מחלב אשה שחשו למראה"ע, אבל אם אין לו שקדים אין לאסור האכילה בשביל זה כמו בחלב אשה.

אמנם הש"ך (סק"ח) הסכים לדברי היש"ש שם, שאין לאכול תרנגולת בחלב שקדים, אם לא שיניח שקדים בתוכן ובצידן להיכר, ושכן הסכימו האחר' ומהם בס' באר שבע (שו"ת סי' יז). שבדוכתי טובא מוכח שאפי' בדבר דרבנן חששו למראה"ע העין, כדאי' בשבת (נד). ולא בזוג, דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא. פי' שהולך לשוק למכור, אף שהוא מדרבנן. ושכן מוכח בתוס' (כתובות ס).

אמנם הפר"ח (יו"ד סי' פז). הובא בברכי"א או"ח סי' תסג סק"ב, ובסי' רלב סק"ד) כתב, שהעיקר להקל בזה כדברי

ואמנם בשכנה"ג (א"ח סי' תסא בהגב"י) אסר לעשות פשטידא בפסח מקמח מצה, וכן דגים מטוגנים בקמח מצה, מפני מראית העין. אך הפר"ח (הג"ל) חלק

ומהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (בקנ"ו מנהגי ארגי"ל דף קח) כתב בשם רבו מהר"ש צורו, לאסור ללוש בפסח למקרו"ד במי פירות, וכמ"ש ב"ד (ס"ו פז) בחלב שקדים לענין בשר בחלב. אך כבר כתב בערה"ש (ס"ו תסא סק"ג) שהעיקר כהפר"ח להקל, שאין לנו לגזור גזירות מדעתינו, וכמ"ש הרא"ש ורוב הראשונים.

והנה לכאן דברי הפר"ח נסתרים מדברי הרשב"א שפסק לאסור לבשל בחלב אשה. ואדרבה עיקר סברת הפר"ח שאין לנו לדמות ולגזור מדעתינו, מפורש שם ברשב"א להיפך, שלמד מדם דגים לבשר בחלב, והרי מרן בש"ע העתיק דברי הרשב"א להלכה. אך מלבד שאין הדבר ברור כ"כ שמרן הסכים לדברי הרשב"א, י"ל שדעת מרן כעין מ"ש הפר"ח שם בסיום דבריו, וז"ל: סוף דבר שדעתי להתיר אף לכתחלה לבשל מה שמותר מן הדין, ולא חיישינן למראית העין, אלא שכבר הורה זקן (הרשב"א) לאיסור, וראוי לשמוע אליו, זולתי במידי דלא אסיר אלא מדרבנן שיש להקל בפשיטות וכפסק הרמ"א. ע"כ.

והפר"ח העיר גם מלשון הרשב"א גופיה בתוה"ב (בי"ג ש"ד פה:) שכתב, שיש בשר בחלב מותר לגמרי כבשר דגים וחגבים אפי' בחלב גמור, א"נ אפי' בשר בהמה בחלב זכר ובחלב קיבה. ע"כ. וכיון דחלב זכר של בהמה לית ביה איסור מפני מראה"ע, דהא מותר לגמרי, כ"ש בחלב אשה. ע"כ. וא"כ אם הרמב"ם חולק על הרשב"א, כמו שדייק הפר"ח שם, שהרמב"ם התיר דם דגים בכוס מבלי היכר קשקשים. י"ל שאין הכרח שמרן פסק לגמרי כסברת הרשב"א, אלא רק במה שכבר הורה זקן. וגם הפר"ח לא חלק על הוראת הרשב"א ומרן בדין חלב אשה. וק"ו אם נאמר שגם בדעת הרשב"א אין הדבר ברור, דשמא בתוה"ב לא ס"ל כמ"ש בתשובה.

וראה בשו"ת יבי"א (ח"א א"ח סי' טז) שהחיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' עד אות נ), מסתמך ואזיל אהאי כללא, שאין לגזור גזירות מדעתינו, והביא ראייה מדברי הרא"ש (פ"ב דשבת). וכ"כ עוד בשו"ת יוסף אומץ (ס"ס טז), ובשיו"ב יו"ד (סי' צו סק"ג), ובס' יעיר און (מע' ג אות ז). ובשד"ח (מע' ג כלל יא) כתב כן בשם הרבה אחר. וכ"כ בשו"ת מהר"ם פרוכניצאל בתשו' כ"י, הובא בברכ"י (א"ח סי' שלט סק"ז), ובעקרי הד"ט (סי' יד אות כא).

ומ"מ בשו"ת יבי"א (ח"א א"ח סי' כ) לגבי הדלקת טייפ מער"ש, כתב טעם נוסף לאסור, משום דאושא מילתא והויא זילותא דשבת, וצריך לחוש למראה"ע, שיחשדהו השומעים שהדליק הרדיו בשבת, בפרט בזה"ו אשר בעוה"י רבו המתפרצים, ואע"פ שאין לנו

לגזור גזירות מדעתינו, מלבד שבמראית העין באיסור דאור' כתבו כמה פוס' דחיישינן אף בזה"ו. וע' ביו"ד (ס"ו פז ס"ג). כבר נחלקו בכה"ג הפוס' בדין ריחיים של מים אם מותר לתת לתוכן חטים מע"ש, והרבה אוסרים משום זילותא דשבת ע"י השמעת קול (ע' תוס' וברא"ש והר"ן שבת יח:), וכ"פ הרמ"א (סי' רנב ס"ה). ואף למרן שפסק להתיר, י"ל דש"ה שטחינה זו בשבת היא דרבנן, משא"כ הכא דהוי חשד של איסור דאור'. ועוד דשאני הכא דאיכא זילותא טפי, בצירוף הטעם שנעשה איסור בזה ולכן טוב להחמיר וכו'.

ומעתה בנ"ד, יש לנו כמה סברות להתיר אכילת נקניק פרווה בתשעת הימים. א. לדעת הפרי חדש שאין לאסור מפני מראית העין במקום שלא פרשו חכמים. ב. סברת הכרתי ופלתי, שלא אסרו בדרבנן, רק אימתי שיש לו שם דומה, כמו חלב אשה, שג"כ נקרא חלב, משא"כ חלב שקדים שאינו חלב כלל, רק שדומה בצבעו לחלב. וא"כ גם נקניק פרווה, אין לו שם בשר כלל, רק שדומה לו במראהו החיצוני. ג. וסברא נוספת יש, שכיום נתפשט הרבה בעולם, ויודעים שיש נקניק פרווה. וכמ"ש הרא"ש (נדה פ"ט ס"ו ז), שאף שאסרו חז"ל לתפור בגדי צמר או פשתן בחוטי משי, משום מראית העין, זהו רק בזמנם שלא היה המשי מצוי, אבל בזמנינו שבגדי משי מצויים בינינו והכל מכירים ויודעים בהם, אין לחוש לאסור תפירת בגדי צמר בחוטי משי. וכ"פ בש"ע (יו"ד סי' רחצ).

ועפ"ז התיר בשו"ת יגל יעקב (יו"ד סי' כג) להשתמש בקוקוס טחון הדומה לחמאה, לטיגון קציצות בשר, כיון שנתפשט מאכ"ז במדינתם והכל יודעים ממנו. וכן נתפשט המנהג להשתמש בפסח בקמח מצה אפויה לטיגון ולבישול, ולא חששו למראית העין שיחשבו שהוא קמח דגן.

ובתפא"י (כלכלת שבת אות ל"ד) כתב, שאין לחוש לאיסור מראית העין אלא כשיש קצת הוכחה לצד האיסור יותר מלהיתר. ע"כ. ובפרט שכאן אין חשש שיגיעו לידי איסור תורה. וכל איסור אכילת בשר בימים אלו הוא מכח מנהג.

ונפ"מ שגם בסעודה המפסקת יש להתיר אכילת נקניק פרווה (הנעשה מגרעיני סויה), אף שדומה במראהו לנקניק של בשר. כיון שהמוצר הזה נפוץ ומפורסם מאד, וכמ"ש בחזו"ע שם. ודלא כמ"ש באול"צ ח"ג (פכ"ו אות ג), שאף שמותר לאכול בתשעת הימים מאכלים שמראיהם וטעמם כבשר, כיון שאין זה בכלל הגזירה, ואין אנו גוזרים גזירות מדעתנו. מ"מ בסעודה המפסקת שאיסור אכילת בשר ושתיית יין הוא מדינא

כז. לאותם הנוהגים להחמיר בשתיית יין בימים אלה, טוב להמנע מכל מיני מאפה שנילושו במיץ ענבים, ונרגש בהם טעם יין. אולם לדידן בלאו הכי המנהג פשוט להתיר שתיית יין בימים אלו, וכל שכן שמיני המאפה הנ"ל מותרים בימים אלה. וכן חומץ של יין שבתבשיל או במיני כבושים, מותר לכולי עלמא. (כו)

כח. בערב שבת חזון מותר לטעום התבשיל שמבשלים לכבוד שבת, אף על פי שיש בו בשר, הואיל ויש מצוה בטעימה זו לראות אם יש בתבשיל די מלח וכיוצא בזה. ואף לבלוע מותר. והדין כן גם כשחל תשעה באב בשבת, שבערב שבת (אחר חצות) מותר לטעום מהתבשיל. ויש מקילין בטעימה זו אף קודם חצות היום, כאשר כוונתו לטעימה של מצוה. וטוב להתמתין לאחר חצות שיהיה ניכר שהטעימה לשם מצוה. (כח)

משום מראה"ע אפי' בחדרי חדרים אסור. (משנ"ב סי' שא ס"ק קסה. וע"ע בשד"ח כללים מערכת מ כלל פ. ובש"ע יו"ד סי' רח"צ ס"א).

(תענית כו:), יש להמנע מאכילת מאכלים אלו בפרהסיא, ויש לדון בזה משום מראית העין, ורק בצניעא יאכל, [שבאיסור דרבנן לא אמרי' כל שאסור

מיני מאפה שנילושו במיץ ענבים מר"ח אב

ומיהו לדידן שנתפשט המנהג להתיר שתיית יין בימים אלו, וכמ"ש גאון ירושלים בספר פרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד), ובשער המפקד (מנהגי ירושלים, דף צה.). וכ"כ השד"ח (מע' בין המצרים סי' א אות ב). לפ"ז אין נפ"מ בכ"ז, לדידן משרא שרי. ורק לנוהגים להחמיר בשתיית יין טוב להמנע מכל מיני מאפה שנילושו במיץ ענבים, ונרגש בהם טעם יין. ובתשובות והנהגות ח"ב (סי' ונט) כתב להקל בזה. ודו"ק. [והביאו בשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קנא), שאסור לשתות מיץ ענבים בימי בין המצרים (צ"ל מר"ח אב). ואע"פ שכתב המשנ"ב (סי' תקנא ס"ק נו) שמותר לשתות חומץ שנעשה יין, מ"מ מיץ ענבים דינו כיון ממש. ע"כ. וע"ע בשו"ת עמק התשובה (ח"א סי' סח), ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סי' כז). אך כ"ז אינו למנהגינו, וכנ"ל].

חומץ של יין, פסק הרמ"א (ס"ט) שמותר. וכתב המג"א (ס"ק כז), שאע"פ שביו"ד בהל' יין נסך (סי' קנג) כתוב שאין אנו בקיאים איזו מיקרי חומץ, [וכן מבואר בתוס' ע"ז כט:]. מ"מ הכא שאינו אלא מנהג, כל שבני אדם נמנעים לשתותו מפני חמיצותו נקרא חומץ, דאזלי' בתר לשון בני אדם. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהר"י מברונא (סי' יג), ופסק בשו"ת כנה"ג (אות לח), שמכ"ש שיש להתיר מי בוסר (ודלא כהמגיה בשו"ת מהר"י מברונא שם).

מותר לטעום בער"ש תבשילים של בשר, שמבשלים לכבוד שבת

כמבואר בשעה"כ (דף סב:), שראוי לאדם לטעום התבשילים מער"ש, אם הם טובים למאכל, או שמא חסרים מלח או תבלין. ושזה כמכין סעודה למלך שטועם התבשילים אם הם טובים או חסרים תבלין

(כו) **הנה** מיני מאפה שנילושו במיץ ענבים, לפי מ"ש הט"ז (סק"ט), שתבשיל שנתערב בו יין מותר, הכא נמי משרא שרי, אלא שהא"ר (ס"ק כב), והבאה"ט (שם ס"ק כט) כתבו, שלפי מ"ש המג"א שהמנהג לאסור תבשיל של בשר, גם בזה יש להחמיר. ע"כ. והכי איתא במנהגי מהר"ל, שהנהיג בכיתו שלא יבשל דגים עם יין בשבוע שחל בו ת"ב. והובא במקור חיים. וכ"כ הרב מאורי אור (חלק קן טהור, דף קפה. וחלק בן נון דף קפט:), שאפי' ברוב מים יש להחמיר, אלא שסיים שהמון העם מקילים בזה אפי' ברוב יין.

ולכאורה נראה דה"ה לעוגות שנילושו במיץ ענבים. וכ"פ להחמיר בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' קלב אות א), עפ"ד המג"א הנ"ל.

ובאמת שיש מקום לחלק, לפי מה שהסביר את דברי המג"א, הנו"ב תניינא (חיו"ד סי' ריב), כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים.

ובלקט יושר (עמ' קז) כתב, שמהר"א היה מתיר לבשל דגים עם יין בכלי של בשר אחר ר"ח אב. וסיים, ושמעתי שיש ראייה לזה ממתני' (גדרים נב.), הנודר מן היין מותר בתבשיל שיש בו טעם יין. [וכ"ה בש"ע יו"ד סי' רטז סעיף ט]. ע"ש.

(כח) **חיינו** כמו שפסק מרן בש"ע (סי' רי סעיף ב), שהטועם את התבשיל אינו צריך לברך, ואפי' הוא בולעו, עד שיעור רביעית, שאין הטעימה כאכילה. ועוד שטעימת התבשיל בער"ש יסודתה בהררי קודש,

כט. הטועם בדרך אכילה מן הבשר או מן הדג בערב שבת, אינו מברך ברכת הנהנין, דכיון שכוונתו לטעימה לא תיקנו בזה ברכה. והשיעור הוא עד כזית, ואין חילוק בטעימה בין מרק דרך שתיה, או דרך אכילה. [ובשתיה השיעור הוא עד רביעית, דכל שכוונתו לטעום, ושותה פחות מרביעית, אינו מברך]. ומיהו לכתחלה טוב שהטועם יתכוין לאכילה וליהנות מן התבשיל, ויברך עליו. ורק בערב שבת חזון אין להתכוין לשם אכילה כשטועם מתבשיל של בשר. (כט)

ומוקמינן ליה (בשבת לד.) בהדלקת הנר, וכ"ש שצריך ליהדר ביותר פן יקדיח התבשיל. עכ"ל.

וכ"ב בספר תהלה לדוד (סי' רמט סק"ב). ובמשנ"ב (ס"ק ב) הביא כן מספר לחם שלמה, שהטעימה בשבת (פי' בע"ש לצורך שבת) מכל מין, בודאי היא מצוה. ועיין בפמ"ג (א"א סי' רנ).

ובפירוש הרמח"ל על הנביאים, כתב, דמה שאומרים שטוב לטעום ממאכלי שבת בער"ש, הטעם כי אז יש איזה הארה של שבת. ודברים אלו אשתמיטו מהרב מאורי אור (חלק קן טהור דקפ"ח), שהשיג על אלה שכתבו לטעום התבשיל בער"ש בסוד טועמיה חיים זכו, וכתב ע"ז, בסודם אל תבא נפשי, ולא נמצא כזאת. וגם לא מצינו מי מהאמוראים (בשבת ק"ט). שנהג לעשות כן לכבוד שבת. ע"ש. ואילו ראתה עינו הבדולח דברי הפוסקים והאר"י ז"ל לא היה כותב כן. ולכן יש להקל גם בער"ש (אחר הצות) שקודם ת"ב לטעום.

כדי שיתקנם, וזה הוראה שמקבל את האורח בסבר פנים יפות. וזה סוד "טועמיה חיים זכו" וכו'.

וכ"ב בשבולי הלקט (סי' פב), כי ממה שאומרים בתפלה טועמיה חיים זכו, יש סמך מאן שצריך לטעום התבשיל מער"ש. וכ"ה בבי"י (סי' רפז).

וכ"ב הארחות חיים (בתפלת מוסף אות א דף סה ע"ג), טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום בע"ש התבשיל של שבת כדי לתקנו כהוגן, ויהיה נאכל בתאוה. וכ"כ הכל בו (ס"ס לו). וכ"ה בספר המחכים (עמ' כג).

וכ"ב הרב מטה משה (סי' תח), נהגו אנשי מעשה לטעום התבשילים בע"ש כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים בתאוה. וכן מצאתי בשם הירושלמי. ע"ש.

וע"ע במחזור ויטרי (סי' קצא עמ' קעד) וזו לשונו, תנא כל הטועם תבשילו בער"ש מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש טעמא כדי שלא יכעס על בני ביתו על הקדחת תבשילו, וכתוב וידעת כי שלום אהלך,

טעימה מהתבשילין בער"ש חזון קודם חצות היום או אחריו

"לקטנים" בער"ש אחר חצות כיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות. (וכ"ה בלקט יושר שם. עש"ה). היינו אכילה ממש ולא טעימה בלבד.

ואולם בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (סי' קסט) כתב שהואיל ומצוה לטעום התבשיל בער"ש, מותר לטעום בער"ש חזון ולפלוט, אבל לבלוע יש להחמיר אפי' בפחות מכשיעור. ע"ש. וכ"פ בשו"ת התעוררות תשובה הישן ח"ב (סי' קסט). וכ"כ בשו"ת עין אליעזר (סי' מח), שיטעום ויפלוט, אבל לבלוע לא. ע"ש. ומ"מ לדינא נראה שאף לבלוע מותר, כפי מה שפסק מרן (סי' רי), שהטועם אינו צריך ברכה, ואפי' הוא בולעו.

שאין מברכים על טעימה גם כשבולע

לטעימת אכילה, אך כבר העיר עליו מרן אמור"ר, שהרי מרן הכס"מ (פ"א מהל' ברכות ה"ב) כתב וז"ל: ואפשר לתת סמך לדבר, משום דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, משמע שתהיה לו כוונת אכילה, ולא טעימה בלבד. ומיהו בשיעור רביעית אע"פ שהיא מטעמת

וכן פשט המנהג להקל בטעימה ממאכלי בשר גם בער"ש חזון שקודם ת"ב (אחר חצות היום), והטעם פשוט, דכיון שטעימת התבשיל בע"ש יסודתה בהררי קודש, ומצוה קא עביד, לכן מותר לטעום ע"י בליעה [בלי ברכה].

ובספר לקט יושר (עמ' קי) כתב מליקוטי מהרי"א, ששמע בשם מהר"ר אהרן הקדוש זכו, ועוד אמר שנראה לו היתר לנשים לטעום הקדרה בער"ש חזון "אחר חצות", אבל מהר"ר אנושיל מיחה בידם. ע"כ. ובודאי שבדבר זה שאינו אלא מנהג, העיקר לסמוך על המיקל. [אך יטעם אדם אחד ולא כל בני הבית].

ומ"ש הא"ר (סי' תקנא ס"ק כד) דמהרא"ק התייר

(כט) ראה בילקו"י ברכות (סי' רי). והוא ע"פ מ"ש מרן בש"ע (סי' רי ס"ב), שהטועם את התבשיל אינו צריך לברך, ואפי' הוא בולעו, עד שיעור כזית או רביעית, לפי שאין הטעימה כאכילה. ע"כ. ואמנם בשו"ת חות יאיר (סי' ק) כתב לחלק בין טעימת שתיה,

ל. מי שקיבל תוספת שבת בערב שבת, ודאי יכול לאכול סעודת שבת בבשר, וכן במוצאי שבת של תשעת הימים שממשיך את הסעודה שלישית, אין בזה כל חשש. (ל)

לא. מי שבירך על חתיכת בשר אחר ראש חודש אב, ושוב נזכר שבימים אלו אין לאכול בשר, יטעם מעט מן הבשר, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, שאין בטעימה כזאת לא משום שמחה ולא משום ביטול המנהג. (לא)

ומ"מ אפשר דמה שכתב, שהטועם את התבשיל בער"ש טוב שיתכוין לאכילה וליהנות מהתבשיל ויברך עליו לכ"ע, זהו דוקא בשאר ער"ש, אבל בער"ש חזון הוי חומרא דאתי לידי קולא.

ל בן הדבר פשוט שכ"ז מסעודת שבת. ובפרט אם קיבל שבת בתפלת ערבית דאליים טפי. וע"ע בזה בשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' תמא). ובשו"ת רבבות אפרים (חי"א סי' תסז).

וראה גם בילקו"י ספיה"ע, בהלכות שבועות, בגדר תוספת שבת ויו"ט. ונראה שאין הדברים תלויים בחקירת האח' בגדר הזמן של תוספת שבת ויו"ט, דבזה יש להקל מכמה טעמים.

ודלא כמו שכתבו בשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קנו), שאפי' אחר שקיבל תוספת שבת, אסור לאכול בשר ולשתות יין בתשעת הימים. ע"כ. ואולי מיירי מבלי שהתפלל ערבית. אך גם בזה אין כל הכרח להחמיר, ובדבר שאינו רק מנהג.

בירך על חתיכת בשר מר"ח אב, ושוב נזכר שבימים אלו אין לאכול בשר

(סי' ה דף לא ע"א) שהביא בשם ספר פסקי ריקאנטי האחרונים (סי' טו), שנשאל אודות מי שבירך בשבוע ת"ב על חתיכת בשר אם מותר לו לטעום קצת מפני הברכה, והשיב ע"פ מ"ש בשו"ת זרע אמת (האור"ח סי' א), דאיסור ברכה שא"צ מדרבנן היא, ולכן י"ל שיפלוט ולא יחוש לברכה לבטלה. ושוב ה"ד הב"ח (סי' רו), שהמברך על אוכל ונמאס בעיניו, שיטעם ממנו קצת, שלא תהיה ברכתו לבטלה, אלמא דלא חיישינן לאיסור בל תשקצו מפני הברכה. אמנם באור חדש כתב, דמיירי שאין נפשו קצה בו. ולכן העלה בנידון הנ"ל שאין לטעום כלום אע"פ שאינו אלא מנהג בעלמא. ע"ש. ונמצא שהדברים בשם "פסקי ריקאנטי האחרונים" סותרים זה את זה.

ולכאורה אמאי לא נחוש למה שהעלו אחרונים רבים ועצומים, בדעת הרמב"ם, שאיסור ברכה לבטלה הוי מדאורייתא. ודלא כהזרע אמת הנ"ל, והוכיחו כן מדברי הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סי' קה), שכל מקום

חשיבא כוונת אכילה. ע"כ. הא קמן שאין חילוק בין אכילה לשתיה. וע' בחזו"ע (הל' ברכות עמ' עדר). שו"ר שכן הוכיח ביד אהרן (סי' רי), מדברי הכ"מ, דלא כהחות יאיר, והוסיף, שכן מוכח מדברי המג"א, שגם באכילה מיירי וזו אינה צריכה לפנים. ע"ש. וכן בשו"ת אמרי כהן (סי' ח) השיג על החות יאיר מדברי הכס"מ הנ"ל. ובעולת תמיד (סי' רי) כתב ג"כ ששיעור טעימת אכילה בכזית, כמו שבמשקים שיעורו ברביעית. ולבסוף הניח בצ"ע. והא"ר (סי' רי סק"א) כתב בפשיטות בשמו, שהאוכל משום טעימה שיעורו בכזית. והוסיף, ומשמע שאפי' אם לעסו. וכ"פ הפמ"ג (שם א"א סק"ו), והמשנ"ב (שם ס"ק יד), והכה"ח (אות כו). וכן עיקר.

וכתב המשנ"ב (סי' רי אות יט ובשעה"צ שם אות ל), דכל היכא שא"צ לברך, אם מברך הוי ברכה לבטלה. ומיהו לכתחלה טוב שהטועם יתכוין לאכילה וליהנות מן התבשיל, ויברך עליו. כמ"ש בח"א (כלל מט סי' ה). וע"ע בשו"ת אג"מ (האור"ח סי' עט). וכמבואר בחזו"ע שבת (א' עמור' כג)

לא מי ששכח בימים אלו ובירך על חתיכת בשר, ונזכר שאין אוכלים בשר בימים אלה, נראה שיאכל מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, שאין באכילה מועטת כזאת לא שמחה ולא מיעוט אבלות. ובפרט שמנהג זה לא פשט בכל ישראל. וכמ"ש ה"ה, והרב בעל המאורות.

וכן ראיתי בשו"ח (מערכת בין המצרים סי' א אות ה), שכתב כן בשם שו"ת פסקי ריקאנטי האחרונים (סי' טו). והשד"ח הביא סמך לזה, ממה שכתבו בשו"ת הכנה"ג א"ח (סי' לא), הרבנים מהר"י בן נעים, והכנה"ג, דמי שבירך ברכת הנהנין על פרי בימים אלו, ונזכר שהוא פרי חדש שאין מברך עליו שהחיינו בימי בין המצרים, וכתבו, שבכל זאת יברך שהחיינו ויאכלנו. הא קמן שבמקום חשש ברכה לבטלה אין המנהג עומד כנגדו. וה"ה בני"ד שיש לו לאכול מעט מן הבשר, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. ע"כ.

ולא אכחד כי אנכי הרואה בשו"ת מכתב לחזקיהו

לב. מותר לישראל בעל מסעדה כשרה למהדרין לספק מאכלי בשר ללקוחותיו גם אחר ראש חודש אב, ובפרט אם יש מקום לתלות שהלקוח אינו בקו הבריאות כל כך, ואין בזה משום "לפני עיור לא תתן מכשול", שאם ימנע בעל המסעדה לספק מאכלי בשר, יהיה לו

ירושלים, בתשובה כת"י, שיטעם מעט, וכדברי מורי הרב בתשובת נחפה בכסף. ע"כ. וכ"כ מהר"ר שמואל גרמיזאן (אחיו של הגאון רבי שבתי) בשו"ת משפטי צדק (סי' מה). וכ"ה בשו"ת יבי"א ח"ב (חי"ד סי' ה). ובחלק י" (סי' מא). וכ"ש בנ"ד שאין איסור באכילת בשר בימים אלו אלא מתורת מנהג בעלמא. והדברים ברורים.

וכן העלה בשו"ת מחזה אברהם שכטר (סי' מה דף ס ע"א והלאה), שיטעם מעט מן הבשר, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ט (רי"ס קלא), וח"י (סי' פא אות ט), וז"ל: אם בירך על חתיכת בשר שהכל ואח"כ נזכר מאיסור בשר בימים אלה, דבר פשוט הוא שיאכל משהו, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, כי אין בטעימת משהו לא משום שמחה ולא משום ביטול המנהג. עכ"ל. וכן עיקר. [ממרן אאמ"ר].

וכן נתבאר בשו"ת יבי"א הנ"ל (ח"ב י"ד סי' ה), שמי שאכל בשר ונתן ר' שעות שחכ וברך על מאכלי חלב, העלה שמתור לטעום קצת כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכמו"כ המברך על איזה מאכל ביום תענית, יוכל לטעום קצת בשביל הברכה. וכ"ש מי שברך על בשר בשבוע שחל בו ת"ב, שיש לו לטעום קצת, הואיל ואין זה אלא מנהג בעלמא. אבל המברך על מאכל האסור מצד עצמו, אפי' מדרבנן, אסור לטעום ממנו כלל. אלא יאמר ברוך שם וכי.

ומ"ש בס' מועדי הגר"ח (עמ' קנ, קנא) בשם הגר"ח קנייבסקי, שאם טעה בתשעת הימים וברך על בשר, לא יטעם אלא ילקק [ולא יבלע], וכן מי ששכח וברך על חלב אחרי אכילת בשר, יאמר בשכמל"ו, ולא יטעם, ויסמוך על ליקוק בעלמא [בלי לבלוע].

במחכ"ת, עפ"ד הפוסקים נראה שיש לו לטעום מעט, שלא יכשל בברכה לבטלה שהיא מה"ת לדעת הגאונים הרמב"ם והש"ע. ובפרט שאין בזה כל שמחה, בטעימה כל שהיא. ועוד, שהעיקר הוא שבכל כה"ג שממ"נ יש חשש איסור, יש לנו להקל באיסור דרבנן [וכ"ש מנהג], ולהחמיר באיסור דאורייתא, ולכן גם כאן לא יכנס לחשש דאורייתא של ברכה לבטלה. והגע עצמך הרי לאשכנזים מעיקר הדין היה מותר לאכול חלב אחרי בשר וא"צ שש שעות, אם כן היעלה על הדעת שיעשה ברכה לבטלה רק בשביל לחשוש לרש"ל, שמי שיש בו ריח של תורה יחמיר שש שעות.

אשר יסתפק לנו אם הוא היה מוקף חומה מימות יהושע בן נון, קוראים המגילה בארבעה עשר, שהוא זמן קריאה לרוב העולם, אבל בט"ו יקראו בלא ברכה, מפני שהיא ברכה שאינה צריכה "ואיסורא דאורייתא הוא שנושא שם שמים לבטלה". ע"כ.

ומכאן מוכח דס"ל להרמב"ם שאיסור ברכה לבטלה הוא מדאורייתא, ומדברי הרמב"ם הללו מרן החיד"א בברכ"י (סי' מו סק"ו) הוכיח במישור, דס"ל שאיסור ברכה שאינה צריכה מדאורייתא הוא. ושכ"ה דעת מרן בש"ע (סי' רטו). וכ"כ עוד בספרו יעיר אוון (מע' ב אות א). וכ"כ בפשיטות המהרח"א בספר מקראי קודש (דף קכד ע"ב), והצל"ח (ברכות ט), והגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (תארו"ח סי' ז). וכ"כ הגאון רבי עובדיה הלוי בספר חזו"ע בקונטרס חזון למועד (סי' כא), בדעת הרמב"ם ומרן. גם הגר"פ פירלא בחיבורו על ספר המצות לרס"ג (ח"א דף מ ע"ג, וח"ב דף רכו ע"ד) העלה כן בדעת הרמב"ם. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שאילת שמואל (סי' ב), והגאון בעל ערה"ש בספר ווי העמודים (סי' יז אות ז). וכ"כ בשו"ת שבט סופר (תארו"ח סי' כה), ובשו"ת חתן סופר (סי' קלט), ובספר חנא וחסדא ח"ג (דף קז ע"ד), ובתשובה מאהבה ח"ב (דף יג ע"ג), ובשו"ת קול אליהו ח"א (סי' י) בשם הרב בני דוד. ובספר מצות המלך (דף עד ע"א), ובשו"ת אבני צדק (תארו"ח סי' יז וסי' מז). וכ"כ הגר"ח בספר רב ברכות (דף קטו ע"ב).

הרי לפנינו להקת הפוסקים חבל נביאים שכתבו כן בדעת הרמב"ם. וכ"כ בפשיטות הגר"א (סי' תקמט סעיף יא), שהאיסור של ברכה שאינה צריכה מדאורייתא הוא. ע"ש. וא"כ בודאי שצריך לחוש לדבריהם ולטעום מעט מן הבשר, שאין בזה לא משום שמחה ולא משום מיעוט אבלות. מכיון שאין בכונתו אלא לצאת י"ח הברכה, שלא ישא שם שמים לשוא בברכה לבטלה.

וגדול"ה מזו כתבו האחרונים דמי שברך ברכת הנהנין על מאכל ביום תענית צבור, שרשאי לטעום מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכמ"ש מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקסט), בשם רבו רבי יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף (תארו"ח סי' ו), וסיים, ואע"פ שהרב אדמת קודש כתב לגמגם בזה, אין דבריו נראים.

וכ"כ הגאון רבי שבתי גרמיזאן מרבנן קשישאי בעה"ק

הפסד, שיעזבוהו לקוחותיו וירעו בשדה אחר. והנכון שיתלו מודעה גדולה שכתוב בה: "מנהג כל ישראל להימנע בימים אלו מאכילת בשר עד תשעה באב, ורק לחולה או לחלש מותר". ואם אפשר להגיש בשר עוף, עדיף יותר מאשר להגיש בשר בהמה, כמו שאמרו (בחגיגה דף ח ע"א) שאין שמחה אלא בבשר בהמה. וכמבואר באחרונים. ויש לרבנות לתת הכשר למסעדה המספקת בשר מראש חודש אב, שאם לא כן יש חשש שיבואו לאכול נבילות וטריפות במסעדות (לא כשרות. לב)

בעל מסעדה כשרה מותר לו לספק בשר ללקוחותיו גם אחר ר"ח אב

שמנהג זה לא פשט בארצם. וכ"כ בעל המאורות (תענית ל).

וגם בדורינו העידו רבני תימן בספר עריכת שלחן (עמ' קלה), ובשו"ת עולת יצחק ח"א (סי' סו), שמנהג בני תימן לאכול בשר בכל הימים הללו חוץ מסעודה המפסקת, כדין התלמוד. וסמך לזה מהגמ' סוטה (מח.), זמרי גברי ועני נשי פריצותא, זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת, למאי נ"מ לבטולי הא מקמי הא. ופירש רש"י, שאם אין שומעים לנו לבטל שניהם לגמרי, נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת. ודו"ק.

ומצאתי בספר ארחות חיים בהגהות מהרש"ם (סי' תקנא סק"ל) שנשאל בני"ד כשיש מקום לחוש שילכו לאכול בשר טריפה, והביא מ"ש העקידה (שער כ), שבמקומות שנמצאים פרוצים בעריות, ורצו בני"ד להושיב פנויות שיטבלו לנדתן, לבל ישלשו באשת איש, והשיב ע"ז, שכל חטא גדול שנעשה שלא ברשות בני"ד, כל ישראל נקיים. אבל חטא קטן שנעשה ברשות בני"ד חטאת כל הקהל הוא, והלא זה היה עון סדום ושל פילגש בגבעה. וסיים (העקידה) כי מי שלא יקבל זה בדעתו, אין לו חלק ונחלה בתורת ה'. ע"ש. ולכן אף בני"ד אין לבטל מנהג קבוע בשביל אלו. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ז סי' קד, וח"ח סי' צב). ובשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' קעח), ובשו"ת שאילת שלום תנינא (סי' צו), ובשו"ת דובב מישרים ח"ב (סוף חיו"ד).

ובאמת שהדמיון שכתב מהרש"ם בני"ד לנידון ספר העקידה, לא דמי כי עוכלא לדנא, ולא קרב זה אל זה, כאשר יראה הרואה. ובשו"ת לבושי מרדכי (קמא, חאו"ח סי' קט) כתב לצדד בזה. ומ"מ העיד בזה"ל: "וידעתי כי בעיירות גדולות נוהגים להקל בזה לשחוט לרוב. ותולים לומר שעושים כן משום דאיכא חולים וחלושי נפש שאינם יכולים להברות עצמם במאכלי חלב". ע"ש.

אולם בשו"ת הרי בשמים (קמא, סי' נח) העלה, שמותר לשחוט בשר בימים אלו אף בבית המטבחים, להשיב

לב) הנה אותם הלקוחות הקבועים יש לחוש שאם לא יספק להם בשר, ילכו לאכול במסעדה שאינה כשרה. ומאידך שמה יש לחוש בזה לאיסור מסייע בידי עוברי עבירה באכילת בשר בימים אלו. ומרן אאמו"ר השיב בזה, דאמנם אין איסור מדין התלמוד באכילת בשר בימים אלה, אלא רק בסעודה המפסקת בערב ת"ב, כמבואר במשנה (תענית כ"ו) ובגמ' שם (ל) וכן מבואר בפוסקים. אולם הראשונים כתבו שכבר מר"ח אב המנהג שלא לאכול בשר. וראה לעיל הערה א, שכן מנהג אר"י להחמיר שלא לאכול בשר מר"ח אב עד מוצאי ת"ב, וכמו שהזכרנו לעיל שכ"כ בספר פרי האדמה ח"ד (דף ח' ע"ד). ובשו"ת קול אליהו ח"א (סי' מ"ה). ועוד. וראה עוד בכנה"ג (סי' תקנ"א), ובשו"ת עדות ביהוסף בן סאמון (סי' מ"א), ובשו"ת שערי עזרה (חאו"ח סי' כ"ד).

ולכאורה לפ"ז יש מקום לומר שהמגיש מאכלי בשר ללקוחות יהודים במסעדה שלו, עובר משום לפני עור לא תתן מכשול, ואע"פ שאמרו במסכת ע"ז (ו' ע"ב) שאיסור לפני עור לא תתן מכשול אינו נוהג אלא בדקאי בתרי עברי דנהרא, כלומר, שאין כל אפשרות לאדם לעבור העבירה אלא ע"י זה שמכשילו בכך, אבל אם העובר על האיסור יכול לעשות זאת בלעדיו, אינו עובר מה"ת משום לפני עור לא תתן מכשול, וכאן הרי יש עוד מסעדות אחרות המספקות גם מאכלי בשר לכל דכפין. וראה מה שהארכנו בכיו"ב לעיל בסימן תקנ סעיף כא.

והנה בני"ד בדבר מה שיש לחוש שהלקוחות הללו אם לא ימצאו בשר כשר במסעדה זו, ילכו למסעדה שאינה כשרה, ויאכלו נבלות וטרפות. אילו היה כאן איסור דרבנן ממש, הרי אין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך, היכא דפשע, כמ"ש התוס' (שבת ד.) (ומיהו אפשר שיש חילוק בזה בין הצלת רבים מעון, להצלת יחיד בעלמא). אבל כאן שאינו אלא מתורת מנהג, ולא פשט בכל ישראל, יש מקום להקל.

וכבר הבאנו לעיל שה"ה (פ"ה מהעניות ה"ו) כתב,

לג. יש מתירין לשחוט בהמה בימים אלה, כשיש חשש שמא יבואו לאכול נבילות וטריפות במסעדות לא כשרות. ויש חולקים ומחמירים בזה. ובפרט כיום שיש מקררים חשמליים. ואמנם יש אופנים שהחכם רשאי להורות להקל לשחוט בימים אלה, ויש לשקול כל מקרה לגופו. (לג)

וכ"ה יעץ לתלות מודעה כנ"ל. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ד (סי' קנה). [שו"ת יחיד ח"ג סי' לח].
ובשו"ת יבי"א ח"ח (יר"ד סי' יב) דן אודות הענקת תעודת הכשר מהרבנות הראשית לבית מלון אשר מקבל עליו הפיקוח וההשגחה של הרבנות ולשמור על כל דיני הכשרות, ולציית להוראות המשגיח מטעם הרבנות, אך דורש להעלים עין ולתת לו אפשרות לתת מאכל חלבי לאחר ארוחה בשרית לאורחים הדורשים זאת. והרב ציץ אליעזר כתב שבשום פנים אין לרבנות לתת תעודת הכשר למלון כזה, כי יש בדבר הזה משום נתינת יד לפושעים ונתינת גושפנקא רבנית לזלזול בדברי סופרים החמורים יותר מדברי תורה וכו', והביא סמוכים לדבריו מספר העקדה [הנ"ל]. ע"ש. וע"ש ביבי"א שחילק בין דברי בעל העקדה לנ"ד. עש"ב.

רבים מעון חמור של אכילת נבילות וטריפות, שכל שיש חשש שיעברו על איסור אכילת נבילות וטריפות דאורייתא, בודאי שיש להתיר אפי' איסור דרבנן דמסייע, ובפרט כשיש ספק אם הוא קונה לצורך חולה ויולדת.

וכן בשו"ת הצ"ח החדש (סי' כב) העלה שכל שיבואו לידי איסור חמור במניעה זו שאנו מונעים מהם, ליכא אפי' איסור דרבנן. ונראה שיש לסמוך עליהם להקל בנ"ד מן הטעמים הנ"ל, ונמ"מ כשיש מקררים חשמליים, גם הרב ז"ל יודה להחמיר. וראה בסעיף הבא].

אלא שהנכון שבעל המסעדה יתלה מודעה רבה שכתוב בה: "מנהג כל ישראל להמנע בימים אלו מאכילת בשר בכל תשעת הימים, ורק לחולה או לחלש מותר". ואז השומע ישמע והחדל יחדל. וכן העלה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב (סי' רנו) להקל בנ"ד.

לשחוט בהמה בימים אלה, כשיש חשש שמא יבואו לאכול טריפות

וכו'. ולכן אין מהנכון לבטל מנהג קבוע שבבילם. עכת"ד מהרש"ם.

ויש להוסיף דוגמא, בדבר המצוי ג"כ בדורות העלובים הללו, שיש נוהגים לטייל בחורים ובחורות ביחד, ופריצי אהדדי, ובפרט בריקודים בשמחות שנעשה הדבר כהיתר בעוה"ר, וביחוד כשהם משודכים, וכבר צווחו ע"ז רבינו יהונתן בס' יערות דבש, ובשו"ת מעיל צדקה (סי' יט).

ובשו"ת זכרון יוסף שטיינהרט (תאו"ח סי' יז) האריך בזה, והביא סמך ממ"ש (בירמיה לא יב) אז תשמח בתולה במחול, ובחורים וזקנים יחדיו, ולא בתולות ובחורים יחדיו. וכ"ה בס' חסידים (סי' קסח). וע"ע בדרושי הצ"ח (דרוש כט). ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (תאו"ח סי' צא). וכן בשד"ח (מע' חתן וכלה אות יב) וכדבר איש האלהים רתת לחומר האיסור, שהם בתולות נדות, והוי אביזרא דג"ע יהרג ואל יעבור. ע"ש. ולא עלה ע"ד מאן דהוא, להתיר לבתולות בזה"ז לטבול במקוה טהרה, כדי שלא ישלכו בעון גדה החמורה, וידונו בפנויה גרידא. וידועה תשו' הריב"ש (סי' תכה), הובאה בב"י יו"ד (סי' קפג), שגדרו גדר בזה לכל יטבלו

(לג) **הנה** יש שנהגו לסגור בתשעת הימים את החנויות המוכרות בשר, וזה עפ"ד הרמ"א (תקנא סי' ט) שמר"ח ואילך מצניעים הסכין של שחיטה, שאין שוחטין כ"א לצורך מצוה לחולה או שבת או מילה וכיו"ב. ובתשו' הגאונים (עמנואל סי' צד) איתא, שמנהג כמה מקומות להמנע מלשחוט מ"ח אב, וכן שלא לאכול בשר. ומ"מ בת"ב עצמו אפשר להקל מחצות היום לשחוט ולמכור, ואין בזה משום מראית העין, שעושים לצורך סעודת הלילה. והובא ברי"ץ גיאת (הל' ת"ב עמ' ל) בשם רב האי.

וראה בס' אורח"ח סי' תקנא סק"ל), בהגהת מהרש"ם. ושם נשאל בנידון שבו ע"ב שאין שוחטים במקולין, וע"י היריד, ואם יעכבו מלמכור בשר כשר בפרהסיא, יהיו אנשים שיקנו בשר טריפה מחנויות הגויים. והאריך בזה, והביא שם דברי העקידה (הנ"י בהערה הנ"ל) שאין להתיר חטא קטן כדי שלא יעבור על חטא גדול יותר. [וכן הובאו דברי העקדה בשו"ת דרכי שלום (סי' נ אות י). ובשו"ת משיב דבר (חיר"ד סי' מג). ובשו"ת באר חיים מרדכי ח"א (חיר"ד סי' מ), וח"ב (חיר"ד סי' כא), וח"ג (תאה"ע סי' מט)]. ומה גם כי פושעים אלו אוכלים הבשר בלא מליחה, ובתערובות בשר בחלב

לד. מותר לקנות בשר בתשעת הימים לצורך הימים שאחרי תשעה באב, ודלא כמי שאסר בזה אפילו לקנות בשר. וכל שכן אם יש מבצע על מחירי הבשר, שיש להתיר בזה. (לד)

לה. יש נוהגים שלא לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש מוסיפים מיום ראש חודש עד התענית. ומכל מקום מותר לשתות יין של הבדלה במוצאי שבת, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סי' תקנא סעיף י), שמתור לשתות יין של הבדלה וכוס של ברכת המזון. ואפילו יש בכוס יותר משיעור רביעית מותר לשתותו כולו, ושכר או בירה ושאר משקאות חריפים

ליום אחד, וגם יש מקרים חשמליים, לבין שחיטה מר"ח אב. ובמהדורא החדשה הביא מהגרא"י קוק שהורה כדעת הרי בשמים להלכה ולמעשה. וכמ"ש בס' שבחי הראי"ה (עמוד רצא). ונראה שבמקום חשש אמיתי שיאכלו נבילות וטריפות יהיה אפשר להקל בדבר שיעקרו מנהג, כאשר א"א לסמוך על המקורים. וכיו"ב התיר ביבי"א ח"ד, למסעדה לתת הכשר אף שמגשים גלידה חלבית אחר בשר. גם מה שכתב המהרש"ם, ומה גם כי פושעים אלו אוכלים הבשר בלא מליחה, ובתערובות בשר בחלב וכו'. הנהגה באנשים כאלו בודאי שאין נכון לבטל מנהג קבוע בשבילם. כי עדיין נכשלים בדם ובשר בחלב, ותקנה פושעים כאלו לא עבדין. אבל במקרה דידן ששוחטים ומצילים אנשים בפועל מנבלות וטריפות, והבשר נמלח בבית המטבחים והם לא אוכלים בשר וחלב, מאן לימא לן להחמיר כל כך. גם כתב ביבי"א שם: וכ"ש בזמנינו זה שנמצאים בכל האיטליזים מקורים חשמליים, ובשר שנשחט מעיו"ט הוא טרי כיום הלקחו, לא כהתה עינו ולא נס ליחה. והללו בעלי מארה אשר פעהם לבלי חק, לאיים בקניית בשר טריפה, בעלילה הם באים, ויהיו מעלילים ומלעיבים במלאכי האלהים, ואל מנהג מצרים להקל באכילת עופות בשבוע ת"ב, וכמ"ש בנהר מצרים (דל"ו. הל' ט"ב ס"ח). וא"כ הרי אף מומר לתיאבון לא שביק היתרא ואכיל איסורא (חולין ד). וכמו כן ביו"ט. [ביבי"א ח"א אור"ח סי' ל אות ט"ז].

והנה מסיום הדברים ביבי"א משמע שאין להקל לשחוט מחשש שמא יאכלו נבלות וטריפות. ושוב הביא מ"ש בשו"ת הרי בשמים ח"א (סי' נח) להתיר לשחוט בבית המטבחים בשר בהמה מר"ח אב ועד התענית, במקום שיש חשש שיבאו לידי אכילת נבלות וטרפות. ע"ש. וחילק בין שחיטה ביו"ט, שהוא רק

הבתולות, כדי שלא יבואו לידי תקלה בהם, שאיסור פנויה קל בעיני ההמון. ע"ש.

אשר ע"כ נראה שלא חששו חז"ל לתקנת הפושעים, כי אם להציל את החרדים לדבר ה' מרשת היצה"ר, וכמ"ש כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם.

ומה שהקילו בזה באיזה מקומות, מחשש שיאכלו טריפות, הנה אין זה ברצון חכמים. וכמ"ש כה"ג בשו"ת שאילת שלום ח"ב (סי' צו), שחלילה לפרוץ גדר הראשונים, כי יפרצו העם לרוב, ואשר יגידו כי כן המנהג ביאס, בודאי שלא ברצון חכמים עבוד.

וכ"ש בזמנינו זה שנמצאים בכל האיטליזים מקורים חשמליים, ובשר שנשחט מעיו"ט הוא טרי כיום הלקחו, לא כהתה עינו ולא נס ליחה. והללו בעלי מארה אשר פעהם לבלי חק, לאיים בקניית בשר טריפה, בעלילה הם באים, ויהיו מעלילים ומלעיבים במלאכי האלהים, ואל נא נשית לב אליהם. וכ"ש כי מנהג מצרים להקל באכילת עופות בשבוע ת"ב, וכמ"ש בנהר מצרים (דל"ו. הל' ט"ב ס"ח). וא"כ הרי אף מומר לתיאבון לא שביק היתרא ואכיל איסורא (חולין ד). וכמו כן ביו"ט. [ביבי"א ח"א אור"ח סי' ל אות ט"ז].

והנה מסיום הדברים ביבי"א משמע שאין להקל לשחוט מחשש שמא יאכלו נבלות וטריפות. ושוב הביא מ"ש בשו"ת הרי בשמים ח"א (סי' נח) להתיר לשחוט בבית המטבחים בשר בהמה מר"ח אב ועד התענית, במקום שיש חשש שיבאו לידי אכילת נבלות וטרפות. ע"ש. וחילק בין שחיטה ביו"ט, שהוא רק

מותר לקנות בשר בתשעת הימים לצורך הימים שאחרי תשעה באב

שאחר ט"ב, כמו שנודמן בשר יותר בזול, או שצריך להוליך למקום אחר, או שאין לו פנאי לקנות אח"כ, בכל אלו נראה דשרי. ממילא אין שייך לאסור בזה משום מראית העין, אפי' כשאין לו צורך בזה. וע"ע בשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סי' ט).

לד' נראה שאין מקום לאסור קניית בשר, שגם מקומות שנהגו שלא לשחוט, לא שמענו שנהגו שלא לקנות בשר. ואין לחדש מה שלא נזכר במפורש לאסור. ובשו"ת אג"מ (א"ח ח"ד סי' קיב) כתב, דכיון שבמקום הצורך מותר לקנות בשר בתשעת הימים [בשביל הימים

מותרים, ואמנם הרמ"א כתב, שאצלם נוהגים להחמיר שלא לשתות יין של הבדלה ושל ברכת המזון, ונותנים לתינוק לשתות. אבל בקהילות ספרד נהגו להקל בשתיית יין אף בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן הוא מנהג ירושלים ת"ו להקל, והמחמיר תבוא עליו ברכה. אבל בכוס של ברכת המזון, שברוב השנה אין אנו רגילים לברך ברכת המזון על הכוס, יש להמנע בימים אלו מלברך על הכוס, למחמירים בשתיית יין. (לה)

סימן תקנא סעיף ג - דיני שבוע שחל בו תשעה באב

א. אסור להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן אסור לגלח הזקן עד יום התענית (משנה בתענית כו:). אבל שפם שמעכב את האכילה, מותר לקצצו. ויש נוהגים להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח החל מראש חודש אב. (א)

לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב

מפת עכו"ם, וישראל שאינו נזהר ממנו מיסב עמו על השלחן, כיון שמצוה מוטלת על בעל הבית לבצוע הפת, יבצע מפת עכו"ם שהיא נאה, וכיון שהותרה לו לבצוע מפת עכו"ם, הותרה לו לכל הסעודה. ע"ש.

ולענין שתיית כוס של ברהמ"ז, במקום שנהגו להחמיר בשתיית יין, כ' בשו"ת מהר"ם מברונא (סי' יז), שמעתי שיש רבנים בריינוס שמקילים לשתות יין של כוס בהמ"ז, ונ"ל שאסור, והואיל ואנו מחמירים באכילת בשר מר"ח אב, אסור אף לברך על כוס יין של בהמ"ז. ע"כ.

ובספר לקט יושר (עמ' קז) כתב, שכוס יין של הבדלה היה שותה בעצמו, אבל כוס של בהמ"ז היה נותן לקטן לשתות. ושם (עמ' קט) הוסיף שהמהר"ש נהג לשתות יין עד יום ח' באב, אלא ששמעתי שמהר"ש היה לעולם חלש. וע' במג"א (סי' רצט סק"ז), ובשו"ת ולאשר אמר (סי' ט).

ופשוט שכוס של בהמ"ז בשבת, מצוה לשתותו, שבשבת אוכל בשר ושותה יין. [ילקו"י מועדים עמ' תקעד].

א **במשנה** תענית (כו). שנינו: שבת שחל ת"ב להיות בתוכה, אסורים מלספר ומלכבס. כלומר, שבוע שחל ת"ב להיות בתוכו, כגון שחל ביום שלישי או חמישי בשבוע, אסור להסתפר ולכבס בימים שלפניו, באותו השבוע, אבל לאחר ת"ב מותר. וכמבואר בגמ' (שם דף ל.). וכ"ה בש"ע (סי' תקנא ס"ג): שבוע שחל בו ת"ב, אסורים לספר ולכבס וכו'.

וביום ת"ב עצמו, אסור לגלח אפי' מה שמעכב האכילה. כ"כ בעולת שבת. ופשיטא הוא, שהרי אסור לאכול בת"ב. ומיהו י"ל דקמ"ל בחולה שאוכל בת"ב. [מאמר תקנא, יג].

לה **בבלל** בענין שתיית יין בימים אלה, כבר כתב המהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנא דין ט, דף רעז), וז"ל: ודע שאין הכרח כלל לומר, שכל מי שנהג שלא לאכול בשר בימים אלו, עליו להמנע גם משתיית יין, כי מי שלא נהג איסור בשתיית יין אין כאן בית מיחוש. ושכן מוכח מדברי הרמב"ם.

וכ"כ בשיורי כנה"ג (הגבי"י סוף אות כו), שנהגים שלא לאכול בשר, ונוהגים לשתות יין, נראה דבשר קבילו עליהו, יין לא קבילו עליהו. ע"כ.

וכ"כ בספר שלחן מלכים כתיבת יד, שנהגים לשתות יין בימים אלו, כי יין לא קבלו עליהם, כדי שלא יפסידו הברכות.

וכ"כ בשלחן גבוה (סי' ק"ה), שמנהגם בסאלוניקי, שאף שנהגים איסור באכילת בשר, אין נוהגים איסור בשתיית יין. ע"ש. [אבל הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סוף אות ה) כתב בשם הארחות יושר, שמנהג סאלוניקי לאסור גם שתיית יין. ע"ש].

וכן גאון ירושלים בספר פרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד) כתב, בירושלים ת"ו נהגו לשתות יין בימים אלו, שלא קבלו עליהם להחמיר אלא באכילת בשר, אבל שתיית יין לא קבלו עליהם. ע"ש. וכ"כ בשער המפקד (במנהגי ירושלים דף צה.).

ובשר"ח (מע' בין המצרים סי' א אות ב) כתב, ובהיותי בעיר גדולה של חכמים ושל סופרים ראיתי שלמים וכן רבים שאין נמנעים משתיית יין, ואמרו שכך קיבלו המנהג שלא להמנע מיין.

וכתב בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (תאו"ח סי' ג), שאפי' במקום שנהגו איסור בשתיית יין, מ"מ כוס יין של הבדלה, מותר לשתותו כולו, אפי' הוא כוס גדול, שמחזיק כמה רביעיות, דהואיל ואישתרי אישתרי. כעין מה שפסק מרן בש"ע (סי' קסח ס"ה), שאם בעה"ב נזהר

ב. מותר לאשה להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב. (ב)

ג. יש אומרים שטוב להחמיר שלא להסתפר לפני ראש חודש אב כדי שיכנס בניוול ביום התענית. אמנם לענין תגלחת הזקן אין כדאי להחמיר לגרום צער בשבת, מאחר שהותר לאכול בו בשר ולשתות יין ולהעלות על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו, אם ימנע עצמו מזה מטעם אבלות של תשעה באב איסורא קעביד. והוא הדין לענין גילוח הזקן למי שרגיל להתגלח. וכבר ביארנו לעיל שגילוח הזקן שנעשה בכל שבוע, הרוצה להתגלח בערב שבת חזון, יש לו על מה שיסמוך, גם לאותם הנוהגים שלא להסתפר מ"ז בתמוז, והוא הדין כשחל תשעה באב

מותר לאשה להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב

להסתפר התיר לו להתארס, במקום שהתיר לאשה להסתפר אינו דין שתהא מותרת ליארס. שו"ר שכן פ"י בשיטת ריב"ב וז"ל "ומה במקום שאסור לספר ולכבס. כגון האישה שאסור בתספורת כל שלושים יום". שוב הראוני שגם הר"י מלונגל (ע"ד הר"ף) כ' דאין הק"ו משבוע שחל בו, וז"ל "ומה במקום שאסור לספר ולכבס [לשון רי"ף], כגון בחולו של מועד, מותר לארס אשה כדתנן [לעיל י"ח ע"ב] מארסין אבל לא כונסין. שלשים יום, לאיבולו שמוותר לספר ולכבס [וכו.]. ש"מ שהאשה מותרת בנטילת שיער לאחר שבעה, אע"פ ששאר אבל אסור כל ל' יום". ולפ"ז לק"מ. וולדבריהם צ"ל דהרי"ל לא גרס בד' הגמ' "מאי היא. דתנן שבת שחל ת"ב בתוכה אסור לספר ולכבס, ובחמישי מותר מפני כבוד השבת". ופשוט.

והר"ב (קמא, יו"ד סי' צט ד"ה ועוד אני אומר) שכ' דלהרי"ף "ע"כ בשבוע שחל ת"ב גם אשה אסורה לספר דאל"כ נסתר הק"ו וכו'". ע"ש. לא ראה לד' הר"י מלונגל והריב"ב, כיון שעדיין לא היו בדפוס. ואילו ראה דבריהם הוה הדר ביה וכמש"כ המהרי"ק (שרש צד) שאם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוה שמייע להוה הדין בהו. ופסקו הרמ"א להלכה בחו"מ (סי' כה ס"ב). [וכיו"ב כ' החת"ס ח"א (סי' קנח) על עיקר תשו' הפנים מאירות הנ"ל (בדן גילוח בשבוע שחל בו ת"ב לבעלי בית) "והנב"ל לא ה"ד מהר"ם א"ש (הפנים מאירות) אולי לא ראה אותם, ואילו שמע בהו הוה הדר ביה כי אוטר בלי שום ראייה כלל"]. וע"ע בשו"ת מראות ישרים (טובל, סי' ח אות ב) שעמד בזה. ע"ש.

וע"ע בזה בכה"ח (סי' תקנא אות מז) ובמשנ"ב שם (ס"ק עט) בשם הפמ"ג.

ב) לדעת מרן ביו"ד סי' שצ ס"ה. וכ"פ הפנים מאירות (ח"ג ס"ס לו). ואף שהנר"ב (קמא חיו"ד סי' צט) והפמ"ג (סי' תקנא) ס"ל להחמיר, לדין העיקר להתיר. ודלא כמ"ש בכה"ח (ס"ק מז).

והנה בשו"ת פנים מאירות (הנ"ל), ביאר, דכיון דבאבל גופא פסקו הרי"ף והרמב"ם שאשה מותרת לגלח אחר ז', נראה להקל באבילות ישנה במילי דיחיד, ולסמוך במילי דרבנן על הרי"ף והרמב"ם דמותר ג"כ לאשה לגלח מר"ח עד התענית. וכן מרן אאמור"ר זיע"א בחזו"ע (תעניות, עמ' קסג) כ' להקל כד' הפנים מאירות לבחורה היוצאת לפגישות לצורך נישואין. ע"ש.

ויש מי שהקשה, שהרי להרי"ף (מ"ק יד: מרפיו) הגירסא בגמ' (יבמות מג.) היא "ומה במקום שאסור לספר ולכבס מותר ליארס, מקום שמוותר לספר ולכבס אינו דין שמוותר ליארס". וסיים הרי"ף "ושמעת מינה שהאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה כדקתני באבל רבתי". (והו"ד בכ"י יו"ד סי' שצ, וכ"פ בשו"ע ס"ה). ומבואר דמשבוע שחל בו עד ת"ב אסורה לספר.

ועי' בתוס' ישנים (יבמות שם) שכ' "ולפי הספרים שגורסים לספר י"ל דמיירי באשה דשריא בנטילת שער כל ל' יום ודוחק הא דמנא לן דאסירא נטילת שער באשה בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה הלא אין זה לה אלא ניוול לגלח שער". וכן הק' הרא"ש (מ"ק פ"ג ס" ג) "וקשה לדברי האלפסי דאי אשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה דלמא שריא נמי בשבת של ת"ב". ומשמע דפשיט"ל דלגירסת הרי"ף אסור לאשה לספר בשבוע שחל בו. וע"ז הקשו. וכן הק' ע"ד הפנים מאירות הג"ר נפתלי פרנקל בקובץ פרי תמרים (גליון לה, עמ' מח), ובשו"ת אמרי מרדכי (גראסס, סי' סט אות ג).

ולכאן יש ליישב דברי הפנים מאירות, דהק"ו של הגמ' הוא מאיש לאשה, דמה במקום שאסר לאיש

בשבת הדין כן שלא לנהוג אבילות בפרהסיא. וכן דעת המגן אברהם. [אלא שבשנה כזו שחל ת"ב בשבת טוב להחמיר מלגלח בערב שבת חזון, כמבואר בסעיף הבא]. ודלא כמי שאסר לאשכנזים אפילו לנהוגים לגלח הזקן ב' פעמים בשבוע. ג.]

ד. אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון, מותר לספרדים ועדות המזרח להסתפר ולהתגלח בכל השבוע שלפניו, שלדעת מרן השלחן ערוך מכיון שנדחה ליום ראשון, אין השבוע שלפניו בכלל שבוע שחל בו תשעה באב. ומכל מקום טוב להחמיר לענין תספורת הראש שלא להסתפר בשבוע שלפניו, כדי שלא יכנס לאבלות כשהוא מסופר. אבל לענין גילוח הזקן למי שרגיל בכך, ונגרם לו צער במניעת התגלחת, יכול להקל בזה להתגלח, ובפרט אם עושה כן לכבוד שבת. והאשכנזים נהגו להחמיר בלאו הכי שלא לכבס ולהסתפר קודם שבוע שחל בו. ד.]

טוב להחמיר שלא להסתפר לפני ר"ח אב כדי שיכנס בניוול ביום התענית

וע' במג"א (סי' תקנא ס"ק יד) שכתב וז"ל: כתב בהגהות אשרי, התספורת אסורה אפי' לכבוד שבת, דהא בלא"ה אין רגילים להסתפר בכל שבוע. ע"כ. אלמא דגילוח הזקן שנעשה בכל שבוע שרי בע"ש לנהוגים שלא להסתפר מיי"ז בתמוז, וה"ה כשחל ת"ב בשבת דינא הכי, שלא לנהוג אבילות בפרהסיא. וכן ראיתי בשו"ת חת"ס (חיו"ד ס"ס שמח) שדייק כן עפ"ד המג"א הנ"ל, שלענין גילוח הזקן שהוא מצער מאד ש"ד. ע"ש. וראה לעיל סי' תקנא הערה כז.

וע' בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרצג) בענין ההחליף הבגדים בער"ש חזון, לכבוד שבת, שהמנהג אצלינו פשוט להחליף הבגדים לכבוד שבת, ומנהג יפה הוא, ודלא כמו שנוהגים להחמיר בארצות אשכנז, שמנהגם הוא היפך הדין, דהא קי"ל כבדהו בכסות נקיה שלא יהיה מלבושך של שבת כמלבושך של חול. (שבת קיג.). ע"ש. ומינה לנ"ד, שאף תספורת הוא בכלל כבוד שבת. (כמ"ש בסי' רס). וכ"ה בגילוח הזקן כמ"ש בטור (סי' תקפא).

ולאפוקי ממ"ש בספר שער הזקנים לאסור אפי' להאשכנזים שנוהגים להסתפר הזקן ב' פעמים בשבוע, ובפרט שעושים לנוי ולא לכבוד שבת. ע"כ. והובא בכה"ח (סי' תקנא ס"ק טו). וע' בשו"ת אבני שהם (ח"ב תאו"ח סי' יג). ובשו"ת יחו"ד ח"ג (סי' לט).

ג בבא"ח (ש"א דברים אות יב) כתב, אם חל ת"ב בשבת, ונדחה, או שחל ביום ראשון, מרן הש"ע סתם להתיר להסתפר ולכבס בשתי השבתות, בין שלפני התענית בין לאחריו. ומ"מ יש להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכלבו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס בניוול ביום התענית. ופה עירנו אין אנו גוערים בחזקה ביד המקילים בזה. ע"כ.

ובהליכו"ע שם העיר, דנראה שכ"ז הוא לענין תספורת שער הראש, אבל לענין גלחת הזקן אין כדאי להחמיר לגרום צער בשבת, מאחר שהותר לאכול בשר ולשתות יין ולהעלות על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו, ואם מונע עצמו מזה מטעם אבלות של ת"ב איסורא קעביד. כמ"ש הטור (סי' תקנב). וכ"כ המרדכי בסוף תענית (הל' ט' באב סי' תרלו) בשם הר"א ממיץ. וכ"כ הרי"א ז' (ריש פ"ד דפסחים). וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסו) בשם ר' אביגדור כ"ץ. ובשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קלז) כתב שכ"ד הרמב"ם. וכ"כ הרב שלחן גבוה (סי' תקנב ס"ק טו). וע"ע בשו"ת בית דוד (סי' שכד) ובערה"ש (סי' תקנב ס"ק ד). ובשואל ומשיב תנינא (ח"ב סי' י). ובשו"ת שואל ונשאל ח"ד (סי' מב) ובשו"ת וישב אברהם (סי' נו). ובשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' ע אות ה). ובשו"ת מנחת חיים (סי' לג). וה"ה לענין גילוח הזקן למי שרגיל להתגלח.

כשחל תשעה באב בשבת, טוב להחמיר שלא להסתפר בכל השבוע שלפניו

לאחר ת"ב מותר. וכמבואר בגמ' (שם ל.), לפניו אסור, לאחריו מותר.

והנה בירושלמי תענית (פ"ד ה"ו), אמר רבי אבהו, ת"ב שחל להיות בשבת, שתי השבתות מותרות, כלומר,

ד הנה במשנה תענית (כו). שנינו: שבת שחל ת"ב להיות בתוכה, אסורים מלספר ומלכבס. כלומר, שבוע שחל ת"ב ביום שלישי או חמישי בשבוע, אסור להסתפר ולכבס בימים שלפניו, באותו השבוע, אבל

ה. בעלי ברית, המוהל והסנדק ואבי הבן מותרים להסתפר ביום המילה אף לאותם שנהגו להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח מ"ז בתמוז, או מראש חודש אב, שיום טוב שלהם הוא. אבל בשבוע שחל בו תשעה באב שאסור מדין התלמוד, אין להתיר אף לכבוד המילה. (ה)

בשור"ת כפי אהרן ח"ב (חיר"ד סי' א). והגאון רבי יוסף מולכו בספר שלחן גבוה (כאן באות כז).

ואע"פ שאחינו האשכנזים היוצאים ביד רמ"א, נהגו להחמיר שלא לכבס מ"ח, וה"ה שלא ללבוש בגדים המכובסים, כמבואר בש"ע (סי' תקנא סעיף ג), שבמקום שאסור לכבס אסור ללבוש בגדים המכובסים, אבל הספרדים ועדות המזרח נהגו להקל כדברי מרן הש"ע לכבס בכל ימי השבוע שלפני ת"ב כשחל בשבת, חוץ מאיזה עדות שנהגו גם הם להחמיר כבני אשכנז. ובתספורת מנהג הספרדים ועדות המזרח להקל, וכדברי מהר"ש ויטאל בשעה"כ (דף פט ע"ג). וע"ע בשור"ת נו"ב מה"ת (תאו"ח סי' קה), ובשור"ת מנחת ברוך (סי' פב).

ונכון להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח לפחות בער"ש חזון כשחל בו ת"ב, וכמ"ש בספר המכתם (תענית כט:), ובספר ארחות חיים (הלכות ט' באב אות ה), שהזקנים היו נזהרים שלא להסתפר בער"ש חזון, כדי שיכנסו לתענית כשהם מנוולים, והיו גוערים מאד במי שהסתפר. וכ"ה בילקו"י ויחור"ד שם. ובהליכור"ע ח"ב עמוד קמג.

וגדולה מזו כתב המהריק"ש שרבים מיראי ה' וחושבי שמו נמנעים מלהספר בער"ש חזון. הגם שהוא לפני שבוע שחל ת"ב שחל בתוכה. וכ"ש אם חל ת"ב ביום א' או ג' שנכון שלא להסתפר שלא יכנס לאבלות והוא מקושט.

וע"ע להגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י אות יג) שכתב, דכשחל ת"ב בשבת ונדחה או ביום ראשון, לא יסתפר בער"ש חזון כדי שיכנס מנוול לתענית, אך אם חל בשלישי וחמישי, אין קפידא. אלא שבשבוע עצמה [טוב ש]לא יסתפר ולא יטול צפרניו. עכ"ד.

המוהל הסנדק ואבי הבן מותרים להסתפר לאחר ר"ח אב

מ"מ לבעלי ברית ולאבי הבן יש להתיר להסתפר, מפני שיו"ט שלהם הוא, וכמו שהתיר כיו"ב הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"א) לבעלי ברית ללבוש בגדי שבת ובגדים לבנים, אע"פ שהם אסורים מן הדין.

ואמנם הרמ"א בהגה (י"ד סי' שצג ס"ג) כ', ומותר למוהל שהוא אבל לתקן צפרניו ולגלח לצורך המילה אם אין שם מוהל אחר. ונראה שתיבת ולגלח חוזרת על תיקון הצפרניים במספרים, שאין לפרש דהיינו

בין בשבוע שלפניו ובין בשבוע שלאחריו מותרים להסתפר ולכבס.

וכתב הרא"ש בפסקיו (סי' לב), הטעם, שמכיון שנדחה התענית עד יום ראשון אין זה בכלל שבת שחל ת"ב להיות בתוכה. וכן הרמב"ן בתורת האדם (דף פב.), והר"ן בהלכות הביאו דברי הירושל' להלכה. וכן כתבו המאירי (תענית כט:), ובעל המאורות (שם עמ' שג). וראב"ה (תענית סי' תתפב), והמרדכי (תענית סי' תרלט). ושבולי הלקט השלם (סי' רסד). והריטב"א בתשובה (סי' ה), ובחי' (תענית ל.).

אבל רבינו משה מקוצי בספר המצות כתב, שמ"מ נהגו לאסור. וכתב הארחות חיים (הל' ט' באב אות טו), שהר"י מקורביל כתב עליו, וצריך פירוש לפירושו, דהיינו מלבד יום חמישי וששי מפני כבוד השבת. ומיהו גם בשאר ימי השבוע חומרא יתירה היא, שהרי לא אסרו אלא רק שבת שחל ת"ב להיות בתוכה. ע"כ. וכ"ה בסמ"ק.

וזהו לשון מרן הש"ע (סי' תקנא ס"ד): אם חל ת"ב בשבת ונדחה לאחור השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית ובין שאחר התענית. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל ימי השבוע שלפניו חוץ מיום חמישי וששי. וכתב ע"ז הרמ"א בהגה, ונוהגים להחמיר לענין כיבוס מתחילת ר"ח אב, אבל בתספורת נוהגים להחמיר מ"ז בתמוז. ע"כ.

ונראה שדעת מרן להתיר אף לכתחלה להסתפר ולכבס בכל ימי השבוע שלפניו, וכ"ש שלאחריו, כסברא הראשונה שהובאה בסתם, שבכל מקום הלכה רווחת סתם ויש הלכה כסתם. וכמ"ש אחרונים רבים, ומהם, מרן החיד"א במחז"ב י"ד (סי' ט אות ב, וסי' נה אות ד), והגאון רבי יצחק עטייה בספר זרע יצחק (בקונטרס פלפלת כל שהוא סי' יד). והגאון רבי אהרן עזריאל

(ה) הפנים מאירות בתשובה ח"ג (סי' לו) כתב, שהדבר פשוט שבימי בין המצרים מותר לסנדק ולמוהל ולאבי הבן להסתפר ולגלח הזקן לכבוד המילה, וכמ"ש כיו"ב הרמ"א בהגה (סי' תצג ס"ב) שבעל ברית והמל את בנו מותרים להסתפר בימי הספירה לכבוד המילה. ויש ללמוד מזה גם לגבי בין המצרים, כיון שגם הם אינם אלא מנהג. ולא עוד אלא שנראה שאפי' בשבוע שחל בו ת"ב שאסור להסתפר בו מדינא דגמרא (תענית כו.),

וכן העלה בשו"ת בית יהודה ח"ב (סי' פה), שאסור לבעל ברית ולאבי הבן להסתפר בשבוע שחל בו יום ת"ב לכבוד המילה, שכל ההיתרים שנאמרו (בסי' תקנא סעיף י) אינם אלא לענין אכילת בשר ושתיית יין בסעודת מצוה ולא לדברים אחרים, ואע"פ שהרמ"א בהגה (סי' תצג ס"ב) התיר להסתפר בימי הספירה לכבוד המילה, ומוכח שיום המילה לגבי בעלי הברית הוא יו"ט גמור לכל הדברים, זה אינו, שלא התיר אלא בימי הספירה שאין איסור תספורת בהם מן הדין, אלא מחמת מנהג, והקילו באותו מנהג בכמה דברים, משא"כ שבוע שחל בו ת"ב שאסור בתספורת מן הדין. ושלא כדברי הפנים מאירות שצייד להקל בתספורת לבעלי ברית אף בשבוע שחל בו ת"ב, והעיקר כמו שכתבנו. עכת"ד.

גם בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' עו) כתב להשיב ע"ד הפנים מאירות הנ"ל, ושאף רבינו יעב"ץ שהיקל בת"ב דחוי לרחוץ ולאכול לכבוד המילה, משום שיו"ט שלו הוא, זהו רק בת"ב דחוי, וגם לא התיר תספורת וכו'. ואף הרמ"א בהגה (סי' תקנא סעיף א) לא התיר לבעלי ברית אלא בגדי שבת ולא לבנים ממש שאסורים מן הדין. ומ"ש הפנים מאירות דאבלות ישנה קילא טפי, ולכן יש להתיר גם בשבוע שחל בו ת"ב, אדרבה י"ל דחמיר טפי משום שהוא אבלות דרבים. וכדמוכח בתוס' יבמות (ג:): שכתבו, שבדברים שבצינעא כגון לארס שהוא לפי שעה ואינו פרהסיא, הקילו יותר בשבוע שחל בו ת"ב, שהוא אבלות ישנה, יותר מאבלות חדשה, אבל בדברים שבפרהסיא והוא דבר שנמשך כגון לספר ולכבס אדרבה החמירו יותר באבלות דרבים אע"פ שהיא ישנה, יותר מאבלות דיחיד של אבלות חדשה. ולכן יש לאסור לבעלי ברית להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב כיון שאיסורו מן הדין. עכת"ד. (וראה עוד במילואים והשמטות שם דף קכ ע"ד). וכ"פ לאסור בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"ב (סי' כג).

והנה מהר"י עייאש בספרו מטה יהודה (סי' תקנא סעיף א) כתב, ולענין תספורת לבעל ברית, לא מבעיא בת"ב עצמו שחלילה להתיר, ואפי' בנדחה, ולאפוקי ממי שהורה להקל, אלא אפי' מר"ח עד התענית אסור, כמו שנתבאר בשו"ת בני יהודה סי' פה. ע"ש.

ולכאורה הוא סותר למ"ש בתשובה שם, שאין להביא ראייה להתיר מ"ש הרמ"א בסי' תצג, שמותר לבעל ברית להסתפר בימי הספירה, דשאני התם שאינו אסור אלא משום מנהג והקילו בו בכמה דברים. ע"ש. ומוכח שבימי בין המצרים ואפי' אחר ר"ח אב שאין איסור תספורת בהם אלא משום מנהג, יש להתיר כדין

גילוח שער הראש והזקן, שהרי סיים הרמ"א לצורך המילה, ומה צורך המילה יש בגילוח שער הראש והזקן, אלא ודאי כמו שכתבנו שחזור על גזיזת הצפרניים במספרים. ובד"מ לא הזכיר כלל מלת ולגלה. וכן בספר הלבוש. ושלא כהרב בעל באה"ט (רי"ס תקנא) שהבין דהיינו גילוח שער הראש והזקן, וזה אינו.

וכמ"מ נראה שאף שלא התיר הרמ"א להסתפר או לגלח בתוך שלשים לאבלו, מ"מ לגבי שבוע שחל בו ת"ב שהוא אבלות ישנה יש להקל, וכמ"ש הרא"ש (בפרק ד התענית סי' לב) שאבלות ישנה קיל טפי מאבלות חדשה. וכן מצינו שהקילו בשבוע שחל בו ת"ב, שמותר לכבס בחמישי מפני כבוד השבת, ואע"פ שכתב בהגהות אשרי, שלענין תספורת אסור אפי' בחמישי, צ"ל כמ"ש המג"א (סי' תקנא ס"ק יד) שנראה לו הטעם משום שבלא"ה אין רגילים להסתפר בכל שבוע. וא"כ בעלי ברית שרגילים להסתפר לכבוד המילה, כשם שהותר להם ללבוש לבנים, אף שאסורים מן הדין, ה"ה שמותר להם להסתפר אפי' בשבוע שחל בו ת"ב. עכת"ד.

וכן בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' צג) כתב, שמותר לבעל ברית ולסנדק ולאבי הבן, שהם אבלי בתוך שלשים, להסתפר לכבוד המילה, שיו"ט שלהם הוא, וכן הדין בשבוע שחל בו ת"ב. וסיים, ואע"פ שגיסי הגאון בעל אליה זוטא (סי' תקנא ס"ק טז) אוסר הגילוח לאבל בעל ברית, וכן בשבוע שחל בו ת"ב, אין ראייתו מוכרחת, ולכן יש להתיר הן באבל תוך שלשים, והן בשבוע שחל בו ת"ב, ששניהם שוים, ועוד שביבמות (ג:): מבואר שאבלות ישנה קילא טפי. ע"כ.

אבל בשו"ת נו"ב (מהדו"ק האו"ח סי' כח) פסק בפשיטות לאסור תספורת בשבוע שחל בו ת"ב לבעלי ברית. והניף ידו שנית בנו"ב מהדורא תנינא (חיו"ד סי' ריג), והוכיח כן מדברי הגהות אשרי הנ"ל, שאסור להסתפר בחמישי בשביל כבוד שבת. ואע"פ שבב"י (סי' תקנט) ה"ד התשב"ץ, במעשה של רבינו יעב"ץ, שהיה בעל ברית בת"ב שנדחה, ורחץ ואכל ולא השלים התענית עם הצבור, מפני שיו"ט שלו הוא, וכמו שאמרו ובחמישי מותרים מפני כבוד השבת. הנה גם שם לא התיר תספורת, משום שדיו לבא מן הדין להיות כנדון. דמוכח בפירוש רש"י (תענית כו:): שלא התירו בחמישי מפני כבוד השבת, אלא לכבס, אבל לא להסתפר. וכ"כ להדיא בהגהות אשרי. ולכן גם לכבוד המילה יש לאסור בשבוע שחל בו ת"ב, וכן באבל תוך שלשים. ומשום שהוא ניכר יותר וחיישינן למראית העין שאין הכל יודעים שהוא בעל ברית. עש"ב.

ולא לילה קודם. ע"כ. אולם נראה שבמקום צורך יכולים להקל מהלילה. וראה בחזו"ע יו"ט (עמ' רסד) לגבי ימי ספה"ע, שאם יש סיבה המונעת את בעלי הברית מלהסתפר ביום המילה, יכולים להקדים ולהסתפר אף ביום שלפני המילה. וכן אם חל המילה ביום א' רשאים להסתפר ביום ו'. וראה בשו"ת יחו"ד ח"ד (סי' לב עמ' קעט).

וגדולה מזו נהגו בערי פרנקיאי להתיר אפי' לאבל בתוך שלשים שלו להסתפר לכבוד המילה, משום שיו"ט שלו הוא, ויש לזה שורש ויסוד בדברי חז"ל וכו'. והנו"ב שאסר תספורת לבעלי ברית בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שהוא אסור מדין הש"ס, הוא פלא, ומה שהסתמך על דברי הגהות אשרי' שאסר תספורת בחמישי בשבת, התם ה"ט כמ"ש המג"א מפני שאין אנו מסתפרים בכל שבוע, ולא ניכר בזה סי' אבלות, ולכן אוסרים התספורת, משא"כ במילה. וכמ"ש לנכון הפנים מאירות. ונראה שהנו"ב לא ראה דברי הפנים מאירות וראיותיו, ואילו היה רואה אותם היה חוזר בו, כי הוא אוסר בלי שום ראיה כלל. כללא דמילתא, במחכ"ת של הנו"ב, נראה לי להתיר היתר גמור תספורת לבעלי ברית אפי' בשבוע שחל בו ת"ב. וכן עמא דבר. עכת"ד.

וכן הגאון בעל שואל ומשיב בספרו דברי שאול על יו"ד (סי' שצט ס"ג) כתב, דמ"ש הנו"ב לאסור תספורת לבעלי ברית בשבוע שחל בו ת"ב, והרחיב בזה הדיבור בנו"ב (מהדורא תנינא חיו"ד סי' ריג), באמת המעיין בשו"ת פנים מאירות הנ"ל, ימצא שגם הוא הרגיש בדברי הגהות אשרי', שהעיר מהם הנו"ב, ובכל זאת העלה להתיר. ודבריו נכונים. ע"כ.

גם בשו"ת לשון חכמים ח"ב (סי' לה, דף לח ע"ב) ה"ד הא"ר והנו"ב שאוסרים לבעלי ברית להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שהאיסור הוא מדינא דגמ', והוא כתב להביא ראיה להקל ממה שאמרו (תענית כו:): ובחמישי מותרים מפני כבוד השבת, ומדינא דגמ' מותרים גם בתספורת, אלא שמכיון שבלא"ה אין אנו רגילים להסתפר בכל ער"ש לכן נהגו לאסור, וכמ"ש המג"א (סי' תקנא ס"ק יד). אבל בעלי ברית שנוהגים תמיד להסתפר לכבוד המילה, ש"ד להקל גם בשבוע שחל בו ת"ב. וכבר כתב בכ"י (סי' תקנט) בשם רבינו יעב"ץ שעשה מעשה להקל באכילה ורחיצה בת"ב דחוי לכבוד המילה, וכתב הב"י שם, שבעלי ברית הם הסנדק והמוהל שיו"ט שלהם הוא כמו שהוא יו"ט של אבי הבן. וה"ה לגבי תספורת בשבוע שחל בו ת"ב. עכת"ד.

ימי הספירה, ורק בשבוע שחל בו ת"ב יש לאסור כיון שאיסורו מן הדין.

וכ"כ באמת הא"ר (סי' תקנא ס"ק כח) שלפני שבוע שחל בו ת"ב יש להתיר. ואע"פ ש"ל דשאני ימי בין המצרים שיש מקום להחמיר בהם יותר, מפני חורבן ביהמ"ק, או מפני שיש להם עיקר בש"ס לגבי שבוע שחל בו ת"ב, משא"כ ימי הספירה שאין להם עיקר בש"ס כלל. וכן הזכיר סברא זו בשו"ת זרע אמת (הני"ל), אלא שבכל זאת כתב להקל כיון שעכ"פ הוא רק מנהג. ע"ש.

וכן בדין, שהרי ענין איסור תספורת בימי הספירה פשוט המנהג להחמיר כמעט בכל תפוצות ישראל, וכמ"ש מרן בש"ע סי' תצג, ואילו המנהג שלא להסתפר קודם שבוע שחל בו ת"ב, לא פשוט ברוב עדות הספרדים, לכן יש להקל בו יותר. (וכן בשו"ת זרע אמת חלק א בהשמטות דף קכ ע"ד תמה על מהר"י עייאש שדבריו סותרים זה את זה וכו'. ע"ש). ובשו"ת זרע אמת שם כתב, שאף כשחל ת"ב בשבת ונדחה יש לצדד להקל לבעל ברית. והמיקל בזה אין מזניחים אותו. (וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"ג סי' נח מ"ש בזה. וי"ל ע"ד ודו"ק).

וכן בשו"ת אור נעלם (סי' י) העלה שאפי' חל ת"ב ביום א', והמילה ביום חמישי שלפניו, כיון דקי"ל שאין לו דין שבוע שחל בו ת"ב, ואינו אסור מדין התלמוד, מותר לבעל ברית להסתפר לכבוד המילה. והובא בשע"ת. וכ"פ בספר אדני פז (דף כו:). וכ"כ בשו"ת יענן משה (חאו"ח סי' עז).

ואמנם בספר מור וקציעה (סי' תקנא) כתב שאפי' בעלי ברית אסורים להסתפר מיום ר"ח אב ואילך. וכ"כ בשאלת יעב"ץ ח"ב (סי' כג) להחמיר בזה. וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"י (סי' פא אות ז). אולם אין דבריהם מוכרחים, והעיקר להקל בזה קודם שבוע שחל בו ת"ב, וכן כשחל ת"ב בשבת ונדחה יש להקל. וכן העלה בספר פחד יצחק (מע' ש דף מד), להתיר לבעל ברית להסתפר בר"ח אב. והובא בקצרה בספר עיקרי הד"ט (סי' כח אות ב).

ובספר תורת חיים סופר (סי' תקנא ס"ג) כתב שאין להתיר אלא תגלחת הזקן שנוהגים המוהל והסנדק ואבי הבן לגלחם כשבאה מצוה זו לידם, משא"כ בתספורת הראש.

והן אמת כי בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קנח) כתב, שבכל המדינות נהגו היתר לבעלי ברית להסתפר לכבוד המילה בימי בין המצרים עד ת"ב ממש, וכמו שביאר בטוב טעם בשו"ת פנים מאירות ח"ג (סי' לו).

ובס' אשרי האישי (ח"ג עמ' תס) כתב להתיר, אלא שכתב אין להם היתר רק מהבוקר של יום המילה

1. אם חל תשעה באב בשבת, או ביום ראשון בשבת, שאז אין דין שבוע שחל בו תשעה באב, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סי' תקנא ס"ד), מותרים בעלי הברית להסתפר בכל הימים שקודם תשעה באב.⁽¹⁾

2. חתן בתוך שבעת ימי המשתה, יש מקילין לו לגלח זקנו אפילו בשבוע שחל בו. כיון שימים טובים הם אצלו. ויש חולקים. והבא לשאול מורים לו שנכון שלא להסתפר ולא להתגלח בשבוע שחל בו תשעה באב, מכל מקום המיקל בזה אין למחות בידו, שיש לו על מה לסמוך.⁽²⁾

שאינן בו דין שבוע שחל בו ת"ב, ויש להתיר להסתפר אפי' בער"ש, כשהמילה היא בשבת ת"ב. וע"ש בתמה על החת"ס שלא זכר מדברי הא"ר שאוסר בשבוע ת"ב. וכן פסקו בשו"ת יד הלוי (חאו"ח סי' קג). ומהר"י בן ואליד בשו"ת ויאמר יצחק (חאו"ח סי' ד. וע"ש שם בליקוטים דף לז:). והרב זכור לאברהם ח"א (ערך ט' באב, דף לז:). וכ"כ בשו"ת אוהב משפט ח"א (סי' כד), שכל שאינו אסור אלא ממנהגא יש להתיר לבעל ברית להסתפר לכבוד המילה, כדעת רוה"פ. משא"כ בשבוע שחל בו ת"ב. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אור נעלם (סי' י'). וכן מוכח מדברי המקובל הרמ"ז בתשובה (סי' לג ולד). וכ"פ בבא"ח (פרשת דברים אות יב), ובקיצור ש"ע (סי' קכ סעיף טו). ונאף החת"ס עצמו בהגהותיו (סי' תקנא) הביא את האליה רבה לאסור לבעל הברית להסתפר בשבוע שחל בו ט' באב. ע"ש. וראה עוד בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג (סי' תיג), ובשו"ת מגן שאול (סי' כו), ובשו"ת חיים שנים (סי' יא).

לפיכך אע"פ שהחת"ס מעיד בגדלו שמנהג ערי פרנקייה להקל בזה, אגן בדידן לא שמענו ולא ראינו מי שינהג בזה להקל. וכן מצאתי להשד"ח (מערכת בין המצרים סי' א' אות ג') שהעיר ע"ד החת"ס, שאנו בני ספרד לא ראינו ולא שמענו מי שיתיר תספורת לבעלי ברית בשבוע שחל ת"ב בתוכו. ע"ש. וראה עוד בפאת השדה שם.

ולבן אין להורות להקל בזה. ומ"מ מי שעבר ועשה מעשה להסתפר לכבוד המילה בשבוע שחל בו ת"ב, אין למחות בידו בחזקה, שיש לו ע"מ שיסמוך, על הגאונים שהתירו בזה הלכה למעשה. (וראה בשו"ת דברי ישראל וועלץ ח"ב סי' קיח).

3. **ע"פ** המבואר בהערה הנ"ל. ומאחר שמן הדין שתי השבחות מותרים בתספורת, בעלי ברית מותרים להסתפר בהם לכבוד המילה. ובזה א"צ להחמיר.

אם מותר לחתן לגלח כדרכו בשבוע שחל בו ט"ב

בער"פ וכו', שישא ב"ר"ח אייר, אך לא יסתפר. אולם בס' בית הרואה (למהר"ש פלורנטיין. דף כו ע"ג) האריך

גם בספר מאורי אור (עוד למועד דף קפח). כתב, בעל ברית ששכח להסתפר קודם שבוע שחל בו ת"ב, שרי מדינא להסתפר אף בשבוע שחל בו ת"ב, שהרי בתוך שלשים לאבל אסור להסתפר מדינא, ואע"פ כן הורו המורים להתיר לבעל ברית להסתפר, כמ"ש לעיל נדף קח ע"ב, בשם הגאון מהרש"ח אב"ד דפרנקפורט. וכן הורה מהר"ל אב"ד דפה. וכן הא"ר (סי' קלב) כתב להקל בתספורת לבעל ברית תוך שלשים יום לאבל. ע"ש. וכן בשו"ת תבואות שמש (חאו"ח סי' עו) הביא בשם הגאון רבי יעקב בירדוגו (מחבר שו"ת שופריה דיעקב) שבמקומו נהגו להתיר לאבי הבן לגלח ביום המילה אף בשבוע שחל בו ת"ב. וע"ש.

הרי לפנינו אחרונים רבים חבל נביאים שמסכימים להתיר בנידון זה. אלא שמ"מ הואיל ודעת רוב האחרונים להחמיר בזה בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שהוא מדינא דגמ', נראה שכן יש לנו לפסוק להלכה. וכמ"ש מרן החיד"א במחז"ב (סי' תקנא סק"ב), והגר"ח פלאג"י בספר מועד לכל חי (סי' י אות יב). וכדברי הא"ר (סי' תקנא ס"ק כח).

וכ"פ הפמ"ג (סי' תקנא מש"ז ס"ק יג), שבשבוע שחל בו ת"ב שאסור להסתפר מדינא, אין להקל לבעלי ברית. ורק מה שהוא חומרא מן המנהג כגון מר"ח ואילך מותר לבעלי ברית להסתפר. וכמ"ש כיו"ב הרמ"א (סי' תצג). ע"ש.

וכ"כ בשו"ת אדני פז בחידושו לאו"ח (סי' תקנא), להתיר לבעלי ברית, המוהל והסנדק ואבי הבן, להסתפר לכבוד המילה, קודם השבוע שחל בו ת"ב, כיון שאינו אסור מדינא. ובשבוע שחל בו ת"ב שאסור מדין התלמוד יש לאסור. ע"ש. וכ"פ בספר נזירות שמשון (סי' תקנא ס"ד), ושכן המנהג.

וכ"פ בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' לא), שאין לזוז ממה שפסק הא"ר לאסור בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שאסור מדינא, אבל אם חל ת"ב בשבת יש לסמוך על האומרים

4. **הנה** הרב בית דוד (חאו"ח סי' רפא) אסר לחתן להסתפר בימי הספירה, ע"ש במי שהזמין להשיא בתו

ח. חתן בר מצוה ששלמו לו י"ג שנה ויום אחד אחר ראש חודש אב, והוא מבני אשכנז שנהגו להחמיר שלא להסתפר מ"ז תמוז, מותר לו להסתפר ביום הבר מצוה שהוא יום שמחת לבו, אבל בשבוע שחל בו תשעה באב, אין להתיר. ומותר לו ללבוש בגדי שבת ביום הבר מצוה, אבל לא בגדים חדשים ממש. (ח)

וע' בפר"ח (סי' תצג סוף ס"ב) שבדברים אלו הלכה כד' המיקל מכולם.

ואמנם יש מקום לחלק בזה, דני"ד חמיר טפי, שאיסור התגלחת בשבוע שחל בו הוא מדינא, ולא ממנהגא. [והחיד"א בברכ"י שם צירף בנידונו גם סברת הרב טור ברקת, ומהר"ש שער אריה, ומהר"ר ישראל שלמה לינגו, בשתי ידיים מנהג זה שלא לישא בימי העומר, וכתבו שהוא מנהג חדש, לא שערוהו רז"ל, ושאי"ן לו מקום לא לפי הדין ולא לפי האמת]. והגם דמ"מ הרי מצינו ברמב"ן שם להתיר אפי' בז' ימי אבלות. אע"פ כן ראוי להחמיר. ורא"ה לעיל הערה ה', שדעת הפנים מאירות דמותר להסתפר ביום המילה כשחל בשבוע ת"ב, וכן הסכים החת"ס. וכ"כ במאורי אור, ובשו"ת בנין ציון, והגו"ב, ומ"מ אף הוא הורה להתיר מר"ח אב עד שבוע ת"ב, כיון שאינו מדינא אלא מנהגא. ובודאי דהעיקר לדינא להורות להתיר קודם שבוע ת"ב, אחר ר"ח אב. אבל בשבוע ת"ב יש להחמיר. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"א (אור"ח סי' לד אות ה).

חתן בר מצוה ששלמו לו י"ג שנה אחר ר"ח אב, מותר לו להסתפר

ביום מלאת י"ג שנה ויום א'. וע"ע בעץ חיים (שער מא פ"ב ושער נ פ"ג).

ומכאן סיוע לדברי המהרש"ל בים של שלמה (פרק מרובה סי' לו) דחשיב לסעודת הבר מצוה, סעודת מצוה, משום דהוי מצווה ועושה.

וכ"כ המג"א (סי' רכה סק"ד) בשם ילקוט חדש, שמצוה לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה "כיום שנכנס לחופה".

וע"פ האמור למד בשו"ת יבי"א ח"ד (סי' יד) דשפיר י"ל דהבר מצוה ביום מלאת לו י"ג שנה ויום אחד פוטר הקהל מלומר תחנון ונפ"א.

וכ"כ בספר דרכי חיים ושלום (סי' קצב עמ' פב), שהרב ממונקאטש נהג שלא לומר וידוי ותחנון, כשהיה במנין שלו נער בר מצוה שהתחיל להניח תפילין, לחיבת הקודש של המצוה. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת משפטי עוזיאל (אור"ח מה"ת ס"ס יא), שבדורות האחרונים הנהיגו שלא לומר וידוי ונפ"א לכבוד הבר מצוה, כדי לחבב מצות תפילין הרפויה

בזה לדחות דברי הרב בית דוד, והעלה דשרי, דהחתן הוא כמלך. וכתב החיד"א (ברכ"י סי' תצג אות י), שנראה שהדין אמת, דשרי לחתן להסתפר, כן נראה לי.

ובשו"ת יבי"א ח"ה (א"ח סי' לח אות ח) כתב, שמוותר לחתן להסתפר ביום חופתו שבתוך ימי הספירה, שהרי יו"ט שלו הוא. וכמ"ש הרמ"א (סי' תצג ס"ב), שמוותר לבעל ברית ולאבי הבן להסתפר בימי הספירה לכבוד המילה. וכן הסכימו האחרונים שם. וכ"כ בס' עקרי הד"ט (סי' כא אות ט) שגם בחתן דינא הכי.

ועוד כתב, דגדולה מזו י"ל שמוותר לחתן להתגלח בכל שבעת ימי החופה שלו, בימי הספירה, וכמ"ש הרמב"ן בתורת האדם (דכ"ד ע"ג), שאם מת אבי החתן, דק"ל מכניסין את המת לחדר, ובוועל בעילת מצוה ופורש, ונוהג ז' ימי המשתה ואח"כ ז' ימי אבלות, מותר לחתן להסתפר בכל שבעת ימי החופה, שהחתן דומה למלך, ומלך ביופיו תחזינה עיניו. (ע' תענית יז.). ע"כ. וכ"כ המאירי והרא"ש (כתובות ד). וכ"פ הטוש"ע (יו"ד סי' שמב). וכ"ש שיש להקל בכ"ז בימי הספירה.

ח ז"ל מרן אאמור"ר: הנה בספר נהר מצרים (דף ו:): כתב, שמנהג ירושלים שאין אומרים וידוי ואין נופלים על פניהם ביום שיש בו בר מצוה. ומנהג ישראל תורה הוא, וסמך לדבר מפני שהבר מצוה דומה לחתן שנאמר בו כחתן יכהן פאר, ותפילין נקראו פאר, כדאיתא בברכות (יא.), והרי הוא כחתן ביום שמחת לבו.

ועוד דאיתא בזה"ק פרשת משפטים (דצ"ח ע"א) ת"ח ההוא יומא דזכי לתליסר שנין איקרי בן לקב"ה וכו'. וכד מטא דוד להכי כתיב ביה ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך, מ"ט דמקדמת דנא לא שרת עליה נשמתא עלאה דהא בשני ערלה הוה, ובגין כך אני היום ילדתיך ודאי. אנא ולא סטרא אחרא כמה דהוה עד השתא. ע"ש. וכ"ה עוד שם (דק"א. ובפר' תרומה דקנ"ח:). ע"ש.

גם בזהר חדש (דף י ע"ג) איתא, רשב"י זמין למארי מתניתא למיכל בסעודתא רבה דעבד להו וכו' והוה קא בדח טובא, אמרו ליה מאי בדיחותא דמר בהאי יומא משאר יומין, אמר להו דיומא דין נחתא נשמתא קדישא עילאה לר' אלעזר ברי וכו'. (ומבואר שם דאיירי

- ט. מי שיש לו פגישה בימים אלו עם שר מאומות העולם, ואי אפשר לו להשאר עם זקן בלתי מגולח, ישתדל ויהיה סנדק, שאז יהיה מותר לו לגלח, מפני שיום טוב שלו הוא. (ט)
- י. מותר להסתרק במסרק שערות ראשו וזקנו בשבוע שחל בו תשעה באב, בין איש בין אשה. ואין להחמיר בזה כלל. (י)

אסור מדינא. [ע"כ מחזור].

וע' בס' אשרי האיש (ח"ג עמ' תנח), שאין להסתפר בימי בין המצרים לצורך בר מצוה אפי' הנער שנכנס למצוות. [והגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קמח) נסתפק בזה אם להתיר לנער בר מצוה להסתפר].

אבל בשו"ת בית אבי (ה"ב סי' כ, נח) מתיר לבחור בר מצוה להסתפר לפני השבוע שחל בו ט' באב, וע"ש בפסקי תשובות שהביא דעת האוסרים. והביא בשם שערים מצויינים בהלכה על קש"ע (סי' קכ"ח בקונ"א) דיש להקל ולהתיר להסתפר קודם שנעשה גדול, שיש לסמוך על החיי אדם דס"ל דמותר לגלח קטנים לפני שבוע שחל בו ט' באב ע"ש. ואצלינו בלא"ה איסור התספורת הוא רק בשבוע שחל בו. ובוהו אין להקל גם לחתן בר מצוה. והאשכנזים שאינם מסתפרים מ"ז בתמוז, בחתן בר מצוה יש להקל, כמבואר בחזון עובדיה (ארבע תעניות עמ' רכד), ובשו"ת רבבות אפרים ח"א (סי' שלז).

יש לו פגישה בימים אלו עם שר מאומות העולם, ורוצה להתגלח

מצות מילה שנוהגים כמה קהלות להסתפר, ועוד שהוא ר"ח. וחלילה לי להתיר בלא זה. ע"ש. וזה מפורש כמו שכתבתי, אלא שכתבנו להקל מטעם מצות מילה דוקא, וסמכנו על מ"ש הפנים מאירות וסיעתו, שאף בשבוע שחל בו ת"ב, שהוא אסור בתספורת מן הדין, יש להקל לכבוד המילה. וכ"כ המאורי אור עוד למועד (דף קלט: ודף קפת). בשם גדולי הוראה, להתיר לבעל ברית אבל בתוך שלשים יום, להסתפר לכבוד המילה. ושכ"כ הא"ר. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' צג). הובא לעיל בהערה ז'.

וסיים מרן אמו"ר: וזכורני שלפני עשרות שנים הסתמכתי ג"כ על הנ"ל, והתירתי לשר הפנים דאז ר' משה שפירא, שבתוקף תפקידו היה צריך להפגש עם שרים מאומות העולם שבאו לבקר בארץ, להתגלח בתוך שלשים לימי אבלו, ע"י שיהיה סנדק באותו היום. וכן עשה.

להסתרק במסרק שערות ראשו וזקנו, בשבוע שחל בו תשעה באב

דקיי"ל (בניזיר מב). נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק. ואנן ילפינן איסור תספורת לאבל מנזיר. ואין נראה

בידינו, ולהציל ע"ז את בני ישראל מכלל קרקפתא דלא מנח תפילין. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת מים חיים (משאש, אור"ח סי' כב) שנתפשט המנהג בכל המקומות שלא לומר תחנון לכבוד בר מצוה, כמו לכבוד חתן ובעל ברית.

גם הרה"ג רבי שמעון חיררי בספר ישמח ישראל (סי' נה עמ' תקד) העיד שכן המנהג בתוניס, שלא לומר וידוי ותחנון כשיש שם בר מצוה. ע"ש.

ולפ"ז נראה לומר שחתן הבר מצוה יכול להסתפר אף אחר ר"ח אב, כיון שהחומר לא להסתפר אינה אלא מנהג בעלמא. ואף שיש מי שחולק ע"ז אין דבריו מוכרחים.

וכן בשו"ת רבבות אפרים ח"ח (סי' רכה) כתב בשם הגרש"ז אורבך שמתור לחתן הבר מצוה להסתפר בימי הספירה, כיון שיו"ט שלו הוא. ע"ש.

אלא דמה שהוסיף להקל שם בזה גם בשבוע שחל בו ת"ב. וצ"ע. ע"ש. נראה שאין להקל בזה כיון שהוא

ז"ל מרן אמו"ר זיע"א: מי שיש לו פגישה עם שר מאומות העולם, וא"א לו להפגש מבלי תגלחת הזקן. ראיתי להרה"ג ר' יוסף משאש באוצר המכתבים (סי' אלף מז) שכתב, שהמנהג במרוקו להתיר לגלח הזקן בשבוע שחל בו ת"ב בשביל להפגש עם השר. ושכן הורה מהר"ח בלייח. ע"כ.

ובעיניי היא קולא יתרה. אלא העצה היעוצה שזה שרוצה להפגש עם השר, ישתדל ויהיה "סנדק" (ואפי' עם תשלומי כסף להורי הנימול), ואז יש לסמוך על הפנים מאירות והחת"ס וסיעתם, שמתור לבעל ברית להסתפר לכבוד המילה. וע' בשו"ת שבט הלוי ח"י (סי' פא אות ג).

ושוב מצאתי בשו"ת חת"ס (תארי"ח סי' קנח בד"ה ומה שאמר), שכתב להתיר לאבל בתוך שלשים יום שהיה צריך להפגש עם השר, ואם לא יראה לו פנים, יפסיד יותר מאלף רובל, וכתב, ואמרתיו לו שימתין עד יום ר"ח, ויהיה סנדק באותו יום, שאז יש לצרף ב' קולות,

התוס' מו"ק (דף יט:) בד"ה אתיא פרע פרע, כתבו, יש אוסרים לאבל לסרוק ראשו תוך שלשים, כדין נזיר

כלל, דשאני נזיר שאפי' תלש שערו אסור, אבל לענין אבלות לא אסרו תספורת אלא משום יפוי, אבל סריקה לא אסרו. ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א והתיר לי. ע"כ.

והאו"ז ח"ב (בהלכות אבלות ס"ו תמו) כתב: מה שנהגו שלא לרחוץ ולא לחוף ראשם כל שלשים ימי אבלות, משום דקי"ל שהאיש אסור לסרוק ראשו כל שלשים. וכ"כ רבינו שמשון בן אברהם, שאמת הדבר שהאבל אסור בחפיפת הראש כל שלשים משום הסריקה שאסורה בניזיר, ואנן ילפינן פרע פרע מניזיר. ע"כ.

ובספר שיורי כנה"ג (ס"י תקנא, הגהות ב"י אות לא) כתב בשם תשובת מהר"י מברונא בכתובת יד, שאמר לו הרב ר' יוזל, שאחד שאל את אביו אם רשאי לסרוק במסרק שער ראשו יבש בלי חפיפה בשבוע שחל בו ת"ב, והשיב לו לאיסור. עכ"ל.

וכתב ע"ז הא"ר (ס"י תקנא סק"ז), וצ"ע מ"ש מאבל תוך שבעה שמותר לסרוק ראשו, כמבואר ביו"ד (ס"י שצ סעיף ו). ע"כ. וכן הקשה בדגול מרבבה, על דברי השיורי כנה"ג הנ"ל. וכן תמה מהר"י עייאש במטה יהודה (ס"י תקנא דין טז), אך סיים, ומ"מ כיון שהורה זקן יש להחמיר. ע"כ.

והפמ"ג (בא"א ס"ק יא) כתב, שלפי מ"ש הש"ך ביו"ד ס"י שצ, שבהגהת סמ"ק בשם האו"ז התיר לסרוק לאשה ולא לאיש, ממילא ה"ה לכאן. אלא שיש לצדד להקל גם באיש כסרוק ראשו בצניעא, כמו שהתיר המג"א לקצוץ צפורניו בצניעא. ע"ש.

אולם לפי מה שנתבאר שדעת מרן להתיר לאבל לסרוק אפי' בתוך שבעה, ולפי מה שכתבנו לעיל שיש לחלק בין אבלות חדשה שיש לה עיקר מה"ת בתספורת וכו', לאבלות ישנה של שבוע שחל בו ת"ב שהיא קלה יותר, ואין לה שום סמך מה"ת. וכן אמרו ביבמות (מג): דשאני אבלות ישנה דקילא טפי, לפ"ז כאן יש להקל לכל הדעות בין לאיש בין לאשה. (וכן רמז ע"ז בקצרה במט"י, דאבלות ישנה קילא).

אולם עינא דשפיר חזי בשו"ת מהר"י מברונא (ס"י יג), שאחר שהביא ההוראה הנ"ל לאסור סריקת הראש בשבוע שחל בו ת"ב, סיים ע"ז ונראה לי טעמו, שכיון שבאבל ילפינן (במ"ק יט): פרע פרע מניזיר, לפיכך כיון שאסרו חכמים תספורת וכיבוס בשבוע שחל בו ת"ב כמו באבל, ה"ה לנטילת שער שאסור, וכדתנן (נזיר מא): נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק. ע"כ.

אתה הראת לדעת שטעמו של הרב האוסר משום שסובר כדברי האוסרים באבל, ולכן השווה דין שבוע שחל בו ת"ב לדין האבל. ואין הכי נמי לדין דקיי"ל להתיר לאבל לסרוק ראשו אפי' בתוך שבעה, וכמו שפסקו מרן והרמ"א, ה"ה בשבוע שחל בו ת"ב

כלל, דשאני נזיר שאפי' תלש שערו אסור, אבל לענין אבלות לא אסרו תספורת אלא משום יפוי, אבל סריקה לא אסרו. ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א והתיר לי. ע"כ.

והאו"ז ח"ב (בהלכות אבלות ס"ו תמו) כתב: מה שנהגו שלא לרחוץ ולא לחוף ראשם כל שלשים ימי אבלות, משום דקי"ל שהאיש אסור לסרוק ראשו כל שלשים. וכ"כ רבינו שמשון בן אברהם, שאמת הדבר שהאבל אסור בחפיפת הראש כל שלשים משום הסריקה שאסורה בניזיר, ואנן ילפינן פרע פרע מניזיר. ע"כ.

והמרדכי (פ"ג דמו"ק) כתב, יש שרוצים לאסור לסרוק ראשו כל שלשים כיון שאסור בתספורת. ויש מתירים. ומדברי ר"י שהתיר לחוף אפי' בתוך שבעה, משמע שלא אסרו אלא דרך תגלחת ותספורת שהוא ליפות עצמו, אבל לסרוק מותר. וראיה לזה מדין חוה"מ שאסור בתספורת, וכל העם חופפים וסורקים ולא היה אדם שיערער ע"ז ע"כ. וכדברים האלה כתב בהדיא מהר"ם בהל' שמחות (ס"י קה). וכ"כ הסמ"ק (ס"י צו עמ' טו), והארחות חיים ח"ב (עמ' תקפג). וע"ע בספר הפרנס (ס"י רסד), ובספר האגודה (פ"ג דמו"ק ס"י לו).

[ובדין חול המועד, כתב השבולי הלקט (פ"ס רכט) בשם הגאונים, שמותר לחוף ולסרוק ראשו בחול המועד, שאיך יתכן לאסור הסריקה משום תלישת שער, והלא אפי' גילוח התירו לבא ממדינת הים וליוצא מבית השביה, ולא נאסר הגילוח לכל אדם אלא כדי שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים, וא"כ היאך נאמר שיהיה אסור לחוף ולסרוק. ע"כ. וכ"ה בשו"ת חכמי צרפת ולותיר (פ"ס מ). וכ"פ הרוקח (ס"י שז). וכ"כ המחזור ויטרי (עמ' רפט), והמרדכי ריש מו"ק (ס"י תתלט). וכ"פ הרמ"א בהגה (ס"י תקלא ס"ח)].

ומרן הב"י (יו"ד ס"י שצ) ה"ד הסמ"ג שהתיר לסרוק הראש אחר שבעה, וכן דברי המרדכי שהתיר לסרוק. וכ"כ רבינו ירוחם שמותר לסרוק אפי' בתוך שבעה, שאין כאן לא תענוג ולא שמחה. וסיים, ולענין הלכה נקטי' כדברי המקילים לסרוק אפי' בתוך שבעה. וכ"פ מרן בש"ע שם (סעיף ו). וכתב הרמ"א בד"מ שכן נוהגים לסרוק. ע"ש.

ולפ"ז נראה שגם בשבוע שחל בו ת"ב יש להתיר לסרוק. ולא עוד אלא שיי"ל שאף האוסרים באבל יודו להתיר כאן. כי באבל דעת הראב"ד שהובא בהרא"ש (פ"ג דמו"ק ס"י ג), איסור תספורת כל שלשים הוא מה"ת, כדילפינן מבני אהרן דכתיב בהו ראשיכם אל תפרעו וכו'. וכ"כ הרמב"ן בספר תורת האדם (דף סט ע"ג), שעיקר אבלות מה"ת בתספורת וכו', מפני ששמחה

יא. אסור לגדולים לספר את הקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב. וולגבי תספורת חלאקה לקטן בן ג' שנים, אין כל מניעה לעשות כן בשלשת השבועות, לקחתו אצל חכם שיברך אותו שיגדל בתורה ויראת שמים, וגוון מעט משערו, אלא שאם רוצים לגלח כל ראשו יפה, בזה יש עדיפות שלא לעשות כן בשבוע שחל בו (ולמנהג אשכנז יש מחמירים כבר מראש חודש אב), הגם שמן הדין יש להקל בזה]. וכל זה לגבי תספורת, אבל לגבי כיבוס, מותר לכבס בגדי ילדים קטנים בני שלש שנים, שדרכם להתלכלך תמיד. וכל שכן שמותר לכבס חיתולים שמלפפים בהם התינוקות. וטוב שיכבסם בצניעא. (יא)

ובשעת (סי' תקנא סק"ג) ה"ד הדגול מרכבה שמותר לסרוק במסרק, ודלא כשיורי כנה"ג, שהרי האבל מותר לו לסרוק אפי' בתוך שבעה, ואף שהש"ך שם הביא מהגהות סמ"ק שלא התירו שם אלא לאשה אבל לא לאיש, מ"מ נראה שכאן קל יותר דהוי אבלות ישנה, לפיכך אין שום איסור לסרוק במסרק. וכן עמא דבר. ע"כ.

וגם בשו"ת עמודי אש (סי' ר', דף מה:): פסק להתיר בין לאיש בין לאשה. וכן העלה בשו"ת יבי"א ח"ד (תאו"ח סי' לד אות כג ד"ה ויש). וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנא סק"כ). וכן עיקר. [שו"ת יחוד"ח ח"ו סי' לה].

וכ"כ בהליכו"ע ח"ב, שהעיקר להתיר בזה, ואין להחמיר בזה כלל, מאחר שמרן הש"ע ביו"ד (סי' שצ ס"ו) פסק, "לסרוק ראשו במסרק מותר ואפי' בתוך שבעה", ואף שיש חולקים, הלכה כדברי המיקל באבל, וכ"ש במקום שמרן פסק להקל. א"כ גם בשבוע שחל בו ת"ב יש להקל בצניעא, דהא אבלות ישנה קילא טפי. ע' יבמות (מג.) ובתוס' שם. וע"ע בספר מאור ישראל ח"א (מ"ק יט: בתוס' ד"ה אתיא פרע פרע, עמ' שכא).

דמשרא שרי, דאדרבה אבלות ישנה קילא. ועי' בשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' צו).

ואמנם בספר בא"ח (פרשת דברים אות יד) כ' בזה הלשון: לסרוק ראשו במסרק בשבוע שחל בו ת"ב, בלא חפיפה, רק על שער יבש, כתב בשיורי כנה"ג (סי' תקנא הגב"י אות לא) בשם מהר"י ברונא (בתשובה סי' יג) שהרב ר' יוזל אמר בשם אביו לאסור בזה. ואף שהפמ"ג באשל אברהם צידד להקל גם באיש לסרוק בצניעא, כיון שאף הוא רפיא בידיה, לא שבקינן פשיטות הרב האוסר שהזכיר מהר"י מברונא, מפני ספקו של הפמ"ג. [ומיהו זה אינו אלא באיש, אבל באשה מותר]. עכת"ד.

אולם בהגלות נגלות דברי המהר"י מברונא הנ"ל, שטעמו ונימוקו של הרב האוסר, מפני שסובר כדברי הפוסקים שאוסרים באבל, מעתה הדבר ברור שלפי מה שאנו סוברים באבל כדברי המתירים, וכמו שפסק מרן בש"ע, וכתב הרמ"א שכן המנהג, ה"ה במכ"ש בשבוע שחל בו ת"ב שיש להקל. [והאחרונים שהחמירו בזה הוא מפני שלא ראו דברי המהר"י מברונא במקורם, אלא מה שהביא השיורי כנה"ג בלבד].

גדולים לספר את הקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב

יא מקור דין זה ממהר"ם מרוטנבורג (הל' שמחות סי' כה), שכתב, שאסור לספר או לכבס אפי' לקטנים, תדע דאמרי' בתענית (כט:): דבטלי קצרי דבי רב, ומשמע שהיו בטלים לגמרי. ע"ש. והוסיף ע"ז בתרוה"ד (סי' קנב), מדאמרי' (בתענית ל): שתינוקות דבית רבן בטלים בו, וה"ט אי משום חינוך אי משום עגמת נפש, כדאמרי' מקרעין לקטן משום עגמת נפש (מ"ק יד:). וכתב התה"ד, דדוקא בגדי קטנים דשייך בהו אבלות או משום חינוך או משום עגמת נפש, משא"כ בבגדי עכו"ם וכו'. ע"ש. ע"ש. ומרן הב"י (סי' תקנא דף רעו סעי' ב ד"ה ומדאמרי' גיהון שלנו) כתב, שמדברי התה"ד נראה שלא נהגו כן, וגם אנו לא ראינו ולא שמענו מי שנוהג כן. **ואע"פ** כן פסק מרן בש"ע (סעיף יד) להלכה כדברי מהר"ם, בזה"ל: "אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס

כסותם בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה". וכן בב"י להלן ה"ד מהר"ם להלכה. וכבר עמד ע"ז בשיורי כנה"ג (הגב"י אות ו), וכתב שאף שכתב שלא ראה נוהגים כן, מ"מ לענין הדין פסק כמהר"ם. וע"ע בשרשי הים ח"א (דף קע:): שג"כ עמד ע"ז. ועי' בשו"ת חקרי לב חיו"ד ח"ב (סי' קנב), שהעיר עליו שלא ראה דברי השיורי כנה"ג הנ"ל. ומשמע שהוא מסכים לתירוצו. **ומיהו** אפשר שמרן סמך על מ"ש בב"י להלן שבגדים שמלפפים בהם התינוקות ומשתיינים בהם, משרא שרי. ולכאורה לא משמע כן מדברי מהר"ם, דמייתי מהא דבטלי קצרי דבי רב. אלמא דבטלי לגמרי. ולכן אמר שלא ראינו ולא שמענו מי שנוהג כן, היינו לאסור בבגדי קטנים כ"כ. וכ"כ בספר חיים מדבר (דף כ ע"א). ועי' בספר מחנה לויא (סי' כד) שכתב שדעת מהר"ם

בזמנינו שהכיבוס הוא במקונת כביסה, יש להקל אפי' הרבה ביחד.

והנה בדיני אבילות נקטי', שאפי' קטן שהגיע לחינוך אינו נוהג דיני אבילות כלל, נוכח שאין לבטלו מת"ת. ורק לענין קריעה במקום שאין משום עגמת נפש, טוב לחנכו במצות קריעה, אם הגיע לחינוך, והמיקל גם בזה לא הפסיד, שיש לו על מה שייסמך. וכמבואר בדברי הראשונים (מהר"ם והרוקח והמאירי והמרדכי והרא"ש והגמ"י. ודלא כהר"ץ

גיאח). וכ"כ בס' שערי דעה (סי' שפא סק"ב) שקטן אפי' הגיע לחינוך, אינו נוהג אבילות כלל, שלא תיקנו מצות חינוך אלא בדבר שבדאי יתחייב בו כשיגדל. ע"ש. ודלא כמ"ש הגר"י עייאש בספר מטה יהודה (רי"ס תקנד) ובשבט יהודה (סי' ספד) שקטן שהגיע לחינוך חייב בכל דיני אבילות, ממצות חינוך, ומ"ש מרן בש"ע שאין לבטל הקטנים מלימודם, זהו רק בקטן שלא הגיע לחינוך. ע"ש. ובמחכ"ת זה אינו, והעיקר כמ"ש ש"א שאין לקטן דין אבילות כלל אפי' הגיע לחינוך, וכ"כ הריא"ז (פ"ג דמ"ק ה"א אות ד), שמותר לקטן לגלח בימי אבולו, לפי שאין אבילות לקטן. וכ"כ הגאון בעל שאג"א בספר גבורות ארי (תענית ל), שאין דין אבילות נוהג כלל בקטן במות קרוביו. והגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' שמ סעיף כז) העלה, דאנן בדין קי"ל כהרא"ש והטור וש"ע (סי' שצו), שאין חינוך לקטן בדין אבילות, לכן הקטן אפי' הגיע לחינוך פטור מקריעה, במקום שאין משום עגמת נפש. כן נ"ל נכון.

ומבואר בלשון המרדכי מ"ק (סי' תתקלב) ועוד ראשונים, שאפי' יש לו אב אינו נוהג אבילות. וכ"כ בשו"ת כתב סופר (חיו"ד סי' קעב).

והחקרי לב (תאו"ח ס"ס צט) האריך לרזן בדין חינוך לקטן באבילות, וכתו"ד כתב, ובעיקר הדבר נ"ל טעם גדול שאין חינוך לקטן באבילות, כי פשוט שעיקר הטעם של תקנת חז"ל בחינוכו של הקטן, אינו אלא כדי להרגילו במצות לכשיגדיל, ואם באנו לתקן חינוך באבילות, כדי להרגילו בזה לכשיגדיל, אין זה אלא אתחלתא דפורענותא וסימן רע שיבוא על הקטן לכשיגדיל, והרי אפשר שלא יצטרך לדיני אבילות עד סוף ימיו, שאז כבר הוא רגיל ומכיר בכל המצות, כי על כן ראו חז"ל שלא לתקן דין חינוך באבילות, שאין זה דרכי נועם וכו'. זה נראה לי בדעת הרא"ש והטור והמרדכי דס"ל שאין חינוך באבילות. והאמת שגם פשט הסוגיא (במ"ק יד) מוכיח כדבריהם. עכת"ד.

ובחכמת אדם (כלל קנב סי' יז) כתב, שאף שדעת הדרישה והט"ז לחייב לחנך הקטן באבילות, מ"מ המנהג שאין מחנכים לזה, ונ"ל דבע"כ אין בזה מצות

לאסור אפי' בקטנים שלא הגיעו לחינוך. וכ"כ הח"א (כלל קלג סי' יח). וע' בשו"ת יבי"א ח"ז (חיו"ד סי' כט אות ג).

ומיהו פסק הח"א (כלל קלג סי' יח), שאף לנוהגים כן, אין לאסור אלא רק בשבוע שחל בו ת"ב, בין בדין כיבוס, בין בדין תספורת. ואפי' לבני אשכנז שמחמירים שלא להסתפר מי"ז בתמוז. ע"ש. והובא במשנ"ב (ס"ק פב).

והנה הרמ"א בהגה (סעיף יד) אחר שכתב שיש להתיר לכבס החיתולים שמלפפים בהם התינוקות. סיים, ואפי' בבגדי שאר הקטנים נוהגים להקל. וע"ע בשו"ת מהר"י מברונא (סי' יא). וכתב הח"א (כלל קלג סי' יח), דהיינו בני שנתים ושלש שנים.

ובבא"ח (פר' דברים אות ו) כתב, שיש נוהגים לכבס בגדי קטנים בני שלש שנים, ואין למחות בהם.

וע' בשו"ת חקרי לב (תאו"ח ס"ט צד דף רי ע"ד) בד"ה הן אמת, שכתב להעיר בדברי מהר"ם הנ"ל, שאסור לכבס אף לקטנים, ממאי דתניא ביומא (ע"ח), שהתינוקות מותרים בכלם ומשום דהיינו רבתייהו, ומכיון שאף ביוה"כ לא גזרו עליהם, איך יגזרו עליהם בשבוע שחל בו ת"ב, והרי גם לכבס להם היינו רבתייהו. וצ"ל דס"ל למהר"ם דכי תני התינוקות מותרים ככולן היינו דוקא בתינוקות שלא הגיעו לחינוך, אבל בהגיעו לחינוך אסורים בכל שאר העינויים. ע"ש.

אמנם בספר שרשי הים ח"א (דף קעב ע"א) השיג על דברי החקרי לב בזה, דמה ענין כיבוס בגדים לרחיצה וסיכה, הא שפיר איכא למימר דדוקא רחיצה וסיכה היינו רבתייהו, משא"כ כביסת הבגדים י"ל דלא רבתייהו, ולהכי אסרו אפי' קודם יום ת"ב. ע"כ.

ובשו"ת חקרי לב ח"ג מיו"ד (סי' קנב) הביא מ"ש השרשי הים הנ"ל, וכתב דלק"מ, דהא בנדרים (פא.) אמרי' ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא, ערבוביתא דגופא מתיא לידי שיחני וכיבי, שלחו מתם הזהרו בערבוביתא דמאני, הרי שכיבוס בגדים הוא צורך לאדם יותר מרחיצה וסיכה, ואפי' אם שניהם שוים חשיב רבתייהו דינוקא. ע"כ.

לפ"ז יש מקום להתיר לכבס גם לתינוקות בני חמש ושש, דהוו תינוקות שלא הגיעו לחינוך. וצ"ע.

וע' להרמ"א בהל' חוה"מ (סי' תקלד ס"א) שכתב, שבגדי הקטנים ביותר, כגון אותם שמלפפים בהם התינוקות מותר לכבס ארבעה וחמשה בפעם אחת, כי צריכים להרבה מהם. ע"ש. ואף שבהגהות מיימוני (פ"ז מהל' יו"ט אות צ) כתב שלא יכבס אלא אחד אחד,

חינוך, אכל בהגיעו לחינוך מחנכים אותם גם ברחיצה וסיכה, והר"ן חולק וס"ל שאפי' בהגיעו לחינוך מותרים בכלום. וע"ע בב"י (סי' תרי"א). ומ"מ מרן סתם כהר"ן להקל. ולפ"ז מה שמבואר בש"ע הנ"ל, אסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבוע שחל בו ת"ב, נמצא שיש מקום למנהג אבלות בקטנים. צ"ל דשאני אבלות דרבים על חורבן ביהמ"ק, דמחמירינן בה טפי. וכ"כ המג"א (סי' תקנא ס"ק לח) דמ"ש התה"ד בשם מהר"ם הנ"ל, דהיינו או משום אבלות או משום עגמת נפש, אע"ג דק"ל ביו"ד (סי' שפד) שאין אבלות לקטן, י"ל דבאבלות דרבים מחמירינן טפי. ע"כ. [מחזור"ע אבלות].

מנהג החלאקה לקטן בן שלוש מר"ח אב ובשבוע שחל בו

ולא על קטן בן ג'. דהנה בפוס' נזכר ב' טעמים מדוע החמירו בזה בקטנים, דיי"א משום חינוך, ויי"א משום עגמת נפש לגדול (ע' תה"ד סי' קנב). ונפ"מ בקטן שלא הגיע לחינוך. והפמ"ג (א"א שם) הביא מ"ש הלבוש בני ג' וד' שנים, וכתב דצ"ע קצת, דמשמע משום חינוך והיינו בני שש ושבע. נויש שתי' דהלבוש שם קאי רק על כיבוס. והח"א (כלל קלג אות יח) כתב שנראה לאסור אפי' לא הגיעו לחינוך, משום עגמת נפש, "בשבת שחל ת"ב בתוכו".

ואם הקטן מספר עצמו או מכבס לעצמו, אם צריכים למחות בו, בשבט הלוי (חי"א סי' קלו) נקט לאסור מטעם חינוך. אך יש לפלפל בזה. וע"ע בגבורות ארי (תענית ל): שכתב, דבדואי אין אבלות דט"ב נוהג כלל בקטנים, כמו שאינו נוהג בהם דין אבלות על קרובים (מ"ק יד.), והא דתשב"ר בטלין בו, לאו משום לתא דידהו, אלא משום לתא דהרב שהוא חייב באבלות דט"ב, שהוא יום אבל לכל ישראל, וכן הא דאסור לכבס בגדי קטנים הוא רק משום לתא של המכבס שמסיח דעתו מן האבל וכו'. ע"ש.

ישו"ר מובא בשם האדמו"ר מקלויזנבורג בתש' כ"י, שמותר לכתחלה לקיים תגלחת זו עד שבוע שחל בו. ונחשב שמחה של מצוה. (נט"ג פ"ח סי"ד. הובא בפס"ת כאן). וע"ע בשו"ת דברי יציב (ליקוטים השמטות סי' צו, צו) דעכ"פ יש מקום להקל בזה בפרט בקטן זה שמלאו לו עכשיו ג' שנים ומעודו לא התגלח שבכלל לא ניכר עליו שאינו מסתפר מחמת אבלות דבין המצרים.

ולענין הלכה, הנה אצלינו בעבר לא נהגו כ"כ במנהג זה, רק שיש בזה דבר טוב שלוקחים את הילד לקבל ברכה מחכם וצדיק שיגדל בתורה ויר"ש, ובאופן כזה שרק גוזזים מעט משערו ומברכים את הילד, אין בזה

חינוך, שהרי אפי' ביוה"כ ק"ל בש"ע א"ח (סי' תרטו) שהקטנים מותרים בכלום חוץ מנעילת הסנדל, מפני שאין חוששים כל כך אם לא ינעלו. ואילו בת"ב לא מצינו שיש חיוב לחנכם אפי' בנעילת הסנדל, וצ"ל שכיון שהוא דבר של צער לא גזרו חינוך כזה לקטן, ורק ביוה"כ פ' שעיקרו מה"ת החמירו בו, ובפרט לרוה"פ שגם איסור נעילת הסנדל מדאורייתא. ולכן נ"ל שהעיקר כמ"ש בנקודה"כ שאין אבלות לקטן. ע"כ. נוע' בטור וב"י סי' תרטז, שיש בזה מחלוקת הטור והר"ן, שהטור ס"ל דמה שאמרו (ביומא דף עח): התינוקות מותרים בכלום חוץ מנעילת הסנדל, מיירי בתינוקות שלא הגיעו

וייש שכתבו בשם הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג עמ' ס), שהנהגים שלא לספר את הילד עד מלאת לו ג' שנים, אם הגיע לגיל שלש מר"ח אב ואילך ידחו את התספורת לאחרי ט' באב. ובשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קנג) כתבו להחמיר עוד, שאסור לעשות חלאקה בכל ימי בין המצרים. וכ"כ בשו"ת משנת יוסף (חי"א סי' צג), ובס' משנת יעקב (סי' תקנא) בשם הדברי יואל. וע"ע בקובץ מבית לוי (חי"ג עמ' כ). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שלח). [ובס' אמרי מאיר (עמ' לח) נשאל הגר"ח קנייבסקי אם אפשר לעשות חלאקה לפני שבוע שחל בו, והשיב שהכל לפי הענין והצורך].

מ"מ להלכה אינו מוכרח, דהנה מעיקר הדין הרי האיסור רק בשבוע שחל בו, כדאיתא בש"ע (תקנא, יד), שאסור לגדולים לספר לקטנים ולכבס כסותם בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה. ע"כ. וגם למנהג אשכנז שנהגו להחמיר כל ג' השבועות, אין הכרח כלל שנהגו גם לגבי הקטנים.

והפמ"ג (א"א אות לח) כתב דלכא' משמע מהרמ"א שלגבי קטנים מודה שאין מנהג לאסור קודם, והאיסור רק בשבוע שחל בו, אך בלבוש משמע לאסור. והמשנ"ב (אות פב) הביא מ"ש הא"ר דלמנהגם יש להחמיר בזה מ"ז בתמוז, וכיבוס מר"ח. ובח"א כתב דלצורך קטנים אין להחמיר אף לפי מנהגינו אלא בשבת זו. ע"כ. ופשוט שמעיקר הדין להלכה יש לנקוט להקל. דספק מנהג לקולא.

ובבא"ח (ש"א פ' דברים אות יב), הגם שהביא שיש נוהגין להחמיר בתספורת מ"ז בתמוז, כתב, שאסור לגדולים לספר לקטנים בשבוע זה. [ובערוה"ש (סי' תקנא אות לא) נקט לעיקר הטעם, שיש בזה חינוך ליראת ה', שהקטן ישאל על מה זה, ויבינו לו עניין חורבן ביהמ"ק].

ועוד, דאפשר שכ"ז מדובר על קטן שהגיע לחינוך,

יב. יש אוסרים לגזוז ציפרניים בשבוע שחל בו תשעה באב. ויש מתירים אפילו במספרים, וכן הוא מעיקר הדין להתיר בזה. ויש להזהר תמיד ליטול הצפרניים העודפים על הבשר, ואף מי שנוהג להחמיר בזה, אם צפרניו עודפות על הבשר, רשאי לגזוזם. ובמקום מצוה כגון אשה שאירע לה טבילת מצוה בשבוע שחל בו תשעה באב, בודאי שיש להקל, ובערב שבת חזון פשוט שמותר. (ב)

לעשות כן בשבוע שחל בו ולמנהג אשכנז יש מחמירים כבר מר"ח אבן, הגם שמן הדין יש להקל בזה.

כל מניעה לעשות כן אפי' בג' השבועות. ורק אם רוצים לגלח כל ראשו יפה, בזה יש עדיפות שלא

דין נטילת צפרניים בשבוע שחל בו תשעה באב

השבועיים עודפות מכנגד הבשר מותר ליטלם, מפני שע"פ הסוד יש חיוב גדול ליטלם, כי שם נתלים החיצוניים ויונקים בתכלית, ולכן עונש המגדל צפרניו קשה מאד, כמ"ש בעץ חיים (שער פרצופי ז"ג פ"א). ולפ"ז הדבר ברור שכל השבועיים עודפים על הבשר חייב לקרן אותם, ואפי' בת"כ עצמו יקרן אותם בצניעה. ע"כ. וכ"ה בספרו בבא"ח (פרשת דברים אות יג) שאפי' לנוהגים שלא ליטלם בשבוע שחל בו ת"כ, אם עודפות על הבשר, להקל. לכן אם הם עודפים, ויצאים לחוץ מותר לקצצם אפי' בערב ת"כ, ועוד אמינא ולא מסתפינא דאם נודמן לו אבלות של שלשים, שלא היה יכול לקרן בערב ת"כ, והגיע זמן קציצתם ביום ת"כ, שמותר לו לקרן אותם ביום ת"כ, ולא ימתין עד אחר ת"כ, כדי שלא יתן שליטה לחיצונים לינק יותר, בפרט יום זה שיש להם תגבורת בו, וע' במג"א (סי' תקנא ס"ק יא, וסי' תקנד ס"ק ד) דבאבילות דצניעה, ת"כ קיל מאבל, וע' באשל אברהם, ועל כן יקרן בצניעה. ע"כ.

עוד כתב הבא"ח שם לדעת המחמירים בזה, בער"ש חזון מותר ליטול הצפרניים.

וע' בשו"ת איתן האזרחי (סי' מה, מט) שכתב, ומצאתי שמהר"ש מלובלין פסק שנוהגים להחמיר בנטילת צפרניים בכל ימי בין המצרים, וכ"כ בשמו בשו"ת נופת צופים חאו"ח סי' יא. וכן נזכר בשע"ת סי' תקנא ס"ק יב בשמו. ושמהר"ש לובלין אסר בזה גם בימי הספירה. וכ"כ בשם מהר"א אשכנזי ז"ל שמנהג בארץ אשכנז שלא ליטול צפרניים בין המצרים. וכ"כ השכנה"ג סי' תקנא הגב"י אות מא]. ואני נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי נוהגים כן במדינתנו, ולכן המחמיר יחמיר והמיקל לא הפסיד, כי כל האחרונים שהיו בזמנינו לא הזכירו האיסור כלל, לכן בודאי נוהגים הם להקל. ע"כ.

וע' במקור חיים (סי' תקנב), שאסר ליטול הצפרניים בע"ש ח' אב. ע"ש.

(ב) המ"ז (סי' תקנא ס"ק יג) כתב, שכשם שהתספורת אסורה בשבוע שחל בו ת"כ, ה"ה לנטילת צפרניים שאסור, אבל קודם לזה מותר אף להנוהגים שלא להסתפר מיום י"ז בתמוז, ולפי מ"ש בש"ע בדיני אבלות (סי' שצ), שמותר ליטול צפרניים לצורך מצוה, ה"נ כאן יש להקל. ע"ש. וכן הסכים מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנא דין יב).

והמג"א (שם ס"ק יא) כתב, שמעתי שיש אוסרים ליטול צפרניים בשבוע שחל בו ת"כ, כמו באבל, ולי נראה דלא דמי, דהכא דמי כמו צניעה דאבלות ישנה, דת"כ קילא מאבל, ולכבוד שבת פשיטא דשרי. ע"כ.

וכ"כ הא"ר (סק"י), שמאחר שלא הוזכר דין זה בש"ס ופוסקים בשבוע שחל בו ת"כ, אין לנו לבדות איסור מלבנו, שהרי כתב הרא"ש (סוף תענית פ"ד סי' לו), שאין ללמוד ת"כ מאבל מסברא. עכת"ד. וכ"כ בשער הזקנים ח"ב (דף פו), ובספר ליקוטי פרדס (בתשובה שבסוה"ס דף כו ע"ג).

ובשו"ת נו"ב (חיו"ד סי' צט בדה"ה ועוד אני אומר), כתב וז"ל: והא ודאי דנטילת צפרניים מותרת בשבוע שחל בו ת"כ. וכ"כ להדיא המג"א (סי' תקנא ס"ק יא). ודברי הט"ז (שם ס"ק יג) שאסר, תמוהים הם אצלי, דלא לישתמט אחד מן הפוסקים הראשונים שיזכיר איסור נטילת צפרניים בשבוע זה, ומסתימת דברי הפוסקים מוכח להיתר. ע"כ.

גם בשו"ת קרבן (פ"ג דמו"ק הלכה א, דף יב ע"א) כתב להביא ראיה מהירושלמי להמג"א להתיר נטילת צפרניים בשבוע שחל בו ת"כ. וע"ע בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חאו"ח סי' מה ד"ה ואמרת).

והגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' י אות יג) כתב, שהמחמיר בשבוע שחל בו ת"כ שלא ליטול צפרניו תע"ב. כמ"ש בזכור לאברהם (ח"א מערכת ע סי' תצג).

וכתב ע"ז הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ד (סי' כט בתשובה לשאלה ג), ואני אומר לענין הלכה שכל

אלא דברים שמנו חכמים והזכירם בפירוש לאסור, אבל להוסיף עליהם וללמוד מדין האבל אין לנו. ומאי דתניא (תענית ל.) כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, לאו כלל הוא אלא לאותם ה' דברים המנויים בכרייתא. תדע שהרי כפיית המטה ועטיפת הראש לא נוהגים אפי' בת"ב עצמו, אלמא לא ילפינן ת"ב מאבל, אלא למה שהזכירו חכמים בפירוש, ועוד דאבלות ישנה דת"ב קילא מאבלות חדשה, ואין למדין קל מחמור להחמיר עליו, ואין להאריך. עכ"ד.

ומאחר שכן מפורש בדברי אחד המיוחד מן הראשונים כמלאכים, שוב אין ספק, שיש להתיר. [שו"ת יח"ד ח"ג סי' ט].

וכ"ן דלא כמ"ש בשם הגר"ח קנייבסקי (ס' מועדי הגר"ח עמ' קמח) שאסור לגזור צפרניו בימי בין המצרים, גם אם יש לו צפרניים גדולות מאד שעודפות את הבשר. ע"כ. וגם את"ל מצד כח המנהג, אין הכרח שנהגו גם באופן זה. ועוד דכל ספק במנהג, אזלי' לקולא. ואין בזה כל חשש משום בל תיטוש.

ומש"כ בס' נחמת ציון (עמ' קמב, קמג) שנהגו [הספרדים] להחמיר שלא ליטול צפרניים בכלי בשבוע שחל בו ט"ב. לא ראיתי מקור לזה. וכל ספק מנהג לקולא, ראה בברכ"י (שיר"ב יו"ד סי' ריד). [וערוכי הספר אול"צ (ח"ג פכ"ו אות ד) כתבו, שאין ליטול צפרניים בשבוע שחל בו, וציינו המקור לשכנה"ג ובא"ח, אך לא השיבו על כל המבואר לעיל].

האם בשבוע שחל בו ט"ב יש דיני אבלות או דקל מזיני אבלות

שנה) השיב, שעצם ההנחה אינה נכונה, שהרי הטור (יו"ד סי' שפד) אוסר לאבל ללמוד בדברים הרעים, משום שאבל חמור מת"ב גם בשאר דברים. ושכ"כ הרמב"ן (תה"א עמ' קפ) דימי אבל חמורים מת"ב, כמו שחמורים ממנו לענין כפיית המטה ועטיפת הראש ועשיית מלאכה, דת"ב קיל בדברים הרבה. וגם אין ללמוד גילוח צפרניים מגילוח שיער, שהרי ר' יוסי מתיר באבל. ולכן לא מצינו בשום פוסק לאסור נטילת צפרניים מר"ח אב וכ"ש קודם, כיון שגם באבל יש מח', [כמ"ש התוס' (מ"ק יז:) בשם הערוך שגיטרא הוא כלי מיוחד לנטילת צפרניים, אבל במספרים מותר]. אך שו"מ שמהר"ש לובלין כתב שנוהגין לאסור נטילת צפרניים בספה"ע ובבין המצרים. וכ"כ מו"ה אברהם אשכנזי לגבי בין המצרים. ובאמת שלא ראיתי מנהג זה במדינתנו, ולכן המיקל לא הפסיד. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהר"ם חלאוה (הנ"ל).

אבל בשו"ת מהר"ל דיסקין (בקונטרס אחרון סי' ג) כתב, שבודאי מותר ליטול הצפרניים בער"ש.

וכ"כ בספר שלחן מלכים כתיבת יד, שמותר ליטול צפרניים בשבוע שחל בו ת"ב, שהרי חוה"מ אסור בתגלחת, ובש"ע (סי' תקלב) התיר ליטול הצפרניים. עכ"ל. וע' בשו"ת צוף דבש (סי' קמז).

ובשו"ת תבואות שמש (חאו"ח סי' לה) כתב, שבשבוע שחל בו ת"ב ליכא מאן דפליג, ולכל הדעות אסור ליטול הצפרניים, וכמ"ש הט"ז. ומ"ש הרב איתן האזרחי הנ"ל כוונתו רק לגבי האיסור בכל ימי בין המצרים, אבל בשבוע שחל בו ת"ב אפשר שגם הוא מודה לאסור, וכן נראה, כי היכי דלא להוי פליג אכולהו רבוותא דאסרי, והוא אסור מדין תספורת. וכן נראה לי להלכה ולמעשה. ע"כ. וע"ע בספרו שמש ומגן ח"א (סי' טו, דף מט:).

אולם במחכ"ת אין דבריו מחוורים. וגם לא ראה דברי הנו"ב וסיעתו הנ"ל. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל ח"א (סי' נב), שהואיל ואפי' בדברי האחרונים האשכנזים אין הדבר ברור, שהרי מוכח להקל מדברי המג"א וסיעתו, לדידן בני ספרד דאזלי' בתר מרן אין לנו להוסיף לאסור נטילת צפרניים בכל אופן בשבוע שחל בו ת"ב. ע"ש.

ובשו"ת מהר"ם חלאוה (סי' י) פסק בזה"ל: אין ספק בעיני שמותר ליטול צפרניו בתוך שבוע שחל בו ת"ב, אפי' בכלי, שאין לנו איסור זה בת"ב, ואנו אין לנו

ובשו"ת איתן האזרחי (סי' מח) נשאל בדבר נטילת צפרניים בכלי בע"ש חזון, שהרי באבלות מותר ליטול צפרניו בשינוי אפי' בחול, וה"ה בת"ב, דאע"פ שכל המצות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, מ"מ מה שמותר באבל כ"ש שמותר בת"ב (ע' תענית ל.), וק"ו לכבוד שבת. אלא הספק הוא אם מותר בכלי, שהרי באבל אסור בכלי, וא"כ ה"ה בת"ב. ודברים הנוהגים באבל אסורים מדינא בשבוע שחל בו ת"ב, ומצד המנהג אפי' מר"ח. שכן איסור הכיכוס והתספורת מצד המנהג ואפי' מר"ח ואפי' לצורך שבת. אר"ד לכבוד שבת שרי כמו שהותר חפיפת הראש, אף שאסור באבל. ויתכן דחפיפת הראש בע"ש שאני שהיא מצוה מדינא דגמ', כמ"ש הב"י (סי' רס) בשם המרדכי (שבת סי' רפז), משא"כ נטילת הצפרניים בע"ש שהוא רק מנהג. ועוד שאפשר בשינוי. ע"כ.

והרב המחבר (שם סי' מט. תלמיד הסמ"ע נפטר לפני כ-370

יג. אסור לכבס בגדים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפילו אם אינו רוצה ללבוש הבגד עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב. ואפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור. ואיסור זה הוא אפילו אם אינו מכבס ביד אלא מכבס במכונת כביסה. וכן אין ללבוש בגדים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב. והנכון שלפני כן יכין הבגדים שעליו להחליפם בשבת חזון, וינהג כך, שאחר שלבש בערב שבת בגד מכובס לכבוד שבת, אחר שיפשטנו מעליו כלילה כשהולך לישון, ילבש לאיזה זמן בגד אחר של חול, ובבוקר ילבש בגד אחר המכובס, והבגד הראשון יניחנו להחליפו באמצע השבוע. ואם הוא רגיל לישון ביום שבת, אחר השינה ילבש בגד אחר המכובס לכבוד שבת, ומה שלבש מקודם יניחנו ללבושו באמצע השבוע. ומכל מקום הלבנים שעל הגוף וכן גרביים, שהם בגדי זיעה, מן הדין מותר להחליפם בשבוע שחל בו תשעה באב, ובפרט מי שדרכו להחליף בגדי הלבנים בכל יום מפני הזיעה. (יג)

דיני כיבוס בגדים בשבוע שחל בו תשעה באב

להחליפם בתשעת הימים, אם מניעת החלפתם תגרום לצער או לגירוי העור. [שו"ת אבני ישפה ח"ג ס"ו נח], וכן הובא בשמו בספר שלמי מועד (עמ' תפ).
גם בשו"ת עמק יהושע ח"א (ס"ו צב אות ז) כתב, שכל שרגיל תמיד להחליף הכתונת פעמים בשבוע, מותר לעשות כן בשבוע שחל בו ת"ב. (וע"ע בשו"ת שרגא המאיר ח"ז ס"ו מג אות ג).

אולם הגר"ח בבא"ח (פרשת דברים אות ו) כתב, שבמקומות שיש חום גדול, שמזיעים הרבה, ומוכרחים להחליף הכתונת, בשבוע שחל בו ת"ב, ובפרט הנשים, יעשו כן, ילבש בער"ש הכתונת המכובסת שעה אחת, ויפשטנה כליל שבת וכו', ויצניענה ללבושה באמצע השבוע שחל בו ת"ב. עכת"ד. וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ד (ס"ס טט). וכיו"ב כתב בשו"ת בצל החכמה ח"ד (ס"ו קלח). וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ו עמ' קנו).

והנה מצינו כן בתוס' מ"ק (כד: סוף ד"ה ברכת אבלים), שהמנהג שאם רוצה האבל להחליף בגדיו וללבוש בגדים המכובסים, שמלבישם לאדם אחר חצי יום, ואח"כ לובשו האבל, שאין זה נקרא בגד מכובס לדידיה. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת הריב"ש (ס"ט טז), שנוהגים כברצלונה להלביש יום אחד החלוק המכובס לאחר ואח"כ לובש אותו האבל. וכן מתיר בספר עמודי גולה (הסמ"ק, ס"ו צז, בדין שלשים הערה ג). וכ"פ הרמ"א יו"ד (ס"ו שפט ס"א), שאם לבשו אדם אחר אפי' רק שעה אחת די בכך.

איברא שמהר"ש גרמיזאן בשו"ת משפטי צדק (ס"ו מו) כתב שמבואר מדברי הלבוש יו"ד (ס"ו שפט), דמה שהתירו ע"י לבישת אדם אחר, שעה אחת, היינו דוקא ע"מ שנהגו איסור אחר שבעה, כיון שאינו אלא מיום מנהג, הם אמרו והם אמרו, אבל מה שאסור מן הדין

(יג) **בפתחי** תשובה יו"ד (ס"ו שפט סק"ב) כתב בשם שו"ת לחמי תודה (ס"ו ל), דהא דאסור להחליף הבגדים המכובסים בתוך שבעה, היינו דוקא לתענוג, אבל להחליף לצורך, כגון משום ערבוביא, או שהחלוק מלוכלך בזיעה מותר אפי' בתוך שבעה. ע"ש.

ובשו"ת ויברך דוד (תא"ח ס"ו עה, עו) הביא שם מ"ש שו"ת דברי חכמים בשם כל פוסקי זמנינו שמתירים להחליף הבגדים התחתונים בימים אלו, שנחשבים בגדי זיעה. וכן הנשים מותר להן להחליף תמיד בגדיהן וכו'. וכתב לדחותו, שרק החלוק והגרבים מותר להחליף מדי יום ביומו, אבל המכנסים התחתונים אסור, שהרי אסור להחליף גם הסדינים שעל מטה. ע"ש. ומ"מ היכא דאפשר לעשות כמו שכתבנו עדיף טפי. וע"ע בשו"ת שלמת חיים זוננפלד (ס"ו ריו).

וכן משמע בס' מטה משה (ס"ו תשלז), שהכתונת הוא משום זיעה בעלמא, ואפי' באמצע השבוע, לובשים כתונת מכובסת היכא שנתמלא זיעה, והמחמיר שלא להחליף הכתונת בשבת חזון הוא חסידות של שטות ומבטל עונג שבת. וכ"כ מו"ר מהרש"ל בתשובה (ס"ו כז).

ומיהו מ"ש בספר ויברך דוד לאסור להחליף המכנסים התחתונים, אין דבריו מוכרחים, שגם המכנסים התחתונים אינם אלא בגדי זיעה, וכיון שהוא מודה להתיר להחליף החלוק הסמוך לבשר, דהיינו הגופיה, ה"ה למכנסים התחתונים שמוטר.

וכ"כ הגרש"ז אורבך הובא בספר רכבות אפרים ח"א (ס"ו שגג), שלהחליף הבגדים הלבנים משום זיעה, מותר בימים אלו. ושכן התיר הגר"ש אלישיב. ע"ש.

ועוד הביאו בשם הגרש"ז אויערבאך, שהבגדים התחתונים שלובשים על הגוף, והגרבים, מותר

עליהם בשעה"ד. ושו"ר בשו"ת לחמי תודה (סי' ל), שאחר שה"ד מהריק"ש כתב וז"ל: ואע"פ שלא נמצא דבר זה מפורש בשום אחד מן הפוסקים, רק במהריק"ש, מ"מ הסברא מסייעתו. וגם דברי התוס' הם בעזריו, ולא כתבוהו הפוסקים להדיא מרוב פשיטותו. ע"כ. וסיים הזו"א, ומ"מ אין לסמוך על היתר זה אלא לצורך גדול. עכת"ד.

ובמחכ"ת מאחר שהוא כתב שדברי מהריק"ש נשענו ע"ד התוס', לא היה לו להחמיר, כיון שהלכה כדברי המיקל בבל. וכ"ש בהגלות נגלות תשובת מהר"ם מרוטנבורג, דמוכח שאף הוא סובר להקל גם בתוך שבעה, (והרב הלבוש לא ראהו), ואין לנו להחמיר בזה.

וכ"כ הגאון ר' אברהם הכהן מסאלוניקי בספר טהרת המים (בשירי טהרה מע' א אות צו וקכד), שהעיקר להקל כדברי מהריק"ש אפי' בתוך שבעה, ודלא כהבית דוד. (וע' בשו"ת נאמן שמואל ס"ס לו. וי"ל ע"ד).

ואע"פ שהגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' קכה אות נא) כתב, שבתוך שבעה לא הקילו בזה, וצייין לדברי הרב זרע אמת הנ"ל. וע"ע בשו"ת (מע' אבלות אות מ). מ"מ העיקר שיש להקל.

ואמנם רוב הצבור יש להם בגדים מיוחדים לשבת, וחולצה של שבת אינה חולצה של חול, לכן ילבש בגד של חול למשך זמן מועט, קודם שילך לישון וישהה בו מעט, וכן יעשה למחרת בביתו פעמיים שלוש. דבזה כבר פקע מיניה שם בגד מכובס. ויותר טוב שיעשה כן ביום שישי, אבל אם לא עשה, רשאי לעשות כן בשבת.

האיסור ללבוש בגדים המכובסים בשבוע שחל בו ט"ב אינו מוסכם

בספר שם יוסף בדעת הרמב"ם. וכתב, שלכן נהגו במקומו להקל ללבוש המכובסים קודם לכן, שיש להם ע"מ שיסמוכו. וכ"כ בספר המנהיג (הל' ט' באב אות יז). וע"ע בחידושי הגרי"ז הלוי על הרמב"ם (פ"ו מהל' אבל ה"ד).

ואע"פ שמרן הש"ע (סי' תקנא סעיף ג) פסק לאסור כדברי רובה"ל. מ"מ בני"ד הו"ל ס"ס, שמא הלכה כרש"י והרמב"ם שמוותר ללבוש המכובסים קודם לכן. [וי"ל עוד ע"פ דעת הכל בו שהובא בבי"י סי' תקנא, שיש סוברים להתיר אפי' לכבס בכיבוס שלנו וללבוש. וכ"כ בספר פרי האדמה ח"ג (דף סז ע"ג), דהאידינא דליכא איסור גיהוץ, וכמ"ש גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם פשיטא דמותר ע"י לבישת אדם אחר. ע"ש]. ואת"ל שאסור, שמא הלכה

בתוך שבעה, אסור בכל ענין, ולפ"ז בשבוע שחל בו ת"ב, שמן הדין אסור, גם בגדים שלבשם שעה אחת קודם השבת, אסור ללבושם בשבוע שחל בו ת"ב. גם הסמ"ק כתב ונהגו העם להלבישו לאחר שעה אחת, וללבושו לאבל אחר שבעה. אלמא דלאחר שבעה קאמר, שהוא מן המנהג. ואף שהמרדכי דבריו סתומים, נראה שגם הוא לא התיר אלא לאחר שבעה. וכ"כ להדיא הכל בו (בהלכות אבל דף קלא ע"ג). [וכ"כ הארחות חיים ח"ב עמוד תקפדן]. ולכן יש לפרש שגם המרדכי מסכים לדברי הסמ"ק והכל בו. עכת"ד.

גם בשו"ת בית דוד (חיו"ד סי' קפז) כתב, שנ"ל שלא נאמר היתר זה אלא לאחר שבעה, שאין האיסור אלא מחמת מנהג. ע"ש. וכ"כ עוד שם (סי' קפח).

אולם המהריק"ש (סי' שפט) כתב, בדין חלוק שנתלכלך מצאתי להתיר להחליפו אפי' בתוך שבעה ע"י כך שילבשו אדם אחר, וכמ"ש התוס' (מ"ק כד:). ע"ש. הרי שמתיר אפי' בתוך שבעה.

וכדבריו מוכח בתשו' מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' הקמט), שעל עיקר דין אבלות כתב, שאם בגדיו צואים, יניח חברו ללבוש אותו יום או יומים ואז ילבשם.

ובשו"ת זרע אמת חיו"ד (סי' קנב) כתב, שאע"פ שמלשון הסמ"ק משמע קצת דלא מהני שילבשם מעט אדם אחר, אלא אחר שבעה, אבל בתוך שבעה דהוי מדינא לא מהני. וכ"כ להדיא הלבוש, וז"ל: וכן נוהגים במדינות אלו אחר שבעה, אבל בתוך שבעה לא. אולם מד' התוס' (מ"ק כד:). נראה שגם בתוך שבעה הדין כן. וכ"כ מהריק"ש בהגהותיו. ומוכח דסמך על דברי התוס' להתיר אף בתוך שבעה, וכדאי הם התוס' לסמוך

ולרווחא דמילתא יש לצרף ספק נוסף, כי האיסור ללבוש בגדים המכובסים קודם לכן בשבוע שחל בו ת"ב, אינו מוסכם, שאע"פ שכ"כ הרמב"ן בספר תורת האדם (דף פב ע"א), והרשב"א בתשובה (סי' קפז), והרא"ש בפסקיו (תענית פרק ד סי' לב), והריטב"א והר"ן (תענית כו:). מ"מ דעת רש"י אינה כן, וכמ"ש התוס' מ"ק (כד: ד"ה ברכת אבלים), שרש"י היה מתיר ללבוש בגדים שהיו מכובסים קודם האבל. ומצאנו חברים לרש"י, הרי"ן גיאת (הל' ט' באב עמ' כ). וכ"ד הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ו). וכמ"ש הרב לח"מ שם בדעת הרמב"ם. וכ"כ בשו"ת בתי כהונה (בית ועד דף מט ע"ג) בדעת הרמב"ם.

וכ"כ מהר"י נבארו בספר לב מביין (דף נא), ושכ"כ

יד. אם שכח להכין הבגדים קודם שבוע שחל בו תשעה באב, יש אומרים שאם הניח הבגד על קרקע עולם שעה אחת מותר ללבושו, ובשעת הצורך אפשר לסמוך עליהם בפרט אם דרכו להזיע, ואי אפשר לו בלי שיחליף ללבוש בגדים המכובסים. (י)

הבגדים המכובסים ביום השבת. וכך יוכל להחליף אותם בימי החול.

ומ"ש בשו"ת ויברך דוד (הנ"ל) לפקפק ע"ז עפ"ד הפוסקים רבני אשכנז שאסרו ללבוש בגדים מכובסים בשבת חזון. ובפרט לפמ"ש הרמ"א (סי' תקנא ס"א) שבכלל לא ילבשו בשבת חזון בגדי שבת אלא בגדי חול. הנה לא יעשה כן במקומינו, וכמ"ש הרדב"ז (ח"ב סי' תרצג), דמה שנהגו באשכנז שלא ללבוש בשבת חזון בגדי שבת אלא בגדי חול, מנהג זה הוא היפך הדין, דק"ל (שבת ק"ג), שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, ובכל גלילות ישראל לא נהגו כן. ע"ש. וכ"כ הח"א (כלל קלג סי' כא), שבעיר וילנא נוהגים ע"פ הגר"א ללבוש כל בגדי שבת כרגיל, ולא לשנות מאומה בשבת חזון משאר שבתות השנה. וכן נהג החכ"צ כמו שהעיד בנו היעב"ץ, והובא במחבר"ר (סי' תקנא סק"ד).

אכן יש מקילים ככלל בבגדי הזיעה והגרביים להחליפם בשבוע שחל בו ת"ב. בפרט לאנשים שדרכם להזיע מאד, ונוסף מהם ריח לא נעים, דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה.

ולפי כל הטעמים שנאמרו בזה הדבר ברור שאפי' במכונת כביסה שמכבסת ע"י פעולת החשמל, אסור לכבס בין לעצמו בין לאחרים.

ובענין החלפת בגדים בשבוע שחל בו ת"ב בבגדים מכובסים שלבשם איזה שעות בשבת, ע' בשו"ת יחוד"ד ח"א (סי' לט). ואף דשם נתבאר להחמיר גם בבגדי זיעה, הנה בחזו"ע על ד' תעניות היקל בדבר כיעו"ש.

יד) כ"ב בלחם הפנים (סי' שעו), בשם מהר"ש מלובלין, שאם הניח הבגד על קרקע עולם שעה אחת מותר. וכ"כ בשו"ת הררי קדם (סי' צג אות יא). וכ"כ בשמו בספר בית דוד ביסטרין (סי' שפט ס"א), שלדבריו גם כת"ב יש תיקון זה. ת"ב, ע"ש. ואולי בשעה"ד גדולה מפני כבוד הבריות יכולים לסמוך ע"ד רש"י והרמב"ם שסוברים להתיר בזה. וכמ"ש בשו"ת יחוד"ד שם. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ד (האו"ח סי' כט). ובשו"ת מנח"י ח"י (סי' מד), ובשמירת שבת כהלכתה (עמ' שי הע' ל). ויש לסמוך עליהם.

כהתוס' ומהר"ם ומהריק"ש להקל ע"י לבישת אדם אחר אפי' בתוך שבעה, ובתוך שבוע שחל בו ת"ב. וידוע דמהני ס"ס אפי' נגד פסק מרן. וכמ"ש מרן החיד"א בספר יעיר און (מע' ס אות לב), והרב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ז), וכ"ש כאן שיש לצרף דברי האחרונים שהתירו לכתחלה להחליף בגדי הזיעה, בתוך השבוע שחל בו ת"ב. הילכך בני"ד משרא שרי, וכמו שפשוט לו להרב בא"ח הנ"ל.

ודע דמ"ש התוס' שילבשו אדם אחר יום או חצי יום, וכיו"ב כתב מהר"ם בתשובה הנ"ל, וכן הריב"ש כתב שילבשם איש אחר יום אחד, לאו דוקא הוא, וכמ"ש הרמ"א שאפי' רק שעה אחת די בכך. וכתב הש"ך (סק"ד), כלומר זמן מה, וא"צ שעה זמנית, ושכן משמע בפוסקים. וכן נוהגים. ע"ש. והובא במסגרת השלחן שם, וכתב שכן נראה בתשו' תורת חסד (סי' כו). וכן עמא דבר. וכן נראה דעת המהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה במנהגים (דף קטו ע"ד). וע"ע בס' פרי האדמה ח"ג (דף סז ע"ג). וכ"כ בעקרי הד"ט (חיו"ד סי' לו אות ט).

ואע"פ שהרב נוה שלום שולאל (דף טו) כתב לחלוק על הש"ך, עפ"ד הריב"ש, אין דבריו מוכרחים, והלכה כדברי המיקל אבל. וכן בדרכי חיים ושלום (סי' תתרמא) כתב, שאפי' ברגע אחד די בכך. ניב"א ח"י דף קפד: יבי"א ח"ג סי' לא סק"ה. יחוד"ד ח"א סי' לט. הליכו"ע ח"ב עמו' קמ].

ובשו"ת רב פעלים (ח"ד א"ח סי' כט) כתב, שאם מוכרח להחליף הכתונת בשבוע שחל בו ת"ב מחמת הזיעה, וללבוש כתונת מכובסת, אם לא הכין ולא לבש אותה מלפני השבת, אסור ללבוש הכתונת בשבת ב' וג' שעות ולפושטה ולהצניע אותה לימות החול. ובשו"ת יבי"א (ח"י א"ח סי' נה) העיר, דמ"מ נראה שהבגדים שלבש בליל שבת ופשט אותם לפני השינה, למחרת בבוקר לא ילבשם אלא יניחם למשמרת לצורך ימי החול, וילבש בגדים אחרים המכובסים, לכבוד שבת. וכן כשיישן שינת צהרים יפשוט את אלו שלבש בבוקר, וכשיקום ילבש בגדים אחרים המכובסים, לכבוד שבת. ובזה אין משום הכנה משבת לחול, כיון שנהנה מן

טו. אסור להציע המיטה בסדינים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפילו מטפחות הידים ומטפחות אף ומפות השולחן אסור לכבסן. ואכסנאי המתאכסן בשבוע שחל בו תשעה באב בבית מלון, ומנהגם להחליף בכל יום הסדינים וכלי המטה, בסדינים וכלי מטה מכובסים, ולהציעם במטות האורחים, ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב. מותר לאורח להשתמש בסדינים ובמצעים המכובסים, ולכתחלה אם אפשר יניחם על גבי קרקע. ויבקש מבעל בית המלון, שלא יחליפו הסדינים והמצעים בשאר הימים שישהה שם. ומכל מקום אם החליפו אותם בסדינים ומצעים מכובסים מותר לו להשתמש בהם בדיעבד. וההיתר הוא גם לבעל המלון עצמו. כי רוב בני אדם נמאסים לשכב על סדינים וציפות ששכב עליהם אדם אחר, ונחשבים כאיסטניסים לדבר זה. הילכך החלפת הסדינים והמצעות נעשית בהכרח ושפיר דמי. וכן אם בא אורח לחבירו, שנוהגים להחליף הסדין משום נקיות, כי לא נעים לאורח לישן בסדין שישן עליו חבירו. מותר להחליפו בשבוע שחל בו תשעה באב. (טו)

טז. מותר לכבס לכבוד שבת, כשאינן לו חליפה אחרת לשבת. ודין זה שייך רק להנוהגים שלא לכבס מראש חודש, או שנוהגים להחמיר בשנה שחל תשעה באב ביום ראשון, לנהוג שבוע שחל בו בשבוע שלפניו. (טז)

יז. חליפה שנפל עליה כתם, מותר לנקות היטב מקום הכתם אף בשבוע שחל בו תשעה באב. (יז)

אכסנאי המתאכסן בשבוע שחל בו בבית מלון להחליף בכל יום הסדינים

וכלי המטה המכובסים. וכתב עוד בשו"ת ציץ אליעזר, שההיתר הוא גם לבעל המלון עצמו. ע"ש. וכן העלה להקל בשו"ת קנין תורה ח"ז (סי' קכו).
כתב הרב ערוה"ש (סי' תקנא ס"ק לב), נ"ל שכל אותם שהתירו להם חכמים לגלח ולכבס בחוה"מ, מותרים לספור ולכבס גם בשבוע שחל בו ת"ב. ע"כ. ואין דבריו מוכרחים, שי"ל שלא התירו כן אלא בחוה"מ לכבוד החג, משא"כ בשבוע שחל בו ת"ב. ודו"ק.
מז **משנ"ב** (סי' תקנא ס"ק לב).

מז **כ"ב** בשו"ת מנח"י ח"י (סי' מד), שמותר לאורח להשתמש בסדינים ובמצעים המכובסים. וכ"כ להקל בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סי' סא). וכ"כ בשו"ת עמק התשובה (סי' צב אות ט), שאם בא אורח לחבירו, שנוהגים להחליף הסדין משום נקיות, כי לא נעים לאורח לישן בסדין שישן עליו חבירו. מותר להחליפו בשבוע שחל בו ת"ב. ע"ש. ויש לצרף לזה שיטת רש"י והרמב"ם והרי"צ גיאת הנ"ל, שאין איסור ללבוש המכובסים גם בשבוע שחל בו ת"ב. ולדבריהם ה"ה להצעת הסדינים

חליפה שנפל עליה כתם, מותר לכבס מקום הכתם אף בשבוע שחל בו

הגרש"ז אוירבך, שמותר לכבס ולנקות הבגד מהכתם שבו, ואינו דומה לחוה"מ שאסור לנקות הכתם אם נתלכלך קודם החג, מ"מ אחר ר"ח אב עד ת"ב, מותר אפי' נתלכלך קודם ר"ח. ע"ש. וכ"כ בשמו בקובץ מבקשי תורה (תש"ס עמ' תל).
ואע"פ שבשו"ת אבני ישפה ח"א (סי' קיב אות ב) כתב, שכביוס כתם ככיבוס כל הבגד, שגם בזה יש היסח הדעת מן האבילות. מ"מ סיים, שלכבוד שבת מותר לכבס ולנקות הכתם אם אין לו חליפה אחרת.
ולגבי ניקוי כתם בחול בשבוע שחל בו, משמע שלא הכריע בחזו"ע, וממ"ש בסעיף למעלה נראה לכאור

יז **וכ"ש** שלכבוד שבת מותר לכבס ביום חמישי וששי שקודם השבת. [משנ"ב סי' תקנא ס"ק לב],
וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה ח"ב (סי' סו סעיף עב), להתיר לנקות בגד שנתלכלך בימים אלו. ע"ש. וע' בשו"ת באר משה ח"ז (סי' לג), שהתיר כיבוס כתם בימים אלה. ע"ש.

ובשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ה (סי' לו) התיר לכבס ולנקות מקום הכתם אפי' בחוה"מ, בצניעא בתוך ביתו, שאין זה נחשב כיבוס לענין חוה"מ. ע"ש. וע"ע בחזו"ע (יום טוב, הל' חוה"מ עמ' ר).

ובספר שלמי מועד (עמ' תפא) כתב, שדעת רבינו

יח. הדבר פשוט שהאיסור לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב הוא גם בניקוי יבש. (ח')

יט. בחור שיש לו פגישה בשביל שידוך בשבוע שחל בו, אפשר להתיר לו ללבוש בגדי שבת, אם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך. (ט')

כ. בעלי ברית רשאים ללבוש בגדי שבת בשעת המילה, אף בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל לא בבגדים מכובסים ומגוהצים בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל קודם השבוע שחל בו תשעה באב מותרים אפילו בבגדים חדשים, ובשעת המילה שמברך שהחיינו, יכוין לפטור גם את הבגדים החדשים. (כ)

מעל החליפה אסור. וא"כ ה"ה בימי אבלו. וצ"ע. ומיהו פשוט שאין חילוק בזה בין כיבוס ידיים לכיבוס במכונת כביסה. וע' בשו"ת מהרש"ם ח"ז (סי' קל). ודו"ק. והובא בשו"ת יבי"א (ח"ז יו"ד סי' מג). וכ"כ באול"צ ח"ג (פכ"ז אות א), שאף ניקוי יבש בכלל האיסור.

(יז) מובא בשם הגרש"ז אויערבך, שיש להשתדל עד כמה שאפשר לא ללבוש בגדי שבת בפגישה של שידוכין בתשעת הימים, ורק אם יש צורך מותר. (מבקשי תורה קובץ כו עמ' תל). ונראה להקל בזה, בפרט אם הבגד אינו מכובס. ובזמנינו זה מדקדקים הרבה בהופעה חיצונית. ושור"ר בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קלא) שבודאי מותר בזה, ויש ראיות לזה.

בעלי הברית רשאים ללבוש בגדי שבת בשעת המילה, אף בשבוע שחל בו

גם לכבוד המילה, שהרי אפי' אבל בתוך שלשים דקיל טפי משבוע שחל בו ת"ב במילי דפרהסיא, עכ"ז אסור לו ללבוש בגדים חדשים, כמ"ש הרמ"א (ביו"ד סי' שפט ס"ג), וכ"ש בשבוע שחל בו ת"ב, והוי כדין תספורת בשבוע שחל בו ת"ב שאסור אף לבעל ברית, שכל מה שאסור מדינא אין להתיר לכבוד המילה. ע"ש.

ומיהו מ"ש הרב זרע אמת הנ"ל בפשיטות "שבגדים לבנים" אסורים לבעלי ברית בשבוע שחל בו ת"ב. ושכ"כ בשו"ת מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב (סי' פה). המעיין שם יראה שלא כתב כן אלא לגבי ת"ב עצמו. וכ"כ להדיא בספר מטה יהודה (סעיף א) הנ"ל, "דלא אסרינן לבנים אלא ביום ת"ב". וכן העיר ע"ד הזרע אמת, החיד"א במחז"ב (סק"ה).

וע' בשו"ת ויען משה (סי' עו) שכתב, שיש לאסור ללבוש בגדים המכובסים. אך פשוט שקודם השבוע שחל בו ת"ב, גם המכובסים והמגוהצים מותרים לכבוד המילה, ואפי' בגדים חדשים ממש מותרים קודם שבוע שחל בו ת"ב. וכ"פ הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' תקנא).

שלא התיר רק לכבוד שבת. אולם בקובץ מבית לוי (תשנ"ח עמ' כז) כתב שאם הכתם ניכר מותר לנקותו, ורק אם אינו ניכר אסור לנקותו.

והביאו בשם הגר"ח קניבסקי בשם החזו"א או אביו, שאסור לנקות כתם בימים אלו משום כיבוס. [אורח"ר ב, קלב], וזו חומרא יתירה, וגם הגר"ש אלישיב השיב שמתר לנקות כתם מהבגד ואפי' בסבון ולא רק במים, וגם שלש כתמים ויותר מותר, דזיל בתר טעמא, שהאיסור הוא רק שלא לנקות את הבגד, אבל הוא אינו מנקה את הבגד, רק מנקה את הכתמים שזה מותר. [מבקשי תורה תשס"ח עמ' ד].

(יח) כ"כ בשו"ת אג"מ כרך ה' (חאו"ח סי' עט) לגבי שבוע שחל בו ת"ב, שאפי' ניקוי יבש להסיר כתמים

(כ) כ"כ הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"א), שמותרים ללבוש בגדי שבת. וראה לדבריו ממ"ש בספר הפרנס (סי' רמ), שמהר"ם היה בעל ברית בתוך שלשים לאבלו על אביו, והתרחץ בלילה שלפני המילה, משום דהוי כרגל לגבי דידיה, כי מה שנהגו אבותינו להחמיר ברחיצה, חומרא בעלמא היא. והאבל הוא ואשתו לובשים בגדי שבת עד לאחר צאתם מביהכ"נ. והובא בב"י יו"ד (סי' שצא). וה"ה לענין אחר ר"ח אב.

וע' במטה יהודה (ר"ס תקנא) שכתב, דמה שהוצרך הרמ"א לומר שבעלי הברית לובשים בגדי שבת בימים אלו, אע"פ שכבר פסק הש"ע לקמן (סי' תקנא ס"ח), שאפי' בת"ב מותר לבעלי ברית ללבוש בגדים אחרים משום דהוי יו"ט לגביהו. וכ"ש מר"ח עד ת"ב, מ"מ הכא קמ"ל שאפי' לבנים ממש שרי, דלא אסרינן לבנים אלא ביום ת"ב עצמו. ועוד י"ל דקמ"ל שאפי' למנהג האשכנזים שבשבת חזון אין מחליפים בגדיהם, אלא הכתונת, קמ"ל שיו"ט של בעלי ברית עדיף משבת, ויש להקל להם ללבוש בגדי שבת. ע"כ.

וכתב בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' עו), שבגדים חדשים אסורים לבעלי ברית, שמכיון שאסורים מדינא, אסורים

כא. האשה המגישה את התינוק לברית בשבוע שחל בו תשעה באב, מותר לה ללבוש בגדי שבת, וכן האיש המגיש את התינוק. וכן המנהג. ויש מקילין גם בסבא אביו של אבי הבן, ואבי היולדת, הם ונשותיהם ללבוש בגדי שבת בעת המילה. (כא)

כב. אשה המגישה את התינוק לברית המילה, יכולה לענווד תכשיטיה, על פי דרכי הצניעות דקדושה. (כב)

האשה המגישה את התינוק לברית, לובשת בגדי שבת

אפשר שהוא מותר. ע"כ. והביאו בקצרה בברכ"י (שיו"ב י"ד סי' שצג).

מ"מ לענין ללבוש בגדי שבת יש להקל, כי אינו אלא חומרא ולא מדינא. צא ולמד ממ"ש השע"ת, שגם הסבא אביו של אבי הבן, ואבי היולדת, נוהגים גם הם ונשותיהם ללבוש בגדי שבת בעת המילה. וכמדומה שנוהגים להקל בזה גם שאר קרובים אשר דרכם ללבוש בגדי שבת, אילו היה חל בימים אחרים. כי יש צער לאבי הבן והיולדת, כשאין קרוביהם משתתפים בשמחתם. וצ"ע. ע"כ. וכיו"ב כתב להקל בשו"ת משיבת נפש (או"ח ס"ס ז).

וכתב בשו"ת דברי יעקב שור (סי' נג), דמה שנוהגים שהמכניס את התינוק נותנו לאחר, והאחר נותנו על ברכי הסנדק, (ולפעמים יש עוד אחד שמקבל את התינוק להושיבו על הכסא של מלאך הברית), לדעתי בכה"ג אין המכניס את התינוק עושה עיקר המצוה, אלא רק השני שמניחו על ברכי הסנדק למוהלו. ע"ש. וע' בשו"ת התעוררות תשובה החדש (חאו"ח ס"ס שס).

אשה המגישה את התינוק לברית המילה, יכולה לענווד תכשיטיה

ולכבס לאחה שבעה מיד, והכי איתא באבל רבתי, שאר תכשיטין נמי לא, אסירי. וכ"כ הר"ן פ"ק דכתובות (ד). ד"ה ונוהג. וכ"כ רבינו ירוחם (דף רלב). וכ"כ רבינו וידאל קרשקש (כתובות ד). וע"ע בש"ע יו"ד (סי' שפא ס"ז).

ולפ"ז מכיון שמבואר בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' צג) דילפינן ת"ב מאבל להקל, וכ"כ בשו"ת מהר"ם חלאווה (סי' י), לפ"ז מותרת האשה שמגישה את התינוק לברית המילה לענווד תכשיטיה, ע"פ דרכי הצניעות דקדושה.

(כא) המג"א (סק"ג) כתב, שכיון שעיקר מצותה בכך, לובשת בגדי שבת, אבל האיש המגיש את התינוק אינו בכלל זה, שלא נקרא סנדק אלא האוחז את התינוק בין ברכיו. וכ"כ בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' קסב), שהאיש המביא את התינוק, אינו גומר את המצוה, שגמר המצוה נעשה ביד הסנדק, משא"כ אשה שאין לה מצוה אחרת, זוהי גמר מצותה. ע"ש. אבל הא"ר שם כתב להקל, שאין הבדל בזה בין איש המגיש את התינוק לאשה המגישה, ושכן המנהג. וכ"פ הבית מאיר (סי' תקנא).

וכתב בשו"ת שיח יצחק (סי' תמ), שכן הסכים הרב מחצה"ש, וסיים, שהלכה כביתראי. ע"ש.

איברא דחזי הוית להכנה"ג בשו"ת בעי חיי (חיו"ד סי' רמב), שכתב, שאע"פ שהאבל יכול לצאת מביתו להיות בעל ברית, מ"מ אשה שאינה סנדקאית, ורק רוצה להוציא את התינוק למילה, אין כאן מצוה, ואפשר שאסור לה לצאת מביתה ללכת למקום אחר. ומיהו אם הברית בתוך ביתה

(כב) נראה לודן לפמ"ש הרשב"א בחי' פ"ק דכתובות (ד), שמכיון שהאשה מותרת לספר ולכבס מיד לאחר שבעה לאבלה, כדאיתא באבל רבתי, שאר תכשיטין נמי לא אסירי אחר שבעה. והכלה מותרת בתכשיטיה אפ"י בתוך שבעה לאבלה. ע"ש.

וכ"כ בשטמ"ק (כתובות ד). בשם הרא"ה, שכיון דקי"ל שאשה אחר שבעה לאלתר מותרת לספר ולכבס, ה"ה לשאר תכשיטין, אבל הכלה שאירעה אבל מותרת בתכשיטין אפ"י בתוך שבעה, ושכ"כ הרמב"ן רבו, שכיון שאשה אבלה על אביה ואמה מותרת לספר

כג. אשה בשבעה נקיים מותרת ללבוש בגדים לבנים מכובסים, אף בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן להציע סדין לבן תחתיה, שבמקום מצוה לא גזרו חכמים. ואם אין לה לבנים מכובסים, מותר לה לומר לנכרית לכבס לה, כיון שהוא לצורך מצוה. וטלית גדול של מצוה, המכובס ומגוהץ, מותר ללבושו אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, שכיון שהוא צורך מצוה שפיר דמי. (כג)

כד. אם חל פדיון הבן בשבוע שחל בו תשעה באב, מותר לאבי הבן ולאמו ללבוש בגדי שבת לכבוד הפדיון. (כד)

אשה בז' נקיים מותרת ללבוש בגדים לבנים מכובסים, אף בשבוע שחל בו

ומכאן למד הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ד (תאו"ח סי' כט שאלה ד), להתיר ללבוש ג"כ טלית של מצוה המכובס בשבוע שחל בו ת"ב, כיון שצורך מצוה הוא. **ומש"כ** להתיר לומר לנכרית לכבס לה לבנים לצורך שבעה נקיים, כן מוכח בברכ"י (סי' תקנא סק"ד), שכתב, שאע"פ שאמירה לעכו"ם בשאר איסורים דרבנן שרי, וכמ"ש הפרי חדש (סי' תסח), לדעת מרן הש"ע שם, [וכ"פ הורב"ז סי' רמג]. וכן העלה בשו"ת נחפה בכסף (חיו"ד סי' ד), מ"מ משום חומרא דת"ב החמירו לאסור אפי' לומר לכובסת נכרית לכבס בגדים בשבוע שחל בו ת"ב. ע"ש. וכן הובא בספר קמח סולת (דף קכו.). [וע"ע בשו"ת בית יעקב (סי' קלב), ובספר מאמר המלך (דף לט). ובספר ארעא דרבנן (סוף אות יט), ובספר יעיר און (מע' א אות עה), ובשו"ת אהל יצחק הכהן (תאו"ח סי' כ), ובערה"ש א"ח (סי' תרצו סק"א), ובשו"ת דבר משה תאומים (ס"ס ז). ודו"ק]. וכיון שאינה אלא חומרא בעלמא, הדבר פשוט שלצורך מצוה יש להתיר לומר לנכרית לכבס לה לבנים, וללבושם בשבעה נקיים. ולשון מהרי"ל (עמ' רמ) "אשה בימי ליבונה מותרת לכבס בשבוע שחל בו ת"ב בתוכה". וכ"כ הרמ"א בד"מ (סי' תקנא אות ו), שכ"כ מהר"א מפראג, שאשה בימי ליבונה מכבסת ומלבנת אפי' בשבוע שחל בו ת"ב. הרוקח (סי' שי). ע"כ. משמע אפי' ע"י עצמה. וכן נראה בהרי"ע גיאת (הל' ט' באב עמ' כא) בשם רב האי גאון. ע"ש.

כ"כ האו"ז ח"ב (סי' תנא), להתיר ללבוש לבנים ממש לאשה בשבעה נקיים שלה. וע' להלבוש (סי' תקנא ס"ד) שכתב, אשה הלובשת לבנים לטהרתה, מותר לכבס וללבוש לבנים כדרכה, אבל בט' באב לא תלבש לבנים ממש, אלא לובשת חלוק בדוק ויפה. וכ"כ הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"ג). ובשו"ת משאת בנימין (סי' ה) תמה עליו, דמה ראה לפסוק נגד האו"ז ח"ב (סי' תנא), שהתיר בלבנים ממש. ולפסוק כהשערי דורא שהחמיר, והלא קי"ל הלכה כדברי המיקל באבל. (וע"ע בט"ז יו"ד סי' שפא סק"ב). הילכך לדינא נקטי' שאף בת"ב ובשבעת ימי אבלה תלבש ותציע לבנים כדרכה בשאר ימות השנה. עכת"ד. ותירץ הא"ר (סק"ט), שאף האו"ז לא התיר אלא לאבלה אחר שבעה וכו'. [שבמקום מצוה לא גזרו חכמים].

וכיו"ב כתב לחלק בספר הפרנס (אות קיח), שקודם יום ת"ב, לובשת לבנים כדרכה, אבל בט' באב אינה לובשת לבנים ממש, אלא רק חלוק בדוק ויפה. (וע"ע בט"ז יו"ד סי' שפא סק"ב).

ואע"פ שהרמ"א כתב לחלק, שדוקא בשבוע שחל בו ת"ב, אבל בת"ב עצמו לא תלבש לבנים, אלא רק חלוק בדוק ויפה, דעת מרן הבי"י (סי' תקנד) אינה כן. וצ"ע. עכ"פ למדנו שיש מקום לחלק בלבנים בין ט' באב עצמו לבין שבוע שחל בו ת"ב.

אם פדיון הבן נחשב יו"ט לאבי הבן והכהן

פדיון בביהכ"נ, (כשאבי הבן מתפלל מנחה בביהכ"נ), ש"א שצ"ל תחנון, אפי' אם עורכים את הפדיון סמוך למנחה ממש. וכן נראה. [אך עכ"פ אין לעשות מזה מחלוקת]. אך בס' פרי ישורון על התניא רבתי (ח"ב עמ' 13) כתב, שאין אומרים תחנון ביום הפדיון, דלא גרע זה מיום שנעשה בר מצוה, שנהגו שלא לומר תחנון. ועוד שהוא יום שמחה. וע' בשו"ת יבי"א ח"ג

כד ע"פ המבואר ברמ"א (סי' תקנא סי"ז) לגבי מילה, שנוהגים שהמהל והסנדק ואבי הבן לובשים בגדי שבת. וכתב בספר פדיון הבן כהלכתו (פ"ט ס"י) שמכאן שה"ה לפדיון הבן שגם בו אמרו שיו"ט שלהם הוא. **ואם** פדיון הבן נחשב יו"ט לאבי הבן והכהן, הנה בילקו"י שובע שמחות ח"ב דיני פדה"ב הובא מח', אם לומר וידוי ונפילת אפים במנחה ביום שעושים

כה. מותר לגהץ במגהץ חם את בגדיו אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכן חולצה מכובסת שכבר לבשה קודם לכן, מותר לגהץ אותה. (כה)

דמצות מילה קבלו עליהם בשמחה, ועדיין מקיימים אותה בשמחה.

ואמנם בילקו"י תפלה כרך ב' (סי' שלא הערה ל) ביארנו, דכשיש ספק לענין וידוי, יש להקל, דוידוי רשות. וכן מבואר בספר הליכות שלמה (פרק יא אות ט) דבמנחה הסמוכה לסעודת הפדיון יכולים להקל שלא לומר וידוי בתפלה זו.

מותר לגהץ במגהץ חם את בגדיו אפי' בשבוע שחל בו ט' באב

משא"כ בגיהוץ חשמלי בזמנינו.

ומרן בב"י (או"ח תקנא, ב) כתב: "גיהוץ, פירש הערוך (ערך גהץ א) שמעבירין על הבגדים אבן חלקה להחליקן. ונמוק"י פירש בפרק אלו מגלחין (מ"ק יד: ד"ה כל), דגיהוץ היינו מים ואפר או נתר ובורית, ולדבריו צ"ל דכיבוס היינו במים לבדם". והיינו דכיבוס היינו במים ואפר, וגיהוץ הוא המשך הכיבוס. ו"אבן חלקה" המובא בפירוש הערוך, אינו כמו מגהץ שבזמנינו.

וכ"ה בתש' הגאונים (הרכבי, סי' רמט), גיהוץ, שמעברין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה, טבעת לצחצחו. וכן מבואר בפ' בתולה נישאת, דגיהוץ היינו עבורי חומרתא. ע"כ.

ובס' ההשלמה (תענית פ"ד אות ה), כתב שהראב"ד התיר גיהוץ שלנו, ויש סיוע לדבריו מכתובות (י:). שגיהוץ היינו בחומרתא. עכ"ד. וכ"ה בתורת האדם (שער האבל ענין האבלות) ובריטב"א (מ"ק כג.) בשם רה"ג. ובתענית (כט:). סיים הריטב"א שמלאכת אומנות היא, שמתחדשים בה הבגדים הישנים עד שנראו כחדשים, ואין חידוש זה ניכר אלא בכלי צמר, שהמכבש מחזירן לחידושם.

ובארח"ח (אות ז) ובכלבו (סי' סב) הביאו מבעל ההשלמה, שי"א שכיבוס הוא במים קרים בלא אפר, וגיהוץ בשריית הבגדים בחמין עם האפר שהוא ממרקן יפה. ואנו אין לנו לגהץ עד"ז בשבוע שחל בו, שרוב הנאת כבוס שלנו הם על הדרך הזה. והיינו שהגיהוץ היה במטרה לנקות את הבגד.

וכ"ז דלא כמ"ש באול"צ ח"ג (פכ"ז ה"ב) שאין לגהץ בגדים בשבוע שחל בו ת"ב. וכן בפס"ת (עמ' תקנא) כתב לאסור בגיהוץ שלנו.

(א"ח סי' יא) לגבי סיום מסכת, שכל שיש סיבה לשמחה של מצוה פטרינן את הקהל מלומר וידוי. וע' במלבושי יו"ט שכתב לענין ת"ב, דיום הפדיון חשיב כיו"ט לגבי אבי הבן והכהן. אולם בשו"ת מנח"י (ח"ה סי' יא) כתב, שבתפלת מנחה שמתפללים לפני פדיון הבן אומרים תחנון, וכ"ש בשחרית של יום הפדיון. משום דרק במילה אין אומרים תחנון לפי שאמרו חז"ל

(כה) הנה מרן בש"ע (סי' תקנא סג), כתב, דגיהוץ (פי' מעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו ערוך) שלנו, אסור. ע"כ. והיינו בשבוע שחל בו ת"ב. וע' בשעה"צ (אות מו) דלבני אשכנז אסור כבר מר"ח. והנה הגיהוץ שבזמנם היה נעשה ע"י אבן חמה, שהיתה שואבת את שאריות השחרורית שבבגד, והיתה חלק מהכיבוס, אבל בזמנינו הכיבוס נשלם, והגיהוץ רק מיישרו ואינו גומר את הכיבוס, ולפיכך הגיהוץ שבזמנינו אינו בכלל האיסור. וכ"פ בשו"ת בית דוד (סי' רצט), ממ"ש מור"ם בסי' תקמא, שמותר להחליק הבגדים עם הזכוכית, וכן מנהג כל החייטים שעושין כן בער"פ אחר חצות. ע"כ. [ע"ש שמותר להעביר בחול המועד ברזל חם על הבגדים]. וע' במשנ"ב (סי' תקמא סק"ט), ובכה"ח (שם ס"ק יב) שהקילו בזה לגבי חוה"מ. ויש ללמוד מזה גם לגבי שבוע שחל בו. וכ"ה בילקו"י מועדים, ובחזו"ע ד' תעניות (עמ' רלח).

והנה כמה מאחרוני זמנינו העירו בזה, דמה הראיה מהיתר גיהוץ בחוה"מ, הלא אין איסור לגהץ בחוה"מ, אלא שחייבו חז"ל שיכבס האדם בגדיו קודם המועד כדי שלא יכנס לרגל בבגדים מטונפים, אבל גיהוץ לא אסור, משא"כ בשבוע שחל בו ת"ב לא רצו חז"ל שבגדי האדם יהיו מתוקנים ומסודרים כשאר ימות השנה כדי שירגיש ויזכור את חורבן הבית, ועינינו רואות שלאחר גיהוץ, הבגד נראה כחדש וכמכובס (בפרט אם משתמש במגהץ קיטור), וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם לאסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו ת"ב. וגם שמהש"ע הנ"ל מוכח לאיסור. הנהיכות מועד בין המצרים וכו', עמ' לא-לב]. אולם להמבואר גיהוץ בזמנם היה ע"י העברת אבן חלקה, והיה חלק מהכיבוס, ולכן אסרוהו,

כו. הנוהגים איסור בכיבוס בגדים החל מראש חודש אב, אינם רשאים לתת בגדיהם לנוהגים היתר (עד שבוע שחל בו תשעה באב), אפילו כדי להניחם עד לאחר תשעה באב, כיון שיש להם קורת רוח לראות בגדיהם מכובסים. ומטעם זה אסור לתת לנכרית בגדים לכבסם, ולהניחם עד לאחר תשעה באב. (כו)

כז. כשחל תשעה באב בשבת ונדחה התענית ליום ראשון, מותר לספרדים ועדות המזרח לכבס את הבגדים בכל ימי השבוע שלפני תשעה באב, וכן ללבוש בגדים מכובסים. שמכיון שנדחה ליום ראשון, אין השבוע שלפניו ככלל שבוע שחל בו תשעה באב. והאשכנזים נהגו להחמיר בלאו הכי שלא לכבס מראש חודש אב. ויש מעדות המזרח שנהגו גם כן להחמיר. (כז)

כח. מותר לצחצח הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב, וכל שכן שמותר להשחירם במשחה בערב שבת, ולהבריקם לכבוד שבת, ואין לדמותו לכיבוס האסור. והוא הדין בימי אבלות, בנעלי גומי שמותרים לאבל. ואף למחמירים בזה, יש להקל על כל פנים בתוך שלשים, וכן

הנוהגים איסור בכיבוס בגדים מר"ח אב, אינם רשאים לתת בגדיהם לנוהגים היתר

מר"ח ואילך. (וכ"כ מהר"ל עמ' רמ). וכתב הברכ"י (שם סק"ד), שאע"פ שאמירה לגוי בשאר איסורים דרבנן מותר, כמ"ש הפר"ח (סי' תסח), מ"מ הכא משום חומרא דת"ב אסור. ע"ש. וכ"כ בשע"ת שם. ולפ"ז ה"ה בנ"ד שראוי להחמיר. גם בס' קובץ תשובות הנ"ל הביא הראיה הנז'.

והן אמת שמצינו גם בש"ע (סי' תקנד סעיף כב) שפסק שאפי' במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בת"ב, מותר ע"י נכרי אפי' בביתו, והיינו אפי' אם נותן לו המלאכה בת"ב עצמו, כמ"ש המשנ"ב בביאה"ל עפ"ד הגר"א, ולא חששו להחמיר משום חומר ת"ב. י"ל דשאני התם שאין במלאכה עצמה משום שמחה, אבל הכיבוס נאסר כדי למעט בשמחה ולהראות סימני אבלות, כמ"ש התרוה"ד (סי' קנב), ולכן אסור לכבס אפי' על מנת להניח לאחר ת"ב, כדאיתא בתענית (כ"ט:), וכ"פ בש"ע (סי' תקנא ס"ג), ופרש"י (תענית כ"ט:), דהיינו משום שנראה כמסיח דעתו, שעוסק בכיבוס בגדים. ע"ש. הילכך אף ע"י נכרי אסור.

כז **ראה** לעיל שדעת מרן להתיר אף לכתחלה להסתפר ולכבס בכל ימי השבוע שלפניו, וכ"ש שלאחריו, כסברא הראשונה שהובאה בסתם, ונכון להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח לפחות בער"ש חוון כשחל בו ת"ב, וכמ"ש בארחות חיים (הלכות ט' באב אות ה'), כדי שיכנסו לתענית כשהם מגוללים, וגוערים מאד במי שהסתפר. וכ"כ מהר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י' אות כ"ה). [שור"ת יחוד"ג ח"ג סי' לט].

כז **יש** לדון הנוהגים איסור לכבס מר"ח אב, האם רשאים לומר למי שנוהג היתר בדבר (עד שבוע שחל בו ת"ב), לכבס בגדיו. וראיתי שנשאל בזה הגרי"ש אלישיב בקובץ תשובות (סי' נח), וכתב לדמות זה למ"ש השע"ת (סי' תצו), שכן חו"ל הנמצא בא"י, ודעתו לחזור, שלדעת גדולי אחרונים אסור לו לומר לבן א"י שיעשה לו מלאכה ביו"ט שני של גליות. וה"ה לנ"ד. ע"כ.

והנה בשו"ת יבי"א ח"ט (חאו"ח סי' מט), נתבאר דהתם גדולי האחרונים מיידי בבן א"י שנסע לחו"ל ע"מ לחזור שמותר לו לעשות מלאכה בצינעא, לדעת כמה פוסקים, ולא מיידי בבן חו"ל הנמצא בא"י. כי הנה מבואר בחידושי הרשב"א (שבת קנא), שמותר לישראל שקיבל שבת עליו מבעו"י לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה. וכ"פ מרן (סי' רסג סעיף יז). ומכאן למד המהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' ז), שמותר לבן חו"ל שנמצא בארץ, ודעתו לחזור, לומר לבן א"י לעשות לו מלאכה ביו"ט שני של גליות, ואין שום נדנדו איסור בזה. ע"ש. וע"ע בשו"ת זרע אברהם יצחקי (חאו"ח סי' ט).

וכן הסכימו להתיר גדולי זמנינו. ע' בשו"ת חלקת יעקב ח"ג (סי' כז ח), ובשו"ת מנח"י (ח"ז סי' לז, וח"י סי' לה). ובשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ג סי' עג). וכ"כ בספר שמירת שבת כהלכתה (עמ' תכה) בשם הגרש"ז אורבך. ע"כ. וא"כ היה אפשר להביא ראיה להתיר.

ומיהו קושטא קאי שיש להחמיר בנ"ד, כמ"ש הרמ"א (סי' תקנא ס"ג), שאסור ליתן בגדים לכובסת נכרית לכבס

בערב שבת חזון. [וכן מותר לצחצח את נעלי העור שלו בשבעת ימי האבלות, כדי לנועלם לאחר השבעה]. (כח)

מותר לצחצח הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב

היה בזה מלאכה דאורייתא, כיון שהוא לצורך המועד, ואינו מעשה אומן.

וכ"כ הרב מלמד להועיל (חאו"ח סי' קיג אות י') וז"ל: כתב מר חמי בשם הגאון ר' אנשיל שטרן, שהיה אב"ד בהמבורג, שהגאון רבי וואלף המבורגר התיר להעביר משחה שחורה שקורין וויקסע על הנעלים בחוה"מ ואפי' ע"י ישראל ואין בזה משום צובע. ע"כ. וע"ע בשו"ת חלק לוי (סי' קפב).

והרה"ג ר' ישראל יעקב פישר (שליט"א), הביא ראייה מפורשת להיתר, מדברי הג"א (ספ"ק דביצה), גבי הא דתנן התם, משלחים כלים כו' ואע"פ שיש בהן כלאים והן לצורך המועד. אבל לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור. ר' יהודה או' אף לא מנעל לבן מפני שצריך אומן. (ומפרש בגמ' ובפרש"י, מפני שצריך ביצת הגיר להשחירו). זה הכלל כל שניאותין בו ביו"ט משלחין אותו. ואיתא בגמ' (טו). רב ששת שרא להו לרבנן לשדורי תפילין ביו"ט. ומפרש דה"ק כל שניאותין בו בחול משלחין אותו ביו"ט. וכ' בהג"א, וקשה דהא לצורך המועד תנן ותפילין לאו צורך המועד כלל נינהו. אלא הכי פירושו, כל שניאותין ממנו בחול היינו בחוה"מ, ואתא לאתויי תפילין שניאותין בחוה"מ. ולצורך המועד דתנן היינו נמי לצורך חוה"מ. ומכאן ראייה שצריך ללבוש תפילין בחוה"מ. ע"כ. ולפ"ז מוכח מדברי ר' יהודה שלא אסר מנעל לבן אלא מפני שצריך אומן, שאם א"צ לו מעשה אומן ודי לו במעשה הדיוט, כגון צחצוח נעלים שלנו (אחר ההשחירוהו בעת תפירתו), מותר לשלוח לחבירו. משום שמותר לעשותו בחוה"מ. עכ"ד. דפח"ח שפתים ישק משיב דברים נכוחים. ודברי הג"א לקוחים מהאו"ז הגדול ח"א (ס"ס תקפט). וח"ב (סי' שמא).

איברא שיש לפלפל בראיה זו, מדאמרי' בירושלמי (ספ"ק דביצה), כיני מתניתא, מפני שהוא צריך ביצת אומן. ופי' הפני משה, כלומר, האי שצריך אומן לאו דוקא הוא, שאף ההדיוט יכול להשחירו, אלא ה"ק שצריך ביצת אומן. והוא השיחור שהאומן משחיר בו. עכ"ל. ולפ"ז נראה שנפל היסוד הנ"ל דמעשה הדיוט שרי.

אכן המאירי (ביצה שם) כ', דהא דר"י מתיר בשחור, היינו אע"פ שצריך עדיין צחצוח מעט והחלקה באותו עץ שמחליקין את המנעל. ע"ש. ומסתבר שגם צחצוח

(כח) ראה בילקו"י אבלות (סי' יז הערה יג. עמ' שנט). ובשו"ת יבי"א ח"ג (חאו"ח סי' לא) תשובה לרב גדול אחד. וה"ד הרב שבילי דוד א"ח (סי' תקנא סק"ה בד"ה ודע), שכ', וע' מג"א (ס"ק כב) שאסור ללבוש מנעלים חדשים. וצ"ל שהם בכלל גיהוץ. ועמ"ש"כ בהלכות חוה"מ (סי' תקלד) בדין שחירת המנעלים. ע"כ. ושם כתב בזה"ל: להשחיר מנעלים נלע"ד פשוט שדינו ככיבוס. ע"ש. וא"כ לכאורה יש לאסור להשחיר המנעלים בשבוע שחל בו ת"ב.

והנה בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' לב) נתבאר שמותר לצחצח הנעלים (במשהת נעלים) בחוה"מ, משום דלא שייך דין כיבוס בעור. ואף בשבת לא נאסר משום כיבוס, אלא משום שממרח המשחה ע"פ העור והוי כתולדה דממחוק. וכמ"ש בתפא"י (כלכלת שבת). ושם הו"ד השבילי דוד הנז' שאסר להשחיר המנעלים בחוה"מ משום כיבוס, ורק כשאין לו אלא מנעל א' אפשר להתיר דמי לאין לו אלא חלוק א'. וכתב לדחות דבריו הואיל ואין דין כיבוס בעור. (ובפרט ככה"ג שאין דרך כיבוס בכך). והסתייע מדברי הרב פקודת אלעזר (סי' תקלד), שהתיר בזה, הואיל ואין בזה שום טורח. ומעשה הדיוט הוא. ע"ש. ולפ"ז אף בשבוע שחל בו ת"ב יש להקל למשוח נעלים.

ואע"פ שגם מי שאין לו אלא חלוק אחד אסור לכבס בשבוע ת"ב. וכמ"ש (בס"ת תקנא ס"ג). מ"מ הואיל ולא שייך דין כיבוס בזה, משרא שרי.

והגם שלא מצינו חילוק בזה בין מלאכת אומן לבין מעשה הדיוט, כדק"ל גבי חוה"מ (סי' תקמא), אע"פ כן יש להתיר מה"ט דלא מצינו דין כיבוס בעור. אלא דלגבי חוה"מ דאשכחן כמה טעמי תריצי להתיר, הבאנו גם טעם זה להקל.

וכן ראיתי עתה להגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי ח"ו (ס"ס רמד), שתמה על הרב שבילי דוד הנ"ל, שאסר לצחצח הנעלים בחוה"מ, שהרי אפי' ליפות רגלי הסוס במלאכה גמורה התיירו חז"ל, כמ"ש בש"ע (סי' תקלו), ולמה יאסר כדבר הזה לבני אדם. והדמיון של השחרת נעלים לכיבוס אינו ברור כלל. ושור"ר הרבה מקילים בחוה"מ. עכת"ד.

גם בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' כה) כתב בזה"ל: ואינו רואה שום איסור בהשחרת הנעלים בחוה"מ, אפי' אם

במנעלים דידן לא גרע מהתם ומשרא שרי בחוה"מ. וזהא דאיתא בירוש' שם, מתני' כר"א דתנינן תמן, מנעל שעל האימום ר"א מטהר וחכמים מטמאים וכו'. ופי' הפ"מ, מתני' דקתני ולא מנעל שאינו תפור, ומשמע שאפי' נגמר המנעל אלא שמונח על הדפוס, איתא כר"א דס"ל דלאו כלי הוא. ע"ש. ובירוש' שם תני, איך מפרקין את המנעל מעל האימום ביו"ט, אבל מפרקין את המנעל מעל האימום בחול המועד. הרי שאף שניאותין ממנו בחול המועד אע"פ כן אין משלחין אותו ביו"ט. צ"ל דהירוש' פליג על הש"ס דידן דמפרש כל שניאותין בו בחול, והירוש' מפרש למתני' כפשטה. ודו"ק.]

אולם עדיין יש להעיר מגירסת הירושלמי במתני', משלחין כלים כו' ואע"פ שאין לצורך המועד. וכמ"ש הגר"י בגליון המשנה. והרגיש בזה מהר"י פ"ש הנ"ל. ובעיקר דברי האו"ז והג"א הנ"ל, ע' בב"י (ס"ס תקטז). ובשו"ת אבנ"ז ח"א (חאו"ח סי' ב' אות כה-לא).

וניהדר אנפין לנ"ד שלפע"ד אין כל איסור למשוח נעלים בשבוע שחל בו ת"ב. ויש צד להקל בזה עוד יותר מחוה"מ, שהרי בחוה"מ יש קצת טעם להחמיר פן יכנס כשהוא מנוול, ולא יצחצחם מערב יו"ט. והיא מילתא דקפדי בה אינשי, והוי העדר כבוד ליו"ט ע"ז. ומש"ה אסר המרדכי (ריש מ"ק) נטילת צפרניים בחוה"מ פן יכנס מנוול ליו"ט. וכ' לרדן להתיר להכנס למרחץ בחוה"מ, ולא חיישינן להאי טעמא, משום שדרך לרחוץ בכל יום. (ועפ"ז כתבנו להתיר שם לצחצח הנעלים, שדרכן להתאבק תמיד וצריך לצחצחם תדיר). ואילו האי טעמא לא שייך גבי שבוע שחל בו ת"ב דאדרבה לינוול ולינוול.

וקצת היה נראה לתת עוד טעם להתיר בנ"ד, דבשלמא כיבוס או לבישת בגדים מכובסים שנוהגים ביום ת"ב גופא מפני אבלו של יום, החמירו בהם גם בשבוע ת"ב, אבל נעלים שאסור ללבשן בת"ב בכלל, שהרי הוא אסור בנעילת הסנדל, לכן לא החמירו בשבוע ת"ב.

ומינה יש להעיר עוד עמ"ש השבילי דוד ביו"ד (ס"ס שפט) וז"ל: ולהשחיר מנעלים (באבל), כתבתי בהלכות חוה"מ סי' תקלד דהוי ככיבוס, ואל תשגיח במה שנהגו עכשיו להקל כמו כמה ענינים, כי זה החילם לפרוץ במנהגים וכו'. ע"כ. ולפי האמור כיון שהאבל אסור בנעילת הסנדל, אין להחמיר בזה. ואין לאסור משיחת הנעלים להניח לאחר האבלות, כמו שאסרו בכיבוס בגדים להניח. דשאני בגדים שאם נתיר לו לכבס להניח יבא ללבשם. משא"כ בנעלים.

אולם זה אינו. שהרי מבואר בתענית (כ"ט): ובפרש"י שם, שהטעם שאסור לכבס בכדי להניח, מפני שנראה כמסיח דעתו שעוסק בכיבוס בגדים. ע"ש. וא"כ ה"ט נמי שייך גבי משיחת הנעלים. ועוד שיש נעלי גומי

וכיו"ב שמתרים בת"ב ובאבל. ולכן צריכים אנו לטעם הנ"ל שהואיל ואין דין כיבוס בעור, יש להקל גם באבלות.

וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ו (ס"ס רמד), שאפי' לדברי המחמיר בזה בחוה"מ, מאן לימא לן להחמיר באבל, כיון שאין זה דומה לכיבוס.

גם הגרש"ז אוירבך, הובא בשלמי מועד (עמ' תפא), התיר לצחצח הנעלים בתשעת הימים בער"ש לכבוד שבת. ע"ש.

גם בשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"ג ס"ס פ) העלה שלפי מנהג הספרדים וסיעתם שלובשים בגדי שבת, אף בשבת חזון, יש להתיר לצחצח הנעלים ולהבריקם לכבוד שבת. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"א (סי' שעה), ושכן אמר הגר"י אלישיב, שצחצוח הנעלים מותר. וכן העלה באול"צ ח"ב (סי' כז אות א עמ' רמט). ע"ש.

ונראה שאף השבילי דוד לא אסר למשוח הנעלים באבלות, אלא בתוך שבעה, ומיירי שעושה כן להניח וללבשם אחר שבעה. אבל למשחם אחר שבעה תוך שלשים אין להחמיר כלל. ולא מבעיא לדעת מרן בש"ע (רי"ס שפט) שאין איסור כיבוס אלא בתוך שבעה, שאז בודאי שמוותר למשוח נעלים אחר שבעה, אלא גם למ"ש הרמ"א, דאע"ג דמדדינא שרי אחר שבעה, העולם נהגו איסור בכיבוס (כל שלשים). מ"מ הואיל ואין זה אלא מנהג בטעמא כל דהו אמרי' הבו דלא להוסיף עלה. דמאי דנהוג נהוג מאי דלא נהוג לא נהוג. כמ"ש הר"ן (ר"פ ראשית הגז).

וכמו כן נראה שאף הרוצה לחוש לד' השבילי דוד להחמיר במשיחת נעלים בשבוע שחל בו ת"ב, אף שנהגו להחמיר בכיבוס מר"ח אב, אין להחמיר בזה גם במשיחת נעלים. הואיל ואין זה אלא ממנהגא בעלמא. ומכ"ש כשעושה כן בער"ש חזון לכבוד ש"ק, שאם משאירם מלוכלכים ומאובקים הוי כעין זלזול בכבוד שבת.

ואף למ"ש הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"א), שבשבת חזון אין מחליפין הבגדים ללבוש בגדי שבת כ"א הכתונת בלבד. (מרדכי והג"א). מ"מ המנעלים שדרכן להתאבק ולהתלכלך לאו אורח ארעא להכנס בהם בשבת בלי להשחירן ולצחצחן. וכ"ש למנהגינו שאנו לובשים בגדי שבת בלי כל שינוי משאר שבתות. וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרצג), שבכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם לא נהגו מנהג זה (שכ' המרדכי והג"א הנ"ל), ויפה עשו, לפי שהוא נגד הדין, דהא קי"ל מדברי קבלה כבדהו בכסות נקיה (שבת קג), והמשנה ללבוש בגדי חול בשבת זה, נמצא נהוג אבלות בשבת בפרהסיא. ואם חכמי האשכנזים נהגו כהג"א בשם

סימן תקנ"ג - דיני רחיצה בשבוע שחל בו

א. אף על פי שאיסור רחיצת גופו מן הדין אינו אסור אלא ביום תשעה באב, מכל מקום מנהג הספרדים ועדות המזרח שלא להתרחץ כל גופו בחמין בכל השבוע שחל בו תשעה באב. ואחינו האשכנזים נוהגים להחמיר בזה מיום ראש חודש אב. וכל עדה תחזיק במנהגה. ובמקום צורך מותר גם להם להתקלח בצונן. אבל אסור להם להורות להחמיר לנוהגים כדעת מרן השלחן ערוך. ולכן לפי מנהג הספרדים מותר להתרחץ כל גופם בחמין בערב שבת חזון, ולחפוף ראשם וגופם בסבון. ואפילו למי שנתרשל איזה פעמים מלהתרחץ בערב שבת, משום צינה, או טירדא, מותר לו להתרחץ בערב שבת חזון. ורק בשבוע שחל בו תשעה באב יש להמנע מלהתרחץ בחמין. (א)

מאד, מזה לא דברו ולא עלה על לבם. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין. (וע"ע במג"א שם בדין כיבוס).

ונראה דה"ה לאבילות חדשה, שאף מי שירצה להחמיר שלא למשוך ולצחצה את נעליו כל שלשים, בע"ש שבתוך ל' רשאי למשחם ולצחצחם מפני כבוד השבת.

[וב"ז] להנוהגים איסור בכיבוס כל שלשים, וכמו שנהגו בכמה מקומות, מלבד בני אשכנז היוצאים ביד רמ"א, שכן נהגו כמה עדות מבני ספרד כהרמ"א להחמיר בכיבוס כל שלשים. וכמ"ש בשו"ת בית דוד (חיו"ד סי' קפח). ובס' שלחן גבוה (סי' שפט סק"ד), ובשו"ת תפארת אדם (חיו"ד סי' סג). אולם אין מנהגינו כן בעה"ק ירושלים ת"ו. אלא המנהג כד' מרן הב"י (סי' שפט) שכ', דלענין הלכה הו"ל הריב"א שהחמיר בזה יחידאה, ועוד שהוא מחמיר באבל ולא קי"ל כוותיה. ע"ש. וכ"כ בס' נהר מצרים (ה' אבלות אות קמד) שמנהג ירושלים שביום צאתו מהאבלות ביום השביעי, פושט האבל את בגדיו ולובש בגדים מכובסים. ע"ש.]

וב"ז למי שנהג כבר להחמיר בזה. אולם באמת שאין צורך לנהוג כן שהיא חומרא יתירה. ואורווי מורינן שמותר למשוך הנעלים אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, ובאבלות תוך שלשים. [שו"ת יבי"א ח"ג סי' לא סק"ד].

וב"ז דלא כמו שהביאו בשם הגרש"ז אויערבך, שאין לצחצה נעלים כתשעת הימים מלבד בער"ש (מבקשי חורה קובץ כ"ו עמ' תל). ולעומתו בקובץ מבית לוי (עמ' ג) כתב בשם הגר"ש ואזנר, שגם בימי החול יש להקל לצחצה נעלים אם נתלכלכו, למי שרגיל בכך, שאי"ז כלל כיבוס.

מנהג הספרדים שלא לרחוץ כל גופו בחמין בשבוע שחל בו תשעה באב

בזה לדין מכח מנהג. והנה ז"ל הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ז): וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת

ארו"ז, אנו לא נחוש למנהג זה שהוא נגד כבוד השבת. עכת"ד. וכ"כ מרן הב"י (סי' תקנ"ג) ע"ד המרדכי הנ"ל, שלא נהגו כן. ע"ש.

וב"ה באמת מנהג הספרדים בכל המקומות. וכמ"ש מהר"י עייאש בס' מטה יהודה (סי' תקנ"א). וכ"כ במשחא דרבנותא ח"ב (סי' תקנ"א), שאין אנו נוהגים כדברי הרמ"א, אלא לובשים בגדי שבת ככל השבתות, שאין אבלות בשבת. ע"כ. וכ"כ בס' מאמר מרדכי (שם סק"א). **וב"כ** בספר שלחן גבוה (שם סק"ד), שמנהגינו להחליף כל בגדי החול, ואפי' בת"ב שחל בשבת, לובשים בגדי שבת. וכ"כ הגר"ח פלאג'י במועד לכל חי (סי' י אות טו), ובס' נהר מצרים (דל"ו), ובספר נוה שלום, ובספר ברית כהונה (מע' ש אות יב), ובספר שתילי זיתים (סי' תקנ"א סק"ג).

ומצינו להאחרונים שהקילו (להתיר מה שנהגו איסור להדיח הקרקע לכבוד שבת חזון, ומינה שיש להקל ג"כ למשוך הנעלים בע"ש חזון, כמו בשאר שבתות. ואף להנוהגים להמנע מללבוש בגדי שבת, מנעלים שאני שהם מתאבקים בעפר ומתלכלכים בזמן קצור. וע' במשנ"ב בבאה"ל (תקנ"א ס"ג ד"ה וכן לכבוד שבת), שהעיר שלפנינו בירוש' יש גירסא אחרת וכו'. ושוב הביא ד' הגרע"א הנ"ל.

ולפי האמור לפי דרכנו למדנו שאף להנוהגים להחמיר בצחצוח הנעלים מר"ח אב, בע"ש חזון משרא שרי, ואפי' לדברי המג"א שאוסר בתספורת, שרי, משום דשאני צחצוח נעלים שרגילים לעשותו בכל ער"ש. **וכן** מתבאר ממ"ש בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' שמח), שאף המג"א (הנ"ל) לא מיירי אלא מתספורת הראש, אבל מתספורת הזקן הנהוג עכשיו ומצערם הרבה ומנוולם

א ז"ל מרן אאמור": עמדתו ואתבונן בדין רחיצה בחמין מר"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב, אם יש איסור

אולם מדברי הרמב"ם מתבאר שמנהגינו שלא לרחוץ אינו אלא בשבוע שחל בו ת"ב. וכ"כ הרמב"ן בס' תורת האדם (דף פא ע"ד) וז"ל: ונהגו הכל שלא ליכנס לבית המרחץ בשבת זו ואסור לשנות מנהג אבות. וכ"ה בטור וב"י (ס"ס תקנא). והב"י הביא ע"ז ג"כ דברי הרמב"ם וה"ה הנ"ל.

וכ"כ הרא"ה בפקודת הלויים (תענית כט עמ' כח), ורחיצת גופו מותרת מן הדין בין בצונן בין בחמין, ואפי' כל גופו, שלא אסרוה אלא בת"ב עצמו, אבל הצנועים נהגו איסור בדבר בעצמם באותה שבת. ע"כ.

וכ"כ המאירי (סוף תענית עמ' צג): שנהגו שלא ליכנס למרחץ כל אותה שבת. וכ"כ הר"ן. וכ"כ בעל המאורות (תענית, עמ' שו).

ומרן בש"ע (סי' תקנא סט"ז) כתב: יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. ע"כ. והשאר מרן הדבר לפי מנהגי המקומות, ונהרא נהרא ופשטיה.

ובמקומותינו אלה ודאי שמנהגינו ע"פ גאוני ספרד, הרמב"ם, והרמב"ן, והרא"ה, והמאירי, והר"ן, וה"ה, שאין מניעה מרחיצה בחמין אלא בשבוע שחל בו ת"ב. (וכ"ה ג"כ באוהל מועד ח"ב דס"ח ע"א).

ואפי' יהיה ספק, כבר נודע שכל ספק שיש במנהג מוקמינן ליה על עיקר הדין. וכמבואר בתשו' הרא"ש (כלל עט סי' ד) שהובא בטור חו"מ (סי' ס"א) שכל שאין בירור למנהג יעמוד הדבר על עיקר הדין. וכ"פ הרמ"א באה"ע (סי' קיח ס"ז).

וכ"כ החיד"א בשו"ב יו"ד (סי' ריד) בשם מהר"ש עמאר, שהואיל ומ"ש דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, אינו אלא מדרבנן, אם יש ספק במנהג אם נהגו להחמיר או לא יש להקל. דקי"ל ספד"ר לקולא. וכ"כ בשו"ת אהל יצחק חסיד (חיו"ד סי' לו). ובשו"ת נשמת כל חי ח"א (סי' סז) ועוד אחרונים. והו"ד בשד"ח כללים (מערכת מ' כלל רטו) ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

ומכ"ש שהדעת נוטה לומר דמסתמא נהגינן כמרי דאתרין, הם גאוני ספרד הנ"ל שכולם כתבו שהמנהג שלא לרחוץ בשבת ת"ב, אלמא שקודם לזה לא נהגו איסור, אפי' אחר ר"ח אב,

וכ"כ מהר"ח פלאגי' בספר רוח חיים (סי' תקנא סק"ז), שהמנהג באיזמיר שלא לרחוץ בשבת שחל ת"ב בתוכה, זולת אשה שיש לה טבילת מצוה. ע"כ. ומסתמא גם כאן בארץ הצבי מנהגינו כדעת גאוני ספרד להקל, שאילו היה מנהג להחמיר מר"ח, היו גאוני ירושלים מודיעים אותנו כזאת. נוכחו שכתבו בס'

שחל ת"ב להיות בתוכה, ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית. ויש מקומות שנהגו לבטל השחיטה מר"ח עד התענית. וכתב ה"ה, המנהג של אכילת בשר לא פשט בארצות אלו שאין נמנעין אלא ערב התענית, אבל אין נכנסין למרחץ, ודבר ברור הוא שמן הדין הגמור אפי' ערב ת"ב מותרין לרחוץ. ע"כ.

וכוונת ה"ה בסוף דבריו למה שאמרו (בתענית ל). כל שהוא מחמת ת"ב אסור לרחוץ, אלמא דקודם סעודה המפסקת לכ"ע שרי. נואפי' אחר סעודה המפסקת, אם התנה לרחוץ, ורחץ אפי' כל גופו עד שקיעת החמה, כמ"ש הרמב"ן בתורת האדם (דף פג ע"ב) בשם הראב"ד. וכ"כ בשמו בס' המכתם (תענית ל). ובארחות חיים (הל' ט"ב אות יא). וכ"ש להר"ף שהשמיט ברייתא זו, וס"ל שמוותר לרחוץ לעולם בערב ט"ב עד שקיעת החמה. וע' בהרא"ש תענית (פ"ד סי' לח). ובב"י (סי' תקנא). ע"ש.

ולפ"ז יש להעיר לכאורה עמ"ש בס' הרוקח (ר"ס שיב) וז"ל: אלו שאלות שאלתי אני יקר מרבינו קלונימוס איש רומי, מאימתי חייב אדם להמנע מלרחוץ וכו', והשיב: חייב אדם להמנע מלרחוץ מר"ח אב, ובר"ח עצמו אסור, משום שנא' חגה חדשה ושבתה, אבל קודם ר"ח מותר לרחוץ. ועוד שאלתי אם יודמן לאבל שישלימו לו ל' יום, יום או יומים אחר ר"ח אב וכו', והשיב שאסור לרחוץ עד שיעבור ת"ב, שאין לך אבלות גדולה מזו שחרב בית אלקינו. ודמי למ"ש (תענית יג). תכפוהו אבליו זא"ז הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים, אלמא בחמין אסור. ע"כ. ומבואר דס"ל דרחיצה אסורה מר"ח אב. ודברי רבינו קלונימוס הנ"ל הובאו ג"כ בשבולי הלקט (סי' רסד) ובס' מעשה הגאונים (צד לה). וע"ע בס' פרדס הגדול (סי' קנז).

ויותר קשה מדאמרי' בתענית (ל רע"א) דהלכה כרשב"ג דאמר שלא אסור לספר ולכבס אלא בשבת ת"ב, ואין הלכה כר"מ דאמר שמר"ח עד התענית אסור, מדכתיב חדשה. ע"ש.

וע"כ צ"ל שאין כוונת רבי קלונימוס לאסור מדינא אלא ממנהגא. וכמ"ש המרדכי (סוף תענית), וז"ל: "ת"ב אסור ברחיצה וסיכה, ומיהו נהגו אבותינו שלא לרחוץ מר"ח אב, ועלינו לקיים, דכתיב ואל תטוש תורת אמך".

וכ"כ בראבי"ה (סי' תתפ, עמ' תרנד), שאין איסור בזה רק ממנהג, וכדמוכח מתענית (ל). דלכ"ע קודם סעודה המפסקת מותר ברחיצה. ע"ש. וכ"כ האו"ז ח"ב (סי' תיד), שנהגו אבותינו שלא לרחוץ מר"ח ואין אנו רשאים לשנות ממנהג אבותינו וכדאמרי' כה"ג בירושלמי פרק מקום שנהגו וכו'. ע"כ.

ושו"ר בשו"ת מהר"י מברונא (סי' יב), שהעלה מכח ראייה זו שהיתר גמור לרחוץ ולחוף ראשו בחמין לכבוד שבת. ושכן עשו מעשה רב הרבנים מהר"ם מיניץ ומהר"י שהיו חופפין ראשם בחמין בע"ש חזון. ואמר מהר"ם מיניץ שמהר"י מולין שהיה חופף בצונן מחמיר על עצמו היה. ושכן נהגו עוד באושטרייך. ע"ש.

ובב"י (סי' תקנ"א) כתב, מצאתי כתוב בשם מהר"י מולין, הורו רבותי להתיר לחוף הראש בע"ש חזון. אבל פניו ידיו ורגליו לכאורה נראה לאסור בחמין, וכמ"ש (בתענית ג.) גבי אבל. עכת"ד.

נראה שלא כתב מרן דבר זה אלא להנהיגם איסור ברחיצה מר"ח אב.

והרמ"א בד"מ (סי' תקנ"א אות ז) הביא להלכה דברי המהר"ל בתשובה (סי' טו. כמ"ש בב"י שם בשם מהר"י מולין) שאסור לכל אדם מצד המנהג לרחוץ כל גופו במים חמים בער"ש חזון, אלא דוקא ראשו פניו ידיו ורגליו, ורק בצונן. אלא שיש מקילים בחפיפת הראש בלבד במים חמים למי שרגיל בכך בער"ש שבכל השנה. וכ"כ הרמ"א בהגה (שם סעיף טו). ואף רבינו שלמה לוריא, המהרש"ל, בתשובה (סי' צב) שכתב שאין המנהג נאות בעיניו, לבטל הרחיצה בע"ש חזון, מ"מ סיים: "אך מה לעשות שכבר פשט המנהג להחמיר".

והרמ"א בד"מ שם (אות ז) כתב ללמוד מק"ו, דכיבוס שרי לכבוד שבת, כ"ש רחיצה, אלא שנהגו להחמיר. **והב"ח** (סי' תקנ"א) כתב, שנראה שמותר לרחוץ לכבוד השבת. וכ"כ במנהגים של הר"א טירנא, ואע"פ שכתב שם שרבותינו במגנצא היו נזהרים ומקדימים לרחוץ, לא נראה כלל להורות להחמיר, שהרי מבואר במרדכי (פ"ב דשבת סי' רפז), מביאים עריבה מליאה מים, כתב ראב"ה שמעינן מכאן דמצוה לרחוץ ער"ש פניו ידיו ורגליו בחמין, וחפיפת הראש נמי מצוה בע"ש, כדאמר' (פ"ב לא.) גבי שנים שהמרו זה את זה, ואמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יקח ת' זוז ואותו יום ע"ש היה, והיה הלל חופף את ראשו. ובפרק חלק (סנהדרין צ"ה.) נמי גבי דוד המלך דמטא לארץ פלשתים, עד ההוא יומא פניא דמעלי שבתא הוה, אבישי בן צרויה חייף רישיה. וכן בפרק אין צדין (ביצה כו:) בההוא בוכרא דאייתי קמי רבא בהדי פניא דמעלי יומא טבא, והוה רבא חייף רישיה.

וכתב עוד הב"ח, דאף בשבת חזון חומרא יתירא היא, ואף אנו נוהגים היתר בדבר. וא"כ היאך נחמיר ברחיצה שלא אסרוה חז"ל כל עיקר.

וכבר הפליג בזה המהרש"ל בתשובה הנ"ל (סי' צב) וכתב, שאסור למנוע עצמו מלהתרחץ בע"ש חזון,

פרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד), ובשו"ת קול אליהו ח"א (חאו"ח סי' מה), שהמנהג פעה"ק ירושלים לאסור אכילת בשר מר"ח אב, חוץ מיום ר"ח עצמו. והוסיף בספר פרי האדמה דשתיית יין לא קבלו עליהם להמנוע ממנו. ע"ש]. אלא ודאי שמנהגינו כדעה שניה שהביא מרן בש"ע להחמיר בזה רק בשבת ת"ב.

ולכן מ"ש בבא"ח (פר' דברים אות טו), שנוהגים שלא לרחוץ כל גופו מר"ח אב עד ת"ב, אין המנהג הזה נוגע לנו, דהכא אתרייהו דגאוני ספרד הנ"ל, ולא נהגו אלא בשבוע שחל בו ת"ב. וכמ"ש מהר"ח פלאגי הנ"ל.

ולפ"ז נראה שמותר לדידן להתרחץ בחמין כל גופו בער"ש חזון, כיון שעוד לא נכנסנו לשבוע שחל בו ת"ב, ומכ"ש דהוי במקום מצוה. כמ"ש בשבת (כה:): רחיצת ידים ורגלים בע"ש מצוה, וכך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי, ער"ש היו מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' ודומה למלאך ה' צבאות. ע"ש. ובשבת (לא.) הלל חייף רישיה בע"ש. **וע'** במדרש רבה (פר' בהר פל"ד סי' ג), גומל נפשו איש חסד, זה הלל, שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו, אמרו לו רבי להיכן אתה הולך, אמר להם לעשות מצוה, אמרו לו מה מצוה היא זו, א"ל לרחוץ בבית המרחץ. אמרו לו, וכי זו מצוה היא, אמר להם, מה אם איקונין של מלכים מי שנתמנה עליו מורקן ושוטפן והוא מתגדל עם גדולי המלכות, אני שנבראתי בצלם ובדמות, שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, על אחת כמה וכמה. ע"כ. ואפשר דהתם נמי ער"ש היה. **וע'** בשאילתות פרשת בראשית שכתב, שהלל הזקן היה הולך למרחץ בכל ער"ש לכבוד שבת. ובהעמק שאלה שם (אות כא) כתב שכן גירסת רבינו במדרש. וע"ע בעתים לבינה על ספר העתים (עמ' רמא). ע"ש. **וכ"כ** הטור (סי' רס) מצוה לרחוץ בער"ש, ואם א"א לו כל גופו רוחץ פניו ידיו ורגליו. וע' בב"י ובש"ע ובהגה ובאחרונים שם.

ועכ"פ נראה שאדם שרואה צורך לעצמו להתרחץ כל גופו, להעביר הזיעה ולטהר עצמו בע"ש, הוא מכלל עונג שבת, שבלעדי זה יש לו צער, וכמ"ש (שבת כה:): נשיתי טובה זו רחיצת ידים ורגלים בחמין. וה"ה לכל גופו, דערבוביאת דגופא מתיא לשיחנא וכיבי. (וע' נדרים פא.) ומאחר שאפ"י כיבוס בגדים שאסור בשבת ת"ב הוא מדינא דגמ', אפ"ה כשחל ת"ב בע"ש הותר לכבס בחמישי מפני כבוד השבת, [וע' בתוס' ומאירי תענית (ל.) ובב"י סי' תקנ"א] כ"ש רחיצה שאינה מדין הגמ' ותלויה במנהג המקומות, שמותרת לכבוד שבת.

באמבטי של מים חמים, וניכר שעושים כן לתענוג, אבל בזמנינו ששוטפים את עצמם בחמין, יש להתיר. והטובלים במקוה, הנכון שלא יהיו המים חמים, אלא פושרין, מפני שנכנסים לתוך המקוה. ע"כ.

והנה המג"א (סי' תקנ"א ס"ק מא) כתב, שהנהוג לטבול בכל ע"ש לשם מצוה מותר לטבול בע"ש חזון, אבל המבטלה לפעמים מפני שטרוד בעסקיו או מפני הצנה, גם עכשיו אסור לטבול. ע"כ.

ולכאורה יש להעיר די"ל שהמג"א לשיטתו (בסי' רצ"ט סק"ז) שכתב, דהא דאמר"י שאם היה אוכל בשבת וחשכה, גומר סעודתו ומברך בהמ"ז על הכוס ושותהו, אם לא היה נזהר בכל השנה לברך על הכוס, אסור לו לטעום מכוס ברהמ"ז קודם הבדלה, דלדידיה אין כוס בהמ"ז שייך לסעודה.

אולם הרב תוספת שבת (שם סק"ז) כתב, ואין דברי המג"א מוכרחים, דנהי דאינו טעון כוס, מצוה מיהא איכא לברך על הכוס, ושייך נמי לסעודה. וכן נוהגים. ע"כ. וכ"כ הא"ר (שם סק"ו). וע' בשו"ת תרשיש שהם (במילואים שבטוה"ס סי' ב). וא"כ י"ל שעכ"פ אף כאן ש"ד לטבול לשם מצוה. (וע' בשו"ת יבי"א ח"א אר"ח סי' כו אות ז). ודו"ק. וע' בשו"ת בית שלמה (אר"ח סי' קה). ובשו"ת אורי וישעי (סי' קלט). ובשו"ת רמ"ץ (אר"ח סי' מב).

ולכן יש להורות לבני עדות המזרח שבאר"י להקל להתרחץ כל הגוף בער"ש חזון במים חמים ובסבון. ללא כל הגבלה.

ונראה דלדידן שמותר לנו להתרחץ כל הגוף במים חמים בער"ש חזון, מותר להתרחץ אף בסבון, ואפי"י יש בו ריח טוב. ומ"ש בשו"ת ויברך דוד (סי' עג) בד"ה ושמעתי, בשם גדול אחד שהיה מזהיר ע"ז בע"ש חזון. י"ל שזהו לפי מנהגם שאיסור הרחיצה בחמין להם הוא מר"ח אב, משא"כ לדידן שעיקר האיסור מכח המנהג הוא רק בשבוע שחל בו ת"ב, ובע"ש חזון עדיין לא הגיע זמן איסורו. ודו"ק.

[וע' בשמירת שבת כהלכתה (פי"ד הערה כג) בשם הגרשז"א, שלדעת הסוברים שאסור להחם מים רק עבור רחיצת פניו ידיו ורגליו בדוקא, יש לחקור מהו השיעור של הפנים, וכן אם הידים הן עד הזרוע או רק פיסת היד וכן לענין הרגל, וי"ל דהה"נ לגבי הרחיצה בע"ש חזון (שש"כ פרק מ"ב הערה קפב)].

מפני כבוד השבת, וסיים רש"ל, והאמת אף שבאלו ט' הימים אין המנהג יאות בעיני לבטל הרחיצה בע"ש, מ"מ מה אעשה שכבר נתפשט המנהג להחמיר בזה. ומדברי הרמב"ם מוכח שלא נהגו אלא בשבוע שחל בו ת"ב, ויפה כיוונו, כדי שלא לבטל מצות עונג שבת. עכת"ד.

ולפ"ז לדידן דליכא מנהגא לאסור קודם שבוע שחל בו ת"ב, אין לאסור כלל רחיצת כל גופו בחמין בע"ש חזון.

ואפשר שכל חומרת מנהג האשכנזים אינה אלא לפי מנהגם דוקא שנהגו שלא להחליף בגדיהם בשבת חזון, ללבוש בגדי שבת, וכמ"ש המרדכי, והובא בהגה (סי' תקנ"א ס"א). וכבר כתב מרן הב"י שאין מנהגינו כן. וכן בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרצ"ג) מחי לה אמוחא, שמנהג זה נגד הדין, דקי"ל (שבת ק"ג). כבדהו בכסות נקיה. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ג (סי' לא אות ג). ע"ש.

מעתה ודאי לדידן משרא שרי להתרחץ בע"ש חזון כדי ללבוש בגדי שבת (כבמגילה טו).

וכ"כ במשמרת שלום קיינוב (סי' מ ס"א), שמנהג אבותינו הקדושים להתרחץ בחמין בע"ש חזון, מכיון שהרחיצה לכבוד שבת היא מצוה, ובפרט שע"פ הסוד אין לעשות שום שינוי בשבת זו משאר השבתות. וכן נהגו עתה רוב העולם לעשות כן.

ומיהו מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנ"א ט"ז) כ', דמן הדין היה להתיר ליכנס למרחץ לכבוד שבת דומיא דכיבוס ותספורת, אלא שנהגו במקומו להחמיר. ע"ש.

גם בבא"ח (פר' דברים אות טז) לא התיר לטבול בע"ש חזון אלא למי שרגיל לטבול בכל שבת, וכן התיר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בע"ש חזון למי שרגיל בזה בכל ער"ש. ע"ש. משמע מדבריו שעכ"פ אסור לרחוץ כל גופו בחמין.

ואף מהר"ח פלאג"י בס' מועד לכל חי (סי' יוד אות כו) כ', הרגיל לילך למרחץ בכל ע"ש יעשה כן גם בע"ש חזון. וציין להב"ח ובאה"ט. והרי הוא עצמו בספרו רוח חיים העיד שנהגו באימיר לאסור רחיצה רק בשבוע שחל בו ת"ב. ולי נראה שהעיקר שיש להתיר לנו להתרחץ בע"ש חזון, אפי"י כל גופו, לכבוד שבת. **ובספר** שערים המצויינים בהלכה (סי' קכב אות יג) כתב, שבזמנינו גם האשכנזים נוהגים להתרחץ במים חמים בע"ש חזון לכבוד שבת, שאין זו רחיצה לתענוג, ואפשר שמנהג הדורות הקודמים היה שנכנסים

ב. להתקלח בצונן (דוש) מותר אף בשבוע שחל בו תשעה באב. ולכן מעיקר הדין מותר להכנס לבריכה או לים בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן המנהג אצל הספרדים, שלא אסרו אלא רחיצה במים חמים. ומכל מקום מחמת הסכנה ראוי להמנע מזה בימים אלה. נוכל זה כמובן במקום שאין בו כל חשש תערובת של נשים וגברים ח"ו. (ב)

מותר להכנס לבריכה או לים בשבוע שחל בו תשעה באב

ואף שהתה"ד צידד שם להחמיר, וכ"פ בשו"ת מהרי"ו (סי' קלב), היינו לבני אשכנז, אבל לדידן הספרדים נראה שיש להקל בצונן. וכמ"ש בשלחן גבוה (סי' תקנ"א ס"ק מח), שהמנהג בסאלוניקי היה לשחות בים, אפי' בערב ת"ב, ואין פוצה פה. דדוקא בחמין אסור בשבוע שחל בו ת"ב, אבל בצונן מותר. ע"ש. וכ"כ ברוח חיים (סי' תקנ"א סק"ז).

וזה שלא כמ"ש במטה יהודה להתיר רק פניו ידיו ורגליו בצונן בלבד. וכן בבא"ח (פר' דברים אות טז) שבעירו נהגו להחמיר בין בחמין בין בצונן. ע"ש. והעיקר לדידן להקל בצונן כמשמעות דברי הרמב"ם והרמב"ן. וכן נהגו באר"י. (וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ב סי' רסג, שהמנהג פשוט בארץ ישראל בשבוע שחל בו ט' באב לרחוץ בים). וכל ספק במנהג מוקמין ליה אדינא.

וגם מדברי הרוקח ושה"ל בשם רבי קלונימוס המובאים לעיל מוכח שהאיסור הוא בחמין.

ושו"ר להרב המו"ל בראבי"ה (סי' תתפ"ב עמ' תרג אות ו) שהוכיח כן מדברי ראבי"ה, וסיים: ובתה"ד סי' קנ חפץ להוכיח מהאור"ז והמרדכי לאסור אף בצונן, אבל מלשון רבינו שהוא המקור להאור"ז והמרדכי מוכח להדיא שאינו אסור רק בחמין. ע"כ.

וקצת יש לתת טעם מלבד הנ"ל, לפמ"ש הט"ז יו"ד (ר"ס שפ"א) בשם רש"ל, דה"ט שנהגו אצלם שלא להתרחץ בימי אבולו עד שלשים יום, משום שהאבל אסור בתספורת כל שלשים, ודרך הנכנס למרחץ לגלח שער ראשו. ע"ש. ולפ"ז גם בשבוע שחל בו ת"ב שאסור מן הדין להסתפר, החמירו ברחיצה, ואע"פ שאצלינו לא נהגו להחמיר ברחיצה אחר שבעת ימי אבלות, (ע' שו"ת יבי"א ח"ד חיו"ד סי' לד), מ"מ בשבוע ת"ב החמירו יותר משום דבאבלות דפרהסיא דרבים אבלות ישנה חמירא לן. ע' תוס' יבמות (ג:). ע"ש. ולפ"ז י"ל שהדרך להסתפר כשרוחצים בחמין דוקא.

איברא דהתם איכא פלוגתא כי הש"ך (סי' שפ"א סק"א) כתב, דברחיצה בצונן ליכא איסורא כלל, כל שלשים יום (למנהגם). ע' בחי' רעק"א שם שה"ד הא"ר שהבין מדברי הש"ך שמתיר רחיצת כל גופו בצונן, והוא ז"ל פליג עליו, וכתב, שכוונתו רק על פניו ידיו ורגליו

(ב) בתענית (ל): מבואר שאין איסור מצד עיקר ההלכה להתרחץ אפי' ביום ערב ת"ב עד לזמן סעודה המפסקת, אלא שמנהג ישראל להחמיר ברחיצה אף קודם ת"ב (רוקח סי' שיב, פרדס הגדול סי' קנו, שבולי הלקט סי' רסד, ועוד). והנה מלשון הרמב"ם (פ"ה מהל' תענית ה"ו), והרמב"ן בתורת האדם (דף פ"א ע"א) וסיעתם "שנהגו כל ישראל שלא להכנס למרחץ בשבוע שחל בו ת"ב" מתבאר שאף בשבוע שחל בו ת"ב אין איסור ברחיצה אלא בחמין, אבל בצונן שרי, ולכן כתבו שהמנהג שלא ליכנס למרחץ. וכ"כ הרא"ה בפקודת הלויים (סוף תענית). וכ"כ המאירי והר"ן שם.

וכן דייק מלשונם בשו"ת תרוה"ד (סי' קנ), אלא שסיים שמדברי האור"ז והמרדכי משמע דס"ל להחמיר גם בצונן. אמנם כמדומה לי שראיתי בימי חרפי שרוחצים בנהרות מר"ח אב ואילך ולא מיחו בידם, והמחמיר תע"ב. ע"כ. וכ"ה בלקט יושר אור"ח (עמ' קח). ע"ש. וכל ספק במנהג מוקמין ליה אדינא. וכ"כ הישועות יעקב (סי' תקנ"א סק"ג), שבאמת לא נאסר מצד המנהג, אפי' בשבוע שחל בו ת"ב אלא רחיצה בחמין, אבל בצונן מותר. ודלא כהרמ"א.

וע"ע בשו"ת מהרי"י מברונא (סי' יב) שכ', לענין רחיצת כל גופו בצונן רבים מקילים ליכנס לנהרות, ונ"ל שדייקו כן מלשון הרמב"ם דמשמע דדוקא ליכנס למרחץ דהיינו בחמין אסור. ונ"ל דה"ט לפי שמרוב החום המצוי בחודש אב מתמלאים זיעה והווי להו כאיסטניס דשרי (בברכות טז: ובתוס' שם). ואע"פ שרבינו האי כתב לא כל האומר איסטניס אני מתירם לו, אלא רק כשידוע שהוא איסטניס ומתנהג בנקיות. נוכ"פ מרן בש"ע יו"ד סי' שפ"א ס"ג]. מ"מ כתב הרמב"ן שבאופן שאם לא ירחץ יצטער הרבה ויבא לידי מיחוש שרי. (וכ"כ בטוש"ע יו"ד סי' שפ"א ס"ג). וה"ה בכה"ג, אע"ג דלא דמי ממש. ע"כ.

וע' בספר מטה אפרים הלי' יוהכ"פ (סי' תריג ס"ב), ובאלף למטה שם, שכתב, שנראה לו כהלוש ומג"א שכתבו להתיר רחיצה ביוהכ"פ להעביר הזיעה, שכל שהזיעה קשה עליו, שהוא מפונק יש להתיר. ע"ש. וקל וחומר לרחיצה בשבוע שחל בו ת"ב שאינה אלא ממנהג.

בצונן. וכן מבואר בדגול מרבכה שם. וע"ע בברכ"י ובפתחי תשובה שם. מ"מ לדברי הרמב"ם יש מקום לומר שהטעם שלא אסרו אלא בחמין משום שכן המנהג להסתפר כשרוחץ בחמין. ועכ"פ כך נהגו, והבו דלא להוסיף עלה. ונמה שהקשה הט"ז שם מחול המועד י"ל לדידן דהכי נהוג דוקא לגבי שבת ט"ב, שחמורה האבלות על ביהמ"ק. ומאי דלא נהגו לא נהגו. כמ"ש הר"ן ר"פ הזורע].

ולפמ"ש בשם מהר"י מברונא (הנ"ל), שברחיצה כל גופו צונן יש להקל, יש ללמוד שגם לאחינו האשכנזים פועלים השבים ממלאכתם שטופי זיעה במקומות החמים, מותרים להתקל בצונן, שאין רחיצה זו לתענוג אלא למנוע מהם צער.

וב"פ בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז אות ב סק"ב) להתיר כשהחום גובר ומזיעים הרבה, שמותר להתקל כל גופו בצונן, (אלא דמה שהחמיר שלא לרוחץ כל גופו ביחד, חומרא יתירה היא). [ושם בח"ח (סי' קכז) כתב, שנוהגים עכשיו להקל בטבילה בצונן בכל הימים עד ט"ב, ואע"פ שיש גם פס"ד דתענוג, מ"מ במקום מצוה מותר, רק לא יוסיף תענוג כגון בורית וכו'. והרמ"א לא אסר רק רחיצה אלא של תענוג. אבל אם אינו תענוג באמת רק להעביר הוזהמא, הלא אפי' ביום הכפורים מותר, כ"ש בימים אלו שאינו רק חומרת הדורות, ופשיטא דגם עם בורית שרי אם נצרך לכך, וכ"ש בימים ובמקומות החמין].

והגאון ישועות יעקב (סי' תקנ"ג סק"ג) כתב, שאף שהרמ"א אוסר לרוחץ אף בצונן, לבבי לא כן ידמה, וכדמוכח מלשון הרמב"ם שלא נהגו לאסור אלא רחיצה בחמין. וגם מדברי המרדכי לא מוכח דפליג ע"ז וכו'. ע"ש.

גם הגרי"א העניקן בהסכמתו לשו"ת נחמת יוסף, כתב, ולענין רחיצת כל גופו בחמין בע"ש חזון, נ"ל שבמדינתנו שנוהגים להתרחץ תדיר, הכל בכלל איסטניסים, ואין להחמיר כלל בע"ש חזון. וכן ראיתי ברוסיה שנוהגים החסידים להתרחץ בבית המרחץ בער"ש חזון. ע"ש.

ולכן יש להקל בזה אף לבני ישיבות האשכנזים שמזיעים מרוב החום.

וב"כ בשו"ת שבט הקהתי ח"ה (סי' ק), שגדולי הוראה התירו להתרחץ במקומות החמים שמזיעים הרבה, עד שריח הזיעה נודף מגופו, שמכיון שאינו עושה לתענוג אלא להעביר הזיעה, מותר. וסייעם מדברי המטה אפרים (סי' תרי"ג ס"ב).

אך באמת יש לפקפק בשמועה זו, כי נראה שחומרא יתירה היא, דלא כהלכתא, דהא קי"ל שלרפואה מותר לרוחץ, כמ"ש המשנ"ב (סי' תקנ"ג ס"ק פח), שלרפואה מותר לרוחץ אפי' במים חמים, ואפי' בשבוע שחל בו ת"ב. והוסיף בשעה"צ שה"ה לאדם חלש שיעץ לו רופא שצריך לרוחץ בכל יום בחמין, שמותר לו לרוחץ בכל הימים האלה חוץ מת"ב. וכמו שהעיר לנכון בספר ויברך דוד שם.

ובשו"ת רבבות אפרים ח"ב (סי' קנה אות ד) כתב שהגרש"ז ברוין, מחבר הספר שערים מצויינים בהלכה, כתב אליו, שבזמננו שהכל מתנהגים בנקיות קפדנית, בימי השרב אין להחמיר להתרחץ ע"י מקלחת, אפי' אין המים צוננים ממש, וגם סבון מותר. ע"כ.

וב"כ הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אג"מ חאה"ע ח"ד (חאה"ע סי' פד אות ד), שמותר גם לבני ישיבה אשכנזים לרוחץ להעביר הזיעה, שכיון שאינם עושים לשם תענוג, יש להקל. ע"כ.

גם בספר אמת ליעקב קמניצקי (בהערה ס"ס תקנ"א) כתב, שאיסור רחיצה בתשעת הימים אינו אלא ברחיצה של תענוג, אבל להעביר זיעה או ריח רע של הזיעה מותר. ויותר טוב להתרחץ בצונן עם סבון מלהתרחץ במים חמים בלי סבון. ע"ש.

וב"כ הגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (סי' ריט), שכל שעושה משום נקיות ולא משום תענוג אין בו איסור. ע"ש. וכ"כ הגרש"ז אוירבך בשלמי מועד (עמ' תפב), שבמקומות החמים שמזיעים הרבה, מותרים להתקלח, כיון שאין הרחיצה לשם תענוג. ונבוקובץ מבקשי תורה (קובץ כ"ו עמ' תלא) הביאו בשמו, שנשאל, אם מי שמזיע הרבה מותר להתרחץ בתשעת הימים, והשיב דברושלים לא חשיב מזיע הרבה, ובבני ברק אינו יודע, אולם אם זה נכון ששם חם מאוד ומזיעים הרבה וא"א לסבול את זה, מותר להתרחץ, דהרחיצה אינה לתענוג. ע"כ.

ועורכי הספר אול"צ (ח"ג פכ"ז או"ה) כתבו, שאין להתרחץ בשבוע שחל בו ת"ב אפי' בצונן, ואפי' אם הוא מצטער בזיעה, לא ירחץ אף בצונן, שכדאי הוא בית אלוקינו לאבד עליו רחיצה בשבוע זה, [אם לא שאינו יכול לסבול את ריח הזיעה שבו. וכן בערים שהלחות גבוהה במיוחד ומזיעים הרבה, הוי כנתלכלך שמותר לרוחץ. והרמ"א שהחמיר בזה, לפי שהיו בארצות הקרות, וכן בבאגדד, היה אויר יבש בלי לחות. ובת"ב עצמו אפי' המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ, שהרי יכול להשאר בביתו]. ורק ילדים פחותים מגיל בר

ונראה עיקר ההלכה להתיר בזה גם לאשכנזים משום אולם כיום הדין כן גם בשאר ערי הארץ. וע"ע בהליכות שלמה (פ"ד סי' יח), ובשבט הלוי (ח"ז סי' מ). ע"ש].

מצוה, מותרים ברחיצה בשבוע זה. אלא שאם יודעים להתרחץ לבד, לא ירחצום הגדולים, ואם לא יודעים להתרחץ לבד, רשאים הגדולים לרחצם. ע"כ. ועפ"ז כתבו באול"צ (ח"ג פכ"ה) שאסור ללכת לים בשבוע שחל בו כיון שאסור להתרחץ אף במים צוננים. ומקור דבריהם מדקדוק לשון מרן הש"ע, שהרמב"ם כתב שנהגו ישראל שלא "להכנס למרחץ" עד שיעבור התענית, נמוזה דייק בתה"ד דבצונן שרין, ואילו מרן שינה הלשון וכתב "שלא לרחוץ", משמע שסובר כדעת האו"ז והמרדכי שאף בצונן אין לרחוץ. וכן היה פשוט מנהג רוב קהילות ישראל שלא לרחוץ בשבוע שחל בו ת"ב אף בצונן, וכדמשמע מלשון מרן. ע"כ. אולם הנה לשון מרן (סי' תקנ"ט) יש נוהגים שלא

לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. ע"כ. הוא ע"פ לשון הטור בשם ראב"ה, שנהגו אבותינו שלא לרחוץ מר"ח. ובב"י הביא מתה"ד שזהו דלא כדברי הרמב"ם שהמנהג רק בשבוע שחל בו. והיינו בחמין. שהרי בתה"ד לא כתב כ"כ בהחלט, ואדרבה כתב שכדומה שנוהגים לרחוץ בנהרות מר"ח ולא מיחו בידם. וא"כ פשוט דהו"ל ספק מנהג, ולקולא. ועוד, שלשון מרן יש נוהגים ויש נמנעים, ומבואר אינו מוכרח שבא לקבוע כאן הלכה, אלא הכל תלוי במה שנהגו, וכמו שתיכף אחרי כן מסיים מרן, "ויש מתענים מיי"ז בתמוז עד ט"ב". ועכ"פ אין ראייה מלשון מרן שכך נהגו רוב קהילות ישראל להחמיר בזה. וסמך על מה שהביא בב"י לגבי רחיצה בנהרות.

גם לבני אשכנז אין להחמיר ברחיצה כשיש בזה משום כבוד הבריות

ונראה עוד, דמי שמזיע בימי החום, עד שאחרים מרגישים ממנו ריח לא נעים, יכול להתקלח להעביר הזיעה, שגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, וכ"ש כאן שהוא רק מנהג. ודלא כאותם המתחסדים וחושבים להחמיר בזה וגורמים חילול שם שמים, שריח נודף מהם למרחוק.

בהקדמה, שהחזו"א לא היקל בזה, שזהו איסור מדינא ולא חומרא.

וב"כ בשו"ת ויברך דוד (חא"ס ה' עד עמ' רסב) להתיר להתרחץ בצינעא אחר ר"ח אב להעביר הזיעה. וכ"ש אם יש ריח מהזיעה, עד שבני אדם הבאים בסביבתו מרגישים מריח הזיעה, שיש להתרחץ אף בסבון, שגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה. וכ"ש כאן שהוא רק מנהג בעלמא. [שו"ת יבי"א ח"ה או"ח סי' מא. ובב"י בהערות לרב פעלים סי' כט אות ב].

אולם מרן אאמור"ר סבר, דאותם שאינם מתרחצים כלל בבני ברק בימים האלו, גורמים לחילול ה', אטו התורה תצוה עלינו לנהוג כך, שריחו הרע יהיה נודף ממנו. ולדעתו אין נכון להחמיר בכל כיו"ב, וגם יש איסור בזה.

ומזה שכתבו בשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קנ"ג, קנ"ד) שגם מי שיש לו צער רב וקשה לו להתפלל אם לא ירחץ בתשעת הימים, אין להקל לו [אפי' לרחוץ בצונן ובלי סבון. וע"ש לגבי טבילה, שאם יש שלט במקוה שלא לטבול קודם שרוחץ, איך אפשר להקל בזה. וע' בשו"ת משנת יוסף ח"ט סי' יא]. וכ"כ בס' נחלת אליהו

ומזה שנתבאר בשו"ת יחוד ח"א (סי' לח), שלאחינו האשכנזים יש להחמיר אף בצונן, זהו ע"פ מה שכתבו בשם החזו"א בספר ארחות רבינו (ח"ב עמ' קל"ג), שאסר להתקלח אפי' בצונן בתשעת הימים, אפי' למי שמזיע ורגיל להתקלח. וגם בשו"ת ויברך דוד (הג"ל) העתיק מספר הליכות והנהגות הרה"ג ר' יעקב קנייבסקי (עמ' לט) שהביא שמועה בשם החזון איש שכאילו התיר לתושבי בני ברק להתקלח בימים אלו מפני שמזיעים שם הרבה, אולם הרה"ג הנ"ל סתר שמועה זו ממעשה שהיה בבחור ישיבה שסבל מפצעים מחמת החום, ואע"פ כן לא רצה להתיר לו להתקלח. ע"כ. ועכ"פ כשריחו נודף אין להחמיר.

אימת ראוי להחמיר - ואימתי ראוי שלא להחמיר

ומזה שתמהו ע"ד מרן אאמור"ר, שהרי כמה מרבתיהם הורו להם לאסור, כנ"ל. הנה מרן אאמור"ר זיע"א בגדלו האיר דרך לרבים, ע"פ כל גדולי הדורות דור אחר דור, גם מגדולי אשכנז, שידע היטב את כל תורתם, והיה יחיד בדורותיו בזה, אף בידיעה ברורה בכל תורת גדולי אשכנז בארצותם. ולימד דעת בכללי ההוראה באופן הנכון לכל מבקש ה', לדעת היכן יש טעם להחמיר וראוי להחמיר, והיכן אין ראוי להחמיר.

דעת מרן והגר"א וכל הפוסקים, ונגד מנהג כל עמ"י וכל גדולי ישראל בכל הדורות, שלא החמירו בזה לדקדק שקרשי הסכך יעמדו רק ע"ג ביטון וכדו', ולעשות מסמרים של עץ וכו'. ורוב המחמירים לא נכנסו לסוגיא כלל.

והנה המחמירים במעמיד דמעמיד בסוכה, הוא היפך

אלא דראוי להחמיר בתפילין דר"ת, שודאי אין לזה שום הכרעה בהלכה, והוי ספק דאורייתא גמור, וכן בזמן צאת השבת ויו"ט כשיטת ר"ת ורוב הראשונים, וכן שלא לאכול בשר שאינו חלק, שלדעת ריה"פ הוא

ג. מותר לטבול במקוה להתפלל ולקרוא קריאת שמע, משום הכון לקראת אלהיך ישראל, בשבוע שחל בו תשעה באב, שאין זו רחיצה לשם תענוג. ואם קשה עליו לטבול במים צוננים מותר לטבול במים פושרים או חמים, שאין רחיצה אסורה בימים אלו מן הדין אלא מן המנהג, ולכן אין להחמיר לענין טבילה. א.

להם בזה. וכ"כ שם (א"ח ח"א ס" קפו) שפשוט שאין בזה לפנ"ע או מסייע, ואין להם שום חטא בזה.

וראה בשו"ת ישיב משה (ח"א ס" רפא) בתשובת הגאון ר' משה כלפון הכהן (בעל שואל ונשאל), שאין רשאים לעשות כדעת רבם נגד רוח"פ, רק אם הם עושים כל מעשיהם על פי אותו הרב, אבל זולת זה לא הוי כרבם, וכמ"ש הרשב"ש (ס" תיט), וכ"ד הרשב"א (ח"א ס" רנג), וכן נראה מדברי מרן באב"ק"ר (ס" ריו), ובכ"י (יו"ד ס" קצד) בשם מהרי"ק. וגם זה רק בזמן הראשונים שהיו בעלי כח להכריע, אבל בזמנינו וקודם זמנינו בטלה ההכרעה, ואין לנו אלא לפסוק ע"פ רוב הפוסקים והם הם רבותינו, וכמ"ש ג"כ הגאון חקרי לב. ואפי' כבר נהגו כדעת רבם, הו"ל מנהג טעות. ובדורות הללו, אין לנו חיבור שאנו עושים כל מעשינו על פיו זולתי מרן ז"ל, ולכן לא מועיל שום מנהג נגד מרן, וכמ"ש מהר"י טייב. עש"ב.

ועוד יש להעיר, שגם מי ששמע מרבתינו זצ"ל כמה הוראות, נגד מרן או נגד מנהגי גדולי הספרדים, מ"מ דור דור ודורשיו. ודלא כמ"ש בהקדמת ספר משמרת השביעית להרב קארפ, שההכרעה הסופית בהלכה היא עפ"ד החזו"א זצ"ל, שהיה מרא דארעא דישראל, בפרט בעניני זרעים, שפסקו התקבלו אצל הכלל. וכיוצא בזה כתב בהקדמת ס' דרך אמונה שיש להכריע בכל כדעת החזו"א, כי הוא בתראה ומרא דארעא דישראל ועמוד ההוראה, ובפרט בידינים אלו. ע"כ. [ובקונט' ורח השמש (עמ' קט) הביא מכתב מהגרא"מ שך, שרק החזו"א הוא המרא דאתרא עכשיו, ולכן יש למחות באלו שרוצים לעשות מקוה נגד דעת החזו"א]. ובמק"א הארכנו בזה להסביר שכ"ז נובע מחוסר ידיעה של גדולי התורה שלנו גם בדורות האחרונים, כמו הפרי אדמה, מהר"ח פלאג'י, פתה"ד, החקרי לב, השד"ח, בא"ח, ועוד ועוד גדולי עולם, שכמה מחכמי אשכנז פשוט לא הכירו.

טרף גמור [והרבה מגדולי אשכנז צווחו מאד על קולא זו, ראה בשל"ה שער האותיות דף ג, ובחכ"א שע"צ משפטי הארץ פי"א, ובתשובה מאהבה ח"ג ס" שכ, ועוד], וכן בענין טלטול בשבת ברה"ר גם כשיש עירוב של צורת הפתח בלבד, ולברך על נר שבת ויו"ט לפני ההדלקה. [וכח המנהג, אינו מכריע את ההלכה לבטל תמיד דעת החולקים, רק נחשב לימוד זכות על המקילין, אבל לא לירא שמים. וכמו שכתב מרן בשם הראשונים שיר"ש יניח שתי זוגות תפילין. ומנהג ססומכין עליו, הוא מנהג של קבלת רב מגדולי הדורות ממש, ושהורה הלכות ברורות בכל התורה, וכמו הרמב"ם ומרן, שאחרי שנהגו כמותו, קבלוהו לרבן, וממילא פסקו הם תורה פסוקה, וכמו עירו של רבי אליעזר שהיו כורתין עצים בשבת לעשות סכין למילה].

וכן ראוי מאד להחמיר בפאה נכרית, שהיא נגע גדול פתח חטאת רובץ למכשולות רבים. וכ"ש כעת שנתגלה בזה חשש ע"ז חמור בכל סוגי הפאות נכריות. ואטו זו כוונת התורה להצריך כיסוי ראש לאשה לצניעות, ואם הקילו בזה בחו"ל בקרב אומות העולם כאשר גברה האנטישמיות, מה לנו להקל בזה במקומות הללו בזה"ו.

וראיתי בירחון אחד שהרה"ג מרדכי גרוס כתב ששאל לא' הגדולים זצ"ל, כיצד לנהוג כשמגיעים אליהם תרומות של אלפי מנות אוכל כשר למהדרין, ורק שיש חשש שמא הירקות של התבשיל הם מהיתר מכירה, האם יכולים לחלק את המנות הללו למשפחות שסומכות על היתר המכירה, והשיב שיש לאסור גם בספק, ואין זה נחשב ספק דרבנן, ובפרט שאפשר לברר. ע"כ. [תל תלפיות קובץ סז עמ' ו]. ואמנם אטו דעת מרן אאמו"ר וכל הגדולים שעמו, שסמכו לדינא על היתר המכירה, כמאן דליתא דמי, ולא נחשב אפי' ספק דרבנן. ויזרקו לים ממון רב שנתנו ישראל לצדקה, ובלבד שלא יסמכו על דעת מרן אאמו"ר רשכבה"ג זיע"א. [וראה בשו"ת אג"מ (אה"ע ח"ד ס" סא) בנ"ד, דכיון שהסומכים על היתר המכירה עושים ע"פ חכם, מותר לסייע

מותר לטבול להתפלל ולקרוא קריאת שמע, בשבוע שחל בו

במקוה לצורך טבילת קרי, כיון שאינו עושה כן להנאת רחיצת הגוף, אלא לטהרה. וכן נוהגים חסידים ואנשי

ג) הנהגה הרב ישועות יעקב (סי' תקנ"א סק"ג) כתב, שאפי' מי שמחמיר ברחיצה בצונן מודה שיש להתיר לטבול

ד. אם התינוק לא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים, יש להתיר לו רחיצה בחמין בכל יום בימים אלה. ובזמנינו שרבים מקלחים את הקטנים בכל יום בימי הקיץ החמים, מותר לקלחם בכל יום. אבל ילדים הרגילים להתקלח שלוש או ארבע פעמים בשבוע, יתקלחו גם בשבוע זה כך. (ד)

וכ"כ הגרי"מ אפשטיין בערוה"ש (סעיף לה).
ובשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז סעיף ב סק"ג) כתב, שהרגילים לטבול במקוה לפני התפלה יכולים לטבול גם בתשעת הימים. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת ויברך דוד (סי' עג) בד"ה מיהו, שהואיל והרחיצה מר"ח אב עד ת"ב אינה אסורה אלא מטעם מנהג, כל שאינו עושה לשם תענוג, וא"א בענין אחר מותר לו לטבול טבילת עזרא אפי' בחמין. ושכן העלה הגאון בעל ויגד יעקב בתשובה. ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יא (ס"ס נז) הביא התשובה הנז' להתיר. ע"ש. וכן עיקר.

ובשו"ת משפטיך ליעקב (סי' י) כתב, שגם טבילה שלא לצורך טבילת בעל קרי, יש להתיר אחר ר"ח אב עד התענית, כיון שאינו מתכוין לתענוג. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר ח"ז (ס"ס כה). וזה דלא כמ"ש הגר"ח קניבסקי שליט"א שחלילה להקל בזה, ורק נו"נ שם אי שרי לגבי טבילת עזרא (קרא עלי מועד עמ' כ"ב). ובשם הגרש"ז אויערבך כתבו, שהנהוג לטבול בכל יום, מותר לטבול גם בתשעת הימים, אך לא ישהה בטבילתו אלא יטבול ויצא מיד, וגם לא ישטוף כל גופו קודם לכן אלא פניו ידיו ורגליו בצונן בלבד (מבקשי תורה כ"ו אות כב). והעיקר להלכה כמשנ"ת בס"ד.

רחיצה לתינוקות בימים אלו

יש צורך בדבר להעביר מהם לכולך וכיו"ב. **ומיהו** בשו"ת וישב יוסף (סי' טו) כתב, שאע"פ שהאחרונים חיפשו היתרים להאכיל בשר לתינוקות, ולא מצינו שעשו כן לרחיצת התינוקות, מפני שאין הרחיצה נחוצה כ"כ כמו אכילת בשר, ואע"ג דרחיצה היינו רביתיה דינוקא, כבר כתבו האחרונים שבזה"ז שאין דרך לרחוץ התינוקות בכל יום אין להתיר ביוהכ"פ. ומ"מ לגבי שבוע שחל בו כיון שכמה רופאים בזה"ז מקפידים שיש לרחוץ התינוקות בכל יום, כי הוא נחוץ לבריאותם, הילכך אם התינוק לא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים יש להתיר לו רחיצה בחמין וכו'. וע' בשו"ת קנה בושם (תאו"ח סי' לב) שהכל לפי הענין שילדים הרגילים להתקלח בכל יום, מותר לקלחם בכל יום. אבל ילדים הרגילים להתקלח שלוש או ארבע פעמים בשבוע, יתקלחו גם בשבוע זה כך.

מעשה ללכת למקוה אחר ר"ח עד התענית. וכ"ש שמותר לנוהגים לטבול בשבת בבוקר וכו'. ע"ש. והביאו הגר"ח פלאגי בספר מועד לכל חי (סי' י אות כו), ובספרו רוח חיים (סי' תקנ"א סק"ז). וכ"כ הגרי"ח בספר בא"ח (פרשת דברים אות טז). וכ"כ עוד בשו"ת רב פעלים ח"ד (תאו"ח סי' כט, שאלה ב).

וכ"כ הגאון מבוטשאטש באשל אברהם (ס"ס תקנ"א) שטבילת עזרא מותרת אפי' בערב ת"ב, הגם שעכשיו היא רק מדת חסידות, מ"מ כיון שאין כוונתו לשם תענוג, אלא לשם טהרה, מותר, ואפי' אם לפעמים מבטל טבילת עזרא מפני הקור וכיו"ב, אין דנים אפשר משא"א, לכן יש להקל. ורק לא יטבול יותר מפעמיים. ע"ש.

וכתב בכה"ח סופר (סי' תקנ"א אות קצ) בשם תוספת חיים על הח"א דהיינו בצונן, ומ"מ אם קשה עליו לטבול בצונן, או שאין אלא מקוה חם, מותר לטבול לטהרתו אף בחמין. ע"כ.

ואע"פ שבשו"ת מהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון (סי' סג) נסתפק אם מותר לטבול אפי' בצונן, נראה שהעיקר להקל.

וכ"כ בספר דינים והנהגות החזון איש (עמ' ק), שטבילת עזרא מותרת בתוך תשעת הימים הללו. ע"ש.

ד) לכאורה לא עדיף מרחיצה ביוהכ"פ, שהתירו בגמ' (יומא ע"ח), דאמר אביי רביתיה דינוקא מיא חמימא, ומשחא. וכיון דהוה רביתיה מותרת לו הרחיצה. אולם המג"א (סי' תרט"ו סק"א) כתב, שבזה"ז אין נוהגים לרחוץ אותם. אולם החמד משה (סי' תקיא סק"ג) כתב, שאין חילוק בין זמנם לזמנינו, אלא תינוק שרגילים לרחוץ אותו בכל יום, היינו רביתיה, אבל אם רגילים שלא לרחוץ ב' או ג' ימים לאו היינו רביתיה. ע"ש.

והלבוש (סי' תקנ"א ט"ז) התיר לרחוץ רק את התינוקות הקטנים שיש להם חטטים בראשם. וכ"פ המשנ"ב (שם ס"ק צג). וכן בספר לקט יושר (עמ' קט) לא התיר לחפוף ראש התינוק אלא רק לכבוד השבת. ע"ש.

ובספר הפרנס (סי' רעב) כתב שרוחצים הראש לקטנים. ועכ"פ בזמנינו שאין מקפידים לרחוץ הקטנים בכל יום, נראה שיש להמנע מרחיצתם בימים אלו, אא"כ

ה. אשה שחל ליל טבילתה בליל מוצאי תשעה באב, שאי אפשר לה לחוץ ולרחוץ בתשעה באב, חופפת ורוחצת במוצאי תשעה באב. ואשה חולה שהתירו לה לאכול בשר במוצאי תשעה באב, וטובלת במוצאי תשעה באב, רשאית לאכול בשר קודם החפיפה והטבילה, אלא שעליה לנקות שיניה היטב. (ה)

ו. היולדת רוחצת בחמין כדרכה אף בשבוע שחל בו תשעה באב, כי לא אסרו אלא רחיצה של תענוג. ועוד שכתבו הפוסקים שלא אסרו רחיצה אלא לאנשים ולא לנשים, כדי שלא יתגנו על בעליהן. וכן אשה מעוברת מותר לה לרחוץ בחמין בחודש התשיעי כדי להקל מעליה צער הלידה. וכן יש להקל בזה לחולה, ואין צריך שיהיה חולה גמור, אלא כל שעושה לרפואה שפיר דמי. (ו)

אשה שחל ליל טבילתה בליל מוצאי ת"ב, רוחצת רק במוצאי ט' באב

ע"ש. שבאמת שלדעת מרן זה אינו. אלא מותר לה לכתחלה שתחפוץ ותתרחץ במוצאי ת"ב, כדין חל טבילתה במוצאי, וכיון שהוא ליל טבילה אין להחמיר כלל לאסור תשיש המטה. וכן נהגו בהרבה קהלות, וכמ"ש בספר פחד יצחק (מע' ט דף סד:). בסוף ד"ה טבילה בת"ב. ודלא כמ"ש שם להחמיר בשם הרמ"ע מפאנו ותלמידיו. ע"ש.

[ורשאיית האשה הטובלת במוצאי ת"ב לאכול קודם החפיפה והטבילה, אלא שעליה לנקות שיניה היטב עם החפיפה. וע' בשו"ת זרע אמת (ח"ג סי' קיח), ובס' טהרת המים (שיורי טהרה מע' א אות צט, דף יב: ובמע' ט אות יג). ודר"ק].

(ה) כ"כ להדיא התוס' נדה (סח סע"א). ודמי למה שפסק מרן ביו"ד (סי' קצט ס"א), שאע"פ שהמנהג הכשר שביום הטבילה צריכה לחפוף ראשה ולהתרחץ מבעו"י עד שתחשך ואז טבול, מ"מ אם חל ליל טבילתה במוצאי ש"א"א לה לחפוף מבעו"י, די לה לחפוף ולרחוץ בליל טבילתה. ומבואר שלדעת מרן א"צ שתחפוץ ותרחץ ערב ת"ב. ודלא כמ"ש בשו"ת זרע אמת ח"א (חאו"ח ס"ס פא), להצריכה לחפוף ולרחוץ בערב ת"ב. ורק בדיעבד ששכחה ולא חפפה ורחצה בערב ת"ב התיר לה לחוץ ולרחוץ במוצאי ת"ב. ונמשכו אחריו במחז"ב (סי' תקנ"ד סק"ה), והזכור לאברהם או"ח (דף מ). וכ"פ בשו"ת שמחת כהן החדש (חאו"ח סי' קסה), והסכים עמו הגאון בעל שואל ונשאל.

היולדת רוחצת בחמין כדרכה, אף בשבוע שחל בו תשעה באב

אלא לאנשים בלבד, אבל לא לנשים, כדי שלא יתגנו על בעליהן. וכ"כ בספר שלחן מלכים כת"י.

גם ראיתי בשו"ת מהר"י מברונא (סי' יב), שהתיר לר"א שנחלש וציוה עליו הרופא להתרחץ בכל יום במים חמים, והתיר לו לרחוץ בחמין בשבוע שחל בו ת"ב, וסיים, וכן הוריתי למעוברת שהגיעה לפרקה בחודש התשיעי, והתירתי לה לרחוץ בחמין בשבוע שחל בו ת"ב, דכל לרפואה שרי, כהיא דתנן ר"ג רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו משום דאיסטניס היה. ע"כ. וכ"ה בשיורי כנה"ג (סי' תקנ"א אות כג ואות כד). וכ"פ בקש"ע (סי' קכב סעיף יד).

ומרן החיד"א בברכ"י יו"ד (שיורי סי' שפ"א סק"א), כתב, שבמקום שנהגו באיסור רחיצה לאבל כל שלשים, וחולה אחד נצטווה ע"י הרופא שעליו ללכת למרחצאות חמין, וישב בחמין בכל יום שעה או יותר, יש להקל בתוך שלשים, כיון דמדינא מותר ורק מתורת

(ו) **ירושלמי** (פ"ב דברכות ה"ז), הדא דתימר ברחיצה של תענוג, אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר, כהדא דשמואל בר אבא עלו לו חטטין, אתון שיילון לר' ייסא, מהו דיסחי, אמר להו מאן דלא יסחי מיית הוא, אי בעי אפי' בת"ב אי בעי אפי' ביוהכ"פ. והובא בתוס' (ברכות טז:). וכתבו עוד, דמהא דתנן דר"ג רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו, משום שהיה איסטניס, מפני שהיה לו צער אם לא היה רוחץ, שמעינן שלא אסרו לרחוץ בימי אבלו, אלא רחיצה של תענוג, וגם אי אית ליה ערבוביא ברישיה, שרי לחוץ ראשו בחמין אפי' תוך שבעה. וכן התיר רבינו שמואל ליולדת אבלה לרחוץ בחמין תוך שבעה, ולרחוץ גם בת"ב. ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע (יו"ד סי' שפ"א סעיף ג), והתיר ג"כ ליולדת. וכ"ש כאן שאינו אלא מנהג בעלמא. וכ"כ בשו"ת דברי רננה (סי' לג).

ועוד שכתב מהריק"ש בהגהותיו, שלא אסרו רחיצה

ז. הסובל מטחורים שרפואתו לישב באמבטיה עם מים חמים, כשעה או שעתיים, מותר לעשות כן בשבוע שחל בו תשעה באב, כיון שאינו עושה כן אלא לרפואה. (ז)

ח. יש נוהגים שלא לשטוף ולהדיח הרצפה של חדרי הבית כל תשעת הימים, אך אינו מנהג נכון. וכן אנו נוהגים להקל בזה לשטוף ולהדיח את הרצפה עם חומרי ניקוי בכל תשעת הימים, וכל שכן שהדבר מותר בערב שבת לכבוד שבת. ומי שרגיל לשטוף את ביתו אחת לכמה ימים על ידי "פוליש" שהוא ניקיון מיוחד, יש להקל לו לעשות כן גם בתשעת הימים, שאינו דומה לכיור האסור בימים אלה. (ח)

שם לא ירחץ יכביד עליו חוליו, אינו מחוור. שהרי מהר"י מברונא התיר לר"א שנחלש, להתרחץ בחמין. והרי אפי"ב בט' באב התירו לרחוץ למי שבא מן הדרך ורגליו כהות. (כמ"ש מרן בש"ע סי' תקנ"ד סעיף יד). הילכך גם לחלש בלבד מותר כשעושה כן לרפואה. וכ"פ המשנ"ב בשעה"צ (סי' תקנ"א אות צד). ע"ש. וכן עיקר. וע' בשו"ת משפטיך ליעקב (סי' י), שכתב, שאפי' לספק רפואה מותר. [ילקו"י מועדים עמ' תקסו].

מנהג נהגו להחמיר כל שלשים. ולצורך רפואה מותר. ע"כ. א"כ ה"ה לרחיצה בשבוע שחל בו ת"ב. וכ"כ כיו"ב בדרכי חיים ושלום (סי' תרסה), שהרב ממנוקאטש היה רוחץ כדרכו במרחצאות עד ערב ת"ב, לצרכי רפואה. וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"ב (סי' ק אות ג), שהגרי"ז מברסק עשה מעשה להקל לרפואה. ע"ש. [ונראה שאין צריך שיהיה חולה גמור, אלא כל שעושה לרפואה ש"ד. ואע"פ שבספר רוח חיים (סי' תקנ"א סק"ז) החמיר להצריך חולי גמור, שהרופא אומר

הסובל מטחורים שרפואתו לישב באמבטיה עם מים חמים, כשעתיים

תקנ"ד (סי' ק יג) כתב על דברי מרן הש"ע, שנוטל אדם ידיו שחרית בת"ב וכו', שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג. וכדאיתא בירושלמי שאף מי שיש לו חטטין מותר לרחוץ. וכן ההולך להקביל פני רבו עובר במים עד צוארו בין בהליכה בין בחזרה, כ"ש נט"י לצורך התפלה, שאין לך ידיו מלוכלכות יותר מזה, עד שאמרו יד לעין תקצץ. ע"כ. הרי שמסכים עם ד' מרן הש"ע. (וע"ע בביאורי הגר"א יו"ד סי' שפ"א סק"ב). וכבר עמד בסתירה זו הרב דמשק אליעזר.

ומ"ש שם לחלק בד' הגר"א בין ת"ב ליוהכ"פ, אינו מחוור. וכבר האריך בזה בשו"ת בנין שלמה (סי' לד), ואנו אין לנו אלא דברי מרן.

ועכ"פ בת"ב יש להקל ברחיצה שאינה של תענוג. וכ"כ הרי"א ז', הובא בכנה"ג (סי' תקנ"ד הגה"ט), והמג"א (שם סי' ק יא), שהנשים המבשלות בת"ב, וצריכות לרחוץ בידיהם את הבשר, אין חוששים להן משום איסור רחיצה. וכ"כ הא"ר (שם סק"י). ועיקר.

לשטוף ולהדיח הרצפה של חדרי הבית כל תשעת הימים

זו. [ובקובץ מבית לוי (תשנ"ח עמ' כה) כתב בשם הגר"ש וואזנר, שמנהגם שלא לשטוף ולעשות נקיון בבית בתשעת הימים, רק בצורה קלה ולא באופן יסודי, ואם נתלכך יעשה כפי הצורך, אך אין להמנע משטיפת הדירה לכבוד שבת].

ז' בספר שלחן מלכים כתיבת יד, שכל רחיצה שהיא לצורך רפואה מותר. וע"ע בש"ע (סי' תקנ"ד סעיף יד): הבא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחוץ בת"ב. וכתב בשלחן גבוה (שם סי' קג), דאפי' בחמין שרי, כיון שאינו עושה אלא לרפואה. וכ"כ הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סי' תקנ"א סק"ז).

וכן ראיתי בשו"ת שער שמעון אחד ח"ב (סי' לא) שהביא בשם שו"ת פרי אליהו ח"ג (סי' ט), שהסובל מטחורים שעליו לשבת במים חמים, אם יש לו כאבים חזקים יוכל לעשות כן אפי' ביוהכ"פ, כי לא אסרו אלא רחיצה של תענוג, כמ"ש בש"ע (סי' תרי"ג ס"א). וכתב המשנ"ב שם, דמי שהוא איסטניס, ויש עליו הרבה זיעה רשאי לרחוץ להעביר הזיעה, כיון שאינה רחיצה של תענוג. ע"ש.

ואע"פ שבביאורי הגר"א בסי' תרי"ג (סק"י) כתב לחלוק על הש"ע שם, ע"פ הירושלמי דברכות (פ"ב ה"ז) הנ"ל, שלא התירו רחיצה ביוהכ"פ ובת"ב שאינה של תענוג, אלא במקום סכנה, הנה הגר"א סותר את עצמו שבסי'

ח) הנה בשם החזון איש כתבו שהחמיר בשטיפת רצפות בתשעת הימים (מעשה איש עמ' כא). וכ"כ בשם הגר"ח קנייבסקי, שאסור לשטוף את הרצפה ולצחצח נעלים בתשעת הימים רק לכבוד שבת (נור החיים עמ'

וכעין מ"ש במ"ק (כו.) מכבדין ומרביצין בבית האבל. וכ"פ ביר"ד (סי' שע"ז). וה"ה שמותר לשטוף הרצפה בחומרי ניקוי בשבוע שחל בו ת"ב, ואין נמנעים, משום דבר העלול לגרום אי נקיון בבית. ובפרט כשיש תינוקות קטנים הזוחלים ויושבים בכגדיהם ע"ג הרצפה, ועלולים להתלכלך מאד מזוהמת הקרקע. ומה גם שיכול לגרום מחלות ח"ו. וע"כ לא נהגו אצלינו להחמיר בזה כלל.

ובן העלה להקל בשו"ת בית אב"י ח"א (סי' כז), דהאידינא דקפדינן אמנקיותא, וצריכים להדיח ולנקות הרצפה, ש"ד, שהרי מעשים בכל יום שנוהגים לרחוץ ולהדיח הרצפה כמעט בכל יום לפי חוקי הנקיות. לכן יש להקל לכבוד שבת. ואם אפשר יעשו כן ע"י עכ"ם. ע"ש.

ובאמת שישנם נשים שמדיחות הרצפה בת"ב עצמו אחר חצות היום. וע' בברכ"י (סי' תקנ"ט סק"ז). וזה י"ל.

והנה בשו"ת תשורת שי מה"ת (סי' קע"ד), נשאל על הדחת הרצפה בחול המועד, וכ' שלהנהגים להדיח הרצפה בכל ע"ש, הו"ל כמטפחות הידים שמותר לכבסן בחול המועד מפני שמתלכלכים. אבל אותם שהרבה פעמים מניחים הרצפה בלא הדחה שתיים ושלש שבתות ה"ג אסור. ע"ש. וע"ב בשו"ת כפי אהרן למהר"א עפשטיין (סי' מא), שג"כ כ' שנהגו איסור בהדחת הקרקע בחול המועד, משום דהוי בכלל כיבוס, שאסרו כדי שלא יכנס ליו"ט כשהוא מנוול. ומ"מ כ' שיש להתיר להדיח הרצפה בעיו"ט האחרון כשאין לו אלא חדר א' והוא מצטער מן הזבובים ופרעושים. אולם יעשה ע"י שינוי קצת. ע"ש. ואנו לא נהגנו איסור בזה. משום דק"ל כד' מרן בש"ע (סי' תקל"ב ס"א), שמותר לגזוז צפרניים בחול המועד אפי' במספרים. ודלא כמ"ש הרמ"א שם שמנהגם לאסור בזה, מטעם שמא יכנס כשהוא מנוול ביו"ט. וע' בשכנה"ג ובשו"ג שם שמנהגינו להקל בזה כדעת מרן. ע"ש. וכ"ש הכא שאין הניוול בעצמו ובשרו או במאני מכבדותיה. ואין לנו להוסיף על גזרות חכמים. ואתרא דנהוג נהוג. אנן בדין ואינהו בדידהו. [שו"ת יבי"א ח"ג סי' לא סק"ד].

ומה שכתבנו לענין פוליש, שהוא נקיון מיוחד, הנה בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' ל), כתב להחמיר בזה, שהרי אין זה נעשה לנקיון אלא להתנאות, שדרך העשירים בכך. ע"ש. אולם בשו"ת ויברך דוד (הרפ"ס ח"א סי' סח) היקל בזה למי שרגיל בכך. ע"ש.

אך הנה בס' כרם שלמה האס (יו"ד סי' שפ"א), נשאל באבל תוך ל' אם מותר להדיח הרצפה בע"ש, בפרט אם מצטער מפני הפרעושים, וכ' להתיר מפני שלא נמצא דין זה בפוסקים להחמיר, ואף דברחיצה תוך ל' נתיסד המנהג להחמיר ע"פ ותיקין, וכמ"ש הרמ"א, אבל הדחת קרקע לא מצינו שנתיסד ע"פ ותיקין, ולכן יש להתיר לכבוד שבת בפרט כשמצטער בזה. ע"ש.

וכיו"ב כ' בשו"ת כפי אהרן למהר"א עפשטיין (סי' מב), שבהיות שאיסור הדחת הקרקע מר"ח עד ת"ב אינו מבואר בש"ע, והוא רק מנהג שנהגו להחמיר בזה, יש להקל בע"ש חזון למי שאין לו אלא חדר א' ומצטער לישאר בקרקע מלוכלך, דהא אפי' כביבוס מותר לכבס לכבוד שבת וכ"ו. וה"נ שרי לכבוד שבת למי שרגיל בזה בכל ע"ש. ואפשר שאף למי שיש לו חדרים רבים יש להקל בזה, אם מצטערים הם מן הזבובים והפרעושים המתהווים בימי החום. עכת"ד.

גם בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סי' ל) נשאל בזה, והשיב שלמי שמקפיד בכל ימות השנה לשטוף הרצפה יש להקל בזה גם אחר ר"ח אב, אבל מי שבלא"ה אינו מדיח הקרקע תמיד וממתין ב' שבועות אסור, כעין מ"ש המג"א (סי' תקנ"א) שמותר לטבול בע"ש חזון מי שטובל בכל ע"ש. וה"נ בזה. אא"כ מתרבה הרפש והטיט ע"י גשמים וכיו"ב, שאז יש להתיר. עכת"ד.

אולם בשו"ת משיב דברים (חיו"ד סי' רטו) כתב בפשיטות ששטיפת הרצפה של החדרים אסורה לאבל תוך שבעה, ולא עוד אלא שאפי' כל שלשים יש לאסור אפי' ע"י אחרים, משום שמחה. ועוד דמי לכיבוס בגדים שאסור כל שלשים. ע"כ.

גם בשו"ת שלמת חיים זוננפלד (סי' ריח) שאל הרב השואל, אם מותר לרחוץ ולהדיח הרצפה בתוך תשעת הימים, או שמא הוי כעין כיבוס בגדים, וכתב, ושמעתי שהגר"ש סאלנט אמר שבע"ש חזון לא ירחצו הרצפה כ"כ בטוב, כמו בפעמים אחרות. ואולי רק משום חומרא אמר כן. ומה הדין של צחצוח נעלים בימים אלה. והשיב, בצחצוח נעלים פשיטא שיש קפידא לאסור, ולרחוץ הרצפה ראוי למי שאפשר לו להחמיר כחומרת הגר"ש זצ"ל. ע"כ.

ולפע"ד היא חומרא יתירה. כי מה שמחה שייך בזה. ואפי' בתוך שבעת ימי האבל נוהגים אצלינו להקל לשטוף הרצפה, לכבוד הנכנסים והיוצאים לנחם אבלים. (ובפרט בימות החמה שמתרחים זבובים ויתושים).

ט. אסור לתפור ולגזור בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב, [כמבואר לעיל]. ויש להחמיר בזה מראש חודש אב. וכן אסור לסרוג סוודר וכדומה בימים אלו. ומיהו בגד ישן שנקרע מותר לתופרו ולתקנו. ואומן שפרנסתו בכך יש להתיר לו עד שבוע שחל בו תשעה באב. וכן הטוות צמר למחייטתן מותרות לטוות גם אחר ראש חודש אב. ואסור לנשים לרקום רקמה. (כה"ח אות קטז). ומותר לתפור טלאי על בגד ישן שנקרע. וכן מותר לתפור כפתורים שנפלו מן הבגד. (ט)

דיני תפירת בגדים חדשים מר"ח אב ואילך

להחמיר אלא בשבוע שחל בו ת"ב, ולא קודם, שהרי דין הכיבוס עצמו אינו נוהג מן הדין אלא בשבוע שחל בו ת"ב, וכיון שנהגו להקל קודם לכן, אין להחמיר יותר. ע"ש.

ובאמת שבספר הרוקח לא אסר תיקון בגדים חדשים אלא בשבוע שחל בו ת"ב. וכ"ה בטור (סי' תקנ"א) בשם רבינו שב"ט. אך הטור והמרדכי כתבו, שראוי להחמיר בזה מר"ח. תניא בהחולץ (יבמות מג.) קודם הזמן הזה העם ממעטים בעסקיהן וכו', וה"ה לתיקון בגדים חדשים, שהוא נמי בכלל מיעוט שמחה. ע"כ. ובהגמ"י

(תענית פ"ה אות ו) הביאו מהרוקח (סי' שי) שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבוע שחל בו.

והובא בב"י כאן, והביא מתה"ד (סי' קנ"ב) שאין לאסור בשבוע זה המלאכה שעושים הנשים לצעיפים קודם הכביסה, בבגדי גויים, שמוללים הקצוות, שאפי' בבגדי ישראל אינו אלא חומרא יתירה. ושגם יש להתיר לנשים הטוות חוטים כדי לתפור בהם בגדים, ומחייטתם ממלאכה זו. דלא דמי לתיקון השתי שהוא בתחלת אריגת הבגדים ואיכא שמחה בדבר, משא"כ בחוטי התפירה.

ובירושלמי שם א"י, מפני שבו פסקה אבן השתיה, וכתוב כי השתות יהרסון (תהלים יא). וע' בב"ח מה שביאר בזה.

ומרן בש"ע (סי' תקנ"א סעיף ז) כתב, י"א שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבוע שחל בו ת"ב. ויש להחמיר בזה מר"ח. ע"כ. וכתב הרמ"א, וה"ה שאסור לקנותן. ואומן ישראל אסור לעשותם לאחרים, בין בשכר בין בחנם, "ונהגו להקל בזה". ופירש הרב מטה יהודה, שסוף דברי הרמ"א קאי על החומרא שמחמירים מר"ח, שזהו דוקא למי שעושה לעצמו ולא לעושה לאחרים. אבל בתוך השבוע שאסור מן הדין בודאי שדין התיקון כדין הכיבוס שאסור אף לעבריות לכבס בגד עכו"ם וכו'.

וכן בב"י הגר"א כתב, שאע"פ שאין ללמוד תיקון בגדים חדשים מדברי הירושלמי, וכמ"ש הרמ"א בד"מ, מ"מ הואיל וזה דומה לדין כיבוס, אין להקל. והביאו המשנ"ב בב"א"ה"ל. וסיים ע"ז, ומ"מ אין

להחמיר אלא בשבוע שחל בו ת"ב, ולא קודם, שהרי דין הכיבוס עצמו אינו נוהג מן הדין אלא בשבוע שחל בו ת"ב, וכיון שנהגו להקל קודם לכן, אין להחמיר יותר. ע"ש.

ובאמת שבספר הרוקח לא אסר תיקון בגדים חדשים אלא בשבוע שחל בו ת"ב. וכ"ה בטור (סי' תקנ"א) בשם רבינו שב"ט. אך הטור והמרדכי כתבו, שראוי להחמיר בזה מר"ח. וכ"כ האגור (סי' תתכ"ט).

ולכן אפי' קונה בגדים חדשים או מנעלים חדשים על מנת ללובשם אחר ת"ב, יש להחמיר. וכ"כ בלקט יושר (עמ' קז).

ומיהו בגד ישן שנקרע מותר לתופרו ולתקנו. וכמ"ש הגר"ח פלאגי בספר מועד לכל חי (סי' י אות יח). וכ"כ הרב בגדי ישע (סי' תקנ"א ס"ח), שבבגדים ישנים לא אסרו לתקן. ע"ש.

וכן מותר לתפור טלאי על הבגד, וכן לתפור כפתורים. וכמ"ש בשו"ת חיים וחסד (חורי, האור"ח סי' כט).

וכיו"ב כתב הגרש"ו אויבך בהליכות שלמה בדבר הלכה (עמ' תכב, אות כב), דמ"ש הרמ"א (סי' תקנ"א ס"ז), שתיקון בגדים אסור, היינו עשייתם והתקנתם מחדש, אבל תיקון בבגד ישן, או תפירת כפתור וכדומה אינה בכלל האיסור. וילקו"י מועדים עמ' תקסו. יבי"א ח"י

בהערות לרב פעלים סי' כט. הליכו"ע ח"ב עמ' קמ].

והחיד"א במחז"ב (סי' תקנ"א אות יא) הביא מהיעב"ץ כאן, שבכלל האיסור מלאכת טויה ואריגה, ושיש להחמיר גם במלאכת סתימת נקבי בגדים ע"י מחט.

וכתב הגר"ח פלאגי שם, שיש להזהיר לחייטין ולעושים מנעלים, שלא יתקנו מחדש בשבוע שחל בו ת"ב, וכן כל אחד בביתו יזהר שלא לתפור דבר חדש, ולא לעשות גרבים וכדו'. אך מותר לתפור דבר קרוע, וכן אם הותר התפירה. ולגבי טווי ואריגה, עמ"ש בס' מחצה"ש, ובס' עמודי שמים (דף טו). ומ"ש בעטרת זקנים בענין למלול הקצוות ולטוות החוטיין.

גם בבא"ח (ש"א פרשת דברים אות י) כתב, דבר קרוע, וכן בגד שהותרה תפירתו, מותר לתפור, וה"ה דמותר לתפור טלאי על הבגד.

(במרדכי (תענית סי' תרלג) הביא שאסור ללבוש כלים חדשים, ואפי' לתקן ולהניח. ובירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) א"י, הני נשי דנהיגי דלא למשתי מדעיל אב מנהגא, וי"ל דלא למישתי חמרא, אבל רבינו נסים גאון לא גריס חמרא, ופי' לשון בשתי או בערב, וכיון שהשתי אסור, כ"ש תיקון בגדים, וראוי להחמיר בזה אפי' מר"ח. תניא בהחולץ (יבמות מג.) קודם הזמן הזה העם ממעטים בעסקיהן וכו', וה"ה לתיקון בגדים חדשים, שהוא נמי בכלל מיעוט שמחה. ע"כ. ובהגמ"י (תענית פ"ה אות ו) הביאו מהרוקח (סי' שי) שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבוע שחל בו.

והובא בב"י כאן, והביא מתה"ד (סי' קנ"ב) שאין לאסור בשבוע זה המלאכה שעושים הנשים לצעיפים קודם הכביסה, בבגדי גויים, שמוללים הקצוות, שאפי' בבגדי ישראל אינו אלא חומרא יתירה. ושגם יש להתיר לנשים הטוות חוטים כדי לתפור בהם בגדים, ומחייטתם ממלאכה זו. דלא דמי לתיקון השתי שהוא בתחלת אריגת הבגדים ואיכא שמחה בדבר, משא"כ בחוטי התפירה.

ובירושלמי שם א"י, מפני שבו פסקה אבן השתיה, וכתוב כי השתות יהרסון (תהלים יא). וע' בב"ח מה שביאר בזה.

ומרן בש"ע (סי' תקנ"א סעיף ז) כתב, י"א שאסור לתקן בגדים חדשים ומנעלים חדשים בשבוע שחל בו ת"ב. ויש להחמיר בזה מר"ח. ע"כ. וכתב הרמ"א, וה"ה שאסור לקנותן. ואומן ישראל אסור לעשותם לאחרים, בין בשכר בין בחנם, "ונהגו להקל בזה". ופירש הרב מטה יהודה, שסוף דברי הרמ"א קאי על החומרא שמחמירים מר"ח, שזהו דוקא למי שעושה לעצמו ולא לעושה לאחרים. אבל בתוך השבוע שאסור מן הדין בודאי שדין התיקון כדין הכיבוס שאסור אף לעבריות לכבס בגד עכו"ם וכו'.

וכן בב"י הגר"א כתב, שאע"פ שאין ללמוד תיקון בגדים חדשים מדברי הירושלמי, וכמ"ש הרמ"א בד"מ, מ"מ הואיל וזה דומה לדין כיבוס, אין להקל. והביאו המשנ"ב בב"א"ה"ל. וסיים ע"ז, ומ"מ אין

בטוויית חוטיין הצריכיין לשתי, יש לסמוך עמ"ש במחצה"ש כאן להקל. ומותר לארוג פתילים, ורקמת בגדים, מפני שאינם בגדים וכלים גמורים, אלא עושים אותם לנאות בהן הבגדים, כל שמחייטם ממלאכה זו. ע"כ. עוד כתב (אות יא), שלפועלים עניים יש להתיר להם טוייה ושזירה, שכיון שמחייטם בכך שרי, ואף חוטים שצריכים לשתי מותר לטוותם לפועלים שמחייטם בכך, וכמ"ש להקל הרב מחצה"ש. ע"ש. וע"ע בשו"ת מהר"ש מלובלין (סי' נג), ובשו"ת בית אבי ח"ב (סי' יז). ודו"ק.

[ובאול"צ (ח"ג פכ"ז) כתב, שיש מקום להקל לתפור בגדים, אם התחלת התפירה היתה לפני ר"ח אב, וכסברא שהזכיר תה"ד שיש שמחה בתחילת אריגת הבגדים. ואגודה העוזרת לכלות נוקקות ע"י תפירת בגדים בשבילן, ולאחר תשעה באב יוצאות הפועלות לחופשה, ולא יוכלו לתפור לאחר ת"ב, רשאיות לעשות כן, שיש בזה מצות הכנסת כלה].

ובשו"ת רב פעלים (ת"ד חאו"ח סי' כט שאלה א) דן בענין נשים הטוות צמר בפלך למחייטן, והעלה שמותר להן לעשות בשכר אחר ר"ח אב. וכתב בשו"ת יבי"א (ח"י א"ח סי' נה) שיש סיוע לזה ממ"ש בהגהה בשו"ת מהר"י מברונא (סי' י), "ויש מחלקים ואומרים דשאני תיקון בגדים שיש שמחה בדבר, וראוי לברך עליו שהחיינו, אבל טווי צמר הוא לה". עכ"ל. ועכ"פ אם טוות צמר לציצית בודאי דשרי, שכל לצורך מצוה לא גזרו חכמים.

עני שאין לו מה לאכול מותר אף בבנין של שמחה, ואין לחייבו לעבוד אצל גוי

וכתב בהליכו"ע, שחייט אומן עני, שאם לא ימשיך בעבודתו לא יהיה לו מה לאכול (דהיינו פת עם לפתן), מותר לו לתפור בגדים חדשים, שאפי' ביום ת"ב עצמו יש להתיר לו לתפור. דהנה בבא"ח (הנ"ל) כתב, שחייט אומן שאין לו מה לאכול, נ"ל שיש להתיר לו לעסוק במלאכתו אפי' בשבוע שחל בו ת"ב. ובהליכו"ע (ח"ב עמ' קמ) העיר ע"ז, שהרי כתב הבית דוד שם, ואף אם יארע שלא ימצא להרויח בבתי הגויים לצייר ולכיייר, אין לו היתר, שבודאי לא נתנו דבריהם לשיעורים. ע"כ. וא"כ הכא נמי לדעת הבית דוד נימא דלא פלוג רבנן, שהרי בנין של ציור וכיור הוא מדין הש"ס, כיון שהוא בנין של שמחה, וקיי"ל משנכנס אב ממעטים בשמחה, וגם תפירת בגדים חדשים אסורה מדין הש"ס, דלא גרע מכיבוס, (ואמרי' דבטלי קצרי דבי רב בשבוע שחל בו ט' באב), וכמ"ש הגר"א, והביאו בביאה"ל (סי' תקנא סעיף ז). וכ"כ בס' מטה יהודה שם. וע"ע בכה"ח (סי' תקנא ס"ק קט וק"י).

ושם (אות ט) כתב, תפירת בגדים וכיוצא, אסור בשבוע זו, ויש להחמיר מר"ח, וכן אומן ישראל אסור לעשות, בין בשכר בין בחינם, וכתב במחבר"ר בשם היעב"ץ, שנכלל באיסור זה, גם מלאכת טווייה ואריגה, יעוין שם. ולכן היהודים שעוסקים במלאכת הגומ"א לארוג טואיי"ק (גליל אריג), אסור לעסוק בשבוע שחל בו ת"ב. ולכן כל אחד יזהיר את בני ביתו, שלא לתפור שום בגד, מר"ח עד התענית, ולא לארוג אפי' אנפלאות, ולא לעשות מלאכת הרקמה בבגדים כלל, דכל אלו הם בגדים ממש, והם תקון גמור, ואפי' רקמה שעושין על חתיכות בגדים, כדי שאח"כ יעשה מהם בגדים ללבוש, שצריכים עדיין חיתוך ותפירה, אסור. ובד"מ כתב שלא התירו אלא טויית החוטיין, הא הבגד עצמו אסור. ובמג"א (ס"ק כג) כתב, שהטעם שמותר לעשות אותם שקורים קרוגיין שאורגים בעצים, משום דלאו בגד הוא. וישראלים אומנים שמחייטם ממלאכת תפירת בגדים או מעשה רקמה, אם נותנים להם הבגדים קודם ר"ח, מותר לעסוק בהם מר"ח, ודוקא במקום שנהגו היתר בזה, כיון שמרן לא חילק בזה. אבל בשבוע שחל בו ת"ב יש לאסור גם בזה. ואם לא נתנום קודם ר"ח, צריך להזהר שלא לעסוק בהם מר"ח. ואם בעל המלאכה אין לו מה לאכול (פ"י לאכול בריוח), יש להתיר לו לעסוק גם בשבוע שחל בו ת"ב, וכמ"ש הרב בית דוד (סי' ש"ך). והנשים שטוות חוטיין כדי לתפור בהם בגדים, אם מחייטם היא ממלאכה זו, מותר אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, כמ"ש בתה"ד. ואפי'

נערות הלומדות תפירה בבית ספר חרדי לבנות, מותר ללמדן במסגרת תכנית הלימודים תפירה או סריגה או רקמה בימים אלו, כדי שלא לשנות סדר הלימודים, דהוי צורך מצוה שמוותר.⁽¹⁾

קול אליהו ח"א (חאו"ח סי' מה) ובשו"ת נשמת כל חי (חיו"ד סי' מה). ע"ש. ודלא כמ"ש בשו"ת חתן סופר (סי' כ), שסמך סמיכה בכל כחו על דברי החת"ס (חיו"ד סי' קז) דהוי מה"ת. וליתא. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה קובו (חיו"ד סי' כג). ובשו"ת מעט מים (סי' יז).

ורחנה לדברי הרב ירך אברהם שסובר להחמיר במילי דמנהג כגון פורים ות"ב יותר מחוה"מ שהוא מן הדין, קשה, א"כ איך כתבו הפוסקים שבחוה"מ כל שאסור לישראל לעשותו אסור לומר לגוי לעשותו, כמ"ש בטוש"ע (סי' תקמג), ואילו בת"ב פסק הרוקח (סי' שי) שמוותר לעשות מלאכה ע"י גוי. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד סכ"ב). ועוד שלדעת כמה פוסקים איסור מלאכת חוה"מ הוי מדאורייתא, ואע"פ כן כ"ע מודו שמוותר לעשות מלאכה ע"י פועל עני שאין לו מה יאכל. ושו"ר בספר טהרת המים בשיורי טהרה (מע' פ אות ח) השיג ע"ד הרב ירך אברהם כאמור. גם השיג עליו במ"ש דבמנהג איכא איסור בל יחל מה"ת, שאין זה אלא מדרבנן, כדאיתא בנדרים (טו), וכן השיג גם על השלחן גבוה בסוף יו"ד שכתב ג"כ שבמנהג איסור קאי בכל יחל מה"ת, וליתא, כדאיתא בנדרים (טו). וע' בשי"ב יו"ד (סי' ריד). הילכך העיקר שיש להתיר לעשות מלאכה בפורים ע"י פועל עני שאין לו מה יאכל גם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים. וכ"פ הפמ"ג, והובא להלכה במשנ"ב בשעה"צ (סי' תרצו סק"ב). וה"ה לגבי ת"ב.

ללמד תפירה נערות הלומדות תפירה

מצוה, וכמו שנאמר דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה. כפיה תמכו פלך. סדין עשתה ותמכור וכו'. ולכן אין להחמיר בזה כלל, ואולי יש להתיר בזה עד ערב ת"ב. ע"כ.

ובשם הגרש"ז אורבך כתב בספר שלמי מועד (עמ' תפט), שנשאל ע"מ שנהגו בחו"ל במחנות קיץ לתת לנערות עבודות רקמה וכיו"ב, אם מותרות גם בתשעת הימים, או שמא הוי פירצה לרבים, והשיב, לדעתי אין בזה פירצה לרבים, כי גם כאן בא"י הרבנים מחפשים היתר לקייטנות וכיו"ב, ואם נחמיר עליהן ולהחזיק אותן פעם אחת בלי עבודת רקמה, מ"מ אתה מכשילין לעתיד, שיש לחוש שתלכנה למקומות גרועים חילוניים. ע"כ.

אפי' בבנין של שמחה, ואין לחייבו לחפש עבודה אצל גויים.

ונראה, שאפי' בת"ב עצמו יש להתיר, דומיא דחוה"מ דשרי ע"י פועל עני שאין לו מה לאכול אפי' מלאכה שאין בה צורך למועד. וע"ע בסמ"ג (ל"ת עה) וז"ל: ומותר לעשיר לשכור בחוה"מ פועלים עניים שאין להם מה לאכול, לעשות מלאכה האסורה במועד כדי שיטלו שכרם להתפרנס בה, וכן לוקחים דברים שאינם לצורך המועד אם הם לצורך המוכר שאין לו מה יאכל. וע"ע בס' מאור ישראל (מ"ק יג: עמ' שו).

ובשו"ת ירך אברהם (חאו"ח סי' ב) כתב שאסור לעשות מלאכה בפורים ע"י פועל עני שאין לו מה יאכל, דשאני חוה"מ שהם אמרו והם אמרו, אבל פורים שאיסורו מכח מנהג, הו"ל כנדר וקאי בכל יחל, שנדר גדול נדרו, ולכן אפי' אין לו מה לאכול אסור. ע"כ. ולפ"ז יוצא שגם בת"ב אין להתיר לפועל עני שאין לו מה יאכל לעשות מלאכה, כיון שהוא מתורת מנהג, כדאיתא בפסחים (נד). ובאמת שאף במנהג אין איסור בל יחל אלא רק מדרבנן. וכמ"ש בנדרים (טו), ומי איכא בל יחל מדרבנן, אין והתניא דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, שנאמר לא יחל דברו. וכ"כ הרא"ש (נדרים פא): שאין איסור במי שנהג להחמיר על עצמו באיזה דבר, אלא מדרבנן, ולא הוי נדר מה"ת. וכ"כ בשו"ת

(1) הגנה בשו"ת בצל החכמה ח"ד (סי' נד אות ו) נשאל על נערות הלומדות תפירה בבית ספר חרדי לבנות, האם מותר ללמדן במסגרת תכנית הלימודים תפירה או סריגה או רקמה בימים אלו, כדי שלא לשנות סדר הלימודים. ולא רצה להתיר להן. ע"ש.

ובשו"ת משנה הלכות ח"ז (סי' עט) כתב להתיר בזה, ע"פ מ"ש הרמ"א בשם הר"ן, דלצורך מצוה הכל שרי, ובנ"ד שהנערות לומדות אומנות מצוה היא, [וכמו שאמרו בברכות (גט)], לעולם ילמד אדם את בנו מלאכה קלה ונקיה, מאי היא, מחטא דתלמימותא. ופרש"י, דהיינו מלאכת התפירה, על שם שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי המענה. וע"י כך יכולה לעשות הכל בביתה, ולקיים "כל כבודה בת מלך פנימה", והרי זה בכלל

יא. אסור לסגוד לרועות נעלים חדשות בשבוע שחל בו תשעה באב, וגם בזה יש להחמיר מראש חודש, ומכל מקום מותר לתקן נעלים שנקרעו, או להתקין להם סוליא. (א)

יב. אסור לקנות בגדים חדשים ונעלים חדשות, וחלוק ואנפילאות חדשים אסור ללבושם בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל קודם לכן מותר. ובגדים חשובים שטעונים ברכת שהחינו, בלאו הכי אי אפשר ללבושן כבר מי"ז בתמוז. (ב)

יג. בעל בית חרושת לנעלים או לבגדים שיש לו פועלים שמקבלים שכרם מדי חודש בחודשו, ואם ישבית אותם ממלאכתם בימים אלו יצטרך לשלם להם משכורתם בשלימות מכיסו, כפי חוקי המדינה, נראה שדינו כמלאכת דבר האבד שהתירו חז"ל אף בתשעה באב, ורשאי בעל המפעל לתת לפועליו לעסוק במלאכתם, ויעשו הכל בצניעה עד כמה שאפשר. (ג)

ונשים הטוות חוטים לתפירת בגדים, לצורך מחייתם, שמותר להן לטוות בשבוע שחל בו ת"ב. **ואשה** שצריכה להתעסק ברקמה להרגעת עצביה, י"ל שמותר. (ש"ת להורות נתן ח"ב סי' לה). **(א)** ע' ברוח חיים (סי' תקנ"א) ובמועד לכל חי (סי' י אות יח) דשבוע שחל בו ת"ב יש להזהיר לחייטין ולעושים מנעלים, שלא יתקנו מחדש.

וב"כ עוד בהליכות שלמה (עמ' תכו) להקל לתת לנערות הנמצאות במחנות קיץ לעשות עבודות רקמה בתשעת הימים. ע"ש. (ועי' בשו"ת חלק לוי חאו"ח סי' קפה). **וע'** בשו"ת זבחי צדק ח"ב (סי' לג), שהעלה להתיר למי שאירע לבנו ברית מילה ביום ת"ב, שמותר לעשות לו כר חדש לצורך התינוק למולו עליו, ושכן הורה להתיר מוהר"ר אליהו יהושע עובדיה. ע"ש. **וכבר** הבאנו לעיל שבשו"ת תרוה"ד (סי' קנב) התיר

לקנות בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב

והחיד"א במחז"ב (סי' תקנ"א אות י) כתב בשם היעב"ץ במרו"ק כאן, שיש חומר בקנין, שאף דברים ישנים כיון שהם חדשים אצלו, אם חביבים עליו אסורים, וגם מטעם ברכת שהחינו לא ש"ד, אבל אם נתנו לו במתנה שברכתו הטוב והמטיב, מברך מיד. ולצורך נשואין כדי שיהא מוכן אחר ת"ב, מותר לתקן כלים אף ע"י ישראל, אם א"א ע"י גוי.

(יב) ע' בשו"ת הלכות קטנות (חלק ב סי' קלט) שכתב, מאחר דפסק בסי' תקנ"א ס"ז, דאסור לתקן מנעלים חדשים אפי' דאינו דבר חשוב, שכן אין אנו מברכין ברכת שהחינו (ע' או"ח סי' רכ"ג) א"כ יש להסתפק על מנעלים של בגד אם עשאו חדשים מבגד חדש, אם מותר לחנכם וללבושם בת"ב, ואפשר שכיון שהוא זכר אבילות בלבד, מותר. וטוב הדבר לחנכם ביוהכ"פ, והמחמיר תע"ב. (ע' זכ"א או"ח אות ט). ע"כ.

בעל בית חרושת שיש לו פועלים שמקבלים שכר חודשי

בתוך שבעה, והוא בעל מפעל שעובדים בו פועלים, ומשכורתם קבועה מידי חדש בחדשו, שאם יפסיקו לעבוד בימי אבול, יתחייב לשלם להם מכיסו, נראה דהוי דבר האבד, ובפרט אם יצטרך לשלם דמי שכירות החנות, ומס הרשיון של הממשלה, שכ"ז נקרא דבר האבד, ומשרא שרי. ע"ש.

ואע"פ שמדברי מהר"ם פרובינצאל שהובא בברכ"י (ר"ס תקל"ז), משמע דלא חשיב כה"ג דבר האבד, כבר תמה עליו הגר"ח פלאג"י בספר רוח חיים (סי' תקמ"ב סק"א), שמדברי הראשונים מוכח דחשיב שפיר דבר האבד. ע"ש.

וכן בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' עח) כתב לתמוה ע"ד מהר"ם פרובינצאל הג"ל, שדבריו לא מסתברים כלל,

(יג) בעל ביח"ר לנעלים חדשות, שיש לו פועלים שמקבלים שכרם מדי חודש בחדשו, וגם אם לא יתן להם עבודה, יקבלו משכורתם בשלמות, כפי חוקי המדינה. ואם ישבית אותם ממלאכתם בימים אלו יצטרך לשלם להם משכורתם בשלימות, מכיסו. וכן בעלי מפעל לייצור בגדים חדשים, וחליפות חדשות, שמעסיק פועלים רבים, ואם ישבתו ממלאכתם בימים אלו יצטרך לשלם להם משכורתם בשלמות מכיסו, נראה שדינו כמלאכת דבר האבד, שהתירו חז"ל אף בת"ב (כמ"ש בש"ע סי' תקנ"ד סעיף כג). ורשאי בעל המפעל לתת לפועליו לעסוק במלאכתם, וטוב לעשות הכל בצניעה עד כמה שאפשר.

וב"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב (סי' ק), לגבי אבל

ד. מותר לקנות קורות עצים לרהיטים או לצורך בנין בימים שאחר ראש חודש אב. ואם הקונה העצים למטרת יישוב ארץ ישראל מותר. ויש נוהגים להחמיר שלא לקנות עצים להסקה בימים אלו. ומותר לקנות בד לתפור בגד אחר תשעה באב. (ד')

סימן תקנא - דיני שבת חזון

א. יש מבני אשכנז הנוהגים שלא ללבוש בגדי שבת, בשבת חזון, שבת שלפני תשעה באב, ומחליפים רק הכתונת בלבד. ויש שכתבו שמנהג זה שלא כדין, ואף בשבת חזון יש להחליף הבגדים וללבוש כל בגדי השבת כשאר כל השבתות, כמו שנאמר בדברי קבלה, וכבודתו, ודרשו חז"ל (שבת קיג). וכבודתו, בכסות נקיה, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. ובכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם, נוהגים ללבוש בגדי שבת כרגיל. (א)

נסתרים מכמה מקומות, ושכן מצא בספר ערך שי, דמוכה מדבריו שהוא חולק על סברת מהר"ם פרוכניצאל, וכן העלה להלכה להקל. ע"ש.

וכ"כ בערוה"ש יו"ד (סי' שפ סעיף ה), וזת"ד: דבעל מפעל שמחזיק פועלים למפעלו, ומשלם להם משכורתם מדי חודש בחדשו, ואירע לו אבל, שמותר לו להרשות לפועלים לעשות מלאכתם כרגיל, שהרי אין לך דבר האבד גדול מזה, שיצטרך לשלם להם מכיסו בעד משכורתם, שזהו הפסד גמור. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהר"י שטייף (סי' רלו), ובשו"ת דברי

סופרים (סי' סו). והרה"ג השואל בשו"ת עולת איש (חאו"ח סי' י). וע"ע בחזו"ע (יום טוב, הל' חול המועד עמ' קפא).

ואפי' אם נחשוב דבר זה לספק דבר האבד, קי"ל דספק דבר האבד אפי' בחוה"מ מותר, כמ"ד מלאכת חוה"מ אינה אלא מדרבנן. וכמו שפסק המאירי (מו"ק יט. עמ' קז). וכ"כ בשו"ת מהרש"ך (ח"א סי' קיג), והובא בכנה"ג (סי' תקלו בהגה"ט), ובמג"א (ר"ס תקלג), ובשו"ת שרגא המאיר ח"ז (סי' כב). וע"ע בכה"ח (שם סק"ב). [ילקו"י מועדים עמ' תקסז].

מותר לקנות קורות עצים לרהיטים או לבנין בימים שאחר ר"ח אב

קצת סיוע לזה). ולפ"ז גם לבנין אסור. אלא שכתב שיותר נראה כטעם הראשון. ע"כ. ומאחר שגם הבא"ח כתב הטעם הזה די להחמיר בעצים להסקה, אבל לבנין או לעשיית רהיטים לית לן בה. שהרי אין לחומר א זו יסוד בש"ס ופוסקים, ובפרט במקומות אלו שלא מצאנו מנהג זה. וע' ב"ב (ס:). והרי לא מצינו איסור לקנות בד לעשות חליפה (אחר ט' באב) או לקנות עור לעשות נעלים.

ולכאורה סמך למנהג זה מהירושלמי (פ"ד הפסחים ה"א) נשיא דנהגן דלא למשתייא מדעייל אב מנהגא. אעין דשטיין (עצי שטים) הוו במגדל צבעיאי, שאלו לר"ח מהו למעבד בהו עבודה, אמר להם כיון שנהגו אבותיכם איסור אל תשנו. וע"ש בקרבן העדה ופני משה. וי"ל שמנהג זה קאי נמי אהך מדעייל אב. וע' בחי' הרש"ש (כ"ב ס:).

יד) בבא"ח (פר' דברים אות יז) ה"ד הרב יוסף אומץ יוזפא (סי' תתט) שראה בעירו בימי חרפו מנהג פשוט שלא לקנות עצים אחר ר"ח אב, אכן עתה רבים מקילים, ושחכמי עירו היו מקפידים ע"ז ואומרים הטעם לפי שבטלו עצי המערכה, וכעין מ"ש בירושלמי שנהגו הנשים דלא למשתי עמרא משום שבטלה אבן השתיה, וזה מנהג יפה, ואף שאין למנוע הדבר בחזקה בידי המקילים, נכון לכל אדם שיהיה שלא לקנות עצים הן לבנין הן להסקה. ע"כ.

ומרן אאמו"ר בהליכו"ע (ח"ב עמ' קמט) כתב, דלכאורה אין להחמיר כלל אלא להסקה כמו עצי המערכה. משא"כ עצים וקורות לבנין. וכ"כ בשו"ת זבחי צדק ח"ב (סי' לא) שלפי טעם זה אין להחמיר בעצים לבנין, אלא שהביא עוד טעם בשם קצת מחכמי הישיבה, מפני שחרב הבית שנבנה בעצים. (וע' ר"ה ד.

ללבוש בגדי שבת, בשבת חזון, שבת שלפני תשעה באב

בלבד. (מרדכי והג"א). אולם מנהגינו ללבוש בגדי שבת בלי כל שינוי משאר שבתות. וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז

א) הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"א) כתב, שבשבת חזון אין מחליפין הבגדים ללבוש בגדי שבת כ"א הכתונת

שנהגו איסור כל י"ב חדש). ע"ש. מש"ה אין לאסור אבלות פרהסיא כזו בשבת חזון ג"כ. ע"ש. ודפח"ח. נוכ"כ עוד הש"ך יו"ד (ס"ס שצג, ור"ס תא). וכן מתבאר בשו"ת מהרי"ו (ס"ה). וכן בשו"ת זרע אמת ח"ב (ס"קטב). ומכאן תשובה מוצאת למ"ש הבכורי יעקב (ס"ה תרס סק"ט). ע"ש. **וזכה** לכוין לד' המהרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (חיד"ו סי' שיט) שכ', ע"ד הרמ"א סי' שפט הנ"ל, שטעמו הוא דאיסור אבלות פרהסיא לא נאסר אלא במאי דהוי תוך ז', אבל במה שנוהג כל ל' לא נאסר בשבת. ושבת שקודם ת"ב יוכיח, שלא חששו בו לאבלות פרהסיא מה"ט. וז"פ וברור. עכת"ד.

ומה שהביא מהש"ך ביו"ד הנה הא"ר (סי' קלב סק"ד) גבי חתן תוך שלשים, נראה דלא ס"ל הכי. וע' בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' קסח) שג"כ כ' לחלק בזה בפשיטות. וע"ע בס' ישועות יעקב א"ח (סי' קכח ס"ק כג) שנראה שאינו מחלק בזה. וע' בשו"ת דודאי השדה (סי' עד). ודו"ק.

והמהרש"ם בספר דעת תורה (סי' תקנא ס"א) ד"ה מילה, כתב ליישב ע"פ מ"ש הטור וש"ע (יו"ד סי' שעט ס"ד), שאם כולם אבלים לא מקרי פרהסיא. והכא נמי הרי כולם אבלים על חורבן ביהמ"ק.

ומ"מ מנהגינו ללבוש בגדי שבת בשבת חזון וכו"ל. וע' בשו"ת הרדב"ז (שם) דפשיט"ל דלכ"ע מותר ללבוש בגדי שבת באבלות חדשה, ולכן תמה שהחמירו באבלות ישנה בשבת חזון יותר מאבלות חדשה. ע"ש.

ולכאורה אף לסברתו ז"ל, הרי כ' התוס' יבמות (מג): דבמידי דפרהסיא החמירו טפי באבילות ישנה, כגון משא ומתן שהוא דבר של פרהסיא אם יעסקו בפרקמטיא כל היום, יאמרו שאין חוששין להתאבל על ירושלים וכו'. וכיבוס נמי חשיב כדבר של פרהסיא, שלא יהיו כולם עוסקים ליפות עצמם, ונראים שאין חוששים להתאבל כלל. ע"ש. וא"כ מאי קשיא ליה להרדב"ז בזה.

וייש לחלק דקפדינן אכבוד שבת יותר במידי דפרהסיא. וע' בברכ"י יו"ד (סי' ת סק"ב) שכ', האבל צריך להחליף בגדי חול וילבש בשבת בגדי שבת, דהויא פרהסיא בגלילותינו שאין שום עני בישראל שאין לו בגד לשבת טוב מהחול. וכ"כ מהר"י זיין בתשו' שערי ישועה כ"י. וכתב כן בשם הרדב"ז בתשובה. עכ"ל. וכ"ד הגר"א הנ"ל. וע' בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב (סי' צא). ניב"א ח"ג אג"ח סי' לא סק"ג.

וייש מי שכתב, שחסידים ואנשי מעשה במרוקו נהגו כדברי הרמ"א, שלא להחליף בגדיהם לכבוד שבת

ח"ב (סי' תרצג), שבכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם לא נהגו מנהג זה (שכ' המרדכי והג"א הנ"ל), ויפה עשו, לפי שהוא נגד הדין, דהא קי"ל מד"ק כבסהו בכסות נקיה (שבת קיג), והמשנה ללבוש בגדי חול בשבת זה, נמצא נוהג אבלות בשבת בפרהסיא. ואם חכמי האשכנזים נהגו כהג"א בשם או"ז, אנו לא נחוש למנהג זה שהוא נגד כבוד השבת. עכת"ד.

וכ"כ מרן הבי"י (ס"ס תקנב) ע"ד המרדכי הנ"ל, שלא נהגו כן. ע"ש.

וכ"ה באמת מנהג הספרדים בכל המקומות. וכמ"ש מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנא). וכ"כ במשחא דרבנותא ח"ב (שם). ובס' מאמ"ר (שם סק"א). ובס' שלחן גבוה (שם סק"ד. ע"ש). ובס' נהר מצרים (דל"ו). ועוד. **וגם** כמה מרבני אשכנז נהגו להחליף בגדיהם וללבוש בגדי שבת ככל השבתות. ודלא כהרמ"א ז"ל. וכמ"ש היעב"ץ בסידורו (דיני בין המצרים אות י'), שכן היה מנהגו של מר אביו הגאון הח"צ ז"ל כמנהג הספרדים ללבוש בגדי שבת בשבת חזון ואפי' חל בו ת"ב. וסיים, וכן אנו נוהגין אחריו. ע"ש. וכ"ה במחבר"ר (סי' תקנא סק"ג). וע' להגאון מבוטשאטש בס' אשל אברהם תנינא (שם), שאף לרמ"א יש להקל בבגדי שבת, שלבשם גם בחוה"מ. ע"ש. וכ"ה בספרו נימוקי או"ח שיפה נהגו רבותינו ואבותינו בדורות שלפנינו ללבוש בגדי שבת ושטריימיל וכו'. וכ"כ בשו"ת דברי יציב חאו"ח ח"ב (סי' רמא אות ג).

גם בביאורי הגר"א (שם סק"ג) נראה דלא ס"ל כהרמ"א. וכ"כ במעשה רב (סי' קצו). וע' בערוה"ש (סי' יא). **וכ"כ** הרב ח"א (סוף כלל קלג), שבק"ק וילנא נוהגים ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת. וכתב ע"ז בתוספת חיים שם, שכן נוהגים בהרכה קהלות ללבוש כל בגדי שבת בשבת חזון, ולא לשנות בו מאומה משאר השבתות, ואפי' בשבת שחל בו ת"ב. וכדעת הגר"א. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת דברי נחמיה (חיד"ו שאלה כו, דף עא ע"ב), שכ"ד הגר"א ללבוש בגדי שבת, ושכן הועד על הגר"ז. וכתב, שאולי אף הרמ"א חזר בו ביו"ד ולא היה המנהג ישר בעיניו ללכת כמו בימי החול ממש, ואפי' לגבי אבל בתוך שבעה. ע"ש.

ובשו"ת חלק לוי (סי' קפו), כ' ליישב מנהג המחמירים בזה כד' הרמ"א, לפמ"ש הש"ך יו"ד (סי' ת סק"ב), שלא אסרו לנהוג אבלות של פרהסיא בשבת, אלא בדבר הנוהג בתוך שבעה דוקא, משא"כ במה שנוהג כל שלשים. והרי כ' הרמ"א ביו"ד (סי' שפט ס"ג) דאסור ללבוש בגדי שבת תוך ד' שבועות הראשונים. (אלא

חזון, ויש שלא החליפו אפי' הכתונת. [מגן אבות עמ' רסו]. ואינו מובן לשם מה להעתיק מנהגים כאלו שהם כנגד ההלכה שנתפשטה בקרב כל ישראל, וכ"ש

כאן בארץ הקודש, שיש לעודד להיות כולם תורה אחת ומשפט אחד, ולא להיפך, לעשות את תוה"ק כמאה תורות.

גודל מעלת שבת חזון - למה נקראית שבת חזון

וכתב הרבי מאפטא בס' אוהב ישראל (פרשת דברים), ששבת חזון היא יותר גדולה במעלה מכל שבתות השנה. ובפרט כשחל יום ת"ב בשבת. וזה ע"ד שאמרו במדרש שלא היה יום מועד לישראל כיום שנחרב ביהמ"ק. והוא פלא. וכבר עמד בזה המל"מ בספרו פרשת דרכים. ע"ש. אמנם יש לכאר בזה ע"ד מאמר חז"ל בחיוב פקידה בשעה שיוצא לדרך. והמשכיל יבין. ע"כ. ובשם הרבי מרוזין כתבו (עירך קדישין לג, ב) שנקראת שבת חזון, ע"ש חזון ונבואה, שבשבת זו יכולים לראות מה יהיה בעולם,

והנה מובא בס' ליקוטי חבר בן חיים הביא, שהגאון חת"ס נשאל ע"מ שנהג ללבוש בגדי חול בשבת חזון, שהרי עפ"ד האר"י ז"ל ועוד אין לנהוג כן, והשיב החת"ס, דשאני האר"י ז"ל שאף כשהיה לבוש בבגדי שבת לא הסיח דעתו מהאבילות, משא"כ אנחנו. אך בספרו תורת משה (דרוש הספד ז' אב תקצ"ז) כתב טעם אחר לזה, וז"ל, הנה לפי דינא דהש"ס מותר לספר ולכבס לכבוד שבת, ואנו מחמירין בזה ואפי' בשבת חזון אנו מראין האבילות, מה שאין דעת האר"י ז"ל נוחה הימנו. כי הקדושים אשר בארץ המה האר"י וחביריו, וכן בימי חכמי התלמוד, היתה האבילות על חורבן המקדש משברת לבותיהם, ולכן בהגיע ש"ק הראו אהבת ה' שמצות שבת מבטלת את אבל לבם. משא"כ בזה"ז שאבילות ביהמ"ק קל בעיניהם, צריך להראות ההיפוך, שאפי' בשבת מראים האבילות. ע"כ. ומ"מ כבר פשט המנהג ברוב ככל המקומות כפי מנהגינו.

ובל"ק"ה (נט"ו ה"ד) כתב, שע"י אמירת איכה והקינות, זוכין שיתגלה לנו אור האמונה השלימה, עד שיתער השיר שלעתידי, שאז תגדל השמחה מאד, וכמ"ש שישו אתה משוש כל המתאבלין עליה וכו'. וזה בחינת שבת חזון, לשון נבואה [שתחזור בביאת המשיח, כמ"ש (יואל ג) ונבאו בניכם ובנותיכם], ועיקר התיקון הוא בשבת. ומכח השפעת הנבואה יתברר כח המדמה, ותהיה שלימות האמונה.

ומה ששבת הסמוכה לת"ב נקראת בשם "שבת חזון", הוא ע"ש ההפטרה שקורין בו, חזון ישעיה.

ובס' תורת משה לחת"ס (פ' זכור) כתב לבאר עוד, דהנה איתא בספה"ק, שבכל שבת ושבת נגזר בשמים ממעל כל מה שיצא מכח אל הפועל בשבוע הבא, ונמצא שכל דבר שיהיה בימי השבוע, כבר היה בשבת העבר בכת, ובימי החול שאח"כ רק יוצא מכח אל הפועל. ולכן בשבת שקודם ר"ח מברכין את החודש ומתפללין עליו. וכן שבת קודם יוה"כ"פ הוא שבת שובה, ושבת קודם ת"ב, הוא שבת חזון, שמתאבלין בו הרבה, ואין לובשין בו בגדי שבת. ושבת שלפני פסח, הוא שבת הגדול. מאחר שכל מה שיארע בשבוע הבא, כבר נגזר בכח בשבת העבר. ולכן שבת שקודם פורים, הוא שבת זכור, שיש בו מחייבת עמלק שהיתה בפורים, ואי' בפסיקתא (רבתי, פ' זכור), אמר הקב"ה בני אין לכם אלא להיות קורין פ' עמלק לפני בכל שנה, ומעלה אני עליכם כאלו אתם מחיתם שמו מן העולם. עכת"ד החת"ס. ומ"מ לדידן אין מתאבלין כלל בשבת זו.

ובס' שפתי צדיק (שבת חזון) כתב בשם הרבי מלובלין, ששבת חזון, כולה הוא עת רצון, וכמו ששעת המנחה יש בה דין, ושבת קודש מהפכו לרחמים, עד שנקרא רעוא דרעוא, כך בשבת חזון, כל השבת הוא קודש, מפני שימי החול ימי דין, והשבת מהפכו לרחמים. ולכן בשבת זו, נקל לאיש פחות שיתקן ויגיע לשרשו בקדושה, דאי' בספה"ק, שכל טעם החורבן, מפני שכשהמלך כפלטריין שלו יש רבבות שומרים והרבה היכלות קודם שיוכל משהו אולי לזכות להקביל פניו, משא"כ כשהוא בנסיעתו בדרך, כיון שמוצא בית נקי מיד מתאכסן בו, לכן צריך אדם לשים לבו ויתבונן שח"ו בזה יש לו חלק בחורבן, כדי שבגולה יוכל בקל להתקרב בתשובה ופיוס, ובפרט שבת זה מוכן יותר לתקן חסרונו ולזכות לשלימות. ובימים האלו שימי החול המה נמוכים, כשבא השבת קודש בא אור גדול מאוד, שהשבת הוא שלימות הכל. וכל מה שימי החול הם יותר בחשכות השבת מאיר יותר, שהוא השלימות ומשלים הכל. ע"כ. וכ"כ בס' שיח שרפי קודש (ע"ש אות ז) בשם ח' הרי"מ, ששבת חזון כולה הוא רעוא דרעוין, וזמן מנחה שלו הוא רעוא דרעוא דרעוין.

ב. אף במקומות שנהגו בהם בני אשכנז שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, אם חל מילה בשבת חזון, צריכים בעלי הברית ללבוש בגדי שבת. ואין להם לפשוט בגדיהם לאחר המילה, שרק אם חל המילה ביום תשעה באב עצמו פושטים בעלי הברית בגדי שבת שעליהם באופן שממשיכים בקינות אחר המילה, ובקריאת איוב וירמיה. (ג)

ג. מה שנוהגים בשאר השבתות לנגן בקטעי תפלה מסויימים, ובנשמת כל חי, וכן בקדיש, יש לנהוג כן גם בשבתות של ימי בין המצרים, ואין לשנות. (ג)

אם חל מילה בשבת חזון, לכולי עלמא צריכים בעלי הברית ללבוש בגדי שבת

ומכאן תשובה מוצאת למ"ש הגאון שואל ומשיב חמישאה (סי' לט), בענין מה שנהגו בני אשכנז שלא ללבוש בגדי שבת ביום שבת חזון, ונסתפק אם חל מילה בשבת חזון אם יוכל הסנדק ללבוש בגדי שבת, והאיל ואף בחול הותר לבעלי ברית ללבוש בגדי שבת, וכ"ש בשבת, א"ד הואיל ולאחר המילה צריך לפשוט בגדי שבת, כמבואר במג"א בשם מהרי"ל, א"כ יהיה אדרבה זלזול בכבוד השבת וכו'. ע"ש. ולפי האמור הרי אין צורך לפשוט בגדי שבת אלא בת"ב עצמו משום איוב וירמיה. [יבי"א ח"ג או"ח סי' יב סק"ג].

ב) הנה המג"א (סי' תקנט סק"י) הביא ד' מהרי"ל, בהא דק"ל דמותר לאבי הבן והסנדק והמוהל ללבוש בגדי שבת בת"ב דחוי לאחר שגמרו הקינות, דמ"מ לאחר המילה פושטים בגדי שבת.

אולם בשו"ר כנה"ג (הגה"ט אות יז) כ', שדברי מהרי"ל לפי מנהגם שהיו מלין קודם איוב וירמיה, ואח"כ היו יושבים לקרות איוב וירמיה, ולכן אינו מן הנכון לקרות איוב וירמיה בבגדי שבת. אבל לפי מנהגינו שאנו נוהגים שלא למול בת"ב עד אחר חצות אין קפידא אם נשאר בבגדי שבת. ע"כ. וכ"כ הא"ר שם (סק"ד). וכ"כ בשולחן גבוה שם (סק"ד). ושכן המנהג.

גם בשבת חזון יש לנגן בתפלה ובקדיש ובנשמת כל חי, ואין לשנות

וקוראי עונג, ולזמר בו זמירות שירות ותשבחות ולהתענג בגוף ונפש וכו'. ע"ש. **גם** בספר דרכי חיים ושלום (סי' תרט) העיד על מנהגו של הרב ממונקאטש שהיה מתפלל ש"צ בשחרית ומוסף של שבת, והיה מזמר ומשורר בקדושה כמו בשמחת תורה. ושם (סי' עהר) הוסיף, שכן נהג בשבת שחל בו ת"ב, בזמירות ודברי תורה כשאר השבתות וכו'. ע"ש.

ג) הגאון ממונקאטש בספר דברי תורה (ח"ו אות צח), הביא מה ששמע שהגאון הצדיק שר התורה בעל שו"ת קול אריה, אמר, שהמנהג שאצל האשכנזים בשבתות שבימי בין המצרים, לומר הפיוט לכה דודי בניגון הקינה אלי ציון ועריה, הוא רע בעיניו, דהוי כאבלות בפרהסיא בשבת, אלא שהאשכנזים לא ישמעו בקולו. אולם האמת שנצטוינו לשמוח ביום השבת, כמו שאומרים בתפלה ישמחו במלכותך שומרי שבת

שירה בפה ושבתות לא נאסר בימים אלו כלל

כן. והתקנה שהובאה בספר משא חיים (דף ב אות ג), שלא לנגן בבין המצרים, היינו בכלי שיר. ע"ש. **ומ"ש** במועד לכל חי (סי' י אות יט), שלסדר שיר לכבוד חתן הנושא אשה בשבת נחמו אם הוא לשון מליצה, ש"ד, אך הניגון באיזה מקום אסור. וכן המלמדים שירות ותשבחות לתלמידים, לא ילמדו בימים הללו מהניגונים הרגילים, עד אחר ת"ב. ע"ש. חומרא יתרה היא, שכל שירה בפה לא נאסרה בימים אלו כלל. וכ"ש בתפלה ובשעת לימוד תורה, שהיו בשמחה. **וכ"כ** הגרש"ז אורבך (הובא בהליכות שלמה עמ' תיג) בשם הספרים, שאע"פ שאמרו משנכנס אב ממעטים בשמחה, מ"מ התורה והתפלה יהיו בשמחה. [וכע"ז

ובאמת ששירה בפה בזמירות שירות ותשבחות, לא נאסרה מעולם. ולכן אף בחול בימי בין המצרים מתפללים בנעימה כמו בכל ימות השנה.

וכ"כ הגאון שד"ח (פאת השדה בין המצרים סי' א אות י), דמה שנוהגים בימי בין המצרים לשורר ולזמר בשירות ותשבחות בסעודת מריעות, שאינה סעודת מצוה, וכן נוהגים בסעודה שעושים בליל המילה שמזמינים קרובים ואוהבים, נ"ל דש"ד, כי רק על כלי שיר יש להקפיד בימים אלו, ולא עלה על לב לאסור שירה בפה. וכן כששואלים אותי על מנהגם שבשעה שעוסקים בהכנת בגדי הכלה מזמינים קרובים ומזמרים בשירות ותשבחות הנהוגות ביניהם לכבוד הכלה, יעשו

ד. יש מקומות שנהגו לומר קינה בשבת חזון, וראוי לבטל מנהגם זה, כי בזה מראים אבילות בפרהסיא בשבת, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל שלא לומר שום קינה בשבת חזון, שהרי אפילו בתשעה באב שחל בשבת מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעת מלכותו, וכל שכן שאין לעורר נהי ומספד ביום השבת. [וגם מי שבמקומו אומרים קינות בשבת, לא יאמר עמהם]. (ד)

ה. בשבתות של ימי בין המצרים מפטירין תלתא דפורענותא, שהם "דברי ירמיהו", "שמעו דבר ה'", "חזון ישעיהו" בן אמוץ. ואפילו אם חל ראש חודש אב בשבת, מפטירין שמעו דבר ה', ואין מפטירין "השמים כסאי". ואחינו האשכנזים חלוקים בזה במנהגם, ובכל מקום יעשו כמנהגם. ונכון שבשבת ראש חודש אב בסיום ההפטרה יאמר המפטיר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת "השמים כסאי" שיהיה היכר ברור גם לראש חודש. (ה)

ד) ברכ"י (סי' תקנא סק"ב), נהר מצרים, ועוד. וז"ל החיד"א בספר עבודת הקודש (אות רלד), בשבת איכה אפי' הוא יום ת"ב, ולכבוד שבת ילבש מלבושי שבת, וכ"ש שלא יאמר שום קינה. ואם במקומו יאמרו, הוא ימנע עצמו, כי קדושת שבת חוסמת כל מיני אבל קטן וגדול. ואנו בני ספרד הותר לנו גם תשמיש המטה כפסק מרן אפי' אם ת"ב בשבת. וגם בסעודה המפסקת ביום שבת קודש יאכל בשר וישתה יין לכבוד שבת, כמ"ש בגמ' (עירובין מא. תענית כט:). ע"כ.

כתב בש"ע הגר"ז (א"ח סי' א ס"ח), וכן במשנ"ב (סי' א סק"י).

ובס' שם משמואל (פ' כי הבואה) כתב בשם הרבי מלובלין לפרש משנכנס אב ממעטים בשמחה, פ"י שממעטים כח הסט"א ע"י השמחה. וכ"כ בשם הבעש"ט הק'.

ולכן מה שנהגים בשאר השבתות לנגן בקטעי תפלה מסויימים, ובנשמת כל חי, וכן בקדיש, יש לנהוג כן גם בשבתות של ימי בין המצרים, ואין לשנות. [חזו"ע תעניות. שו"ת יחוד ח"ו סי' לד].

בשבתות מ"ז תמוז מפטירין בדברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו

שהרי בפסיקתא איתא להדיא כמו שאמרו בתוס' מגילה לא: שמפטירין שמעו דבר ה'.

ובחגמ"י (בפרק יג מהלכות תפלה אות ב) כתב, שמנהגם להפטיר השמים כסאי. [וכ"כ מהר"ם מרוטנבורג (הוצאת מקיצי נרדמים, ח"ג סי' קסב עמ' שטז), ובתשובות ופסקים ח"ג (עמ' לד)]. אלא שהוסף, שהסמ"ג ורבינו שמחה כתבו שיש להפטיר שמעו דבר ה', וכדברי התוס' מגילה הנ"ל.

ובפסקי מהר"ש מלובלין (סי' סד) כתב, שבת שחל בו ר"ח אב, הוריתי שיאמרו הפטרת שמעו דבר ה', ולא השמים כסאי, ודלא כיש מנהגים שכתבו להפטיר השמים כסאי. וכן עשו כל הקהלות כמו שהורתי. וכן נהגו פה ק"ק קראקא בשנת השמ"ה.

וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף (הל' ר"ח אב עמ' רמו), שר"ח אב שחל בשבת מפטירין שמעו דבר ה', ולא השמים כסאי. ע"ש.

ובספר פסקים ומנהגים של מהר"ם בר ברוך (עמ' לד) וכן בהגהות ראב"י (מגילה עמ' רעג) כתב וז"ל: ושמעתי מהרב ר' יוסף בר יצחק, כי כשהיה רבינו אפרים

(ה) **הנה** במגילה (לא:): אמר רב הונא, ר"ח אב שחל בשבת, מפטירין בחזון ישעיהו, חדשיכם ומועדיכם שואה נפשי, כלומר, שאין להפטיר השמים כסאי כשאר ר"ח שחל בשבת. וכ"פ הרמב"ם (בפי"ג מתפלה ה"ד).

אולם התוס' (מגילה לא:): כתבו, ואנו אין נוהגים כן, אלא מפטירין בירמיה שמעו דבר ה', ורק בשבת שלאחריו שהוא ערב ת"ב מפטירין חזון ישעיהו. והטעם לפי שאנו נוהגים ע"פ הפסיקתא לומר ג' דפורענותא קודם ת"ב, דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', וחזון ישעיהו. ולאחר ת"ב מפטירין שבעה דנחמתא ותרתי דתיובתא. ע"כ. וכ"כ ראב"י (מגילה סי' תקנו ותקצה), והאור"י ח"ב (סי' שצב), והסמ"ג (עשין יט). וכ"כ הרא"ש והמרדכי והר"ן מגילה שם. וכ"כ בעל המאורות (שם עמ' שמוז). וכ"פ מרן בש"ע (סי' תכח ס"ח). **אמנם** התוס' בפסחים (מ: בדה"אבל), כתבו, שאנו נוהגים להפטיר בר"ח אב שחל בשבת, השמים כסאי. ושכ"ה בפסיקתא.

[**והגר"א** (סי' תכה) כתב שהוא טעות סופר בתוספות,

והמהרי"ל (בתשובה (סי' יז), אחר שה"ד מהר"ם בהל' שמחות והגהות מיימוני וסיעתם, שמפטירין השמים כסאי, סיים שהרמ"ה הורה להפטיר שמעו, וטעמא אמר בה, כי בהפטרה זו נרמז ר"ח, שנאמר בחדשה ימצאונה, וטעם הגון הוא מאד. עכ"ל.

וע' בשו"ת תרוה"ד (סי' יט), שאף שדעתו שצ"ל השמים כסאי, מ"מ כתב שבכל מקום שיש מנהג ידוע, אין לשנותו כלל, כיון דבהך מילתא איכא פלוגתא דרבוותא קמאי ובתראי, נהרא נהרא ופשטיה. ובאור"ז הנ"ל משמע שאין מפטירין "השמים כסאי", כי הטעמים שכתב לגבי ר"ח אלול שחל בשבת לא שייכי הכא כלל. ע"ש.

והרמ"א בד"מ (סי' תכה אות ב) כתב, שבר"ח אב שחל בשבת מפטירין שמעו דבר ה', כמ"ש הב"י, ואח"כ אומרים פסוק אחד מהפטרת השמים כסאי ופסוק והיה מדי חודש בחדשו, ובזה יוצאים י"ח כולם. ע"כ. אבל בהגה (שם ס"א) חזר בו וכתב, שהעיקר להפטיר השמים כסאי. ע"ש. וכבר כתבנו שהגר"א דחה ד' הרמ"א בזה ופסק שהעיקר כסברא ראשונה להפטיר שמעו. וכ"כ המשנ"ב (שם סק"ח).

שנה שחל יום ראשון של ר"ח אלול בשבת, יש להפטיר "עניה סוערה"

לאחר ת"ב בשבעה דנחמתא, ולבסוף תרתי דתיובתא, וכתבו התוס' במגילה (לא:), שכן המנהג כדברי הפסיקתא. וכ"כ הרמב"ם בהלכות תפלה (פי"ג הי"ט), ורבינו אברהם בר נתן הירחי בספר המנהיג (הל' תעניות אות ט"ז). וכולהו בחדא מחתא מחתינהו, לפיכך כשם שהפטרת תלתא דפורענותא, אם חל ר"ח אב בשבת, דוחה הפטרת השמים כסאי, כמבואר בגמ' מגילה (לא:), נמצא שקבעו חז"ל מהטעם הידוע להם שבזה לא שייך הכלל דתדיר קודם.

וכן מבואר כיו"ב בתוס' שבת (כג:), וכמו שהסביר בכוונתם בשו"ת שב יעקב (חאו"ח סי' כ"ב). והסכים עמו הערוך לנר בסוכה (נד:). (וע' במשחא דרבנותא סי' תקפא. וי"ל ע"ד). ולכן כשם שלגבי הפטרת תלתא דפורענותא יש עדיפות לאותה הפטרה מהפטרת השמים כסאי, כן י"ל לגבי הפטרת שבעה דנחמתא, שהיא דוחה להפטרת השמים כסאי.

וכ"כ בארחות חיים (בסוף הל' קריאת ס"ת), שיש מקומות שנוהגים שכשחל ר"ח אב או ר"ח אלול בשבת, אין מפטירין השמים כסאי אלא ההפטרה הקבועה לאותה שבת, ויש מקומות שדוחים אותה ומפטירין השמים כסאי, והכל הולך אחר המנהג ע"כ. וראה בשו"ת רבינו

בוורמיישא, ציוה להם בר"ח אב שחל בשבת, להפטיר חזון ישעיהו, חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, כדאמר רב, ולא השמים כסאי, ולא רצו להניח מנהגם בשבילו ויצא בכעס מבהכ"נ. ואמר כל מי שעובר על דברי רב יהא בנידוי, וכשבא ר"א ממיץ אמר להם דלא קי"ל כרב, דאיהו ס"ל כמאן דאמר חגה "חדשה" ושבתה, דמר"ח חיילא אבלות, ואסור לספר ולכבס מר"ח, ואנן קי"ל כמ"ד "שבתה" ותו לא. ולהכי אין אנו מפטירין חזון ישעיהו בר"ח אב. ע"כ. וע' בפסקי הרא"ש (מגילה לא:). ודו"ק.

ובספר ארחות חיים (בסוף הלכות קריאת ספר תורה) כתב, יש מקומות שנוהגים כשחל ר"ח אב או ר"ח אלול בשבת, שאין אומרים הפטרת השמים כסאי, אלא ההפטרה הקבועה לאותה שבת. ויש מקומות שדוחים אותה ואומרים השמים כסאי. והכל הולך אחר המנהג. ע"כ.

ובספר הבתים (עמ' רכט) כתב, שאע"פ שהרי"ף והרמב"ם כתבו שבר"ח אב שחל בשבת מפטירין בחזון ישעיהו, חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, מ"מ מנהגינו לקרות הפטרת "השמים כסאי", שכתוב בה, והיה מדי חודש בחדשו. ע"ש.

ושנה שחל יום ראשון של ר"ח אלול בשבת, יש להפטיר "עניה סוערה", ולכאורה לפי הכלל התלמודי (בשבת כג:): תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם, היה מן הראוי להפטיר השמים כסאי, שהפטרה זו תדירה יותר מהפטרת שבעה דנחמתא. וכבר כתבו התוס' בסוכה (נד: בד"ה אמאי), שהכלל של תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם, הוא לא רק לענין להקדים את התדיר, אלא גם לענין דחייה, שאם א"א לעשות אלא אחד מהם, תדיר קודם, ושאינו תדיר נדחה לגמרי. וכן הוכיח במישור המג"א (בסי' תרפ"ד). וה"ה לכאן. ומכ"ש שהפטרת השמים כסאי יש בה כמה וכמה פסוקי נחמה, כגון: שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה מושו כל המתאבלים עליה. למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה. כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו. וכ"פ באמת האור"ז ח"ב (סי' תצ"ב), שיש להפטיר השמים כסאי בר"ח אלול שחל בשבת, מהטעם הנזכר, ושכ"פ רבינו אבי העזרי, הראב"ה. וכן העיר בזה בשו"ת תרוה"ד (ס"ט יז).

אולם י"ל שבהיות ובפסיקתא אמרו שבשבתות של ימי בין המצרים מפטירין בתלתא דפורענותא, ומיד

1. ראש חודש אלול שחל להיות באחד בשבת, מפטירין בשבת הקודם בשבעה דנחמתא, ולא בהפטרת "ויאמר לו יהונתן מחר חודש", אך בסיום ההפטרה אומרים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת מחר חודש.⁽¹⁾

והמעם לדבר משום שאע"פ שהפטרת השמים כסאי יש בה גם פסוקי נחמה, מ"מ הפטרת עניה סוערה שכולה דברי נחמה עדיפא מהשמים כסאי, וכמו שהסבירו התוס' במגילה (לא:): בטעם סדר ההפטרות של שבעה דנחמתא, שדרך הנחמות להיות הולכות ומשתבחות יותר, הולך וחזק מאוד, לפיכך העדיפו כ"כ מטעם זה הפטרת עניה סוערה. וכ"כ הגאון רבי מסעוד אלפסי בספר משחא דרבותא (סי' תקפ"א).

וכבר הזכרנו דברי הרמ"א בהגה, שכתב שהמנהג במדינות אשכנז להפטיר השמים כסאי, וכדעת הראבי"ה והאר"ז הנ"ל. וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף (עמ' ננד). וראה עוד בזה בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג (סי' כז), ובשו"ת ויען אברהם פלאגי (סי' כה), מ"מ אף שאחינו האשכנזים מפטירין השמים כסאי, אנו נוהגים כדעת מרן הש"ע וסיעתו, להפטיר עניה סוערה. וכ"כ בספר נהר מצרים (דף כד). אלא שבסוף ההפטרה אומרים פסוק ראשון ופסוק אחרון שמסיים והיה מידי חודש בחדשו ומידי שבת בשבתו, להזכיר ר"ח, שיהיה היכר ברור גם לר"ח, ע"פ המבואר בגמ' סוכה (דף נד: ונה). ובירושלמי סוכה (פ"ה ה"ח), ובירושלמי שקלים (פ"ח ה"ח), וכמ"ש כן מרן הב"י. ונכון לסיים בפסוק ראשון ואחרון של הפטרת ויאמר לו יהונתן מחר חודש. כפי שזכר במגילה (לא:). [ילקוט מועדים. יחוד ח"ג סי' מב].

וספרדים שקראו בטעות הפטרת האשכנזים, או אשכנזים שטעו וקראו הפטרת הספרדים, אם לא בירכו ברכות אחרונות של ההפטרה יקראו ההפטרה הנכונה ואחר כך יברכו. ואם סיימו הברכות אינם צריכים לחזור ולקרוא הנכונה. וטוב שיקראו את ההפטרה הנכונה ללא ברכות. [חזו"ע ד' תעניות עמ' תכה].

ר"ח אלול שחל להיות באחד בשבת, מפטירין בשבת הקודם בשבעה דנחמתא

סוערה, כי לא רצה לשנות מהסימנים של שבעה דנחמתא. אך לשנה אחרת כשחל ר"ח ביום א', והתחיל הנער להפטיר עניה סוערה, היה משתיק את הנער, וגדול מן הקהל הפטיר מחר חודש בלא ברכה ראשונה, ולבסוף בירך צור כל העולמים וכו'. ולשנה אחרת שחל ר"ח אלול בשבת הפטיר השמים כסאי, דליכא פלוגתא בהשמים כסאי כמו בלמחר חודש. ע"ש.

אליהו מזרחי (סי' ז') מ"ש בזה. וראה עוד בפמ"ג וביד אפרים ובמחצה"ש (סי' תרפד), ובשו"ת קרן לדוד (סי' ס"ס קמה). ובשו"ת נחלת בנימין (סי' יט אות ג). ובשו"ת בית יצחק דאנציג (חאר"ח סי' מג).

ובשו"ת מהרי"ל הנ"ל כתב, שמהר"ם הורה כדברי התוס' מגילה, שיש להפטיר שמעו דבר ה', והסביר הטעם משום שבהפטרה זו יש רמז לר"ח אב, וכמו שנאמר כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאוה. ופירשו רש"י והרד"ק שם, שהכוונה לחודש אב, שנקבע בו בכיה לדורות מימות המרגלים, לפי שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, ואמרו בתענית (כ"ט). אותו ערב ת"ב היה, א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיית חנם, אני קובע לכם בכיה לדורות.

ואמרו שם: משנכנס אב ממעטים בשמחה, כי מזלו של החודש גורם. וראה בחידושי הריטב"א ובמהרש"א תענית שם, ובשו"ת חת"ס (חאר"ח סי' קס), ובשו"ת כנף רננה (סי' פה), ובשו"ת קרן לדוד (סי' קמו), ובשו"ת התעוררות תשובה (סי' קעז).

ומרן הב"י (סי' תכ"ה) כתב בשם רבי דוד אבודרהם, שהעיקר שלא לשנות ההפטרה של תלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא בשום הפטרה אחרת כלל, כשאירע ר"ח אב או ר"ח אלול בשבת, אלא מפטירין בהפטרה הקבועה לשבת. וכתב ע"ז מרן, ויש לסמוך ע"ד רבי דוד אבודרהם, שהיה בקי מאוד בדברים אלה, ושכן המנהג להפטיר בר"ח אלול שחל בשבת הפטרת שבעה דנחמתא ולא השמים כסאי. וכ"פ מרן בש"ע שם לגבי ר"ח אלול שחל בשבת. וכן כתבו רבני ירושלים הקדמונים משנת רס"ט (בכת"י שנדפס בסוף שו"ת חיים וחסד מוספיא, אות ט). (וכן מוכח מלשון התוס' מגילה לא: ודר"ק).

1) **בשו"ת** מהרי"ל (סי' לה) אחר שכתב שאם חל בשבת מפטירין "השמים כסאי", כתב, שאם חל באחד בשבת הוורו כל רבותי להפטיר במחר חודש, ולא חיישינן אסימנא דשבעה דנחמתא דאיתא בפסיקתא. ע"כ. וכ"כ מהר"ש (סי' תיד, עמ' קמ).

ובלקט יושר (עמ' נג) כתב, ר"ח אלול אירע ביום א', ולא רצה מהרא"י להפטיר במחר חודש, ואמר עניה

למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה, כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנחמו.

וב"ב באמת האו"ז ח"ב (סי' תצב), להפטיר השמים כסאי בר"ח אלול מהטעם הנ"ל. ושכ"פ ראבי"ה. ובכל זאת אנו נוהגים כפסק מרן הש"ע ורבני ירושלים להפטיר בשבעה דנחמתא, וכ"ש לר"ח אב שחל בשבת, שיש להפטיר שמעו דבר ה'.

וב"פ המהרי"ק"ש בהגהותיו (סי' תכה), שיש להפטיר שמעו דבר ה'.

וב"כ הראשון לציון רבי מיוחס בכר שמואל בספר פרי האדמה ח"ד (דף א ע"ד), שהואיל ומרן העיד, שהרב רבי דוד אבודרהם שכתב, שמפטירין שמעו דבר ה', אף כשחל ר"ח אב בשבת, היה בקי ומומחה, אליו שומעים, ועליו יש לסמוך. כן המנהג פעה"ק ירושלים ת"ו להפטיר שמעו. וכ"כ בנו הגאון ר' מרדכי יוסף מיוחס בעל ברכות המים (בסי' תכה), שכן המנהג בירושלים. וכן הסכים מהר"א ישראל בספר כסא אליהו שם. וכן העלה בספר משחא דרבותא ח"א (סי' תקפא). וכ"כ בספר מנהגי ירושלים (הלכות קס"ת אות יז). וכ"כ בספר נהר מצרים (בהלכות ההפטרה אות כד, דף כד.), ושכן המנהג.

ואע"פ שהרמ"א בהגה כתב שהעיקר כהאומרים להפטיר השמים כסאי בר"ח אב שחל להיות בשבת. אולם הגר"א בביאוריו דחה דברי הרמ"א, והעלה שהעיקר למעשה שיש להפטיר שמעו דבר ה'. וראה עוד בזה בשו"ת ויען אברהם (סי' כה). ולכן אחינו האשכנזים בכל מקום ומקום יעשו כמנהגם, נהרא נהרא ופשטיה. אבל אנו נוהגים כדברי הרד"א ומרן, להפטיר שמעו דבר ה'.

ונכון שנכסיום ההפטרה יאמר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת השמים כסאי, וכמ"ש מרן הב"י שם. ובוזה יהיה היכר ברור גם לר"ח, ע"פ המבואר בסוכה (נד). ובירושלמי (פ"ה דסוכה ה"ו ופ"ח דשקלים ה"ח). **והנה** הגר"ש קלוגר בספר החיים (דף ק"ב:) כתב: ומנהג שלנו לא נודע איך נוהגים, אך ממ"ש הב"ח שמנהגינו בר"ח אלול שחל בשבת להפטיר השמים כסאי ולא עניה סוערה, א"כ ה"ה לגבי ר"ח אב שחל בשבת שיש להפטיר השמים כסאי, ולא שמעו, דמה לי שבעה דנחמתא מה לי תלתא דפורענותא. ע"כ.

ואינו מוכרח, דהתם כיון שיש בהפטרת השמים כסאי פסוקי נחמה הוי בכלל שבעה דנחמתא, אבל כאן איך יפטיר בפסוקי נחמה בתלתא דפורענותא. וכמו שהביא שם אח"כ בשם הגר"א. ובס' נוהג כצאן יוסף (עמ'

ובמרדכי מגילה (סי' תהלא) כתב, ר"ח אלול שחל בשבת אין מפטירין השמים כסאי, כי אין מדלגים על שבעה דנחמתא, ובשפיירא נהגו לדלג שבעה דנחמתא מפני השמים כסאי, ומפני ויאמר לו יהונתן מחר חודש, שכן מפורשות בתלמוד. ע"כ. אלא שהמהרי"ל שם סיים, שמהרא"ק הורה והנהיג בווינא להפטיר עניה סוערה, כי כן הראו לו בקובץ ישן ועל פיו הנהיג כן. ונ"כ במנהגי מהרי"ל (עמ' תיח), שאין להפטיר מחר חודש. ע"כ. וכ"ה בספר מנהגי מהרא"ק (סי' פ אות ז), שר"ח אלול שחל באחד בשבת אין מפטירין במחר חודש, שאין בה נחמות כלל. ע"ש. גם בספר המנהגים טירנא (עמ' פו) כתב, שאף שאם ר"ח אלול חל בשבת מפטירין השמים כסאי מפני שיש בה נחמות ירושלים, מ"מ אם חל ר"ח ביום א' אין מפטירין מחר חודש לפי שאין בו נחמה. ע"כ. וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' תכה ס"ב), שאין דוחים עניה סוערה משום מחר חודש. וכ"כ הרב הלבוש (שם ס"ג). וכ"פ בערוה"ש (שם סק"ה).

וכ"כ בשערי אפרים (שער ט סי' כג), שאף שאם חל ר"ח אלול בשבת מפטירין השמים כסאי, כשחל באחד בשבת מפטירין עניה סוערה. וכ"כ בספר מטה אפרים (סי' תקפא סעיף ה), ובספר נוהג כצאן יוסף (עמ' ונד). ע"ש. וכ"כ בשו"ת יפה נוף (תאו"ח סי' עט), ע"פ החילוק הנ"ל בין השמים כסאי לבין מחר חודש. ע"ש. וכ"ז דלא כמ"ש בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' כז), שנ"ל שבמקום שאין שם מנהג קבוע יש להפטיר במחר חודש. ע"ש. דליתא.

אולם מילתא דפשיטא היא דלדידן דנקטי' כדעת מרן דס"ל שאין דוחים עניה סוערה, מפני השמים כסאי, דבעינן שבעה דנחמתא כסדרן. אע"פ שיש פסוקי נחמות בהשמים כסאי, כ"ש שאין לדחות עניה סוערה מפני הפטרת מחר חודש. וכ"כ בשו"ת מור ואהלות (אהל המנוחה הטהורה סי' ח ד"ה ואגב). וכן נפסק בחידושי גאוני ירושלים משנת הרס"ט שנדפסו בסוף שו"ת חיים וחסד (אות ט), שאין מפטירין בפרשת ראה לא בהשמים כסאי ולא במחר חודש, שאין מפסיקים משבעה דנחמתא כסדרן. רק בסוף ההפטרה יאמרו פסוקי השמים כסאי ומחר חודש. ע"כ. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (בהפ פב ע"ב), ובשו"ת תיקון יששכר (דף פג סע"ב).

ולפ"ז גם בר"ח אב שחל בשבת יש להפטיר שמעו דבר ה', ולא השמים כסאי, שהרי בר"ח אלול יש מקום לומר שיש להעדיף הפטרת השמים כסאי, שיש בה ג"כ פסוקי נחמה רבים, כגון, שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משרוש כל המתאבלים עליה,

ז. מקומות שנהגו לומר את ההפטרה של "שבת חזון", בניגון של איכה וכדומה, יש להם לבטל מנהגם כאן בארץ ישראל, ולא לשנות ממנהג ארץ ישראל, וכמו שכתבו הרדב"ז (ח"ג סי' תרמה) והחיד"א (בברכ"י סי' תקנא ס"ב). וכן פשט המנהג ברוב ככל ישראל, ולא יפה עושים המתעקשים על מנהג אבותיהם נגד דברי הפוסקים ומנהג רוב ככל ישראל כיום. והוא הנכון על פי ההלכה וגם על פי סודן של דברים. וזהו כבוד השבת. (ז)

"דש"ח שבתים", לפתוח פה רק לטובה. ויש שהביאו שבשביל לשון נקיה, ולא לפתוח פה לשון, יש נוהגים לקרוא את ג' שבתות אלו של בין המצרים בשם תלתא דטיבותא, פי' שלש שבתות הטובה (שער המפקד על נהר פקוד עמ' קמט).

רמ"ו) כתב דבר"ח אב מפטירין שמעו ולא השמים כסאי, משא"כ בר"ח אלו מפטירין השמים כסאי. [יחוד"ח ח"ד סי' לה].

וסימן הפטרות אלו הם, דש"ח. ראשי תיבות: ד'ברי, ש'מעו, ח'זון. ולכן יש שקראו לשבתות אלו בשם

דברי הפוסקים שיש לבטל מה שנהגו לומר את ההפטרה בניגון של קינות

חנינא שבקושי התירו לנחם אבלים בשבת ולברך חולים בשבת, ופרש"י מפני שהוא מצטער. ובירושלמי (פ' אלו קשרים) א"י, א"ר חגי בקושי התירו שאלת שלום בשבת שהיא כמו בקשה ויש בה צער נפשי וכו'. ראה כמה הקפידו חז"ל על כך שלא לעורר שום צער בשבת. ומזה כתב לגבי מניעת התספורת, דק"ו כאן שרואה בעצמו ששערותיו גדולות כאבל, הלא זכור יזכור ע"ז מיתת הצדיקים ויגון ואנחה לילו ויומו, מפני הזיעה המתרבה בגידול וחימום השיער, שאין לך ביטול עונג שבת יותר מזה.

ועוד כתב מה"ר אליה הלוי שם, שלא מצינו שהתירו חז"ל להתאבל על ירושלים בשבת, וכ"ש שיצו להתאבל, ואדרבה המתעסק באבילות מתעסק בעבירה הוא, ועבירה גוררת עבירה, שאבילות על ירושלים בשבת דלא כהלכתא היא לבטל עונג שבת. וכי תאמר בלבבך, שכבר נהגו כזה קדמונינו, וזה מנהג ותיקין, ומה נוכל אנחנו למאוס יסוד חכמים ונבונים גלות ירושלים אשר בספרד, אשיבך מלין, שאין להביא ראיה משתיקת החכמים והוא כהודאה, וכמבואר בטור (סי' סז) בביטול מנהג הקרוב"ץ. ע"כ.

ב. גם הרדב"ז (ח"ג סי' תרמה) כתב, דמה שיש נוהגים בשבתות של ימי בין המצרים לומר קרוב"ץ על דרך קינה זכר לחורבן, איישר חיליה למי שיבטל מנהגם, ושבת לאל כבר נתבטל מנהג זה פה מצרים. כי כמה הרחיקו חז"ל צעקה ובכיה בשבת, וכ"ש לומר דברי קינות להזכיר החורבן ולעורר הבכיה, והלא אפי' בת"ב שחל בשבת אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעת מלכותו. ולדעת ר"ה פ"א אפי' דברים שבצינעא לא נוהגים בו, וכ"ש בשבתות שקודם ת"ב. סוף דבר, שאין להראות בשבתות אלו לא צער

ז) הנה יש לדון במי שמתפלל בביהכ"נ שנוהגים לומר את ההפטרות של ג' שבתות בין המצרים בניגון קינה, וטוענים שמנהג אבותיהם בידיהם, האם עליו ללמדם בדרכי נועם לבטל מנהגם, או יניח להם במנהגם.

והנה מצינו לכמה מגדולי הדורות הקדמונים שכתבו כיו"ב לבטל מנהגים. ולא בכל דוכתא אמרי' מנהג מבטל הלכה.

א. ראש וראשון הוא מהר"א הלוי שהיה כדורו של הרא"ם (בסי' לא. הרי"ד בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' עו), שכתב אודות מה שנהגו הקהל אצלם לומר בשבת חזון קינות על המקדש וירושלים, שאין לנהוג שום סימני אבלות בשבת, שחייב אדם בעונג שבת, כמ"ש בירושלמי, ברכת ה' היא תעשיר זו שבת, שנא' ויברך אלהים את יום השביעי ולא יוסיף עצב עמה, מכאן שאין אבילות בשבת. ואע"פ שאמרו שם ר"ע חמו תלמידיו דהוה ככי בשבתא כי דמך בריה, דהיינו כשמת ר' שמעון בנו, שהיה עוסק בתורה עד שעת הפטירה, א"ל תלמידיו לימדתנו רבינו וקראת לשבת עונג, א"ל האי עונג דידי הוא. התם לא היה יכול להתאפק מפני שהיתה אבילות חדשה ונוראה, שמת לו בן ת"ח וגדול, ולכן היה מצטער הרבה בהתאפקות, ורווח לו בבכיותו, אבל ת"ב שהוא אבלות ישנה, והקילו חכמים עליה ודחו אותה בשבת, ואמרו שמעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה וכו'. מי זה יערב אל לבו לגשת אל חילול שבת ולהראות סימני אבלות. וכבר מצינו שהלויים מוכיחים את ישראל ככתוב בעזרא, קדוש הוא לאדוננו אל תתאבלו ואל תבכו וכו', וכ"ש בשבת, ואפי' בחולה שהוא פקו"נ אסרו חז"ל אפי' לשאול בשלמו, אלא אומר שבת היא מלעזוק וכו', וא"ר

ו. גם בספר שלחן מלכים כ"י, כתב, דמה שנהגו בקצת מקומות לומר קינות בשבתות אלו, טעות הוא בידם, ואם אפשר, יש למחות בידם.

ז. גם בספר שער המפקד א"ח (דף צז:), כתב, דמה שראה איזה קהלות בעיר תוניס, שאף שאין אומרים קינות בשבתות אלו, אולם ההפטרות דסי' דש"ח אומרים אותם בניגון הקינות בקול נהי וכבי תמרורים, ומעוררים יגון וצער, אין מנהג זה נכון, שאין לעורר יגון בשבת בכל צד ואופן שיהיה. ואין הבדל בין אלה שאומרים קינות, לאלו שאומרים ההפטרות בקול טעמי הקינות. ומצוה לבטל מנהגם.

וכ"כ עוד בספרו נהר מצרים (דף לו:), שהמנהג במצרים שלא לשנות ניגון ונעימות ההפטרות בשבתות אלו. ח. וכ"כ בשו"ת דרכי דוד (חאו"ח סי' לו), שאסור לקרוא ההפטרות בתמרור קינות, כי שבת היא מלזעוק, ושיש לבטל מנהג זה. ע"ש.

ט. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (סי' רמא אות ג), דהאידינא אכשור דרי, שנהגו עתה ללבוש בגדי שבת כמנהג הספרדים בשבתות אלו, וכדעת החכם צבי והגר"א, וגם לא נהגו לשנות הניגונים בפיוט לכה דודי, וכן בהפטרות חזון. ע"ש. [חזו"ע תעניות עמ' קנה].

י. גם החזו"א לא נתן שיקראו בבית מדרשו פסוק "איכה אשא לבדי" בניגון של איכה, וכן ב"הפטרות חזון" לא קראו בניגון איכה, דהרי ליכא אבילות בפרהסיא בשבת. (זכור לדוד ח"א עמ' שנט. זה השלחן ח"ב סי' תקנא ס"א).

יא. וראה בס' בעל שם טוב עה"ת (מגילת איכה אות א), שההולכים בעקבות הבעל שם טוב ז"ל נהגו בשבת חזון הכל כשאר שבתות השנה, ואפי' כשחל בו ת"ב, וכן סעודה שלישיית נהגו לאכול עם כל בני ביתם, ולאכול בה דגים ובשר.

וכ"ז דלא כמ"ש בשו"ת שמש ומגן ח"ד (סי' עז אות ה) שמנהגם במרוקו לומר ההפטרות דג' דפורענותא בתמרור הידוע.

ובחזו"ע (שם) סיים: וע"ע בשו"ת הריב"ש סי' קי"ב, שהובא בקצרה בב"י (סי' רפב), ובמג"א (שם סי' יד), ובשערי אפרים (שער ט סוף כז). ע"ש. ומ"מ מנהג א"י שהביא מרן החיד"א הוא המנהג הנכון.

תשובה אודות חכ"א שבא לחזק מנהג מרוקו לקונן את ההפטרות בג' השבועות

אולם התעלם מכל הגאונים הנ"ל. ובאמת איך ניתן להעתיק מנהג כזה, לומר בשבת לכה דודי בניגון אבלות, ולו יהי ספק, שוא"ת עדיף, וטוב היעדרו, ובדואי שלא לקום ולעורר לנהוג נגד הוראת כל הגדולים הנ"ל.

ולא עצבון כלל אלא הכל בשמחה. הילכך מי שיוכל לבטל מנהג זה יפה הוא עושה, וינוחו לו ברכות על ראשו. ואין לחוש למנהג שהוא באיסור, וכמ"ש הריב"א וכו'. עכת"ד.

ג. וכ"כ עוד בשו"ת זקן אהרן הלוי (סי' לה), דמה שנהגו קצת קהלות בשבתות של ימי בין המצרים לומר קינות על צום הרביעי וצום החמישי וכו', נ"ל שאסור לנהוג כן, מפני שהקינות מביאים לידי צער ובכיה ושרון הלב, שכולם אסורים בשבת. ואפי' בחנוכה ופורים שנהגים בהם אבלות, קינה אסורה. כדאי במו"ק (כח:). שבחנוכה ופורים אין הנשים מקוננות על מת, וכ"ש בשבת, שאין אבלות בשבת. וכמו שאמרו הנביאים הראשונים לגבי ר"ה, אל תתאבלו ואל תבכו כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. וכ"ש בשבת שלא התירו חז"ל להתאבל בשבת על ירושלים, וכל העוסק בזה עוסק בעבירה הוא שמבטל עונג שבת. ואין להביא ראיה משתיקת החכמים על דבר זה, כי לא היה בידם למחות, וכמ"ש כיו"ב הטור (סי' סח), בשם הרמ"ה, על אודות אמירת הקרוב"ץ, ומה שהוגד לכם שאני יושב ביניהם ושומע ושותק, אע"פ שיש בידי למחות ולא מחיתי, לא הוגד לכם האמת, אלא שאמרתי מוטב יהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, וזו סיבת שתיקתי. ע"ש.

ד. גם החיד"א בכרכ"י (א"ח סי' תקנא ס"ק ב) כתב, מנהג אר"י שלא לומר בשבת חזון שום קינה, כמו שכתוב בסידורים. וכ"ה מנהג מצרים וכרכים ועיירות גדולות שבתוגרמה, דאפי' בת"ב שחל בשבת מעלה על שלחנו בשרא שמנה אפתורא דמשלם, לעשות יקר ביומא דשבתא. ומי שם פה לבכות ואב"ל הביא גם הוא כאשר קונן, ומה גם בפרהסיא קבל עם ביום שבת קדש, הא ודאי ראוי לבטל מנהג זה, ולכבד את השבת. ע"כ.

ה. והוסיף במחז"ב (סי' תקנא ס"ק י) שכ"כ הרב זקן אהרן בתשובה (סי' לה) באורך שאסור לאומרים.

ואע"פ שהמאירי במגן אבות (סי' כד עמ' קנז) כתב בשם הגאונים, דאף שהשבת נאסר בכל מיני הספד ובכל ענין של קינה, בשבת איכה התירו לקונן בצבור דרך הכנעה, כי יש בזכירת החורבן והצרות שאירעו בו חלק מרשי התשובה וכו'. ע"ש.

תשובה אודות חכ"א שבא לחזק מנהג ומחבר אחד ראה כל מה שציין בחזו"ע לריב"ש

הנ"ל, ומשם לקח את הדברים, וכדרכו כתב איפכא לחזק את מנהג מרוקו לומר ההפטרות בג' השבועות, בניגון קינת איכה, ועוד יש נוהגים במרוקו לומר לכה דודי ויגדל בניגון אבל מיוחד. [מגן אבות עמ' רסז].

ובאמת שגם הריב"ש שהזכיר בחזו"ע אינו ענין לכאן, דהתם קאי על שבת חזון לבד, ולא על כל הג' השבועות. וגם הריב"ש לא הודה למנהג, רק דן על עצם השאלה אם מי שעלה כבר רשאי לעלות שנית למפטיר.

ומה שקבע שכן מנהג פשוט בכל ערי מרוקו, לחוכא יחשב, דמי הלך לסוכב באלפי בתי כנסיות לבדוק מה נהגו. ונודע שהיו מנהגין שונים במרוקו, ובכל כפר ועיר היה מנהג אחר.

תשובה ע"ד חכ"א אודות מנהג איזה מקומות בתונים להפטיר בניגון קינות

ישעיהו נהגו לקרותה בניגון קינה, וענין אבילות הוא. ע"כ. אולם ידוע הדבר שבדורות הראשונים היו מנהגים שונים לרוב בשבת חזון, ויש שלא לבשו בגדי שבת, ולא רחצו לכבוד שבת, ויש שנהגו בכמה ענייני הספד, ובאו"ז (סי' תטז) כתב, שבשבת חזון אין מחליפין כליהם רק הכתונת בלבד. וכ"כ באגודה ומהרי"ל (מנהגים, דיני י"ז בתמוז וט"ב). ויש שלא היו מנגנים בשבת זו, באמירת לכה דודי. ויש שלא היו מחליפים את הפרוכת בביהכ"נ. ויש שהביאו מסידור רב סעדיה גאון שהיו קורין איכה בשבת חזון. וכהנה נזכרו כמה מנהגים שונים בגאונים ובראשונים.

ואע"פ כן דעת רוה"פ שאין מנהגים אלו נכונים, וכיום אכשור דרי שהמנהג ברוב ככל ישראל, גם אצל אחינו בני אשכנז, כדעת מרן והארי"ו ועוד, שלא לנהוג אבילות כלל בשבת קודש, וכן נכון ע"פ הסוד.

וכ"כ המשנ"ב (סק"ו) שע"פ הגר"א יש ללבוש בגדי שבת, וכ"כ היעב"ץ (בסידור היעב"ץ דיני בין המצרים) בשם אביו, שאין שלא לשנות בשבת זו מאומה, אפי' כשחל ת"ב בשבת, ושכן נהג אחריו. וכ"ה ע"פ האריז"ל. ובימינו נשכה הדבר שאין לובשין בגדי שבת בשבת חזון, וכל קהילות ישראל לובשים בגדי שבת כרגיל. וגם אין אומרים פסוק "איכה אשא לבדי" בניגון איכה, וכן שרים בסעודות שבת כל זמירות שבת, ואפי' אם ת"ב חל בשבת. וכתב בשו"ת אג"מ (ח"ד סי' קיב) שגם מי שאינו שר שירי שבת בדרך כלל, יכול לשיר בשבת זו, וכן יכול כל אדם להוסיף ניגונים שאינו מנגן בכל שבת.

והגאון ממונקאטש (דברי תורה ח"ו אות צח. הובא בפס"ת) הביא מהגאון קול אריה, שסיפר שבהיותו עלם באזניו שמע בעירו שהיה בית אחד שקוננו בו שדים ורוחות בעליית הגג ר"ל, עד כי הוכרחו הדרים לצאת משם, ושמעו שם בלילה בימות החול שאמרו לכה דודי בניגון אלי ציון הנהוג, כאילו מתגרים בנו ללעג וקלס,

עוד שמעתי שחכ"א הורה אשתקד, שכולם יעשו כפי מה שנהגו בתונים, לקרוא את ההפטרות הללו בניגון של קינות, וכשמגיעים לפסוקים האחרונים עושים מנגינה של חגים. והוסיף, דהגם שאין זה מוכרח שכן נהגו, ורבים מיוצאי תונים לא שמעו על מנהג כזה, מ"מ יש טוענים שכן נהגו באיזה מקומות. ואע"פ שבחזו"ע (תעניות עמ' קנה) כתב בשם כמה אח' שזה טעות ושיבוש ואסור לעשות כן, כל האחרונים ההם לא ראו שהמנהג הזה קדום מאד, והוא נזכר בשו"ת ב"י (סי' רפב, ובש"ע שם) בשם הריב"ש (סי' קיב). והספרדים דרכם לשמור על המנהגים. ומי שרוצה לשנות מנהג צריך לברר אם הוא טעות או לא. עכ"ד. **אולם** מלבד שהתעלם מדברי כל הגדולים הנ"ל, הנה אין שום ראיה מדברי הריב"ש למנהג זה, שהריב"ש שם נשאל במעשה שהיה בביהכ"נ אחד, שנהגו לקונן הפטרת שבת חזון, ולא היה מי שידוע אלא אחד שכבר עלה לתורה. והשיב לו הריב"ש על שאלתו האם רשאי לעלות שנית במפטיר. ועכ"פ מה ראיה יש מדברי הריב"ש, לאמר שאילו האח' היו רואים דבריו היו חוזרים בהם. ובס' חזו"ע כבר ה"ד הריב"ש האלו שהוזכרו ג"כ בב"י (א"ח סי' רפב). ויתרה מזו כבר הביא כן כבר בשם הגאונים מהמאירי (מגן אבות סי' נד), שהתירו בשבת חזון לקונן בצבור דרך הכנעה, לתשובה. ועכ"ז לא ניחא ליה לקיים המנהג.

[ומה שמרן בס' רפב ס"ה כתב, שאם לא נמצא מי שידוע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה, וכבר אמר ש"צ קדיש אחר קריאת הפרשה, זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף. ע"כ. פשוט שאין מכאן שום הסכמה למנהג זה, שלא כתב רק את ההלכה, יהיה מאיזה טעם שיהיה מדוע אין מי שידוע להפטיר].

והן אמת שיש מקור אחר קדום יותר למנהג זה, מדברי הראב"ה (ח"ב סי' תקצה) שכתב, שהפטרה דחזון

מנהג זה, ומי בכוחו לחלוק על דבריהם. וגם פירש יפה הרדב"ז שם, שיישר כח למי שיבטל מנהג זה, שכבר כתבו הרא"ה והריטב"א והנמוק"י (פסחים נא.), שלעולם אין חוששין למנהג שהוא להקל "ואפי' היה ע"פ גדולים שבעולם, כל שנראה בו לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שיש בו צד איסור, שאין לנו אלא השופט שיהיה בימינו. ע"כ. וכדברי הריטב"א כתבו ראשונים רבים. וגם רבינו הריב"ש גופיה מודה לזה. וכמו שהבאנו בעין יצחק ח"ג בארוכה, ושכ"כ הריב"ש בכמה דוכתי. וכ"כ הפר"ח, ורבים מהאחרונים.

ואדרבה, אילו אותם המקיימים את המנהג, היו רואים שכבר פשט המנהג ברוב ככל ישראל לכבד את השבת כראוי מבלי שום סממן של צער, היו מודים שיש לבטל מנהג יחידים, וכ"ש כעת כשעלו לאר"י.

וכבר פירשו הרא"ה והריטב"א הנ"ל, שאין לך אלא שופט שבימך. ולכן השומעים לדברי מרן אאמורר זיע"א לבטל מנהג זה, מקיימים בזה מה שנאמר ועשית ככל אשר יורוך. והארכנו בזה במק"א.

אם אפשר להוכיח ממנהג הכפרות בעיוהכ"פ לקיים כל מנהג

וכן הורו כמה גדולים לבטל מנהג הכפרות, וכמ"ש הרשב"א בתשובה (ח"א סי' שצח): מנהג הכפרות שעושים בערבי יוהכ"פ, מצאתיו מנהג פשוט בעירנו, עם עוד דברים שנראו בעיני שהם כדרכי האמורי. והרחקתי מנהג זה הרבה, וצויתי לבטלו, ובחסד עליון נשמעו דברי, ולא נשאר מכ"ז וכיו"ב בעירנו מאומה, ואע"פ ששמעתי מפי אנשים הגונים מאד מערי אשכנז שכל רבני ארצם עושים כן בערבי יוהכ"פ, וגם שמעתי שדבר זה נשאל לרב האי גאון ואמר שכן נהגו, עכ"ז מנעתי המנהג הזה מעירנו. ע"כ. גם בארחות חיים (הל' ערב יהכ"פ אות א) כתב, שהרמב"ן אוסר מנהג הכפרות משום דרכי האמורי. גם הפר"ח כתב, שאין ספק שיש לבטל המנהג הזה משום דרכי האמורי, ונאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך. ע"כ.

וא"כ מדברי הרמב"ן והרשב"א והארח"ח ומרן והפר"ח, מוכח שיש לנו לבטל מנהג שיש בו חשש איסור, גם אם נהגו בו כמה דורות, והסכימו לו הרבה גדולים. ומ"מ הכל כפי הענין, שא"א לגדול בדורות אחרונים לחלוק על גדולי האחרונים ולבטל מנהגים. **אלא** שלענין מעשה, מנהג הכפרות שאני, דאף שכמה גדולי עולם פקפקו בו מכמה טעמים, [י"א משום דרכי האמורי או משום חשש דרכי האמורי וי"א משום ניהוש,

וכנראה שהס"א נהנים מה שמזמרים ניגון זה בשב"ק. ולכן התרעם על מנהג זה הנפוץ אצל האשכנזים שהרי זה כאבלות בפרהסיא. ובספר נטעי גבריאל (הל' בין המצרים ח"א פרק מ"ז הע' ג') כתב, ולפענ"ד ליישב מנהגן, כי חרוז לכה דודי היו מזמרים קודם כניסת השבת, שדרך היה להתפלל בעוד יום, והא ראה שמנהג האשכנזים והובא בפמ"ג (או"ח סי' רפ"ז) שהאבל בא לביהמ"ד לפני אמירת שיר של יום השבת, דאחר כך הוא כאבלות בפרהסיא. ע"ש. והכי נמי לענין זה, משא"כ אנחנו שמתפללים אחר השקיעה זמן בית השמשות, עכ"פ כבר חל קדושת השבת, ולכן שפיר מנהגנו לזמר כרגיל בכל שבת.

ובשו"ת מהרש"ל (סי' כו) כתב שהמחמיר בזה, נראה כחסידות של שטות, ומבטל עונג שבת. וכ"ה במעשה רב (סי' קצז) שבשבת חזון הגר"א לא שינה כלל מבגדי שבת אפי' אם חל ת"ב בשבת. ובח"א (כלל קל"ג אות כא) כתב, שבק"ק וילנא נוהגין כן ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת בת"ב שחל בשבת.

ומה שטענו שאין לבטל כל מנהג וכו'. הנה כבר הביא בחזו"ע שכן כתבו הרדב"ז והחיד"א ועוד לבטל

ומה שיש רצו להוכיח שגדול כח המנהג ואפי' נגד מרן, ממה שפשט המנהג לעשות כפרות בבעלי חיים, אע"פ שמרן כתב לבטל מנהג זה. וז"ל מרן בש"ע (סי' תרה ס"א): מה שנוהגים לעשות כפרה בערב יוהכ"פ לשחוט תרנגול ולומר עליו פסוקים, יש למנוע המנהג. ע"כ.

הנה תמוה, שהאמת שממקום שבאו להוכיח, אדרבה מוכח להיפך. שהנה מנהג זה יש לו מקורות נאמנים, וכן פשט המנהג כבר בימי הראשונים, ולא היה באיזה מקומות בודדים אלא המנהג רווח בהרבה מקומות. והרבה מרבתינו הראשונים הנ"ל הביאו להלכה מנהג הכפרות. וכ"כ רבינו המאירי בחבור התשובה (עמ' שצח), שאע"פ שקצת גאוני מנעו מנהג הכפרות שנוהגים בערב יוהכ"פ, והרמ"א בהגה כתב שכן נהגו בכל מדינות אשכנז, וכבר כתבו כן הגאונים בתשובותיהם. והרדב"ז בתשובה ח"ב (סי' תשמ) ג"כ העיד שהעולם נהגו היתר בשחיטת הכפרות בערב יוהכ"פ, והרדב"ז היה בן דורו של מרן, וגם רבינו האר"י הקפיד על כך. מ"מ מרן כתב לבטל מנהג הכפרות, ובע"כ דסבר דכל שגדול בדורו רואה שיש במנהג חשש איסור, רשאי להורות את ההלכה נגד המנהג, כמ"ש הריב"ש, ואילו יש לשמוע.

עיין בב"י ובפר"ח כאן (סק"א) ובת' הרשב"א (ח"א סי' שצה) [וכ"כ מרן בש"ע, מ"מ כמה טעמים יש בדבר להניח למנהג זה:

א. כיון שמנהג זה הוא קודם זמנו של מרן, נגוס בדורו של מרן נהגו כן כמו שהעיד הרדב"ז הנז"ל. וכבר כתבו כן הגאונים בתשובותיהם, אפשר שבזה מעיקרא קודם שפשטו הוראותיו של מרן, ונמצא שלא קבלו הוראות מרן בדין זה.

ב. ועוד, שאפשר שבמנהג כזה שהוא קדום מימות ראשונים, ויש לו יסודות איתנים, רק שיש בו חשש דרכי האמורי, בזה שפיר אמדינן שאילו מרן היה רואה טעם הסוד היה מודה בו, אך לא בשאר דינים.

ג. ועוד אפשר שכיון שיש בו טעם ע"פ הסוד, ונתפשט הדבר, שוב אין לחוש כ"כ שהמונן העם העם יטעו בדעות כוזבות, כיון שיודעים שעושים כן ע"פ הסוד.

ד. ועוד שהרדב"ז הנ"ל כתב, שאף שהרשב"א אוסר, מסתברא לי שאם נותנים אח"כ את התרנגולים לעניים,

אפי' הרב מודה שאין בזה משום דרכי האמורי. וגם לא ראיתי בכל חכמי הדור, מי שמחה בדבר. ע"כ.

גם בשלחן גבוה כתב שכן מנהגינו. וכ"כ בספר זכר דוד (מאמר ג פרק ע). וכ"כ בארץ חיים סתהון. וכ"כ בבא"ח (פרשת וילך אות ב). והנח להם לישראל.

וכ"כ בספר בתי כנסיות (סי' תרה), דמסתברא שאפי' הרשב"א מודה להתיר כשנותן הכפרות או דמיהם לעניים. ע"ש.

ה. ועכ"פ כיון שיש יסודות איתנים למנהג זה ע"פ ההלכה והסכימו לזה, בספר הפרדס לרש"י, וראבי"ה, והאו"ז ומרדכי, והמאירי, והרא"ש, ותלמיד מהר"ם, ושבולי הלקט, והתניא, והטור. וכן רבינו האר"י, וכתב בו טעם לשבח והנפק ע"פ הסוד, ככה"ג י"ל הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. [וראה מ"ש בזה בספר עין יצחק כרך ג' עמ' שצה].

ואמנם במקום שיש תקלה בשחיטת העופות, ראוי לבטל המנהג, ולעשות כפרות בכסף, כי רבו התקלות והמכשולות בשחיטת העופות, בגלל ריבוי השחיטה אצל שוחטי העופות בליל ערב יוה"כ"פ, ורבים נדחקים ומצטופפים אצלם לשחוט כפרותיהם, והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם, וכמה פעמים כשבאו הרבנים המקומיים לבדוק סכיני השחיטה אצל השוחטים נמצאו פגומים, ובמקרים רבים העופות שנשחטו ונתנבלו נתעברו באחרים, או שבעלי העופות חלפו הלכו להם ועקבותיהם לא נודעו. גם שוחטים רבים נשארים ערים במשך רוב ככל הלילה, להספיק לשחוט כל הכפרות, ומרוב גיעתם ועייפותם ממלאכת

השחיטה שנעשית ברציפות ובחפזון, ידיהם כבדים מלבדוק הסכין, ואינם מרגישים בפגימת הסכין, כאשר הנסיון הורה, ומאכילים נבלות לישראל בערב היום הקדוש. ואין לתאר גודל המכשלה. וכבר האריך בחומר הדברים בזה הגאון רבי יעקב בן חביב [הו"ד בכנה"ג (יו"ד סי' יח הגב"י אות נח). ובתורת זבח (סי' ז אות ג). ובזב"צ (סי' יח אות פ"ה והלאה)]. וז"ל: כללו של דבר, כל שוחט המיקל בבדיקת הסכין בהיסח הדעת ובלוי כוונה כראוי, בדבר הזה שהוא חמור מאד, ה"ז מין ואפיקורוס, וגורם מכשול ותקלה לו ולאחרים שמאכיל נבלות לישראל ימים רבים, והמכשלה הזאת תחת ידו, והקולר תלוי בצוארו, ועל קדקדו חמסו ירד, ירד שאולה ולא יעלה, חטא הרבים תלוי בו על ראשו ועל כרעיו ועל קרבו. וכל היד המרבה לבדוק ולעשות הבדיקות כדת וכהלכה, ביישוב הדעת בכוונה ונחת, לא ימות לשחת, ומה' ישא ברכה, כשיהיה בודק הסכין כהלכה. עכת"ד.

נמצא ששכר מנהג הכפרות יוצא בהפסדו. ולפיכך כמה מגדולי ישראל מרבתינו האחרונים, הורו שיש להקדים הכפרות בכמה ימים לפני ערב יוה"כ"פ, בכדי למעט את הדוחק הרב השורר אצל שוחטי העופות, וריוח ישימו בין עדר לבין עדר, וע"י כך תתאפשר להם בדיקת הסכין בכובד ראש כהלכה, וכן השחיטה תהיה במתינות וביישוב הדעת כראוי למלאכת שמים זו. וכמ"ש כמה אחרונים שבמקום שיש דוחק רב בשחיטת הכפרות, ויש לחוש לשחיטה שאינה כשרה כדת, טוב להנהיג שישחטו ימים אחדים קודם ערב יוה"כ"פ. ע"ש. וכן מבואר בפרש"י (שבת פא: ע"ש, שהיו עושים כן מוקדם, וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רפג) שמנהג הכפרות בעופות היו עושים בערב ר"ה. וכ"ה בספר התניא (סי' עב). וא"כ אין להקפיד לקיים מנהג הכפרות בעוה"כ"פ דוקא, אלא אפשר להקדים לקיים המנהג לפני עוה"כ"פ.

וכ"כ הפמ"ג (סי' תרה אשל אברהם סק"ה), שבאופן כזה מוטב להקדים הכפרות כמה ימים לפני ערב יוה"כ"פ. וכ"כ מהר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' טו אות מז), ושכן נהג בעצמו. וראה עוד בח"א (כלל קמד סי' ב), ובשד"ח (מערכת יום הכפורים סי' א' אות ב), ובמשנ"ב (סי' תרה סק"ב). ואשרי השם אורחותיו לחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ולהקדים עשיית הכפרות ימים מספר לפני ערב יוה"כ"פ לכל יבוא לידי מכשול ח"ו.

גם בשו"ת עמק יהושע מאמאן ח"ב (חאו"ח סי' טל), עמד על מנהג הכפרות במרוקן, שע"י ריבוי

ח. יש נוהגים בשבת חזון לכבד את רב בית הכנסת או החכם הגדול בתורה שבבית הכנסת לעליית מפטיר חזון ישעיהו בן אמוץ. אך אין מנהג זה מצוי אצלנו. (ח)

ט. בשבת חזון אפילו חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון, אוכלים בשר ושותים יין, ואפילו בסעודה שלישית שמסתיימת סמוך לשקיעה, אוכלים בשר ושותים יין, ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה המלך בשעת מלכותו. ואסור להמנע מאכילת בשר בסעודה זו מטעם אבילות, [ש"ע סי' תקנט]. ורק מי שאינו רגיל לאכול בשר בסעודה זו בכל שבת מטעמי בריאות וכדומה, יכול להמנע גם בשבת זו. (ט)

מזה מחלוקת בקרב העם, על כן נהגו בתקנה זו, וכיון שנתקבלה תקנתם, המשיכו בה שנים רבות. ע"ש. **ובשו"ת** מים חיים (להרה"ג ר' יוסף משאש ח"א סי' ננד) נשאל על רבני כפר אחד גדול במרוקו, שעלו בהסכמה לעקור מנהג הכפרות לגמרי ביניהם בהסכמת אנשי הכפר, והחזיק בידם שיפה עשו, ושאנם צריכים התרה, וכמו שעשה רבינו הרשב"א שביטל המנהג בעירו. וכן מרן הש"ע הסכים שיש למנוע המנהג, ובפרט בזה"ז שרבו התקלות והמכשולות בשחיטת הכפרות בערב יוה"כ"פ וכו'. ע"ש. נועיין בזה בילקו"י מועדים (עמ' עה). יבי"א ח"ב (ר"ס עא). והליכו"ע ח"ב (עמ' רנה).

יש נוהגים בשבת חזון לכבד את רב ביהכ"נ לעליית מפטיר

לב שלמה למהר"ש הלוי (סי' ד) העלה שהקונה הפטרה והעלו אותו כהן או לוי, או אחד מהקרואים, רשאי לכתחלה לעשות מצותו ולהפטיר, מאחר שכבר קנה ההפטרה. ובשו"ת בארות אברהם (א"ח סי' ו) הביא, שהגאון רבי נתן אדלר היה עולה בכל שבת לעליית כהן וגם לעליית מפטיר. וע"ע בכה"ח (שם ס"ק נט). וראה בזה בשו"ת יבי"א (ח"ו א"ח סי' כה).

בשבת חזון אפי' חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', אוכלים בשר ושותים יין

לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת. וכתב עליו הרב המנהיג "ואינו עיקר כלל". ע"כ. **גם** הטור (ס"ס תקנב) ה"ד הרב שר שלום גאון ודברי הראב"ה הנ"ל, וכתב ע"ז ונ"ל שכל שנמנע מלאכול בשר ולשתות יין משום אבל, אסור, שכל דבר שניכר שעושהו משום אבל, אסור לעשותו בשבת, כדמוכח במו"ק (כג:). וכן היה נוהג א"א הרא"ש לאכול בשר ולשתות יין בשבת ת"ב בסעודה המפסקת. ונבואאל ומשיב תניא (ח"ב ס"ס י) כתב, דמ"ש הטור בשם י"א, שאין חובה לאכול בשר בשבת, הוא צ"ע, שהרי יש מ"ע מר"ס, עונג שבת, ובשר הוא מכלל עונג שבת. וכמ"ש הרמב"ם פ"ל מהל' שבת. וצ"ע.

וכ"כ הריא"ז (תענית עמ' קיט) וז"ל: ונראה בעיני

האוכלוסים, חששו רבני העיר למכשול ותקלה, ע"י ריבוי שחיטת הכפרות, ולכן עמד מר אביו ורבני העיר (בשנת תרצ"ו) ותיקנו שאין רשות לצבור לשחוט בערב יוה"כ"פ, אלא תרנגול אחד זכר לכל בני המשפחה הזכרים, ותרנגולת אחת לכל הנקבות שבמשפחה, והתקנה מצאה חן בעיני הצבור, כי ע"י כך הוקל מעליהם עול ההוצאות הרבות של החג הקדוש. וכך נהגו, והסירו מכשול מקרב עמינו, וידעו הרבנים שאם יבטלו מנהג הכפרות לגמרי, האספסוף אשר בקרב העם לא ישמעו לקול מורים, ולא יסורו למשמעתם, מפני דמיונם החזק במנהג הכפרות, שאם לא יקיימו המנהג של הכפרות לא תהיה להם כפרה ח"ו. ויצא

(ח) **כ"ב** בא"ר (סי' רפב אות יד) בשם מלבושי יו"ט (ס"ק"ב) שבשבת חזון שרגילין שהרב עולה למפטיר, והרב יפטיר אף אם כבר קרא שלישי, ושכן נהג בק"ק קראקא, וכן מהר"י כ"ץ אף שכבר קראו. ע"כ. וכן הובא מנהג זה במג"א שם (ס"ק יד) בשם מ"כ, שהדרך היא שלעולם הרב עולה למפטיר זה. ומ"מ דעת המג"א שלכתחלה לא יעלה לשלישי. והא"ר חולק. ובשו"ת

(ט) **כ"ה** בתוספתא (תענית פ"ג הל' יב), והובא בגמ' (תענית כט: ועירובין מ:), ובירושלמי (תענית פ"ד הל' ו). אמנם רב שלום גאון בתשובה (סי' נו) אחר שהביא הברייתא הנ"ל ופסק שכן הלכה, סיים, אבל אנו אין רגילים בכך, ואף בשבת אין אנו אוכלים בשר ולא שותים יין בסעודה זו מפני החורבן. ע"כ.

וראב"ה (סי' תתפח עמ' תרסז) אחר שהביא הברייתא הנ"ל, כתב, ויש נוהגים שלא לאכול בשר בסעודה המפסקת ושלא לשתות יין אפי' בשבת, שאין חובה באכילת בשר ושתית יין, אלא שרשאי לעשות כן. ע"כ.

והרב המנהיג (הל' ט' באב אות כא) הביא בשם רב נטרונאי גאון שכתב שאפי' חל ת"ב בשבת, אסור

אפי' כסעודת שלמה, וכן ת"ב עצמו שחל בשבת אינו מחסר כלום. והוסיף (בהלכה ט), ומימינו לא אכלנו בערב ת"ב (שחל בחול) תבשיל אפי' של עדשים א"כ היה בשבת. עכ"ל.

וכתב ע"ז הרב מעשה רוקח, ומ"ש א"כ בשבת, נראה כוונתו דבשבת לא היה נוהג כמנהגו בחול גמור, אלא אוכלים תבשיל איזה שיהיה בלא בשר, דאל"כ למה הוצרך לומר א"כ היה בשבת, והא מילתא דפשיטא היא, כמ"ש לעיל הלכה ה. ואין לתמוה, שהרי הטור (סי' תקנב) כתב שכמה גאונים לא היו רגילים לאכול בשר בסעודה המפסקת אפי' כשחל בשבת, ולפ"ז מה שאמרו ומעלה על שלחנו וכו', רשות הוא. ע"כ.

ובמחכ"ת נראה שאין דבריו נכונים בכוונת הרמב"ם, ודעת רבינו שלא כדעת הגאונים המחמירים בזה, וכן מורה הלשון של רבינו "ואינו מחסר כלום", דלעיכובא קאמר.

וכן בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קלז) פירש כוונת דברי הרמב"ם כדברינו, שגם בת"ב שחל בשבת אוכל בשר בסעודה המפסקת. והמפרשים שאוכל תבשיל עדשים בלא בשר שיבוש הוא. ע"ש. וכן הסכים הרב שלחן גבוה (סי' קטז), וסיים, לאפוקי ממי שלא פירש כן. ע"ש.

וזוהי דעת מרן בש"ע (סי' תקנב ס"י) שכתב וז"ל: אם חל ת"ב בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בעת מלכותו. ע"כ. וכתב המג"א שאסור להמנע מבשר ויין, שאע"פ שאין חיוב לאכול בשר בשבת, מ"מ כשנמנע משום אבל עבירה היא בידו. ע"כ. וכ"כ בתבואות שור (תענית ל).

וכן מהר"ר דוד פארדו בחדסי דוד על התוספתא (תענית דף פו:), בפירוש התוספתא, כתב, דמה שאמרו אוכל ושותה כל צרכו, היינו אכילת בשר ושתיית יין, ומעלה על שלחנו, היינו פרפראות הבאות לקינוח סעודה כדרך המלכים, וכי היכי דלא נימא שכל אלו הדברים רשאי לעשותם, אבל יכול להמנע מהם אם ירצה, כמו שיש סברא זו בדברי הטור (סי' תקנב), קמ"ל, ואינו מונע, דאע"ג דחיובא ליכא לאכול בשר בשבת, מ"מ כל שנמנע מחמת אבל עבירה היא בידו. וכדמסיק מרן שם. עכ"ד.

שהמנהג שנהגו שלא לאכול בשר בשבת בסעודה המפסקת, אין לקיימו, שאין המנהג הזה חמור מן האיסור עצמו, והכל נדחה מפני כבוד השבת, כי אין אדם רשאי למעט בכבוד השבת. ע"ש. וכ"כ עוד הרי"א ז"ל (פסחים פ"ד ע"מ קצג), שמה שנהגו במקומינו שלא לאכול בשר מ"ז בתמוז עד התענית, חייבים לעמוד במנהגם, אבל הנמנעים אפי' בשבת אינם צריכים לעמוד במנהגם, לפי שממעטים בכבוד השבת, שכל שיש בו נדנדוד עבירה, אין עומדים במנהגם. ע"ש.

איברא שבספר פרדס הגדול (סי' קנח) אחר שה"ד התוספתא, סיים שם בזה"ל: אבל אני יקר מצאתי בהלכות גדולות, שכתב להדיא שחייב להפסיק בשבת לסעודת ת"ב משש שעות ולמעלה שלא יאכל בשר ולא ישתה יין. וכ"ה בשו"ת מעשה הגאונים (ע"מ לו) כלשון הנ"ל.

וכן הועתק בשבולי הלקט (סי' רסו), אלא שהוסיף שם, ואני יקר שאלתי ע"ז מרבינו קלונימוס מרומי, והשיב לי, שהגאונים מתירים בשבת לאכול בשר ולשתות יין אף בסעודה המפסקת, משום כבוד שבת, וא"צ לשנות משלחנו בשבת. וכן רבינו אביגדור כהן צדק הורה לי שאין להמנע בשבת מאכילת בשר ושתיית יין בסעודה המפסקת. וגם הפרושים שנוהגים להמנע מאכילת בשר מיום י"ז בתמוז עד התענית אין להם להמנע מלאכול בשר בשבתות שבינתיים, ואם עשו כן יצא שכרם בהפסדם. ע"ש.

והמרדכי תענית (סי' תרלו) כתב, בספר החכמה של רבינו ברוך ממגנצא שכתב בשם רבינו אליעזר ממיץ, ראיתי מנהגים שלא ישרו בעיני, ואומר אני חדשים מקרוב באו ולא שערום רבותינו הראשונים אשר מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים, ומהם, שנוהגים בת"ב שחל בשבת או ערב ת"ב שחל בשבת שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בסעודה המפסקת, ונוהגים סימני אבלות בשבת, והרי שנו חכמים שאוכל בשר ושותה יין ומעלה על שלחנו וכו'. ע"ש.

וכן הרמב"ן בתורת האדם (דף פא ע"ד) הביא התוספתא להלכה שבשבת אינו מונע עצמו מכלום, ופירש דהיינו שמתור אפי' מדברים שבצינעא, ולא אמרי' שדברים שבצינעא נוהג.

והרמב"ם (פ"ה מהל' תענית ה"ח) כתב וז"ל: ערב ת"ב שחל בשבת, אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו

י. אפילו במקום שנהגו שלא לאכול בשר בתשעה באב שחל בשבת בסעודה המפסקת, יבטלו מנהגם, ואין צריך לזה התרה. (')

מקום שנהגו שלא לאכול בשר בט' באב שחל בשבת בסעודה המפסקת

עוד בשו"ת שואל ונשאל ח"ד (סי' מב), ובח"ה (סי' פה), וח"ז (סי' מב). אלא שהוסיף שמכיון שאפשר לצאת לכ"ע ע"י התרה, טפי עדיף לעשות התרה בפני שלשה.

וכ"כ מר בריה דרבינא בשו"ת וישב אברהם (סי' נז), שנראה שהמנהג שהיה בגירבא להמנע מאכילת בשר בשבת חזון מנהג בטעות הוא, ולשון מרן הש"ע הטעה אותם, שחשבו דמ"ש מרן שלא לאכול בשר בשבת זו, הכוונה על השבת ממש, ולא היא דכוונתו על שבוע שחל בו ת"ב. הילכך אי איישר חילי אבטליניה להאי מנהגא. ואחר שראיתי דברי מר אבי (הרב שואל ונשאל הג"ל) מ"ש בזה, ביטלתי מנהג זה ועשיתי התרה. ואע"פ שמר אבי כתב שמן הדין אפי' התרה לא צריך, מ"מ מכיון שלפעמים אין אוכלים בשר בכמה שבתות, ודי להם באכילת דגים, אולי צריך התרה. ואף הבית דוד (סי' שכד) שכתב מתחלה להחמיר, מ"מ לפי מה שסיים בסוף דבריו בסיכום דברי האוסרים והמתירים, נראה שחזר בו ודעתו להקל, שלא להמנע מאכילת בשר. עכת"ד. (וזהו כמ"ש הרב שלחן גבוה כוונת הרב בית דוד). והכי נקטי'.

וע' בברכ"י (בשיו"ב יו"ד ר"ס ריה) בשם המהר"ש עמאר, שאחר שהעלה דהא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, דהיינו מדרבנן, כדאיתא בנדרים (טו.), וכ"כ הרא"ש והר"ן, סיים, ונפ"מ לענין ספיקא אם הוא מנהג, או לאו, שיש צד לומר שנהגו בו בטעות שחשבו שהוא אסור, יש להקל, דקי"ל ספד"ר לקולא. וכתב ע"ז החיד"א, ודבריו שרירים וקיימים, ושנים רבות קודם ראותי דברי הרב הג"ל קיימתי כן מסברא, והתרתי איזה מנהגים שנתפשטו, והקרוב אלי שנהגו כן בחושבם שהוא אסור מן הדין. ע"כ. וכ"כ בשו"ת חיים של שלום (ח"ב סי' טו).

וכדבריהם נראה בהראב"ן (ס"ס שיט) במנהג נשים הנדות שאינן אופות ומבשלות לבעליהן, וכתב, דתלינן המנהג בטעות, ממי שהורה להן בטעות.

וייש לצרף לזה ספק נוסף, לפי מ"ש המרדכי (ר"פ מקום שנהגו) בשם מהר"ם, שאין המנהג נחשב כנדר אלא כשנהגו ע"ד לנהוג כן לעולם. וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (חיו"ד סי' מ), ובשו"ת דברי ירבות (סי' נב) ע"פ המרדכי

(') הנה בשו"ת בית דוד (סי' שכד) נשאל במי שקיבל על עצמו שלא לאכול בשר מי"ז בתמוז עד ת"ב, אפי' בשבתות שבינתיים, אם יש עליו איסור שנמנע ממצות עונג שבת באכילת בשר. והביא מחלוקת הראשונים בדין זה, שהטור (סי' תקנב) ה"ד המתירים להמנע מאכילת בשר בשבת שחל בו ת"ב, והם רב שר שלום, והגאון רב נטרונאי, וראבי"ה, והאוסרים להמנע מאכילת בשר הם רבינו אליעזר ממיץ (שהובא במרדכי), ורבינו ברוך ממגנצא, והטור, והסמ"ק. וכתב ע"ז הרב שלחן גבוה (ס"ק טז), דמשמע שדעתו נוטה בסו"ד לסברת האוסרים להמנע מאכילת בשר, שרבו על המתירים. ולפי מש"כ לעיל גם הרמב"ם והרא"ש ס"ל הכי. ואז בודאי דנקטי' כסברת האוסרים שרבו על המתירים. וממילא שמעינן דמי שקיבל עליו שלא לאכול בשר בשבתות שבתוך ימי בין המצרים משום האבלות, לאו שפיר עבד, אלא שאם קיבל עליו האיסור בלשון נדר צריך לשאול לחכם ולעשות לו התרה. עכת"ד.

וכן הסכים בערה"ש (סי' תקנב סק"ד), וה"ד הטור שיש איסור להמנע מאכילת בשר, וכתב, שאף התר"י (בפרק מי שמתו) שכ' לגבי אונן בשבת שרשאי שלא לאכול בשר ויין, אינם חולקים בזה על הטור, דשאני התם שאינו עושה אלא לכבוד המת. וכמ"ש המג"א (ס"ק יג). ומסיק דלא כהבית דוד (סי' שכד). ולפי האמור גם הבית דוד במסקנתו אוסר להמנע מן הבשר בשבת.

ובשו"ת שואל ונשאל ח"א (סי' לה) כתב, שהנהגים שלא לאכול בשר בשבת חזון, מנהג טעות הוא, ויש לבטלו, כיון שרבים אוסרים להמנע מאכילת בשר בשבת משום האבל, ואין לומר שמכיון שיש סוברים שיש להמנע מאכילת בשר, מנהג נכון הוא, מ"מ הרי הם מודים דרשות הוא ואיכא דס"ל שאסור להמנע מאכילת בשר. אי"כ אין זה מנהג כלל, שכבר כתב החיד"א בשיו"ב יו"ד (סי' ריה), שאיסור ביטול מנהג אינו אלא מדרבנן, ובספיקו יש להקל. וכן הדין בפלוגתא זו, דלמר חשיב מנהג, ולמר לא חשיב מנהג, הו"ל ספד"ר ולקולא, ואפי' אם כל בני המקום נהגו להמנע מאכילת בשר, יש לבטל מנהגם. וע"ש שדחה בשתי ידיים מ"ש המעשה רוקח הג"ל. וכתב דמה שפ"י ככוונת הרמב"ם, אין דבריו נכונים כלל. וכן העלה

יא. תשעה באב שחל בשבת, אין דיני אבלות נוהגים בשבת, ומותר לומר שירות וזמירות, ואם הם שלשה עושים זימון כרגיל. והדין כן גם בסעודה שלישית של תשעה באב שחל בשבת. (א)

ולענין להצריך התרה לפי מ"ש בהליכו"ע ח"ח (עמ' ס), כיון שנוהגים לעשות התרת נדרים בערב ר"ה, די בהתרה זו על כל מנהג שנהגו ולא אמרו בלי נדר. ושכן כתבו כמה פוסקים, ושכ"ד מרן. גם בני"ד א"צ להטריח לעשות התרה, ויסמכו על נוסח התרת נדרים שבערב ר"ה.

הנ"ל, שאם לא נהגו ע"ד לנהוג כן לעולם, לא חשיב מנהג. ע"ש. וכתב מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' נב), שבכל מנהג יש להסתפק שמא לא נהגו ע"ד לנהוג כן לעולם. ע"ש.

ולפ"ז הכא הו"ל ס"ס, שמא מנהג בטעות הוא, ושמא לא נהגו כן ע"ד לנהוג כן לעולם.

שירות וזמירות בסעודה שלישית של ט' באב שחל בשבת

בכל שבת לאכול סעודה שלישית עם חברים, אין לו למנוע גם בשבת זו שחל בה ת"ב. שמבואר בב"מ (פ"ג:) שסעודת שלמה היתה לכל ישראל ויהודה. שאמרו, התם תלתא תורי לתלתא גברי, הכא לכל ישראל ויהודה, שנא' יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרוב, אוכלים שותים ושמחים.

יא) ע"פ המבואר בהערות הנ"ל. וכ"פ מרן בש"ע (שם סי' ט). הנה המג"א (בס"ק יד) ה"ד הרוקח ושבולי הלקט (סי' רסו), שאף בשבת ישב בסעודתו המפסקת בדאבון נפש, ולא ינהוג בשמחה.

ונראה שזו כוונת המדרש (איכה רבתי ג, ה) ונגינות שותי שכר, מאחר שהן אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת ת"ב, יושבין וקוראין קינות ונהי באיכה. (הובא ברמ"א סי' תקנ"ב ס"ט, ופי' בע"א). ובמדרש שם משמע דקאי על סעודה המפסקת, ע"ש. וצ"ל דקאי על ת"ב שחל בשבת, או ערב ת"ב שחל בשבת, שמעלה על שולחנו אפי' כסעודת שלמה בשעתו. ואמר ונגינות שותי שכר, שבשבת זו צ"ל בנגינות כמו בכל שבת, שאם ימנע משום אבל יהיה אבילות דפרהסיא, ואסור. וממה שאמר ומשתכרין, נראה שבשבת זו ג"כ צריך להיות יין בסעודה. [וראה ברמב"ם שבת פ"ל ה"ט, ובש"ע א"ח סי' תקט, שצריך לקבוע על סעודה מג' סעודות על היין]. ע"כ.

אולם הבכור שור (תענית ל). תמה ע"ז שהרי מי שרגיל לסעוד סעודה שלישית עם חבריו ומיודעיו, בשמחה, ומונע עצמו בשבת זו, הו"ל כאבילות בפרהסיא ואסור. ול"ד למ"ש הרוקח שישב בדאבון נפש דהוי דברים שבצנעא בלב. והביא ראיה לזה. אך בפרהסיא מודה שצריך להיות בשמחה כמו בכל שבת.

וכן הובא בברכ"י (סי' תקנ"ג אות ד) וז"ל: אם רגיל לסעוד סעודה שלישית של שבת עם חברים, אף אם חל ת"ב בשבת יעשה כמנהגו, ודלא כהמג"א. ע"כ. וכ"כ בזכור לאברהם ח"א (ערך ט"ב דף לח:), והרב קמח סולת (דף קכו ע"ד), והרב יד אפרים.

גם בשו"ת אג"מ (ח"ד חאו"ה סי' קיב) כתב, שמותר בסעודה שלישית של ת"ב שחל בשבת, לומר שירות וזמירות, לא מבעיא למי שנהג כן בכל ימי השבתות, אלא אפי' למי שאינו רגיל כן בכל שבת, מותר כיון שהוא לכבוד שבת. ע"ש.

וע"ע להרה"ג ר' יצחק הוטנר (בקובץ המועדים עמ' תקפט) שכתב, דאע"ג דבב"מ (פ"ג:) אמרי' שסעודתו של אברהם אבינו גדולה היתה יותר מסעודת שלמה, הא דנקט הכא 'ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו', משום שאף שריבוי הסעודה של אברהם היתה גדולה יותר, מ"מ ריבוי כבודו של שלמה בסעודתו, היה יותר משל אברהם, דאמרי' בתענית (ל). שערב ת"ב (שחל בחול) אם היה רגיל לאכול בעשרה בני אדם, ימעט לאכול עם חמשה, ופרש"י, למעט "בכבודו", ומש"ה קאמר כסעודת שלמה, שבשבת מרבה בכבודו כמיטב יכולתו.

והדבר פשוט שאם אכלו שלשה כאחד בסעודה שלישית, יאמרו זימון. וכן היה נוהג הגאון בעל מחנה חיים, כמו שהעיד בנו בתורת חיים (ס"ק יב). [ילקוט"י מועדים עמ' תקסח. חזו"ע].

וכבר עמד בזה הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק פ' דברים אות יז), מדוע לא זכרו כסעודת אברהם אבינו ע"ה, וכתב ליישב שבאו ללמדנו שמי שרגיל

יב. גם כשחל תשעה באב בשבת והצום נדחה ליום ראשון, צריך להפסיק סעודתו כמה דקות קודם שקיעת החמה. (ב)

להפסיק האכילה בערב ת"ב כמה דקות קודם השקיעה

בתרי ספקי דסתרן אהדדי. [וע' מה שהאריך בדין זה בספר לר"ח עמ' רלא].

ואכן בשו"ת כוכב מיעקב (ס"ס ל) הקשה על הגאון גבורות ארי לאידך גיסא, לפי מ"ש התוס' כריתות (יז): דביה"ש דאפוקי יומא חשיב אתחזוק איסורא, א"כ לפ"ז אמאי יאסר כאן בעיולי יומא בביה"ש, הא הוי ספד"ר, ואין לומר דהוי תרתי דסתרין משום ביה"ש דאפוקי יומא דהוי ספק לילה, דהא בביה"ש דאפוקי יומא לא אמרי' ספיקא דרבנן לקולא, כיון דאתחזוק איסורא, ומבואר בש"ך (סי' קי) דלא אמרי' ספיקא דרבנן לקולא היכא דאתחזוק איסורא. וא"כ כיון דלא סתרי אהדדי, נימא בעיולי יומא מיהא ספיקא דרבנן לקולא, ויהיה מותר בביה"ש בכניסתו. ע"כ. וכבר הבאנו דברי הרשב"א וסיעתו שאף באפוקי יומא אמרי' ספד"ר לקולא.

וה"מ, או משום דהרשב"א אזיל לטעמיה (נדה סא): שכתב, וז"ל: ומסתברא דכללא הוא לכל איסורים דרבנן, שאע"פ שהוחזק כאן איסור, ונסתפק אם סילקו כולו, הו"ל ספד"ר ולקולא. ע"ש. אי נמי דס"ל דאף באפוקי יומא לא חשיב אתחזוק איסורא, וכמו שהוכיח במישור בשו"ת בית שלמה (א"ח סי' קב) ובשו"ת חקרי לב (ח"א מיו"ד סי' קיב דף קסא). ובשו"ת תפארת צבי (בדיני ס"ס דף עא ע"ד). ובשואל ומשיב קמא (ח"ב סי' קעט דצ"ד סע"א). ועוד. וע"ע במ"ש בשו"ת יבי"א ח"ו (חיו"ד סי' כג אות ב). ובספר מאור ישראל (ר"ה ט. בתוד"ה ור' עקיבא).

ובשו"ת כוכב מיעקב (סי' עח) כתב ג"כ דלא מהני להקל בספד"ר היכא דסתרין אהדדי, וכמ"ש התוס' ביצה (יד). והר"ן פסחים (קח). וכן הדין בס"ס היכא דסתרין אהדדי, וכמ"ש תוס' (ב"ק יא). וכו'. [וע"ע בקרבן נתנאל ספ"ב דמו"ק אות פ. ודו"ק]. אולם לאו מילתא פסיקתא היא. ומהרש"ל בחכמת שלמה (נדה כז). כתב לפקפק ע"ד התוס' ב"ק (יא). הנ"ל. וכ"כ בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' ס) כדברי מהרש"ל.

איברא שבחי' הרש"ש (ר"ה כט). גבי טומטום אפי' מינו אינו מוציא י"ח שופר, הקשה, דהא איכא ס"ס, שמא התוקע איש זכר, ואת"ל נקבה, שמא גם השומע נקבה. ותירץ דהוי ס"ס דסתרין אהדדי, שאם השומע יבא להוציא אחר נסמוך על ס"ס דשמא זכר הוא

(יב) **כ"כ** הראב"ה (סי' תתפח, עמ' תרסח), שצריך להפסיק מלאכול מבעו"י, דלא גרע מתעניות צבור שאוכלים ושותים ומפסיקים מבעו"י. והכי איתא בעירובין (מא). אמר להם ר' יוסי, אי אתם מודים לי בת"ב שחל להיות בשבת שמפסיק מבעו"י. ע"ש. ומכיון דקי"ל (בש"ע סי' תקנ"ג ס"א), ביה"ש שלו אסור, צריך להפסיק מסעודתו כמה דקות קודם שקיעת החמה. וכ"כ בס' השלחן (הל' סעודה שער ח). וכ"פ הרמ"א בהגה (סעיף י). וכ"כ הסמ"ק (סי' צו). וכתב המשנ"ב (ס"ק כד) שנכון להודיע זה להמון שלא יטעו שהוא כשאר שבת.

ובגבורות ארי (תענית יג). כתב דמשמע בפסחים (נד): שלדעת כל האמוראים אליבא דר' יוחנן ביה"ש דתענית צבור אסור, וקשה, אמאי אסור הא דין תענית צבור הוי רק מדרבנן, וקי"ל ספד"ר לקולא. ונ"ל דאי אמרי' ספד"ר לקולא היינו דוקא כשא"א לבוא לתרתי קולי דסתרין אהדדי, משא"כ הכא אם נקל בביה"ש משום דהוי ספד"ר, הרי שבביה"ש דבעיולי יומא ניזול לקולא משום שהוא ספק יום, ואילו באפוקי יומא ניזול לקולא בביה"ש משום שהוא ספק לילה, והו"ל תרי קולי דסתרין אהדדי, הילכך אזלי' לחומרא. עכת"ד. וכיו"ב כתב הישועות יעקב (ר"ס תקסב).

וקשה, למאי דקי"ל בש"ע (סי' שז סעיף כב) כדברי רבי שלא גזרו על השבות בביה"ש, ואזלינן לקולא בעיולי יומא משום דהוי ספד"ר, דהוי ספק יום, ואילו באפוקי יומא אזלינן נמי להקל בשבות דרבנן, כמ"ש להדיא הרשב"א (עירובין לב): וז"ל: "והכא ליכא גזרה כלל, שאף בביה"ש של יציאת השבת, לרבי לא גזרו על השבות, שגם הוא ספק יום ספק לילה, ובכל ביה"ש של שבת בין בכניסתו בין ביציאתו לא גזרו על השבות". עכ"ל. וכן השעה"מ (פכ"ד מהל' שבת ה"י) ה"ד הרשב"א הנ"ל מכת"י, והוסיף שכן מוכח בתוס' (עירובין לה).

וכן מרן החיד"א בברכ"י ובמחז"ב (סי' שמב) הביא ספיקו של המג"א שם, אם לא גזרו על השבות אף באפוקי יומא, והעיר ע"ז בשם גדול אחד מדברי הרשב"א כת"י הנ"ל, שאף באפוקי יומא לא גזרו על השבות בביה"ש. וע"ע בשו"ת בשמים ראש (סי' קכא) וכס"ד שם. ע"ש. אלמא דעבדינן ספיקא לקולא אפי'

סימן תקנא - ערב תשעה באב וסעודה המפסקת

דיני ערב תשעה באב

א. יש נוהגים להחמיר שלא ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות היום, אלא בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מדרש איכה, הלכות תשעה באב, הלכות אבלות, וכדומה. והעיקר להלכה שמותר ללמוד תורה בערב תשעה באב אף אחר חצות היום, שלא אסרו תלמוד תורה אלא בתשעה באב עצמו, ומשום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, ותשעה באב אסור בשמחה, אבל בערב תשעה באב, בין כשחל בשבת, בין כשחל בחול, כל היום מותר עד בין השמשות. [ובכל ענין יזהר שלא יבטל כלל מלימודו מחמת כן]. (א)

שבת סי' יא ב"ד"ה עוד כתב שם הטור"א. וע' בטהרת הבית במשמרת הטהרה ח"א (עמ' רעו). ובספר מאור ישראל תענית (יב:).

וכו'. ע"ש. וכ"כ הגאון טורי אבן שם. ויש סיוע לזה מדברי המהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול ס"ס צו בשם מהרימ"ט. ע"ש. וע"ע בשו"ת אמרי בינה (חאו"ח דיני

מותר ללמוד תורה בערב תשעה באב אף אחר חצות היום

יש לילך לקולא, ולא לחוש למנהג שהוא היפך הדין. ועוד, שהוא חומרא הבאה לידי קולא, שאם נפסוק לאסור, הרי יש הרבה בנ"א שקשה להם ללמוד בדברים הרעים, ואדם לומד במקום שלבו חפץ, וא"כ הוי חומרא הבאה לידי קולא. וכעין מה שאמרו בירושלמי (פ"ג דמ"ק), אבל שהיה להוט אחר דברי תורה מותר. והובא בב"י (יו"ד סי' שפד). ואף שהעיר על שלא כתבוהו הפוסקים, אך השבולי הלקט (הל' שמחות סי' כו) ה"ד הירושלמי לדינא. וע"ע להגרי"ח בספר בניהו (ברכות כד). שהזכיר קולא למי שלא יוכל להתאפק מללמוד, וקשה לו לסבול הצער של ביטול תורה. וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ב יו"ד סי' כו אות ג). וכן העלה בשו"ת לב אברהם (ס"ס עח). וראה עוד בספר פאר הדור שבחי החזון איש (ח"ב עמ' קכח).

ועוד שגם הרמ"א לא פסק לאסור איסור בזה, אלא רק הביא שכן נהגו אצלם בכמה מקומות באשכנז. ועוד, שיש חולקים על מנהג זה, כמ"ש הרב מאמר מרדכי (סי' תקנא סק"ב), דהוראה זו תמוהה בעיני, ולפי ענ"ד אין לחוש לדברים אלו, ואע"פ שאפשר ללמוד בדברים המותרים בת"ב, וכמ"ש המג"א, אין זה מספיק, דהא קי"ל (ע"ז יט). אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ. והרי עינינו הרואות לכמה תלמידי חכמים שמתרשלים בלימוד התורה בדברים המותרים בת"ב, משום שצער הוא להם ללמוד דבר שאינם רגילים בו, [וכן אמרו בירושלמי פ"ג דמ"ק ה"ה, שהאבל שונה במקום

א מנהג זה הביא הרמ"א (סי' תקנא) שנהגו שלא ללמוד בערב ת"ב אחר חצות כי אם בדברים המותרים בת"ב, ואף כשחל ת"ב בשבת אין אומרים פרקי אבות. ע"כ. ומקורו בד"מ (סי' תקנא אות א) בשם ס' המנהגים (להר"א טירנא עמ' עט), ומהרי"ל (דף לב. סי' מד) דאסור ללמוד בערב ת"ב אחר חצות. ואם חל ת"ב ביום א', אין אומרים פרקים במנחה בשבת (מנהגים שם עמ' פא, מנהגי מהר"א קלויזנר סי' קלו אות ב).

ובראשונים הקדמונים בפרט גאוני ספרד לא מצינו מקור למנהג זה, ולכן נראה שאין בזה חיוב. וע"ע בטהרת המים שיורי טהרה (מערכת ט אות כד), ובשו"ת תשורת שי (סי' שפג).

ועוד לגבי ערב ת"ב, ע' בשו"ת יבי"א (ח"ה סי' מ אות ה), ובשו"ת יחו"ד ח"א (סי' מב), ובח"ג (סי' מ). וע' גם בהקדמת הרה"ג רבי צדקה חוצין לשו"ת צדקה ומשפט.

והנה בכא"ח (הל' תשעה באב אות יח) ה"ד הרמ"א בזה, וז"ל שם: ערב ת"ב אחר חצות לא ילמוד תורה אלא בדברים הרעים וכו', ואם חל בשבת יש לסמוך על המקילים ללמוד בדברי תורה, וכן אני נוהג כסברת המקילים. ע"כ. ובס' הליכו"ע (ח"ב עמ' קג) העיר, ואחר המחילה צ"ע, למה החמיר בזה הבא"ח, דמנא לן לאסור בזה, ובפרט לדידן בני ספרד. ואפי' אם בכמה מקומות נהגו להחמיר בזה, אין בזה קביעות מנהג לחובה. ואפי' לא יהיה אלא ספק אם נקבע כאן מנהג,

מלימודו כלל, קדוש יאמר לו, ואחר כוונת הלב הן הן הדברים. וע' בלקט יושר (עמ' ק). ע"כ.
וראה בילקו"י חנוכה (עמ' ג, סה) תנאים רבים בשביל קביעת מנהג, וכל שאין ברור שנקבע מנהג לחומרא אחרי כל התנאים שהביאו האח, יש לילך בחר עיקר הדין.

ללמוד בערב ט' באב אחר חצות היום אפי' אם חל בשבת

קושיית הט"ז מדין קריאה"ת במנחה, דהתם כ"ע מודו, משום שאל"כ הוי אבילות בפרהסיא.

וע"ע בשו"ת תשורת שי ח"א (סי' שפג), שג"כ העיר מההיא דק"ל אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ. וא"כ ליכא למימר שילמוד בדברים הרעים. וכ"כ בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' קטז).

וכ"כ הערוה"ש (ס"ס תקנא), דמ"ש המג"א להחמיר משום שיכול ללמוד בדברים המותרים, אינה טענה, שהרי אנו רואים במציאות שהמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד. ולכן יש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה. ע"כ.

וכ"כ הגר"ש ז' אורבך (הליכות שלמה עמ' תלח): ת"ב שחל בשבת יש מקום להקל ללמוד תורה כל היום.

ואמנם התבואות שור (בתענית ל). כתב שאין קושיא על הט"ז, דעונג שבת לחוד, ושמחה לחוד, הילכך אכילת בשר דהוי עונג שבת אסור למנוע בשבת, דכתיב וקראת לשבת עונג. אבל לימוד תורה דהוי שמחה, דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב, ולא מקרי עונג, והרי לא נצטוינו בשבת על השמחה, הילכך אין ללמוד בערב ת"ב. ע"כ.

והנה מ"ש שאין דין שמחה בשבת, לאו מילתא דפסיקתא היא, ואמנם כדבריו כתבו בתשובות הגאונים (שע"ת סי' ל), דשבת כיון דעונג כתיב בה שמחה לא כתיב בה, אומר צידוק הדין. ע"ש. וכ"כ רבי יצחק בן גיאת בשערי שמחה (הל' אבל עמ' ס).

וכ"ה בתוס' (מ"ק כג: סוף ד"ה מאן דאמר), דאע"ג דשבת עולה, רגל אינו עולה הואיל ואין בו אבילות כלל משום שכתוב בו שמחה, אבל שבת לא כתיב בה שמחה. וכ"כ בתוס' ר"י החסיד (ברכות מט. ד"ה ולא ידענא). ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' רצח). ובשו"ת מהר"י מברונא (סי' קכא).

איברא דבירושלמי (פ"ק דמגילה ה"ד), איתא, סעודת פורים (כשחל ט"ו באדר בשבת) מאחרים, אמאי ויעשוה בשבת, ומשני משום דכתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה, את ששמחתו תלויה בכי"ד, יצא זה ששמחתו

שאינו רגיל בו. וגם אני כאחד מהם, ולכן איני חושש לסברא זו. ודעתי נוטה להתיר ללמוד בערב ת"ב אפי' בחול עד סמוך לביה"ש, כיון שלא הוזכרה חומרא זו בש"ס ופוסקים. וכן אני נוהג ללמוד תורה בערב ת"ב אפי' בחול. וסמכתי על רש"ל הנ"ל. ורק מי שמרגיש בעצמו שיוכל ללמוד בדברים הרעים ולא ימעט

והנה לענין ת"ב שחל בשבת, כ' הרמ"א הנ"ל שאין ללמוד בערב ת"ב אחר חצות היום אפי' אם חל בשבת, ומקורו מדברי מהר"ל הנ"ל, (וכ"כ בלקט יושר ח"א עמ' ק), אך הט"ז (סי' תקנא ס"ב) כתב לחלוק על הרמ"א, ותמה מאד ע"מ שאסר כן גם בשבת ת"ב, שהרי התירו אפי' לאכול בשר ולשתות יין. וא"כ למה נחמיר שלא ילמוד משום אבילות, ובפרט למי שיש לו שיעור קבוע בעת ההיא. ועוד שאנו קוראים בתורה במנחה וכו'. ולמה ישתנה מזה דין פרקי אבות השייך לאותו שבת. וסיים, ומצאתי כתוב שמהרש"ל היה לומד אחר חצות בערב ת"ב והתיר גם לאחרים ללמוד, הילכך הלומד תורה גם לאחר חצות לא הפסיד. ע"כ.

גם הדרישה (סי' תקנא ס"א) כתב ע"ד הרמ"א, אבל מורי ורבי (מהרש"ל) כתב, וחלילה לי לנהוג במנהגם זה שלא ללמוד בערב ת"ב, והתיר ללמוד עד ביה"ש. ע"ש.

וכן בבאיורי הגר"א כתב, חומרא יתירה היא, דהא הכא אינו נוהג בערב ת"ב שום דבר האסור בת"ב, רחיצה וסיכה וכו'. וכ"כ הרב ח"א (כלל קלד אות ז), שאינו אלא חומרא בעלמא. וכן בשו"ת בנין עולם (חאו"ח סי' ל) ד"ה ומ"ש, הסכים לדינא להט"ז. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת פאר עין חיים ח"ג (סי' כד דף ט ע"ג), דת"ת בת"ב שחל בשבת, תליא בפלוגתא אם דברים שבצינעא נוהג, ולדעת הש"ע (סי' תקנא ס"ט) שמתיר כן בזה מותר. ע"ש.

והגאון בעל חות יאיר (בס"ס תקנא) תמה ג"כ ע"ד הרמ"א דהא ק"ל שאפי' דברים שבצינעא אינם נוהגים בו. והוסיף (בס"ס תקנא ס"ט), שהמנהג הזה מנהג בטלנים הוא.

וכ"כ היעב"ץ במו"ק (סי' תקנא), דמה שאסר המג"א מפני שיכול ללמוד בדברים המותרים, ודאי שאין נכון לנהוג כן, דהוי מידי דפרהסיא, שאסור לכו"ע. ואפי' אי הוי דברים שבצינעא, הרי לדעת רבים וגדולים גם דברים שבצינעא מותרים בת"ב שחל בשבת. וכ"פ בש"ע. ואל"כ הו"ל אבילות בפרהסיא. ובהכי ניחא

בידי שמים, משמע דשבת יום שמחה הוא. (וע"ע בפר"ח סי' תרפח סק"ו).

כו). ובשורת שערי דעה (ח"א סי' עה וסי' רה). ובשורת בית יצחק (חאו"ח סי' לט).

ומעתה אין שום חילוק בין בשר ויין ללימוד תורה בערב ת"ב שחל בשבת.

ומיהו הרב בגדי ישע (סי' תקנג) נתן טעם לדברי הרמ"א, שדברי תורה משמחים אפי' לאחר שעה שלמד, וא"כ אם ילמוד אחר חצות היום, יהרהר בד"ת גם לאחר כניסת הלילה ויהיה לכו שמח בת"ב, ובפרט אם חידש חידוש לאמתה של תורה, יהיה מהרהר בו בליל ת"ב וכו'.

וכ"כ החת"ס (חאו"ח סי' קנו), שטעם המנהג שכתב הרמ"א, הוא משום שכל מה שלומד אחר חצות היום בערב ת"ב, מחשבתו עליו ומהרהר בו גם בלילה, ונכנס לאבל כשהוא שמח, ומש"ה נהגו כן גם בשבת. ע"ש. **וע'** בשורת כתב סופר (שם), שלפ"ז מותר ללמוד ברבים בדברים הרעים. אף שביום ת"ב לא התיירו, (ע' בר"ס תקנד). (וראה עוד בשלמה חדשה ח"א סי' ז).

ולכאורה לפ"ז יש להתיר הלכות פסוקות, כעין מאי דקי"ל (בריש פרק אין עומדין) גבי תפלה. וע"ע בשורת תרוה"ד (סי' מא).

ועכ"פ בשבת יש להתיר ללמוד אחר חצות, כמ"ש בבא"ח. וכ"כ בשורת מלמד להועיל (ח"א סי' קיא), דבת"ב שחל להיות בשבת, פשיטא דל"ע אין איסור ללמוד בער"ש אחר חצות, דלא מיבעיא למ"ד דבשבת עצמו אין איסור אלא אחר חצות, משום דשבת זה דין ערב ת"ב יש לו, א"כ בודאי יום שלפניו אין דינו כערב ת"ב אלא כיום שלפני עת"ב ומותר ללמוד, אלא אפי' למ"ד דבשבת זה כל היום אסור ללמוד, וא"כ לענין לימוד יש לו דין ת"ב, והיה מקום לומר דער"ש דין ערב ת"ב יש לו, מ"מ כיון דכל עצמו שאסור ללמוד בערב ת"ב אחר חצות הוא רק מנהגא בעלמא אין להחמיר כלל בער"ש, כיון דשבת אין לו דין ת"ב לכל מילי. ובדגול מרכבה הביא ראייה, דרמ"א מתיר בת"ב שחל להיות בשבת ללמוד קודם חצות, דאל"כ היה לו לכתוב שלא לומר בליל שבת במה מדליקין, וכתב עליו בשע"ת (או"ח סי' תקנג) ויש לדחות דבע"ש נוהגין בהרבה מקומות להתפלל מבעו"י, ועכ"פ מוכח מזה דלית דין ולית דיין שאוסר ללמוד בע"ש אחר חצות. **וכן** נקטי' לדינא כמ"ש מרן החיד"א בברכ"י (סק"ג), שדעתו כמ"ש הט"ז שמוותר ללמוד בשבת גם אחר חצות, ומה גם לדידן דקי"ל כמ"ש מרן (בסי' תקנד סי"ט), דבשבת אפי' דברים שבצינעא מותרים בו. ע"ש.

וכ"כ עוד במחז"ב (סי' תקנג). והוסיף בשם היעב"ץ, שאסור ללמוד בדברים הרעים בשבת. נהווא בגליון

והכי איתא בספרי (פרשת בהעלותך) וביום שמחתכם אלו השבתות. וכתב בס' המנהיג (דף כג), בספרי מוכח שגם יום שבת יום שמחה הוא, ולכן אין נופלים על פניהם ביום שבת. נוכ"כ בשב"ל (ס"ס פב) שתיקנו לומר בתפלה ישמחו במלכותך שומרי שבת, שסמכו על מ"ש בספרי וביום שמחתכם אלו השבתות. וכ"ה בב"י (סי' רפא). וע' בשורת הרא"ש (כלל ה' סי' ח) שנהגו להרבות נרות בשבתות וימים טובים, לשמחה ולא לאורה, שבמקום אורה יש שמחה, שנא' ליהודים היתה אורה ושמחה, וכתבי קול ששון וקול שמחה קול ריחים ואור נר. וכ"כ בחי' הר"ן (שבת ס:). שיש דין שמחה בשבת. ובמחזור ויטרי (עמ' נד) א"י: וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה, דאמר' בספרי, וביום שמחתכם, זה השבת, ומש"ה חותמים בתפלה וישמחו בך כל ישראל וכו', כי השבת נקרא יום שמחה. וכ"כ הרד"א (סדר מעריב של שבת דף כג:).

וע' בב"י יו"ד (סי' ת) שכתב, שאף שהמרדכי אוסר ללמוד תורה בשבת בימי אבלו, דדמי לדברים שבצינעא, מ"מ ר"י היה מתיר ת"ת בשבת שהיא משמחת את הלב, והוא צריך לשמח עצמו בשבת.

ושו"ר בשורת דברי יציב (חאו"ח סי' רמא אות א), שהעיר על התבואות שור מדברי הירושלמי (פ"ק דמגילה), אך לא הזכיר דברי הראשונים הנ"ל. וע"ע בשורת גנוי יוסף (סי' קיב), ובירחון וילקט יוסף (שנת תרסו, סי' רג ורד). ובספר דברי ישראל וועלץ (עמ' קצ) הוסיף להעיר, ממ"ש המאירי שבת (ק"ח). שתלמידי חכמים מענגים את השבת בלימוד תורה, (וע"ע בהקדמת הגאון אגלי טל בד"ה ומדי דברי). ואין כתב התבו"ש דלא מצינו דלימוד תורה מקרי עונג. ע"ש.

ומכאן תשובה למ"ש בט"ש מקובצת (כתובות ז). בד"ה וכתב הרמב"ם, דמ"ש הרמב"ם בפירושו המשנה שאסור לישא אשה בשבת, מטעם שאין מערבין שמחה בשמחה, לא נהירא, דדוקא במועד כתיב שמחה, ושמחת בחגך, אבל בשבת לא כתיב ביה שמחה. ע"כ. ולפי דברי הספרי יש שמחה אף בשבת. נובספר חמדת ישראל בקונטרס דרך חיים (סי' ח, דף ס' ע"ג) כתב להוכיח שהרמב"ם ס"ל שיש מצות שמחה בשבת. ע"ש. וא"כ הרמב"ם לשיטתו. ודו"ק]. (וע"ע להרמ"א בהגה ר"ס טו).

ושו"ר למהר"א ישראל בספר כסא אליהו (סי' תפרח) שכתב להשיג ע"ד השטה מקובצת מד' הירושלמי מגילה הנ"ל, דמוכח שיש דין שמחה בשבת. וע"ע בשורת כנף רננה (ס"ס כה). ובשורת לב חיים (ח"ג סי'

ב. לא יטייל בערב תשעה באב. וכן ההולכים לכותל המערבי מערב תשעה באב, צריך שתהיה כוונתם רק לצורך התפלה, ולא לשם טיול ומפגש. ואמנם טוב יותר להימנע מללכת לכותל בליל תשעה באב, באופן שנפגשים שם עם חברים שלא ראו זמן רב, ומשוחחים ומסיחים דעת מהאבלות, ובפרט אם יש ברחבת הכניסה של הכותל תערובת של נשים ואנשים יחדיו, שהנכון הוא להמנע מללכת לשם בעת כזו. (ב)

המור וקציעה (סי' תקנא), ובסידורו (הל' ט' באב אות יג). וע"ע בשו"ת בנין עולם (חאו"ח ס"ס ז). ע"ש. וכן הובאו דברי הברכ"י בספר קמח סולת (דף קכו ע"ד).

וע' בתשו' מהר"א ששון (סי' קכז), שאין להחמיר באבלות, דהוי חומרא דאתי לידי קולא, שנוהג אבלות בשבת, ובטל מדברי תורה. והובא בגנת ורדים (ה"ד כלל ה' ס"ט). ע"ש. ונראה ודאי שכגון אלה שאינם יודעים ללמוד אלא תהלים ופרקי שבת השגורים בפיהם, יש להתיר להם ללמוד מה שידועים, כדי שלא יהיו בטלים מלימוד תורה. ע"כ.

וכן העלה בשו"ת שמחת כהן החדש (סי' קנט), דבאבלות ישנה כה"ג יש לסמוך להתיר ללמוד כל היום כמסקנת הברכ"י, ומכ"ש שנראה שכ"ד מרן (סי' תקנט סעיף יט). וכן המנהג פשוט ללמוד כל היום ואין פוצה פה ומצפצף. וכ"כ הרב ברית כהונה (מע' ת"ב אות ז), שהמנהג בגירבא דלא כהרמ"א. ולפ"ז י"ל שלפי מה שנהגו ללמוד בשבת, גם בחול רשאים ללמוד, ואפי' אם יש בזה ספק במנהג מוקמין ליה אדינא, ושרי. ע"כ.

ומ"מ מנהגינו לדרוש ברבים בשבת אחר חצות בהלכות ת"ב. וע"ע בשו"ת מהרי"ל דיסקין בקונ"א (סי' ה' אות טו) ובשו"ת התעוררות תשובה ח"א (סי' קיב) ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' שנא). [ילקו"י מועדים עמ' תקעו. הליכו"ע ח"ב עמור' קנ].

ואף שבהליכו"ע שם (הלכה יב) כתב, שאם יש לו צער כשאינו לומד כדרכו בכל ימות השנה, רשאי ללמוד בעת"ב אחר חצות במקום שלבו חפץ. וכשחל בשבת, מעיקר הדין יש להקל בזה. והמחמיר ללמוד דוקא בדברים המותרים ללמוד בת"ב, תע"ב. מ"מ העיקר להלכה כמ"ש בחו"ע להקל בזה יותר.

אין לטייל בערב תשעה באב

ס' המנהגים למהר"א טירנא והרמ"א שכתבו "וכן לא יטייל בערב ת"ב". משמע כל היום. וכן מבואר בקש"ע (סי' קכג ס"ב).

אולם ז"ל החיד"א בברכ"י (שם אות א): יש מי שכתב דבאה כו"ע מודו דאף בשבת לא יטייל. ואם חל ת"ב

וכן הובאו בספר זכור לאברהם ח"א (דף לח ע"ב). והוסיף שחבורות שנוהגים להתאסף וללמוד בכל שבת פשיטא שמוותר להם ללמוד לכ"ע, אפי' למ"ש המג"א שאם חל ת"ב בשבת, שאסור כל היום, מלבד שיחיד הוא בזה נגד הפוסקים. ולא קי"ל כוותיה. [וכבר מבואר להיפך בשו"ת מהר"ם מלובלין (סי' צט). וכן בשו"ת אמרי שפר (חאו"ח ס"ס ז). וע"ע בכנה"ג]. ועוד דאי ממנע יש צד איסור בדבר, משום דהוי מילי דפרהסיא, שאפי' אבל שהוא חמור ודברים שבצינעא נוהג בשבת, אסור במילי דפרהסיא, כ"ש ת"ב דקי"ל שא"צ לנהוג בו דברים שבצינעא כמו שפסק מרן (סי' תקנד ס"ט), שבודאי אסור במילי דפרהסיא. ע"ש.

וכיו"ב כתב בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' רמא אות ב), שאפי' לדברי המחמירים שלא ללמוד בשבת ת"ב אחר חצות, הני מילי ליחיד, אבל לאסור לבני ישיבה ללמוד, אין לך אבלות פרהסיא גדולה מזו, שאסורה בשבת. **וכן** העלה השד"ח (מערכת בין המצרים סי' ב אות ד), לדידן הכרעת מרן החיד"א מכרעת והלכתא כוותיה וכטעמיה, כיון דקי"ל כפסק מרן (סי' תקנד ס"ט), שאפי' דברים שבצינעא אין נוהגים בו. הילכך ת"ת מותר כל היום.

וכ"כ בספר טהרת המים (בשיו"י טהרה מערכת ט אות כד), שאף שהרמ"א החמיר שלא ללמוד בערב ת"ב אחר חצות, לדידן בני ספרד לא חיישינן להכי. וכמ"ש מהרש"ל והט"ז והברכ"י, ומן התימה על הרב החבי"ב בכנה"ג שנתפעל מדברי המג"א ומנהג ערי אשכנז המחמירים כד' הרמ"א, ומורה אף לנו להחמיר

כ"כ בס' המנהגים טירנא (תשעה באב), והובא ברמ"א (ריש סי' תקנא ס"ב). [ילקו"י מועדים עמ' תקעו]. ואם האיסור כל היום של ערב ת"ב, הנה הפמ"ג (סי' תקנא מש"ז סק"ב) כתב דמשמע שבכל היום של ערב ת"ב אין לטייל, וצ"ע בזה. ע"כ. והנה סתמות דברי

אות יד) שהרי תורה בטלה שנקראת משמחי לב, ומי יקל ראשו בשמחות. וכ"כ בס' המנהגים קלויזנר (סי' קלח), ובמטה משה (סי' תשיח). אין לאסור רק מחצות, וכ"ש שלהרבה פוס' אין לחוש לשיטה זו, ומותר ללמוד בערב ת"ב אחר חצות, עד הלילה. [ובפרט שמרן בש"ע (סי' תקנד סכ"א) הביא דין זה בשם "יש מי שאומר". וגם לא בלשון איסור גמור, אלא "שלא ילך ויטייל בשוק"]. ובהרבה פוס' לא נזכר דין זה רק בת"ב עצמו ולא בערב ת"ב. ואע"פ כן כתבנו בילקו"י מועדים בסתם, שלא יטייל בערב ת"ב. כיון שאין זה יום של טיולים.

כ"ש שבתשעה באב אין לטייל ואפי' ללכת לכותל המערבי לשם טיול

ונחזור בתשובה, כמבואר ברמב"ם בפ"ה מהלכות תעניות הלכה א' ב' וג'. ע"ש.

אמנם מסתבר יותר, שאחרי שמרן החיד"א כתב שפשוט לאסור בזה לכ"ע, יש לנו לקבל דברי החיד"א באימה.

ובלא"ה אין להרבות בטיול בשבת, ובפרט אחרי חצות היום של שבת, שיש בזה איסור, כמ"ש החפץ חיים בספרו נדחי ישראל (פרק לה), שחיוב גדול ללמוד תורה ביום השבת, שלא ניתנו שבתות ויו"ט לישראל אלא כדי לעסוק בהם בתורה. ואי' בגמ' (גיטין לו) בתלת מיילי נחתי בעלי בתים מנסטייהו, וחד מינייהו דקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא, [פי', בשעה שדורשין בבית המדרש ד"ת ברבים אחר השינה כנהוג בזמנינו], אלא יקדים את הסעודה או יאחר אותה. וזו תוכחת מגולה לאותם האנשים שמטיילין בעת ההיא בשווקים ורחובות, כי אפי' סעודת שבת שהיא מצוה אסור אז מפני בטול תורה, וכ"ש לטייל ולהרבות אז בשיחה בטלה שאסור. והנה הכתוב אומר בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. והכוונה שבכל פעולותיו שעושה בעסקיו ובעניניו יכוין שרוצה להשתכר כדי שיהיה לו במה לחיות, ויוכל לעבוד הש"י בלימוד התורה ובקיום המצות. וממילא חושב לו הש"י לכל דרכיו שהם ישרים ותמימים ומקבל שכר עבור כולם. וכ"ז רק אם בעת שנשאר לו פנאי ללימוד או ביום שבת שהוא בודאי בטל ממלאכתו, הוא רץ ללימוד התורה. לא כן אם אפי' בעת שנשאר לו פנאי הוא עוסק בטיול ובדברים בטלים, שמפסיד גם כל פעולותיו של כל ימות השבוע.

בשבת כל היום לא יטייל. והובא בשע"ת (שם ס"ק ב') ובכה"ח (שם אות כ'). ומשמע שבערב ת"ב האיסור אינו במשך כל היום.

ובדוחק י"ל שבערב ת"ב האיסור רק ביום ולא בלילה, ואילו בת"ב שחל בשבת האיסור בין ביום ובין בלילה.

ולכאן לפי הטעם של הראשונים שאין ילך לטייל בזמן שהתורה בטלה בו, נוכח"ש בסידור רש"י (סי' תז) לגבי ת"ב, שהרי תורה בטלה מתוך שנקראת משמחי לב, ומי יקל ראשו ליהנות בטיולים. וכ"ה בארז"ח (הל' ת"ב

והנה מ"ש החיד"א לגבי ת"ב שחל בשבת, שלא יטייל כל היום, לכאן קשיא טובא, שהרי אין דיני אבילות נוהגין בשבת כלל וכלל. ובאול"צ (ח"ג) כתב, דנראה שאין זה אלא לדעת הרמ"א, שכתב בסי' תקנ"ד סי"ט, שנוהגים לאסור תשישי המטה. ונוהגים אבילות דצינעא, אבל לדעת מרן שם שכתב, אם חל ת"ב בשבת מותר בכולן, אפי' בתשישי המיטה, ואין נוהג כלל אבילות אפי' אבילות דצינעא, כ"ש שאין לאסור טיול בת"ב שחל בשבת. ובכל אופן, בתענית ת"ב אין לטייל. ואף הרוצה ללכת לכותל המערבי בת"ב, לא יעשה כן אלא אם כוונתו להתפלל על החורבן, אבל לא יעשה כן לשם טיול או כדי לשאוף אור. וראה גם בשו"ע בסי' תקנ"ד סעיף כ"א.

וגם כשהולך להתפלל, לא ילך בקבוצה בהולכים לטייל. וכ"כ ברמ"ב בסי' תקנ"ט ס"ק מ"א בשם השל"ה, שנכון שלא לילך בכנופיא גדולה, כי אין זה אלא טיול. וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתן מאבילות, רק ילך יחידי או עם עוד אחד, שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות. וכן לא יצטרף לאלו העורכים ביום ת"ב סיורים בעיר העתיקה. ובכל אופן אין חיוב ללכת לכותל המערבי בת"ב.

ויזקה שלא להסיח דעתו מהאבילות, וכ"ש בשעת הקינות, כמבואר בשו"ע בסי' תקנ"ט סעיף ה', שבשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לכו מן האבל, ע"ש. ויש לכל אדם להזהר לקרות עם הקהל מגילת איכה וכל הקינות.

וייש לדעת שיעקר התענית היא כדי שנפשפש במעשינו

דיני סעודה מפסקת

א. ערב תשעה באב אחר חצות היום לא יאכל בשר בסעודה המפסקת, ואיסור זה הוא מצד הדין ולא מצד המנהג. ולא ישתה יין [וכל האוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ערב תשעה באב עליו נאמר ותהי עונותם על עצמותם. (תענית ל: ורש"י שם)]. ובשר מלוח ובשר עוף בכלל האיסור. ונהגו להחמיר שלא לאכול דגים, וכן תבשיל שנבשל בו בשר אסור. א)

ערב תשעה באב אחר חצות אסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת

ואף שהערוה"ש (סוף סק"ג) כתב שבודאי טעות הדפוס הוא בש"ע, וצ"ל גדיים, ולא כהמג"א. ושכ"כ הגר"א. מ"מ להלכה העיקר כהמג"א והאחרונים הנ"ל. וכן מסקנת העטרת זקנים. וכ"פ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות ל).

ובשו"ר כנה"ג (הגב"י אות א) כתב, בקושטא לא ראיתי מקפידים שלא לאכול דגים בסעודה המפסקת, ומ"מ אין ראיה מזה להקל וכו', ופה אזמיר הכרזתי שלא לאכול דגים בסעודה המפסקת, מאחר שכתב הגהות אשרי דאיסורא נמי איכא. ומ"מ מי שאכל דגים העלמתי עין ממנו, מכיון שמצד ההלכה מותרים. ע"כ.

ובשו"ת מצפה אריה ח"ב (סי' לד) הביא גם הוא שבדפוס וינציא שנדפס בחיי מרן הב"י כתוב "גדיים", וכתב ליישב קושיית המג"א, והוסיף לומר דמ"ש בש"ע ודגים ויין מגתו, פירושו דגים שנתבשלו עם יין מגתו, וכמ"ש מהרי"ל וכו'. ע"ש. ואינו מחוור.

והנה המג"א (סק"ד) כתב, שאסור לאכול בסעודה המפסקת דגים המטוגנים בביצים, שכיון שרוב הפעמים מטגנים אותם בלי ביצים, חשיב שני מינים. ע"כ. והקשה המחצה"ש שם, שהלא המג"א פסק בלא"ה לאסור אכילת דגים בסעודה המפסקת. ע"ש.

ובשו"ת הרד"ד (דף מא:;) כתב לתרץ, שאיסור אכילת דגים, אינו אלא בדגים גדולים שעולים על שלחן מלכים, משא"כ דגים קטנים שאינם עולים על שלחן מלכים, כמ"ש התוס' ע"ז (לה. ד"ה דגים קטנים). ובש"ך (סי' קיג ס"ק טז). וכיו"ב כתב בשו"ת אמרי טעם (סי' קנד).

ולפ"ז ניחא מ"ש מרן הב"י להלן בשם הרמב"ן לדחות דברי המחמירים בדג וביצה שעליו, שקרויים שני תבשילין לענין עירוב (ביצה טו:), וכתב הרמב"ן, שאינו כן, קל הוא שהקילו לענין עירובי תבשילין, ואינו לענין ת"ב. ע"כ. ולא העיר מרן דבלא"ה דגים אסורים. וכבר עמד בזה הרב נוה שלום שולאל, ולפ"ז י"ל דנפ"מ

א) אע"פ שראבי"ה (סי' תתפח עמ' תרטו) התיר בבשר עוף. וכ"כ הטור (סי' תקנב), הנה האו"ז ח"ב (סי' טו) אחר שכתב להתיר בשר עוף בסעודה המפסקת, סיים, מ"מ כבר נהגו אבותינו להמנע מכ"ז, ואיסורא נמי איכא, ויש בזה משום אל תטוש תורת אמך. וחלילה לשום ירא שמים שיאכל בשר עוף או בשר מליח, או דגים, או שישתה יין מגתו בסעודה המפסקת. וכ"כ בשמו מרן הב"י. ואף הטור סיים בדבריו לאסור בשר עוף. וע"פ זה פסק בש"ע (סי' תקנב ס"ב), שאפי' בשר מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחד, ובשר עופות, ויין מגתו, נהגו לאסור.

וכתב מרן בש"ע, שנהגו לאסור דגים. ובספר נחלת צבי כתב שבדפוס וינציא כתוב "גדיים". והמג"א דחה דבריו, וכתב שהעיקר כהגירסא שלפנינו דגים, משום דאיכא דוכתי דדגים בכלל בשר הם, כמ"ש ביו"ד (סי' ריו ס"ח). ועוד שהדגים עולים על שלחן מלכים, ויש בהם שמחה. ע"כ.

ובשו"ת עמודי אש (דף מח ע"ב) הביא שהרב כפתור ופרח, כתב להדיא, שאסור לאכול דגים בסעודה המפסקת. וע"ש. וכן הסכים מרן החיד"א במחז"ב (סי' תקנב סק"ד), וכתב שאע"פ שמן הדין מותר לאכול דגים כדמוכח מדברי הרא"ש בתשובה (בשו"ת חוה התנופה סי' נט). הובא בשו"ב (סי' תקנב) וז"ל: דגים המטוגנים בשמן ודבש ובצלים, הכל חשוב תבשיל אחד, ומותר לאוכלו בערב ת"ב בסעודה המפסקת. ע"ש. [והדבר פשוט שלא הביאו החיד"א בשו"ב כדי לפסוק היתר הדגים, אלא רק מראה מקום הוא לו. כמ"ש החיד"א בשו"ת חיים שאל (רי"ס ח) ובכ"ד. ותכל תלונותיו של הרב יד אבישלום (דף מב ע"ד). ע"ש]. [וכ"כ המאירי להדיא, שרוב המפרשים הסכימו שלענין ט' באב אין דין הדגים כבשר, ומותר לסעוד בהם סעודה המפסקת. וכ"כ הארחות חיים (הל' ט' באב אות ו), והכל בו (סי' סב). ע"ש]. וכן משמע מכמה פוסקים, מ"מ פשט המנהג לאסור, כדברי מרן הש"ע. ע"כ. וכ"כ המאמר מרדכי (סק"ב).

ב. דג מלוח יבש מותר באכילה בסעודה המפסקת. וסרדינים של דגים קטנים, עוברים בישול דרך הקיטור, ונחשבים תבשיל אחד, ומותר לסעוד בהם סעודה המפסקת. (ב)

ג. נקניק שהוא פרווה (הנעשה מגרעיני סויה), אבל דומה הוא במראהו לנקניק של בשר, אין לאסור לאכול ממנו בסעודה המפסקת, משום מראית העין, מכיון שהמוצר הזה נפוץ ומפורסם הוא מאד לא יבאו לחשדו. וכל כיוצא בזה אין לחוש למראית העין. (ג)

[שמא יתראם]. ע"כ. וכ"ז חידוש. [ואם יושב על הארץ ואוכל סעודה עלובה שניכר עליה שמכניס את יום ת"ב, בשממון, אפשר שיש בזה סרך מצוה]. ויש שכתבו טעם פשוט בזה, שממעט מצורך האכילה ביום התענית. ואולי בתענית דרבנן אין בזה קולא יותר, כאשר בלא"ה הוא פטור לגמרי מן התענית, וגם בלא"ה אוכל כשיעור ומפקיע התענית, ולא דמי ליהוהכ"פ שיש חיוב עינוי בכל רגע. וצ"ע.

לענין דגים קטנים שאינם עולים על שלחן מלכים, וטחו אותם בביצים, שיש מקום להקל בהם. [ילקו"י מועדים עמ' תקעד].

והביאו בשם הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קנח) שיתכן שסעודה המפסקת של ערב ת"ב נחשבת כמצוה כמו באכילת עיוהכ"פ. [וע"ע בשו"ת משנת יוסף ח"י סי' צא]. ועוד כתבו בשמו (שם עמ' קנט) שגם חולה שאינו צם בת"ב, יש לו מצוה לאכול סעודה מפסקת.

דג מלוח יבש מותר באכילה בסעודה המפסקת

הרב נשמת אדם (כלל קב סוף אות ג), שאין שום דעה להתיר לערב עירובי תבשילין בדג מליח. דלא כהחכ"צ (סי' קל) שהתיר לערב עירובי תבשילין בשעה"ד בדג מליח. דליתא. ע"ש. וא"כ גם לענין ב' תבשילין בערב ת"ב בסעודה המפסקת, דג מלוח לא חשיב תבשיל כלל. ומותר לאכול תבשיל אחד מלבד דג מלוח. (ואם ירצה יכול לסחוט עליו לימון להטעימו).

אולם דג מלוח צלי, נחשב תבשיל, שאסור לאוכלו עם תבשיל אחר, וכמ"ש המרדכי (תענית סי' תרלד), שכל דבר שהוא צלי נקרא תבשיל, שנאמר ויבשלו את הפסח, וכן אמרו בדין עירובי תבשילין, שמותר לערב אפי" בצלי.

וב"כ רבינו יהונתן מלוניל (תענית פ"ד), שני תבשילין כגון שני מיני דגים צלויים ומבושלים. ע"ש. וכ"כ הריטב"א (תענית ל). במתניי, ערב ת"ב לא יאכל אדם ב' תבשילין. וכ"כ המאירי שם. (וכ"כ התוס' חולין קט: ד"ה ההוא לקדרה). וכ"פ הרמ"א בהגה (סי"ג), שאין חילוק בין צלי למבושל בענין זה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהר"ם בן חביב (סי' סז), והוכיח כן מדברי המרדכי הנ"ל.

(ב) כמ"ש להדיא הטור בשם הרא"ש. וכ"פ להקל בשו"ת בית דוד (האר"ח סי' שכז), ול"ד לבשר מלוח. ע"ש. [והא אמרי' בב"ב (עד): כוורא מליחא מעלי, בשרא מליחא לא מעלי, היינו לענין תועלת הבריאות דוקא. וכ"כ בספר ברית כהונה (ערך תשעה באב אות ט). ושכן נהגו להקל בביתם לאכול בסעודה המפסקת דג מלוח צלי בשמן זית]. וכ"כ הרב שלחן גבוה (סק"ה), והערה"ש (סק"ב). וכ"כ הרב נוה שלום שולאל (דף נב ע"ג) בדעת מרן. וכן מוכח בספר מועד לכל חי (סי' י אות ל). וכ"כ בספר בית הרוואה (הל' ט' באב אות נג), ובספר תורת חיים סופר (סק"ב). וע' בשו"ת ויצבור יוסף (סי' לד). ע"ש.

וסרדינים של דגים קטנים, עוברים בישול דרך הקיטור, ונחשבים תבשיל אחד, ומותר לסעוד בהם סעודה המפסקת.

דג מלוח אינו נקרא תבשיל, ואפי' לענין עירובי תבשילין (שהקילו בו חכמים) קי"ל דלא מהני דג מלוח. כדאיתא בביצה (טז), ובע"ז (לח), דגים קטנים מלוחים אין בהם משום בישולי עכו"ם, אמר רב יוסף ואם צלאן עכו"ם סומך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין. וכ"כ הרי"ף והרא"ש. ומכאן הוכיח במישור

נקניק פרווה הנעשה מגרעיני סויה מותר לאוכלו בסעודה המפסקת

שקדים אינו חלב כלל, אלא משקה הוא הדומה לחלב, ודי לאוסרו בבשר בהמה, ולא בבשר עוף, דהוי מדרבנן, כמ"ש הרמ"א. אבל בשביל זה לא יקרא באמת חלב עד שנדון בו מפני מראה"ע, והרי יין שהוא אדום ביותר יהא אסור ליתנו לתבשיל לכל יטעו שהוא

(ג) ראה לעיל סי' תקנא, בדין אכילת בשר אחר ר"ח אב, אם מותר לאכול דבר הדומה לבשר, והזכרנו שם מ"ש מרן בש"ע (יו"ד סי' פז ס"ד) שאסור לבשל בשר בחלב אשה, מפני מראית העין. וכתב בכרתי ופלתי, דחלב אשה לא שכיח שיכנס כ"כ כדי לבשל בו. וחלב

ד. אין לשתות שכר בסעודה המפסקת. והוא הדין לבירה. ומכל מקום מי שרגיל בכל סעודותיו בכל ימות השנה לשתות שכר, לעורר תאות האכילה, או לחמם האיזוטומכא לעכל המאכל, (וכמ"ש בבא"ח פר' נשא סעיף ו'), או שהוא אדם חלש, מותר לו לשתות שכר כאשר היתה באמנה אתו. (ד)

בפסח עוגות מקמח מצה טחונה. וכן כתבו בערה"ש (סי' תסא סק"ג), ובחק יעקב (סי' תס ס"ק טז), ומהר"א ישראל בספר כסא אליהו (סי' תסא). ובשו"ת יגל יעקב (חיו"ד סי' כג) ע"ש. וה"ה בנ"ד.

דם, ואמרו חכמי הטבע שיש ירקות הדומים לשרצים, אף אתה צא ואוסרם באכילה לכל יטעו שאוכל שרצים, לכן אין לזה לא שורש ולא ענף. ע"כ. וכו"ב כתב הפר"ח (א"ח סי' תסא), שמותר לעשות

אין לשתות שכר ובירה בסעודה המפסקת

כן לא התרתי לו, משום עת לעשות, שאם הייתי מתיר לו משום שהוא חלש, יעשו הכל עצמם כחלשים כדי לשתות שכר.

וכתב הא"ר (סי' תקנב סק"ו), ולא ראייה היא, שהרי לשון הרמ"א שם, ומותר לשתות כל שכר אפי' של דבש, וקמ"ל שאפי' שכר המעולה כמו מי דבש מותר, ומי דבש אה"נ שאסור בסעודה המפסקת. והרי מפורש בד' הרמ"א בד"מ שאין נוהגים להחמיר כהאגודה. לפיכך נ"ל להקל לאיש חלש שרגיל בשתייתו. ובכוס של ברהמ"ז פשוט שמותר, וכמ"ש רש"ל. ע"כ.

גם בספר שער המפקד א"ח (דף צח ע"א) האריך לתמוה על השיורי כנה"ג בזה. והעלה להקל. ע"ש. ובאמת שאין לחשוש לדברי בעל הכנה"ג בחומרותיו בדברים אלו, כי אז היתה התקופה הרת אסון של שבתי צבי אשר רבים טעו אחריו וביטלו הצומות, ולכן בתור הוראת שעה הפריז על המדה להחמיר גם בדברים המותרים. בקעה מצא וגדר בה גדר. וכמ"ש כ"ז בשו"ת זכר יהוסף (ס"ס קצח), והובא בשו"ת יבי"א ח"א (סי' לג אות יז). לפיכך העיקר כדברי מהרש"ל, ותו לא מידי. וכן פסקו הרב יד אהרן (סי' תקנב הגה"ט), והמשנ"ב (סק"א). [ילקו"י מועדים עמ' תקעד].

(ד) **כתב** האגודה (תענית פ"ד סי' כג), ונהגו שלא לשתות שכר בסעודה המפסקת. והובא במהרי"ל (עמ' רמו). וכתב ע"ז הרמ"א בד"מ "ואין נוהגים כן".

ומהרש"ל בתשובה (סי' לא) ה"ד האגודה, וכתב, וכן נראה שהרי הוא חמר מדינה בפרט בארצות הללו שאין היין מצוי. בשלמא בתשעת הימים אין איסור לשתות יין אלא ממנהג, ותו לא, אבל בסעודה זו שאסורה מימות התנאים מחוייבים לעשות גדר, ולהחמיר בה יותר. ומיהו כוס שכר לבהמ"ז שרי. ומי שלא הורגל לשתות כי אם שכר, או שהוא אדם חלש בודאי שמותר לו לשתות שכר אף בסעודה המפסקת. ע"כ. וכ"כ בשמו בספר מטה משה (סי' תשיד). וכן הובאו דברי רש"ל בט"ז (ר"ס תקנב), ובמג"א (סק"א). ע"ש.

וסויע לדבריהם ממ"ש המאירי (תענית ל). ד"ה בשר מליח, שהרבה גאונים התירו יין מבושל בסעודה המפסקת, ושכל שהעלה רתיחה אחת נקרא מבושל לענין זה.

ובשיורי כנה"ג (הגה"ט אות א) כתב לדייק ממה שהוצרך הרמ"א לומר בהגה (סי' תקנא סעיף יא), דשכר מותר מר"ח ואילך, אלמא שאסור בסעודה המפסקת, ואפי' אדם חלש שהיה רגיל לשתותו כל השנה לגרור תאות האכילה, ואם לא היה שותהו היה ניזוק, אע"פ

מי שריית צימוקים

חלק עליו, שאע"פ שאינו יין ממש, מ"מ לא גרע מיין תוסס, שהרי לענין קידוש מקדשים עליו, וכמ"ש מרן בש"ע (סי' ערב ס"ו), יין צימוקים מקדשים עליו. וא"כ היאך אפשר להתיר לשתות בסעודה המפסקת יין שמברכים עליו בפה"ג ומקדשים עליו.

ומ"ש בשו"ת מהר"ש הלוי (חיו"ד סי' יב), שאין לקיים מצות ד' כוסות מיין צימוקים, מפני שאינו משמח, הנה הרב פר"ח (ס"ס תצג) כתב עליו בזה"ל: וליתא,

וכתב בשו"ת בית דוד (סי' שכח) להתיר לשתות בסעודה המפסקת השירביט שעושים משריית צימוקים, שאף שפסק בש"ע (סי' תקנב ס"ב), שאפי' יין מגתו אסור, י"ל דשאני יין מגתו שיש בו קצת שמחה, ופכוחי צערא, אבל השירביט אין בו שום שמחה ופכוח צערא. ומידי דמשכר בעינן, וליתא. ע"כ. והביאו בשלחן גבוה (סי' תקנב סק"ב).

ומהר"ש פלורניטין בספר בית הרואה (הל' ט' באב)

ה. בסעודה המפסקת שאוכל אחר חצות היום אסרו חכמים לאכול שני תבשילים, ואפילו בישל מין אחד בשתי קדרות, אלא שאחד עבה ואחד רך גם זה נחשב שני תבשילים, ואסור לאכול משניהם בסעודה המפסקת. אבל אם שניהם שוים אלא שהוצרך לבשל בשתי קדרות מפני שבני הבית מרובים, מותר לאכול משניהם. (ה)

בקדרה אחת, ואפי' בדג וביצה שעליו, ואינו כן, קל הוא לענין עירוב, ואינו לענין ת"ב. ע"כ. וכדבריו כתב גם המאירי (בסוף תענית).

וכ"כ בחי' הריטב"א (סוף תענית), שעיקרן של דברים, דהכא שהוא משום תענוג וחשיבות אין לומר שיהיה הדג וביצה שעליו נידון כשני תבשילין, כמו שאמרו לענין עירוב, ולענין ליל פסח (בפסחים קיד:), כמו שהיו סבורים קצת מרבתי, אלא כל שהוא בקדרה אחת ובתמחוי אחד אפי' כמה מינים ביחד אינו אלא תבשיל אחד. וכ"כ מורי בשם רבותיו. ע"כ. וכ"כ בחי' הרא"ה בס' פקודת הלויים שם.

בסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילים

שנקראים תבשיל, יש לאסור. ע"כ. וכן הובא בספר הבתים (עמ' קצו). וכ"כ באהל מועד ח"ב (דף סח.). משמע דדוקא בחלוקים בעינים באופן שהם שני מינים, הלא"ה מותר. וכן נראה מלשון הרא"ה (תענית ל.), שאין איסור אלא בשתי קדרות "ושני תבשילין", ואפי' מין אחד. ע"כ. וילמד סתום מן המפורש בדברי הריטב"א והגימוקי יוסף הנ"ל.

וז"ל המאירי (תענית ל.), "יא שלא נקראו שני תבשילים, אלא בשני מינים, כגון גבינה מבושלת ודגים, וכן ביצים ודגים, וכל שהם שני מינים אפי' בקדרה אחת, אסורים, הא מין אחד אפי' הוא חלוק בשני בישולים מותר, כגון דגים במבושל ובצלי, או שהם במחבת ובמרחשת. ויא' להיפך, שכל שהוא חלוק בבישולם, אפי' ממין אחד נקרא ב' תבשילים. וכן שהוא בקדרה אחת אפי' שני מינים מותר. וכן הדברים נראים. ע"כ. ומבואר שאף המאירי ס"ל כהריטב"א דמין אחד שחלוק בבישול, כגון אחד צלי ואחד מבושל אסור, הלא"ה שרי. וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל (עמ' קכו), שני תבשילין כגון ביצים ודגים, או שני מיני דגים צלויים ומבושלים. ע"כ.

ותלמיד הרמב"ן (תענית ל.) כתב בשם הראב"ד וז"ל: שני תבשילין, אפי' ממין אחד, כגון בשר מליח המבושל בלחם כגון אינפאנדה, ובשר מלוח מבושל בקדרה וכיו"ב אסור. ע"ש.

ואע"פ שהחיד"א בפתח עינים (תענית ל.) ה"ד הכנה"ג

דהא קי"ל בפסחים (קח:): שתאן חי יצא, אע"פ שאינו משמח, וכל שאין לו יין אחר יכול לקיים בו מצות ד' כוסות.

אולם הכנה"ג בתשובה (חאו"ח ס"א) פסק שהשירביט שנותנים בתירוש עפר לבן, כדי שישאר במתיקותו, דעתי מסכמת שאין לברך עליו אלא שהכל נהיה בדברו, ואין מקדשים עליו. וכמדומה לי שכן המנהג בקושטא. ע"ש. (וכ"פ בבית מנוחה הל' קידוש אות יא.) וצ"ע. וע' בשו"ת חזו"ע ח"א (ס' ו) בדין קידוש והבדלה על יין צימוקים. ומשם בארה.

ואישתמטיתיה מ"ש הרמב"ן בתורת האדם (דף פב ע"ד), שיש מחמירים לאסור בערב ת"ב שני מינים

(ה) הכנה"ג בתשובה (ס' לו) כתב לאסור אפי' מין אחד בשתי קדרות, ואע"פ שהבישול שוה, חשיב שני תבשילין. ושכן הסכימו חכמים שלמים.

אולם מדברי הריטב"א (סוף תענית) שכתב, כל שהוא בשני תמחויים אפי' ממין אחד, אלא שהאחד צלי והאחד מבושל וכיו"ב, הרי אלו ב' תבשילין. ע"כ. וכ"כ הנימוק"י (תענית ל. עמ' עד), ורבינו נתן בר יהודה בספר המחכים (סוף עמ' לה). ומוכח שאם שניהם צלי או שניהם מבושלים, אע"פ שהם בשני תמחויים חשיב תבשיל אחד. וכ"כ המג"א, שלא נאסר מין אחד בשתי קדרות, אלא באופן שאחד בלילתו עבה והאחר בלילתו רכה, אבל אם שניהם שוים אין להקפיד אם מבשל בשתי קדרות. ע"כ. וכ"כ הא"ר, והקרבן נתנאל, והנהר שלום (סק"ב). וכ"פ הגר"א.

וכ"פ מהר"י ששון בשו"ת כנסת ישראל (דל"א סוף ע"ד), שהעיקר שיש להתיר כדברי הריטב"א. שאילו היה רואה הכנה"ג דברי הריטב"א היה מודה להתיר. וכן הוכיחו במישור בערה"ש (ס' תקנב סק"ג), ובספר לב מבין (דף נב.), מדברי הריטב"א. ודלא כהכנה"ג. ע"כ.

והן אמת שבארחות חיים (הל' ט' באב אות ו) כתב שה"ר אהרן אוסר תבשיל אחד בשתי קדרות, מפני שאין להתענג בשררה בסעודה זו. ע"כ.

אולם מלשון הרמב"ן בתורת האדם (דף פב סע"ג) שכתב, דכל שני "מיני" קדרה, או שני מיני אלפס,

ו. שתי ביצים האחת קשה ואחת רכה שראויה לגמיעה, חשיבי שני תבשילים לענין זה. וכל שכן ביצה שלוקה וביצה מטוגנת, שנחשבות לשני תבשילים. (ו)

ז. אפילו דבר הנאכל חי, כגון תפוח, אם בישלו נחשב תבשיל, ואסור לאכול עמו עוד תבשיל משום דהוי ליה שני תבשילין. ומיני מאפה, כגון ב' סוגי לחמים, אין להם דין שני תבשילים. ולכן מותר לאכול בסעודה המפסקת לחמניה, וגם כן לחם פרוס וכיוצא. (ז)

קי, שאין התמחוים מחלקים, וכדעת רבינו האי גאון דמין אחד בשתי קדרות נחשב לתבשיל אחד. ע"ש. (וע' בסביב לאהל על אהל מועד ח"ב דף סח. ורו"ק). וכן פסקו המשנב"ב (סק"ח). וכ"כ בשו"ת משנה הלכות חי"א (סי' תנג).

ו) כ"ב הנהר שלום (סק"ב), ואף שסיים "שאפשר שיש לחלק", יש להחמיר. וכן כתבו בספר מועד לכל חי (סי' י אות לא), ובספר בא"ח (פר' דברים אות יט). ודלא כהתורת חיים סופר (סק"ד) שהיקל בזה. [ילקו"י שם. הליכו"ע ב' עמ' קנא].

הנ"ל שאסור, ולעומתו הביא מ"ש המג"א והקרוב נתנאל, שדוקא אם תבשיל אחד בלילתו רכה והאחד בלילתו עבה, אבל אם שניהם בשוה אין קפידא בשתי קדרות, אך סיים שמסתמות דברי מרן בש"ע שאסור מין אחד בשתי קדרות, משמע שאפי' הם מבושלים באופן אחד אסור. וכן מסתמות דברי הפוסקים נראה כהכנה"ג. ומיהו אם בני הבית רבים וניכר שבישלו בשתי קדרות כדי להספיק לכולם, יש להתיר, ודלא כמשמעות הכנה"ג בתשובה הנ"ל. עכת"ד.

מ"מ לדינא העיקר כדברי הריטב"א והנימוקי יוסף והאחרונים הנ"ל. וכן העלה בשו"ת עדות בעקב (סי'

דבר הנאכל חי, כגון תפוח, אם בישלו נחשב תבשיל, ולא יאכל עוד תבשיל

אוסר לאכול תפוחים מבושלים, אחר תבשיל אחר בסעודה המפסקת. כדאיתא בירושלמי דנדרים שיוצאים בתפוחים מבושלים משום עירובי תבשילין. וכ"כ המנהיג (הל' ט' באב אות כ), ששני תבשילין שאסור אפי' אם הם דברים הנאכלים חיים ונתבשלו, אסורים. וכ"כ בספר המחכים (עמ' לה), שאפי' דברים הנאכלים חיים אם נתבשלו חשיבי שני תבשילין, כיון שיוצאים בהם משום עירובי תבשילין. וכ"כ בספר הבתים (עמ' קצו). וכ"ד השבולי הלקט (סי' רסה).

וכן משמע בראבי"ה (סי' תפח עמ' תרסב), שכיון שלא פירש התלמוד מה הם שני תבשילין ראוי להחמיר. וכ"כ בשמו האו"ז (סי' תטו).

וז"ל הר"ן (סוף תענית), דעת הרמב"ן בספר תורת האדם שכל מה שנתבשל בקדרה אחת, אע"פ שלענין עירובי תבשילין נידונים כשני תבשילין, כאן אינו אלא כתבשיל אחד. כי אינו דרך חשיבות, אלא כשנתבשל בפ"ע. ויש מתירים לפי שטה זו לאכול מיני פירות מבושלים כל שהם נאכלים כמות שהם חיים, ושם הראשון עליהם. ואע"פ שבירושלמי אמרו שסומך עליהם משום עירובי תבשילין, אין למדין בזה מדין עירובי תבשילין לת"ב, ויש מן הראשונים שלמדים בהם דין שני תבשילין, ואף הרמב"ן לא כתב היתר בפירות, אלא כשהם חייין. ע"כ.

אולם הרא"ה (תענית ל). כתב, ואין איסור אא"כ שם

ז) כ"ב הריטב"א בחידושו (תענית ל). שהתוס' אוסרים כל מיני פירות מבושלים, וגם רבינו הגדול הרמב"ן בתורת האדם (דף פב ע"ד) לא התיר אלא בפירות חיים. וכ"כ בהגהות מיימוני (פ"ה מהל' תענית אות ג), שהריצב"א היה אוסר תפוחים מבושלים עם תבשיל אחר, שהרי יוצא בהם ידי עירובי תבשילין, כדאיתא בירושלמי (נדרים פ"ו ה"א), שכל אוכל הנאכל חי, אם בישלו יוצא י"ח עירובי תבשילין. ע"ש. וכ"כ בשמו הארחות חיים (הל' ט' באב אות ו). וכ"כ המאירי (תענית ל), מי שאכל תבשיל אחד ואח"כ הביאו לו פירות או ירקות הנאכלים בלא בישול, מותר לו לאכול מהם. ע"כ. משמע שאם היו מבושלים אסור.

והרא"ש (פ"ד תענית סי' לד) כתב, י"א שכל דבר שנאכל חי כמו חלב וגבינה לא מקרי שני תבשילין. אבל הראב"ד כתב, שאפי' גבינה מבושלת מקרי תבשיל. וכן מסתבר, דלא שייך הכא לחלק בין נאכל כמות שהוא חי בין אינו נאכל חי. כי הטעם שאסרו שני תבשילין משום שבריובי תבשילין יש כבוד ותענוג. והרי עושים תבשילים טובים גם מדבר שנאכל כמות שהוא חי, כמו מדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי. ע"כ. וכ"כ תלמיד הרמב"ן (תענית עמ' נד) בשם הראב"ד. וכ"כ רבינו ירוחם (דף קסד), בשם הראב"ד. ושכן עיקר.

וכ"כ המרדכי (סי' תלד) בשם הסמ"ג, שריצב"א היה

ח. יש להחמיר אף בשני מינים בקדרה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרוכו בכך כל השנה, כגון תבשיל של אפונים שברוב הפעמים נותנים בו בצלים וביצים. (ח)

אולם הטור (סי' תקנב) הביא מ"ש הרא"ש בשם הראב"ד לאסור. וכתב ע"ז, והכי מסתבר. ע"ש. **וב"כ** מרן בש"ע (סי' תקנב ס"ג), שאף דבר שנאכל כמות שהוא חי, אם נתבשל, יש בו איסור משום ב' תבשילין. ובסעיף ד' כתב, מותר לאכול פירות חיים אפי' כמה מינים. וכן העלה לאסור בשו"ת מהר"ם בן חביב (סי' סז), והביאו מכת"י בברכ"י (סק"ה), ובפתח עינים סייעו מדברי מרן שלא התיר אלא פירות חיים. (ובאמת שמפורש בדברי מרן לאסור גם דבר שנאכל חי שנתבשל). [ילקוט מועדים עמ' תקעה].

תבשיל של אפונים שברוב הפעמים נותנים בו בצלים וביצים

כמה מינים בקדרה אחת, שכיון שמבשלים אותם ביחד אמרי תבשיל אחד הוא. ובאשכנז מחמירים. **וב"כ** להחמיר בשבולי הלקט (סי' רסה) בשם רבינו אביגדור כהן צדק, שאפי' לביבות או מקרוני מבושלים עם גבינה נקראים שני תבשילין, וכתב ע"ז השבולי הלקט, ומסתברא כוותיה, שכל שני דברים מבושלים ואפי' בצל וגבינה או בצל וביצה קרויים שני תבשילין, כדאיתא בפסחים (קיד:), ואפי' דג וביצה שעליו. ע"כ. **וב"כ** במחזור ויטרי (עמ' רכה) וז"ל: ובקונטרס לותר מצאתי שכל שהוא מבושל אפי' ביחד כגון מילת מגבינה וביצים טרופים בה הווי שני תבשילין. ע"כ. **וב"כ** בספר המחכים (עמ' לה), שאף אם שם שני מינים בקדרה אחת לא מקרי תבשיל אחד בשביל כך. ע"ש. **וב"כ** בספר אהל מועד ח"ב (דף סח:), שהעידו בשם הרי"א שהיה אוסר בביצים וגבינה בקדרה אחת. ומיהו יש מן האחרונים שמתירים כל שני מינים בקדרה אחת. ע"ש.

אולם התוס' (תענית ל.) כתבו, שאין לאסור לאכול תבשיל שעושים מבצלים וגבינה וביצים, שאע"פ שאין העולם רגילים לאכול בצלים חיים, אע"פ כן מאחר שאין עושים מהם תבשיל בפ"ע, אם לא ישימו בו שומן או שום דבר שנותן בהם טעם, אינו קרוי תבשיל כדי לאסור הביצים שמבשלים עמהם. ע"ש.

והמרדכי (תענית סי' תרלד) כתב בשם ראבי"ה (סי' תתפח), שכיון שלא פירש התלמוד מהו שני תבשילין, ראוי להחמיר. וכתב ע"ז המרדכי, ולי נראה שיש ללמוד דבר זה מהגמ' פ"ב דביצה, דפליגי ב"ש ובי"ה לגבי עירובי תבשילין, ושיום שאם פרפר ביצה ונתנה

תבשיל עליו, אבל פירות בין חיים בין מבושלים מותרים, שעדיין שמן הראשון עליהם. ע"כ.

וב"כ התוס' (תענית ל.), גבינה המבושלת בקדרה מותרת, שכל דבר שנאכל חי כמו חלב וכמו גבינה או תפוחים אין בהם תורת בישול כלל. וכ"כ בספר צרור החיים (עמ' קעב), שפירות מבושלים מותרים.

וב"כ במחזור ויטרי (סי' רסה, עמ' רכה), שכל דבר שנאכל כמות שהוא חי, אין בישולו נקרא בישול, הילכך אפי' בישולו יכול לאכול שני תבשילים כאלו. ע"כ. וכ"כ רבינו עובדיה מברטנורא (פ"ד תענית מ"ז).

ח ולענין בישול כמה מינים בקדרה אחת, אם נחשב שני תבשילין. הנה רש"י (תענית כו:) פירש שני תבשילין, כגון בשר (מליח) וביצים שעליו, או דג וביצה שעליו, כדאיתא בפסחים (קיד:).

אולם הרמב"ן בתורת האדם (דף פב ע"ד) כתב, יש שמחמירים לומר ששני מינים בקדרה אחת, ואפי' דג וביצה שעליו, או שחותר קפלוט תחת הדג, שקרויים ב' תבשילין, ואינו כן, קל הוא שהקילו לענין עירוב שאמרו כן בעירובי תבשילין, ואין זה לענין ת"ב. וכ"כ בשמו ה"ה (פ"ה מהל' תעניות ה"ז), ששני מינים בקדרה אחת, מותרים. וכ"כ בספר צרור החיים (עמ' קעב).

וב"כ המאירי (תענית ל.), שכל שהוא בקדרה אחת אפי' שני מינים מותר, ואע"פ שלענין עירובי תבשילין דנו דג וביצה שעליו כשני תבשילין, קל הוא שהקילו בעירובי תבשילין, ואינו ענין לת"ב. וכן הדברים נראים. ע"ש.

והריטב"א בתענית (ל.) ג"כ כתב שכל שהם בקדרה אחת ותמחויה אחד אפי' כמה מינים ביחד אינם אלא תבשיל אחד. וכ"ד מורי בשם רבינו בשם רבותיו.

וב"כ הרא"ה (תענית ל.), שכל שנתבשל בקדרה אחת, אפי' כמה מינים נחשב לתבשיל אחד ומותר. ע"ש.

וב"כ הארחות חיים (או"ו דף צד ע"ד), שלא אסרו שני תבשילין אלא כשאוכלם דרך חשיבות ותענוג ושמחה, כגון שכל תבשיל בפ"ע, אבל אם אכלן בתבשיל אחד, כגון גבינה וביצים, או דגים וביצים, לית לן בה. ע"כ. **וב"כ** הרי"א ז' (סוף תענית), שאם בישל שני מינים ביחד, כגון דגים וביצים בתבשיל אחד, מותר. ע"ש.

והרא"ש (תענית פ"ד סי' לד) כתב, בצרפת מקילים לתת

ט. האוכל איטריות מותר לתת עליהם גבינה, כי אין הגבינה תבשיל, וכן רשאי לאכול תבשיל אורז עם לבן או יגורטי, וכן חלב מפוסטר אינו נקרא תבשיל לענין סעודה המפסקת. (ט)
י. יש נוהגים לאכול בסעודה המפסקת ערב תשעה באב, תבשיל של עדשים, או ביצים קשות, מפני שהם מאכל אבלים. אך אסור לאכול עדשים וגם ביצים, בזה אחר זה, כשהם מבושלים כל אחד בפני עצמו, ששני תבשילין אסרו חכמים בסעודה המפסקת, ולא חילקו בין סוגי המאכלים, שכל שני תבשילין אסורים, ואפילו הם מאכל אבלים. וגם הנוהגים לאכול ביצים קשות אחר ברכת המזון, עושים שלא כדין, שגורמים לברכה שאינה צריכה. ויש מקומות שהיו נוהגים בכל השנה לתת ביצים טרופות לתוך התבשיל של עדשים ומבשלים אותם ביחד בקדרה אחת, והנוהגים כן רשאים לעשות כן גם בערב תשעה באב בסעודה המפסקת, אבל ברוב המקומות שאין נוהגים בכך כל ימות השנה אין להם להקל בזה. (י)

לתוך הדג, או שריסק קפלוטות ונתן לתוך הדג שהם שני תבשילין. ע"כ.
**ולפי דברי הרמב"ן והמאירי הנ"ל יש לדחות, קל הוא שהקילו חכמים בעירובי תבשילין.
ומרן בש"ע (סי' תקנב סעיף ג) פסק, ששני מינים בקדרה אחת, אם הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, מותר. נכגון אורז המבושל עם גזר וצימוקים, או עם אפונים ועגבניות, (וכמ"ש הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סי' תקנב), ובספר בא"ח (פרשת דברים אות יט), שדרכם בכך, מותר.) וכתב המשנ"ב בביאה"ל, שמלשון הש"ע משמע, שכל שני מינים בקדרה אחת מדינא מותר, ורק שנכון להחמיר כדעת האוסרים. ע"ש. וכן בד"ן, שהרי כ"ד רוב הראשונים להתיר.
ובשלחן גבוה כתב להתיר אפי' לביבות ממולאות**

בגבינה שדרכו בכך כל השנה, שלביבות בלי הגבינה כתפל בלי מלח. ושכן נהגו העולם היתר בדבר. ותמה על המג"א (סק"ד) בשם שבה"ל, שכתב, שאסור לאכול לביבות ממולאות בגבינה. ע"ש.
גם בערוה"ש (סי' תקנב סק"ח) תמה על המג"א בזה, שהרי רגילים למלאות הליביבות בגבינה או בביצים, ואפשר שבזמן המג"א לא היה כן. אבל בזמנינו בודאי שאין זה אלא תבשיל אחד, ושרי. ע"ש.
ולשון רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (עמ' שו), ואותם בני אדם שאוכלים בסעודה המפסקת תבשיל של גבינה בבצק "דרך תענוג" לא יפה מנהגם. ע"כ. ומשמע שאם אוכל בסעודתו דרך מאכל, ולא דרך תענוג, ש"ד. ונראה שבמקום שנהגו בכך כל השנה יש להתיר.

האוכל איטריות מותר לתת עליהם גבינה

פירות חיים. ע"ש.
וע"ע בשו"ת עמק התשובה (סי' צב אות י) שכתב, חלב המפוסטר אינו נקרא תבשיל לענין סעודה המפסקת, כי הפסטר אינו אלא לנקותו מן החיידקים, ואין מורגש בחלב טעם בישול, וכן חמאה לא מיקרי תבשיל. ע"ש.

נוהגים לאכול בסעודה המפסקת ערב תשעה באב, תבשיל של עדשים

ובפרקי רבי אליעזר (פרק לה), ר' אליעזר אומר העדשים מאכל אבל וצרה הם, תדע, שכאשר נהרג הבל אכלו אבותיו מאכל של עדשים. וכן יעקב אבינו בישל נזיד עדשים, מפני שבאותו יום נפטר אברהם אבינו. וכן ישראל אוכלים מאכל עדשים על אבל חורבן ביהמ"ק. וע' ברד"ל שם. (וע"ע בבראשית רבה פרשה סג סי' יד).

(ט) ובמ"ש בשו"ת זכחי צדק ח"ג (סי' קח), ובבא"ח (פר' דברים סעיף יט), שדין גבינה כדין פירות חיים, וכתב עוד הבא"ח שם, שרשאי לאכול תבשיל אורז עם לבן או יגורטי, שאע"פ שהדרך לחמם החלב על האש קודם שנקפא, חימום זה אינו עושהו תבשיל, כי אין משתנה טעמו שמו ומראהו, ולכן דין הלבן והיגורטי כדין

(י) בב"ב (י"ז) איתא, ביום שנפטר אברהם אבינו והיה יצחק אבל עליו, בישל יעקב אבינו נזיד עדשים, לנחם את האבל. ומה טעם לנזיד של עדשים, במערבא אמרי, מה עדשה אין לה פה, אף האבל אין לו פה. (שמקבל עליו את הדין, כמו שנאמר וידום אהרן). ויש מנחמים בביצים, כי מה ביצה מגולגלת, אף האבלות מגולגלת ומחזרת על באי עולם, (שגלגל הוא שחזור על כל העולם). ע"כ.

הוא שחזור בעולם, וסמך לזה מן המדרש ויזד יעקב נזיד וכו'. וע' בשו"ת בית דוד (סי' שכו). ודו"ק.

וכ"כ בארחות חיים ח"ב (עמ' תקפד), ובכל בו (דף קלב סע"ד, ובחדש דף פז סע"ד), שכתבו המנהג להברות את האבל בביצים או בעדשים, שגלגל

הנוהגים לאכול תבשיל עדשים ואח"כ ביצים קשות, הוא מנהג בטעות

התבשיל, אוכלים את הביצים בפני עצמם, ובאמת שזהו טעות בדבר משנה, דמ"ש מרן בש"ע שנוהגים לאכול עדשים עם ביצים, היינו ביצים טרופות בתוך התבשיל, שכן היה דרכם בכל השנה, וכמ"ש הא"ר, שבמדינות שאין דרכן בכך בכל השנה אסור. אבל ביצים שלימות שבתוך התבשיל אפי' דרכם בכך בכל השנה אסור, ושוב כתב ללמד זכות קצת על מנהגם. ע"פ מ"ש הרא"ש והטור, שבצרפת נוהגים ליתן כמה מינים בקדרה אחת, שכיון שנתבשלו ביחד נקראים תבשיל אחד. ולסברא זו נראה, שאפי' אם אין דרכו בכך בכל השנה מותר. (ומרן הש"ע שהצריך שיהא דרכו בכך כל השנה, חומרא בעלמא נקט. וכמ"ש בבאה"ל). וסיים, ומ"מ בעל נפש לא יאכל אלא או עדשים או ביצים.

והנוהגים לאכול תבשיל עדשים ואח"כ ביצים קשות, וטוענים שכיון שהם מאכל אבלים, אין בהם משום איסור שני תבשילין. הוא מנהג בטעות. כי מ"ש מרן בש"ע (סי' תקנב ס"ה), נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם, שהם מאכל אבלים, הכוונה שטרופים ביצים בתוך התבשיל של העדשים. ומיירי שדרכם לעשות כן בכל השנה לתקן התבשיל שתהיה בו תזונה, אבל לא לאכול תבשיל של עדשים, ואחריו לאכול ביצים שלוקות.

וכ"כ בספר פקודת אלעזר בן טובו (סי' תקנב), שמכיון שנתבשלו בקדרה אחת סמכו על המקילים בזה. ומכיון שאין כאן איסור מעיקר הדין, כי אם מצד חומרא, נהגו להקל בזה במאכל אבלים. נאך אין דבריו מחזוריים, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים).

וכבר עמד ע"ז הפרי חדש בליקוטים (סי' תקנב), וזת"ד, תלמידים רבים הבינו מדברי הש"ע שמאכל אבלים אין בו איסור משום שני תבשילין. ולכן נהגו לאכול תבשיל של עדשים, ואח"כ ביצים קשות, וכנראה שנגרם להם הטעות ע"פ מ"ש הרמ"א בהגה, ויש נוהגים לאכול ביצים קשות שהם מאכל אבלים, וחשבו שרוצה לומר, שמלבד תבשיל של עדשים אוכלים אח"כ ביצים קשות, וטעו בדבר משנה, שהרי מתני' סתמא קתני שלא יאכל ב' תבשילין. ואין כוונת הרמ"א אלא שבמקום עדשים אוכלים ביצים קשות. אמנם יש נוהגים לאכול בסעודתם עדשים, ולברך ברהמ"ז, וחוזרים לאכול ביצים קשות, וגם מנהגם זה אינו נכון, חדא דאיכא בהכי ברכה שאינה צריכה, וכמ"ש התוס' (שבת קיח). לענין ג' סעודות, ונע"ע במשנ"ב סי' רצא ס"ק יז. ועוד שנמצאת תקנת חכמים שלא יאכל שני תבשילין מופקעת, ע"י הפסקת ברהמ"ז. עכת"ד. והובא להלכה בספר קמח סולת.

וכן הגאון רבי רפאל אנקוואה בשו"ת קרני ראם (סי' רל דף רכו:), הביא מה שנהגו בעירו לאכול תבשיל של עדשים ואח"כ אוכלים ביצים שלוקות, סי' לאבלות, וכתב, שהוא מנהג בטעות, שאע"פ שמאכלי אבלים הם, הדבר פשוט שאסור לאכול שניהם בזה אחר זה, שזה בכלל מה ששינוי שאסור לאכול ב' תבשילין, ופשוט שדין שלוק כמבושל לענין זה. ואין לטעות ולומר, שכיון שאוכלים את הביצים בסוף הסעודה לגמרי, הוי אכילה כדרך פירות המובאים בסוף הסעודה לקינוח, שכבר כתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנב סק"ה) וז"ל: שני תבשילין שאסרו חכמים בסעודה המפסקת, אין לחלק בהם בין דבר הנאכל כמות שהוא חי, לדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי, וכן אין חילוק בין מאכל צלוי למבושל, וכן אין חילוק בין אם אוכלם כדרך תבשיל בתוך הסעודה, לבין אם אוכלם בסוף הסעודה, כגון שאוכל אותם כדרך הפירות בקינוח סעודה, אלא בכל אופן אסור. ולכן אסור לאכול תפוחים צלויים בסעודה המפסקת לקינוח סעודה. הרב מהר"ם בן חביב בתשובה כתיבת יד. ע"כ. נוכן מפורש כיו"ב במרדכי (תענית ס"ס תרלד), וז"ל: וכתב הסמ"ג, ריב"א היה אוסר לאכול תפוחים מבושלים אחר תבשיל בסעודה המפסקת, כדאמר' בירושלמי נדרים, שיוציאים ידי עירובי

זוה שלא כמ"ש הרב בארות המים (סי' כד דף קו ע"ד), שמאכל אבלים מותר לאכול אפי' ע"י ב' תבשילין, וכ"ש כשהביצים קשות והן קרות, דלא מיקרי תבשיל אחר. ע"ש. דליתא.

וכ"כ הרב שלחן גבוה (סי' ק"א), שהאוכלים עדשים ואח"כ ביצים, כבר הכה על קדקדם הפר"ח, דהא ודאי דאסור, כדתנן ולא יאכל שני תבשילין. ע"ש.

ובספר האשכול ח"ב (עמ' יד) איתא, ויש נוהגים לאכול תבשיל עדשים וביצים זכר לאבילות, וכתב הנחל אשכול (אות 1), שצ"ל עדשים "או" ביצים, ששני תבשילים אסורים לאכול. ע"ש.

ומהר"ש שולאל בספר נוה שלום בתשובה (סי' ד, דף קכח): עמד על מה שנהגו באלג'יר לאכול תבשיל של עדשים, וביצים מבושלים בתוכם, ואחר שאוכלים

קצת מרבתי, אלא כל שהוא בקדרה אחת ובתמחוי אחד אפי' כמה מינים ביחד אינו אלא תבשיל אחד. וכ"ד מורי בשם רבותיו. ע"כ. וכ"כ בחי' הרא"ה בס' פקודת הלויים שם.

וע"ע בספר המנהיג (בהל' ט' באב אות כ), שאחר שה"ד רבינו יצחק בן גיאת, שאפי' אם ישל ב' מינים בקדרה אחת, או שפרפר דג ע"ג ביצה, חשיבי ב' תבשילין, כתב, ואני מוסיף על דבריו, ע"פ הגמ' בפסחים (קיד:) שדג וביצה שעליו חשיבי ב' תבשילין, דהוה זכר לפסח ולחגיגה. וכדן עירובי תבשילין (בביצה טו:). ומיהו כל ישראל נהגו לפרש דדוקא בריבוי תבשילין אסרו משום שזהו דרך כבוד, הלא"ה לא, שהרי בכל יום כך הוא אוכל תבשיל אחד כעין ב' תבשילין. ע"כ.

וכ"כ בפסקי הרי"א (פ"ד תענית הל' ב אות ח), שלא נאסרו אלא שני מיני תבשילין, אבל שני מינים שנתבשלו ביחד, כגון ביצים ודגים כתבשיל אחד מותר. ע"כ. וכ"כ בארחות חיים (הל' ט' באב אות ו).

גם ה"ה כאן כתב בשם הרמב"ן ששני מינים שנתבשלו בקדרה אחת, מותרים. וע"ע בב"י (סי' תקנב).

ושן"ך בפתח עינים (תענית ל), שהביא מ"ש בהגהה שבס' גן המלך הנ"ל, דנ"מ לענין איסור ב' תבשילין בערב ת"ב, וכ' ע"ז, וליתא, שהרי כמה גדולים ס"ל שאפי' כמה מינים בקדרה אחת שרי, וכמ"ש הריטב"א, ואפי' לדעת מרן שהחמיר בשני מינים בקדרה אחת, מ"מ הרי פסק שאם הוא דבר שדרכו בכך מותר, וה"נ דג וביצה שעליו מותר.

וכ"כ מהר"א ישראל בס' כסא אליהו (סי' תקנב) להשיג על הרב המגיה הנ"ל, מדברי הרמב"ן וסיעתו, ושאף מרן התיר בדבר שדרכו בכך.

איברא דרש"י במתני' תענית (כו:), כתב, לא יאכל ב' תבשילין, כגון דג וביצה שעליו. וכ"כ הר"ן (סוף תענית), שאחר שהביא דעת הרמב"ן, סיים: "ויש מן הגאונים הראשונים שלמדו דין ב' תבשילין בערב ת"ב מדינם לענין עירובי תבשילין. וכ"כ המרדכי (תענית סי' תרלד), ונ"ל שיש ללמוד דין ב' תבשילין מהא דאמרי' פ"ב דביצה, בדין דג וביצה שעליו וכו'. ע"ש.

אולם מ"מ אנן לא קי"ל הכי לדינא, אלא כמ"ש מרן שיש לסמוך על דברי הרמב"ן וסיעתו. [וע' במשמרות כהונה שלא זכר מדברי הרמב"ן וסיעתו. וע"ע בספר יגל יעקב על ביצה (דף טו ע"ג). ודו"ק].

תבשילין בתפוחים מבושלים]. ועתה נדפסה תשובתו בשו"ת מהר"ם בן חביב (חאו"ח סי' סז). ומשם בארה.

גם הגאון רבי יצחק נבארו בספר לב מבין (דף נא ע"ד), עמד ע"מ שראה נוהגים בעירו איזמיר, שאוכלים בסעודה המפסקת תבשיל של עדשים, ואח"כ אוכלים ביצים קשות קרות, ומטבילים אותם במלח ואפר לשם אבלות, והביא מ"ש הפר"ח והנוה שולם לאסור. וכן הלכה העלה, דפשיטא שאין לנהוג דבר שהוא אסור, ואפי' אם יבשלו הביצים יחד עם העדשים יש לאסור. וכדעת רבוותא בתראי הנ"ל. וזה ברור.

[ומ"ש הרב קרני ראם (ס"ס רל), ואף שמנהג קדום הוא, פשוט בעיני שהדורות הראשונים היו אוכלים הביצים אחר הסעודה, שאז בודאי מותר כל שעדיין לא קיבל התענית בפירוש, משא"כ בדורות הללו שאוכלים אותם בתוך הסעודה, שאז ודאי דלאו שפיר עבדי. ע"כ. יש להסביר כוונתו כמ"ש הרב מזבח אדמה (דף ת.ה), שאחר שה"ד הפר"ח, שאפי' אם אוכלים עדשים ומברכים בהמ"ז, ואח"כ אוכלים ביצים קשות, אסור, דהוי ברכה שא"צ. כתב, ומיהו מי שסיים סעודתו ומברך בהמ"ז, ושוהה בינתים כמה שצריך, ואח"כ יושב בדאגה בין תנור לכירים ואוכל ביצה מטובלת באפר לשם סעודה המפסקת, מותר בודאי. ע"כ. והמנהג הקדום היה ע"י שהייה אחר בהמ"ז, ובספר טהרת המים (בשיווי טהרה מע' ט אות י) כתב לפקפק ע"ד הפר"ח, ואין דבריו מוכרחים, ועכ"פ אם עושים כד' הרב מזבח אדמה ש"ד. ודו"ק].

והנה הגנת ורדים בקונטרס גן המלך (סי' קמב) הקשה אמתני' דביצה (טו:): "ושוין" בדג וביצה שעליו שהם שני תבשילין, (לענין עירוב תבשילין), דאטו טעמא דבית שמאי אתא לאשמועינן וכו'. וכתב ע"ז הרב המגיה הגאון ר' ישועה שבאבו, שי"ל דנפ"מ לענין ערב ת"ב, דקי"ל שאסור לאכול ב' תבשילין, קמ"ל שאף בדג וביצה שעליו אסור. ע"כ.

ואישתמטיתיה מ"ש הרמב"ן בתורת האדם (הובא לעיל הערה ה'), שמותר לאכול בערב ת"ב שני מינים בקדרה אחת, וכדבריו כתב גם המאירי (בסוף תענית).

וכ"כ בחי' הריטב"א הנ"ל, שעיקרן של דברים, דהכא שהוא משום תענוג וחשיבות אין לומר שיהיה הדג וביצה שעליו נידון כשני תבשילין, כמו שאמרו לענין עירוב, ולענין ליל פסח (בפסחים קיד:), כמו שהיו סבורים

יא. פירות חיים מותר לאכול מהם בסעודה המפסקת אפילו כמה מינים. וכן סלט שעושים מעגבניות ושאר ירקות דינו כפירות חיים, ולכן מותר לאכול סלט בסעודה המפסקת. וממדת חסידות טוב להחמיר בסלט. (יא)

יב. לפת כבושה במים ומלח או בחומץ, וכן חצילים כבושים, וכן זיתים כבושים, אין להם שם של דבר מבושל לענין איסור שני תבשילים בסעודה המפסקת. הילכך מלפפונים וקישואים כבושים מותרים באכילה בסעודה המפסקת, מלבד תבשיל אחד. [והוא הדין לכל מיני ירקות הנאכלים חיים שכבשם בחומץ או במים מלוחים]. (יב)

אסר, ולא לקישואין הכבושים בחומץ, שהכנה"ג אסר, דבסלט ירקות הוא מעיקר הסעודה ולא רק לגרור תאות המאכל. מ"מ נראה בעיני דטוב להחמיר. ע"כ. וכ"ה במורה באצבע (אות ו'רד) דמן הדין מותר, אך יש להחמיר.

(יא) נתבאר לעיל. וכ"כ במטה יהודה (אות ד) דמותר לאכול פירות חיים. וע' במחז"ב (סי' תקנב סק"ב) שהביא בשם כמה רבנים שהתירו לאכול בסעודה המפסקת סלט ירקות, ואח"כ תבשיל. וכתב, דהגם שיש פנים להחמיר, דלא דמי לצנון ומליח שהמרדכי

לפת כבוש וכן חצילים כבושים, וכן זיתים כבושים, אם יש להם דין בישול

אסרו אלא ב' תבשילין ואין הכבוש והמליח בכלל זה. וכן נ"ל עיקר. ואע"פ שלענין עירובי תבשילין מהני גם כבוש, כמ"ש בש"ע (סי' תקכו), אין זה דמיון להכא, שבנ"ד תליא מילתא בחשיבות, וכמ"ש הריטב"א (תענית ל.), והאחרות חיים (הל' ט' באב אות ו' דף צד ע"ד). וכבוש אין עליו חשיבות תבשיל. ע"כ.

(יב) שאלה. לפת כבוש במים ומלח או בחומץ, וכן חצילים כבושים, וכן זיתים כבושים, האם יש להם דין בישול, לענין איסור ב' תבשילים בסעודה המפסקת, וכמו שאמרו בגמ' חולין (יז:): כבוש כמבושל.

וכ"כ בטהרת השלחן (סי' תקנד), שהדבר פשוט דלא אמרי' כבוש כמבושל לענין זה.

תשובה. הנה מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנב דין ו) כתב ללמוד דין זה מדין עירובי תבשילין, דאמרי' בביצה (יז:), תבשיל זה שאמרו אפי' צלי או כבוש או שלוק, אלמא דכבוש הוי מבושל לענין זה. ע"ש. וכמ"ש כיו"ב המרדכי (סוף תענית) ללמוד מדין עירובי תבשילין שדג וביצה נקראים ב' תבשילין, וגם צלי הוי כמבושל, וכמו שאמרו בדין עירובי תבשילין, שיוצאים אף בצלי. ע"כ.

ובאמת שגם הכנה"ג לא אסר כבוש מדינא, כי בשיורי כנה"ג (סי' תקנב אות ב) הביא מ"ש הרמ"א בהגה בשם המרדכי, שלא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח שרגיל בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפרישות, וכתב ע"ז ומכאן אסרתי לאכול קישואין הכבושים בחומץ או במים ומלח כדי לגרור תאות המאכל, דלא גרע מצנון ומליח שנאכלים בסוף הסעודה. ע"ש. ומוכח שאינו אוסר מדינא, אלא דין הכבוש כדין צנון ומליח, שאינם אסורים מדינא, אלא רק כדי שיתנהג בפרישות. ולכן מה שהחיר הערוה"ש, הכבוש, דבריו נכונים.

ולכאורה יד הדוחה נטויה כמ"ש הרמב"ן בתורת האדם (דף פב ע"ד), והמאירי (תענית ל.), לגבי דג וביצה שעליו, דהוי ב' תבשילין לענין עירובי תבשילין, דקל הוא שהקילו לענין עירובי תבשילין, ואין ללמוד משם לענין ב' תבשילין בערב ת"ב.

וכ"ש לפי מ"ש הרוקח (סי' ש) ד"ה מיהו, וז"ל: ואם רוצה לאכול צנון או מליח אחר סעודתו הרשות בידו. עכ"ל. ודלא כהמרדכי הנ"ל.

וכ"כ בערוה"ש, וזת"ד, יש להסתפק אם הכבוש נחשב תבשיל לענין איסור ב' תבשילין בסעודה המפסקת, כגון דג מלוח שקורין הרינג, או ירקות כבושים בחומץ, או במים מלוחים מעת לעת. ונ"ל שאין זה בגדר תבשיל, ואף שיש מי שאוסר בכבוש (שערי תשובה בשם הכנה"ג), וטעמו נראה משום דס"ל דהוי כמו שאמרו כבוש כמבושל. מ"מ לדעתי אינו ענין לנ"ד, כי לא אמרו כן אלא לענין בליעה ופליטה, ולא לענין להחשב תבשיל, וראיה מדק"ל בנדרים (טו). הנודר מתבשיל אינו אסור אלא כבישול צלי או שלוק או מבושל, ולא כבוש ומליח, כדמוכח ביו"ד (סי' ריו), וחכמים לא

ומיהו ראב"ה (סי' תתפ"ג עמ' תרסח) אחר שכתב ג"כ שהרוצה לאכול צנון או מליח הרשות בידו, סיים, ומ"מ מצוה להתנהג בפרישות. ומ"מ כיון שהרב מט"י אוסר מדינא, טוב לחוש לדבריו.

אולם נראה דמלפפון וקישואין שנאכלים כמות שהם חיים, אף אם נכבשו בחומץ או במים ומלח, אין להחמיר בהם, דהו"ל ס"ס, שמא הלכה כדברי התוס'

יג. גבינה מפוסטרת דינה כפירות חיים ואין עליה תורת תבשיל, אלא אם כן טיגנה או בישלה. (ג)

יד. לשתות חלב חם או תה או קפה בסוף הסעודה המפסקת, מותר מן הדין, שאין זה נחשב לתבשיל נוסף. וכן פשט המנהג בארץ ישראל ובשאר המדינות. ומכל מקום נראה שבעל נפש טוב שיחמיר לעצמו היכא דאפשר, כדי להתנהג בפרישות. ויסתפק במועט בסעודה המפסקת, רק כדי להחזיק עצמו שיוכל להתענות. (ד)

פנים להתיר, דל"ד לצנון ומליח שאסר המרדכי, שכאן הסלאט בערים האלה הוא מעיקר הסעודה, ולא לגרר תאות המאכל בלבד, מ"מ נראה בעיני שטוב להחמיר. ע"כ.

אולם לפי האמור י"ל שמכיון שלגבי עירובי תבשילין, ודאי דלא מהני בסלאט, אע"פ שהקילו בו חכמים בכמה דברים, הילכך גם לענין סעודה המפסקת בודאי שאינו חשוב להקרא תבשיל. ולפי מ"ש הרוקח (ס"ו ש"י), שמתיר לאכול צנון ומליח בסוף סעודה המפסקת, ודלא כהמרדכי הנ"ל, אף למי שמתנהג בפרישות, א"צ להחמיר.

(ג) הראב"ד והרא"ש ועוד. ראה להלן. וכן עיקר, אע"פ שבדרשות מהר"ח (ס"ו טו) כתב, וז"ל: ורבינו יצחק הבחור אסר תבשיל שני אפי' מתפוחים. ואם רוצה לאכול תבשיל אחר, יכול בטוב לאכול אחריו גבינה שמינה מבושלת וזה אינו ב' תבשילין. ע"כ. ומבואר להקל בגבינה מבושלת אפי' למאי דקי"ל לאסור בפירות מבושלין הנאכלין כמות שהן חיים. מ"מ יש לתפוס כדעת הראשונים הנ"ל. וראה בילקו"י על הלכות יו"ט, בדיני עירובי תבשילין.

אם מותר לשתות תה או קפה אחר סעודה המפסקת

נמי חשיבא אכילה לענין זה, ואיכא בהא משום ב' תבשילין, דאל"כ אמאי נקטי חלב, תיפוק ליה דבלא"ה מותר לשתותו, דשתיה לא חשיבא תבשיל. אלא ודאי דאף שתיה בכלל אכילה לענין זה. וא"כ לדין דקי"ל דאף דבר שנאכל חי חשיב תבשיל, ה"נ חלב חשיב תבשיל, ויש לאסור לשתותו בסוף סעודה עם תבשיל אחר.

וכ"כ להדיא המרדכי (תענית ס"י תרלד) וז"ל: ונראה לאסור חלב מבושל וכו'. ע"ש.

וכ"כ הלבוש (ס"י תקנב ס"ב), אפי' דבר הנאכל כמות שהוא חי, כגון "חלב" וגבינה ודג מלוח, מקרי תבשיל לענין זה. עכ"ל. וא"כ ה"ה לענין תה וקפה דחשיב תבשיל ג"כ, כיון דאף שתיה בכלל אכילה לענין זה. **וכן** בשו"ת זרע אמת (ס"י עח) נשאל בדין הקפה,

(תענית ל.), דכל דבר שנאכל חי, כגון גבינה שנתבשלה בקדרה אין עליה תורת בישול כלל. וכ"כ המחזור ויטרי (ס"י רסד עמ' רכה). והרא"ה בחידושו (תענית ל.). ורע"ב (תענית פ"ד מ"ז). וא"כ י"ל שמא הלכה שכל שנאכל כמות שהוא חי לא שייך בבישולו דין בישול לענין סעודה המפסקת, ושמא כבוש אינו כמבושל לענין זה. כדברי הערוה"ש ודעימיה.

הילכך מלפפונים וקישואים כבושים מותרים באכילה בסעודה המפסקת, מלבד תבשיל אחד. (וה"ה לכל מיני ירקות הנאכלים חיים שכבשם בחומץ או במים מלוחים). [וכ"ז דלא כמו שנתבאר בילקו"י מועדים דפירות כבושים דינם כמבושלים, ולכן אין לאכול עם תבשיל אחר מלפפונים או קישואים כבושים במים ומלח או בחומץ. אולם העיקר לדינא להקל בזה מטעם ס"ס, שמא כדעת התוס' וסיעתו שאין איסור כלל בדבר שנאכל כמות שהוא חי, ושמא לענין זה לא אמרי' כבוש כמבושל. ומשנה אחרונה עיקר].

ולפי האמור יש מקום לדון על מ"ש במחז"ב (ס"י תקנב סק"ב), שמעתי שיש רבנים שהתירו לאכול סלאט מעעבניות ושאר ירקות, כי חיות הנה, ונותנים בהם שמן וחומץ, ולאכול עוד תבשיל אחר. והגם שיש

(יד) התוס' תענית (ל.) כתבו, גבינה המבושלת בקדרה אין חששא לאכול, דכל דבר שהוא נאכל כמות שהוא חי כמו חלב כמו גבינה כמו תפוחים אין בהם תורת בישול כלל וכלל. עכ"ל.

וכ"כ הרא"ש (שם ס"י לד) שכל דבר שהוא נאכל כמות שהוא חי כגון חלב וגבינה י"א דלא מקרי שני תבשילין. והראב"ד כתב דאפי' גבינה קרי תבשיל. וכן מסתבר דלא שייך לחלק הכא בין נאכל כשהוא חי או לא. וכ"ה בטור (ס"י תקנב). וכ"כ רבינו ירוחם (דף קסד ע"ב).

והכי קי"ל לדינא דאפי' דבר שנאכל כמות שהוא חי, אסור, דחשיב תבשיל.

ומיהו שמענין מינה ממה שכתבו המתירין "חלב" וגבינה, מטעם שנאכל כמות שהוא חי, מכלל דשתייה

עמי וכו' ברוך המקום שהרגו, ועל כל מה שאמרה הענישו, דאל"כ למה הזכירו בברייתא שנתה עמי. ע"כ. **אלמא** דהוצרך ראייה לומר דה"ה לא ישתה, ומוכח דאי לאו הראייה לא אמרי' דה"ה לא ישתה, אלמא אע"ג דשתיה בכלל אכילה, בלשון חכמים לא אמרי' הכי בלא ראייה. ע"כ.

ולכאורה יש לשאול, שהרי בספר חסידים (דמייתי מר ברישא) כתב, לענין צמאון אדם ובהמה, יתנו לאדם תחלה ואח"כ לבהמה, דכתיב ותאמר גם אתה שתה ואח"כ וגם לגמליך אשקה, ואשת וגם הגמלים השקתה, וכתיב והשקית את העדה ואח"כ ואת בעירם וכו'. ע"ש. הרי שהוצרך אדרבה לראיות להתיר שתיית אדם תחלה, הלא"ה שתיה בכלל אכילה. ולא עוד אלא שלא התיר אלא משום צמאון, הלא"ה כגון לשתות תה, ומרק, כדין אכילה חשיבא, ומקדימים לבהמה, וכדמוכח מראיותיו נמי. וא"כ עד שבא לדייק מהיראים, ידייק מר מספר חסידים להיפך. אלא ודאי שאין פה ראייה. ומה שהוצרך היראים לראיה, משום דבאכילה דוקא חיישינן להרגל עבירה, משום דקבע איניש, משא"כ בשתיה כמין ימא לטנגי, אין יצר הרע מצוי לשעה. וממילא אין ראייה ממה שכתבו הפוסקים דמותרים לשתות מכוס אחד בזה אחר זה וכו', והוכיח מזה החיד"א שם דס"ל לא יאכל הזב וכו' אכילה דוקא ולא שתיה. וה"נ הכא. ע"כ.

ולפי האמור לאו שמה מתיא, דהתם אזלי' בתר טעמא, וה"נ אזלי' בתר טעמא לאסור. [ובלא"ה אין ראייה, דהפוסקים הנ"ל פליגי על היראים, שאפשר דהתם מיירי שאינם שותים יחד אלא ע"י הפסק. דבזה מותר אפי' באכילה. ופשוט]. והרי הזרע אמת לא מייתי דיוקא ממתני', אלא לעומת מה שרצה לדייק בהיפך ממה שאמרו לא יאכל ערב ת"ב, אלמא דשתיה שרי, ודחה דשתיה בכלל אכילה. אבל אה"נ דבכל דוכתא אזלי' בתר טעמא, ולא כללא הוא בכל דוכתא. ובמרו"ק (כו:), אבל אסור לאכול לחם משלו ביום ראשון, וכתב בקיצור ש"ע (סי' קצו אות י) בהגה, בשם ספר יוסף אומץ ובנין יהושע, שאפי' שתיית תה וקפה אסור משלו. וכתב דהכי מסתבר, דבכל מקום שתיה בכלל אכילה. וע' בשד"ח (מערכת א כלל ק). ובגשר החיים ח"א (דף קנו ע"א). [וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ב (חיד"ו סי' כה אות ג)]. **וב"ז** למטונייה דהחיד"א, דמייתי ראייה דשתיה לאו בכלל אכילה מהכא, אבל בקושטא הרי בגיטין (סב). הגירסא אסור "לטעום". וכ"ה בהרי"ף והרא"ש שם. וכן העיר בשד"ח (מערכת א כלל ק). וע' בברכ"י (סי' קסז) על דברי הט"ז. ובשבות יעקב ח"ג (סי' יג). ובשו"ת

ופסק לאסור, דהרי אף מים חמים הוי בכלל בשולי גוים, אי לאו משום דהוי דבר הנאכל כמות שהוא חי, וגבי סעודה המפסקת דאין לחלק בהכי חשוב תבשיל לענין איסור ב' תבשילין. ומה שאמרו במתני' דתענית, ערב ת"ב לא יאכל אדם ב' תבשילין, אין לדייק דלא אסרו אלא באכילה משא"כ בשתיה, דהא בשבועות (כב:) שבועה שלא אוכל ושתה חייב, איבעית אימא סברא וכו' דאמר ליה איניש לחבריה נטעום מידי ועיילי ואכלי ושתו, איבעית אימא קרא דאמר ר"ל מנין לשתיה שהיא בכלל אכילה וכו'. ע"ש. הרי דבין בלשון תורה ובין בלשון בני אדם שתיה בכלל אכילה. וכן פסקו הפוסקים ביו"ד (סי' רה ס"ב). וה"נ אע"ג דקתני לא יאכל ב' תבשילין, גם השתיה בודאי אסורה. עכת"ד.

אולם החיד"א במחז"ב (סי' תקנב) ה"ד הזרע אמת, וכתב שבארץ הצבי ובמצרים ויתר גלילות טורקיא לפי הנשמע המנהג פשוט לשתות קפה אף הבראים בסעודת המפסקת, ולכן כתב ללמד זכות ע"ז דאה"נ דמה שאמרו לא יאכל אדם, אכילה אסור ולא שתיה, ואף דשתיה בכלל אכילה, מ"מ שנו חכמים בלשון המשנה כמה זימני אכילה ואין שתיה בכלל, כי הא דשבת (ט:) ולא לאכול (סמוך למנחה). ובפסחים (צט:). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. ובש"ס (סו) דה"נ בער"ש וערב יו"ט. ובכל הני פשיטא דיכול לשתות. עכת"ד.

ולפע"ד כל הני לא מרעוי, דהתם הרי אף אכילה לא נאסרה אלא קביעות סעודה יתר מכביצה פת, הלא"ה מותר, וא"כ כ"ש שתיה, משא"כ הכא זיל בתר טעמא דאסור להתעדן ולהתענג בב' תבשילין, ופשיטא דאף בפחות מכשיעור אסור לאכול תבשיל אחר, וא"כ ה"נ אף שתיה בכלל האיסור שמתענג בתבשיל אחר, דאי לא תימא הכי, אטו נימא נמי שיהיה מותר לשתות מרק ירקות וכיוצא בסוף הסעודה כיון דאין שתיה בכלל, אלא ודאי דכיון שגם בזה איכא הנאה ועונג בתבשיל אחר אסור. וה"נ לענין קפה ותה. ודוחק לחלק בין מרק שעיקרו לטבל פתו. וע' נדרים (מט:). ובמש"כ להלן בסמוך. (וע' בשו"ת כנף רננה אור"ח סי' א דף א סע"א). **ומ"ש** עוד החיד"א דה"נ בדברי האמוראים (ברכות מ). אסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו, וכתב בספר חסידים (סי' תקלא) דדוקא אכילה אבל שתיה אדם ברישא והדר בהמה. והביאו דבריו האחרונים. וה"נ י"ל לענין ערב ת"ב וכו'. וכ"מ מדברי היראים (סי' קצב) דמה שאמרו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה, ה"ה לא ישתה, שהרי מצינו (שבת יג:) אכל עמי ושתה

פשטות דברי הראשונים הנ"ל שלא התירו החלב אלא למי שאומר דכל שנאכל חי שרי, אבל למאי דקי"ל לאסור, החלב ג"כ בכלל האיסור. וכמ"ש הלבוש להדיא. והראב"ד שכתב גבינה, ה"ה חלב, ולישנא קייטא נקט. וא"כ ה"ה תה וקפה, דמ"ש. וכן משמע בהרא"ש ביצה (פ"ב ס"י יא) שכתב דכל מילי בכלל בישול, וכן להחם חמין וכו'. ע"ש.

ובשו"ת מנחת יחיאל (ס"י טו) העיר מהראיה הנ"ל מדברי הרא"ש בחלב, ודחה, שי"ל דמשכחת לה גם גבי חלב לבשל הרבה שיהיה נעשה כמו שמנת והוי כשאר אוכל, או דרך לדוגמא נקטי חלב, וראיה ברורה שהראב"ד לא נזכר בדבריו לאסור החלב, אלא ע"כ דחלב לכ"ע מותר. ע"כ. ולא ראה דברי המרדכי והלבוש שבאמת כתבו לאסור גם החלב.

גם מ"ש לדחוק דבישלוהו כמו שמנת, לא מסתבר, דכל כי האי אבעי להו לפרש. עוד כתב דשתיית זרע גד הנ"ל שאסר לאו דוקא להצטרף עם תבשיל אחר, אלא דאף לבד אסור כיון דהוי לכבוד ולעונג, אבל לעולם משקה לא הוי בכלל אכילה וכו'. ולכן העלה להקל.

גם הגר"ש קלוגר בספר החיים (ס"י תקנב) האריך להתיר החלב, דדוקא בישול הניכר בין מבושל לחי, ואין צורתו שוה כמו שהיה חי רק משתנה ע"י הבישול זה הוי בכלל תבשיל, משא"כ חלב. ועוד דבעיני שיהיה משובח יותר ע"י הבישול, אבל חלב בין חי בין מבושל הוי טעמו שוה, ועיקר בישולו רק הסרת הנוזק, כי החי גורם שלשול, וזה לא הוי הנאה כמו מבריה ארי בעלמא, וראיה מהראב"ד דנקט גבינה והניח חלב וכו'. ומילתא דסברא הוא, ובדרכנן שומעים להקל. עכת"ד. וי"ל ע"ד.

ומיהו יש ליתן טעם להקל בשתיית תה או קפה, כי נראה שאיסור שני תבשילין אינו מן הדין אלא לגבי בישול ממש בכלי ראשון, אך עשיית תה או קפה אינה אלא בגדר עירוני, שנותנים הסנס של התה, או הקפה בתוך כוס ומערים עליהם חמין מן המיחם שעל האש, וזה אינו בישול ממש. וכבר כתב הגר"י טייב בערה"ש יו"ד (ס"י סח סק"ד), שדעת רשב"ם ור"ת והרמב"ן והריטב"א והר"ן, שעירוי אינו מבשל כלל. וכ"כ הרשב"א בתשובה (ס"י תקא), ושכ"ד הרי"ף. ולדבריו כן גם דעת הרמב"ם שכתב כד' הרי"ף. ע"ש. וכן הוכיח במישור הרב מהר"ם חיון בתשובת גנת ורדים (תאו"ח כלל ג ט"ו), שכ"ד הרמב"ם. ובערה"ש א"ח (ס"י תסה סק"א) הוסיף שיש להוכיח שכן גם דעת רש"י, וכמ"ש בשו"ת מהראנ"ח (ס"י תח). ע"ש. והערה"ש

יוסף אומץ (ס"י טז אות ו). וכן בכתב סופר (ס"י לב). [ומ"ש שם הכתב סופר על הספר חסידים שהביא מאליעזר ורבקה, שהיה לו להביא מדכתיב והשקית את העדה וכו'. לא ראה בספר חסידים גופיה שבאמת הביא ראייה זו. וע' באור החיים פרשת חיי שרה ופרשת חקת]. ומ"מ גם טעימה הויא כאכילה, כמו שאמרו בברכות (מז), וכ"כ התוס' שבועות (כב:). ודו"ק. [וע' בשו"ת עמודי אש (ס"י ב אות לב) מ"ש בדברי הספר חסידים והאחרונים].

ומיהו בפסחים (קה), אסור לטעום קודם שיבדיל, ולא קפדי אמיא. וע' בתוס' שם. וע' בשו"ת ירך יעקב (ס"י לה). ובעיקרי הד"ט (ס"י ט אות לב). ובשו"ת חתן סופר. ובשו"ת ויצבור יוסף (ס"י נב, ב).

ואעיקרא יש לעיין בראיה זו, כי ד"ז ילפינן מקרא לבהמתך והדר ואכלת, וכתב בתשו' מהר"ם בר ברוך ד"פ (ס"י שב) שהוא מדאורייתא. וא"כ ודאי שהיה צ"ל דשתייה בכלל אכילה. אם לא שגילה לנו הכתוב דבשתייה האדם קודם.

ועוד כתב המחז"ב שאין ספק בזה, שיש להתיר, דהא ב' תבשילין תנן, ומשקה שהורתח אינו נקרא תבשיל, והכי מוכח בנדריים (טו). דתנן קונם שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה, ופריך עלה בגמ' והא מתבשיל נדר, ופירשו התוס' כי הרך לא הוי תבשיל כיון שהוא רך כמים בעלמא. וכ"כ הרא"ש. וכ"כ הר"ן בשם אית דמפרשי. ומשני האי תנא כל דמתאכיל ביה ריפתא קרי ליה תבשיל, הרי דאפי' מעשה קדרה רך פריש דלא מיקרי תבשיל, וכ"ש משקה שהרתחוהו, דלא מיקרי תבשיל. ואע"ג דהתם בנדריים קאי דאזלי בתר לשון בני אדם, מ"מ גם בלשון משנה לא אשכחן דמשקה שהרתחוהו שיקרא תבשיל. עכת"ד.

והנה הר"ן עצמו, וכן הריטב"א והנמקי יוסף, פירשו דהקושיא היא דאמאי מותר בעבה. וכ"כ המפרש שם. ע"ש. לפ"ז אין מכאן ראיה.

וגם לשאר מפרשים, היינו משום דבנדריים אזלי בתר לשון בני אדם, וכמ"ש החיד"א גופיה. ותדע דהא דמותר בעבה ניחא ליה, אע"ג דבעלמא ודאי דהוי תבשיל. ולא נשאר רק מ"ש דלא אשכחן במתני' דמשקה שהורתח דחשיב תבשיל. ואי מהא לא איריא, דהא איהו גופיה מסיים, דמים מבושלים בקנה זורע גד וסוכר שהוא תענוג ומנהג עשירים לא הותר בסעודת המפסקת, אלא במקום חולי, וכמ"ש מהר"ש שער אריה והובא בברכ"י. ע"כ. וא"כ כיון דמהר"ש שער אריה הנ"ל אוסר שלא במקום חולי, מטעם ב' תבשילין, ה"נ קפה ותה מאן פלג לן. ואף שהעניינים ג"כ רגילין בהם, לכאורה נראה שזה לא יספיק לדחות

טו. מי שבשיל תמרים ועשאם דבש שקוראים סילאן, יש אומרים שנחשב תבשיל לענין איסור שתי תבשילין. אך יש שנסתפקו בזה. (טו)

גאונים התירו בין מבושל, ושכל שהעלה רתיחה אחת חשוב כמבושל. ע"ש. ואף הט"ז שהחמיר בשכר לא החמיר אלא משום שכרות. ע"ש. ולכן יש להתיר אף בקפה ותה, כי מכיון שהנסס של התה והקפה בטלו לגבי המים, לענין הברכה, ה"נ לענין איסור ב' תבשילין יש להתיר. וכמ"ש כעין זה התוס' ע"ז (לא:): סוף ד"ה ותרווייהו, וזו לשונם, ועוד יש טעם להתיר השכר דאין בו משום בישולי גוים, דכי היכי דהתבואה בטלה לגבי המים לענין ברכת שהכל נהיה בדברו, ה"נ היא בטילה לענין איסור בישול. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' קנג). וה"ה לתה וקפה.

וכיו"ב כתב בשו"ת אור נעלם (סי' ח) ד"ה ומה"ט, שג"ל להתיר לשתות יין שרף משמרי יין, כיון שיצא מגדר יין, ואין מברכים עליו בפה"ג אלא שהכל פשיטא שאינו נכלל בדיון יין. ע"ש. וכ"כ הפר"ח (יר"ד סי' קיד סק"ו), ובשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב (סי' קמב). ולפ"ז אין בשתיית תה או קפה דין שני תבשילין להאסר בסעודה המפסקת.

ולרווחא דמילתא יש לצרף עוד להקל מ"ש בשיורי טהרה (מערכת ט אות י"ד) שאם תאב לאכול ביצה אחרי אכלו, מותר אחר ברהמ"ז, כיון שהוא דרך עראי, וכן פירות מבושלים. וכ"כ בתורת חיים סופר (סי' תקנב סק"ו). [איברא דמדבריי הורע אמת והמחז"ב בתה וקפה דהוי עראי לא משמע כן. וכן העיר עליו בשד"ח פאת השדה (בין המצרים סי' א אות ו) שאינו פשוט לומר כן].

ומ"מ נראה שבעל נפש יחוש לעצמו, היכא דאפשר, דלא עדיף ממ"ש המחז"ב להחמיר לענין סלאט"א, והשכנה"ג לענין קישואין כבושים בחומץ, שיש להחמיר, משום דלא גרע מצנן ומליח שהחמיר הרמ"א כדי שיתנהג בפרישות. [חזו"ע].

(טו) הנה בבא"ח (פרשת דברים אות יט) כתב: אסור לאכול שני תבשילין, אפי' מין אחד, ורק אחד עבה ואחד רך. ואפי' בישל דבר הנאכל כמו שהוא חי, כגון תפוחים בסוכר. ואפי' אם בישל תמרים ועשאן דבש, שקורין בערבי סילאן, ואפי' אם בישל סוכר, ותיקנו וסננו ועשאו משקה, ג"כ חשיב תבשיל (לענין איסור ב' תבשילין), כיון שאחר בישולו נעשה בו טעם אחר, וגם קונה לו שם חדש. ע"כ. וכבר כתבנו בהערה הנ"ל דמשמע דתה וקפה משרא שרי. אך בשו"ת זב"צ ח"ב (סי' לב) כתב שחכמי הישיבה נסתפקו בדבש תמרים אי חשיב תבשיל לענין זה. וצ"ע.

(ח"מ ח"ג בקונט' ספר הזכרון מע' ע אות י) הביא עוד שכן פסק המהר"ם בן חביב בתשובה שהובאה בגנת ורדים (כלל ג סי' ה), דהא דקי"ל עירוי מבשל כדי קליפה, אינו אלא מדרבנן. (וע"ע בשו"ת דרכי נועם האו"ח סי' ה). גם בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' יח) כתב, שבישול ע"י עירוי כתב הפמ"ג שאינו אלא בגדר ספק, ולא ודאי, מאחר שדעת רשב"ם והרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן, עירוי אינו מבשל כלל. ע"ש. ואפי' אם נאמר שהוא בגדר ספק, כיון דאיסור ב' תבשילין דרבנן, אמרי' ספד"ר לקולא. (וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ד האו"ח סי' לג אות טז).

הילכך העיקר כדברי מרן החיד"א במחז"ב והאחרונים שמתירים. ובפרט לפי מ"ש מרן החיד"א שכן המנהג פשוט בא"י ובמצרים, לשתות קפה בסעודה המפסקת.

וכן העלה בשו"ת חיים וחסד חורי (סי' ל), שיש להתיר שתיית תה וקפה בסוף סעודה המפסקת. והביא מ"ש בבא"ח (דברים אות יט) לגבי בישל תמרים (סילאן), דכיון שנעשה בו טעם אחר וקנה לו שם חדש. ע"כ. הלא"ה כגון תה וקפה משרא שרי.

וכן העיר בקצרה באשל אברהם מבוטשאטש מה"ת (סי' תקנב), כי בעירוי שאין מבשל יותר מכדי קליפה אין חשש אפי' בדרך חסידות. וכ"כ בספר שערים המצויינים בהלכה (בקונטרס אחרון סי' קנג סק"ג).

גם בערוה"ש (סק"ט) פשיטא ליה טובא להתיר שתיית תה או קפה, דלא חשיבי מין תבשיל כלל, שאין כאן אלא שתיית מים חמים.

וכן פסקו הגר"ח פלאג"י בספר רוח חיים (סק"ב), והרב זכור לאברהם ח"א (דף לח), להקל בשתיית תה וקפה, כדברי מרן החיד"א. וכ"כ בשו"ת צוף דבש (האו"ח סי' קמז). וכן העלה בשו"ת אם לבינה (סי' מח). וכ"כ בעיקרי הד"ט (סי' כח אות ד).

ויש עוד סמך להקל בזה ממה שכתבו האחרונים להתיר לשתות שכר לאדם חלש או למי שרגיל, וכמ"ש הרמ"א בד"מ, דמ"ש האגודה שאין לשתות שכר בסעודה המפסקת, אין נוהגים כן.

גם המהרש"ל בתשו' (סי' לא), כתב, דמי שהורגל לשתות בסעודותיו שכר בלבד, או אם הוא אדם חלש, בודאי שמתור לו לשתות שכר בסעודה המפסקת. וכן פסקו המג"א, הא"ר, והיד אהרן. ולא חששו כלל משום בישולו לעשותו שכר.

וסיוע לדבריהם ממ"ש המאירי (תענית ל), שהרבה

טז. מי ששותה הרבה מים שלא לצמאו אחר סעודה המפסקת, כדי שלא יצמא בתשעה באב, כמצות הרופאים לעשות כן לפני הצום, אין לו לברך על המים. (טז)

יז. נהגו לשבת על גבי קרקע בסעודה המפסקת. וטוב להחמיר שלא לשבת על גבי קרקע ממש, אלא יניח תחתיו שטיח, או שמיכה, וישב עליהם. וקרקע המרוצפת באבנים או בנסרים, מותר לשבת עליה אף בלא שיתן דבר המפסיק בינו לבין הקרקע. ואף הנשים צריכות לשבת על גבי קרקע בסעודה המפסקת. וזקן חלש מותר לו לתת כר תחתיו. (יז)

שותה הרבה מים שלא לצמאו אחר סעודה המפסקת, לא יברך על המים

(טז) **כ"ב** בספר מזמור לאסף (דף קח.). ומה שאמרו (ברכות מה.) לצמאו, לאפוקי מאן "דחנקתיה אומצא",

לאו דוקא הוא, ולשון הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"א), שהשותה מים שלא לרוות צמאונו, אינו מברך, לא לפנייהם ולא לאחריהם.

אולם המהרש"ם בדעת תורה (סי' רד סעיף ז) כתב בשם הרב דעת קדושים בכתביו, שהוא בעל אשל אברהם הנ"ל, שאף השותה מים כדי שלא יצמא אח"כ, אינו מברך שהכל, שהעיקר שאין לברך אלא רק כשהוא צמא כבר. ע"ש.

וכ"ב הגר"א בשנות אליהו, הביאו המשנ"ב בביאה"ל (סי' רד ס"ז), שהשותה מים אינו מברך אלא דוקא כששותה לצמאו, אבל שלא לצמאו אינו מברך כלל. ומ"ש בגמ' לאפוקי "חנקתיה אומצא", לאו דוקא, אלא כל שלא לצמאו אינו מברך. ע"ש. וע"ע בשו"ת יד הלוי (חאו"ח סי' לה).

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' מב, וה"י סי' מב אות יב), שכתב, דמ"ש באשל אברהם תנינא הנ"ל, נראה שהוא ט"ס, שהרי בדעת קדושים (שהוא בעל אשל אברהם) כתב, שגם השותה מים כדי שלא יצמא אח"כ, אינו מברך. ופשוט בעיני שנפלה טעות מהמעתיק באשל אברהם. ע"ש. נומ"ש בספר שערי ברכה עמוד תכא בהערה, לא דייק לכתוב דברים כהוייתן. וע' שד"ח (פאת השדה ברכות, סי' ז). ודו"ק. וכן עיקר שלא לברך, ואלה שנהגו לברך, עליהם לבטל מנהגם, דסב"ל.

לאפוקי ממ"ש הגר"ח הכהן בשו"ת דבר המשפט (סי' ד), שאחר שהביא מ"ש במזמור לאסף (דף קח) הנ"ל, שהשותה מים כדי שלא יצמא אח"כ, אינו מברך, כתב לחלוק עליו, שכל ששותה שלא יצמא אח"כ, שותה

המנהג לסעוד סעודה המפסקת כשהם יושבים על הארץ

בעי' נמי ישיבת קרקע, כדין האונן (ברכות יח:), שאינו מיסב ואוכל. ולדידן דלא נהגינן לאכול בהיסבה, אין שפלות הסעודה ניכר אלא בישיבה ע"ג קרקע. ומיהו א"צ לחלוץ מנעליו עד תפלת ערבית. ע"כ.

(יז) **הנה** בגמ' (תענית ל.), אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר' אלעאי, ערב ת"ב מביאים לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכירים, ואוכל בדאגה ובשממון ובבכיה, (הרמב"ם פ"ה ה"ט), ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו, זוהי מדת חסידים הראשונים. (כל מעשה בחסיד

וכתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנב סק"ח) בשם מהר"ש שער אריה, שע"פ הקבלה צריך להפסיק בבגד בינו לבין הקרקע, כי אין לישב בקרקע אפי' עם בגדיו אלא על בגד שאינו מיוחד למלושיו. וכ"כ הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' י אות לה).

אחד הוא ר' יהודה בר' אלעאי ב"ק קג:). וכ"כ הרמב"ם (הנ"ל), שכן ראוי לחכמים לעשות או קרוב לזה, וגם אנו מימינו לא אכלנו בסעודה המפסקת שום תבשיל ואפי' של ערשים אא"כ היה בשבת. ע"ש. וכתב בהגמ"י שם (אות ז), מכאן נהגו לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת. וכ"כ הרוקח (סי' שי). וכתב בשו"ת תה"ד (סי' קנא), שנראה דהא דבעי סעודה זו בישיבת קרקע לאו משום אבלות, דהא אכתי לא עייל ת"ב, אלא דבעי סעודה עניה ושפלה, ומש"ה אסרו בה בשר ויין וכו' תבשילין. ולהכי

אמנם גם לדברי המקובלים אין להחמיר אלא בישיבה ע"ג קרקע ממש, אבל על קרקע מרוצפת בנסרים או באבנים מותר. ואין בזה חשש כלל. וכמ"ש כה"ג המג"א (סי' קפא סק"ב) והא"ר שם, שאף שאין ליטול מים אחרונים ע"ג קרקע משום רוח רעה, מ"מ כשיש שם רצפה מותר. שאין רוח רעה שורה אלא ע"ג קרקע.

יח. אין צריך לחלוץ מנעליו בעת הסעודה, אף שיושב לארץ בעת הסעודה. וכשחל תשעה באב ביום חול, חולץ מנעליו עם השקיעה, קודם בין השמשות. (יח)

יט. כשחולץ מנעליו להחליפם לנעלי בד בצום תשעה באב, אין צריך להקפיד לחלוץ מנעל של ימין תחלה, אחר שעושה כן לצורך מצוה שציוו לנו חכמים, ויכול לחלוץ של שמאל תחלה. (יט)

של עץ שאינו גבוה טפח מן הארץ, דלא חזי לשיבה. ע"ש. וכ"כ במועד לכל חי (סי' י אות לה), ובבא"ח (פר' דברים אות כ).

ובילקוט הגרשוני (סי' תקנט סק"א) כתב, שאף בת"ב רשאי לישב על ספסל קטן שאינו גבוה שלשה טפחים, דהאי חומרא לישב ע"ג קרקע יש לה סימוכים מהירושלמי (פ"ג דמ"ק), דמאי דכתיב גבי איוב, וישבו אתו לארץ, על הארץ לא נאמר, אלא לארץ, דבר הסמוך לארץ, וסמוך היינו ג' טפחים. ולכן יש מקום להקל בזה לזקן ולכל מי שאינו יכול. ע"ש.

והכי מסתברא, דהא ביומא (יא:). אמרי' דכל פחות משלשה טפחים ארעא סמיכתא היא. וכ"כ בערוה"ש יו"ד (סי' שפז סק"ג). והביא ג"כ דברי הירושלמי הנ"ל, ולכן התיר לאבל לשבת ע"ג ספסל נמוך. וכ"כ הגאון מהרש"ם בדעת תורה יו"ד (סי' שפז) להתיר בפחות מג' טפחים. וכ"כ בקונטרס עיון תפלה, שמוותר לישב על ספסל נמוך פחות מג' טפחים. וכ"כ בגשר החיים (עמ' ריב), שכיום אין נזהרים אף בת"ב לישב על פחות מטפח כדברי האדני פז, אלא יושבים על דרגש הגבוה יותר מטפח מן הקרקע. ובחלש וזקן כתב הש"ך להקל. וע"ע במשמרת שלום (מערכת ישיבה ע"ג ספסל אות טז). וכן עיקר. [ילקו"י שם. הליכו"ע ח"ב עמ' קנב. חזו"ע]. **ומ"ש** בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' שנט) לדון אם גם הנשים צריכות לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת, המנהג שאף הנשים יושבות ע"ג קרקע בסעודה המפסקת. [והיינו בהפסק בגד כנ"ל או ע"ג קרקע מרוצפת].

(יח) דאין האבלות של ת"ב מתחילה אלא בצאה"כ, וכ' במשנ"ב (סי' תקנב ס"ק יח) דמותר לישב אחר הסעודה על הספסל. וכ"כ בכה"ח (אות מב). ובחזו"ע ארבע תעניות (עמוד שלד).

לחלוץ מנעל של ימין תחלה - כשהוא לצורך מצוה

לכבוד שבת, וכדו'. דכל שהוא לצורך מצוה, גם בחליצה איכא מצוה, ויקדים של ימין. אך יש לחלק בזה בין כשבא לנעול מנעל של עינוי, בעיוהכ"פ ובערב ת"ב, דבזה למה יקדים לחלוץ מנעל ימין

וכ"כ הגר"ז (שם סק"ב). ובבא"ח (פ' שלח אות י). ובכה"ח (סק"ק לט).

גם הראש"ל רב חמ"א בשו"ת משה האיש (חאו"ח סי' כד) כתב, שלא כתבו כן המקובלים אלא כשיושב על קרקע עולם, אבל קרקע המרוצפת באבנים או בנסרים ליכא קפידא.

ודלא כמ"ש בשו"ת מחזה אברהם שטיינברג (סי' קכה), דמ"ש בשע"ת (סי' תקנב סק"ח) שע"פ הקבלה לא ישב ע"ג קרקע, אלא בהפסק בגד, מ"מ אין להתיר ברצפה של נסרים או אבנים משום דחשיבא כקרקע ממש, שכל הקבוע בקרקע חשוב כקרקע. וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל ח"ו (סי' ט).

אולם העיקר נראה כד' המג"א וסיעתו הנ"ל, שרצפת אבנים חשובה הפסק בינו לקרקע ממש. והעיקר כדברי הראש"ל במשה האיש, ומהר"י סופר בכה"ח הנ"ל.

וע' בשו"ת מעשה אברהם (חאו"ח סי' ד) שכתב בשם החסד לאברהם, שדוקא בארץ העמים שעפרה טמא, שהנחש עפר לחמו והעפר שואף מזהמת הנחש, אבל אר"י עפרה קדוש, שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. וכמו שאמרו בירושלמי (כלאים פ"ט סוה"ג), כיון שמגיעים (אלו שנפטרו בחו"ל, ונקברים בארץ) לאר"י נוטלים גוש עפר ומניחים על ארון קבורתם, דכתיב וכפר אדמתו עמו. וכן מצינו בדוד שנאמר, ודוד עולה במעלה הזיתים והוא הולך יחף, אע"פ שלפי דברי המקובלים אין ללכת יחף אף בת"ב. ע"ש. וע' בכתובות (קי"ב), ר' חייא בר גמדה הוה מגנדר בעפר א"י, שנאמר ואת עפרה יחוננו. ואפשר שזהו ג"כ טעמו של רבי יהושע (בשבת קנב). חזייה דלא סיים מסאני, וכתב המהרש"א שם, שיום ת"ב היה, שר' יהושע היה משכן כבודו באר"י. ע"ש.

והנה באדני פז (דף כו:) כתב, דרשאי לישב על נסר

(י"א) הנה בלוח אר"י הביאו בשם הגרא"י קוק זצ"ל, שבערב יוה"כ חולץ של ימין תחלה, מפני שהוא לצורך מצוה. ע"ש. וכ"ה ביסודי ישרון (עמ' 7). ולפ"ז ה"ה בחולץ מנעליו לצורך נעילת מנעלים אחרים

כ. לכתחלה יזהרו שלא ישבו שלשה לאכול ביחד, פן יתחייבו בזימון בסעודה זו, ומכל מקום בדיעבד שאכלו שלשה ביחד, יזמנו. (כ)

כא. אם אכל קודם חצות אפילו דעתו שלא לאכול עוד סעודה, מותר לאכול שני תבשילין. וכן אפילו אוכל אחר חצות, אם דעתו לאכול אחריה סעודת קבע מותר לאכול שני תבשילין, וגם לאכול עם שנים אחרים, ולא נאסר בשני תבשילין וכו', אלא כשאוכל אחר חצות, ואין דעתו לאכול אחריה סעודה אחרת. (כא)

(עמ' כב). והובא כ"ז בילקו"י שבת כרך א' ח"א (מהדו' תשע"א עמ' תתיז).

תחלה. בין היכא שחולץ מנעליו כדי לנעול מנעלים אחרים לכבוד שבת. וראה בזה בהליכות שלמה ח"א

לכתחלה יזהרו שלא ישבו שלשה לאכול ביחד, פן יתחייבו בזימון

אירע שישבו ואכלו יחד, חייבים לזמן. וכ"כ הנהר שלום (סק"ג), שכן מוכח מסתמות דברי הש"ע, שאם אירע שאכלו שלשה ביחד חייבים בזימון, שחייבם הוא מדין המשנה. ע"כ. וכ"כ בשלחן גבוה (ס"ק יד). וכן הסכים בדברי מנחם (הגב"י אות ב).

ואע"פ שהמג"א כתב שאם אירע שאכלו שלשה ביחד לא יזמנו, שאין בדעתם לקבוע סעודתם. וכ"כ כמה אחרונים. אולם בערוה"ש (סעיף ו) כתב, שאם אירע שאכלו שלשה ביחד בודאי יזמנו. ומכיון שאין כאן חשש ברכה לבטלה בזימון בלא שם הוא, נראה שכן עיקר. וע' בפתח"ד ח"ב (סי' קצב דף ג ע"ד). [ילקו"י מועדים עמוד תקעו].

ב) הנה ז"ל הטור: כתוב בתשובה שרבינו משולם אכל בערב ת"ב עם שלשה בני אדם, ובירך בהמ"ז בלא זימון, אלא בירך לבדו. וכן נהג ר"י. ואני תמה שהרי אפי' אבל חייב בזימון. וא"א הרא"ש היה אוכל סעודה המפסקת לבדו, כדי להתבודד. עכ"ל. וכתב מרן הב"י, בשם הגמ"י (פ"ה אות ל), ונכון הוא שלא ישבו שלשה יחד לאכול, שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד יאכל לבדו ישב בדד וידום, ויברך לעצמו. ע"כ. וכ"כ בהגהות אשרי (סוף תענית סי' לה).

וכ"כ מרן בש"ע (ס"ח), יש לזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. ומשמע שאם

אם אכל קודם חצות אפי' דעתו שלא לאכול עוד סעודה, מותר לאכול שני תבשילין

תורה. עכ"ל. וכן מסיק הב"ח דכל יר"ש לא יאכל אחר חצות סעודה בריבוי תבשילין, דמה שאוכלין אח"כ סעודה המפסקת בפירות על הקרקע, הוא אכילת עראי, ובעל נפש שאינו רוצה לשנות המנהג, ירבה בסעוד' קודם חצות.

וכשם שאין לאכול בשר ויין, כך אין לאכול שני תבשילין. וע"ש בד"מ שהביא בשם המהר"ל, שכ' בערב ת"ב אוכלין סעודה השייכא ללילה קודם מנחה, ואח"כ הולכין לביהכ"נ ומתפללין מנחה, וחזורין ואוכלין סעודה המפסקת. עכ"ל.

וכתב הרמ"א, דטוב לאכול אותה סעודה קודם חצות, או שלא יאכל כדי שבעו ויהא בדעתו לאכול עוד סעודה קבועה, שלא יהיה בכלל אותן שכתב הרמב"ן דהוה בטנם בטן רשעים. ונהגין בכל המקומות להרבות קצת בסעודה זו שאוכלין קודם מנחה, רק שנוהרין מבשר ויין. זהו מנהג של רוב העם חוץ מהמדקקים שנוהרים גם בסעודה זו למעט באכילתם. וטעם המנהג דלא מיקרי בטן רשעים רק

כא) ש"ע סי' תקנב ס"ט. ור"ח כ' יהא בנדוי מי שעושה א' מכל אלו כל היום. (תניא ושל' ומהר"ל וב"ח ושל"ה). וע' ברמב"ן בספר תורת האדם (עמ' רמז) דמסתברא סעודה המפסיק בה, שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, אע"פ שדעתו לאכול עוד אחריה סעודת עראי, לא כאלו שבטנם בטן רשעים, אוכלים בשר ושותים יין ומשתכרין ואחר כך אוכלים עראי, כדי להפסיק באכילה שאין בה בשר ויין. ע"כ. ובהר"ן בפרק בתרא דתעניות (י' ד"ה גמ'), וכתב דהכי דייק לישנא דברייתא (שם).

ומוש"כ בשר ויין הוא לפי מנהגם שאוכלים בשר עד הסעודה המפסקת, וכד' הרמב"ם. וכ"כ המג"א (סי' תקנב) ומחצה"ש. וכ"כ הט"ז (שם ס"ק ב) בשם רש"ל בתשו' (סי' ל') דהא דנקט הרמב"ן בשר ויין, מיירי לפי הגמ' שהיה מותר בבשר ויין קודם סעודה המפסקת, ומ"מ הוא בטן רשעים שאוכלים מעדנים כל צרכם, וה"ה שאר אכילות שעושים מיני טיגונים כמו לחג שבועות בארצינו וכו' וגדול עונם מנשוא, בפרט ליודעי

בסעודה המפסקת אינו אוכל שתי סעודות ומפסיק במנחה (כדברי הרמ"א), אלא אוכל סעודה אחת אחר מנחה ע"ג קרקע, ואינו אוכל ביצים כלל.

וכ"מ לשון הב"ח (שם) שכ': כן מבואר בסוגיא, דקאמר רב יהודה לא שנו אלא בסעודה שמפסיק בה, אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר. ותניא כוותיה הסועד ערב ת"ב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין וכו', אלמא דוקא כשעתיד לאכול סעודה אחרת שהיא קבועה, הלא"ה אסור. עכ"ל.

ועוד כתב הב"ח, אבל ודאי שיש לקרוא תגר גם לפי מנהגינו שלא לאכול בשר, אם אוכלין אחר חצות סעודה גמורה בריבוי תבשילין, ואח"כ אוכלין עראי, דהוי נמי בכלל בטן רשעים, ואע"ג שאין עוברין באיסור בשר ויין, שאסרו לסעודה המפסקת, מ"מ עוברין על איסור שני תבשילין שאסרו לסעודה המפסקת, שהרי אין אחריה סעודת קבע. ולכן יר"ש לא יאכל אחר חצות סעודה בריבוי תבשילין, שמה שנוהגין לאכול אח"כ סעודה המפסקת בפירות על הקרקע, היא אכילת עראי.

וכ"ב הפמ"ג (א"א סי' תקנב ק"י) לאחר חצות אין היתר ב' תבשילין, וכ"ש בשר ויין מדינא דש"ס, כי אם שאוכל אחריה עוד סעודה. אבל אכילת עראי אח"כ א"כ עיקר סעודה המפסקת ראשונה ואסור ב' תבשילין, רק קודם חצות שרי.

וכן במג"א (שם) לאחר שה"ד הרמב"ן כתב: ואף שבמדינתנו אין אוכלין בשר מ"מ יש איסור שאוכלין ב' תבשילין. והלבוש וב"ח ושל"ה קוראין תגר על מנהג זה. ומאן דחש למנהגא שכת' רמ"א ירבה בסעודה קודם חצות.

וכ"ב הבא"ח (ש"א פ"ד דברים) כל דברים הנז' הן של אכילת שני תבשילין, הן בענין הישיבה, לא נאמרו אלא בסעודה המפסקת שאינו אוכל אחריה סעודת קבע, וגם שהוא אוכל אחר חצות, אבל אם דעתו לאכול אחריה סעודת קבע, או שאוכלה קודם חצות אין צריך להזהר בכל האמור לעיל.

וכתב הפרישה (שם אות ז) שמעתי מפרשים דברי הרמב"ן דוקא אכילת עראי שאינו קובע לסעודה כלל, הוא דאסור, הא אם קובע עצמו כמו שאנו עושין, שאנו נוטלין הידים ויושבין על הארץ ומברכין ברהמ"ז שרי. ומדקדיקין כן מלשון הרמב"ן שכתב, שאין דעתו עוד לאכול, משמע הא אם דעתו עוד לאכול אף שכבר שבע מאכילה ראשונה ש"ד. וזה ליתא, דא"כ מאי קמ"ל הרמב"ן, פשיטא הא סעודה מפסקת אמרו חז"ל,

כשאוכלין בשר ויין, אבל בשאר מינים יש להרבות, דומיא דערב יוהכ"פ שמרבין בסעודה כדי שיוכלו להתענות, ולא יזיק להם התענית. אבל מ"מ שומר נפשו ירחק מזה, כי כדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו סעודה אחת בשנה, ודי שיאכל האדם כדי צרכו כמו שאר פעם (שמתענין) ולא להרבות בסעודה כלל, וכ"כ הרמ"א בס"ט.

וכ"ב הלבוש (שם) וזת"ד: לא כמנהג רוב העם עכשיו, וגם תלמידי חכמים ופרושים לא נזהרו בזה, שאוכלין אחר חצות סמוך למנחה מאכלי חלב כמה מינים, אפוי ומבושל דברים שעולים על שלחן מלכים, ושותים כל צרכם כאילו הוא יום מועד, ואח"כ מתפללין מנחה וחזרין ואוכלין אח"כ אכילת עראי על השובע אכילה גסה, וקורין לה סעודה המפסקת, ועושין אותה בביצים צלויים כדי להפסיק בסעודתם. אבל לא יפה הם עושים, אע"פ שאין אוכלין בשר ויין, מ"מ אין להרבות בתבשילין סמוך לערב כ"כ, שודאי לא יוכל לאכול אח"כ סעודת קבע כי אם אכילה גסה, דדוקא קודם חצות אמרו בגמ' שא"צ ליזהר בכל הדברים הללו, אע"פ שאין דעתו לאכול אחריה סעודת קבע, או אחר חצות והוא באופן שיכול לאכול אחריה סעודת קבע, ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אבל אלו האוכלים סמוך לערב כמה מיני תבשילין כל צרכם, ואומרים שדעתם לאכול אחריה קבע לסעודה המפסקת, וידוע שלא ירעבו ולא יצמאו לא מצאו ידיהם ורגליהם, דא"כ אין כאן לא אבילות ולא צער ולא זכר לחורבן, אלא דרך תענוג ויו"ט, וקרוב הוא לקרות עליהם ותהי עונותם על עצמותם [יחזקאל לב, כז]. אלא אם ירצה לאכול כדי שלא יזיק לו התענית, יאכל כל שבעו בתבשיל אחד המשביעו ולא מאכלים המתענגים, ואם יכול לסגף עצמו ויחמיר על עצמו שיודע שלא יזיק לו התענית, קדוש יאמר לו.

וגם בערוה"ש (שם סעי' יא) לאחר שה"ד הרמ"א הנ"ל כתב: אבל רבים וגדולים התמרמרו על המנהג הזה, והרמב"ן ז"ל קרא עליהם ובטן רשעים תחסר, ואין זה אלא כהערמה בעלמא, ואנחנו חלילה אין נוהגין כן אלא שאנו אוכלין כל הסעודה על הארץ, ואנו אוכלין לחם עם איזה דבר הנאכל כמות שהוא חי, ואוכלין ביצים כפי המנהג. ומה שנוהגים לבשל לאקשי"ן עם חלב, אין אנו אוכלין בעת סעודה המפסקת, מפני שעם הביצים יהיו שני תבשילין, וכך ראוי לנהוג. ורבינו הרמ"א אוהב ישראל היה וטרח ליישב המנהג, אבל אינו נכון.

וגם במעשה רב (הלכות ת"ב קצח) כתב, שהגר"א

כב. אף על פי שסיים לאכול סעודה המפסקת בערב תשעה באב, ובירך ברכת המזון, מותר לו לחזור ולאכול, ואפילו אם קיבל בלבו התענית, אין קבלתו כלום, מפני שאין דין תוספת לתענית תשעה באב, שלא אסרו אלא בבין השמשות שלו, ותו לא מידי. אלא אם כן קיבל עליו בפירושו והוציא בשפתיו שלא לאכול אחר סעודה המפסקת, שאז אסור לו לאכול יותר אפילו עודנו יום. אבל אם קיבל עליו בהרהור בלב אינה קבלה. (כב)

המהרי"ק: כמה דרכים תמצא שיוכל לאכול בשר ולשתות יין ערב ת"ב, או שיהיה מחצות יום ולמעלה ולא שיהיה סעודה המפסקת, או שיהיה מחצות היום ולמטה אפי' שיהיה סעודה המפסקת. עכ"ל.

ולכאן' האיך יתכן שיהיה אפשר לאכול בשר בסעודה המפסקת, אלא י"ל שכוונתו שאוכל אחריה עוד סעודה ולכן אינה נחשבת לסעודה המפסקת, ואין לומר דסגי באכילת עראי וא"כ הווי מחלוקת בהג"ל, דאפושי פלותא לא מפשינן. אלא דיל"ע באוקימתא זאת דא"כ אמאי המהרי"ק קרא לה סעודה המפסקת, ועוד דא"כ הו"ל לפרש דבריו דמיירי שאוכל עוד סעודה, ויל"ע.

סיים לאכול סעודה המפסקת, ובירך ברהמ"ז, מותר לחזור ולאכול

אלו יותר מת"ב שאין לו דין תוספת כמו שיתבאר להלן בפ"ה.

ודברי הרמב"ן הם במלחמות ה' (פ"ק דתענית, דף ג מדפי הרי"ף) וז"ל: ובת"ב אמרו שביה"ש שלו אסור, הא תוספת עינוי אין לנו אלא ביוהכ"פ בלבד, שכן מוסיפים בו מחול על הקדש. כדיליף (ביומא פא:). מדכתיב תענו את נפשותיכם "בתשעה" לחודש בערב, הא כיצד, מתחיל ומתענה מבעו"י, מכאן שמוסיפים מחול על הקודש. ע"כ.

וכ"כ עוד בספרו תורת האדם (ענין אבלות ישנה דף פה ע"ב) וז"ל: ולא עלה בידינו תוספת לת"ב אלא לאסור כל ביה"ש שלו, וא"צ לומר לשאר תעניות צבור, ואין מצות תוספת אלא ליוהכ"פ. ע"כ.

וכ"כ הריטב"א בתענית (יב:) וז"ל: ורבינו הגדול [הרמב"ן] כתב בספרו תורת האדם, שאין לנו הפסקה מבעו"י קודם שקיעת החמה ותוספת מחול על הקודש אלא ביוהכ"פ בלבד, אבל לא בת"ב ולא בתעניות צבור, שלא נחלקו בגמ' (פסחים נד:) אלא על ביה"ש, ולא נאמר אוכלים ושותים מבעו"י אלא למעט ביה"ש לכל היותר, אבל קודם לכן רשאי לאכול ולשתות בהם כמו שירצה, ואין להם שום תוספת. ע"כ.

והגוף ידו שנית בחידושי הריטב"א (תענית ל:) וז"ל: וביה"ש של ת"ב אסור, ומינה שקודם לכן מותר, שאין

והא דקאמר ואין דעתו עוד לאכול ר"ל שאוכל תחלה כל שבעו, וממילא אף שאוכל אח"כ מיקרי אכילה גסה, ולא סתם אכילה.

ולכן להלכה אין לאכול לאחר חצות סעודה עם ב' תבשילין כאשר בדעתו לאכול לאחריה אכילת עראי, כדברי המ"ב, כי לסעודה הקודמת יש דין של סעודה המפסקת, ואם רוצה לאכול שני תבשילין או יותר, או שיאכל קודם חצות, או שיאכל עוד סעודת קבע לאחר חצות, ויזהר שלא תהא בגדר אכילה גסה, כמ"ש הלבוש הג"ל.

והרמב"ם כתב (בפ"ה הלכ' תענית ה"ז) ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בסעודה המפסיק בה, וכתב שם

(כב) הנה לשון הרמב"ם (בפ"ה מהל' תעניות ה"ז), ת"ב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים (בערב ת"ב) אלא מבעו"י, וביה"ש שלו אסור כמו יוהכ"פ. וכתב ה"ה, זה מבואר בפסחים (נד:), שביה"ש שלו אסור, ואע"ג דספד"ר לקולא בכי האי ספיקא אזלי לחומרא. ומכאן למד הרמב"ן שאין לת"ב דין תוספת מבעו"י, כמו שיש תוספת ליוהכ"פ, שאם היתה לו תוספת לא היה צורך לומר שביה"ש שלו אסור, שהרי התוספת היא מבעו"י, ודבר ברור הוא. ע"כ.

[ולפמ"ש הר"ן (ביצה ל.) דהא דבעינן תוספת קודם ביה"ש, היינו למ"ד סד"א לחומרא הוא מה"ת, כלומר שלפי דעת הרמב"ם דסד"א לחומרא הוא רק מדרבנן, י"ל שמ"ע של התוספת נכללת בתוך זמן ביה"ש, וא"צ להוסיף קודם זמן ביה"ש. וכ"כ הערה"ש (יו"ד סי' סב סק"ו). וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ה (הארו"ח סי' כא דף עה.). לפי זה נדחית ראית הרמב"ן הג"ל. וע' בפר"ח (סי' תרח) מ"ש ע"ד הר"ן. ודו"ק.]

וכ"כ עוד ה"ה לעיל בפ"ג מהל' תעניות ה"ג, לענין תעניות צבור, שאע"פ שהיה נראה מד' רבינו שלתעניות צבור אלו יש תוספת, שהרי כתב "כמו שעושים בצום כפור", מ"מ דברי הרמב"ן נראים עיקר, שאין דין תוספת לת"צ, שלא יהיו חמורים צומות

תשמע אליו כי אין בכל הראשונים מי שבקי בלשון הרמב"ם יותר מהרב בעל מ"מ, לפי שנתן אל לבו לפרש דבריו כראוי, והיה סדור לפניו כשלתן הערוך, וכ"ש דאנן יתמי דיתמי שלא נוכל לחלוק עליו בכוונת הרמב"ם ז"ל וכו'. כללא דמילתא שלא ראיתי בכל הספרים אשר לפני שיהיה דין תוספת לת"ב, ולפי דעתו של החכם שדרש כן ברבים למה הוזכר ביה"ש וכו'. ודע שאע"פ שבפירושו המשניות כתב הרב שצריך תוספת כמו יוהכ"פ, אפי' את"ל שהדברים כפשוטן דתוספת ממש קאמרו, מ"מ הרי חזר בו הרב בחיבורו ולא אסר אלא ביה"ש שלו בלבד וכו'. ע"כ.

ונראה דס"ל שאע"פ שה"ה (פ"ג מהל' תעניות ה"ג) כתב, שהיה נראה מדברי רבינו "שיש לתעניות אלו דין תוספת", נראה עיקר כדברי הרמב"ן. י"ל דס"ל להרדב"ז דממה שסיים ה"ה "שלא יהיו חמורים צומות אלו יותר מת"ב שאין לו דין תוספת". מוכח דפשיטא ליה דת"ב אין לו דין תוספת אף לד' הרמב"ם. ודו"ק. [ומ"ש התוס' (ברכות כז:) וכן לענין תוספת שבת "וט"ב" ויום הכפורים, כבר עמד ע"ז הפרי חדש במים חיים שם, שהרי אין לט' באב דין תוספת. אולם נראה שהוא ט"ס. וכן הגרי"ב שם הגיה שצ"ל שבת וי"ט ויום הכפורים. וכן הגיהו בערה"ש (סי' תקנא סק"א), ובספר מראה הנוגה (דף יח:), ובספר יצחק ירנן (דף עו סוף ע"ג). וע"ע בספר לב מבין (דף נא:). וכ"ה בתוס' הרא"ש, ובתוס' ר"י החסיד, ובתוס' ר' יהודה שירליאון (ברכות כז:). וכן עיקר. שהרי התוס' עצמם (בפסחים נד:) כתבו בפשיטות שאין דין תוספת לט' באב. גם מ"ש התוס' תענית (ל: בזה"ל: ובערב ת"ב אוכלים סעודה המפסקת מבעו"י, וכן ביום הכפורים צריך לסעוד מבעו"י, שתוספת יום הכפורים מה"ת. ע"כ. צ"ל דלאו בחדא מחתא מחתינהו, אלא בערב ת"ב יסיים סעודתו קודם ביה"ש בכמה דקות, מפני שא"א לצמצם, ואילו ביום הכפורים צריך לסיים באופן שיהיו ודאי כמה דקות קודם השקיעה משום מצות תוספת. וכ"כ בספר אהל מועד (ח"ב דף טט.), שאע"פ שיש ליום הכפורים תוספת, וע"י קבלה בלב, אינו אוכל עוד, בט' באב אין בו תוספת, ואינו אסור אלא בביה"ש בלבד. וכ"כ הגאונים. וכן פסקו הרמב"ן והאחרונים. ע"כ. ודלא כהרב נהר שלום (סי' תקנא) שרצה ללמוד מד' התוס' (תענית ל:) דט"ב שוה ליום הכפורים לענין תוספת. ובמחכ"ת ליתא. וכמבואר בתוס' (פסחים נד:), שאין דין תוספת לט' באב. וכבר השיג עליו מהר"א גאגין בסביב לאהל (דף סט ע"ג). וע"ע בספר מימי שלמה קמחי. וי"ל ע"ד. ודו"ק.]

תוספת לת"ב. ע"כ. והתוס' (פסחים נד:) ד"ה לקיבועא, כתבו וז"ל: והקשה רשב"א, דמשמע שלכל דבריהם שוים. והא יוהכ"פ תוספתו אסורה, ות"ב תוספתו מותרת. ותיירן ר"י דלא מיירי אלא בדברים דשייכי בתענית עצמו. עכ"ל.

גם הר"ן (פסחים נד:) כתב בזה"ל: ואיכא למידק, דמשמע שחלוקים הם לקיבועא דירחא, הא לכל דבריהם זה וזה שוים. והרי יוהכ"פ תוספתו אסורה ות"ב תוספתו מותרת. תירן ר"י דלא מיירי אלא במידי דשייך בתענית עצמו. ע"כ. וע"ע להר"ן פ"ק דתענית (דף ג: מדפי הרי"ף).

וכ"כ בתוס' הרא"ש (פסחים נד:) דאע"ג דיוהכ"פ תוספתו אסורה ות"ב תוספתו מותרת, לא חשיב הכא אלא דברים הנוהגים אלא ביום התענית עצמו. ע"כ. וכ"כ הרשב"א משאנן בפסחים (נד:). וכ"כ הנימוק"י (תענית ל:). ונבפסקי מהר"ם בר ברוך (פסקי עירובין ע"מ לג) כתב שאפי' לשמואל דאמר ביה"ש של ט' באב מותר, מ"מ מתחיל מבעו"י, לפי שאינו יכול לכיין תחלת הלילה בודאין. **וכ"כ** מרן הבי"י (סי' תקנא), על מ"ש הטור בשם הרמב"ן, דלא שייך לאסור ע"י קבלת התענית אלא ביוהכ"פ, שצריך להוסיף מחול על הקודש, אבל בשאר תעניות, ואפי' בת"ב שביה"ש שלו אסור, אם פסק מבעו"י, וחזר ונמלך, דבר פשוט הוא שחזור ואוכל. ע"כ. וכתב ע"ז מרן הבי"י, דס"ל להרמב"ן דהיכא דתוספת אסור מדינא, כיון שהתוספת אין לו שיעור למעלה כל מה שהוא מוסיף לקבל עליו להתענות, הוא מכלל התוספת, משום דהוי כמרחיב מצות התוספת, ובידו להרחיבו. אבל שאר תעניות שאין להן דין תוספת, שהרי אפי' ת"ב לא נאסר אלא ביה"ש שלו, ואילו התוספת היא מבעו"י, אפי' קיבל עליו בלבו להתענות רשאי לחזור ולאכול, ומיהו אם קיבל בפירוש שלא לאכול, אסור, כמבואר בדברי הרי"ף פ"ק דתענית [דף ג: מדפי הרי"ף. וע"ע בספר המאורות (יומא פב. ע"מ קלה). ע"ש].

ואמנם ראינו להרמב"ם בפ"י המשנה (סוף תענית) שכתב, ודין תענית ת"ב כדין תענית צום כיפור, ומוסיפין מחול על הקודש. עכ"ל. העיקר כמ"ש ה"ה, שדעת רבינו הרמב"ם "בחיבורו" שאין דין תוספת לת"ב, שלא אסרו אלא ביה"ש שלו. וכדברי הרמב"ן. **וכבר** נשאל ע"ז הרדב"ז (בלשונות הרמב"ם ח"ב סי' קד), אודות אחד מן החכמים שדרש ברבים כי לדעת הרמב"ם יש דין תוספת לת"ב כמו ליוהכ"פ, ולמד כן מיתור לשונו של הרמב"ם שכתב, שאין אוכלים אלא מבעו"י, והשיב ע"ז בתוקף, בזה"ל: לא תאבה לו ולא

כג. מי שקיבל עליו בפירוש להתענות, ואחר כך הרגיש שהוא צמא מאד, יכול לעשות התרה על קבלתו, בפני שלשה, דלא יהיה אלא נדר, הרי יש לו התרה על ידי שלשה. (כג)

כד. בערב תשעה באב במנחה אין אומרים וידוי ונפילת אפים. מפני שנקרא מועד. ואם הוא שבת אין אומרים צדקתך במנחה. וכל שכן אם חל תשעה באב בשבת. (כד)

ומכאן תשובה למ"ש בשפת אמת (תענית יב:), במשנה אוכלים ושותין מבעו"י, שדברי ה"ה דפשיטא ליה דליכא תוספת בת"ב, הוא תמוה בעיני, שהרי הרמב"ם (כפי המשנה סוף תענית) פירש בהדיא שדין ת"ב כיוהכ"פ גם לענין תוספת. ע"כ. ואשתמטייה דברי הרדב"ז הנ"ל. שה"ה דייק טובא בלשון הרמב"ם בחיבורו שהוא העיקר.

והרב מטה יהודה עייאש כתב, וביה"ש שלו אסור, מבואר בב"י שאין תוספת לת"ב כמו שיש ליוהכ"פ, דמדאמרי' שביה"ש שלו אסור, מוכח שאין לו תוספת שהוא מבעו"י. ע"כ. וכ"כ הברכ"י, והערה"ש, ובביאורי הגר"א, והח"א. וכ"כ הפמ"ג שם. (וכתב, דמ"ש הלבוש דת"ב כיום הכפורים, לאו דוקא). וכן פסקו המשנ"ב והכה"ח.

והנה הנצי"ב בהעמק שאלה (שאלתא קסז), שהאריך למעניו, והעלה להחמיר, שיש דין תוספת לת"ב כמו ליוהכ"פ, ודלא כה"ה והרדב"ז. ע"ש. וע"ע בשו"ת שם משמעון פולאק (תארו"ח סי' כד). וי"ל ע"ד. ומ"מ לדינא נקטי' כדברי מרן הב"י, ורוב הראשונים והאחרונים, שאין דין תוספת לת"ב, ורק ביה"ש שלו אסור.

ובלוח אר"י שכתב להחמיר בת"ב כמו בערב יוהכ"פ, שצריך להוסיף מחול על הקודש. וליתא, אלא העיקר כדעת ריה"פ הראשונים והאחרונים, וכדעת מרן שקבלנו הוראותיו. ותו לא מידי.

קיבל עליו בפירוש להתענות, ושוב הרגיש שהוא צמא יכול לעשות התרה

וכו'. וכ"כ הרב א"ר (סי' רסג ס"ק לח) ביישוב דברי מרן הב"י דס"ל כדברי הלבוש. וכ"כ באמרי בינה (דיני שבת ס"ס י). וכ"כ בשו"ת באר חיים (סי' כח), ובשו"ת יד יצחק ח"א (סי' רמז). [ובירחון שערי ציון (שנת תרפ"ט סי' סח), דן בזה רב אחד, וכתב שלא מצא הדבר מפורש, אלא שמסברא נראה דקבלת שבת מבעו"י הוי כנדר דמהני ליה התרה. ע"ש. ולא זכר מכל הנ"ל]. וה"ה בנ"ד, שיתיר קבלתו ע"י התרה בפני שלשה, ואח"כ יוכל לאכול ולשתות כרצונו. ודו"ק.

בערב ת"ב במנחה אין אומרים וידוי ונפילת אפים, וצדקתך צדק

"משום דאקרי מועד". ע"כ. וכ"כ הדרישה (אות ב). וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנב סעיף יב). [ובפסוק תקרא כיום

במשה סוף תענית) פירש בהדיא שדין ת"ב כיוהכ"פ גם לענין תוספת. ע"כ. ואשתמטייה דברי הרדב"ז הנ"ל. שה"ה דייק טובא בלשון הרמב"ם בחיבורו שהוא העיקר.

ואמנם בספר החינוך (סוף מצוה שיג) כתב, שהחמירו חכמים בצום ת"ב בכל עניניו כמו ביוהכ"פ "להפסיק מבעו"י" ולחמשה עינויים וכו'. ע"ש. והמנ"ח העיר שכ"כ בפירוש המשניות להרמב"ם. ולא זכר שר מדברי הרדב"ז הנ"ל.

אולם אפי' את"ל שכוונת החינוך לתוספת ממש בת"ב, וכן נראה קצת מד' מהר"י מלוניל (בגנוי ראשונים עמ' צח), נראה שהעיקר כרוה"פ הנ"ל, שאין דין תוספת לת"ב. וכן הסכימו כל האחרונים, המג"א (סי' תקנב סק"ג), וז"ל: וביה"ש שלו אסור, אבל א"צ להוסיף מבעו"י (ביי ומטה משה). ע"כ. וכ"כ עוד המג"א (סי' תקנב סק"ב), דמ"ש הטור שבג' צומות אלו מפסיקים מבעו"י, כמו ביוהכ"פ, לאו דוקא, דביוהכ"פ דוקא צריך להוסיף מעט למצות תוספת, משא"כ כאן. ומ"מ ביה"ש אסור. ע"כ. וכ"כ הא"ר (שם).

[ובספר לב מבין (דף נא ע"ד) כתב לתמוה על המג"א, שמדוע לא רצה לומר שהטור ס"ל שאף בתעניות צבור

כ"ב מרן אממו"ר זיע"א, ודומה למי שקיבל עליו שבת, והוצרך לעשות מלאכה, דרשאי להתיר קבלתו ע"י התרה. וכמ"ש הרב הלבוש (סי' רסג) בהגהה. וכ"כ הגאון רבי אברהם יצחקי בשו"ת זרע אברהם (תארו"ח סי' ט, דף יג ע"ד) וז"ל: ונ"ל שדברי מרן הב"י נכונים וברורים בטעמם ונימוקם, כי מה שקיבל עליו שבת מבעו"י, ודאי דלא מיתסר אלא מטעם נדר, מפני שקיבל עליו מעתה תוספת שבת, ואם הוא מתחרט, כודאי שיכול להתיר את נדרו, כדין כל הנדרים דעלמא, כיון שאינו חייב לקבל תוספת שבת מבעוד היום גדול

כד כ"כ מרן הב"י (סי' תקנב) בשם הגמ"י (במנהגי ט' באב), שנהגו שלא לומר תחינה בערב ת"ב במנחה

כה. בליל תשעה באב אומרים תיקון חצות כרגיל. [תיקון רחל]. (כה)

כו. תושב ארצות הברית שאחר שאכל סעודה המפסקת ערב תשעה באב, וטס לארץ ישראל, רשאי לאכול במוצאי תשעה באב של ארץ ישראל, כמנהג תושבי ארץ ישראל, ואינו צריך להמתין עוד שבע שעות, שיגיע זמן של צאת הכוכבים בארצות הברית, שאין לו אלא מקומו ושעתו, לחומרא ולקולא. (כו)

אלא קרא עלי מועד לשבור בחורי, וא"כ לכאורה היה ראוי לומר צדקתך, שכן היה ראוי להצדיק את הדין, אלא שרמזו הכתוב שעתיד היום הזה להפך למועד וליו"ט. וכבר אמרו בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד), שהמשיח נולד בת"ב, ונרמז (בישעיה י), והלבנון באדיר יפול, מה כתיב בתריה, ויצא חוטר מגזע ישי. ע"ש. ונע"מ מ"ש בזה בספר נתיבי עם (עמ' רכו), ע"ד הלק"ט ח"ב (סי' קלח) דברים נכונים].

"מועד", תרגם יונתן, התי קורא לעמך ישראל ע"י משיח. וע' בארחות חיים (ה' תפלת ט' באב אות א) כתב בשם הר"פ, שאין אומרים תחנה בת"ב. ע"ש. ולכן אם חל בשבת אין אומרים צדקתך. וכן פסקו ראבי"ה (סי' תתצ עמ' תרעג), והאר"ז ח"ב (סי' תטז). וכ"כ הטור והש"ע (סי' תקנט). ובב"י שם הביא שכן כתבו הגהות אשרי (סוף תענית), והמרדכי מ"ק (סי' תתקלד). וכן העלה בספר ברית כהונה (ערך ת"ב אות כט). ובספר דרך עץ החיים כתב, שאע"פ שלא נאמר

בליל תשעה באב אומרים תיקון חצות כרגיל

ברורים. עכ"ל הברכ"י. ונתשובת הרמ"ז היא לו נדפסה באגרות הרמ"ז סי' טו. וכ"כ עוד בשו"ת יוסף אומץ (סי' כא). וכ"כ הרב זכור לאברהם, והרוח חיים (סי' תקנא סק"ו).

ואף שבחזו"ע לא פירש בהלכה למעלה, שיאמר תיקון חצות בלי תיקון לאה, תיקון רחל לבד. ואין לומר המזמורים. וכ"כ בבא"ח (ש"א דברים אות כה) שבלייל ת"ב יאמר רק תיקון רחל. הוא משום שסמך על מה שמפרש במקורות שאומרים רק תיקון רחל ולא לאה.

כה כ"ב החיד"א בברכ"י (סי' תקנב ס"ק יא) וז"ל: יש מי שרצה לומר שכשם שאין אומרים תחנון ונפ"א בת"ב, משום דאקרי מועד, מטעם זה אין לומר תיקון חצות בליל ת"ב. אולם הרה"ג המקובל מהר"ם זכות בתשובה כת"י כתב ע"ז, וז"ל: לא ידעתי ע"מ יסמוך האומר שלא לעשות התיקון בליל ת"ב, כי הלא כל איש ישראלי חייב להתאבל במרירות על החורבן ועבר עליו רוח קינה כל היום וכל הלילה. איברא שאין לומר המזמורים. וכ"ה מנהגי. עכ"ל. ודבריו

תושב ארה"ב שאחר שאכל סעודה המפסקת ערב ת"ב, טס לאר"י

מיד בצאה"כ של ליל עשירי יוכל לאכול עם כל תושבי אר"י, שאין לו אלא מקומו ושעתו.

וכבר כתב כיו"ב בשו"ת חבצלת השרון (חיו"ד סי' מז) בדין אותו ואת בנו, שנשאל אודות גגלים שהובאו מאמריקה לא"י, והאם נשחטה באמריקה לפנות בוקר, והעגל שלה הובא לאר"י בתחלת הלילה באופק א"י, ועדיין הוא יום באמריקה, מהו לענין דין אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. והעלה שמכיון שבאופק א"י הוא לילה אין לנו אלא מקומו ושעתו. והרי מעשים בכל יום שהנולד באמריקה וביום לפני הבר מצוה שלו נסע במטוס לאר"י, אנו חושבים אותו בא"י כגדול לכל דבר בתחלת הלילה שנכנס בו לשנת הארבע עשרה, אע"פ שבמקום שנולד עדיין יום הוא, ולא השלים שנת י"ג, מ"מ אין לנו לדון אלא על מקומו ושעתו. ע"כ.

כו **סידור** חזו"ע הלכות תענית (מהדורת תשמ"ז). וז"ל מרן אאמו"ר בשו"ת יבי"א ח"י (אר"ח סי' מב): אודות תושב ארצות הברית שאחר סעודה המפסקת ביום ח' אב נסע במטוס לאר"י, ובמוצאי ת"ב באר"י עדיין יום הוא לתושבי ארה"ב, האם רשאי לאכול אחר התענית בצאה"כ של אר"י, או עליו להמתין עוד כשש שעות עד שיגיע זמן צאה"כ בארה"ב, ואח"כ יאכל. ראיתי בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (סי' לח עמוד עב) שכתב, שמכיון שהוא חייב לצום בת"ב מעת לעת, עליו להשלים תעניתו עד שיעור כ"ד שעות, שלא לפרוש מן הצבור של כל העולם, שכולם מתענים כ"ד שעות מעת לעת. והרי גם יום עשירי נוהגים בו מעט אבלות שלא לאכול בשר ולא לשתות יין עד חצות היום, וא"כ גם ליל עשירי יועיל לו להשלמת כ"ד שעות לתעניתו. עכת"ד. אך אין נראה כן, שמכיון שהוא נמצא בא"י,

מקום השמועה, והוא שמועה קרובה, וחייב להתאבל שבעה ושלשים. ושכ"כ בס' תאריך ישראל (עמ' תצד), בשם הגרי"ש אלישיב, ובשם הגר"ח קנייבסקי, שאבלות של שמועה קרובה ורחוקה, תלוי במקום שהאבל נמצא.

ונראה עוד לפי האמור, בדין פדיון הבן, דנדוע הדין שהאב יכול לפדות את בנו בליל שלשים ואחד, וא"צ להמתין שימלאו לבן כ"ט י"ב תשצ"ג. וכמ"ש בשו"ת יבי"א ח"ה (חיו"ד סי' כה), ואם הבן נולד בארה"ב, וההורים יחד עם הבן עלו לא"י, רשאי האב לפדותו בא"י בליל ל"א שבאופק א"י, וא"צ להמתין כמה שעות עד שיהיה ליל ל"א בארה"ב. שאין לנו אלא מקומו ושעתו, באשר הוא שם. וע' בשו"ת בצל החכמה ח"א (סי' עה ועו). ובשו"ת באר משה ח"ד (עמוד שלה). ושם (בעמ' קעב), פסק גם לענין אותו ואת בנו כאמור. ע"ש.

וא"כ ה"ה בנ"ד שיוכל לאכול כמו כל תושבי א"י, הוא המקום שנמצא שם, וא"צ להשלים שעות לת"ב כדי שיהיה תענית מעת לעת. וכ"ש לגבי צום ת"ב דברצו תליא מילתא, וכמ"ש הרשב"א במגילה (ה:): שמכיון שאף לגבי צום החמישי כתיב יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, אף בו אמרי' דברצו תליא מילתא, הילכך רצה רבי לעקור ת"ב. וכיו"ב כתב הריטב"א מגילה שם. [שו"ת יבי"א ח"א סי' לג].

ולכן בנ"ד אמרי' שלא רצו להחמיר שיהיה דוקא מעת לעת, אלא דינו כדין כל דיני התורה, שאין לך בהם אלא מקומו ושעתו. ולכן יכול לאכול מיד עם צאה"כ של אופק א"י. וכ"ש בשאר תעניות צבור שא"צ להמתין יותר מצאה"כ של אופק אר"י.

ודע שדין זה נוהג אפי' באיש שדעתו לחזור לארה"ב אחר איזה ימים, ולא שייך כאן נותנים עליו חומרי מקום שיצא משום, שלענין מקומו ושעתו, נוהג בכל אופן כמנהג המקום אשר נמצא שם, באשר הוא שם. וזה ברור.

ובשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ג (סי' צו), נשאל במי שנסע מאמריקה לא"י בת"ב, האם יכול לאכול בצאה"כ של אופק א"י, והשיב, שלעולם הולכים אחר המקום שנמצא שם, בין להקל בין להחמיר, שלא קבעו חכמים צום התענית לפי שעות אלא רק עד צאה"כ. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בצל החכמה ח"א (סי' לא אות ח). וכ"ש בשאר תעניות צבור שא"צ להמתין יותר מצאה"כ של אופק אר"י. ודע שדין זה נוהג אפי' באיש שדעתו לחזור לארה"ב אחר איזה ימים, ולא שייך כאן נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם, שלענין מקומו ושעתו,

וכן ראיתי עוד בשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (סי' יא אות טו דף פז:): שהביא בשם הגאון ר' יעקב שור, שג"כ האריך בזה לענין אותו ואת בנו, והעלה ג"כ שאין הולכים בזה אלא אחר מקומו ושעתו, וכל שהעגל נמצא באופק א"י שהוא לילה מותר לשוחטו, אע"פ שבמקום שנשחטה האם הוא עדיין יום. ע"ש. וכן העלה הגאון בעל אור שמח בספרו משך חכמה (פרשת אמור דף קעה:). ע"ש.

וכן יש להורות בנידון תושבת ארה"ב שהגיע בסוף שבעה נקיים לא"י, ובליל שמיני רוצה לטבול, אחר כלות שבעה נקיים, אע"פ שאילו היתה במקומה בארה"ב לא היתה יכולה לטבול עד אחר שש שעות, שכל הזמן הזה יום הוא בארה"ב, מ"מ יכולה לטבול בתחלת הלילה של אופק א"י. וכן פסקו בשו"ת מנח"י ח"ו (סי' פד), ובשו"ת שבט הלוי ח"ב (סי' צג). ובשו"ת באר משה ח"ד (סי' קטו עמ' קעג). ושם (בעמוד קעב), פסק גם לענין אותו ואת בנו כאמור. ע"ש. וכ"כ בספר טהרת הבית ח"ב (כמשמרת הטהרה עמ' רעז והלאה), והעלה כאמור, שבכל דיני התורה אין לך אלא מקומו ושעתו. **וא"כ** ה"ה בנ"ד שיוכל לאכול כמו כל תושבי א"י, הוא המקום שנמצא שם, וא"צ להשלים שעות לת"ב כדי שיהיה תענית מעת לעת.

וכיו"ב פסק בשו"ת בית אבי ח"ג (סי' קכא) לענין שבעה נקיים, שאע"פ שאין כאן שבעה נקיים מעת לעת, כיון שעברו שבעה נקיים לספירתה והיא נמצאת עתה באופק א"י יכולה לטבול בתחלת הלילה שהוא צאה"כ באופק א"י, ואין מקום כלל להחמיר להצריכה להמתין עוד שש שעות נוספות כדי שיהיה לילה ודאי באמריקה, שבכל כה"ג אין לאדם אלא מקומו ושעתו. ע"ש.

[ועוד שם (ח"ג סי' קכז), דן לגבי אבילות, והעלה שהולכים אחר מקום השמועה, ושמועה רחוקה היא, וא"צ להתאבל אלא שעה אחת. ע"ש. גם בספר פני ברוך (בסוף הספר בקונטרס אהל חנה עמ' תקד) הובאה תשובת הגרא"י וולדינברג, בנידון זה, והעלה שהולכים אחר מקום השמועה, ושכן מצא בכל בו הל' אבלות (סי' ג אות לג), ששאל שאלה זו את הגאון בעל אבני זכרון, והשיב לו שמקום השמועה עיקר. (ע' בשו"ת אבני זכרון ח"ב סי' פז). ע"ש. וכן נדפסה לו תשובה זו בשו"ת ציץ אליעזר חלק יח (סי' עב עמ' קמ). וע' בשו"ת באר משה ח"ד (עמ' שלו), בשם אחיו בעל בצל החכמה.

ובחזו"ע אבילות ח"ג העלה, דה"ה להיפך, שתושב אמריקה שנודע לו על מות קרובו בא"י, ביום השלשים של קרובו, אבל בא"י היה כבר ליל ל"א, אזלינן בתר

כז. מי שקשה עליו התענית וסובל מכך, רשאי לקחת כדור הנקרא בשם "קלי צום" וכדומה גם כשחל תשעה באב ביום ראשון, ונוטל את הכדור בשבת. ואין לאסור בזה משום הכנה משבת לחול או מגזרת שחיקת סממנין. (כו)

מדברי האחרונים הנ"ל, עליו לנהוג כפי מקומו ושעתו. ובשו"ת אבני זכרון ח"ב (סי' פו אות ב) חולק על הנ"ל, וס"ל שחייב כרת. ואין דבריו מוכרחים.

ובשו"ת רב פעלים ח"ב (סוד ישרים סי' ד), חקר אודות מי שעשה את יום השבת, במקום שמתאחרת שקיעת החמה (ארה"ב), וע"י שם של קפיצת הדרך עף למקום רחוק ששם מקדמת השמש לשקוע (ארץ ישראל), שנמצא שהוא לא שמר אותו שבת מעת לעת, כ"ד שעות, האם הולכים אחר מקום שקיעת השמש, וכיון שחשכה נעשה אצלו חול, אע"פ שלא שמר את השבת אלא י"ח שעות, או דילמא עליו לשמור כ"ד שעות שלמות. והעלה בתשובתו שם בד"ה ולפ"ז, שכיון שנאמר שבת הוא לה' בכל מושבותיכם, הולכים אחר המקום שנמצא שם, וכיון שבמקום ההוא נשלם השבת, כל אדם הנמצא במקום ההוא צריך לנהוג כך. וכן העלה עוד הגרי"ח במאמרו שהובא בהמאסף שנה י"ד (כרך א חוברת ג סי' טו דף כט ע"ד). וע"ע בספרו אמרי בינה (בקונטרס חקרי לב סי' ב). ע"ש. וע"ע בשו"ת משפטי עוזיאל תנינא (תאריח סי' ל). אך הגאון רבי רפאל בירדוגו בשו"ת משפטים ישרים ח"א (סי' עז) נסתפק בזה. וע' נחל אשכול (הל' ת"ב ח"ב עמ' טז), ובשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז).

והנוסעים או יושבים באיזור הקוטב, ששם כמעט חצי שנה אור וחצי שנה חושך, ויש מקומות שכל השנה נראה כביה"ש, כתב מרן החיד"א במחז"ב (סי' שד"מ אות ד') שיש למנות ז' ימים של כ"ד שעות וכו'.

האם מותר לקחת קלי צום בשבת שקודם התענית

שנח' הפוס' לגבי אקמול בשבת, ולהלכה במקום צער גדול יסמוך על המתירים, וכאן עדיף מאקמול, שאקמול שייך קצת לסוג תרופה של חולים, משא"כ כדור שבא רק לתוסף תזונה.

ומצד הכנה משבת לחול, הנה כאן א"א לעשותו רק בשבת, ונחשב צורך מצוה, שלא ירגיש צער כל כך, [שאין מצוה לצאת מיישוב דעתו, וכל צער שמכביד עליו, מצוה למנוע ממנו, כדי שיוכל לעבוד את השי"ת כראוי וללמוד תורה, גם בת"ב]. וזה במעשה קל מאד בלי שום טורח. וראה בילקו"י יום טוב (עמ' רנה והלאה) אריכות בכמה אופנים להקל בדין הכנה משבת ויו"ט לחול, עש"ב.

נוהג בכל אופן כמנהג המקום אשר נמצא שם, באשר הוא שם.

וכיו"ב כתב בשו"ת בני ציון שפירא ח"א (סי' כז), שלפי מה שאמרו במגילה (ה.) שאין מחשבים שעות לחדשים, שנאמר עד חדש ימים", מוכח מכאן כמו שהעלתי בקונטרס מדת היום בקובץ אהל תורה (תרפ"ח סי' צב) במה שמעשים בכל יום שהאניות נוסעות במהירות עצומה ממערב למזרח העולם, בימים הארוכים, וע"י כך נתקצר להם היום בכמה שעות פחות מכ"ד שעות, ונמצא שבשבת לא שמר את השבת כ"ד שעות מעת לעת, והעלתי בראיות ברורות מהש"ס והפוסקים דאזלי' בתר האופק שנמצא בו עכשיו, וא"צ להשלים עד כ"ד שעות, שכיון שכתוב ביום השביעי, ימים אתה מונה לשביעי, ולא שעות, וכמו שאמרו במגילה (ה.) הנ"ל. ע"ש. (וע"ע בסמוך). וזה ברור.

ובשו"ת פסקי תשובה ח"ב (סי' רנב). וכן במכתבי תורה (סי' לה) הביא שהגאון רבי אברהם מרדכי אלטר האדמו"ר מגור זצ"ל כתב, נסתפקתי במי שהבדיל במוצאי יוה"כ פ ואח"כ עף בגמלא פרחא למקום שעודנו יום, ואכל שם אם ענוש כרת, וכן מי שהבדיל במוצאי שביעי של פסח (בא"י) ועף למקום שעודנו יום, ואכל שם חמץ, אם חייב כרת. ונראה שכיון שכבר קיים מ'ע"כ עד ערב תשבתו שבתכם", וכן לגבי חמץ, קיים מ"ש עד האחד ועשרים לחדש בערב", מה"ת אינו מחוייב יותר. ע"כ. ונראה שכתב כן דרך פלפול לענין כרת, אבל איסורא מיהא איכא, כי לפי שנתבאר

(כו) ראה בשו"ת יבי"א (ת"ט א"ח סי' נד) שהמצטער מאד בצום יוה"כ"פ, מותר לו לבלוע בעיוהכ"פ גולה הנקראת "קלי צום", שלא ירגיש כ"כ בתענית, שאינו מבטל מצות עינוי ביוהכ"פ, דהא אינו עושה כן ביוהכ"פ עצמו בקום ועשה, וכן ליטול תרופה בערב יוהכ"פ כדי למנוע ממנו צער מיותר ביוהכ"פ ש"ד. ע"כ. וכ"ש לענין שאר תעניות.

אמנם יש לדון בזה בתענית שחל ביום ראשון, אם יכול ליטול כדור זה בשבת קודש, ויש לדון בזה בין מצד הכנה משבת לחול, ובין מצד איסור רפואה בשבת מטעם גזירת שחיקת סממנין. ונראה להתיר, כיון שאין בזה שום רפואה רק מניעת צער, וידוע מה

כח. כל מה שאסור בתשעה באב, אסור גם בליל תשעה באב, ולכן אסור באכילה ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה גם בליל תשעה באב. ואין אוכלים אלא מבעוד יום של ערב תשעה באב. ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים. (כח)

כט. ראוי ונכון להחמיר שלא לעשן סיגריות בתשעה באב. ובפרט יש להחמיר בעת קריאת איכה וקנינות בבית הכנסת. אבל לצורך קצת, כגון למי שרגיל מאד בעישון, ויש לו צער גדול במניעתו מעישון סיגריות, יש להתיר לו לעשן בתשעה באב בצניעא בתוך ביתו וכדומה, אבל לא יעשן בפרהסיא בתשעה באב, ובשאר צומות מותר לעשן בתענית. (כט)

איסור רחיצה בתשעה באב

א. הרחיצה אסורה בתשעה באב בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור. ומיהו אם היו ידיו מלוכלכות בטיט או בצואה מותר לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו, אלא רק לפי הצורך להעביר הלכלוך. והנוטל ידיו שחרית, יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. ולאחר שניגבם ועדיין לחות קצת מעבירים על עיניו. ואם יש לפלוף בעין וצריך לרחוץ את עיניו, רשאי לעשות כן, שאין זו רחיצה של תענוג. (א)

דגם בזה הוא רק מבטל טבע הנוף. ודלא כמ"ש בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' כא) להחמיר גם בתרופות שאין בהם משום רפואה. ויש שכתבו שטוב לערבו במים קודם שבת.

בח) בפ"ב דתעניות (ל), ת"ר, כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בט"ב, אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה וכו'. וכ"ה בטוש"ע סי' תרנד. ובכל אלו הדברים אסור כל היום ואפי' ביה"ש עד צאה"כ, ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם.

כט) נתבאר לעיל בהלכות ארבע תעניות. וראה בשו"ת יבי"א ח"א (סי' לג). שו"ת יחוד ח"ה (סי' לט).

וכ"ב בקובץ קול התורה (חוברת ס"א עמ' נט) להתיר ליטול קלי-צום בערב תענית שחל בשבת, וכתב כמה טעמים לזה. וגם המג"א (סי' שכח ס"ק מ"ג) ס"ל שחיזוק המזג בכלל רפואה הוא, מיירי בלוקח תרופות שירגיש יותר חזק, ועוד דמיירי רק באופן שייטיב מצבו ולא כשרק מונע שלא יתקלקל מצבו, וכ"כ בתולדות שמואל (סי' כד סא). ונ"מ לגבי ויטמינים. וראה מה שהחמירו בשו"ת ויען יוסף (סי' קפ), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' פב). ועוד, דלא מצינו ענין רפואה להסיר מצב טבעי ורגיל של הגוף, וכאן בא להסיר ההרגשה של הגוף שהוא רעב וצמא. וכן מותר ליטול תרופה שלא יהא עייף ולא יישן,

הרחיצה אסורה בת"ב, ובנט"י שחרית יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו

ומבואר שרחיצת נט"י שחרית אפי' רוחץ "כדרכו" תמיד, דהיינו עד פרק הזרוע מותר. וכ"ד הר"א ממיץ בספר יראים (סי' קיח), וכמ"ש הרב שם חדש (דף צו.). וכ"כ הרב אהל מועד ח"ב (דף כח.). וכ"כ מהרי"ל (עמ' שלב).

אבל מרן הב"י (סי' תקנד) כתב בשם רבינו ירוחם, ומ"מ לא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא כל היד. וכן משמע מלשון הרא"ש (פרק יום הכפורים סי' ג): הילכך מותר לרחוץ ידיו ואינו חושש. וכן כל היום אחר שעשה צרכיו או שהטיל מים ושפשף הוי כידיו מלוכלכות בטיט וצואה וא"ל לו להתפלל בלא נטילה, ויזהר שלא ליטול אלא במקום שצריך, כגון האצבעות

א) לענין נט"י שחרית, כתבו התוס' (יומא עז): בשם ר"ת, שאף ביוהכ"פ מותר ליטול ידיו שחרית, דלא גרע ממה שאמרו בגמרא (יומא עז:), שמי שידיו מלוכלכות בטיט וצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש, וכשאינו נוטל ידיו שחרית גרע מידי מלוכלכות בטיט ובצואה, שסכנה היא לנגוע בעיניו בפיו ובחוטמו, משום רו"ר הנקראת בת מלך, כדאמר' בשבת (קח:). יד לעין תקצץ, וכן כולם. ע"כ. והובא בהרא"ש ובהר"ן ובארחות חיים (הלכות יוהכ"פ דף קח.), וכ"כ עוד התוס' (חולין קז:). וע"ע בתוס' מ"ק (טו: ד"ה לא אשאר). וכ"כ האו"ז (סי' עז), והכל בו (סי' סט פ"ג). והמאירי (יומא עז:).

ב. כל הנוטל ידיו שחרית מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים. (ב)

וע"ש עוד, שבת"ב איסור אכילה ושתייה הוא מחמת מניעת השפע מלמעלה, ואילו ביהכ"פ הוא משום שבו נגלה זוהר הלבן העליון (אם יהיו חטאים כשנים כשלג ילבינו), שהוא עולם שאין בו אכילה ושתייה, ולרמוז לזה ולהכנס לאותו עונג עליון, נאסר אכילה ושתייה. ואם תשאל א"כ איך כתוב תענו את נפשתיכם, דהא האי סליקו ועינוגא דנפשא הוא, איכא למימר דאית נפש ואית נפש, וההוא נפש רמיז לנפש גסה דבר נש דאיהו מתאוה להנאין וכיסופין דעלמא, וכד לא אכל ולא שתי בר נש הוי עינויאי לה, אבל לרוח ונשמה הוי עינוגא בודאי. ע"כ. וזה סיוע למה לכך שביוהכ"פ מותר להריח בבשמים, ול"ד לת"ב שאסור. **ומבואר** בש"ע הגר"ז מה"ת (ס"ד אות א), שגם בכל ימות השנה מן הדין די ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"ש. ובת"ב מוקמינן לה אדינא. וע' בשו"ת שואל ומשיב (מאזוז, חאו"ח סי' לט). ודר"ק.

ומרן החיד"א בשו"ת טוב עין (סי' יח הערה לא"ח סי' תרי"ג) העיר מדוע לא הזכירו הראשונים הנ"ל דברי הירושלמי (ר"פ יום הכפורים), רבי ועירא בר חמא רבי יוסי ברבי חנינא בשם ריב"ל, בתענית צבור, מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו. בת"ב, מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו. ביהכ"כ, מרחיץ ידיו ומקנחן במפה ומעביר המפה על פניו. ובב"י (סי' תריג) הביא מכלבו שכתב ירושלמי זה. אך יש להעיר על שאר ראשונים שלא הזכירו דברי הירושלמי. [ילקוט' מועדים הלכות ת"ב].

ולא כל כף היד". עכ"ל. ומשמע דאכולהו קאי, שיטול עד סוף קשרי אצבעותיו. (וכ"כ בשלחן גבוה אות יז). וכ"כ הטור (סי' תריג). וכתב ע"ז מרן, והכי נקטי'. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד ס"י): נוטל אדם ידיו שחרית, וצריך לזוהר שלא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"כ. ואף שדעת הרמב"ם (הל' תפלה פ"ז ה"ח), שביוהכ"פ ובת"ב שאין שם רחיצה אינו מברך על נט"י. מרן פסק כד' הרא"ש שנוטלים ידיהם ומברכים. [וראה בסעיף הבא]. ובמקום מנהג לא חיישי' לסב"ל. **ובמגיד** מישירים (פ"י וישב מהדו"ק) כתב, שבכל בוקר צריך ליטול ידיו להעביר מהם רוח רעה, וגם נוהגים לרחוץ פניו ועיניו בכל בוקר, כדי להעביר ג"כ קצת רוח רעה בזה, ובוזה בהעברת ידיו על עיניו סגי לעברא ההוא עכירו דיקק דסליק לתמן, משא"כ הידים שנדבק בהם הטומאה צריך לרחוץ ג"פ. ומכאן נלמד סוד שביוהכ"פ ות"ב אסורים ברחיצה, זה להפכו וזה להפכו, דבת"ב אסור כדי לרמוז שכל היום יש לטומאה שליטה. אבל ביהכ"פ הטעם שמתוך שמתגלה הזוהר העליון, כל צידי הטומאה בורחים לתוך התהום, וגם לשטן אין שליטה ביום זה. לכן א"צ רחיצה ביום זה, ואם ירחץ מראה פגם כאילו יש שליטה לצד הטומאה ביום זה. ומ"מ נהגו לרחוץ קצת, וש"ד, משום דבת"ב התחזקה הטומאה הרבה וצריך להחליש אותה מעט, וכן ביהכ"כ רוחצים קצת הידים כדי להחליש את הטומאה שנחזקה בשאר הימים. עכ"ד.

אסטניס שאין דעתו מיושבת עד שיקנח פניו במים גם בת"ב מותר

אמנם א"ז עיקר להלכה, אלא אף בת"ב מותר, ק"י מיוהכ"פ. וכן מבואר בדברי מרן הב"י (סי' תקנד), שהביא דין זה לגבי ת"ב, בשם הרא"ש הנ"ל בשמו של גאון. וכ"כ בספר שלחן גבוה (סי' תקנד סוף ס"ק יח), דכ"ש בת"ב שמוותר, וסמך הש"ע כאן על מ"ש בהל' יוהכ"פ. וכ"כ מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנד סוף דין יא), להקל, וסיים, ודלא כהלבוש שאסר בת"ב מסברא בלא שום ראייה. ע"כ. ובשו"ת דברי רננה (סי' כד) נמשך אחר דברי הלבוש. וליתא. וכ"כ המשנ"ב בשעה"צ (ס"ק כז) כד' מרן הב"י, ודלא כהלבוש.

והנה מרן בש"ע בהל' יוהכ"פ (סי' תריג ס"ד) כתב, מי שהוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עד שיקנח פניו במים, מותר. ומקורו מהרא"ש (פ"ב דיומא ס"ז), בשם גאון. וכ"ה בתשו' הגאונים (שערי תשובה סי' סח). **ואמנם** הלבוש (הל' ט' באב סי' תקנד ס"יא) כתב, שאיסטניס שרוצה לקנח פניו במים, מפני שאין דעתו מיושבת עליו בלא זה, אע"פ שביוהכ"פ מותר, מ"מ בת"ב אסור, דשאני יוהכ"פ שצריך ליישוב הדעת לתפלותיו, משא"כ בת"ב מה בכך שאין דעתו מיושבת וכו'.

דין ברכת על נטילת ידיים בתשעה באב שחרית

ה' (עמ' ע), אולם אני סבור שרחיצת ידיים לק"ש ולתפלה מחוייבת גם ביהכ"פ ובת"ב, כי אינה רחיצה של תענוג אלא רחיצה של מצוה. וראייה לזה וכו'.

ב) הרמב"ם (פ"ז מהל' תפלה ה"ח) כתב, שביוהכ"פ ובת"ב שאין שם נט"י אינו מברך אקב"ו על נט"י. וכתב ע"ז בנו רבינו אברהם בספר המספיק לעובדי

וכ"כ במגדל עוז שהרבה גאונים ורבותינו בעלי התוס' התירו, ושיבחו את המנהג שנהגו היתר ברחיצה זו וכו'. ע"ש. (וע"ד מן הכס"מ, ע' בספר בן ידד דף מח:). וכ"כ בספר האשכול (ח"ב עמ' טו), שאף ביוהכ"פ כיון שאף רחיצה להסרת לכלוך שריא, מכ"ש לצורך ק"ש ותפלה. ובנט"י שחרית מברך אקב"ו על נט"י. ע"ש. וכ"כ הרב המנהיג (מהדו' מוסד הרב קוק עמ' לג). וכן העלה בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' קפח). ע"ש. וכ"כ באבודרהם (דף עז ע"ג), ושרוב המפרשים הסכימו שרוחץ ידיו שחרית ומברך. וע"ע בספר בן ידד (דף ג) שכתב, דלמאי דקי"ל שרוחץ ידיו שחרית כדרכו, מכיון שאינו רוחץ לתענוג, פשיטא שיברך.

וזהו עיון נכון ומדוייק, ואילו שמע אותו אבא מארי זצ"ל, היה מודה בו, כמו שצויה, והוי מודה על האמת, ותמיד ראינהו מסכים בכירור עם הקטן שבתלמידיו לגבי האמת וכו'. ע"ש. והראב"ד בהשגות השיג על הרמב"ם, כי מי לא ירחץ ידיו ביוהכ"פ משום שיכתא ונקיות, אלא רוחץ ומברך כדרכו בשאר ימים. גם הר"ן ביומא כתב, שאין נראין לו דברי הרמב"ם, אלא אף ביוהכ"פ ובת"כ נוטל ידיו כדרכו, שכל רחיצה של מצוה מותרת. וכיון שאמרו ההולך להקביל פני רבו עובר במים עד צוארו, כ"ש להקביל פני שכינה וכו'. גם בהגהות הרמ"ך השיג בזה על הרמב"ם. ע"ש.

תשעה באב הוא אחד מחמש השכמות בשנה

בימיהם שהיו נוהגים תמיד לקום בעלות השחר, אך היום אין ע"ז קפידא, ויכול לקום כפי רגילותו בכל השנה. וכ"ז מיקרי לילה. ומנהגו של הגרי"ש אלישיב שלא היה מתפלל ותיקין בכל הימים הנ"ל זולת הושענא רבה. ע"כ.

ובס' רשימות להגר"ח פנחס שיינברג (עמ' סג) הביאו, שהיה מקפיד על תפלה בישיבה בכל יום ויום, זולת יום אחד בשנה, והוא ת"ב, שהיה הולך לכותל המערבי, עם קבוצת בחורים ואברכים, ויושבים שם ע"ג ארגזים, והיה המחזה נשגב, שהיה מוזיל דמעות כמים בלי הפוגות, על חרבן בית קדשינו ותפארתנו.

יש נוהגים להתפלל בכותל בט"ב כשאין חשש קלות ראש בדרך

בגוף, וכיון שנסתלקה השכינה יש לנו להתאבל עליה כשם שאדם מתאבל על קרובו שמת, ואנחנו עם קרובו (דכתיב בתהלים קמח, ישראל עם קרובו), וכשם שהאדם מתאבל על מתו שהוא קרובו, כך אנו מחויבים להתאבל באבילות ירושלים דכתיב (ישעיה טו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. והשי"ת שהוא בעל הנחמות, למען רחמיו הרבים וחסדיו הגדולים ינחם אבלי ציון וירושלים ויבנה בית קדשינו ותפארתנו במהרה בימינו, אכ"ר. עכ"ד.

וכל זה כשאין חשש ביטול תורה, או קלות ראש בפרט כשהולך בדרך, אבל מי שיכול לעסוק בלימוד ההלכה, ולברר הלכות ולהעמיד הלכה על בוריה, [בהלכות המותרות בט"ב, כמו דיני ט"ב, או הלכות אבילות], אין למעלה מזה. וכבר ארז"ל (ברכות ת). מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

ובמ"מ משה (הוש"ר ס"ת תקנח) כתב שיש ה' השכמות בשנה, ר"ה, יוהכ"פ, הוש"ר, ת"ב, ופורים. וסימנך, וישכם אברהם בבוקר. ר"ת, א' זה תשעה באב, ב'ריאת העולם זה ר"ה, ר' רבה, זה צומא רבה, ה' ה'ושענא רבה, מ' מגילה. ע"כ. אמנם מרן אאמור"ר לא נזהר בזה. כי אין למעלה מלימוד התורה, והיה לומד כדרכו עד מאוחר בלילה.

ובספר אשרי האיש (ח"ג עמ' פו) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמה שמוזכר בספרים שיש ה' השכמות בשנה, הנה בזה"ז קיל קצת. וגם מה שיש פוס' שחששו לקום בר"ה קודם עמוה"ש או עכ"פ לפני הנץ, זה היה

וכן נוהגים רבים להתפלל בכותל המערבי בת"ב, מתוך תשוקה אמיתית על צער השכינה, ויש סמך לזה לפי מ"ש רבינו יעקב סקילי תלמיד הרשב"א בספרו תורת המנחה (פר' דברים), שיש צדיקים וחסידים שמסכנים עצמם לעלות לירושלים, ותמוה, שהרי ירושלים כבר בחורבנה, אלא שהם עולים שם לבקרה, כדרך שאדם עולה לביה"ק לבקר מתו ולהשתטח על קברו, ויש בזה נחת רוח לחי ולמת (שהנפש מצויה סביב לקבר, וטסה ע"ג הגוף, וכשהנפש רואה קרוביה שמבקרין אותה יש לה נחת רוח), וכך אנו עושים לירושלים, כמ"ש (תהלים קב) כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. וכן היא השכינה במקדש, דכתיב (דברים לג) חופף עליו כל היום, וארז"ל שלא זזה השכינה מכותל המערבי. וכשם שעתידי הקב"ה להחזיר נשמות לגופות בתחית המתים, כך עתיד להחזיר השכינה במקדש, ואז יחיה העולם. ולכן נקראת א"י ארץ החיים, מפני שהשכינה בה כנפש

ג. הכהנים שעולים לדוכן, כמנהג ירושלים בשחרית ובמנחה, נוטלים ידיהם עד סוף פרק הזרוע, כמו בשאר ימות השנה, שכן היה קידוש הכהנים במקדש, ואין רחיצה זו לשם תענוג אלא לשם מצוה. ג)

הכהנים שעולים לדוכן, נוטלים ידיהם עד פרק הזרוע

(סי' צ אות יד) העלה שהכהן העולה לדוכן אינו נוטל אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. וכ"כ בספר חדוה יהושע (סי' תריג דף כ ע"ד), דסגי עד סוף קשרי אצבעותיו.

או"לם רעק"א בהגהותיו הביא בשם שו"ת ושב הכהן (סי' ג), שכהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד פרק הזרוע. ע"כ. וכ"כ הרב דגול מרבבה שהכהן נוטל ידיו עד פרק הזרוע. וכ"כ בספר מאורי אור (עוד למועד דף נא. ובחלק בן נון דף נט.), שהכהן נוטל ידיו עד פרק הזרוע. וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף (הל' יום הכפורים אות טו).

וב"ב בישועות יעקב (סי' קכח סק"ז), שאף שביהכ"פ אין ליטול ידיו שחרית אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, היינו משום דס"ל דדי בזה לתפלה, אמנם הכהנים העולים לדוכן פשיטא שיטלו ידיהם עד פרק הזרוע, משום דבעינן דומיא דקידוש לעבודה. ומשום איסור רחיצה ביהכ"פ אין חשש, כיון שאינה רחיצה של תענוג. ע"כ. וכ"פ החיי אדם (כלל קמה סי' יא). וכ"פ הרה"ג ר' יעקב קצין בתשובה שהובאה בשו"ת ודבר שלום (חאו"ח סי' יג). וכ"כ הרב נוכח השלחן (סי' תריג). וכ"פ בשו"ת שואל ונשאל הנ"ל, ודחה דברי הכה"ח (סי' תריג אות טו), שנמשך אחר מ"ש הרב יפה ללב, שנוטל רק עד סוף קשרי אצבעותיו, דליתא. ע"ש. **וב"ב** הרב שם חדש (דף צו.), אליבא דהר"א ממיץ, שהכהן העולה לדוכן נוטל כל היד עד פרק הזרוע, כיון שאינו מתכוין להנאת רחיצה. וכ"פ הרב תורת חיים סופר (סי' קכח ס"ק יא סוף ד"ה והנה). וכ"פ בשו"ת זכרון יהודה גרינוואלד (סי' קצב).

ואנן בדין אזלי בתר רובא, כי רוב האחרונים פסקו כמ"ש מהרי"ל, שהכהן נוטל ידיו נטילה גמורה עד פרק הזרוע. והכי נקטי.

וכן נראה ממ"ש בתשו' הרדב"ז ח"ד (סי' לה), על רחיצת ידים ביהכ"פ, דכלל זה יהא מסור בידכם, שכל שאינו מכוין להנאת רחיצה אפי' רק מכוין למה שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל, מותר לרחוץ. ע"כ.

וב"פ המשנ"ב (סי' תריג סק"ז), שהכהן נוטל ידיו עד סוף פרק הזרוע. וכתב בשעה"צ (סק"ח), שאף שהפמ"ג מצדד דביהכ"פ די עד קשרי אצבעותיו, הנה במטה

ג) **מרן** הב"י (סי' תריג) הביא בשם הגמ"י (פ"ג מהלכות שביחת עשור אות ב), בשם הר"א ממיץ בספר יראים [סי' קיח, ובספר יראים השלם סי' תכ], שכהן העולה לדוכן נוטל ידיו, וכתב כללו של דבר כל שאינו מכוין כלל להנאת רחיצה כי אם לטהר שרי. ואע"פ שמהרמ"א (סי' תריג ס"ג) מוכח דס"ל שהכהנים שעולים לדוכן ביהכ"פ נוטלים ידיהם עד סוף קשרי אצבעותיהם, ולא יותר, שהרי הוסיף ע"ד מרן בש"ע, וכן כהן העולה לדוכן, וקאי ע"ד הש"ע שכתב שהנט"י שחרית היא עד סוף קשרי אצבעותיו. מכלל שגם כהן הנוטל ידיו די עד קשרי אצבעותיו. מ"מ בדרשות מהרי"ל (עמ' שלב). שהכהן נוטל ידיו נטילה גמורה עד הפרק, כמו שהיה בקידוש הכהנים. ע"ש. וכבר כתב כן בשו"ת חבלים בנעימים ח"א (חאו"ח סי' ט), שהרי מקור דברי הרמ"א ממהרי"ל כמו שמצויין שם, [והזכירו גם הרמ"א בד"מ], ובמהרי"ל מפורש שהכהן נוטל עד פרק הזרוע וכו'. ודלא כהגאון ר' צבי יחזקאל מפלונסק. ע"ש.

וב"ב בשמו הרב מטה משה (סי' תתנא). וכן כתבו במטה אפרים (שם סק"ח), ובשיירי כנה"ג (סי' תריג הגבי אות א'), והא"ר (שם סק"ד), והדגול מרבבה שם. ובשערי תשובה (סי' תקנד ס"ט), וכ"כ מהר"א אזולאי בהגהותיו על הלבוש (סי' תריג), ובספר טהרת המים (בשיורי טהרה מע' נ אות כג), וכן העלה מהר"ר אברהם הלוי בשו"ת עין משפט (חאו"ח ס"ס ב). וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' קה), ובתורת חיים (סי' קכח ס"ק יא סוד"ה והנה), ועוד.

והוא עפמ"ש הרמב"ם סוף הל' תפלה (הל' נשיאות כפים פרק טו ה"ה): "שהכהן נוטל ידיו עד פרק הזרוע כדרך שמקדש ידיו לעבודה". ובסוטה (לט). יליף לה מדכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה'. וכתב הרש"ש, דדריש קדש, מלשון קידוש ידים ורגלים. וע"ע בשו"ת בנין שלמה (סי' לה), ובשו"ת זכר יהוסף (ר"ס רלה). ובילקו"י תפלה (ח"ב עמוד רסו). ובמועדים (עמוד פט).

וחן אמת שהפמ"ג (א"א סי' תריג סק"ב) כתב, שאע"פ שבשאר ימות השנה כהן נוטל ידיו עד פרק הזרוע, מ"מ ביהכ"פ לא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"כ. ואפשר שה"ה לת"ב. גם בשו"ת תירוש ויצהר

ד. במקום שנהגו שהלוי יוצק מים על ידי הכהנים, וצריך ליטול ידיו תחלה, לא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. (ד)

ה. הבא מן הדרך ורגליו כהות מטורח הדרך, מותר לרחוץ במים. וההולך להקביל פני רבו או אביו או פני תלמיד חכם שגדול ממנו בחכמה, ולפניו אגם מים, עובר במים עד צוארו ואינו חושש. (ה)

ו. חולה האוכל בתשעה באב פת, נוטל ידיו כדרכו עד סוף פרק הזרוע, שאין רחיצה זו לשם תענוג, אלא לצורך המצוה. (ו)

(ד) **הנה** במקום שנהגו שהלוי יוצק מים ע"י הכהנים, וצריך ליטול ידיו תחלה, וכמ"ש ב"מ"א פ"ג הל"א הל"א הל"א (דף קמ"ב ע"ב), דלוי דאתקדש כהנא על ידוי, בעי הוא לאתקדשא בקדמיתא. וכ"פ מרן בש"ע (סי' קכ"ח ס"ו). כתב בשו"ת מהר"ש הלוי (סי' ט), שאף ביוהכ"פ הלוי מותר לו ליטול ידיו. וכן העלה בשו"ת עין משפט (ס"ס ב). ע"ש. ומיהו כתב בספר מטה אפרים (סי' תרכ"א אות יז), שאע"פ שהכהנים נוטלים נטילה גמורה עד פרק הזרוע, הלוי שיוצק מים על ידם לא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"ש.

(ח) **ירושלמי** (פ"ח דיומא ה"א) לגבי יוהכ"פ. יומא עז: וכ"פ כאן מרן בש"ע (סי' תקנ"ד סעיף יד). וכתב ע"ז הרב שלחן גבוה (ס"ק כג), שהטעם שהתירו משום שהוא רפואה, ובמקום רפואה לא גזרו חז"ל, ולפ"ז נראה שאפי"ן במים חמים שרי, שכל שהמים חמים עדיף טפי. ע"כ. וכ"כ הגר"ח פלאג"י בספר רוח חיים (סי' תקנא סק"ז).

אפרים הנ"ל, מבואר שמכיון שבספר מטה משה כתב להדיא שנוטל ידיו עד פרק הזרוע, אין לזוז מדבריהם, כיון שאין הרחיצה הזאת לתענוג כי אם לטהרה. ע"כ. ויש להוסיף עוד סניף לרווחא דמילתא, לפי דעת רשב"ם בתוס' (מ"ק טו: ד"ה לא אשאר), שלפי המסקנא בתענית (יג). אף בת"ב ויוהכ"פ מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן. וכ"כ בעל המאורות (תענית יג. עמ' רפה), בשם ר' יצחק ממולניש, שאף בת"ב מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן. וכ"כ בשמו תלמיד הרמב"ן (תענית שם. עמ' יח).

וראה עוד בספר הליכו"ע ח"א (עמ' רו) שהביא מ"ש בבא"ח (פ"ר תצוה אות ד) שהנטילה לנשיאות כפים תהיה עד הפרק שהוא מקום חיבור היד עם הזרוע. וכתב על זה: מסתמות דבריו נראה שכן הדין גם בת"ב וביוהכ"פ שהכהנים נוטלים ידיהם עד הפרק, שכן היה קידוש ידים בביהמ"ק לצורך העבודה (וכמ"ש הרמב"ם הנ"ל, וע"ע בחולין קו: וברש"י ובתוס' שם).

החולה האוכל פת בתשעה באב, נוטל ידיו כדרכו עד סוף פרק הזרוע

(פ"א ה"ו) איתא, בת"ב מרחיץ ידיו ומעביר על פניו, ואם היה לפלוף ע"ג עיניו רוחץ כדרכו ומעביר, דהוי כמו ידים מלוכלכות, וכ"כ ה"ר יצחק בן גיא, ודלא כהרמב"ם. ע"כ.

וכ"כ הר"ן (יומא ב). כתב, שאינו נראה, דכל רחיצה דמצוה מותרת, ונט"י דתפלה מצוה היא, וכיון דלהקביל פני רבו עובר במים כ"ש להקביל פני שכינה. וכתב מרן בכס"מ, שהרמב"ם סובר שאינו רוחץ, וכמבואר בדבריו פ"ג דהלכות שבייתת עשור, וההיא דהולך להקביל פני רבו לא מכרעת, דש"ה דא"א להקביל פניו אם לא יעבור במים כיון שהוא מעבר הנהר, אבל הכא אפשר להקביל פני שכינה בשיקנח ידיו בכל מידי דמנקה.

וכבר הזכרנו לעיל (הערה א) שכ"ד ר"ת, והאוז"ז, והארחות חיים, והכל בו, והמאירי (יומא עז:).

(ו) **הנה** הרמב"ם (הל' תפלה פ"ז ה"ח) כתב, שביוהכ"פ ובת"ב שאין שם רחיצה אינו מברך על נט"י. ע"ש. אולם הרא"ש (תענית פ"ד סי' לט) כתב, ומותר לרחוץ "כדרכו" ידיו לתפלה, דהוה ליה כחייבי טבילה שטובלין כדרכן, בין בת"ב בין ביוהכ"פ, דכל רחיצה דמצוה מותרת, ולהקביל פני רבו עובר עד צוארו במים, ורחיצה דתפלה מצוה היא ולא אסרו אלא רחיצה דתענוג כדאמר בפרק בתרא דיומא (עז:): מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. ועוד כיון שאמרו (שבת קח:): יד לעין תקצץ יד לפה תקצץ אין לך לכלוך גדול מזה. ואמרו בפ' בתרא דיומא, היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה רוחץ כדרכו וכן כל היום אחר שעשה צרכיו ויש לו לברך אשר יצר יכול ליטול ידיו כדי שיוכל לברך. ומיהו זהר שלא ליטול כל היד אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. ובירושלמי

טיבותא, ונכון להתנות ולומר שאינו מקבל עליו דבר זה בתורת חובה, אלא בתורת רשות, כדי שאם איזה פעם לא יזדמנו לו כל כך, מים לא יצטרך להחמיר כמנהגו, וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר על עצמו. עכ"ל. וכן ביארו בישועות יעקב (סי' קכח סק"ו), ובשו"ת חבלים בנעימים (ח"א הא"ח סי' ט) בדעת מרן, שגם בשאר ימות השנה מעיקר הדין די בנוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, שהרי אף בנט"י לסעודה דעת מרן הש"ע (סי' קסא ס"ב), דמדינא סגי עד סוף קשרי אצבעותיו, אף שהמנהג הוא ליטול הידים עד הפרק. מ"מ ביוהכ"פ שיש בו איסור רחיצה, אוקמי אדינא ונוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"ש.

ומיהו המקובלים נתנו טעם אחר לדבר, כמ"ש בבא"ח (פרשת תולדות אות ב), בשם מהר"י צמח בהגהותיו בספר עולת תמיד (שער התפלה דף לא), שאין הרוח רעה שולטת ביוהכ"פ, ולכן די ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו. וכיו"ב האריך הרחיב בחמדת הימים (הל' יום הכפורים דף ע"ט). וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' ד, ג) ובכה"ח (סי' ד אות יד). ע"ש. הלכך אע"פ שבכל השנה נוהג לרחוץ עד סוף כף היד, ביוהכ"פ ינהג כפי עיקר הדין. וכ"פ במטה אפרים (סי' תריג). וראה בחזו"ע ימים נוראים (עמוד שי). ומאחר שלדעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א מדינא דגמרא צריך ליטול ידיו לאכילה עד הזרוע, ודמי לכהנים שנוטלים ידיהם לדוכן עד פרק הזרוע, שהרי אינם עושים כן לשם תענוג. וזה דלא כמו שנתבאר בהלכה למעלה בהליכו"ע (עמוד קסג) שיטול עד קשרי אצבעותיו.

וחנה ידוע שדעת מרן בהלכות נט"י שדי מדינא עד קשרי אצבעותיו בעלמא, ואע"פ שנהגנו להחמיר כדברי הפוסקים שחולקים, כי ברבים היו, מ"מ היכא שיש חשש איסור רחיצה, כמו בת"ב י"ל שאין להחמיר.

ובכה"ח (סי' תקנד אות ג) כתב בשם תוספות חיים על הח"א, שיטול עד פרק הזרוע.

אולם כיון דסמכינן בנט"י דשחרית אמ"ד דסגי עד קשרי אצבעותיו, אף בנט"י דאכילה הדין כן, כיון דת"ב ויוהכ"פ אסורים ברחיצה.

ויותר על כן כתב בתשו' מהרי"ל דיסקין קו"א (סי' סח), דיש לעיין אי עדיפא לחולה לאכול בלי נט"י בת"ב.

ורן אמת די"ל דכל שעושה לשם מצוה ש"ד, וכעין מ"ש הרדב"ז בהלכות יוהכ"פ, הובא בכה"ח (סי' תריג סק"ז), מ"מ העיקר שיש ליטול ידיו עד סוף קשרי

וז"ל המאירי (תענית ל): ואם אין ידיו נקיות ורוצה להתפלל, נוטל את ידיו כשיעור המבואר בהם במקומו, ומתפלל. ויש חולקים בזה, ואף גדולי המחברים כתבו, ביוהכ"פ ות"ב שאין שם רחיצה אינו מברך על נט"י, אלא שהדברים נראין כמו שכתבנו, ומה שאמרו ערב ת"ב מביאים לו מטפחת וכו', היינו להעביר לפלוף שבעין, אבל מ"מ ידיו היה רוחץ לתפלה כדין חייבי טבילות. ואף זו דרך חומרא, הא מן הדין כל שנטל את ידיו לצורך מותר. ובתלמוד המערב אמרו בת"ב מרחיץ את ידיו ומעבירן על פניו, ואף גדולי ספרד כתבו בחבוריהם שאם היה לפלוף הרבה בעיניו ודרכו לרחצו במים רוחצין כדרכו שזהו כמלוכלך בטיט.

והגם שיש לפלפל בזה, לדעת הפוס' שרו"ר הזו בטלה. מ"מ הרי הראשונים הנו' נתנו עוד טעמים להתיר. וע"ע למהר"ם בן חביב, בתוספת יום הכיפורים (יומא עז): שכתב לבאר מח' הרמב"ם ור"ת, שנח' אם רוח רעה שאמרו יד לעין תקצץ, היא היא הרור' של נותן פת לתינוק שאמרו שם. או שהם ב' סוגי רו"ר. דלהרמב"ם ורש"י רו"ר השורה על הידים שחרית, אינו מזקת כלל רק אם יתן פת לתינוק שאז שורה על הלחם, ולשי' התוס' הם ב' מיני רו"ר. וכתב שם, שהעולם לא נהגו להדיח ידיהם כשנותנים פת לתינוק, לפי שאין אותו רוח מצויה בינינו, וקשה דא"כ מ"ש דנהגו לטול ידיהם שחרית אפי' ביוהכ"פ ות"ב לדחות הרור', הלא בזה"ו מעולם לא ראינו ולא שמענו דמי שנגע בעיניו טרם יטול ידיו דנסמאו עיניו, אלמא דגם רוח רעה של שחרית אינו מצוי בינינו, וא"כ איך מתיר ר"ת ליטול ידיו שחרית, הלא אין ר"ר מצוי בדורות הללו, וצ"ע. עכ"ל.

ומ"מ ההלכה רווחת כדעת ש"ר דפליגי על הרמב"ם בזה. וכבר הזכרנו לעיל הערה ב', מ"ש רבינו אברהם בן הרמב"ם, שרחיצת ידים לק"ש ולתפלה מחוייבת היא אף ביוהכ"פ ובת"ב, וע"ע בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' קפו), שג"כ כתב לדחות דברי הרמב"ם הנ"ל.

וכתב רבינו ירוחם בשם בעלי התוס', שאינו נוטל ידיו שחרית אלא עד קשרי אצבעותיו. וכתב מרן בב"י (סי' תריג), דהכי נקטי'. וכ"פ מרן בש"ע שם. והטעם יש לבאר, משום שמעיקר הדין נקטי' שמקום הנטילה הוא עד סוף קשרי האצבעות, ורק בתורת חומרא מחמירים ליטול כל היד. וז"ל מרן בב"י (א"ח סי' קסא): "ובאמת שכן ראוי לנהוג [ליטול כל פרק היד], כיון דלאו מילתא דטריחא היא אמאי לא נפיק נפשין מפלוגתא, ולא גרע הא ממאי דאמר רב חסדא (שבת סב): אגא משאי מלא חפני מיא ויהבו לי מלא חפני

ז. וכן הנכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו, רוחץ ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו שלש פעמים בסירוגין, וכל שכן כשהוא רוצה להתפלל, שיש בזה משום "הכון לקראת אלהיך ישראל" (ז)

אצבעותיו. ועיין בשו"ת יד סופר (ס"ז). ובשו"ת אלף המגן (ס"ה). ודו"ק.
ואגב יש להעיר ע"מ שנסתפק מהרי"ל דיסקין בקו"א (סי' עב) אם חולה שאוכל בת"ב שחל ביום ראשון בשבת, יתחייב להבדיל קודם שיאכל, לא זכר שר שכן מפורש בתשובת הכנה"ג שצריך להבדיל תחלה. והובא בברכ"י (סי' תקנו סק"ב), ובתשובת לב חיים ח"ב (סי' קנט).

וע' בכס"מ (פ"ז מהל' תפלה ה"ח), בשם הר"ן, שכל רחיצה של מצוה מותרת אף ביוהכ"פ. וכ"כ הארחות חיים (דף קה), ורבינו מנוח (פ"ג מהל' שבת עשור ה"ב). ולפי מה שמבואר בספר משנ"ב (בביאה"ל ס"ס קסא), לדעת הר"ף והרמב"ם והר"ח והערון והסמ"ג והרשב"א, חיוב נט"י לאכילת פת הוא עד מקום חיבור היד עם הזרוע. ע"ש. לפ"ז אף כאן נוטל ידיו עד פרק הזרוע.

וכן העלה בשו"ת אלף המגן (ס"ה) וז"ל: וברור בעיני שחולה הנוטל ידיו לאכילת פת בת"ב צריך ליטול כל היד עד פרק הזרוע, שכיון שהעיקר להלכה שהאוכל פת צריך ליטול כל היד, אין להקל בזה אפי' בת"ב וביוהכ"פ. ע"כ.

וב"ב בשו"ת להורות נתן ח"ב (סי' מב אות ג), שלפי מה שהביא המשנ"ב בביאה"ל חבל נביאים מן הראשונים דמעיקר הדין צריך ליטול עד הזרוע, גם ביוהכ"פ ראוי לחולה לנהוג כן וכו'. ע"ש.

וב"ב בשו"ת שרגא המאיר ח"ה (סי' מד אות א), שצריך ליטול כל היד, ול"ד לנט"י שחרית ביוהכ"פ נוטל עד סוף קשרי אצבעותיו, שביוהכ"פ אין הרוח רעה שולטת כ"כ, ודי בזה, [שכ"כ הרה"ג המקובל מהר"י צמח בהגהת עולת תמיד (שער התפלה בדפו"ח עמ' לא), ובהגהת פרי עץ חיים (שער הברכות פרק חמישי), שאף שגם בט' באב ויום הכפורים היה מן הראוי ליטול ידיו שחרית עד פרק הזרוע, מ"מ ביום הכפורים אין הסטרא אחרא

שולטת, ולכן די ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו. וכן בט' באב אינה מקפדת על דבר מועט כזה כי כל היום שלה בעונותינו. ע"כ. וכן הובא בשו"ת רב פעלים ח"ב (האו"ח סי' ד), ובבא"ח (פ"ר תולדות אות ב). ע"ש. משא"כ נט"י דאכילת פת לחולה. ומכיון שאינו מכוין להנאת רחיצה אלא לשם מצוה, שרי. ע"ש.
גם הגר"מ סופר בשו"ת יד סופר (סי' ז) הביא מ"ש מהרי"ל דיסקין, שיש לעיין בדין חולה האוכל בת"ב, אם יטול ידיו, או עדיף שיאכל בלי נט"י, ותמה עליו, דהא קי"ל שכל רחיצה שאינה של תענוג מותרת בת"ב וביוהכ"פ, וה"נ נט"י לאכילת פת אינה רחיצה של תענוג אלא של מצוה, דשרי וזה פשוט. ע"כ. ובשו"ת לבושי מרדכי תנינא (חיו"ד סי' יא אות ג) השיב להגר"מ סופר הנ"ל, דמ"ש מר שמותר לחולה ליטול ידיו לאכילת פת, מפני שאינה רחיצה של תענוג, סברתו נכונה. ויש ראייה לזה וכו'. ע"ש.

הנכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו, רוחץ ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו

שכלל השנה נוהג לרחוץ עד סוף כף היד, ובפרט לפי מ"ש בכה"ח (סי' ד אות יד), שביוהכ"פ אין לכוחות הטומאה שליטה כל כך, ולכן די ליטול עד סוף קשרי אצבעותיו. וכ"פ הרב מטה אפרים (סי' תריג סי' ה).

ומה שכתבנו דכ"ש כשהוא רוצה להתפלל, שיש בזה משום הכון, כ"כ בהליכות שלמה (הל' תפלה עמוד רמט).

וכן כתבו בכה"ח סופר (סי' תקנד ס"ק ג), בשם הרב תוספת חיים, ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יח (ס"ס יז). ובשו"ת שער שמעון אחד ח"ג (סי' צז).
וכן העלה בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' קלט), שנט"י פשוט שנט"י לאכילת פת לחולה ביוהכ"פ אין בו איסור רחיצה, וכמבואר בשו"ת לבושי מרדכי (הנ"ל), ודבריו מסתברים להלכה.

וב"ב הגרש"ז אוירבך (מועדים עמ' צא), שחולה האוכל פת ביוהכ"פ נוטל ידיו כל פרק היד עד הזרוע. וכ"כ בשמו בספר שמירת שבת כהלכתה (עמ' תקטז, הערה קא). וע"ע בספר רבבות אפרים ח"ו (סי' תכט), וח"ז (סי' קסד). וכן נתבאר להקל בחזו"ע (ימים נוראים עמ' שח), לגבי יוהכ"פ. ודלא כמ"ש בשו"ת בני לוי (סי' יג), שהאוכל פת בת"ב, לא יטול ידיו, אלא יכרוך ידיו במפה. ע"ש. שהוא נגד כל האחרונים הנ"ל. וגם שלא כמ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' כ אות לה), שיטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"ש.

וכ"ב בשו"ת להורות נתן ח"ב (סי' מב אות ג), שלפי מה שהביא המשנ"ב בביאה"ל חבל נביאים מן הראשונים דמעיקר הדין צריך ליטול עד הזרוע, גם ביוהכ"פ ראוי לחולה לנהוג כן וכו'. ע"ש.

וכ"ב בשו"ת שרגא המאיר ח"ה (סי' מד אות א), שצריך ליטול כל היד, ול"ד לנט"י שחרית ביוהכ"פ נוטל עד סוף קשרי אצבעותיו, שביוהכ"פ אין הרוח רעה שולטת כ"כ, ודי בזה, [שכ"כ הרה"ג המקובל מהר"י צמח בהגהת עולת תמיד (שער התפלה בדפו"ח עמ' לא), ובהגהת פרי עץ חיים (שער הברכות פרק חמישי), שאף שגם בט' באב ויום הכפורים היה מן הראוי ליטול ידיו שחרית עד פרק הזרוע, מ"מ ביום הכפורים אין הסטרא אחרא

ז **ראה** בהערה א'. וכתב הגרש"ז אוירבך בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' נח אות כח), שביוהכ"פ היוצא מבית הכסא מותר ליטול ידיו ג' פעמים כדרכו תמיד. [וכמו שפסק בבא"ח פ"ר תולדות סעיף טז]. וראה בשערי תשובה (סי' תקנד ס"ט), ובבא"ח (פ"ר דברים אות כב). ומ"מ נוטל רק עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא יותר, אע"פ

ח. נשים המבשלות בתשעה באב וצריכות לרחוץ את הבשר או את הירקות, מותר להן לרחוץ המאכלים במים, ואין להן לחוש משום רחיצה. ואם יש צורך ברחיצה בחמין, גם זה מותר. (ח)

איסור סיכה בתשעה באב

א. הסיכה אסורה בתשעה באב, ואסור לסוך אפילו מקצת גופו. במה דברים אמורים בסיכה של תענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. (מין בש"ע סי' תקנד ט"ו). ומותר לסוך להעביר הזוהמא. (א)

ח) הרי"ז (פ"ה דיומא עמ' ריז), והכנה"ג (הגה"ט סי' תקנד), מג"א (שם סי' ק"א), ושאר אחרונים. ומשמע שאם יש צורך ברחיצה בחמין, גם זה מותר, כיון שאין כאן כוונת רחיצה לתענוג. (ע' כה"ח סי' ק"א מו).

הסיכה אסורה בתשעה באב ומי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו

א) הנה מין בש"ע יו"ד בהל' אבלות (סי' שפא סי' ב) כתב וז"ל: סיכה שאינה של תענוג כגון להעביר זוהמא מותר, וא"צ לומר משום רפואה, כגון מי שיש לו חטטין בראשו. ע"כ. ומכיון שאבלות ישנה קילא יותר מאבלות חדשה, אף בת"ב שרי. ולאפוקי ממ"ש מהר"י עייאש בספר מטה יהודה, שבת"ב אסור לסוך להעביר הזוהמא, שדין ת"ב כדין יוהכ"פ שאסור, כמ"ש בש"ע (סי' תריד סי' א).

וב"כ הרב מעשה רוקח (הל' תעניות פ"ה ה"י), דאף סיכה להעביר את הזוהמא, סיכה של תענוג מקרי, ואסור. [וכ"כ מהר"ש אלפסי במשאה דרבנות ח"ב סי' תקנד ט"ו, דף עב ע"ג]. וכ"כ בתורת חיים סופר (סי' תקנד סי' יא). אולם המשנ"ב בביאה"ל (סי' תקנד) דחה דברי הרב מטה יהודה והעלה להתיר, ונסמך ג"כ על מ"ש בתענית (ל), כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, רחיצה וסיכה וכו', ובאבל איתא להדיא בתענית (יג): שלהעביר את הזוהמא מותר, וממילא ה"ה לת"ב. ע"ש. ודבריו נכונים. וכ"כ הלח"מ (פ"ה מתענית ה"י), שיש להשוות דין ת"ב לדין האבל. וכו"ל. וכ"ד המהר"ם בן חביב בספר תוספת יוהכ"פ (יומא ע"ז). וכ"פ בשו"ת שדה הארץ ח"ג בחידושי הרמב"ם (דף קמח ע"ג).

וב"כ מהר"ח אלפסי בספר כרוכ ממשח ח"ב בחי' הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות דף קיז ע"ג), להשוות בין ת"ב לדין האבל. וכ"כ הרב מאורי אור (עוד למועד דף קו ע"א).

וב"כ בשו"ת מקור ישראל בורלא (חאו"ח סי' ד), דמוכח מהפוסקים שאם א"א להעביר הזוהמא ע"י מים מותר

לסוך. ונכדו הגאון רבי יוסף נסים בורלא, (אב"ד ירושלים), פשיטא ליה שמותר לסוך להעביר את הזוהמא, דהוי סיכה שאינה של תענוג. וכ"כ בספרו לקט יוסף (מערכת ס אות ד). וכן העלה להתיר בספר שם יוסף על הרמב"ם (דף פב ע"ד).

ולפי מ"ש התוס' (יומא עז. ונדה לב), שעיקר איסור סיכה אינו אלא מדרבנן. וכ"כ הרשב"א בתשובות החדשות (מכון ירושלים תשס"ה, סי' ס), והובא בכ"י יו"ד (סי' קכג). וכ"כ הריטב"א ועוד ראשונים. והוסיף ע"ז המחנה אפרים על הרמב"ם (בפ"ח מהלכות מאכלות אסורות ד"ה עוד בדין וכו'), שאפי' נאמר שסיכה כשתיה מה"ת, סיכה שאינה של תענוג לכ"ע אינה אלא מדרבנן. ע"ש. ולפי"ז בנ"ד להעביר את הזוהמא, שאין זו סיכה של תענוג, כיון שלא יצא הדבר מכלל ספק פלוגתא דרבוותא, אמרי' ספד"ר לקולא. ובפרט בת"ב שעיקרו מדרבנן. וכ"פ בשו"ת זה הים (סי' סו דף קסד), ודחה דברי המטה יהודה הנ"ל.

וב"כ בפשיטות בשו"ת פאר עץ חיים בהל' יוהכ"פ (סי' כח דף לב ע"ב) שבת"ב כל סיכה שאינה של תענוג, כגון להעביר הזוהמא מותר, ושאינו יוהכ"פ, שלדעת כמה פוסקים כל ה' עינויים מה"ת. ע"ש. וכ"כ בפשיטות בשו"ת רבינו יוסף מסלוצק (סי' כ).

ומצאתי לרבינו יצחק בן גיאת (בהל' ט' באב עמ' כב) שכתב וז"ל: ולסוך אפי' כל שהוא אסור. ומיהו להעביר את הזוהמא מותר, ושכן אמר רבינו האי, דאף דלא אמירה האי הלכתא בהדיא גבי ת"ב, מ"מ בדין הוא דהויא האי מילתא כמילתא דאבל, דלא אשכחן הפרש ביניהם, והכי נהיגא מילתא. עכ"ל.

ב. מותר להתיז בושם שיש בו ריח טוב על הגוף, נגד ריח היוצא מן הזיעה, שאין זה בכלל סיכה. (ב)

איסור נעילת הסנדל בתשעה באב

א. נעילת הסנדל אסורה בין לאנשים בין לנשים, ודוקא בנעלים או סנדלים של עור, אבל שאר נעלים מותרים. וסנדל של עץ המחופה עור, אסור. ואפילו אם נועל את הנעלים על גרבים, אסור. (א)

ב **בן** הורה הגרש"ז אוירבך הובא בהליכות שלמה (ארחות הלכה סוף עמ' תלב), ולא גרע מסיכה להעביר את הזוהמא, דשרי. כנ"ל. [ילקו"י על המועדים עמוד תקעח].
ובשם הגר"ח קנייבסקי כתבו, שאסור בת"ב להתיז על עצמו ספריי ריחני מפני הזיעה, דדמי להרחת טבק שאסורה (נור החיים עמ' רט). אולם נראה שאם אינו מכויץ להריח בזה, רק להעביר ריח רע, יש להתיר בזה.

וכן ראיתי עוד בספר ארחות חיים (הל' ט' באב סוף אות א) שכתב להדיא וז"ל: ולסוך בת"ב כל שהוא לתענוג אסור, ולהעביר את הזוהמא מותר.

וכן מפורש בספר הבתים (הל' ט' באב עמ' קצח אות ד). ונראה שאילו ראו זאת המטה יהודה והרב מעשה רוקח לא היו חולקים בדבר, והיו פוסקים להקל. והכי נקטי'. [ילקו"י על המועדים עמ' תקעח].

נעילת הסנדל אסורה ודוקא בנעלים או סנדלים של עור

לחיה לנעול את הסנדל, כיון שיש תקנה ללבוש אנפלאות של צמר גפן, ואח"כ נעלים וכו'. והעלה שכל שהוא מנעל של עור, אסור בכל אופן. ע"ש. והרב עיקרי הד"ט א"ח (סי' כח אות א) תמה על דיוקן של הבית דוד הנ"ל, ופסק להחמיר. וכ"פ הרב שם חדש (דף צו ע"ג), שיש לאסור בזה אף בת"ב. וכ"ש ביוהכ"פ.
ג **מרן** החיד"א בברכ"י (סי' תקנד סק"ז) הביא להלכה מה שאסר הדבר משה לנעול נעלי עור ע"ג אנפלאות של צמר, וכתב, וכן עיקר לאסור, ודלא כהרב בית דוד שהתיר. ע"כ. וכ"ד גאון ירושלים בספר פרי האדמה ח"א (דף מג ע"ד). והרב בתי כנסיות (סי' תקנד דף צו:). והגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' י אות לה). ובספר גדולות אלישע (סי' תקנד ס"ק טז). ובספר דברי מנחם (סי' תקנד הגה"ט אות ט).

ג **השד"ח** (פאת השדה, מערכת בין המצרים סי' ב אות יב) פלפל בדברי העקרי הד"ט הנ"ל, ולבסוף הביא מ"ש הרב חיים מדבר (סי' תקנד) להשיג ג"כ על דברי הבית דוד, והעלה לאסור. וכ"פ בשו"ת תורת חיים סופר (סי' תקנד ס"ק יב). וע"ע בשו"ת שערי עזרה (הארו"ח סי' כד). ובשו"ת בני ציון שפירא ח"א (סי' כו אות ה).

יאע"פ שהשלחן גבוה יו"ד (סי' שפב סק"ד) כתב לדחות ראיות הדבר משה, וסיים, שהמיקל כדברי הרב בית דוד לא הפסיד. ע"ש. העיקר כדברי הדבר משה וכל האחרונים הנ"ל שפסקו להחמיר.

א **בשו"ת** בית דוד (הארו"ח סי' שלב) כתב לתת סעד וסמך למנהג העולם בעירו לנעול נעלי עור על אנפלאות של צמר גפן, לפי מ"ש בש"ע ושל עץ מחופה עור אסור, ודייק דדוקא בנעלים של עץ המחופים עור מבפנים שבשרו נוגע בעור אסור, אבל של עור מחופה בעץ או בגד מבפנים מותר, כיון שאין בשרו נוגע בעור. ולכן נהגו להקל בסאלוניקי. וכ"כ תלמידו הרב שלחן גבוה (סי' תקנד ס"ק טז). ע"ש.

אך כבר השיג ע"ז בשו"ת דבר משה (ח"א הארו"ח סי' לט) שבמחכ"ת אם איתא להאי חידושה אמאי לא משתמיט לאחד מן הפוסקים להשמיענו כדבר הזה, וגדולי האחרונים הב"ח והט"ז והמג"א קראו תגר על ההולכים ברחוב בנעלי עור, אע"פ שלובשים אנפלאות של צמר לרגליהם, ולדברי הבית דוד מה איסור יש בזה, ומכיון שאיסור נעילת הסנדל הוא מפני שנהנה בנעילתו, שמרגיש שאינו יחף, אף אם ינעול מגעליו ע"ג אנפלאות של צמר יש לאסור משום שמרגיש שאינו יחף, ועוד דאם איתא לדבריו למה התירו חז"ל לחיה ולחולה לנעול נעלי עור מפני הצנה, והרי יכולים לנעול ע"ג אנפלאות של צמר, אלא ודאי דליתא. וראוי לבטל המנהג הגרוע של המקילים בזה. ע"כ.

ג **בספר** בית המלך בקונטרס סוכת דוד (דף יח ע"ג) כתב על דברי הרב בית דוד הנ"ל, ותמיהני מאד שאין יצאו דברים אלו מפה קדוש, שלדבריו למה התירו

ב. נעלים של גומי או של בגד או עץ ושאר מינים מותר. שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף. (ב)

נעלים של גומי או של בגד או עץ ושאר מינים מותר

ותבניתו, ולמטה תחת העקב נותנים כמה חתיכות לבד, כדי שיהיה גבוה מעט תחת העקב, שיהיה נוח ללכת בו, כדרך מנעל של עור, עד שאינו מרגיש קושי הארץ. האם מותר לצאת בו ביוהכ"פ, והשיב לאסור, משום שביוהכ"פ לא כתיב מנעל, ואין האיסור בשל עור דוקא, אלא יליפנן דבעי עינוי, כדכתיב גבי דוד והוא הולך יחף, וקרי ליה עינוי, שנאמר, (מלכים א, ב, כו), וכי התענית בכל אשר התענה (דוד) אבי, ולכן כל שהוא מרגיש שהוא יחף וקושי הארץ מגיע אליו, בכלל עינוי הוא, אבל המנעל של לבד דני"ד אינו בכלל עינוי, כיון שאינו מרגיש שהוא יחף, וקושי הקרקע אינו מגיע אליו. ולכן כל ירא ה' וחרד על דברו יש לו להחמיר שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים, המגין, ואינו מרגיש כלל שהוא הולך יחף, שזה לא בכלל עינוי הוא, והמחמיר תע"ב. עכת"ד.

וכ"כ בהגהות החת"ס (סי' תריד), שביוהכ"פ ילך במנעל של לבד העשוי באופן שמרגיש קושי הקרקע המגיע אליו, כי כן מורה לשון הרמב"ם. וכמ"ש הפנים מאירות ח"ב (סי' כח). ודבריו נכונים. ע"כ. וכ"כ בספר גדולות אלישע (סי' תקנד ס"ק יז) לגבי ת"ב. ע"ש.

ותנא דמסייע להו בספר הבתים (עמ' קנב) שכתב, ויש מי שדקדק מלשון הרמב"ם שצריך להזהר שלא יכרוך בגדים ואנפלאות ברגליו, באופן שלא יוכל להרגיש את קושי הארץ. וכן נראה. עכ"ל.

גם הב"ח (סי' תקנד) כתב, שמכיון שהסמ"ג בהלכות יוהכ"פ ס"ל להחמיר לכתחלה באנפלאות של בגד, וגם יש גאונים שסוברים דכל מידי דמגין, מנעל מקרי, ואסור לצאת בו בת"ב וביוהכ"פ, הילכך יש להחמיר ללכת יחף לגמרי, וכן ראיתי לרוב רבותינו שנהגו כן אף בת"ב. ומיהו אין לגעור באותם שנהגו להקל לצאת במנעל של בגד. [והמשנ"ב בהל' יוהכ"פ בבאה"ל (סי' תריד ס"א), כתב וז"ל: ולא העתקתי דעת הב"ח להחמיר ללכת יחף, כי דעת המג"א והט"ז להקל בזה, והובאו באחרונים. וכ"כ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות טל), שיש ללכת בנעלי בד, ואסור ללכת יחף ממש, ודלא כהב"ח].

ובאמת שבח"י הריטב"א יבמות (קב:) כתב וז"ל: ושמעינן מינה שכל שאינו קרוי מנעל, כגון בתי שוקים של בגד או קלסוניש שאינו של עור, מותרים הם לגמרי

(ב) **הנה** הרמב"ם (הל' שביחת עשור פרק ג הלכה ז) כתב בזה"ל: "מותר לנעול ביוהכ"פ סנדל של שעם ושל גמי, וכן כורך אדם בגד על רגליו, ויוצא בו לרה"ר, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף". ומרן הבי"י (סי' תריד) הביא המקור לזה ביומא (עמ' א), איבעיא להו מהו לצאת בסנדל של שעם ביוהכ"פ, ת"ש, דריב"ל ור' אלעזר הוו נפקי ביוהכ"פ בשל שעם, ר' יהודה נפיק בשל גמי, אביי נפיק בדהוצי, רבא נפיק בסנדל העשוי מעשבים, רבה בר רב הונא הוה כריך סודרא אכרעיה ונפיק. וכ"כ הרא"ש, והביא מה שאמרו ביבמות (קב.) כאן באנפיליאי של עור, אסור, ואילו באנפיליאי של בגד מותר. וכ"ה בירושלמי (פ"ח ה"א). וכתב הר"ן שכ"ד הרי"ף. אבל הרו"ה חולק, וס"ל דכל מידי דמגין מנעל מקרי, ולבסוף הביא הב"י לשון הרמב"ם שלפנינו, וכתב, ולענין הלכה כיון שהרי"ף והרא"ש מסכימים להתיר בכל מנעל שאינו של עור, [וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם דף נו ע"ג. ובספר המנהיג הל' יום הכפורים אות נ ונא]. הכי נקטי".

ולכאורה נראה להסביר הטעם שלא חשש מרן לטעמו של הרמב"ם, לאסור ביוהכ"פ מנעל של לבדים קשים, באופן שאינו מרגיש בהם קושי הארץ, שאף שהרמב"ם וסיעתו ס"ל שכל חמשת העינויים דאורייתא, הנה מלבד שרוה"פ ס"ל שכל יתר העינויים אינם אלא מדרבנן.

עוד יש להעיר בזה מדברי הרמב"ן בתורת האדם (דף סח.) וז"ל: ועוד קשה לי, שאם האבלות היא דבר תורה, היאך אמרו שאם יוצא לדרך נועל נעליו, וכשיכנס לעיר חולץ, מי איכא מידי דאורייתא דאיכא קולא כי האי גונא. והעלה שם (דף סט ע"ג), שעיקר אבלות שהיא מה"ת אינו אלא בעידונין כגון רחיצה וסיכה תשמיש המטה ותספורת ותכבוסת ששמחה הם לו, אבל מנעל וסנדל אינם מה"ת, שלא אמרה תורה לענותו מנוהג כל העולם, ולפיכך הקילו באלו ביוצא לדרך שנועל נעליו, כי חליצת מנעל וסנדל שאינם רק לענות נפש אינה בכלל. ע"ש. ואף כאן י"ל שלא החמירו בנעילת מנעל וסנדל, כמו שהחמירו ברחיצה וסיכה. ודו"ק.

ובשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' כח) נשאל בדבר מנעל של לבדים קשים, שעשוי כמדת מנעליו וכצורתו

ושכן עיקר. עכ"פ כל היכא שאינו ממין עור, יש לצרף דעתו להקל. עכת"ד.

גם בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' ק) נשאל אם מותר לצאת ביוהכ"פ במנעל של גומי, וממין הנקרא קויצ'וק, אע"פ שההולך במנעל זה אינו מרגיש כלל שהוא הולך יחף. ופסק שמותר לצאת במנעל כזה שאינו של עור. ואף שהרמב"ם כתב שההיתר בכריכת בגד על רגליו, מפני שקושי הארץ מגיע לרגליו, ומרגיש שהוא יחף, ומשמע לכאורה דבמנעל גומי שאינו מרגיש שהוא הולך יחף אסור, נראה שאין הכרח לדייק כן, שכיון שכל מנעל שאינו של עור, ע"פ הרוב ההולך בו מרגיש שהוא הולך יחף, הילכך אפי' עשאו מבגד עב מאד עד שאינו מרגיש כלל שהוא הולך יחף, מ"מ כיון דסתמא דמילתא בשאר מינים אינו כן, לא חשיב מנעל, ובכל ענין אין בו איסור, וכיו"ב מה שאמרו בשיעור שופר שהוא טפח, כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, שלא יאמרו בכפו הוא תוקע, מ"מ אפי' אם הוא אדם גדול מאד שנראה שכאילו הוא תוקע בכפו, אע"פ כן יוצא בשופר ששיעורו טפח. וה"ה כאן שכל מנעל שאינו של עור, אין לחלק בו אם הוא מרגיש שהוא יחף, וקושי הקרקע מגיע אליו, או לאו. ואף הפנים מאירות לא כתב כן אלא מצד חומרא, כדמוכח בסוף לשונו. ונ"ל שהמנעל מלכת במנעל של גומי מפני שרוצה להצטער ולענות נפשו ביוהכ"פ, הוא נוהג שלא כדין, שכבוד היום הוא לכבדו ולא לצער עצמו יותר מאותם הדברים שציותה עליהם התורה הקדושה. עכת"ד.

והנה אף שבשו"ת מהרש"א אלפנדארי (חאו"ח סי' יא) כתב לאסור לנעול ביוהכ"פ מנעל של גומי (לאסתקיס), משום שהדרך לנעולם בכל ימות השנה, לעומתו הרה"ג ר' יוסף חסון בתשובתו שם (סי' יב), העלה להתיר, מכיון שהרי"ף והרא"ש כתבו שאין לאסור אלא מנעלים של עור. וכ"פ מרן, ולא חילקו בין אם מרגיש שהוא יחף, אם לאו, ואם הוא רגיל בכל ימות השנה, אם לאו, ואנן בתר פסקי מרן אזלי, ובלבד שיהא ברור לנו שאין מנעלים אלו של עור. וע"ע בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' ק) שכתב דאנן לא קי"ל כהפנים מאירות, אא"כ יש שם עור.

גם בשו"ת חלק לוי (חאו"ח סי' קצא) כתב, שלהלכה הכל תלוי אם המנעל הוא של עור, או משאר מינים, הילכך נעלי גומי אע"פ שמגינים על הרגל, ואינו מרגיש שהולך יחף, כיון שאינם של עור מותר לנעולם ביוהכ"פ. ע"ש. וכן העלה להקל בשו"ת דברי שלום ואמת (סי' כב).

ביוהכ"פ, ואין בהם שום מיחוש כלל, דחזינן לרבנן דנפקי בהו. וכ"ד בעל המאורות (יומא עח: עמ' קלד).

גם מדברי מרן הבי"ה הנ"ל שכתב שלענין הלכה נקטי' כהרי"ף והרא"ש להתיר כל מנעל שאינו של עור, מוכח שיש להתיר לכתחלה. וע"ע להמאירי (יומא עח:).

גם בערוך לנו יבמות (קב: בדי"ה כריך סודרא אכרעיה), העיר על דברי הרמב"ם שהוצרך לתת טעם שמרגיש בקושי הקרקע, ונדחק ליישב, והשיג על הפנים מאירות (ח"ב סי' כח) הנ"ל, במה שרצה לאסור בגד של לבדים, שאינו מרגיש קושי הקרקע, שנראה שנעלמה ממנו הסוגיא דיבמות, והניח בצ"ע.

וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' טז) שכתב, דמרן הש"ע לא הביא סברת הרמב"ם כלל, לפי ש"ל דעד כאן לא קאמר הרמב"ם כן אלא לטעמיה דס"ל שנעילת הסנדל אסורה מה"ת, אבל הרא"ש והטור ס"ל שכל ה' עינויים מדרבנן, לכן סמך דרבנן על דברי הפוסקים להקל, וסתם כדעת הטור. ע"ש.

גם בשו"ת זרע אמת ח"א (חאו"ח סי' יד) כתב, שהרב פנים מאירות הפריו על המדה לאסור בת"ב וביוהכ"פ ללכת עם נעלי בד, ואין לשמוע לו בזה, כי להרבה פוסקים אין הדבר תלוי במה שמגין עליו, אלא שלא אסרו נעילת הסנדל בת"ב וביוה"כ אלא במנעלים של עור בלבד. וכן נוהגים. ודלא כמ"ש הב"ח שצריך ללכת יחפים דוקא, דליתא.

וז"ל ספר יראים (סי' קיח), דכל מידי שאין דרך בני אדם ללכת ולצאת בו, מותר, שלא יצא מכלל יחף. והרב שם חדש (דף צו ע"ג) הביא ע"ז מ"ש הברכ"י (סי' תקנד סק"ח) בשם הפנים מאירות ח"ב (סי' כח) הנ"ל, שאם לובש מנעל שאינו מרגיש שהוא הולך יחף, ולא מגיע קושי הארץ אליו, יש להחמיר שלא לצאת בו בת"ב וביוהכ"פ. וכתב ע"ז אבל לדברי רבינו הר"א ממין מותר לצאת בו. ע"כ.

ובשו"ת מהרש"ם ח"ו (סי' לו) כתב שהרמב"ם לשיטתו אזיל, ולכן פסק שאף ביוהכ"פ אם אינו מרגיש בקושי הקרקע יש להחמיר, אבל לדידן אין חילוק בין אם המנעל מגין לרגליו או לא מגין, כל שאינו של עור מותר ביוהכ"פ. וכן מבורר מלשון הטור והש"ע, שכל שאר מינים שאינם של עור מותר. ומדברי הפנים מאירות עצמו מוכח שלא כתב כן אלא מצד חומרא. ובלא"ה יש לצרף מ"ש בשו"ת בית דוד (סי' שלב), הובא בברכ"י (סי' תקנד סק"ז), שאם לובש אנפלאות של צמר ועליהם נועל מנעלים של עור מותר. ואע"פ שהברכ"י הביא שהדבר משה (סי' לט), חולק עליו,

ג. נעלי ספורט חדשים, שאינם נעלי עור, ונועלים אותם במשך כל ימות השנה, אף על פי כן רשאים לנעול אותם בתשעה באב. ג)

ד. נעלי גומי שדומים הרבה במראיתם לנעלי עור, אין לאסור לצאת בהם בתשעה באב, משום מראית העין, שיחשדו אותו שהוא נועל נעלי עור. ומותר לחגור חגורת עור או כיפת עור וכיוצא. ד)

עז, שמותר ללבוש לכתחלה נעלים שאינם של עור, אע"פ שהם נוחים אפי' יותר מנעלי עור, ואין בהם שום עינוי, שכיון שגזרת חז"ל היתה רק על נעלי עור, אין להחמיר אפי' בנעלים נוחות שאינם של עור. ע"ש. וכן עיקר.

ואף שכמה מן האחרונים החמירו בנעלים שאינם של עור, כדברי הפמ"א, אפשר שלא אסרו אלא ביוהכ"פ, דאיכא דס"ל ה' עינויים דאורייתא, אבל בת"כ אזלי ומודו להקל, שלא אסרו חז"ל אלא בנעלים של עור.

גם בשו"ת באר משה ח"ב (סי' צב אות ג) סמך סמיקה בכל כוחו על מ"ש מהרש"ג הנ"ל להתיר לצאת ביוהכ"פ בנעלי גומי, שההולך בהם אינו מרגיש כלל בגוף הקרקע, שיש לסמוך עליו שהיה גאון מובהק יחיד מומחה ובעל הוראה, מהיותר בעלי הוראה בדורו. ומ"ש הפנים מאירות הנז' להחמיר בזה, לדעתי פשוט שאין כוונתו אלא מצד חומרא ולא מדינא. ולדעתי נראה שאף מצד חומרא א"צ להחמיר, ואין בזה מדת חסידות כלל. ע"ש.

וכ"פ הגרש"ז אורבך, הובא בספר שלמי מועד (עמ'

נעלי ספורט חדשים, שאינם נעלי עור, ונועלים אותם במשך כל ימות השנה

עמ' קיא), ונעלי ספורט וסנדלים שסוליתן עשויה מחומר גומי עב, וג"כ נוחים להליכה, כיון שרוב האנשים לא רגילים ללכת בהם, אין זה בגדר דרך לצאת בו, ואין למחות בידי המקילים ללבושם ביוהכ"כ ובת"כ, ומ"מ מי שנהוג ללבושו בכל ימות השנה ראוי לו להחמיר. וכן נעליים שעשויים מעור סינטטי ודומה ממש לנעלי עור, וגם סוליתו עבה ונוחה לרגל כנעלי עור, והדרך לצאת בו כמו בנעלי עור, יהיה אסור ללבושם ביוהכ"כ ובת"כ, אף לפי המקילים הנ"ל (מוע"ז ח"ו סי' כח). ומ"מ בשו"ת מהרש"ג (הנ"ל בהערה ב) התיר ללכת בנעליים שאינם מעור אפי' שעשויים לפי מדת הרגל ונוחים מאד ללבישה, וכתב שע"פ הסוד יש טעם לאסור רק נעליים של עור דייקא ולא של שאר מינים. ויש עדיפות להתפלל ולבא לביהכ"נ בנעליים המותרות בת"כ, ולא בנעלי בית, כגון נעלי אצבע, שזה יותר דרך כבוד לפני הקב"ה.

ג **נשאל** בזה בשו"ת שמחת כהן (החדש סי' קעג), וכתב, שהואיל והפוסקים ראשונים ואחרונים לא אסרו אלא נעלים של עור, ובשאר מינים לא אסרו, גם נעלים אלו שהרבה לובשים אותם בשאר ימים, כיון שאינם של עור מותר. ושכן המנהג הפשוט, ואין פוצה פה ומצפצף. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מים חיים ח"א (סי' רכג), שאף הרגיל בכל ימי הקיץ ללבוש נעלי גומי, מותר לו לנעול אותם אף בת"כ. ופשוט. ע"ש.

ובהלכות שלמה (ישורון יד. עמ' תשפה) כתב, שמנעלים שאינם של עור אם הם נוחים ביותר יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. ע"ש. ונהיינו שמן הדין שרי, כמו שנתבאר לעיל בשמן. אולם נהגו להקל בזה, דלא אסרו אלא של עור. ובפס"ת (סי' תריד) כ', שאף שאין לאסור כלל לנעול ביוהכ"כ מנעלים מעור סינטטי או סקיי, שנראים לעין הרואים נראה כאילו נעלי עור, זהו כשמרגישים בהם את קושי הארץ (קיצור ה' המועדים

נעלי גומי שדומים הרבה במראיתם לנעלי עור, אין לאסור לצאת בהם בת"כ

ד **ראה** בהערה הנ"ל. והנה יש לדון בנעלי גומי שדומים הרבה במראיתם לנעלי עור, אם יש לאסור לצאת בהם בת"כ, משום מראית העין, שיחשדו אותו שהוא נועל נעלי עור. או מכיון שנעלי גומי אלו נפוצים מאד, אין לחשוש בהם משום מראית העין. הנה הרא"ש (פרק יום הכפורים סי' ז) כתב, יש שהיו רוצים לדקדק מההיא דיבמות (קב:) דקאמר אבל מטייל הוא

באנפלייא של בגד "בתוך ביתו", דמשמע שאסור לצאת לרה"ר באנפלייא של בגד וכולל הני דאמרן שהיו יוצאים בהם ביום הכפורים, מיידי שאינם דומים בצורתם לנעלי עור, אבל אם הוא בדמות מנעל גמור של בגד, בתוך ביתו בלבד מותר, אבל לצאת בו לרה"ר אסור משום מראית העין, ואע"פ שכל שאסרו חכמים משום מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, הכא כיון דמידי דרבנן הוא, איסור

שיחשבו שהוא בשר בהמה, והרי הרמב"ם התיר לבשל בשר חיה בחלב, וכ"פ מרן בש"ע (סי' פו ס"ג), ואמאי לא חיישינן משום מראית העין שהרואה יחשוב שהוא בשר בהמה בחלב, וכבר כתבו התוס' (חולין קד.) שאין לדמות גזרות חז"ל זו לזו. אלא במקומות שהש"ס מדמה. וגם בספרי פר"ח א"ח (סי' תסא) העלתי בראיות ברורות להתיר לטגן בפסח פסטיליס, הנהוגות בכל ער"ש זכר למן, מקמח מצה, ושלא כמו שיש שאסרו מפני מראה"ע. עכת"ד.

גם הכרתי ופלתי (סי' פז סק"ז) הביא להלכה דברי הפר"ח שמשען ע"ד התוס' (חולין קד.), וכתב, ואני מוסיף על דבריו, שהנה הטבעיים אמרו שיש הרבה ירקות שדומים לצורה של שרצים, ואם איתא צא ואוסרם באכילה, משום מראה"ע, ונשתקע הדבר ולא יאמר וכו'. ע"ש. (וע"ע בש"ך יו"ד סי' שג סק"ב). ואף כאן אחר מסקנת הרא"ש אין לאסור נעלים שאינם של עור מפני הדמיון שלהם לנעלי עור.

אולם שו"ר להגרש"ז אורבך, בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' נח אות כט). וכן הובא בהליכות שלמה מועדים (עמ' עו), ובספר שלמי מועד (עמ' עו), שנשאל אודות נעלי גומי שבמראיתם דומים ממש לנעלים של עור, אם מותר לצאת בהם ביוהכ"פ, והשיב שכיון שלענין מנעל ביוהכ"פ, נזכר בהרא"ש ובקרובן נתנאל (יומא עח:) הענין של מראית העין, לכן נלע"ד שאסור. ע"כ.

ותמוה, שהרי הרא"ש במסקנתו כתב דלא מסתבר כלל שבאיסור נעילת הסנדל יש לאסור לצאת בו לרה"ר, משום מראית העין. ודחה דברי האוסרים. וא"כ מה ראייה יש כאן מדברי הרא"ש והקרובן נתנאל, והרי גם הרא"ש במסקנתו העלה שאין להחמיר בזה כלל. וצ"ע.

וע"ש בהערה שכתבו בשם הרה"ג ר"א נבנצל, שהניח בצ"ע, שהרי כבר נתפשט הדבר בזמנינו ללכת בנעלי גומי, ותו ליכא משום מראה"ע. וסברא נכונה היא. ויש סמך לדבריו ממ"ש מרן בש"ע א"ח (סי' רמג ס"ב), ובב"י שם. ע"ש. וכיו"ב נתבאר לעיל בדין סעודה המפסקת שמותר לאכול נקניק פרווה, ואין לחוש למראית העין שיחשדוהו שאוכל בשר בסעודה המפסקת. [וע"ע בילקו"י מועדים עמוד תקעט].

ונשאלנו האם יש מקום להחמיר שלא לחגור חגורת עור או כיפת עור וכיוצא. ונראה פשוט שבחגורה וכיפה גם לדעת הרמ"א אין להחמיר.

נעילת הסנדל, בחדרי חדרים לא גזרו. כמ"ש התוס' כתובות ס. ע"כ הקרבן נתנאל].

וכתב ע"ז הרא"ש, ולא מסתברא כלל לחלק בזה בין בביתו לרה"ר באיסור נעילת הסנדל. ועוד דבירושלמי קתני יוצאים משמע אפי' ברה"ר. ע"כ. גם בחידושי הרשב"א ליבמות (קב:), הביא בשם הרמב"ן, דמדקתני בכרייתא אבל מטייל הוא באנפלייא של בגד בתוך ביתו, משמע שאפי' באנפלייא של בגד אסור לצאת לרה"ר, שלא התירו לו אלא טיול בתוך ביתו. וכן משמע בתוספתא דיומא פ"ד. (ע' בחי' הרמב"ן שבת טו.). ותמיהני, דהא במתני' דיומא סנדל תנן, ואע"פ כן סנדל של שעם מותר, ור' יהושע בן לוי נפיק ביה, וקי"ל כוותיה. וכ"פ הרי"ף. ועיקר. וא"כ מ"ש אנפלייא של בגד אי משום צורתו, א"כ אף בסנדל של שעם נאסור משום צורתו, וה"נ איתא בירושלמי (יבמות פרק יב ה"א) בהדיא, יוצאים באנפלייא של בגד, ומדקאמר יוצאים ולא קאמר מטיילין, מוכח שאפי' לצאת לרה"ר שרי, ומאי דקתני בכרייתא מטייל הוא באנפלייא של בגד בתוך ביתו, לאו דוקא, אלא אגב רישא קתני הכי וכו', ולא שבקינן מאי דאיתא בירושלמי בהדיא, ומשמע נמי הכי בגמרינן, דריב"ל נפיק בסנדל של שעם ולא חייש לצורת הנעל, אלא לנעל של עור גופא, ותפסינן תוספתא דלא ידעינן אי מתנייא בי מדרשא דר' חייא ור' אושעיא, או לא. עכת"ד. וכ"כ הר"ן (יומא עח:). וע"ע בביאורי הגר"א (סי' תריד סק"ה).

ומזכח ממסקנת הרא"ש והרשב"א והר"ן שבדין נעילת הסנדל אף ביוהכ"פ אין לאסור משום מראית העין.

והגאון ישועות יעקב (סי' תקנד) העלה שכיון דקי"ל עירוב והוצאה ליוהכ"פ, הני דנפקי אמוראי בסנדל של שעם היינו לחצר, שאפי' למ"ד כל שאסרו חכמים משום מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, הכא דבלא"ה אסור להוציא לרה"ר, משום איסור הוצאה, לא שייך לאסור משום מראית העין בביתו ובחצירו. וע"ע בדברי הנימוק"י (יבמות קב:).

ברם לקושטא דמילתא נראה שלדעת הרא"ש והרשב"א והר"ן אף להוציא לרה"ר שרי, ולא חששו בזה כלל למראית העין. וכבר כתב הפר"ח יו"ד (סי' פז סק"ז), שאין לנו לגזור ולאסור מדעתינו, מפני מראה"ע, זולתי מה שנתבאר בתלמוד, שאם לא כן בואו ונאסור בשר חיה שאינו מנוקף משום מראה"ע

- ה. מותר לעמוד בתשעה באב על כרים וכסתות של עור להגן מפני הצינה וקושי הקרקע. אך בשעת תפלת שמונה עשרה לא יעמוד על כרים וכסתות ויתפלל, שנראה כמתגאה. (ה)
- ו. אין ראוי להתפלל תפלת שמונה עשרה כשהוא יחף, ובפרט כשהוא בלי גרביים. ולכתחלה ינעל את מנעלי תשעה באב קודם התפלה, וכן מותר להתפלל בתשעה באב ויום הכפורים עם נעלי בית [שאינם עשויים מעור]. (ו)

אם יש איסור להתפלל על גבי כרים וכסתות

(ה) כיון שאינו נועל אותם ברגליו כמנעל של עור. ובתפלת שמונה עשרה אין ראוי להתפלל ע"ג כרים וכסתות אף שאינן גבוהים ג"ט מהקרקע. אך פשוט דע"ג שטיח עבה, אפי' אם אינו דבוק לקרקע, מותר להתפלל שמונה עשרה. וכן בת"ב וביוהכ"פ כששטחים שמיכות דקות על הרצפה, מותר לעמוד על גביהם ולהתפלל. ול"ד לכרים וכסתות. כאשר ביארנו בילקו"י תפלה כרך א'. אבל פשוט דע"ג שטיח עבה, אפי' אם אינו דבוק לקרקע, מותר להתפלל שמונה עשרה. וכן ביוהכ"פ כששטחים שמיכות דקות על הרצפה [כדי להשתחוות עליהם בהכניסה והעם], מותר לעמוד על גביהם ולהתפלל. וכיו"ב כתבו האחרונים לענין הסופ"א, שנוהגים להקל להתפלל ע"ג, וראה בשו"ת חסד לאברהם (אלקלעי סי' כו). ע"ש. ובספר יד אהרן כתב עליו, דאינו רואה שום חשש בזה, ושכן ראה לכמה גדולים שלא חששו לזה כל עיקר. וכן עיקר. והובא בשיח יצחק (מני, עמ' קנה).

והנה ברמ"א (סי' תריד סי' ב) הביא מ"ש המרדכי ביומא, דמותר לעמוד על כרים וכסתות של עור, ומ"מ המחמיר תע"ב. ע"כ. וכ"ה בשו"ת תרוה"ד (סי' קמט). ושם איירי לענין איסור נעילת הסנדל ביוהכ"פ, דטעמא הוי משום הנאה, ולכאורה היה מקום לאסור גם כשהוא עומד ע"ג כרים וכסתות של עור, וע"ז קאמר דשרי, מאחר שאין זה הנאת דרך נעילה, ולא אסרו אלא כשהוא מנעילו ברגליו. ומ"מ המחמיר תע"ב.

והמג"א הביא מ"ש הרדב"ז בתשובה ח"א (סי' קצ),

להתפלל יחף ועם נעלי בית

(ו) הנה י"א בדומנינו שאין נוהגים לעמוד יחף לפני גדולים בלא מנעלים, אין להתפלל יחף. אבל במקום שאין מקפידים בזה, מותר. אך י"א דבכל גוונא אסור. וכן נראה מדברי התוס' (שבת י. ד"ה רמי) שכתבו, מכאן יש להוכיח שאין להתפלל יחף אלא בת"ב, ויוהכ"פ. ע"כ.

גם בהגמ"י (פ"ה מהלכות תפלה אות ט) כתב, וכן אסור לילך לביהכ"נ בלא מנעלים, דאמר' בחגיגה לאו אורח ארעא לגלווי כרעיה קמיה רביה. וכ"כ המרדכי.

אך מדברי הרמב"ם (שם) מבואר, שהדבר תלוי בדרך אנשי המקום. שכתב, לא יעמוד באפונדתו ולא בראש מגולה, ולא ברגלים מגולות, אם דרך אנשי

ז. קטנים שלא הגיעו למצות, מותרים בנעילת הסנדל בתשעה באב. ומכל מקום טוב וראוי לחנכם שינעלו נעלים שאינם של עור. (ז)

הרמב"ם, דנפקא ליה ממאי דבשבת משמע דאין להתפלל יחף, ואילו בפרק ג' דמגילה (כד:), תנן, האומר בסנדל איני עובר, אף יחף לא יעבור. ומשמע דהלא"ה יחף עובר, וכ"ש להתפלל. ומזה הוציא הרמב"ם דהא מילתא תלוי לפי המקומות, ומתוך מ"ש יראה דגם הג"מ והתוס' שכתבו דבריהם בסתם, אזלי ומודו דבמקום שדרכן שלא לכסות רגליהם לפני הגדולים ש"ד. ושוב ה"ד הב"ח הנ"ל, ודחה דבריו והאריך בזה. ושם באות ו' כתב, אם אין קפידא לעמוד בפני הגדולים ברגלים מגולות, אך הוא נוהג סלסול בדבר שאינו עומד בפניהם כי אם ברגלים מכוסות, צריך להתפלל ברגלים מכוסות. ע"כ. וכמבואר ד"ז בשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (סי' י'). וע"ש שהעלה, דבנעלי בית שהם נקיות ממנעלים שהולכים בהם ברחוב, ודאי דמותר להכנס בהם לביהכ"נ. ע"ש.

ופשוט, דכיום אין דרך לעמוד בפני הגדולים כשהוא יחף, או כשהוא עם נעלי בית. ולכן אין להתפלל כך שמונה עשרה, זולת בחולה או במקום אונס וכדו', שאינו יכול לנעול נעלים. וראה עוד בשו"ת שערי צדק ח"ב (סי' ט).

במקומות של הישמעאלים אם צריך שלא ליכנס לביהכ"נ יחף

לכבוד, ואם ילבש בגדים מטולאים, הוא נחשב בעיניהם לבזיון, אע"פ שבעצם הנפש היא צורת האדם אין כבוד בלבושו בגדי רקמות או בלבושו בגדים צואים. אבל הוא כבוד או בוז אצל בני האדם בלבד, ומפני כך היה רבי יוחנן קורא למלבושיו מכבודתיה (שבת ק"ג). ולפיכך דברים הנחשבים אצל בני אדם גנאי ובזיון לאדם, לא נעשה אותם לפני הקב"ה, ולא במקומות המקודשין וכו'. והנה בארצות אלו שהוא בזיון ליכנס לפני גדוליהם, וכ"ש לפני מלכם, במנעל, אסור ליכנס בעירם לביהכ"נ במנעל, משום ק"ו, ומה לפני מלך בשר ודם אין עושין כן, לפני מלך מלכי המלכים על אחת כמה וכמה. ע"ש.

ומרן החיד"א בברכ"י (סי' קנא סק"ח) כתב, דראוי ליכנס לביהכ"נ במנעלים, משום ל"ת כמעשיהם. והובא ביפה ללב (סי' צג סק"ד). וראה בילקו"י על הלכות קריאה"ת (עמ' רס).

קטנים שלא הגיעו למצות, מותרים בנעילת הסנדל בת"ב. וטוב לחנכם בזה

"חוף מנעילת הסנדל", זהו בימיהם, מפני שלא היה לקטן צורך בנעילת הסנדל, אבל בזמנינו שירדה

המקום שלא יעמדו בפני גדולים אלא בבתי רגלים. ע"כ.

וכ"פ מרן בש"ע (סי' צא ס"ה) וז"ל: לא יעמוד באפונדתו ולא בראש מגולה, ולא ברגלים מגולות, אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי רגלים. וכתב מרן בכס"מ שם, וה"ה אם רוב העולם מכסין רגליהם, ואין מקפידין כשעומדים לפני הגדולים אם עומדים ברגלים מגולות או מכוסות. לענין תפלה נמי, אין קפידא, דהדבר תלוי אם מקפידים שלא לעמוד לפני גדולים ברגלים מגולות, או לא.

וכתב הב"ח (סי' צא), דנראה דלא כתבו כן התוס' אלא להוציא ממקצת מדינות שמתפללין יחף, ולכן אמרו דלאו שפיר עבדי, שהרי אפי' בנועל מנעליו הקפיד, דרמי פוזמקי ומצלי, וכן נראה מרש"י. אבל רבינו [הטור] לא נראה לו לאסור במדינות שנוהגין להתפלל יחף וכו'. ולכן ה"ד הרמב"ם שאינו אוסר אלא במקום שאין עומדים יחף לפני הגדולים, ודלא כמ"ש התוס' לאסור בסתם.

ומרן החיד"א בברכ"י (סי' צא) ביאר מקור דברי

ועיין במג"א (סק"ה) שהביא משם מהר"ם מיניץ (סי' לה) שתיקן שלא ליכנס לביהכ"נ במנעלים. והרב מטה יהודה (סק"ב) כתב, דהרשב"ש (בס"י רפה) האריך בטעם איסור הכניסה לביהכ"נ במנעלים במקומות של הישמעאלים, שהם מקפידים שלא ליכנס בהם אפי' לביתם, וא"כ כ"ש לבית אלוקינו. ודבר ידוע שבית כנסת ראוי לפארו ולרוממו ולכבדו, ולהרחיק ממנו כל מיני בזיון. אמנם הכבוד הוא כל דבר אשר הוא נחשב אצל בני אדם כבוד, אם בבנינו שצריך להיות גבוה מכל הבתים אם אפשר וכו', אם מצד הדלקת הנרות בו כפי המנהג וכו', ולהרחיק מהם כל מיני בזיון מצד השתמשות בהם מה שהוא דרך בזיון וכו', והכבוד והבזיון האמתי הוא כפי מחשבת בני אדם, וכפי המקומות, כי הכבוד והבזיון האמתי הוא כבוד הנפש ובזיון הנפש. אבל יש כבוד מדומה ובזיון מדומה, כי אם ילבש אדם בגדים נאים בעיני בני האדם נחשב

(ז) **בשו"ת** זרע אמת ח"ג (בליקוטים דף צב ע"ב) כתב, שאע"פ שאמרו ביומא (ע"ה): התינוקות מותרים בכולן

ח. מנעל של עץ שיש בראשו רצועת עור (הנקרא קבקאב) מותר ללובשו בתשעה באב, כי אין הרצועה אלא כדי שיאחזו ברגלו, ולא להגן (מהריק"ש). ויש להקל בזה עד שיעור רוחב ב' אצבעות. [4 ס"מ]. (ח)

במקום שמעוברות ומניקות חייבין אף שמצטערין, גם קטנים חייבין. וא"כ בת"ב שעוברות ומניקות חייבין לצום, לכאורה גם קטנים חייבין. אלא דלא משמע כן מהמג"א, דהנה בש"ע (סי' תקעו) כתב, תענית אלו שמתענים על הצרות, אין מתענין בהם לא עוברות ולא מינקות ולא קטנים, ומותרים לאכול בלילה אע"פ שמתענים למחר, חוץ מתענית גשמים. וכתב המג"א שם (סק"י) צ"ע דהא לעולם אין מתענין קטנים. ואפשר דמייירי שהם בני י"ג ואפ"ה קרו להו קטנים, כל שלא הגיעו לגבורת אנשים, וכן נוהגים שאין גוזרים על פחותים מי"ח לזכר וט"ו לנקיבה. ע"כ. והיינו בתעניות שגוזרים על הצבור, אבל לא איירי בתעניות קבועות כמו ת"ב. [ילקוט מועדים הלכות ת"ב].

וכ"ב הגרש"ז אוירבך בשלמי מועד (עמ' עח): רבים נוהגים בזמנינו להנעיל נעלי עור לתינוקות ביוהכ"פ, לפי שבזמנינו אף התינוקות אינם רגילים ללכת יחפים, ולכן יש לחשוש ע"ז יותר, ושפיר חשיב כצרכו של התינוק. ובפרט אם חושש פן ידרכו על קוצים, או שברי זכוכית, או שחושש פן יצטננו כשמזג האויר קריר, כל שאין לו נעלים אחרות שאינם של עור, מותר לו להנעילם בנעלי עור. ע"כ. וע"ע בספר שמירת שבת כהלכתה (תשכ"ה עמ' שכב הערה קנג), ובחזו"ע (ימים נוראים עמ' שמא). ודו"ק.

מנעל של עץ שיש בראשו רצועת עור (הנקרא קבקאב) מותר ללובשו בת"ב

בברכ"י (סי' תריד). ושכן העלה הפר"ח להתיר הקבקאב, שאותה רצועה קטנה של עור בטלה במיעוטה, שאינה אלא לאחוז בה הרגל. וסיים הברכ"י, ונראה שאף מ"ז מהר"א אזולאי, שסיים "וע' נמוק"י (פרק מצות חליצה), כוונתו לומר שמד' הנמוק"י בשם הריטב"א מוכח כדברי מהריק"ש, ואין להשיגה במנהג העולם שנהגו לאסור מדעת עצמם. עכ"ד.

והרב שם חדש (דף צו ע"ג) כתב ע"ד המהריק"ש, שלפי דברי רבינו הרא"ם בספר יראים נראה שאסור, שהרי דרך בני אדם לצאת בו לרה"ר. וכתב עליו הרב יפה ללב (סי' תקנד סק"ו), אבל אומר אני שכיון שאין דרכו של איש לצאת בו לרה"ר, וגם אשה אין דרכה לצאת בו לחוץ מן הבית, מיקרי מידי שאין דרך בני אדם לצאת בו ומותר. ע"כ. וכתב השד"ח (מע' בין

חולשה לעולם ונשתנו הטבעים, וקי"ל כרוה"פ שחמשה העיניים אינם אלא מדרבנן, ממילא ככה"ג אין לנהוג חינוך, ומותר אף להנעילם בידים אף ביוהכ"פ. ע"ש.

וכיו"ב כתב החכ"א (כלל קנב סי' יז), שאף שביוהכ"פ קי"ל התינוקות מותרים בכלן "חוץ מנעילת הסנדל", מ"מ בת"ב לא מצינו שיש מצות חינוך אפי' בנעילת הסנדל, והיינו משום שהוא דבר שיש בו צער לא גזרו בתינוקות. אלא דביוה"כ כיון שלרוב פוסקים נעילת הסנדל מדאורייתא, החמירו בו. ועכ"פ בודאי מותר ברחיצה, ולא עדיף מת"ב שמוותר גם בנעילת הסנדל וכו'. ע"ש. וכנראה דס"ל דהאבילות והצום קשורים זה בזה, וכיון שאין בקטן חיוב אבילות, כך לגבי נעילת הסנדל. ול"ד לחולה גדול שאוכל ואע"פ כן חייב בנעילת הסנדל, דחולה לא נפטר מהחיוב להתאבל. אבל בקטן מאחר שאינו יכול לקיים מצות ת"ב כהלכתה, לא חייבו רבנן לחנכו באבילות לבד.

ומ"מ טוב לחנך בזה הקטנים בהגיעם לחינוך. ויש שהעירו מדברי הרמב"ם (בפ"א דתעניות ה"ח): תעניות אלו שמתענין על הצרות, אין מתענין בהן לא עוברות ולא מניקות ולא קטנים, ומותרין לאכול בלילה אע"פ שמתענין למחר, חוץ מתעניות המטר. ע"ש. הרי שקטנים מעוברות ומניקות כתבם בחדא מחתא. ולפ"ז

ח **מנעל** של עץ ולמעלה בראשו יש רצועת עור שמכניסים בה ראש האצבעות של הרגל (וקוראים לו בערבית קבקאב), פסק מהריק"ש (סי' תריד) להתיר לנועלו בת"ב, מפני שאין העור שלמעלה כי אם לאחוז בו הקבקאב. ומה שאסר הש"ע (שם) מנעל של עץ החמופה עור, היינו במקום כף הרגל. וכ"כ בשמו הרב פרי האדמה (ח"א דף מג ע"ד).

אבל מהר"א אזולאי העיר ע"ז מ"מ"ש מרן הב"י (סי' שא) וז"ל: "סנדל שתחתיתו של עץ ועליונו עור פשיטא דמנעל גמור הוא", ושכן מנהג העולם לאסור נעילת הקבקאב. ע"כ.

ובמחכ"ת אין ראייה לאסור מדברי הב"י, דהתם איירי שבעליונו עור החופה את הרגל למעלה, ומגן עליו. אבל כאן אינה אלא רצועת עור קטנה לאחוז בה את הקבקאב שלא ישמט. ושור"ר כן

ט. אם אין לו נעלי גומי או בד, וקנה חדשים לצורך נעילתם בתשעה באב, נכון לכתחלה שיחדש אותם איזה זמן קודם תשעה באב. (ט)

י. ההולך ברגליו דרך רחוקה, מותר בנעילת הסנדל, כי טורח וצער הוא ללכת יחף בדרך רחוקה. אבל כשהולך לשדה הסמוכה לעיר, אסור. והנוסע במכונית או בעגלה, אסור בנעילת הסנדל. (י)

יא. ההולך במקום שהגוים דרים שם, יש מתירים ללכת עם נעלים, מפני שהגויים מלעיגים על ישראל שהולכים יחפים. אבל מרן הבית יוסף כתב, שלענין מעשה אין להקל בדבר. בפרט בזמנינו שהולכים בנעלי גומי. (יא)

המצרים פאת השדה סי' ב אות יב), ולפע"ד דברי היפה ללב נראים. ע"כ. וע"ע בשו"ת משיב הלכה ח"א (סי' רפט),

אם אין לו נעלי גומי או בד, וקנה חדשים לצורך נעילתם בתשעה באב

לסמוך עליו להקל. [ילקו"י מועדים דברים האסורים בת"ב סי"ז].

אך לכתחלה לא יעשה כן, בפרט שיש לחלק בין נעלי בית פשוטות, לבין נעלי נוחות, עם ריפוד נח שרק אין בהם עור, שמרגיש בהם נח לרגל ושמח בהם. והלק"ט דיבר על נעליים פשוטות שמכין מבד.

ומנעלי עור חדשים אין ראוי ללבוש בשבוע זו, כמ"ש בבא"ח (ש"א פרשת דברים) דשבוע שחל בו ת"ב אסור מדינא ללבוש בגדים חדשים, ומנעלים חדשים, ומצד המנהג אסור בכ"ז מר"ח. ע"כ. [ילקו"י מועדים, עמוד תקסו].

(י) מג"א (סי' תקנט ס"ק ז). ובס' המאורות (עמוד שו) נסתפק בזה, והניח בצ"ע.

ט) עיין בשבולי הלקט השלם (ס"ס רעב), ובאחרונים ריש סי' תקנד. וגם מותר לחדש הנעלים בת"ב, וכמ"ש הלק"ט (ח"ב סי' קלט), "ע"ש שיש להסתפק על מנעלים של בגד, שעשאם חדשים מבגד חדש, האם מותר לחנכם וללובשם פעם ראשונה בט"ב, ואפשר שכיון שהוא זכר אבילות בלבד יהיה מותר, ומ"מ טוב הדבר לחנכם ביוה"כ, והמחמיר תע"ב. עכ"ל. וע' בזכ"א (אור"ח אות ט), ובכה"ח (אות קצו). ובאגרות משה (ח"ג סי' פ) כתב שאם אין לו מנעלים כאלו שרשאין לילך בט"ב ושכח לקנותם קודם ר"ח, מסתבר שמותר לקנות גם אחר ר"ח ואף בשבוע שחל בו ט"ב, כיון שקשה לפניו לילך יחף ובפוזמקאות לבד, וכמ"ש ג"כ בס' זה השלחן, ובמקום שא"א להשאיר הדבר עד יוה"כ"פ, כדאי הוא הגאון הנ"ל

ההולך במקום שהגוים דרים שם, יש מתירים ללכת עם נעלים

ודלא כהב"י שדחה דבריהם בקש. ע"כ. וכ"פ הרמ"א בהגה בשם ראב"ה.

אולם הרב משחא דרבנותא ח"ב (סי' תקנד) כתב ע"ד הב"י, שכ"ה האמת, והוסיף שהרי יכולים להסיר לעג הגוים ע"י מנעלים שאינם של עור. ע"כ. והרה"ג המור"ל ספר ראב"ה (עמ' תרנו), כתב, ונ"ל דמר כי אתריה ומר כי אתריה, שבארצו של הב"י ובזמנו לא היה גלות ושעבוד קשה כ"כ על ישראל, ואף אם היו הגוים מסתפקים בלעג מה בכך, אבל בארצו של הרמ"א שהיו ישראל למשסה, וכבודם הושפל עד עפר, הלעג של האומות היה בא לידי מעשה של רדיפות וכו'. ע"ש.

והמג"א (סי' יח) כתב, שאפי' ברחוב היהודים אם הרבה גוים עוברים שם יש להתיר. והא"ר מפקפק בזה.

(א) ראב"ה (סי' תתפ"ה עמ' תרנו) כתב בזה"ל: נ"ל שבזה"ז שאנו דרים בין הגוים א"צ לחלוץ הנעלים, אלא כשנכנס ברחוב הקהל. ע"ש. וכ"כ בהגמ"י (פ"ה אות ר), שהרב ר' מאיר מאינגלטירא אמר בשם רבינו שמשון, שבעיר שרובה גויים א"צ לחלוץ המנעל עד שיכנס לרחוב היהודים. ע"כ. וכ"כ המרדכי סוף מ"ק (סי' התקלד). וכ"כ הטור בשם ראב"ה.

אולם מרן הב"י כתב ע"ז שרבינו ירוחם כתב ע"ד ראב"ה, שקולא גדולה היא. וסיים מרן הב"י, ולענין מעשה אין להקל בדבר, ואם ילעיגו עליו הגוים מה בכך.

והרמ"א בד"מ כתב על ד' מרן, ואינו נראה לי לדחות דברי הגאונים מפני סברא בעלמא, שגם רבינו ירוחם לא מלאו לבו לחלוץ ע"ז, וכדאי הם לסמוך עליהם.

יב. חייל בצבא, שחייב ללכת עם נעליים, בעת שיוצא למבצע וכדומה, מותר לו ללכת בנעלי צבא בתשעה באב. ומכל מקום נכון שאת האימונים ויציאה למבצעים ידחו לאחר תשעה באב, אם הדבר מתאפשר מבחינה בטחונית, גם משום דלא מיסמנא מילתא. (ב)

יג. כל מצוות שנוהגות באבל ונוהגות גם בתשעה באב אסורים כל היום כולו, ואין אומרים אפילו באחד מהם מקצת היום ככולו, ולכן אנשים שמקילין לבוא למנחה של תשעה באב במנעליהם יש למחות בהם, ולהסביר להם חומר האיסור, ושהגאונים החמירו בזה בתוקף, ושאיין להקל בזה כל היום עד צאת הכוכבים. (ג)

להדיא שם שיש לאסור, והרי בלא"ה דעת מרן הב"י שאין להקל אפי' ברחוב הגוים, וא"כ אין להוסיף קולות בזה. ודו"ק.

(יב) אול"צ (ח"ג פכ"ט אות טז). ופשוט שאין להתיר להלך בת"ב בנעלי עור ע"י שיתן עפר במנעלים, ומה שהביא במ"ב (בסי' תקנ"ד ס"ק ל"ג) בשם העט"ז ליתן עפר במנעלים, היינו למי שהותר בנעילת הסנדל, כגון ההולך בדרך, אבל ודאי שאין להתיר לילך בנעלי עור ע"י נתינת עפר במנעלים.

ובאמת שבשו"ת מהרשד"ם (האר"ח סי' יט-כ) מבואר לאסור. שנשאל, בעיר שדרים בה יהודים, ושם דרך מעבר לרבים, והרבה גוים עוברים שם, מה הדין בזה. והשיב, שכיון שעיקר הדרים שם יהודים, לא משגיחין במה שעוברים שם הרבה גוים. ותו דקי"ל שעיר שרובה ישראל, דנין אותה העיר בתר ישראל, לענין בשר הנמצא וכיו"ב. ע"ש. הא קמן שהולכים בתר עיקר הדרים בתוכה. ואע"פ שהרבה גוים עוברים שם אין להקל. וכ"כ בשו"ת עמודי אש (סי' ו אות ז, דף מח:), שהמג"א לא היה לפניו שו"ת מהרשד"ם, דמוכח

כל מצוות שנוהגות באבל ונוהגות גם בתשעה באב אסורים כל היום כולו

וכ"ב בשו"ת הרא"ש (כלל כו סי' ו) וז"ל: ששאלת אם בת"ב מן המנחה ולמעלה יכול אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו להקר. תשובה. חלילה וחס, אלא כל היום כולו אסור, ולא אמרי' בת"ב מקצת היום ככולו וכו'. ע"ש. וכ"כ בספר שלי"ה (דף ס ע"ג) וז"ל: הן רבים עתה מעם הארץ לובשים מנעליהם אחר חצות היום בת"ב, בני אל תלך בדרך אתם, כי כל מה שאסרו חכמים בת"ב כל היום כולו אסור עד הלילה כדין אכילה ושתייה, ורק דברים שאינם אלא מנהג, שלא הוזכרו בתלמוד כמו ישיבה ע"ג קרקע, בזה נוהגים להקל אחר חצות היום. אבל במה שנאסר בתלמוד חלילה להקל בכל היום כולו עד הלילה. ע"ש. וכ"כ בחמדת ימים (דף פח:).

(ג) כתב רבינו האי גאון, הובא בספר המנהיג (הל' ט' באב אות יח), ורבינו יצחק בן גיאת (הל' ט' באב ע"מ כב), שכל מצוות שנוהגות באבל נוהגות בת"ב, כל היום כולו, ואין להקל ולומר מקצת היום ככולו, שכל הדברים האסורים דינם כאכילה ושתייה שאסורים כל היום. ויהיה בנידוי מי שמיקל באחד מאלה באותו היום. וע"ע באוצר הגאונים (תענית, אות קיא).

וכ"ב בספר המאורות בשם רבינו האי, שכל אותם חמשה עניינים נוהגים בכל היום, ומי שמיקל באף במקצתן הרי הוא בנידוי. וכ"כ הרב בעל העתים. עכ"ל.

וכ"ב במחב"ר (סי' תקנ"ד ס"ק ב) משבולי הלקט בשם רבינו חננאל (תענית ל), ששלח רבינו הגאון כלשון הזה, יהא בנדוי כל מי שעושה אחת מכל אלו בט"ב כל היום. וכן הביא מהגאון שאסור לנעול סנדל כל היום כולו.

אודות מנהג קצת נשים לרחוץ ראשן - מן המנחה ולמעלה

הוא שהנשים רוחצות את ראשן בת"ב מן המנחה ולמעלה. והזקנים הראשונים הנהיגו זאת, ועשו סמך לדבר הזה ע"פ מה שאמרו באגדה (איכה רבתי פרשה א סי' נא, וכן בירושלמי ברכות פ"ד ה"ד), שהמשיח נולד בת"ב, וכמו שעושים זכר לחורבן ולאבלות, כן צריך לעשות זכר לגואל ולמנחם, כדי שלא יתייאשו מן הגאולה. ולא נצרך זה אלא לנשים וכיוצא בהן שהם חלושי

והנהגה בספר המכתם תענית (ע"מ רעו), כתב, מנהג הנשים בנרבונא לרחוץ ראשן בת"ב מן המנחה ולמעלה, והזקנים הראשונים הנהיגו כן, כדי שלא יתייאשו מן הגאולה, אלא שזה האות אינו אלא לנשים וכיו"ב שהן חלושי הדעת, אבל כולנו בני מאמינים כי אם יתמהמה נחכה לו וכו'. ע"ש.

וכ"ב בארחות חיים (הל' ט' באב אות יא): מנהג קדום

איסור לימוד תורה בתשעה באב - זולת בדברים המותרים

א. תשעה באב אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים. וכן אסור לשנות בו במשנה ומדרש וגמרא בהלכות ובאגדות, שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קוראים באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ומדלג פסוקי נחמה שביניהם. וכן מותר ללמוד פרק אלו מגלחין, ופירוש על איכה ופירוש על איוב, וידלג עניני שמחה שבהם. (א)

ולהציע המטות ושאר תיקוני הבית, וזה מנהג קדום לנשים בערי איטליא, ויען שהן חלושי אמונה ודעתן קצרה חיזקו את ידיהן לקבוע בלבן אמונת הגאולה לכלל יתיאשו ח"ו. ע"כ. וכ"כ בספר חמדת ימים (דף פט), וזכר דוד (עמ' דשמ).

אבל מרן הבי"י (ס"ס תקנד) אחר שה"ד הכל בו הנ"ל, כתב ע"ז, ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר, וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה, כופים אותו שלא יעבור ע"ד חכמים. עכ"ל. וכן הובא בשלחן גבוה (ס"ק יב). אלא יש לחלק בין רחיצה שאסור מדינא, לכיבוד הבית והצעת המטות שאין בהם איסור מן הדין. והאידינא אכשור דרי, וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה, באמונה שלימה, שאף אם יתמהמה נחכה לו, וזאת ע"י החינוך שמקבלות בבית יעקב וכיו"ב, כן ירבה וכן יפרוץ, ולכן אין מקום להקל להן ודינן כמו האנשים שהאבל נמשך עד ליל מוצאי ת"ב.

הדעת, אבל אנחנו כולנו מאמינים בני מאמינים ובטוחים אנחנו בכל הנחמות הכתובות בספרי הנביאים. ורק הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק. וכ"כ הכלבו (ס" סב דף כו ע"ד).

וב"ב המאירי (תענית ל): שנהגו הנשים בימי הגאונים והרבנים לחוץ ראשן ביום ת"ב מן המנחה ולמעלה, ולא מיהו חכמים בידן, ולא עוד אלא שסועדים אותן, מפני שהיא שעת נחמה, ואין הדבר נאה. ע"כ.

ובאהל מועד (ח"ב דף ע). כתב, הנהיגו הזקנים את הנשים לרחוץ בת"ב מן המנחה ולמעלה את ראשן, וסמכו ע"מ שאמרו באגדה, כי משיח בן דוד נולד ביום החרבן, וכיון שהנשים חלושות הדעת הנהיגו אותן בזה, כדי שלא יתיאשו מן הגאולה. ע"כ.

גם הברכ"י (ס" תקנט סוף סק"ז) כתב, מצאתי כתוב, שרבות בנות עוסקות בת"ב אחר חצות לכבוד הבית

איסור לימוד תורה בתשעה באב זולת דברים המותרים בו

(תקנא), אי לאו דמיסתפינא מחברייא הוה אמינא שהיה לנו להקל ללמוד תורה ביום ת"ב, שבעוה"ר נתקלקלו הדורות, ומטיילין בו בשווקים ומשיחין שיחת חולין, ואפי' היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא דבאופן זה יותר היה עדיף להו ללמוד. ע"ש. וראה להלן, ובילקו"י מועדים (עמ' תקפ), ובילקו"י השכמת הבוקר (ס" א אות נב), שעצם חיוב לימוד תורה, שייך גם בת"ב, ולכן חייב כל אחד לקבוע זמן ללמוד ביום זה כפי כחו.

וזה דלא כמו שכתבו עורכי הס' אול"צ ח"ג (פרק כט הערה א) לדייק מלשון מרן הש"ע, שאין חיוב לימוד תורה בת"ב. ואין זה דיוק מוכרח כלל. וז"ב. [וגם מ"ש בשבלי הלקט (הל' שמחות ס" כה) בשם תש' הגאונים שאין לברך ברכה"ת בט"ב, כיון שאסור לקרות בו בתורה. י"ל דס"ל שלא תקנו ברכה"ת, רק ביום שמתור לקרות בתורה, וכדרכו בשמחה.]

א **תענית** (ל). ש"ע (ס" תקנא ס"א וס"ב). וכתבו בהגמ"י (פ"ה הי"א אות ב) בשם מהר"ם (הל' שמחות ס" מה) שאין לקרות פסוקי נחמה שבירמיה וכו', וכתב שנקיי הדעת מדלגים את כולם. ונהגו לקרות איוב ודברים הרעים שבירמיה, ודבר זה התירו חכמים, אבל הקורא פסוקי נחמות עבירה היא בידו, שהרי אפי' דברי תורה שאינם לא נחמה ולא תוכחה אסור, כ"ש וכ"ש דברים טובים ונחמות שאסור לקרותן. והכלבו (ס" יט) כתב, קורא הוא בקינות ובאיכה ובדברים הרעים שבירמיה ובמדרש איכה רבתי כדי להזכיר חורבן ביהמ"ק. והוסיף הסמ"ק (ס" יז) שקורא בפרק אלו מגלחין וכיו"ב. וכ"כ בתש' מהרי"ל (ס" יא) שכ"ז לא חשיב שמחה, ועוד דחשיב כמו תוכחה, דהחי יתן אל לבו.

ואמנם אין לבטל זמנו לגמרי ביום זה, הגם שקשה לו מחמת התענית, וצריך ללמוד בדברים המותרים. צא ולמד ממ"ש במאמר מרדכי, והובא בביאה"ל (ס"י

ב. אף על פי שתשעה באב אסור בדברי תורה, זולת בהלכות היום ובדברים הרעים, מכל מקום בדברים שהותר ללמוד, מותר לו לעיין היטב בהבנת הענין, כגון כשלומד בגמרא פרק אלו מגלחין, יכול ללמוד עם כל המפרשים, ואחר כך בטור ובבית יוסף הלכות אבלות ובדברי האחרונים. [ואם בדרך לימודו השיגה ידו כמה חידושים, מותר לו לכתבם בכדי שלא ישכחם, וכמבואר להלן]. אבל לעיין בכוונה ובמטרה לחדש חידושי תורה ולהרבות בחיפוש בספרים ובשקלא וטריא, אין לעשות כן, כיון שעל ידי זה הוא בא לידי שמחה. (ב)

אם יכול לעיין בדברי הפוסקים בהלכות אבלות - בתשעה באב

סק"ב, כ', נ"ל שאפי' במקום שמותר ללמוד היינו בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. ע"כ. [וכן כמה אח' הביאו ד' הט"ז להלכה, וכ"פ המשנ"ב שם], והא"ר (שם סק"ד) העיר על הט"ז מ"ש הלבוש, מיהו היכא דמפרסמא מילתא וכו', משמע דבפ"ע מותר, אם לא שנאמר בדבר שאינו חמור קאמר, דאסור לישא וליתן עם אחרים. וצ"ע. ועוד הא פי' איוב דחמיר כמ"ש ב"י, וקי"ל דמותר. ע"כ. ומבואר דמסיק דלא כהט"ז.

וכן במאמ"ר (סי' תקנד סק"א) כ' לתמוה ג"כ ע"ד המ"א והט"ז בזה, ושכן מוכח במהרי"ל, הבי"י. ונהי דמדוברי ר"פ משמע כהט"ז ומג"א, מרן פסק כמהרי"ח. וסיים, ומיהו למעשה צ"ע שאיני כדאי לחלוק על גדולי האחרונים וכ"ש להקל נגדם. ולכן יש לחוש לדבריהם היכא דאפשר. עכ"ל. וע"ע בשלחן גבוה שם.

אין שמחה כהתרת הספיקות

ובזה מיירי הט"ז הנ"ל. וגם המג"א (סק"ד) ה"ד מהרי"ל בקיצור, שלישיא וליתן בהלכה ודאי אסור. ע"כ. ולא הזכיר דהיינו דוקא כשנושא ונותן בהלכה עם אחרים. אלמא שהכל לפי ענין עיונו, ואם הוא בעומק ובפלפול אסור אפי' הוא יחידי.

ובזה יש לבאר ג"כ דברי החיד"א בברכ"י (יו"ד סי' שפד סק"ג), שכתב בזה"ל: ראיתי לאחד מהגדולים בימי אבלו, שהיה לומד בהל' אבלות בעיון נמרץ בינו לבין עצמו, ומה שמחדש בענין שקלא וטריא או דין היה כותב ומעלה על ספר. ולי ההדיוט לאו שפיר עביד, דודאי כיון שמעמיק בעיונו ומחדש, אין שמחה לבעל תורה גדולה מזו, ולא התירו אלא ללמוד פשטי הדינים והשמועות. וכ"כ האחר' גבי ת"ב. ופשוט בעיני. ע"כ. ויש לבאר שאותו גדול, היה מעיין בעיון נמרץ ומחדש וכותב ומעלה על ספר, שלא התירו בכיו"ב. וע' בשו"ת חת"ס (חיו"ד ר"ס שמו). ודו"ק.

ובשו"ת שער שלמה (סי' קט אות ב), ה"ד הברכ"י שאסר לאבל ללמוד בעיון נמרץ וכו', והעיר ע"ז

(ב) בן העלה בשו"ת יבי"א (ח"ב יו"ד סי' כו), ושכן הדין לגבי אבל. דהנה הכלבו (סי' טו) כתב בשם ה"ר פרץ שקורא בפירוש איכה, אבל לא בפירוש איוב משום דהוי עמוק טפי, ואמרי' קורין דוקא, אבל לענין סברא אסור. אך מרן בב"י (סי' תקנד) הביא מתשובת מהרי"ל (סי' רא) שאין להסתפק בזה לחלק בין הפירוש והקריאה, דאטו בשופטני עסקינן שאינם מבינים מה שמוציאין מפייהם, ואי משום שיש בו עיון, מכ"ש דעדיף, דהא רבי מאיר מתיר לקרות ולשנות במקום שאינו רגיל אפי' שאינו תוכחה, ואף דקי"ל כר' יהודה, מ"מ חזינן דכל מה דמצטער ללמוד ומתקשה טפי עדיף. וע"ש דדוקא כשהדבר מפורסם שנושאים ונותנים בדבר הלכה יש לאסור. [וכ"פ בש"ע (סי' ב) כדברי מהרי"ל שם שמותר ללמוד בפ"י איכה ובפ"י איוב]. ואף שהט"ז (סי' תקנד

אולם י"ל שיש שני אופנים של עיון וסברא, סוג אחד, שמעיין להבין פירוש הדברים כשאינם מחוורים לו כל צרכן, וזה מותר בת"ב ובאבל. משא"כ כשמעיין בעיון נמרץ ליישב קו' המפרשים, או ליישב קושיא של סתירה ממקום אחר וכדומה, וע"י פלפולו מחדש בטובו חידושים יפים, יש לאסור לכ"ע. דמידי הוא טעמא שאסור לישא וליתן בהלכה עם אחרים, אלא משום שעי"ז תגבר השמחה ביותר, שאחד מחדד את חבירו. כדדרש' בתענית (ז) ובכ"ד. ע"ש. וכן מתבאר בשו"ג שכתב, שלא ישא ויתן בהלכה עם ת"ח אחר, שכשהם מתפלפלים ומנצחים זה לזה איכא שמחה טובא ואסור. ע"כ. ה"נ גם כשאחד בפ"ע מעיין במפרשים ומפלפל עמהם, ומיישב קושיותיהם בדברים מאירים ושמחים, הא ודאי שהוא שש כמוצא שלל רב. וכמ"ש הפמ"ג (סי' תקנד א"א סק"ה) שקושיא ותירוץ שמחה היא לו ואסור. וכמאמר החכם מי שלא טעם טעם שמחת התרת הספיקות, לא טעם טעם שמחה מעולם. וה"ה איזה קושיא ג"כ שמחה היא לו. ע"כ.

ג. מותר לגרוס בספר הזוהר הקדוש בתשעה באב מבלי הבנה, ומכל מקום נכון להמנע מכך, כיון שבדרך כלל בעת הקריאה בזוהר יש קטעים של דברי תורה שמבינים אותם. ג)

מדברי מהרי"ל שמתיר אפי' עיון וסברא לישא וליתן בפ"ע, בפ' אלו מגלחין. וכ"ש בהל' אבל ות"ב. ואין חילוק בין הקריאה להפירוש והעיון. ולא משכחת לה עיון ושו"ט בש"ס ובהלכות בלי שום קושיא ותירוץ וחידושים שמבין מדעתו. ואין חוששין לשמחה והיסח הדעת, הואיל ומזכיר בפיו תמיד עניני האבלות. עכת"ד.

ובערוה"ש (סי' שפד סק"ה) כ' ע"ד הברכ"י, ולי נראה עיקר כד' אותו הגדול, וכמ"ש הבי"י (סי' תקנד) בשם מהרי"ל וכו'. ולפ"ז ממילא כיון שהוא אדם גדול בהכרח שיתחדש לו איזה חידוש תורה, ומותר לכתבו. ואי משום שמחה זהו שמחה דממילא, ומה יעשה האבל אם עסקיו הרויחו לו בימי אבלו וכו'. וכן כשמניח תפילין ומתפלל בכוונה שיש בהם שמחה וכו'. הגע עצמך הרי ספר איוב הותר לאבל, ואין לך ספר שתום יותר מאיוב, ועתה אם הוא לומד ונתחדש לו איזה חידוש ופירוש טוב באיזה פסוק, הימנע את עצמו מזה. אי"ז אלא מן המתמיהים. וכנ"ל עיקר לדינא. ע"כ. [ואזיל לשטתיה באו"ח (סי' תקנד סק"ד), שכתב לדחות דברי הט"ז והמג"א שם שאסרו להעמיק ולפלפל בדברים הרעים. שכיון שיש לו צער ע"י קריאתו בדברים הרעים, אף אם מחדש איזה חידוש, עכ"ז לא נתבטל הצער שלו. עכת"ד].

וראה בהליכות שלמה (הובא בישרון י"ד. עמ' תשפד), דמה שאסרו הפוס' ללמוד בת"ב בעיון נפי' אפי' בדברים הרעים], אין הכוונה שילמוד רק מקופיא ובשטחיות, אלא מותר לעיין ולהעמיק עד שיהיו הדברים ברורים ומובנים לו כל הצורך, ומה שאסרו, הוא רק להעמיק ולהשתעשע בדברי תורה יותר מכך. וזה דבר שתלוי בכל אדם לפי אופן לימודו.

והגאון רבי יחזקאל אברמסקי סיפר, שכאשר הגר"ח מבריסק ישב שבעה, היה לומד ב"עיון" דברים המותרים. והיינו משום דס"ל שהלימוד שלא בעיון אינו לימוד כראוי. ולפ"ז לא אמרו שלא יעיין בדברים המותרים רק להקשות ממקום למקום ולפלפל בזה. משא"כ בהבנת הענין עצמו ככל הראוי (מבקשי תורה ז עמ' רטז).

לגרוס בספר הזוהר הקדוש בתשעה באב מבלי הבנה

כמה דינים מוקדם ומאוחר, דהכל לא חשיב שמחה. ועוד דחשיב נמי תוכחות כמו איוב, כאשר הוא סוף כל האדם והחי יתן וגו'. אמנם ודאי לישא וליתן לפניו דמפרסמי מילתא טובא אפשר דאסור, כדמפרש הרא"ש באבל. ע"כ.

ומבואר לכאו' שמותר לגרוס בתורה מבלי הבנה. **ומצד** הסברא יש מקום לחלק בזה בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ, שבתורה שבכתב שנקראת בשם קריאה, שקורא בתורה נביאים וכתובים, וגם מבלי הבנה יש בזה קיום מצוה ת"ת, יותר יש לאסור גם שגורס מבלי הבנה, [נמאידך יותר יש להקל בהרהור פסוקים], משא"כ בתורה שבע"פ, שעיקר המצוה היא

מבדרי מהרי"ל שמתיר אפי' עיון וסברא לישא וליתן בפ"ע, בפ' אלו מגלחין. וכ"ש בהל' אבל ות"ב. ואין חילוק בין הקריאה להפירוש והעיון. ולא משכחת לה עיון ושו"ט בש"ס ובהלכות בלי שום קושיא ותירוץ וחידושים שמבין מדעתו. ואין חוששין לשמחה והיסח הדעת, הואיל ומזכיר בפיו תמיד עניני האבלות. עכת"ד.

ובערוה"ש (סי' שפד סק"ה) כ' ע"ד הברכ"י, ולי נראה עיקר כד' אותו הגדול, וכמ"ש הבי"י (סי' תקנד) בשם מהרי"ל וכו'. ולפ"ז ממילא כיון שהוא אדם גדול בהכרח שיתחדש לו איזה חידוש תורה, ומותר לכתבו. ואי משום שמחה זהו שמחה דממילא, ומה יעשה האבל אם עסקיו הרויחו לו בימי אבלו וכו'. וכן כשמניח תפילין ומתפלל בכוונה שיש בהם שמחה וכו'. הגע עצמך הרי ספר איוב הותר לאבל, ואין לך ספר שתום יותר מאיוב, ועתה אם הוא לומד ונתחדש לו איזה חידוש ופירוש טוב באיזה פסוק, הימנע את עצמו מזה. אי"ז אלא מן המתמיהים. וכנ"ל עיקר לדינא. ע"כ. [ואזיל לשטתיה באו"ח (סי' תקנד סק"ד), שכתב לדחות דברי הט"ז והמג"א שם שאסרו להעמיק ולפלפל בדברים הרעים. שכיון שיש לו צער ע"י קריאתו בדברים הרעים, אף אם מחדש איזה חידוש, עכ"ז לא נתבטל הצער שלו. עכת"ד].

אכן לפי האמור יש מקום ליישב דברי הברכ"י, שלא נעלם מעינו הברכה דברי מהרי"ל, אלא דס"ל דהתם העיון הוא להבין דוקא ותו לא. משא"כ כשמעיין

ג) **הנה** כשלומד קבלה ומבין מה שאומר, מבואר בחזו"ע (ארבע תעניות, עמ' שי בבאו' ד"ה ספרי) לאסור ללמוד קבלה בת"ב, ודלא כשו"ת רבכות אפרים (ח"ג סי' שסט) שהתיר בזה. ע"ש. ויש לדון כשקורא עניני קבלה ואינו מבין מאי קאמר אי שרי לעשות כן בת"ב. וכבר הזכרנו בהערה הנ"ל, מ"ש המהרי"ל דמותר ללמוד בת"ב פירוש ירמיה ואיוב, ולא בקריאה בעלמא.

וברא"ש (פרק אלו מגלחין, ובשלהי תענית) משמע שמותר ללמוד גם אלו מגלחין, אף דלא מעין המאורע הוא, דאם איתא דהוי ביה שום שמחה לא היו מתירין לאבל, וגם התירו ללמוד אלו מגלחין סתמא, אע"פ שיש בו

ד. אסור ללמוד תורה גם על ידי הרהור, כיון שהכל תלוי בשמחת הלב. ומכל מקום כשמהרהר בדברי תורה, ואינו מבין מה שמהרהר, כגון שמהרהר בזוהר הקדוש בתשעה באב, וכדומה, אפשר שאין בזה איסור, דאיכא תרתי לטיבותא. (ד)

א"כ הוא עמא דעמא דארעא, שאינו מבין כלל מה שכתוב שם.

ונודע כי יש מעלה בקריאה בזוה"ק אף שאינו מבין, כמ"ש בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' עה אות ב) שלימוד הזוהר הק' מסוגל להאיר את הנפש, ושכן אמר רבינו האר"י ז"ל לבעל תשובה ללמוד בזוהר הק' חמשה דפים בשגם לא יבין. ע"ש. ובספרו מורה באצבע (סי' ב אות מה) כתב, שלימוד הזוה"ק מרומם על כל לימוד, בשגם לא ידע מאי קאמר, ואפי' יטעה בקריאתו והוא תיקון גדול לנשמה. לפי שאף שכל התורה שמותיו של הקב"ה, מ"מ נתלבשה בכמה סיפורים והקורא נותן דעתו על הפשט הפשוט, אבל ספר הזוהר הסודות עצמם בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתרי תורה, אלא שאינו מבין מקוצר המשיג ועומק המושג. ע"ש. וכ"כ בס' זכירה לחיים ח"ב (דף נג:) בשם המקובלים, שדווקא בלימוד המשנה צריך שיבין פירושי המלות, אבל בזוה"ק אע"פ שאינו מבין כלל, יעלה לרצון לפני ה'. ע"ש. וכ"כ בספר יפה ללב ח"ה בהשמטות לזירה דעה (סי' רמו סק"א). וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חיו"ד סי' כח אות ו, הובא בשו"ת יבי"א ח"א (תאו"ח סי' כו אות י).

ולגבי אמירת פתח אליהו לפני מנחה בביהכ"נ שרגילין בכך בכל יום, י"ל דהוי כסדר תפילה ושרי לאומרו אפי' שמבינים. וכן המנהג. וראה לקמן הלכות ומנהגי יום ת"ב אות ג.

דין לימוד תורה ע"י הרהור בתשעה באב

כדיבור דמי, הילכך מותר לאבל לעיין בספר ובלבד שלא יוציא בשפתיו. ומ"מ כיון דה"ט דאבלות כדי שיהיה יושב ודומם ומצדיק עליו את הדין ומפשפש במעשיו וליישר אורחותיו, כן ראוי לו לעשות, וכן נוהגים. ע"כ.

גם מהרא"י בספר לקט יושר ח"ב (עמ' צג) כתב האבל מותר לו להרהר בד"ת, רק שלא יוציא בשפתיו. וכן ביו"ד (סי' שפד) כתב שבינו לבין עצמו מותר לשנות. ע"כ.

ולכא' כן משמע ממ"ש מהר"ם לובלין בתשובה (ס"ס ג) שאונן לביל פסח שחייב בכל המצוות הנהוגות באותו לילה, לא יאמר סדר ההגדה, כיון שיש בה אריכות ממדרשי חז"ל ופסוקים, אלא יאמרם לפניו

בהבנה, בזה גירסה בעלמא כמו גורס משניות וגמ', קיל טפי.

וכ"ש גירסא בזוה"ק מבלי הבנה, שיש לחקור אם מה שמועיל גם בלי הבנה, זהו בשביל מצות ת"ת, עכ"פ בחינה מסויימת של מצות ת"ת, או רק שיש בזה משום זיכוך הנשמה. ולכאורה כיון שאינו מבין הדברים, ואינו בא לידי שמחה אין איסור לגרוס זוהר בת"ב, שכל האיסור משום שמחה, ובהא דשמחה ליכא, שרי.

אמנם בשו"ת יבי"א (ח"ד א"ח סי' ח אות יז) כתב וז"ל, וצ"ע אם יש להקל בת"ב כשאינו מבין הלימוד. ואם יש תרתי לטיבותא שמהרהר ואינו מבין אפשר שיש להקל. ע"כ. ומבואר שאם מוציא בשפתיו אסור גם כשאינו מבין.

ושמא לפמ"ש בחזו"ע (עמ' שיא) שיש להקל למי שאינו בקי ללמוד בשאר הדברים הרעים, ואינו יודע אלא קריאת תהלים, שיכול לקרוא בספר תהלים בת"ב, שלא יתבטל לגמרי מלימוד תורה. ונודמצינו לגבי ברכות התורה שאם או' דרך תחנונים, אינו חייב לברך (ש"ע סי' מו' טו), ומוכח דכל שאינו אומרם דרך לימוד, לא חשיב ת"ת, ה"ה לגבי קריאה בזוה"ק.

ובררך כלל אף שאין מבינים את הזוהר, אבל מידי פעם מבינים, כגון מעשיות, וחיוקים על התורה, מאן דאשתדל באורייתא וכו', באופן שכאשר קורא הרבה אמור להבין דברים מסויימים, ולפ"ז אין לקרוא זוהר

(ד) יבי"א (ח"ד סי' ח סקי"ז). והנה בשו"ת מהרי"ל (סי' רא) כתב, דאע"ג דקי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, שאני ת"ב ואבלות שאין לחלק בהם בין דיבור להרהור. כי הטעם לאיסור הלימוד בהם משום שמחה, ועיקר השמחה בהרהור, שאם לא יבין מה שמחה יש בו. והובא באגור (הל' ט' באב), ובמטה משה (סי' תשכא). וכ"כ מרן הש"ע (סי' תקנד סעיף ג), שיש מי שאוסר ללמוד בת"ב אפי' ע"י הרהור.

אולם בעל המאורות (מור"ק כ. עמ' עג) כתב, ונראה לומר שלדברי כל הפוסקים, העיון בתורה בלי קריאה בספר מותר, שאינו אלא הרהור בעלמא, ואבלות לא חמיר משבת דקי"ל דיבור אסור הרהור מותר. וכ"ש הרהור בד"ת לאבל שהוא מותר, דקי"ל (ברכות כ:) הרהור לאו

שלענין זה כדיבור דמי, לא הוה שתקי מניה שאר הפוסקים. ע"כ.

ונראה שאילו ראו דברי בעל המאורות והלקט יושר שהתירו היו ששים לקראתם. אלא שידוע כי אין דרך מהרא"י בעל תרוה"ד לחלוק על הראשונים מדעתו בלי ראייה גמורה. וכמ"ש השיורי כנה"ג (או"ח סי' שלט הגב"י אות ח) בשם מהרש"ל. ע"ש. וממה שלא ה"ד רבו מהרי"ל לחלוק עליו, נראה שנעלמו מעיני קדשו. ואילו ראהו אפשר שהיה מבטל דעתו מפני דעת רבו המהרי"ל דעת עליון. (כי דברי הטור סי' שפד שהביא אינם ענין לכאן כלל, כאשר עיני המעיין ישר יחזו פנימו).

ולכן אין לזוז מד' מהרי"ל ושאר פוסקים הנ"ל. ויש להחמיר בזה גם באל. וע"ע בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קנו).

ובשבת שבתוך האבל יש להתיר הרהור בד"ת. כי יש בזה עוד צירופי סברות וסניפים להקל, לפי מ"ש החכם צבי (סי' ק), שבשבת שא"א ללמוד בדברים הרעים, מותר ללמוד כל דבר, שאינו נכון לישב בטל. (והובא בפתחי תשובה יו"ד סי' שפד סק"א). [ואמנם בשו"ת יבי"א ח"ד (סי' לא אות ו) נתבאר לדעת החכם צבי, שלא כתב כן אלא לגבי הרגל, ולא לגבי השבת. וכ"כ הגאון בעל שו"מ ביוסף דעת (סי' ת ס"א). אבל בשו"ת יד אליהו רגולר (חיו"ד סי' סג) כתב להתיר גם בשבת. וכ"כ גם בשו"ת לב אברהם (סי' צח).] לכן המהרהר בד"ת בשבת שבתוך השבעה יש לו ע"מ שישמך. וכ"כ בספר דעת קדושים הובא בבית הלוי על הנועם מגדים (דף מו ע"א), שבשבת יש להתיר בפשיטות להרהר בד"ת. ע"ש.

והנה בשו"ת משיב הלכה ח"א (סי' שח), התיר לאונן להרהר בד"ת, ע"פ מ"ש הדעת קדושים (הל' אבלות סי' שפ), שמכיון שעיקר הטעם שאבל אסור בד"ת, הוא משום שאסור בשמחה, דכתיב בד"ת משמחי לב, מיהו כ"ז דוקא כדיבור, שאז א"א לו להסיח דעתו מן השמחה, דכתיב שמחה לאיש במענה פיו, וכיון שא"א למנוע ממנו השמחה, אסור. אבל להרהר בד"ת שאפשר לו להסיח דעתו מן השמחה, מותר. וכן משמע ממ"ש בשו"ת מהר"ם לובלין (סי' צב), שמותר לאונן לשמוע בליל פסח אמירת ההגדה מאחר, ואין לך הרהור גדול מזה. אלמא דמותר לאבל להרהר בד"ת. וה"ה לאונן. ע"כ. ותמיהני דמה דמות יערוך בין דין האונן לדין האבל, והרי האונן שמתו מוטל לפניו, אסרו עליו אפי' לענות אמן, (וכמ"ש ביו"ד סי' שמא ס"א), כדי שיהיה כל כולו פנוי לטיפול בקבורת מתו, וכ"ש שאסור לו להרהר בד"ת.

ובשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שמב) כתב, נסתפקתי

איש אחר והוא ישב וישמע מפיו. ע"ש. ומשמע לכאור' דס"ל שאין איסור בהרהור בדברי תורה. וי"ל.

והפ"ח (מים חיים ברכות טו.) אחר שהביא מ"ש בשבת (קג.) דיבור אסור הרהור מותר, סיים ע"ז ומכאן נראה שהאבל מותר לו להרהר בד"ת, וה"ה בת"כ, אם לא שנאמר שד"ת משמחים אפי' בהרהור. ונראה שזוהי דעת מהרי"ל שהובא בכ"י (סי' תקנד), שאוסר להרהר בד"ת בת"כ. וטוב להחמיר. ע"כ

ובספר מאורי אור (עוד למועד דף קט:) כתב, אע"ג דקי"ל בש"ע (סי' מז), שהמהרהר בד"ת א"צ לברך, מ"מ יש איסור ללמוד בת"כ ע"י הרהור, כמ"ש בספר האגור, ונראה דס"ל שעכ"פ הוי בכלל פקודי ה' ישרים משמחי לב. וכ"כ בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קנט).

אולם בקונט' נועם מגדים להפמ"ג, בפ"י בית הלוי (בהשטות דמ"ו סע"א), הביא בשם דעת קדושים על יו"ד (סי' שפד) שכתב שמותר לאבל להרהר בד"ת, ואין ללמוד מת"ב, דבחרובן ביהמ"ק איכא בכיה אף בבתי גואי, כמ"ש בחגיגה (ה:), משא"כ באבל אין מניעה אלא על שמחה במענה פיו. משא"כ בהרהור, ומכ"ש בשבת בפשיטות יש להתיר להרהר בד"ת. ע"כ. ושוב הביא עוד מ"ש המנ"ש על כללי הוראה סק"ו, דלכאור' יש להתיר לאבל להרהר בד"ת, שעיקר האיסור משום פקודי ה' ישרים משמחי לב, ובהרהור ליכא שמחה, וסמך לזה שמחה לאיש במענה פיו וכו'. ולא ראה מהנ"ל. עכ"ת.

אך הנה מה שמחלק הרב דעת קדושים בין ת"כ לאבל, נראה דאשתמטיתהי דברי המהרי"ל שאוסר במפורש גם בימי אבלו. וכ"כ בשו"ת אבנ"ז חיו"ד (סי' תעד) וז"ל: ומה שרצה כתר' לחלק בדין הרהור בד"ת בין ת"כ לאבל, בתשובת מהרי"ל (סי' רא) מבואר שאין חילוק ביניהם, ובשניהם אסור הרהור בד"ת. ע"כ. ומ"ש המנ"ש דאין שמחה אלא במענה פיו, ק"ק, שבא לדרוש מקראי היפך טעמו של מהרי"ל ושאר פוסקים. **אולם** הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' פה) כתב, דמ"ש מהרי"ל לאסור בת"כ וכן באבל ללמוד ע"י הרהור, משום שד"ת משמחי לב, נ"ל דאי משום הא לא איריא, ש"ל שמחה לאיש במענה פיו, ובכה"ג איירי קרא דמשמחי לב. ועכ"פ נ"ל דבכל הני דאמרי' הרהור לאו כדיבור דמי, היינו דוקא בהרהור במחשבה לבד, משא"כ בשומע ד"ת ומאזין לרצונו וכו'. ע"ש. **והרב** נהר שלום (סי' תקנד סק"ג) כתב, שאף שלא מצינו מי שחולק בהדיא על האגור בשם מהרי"ל, הש"ע כתבו כהלכה שאינה פסוקה (יש מי שאומר), דכיון דבעלמא קי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, אם איתא

שכתב אותה בשם יש מי שאומר, לכן המיקל בזה אין מזניחין אותו.

ויש שהעירו בזה מהמבואר במסכת שמחות (פרק י הי"א), ת"ח שמת לו מת, באין ויושבין לפניו ונושאים ונותנין בהל' אבלים, ואם טעו משיבין בשפה רפה, והוא אינו שואל. ומזה הוכיחו שמותר לאבל ללמוד ע"י הרהור, ודלא כמהרי"ל. ואינו מוכרח. וראה בש"ע (יו"ד סי' שפד ס"ד), שאע"פ שאין האבל לומד עם אחרים אפי' בהלכות אבלות, מ"מ הם יושבים ונושאים ונותנים לפניו בהל' אבלות, ואם טעו משיבם בשפה רפה. ואם רבים צריכים לו מותר, אפי' בהלכות אחרות. ע"כ. ולכן מה שאומרים דברי תורה ומוסר לפני הצבור שנאספים ובאים, לכבוד הנפטר ולכבוד האבלים, אע"פ שהאבל שומע דברי תורה, ש"ד, כיון שיש בזה זיכוי הרבים לא חששו לכך.

ועב"פ אין להוכיח משם לת"ב, שיש סברא להקל באבל יותר מת"ב, אע"ג דאבילות חמירא, וכמו שכתבנו בילקו"י שבת א' (סי' רס"ג אות פ), שאפשר דלגבי ת"ב האבלות כוללת בתוכה שיהיה מיצר ודואב על חרבן ביהמ"ק, וכיון שהרהור בד"ת גורם לשמחה, אסור אפי' בהרהור בד"ת. משא"כ באבלות רגילה אין חיוב להצטער, אלא החיוב הוא לנהוג ענייני אבלות מפני כבודו של המת, ופעמים שיש לו צער ופעמים שאין לו צער, ומש"ה די בזה שנהוג ענייני אבלות, ואף שבתוך תוכו הוא מהרהר בד"ת, ושמח בתורה, אין איסור להיות שמח בימי האבלות, אלא לנהוג כל דיני אבלות. וברש"י (סוכה כה). כתב, אבל טרוד בצערו טרדא דרשות, ולכן אינו פטור מק"ש מפני טרדתו, שאע"פ שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה, להראות כבוד מתו, אבל אינו חייב להצטער. ע"כ.

וע' בהגהות הגרא"מ הורוויץ ביבמות מג. דאבלות דת"ב היא להתאבל בלב, ולמעט בשמחה, משא"כ אבלות דעלמא היא רק לנהוג ענייני אבלות, ולא לעשות דברים שמראים שמסיה דעתו מן האבלות. ע"כ. ולפ"ז כיון שהרהור בד"ת אין ניכר שמסיה דעתו מהאבלות, אפשר שלא אסור להרהר בד"ת באבלות.

[והנה] ראיתי מי שכתב דמין הב"י הביא רק את מסקנת דברי האגור בשם מהרי"ל שאסור ללמוד בתשעה באב ע"י הרהור. ואולם האגור שם כתב שרוב רבותינו מתירים. וזה אינו, דז"ל האגור שם (סי' תתמו): כתב מהרי"ל, ללמוד בט"ב ע"י הרהור רוב רבותינו פוסקים דהרהור לאו כדבור דמי, לענין ק"ש ובה"מ

אם רשאי האונן להרהר בד"ת, ואחר העיון נ"ל שאף הרהור לא שרי, וזיל בתר טעמא, שהרי לכך פטור האונן מכל המצות שבתורה, מפני כבודו של המת, שלא יתעצל בצרכי המת. וא"כ גם אם יהיה מותר להרהר בד"ת יש לחוש לכך. ע"ש. וכן עיקר. והראיה שהביא הרב משיב הלכה מתשו' מהר"ם מלובלין שהתיר לאונן שמיעת הגדה של פסח, יש לדחות דהיינו דוקא בליל יו"ט של פסח, שאינו יכול להתעסק בצרכי המת, הותר לו להרהר בדברי ההגדה. (וע' בחו"ע פסח עמ' קיט).

והנה הלשון בחו"ע על ד' תעניות (עמ' שטז), וכן בהלכות אבילות (ח"ב עמ' קצו) הוא: י"א שלימוד תורה אסור אפי' ע"י הרהור, ויש מתירים. ע"כ. ומשמע שלא הכריע כאן בזה, ואדרבה מצדד קצת להתיר בזה כדעה שניה.

ואמנם בילקו"י מועדים (דברים האסורים בתשעה באב ס"ח), נתבאר, שאסור ללמוד תורה גם בהרהור, אם לא שאינו מבין מה שמהרהר, כגון שמהרהר בזה"ק בת"ב, דאיכא תרתי לטיבותא. וזה עפ"מ"ש בשו"ת יבי"א (ח"ד א"ח ס' ח אות יז) וז"ל: ומיהו גבי ת"ב קי"ל דאסור להרהר בד"ת, וכמ"ש האגור בשם מהר"י מולין ופסקו מרן (בסי' תקנד ס"ג). משום שכל טעם האיסור משום פקודי ה' משמחי לב (תענית ל), והרהור נמי משמח. וכן מבואר להדיא בשו"ת מהרי"ל (סי' רא). וכ"כ הפר"ח במים חיים (ברכות טו) מדנפשיה. וע"ע בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קנט). ובאחרונים (ר"ס תקנד). וצ"ע אם יש להקל בת"ב כשאינו מבין הלימוד. ואם יש תרתי לטיבותא שמהרהר ואינו מבין אפשר שיש להקל. עכ"ד.

אולם הנה במקורות למטה (עמ' שיח, ובהלכות אבילות ח"ב עמ' קצו) כתב להדיא: ולכן אין לזוז מד' מהרי"ל ושאר פוסקים הנ"ל. ויש להחמיר בזה גם באבל. וע"ע בשו"ת חת"ס א"ח סי' קנו. ע"כ. ומשמע שהכריע לאסור. [ומה שציין לחת"ס, היינו מ"ש שם (והובא גם בהגהותיו על השו"ע סי' תקנד) הטעם ש"א לאסור ת"ת בערב ת"ב מחצות, משום דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו והרהור גביה בלילה, ונכנס לאבלות כשהוא שמח, ושלכן גם בשבת אחר חצות אסור וכי'. ע"ש. ומבואר דס"ל לאסור לגמרי הרהור בד"ת בת"ב].

וצ"ל שבהלכה למעלה כוונתו שהמיקל יש לו ע"מ לסמוך (ובאבילות הלך אחר המיקל), שמצינו שבעל המאורות התיר בזה, ואולי אם מרן היה רואה דבריו היה חוזר בו. ובפרט שמרן בש"ע סייג קצת הלכה זו

ה. החושב בדברי תורה בתשעה באב מאליו בדרך ארעי, אינו צריך להסיח דעתו. (ה)

ו. תינוקות של בית רבן בטלים בו, ויש אומרים שמותר ללמוד עם התינוקות בדברים הרעים הנזכרים לעיל, ויש מחמירים, ואפשר לסמוך על המתירים במקום חשש ביטול תורה. ותינוקות שמבינים מה שלומדים, מותר לאבל ללמוד עמהם במדרש איכה, ואגדות החורבן. (ו)

אפי' למ"ד א"צ להשיע לאזניו, ומ"מ להוציאו בשפתיו צריך, אבל בהרהור כלל לא. אמנם נלע"ד דהכא בט"ב הטעם שאסור ללמוד משום שמחה, ועיקר השמחה הוי בהרהור, שאם ילמוד ולא יבין מה שמחה

החושב בד"ת בתשעה באב, מאליו בדרך ארעי, אינו צריך להסיח דעתו

לו המחשבה בדברי תורה במבואות המטונפים, בלי כוונה, הגם שיכול לדחותה, מותר לחשוב. והעיר ע"ז, דא"כ מאי רבותא דר' זירא שנוהר בזה, מאחר שזה מותר. וכתב בברכ"י, דלא קשה מידי, דאף לפי הירושלמי והראב"ד הגם דמדינא שרי, מדת חסידות הוא שגם אם בא לו הרהור לאונסו, לדחותו. וכל דמכוין משום כבוד וקדושת התורה, חסידות הוא. ע"כ. וכאן אפשר שאין בזה אפי' מדת חסידות.

(ה) חכמת שלמה (תקנ"ד ס"ק ג) שאע"פ שאסור להרהר בתורה בת"ב, אם מהרהר מאליו שאני. וז"ל שם, מאי דנקטו אסור ללמוד ולא נקטו אסור להרהר, הכוונה דדרך עראי אם בא לו איזה הרהור בדברי תורה, אינו מחוייב להסיר הרהור מלבו, ורק לקבוע עצמו בכוונה ללמוד איזה ענין ע"י הרהור זה אסור דרך קבע, אבל דרך עראי ע"י הרהור מותר. ע"כ.

וע"ע בברכ"י (א"ח ס"י פה) שהרב ראשון לציון (מגילה כח.) כתב שמשמע מדברי הראב"ד שאם באה

תינוקות של בית רבן בטלים בו, ומ"מ מותר ללמוד עם התינוקות בדברים הרעים

גירושין, בענין כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, שכל נפש בישראל רוצה באמת לעשות רצון קונו, אף שאין הגוף רוצה.

וי"ש שלמדו מלשון הגמ' בטלין בו, דמשמע שבת"ב אין חיוב לימוד תורה נע' בס' הליכות שלמה (פ"ו הערה 58) ובס' ועלהו לא יבול (ח"א עמ' קצט). אך אין זו ראייה. וע' בב"י (ס"ס שפד) שהביא מהגמ"י (אבל פ"ה), שאבל שיש לו בנים קטנים, אין לו לבטלם מלימודם, כי אין אבלות לקטן. ושכ"כ המרדכי במו"ק. וכ"פ בש"ע (יו"ד ס"ס שצו) קטן שמת אביו או אמו אפי' הגדיל בתוך שבעה בטל ממנו כל דין אבלות ואינו חייב בו. ע"ש. והב"ח (ס"ס שפד) כתב, אלא שאין לבטלם מדברי תורה, כיון דמדינא אין אבלות לקטן. אך יש לפרש דלכ"ע אין לחנכם בדבר שיש בו משום ביטול תורה. שמצות חינוך בת"ת עדיפא מחינוך דאבלות.

והנה במה שאמרו שתינוקות של בית רבן בטלים בו, כתב הב"ח (סי' תקנ"ד), דהיינו דוקא תינוקות שאינם מבינים מה שקוראים, אבל תינוקות המבינים מה שקוראים מותר ללמוד עמהם בדברים הרעים במדרש איכה, ואגדות החורבן (בגיטין נו.), כמ"ש הכנה"ג א"ח (סי' תקנ"ד סק"א), והט"ז (סק"א) ועטרת זקנים שם. ושלחן גבוה. וכ"כ בספר בית דוד

(ו) בגמ' תענית (ל) מובא, שתינוקות של בית רבן בטלים בו. ולכאורה צריך להבין אמאי, הרי אין להם שמחה בלימוד, וכמו שמוכא במדרש על הפסוק ויסעו מהר ה', כתוב, כתינוק הבורח מבית הספר.

ושמא מצד המלמד שהוא לומד ושמח. אך גם זה אינו מובן, שהרי גבי אבל, פסק מרן בש"ע, בס' שפד, שאם התינוקות צריכים לו מותר לו ללמד אפי' בתוך שבעה ימי אבלות. משום ביטול תורה של תינוקות של בית רבן. וא"כ אמאי הכא לא חששו לביטול תורה של התינוקות.

והנה בגמ' תענית מובא מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה, אם מותר ללמוד במקום שלא רגיל ללמוד, דהיינו בסוגיא חדשה וקשה. ונפסקה ההלכה כרבי יהודה שגם זה אסור. ולגירסת הרי"ף והרא"ש המחלוקת שלהם היא גם בתינוקות של בית רבן. ולגירסת הרי"ף וסיעתו בגמ' ותשב"ר "אינן" בטלין בו.

וצריך להבין אמאי, הרי אין לו בזה שמחה. וע' בערוה"ש שמבאר, שיש שמחת הגוף ויש שמחת הנפש. יש סוגיות שהלומד בהם אולי הגוף מצטער לא מבין מהו, אבל הנפש בכל אופן שמחה שלומדת תורת ה'. והוא כעין מ"ש הרמב"ם בפ"ב מהלכות

ז. מותר לקרות כל סדר היום בתפלה, כולל שירת הים, פרשת הקרבנות, איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, וברכת כהנים. ז

ולכאורה הא קי"ל לקמן (סי' תרטו) שהתינוקות מותרים בכלם חוץ מנעילת הסנדל, וכ"ש בת"ב דהוי מדרבנן, ואפי' לדעת הטור דס"ל שבהגיעו לחינוך צריך לחנכם, י"ל דדוקא ביה"כ שעיקרו מה"ת החמירו, משא"כ בת"ב שאין לו עיקר מה"ת כלל, וצ"ל דמהר"ם לא סמך אלא על הראיה דבטלי קצרי דבי רב. וה"ט משום המכבש שמסיח דעתו מן האבל, ולא משום איסור אבלות של הקטנים וכו', ואף מה דקי"ל שתשב"ר בטלים בו י"ל שהוא משום המלמד ששמח בלימודם וכו'. ע"ש.

וע"ע בספר גבורות ארי (תענית ל): שכ' ג"כ, שבודאי אין אבלות דת"ב נוהג כלל בקטנים, כמו שאינו נוהג בהם דין אבלות על קרובים, כדאמר' במ"ק (יד.), והא דתשב"ר בטלין בו, לאו משום לתא דידהו, אלא משום לתא דהרב שהוא חייב באבלות דת"ב, שהוא יום אבל לכל ישראל, וכן הא דאסור לכבס בגדי קטנים הוא רק משום לתא של המכבש שמסיח דעתו מן האבל וכו'. וע' בשו"ת חקרי לב (חאו"ח סי' צט ה' רי ע"ד, ובחיו"ד ח"ג סי' קנב). ובא"ר (סי' תקנ"א ס"ק כד). ודרו"ק.

מותר לקרות כל סדר היום בתפלה, כולל שירת הים, הקרבנות וכו'

הטעם שמותר לקרוא בת"ב פרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, אף שידוע שדברים אלו צריך לברך ברכה"ת קודם קריאתן, שהרי כל אלו נאמרין בכדי שכל אחד יזכה בכל יום מקרא משנה וגמ', לפי שאינו קורא דברים אלו דרך לימוד על דרך פקודי ה' ישרים משמחי לב, אלא דרך מצוה בעלמא לקיים מצות והגית בו. ע"כ. [ולפי טעמו יש להקל יותר גם בקריאת תהילים. וראה בריטב"א דלהלן]. ושו"ר בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' פז) שג"כ העיד שמנהגו לקרוא ק"ש בת"ב בשעת מנחה בין בתפילין דרש"י ובין בתפילין דר"ת, ואין בו פקפוק ע"פ ההלכה. והביא לזה סיוע מדברי הריטב"א (תענית ל). ד"ה ת"ר) וז"ל, ומה שאסרו לקרוא בתורה במשנה ובש"ס היינו, בבא לקרוא דרך מקרא משנה וש"ס, ואין סדר היום בכלל שהרי קורין בתורה ומפטירין בנביא וקורין ק"ש ומעטה אין להמנע מלקרוא פרשת את קרבני לחמי ואיזהו מקומן וקורא כדרכו ואינו חושש. עכ"ל.

וב"כ בשו"ת שבט הלוי ח"י (סי' פא אות ה), שמנהג העולם לומר ק"ש בת"ב במנחה עם התפילין, דלא

ביסטריין (סי' שפד), והעלה להתיר בזה, ודלא כהמג"א שכתב שאסור לגמרי ללמוד עם אחרים, ורק ללמוד עמהם סיפורי החורבן מותר.

איברא דמהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' תקנד ס"א) כתב, דהא דקי"ל דתשב"ר בטלים מלימודם בת"ב, היינו משום רבם, שכאשר הוא לומד עמהם אפי' בדברים הרעים והם מבינים, הוא שמח בהם. וכ"כ בספר גבורות ארי (תענית ל). בד"ה ולי נראה. ע"ש. לפ"ז נראה שאין האבל יכול ללמוד עם ילדים קטנים אפי' בדברים הרעים. ומ"מ נראה כיון דהוי פלוגתא דרבנותא, הלכה כדברי המיקל באבל. וע' בשו"ת אג"מ ח"ד מיו"ד (סי' ס אות ג).

ובס' מטה יהודה שם (ר"ס תקנד) כתב, דהא דקי"ל תינוקות של בית רבן בטלים בו, י"ל דה"ט משום חינוך התינוקות, כדמוכח בתה"ד (סי' קנב) בשם מהר"ם, שהביא ראיה מכאן שאסור לכבס בגדי קטנים, מדקי"ל תינוקות של בית רבן בטלים בו. ולפ"ז משמע שיש לחנכם גם בשאר דברים כגון רחיצה וסיכה וכו',

ז **עפמ"ש** הרמב"ן בתורת האדם (בענין אבלות ישנה דס"ז ע"ב): שאין לנו איסור בסדר היום, שהרי קורא ק"ש בברכותיה, וקורין בתורה ומפטירין בנביא מענינו של יום. ופרשת התמיד ואיזהו מקומן כנגד תמידין תקנום ואומר כדרכו ואינו חושש. ע"כ. ובארחות חיים (הל' ט"ב אות כ) הביא להלכה ד' הרמב"ן הנ"ל.

וב"ה במאירי תענית (עמוד צא), י"א שאין לקרות בת"ב פרשת הקרבנות ואיזהו מקומן ומדרש רי"ש ושירת הים, לפי שאסורים בד"ת, ואיני רואה תועלת בדבריהם, שא"כ אף כל פסד"ז, אלא כל שהוא נאמר דרך שבח, או שיתעורר בו האדם לתפלה, אין בהם משום שמחה ומותר. ע"כ.

וז"ל הריטב"א (תענית ל), ומה שאסרו לקרות בתורה ובש"ס היינו בבא לקרות דרך מקרא ומשנה, ואין סדר היום בכלל, שהרי קורין בתורה ומפטירין בנביא וקוראים ק"ש. ומעטה אין להמנע מלקרוא פר' קרבני לחמי ואיזהו מקומן, וקורא כדרכו ואינו חושש. ע"כ.

ובן פסקו הטוש"ע (סי' תקנד ס"ד), שמותר לקרות בת"ב כל סדר היום ופר' הקרבנות ואיזהו מקומן ומדרש רי"ש. ע"כ. וראה בשו"ת זרע אמת (ח"ג סי' סא) בביאור

ח. אין לקרוא חק לישראל וסדר מעמדות בתשעה באב, אפילו אם הוא רגיל בהם בכל יום. (ח)

כהמשנ"ב, שעכ"פ קוראים הק"ש בשביל סדר היום, וקבלת עול מלכות שמים וכו'. וכ"כ בשו"ת דברי שלמה ח"ב (סי' רג). וכ"כ הגרש"ז אורבך (הליכות שלמה עמ' תלו), שאף אם עבר זמן ק"ש, מותר לו לקרותה, אע"פ שאמרו שאינו אלא כקורא בתורה. (וע' בארחות הלכה שם אות כו, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שסג. ודו"ק) **ואמנם** לגבי שירת הים, מצינו בשבולי הלקט בהל' ת"ב (סי' רסט) שכתב, המנהג בת"ב להתחיל בזמירות מברוך שאמר, כמו שנוהגים בבית האבל, ואין אומרים שירת ויושע וכו'. ע"ש. לענין בית האבל, בשבולי הלקט (הל' שמחות סי' כב) שכ', סדר התפלה בבית האבל, כך מנהגינו, בתפלת שחרית מתחילים הזמירות מברוך שאמר עד ומהללים לשם תפארתך, ומדלגים השירה. והטעם נ"ל כמ"ש (מגילה י): מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה? ע"כ. וכ"כ במעבר יבוק (עטר ענן הקטורת פרק א). ע"ש. אך המנהג פשוט להתפלל סדר היום בלי כל שינוי, לרבות פרשת העקידה ופרק איזהו מקומן וברייאת דר' ישמעאל והשירה.

וכ"כ בצדה לדרך (מאמר ה, כלל א פ"ט), שאין לחסר בת"ב דבר מהזמירות וסדר היום, ושלא כמנהג טולטולא שמדלגין פרי' הקרבנות ואיזהו מקומן וכיו"ב. ע"כ.

גם בכנה"ג (סי' ג) כתב בשם הרד"א, שנהגו בטולטולא שלא לומר איזהו מקומן וכו' בבית האבל, ואין נכון לעשות כן. ושכ"ה מנהגינו לאומרו. ע"ש. וכ"כ האחרונים שם. וה"ה לכל שאר סדר היום.

[ולכאורה יש להקשות בד' הרמב"ן והריטב"א הנ"ל, שמוכיחים ההיתר ממה שקוראים ק"ש, ומה ראייה היא זו, שאני התם דק"ש דאורייתא, ואין איסור לימוד תורה בת"ב שהוא מדרבנן דוחה ק"ש דאו', ובפרט לפמ"ש מהריט"ץ בחי"ר פ איזהו נשך, דהא דאבלות דרבנן דוחה מצות ת"ת דאורייתא, שמכיון שקרא ק"ש יצא י"ח והגית בו יומם ולילה. כמ"ש בנדרים (ח) ע"ש. וצ"ל שעיקר סמיכתם על הקריאה בתורה (וההפסדה בנביא). דלא חשיב כ"כ דברים הרעים. וכמ"ש ג"כ בשו"ת התשב"ץ ח"ב (סי' רעו). ע"ש. ושלא כמ"ש מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב (סי' פד) שקריאת כי תוליד בנים הוא מכלל דברים הרעים שמותרים בת"ב. ע"ש. שדברי הרמב"ן והריטב"א והרשב"ץ

מבוארים כנגדו. ובמק"א כ' עוד בזה. ואכמ"ל. וע' בשו"ת הרדב"ז ח"ג (סי' תקנט), דאע"ג דמצות ת"ת דאורייתא ואבלות דרבנן, יש כח לחכמים לעקור ד"ת בשו"א ת. ודו"ק].

והנה הרמ"א (בסי' תקנט ס"ד) כ', אין אומרים בת"ב אל ארך אפים, ולא למנצח, ולא פטום הקטורת. וכ' ע"ז המג"א, דה"ט דלא מקרי סדר היום, שאין כל אדם אומר אותו. ומכ"ש סדר הקרבנות הכתובים בסוף סי' א'. וכ"כ בא"ר (סק"כ).

ואין כוונתו על פרשת הקרבנות, אלא הכוונה עמ"ש בסי' א' ס"ט בפר' הכיור ותרודה וכיו"ב. אבל מה שרגילים לומר פטום הקטורת שבסדר הקרבנות לפני פסד"ז שפיר דמי.

וכ"כ בעל שואל ומשיב בסי' יוסף דעת (סי' שעו דסי' ע"ד), שיש לומר כל סדר היום, ופירש דברי המג"א כנ"ל.

אולם בהגהות כור לזהב על חי' הריטב"א (תענית ל אות ש) כ', שכוונת הרמ"א לפיטום הקטורת שבסוף התפלה שאין או' אותו בכל המקומות כמ"ש הטור שם, ולא חשיב סדר היום. וכן מוכח מלשון הרמ"א דנקט תחלה אל ארך אפים ולמנצח, ואח"כ פטום הקטורת. אבל פטום הקטורת שלפני התפלה שרגילים לאו' שרי לאומרה בת"ב. עכ"ת ד.

ובאמת שאנו נוהגים לומר גם פטום הקטורת שבסוף התפלה בת"ב, הואיל ואצלינו פשט המנהג אצל הכל לאומרה בכל יום שרבו סגולותיה ומעלותיה ביחוד עפ"ד הקבלה. וכמ"ש במעבר יבוק (שם פ"ב). ורמזו ביוסף דעת שם. וכן מבואר במחבר"ר (סי' קלב סק"ז) שכן המנהג בא"י ומצרים וטורקיה ועוד. וכ"כ בכה"ח (סי' תקנט ס"ק מח) שהמקובלים או' פטום הקטורת בת"ב גם בסוף התפלה. ע"ש. וכן נהגנו. ובמעבר יבוק שם כ' שיש לאו' גם בבית האבל. [שו"ת יבי"א ח"ד סי' לב חי"ד].

והגרש"ז אויערבאך (ישורון יד. עמ' תשפו) כתב, שמי שנאנס ולא קרא ק"ש בט"ב עד שעבר זמנה, מותר לו לקרותה בברכותיה אע"פ שאמרו שאינו אלא כקורא בתורה. ול"ד למי שמניח תפילין במנחה שכתב המשנ"ב (סי' תקנה סק"ד) שיזהר שלא לקרוא בהם ק"ש בט"ב, כיון שהוא כקורא בתורה.

לקרוא חק לישראל ותהלים בתשעה באב

לאומרים בכל יום ויום, ודלא כהטועים לקרות מעמדות ביום ת"ב. וכ"כ הזכור לאברהם (אות ט דף לט:), שודאי

(ח) **כ"כ** מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנ"ד ס"ק ב), שהדבר פשוט שאסור ללמוד סדר "מעמדות", אפי' הוא רגיל

ושאסור לומר הפסוקים של "חק לישראל". וכן הרגיל בכל יום לקרוא י"ח פרקי משנה, בת"ב אסור לקרותם. וכן פסקו בשלחן גבוה (סי' תקנד סק"ז), ובשו"ת ויאמר יצחק ח"א (בליקוטים אות יח). וכ"כ הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' י אות ז), שאין לקרוא מעמדות או חק לישראל או ח"י פרקי משנה בת"ב. וכ"כ בספרו שו"ת לב חיים ח"א (סי' כג). ע"ש. וכ"כ בספר מנחם אבליים (דף פ.) לגבי אבל.

וכ"כ הגר"ז מרגליות (בהל' אבלות אות יח), דמי שנוהג לומר בכל יום "חק לישראל", אין לו לומר חק לישראל בימי אבלו, וישלים קריאתו בשבוע שלאחריו דבר יום ביומו, כיון שאינו חיוב כללי. וכ"כ הרב טהרת המים (שיורי טהרה מע' א אות טט, ואות קכז), לענין ת"ב.

ובספר גשר החיים (עמ' רכב) כתב, שהמדקדק לקרוא חק לישראל בכל יום, אם אמר חק לישראל בימי אבלו אין להקפיד עליו. ע"ש. ואין דבריו מוכרחים. ושוא"ת עדיף. וע' בערוה"ש יו"ד (סי' ת אות ז). ובשו"ת יבי"א ח"ד (חיו"ד סי' לא אות ה).

והנה הרב קרבן נתנאל מ"ק (פ"ג סי' כח אות ג) כתב, דמי שרגיל לחזור כל יום ח"י פרקי משנה, יכול לקרותם בשבת בימי אבלו, אע"פ שדבר שבצינעא נוהג. וכ"כ החכם צבי (סי' ק). וכן הערוה"ש (סי' ת ס"ו) מסכים הולך להק"נ. והרב בית לחם יהודה (סי' ת סק"ג) הביא מ"ש הרב חכם הפנים, שהרגילים לגמור הפרשה עם רש"י מדי שבת, הו"ל חובת היום, כדין פרק איזהו מקומן, וכתב עליו, ואינו נ"ל שא"כ אם תהיה לו קביעות מדי יום פי' רש"י, אטו יהיה לו היתר כמו איזהו מקומן שהוא מותר אף בחול, וזה אינו בודאי. ע"ש. לפ"ז יש מקום לדון שגם ח"י פרקי משנה אינו רשאי ללמוד בשבת. וכ"כ בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' ס"א), שאף הרגיל ללמוד משניות פרקי שבת, אסור לו ללמודם בשבת שבימי אבלו. ע"ש. וכ"כ כיו"ב בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שסה).

אבל הגאון בעל שואל ומשיב בספרו יוסף דעת (סי' ת ס"א) כתב לדחות דברי הרב ארבעה טורי אבן הנ"ל, דשאני פרקי אבות שיכול להשלימן בשבת אחרת. וצ"ע.

לימוד ספרי קבלה בת"ב

מיוש מי שכתב שמו"ת ללמוד בת"ב בספרי קבלה. וכן הביא בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' שטט), בשם הרב בעל שער הכולל, ונתן טעם לזה, ע"פ מה שאמרו (בחיגה יג.), שאין מוסרים רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבן. ע"ש. וכ"ה בספר נתיב החיים (עמ' תטו) בשם הרב הצדיק רבי הלל פרטישר. ע"ש.

אולם אין זה נכון להלכה, שהרי גם העוסק בדברי קבלה להבין דברים לאשורן, בודאי יש לו שמחה בלבו, והוא בכלל פקודי ה' ישרים משמחי לב, שזהו הטעם שאסור ללמוד בדברי תורה בת"ב. [וכן מבואר בשעה"מ (פרשת ויחי) וז"ל: ובענין עסק התורה בימי האבלות בדברי הסוד היה רבי מגמגם בהם, לפי שהם משמחי לב, ומ"מ ע"י ההפצרה שהיינו מפצירים בו היה מתחיל לעסוק בהם, (ע"פ מה שאמרו במ"ק כא. אם היו רבים צריכים לו אינו נמנע). אך היה פוסק באמצע דבריו].

גם בקובץ מקבציאל (גליון ז עמ' קיז) כתב לדחות הדברים הנ"ל, והביא בשם ליקוטי שושנים (מע' ט אות א) שתמה ע"ז דאטו הלימוד בתורת הקבלה לא נאמר בו פקודי ה' ישרים משמחי לב וכו'. ע"ש.

וכ"ש לפי מ"ש מהרש"א בח"א (עניתי ל.), שנ"ל דמה שאסרו לימוד תורה בת"ב, לאו דוקא משום שמחה נגעו בה, דלא מייתי האי קרא דמשמחי לב אלא בסיפא גבי תשב"ר, אבל בשאר כל אדם איכא טעמא אחרינא שהיה לומד בדברים הרעים ובאו לו חידושים, ומתירא פן ישכחם אחר ת"ב, רשאי לכתוב ראשי פרקים בת"ב, כדי שיעתיקם אחר ת"ב כהלכה, משום דהו"ל דבר האבד שמו"ת בת"ב (ש"ע סי' תקנד).

משום "שלא ישכח אבלו של יום", ובשאר העסקים נמי אסור מה"ט. ע"ש. ובלימוד הקבלה נמי איכא טעמא "דשלא ישכח אבלו של יום". אלא שמדברי מרן הש"ע (סי' תקנד ס"א) שכתב, אסור לקרות בתנ"ך ולשנות במשנה ובגמ' בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. (וא"כ כתב ותשב"ר בטלים בו), מוכח דס"ל שלא כדברי המהרש"א, שהטעם הוא כדי שלא ישכח אבלות של יום, אלא כדעת רש"י שאיסור לימוד תורה בת"ב אינו אלא משום "משמחי לב". וכ"ה בארחות חיים (הל' ט' באב אות יד), ובכל בו (סי' סב), שאסור בת"ב וכו', שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. ע"ש. וכ"כ מהרי"ל (עמ' רמה).

ומותר ללמוד מדרש איכה (וידלג דברי תורה שבמדרש שאינם שייכים לחורבן, כגון הקטעים של חד מאתינס בפסוק רבתי עם). ובאגדות החורבן שהובאו בגיטין פרק הניזקין, ובמ"ק פרק אלו מגלחין (מדף כא.), וכן בטור וש"ע הל' אבלות. וכתב הט"ז (סק"ב), שאפי' במה שמו"ת ללמוד ילמוד רק בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול ובעומק העיון באופן שתהיה לו שמחה אחר יישוב הדברים. [וראה בגדר הדבר לעיל הערה ב]. ומיהו מי שהיה לומד בדברים הרעים ובאו לו חידושים, ומתירא פן ישכחם אחר ת"ב, רשאי לכתוב ראשי פרקים בת"ב, כדי שיעתיקם אחר ת"ב כהלכה, משום דהו"ל דבר האבד שמו"ת בת"ב (ש"ע סי' תקנד).

והנה הרב קרבן נתנאל מ"ק (פ"ג סי' כח אות ג) כתב, דמי שרגיל לחזור כל יום ח"י פרקי משנה, יכול לקרותם בשבת בימי אבלו, אע"פ שדבר שבצינעא נוהג. וכ"כ החכם צבי (סי' ק). וכן הערוה"ש (סי' ת ס"ו) מסכים הולך להק"נ. והרב בית לחם יהודה (סי' ת סק"ג) הביא מ"ש הרב חכם הפנים, שהרגילים לגמור הפרשה עם רש"י מדי שבת, הו"ל חובת היום, כדין פרק איזהו מקומן, וכתב עליו, ואינו נ"ל שא"כ אם תהיה לו קביעות מדי יום פי' רש"י, אטו יהיה לו היתר כמו איזהו מקומן שהוא מותר אף בחול, וזה אינו בודאי. ע"ש. לפ"ז יש מקום לדון שגם ח"י פרקי משנה אינו רשאי ללמוד בשבת. וכ"כ בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' ס"א), שאף הרגיל ללמוד משניות פרקי שבת, אסור לו ללמודם בשבת שבימי אבלו. ע"ש. וכ"כ כיו"ב בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שסה).

אבל הגאון בעל שואל ומשיב בספרו יוסף דעת (סי' ת ס"א) כתב לדחות דברי הרב ארבעה טורי אבן הנ"ל, דשאני פרקי אבות שיכול להשלימן בשבת אחרת. וצ"ע.

והנה הרב קרבן נתנאל מ"ק (פ"ג סי' כח אות ג) כתב, דמי שרגיל לחזור כל יום ח"י פרקי משנה, יכול לקרותם בשבת בימי אבלו, אע"פ שדבר שבצינעא נוהג. וכ"כ החכם צבי (סי' ק). וכן הערוה"ש (סי' ת ס"ו) מסכים הולך להק"נ. והרב בית לחם יהודה (סי' ת סק"ג) הביא מ"ש הרב חכם הפנים, שהרגילים לגמור הפרשה עם רש"י מדי שבת, הו"ל חובת היום, כדין פרק איזהו מקומן, וכתב עליו, ואינו נ"ל שא"כ אם תהיה לו קביעות מדי יום פי' רש"י, אטו יהיה לו היתר כמו איזהו מקומן שהוא מותר אף בחול, וזה אינו בודאי. ע"ש. לפ"ז יש מקום לדון שגם ח"י פרקי משנה אינו רשאי ללמוד בשבת. וכ"כ בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' ס"א), שאף הרגיל ללמוד משניות פרקי שבת, אסור לו ללמודם בשבת שבימי אבלו. ע"ש. וכ"כ כיו"ב בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שסה).

והנה הרב קרבן נתנאל מ"ק (פ"ג סי' כח אות ג) כתב, דמי שרגיל לחזור כל יום ח"י פרקי משנה, יכול לקרותם בשבת בימי אבלו, אע"פ שדבר שבצינעא נוהג. וכ"כ החכם צבי (סי' ק). וכן הערוה"ש (סי' ת ס"ו) מסכים הולך להק"נ. והרב בית לחם יהודה (סי' ת סק"ג) הביא מ"ש הרב חכם הפנים, שהרגילים לגמור הפרשה עם רש"י מדי שבת, הו"ל חובת היום, כדין פרק איזהו מקומן, וכתב עליו, ואינו נ"ל שא"כ אם תהיה לו קביעות מדי יום פי' רש"י, אטו יהיה לו היתר כמו איזהו מקומן שהוא מותר אף בחול, וזה אינו בודאי. ע"ש. לפ"ז יש מקום לדון שגם ח"י פרקי משנה אינו רשאי ללמוד בשבת. וכ"כ בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' ס"א), שאף הרגיל ללמוד משניות פרקי שבת, אסור לו ללמודם בשבת שבימי אבלו. ע"ש. וכ"כ כיו"ב בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שסה).

והנה הרב קרבן נתנאל מ"ק (פ"ג סי' כח אות ג) כתב, דמי שרגיל לחזור כל יום ח"י פרקי משנה, יכול לקרותם בשבת בימי אבלו, אע"פ שדבר שבצינעא נוהג. וכ"כ החכם צבי (סי' ק). וכן הערוה"ש (סי' ת ס"ו) מסכים הולך להק"נ. והרב בית לחם יהודה (סי' ת סק"ג) הביא מ"ש הרב חכם הפנים, שהרגילים לגמור הפרשה עם רש"י מדי שבת, הו"ל חובת היום, כדין פרק איזהו מקומן, וכתב עליו, ואינו נ"ל שא"כ אם תהיה לו קביעות מדי יום פי' רש"י, אטו יהיה לו היתר כמו איזהו מקומן שהוא מותר אף בחול, וזה אינו בודאי. ע"ש. לפ"ז יש מקום לדון שגם ח"י פרקי משנה אינו רשאי ללמוד בשבת. וכ"כ בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' ס"א), שאף הרגיל ללמוד משניות פרקי שבת, אסור לו ללמודם בשבת שבימי אבלו. ע"ש. וכ"כ כיו"ב בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' שסה).

ט. יש אומרים שיחידים הקוראים בכל יום תהלים לעצמם, לא הוי בכלל סדר היום, ואסור גם בתשעה באב. אמנם יתכן להקל למי שאינו בקי ללמוד בשאר דברים הרעים, ואינו יודע אלא קריאת תהלים, שיכול לקרות בספר תהלים, שלא יתבטל לגמרי מלימוד. ויש שהתירו אמירת תהילים בתשעה באב, כיון שהוא דרך תפלה ובקשה. (ט)

י. המניחין תפילין במנחה, רשאים לקרות עמהן קריאת שמע, ואף על פי שעבר זמן קריאת שמע ואינו אלא כקורא בתורה. והנהגים לקרוא בכל יום פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך אחר הנחת תפילין, יש אומרים שאין להם לאומרם בתשעה באב כשמניחין תפילין במנחה, כיון שאינם אלא מנהג בעלמא, ואינם בכלל סדר היום. ויש מתירים. וכן עיקר. (י)

קריאת תהלים בתשעה באב

שנהגו לומר מזמורים מיוחדים דרך בקשה, לצורך החולה, אין זה בכלל לימוד, רק נוסח תחנה ובקשה לצורך שעה, ומותר לומר גם היהי רצון עם י"ג מדות. ולא החמיר המג"א קודם מנחה, אלא כשקורא תהלים כסדר.

וכ"ב הפמ"ג (סי' תקפד א"א סק"א), שאע"פ שאבל אסור בת"ת, בתהלים שרי, דהוי דרך תחנה. וכ"פ בשו"ת עמק התשובה ח"א (סי' קסג), שאמירת תהלים דרך בקשה ותפלה שרי. [ילקו"י מועדים עמוד תקפא].

וכן בתקופה של מלחמה, אם רוצים לקרוא תהלים, יכולים. וכן לגבי אבלים, אם יושבים בטל ובאים לידי שיחה בטלה וקלות ראש והסחת דעת מהאבלות, יש להתיר להם לקרוא תהלים בדרך תפלה ובקשה והתעוררות לתשובה. [ראה בילקו"י אבלות עמ' שצב].

והגרש"ז אויערבך השיב, שבת"ב עצמו אין אומרים תהילים (מלבד מי שרגיל לומר בכל יום כמה פרקי תהלים), דעכ"פ הוי קצת כת"ת, ות"ב אסור בת"ת. אך בערב ת"ב מותר לכתחלה. (הליכות שלמה פ"ז דבר הלכה סי' קז).

ויש סברא להתיר אמירת תהילים בת"ב, כיון שרגילים לומר אותם מבלי הבנה הראויה. וכ"ש כשאינו מכויין בשביל לימוד תורה, אלא בשביל בקשת רחמים, ואומר אותם בתחינה. ובס' מועדי הגר"ח (עמ' סב) כתב שמותר לומר תהילים בת"ב.

והביאו בשם החזו"א, שהתיר לכת אחותו להגיד תהילים בת"ב. ושכן סיפר הגר"ח קנייבסקי שגם לו התיר לומר תהלים בת"ב. (ארח"א, שפח י. מבקשי תורה קובץ ז עמ' רטו). [ובקובץ זכור לדוד (ח"א עמ' שנט) כתב שראו את החזו"א אומר תהילים בערב ת"ב לאחר חצות].

קריאת שמע עם התפילין במנחה - פרשת קדש, והיה כי יביאך

כי יביאך, אחר הנחת תפילין, אין להם לאומרם בת"ב כשמניחים תפילין במנחה, כיון שאינם אלא מנהג

(ט) בספר לקט יושר (א"ח עמ' קיב) כתב, שמהרא"י חקו אמר תהלים בת"ב, בלילה וביום, חצי בלילה וחצי ביום, כי בכל שבוע התחיל תהלים במוצ"ש וסיים בשבת. ע"כ. ובהגהות הלבוש כתב, בפוזנא אין נוהגים לומר תהלים בת"ב. והמג"א כתב במדינה זו נוהגים לומר התהלים במנחה, ואע"פ שאסורים בת"ת כל היום, ס"ל שכיון שאומרם דרך בקשה מותר לאומרם במנחה. וכ"כ המשנ"ב (סק"ז), אלא שכתב דמנהג פוזנא הוא הנכון. גם בשו"ת בנין עולם (האר"ח סי' ל) כתב, שנהגים לומר תהלים בת"ב אינו מנהג ותיקין, ולא מר בר רב אשי חתים על מנהג זה. כי כמה מזמורים יש בספר תהלים שהם דרך שירות ותשבחות ולא דרך בקשה. ע"ש. וכ"כ המשנ"ב בשעה"צ (סי' תקנד אות ח), בשם הגאון מליסא בדרך החיים, שאין לומר תהלים בת"ב אפי' במנחה. וע"ע בשעה"צ (שם אות יא). ודר"ק. וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חידו"י סי' שסח) שכתב, שיחידים הקוראים בכל יום תהלים לעצמם, לא הוי בכלל סדר היום, ואסור גם בת"ב.

ולפי מ"ש הלקט יושר בשם מהרא"י יש להקל למי שאינו בקי ללמוד בשאר דברים הרעים, ואינו יודע אלא קריאת תהלים, שיכול לקרות בספר תהלים, שלא יתבטל לגמרי מלימוד תורה. וכ"כ במשמרת שלום (מערכת ת אות ב), דמי שרגיל לומר תהלים בכל יום, גם בימי אבל מותר.

וע' בשו"ת משה האיש (חאו"ח סי' כג אות ה) שהתיר לקרוא בספר תהלים לרפואת חולה שהוא בצער, ואפי' קודם חצות היום מותר, שכיון שהקריאה היא לצורך חולה ליכא שום שמחה בקריאתם.

וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ו (סי' ט), שכיון

(י) הנה בספר גדולות אלישע (סי' תקנד אות יא-יב), כ' שנהגים לקרוא בכל יום פרשת קדש ופרשת והיה

זמן ק"ש, לא הוי בכלל סדר היום וכו'. ע"ש. אבל אין דבריו מוכרחים, כי המציאות היא שאין הק"ש מביא לידי "שמחת לב", כשאר ת"ת, והוי כדרך תפלה, כמ"ש מרן הב"י. וכן בפתחי תשובה (סי' תקנה) הביא מ"ש הבנין עולם הנ"ל, וכתב עליו, שאין דבריו מוכרחים. וכו"ה בפתחי עולם שם.

ובשו"ת חלק לוי (חאו"ח סי' קפז) ה"ד המשנ"ב הנ"ל, והעיר שהמנהג לומר ק"ש עם התפילין במנחת ת"ב. ולא יתכן שכל הגדולים בארצנו אשתמיט להו הך דינא לעשות שלא כדת, אלא שבאמת מה שאמרו כקורא בתורה, היינו לענין שיש לו שחר כקורא בתורה, ולא שיהיה נחשב כלומד תורה ממש, ובלא"ה לק"מ, שהרי כתב המג"א (סי' תקנד), שנוהגים לומר במנחה תהלים ושיר היחוד, שכיון שאינו אומרם דרך לימוד תורה אלא דרך תפלה ובקשה שפיר דמי. וה"ה לגבי ק"ש במנחה. ע"ש.

גם בשו"ת שרגא המאיר ח"ב (ס"ס כא) כתב ע"ד המשנ"ב, שבאמת שמנהג כל ישראל לקרוא ק"ש עם התפילין במנחה, ודלא כהמשנ"ב, וה"ט שק"ש שקראו בשחרית היתה בלי תפילין, וק"ל (בברכות יד:) שהקורא ק"ש בלי תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. אלא שכתבו האחרונים שכל שקרא ק"ש ע"ד שיניח תפילין אח"כ שפיר דמי, וא"כ ק"ש שקוראים בת"ב במנחה עם התפילין הוא כמו תשלומין לק"ש של שחרית שהיה אז בלא תפילין, ואינו רק כקורא בתורה בלבד. ותנא דמסייע לן הוא בס' אשל אברהם (מה"ת סי' כו ס"ד), שכתב, שכל שאח"כ קורא ק"ש עם התפילין, הוציא עצמו מכלל עדות שקר בעצמו, ושכן מוכח מצד המנהג בת"ב, שמניחין תפילין במנחה וקוראים ק"ש עמהם.

גם הכה"ח סופר (סי' תקנה סק"ז) הביא מ"ש המשנ"ב, והעיר עליו שמכיון שק"ש הוא בכלל סדר היום אין קפידא לאומרו במנחה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת עמק התשובה ח"א (סי' צב אות י). ובחזו"ע (עמ' שיא) העלה שהמניחים תפילין במנחה רשאים לקרות עמהן ק"ש עמהן, דרך לגבי קבלת שחר חשיב כקורא בתורה. ושם הביא מכמה אח' (מל"ח, תוס' חיים על הח"א, משמרת שלום מקיידנוב), שיקרא פ' 'קדש' ופ' 'והיה כי יביאך' בת"ב (ודלא כמ"ש בגדולת אלישע).

בעלמא, ואינם בכלל סדר היום. וכמ"ש הברכ"י (סי' תקנד סק"ב), לענין סדר מעמדות. ע"ש. והרב בא"ח (פרשת דברים אות כה) כתב, שהדבר תלוי במנהג. ע"ש.

אולם הגר"ח פלאגי' בספר מועד לכל חי בהשמטות שבסוה"ס (דף ערה:) כתב, שיקראו פרשת קדש והיה כי יביאך. ע"ש. וכן בתוספת חיים על הח"א (כלל קלה אות כה) כתב, שיקראו כל ארבע פרשיות. וכ"כ במשמרת שלום מקיידנוב (סי' מ ס"ד), שכן היה נוהג במנחת ת"ב, שהיה קורא כל ד' פרשיות עם התפילין דרש"י. (וע' כה"ח סי' תקנד ס"ק ט).

ומוכח מדברי האחרונים, שאף המניחים תפילין במנחה, עכ"פ רשאים לקרות ק"ש עמהן, ואע"פ שעבר זמן ק"ש, ושנינו (בברכות ט:) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד "כאדם הקורא בתורה", היינו דוקא לענין קבלת שחר כקורא בתורה. וכ"כ הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (ר"ס תקנה).

והמשנ"ב (סי' תקנה סק"ה) כתב וז"ל: ונראה שיזהר שלא לקרוא עתה פרשת קדש ופרשיות ק"ש, שהלא בשעת המנחה הרי הוא כקורא בתורה, ות"ת אסור כל היום. ע"כ. (וע' בשו"ת ציץ אליעזר חלק יט ס"ס ו). ולכאורה הרי ק"ש נחשב בכלל סדר היום. וע' למרן הב"י (סי' מז) שהביא מה שאמרו (בברכות יא:) שאם בירך אהבה רבה יצא י"ח ברכה"ת, ואמרו בירושלמי (פ"ק דברכות ה"ח), והוא ששונה לאלתר. וכתב ע"ז מרן הב"י, וי"ל דק"ש לא חשיב לימוד תורה לענין זה, שדברי תפלה לחוד ודברי ת"ת לחוד, וק"ש כדברי תפלה הוא. ע"ש. וכן המנהג אצלינו פשוט שאף הנוהגים להתפלל שחרית בת"ב עם טלית ותפילין, ואח"כ מניחים תפילין של ר"ת, אע"פ שכבר קראו ק"ש עם התפילין של רש"י, ויצאו י"ח ק"ש, חוזרים וקוראים ק"ש עם התפילין דר"ת, כמו בכל יום, שאינו נידון כשאר ת"ת שאסור בת"ב. והיינו מטעם דלא שייך בק"ש פקודי ה' ישרים משמחי לב, מאחר שרגילים בו בכל יום, וכמו שקוראים שירת הים ופסד"ז.

ואמנם בשו"ת בנין עולם (ר"ס ל דף לח רע"ג) ג"כ כתב, שמנהג העולם שנהגו להניח תפילין בת"ב במנחה, וקוראים עמהם ק"ש, לאו שפיר למעבד הכי, שהרי כל היום אסור בת"ת, ואמרי' אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש ערבית ושחרית יצא י"ח ת"ת, וכיון שכבר עבר

יא. עצם חיוב לימוד התורה שייך גם בתשעה באב, ולכן חייב כל אחד לקבוע זמן ללמוד ביום זה כפי כוחו בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב. (יא)

עצם חיוב לימוד התורה שייך גם בתשעה באב

פרשת התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל ופסוד"ז, שהם מכלל סדר היום, ואינם מביאים לידי שמחה, וכמ"ש הרמב"ן והריטב"א ומרן הש"ע (סי' תקנד ס"ד), שפיר דמי לברך ברכה"ת. ובוזה נוחא גם למה שהיה סובר ר"ת מתחלה, שהאבל אסור גם בדברים הרעים. עיין תוס' מו"ק כא. וא"כ היאך מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, אלא ודאי משום סדר היום. ומיהו י"ל דר"ת לשטתיה, שנשים מברכות על מ"ע שהו"ג, ואף האבל מברך כיון דכו"ע חייבים בת"ת.

ואמנם בשבולי הלקט (הלכות שמחות סי' נו) כתב, מצאתי בתשובת הגאונים, שבכל יום שאסורים בדברי תורה, כגון ת"ב, וכן האבל, אסור לברך ברכה"ת בכלל המאה ברכות. ע"ש.

ויש לתמוה, שאפי' אם נאמר דס"ל שאין חיוב ללמוד בדברים הרעים אלא רשות, וכדברי השבט יהודה, מ"מ הא איכא סדר היום הנ"ל. (וכי"ב כתב המהרי"ל בענין חיוב הנשים בברכה"ת, והובא בבי" ס"ס מז).

ואכן בשבולי הלקט (ריש סי' רסט) העיר בסברת הגאונים הנ"ל, שדבריהם צ"ע, שהרי אע"פ שאסורים בדברי תורה, מ"מ הרי הוא רשאי ללמוד בדברים הרעים וקנינות, הילכך מברכים ברכה"ת וקוראים פרשת התמיד.

ולכאורה יותר נראה לומר להלכה שאף בת"ב חובה ללמוד תורה בדברים הרעים. ובספר מנוחה וקדושה (דף י:.) [לתלמידו של הגר"ח מוואלוז'ין], התריע ע"מ שנהגו האבלים בשבעת הימים, וכן בת"ב, להרבות שיחה במשך כל היום עם הבאים לנחמם, ואינם עוסקים בהתמדה בדברים הרעים המותרים, וחטאם בביטול תורה גדול מאד, וע"י כך גם תפלתם פסולה, שהרי חז"ל אסרו האבלים במלאכה, כדי שיהיה זמנם פנוי ללמוד תורה בדברים המותרים, ויהיה הלימוד בחשק גדול ובפה מלא כראוי, וע"י שילמדו בכל כוחם יזכו גם להתפלל בכוונה רצויה וכיושר לבב, ואתם בני, אל תרעו לי בחטא ביטול תורה, ותפלה שלא בכוונה וכו'.

וכן השד"ח (בין המצרים סי' ב אות יב) הביא מה שהקשה הרב שלחן גבוה, שמכיון שאבלות ישנה של ת"ב אינה אלא מדרבנן, איך יכלו חכמים לפטור את כל העולם ממצות ת"ת שהיא מ"ע של תורה, ולא אתי דרבנן

(יא) ילקו"י מועדים (עמ' תקפ). דהנה הרב שבט יהודה עי"אש (סי' שפד), כתב, שהאבל פטור לגמרי מת"ת, ואינו חייב ללמוד אף בדברים הרעים, אלא שאם רצה ללמוד בדברים הרעים רשאי. והסכים לדבריו בספר מסגרת השלחן (ויד"ו סי' שפד ס"ד). וכן הביאו בערה"ש (סי' תקנד סק"א) לגבי ת"ב.

וכתב ע"ז הגר"ח פלאגי' בספר מועד לכל חי (סי' י אות כא), ולפע"ד צריכא רבה, כי אני מצטער על הנשים שבטלות מת"ת, ועתה באו להוסיף לנו שגם האנשים פטורים מת"ת בת"ב, ודאי שהוא דבר תימה. ע"ש. **ובאמת** שהערה"ש עצמו בקונטרס אחרון (סי' תקנד) העיר שמדברי החכם צבי (סי' ק) מוכח שהאבל צריך ללמוד בדברים הרעים, ואינו בתורת רשות. ע"ש.

ולכאורה יש להוכיח כן, שאם נאמר שפטורים בת"ב מת"ת לגמרי, איך אנו מברכים ברכה"ת בת"ב, ואומרים אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, והלא פטורים מת"ת, ואפי' לדעת ר"ת שנשים מברכות על מ"ע שהו"ג, אע"פ שפטורות מהן, הדבר דומה למה שכתבו התוס' בחולין (ק:.) שהרי בטלית שאולה מה"ת פטור אף אם משאל לתמיד, אבל חכמים חייבו לאחר ל' יום, שנראית כשלו ואין דרך לשאול יותר מל' יום. ולענין ברכה אין לברך ע"ז, אף לר"ת, שרק במצוה שאדם אחר חייב בה האשה מברכת, אבל בטלית שאולה כל אדם פטור ממנה כשאינה שלו. ולכן לא יברך על טלית שאולה, [ואע"פ כן המברך לא הפסיד], התוס' בערכין (י:.) מביאים את ר"ת שמברכים על מנהג (חוץ ממנהג של ערבה) ומדמים לאשה המברכת על מ"ע שהו"ג, כיון שרשאות להתחייב במצוה.

ועיין בחידושי הרמב"ן קידושין (לא.) שהסכים לר"ת שנשים מברכות על מ"ע שהו"ג, משום שאף שהנשים לא נצטוו עליהן, כיון שהאנשים חייבים בהן, ואף הן עושות המצות כתקנתן, מקבלות עליהן שכר ומברכות עליהן, משא"כ כשעושה דבר שאינו מצוה, הרי הוא בכלל מה שאמרנו בירושלמי (סוף פ"ב דברכות) כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ע"ש. וכ"כ הריטב"א שם. (וע"ע במאירי ב"ק פו:.) וא"כ שפיר מוכח מהכא שחייבים עכ"פ ללמוד אף בת"ב בדברים הרעים וה"ה לאבל.

ומיהו יש לדחות שמכיון שחייבים לומר אף בת"ב

יב. אף הנשים אסורות בתשעה באב בתלמוד תורה, שאף על פי שאינן מצוות על דברי תורה, מכל מקום יש להן שמחת לב בלימודן. (יב)

וב"ב בשו"ת דברי יציב ח"ב (ס"ו רמ), דלפי דעת הפוסקים דס"ל שהאבל מותר לקרות בדברים הרעים אין זה רשות, כי לא מצינו במצות ת"ת גדר רשות, ושכן מוכח בשו"ת חכם צבי (הנ"ל). ע"ש.

ודחי לדאורייתא. ותירץ השד"ח, דמעיקרא לק"מ, כיון שאף בת"ב אין פוטר אותו מללמוד בדברים הרעים, והוא ברי בחיובא ללמוד בהם. ע"ש. וע"ע בשד"ח (מ"ו ו סוף כלל טו).

אם הלימוד בדברים הרעים הוא בגדר מצות ת"ת, וחייב ללמוד בהם

מחודדים בפ"ך וכו', ובק"ש שחרית וערבית לא סגי להכי. והובא בב"י יו"ד (ס"ו ריג). ע"ש. ואף הריטב"א (נדרים ה). כתב, דמ"ש שיוצא י"ח ת"ת בק"ש שחרית וערבית, היינו בדלא אפשר ליה טפי, שטרוד בפרנסתו, הלא"ה לא מפטר וכו'. ע"ש.

וע"ע בלח"מ (פ"א מהל' ת"ת ה"ח) שכתב, שרבינו שכתב שכל איש מישראל חייב בת"ת ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה, לא ס"ל כמ"ד שיוצא י"ח בק"ש שחרית וערבית וכו'. ובסדר משנה (דף נ). כתב, דריו"ח שאמר שיוצא י"ח ת"ת בק"ש שחרית וערבית ס"ל דק"ש דרבנן, משה יוצא בה י"ח ת"ת, משא"כ לדידן דק"ל ק"ש דאורייתא. וע"ע בבאורי הגר"א יו"ד (ר"ס רמ).

והנה הראיות שהביא מהר"י עייאש בשבט יהודה, המעיין ישר יחזו פנימו שיש לדחותם. וכמ"ש מהר"י נג'אר בספר שמחת יהודה על מסכת שמחות (פ"ו ה"א) לדחות כל ראיות מהר"י עייאש.

והמהריט"ן בחידושיו לאיזהו נשך, כתב: "שאף שאבלות דרבנן, מ"מ דוחה מצות ת"ת, מכיון שקורא ק"ש ומקיים בזה והגית בו יומם ולילה". וזה כתירוצו הריטב"א הנ"ל, ויש להפליא עליו ככל מה שכתבנו לעיל. וכן תמה עליו השד"ח (מע"ו ו כלל טו).

וע"ע להגרש"ז אורבך בספר שלמי מועד (עמ' תצו) שהוכיח במישור מהריטב"א הנ"ל, דס"ל שהלימוד בדברים הרעים רשות, ולא חובה. וכ"כ עוד בהליכות שלמה (הל' תפלה ח"א עמ' צג, והל' ט' באב עמ' תלט). ולכאורה יש עוד סמך לזה בחידושי הר"ן (מ"ק כא). וע' להרה"ג המו"ל שם (בהערה 10). ודו"ק.

ולענין הלכה, ז"ל מרן אאמור"ר בשו"ת יבי"א ח"ח (יו"ד ס"י לה): סוף דבר הכל נשמע שהאבל חייב ללמוד בדברים הרעים כשאין המנחמים אצלו, ולא יהיה בטל מד"ת. וכדברי האחרונים הנ"ל. וע"ע בזה בשו"ת יבי"א (ח"ב חו"ד ס"י כז אות ב).

(יב) כ"פ בשו"ת עמק התשובה (ס"י קסג). וכ"כ בשו"ת

גם הגאון בעל ערוך לנר (סוכה כה): כתב, דהא דאמרי"א אבל חייב בכל המצות, אע"פ שהאבל אסור בת"ת, י"ל שמכיון שמוותר לו ללמוד בדברים הרעים, יכול לקיים בהם מצות ת"ת. ע"ש. וכ"כ השד"ח (הנ"ל). משמע שאף הלימוד בדברים הרעים הוא בגדר מצות ת"ת. וממילא יש חיוב לעסוק בד"ת בדברים הרעים. **ואפשר** דתליא בפלוגתא דרבוותא הנ"ל, מה שהביא בשבולי הלקט (ס"י רסט), שדעת חלק מן הגאונים שאין מברכים ברכה"ת בת"ב, שהרי אסורים בו בדברי תורה. ואילו דעת שבלי הלקט, שכיון שרשאי הוא לקרות בתורה ובאיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, יש לברך ברכה"ת. ע"כ. נמצא שלפי דברי השבולי הלקט שפיר מברך אשר קדשנו במצותיו "וצונו" על דברי תורה. א"כ הלימוד בדברים הרעים הוא בכלל מצות ת"ת.

ובחידושי הריטב"א (מ"ק טו). כתב וז"ל: וקשה לי הא דאמרי"א אבל אסור בדברי תורה, ואילו בסוכה (כה): אמרי"א אבל חייב בכל המצות שבתורה חוץ מן התפילין. וי"ל שאין למדין מן הכללות אפי' אמרו בהן חוץ, והכא פשיטא ליה שאסור בד"ת משום שהם משמחי לב. עוד י"ל שכיון שקורא ק"ש שחרית וערבית סגי ליה כדאיתא במנחות (צט). ונמצא שהוא פטור ממנה. ע"כ. ומוכח מתירוצו שאבל פטור לגמרי מד"ת. ועכ"פ די לו בק"ש שחרית וערבית.

ומרן אאמור"ר כתב בזה"ל, אולם לא זכיתי להבין קושית הריטב"א, שמאחר שגם הוא מודה שהאבל מותר ללמוד בהל' אבלות, (וכמ"ש הריטב"א בחי' למו"ק כא. וכג.), מאי ק"ל ממה שאמרו שהאבל חייב במצות, הרי י"ל שהאבל מקיים המצוה בלימודו בדברים הרעים, וכמ"ש הערוך לנר (סוכה כה): הנ"ל. וכ"כ השד"ח הנ"ל.

גם יש להעיר קצת על תירוצו הריטב"א שיוצא י"ח מצות ת"ת בק"ש שחרית וערבית, לפי מ"ש הר"ן (נדרים ה), שכל אדם חייב ללמוד תורה תמיד יום ולילה, כמ"ש בקידושין (ל), ושננתם שיהיו דברי תורה

יג. יש מחמירים שלא לקרוא בתשעה באב חדשות מתוך עתון יומי [עיתון כשר], או לשמוע חדשות ברדיו [דתי], כדי שלא ישכח אכלו של יום, אך להלכה נראה שמותר. (יג)

יד. מותר להורות הוראה בהלכה למעשה בתשעה באב. ואם יש צורך בהתרת עגונה, מותר לכתוב תשובה בענין אם יש חשש עיגון בדבר. (יד)

הנצרכות להם למעשה בת"ב. ולכן מותר להן ללמוד הלכות ת"ב, ושאר דברים שמותר ללמוד אותם בת"ב, אע"פ שאינה מצווה בת"ת. (מועדי הגר"ח עמ' קסב). ובפרט שגם הנשים מברכות ברכה"ת בת"ב.

רבבות אפרים ח"ב (סי' קנא אות יד). ובשו"ת לב אברהם (סי' צח) התיר לאשה אכלה לומר תהלים בשבת בימי אכלה. ושיש מקום להקל אף בחול. [חזו"ע].
ואמנם גם הנשים יש להם חיוב לברר הלכות

שלא לשמוע רדיו ולקרוא עתון דתי

יקל ראשו ליהנות בטיולים, אלא יעיין במילי דעיגומא דברי כבושין ומורך לבב לשדל להכנע מתוכם. וכ"כ במחזור ויטרי (סי' תסח), וסיים: "ומי יקל ראשו לעסוק בדברים בטלים". ע"ש. והובא במטה משה (סי' תשיח) לגבי ערב ת"ב, שנוהגין שלא ללמוד אחר חצות, לפי שהתורה משמחת לב (מנהגים ת"ב ד"ה בערב). ומ"מ לא ילך אדם לטייל בשוק, ומי יקל ראשו עוד לשמוח עצמו בטיולים, כמ"ש רש"י.

ומיהו במתני' (פסחים פרק ד מ"ה) תנן, מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בת"ב, אין עושים, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. ופירש רבינו עובדיה שם, דה"ט כדי שלא יסחו דעתם מן האבלות. וכ"כ מג"א (סי' תקנד ס"ק כג), והגבורות ארי (תענית ל:). אבל הארחות חיים (הל' ט' באב אות יב) כתב הטעם, כי העושה מלאכה אינו מרגיש בתעניתו. וכ"כ הכלבו (סי' סב), והמאירי כתב בפסחים שהוא מתורת אבלות. וכ"כ בספר הבתים (עמ' קצח). ומ"מ אינו אסור מן הדין אלא מתורת מנהג. ועכ"פ המחמיר תע"ב.

יג) לקרוא חדשות מתוך עתון יומי דתי, או לשמוע חדשות ברדיו, נראה שמותר, ואע"פ שמדברי מהרש"א (תענית ל:) משמע להחמיר שלא ישכח אכלו של יום, מדברי רש"י ומרן הש"ע נראה שכל הטעם שאסרו לימוד תורה הוא מטעם "משמחי לב", וזה לא שייך לקרוא חדשות בעתון, או שומע חדשות ברדיו. ומ"ש המרדכי (סוף מ"ק ס" תתקלה), שלא יטייל בשוק, אינו מטעם היסח הדעת מן האבל, אלא כמ"ש מרן הב"י (סי' תקנד) דין זה בשם הכלבו (סי' סב), וכתב הכלבו הטעם, "כדי שלא יבא לידי שחוק והיתול". וילמד שתום מן המפורש. וכיו"ב כתב מהרי"ל (עמ' רמה). וכ"כ בחמדת ימים (דף פז:).

ובסידור רש"י (ס"ס תז) כתב, ולא ילך לטייל בשוק, כי מי יקל ראשו בת"ב, ליהנות מטיולים. וז"ל שם: אחר התפלה והקינות, עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיהו, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים מלימודם, ולא ילך אדם ויטייל בשוק כיוצא לשוט, שהרי תורה בטלה, מתוך שנקראת משמחי לב, ומי

להורות הוראה או להתיר עגונה בתשעה באב

וכ"כ מהרא"י בלקט יושר ח"ב (עמ' צג). (וע"ע בזה בחזו"ע ארבע תעניות עמ' שיז).

וכ"כ הרב כל בו הל' אבלות (עמ' קנא), שרב מורה הוראה שהיה אונן, ושאלו ממנו שאלה בהוראה, אם אין אחר כמותו בעיר, אפשר שמותר להשיב לשואלו דבר. ע"ש.

וע' בשו"ת מהרש"ם ח"א (ס"ס פד), שאחר שכתב להתיר עגונה בת"ב, סיים, ונדחקתי לגמור התשובה היום בת"ב, להתיר האשה מכבלי העיגון, עפמ"ש הב"ח בתשובות החדשות (ס"ס סד), בגודל מעלת המתיר עגונה.

יד) הנה כתב הרמ"א בהגה (סי' שפד ס"א), שהאבל יכול לפסוק בדיני איסור והיתר לשואל, אם אין שם מורה צדק אחר. ולמד מכאן הגאון משחא דרבותא (ח"ב דף עב:). שמותר להורות הוראה בת"ב. ודלא כהמג"א שהחמיר בת"ב, אם לא לצורך חולה הצריך לזה עכשיו, משום שהוראה היא כהרהור בד"ת שאסור, אלא מסתברא שלכל דבר שיש בו צורך לא גזרו. וכ"ש לצורך עני ואביון או במקום הפסד מרובה. ע"כ.

ויש להוסיף שהרי י"א שגם הרהור בד"ת מותר בת"ב, וכמ"ש בעל המאורות (מ"ק כ. סוף עמ' מג), דמדינא מותר לאבל להרהר בד"ת, כדקי"ל הרהור לאו כדיבור דמי.

טו. ספרי מוסר המעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהטיב אורחותיו, מותר ללמוד בהם בתשעה באב. ומכל מקום ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין, ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל היתר זה. (טו)

טז. האיסור ללמוד תורה בתשעה באב, זולת דברים הרעים, לא חל על קריאה בספרי דקדוק. ובאופן כללי טוב שלא ירבה בזה. ויש אומרים שאין לאבל לקרוא בספרי תשבורת ושאר חכמות. ואפשר שהוא הדין לתשעה באב. (טז)

לימוד ספרי מוסר בת"ב

הדברים למי שאמרן. אמנם יש להעיר קצת ע"ז, ממ"ש הרמ"א (סי' תקנ"ב), שאין לומר פרקי אבות בת"ב שחל בשבת. וי"ל.

וכבר מפורש הדבר במאירי (מ"ק כא), שכתב וז"ל: ויראה לי שלא נאסרו ד"ת לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל לעיין בספרים המעוררים לבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן. ומכאן יראה שנהגו הכל בכך. וביום ראשון מיהא ראוי להזהר מכל וכל. עכ"ל. הראת לדעת כי הרב נהג שלום דבר ה' בפיהו אמת, וכיוון לדעת קדושים. ומ"מ ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין, ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל היתר זה, [נידלג קטעים אלה]. וע"ע בשו"ת משה האיש (תאו"ח סי' כא סוף אות ג, וסי' כב אות ג), שמותר לקרוא בספרי מוסר בת"ב. ע"ש.

ובס' הלכות ומנהגי ימי בין המצרים קראפ (עמ' נז) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר ללמוד מוסר בת"ב אע"פ שיש שם אגדות ומדרשי חז"ל, כיון שאין הכוונה ללימוד אלא להתעורר לתשובה ותיקון המדות שזה חובת היום בתענית. ומאידך בס' נזר החיים (עמ' רז) נשאל הגר"ח קנייבסקי בזה, והשיב לאסור משום שמביאים מאמרי חז"ל. ושוב נשאל שהגרי"ש אלישיב מתיר, והשיב אם הגרי"ש פסק כן אין אחר הוראתו כלום.

לימוד דקדוק לשון הקודש בתשעה באב

והפעלים של לשה"ק. [וע' במשנ"ב (סק"ה) שכתב, שאסור לעיין בביה"כ במשקלי השמות והפעלים של לשון הקודש]. **וכ"כ** בס' נזר החיים (עמ' קפג) בשם הגר"ח קנייבסקי, שאסור ללמוד דקדוק בבית הכסא. וע' בשאלת יעב"ץ שם ששמע על הרמב"ן ז"ל שהיה מעיין בספרי לשון לעז של חכמי אוה"ע בבית הכסא, וכן היה מנהגו של אביו הגאון חכ"צ. וע' בתוס' (תענית ז) בשם המדרש, דשמואל לא מעיין בהו אלא בעידן דנפיק למיאי. ויש

ללמוד בספרי מוסר (כגון ספר פלא יועץ) בת"ב, הנה בשו"ת יבי"א ח"ב (חיו"ד סי' כד אות י) דן לענין אבל תוך שבעה אם מותר לו ללמוד בספרי מוסר, והביא מ"ש בספר נוה שלום שולאל יו"ד (סי' שפד) שכתב וז"ל: יראה לי שמותר לאבל לקרות בספרי המוסר בתוכחות על עון וכו', שהם מכניעים את לב האדם, ואפשר שישו בתשובה ויתקן דרכיו, כי אותה אנו מבקשים לעת כזאת. ויש להביא ראיה לזה ממה שהתירו לקרוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. ועכ"פ למעשה עדיין יש להתיישב בדבר. עכ"ל.

ומהר"ח פלאגי' בס' רוח חיים (סי' שפ) כ', שהרב נהג שלום התיר לקרות בספרי מוסר וכו' ע"כ. ולא סיים מ"ש שיש להתיישב בזה למעשה. וכנראה כי הוא שר המסכים להיתר זה. וכ"כ בס' אברהם אזכור (מע' א אות ט), שהרב נהג שלום התיר לקרות בספרי מוסר. עכ"ל. וכ"ה בשד"ח (מע' אבלות סי' כה). וכן נראה בסידור רש"י (סי' טד), שיש לעיין בדברי כבושין ומורך לבב ולהכניע מתוכם. וכ"ה במחזור ויטרי (עמ' רכז).

גם בגשר החיים ח"א (פרק כא אות א) התיר לאבל ללמוד בספרי מוסר. וכן העלה בשו"ת שבט הקהתי ח"ב (סי' קצא). ובספר רבבות אפרים ח"א (סי' שפז) למד מזה להתיר ללמוד בספרי מוסר בת"ב. ונדלא כמ"ש שם בשם רח"ק ור' שריה דבליצקי לאסור. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל ח"ג (סי' ריח), והוסיף, שראויים

לזו הגם שנתבאר בילקו"י (השכמת הבוקר סי' ג' סעיף טז), שאין לקרוא בבית הכסא ספרי דקדוק שנתחברו ע"י גדולי תורה בלשון הקודש, אחר שהדרך בהם היא להגיע לידיעה מדוקדקת ע"י פסוקים, ויבוא להרהר במקרא. וכמ"ש בשאלת יעב"ץ (סי' י), שאסור לעיין במשקלי השמות והפעלים של לשון הקודש, שאין דרך להגיע לידיעה רק ע"פ הכתובים ויבא להרהר במקרא. והובא בשע"ת (סי' פה) לגבי משקל השמות

הדקדוק שנתחברו ע"י גדולי תורה, לימוד זה נצרך להבנת התורה, ונחשב ג"כ בכלל דברי תורה, אבל אם הלימוד אינו נצרך להבין על ידו חכמת התורה, אינו בכלל דברי תורה. ונע"ש שמה שלא נצרך להבין בו ד"ת רק כדי לכתוב בו בדרך מליצה כהוגן, אינו בכלל ד"ת. מ"מ אין זה שייך לגבי ת"ב.

שפירשו שלמד שם שפות זרות. כ"ז לא שייך לגבי איסור לימוד תורה בת"ב, שאין זה נחשב כמו תורה, ועכ"פ אין בזה שמחה. ולכן מותר להסתכל בספרי דקדוק בת"ב.

ואע"פ שהגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים ח"ד (סי' ב' אות טז. ובדפ"ח יו"ד סי' קח) כתב, שלמוד בספר

לקרוא ספרי רפואות בתשעה באב

ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבלות, ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיוול. והעיקר להלכה נראה כטעם הראשון, שהוא נזכר בראשונים.

וע' למהר"ש קלוגר בחכמת שלמה (א"ח סי' תקנד סק"א), דבת"ב כיון דאסור לעסוק בדברים שמסיח דעת מן האבילות אף שאינו שמחה, אין היתר ללמוד רק דבר שהוא צער לו כי בזה אינו מסיח דעת מן האבילות, רק אדרבא זה הצער מעורר עוד צער. ושפיר הביא הט"ז ראייה מהלכות מועד וכו', דש"מ שגם דבר שאינו שמחה, מ"מ שוב אסור מכת מסיח דעת מן האבילות, כיון דעכ"פ אינו מיצר. ע"כ.

וכן נפ"מ אם בדברים הרעים מותר ללמוד גם בעיון. ומ"מ אין נפ"מ אלו מוכרחות. ודו"ק. וגם אפשר שאף אם האיסור בת"מ מצד הסח הדעת, הכוונה שהעסק בתורה יש בו שמחה גדולה, ויכול לבא ג"כ לריחאת דאו', באופן שממש מסיח דעתו מן האבילות, לא כן עיון בספרי חכמות, שהוא לימוד מקופיא. וגם יש סברא לומר שאין לנו אלא מה שאסרו בזה חכמים בפירוש. ובחזו"ע לעיל העלה שמותר לקרוא בת"ב, חדשות מתוך עתון יומי, או לשמוע חדשות ברדיו.

אם מותר לאבל בימי השבעה לקרות בספרי רפואות ותשבורת

והיתול, וזה לא שייך כשקורא בספרי רפואות ותשבורת או עתון. ומהרי"ל (עמ' רמה) כתב ע"ז שבת"ב "מי יקל ראשו ל"שמחה" או בטיולים".

ומצאתי בחי' הר"ן (מ"ק יא: סוד"ה כתב) שכתב וז"ל: וכתב הרב רבי יהושעיה, שאבל רופא שרוצה לעיין בספרי הרפואות להתלמד בהם, כל שלא לצורך שעה אסור, שחכמה היא אע"פ שאינה מלאכה. ע"כ. ולפ"ז בודאי שיש להחמיר גם בספרי תשבורת ושאר חכמות. ומ"מ נראה שמותר לאבל לקרוא ענייני החורבן שבספר יוסיפון. וכמ"ש הלבוש (סי' תקנד ס"ב). וכ"פ המשנ"ב (שם סק"ה). ונראה שגם בספרי השואה מותר. [ע"כ מחזו"ע].

ויש לרדן גם לגבי ספרי רפואות. ולכאור' הדבר שנוי במח' הפוס' אמאי אסרו ללמוד תורה בת"ב, אם משום שמחה, כמ"ש רש"י (תענית ל.), ותלמידי רבינו יונה (בריש פרק אין עומדין. לגבי אבלות), והריטב"א (מו"ק טו. לגבי אבלות), ומהרי"ל בתשובה (סי' רא). וכ"כ בשו"ת הר הכרמל (סי' יט) שלא אסרו ללמוד תורה בת"ב, אלא משום שמחה, ולא משום היסח הדעת מאבילות. ע"כ. ומה שהתירו בדברים הרעים, משום שהדברים מעוררים צער, כנגד השמחה של ד"ת (ערוה"ש יו"ד שפ"ב ס"ב). ולפ"ז אין איסור ללמוד בספרי רפואות.

אבל אי נימא דהטעם הוא משום שלא יסיח דעתו מן האבילות, כמ"ש המהרש"א שם, דלולי פרש"י נראה דלאו משום שמחה נגעו בה, דלא מייתי האי קרא דמשמחי לב אלא כסיפא גבי תשכ"ר, אבל בשאר כל אדם יש טעם אחר, משום שלא ישכח אבלו של יום, "ובשאר עסקים נמי אסור מה"ט", ולרבותא נקט דאפי' ללמוד תורה אסור בו. ע"כ. ולפ"ז אין ללמוד גם בספרי רפואות.

וע"ע במאמר (סי' תקנ"ג ס"ב) שכתב, דלא אסרו אלא כדי שיהיו יושבין בענייני צער ואבלות, ומתוך כך זוכרין ודואגים על חורבן הבית. וכעת מטיילין

והנה כתב הרה"ג ר' רפאל בירדוגו בספר תורות אמת (בסי' שפד), צ"ע אם מותר לאבל בימי השבעה לקרות בספרי רפואות ותשבורת, דלא שייך בהו משמחי לב. ע"כ. ובערוה"ש (סי' שפד ס"ט) שכתב, והדבר פשוט שאסור לאבל ללמוד בספרי שאר חכמות, וכ"ש לקרות בכתבי עתים (עתון), או באיזה מחברת, שלא יסיח דעתו מאבלו. וכ"ש כשיש לו עונג בקריאתם. ע"כ.

אך בחזו"ע אבילות ח"ב העיר ע"ז, דלכאורה מ"מ ש המרדכי (הג"ל בהערה יג), שהאבל לא יטייל בשוק, וכתב הכל בו (הג"ל), שהוא "כדי שלא יבא לידי שחוק והיתול", נראה שלא אסרו הטיול מטעם שלא יסיח דעתו מן האבל אלא משום שלא יבא לידי שחוק

י. מותר לקרוא בתשעה באב סיפורי צדיקים כמו על עמל התורה ויראת שמים, ואין בזה חשש משום שמשכח את ענין האבילות על החורבן. ופשוט שמותר לקרוא ספרים המתארים את מסירות נפשם של עם ישראל והעינויים שעברו במשך שנות האניקוזיציה והשוואה. (א)

לקרוא בתשעה באב סיפורי צדיקים - אבל לא יקרא בספרים חיצוניים

ומזה נראה כמה חז"ל הקדושים לחמו מלחמת חרמה בספרים חיצוניים, ולהתרחק מהם בכל מדת האפשר, וכ"ש קריאה בעיתונים שנתחברו ע"י אנשים שאינם כשרים, גם אם אין בהם דברי כפירה ויצה"ר, שעצם קריאת דברי הרשעים הללו, משפיעה לרעה על נפש האדם. וכל אדם ירחיק את בנו וב"ב, מכתבי עת שאינם כשרים למהדרין.

ובפי' המשנה לרמב"ם (סנהדרין פ"י) כתב, ספרי מינים, וספרי בן סירא שהיה איש מחבר ספרים בהזיות מעניני "אלפראסה", שאין בהם חכמה ולא תועלת, רק אבוד הזמן בדברים בטלים, כגון אלו הספרים המצויים אצל הערבים מספרי הדורות ומנהגי המלכים, ויחסי שבטי הערבים, וספרי השירים, וכיו"ב ספרים שאין חכמה בהם ולא תועלת גשמית, אלא איבוד הזמן בלבד.

וכתב הריב"ש (סי' מה), לענין לימוד בספרי הטבע המפורסמים, דלא מן השם הוא זה, וראוי לימנע מהם, אם הם מתאמצים לעקור עיקרי תורה"ק וכו', ואנחנו מקבלי האמת, דעתנו, שהתורה שלנו שלימה, שבאה אלינו במעמד הר סיני מפי הגבורה ובאמצעות ארון הנביאים ע"ה, היא למעלה מהכל, וכל חקירתם אפס ותהו לערכה וכו'. היש ספרי מינין יותר מאלו, שמביאין מופתים וראיות להכחיש עיקרי התורה? ולא אמר ר"ע, המאמינים בספרים החיצוניים, אלא, אפי' הקורא אותם, פן יטו את לבבו להאמין בדבריהם, כמו שקרה לאלישע אחר. וכבר שאל הנגיד רב שמואל הלוי ז"ל, מרבינו האי גאון, אם מותר להתעסק באותן החכמות. והשיב לו: תיקון הגוף, ומישור הנהגת האדם, הוא עסק המשנה והתלמוד נרמ"א יו"ד סי' רמ"ו ס"בן ואשר טוב לישראל. כי לימוד התורה יועיל לעצמו ולאחרים שכמותו, ויועיל לעמי הארץ, כי ימשכם לדרכי התורה והמצוה. ואשר יסיר לבו מזה, ויתעסק בדברים ההם, יסיר מעליו תורה ויר"ש, ויפסיד באותן הענינים, כי יסלק מעליו ד"ת לגמרי. ומזאת ההסרה, יארע לאדם שישבש דעתו, עד שלא יחוש לעזיבת התפלה. אבל אשר ימסרו עצמם לתורה ויר"ש, יצא להם מזה, כי ינהגו כל ההמון לאחרית טובה בלא פקפוק, ולא ישימו שום ספק בהקב"ה. ואם תראה, שאותן בני אדם המתעסקים באותן חכמות, יאמרו לך

(י) בן כתבו בשם הגרי"ש אלישיב, שמותר בת"ב לקרוא סיפורי צדיקים כגון על עמל התורה וכו', כי זה לא משכח את האבילות. כיון שקורא זאת מקופיא. ופ"א ראו את הגרי"ש אלישיב קורא בת"ב בספר מעשיות של גדולי ישראל על עמל התורה. וכן קרא הרבה בספר המספר על העינויים שעברו בשוואה, ובסוף היום התבטא זה ספר על ת"ב. נמפי האיש עמ' קפון. ומיהו יש ליוזר שגם בת"ב שלא לקרוא בספרים שחיברו אותם אנשים כופרים, דשאני מינות דמשכי, ודבר זה רבים חללים הפיל, וידועים דברי הגמ' (חגיגה י"ט): שאלישע אחר היו נושרים לו ספרי מינים מתחת חיקו, ושמחמת כן נגרם לו מה שנגרם. ובמנחות (צ): "שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את רי"ש, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית, קרא עליו מקרא זה לא ימוש ספר התורה הזה מפין והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית". ושם (ד): אמרו "ארור אדם שילמד בנו חכמה יונית". ובסנהדרין (צ): שנינו, ואלו הן שאין להם חלק לעוה"ב, האומר אין תחיית המתים מה"ת, ואין התורה מן השמים, ואפיקורוס, ר"ע אומר, אף הקורא בספרים חיצוניים. ע"כ. ומבואר, דהקורא בספרים חיצוניים אין לו חלק לעוה"ב.

ובשבת (קט). אמרו, ספרי מינין אין מצילין אותן מפני הדליקה, אלא נשרפין במקומן. רבי יוסי אומר, בחול קודר את האזכרות שבהן גונזון, והשאר שורפן. א"ר טרפון, אקפח את בני, שאם יבאו לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן, שאפי' אדם רודף אחריו להורגו, ונחש רץ להכישו, נכנס לבית ע"ז, ואין נכנס לבתיהן של אלו. שהללו מכירין וכופרין, והללו אין מכירין וכופרין. ועליהן הכתוב או' ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונו. א"ר ישמעאל, ק"ו, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה, שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים. הללו שמטילין קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהן שבשמים, על אחת כו"כ, ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. ע"כ. וכ"ה בתוספתא (שבת פ"ג).

שאל ואבדון, והוא הפתח של שער הגיהנם אשר הוא בארץ ר"ל, וטוב לבחור לילך לשקוד על פתחי נדיבים, ולבקש פרוסת פת כעני בפתח, מאשר למכור ספרי העמים, כי יש לו תקוה שאם ימות יראה אור פני מלך, אבל לעוסק במסחר כזה גיהנום כלה ועונותיו לא תכלינה. כי מי הוא זה ואיזה הוא אשר ימלט נפשו מרדת שחת, אם הוא לבדו יגהה בספרי מינות וחשק, ואיך ימצא קץ לפדות נפשו אם יהי' כירבעם בן נבט להכשיל בית ישראל. וקורא אני בקול גדול אוי לדור שכך עלתה בימיו, לחשוב מחשבות שיצא העגל מיד בן תורה, והאישי הזה אשר יעשה כן יהיה שמו לחרפה ולשימצה וישא עליו עונות בית ישראל, כי גדול חילול ה' ורבה המכשלה עד שאין רפואה למכתו. ע"ש. והיינו משום דשאני מינות דמשכי בדעות כוזבות בזלזול בחכמים והתייחסות אליהם כאחד האדם.

ובקובץ מאמרים ואגרות (להר"א וסרמן, עמ' כו) הביא מכתב ממרן החפץ חיים זיע"א, אודות הרעש והאסונות שהיו בזמנו, שהרעש הוא התראה לכל העולם שישובו מדרכם, ולכן עלינו לחזק את עצמנו בה' ותורתו, שרפתה האמונה בימינו אלה, בגלל שהתפשטו הרבה ספרי מינות בעולם, שכופרים בה' ותורתו, וכמעט אין בית שלא נמצא בו מספרי מינים אלה, והם הם הגורמים לרפיון האמונה בישראל, ועל כל אחד ואחד מי שיש בידו להוכיח ולבאר גדול הרעה שאנו גורמים לנו לעצמינו עי"ז, הן מי שמשעה את הספרים הללו בתוך ביתו, אף שאינו קורא בהם עובר על לאו דלא תביא תועבה אל ביתך (דברים ז, כו), וסופו והיית חרם כמוהו ח"ו, והן מי שקורא אותם או בני ביתו קוראים בהם, שאין לו חלק לעוה"ב. [נוראה בספר "רבנו" (עמ' רטז) שכתב, שנשאל ע"י הרב מרדכי נויגרשל שליט"א על דברי הרד"ק הנ"ל, והשיב מרן זיע"א, שרב האי גאון שהיה חתנו אמר בתשו' הגאונים על חמיו, רבי שמואל בן חפני, שבגלל שהיה קורא בספרים חיצוניים הגיע לדברים האלה. ורואים מזה שהלומדים בספרים של מחללי שבת מגיעים לדעות כוזבות, ולדעה שאינו מאמין באמת בכל ניסי השי"ת, ובכל דברי חז"ל, ומאמין רק בדבר שמבין בשכלו].

וכן הזהיר מרן זיע"א בספרו הליכ"ע ח"ח (עמ' שטט) וז"ל "אין ראוי לאדם ללמוד אלא במקרא, תנ"ך, ובמשנה, ובתלמוד, ובפוסקים, ולא בשאר חכמות, כגון פילוסופיא, וכיו"ב. ולא תמצא יר"ש חכמה וטהרה וקדושה וענוה אמתית אלא במתעסקים במשנה ובתלמוד והפוסקים, ולא בלימוד שאר חכמות, ושכ"כ רה"ג בתשובה לר' שמואל הנגיד. וכ"ה ברשב"א.

כי הוא דרך סלולה, ובוזה ישיגו ידיעת הבורא, לא תאבה להם וכו'. ובספר דובר צדק (פג:): כתב: כל אלו שעוסקים בחכמות חיצוניות כופרים גמורים הם, כי חכמות אלו לא יתכן אלא כשיכפור בחכמת האמת ובאמונת ה'. להאמין, כי העולם נוהג רק ע"פ הטבע. לשני האמונות האלו אין מקום בלב להכיל יחד, ולכן אין לו חלק לעוה"ב.

וע' ברד"ק (שמואל א' ס"פ כח), שהביא מחלוקת הגאונים בענין בעלת אוב שהעלתה את שמואל, שרב שמואל בן חפני הגאון ז"ל אמר, שאע"פ שנראה בגמ' (חגיגה ד:) כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל, לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל. אבל רב סעדיה ורב האי הגאונים ז"ל אמרו שאמת ויציב הוא וכו'. וע' בתשו' הגאונים ליק (ס"ס צט) שכ' רב האי גאון, וז"ל: ומר רב שמואל (בן חפני) גאון ז"ל וכיו"ב, שהרבו לקרות בספרי נכרים, אומרים, שלא יעשה נס אלא לנביא, ומכחישין בכל מעשה שנאמר שנעשה נס לצדיקים, ואומרים כי אין זה הלכה. ואף במעשה של ר"ע שצפה בהיכלות וכיו"ב, אומרים שאינם הלכה. ואנו סוברים כי הקב"ה עושה נסים לצדיקים, ומראה אותן פנימיות מראות היכליו. וכו'. וע' בתשו' הרשב"א (סי' תיג). [שו"ת יבי"א ח"א יו"ד סי' ט, ג].

לך נא ראה ממה שליקטו בהקדמה לס' חובת הלבבות עם פירוש לב טוב, לפני שער היחוד, מדברי גדולי הדורות על חומר ענין הקריאה בספרים חיצוניים, שמשפיע על הקורא לזלזל בחכמים ולבוזתם. והחת"ס (ח"ו"מ סי' קצ"ז) כתב: רע ומר בעוה"ר הפירצה הגדולה בקריאת ספרים חיצוניים המולידים קלות דעת וזלזול בחכמים וכו', והתקצו והאספו אל עמק הברכה וכו' לקבל עליכם רב רק שלא יהי' ח"ו מקוראי ספרים חיצוניים, כי אסור לקבל תורה מפיהו, וכמעמיד אשירה בהיכל ה'. והרמב"ם (קדח"ח פ"ט הט"ז) כתב, שצריכים שלא יחסרו דרך מדרכי התורה, ולא ישוטטו לבקש אחריהם בספרים אחרים, עכ"ל. וכבר אמרו חז"ל (מו"ק יז), אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם אין הרב דומה למלאך ה' צבאות אל יבקשו תורה מפיהו.

ובשו"ת מחנה חיים (סופר, ח"ב או"ח סי' א') נשאל בהאי צורבא מרבנן אשר לא יחפוץ לעסוק במשא ומתן בחנות, ויבחר לנפשו להחיות עצמו בריוח ע"י מכירת ספרי העמים וכדו', וכתב, דלולי שראיתי מכתבו לא האמנתי שיעלה זאת ע"ד ירא אלקים ועוסק בתורה לבחור לו עסק כזה, אשר הוא הפתח והדלת לעמק

יח. יש לקרוא קריאת שמע שעל המטה גם בליל תשעה באב, ויכול לומר כל ג' הפרשיות של קריאת שמע. ויש שכתבו שיאמר גם כן את כל הפסוקים כפי שאומרים בכל יום. ופשוט שמברך ברכת המפיל בשם ומלכות [ואפילו בישן אחר חצות הלילה] כמו בכל לילה. (ח)

יט. מי שיש לו סדר יומי קבוע ללמוד כמה דפי גמרא, וסימנים בשלחן ערוך, בתשעה באב ילמד גמרות וסימנים בשלחן ערוך שמותר ללמוד. ואם אין באפשרותו לעשות כן, ישלים את חק לימודו בלילה של מוצאי תשעה באב. ואם אינו יכול, אפשר שמתחלה לא נתכוין ליום כזה שהוא יוצא דופן שאין באפשרותו להשלים חוקו. (ט)

הרמב"ם מודה לדין זה דאין ללמוד חכמות חיצוניות, אלא שאיהו גופיה כיון דגדול בתורה היה שרי. ע"ש. ואף הרמב"ם באגרותיו (תשו' הרמב"ם מקיצי נרדמים ח"ג עמ' 57) התאונן על שהמעט מעונתה של התורה בכדי לעסוק בחכמות אחרות כפילוסופיא רפואה וכדו', אע"פ שעשה זאת בכדי להראות השרים והעמים את יפיה של התורה, ולהציל את כל העם שנמשכו אחר הכפירה שפירסמו הפילוסופים. (הליכ"ע שם עמ' שנג. שו"ת יחו"ד ג' סי' עה. וראינו שיש המקללים חכמים בגלל שחולקים בהלכה, וזה בלא ספק בהשפעת הקריאה בספרים חיצוניים ובעתונים חילוניים).

וכ"פ הרמ"א (יו"ד רמו ס"ד). ומי שאינו מאמין בתורה שבע"פ שהיא המשנה והתלמוד הרי הוא אפיקורוס, והוציא עצמו מכלל ישראל. (הרמב"ם רפ"ג מה' ממרים. וע"ע בשו"ת הרשב"ש ס"ס תקד). וע' בס' לשון ערומים (דף מג). [וע"ע ביחו"ד ח"ג סי' עה], ובהליכ"ע (שם, עמ' שנא בהערות), ובחזו"ע שבת ח"ו (עמ' ע). וע"ע בקובץ משנ"י (שבט אדר תשע"ה)].

ובשו"ת יכין ובוועז (לרבונו צמח דוראין בן הרשב"ץ, ח"א סי' קלד) כתב קונטרס שלם בגנות חכמת הפילוסופיא ולימודה. והוסיף בהליכ"ע שאין להוכיח מהרמב"ם שלמד חכמות "כי הוא למד קודם לכן את כל התורה כולה בשלימות". וכ"כ בברכ"י (יו"ד סי' רמו סק"ט) שאף

דין קריאת שמע שעל המטה בח"ב

יקרא ק"ש שעל המטה וישן. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שפ אות ד).

ובב"י קרא עלי מועד (פ"ח עמ' ג) כתב בשם הגר"נ קרליץ, שי"ל בליל ת"ב רק מה שמבואר בש"ע א"ח סי' רלט, שזה רק פרשה ראשונה, אבל אין לומר פרשה שניה ושלישית של ק"ש, ושאר ההוספות שבסידור. ע"כ. ובש"ע שם איתא, שקורא פרשה ראשונה של ק"ש, ומברך המפיל, ואומר מזמור יושב בסתר עליון, ואח"כ ה' מה רבו צרי, עד לה' הישועה. ואומר, ברוך ה' ביום, ברוך ה' בלילה, ברוך ה' בשכבנו, ברוך ה' בקומנו, ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וכו'. ה' שומרך וכו' מעתה ועד עולם (תהילים קכא). בדרך אפקיד רוחי וכו'. יברכך ה' וגו', עד וישם לך שלום. ואומר השכיבנו עד סמוך לחתימה. ע"כ.

ונראה דכ"ש שיש להתיר ג' פרשיות של ק"ש, כיון שע"פ הסוד גם הם נצרכים לשמירה. ראה בכה"ח שם. וע"פ הסוד יש הכרח גדול לקרוא ק"ש בלילה ג' פרשיות קודם חצות, מלבד ק"ש שקרא בערכית.

יח) במק"א הארכנו שאף שי"א שק"ש שעל המטה יש בה חיוב מתקנת חכמים וכן משמע ממ"ש רש"י בספר הפרדס (סי' קעט) לגבי חתן שפטור מק"ש בלילה א' כתב, דק"ש שאמרו היינו ק"ש שעל מטתו, אבל בק"ש של שחרית וערבית חייב. וראה באוצר הגאונים (חלק ו' דסוכה סי' ג), מ"מ העיקר להלכה שאין זו חובה, רק הנהגה נכונה. וכן ע"פ הסוד יש בזה צורך גדול מאד, ומעלתה רמה, גם אם אינו ישן. (ראה בילקו"י שבת כרך א' חלק רביעי סי' רפ, עמוד רלו. ובילקו"י פסח כרך ג' בדיני ליל הסדר).

ובריין ק"ש שעל המטה בח"ב, יש להתיר ג' פרשיות, וכן פסקי דרחמי שרגילים לומר בכל לילה. ויש שכתבו בשם הגר"ח קנייבסקי, שכמדומה שבת"ב אין אומרים בק"ש שעל המטה רק פרשה ראשונה וברכת המפיל. (הובא בס' אשי ישראל (פלה"ה סי"ז הערה לה)). אך זה דוחק מסתימות דברי הפוס' שלא דנו בזה רק בליל פסח (ראה ברמ"א סי' תפא ס"ב). גם בס' יסוד ושורש העבודה (שער ט פ"ב) כתב בסתם, שבליל ת"ב

השלמת סדר לימוד יומי קבוע בתשעה באב

יט) ראה בש"ע (סי' רלה ס"ב) שאם יש לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו,

שלימנו בלילה מיד. ע"כ. ומקורו בדברי הטור שם, ע"פ הגמ' (עירובין סה). רב אחא בר יעקב זיזף ביממא

סימן תקנד - החייבים בתענית

איסור אכילה ושתייה בת"ב

א. תשעה באב אסור באכילה ושתייה, והכל חייבים להתענות בתשעה באב, ואסור לפרוץ גדר, ואפילו מעוברות ומניקות שפטורות משאר צומות של דברי קבלה, מתענות ומשלימות בתשעה באב כדין יום הכיפורים. אך מעוברות ומניקות שיש להן איזה חולי, אפילו אין בו סכנה, אין להן להתענות בתשעה באב. ואם יש להן חולשה רבה, יעשו שאלת חכם. ונכון לעשות שאלת חכם בכל מקרה. (א)

ילמד דברים המותרים ללמוד בת"ב, ואם א"א לו, מסתבר שאינו מחוייב להשלים א"כ הוא מועט, שלא נתכוין שיצטרך לשבת במוצאי ת"ב כמה וכמה שעות כדי להשלים חוקו, בפרט בדורות הללו שירדה חולשה לעולם. וכן י"ל ביוהכ"פ במקום שנהוג שכולם מאריכים כמעט כל היום בתפלות. אלא שאין זו הנהגה נכונה.

והחזו"א העיר על מה שמאריכים כיום בישיבות הקד' בתפלות ר"ה ויוהכ"פ, ואמר, שאביי היה אומר שיעור גם בר"ה. ע"כ. ובחולין (קלג). אמר אביי שהגם שהיה כהן, היה מושך ידו ממתנות כהונה, זולת פעם אחת בשנה בערב יוהכ"פ, כדי להחזיק עצמו בכהונה. ומקשינן, שדי לפרוס ידיו בדוכן, ותירצו בגמ', אנסייה ליה עידיניה. ופרש"י, עתים שקבע לתלמידיו היו טורדים אותו מלישא את כפיו שהיה עוסק לתלמידיו בעת שהצבור נאספים לביהכ"נ. ע"כ. והיינו שגם ביוהכ"פ לא היה לו זמן אפי' לישא כפיו. וכ"כ בשם הגרי"ש אלישיב לגבי המאריכים בהקפות של שמחת תורה.

ופרע בליליא, פ"י היה לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום, ופעמים שהיה טרוד ביום ולא היה יכול להשלימו והיה משלימו מיד בלילה. וכתב המג"א שם דהוי נדר.

וביאר המשנ"ב (סי' קנה סק"ד), שהכוונה בקביעת עתים לתורה, שצריך לייחד לו עת קבוע בכל יום שלא יעבידנו בשום פעם, וכמ"ש הטור שם, שצריך שיהא תקוע וקבוע בענין שלא יעבידנו אף אם הוא סבר להרויח הרבה, ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום יהיה עליו כמו חוב וישלימנו בלילה. ובכל עת פנוי יקבע ללימוד תורה. [של"ה. וכתב בס' זכרון משה הקדמון (סי' א), שמי שיש לו עת קבוע ללמוד, מותר לו לדרון בשעות אלו, ועולה לו ללימוד עיתו, כי דין נחשב ג"כ תורה כמ"ש בברכות (דף ו.) וזהו רק כשאינו נוטל שכר לדרון, אבל הנוטל שכר לדרון, אפשר דלא עולה לו במקום לימוד עיתו, דמה אני בחנם וכו'. ומה"ט אינו עולה ג"כ למלמד תינוקות בשכר].

ולגבי ת"ב, לכתחלה יסדר את לימודו, שבימים אלו

הכל חייבים להתענות בת"ב, ואסור לפרוץ גדר, ואפי' מעוברות ומניקות

להקל. וע' בחזו"ע (ימים נוראים, עמ' רפז) בשם הליכות שלמה. וע' בשו"ת דברי יציב (סי' רלב) שהתיר רק למעוברת חולנית לאכול בת"ב. ודו"ק.

[ובשו"ת משנה הלכות (חלק יא סי' תלט) נשאל על אודות השמועה שבירושלים מקילים לאשה מעוברת, שלא להתענות אף בת"ב. והשיב, שאף שבש"ע פסק שהמעוברות חייבות להתענות, מ"מ בשו"ת מהרי"ל (סי' מה) כתב, שאינו רשאי להחמיר על אשה שנתעברה, להתענות, כי יש נשים שמפסידות ההריון ע"י התענית. אך י"ל דהמהרי"ל לא כתב אלא שאינו רשאי להחמיר עליה, אבל לכתחלה אף מהרי"ל

(א) פסחים (נד:), וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד ס"ה). ומ"מ נראה שאם יש להן איזה חולי פטורות מלהתענות. וכעין מ"ש הרה"ג צדקה חוצין, בהקדמת ספר צדקה ומשפט, שהגאון המחבר בהיותו רבה של בגדאד (בשנת תקג-תקלג) תיקן לעירו כמה תקנות טובות, ומהן, שמעוברות ומניקות לא יתענו בת"ב, כי ראה שמרוב החום השורר שם, באות כמעט לידי סכנה. ע"ש. אף כאן הדין כן. ובספר אבן ישראל (ח"ט סי' סב אות י) כתב, שבזה"ז אסור למעוברות להתענות בת"ב. ובמחכ"ת הפריו על המדה להקל, אף בסתם מעוברות. ואין כ"ד האחרונים. אבל במקום איזה חולי יכולות

ב. כל האוכל ושותה בתשעה באב לא יזכה לראות בשמחת ירושלים, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. (ב)

ג. כאמור, מינקת צריכה להתענות בתשעה באב אף אם היא מניקה בפועל. אך אם התינוק חולה קצת והרופא אומר שתענית יגרום לילד נזק, מותר לה לאכול בשביל התינוק. וכל שכן אם יש חשש שעל ידי תעניתה יופסק החלב לגמרי מן הולד, שיש לה לאכול שלא יחסר חלב האם מן הולד. (ג)

אך אינו רשאי להחמיר על אשה שנתעברה להתענות. ע"כ. ומבואר שאינו מדבר על תענית ת"ב, אלא על תענית לתשובה שאינו מן הדין. [ילקו"י מועדים עמ' תקעז].

יודה שצריכה להתענות. עכ"ד. אך אין מדברי מהרי"ל שייכות לנ"ד, דו"ל מהרי"ל (סי' מה), שאף שהגאונים פסקו שאשה שנמצא אצלה ולד מת, יש להחמיר עליה להתענות, דהוי שוגג קרוב למזיד,

כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה

אמרו חז"ל, שמישיח בן דוד נולד בת"ב, וכן נאמר והלבנון באדיר יפול, וסמך ליה ויצא חוטר מגזע ישי (איכה רבתי פרשה א רמז נא).

והגאון בעל הישמח משה, בספרו "תפלה למשה" על התהלים (פרק קנז) כתב לבאר הכתוב "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שניא", שוא לכם משכימי קום, ר"ל שהם משכימין את הקימה, הרומזת על הגאולה, כמ"ש קום בתולת ישראל, והם מקדימים זאת בשקר ובהבל קודם זמנו, ועי"ז בעוה"ר מאחרי שבת, כי הם מאריכין הגלות. "אוכלי לחם העצבים", פירוש, שבת"ב שהכל מתענין ומתאבלין ועצבין על החורבן, הם אוכלים ושמיחים וכו'. (הובא בשו"ת צי"א ח"י סי' ה).

ב תענית (ל:), וש"ע (סי' תקנ"ד סעיף כה). ולשון הגמ' "זוכה ורואה" ולא אמרו "יזכה לראות", אלא דקי"ל גזרה היא על המת שישתכח אחר י"ב חודש. (ברכות נח:), וצ"ל יעקב אבינו נאמר "ויקמו כל בניו לנחמו וימאן להתנחם", כי על החי לא נגזר להשתכח מן הלב, וכמ"ש רש"י עה"ת (פרשת וישב פרק לו פסוק לו). אף כאן אע"פ שעברו שנים רבות מן החורבן, ממשיכים להתאבל עליו, כי ביהמ"ק של מעלה חי וקיים, וכמו שנאמר מקדש ה' כוננו ידוך, ובנין הבית השלישי במהרה בימינו ירד בנוי מן השמים. (רש"י ר"ה ל סע"א). והמתאבל על ירושלים סי' יפה לו, שהוא "זוכה ורואה בשמחתה", כי בעצם התאבלו מראה שביהמ"ק חי בקרבו, ועתיד לראות בשמחתו. וכבר

אם מינקת צריכה לאכול בתשעה באב פחות פחות מכשיעור

שלה, תאכל פחות פחות מכשיעור, דהיינו פחות משיעור כזית, בשהייה של חצי שעה בין אכילה לאכילה. ע"ש.

אולם בספר מזבח אדמה (סי' תקנ"ד) כתב שלחולה בת"ב א"צ לאכול פחות פחות מכשיעור. וכ"ה במחז"ב בקונטרס אחרון (סי' תקנ"ד).

וכ"כ בשו"ת שערי דעה ח"ב (סי' רנב), שלא מצאנו בארבע צומות דרבנן שיותר לחולה שאב"ס לאכול, שיצטרך לאכול פחות פחות מכשיעור בשהיית יותר מכדי אכילת פרס, וגדול אחד אמר שרק בחולה שיב"ס שאוכל ביוהכ"פ, הצריכו לעשות כן, אבל חולה שאב"ס שאוכל בד' צומות דרבנן אין לנהוג כן, שאולי אכילה בשהיית יותר מכדי אכילת פרס, יכולה להזיק לו, ולכן יאכל כרגיל, והיא השערה נכונה ע"פ חכמת הרפואה. ע"כ.

ג הנה אשה מינקת (כפועל), שהיא חייבת להתענות בת"ב, אם התינוק חלש ואינו מרגיש טוב, והרופא אומר שאם תתענה יזיק לתינוק השינוי של החלב, מותר לה לאכול בשביל הולד. כמ"ש מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנ"ד סק"ה). וכ"ש אם הרופא אומר שהוא חושש שאם המינקת תצום בת"ב, יופסק החלב לגמרי, שנראה שמותר לה לאכול בת"ב.

וכ"כ בתשובות והנהגות ח"ד (סי' קל). ע"ש. וע"ע בשו"ת דבר שמואל אבוהב (סי' קז), ובשו"ת חת"ס ח"ו (סי' כג), ובהגהות מהרש"ם שבארחות חיים (ר"ס תריז). ובשו"ת אבני ישפה ח"א (סי' קטו). ודו"ק.

והנה הר"ג רבי נסים הכהן בשו"ת מעשה נסים ח"ג (סי' קח), כתב, שמינקת שאוכלת בת"ב ע"פ צווי הרופאים, שהזוהירו אותה שאם תתענה יופסק החלב

חוששת מלתת לו חלב של עז או של פרה, דשמא זה גורם לו שינוי הוסת, ונוסף שינוי זה על חוליו ויזיק לו ויסתכן, אם מתירים לה לאכול בת"ב. וע"ש שלמד דין זה ממ"ש מרן בסי' תקנד"ד ס"ו, בחולה שהוא צריך לאכול א"צ אומד אלא מאכילין אותו מיד, דבמקום חולי לא גזור רבנן. ע"ש. וכיון דבמקום חולי של המתענה לא גזור רבנן, ה"ה לגבי תינוק חולה היונק דא"צ אומד, וכל שאמו או אביו חוששין פן ימשך מהתענית זה נזק וכבודות החולי, הא ודאי דגם בזה אמרי' במקום חולי לא גזור רבנן. וכמו דבחולה בת"ב א"ץ רופא אלא כל שצריך לאכול דלפי דעתנו נראה לנו דצריך לאכול, ה"נ גבי תינוק היונק א"ץ רופא.

ואין לומר דכיון דבניד היא אינה חולה ואינה אוכלת בשביל עצמה, רק בשביל בנה שהוא חולה, בזה ל"ש לומר במקום חולי לא גזור רבנן, כיון שהיא עצמה אינה חולה. דזה אינו, שהרי הטעם שהתירו גבי חולה שלא יתענה, מפני שחששו רבנן לחולה שיכבד חוליו, ונמצאת הגזרה עצמה חומרא דאתיא לידי קולא. וא"כ מה לי חולה עצמו מה לי אדם אחר שיעשה אותו דבר לצורך החולה. וראייה לזה דהרי אפי' בשבת דחמירא התירו לעשות כל צרכי החולה שיב"ס, אע"ג דלגבי העושה אין שום צורך בזה, אלא עושה לצורך אותו חולה. ואע"ג דהתם דוקא בחולה שיב"ס, מ"מ היינו דוקא גבי איסור דאורייתא אין מתירין אלא ביש בו סכנה, אבל לגבי איסור דרבנן כל החולים שוים דאפי' באין בו סכנה לא גזור רבנן. עכת"ד.

ויש מי שכתב דכיום שיש תחליפים רבים שמתאימים כמעט לכל תינוק, ולא מצוי שהתינוק יודקק דוקא לחלב אמו, בזה איה"נ אין להקל לה לאכול בת"ב, [שו"ת אול"צ ח"ג פרק כט, דיני ת"ב]. אולם מדברי מרן אאמו"ר מבואר שלא חש להחמיר בזה, כי פעמים והשינוי בין חלב אם לתחליפים גורם לחולי לתינוק, ואף לגבי צום יוהכ"פ לא חש לזה, וכמ"ש בחזו"ע ימים נוראים (עמוד רפז) וז"ל: אשה מניקה שהתינוק שלה חולה, ואם תתענה ביוהכ"פ, יכולה לגרום לו חשש סכנה, לא תתענה, ותשתה פחות פחות מכשיעור. שו"ת דבר שמואל אבוב (סי' קז). שו"ת חתם סופר ח"ו (סי' כג). ואפי' אם יש לה אפשרות להשתמש בתחליפי חלב לתינוק, אין לה להתחשב בכך, לפי שמוזנו של התינוק הוא חלב האם. הליכות שלמה (מועדים עמ' פב). וע' בחזון איש (סי' נט אות ג), ובשו"ת הר צבי (חאו"ח סי' רא). ומיהו אם התינוק בריא, המניקה מתענה ומשלימה, אף אם יחסר מעט חלב לתינוק בגלל הצום. ומ"מ כל מניקה תעשה

גם בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סי' נו) כתב, שסתומת הפוסקים כפירושם שבמקום חולי לא גזרו חכמים להתענות כלל, ואילו היה צריך לאכול רק פחות פחות מכשיעור לא היו שותקים מלהזכיר יסוד גדול כזה השייך בכל חולה שאוכל בת"ב. אלא ודאי שא"צ לנהוג כן. ומ"ש המשנ"ב בביאה"ל שבמקום מחלת המגפה חולי רע יאכל פחות פחות מכתובת בכדי אכילת פרס, וכן בשתיה, [וע"ע להגאון מליבאוויטש בשו"ת צמח צדק בשער המילואים סי' ח], לפע"ד לא כתב כן אלא במקום מחלה הנ"ל שנעקר כל התענית לגמרי מפני שהתירו לכל הקהל לאכול בת"ב, ולכן בכדי לעשות היכר שלא ישתכח צום ת"ב לגמרי יעצו לאכול רק ביותר מכדי אכילת פרס. ועוד שהרי עדיין אינם חולים כלל, לכן החמירו בזה. [וע"ע בארחות חיים (סי' תקנד ס"ו), ובכה"ח שם ס"ק לה]. אבל חולה שאב"ס שאוכל, אוכל כרגיל, כי במקום חולי לא גזור רבנן כלל. ע"כ.

וכ"כ בערוה"ש (סי' תקנד סוף סק"ז) דבת"ב שהוא צום מדרבנן לא שייך להחמיר שיאכל החולה פחות פחות מכשיעור. וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קיח). ובשו"ת זכר שמחה (סי' סו). ע"ש.

ומה שהחמיר על עצמו הגאון בעל מרחשת ח"א (סי' יד) כשהיה חולה בת"ב, לאכול פחות פחות מכשיעור, מדת חסידות הוא לגברא רבה דכוותיה. ואין זו מדת כל אדם. ועכ"פ בדרבנן שומעים להקל. וגם המינקת שאוכלת כדי שלא יחסר לה חלב להניק יכולה לאכול כרגיל, וא"צ לאכול פחות פחות מכשיעור. ובכלל מה שהפריז על המדה בתשו' מעשה נסים הנ"ל, להצריך לשהות בין אכילה לאכילה חצי שעה, אינו נכון כלל, כי אפי' לחולה שיב"ס ביוהכ"פ אנו נוהגים להורות להמתין בין אכילה לאכילה עשר דקות ולא יותר. וכ"כ בשו"ת חת"ס ח"ו (סי' טז).

וכ"פ בספר דינים והנהגות החזון איש (עמ' קג), שהשהייה ביותר מכדי אכילת פרס לחולה ביוהכ"פ, די בתשע דקות. ע"ש. וע"ע להגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (חאו"ח סי' לב).

ומכ"ש בצומות דרבנן שאפי' לפי מה שהחמיר לאכול פחות פחות מכשיעור, מה שאינו מחזור, עכ"פ אין צורך לשהות בין אכילה לאכילה יותר מעשר דקות. ופשוט.

וע' בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (אור"ח סי' פז) שנשאל בנ"ד, במניקה שהתינוק שלה חולה, וחוששת שאם תתענה בת"ב שמא כשתניקהו יסתכן ע"י שינוי החלב שיהיה כחוש. או שע"י התענית יתמעט החלב. וכן

ד. אדם חלש שיעצו לו הרופאים שלא יצום בתשעה באב, פן יבוא לידי חולי, [אבל אינו חולה שנפל למשכב], יאכל פחות פחות מכשיעור. (ד)

ה. חולה שעליו לבלוע כדורים לרפואתו, ואי אפשר לו לבלועם בלי מים, ישתה פחות פחות מכשיעור. [אבל כיון שאינו בגדר חולה, חייב להתענות]. (ה)

ו. חולה שאוכל בתשעה באב שחל במוצאי שבת, אינו מחוייב בסעודת מלוה מלכה. (ו)

שבזמנינו יש תחליף לחלב האם, ולא ראה בחלק יג שחזר בן]. וע"ע בשו"ת יביע אומר חלק ט (חאו"ח סי' לב).

וילודת לאחר שלשים יום דינה ככל אדם, ואף אם מניקה, ומ"מ אם עדיין לא נתרפאה לגמרי, והיא חלשה וצריכה לאכול, דינה כחולה שעדיין לא נתרפאה, ופטורה מהתענית. וילודת שנשלמו שלשים יום שלה בשבת, והתענית ביום א', דינה כלאחר שלשים. [ילקו"י מועדים שם. יבי"א ח"י חאו"ח סי' לט עמוד עא].

ד) שכיון שאינו חולה אלא שמצב חולשתו מונעו מלהתענות, לא יאכל כרגיל. כ"כ הגאון ר' יעקב קמניצקי באמת ליעקב (סי' תקנ"ד ס"ח), והביא סמך כיו"ב ממ"ש בשם הגר"י סלנטר במחלת הקולירא שהתיר לאכול ביוהכ"פ, פן תדבקם המחלה, אלא שמכיון שעדיין לא הגיעו לכלל סכנה, רק שייכול להיות שיגיעו לכך, צויה לאכול פחות פחות מכשיעור. וע"ע בשו"ת צמח צדק (שער המילואים סי' ט). ודו"ק.

ה) כ"כ הגר"י קמניצקי באמת ליעקב (סי' תקנ"ד ס"ח). וכ"כ הגאון בעל באר משה, שאין לאסור בליעת כדור לחולה עם קצת מים. הובא בנטעי גבריאל (עמ' נד) בהערה. [חזו"ע].

מלוה מלכה במוצאי תשעה באב שחל בשבת

קבלת שבת ביוהכ"פ שחל בשבת, כך אין ענין ללוות את השבת ביציאתה. וצ"ע.

ויש מי שכתב דלא שייך סעודת מלוה מלכה במוצ"ש שחל בו יוה"כ, דמאחר שאין ביומו מצות עונג באכילה ושתייה, מנלן להוסיף ביציאתו ללוותו באכילה ושתייה. ועוד יש לצדד שחויב מלוה מלכה הוא מדין עונג, שמוכיח שמתענג מהשבת וקשה לו הפרידה, אבל ביוה"כ שאין דין עונג רק דין כבוד (שבת ק"ט), וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד זהו יוה"כ, אין בזה ענין להוכיח שמתענג בה וקשה לו הפרידה, וצ"ע. [תשוה"נ ה, קפד]. אך יש להשיב ע"ז, דאפשר שמעיקר הדבר הרי בשבת שייך עונג וכבוד, רק שאיסור אכילה ביוהכ"פ מונעו. [וכן יש לחקור מצד יום הכפורים. ונפ"מ

בחכמה לשתות הרבה חלב בערב יוהכ"פ, כדי שלא יחסר מזון התינוק. ע"כ.

וכיו"ב כתב בחזו"ע שבת ג (עמוד תא) לגבי חליבה בשבת, דהנהגה בשמירת שבת כהלכתה ח"א (פרק לו הערה ב), הביא מהגרש"ז אורבאך שאפי' אם עדיין לא התרגל התינוק לחלב האם, מותר לחלוב עבורו בשבת לתוך כלי הוראל וזהו מזונו הטבעי, ובספק סכנה אין להתחשב כלל בתחליף של מזון אחר. וכ"כ עוד בשלחן שלמה ה' שבת ח"ג (עמוד קטט). וכ"כ בספר נשמת אברהם (חאו"ח מהדורא שניה עמוד תפב). וכן העלה במסקנתו בספר אז נדברו חלק יג (סי' עט עמוד קמו), וכתב, שאע"פ שבחלק ט' כתב שבזמנינו שיש תחליף לחלב האם, לא שייך לומר תינוק מסוכן הוא אצל חלב, הילכך אין היתר בשבת לחלוב מדדי האם לתוך כלי בכדי לתת לתינוק, מ"מ הדר הוא לכל חסידיו, וכתב שמותר לחלוב מדדי האשה לתוך כלי ולהאכיל לתינוק, כי התחליף לחלב האם יכול לגרום לחולי.

"ואני חוזר בי ממה שכתבתי להחמיר באז נדברו הנ"ל". וכן מצאתי בספר שמירת שבת כהלכתה. [ובספר דברי דוד ח"ב (סי' כד), הסתמך על החומרא שבספר אז נדברו ח"ט, שאין היתר לאם לחלוב בשבת, מפני

ו) ראה בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קנט) שנסתפק בנ"ד, וכן לגבי ברכת הבשמים בהבדלה בת"ב שחל במוצ"ש. ובקונט' ברכת אליהו (עמ' טו) הביא בשם מרן אאמור"ר זיע"א שאמר לו לגבי חולה שאוכל במוצ"ש שהוא ת"ב, שאין בזה חיוב סעודה רביעית. ושכן השיב לו הגרי"ש אלישיב.

והנה יש שנסתפקו עוד, אם שייך סעודת מלוה מלכה ביוהכ"פ שחל בשבת, ומחויב הבדלה אין ראייה, שהרי בפשטות לא שמענו בפוס' מלוה מלכה כיו"ט, ואע"פ שמבדילין בו. ואולי הוא תלוי בנשמה יתירה, וביו"ט אע"פ שיש נשמה יתירה מ"מ אינו כמו בשבת, שהרי אין מברכים על הבשמים במוצאי י"ט, וכן במוצאי יוהכ"פ. וכן י"ל שהוא תלוי בקבלת שבת, ואם אין

ז. יולדת עד שלשים יום מיום לידתה פטורה מלהתענות בתשעה באב. ואינה צריכה אומד. וכל שכן שיכולות להקל באופן שחל תשעה באב בשבת, והתענית נדחתה לאחר השבת. ומכל מקום ראוי שכל אלה לא יאכלו להתענג, אלא אכילה לצורך.⁽¹⁾

שהוא ביה"כ, שהיום הוא כולו מתגלה אור הבינה וכו', והוא גילוי הארה יותר, וצריך לבקש בפסוק ויהי נועם להמשיך אותו נועם עליון דבינה בכל תפילות השבוע, אך בסעודה של מוצ"ש ויוה"כ לא יכוין בה כדי להמשיך אור קדושת שבת לימי החול מבחי' הסעודות כנהוג בכל מוצ"ש, מפני כי באותו שבת היו בתענית ולא היה בו סעודות, גם א"צ לומר בה שהיא כנגד דוד מלכא קדישא, כנהוג בשאר מוצ"ש, גם א"צ לומר מגדול. ע"כ.

ובשם הרה"ג ר"נ קרליץ הביאו, שכאשר יוה"כ"פ חל בשבת, יש לעשות מלוה מלכה. [בנתיבות ההלכה קובץ מ' עמ' ר"ן]. וכן הביאו בשם מח"ס רבבות אפרים, שהאוכל במוצאי יוה"כ"פ אפי' שחל בחול, טוב שיכוין לכבוד סעודת מלוה מלכה, לצאת י"ח שי' החזו"א שגם ביו"ט יש מלוה מלכה. [שם]. גם בשם הגרי"ש אלישיב הביאו, שביוה"כ"פ שחל בשבת, יש מצוה לאכול במוצאי הצום מלוה מלכה, שאין לזה קשר למה שלא אוכלים בשבת. [תורת המועדים על שונה הלכות עמ' רכד]. וע"ע בס' שערי הימים הנוראים (עמ' תרפא) מ"ש לסייע סברא זו.

ולדינא אף שא"צ לעשות סעודת מלוה מלכה במוצאי היום, אולם מאחר שלא יצא הדבר מכלל ספק, כדאי להשתדל לאכול פת, או להוסיף בסעודתו דבר מה לכבוד מלוה מלכה. דשמה יש בזה מצוה. וצ"ע.

יולדת עד ז' ימים אחר לידתה, אסור לה בהחלט להתענות בתשעה באב

אלא ודאי שלא החמירו במקום חולי. עכ"ל. וכ"פ הטור (סי' תקנד) בשם הרמב"ן. ומרן הביא ג"כ דברי הר"ן וה"ה. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד ס"ו) כלשון הרמב"ן הנ"ל.

אולם מהרש"ל בתשובה (סי' נג) כתב, שיולדת בתוך שלשים צריכה להתענות, ומה שפסקו הרמב"ן והטור חיה תוך שלשים וחולה האוכל בת"כ א"צ אומד, שבמקום חולי לא גזרו רבנן, נראה דאירי באומרת צריכה אני, אבל אם לא אמרה צריכה אני אלא שמצטערת ואפי' כואב לה התענית הרבה אינה יכולה לאכול מאחר שאינה חולה וכו'. וכ"ז כתבתי לדברי הרמב"ן והטור, אבל הר"ף והרמב"ם והרא"ש והסמ"ג הביאו דברי רבא כצורתם, ולא חילקו בזה כלל. ומדברי ר"ת מוכח להדיא לאיסור שהרי בהגמ"י

בחקירה זו אם יש ענין ליתן ממתקים לתינוקות, או חולה שמוכרח לאכול אם יש ענין שיאכל מאכל ערב יותר כשאינו מרבה בשיעור האכילה]. והטעם השני שכתב, נראה רחוק, וגם הרי הנידון מצד שבת ולא מצד יוה"כ"פ, ובשבת יש מצות עונג.

וע"פ הטעם שכתב האר"י בשעה"כ, למצות סעודת מלוה מלכה, יל"ע אם שייך לומר כן במוצאי יוה"כ"פ שחל במוצ"ש, ושמה תלוי באמירת סדר קדושה ויהי נועם וכו' ואתה קדוש, שהרי בשעה"כ להאר"י ז"ל ביאר, דאמירת ואתה קדוש הוא כדי להמשיך קדושת שבת שע"י התפלות, וכל כה"ג עושים בו סעודת מלוה מלכה, כדי להמשיך קדושת שבת שע"י הסעודות.

והראוני בשו"ת תורה לשמה (סי' קמט) שנשאל אם במוצאי יוה"כ"פ שחל בשבת, אומרים במוצ"ש סדר קדושה, וכן בסעודת מוצ"ש אם יאמר מגדול [לפום מאי דס"ל שבסעודה רביעית אומרים מגדול]. והשיב, שלפי דברי האר"י הנז', שיש ב' מיני תוספת קדושת שבת, ע"י כוונת התפלה, וע"י כוונת הסעודות, וכנגד המשכת תוספת קדושת שבת לימי החול מבחי' הסעודות, עושין סעודה ד', להמשיך אור קדושת סעודת שבת לכל סעודות ימי החול, וכנגד המשכת תוס' קדושת שבת מכח התפילות, או' מזמור ויהי וכו'. וא"כ השתא מזמור ויהי נועם ודאי צריך לאומרו כולו, כי אותו היום נמשך תוספת קדושת שבת, ומה גם

ז"ל מרן אמו"ר זיע"א: נשאלתי בדין יולדת בתוך שלשים יום האם צריכה להתענות בתענית ת"כ, או פטורה היא מלהתענות? תשובה. הנה הרמב"ן בתורת האדם (ענין אכלות ישנה דף פה ע"ד) כתב וז"ל: גרסינן בפרק מקום שנהגו (פסחים נד): 'דרש רבא, עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בת"כ כדרך שמתענות ומשלימות ביה"כ"פ. וביה"ש שלו אסור'. ומיהו חיה כל שלשים וכן חולה שהוא צריך, אין צריכים אומד אלא מאכילים אותם, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. עכ"ל. וכ"כ הר"ן והריטב"א (סוף תענית) בשם הרמב"ן. **וב"כ** ה"ה (פ"ה מהל' תעניות ה"י) בשם הרמב"ן, וכתב ע"ז ודבר פשוט הוא, שאת"ל שאין מאכילין אלא במקום סכנה, למה להו למימר שעוברות ומניקות מתענות, השתא חולה שאב"ס מתענה, אלו לא כ"ש,

חייב כל אחד ואחד להתענות, כדאמר (בפסחים נ:), גבי בני בישן, כבר נהגו אבותיכם וכו'. עכ"ד.

אלא שה"ה שם הביא מקור לדברי הרמב"ם מההיא דר"ה (יח: דאמר ר' רצו מתענים רצו אין מתענים, וסיים חוץ מת"ב הואיל ונכפלו בו הצרות. וכ"ד הריב"ש בתשובה (סי' רפז) דת"ב אינו תלוי ברצו. וכן משמע בחידושי הר"ן ר"ה (יח: דר"ה שאני. ע"ש. ומ"מ י"ל דרבנן החמירו בת"ב אחר חורבן הבית השני ואינו מדברי קבלה. ולשון הרמב"ן בתורת האדם (ענין אבלות ישנה דף פא. אחר שה"ד הגמ' ר"ה יח: רצו מתענים רצו אין מתענים), ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקבלו עליהם, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרם, וכ"ש בדורות הללו שבעונותינו רבו הצרות בישראל, ואין שלום הילכך הכל חייבים להתענות מדברי קבלה וקבלת נביאים. עכ"ל. והובא בארחות חיים (הל' תענית אות יח).

אלא דמיירי בכל תעניות צבור, ולא רק בת"ב, ובע"כ שהכוונה היא על עיקר תקנת התעניות שנקראו צום, והוו מדברי קבלה, כדאמר ר"ה (יט.), והיינו כשיש גזרת המלכות, וכמ"ש גם ר"ת לגבי צום גדליה, אף שגם הוא סיים, שהדבר תלוי ברצו ולכך רשות הוא ומותר ליולדת לאכול. (ומטעם זה מותר למעוברות ולמניקות לאכול בשאר צומות, וא"צ להתענות. וכ"ה בתוספתא סוף פ"ב דתענית).

ולפי מ"ש הרשב"א והריטב"א שאף ת"ב תלוי ברצו, ניחא שפיר דברי הרמב"ן שהתיר ביולדת כל שלשים שלא להתענות, ואין שום הוכחה להיפך מדברי ר"ת. והפירוש שפירש מהרש"ל בדברי הרמב"ן דמיירי באומרת צריכה אני, אינו מחוור, מדקאמר "חיה כל שלשים וכן חולה שהוא צריך", משמע מפשט לשונו דחיה כל שלשים אפי' לא אמרה צריכה אני אינה מתענה, ופשיטא דבאומרת שהתענית מציק לה ומצער אותה שודאי רשאית לאכול, ושלא כדברי המהרש"ל שגדש סאה להחמיר.

וכן הט"ז (סי' תקנ"ד) דחה פירוש המהרש"ל בזה, שא"כ למה לא הזכיר הרמב"ן מריה דהאי דינא דמיירי באומרת צריכה אני, ועוד וכו', אלא ודאי דמיירי כפשוטו שלא אמרה צריכה אני, ואע"פ כן ס"ל להרמב"ן שאפי' הוברר בודאי שאין סכנה ולא אמרה צריכה אני יכולה לאכול וא"צ להתענות. וכ"כ בספר נהר שלום (סי' תקנ"ד סק"ה), ובשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' י) בדעת הרמב"ן.

וכ"כ מהר"א ישראל בכסא אליהו (סי' תקנ"ד סק"ב), דמוכח מדברי ה"ה שאפי' לא אמרה צריכה אני אינה

(פ"ה מהל' תעניות אות א) כתבו וז"ל: ר"ת התיר ליולדת לאכול בצום גדליה שהיה ביום שמיני ללידתה, ואע"פ שאמרו (בשבת קטז). שלאחר שבעה ימים אם אמרה איני צריכה אין מחללים עליה שבת, וצום גדליה נמי דברי קבלה הוא ודברי קבלה כדברי תורה, אע"פ כן מותר, משום דאמר ר"ה (יח: קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום ששון ושמחה, אין שלום צום. ומסיק אין שמד ואין שלום, רצו מתענים, רצו אין מתענים, ולכך רשות הוא ומותר לה לאכול. ע"כ. וסיים הגמ"י, ונראה שאפי' מעוברות ומניקות בעלמא שהיו מצטערות מותר להן לאכול בכל שאר הצומות. לבד מת"ב שמתענות, מדאמר ר"ה גבי ת"ב שמתענות ומשלימות וכו', מכלל שבשאר תעניות שאינן חמורות כ"כ אין משלימות בו. עכ"ל הגמ"י. אלמא דלא שרי ר"ת אלא בשאר תעניות משום דרצו מתענים רצו אין מתענים, ולא חמירי כ"כ, אבל ת"ב שחובה להתענות בו, ואין ב"ד יכולים לבטלו, מפני שהוכפלו בו הצרות, כדאיתא התם, עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, ואין היולדת יכולה לאכול בו, ולענין פסק הלכה נראה כדברי ר"ת להחמיר וכו'. ע"ש.

אולם יש לדחות הוכחת מהרש"ל מדברי ר"ת, לפי מ"ש הרשב"א (מגילה ה: אהא דרבי ביקש לעקור תענית ת"ב, הקשו התוס', והא אין ב"ד יכול לבטל ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, ותיירצו שלא רצה לעוקרו אלא מהחומרא שיש לו יותר משאר תעניות וכו', ואינו מחוור בעיני כלל, וכדמוכח מתשובתו של ר' אבא בר זבדא וכו', אלא מסתברא דאין זה בכלל מבטל דברי ב"ד חבירו, כי תקנה ראשונה בתנאי היתה, דהא קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, ודרשינן התם (ר"ה יח:), יש שמד צום, אין שמד ויש שלום ששון ושמחה, אין שמד ואין שלום רצו מתענים רצו אין מתענים, והיינו אפי' בת"ב, דאכולהו קאי האי דכתיב ששון ושמחה, והא דמחמירנן טפי בת"ב, הנהגת הדורות היתה הואיל והוכפלו בו הצרות כדאיתא בר"ה (יח:). עכ"ל. וכ"כ בחידושי הריטב"א שם.

ולכאורה כן משמע ג"כ מלשון הרמב"ם (בפ"ה מהל' תעניות ה"ה) שתלה כל התעניות במנהג, ואף ת"ב נכלל עמהם. וכן מוכח מ"ש בעל המאורות (סוף תענית ע"מ ש"י וז"ל: הרב (הרמב"ם) השמיט מה שאמרו דהיכא שאין שמד ואין שלום רצו מתענים וכו'. ויפה כיון שכיון שכתב שכבר נהגו כל ישראל להתענות בימי הצומות האלה אסור לנהוג בהן קולא, ואפי' לא רצו

מתענה. (ומכאן תשובה גם למ"ש במלבושי יו"ט סי' תקנד שהרמב"ן שהתיר היינו באומרת צריכה אני. וליתא).
גם מה שהקשה המהרש"ל בתשו' שם מהא דקתני בבברייתא (פסחים נד:) אין בין ת"ב ליוהכ"פ אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר. ואם איתא לדברי הרמב"ן הא טובא איכא בינייהו, חיה בתוך שלשים וחולה שאב"ס וכו', ואין לומר תנא ושייר, דהא בתענית (יג:) אמר' להדיא, וכי תימא תנא ושייר והא אין בין קתני. ע"כ. הנה גם זה לק"מ, שהרי כתבו התוס' מגילה (ת. בד"ה אין בין) וז"ל: אי נמי י"ל תנא ושייר, ונהי דאין בין קאמר, דמשמע דהוי דוקא, הא אשכחן בתענית (יג:) אין בין דשייר, דקאמר אהא דאין בין שלוש אמצעיות וכו', וכי תימא תנא ושייר, והא אין בין קתני, ופרריך, ותסברא דאין בין דוקא, והא שייר תיבה וכו' ומשמע דאי הוה משייר לה לא הוה קשיא ליה כלל אע"ג דקתני אין בין. ע"כ. ודון מינה ואוקי באתרין. (וע' בספר הליכו"ע שער ג' דף יח ע"א, ולמהר"ש אלגאזי ביבין שמועה כלל נח ונ"ט. ובס' הליכות אלי סי' תשטז). וכי תימא מאי שייר דהאי שייר, הרי שייר עוד דין חינוך לקטנים שנוהג ביוהכ"פ ואינו נוהג בצום ת"ב, וכמ"ש בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קיא). והמהר"ם בן חביב בתוספת יוהכ"פ (יומא פב). וכ"כ האחרונים.

וכן בשו"ת זכרון יוסף שטיינהארט (סי' כא) הביא קושית מהרש"ל בזה, וכתב, ולדעתי אין הוכחה כ"כ מההיא דתענית (יג:), דהא קאמר עלה ותיסברא דאין בין דוקא וכו', ואע"ג דמסיק בתר הכי אי משום תיבה לאו שיורא הוא, מ"מ משמע שאין הדבר מוחלט דאין בין דוקא וכו', וי"ל עוד דלא מיירי כלל בענין חומרות עיצומו של יוהכ"פ ות"ב, דהא ודאי שיש הרבה חומרות הנהוגות ביוהכ"פ ואין נוהגות בת"ב, אלא דמיירי בענין זמן התחלות החומרות הנהוגות גם בת"ב כגון עינוי ומלאכה במקום שנהגו אסור, ומש"ה קתני אין בין ת"ב ליוהכ"פ אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר דדייקינן מניה הא בהתחלת הלילה זה וזה שוים וכו'. ע"ש.

וע"ע להגאון בית מאיר (סי' תקנד) שדחה ראיית המהרש"ל מההיא דאין בין, שאין הברייתא חושבת ההבדל שבין ת"ב ליוהכ"פ, אלא על מי שחל עליו חיוב התענית. ויפה דייק ה"ה הא במקום חולי לא גזרו, והברייתא לא איירי מניה. ע"ש. (וע"ע להלן).

גם הב"ח (סי' תקנד) ה"ד המהרש"ל שחולק על הרמב"ן בדין יולדת בתוך שלשים, וס"ל להחמיר, וכתב ע"ז וכבר השבתי על דבריו בתשובה שכתבתי בס"ד,

והעלתי שמן הדין אין איסור כלל בזה, וכדברי הרמב"ן, אלא שנהגו בנות ישראל להחמיר על עצמן ולהתענות כל זמן שאין להן חולשה, שאף בשאר שלש צומות שמותרות לאכול, נהגו להתענות, אבל אין זה מן הדין כלל. ע"כ.
והנה זהו רק לפי מנהג אשכנז שנהגו להחמיר אף בשלש צומות שהמעוברות ומניקות מתענות א"כ מצטערות, אבל מרן הש"ע ס"ל שמעוברות ומניקות פטורות מלהתענות אפי' אינן מצטערות, וכמ"ש מרן הב"י בשם רבינו ירוחם, שמעוברות ומניקות אסור להן להחמיר ולהתענות. וכ"כ בספר תורת חיים (סופר), שכ"ד מרן כרבינו ירוחם.

וכ"כ הגאון ר' רפאל בירדוגו בספר תורות אמת (סי' תקנ), דמ"ש הרמ"א שנהגו להחמיר כשאין מצטערות, אנן לא קי"ל הכי אלא כדעת מרן. ע"ש. וכ"כ בספר מטה יהודה (סי' תקנ) בדעת מרן. ע"ש.

וכ"ש בדורות אלו שחולשה ירדה לעולם, שאף לדידהו יש להקל. ומעתה יולדת בתוך שלשים אין לה להתענות כלל, לא מן הדין ולא מן המנהג.

וכ"כ בערוה"ש (סי' תקנד סק"ח) דמ"ש הרמ"א בהגה (שם סעיף ו) בדין חיה וחולה, "שנוהגים להתענות כל זמן שאין להם צער גדול שיש בו לחוש לסכנה והמיקל לא הפסיד", זהו בימיהם שהיו בריאים וחזקים אבל בדורות אלו חלילה ליולדת בתוך שלשים להתענות בת"ב, כי ודאי שחלושה היא, והיא ממש כחולה, ולכן אין להניח יולדת להתענות בת"ב. ע"ש. ודבריו נכונים וישירים.

וע' בשו"ת רבינו יוסף מסלוצק (סי' כ) שכתב, דמה שהקשה רש"ל על הרמב"ן מהא דאין בין ת"ב ליוהכ"פ וכו', לק"מ, דהתנא לא קא חשיב אלא מילתא דהוי רבותא קצת, כגון ספק ביה"ש, שאע"פ שביה"ש של ת"ב הוי דרבנן ספיקו אסור. אבל הא דחולה שאב"ס וכן יולדת, דביוהכ"פ אסור ובת"ב מותר, לא הוצרך להשמיענו שאין זה חידוש כלל, כיון שיוהכ"פ דאורייתא ות"ב דרבנן וכו'. ע"ש.

אמנם הט"ז (סי' תקנד סק"ד), אף שדחה מה שפירש מהרש"ל בדעת הרמב"ן, וכתב, שהרמב"ן מקיל ביולדת תוך שלשים אפי' לא אמרה צריכה אני, ואפי' בודאי שאין סכנה בדבר, מ"מ סיים, שמאחר שהגמ"י בשם ר"ת כתב, שמה שהתיר ליולדת לאכול בצום גדליה, משום דתליא ברצו, אם רצו מתענים לא רצו לא מתענים, משמע שבת"ב שהוכפלו בו הצרות ולא תליא ברצו, אסור ליולדת לאכול, ודלא כהרמב"ן,

ושאפשר שמשום כן נהגו להתענות, וכמ"ש הרמ"א, וכן מסקנת מהרש"ל וכו'. ע"כ.

ובאמת שכבר ביארנו בשם הרשב"א והריטב"א שאף תענית ת"ב תלוי ברצו. וכ"כ בעל המאורות לדעת הרמב"ם, שבכל הצומות במנהגא תליא מילתא. ואין לנו שום הכרח לומר שר"ת חולק על הרמב"ן, ולכן יש לנו לתפוס כדעת הרמב"ן לדינא, שהראשונים הר"ן והריטב"א וה"ה הביאוהו להלכה, ואין חולק עליו, וכן העיר בשו"ת אבנ"ז (חאו"ח סי' תקמ) על דברי הט"ז הנ"ל, ממה שכתבו הרשב"א והריטב"א שאף ת"ב תלוי ברצו, וכתב להליץ בעד הט"ז שבזמנו עוד לא נדפסו חידושי הרשב"א והריטב"א הנ"ל, אולם בהגלות נגלות דבריהם הדבר ברור שיולדת בתוך שלשים אין לה להתענות כלל. ותאכל מיד בבקר. ע"כ. וכ"כ עוד בשו"ת אבנ"ז (סי' תכט). וכן העלה בשו"ת שמן ראש (סי' טו). וראה עוד בשו"ת שואל ונשאל ח"ד (סי' ט') ע"ש. וכן עיקר להקל להלכה ולמעשה.

ו]ומ"ש שם (אות ז) להוכיח (משבת לה:): העושה מלאכה בשני ביה"ש דשבת, בכניסתו וביציאתו, חייב חטאת ממה נפשך, ואם איתא דבביה"ש אזלינן בתר חזקה דמעיקרא, בביה"ש דמוצ"ש בלבד יתחייב משום חזקתו של יום וכו'. באמת שהחקרי לב ח"א מיו"ד (סי' קיב דף קסא ע"א) תמה מכאן על מ"ש התורת חיים, דלגבי ביה"ש אמרי' אוקי אחזקה קמייטא, דבשבת (לה:): מוכח דלא אזלינן בביה"ש אחר חזקה. ע"ש. וכן הוכיח במישור בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' צא ד"ה אמנם). וכ"כ בשו"ת זית רענן ח"ב (חיו"ד סי' ס"ס כב), ובשו"ת דבר משה תאומים (סי' נה). וכן הסביר הדבר האור שמח (פ"ה מהל' שבת ה"ד). וע"ע בספר נחל איתן (פ"ג מהל' שבת דף כז ע"ד). ובאבנ"ז (בחי"ד סי' תסז אות ט).

גם בנחל אשכול על ספר האשכול ח"ב (הל' ט' באב עמ' טז), העיר, שלענין דברי קבלה אין חילוק בין ת"ב לשאר צומות, ובוה"ז אין מתענים מדברי קבלה, שהכתוב הקורא צום לכל ארבע תעניות, פוטר מכולם בזמן שאין שמד, וברצו תליא מילתא, בין בת"ב בין בשאר תעניות, וכמ"ש הרשב"א והריטב"א בח"י למגילה (ה:). והט"ז (סי' תקנ"ד סק"ד) כ' לדייק ממה שהתיר ר"ת ליולדת תוך שלשים לאכול בצום גדליה. משום דבזה"ז רצו אין מתענים, אלמא דבת"ב אסורה לאכול, דלאו ברצו תליא מילתא. ולפע"ד עיקר טעמו של ר"ת שהיקל משום שבזה"ז צום גדליה לאו מדברי קבלה הוא, וברצו תליא מילתא, שייך ג"כ בת"ב שאף הוא בזה"ז אינו מדברי קבלה אלא מתקנת חכמים אחר

חורבן בית שני, מפני שהוכפל בו החרבן, (וכמ"ש התוס' ר"ה יח: ד"ה הואיל) וכו'. עכ"ל.

וכן הערוך לנר (ר"ה יח:): ה"ד הריטב"א דהא דאמרי' רצו מתענים וכו', נאמר גם על ת"ב, וכתב, שכן מוכח גם מדברי הרמב"ם, שכל ארבע תעניות, בזמן שאין שמד ואין שלום, מדברי קבלה אם רצו מתענים וכו', אלא שעתה קבלו הצבור עליהם, ואין ב"ד יכול לבטל וכו'. וכן נראה בב"י (ר"ס תקנ"א). אע"פ שמפ"י רש"י מגילה (ה:): לא משמע כן. ע"כ. וע"ע בשו"ת שמן ראש (סי' טו).

וע' בכיאו"ר הגר"א (סי' תקנ"ד סק"ח) שהסביר דעת הרמב"ן ומרן הש"ע, שכשם שהתירו בשבת (קכט.) ליולדת תוך שלשים אמירה לעכו"ם לעשות מלאכה בשבת לצורך היולדת, וכן התירו (ביומא עג:): לחיה כל שלשים יום לנעול הסנדל ביוהכ"פ, וכן סיכה לחולה שאב"ס, שמפני שהם מדרבנן, לא גזרו, ה"ה לת"ב שהוא מדרבנן. ע"כ. והסתמך ע"ז בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' רפט), ודחה למ"ש הט"ז שצריך שיהיה חשש סכנה וכו', שמדברי ה"ה בפ"ה מהל' תעניות מוכח שאין צורך לשום חשש סכנה וכו', אלא כל שהוא במקום חולי לא גזרו רבנן.

ובשו"ת פנ"י (חאו"ח סי' טז) כתב, מה שעורר מעכ"ת בדין חיה בתוך שלשים שמבואר בטור בשם הרמב"ן שאינה צריכה להתענות, וכ"פ הרב ב"י בש"ע, וכן נהגתי לפסוק כן, והעיר ממ"ש המהרש"ל בתשו' (סי' נג) לאסור, הנה אחרי ראותי דבריו אני על משמרת אעמודה, שצדקו דברי הש"ע, שאפ"י אם נאמר שר"ת חולק על הרמב"ן מ"מ הרי קי"ל ספד"ר לקולא, ומה גם שהוא כספק נפשות דפשיטא דאזלי' להקל, וכדברי הרמב"ן, ומה שרצה המהרש"ל להוכיח מן התלמוד היפך הרמב"ן, יש להפליא עליו הפלא ופלא, כי נראה ברור שאין ראיתו כלום, במחכ"ת, כי מה שהוכיח מדאמרי' אין בין ת"ב ליוהכ"פ אלא שזה ספקו אסור וזה ספיקא מותר, ואם איתא הא איכא בינייהו חיה בתוך ל', ותמיהני שא"כ יקשה גם עליו, שהרי מצינו תינוקות שמחנכים אותם ביוהכ"פ לשעות, ואיכא מ"ד דאיכא נמי חינוך השלמה מדרבנן, וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, ובת"ב לא אשתמיט שום אחד מהפוסקים ואפ"י ברמז לחייב השלמה מדרבנן, ואין צ"ל חינוך לשעות דכ"ע מודו ביוהכ"פ שיש לחנך התינוקות בשנת תשע ועשר, וא"כ לא מצאנו דינו ורגלינו במה שמקילים בזה בת"ב, ופוק חזי מאי עמא דבר וכו', אלא ודאי דקושיא מעיקרא ליתא, דתנא לא מיירי אלא מחומרת התענית עצמו ולא מחומרת

המתענים וכו', וכיון שנפל היסוד של ראייתו הדריגן לכללא דספד"ר לקולא. ועוד דרבים ס"ל כהרמב"ן והם הטור וה"ה [והריטב"א והר"ן]. והראיה שכתב ה"ה היא ראייה קיימת ונכונה לסברת הרמב"ן. ואף ר"ת מודה לזה, כי נלע"ד שאף הרמב"ן שהתיר היינו בסתם, אבל אם היולדת אומרת בפירוש שאינה צריכה ושאינה לה שום צער להתענות מודה שמתענה וכו', הילכך נ"ל שראוי להורות להקל כהרמב"ן בלי שום ספק. ע"כ. ודבריו נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת.

וב"ב נכדו הגאון פנ"י (פסחים נד:), דעיקר מילתא דת"ב בזה"ז בין לענין אבלות בין לענין תענית אינו אסור מדברי קבלה, אלא רק מדרבנן, ולכן לא החמירו חכמים לאסור מלאכה מן הדין בת"ב, כי חששו הרבה בביטול מלאכה לעם. וכ"כ בשו"ת הרמ"ן (סי' לט אות ד), ובמנ"ח (סי' שיג אות יא).

ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג האחרונים (סי' טו) כתב, שהעיקר כפסק הרמב"ן ומרן המחבר להקל בחיה בתוך שלשים וכו', וסיים, שעכ"פ שיטת הרמב"ן שהיקל בזה לחיה כל שלשים, שפיר עולה כהלכה מכל צד, דמדינא דקרא דדברי קבלה אף ת"ב תלי ברצו. ואין צום ת"ב מדברי קבלה, כי בודאי כיון דכללינהו קרא, כל ארבע הצומות שוים בזה, וברצו תליא מילתא. ורק מפני שהוכפלו בו הצרות, אחר חורבן הבית קבלוהו עליהם לחובה, ואינו אלא כגזרה דרבנן בעלמא, בלי שום אסמכתא כלל. נמצא שאף ת"ב שנוכר בדברי קבלה תלוי ברצו, וזוהי דעת הש"ע שהיקל בזה כדברי הרמב"ן, ואף הרמ"א אינו חולק עליו להלכה, אלא לפי המנהג שנהגו להחמיר ולהתענות כל זמן שאין להן צער גדול, ומ"מ אף הוא סיים שהמיקל לא הפסיד. ולכן לדעתי בדורות הללו שהן חלושות אין להחמיר עליהן בשום אופן, וכן יש להקל לחולה, ובפרט מי שיש לו איזה מיחוש בחלל הגוף, וכבר נאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וכן אני מורה. ע"כ.

ובשו"ת בשמים ראש (סי' צא) כתב, וחיה כל שלשים אינה מתענה בת"ב, וכן הכריעו הרמ"ה והרמב"ן ז"ל, והם כדאי לסמוך עליהם. אלא שבאשכנז שהן בעלות כח יותר נוהגות להתענות, ואפ"י בצום גדליה וי' בטבת וי"ז בתמוז, ולא מיחו בהן חכמים, אבל במדינות אלו שהן חלושות אין להחמיר עליהן חנם. ע"כ. וכתב ע"ז הגאון ערך שי (סי' תקנ"ד), ולפ"ז כ"ש עכשיו שהדורות חלושים יותר ויותר, שיש למחות בהן מלהתענות.

ובנה בשו"ת זכרון יוסף שטיינהרט (סי' כא) כתב, שנראה שהרמב"ן וסיעתו צירפו להקל סברת השאלות דרב אחאי גאון (פרשת ברכה סוף שאלתא

וגם בתורת האדם (שער הסנה דף י.) ה"ד השאלות, וכתב ע"ז, ולא דייק לך, דהא שלשים באמרה צריכה אני תליא מילתא. ואנן חיה נועלת הסנדל תנן, אכילה ושתייה דאיסור כרת לא תנן, ועוד מדאמר שמואל לחיה שלשים, למאי הלכתא, לטבילה. ולא מסיימין בה לתענית ש"מ דלא כחיה היא לענין תענית. ע"כ. וכ"כ הר"ן (ר"פ יוה"כ"פ ב"ה לענין). ומ"ש בגליוני הש"ס (פסחים נד:), שאולי יש חסרון בשאלות, וקאי על ט"ב, לא זכר מדברי הרמב"ן והרא"ש והר"ן שהשיגו על השאלות, ולא עלה על לבם לומר שהוא ט"ס. ומה גם דלא מיירי השאלות אלא לגבי יוה"כ"פ, ולא הוזכר בדבריו ת"ב כלל],

ומ"מ לענין ת"ב דהוי מדרבנן סמכו עליו להקל, ולכן כתבו שלא תתענה היולדת בת"ב כל שלשים יום. וכעין מה שאמרו בברכות (לו.) שכל המיקל בארץ דהוי איסור ערלה דאורייתא, הלכה כמותו בחו"ל, ופירש רש"י, שמשום שאין איסור ערלה בחו"ל מה"ת הלך אחר המיקל. הילכך נראה הלכה למעשה שאם היולדת עדיין מרגישה חולשה, וכ"ש אם היא קצת חולה לא תתענה בת"ב כל משך שלשים יום מעת לידתה, ויולדת בריאה שהתחילה להתענות בת"ב, ובאמצע היום הרגישה חולשה יתרה, יש לפסוק לה שלא תמשיך התענית בשארית היום וכו'. ע"כ.

אולם בשו"ת שמלת בנימין (דף ו.) העלה שהעיקר כדברי הרמב"ן ומרן הש"ע להקל ליולדת תוך ל'. וסיים, שמכיון שדברי השאלות דרב אחאי גאון דברי קבלה הם, נהי דלא קי"ל הכי לגבי יוה"כ"פ, אע"פ כן יש לסמוך עליו לגבי ת"ב, וכעין מ"ש הפוסקים בדין ביטול החמץ בפסח דס"ל להשאלות דבטל בששים, ואע"פ שרוה"פ חולקים עליו, אפ"ה סמכינן עליו במקום שיש עוד צד להתיר. והכא נמי כיון שאין חיוב מן הדין להתענות בת"ב מדברי קבלה בזמן שאין שמד אלא רק משום שהוכפלו הצרות נוהגים להתענות, יש

לסמוך בזה על דברי השאלות להקל בחיה כל שלשים יום. וכ"ש אם אומרת צריכה אני. עכת"ד.

[ויש להעיר עוד מדברי הרמב"ן בחי' לשבת (קכח): שכתב, יולדת בתוך שלשים יום אפי' אמרה צריכה אני, כיון שאין לה חולי אחר, הכל בקיאים שמשום לידה אין לה סכנה לחמין, ואי לאו דמסתפינא מרבנותא הייתי מפרש, שאמרה צריכה אני לרחוץ, אבל אם אמרה צריכה אני לחלל עלי אפי' בתוך שלשים נמי מחללים. ע"כ. ורש"י בספר האורה ה' יוהכ"פ (עמ' קיא), וכן בספר פרדס הגדול (ס' קפח), כתב, חיה תוך שלשים יום אינה משלמת. וע' להגרי"פ בשאלת שלום (ס' קסח), ובהעמק שאלה (ס' קסז אות יח), ובאור שמח (פ"ג מהל' שביבת עשור ה"ח). ודו"ק.]

ואמנם בשו"ת דבר שמואל אבוהב (ס' קח) כתב להחמיר ביולדת תוך שלשים כל זמן שאין לה צער גדול וחשש סכנה, וכמ"ש מהרש"ל. ע"ש. אולם אין דבריו נכונים, שהעיקר כפסק מרן הש"ע שאפי' בסתם פטורה מלהתענות, וכמ"ש הפנ"י הנ"ל.

גם בשו"ת זרע אמת ח"ג (ס' ס) כתב בפשיטות שאף שהרמב"ן והר"ן מתירים ביולדת תוך שלשים, שלא להתענות, מ"מ לדעת ר"ת שתלה הדבר ברצו, ולכן לא התיר אלא בצום גדליה, משמע דבת"ב דלא תליא ברצו, צריכה להתענות. ואע"פ שמרן הש"ע פסק להתיר, הרי הרמ"א לא התיר אלא במקום צער גדול, ומ"מ בנ"ד שהיא קצת חולה, נראה להקל, שאל"כ תקשה על ר"ת ההכרח שכתב ה"ה וכו', אלא ודאי דבכה"ג גם לר"ת יש להקל. ואף שמהרש"ל לא התיר אלא במקום חשש סכנה, לפע"ד דבריו צ"ע. ועכ"פ בנ"ד שיש ג"כ קצת חשש סכנה לולד שלא ימצא חלב האם די ספוקו יש להקל, שמלבד שהש"ע פסק להדיא כדעת הרמב"ן להקל, הרי גם הרמ"א כתב שהמיקל לא הפסיד, ובצירוף הנ"ל יש להורות להקל הלכה למעשה. ונהרב תלמידי המחבר בהגה שם העיר על ראית מהרש"ל מרתניא אין בין יום הכפורים לט' באב וכו', שיש לדחות ע"פ התוס' מגילה (ח). שאף במקום ששנינו אין בין י"ל תנא ושייר. עכת"ד.

והנה נדחק הרב למצוא צירופי היתר לנידונו, מפני שחשב שר"ת חולק על הרמב"ן שהיקל בזה, אבל לפי האמור בשם הרשב"א והריטב"א שאף ת"ב ברצו תליא מילתא, ושכן נראה מדברי הרמב"ם. וכמ"ש בעל המאורות והערוך לנר, א"כ בטלה מחלוקת, כי אין שום הוכחה לומר שר"ת חולק על הרמב"ן. והכי נקיש ואזיל בשו"ת כנה"ג (ס' תקנד הגב"א אות א), שכתב, כי

הנה לא נתבאר בדברי ר"ת אי ס"ל דבת"ב היולדת תוך שלשים צריכה להתענות או לא, אבל מטעם שכתב דמשום רצו מתענים רצו אין מתענים והו"ל רשות, ולכן מותר ליולדת תוך שלשים לאכול בתענית צום גדליה, נראה לדקדק שאף בת"ב הדין כן מה"ט גופא, וכמ"ש הב"ח. (ושם בהגה"ט אות ד כתב ג"כ, דמ"ש מהרש"ל שר"ת חולק על הרמב"ן, ליתא, שאין ר"ת חולק על הרמב"ן, וכמ"ש הב"ח). עכת"ד. ותנאי דמסייעי ליה הרשב"א והריטב"א הנ"ל.

וגם בלא"ה כתב הפנ"י שאין מחלוקת כלל בין הרמב"ן לר"ת בזה, ושאר ר"ת מסכים הולך להקל בסתם יולדת אע"פ שלא אמרה צריכה אני, ושאפי' את"ל שהוא חולק יש להורות כדברי הרמב"ן, משום דספד"ר לקולא, וזה מלבד שרבים מהראשונים ס"ל כהרמב"ן. וכנ"ל. ולכן הדבר ברור להלכה שאף בידוע שאין שום חשש סכנה, ולא חולי קצת, יולדת תוך שלשים יכולה לאכול, ואין לה להתענות, וכמ"ש הערוה"ש, שבדורות הללו שהן חלושות חלילה ליולדת תוך שלשים להתענות. וכן הורה האבנ"ז שתאכל מיד בבוקר וכנ"ל. וכן עיקר. וכן העלה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (חאו"ח ס' פח).

מסקנא דדינא, שיוולדת בתוך שלשים מיום הלידה פטורה מן התענית של ת"ב, וכמו שפסק מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו, וכ"ש בדורות הללו שירדה חולשה לעולם שאין היולדת רשאית להתענות. ואפי' לא אמרה צריכה אני מאכילים אותה, ותאכל בבוקר מיד כהרגלה, וכמ"ש האבנ"ז.

ונראה שאף לאחינו האשכנזים היוצאים ביד רמ"א יש להקל ליולדות בתוך שלשים שלא להרשות להן להתענות, וכמ"ש בערוה"ש (ס' תקנד ס"ח), שלא החמיר הרמ"א ביולדת בתוך שלשים אלא בימיהם שהיו בריאים וחזקים, אבל בדורות הללו חלילה ליולדת להתענות בתוך שלשים בת"ב, כי בודאי עדיין חלושה היא מהלידה, והיא כמו חולה ממש, ולכן אין להניחה להתענות בת"ב. ע"ש. וכ"ש שאף הרמ"א סיים שהמיקל לא הפסיד. ושלא כמ"ש המשנ"ב, וכן בשו"ת שבט הלוי ח"ו (ס' ע אות ד), שיש להחמיר כהרמ"א, ורק בת"ב דחוי יש להקל. דליתא, שהעיקר כמ"ש מרן הש"ע להתיר ליולדת תוך שלשים שלא להתענות, בכל ענין.

ואף שהרופאים אומרים שבזמנינו שהרפואה התפתחה גם היולדות מסוגלות להתענות תוך

ח. המפלת אחר ארבעים יום להריונה דינה כילודת, וכל שלשים יום מיום ההפלה אינה צריכה להתענות בתשעה באב. (ח)

ט. אשה שהפילה את עובריה פעמיים אחר תענית, והרופאים מזהירים אותה שלא תתענה בזמן הריונה, מותר לה לאכול בתשעה באב. (ט)

י. חולה, אפילו אין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. וחולה שנתרפא ועודנו חלוש ומצטער מאד בתעניתו, מותר לו לאכול, ואין צריך אומד, רק שלא יאכל למעדנים. (י)

וב"מ אף שהותר ליולדת בתוך שלשים לאכול בת"ב, לא תאכל להתענג במאכל ומשתה, וכמבואר בתוספתא (ספ"ב דתענית) ובירושלמי (תענית פ"א ה"ה). וכ"כ ראבי"ה (סי' תתסד) והאו"ז (סי' תטז). וכ"פ בש"ע (סי' תקנד ס"ה).

שלשים. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (האו"ח ח"ב סי' רלג). מ"מ אין לנו לזוז מדברי הפוסקים הרמב"ן והריטב"א והר"ן וה"ה והטור ומרן הש"ע, שילודת תוך שלשים פטורה מלהתענות.

דין שלשים יום ליולדת הם מעת לעת

יולדת ודינה ביום הכפורים, והובאו בשד"ח (מע' יום הכפורים סי' ג אות א). וכ"כ הרב אשל אברהם אופנהיים (סי' של), והמשנ"ב בביאה"ל (סי' תריז ד"ה יולדת). וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ז (סי' נג אות ח).

ט **במ"ש** המהרש"ם בדעת תורה (ר"ס תריז). וע"ע בשו"ת נחלת דוד בקונטרס יד שאול (סי' ג). וכ"כ בספר הליכות שלמה (עמ' פא, דבר ה"ג), שכל שהרופא חושש שהתענית יכול לגרום לה הפלת עובריה, צריכה לאכול, אפי' אם לא הפילה בפעמים קודמות. ע"ש. הילכך אשה מעוברת שעלולה להפיל, אין לה להתענות בת"ב, אא"כ היא בסוף החדש התשיעי להריונה, ושכן הסכימו הרופאים. (מאורי אור עור למועד דף קח:). [חזו"ע].

ורע, שדין שלשים יום ליולדת הם מעת לעת, וכן מפורש בספר האשכול (בהל' מילה סי' לו עמ' קיד). וכ"כ בשו"ת יד הלוי (תאו"ח סי' סב) בשם הגאון רבי נתן אדלר. (ובספר תורת היולדת עמ' קסט, זכה לכוין כן מסברא דנפשיה). [דומיא למ"ש (בשבת קכח):] בדין שלשה ליולדת, ומשלשה ועד שבעה, שכל הימים הם מעת לעת, כמ"ש הריטב"א (שבת קסט. ועירובין סח.). וכ"כ הרשב"א בחי' (שבת קל:), והרא"ש בתשובה (כלל כו סי' ב). וכ"כ באיסור והיתר הארוך (כלל נט סי' ב). [ומונים אותם משעת הלידה, ולא משעה שישבה על המשבר והיא שותתת דם.]

ח **בן** פסק בספר מטה אשר (דף קכב ע"ב) בשם הרב גור אריה (סי' של). וכ"כ בשמו בספר פחד יצחק (מע')

חולה, אפי' אין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב

התעניות דתלוי אם רצו הציבור, אין דין תענית כלל בחולה, אבל בת"ב חל גם על חולה, ולא הותר לו אלא כדי צורך. ע"ש. אך י"ל דגם בתענית ת"ב כיון שהוא מדרבנן, י"ל דמראש לא גזרו על חולה שמצטער. וכן הביאו בשם הגאון מבריסק זצ"ל שאמר, שזהו הלכה בעיקר הצום דת"ב, דמראש לא גזרו תענית על חולה כלל, ולכן לא שייך שיחמיר, שעליו אין ציווי כלל. ולכן א"צ לילך לרופא לאמוד אם הוא חולה במחלה מסוכנת, דהכא חז"ל לא חיבוהו כלל בחיובי צום בת"ב, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. [מועד"ז ח"ח סי' רנ"ח וסי' רמ"ה].

י **ע"פ** הש"ע (סי' תקנד ס"ו) דחיה כל שלשים יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול, א"צ אומד אלא מאכילין אותו מיד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. וכתב במאמ"ר שם, דר"ל שהוא חלוש וחש בגופו אע"פ שאין בו סכנה מאכילין אותו. ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ו) מבואר, שחולה שאינו מתענה בת"ב, מותר לו לעלות לתורה אפי' לקריאת ויחל דמנחה, שהרי גם הוא מתענה, דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו, ואם די לו בשתייה לא יאכל, ואם די באכילה אחת לא יאכל פעמיים. ע"ש.

גם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (בקו"א ס"ק ע"ה) כתב, שבכל

יא. זקנים תשושי כח שמצטערים מאד בתעניתם, פטורים מכל הצומות הללו לרבות תשעה באב. וגם הרוצים להחמיר בזה, יזהרו בשתיית נוזלים, כי מצוי אצל אנשים מבוגרים שמאבדים נוזלים בקלות, ויש בזה חשש סכנה, בפרט בימי החום, ולכן זו חומרא הבאה לידי קולא. (א')

יב. חולה שמותר לו לאכול בתשעה באב, וכן יולדת תוך שלשים, אוכלים בתשעה באב כהרגלם תמיד, ואין צריכים לאכול פחות פחות מכשיעור, אלא ביום הכפורים. (ב')

יג. מי שיש לו דלקת בגרון פטור מלהתענות, שזה נחשב ספק סכנה. אולם אם מכיר את עצמו שדי לו באנטיביוטיקה קלה יצום כרגיל. וכל שיש לו חולי בחלל הגוף, הרי הוא בכלל חולה הפטור מהתענית, ואף אם ירצה להחמיר על עצמו, לא יחמיר אלא מאכילה, אבל לא ימנע עצמו משתיה, וכל שמרגיש חולשה לא יחמיר כלל. וכל חום שיש לאדם, כל שהוא אפילו מעט יותר ממה שיש לכל אדם, וכגון למעלה מ-37 וחצי מעלות ונחלש מכך, הרי הוא בכלל חולה, שכן אין חום ללא סיבה רפואית. וכל שכן כשיש חום גבוה, שהוא בכלל חולה שיש בו סכנה כל זמן שלא בא רופא לקבוע את מצבו. וכן מי שמזיע הרבה עקב כאבי ראש חזקים בתענית, פטור מלהתענות בתעניות דרבנן. וכן מי שיש לו דלקת פנימית, כגון דלקת ריאות או כליות או בפרקים, או חולה אולקוס, כל אלה הם בכלל חולה שיש בו סכנה. [אבל כשאין זה אלא גירוי בלבד, חייב להתענות אלא אם כן הרופא אמר שהצום מזיק]. (ג')

אין להתענות כלל, כי אפי' ביוהכ"פ כתוב בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' שכה) אם רואה שקשה עליו התענית מאכילין אותו. וכ"ש בג' צומות הללו. וע' להרב מזבח אדמה (סי' תקנ"ד), ולהרב ערך השלחן (סי' תקנ). ובפיפה ללב (סי' תרי"ח אות א').

(א) ראה סעי' ד. וכ"ה ברוח חיים למהר"ח פלאגי (סי' תקנ"א) דמה לי נשים מעוברות ומניקות מה לי אנשים זקנים תשושי כח. ובלבד שיאמר להם הרופא שהתענית תזיק להם. הלא"ה לא יפרשו מן הצבור. וע' במור וקציעה. וזקן בא בימים והוא חלוש הרבה,

חולה האוכל בתשעה באב, ויולדת, א"צ לאכול פחות מכשיעור

בתשו' בשמים ראש (סי' רפ), שהתירו מלשאצל"ג בשבת במקום צער כמו מפיס מורסא, כי לא העמידו דבריהם במקום חולי. ע"ש. וראה ביפה ללב (ח"ב אות ג'). וחולה שהרופאים ציוו עליו לבלוע ב' או ג' כדורים תרופה בכל יום, כתב ה' כתונת יוסף שמותר לו לבלוע הכדורים בד' צומות, כיון דהוי דבר שא"צ ברכה. וכ"ה בעיקרי הד"ט (סי' כט אות לו). ובכה"ח (סי' תקנ"ד אות לד). ובגדר חולה, ראה באול"צ (ח"ג פכ"ט), שכל שיש לו חולי בחלל הגוף, הרי הוא בכלל חולה הפטור מהתענית, וכמבואר בשו"ח (מע' בין המצרים סי' ב אות יג). [והיינו מי שנפל למשכב מחמת חולי, אבל סתם מיחוש אינו פוטר מהתענית]. וע' בכה"ח (אות כט), ובשו"ת חת"ס (א"ח סי' קנז).

(ב) ע"פ המבואר בהערות הנ"ל. וכן מבואר בש"ע (סי' תקנ"ד) שהחולה שצריך לאכול, א"צ אומד ומאכילין אותו מיד, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. וכתב במאמ"ר (סי' תקנ"ד סק"ב), דהיינו שהחולה חלוש וחש בגופו, דאע"פ שאב"ס מאכילין אותו ואינו צריך אומד כמו ביוהכ"פ. וא"צ שיאמר צריך אני. שאילו החולה אומר צריך אני, אפי' ביוהכ"פ מאכילין אותו, ואפי' רופאים אומרים שאינו צריך. וכן לגבי יולדת תוך ל', משמע מפשט דברי הטור בשם הרמב"ן, דמסתמא אמרי' שהיא חלושה והוא כחולה שאב"ס ואינה צריכה להתענות. וכן מבואר בב"ח. וראה בשו"ת יבי"א ח"י (תאו"ח סי' לט).

(ג) דכל חולה שאב"ס פטור מהתענית, וכיו"ב מבואר

יד. וכן מי שיש לו סכרת, כשהיא מגיעה לרמה של מאה ושמונים - מאתיים מיליגרם אחוז, ודאי פטור מהתענית. ובודאי שלא ימנע משתיית מים. אבל כשהיא רק ברמה של מאה וארבעים מיליגרם אחוז צריך להתענות. וכן חולי לב, כשהתענית מזיקה להם, כגון כשיש בעיות בספיקת הדם וכדו', פטורים מהתענית. וכן כשיש לחץ דם, אם אינו כל כך גבוה, חייב להתענות, ואם הלחץ דם גבוה לפעמים פטור, ולפעמים צריך לשתות, והכל לפי הענין, ויתיעצו עם רופא. ופעמים שאין יודעים מה מצבו היום, ונחשב ספק חולה, וישתה פחות מכשיעור. (יד)

טו. מי שעבר ניתוח פנימי קשה, פטור מלהתענות לפחות שלשים יום לאחר הניתוח. ובניתוח קל או לאחר חום וחולי, יש לפטור מהתענית בחלושים עד ג' ימים או ז' ימים. והכל לפי הענין, שכל שהוא חלוש עדיין מהמחלה, יש לפטרו מהתענית. והנכון הוא שבכל מקרה ישאלו חכם הבקי בהלכה. (טו)

טז. מי שיכול לצום בתשעה באב מבוקר ועד ערב כראוי, אולם אינו יכול בשום אופן לצום מהלילה ולהשלים את התענית של עשרים וארבע שעות, כגון אדם חלש. עדיף שיאכל וישתה בלילה, בכדי שיוכל להשלים תענית כדת וכדין ביום מעמוד השחר ועד צאת הכוכבים. כיון שתענית מבוקר ועד ערב נחשבת לתענית. ומכל מקום אם מחמת חולשה גדולה אינו מסוגל להתענות יום שלם, אינו מחוייב לעשות כן, לאכול בלילה כדי שיוכל להתענות ביום. (טז)

מי שיש לו סכרת - פעמים שפטור מלהתענות

ופרש"י התיר להחזיר מוכין שנפלו מן הכר לתוכו. ובגמ' שם מבואר, שבחדשים אסור לעשות כן, דהשתא עביד ליה מנא. אבל בישנים מותר. אמנם לדעת הרמב"ם (הל' שבת פכ"ב הכ"ג) האיסור למלאות הכר והכסת החדשים במוכין הוא משום גזרה שמא יתפור. ולפ"ז אין איסור זה שייך בנ"ד. ומ"מ אף לפי רש"י האיסור אינו אלא מדרבנן, כמבואר בריטב"א (שבת מח.). ולכן ודאי שיש להתיר בזה אף לחולה שאב"ס, וכ"ש שיש להתיר בנ"ד דחשיב כחולה שיב"ס. ועוד, שא"ז דומה לגידון שלנו, שהרי המוכין אינם עומדים להוציאם ולהחזירם תדיר לתוך הכר או הכסת, משא"כ הכנסת המיכל למכשיר הניתנת ע"ד להסירה לאחר ג' ימים לערך, ולהשליכה. וכן י"ל בדבר החלפת הסוללות שמחזיקות מעמד ג' שבועות לפחות, ולאחר מכן נזרקות או נטענות. וא"כ אין בזה משום תיקון כלי כלל, וכמ"ש כיו"ב בשו"ת יחוד"ב ח"ב (ס' נו).

זו) שבר"ב אחר ניתוח פנימי קשה, ישנה הרגשה של חולשה רבה, ויש צער רב בתענית, צער הגדול ממה שיש לשאר אדם בתענית, ובמקום צער לא גזרו חכמים.

יד) ראה בכה"ח (אות לה) שבמקום שאין החולי-רע חזק כ"כ, יאכל פחות מכותבת, בכדי אכילת פרס, ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעף, יש ליעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא יכרוך סביב לחוטמו חתיכת בד. ע"כ. והעידו על הרב מבריסק שבעוברו בדרך חלף על פניו יהודי אחד שסבל ממחלת סוכר, וזקוק לזריקות אינסולין, ואמר לו הרב מבריסק, ת"ב מתקרב ולא תצום כלל, שעליך לא גזרו חז"ל. [תשוה"ג ח"ב ס"י רסא].

ונודע כי חולה בסכרת נעורים מוגדר חולה שיש בו סכנה, והטיפול בו באינסולין מציל ומאריך חיים. כמ"ש בספר נשמת אברהם (בהקדמה ל"ט שכח) שחולה שאין בו סכנה לפי שעה, אך אם לא ייתנו לו טיפול מסוים בו ביום, יש חשש שמא יסתכן, כגון חולה סכרת שמקבל אינסולין, נחשב חולה שיש בו סכנה. ע"ש. והו"ד בספר חזו"ע שבת ח"ג (עמ' שעו).

ולבן כתבו אחרוני זמנינו שמותר להחליף בשבת מיכל אינסולין, גם אם מדובר בכמה שעות קודם צאת השבת, ואין בזה משון מתקן מנא. וע' בגמ' שבת (מח.) רב חסדא שרא לאהדורי אידרא לבי סדיא בשבתא,

מי שיכול לצום כראוי מבוקר ועד ערב אם יאכל וישתה בלילה

לשיעורים, או שיאכל אוכל פגום. ועכ"פ לא יאכל מעדנים, ורק בצמצום, שאין יוכל לאכול ביום

זז) לכאורה אם אינו בגדר חולה שפטור לגמרי מן התענית, קשה להקל בזה, אא"כ יאכל בלילה

יז. הילדים פטורים מלהתענות בתשעה באב כל שהם פחות מבר מצוה. ואין בזה חינוך, אבל לא יאכילו אותם מעדנים. (ז)

החורבן, ומשום גררא דהנהו דיני תני לכולהו גבי ת"ב. וה"ה לשאר צומות היכא דאיכא שמד שהן חייבי' להפסיק מבעו"י, ואסורין ברחיצה ובכולהו אחריני דלא תלו באבילות אלא בעינוי. ע"ש. ונמצא שיתכן שבת"ב עצמו היו ב' דינים, ושמה גם החומרא להפסיק מבעו"י מכללם.

והביאו מס' נזירות שמשון (סי' תקנד), שדן ביולדת או חולה קצת שאינם יכולים להתענות כל הלילה והיום, ורוצים להתענות מקצת כדי להצטער עם הציבור, האם עדיף שיתענו אותו מקצת ביום שהוא עיקר התענית, והלילה הוא רק לגודל החומרא, או שעדיף להתענות תיכף בתחילת הלילה ולהתחיל עם הציבור. וכתב שנראה שיתענה ביום, שכתב הרמב"ם (הל' תענית פ"ג ה"ג) לגבי תענית גשמים, שבאמצעות אוכלים ושותים מבעו"י, ואנשי משמע מתענים מקצת היום ולא משלימים. וש"מ דבא להורות דביום מתענים מקצת ולא בלילה, דאל"כ הו"ל לאשמעינן גם הלילה שמתענים. ועוד דלדידיה מותר ולא משלימים, דהא כבר אמר רק מקצת היום, אלא דבא לדייק ולא הלילה. ואין לומר דכאן י"ל שהיה לו כח. דגם התם אם יהיה לו כח או שלא ירבו הקרבנות יוכל להשלים. וע' בס"י תקע"ה ס"ה ובמג"א שם. ע"כ. והביאו ראיה מהב"י סי' תקנד בשם הרמב"ן, שאע"פ שהיה ראוי להתענות מבעו"י בכל ד' צומות, לא קבלו רק להתענות ביום. וש"מ שגם זה נחשב קיום התקנה, אע"פ שעושה לחצאין.

וצ"ע מדוע הפוס' לא העירו שהרבה מן האנשים שהם חלופים ופטורים מתענית ת"ב, יש לבדוק אם יכולים להתענות כראוי רק מבוקר ועד ערב, וא"כ יש לחייבם בזה, ולא לפוטרים מחמת שאין יכולים להשלים את התענית. ועכ"פ י"ל שאין לחייב אדם כזה לעשות כן, לאכול בלילה ביום מעמה"ש עד צאה"כ.

שביהמ"ק נחרב ונחשב כמו שנחרב בכל שנה ביום זה, שכל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ורז"ל דימו זאת למי שמתו מוטל לפניו ר"ל.

אולם זה תלוי בחקירה האם מי שאינו יכול להתענות, פטור לגמרי מכל דין התענית, או ד' גם עליו יש איסור לאכול יותר מן הנצרך לו לבריאותו. ולצד ב' יש מקום לדון, שבכל מה שאוכל בלילה שאינו מוכרח עושה איסור, ואין לו לעשות איסור בשביל שיוכל להתענות למחר. משא"כ לצד א'.

אך יש סברא לומר, שגם את"ל שמי שאינו יכול להשלים התענית אסור לו להרבות באכילה במה שאינו נצרך לו, מ"מ אדם כזה שיכול להתענות ביום, החיוב שלו מעיקרא הוא רק להתענות ביום, ואין לראות איסור במה שאוכל בלילה שלא לצורך, כיון שמוכרח לו כדי לקיים את התענית ביום.

ואדרבה, יתכן שאדם כזה שאינו חולה, ויכול להתענות מעמה"ש ועד צאה"כ, שמא מחוייב לעשות כן. ואינו פטור מן התענית. ואף שאין זה ברור בידינו, כדי לחייבו לעשות כן, מ"מ יש להתחשב בסברא זו, ולהורות לו שיכול לאכול ולשתות בלילה, ויתענה ביום. וצ"ע לדינא אם אכן יש לו חיוב לעשות כן.

וע"ע להרשב"ץ (שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' רעא) שהקשה, שכיון שד' צומות הללו שהוזכרו בבבאי, שוין בחומרותיהן, צ"ע מה שאנו מקליין בשאר צומות, ומחמירים בת"ב. וכתב כמה תירוצים. שב"ד שלאחר הנביאים הם שתיקנו בת"ב אותן חומרות. ושיותר נראה, דהאידינא דליכא שמד תלוי ברצו, ורק בת"ב קיבלו את הצום בחומרותיו. ואי נמי דבת"ב איכא מילתא אחריתי, דליכא בשאר צומות אפי' איכא שמד. והוא משום חיוב אבלות החורבן, כגון שלא יאכל בשר ולא ישת' יין ושאר מצוות דנהוגות באבל, דמשמע שהדינין ההם הם מיוחדין לת"ב בלבד משום אבלות

ילדים פחות מגיל בר מצוה פטורים מלהתענות בת"ב, ואין בזה חינוך

ביוה"כ משמע שזהו הלכה מיוחדת ביוה"כ, אבל לא בת"ב ושאר צומות. וכן נראה מ"ש בפסחים (דף נד) דרש רבא, עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בת"ב וכו', משמע דוקא הני אבל תינוקות לא. וכן נראה מדברי הפוסקים שלא הזכירו חינוך התינוקות בת"ב, ואפשר דזה רמז התנא באומרו ביוה"כ, כלומר דוקא ביום כפור. ואת"ל דימצא פוסק שיאמר דמחנכים

(יז) **ראה** לעיל סי' תקנ הערה לד. וע' בשבולי הלקט (סי' רעג), שבת"ב יש להקל בקטנים מפני שהוא בקיץ וחס מאד, וכיון שהצום קשה ע"כ לא תיקנו גם תענית שעות לקטנים בת"ב, שאינו אלא מדרבנן. ע"ש. דדוקא ביוה"כ איכא חובת חינוך לתענית שעות, אבל לא בת"ב. וכמבואר במשנה (יומא פב), דביוה"כ"פ מחנכין לשעות. ודייק בספר תוספת יוה"כ"פ, דמדקתני במשנה

יח. חולה האוכל בתשעה באב, עושה מים אחרונים בסוף הסעודה קודם ברכת המזון. (יה)

יט. יש אומרים ששלשה חולים האוכלים בתשעה באב, לא ישבו יחד באופן שיתחייבו בזימון, ואם כבר אכלו ביחד, יעשו זימון. [וחולה האוכל בתשעה באב ראוי שימנע מאכילת בשר ושתיית יין, ויטרחו מעט עבורו למצוא אם יש אוכל אחר שטוב בשבילו. אם לא שנצרך דוקא לבשר ויין בשביל בריאותו]. (ט)

תקנ"ד אות ז', אם יש לחנכם מיהת לשעות, והביא פלוגתא בזה, כיעור"ש.

ונשאלתי מהרה"ג משה פרקוביץ (אב"ד בכיה"ד מודיעין), ע"מ שנתבאר כ"ב בילקו"י חינוך לקטן (הלכות הצומות אות א), שכ"כ החיי אדם (שם) שאפי' תענית שעוה אין צריך. והקשה, שהח"א שם לא כתב כן שא"צ אלא לגבי ג' צומות שתלויים ברצו, ולא על ט"ב שהוא חובה ולא תלוי ברצו.

אמנם מה שנקט בפשיטות שט"ב לא תלוי ברצו, אינו מוכרח. שנח' בזה הראשונים. ודעת הרבה ראשונים שגם ט"ב תלוי ברצו. וא"כ לגבי קטן שדין חינוך דרבנן יש לסמוך על הראשונים הנ"ל. ועוד, שמצד הסברא מה חילוק יש לגבי קטן בין ט"ב לג' צומות, אחר שכל דין חינוך רק מדרבנן. ג. ועוד שהחיי אדם לא כתב דין תענית של קטנים בט"ב, אלא בדיני ג' התעניות, ולכאור' סמך על מ"ש בדיני ג' התעניות, ועל כולם כתב שא"צ להתענות תענית שעוה, (ורק סיים,

שראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף, לחם ומים או שאר מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הצבור). ועכ"פ לא כתב כן בהל' ט"ב (כלל קל"ה) שיש לחנך את הקטנים להתענות לשעות. [ואם ט"ב תלוי ברצו לדעת הח"א, ראה בח"א (כלל קל"ה ס"ב)]. ועכ"פ נקטי' להלכה את סברת הח"א שכתב לגבי ג' צומות, דה"ה לגבי ט"ב.

ולגבי יום הכפורים, ראיתי מי שכתב, שאותם המחלקים ביום הכפורים סוכריות לתינוקות שאינם צמים, הוא איסור גמור. ויש בזה איסור לא תאכילום לכמה פוס'. ע' רש"י (יומא ע"ג), ובר"ן (יומא ג. מדפה"ד). ובמנ"ח (שי"ג) אוסר להאכיל לקטן מה שאינו בחשש סכנה. ומה שהוא להתענג בעלמא לא הותר מעולם להאכילו. ע"כ. (תשו"ג ה, קפח). ולעיקר הדברים, כבר נתבאר בילקו"י ימים נוראים, שעיקר דברי המנ"ח אינם מוכרחים מעיקר הדין.

יח) פשוט. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' שפד).

שלשה חולים האוכלים בתשעה באב, לא ישבו יחד באופן שיתחייבו בזימון

אם אכלו כבר, לא יעשו זימון. וראה בס' מועדי הגר"ח (עמ' קסה), נהרות איתן (ח"ג סי' כא). אך כבר העירו,

אותם לת"ב, נאמר דהתנא נקט ברישא התינוקות, כלומר שלא הגיעו לחינוך אין מענין אותם אפי' ב"כ, אבל אם הגיעו לחינוך מחנכים אותם אפי' בת"ב, וכ"ש ביוה"כ. ולכן נקט ברישא ביוה"כ ובסיפא נקט סתמא. וע' בתשובת הרמ"ע (סי' קיא) שכתב, דמחנכים התינוקות לשעות, אבל לענין השלמה אין מחנכים. ע"כ. ואף שמסיום דבריו משמע קצת שכן מחנכין לתענית שעוה, מ"מ איהו גופיה כתב שהפוסקים לא הזכירו חינוך התינוקות בת"ב. וכן מבואר בתשובות הרמ"ע מפאנו הנו', שאין דין חינוך ילדים לצום בכל הצומות, רק ביוה"כ לבד. שהרי כתב דאפי' קטני קטנים יתן להם רק לחם ומים, כדי שיתאבלו עם הציבור. [וגם בזה כתב בברכ"י שאין נוהגים כן]. גם בערוה"ש (סי' תקנ"ד ס"ק ד) כתב, שבת"ב אין מחנכין קטנים אפי' לתענית שעוה. וכ"כ בא"ר (סי' תקמ"ט), וה"ד בפמ"ג, ובביאה"ל (סי' תקנ"א).

ואמנם בספר זכור לאברהם (ח"א אות ט') הביא בשם ספר גור אריה, דס"ל שדין קטנים בתענית בת"ב שוה לדין יוה"כ. גם בס' תשוה"ג כתב לחייב לחנך את הקטנים להתענות תענית שעוה בת"ב, שהרי האב חייב לחנך את בניו לקיים כל המצוות, בין מצוות דאורייתא בין מצוות דרבנן. ולכן כשהבן קרוב לבר מצוה והוא בריא מחנכו בת"ב לתענית שעוה ולאבילות. ואוכל להם רק כדי צרכו, שבינן שזהו יום אבל. אבל קטן שמת לו קרוב אינו מתאבל כלל, שעל מצוה או חובה שבא ע"י מקרה, לא תיקנו אבילות, ואין ע"ז מצות חינוך. [תשובות והנהגות]. ואינו נכון לדינא. וכן העלה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט (סי' כז) שהרב גור אריה יחידאה הוא בד"ז ולא קיי"ל כוותיה. וע' להמהרש"ם בהגהותיו שבס' ארחות חיים החדש (סי' תקנ"ג אות א') שסתם ג"כ לפסוק כהנ"ל בפשיטות, דלהשלים א"צ אפי' בת"ב, ואפי' בהגיעו לפרקם, ודן שם, וכן בס'י

שלשה חולים האוכלים בתשעה באב,

י"ב) כמה מאח' זמנינו הזהירו בזה, עפ"ד הטור והב"י בס"י תקנ"ב לגבי סעודה המפסקת. ויש שכתבו שאפי'

כ. חולה או מעוברות ומניקות הסועדים בתשעה באב, וכן כל שאר הפטורים מתענית תשעה באב, אין להם לומר "נחם" בברכת המזון, שלא נתקן לאומרו אלא בתפלה. (כ)

כדיני סעודה מפסקת נתבאר שהעיקר שאם כבר אכלו יחד, יזמנו, וכמ"ש בשו"ג ודברי מנחם ונהר שלום (סי' תקסב). וה"ה לגבי ט"ב.

שאפשר שסעודה מפסקת חמירא טפי, שלא מצינו שאסרו לחולה בט"ב לאכול שתי תבשילין בסעודתו. וע"ע בביאור הגר"א (סי' תקנ"ד) בשם תה"ד. ולעיל

אם מותר לחולה לאכול בשר ולשתות יין בת"ב ולאכול ב' תבשילין

על הכוס ותשתה ממנו היולדת. ואם אינה שם, יטעים לתניוקות. ע"כ. ויש לחלק בין יין של מצוה ליין של רשות. ולכן טוב להחמיר בזה. ובפרט שאמרו בגמ' (תענית ל:) כל האוכל בשר ושותה יין בת"ב, עהכ"א ותהי עונותם על עצמותם. ע"כ. ואמנם שם מדובר שעושה בשאט נפש. ונזכרנו חננאל שם לא גרס בשר ויין, אלא כל האוכל סתם. ורש"י והרי"ד שם פי' בסעודה מפסקת. וכ"כ ברי"ף.]

ויש לזון בזה לדינא, האם מותר לחולה לאכול בשר ולשתות יין בת"ב כאשר אינו מוכרח לו לבריאותו יותר ממאכל ומשקה אחר, רק שזה יותר נוח לו. ומ"ש במשנ"ב (סי' תקנ"ה) שחולה שאוכל בתענית, לא יתענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך, בע"כ אין זה מדינא, רק להשתתף עם הציבור, דהא מיירי גם בשאר תעניות. ובס' אגרות וכתבים "דרך אמונה", הביא מכתב של הגר"ש אלישיב לגבי הבדלה לחולה בט"ב שחל במו"ש, שהגר"ז מבריסק התיר להבדיל על יין, ע"ס מה שביאר בחי' על הרמב"ם (ה' תענית) דערב ט"ב הוא כמו מתו מוטל לפניו דאסור ביין, אבל ט"ב עצמו הוא כמו אבלות אחר הקבורה דמותר ביין, והעיר ע"ז שבאו"ז (ה' ט"ב סי' טו) אי' בהדיא שגם בט"ב דומה למתו מוטל לפניו. ע"כ. וכ"ה בתשב"ץ (סוף ח"ג).

ועוד נראה, שאין ללמוד מזה לב' תבשילין, וחולה שאוכל בת"ב יכול לאכול ב' תבשילין, ואין לחדש איסור בזה, ודלא כמ"ש חכ"א שאם בערב ת"ב בסעודה המפסקת אסור לאכול ב' תבשילין משום תענוג, כ"ש בת"ב עצמו, ולכן אם אין לו צורך הכרחי ימנע מזה (תשו"ע ב, רסד. ג, קנט). ותמוה, שזה איסור שחידשו חכמים בערב ט"ב לגבי סעודה מפסקת, ואינו דומה לבשר ויין שיש אוסרים, מחמת דבלא"ה יש איסור כזה לגבי אונן. ובפרט אם הטעם בכדי שיכנס לתענית מתוך צער ולא מתוך שמחה. ומנ"ל לחדש גם לגבי חולה האוכל בט"ב עצמו. ושור' שכ"כ הגר"ש אלישיב (מבכשי תורה קובץ מז עמ' כז), שלכ"ע מותר לחולה לאכול ב' תבשילין בט"ב, כיון שלא תיקנו איסור זה רק היכא שזה לכולם, ולא למקרים של יחידים.

וכ"ה בפסיקתא רבתי (פל"א), שנה ר' חייא הגדול, כיון שיצא ת"ב מותר אדם בכלל, למה, מפני שהוא כמתו של אדם מוטל לפניו והוא אסור לאכול בשר ולשתות יין, וכיון שנקבר המת, האבל מותר בהם, אף זה ת"ב אבל הוא, כיון שיצא ת"ב מותר אדם בכלל, אע"פ שמתו לנו, אלא לעולם אנו צריכים שתהא אנתחא [של ירושלים] בלבנו עד שישוב הקב"ה עליה. ע"כ. והובא בהגמ"י החדשות (תענית פי"א הי"א). ומבואר דס"ל לפסיקתא, שתשעה באב דינו כאונן שאסור מדינא בבשר ויין, וא"כ גם לגבי חולה יש לאסור כשאין לו הכרח במאכלים אלו, אלא יטרחו להשיג מאכלים אחרים עבירו. ונמ"מ לגבי הבדלה נתבאר במק"א ע"פ גדולי האח' שיכול להבדיל על היין. וצ"ע אם אפשר לחדש הלכה על פי זה.

ולגבי יום הכפורים, יש שכתבו בשם הגר"ש זאויערבאך, דהואיל והתורה אמרה ועיניתם, אלא מפני ההכרח צריכים לאכול אפשר דאין זה חשיב קביעות. וסברא זו לא שייכת לגבי ט"ב, שחולה פטור מן התענית, וכ"ש שאינו מדאו'. ולענין שאר תעניות ציבור, לכתחלה רשאים חולים לאכול יחד ולזמן, רק שלא יעשו בפרהסיא כ"כ.

ועוד, שהרי מפורש בשו"ע (סי' תקנ"ד) לגבי ברית מילה בט"ב, שאם היולדת מצויה במקום המילה, יכרך

חולה האוכל בתשעה באב אין לו להזכיר נחם בברכת המזון

נוהגים לומר נחם בתפלה אלא במנחה, מ"מ בברהמ"ז שאין מנהג ידוע, יש לאומרו גם בשחרית. וכן הסכים בשו"ת בית יהודה ח"ב (סי' פז).

כ הנה הרמ"א בהגה (סי' תקנ"ד) פסק, שחולה שאוכל בת"ב אומר "נחם" בברהמ"ז. והוא ממהרי"ל (עמ' רמה). וכתב המג"א, שאפי' לפמ"ש הרמ"א שאין

להזכיר. ומיהו כיון שהטור והש"ע מחמירים להזכיר ביוהכ"פ, אין להקל. ע"כ. גם הט"ז שם האריך בזה, והעלה שמכיון שמצד קדושת היום אין בו היתר אכילה אלא במקרה של פקדו"נ, אין לו להזכיר מעין המאורע בברהמ"ז. ושוא"ת עדיף. ע"ש.

והא"ר (ס"ס תקנו) העיר ע"ד הרמ"א הנ"ל, כדברי המג"א והט"ז שאין להזכיר ביוהכ"פ מעין המאורע בברהמ"ז, והוסיף, שאף הטור ומרן המחבר שפסקו להזכיר יעלה ויבא בברהמ"ז ביוהכ"פ, אפשר שידוד בת"ב שאין להזכיר. ולכן לא כתבוהו כאן. ע"ש. והיינו כמו שאמרו (בשבת כד.) ימים שאין בהם קדושה, כגון שני וחמישי ושני של תעניות ומעמדות, אין בהם הזכרה בברהמ"ז.

והגר"א בביאוריו לאו"ח (ס"ו תקנו), ובחי' לשבת (כד.) כתב, שהרמ"א למד דין חולה שאוכל בת"ב שמזכיר נחם בברהמ"ז, מהא דפסקינן בחולה שאוכל ביוהכ"פ שאומר מעין המאורע בברהמ"ז, אבל באמת אין זה דומה, שהרי מפורש בברייתא שבת (כד.) שדוקא בימים שיש בהם קרבן מוסף יש בהם הזכרה בברהמ"ז, אבל ימים שאין בהם קרבן מוסף אין בהם הזכרה בברהמ"ז. ע"כ.

גם הגאון בעל חות יאיר כתב בספר מקור חיים (ס"ס תקנו), דמ"ש התניא שאין לומר נחם בברהמ"ז כלל, דברי טעם הם. ע"כ.

גם בספר שער הכולל (פרק לד אות ט) כתב, שדעת הגר"ז בסידורו שלא להזכיר ביוהכ"פ ובת"ב מעין המאורע, ומשום שהפסק בברהמ"ז הוא חמור ביותר, כדין הפסק בתפלה, וכדברי השבולי הלקט (הני"ל), ע"ש.

ולכן בודאי דהכי נקטי' שלא להפסיק בברהמ"ז ולהוסיף מה שלא תקנו חז"ל. (וע"ע בשע"ת ובמשנ"ב ס"ס תקנו). לפיכך אף שאנו אין לנו אלא דברי מרן שפסק שבברהמ"ז ביוהכ"פ צריך להזכיר מעין המאורע, וכמ"ש כן גם המאמ"ר (ס"ס תריח). וכ"כ המשנ"ב (בשעה"צ ס"י תריח אות כא). מ"מ הבו דלא להוסיף עלה לומר כן גם לגבי ת"ב, וכמו שחילקו בזה הגר"א והאחרונים ז"ל.

ומ"ש בשו"ת הלק"ט ח"ב (ס"ס קלו), שאם סיים סעודה המפסקת בערב ת"ב, ולא הספיק לברך בהמ"ז עד שחשכה בליל ת"ב, נראה שיאמר "נחם" בברהמ"ז, דומיא דמ"ש הרא"ש והטור (ס"י רעא), שאם סיים סעודתו בע"ש וקדש עליו היום מזכיר של שבת. ע"ש. לפי האמור ליתא, שאין הזכרה לת"ב בברהמ"ז. ודו"ק. הילכך שוא"ת עדיף, ואין לומר נחם בברהמ"ז כלל.

אך בספר בא"ח (פר' דברים אות כז) פסק שדוקא כשאוכל מזמן מנחה גדולה ומעלה אומר נחם בברהמ"ז. וכן פסקו במועד לכל חי (ס"י י אות פג). ובמאורי אור (עוד למועד דף קט:).

ובשו"ת כנה"ג (האו"ח ס"ס עא) כתב, שאין להשוות נחם שבת"ב ליעלה ויבא שביוהכ"פ, שמכיון שאין אנו אומרים "נחם" כי אם במנחה, שבאותה שעה הציתו האויבים אש בהיכל, למה יאמרו נחם בברהמ"ז, כיון שאפי' בשאר תפלות אין אומרים אותו. ושמעתי שבספר שבולי הלקט פסק ג"כ שלא לומר נחם בברהמ"ז. ע"כ. והובא בברכי" (ס"י תקנו סק"ב).

ובאמת שבעיקר הדין של הזכרת "נחם" בברהמ"ז בת"ב, אע"פ שכיו"ב כתב בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג ס"י עא), שחולה שיב"ס ואוכל ביוהכ"פ, אומר מעין המאורע בברהמ"ז. וכ"ה בתשב"ץ (ס"י תקסה). וכ"כ בהגמ"י (פ"ב מהל' ברכות אות ב). וכ"פ הטור (ס"ס תריח) בשם אביו הרא"ש. וכ"פ מרן בש"ע (ס"י תריח סעיף י). מ"מ יש לחלק בזה בין יוהכ"פ לת"ב, שהרי אפי' בחנוכה ובפורים אמרו בשבת (כד.) שאינו מחוייב להזכיר על הנסים בברהמ"ז, אלא שאם רצה להזכיר מזכיר. ומכ"ש בת"ב שהכל מתענים, ורק במקרה של חולי הותר לאכול, שבודאי לא תיקנו חז"ל להזכיר מעין המאורע בברהמ"ז כלל. וכ"כ להדיא בשבולי הלקט (בס"י שיב דף קמו). בתשובה לרבינו אביגדור כ"ץ זצ"ל, שהאריך בראיות ברורות שאין לומר בברהמ"ז מעין המאורע לא ביוהכ"פ ולא בת"ב, ולכן חולה שאוכל ביוהכ"פ, מסתבר שביום האסור באכילה לא תיקנו חז"ל הזכרה בברהמ"ז כלל אפי' לכתחלה למי שהותר לו לאכול, כיון שאין היום גורם, ורק משום פקדו"נ הותר לו לאכול, הילכך הסביר והדעת נותנת שלא תיקנו חכמים לחולה שאוכל ביוהכ"פ הזכרה בברהמ"ז. וה"ה בת"ב. ועוד נראה שאפי' אם רצה להזכיר אינו מזכיר, שלא מצינו הזכרה בברהמ"ז אלא ביום שיש מצוה באכילתו. ע"כ. (וכ"ה בספר התניא ס"י פ).

[והוסיף בסוגריים, שמהר"ם מרוטנבורג כתב לווינא בזה"ל: והלא עמכם ארון הברית הכרתי והפלתי מורי רבי אביגדור כ"ץ, הכהן הגדול אשר חושן המשפט על לבו, וחלילה לי להורות ולפסוק שום דין והוראה בתוך ג' פרסאות מקום תחנונו של מורי. והוא בתשובות מהר"ם דפוס קרימונה ס"י יב].

וכ"כ בארחות חיים (הל' יום הכפורים אות יד), שביוהכ"פ ובת"ב אין בהן הזכרה בברהמ"ז. ודברי השבולי הלקט הובאו בקצרה במג"א (ס"ס תריח), וכתב, וכן נראה לי, שהרי אפי' בחנוכה ובפורים אמרו בגמ' שאינו מחוייב

כא. מוהל סנדק ואבי הבן, יכולים להקל ולאכול, בארץ ישראל וגלילותיה, ביום המילה כשחל תשעה באב בשבת, ונדחה ליום ראשון, לאחר שיתפללו מנחה גדולה. וכדעת מרן השלחן ערוך. וכל שכן בשאר ארבע צומות שנדחו, ואין כאן שום מנהג להחמיר. ובתענית אסתר יש להקל אפילו בזמנו, ובזה אפשר לאכול כבר בבוקר. ואף אם מחלקים את מצות המילה לשנים, האחד מוהל והשני פורע, מותרים שניהם לאכול בתשעה באב דחוי. (כא)

אולם בספר חמדת ימים הביא בשם ספר קמחא דאבישונא, שאינו מזכיר נחם בברהמ"ז כלל, שלא תקנוהו אלא בתפלה. ע"ש. [באוצר הספרים ערך מחזור, כתב, שבמחזור בני רומא נדפס בשנת רמ"ו עם פירוש נכבד "קמחא דאבישונא" להרה"ג ר' יוחנן טריוויס]. ולפי האמור י"ל שוא"ת עדיף.

וכ"כ בשו"ת שארית שמחה (ס"ס טו), והוסיף, שאף לד' הרמ"א שהחולה אומר נחם בברהמ"ז, בעל ברית לא אומר "נחם". וע"ע בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי"ד). [יחוד"ד ח"א סי' מד. וח"ג סי' מ].

בעלי ברית בצום תשעה באב דחוי

עכ"ל. הנה שאף הרב רבינו יעקב בר יקר (רביה דרשי"י) הסכים כן. ומדנקיט ואכלו בל' רבים משמע שכל בעלי ברית מותרים. [וע' בשו"ת רש"ל (סי' כט) שכו', שרבינו יעקב ברבי יצחק סג"ל היה בימי רש"י, ונקרא רבינו יעב"ץ. ע"ש].

ואמנם בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"ב (סי' כג) כ' לפקפק בזה ע"ד רבינו יעב"ץ, (ההיפך ממ"ש בחולין מט כהנא מסייע כהנא) דמאי ראיא מיו"ט דקרבתן העצים שהוא שנוי במשנה, ונסמך על הכתוב מפורש בנחמיה ולקורבן העצים והוא יו"ט ברור בד"ק, משא"כ ביום המילה שאינו מפורש לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבע"פ שיהא נקרא יו"ט, ורק באגדה רמזו, ביום הגמל שמכאן סמך לסעודה שעשה אברהם אבינו ביום הגמל. ומסיים, דרבינו יעב"ץ דעבד לגרמיה הוא דעבד, ולא מצינו לו חבר. עכת"ד,

אמנם ל"ז שר כי מצינו לו חבר הוא ר' יעקב בר יקר. וכ"ד כמה ראשונים הנ"ל שהביאו להלכה דברי רבינו יעב"ץ. ולכן יש ליישב דברי רבותינו הראשונים לפמ"ש התוס' (עירובין מא), מבני סנאב בן בנימין, סנאה גרסינן, דהכי כתיב בעזרא (ב), ועל שם שבטו נקרא בן בנימין, כדאיתא בתענית (כו) וכו'. ואע"ג דר"א בן צדוק כהן היה, כדמוכח בבכורות (לו), שמו אמו היתה מבנימין, או חתנם היה והיה עמהם בסיעתם. עכ"ל. וא"כ מכיון שלא היה ממש מבניהם, אלא ממשפחת אם, ואנן קי"ל משפחת אב קרויה משפחה, ולא

וכ"ש בעל ברית שאוכל בת"כ שנדחה שאינו אומר "נחם", שיו"ט שלו הוא. וכ"פ בשו"ת עמק התשובה ח"א (סי' פח).

אמנם בשו"ת דברי יציב ח"ב (סי' רמד) כתב לחזק בריחי מהרי"ל והרמ"א לומר נחם בברהמ"ז, ושאיין בזה שום חשש להפסק. ע"ש.

גם בשואל ומשיב (חמישה סי' כט) כתב, שבעלי ברית שאוכלים בת"כ דחוי, יאמרו נחם בברהמ"ז, שאע"פ שיו"ט שלהם הוא מ"מ כל ישראל צריכים לנחמה, לכן יאמרו נחם בברהמ"ז. ע"ש.

כא מקור הלכה זו בטור (סי' תקנ"ט) וז"ל: מעשה שחל ת"כ בשבת ונדחה עד למחרתו, והיה רבינו יעב"ץ בעל ברית, והתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורחץ ולא השלים תעניתו, לפי שיו"ט שלו היה. וראיה מהא דתניא (עירובין מא), א"ר אלעזר בר' צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין, וחל ת"כ בשבת ודחינהו עד לאחר שבת, והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיו"ט שלנו היה. ע"כ.

וכתב מרן הב"י, שכ"ה בהגמ"י ובמרדכי (סוף תענית), ובעל ברית נראה דהיינו אבי הבן, אלא שהמרדכי כ' בעלי ברית, ולפ"ז אפשר שגם המוהל והסנדק בכלל זה. וז"ל התשב"ץ: מעשה ברבינו יעקב בן ר' יצחק סג"ל וכו', והלך ורחץ הוא ובעל בריתו ומלו הנער ואכלו כל צרכיהם וכו'. ע"כ. ומשמע דבעל ברית היינו הסנדק או המוהל שיו"ט שלהם הוא, כמו שהוא של אבי הבן. ומדברי הגהות אשרי משמע דבעל ברית היינו הסנדק, ומ"מ לא גרע מוהל מסנדק. עכת"ד.

וע' בס' הרוקח (סי' קיג), ובאו"ז ח"ב (ס"ס תמ), ובהגהות אשרי (מ"ק כא) ד"ה והשיב, שכולם הביאו להלכה דברי רבינו יעב"ץ. וכ"ה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב כת"ר, סי' רכ"ז).

ובתוס' עירובין (מ: ב), כ', מעשה היה בברית מילה ברבינו יעקב בר יקר, שחל י' באב בא' בשבת, והוא היה אב"ד, וצוה להתפלל מנחה גדולה, ורחצו ואכלו מפני שיו"ט שלהם היה. כדכתיב שש אנכי וכו',

הלק"ט בזה מד' התוס', דלפ"ז אין מקום לקושיתו כלל, וכ' דבפי' הרמב"ם הוא ט"ס, וה"ד הרשב"ץ. וכן תמה מזה המחבר (סי' תקנ). ע"ש. וע"כ כיון שבאמת היה זה אחר החרבן, אינו יו"ט מדברי קבלה, רק זכר ליו"ט. והא לר' יוסי בירוש' (רפ"ד דשקלים) אין יו"ט זה נוהג כלל אחר החרבן, ואע"ג דאמר' התם, דהא דר"א בר צדוק פליגא אדר' יוסי, דהוי נמי אחר החרבן ואפ"ה לא השלימו התענית, מ"מ שמעינן מיהא דאיקליש האי יו"ט. וע"ע בירוש' (פ"ד דתענית ה"ד). ונהתם גרס ר"א בר' יוסי, והוא ודאי היה אחר החרבן. ובזה ל"ק קו' התוס' הנ"ל דהא ראב"צ היה כהן וכו', ומ"מ נראה שהוא ט"ס וכדאי' בירוש' גופיה. ולפ"ז שפיר ילפינן מילה מהתם.

ובאמת שאף יו"ט דגבי מילה אינו קל כ"כ, כמ"ש היעב"ץ, אלא עדיף ממקריב קרבן ע"ג המזבח. וכדאיתא בזוה"ק (פ' לך לך דצ"ה), תנא כל מאן דקריב בריה לקרבנא דא (מילה), כאילו אקריב כל קרבנין דעלמא לקמיה דקב"ה, וכאילו בני מדבחא שלימא קמיה. ובג"כ בעי לסדרא מדבחא למגור עליה האי קיימא קדישא, ואתחשיב קמי קב"ה כאילו אדבח עליה עלוון וקרבנין עאני ותורי, וניח"ל יתיר מכלהו. וכו'. ע"ש. ובפרקי דר"א (פכ"ט), ר' ישמעאל אומר, לא עיכב אברהם מכל אשר צוהו ה', וכשנולד יצחק בן שמנה ימים הגישו למילה, שנא' וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים. והגישו למנחה ע"ג המזבח ועשה שמחה ומשתה. מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזכה למול את בנו, כאברהם אבינו, שנא' ויעש אברהם משתה גדול וכו'. ע"כ. הרי שמבואר שהוא חיוב. ולפחות חיוב זה הוא מדרבנן. (וע' בתוס' שבת קל).

ובאמת שאף אם נאמר שאין זה אלא מנהג, וכמ"ש בתשו' חקרי לב ח"ג מיו"ד (סי' קנ), וכ' דלא קי"ל כדברי פרקי ר"א בהא, הרי אף בקרבן העצים כ' הרמב"ם (פ"ו מה' כלי המקדש ה"ט) וז"ל: ומהו קרבן העצים, זמן קבוע היה למשפחות משפחות, לצאת ליערים להביא עצים למערכה. ויום שיגיע לבני משפחה זו להביא העצים היו מקריבים עולות נדבה וזהו קרבן העצים, והיה להם כמו יו"ט, ואסורין בו בהספד ובתענית, ובעשיית מלאכה. ודבר זה מנהג. עכ"ל. וא"כ שפיר יליף רבינו יעב"ץ. ונע' תוס' פסחים (קיד) גבי ז' מנודין לשמים מי שאינו מסיב בסעודת מצוה. דהיינו סעודת מילה. דאמר' במדרש דניצול מדינה של גיהנם. ע"ש.

ומכ"ש שנראה מד' כמה פוסקים שיו"ט דגבי מילה

משפחת אם, (ב"ב קט:), לא הוי יו"ט מדברי קבלה לגבי דידיה, וכ"ש אם היה חתנם ומסייעם לדבר מצוה, שעכ"פ אינו מזרעם, וכיון שאף הוא לא השלים תענית ת"ב, וכמ"ש ולא השלמנוהו, אלמא דשמעינן ליה דאזיל בהאי מילתא לקולא, ומינה לסעודת מילה שאמר עליה דוד למנצח על השמינית, על מילה שניתנה בשמיני (מנחות ג:). וכן אמר עליה שש אנכי על אמתך. ולכן גם עכשיו עושים אותה בשמחה (שבת קל). וע"ע בסנהדרין (לב: ווב"ק פ:), שבודאי דלא גרעא מעובדא דר"א בן צדוק, ושפיר יש ללמוד משם להקל. וכ"כ בחי' אנשי שם בגליון המרדכי תענית שם בשם מהר"ם, שהביא המעשה דר"י סג"ל, וכ' שיש ראייה ממ"ש ובחמישי מותרים מפני כבוד השבת, כ"ש מילה דעדיף משבת. (וכי"ב כ' הבי"ש בשם התשב"ץ).

וב"ה להדיא בשו"ת חת"ס (א"ח ס"ס קנז), שכ"כ לדעת רבינו יעב"ץ, דמה שסיים מהר"ם, וכשמלין בת"ב, אומר איכה וירמיה אחר הברית, ופושט בגדי שבת אשר לבשו. ע"כ. ע"כ מיירי בת"ב שאינו דחוי, הא בדחוי כבר ה"ד ר' יעב"ץ להקל. וכבר כ' בתשו' הרדב"ז (סי' שפה) שלא הקיל ר' יעב"ץ אלא בת"ב דחוי. וכ"כ הריטב"א בחי' (סוף תענית). הובא בכאה"ל (ר"ס תקמט). ובחי' אנשי שם סיים ע"ז, דלכאורה נראה שחולק ע"ד ר' יעב"ץ ור"י סג"ל. ע"כ. ולפי האמור בטלה מחלוקת. ונמ"ש ג"כ ר' יעב"ץ ור"י סג"ל, כבר נתבאר שרבינו יעב"ץ הוא ר"י סג"ל, והוא באחד.

ומלבד זאת י"ל דאף שיש שורש במשנה ובמקרא לשמחת יו"ט של קרבן העצים, היינו דוקא ביום הקרבן עצמו, אבל ר"א בן צדוק הרי היה אחר הקרבן, שאם היה בזמן הבית, הרי לא היו מתענים כלל, ולכל ישראל היה לששון ולשמחה. וכמ"ש בר"ה (יח:). ומאי קאמר והתענינו בו ולא השלמנוהו וכו', וכ"כ להדיא בתוס' תענית (יב) וז"ל: ועובדא דר"א בר צדוק היה לאחר החרבן, שקודם החרבן אמר' (ר"ה יח:): כיון שיש שלום אין צום. עכ"ל. וכ"כ הרא"ש (ר"פ מקום שנהגו). ע"ש. **גם** בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קמ), כ' להקשות ע"ד הטור בשם ר' יעב"ץ דנן, דמאי ראייה מר"א בן צדוק שהיה בזמן הבית, שאז היה התענית רשות לזמן הזה שהוא חובה. ע"ש. ובאמת שמבואר בש"ס ר"ה (יט) שהיה אסור להתענות בד' צומות בזמן הבית. וכבר כ' בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (ס"ס רעא) ע"ד הרמב"ם בפירושו הנ"ל שהוא ט"ס, שהרי היה לששון ולשמחה בזמן הבית. ונעלם מד' הלק"ט ג"כ ד' התוס' והרא"ש הנ"ל, דר"א בר צדוק אחר החרבן היה. ומוכיחים כנ"ל.

גם מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנ) השיג על

הוא מדינא, וכמ"ש בשו"ת פנים מאירות ח"ג (סי' לו), להתיר להסתפר ביום המילה כשחל בשבוע ת"ב, אע"פ שאסור מן הדין דהש"ס לספר בשבוע ת"ב. ע"ש. וכן הסכים עמו בתשו' חת"ס (סי' קנח). והביא מדברי מהרי"ל (ריש הלכות מילה) בשם רבינו פרץ, שהמילה דינה כקטורת שמעשרת, ולא יתן לסנדק אחד ב' פעמים, כקטורת שלא שנה בה אדם. והאריך לחזק דברי רבינו פרץ בזה. ועוד לו (בסי' קנט).

וכיו"ב כ' הרב מאורי אור (עוד למועד, דקל"ט:), דאבל תוך ל' מותר להסתפר כשהוא בעל ברית. לא מבעיא אבי הבן אלא גם סנדק ומוהל. וכן נהגו להקל. ושכ"כ בכתב ישן בשם מהרש"א אב"ד דפפ"ד. וכן הורה מהר"ל אב"ד פה ווירמש. וה"נ במילה שלא בזמנה דכל יומא זימניה הוא. וה"נ אין להחמיר ברחיצה לסנדקת תוך ל', דאשכחן ביומא (כה) שהמוליך המחתה ג"כ מתעשר כמו המקטיר קטורת. ע"ש.

והנה גם בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' צג) כ' להקל לבעל ברית תוך שלשים לאבלו להסתפר לכבוד המילה. ע"ש. אכן לאו מילתא פסיקתא היא, וע' בשו"ת הרמ"ז (סי' ל"ג ול"ד) מחלוקת בזה, והרב המחבר פסק לאסור. וע"ע בשו"ת אהל יצחק חסיד (חיו"ד סי' לח) מ"ש בזה. ובתשובה מאהבה ח"ג (סי' תיג) העלה להחמיר ודלא כהשבות יעקב. וע' בשו"ת יבי"א ח"ה (חיו"ד סי' לא).

וכ"כ עוד הרב מאורי אור (שם דקפ"ח ע"א), דשרי מדינא גם בשבוע ת"ב. וכו'. ע"ש. וע' בשו"ת בנין ציון בישנות (סי' לא) שתמה על החת"ס שלא זכר מדברי הא"ר שאוסר בשבוע ת"ב. וכ"ד הנוב"י קמא (סי' כח). ומ"מ אף הוא הורה להתיר מ"ר"ח אב עד שבוע ת"ב, כיון שאינו מדינא אלא מנהגא. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' עו). ובח"ג (סי' נח). וכ"ה דעת הא"ר שם. וכ"כ הפמ"ג (מש"ז סי' תקנא אות יג). וכן הביא בשע"ת בשם שו"ת אור נעלם. וזה פשוט.

ולאפוקי ממ"ש בשאילת יעב"ץ כאן לאסור אף בזה. והוסיף תר"ו של התועב שהתיר לאבי הבן והמוהל והסנדק להסתפר בשבוע ת"ב וכו'. ע"ש. ונראה כוונתו על רבינו הגר"י אייבשיץ, כדרכו לכתוב עליו בלשון זה, שארי ליה מאריה. ובודאי עבדי רבנן שלמאן. ועכ"פ י"ל בזה אין למדין מן התקוע. (ירוש' פ"ח דכלאים). ותוס' חגיגה (ב:). שהרי לא הודו לו כל סיעתו.

ובשר"ח (בפאת השדה מע' בין המצרים סי' א אות ז), אחרי שהחליט להתיר במעשה שהיה, עפ"ד האחרונים, השיב אחר ימינו מפני שראה בשאילת יעב"ץ שהחמיר בזה, ולכן נמנע ולא רצה להסתפר גם קודם

שבוע ת"ב. ע"ש. ובמחכ"ת חסידות יתירה היא, ובודאי דהעיקר לדינא להורות להתיר קודם שבוע ת"ב, אחר ר"ח אב. אבל בשבוע ת"ב יש להחמיר. וכ"פ בשו"ת עולת שמואל (סי' עח).

וע' במטה יהודה (סי' תקנא) שכ' שהעלה לאסור גם מ"ר"ח, בספרו בני יהודה (סי' פה). והרואה יראה דשם לא כ' אלא בשבוע ת"ב. ע"ש. ולולא דמסתפינא הייתי אומר שהוא ט"ס במט"י. ושו"ר בשו"ת זר"א ח"ג (סי' נח) שהעיר בזה, וכ' ג"כ שאולי הוא ט"ס במט"י. ע"ש. **ובשו"ת** נשמת כל חי (חיו"ד סי' סב), האריך בהאי מילתא, אי איכא חיובא מדינא במשתה ויו"ט דגבי מילה, או מנהגא. והעלה דאיכא חיובא מדרבנן מיהא, אע"פ שמר זקנו הגאון החקרי לב לא כתב כן (כנ"ל). וכ' לאסור לאבי הבן לעשות מלאכה בכל יום השמיני, דהוי כמקריב קרבן. והביא שכן מפורש במאמר (סי' תסח) לאסור כן מטע"ז. עש"ב. וע"ע בשו"ת מהר"ש הלוי (סי' ב). ולכן נראה שדברי רבינו יעב"ץ נכונים ואין בהם נפתל ועקש ח"ו.

ומה שמפקפק בשאילת יעב"ץ משום דר' יוחנן אמר אילו הייתי שם קבעתיו בעשירי, ולכן לא מהני מצד שהוא ת"ב דחוי, ומסיים דר' יעב"ץ לגרמיה הוא דעבד, ולא מצאנו לו חבר. וכו'. ע"ש. אין דבריו מוכרחים. ואדרייק מדר' יוחנן לידוק מרבי דהוה ס"ל במגילה (ה:). הואיל ואדחי אדחי, אלא דלא קי"ל לא כרבי ולא כר' יוחנן. וכבר הסבירו המפרשים עפ"מ"ש בתוס' קידושין (לא:). מזמור לאסף ששפך חמתו על העצים ועל האבנים. והדברים עתיקים. ואכמ"ל.

סו"ד דברי רבינו יעב"ץ א"צ חיזוק, וכבר הובא להלכה במהר"ם ותשב"ץ ומרדכי והרוקח והאו"ז והג"א והטור, וכ"ד ר' יעקב בן יקר והתוס'. ויתד היא שלא תמוט. וכ"פ מרן בשלחן הטהור. וכ"ד הרדב"ז (סי' שפה). [וכן מוכח מד' הרשב"ץ ח"ג (סי' ח) דס"ל כרבינו יעב"ץ. וכתב, שזהו מנהגם של חסידים ואנשי מעשה. ע"ש. וע' להמשג"ב בבאה"ל (ר"ס תקמט) ובעה"ש (סי' תקנט סק"ה). וע' בשו"ת בשמים ראש (סי' קעד). ע"ש. ודוק].

והנה מסקנת מרן הב"י היא שכל שלשת בעלי ברית, אבי הבן והסנדק והמוהל, מותרים לאכול. ובשאילת יעב"ץ כ' להשיג בזה על המג"א שהביא מסקנת הב"י כאמור, וכתב, שבכ"י הניחו בספק, וגם בש"ע דייק לכתוב בל' יחיד, שלא ערב אל לבו להקל אלא באבי הבן. ע"כ. ולפע"ד אין דבריו מוכרחים, וגם לענין לכישת בגדים אחרים כ' בש"ע (ס"ה) בל' יחיד, בעל ברית. ובכל זאת כתב ע"ז הרמ"א בהגה: ואבי הבן והמוהל והסנדק כולם נקראים בעלי ברית. ע"ש. וא"כ

גם מ"ש אח"כ (בס"ד) דבת"ב דחוי אינו משלים התענית, כלהו בכלל זה, וכמבואר בבי" במסקנתו, והוכיח במישור כן מדברי התשב"ץ והג"א, ובתר דאיבעיא ליה הדר פשטה. ולכן דברי המג"א ברורים.

ושור"ר בשע"ת (ס"ק טו) שכ' ג"כ לדחות דברי השאלת יעב"ץ בזה, והסכים שהעיקר כדברי המג"א. ע"ש. וכן פסקו האחרונים, והובאו להלכה במשנ"ב. ע"ש. ונהרב כה"ח (ס"ק עא), הביא ג"כ ד' האחרונים שכ' שכולם בכלל זה, וסיים, ומיהו בשאילת יעב"ץ כתב שהבי" לא החליט זה, ולכן אין לסמוך להקל אלא לאבי הבן בלבד. והובא בשערי תשובה ס"ק יד. עכת"ד. ברם לא סימיהו קמיה דמר, שהשערי תשובה עצמו (בס"ק טו) דחה דברי השאילת יעב"ץ. וכאמור. ולית דחש להא דהרב יעב"ץ אשר במחכ"ת גדש סאה להחמיר נגד כל הראשונים והאחרונים, ואנו אין לנו אלא דברי הקדמונים אשר מפייהם אנו חיים, וכ"ש שכן הסכמת האחרונים. וכן מצאתי בשו"ת מנחת ברוך (תארו"ח סי' פג) שהעלה שהעיקר להלכה כדברי רבינו יעב"ץ שהובא במרדכי והגמ"י והטוש"ע בלי חולק, ואין להרהר אחר דבריהם. וע"ע בשו"ת דברי מלכיאל ח"ג (נו ד"כ סע"א) הסבר נכון להקל בעשירי באב בכה"ג. ודו"ק.

ומעתה יש לעמוד בנוגע למנהג שנהגו במקומות הרבה להשלים התענית דלא כרבינו יעב"ץ. וע' במג"א (ס"ק יא) שכ' בשם הכנה"ג, שעכשיו נהגו להשלים התענית אפי' אחד מד' צומות שנדחו. וסיים, ועכשיו שנתפשט המנהג שרוב הסעודות נעשין בלילה, א"כ ביום התענית אין להקל. עכ"ל. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' עז) מה שהאריך להחמיר ע"פ דברי הכנה"ג. וכ"כ מהר"ח פלאגי בס' רוח חיים (סי' תקנט סק"ג) שכן מנהג איזמיר להחמיר. וכ"כ בשלחן גבוה (ס"ק טו) שכן מנהג שאלוניקי. וכ"כ בס' שמו יוסף (אות קע) שכן מנהג והראן. וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סי' קמו) שמנהג תימן להחמיר. ע"ש.

ולכאן יש לחוש קצת בפעה"ק ירושלים ת"ו דלקוטאי נינהו, ואפשר שנהגו להחמיר בזה. אולם הנה בא"ר (ס"ק כה) כ' ע"ד המג"א הנ"ל: ולא נהירא, שגם הש"ע והלבוש לא התירו לעשות סעודה, וכמ"ש הרב שכנה"ג, והמג"א גופיה, ולא התירו אלא לבעלי ברית [וכ"כ הדגול מרבה]. וכן מהרמ"א והלבוש ושאר כל האחרונים לא משמע זה המנהג לאסור, ואדרבה הא כ' במלבושי יו"ט וה"ה פדיון הבן וכו', הרי שאף המי"ט שהיה רב מובהק ובקי בכל המנהגים לא הזכיר מהמנהג לאסור רק הוסיף היתרים, ובכנה"ג כתב כן

מפני שהיה במדינות תוגרמא, משא"כ במדינתינו. עכ"ל. וכ"כ השע"ת.

גם הגאון ישועות יעקב (סק"ה) תמה בזה על המג"א, שאיך נתפוס מנהג נגד רבינו יעב"ץ והטור בלי שום חולק ע"ז. ואולי במקום הרדב"ז, שמביא המג"א, היה מנהג להחמיר, אבל במקומותינו נוהגים כפי הדין וביחוד בג' צומות. ע"כ. וכ"כ בס' מאורי אור (חלק עזר למועד, דק"ח). ע"ש. וכן מנהג ארצות המערב להקל בת"ב דחוי כדעת מרן, וכמ"ש בשו"ת ועץ משה (תארו"ח סי' עז). ובשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (סי' עה). ובשו"ת והשיב משה (סי' לו). וכ"כ בקיצור ש"ע (סי' קכה ס"ח) ובמשנ"ב ובשעה"צ (ס"ק לט).

וחזי הוי להשד"ח בפאת השדה (סי' ב אות ח), שה"ד השואל ומשיב שפקפק על מי שהתיר בזה, עפ"ד המג"א שנתפשט המנהג לאסור. אולם בשו"ת הד"ר (סי' לט) פקפק ע"ד השו"מ, וכ', ואני בעניי הנהגתי כמה פעמים כדברי הא"ר שכ' להתיר, וכל שיש היתר ע"פ הפוסקים אין לגבב חומרות. אך אין להקל אלא לבעלי ברית. ומיהו אם מחלקים המילה, אחד מוהל ואחד פורע וכו', כולם מותרים לאכול. וגם לאבי אבי הבן לולא דמסתפינא הייתי מתיר וכו'. ולא אכחד שראיתי כמה פעמים שהיה מכשול שאכלו גם קרובים שלא כדת. עכת"ד (שו"ת הד"ר). וכ' ע"ז השד"ח, דכודאי אין להתיר, כיון שהעיד בעצמו שראה כ"פ שהיה מכשול, ובפרט לפמ"ש בשו"מ שפשט המנהג לאסור. ע"כ.

ונראים דברי שו"ת הד"ר, ואין לאסור לבעלי ברית מפני שבאו גם קרובים אחרים להקל, וגם הוא אקראי בעלמא שתחול מילה בת"ב דחוי, ובאקראי לא גזרינן, וכמ"ש בע"ז (ל'). וכ"ש שאין בידינו לגזור גזרות מדעתינו. ושפיר עבדי בשו"ת הד"ר שלא שת לבו גם לזאת. ואה"נ במקום שנתפשט המנהג לאסור אין לבטלו. אבל נראה דבשו"ת הד"ר מיירי היכא שלא נתברר המנהג כ"כ, שאינו דבר המצוי. (עי' בשו"ת תרוה"ד ס"ס קכו). וע' בארחות חיים (סי' תקנט ס"ק יג) בשם שו"ת דברי מנחם (סי' כג), שאף שהסעודה יש לעשות בלילה, מ"מ אבי הבן והסנדק והמוהל יאכלו לאחר מנחה גדולה ולמצוה תחשב להם.

ובאמת שהיא חומרא הבאה לידי קולא, שהרי כיון שיו"ט שלהם הוא אינם רשאים לזלזל בו ולהתענות. וכה"ג כ' בשו"ת בית יהודה ח"ב (ס"ס כג) שחתן בכור שמתענה בע"פ שרוצה להחמיר על עצמו, אינו רשאי, משום דלגבי דידיה יו"ט הוא. ומ"ש הרמ"א באה"ע (סי' סג) שנוהגים שהחתן מתענה ביום חופתו כדי

אביו. ע"ש. והן אמת שבשו"ת מחזה אברהם די בוטון (סי' טז אות לא) כ', מעשה בחתן שחל יום שמת בו אביו בתוך שבעת ימי חופתו, ושאל אם יתענה כמנהגו, וראיתי בכנה"ג (סי' תקנ אות ד) שכ' שא"צ להתענות, וכן הסכים לזה מרן מלכא מהרי"ד (בעל שו"ת בית דוד). אבל מהרי"י קובו אמר שיתענה. וכן נעשה מעשה על פיו. עכת"ד. כתב מרן אמו"ר שנראה עיקר כהוראת מהרי"ד שאין להתענות שיו"ט שלו הוא, וכהוראת הפנ"י הנ"ל. וע"ע להלן בסמוך].

ומ"ש הגר"ש קלוגר להוכיח שהחתן מותר בתענית יחיד, ממה שמוכח בפוסקים שמתענה תענית צבור. נר' דאשתמיטיה דברי הריטב"א (סוף תענית), שכ', וז"ל: חתן שחל אחד מד' צומות בתוך ימי שמחת לבו, מסתבר לי שהוא חייב להתענות בהם, דאע"ג דימי רגל ושמחה שלו היא, ואין אבילות חדשה חלה בהם, ואין שמחה אלא באכילה, כדאמר' גבי רגלים וגבי פורים, מ"מ כיון שרגל שלו רגל יחיד מדרבנן, ותענית אלו הם דרבים, אתי אבילות דרבים ודחי רגל דרבנן. עכ"ל. הנה מבואר שאע"פ שכן הדין באמת שמתענה ת"צ, מ"מ אין זה אלא משום דהוי אבילות דרבים, אבל תענית יחיד אינו רשאי, דהא לא דמיא אלא לאבילות חדשה (שהוא אבל יחיד), שאינו רשאי לנהוג תוך ימי שמחתו. ול"ד לאבילות דצינעא שנוהג, כמובן.

והנה אף תענית בכורות דער"פ הוי כתענית יחיד. וע' בכה"ח (סי' תע סק"ט). ומש"ה יפה כ' בשו"ת בית יהודה הנ"ל, שאין רשאי החתן להתענות תענית בכורות בע"פ. וא"כ כ"ש שאין לו להתענות ביום פטירת אביו וכיו"ב. וע' בשו"ת בית דוד (סי' תעו) שכ', דנראה דחתן עדיף מאבי הבן ביום המילה, שהרי חופה דוחה אבילות כיו"ט של תורה. ע"ש. וע' בהרא"ש (פ"ק דכתובות סי' ה). וע' בברכ"י ועה"ש (סי' תרפו), שיש להקל לחתן שלא יתענה תענית אסתר כלל, כפי דברי הריטב"א הנ"ל. ע"ש. ודלא כהרב בית עובד שכ' להחמיר בתענית אסתר. וכבר הושג בס' מעשה נסים (סי' תרפו) מדברי הריטב"א.

וע"ע בפתחי תשובה (סי' תרפו) שהביא מ"ש בשו"ת משיבת נפש (סי' יז), שאם חלה מילה ביום תענית אסתר אין הבעלי ברית צריכים להתענות כלל, אפי' בתענית אסתר שחל בזמנו, דלא חמיר תענית אסתר מיום ת"ב שנדחה, ואדרבה אסור לבעלי ברית להחמיר ולהתענות בתענית אסתר מפני שיו"ט שלהם הוא. וכ"כ המשנ"ב בשעה"צ (סי' תרפו ס"ק טז). ע"ש.

שימחלו עונותיו, אין לסמוך ע"ז, ולא נהגו העולם בכך. עכת"ד. אלמא דהיכא דהוי יו"ט שלו אינו רשאי להתענות בו. ואף הרמ"א יודה בכאן, דשאני התם שמתענה לפני שיתחיל יו"ט שלו, ודמי לתענית בע"ש דקי"ל מתענה ומשלים, אף שנכנס לשבת כשהוא מעונה. משא"כ כאן דמצפרא כנופיא בהתאסף ראשי עם לקיים מצות מילה בשמחה, וקצת ראייה ממה שר"א בר' צדוק ורבינו יעב"ץ עבדי עובדא בנפשייהו לאכול, ואילו היו רשאים להחמיר, הרי כדאי הוא בית אלהינו שיאבדו עליו יו"ט אחד. וכאשר דמיתי מצאתי בתשו' בית דוד (סי' שמ"ז דפ"ז): שכ' דבעל ברית שרוצה להחמיר ולהתענות ביום פטירת אביו אינו רשאי, שהוא מצווה לאכול, ואם מתענה מבטל המצוה, וראיה לזה ג"כ מרבינו יעב"ץ ור"א בן צדוק, שאילו היו רשאים להחמיר ודאי שכן היו עושים. ושכ"נ מלשון הגמ"י שכ' מצוה לאכול וכו'. ע"ש.

איברא דחזי הוית למהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' נט) שכ', שנראה שחתן וכלה מותרים להתענות בתוך ז' ימי השמחה שלהם, וראיה ממגילה (ה): שמחה מלמד שאסורים בהספד, משתה, מלמד שאסורים בתענית. ואי מלשון שמחה ידעינן שאסורין בתענית, היל"ל שמחה מלמד שאסורים בהספד ותענית. אלא ודאי דמשמחה לא מוכח איסור תענית, ולכן חתן שקבעו לו שבעת ימי שמחה מותר בתענית. ומ"ש בש"ס שבעת ימי המשתה היינו שהדרך לעשות בהם משתה. אבל עיקר תקנת חז"ל שבעת ימים הוא רק לשמחה, ולכן אסור באבילות. ותדע שאם תקנו למשתה א"כ יהיה אסור מדינא בתענית, ויהיה אסור אף בתענית צבור תוך שבעת ימי המשתה, וזה לא שמענו מעולם, ומוכח בפוסקים להיפך, וע"כ לומר שלא נקבע למשתה, א"כ אף תענית יחיד מותר. עכת"ד.

ותמוה דהא קי"ל (מ"ק ט) אין שמחה בלא אכילה ושתייה. וכן מבואר במאירי סוכה (כו) שהתענית ביו"ט איסורו איסור תורה ומדין שמחה. ע"ש. וכ"כ בתוס' הרא"ש ברכות (טז): ע"ש. וע"ע בפרש"י (מגילה ה) שמחה נוהגת בזמנה היינו מאכל ומשתה. וע"ע בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' רצח). א"כ מדין שמחה שמעינן שאסור לחתן להתענות. והראיה ממגילה יש לדחות, דמשמחה לבד שמעינן דאסור בתענית, וכן ממשתה לבד, אבל הספד לא הוה ממעטינן אי לאו דכתיב שמחה. (וע' בהערה שם שהרגיש בזה. ודו"ק).

[וכ"פ בשו"ת פני יהושע (ח"ב אר"ח סי' מ) שאסור לחתן בתוך ז' ימי המשתה שלו להתענות ביום יארצייט של

סימן תקנר - איסור שאילת שלום בתשעה באב

א. אין שאילת שלום לחברים בתשעה באב, אלא יושבים דוויים ונאנחים כאבלים. ואם אחד מדלת העם אמר שלום לחבירו, משיב לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש. ויש אוסרים אפילו לומר בתשעה באב צפרא טבא או בוקר טוב, או לילה טוב, ויש מתירים בזה. וכן נראה מצד הדין, אבל טוב להחמיר בזה ולא לומר כלום. אבל מותר לשאול מחבירו איך הוא מרגיש מן התענית. וכן מותר לומר לחבירו שנוולד לו בן או בת "מזל טוב". (א)

בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' עז). וע"ש מה שהחמיר בזה. וי"ל ע"ד. ואמנם ראיתי להגרא בביאוריו (סי' תרפו) שג"כ כ' להקל דלא כהריטב"א, מ"מ העיקר בזה כמ"ש הריטב"א ז"ל. וכן הסכימו רוב האחרונים. וע' בשו"ת יבי"א ח"ה חא"ח סי' מ. ואכמ"ל.

המורם מכל האמור שכל הבעלי ברית רשאים לאכול ביום המילה, כיון שהוא ת"ב דחוי, וכ"ש בדי' צומות שנדחו. (ובתענית אסתר יש להקל אפי' חל בזמנו. כנ"ל). ואף בירושלים עה"ק דלקוטאי נינהו, אין להחמיר, ואע"פ שכו' התוס' פסחים (יד) אהא דפריך הירוש', וירושלים לאו מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, כלומר סברא הוא לנהוג שם איסור, כיון שמתקבצים שם אף ממקומות שנהגו איסור. עכ"ל. מ"מ בהיות שע"פ קבלת דברי מרן הש"ע המנהג כאן להתיר, קמא קמא דמטי להכא בטל מנהגו. [שו"ת יבי"א ח"א סי' לד].

ובתענית אסתר, בעלי ברית וחתן תוך שבעת ימי המשתה, פטורים מלהתענות, וראה בילקו"י פורים דיני תענית אסתר. ונראה שיכולים לאכול כבר מהבוקר, דאין בזה סברא שצריך להשתתף בצער הצבור. שאין תענית זו משום צער ואבלות, אלא למנהג. וכיון שיום טוב שלהם הוא, יכולים לאכול מהבוקר.

אמירת שלום בתשעה באב

והרב המו"ל בראבי"ה (עמ' תרע) כתב שהנוסח של ראבי"ה בכת"י "לחבירו". וכתב הב"ח, אין שאלת שלום לחברים, היינו תלמידי חכמים. וכ"כ הרמב"ם. אבל המרדכי כתב אין שאלת שלום לחבירו, משמע כל שהוא חבירו אפי' אינם חברים. ע"כ. והמג"א (ס"ק כב) כתב ע"ד הב"ח, ולא ידענא מאי קאמר, דודאי אסור ליתן שלום לכל אדם, ורק ע"ה שאינו יודע ונותן שלום, משיבים לו בשפה רפה. ע"כ.

ואע"פ שהרמב"ם כתב, "תלמידי חכמים" לאו דוקא, אלא הכוונה ליודעי דת ודין. (וע' ברמב"ם הל' דעות פ"ה

ועכ"פ אין מדברי הריטב"א הנ"ל הוכחה שיהיה מותר לחתן או לאבי הבן להתענות באחד מד' צומות שנדחו, כיון שהם אבילות דרבים. שהרי אין דברי הריטב"א אמורים אלא בדי' צומות שהוקבעו בזמנם, אבל אם נדחו יש להקל כדברי רבינו יעב"ץ. וכמ"ש כן המשנ"ב בבאה"ל (סי' תקמט). וכיון שכן נראה שאינו רשאי להחמיר, הדר הר"ל כתענית יחיד, והוא חומרא שמביאה לידי קולא. ואע"פ שאין דבר זה ברור, ולכן במקום שנהגו להחמיר אין לבטל המנהג. מ"מ במקום שאין המנהג ידוע, פשוט דמוקמינן ליה אדינא. בין בחתן בין בבעלי ברית. ואע"פ שכו' הב"ד דחתן עדיף מבעל ברית, אין הדבר מוסכם, כי בתשובת הכנה"ג שנדפסה בספר בתי כנסיות (סי' רפב), כ' דבעל ברית עדיף, משום דגדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות. ולכן צריך להקדימו לעליית ס"ת.

ויע' בבא"ח (פר' שופטים אות יז) שכו', שחתן שאירע בתוך ז' ימי חופתו אחד מד' צומות, י"א שיתענה וישלים, וי"א לא יתענה. ובעיר בגדאד נהגו שלא להתענות, ואם אירע לו יא"ר ציי"ט לכ"ע לא יתענה כיון שהוא יום טוב שלו. עכ"ד. ובאמת שהיא קולא יתירה, לנהוג היפך דברי הריטב"א. ואע"פ שהרב בית דוד (סי' תעז) כ' ג"כ שלא יתענה, אילו ראה דברי הריטב"א ודאי שלא היה חולק בזה. וכבר השיג עליו

א **עיקר** הדין בתוספתא (תענית פ"ג הי"א), אין שאילת שלום לחברים בת"ב, ולהדיוט משיבים בשפה רפה. (וכיו"ב בירושלמי תענית פ"א ה"ח), והרי"צ גיאת (עמ' כב). וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' תענית הי"א), והרמב"ן בתורת האדם (דף פו ע"ג), והרא"ש תענית (פ"ד סי' לו). וכ"ה בספר האשכול ח"ב (עמ' יד), ובתשובת הרשב"א (סי' תקנא), ובאו"ז ח"ב (סי' תטו), והמנהיג (הל' ט"ב אות כה). וכ"פ הטור. וז"ל מרן בש"ע (סי' תקנר ס"ב), "אין שאילת שלום לחבירו בת"ב". וכ"ה במרדכי (מ"ק סי' תתצח), ובספר התשב"ץ (סי' תעא).

ב. אין לשלוח דורון לחבירו בתשעה באב, שזהו בכלל שאילת שלום. ומיהו אם הוא עני, ובפרט אם הוא גם כן תלמיד חכם העמל בתורה, מותר לשלוח לו דורון אפילו בתשעה באב. (ב)

לשאול מחבירו איך הוא מרגיש מן התענית, אין זה בכלל שאילת שלום ומותר. אמת ליעקב קמניצקי (ס"ס תקנר).

ה"ו). וכדין האבל, שאף לאחר שלשה ימים לאבלו אסור בשאלת שלום, וה"ה לת"ב. וכ"כ המאירי (תענית ל): "ושאלת שלום אסורה בו".

אמירת בוקר טוב או ערב טוב בתשעה באב

ההאיסור בשאלת שלום לחבירו קודם תפלת שחרית, צפרא דמארי טב, מותר. ע"ש.

ולענין אמירת צפרא טבא, (בוקר טוב, וכן ערב טוב), כתבו האחרונים להחמיר, ומהם הא"ר (ס"י תקנר ס"ק כא), והרב יוסף אומץ יופא (ס"י תתפא), והפמ"ג (ס"ק כא), והח"א (כלל קלה ס"י יג), ושע"ת (ס"ק טז), והגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (ס"י י אות נד), ובשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד ס"י שט), והמשנ"ב (ס"ק מא), והערוה"ש (אות יח). וע"ע בשו"ת שלמת חיים החדש (ס"י תכד). וכ"כ בשו"ת לב אברהם (ס"י צה), בדין האבל. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (חיו"ד ס"י כה אות ד), שלפי הנהוג אצלינו לומר לחבירו שלום עליכם, מותר לומר לאבל, בוקר טוב, או ערב טוב, שאין זה בבחינת שאלת שלום שאסרו חכמים, כשם שהתירו חכמים לומר לחבירו קודם תפלת שחרית צפרא טבא. ע"ש.

אבל כל האחרונים לא ראו מ"ש תלמיד מהרא"י בלקט יושר (עמ' קי), מה שאומר אדם לחבירו בליל ת"ב לילה טוב, אין זה שאלת שלום. ומ"מ הוא לא אמר. ומהר"י אורבניק העתיק ממוהר"ר פינחס ששמע מהגאון זצ"ל הדיכא שאסור לשאול בשלום, היינו דוקא בלשון שלום עליכם, אבל לומר שבת טוב, אינו בכלל שאלת שלום. ע"כ. וערב טוב דמי לבוקר טוב, דמאן פלג להו. וממילא ה"ה לצפרא טבא. ואפשר שאילו ראוהו האחרונים לא היו חולקים עליו. **וזכר** לדבר מ"ש מרן הבי"י (בס"י פט) בשם רבינו ירוחם,

ושו"ר בשו"ת רבבות אפרים ח"ב (ס"ס קנה), שהתיר לומר לחבירו בליל ת"ב לילה טוב, עפ"ד הלקט יושר הנד'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת באר משה ח"ד (ס"י קו) עפ"ד הלקט יושר. ובשו"ת בצל החכמה ח"ה (ס"י עב אות ג) קילס הראיה שהביא אחיו הבאר משה, מהלקט יושר, שהיא ראייה נפלאה להתיר. ובכל זאת כתב במסקנתו להחמיר. נובס' נחמת ציון עמ' רמא, הביא מה שכתבנו בזה בילקו"י אבילות ס"י כג הערה ח, שלא אסרו רק שאילת שלום. וסיים דמ"מ הורו לנו רבותינו להחמיר בדבר ולא לומר כלום. ע"כ. אך מעיקר הדין יש להתיר בהן.

לומר לחבירו בתשעה באב שנוולד לו בן או בת "מזל טוב"

עבדי ח"ו (חיו"ד ס"י כה). **ובשו"ת** שלמת חיים החדש (ס"י תכה) התיר ג"כ לומר לאבל מזל טוב, אך נתן טעם משום שאמרו חז"ל, שאם נולד לו בן זכר במשפחה, נתרפאה כל המשפחה. וזה לא שייך בת"כ. ומיהו י"ל דלרווחא דמילתא כתב כן. שו"ר בשו"ת להורות נתן ח"ב (ס"י לה) שכתב להתיר לומר מזל טוב בת"כ כדברינו. וכ"כ בשו"ת אז נדברו (חלק יג ס"ס ה). **וייש** שכתבו בשם הגר"ח קניבסקי (אמרי מאיר עמ' מ) שאין לחייך לאנשים בת"ב.

ולומר לחבירו שנוולד לו בן או בת "מזל טוב", הנה בעזר מקודש אה"ע (ס"י כא ס"ו) כתב, שאע"פ שאין שואלים בשלום אשה, מ"מ מותר לומר לה "מזל טוב", שאין זה בכלל שאלת שלום, אלא ברכה ותפלה שיהיה לה למזל טוב. ושכן נהגו לומר "מזל טוב" לאשה יולדת ולכלה בעת נישואיה. ע"כ. ומסתברא שה"ה לת"ב, וכיו"ב כתב בשו"ת הר צבי חיו"ד (ס"י רצ), שהנוהגים לאחל לאבלים "חיים ארוכים", אין זה בכלל שאלת שלום, אלא ברכה ותפלה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שרידי אש ח"ב (ס"י קלה). וע"ע בשו"ת ישכיל

לשלוח מתנה לחבירו בתשעה באב

כל החומרא הזאת אינה אלא בשולח מנות דרך חיבה ורעות במגדנות ומיני מתיקה, לאפוקי אם שולח

(ב) מזג"א (ס"י תקנר ס"ק כא). וכיו"ב כתב הרמ"א ביו"ד (ס"י שפה ס"ג), לגבי משלוח מנות לאבל. ומיהו

לכל חי (סי' י אות סח) באורך. והוסיף, דמ"ש המג"א שלא לשלוח דורון לחבירו בת"ב, זהו דוקא לסתם חבר שאין בזה סרך מצוה, משא"כ לת"ח מותר לשלוח לו דורון, כי מצוה גדולה להחזיק בידי ת"ח וכו'.

וכ"ב בספר בא"ח (פרשת דברים אות כד), שאע"פ שאסור לשלוח בת"ב דורון זה לזה, הן מאכל והן לבוש, מיהו לעני שהוא נצרך מותר לשלוח לו, כי זהו תורת צדקה, וכנז' ברוח חיים. ע"כ. וכ"ה בכה"ח סופר (אות צא). וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה (סי' שנה).

לשלוח מתנה לחבירו קודם שחרית

גם האשכנזים שולחים לו מנות, ותחשב להם לצדקה. וכן אם האבל הוא רב העיר או שהוא רבו שלימדו תורה, מצוה לשלוח לו מנות. ואם האשה אבלה שולחים מנות לבעלה. וע"ש שהביא בשם הריא"ז (פ"ג דמו"ק הלכה ו' אות ב) שהאבל פטור מלשלוח מנות וחייב רק במתנות לאביונים. אולם הרא"ש שם (סי' פה) כתב בשם הר"מ מרוטנבורג שהאבל חייב במשלוח מנות. וכ"ה במרדכי, ובספר הפרנס. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תרצו ס"ו). וכתב הרמ"א שם, אבל אין שולחים מנות לאבל כל י"ב חודש [על אביו ואמו]. וכתב שם הגר"א, שהוא מדין אין שואלים בשלום האבל עד תום י"ב חודש, ומשלוח מנות הוא כשאלת שלום.

וכתב הט"ז (סי' תרצו סק"ג), שמנהיגו להקל בשאלת שלום, וממילא מותר ג"כ לשלוח לו מנות, ויש לסמוך ע"ז כשהאבל עני. והמג"א (סי' יב) כתב, שכוונת הרמ"א להורות שכ"ז לדעת האומרים שכל דיני אבלות נוהגים בפורים, אבל במקום שאין נוהגים אבלות בפורים, דין פורים כדין שבת. ובמקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת, מותר לשלוח אליו מנות. ע"כ.

ולפי מה שנתבאר שהעיקר כדעת מרן ביו"ד (סי' תא סעיף ז') שאין אבלות בפורים לא ביי"ד ולא בט"ו, וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י, ושכן הורה הלכה למעשה. וכ"כ אחרונים רבים, לפ"ז יש להורות שיכולים לשלוח מנות לאבל לשמחת פורים, ולפי מה שמבואר ג"כ בירושלמי ברכות (פ"ב הלכה ו') שבכל ארץ יהודה היו נוהגים לשאול בשלום אבלים בשבת, וכן המנהג כיום באר"י, לפ"ז מותר לשלוח מנות לאבל שהוא בתוך י"ב חודש לאביו ולאמו, או בתוך שלשים לשאר קרובים. וע"ש בחזו"ע.

והנה אם הוא משכים לפתח חבירו כדי ליתן לו המתנה, בודאי שאין היתר בזה קודם התפלה, אך יש

לאיש נצרך דברי מאכל שהם חיי נפש, אין זה ענין לשאלת שלום כלל. [שו"ת איש מצליח ח"א חיו"ד סי' נא]. וה"ה לת"ב.

וכיו"ב כתב הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (סק"ד), שמתר לשלוח דורון לאיש נצרך ובפרט אם הוא תלמיד חכם שעמלו בתורה, שאין למעלה ממצוה גדולה זו, להחזיק ידי ת"ח, כי בצל החכמה בצל הכסף (פסחים נג:), וכבר נהגו בכל תפוצות ישראל לתת צדקה לעניים, בכל תענית צבור, וביום ת"ב. וכ"כ עוד בספרו מועד

ובספר יפה ללב (סי' פט אות ד') כתב, שמדברי המג"א הנ"ל (סי' תקנר ס"ק כא) נראה שאסור לשלוח דורון לחבירו קודם תפלת שחרית, וזהו בכלל שאילת שלום. והוכיח כן ממ"ש הרמ"א (הנ"ל) שאסור לשלוח מנות לאבל על אביו ואמו כל י"ב חודש, דאין לך שאילת שלום גדולה מזו, ואפי" שבת במקום שנוהגים שלא לשאול בשלומם בשבת. ע"ש.

וכאן המקום להעיר, כי הנה בילקו"י מועדים (עמ' שמא) כתבנו [במהדורא הראשונה], דאין לשלוח משלוח מנות לאבל תוך י"ב חודש. וכתבנו כן ע"פ מ"ש מרן אאמו"ר זיע"א בירחון 'קול סיני' לפני קרוב לחמישים שנה. אולם מאוחר יותר אמר לי מרן אאמו"ר, שלדעתו מאחר ודין זה הוזכר רק ברמ"א, י"ל שלדין יש מקום להקל בזה, דגם בשאלת שלום באבל רבים נוהגים להקל לומר שלום לאבל תוך י"ב חודש, שאין לנו שאלת שלום שהיה בזמנם. [שהיה בהזכרת שם ה']. ולכן כתבנו במהדורות הבאות של ילקו"י, שלדין יש להקל לשלוח משלוח מנות לאבל תוך י"ב חודש. והדר הוא לכל חסידי.

ולכאן' כיון שכל האיסור לשלוח דורון לחבירו קודם התפלה הוא רק מפני דדמי למשלוח מנות תוך י"ב חודש, ואם אנו מקילים במשלוח מנות לאבל, ממילא גם בנ"ד יש להקל. וי"ל בזה. ועיין בהליכו"ע ח"א (עמ' רלו) שכתב, שכל ההיתר לשלוח מנות לאבל הוא מפני שאין אבלות נוהגת בפורים, ולכן מותר לשאול בשלום האבל ולשלוח לו מנות, א"כ אין להתיר בנ"ד שאסור בשאלת שלום קודם התפלה.

ואחר כתבי כל זאת יצא לאור הספר חזו"ע על הלכות פורים, ושם (עמ' קצג) כתב שאחינו האשכנזים נוהגים שלא לשלוח מנות לאבל כל י"ב חודש על אביו ואמו. וכל שלשים יום על שאר קרובים. אבל הספרדים נוהגים לשלוח מנות אליו כרגיל. ומ"מ אם האבל עני

ג. אין לטייל ברחוב בתשעה באב, פן יבא לידי שחוק וקלות ראש. ג.

ד. איתא בשלחן ערוך (יו"ד סי' שצא ס"א), "אבל אסור בשמחה, לפיכך לא יקח תינוק בחיקו כל שבעה פן יביאנו לידי שחוק". ונראה שהוא הדין לתשעה באב. ומיהו תינוק הבוכה מותר ליקח אותו כדי להרגיעו. ד.

וצידד להתיר כשנכדיו תובעים בפה את המתנות, והוי כמשיב שלום דשרי להשיבו בכל ענין. וכמ"ש המשנ"ב (ס"ק טז). וראה עוד בדין זה בשו"ת רבכות אפרים ח"ג (סי' ב').

לדון היכא שהאורח בא לביתם כדי להתגורר שם, ורוצה ליתן המתנות דרך אגב לבני הבית, אי שרי למיעבד הכי או שימתין אחר התפלה. ובשו"ת בצל החכמה ח"ה (סי' עג) חכך להחמיר בזה,

לא יטייל בתשעה באב גם אחרי חצות היום

ובאבנים, אלמלא הקב"ה עוזר לנו ומשגיח עלינו בכל יום ובכל עת ובכל שעה, א"א לנו שנוכל לעמוד מפניהם בגלות המר הזה, כי קיים עלינו תמיד, ה' הפיר עצת גוים כי הבטיח אותנו שלא ירפך ולא ישחיתך, ובספר דרך חיים כתב, אימתי משגיח עלינו אם אנחנו עושים רצונו של מקום, אבל אם אנחנו הולכים בשרירות לבנו למה ישיגח עלינו. ע"כ. וכן ראוי לבער המנהג הרע מקרבנו, אותם הנערים ומשרתים שזורקים ומכיין אחד לחבירו ומשמחין בת"ב כאילו הוא יו"ט בביהכ"נ שלנו בשעת הקינות, ומוטל להשגיח ע"ז על חכמי ופרנסי הדור, לגדור גדר ולקנוס וללקות לאותם פושעים, ואל יהיה נשיאת פנים בדבר זה, ידוע כי מי שיש בידו למחות ואינו מוחה". ע"כ.

ובערוה"ש (סי' תקנד ס"ח) כתב, אין לילך ולטייל בת"ב בשוק וברחוב, דהטיול בעצמו אסור בת"ב, ולכד זה עוד בנקל לבא לידי שחוק וקלות ראש והיתול וליצינות. אלא כל שאינו מוכרח לצאת ביום זה, ישב בפינת ביתו בעצבות, ואם מוכרח לילך, ילך בראש כפוף וימרהר לעשות מה שצריך וישוב לביתו מהר, וגם יש למנוע ההולכים לביה"ק כי הולכים בחבורות ואין הדבר כדאי, והיראים נמנעים מזה. ע"כ.

וז"ל הח"א (כלל קלה, סכ"א), לא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבא לידי שחוק והיתול. ואותן אנשים שיושבים בביהכ"נ ועושין שחוק, עליהם נא' (תענית ל:) כל מי שאינו מתאבל כו', וגדול עונם מנשוא. ע"כ. ויש להליץ טוב עליהם שהם בגדר שוגגין.

ד' ע' בגמ' מו"ק כו: לגבי אבל. וכ"ה בסי' שצא, שבזה עלול לבוא לידי שחוק ושמחה, כמ"ש בהלכות גדולות (סי' כא) ובמחזור ויטרי (סוף עמ' 238), בזה"ל: "אל יקח תינוק בתוך חיקו שמביאו לידי שחוק, ונמצא מתגנה על הבריות". והיינו, שנראה ששכח אבלותו,

ג' כ"ה בכל בו (סי' סב), שהוא משום שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. ובספר טור ברכת כתב טעם נוסף, ע"פ מדרש איכה (פרשה ג אות י), אמר הקב"ה למלאכי השרת, מלך שמת לו בנו מה עושה? אמרו לו יושב ודומם, א"ל כך אני עושה, שנאמר ישב בדד וידום. וההליכה בשוק אינה בגדר יושב ודומם. וכן מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנג סק"ה) כתב, שאף בשבת שחל בו ת"ב כ"ע מודו שלא יטייל בשוק במשך כל היום. וכ"כ בספר זכור לאברהם ח"א (דף לח ע"ב). וכ"כ בש"ע (סי' תקנד סכ"א).

ובסידור רש"י (ס"ס תז) כתב, ולא ילך לטייל בשוק, כי מי יקל ראשו בת"ב, ליהנות מטיולים.

וז"ל הרב יוסף אומץ (סי' תתפה) "אותם ההולכים לטיול כל היום בת"ב במנעלים וסבורים שמותר הדבר אחר חצות, בודאי אחר שאינם מתאבלים כראוי, לא יזכו לנחמה על דרך שישו אתה משוש וגו', כי אין שום היתר אפי' אחר ערבית עד הלילה, ולדעתי מנהג טעות זה נשתרבו משיבה לארץ שאין בה חיוב אחר חצות, אכן העינויים לכל תענית ציבור אין שום היתר עד הלילה".

ועוד כתב שם (סי' תתפח), "וגם הטיול בעצמו, אפי' יחף, הוא איסור גדול בת"ב, וכ"ש אותם השוחקים שבודאי אין זוכין לנחמה, רק בדד ישב וידום או יתעסק בקינות ובדברים הרעים שבירמיה, ולא יסיר האבל מלבו, ומי שיושב כל היום ע"ג קרקע לשריפת בית אלוקינו, יזכה לנחמה וישיש אתה משוש, וכן נהגתי כמה שנים, על כן מי שיראת אלקים נגעה בלבו, לא יפסיק מלקונן בימים האלה על חורבן בית אלוקינו ותפארתינו, וגלות השכינה נפלה עטרת ראשינו, והיינו לבושה ולחרפה ללעג ולקלס בין האומות, והא ראיא אם אנחנו עוד היום הולכים ברחובות קריה של נכרים, קוראים אותנו כלבים ושאר נבלות וזורקים אותנו בטיט

סימן תקנד - איסור עשיית מלאכה בתשעה באב

א. מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, עושים. ומקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב, אין עושים, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים בו. ומנהג ישראל בכל מקום אשר שמענו שמעם שלא לעשות מלאכה בתשעה באב. אולם בליל תשעה באב יש להתיר עשיית מלאכה. (אור זרוע.) (א)

וה"ה לת"ב. וע' בספר תשובות והנהגות ח"ב (סי' רנא). ומה שאמרו ונמצא מתגנה על הבריות, היינו שהבריות רואים בזה גנאי, ששוכח את האבלות ומשתעשע עם התינוק. אבל גם אם אין שם אחרים אין לו להשתעשע עם התינוק, שעיקר הטעם הוא ששוכח את אבלותו. וכלשון הרמב"ם (בפ"ה דאבל ה"כ) שכתב, דאסור להרבות דברים ולשחוק וכו', ולא יאחזו תינוק בידו שלא יביאנו לידי שחוק. וכ"ה לשון הש"ע (יו"ד סו).

אם יש איסור לעשות מלאכה בליל תשעה באב

א כ"ה בש"ע ובב"י (סי' תקנד סעיף כב). וכתב המג"א (סי' כג), שהואיל וטעם הנהגים שלא לעשות מלאכה בת"ב הוא כדי שלא יסיח דעתו מהאבל, (כמ"ש רע"ב במשנה פ"ד דפסחים), מטעם זה גם בלילה אסור. וכ"כ רש"י בפסחים (נד:), ביה"ש שלו אסור באכילה ובמלאכה. וצ"ע דרש"י בתענית (יג). כתב, מהכא משמע דבליל ת"ב מותרים במלאכה, ואין איסור מלאכה אלא ביום, ואין מפרסמים הדבר. ע"כ.

ומסתמות הפוסקים נראה שאסור גם בלילה, ול"ד לתענית צבור שבליילה מותר, דהתם הטעם שיהיו פנויים ויתאספו להתפלל, ואין זה אלא ביום, משא"כ בת"ב. ע"כ. (וע"ע למהרש"ל בחכמת שלמה פסחים נד:). וכ"פ להחמיר במועד לכל חי (סי' י אות נז). וכ"כ השפת אמת (פסחים נד: במסקנתו).

אבל הגאון שואל ומשיב חמישאה (סי' לט דל"ה סע"א) העלה להתיר מלאכה בליל ת"ב, דלא חמיר יותר מתענית צבור. [ובארוחות חיים (הל' ט' באב אות יב) כתב, כי טעם הנהגים שלא לעשות מלאכה בט' באב, שאם יעשה מלאכה לא ירגיש בתעניתו משום טרדת מלאכתו. ועוד י"ל שהוא משום טורח מלאכתו, שמה לא יוכל להשלים תעניתו. ע"ש. וכ"כ הכל בו (סי' סב). והוא מספר המכתם (תענית ל. עמ' רעט). ובשו"ת תרוה"ד (סי' קג) כתב כהטעם הראשון הנ"ל. ע"ש. ואפשר שלפי טעם זה בלילה דבלא"ה אינו מצטער בתעניתו יהא מותר במלאכה. ודו"ק].

ובשו"ת כתב סופר (תאו"ח סי' קב ד"ה והנ"ל) כתב ליישב סתירת רש"י, דמ"ש רש"י (בתענית יג.) להתיר בלילה, מיירי במלאכה קלה שאין בה משום היסח הדעת מהאבלות, ומ"ש רש"י בפסחים דביה"ש אסור באכילה ובמלאכה היינו מלאכה שיש בה משום היסח

הדעת מהאבלות. וכמ"ש כיו"ב לחלק בשו"ת תה"ד (סי' קג).

וכיו"ב כתב בשו"ת מהר"ם שיק (א"ח ס"ס רפח) ליישב קושית המג"א בסתירת דברי רש"י, שישל דמ"ש רש"י (תענית יג.) להתיר מלאכה בליל ת"ב, מיירי במלאכה שאין בה שיהוי וטורח, כגון שיש לו סכין בדוק מערב ת"ב, ושוחט בה בליל ת"ב, שהשחיטה נעשית ברגע אחד, מותר משום דלא שייך היסח הדעת מהאבלות ככה"ג, ומה שאסר בפסחים היינו במלאכה שיש בה שיהוי וטורח וכו'.

אולם הגאון ר' אליקים גטיניו בספר יצחק ירנן (דף עד ע"ב) כתב להשיג על המג"א שתקע עצמו לאיסור מלאכה בליל ת"ב ע"פ מ"ש רש"י בפסחים, שישל דרש"י מיירי בביה"ש של מוצאי ת"ב, א"נ מ"ש "ובמלאכה" נראה ברור דלא קאי אלא על עצומו של היום. ונמצאו דברי רש"י אחדים יחידיו. ודברי רש"י עניים במקומם כאן ועשירים במקום אחר, בתענית. ומן התימה על המג"א שהניח מה שמפורש ברש"י תענית להיתר מכת הסתום בדבריו בפסחים שיש לצדד בו. ומ"ש המג"א שמוכח מסתמות הפוסקים לאסור המלאכה בת"ב גם בלילה, אינו מוכרח. שהרי גם רש"י (בתענית יג.) כתב שאין מפרסמים הדבר, ואין הכי נמי דשרי כשאר תעניות, וכדאמרי' בתענית (יג.), כשאמרו אסור במלאכה, לא אמרו אלא ביום, אבל בלילה מותר. וכ"כ החה"ש ר' רפאל אשכנזי, שדברי רש"י בפסחים ע"כ אינם כפשוטם, דלכאוי' איך כתב רש"י בפסחים (נד:) שאסור במלאכה כדאמרי' בתענית צבור, ומשוה שמואל ת"ב לתענית צבור, והלא מבואר (בתענית יג.), שלא אסרו בתענית צבור אלא ביום וכו'. [וכן תמה בס' שונה הלכות (דף פ:), ובמכתב לחזקיהו תענית יג.]. הילכך

אסור אפי' בלילה, ואע"פ שבשאר תעניות של צבור שאסורים לעשות מלאכה, מותר בלילה, שאני התם שאיסור המלאכה הוא כדי שיתקבצו להתפלל ולהתחנן, וביום מתקבצים ולא בלילה. אבל בת"ב איסור המלאכה מפני האבלות. עכ"ל. וזה כד' המג"א.

וכתב הישועות יעקב (סי' תקנר טוף סק"ד) דמה שאסור מלאכה בת"ב אף בלילה משום דת"ב אסור בכל עניני אבלות, ואבל אסור בעשיית מלאכה אף בלילה. ע"ש. [אלא שאף באבל אין הדבר מוסכם, שהרב בעל המאורות (מ"ק כ. ע"ג) בשם רבינו יצחק בן גיאת, כתב, דמה שאמרו שהאבל אסור בעשיית מלאכה, לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר. וכ"כ המאירי (תענית יג. ע"ג), בשם חכמי ספרד. אלא שחלק עליהם. וכן נראה דעת הפוסקים לאסור, וכדילפינן במו"ק (טו:), מנין שהאבל אסור במלאכה, שנאמר והפכתי חגיכם לאבל, מה חג אסור במלאכה, אף אבל אסור בעשיית מלאכה. ואין היקש למחצה, הילכך אסור גם בלילה. ודו"ק.]

אולם לעומתו באו"ז הגדול ח"ב (סי' תמג) כתב וז"ל: ואיסור מלאכה בת"ב אינו אלא משום מנהג, כדתנן בפסחים (נד:). מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושים, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושים, והני מילי ביום, אבל בלילה אין מנהג בשום מקום שלא לעשות מלאכה. ואפי' אם נהגו אינו מנהג. אבל האבל שאסור במלאכה מדינא, מה לי ביום מה לי בלילה. ע"כ. (וזה כד' רש"י תענית יג.).

אתה הראת לדעת מפום ממלל ררבין להתיר מלאכה בלילה. ומי כמוהו מורה. ועל עיקר קושית המג"א מרש"י פסחים (נד:), דביה"ש שלו אסור באכילה ומלאכה, כתב הערה"ש (ס"ס תקנר), שיש לדחות, דביה"ש ביציאתו קאמר, שאסור אף בתענית צבור. [וכמו שחילק כיו"ב המרדכי תענית סי' תרלא בשם ר' אלחנן, דשאני אפוקי יומא דמספיקא לא נפיק עד שיהא ודאי לילה. וכ"ה בתוס' רבינו אלחנן (ע"ז לד. דף מב ע"ד). וכן הובא בב"י (ר"ס תקסב)]. וכ"כ הרב מעשה רוקח (פ"ה מהל' תעניות ה"ז). ונראה שכן נתכוון גם במשחא דרבנותא ח"ב (דף עב ע"ד).

אבל בשו"ת חיים וחסד מוספייא (סי' יב) ה"ד הרב שונה הלכות הל' תענית (דף ס). שכתב, שיש מי שתירץ דכוונת רש"י לביה"ש של מוצאי התענית, והרב שם דחה תירוץ זה בשתי ידים, ונראה שהאמת אתו דהסוגיא לא אזלא הכי כלל. וכ"כ הפנ"י פסחים (נד:). בפרש"י ד"ה ביה"ש.

[**ודע**, דמ"ש הרמב"ם (פ"ה ה"ז), תשעה באב לילו

העיקר כמ"ש רש"י בתענית (ג.), שבלילה מותר. ודלא כהמג"א שתקע עצמו לדבר הלכה לאסור אף בלילה ת"ב וכו'.

וכל דברי הרה"ג ר' רפאל אשכנזי הובאו בספרו מראה הנוגה (דף יז ע"ד), וכתב לדחות בשתי ידים מ"ש המג"א לאסור בזה. ע"ש.

גם בספר עושה שלום (דף נד ע"ד) העלה להתיר מלאכה בלילה ת"ב. ושכ"ד הרמב"ם והטור ומרן. ומ"ש רש"י בפסחים (נד:). אינו אלא לפי הס"ד, אבל לפי המסקנא מותר. ע"ש. וכדבריו כתב הרב מאורי אור חלק שני (תענית דף טו: מהספר), שלפי המסקנא מעיקרא דדינא אף בתענית צבור מותר, וכ"ש בת"ב. ע"ש.

וכ"כ בספר ארחות חיים החדש (סי' תקנר ס"ק כג), בשם ספר "פני דמשק", בדרוש לשבת חזון, שתירץ דברי רש"י, ודחה דברי המג"א שאסר מלאכה בלילה, בת"ב, והעלה לדינא שאף בת"ב מותרת המלאכה בלילה. ע"ש.

וכן בשו"ת שמלת בנימין (דף ב. והלאה) הביא קושית המג"א בסתירת דברי רש"י, והעמיד דברי רש"י בפסחים דלא כהלכתא. וסיים (בדף ג.), שדברי רש"י בתענית (ג.). שהתיר מלאכה בלילה אתי שפיר למסקנא דדינא, אלא שרש"י עצמו כתב להלכה שאין מפרסמין הדבר. אבל אח"כ (שם דף ה.) העלה לאסור מלאכה גם בלילה. ע"ש.

ובספר יד דוד (תענית יג.) כתב דמעיקרא לק"מ, שהפירוש המיוחס לרש"י במסכת תענית אינו מרש"י, אלא ממחבר אחר, כמ"ש החיד"א בשם הגדולים בשם היעב"ץ במשנה לחם. ע"ש. [וכ"כ הגאון בעל שבת של מי, בספרו אביר יעקב בהגהות עלי חק (דף לד ע"א). וכ"כ החיד"א בספר פתח עינים (חולין קג.). וכ"כ בהגהות מהר"ץ חיות תענית ב. ובסוף חידושיו לתענית, שנראה ברור שאין הפירוש הזה מרש"י, אלא לאחד מתלמידי רש"י. וכ"כ בהגהות חשק שלמה (תענית ו.). וכ"כ השד"ח בספר מכתב לחזקיהו (בחי' לתענית יג. דף סז ע"ד), ליישב קושית המג"א בסתירת דברי רש"י, ע"פ הנ"ל, שהפירוש המיוחס לרש"י תענית, אינו מרש"י. אבל החיד"א בפתח עינים תענית (כד:), וכן בשם הגדולים (ערך רש"י) כתב, שמדברי הריטב"א ור' ישעיה הראשון בחידושיהם, מוכח שהוא מרש"י עצמו, אלא שמרוב העתקות יש שם טעיות סופרים]. וע"ע בספר גבורות ארי (תענית יג:), ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (בחי' הרמב"ם דף קמח ע"ד), ובספר נזירות שמשון, ובשו"ת יד יצחק ח"ב (ס"ס ג.).

אמנם בספר הבתים (עמ' קצח) כתב וז"ל: יש מן הגדולים שכתב שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה,

ב. כל העושה מלאכה בתשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. (ב)

ג. בעל חנות מכולת שמוכר דברי מאכל ומשקה, או פירות ירקות, מותר לו למכור בכל היום, ואפילו קודם חצות. (ג)

מסקנא דדינא כי בהגלות נגלות לפנינו דברי רבינו האו"ז שבלילה של ת"ב אין שום איסור בעשיית מלאכה, ואפי' במקום שנהגו איסור, אינו מנהג, ורשאים לבטלו. (וכדברי רש"י תענית יג.), הכי נקטי'. והאחרונים שהחמירו בזה נעלם מהם דברי האו"ז. וכבר מצאנו לרבים מן האחרונים שכתבו להקל והלכה כמותם שכיוונו לאמת. [ילקו"י מועדים עמוד תקפא. חזו"ע].

כל העושה מלאכה בתשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה

רואה סי' ברכה, אמאי חיישינן ליהורא, אלא ודאי כדכתיבנא, ודלא כהמג"א. ע"כ.

והנה המג"א עצמו (סי' תרצו סק"ב) אחר שכתב שאף שמשמע מדברי הרמב"ם שאפי' במקום שנהגו לעשות, העושה אינו רואה סי' ברכה, מ"מ בב"י מבואר דהיינו דוקא במקום שנהגו שלא לעשות. ע"ש. וכך נראה דעת הרב אדני פז דהיינו דוקא במקום שנהגו שלא לעשות כד' הבי"י.

גם המעשה רוקח (פ"ז מהל' מגילה הי"ד) העיר ע"ד הרמב"ם דמשמע דאכולהו קאי, ומהגמ' מוכח דהא דאינו רואה סי' ברכה, היינו דוקא במקום שנהגו איסור, ושכ"ד הטור. ותירץ דס"ל לרבינו הרמב"ם דאע"ג דמעיקרא מלאכה לא קבילו עלייהו, מ"מ אח"כ נתקבל המנהג להחמיר ופשט איסורו בכל ישראל, ומנדין עליו, [וכן מבואר להדיא בספר ארחות חיים הל' פורים סי' כז, שאח"כ נתקבל המנהג בישראל, ופשט איסורו בכל ישראל, ומנדים עליו. וע' בשו"ת נשמת כל חי (חיו"ד סי' מה)]. והשתא אתי שפיר דברי רבינו, שאף דמן הדין מותר במלאכה, מ"מ אחר שנסתם התלמוד נהגו בו איסור בכל ישראל, ולכן אינו רואה סי' ברכה, כיון שנהגו בו איסור. וע"ע בשפת אמת (מגילה ה:).

ג **כ"ב** ככה"ח סופר (ס"ק ק). וכ"כ בספר ברית כהונה (מע' ת אות יב). וכתב הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י אות ע), שהמנהג שלא למכור אפי' פירות וירקות אלא לאחר צאתם מביהכ"נ.

כיומו לכל דבר, לא קאי על כל דיני ט' באב ומנהגי ט' באב, אלא קאי על הצום עצמו, וכמו שסיים מיד אחר זה שאין מפסיקים אלא מבעוד יום, לאפוקי שאר צומות שאוכל והולך כל הלילה, ולכן סיים שאף ביה"ש שלו אסור. וכ"ה הפירוש בדברי מרן הש"ע (סי' תקנ"ג ס"ב) שכתב כלשונו של הרמב"ם. ודלא כהשפת אמת (הנו"ד) שחשב לדייק מדברי הרמב"ם שהוא אוסר מלאכה בלילה, דליתא].

ב **מרן** בש"ע (סי' תקנד סעיף כד). והנה מה שאמרו שהעושה מלאכה אינו רואה סי' ברכה, לכאורה מיירי במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. וכמ"ש כיו"ב מרן הבי"י (סי' תרצו), דהא דאמרי' שהעושה מלאכה בפורים אינו רואה סי' ברכה מאותה מלאכה לעולם, היינו דוקא במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה. והיינו ע"פ המבואר במגילה (ה:): דהא דלטייה רב ולא צמח כיתניה, משום דהוה במקום שנהגו איסור בעשיית מלאכה בפורים. וכ"כ בספר יצחק ירנן (דף ע"ג), דדוקא על העושה מלאכה בפורים במקום שנהגו שלא לעשות, אמרו שאינו רואה סי' ברכה לעולם. ע"ש.

וכן מהר"י עייאש בספר לחם יהודה (דף מ:): כתב, שכן נראה מלשון מרן הש"ע, דהאי לטותא אינה אלא במקום שנהגו שלא לעשות, שהעושה אינו רואה סי' ברכה. (וכ"כ הפמ"ג סי' תרצו א"א סק"ב בשם הגמ"י).

וכ"ז שלא כמ"ש המג"א (ס"ק כז), דמשמע דהיינו אפי' במקום שנהגו לעשות. ונמשכו אחריו כמה אחרונים, ומכללם המשנ"ב (ס"ק מט), והכה"ח סופר (ס"ק קיא). וע"ע בשו"ת ולאשר אמר (סי' יב דף מז).

ומצאתי להרב משחא דרבנותא ח"ב (סי' תקנד דף עג ע"א), שכתב להשיג על המג"א, דמה שאמרו בת"ב שכל העושה מלאכה אינו רואה סי' ברכה, היינו דוקא במקום שנהגו שלא לעשות, דהא הטור ומרן שקלי וטרי אם כל אדם יכול לעשות עצמו ת"ח לענין זה, ואם איתא שאף במקום שנהגו לעשות מלאכה אינו

ד. פרקמטיא להרויח ולהשתכר אסורה במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אבל במקום שנהגו לעשות מותר, אלא שיש למעט, שהרי אפילו משוכנס אב ממעטים מלישא וליתן. ואם יש יריד, שהוא יום השוק, בתשעה באב, ואם לא יקנה או ימכור יפסיד, הוה ליה דבר האבד שמוותר בכל מקום בתשעה באב. (ד)

פרקמטיא ומסחר בתשעה באב

לאברהם ח"א (דף מא:), שהקשה, דלמה לא התיר המט"מ ע"י עצמו, ותיריך בשם הרב א"ר, דשאני פרקמטיא בכה"ג שיש בה פרסום הרבה. וכ"כ הכה"ח (סי"ק קח) בשם הא"ר שאע"פ שע"י עכ"ם מותר אפי" באינו דבר האבד, אפשר דשאני הכא דהוי בפרהסיא, ומש"ה לא רצה להקל.

וכ"פ להחמיר בשו"ת תפארת אדם (תאו"ח סי' כז), וכתב שאף שיש לצדד להתיר, מ"מ כיון שהדור פרוץ נטיתי להחמיר, פן יבואו להקל לגמרי. ע"ש. והועתק בספר רוח חיים פלאגי (סי' תקנר אות ז).

אולם אכתי לא איפרק מחולשא, דהא בחוה"מ נמי הוי פרהסיא, ואפ"ה התיר מרן אף ע"י עצמו. ואנן בדידן אזולי בתר מרן. וע"ע להמג"א (סי"ק כז) שכתב, דאע"ג דבמידי דפרהסיא החמירו טפי בת"ב יותר מבאבל, מ"מ יש להקל בזה, כיון שאינו אלא מנהג. ע"ש.

ושו"ר מ"ש הרב זכור לאברהם ח"ג (דף יג סע"ב), שכבר עמד בזה. ובכל זאת העלה שאין להתיר אלא ע"י גוי. ע"ש. וצ"ע.

וראיתי בשו"ת ויען משה (הל' ט' באב סי' ב אות י ע"ד), שעמד בזה ע"ד המטה משה, וכתב, דלאו מדינא שאיסור מלאכה הצריך שיהיה ע"י גוים, אלא דרך הטוב והישר, כדי שלא להסיח דעתו מהאבל על חורבן ביהמ"ק, כתב כן. ע"ש.

ושו"ר להשד"ח (בין המצרים סי' ב אות יח), שהעיר לנכון על התפארת אדם, שמכיון שדין דבר האבד למדנו מחוה"מ, הא קי"ל בש"ע (סי' תקלח ס"ב), שבדבר האבד אם א"א לעשות אלא בפרהסיא מותר. ובשו"ת השיב משה התיר גם באבל, שאם א"א בשום אופן לעשות ע"י אחרים יעשה בעצמו, וכמ"ש הרמ"א בהגה ביו"ד (סי' שפ ס"ה), ונראה דהיינו אפי" הוא בפרהסיא. ודברי התפארת אדם בזה צ"ע. ע"כ.

ישוב מצאתי בשו"ת שמחת כהן החדש (סי' קסד) שנשאל ע"ז וכתב שהדבר ברור שלדעת מרן יש להתיר אפי" ע"י עצמו, ונראה שאף המטה משה לא כתב כן אלא לחומרא בעלמא. וכן נראה מלשון הא"ר, ומכיון

(ד) כל דין פרקמטיא מבואר בתשו' הרשב"א (סי' תקנא). ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנר ס"ב). הובאו להלן בהערה ו'.

ולענין יום השוק נלמד ממ"ש מרן בש"ע הל' חוה"מ (סי' תקלט ס"ה), שאם הוא דבר שאינו מצוי תמיד, כגון ספינות או שיירות שבאו ומבקשים לצאת, ומכרו בזול או קנו ביוקר, מותר לקנות או למכור אפי" שלא לצורך המועד, אלא לעשות סחורה ולהרויח. וה"ה לירידים הקבועים מזמן לזמן. ע"כ. ומבואר בב"י שם בשם הרא"ש (פ"ק דמ"ק סי' כג), שאף מניעת הרויח חשוב הפסד בכה"ג, כגון שהוא דבר שאינו מצוי. וה"ה לת"ב.

וכ"כ בשו"ת מהר"ג ח"ב (סי' קנו), שאם הוא יומא דשוקא אין למחות במתפללים בהשכמה, ואומרים איכה וקינוח, וממהרים לצאת ולהסתחר, כי יום השוק ודאי חשוב דבר האבד. וכן נוהגים גם בערים אחרות. ומבואר במג"א (סי"ק כז), שיש להקל בענינים אלו שאינם אלא מתורת מנהג, ובפרט בזה"ז שיש עלינו עול מסים וארנוניות, שנחשב הכל כדי חייו, וכמו שנוהגים העולם להקל בחוה"מ. ע"כ.

וכ"כ בפשיטות מהר"ש אלפסי בספר משחא דרכותא ח"ב (סי' תקנר דף עב ע"ד), שאם יש יריד מותר, כיון שאינו מצוי תמיד. ומכיון שאיסור מלאכה בת"ב הוא מתורת מנהג לא מחמירינן כולי האי. וזה ברור. ע"כ. (וע"ע בשו"ת חינוך בית יהודה סי' כ).

ואע"פ שבספר מטה משה (סי' תשמא) כתב, שאם יש יריד או שיירות שבאו לעיר מותר לקנות מהם ע"י גוים, וכ"ש למכור להם דהוי דבר האבד, ומותר גם באבל. וכ"כ בשיורי כנה"ג (הגבי אות ח), ולכאורה כן משמע בש"ע יו"ד (סי' שפ ס"ו) וז"ל: פרקמטיא שלו בדבר האבד מותר למכרה ע"י אחרים. ואם באו שיירות או ספינות או שמבקשים לצאת ומוכרים בזול או קונים ביוקר מותר למכור להם ולקנות מהם ע"י אחרים, וא"כ ה"נ יש להתיר רק ע"י גוים.

אלא דלכאורה קשה על המטה משה, דלמה לא התיר כאן אפי" ע"י עצמו, דהא ודאי דת"ב קיל מחוה"מ שאינו מן הדין אלא מן המנהג. ושו"ר בספר זכור

ה. נוהגים שלא להכין בתשעה באב צרכי סעודה, שלא לשחוט ולא לבשל ולטגן וכיוצא בזה, לצורך סעודת מוצאי תשעה באב, עד לאחר חצות היום. וכשעושים סעודת מצוה לצבור הרחב במוצאי תשעה באב, כמו סעודת ברית וכדו', מותר להתחיל להכין גם קודם חצות. (ה)

שהדבר מותר אף ע"י עצמו. ע"ש. ובשו"ת איש מצליח ח"ב (תאו"ח סי' לו), הובאה בקצרה תשובת ר' רחמים חויתה הכהן, וכתב, שיתכן שהמטה משה מחמיר גם בחוה"מ, וחולק על מרן, ואנן בתריה דמרן גרירן, והרי אפי' באבלות חדשה קי"ל שהלכה כדברי המיקל באבל, וכ"ש באבלות ישנה. וכן עיקר.

שאפי' באבלות חדשה קי"ל הלכה כד' המיקל באבל אפי' ביחיד במקום רבים, כ"ש באבלות ישנה בדבר שאינו מעיקר הדין אלא חומרא בעלמא. ואף להתפארת אדם י"ל שבדורינו שאין כח ב"ד יפה יש להורות ע"פ הדין דוקא, שאם נאסור להם לא ישמעו לדברי חכמים, ולכן דיינו לעמוד על עיקר הדין,

הכנת צרכי הסעודה ביום תשעה באב

ששחט קודם חצות, כל דברים אלו לא נהגו בהם אלא כדי שיהא יושב ומיושב באבילה של ירושלים ולהתאונן ולהתעסק בנהי וקנינות כאבל, ואם נהגו שלא לשחוט עד חצות או עד הערב אסור להקל בזה. עכ"ל. והרב מאמ"ר (סי' תקנט ס"ק יא) כתב, שבמקומו לא נהגו להמתין אלא עד אחר צאתם מביהכ"נ, שאם ימתינו אחר חצות, העכו"ם בעלי המקולין היו נוחרים הבהמות, ולא ימצאו בהמות לשחיטה, ומדברי הרשב"א בתשובה (סי' שו) מוכח שהדבר תלוי במנהג. ומצאתי להארחות חיים (הל' ט' באב אות ט, דצ"ה ע"א) שכתב, ונהגו בהרבה מקומות לבטל השחיטה מר"ח ועד התענית, עד עבור מקצת יום התענית. ומוכח מדבריו שא"צ להמתין בדוקא אחר חצות. ע"כ. ולא זכר שר דברי שיורי כנה"ג (סי' תקנט הגבי אות ח) שכתב ע"ז אבל עכשיו נוהגים שלא להמתין עד אחר חצות, אלא מיד שיוצאים השוחטים מביהכ"נ אחר תפלת שחרית הולכים לבית המטבחים לשחוט. ומה נעשה דלא מקבלי מינן. ומוטב שיהיו שוגגין במנהג בעלמא. ע"ש.

ובספר תורת חיים סופר (סי' תקנט ס"ק יג) כתב, שי"ל דס"ל שמיד כשיוצאים מביהכ"נ יש לו דין אחר חצות. וכן המנהג בכמה מקומות שמיד כשיוצאים מביהכ"נ פותחים החנויות ועוסקים במשא ומתן, וה"ה למלאכת השחיטה שמוותר. ע"ש.

וכ"כ בספר יפה ללב (סי' תקנט ס"ק), שהמנהג באיזמיר שהשוחטים משכימים להתפלל והולכים לבית המטבחים לשחוט, והן עתה שנעשה בית המטבחים רחוק כשעה אחת מן העיר, אם ימתנו כמנהגם ליום ת"ב, א"א לתושבי העיר לאכול בשר במוצאי התענית, ואיכא חולים וזקנים וחלושים שא"א להם בלעדי אכילת בשר, לכן נהגו לשחוט בערב ת"ב. וכן הורה להם מורנו הרב מהרד"א [הרה"ג ר' דוד אמאדון].

(ה) **כ"כ** רבינו האי גאון הביאו רבינו יצחק בן גיאת (בהלכות ט' באב עמ' כב), שביום התענית של ת"ב נוהגים לשחוט משש שעות ולמעלה, והולכים ישראל לשוק וקונים בשר. וכן מנהג בכל, דלבתר פלגיה דיומא ביום ת"ב שוחטים ומוכרים בשר. ע"כ. וכ"כ בשמו בספר המנהיג (הל' תשעה באב אות יח). וכ"כ ר' דוד אבודרהם (דף סט ע"ב) בשם רבינו האי גאון. וכ"כ ראבי"ה (פ"ג דתענית, עמ' תרע), שנהגו העם שלא לשחוט ולהכין סעודת מוצאי ת"ב עד לאחר חצות היום. ודייק כן מהתוספתא (תענית פ"ג הלכה יא). מתקנין בת"ב למוצאי ת"ב, פ"י מסוף היום, כמו ממנחה ולמעלה, דומיא דיוהכ"פ דמותר בקניבת ירק מן המנחה ולמעלה. ע"כ. וכ"כ האו"ז ח"ב (סי' תטו). וכ"כ המהר"ם מרוטנבורג בהלכות שמחות (סי' נו), והרא"ש (תענית פ"ד ס"ס לו), והמרדכי (תענית ס"ס תרלו, ומו"ק סי' תתצח), וכתב דטוב להמתין ממנחה ולמעלה, ומשמע מדבריו דלהמתין עד מנחה קטנה קאמר. וכ"כ הגמ"י (פ"ה מהל' תעניות אות ר).

וכ"כ המאירי (תענית ל. עמ' קט) וז"ל: ובכל מקום בת"ב מבטלים השחיטה עד שיעבור חצי היום, ומחצות היום ולמעלה נהגו בכל מקום לשחוט ולהכין סעודת הלילה. ע"ש. וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב יח חלק ב), ובספר הפרנס (סי' תכד).

וכ"כ הראב"ן הירחי בפירושו למס' כלה רבתי (עמ' כב), שנהגו שלא לשחוט כל תשעת הימים, והתירו לשחוט בת"ב לצורך הלילה, מן המנחה ולמעלה, שהוא משש שעות ומחצה ולמעלה, שאז פונה השמש לערב לצד המערב, כי פנה היום. וכן פסקו הטוש"ע (סי' תקנט ס"א). וע"ע בשו"ת תרוה"ד (סי' קנג), ובספר לקט יושר ח"א (עמ' קי-קי"א).

וכתב מרן הב"י, שהעולם לא נהגו להמתין אלא עד חצות. וכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' שו) על אחד

1. מלאכת דבר האבד מותרת כמו בחול המועד. ופועל עני שאם לא יעסוק במלאכה לא יהיה לו מה יאכל מותר לו לעשות מלאכה בצינעא בתשעה באב לפרנסתו, ולא יתפרנס מן הצדקה.⁽¹⁾

בת"ב לעת ערב נכנסו האויבים והציתו אש בהיכל, והיה נשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי באב, (תענית כ"ט), ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ולא לשותת יין בליל עשירי ויום עשירי. ע"כ. וכתב הרד"א, הובא בב"י, שכך היה נוהג הרא"ש להחמיר שלא לאכול בשר בליל עשירי. ויש עוד מקור למנהג זה בפרדס הגדול (סי' קנ"ה), והראב"י (הל' תענית ע"ב תרנט), ובמעשה הגאונים (ע"ב לד) בשם ר' משולם, ובשבולי הלקט (סי' רעד). לפ"ז א"צ לשחוט לגמרי בת"ב. וכ"כ הב"ח (סי' תקנ"ח), וסיים א"כ חל ת"ב ביום חמישי, שאז יש להקל לשחוט לצורך השבת. ע"כ.

אבל הט"ז (סי' תקנט) כתב ע"ד הב"ח, אבל בכל המקומות ראיתי ששוחטים בת"ב לצורך סעודה שאחר ת"ב, ואין למחות בידם. ע"כ. וכ"כ הא"ר (סי' תקנט ס"ק כח), שאפי' במקום שנוהגים שלא לאכול בשר בליל עשירי שוחטים בת"ב אחר חצות שלא נהגו להחמיר לענין שחיטה בזה. ושלא כהב"ח. וכ"כ בשו"ר כנה"ג (סי' תקנ"ח בהגה"ט), שאף במקום שנוהגים שלא לאכול בשר בליל עשירי, נוהגים לשחוט בת"ב אחר חצות, והוכיח כן מדברי הטור וש"ע. ע"ש.

כתב במשנ"ב (סי' תקנט ס"ק"מ) שבסעודת מצוה מותר להתחיל להכין גם קודם חצות.

דבר האבד מותר בתשעה באב, ופועל עני מותר לו לעשות מלאכה לפרנסתו

אלא מכח מנהג, כדאייתא בפסחים (נד:), לאבל שאסור במלאכה מן הדין, ואיכא נמי אסמכתא, כדאמרי' במ"ק (טו:), אבל אסור בעשיית מלאכה, דכתיב והפכתי חגיכם לאבל, מה חג אסור במלאכה, אף אבל אסור בעשיית מלאכה.

ועוד דאשתמטייה דברי הרא"ש (פרק ד' תענית סי' לו ולה), דת"ב דהוי אבלות ישנה דינו כאבל לאחר ג' ימים, ולכן ת"ב מותר מן הדין בעשיית מלאכה, משום שגם באבלות כשאין לו מה יאכל, עושה מלאכה בצינעא בתוך ביתו, לאחר שלשה ימים. ובאמת דין ת"ב אינו אלא כדין אבל לאחר שלשה ימים לאבלו, דהא מי שאמר שלום לאבל תוך שלשה ימים אינו רשאי להשיב לו שלום, אלא אומר לו אבל אני, כדאייתא בתוספתא (תענית פ"ג הל' יא). ואילו בת"ב פסק מרן (סי' תקנד סעיף כ), אין שאילת שלום בת"ב, והדיוט

והנה גם הרב פרי האדמה ח"ד (דף ח ע"ד) כתב, שמנהג השוחטים בירושלים שאחר שמתפללים ושומעים תפלת החזרה וקצת מן הקינות, בחדש החמישי וכו', הולכים לשחוט ואח"כ חוזרים לשמוע קריאת ס"ת שהיא אחר גמר כל הקינות. וראיתי המנהג הזה, מזה ארבעים שנה, ואמרו שמנהגם ע"פ כת הקודמים ושכן קבלו מהרבנים הקדמונים. ע"כ. וכתב ע"ז הרה"ג ר' רפאל אהרן בן שמעון בספר שער המפקד בנהר פקוד (ע"ב צו), שיש לשער לשמע און שנהגו כן, מפני רשעת הגוים בעלי הבהמות שבמקולין בימים ההם, כי מזקנים שמענו וימס לבבינו על גודל רשעת הגוים ההם. ומש"ה אך מנהגא עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה, כי ברוב תפוצות ישראל אשר שמענו שמעם, מנהגם שלא לשחוט אלא לאחר חצות, וכ"ש תושבי ירושלים אשר עינם הרואות את בית מקדשנו חרב ושמש שועלים הלכו בו וגוים מקרקרים בהיכלו, שעליהם להחמיר באבל החורבן ביתר שאת ויתר עז, יותר משאר תפוצות ישראל. וכ"כ הרה"ג המו"ל בספר ראב"י"ה (ע"ב תרע).

והנה השחיטה לאחר חצות היא למנהג הקהלות שאוכלים בשר בליל עשירי, (כגון בני בבל, כמ"ש בבא"ח פרשת דברים אות טו, כי טבחי מתא שוחטים בטי' באב לסעודת ליל עשירי). אבל לפי מ"ש מרן בש"ע (סי' תקנ"ח ס"א):

1) **הנה** מבואר בתשובת הרשב"א ח"א (סי' תקכ"א), שאפי' במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בת"ב, מסתברא שמלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרו בחולו של מועד (מ"ק י.). ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנד סעיף כג). ולכאורה לפי מאי דקי"ל בחוה"מ (סי' תקמ"ב), "שכל מלאכה מותר לעשותה ע"י פועל עני שאין לו מה יאכל, כדי שישתכר וירויח", ה"ה לת"ב. **אולם** ראיתי להגר"ח פלאגי' בספר רוח חיים (סי' תקנד ס"ק"ו) שכתב, במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אפי' פועל עני שאין לו מה יאכל אסור לו לעשות מלאכה, אלא יתפרנס מן הצדקה. והביא ראיה לזה ממאי דקי"ל ביו"ד סי' שפ, שאבל כל שלשה ימים הראשונים לא יעשה מלאכה, ואפי' הוא עני המתפרנס מן הצדקה.

אך בשו"ת יבי"א (ה"ט א"ח סי' פא) כתב להעיר ע"ז, דמה דמות יערוך דין ת"ב שאינו אסור בעשיית מלאכה

ז. מותר לכתחלה לישראל לחלוב את הצאן והבקר שלו ביום תשעה באב, מפני שהיא מלאכת דבר האבד. ואם אפשר הדבר בנקל טוב שיחלוב אותם גוי. ז)

וייש לתמוה עוד, שהרי מבואר ביו"ד (סי' שפ) שאסור לאבל לעשות מלאכתו אפי' ע"י גוים. וכאן (בסי' תקנד סכ"ב) פסק שמותר לעשות ע"י גוים. ועוד שלדעת מרן שם אפי' בדבר האבד אין להתיר אלא ע"י אחרים, וכאן כתב שמותר אפי' ע"י עצמו, כמ"ש בש"ע (סעיף כג).

ומכ"ז תשובה מוצאת גם למ"ש בספרו מועד לכל חי (סי' י אות נז), שאפי' אין לו מה יאכל אסור לו לעשות מלאכה אלא יתפרנס מן הצדקה. ע"ש. וזה אינו, וכמ"ש כ"ב, שאין לזה שום דמיון לאבל בשלשת הימים הראשונים. וכן הכה"ח (סי' תקנד ס"ק קט) כתב כדבריניו, ודלא כהרב רוח חיים שאסר בזה. וע"ע בשו"ת עולת איש (סי' יוד) שהתיר בזה בפשיטות. וכ"כ הרב בנו רב חמ"א בשו"ת משה האיש (חאו"ח סי' כב אות ט) להקל. וכ"כ בספר פקודת אלעזר (דף מד:).

וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ו (סי' ט) וז"ל: בדבר פועל עני שאין לו מה יאכל, נראה פשוט שמותר לו לעשות מלאכות האסורות מ"ר"א אב עד התענית, ועד בכלל, וכדק"ל הכי באבל שמותר בכה"ג. ומכ"ש אבלות ישנה דקילא. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת משה האיש (חאו"ח סי' כב דף כו ע"ב) וז"ל: ולענין פועל עני שאין לו מה יאכל, נראה ודאי שיכול לעשות מלאכה ביום ת"ב, כמו בחוה"מ. וכמו שפסק מרן (בסי' תקנד), שמלאכת דבר האבד מותרת כמו בחוה"מ וכו'. וכן מצאתי למרן אבא מרי בשו"ת עולת איש (חאו"ח סי' יד) בענין מלאכת בנין בת"ב, שאם יש שם פועלים עניים שאין להם מה לאכול פשיטא דשרי. ע"ש.

ודע, שפירוש אין לו מה יאכל, שאין לו כדרך העולם פת וליפתן, ולא כמ"ש קצת אחרונים בדין חוה"מ דהיינו לחם ומים. [להיכו"ע שם].

חליבת בהמה בתשעה באב

דבת"ב אין איסור מלאכה משום שבייתה כחוה"מ אלא משום עינוי, כי כשעוסק במלאכה שוכח מן התענית שלו. ובכל זאת סיים, שאם אפשר יחלוב הפרות ע"י עכו"ם. ומוכח דהיא דלא אפשר הוא מודה שמותר לישראל לחלוב בהמתויו.

אולם הרב מטה יהודה (סעיף כב) כתב וז"ל: ומ"מ הדין דין אמת דלא חמיר ת"ב מחוה"מ שיש לו עיקר

שאינו יודע ונתן שלום, משיבים לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש. ע"ש. וא"כ מכיון דק"ל ביו"ד (סי' שפ ס"ב), שהאבל אחר ג' ימים אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה מלאכה בצניעא בתוך ביתו, כ"ש כאן שאיסור מלאכה אינו אלא מתורת מנהג, שבודאי שמותר לעני שאין לו מה יאכל, לעשות מלאכה בצניעא לפרנסתו.

וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (דף פו סע"ג), דמסתברא דת"ב חייב במצות תפילין, דכיון דלא מתסר באבל אלא יום אחד, לא חמיר ת"ב טפי מיום שני דאבלות, תדע דהא מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו, ומשום דאבלות נמי אם אין לו מה יאכל עושה בצניעא בתוך ביתו, וכן מותר בשאלת שלום, שכן באבלות לאחר שלשה משיב שלום, לפיכך חברים עושים אותו כשלשה ימים הראשונים ונוהגים איסור במלאכה. ע"ש.

וכ"כ הר"ן (בסוף תענית), דת"ב חייב בתפילין דלא חמיר ת"ב יותר מיום שני של אבלות, תדע שהרי מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו וכו'. ע"ש.

וכ"כ הריטב"א (תענית ל). וא"כ בודאי שגם בת"ב פועל עני שאין לו מה יאכל עושה מלאכה לפרנסתו, אפי' במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בת"ב.

וכ"כ בבאיורי הגר"א (ר"ס תקנה), דלא חמיר ת"ב מלאחר שלשה ימים של האבל, דאבלות ישנה היא, כדאיתא ביבמות (מג), לכן מותר במלאכה מדינא כמו מי שאין לו מה יאכל, וכן משיב שלום לשואל. ע"כ. ומזאתה הדבר פשוט שפועל עני שאין לו מה יאכל רשאי לעשות מלאכה לצורך פרנסתו, כמו באבל אחר ג' ימים. וכן מוכח מדברי ה"ה (פ"ה מהל' תעניות סוף ה"ה) דת"ב קיל מתוך ג' ימים של האבל. וכ"כ התוס' מ"ק (כא. ד"ה ומשלישי, ושם בע"ב ד"ה מכאן). [וע"ע בשו"ת יחוד ח"ב (סי' טז) ובספר מאור ישראל ח"א (מ"ק כא:)].

ז) הנהגה הרמ"א בהל' חוה"מ (סי' תקלג) פסק, שמותר לחלוב הבהמה אפי' שלא לצורך המועד, משום דהוי כדבר האבד. ע"כ. ובביאורי הגר"א (סי' תקנד) למד מזה לת"ב, שמותר הישראל לחלוב, ע"פ מ"ש הרשב"א דדבר האבד מותר בת"ב. ובודאי דת"ב קל יותר מחוה"מ, ועוד שאין איסור מלאכה בת"ב אלא מנהג. אבל בתרוה"ד (סי' קנג) נסתפק בזה, משום

ח. מותר לכתוב חידושי תורה שנתחדשו לו בדברים המותרים בתשעה באב, מדין דבר האבד, דשמא ישכחם אחר תשעה באב אם לא יכתבם מיד. ומותר לסוחר לכתוב חשבונותיו ולכתוב מכתבים בכתיבה שלנו שאינה מעשה אומן. וטוב לעשות כן אחר חצות היום, היכא דאפשר. (ח)

ובהליכו"ע שם העיר, שכבר הקשו ע"ד הרמ"א, דמסתמא הוי דבר האבד, וכבר פסק מרן בש"ע (סעיף כג) שמלאכת דבר האבד מותר, כדרך שאמרו בחוה"מ. וכן מבואר (בס"ס תלג) בהגה, שמותר לחלוב בהמה אפי' שלא לצורך חוה"מ משום דהוי דבר האבד. וכ"ש בת"ב שהוא רק מנהג. וכן העלה הא"ר (סי' תקנר ס"ק כג), להתיר לחלוב בעצמו אפי' אם אפשר לחלוב ע"י גוי, ככל דבר האבד. וכ"כ המשנ"ב בביאה"ל. וכן העלה בשו"ת שמחת כהן (בהשמטות סי' ל-לא) דאליבא דמרן שרי בעצמו. (הליכו"ע ח"ב עמוד קנד).

מה"ת. ולפ"ז כיון שהתירו חכמים דבר האבד בחוה"מ, אפי' ע"י עצמו, ה"נ בת"ב. ודלא כהתה"ד שהחמיר לחלוב הפרות ע"י עכו"ם, שהרי בחוה"מ מותר לחלוב בעצמו, כמ"ש הרמ"א (הג"ל). וכ"כ בזכור לאברהם ח"א (דף מא:).

והא"ר (ס"ק כג) העמיד דברי התה"ד בענין שאינו דבר האבד, אבל אם היה דבר האבד לכל הטעמים מותר, אפי' ע"י עצמו, שלא החמירו חכמים כלל בדבר האבד. וע' בביאה"ל (ס"ס תקנר). ודו"ק.

ובבא"ח (דברים אות כד) כתב כדברי הרמ"א,

כתיבת חידושי תורה בתשעה באב

אלא מתורת מנהג. וע' בס' עושה שלום (דנ"ד ע"ד) שכ', שלפ"ד מרן באו"ח (סי' תקמה) שנהגו להקל בכתב שלנו שאינו מעשה אומן, נראה שמותר לכתוב כל דבר בת"ב, בכתיבה שלנו שאינה מלאכה שיש בה מעשה אומן. וה"ה בבבל. וא"כ ממנו נקח לענין ת"ב. וע' ב"ח וט"ז וברכ"י שם. עכת"ד.

וכ"ב הא"ר (ס"ק כו) בשם שיורי כנה"ג, שכתובה מותרת בת"ב. אלא דלכאורה יש לדחות, דשאני הגהת ס"ת, שאסור להשהות ס"ת שאינו מוגה, משום שנאמר אל תשכן באהלך עולה (כתובות ט:). וכן דחה בשע"ת (ס"ס תקנר). ע"ש.

וכ"ב הגר"ח פלאגי בספר מועד לכל חי (סי' י אות עה) שמותר לכתוב חידושים מדברים המותרים בת"ב מדין "דבר האבד", שאם לא יכתבם ישכח אותם. והובא בספר יפה ללב ח"ב (סי' תקנר ס"ו).

אולם השע"ת כתב, שכיון שהוא רק יום אחד אין חשש שישכחם. וכן הסכים עמו השד"ח (מערכת בין המצרים סי' ב אות י). אולם אין זה מוכרח שלפעמים יש חידוש כולל כמה פרטים ואפשר שאם לא יכתבנו ישכח פרט אחד או יותר. והרי הפוס' התירו בסתם, אפי' נתחדש לו בעיו"ט האחרון, שאין אלא יום אחד עד מוצאי יו"ט. ומינה לת"ב. ועוד שהרי כ' הט"ז (ס"ס תקמה), שנראה להוסיף ע"ד רבותינו טעם להתיר כתיבת חידושי תורה בחוה"מ אף בלי טעם שכחה, כיון שכל עת ורגע מוטל עליו לעמול בתורה ולחדש בה כפי יכלתו, אין שייך לומר בזה שימתין עד אחר

(ח) יש לדון לענין כתיבה בת"ב, אי חשיבא מלאכה. ע' בכ"י (ס"ס שפ) שהכלבו כתב בשם הר"פ, שמותר לאבל לכתוב כתבים בשינוי כדין חוה"מ. ולדברי המתירי' לכתוב כתבים בחוה"מ בלי שינוי, גם האבל מותר לכתבם בלי שינוי. עכ"ל. ולמדנו מכאן שכתובה קיילא משאר מלאכה. וגם הרמ"א שלא התיר לעשות מלאכה בעצמו בתוך ג' ימים אא"כ יש הפס"מ. פסק (בסעיף ב) שמותר לכתוב בימי אבלו כדרך שמותר לכתוב בחוה"מ. והיינו כגון לחשוב יציאותיו וכיו"ב. ולפ"ז יש להתיר לאבל כתיבת חדו"ת. וע' בשו"ת בשמים ראש (סי' כא) שת"ח גדול בדורו שכותב חידושים ותשו' שאלות בהוראה, עדיף טובא מכותבי תפילין ומזוזות, ופטור מק"ש ותפלה ותפילין. ע"ש. ועמ"ש עליו בהגהות עתים לבינה על ס' העתים (עמ' רנו). ודו"ק.

ובשו"ת מהר"י מברונא (סי' טז) כתב וז"ל: ולכתוב בת"ב צ"ע אם מלאכה היא ואסורה. ואמר ר' יעקב, דהר"י הגיה ס"ת שלו בת"ב. והגיה בו הסופר טעיות. וכ"ה במרדכי (תענית ס"ס תרלו), ובפסקי ר' יחיאל מפריש (עמ' טו).

וכיו"ב כ' ה' שלחן גבוה (סי' תקנר סק"ד), דמשמע מד' מהר"י מברונא שאף בלי שינוי מותר לכתוב. שהרי כתיבת ס"ת מלאכת אומן היא בלי שינוי. ולכן מותר לכתוב בת"ב חידושים ששמע או שחידש בדברים המותרים לקרות בת"ב. דהוי דבר האבד. ע"ש. וכן הובא בס' קמח סולת (דף קכח ע"ג).

ות"ב קיל טפי, שכל עיקר איסור מלאכה שבו אינה

ט. הבונה את ביתו על ידי קבלן גוי, מותר להמשיך בבנייתו גם בתשעה באב, כיון שרוב העיר בונים בתיהם בקבלנות. ואף דאושא מילתא, כיון שהיתר גמור הוא, שפיר דמי. וכל שכן בארץ ישראל שמצוה לבנותה, שיש להתיר בפשיטות לשפץ ולבנות בתשעה באב על ידי גוי. וכל שכן כשיש הפסד בדבר. (ט)

חיבוריו גם בחוה"מ. ע"ש. ודון מינה לענין ת"ב וכ"כ הרב מאורי אור עוד למועד (דף קט ע"ב), שחידוש תורה שבא לו מאיליו מותר לכתוב בת"ב, שמא ישכת, והו"ל דבר האבד. אלא שטוב לכתוב בת"ב חידושי תורה שנתחדשו לו ברזו ובקיצור נמרץ, וכמ"ש המהרש"ם בארחות חיים (ס"ס תקנד). ע"ש.

יו"ט ואז יתוב החידוש, שאותו זמן יהיה עליו חיוב אחר שיחדש עוד חידושים אחרים. ואם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד תוך המועד, יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר ולזכור מה שחידש אז, ויתבטל מלימוד חידושים אחרים באותה שעה, ואין לך דבר האבד גדול מזה שמאבד הזמן. וכן ראיתי למו"ח ש"כ

אם מותר לסוחר לכתוב חשבונותיו בתשעה באב

ואע"פ שלפי מ"ש התה"ד (סי' קנג) יש לחלק בין ת"ב לחוה"מ, מ"מ העיקר לדינא להקל. וכ"כ הא"ר (סי' תקנד ס"ק כג). וכ"כ להקל הרב מטה יהודה (סי' תקנד סעיף כב). וכ"כ בספר עושה שלום (דף נד ע"ד).

ולפי מ"ש הרמ"א בהגה (סעיף כב), שאחר חצות מותר במלאכה, טוב להניח לכתוב ולסדר חשבונותיו לאחר חצות. וכ"כ בדרכי חיים ושלום (סי' תרעא), שהרב ממונקאטש היה כותב מכתבים בת"ב אחר חצות. ע"ש. ומיהו אם נדחק לכתוב קודם חצות ג"כ מותר. ודו"ק. [ילקו"י מועדים עמוד תקפא. חזו"ק.]

וזוה דלא כמ"ש בשם הגר"ח קנייבסקי שאסור לכתוב חידו"ת בת"ב, אף שכוונתו כדי שלא ישכת מה שהתחדש. (מועדי הגר"ח עמ' קסב).

ונראה שאף סוחר או חנוני רשאים לכתוב חשבונותיהם בת"ב, וכ"ש חידושי תורה בדברים המותרים, אפי' בלא טעם שמא ישכת, והוא ע"פ מ"ש מרן הבי" בהל' חוה"מ (סי' תקמה), שלפי מ"ש הרמב"ם (פ"ז מהל' יו"ט הי"ד), שמותר לכתוב חשבונותיו, מפני שכתובות אלו אין אדם נזהר בתיקונם מאד, ונמצאו כמעשה הדיוט, אפשר דה"ה לכתוב דבר חידוש, שאין אדם נזהר מאד בכתיבתו ואין כוונתו אלא שלא תשכח מפיו. וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' תקמה ס"א), לפ"ז אף בת"ב יש להתיר כתיבה שלנו הן חידוש בד"ת הן כתיבת חשבונותיו. וכבר כתב הרמ"א ביו"ד (סי' שפ ס"ב), "שהאבל מותר לכתוב כדרך שמותר בחוה"מ". וה"ה לת"ב, דלא חמיר יותר מהאבל.

באר"י שמצוה לבנותה, יש להתיר לשפץ ולבנות בת"ב ע"י גוי

חי (סי' לא אות לא), כתב לאסור. וכ"כ עוד בספרו משא חיים (דף נט ע"ב, מע' פ אות קפו), שפשטה ההוראה לאסור בנין בפורים בי"ד ובט"ו, ואפי' ע"י גוים. וכ"כ עוד בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' פט, דף נב).

אולם הפמ"ג בשו"ת מגידות (סי' צד) כתב, לענין לבנות ביתו בת"ב ע"י גוי, נראה דשרי, ומ"ש שכנה"ג להחמיר משום דאושא מילתא, מה בכך, שכיון שמותר לעשות מלאכה ע"י גוי, מה לי בצניעא מה לי בפרהסיא. ועכ"פ לבנות הגג מפני שיש לחוש לגשמים הוי כדבר האבד דשרי. וכן התרתי לשאר צורך. ע"כ.

גם בשו"ת אהל יצחק חסיד (חאו"ח סי' ט) כתב לדחות דברי הבית דוד בזה, דאי משום דאושא מילתא, אין כדאי לאסור מטעם זה "דמה בכך, היתר גמור הוא". ומאחר דקי"ל דלא אמרי' "אמירה לגוי שבות" אלא לגבי שבת ויו"ט וחוה"מ, כמ"ש הרוקח, וכ"פ מרן

(ט) הנה בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' תצה) כתב להחמיר לבנות בית בפורים, ואפי' ע"י גוים, משום דאושא מילתא. וכמ"ש כיו"ב בשיורי כנה"ג (סי' תקנד הגה"ט אות ז), שאסור לבנות ביתו בת"ב ע"י גוים משום דאושא מילתא. וכ"כ בשו"ת כתונת יוסף (חאו"ח סי' ל), ובשו"ת משנת ר' אליעזר ח"ב (סי' יט).

ובשו"ת דבר משה (חאו"ח סי' מו) כתב לפקפק ע"ד הבית דוד, שהרי מרן הש"ע (סי' תסח) כתב לגבי מלאכה בער"פ, להתיר ע"י גוי, אע"פ שיש בו חומרא שמנדין למי שעושה בו מלאכה, א"כ ה"ה לנ"ד. ומיהו משום הא דבבנין אושא מילתא צ"ע כעת. ע"כ. ובשלחן גבוה (סי' תרצו סק"ח) כתב, שאע"פ שראיות הבית דוד חלושות, נרפים הם נרפים, כבר הורה זקן. ע"ש.

וברוח חיים פלאג"י (סי' תרצו סק"א), ובספרו מועד לכל

סימן תקנד סעיף יט - איסור תשמיש המטה בתשעה באב

א. תשמיש המטה אסור בתשעה באב. ואם חל תשעה באב בשבת, בני ספרד נוהגים כדעת מרן השלחן ערוך שהתיר תשמיש המטה, ובני אשכנז נוהגים לאסור אף בשבת, משום דסבירא להו שדברים שבצינעא נוהג. ואפילו למנהגם, אם חל ליל טבילה בליל שבת, מותר בתשמיש המטה, ואין להחמיר. (א)

גזירות מדעתנו אטו שבת. ומ"מ חשש לדי' הכנה"ג, והיקל בזה רק לצורך גדול. ע"ש. וע"ע בשו"ת לב חיים ח"ב (ס"ס פט) הנ"ל.

ובשו"ת תפארת אדם (חאו"ח סי' כט) כתב שעכ"פ בקבלנות מותר בכל ענין. ע"ש. וכ"כ בארחות חיים החדש (סי' תקנד ס"ק כב), ושכ"כ הרב זכור לאברהם. ע"ש. ונראה לי שבאר"י שמצוה לבנותה, יש להתיר בפשיטות לשפץ ולבנות בת"ב ע"י גוי. וכ"ש כשיש הפסד בדבר. וכן עיקר.

בנין ביהכ"נ בתשעה באב ע"י שכירי יום גוים

יום הם, ופשיטא דלענין ת"ב דרבנן אין לאסור מפני הרואים. ומ"מ הדבר צריך הכרע. וכן הובא לדינא בעטרת זקנים ובא"ר (סק"ג). וסיים הא"ר, ואפלו בת"ב עצמו מותר. וכ"כ המשנ"ב (סי' תקנא ס"ק יב).

ואפי' אם הקבלן גוי משכיר פועלים גוים בתור שכירי יום אין בכך כלום, וכמ"ש לענין שבת בשו"ת כתב סופר (סי' מא) ד"ה וזאת, ובשו"ת נחלת בנימין (סי' נט אות א), ובספר תהלה לדוד (סי' רמד סק"ד), ובשו"ת אבנ"ד (חאו"ח סי' מב). וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ח (חאו"ח סי' כח אות ו). וכ"כ בספר תורת חיים סופר (סי' תקנד ס"ק יח), שלפי מ"ש הנו"ב להתיר בנין בהכ"נ בחוה"מ בקבלנות משום דבשל רבים ליכא חשדא, כמ"ש המג"א (סי' רמד סק"ח). כ"ש שיש להתיר בת"ב. וע' בשו"ת עולת איש (חאו"ח סי' י), ובשו"ת דברי סופרים (סי' מו).

אם דברים שבצינעא נוהג בתשעה באב שחל בשבת

לאחר הרגל, נוהג דברים שבצינעא, ואסור בתשמיש המטה בימי הרגל, שאני אבלות ישנה שהקילו בה יותר מאבלות חדשה, כדמוכח ביבמות (ג.ג.), וכן מפרש ר"ת שם שבאבלות חדשה אסור לארס, משא"כ באבלות ישנה שמותר לארס, משום דבמילי דיחיד הקילו באבלות ישנה. וסיים הרא"ש, ומלשון התוספתא שאינו מונע עצמו מכלום, משמע כן. וכן

בש"ע (סי' תקנד), אפי' היכא דאוושא מילתא אין חשש איסור בזה, כיון שהוא בונה ע"י גוים. ולכן העלה להקל אף בבנין כשהוא ע"י גוי.

וכ"כ בשו"ת חקרי לב (בשוריי א"ח סי' כ) שאחר שהביא מ"ש בשוריי כנה"ג בהל' ת"ב (סי' תקנד הגה"ט אות ז), שאסור לבנות בת"ב, משום דאוושא מילתא, וגם מפני שהעיר פרוצה בענין הבנינים, ויחשבו שגם בשבת מותר וכו'. השיב ע"ז דמאי נפ"מ אף אי אוושא מילתא, מאחר שמן הדין מותר. וגם אין לנו לגזור

נוסף על האמור, לענין בנין ביהכ"נ בת"ב ע"י שכירי יום גוים, כתב בשו"ת מהר"י שטייף (סי' רלו) להתיר, משום שהוא צורך מצוה. וכבר כתב הרמ"א, לענין תשעת הימים מר"ח עד התענית, בשם רבינו האי גאון, שהובא בהר"ן, שכל צורך מצוה אפי' בבנין של שמחה מותר, ואף בת"ב עצמו יש להתיר משום דהוי דבר האבד, שיצטרך לשלם לפועלים שכירי יום אף אם לא יעשו מלאכה. ועוד דהוי שבות דשבות במקום מצוה, שהאיסור לבנות הוא רק מדרבנן, וע"י אמירה לגוי הוי שבות דשבות דשרי בעלמא, אפי' בשבת. ע"ש. והן עתה כיון שהמנהג שכל הבנינים נבנים בקבלנות, פשוט שיש להקל בת"ב בבניית בהכ"נ ע"י גוים. וכמ"ש הב"ח (ר"ס תקנא), והדעת מכרעת שאם שכר גוי לבנות לו בית בקבלנות, הגוי אדעתא דנפשיה קא עביד, ואין כאן איסור, ואפי' בשבת מותר מן הדין ואינו אסור אלא מפני הרואים, שיחשדוהו ששכירי

אם חל ת"ב בשבת כתב הרא"ש (תענית פ"ד סי' לב), שמהר"ם בהל' שמחות ה"ד האו"ז (הל' אבלות סי' הלז), שאסור בתשמיש המטה, משום שדברים שבצינעא נוהג בו, כד"ן הקובר את מתו ברגל, שדברים שבצינעא נוהג. ומהר"ם חולק עליו, וכתב, שבת"ב שחל בשבת מותרים אף בדברים שבצינעא, ובתשמיש המטה. ואע"פ שהקובר מתו ברגל, שימי אכלו נוהגים

אולם אין דבריו מוכרחים, שהרי הבאנו דברי רזה"פ שהתירו כל שחל ת"ב בשבת. והמחמירים לחוש לדברי האו"ז, שדברים שבצינעא נוהג, היא רק חומרא בעלמא, הילכך כל שחל ליל טבילה בשבת, שפיר דמי, וכדברי השל"ה.

וכן השיב על דבריו בשו"ת זרע אמת (האו"ח סי' פ), שאין ראייה מדין האבל, דהוי אבלות חדשה, אבל ת"ב שחל בשבת, הוי אבלות ישנה, וכמו שחילקו ביבמות (מג.), והן הן הדברים שכתב מהר"ם מרוטנבורג לסתור דברי האו"ז שאסור, ומאחר שהרמב"ן והרא"ש ושאר פוסקים פסקו להתיר, אף שהרמ"א כתב להחמיר, מ"מ מצוה שאני משום דהוי ליל טבילה, כדאיתא בש"ע (סי' תקעד) בדין שנת רעבון. ולא עבדינן חומרא דאתי לידי קולא, בביטול מצוה, אלא סמכינן ארובא, דהכי הוי עיקר דינא, כי האו"ז יחיד הוא נגד כל הפוסקים. ע"ש.

וב"ב להקל מרן החיד"א בספר מחז"ב (סי' תקנר סק"ז), ושכבר השיב ע"ד הא"ר, בשו"ת זרע אמת (סי' פ), וחיזוק בריחי ההיתר של השל"ה.

גם בשו"ת כתב סופר (סי' קא) בד"ה והרמ"א, כתב לדחות דברי הא"ר, שמכיון שמעיקר הדין אין הלכה כהאו"ז שאוסר, אלא שמפני כבודו נהגו לאסור, מיהו כשחל ליל טבילה בליל שבת שחל בו ת"ב, שהוא רק ליחידים, אין להחמיר. ע"ש.

וכן בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' כד) כתב להתיר תשמיש בליל טבילה שחל בשבת, והביא ראייה ממ"ש בש"ע א"ח (סי' תקעד ס"ד), שאסור לשמש מטתו בשנת רעבון, "חוץ מליל טבילה", ואף שהמג"א שם חולק ואוסר גם בליל טבילה, אין דבריו מוכרחים, ויש לקיים פסק הש"ע וכו', ודברי הש"ע שרירין וקיימים. וא"כ כשחל ת"ב בליל שבת פשיטא דמותר. ע"ש.

[וכן כתבו הרב יד אהרן והרב נהר שלום והרב בגדי ישע (בסי' תקעד), שיכולים לסמוך על פסק הש"ע (סי' תקעד ס"ד) הנ"ל. וכ"כ המשגיב (שם ס"ק יא). וכן העלה בספר דברי מנחם כשר (ח"ד עמ' לב). וע"ע בספר כבוד חכמים לרבי יהודה לייב (דף כ.), ובשו"ת חת"ס (חיד"ד סי' קע), ובשו"ת כנסת יחזקאל (סי' ג), ובשו"ת שאילת יעקב (סי' קיג), ובספר נר יצחק ארדיט (עמ' מז ואילך), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יג (סי' כא אות ד).]

וכתב הבאה"ט (ס"ק טו), שכ"ד כל הגדולים. (וע' בספר מאורי אור, חלק בן נון דף קע:). וכ"כ היעב"ץ בסידורו (עמ' ריט), והדרך החיים. וכ"כ הח"א (כלל קלו סי' ג), שיש לסמוך בליל טבילה על המתירים. וכ"כ הרב בגדי

עמא דבר. ע"כ. וכן פסקו הרמב"ן בספר תורת האדם (דף פא:), והרשב"א בתשובה (סי' תקכ), שאין נוהגים בשבת זו שום אבלות, משום דהוי אבלות ישנה, ולגמרי עקרוהו מיום תשיעי. ע"ש. וכן פסקו רבינו מאיר המעילי בספר המאורות (תענית עמ' שה). הרוקח (סי' ש), פסקי ריקאנטי (סי' קפד). רבינו אביגדור כהן צדק, הובא בשבולי הלקט (סי' רסו, דף קכה). והמאירי (תענית ל:) בשם הגאונים. וע"ע בארחות חיים (הל' ט' באב אות טו). וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנר סעיף יט).

ואף שהמהר"ם מרוטנבורג בשם האו"ז אוסר בתשמיש המטה, וכ"פ הרמ"א בהגה שם, ושכן נוהגים, מרן החיד"א במורה באצבע (סי' ולד) כתב, לדידן בני ספרד כשחל ת"ב בשבת, מותר אף בתשמיש המטה, כפסק מרן שקבלנו הוראותיו.

ובשו"ת באר משה ח"ז (עמ' שט) כתב, שמאחר שהתייר הגדול מרן החיד"א, שאין דומה לו בבקאות במנהגי ישראל, כתב כן, בודאי שסובר שהלכה פסוקה לבני אר"י כמרן הב"י להתיר. וללא הכפחד יצחק שכתב, שמנהג א"י לאסור, שלא צדק בדבריו. ע"ש.

גם בשו"ת רבי ידידיה טיאה וייל (האו"ח סי' מה) כתב, ובאו לידי פסקי רבינו מהר"ר יצחק מקורביל כתי" בשנת קנ"א, וראיתי שכתב וז"ל: היה אומר ר"י מקורביל בשם רבו, דת"ב שחל בשבת מותר בתשמיש המטה. ויש שחולקים עליו, דהוי כאבלות ברגל, ול"ד, דהכא כיון שנכנסה השבת לא חל שום דבר מהאבלות וכו'. וכבר הורה השל"ה הלכה למעשה להתיר, מאחר שהב"י יר"ד (סי' קצד), כתב, שאם בעלה בעיר מצוה לטבול בזמנה, שהרי יהושע נענש על שביטל לילה אחת מפריה ורביה, והביאו המג"א, ואף שהא"ר ה"ד מהר"י מברונא (סי' טז) שאסור, כל דבריו אינו שוה לי, כי מעיקר הדין משרא שרי, ורק מפני חומרא נוהגים לאסור. והבו דלא להוסיף עלה. וכ"ד מר אבי הגאון בספר קרבן נתנאל. ואפשר שאילו ראו האוסרים את דבריו, לא היו חולקים עליו. אמנם מהר"ל והאגור ומהרש"ל כתבו שנהגו במדינתנינו לאסור. עכת"ד. וע' בספר נוהג כצאן יוסף (הל' ט' באב אות א).

ואפי' בני אשכנז שנהגו לאסור תשמיש המטה בת"ב שחל בשבת, אם חל ליל טבילה בליל שבת זו, פסק השל"ה שמותר בתשמיש המטה. והובא במג"א. וכן הסכים הרב בית לחם יהודה בתשובה שבסוף הספר. **ואע"פ** שהא"ר (אות יט) חולק על השל"ה, שמכיון דקי"ל שדברים שבצינעא נוהג, כדין אבל, הרי אבל אסור אפי' חל ליל טבילה בשבת. ושכן אסרו הגאונים מר זקנו ומר אביו. [וכ"כ בשו"ת דברי רננה סי' לח].

ב. מותר למסור דבר מידו ליד אשתו בתשעה באב בימי טהרתה. וכן מעיקר הדין אין צריך להזהר בשאר דיני הרחקות בתשעה באב. ב.

ישע, שכדאי הוא השל"ה לסמוך עליו לגבי ליל טבילה. וכ"פ בערוה"ש (סי' תקנד ס"ק יז), שכן עיקר לדינא. ושכן המנהג. ע"ש.

גם בספר מעשה בצלאל (על תשובות הרקאנטי סי' קפד) ה"ד הא"ר, ודחה דבריו, וכתב, שאין דבריו מובנים, שאף שאנו נוהגים להחמיר כד' הרמ"א, אשכחן טובא בש"ע יו"ד שלצורך הפסד מרובה וסעודת שבת סמכינן ע"ד המקילים, אף שבלא זה קי"ל כדעת המחמירים. ואף טבילת מצוה לא גרע מהפסד מרובה. גם נראה שהיוצא לדרך ביום ת"ב דחוי, יש להתיר לו תשמיש בליל שבת ת"ב, כמו שהתירו בסמוך לוסתה יו"ד (סי' קפד ס"ו), שדין היוצא לדרך עדיף מליל טבילה וכו'.

וכן הסכימו בשו"ת יד הלוי (סי' קד). ובשו"ת באר משה ח"ז (עמ' שט) בליל טבילה דלא כהא"ר.

והנה בענף יוסף (תענית ל:), ט"ו באב יום שכלו בו מתי מדבר, הביא בשם החות יאיר שכתב, שמצא במדרשים אנשי שביום שהיה חל בו ת"ב בשבת, לא היו מתים אנשי המדבר, כדמוכח ממ"ש התוס' שבכל ליל ת"ב היו חופרים את קבריהם, ובשבת אסור לחפור קבר. ואמרו בש"ס, א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות, והרי ת"ב שחל בשבת אין דיני ת"ב נוהגים בו. ומבואר בש"ע, שאף דברים שבצינעא אין נוהגים בו. פוק חזי מאי עמא דבר. ע"ש.

למסור דבר מידו ליד אשתו בתשעה באב

הנהר שלום (סי' תרטו), שדעת מרן הש"ע להחמיר בזה רק ביוהכ"פ, משום שלדעת כמה רבונותא כל החמשה עינויים מה"ת, אבל ת"ב עיקרו אינו אלא מדרבנן. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רבינו יוסף מסלוצק (סי"ט), שנגיעה באשתו, ביוהכ"פ אסור, ובת"ב מותר. וכ"פ בעל חות יאיר במקור חיים (סי' תקנד סעיף יח).

ועוד, שכתב הט"ז שם דה"ט שלא אסר הש"ע הנגיעה בת"ב, כי באותו היום האשה הולכת בבגדים פשוטים, ולא יתאוה לה כ"כ, משא"כ ביוהכ"פ שהולכת בבגדים חשובים ומקושטת לכבוד היום. ועוד שאיסור חמשה עינויים לדעת הרבה פוסקים הוי מה"ת, והוא כמו נדה. וכמו שאמרו מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, אלא שבאיסור שהוא משום סיג, יש לחלק בין איסור לאו לאיסור כרת. ועוד שאפי' לאו אין בתשמיש אלא רק איסור בלבד, וע' תוס' מנחות (סח). ובשו"ת קרן לדוד (סי' עה וסי' קיד ד"ה ומה). ע"ש.

וע"ע להרה"ג רבי רפאל בירדוגו בס' תורות אמת (סי' תרטו) שכתב, שמכיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא כתבו שלא יגע בה, מוכח ודאי דלא ס"ל הכי. ולכן נראה שלא אסר מרן נגיעה ביוהכ"פ אלא נגיעה של חיבה או במקומות המכוסים דאתי לדבר אחר, וגם זה חומרא בעלמא, אבל נגיעה בעלמא אין בה איסור כלל. דלא אתי לדבר אחר. ומן הדין מותר. ע"ש.

עכ"פ מוכח שבת"ב אין להחמיר בנגיעה. ואף המג"א (סי' תקנד ס"ק יט) שאסר בנגיעה בת"ב כמו ביוהכ"פ. ע"ש. נראה שאין זה אלא חומרא בעלמא, ומ"מ למסור דבר מידו לידה מותר לכו"ע. [הליכוי"ע ח"ב עמוד קנג].

ב. הרב בא"ח (פרשת דברים אות כג) כתב, "שנכון שלא להושיט דבר מידו לידה". ונמשך אחריו בספר סוגה בשושנים (פרק לט ס"ד).

אולם חומרא יתירה היא, שאפי' אבל ממש אין להחמיר בזה, דפסקינן ביו"ד (סי' פג) שמוותרת לאכול עמו בקערה, וכ"ש להושיט דבר מידו לידה שמוותר. והרמ"א בהגה שם אסר באבל חיבוק ונישוק, ומוכח שלמסור דבר מידו לידה מותר, וכ"ש שהרמב"ן מתיר שם אפי' חיבוק ונישוק. (ע' בב"י שם ד"ה ורבינו ירוחם). אלא שי"ל דאבלות ממש חמירא ליה.

וגם מה שאוסרים "בנדה" להושיט דבר מידו לידה, אינו דבר מוסכם, ודעת הרמב"ם להתיר להושיט מידו לידה, כמ"ש ה"ה (בפכ"א מהל' אישות ה"ח), דס"ל להרמב"ם שלא החמירו אלא מזיגת הכוס מידו לידה משום חיבה, אבל שאר דברים מותר להושיט מידו לידה. ע"כ. וכ"כ הר"ן (בכתובות סא). בדעת הרמב"ם. וכ"ד רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (סי' נו). וכ"ד המאירי (כתובות ד: ונדה עמ' רעח). וכ"ד הרא"ה, אלא שמכיון שרש"י היה נזהר בזה בדין "הנדה", שפיר יש מקום להחמיר. וכל הטעם שאסר להושיט מידו לידה אינו אלא משום שמא יגע בה, ובת"ב שלא אסרו נגיעה באשתו, וכמו שיבואר, מותר להושיט מידו לידה. ועוד שכיון שראינו באבל שהתיר מרן הנ"ל אפי' מזיגת הכוס, כ"ש להושיט דבר מידו לידה, וכנ"ל, ואין מקום להחמיר.

והרי מרן הש"ע (א"ח סי' תרטו) פסק גבי יוהכ"פ שלא יגע בה, אבל בת"ב לא הזכיר איסור נגיעה כלל. וכתב

ג. כליל תשעה באב לא יישן במטה אחת עם אשתו, אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה, משום סייג וגדר. (ג)

סימן תקנה - ציצית ותפילין בתשעה באב

א. יש נוהגים שלא להתעטף בטלית גדול בשחרית של יום תשעה באב, משום שנאמר בצע אמרתו, בזע פורפרייה, וכן אין מניחים תפילין בשחרית של יום תשעה באב, משום שנאמר השליך משמים ארץ תפארת ישראל, והיינו תפילין. ורק כמנחה של תשעה באב מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ומברכים עליהם. והנוהגים כן טוב שינהגו שכל אחד יתעטף בציצית ויניח תפילין בכיתו קודם תפלת שחרית, ויקרא עמהם קריאת שמע [אחר שבירך ברכות התורה], ואחר כך יפשוט הטלית ויחלוץ התפילין וילך לבית הכנסת להתפלל שחרית, ובתפלת המנחה יחזור ויתעטף בציצית ויניח תפילין בברכותיהם. אולם כיום רוב בתי הכנסת בירושלים וביתר ערי ארץ ישראל מתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית של תשעה באב כמו בכל יום, ומתפללים שחרית עם סדר הקרבנות ופסוקי דזמרה ושירת הים כמו בכל יום. וקוראים בהם קריאת שמע ומתפללים עמידה עמהם, שזוהי קבלת עול מלכות שמים שלימה (ברכות טו.). ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, והוא מנהג קדום [קודם שפשוט הוראותיו של מרן]. ואין לשנות מהמנהג. ואלו הרוצים לנהוג כן, ולהחזיר עטרה ליושנה, יפה עושים. שראוי לנהוג בכל המקומות, כי מציון תצא תורה וכו'. ובלבד שלא יעשו מזה מחלוקת. וגם לא יהיו חלק מהקהל עושים כך וחלק עושים כך, אלא יסכימו וישתוו ביניהם במנהגם לבל יעשו אגודות אגודות. ומברכים על הציצית והתפילין כשלוכשים אותם בתשעה באב. (א)

והרחצת פניו ידיו ורגליו". והא ודאי דת"ב קיל טפי מהאבל בדברים אלו. ודע, דמה שהחמיר מרן הש"ע כאן שלא לישן במטה אחת עם אשתו, היינו אפי' הוא בבגדו והיא בבגדה, וכמ"ש מרן בהל' אבלות (סי' שפג ס"א), ודלא כמ"ש הרב נהר שלום (סי' תרטו), שבת"ב כיון שלא אסרו הנגיעה, לא נאסר לישן במטה אחת עם אשתו אלא בלא לבוש. ע"ש. דליתא. וזה ברור.

ג) כ"ב מרן בש"ע (סי' תקנד סעיף יח), יש מי שאומר שלא יישן במטה כליל ת"ב יחד עם אשתו, משום לך אמרי' נזירא, לכרמא לא תקרב (שבת יג.). וכ"פ מרן בש"ע יו"ד בהל' אבלות (סי' שפג ס"א) וז"ל: "ואע"פ שמן הדין מותרת אשתו לישן עמו באבלו, הוא בבגדו והיא בבגדה, מיהו משום לך לך אמרי' נזירא לכרמא לא תקרב, יש להחמיר שלא יישן עמה במטה כלל. אבל בשאר דברי קורבה מותר. הילכך מותרת לאכול עמו בקערה, וכן מותרת במזיגת הכוס ובהצעת המטה

מנהג קדום להניח תפילין בשחרית של תשעה באב ואין לשנות מהמנהג

אין לך יום מר יותר מת"ב, שנקבעה בו בכיה לדורות. ונאמר השליך משמים ארץ תפא"י. ע"כ. ובשבה"ל (סי' ער) הביא ג"כ שיש נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב, לפי שנאמר לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר, מכלל שבמקום שיש אפר אין פאר, ובת"ב נאמר ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם. אולם בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' קנה ורטו). מצאתי בשם רב ששנא גאון זצ"ל, ות"ב גופו מותר להניח תפילין, דהא כבר אמרי' אבל מותר להניח

(א) הנה רבינו הרא"ש בפסקיו (תענית, פ"ד סי' לו), הביא דעת רבינו מאיר מרוטנבורג, שאין להניח תפילין בת"ב, משום שאמרו חז"ל במו"ק (טו.) אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין, שנאמר ביחזקאל פארך חבוש עליך, מכלל ששאר אבלים אסורים בהנחת תפילין. והסביר רש"י (כתובות ו.), שהרי האבל מעולל בעפר קרנו, ואין זה פאר לתפילין, ובמו"ק (כא.) אמרו, שהאיסור הוא ביום הראשון לאבלו בלבד, מפני שעיקר המרירות יום אחד, שנאמר ואחריתה כיום מר. והרי

מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשמ"ז), וז"ל, ומסתברא שחייבים במצות תפילין בת"ב, שכיון שהאבל לא מתסר בתפילין אלא ביום הראשון בלבד, לא חמיר ת"ב מיום השני של האבל.

וכ"ב הריטב"א בחידושו (תענית ל. ד"ה ת"ר), ונראה שחייבים בתפילין בת"ב, שאין איסורו נוהג באבל אלא ביום ראשון לאבלו, ולא חמיר ת"ב לבטל בו מצות תפילין יותר מיום השני של האבלות. שהרי ת"ב מותר בעשיית מלאכה, ובשאלת שלום נמי בת"ב, ק"ל שמשיב בשפה רפה ובכבוד ראש, וכדין אבל אחר שלשה ימים. ע"ש. וכ"כ הר"ן (תענית, דף י. מדפי הרי"ף), והנימוק"י (תענית, עמ' עו). וכ"כ בספר הבתים (עמ' קצו). ובספר רבינו ירוחם (דף קסד ע"ג) נפל ט"ס בדבריו. וע' בשו"ת בית דוד (סי' שלו). ודו"ק.

ומרן הש"ע (בסי' לח ס"ו) פסק כדעת רוה"פ שחייבים להניח תפילין בת"ב, ולהלן (בסי' תקנה ס"א) כתב: נוהגים שלא להניח תפילין בשחרית בת"ב, ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת הבגדים בלא ברכה, ובמנחה מניחים ציצית ותפילין ומברכים עליהם.

ובשו"ת הלכות קטנות ח"ב (סי' קלט) כתב, שהרב המג"ן, רבינו משה גלאנטי, היה נוהג בת"ב להניחם בביתו וקורא ק"ש עמהם, ואח"כ היה הולך לביהכ"נ ומתפלל עם הצבור. וכן נהג בעל חת"ס. (כמ"ש בספר מנהגי החת"ס עמ' סא). וכן נהג המהר"ם שיק, כמו שהעיד עליו חתנו בשו"ת שאילת יעקב (סי' צט). וכן נהג הרה"ג המקובל מהר"ם עידאן, הובא בספר ברית כהונה (מע' תשעה באב אות יא).

ונראה טעמם כדי שלא יהיה קורא ק"ש בלא תפילין, שמבואר בברכות (יד:) כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. ואמרו עוד, כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים.

ונראה ליישב המנהג שהביא מרן הש"ע שלא חששו לזה, עפ"ד הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (ברכות יד:), שכל שמניח טלית ותפילין אח"כ באותו יום שפיר דמי. שהרי מביא אדם קרבנו היום ונסכיו לאחר עשרה ימים.

וכ"ב בשו"ת בית יצחק שמלקים (חאו"ח סי' יז אות ג), שלא אמרו כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, אלא כשאינו מניחם כלל, אבל לא אם מניחם באותו היום. וכ"כ בספר עמק יהושע אחרון (דף קנט ע"ב), בשם האדמו"ר רבי יעקב יצחק הורוויץ מלובלין. ובשו"ת לבושי מרדכי תליתאה (חאו"ח סי' ה), הביא שכן נהגו כמה גדולים וצדיקים, ושכ"כ הרב בעל התניא. וראה

תפילין, מיום השני והלאה, ומה אבל דאבילות חדתא היא ולבו מריר עליו, חייב להניח תפילין, ת"ב דאבלות עתיקא היא ודשינן ביה האידינא כמה שני, וכמבואר ביבמות (גג:). על אחת כמה וכמה שצריך להניח תפילין. וכן הלכה למעשה בשתי ישיבות שמניחין תפילין בת"ב, וכן נמצא בתשובות רב האי גאון זצ"ל, וכן השיב רבי יצחק ב"ר שמואל זצ"ל דתפילין בת"ב מותר להניחן, דלא גרע מיום שני לאבלות. עכת"ד. (וכ"ה בספר התניא סי' ט).

וכן הובאו להלכה בספר העיטור (הלכות תפילין דף ס' רע"ד), ובתשובות הרשב"א ח"ה (סי' ריד), וכ"פ האו"ז ח"ב (סי' תלט) בשם רבינו יצחק בעל התוס'. ושכן הסכים רבו הרמב"ן. ע"ש. וכן הובאו להלכה בספר העיטור (הלכות תפילין דף ס' ריש ע"ד), [וע' בתוס' מו"ק כא. ד"ה משלישי ואילך, ושם בע"ב בד"ה מכאן ואילך (השני)].

והרמב"ם (בפ"ה מהל' תעניות הלכה יא) כתב: ומקצת חכמים נוהגים שלא להניח תפילין של ראש בת"ב. וכתב ה"ה, שדעת רבינו שדין ת"ב כדין שאר הימים לענין תפילין, אלא שמקצת חכמים נהגו שלא להניחן, והעיקר כדעת רבינו. ע"כ.

וכן העלה הרא"ש בפסקיו שם, שחייבים להניח תפילין בת"ב, כיון שהאבל עצמו לא נאסר בהנחת תפילין אלא ביום הראשון בלבד, ואין ת"ב חמור יותר משאר ימי אבלות, שהרי מותר מן הדין לעשות מלאכה בת"ב, ורק במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בת"ב אין עושים (פסחים נד:), ואילו האבל הוא אסור בעשיית מלאכה כל שבעה, וכשאיין לו מה יאכל עושה בצינעא בתוך ביתו לאחר שלשה ימים הראשונים. כמבואר במו"ק (כב:). וכן לענין שאלת שלום שנינו בתוספתא, וכן בירושלמי (תענית פ"א ה"ח), אין שואלים בשלום חברים בת"ב, אבל משיבין שלום את ההדיוטות בשפה רפה ובכבוד ראש, ואילו באבל כל שלשה ימים הראשונים אפי' הקדימו ושאלו בשלום, אינו משיב שלום, אלא אומר אבל הוא, ורק לאחר שלשה ימים משיב שלום. והמהר"ם שנתן טעם שלא להניח תפילין בת"ב, לפי שהוא יום מר, דחק עצמו בזה כדי למצוא סמך למנהג אשכנז. עכ"ד. [ובאמת שהמרדכי סוף תענית כתב בשם מהר"ם שהיה נוהג להניח תפילין במנחה. ונראה גם כן שמעיקר הדין מודה לדברי הרא"ש].

וכ"כ הרמב"ן בספר תורת האדם (דף פו ע"ג), שאין ת"ב חמור יותר מאבל ביום שני לאבלו שמניח תפילין, שהרי ת"ב מותר מן הדין בעשיית מלאכה ובהשבת שלום. וכ"כ עוד הרמב"ן בחידושו (סוף תענית, הוצאת

יום בלתי שום שינוי כלל, וכמה בתי כנסיות בירושלים נוהגים כמותם. ע"כ. [וכ"ה בראש ספר דברי שלום במנהגי ק"ק "בית אל" אות סב]. וכ"כ בספר תפלה לדוד (ס"י צג דף כא ע"ב).

ומנהג, זה נתפשט אח"כ בכל בתי הכנסת שבירושלים החדשה, זולת בביהכ"נ על שם רבן יוחנן בן זכאי שנהגו לעשות כמו שכתוב בש"ע. וכמו שהעיד בגדלו בשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (דף קמה ע"ד).

ובאמת שמנהג זה שבירושלים הוא מנהג עתיק יומין, שכן מבואר בספר חיים וחסד מוסיפייא (בקונטרס חידושי דינים מרבני ירושלים, שנת רס"ט, דף צא. אות כב), בימי הנגיד רבי יצחק הכהן שולאל, שמנהג ירושלים היה להניח תפילין בשחרית בביהכ"נ כמנהגם בכל יום, ושרבינו יצחק אבוהב היה מסירם מיד לאחר תפלת שמונה עשרה קודם הקינות. ע"כ. לפיכך צדקו המחזירים עטרה ליושנה. וראה בשו"ת בית דוד (חאו"ח ס"י שלז), ובשו"ת דבר משה (ס"י לח), ובספר איי הים (דף סב). וכן נהגו בכמה בתי כנסת חשובים ברחבי ארצנו הקדושה. ויפה נהגו.

והגאון רבי ישראל משה חזן בספר איי הים (דף סב). כתב וז"ל: והמנהג הפשוט בקהל קדוש "בית אל" שבעה"ק ירושלים ת"ו, להתפלל בפומבי בשחרית ת"ב עם התפילין, ובשני זוגות כמו בכל שאר הצומות, כמו שנהגו הרב שר שלום שרעבי, וכן הנהיג אחריו מרן מלכא מהרי"ט אלגאזי, ואחריו מו"ר ראשון לציון מהרח"א גאגין, וכ"ה עד היום הזה. ע"כ.

גם הראש"ל רבי חיים משה אלישר בשו"ת משה האיש (חאו"ח ס"י כג אות ו), הביא מנהג ק"ק בית אל, שנוהגים להתפלל בטלית ותפילין בעשרה כמו בכל יום באין הפרש כלל. ושכן נהג מר אביו הראש"ל מרן יש"א ברכה בביהמ"ד שלו. וכתב, וכן אנו נוהגים אחריו. ומזה כמה שנים נתפשט המנהג ברוב הקהלות שבירושלים להתפלל שחרית בצבור בטלית ותפילין בת"ב, אלא שיש יחידים שנוהגים ללבוש התפילין בשחרית בביתם ומתפללים ג"כ בבית, ואח"כ באים לביהכ"נ לומר קינות ולקרות בס"ת. ע"כ.

וכן הנהיג מרן הראש"ל רב"צ עוזיאל בהיותו בת"א בביהכ"נ "אהל מועד", להתפלל בשחרית ת"ב בטלית ותפילין כמו בכל יום, כי הצדיק מעיקרו היה בירושלים. וכן נהגו רוב בתי הכנסת בת"א מאז שנת תשכ"ט.

גם מהר"א מני בשו"ת תנא דבי אליהו, (בקונטרס מנהגי בית יעקב עמ' תח) כתב, שמנהגם להתפלל בת"ב שחרית בטלית ותפילין, כמו בשאר הימים בלתי שום

עוד בשו"ת מהרש"ם ח"ג (ס"י שנט). ובספר חתן סופר (שער ק"ש וברכותיה דף טו). ובשו"ת מחשבות בעצה (ס"י א). ובחזו"ע (יו"ט, עמ' ק"ג).

וע"ע במאירי (ברכות יד): שכתב, שלא אמרו כן אלא כשעושה כן דרך זלזול ופריקת עול מצות תפילין, משא"כ אם עושה כן מטעם אחר, כגון משום גוף שאינו נקי וכיו"ב. ע"ש.

ולפ"ז כל שנוהגים כן בת"ב מטעם אבלות אין בזה חשש משום כאילו מעיד עדות שקר וכו'.

וכן מוכח במשנה (ברכות כב): "ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות ק"ש עד שלא תהא הנץ החמה, יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו יתכסה במים ויקרא". ובודאי דבכה"ג הוא קורא ק"ש בלא תפילין, ולא חששו משום שהוא כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, וה"ה כשאינו מניח תפילין בשעה שקורא ק"ש מסיבת האבל של ת"ב, ולא משום פריקת עול וזלזול. וע"ע באשל אברהם מבוטשאטש (תנינא ס"י כה ס"ד).

ובשואל ומשיב תנינא (ח"ג ס"י עב). ובשו"ת מהרש"ג ח"א (ס"י נב אות ג). ובשו"ת דברי יעקב שור (ס"ס לא) ובשו"ת זית רענן ח"א (ס"א א אות ח) ובשו"ת יחו"ד ח"ו (ס"ס ב) בהערה.

ומ"מ הרי אמרו בברכות (טו). הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה, יניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה. וכן נפסק בש"ע (ס"י כה ס"ד), שצריך שיהיו עליו התפילין בשעה שקורא ק"ש ומתפלל. ובזה"ק ח"א (דף קמא ע"א) אמרו, שמי שמתפלל בלא טלית ותפילין אין תפלתו תפלה.

וכנראה שחשש לזה גם הגאון בעל ברכות המים, ולכן כתב בספרו (ס"י תקנו), שנהג "לקרוא ק"ש ולהתפלל" בבית בתפילין, ואח"כ היה הולך לביהכ"נ לקרוא בס"ת, ולומר איכה וקינות.

ומהר"ח פלאגי בספר מועד לכל חי (ס"י י אות ט) כתב, שכל אדם יעשה כן, ורק מי שהוא ש"צ, יקרא ק"ש בלבד עם התפילין בביתו, ויסירם, ואח"כ ילך לביהכ"נ להתפלל עם הצבור. וכ"כ בסידור בית עובד, שכן המנהג באר"י.

אולם מנהג ק"ק בית אל בירושלים משנים קדמוניות שכל הצבור מתפללים בביהכ"נ שחרית בטלית ותפילין, כמנהגם בכל הימים, וכמו שהעידו על המנהג הזה בספר חס"ל (ס"י לח), וכן העיד בכה"ח (ס"י תקנה סק"ד), שמנהג ק"ק בית אל שבעיר קדשינו ירושלים, שהולכים עפ"ד האר"י והרש"ש, שביום ת"ב לובשים טלית ותפילין ומניחים תפילין של רש"י ושל ר"ת ומברכים עליהם ומתפללים עמהן בביהכ"נ כמו בכל

גם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (בקונט) דעה והשכל סי' ו') כתב וז"ל: עיני ראו ולא זר משנים קדמוניות בכל בתי כנסיות הספרדים בירושלים שנהגו ללבוש טלית ותפילין בת"ב בשחרית בצבור ובכרכה כנהוג בכל יום. וכתב להשיב ע"ד חכם אחד ממרוקו שרצה למנוע דבר זה, ודחה דבריו. ע"ש.

גם הגאון ר' אלעזר בן טובו (ראב"ד קהל המערבים בירושלים), כתב בספר פקודת אלעזר (סי' תקנה), שהיה נוהג להתפלל בקהלת "חסד אל" בעיר העתיקה בירושלים, וקיים בעצמו "אל תפרוש מן הצבור", שכולם הניחו טלית ותפילין בשחרית, אלא שהוא ז"ל חלק אותם מיד אחר תפלת י"ח, הגם שהם נשאו עליהם גם לאחר מכן. ע"ש.

נמצא שגם יוצאי מרוקו נהגו כמנהג העתיק בירושלים. ומה שטען עוד הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן ח"ג (סי' ו') שאילו המנהג הקדום בירושלים היה שמתפללים בטלית ותפילין בשחרית בביהכ"נ, מדוע כתב מרן שנוהגים שאין מניחים תפילין בשחרית, אלא במנחה, והרי בירושלים לא נהגו כן, אלא התפללו בשחרית בטלית ותפילין בביהכ"נ. הנה מרן החיד"א במחז"ב הני"ל כתב, כי מרן וגדולי ישראל שבאותו הדור שהיו בצפת לא ידעו ממנהגי ירושלים. ע"ש.

וכתב מרן אאמור: והן עתה חדשים מקרוב באו הוא הגר"ש משאש, בשו"ת שמש ומגן ח"ב (סי' ו'), שהביא לכאן כמה ממנהגי מרוקו, וכתב לערער על המנהגים של ירושלים, ובניהם במה שנוהגים להתפלל בת"ב בשחרית בביהכ"נ בטלית ותפילין, וכתב שיש לבטל המנהג שנהגנו מקדמת דנא להניח בפרהסיא בביהכ"נ, וכל מי שאינו מקובל והרגיל עצמו להניח תפילין בשחרית בת"ב צריך לבטל את מנהגו, ולא יניח תפילין אלא במנחה, כמ"ש בש"ע. וכתב עוד, דהן היום התחילו לזלזל בזה ורוצים לעשות כמקובלים, ויש לדחות מנהג זה עפ"ד הפוסקים, ושגם המקובלים צריכים לעשות בצניעה, ומנהג ישראל תורה. ללבוש ביום זה אפר תחת פאר, ואין ראוי לשנות, ומי ששינה חובתו לחזור לקדמותו למנהג הא', שלא ללבוש בבוקר. ע"כ.

והוא תמוה, דראשית אמאי העלים עינו מדברי הפוסקים שכתבו שכן היה המנהג עתיק יומין בירושלים, ושכן נהגו בכל בתי הכנסת בירושלים, עוד קודם זמנו של מרן הב"י, והרי מרן כתב בהקדמתו לב"י, בזה"ל: אם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אע"פ שאנו נכריע בהפך יחזיקו במנהגם, כי

שינוי. ועיין בשו"ת ויקרא אברהם (בקונטרס מקום שנהגו דף קכד.).

וע"ע בספר נתיבי עם (עמ' רכה) שכתב, עכשיו הולך ומתפשט המנהג ברוב בתי הכנסת של הספרדים בירושלים להניח טלית ותפילין בת"ב בשחרית, ומי שרגיל בשני זוגות תפילין מניחן גם בת"ב, ונוהגים שמתפללים שחרית בטלית ותפילין בבהכ"נ כיתר הימים. ע"ש.

וב"ב הגרי"מ טוקצינסקי ז"ל בספר אר"י (עמ' סח), שמהג הספרדים להתפלל בשחרית ת"ב בטלית ותפילין. וע"ע בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שלז), ובשו"ת דבר משה (סי' לח), ובשו"ת שאילת יעקב (סי' צט), ובספר אות חיים (סי' לח אות ו'), ובשו"ת בצל החכמה ח"ג (סי' פז אות ו'). ע"ש.

וכן פשט המנהג בהרבה מקומות להתעטף בציצית ולהניח תפילין כרגיל בשחרית, כהמנהג הקדום שהיה בירושלים עוד מזמן מרן, אלא שמרן לא ידע שכן נהגו בירושלים, וכמ"ש במחב"ר (יוד"ס ל"א סק"ג), שמרן וגדולי ישראל שבאותו הדור שהיו בצפת לא ידעו מנהג ירושלים אפי' בענינים גדולים, מפני שיבוש הדרכים בין צפת לירושלים, אשר סביב רשעים התהלכו, ולא היו שיירות מצויות כ"כ. והאריך בזה ג"כ בהליכו"ע ח"ב (עמ' קנד-קנד).

ואמנם במקום שנהגו כדברי מרן הש"ע ורוצים להמשיך במנהגם, רשאים להניח תפילין במנחה. ועל כיו"ב אמרו בפסחים (ג): לעולם אל ישנה אדם במקום שנהגו מפני המחלוקת. ונהרא נהרא ופשטיה. [ניחור"ד ח"ב סי' סז].

וע' להכנה"ג א"ח (סי' לא בהגה"ט) שכתב, שבעי"ת סאלוניקי נוהגים להניח התפילין בשחרית, ואחר תפלת י"ח חולצין אותם, ואח"כ קוראים איכה וקניות. וכן העיד הרב שלחן גבוה (ר"ס תקנה) על סאלוניקי ועל איזמיר.

וע"ע בספר מטה יהודה (להגר"י עייאש סי' תקנה), שכתב, שאם הקהל מניחים תפילין בשחרית בת"ב, כל המתפלל עמהם חייב להניח תפילין כמנהגם. ואינו יכול להמנע ולפסול עצמו, שהרי נאמר לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות. וגם אני לעצמי אע"פ שהיה מנהגי שלא להניחן בשחרית, חזרתי בי להניחן כמנהגינו בס"ד. שהרי גם האבל מניחן מיום שני והלאה אף בשחרית. וכ"ה לדעת גדולי הפוסקים דס"ל שת"ב חייב בתפילין, שלא חילקו בין שחרית למנחה. וזה פשוט. וע"ע בספר משא חיים (דף נ:). ובמ"ש בשו"ת יבי"א ח"ב (חאו"ח סי' כה אות י'), ובח"ג (דף שנא:).

שהגיעו לארץ צריכים כל עדות הספרדים לנהוג כפי מה שנהגו בארץ, כמו שנתבאר בתשובת מרן באב"ק"ר (סי' ריב) דקמא קמא בטיל. ואם כל עדה תמשיך במנהגיה, יהיו כאן אגודות אגודות. ודי בזה שימשיכו במנהג העדות בכל הקשור למנגינות ופיוטים.

ואמנם בזמן הגאונים והראשונים נהגו שלא להניחן בשחרית, וכמו שמבואר בדברי הכל בו משם הראב"ד, והאבודרהם, והטור בשם מהר"ם מרטנבורג, והסמ"ג, ועוד.

ומה שהביא שם מדברי מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנה) דבמקום שנוהגים להניח כמנהגינו אינם יכולים קצת היחידים שלא להניח, דאין לו לאדם לשנות מנהג המקום מפני המחלוקת. ע"ש. הנה אין זה ענין למנהג ירושלים, ולא הוי בכלל קצת יחידים. ואדרבה מ"ש במטה יהודה שאין לו לאדם לשנות וכו', הוא שלא לשנות ממה שנהגו בירושלים.

ומה שטען מכח דברי האר"י ז"ל שכל עניני הקבלה לא נאמרו אלא למצניעיהן, הנה אין זה ענין לנ"ד שכל המון העם בירושלים נהג כדעת חכמי ירושלים. ותימה היאך כתב שנהגו כן רק קצת יחידים חסידים, הרי עדות חכמי ירושלים שכן היה המנהג פשוט. נואפי"ה הרב המג"ן שלא הניח תפילין בשחרית, הקפיד להניחן בביתו קודם התפלה וקרא בהם ק"ש.

וכן כל מ"ש בהמשך דבריו, הנה אחר המחילה יש להשיב, דאחר שהמנהג בירושלים פשוט להניח תפילין בשחרית, אין אחר המנהג כלום, אחר שיש יסוד למנהגינו ע"פ הפוסקים, ואינו מנהג של המון העם. **ותמיהני** למה כאן לא התחשב המחבר ע"ה במנהג הקדום כאן, ואילו לגבי עניינת ברוך הוא וברוך שמו בכרכות שיוצאים בהם ידי חובה, כתב להמשיך במנהג ולא חשש להפסק. וע"ש שהביא מ"ש בשו"ת יחו"ד ח"ב (סי' סו), וכתב, והנה הוראה יראה שכל תשובת הרב יעקב הלל יצ"ו בקובץ מקבציאל (גליון ד' דף פא.). לקוחה משם ומיוסדת ומסודרת עפ"ד מרן הראשון לציון אות באות, עם כל הדקדוקים והישובים, נוגנוב הוא משם], רק מה שהביא בשו"ת יחו"ד דברי הפוסקים בקיצור, הרב הלל הביא דבריהם באורך, אף שלא הזכיר שמו הטוב כלל. ע"כ.

וחבל מאד שיש המכריזים לשנות את מנהגי אר"י הקדומים, ולהנהיג כאן בארץ ככל מנהגיהם בחו"ל, ולאחר שב"ה בא מרן זיע"א והצליח במשימתו לאחד את כל הספרדים תחת דגלו של מרן הש"ע, או לנהוג כמנהגי ירושלים הקדומים, ובאים ומתריסים נגד הנהגותיו של מרן זיע"א להחזיר את מנהגי חו"ל בכל

כבר קבלו עליהם דברי החכם האוסר ואסור להם לנהוג היתר, כדאיתא בפרק מקום שנהגו (פסחים נא א). ע"כ. והיינו דהב"י לא בא לעקור מנהג קדום שנהגו כאן באר"י שלא כדבריו, ובזה אזלי' בתר המנהג. וכן בנ"ד שהמנהג היה להניח תפילין בשחרית ת"ב, ומנהג זה היה קודם שפשוטו הוראותיו של הש"ע, כמ"ש בחיים וחסד [לפני יותר מ-500 שנה], וכ"ה במועד לכל חי, ובבית עובד, ובספר כה"ח, וא"כ איהו גופיה כתב שלא בא לעקור מנהג קדום. ועוד, שבנ"ד מרן תלה הדבר במנהג, ולכן הדגיש נוהגים וכו'. ומשמע שאם יש מנהג אחר, אין לשנות המנהג. והכל תלוי במנהג.

והפלא הוא, שלמרות שהלכו אליו חכמים והסבירו לו הדברים במקורותיהם, נשאר איתן בדעתו לקרוא ערער על המנהג הקדמון בירושלים שנעשה ע"פ הוראות גדולי הדורות, וביקש שהכל ינהגו כמנהג מרוקו גם בזה. וביותר תמוה, דאחר שבא לארץ הקודש וראה גדולי עולם שנהגו להניח תפילין בשחרית בת"ב, מה מצא לנכון לבוא ולשנות המנהג ולעשות את הכל טועים, ולהמשיך כמנהגם במרוקו. ועוד, שהרי המנהג למעליותא נקבע בהסכמת גדולי הדורות וכל הקהל, להניח התפילין בשחרית בביהכ"נ, ולקרוא ק"ש ולהתפלל בצבור, וכמנהג העתיק בירושלים, ורשאים היו לנהוג כן. וכמ"ש כיו"ב הראש"ל יש"א ברכה בשו"ת שמחה לאיש (חאו"ה סי' ד דף ת.), שאחר שנשתנה המנהג וקבלוהו עליהם בהסכמת הקהל, אין מן הראוי לחזור ולעשות כמנהגם הראשון.

והגאון הנ"ל כאן מחזיק בכל עוז לנהוג כדעת מרן, נגד מנהג הקדום שיש בירושלים, ואילו במקומות אחרים החזיק בכל עוז במנהג מרוקו לנהוג כן גם באר"י, אף שהוא נגד דעת מרן הש"ע, כמו לענין ברכה על ההלל בר"ח, שמרן כתב בש"ע שמנהג אר"י שלא לברך, ואילו הרב ע"ה הנהיג כאן במקומו של מרן הש"ע לברך, והדפיסו סידורים על פיו עם ברכה על ההלל בר"ח, נגד המנהג הקדום כדעת מרן. ולא חששו לסב"ל. וכן לענין שפיכת רותחין לחמין שמצטמק, ועוד כמה דברים.

וע"ש שהודה שכך היה המנהג הקדום בבית אל, אך רצה לומר שהוא דוקא לאותם ההולכים ע"פ האר"י ז"ל. ותמוה, שהרי ידוע שבעניני תפלה רבים אנו הולכים כדעת המקובלים, שכל ענין התפלה הוא סודות בעולמות העליונים, וכל מה שקשור לתפלה, מנהגינו כדעת המקובלים, ולא שייך כאן יוהרא אחר שהכל נהגו בזה.

ומ"ש שבמרוקו נהגו שלא להניחן בשחרית, הנה אחר

ב. מי שהניח תפילין בתשעה באב שחרית עם הצבור, ובמנחה של תשעה באב נזדמן לו להיות בבית כנסת אחר שאין מניחין תפילין אלא במנחה, יחזור להניח תפילין במנחה בברכה, משום לא תתגודדו. (כמ"ש כיו"ב במטה יהודה סי' תקנה). וגם כדי שלא ירהרו אחריו שאינו מניח תפילין. (ב)

ג. המניחין בכל יום גם תפילין דרבינו תם, צריכים להניח תפילין של רבינו תם גם בתשעה באב, ולקרות עמהם קריאת שמע, כדין האבל שמניח גם תפילין דרבינו תם בימי אבלו. וכן המנהג. ואם נוהגים במקומם להניח תפילין בתשעה באב בשחרית, יניחו אף תפילין של

שנים שכך נהגו בירושלים, בא לבטל במחי יד מנהגי ירושלים בדברים שאין להם שחר כלל. ולמרות שהשיבו על דבריו מדברי החיד"א הנ"ל, נשאר בדעתו. ולכן העיקר שאין לזוז ממנהגי ירושלים אשר יסודתם בהררי קודש, ונקבעו ע"פ גאוני ירושלים.

[וע' להאדר"ת בקונט' הר המוריה (עמ' כח) שנשאל באחד מבני אשכנז שהזדמן לו להתפלל שחרית ט' באב בבהכ"נ של הספרדים שנוהגים להניח תפילין בבוקר, האם ינהוג כמנהגם, או יתפלל ביחיד בלי תפילין, והשיב שיעשה כמנהגם ויתפלל עמהם בתפילין, משום לא תתגודדו, ותפלה בצבור עדיפה, כי מצד הדין אין שום חשש בזה, שא"ז אלא מנהג, ומכיון שאין כאן איסור כשיתפלל עמהם יקיים מצות ק"ש ותפלה בהידור. ע"ש].

לפיכך מצוה לחזק את מנהגי ירושלים שנסודו ע"י גדולי עולם ולא לערער על מנהגם של גדולים וגם רבים. וחלילה לעשות אגודות אגודות.

הניח תפילין בט"ב שחרית, ובמנחה של ט' באב נמצא במקום שמניחין במנחה

בכל יום. וכן המנהג בארץ הצבי. ע"ש. [וע"ע בשו"ת הרמ"ע מפאנו ס"ס טל]. וכ"כ בשו"ת פני אהרן אמריליו (חאו"ח סי' ז), ובשו"ת חקקי לב (חאו"ח ס"ס ב). וע"ע בפתה"ד ח"ג (סי' רסו סק"א), ועקרי הד"ט (סי' יא אות ב), ובכה"ח פלאגי (סי' יט אות ה), ובארץ חיים (סי' תקסו).

אמנם בשו"ת יבי"א (ח"ט א"ח סי' פט) הביא מ"ש בס' נהר מצרים (הל' תפילין אות ד) שמנהג בני מצרים להניח תפילין במנחה של תענית צבור, והעיר ע"ז שלא מצא טעם למנהגם, ושכנראה שנמשך להם מנהג זה ממנחה של ת"ב. וכתב ביבי"א, שנעלם מעינו הבדולח שמרן הב"י (סי' מו) הביא מנהג זה, וכתב, שהטעם כדי להשלים מאה ברכות. אך כיום לא ראינו מנהג זה בא"י. והנח להם לישראל.

מכל כל. והן אמת שבעניני מנגינות, סדר התפלה, ושאר הדברים שאין בהם כ"כ נפ"מ לפי ההלכה, מה בכך שימשיכו כמנהגם בחו"ל, אבל לאחר שהגיעו כאן לאר"י צריכים כולם לנהוג כדעת מרן הב"י, על פי המבואר בתשובת אבקת וכול סי' ריב, דקמא קמא בטיל. ואטו לא שמיע להו דברי מרן הנו', ומאן ספין למיפלג עליה בדבר כה יסודי.

ודע, שבעניני המנהגים יש לנו לילך אחר מנהגי ירושלים, כי רוב חכמי הדור בדורות קודמים היו בירושלים, ומכאן יצאה תורה והוראה, והמליצו ע"ז כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. אבל בכל זה יש לעשות ברכי שלום וחלילה לגרום למחלוקות. ואם אינם רוצים לשמוע, ומתעקשים לקיים מנהגם שבחו"ל שלא להניח תפילין בשחרית, הנח להם בזה. **וע'** בשו"ת יבי"א ח"ד (חיד"ו סי' כה אות ד), שהרבה מנהגים שכתבם מרן הב"י, השתנו לאחר זמן כדברי האחרונים. ע"ש. סוף דבר, כל מ"ש בזה מהר"ש משאש, במחכ"ת אין דבריו מחוורים, שאחר מאות

(**ב**) **חזו"ע**, ושכ"כ במשמרת שלום קיידנוב (סי' מ אות א): ומנהג אבא מארי זצ"ל להניח תפילין בת"ב שחרית ולקרות עמהן ק"ש, כמ"ש בבאה"ט בשם מהר"ם גלאנטי, ובמנחה חוזר ומניח תפילין וקורא בהן ד' פרושיות ומתפלל עמהן. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ו (סי' רצו). [וכתב מרן אאמ"ר: לא יפה עשה מה שהעתיק דברי הרה"ג ר' שלום משאש שתקע עצמו בדבר הלכה, ופסק שאסור להניח תפילין בשחרית ט' באב, נגד המנהג בירושלים, בהיותו מאחז פני מנהגי מרוקו, עיר מולדתו. וכן לא יעשה].

ובלא"ה המנהג באר"י שבכל תענית צבור נוהגים להתעטף בטלית ולהניח תפילין במנחה. וכמ"ש בספר ויקרא אברהם (דף קכג ע"ד), וכדברי מרן הב"י (סי' מו), שנוהגים כן כדי להשלים מאה ברכות, שצריך לברך

דרכינו תם בשחרית. ואם נוהגים במקומם להניח תפילין בתשעה באב במנחה, ראוי שיניחו תפילין של רש"י ושל רבינו תם בביתם קודם תפלת שחרית, ויקראו עמהם קריאת שמע, ויחזרו ויניחו תפילין של רש"י בתפלת המנחה בבית הכנסת. ג)

תפילין דרבינו תם בתשעה באב

כו. וכן פסקו בשו"ת ויעתר יצחק (סי' ב). ובשו"ת צוף דבש מועטי (חיי"ד סי' פ). וכ"כ בעל מרכבת המשנה בספר אבל השטים (עמ"פד). וכ"כ בשו"ת שם משמעון (חאו"ח ס"ס ד).

אולם בחס"ל (סי' לח סק"ג) כתב שמנהג ירושלים ת"ו להניח תפילין דר"ת הן בימי אבלו הן בת"ב. וכמ"ש הרש"ש. ע"כ.

וכ"כ בספר תפלה לדוד (סי' צג דף כא ע"ב), שנהגו במדרש החסידים להניח ב' זוגות התפילין דרש"י ור"ת ומברכים על התפילין. (דלא כהדרב משה סי' לח שכתב שאין מברכים על התפילין ב"ב). וע"ע בספר פרי האדמה ח"א (דף מד).

גם בסידור בית עובד (דף מ"ד:) כתב, שהואיל ואנן בדין נהגנו להניח גם תפילין דר"ת בתורת חיוב מן הדין משום ספק, ויש לנו עדות נאמנה, שהרש"ש הניחן בימי אבלו, ולא נמצא בכתבי מהר"ו האמתיים שלא להניחן, הכי נקטי שאף האבל מניחן בימי אבלו לצאת י"ח לכ"ע. ע"כ.

וכן העלה מהר"א הכהן בספר טהרת המים בשיורי טהרה (מע' א' אות עד), ועשה מעשה להניח תפילין דר"ת בימי אבלו על בנו. ע"ש. (ומ"ש הרב המגיה שם שכן דעת המנחת אהרן, ליתא, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. ודו"ק.) **וכ"כ** בשו"ת ויקרא אברהם (דף קכד), שאנו נוהגים שבת"ב שחרית, וכן בימי האבל, מניחים שני הזוגות רש"י ור"ת. וכן ראינו לבעלי הוראה רבים שפסקו כן. ע"כ. וע"ע באשל אברהם מבוטשאטש (ס"ס לא). ובשו"ת ויצבור יוסף (סי' ב).

ומ"ש בערוה"ש יו"ד (סי' שפח ס"ב), והנהגים להניח תפילין דר"ת לא יניחום כל ימי האבלות. וראיתי למי שכתב בשם האר"י להניחן, ולאזר מר בריה דרב אשי חתים עליה. וכ"כ אחד המקובלים (הברכי"ם). ע"כ. ליתא, שדברי גדול המקובלים הרש"ש ע"פ הקבלה הם עיקר נגד יתר המקובלים.

ועכ"פ לדין דאזלי בתר הש"ס והפוסקים שחיוב הנחתן מפני הספק, (ובפרט שלפי עדות הראב"ד מפורש בירושלמי דהוית באמצע כשיטת ר"ת), וכמ"ש בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' ג) שכן מוכח בש"ס, לפ"ז אין מקום לחלק בין ימי אבלו לשאר ימים, וכמ"ש הכנה"ג

ג) **לענין** הנחת תפילין דר"ת בת"ב ובימי אבלו, הנה מרן החיד"א בברכ"י (א"ח סי' לח סק"ד) כתב, יש שכתבו בשם האר"י ז"ל שהאבל לא יניח תפילין דר"ת, אבל ראיתי למופת הדור הרב המקובל המופלא קדוש יאמר לו כמהר"ר שלום שרעבי (גר"ו) שהניח תפילין דר"ת בימי אבלו, ואמר מר שבכתבי מהר"ו האמתיים לא נמצא למנוע דבר זה. ולדעתו יש להניחן גם בימי אבלו. והניף ידו שנית בברכ"י (סי' תקנה), שהרמ"ע מפאנו (בסי' קז) כתב שלא להניח תפילין דר"ת בת"ב. והשיורי כנה"ג כתב על דבריו, ואין זו הוראה נכונה בעיני, שכיון שהמניחים שתי זוגות תפילין טעמם מפני ספק פלוגתא דרבוותא, שאולי תפילין דר"ת עיקר, ומכיון שת"ב חייב בתפילין, למה לא יניח שתיהן וכו'. וכ' החיד"א ע"ז, ודברי הכנה"ג ע"פ הפשט, אמנם הרמ"ע נתכוון ע"ד הסוד, וכמ"ש כיו"ב המקובלים שאין להניח תפילין דר"ת בימי אבלו, כי תפילין דר"ת הם מצד מוחין דחכמה ובימים אלה מסתלקים המוחין דחכמה, בסוד ימותו ולא בחכמה וכו'. וכן מתבאר בתשו' הרמ"ע, ומיהו אנא חזיתיה למקובל המופלא הרש"ש שהניח תפילין דר"ת בימי אבלו ובת"ב, ואמר שהמעמיק בסודם של דברים עיניו יחזו שכן עיקר. ע"כ. ואע"פ כן בברכ"י יו"ד (סי' שפח) הכריע דשו"א"ת עדיף. ומ"ש ליישב דברי הרמ"ע דס"ל ע"פ הסוד ששניהם אמת וכו', לא זכר שר דברי הרמ"ע מפאנו בתשובה (סי' לו), דנקיט בפשיטות דתפילין דר"ת הם משום ספק. וכסברת הראשית חכמה, שהובא בשו"ת חיים שאל (סי' א), דתפילין דר"ת אינם אלא משום ספק. ע"ש.

והנה אפי' לשיטת החיד"א בחיים שאל ח"א (סי' א) ובמחז"ב א"ח (סי' לד) ששתי השיטות של רש"י ושל ר"ת אמת, מ"מ ס"ל שע"פ הסוד אין להניחן בימי אבלו מטעם הנ"ל, כמ"ש הרמ"ע, ולכן כתב בדין האבל דשו"א"ת. וכ"כ הרב בני יששכר (במאמרי השבתות מאמר ג סי' א), שלדעת האר"י אין לאבל להניח תפילין דר"ת, שהן מצד מוחין דחכמה, ובימים אלה מסתלקים מוחין דחכמה. ע"כ. וכ"ה בס' טעמי המנהגים (עניני תפילין אות כג). וכ"פ הגרא"ז מרגליות (בה' אבלות סי' ג). וכן העלה במנחת אהרן (כלל ח אות

ממנהגי יום תשעה באב

א. יש נשים הנוהגות לכבד הבית בכל כוחן ולסדר המטות וכיוצא בזה מתיקוני הבית. ונתנו טעם למנהגם, מפני שדעתן קצרה והן חלושי אמונה אחר שהמשיח עדיין לא הגיע. אבל נשים המבינות ויודעות תורה אין לנהוג כן. (א)

מניח תפילין דרש"י ור"ת, וכן נוהגים בק"ק חסידים במדרש "בית אל" בת"ב שחרית מניחים תפילין דרש"י ור"ת. ע"כ.

וב"כ הגאון ממונקאטש בספר אות חיים (סי' לח), שמנהג אבותינו ורבותינו הקדושים בת"ב שחרית להניח תפילין דרש"י ור"ת. וכן מנהגינו. ע"כ.

ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ד (בקונט' דעה והשכל סי' ד), הביא באורך דברי הרש"ש בספרו נהר שלום. וכתב שהחיד"א שכתב דשוא"ת עדיף, נעלם מעיני הבדולח מ"ש הרש"ש בספר נהר שלום, ואילו היה רואה דבריו לא היה כותב כן.

ובקיצור ש"ע טולידאנו (עמ' מא אות יא) לא ירד לכל מש"כ, וכתב שאבל לא יניח תפילין דר"ת, וליתא, וה"ז כמבואר. (ויודע שלא היה תחת ידו ספרי האחרונים שלנו, ונמשך הרבה אחרי מנהגי מרוקו שרבים מהם נוסדו ע"י האשכנזים שהגיעו למרוקו לחזק את הקהלות, וכמ"ש איהו גופיה במכתבו למרן אאמור"ר זצ"ל ונרפס בשו"ת יבי"א ח"ו סי' מתן. [שו"ת יחוד"ד ח"ב סי' טז. וח"ו סי' ב. הליכו"ע ח"ב עמוד קנח. חזו"ע ארבע תעניות עמ' שערן.]

יש נשים הנוהגות לכבד הבית ולסדר המטות וכיוצא בזה מתיקוני הבית

וז"ל החיד"א בס' מורה באצבע (אות רלו): כל מה שאסרו רבותינו זכרונם לברכה בת"ב, הוא עד הלילה, ואין להקל אחר חצות בשום דבר, רק שמקילין לנשים לסדר הבית "קצת", וזה לקבוע בלבם אמונות הגאולה. וגם פסוקי נחמה הכתובים בספר במנחה אין למנוע אמירתה, כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה' ברחמיו, ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב. ע"כ. [נמשמע שלא הקילו רק לסדר קצת]. וע' בשו"ת יוסף אומץ (סי' כא ד"ה ונראה).

ובערוה"ש (סי' תקנט) כתב שראוי שלא לכבד כל היום כולו. וגם בדברי החיד"א י"ל שרק לא מיחו בידם, ולא להורות לעשות כן. וע"כ במועד לכל חי (סי' י אות פז) שלאיש אסור לעשות כן.

והבית עובד וסיעתם, לכן העיקר שיש להניח בימי אבלו, וכ"ש שהרש"ש אביר המקובלים עשה מעשה כן. ושלא כהכרעת החיד"א דשוא"ת עדיף, ודלא כהרב נוה שלום חזן (הל' אבלות אות טו), שהביאו בשתיקה, שאין זה עיקר.

וב"כ הגר"ח בבא"ח (פרשת חיי שרה אות יב), שכבר פשט המנהג בירושלים עה"ק, וגם בכגדאד שהאבל מניח גם תפילין דר"ת בימי אבלו כהוראת רבינו הרש"ש, ודלא כהחיד"א שכתב דשוא"ת עדיף. ע"כ. וכ"כ עוד בעוד יוסף חי (פרשת וירא סעיף טז) שכבר נהגו בזה כדברי הרש"ש. ע"ש. ובבא"ח (פרשת דברים אות כה) כתב, שבת"ב שחרית יניח תפילין דרש"י ור"ת. ושהנוהגים שלא להניח עד תפלת המנחה לאו שפיר עבדי. ע"ש.

וב"כ בספר גדולות אלישע (סי' תקנה), שכן מנהגם בכגדאד להניח בת"ב תפילין דרש"י ור"ת ומברכים עליהן. ע"ש. וכ"כ הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' י אות ט), וברוח חיים (סי' תקנה). ע"ש.

גם בכה"ח (סי' לח אות כא) כתב, שהעיקר שהאבל

(א) ברכ"י (סי' תקנט סק"ז), וסיוע לדבריו מהארחות חיים (הל' ת"ב סוף אות יא), ומדברי המאירי (סוף תענית עמוד צא, ועמוד צג), ובספר אהל מועד (ח"ב דף ע). [ילקו"י מועדים עמ' תקפו]. ולשון הברכ"י שם, שהן חלושי אמונה ודעתן קצרה, וחיזקו את ידיהן לקבוע בלבן אמונת הגאולה לכל יתיאשו ח"ו. וע' בב"י (ס"ס תקנד). אלא שכיבוד הבית והצעת המטות אין בהם איסור מן הדין. ומ"מ האידיא אכשור דרי, וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה, באמונה שלימה, שאף אם יתמהמה נחכה לו. וע"ש בשם האר"י שבת"ב אחר חצות נולד משיח. ופשוט שכ"ז הקילו באיזה מקומות רק בסידור הבית בלבד, אבל כל שאר דברים אסורים עד הלילה.

ב. ביום תשעה באב יש להרבות בצדקה לעניים, ולהחזיק ביד תלמידי חכמים, שהרי בסתם יום תענית יש לתת צדקה (ש"ע יו"ד סי' רנו), וכל שכן ביום זה, שהוא סגולה נפלאה לכפר עונות, וגם לקרב הגאולה. (ב)

הלכות מוצאי תשעה באב

א. זמן צאת הצום בכל התעניות [חוץ מיום הכפורים] הוא בצאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות לערך אחר השקיעה. ואף המחמירים להוציא את השבת כדעת רבינו תם, אינם צריכים להחמיר להוציא את התענית בזמן רבינו תם. וגם רשאים להתפלל ערבית מוקדם. והדין כן גם בארצות אירופא. ומכל מקום ביום הכפורים, וכן בצאת השבת יש לתושבי אירופא להחמיר במלאכות דאורייתא עד שיצא הספק מלבם. (א)

ביום תשעה באב יש להרבות בצדקה לעניים ולתלמידי חכמים

ותכשיט, אבל לשלוח לו מעות ובפרט כשהת"ח הוא נצרך לפרנס את בני ביתו, ודאי שהוא מצוה גדולה שאין למעלה ממנה, שהרי אמרו בסתם צדקה שמקרכת הגאולה, וכ"ש צדקה עם עמלי תורה, כמ"ש בס' לחם הפנים בפירוש ההגדה. ובקושטא יע"א נוהגים לתת בכתי כנסיות היחידים למשרתי הקהל הקדוש מנה ראוייה יותר מפורים, והוא מנהג יפה.

עוד נראה להביא סמך לתת ולהרבות בצדקה לעניים בת"ב, יען אמרו רז"ל (ויק"ר כו. ה) על הפסוק ממרום שלח אש בעצמותי, שאמרו שש שנים היו הגחלים ביד גבריא"ל, סבור אולי שישראל עושיין תשובה, וכיון שלא עשו תשובה ביקש לזרקן ולקעקע ביצתן, אמר לו הקב"ה, גבריא"ל גבריא"ל, יש בהם בני"א שעושיין צדקה אלו עם אלו, שנא' וירא לכרוכים תבנית יד אדם, אמר רבי אבא בשם ר"ב מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושיין ביד, יעוין שם. הרי שאפי' בעת חורבן ביהמ"ק, הקב"ה ברוגז רחם תזכור בזכות הצדקה, להותיר לנו שריד, לכן מן הראוי לעשות צדקה וחסד כהיום הזה, והוא ברור. עכ"ד.

ב כ"ב במועד לכל חי (סי' י אות סח), ע"פ הגמ' בסנהדרין (לה) ובש"ע יו"ד סי' רנו), דכל תענית שמלינים בה את הצדקה, הוי כשופך דמים. וכ"ש בצום התענית הזה שהוא לילה ויום. וגם כי הגלות היה בעבור שגזלו מתנות עניים, כמו שכתוב במדרש על הפסוק גלתה יהודה מעוני, לכן כדי לתקן עון זה יש לנו להרבות בצדקה. וארז"ל אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, וגדולה צדקה שמקרכת הגאולה. וכן נהגו עם בני ישראל בכל המקומות, להרבות צדקה לעניים ולת"ח ביום ת"ב, והוא סגולה נפלאה לכפר עונות, וגם לקרב הגאולה, והגם שכתב המג"א (סי' תקנ"ד סי' קא) כמו שאסור בשאלת שלום, כך אסור לשלוח דורון, דהוי בכלל שאלת שלום, נראה דזהו דוקא דורון בין איש לחבירו שאין בו סרך מצוה, אבל לתת לת"ח דורון דהוי מצות צדקה ומחזיק ביד לומדי תורה, אדרבא יותר עילוי יש היותו בת"ב, ואינו אסור אלא כעין משלוח מנות כפורים, וכמו שכתב הפמ"ג שם. ומה גם כי יש עילוי גדול לשכינה בנתינת צדקה בימים אלו, ועוד כי דורון הוא דבר מלבוש או איזה חפץ

במוצאי ת"ב מותר לאכול אחר כעשרים רגעים מהשקיעה - גם באירופא

וע' בתענית (יב). כל תענית שלא שקעה עליו החמה לאו שמיה תענית, ופי' הרא"ש והטוש"ע (סי' תקסב) דהיינו צאה"כ, וכ"כ במרדכי (סי' תרכה) דהיינו גמר השקיעה, פי' אחר ה' מילין. וכ"כ בבאיור הגר"א שם, וע"ש, ובמ"ש בזה בשו"ת דברי יציב (א"ח סי' רל). וע' ביחו"ד ח"א (סי' מו) שזמן ביה"ש הוא הוא י"ג דקות וחצי אחר השקיעה, והיינו בשעות זמניות, ולפי החשבון לכל היותר הוא אחר עשרים דקות מהשקיעה,

א ילקו"י מועדים. ולא דמי לשבת ויו"ט שמרן אאמו"ר היה מעורר שכל יר"ש לא יעשה אפי' מלאכה דרבנן, ואפי' בזמן ביה"ש של ר"ת, [אם לא שהוא נחוק לזה לדבר מצוה, כמו רב שצריך לנסוע לשיעור תורה, שיכול לקחת כסף ולעלות לאוטובוס קודם צאת הכוכבים של ר"ת]. דשאני התם שעיקרו מדאו', ויש מצות תוספת שבת מיו"ט לשבת. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' עב), דבתעניות דרבנן א"צ להחמיר כר"ת. ע"ש.

ב. מי שטס במטוס מארץ ישראל לארצות הברית, ונחת בארצות הברית כשעדיין יום תשעה באב, אף על פי שבארץ ישראל כבר נסתים הצום, צריך להמתין מלאכול עד צאת הכוכבים שבארצות הברית, כמקומו ושעתו. (ג)

ג. בארץ ישראל וגלילותיה נוהגים שאין מברכים ברכת הלבנה קודם יום תשעה באב, שבזמן זה אנו שרויים באבילות על חורבן בית המקדש. ואף שרואה הלבנה, לא יברך עד מוצאי תשעה באב. ואין בזה איסור משום אין מעבירין על המצוות. ומנהגינו לברך ברכה זו במוצאי תשעה באב. ואם אפשר ינעול מנעליו קודם שיברך. וצריך להמתין עד צאת הכוכבים. וטוב שיטעמו איזה דבר קודם הברכה. (ג)

(ס"א) (כא) שהתקשה, לאותם שנהגו כשיטת הגאונים, אמאי צריכים להמתין במוצ"ש עד שיראו ג' כוכבים קטנים ורצופים, הלא אפשר לסמוך על שיעור ג' רבעי מיל, שבוה אין לטעות, וכתב, דלפי דבאמת שיעור זה של הילוך ג' רביעי מיל משתנה לפי המקום ולפי הזמן, לכן זמן לאו כללא הוא שיכולין לסמוך עליו בכל מקום ובכל זמן, משא"כ דבר זה של ראיית ג' כוכבים בינונים הוא כלל לסמוך עליו בכל מקום ובכל זמן, לכן כתבו להחמיר ולהמתין לג' כוכבים קטנים, מפני שאין אנו בקיאים איזהו הם בינונים. ע"כ. ובנטעי גבריא (בין המצרים תשנ"ז, פ"ד הערה ה) כתב, שזמן גמר הד' צומות לפי שיטת ר"ת מוקדם משיעור ע"ב דקות, שהרי בהם סגי בג' כוכבים בינונים. ודלא כשי' האדמוריים מקלויזנבורג ומסאטמאר זצ"ל, שסברו שצריך להמתין במוצאי תענית עד ע"ב דקות. שהרי מבואר בשו"ע (ס"י תקס"ב ס"א) דזמן התענית היא עד שרואין ג' כוכבים קטנים משום חומרא דשבת, אבל בתענית סגי בכינונים, א"כ מבואר דתענית קיל משבת, ולא מחמירין כ"כ. ואולי כדי לחזק שיטת ר"ת נהגו כן. ע"כ.

(ב) כמבואר כיו"ב בשו"ת באר משה ח"ז (ס"י קטז עמוד קעג). וכ"כ באג"מ, ובשו"ת בצל החכמה הנ"ל. ובשו"ת פרי אליהו ח"ג (ס"י יז). וראה לעיל בדניני סעודה מפסקת סעיף כו.

מברכים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב אם נעשה כבר חושך

משעה שתיעשה כמו חופה שהיא גדולה קצת ומאירה סביבותיה וכו'. ע"כ. (וראה ביהוד"ח ח"ב ס"י כד).

ומהר"י ברונא (ס"י י"ד) כתב גבי קידוש לבנה קודם ת"ב, שיכולין לקדש, דלא עדיף אבלות ישנה מאבלות חדשה, דאבל חייב בכל המצוות. ע"ש. והביאו בשיורי כנה"ג (ס"י תקנא אות יא), ובספר שלחן לחם הפנים ח"ו (הנד"מ, עמ' קצא).

אך בד"מ (ס"י תכו) כתב בשם מהר"ל, שאין מקדשין

ועפמים אף מקודם לזה. לכן נהגו להמתין עד עשרים דקות מהשקיעה. וראה בשד"ח (כללים, מערכת ב' ס"י ב.). **ונראה** דגם בארצות אירופא שצאה"כ אינן נראים לאחר עשרים דקות מהשקיעה, במילי דרבנן יש לילך אחר פשט הסוגיא בשבת (לד:), דאחר ג' רבעי מיל מהשקיעה הוי לילה. שהרי לא חילקו בגמ' בין הארצות השונות, אף שהיו שיירות מצויות מהכא להתם והתם להכא. ורק במידי דאורייתא, כגון לעשות מלאכה דאורייתא בחו"ל, יש להמתין עד שיצא הספק מהלב, ולא להקל לעשות מלאכות לאחר עשרים דקות מהשקיעה. ובאמת דעינינו הרואות דבאה"ק מחשיך בזמן קצר לאחר השקיעה, אבל באופק יותר גבוה כמו באירופא או אפי' בניו יורק, צריך יותר זמן עד צאה"כ. וכן לר"ת וסיעתו דמפרשי הגמרא דמיירי בבבל, וצריך ע"ב מינוט, א"כ באופק גבוה צריך עוד יותר, ומי שיש לו ידיעה בחכמת התכונה יודע לחשוב הזמן בע"ב מינוט בארה"ק כמה הוא במקומה, על ידי חשבון האופק עם הבקעים בשמש, וראה ב'אתא בוקר וגם לילה' להגרחה"ה פאדווא, ונדפס בשו"ת חשב האפוד (קמד) שבאירופא המרכזית והמערבית היתה תמיד מקובלת ההלכה כשיטת ר"ת, ובכל זאת עשו מלאכות במוצ"ש לפני ע"ב דק', ולפי הנראה גם החת"ס הסכים לזה. ובאירופא המזרחית המתינו במוצ"ש ע"ב דק' שוות". וע' בשו"ת מהרש"ג ח"א

(ג) במסכת סופרים (פ"כ ה"א) איתא "אין מברכים על הירח אלא כשהוא מבושם ובכלים נאים". וכתבו תלמידי רבינו יונה (ברכות ספ"ד) יש מפרשים כשהוא מבושם, במוצ"ש שמברכים על הבשמים, ואין פירוש זה מתקבל כלל, כי מה טעם לתלות ברכה זו במוצ"ש, והרי פעמים שיהיה ר"ח ביום ראשון, ולמה ימתין מלברך עד מוצ"ש, ויש מפרשים שהוא מלשון עבד בושמא לבריה, כלומר, עושה חופה לבנו, ורוצה לומר

לקדש עליה. והכי מצאתי שנהגו באשכנז, כמ"ש בשבות יעקב ח"ב (סי' יא), ע"כ. וכ"כ הא"ר, והחיד"א, ובחס"ל, ובקש"ע, ובבא"ח. ומכאן יצא המנהג שנהגו באיזה מקומות ליתן לקהל אחר ערבית איזה דבר לטעימה, ומיד אח"כ מברכים ברכת הלבנה.

ואם יש חשש שהקהל יתפורז ויפסידו ברכה זו באותו חודש, אפשר לברך אף כשאין שם איזה דבר לטעימה. **אבל** הכנה"ג (סי' תכו) כתב, דמ"ש הרמ"א והלבוש אין דינם נכון בעיני, ודעתי נוטה שיש לברך ברכת הלבנה במוצאי ת"ב, דשהיי מצוה לא משהינן בטעמים חלושים. וכן מצאתי בסדר היום (הנד"מ הל' ט' באב עמוד מד). וכן עשיתי מעשה וברכתי על הלבנה במוצאי ת"ב. ואז נמצא בעירונו שלח עה"ק חברון החכם השלם כמהר"ר אברהם בן חיים בן המהראנ"ח. והעיד שכן נוהגים בירושלים ובחברון. וכמדומני שכן נוהגים בקושטא. ע"כ. והניף ידו שנית בשיורי כנה"ג

(סי' תקנא הגב"י אות יב), וכתב, והנכון בעיני לקדש הלבנה במוצאי ת"ב. וכן אנו עושים מעשה. וכמו שכתבתי במק"א. וכן הפר"ח (סי' תכו) ה"ד הכנה"ג, וכתב, שכן נוהגים במקומות הללו. ע"ש. וכ"כ בכה"ח (אות כט), אלא שכתב שצריך ליתור שלא לברך בלא מנעל.

וכ"כ הרב יד אהרן (סי' תכו), וז"ל: הרב החבי"ב כתב שמקדשין הלבנה במוצאי ת"ב ושכן נוהגים בירושלים ובקושטא. ע"כ. וכ"כ בספר חמדת ימים (דף פט ע"ג), שמנהגם כדברי הרב סדר היום והכנה"ג, לקדש הלבנה במוצאי ת"ב. וכן מצא להר"י בנגיד ומצוה בכת"י, שכתב, שיש לקדש הלבנה במוצאי ת"ב, כי ישראל עתידים להתחדש כמותה וכו'. ע"ש.

וכ"כ השבות יעקב הג"ל שכן מנהגם. וסיים, ומ"מ יש לטעום מידי מקודם. ע"כ. וכ"כ הא"ר (סי' תקנא ס"ק מו), דמ"ש רמ"א שלא לקדש הלבנה במוצאי ת"ב, ע' מש"כ בא"ר (סי' תכו) שנתבאר שם שיש לנהוג לקדש הלבנה במוצאי ת"ב. ע"כ. וכ"כ הגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תכו), עפ"ד הרב סדר היום. ושכן הנהיג מר זקנו המהר"ל מפראג. ע"ש. וכ"כ היעב"ץ בסידורו (בידני ברכת הלבנה עמ' תתקעד). וכ"כ בפרי האדמה ח"א (דף ל), שהמנהג בירושלים לקדש הלבנה במוצאי ת"ב. וכמ"ש הכנה"ג. ע"כ. וכ"כ מר בריה דרבינא בספר ברכות המים (סי' תכו), שמנהג עה"ק ירושלים לקדש הלבנה במוצאי ת"ב. ודלא כמהר"ל [כצ"ל].

וכ"כ השלמי צבור (דף רלב:), והביא מ"ש הכנה"ג דלא כהרמ"א, וכתב שכן נוהגים במקומות אלו שמקדשים הלבנה במוצאי ת"ב. וטוב שיברך הלבנה

את הלבנה קודם ת"ב, וגם לא במוצאי ת"ב ושאר תעניות. וכ"ה ברמ"א בהגה (סי' תכו), אין מקדשים הלבנה קודם ת"ב, ולא במוצאי ת"ב, אלא אח"כ. וכ"כ עוד הרמ"א בהגה (סי' תקנא ס"ח), שנוהגים שלא לקדש הלבנה עד אחר ת"ב. ע"כ. וכתב המשנ"ב (סי' תכו ס"ק ט-ט), שהטעם הוא מפני שאף במוצאי ת"ב אין שרויים בשמחה, ולכן יקדשנה לאחר ת"ב. ע"כ. וכ"כ הלבוש. והיינו, דמצינו לגבי ברכת הלבנה שהיא שמחה יתירה, דאיתא בסנהדרין (מב.) "מרימר ומר זוטרא מכתפי (אהרדי) ומברכי". וביאר המאירי שם, (עמ' 177) "והזכירו בכאן על מקצת חכמים שהיו קופצין ומברכין, וכן נהגו רבים עכשיו לעשות ג' קפיצות דרך שמחה וחבת מצוה". ע"כ. (ועיין בטור או"ח סי' תכו, ובב"ח שם ד"ה תנא בפירוש דברי הגמ' הנו). ובגמ' שם מובא, תנא דבי ישמעאל, אלמלא זכו וכו', שהוא דרך חשיבות להקביל פני שכינה (כמ"ש הבי"ח שם).

ומצינו עוד שברכת הלבנה מברכים אותה בשמחה, כמ"ש במהרי"ל (הלכות ת"ב דף לג. עמ' רמד) שלא היה מקדש הלבנה קודם ת"ב. וקודם יוהכ"פ, דיראים מאימת הדין "וליאכא שמחה". ולכן איתר למוצ"ש נחמו, משום שנחשב הדבר לקבלת פני שכינה, ואין מקבלים פני שכינה אלא מתוך שמחה. ע"כ. וכ"כ ביוסף אומץ יוזפא, שאין לקדש הלבנה קודם ת"ב. וסיים, אך במוצאי ת"ב לא ברירא לי מילתא, כי מדינא היה ראוי לנהוג אבלות גם בעשירי. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' קלב) וז"ל: ולא נתברר לי מנהג מקומינו, ומכיון שהאומרים שלא לקדש הלבנה קודם ת"ב, וכן במוצאי ת"ב, הם רבנים מפורסמים בהוראה, מהרי"ל והרמ"א והלבוש, שוא"ת עדיף. וראה בביאה"ל (שם ד"ה קודם ת"ב).

ומנהגינו לברך במוצאי ת"ב, ודלא כמור"ם, וכדעת מהר"י צמח שבדמשק שאלו להרח"ו למה אומרים ברכת הלבנה במוצאי ת"ב, והשיב, כדי לבשר ללבנה ולישראל כי אע"פ שנחרב הבית וגלו הרי הם עתידים להתחדש כמותה, מ"מ עתידים להתחדש כמותה, ומלכותו בכל משלה, כי בת"ב נולד המשיח. ע"ש. והובא בפרי עץ חיים (שער כג שער חג השבועות פ"א). ובנגיד ומצוה (הנד"מ עמ' קנד). גם מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנט ס"ח) כתב, המנהג לברך ברכת הלבנה במוצאי ת"ב, ושכ"כ מהר"י צמח. וזהו הטעם שאנו אומרים נחמו במוצאי ת"ב וכו'. וכ"כ בספרו מורה באצבע (אות רלט).

ובספר שמח נפש (דף קא) כתב, שמנהגינו בק"ק בית אל אחר ערבית ליטול הידים ולטעום מידי, ואח"כ

לטעום מידי קודם. ע"ש. וכ"כ הח"א (כלל ק"ח סי' טו), והחס"ל (סי' תכו אות ג), שיטעם מידי קודם קידוש לבנה, אולם הא"ר (סי' תכו ס"ק טו) כתב שעדיף יותר לברך עם הצבור משום ברוב עם הדרת מלך, ממה שימתין עד שיטעום משהו. וכ"כ המשנ"ב (שעה"צ סי' תכו אות ט), וכה"ח (שם אות ל).

ובשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כה) נשאל מעיר בומבאי, אם יכולים לקדש הירח קודם ת"ב, כי אירע להם שנה אחת שהירח נראה יפה קודם ת"ב, ולא קידשוהו, ואח"כ נתכסו השמים בעבים וירדו מטרות עז, ולא נראה עוד הירח, ונתבטלו ממצות קידוש הלבנה. והשיב שהנה הרמ"א בהגה (סי' תכו ס"ב) כתב, שאין מקדשים הלבנה קודם ת"ב (מהרי"ל). אבל מהר"י מברונא (סי' יד) כתב, שיכולים לקדש הלבנה קודם ת"ב. וכ"כ בשמו הרב שיירי כנה"ג, והרב שלמי צבור (דף רלב אות יב). ונראה שמליל מוצאי ת"ב והלאה אם לא נראית הלבנה יעמדו על המשמר, ותיכף כשתיראה הלבנה יקדשוהו, שכל הפוסקים פסקו שא"צ עשרה לקדשה, אלא משום ברוב עם הדרת מלך. ולכן יכולים לברך על הלבנה אחר ת"ב אפי' ביחיד. ע"ש. וע"ע להגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' לח), שגם הוא נשאל מעיר בומבאי בשאלה הנ"ל, והעלה שאם יודמן להם שיהיו ששה ימים רצופים בעננים בלי הפסק, יכולים לסמוך על מהר"י מברונא לקדש הלבנה קודם ת"ב. ע"ש. (והגיעו כפול בתוספת תשובת הגרי"ח בנידון הנ"ל, בשו"ת זבחי צדק ח"ג סי' קמח עמ' רסא). ולפע"ד נראה בפשיטות שבמקום שיש לחוש בו לעננים, עד שאפשר שלא יקיימו מצות קידוש הלבנה, יכולים לכתחלה לקדש הלבנה קודם ת"ב, כי הנה בספר שערי רחמים (סי' קמב) כתב, שהגר"א חולק על הרמ"א וס"ל שאין מחמיצים המצוה ומקדשים הלבנה גם קודם ת"ב. ע"כ. וכ"כ במעשה רב (סי' קנה).

גם בספר חמדת ימים (הל' ר"ח דף כד ע"ד) כתב, שרבים מגדולי ישראל לא אבו שמוע לסברת הרמ"א שלא לקדש הלבנה קודם ת"ב, ומקדשים אותה בזמנה מיד, כדי שלא להחמיץ המצוה. ע"ש.

וכ"כ בערוה"ש (סי' תקנא אות כב): ואנו במדינתנו מקדשים הלבנה קודם ת"ב, מפני שהעבים מצויים הרבה במדינתנו, ומי יודע אם לא תהיה הלבנה מכוסה בעבים לאחר מכן. וכ"כ עוד הערוה"ש (סי' תכו אות ח), והוסיף, שכן נהגו כמה גדולים שלא להמתין. ע"ש. ותנא דמסייע להו הוא מהר"א בשו"ת תרוה"ד (סי' לה) שכתב, דכל היכא שראוי להסתפק שמא תעבור המצוה, אין משהים אותה, אפי' כדי לעשותה יותר מן

אחר שינעל מנעליו. וכ"כ האר"י ז"ל. ע"כ. וכ"כ בשלחן גבוה (סי' תקנא ס"ק לג), שראה שכן נוהגים. ע"ש. וכ"כ הרב זכור לאברהם ח"א (דף יא:), שכן נוהגים בשאלוניקי. וכ"כ בזכ"ל"א (ח"ג דף א:). וכ"כ הגאון מליסא בדרך החיים (דיני קידוש לבנה אות ד), שהמנהג לקדש הלבנה במוצאי ת"ב. וכ"כ הפמ"ג (סי' תקנא מש"ז סק"ח), שכן נוהגים. ע"כ. וכ"כ בשע"ת (סי' תקמט סק"ב), שאנו נוהגים כמ"ש האר"י לקדש במוצאי ת"ב.

וכ"כ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות צד), שאפי' אם חל ת"ב בחמישי בשבת יש לקדש הלבנה מיד במוצאי ת"ב, ולא להמתין עד מוצ"ש נחמו, ואין לנו לזוז ממנהגינו. ע"ש. וכ"כ מהר"י אבולעפיא בשו"ת פני יצחק ח"א (במערכת הברכות אות קסא), שהמנהג בעירו דמשק לברך ברכת הלבנה במוצאי ת"ב, כמנהג עה"ק ירושלים, וכן המנהג בתוניס ואפריקא. ע"ש.

וכ"כ הגרי"ח בבא"ח (פרשת דברים אות כח) בזה"ל: וצריך להזהר לברך במוצאי ת"ב ברכת הלבנה בשמחה, ויאמר בחדוותא דלבא דוד מלך ישראל חי וקיים. וכ"כ מהר"א מני בזכרונות אליהו (מע' ל אות ב עמ' פו), שכן המנהג. ע"ש. וכ"כ בנהר מצרים (הל' ט' באב אות יט), וכמ"ש מהריק"ש. ע"ש.

וכ"כ הרה"ג שמ"ח גאגין בספר שמח נפש (מערכת לבנה), שהמנהג פה עה"ק ירושלים ת"ו לקדש הלבנה במוצאי ת"ב, וכן המנהג בק"ק "בית אל". ע"כ. וכ"כ בספר דברי שלום במנהגי בית אל (אות סג). וכן העלה הרה"ג ר' יוסף צוביירי בספר ויצבור יוסף בר ח"ד (עמ' קמז), ושכן מנהגם. וכ"כ המשנ"ב (סי' תכו ס"ק יא), שדעת האחרונים שמקדשים הלבנה בליל מוצאי ת"ב, וכ"ש במוצאי שאר תעניות. אלא שטוב לטעום קודם. וכ"כ בספר קיצור ש"ע (סי' קנד סעיף יט). וכ"כ בספר נתיבי עם (עמ' קסא).

והנה אע"פ שהפר"ח (סי' תכו) כתב, שיש להזהר שלא לקדש הלבנה בלא מנעל. וכ"כ הפמ"ג (סי' תקנא מש"ז סק"ח), והחס"ל (סי' תכו אות ג). וכ"כ המשנ"ב (סי' תכו ס"ק יא). נראה שאם כל הצבור מברכים ברכת הלבנה מיד אחר תפלת ערבית, והוא לבוש נעלים של בד או גומי, יכול לברך עמהם, שברוב עם הדרת מלך, אבל אם מברך ברכת הלבנה אח"כ בביתו, ינעל תחלה נעלים של עור, כמ"ש במורה באצבע (אות רלט), ובמועד לכל חי (סי' י אות צד).

וכ"כ בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' יא) שנוהגין לקדשו במוצאי ת"ב כהסכמת האחרונים, אלא שנוהגים

למצוה, ולא קרינן למאחר המילה העברה, משום שהעברה היא רק אם המצוה מסתלקת בינתיים, שעשה המצוה לאחר זמן שאינו ראוי למצוה, כההיא דמגילה (ו:), שאין לדחות הפורים מאדר א' לאדר ב', משום שאין מעבירים על המצות. אבל במילה שכל היום כשר למילה, ואינו מסתלק מן המצוה כשהוא מל באיחור זמן ביום ההוא, שבכל רגע ורגע הוא יכול למול והוא מקדים ומל בבוקר זהו בגדר זריזים מקדימים למצות. עכת"ד.

וכתב עוד מרן אמו"ר זיע"א: והראוני בספר ברכת ה' ח"ד (הל' ברכות פ"ד עמ' רפח סוף הערה סג) שכתב, שאע"פ שק"ש ותפלה של ערבית קודמים לברכת הלבנה מפני שהם תדירים, מ"מ אם כבר ראה את הלבנה קודם ערבית, אין מעבירין על המצות כדי לקיים המצוה התדירה, אלא צריך לברך עליה מיד אף ביחיד. ע"כ. ולפי מ"ש הגר"י ענגיל ליתנהו להני מילי, כיון שעדיין הוא יכול להתפלל תפלת ערבית ולהקדים ק"ש ותפלה התדירים, ואין מצות ברכת הלבנה מסתלקת ממנו. יש לו לעשות כן.

וזה"ל החיד"א בס' מורה באצבע (ס' ו אות קפג), יאזור חיל לברך ברכת הלבנה בכונה, שהוא מקבל פני שכניה, וגילו ברעדה. ע"כ. ולגבי מוצאי ת"ב כתב (שם אות רלט), אחר ערבית והוא לילה ירחץ כל ידיו ופניו, וילבש מנעלים של

ומוב שיטעמו איזה דבר קודם הברכה. ולכן אם אפשר טוב שיקבעו זמן לברכת הלבנה אחר הסעודה. אך אם קשה להטריח את הצבור לבוא שוב לביהכ"נ לברך ברכת הלבנה, הנכון הוא שהגבאים יביאו מעט כיבוד לציבור, והציבור יטעמו ויברכו בשמחה.

ניגון "טובים מאורות" בברכת הלבנה למברכים אותה קודם תשעה באב

וכשיש אבל בין המברכים, למנהג שאומרים בסוף ברכת הלבנה "שלוש עליכם", מותר לומר כן גם לאבל, שהרי אומר כן בלשון רבים, ואינו אומר לו שלום עליך, וכשאומר שלום עליכם הרי הוא כאומר לצבור. וכ"פ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (ס' לה, דף עג:). וע"ש שכתב, שאין מקדשין את הלבנה קודם ת"ב. [ילקו"י שבת כרך ה' עמ' שמב].

ומה שכתבנו דאף שרואה הלבנה, לא יברך עד מוצאי ת"ב. ואין בזה איסור משום אין מעבירין על המצוות. הוא לאפוקי ממ"ש בספר ברכת ה' (הג"ל), שמיד שרואה הלבנה צריך לברך, דאין מעבירין על המצוות. ע"ש. אולם כאשר כוונתו לקיימה באופן מהודר יותר מותר לעכב הברכה לברכה במצו"ש. ועיין בתרוה"ד

המובחר. וע"ש. וכן נהג הגרש"ז אירבך לקדשה מיד אחר ג' ימים, אף בחודש אב, כמ"ש בהליכות שלמה (תפלה, עמ' קפו, בהערה). וכן נהג החזו"א כמ"ש בספר "דינים והנהגות" (עמ' פו). וע"ע בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (חאו"ח סי' לח אות ד סק"ב).

וע"ע בישועות יעקב (סי' תכו סק"י) שכתב, ומנהגי בימות החורף בפרט בחודש כסלו שמצויים בו הרבה עננים, אני מקדשה מיד אחר שלשה ימים אף בימות החול. ע"ש.

וכן סיים הרב זכאי צדק שם ע"ז, ומכאן יש ללמוד לנ"ד דאנשי עיר בומבאי יכולים לקדש הלבנה קודם ת"ב, כיון שמצויים שם עננים בימים אלו. ע"ש.

וכן סיים בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' לח סוף ד"ה והנה), שאם מזדמן שם לפעמים ששה לילות זה אחר זה רצופים בעננים, אז יכולים לסמוך על מהר"י מברונא (סי' יד) הביאו הכנה"ג (סי' תקנא הגה"ט אות יא), דס"ל שיכולים לקדש הלבנה קודם ת"ב. ע"כ.

ועכ"פ במקום שעננים מצויים, ויש חשש שלא וכלו לקדש הלבנה אחר ת"ב, יכולים לסמוך ע"ז ולקדשה קודם ת"ב. וכמו שהעלה כן בשו"ת רב פעלים הנ"ל, וכתב שם, שיכולים לסמוך על סברת מהר"י מברונא (סי' יד) דס"ל שיכול לקדש הלבנה קודם ת"ב. והביאו הכנה"ג (סי' תקנא הגה"ט אות יא).

ומהר"י ענגיל בגליוני הש"ס (ברכות כב:), ובצינונים לתורה (כלל לה) כתב, הנה דין אין מעבירים על המצות הוא איסור גמור, דכתיב ושמתם את המצות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואפי"א יעשנה אח"כ בהידור ושבח יותר אסור להעביר על המצוה. ומאי דקי"ל כל היום כשר למילה, אלא שזריזים מקדימים

וכשמקדשין את החודש לפני ת"ב, האם מותר לנגן הניגון "טובים מאורות וכו'", הנה אע"פ שאנו נמנעים מלשמע שירי קודש המלווים בכלי נגינה בימי בין המצרים, מ"מ כ"ז כשהשירה מלווה בכלי שיר ונגינה, אבל שירה בפה כשהיא דרך הודאה להשית", בלי כלי נגינה, מותרת אף בימים אלה, ומכ"ש בהשמעת נעימה וניגון בתפלה, וכמו שנתבאר בשו"ת יחז"ר ח"ו (סי' לד), ובשו"ת אג"מ ח"א (או"ח סי' קסו).

ודלא כמ"ש בשם הגרש"ז א, שהמנהג בירושלים, שבקידוש לבנה בתשעת הימים אין מזמרינן "טובים מאורות" (הליכות שלמה פרק טו ארחות הלכה הערה כב). ובסו"ס אשי ישראל כתב בשם הגר"ח קנייבסקי שהמנהג להקל לשיר "טובים מאורות". וכן עיקר.

ד. מנהג כשר שלא לאכול בשר בליל עשירי באב ויום עשירי באב, מפני שבתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל והיה נשרף והולך עד שקיעת החמה ביום עשירי. [תענית כט.] וכמה מרבתינו שהיו צמים אף בעשירי מטעם זה. ורבי יוחנן אמר אלמלי הייתי שם קבעתי התענית בעשירי, מפני שרובו של היכל נשרף בעשירי. ובבגדאד נהגו להקל באכילת בשר במוצאי תשעה באב, ומכל מקום נכון להחמיר גם להם לאחר שזכו לעלות לארץ. ומיהו בסעודת מצוה, כגון סעודת מילה, אף הנוהגים להחמיר באכילת בשר בעשירי באב, מותר לכל הקרואים לאכול בשר במוצאי תשעה באב. (ד)

ה. המנהג הנזכר הוא גם כשחל עשירי באב ביום ששי. אבל מותר לטעום מהתבשילים שיש בהם בשר, כדי לקיים מצות טעימה בערב שבת. אבל לא יתכוין לאכילה כדי לברך, דהוי חומרא הבאה לידי קולא. (ה)

להלל, כדי לאומרה ברוב עם, דכל כיו"ב רשאים להשהותה וכו'. ע"ש. והיינו דכשיש סיבה לאומרה באופן מהודר יותר לא שייך האיסור אין מעבירין וכו'. ועיין בפתח עינים סוטה כב. וכ"ה מנהג כל חכמי ישראל.

לה, דמותר לדחות ברכת הלבנה כשיש סיבה, וואשרי המחכה מלברך ברכת הלבנה כדי לברכה במוצ"ש". ע"ש. והן אמת דגם בברכת השבח אמרי אין מעבירין וכו', כדמשמע מהריטב"א שבת כג. אך עיין בריטב"א תענית ו: דמניחין ברכת אל ההודאות

מנהג כשר שלא לאכול בשר בליל עשירי באב ויום עשירי באב

יצחק (סי' כג). וכ"כ הא"ר (סי' תקנה), והרב יד אהרן (סי' תקנה), והח"א (כלל קלח סי' כג). וכ"כ בספר קמח סולת (דף קכח ע"ד), והגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות צב). ובספר יפה ללב ח"ב (סי' תקנה). וראה במקורות לסעיף הבא.

ד ש"ע סי' תקנה ס"י. והמקור בירושלמי בתענית פ"ד ה"ו. וע"ע בבבלי תענית כט. ובבא"ח (פרשת דברים אות טו). ומיהו בסעודת מצוה, כגון סעודת מילה, אף הנוהגים להחמיר באכילת בשר בליל עשירי באב, מותר לכל הקרואים לאכול בשר במוצאי ת"ב. וכמ"ש הט"ז (סי' תקנט סק"ז). וכ"כ המג"א (סי' תקנה סק"א), דלילה זה קיל, שהרי מדינא דגמי מותר לספר ולכבס. ע"כ. וכ"כ רבו הוא רבינו יצחק מפוזנא בשו"ת באר

וכתב החיד"א בס' מורה באצבע (סי' ה, או רמ) גם בליל עשירי, ויום עשירי, יצטער על שריפת ההיכל. ע"כ. והיינו שירגיש צער בלבו.

לא לאכול בשר גם כשחל י' באב ביום ששי. אבל מותר לטעום

עשירי. גם המנהגים מתיר לאכול בשר בעשירי באב. הובא במג"א (סי' תקנה סק"א).

ויש להליץ לזכותם, לפמ"ש השואל ומשיב קמא (ה"ב סי' ק"ד"ה והנה י"ל, ובח"ג ס"ס קעט) דמה שאמרו שההיכל נשרף בתשיעי והיה דולק והולך עד סוף יום עשירי, זהו ביהמ"ק הראשון. כדילפינן מקרא (ירמיה נב), דכתיב, ובחודש החמישי "בעשור לחודש" וכו' וישרוף את בית ה'. וע"ז אמר ר' יוחנן נויש גורסים, "רבן יוחנן בן זכאי", כדאייתא בעין יעקב, ובילקוט שמעוני (סוף מלכים ב סי' רנא), וכ"ה בראבי"ה (ס"ס תתפ"ה עמ' תרנז), ובהגמ"י (פ"ה מהל' תעניות אות ב), ובשבה"ל (סי' רעד), ורבינו יהונתן מלוגיל (עמ' קנז), ובפירוש רבינו יוסף קרא (ירמיה נב, יב. שהיה בימי רשב"ם, ע' בפי' רשב"ם בראשית לו, יג), שכתב, שמעתי פירוש זה מרבי יוסף קרא חברינו, והנאנין, אילו הייתי בדור ההוא, היינו בבית הראשון

ה כ"כ מרן בש"ע (סי' תקנה ס"א), שמנהג כשר שלא לאכול בשר בליל עשירי באב. והנה אף שמנהג זה יסודתו בהררי קודש, שכ"כ בפרדס הגדול (סי' קנה), ובסידור רש"י (סי' תח), ובמחזור ויטרי (סי' רסו), ובראבי"ה (הל' תענית עמ' תרנט), ובמעשה הגאונים (עמ' לה) בשם ר' משולם, ובשבולי הלקט (סי' רעד). וע"ע בשו"ת מהרש"ו בהגהותיו לשעה"כ (דף פט סע"ג), שכן נהג להחמיר מר אביו המהרר"ו. וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (ס"ס סב). מ"מ יש קהלות שלא קיבלו עליהם מנהג זה. כמ"ש בספר לקט יושר (סוף עמ' ק), שמהרא"י עצמו לא אכל בשר בליל עשירי ויומו, אבל בניו הגדולים היו אוכלים בשר אפי' בליל עשירי. ע"ש.

וכיו"ב כתב בבא"ח (פרשת דברים אות טו), כי טבחי מתא בבגדאד היו שוחטים בהמות בת"ב לסעודת ליל

ו. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, במוצאי הצום מותר לאכול בשר ולשתות יין. וכן מברכים שהחיינו בליל י"א באב, ואפילו אם הוא מוצאי תשעה באב דחוי. (ו)

ז. מותר לספרדים ועדות המזרח להתרחץ ולהסתפר ולכבס במוצאי תשעה באב, אבל יש ליוזר שלא יעשו כן בתשעה באב סמוך לערב. והאשכנזים נוהגים להחמיר ברחיצה וכיבוס ותספורת עד למחרת בחצות. ובשנה שחל מוצאי תשעה באב בליל ששי שהוא ערב שבת, מותר גם

ונגנוזו במקום שאין היד שולטת, וכעין מ"ש טבעו בארץ שעריה.

וכ"כ בספר זכר דוד (עמ' שג), שחכמי האמת כתבו בשם ספר היכלות, שלפי האמת לא נשרף המקדש אלא שלח הקב"ה מלאכים והביאו לשם לבנים ועפר ומשרפות סיד ממקום אחר להשביע עינו של אותו רשע שרצה לשרוף את ביהמ"ק, אך המקדש עצמו נבלע בארץ ונגנוז. וע' בספר עמודיה שבעה (סי' יד). וסיים בזכר דוד, ולכן אמר ר' יהושע שמקריבים אע"פ שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אע"פ שאין שם קלעים, שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. ע"ש. אלא שבגמ' תענית (טז). איתא, אמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרוב ההיכל נשרף בעשירי, ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא. משמע שרוב ההיכל עצמו נשרף בליל עשירי ועשירי.

לאכול בשר ולשתות יין במוצאי תשעה באב ליל י"א באב

שכתב מרן.

והעיקר לדין להקל כדברי מרן ומהרח"ו. וכ"כ הפרי חדש בליקוטים שאין טעם לאסור בלילה שאחר התענית. וכ"כ בשו"ת צוף דבש מועטי (סי' קנב), בשם הרב טור ברקת. וכ"כ הברכ"י (סי' תקנח סק"ב). וכ"כ הגר"ח פלאג'י במועד לכל חי (סי' י אות צב), ובספר זכור לאברהם ח"א (דף מב ע"א). וכ"כ הרב יפה ללב ח"ו (סי' תקנח), בשם השל"ה. וכן העלה בספר ברית כהונה ח"ג (עמ' רסד). וכן עיקר.

ולכל הדעות מברכים שהחיינו במוצאי ת"ב שהוא דחוי, ליל י"א אב. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ד (ס"ס קמח), ובספר יפה ללב ח"ו (סי' תקנח), ובשו"ת התעוררות תשובה (הג"ל, חאו"ח סי' סב), ובשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' ע אות ז).

הייתי קובעו בעשירי, אבל ביהמ"ק השני נשרף בת"ב, שמגלגלין חובה ליום חייב, ואנן בית שני חמיר לן טפי, כמ"ש הרמב"ן בתורת האדם (דף פא.), שאף שהובקעה העיר בבית הראשון בתשעה בתמוז, אנו אין מתענים אלא ב"ז בתמוז, דחורבן הבית השני חמיר לן טפי. ע"כ.

ובספר תיקון יששכר (דף ז). הסביר טעמו של הרמב"ן לפי שעל הבית הראשון כבר קיבלו עליו תנחומין בבנין הבית השני ושבו בנים לגבולם, וכל מה שהיה בחורבן הראשון נשכח בשני, אבל משנחרב הבית השני בעוה"ר וגלינו מארצנו עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו, הילכך חורבן הבית השני קשה לנו יותר מחורבן הבית הראשון.

וכן י"ל עוד עפ"מ"ש הרמ"ע מפאנו בס' עשרה מאמרות (חיקור דין ח"א פרק כו), ע"פ הזוהר פרשת פקודי ביסודי ציון וירושלים דאתגניזו ולא שלטה בהם יד צר ואויב, ונסתלקו אבני קודש ממקומם בנס להתנוסס

(ו) כתב בשו"ת מהרי"ל (סי' קכה), שאף אם חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א' אין לאכול בשר ואין לשתות יין במוצאי התענית משום חומרא ואבלות של יום, ושייך לבין המצרים. ע"כ. והובא בב"י. וכ"פ הרמ"א בהגה (ס"ס תקנח).

גם מהרש"ל בתשובה (סי' צב) כתב בשם ספר חסידים (סי' תריז), שעיקר תענית מעליא היא שלא לאכול בשר ולא לשתות יין לא בכניסתו ולא ביציאתו. וא"כ כ"ש בתענית של ת"ב, ואפי' הוא דחוי. וע"ש לרש"ל בים של שלמה (סוף פ"ה רחולין). וכ"כ הב"ח והמג"א והא"ר, וכ"כ בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' פב), שכן מנהגם. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' ע אות ט).

אולם המהרח"ו היה אוכל בשר במוצאי ת"ב דחוי, כמ"ש בנו מהרש"ו בהגהותיו לשעה"כ (דף פט סע"ג). ומה גם שנראה שכ"ד מרן, דבכה"ג לא שייך הטעם

לאשכנזים להתרחץ ולהסתפר ולכבס לכבוד שבת. וכן במוצאי תשעה באב דחוי לכולי עלמא מותר ברחיצה וכיבוס ותספורת. (ז)

מותר לספרדים להסתפר ולהתרחץ במוצאי תשעה באב

והרמ"א (בסי' תקנא ס"ד) שכתבו שלאחר התענית מיד מותר להסתפר ולכבס, מוכח שאף מתורת מנהג לא אסרו אלא אכילת בשר ושתית יין, אבל לא לענין להסתפר ולכבס.

וכ"כ מרן החבי"ב בשיורי כנה"ג (סי' תקנא אות ד), שאפי' הנוהגים להחמיר שלא לאכול בשר ויין בליל יום עשירי מותרים ברחיצה, וכ"ה מנהג טירנא, הובא בב"ח שם. (וכ"ה במנהגי טירנא הנד"מ עמ' פה, שמיד לאחר צום ת"ב מותר להסתפר ולכבס ולרחוץ). ואע"פ שהב"ח עצמו סובר כדעת מהרש"ל לאסור הרחיצה והכיבוס והתספורת, אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. [וע' לעיל שחורבן הבית השני היה כולו בת"ב].

וע"ע בפסיקתא רבתי (פיסקא לא), ילמדינו רבינו כיון שיצא ת"ב מהו שיהא מותר בכל, כך שנה ר' חייא הגדול כיון שיצא ת"ב מותר אדם בכל, למה, מפני שהוא כמותו של אדם מוטל לפניו, והוא אסור לאכול בשר ולשתות יין, וכיון שנקבר המת, האבל מותר בהם, אף ת"ב אבל הוא, כיון שיצא ת"ב, מותר אדם בכל. ואע"פ שמותר לנו, לעולם אנו צריכים שתהא אנחתה (של ירושלים) בלבנו, עד שישוב הקב"ה עליה.

(ז) **במסכת** תענית (ל). נפסקה הלכה שאין איסור להסתפר ולכבס אלא עד התענית. וכן פסקו הטור והש"ע (סי' תקנא ס"ד), שלאחר תענית ת"ב מותר להסתפר ולכבס מיד. והן אמת כי בברייתא (תענית טו). אמרו, שבשבעה באב נכנסו האויבים לביהמ"ק וחיללוהו, ובת"ב סמוך לערב הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל יום עשירי באב עד הערב, שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. ואמר רבי יוחנן, אילו הייתי בדור ההוא לא הייתי קובע את הצום אלא בעשירי באב, מפני שבו נשרף רובו של ההיכל. וחכמים סוברים התחלת הפורענות עדיפא, ולכן קבעוהו בת"ב. ובתלמוד ירושלמי תענית (פ"ד ה"ו) אמרו, רבי אבין היה צם בתשיעי ובעשירי באב, ורבי לוי היה צם ביום תשיעי ובליל עשירי עד הבוקר, מפני שלא היה בכחו לצום יותר. וע"פ האמור כתבו הטור והש"ע (בסי' תקנח), שמנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי באב וביום עשירי.

והוסיף המהרש"ל בתשובה (סי' צב), שה"ה שאסור להתרחץ ולהסתפר ולכבס. וכן הביא וזהו הב"ח והמג"א והא"ר. וכ"כ בזרע אמת ח"א (תאו"ה סי' פב).

אולם המאמ"ר (סי' תקנח סק"ב) כתב, שמדברי מרן

במוצאי תשעה באב דחוי - לכ"ע מותר ברחיצה וכיבוס ותספורת

בימי בין המצרים. דליתא. ועיין בשו"ת הרמ"ן (תאו"ה סי' מ) שכתב, שמותר לעשות נישואין בליל מוצאי ת"ב, שלא אסרו אלא עד התענית, כלשון הש"ע (סי' תקנא ס"ב), ולא מצינו חומרא אלא לגבי אכילת בשר ויין במוצאי ת"ב, כמ"ש בש"ע סי' תקנח, והבו דלא להוסיף עלה להחמיר גם בנישואין. ואע"פ שבתשובת מהרי"ל (סי' קכה) כתב: שגם בת"ב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, אין לאכול בשר ויין בלילה, משום חומר התענית ואבלותו של היום, ושייך לבין המצרים. ומכיון שמנהג אשכנזי שלא לעשות נישואין בכל ימי בין המצרים, וכמ"ש הרמ"א (שם), גם בליל מוצאי ת"ב השייך לבין המצרים, יש למנוע נישואין. זה אינו, שבכל דבר שהוא מצד המנהג, אין ללמוד ממנו ולדמות מילתא למילתא אפי' בדבר הדומה לו, ש"ל שדוקא בזה נהגו כן, ולא בדבר הדומה לו. (וכ"כ הר"ן ריש פרק ראשית הגז, כי מה שנהגו נהגו, מה שלא נהגו לא נהגו).

ומיהו במוצאי ת"ב דחוי לכ"ע מותר ברחיצה וכיבוס ותספורת. וכמ"ש בשו"ת זרע אמת (סי' פב), ואפי' אם ידענו שנהגו באיזה מקום להחמיר, יש לבטל מנהגם, וא"צ התרה. שמנהג בטעות הוא, ואינו כלום. וכמ"ש הפר"ח (סי' תצו) בדיני המנהגים. כי אולי נהגו כן ע"פ איזה מורה דלא שפיר חזי, שדימה מילתא למילתא, תספורת לאכילת בשר, וליתא. ולא ראה מקור הדברים וכו'. ע"ש. ונסיים, שאף אם יש מקום למנהג זה שלא להסתפר במוצאי ט"ב דחוי, יש להחמיר להסתפר למוהל שהולך למילה בעיר אחרת למחר, והוא נחפו, דודאי שמותר להסתפר לכבוד המילה בליל מוצאי ט"ב דחוי, כדי שלמחר בהגיעו לעיר יהיה פנוי לקיים מצות המילה. ע"כ. והובא במחז"ב (סי' תקנח סק"ה), ובזכור לאברהם (דף מב.), ובמשנ"ב (סי' תקנח סק"ד), ובכה"ח (שם ס"ק טוב).

ודלא כמ"ש הגרי"מ טוקצינסקי בלוח אר"י שיש להחמיר במוצאי ת"ב דחוי בכל הדברים האסורים

וע' למרן החיד"א באות הסמוכה, שיש לאסור לפי המנהג הכשר גם הכיבוס והתספורת, שכ' וז"ל "בת"ב לעת ערב וכו' מנהג כשר שלא לאכול בשר וכו', וה"ה לספר ולכבס" והוסיף "וכ"כ האחרונים" ולא כתב בלשון "כתבו אחרונים דה"ה לספר וכו'" נצי" בהקדמת מרן החיד"א לספרו ד"ה וכגון ודו"ק במש"כ "וכן עיקר" וכדומה ותבין למה ירמוזו דבריו. וא"כ לכאור' יש לאסור גם כיבוס ותספורת.

וצ"ל דאף שמרן החיד"א הביא מהאחרונים כן, מ"מ אינו מוכרח לדמות ברכת שהחיינו לכיבוס ותספורת, שלא מצינו בראשונים שאסרו כיבוס ותספורת אלא עד ת"ב. ורק לגבי שהחיינו החמירו מהסברא הנ"ל. ודו"ק. [וביחוד"ד נחת לבאר שיטת החיד"א, אלא הביא פוסקים אחרים שהקילו בזה].

והגאון מבוטשאטש בספר אשל אברהם (סי' תקנח) כתב, פעם אחת נסעתי עם הגאון רבי לוי יצחק מברדיטשוב (נר"ו), מחבר הספר קדושת לוי, ובמוצאי ת"ב נתנו לי לברך שהחיינו על פרי חדש, ולא עלה בלבי להרהר אחר מעשה אנשים חשובים שהיו עמו במחיצתו, וכעת ראיתי מ"ש בשו"ת מהרש"ל (סי' צב), ולפי הטעם שכתב שם ללמוד מהימים שבין ר"ח אב לת"ב, נראה שנכון וראוי להמנע מברכת שהחיינו גם בעשירי באב. ע"ש.

ומ"ש המאמ"ר (סי' תקנא ס"ק טו) לצדד להקל בזה, שמכיון שענין ברכת שהחיינו בבין המצרים שנוי במחלוקת האחרונים, וקצת אחרונים ס"ל דש"ד לברך שהחיינו בימי בין המצרים (הט"ו והגר"א), אין להקפיד כ"כ גם במוצאי ת"ב. ע"ש. ומהר"ח פלאגי' בספר מועד לכל חי (סי' י אות צג) כתב, שדברי המאמ"ר תמוהים. ולק"מ. וכ"כ בפשיטות להחמיר בספר קיצור ש"ע (סי' קכד ס"כ). וכ"כ הגאון רבי אלישע דנגור, אב"ד בגדאד, בספר גדולות אלישע (סי' תקנה סק"ו).

מ"מ לענין תספורת וכיבוס ורחיצה בחמין, יש להתיר, שבהם לא שייך טעמו של מרן החיד"א. ואף שהחיד"א ז"ל במחז"ב (סי' תקנח סק"א) כתב ע"ד מרן שה"ה לספר ולכבס במוצאי ת"ב. בזה אין דבריו מוכרחים, שכיון שמרן הש"ע (סי' תקנא) כתב עד התענית, ש"ד להקל במוצאי ת"ב, כמ"ש המאמ"ר. וכן העלה להקל בשו"ת דברי שלום ח"ד (סי' פד), דלדידן יש להקל בכיבוס ותספורת מיד במוצאי ת"ב, ואין להחמיר בליל עשירי אלא לענין בשר ויין. ע"ש. ואף המנהג הכשר שלא לאכול בשר בליל עשירי, בבגדאד המנהג להקל, כמ"ש בבא"ח. והבו דלא להוסיף עלה.

וכ"כ הרא"ש בתשובה (כלל נד סי' א), והביא ממה שאמרו אין למדין דברי סופרים מדברי סופרים. והובא בבית שמואל (סי' קיח ס"ק כב). ואם יש להסתפק שמא נהגו לאסור נישואין גם בליל מוצאי ת"ב, יש להעמיד הדבר על עיקר הדין, כמ"ש הרא"ש בתשובה (כלל נה סי' ז), וכ"כ הרשב"א בתשובה שהובאה בב"י חו"מ (סי' יז). עכת"ד. ואמנם המשנ"ב בביאה"ל (סי' תקנח) ה"ד המאמ"ר להקל בזה, וסיים, ומ"מ קשה להקל בזה מאחר שכמה מאחרונים זמנינו העתיקו דברי רש"ל שהחמיר למעשה. ע"כ. אולם לדידן שאנו הולכים אחר הוראות מרן, נראה שאפשר לסמוך ע"ד הכנה"ג והמאמ"ר להקל בזה, ולהתיר תספורת וכביסה ורחיצה בחמין בעשירי באב, ובפרט שלכל הדעות אין בזה איסור מן הדין אלא מנהג בעלמא, כל שיש ספק במנהג יש להעמידו על עיקר הדין, וכנ"ל. [וע"ע בשד"ח מערכת מנהג כלל רטז]. וכ"כ בספר דברי מנחם (סי' תקנח).

והנה בשו"ת יחו"ד (הנ"ל) כתב: מותר לספרדים ועדות המזרח להתרחץ ולכבס במוצאי ת"ב, והאשכנזים נוהגים להחמיר בזה. עכ"ל. ובתוך דבריו שם כ' וז"ל "ונראה שאף לפמ"ש מרן החיד"א (מחז"ב סי' תקנח סק"ב, ובשו"ת יוסף אומץ סי' נו), שהנוהגים להחמיר שלא לברך שהחיינו על פרי חדש מיום י"ז בתמוז והלאה, נכון שיזהרו שלא לומר שהחיינו גם בליל עשירי באב וביום העשירי, שמאחר שהוא יום מר, שהיתה בו שריפת רוב ההיכל, איך נוכל לומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, והוא גמר החורבן והפורענות. ע"כ. וכ"כ בספרו מורה באצבע (אות רמא). והאריך בזה בספרו שו"ת יוסף אומץ (סי' נו), דכיון שבו נשרף ההיכל, איך יאמר שהחיינו וכו', וכבר פסק מרן מטעם זה שמנהג כשר שלא לאכול בו בשר ויין, וידוע מ"ש ר' יוחנן אילו הואי התם קבעתיו בעשירי, ולכל הדברות בכל יום עשירי היה שריפת ההיכל, ואיך נאמר שהחיינו והגיענו לזמן הזה והיה יום מר מאד בעצמו וגמר החרבן, ואם בכל בין המצרים תקנו שלא נאמר שהחיינו, שהזמן היה רע ומר לישראל. יותר יש לימנע מלומר שהחיינו בגמר החרבן ושריפת המקדש. ואין לדקדק מלשון הפוס' שנקטו שלא לברך שהחיינו בין י"ז בתמוז לת"ב, דלאו לדיוקא נקט', ואין לדקדק מלשונות אלו וכיו"ב. וכ"כ בשו"ת קב חיים (סי' סג).

מ"מ לענין תספורת וכיבוס ורחיצה בחמין, יש להתיר, שבהם לא שייך טעמו של מרן החיד"א.

ויש לעיין דלכאורה אין לחלק בין שהחיינו לכיבוס ותספורת, אחר שיום זה הוא "גמר החורבן והפורענות"

הוא ער"ש "מותר בכ"ז לכבוד שבת", אלמא שגם בליל עשירי מותר. ע"ש. וכ"כ בשו"ת להורות נתן ח"ב (סי' לח).

וכן העלה הגר"י נויבירט בקובץ "מוריה" (אב תשכ"ט, חש"י תשל"ל, עמ' טו), שאם חל ת"ב ביום חמישי, מותר לכבס ולהסתפר במוצאי ת"ב מיד. ומ"ש הא"ר שמותר להסתפר בער"ש שחרית, לאו דוקא הוא אלא אורחא דמילתא נקט, כי היה נהוג להסתפר ביום ולא בלילה, ולא משום התענית, ואה"נ דלכ"ע מותר להסתפר ולכבס גם בליל עשירי. ע"ש.

וכ"כ להקל בשו"ת מגד שמים (סי' נג), שאף אם היתה מניעת בשר ויין במוצאי ת"ב אסורה מן הדין, אין ללמוד מזה לתספורת וכביסה, שאין להשוות הגזרות, כמ"ש התוס' חולין (קד), וכיו"ב כתב ה"ה (פ"ו מהל' שבת), שאין לדמות בשבותים. ע"ש. וכ"ש שאין לדמות מילתא למילתא בדבר שאינו אלא פרישות בעלמא. הילכך הנהגים להמתין שלא להסתפר אלא עד אחר חצות, מנהג בטעות הוא. עכת"ד.

ולכן נראה דמי שקשה לו להמתין להסתפר ולהתגלח ביום ששי, וכן להתרחץ ולכבס, יכול להקל בזה גם בליל ששי, וכמ"ש כיו"ב בשו"ת בית דוד (האורח סי' רפ), שאם חל יום ל"ג בעומר ביום ששי, שמותר אף לדין להסתפר בו לכבוד שבת, מותר להסתפר גם בליל ששי, שהרי הכל יום אחד הוא, ומה לי להסתפר ביום ששי או בליל ששי, כיון שהוא לכבוד שבת. וכ"כ ה"עבי"ץ במרו"ק (סי' תגז). וכ"פ מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (אהע"ז סי' טו). ועוד.

וה"ה לנידון שלנו, שבמקום צורך מותר להסתפר ולהתרחץ ולכבס אף בליל ששי, שהוא עשירי באב, לכבוד שבת. וכ"כ בספר רבבות אפ"י ח"ב (סי' קנה אות 1), וח"ג (סי' שמב) להתיר לכבס ולהסתפר במוצאי ת"ב לכבוד שבת. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' צב). ודו"ק.

מותר להסתפר בלילה ואין בזה חשש ע"פ הסוד

קודם זמן תפלת מנחה גדולה, וכמו שפסק מרן בש"ע (סי' רלב סעיף ב). והבאתי שכי"כ המשחא דרבנותא ח"ב (סי' רנא), בדעת האר"י, והוכיח כן מספר משנת חסידים (ריש מסכת מנחה). וכ"כ גם הרב ממונקאטש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סי' י אות ו) וזת"ד: ומ"ש מר שאין להסתפר בלילה, והביא ראיה מהאר"י ז"ל שלא היה מסתפר אפ"י אחר זמן מנחה גדולה, וחשב מר שזהו מפני שאז שליטת הדינים ביותר וכו', ולפ"ז כ"ש בלילה שאין להסתפר. עמו הסליחה, כי הטעם הזה

ובשנה שחל עשירי באב כיום ששי, גם לאשכנזים שנוהגים בשאר שנים להחמיר בדברי המהרש"ל ברחיצה תספורת וכביסה, בזה יש להקל לכבוד שבת, כי הנה התוס' (תענית ל). ד"ה ותרוייהו, כתבו, דהיכא דחל ת"ב להיות בחמישי בשבת מותר לספר ולכבס ביום חמישי מחצות ואילך מפני כבוד השבת, שאין להמתין עד ער"ש מפני הטורח בהכנת צרכי שבת. ע"כ. אלא שמרן הב"י (ס"ס תקנא) תמה עליהם שאין יתכן להתיר לספר ולכבס בת"ב עצמו וכו'. הילכך אין לסמוך על הוראה זו. ע"ש. מ"מ זהו לענין הקולא בת"ב עצמו, אבל אחר התענית נראה שגם מרן יודה להקל לספר ולכבס, שא"א להמתין עד למחר מפני הטורח בצרכי שבת. וכמ"ש המאירי (ב"ק פב), שתקנת עזרא לכבס ביום חמישי, הוא כדי שיניחו ער"ש "כולו" להכנת צרכי שבת. וכ"כ הרב רבי יהונתן מלוניל. וע"ע בהרא"ש שם. וזה כדברי מג"א (סי' רמב סק"ג). [ודלא כהאר"ר שם סק"ט]. וכ"כ המג"א (סי' תקנא), שכשחל עשירי באב בער"ש הכל מותר לכבוד שבת. וכ"כ הגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' תקנא). וז"ל היעב"ץ בסידורו: כשחל ת"ב ביום חמישי, מותר לכבס ולספר ולרחוץ מיד במוצאי ת"ב. ע"כ.

וכ"כ בשאילת יעב"ץ ח"א (סי' צו), שאפ"י רש"ל שהחמיר, יודה בחל ת"ב בחמישי בשבת, שמותר לספר ולכבס מיד אחר התענית, שאין מקום לחומרא זו כלל. והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין. ע"ש. והאר"ר (סי' תקנט ס"ק לא) כתב בזו הלשון: כשחל ת"ב ביום חמישי, מותר להסתפר בשחרית של ער"ש. (וכ"כ בקיצור ש"ע). ולכאורה משמע שבליל עשירי אין להקל. אולם בשו"ת מחזה אליהו (סי' פו) כתב, שנראה שמעולם לא נתכוון הא"ר לאסור בליל עשירי, שהוא ליל מוצאי ת"ב.

וכן מוכח מדברי המשנ"ב (סי' תקנא סק"ג) שגם בלילה מותר, שכתב שאם חל ת"ב יום ה' שאז יום עשירי

ודע דמש"כ שאפשר להסתפר בליל עשירי, אע"פ שהגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' ו אות ז) כתב, שלפי דברי גורי האר"י אין להסתפר אפ"י אחר חצות היום, וכ"ש בלילה, שבזה"ז יש תגבורת הדינים. וכ"כ עוד בספרו חיים לראש (הל' בדיקת חמץ אות ד). וע"ע במועד לכל חי (סי' י אות צב). כבר העיר עליו בשו"ת יחוד"ח ח"ד (סי' כ), שאין הכרח כלל שיש קפידא בזה ע"פ הסוד, כי רבינו האר"י שהיה מקפיד להסתפר בער"ש קודם חצות, הוא מפני שלא רצה להסתפר

ח. מותר לערוך מסיבת הכנסת ספר תורה עם תהלכה בתזמורת ביום עשירי באב ואין בזה חשש. (ח)

ט. בשבתות שאחר תשעה באב מפטירין שבעה דנחמתא, שהם, נחמו נחמו עמי, ותאמר ציון עזבני ה', עניה סוערה לא נוחמה, אנכי אנכי הוא מנחמכם, רני עקרה לא ילדה, קומי אורי כי בא אורך, שוש אשיש בה'. (כ"ז מבואר בתוס' מגילה לא: ט.)

ברכות והודאות סי' לט, דף לו ע"ג) כתב בשם הגאון רבי לוי יצחק מברדיטשוב, שפירש מ"ש המג"א, שכשחל עשירי באב בער"ש הכל מותר, היינו גם אכילת בשר ויין, והאריך להסביר טעמו שיש מצוה לאכול בשר בער"ש. ע"ש. במחכ"ת אין לסמוך ע"ז להלכה, והמנהג הכשר שלא לאכול בשר בעשירי באב נהג גם כשחל בער"ש, חוץ מטעמית התבשילים לשבת. [שו"ת יחוד ח"ה סי' מא].

והנה מרן בש"ע ס"ס תקנה כתב, שמנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי. וכתב במאמר שמלשון מרן משמע שהמנהג כן רק לגבי בשר ויין, ולא לענין רחיצה ותספורת. וכ"כ בשכנה"ג. וכתב בביא"ה"ל דקשה להקל בזה שכמה אחרוני זמנינו העתיקו להחמיר בזה. ע"כ. אולם אין זה אלא לאשכנזים, אבל אצלינו העיקר להקל בזה כדעת מרן.

אם מותר לשמוע כלי שיר במוצאי תשעה באב

לזמן הזה", והוא גמר החורבן והפורענות, כך י"ל דאיך ישמע שירים בזמן כזה, מאחר שבלא"ה שמיעת שירים בכל השנה הוא היתר דחוק. [וע' בשו"ת יחוד (חי"ו סי' לד ד"ה אולם) שהשווה קצת דין שמיעת שירים בימי בין המצרים, לדין שהחיינו שהוא ענין של שמחה].
ובמועד לכל חי (סי' י אות צב) כתב (ע"פ כנה"ג וישועות יעקב) שליל עשירי ויום עשירי עד חצות, "לא ישמע כלי שיר", ולא ירחוץ במרחץ ולא יסתפר ולא יכבס, ולא ישמש וכו'. ע"כ. אך אפשר שזהו לשיטתו שהחמיר גם בכיבוס וכדו'.

ונראה, שא"א לחדש חומרא בדבר שלא מפורש בפוס' לאסור, רק שהחמיר לעצמו תע"ב. ובתענית דחוי, א"צ להחמיר במוצאי הצום.

(ח) **וכיו"ב** נתבאר בחזו"ע יו"ט (עמ' רנט) שמותר להשתתף בתהלכה ללוות הכנסת ס"ת בימי הספירה, עם כלי זמר.

הפטר שבעה דנחמתא

הנחמות, נחמו נחמו עמי, כלומר שהקב"ה אומר לנביאים לכו ונחמו את עמי, ומשיבה להם כנסת

אינו כלל, כי האר"י ז"ל החמיר מפני שהגיע זמן מנחה גדולה, ולא התפלל עדיין, וכמ"ש המג"א (סי' רנא סק"ט), שהאר"י היה נזהר שלא להסתפר אחר מנחה, אפי' בע"ש. ע' סי' רלב. ע"כ. וע"ע בא"ר ובמחצה"ש שם וכו'. וממילא אין שום חשש להסתפר בלילה אחר ערבית. ע"ש.

וע"ע להגאון מובטשאטש באשל אברהם (סי' תקנה) שכתב, כשחל עשירי באב בער"ש, במקום שהשמש קורא למנחה, נכון ממדת חסידות להסתפר דוקא אחר חצות היכא דאפשר, כי מ"ש האר"י להסתפר קודם חצות, גם בער"ש, זהו דוקא במקום שאין קוראים למנחה, שגזרו חז"ל על כך, ומיהו מן הדין מותר להסתפר גם קודם חצות. ע"ש. אתה הראת לדעת שגם ממדת חסידות אפשר להסתפר אחר חצות.

והנה הרה"ג רבי אליהו פוסק בספר מור ואהלות (אהל

ואם מותר לשמוע כלי שיר במוצאי ת"ב, לכאו' לדידן דנקטינן למעשה שהחומרא בעשירי באב היא רק לגבי בשר ויין, ולא לגבי כיבוס ותספורת, וכ"כ בשכנה"ג (סי' תקנה ס"ק ה) שאפי' הנוהגים להחמיר בבשר ויין, מותרים ברחיצה, וכ"ה מנהג טירנא, ואף שהב"ח אוסר כד' מהרש"ל, פוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. [נמ"ש במחזיק ברכה (סי' תקנה סק"א) דה"ה להחמיר שלא לספר ולכבס במוצאי ת"ב, כמו בבשר ויין, כתב בחזו"ע (עמ' תיו) שאין דבריו מוכרחים. וכ"כ בשו"ת דברי שלום (ח"ד סי' פד). וראה גם באול"צ (ח"א ס"ס לח, ובח"ג עמ' עדר)].

מסתבר שיש להקל גם בכלי שיר.

ואמנם לדברי המשנ"ב (סק"ג, ולעיל סי' תקנא ס"ק לו) שיש לאסור גם כיבוס ותספורת, לכאו' ה"ה כלי שיר. אך י"ל דגם לדידן כיבוס וכדו' שאני שיש בהם צורך גדול, משא"כ כלי שיר לכאו' דמי לבשר ויין. וכמו שיש סברא שאיך יאמר "שהחיינו וקיימנו והגיענו

(ט) **כבר** הזכרנו לעיל (סי' תקנא הערה ה) מ"ש הרד"א (דף פב:), ואומר המדרש דרך צחות, כי תחלת הפטרות

י. אפילו אם חל ראש חודש אלול בשבת, מפטירין עניה סוערה, ואין מפטירין השמים כסאי. ומכל מקום אחר סיום ההפטרה יאמר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת השמים כסאי. (י)

יא. אם טעה המפטיר והפטיר "השמים כסאי", אם בירך ברכות אחרונות, אין צריך לחזור ולקרוא הפטרת הנחמה, [וטוב שיקראו גם הפטרת עניה סוערה בלי ברכה]. ואם עדיין לא בירך ברכות אחרונות, והזכירוהו שצריך לקרות הפטרת הנחמה, יקרא גם ההפטרה של שבעה דנחמתא, ואחר כך יברך. ונראה שהוא הדין להנהיגים להפטיר "השמים כסאי", שאם הפטירו שמעו דבר ה', או עניה סוערה, שיצאו ידי חובה, ואין צריך לחזור ולהפטיר כמנהגם. [וטוב שיקראו גם השמים כסאי בלא ברכה]. (יא)

יב. אחרי ההפטרות דשבעה דנחמתא, מפטירין תרתי דתיובתא, דרשו ה' בהמצאו, ושובה ישראל. (יב)

הראבי"ה. [וכ"ה בראבי"ה ח"ב סי' תקנו עמ' רעח]. וכ"כ בשו"ת מהרי"ו (בפסקים אות לח), שמנהגם להפטיר השמים כסאי.

אך בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' לה), כתב, שמהרא"ק הורה והנהיג בווינא שבר"ח אלול שחל בשבת יש להפטיר עניה סוערה, ושכן הראו לו בקובץ ישן, שכן המנהג. ולכן הנהיג כן. ע"ש.

וכיו"ב הובא בארחות חיים (בסוף הלכות קריאת ס"ת, סי' ס"ד), שיש מקומות שנוהגים שכשחל ר"ח אב או ר"ח אלול בשבת, אין מפטירין השמים כסאי אלא ההפטרה הקבועה לאותה שבת, ויש מקומות שדוחים אותה ומפטירין השמים כסאי, והכל הולך אחר המנהג. ע"כ. וראה בשו"ת רבינו אליהו מזרחי (סי' ז) שכתב, שאע"פ שהתלמוד שלנו חולק על הפסיקתא, דס"ל דבעינן שבעה דנחמתא, מנהגינו להניח דברי התלמוד ולנהוג ע"פ הפסיקתא, וכמו שמצאנו בהרבה דברים שאנו נוהגים כדברי הפסיקתא, נגד דברי התלמוד. וכמ"ש הרא"ש והמרדכי והסמ"ג. (וע' במ"ש עליו הכנה"ג הגב"י סי' תכה). וראה בכל זה לעיל סי' תקנא הערה ה' והערה ו'.

(א) ע' השומר אמת (סי' כג אות ב). ומה שכתבנו דה"ה למפטירין השמים כסאי וכו', ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ט סי' ע). ודו"ק.

אחרי ההפטרות דשבעה דנחמתא, מפטירין תרתי דתיובתא

ר"ה ליוהכ"פ. ובין יוהכ"פ לסוכות מפטירין שובה. וכתב מרן הב"י, שאע"פ שעבר יוהכ"פ מפטירין שובה, שיפה צעקה לאדם בין קודם גמר דין בין לאחר גמר דין. ובחג נידונים על המים. מרדכי (מגילה סי' תתלא). ע"כ. וע' בסידור רש"י (סי' תד), ובמחזור ויטרי (סי' רסב).

ישראל, ותאמר ציון עזבני ה', כלומר אין לי להתפיס מנחמות הנביאים, כפורענות נאמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה, ועכשיו שולח לי נחומים ע"י בשר ודם, והלא שוא תשועת אדם. חוזרים הנביאים להקב"ה ואומרים עניה סוערה לא נוחמה, שאין כנסת ישראל מתפיסת בתנחומין שלנו, חוזר הקב"ה ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם, ואומר עוד אליהם רני עקרה לא ילדה, וקומי אורי כי בא אורך, ומשיבה כנסת ישראל, שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי, כלומר עתה יש לי לשוב ולשמח, כי הקב"ה בכבודו ובעצמו בא לנחמני. וכ"כ הלבוש (סי' תכה), ובלחם דמעה (איכה פסוק ככה תככה בלילה, בד"ה אין לה מנחם), ובספר תיקון יששכר (דף פ"ד), ובספר חמדת ימים (דף צ"ב), ובשו"ת בית יצחק דאנציג (סי' מג). וראה עוד בסידור רש"י (סי' תד), ובמחזור ויטרי (עמ' רכד).

י) ע"פ המבואר בהערה הנ"ל. אמנם האו"ז הנ"ל כתב, שיש להפטיר השמים כסאי בר"ח אלול שחל בשבת, מהטעם שגם בהפטרה זו נאמרו פסוקי נחמה, שנאמר: "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה. כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם וברושלים תנחמו". ושכ"פ רבינו אבי העזרי,

(יב) כתב הטור (סי' תכה) תרתי דתיובתא, היינו כשחל ר"ה בימים ב"ג, שאז נפרדים הפרשיות נצבים וילך, בין ר"ה ליוהכ"פ קוראים דרשו ה' בהמצאו. וכ"כ בארחות חיים (סוף הל' קריאת ס"ת, בשם רבינו סעדיה גאון), להפטיר דרשו בין ר"ה ליוהכ"פ, והיינו ע"פ מ"ש בר"ה יח. דרשו ה' בהמצאו אלו עשרה ימים שבין

יג. כל הצומות האלה עתידים להבטל ולהיות ימים טובים וימי ששון ושמחה לימות המשיח, וכמו שנאמר (זכריה ח, יט), כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. (ג)

יד. יום ט"ו באב יש לנהוג בו שמחה, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים. ומן היום הזה והלאה היום מתארך והולך, ולכן יש להוסיף על לימוד תורה שלו. (ד)

בשורת חיים שאל ח"ב (סי' לה אות צא), שבא"י ובגלילות טורקיא אין נוהגים להפטיר, ובשורת אהל יעקב ששפורטש (סי' סד) ביאר טעם המחלוקת בזה. וע' בגדולות אלישע (סי' סקנט).

יג) תוספתא (תענית פ"ג הל' יג), הרמב"ם (סוף הל' תעניות). ובמהרה יקויים בנו הפסוק (ישעיה ס, כ), לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך, הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום, אני ה' בעתה אחישנה, והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך. אמן.

יום ט"ו באב יש לנהוג בו שמחה, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים

תענית, וכתב מרן ע"ז, ועכשיו העולם נהגו שלא ליפול על פניהם לא בט"ו באב ולא בט"ו בשבט. ע"ש. והכי נקטי'. וכ"כ בספר תיקון יששכר (דף כד). וע"ע בהגהות מראה כהן (תענית יח). שכתב, שנפל טעות סופר בפסקי התוס' (תענית סי' כא) וצ"ל, שאף שבטלה מגילת תענית מ"מ ביו"ט כגון ט"ו באב לא בטלה, ובאו לאפוקי מ"מ"ש הרוקח (סי' שיב), שביום ט"ו באב נופלים על פניהם, לפי שבטלה מגילת תענית וכו'. ע"ש. וכ"כ בחמדת ימים (דף צב ע"א), והוסיף, שגם במנחה שלפניו אין לומר וידוי ונפ"א.

והנה הרב עולת תמיד (סי' קלא סק"ב) כתב, שמדברי מרן המחבר משמע שבמנחה שלפני ט"ו באב וט"ו בשבט, אומרים נפילת אפים, אבן אין המנהג כן. ע"כ. אבל הפרי חדש (סי' קלא סעיף ו) כתב, דמ"ש מרן שאין נופלים על פניהם לא בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ולא בר"ח, ולא במנחה שלפניו, אכולהו קאי, שכל יום שאין בו נפ"א אין נוהגים ליפול ע"פ גם במנחה שלפניו. וכ"כ הכנה"ג בהגב"י שמנהגינו שבכל יום שאין נופלים על פניהם אין נופלים ע"פ גם במנחה שלפניו. וכ"כ בשלמי צבור (דף קנא:). וכ"כ הגאון מקור חיים (סי' קלא סק"ו).

וכבר שנינו במשנה תענית (כו:), אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוהכ"פ וכו' ובגמ' (שם ל:) בשלמא יוהכ"פ משום דהוי יום מחילה

ובספר המחכים (עמ' מז) כתב ג"כ שמפטירין דרשו בין ר"ה ליוהכ"פ, ושובה ישראל בין יוהכ"פ לסוכות. וכו"ה בספר האורה ח"א סי' קיז, וכשאין שבת ביניהן אומרים דרשו בצום גדליה ושובה ישראל בין ר"ה ליוהכ"פ. ע"כ. וע"ע בספר האשכול ח"ב (סי' כא), ובכל בו (סי' כ דף יב ע"ד).

וכ"כ מרן החיד"א בספר לדוד אמת (סי' כא), שמפטירין בצום גדליה במנחה דרשו, ובשבת שבין ר"ה ליוהכ"פ שובה ישראל. וכן מנהג אחינו האשכנזים. וכמו שפסק הרמ"א בהגה (סי' תקסו ס"א). אולם מנהג א"י שלא להפטיר בצום גדליה. וכ"כ

יום ט"ו באב יש לנהוג בו שמחה, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים

(ד) **ראה** בתענית (לא:). וביום ט"ו באב יש להתנהג בו בשמחה, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים, (מרן בש"ע סי' קלא ס"ח). ואמנם בשבולי הלקט (סי' ל) כתב, שיום ט"ו באב אע"פ שלא מצינו יו"ט כמוהו, מ"מ קי"ל בטלה מגילת תענית, הילכך מותרים ליפול על פניהם. כן מצאתי לגאונים ז"ל. ע"כ. וכוונתו למאי דאיתא במגילת תענית (פרק חמישי), בט"ו באב זמן עצי כהנים דלא למספד, שהתקינו חכמים את יום ט"ו באב להביא בו קרבן עצים וכו'. ע"ש. ואע"פ שבל"א"ה כמה טעמים נאמרו בגמ' על ט"ו באב שהוא יו"ט גדול, י"ל שלא קבעוהו יו"ט לדורות, כמ"ש להלן בד"ה כתב הרב הלבוש. [נאף מהרי"ל (עמ' רנח) כתב שברוב המקומות אין אומרים תחנה ונפ"א ברוקח, אבל במגנצא וורמיישא נוהגים לומר נפ"א ותחנה].

אולם במנהגי מהרא"ק (עמ' קלה) כתב, שיום ט"ו באב יו"ט גדול הוא לישראל, כדאיתא בסוף תענית, לפיכך אין נופלים בו על פניהם. ע"כ. (וכ"ה בהגהה סוף פסקי הרא"ש). ובהגהות מנהגים של ר' אייזיק טירנא (עמ' פה אות פח) כתב, בקצת מנהגים כתוב שבמנחה שלפני ט"ו באב נופלים על פניהם, אך אין המנהג כן. וכ"כ בסידור יעב"ץ (הל' ט"ו באב אות ז), שמנהג ק"ק בפולין שלא נופלים ע"פ גם במנחה שלפניו, ויפה נהגו. ע"ש. ומרן הב"י (סי' קלא) הביא מ"ש הרוקח (סי' שיב), שנופלים על פניהם בט"ו באב, לפי שבטלה מגילת

ממ"ש המג"א (סי' תקעג), שחתן ביום חופתו אינו מתענה בט"ו באב, כיון שהזכר בש"ס. וכן הלבוש כתב שעשאוהו יו"ט לענין תענית ונפ"א. וכן העיר בענף יוסף על העין יעקב (בסוף תענית) ע"ד הרב רצוף אהבה. וכיו"ב כתב בתיקון יששכר (דף כה). ונמיהו י"ל שדברי הרב רצוף אהבה הנ"ל אזלי אליבא דהשכולי הלקט והרוקח הנ"ל, שיש נפ"א בט"ו באב. וע' היטב בתוס' מגילה (ה:) בד"ה ואסורים בהספד. וכ"כ בשו"ת איתן אריה (סי' צז).

וע' בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' נא), מ"ש לפרש בדברי התוס' הנ"ל. ובאחד הפירושים כתב, שרק בשנה הראשונה שהותרו השבטים זב"ז עשאוהו יו"ט למשתה ושמחה, אך לאחר מכן היה לזכרון בעלמא דוקא, וזהו אומרים דהיינו יו"ט, כלומר רק אותו היום בשנה ההיא עשאוהו יו"ט למשתה ושמחה, ולא לדורות. ע"כ. וכ"כ בספר ניבת נחום, הובא בילקוט מפרשים (תענית ל: ע"ג ע"ט). וכ"כ בס' אוצר שיטות (תענית ל:): בשם מהר"ן, שאינו יו"ט לדורות לאוסרו בעשיית מלאכה, אלא לאותה שעה בלבד. וכ"כ הרב יד דוד זינצהיים (בתענית ל:). וע' בחזו"ע הלוי (בקונט' חזון למועד סי' לה). ודו"ק.

והחיד"א (בס' מורה באצבע) כתב, יום ט"ו באב ירבה קצת בשמחה כי יש עילוי לשכינה, כמ"ש בזוה"ק (ח"ב דף קלה), ויזהר להוסיף תורה בלילה.

ובספר קמח סולת (דף קכט). כתב, טוב לגבר שיתחיל מט"ו באב ואילך ללמוד בלילה, כדאיתא בגמ' סוף מסכת תענית, מט"ו באב ואילך דמוסיף יוסף ודלא מוסיף יאסף, תני רב יוסף מאי יאסף תקבריה אמיה, ופרש"י מכאן ואילך. דעד ט"ו באב אינם עוסקים בלילות, אבל מט"ו באב ואילך מאן דמוסיף לילות על הימים ועוסק בתורה, מוסיף הקב"ה שנים על שנותיו. תקבריה אמיה. כלומר בלא עתו ח"ו. ע"כ. וכ"כ הרמ"א, והש"ך ביו"ד (סי' רמו),

ובס' נהוג כצאן יוסף (דף סח): הביא מספר יוסף אומץ, דמה שהחמירו רז"ל במי שלא מוסיף לימוד אחר ט"ו באב, לא נאמר אלא לגלילות אר"י דשם הלילות ארוכות אחר ט"ו באב יותר משמונה שעות, משא"כ בגלילות הללו, ומ"מ המחמיר תע"ב. ע"כ. וכ"כ המנהיג, שראוי לכל אדם שהוא יודע ספר להחמיר על עצמו לקום עכ"פ בשעה עשירית בלילה, בין בימות הגשמים בין בימות החמה. עכ"ל. [מל"ח סי' י אות צד].

וסליחה, יום שניתנו בו הלוחות האחרונות, אלא ט"ו באב מאי טעמא, ושם נתנו כמה טעמים לדבר. ובוזוה"ק (פרשת תרומה דף קלה). כתוב, שט"ו באב איהו קיימא בחדוה. ע"ש. וכ"כ בסדר היום (בנד"מ דף מד:), שראוי להתנהג בט"ו באב בששון ובשמחה, והביא הטעמים שבגמ' (תענית ל: לא). וכ"כ בספר חמדת ימים (דף צב.), שבט"ו באב נכון וישר להוסיף מעט במאכל ומשתה לכתוב היום, ולהרחיק ממנו יגון ואנחה.

ויש להוסיף בלימוד התורה מליל ט"ו באב ואילך וכדאיתא בתענית (לא). מכאן ואילך (מיום ט"ו באב ואילך) דמוסיף יוסף, פרש"י, כל שמוסיף לעסוק בתורה בלילות יוסף חיים על חייו, כמו שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. ובעירובין (סה). ס"ל לרב חסדא דלא אברי סיהרא (לבנה) אלא לגירסא. ע"ש. והכי איתא במדרש רבה (ויקרא פרשה יט סי' א), אמר ר' יוחנן אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה. וכ"ה באיכה רבתי (פרשת ב סי' יט). וכ"פ הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת הל' ג), אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך הרוצה לזכות לכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפי' אחד מהם בשינה ובאכילה ושתייה ושיחה וכיו"ב, אלא בת"ת וחכמה. וכמו שאמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה. ע"כ. וכתב הרב מטה משה (סי' תשעו) בשם דורשי רשומות, שנתנו סי' לזה, מקומי ועד שכבי, קומי, כלומר מחודש אב שקוראים בו "קומי" רוני בלילה עד חג השבועות שקוראים בו מגילת רות שנאמר בה "שכבי" עד הבוקר, קומי, שיש לקום ולעסוק בתורה. ומשכבי עד קומי, שכבי, מחג השבועות עד אב, שהלילות קצרים, לא אברי ליליא אלא לשינתא (עירובין סה.). וכ"כ הב"ח (סי' רלח), והמג"א והא"ר שם (ר"ס רלח), והעטרת זקנים שם. ע"ש.

כתב הרב הלבוש (ס"ס תקפ) בט"ו באב אין מתענים ואין נופלים על פניהם, לפי שבו הותרו השבטים לבוא זה בזה. אולם מהר"ש אלגאזי בספר רצוף אהבה על מ"ש התוס' תענית (ל: ד"ה יום שהותרו שבטים, "פירוש דהיינו יו"ט", פירש באחד מן הפירושים בשם גדולי קנדיא שפירוש דברי התוס', כלומר שאל תטעה לומר שעשאוהו יו"ט לאוסרו בהספד ותענית, אלא מה שהותרו שבטים לבא זב"ז היינו היו"ט עצמו, ולא שעשאוהו יו"ט ממש. ע"ש. וזה היפך ממ"ש הלבוש לאסרו בתענית.

ובא"ר (סי' תקפ סק"י), ה"ד הרצוף אהבה, והעיר ע"ז

טו. שבת שאחר תשעה באב נקראית שבת נחמו, על שם ההפטרטה, נחמו נחמו עמי (ישעיה מ). ויש נוהגים לשמוח בה, בהודאה להשי"ת על חסדיו המרובים עמנו, ושמזלו של החודש הזה שהיה קשה, נמתק ונתקן על ידי התענית והצער שעשינו בימי בין המצרים כתקנת חכמים. טו)

סימן תקנו - דיני תשעה באב שחל במוצ"ש

א. אם חל תשעה באב בשבת, הצום נדחה ליום ראשון, ויש אומרים שעקרו חכמים את הצום לתשעה באב לגמרי, והעבירוהו לאותה שנה לעשירי באב. ויש חולקים ואומרים שהוא כמו תשלומין, שמאחר ואי אפשר להתענות בשבת, הצום נדחה ומשלמין התענית ביום ראשון. ויש בזה כמה נפקא מינה לדינא, כאשר יבואר. א)

קורין עשרת הדברות בשבת נחמו. וכתב הב"ח בהקדמה לפרשת דברים, שעיקר כל הקושי של חודש אב הוא רק בט' ימים הראשונים שהם 216 שעות כמנין אריה. ובארבע שעות האחרונות של ט"ב שהם שליש היום האחרון, בהם נולד משיח, וא"כ סה"כ 212 שעות יש בהם קושי, כמנין רבי", שנענשו על שביו תלמידי חכמים, ואנו מתפללים שייפכו לימי אור"ה (גי' 212). ע"ש. [ובמאור ושמש (פ' ואתחנן) כתב, שודאי יש סוד בסדר הקריאה של כל פרשה, וכן בפרשת ואתחנן לקרותה בשבת נחמו, ע"ש מה שביאר].

טו הנה בשבת נחמו קורין תמיד פרשת ואתחנן (ובה מוזכר קריאת התורה של ט"ב, כי תוליד בנים וגו'), שכך תקנוהו קדמונינו, בכדי שתבא פרשת דברים שיש בה תוכחות של משה, בשבת שקודם ט' באב, לומר שכבר הוכיח משה לאבותינו ולא השגיחו, וחטאו עד שנתמלא סאתם ונחרב הבית בראשונה ובשנייה כמו שכתוב למעלה. [לבוש סי' תקפ]. ובס' קדושת לוי (דברים לשבת נחמו) כתב, שבשבת נחמו קורין י' הדברות, כמו שגם בשבועות קורין י' הדברות, כי בשבועות נתן הקב"ה את התורה לישראל, וכן כשיבא משיח צדקינו כתיב 'תורה חדשה מאתי תצא' (ישעיה נא, ד. ויק"ר יג, ג), לכן

כשהצום נדחה ליום א' אם הוא מדין תשלומין, או שהצום נעקר ליום ראשון

ב. ועוד נפ"מ באשה יולדת שבשבת היתה בתוך ל' יום, שהיא חשובה כחולה שאב"ס שפטורה מתענית, ויום ת"ב היה בתוך ל' יום, אם מחוייבת להתענות ביום ראשון, כי הוא מדין תשלומין, כיון שבשבת היתה פטורה מתענית, ממילא אינה צריכה להשלים ולהתענות ביום ראשון. אבל אם חכמים עקרו לגמרי דין התענית מת"ב והעבירוהו ליום ראשון, כיון שביום ראשון כבר אינה בתוך שלושים יום ללידה, חייבת להתענות.

ג. ועוד נפ"מ אם בשנה זו יש דיני שבוע שחל בו או לא. דאי נימא דעקרו חכמים את התענית באותה שנה והעבירוהו ליום ראשון, ממילא אין דיני שבוע שחל בו באותה שנה. אבל אי נימא שהוא מדין תשלומין, ועיקר הצום נשאר בשבת, ממילא יש דיני שבוע שחל בו גם בשנה זו.

ד. ועוד נפ"מ אם בשבת נוהג דברים שבצינעא, או לא, דאי נימא שעקרו חכמים דין ת"ב מת"ב והעבירוהו באותה שנה ל' באב, ממילא אין שום עניני אבלות

א הנה יש לחקור אם מה שמתענים ביום ראשון הוא כדין תשלומין לת"ב, או שחכמים קבעו את הצום לאותה שנה לעשירי באב, ונעקר הצום לגמרי מת"ב ועבר ל' באב. והוא ע"פ מה שאמרו בתענית כט. א"ר יוחנן, אלמלי הייתי באותו הדור, לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן, אתחלתא דפורענותא עדיפא. ודנו בחקירה זו במנ"ח (מצוה שיג), שו"ת דברי מלכיאל, הגאון המהרש"ם בחלק ג', בשו"ת אבנ"ז, שו"ת התעוררות תשובה, שו"ת משנה הלכות, שו"ת ציץ אליעזר, ועוד, וכדלהלן: ויש בזה כמה נפ"מ:

א. נפ"מ בקטן שהגדיל, שביום שבת ת"ב היה פחות מגיל בר מצוה, ונעשה בר מצוה במוצ"ש, אם חייב להתענות, כי אם זה מדין תשלומין הרי ביום החיוב שהוא שבת לא היה חייב להתענות, כיון שהיה קטן. אבל אי נימא שנעקר הצום לאותה שנה ונקבע בעשירי באב, כיון שהוא נעשה לבר מצוה בליל עשירי באב, יהיה חייב להתענות.

משא"כ בצום החמישי שמי שיצום בשבת לא יצא א"כ אין כאן תשלומים אלא הצום נתקן לכתחילה שיחול בשנה זו בעשירי.

ולכאן צ"ע מה הקולא של תענית דחוי, שהרי יש חיוב להתענות בו, כמו שיש חיוב להתענות בזמנו. ושניהם חיוב דרבנן. ויש ליישב. א. כיון שהתענית בו אינה רק מדין תשלומין, לכן איננה חמורה כ"כ. ב. למ"ד שד' תעניות הם מתקנת נביאים, י"ל שמצד תקנת נביאים כיון דאידיה אידחי, ובשנה כזו של תענית דחוי, אין התענית רק מדרבנן או מכח מנהג. ג. יש סברא לומר שחומרת התענית היא מחמת עצם היום, שיש בו מול קשה לישראל ומזל היום גורם לזמן של פורענות שאין ראוי לאכול ולשתות ולשמוח, ולכן בתענית דחוי יש פחות סיבה להתענות, ולכן מתחלה תקנו חכמים או מצד המנהג, היתה סברא להקל במקום צורך וסיבה ראויה, כיון שבשנה כזו אין התענית מוכרחת כ"כ.

תשעה באב שחל בשבת - קטן שהגדיל ביום א'

הגדיל תוך שבעה בטל ממנו כל דין אבלות, נומשמע שזה תשלומין, ונפ"מ לגבי יולדת ראה להלן. ואף שהב"ח ס"ל כד' המהר"ם מרוטנבורג, חתנו הט"ז מסיק כהש"ע.

וע' בשאג"א (סי' יז) שכתב, דגבי אדם לא שייך דיחוי. ואמנם המהרש"ם בח"ג הוכיח מהגמ' (ברכות נא.) כדעת הרא"ש, ולפ"ז גם כאן נדחה. אלא שאח"כ כתב, שבהיות והיה חייב בקטנות, משום חינוך, מתחייב גם אח"כ.

ולפ"ז גם בנ"ד מה שמתענים ביום ראשון הוא תשלומין למה שלא יכולנו להתענות בשבת, וכיון שבשעת החיוב היה קטן נפטר מהתענית.

ועכ"פ לגבי קטן שהגדיל בת"ב שחל בשבת נראה דפטור מתענית, כיון דהוי רק בתורת תשלומין, וכדמוכח מהש"ע שהיקל בזה יותר משאר תעניות, וכדלהלן. ואינו כמו ת"ב רגיל. וכ"ה באבנ"ז (סי' תכו).

אבל המנ"ח והגר"ז כתבו, שאין זה מגדר תשלומין לצום שהיה בשבת, אלא הרי זה מכלל התקנה מעיקרא, דבכה"ג נתקן הצום ליום א'. ולכן יש לחייב הקטן.

והמהרש"ם מחדש, שכאן יש לחייב תענית מתורת חינוך, וכ"כ בגור אריה. א"ר, פמ"ג, ח"א, משנ"ב, ברכ"י.

בשבת, ואינו נוהג איסור בדברים שבצינעא. אבל אם הוא רק מדין תשלומין, ושם של ת"ב הוא בשבת, אין הכי נמי צריך לנהוג דברים שבצינעא.

ה. ועוד נפ"מ בבעלי ברית בת"ב דחוי, אם יאכלו ויחליפו הבגדים או לא, שאם הצום נקבע לי' באב א"כ לא יאכלו. אבל אם זה תשלומין, יאכלו.

ו. ועוד נפ"מ במי שטעה וצם בת"ב שחל להיות בשבת, האם התענית עלתה לו? וע' בילקו"י ימים נוראים, היכא שחל ר"ה בשבת, ועבר ותקע בשופר, דיש אומרים דיצא חובת מצוה דאורייתא וי"א דלא יצא, כיון דחכמים עקרו את המצוה דאורייתא, ולשיטה הסוברת דיצא, יש להסתפק האם קיים מצות הענוי בזה שצם בשבת? והנה הדעת נותנת שלא יצא, כיון דחזו"ל לא תקנוה כשחל בשבת. א"כ החילוק מבורא וכדברי הדברי מלכאל דפסח ראשון ששחטוהו על קטן יצא כיון דשה לבית אבות דאורייתא כמבורא במסכת פסחים (פח.) א"כ הפסח שני הוא תשלומין,

א. ובענין קטן שהגדיל: הנה נראה דזה תלוי במה שנחלקו הפוס', בענין קטן שהגדיל בימי אבלות, דהנה ידוע שאין דיני אבלות נוהגים בקטן, ודעת המהר"ם מרוטנבורג (הובא ברא"ש ס"פ אלו מגלחין) דמונה אבלות מיום שהגדיל שבעה ימים, ודימה זאת למי ששמע שמועה קרובה ברגל, שמונה שבעה אחר הרגל. ולדעתו אף למנין שלוששים אינו עולה אלא מיום שהגדיל. אף שהרגל מצטרף למנין שלוששים, כאן לא מצטרף, שברגל יש גזירת כיבוס ותספורת, אבל בקטן לא היה כלום בקטנותו. ואף שי"ל דכיון שבשעת מיתה לא היה חייב, לא יתחייב יותר, מ"מ אין דיחוי אצל מצוות.

אולם הרא"ש פליג וס"ל שיש לחלק בין היכא שהאדם היה בר חיובא ויומא קגרים, כמו ברגל, לבין קטן, שבשעה שהיה לו להתאבל נפטר מחמת שהיה קטן, ופקע ממנו דין אבלות לגמרי, ודמי למה שנאמר בפסחים צד. גר שנתגייר בין ב' פסחים, וכן קטן שהגדיל בין ב' פסחים, חייב לעשות פסח שני, דברי רבי. רבי נתן אומר, כל שזקוק לראשון זקוק לשני וכו', רבי סבר שני רגל בפ"ע, ורבי נתן סבר תשלומין לראשון, וכן הא דיושבים על שמועה קרובה שבעה ושלוששים, מצוה בפני עצמה היא ולא תשלום לאבלות.

ומרן בש"ע (יו"ד סי' שצו ס"ג) פסק, שקטן אפי'

יולדת שיום השלשים חל בשבת, והתענית נדחתה ליום א'

ליום שבת, אלא עקרו את הצום מיום ת"ב והעבירוהו ל' באב.

וכ"פ בציין אליעזר (ח"י סי' מד), שיוולדת שחל יום ל"א שלה ביום ת"ב דחוי, חייבת להתענות, שזה נעקר לגמרי, וחייב חדש, ולא תשלומין שנאמר שפטורה ביום א'. נולדתו גם קטן שהגדיל חייב להתענות, כיון שזה חייב בפ"ע.

אם יש דין שבוע שחל בו כשחל ת"ב בשבת

השבוע ייחשב שבוע שחל בו. ועל כרחך דלסברא זו הצום נדחה לגמרי ליום י' באב. ומש"ה ליכא דין שבוע שחל בו.

ומבואר דס"ל למרן שהתענית נעתק לגמרי משבת ת"ב, ונקבע ל' באב, שרובו של היכל נשרף ב' אב, ולכן אין נוהג בכה"ג איסור שבוע שחל בו.

דברים שבצינעא אם נוהג בשבת שחל בו תשעה באב

ולפ"ז לא עקרו לגמרי דיני ת"ב בשבת, ומה שמתענים ביום א' הוא תשלומין לת"ב שחל בשבת. ולפ"ז קטן שהגדיל יהיה פטור מלהתענות ביום א'.

ובשבלי הלקט (סי' רסח) הביא בשם רבינו אביגדור כהן צדק, דל"ד לקובר מתו ברגל דנוהג דברים שבצינעא, דאבלות ישנה שאני, והואיל ונדחה, ידחה לגמרי אפי' בשבת להתייר דברים שבצנעה, דלא מסתבר לעשותו כיום קבורה, ואף לא כיום מיתה אפי' לת"ק דרשב"ג וכו', דאי"ז יום חורבן ממש, אלא מענין המאורע שהוכפלו בו צרות הוקבע לדורות זכר לדבר שעבר כבר, וכיון דאבילות ישנה היא ונדחה, ואשכחן דאקילו ביה רבנן בעלמא, בשבת נמי מקילינן בה לומר הואיל ואישתרי במילי דפרהסיא, אשתרי נמי במילי דצינעא. ע"כ. וכ"ה פשט דברי התוספתא (פ"ג הי"ב) שהביא הרא"ש (תענית כט: סי' לב), ואינו מונע מעצמו כלום, אלא שכתב שנהגו להחמיר.

וכן בחזו"ע (עמ' סט) הוכיח מד' הש"ע (סי' תקנד סי"א) דבשבת שחל בו ת"ב מותר בתשמיש המטה, אלמא שעקרוהו לגמרי, ונעתק התענית מת"ב ל' באב, ולכן אין איסור דברים שבצינעא בשבת. והרמ"א שם שכתב, ויש אוסרים וכן נוהגים. וכו"כ המנ"ח (הג"ל) שבט"ב שחל בשבת נוהג בו דברים שבצינעא, כגון לטבול במקוה]. ואפשר שחולקים בחקירה הנ"ל.

ב. ולענין יולדת שיום השלשים חל בשבת, והתענית נדחתה ליום א', בשו"ת התעוררות תשובה כתב שיש לחייב היולדת בתענית, שהרי היא חייבת בכל יתר העינויים, ורק נדחית מאכילה. וגם רובו של היכל נשרף ב' באב. והצום נעתק משבת ונקבע ליום א'. וכן משמע מתשובת הרשב"א (בסי' תקג) שהצום נעתק ליום ראשון. ואין התענית ביום ראשון מדין תשלומין

ג. ולענין שבוע שחל בו, הנה בש"ע (סי' תקנא ס"ד) אם חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', מותר לספר ולכבס בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחרי התענית. ויש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו. ע"כ. נמצא דהוי סתם ויש והלכה כסתם, דבכה"ג אינו נוהג שבוע שחל בו. ואי נימא דביום א' הוי תשלומין לצום, א"כ שבת הוא יום ת"ב, וא"כ כל

ד. ולענין דברים שבצינעא אם נוהג בשבת שחל בו ת"ב. ועוד נראה שנחלקו בזה הרשב"א והטור, דהנה הרשב"א בתשובה ח"א (סי' תקג) כתב, ומה ששאלת בט' באב שחל להיות בשבת מהו בתשמיש המטה? מי הוי כאבל דעלמא דאמרי' דברים שבצינעא נוהג? נראה לי שאין נוהג בו שום אבלות. דהא אמרי' מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו, דאבלות ישנה שאני. וכ"ש דלגמרי עקרוה מתשיעי ואוקמוה. ומעיקרא היה ראוי לקובעו בעשירי כדאיתא התם.

הרי להדיא בדבריו שעקרו את הצום מת"ב והעתיקו את הצום לאותה שנה ב' באב. ולכן בשבת שרי בתשמיש המטה. ולפ"ז קטן יהיה חייב.

אמנם רבנו יצחק בטור (סי' תקנד) כתב, אע"פ שאנו דוחין אותו עד למחר, אסור בתשמיש המטה, מידי דהוה אקובר מתו ברגל שנדחה עד אחר הרגל, אפי"ה דברים שבצינעא נוהגין, ה"נ שבת זו גבי ת"ב הוא כמו רגל, ואסור בתשמיש המטה. והר"ם מרוטנבורג חלק עליו, וסוף דבריו ומיהו נכון להחמיר כדברי מורי וכו'. וא"א הרא"ש ז"ל כתב, ומיהו לשון התוספתא דקתני ומעלה על שולחנו ואינו מונע עצמו משום דבר, משמע אפי' בדברים שבצינעא, וכן עמא דבר. וכ"כ הרמב"ן. ע"כ.

הרי שלדעת רבינו יצחק נוהג בדברים שבצינעא,

ב. תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, רשאי ללמוד בשבת גם אחר חצות, בכל מה שירצה, ויש מחמירים בזה. והעיקר להקל, ומכל מקום טוב ונכון ללמוד בשבת אחר חצות בהלכות תשעה באב, וללמד לרבים הלכות אלו. וכבר נתבאר שהדין כן אפילו כשחל בחול, שאין לאסור ללמוד כהרגלו בערב תשעה באב אחר חצות. (ב)

ג. תשעה באב שחל במוצאי שבת, אין אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת. ומבדילין בלילה בתפלה באמירת "אתה חוננתנו" כמו בכל מוצאי שבת. (ג)

מילה שחלה ביום ראשון שהוא ת"ב דחוי

בתוס' שכתב כדברי רבנו היעבץ. וכ"ד עוד ראשונים שהביאו להלכה דברי רבינו יעבץ. ונמצא שהיעבץ הראשון אינו סברא יחידאה.

וע' בנושאי כלי הש"ע (סי' תקנט) שהאריכו בדברי רבינו יעבץ, ואף שהמג"א (שם סי' ק"א) כתב שאין המנהג לאכול, רוב האחרונים תפסו לעיקר דמותר לאכול, אלא שחילקו בין בעלי ברית לאחרים, אבל בעל ברית והמוהל והסנדק התירו לאכול. ועכ"פ ע"כ דיום שנדחה לא הוא אלא תשלומין ולכן הקילו בו, דאי נימא דחוי עצם חיוב להתענות, מ"ש ת"ב שנדחה, משאר ת"ב שאינו נדחה וחל ביום הקבוע, כיון דתרוייהו הוו חיוב בעצם. אלא ע"כ דיום שנדחה אינו אלא תשלומין, ושפיר הוא קיל.

וכ"ב להדיא הט"ז (סי' תקמ"ט סק"א), לענין צום גדליה. דאם חל בשבת ונדחה ליום ראשון, לא הוא עצם החיוב אלא תשלומין, ושפיר קיל שהבעל ברית אוכל בו, כיון שהוא יום טוב שלו.

ועכ"פ לדינא נקטי' להקל כמ"ש בש"ע שם (סעי' ט), ובעלי ברית פטורים מלהתענות בת"ב דחוי, כיון שזה רק תשלומין. וכן הקילו בזה לחולים ומניקות וכו'.

(ב) ראה לעיל ריש סי' תקנא. וע' בספר מאורי אור (חלק בן נון דף קע:) שכתב, דמ"ש רמ"א בשם מהרי"ל שאסור ללמוד בערב ת"ב בשבת אחר חצות, כל שאין חתימת המהרי"ל בתשובה, אינו מפיו, והיא תוספת תלמיד, לכן אין לאסור הלימוד אחר חצות.

תשעה באב שחל במוצ"ש, אין אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת

(כז) וז"ל, שאין או' צדקתך בשבת שלמחר יו"ט או ר"ח או ת"ב, דמה שאו' צדקתך בשבת, מפני כבודו של מרע"ה שנפטר אז, וקבלה מקדמונינו שאמרו מלאכי השרת צידוק הדין לפנינו, ואנו יודעים שאותו יום לא היה ר"ח ולא יו"ט, ולכן בכל מקום שאנו יכולים לדחותו מפני שום דבר נדחינו.

ה. ולענין מילה שחלה ביום ראשון שהוא ת"ב דחוי, הנה בתוס' עירובין (מ: כ'), מעשה היה בברית מילה ברבינו יעקב בר יקר, שחל י' באב בא' בשבת, והוא היה אב"ד, וצוה להתפלל מנחה גדולה, ורחצו ואכלו מפני שיו"ט שלהם היה. כדכתיב שש אנכי וכו', עכ"ל. והובא בטור (סי' תקנ"ט). וכתב מרן הב"י, שכ"ה בהגמ"י ובמרדכי (סוף תענית), וכ"כ התשב"ץ. הרוקח, או"ז, ובהגהות אשר"י.

ואמנם בשו"ת שאלת יעבץ ח"ב (סי' כג) כ' לפקפק בזה ע"ד רבינו יעבץ, שיום המילה אינו מפורש לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבע"פ שיהא נקרא יו"ט, ורק באגדה רמזו, ביום הגמל שמכאן סמך לסעודה שעשה אברהם אבינו ביום ה"ג מל, וזולתו לא נמצא שום רמז. ומסיים, דרבינו יעבץ דעבד לגרמיה הוא דעבד, ולא מצינו לו חבר. עכת"ד.

ומאי דפליג על רבינו היעבץ שהיה מהראשונים, י"ל ע"פ מ"ש מהר"י בן לב (ח"ג סי' מא), בדעת רבינו ירוחם (נתיב כג ח"ח דף סב), דכל היכא שמצינו לאחד מהראשונים שכתב איזה דין, והוא דין תמוה, ולא מצינו לשאר הראשונים שכתבו כן, י"ל דשאר הראשונים פליגי עליה, ושפיר אפ"ל להלכה כדבריהם. וראה בגט פשוט (בכללים כלל ד'), ובב"י (חו"מ סי' קפג), ובשו"ת ב"י (סי' י') וברא"ם (סי' עה), ובדברי רבי יעקב בן חביב בשו"ת הרא"ם (סי' מז). ובשו"ת מהרשד"ם (סי' קכד).

אלא שיש להעיר, שהרי מצינו לר' יעקב בר יקר

(ג) כ"ב ראב"ה (ח"ג סי' תצז), והרוקח (סי' שיא), ואו"ז (ח"ב סי' תטז), והמרדכי (מ"ק סי' תתקלד), והג"א (סוף תענית סי' לח), והאגודה (תענית ד, כג), ועוד. ובב"י (סי' תקנב, תקנט), ובש"ע (סי' תקנט), ובשכ"ה (שם הגה"ט אות ו) ושכן מנהגינו, דלא כמ"ש מהרא"ק דכשחל באחד בשבת י"ל צדקתך. וכ"כ בתש' מהר"ם (דפ' ברלין סי'

ד. יש הנמנעים מלהזמין את בניהם הנשואים לביתם לשבת זו, שחל בה תשעה באב, אולם העיקר לדינא שאין בזה שום מניעה, ואין לנהוג כן. (ד)

ה. יש לסיים האכילה והשתיה בסעודה שלישית קודם השקיעה. ונכון להודיע זה להמון שלא יטעו שהוא כשאר שבת. (ה)

ו. תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, מותר להשאר עם המנעלים של עור גם לאחר יציאת השבת, עד לאחר אמירת ברכו שלפני תפלת ערבית של מוצאי שבת. משום כבוד השבת, ומצות תוספת מחול על הקודש. ואינו צריך להסיר את הנעלים שברגליו מיד עם שקיעת החמה של יום שבת, וראוי להכריז בבתי הכנסת ולהודיע לצבור שתפלת ערבית במוצאי שבת שחל בו תשעה באב, תהיה רק לאחר חצי שעה מזמן שקיעת החמה, ולא קודם, ובכך תהיה אפשרות לקהל להחליף בגדי שבת בבגדי חול, ולחלוץ נעלי העור שברגליהם כשליש שעה אחר השקיעה, ויבואו להתפלל בליל תשעה באב, במוצאי שבת, בבגדי חול ובמנעלי בד המותרים בתשעה באב. ובחול יש לחלוץ הנעלים קודם בין השמשות של תשעה באב. (ו)

הזמנת קרובים בסעודה שלישית

בפרהסיא, והרוקח מיירי בצינעא. וכ"כ החיד"א בברכ"י (סי' תקנ"ג סק"ד) וז"ל: אם רגיל לסעוד סעודה שלישית עם חברים יעשה כמנהגו אף אם חל ערב ת"ב או ת"ב בשבת, ודלא כהרב מג"א. כ"כ הרב שלמה חדשה. ע"כ. וכ"כ אחרונים.

(ז) **ובמ"ש** מרן הב"י בשם הסמ"ק, והו"ד בהגהת הש"ע. וכ' המשנ"ב (סק"ד): ונכון להודיע זה להמון שלא יטעו שהוא כשאר שבת.

(ד) **שאיין** להראות שום סימן אבלות בשבת. ואמנם יש הנמנעים להזמין בניהם הנשואים בשבת זו, (שלא כדרכם בשאר שבתות השנה), וכנראה טעמם ע"פ מ"ש המג"א (סי' תקנ"ג סק"ד) בשם הרוקח שבסעודה שלישית ישב בדאבון נפש, ולכן לא ישב בסעודת חברים בשבת. אבל בספר בכור שור (תענית טו): כתב לחלוץ ע"ד המג"א, שאם הוא רגיל לסעוד עם חברים, ונמנע מכך בשבת שהיא ערב ת"ב, הוי אבלות

זמן חליצת המנעלים והחלפת בגדי שבת בט"ב שחל במוצ"ש

(פא): דוחה איסור לבישת המנעל, שאסור להראות שום סי' אבלות בשבת, וכמ"ש בביאורי הגר"א (סי' תקנ"ג). וכ"כ המשנ"ב (סק"ו) שאסור שום סי' של אבלות בשבת, ולכן אין חולצים אלא אחר ברכו שהוא צאת השבת, אבל הש"צ חולץ לפני ברכו מפני הטירוף, וכדי שלא יראה עינוי בשבת אומר תחלה המבדיל בלא שם ומלכות.

ודלא כמ"ש בשו"ת אהל משה הורוויץ (סי' עב) "קשה עלי המעשה שממשיכים בנעילת הסנדל בודאי לילה במוצ"ש של ליל ת"ב, ואפי' בביה"ש לא חמיר מאיסור שבות דשרי בביה"ש, וביה"ש דת"ב אסור בכל". ע"כ. ולק"מ, דכבוד שבת חמיר לן טפי. וכמ"ש הרוקח הנ"ל.

וב"ב הרמ"א בהגה (סי' תקנ"ג ס"ב), ומותר בנעילת הסנדל בערב ת"ב עד ביה"ש, ומיהו בחול נוהגים לחלוץ מנעלים קודם שיאמר הש"ץ ברכו, ואם הוא מוצ"ש חולצים לאחר ברכו, מלבד הש"צ שחולץ קודם

(ו) **בפסחים** (נד): מבואר שביה"ש של ליל ת"ב אסור באכילה ושתיה כמו ביוה"כ, ולכן מיד עם שקיעת החמה נאסר באכילה ושתיה ובכל חמשה ענויים. וכ"פ הרמב"ם (תעניות א, ו), והטו"ש"ע (סי' תקנ"ג ס"ב).

וע' ברוקח (סי' שיא ע"מ קעט), שאם חל ת"ב במוצ"ש הולכים לביה"כ"נ עם נעלים מפני כבוד שבת, וכשאומרים ברכו חולצים הנעלים ויושבים לארץ, ומי שרוצה יכנס יחף לביה"כ"נ, וקצת רבנים ששומרים על כבוד שבת נוהגים להכנס לביה"כ"נ במנעליהם וחולצים לאחר ענית ברכו, אבל הש"צ לעולם יורד לפני התיבה כשהוא יחף, קודם שיאמרו ברכו, משום הטירוף (וע"ע שם בס"י שי ע"מ קעז), ומשמע שאע"פ שתפלת ערבית אינה אלא לאחר צאה"כ, שהרי במוצ"ש מאחרים להתפלל ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש, וכמ"ש הטור והש"ע (סי' רצג). מ"מ מותר להשאר במנעלים לרגליו עד אמירת ברכו. שמצות תוספת מחול על הקודש בצאת השבת (כמ"ש ביזמא

א. אסור להוציא הספסלים של בית הכנסת בשבת ערב תשעה באב, ולפרוס מחצלאות או שטיחים לצורך המתפללים בליל תשעה באב, שאסור להכין מיום השבת לחול. וכשיש צורך גדול, כגון כשיש הרבה מתפללים בבית הכנסת, אפשר להקל להתחיל לסדר המקום מיד לאחר השקיעה, בכין השמשות, לצורך תפלת ערבית של תשעה באב.⁽¹⁾

וכ"כ גם הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (חאו"ח סי' פד), שגם עתה שמתפללים תפלת מעריב בכל מוצ"ש רק לאחר צאה"כ, אין לחלוץ הנעלים במוצ"ש אלא עד לאחר ברכו, כי מעיקרא כך קיבלו עליהם, שכשחל ת"ב במוצ"ש לא יחלצו הנעלים כל עוד לא אמרו ברכו, מחמת קדושת תוספת שבת, משום שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת, וכן בתוספת השבת, והרי גם האבלים נוהגים שאינם מדקדקים לחלוץ הנעלים שברגליהם במוצ"ש מיד בספק חשכה, ואף בער"ש אינם ממתינים עד שיהיה לילה ודאי, ללבוש בגדי שבת ולנעול מנעלים, והמנהג פשוט הוא להחיר, משום מצות תוספת שבת מחול על הקודש, לענין דברים שבפרהסיא. וה"ה לכאן. ע"ש. [וכן העלה בטהרת המים בשיורי טהרה (מע' אבלות אות קלח), אף לגבי אבל במוצ"ש. וכ"כ הגאון שואל ומשיב בספרו יוסף דעת (יו"ד סי' ט), שיש ללמוד דין האבל במוצ"ש מדין ליל ט' באב שחל במוצ"ש, שיש לחלוץ המנעל אחר ברכו. וכן מנהג העולם. וע' בשו"ת תשורת שי (ח"ב סי' קעא)].

ויש לצרף עוד בזה שיטת ר"ת וסיעתו, שלאחר השקיעה שיעור מהלך שלשה מיל ורביעי (חמשים ושמונה דקות וחצי) עדיין יום גמור הוא, וכ"פ מרן הש"ע (בסי' רסא). וא"כ עדיין קדושת השבת עליו, ואינו צריך לחלוץ מנעליו עד לאחר אמירת ברכו. ועיין בספר מאורי אור (חלק עוד למועד דף קי). [ובספר מקור חיים (סי' תקנ"ב) כתב, ומהר"ל כתב שחולצים הנעלים בחול קודם שילכו לביהכ"נ, וכן המנהג. ולא כמ"ש הרמ"א שחולצים בביהכ"נ קודם ברכו].

וראו להכריז בבתי הכנסת ולהודיע לציבור שתפילת ערבית במוצ"ש שחל בו ת"ב, תהיה רק לאחר חצי שעה מזמן השקיעה, ולא קודם, וכך תהיה אפשרות לקהל להחליף בגדי שבת בבגדי חול, ולחלוץ נעלי העור שברגליהם, כשליש שעה אחר השקיעה, ויבואו להתפלל בליל ת"ב בבגדי חול ובנעלי בד המותרים בת"ב. [שו"ת יחו"ד ח"ה סי' לח].

(1) שו"ת הלק"ט ח"ב (סי' קלט). וכיו"ב כתב הרמ"א (סי' תרסז) שבחול"ל אסור להסיר מן הסוכה את הספסלים והשלחנות בשמיני עצרת להכניסם לביתו לכבוד ליל

ברכו. רק אומר תחלה המבדיל. ע"כ. ומבואר שאין חולצים אחר השקיעה אלא אחר צאה"כ ותוספת שבת, (כעשרים דקות אחר שקיעת החמה), שהרי כולם נוהגים להתפלל ערבית מוצ"ש אחר צאה"כ. ובזמנינו שאין הולכים יחפים בת"ב, וא"א לחלוץ הנעלים בבית כנסת לאחר ברכו, וללבוש במקומם נעלי גומי וכדו', יחלוץ הנעלים אחר צאה"כ, ותוספת מחול על הקודש, ואז יאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול, ויחלוץ נעליו וילבש בגדי חול, וילך לביכ"נ וכו'. וע' בשו"ת יחו"ד ח"ה (סי' לח).

וכתב המג"א בשם מהר"ל שבחול חולצים קודם שהולכים לביהכ"נ.

והגאון רבי אלעזר בן טובו בספר פקודת אלעזר שם, נסתפק בכוונת הרמ"א, שאפשר שמ"ש שבמוצ"ש חולצים הנעלים אחר ברכו, היינו דוקא כשמתפללים ערבית מבעו"י, ולכן לא יחלצו עד לאחר ברכו, אבל אם מתאחרים בתפלת ערבית עד הלילה, לאחר צאת השבת, יש להסיר הנעלים מיד עם שקיעת החמה, לפני זמן ביה"ש, או שמא משום מצות תוספת מחול על הקודש התירו להשאיר בנעלים עד לאחר ברכו אע"פ שמתפללים ערבית בלילה. ע"ש. אולם נראה שהעיקר להקל כהצד השני, כי מסתמא אין רגילות כלל להתפלל ערבית של מוצ"ש מבעו"י, וכן מנהג כל ישראל (וכמ"ש הב"ח סי' רצג), ובכל זאת התירו הפוסקים להשאיר בנעלים עד לאחר אמירת ברכו. וע"כ שזהו משום מצות תוספת מחול על הקודש.

וכ"כ מהר"א הכהן מסאלוניקי בס' טהרת המים (שיורי טהרה מע' ט אות כג), שכוונת הרמ"א בזה, שאף משתחשך אין לחייב חליצת מנעל אלא לאחר אמירת ברכו, משום כבוד השבת. ואף שכל מה שאסור בת"ב, אסור אף בביה"ש, מ"מ הא עדיפא, מלפרסם אבילות בשבת. והשד"ח (פאה"ש סי' ב אות ח) הביא דבריו, וכתב, ונראה שהדבר פשוט כמ"ש הרב הנ"ל. וכן נהגתי בעצמי שלא לפשוט בגדי שבת ולחלוץ המנעל עד שתחשך ואחר ברכו של ערבית. וכן הנהגתי פה בהיותי משרת בקודש בעיר הזאת, שלא ישבו לומר הקינות שלפני תפלת ערבית של ת"ב, עד שתחשך ודאי. עכ"ד.

ח. בתשעה באב שחל במוצאי שבת, כשחולצים הנעלים לאחר אמירת ברכו של ערבית, יחלוץ נעליו מן הרגל האחת ברגל חבירתה, ולא יגע במנעליו. וכן יוכל לחולצם בנגיעה בשרוך נעליו בלבד, שאז אין צריך נטילת ידיים. (ח)

ט. אחר צאת השבת, אחר תפלת ערבית, קודם קריאת מגילת איכה, מברכים על הנר בורא מאורי האש, כדי שלא יהנה מן האור מבלי לברך עליו, ונכון שהשליח צבור יברך בקול רם ברכת "בורא מאורי האש", ויכוין להוציא את הקהל ידי חובתם. ואם שכח לברך על הנר, יברך אחר כך במשך הלילה. ואינו מבדיל על הכוס, אלא רק בתפלה. (ט)

יעשו הכל למתפללים בת"ב. ויש מתירים לעשות כן בביה"ש, שכל שהוא משום שבות לא גזרו עליו בביה"ש [ראה ביוסף אומץ יוזפא סי' תרסח, ובחזו"ע פסח עמ' רסח].

בתשעה באב שחל במוצ"ש, כשחולצים הנעלים לאחר אמירת ברכו של ערבית

שיאמר ברכו במוצ"ש שחל בו ת"ב יחלוץ מנעליו מן הרגל האחת ברגל חבירתה. וכ"כ בא"ר (סי' תקנט סק"ב), ובארצה"ח (סי' ד ס"ק עח) ועוד. ואפי' נגע בשרוך הנעלים בלבד נראה שא"צ נט"י, וכ"כ ביפה ללב (ח"ה סי' ד סק"ג). וכן להיפך, אם נגע במנעל, אפי' לא חלץ צריך נט"י, כמבואר בארצה"ח (הל' תפלה אות טז), וברמ"א (סי' קכח ס"ז).

שמחת תורה, משום הכנה. והמג"א שם הביא מ"ש מהרי"ל (עמ' קפח), שאין להכין ולגלול הס"ת ביו"ט לקרוא למחר בשבת, וכן להיפך, משום הכנה. וע"ע במחב"ר ובכה"ח שם. ורק כשליש שעה אחר השקיעה

(ח) **ראה** בשו"ת יבי"א (ח"ה א"ח סי' א אות ה), שאף שבמאורי אור (חלק בן נון, דף קמה). כתב, שהחולץ מנעליו שצריך נט"י, היינו משום רור, ומסתברא דה"ה נועל, ואינו משום נגיעה וכו'. מ"מ קי"ל כדעת מהר"ח הכהן שהוא רק משום נקיות. ושכן הסכימו האחרונים. ולכ"ע אם לא נגע החולץ במנעליו, א"צ נט"י, וכמבואר ברוקח (בהל' ט"ב סי' שיב), שהש"צ אחר

לברך על הנר קודם קריאת מגילה איכה

וכ' הגר"ח פלאג'י בס' רוח חיים (סי' תקנו) שיש להזהיר לנשים לברך בורא מאורי האש במוצ"ש, ולומר לפני כן ברוך המבדיל בין קודש לחול. וכ"כ בשו"ת בית דוד (חאור"ח סי' תצא), ושכ"ד מרן הב"י, והכי עדיף טפי למעשה, כיון דכ"ע מודו דבהכי שפיר עבדו. וכ"פ הפר"ח (סי' תרצג).

וכן דייק הרב פרח שושן (כלל ג סי' ב) מדברי מרן הנ"ל. אך העיר מדברי מרן הב"י (סי' רחצ), שאחר שה"ד הכל בו, העיר ממ"ש רבינו ירוחם באיסור מלאכה קודם בורא מאורי האש, וסיים, מ"מ לקרות המגילה לאור הנר דלאו מלאכה היא כלל, בהבדלה שבתפלה סגי. ע"כ. ומשמע שא"צ לברך במ"ה קודם קריאת המגילה. והוא היפך ממ"ש בס' תרצג. ויש ליישב בדוחק. ומ"מ לענין הלכה נ"ל שכיון שלדעת רבינו אברהם אב"ד, והכל בו, והרד"א, ומריק"ש מרא דאתרין פה מצרים, אסור לקרוא בספר קודם ברכת בורא מאורי האש, ואילו לדעת מרן עכ"פ אין שום איסור אם יקדים לברך בורא מאורי האש קודם קריאת המגילה, כן ראוי להורות. וכן שמעתי מגדול אחד מן הקדושים אשר בארץ המה, לאסור מקרא

(ט) **הנה** רבינו אברהם אב"ד בספר האשכול ח"ב (עמ' כא) כתב, שהקורא את המגילה לאור הנר וממלא עיניו מן האור וניזון ממנו מתחילת קריאת המגילה עד סופה, ואח"כ מברך בורא מאורי האש, לא נכון הדבר. עכ"ל. וכ"כ בשמו בשו"ת תמים דעים (סי' קעד). וכ"כ רש"י בפרדס הגדול (סי' קנה וקסב), ובספר מעשה הגאונים (עמ' לד), ובמחזור ויטרי (סי' רסז). וכ"כ ראבי"ה (סי' תתצ עמ' תרעו), והאר"ז ח"ב (סי' תטז), והמרדכי (תענית סי' תרלח), ושבולי הלקט (סי' רסח), וספר המחכים (עמ' לו), וכ"כ הכל בו (סי' מא) וז"ל: פורים שחל במוצ"ש, שקוראים המגילה לאור הנר, מברך בורא מאורי האש מקודם, ויש חולקים וכו'. אמנם טעמא דמסתבר הוא שלא יהנה מהאור בלא ברכה. ע"כ.

ומרן הב"י (סי' תרצג) העתיק דברי הכל בו הנ"ל בשתיקה. ומשמע דס"ל כד' הכל בו. וכ"ה בש"ע (סי' תקנו) ליל ת"ב שחל בשבת כשרואה הנר אומר בורא מאורי האש, ואינו מברך על הבשמים. ע"כ. ולכן קודם קריאת איכה מברכים על הנר ברכת בורא מאורי האש. וכ"כ המשנ"ב בשם הט"ז, וסיים שאם שכח לברך יברך אח"כ בלילה כיון שהחיוב עדיין עליו.

י. תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, הואיל ואי אפשר להבדיל במוצאי שבת, מבדילים במוצאי יום ראשון, שהוא מוצאי הצום. ועושים הבדלה לבד בברכת בורא פרי הגפן, וברוך

ביוצר המאורות. אמנם טעמא דמסתבר הוא לברך כדי שלא יהנה מן הנר בלא ברכה. וכ"ד רבינו יהודה מפרשי. וכ"כ רבינו פרץ. אבל רבינו גרשום כתב שאין מברכים כליל ת"ב על האור כלל, לפי שנשרף ההיכל כלילה ההוא. עכ"ל.

ובארחות חיים (בהל' ט' באב אות כב) כתב, שיש נוהגים לברך בורא מאורי האש על האור כליל מוצ"ש שחל בו ת"ב קודם שיפתח במגילה איכה. וכ"ד הראב"ד. אבל מנהג נרבוניא לברך על האור אחר קריאת איכה. ע"כ.

ובספר המכתם (פסחים קו). כתב וז"ל: וכשחל ת"ב כליל מוצ"ש, שאין שם כוס, מברך על הנר כששתמש לאורו דהיינו כשרוצה לקרות איכה. וכ"כ הראב"ד. עכ"ל.

אבל המאירי (תענית ל. עמ' קט) כתב, כשאירע ת"ב במוצ"ש, קצת מפרשים נהגו לברך על האור, אלא שגדולי המפרשים (הראב"ד) מיחו בדבר הרבה לומר שכשם שאינו מבדיל בלא כוס אחר שהבדיל בתפלה, כך א"צ לברך על האור, שכבר אמר בתפלה בין אור לחושך. וכן משמע מסדר רב עמרם גאון וכו'. ע"ש. נמצא שיש סתירה בדברי הראב"ד בזה. וצ"ע. וע' בשו"ת חזו"ע (פסח, סי' טז בהערה עמ' רלו והלאה).

אולם ז"ל רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ג, עמ' שה), ומברכים על האור קודם קריאת איכה. וכ"כ בה"ג. עכ"ל. וכ"כ בפסקי ריקאנטי (סי' קפט). וכן מוכח בארחות חיים (דף סה:). וכ"כ בשו"ת דבר שמואל אבוהב (סי' קכת), ומהר"י עייאש במטה יהודה (סי' תקנו). וכ"פ הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (י' אות מו), שכן מנהגינו לברך בורא מאורי האש קודם קריאת איכה. וכ"כ בשו"ת מעשה אברהם (חאו"ח ס"ס מו). ע"ש. וכן עיקר.

ואף כיום שיש אור חשמל, צריך לברך קודם קריאת איכה על הנר, דגם כיום אין ליהנות מהנר אלא אחר ברכת בורא מאורי האש, והברכה פוטרת כל הנאה מכל אור שהוא, כולל החשמל, אלא שאין אנו מברכים על חשמל מטעמים אחרים, אבל אין הכי נמי יש לו הנאה מאור החשמל וברכת מאורי האש פוטרת גם הנאה זו.

מגילה קודם שיברך בורא מאורי האש. וכן נראה מהתוספתא (סוף פ"ה דברכות), שכל מה שאפשר להקדים את ברכת מאורי האש במוצ"ש הכי עדיף טפי. כדי שלא יהנה מאור הנר בלי ברכה. כיעו"ש. עכת"ד.

וכן מבואר גם בשו"ת מהר"י מברונא (סי' טז), שכליל ת"ב מברך החזון ברכת בורא מאורי האש קודם שיתחיל איכה, לפי שהוא רוצה ליהנות מאור הנר. ע"ש.

גם בספר יד אבישולם (דף נ:.) העיר בדברי הב"י בזה, ומ"מ סיים, ומיהו לענין דינא מאחר שכבר הסכימו כמה מרבוותא קמאי הר"א אבי"ד וסיעתו, שיברך בורא מאורי האש קודם קריאת המגילה. וכ"כ הרד"א. וכ"כ האחרונים הברכ"י והמאמ"ר. לכן הוריתי הלכה למעשה לברך בורא מאורי האש קודם מקרא מגילה. עכת"ד.

וכן הסכים מרן החיד"א בברכ"י (סי' תרצג סק"א), שהטעם הברור שצריך לברך בורא מאורי האש במוצ"ש שחל בו ת"ב קודם שקוראים איכה, כדי שלא יהנה מן האור קודם שיברך בורא מאורי האש. וכן הסכימו בערה"ש (שם סק"ב). ובבית יהודה עייאש (במנהגים דף קז ע"ד).

וכתב הגר"ח פלאגי (שם סק"ב) בשם זכור לאברהם שכ"ה הנכון לברך במ"ה קודם מקרא מגילה, ושכן המנהג בעירם איזמיר וכו'. וכ"כ אחריו מר בריה דרבינא ביפה ללב ח"ב (שם סק"ב).

והנה בעל המאורות (תענית ל. עמ' שה) אחר שכתב שיש לברך בורא מאורי האש במוצ"ש שחל בו ת"ב, כשידליקו לפניו נר לקרוא מגילת איכה, סיים, אך שמעתי שהרז"ה נחלק ע"ז עם חכם אחד בדורו, ואמר שבת"ב אין ראוי לברך על הנר, שאין נאותים בו, כי ראוי לישב בחושך להרחיק כל הנאות הגוף בת"ב. ולסברתו י"ל דקריאת "איכה" לאו הנאה היא לו, אלא צער ותוגה. ועל דרך זה כתב הרב בעל העתים בשם רב האי גאון זצ"ל, ואין מנהגינו לברך על הנר כליל ת"ב שחל במוצ"ש, שנהגו במקומנו שלא להדליק נרות. אבל כשמדליקים נר מברכים עליו. ע"כ. (וכ"ה בחשובות הגאונים שערי תשובה סי' קד).

אבל בארחות חיים (הל' הבדלה סי' יד) כתב, שת"ב שחל במוצ"ש וקוראים "איכה" לאור הנר מברך על הנר בורא מאורי האש. וי"א שאינו מברך לפי שכבר נפטר

המבדיל וכו', ואין מברכים על האש (שכבר בירכו בליל ט' באב, ומי שלא בירך אז, כבר עבר זמן ברכה זו), ולא על הבשמים (שאינם שייכים רק במוצ"ש).^(א)

להבדיל במוצאי צום תשעה באב שחל ביום ראשון

ויטרי (סי' רסז, עמ' רכח), ובטור (סי' תקנו) בשם רב נטרונאי גאון. וכ"פ בסידור רב סעדיה גאון (עמ' קכו). וכ"ה בתשובת הגאונים (שערי תשובה סי' קד. ויש שם ט"ס). וכ"כ בספר המנהיג (הל' ט' באב אות כא) בשם הלכות פסוקות. וכ"כ רבינו יצחק בן גיאת הל' ת"ב (סוף עמ' כב).

והרא"ש הביא כל לשון הרמב"ן, וסיים, שמכיון שרק הזמן גורם שאינו יכול להבדיל במוצ"ש שחל בו ת"ב, אבל גוף האדם חייב, כשיעבור ת"ב יבדיל. וכן נהגו העם כדברי ה"ג.

וכ"כ המאירי (תענית ל), דמ"ש הרמב"ן דבת"ב כל ישראל עניים ומרודים, מילי דבדיחותא נינהו, הילכך נוטה אני לומר שאף לדעת הפוסקים שמבדיל והולך כל "היום" כולו, כל שא"א ביומו ראוי הוא לתשלומין במוצאי ת"ב. והדברים נראים. וכן המנהג בכל גלילותינו מימות הגאונים להבדיל במוצאי ת"ב, שאין שבת יוצא בלא הבדלה. ע"כ. ונע"ש שבמוצאי התענית הוא זמן נחמה, וחזר העושר למקומו.

וכ"כ עוד המאירי בספר מגן אבות בענין הרביעי. וכ"פ בספר האשכול (הל' ט' באב עמ' יח), והרוקח (סי' שיא), כדברי הלכות גדולות, שמבדיל במוצאי ת"ב. וכ"כ בספר מעשה הגאונים (סי' מט עמ' רכח) בשם רש"י. וכ"ה בפרדס הגדול (סי' קנה וסי' קסב), וכ"כ בעל המאורות (תענית ל. עמ' שה), ושבוה"ל (סי' רסח), והתניא רבתי (סי' טז). וכ"פ בספר הבתים (עמ' קצט), ושכן מנהגם. וכ"כ ראבי"ה (סי' תתצ עמ' תרעו), והאר"ז ח"ב (סי' תטז), והמרדכי (תענית סי' תרח). והסמ"ק (סי' צו עמ' ס). וכ"כ התוס' (פסחים קז). ד"ה אמר רבא, שכן רגילים להבדיל במוצאי ת"ב. וכ"ה בתוס' רבינו פרץ (עירובין מ:). וכ"כ רבינו חיים בר שמואל תלמיד הרשב"א, בספר צרור החיים (עמ' קעב), שנהגו העם כד' בה"ג להבדיל במוצאי ת"ב. ע"כ. וכ"כ בנימוק"י (תענית ל. עמ' עט), שכבר נהגו העם כד' בה"ג להבדיל במוצאי ת"ב. וכ"כ בספר המחכים (עמ' לו), והצדה לדרך (דף קמג:), ורבינו דוד אבודרהם (דף ע:), והכל בו (סי' סב דף כו רע"ג). ובהגהות אשרי (תענית פ"ד). ובספר הנייר (מכון ירושלים תשנ"ד, עמ' ג).

והר"ן (פסחים כב. תענית י:) הביא שהקשו ע"ז איך מבדיל בליל ב', למ"ד שאין תשלומין להבדלה, ותי

(א) הנה"ג (בהל' קידוש והבדלה עמ' צו סי' ב), נסתפק האם כשפוסק סעודתו מבע"י יבדיל מיד וישתה, שהרי מותר להבדיל קודם צאת השבת, או"ד כיון שהבדיל, חל עליו התענית, ואסור לשותת הכוס, וכ', דימתין למוצאי הצום, דאמר מר (פסחים קז). מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל היום כולו, וגם למ"ד שא"א להבדיל אחר מוצ"ש, שאני הכא דלא שרי ליה למיכל ולמשתה באחד בשבת, מבדיל לאורתא כי שרי למשתה, אבל על נורא אינו מברך. ע"כ. [ובשכל טוב (שמות טו) העתיק כן לחומרא, שאם יבדיל מוקדם, יחוייב בתוספת עינוי, ולא יוכל לשתות].

והביאו הרמב"ן בתורת האדם (דף פז ע"ד), וכתב, ואני לפע"ד לא חזינן להך סברא, דכיון דלא חזי לאבדולי במוצ"ש ויומו, משום דאסיר למיכל ולמשתה, מ"ט לבדיל מכאן ואילך. ואפי' למ"ד מבדיל והולך עד יום רביעי, כל דלא חזי להבדיל בזמניה לא מבדיל בלא זמניה, שכל שאינו ראוי לביילה כילה מעכבת בו. תדע, דאמר"י (ברכות לג) בתחלה קבעוה בתפלה, העשירו קבעוה על הכוס, ות"ב שחל במוצ"ש כל ישראל עניים מרודים הם, וכמו שנאמר זכרה ירושלים ימי עניה בכה"ג לא תיקנו הבדלה על הכוס כלל. הילכך אין לנו הבדלה על הכוס כלל בת"ב שחל במוצ"ש. ע"ש. וכן הסכים הרשב"א בתשובה ח"א (סי' קיז). וכ"כ הריטב"א (תענית ל). בשם רבינו הגדול [הרמב"ן] שלא תיקנו הבדלה על הכוס במוצ"ש שחל בו ת"ב, כי בתחלה קבעוה בתפלה, ורק כאשר העשירו קבעוה על הכוס, ובת"ב שכל ישראל עניים מרודים לא תיקנו על הכוס כלל אלא בתפלה בלבד. ע"כ. וכ"כ עוד הריטב"א (סוכה נד: ובהל' ברכות פ"ח ה"ד), ושכ"כ מורו הרא"ה בשם הרמב"ן. וכ"כ רבינו אשר בר חיים בספר הפרדס (עמ' קעט). וכ"כ הרב אהל מועד (ח"א דף סד. וח"ב דף ע:). וכ"כ ה"ה (פרק כט מהל' שבת ה"ד) בשם הרמב"ן. והר"ן (סוף תענית ל. ובפרק ערבי פסחים קז:).

אבל רב נטרונאי גאון בתשובה (מכון אופק סי' קעה) כתב, שאם חל ת"ב במוצ"ש, אין תקנה להבדיל על הכוס אלא במוצאי ת"ב. וכן אנו נוהגים. וכן ראינו לרבותינו שעושים כן. ע"כ. וכן הועתק כלשון הנ"ל בסדר רב עמרם גאון השלם ח"ב (דף קלד:) בשם רב נטרונאי גאון. וכ"כ בסידור רש"י (סי' תיג), ובמחזור

וכמ"ש בשו"ת קול אליהו (ח"א סי' לד), ובשו"ת יד אלעזר (סי' כט) ועוד.

ודע, דנח" הפוס' אם ההבדלה שלאחר ליל מוצ"ש היא מדין תשלומין בלבד, או שזמן ההבדלה נמשך גם לאחר מכן וכמ"ש הט"ז ביו"ד (סי' שצו) שלדעת מהר"ם זמן ההבדלה נמשך גם לאחר מכן, ולדעת הרא"ש אי"ז אלא מתורת תשלומין. וע"ע בשו"ת חת"ס (א"ח סי' יז) בזה. [וע' ביבי"א ח"ה א"ח סי' י אות ב]. ואם נאמר שזהו רק מדין תשלומין, י"ל שאינו חייב להבדיל על הכוס אלא מדרבנן, כיון שעבר ליל מוצ"ש. ועוד יש לפלפל בזה. וכמו שהעיר בזה בקצרה ביבי"א ח"ו (א"ח סי' מח אות יג).

ואע"פ שרבינו ירוחם הנ"ל כתב, שאף שראה בכמה מקומות שנהגו ככה"ג, מ"מ לא יבדיל כלל ולא יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. וכן עיקר. מ"מ לא חשש לזה מרן מהטעם הנ"ל. וכ"פ האגודה (פרק ערבי פסחים סי' פט), ובשו"ת בנימין זאב (ס"ס רלה), ובמנהגי מהרי"ל (עמ' רמח), והרב מטה משה (סי' תשל), והשל"ה, והמג"א, והא"ר, והח"א. וכ"כ בשלחן גבוה (סי' תקנו), שנהגו כהסכמת הפוסקים להבדיל במוצאי ת"ב. וכ"כ הרב יד אהרן (סי' תקנו). וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף (הל' ט' באב אות ג), ובספר מעם לויעז (פרשת ואתחנן עמ' דש). והגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' תקנו) ציוה לשמש במנחת יום ת"ב שחל באחד בשבת, שיכריז שלא ישכחו במוצאי ת"ב להבדיל על הכוס.

ורחן אמת שבשו"ת הרדב"ז הנ"ל כתב שמהגנינו שלא להבדיל כלל, ואע"פ שדברי הגאונים דברי קבלה הם, מ"מ רוב האחרונים הסכימו שאין לברך כיון שנדחה, וקי"ל הלכה ככתראי. ואף שכתב הרא"ש שנהגו כדברי הגאונים, אפשר שבמקומו בלבד נהגו, אבל במקומות אחרים לא נהגו, ובכ"מ שיש מחלוקת הפוסקים בברכות, שוא"ת עדיף. כדאמרי' בכל דוכתא סב"ל. ומ"מ אין אני מוחה במי שמבדיל במוצאי ת"ב, כיון שהוא סומך על גאוני עולם. ע"כ. וכ"כ מהריק"ש בהגהותיו (סי' תקנו).

ובשו"ת גנת ורדים בגן המלך (סי' קמד) כתב וז"ל: כשחל ת"ב במוצ"ש נחלקו הפוסקים אם מבדיל על הכוס במוצאי ת"ב, ונ"ל שלכתחלה יש לסמוך על ההבדלה שכתפלה, ואינו מבדיל על הכוס במוצאי ת"ב, זולת אם שכח להבדיל בתפלה, שיבדיל במוצאי ת"ב על הכוס ולא יחזור לברך י"ח ברכות דנפישו טובא. ע"כ.

גם בספר זכור לאברהם ח"א ערך הבדלה (דף כח.) כתב, שלא יבדיל בשם ומלכות, וכתב שם, מפני שאין

דהיכא דלא אפשר סמכינן אמ"ד מבדיל והולך כל השבת כולה. ומיהו בתורת האדם כתב, דהכא לא מחייב בתשלומין.

והובא גם בריטב"א (סוכה נד:), וברא"ש (תענית פ"ד סי' מ), ובס' השלחן (הל' סעודה שער ח). וכ"פ מהר"ם חלאווה (פסחים קט:). וכ"ה במ"מ (שבת כט, ד).

ומרן הב"י (סי' תקנו) כתב, ולא ראיתי לנכון להאריך בזה שכבר כתב הרא"ש שנהגו העם כד' בה"ג להבדיל במוצאי ת"ב. וכ"כ הסמ"ק. והכי נקטי'. ע"כ. וכ"פ בש"ע, והוא ע"פ מ"ש בשו"ת תרוה"ד (סי' לד), שבמקום מנהג לא אמרי' סב"ל.

ואף שהב"ח (סי' תקנ"ו) הביא מרבינו ירוחם (דף קסד ע"ג) שלא יכניס עצמו לספק ברכה, ושכן עיקר. וכ"כ הרדב"ז (ח"ב סי' תרמב) דלרוה"פ האח' אין להבדיל במוצאי ת"ב נדחה, ושוא"ת עדיף, ואף שבכפתור ופרח כתב דבספק מצוה מברכין, בנ"ד דהמחלוקת בברכה עצמה, סב"ל. [ונתכוין לרמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, אהל מועד, מהר"ם חלאווה, ורבינו ירוחם. ובחנם תפס עליו הערה"ש דכל הפוסקים חוץ מרמב"ן וריטב"א הסכימו ככה"ג]. וע"ע בגן המלך (גנת ורדים ח"א סי' קמד). מ"מ אנו נוהגים להבדיל במוצאי ת"ב, דסב"ל במקום מנהג לא אמרי'. וכ"ד רוה"פ, בה"ג, רב עמרם גאון, רה"ג, ר' נטרונאי גאון, רי"צ גיאת, רב סעדיה גאון בסידורו (עמ' קכו), ספר הנייר (צד ה), צדה לדרך (מאמר ה' פ"ט). פסקי ר"א מלונדריש ברכות (עמ' קמו). התוס', והמרדכי, והרא"ש, האשכול, הסמ"ג, המאירי, והרד"א, הארחות חיים, הכל בו, והרוקח, האו"ז והטור. וע"כ הכי נקטי' כיון שכן המנהג.

וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם ח"א (סי' יח), ובספר טהרת המים (מע' ס אות ט), ובשו"ת ויאמר משה (הארו"ח סי' כא), ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' ז).

וגם יש לדון בזה, דהוי ספק דאו', דנקטי' שחיוב הבדלה הוא מדאו'.

והנה בס' מאה שערים (עמ' טז) כ' שבתפלה יוצא י"ח הבדלה מה"ת, וכ"כ הטור (סי' רצו). וכ"מ בש"ע (סי' רצו סי' ה) דנ"ח קודם ליי"ח הבדלה. אלא דלהרבה פוס', אם דעתו להבדיל על הכוס, כיון שמצ"כ, ואינו מתכוין לצאת י"ח בתפלה מה"ת, נמצא שמקיים המצוה מה"ת בהבדלה שעל הכוס. וכמ"ש בתוספת שבת (סי' רעא סק"ג) גבי קידוש, וכ"כ בשו"ת חת"ס (סי' טו, כא). ובחי' הגרע"א (סי' רעג) ועוד. אמנם הרי י"א שמצות א"צ כוונה, ועוד שלדעת כמה פוס' הא דמצ"כ אינו אלא מדרבנן, ומה"ת יוצא אף בלי כוונה,

יא. חולה או יולדת שמבדילין על הכוס במוצאי תשעה באב, אין להם לומר את הפסוקים שרגילים לאומרם במוצאי שבת על הכוס, אלא מתחילים ישר לברך בורא פרי הגפן וכו'. (יא)

דהיינו ליל שני, יום התשלומין שהוא יום א' חלף הלך לו. ומ"מ ראיתי להרב יד אהרן (סי' תקנו), שכתב, שאנו נוהגים כפסק מרן הש"ע ומבדילין במוצאי ת"ב. וכ"כ בשו"ת עמק המלך (סי' נג), שכן עמא דבר. וכ"כ בספרו מסגרת השלחן יו"ד (סי' שמא דף קעב:). ע"ש.

גם הגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים (סי' קנט ד"ה והנה), כתב, שהמנהג בעירנו להבדיל במוצאי ת"ב כדברי מרן ורוה"פ, וכל שיש מנהג לא חיישינן לכללא דסב"ל. וכ"כ עוד בספרו רוח חיים (סי' תקנו). ובמועד לכל חי (בהשמטות דף ערה). וכ"כ מר בריה דרבינא הרב יפה ללב (ח"ב סי' תקנו, וח"ז סי' תקנו).

וכ"כ רב חמ"א בשו"ת משה האיש (סי' כג אות ז), שכן מנהגינו בירושלים להבדיל על הכוס במוצאי ת"ב.

והרב בנהר מצרים (ה'ל' ט' באב סעיף יד דף לו:), כתב, שהמנהג פשוט במצרים, שאם חל ת"ב באחד בשבת שמבדילים בכיתם במוצאי ת"ב על כוס יין. ואע"פ שהרדב"ז כתב שמנהגם שלא להבדיל. וכ"כ מהריק"ש, הנה הרדב"ז היה קודם מרן, וכשראה מחלוקת בה"ג ורמב"ן דן דסב"ל, אבל לאחר שבא מרן הש"ע והכריע את ההלכה כהרא"ש וסיעתו, וכפסק בה"ג, ודחה דברי הרמב"ן. ושכן נהגו העם. ופסקי מרן והוראותיו נתפשטו בכל תפוצות ישראל, מאז נהגו גם במצרים להבדיל במוצאי ת"ב, כשם שפשט המנהג כן באר"י להבדיל במוצאי ת"ב, וכמ"ש במנהגי ירושלים, ואין פוצה פה ומצפצף, אגן נמי אתכא דמרן סמכינן וברוכי מברכינן. ע"כ. וכ"כ בכה"ח סופר (סק"ה). ובשו"ת משנה הלכות ח"ז (סי' ט).

יש מחלוקת שקולה, ששה פוסקים אומרים להבדיל במוצאי ט' באב, וששה פוסקים אומרים שלא להבדיל. וקי"ל סב"ל, ואפי' נגד מרן, ואפי' נימא דרבים הם האומרים לברך, במילי דברכות לא אזלינן בתר רובא. ומיהו במקום שנהגו כפסק מרן להבדיל במוצאי ת"ב בשם ומלכות, ימשיכו לנהוג כן, דקי"ל סב"ל במקום מנהג לא אמרי. ע"ש. אולם המעיין יראה דאשתמטייה דברי הרבה מן הראשונים והאחרונים שהבאנו לעיל, חבל נביאים, דס"ל להבדיל במוצאי ת"ב, כמו שפסק מרן. ואינה מחלוקת שקולה. ושור"ר שכבר השיג עליו הגר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קנט), דרובא דרובא דרבוותא ס"ל להבדיל במוצאי ת"ב. והרב לב חיים הוסיף ד' התניא וכו', וכתב שכן המנהג. ע"ש. והנח להם לישראל. וע"ע בשו"ת עמק המלך (סי' כג). ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (סי' לו). ובשו"ת מעט מים (סי' עג). ובשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קיח אות ב). ובשו"ת מנח"י ח"ח (סי' ל אות ד). ובשו"ת שאלת משה (סי' מג). ובשו"ת שארית שמחה (סי' יד). ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ב (סי' רסא). [וע"ע בקצרה בשו"ת יבי"א ח"ז א"ח ס"ס מז].

וכ"כ רבי ישמעאל הכהן טנוגי, ראש רבני מצרים, בספר הזכרון (עמ' מ), נדפס לראשונה בשנת שט"ו, ראה בשם הגדולים ח"א מע' י סי' שפט]. שאחר התענית מבדיל על הכוס. וכ"כ בטהרת המים (מערכת ט אות יא), ובשד"ח (בין המצרים סי' ב אות ו).

אמנם מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנו סק"ב וסק"ג) ה"ד הכנה"ג בתשובה (תאו"ח סי' עא), שהחולה שאוכל בת"ב צריך להבדיל. ויכול להוציא את בני ביתו ידי חובתם. ע"ש. וכ"כ כמה אחרונים, אך יש לדחות דשאני הכא שמבדיל ביום א', משא"כ כשמבדיל במוצאי ת"ב

בהבדלה במוצאי ת"ב, אין אומרים את הפסוקים שרגילים לאומרם במוצ"ש

יא שו"ת משה האיש (סי' כב אות ח). וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ו (סי' ט), שלפי מה שנוהגים שלא לומר הפסוקים במוצאי יו"ט בהבדלה שעל הכוס, ה"ה שאין לאומרם במוצאי ת"ב. ואף החולה שאוכל בת"ב, וכן בעלי הברית שאוכלים בת"ב דחוי, לא נהגו לומר הפסוקים קודם ההבדלה על הכוס, משום שפסוקים אלו נתקנו להמנע מזה. וכיו"ב יש לנהוג כן במוצ"ש בהבדלה על

הכוס שעושה האבל, שאין לו לומר הפסוקים שאומרים קודם ההבדלה שהם פסוקי שמחה, אלא יתחיל מהברכות מיד. וכמ"ש בשו"ת הר הכרמל (חיו"ד סי' כ). **וכ"כ** הגרש"ז אויערבך בהליכות שלמה (ח"ג פרק טז, בדבר הלכה ס"ק יד) דבתענית דחוי שעושים ההבדלה אין לומר את הפסוקים וכו', כיון שפסוקים אלו נתקנו לאומרם להרבות בשמחה, ובט' באב צריך להמנע מזה. ע"ש.

יב. מוצאי שבת שחל בו תשעה באב, בעת ההבדלה אין מברכים על הבשמים כלל, משום שיש תענוג מריחם הטוב, אף על פי שעל הנר מברכים בלא כוס, לפני קריאת איכה. וכן הרוצה להשלים מנין מאה ברכות בתשעה באב, אין לו לברך על הבשמים מהטעם הנ"ל. (יב)

אין מברכים על הבשמים במוצ"ש ליל תשעה באב

(קב:), שלא מצינו איסור להריח בבשמים בת"ב או ביוהכ"פ. והובא בעולת תמיד (סי' תקנו).
ובשו"ת מים חיים משאש (סי' רכד) כתב, שמנהגם כהש"ך לברך על הבשמים בת"ב. ע"ש.
וע' בספר נהר שלום (סי' תקנו) שכתב לסייע דעת מרן, שאין להריח בשמים בת"ב, מלשון הרד"א. ושגם הרמ"א בד"מ (סי' תקנט) הסכים להב"י דבת"ב לא מייתנין אסא. ע"ש. וכן בשו"ר כנה"ג (סי' תקנט הגב"י אות ה), סיים, שמדברי הש"ך ביו"ד (סי' רסה) סעד לדברי מהר"ם די לונזאנו. ע"כ. אבל הכנה"ג עצמו (סי' מו בהגה"ט) אוסר להריח בין בת"ב בין ביוהכ"פ. ע"ש. וכן נראה דעת השל"ה (מס' יומא דף ג ע"ג) להחמיר.
ואולם הרב גנת ורדים בקונט' גן המלך (סי' קמה) כתב ליישב דברי מרן, שאע"פ שאין בריח בשמים איסור משום עינוי, מ"מ ראוי לאוסרו בת"ב משום תענוג, דלא גרע ממה שאסרו לטייל בת"ב מפני שמסיד דעתו מן האבל, אבל יוהכ"פ מצוה לכבדו בכל מיני תענוג, וכיון שאין בזה איסור משום עינוי, מותר להריח בבשמים. ע"כ.

וכ"כ הגאון רבי אליהו שמאע בספר מכשירי מילה (דף לו ע"ב), שאנו אין לנו אלא דברי מרן. ודלא כהש"ך. וכ"כ גם בשו"ת ויאמר יצחק בליקוטי דינים (הל' ט' באב אות ז), שאנו אין לנו אלא דברי מרן, ומה גם דשוא"ת עדיף. ע"כ. וכ"פ במשחא דרבנותא ח"ב (סי' תקנו), שבת"ב אסור להריח בבשמים, משום תענוג. אבל ביוהכ"פ אדרבה מצוה לכבדו ולענגו כמה שאפשר. וזהו כדברי הרב גנת ורדים הנ"ל. ואנו נוהגים לגמרי כדברי מרן בין להקל (להריח בשמים ביום הכפורים), ובין להחמיר (שלא להריח בבשמים בכל יום התשעה באב).
ואדרבה ביוהכ"פ אנו מחזרים לברך ברכת הריח על הבשמים כדי להשלים מאה ברכות, וכמ"ש בלקט הקמח (דף נא), שכן המנהג אצל גדולי ישראל להתירו בשופי, וכל המוסקיף להחמיר כאילו הוא גורע. ע"כ.
וכן מבואר בדברי המהרש"א בח"א (יומא פב:), שלא נאסר ביוהכ"פ להריח בבשמים שאינו אלא עונג רוחני. וכ"כ בסדר היום (עמ' רמב). וכ"כ הרב מטה יהודה עייאש (סי' מו סק"ט), שביוהכ"פ מותר להריח בבשמים, ואדרבה מצוה עבדי, שמתכוין להשלים מאה ברכות.

(יב) כ"כ רש"י בפרדס הגדול (סי' קנה). וכן הובא בשמו בספר מעשה הגאונים (עמ' לד). וכ"כ ראב"ה ח"ג (ס"ס תתן), והא"ו ח"ב (סי' תטז).

וז"ל המרדכי (תענית סי' תרלה) בשם רבי שמואל מבונבורק, שהיה אומר בורא מאורי האש בלא כוס, אבל על הבשמים לא היה מברך, דהוי תענוג. וכ"כ הארחות חיים (הל' שבת אות יד) בשם רבינו גרשום, והטעם לפי שהבשמים משמחים את הנפש, ות"ב אסור בשמחה. ובהגמ"י (סוף הל' תעניות) כתב, יש מי שאומר לברך על הבשמים במוצ"ש שחל בו ת"ב, ולא נהירא. ולא הנהיגו רבותינו כן. ע"כ. וכ"כ בעל המאורות (תענית ל. עמ' שה), אלא שסיים, והרב דודי (בעל ההשלמה) היה מברך בביתו על הנר ועל הבשמים. וכן רבי דוד אבודרהם (דף סט רע"ג) כתב, שאין מברכים על הבשמים. ומרן הב"י ה"ד הרד"א, וכתב, וכן נהגו העולם.

ולעומתם, בשבולי הלקט (סי' רסח) אחר שה"ד רש"י הנ"ל, הביא בשם רבי משה בר יקותיאל, שיש לברך על הנר ועל הבשמים בלא כוס. וכ"כ בשמו בספר מעשה הגאונים (עמ' לד), ובספר הרוקח (סי' שיא). וכ"פ המנהיג (הל' ט' באב אות כא). וכ"כ הארחות חיים (הל' שבת אות יד) בשם רבי יהודה מפריש.
אולם מרן בש"ע (סי' תקנו) פסק, שבלי למוצ"ש שחל בו ת"ב אינו מברך על הבשמים, ואף במוצאי ת"ב א"צ לברך לא על הנר ולא על הבשמים, (שהנשמה יתרה שהיתה בשבת כבר חלפה הלכה לה במוצ"ש).

ומרן הש"ע ביו"ד (סי' רסה ס"ד) כתב, כשיש מילה בת"ב וביוהכ"פ ואין היולדת שם, לא יברכו על הכוס, ובת"ב אסא נמי לא מייתנין, מן הטעם שאין מברכים על הבשמים במוצ"ש שחל בו ת"ב. ע"כ. וכ"פ מרן (סי' תקנט ס"ו).

והש"ך יו"ד (סי' רסה ס"ק יב) כתב ע"ד מרן, שאינו מוכרח דשאני מוצ"ש שחל בו ת"ב, שהבשמים באים לתענוג ולהשיב הנפש, על סילוק נשמה יתרה שהלכה לה במוצ"ש. אבל שיהיה אסור להריח בשמים בכל יום ת"ב זה לא שמענו. ע"כ. וכ"כ המג"א (סי' תקנו סק"א). וכן פסקו הא"ר (שם סק"ג), ובספר בגדי ישע (סי' תקנו). וכ"כ מהר"ם די לונזאנו בספר שתי ידות (דף

יג. הנשים שאינן באות לבית הכנסת במוצאי שבת שחל בו תשעה באב, ואינן שומעות את ברכת בורא מאורי האש מהשליח צבור, יברכו לעצמן על הנר ברכת בורא מאורי האש. וקודם להדלקת הנר יזהרו לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" [יג].

גבוה הביא טעם הלבוש הנ"ל, וכתב שטעם חלוש הוא וכו'. וע"ע בנהר מצרים (הלכות מילה אות לא).

והמשנ"ב (סי' תקנט ס"ק כז) העיר ע"ד מרן הש"ע שכתב, ובת"ב אין מביאים הדס, "שאע"פ שתמיד אין מביאים בשמים למילה" וכו'.

ונראה דאשתמטייה דברי מרן הב"י בבד"ה (י"ד ס"ס רסה) הנ"ל בשם הארחות חיים, ושבוילי הלקט. וכ"כ מרן בש"ע (י"ד סי' רסה ס"א), שאחר שמברך על הכוס בפה"ג, יש נוהגים ליטול הדס בידו ולברך עליו ולהריח, ואח"כ מברך אשר קידש ידיד מבטן. וע"ע בשו"ת ויאמר מאיר (סי' י), שהאריך בזה.

וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (סי' תריב) בשם האחרונים להתיר להריח בשמים ביוהכ"פ. וסיים, "וכן אנו נוהגים". וכ"כ הרב מטה אפרים (סי' תריב אות א), וכתב בקצה המטה, שכן פשט הדבר בכל תפוצות ישראל להתיר להריח בשמים ביוהכ"פ. וע"ע בספר זכר דוד (מאמר ג עמ' שמו), ובשו"ת יבי"א ח"ט (חאו"ח סי' נר), ובחזו"ע (ימים נוראים עמ' רפג). הא מיהא בת"ב נקטי' שאסור להריח בו בשמים, וכדעת מרן, והאחרונים הנ"ל [חזו"ע תעניות עמוד שלט].

נשים שאינן שומעות ההבדלה במוצ"ש זו יברכו לעצמן בורא מאורי האש

(ברכות נג. עמ' קסז), וברית"ב א (ברכות נג. ובפסחים נד.). וכ"כ רבי דוד בונפיד (פסחים נג:).

וקושטא קאי שמהר"ר חסדאי הכהן בשו"ת תורת חסד (בתשובה שבראש הספר אחר המפתחות) פסק שאין לחזור ולברך בורא מאורי האש כשמבדיל לנשים, וכנ"ל, אולם הואיל והעיקר לדינא שהנשים חייבות בהבדלה, וכמו שהוכיח במישור הפר"ח (בליקוטים סי' רחז), מדאמר' בפסחים (נד.) רבי מפרזן וחזו"ר וסודרן על הכוס להוציא בניו ובני ביתו, ובני ביתו היינו אשתו, כדמוכח בברכות (כד.), ובירושלמי (ריש פ"ג דמעשרות). מוכח שהנשים חייבות בברכת מאורי האש. **וכדבריו** כתב בחידושים מהריט"ב א (פסחים נד.), "דמהא דאמר' דרבי חזו"ר וסודרן על הכוס להוציא בניו ובני ביתו, מוכח שהנשים חייבות בהבדלה, ובודאי שאשתו בכלל בני ביתו בכל מקום".

וכ"כ בספר לשון לימודים (סי' קנג), דפשיטא שגם

אבל בת"ב אין להריח בבשמים, כמ"ש מרן בש"ע י"ד (סי' רסה), דבת"ב אסא נמי לא מיייתנין. ונמיהו מ"ש המטה יהודה שההדס בעת המילה הוא ג"כ להשיב את הנפש, כי יש בני אדם שמתעלפים בראותם דם הברית, וכמ"ש הלבוש (י"ד סי' רסה אות א), וכן הובא במכשירי מילה (דף כט.), וכ"כ בשו"ת דברי משה הלברשטם (חיו"ד סי' עד עמ' קצג:). ולכן לא מיייתנין אסא בת"ב. ומשמע מדבריו שאף לדעת מרן מותר להריח בבשמים בשאר יום ת"ב, אין כן דעת האחרונים הנ"ל, שאסרו להריח בשמים בת"ב "משום תענוג", וס"ל שמרן אוסר להריח בשמים בת"ב כל היום.

והנה הטעם שמריחים בהדס בשעת המילה, כתב בשבוילי הלקט (הל' מילה סי' ד), שנוהגים להביא בשמים במקום שעושים המילה. והוא ע"פ המדרש רבה (פרשה מח), א"ר אייבו בשעה שמל אברהם אבינו את כל ילידי ביתו, העמיד את הערלות על גבעת הערלות וזרחה השמש עליהם, עלה ריחם לפני הקב"ה כקטורת הסמים, אמר הקב"ה בשעה שבני אברהם חוטאים לפני אני נזכר להם אותו הריח ומתמלא ברחמים עליהם. ע"ש. וכ"כ הארחות חיים ח"ב (הל' מילה עמ' יב). והביאו הב"י בבדק הבית (ס"ס רסה). (והרב שלחן

יג) הנה בשו"ת בית דוד (א"ח ס"ס תצא) כתב, שדין בורא מאורי האש תלוי בדין ברכת ההבדלה, שבמחלוקת היא שנויה אם הנשים חייבות בה. ואף שאפשר שברכת בורא מאורי האש ברכת הנהנין היא, ונשים חייבות בה (לכ"ע), מ"מ אע"פ שאנו מדמין לא נעשה מעשה. וכן שמעתי שהרב חסדאי הכהן פסק שלא לברך בורא מאורי האש על האור קודם מקרא מגילה, כדי שיברכו בורא מאורי האש בהבדלה שעל הכוס בביתם, ורק אם יש איזה איש בביתו, יכול לברך בורא מאורי האש בבח"נ, ויחזור ויברך בביתו להוציא י"ח. ע"כ.

אולם מה שרצה לומר דברכת בורא מאורי האש ברכת הנהנין היא, הנה רוב הראשונים כתבו בפירוש להיפך. וכמבואר להדיא בחי' הרמב"ן ברכות (ריש פרק אלו דברים), ובתוס' (פסחים נה:), ובהרא"ש (ברכות פ"ח ס"ס ג), ובמאירי (ברכות נג.), ובחי' הר"ן (פסחים נג:), וברא"ה

לברך בורא מאורי האש קודם מק"מ. ודלא כמ"ד שיברך אותה אח"כ עם ברכת הבדלה. וכן נהגו פה צובא (חלב) יע"א. וע' בבית דוד (סי' תצא), שאם יש איזה אדם שצריך להוציאו י"ח, אז חוזר ואומרה בביתו על הכוס עם ברכת ההבדלה. אך לא בשביל אשתו. ואנו מנהגינו לחזור ולברכה על הכוס להוציא את אשתו י"ח אף שאין שום אדם אחר בביתו להוציאו. ע"כ.

וב"ז שלא כמ"ש בשו"ת ראש משביר (סי' לא) לתרץ דברי הבית דוד, דאע"ג דמרן פסק דנשים חייבות בהבדלה, אנן חיישינן לספק ברכות אפי"ג נגד מרן. ע"ש.

ובאמת כי בהגלות נגלות דברי ראבי"ה בשם הירושלמי שמבואר להדיא דנשים חייבות בהבדלה, ודאי דהכי נקטי'. וכ"ש במקומות אלו שכבר נהגו להבדיל לנשים במוצ"ש וי"ט וכמ"ש האחרונים. וקי"ל סב"ל במקום מנהג לא אמרי'.

וע' להגר"ח פלאג"י בס' רוח חיים (סי' תרצג סק"ב) שכ' שהמנהג כהברכ"י הנ"ל, שאם בירך בעה"ב בורא מאורי האש בבהכ"נ ואין איש מאנשי הבית שטרם י"ח בורא מאורי האש, הנשים מברכות לעצמן בורא מאורי האש. ע"ש. וע"פ זה הזהיר ברוח חיים (סי' תקנו) שבליל ת"ב שחל במוצ"ש שהאנשים מברכים ברכת בורא מאורי האש בבהכ"נ קודם איכה, תזוהנה הנשים לברך בביתן בורא מאורי האש. ע"ש. וכ"כ עוד בספרו מועד לכל חי (סי' י אות מו), שיזהרו האנשים לברך בורא מאורי האש קודם "איכה", והנשים יברכו בורא מאורי האש לעצמן.

ולא אכחד דק"ק על הברכ"י והרו"ח הנ"ל שדייקו לומר שהאשה תברך לעצמה, והרי לדעת מהר"י פראג"י שהובא בברכ"י (ר"ס רצח) רשאי בעה"ב לחזור ולברך בורא מאורי האש בהבדלה שעל הכוס להוציא י"ח. והוא לפנינו בשו"ת מהר"י"ף (סי' טו). וכמ"ש ג"כ החכמה ומוסר הנ"ל. ותנא דמסייע להו הוא המאירי ברה"ה (כ"ט): שכ' להדיא שגם הנשים חייבות בברכת מאורי האש, וז"ל: ומאור ובשמים י"א שהם ברכת הנהנין ואין מי שיצא מוציא בהם. ואני אומר שאין אלו ברכת הנהנין גמורה, ואילו היה המאור ברכת הנהנין גמורה היינו מברכין אותה כל זמן שנראה לנו מחדש. אלא הואיל ותקנת חכמים הם, ולא מצד הנאתו הוא מביאין, אע"פ שנהנה מהן, הרי הם כברכת חובה. ועוד שמכיון שמסדר חכמים נסדרו כאחת אין לומר על קצתן לצאת ועל קצתן שלא לצאת. עכ"ל. וכ"כ להדיא בשו"ת הרשב"ש (סי' נג), שכ"ש שאף המקדש

הנשים חייבות בברכות ההבדלה לפחות מדרבנן, כדאמרי' (פסחים נד.) שרבי היה מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס כדי להוציא את בניו ובני ביתו. ובני ביתו היינו אשתו, כדאיתא בירושלמי (הנ"ל) וכו'. ע"ש.

וכן ראבי"ה (ברכות סי' פב עמ' לו) כתב, דאיתא בירושלמי אמר רב אדא נשים חייבות בקידוש ובהבדלה, בקידוש מנין וכו' ובהבדלה מנין, שהואיל וחייבות בשמירת השבת חייבות להבדיל בין הקודש ובין החול, בין השבת לששת ימי המעשה. ע"כ.

וכן העלה בשו"ת יבי"א ח"ד (תאו"ח סי' נד) שהנשים חייבות בהבדלה. ושכ"כ בשו"ת זבחי צדק ח"ב (תאו"ח סי' כח), שמכיון שמרן הש"ע כתב בסתם שהנשים חייבות בהבדלה, ודברי הר"ש שחולק כתבו בשם וי"א, קי"ל הלכה כסתם, והכי נקטי'. וכן המנהג בכל תפוצות ישראל שמבדילים לנשים. וכ"כ בבא"ח ש"ב (פרשת יצא אות כב), דאע"ג דאיכא פלוגתא בדין ההבדלה לנשים קי"ל שהנשים חייבות בהבדלה, ויכולות גם להבדיל לעצמן. ואף מי שהבדיל בביהכ"נ יכול לחזור ולהבדיל להן. ע"ש. ממילא נראה שחייבות אף בברכת "בורא מאורי האש".

זכר לדבר מ"ש מרן הבי", דמ"ש הרשב"א בתשובה (סי' תשלט) בשם הגאונים שהסומא אינו מבדיל, נראה הטעם שמכיון שאינו יכול לברך בורא מאורי האש א"צ להבדיל. ע"ש. אלמא דהא בהא תליא.

וכן ראיתי בערה"ש (סי' רצו) שדחה דברי הבית דוד הנ"ל, והסכים שחוזר ומברך בורא מאורי האש להוציא את אשתו י"ח ברכת בורא מאורי האש, וכמ"ש בפסחים (נד.) חוזר וסודרן על הכוס להוציא בני ביתו, ואשתו בכלל בני ביתו.

וכן הסכים הרב שלחן גבוה (סי' תרצג סק"ד), ודלא כהבית דוד. ע"ש.

גם מרן החיד"א בברכ"י (סי' תרצג סק"א) העיר ע"ד הרב בית דוד, שהואיל ודעת הרמב"ם ומרן שהאשה חייבת בהבדלה וקי"ל כוותייהו, וכמ"ש לעיל בברכ"י (סי' רצו), א"כ יכול האיש לברך בורא מאורי האש בביהכ"נ קודם מקרא מגילה, והאשה תברך לעצמה ברכה זו, שכיון שהראב"ד בספר תמים דעים (סי' קעד), וכמה רבוותא קמאי ובתראי, כולם שווים שיש לברך "בורא מאורי האש" קודם קריאת המגילה, כדי שלא יהנה מן האור בלא ברכה, הכי נקטי'. והאשה תברך לעצמה. ע"כ. וכ"כ הרב קמח סולת (דף קפד.), ובספר זכרון משה אזולאי (סי' תרצג).

גם מהר"א ענתבי בספר חכמה ומוסר (סי' רמה) כתב שכאשר חל פורים במוצ"ש, העלו האחרונים שנכון

האש שנתקן לזכר לבריאת האש במוצ"ש, ואינו שייך לשבת כלל, והו"ל זמן גרמא, מנ"ל דחייבות. ואולי כיון דלכתחלה מצוה לסדרה על ברכת ההבדלה דינו כהבדלה. ויותר נכון לומר דלכו"ע אין האשה חייבת בברכת הנר. עכ"ל בקיצור. ואשתמיט מניה דברי התורת חסד והבית דוד והברכ"י, והרוח חיים, שמבואר להדיא בדבריהם, דלהפוסקים דס"ל דנשים חייבות בהבדלה, חייבות גם בברכת בורא מאורי האש. וכ"כ השלחן גבוה. והערה"ש. והחכמה ומוסר. וכ"כ הרב טהרת המים (מע' מ אות ג), שמכיון שהנשים מחוייבות להבדיל כדעת רה"פ דהבדלה דאורייתא,

ממילא צריכות הן לברך כל סדר ההבדלה ככל מה שתקנו חז"ל, וכמו שמצאנו בכמה ענינים שמחוברים דאורייתא ודרבנן שלא חילקו חז"ל ביניהם וכו'. ע"ש. ובפרט שמהר"ח פלאגי מעיד בגדלו שכן המנהג. וכן בדין, שהכל נכלל במצות הבדלה, ומבואר להדיא בריטב"א (הג"ל) שרבי היה חוזר וסודרן על הכוס להוציא את בני ביתו מברכת בורא מאורי האש. ואשתו הוי בכלל בני ביתו, וזה ברור. ואפי' במקום שאין מנהג יש לנשים לברך בורא מאורי האש. ודו"ק.

והנה בתשובת הרשב"א ח"א (סי' קנט) נשאל, מה ראו חכמים לתקן לברך על האור במוצ"ש, מטעם שהיה בתחלת ברייתו, יותר משאר הבריות בששת ימי בראשית. תשובה, הטעם לפי שנאסרה הבערה בשבת, ובמוצ"ש חזר להתירו, וכאילו נתחדש עתה וכו'. ע"ש. **ובשו"ת** באר משה ח"ד (סי' כח) כתב, הנה ראיתי להביאה"ל (סי' רצו) שהעלה שלא תברך האשה ברכת בורא מאורי האש, כי היא אינה ברכת הנהנין, שא"כ בכל פעם היתה צריכה לברך, אלא הוי כברכה שהז"ג היינו זמן מוצ"ש, ולכן לא תברך כלל ברכה זו. אולם מנהגינו אינו כן. כי אצלינו כל הנשים גדולות וקטנות מברכות ברכת בורא מאורי האש במוצ"ש. ובאמת שדברי הביאה"ל הנ"ל תמוהים הרבה בעיני, ולא ירדתי לסוף דעתו, שהלא ברכת האש במוצ"ש נתקן על בריאת האש במוצ"ש כמפורש בפסחים (נג:), וע"ש בתוד"ה אין מברכין. ומשום שנברא האש במוצ"ש לכן אין מברכים רק במוצ"ש. ובאמת הוי כברכת הנהנין, שמברכים ומהללים ומשבחים למי שברא עולמו וברא בו האש לצורך ולהנאת בני"א שבלעדו א"א לחיות, אך אינה ברכת הנהנין ממש. וא"כ איך אפשר לומר שאשה לא תברך ברכת בורא מאורי האש. ודמי להא דאמר' בדין מזוזה אטו גברי בעי חיי ונשי לא בעי חיי (יומא יא:). ואף כאן אטו אנשים בעו האש, נשים לא בעו האש, ודברי הבה"ל תמוהים מאד, ע"כ

בביהכ"נ צריך לחזור ולקדש בביתו להוציא י"ח את בניו ובנותיו וכל בני ביתו, כן הדין לענין ההבדלה שאע"פ שהבדיל בביהכ"נ צריך לחזור ולהבדיל בביתו להוציא י"ח את בניו ובני ביתו, כדאמר' בפסחים (נד.) רבי מפוזן וחזון וסודרן על הכוס להוציא בניו ובני ביתו. ע"כ. וכ"כ בספר קמח סולת (דף פג.). ונדלא כמ"ש בשו"ת דברי מלכיאל ח"ו (סי' ג דף ט:), שפשוט שבברכת הנר במוצ"ש אם יצא אינו יכול להוציא, כיון שאינו צריך לחזור אחר הנר. ע"ש. ואשתמטייה דברי הרשב"ש והברכ"י בשם מהרי"ף.]

ובשו"ת קרבן אשה (תאו"ח סי' טו) תפס על הברכ"י שסותר עצמו בזה למ"ש בברכ"י (ר"ס רצח) בשם מהר"י פראגי. ובסו"ד נדחק לומר דס"ל להברכ"י דאף דקי"ל כמרן דנשים חייבות בהבדלה, מ"מ משום דקי"ל ספק ברכת להקל, תברך לעצמה, כדי שלא יכנס בספק ברכות. ע"כ. ולפי דבריו הי"ל להברכ"י לחוש בזה גם בברכת ההבדלה עצמה דסב"ל. אולם לפע"ד י"ל דמרן החיד"א מחלק בזה בין אשה היודעת בעצמה להבדיל ולברך ברכת בשמים ונר, לאשה שאינה בקיאה. וכמ"ש הטוש"ע (סי' רעג ס"ד) לגבי קידוש, שאם יודעים לקדש לא אמר' אע"פ שיצא מוציא. וזה דעת הרי"צ גיאת ובה"ג והאו"ח בשם רבינו אשר ועוד. וכמ"ש הערה"ש (סי' מו סק"ד. ובסי' רצו סק"ב). ע"ש. ומש"ה כתב הברכ"י שם שהאשה תברך לעצמה, דמיירי בבקיאה. ודברי מהר"י פראגי בבא להוציא בני ביתו שיש בהם שאינם בקיאים. ותשקוט האר"ש. **אתה** הראת לדעת שכל האחרונים הנ"ל חבל נביאים אזלי ומודו דלמ"ד דנשים חייבות בהבדלה (דנקט' כוותיה), נשים חייבות גם בברכת בורא מאורי האש. וכן העלה ביבי"א ח"ט (סי' עט), ובשו"ת יחוד ח"ד (סי' כז). [ובחסד לאלפים (סי' רצו אות ו) כתב, כשחל פורים במוצ"ש מברכים בורא מאורי האש קודם קריאת המגילה, והוא שיש אנשים בביתו שיכול לחזור ולברך בורא מאורי האש לסדרה על הכוס ולהוציאם י"ח, ודוק אנשים, אבל לא נשים שאז לא יברך אלא בביתו כשיבדיל על הכוס. ע"ש. והנה כ"ז כתב עפ"ד הבית דוד (סי' תצא). ואשתמטייה שמרן החיד"א בברכ"י (סי' תרצג) מסיק שהאשה יכולה לברך לעצמה ברכת בורא מאורי האש. וכן הסכימו הגר"א ענתבי והגר"ח פלאגי וסיעתם].

ובביאה"ל (סי' רצו ס"ח) כתב, ומסתפקא אפי' למ"ד נשים חייבות בהבדלה, אם חייבות בברכת הנר. דבשלמא הבדלה אע"פ שהוא מ"ע שהז"ג הרי היא נכללת במצות זכור ושייכא לשבת. ואפי' למ"ד הבדלה דרבנן דומיא דקידוש תיקונו. משא"כ בורא מאורי

ישראל שנהגו לברך בבהכ"נ קודם איכה ברכת בורא מאורי האש אין לשנותו כלל. והנשים יברכו לעצמן בבית ברכת בורא מאורי האש. ע"כ.

וכן בשו"ת ציץ אליעזר חלק יד (סי' מג) כתב להשיג על דברי לוח אר"י של הגרימ"ט, "שלפ"ד המשנ"ב לא יברכו הנשים ברכת בורא מאורי האש", שכאילו בא לקבוע הלכה כן, אולם מנהג הנשים שכן מברכות ברכת בורא מאורי האש, כשהן צריכות להבדיל לעצמן, ואין לשנות מנהגן. ונשים רבות מברכות בורא מאורי האש לעצמן אף כששומעות הבדלה מפי איש. ושיפיר יכולות לנהוג כן. ואפי' המשנ"ב מודה שיכולות לברך בורא מאורי האש כמו שהן מברכות על מ"ע שהזמן גרמן, ובפרט בברכה זו שאין בה וצוננו. ועל עצם דברי המשנ"ב יש להשיב, שבודאי אם חייבות בהבדלה, חייבות איפוא גם בכל סדר ברכות ההבדלה ובכלל זה "בורא מאורי האש", לסדרן על כוס ההבדלה. וכ"כ בספר טהרת המים (מערכת מ אות עג) וכו'. ונשמ' לפלפ"ע ד"ד הכה"ח (סי' רצו אות חן) שהחמיר על הנשים להבדיל בלא שם ומלכות, והיקל שיברכו בורא מאורי האש בשם ומלכות וכו'. והעלה שהנשים יכולות להבדיל לעצמן וגם לברך בורא מאורי האש, ואף הנשים שנוהגות שגם כששומעות הבדלה מאיש מברכות לעצמן ברכת בורא מאורי האש, רשאות להמשיך במנהגן, ואין להשגיח על מ"ש בלוח א"י הנ"ל.

וכן העלה בשו"ת שרגא המאיר ח"ה (סי' יא אות ה), ושאר המשנ"ב בביאה"ל (סי' רצו) נוטה לומר שהנשים לא יברכו על הנר שהוא מ"ע שהז"ג, מ"מ לפי דברי הארחות חיים והכל בו, שכתבו, שברכת הנר דומה לברכת הנהנין, שפיר מנהגינין שאף הנשים מברכות בורא מאורי האש. ע"ש.

וכ"כ הגרשז"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נג) להעיר על הביאה"ל, דמה טעם להפקיע מן הנשים ולאסור עליהן לקיים מצות הודאה להשי"ת על עצם בריאת האור במוצ"ש וכו'. וכ"כ עוד בהליכות שלמה (פרק טו אות יד עמ' תמו), שאם בירך האיש על הנר קודם איכה, חברך האשה לעצמה בורא מאורי האש. (וכיו"ב כתב עוד להלן פרק טז ס"ח). ע"ש. ולפלא שלא ראה דברי כל האחרונים גאוני ספרד הנ"ל, דפשיטא להו מילתא שהנשים מברכות ברכת בורא מאורי האש. ואילו ראה המשנ"ב דבריהם לא היה כותב כן.

גם בשו"ת קנין תורה ח"א (ס"ס פח), העיר ממ"ש הברכ"י (סי' תרצג), שכיון דקי"ל כהרמב"ם ומרן

נראה לי שמנהגינין טוב שגם הנשים מברכות ברכת בורא מאורי האש. ע"כ.

ובאמת שכדבריו יש כמה מן הראשונים דס"ל שברכת בורא מאורי האש היא כברכת הנהנין, כמבואר בדברי בעל המאורות (ברכות נג: עמ' קנח) שכתב, צריך לבאר אם ברכת בורא מאורי האש ברכת הנהנין היא שא"כ כל שעה ושעה שנהנה ממנו יברך, ואם לאו מ"ש מוצ"ש ויוהכ"פ משאר ימים. ויש לתרץ שלעולם כברכת הנאה היא, ולא מברכים עליה כל יומא, מפני שלא נפסקה הנאתו בין בלילה בין ביום, בלילה לאורו, וביום לבישול ולחמם עצמו ושאר צרכיו, אבל בשבת ויוהכ"פ פסקה הנאתו, וכיון שנאסר עליו כל היום צריך לברך כשחזר ליהנות ממנו. עכת"ד.

וז"ל המכתם (ברכות נג. עמ' קט): יש שואלים למה מברכים על הבשמים בכל פעם ופעם שנהנה מהם בכל ימות השבוע, ואילו על האור אין מברכים אלא במוצ"ש, שבודאי זו וזו ברכת ההנאה היא. וי"ל שברכת הבשמים יש לה הפסק כשפסק ממנו הריח, ובכל פעם ופעם הנאה מיוחדת היא, וצריכה ברכה. אבל הנאת האור אין לה הפסק, שבכל הימים צריך הוא להאיר ולבשל ולחמם, ואפי' בשעה שאינו משתמש בו, אינו מסיח דעתו ממנו, משא"כ בבשמים. ומפני שבע"כ עליו להפסיק את הנאתו בשבת וביוהכ"פ, חייב לברך עליו במוצ"ש ובמוצאי יוהכ"פ. ע"ש.

וכ"כ הארחות חיים (הל' הבדלה אות טז ואות כב), והכלבו (סי' מא). וכ"כ בספר הבתים (הל' שבת פרק כט עמ' רכד) וז"ל: ויש מן הגדולים שכתב שברכת הנר היא כברכת הנהנין. ע"ש.

ובשו"ת דברי מלכיא"ל ח"ו (ג דף ט:) כתב, שחייב ברכת הנר במוצ"ש מורכב מברכת הנהנין וברכת השבח על בריאת האור. ע"ש. ואע"פ שדעת רוב הראשונים אינה כן, מ"מ יש סיוע לדברי הבאר משה מדברי הראשונים הללו.

ובעיקר הדין, כ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז אות ב), שאע"פ שהמשנ"ב בביאה"ל (סי' רצו) כתב, שאין לנשים לברך בורא מאורי האש על הנר, אע"פ שיכולות להבדיל לעצמן, לדידי לא שמיעא לי כלומר לא סבירא לי, שפשוט מאד בעיני שכשם שהנשים חייבות בברכת ההבדלה, כן חייבות בברכת בורא מאורי האש. וכ"כ בכה"ח (סי' רצו אות חן), שאפי' המחמירות שלא לברך ברכת ההבדלה אלא בלי שם ומלכות, מ"מ יש להן לברך בורא מאורי האש בשם ומלכות, ועכ"פ מנהג

יד. תשעה באב שחל ביום ראשון, חולה האוכל בו לפי ההלכה, צריך להבדיל קודם אכילתו על הכוס, שאין לאכול עד שיבדיל על הכוס. ויש לו להבדיל על כוס יין, או מיץ ענבים, וישתה מהכוס כמלא לוגמיו, כי אינו מתכוין לשתות יין לתענוג, אלא לצורך קיום המצוה. ויכול החולה להבדיל מיד בלילה, הגם שאינו נצרך לאכול בלילה. (ד)

על הנר במוצ"ש, ותמה על מה שראה שהנשים נוהגות לברך בורא מאורי האש. ע"ש. ולק"מ. ונעלם ממנו מה שפסקו כל האחרונים הנ"ל. אך המחבר הביא שם דברי הברכ"י (סי' תרצג), ובאמת שהרבה פוסקים אחרונים כתבו כן. ודו"ק.

חולה שאוכל בת"ב שחל במוצ"ש צריך להבדיל קודם אכילתו

לא ראה ולא שמע בפולין שחולה יבדיל על הכוס קודם אכילה וכו'. ואין לו ראינו ראייה. ואישתמטיתיה דברי כל האחרונים הנ"ל.

והנה בכה"ח סופר (סי' תקנו סק"ט) כתב, שלא יבדיל על היין אלא רק על שאר משקים. ונמשכו אחריו בשו"ת מנח"י (ח"ח סי' ל' אות ד), ובערוה"ש (סי' תקנו ס"ב).

ואמנם בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז סק"ה) כתב, מ"ש כבודו בשם הברכ"י שהחולה מבדיל "על היין", שם אינו מבואר כלום מזה, הילכך אם אפשר להבדיל על שכר או חמר מדינה חייב להבדיל עליהם, ואם א"א והחולה צריך לאכול יש לו להבדיל על היין, שמעכב את אכילת החולה. ואינו דומה לשתית יין בסעודה המפסקת שאסור. [ואמנם בשו"ת מנח"י (ח"י סי' לא אות ט) העתיק תשו' הכנה"ג שכתוב בה להדיא שמבדיל על היין].

והנה המשנ"ב (סי' תקנו סק"ג) הוכיח במישור מדברי מהרי"ל, שהמבדיל במוצאי ת"ב, מבדיל על היין. וכתב דמשמע ג"כ שמותר לשתות היין בעצמו, וא"צ ליתנו לתינוק. (דגול מרבבה). ע"כ. וכן מפורש להדיא בתשובת הכנה"ג (סי' עא), שהחולה בת"ב מברך ברכת היין וברכת המבדיל. ע"כ. וכ"כ בס' זה השלחן (ח"ב סי' תקנו), שמבדיל על היין ושותה אותו בעצמו. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר ח"ז (סי' עא אות ד), להעיר על הכה"ח מתשובת הכנה"ג שכתב להדיא שמבדיל על יין. ע"ש. ומשמע שהחולה עצמו שותה בת"ב מכוס היין של ההבדלה. ומ"ש בשו"ת יחוד ח"ג (ס"ס מ), שיתן לתינוק לשתות, אא"כ אין נמצא שם תינוק. ע"ש דכיון שאין החולה צריך מחמת חוליו לשתות יין, ראוי לו לכתחלה שלא יטעם מן הכוס, אלא יתנו לקטן שישתה, אא"כ אין שם תינוק, ישתה הוא מלא לוגמיו,

שהנשים חייבות בהבדלה, גם ברכת בורא מאורי האש יכולות לברך לעצמן. ודלא כהמשנ"ב בזה. וכן העלה בשו"ת בית אבי ח"ג (סי' מד).

ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' שע) ה"ד חכ"א שעשה עיקר מדברי המשנ"ב בביאה"ל, שאין לנשים לברך

יד (ראה בשו"ת יחוד ח"ג סי' מ). ובשו"ת יבי"א (ח"א סי' ל, וח"ה סי' מ סק"ה), והנה הכנה"ג בתשובה (א"ח סי' עא) כתב, הא ודאי פשיטא שחולה, או בעל ברית בת"ב דחוי, צריכים להבדיל על הכוס ברכת כפה"ג וברכת המבדיל, שכל שהותר לו לאכול יש לו להבדיל על הכוס, קודם שיבא לאכול. ומיהו יש חילוק בין חולה לבעל ברית, שהחולה שהותר לו לאכול בת"ב ויכול לאכול בכל שעה בין ביום בין בלילה, יבדיל מיד אחר תפלת ערבית כמנהג להבדיל על הכוס בכל מוצ"ש. אבל בעל ברית שלא הותר לו לאכול אלא אחר המילה, פשיטא שלא יבדיל בלילה על הכוס, אלא אחר המילה יש לו להבדיל על הכוס. ע"כ. וכן הובא בברכ"י (סי' תקנו סק"ג), ובשע"ת (שם אות א). ובספר זכור לאברהם ח"א (דף מ).

גם בשו"ת בית יהודה ח"ב (סי' פז) ה"ד תשובת הכנה"ג להלכה. (וע"ע בעקרי הד"ט סי' כח אות ג). וכ"כ הדגול מרבבה (סי' תקנט) בדין בעלי ברית שאוכלים בת"ב דחוי, שצריכים להבדיל על הכוס קודם אכילתם. וכ"כ השואל ומשיב (מהדורא חמישאה סי' לט). וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנט ס"ק לו). וכ"פ בשו"ת צפנת פענח ח"ב (סי' לב), שהחולה צריך להבדיל על הכוס, ויכול לשתותו. וכ"כ בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קנט), ובספרו מועד לכל חי (י' אות מט), ובשו"ת עמק המלך (סי' כג), כדברי הכנה"ג.

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין בקר"א (סי' עב), כתב וז"ל: נסתפקתי בחולה שאוכל בת"ב שחל באחד בשבת, אם יתחייב להבדיל קודם שיאכל, וכן נראה. ע"כ. ולא זכר שר שמפורש בתשו' הכנה"ג (סי' עא), והאחרונים הנ"ל, שצריך להבדיל תחלה. וכ"כ בספר אז נדברו (ח"א עמ' קלא), ובשו"ת שאילת משה (סי' מג).

ובשו"ת דבר יהושע ח"ב (סי' עה אות ב) כתב, שמעולם

שתיית כמלוא לוגמיו בהבדלה הוא לעיכובא

הבדלה הושוו לקידוש. וע"ש במעט מים בהגהת המגיה בשם מהר"פ, דלא ס"ל כן לגבי קידוש. נראה בילקו"י שבת כרך א' חלק רביעי סי' רצז].

ישן"ר שבחזו"ע על ארבע תעניות (עמ' שמט) חזר על רוב הדברים שביחו"ד, אבל השמיט מ"ש שם, שדי בטעימה, ואדרבה ציין לס' מעט מים, ולדברי מלכיאל, וסיים ודו"ק. וממה שלא הביא דבריהם כמו שעשה כן ביחו"ד נראה דהדר ביה משום סב"ל, ולכן כתב שם, שטוב שיבדיל על מיץ ענבים, כדי שיוכל לשתות כמלא לוגמיו בנקל. וכמ"ש מרן בש"ע (סי' רעא סעיף יד), שראוי לחוש לדברי הגאונים שצריך המקדש (או המבדיל) לטעום, ואם לא טעם לא יצא. וע' בכף החיים שם, דהיינו טעימת כמלא לוגמיו.

ועב"פ אם החולה אינו יכול כלל לשתות מלוא לוגמיו, פטור מהבדלה, ולא יכנס בספק ברכה לבטלה. כנלע"ד.

אבל אם ביד החולה לשתות כמלוא לוגמיו, א"צ להחמיר לתת לתינוק, שכל שהוא למצות הבדלה, לא גזרו חכמים, וש"ד לשתות, שאינו מתכוין לתענוג. וכדברי המשנ"ב, וכמבואר בחזו"ע (ד' תעניות עמ' שנ).

איך החולה מבדיל בט"ב על היין והרי אסור לשתות יין בט"ב

וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' קיח אות א) וז"ל, מ"ש כת"ר מדברי השע"ת (סי' תקנו) בשם הכנה"ג בתשובה, שחולה שצריך לאכול בת"ב יבדיל תיכף במוצ"ש, וכתב מר דאנן לא פסקינן הכי אלא לא יבדיל על הכוס אלא בעת שצריך לאכול. לפע"ד תיבת "תיכף" שהביא השע"ת לאו דוקא, שבודאי כוונת הכנה"ג היא רק בנצרך לאכול במוצ"ש מיד. וכן נראה שהבין השד"ח (מערכת ביהמ"צ סי' ב אות ה). אלא שהלשון בשע"ת דחוק. ע"כ.

גם בשו"ת שאילת שאול (סי' פג אות ג), תמה לכאור' על מ"ש השע"ת בשם הכנה"ג, שיבדיל תיכף ומיד במוצ"ש, דלמה יבדיל תיכף ולא ימתין להבדיל עד למחר קודם אכילתו. ושוב ראה בכה"ח שכתב, שהכוונה כשהוא צריך לאכול במוצ"ש. אבל אם לא יאכל אלא רק למחרת בודאי שיבדיל רק למחרת קודם אכילתו. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' שעא ב"ה וע' שו"ת מרפא לנפש). וכן נתבאר בשו"ת יחו"ד ח"ג (סי' מ בהערה), ונמשכתי אחר הכה"ח.

אולם עתה כאשר עיינתי היטב בתשובת הכנה"ג (סי' עא) ראיתי שכתב בזה"ל: שכיון שהותר לחולה לאכול

והנה ביחו"ד הנ"ל כתב, שאם א"א לחולה לשתות כמלא לוגמיו אינו צריך לדחוק עצמו בכך, אלא די לו בטעימה כל שהיא, ושכן העלה בשו"ת מעט מים (סי' עג). ובשו"ת התעוררות תשובה (הנד"מ בחי' הש"ע סי' תקנו). וע"ע בלשון הברכ"י (סי' תקנו סק"ג).

ולכאורה צ"ב, דהנה מרן בש"ע (סימן רעא סעיף יד) כתב לגבי קידוש וה"ה הבדלה שנלמד זה מזה, בזה"ל: אם לא טעם המקדש, וטעם אחד מהמסובין כמלא לוגמיו, יצא. ואין שתיית שנים מצטרפת למלא לוגמיו. וי"א דכיון שבין כולם טעמו כמלא לוגמיו יצאו, דשתיית כולם מצטרפת לכשיעור. והגאונים סוברים שאם לא טעם המקדש לא יצא, וראוי לחוש לדבריהם. ע"כ. והיינו דהלכה כסתם שאין שתיית שנים מצטרפת, אלא שראוי לחוש שהוא עצמו יטעם מלוא לוגמיו ולא אחר, אבל ברור שאם אף אחד לא טעם מלוא לוגמיו לא יצאו ידי חובת קידוש, וא"כ בנ"ד אמאי לא נחוש בזה לסב"ל, ונורה לחולה שיאכל וישתה בלא הבדלה. ואף שי"א שדי בטעימה ואין שתיית מלוא לוגמיו לעיכובא, וכ"ד התשב"ץ (ח"ד סי' לב), מ"מ קשה לסמוך על החולקים משום סב"ל, ודיני

וז"ל מרן אאמור' זיע"א: וראיתי להרה"ג ר"ח קנייבסקי בספר קובץ תשובות (סי' נו), ששאל את מר חמיו הגרי"ש אלישיב, שאיך יבדיל החולה על היין בת"ב, והרי אמרו בתענית (ל'), שהאוכל בשר ושותה יין בת"ב עליו נאמר ותהי עונותם על עצמותם. גם הרי אין החולה רשאי לאכול ולשתות אלא מה שמוכרח, כמ"ש בביאה"ל (סי' תריח) בדין יוהכ"פ. ולכאורה ה"ה בת"ב, דכעין דאורייתא תקון, וא"כ איך ישתה יין שאינו צריך כלל למחלתו. ע"ש. ואשתמטיחיה דברי הכנה"ג ושאר פוסקים הנ"ל, שיש לחולה להבדיל על היין, וס"ל שכיון שאינו עושה כן אלא לצורך מצות ההבדלה, ואסור לאכול קודם שיבדיל על הכוס, (כדאיתא בפסחים קו. ובש"ע סי' רצט ס"א), ש"ד. (והיא דתענית ל': מיירי בריא שמולול בתענית ט' באב). ומיהו הגרי"ש אלישיב השיב לו, שביין מגתו מיהא יש להקל.

גם מ"ש הכה"ח שם, דמ"ש הכנה"ג שיבדיל במוצ"ש, נראה דהיינו אם צריך לאכול במוצ"ש, אבל אם אינו צריך לאכול בעת ההיא לא יבדיל עד שיהא נצרך לאכול. וכן הובא בשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (סי' לו).

טו. חולה שמבדיל בתשעה באב קודם שיאכל, יכול לכוין להוציא בהבדלה שלו את כל בני ביתו ידי חובת ההבדלה, אף על פי שהם מתענים ואינם אוכלים עד הערב. (טו)

טז. וכן היולדת ושאר נשים חולות שאוכלות בתשעה באב, כשחל תשעה באב באחד בשבת, צריכות להבדיל על הכוס, בברכת בורא פרי הגפן, וברכת המבדיל, בשם ומלכות, ללא שום חשש. (טז)

וכן העיר בשו"ת מנח"י ח"י (סי' לא אות ט), על דברי הכה"ח הנ"ל, שמדברי הכנה"ג בתשובה לא משמע כדבריו. וכן העירו לנכון ע"ד הכה"ח, בשו"ת שרגא המאיר ח"ז (סי' עא אות א), ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תנה). וכן העיר לנכון בשו"ת שמש ומגן (ח"ב סי' פח), על מ"ש בשו"ת יחוד הנ"ל, שהרי מתשובת הכנה"ג לא משמע כן. ע"ש. הילכך נראה שדברי הכנה"ג כפשוטם. ודו"ק. [חזו"ע הנ"ל].

בכל שעה שירצה בין ביום בין בלילה, יבדיל מיד אחר תפלת ערבית, כמנהג להבדיל בשאר מוצ"ש. ע"כ. מוכח להדיא שלא כמו שחילק הכה"ח. ונראה דס"ל להכנה"ג, שמכיון שעל החולה לא גזרו כלל, הילכך יכול להבדיל אפ"י אם עדיין א"צ לאכול, וכעין מ"ש בשו"ת אבנ"ז (סי' תקמ), שאע"פ שהרופא התיר בקושי לחולה להתענות עד חצות, הדבר ברור שלא יתענה כלל, ויאכל מיד בבוקר. ע"ש.

חולה המבדיל בתשעה באב מוציא י"ח בהבדלה שלו את כל בני ביתו

מדברי החיד"א (סי' תקנו סק"ג), הנ"ל, שהמתענה יכול לצאת י"ח בשמיעה ממי שמבדיל ושותה. שאם לא היה בר חיובא לא היה יוצא. ע"ש. וטעמו מבוואר דמה שאין הבעל מבדיל בעלמא, היינו רק משום שחייב לצום ואינו יכול לשתות היין, אבל אינו דומה לחש"ו שאינו יכול להוציא אחר י"ח, וכדתנן ב"ה (כ"ט), דהתם אינו מחוייב בעצם, וכמו שביאר המשנ"ב (סי' תקפט סק"א). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ח (סי' קכט), דפשיטא דיכול החולה להוציא הבריא, וה"ה להיפך אם הבריא מברך. ע"ש.

ועכ"פ לדין דנקטי' שנשים חייבות בהבדלה כאנשים, א"צ שהבעל יבדיל לאשתו.

ומ"מ מאי דפשיט"ל בדברי הש"ע, דליכא קפידא שהמקדש עצמו יטעם מן היין אלא גם אחד מן המסובין יכול לשתות, כבר העירו ע"ד, דמלשון מרן הש"ע אפשר לדייק, שאין זה אלא בדיעבד, שכתב: אם לא טעם המקדש, וטעם אחד מהמסובין כמלא לוגמיו (פי' מלא פיו), יצא. עכ"ל. משמע דרק בדיעבד יצא. ולפ"ז כיון שהאשה רשאית להבדיל בעצמה, גם בנ"ד תבדיל בעצמה.

יולדות שאוכלות בת"ב, כשחל ת"ב באחד בשבת, צריכות להבדיל על הכוס

הכוס. ע' רבבות אפרים ח"ג (סי' שעא סוף עמ' רכט).

אולם באמת שהספק הראשון אינו נחשב ספק כלל, שרוב הגאונים והש"ע פסקו שנשים חייבות בהבדלה. וכן המנהג פשוט אצלנו. הילכך הנכון שגם הנשים

כתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנו סק"ג), דאפשר דכ"ע מודו בחולה שמבדיל קודם שיאכל, שיכול לכוין להוציא את בני ביתו י"ח ההבדלה. וכ"כ הרב זכור לאברהם (ח"א דף מ.). וכ"כ הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סי' י סוף אות מט), ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ס סי' לו), ובשו"ת משנה הלכות (ח"א ס"ס תנה). וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' מו). והיינו דמה שאין מבדילין במוצ"ש, זהו רק מפני שאי אפשר לשתות היין במוצ"ש, ולא משום דהוי לאו בר חיובא. נויש מי שהעיר, שבשנה כזו יש עדיפות לצאת ידי הבדלה מאחר לשי' הרמב"ן ודעימיה, שבט"ב שחל במוצ"ש, אין חיוב הבדלה כלל, ומה שנוהגין להבדיל במוצאי ט"ב ליל ב', ואין חוששין לסב"ל, הוא משום שכן המנהג.]

וכן אשה שצריכה לאכול בת"ב, כשמבדילה על הכוס יכולה להוציא את בעלה וב"ב. ובקובץ דרכי הוראה (להרה"ג ר' אשר וייס שליט"א, תמוז תשס"ה סי' ד עמ' קב) כתב, שעדיף שהבעל יבדיל ואשתו תשתה, כי מבוואר בש"ע (סי' רעא סי"ד) שאחר יכול לטעום, ויותר טוב שקטן בר חינוך יטעם, ודלא כדעת הגר"ש אלישיב שאין הבעל יכול להוציא את אשתו משום שאינו בר חיובא. דבדאי נחשב הבעל בר חיובא, ונסתייע

מזו שהלכה רווחת כפסק מרן "שהנשים צריכות להבדיל על הכוס". ויש מי שכתב, שהנשים צריכות לאכול בת"ב א"צ להבדיל על הכוס, משום ס"ס, דשמא הנשים אינן חייבות בהבדלה, וספק אם הלכה כהרמב"ן וסיעתו, שבת"ב אין חיוב להבדיל על

יז. אם הסנדק מברך על כוס המילה אשר קידש ידיד מבטן, בתשעה באב שנדחה ליום א', יש לו להקדים ולהבדיל על הכוס לפני הברית. (ז)

יח. קטנים שהגיעו לחינוך, צריכים להבדיל על הכוס קודם אכילתם בתשעה באב מטעם חינוך, וכדין חולה שאוכל בתשעה באב. (ח)

מקום כלל לפטור הנשים מהבדלה על הכוס קודם אכילתן בת"ב. ע"ש.

הצריכות לאכול בת"ב חייבות בהבדלה על הכוס. וע"ע בספר אז נדברו ח"ו (סי' נג אות ד), שהעלה כנו', שאין

אם הסנדק מברך על כוס המילה אשר קידש ידיד מבטן, בת"ב שנדחה ליום א'

ימי המשתה אין מברכים ברכת חתנים על אותו הכוס של ברהמ"ז, משום שאין עושים מצות חבילות חבילות, אלא מביאים כוס אחר לברך עליו ברכת חתנים, וכדעת הרמ"א אה"ע (סי' סב ס"ט). וכתב החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' לה אות ב), שכן המנהג גם אצלנו לברך ברכת חתנים על כוס אחר. וכ"כ מהר"י אבולעפיא (בדיני ברכות אות קה). וכ"פ בשו"ת משנת רבי אליעזר ח"ב (סי' טוב), ונתבאר כ"ז בשו"ת יבי"א ח"ט (אה"ע סי' כב).

ועוד, שברכת כפה"ג על כוס המילה נזכרה בדברי הגאונים. וכמ"ש רבינו יצחק בן גיאת ח"א (עמ' ח) בשם רב יהודאי גאון. וכ"כ בספר האשכול ח"ב (עמ' קכט), בשם רב יהודאי, ובשם בה"ג ובשם תשובה לגאון. ע"ש. ודברי הגאונים דברי קבלה הם. הילכך יש לנהוג כמו שכתבנו, וכדברי הרב בית אב. ודו"ק.

והנה אף לדברי הגרי"ש אלישיב, שאני קידושא רבה שאינה אלא ברכת כפה"ג, ובברכת המילה, זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. וגם הפעולה של טעימת היין היא אחת, שבוזא אין משום מצות חבילות חבילות, כדתנן בפסחים (לה). שהכהנים יוצאים י"ח מצה בתרומה ובחלה. וכ"כ בתפא"י (שבת פ"ב מ"ב). והגרי"ח עצמו בבא"ח (פ' בראשית אות ז) כתב, שהמנהג פשוט שהמברך על כוס המילה בשחרית יכוין לצאת י"ח קידוש, וישתה רביעית כדי לצאת י"ח קידוש במקום סעודה. [וכן מבואר בב"י סי' רעג].

וכן העלה בשו"ת חזו"ע (פסח, סי' ח עמ' קצו) להקל לברך על כוס אחד ברכת קידושא רבה וברכת המילה. וכן העלה בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' נט), ובשו"ת באר שרים (ח"ד סי' ט). וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חיד"ד סי' עז), ובשו"ת שמש ומגן ח"א (סי' ג) וח"ב (סי' נד אות ב).

קטנים שהגיעו לחינוך, צריכים להבדיל על הכוס קודם אכילתם בת"ב

מטעם חינוך, וכדין חולה שאוכל בת"ב. וכן מסיק מהרי"ל דיסקין בקו"א (אות עב).

זי כי אם יבדיל על אותו הכוס, הא קי"ל אין עושים מצות חבילות חבילות, ואמרו (בפסחים קב): חברים שישבו לסעוד בע"ש, וגמרו סעודתם בליל שבת, מברך על כוס ראשון בהמ"ז, ועל השני אומר קדושת היום, ופריך, אמאי נימרינהו לתרויהו אחדא כסא, אמר רב הונא אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, לפי שאין עושים מצות חבילות חבילות, ואע"ג דביו"ט שחל במוצ"ש מקדש ומבדיל אחדא כסא, שאני התם דקידושא ואבדלתא חדא מילתא היא, (שהרי בהבדלה עצמה מזכיר קדושת יו"ט שחותם בין קודש לקודש), אבל בהמ"ז וקידוש היום תרי מילי נינהו. ע"כ. והכא נמי הבדלה וברכת המילה תרי מילי נינהו. וכ"כ בשו"ת בית אב (תארו"ח סי' פב), שאין להבדיל ולברך ברכת המילה על כוס אחד, מפני שאין עושים מצות חבילות חבילות.

ואמנם בס' אוצר הברית ח"א (עמ' קעב) כתב, שבשבת בברכת המילה על הכוס יכוין לצאת גם י"ח קידושא רבה, ואמר ששמע מהגרי"ש אלישיב, שאין בזה משום אין עושים מצות חבילות חבילות, כיון שברכת כפה"ג על כוס המילה אין לו מקור בגמ', ואינו בא אלא משום כבוד המצוה. ע"כ. אך הגרי"ח בשו"ת הוד יוסף (סי' סא) פסק, שאין למוהל או הסנדק לצאת י"ח קידוש בכוס המילה, משום שאין עושים מצות חבילות חבילות. וכן העיר מהר"א פוסק בספר כורת הברית (סי' רסה סי' טו).

והנה מבואר בפסחים (קב): שאין להבדיל על כוס בהמ"ז משום שאין עושים מצות חבילות חבילות, והרי נפסקה הלכה בש"ע (סי' קפב), כדעת הרי"ף והרמב"ם שבהמ"ז אינה טעונה כוס מן הדין, אלא משום כבוד בהמ"ז מברך על הכוס. ועוד שהמנהג לחוש לסברת ר"ת והתוספות (שם), שברהמ"ז שבו'

יח אודות קטנים שהגיעו לחינוך, לכאורה הדבר פשוט שצריכים להבדיל על הכוס קודם אכילתם בת"ב

סימן תקנו - נחם ועננו בתפלות תשעה באב

א. חז"ל תיקנו לומר מעין המאורע בתשעה באב, והיא תפלת נחם הנאמרת באמצע ברכת תשכון בתוך ירושלים, וצריך לאומרה בכל התפלות של תשעה באב, ערבית שחרית ומנחה. וכן מנהג ירושלים לומר נחם בכל התפלות, ערבית שחרית ומנחה. וגם השליח צבור צריך לומר נחם בקול רם בשחרית ובמנחה בחזרת השליח צבור. אולם אם לא אמרו נחם, אין חוזרים. ואחינו האשכנזים נהגו שלא לומר נחם אלא בתפלת המנחה בלבד, ונהרא נהרא ופשטיה. [שו"ת יח"ד ח"א סי' מד. שו"ת יבי"א חלק ו' חיו"ד סי' לח סק"א]. א)

וכ"פ בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז א"ת ו), שכל שנכנס הקטן בגדר חינוך למצות הבדלה במוצ"ש, אף כאן הוא בגדר חינוך קודם שיאכל. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת דברי יציב (סי' רמג אות ב), שמכיון שמדין חינוך חייב להבדיל קודם שיאכל בת"ב, דינו כדין החולה שמבדיל על הכוס, אלא שיבדיל על חמר מדינה.

וכ"כ הגר"י קמניצקי בספר אמת ליעקב (סי' תקנו בהערה). אולם לדי' הכנה"ג מבדיל על יין כדין החולה. וע"ע בשו"ת ישועת משה ח"ב (סי' פז), ושם (אות ג) השיג על מ"ש הערוה"ש (סי' תקנו ס"ב), שלא יבדיל על היין אפי' במוצאי ת"ב. וכתב ע"ז, שאינו מובן, שהרי אף בכל סעודת מצוה מותר לשתות יין, וא"כ במוצאי ת"ב למה יהא אסור לשתות יין מכוס של הבדלה. ומיהו בת"ב חולה המבדיל לא יבדיל על יין דלא גרע מסעודה המפסקת. ע"כ.

ונראה שג"ז אינו, שהרי מבואר בתשו' הכנה"ג, שחולה שאוכל מבדיל על היין, וכ"ד המהרי"ל.

ואמנם י"א שאין לקטן להבדיל בליל ת"ב בחל במוצ"ש, וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר (ח"א סי' נט), שבקטנים יש לסמוך ע"ד הרמב"ן, שלא להבדיל על

הכוס כלל. ושכ"כ במשנת יעקב. וכ"כ ברבבות אפרים ח"ג (סי' שעא) בשם הגר"ש אלישיב. וכ"כ הגר"ח קנייבסקי בספר קובץ תשובות (סי' נז).

ולדעתם אין חוששים שמא יתרגל לאכול ללא הבדלה, מכיון שרק בת"ב מתירים לו לאכול ללא הבדלה, זמן שכל העולם אינו מבדיל, משא"כ בכל השנה שכל העולם מבדיל, גם הקטן יבדיל ועוד, שהרי כשיגדל יתענה ולא יאכל כלל. ועוד, לפי סומכים על שיטות הראשונים (הרא"ה והרמב"ן, הובאו בריטב"א סוכה דף נד) דס"ל שאם ת"ב חל ביום ראשון, אין כלל חובת הבדלה. ועוד, דאיסור ספיייה לקטן נאמר רק במאכלות אסורות, ולא כשהאיסור תלוי בזמן. (ראה מג"א ר"ס רסט). מה גם להסוברים דכל השנה מותר לקטן לאכול לפני קידוש, כמבואר בילקו"י שבת כרך א' חלק שלישי (עמוד שכא, סי' רעא סעיף נז). וכ"ש שמותר לו לאכול לפני הבדלה, שהרי קידוש חמור מהבדלה, שכן לפני קידוש אסור לשתות אפי' מים, ולפני הבדלה מותר (ראה רשב"ם פסחים דף קה. ושור"ע סי' רצט ס"א).

אולם העיקר לדינא כמ"ש האחרונים הנ"ל, שמשום מצות חינוך גם הקטנים שהגיעו לחינוך שאוכלים יבדילו תחלה על היין.

לומר לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרה בעבודה, שכן שנינו (ברכות נד). נותן הודאה לשעבר, וצועק על העת"ל. וכ"ה בירושלמי (תענית פ"ב ה"ב). והובא בהרי"ף והרא"ש (תענית סוף פ"ד).

אלא שהעתיקו הנוסח: "נחם" ה' אלהינו וכו'. וסיימו: ונהגו העם לאומרה בברכת בונה ירושלים, וסמכו על מ"ש (ע"ז ח). אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר. ע"כ. וכ"כ הרמב"ם (תפלה ב, יד), שיש לאומרה בבונה ירושלים. וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (דף פז:), והמאירי (תענית ל. עמ' קיא). וז"ל רבינו ירוחם (דף קסד ע"ג), ואומר ברצה, כן פשוט

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

אומרו לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב

תתפו עמ' תרסא. וד"ק). והריטב"א (תענית ל.) כתב דהירושלמי סבר דההיא ביחיד השואל צרכיו, אבל צרכי רבים של כל ישראל בעבודה, ומ"מ אין משנים המנהג בדבר הזה. ע"כ.

בירושלמי, והעולם נהגו לאומרו בכונה ירושלים, וסמכינן אגמ' דידן לומר מעין הברכה בסוף אותה ברכה. ע"כ. וכ"כ בספר האשכול ח"ב (ריש עמ' יז), ובספר המנהיג (הל' ט' באב סוף אות כו). (וע' ראבי"ה ס"ס

ממה שנקראת תפלה נחם מעין המאורע, נראה שצריך לאומרה בכל התפלות

הרא"ש שמתמא ראוי לאומרו בכל התפלות. וסיים ע"ז רבינו ירוחם, וכן עיקר. ע"כ. (וכ"ה בספר האשכול ח"ב עמ' יז).

ורבינו יצחק אבן גיאת בספר מאה שערים (עמ' כד), הביא לשון רב עמרם גאון, וסיים, ואמר מר רב סעדיה גאון, יש שמוסיפים בכונה ירושלים רחם ה' אלהינו, ומי שאומר כך אינו מפסיד, וכמ"ש (ע"ז ח.), אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין אותה ברכה אומר. ואמר רבינו האי גאון, אם שכח הש"צ ולא אמר רחם יצא, כיון שהוא תוספת ואין בו שינוי ברכה, ומנהגינו מימות הראשונים לאומרה בכונה ירושלים שבתפלת מנחה בלבד, וכיון שהוא במטבע שטבעו חכמים בתפלה, כמו שאמרו בירושלמי, אם שכח ולא אמרו "חזור". ע"כ. נויש לתמוה ע"ז מדאמר' בשבת (כד.), ימים שאין בהם קרבן מוסף, כגון שני וחמישי של תעניות ומעמדות, ערבית שחרית ומנחה אומר מעין המאורע, ואם לא אמר אין מחזירין אותו. וכ"כ הבי"י (ס"ס תקנו). וצ"ע. ושור' מ"ש בשו"ת מהרש"א אלפנדארי (חאו"ח סי' ד, דף יד.). ע"ש.]

והנה ממה שנקראת תפלה זו מעין המאורע, נראה שצריך לאומרה בכל התפלות. וכ"כ בסדר רב עמרם גאון ח"ב (דף קלב.): "בת"ב, ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח, ובברכת בונה ירושלים אומר רחם ה' אלהינו וכו', וחותרם בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים, וזו היא תפלה שמתפללים בערבית שחרית ומנחה. עכ"ל. וכ"כ רבינו יהודה אלברצלוני, שיש להזכיר מעין המאורע, תפלת נחם, בערבית שחרית ומנחה. הובא בטור (סי' תקנו). ע"ש.

והלח"מ (פ"ה מהל' תעניות סוף הל' י) הוכיח במישור שכ"ד הרמב"ם, שיש לאומרה בת"ב בג' התפלות, ערבית שחרית ומנחה. (וכ"כ בספר חמדת ימים דף פה ע"ד).

וכ"כ בארחות חיים (הלכות ת"ב סי' טז), שצריך לאומרה בכל התפלות של ת"ב, כמו שאמרו בירושלמי שצ"ל מעין המאורע בת"ב. ונהגו הראשונים לומר בערבית ובשחרית רחם, ובמנחה נחם, שמבקשים על הנחמה בסוף היום. אבל רבינו שמואל מאירא היה אומר נחם בין ביום בין בלילה. (וכ"ה בכל בו סי' סב). וכ"כ בספר מעשה הגאונים (עמ' לה), ובספר המחכים (עמ' לו). ע"ש.

וז"ל מחזור ויטרי (סי' רסח עמ' רכט): רב עמרם סידר שבת"ב ערבית שחרית ומנחה אומרים נחם, ואנו לא נהגנו לאומרו אלא במנחה. וכ"כ בסידור רש"י (סי' תטז), ובפרדס הגדול (סי' קנה). וכ"כ בספר הרוקח (סי' שי').

והרב ר' דוד אבודרהם בהלכות ת"ב (דף סט ע"ד) כתב, רב עמרם כתב שאומר נחם בערבית שחרית ומנחה, ורב סעדיה כתב שאומרה במנחה בלבד. וכתב הרא"ש, כל ימי תמהתי למה נהגו לאומרה רק במנחה וכו', וסיים רבי דוד אבודרהם: וכבר פשט המנהג כדברי רבינו סעדיה. ע"כ. ומדברי הרי"צ גיאת משמע שהגבלה של אמירתה במנחה בלבד, אינה מדברי רב סעדיה. וכן העיר הרה"ג המו"ל סידור רב סעדיה גאון (עמ' שיט), שלפי הנוסח שלפנינו בסידור רס"ג נראה שאינו מגביל אמירתה רק למנחה בלבד. ע"ש.

והרא"ש (תענית פ"ד סי' לד) כתב, כל ימי תמהתי למה נהגו באשכנז שאין אומרים נחם אלא בתפלת המנחה של ת"ב, והרי מכיון שאמרו יחיד בת"ב צריך להזכיר מעין המאורע, מסתמא יש לאומרה בכל התפלות, בערבית שחרית ומנחה, כמו שאמרו בשבת (כד.) לגבי ר"ח חנוכה ופורים ותעניות. והביאו הטור (סי' תקנו).

והאור"ז (ח"א סי' קצט) כתב ג"כ בשם תשובת הגאונים, שתפלה זו צריך לאומרה בכל תפלות ת"ב, אלא שיש נוהגים לומר בערבית ושחרית רחם, לפי שבאותה שעה דומה למי שמתו מוטל לפניו, ואילו במנחה אומרים נחם, שהוא כמו לאחר סתימת הגולל, וראוי לקבל תנחומים. ע"כ. וע"ע באור"ז ח"ב (סי' תטז). וכ"כ הרא"ש מלוניל בספר המנהגות, (ספרן של ראשונים עמ' כו). וכ"כ בספר המכתם (תענית ל. עמ' רעו). [ובספר האשכול (ח"ב

והוסיף, שכ"כ הנשיא רבינו יהודה אלברצלוני בספר העתים, שיש להזכיר מעין המאורע (נחם) בערבית שחרית ומנחה, ויש מקומות שנוהגים לומר בערבית ושחרית רחם, ובמנחה נחם, ודבר זה תלוי במנהג, אע"פ שאין שינוי משמעותי בין רחם לנחם, שאנו כל היום של ת"ב מתפללים על הנחמה ומבקשים רחמים על כך. ע"כ. ורבינו ירוחם (דף קסד ע"ג) הביא לשון

כן. ע"כ. וכ"כ בספר שלמי צבור (דף קלב:). וכ"כ הגאון רבי דוד עמאר בספר תפלה לדוד (סי' רעז).

ולפ"ן גם הש"צ ז"ל נחם בקול רם בשחרית ובמנחה בתפלת החזרה. וכ"כ הראש"ל רבי מרדכי יוסף מיוחס בספר ברכות המים (סי' תקנו). [ובודאי שכן יש לנהוג, מכיון שי"א שאם לא אמר נחם כתקנת חכמים מחזירים אותו, וע' בדברי רבי יצחק בן גיאת הל' ט' באב עמ' כד הנ"ל, ובמ"ש מהרש"א אלפנדארי בסבא קדישא ח"ג (עמ' י), אע"פ שאין הלכה כן].

ואמנם אחינו האשכנזים נוהגים שלא לומר נחם אלא בתפלת המנחה, וכמ"ש הרמ"א בהג"ה, (וע"ע בספר מועד לכל חי סי' י אות פב). ונהרא נהרא ופשיטה. אולם כעת המנהג פשוט אצלנו פה עה"ק ירושלים ת"ו לומר נחם בכל התפלות בערבית שחרית ומנחה. וכן בספר מנהגי ירושלים, שהובא בשער המפקד א"ח (דף צו), העיד, שהמנהג בירושלים לומר נחם בת"ב בערבית שחרית ומנחה, ושהמנהג הזה מיוסד על אדני פז ומניה לא תזוע. ע' בנהר פקוד שם. ודו"ק.

ובמכתב מיום ר"ח כסלו תשמ"ו, כתב מרן אאמור"ר זיע"א וז"ל: פשוט שמצד הדין צריך לומר תפלת נחם בכל תפלות ט"ב, כמבואר בירושלמי (ברכות ד, ג) שהיא מעין המאורע של ט"ב. וכמ"ש הרא"ש, וכ"ד מרן ומהריק"ש, וכן מנהג ירושלים ומצרים. ואמנם בבגדאד נהגו לאומרה במנחה בלבד, ויש עוד קהלות שנהגו כן, וכמ"ש בנתיבי עם, אבל המנהג הנכון לאומרה בכל התפלות, וכמנהג ירושלים. כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. וראה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז סי' ח) שבא"י נקבצו ובאו מכל הארצות, וכל עדה רוצה לנהוג כמנהגה בחו"ל, ומזה צמחו כמה מחלוקות, והנכון לנהוג כמנהג א"י שישודתו בהררי קודש ע"פ גאוני עולם, ובזה ישכון השלום ותשקוט הארץ. ע"כ. וכן י"ל לנ"ד, ובפרט שע"פ הדין הגמור כן צריך להיות. ושומע לנו ישכון בטח.

ביאור תפלת נחם מהרוקח

במדינות, ועתה יושבת באומות וראשה מכוסה בבושת ובכלימה, כאשר עקרה שלא ילדה מעולם שיושבת בחרפה. ויבלעוה לגיונות, הם חיילות גדולות. וירשוה, עובדי פסילים אומות, שעובדים לאילילים שפוסלים אותם מעץ ואבן, הם ירשו את הארץ בחמס. ויטילו את עמך ישראל לחרב, שהרגום, ונתקיים והריקותי אחרים חרב. ויהרגו בזדון באכזריות, חסידי עליין ונביאים, כמ"ש בשר חסידיך לחייתו ארץ. על כן ציון במר תבכה, במרירות, כמ"ש בכה תבכה בלילה

עמ' יז) כתב בשם ר"י אלברצלוני, שאע"פ שאין שינוי בין נחם לרחם, דאנן כולי יומא מצלינן על הנחמה, ובעינן רחמים על האי מילתא. מ"מ במנהגא תליא מילתא. (וכ"כ בשמו הטור סי' תקנו).

וכ"פ הריטב"א בתשובה (סי' סג), שמכיון שמשום מעין המאורע אמרי' "נחם", ע"פ הירושלמי, צריך לאומרו בכל תפלותיו, ערבית שחרית ומנחה. ע"ש. (והובא בבי" סי' תקנו). וכ"פ בצדה לדרך (דף קמג:). וכן מוכח במאירי (תענית ל).

ומרן הבי"י (סי' תקנו) כתב, שאע"פ שרבינו ירוחם הסכים שכדברי הרא"ש עיקר לומר נחם בכל התפלות של ת"ב, מ"מ מנהג העולם עכשיו לומר נחם בתפלת המנחה בלבד. ונתן טעם לכך, ע"פ מה שאמרו בתענית (כ"ט), בת"ב סמוך לחשיכה נכנסו הנכרים להיכל והציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל יום עשירי באב, שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. ולכן בת"ב באותה שעה מזכירים שפלות ירושלים וחורבנה ואבליה, ומתפללים על תנחומיה. ע"כ. וכן היה מנהג בגדאד, וכמ"ש בשו"ת אהל יעקב הרופא (עמ' עח אות ה). וכ"כ בספר גדולות אלישע (סי' תקנו עמ' יז אות ד).

אולם מרן בש"ע (סי' תקנו) פסק בזה"ל: בת"ב אומר בכונה ירושלים נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו', ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו. וכתב הפר"ח בליקוטיו ע"ז, נראה מלשון מרן הש"ע, שי"ל נחם בכל התפלות, וכן נהגו פה עיה"ק ירושלים ת"ו.

וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנו סק"א), שמסתמות דברי הש"ע משמע שדעתו לומר נחם בכל התפלות של ת"ב. [וכ"כ החמדת ימים (דף פה ע"ד), שכ"ד מרן]. וכ"פ מהריק"ש בהגהותיו. וכ"כ הלח"מ (בסוף הל' תענית) שכ"ד הרמב"ם. וכ"ד הרב טור ברקת. וכ"כ גדול דורינו מהר"י הכהן ז"ל, שמנהג עיר קדשנו ירושלים ת"ו לומר נחם בכל התפלות כדעת מרן שסתם

[וביאור תפלת נחם, כתב בסידור הרוקח (עמ' תרלז), שמבקשים שה' ינחם את אבילי ירושלים שמתאבלים עליה אשר יושבת שוממה, ואת אבלי ציון עיר הקודש העיר האבילה והאנונה והחריבה והשוממה מכל טוב. ומבלי בניה שאין ישראל בתוכה, ודרכי ציון אבילות מבלי באי מועד. והחריבו כל מעונותיה, ושרפו את כל בתי ירושלים. והיא שוממה, שאין איש מיהודה יושב בה, וכל שעריה שוממין. היא יושבת בגוים, וראשה חפוי, שמתחלה היתה רבתי בגוים שרתי

ב. מי ששכח לומר בתשעה באב תפלת "נחם" בברכת בונה ירושלים, ונזכר אחר שחתם בא"י בונה ירושלים, לכתחלה יש לו לאומרה "בעבודה", דהיינו בברכת רצה (במקום שאומרים בר"ח יעלה ויבא), קודם ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו, שהוא מקומה הראוי לה לפי הדין, וכדיעבד אם אמרה בברכת שומע תפלה יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולאומרה בעבודה. ואם לא נזכר לאומרה אף בעבודה יאמרה בסוף התפלה באלהי נצור. (ב)

ודמעתה על לחיה. וירושלם תתן קולה, קול יללה. לבי לבי על חלליהם, שנהרגו. מעי מעי, רתחו ולא דמו. על חלליהם, סביבות ירושלם ואין קובר. נוכפילות הלשון "מעי מעי", וכן "לבי לבי", זהו על ציון וירושלם. וכן מ"ש נחמו נחמו עמי כנגד ציון וירושלם. והואיל ולקיננו בכפלים נחם אותנו, כי אתה ה' באש הצתה, כמ"ש ויצת אש בציון, וכתבי, ממרום שלח אש בעצמותי, וארבע גחלים בדבירי מהלכות, וארבעים הוא ההיכל, לפני יסוד על תהום מלחכות, ותיקד עד שאול תחתית, לכך נזכר ד' פעמים אש במגלת איכה, וארז"ל אמר השי"ת עלי לשלם כמ"ש שלם ישלם המבעיר את הבערה. ולכן באש אתה עתיד לבנותה, כאמור ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב, והשכינה יהיה

סביב בכל מקום. ולכבוד אהיה בתוכה, ולא יבא בה עוד ערל וטמא. בא"י מנחם ציון, כמ"ש אמרו לבת ציון הגנה ישעך בא וגו', ובונה ירושלם, דכתיב בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס. ע"כ.]

ורבי דוד אבודרהם (בדף ט"ז ע"ד) כתב, בביאור תפלת נחם: את העיר האבלה, ע"ש הכתוב דרכי ציון אבלות (איכה א. ד.). החרבה, ע"ש אשר ירושלים חרבה ושעריה ניצתו באש (נחמיה ב. יז). וכן נאמר נחם כל חרבותיה. והבוזיה, ע"ש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה. והשוממה מבלי בניה, ע"ש כי רבים בני שוממה, ונאמר כל שעריה שוממים. וראשי תיבות של אבלה חרבה בזויה שוממה, אחבש, לרמוז ביום חבוש ה' את שבר עמו.

ביאור "ציון במרר תבכה", ו"ג במרד תבכה

כיונה ואומרת, אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגלתי את בני לבין האומות, א"ל אליה הנביא, חיך וחיי נפשך, לא שעה זו בלבד אלא שבכל שעה ושעה שישאל נכנסים לבתי כנסיות ועונים יהא שמיה רבה מברך, אומר הקב"ה כך. וע"ע בחגיגה (ה.): ומי איכא בכיה קמיה קב"ה, והא כתיב הוד והדר לפניו עזו וחדוה במקומו, לא קשיא הא בבתי גואי הא בבתי בראי, שנא' (ירמיה יג יז), במסתרים תבכה נפשי מפני גוה, על גאות ישראל שניטלה מהם וניתנה לאוה"ע). וכ"כ באבודרהם (דף ע.).

ובארחות חיים (סדר תפלת ט' באב טף אות א) כתב, במרר תבכה, ויש נוסחאות במרד באות ד', מלשון זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה (איכה א. ז. ופירש"י, לשון צער כמו בתהלים נח, אריד בשיחי ואהימה. ע"ש).

שכח לומר תפלת נחם בבונה ירושלים יאמרנה ברצה

דף ה), שאף שבד' הירושלמי אמרי' שיאמר נחם בהודאה, מ"מ נהגו העם לאומרו בבונה ירושלים. **ובספר** הבתים (הלכ' תפלה עמ' סא) כתב, והיכן אומרה בהודאה, וכתב הרי"ף שנהגו העם לאומרה בבונה ירושלים, לפי שהיא מעין אותה ברכה. ויש מי שכתב שאם לא הזכיר נחם בבונה ירושלים, ונזכר קודם ברכת ההודאה אומרה "בהודאה", שהרי בברכה זו תיקנהו

והנה בנוסח נחם תקנו לומר: על כן ציון "במרר" תבכה. והוא מלשון הפסוק בישעיה (כב. ד), על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי, וכן אמר הקב"ה למלאכי השרת. רש"י. ובסדר אליה רבה פרק כח איתא, פעם אחת נכנס רבי צדוק על ידי ביהמ"ק וראהו חרב, ושועלים הלכו בו, עמד ואמר, אבינו שבשמים, כך עשית החרבת את ביתך, ושרפת את היכלך, ועלית למעלה, וישבת לך בשקט ובשלוה? מיד אחזה שינה את ר' צדוק, וראה את הקב"ה שעומד בהספד ומלאכי השרת וצבא השמים מספידים ובוכים לפניו, שנאמר מלאכי שלום מר יבכיון. וכן נאמר בישעיה כב, ויקרא ה' צבאות לבכי ולמספד ולקרחת.

ובברכות (ג. א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה להתפלל, ושמעתי בת קול שמנהמת

ב אם שכח לומר נחם בברכת ירושלים, ונזכר אח"כ, מרן הב"י (ס"ט תקנו) הביא מ"ש באבודרהם (דף לא.): בשם הרב ר' גרשום ב"ר שלמה, שיאמר נחם "בהודאה", שהוא מקומו המיוחד לו מן הדין, ואם לא נזכר עד שסיים תפלתו, אינו חוזר להתפלל. ע"כ. וכדבריו כתב בעל העיטור (הל' מגילה דף קיד ע"ב), שאם שכח "נחם" אומרו "בהודאה". וכ"ה בסמ"ג (עשין יט

שיאמרנה אצל "ועל כולם". (כמו על הנסים). והא"ר העיר על הט"ז שא"א לומר שהוא ט"ס, שהרד"א שם כפל ושילש דבר זה, ובודאי שלא נפל ט"ס בכל המקומות, אלא ס"ל כמ"ש המפרש בהרי"ף, שתפלת נחם היא לשעבר. ע"ש. ואם היה רואה שגם העיטור והסמ"ג וספר הבתים כתבו כן, היה מתחזק יותר בדבריו. אלא שכבר הבאנו רבים מן הראשונים שכתבו "בעבודה" כדברי הט"ז. וכ"כ הגאון מקור חיים (סי' תקנו), שהשיג על האבודרהם, שכתב בהודאה. והמאמר (סי' תקנו סק"א) האריך בזה, ומצא בדברי רבנו ירוחם שכתב, בעבודה, ולכן רצה לומר לפ"ז שהוא ט"ס בלשון הרד"א, וכמ"ש הט"ז. ודוחק לומר שיש מחלוקת בזה בין האבודרהם לרבינו ירוחם, אלא מחזורתא כד' הט"ז, שנפל ט"ס בדברי הרד"א. ע"ש. ולא ראה שגם העיטור והסמ"ג וס' הבתים כתבו כדברי הרד"א. ובעל כרחנו צ"ל שיש מח' בזה בדברי הראשונים. (ובפתח"ד על בעל העיטור כתב שאולי ס"ל להעיטור שזה נקרא לשעבר. והוא כדברי המפרש על הרי"ף הנ"ל). וע' בשו"ת מהרי"ל דיסקין (בקרי"א אות עג). (ובס' הבתים הנ"ל מוכח שלא כדבריו).

ובחי' הרש"ש (תענית ל). כתב, ונ"ל שאם שכח לומר נחם וסיים ברכת בונה ירושלים, יאמר נחם בלא חתימה, ואף דקי"ל שבדברים שאין מחזירים אותם, אין לו לחזור, מ"מ שאני הכא דהגר"א בשנות אליהו על הירושלמי ברכות שם, כתב, שנוסח הירושלמי היה שנוסח צמח דוד נכלל בבונה ירושלים, ולכן שייך עדיין לומר נחם. וע"ע בספר חדות יהושע (דף י:). אולם כיון שנראה שהתלמוד שלנו (מגילה ז:). לא ס"ל כהירושלמי, ועוד שהרי אנו חותמים על כל ברכה מהן בפני עצמה, בא"י בונה ירושלים, ובא"י מצמיח קרן ישועה, וגם במנין ברכות העמידה נמנים לשתי ברכות, כמ"ש הרמב"ם (רפ"ב מהל' ברכות). לכן נראה דלכתחלה אין ראוי לעשות כן, אלא יאמרנה "בעבודה", ששם מקומה לפי הדין, לדעת רוב הראשונים. ונ"ע בס' ברכות המים (סי' תקנו). ומ"ש עליו בשו"ת סבא קדישא (ח"ג א"ח סי' ב). ודוק].

והח"א (כלל כד סי' יז) כתב, שאם שכח לומר תפלת נחם בברכת ירושלים, אומרה בשומע תפלה, אחר עננו (שהוא תדיר יותר), ואם לא אמרה שם יאמרנה בהודאה, קודם ועל כולם. ע"כ. וק"ק שלא הזכיר שיאמרנה בעבודה כדעת רוב הראשונים הנ"ל. וצ"ע. וכן בשלמי צבור (דף קלב:). כתב, שאם שכח לומר תפלת נחם בבונה ירושלים, לכתחלה עדיף שיאמרנה בעבודה שהיא מקומה לפי הדין, ויאמרנה קודם ותחזינה עינינו.

בתחלה, ודבר של טעם הוא. ע"כ. ונראה דס"ל דתפלת נחם היא לשעבר. וכמ"ש בפירוש המיוחס לרש"י על הרי"ף, וז"ל: לשעבר שמתפלל ע"מ שעבר, כגון נחם שמתפלל על החורבן. וכן על הנסים. עכ"ל. ונהמחבר פירוש זה, כפי שביירו חכמי דורינו, היה הגאון רבי ישראל בר' יואל זוסלין, שהיה גדול הדור, והמהרי"ל והמהרי"ק ומהרא"י בעל תרוה"ד מזכירים שמו בסילודין. ראה מוריה (שנה יט חוברת א-ב עמוד קטו והלאה). ע"ש].

אבל המאירי (תענית ע"מ קיא) כתב, והיכן אומרה "בעבודה", שכל דבר שהוא להבא אומרו בעבודה. ומ"מ נהגו עתה לאומרה בבונה ירושלים. ע"כ. וכ"כ הרא"ה על הרי"ף תענית (ע"מ ל והלאה): והיכן אומרה "בעבודה" שמבקש רחמים על העתיד לבא. ומיהו נהגו העולם לאומרה בבונה ירושלים, מעין אותה ברכה. ע"כ. וכ"כ הריטב"א בחידושו (תענית ל). ובירושלמי אמרו שאומרה "בעבודה". ע"ש. וכ"כ הנימוקי יוסף (ע"מ עז), שאומרה "בעבודה". וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל (סוף תענית ע"מ קלב), שראוי לומר "נחם" בת"ב "בעבודה", שהוא מתפלל ע"מ שעתיד להיות, שאומרו בעבודה דהיינו רצה. ע"כ. וכ"כ רבינו ירוחם (דף קסד ע"ג). וכ"כ בשמו בעל המאורות (ע"מ שז). וכתב, דנפ"מ שאם שכח ולא אמר נחם בבונה ירושלים, אומרה או בשומע תפלה, או בעבודה. גם רבי יצחק בן גיאת (הל' ט' באב ע"מ כד) כתב, ומנהג לאומרה בבונה ירושלים דמעין "עבודה" היא. עכ"ל. וע"ש.

והנה הט"ז (סי' תקנו סק"א) ה"ד האבודרהם, שהובא בב"י, והעיר שמדברי הירושלמי מוכח ד"נחם" היא תפלה להבא, וא"כ אם שכח לאומרה בבונה ירושלים, צריך לאומרה בעבודה. ונראה שט"ס הוא בהרד"א, וצ"ל "בעבודה", ובאמת שיכול ג"כ לאומרה בשומע תפלה שזו ברכה כוללת כל הברכות וכו'. ע"כ. וכן הגיה הגר"י עייאש במטה יהודה (סק"א), בדברי הרד"א, שצ"ל "בעבודה". וכתב, שאע"פ שאפשר גם לאומרה בברכת שומע תפלה, מ"מ לכתחלה עדיף טפי לאומרה "בעבודה" שהוא עיקר מקומה לפי הדין. וכ"כ האליה רבה (סי' תקנו סק"א), שלכתחלה אין לאומרה בשומע תפלה, כי בודאי אין לעשות נגד הירושלמי. וכ"כ הרב בגדי ישע (שם), והרב גדולות אלישע (שם סק"ג), והרב אשר לודר מועטי (סי' תקנו). [וכ"כ הרב תפלה לודר (סי' רעט), ובערוה"ש (סק"ג)]. אך קשה לומר שנפל ט"ס גם בבעל העיטור והסמ"ג וספר הבתים, שגם הם כתבו "בהודאה". אלא שבפתח"ד על העיטור שם, כתב ג"כ שאולי ט"ס הוא בדברי העיטור, וצ"ל בעבודה.

והמג"א העתיק לשון הבי"ש בשם האבודרהם, ופירש,

ג. כל הנוסח של תפלת "נחם" שבכלל הסידורים, יסודתו בהררי קודש, ואף שלאחרונה שזכינו לקיבוץ גלויות, ונתרבו הישיבות ובתי מדרשות בעה"ק ירושלים, כן ירבה וכן יפרוץ, מכל מקום נוסח תפלת נחם נשאר בתוקפו, ואין לשנות מהנוסח כלל. ועם שונים אל התערב (משלי כד. כא). [והרי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים ומלאים גילולי עכו"ם, ובפרט שגם הרוחניות של ירושלים היא בעוונותינו הרבים בשפל המדרגה, בהרס חומת הצניעות וחלולי שבת, ה' ירחם]. וכל המשנה ידו על התחוננה. (ג)

א"צ עוד להזכיר נחם בעבודה. וכמ"ש במט"י. עכת"ד. ולא זכר שר שכדברי הרד"א מפורש בספר בעל העיטור והסמ"ג וספר הבתים. ומוכח שמחלוקת היא בפירוש דברי הירושלמי. וכמ"ש הא"ר. ועכ"פ הואיל ורוב הראשונים כתבו "בעבודה", כן יש לנהוג, דמי ששכח תפלת נחם בבונה ירושלים, לכתחלה יאמרנה בעבודה, ובדיעבד אם אמרה בשומע תפלה, יצא.

ובדיעבד אם הזכירה בשומע תפלה, יצא. וא"צ לחזור ולאומרה בעבודה. ע"כ.

ובביאה"ל (סי' תקנו), ישב על מדוכה זו, ונטה להסכים עם הט"ז והמאמר, שנפל ט"ס בהרד"א, וצ"ל בעבודה. ונסתייע ממה שמצא בהרא"ה והריטב"א שכתבו "בעבודה", אלא שהא"ר כתב לדחות דברי הט"ז. ומיהו בדיעבד אם הזכיר נחם בשומע תפלה,

אין לשנות נוסח תפלת נחם גם בזמן הזה

על אדני רזי עולם כמו שנראה מהזוה"ק וכתבי רבינו האר"י וצ"ל, שהכל מתוקן ומסודר בכוונות עליונות, ובזה נבין מ"ש (בברכות כח:), אמר להם רבן גמליאל הזקן לחכמים, כלום יש בכם אדם שיודע לתקן ברכת המינים, עמד שמואל הקטן ותיקנה, ולכאורה יפלא על גדולי ישראל רבן גמליאל וחכמים שבדורו, כי מה חכמה היא זו לתקן דברות שתיים בלשון הקודש וכו', אלא שלהיות וכל אות ואות מנוסח הברכות סוד שתו ביחוד וזיווג מדות העליונות, לפיכך צריך חכם גדול שרוה"ק שורה עליו לכויין את הדברים לפי סודן, לדעת פגם המינים והמשכת האורות לדחות ניקת הסט"א וכיו"ב, דברים העומדים ברומו של עולם. [ועמד שמואל הקטן ותיקנה, כי לו נגלו כל תעלומות חכמה, וכל רו לא אניס ליה, כמבואר בסנהדרין יא.]. עכת"ד. וכ"כ הפנ"י (ברכות כח:). וכ"כ היעב"ץ בספר מגדל עוז, והגר"ח מואלוז'ין בספר נפש החיים (שער ב פי"ג). ע"ש. וא"כ מה כוחנו לשנות הנוסח שבתפלת נחם, שהוא מעין המאורע בתפלות ת"ב, ואין אתנו יודע עד מה.

ובאמת שגם לפי פשוטו יתבאר הנוסח של תפלת נחם, שהוא על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו. כי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים שונאי ישראל, וירושלים העתיקה עונדה מלאה גילולים של עכו"ם, בכמה כנסיות טמאות, ואשר ע"י כמריהם ומנהיגיהם דם ישראל נשפך כמים בכל הדורות, ובסביבות ביהמ"ק קבורים ישמעאלים, סביב רשעים יתהלכון, וגם לכל עם ישראל אסור מה"ת להכנס להר הבית משום טומאת מת, והערבים מכניסים פגרי מתייהם אל המקום המקודש לנו ביותר. [וכמ"ש בזו"ח

ג) תפלת נחם שהיא מעין המאורע בת"ב, נזכרה בירושלמי (בפ"ד דברכות ה"ג). ובסידור רב סעדיה גאון (עמ' שיח), ובסידור רב עמרם גאון (ח"ב דף קלב.), תוך שינויים קלים. ע"ש.

והנה מבואר בסידור רב סעדיה גאון (במבוא עמ' י), שבתפלות ובמטבע הברכות אנו סומכים ע"מ שמקובל בידינו במסורה מנביאי ה' ואנשי כנה"ג, שהיו להם שני סדרים בתפלות, סדר אחד לזמן מלכות ישראל, וסדר אחר המיועד לזמן הגלות. ע"ש. וזה ע"פ מה שאמרו (בנויר לב:), שיודעים היו שעתיד המקדש ליחרב. [ובספר סדר היום (דף ה:), כתב, נוסח ברכת אמת ויציב נתקן ע"י בני הגולה שהיו רחוקים מירושלים, וכששלח אחריהם עזרא, לא רצו לעלות, באזמרים, הואיל וביהמ"ק השני עתיד ליחרב ועתידיים לגלות פעם אחרת, למה לנו להכפיל יגוננו, טוב לנו לעמוד במקומנו ולעבוד את ה', וכדי שלא יחזיקום ברשעים ומחוסרי אמונה, כתבו את זה השבח הגדול והקדוש. וכן הובא בשלמי צבור (דף ק:)] נמצא שגם הנוסח של תפלת נחם המקובל בידינו מדורי דורות יסודתו בהררי קודש, ע"י רבותינו אנשי כנה"ג.

ומי הוא זה ואיזהו בדורות אלו שיכול להרהיב עוז לתקן, ולשנות מנוסח התפלה שנתקן ע"י רבותינו הקדושים, אשר רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם. ובכל תיבה ותיבה ובכל אות ואות שתיקנו במטבע הברכות והתפלות, גנוזים בהן סודות נשגבים ומופלאים, ודברי קדשם מיוסדים על אדני פז ברזין עילאין שמירין. וכמ"ש מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ס"ס יא): כי גודע שכל עניני התפלות בנויים ומיוסדים

ד. חתימת תפלת "נחם" שנאמרת בברכת בונה ירושלים, הנכון כמו שנוהגים לחתום ברוך אתה ה' "מנחם ציון בבנין ירושלים". ויש נוהגים לחתום ברוך אתה ה' "בונה ירושלים" כמו שנוהגים בכל השנה, ושפיר דמי. (ד)

בירושלמי (יומא א, א): כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו הוא החריבו. ואמנם אנו שמחים על שזכינו לחזור אל הכותל המערבי, שהוא שריד בית מקדשנו, שכולו זכר לחורבן, וכמ"ש זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, וכמ"ש בספר כפתור ופרח (פ"ו דף יט:), שגם העליה לרגל בזה"ז היא כדי להרבות עגמת נפש וכו'. ע"ש. וידוע המשל של הרה"ג ר' יעקב קרניץ, המגיד מדובנא בספר אהל יעקב (פרשת וילך), על הפסוק הטה אנך לרנתי, כי שבעה ברעות נפשי וכו'. ע"ש. ועדיין רחק ממנו מנחם משיב נפש.

ומלבר זה גם המצב הרוחני של ירושלים הוא בעוה"ר בשפל המדרגה, כמו שפירשו במאמר: אזכרה אלקים ואהמיה בראותי כל עיר על תלה בנויה, וירושלים מושפלת עד שאול תחתיה. כי מה מאוד ידאב לב כל החרד לדבר ה' על התפרקות כמה מן הדור מחיי תורה ומצוה, חינוך אלים ורבות מילדי ישראל ללא תורה וללא מצוה, והרס חומת הצניעות והמוסר, וריבוי חילולי השבת והמועדים, והפרת סדרי הכשרות, ועוד כהנה וכהנה. בושנו וגם נכלמנו כי שודדו ארמנותינו, אלו הארמונות של תורה"ק. ותפלתנו ותחינתנו להשי"ת, ישוב ינחמנו יכבוש עוונותינו. [חזו"ע. שו"ת "חור"ד ח"א סי' מג].

נוסח חתימת תפלת נחם

שאם היה חותם מנחם ציון ובונה ירושלים הוא חותם בשתים, אבל מנחם ציון בבנין ירושלים חדא מילתא היא, שמנחם את עמו ישראל ע"י הבנין. וה"ר יונה כתב שהחותם מנחם ציון בבנין ירושלים לא הוא כחותם בשתים דציון וירושלים חדא הוא. וסיים מרן הב"י שם, וכיון שהרי"ף והרמב"ם הסכימו שחותם מנחם ציון בבנין ירושלים, וגם הרא"ש היה נוהג כן, כמו שהעיד עליו רבינו שפיר דמי לנהוג כן. עכ"ל. אולם בשיורי כנה"ג (הגה"ט אות א), ה"ד הש"ך הנ"ל. וכתב, שהחכם השלם מהר"ר שלמה אברהם הכהן היה מגיה בסידורים, "מנחם ציון בבנין ירושלים", כדי שלא יהיה כחותם בשתים, ואמרת לו, שאע"פ שהגהתו נכונה, וכמ"ש הטור א"ח (סי' קפח). [וכ"ה בספר האשכול (ח"א עמ' מה), והרא"ש (ברכות פ"ז סי' כב). ע"ש]. מ"מ אף החותם כמ"ש בסידורים מנחם ציון ובונה ירושלים, לא משתבש. וכ"כ הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י אות פה). וכיו"ב כתב הרב מטה

פרשת ויצא, פעם אחת ראו חכמים את רבי אלעזר בן ערך שהיה יושב ובוכה, וכשנשאל לפרש הדבר, אמר, אני בוכה על אבן השתיה שבתוך בית המקדש, והמש"ך: הוא אבן הקדושה העולה על כל קדושה! היאך עתידים אומות העולם לזלזל בך, ולהושיב מתיחה הטמאים עליך, לטמאות המקום המקודש, כי אנכי הרואה שעל אבן השתיה עתידין לתת האומות את פגרי מתיחה, מי לא יככה על כך, או לאתו הדור שיתרחשו בו דברים אלה! וכתב ע"ז בספר אלה מסעי דף יב. ועינינו הרואות שחזיון נבואתו של רבי אלעזר בן ערך נתקיים כעת בעוה"ר, שהישמעאלים מכניסים מתיחה קודם קבורה על אבן השתיה, שהיא בכפת קודש הקדשים. וכ"ה בספר חבת ירושלים עמודים רסד-רסה]. ועיקר יישובה של ירושלים בזמן הבית שהיה בצד דרום של ביהמ"ק, מאוכלס עדיין ע"י הערבים שונאי ציון, ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל, (ראה סוכה נב:), וכמה בתי כנסת שהיו לתפארת עמנו בעיר העתיקה, עודם חרבים ושוממים, מעת נפילת ירושלים העתיקה בידי הלגינות של ירדן. ועוד כהנה וכהנה, היש לך בזיון וחורבן ושממה גדולים מאלה? ע"ז היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. נוכן בספר ויצבור יוסף בר ח"ד עמ' קכח: כתב לקיים הנוסח הנז'. ושלא כמתחכמים לשנות את הנוסח]. וכבר אמרו רבותינו

ד) החתימה של תפלת נחם. בסידורים כתוב בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים. וכתב הש"ך יו"ד (סי' שעט סק"ד), דלכאורה הוא כחותם בשתים, שאסור, כדאיתא בברכות (טט:), שאין חותמים בשתים, כגון מושיע ישראל ובונה ירושלים. אולם בת"כ איתא בכל הסידורים בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים, וצ"ל דמנחם ציון ובונה ירושלים כולה חדא מילתא היא. עכ"ל. ובאמת שכנסה הסידורים איתא בסדר רב עמרם השלם בחתימת נחם בת"כ, בא"י מנחם ציון ובונה ירושלים. וכ"ה במחזור ויטרי (סי' רסט, עמ' רכט), וברוקח (סי' שי).

ובארחות חיים (הל' ט' באב אות טו) איתא, יש חותמים בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים, וי"א מנחם ציון ובונה ירושלים. וזה הנוסח הביא רב עמרם בסידורו. **ומרן** הב"י (סי' קפח) הביא מהתרה"י שרבינו אפרים הקשה על הרי"ף שכתב לחתום "מנחם ציון בבנין ירושלים", דהא הוה ליה חותם בשתים, ותירץ הרא"ש,

ה. בכל שלשת התפלות של תשעה באב, ערבית שחרית ומנחה, יאמרו "עננו" בברכת שומע תפלה לפני החתימה, וכן המנהג פשוט בכל קהלות ספרד, אך מנהג אשכנז שהשליח צבור אומר עננו בשחרית ומנחה, והיחיד במנחה בלבד. ומי שטעה ולא אמר עננו, אינו חוזר, ונכון שיאמר עננו בסיום תפלתו אחרי אלהי נצור. והשליח צבור אומרה בתפלת החזרה בשחרית ובמנחה, ברכה בפני עצמה, בין גואל לרופא. (ה)

יהודה (סי' תקנו), דמ"ש בסידורים מנחם ציון ובונה ירושלים, לכאורה הוא טעות, דהו"ל חותם בשתיים, ובש"ע לעיל (סי' קפח ס"ד) איתא, שחותם בבהמ"ז בא"י בונה ירושלים, או מנחם ציון בבנין ירושלים, שאני היכא שאומר בבנין שנראה שהכל ענין אחד, אבל בחתימה באות ו' ובונה ירושלים נראה דהוי כשני ענינים. והרמב"ם כתב שחותם "בונה ירושלים". [וכ"כ בסידור רב סעדיה גאון (עמ' שיט), ובאבודרהם (דף ע.ג)]. וכן נראה עיקר. ומ"מ מי שחותם כנוסח הסידורים יותר טוב שיאמר מנחם ציון בבנין ירושלים. ע"כ. וכ"כ בספר תפלה לדוד (סי' רפ), ובספר זכור לאברהם ח"א (דף מב.), ובספר צוף דבש מועטי (סי' קנא), ובספרו אשר לדוד (סי' תקנו).

והרב מאמר מרדכי כתב שהחתימה היא "בונה ירושלים" כמ"ש הרמב"ם והרד"א. וכן נראה מסתמות דברי מרן. וכ"כ בשלמי צבור (דף קלב.ג). אולם בפירוש הרשב"ץ (ברכות מט. ד"ה אין חותמין בשתיים), כתב וז"ל: ומכאן נראה שבתפלת נחם ה'

אלהינו את אבלי ציון, שמוסיפים בתפלה בברכת בונה ירושלים, אין לחתום מנחם ציון ובונה ירושלים, דהויא חתימה בשתיים, כדאמר' הכא דמושיע ציון ובונה ירושלים הוי חתימה בשתיים. אלא אם חותם "מנחם ציון בבנין ירושלים", שפיר דמי. וכן נהגו בברכת נחמה בברהמ"ז בשבת. ע"כ. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' צד), בשם רבינו ישעיה הראשון, שחותם בבהמ"ז "מנחם ישראל בבנין ירושלים". ומרן בש"ע (סי' קפח ס"ד) בדין בהמ"ז כתב, שחותם בברכה שלישיית, בא"י בונה ירושלים, או מנחם ציון בבנין ירושלים. וכ"כ הרמב"ם (הל' ברכות פ"ב ה"ד). וכ"כ בבא"ח (פרשת דברים אות כז), שנוסח החתימה של נחם, מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא כמו שנדפס בסידורים מנחם ציון ובונה ירושלים. ע"כ. וכ"כ בגדולות אלישע (סי' תקנו סק"ו), שהעיקר לומר "מנחם ציון בבנין ירושלים". וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' קיד). וכן אנו נוהגים. וע' בשו"ת יבי"א (ח"ו יו"ד סי' לח).

אימתי יש לומר עננו בט"ב ושאר צומות

ה) נתבאר ד"ז בהלכות ארבע צומות. וכ"פ המאמר (סי' תקסה סק"ו), דבת"ב לכ"ע שפיר לאומרו אף בערבית ליל ת"ב. וכ"כ בגדולות אלישע (סי' תקנו סק"א), ושכן המנהג. וכ"כ בבה"ח (סי' תקנו סק"ה). וכ"ה מנהג הספרדים לומר עננו בת"ב בכל התפלות, ומנהג הזה יסודתו בהררי קודש, ואין לשנות. ויש הרבה קהלות מעדות המזרח שבכל ד' הצומות נוהגים שהיחיד אומר עננו בערבית שחרית ומנחה, כדעת רוב גדולי הפוסקים ומרן, וכמ"ש המאמר (סי' תקסה סק"ו), וכ"כ בס' זכרי כהונה (מערכת ע' אות ו), ומנהג נכון הוא].

וע' ברש"י (שבת כד.) מהגאונים בשם תוספתא, שבליל התענית אע"פ שהוא עתיד לאכול בלילה לאחר תפלת ערבית, אומר עננו בתפלת ערבית, ובליל המחרת אע"פ שעודנו שרוי בתענית, אינו אומר עננו בתפלת ערבית. והגאונים כתבו, שאין אנו רגילים לומר עננו בערבית, ואפי' בשחרית, שמא יארע לו אונס ויאכל ונמצא כדובר שקרים בתפלתו ע"כ. והר"ף (בתענית דף יג.) כתב בשם ירושלמי (תענית פ"ב ה"ב) שצריך להזכיר

מעין המאורע, דהיינו עננו, כלילי שבת ויומו. פי', בערבית שחרית ומנחה. וכ"ה בתש' הגאונים (שע"ת סי' עז). אך הרז"ה חלק ע"ז, שלא אמרו כן בירושלמי אלא כשהיחיד מקבל עליו התענית מבע"י, וכן בת"ב, אבל בשאר תעניות שמותר לו עדיין לאכול בליל התענית, אין לו להזכיר עננו בתפלת ערבית, והרמב"ץ השיב ע"ז, וכן הסכים הר"ן שיש להזכיר תפלת עננו גם בתפלת ערבית. וכ"פ הרשב"א (סי' שפז), והריטב"א (שבת כד. ובתש' סי' סב), וכ"כ האשכול (ח"ב עמ' ד, טז). וכ"פ הרמב"ם בתש' (סי' פא). והראב"ה (תענית עמ' תרי"ד) כתב, ומ"ש רש"י מהגאונים, שאין היחיד אומר עננו אלא במנחה שבסוף התענית, שמא יארע לו אונס וכו', אינו נ"ל, כיון שהגמ' דבבלי וירושלמי אינה חוששת לכך, גם אנו לא נחוש לזה כלל. וכ"כ רב נסים גאון (הובא בערוך ערך קבל א), ובשבה"ל (סי' רעז). ומרן (סי' תקסה ס"ג) פסק, שבד' הצומות היחיד אומר עננו בכל תפלותיו, שאפי' אם יארע לו אונס ויאכל, אינו נחשב כשקרן בתפלתו, שכיון שחכמים תקנו

1. היחיד שאומר עננו בשומע תפלה, חותם לאחר עננו כי אתה שומע תפלת כל פה ברוך אתה ה' שומע תפלה, ולא כמו שנדפס באיזה סידורים החתימה ליחיד בתשעה באב "ברוך וכו' העונה לעמו ישראל בעת צרה". ורק שליח צבור האומר עננו בין גואל לרופא, חותם בחתימה זו. ואם טעה היחיד וחתם לאחר עננו (שאמר בברכת שומע תפלה), ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה, אין צריך לחזור, אך אחר שיסיים תפלת העמידה מהיות טוב יחזור להתפלל שנית, בתורת תנאי דנדבה. [נויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני מתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה.]⁽¹⁾

סק"ד) לדחות דברי הט"ז, דמ"מ יום צרה ותוכחה הוא, צום ובכי ומספר, ואין בטעם זה כדי למנוע אמירת תפלת עננו. וכן מבואר בס' פרדס הגדול (ס' קס"ג), שת"ב לא גרע משאר תעניות שאומרים עננו, יחיד בשומע תפלה וש"צ בין גואל לרופא. ואע"פ שבשואל ומשיב חמישאה (ס' לט) כתב שמנהגם כדברי הט"ז דאתריה דמר הוא, והוסיף מ"ש בהגהת המנהגים, שאין לומר עננו בת"ב משום דכתיב שתם תפלתי, [וכמ"ש הפוס' טעם זה לגבי קדיש תקבל, ע' ברוקח (ס' שי"א), ובס' פרדס הגדול (ס' קנ"ה) ועוד]. אולם בשאר מדינות אשכנז נוהגים לומר עננו גם בשחרית, וכמ"ש במטה משה (ס' תשל"ב), ובא"ר (ס' תקנ"ט) ובח"א, ובמעשה רב (אות קצה) ועוד. ובהג' רע"א (ס' תקנ"ז) הביא ראיה מפורשת מהגמ' (מגילה כ"ב: ורש"י שם) שהש"צ אומר עננו בשחרית ת"ב. [שור"ת יחוד"ר (ח"ג ס' מא)].

יחיד שטעה וחתם אחר עננו בא"י העונה לעמו ישראל ביום צרה

לראש, שהרי שינה ממטבע התפלה. ועוד, שהרמב"ם (תפלה פ"א) כתב, דבג' ראשונות וג' אחרונות לעולם אין מוסיפין בהם ואין פוחתין מהן ואין משנים מהן דבר. ע"כ. וכאן הרי שינה ממטבע הברכה והוסיף בנוסח הברכה. אך יתכן דהרמב"ם לא קאמר אלא לתתלה, ומאן יימר לן דהוא לעיכובא גם בדיעבד. ולכאן דין זה תלוי במחלוקת הראשונים, שהטור (בס"י סח) כתב בשם הרמ"ה, בענין מה שמפסיקין בקרב"ץ, שהוא אסור, שהרי בפירוש שנינו במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך וכו'. ועוד שנינו כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא. וכ"ד הרמב"ם. אבל הראב"ד כתב, דשרי להוסיף או להפחית באמצע הברכה, ולכן נהגו להוסיף פיוטים במאורות ובאהבה וכו'. וגם ר"ת דחק לפרש ההיא דמקום שאמרו לקצר כדי לקיים המנהג. ודעת הב"י שם, דטוב ויפה לבטל הקורב"ץ, ושכן ס"ל להרא"ש. ע"ש. נמצא שלד' הרמ"ה והרמב"ם בנ"ד צריך לחזור, ולדעת הראב"ד ור"ת אינו חוזר. וע"ש במה שהאר"ך, וסוף דבר העלה שיצא י"ח, שהרי נוסח זה דומה ממש לנוסח מודים

להתענות בהם, שייך לומר עננו ביום צום התענית הזה. וכתב בביאורי הגר"א, שכוונת מרן בערבית ובשחרית ובמנחה.

ואמנם הרמ"א בהגה כתב, שמנהגם שאין היחיד אומר עננו גם בת"צ אלא רק במנחה. אולם הספרדים נוהגים כדעת מרן, לומר עננו בתענית צבור בשחרית ובמנחה, בין יחיד ובין ש"צ, ורק בערבית אין אנו נוהגים לומר עננו, מפני שעדיין בדעתו לאכול, וכנראה שחוששים לסברת הרז"ה. וכ"כ בשלחן גבוה (ס' תקסה סק"ב), שהמנהג שאין יחיד אומר עננו בתענית צבור בלילה, אלא בשחרית ובמנחה בלבד.

אך כת"ב גם הרז"ה מודה שיש לומר עננו בתפלת ערבית, וכ"כ במאמ"ר (ס' תקסה סק"ו). ומ"ש הט"ז (ס' תקנו) שאין הש"צ או עננו בת"ב שחרית בין גואל לרופא, מפני שנקרא מועד. כבר האריך המאמ"ר (שם

1) הנה הרמב"ם (ברכות א, ו) כתב, כל הברכות כולן נאמרות בכל לשון, והוא שיאמר כעין שתיקנו חכמים, ואם שינה את המטבע, הואיל והזכיר אזכרה ומלכות וענין הברכה אפי' בלשון חול יצא. ובכס"מ שם הביא מה שתמה ע"ז הרד"ך, מ"ש הרמב"ם (ק"ש א, ז), שהמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות ה"ז טועה וחוזר ומברך. וכתב, דלק"מ, דהתם מיירי ששינה וחתם בברוך במקום שלא אמרו לחתום, אם פתח בברוך במקום שלא אמרו לפתוח, וכיו"ב, אבל הכא מיירי ששינה מנוסח הברכה אלא שאמר ענין הברכה הנוסח אחר, ולא שינה לא בפתיחה ולא בחתימה, הילכך בדיעבד יצא. ע"כ. ומכאן למד בשו"ת יבי"א (ח"ו א"ה ס' יג) לנידונו, במי שטעם בת"צ ואחר אמירת עננו חתם בא"י העונה לעמו ישראל בעת צרה, ונזכר רק לאחר שסיים תפלתו, שיצא י"ח, ואין בזה משום משנה ממטבע שטבעו חכמים בתפלה. וע"ש שהביא עוד פוס' שדנו בזה.

שו"ך בשו"ת הסבא קדישא (ח"ב ס' ב) שדן בזה, ובתחלה רצה לומר שלא יצא י"ח, ואם עקר רגליו חוזר

ז. בסוף חזרת התפלה צריך להתפלל ברכת שים שלום כמו בכל יום, ואין השליח ציבור רשאי לשנות בברכה זו לומר נוסח מקוצר, כמו שנדפס בקצת סידורים. ז)

סימן תקנט - סדר התפלות בתשעה באב

הלכות ומנהגי ליל תשעה באב

א. בליל תשעה באב כל הקהל יושבים לארץ, וכן למחרתו בשחרית כל הקהל יושבים בבית הכנסת לארץ עד זמן תפלת מנחה, כמו אבל שיושב על גבי קרקע כל ימי אבלות. ויש להקל לישב על גבי קרקע מרוצפת ואין בזה משום חששת המקובלים שלא לישב על גבי קרקע משום רוח רעה. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד. ורבים נהגו לישב על גבי כסא נמוך עד ג' טפחים. ויש לשער כל טפח שמונה ס"מ, ולא יותר. א)

ג). וזה דלא כמ"ש בילקו"י מועדים (מהדו"ק, תשמ"ז, עמ' תקפג) שיש לו לחזור ולהתפלל שנית, בתורת תנאי דנדבה, די"א דהוי משנה ממטבע שטבעו חכמים. ע"כ. שאי"ז חיוב ממש, אלא מהיות טוב נכון שיעשה כן.

הרגיל, ובפרט שבפתיחה והחתימה של הברכה לא היה שנינו, וכיון שפתח וסיים כדין, אינו בכלל המשנה ממטבע התפלה. וע"ע בס' זכות יצחק (ח"ב עמ' רסב). ומה שכתבנו "מהיות טוב" כ"ה ביבי"א שם (ח"ז ס"י

שלא לקצר נוסח ברכת שים שלום

ז) הנה ר' דוד אבודרהם (דף סט ע"ג) כתב, "בחזרת הש"צ כשיגיע לסוף מודים, אומר במקום שים שלום, עושה השלום ברחק את עמך ישראל ברוב עוז ושלום, בא"י עושה השלום". ע"כ. ומרן הב"י (סי' קכב) כתב, שלא יתכן להתפלל כן, כי חכמים תיקנו מטבע ארוך ככל שאר הברכות של י"ח, והם עושים ממנו מטבע קצר, ומשנים ממטבע שטבעו חכמים בברכות ולא יצאו י"ח. המנהיג (הל' תפלה סי' סו). ע"כ. ובספר שיח יצחק על חגיגה בקונטרס תפלת כל פה (סי' קכב) כתב ע"ז, שהנה מנהג ספרד בת"ב, לקצר ברכת שים שלום לאומרו כנוסח הקצר הנ"ל, ומיוסד עפ"ד הרד"א, וכן האשכנזים נוהגים לקצר ביום שאין בו ס"ת, ואומרים שלום רב וכו', ונראה שסומכים על מ"ש הרשב"א (ברכות יא.). ואף שנראים דברי המנהיג עיקר. שאין לנו לשנות מנוסח התפלה אם לא מהכרח וצורך גדול, אבל שלא לצורך אסור לשנות ולקצר הברכה, מ"מ גדול כח המנהג שנהגו כן בת"ב.

ז) הנה ר' דוד אבודרהם (דף סט ע"ג) כתב, "בחזרת הש"צ כשיגיע לסוף מודים, אומר במקום שים שלום, עושה השלום ברחק את עמך ישראל ברוב עוז ושלום, בא"י עושה השלום". ע"כ. ומרן הב"י (סי' קכב) כתב, שלא יתכן להתפלל כן, כי חכמים תיקנו מטבע ארוך ככל שאר הברכות של י"ח, והם עושים ממנו מטבע קצר, ומשנים ממטבע שטבעו חכמים בברכות ולא יצאו י"ח. המנהיג (הל' תפלה סי' סו). ע"כ. ובספר שיח יצחק על חגיגה בקונטרס תפלת כל פה (סי' קכב) כתב ע"ז, שהנה מנהג ספרד בת"ב, לקצר ברכת שים שלום לאומרו כנוסח הקצר הנ"ל, ומיוסד עפ"ד הרד"א, וכן האשכנזים נוהגים לקצר ביום שאין בו ס"ת, ואומרים שלום רב וכו', ונראה שסומכים על מ"ש הרשב"א (ברכות יא.). ואף שנראים דברי המנהיג עיקר. שאין לנו לשנות מנוסח התפלה אם לא מהכרח וצורך גדול, אבל שלא לצורך אסור לשנות ולקצר הברכה, מ"מ גדול כח המנהג שנהגו כן בת"ב.

ובפתח"ד (סי' קכב סק"א) העיר עליו מדברי החקרי לב (סי' נד דף צ ע"ד), שהסתפק דשמא שאר פוסקים חולקים

ז) הנה ר' דוד אבודרהם (דף סט ע"ג) כתב, "בחזרת הש"צ כשיגיע לסוף מודים, אומר במקום שים שלום, עושה השלום ברחק את עמך ישראל ברוב עוז ושלום, בא"י עושה השלום". ע"כ. ומרן הב"י (סי' קכב) כתב, שלא יתכן להתפלל כן, כי חכמים תיקנו מטבע ארוך ככל שאר הברכות של י"ח, והם עושים ממנו מטבע קצר, ומשנים ממטבע שטבעו חכמים בברכות ולא יצאו י"ח. המנהיג (הל' תפלה סי' סו). ע"כ. ובספר שיח יצחק על חגיגה בקונטרס תפלת כל פה (סי' קכב) כתב ע"ז, שהנה מנהג ספרד בת"ב, לקצר ברכת שים שלום לאומרו כנוסח הקצר הנ"ל, ומיוסד עפ"ד הרד"א, וכן האשכנזים נוהגים לקצר ביום שאין בו ס"ת, ואומרים שלום רב וכו', ונראה שסומכים על מ"ש הרשב"א (ברכות יא.). ואף שנראים דברי המנהיג עיקר. שאין לנו לשנות מנוסח התפלה אם לא מהכרח וצורך גדול, אבל שלא לצורך אסור לשנות ולקצר הברכה, מ"מ גדול כח המנהג שנהגו כן בת"ב.

מקור המנהג לישב על גבי קרקע בתשעה באב

סי' שיב), ובהגהות אשרי (סוף תענית), ובמרדכי (תענית סי' תרלה, ומ"ק סי' תתצה). ובכלבו (סי' סב), ועוד ראשונים.

א) מנהג זה נזכר בפוסקים, כמו באו"ז (ח"ב סי' תטז), ובשבולי הלקט (סי' רסו). ובאשכול (עמ' טז), וברוקח

כתובה"א (אבלות ישנה דף פז), שהוא ע"פ מסכת סופרים (פי"ח ה"ז), שיש מקומות שיוורדים מספסליהם. ומיהו אין זה מן הדין, כי אין לנו בגמ' ישיבת קרקע בת"ב כלל. וכ"ה במג"א (סי' תקנט סק"ב). ובבאה"ט (סי' תקנד בשם השל"ה), ואע"פ שיש לזה סמך מהכתוב באיכה (ב, ב): ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם, חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלים. ויותר מפורש ברש"י על נבואת ישעיהו (ג, כו), ואנו ואבלו [תחיה ונקתה] לארץ תשב. ופרש"י, כמו שכתבו ישבו לארץ ידמו, וזה בת"ב.

ומ"מ אין לישיב ע"ג קרקע ממש [לא מרוצף] אלא על מצע נמוך. וכמ"ש בברכ"י (א"ח סי' תקנב) לגבי סעודה המפסקת, שע"פ הקבלה אין לישיב ע"ג קרקע אפי' בבגדיו, אלא בהפסק בגד שאינו מיוחד ללבושו. ובכח"ח (שם ס"ק לט) כתב, שיכול לישיב ע"ג רצפה המרוצפת באבנים ע"ג קרקע. וכמ"מ בפמ"ג (סי' קפא א"א סק"ב), וכן העלה בשו"ת מעשה איש (א"ח סי' כב), ולא כמ"ש בדברי מלכיאל (ח"ו סי' ט) לאסור גם במרוצפת.

וע' בשו"ת חיים ביד (סי' קכה אות ג) שכתב, צר לי מאד על אבלים היושבים ע"ג קרקע ממש, כי מחמת שהם טורדים באבלם יושבים לארץ בלי לוחות ונסרים תחתיהם, מתקררים מלחלוחית הארץ, ונגרם להם חולאים רעים, ומצוה לפקוח עיניהם על כך מן המחמים. ומה טוב להעמידם במקומם מידי פעם בפעם. כי די להם לישיב על הארץ בעת התפלות והתנחומים.

ישיבה על גבי ספסל פחות מג' טפחים

גם לספרדים. [יבי"א ח"ט יו"ד סי' לט]. וע"ע בנוה שלום (אות ל) ובנהר מצרים (אות קכט).

וכ"ה בילקו"י מועדים (עמ' תקפב), שבליל ת"ב ויומו יושבים בביהכ"נ לארץ עד זמן תפלת מנחה, ומותר לישיב ע"ג כרים וכסתות, או ספסל נמוך, שאין גבוהים טפח, ואם הוא זקן ותשוש כח אפשר להקל גם בספסל נמוך קצת שאין בגובהו ג' טפחים. ע"כ.

ומה שכתבנו שיש לשער כל טפח שמונה ס"מ, הוא כשיעור הגר"ח נאה. ואמנם לגבי גובה מחיצת הסוכה ממדת חסידות רבים נוהגים להחמיר ולחוש לשיטת החזון איש שכל טפח הוא כעשרה ס"מ, אבל עושים כן להידור וחומרא במ"ע ומחשש לברכה לבטלה. אבל אין להקל בת"ב ובאבלות לשער כן, אלא יש לתפוס כשי' הגר"ח נאה. ובמק"א כתבנו שיש ראיות לשיטה זו.

וכ"ה בטור ובב"י (א"ח ר"ס תקנט) בשם ראב"ה (ח"ג סי' תתצ), שיושבים לארץ כאבלים, [נדמצינו באיוב (ב, ג): "וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דובר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד"]. ולגבי אבל מבואר בש"ע יו"ד (סי' שפז ס"א). וכ"כ הגמ"י (מנהגי ת"ב) גרסינן בתענית (ל). כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, לכן נראה למהר"מ (הל' שמחות סי' פד) מנהג צרפתים שאין יושבין ע"ג ספסלים עד תפילת המנחה, דומיא דאבל שיושב ע"ג קרקע כל ז' ימי אבלו. ע"כ. וכ"ה בש"ע שם. [ולגבי ביה"ש של ת"ב, ראה באג"מ (א"ח ח"ה סי' ט אות ד)].

וכתב מהר"ם (הל' שמחות סי' פד), שלכן מנהג הצרפתים שבת"ב אין יושבים על הספסלים אלא ע"ג קרקע, עד תפלת המנחה, דומיא דאבל שיושב ע"ג קרקע. ע"כ. וכבר נזכר כן בתשובות הגאונים (שע"ת סי' עז), ונהגו כ"ע וכו', ואולי לבהכ"נ ויושבים על הארץ כענין אבלים, וכענין ישבו לארץ ידמו וכו'.

וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקנט סעיף ג). ע"ש. והרמ"א בד"מ (סק"א) כתב, שהמנהג לישיב ע"ג ספסלים אחר יציאת ביהכ"נ של שחרית, דהיינו אחר חצות היום, שמאריכים עם הקינות בביהכ"נ. ע"כ. ומבואר שדעת הרמ"א להקל אחר חצות. וכ"כ בספר לקט יושר ח"א (עמ' קיב) שמהר"י אוברניק העתיק מהר"ף שהגאון הי"ד ישב על הספסל אחר חצות בת"ב, וכ"כ בספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (עמ' פד). וכ"ד הלבוש (שם סעיף ע), והמג"א (סק"ג).

ומ"מ עיקר מנהג זה אינו מדינאי, וכמ"ש הרמב"ן

וע' בש"ך (סי' שפז) שכתב, שאם האבל חולה או זקן שיש להם צער בישיבה ע"ג קרקע מותר לתת כר קטן מתחתיו. ובס' אדני פז (דף כו) כתב, שעל נסר או כר שאינו גבוה טפח, חשוב כיושב ע"ג קרקע. ובילקוט הגרשוני (סי' תקנט) כתב, בשם עיון תפלה, שמוותר לישיב על נסר או ספסל הסמוך לארץ פחות מג"ט. וכ"כ בערוה"ש (סי' שפז סק"ג).

וע' בגשר החיים (ח"א עמ' ריב) שיש מהדרין שהאבל יושב ע"ג כר או שרפרף שאינו גבוה טפח מן הארץ. אבל כיום אין נוהרים בזה גם בת"ב, ויושבים על דרגש גבוה יותר מטפח מהארץ.

ובנתיבי עם (סי' שפז) כתב, שמנהג האשכנזים לישיב ע"ג ספסלים נמוכים, ולא ידעתי על מה סומכים. ע"כ. ולהאמור ניהא שסומכים עמ"ש הרב עיון תפלה הנ"ל, שכל שהוא פחות מג' טפחים ש"ד, ויש להקל בזה

ב. להלכה לא תיקנו כפיית המטה בתשעה באב, ולכן תשעה באב אינו חייב בכפיית המטה. ומכל מקום כתבו התוספות שצריך אדם למעט בכבודו ובהנאותיו בתשעה באב, ולצער עצמו כפי יכולתו, שאם היה רגיל לשכב על שני כרים ישכב על כר אחד. ויש נוהגים להניח אבן תחת מראשותיו. (ב)

ג. יש אומרים שאין לילך יחף בתשעה באב, ובשאר ימי השנה. ויש אומרים שבארץ ישראל מותר לילך יחף שעפרה קדוש. (ג)

בש"ע תפס לשון תפלת מנחה, לאו דוקא תפלה, אלא במנחה תליא מילתא, אלא בזמן מנחה. ואף שמרן

דלא הכי מסתברא, דלא

לא תיקנו כפיית המטה בט"ב אך יש לו למעט בכבודו ובהנאותיו בט"ב

אינו אלא רמז בעלמא, שהרי מה שלקח מאבני המקום וישימם מראשותיו, היה קודם שיחלום על החורבן. ובמדרש (ב"ר פרשה סט ס"ד) איתא, שהראה הקב"ה ליעקב בית המקדש בנוי וחרב ואח"כ בנוי, ודריש הכי מדכתיב ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, וכתיב נורא אלהים ממקדשיך וכו'. ודו"ק. ע"כ לשון הבי"י.

ב. איתא בתענית (ל): רבי יהודה מחייב כפיית המטה בת"ב, ולא הודו לו חכמים, אמרו לו לר' יהודה, לדברין מעוברות ומניקות מה תהא עליהן (פרש"י, שאינן יכולות לישן ע"ג קרקע), אמר להם אף אני לא אמרתי אלא ביכול. ע"כ. ופסקו הפוס' כחכמים שת"ב אינו חייב בכפיית המטה. וכ"כ הארחת חיים (הל' ט"ב אות ג'). והוסף, מיהו רבינו שמואל מאיוורא היה מחמיר על עצמו לשכב מוטה על הארץ. וכ"כ הכלבו (סי' סב), ובתוס' (תענית ל): כתבו שבת"ב חייב אדם למעט בכבודו ובהנאותיו ולצער עצמו, שאם היה רגיל לשכב על שני כרים ישכב על כר אחד, אבל מעוברות ומניקות אינן חייבות כלל, כי אינן יכולות להצטער בעצמן.

והרמ"א כתב כ"ז בש"ע, וסיים ג"כ, ומיהו מעוברות ומניקות א"צ לצער עצמן. ובסדר היום הל' ת"ב כתב ג"כ, אם איש בריא הוא ויכול לשכב ע"ג קרקע יפרוש מחצלת וישכב עליה, וישים אבן תחת מראשותיו, ואם ירא פן יזיק לו, יישן ע"ג מטה, וכל דברי הם למי שיכול לעמוד בכך, והכל לפי מה שהוא אדם. וכ"כ המשנ"ב, שאם אדם חלוש הוא [או זקן], א"צ להחמיר בזה, ויישן על המטה. וכ"כ בכה"ח (אות ט ואות יא), כי ביכול הכתוב מדבר. וז"ל החיד"א בס' מורה באצבע (סי' ח אות רלו), יצטער מאד במשכבו, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו.

ומרן הבי"י ה"ד הכל בו. וכתב, שבהגהות מרדכי (מ"ק סי' תקלד) כתוב, יש בני אדם שנותנים אבן תחת ראשם בליל ת"ב, ורמז לדבר מה שכתוב ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו, וחורבן הבית ראה, שנאמר מה נורא המקום הזה. ממעשה הגאונים מצאתי. ע"כ. נולכאורה

יש אומרים שאין לילך יחף בתשעה באב

ג. הב"ח (סי' תקנד) כתב, שכיון שיש גאונים שסוברים שכל דבר המגין נקרא מנעל ואסור, הילכך יש להחמיר ללכת יחף לגמרי, וכן נהגו רוב רבותינו. עכ"ד הב"ח. אמנם הגר"ח פלאגי בס' מל"ח (סי' י אות טל), העיר ע"ז, שאסור לילך יחף. וכן העיר בספרו ספר חיים (סי' לו אות טז). וע"ע בספרו רוח חיים (סי' תקנד סק"ב).

ומיהו הטעם שכתב בס' רוח חיים משום שנאמר ארורה האדמה בעבורך, וההולך יחף ממש מדבק בטומאה, כמ"ש המקובלים. ע"ש. יש להעיר ממ"ש בחסד לאברהם אזולאי, שזהו דוקא בארץ העמים שיש לסט"א שליטה עליה, אבל אר"י עפרה קדוש, וכמ"ש כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. ועיין בכתובות (קיא.) וכן נאמר וכפר אדמתו עמו, שביארוהו

וע"ע בס' מגיד מישרים (פ' וישב) במה שאמרו חכמים לעולם אל ימנע אדם מנעלים מרגליו, שהמנעלים הם חציצה בפני הטומאה שלא יתקרבו לשם, סוד מה יפו פעמיך בנעלים, אך בת"ב שהכח של הס"א התחזק, לא מועיל חציצה זו, וביהכ"פ הס"א מכוסה תחת התהום וא"צ שמירה של הנעלים, ולכן אסור נעילת הסנדל להורות על קדושת היום.

ד. קודם תפלת ערבית של ליל תשעה באב מסירים הפרוכת מעל ארון הקודש, על שם הכתוב (איכה ב.) עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו, ואמרו במדרש, בזע פורפרין דיליה, כביכול קרע בגדי מלכותו. (ד)

ה. בליל תשעה באב פותחים [קודם ערבית] במזמור "על נהרות בבל", והקינה "אוי כי ירד אש". ואחר כך אומרים שירת האזינו כולה עד וכפר אדמתו עמו. ואם חל תשעה באב במוצאי שבת, אין אומרים את הקינה אוי כי ירד אש, אלא על נהרות בבל והאזינו. ומתפללים ערבית בקול נהי, אולם בקריאת שמע יקראו בטעמי המקרא. (איי הים על תשובת הגאונים דף סב.). ואחר העמידה אומר החזן קדיש תתקבל. ואחר תפלת ערבית אומרים איכה, ומנהגינו שלא לברך על קריאה זו, ויש מאחינו האשכנזים שמברכים על מגילת איכה. ואם חל במוצאי שבת מברכים קודם קריאת איכה על הנר בורא מאורי האש. (ה)

(ד) **מנהג** זה הובא ברמ"א (סי' תקנט ס"ב), בשם מהר"א טירנא בספר המנהגים (עמ' פב), ע"פ המדרש (ויק"ר ו, ה. מנהגים דף יח). וי"מ ע"פ המדרש (שם כב, ב, גיטין נו:), שטיטוס גדר את הפרוכת בחרב.

תפלת ערבית של ליל תשעה באב, ואחר התפלה אומר תתקבל

ורש"י בפרדס הגדול (סי' קנה). וכ"כ במעשה הגאונים (ריש עמ' לה), ובשבולי הלקט (סי' רסו). וכ"כ הרוקח (סי' שיא), שלאחר סדר קדושה שאומרים אחר איכה, אין משלימין קדיש תתקבל, משום שנאמר שחם תפלת, אבל קודם איכה וקנינות משלימין. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף טו:), ומהרי"ק"ש בהגהותיו. וכ"כ האחרונים הובאו בכה"ח (סי' תקנט סק"ט). וכן מנהגינו בעה"ק ירושלים.

אולם בארחות חיים (הל' ט' באב אות יז) כתב להיפך, וז"ל: אחר תפלת ערבית אומר "קדיש זוטא", ואח"כ יושבים לארץ בדאגה ושמומן, ואומרים איכה בכי ונהי גדול. ואחר ואתה קדוש, אומר קדיש שלם. ע"ש. וכ"כ הכלבו (סי' סב).

עוד בדין אמירת קדיש תתקבל בתפלות תשעה באב

ומ"מ גם אנו נוהגים שאחר איכה אין אומרים עוד תתקבל בלילה, ע"פ הכתוב גם כי אזעק ואשוע שחם תפלת. אבל בשחרית אחר סיום איכה וקנינות ופסוקי נחמה, אומרים קדיש תתקבל. ונבקדיש תתקבל שאומר החזן אחר כל תפלת שחרית עם פסוקי הנחמה, או לאלו שאין אומרים תתקבל אלא במנחה, יכוין גם על שאר התפלות של ת"ב, ויתקבלו כולם ברצון לפני השי"ת, זכר לדבר מה שאמרו בוה"ק (פ' פקודי דף רמה), דכל צלותין דאתדחין, דאקרון צלותין דפסילן, גניז לון וכו', ואי תב ההוא בר נש למריה כדקא יאות וצלי צלותא אחרא זכאה, כד סלקא ההיא צלותא, כדין אתערבון כולהו צלותיה כחדא ועלין קמיה קב"ה. וכיו"ב כתב בשערי אורה (שער ב), והובא בעמודי שמים (דף לו), וביפה ללב (סי' צח ס"ק יד). וכ"ש בתפלות

(ה) **המנהג** לומר פרשת האזינו קודם ערבית, נזכר בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כב). והובא מנהג זה בגדולות אלישע (סי' תקנט אות ה).

והנה בנוגע לקדיש תתקבל אחר תפלת י"ח של ערבית, כ"כ הטור שאומר קדיש שלם, וכתב מרן הב"י, כלומר קדיש תתקבל, ורק אחרי קנינות אומר קדיש בלא תתקבל. וע' בב"י דכ"ה בהגה"מ, ונתנו טעם לפי שכבר אמר באיכה שחם תפלת, אבל קודם קריאת קנינות אומר קדיש כולו כבשאר ימות השנה, ויש מקומות שאין מדליגין תתקבל אלא בלילה אחר תפלה, אבל בשחרית אומרים אותו, לפי שכבר סילקו וסיימו לומר קנינות ואומרים קצת פסוקי נחמות בסופו. ע"כ. וכ"כ בהגהות אשרי (תענית פ"ד הל' לח), והוא מהאו"ז (סי' תטז), וראב"ה (סי' תתצ עמ' תרעג).

והנה גם בספר הפרנס (סי' רעו), ובמנהגי מהרי"ל (עמ' רנא), כתבו שאומרים חצי קדיש אחר התפלה. וכן מנהג בני בבל, כמ"ש בזבחי צדק ח"ג (סי' כב). וכ"כ בשו"ת אהל יעקב הרופא (עמ' עח), שאין אומרים קדיש תתקבל בת"ב לא בלילה ולא ביום, עד מנחה. וע"ע בס' גדולות אלישע (ר"ס תקנט).

ובשו"ת בית דוד (א"ח סי' שלח) יגע למצוא סמך למנהגם שנהגו שאף לאחר תפלת ערבית (קודם איכה) אין אומרים תתקבל. ולא זכר שר דברי הפרנס ומהרי"ל הנ"ל. וע"ע במאמר מרדכי (סי' תקנט סק"א) מה שהעיר על מנהגם, וסיים, ויותר נכון לנהוג כדברי הטור ושאר פוסקים, לומר תתקבל אחר תפלת י"ח של ערבית. ע"ש.

1. נכון שלא יאמר את הקינות כמצות אנשים מלומדה, אלא יקרא סגור לבבו, ובפרט באמירת מגילת איכה, בשום לב שכל צרות ישראל וגלות השכינה, הכל בסיבת עונותינו ועוונות אבותינו. והחי יתן אל לבו להוריד כנחל דמעה בעת קריאת "איכה" והקינות. [והמאירי כתב, שהנהוג בת"ב במנהג האבלות כדרך מצות אנשים מלומדה, ואינו מעורר את לבו להתאבל על חורבן ירושלים כראוי אינו רואה בשמחתה].⁽¹⁾

וע' במס' סופרים (סוף פ"ח): "בתפלת ערבית (של ת"ב) אין אדם שומע מחבירו, מפני שהם מתפללים בלחישתה, ואין אומרים לא ברכו ולא יהי שם". ונראה דהיינו שאר תפלה, כגון ברכות ק"ש, שאילו תפלת שמונה עשרה לעולם אין להשמיע קולו בתפלתו. וע' בנחלת יעקב שם. ודו"ק.

ת"ב, שלא נאמר בהן תתקבל, שהוא מפני אבלו של היום, שנאמר שחם תפלתי, כשמתפללים אח"כ ואומרים תתקבל, כל התפלות מתקבלות ברוצן. וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאיל ח"ו ט עמ' כח). וע' בשו"ת קרית חנה דוד (ח"א סי' פד), ובשו"ת אג"מ (א"ח ח"ג סי' פא), ובשו"ת דברי יציב (ח"ב סי' רמה). ובשו"ת כרם שלמה קוטלר (ח"ב סי' קלד). ודו"ק.

מנהגינו שלא לברך על מגילת איכה

קריאת איכה לא הוזכרה בדרך חיוב, אלא המנהג לקרותה כשאר כל הקינות, ואמנהג לא מברכינן. ואילו לא כתב כן הגמ"י בשם מהר"ם, הייתי אומר שהיא ברכה לבטלה וכו'. וכן מנהג כל ישראל שאין מברכים על מגילות אלו, חוץ ממגילת אסתר, ומנהגם תורה היא. ע"כ.

גם בלקט יושר (עמ' קנח) כתב, שמהרא"י לא היה מברך על שאר מגילות משום שאין כתובים בגליון על קלף. והעיקר משום דלא אשכחן ברכה זו בתלמוד. ע"ש. וכ"כ הט"ז (ס"ס תצ), שכל המברך על מגילות אלו, חוץ ממגילת אסתר, הוא ברכה לבטלה. וכ"כ בש"ע הגר"ז (שם). וכ"כ הרמ"א (ס"ס תצ), שהעם נהגו שלא לברך עליהן ברכת על מקרא מגילה. וע' בשו"ת הרמ"א (סי' לה).

ואע"פ שבביאורי הגר"א (ס"ס תצ) כתב שהמנהג לברך על מקרא מגילה עליהן, אנו אין לנו אלא דברי מרן. ובפרט במקום ספק ברכה לבטלה. וע' בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' קצא), וברש"ש (ב"ב יד:). ע"כ לא נהגו אצלינו לכתוב מגילת איכה על קלף, לפי שאין מברכים עליה. פוק חזי מאי עמא דבר. וע' בשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' שנח).

החי יתן אל לבו להוריד כנחל דמעה בעת קריאת "איכה" והקינות

ולידע איניש בנפשיה, שהוא גרמא בנזקין לכל זה. ומרן אאמו"ר כתב בזה"ל: החי יתן אל לבו להוריד כנחל דמעה בעת קריאת "איכה" והקינות, וכמ"ש המאירי (תענית עמ' קיא), שהנהוג בת"ב במנהג האבלות כדרך מצות אנשים מלומדה, ואינו מעורר את לבו להתאבל על חורבן ירושלים כראוי אינו רואה בשמחתה. ע"ש.

והנה במסכת סופרים (פ"ד ה"ג) איתא, על קריאת רות ושיר השירים ואיכה ומגילת אסתר מברכים על מקרא מגילה. וכתב בנחלת יעקב שם, דהיינו כשהמגילה כתובה על קלף, אבל אנן בדין שקוראים המגילות בחומשים, חוץ ממגילת אסתר, אין מברכים עליהן. ע"כ. והובא בכסא רחמים שם. וכ"כ האו"ז ח"ב (סי' תנה), שיש לברך על מגילת רות ושיר השירים ואיכה ברכת על מקרא מגילה. וכדא"י במסכת סופרים. ובהגמ"י (פ"ה מהל' תעניות) הביא מ"ש במסכת סופרים. וסיים, וכן נהג מהר"ם. [וכ"כ בספר מנהגים למהר"ם מרוטנבורג עמוד כח]. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' קעד). **אולם** רבינו אשר בר חיים בס' הפרדס (עמ' קנח) כתב, ובגלילות ארצינו לא ראינו מי שנהג לברך. ע"ש. וכן מרן הב"י (סי' תקנט) ה"ד הגמ"י בשם מהר"ם, וכתב, אבל העולם לא נהגו כלל לברך על שום מגילה, חוץ ממגילת אסתר. ע"כ.

וכ"כ הרדב"ז (ח"ה סי' ב אלפים צא), דמ"ש במסכת סופרים אינה הלכה, כי לא נזכר דבר זה כלל לא בתלמוד ולא בפוס' הראשונים, וה"ט מפני שאין קריאתן מצוה אפי' מדרבנן, ואיך יברך עליהן, אשר קדשנו במצותיו "וצוננו". וקריאת רות ושיר השירים לא הוזכרו בשום מקום אלא במסכת סופרים. גם

1) ז"ל החיד"א בספר עבודת הקודש (אות רלה), יקרא סגור לבבו בקריאת איכה. ע"כ. והרי כל דור שלא נבנה בימיו, כאילו נחרב בימיו, ובפרט ביום ת"ב, שדומה כאילו ביהמ"ק נשרף כעת בכל שנה ביום זה, ועל כן לא יערב אל לבו דבר, ויבכה ביותר על החרבון, ומה גם גלות השכינה, וצערן של ישראל, ברוחניות וגשמיות, שהכל בסיבת עונותינו,

ז. חייבים לקום ולעמוד גם בתשעה באב מפני תלמיד חכם, ומפני זקן, וכל שכן מפני אביו ומפני רבו המובהק, אף על פי שיושבים על גבי קרקע מפני האבל, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל לקום מפני תלמיד חכם והרב המובהק בתשעה באב, כמו בשאר הימים. [אלא שכבר אמרו (קידושין לב:) מנין לזקן שלא יטריח שנאמר ויראת מאלהיך, וכ"ש שיש טירחא יתירה לעמוד מעל גבי קרקע].¹

עבדו את ה' בשמחה - אם גם בת"ב

אוה"ע, לא בקשתם עליהם רחמים וכו'. על אותה שעה נאמר (ישעיה כד, כג), וחפרה הלבנה ובושה החמה. לאחר מכן מחרוב הקב"ה את כל העולם, על שעה זו נאמר (ישעיה נא, ו), כי שמים כעשן נמלחו והארץ ככגד חבלה. ונאמר (ישעיה ב, יא), ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. [וכן נאמר, לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, ולנוגה הירח לא יאיר לך, והיה ה' לך לאור עולם ואלהיך לתפארתך]. ואז מחדש הקב"ה את עולמו, שנאמר (ישעיה סו, כב), כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה. ומחיה הקב"ה את המתים, שנאמר (תהלים עב, טז) ויציצו מעיר כעשב הארץ. ונאמר (דניאל יב, ב), ורבים מישני עפר יקיצו, [וזהו שאמרו (כע"ז יז), אמר להם, שמים וארץ בקשו עליו רחמים וכו', אמרו לו, עד שנבקש עליך רחמים נבקש רחמים על עצמנו וכו']. ע"כ.

רחרי על אותו הדור שנחרב בו ביהמ"ק אמרו (יומא ט:): מקדש ראשון מפני מה חרב מפני ג' דברים שהיו בו, ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים. שהכניסו צלם בהיכל, והיתה ג"כ פריצות גדולה כמו שמבארת הגמרא שם. ובכל זאת לעתיד לבא הקב"ה יתבע דין קשה מכל צבא השמים, על שלא התפללו על אותם רשעים שלא ילכו בגלות, או שיקלו מעליהם היסורים. כי עיקר כל מה שברא השי"ת את כל המלאכים וכו' וכל הבריאה כולה, הוא אך ורק בשביל טובת ישראל. וגם כשאין עושיין רצונו של מקום קרויין בנים (קידושין לו:).

חייבים לקום ולעמוד גם בת"ב מפני ת"ח וזקן וכן מפני אביו ורבו

שאם קם מפני ת"ח אין בזה איסור, והוסיף, שיש נפ"מ, שלפי טעמו של הלבוש, בת"ב צריכים לקום מפני זקן, דאבלות ישנה שאני דליכא צערא כולי האי, אבל לפי הטעם הנ"ל שכתבנו, דלא הוי קימה שיש בה הידור, אף בת"ב שיושבים על הארץ ומתאבלים על חרבן ירושלים, אין זו קימה שיש בה הידור, ואינו מחוייב לקום מפני זקן. עכת"ד.

ואין דבריו מוכרחים, שאפי' לפי טעמו לא שייך זה

ומ"מ גם הצער על החרבן, אין להיות שרוי בעצבות שתביא לרפיון ועצלות, אלא הנהגה של רצינות ואחריות וכאב כלפי המצב של גלות השכינה, וצערם של עמי" וצערו של משיח, וכבוד השי"ת המחולל, שנסתבב הכל בעונותינו. אך לא דכאון ובלבול. ולכן גם זה נעשה עם שמחה בלב. וכמ"ש המגיד מקאזניץ בס' עבודת ישראל (פ' מסעי ד"ה ועיקר הענין) וז"ל, "ועיקר הענין להתחזק ולאמץ לבבו בעתים הללו, לבלתי יפול ברשת ההתרושלות בעבודת ה' חלילה, ואפי' בת"ב שהוא חושך למראה עין, שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא, מ"מ יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה שבו יולד מנחם ויגאלנו במהרה וישמח ה' במעשיו והיתה לו המלוכה כימי קדם". ע"כ.

בא וראה אהבת השי"ת לכל יהודי ובכל מצב, כמו שהביא בחזו"ע תעניות, מדבריו של אליהו זכור לטוב, בתנא דבי אליהו (זוטא, פרק כ): "עתיד הקב"ה לישב על כסא הדין והכל נידונין לפניו, בתחלה קורא אל השמים ואל הארץ, ואומר להם הנה בראשית כל בראתי אתכם בשביל ישראל, שנאמר קדש ישראל לה' "ראשית" תבואתו, מפני מה כשראיתם ששכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גולים לבין אוה"ע, לא בקשתם עליהם רחמים. ומעמידן לצד אחד. ואח"כ קורא לחמה וללבנה, ואומר להם שני המאורות הגדולים בראתי אתכם בשביל ישראל, מפני מה כשראיתם ששכינתי מסתלקת וכו' ובני גולים לבין

ז) הנה השבות יעקב (ה"א סי' כו) הביא מ"ש הלבוש דה"ט דאמרי' (מ"ק כז:): הכל חייבין לעמוד מפני נשיא, "חוץ מאבל וחולה", מפני שהם טרודים בצערם, (והבא אליהם מוחל על כבודו). וכתב לדחותו, דהא אמרי' (סוכה כה:): אבל חייב בכל המצות דאבעי ליה ליתובי דעתיה. ולכן כתב טעם אחר משום שהאבל מעולל בעפר קרנו, והחולה מוטל על ערש דוי, ואין זו קימה שיש בה הידור, וכדקיי"ל דבעינן קימה שיש בה הידור, אלא

ח. אין מדליקין הרבה נרות בליל תשעה באב, כי אם נר אחד כדי לומר לאורו איכה וקינות, ויאמרם בבכיה ובדמעות שלישי ככל אשר יוכל שאת, עד יחונן ה' צבאות. ואמנם כיום שגם הקהל קוראים קינות יכולים להדליק כפי הצורך. (ה)

אלא באבל שמעולל בעפר קרנו, ולא הוי קימה שיש בה הידור, ומש"ה פטרוהו מן התפילין, שנאמר בהן פאר, ופרש"י (ברכות יא.) דלגבי אבל שמעולל בעפר קרנו לא הוי פאר, אבל ישיבה ע"ג קרקע בלבד אינה חשובה קימה שאין בה הידור, והרי בת"ב הכל חייבין בתפילין, כמו שפסק מרן בש"ע (א"ח סי' לח ס"ה). ונבאמת שאף לפי טעמו של השבות יעקב, דיינו לומר כדבריו ביום הראשון שפטרוהו ממצות תפילין, מפני שמעולל בעפר קרנו, משא"כ בשאר ימי האבל, ובע"כ השתעם כמ"ש הלבוש].

וכן בשו"ת בית יהודה עייאש ח"ב (סי' פו) ה"ד השבו"י, והשיג עליו, דבכה"ג שיושבים ע"ג קרקע, לא חשיב קימה שאין בה הידור, ומכיון שכל העולם שוים באבלות של ת"ב, כמו התלמיד כמו רבו, למה יפטר התלמיד לקום מפני רבו, והרי גם רבו שרוי באותו צער. ע"כ. וכ"כ מרן החיד"א (מחבר"ר סי' תקנד סק"ו. ובשו"ב יו"ד סי' שעו סק"ג) שהעיקר כדברי הרב בית יהודה, דבת"ב חייבים לקום מפני זקן ומפני הרב. ושכן המנהג פשוט באר"י ובחול"ל שבת"ב נוהגים לקום מפני זקן ות"ח כשאר הימים. ע"כ.

ובתורת חיים סופר (סי' תקנד סק"ט) רצה לדייק ממ"ש הפוס' שאין שאלת שלום בין אדם לחבירו בת"ב, דדוקא חבירו, משא"כ לאביו ולרבו. ולפ"ז יש ראייה למ"ש הרב בית יהודה שחייב אדם לקום בת"ב מפני

רבו. אבל לפי פשטות הפוס' נראה שאיסור שאלת שלום בת"ב אפי' מתלמיד לרב או לאב, ולפ"ז י"ל שפטור מקימה והידור בפניהם כל היום, כמו שאסור בשאלת שלום כל היום, וכמ"ש השבות יעקב. ע"כ. ובמחכ"ת, דבריו תמוהים, דמה דמות יערוך שאלת שלום לחבירו שהוא בגדר רשות, לקימה מפני רבו ואביו, שהיא מ"ע מה"ת, ולא קרב זה אל זה. והעיקר כמו שהסכים מרן החיד"א לחייב קימה והידור מפני זקן ות"ח, וכ"ש רבו ואביו, ושכן המנהג הפשוט. [והגרעק"א בהגהותיו לש"ע א"ח סי' תקנט, ויו"ד ר"ס שעו, הביא להלכה ד' השבו"י, ולפלא שלא ראה דברי החיד"א ודעמיה. וכן יש להפליא על הרב אז נדברו (חלק יא עמ' קלא), שה"ד השבות יעקב להלכה, ואשתמטיתה דברי הברכ"י ודעמיה, שדברי השבו"י אינם להלכה. וכ"פ הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' יאות פח). וכ"כ בספר קמח סולת (דף קכח ע"א), ובספר זכור לאברהם ח"א (דף מ:), ובספר ויאמר יצחק (חא"ח בליקוטים אות טז). וע"ע בשו"ת יד אליהו רגולר (פסקים, סי' סה).

והאר"ך בזה ג"כ בשו"ת יבי"א ח"ג (חיו"ד סי' כז), והעלה שחייבים לקום מפני זקן או ת"ח בת"ב, ואף האבל חייב לקום לפני ס"ת כיון דלא שייך טעמא דמחילה. דמאן מחיל ומאן שביק. וכן נתבאר בשו"ת יבי"א (ח"ט סי' ג אות ו), שאף בת"ב שיושבים על הארץ, חייבים לקום מפני זקן בן שבעים שנה ואילך, או מפני ת"ח שבקי בהוראה.

נרות בליל ת"ב, כי אם נר אחד, לומר לאורו איכה וקינות. והוא ע"פ מה שאמרו במדרש איכה (פרשה ג אות ו), שאמר הקב"ה למלאכי השרת בעת החורבן, מלך המתאבל על בנו מהו עושה, אמרו לו מכבה את הפנסים שבביתו, א"ל אף אני אעשה כן, שנאמר שמש וירח קדרו והוכו, ויאל ב). וכ"ה באגודה (שם סי' כג), ובטור (סי' תקנט). והריטב"א (פסחים נג:) כתב, שאף שנהגו שלא להדליק נרות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שכדאי הוא בית אלהינו למנוע עליו הדלקת הנרות מביהכ"נ ומבית המדרש, מ"מ במקום שנהגו להדליק מדליקים. ע"ש.

אין מדליקין הרבה נרות בליל תשעה באב, כי אם נר אחד

ח ז"ל הרא"ש (תענית פ"ד סי' לו), נהגו שלא להדליק נרות בביהכ"נ בת"ב, כי אם נר אחד לקרות לאורו איכה וקינות. ונראה זה מנהג כשר, כדאי' באיכה רבתי, שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת החורבן, מלך בשר ודם כשהוא אבל מהו עושה, אמרו לו מכבה את הפנסים שלו, אמר להן אף אני אעשה כן, שנא' שמש וירח קדרו (ויאל ב). וכ"ה באגודה (שם סי' כג), ובטור (סי' תקנט). והריטב"א (פסחים נג:) כתב, שאף שנהגו שלא להדליק נרות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שכדאי הוא בית אלהינו למנוע עליו הדלקת הנרות מביהכ"נ ומבית המדרש, מ"מ במקום שנהגו להדליק מדליקים. ע"ש.

והנה מרן בש"ע (סי' תקנט ס"ג) כתב, שאין מדליקים

ט. אחרי סיום קריאת איכה, מכבים בבית הכנסת את האורות, ומשאירים נר קטן על יד השליח צבור, כדי למנות שנות החורבן, וכך הוא אומר: אחינו בית ישראל שמעו, כי בעונותינו אנחנו מונים לחורבן בית מקדשנו ולשריפת היכלנו, ולגלות שכינת עוזינו, ולנפילת עטרת ראשינו, היום כך וכך לחורבן. [מספר עק"ב שנים על המנין שאנו מונים לשנות היצירה. וע"ע ברש"י ע"ז ט.]. אוי לנו על חורבן בית המקדש, אוי לנו על שריפת התורה, אוי לנו על הריגת הצדיקים, אוי לנו על צערן של המשיח. וכל הקהל גועים בבכיה. (ט)

בעצמו איכה וקיינות, ולכן כתב שצריך להדליק בביהכ"נ בכל שכונה ושכונה, בכל קבוצה של אנשים, כדי שיוכלו לקרות איכה וקיינות. וכ"כ הא"ר (סק"ג). ע"ש. וכדבריו כתב בספר סדר היום (הלכות ט' באב דף מג:). וכ"כ המשנ"ב (ס"ק יד), שלפי מנהגינו, שכל הקהל אומרים איכה בלחש עם החזן, יש להדליק נר אחד לכל שכונה שע"י הדחק יוכלו לקרוא איכה וקיינות לאורו. ע"ש.

והיום שמשמשים לאור חשמל, ידליקו החשמל, אך ימעטו מעט ממה שרגילים להדליק בכל לילה.

(איכ"ה, טו) מכבה אותו. ומיהו זה משום שהיה מנהגם שרק החזן קורא איכה וקיינות וכל הקהל שומעים. וכמ"ש הארחות חיים (אות יז), והכל בו (סי' סב דף כו:).

וכ"כ המג"א (סי' תקנט סק"ד), שאז לא היו יחידי הקהל אומרים איכה וקיינות. אולם עתה הואיל והמנהג שכל אחד מן הקהל אומר איכה וקיינות בעצמו, נהגו להדליק בביהכ"נ נרות כפי הצורך לקריאתם. וכ"כ בשו"ת אהל יעקב הרופא (עמ' עח).

והמ"ז (סק"ה) כתב, שצריך כל אחד מן הקהל לומר

הכרות מנין שנות החורבן בבכי גדול ועגנת נפש ובחשיכה

הקיינות, וקודם שיכריז החזן על מנין החורבן, כל הקהל כיבו כל הנרות שעל ידם, עד שנשארו באפלה, ולא נשאר בביהכ"נ אלא נר אחד לחזן וכו'. וכיו"ב כתב בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כב). [ובספר יוסף אומץ יוזפא (סי' תתעה) כתב, שמנהגם למנות שנות החורבן, בערב ת"ב, אחר סעודה המפסקת].

וי"ש שנהגו בכיבוי רוב הנרות מתחלת התפלה. ומובא מאגרת ר' משולם מוואלטייר ששלחה מא"י שנת רמ"א, "שבכל שנה ושנה שהולכים לביהכ"נ בליל ת"ב, כל הנרות שבעזרה נכבים מאליהם, ואין יכולים לחזור ולהדליקם, וזה ברור ומפורסם לכל, בלי שום ספק". וגם מוהר"ע מברטנורא כתב לאחיו בשנת רמ"ט באיטליה, וחקרתי לדעת מן האותות והמפותים הנוראים בהר הבית ובקברות החסידים, ומה אשיב לך אחי, ואותותינו לא ראינו, והנרות הדולקים בביהמ"ק אשר שמעת שדועכו כבו בכל ת"ב, גם הלום שמעתי כזאת מפי השמועה, אך אין אצלי דבר ברור. ע"כ. [ובס' חיבת ירושלים הביא, ששמעו מגוי זקן אחד מסיח לפי תומו, שיש מערה הסמוכה לקברו של מה"ר שלמה אבן גבירול, שהולכת עד ירושלים עיה"ק, ובכל לילה מדליקים נר שמן זית בפי המערה, ובכל שנה בליל ת"ב כל נר שמדליקים הוא כבה מאליו, וכשמניחים האוון בפי המערה, שומעים קול בכי מפחיד, שתסמרנה שערותיהם].

טז המקור לכך בספר תיקון יששכר (דף ו:). והובא בכנה"ג (ר"ס תקנט) בלשון: נוהגים בצפת ת"ו, וגם אני שמעתי שכן נוהגים באר"י, וכל קהלות ישראל הדריים בה, שבלייל ת"ב הש"צ עומד בתוך הקהל ואומר בקול רם בהכרזה של עוגמה ודאבה, אחינו בית ישראל וכו'. (ואומר המנין של שנות החורבן). וראיתי בקושטא ובקצת קהלות לומר כן בסוף התפלה והקיינות. ע"ש. וכל הקהל גועים בבכיה.

וכבר קודם לכן כתב כן בספר כפתור ופרח (פרק נא עמ' תרפו) "אנו רגילין בארץ כנען להזכיר בקהל חשבוננו כל ליל ת"ב מפני עגמת נפש, והמנין הוא משנת החורבן עצמה". וע"ש לגבי חישוב שנות החורבן, ובדעת הרמב"ם, שאינו מסכים בחשבוננו שנת החורבן עצמה. ואם נרצה זכרון שנת החורבן עצמה, אז נפחות ג' אלפים ח' מאות וכ"ח שנה. וסי' קע"ב הוא לחורבן וקע"א לשמיטין. חסר קע"א מד' אלפים, ועשה כמשפט וישארו אלף ק"ז. ואין הרב חולק בשנת החורבן, אלא שהיא על חשבון קע"ב, אבל תחלת המנין לשמיטין אינו לעולם אצלו אלא משנה שאחר החורבן. ע"ש.

וכ"כ בחמדת ימים (דף פו:): וראיתי בביהכ"נ הספרדי בליל ת"ב, שהיו מונים מספר שנות החורבן אחר

י. כאשר מסיימים הקינות, כמו שכתוב בסידורים, אומרים קדושה דסידרא, ומתחילים מפסוק ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. [וגם כשחל תשעה באב במוצ"ש מתחילין ואתה קדוש, ולא אומרים שובה ה' ויהי נועם וגו' ומזמור יושב בסתר וכו']. ואין לומר ובא לציון גואל, כי אין גאולה בלילה, וכן אין לומר ואני זאת בריתי אותם, שנראה ככורת ברית על הקינות. ובסיום קדושה דסידרא אומר השליח צבור קדיש שהוא עתיד לחדתא עלמא (אבודרהם דף ט:), ואחר כך אומרים שיר למעלות אשא עיני אל ההרים, וקדיש יהא שלמא, ועלינו לשבח ונפטרים לבתיהם. (')

סדר התפלה שאחרי הקינות שבתפלת ערבית

אבל מנהגינו לומר ואני זאת בריתי, ולמה לא נאמר, וכל העם עוסקים בירמיה ואיוב וכו'. [וכ"כ הטור סי' תקנט בשם רבינו נסים]. ומ"מ המנהג בפרובינצא ובצרפת שמדלגים ובא לציון עד ואתה קדוש לפי שאין גאולה בלילה, ואף ביום הזה אין להזכיר גאולה. ע"כ. והראב"ה (סי' תתצ עמ' תרעה), והארו"ז (ח"ב סי' תטז), והמרדכי (תענית סי' תרלו), כתבו, שאין לומר ואני זאת בריתי אותם, לפי שאסורים בת"ת.

וז"ל הארחות חיים (אות יז), ואחר הקינות מתחיל ואתה קדוש, ואינו אומר ובא לציון גואל לפי שאין הגואל בא בלילה, אך מנהג גירונא וקטלונאי לומר ובא לציון גואל, ומדלגים הפסוק ואני זאת בריתי אותם ומתחילים ואתה קדוש. ע"ש. וכ"כ הכלבו (סי' סב). וכ"כ במחזור ויטרי (ס"ט רסד). וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ג), שאין אומרים פסוק "ואני זאת בריתי אותם". ע"ש. ובשבולי הלקט (סי' רסז) כתב, ואין אומרים "ואני זאת בריתי אותם", בין ביום בין בלילה. וכן מצאתי במנהגי אשפיריה. ורבינו אליקים אומר שצ"ל ובא לציון גואל כליל ת"ב, לבקש רחמים שיבא לנו גואל צדק המשיח במהרה בימינו. ע"ש.

ובסוף התפלה אומרים עלינו לשבח, כמו בכל יום. וכ"כ מהרי"ל (עמ' רנו), והלבוש (סי' תקנט ס"ב). ובסידור יעב"ץ (עמ' רכ אות ט), ובס' יפה ללב (סי' תקנט סק"ח), ובשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כב), ובתנא דבי אליהו (ל"ה אליהו מני, בסוף הספר עמ' תח). ואף שבשבולי הלקט (ס"ט רסז), ובתניא רבתי (ס"ט נט) כתבו, שאין לומר בת"ב עלינו לשבח. וכ"כ בספר ויצבור יוסף בר (ח"ד עמ' קלה), שכן מנהגם. אנו נוהגים לאומרו. ובספר האגור (סי' תתנח) כתב וז"ל: הר"י הלוי נהג שלא לומר עלינו לשבח בסוף התפלה, ואינו נראה לי. מרדכי. עכ"ל.

כשחל ת"ב במוצ"ש אין אומרים בתפלת ערבית שובה וכו' ויהי נועם

וכו' ויהי נועם, כמבואר בטור ובש"ע (סי' תקנט ס"ב).

י' לגבי אמירת הקינות, אנו נוהגים לומר הקינה זכור ה' ליהודה ואפרים, אשר כוללת קינה על משיח ה' יאשיהו, שנפל בידי פרעה מלך מצרים, ועשו את כל גופו ככברה. וכדאיתא בתענית (כב:), וכי הוה ניחא נפשיה דיאשיהו, חזא ירמיהו דקא מרחשן שפוותיה, גחין ושמעיה דקא מצדיק עליה דינא ואמר "צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי", פתח עליה ירמיהו "רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם". ומפני מה נענש יאשיהו, מפני שהיה לו לימלך בירמיהו. ע"ש. ונאמר בדברי הימים ב (פרק לה, כה), ויקונן ירמיהו על יאשיהו, ויאמרו כל השירים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום, ויתנום לחוק על ישראל. ובתרגום, ואלא ירמיהו על יאשיהו אליא רבתא, ואמרין עמיה כל רברביא ומטרוניתא, והוון מתיבין באליהון על יאשיהו, עד יומא הדין, לגזירה בכל שנה על ישראל, דיהון ספדין על יאשיהו באליהון. ע"כ. ופרש"י, ויתנום לחוק, כשמזדמן להם צער ובכיה כגון ת"ב שמזכירים קינות על הריגת הצדיקים, כן יבכינו, ויספידו על יאשיהו שנהרג בחצי ימיו בן ל"ט שנים וכו'. ע"ש. וע"ע בפרקי ר' אליעזר (סוף פרק יז).

וכתב בסדר רב עמרם גאון ח"ב (דף קלג), שאין אומרים בערבית ולא בשחרית של ת"ב, ואני זאת בריתי אותם, שהרי מסיים בו לא ימוש מפין וכו', והרי זה אחר שקראו קינות. ובס' מאה שערים לרבי יצחק בן גיאת (הל' ט' באב עמ' כג) כתב, ומנהגינו לומר ואני זאת בריתי, שחזור על לימוד התורה, ויש מקומות שמדלגים אותו, ואומרים הרי אנו אסורים היום בת"ת, ואנו אומרים להם, שהיאך לא נאמר, ואנו עוסקים כל היום בירמיה ואיוב וכו'. והמנהג (אות כח) הביא מ"ש רב צמח גאון שלא לומר ואני זאת בריתי וכו', וסיים,

וכשחל ת"ב במו"ש אין אומרים בתפלת ערבית שובה

יא. בשעת הקינות אסור לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ויסיח דעתו מן האבל. (א)

מאחר שלא נוכל לומר ומעשה ידינו כוננהו, אבל לפי הטעם של הסמ"ק א"ש. ע"כ. וכן העיר בכ"ז בשו"ת ולאשר אמר (סי' יב עמ' מז:). ולכאור' יש להעיר עוד מדברי מרן (ר"ס תרצג), שבמוצ"ש שחל בו פורים אומרים "ויהי נועם", אע"פ שהמנהג שלא לעשות מלאכה בפורים, כמ"ש מרן והרמ"א (ר"ס תרצח). וע' בתשו' כנה"ג (א"ח סי' נה) שכתב, שאם חל פורים באמצע השבוע, י"ל ויהי נועם במוצ"ש, שאין הפורים אסור בעשיית מלאכה אלא מן המנהג. ועוד שאין הדבר תלוי בדוקא באיסור עשיית מלאכה, אלא בעי' שיתא יומי של חול, שלא יהיה יו"ט באמצע, משא"כ חול המועד סוכות שמתור במלאכה מה"ת, ואף רבנן התירו מלאכה בדבר האבד, הוי יומא דחולא שאינו יו"ט. וכ"פ המשנ"ב (סי' רצה סק"ג). וכדבריו משמע בדברי רבי דוד אבודרהם (דף נ:). וע' בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סי' יט), ובשו"ת ויאמר יצחק (בליקוטים הלכות פסח אות א), ובשו"ת קרית חנה דוד ח"א (ס"ס עז), ובשו"ת שושנים לדוד (ח"ב אור"ח סי' י), ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יג (סי' לו), ובשו"ת משיב הלכה ח"א (סי' גז), ובספר בן שלמה חזן (דף ז). ובשו"ת תורת יקותיאל (סי' טד). ודו"ק.]

חיסור קינה אם צריך להשלימה לאחר התפלה

חיוב לומר כל הקינות, רק העיקר שיקונן עם הציבור על חורבן ביהמ"ק. ורק לכתחלה אין לפרוש מן הציבור. וממילא אם יצא לחוץ לצורך, כשחוזר ימשיך לומר במקום שהציבור אומרים, כדי לקונן עם הציבור. וכן משמע מהש"ע שאסור לדבר בשעת הקינות, כדי שלא יסיח דעתו מהאבלות, ולא קאמר כדי שיאמר כל הקינות עם הצבור. וזה מצוי אם הש"צ אומר הקינות במהירות, ועל ידי כך דילג פיוט אחד, ואינו צריך להשלים מה שחיסר.

אלו מנהגים יש לקיים ואלו מנהגים יש לבטל

מקומות לאומרה, וכיון שאין בזה חשש איסור, אין לפקפק על זה. כי באמת יש הרבה טעמים לקיים מנהגים, כמ"ש בשו"ת יד אליהו גרולר (פסקים סי' כה) שהמנהג המוסכם אצל כלל ישראל, הוא ע"פ רוח"ק, שהשי"ת הופיע ביניהם וממש כעל פי נביא הנהיגו, כי על ידי רצון והמעשה לשם שמים, מאיר השי"ת בכלל ישראל רוח הקודש איך לנהוג. וכן מ"ש בשו"ת גינת ורדים (אוי"ח כלל ב סי' כג. בתשובת מהרי"ף) שאם כבר

וכתב מרן הב"י שכן מצא במרדכי ישן. וכ"כ ראבי"ה ח"ג (עמ' תרעד), ושהטעם משום שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בת"ב אין עושים, ולכן אין לומר ומעשה ידינו כוננה עלינו. א"נ מפני שנקרא מועד. והסמ"ק כתב שהטעם לפי שפסוק זה נוסד על הקמת המשכן, וביום שנחרב אין לאומרו. וכן"כ בשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלט]. וכן פסקו: בסידור רב עמרם השלם (ח"ב דף קלב:), ורבינו יצחק אבן גיאת הל' ת"ב (עמ' כב), בשם רב צמח גאון, ורב האי גאון. ובסידור רש"י (סי' תט), ובמחזור ויטרי (ס"ס רסח עמ' רט), ושבולי הלקט (סי' רסז), וספר המחכים (עמ' לו). ורבי דוד אבודרהם (דף ט ע"ג).

[וק"ק לטעם ראבי"ה והמרדכי, שא"כ גם כשיחול ט' באב באמצע השבוע, לא היה צריך לומר ויהי נועם, כדין כל יו"ט שחל באמצע השבוע, משום דבעינן ששת ימי המעשה, לשטת הגאונים וראבי"ה עצמו בח"א (עמ' 393), אבל לטעם הסמ"ק אתי שפיר. וכן העיר הרה"ג המו"ל ראבי"ה (עמ' תרעד). ומצאתי בספר מטה משה (סי' תשכט) שכתב, וטעם הסמ"ק עיקר, שאם הטעם משום איסור מלאכה, גם כשיחול ט' באב באמצע השבוע לא היה לנו לומר ויהי נועם במוצ"ש,

יא ז"ל מרן (סי' תקנט ס"ה), בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל, וכ"ש שלא לשיח עם גוי. ע"כ. ומקורו מדברי הטור שם. ועיין ערוה"ש (שם ס"ד). ומ"מ פשוט דמותר לצאת לבית הכסא באמצע אמירת הקינות, כמ"ש בסידור היעב"ץ (הל' תשעה באב חלוץ ב' סעיף י"ד).

ומי שנצרך לצאת לחוץ באמצע אמירת הקינות, וכשחוזר המשיך לומר הקינות ממקום שהציבור אומרים, נראה שאינו צריך להשלים מה שחיסר, דאין

והנהגה בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קלט) כתב שאין נכון לומר הקינה של "אליכם עדה קדושה אשאל מכם שאלות אותם שאלות", שיש לשאלם לתינוקות כמו בליל פסח ולא לפני קהל ועדה קדושה, שבכדי להטעים מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות סידר דברים בלי טעם וכו', ומ"ש עתה לא נוכל להתפלל, צריך להגיה לפי דרכו לא נוכל להלל, ואין בו ממש קינה היא וקוננוה. ע"כ. מ"מ פשוט אצלינו בכמה

יב. בסוף איכה נוהגים שכל הקהל אומר בקול רם את הפסוק השיבנו ה' אליך ונשובה, והחזן חוזר ואומר עם הפסוק האחרון, כי אם מאוס מאסתנו, וחוזרים הקהל ואומרים בקול רם השיבנו ה' אליך ונשובה, והחזן כופלו. (יב)

והגו כל ישראל ובמושב זקנים ורבנים ודאי לא דבר ריק הוא, שכל מה שנהגו ישראל שכינה מסכמת". ור"ל מה שנהגו כל ישראל. וכ"ה בשו"ת בית דינו של שלמה (או"ח סי' יז) דמה שנהגו ישראל שכינה מסכמת עמהם. ומהרי"ל (החדשות סי' א) כתב שאין לשנות מנהג קדמונים, דהוי יהורא ומוציא לעז על הראשונים. אך כל זה במנהגים שאין בהם איסור והיתר והכרעת הלכה, ובעיקר מנהגי סדרי התפלות, משא"כ במנהגים של איסור והיתר, יקוב הדין את ההר, וחכם שופט שבימיך שממונה על ההוראה, חובתו לשנות כל מנהג שיש בו חשש של איסור, כמ"ש הפר"ח (סי' תצו), והסכימו עימו גדולי הדורות דור אחר דור. וכתבו שכן מפורש ברשב"א וברא"ה ובריטב"א וברא"ש ובריב"ש וברשב"ץ ועוד רבים מהראשונים. וכן עשו למעשה. ומה שכתבו בכמה קונטרסים [ראה בקו' מנוחת שלום ח"ז ועוד ממחברי הזמן], שאסור לחכם הגדול ביותר לשנות שום מנהג אפי' הוא זר ותמוה מאד. והביאו מקור לזה מדברי מהר"ש אבוהב בספר דבר שמואל (סי' רמט) שלא לשנות מנהגים זרים שהוקבעו שלא ע"פ ותיקין ולא שלחו בהם יד ולא הזיזו אותם ממקומם, משל הקדמוני עושה חדשות בעל מלחמות. והביאו הגר"ח פלאגי בס' משא חיים (דף מט אות כח). וע"ש דבגלות החל הזה אשר עם בני' מפורד ומפורד בין העמים, כמעט לא נשארה לנו מדה טובה ונפסקה שלשלת הקבלה, אין להוסיף ולגרוע לתקן ולקלקל לחדש בכל יום תמיד מעשים שונים וגורמים פירוד הלבבות ומחלוקות בישראל.

וכן הגר"ח פלאגי בשו"ת סמיכה לחיים ח"א, האריך הרבה שהעיקר כדעת הפר"ח שחובה על גדול הדור שופט שבימיך לשנות כל מנהג שיש בו שמץ איסור לפי דעתו, ע"ש באורך רב. [וה"ל שו"ת התשב"ץ (ח"א סי' מט, וסי' קנג), כיון שאין במנהגכם חשש איסור חייבין אתם לעמוד עליו, שזהו מתורת המנהגות, דכל היכא דליכא איסורא אי נהוג שבקינן להו, אפי' שנהגו שלא כשורה, שבקינן להו ולא מסלקינן להו כלל, כל היכא דליכא איסורא].

וכמה חבל שכותבי הקונטרסים בשבח המנהגים, מתעלמים כליל מדברי הרא"ה והריטב"א, ושכ"כ הריב"ש והרשב"ש והפר"ח ועשרות אחרונים, [הובאו בעין יצחק כללי המנהגים] ומתעלמים מכולם, ומצטטים את דברי מהר"ש אבוהב ומהר"י עייאש, ואברכים שאינם בקיאים בפוסקים רואים הדברים וסבורים שהאמת אתם. אך זה שקר בהוראה, כי ראוי לכל המחפש אחר האמת, ולכל הלומד תורה לשמה, בלא שום נגיעות אישיות, שלא להתעלם מפוסקים אחרים, ולקבל האמת ממי שאמר. ולהודות שכל דברי מהר"ש אבוהב ומהר"י עייאש לא נאמרו בעיני הלכה כמו ברכה על הדלקת הנר וכל כיו"ב.

בסוף איכה כל הקהל אומר בקול רם את הפסוק השיבנו ה' אליך ונשובה, והחזן חוזר ואומר עם הפסוק האחרון, כי אם מאוס מאסתנו, וחוזרים הקהל ואומרים בקול רם השיבנו ה' אליך ונשובה, והחזן כופלו. (יב)

בסוף איכה כל הקהל אומר בקול רם את הפסוק השיבנו ה' אליך ונשובה

לגבי תקיין חצות, שיכפול בסוף פסוק השיבנו וגו'. והרה"ק רבי פנחס מקוריץ (אמרי פנחס אות שכא) פירש

בשם הגמ"י. וכ"כ בשעה"כ (תיקון חצות דרוש א) וע"פ מהרי"ל (עמ' רנב), וע"פ ברמ"א (ר"ס

יג. נוהגים שלא לומר קדיש תתקבל בליל תשעה באב אחר איכה והקינות, על פי הכתוב גם כי אזעק ואשוע "שתם תפלתיי". ולכן אחר הקינות אומרים קדושת ובא לציון, ואחר כך אומרים תתקבל, שאז אין קדיש זה בא על הקינות אלא על התפלה. וביום תשעה באב שחרית נוהגים לומר קדיש תתקבל בסדר התפלה ככל יום, דהיינו אחר ובא לציון, ורק בסיום התפלה אומרים איכה ושאר הקינות. ואחר סיום איכה וקינות אומרים בסוף פסוקי נחמה, ועל פסוקי נחמה אלו אומרים קדיש תתקבל. [ובקדיש תתקבל שאומר החזן אחר כל תפלת שחרית עם פסוקי הנחמה, או לאלו שאין אומרים תתקבל אלא במנחה, יכוין גם על שאר התפלות של ת"ב, ויתקבלו כולם ברצון לפני השי"ת.] (ג)

יד. יש שכתבו שגם בבית ראוי למעט בנרות או תאורה בתשעה באב, כדי שיהא ניכר קצת אבילות היום. אך רבים לא נהגו כן. וזו הנהגה טובה, ואין בזה כל חיוב, והעושה כן תבא עליו ברכה. (ד)

כמים לבך [בתפלה] נוכח פני ה', קומי רוני בלילה [ללמוד תורה] לראש אשמורות", עד שנעורר רחמי בכל יום, וישוב אלינו וירחמנו וינחמנו וישמחנו, עד שנזכה לעבדו יתברך בשמחה תמיד, כי לא דבר ריק הוא מה שנעשה עמנו בכל יום ויום בעתים הללו בעקבות משיחא בכלליות ובפרטיות עם כל אחד ואחד, וצריכים אנו להחיות עצמנו בכל מיני מטעמים המשייבין את הנפש, וביותר בקדושת ושמחת שבת קודש שהוא מגן על הכל. ע"כ.

הכפילות "השיבנו וגו'" ב' פעמים בסוף מגילת איכה, פעם אחת להתפלל שהקב"ה תשיבנו אם הדור כולו זכאי, ופעם אחרת "כי אם מאוס מאסתנו וגו'", א"כ ממ"נ תחזירנו מטעם דור שכולו חייב.

ובס' עלים לתרופה (מכתב עז) כתב, שכל תכלית אמירת הקינות (שכל הקינות כלולים במגילת איכה שאמר ירמיה הנביא ברוח הקודש), הם בכדי לפעול את הבקשה בפסוק זה שסיים ירמיה את הספר "השיבנו ה' אליך וכו'". וזה ע"י שנקיים מה שאמר לפני כן (איכה ב, יט) "שפכי

אין אומרים קדיש תתקבל בליל תשעה באב מיד אחר איכה, רק אחר הקדושה

ואומרים אחר ובא לציון קדיש תתקבל, ורק אחר עלינו לשבח מורידים התפילין ואומרים קינות, ובוהו לבסוף אין אומרים תתקבל. וראה במזבח אדמה (דף רח.), וברוקח, וברד"א.

וראה במקורות לעיל סעיף ה. ובחזו"ע בהלכות ליל ת"ב (עמ' שג) כתב, שאחר העמידה אומר החזן קדיש תתקבל. ולהלן בדיני תפלת שחרית (עמ' שצ) כתב, שאחרי אשרי ובא לציון, אומרים קדיש יהא שלמא, ואין אומרים תתקבל, ואח"כ בית יעקב וכו', ועלינו לשבח. ואח"כ אומרים קינות, ובסוף כל הקינות, אומרים פסוקי נחמה, וקדיש תתקבל.

יד) כן כתבו בשם הגרש"ז אויערבך, שגם בבית ראוי למעט בתאורה מן הרגיל כדי שתהא ניכרת קצת אבילות היום. [הליכות שלמה]. אמנם מנהג מרן אאמו"ר היה שלא לחוש בזה בביתו, ואמנם הנהוג כן כדי להראות לילדים הקטנים, את הכובד ראש הראוי ביום ת"ב, היפך הקלות ראש שיש באוירת הרחוב, תע"ב. וראה במקורות לעיל לגבי נרות של ביהכ"נ.

יג) הַטוֹר (סי' תקנט) כתב, ואומר קדיש שלם וקורא איכה קינות ואחר כך סדר קדושה. ואומר קדיש תתקבל והולכים לבתיהם, וכו'. וכתב בבי"ב, כ"כ הגמ"י, לפי שכבר אמר באיכה שתם תפלתי, אבל קודם קריאת קינות אומר קדיש כולו כבשאר ימות השנה, ויש מקומות שאין מדלגין אלא בלילה אחר התפלה, אבל בשחרית אומרים אותו, לפי שכבר סיימו לומר קינות, ואומרים קצת פסוקי נחמות בסופו. ע"כ. וכ"ה ברמ"א שנהגו שלא לומר תתקבל בכל תפלות ת"ב. ואמנם בכה"ח (סי' תקנט ס"ק ט) כתב, דמנהג חסידי בית אל ההולכים עפ"ד האר"י ז"ל, לומר תתקבל בשחרית ת"ב כמו בשאר הימים. ובשו"ת יבי"א (ח"ד חיו"ד סי' לב אות ו), ובשו"ת דברי יציב (א"ח סי' רמה), ובשו"ת אג"מ (א"ח ח"ג סי' פא).

וחמנהג הוא שבלייל ת"ב לאחר הקינות אומרים קדושת ובא לציון עד חזקו ויאמץ לבבכם וגו', ואח"כ אומרים קדיש תתקבל שבא על התפלה ואמירת הקדושה. ובשחרית מתפללים כרגיל בכל יום,

טו. יש נוהגים ללכת בתשעה באב בבגדים ישנים בשביל עגמת נפש, וכדי להראות אבילות והכנעה ביום זה, בפרט כשהולכים לבית הכנסת. אמנם אין בזה חיוב רק מדת חסידות. (טו)

הלכות ומנהגי יום תשעה באב

א. בתשעה באב מברכים כל ברכות השחר. ולגבי ברכת "שעשה לי כל צרכי", נחלקו הפוסקים אם יש לברך ברכה זו בתשעה באב וביום הכפורים, כיון שבאותו יום הכל אסורים בנעילת הסנדל. ובברכות (ס:) אמרי' כי סיים מסאני אמר ברוך אתה ה' שעשה לי כל צרכי. מבואר שברכה זו נתקנה על נעילת הסנדל. ורוב הפוסקים ראשונים ואחרונים הסכימו שיש לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכפורים, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבח שנתקנה על מנהגו של עולם, ועוד שמוותר לנעול נעלי גומי, ונעלי לבדים וכיוצא בהן, ולא נאסר לנעול אלא נעלים של עור. ועוד במוצאי תשעה באב נועל את מנעליו כרגיל, הילכך שפיר מברך "שעשה לי כל צרכי". וכן המנהג אצל רבנים וגדולים. (א)

רע וגרוע, (ובמנחה היה מחליף מן הגרוע אל הטוב), כדי להראות אבילות והכנעה ביום הזה. [ולא משום שלא להפסידו בשיבת הקרקע, כמ"ש כמה אה]. ושכן נהג הגאון תהלה לדוד, שלא לבש גלימא ביום ת"ב בשחרית, אלא היה הולך לביהכ"נ בלבוש בנייש' בלוי וקצר שהיה לו מקטנותו, ורק במנחה היה לובש הגלימא כדרכו. עכ"ד.

טו) בהליכות שלמה כתב, שנהגו רבים בירושלים ללכת בט"ב במלבושים ישנים ובלתי מהודרים לעגמת נפש, ושכן נהג הגרש"ז אויערבך.

וכבר כתב כן בספר עמודי שמים (דף עב:), שנוהגים לילך לביהכ"נ כבגד העליון היותר גרוע ובלוי, וכובע על עיניו. והובא בס' מועד לכל חי (סי' י אות נה), וכתב שזה נראה טעמו של מהרי"ל שהיה לובש בט"ב סרב

דין ברכת "שעשה לי כל צרכי" בט"ב ויום הכיפורים

כי האמת היא דמ"ש הטור דמסתברא שיכול לברך וכו' הכל הוא מדברי בעל העיטור. וכמו שהמעיין ישר יחזו פנימו בספר העיטור שם. והנה גם בשו"ת מחזה אברהם די בוטון (סי' טז אות יט) כתב, שהטור כתב בשם בעל העיטור, שאין מברכים ברכת שעשה לי כל צרכי ביום הכפורים, כיון שאסורים בנעילת הסנדל. אך לא סיימה קמיה דברי הטור דמסתברא שיכולים לברך, והם סיוס דברי בעל העיטור. וכן"ל. וע"ע להמהר"ם בן חביב בקונט' תוספת יום הכפורים (יומא עז:). ודו"ק].

ומרן הבי"ש שם כתב שהרא"ש והר"ן נתנו עוד טעם שיש לברך, מפני שעל מנהגו של עולם הוא מברך, כשם שמברך הנותן לשכוי בינה, אע"פ שלא שמע קול התרנגול, [ולפי מ"ש התוס' ברכות ס: ד"ה כי שמע, אין ראיה מזה]. וכ"כ הריטב"א בחידושו (סוף תענית) שאף ביוהכ"פ ות"ב חייבים לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, שכל אותן ברכות שתקנו חכמים לברך, ברכות של שבח הן, לפי שנוהגים בבני אדם על הרוב. ואע"פ שלא שמע קול תרנגול מברך ברכת הנותן לשכוי. עכ"ל. וסיים הבי"ש, אבל אין כ"ד הרמב"ם, שהרי כתב (בפ"ז מהל' תפלה ה"ח) שההולך יחף אינו מברך שעשה לי כל צרכי, וביוהכ"פ ובת"ב שאין שם רחיצה אינו

א) בענין ברכת שעשה לי כל צרכי בת"ב וביוהכ"פ, הנה ידוע מ"ש הרא"ש (פ"ח דיומא סי' א) וז"ל: כתב בעל העיטור, איכא מאן דאמר שאינו מברך שעשה לי כל צרכי ביוהכ"פ מפני שאסור בנעילת הסנדל, ומסתברא דכיון דבידו וברשותו הן לעולם כגון מפני סכנת עקרב מותר לברך כסדר כל ימי השנה כולה. ומה שאמרו (בברכות ס:) כד סיים מסאני, לאו דוקא, כהאי דכי שמע קול התרנגול, שמברך בכל גוונא כיון שבידו הוא. ע"כ. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסט) בשם בעל העיטור, שאע"פ שהולכים יחפים בת"ב וביוהכ"פ, מברכים ברכת שעשה לי כל צרכי, מפני שבידו וברשותו לנועלם מפני סכנת עקרב. ע"כ. וכ"ה בס' העיטור (הל' יום הכפורים דף קו ע"ג). וכ"כ הטור (סי' תריג). [ובחמדת ימים (יום הכפורים פרק ה) כתב, ונפלה מחלוקת בין הפוס' בדין ברכת שעשה לי כל צרכי, כי העיטור כתב שאין לאומרה, כיון שיום הכפורים אסור בנעילת הסנדל, והטור חלק עליו מאחר שאפשר למצוא צד היתר, כגון במקום סכנת עקרב, יכול לברך. ומכאן נתפשט המנהג לאומרה, אלא שלנוהגים כמנהגי האר"י ראוי שלא לאומרה. ע"כ. וחשב שמ"ש הטור ומסתברא שיכול לברך, הם דברי הטור שחולק על בעל העיטור בזה, אולם זה אינו,

לברך. ע"ש. אך לא נמצא לפנינו הלשון הזה בדברי הרמב"ם. ובספר מגילת ספר על הסמ"ג (עשין כז דף יז ע"ד) כתב, שאפי' לדעת הרמב"ם יש לברך ברכה זו ביוהכ"פ. אך לא ראה דברי הראשונים הנ"ל. וכ"כ המאמר (סי' מו סק"י) שבספר האגודה (פרק הרואה) כתב, שלדעת הרמב"ם אין לברך בת"ב ויוהכ"פ שעשה לי כל צרכי. וע"ש.

ומהר"י צייאח בתשו' שהובאה בשו"ת אבק"ר (סי' נד), כתב, שאף שהרמב"ם הוא מרי דאתרין, מצינו כמה דברים שלא נהגו כמותו בגלילותינו, כמו במולייאתא (ע' בב"י י"ד ס"ס עז), וכן בברכת שעשה לי כל צרכי וברכת ענט"י בת"ב וביוהכ"פ, ומוכח מכאן דבמה שלא נהגו כמותו לא נהגו, ומי שירצה לבטל מנהגם לאו כל כמיניה, הואיל ויש להם ע"מ שיסמוכו. ע"ש. ומבואר שעוד בזמן מרן הב"י היו נוהגים לברך בת"ב וביוהכ"פ ברכת שעשה לי כל צרכי.

ובשו"ת קול אליהו ח"א (האו"ח סי' מ) הביא מ"ש מרן הב"י (סי' תריג) שלדעת הרמב"ם ביוהכ"פ ות"ב אין לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, כיון שאסור בהם בנעילת הסנדל, והביא ע"ז סברת הרא"ש והר"ן שחולקים ע"ז, הן משום שבידו לנעול משום סכנת עקרב, והן משום שעל מנהגו של עולם הוא מברך. וסיים, ולמעשה נ"ל דכיון דאנן בדידן נהגינן בעלמא כמ"ד שעל מנהגו של עולם מברך, ולכן נהגנו לברך כל הברכות כולן אף בלילות שאין ישנים כלל, כגון בליל שבועות ובליל הושענא רבה, ה"נ מברך שעשה לי כל צרכי, ומ"ש בשעה"כ שלא לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, לא ידעתי טעמו. ועוד מטעם אחר נ"ל לברך, כיון שמותר לנעול מנעל של גמי ושל לבדים, כדרך שאנו נועלים, וה"ז מגן עלינו. ושור"ר שכ"כ הרשב"ץ לברך ברכת שעשה לי כל צרכי מטעם זה. ע"כ.

וע"ע להיעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' מו) שכתב, ונ"ל שאם נועל מנעל של בגד או לבד או של גמי, יש לו לברך שעשה לי כל צרכי. ע"ש. וע"ע בערה"ש (סי' תקנד סק"ו), שהביא מ"ש הרב בית דוד (סי' שטט) לחלוק על מ"ש הרב הלבוש שיש לברך ברכה זו אף ביוהכ"פ, וכתב שהלבוש יחיד בדבר הזה, והשיג עליו, שהרי ד' הלבוש הם דברי בעל העיטור והרא"ש והטור והר"ן והריטב"א. ע"ש.

והרב המקובל מהר"א חיון ז"ל בהגהתו לספר שלמי צבור (בדף נא:) העלה לענין דינא כמ"ש הרב בעל העיטור והרא"ש והר"ן והטור, שכיון שבידו וברשותו לנעול נעלי עור מפני סכנת עקרב יכול לברך ברכת

מברך על נט"י. [והרמב"ם לשיטתו (שם ה"ז) שכל ברכה מברכות השחר שלא נתחייב בה אינו מברך אותה]. ע"כ. **והנה** מרן בש"ע (סי' מו ס"ח) פסק כדברי הרמב"ם הנ"ל, שכל ברכה שלא נתחייב בה כגון שלא שמע קול התרנגול וכדומה אומר אותה בלי הזכרת השם. והרמ"א בהגה כתב, וי"א שאפי' אם לא נתחייב בהן מברך אותן שאין הברכה על עצמו אלא על מנהגו של עולם, וכן המנהג, ואין לשנות. [וכ"כ בס' האשכול (הל' תפלה עמ' ז), וז"ל: ויש קצת חכמים שמדקדקים ממה שאמרו בגמרא כד שמע וכו', וכי זקיף וכו', וכי סיים מסאני וכו', אלמא דאי לא שמע ולא זקיף, ולא סיים מסאני, אינו מברך, ואנן לא חזי לן הכי, דהני ברכות כולן על חידוש מעשי בראשית בכל יום, וצריך אדם לאודוויי ולשבוחי קמי קב"ה על כך, אף דלא שמע ולא זקיף ולא לבש ולא סיים מסאני, שמברכס בעונתן בעת חידוש היום מן הלילה. וכך כתבו רב נטרונאי גאון ורב עמרם גאון. ע"כ. וכ"כ הר"ן (פסחים ז), ושכ"כ הרמב"ן. וכ"כ מהר"ם חלאווה (פסחים ז):. וכ"כ בארחת חיים (דין מאה ברכות אות ה) בשם הגאונים, ושכן המנהג בכל ארץ ספרד]. וכתב מהר"י עייאש במטה יהודה (שם ס"ק יד) שכבר נהגו העולם כדברי הרמ"א בהגה הנ"ל.

וכ"כ האר"י ז"ל בשעה"כ (דף א ע"ג). וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י (שם ס"ק יב) שכן המנהג. ע"ש. ובשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' קפו) כתב בשם הגאונים, שחייבים לברך כל ברכה"ש כסדרן לפי שאין הברכות האלה אלא על מנהגו של עולם. וכן המנהג בכל גלילות ישראל, ומנהגם של ישראל תורה הוא. ומ"ש הרמב"ם שביוהכ"פ ות"ב שאין שם רחיצה אין מברכים על נט"י, לא נראו דבריו כלל, שהרי אין איסור אלא ברחיצת תענוג, אבל לתפלה וק"ש חייבים ליטול ידיהם, דלא גרע מההולך להקביל פני רבו שעובר במים עד צוארו (יומא עז:). וכ"ש להקביל פני שכינה. [וכ"כ הריטב"א סוף תענית עמוד קצב]. וכן בברכת שעשה לי כל צרכי שכתב הרב שאין מברכים אותה לפי שאסור בנעילת הסנדל, לא נראו דבריו, שהרי אינו אסור אלא בסנדל של עור ואם רוצה לנעול סנדל של גמי ושל שעם רשאי, ועליו הוא מברך. ע"כ. וכ"כ הברכ"י בשיו"ב (סי' מו סק"ג), שלפי המנהג שלובשים מנעלים של לבדים, יש לברך שעשה לי כל צרכי. מהר"ר יצחק הלוי וואלי בתשובה כת"י. עכ"ל.

והנה מ"ש הרשב"ץ בשם הרמב"ם שלא לברך ברכת שעשה לי כל צרכי בת"ב וביוהכ"פ, וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב ז ריש ח"ב) בשם הרמב"ם, וכתב ע"ז, שרוה"פ הסכימו שיש לברך. וכן הרב רבי דוד אבודרהם (בסדר תפלת שחרית של יום הכפורים) כתב בשם הרמב"ם שאין לברך, וכתב ע"ז, אבל רוב המפרשים הסכימו שיש

וביוהכ"פ, ובמקום מנהג לא אמרי' סב"ל. ע"ש. וכ"כ המאמר מרדכי (סי' מו סק"י) שהמנהג הפשוט במדינות אלו לברך כל הברכות כסדרן. וכבר הבאנו לעיל דברי החמדת ימים שכתב ג"כ שהמנהג פשוט לברך. וכ"פ רבה של תוניס הרה"ג ר' חיים מדאר בספר מקור חיים (עמ' קמח אות כד).

גם הרה"ג ר' יוסף צובירי בספר כנה"ג ח"א (באמת ויציב עמ' ד'. וח"ד עמ' קלו וקלח) כתב, שהמנהג אצל יהודי תימן לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, אף בת"ב וביוהכ"פ. ושכ"כ מהר"י צ'אהרי מחכמי תימן הקדמונים, שנוהגים לברך שעשה לי כל צרכי אף ביוהכ"פ ות"ב, כי ברכה"ש הן ברכות שבח והודאה להשי"ת, וחייב כל אדם לאומרו. וכמו שפסק בעל העטור. ע"ש.

וע"ע בשו"ת שערי עזרה טראב (חאו"ח סי' יד) ד"ה ולענין, שדייק ממ"ש הכנה"ג א"ח (סי' מו) במנין מאה ברכות של יוהכ"פ, שיש ט"ו ברכות מברכת אלהי נשמה, עד הגומל חסדים טובים לעמו ישראל, דמוכח שמברכים אף ברכת שעשה לי כל צרכי ביוהכ"פ וכו'.

והנה מנהג בני אשכנז לומר ברכה זו גם בת"ב וביוהכ"פ, וכמ"ש המשנ"ב (סי' תקנד ס"ק לא). ובשעה"צ שם הביא שכ"כ הלבוש והא"ר והפמ"ג, ומבואר בדברי הפמ"ג שכן נוהגים. וכ"כ בספר בגדי ישע (סי' תקנד, מג"א ס"ק טז). ע"ש. וכ"פ בתשובה מאהבה ח"ב (דף ו ע"ג) שגם ביוהכ"פ ות"ב חייבים לברך ברכת שעשה לי כל צרכי. הואיל וכל ברכה"ש נתקנו על מנהגו של עולם. וכ"כ בסידור הנחמד אהלי יעקב ליוהכ"פ (דף ע ע"א). וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' כה) שכתב ג"כ שמנהג העולם לברך ברכת שעשה לי כל צרכי גם בת"ב וביוהכ"פ, ויש לברך כמנהג העולם, ומה גם שלענין ברכה זו, גם נעלים של גמי ושל לבד בכלל הברכה, וכמ"ש המפרשים, ואפשר שגם אנפלאות בכלל וכו'. גם בשו"ת יד יצחק ח"ג (סי' רצג) כתב, שאף שהאר"י ז"ל כתב שאין לברך בת"ב וביוהכ"פ ברכת שעשה לי כל צרכי, מנהג בני אשכנז לאומרה, ובפרט שי"ל שלנוהגים ללבוש מנעלים שאינם של עור, וכן המנהג בזה"ז, יש לברך, וכן אני נוהג. ע"כ. וכן נהג הרב ממונקאטש בספר דרכי חיים ושלום (אות הרעה). ע"ש. ולכן אף דבעלמא אזלי בתור מרן החיד"א ז"ל, מ"מ בזה לא קי"ל כוותיה. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת שואל ונשאל ח"ה (חיו"ד סי' קלד). ואף בספר מנחת אהרן (כלל ה אות יח, ד"ח ע"ג) כתב שהמברך אין למחות בידו, שיש לו ע"מ שיסמוך. וכן נראה דעת הרב פרי האדמה ח"א (דף מג סוף ע"ד).

שעשה לי כל צרכי, ואפי' לא נעל מברך, ומ"מ לפמ"ש הרשב"ץ כל שנזעל נעלי גמי או של לבדים, מברך שפיר שעשה לי כל צרכי, ואמנם המישרים אורחותם שהולכים תמיד אחר דרכי האר"י בכל עניניהם ומעשיהם, להם לבדם ניתנה האר"ש לומר דאנן בתר רבינו האר"י גררינן בכל מילי דמר, והוא ז"ל דעתו שאין לברך ברכה זו בת"ב וביוהכ"פ. אולם לעיני כל ישראל הדת נתונה לברך, ואין בזה עון אשר חטא במה שאין חוששים לדברי האר"י בזה, שאף שהאר"י חשש שלא לברך, הוא רק ע"פ הסוד, (וכ"כ המאמר מרדכי סי' מו סק"י אליבא דהאר"י ז"ל). אולם אנו אין לנו עסק בנסתרות, וכמ"ש בשו"ת דבר משה ח"ג (חיו"ד סי' יב). ובפרט שנוזעל מנעל של בגד שיש לו עכ"פ הנאה קצת, ושפיר מברך עליו שעשה לי כל צרכי, וכמ"ש מהרי"ל ואלו הנ"ל. ודלא כהרב בית דוד (סי' שכט), שדחה דברי הלבוש שפסק כהרא"ש שיש לברך. ע"ש. וכן הובאו דבריו להלכה בתשובת הגאון ר' חיים ביז'ה בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' רטו). ובספר עקרי הד"ט א"ח (סי' לא אות ד). וכ"ד הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (ברכות סי':) שביוהכ"פ מיהא אפשר לברך ברכת שעשה לי כל צרכי. אבל מרן החיד"א בספר עבודת הקודש בקשר גודל (סי' ה אות יט) כתב, שאחרי ראותו כל דברי הרב שלמי צבור הנ"ל, נראה לו עיקר שאין לברך כדעת האר"י ז"ל. ואף שלובש מנעל של לבדים, ושכן המנהג להולכים אחר עקבות האר"י ז"ל. ע"כ. [ומוכח דאף לפי מה שתופס החיד"א דעל מנהגו של עולם מברכים ברכה"ש, מ"מ שאני ברכת שעשה לי כל צרכי]. וע"ע בשו"ת גנת ורדים (כלל א ס"ס ח). וכ"כ הגר"ח פלאגי בכה"ח (סי' ט אות יא). ובמועד לכל חי (סי' יט אות מו). וכ"פ הגר"ח בבא"ח (פר' וישב אות ט. ופרשת וילך אות יז). וע"ע בספרו שו"ת רב פעלים (ח"א חיו"ד סי' נד, וח"ב חאו"ח סי' ח). וכ"פ מהר"י סיד בס' אות אמת (דף קד:). ע"ש. וכן נהגו רבים וכן שלמים, שלא לברך ברכת שעשה לי כ"צ בת"ב ויוהכ"פ. וע"ע בשו"ת פעולת צדיק ח"א (סי' קמח). ע"ש.

אולם כבר כתב בספר ברית כהונה ח"ג (מצ' ת אות יז), שדברי החיד"א הנ"ל הם לפי שיטתו שהולך תמיד אחר דברי המקובלים, אבל לדידן קי"ל כמ"ש הרדב"ז (ח"ד סי' פ) וז"ל: ויש בידי כלל גדול, שכל דבר שמבואר בגמ' או באחד מן הפוסקים ובעלי ההלכות, אפי' שיהיה היפך ממה שכתוב בספרי הקבלה, אני מורה ובא בו כדברי הפוסקים, ולא אחוש למה שכתבו בספרי הקבלה, ורק לעצמי אם הוא חומרא אני נוהג אותו, ואם היא קולא לא אחוש לה. ע"כ. ולכן אנו נוהגים לברך ברכת שעשה לי כל צרכי גם בת"ב

ומלכות אף בת"ב וביוהכ"פ. נילקו"י הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס"ד עמוד טז. וזה דלא כמ"ש בתחלה בשו"ת יבי"א ח"ה סי' כה אות ט"ו. ובשו"ת יחו"ד ח"ו עמו' קצה. ובילקו"י ח"א מהדורת תשמ"ה, עמוד נא].

והנה אע"פ שבעבר מרן אאמו"ר זיע"א היה מורה דשוא"ת עדיף, וכמבואר בתשובתו בילקו"י ח"א (עמ' נא-נב). מ"מ כבר כתב בהליכו"ע ח"א (עמ' נג) דמשנה אחרונה עיקר. וגם אז הוא עצמו נהג לברך ברכה זו, וכמו ששמעתי את מרן אאמו"ר שמברך ברכה זו, וכששאלתיו על כך, השיב שדעתו שיש לברך, רק שלא היה לו כתפיים ורחבות להורות כן לאחרים. וכבר נודע מש"א רז"ל, תלמיד כל זמן שמזקינים דעתם מתוספת עליהם.

וז"ל מרן אאמו"ר בשו"ת יבי"א (ח"ט א"ח סי' צא), הרב המגיה בשלמי צבור (דף נג). כתב, שלפני כל קהל ישראל הדת נתונה שיש לברך שעשה לי כל צרכי. ע"ש. וכ"פ בשו"ת קול אליהו (סי' מ), ושכ"כ הרשב"ץ (ח"ב סי' קפו). גם בבית כהונה (ת"ב אות יז) כתב שמנהגם לברך ברכה זו, ודלא כהאר"י, ושכן עיקר כהפשט נגד הקבלה. ע"ש. וכן אני נוהג הלכה ולמעשה. ואף שהרב המגיה ציין למ"ש בילקו"י, מ"מ אני נוהג לברך, כדעת רוה"פ שדבריהם נכונים ובוררים. וע' ביבי"א ח"ב (סי' כה אות ט"ו). ע"כ.

וב"כ עוד ביבי"א שם (ח"ט א"ח סי' ח), שהמנהג בכמה קהלות לברך ברכה זו אף בת"ב ויוה"כ, וכן עיקר לפי שי' הפוסקים, מפני שמוותר לנעול נעלים שאינם של עור. ועוד שברכה זו היא ברכה כוללת, ומצד כללותה יכול לברך אותה אפי' אינו נועל נעלים כלל. ואף שרבני המקובלים לא כתבו כן, הלכה כהפוס'. וכן אני נוהג לברך בשם ומלכות.

סב"ל כנגד גדול הדור

ששאר חכמי הדור אינם בקיאים כ"כ בספרי הפוסקים ראשונים והאחרונים, וגדול הדור הוא בקי יותר מהם באופן מיוחד, ועולה על כולם, לא שייך בזה סב"ל. די"ל דאילו שמיע להו את כל אותם הפוסקים שגדול הדור יודע אותם, לא היו חולקים עליו. ב. שדין רב נאמר בכל דיני התורה, וכמו שסומך על רבו בדיני שבת החמורה ה"ה בדיני ברכות. ואף שאיסור לא תשא חמיר, שכל העולם נודעו וכו', מ"מ הרי כך

וע' להגאון בעל חות יאיר במקור חיים (סי' מו) שיש סברא לומר שהואיל וברכת שעשה לי כל צרכי, היא כוללת כל הצרכים, אפי' אם תקנוה על נעילת המנעל, מ"מ מצד כללותה יכול לברך אותה אפי' אם הוא יחף. ע"ש. ולפ"ז גם ביוהכ"פ י"ל סברא זו לברך. ודו"ק.

וע"ע בשו"ת מן השמים (סי' יב) שכתב, שאלתי על ברכה"ש, שי"א שאם לא נודמנו לו אינו מברך עליהן, כגון אם לא שמע קול התרנגול, או ישן במלבושיו, וכן אם הולך יחף כגון בת"ב וביוהכ"פ לא יברך שעשה לי כל צרכי, ושאלתי אם הלכה כדבריהם, או שמא הלכה כד' המברכים אפי' לא נודמנו לו. והשיבו אל תבוז כי זקנה אמך, ומנהג אבותיך תקח בידך, כי תחלת תקנת ברכות אלה היתה כדי להשלים מאה ברכות בכל יום, ולכן אפי' לא שמע קול התרנגול או שישן במלבושיו מברך עליהן, והעד ע"ז מתפלת שמנה עשרה, שאפי' אין לו חולה בתוך ביתו מברך ברכת רופא חולי עמו ישראל וכו'. ע"כ. לפ"ז נראה שברכת שעשה לי כל צרכי יש לברך גם ביוהכ"פ. וידוע שהגאון החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' פב, דף נו ע"ד) עשה עיקר מדברי התשובות "מן השמים". בענין מנהג הנשים שמברכות על מ"ע שהז"ג. ע"ש. ואילו כאן לא הזכירם כלל. ויש ליישב. ונע' בשו"ת תבואות שמש (א"ח סי' סז ד"ה ואף), שהביא מ"ש החיד"א שאילו ראה מרן דברי האר"י היה מודה לדבריו, וכתב לדחותו, שהעיקר אצלינו הסכמת מרן בש"ע שקבלנו הוראותיו, שאל"כ לא מצאנו דינו ורגלינו בבהמ"ד. ע"ש. וכן הרה"ג שמ"ח גאגין בס' שמח נפש (דף סב). כתב ע"ד החיד"א בזה, שדבריו תמוהים, דמנ"ל לסמוך על אומדנא זו, ואע"פ שיש לצדד בזה, מ"מ אינו מתיישב על הלב. ע"ש. וכמבואר בחזו"ע כאן, וסיים, וגם אני בעיני נוהג לברך ברכה זו בשם

והנה כמה פעמים נשאלנו האם יש לחוש לספק ברכות, במקום שגדול הדור מורה שיש לברך. וכמו כמה שהורה מרן אאמו"ר לברך שעשה לי כל צרכי בשם ומלכות בת"ב וביוהכ"פ. וכן לברך הגומל בנסיעה של 72 דקות בצירוף זמן של ההלוך והחזור באותו היום. וכן לברך על הים התיכון שעשה את הים הגדול. וכן לברך על בושם סינטטי בורא מיני בשמים. והשבנו, שאין לומר בזה סב"ל מכמה טעמים: א. היכא

לא קיבלנו הוראותיו במקום מנהג קדום, אבל בכל מה שקיבלנו הוראותיו הוא בתורת ודאי.

ונראה שהרב אול"צ אזיל לשיטתיה, שאמר שמרן היה מכריע ולא פוסק, אבל הרמב"ם היה פוסק.

אולם כבר כתבנו במק"א, שדרכו של מרן בב"י, היא דרך ההוראה המסורה בידינו, וכבר כתב מהר"י מיגש בתשובה (סי' קיד) שאין בזמנינו מי שיודע להורות מתוך התלמוד. וגם הרמב"ם היה מכריע בין הגאונים, וכמ"ש הרדב"ז (ח"ו סי' ב' אלפים וסה) שקבלה בידינו שהרי"ף והרמב"ם ראו את כל דברי הראשונים. והיינו שלמדו את כל דברי הראשונים, ואחרי כן הכריעו את ההלכה. וכ"כ החיד"א בברכ"י (י"ד סי' טז הערה ג) וז"ל שם: "ואני אומר לא כן אבי, דהרמב"ם עינו ראי' בשל אחרים, בספרי ופסקי כל הגאונים, וסילת כל דבריהם, וכמ"ש בהקדמתו". וע"ע במחז"ב (י"ד סי' נג אות כ). ורצונו לומר, שהרמב"ם למד את כל תורת הגאונים, ועשה סולת נקיה להלכה מתוך דבריהם, ולא בנה הכל מכת סברתו, אלא ע"פ רוה"פ, ושאר כללי ההכרעה. והכי מסתברא שמרן הב"י לא חידש דרך חדשה בהלכה.

ועכ"פ כיון שמרן הלך בעקבות עמודי ההוראה, רוב בנין או רוב מנין, בודאי שהוראותיו הם מדין ודאי. ובפרט שעמודי ההוראה, היו לפנייהם כל ספרי הראשונים וידעו מה שאמרו הראשונים [כעדות הרדב"ז כנ"ל], ופסקו ע"פ רוה"פ שבימיהם. ונמצא שפסקי מרן הוא פסקיהם של רוב ככל הראשונים. וא"כ היאך אפשר לומר ע"ז שהוא בתורת הכרעה ולא תורת ודאי, אלא פסקי רבו שבדורינו הוא בתורת ודאי. אתמהא.

רשאי לבחור לו לרב את גדול הדור - וא"א לנו להכריע מכה סברא לבד

סי' כה אות ג) שהביא מה שנסתפק בשואל ונשאל גבי ספק ברכות, האם יכול המורה להכריע מסברא שדעתו נוטה כמי שאומר לברך, והביא מה שאמרו בברכות (מד:): רב יצחק בר אבדימי אמר שדוקא על ביצים ובשר מברך לבסוף בורא נפשות רבות, אבל ירקות לא. ור' יצחק אמר אפי' על ירקות, אבל מים לא. ורב פפא אמר אפי' על המים. אמר רב אשי כי מדכרנא עבידנא ככולהו, פי' רש"י, אף כרב פפא לברך בורא נפשות על המים. ואם איתא שאפי' יש למורה הכרעה בדבר, אמר' סב"ל, איך היה רב אשי מברך על ירקות ומים, הרי סב"ל. אלא ודאי שמכיון שלא היה מסתפק בזה היה רשאי לברך. והוסיף, שנראה עוד דרב אשי לא היה ברור לו כ"כ שהלכה כרב פפא, שא"כ היה שם לבו לזכור לברך תמיד בורא נפשות, כדי שלא

נאמרה הלכה שעושה כדעת רבו, ואין בזה שום חילוק. ג. ועוד שהרי רבו ג"כ יודע את הכלל של סב"ל [אם רבו הוא מבני ספרד שחוששים טובא לסב"ל, ובקי בדרכי ההוראה, ואע"פ כן פסק לברך], וכיון שפסק לברך הרי הורה שאין לחוש לסב"ל. ד. ועוד שקבלת רב היא קבלה גמורה. [ואמנם כ"ז באופן שאותו רב ראוי לכך להכריע ע"פ כללי ההוראה המסורים בידינו].

ומ"מ, כ"ז כאשר בחר לו רב ואותו גדול יש לו פסקי הלכות בכל חלקי התורה. וכפי שכתב מרן בב"י (י"ד סי' קצד) שאפי' אם כבר נהגו כדעת רב, אינם רשאים להשאר במנהגם [כאשר רוה"פ חלוקים או בספק של תורה] רק אם הוא רבם בכל ההלכות, וכ"כ הרשב"א (סי' רנג), והרשב"ש (סי' תיט) ועוד. והאריך בזה הג"ר משה כלפון הכהן בתשובתו שנדפסה בשו"ת ישיב משה שתרוג (ח"א סי' רפא).

וראש ישיבה אחד מתלמידי האול"צ העיד, ששאל פעם למרן אאמור' אם אמר' סב"ל נגד רבו, והשיב דפעמים שיש לחוש לסב"ל. ואח"כ שאל להגרבי"צ, והשיב לו, שמרן אאמור' אזיל לטעמיה שקבלת הוראות מרן בתורת ודאי, וכשם דאמר' סב"ל נגד מרן, ה"ה דאמר' סב"ל נגד רבו. אבל לדידי קבלת הוראות מרן הוא בתורת הכרעה בין הפוסקים, ולא תורת ודאי, ולכן נגד מרן אמר' סב"ל, ואילו נגד רבו לא אמר' סב"ל. ע"כ.

וזו תמוה להחשיב את רבו שבדורות הללו יותר מכה קבלת הוראות מרן הש"ע שמאתים רבנים נסמך. וכבר השבנו על עיקר הדברים בעין יצחק ח"ג, וביארנו שקבלת הוראות מרן היא בגדר ודאי, אלא שמראש

ואף שבספר אול"צ (מבוא לח"ב ענף ו) כתב שאין דין של עשה לך רב, מ"מ כבר כתבנו לעיל שמפורש בראשונים לא כן. וכמו שביארנו שם בשם הר"ן שחייבים לעשות כדברי רבם, ודלא כמ"ש במבוא לאול"צ שגם הר"ן לא אמר רק שרשאי, והכל מדין מנהג, ולא מדין מרא דאתרא, וכבר השבנו ע"ז בילקו"י ימים נוראים סי' תר"ה.

ועוד יש להבהיר בזה, דהיכא שרבו מורה מכה סברות ודיוקים, ומכריע מסברא במחלוקת גדולי הפוסקים, וסומך על כך אפי' במקום ספק ברכות, כל כה"ג לא יסמוך על רבו, שהרי אליבא דאמת גם רבו אינו רשאי להורות כן, וכבר כתב הר"י מגאש שאין לנו בדורינו אחד שיוכל לפסוק ע"פ סברא בעלמא. וע' בשו"ת יב"א ח"ט (א"ח סי' צא, בהערות על שו"ת שואל ונשאל ח"ה

ב. בשחרית כל הקהל יושב בבית הכנסת לארץ, ומתחילים להתפלל מפרשת העקדה וכל סדר היום, פרשת התמיד ואיזהו מקומן וכו', ופסוקי דזמרה, כמו בכל יום. ומנהגינו לומר שירת הים כמו בכל יום. ויש שאינם אומרים אותה, ויש אומרים במקום שירת הים פרשת האזינו. וכבר נזכר מנהג זה בראשונים, אבל אנו נוהגים כהרמ"א לומר שירת הים. (ב)

ג. גם בתפלת מנחה של תשעה באב אומרים כל סדר התפלה, כולל פרשת הקרבנות, וכן יכולים לומר "פתח אליהו". וגם מי שאינו מקפיד לומר תמיד קרבנות של מנחה, יכול לאומרם בתשעה באב, שכל זה מסדר התפלה. (ג)

הוראה בדורינו, שאין הכרעתו מכרעת, ואין זה מברך דסב"ל. וכן העלה מרן אאמ"ר שם, שהעיקר בזה, שבכל מחלוקת פוסקים, אין שום מורה בדורות הללו יכול להכריע מסברא לברך, כי מה נדע ולא ידעו הם, ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא (עירובין גג). אא"כ יש לו ראייה ברורה מהש"ס והראשונים, ודבר זה כמעט אינו בנמצא.

יהיה ח"ו כנהנה מן העוה"ז בלא ברכה, אלא שהיתה דעתו נוטה לברך, ולכן אמר כי מדכרנא עבידנא ככולהו. אלמא שאף בדעת נוטה יכול להכריע המורה לברך. ע"כ.

אולם בעיקר הראיה יפה דחה נכדו בהער' שם, שאין להביא ראייה מרבתינו חכמי התלמוד שעמם עזו ותושיה להכריע, משא"כ לגבי הכרעת מורה

לומר איזהו מקומן ושירת הים בשחרית של תשעה באב

יוסף דעת (על ה' אבילות סי' שנו), דמ"ש הטור (א"ח סי' תקנט), שאין אומרים שירת הים, אנן לא קי"ל הכי. ע"ש. ומנהג בגדאד היה לומר שירת האזינו במקום שירת הים, גדולת אלישע (במנהגי ט' באב אות ד).

וכתב בכא"ח (פר' דברים אות כו), מנהג הצבור בבגדאד כת"ב לומר האזינו במקום שירת הים. ולא רציתי לשנות מנהגם. ורק אני אומר בפסד"ז שירת הים כמו בכל יום, ושירת האזינו אני אומרה אחר העמידה. וכן עושים החכמים והיראים ואנשי מעשה. ע"כ. וכ"ה בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כב).

ובספר חס"ל (סי' נא אות יא), כתב, בזה"ק הפליגו באמירת שירת הים. ובקהלה קדישא דבירושלם שמתנהגים עפ"ד רבינו האר"י נוהגים לומר שירת הים אפי" בת"ב, ולא כמו שנתפשט המנהג לומר שירת האזינו. ע"כ. וכ"כ בכה"ח (סי' תקנט ס"ק לב).

וכ"כ הרה"ג ר' ישראל משה חזן בספר איי הים (דף סב), שכן נהגו בק"ק "בית אל", עפ"ד הרש"ש. וכן הנהיג אחריו המהר"ט אלגאזי, ומהר"ר חיים אברהם גאגין להתפלל שחרית בפומבי בטלית ותפילין, ואומרים הזמירות עם שירת הים, (ושלא כד' האומרים במקומה פרשת האזינו). וע"ע במועד לכל חי (סי' י אות ט). וכ"כ בכה"ח (סי' נא אות נד, וסי' תקנט אות לב).

אמירת סדר הקרבנות ופתח אליהו קודם תפלת מנחה בתשעה באב

כדרכם בכל יום. ואפשר דשוי, כיון שבד"כ האומרים כן, גורסים מבלי כוונה. שלשון הזוה"ק מועיל לנשמה.

(ב במחזור ויטרי (סי' רסה עמ' רכו) הביא תשובת ק"ק רומא, שמנהגינו לומר שירת הים, וכן מנהג כל קהלות ספרד, זולת ת"כ בלבד שאין אומרים אותה משום אבלו של יום. וכן בבית האבל אין אומרים אותה כל שבעת הימים, ומנהג אבותינו תורה הוא. ע"ש. **ובשבולי** הלקט (סי' רסט) כתב, ואין אומרים שירת ויושע, לפי שנאמר ואם לא תשמעוהו במסתרים תבכה נפשי מפני גוה. וכ"כ התניא (סי' ס).

וכ"כ המנהיג (הל' תפלה סי' כד), שמעתי שבת"ב מדלגים שירת הים בא"י ובבבל, וכן הדין. וכ"כ עוד בהל' ת"ב (אות כח). וכ"כ בארחות חיים ח"א (הל' ט"ב אות יט) שאין אומרים השירה בת"ב.

והטור (סי' תקנט) כ' יש מקומות שנוהגים שלא לומר השירה בת"ב. [וע' ברמב"ם (פ"ז מה' תפלה הי"ג) 7 שכ', יש מקומות שנהגו בהן לקרות בכל יום אחר שמברכין ישתבח שירת הים, ואח"כ מברכין על ק"ש, ויש מקומות שקורין שירת האזינו. ויש יחידים שקוראים שתי השירות. הכל לפי המנהג. עכ"ל].

ומרן הב"י (סי' תקנט), הביא שכ"כ הכל בו (סי' סב דף כו:), והטעם שאין ראוי לומר שירה לעת כזאת. והעולם נוהגים לומר במקומה שירת האזינו. וכתב ע"ז הרמ"א בד"מ (אות ו), ואין מנהגינו כן, אלא אומרים השירה כמו בשאר ימים. וכ"כ הגאון בעל שואל ומשיב בספר

ג) הנה גם בתפלת מנחה אומרים פרשת הקרבנות וכל סדר התפלה. וצ"ע אם רשאי לומר פתח אליהו

ד. בשחרית יש לומר נוסח הקדושה כמו בשאר הימים נקדישך ונעריצך וכו', ואומרים נחם בברכת ירושלים, ועננו בשומע תפלה. ואם לא אמר לא עננו ולא נחם, אין מחזירין אותו. (ד)

כתב וז"ל, מצוה לומר בערב צו את בני ישראל כמו שמצוה לאומרו בבוקר, לפי שהתמיד היה קרב בין הערבים כמו שהיה קרב בשחר ומתחילין וידבר צו את בני ישראל עד כמנחת הבוקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח וכו'. ע"כ. אלא שלא נמצא כן בשאר פוס', וכתב למצוא טעם לזה, דכתיב ביחזקאל (מו, טו) וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה ליום בבקר בבקר תעשה אותו, וכתבו רש"י והרד"ק שם, וכבש בן שנתו זה קרבן תמיד. וכתב עוד הרד"ק, וקרבן הערב לא זכר, נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבוקר. עכ"ל. וכיון שאינו לעתיד אין אומרים אותו בערב. אמנם מדבריו אין כ"כ ראייה כל זמן שלא מצינו זה במדרש. ע"כ.

ג בס' אהבת יונתן (הפטרות פ' החודש) כתב, דהנה תמיד של שחר מכפר על הרהורי הלב, ותמיד של בין הערבים מכפר על טעותו בגירסא שלמד לבילה, דלא איברא לילה אלא לגירסא, אך לעתיד יקויים והי' לעת ערב יהי' אור, ולא יוצרכו לתמיד של בין הערבים רק לתמיד של שחר, לכפר על הציצם בשכינה, שזו יהיה חטאם לעתיד. ע"כ.

והחיד"א בס' חומת אנך (פינחס אות ו) כתב, שאפשר שלכן כתיב בפרשת תצוה "עולת תמיד לדורותיכם" (ולא עולות), לרמוז דעולה אחד היא תמיד גם לעת"ל, ומה שהיה בימי המילואים שני כבשים, ס"ד שהם דוקא בימי המילואים, לכן הוצרך לכתוב קרא נוסף בפרשת פנחס את הכבש אחד תעשה בבקר. עש"ה. **אמנם** באברבנאל (יחזקאל שם), תמה ע"ד הרד"ק, שהרי תורת ה' ומצותיה נצחיות וקיימות לעד, וזה עיקר גדול אצלנו. ולכן ביאר שכאן דיבר הנביא על קרבן נוסף.

בשחרית י"ל נוסח הקדושה נקדישך ונעריצך וכו' ואומרים נחם

שמך, ואין אומרים כנועם שיח סוד שרפי קודש וכו'. ע"ש. וכתב הרב שלמי צבור (דף קלח ע"ה), בנוסח הקדושה, נוסח הספרדים לומר נקדישך ונעריצך, והאשכנזים אומרים נקדש את שמך, זולת בת"ב שאף הספרדים אומרים נקדש את שמך, ורבינו האר"י כתב שהעיקר כנוסח הספרדים. ע"ש. וע"ע בפתח"ד (סי' קכה סק"א), ובשיח יצחק על חגיגה בקונט' תפלת כל פה (סי' קכה). וכתב בספר גדולות אלישע (מנהגי ט' באב אות ג), שכן היה המנהג בבגדאד לומר נקדש את שמך וכו'. וכ"כ בספר רוב דגן הלוי (דף קנג ע"ד).

ונבט' ט"ב שחל ביום א' (הובא בפס"ט סי' תקנט) כתב, שהנהגים לומר בברית מילה "פתח אליהו", אין לאומרו בט"ב, ורק בשאר יה"ר ותפלות אין איסור כלל].

וכבר נתבאר בילקו"י (השכמת הבוקר עמ' קכה, ואבלות עמ' תמח) שיש לומר בבית האבל בסדר התפלה פרשת הקרבנות, ופטום הקטורת, ואיזהו מקומן, ופתח אליהו, וגם האבל עצמו יאמרם, וכל כיו"ב מסדר התפלה, כהרגלו בכל יום.

[וסדר התפלה מותר אפי' למי שמבין מה שאומר, והוי ת"ת ממש. כ"ש גירסא בזה"ק, שאם גורס בלי הבנה, יתכן שאף שמועיל לקדש ולזכך הנשמה, אינו חשוב מצות לימוד וידיעת התורה, וממילא לא שייך לאסור בת"ב. ועכ"פ לגבי פתח אליהו מסתבר שנחשב חלק מסדר התפלה. ואף שהלבוש כתב שאין לומר אין כאלהינו'. ובדרך החיים (סי' קז) כתב שלא לומר שיר של יום. כתב בכה"ח (סי' תקנט ס"ק מח) שמנהג בית אל לאומרים. ויש להוסיף לסניף שאינו מבין הדברים, ואינו בא לידי שמחה, ומה"ט יש סברא להקל לגרוס זוהר בת"ב, שכל האיסור משום שמחה, ובהא ליכא שמחה].

והנה המנהג הנכון הוא כפי מנהגינו לומר קרבנות גם קודם פרשת מנחה, אלא שבין ישיבה השקוד על לימודו אין בכך קפידיא כ"כ אם אינו אומר קרבנות, כאשר ממהר ללימודו, שאפשר שאינו הכרח כ"כ כמו בשחרית. [אך בקביעות יש להנהיג לומר הקרבנות במנחה כמו שנהגו גדולי הדור שלנו]. ומ"מ רש"י לומר כן בת"ב, שסו"ס זהו סדר התפלה שלנו.

ובס' זכרון משה הקדמון (סי' יד) כתב לתמוה על מנהגם שלא לומר פרשת התמיד בתפלת מנחה, והרי רבינו יונה באגרת התשובה (בסוף הדרש השני אות ע),

ד הנה הרד"א (דף סט ע"ג) כתב, שבמקום "נקדישך ונעריצך" אומר נקדש את שמך הגדול כשם שמקדישים אותו בשמי מרום, וכן כתוב על יד נביאך וכו'. וכתב בשו"ת בית דוד (חא"יה סי' ג), שהטעם הוא ע"פ מה שאמרו בחגיגה (יג): כתוב אחד אומר (בישיעה) שש כנפים לאחד, וכתוב אחד אומר (ביחזקאל), וארבע כנפים לאחת להם, לא קשיא, כאן בזמן שביהמ"ק קיים, כאן אחר החורבן, כביכול שנשמעו כנפי החיות. ע"ש. וכתב הב"ד שלכן נהגו הספרדים לומר בת"ב כנוסח האשכנזים נקדש את

ה. השליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה, בין גואל לרופא, וחותרם העונה לעמו ישראל בעת צרה. והשליח צבור אומר נחם כמו היחיד בברכת ירושלים. (ה)

ו. הכהנים נושאים כפיהם בתשעה באב בשחרית ובמנחה [ואם אין שם כהן, אומר החזן אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת, עד סוף ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ואין הצבור עונים אמן אלא "כן יהי רצון"]. (ו)

ז. הכהנים שהולכים בתשעה באב עם נעלי בד או נעלי גומי, עליהן לחולצן קודם נשיאות כפים. (ז)

ח. כהן שאינו מתענה, אינו נושא כפיו במנחה, ויצא מבית הכנסת קודם ברכת כהנים. (ח)

יאמרנה בשחרית, בין גואל לרופא, כמו לענין שארי תעניתים. ואמנם הט"ז מסתפק בזה ודעתו דשב ואל תעשה עדיף, אבל הרבה פוסקים ראשונים (הגהת אשרי משם אור זרוע, ואשכול ומהרי"ל, והפרד"ס לרש"י סימן קס"ג וקס"ה) והרבה אחרונים, הלבוש, ומטה משה, ואלהי רבה, והמאמר מרדכי, הסכימו לאמרו, וכן החיי אדם כתב שנוהגין לאמרו.

וע"ע בספר ויצבור יוסף בר ח"ד (עמ' קלט) במנהגי בני תימן. וכתב הכה"ח (סי' קכא אות י, וסי' תקנט אות כט), שמנהג ק"ק בית אל פעה"ק ירושלים, שאף בת"ב אומרים "נקדישך ונעריצך", מפני שתיבות אלו יש בהם סודות וכוונות. וכן נראה בא"י היום (דף סב.). וכן מנהגינו.

(ה) ודעת רוב הפוסקים דשליח צבור אף בט"ב

דין נשיאת כפים בתשעה באב

הלכה ב. ע"ש.

ובאמת שכן מפורש בסדר רב עמרם גאון (סי' קב): "וחייבים הכהנים לישא את כפיהם בין בשחרית בין במנחה בת"ב". ע"ש. וכ"כ בארוחות חיים הל' תפלת ת"ב (אות יט): "ואומר החזן ברכת כהנים". וכ"כ במנהגי ורמיישא (עמ' קכד). וכן מנהגינו בבתי הכנסת שבעה"ק ירושלים שהכהנים נושאים כפיהם גם בשחרית. וכ"כ הגאון בעל חות יאיר במקור חיים, שהמנהג שהכהנים נושאים כפיהם בת"ב. וכן מנהג המקובלים בביהכ"נ בית אל. וכמ"ש הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות נח), ובחס"ל (סי' קכח אות חי), ובספר תנא דבי אליהו (לר' אליהו מני, עמ' תח), ובכה"ח סופר (סי' תקנט סק"ל).

ולפי המנהג שנהגו שהכהנים נושאים כפיהם בשחרית ובמנחה, אם אין שם כהן, אומר החזן אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת, עד סוף ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ואין הצבור עונים אמן אלא "כן יהי רצון", כמ"ש מרן בש"ע (סי' קכו ס"ב). וע' בשו"ת כנסת יחזקאל (ס"ס יב). [חזו"ע עמ' שעד].

(ז) שו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' כח), שו"ת זרע אמת (סי' יד), מחז"ב (סי' קכח אות ז), שלמי צבור (דף קמד ע"ב). וע"ע בחזו"ע (ימים נוראים עמ' שמה והלאה). ע"ש.

(ח) פרי"ח (סי' קכט ס"ב), שלמי צבור (דף קמב סע"ג). [חזו"ע עמ' שעה].

(ו) לגבי נשיאת כפים בת"ב, הנה הרד"א (דף סט ע"ג) כתב, וחזור הש"צ התפלה, ואינו אומר ברכת כהנים. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסח), והטעם, לפי שנאמר ובפרישכם כפיהם אעלים עיני מכם. ע"כ. וכ"ה בתניא רבתי (סי' ס). וכ"כ הגהות רעק"א (סי' קלא), ע"ד המג"א (סק"י). וכן מנהג בני תימן, כמ"ש בספר ויצבור יוסף בר ח"ד (עמ' קמ:). ובשורית כנה"ג (הגה"ט אות יא) כתב הטעם, דהוי כענין כהן אבל שאינו נושא כפיו, מפני שצריך להיות בשמחה, (כמ"ש בשבחה"ל הל' תפלה סי' כג, בשם ר' יצחק בר יהודה). ע"כ. והדגול מרבבה כתב הטעם מפני שת"ב אסור בשאלת שלום. וכאן נאמר בברכת כהנים וישם לך שלום.

אך בשו"ת עולת שמואל קיודר (סי' עט) השיב על הטעמים הנ"ל, דאי משום קרא דכתיב ובפרישכם כפיהם אעלים עיני מכם, אטו נאמר שיש להמנע מתפלה משום דכתיב אח"ז, גם כי תרבו תפלה אינני שומע. ואם משום שת"ב אסור בשאלת שלום, לדבריו אין נושאים כפים במנחה לכ"ע, והלא כל היום כולו אסור בשאלת שלום, אלא ודאי דלא חשיב שאלת שלום. אלא כמו שאנו מתפללים בתפלה "שים שלום טובה וברכה". וע"ע בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שע ד"ה והיה נ"ל). [וגם על הטעם שכהן אבל אינו נושא כפיו, הנה מרן הב"י (ס"ס קכח) כתב להשיב ע"ד השבולי הלקט, שבארצות הללו לא נהגו כן, ואפי' בתוך שבעת ימי אבלות נושא כפיו, ושכ"כ בתשובת הרשב"א ח"א (סי' פה). וכ"כ עוד מרן בבדק הבית שם]. ולכן העלה הלכה למעשה שהכהנים נושאים כפיהם גם בשחרית, והוכיח כן ממתני' (ריש פ"ד תענית), והרמב"ם (פ"ד מהל' תפלה

ט. אין אומרים וידוי ונפילת אפים בתשעה באב, כי תשעה באב נקרא מועד, שנאמר קרא עלי מועד. [אלא אחר העמידה מניחים תפילין דרבינו תם, וקוראים עמהם קריאת שמע, ואחר קריאת פרשת האזינו חולצים אותם].^(ט)

י. הגבאי מזמין לעלות לתורה גם בתשעה באב בשחרית ובמנחה, או שימכרו את העליות כנהוג בכל יום.^(י)

יא. המנהג להפטיר בתשעה באב גם בשחרית וגם במנחה. ובמקומות שנהגו להפטיר רק בשחרית, ישנו את מנהגם ויפטירו גם במנחה.^(יא)

יב. פותחים ההיכל וקוראים הקינה על היכלי אבכה יומם ולילה, ושאר הקינות שאומרים עם פתיחת ההיכל. וגם לדין שמניחין תפילין בשחרית של תשעה באב עם כל זה מנהגינו לומר את הקינות שאומרים בעת פתיחת ההיכל, כמו על היכלי וכו', וספדי תורה וכו', ואין בזה חשש, כי אין איסור מן הדין לומר קינות עם התפילין.^(יב)

אין אומרים וידוי ונפילת אפים בתשעה באב

אשר^(י) (תענית פ"ד סי' לח) כתבו, כבר נהגו אבותינו בכל המקומות שאין אומרים סליחות בת"ב משום דאיקרי מועד, ומצוה עלינו לקיים מנהג אבותינו. ע"כ. והובא בב"י (סי' תקנט).

(א) כ"כ מרן אאמור"ר במכתב מיום כ"ב מנ"א שנת התש"כ, שהגבאי מזמין לעלות לתורה גם בת"ב בשחרית. וכמ"ש בנהר מצרים. ואין לעזוב הסדר שבבהכ"ג מפני אבולו של יום. בפרט שיגרום לצלמות ולא סדרים בקטטה ושנאת חנם שעליהם חרב בית מקדשנו. [עכ"ל מרן אאמור"ר].

(א) הערות מרן אאמור"ר בספר נהר מצרים.

(ט) ש"ע (סי' תקנט ס"ד). וראה בש"ע (סי' תקנב סעיף יב) שאפי" בערב ת"ב במנחה אין או' וידוי, משום דאיקרי מועד. וכ"כ הטור וכ"כ המרדכי (תענית סי' תרלו) שאין אומרים תחינות בת"ב, וכ"כ הרוקח (סי' שיא) דמטעם זה אין נופלים על פניהם. וז"ל הגמ"י (תענית פ"ה) אין אומרים תחינות ולא והוא רחום ולא אל ארך אפים אפי" חל להיות ביום חמישי. וראבי"ה (סי' תתצ) כתב שיש לומר אל ארך אפים אפי" חל להיות בשאר ימות החול שלא בשני ובחמישי. ובהגמ"י החדשות (מנהגי ת"ב) כתוב בשם ראבי"ה, יש לומר אל ארך אפים וכן נוהגים ביש מקומות אם חל בחמישי. ע"כ. ובהגהות

אין חשש לומר קינת "על היכלי" בעת פתיחת ההיכל עם התפילין

יכולים לומר הקינה על היכלי וכו', ביום ת"ב עם התפילין בראש. הנה מנהגינו לעשות כן לכתחלה, ומשום שאין הבכיה והקינות פוגמים ח"ו בקדושת תפילין. וכמו שמצינו שהאבל מיום שני והלאה מניח תפילין, אע"פ ששלשה ימים לבכי. ורק ביום הראשון של האבל שמעולל בעפר קרנו והוא פגם לתפילין לכן החמירו שלא יניח תפילין. וכמבואר ברש"י ברכות (יא. ד"ה אלמה). אבל באבלות ישנה על חרבן ביהמ"ק. מותר. דדמי לאבל אחר ג' ימים כמ"ש הרא"ש (סוף תענית). ע"כ.

וכתב הגר"ח פלאגי (מועד לכ"ח סי' י אות טג) שהש"צ יזהר לקרוא פרשת כי תוליד בהכנעה ובבכיה, ולא יהא כניגון איכה, אלא כזמר קריאת התורה בכל עת, ולא יהא מגמגם מחמת כי תרדנה דמעותיו, אלא יתאמץ לקרותה בשפה ברורה בעבור ישמע העם.

(יב) נראה שאין חשש כמה שאומרים את הקינה על היכלי וכו', כאשר התפילין מונחות על ראשו, כי אין איסור לומר קינות עם התפילין, וזה רק מנהג נכון. ולכן כאן שהוא באמצע התפלה א"צ לחלוץ תפילין, או להזיז אותם לצד, או לעשות חציצה. ואין לחוש להחמיר בזה נגד מנהג כל גדולי ישראל.

וזה דלא כמ"ש עורכי הספר שו"ת אול"צ ח"ג (פכ"ט), שמן הראוי היה שאף קינת על היכלי וכו' שבשעת פתיחת ההיכל, לא יאמרו עם תפילין, אלא יסירו אז את התפילין, או שיקראו בתורה לאחר התפילה אחרי שיחלצו את התפילין. ע"כ. ויש שכתבו, שאסור ללכת בת"ב מעוטרת בתפילין בחוצות קריה וברחובות עיר. ע"כ. אולם כ"ז אינו נכון, וגם המנהג אינו כן.

ושו"ר למרן אאמור"ר במכתב מיום כ"ב מנ"א שנת התש"כ, שנשאל על כך, והשיב: אודות השאלה אם

יג. קוראים בספר תורה שלושה אנשים פרשת כי תוליד בנים, והשלישי שהוא המפטיר, יאמר חצי קדיש אחר ההפטרה, ולא בין קריאת התורה להפטרה. וההפטרה היא "אסוף אסיפם". ומברך ברכה אחת לפניו ושלש ברכות לאחריה, ואינו מברך על התורה ועל העבודה וכו'. [ויש למברך לענות "אמן" אחר סיום הברכות שאחר ההפטרה, כמו בשבת וימים טובים]. (ג')

ונע"ש בשם הרב נוהג כצאן יוסף, שאין עושים מי שבירך לעולים לתורה. ולכן טוב שיעלו במנחה, בכדי שיאמרו עליהם מי שבירך, ואם בבוקר לא היה כהן ובמנחה היה, יאמרו מי שבך על מי שעלה בבוקר].

ונע"ש בשם הרב נוהג כצאן יוסף, שאין עושים מי שבירך לעולים לתורה. ולכן טוב שיעלו במנחה, בכדי שיאמרו עליהם מי שבירך, ואם בבוקר לא היה כהן ובמנחה היה, יאמרו מי שבך על מי שעלה בבוקר].

בט"ב ובמנחה של יום הכפורים המפטיר אומר קדיש רק אחרי ההפטרה

וכן בת"ב ראוי לומר הקדיש אחר קריאת ההפטרה. עכת"ד. וכן הסכים בשו"ת מלמד להועיל (סי' קיג אות ג'). ע"ש. וכ"כ הרוקח (סי' ריח) שהקדיש של קריאת ס"ת במנחת יוהכ"פ לא יאמר הקורא בתורה אלא לאחר שהחזירו הס"ת. וע' במגן האלף על דברי סידור רב עמרם גאון ח"ב (סי' ק) שפירש דברי רע"ג דס"ל שאין להפסיק בקדיש אחר קריאת ס"ת במנחת יוהכ"פ ובת"ב בין קריאת ס"ת להפטרה, וכשיטתו בסי' כו. ע"ש. וע"ע באו"ז בהלכות יוהכ"פ (סי' רפא) שכתב בשם סדר רב עמרם: וקוראים שלשה, והשלישי הוא המפטיר, ואינו אומר קדיש, ומפטיר ביונה בן אמתיה שהוא מענין תשובה.

וכ"ב המרדכי (פרק יום הכפורים סי' תשכו דף ז רע"ד) בשם רב עמרם, שהשלישי מפטיר ביונה בן אמתיה ואינו אומר קדיש. ע"ש.

גם הרשב"ץ ח"ג (סי' שט) כתב, ובשחרית של ת"ב וכן במנחה של יוהכ"פ המפטיר עולה למנין שלשה, כיון שלא הפסיקו בקדיש וכו'. ע"ש.

וכ"ב ר' דוד אבודרהם (דף עח:). ומוציא ס"ת וקוראים בו בפרשת עריות הכהן והלווי והשלישי שהוא המפטיר, ומפטיר ביונה, ומחזיר הס"ת ואח"כ אומר קדיש לעילא. ומשמע שהשלישי אינו מפסיק בקדיש בין הקריאה בתורה להפטרה. אמנם אין דבר זה מוסכם, כי בב"י (סי' רצב) בשם שבולי הלקט (רי"ס עט) כתב שבמנחת יוהכ"פ ובת"ב אומר הקדיש לאחר שהמפטיר קרא בתורה. ע"ש. (וע"ע בטור סי' תקעט). וכ"כ בספר התניא (סי' ס רפא). אך בשירי כנה"ג (הגב"י סי' רפב) כתב ע"ד הבי"י, ותימה גדולה על רבינו הבי"י שהיה נאמן ביתו של הרמב"ם וכמאן דמנח ליה בכסתיה דמי, איך כתב דברי השבולי הלקט כסתם משנה, ולא כתב שהרמב"ם (פרק יב מהל' תפלה) חולק, ואפשר דס"ל שהרמב"ם דיבר לפי מנהגו וכו'. ע"ש. והגאון מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' רפב סק"ד), כתב, שאף שמפטיר עולה למנין שלשה היינו כשלא הפסיקו בקדיש, וכמו שעושים כן בתענית ת"ב ובמנחת

(ג') בן הורה מהר"י בן מיגאש בתשובה (סי' פט): "כי במנחת יוהכ"פ שהשלישי הוא המפטיר לא יפסיק בקדיש בין הקריאה בתורה, לבין ההפטרה בנביא, לפי שהתקינו שהקורא בנביא יהא קורא בתורה תחלה מפני כבוד התורה (מגילה כג.), [פירש רש"י, שלא יהא כבוד תורה וכבוד נביא שוה], ולהיות שהקוראים בתורה במנחת יוהכ"פ שלשה בלבד, וכבר אמרו שאין מוסיפים עליהם, אם באנו לומר קדיש אחר קריאת ס"ת, ואח"כ יקרא בנביא, היו נוספים הקוראים בתורה, שאחר שהפסיק בקדיש ביניהם אז היתה קריאתו הראשונה נגמרה כבר, ושב להיות כשאר העם, ואם בא להפטיר היה מחוייב להקדים ולקרוא בתורה תחלה ואח"כ להפטיר בנביא, לכך תיקנו שלא להפסיק בקדיש במנחת יוהכ"פ בין התורה לנביא, אלא יאמר הקדיש אחר ההפטרה. ע"כ.

וכדברים האלה כתב הגרע"א בחידושו לאו"ח (סי' תקנט), לענין השלישי שהוא המפטיר בת"ב, שאם יפסיק השלישי בין קס"ת להפטרה, הוי כאילו עולה להפטרה לחוד, ויהיה הכרח להעלות אחר לקרוא בתורה ולהפטיר. וכ"כ המג"א (סי' רפב ס"ק טו), אהא דכתב הש"ע אם לא נמצא מי שידוע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לתורה, אם לא אמרו קדיש אחר קס"ת, יפטיר השביעי, "ולא יאמר קדיש אחר קס"ת אלא לאחר ההפטרה". וא"כ אין בין אם השביעי הוא המפטיר שאינו מפסיק בקדיש בין הקריאה להפטרה, לבין השלישי בת"ב, שעליו לומר הקדיש אחר ההפטרה.

וכן מצאתי בתשובות מהר"י מינין [נראה שצ"ל "מהר"י בן מיגאש", והוא הנ"ל], שכתב, "שא"א לומר קדיש בת"ב בין הקריאה להפטרה, דהוי הפסק, ויהיה הכרח להעלות עוד אחד לקרות בתורה ולהפטיר. וזה א"א". הילכך נ"ל שעיקר הדין לומר הקדיש בת"ב אחר ההפטרה, שהקדיש חוזר על קריאה"ת, וההפטרה לא הוי הפסק, כמ"ש המג"א (סי' רפב ס"ק טו). וכן ביוהכ"פ הקדיש שאומרים קודם תפלת מנחה עולה על הקריאה.

יוהכ"פ שאין אומרים קדיש עד אחר המפטיר, אבל אם יאמרו קדיש אין המפטיר נחשב ממנין העולים. ע"ש. וזה ע"פ הכלל שכתב רב עמרם גאון, הביאו רבי דוד אבודרהם (דף מז), וכן רבינו ירוחם (גי' ח"ג דף כ ע"ד), שבמקום שמפטיר בקדיש אין המפטיר עולה למנין שבעה, ובמקום שאין מפסיקים בקדיש מפטיר עולה למנין שבעה. וה"ה למנין שלשה.

וכן בשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' כח) כתב, שהרבנים שלוחי הצבור בירושלים אמרו כי מימיהם לא אמרו הקדיש שאחר קריאה"ת בת"ב ובמנחת יוהכ"פ קודם ההפטרה. ואע"פ שמרן הבי" (סי' רצב) הביא בשם שבולי הלקט בלי חולק, שיאמרו קדיש וכו'. רבני ירושלים הסכימו שאין לומר קדיש בין קריאת ס"ת להפטרה בת"ב ובמנחת יוהכ"פ, ושכן עשו מעשה. ע"ש.

וכן בספר יד אבישלום (דף לה): אחר שה"ד השדה הארץ העלה להלכה שאין לומר קדיש בין קס"ת להפטרה.

גם בשו"ת ויקרא אברהם (בקוני אמר שומר סי' נו) כתב, שבמנחת יוהכ"פ שהמפטיר הוא השלישי, אין לו לומר קדיש אחר קריאתו בתורה, אלא יאמרנו לאחר ההפטרה. וע' בריב"ש (סי' שכא) שכתב, שבמנחת יוהכ"פ אין אומרים קדיש מיד אחר קריאה"ת, שאם יאמרו הקדיש, לא יוכלו לחזור ולומר קדיש סמוך לתפלה על בלי מה, שכבר אמרו אשרי קודם קריאה"ת. וכן במנחה של תעניות. ע"ש. ומוכח שלפי מנהגינו שבשעת החזרת ס"ת אומרים "מזמור לדוד הבו לה' בני אלים" וכו', שפיר דמי לחזור ולומר קדיש קודם התפלה, אף שהמפטיר אמר קדיש אחר ההפטרה. וכדברי הרב ויקרא אברהם הנ"ל. ואין הכי נמי שבמקום שאין אומרים המזמור הנ"ל לא יאמרו קדיש כלל גם אחר ההפטרה. וכ"כ מהרי"ל (עמ' שנב), שהקורא בתורה במנחת יוהכ"פ אינו אומר קדיש אחר הקריאה, שהרי מיד אומר קדיש קודם תפלת שמונה עשרה.

ובשו"ת בית דינו של שלמה (חאו"ח סי' א) כתב להוכיח ממ"ש הרמב"ם (פ"ב מהל' תפלה הל' יז) וז"ל: "המפטיר עולה מן המנין, שהרי הוא קורא בתורה, ואם הפסיק הש"צ בקדיש בין המשלים לבין המפטיר, אינו עולה מן המנין". ומוכח מדבריו שבמקום שהמפטיר עולה מן המנין אין לומר קדיש קודם ההפטרה. ע"ש. וכדברי הרמב"ם איתא בתשו' הגאונים הרכבי (סי' תקב). וז"ל הרי"ף (מגילה יג), אשכחן לרב נטרונאי גאון דאמר משמא דרבנן סבוראי, דהיכא דקראו

שיתא ואפסיקו בקדיש, והדר אפטריו, אין המפטיר עולה למנין שבעה, והיכא דלא אפסיקו בקדיש מקמי הפטרה עולה למנין שבעה. וטעמא בה ומסתבר הוא. עכ"ל. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף מז). בשם רב עמרם גאון. ע"ש. וכ"כ המאירי מגילה שם. ומ"ש מרן הש"ע (סי' רפב סי' נגד זה, כבר תמה עליו בשו"ת קול אליהו ח"א (חאו"ח סי' טו). וכתב דנקטי' כסברת הגאונים והרי"ף והרמב"ם, שאילו היה מרן זוכר דבריהם, בלי שום ספק היה פוסק כמותם. וכ"כ עוד בספרו כסא אליהו (סי' רפב). גם מרן החיד"א בברכ"י (שם סי' טו) תמה על מרן שהוא נגד רבנן סבוראי והגאונים והרי"ף והרמב"ם, ושוב מצא למהר"י זיין בשו"ת שערי ישועה (שער ג סי' ד) שתמה כן. ומרן החיד"א בספר לדוד אמת (סי' ט סעיף כא) אחר שכתב לתמוה על מרן שהוא נגד הגאונים והרי"ף והרמב"ם, פסק לדינא שיקרא אחר בתורה מלבד המפטיר. (וע' בכסא רחמים מס' סופרים פי"א ה"ד, מ"ש ליישב קצת). וכ"פ השואל ומשיב חמישאה (יוסף דעת סי' ט). וע' בתהלה לדוד (סי' רפב סי' ק לח), מ"ש ליישב דעת מרן].

ולפ"ז במנחת יוהכ"פ שהשלישי הוא המפטיר אין לו לומר קדיש קודם הפטרתו, שהרי ההפטרה היא על הקריאה שקרא, וס"ל להרמב"ם שאין להפסיק בקדיש בין הקריאה להפטרה. אך לא נראה כן מדברי קצת פוסקים. ומנהגינו שלא לומר קדיש אחר קס"ת במנחת יוהכ"פ, ומיהו בת"ב שחרית אנו אומרים קדיש בין הקריאה להפטרה, אע"פ שהשלישי הוא ממנין העולים, שהשלישי הוא המפטיר. ונראה שמנהגינו הוא כדעת הארחות חיים, שאין הקדיש הפסק, אלא קריאת מזמור אשרי. ע"ש. והשיב לו הגאון ר' מרדכי גלאנטי שם (סי' ב, דף ב ע"ג ד"ה ומ"ש מעכ"ת), אמנם כן מוכיחים דברי הרמב"ם שאין מפסיקים בקדיש בין קריאה"ת להפטרה, אלא דאנן לא נהגינן כוותיה וכו'. ע"ש. ולפי האמור הרמב"ם בשיטת רבו המהר"י בן מיגאש אמרה, וראוי לנו לנהוג כד' הרמב"ם. ובספר אבן העזר (סי' רפב) העיר על מ"ש הרמ"א שם, שאפי' השביעי רוצה להפטיר לא יפסיק בקדיש, (אלא יאמרנו לאחר ההפטרה), שהקדיש נחשב הפסק בין קריאה"ת להפטרה, וכתב, שהריב"ש (סי' קיב) לא כתב כן, וס"ל שהקדיש לא חשיב הפסק כלל. וד' הרמ"א צ"ע. ע"כ. ולפי האמור דברי הרמ"א כדברי הגאונים והרי"ף והרמב"ם. (וע"ע בספר דובר מישרים על הרמב"ם פרק יב, דף יב והלאה). [ומ"ש בשו"ת שדה הארץ ח"ג סי' כח בדעת הרמב"ם. צ"ע].

והנה השיורי כנה"ג (סי' רצב בהגב"י) כתב שלפי מה שהוכיח מדברי הרמב"ם (פרק יב מהל' תפלה הל' כא), מבואר יוצא שאף במנחת יוהכ"פ דאיכא הפטרה אין

הלקט (סי' רסט), ולאחר קריאת השלישי שהוא המפטיר מקדישים עד לעילא, ומפטירין אסוף אסיפם. ע"כ. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (בדף סט ע"ג) שהשלישי קורא בתורה עד נותן לך כל הימים, ואומר קדיש עד לעילא ומפטיר בירמיה. גם בהגהות החת"ס (סי' רפב) סמך סמיכה בכל כחו ע"ד האבן העזר, וכתב שכן נהגו בשחרית ת"ב לומר הקדיש בין הקריאה להפטרה, וכן נ"ל להורות. ע"כ. וכ"פ הגאון מליסא בדרך החיים (מנהגי ט' באב אות ח). וכ"כ בסידור יעב"ץ (עמ' רכא), שהשלישי אומר קדיש אחר קריאה"ת קודם ההפטרה. וכ"כ הרב שערי אפרים (שער ח אות צט). וכן הסכים בשו"ת ציץ אליעזר חלק יז (סי' עח). אולם הגאון ר' ישראל יעקב פיישר באבן ישראל ח"ט (דף קיב ע"ד) כתב, בחידושי הגאון רעק"א כתב שהקדיש בת"ב שחרית, יאמרו אחר קריאת ההפטרה, והכי מסתברא. אך בסידור יעב"ץ כתב שיאמרו הקדיש בין הקריאה להפטרה, ואין בדבריו שום נתינת טעם. ופשוט שצריך לנהוג כמ"ש הגאון רעק"א. וכ"כ המשנ"ב (סי' רפב ס"ק כו). ע"כ. וראיתי מ"ש בזה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (חאו"ח סי' טז). וי"ל ע"ד. ולא זכר שר דברי הגרעק"א, והרב בית דינו של שלמה אליבא דהרמב"ם. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה ח"א (סי' קיז), שהכרעת רעק"א והמשנ"ב עיקר. ודחה דברי הרה"ג שריה דבליצקי, שהסתמך על אבן העזר והחת"ס. ע"ש.

קנצי למלין, שבשחרית ת"ב השלישי שעולה למפטיר לכתחלה לא יאמר קדיש, אלא לאחר ההפטרה. וכן אני נוהג. ומיהו הנוהגים לומר קדיש בין הקריאה להפטרה יש להם ע"מ שיסמוכו. ע"כ.

וז"ל מרן אאמו"ר במכתב מיום כ"ב מנ"א שנת התש"כ, לענין אמירת הקדיש ביום ת"ב, וכן במנחה של יוה"כ"פ, העלו הפוסקים שיאמר הקדיש אחר ההפטרה. ובס' נהר מצרים כתב דברים קשים נגד הרוצה לומר קדיש אחר קס"ת קודם ההפטרה. וכ"ד הרבה אחרונים. וכן עיקר להלכה ולמעשה. ע"כ.

וכתב בסדר רב עמרם גאון ח"ב (סי' ק, דף קלג:) וז"ל: אחר ההפטרה מברך שלש ברכות, צור כל העולמים, רחם על ציון, ואת צמח דוד עבדך, [שמחננו ה"א באלהיו הנביא עבדך]. אך הברכה הרביעית (על התורה וכו') אינו מברך. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסח), והכל בו (סי' סב דף כ"ו). ורבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ג).

בדין קדיש אחר ההפטרה במנחה של יום הכפורים

המחבר [בעילום שם, אך הוא אברך מרמות, הלומד בישיבת "כה"ח" וידוע ב"קושיותיו" "הרבנות" על מרן

לומר קדיש אחר הקריאה, אלא רק לאחר החזרת הס"ת להיכל, קודם תפלה מנחה. וכ"כ בשו"ת בית דינו של שלמה (חאו"ח ס"ס א), שהמנהג שאין אומרים קדיש אחר קס"ת במנחת יוה"כ"פ. ע"ש. וכ"כ השד"ח (מע' יום הכפורים סי' ב אות טז) שמנהגם שלא לומר קדיש בין קס"ת להפטרת מנחת יוה"כ"פ. וכן העלה הרה"ג רבי שלום מזרחי בשו"ת דברי שלום ח"ד (סי' קי). ע"ש. ו**נהגה** בספר מנהגי מצרים (אות סב) כתב שבמצרים יש בהכ"נ שנוהגים בת"ב לומר קדיש בין קריאה"ת להפטרה, ויש שאין אומרים את הקדיש אלא לאחר ההפטרה, והמנהג האחרון הוא מנהג ותיקין, שאם יאמר הקדיש קודם ההפטרה, קריאתו בתורה נסתיימה, ויהיה מחוייב לחזור ולקרות בתורה פעם אחרת, כי המפטיר חייב לקרות בתורה תחלה (מגילה כג). אלא י"ל הקדיש אחר ההפטרה, שההפטרה לא הוּא הפסק. וכמ"ש מהר"י בן מיגאש. ע"כ.

והרב נהר מצרים (דף לה). מחה בתוקף נגד האומרים קדיש בין קריאה"ת להפטרה, וכתב, שבהכ"נ שנהגו לומר הקדיש בין הקריאה להפטרה בשחרית ת"ב, הם עושים נגד הדין, כמו שפסק הרמב"ם (פרק יב מהל' תפלה), ויש להחזירם מטעוּתם, כי הקדיש הוּא הפסק בין הקריאה להפטרה, וכיון שאין בת"ב אלא שלשה עולים, ואין מוסיפים עליהם, המפטיר לא יאמר הקדיש אלא רק לאחר ההפטרה. ע"ש.

וכ"כ הרה"ג ר' אליהו חזן (בהל' ט' באב אות יא), שהמנהג לומר הקדיש בשחרית ת"ב אחר קריאת ההפטרה, שלא להפסיק בקדיש בין הקריאה להפטרה, והוא המנהג הנכון. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת צוף דבש (סי' קנו), שמדברי הרשב"ץ ח"ג (סי' שכ) מוכח, דבת"ב שחרית אין לומר קדיש אלא לאחר ההפטרה, וסיים, וכן אני נוהג. ודלא כמו שכתוב בסידורים. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת דרכי דוד (חאו"ח סי' לו), שהנכון לומר הקדיש בשחרית ת"ב אחר ההפטרה, כמו שפסק רבינו הרשב"ץ. וכ"ד הרב הגדול רבי מסעוד הכהן בעל פרחי כהונה. עכת"ד.

אולם לא אכחד שראיתי בפרדס הגדול (סי' קנה) שכתב וז"ל: ולאחר שקוראים בס"ת אומר קדיש ומפטיר אסוף אסיפם. ע"כ. וכ"כ תלמיד מהר"ם מרוטנבורג במנהגים (עמ' קנח), וקוראים שלשה בפרשת ואתחנן כי תוליד בנים, ויאמר קדיש ומפטיר. וכ"כ בשבולי

והגיע לידי חוברת "שאלה ותשובה" בענין קדיש אחר קריאת התורה במנחה של יוה"כ"פ ות"ב. ובו

אין שום מניעה מלומר קדיש]. והשורות האחרונות הושמטו במכוון כדי להוכיח כביכול שי"ל קדיש אחר קריאה"ת קודם ההפטרה, בעוד ששם מבואר להיפך. ו**תמוזה** מאד היאך הסיק למסקנא שי"ל קדיש קודם ההפטרה, אחר שהדברים מבוארים להדיא בדבריו שאין לומר קדיש קודם ההפטרה.

ומה שהעתיק מדברי האו"ז (הל' ת"ב סי' תטו) שמבואר מדבריו לומר קדיש קודם ההפטרה. הנה מחבר הקונטרס התעלם ממה שמרן זצוק"ל העתיק מלשונו של האו"ז בהלכות יוהכ"פ (סי' רפא) בשם סדר רב עמרם, וז"ל: וקוראים שלשה, והשלישי הוא המפטיר, ואינו אומר קדיש, ומפטיר ביונה בן אמתי שהוא מענין תשובה. ע"כ. הרי להדיא שלא לומר קדיש קודם ההפטרה.

ומה שהעתיק מדברי הרוקח בהלכות ת"ב סי' שיא, שאחר שקורא בתורה אומר קדיש כמו בשני וחמישי, ואחר כך מפטירין וכו', ומכאן הוכיח שגם במנחה של יוהכ"פ י"ל קדיש קודם ההפטרה, הנה מרן זצוק"ל הביא בשם ספר הרוקח בהלכות יוהכ"פ (סי' ריח) בזה"ל: והקדיש של קריאת ס"ת במנחת יוהכ"פ לא יאמר הקורא בתורה אלא לאחר שהחזירו הס"ת. ע"כ. הרי שדעתו שלא לומר קדיש קודם ההפטרה. ומה שפירש בדברי הרוקח אינו פירוש נכון כלל.

וכבר עמדו האחרונים על הסתירות שיש בדברי האו"ז והרוקח, ויש שכתבו לחלק בין ת"ב ליוהכ"פ. אבל בראשונים אחרים לא מציינו חילוק בזה, ולכן מרן בילקו"י מועדים, וכן בחזו"ע, נקט כדברי מהר"י מיגאש ושאר הראשונים האחרים.

וב"כ להדיא רבינו המאירי (מגילה כג.) נומחבר הקונטרס הנ"ל השמיט לגמרי דברי המאירין. גם במגן האלף על דברי סידור רב עמרם גאון ח"ב (סי' ק) פירש דברי רע"ג דס"ל שאין להפסיק בקדיש אחר קריאה"ת במנחת יוהכ"פ ובת"ב בין קריאת ס"ת להפטרה, וכשיטתו בסי' כו.

וב"כ המרדכי (פרק יום הכפורים סי' תשכז דף ז רע"ד) בשם רב עמרם, שהשלישי מפטיר ביונה בן אמתי ואינו אומר קדיש. ע"ש.

גם הרשב"ץ ח"ג (סי' שט) כתב, ובשחרית של ת"ב וכן במנחה של יוהכ"פ המפטיר עולה למנין שלשה, כיון שלא הפסיקו בקדיש וכו'. ע"ש.

וב"כ ר' דוד אבודרהם (דף עח.): ומוציא ס"ת וקוראים בו בפר' עריות הכהן והלוי והשלישי שהוא המפטיר, ומפטיר ביונה, ומחזיר הס"ת ואח"כ אומר קדיש לעילא. ומשמע שהשלישי אינו מפסיק בקדיש בין הקריאה בתורה להפטרה.

זיע"א]. כתב לחלוק על מרן זצוק"ל, והנה אילו הכותב היה חולק כדרכה של תורה, החרשנו, כי כך היא דרכה של תורה. אבל כאשר המחבר מעתיק רק חלק מדברי הפוסקים, ומשמיט בכוונת מכוון המשך דבריהם, הוא מעשה שלא יעשה.

כי הנה בתחלה העתיק באורך את דברי מהר"י אבן מיגאש (סי' פט) ולא חסך נייר להעתיק את דבריו, אך לפתע בסיום הדברים קיצר, וכתב וכו'. ואכן כאשר פתחנו הספר ראינו שבתבית וכו' שכתב, הוא השמיט בכוונת מכוון את המשך הדברים, כאשר שם מבואר להדיא כדברי מרן פוסק הדור זצ"ל.

והרי לך לשונו של מהר"י מיגאש שם, וכל הדברים שבאו כאן בדגש הושמטו ע"י מחבר הקונטרס: **וששאלת** מפני מה תקינו לומר קדיש בשבתות ובי"ט אחר שקראו בתורה, ולא תיקנו כן בשני וחמישי, ואם היה זה כדי להפסיק בין הקריאה שהחויב בה מה"ת, ובין קריאת המפטיר שהוא מדרבנן, הנה אנחנו רואים במנחה ביה"כ ובת"ב, והיות השלישי מפטיר ואינו מפסיק ביניהם בקדיש.

תשובה: מה שחייבו לומר קדיש בשבתות וימים טובים אחר קריאת ס"ת, הוא משום דאיכא נביא כדי להפסיק בו בין הקריאה בתורה, ובין הקריאה בנביא, ולפי שאין נביא בשני וחמישי אין אנו צריכין לקדיש. ומה שחייבו במנחה ביה"כ ובת"ב, דאיכא נביא, שלא יפסיק בין הקריאה בתורה והקריאה בנביא בקדיש, הוא לפי שהתקינו שיהא הקורא בנביא קורא בתורה תחלה, ואח"כ יקרא בנביא, וזה כבוד לתורה שלא יראה שדחה את התורה ועבר מעליה, ואין מגמת פניו אלא לקרות בנביא בלבד, ושאינו צריך לתורה, ולהיות שקורין בתורה ביה"כ ובת"ב הם שלשה בלבד, ואמרו אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליה, אם באנו לומר קדיש אחר הקריאה בתורה, ואח"כ יקרא בנביא לסיב' שזכרנו היו נוספים הקורים בתורה, וע"כ אמרנו שיהא השלישי הקורא בתורה הוא המפטיר בנביא. ויעלה זה לשתי כוונות, האחת שלא יפטור בנביא אלא אחר שקרא בתורה, והשני' שלא יקראו בתור' כי אם ג' בלבד, ולא נוסף עליהם. (ע"כ העתיק). וזה לא ישלם לנו א"כ מפסיק ביניהם בקדיש שאם הפסיק ביניהם בקדיש אז הית' קריאתו הראשונה כבר נגמרה, ושב להי' כשאר העם, ואפי' שהי' מפטיר הי' הוא מחוייב להקדים ולקרות בתורה ואח"כ יפטיר בנביא "ולסיבה זו תיקנו שלא לומר קדיש במנחה ביה"כ ובת"ב בין התורה והנביא". עכ"ל בלא דילוגים.

הרי לפניך להדיא שדברי מהר"י מיגאש ברור מללו, שלא לומר קדיש קודם ההפטרה, [אבל אחר ההפטרה

יד. חולה שאוכל בתשעה באב, יש אומרים שעולה לספר תורה בשחרית, מפני שזו קריאה של חובת היום. ויש חולקים. ומכל מקום בשני או בחמישי שהוא בלאו הכי יום חיוב קריאת התורה, יכולים להעלות "בשחרית" יום התענית צבור מי שאינו מתענה. (יד)

טו. מי שהוא אבל בתוך שבעת ימי אבלות, אינו רשאי לעלות לתורה בתשעה באב שחרית למפטיר, אפילו אם החזיק לעלות לספר תורה מידי שנה בתשעה באב בשחרית, מפני שהאבל אסור לעלות לקריאת התורה, ואין קריאת ספר תורה של תשעה באב נחשבת בכלל דברים הרעים שהאבל מותר בהם. ובתפלת המנחה, לכל הדעות אין האבל רשאי לעלות לתורה. (טו)

(מע' יום הכפורים סי' ב אות טז), ובשו"ת דברי שלום ח"ד (סי' קי). ובס' נהר מצרים (בהל' ט' באב אות טז), וכן הסכים בשו"ת מלמד להועיל (סי' קיג אות יג). וכ"כ הג"ר יו"ט ישראל (שהיה אב בית דין במצרים לפני כ-80 שנה) שכן המנהג הנכון.

ודע, שיש להשיב גם על שאר הדברים שגיבב המחבר הנ"ל, אבל כיון שנתפס שכל כוונתו לפרוך ולסתור את דברי גדול הדור, ועשה כן ע"י השמטת קטע מדברי הר"י מיגאש, וגם התעלם מהציטוטים בדברי האו"ז והרוקח, לפיכך א"צ להשיב על שאר דבריו. [ילקו"י מועדים עמ' קיא, וע"ש בהערה].

וכדברים האלה כתב הגרעק"א בחידושו לאו"ח (סי' תקנט), לענין השלישי שהוא המפטיר בת"ב, ושכן מצא בשו"ת מהר"י מינץ, וסיים, ונ"ל שכך הוא מעיקר הדין שלא לומר קדיש בין קריאת התורה להפטרה, אלא רק לאחר קריאת ההפטרה. כי הקדיש חוזר ג"כ על קריאת התורה, וההפטרה לא היא הפסק, כמ"ש המג"א (סי' רפב ס"ק טו). וכ"כ בשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' כח), ובספר יד אבישלום (דף לה ע"ב), ובשו"ת ויקרא אברהם (בקונטרס אמר שומר סי' נז), ובדברי המהר"ל (עמ' שגב), ובשורית כנה"ג (סי' רצב בהגב"י) והוכיח כן מדברי הרמב"ם. וכן מוכח בשו"ת הריב"ש (סי' שכא). וכ"כ בשו"ת בית דינו של שלמה (תארו"ח סי' א), וכ"כ השד"ח

חולה שאוכל בתשעה באב, אם עולה לספר תורה בשחרית

קא גרים. ולכן חולה שאכל בט"ב יכול לעלות לתורה אפי' במנחה. ע"ש. וראה ברעק"א, ובמשנת יעבץ מועדים. [ילקו"י מועדים הלכות ת"ב. חזו"ע ימים נוראים עמוד שמש].

אולם כבר נתבאר לעיל בדיני ארבע תעניות, דלדינא אף מי שאינו מתענה מסיבת חולי וכדו' לא יעלה לס"ת בתענית צבור, ואפי' אם קראוהו בשמו לעלות לס"ת, יתנצל שאינו מתענה מחמת אונס, ויעלה אחר במקומו, כי יש בזה חשש ברכה לבטלה לדעת כמה פוס'. ומ"מ בשני או בחמישי שהוא בלא"ה יום חיוב קריאה"ת, יכולים להעלות "בשחרית" יום התענית צבור מי שאינו מתענה.

וע"ש שבד' צומות הקבועים מדברי קבלה, יש לנו ס"ס, שמא הלכה כהב"ח והחת"ס וסיעתם, שבכל ד' צומות יכול לעלות מי שאינו מתענה, [אע"פ שמרן פסק שלא יעלה], ושמא הלכה שבשני וחמישי יש להקל, כמ"ש בלקט יושר (עמ' קיד) ועוד אחר'.

אבל בתוך ז' ימי אבלות, אינו רשאי לעלות לתורה בתשעה באב שחרית

הפטרות ת"ב, ואירע לו אבל, והוא בתוך שבעת ימי אבלו, האם רשאי הוא לעלות לס"ת בת"ב, ולהפטיר

(יד) **הנה** מצד הסברא גם מי שאינו מתענה יכול לעלות ולקרות ולברך על חיוב הצבור, וכמ"ש הב"ח (סי' תקס"ו). ואמנם הט"ז (שם סק"ז) חלק ע"ז, ובאמת שכן מבואר במהר"ק (שרש ט') דכהן שאינו מתענה לא יעלה לתורה בתענית בה"ב שאחר פסח. ע"ש. וכ"ד הב"י. ואמנם החת"ס (או"ח סי' קנז) כתב, דע"כ לא אמרו המהר"ק והב"י אלא בב' וה', שמי שאינו מתענה אין אצלו יום תענית, ומאי שייטי' דקריאת יחל לדידיה, וכל שאינו מחוייב בדבר התענית אינו מוציא רבים ידי חובתן, משא"כ בט"ב אית ב' תרתי למעליותא, דאטו החולה אינו מחוייב בדבר התענית, שלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיתו, וגם שארי עינויים אם אינו צריך לנעול ולרחוץ ולסוך, אסור לו לעשות א' מאלה, נמצא שהוא מן המתענים ומהמחוייבים בדבר, ועוד, אפי' הותר בכל הנ"ל, מ"מ ט' באב יום הוא שנתחייב בקריאת התורה שחרית ומנחה, אפי' מי שאינו מתענה בו לא יצא מכלל חיוב הנ"ל, ויומא

(טו) **ז"ל** מרן אאמו"ר: עמדתו ואתבונן בדין מי שהחזיק לעלות לס"ת בשחרית של ת"ב, ולהפטיר

ההפטרה כמנהגו, כי הנה מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב (סי' פד) נשאל בדין זה, והשיב, שיכול לעלות לס"ת בשחרית של ת"ב, ואין כאן איסור של לימוד תורה בימי אבלו, דהא כו"ע נמי אבליים הם על החורבן בת"ב, ואסורים בת"ת, ואע"פ כן התירו להם חז"ל לקרות בדברים הרעים, והרי נמי פרשת כי תוליד בנים שקוראים בת"ב הואי בכלל דברים הרעים, ולכן אין בזה איסור של ת"ת לאבל. עכת"ד.

ומרן החיד"א במחז"ב (סי' תקנד סק"א) ה"ד מהר"י עייאש, וכתב, והוא פשוט שבודאי יכול לעלות לס"ת בשחרית של ת"ב ולהפטיר אע"פ שהוא אבל. ע"כ. וכ"כ בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' קט), ובספר אוצר המכתבים ח"ב (סי' אלף וצה). ואני בעניי אומר דלדידי צריכא רבה, לפי דברי הרמב"ן בתורת האדם (דף פו. ובחדש דף טז:), שכ', נהגו קצת העם שלא לקרוא פרשת קרבנות ואיזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל בת"ב בבהכ"ג, לפי שאסורים בד"ת, ואין לנו איסור בסדר היום, שהרי קורא ק"ש ומברך לפניו ולאחריה, וכן קוראים בתורה ומפטירין בנביא בענינו של יום, וכן פרשת התמיד ואיזהו מקומן כנגד תמידים תיקנום, ולכן אומרם כדרכו ואינו חושש. ע"כ. וכ"כ הריטב"א והר"ן והנימוק"י תענית (ל). והאהל מועד ח"ב (דף ע:), ורבי דוד אבודרהם (דף טט ע"ג). והארחות חיים (בסדר תפלת ט' באב אות כ). ע"ש. וכ"כ בשו"ת הרשב"ן ח"ב (סי' רעו) שבימות החול לא יקרא האבל בתורה, לפי שהוא אסור בת"ת כל שבעה, ואע"פ שבת"ב אנו קוראים בתורה מענינו של יום, שאני אבלות ישנה מאבלות חדשה. עכ"ל. אלמא דפרשת כי תוליד בנים לא היא כדברים הרעים, שאם לא כן לא היה לו להרשב"ן לחלק בין אבלות ישנה לאבלות חדשה, תפוק ליה שמותר לקרות בת"ב בדברים הרעים, כמו שאמרו בתענית (ל). וכ"פ הרמב"ם (בפ"ה מהלכות תעניות הלכה יא). והטוש"ע (סי' תקנד ס"א). אלא ודאי דס"ל להרשב"ן, שאין קריאת פרשת כי תוליד בנים בכלל דברים הרעים, ולכן הוצרך לחלק בין אבלות ישנה דקילא טפי מאבלות חדשה, כדאיתא ביבמות (מג). וכ"ד הרמב"ן והראשונים שכתבו שקריאת פרשת כי תוליד בנים היא מסדר היום.

ולפ"ז אבל בתוך שבעה שהוא באבלות חדשה אינו רשאי לקרות בפרשת כי תוליד בנים בת"ב. ומשום שאע"פ שהפסוקים הראשונים שקורא הכהן, הו' כדברים הרעים, הפסוקים שקוראים הלוי והישראל, אין בהם מדברים הרעים, אלא ממעמד הר סיני, אלא שהם סדרו של יום, וא"כ אין לאבל לעלות לקרותם.

וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חיו"ד סי' סח) שכתב, שאע"פ שמותר לחזן הקורא בתורה לקרוא קודם שיקרא בצבור פרשת כי תוליד בנים, כיון שהוא מעין המאורע ובכלל צרכי רבים. אבל שאר כל אדם וזולת החזן הקורא אסור לקרות גם בפרשת כי תוליד בנים, כמו בשאר דברי תורה. וכ"כ בספר מאורי אור (עוד למועד דף קט): שפרשת כי תוליד בנים אינה בכלל דברים הרעים, אלא סדרו של יום. ע"ש.

ובספר שמח נפש (מערכת אבל) ה"ד הרב בית יהודה ודברי המחז"ב, וכתב ע"ז, וע' בספר מלאכת שלמה חכים (דף צב) שעמד בזה, וה"ד הרב בית יהודה, ותמה על דבריו. ע"ש. וכדבריו הביא גם השד"ח (בפאת השדה מע' בין המצרים סי' ב אות יג) בשם המלאכת שלמה הנ"ל, ביתר אריכות, שיש לתמוה, כי מי הגיד להרב בית יהודה שקריאת"ת בפרשת כי תוליד בנים, הוא משום דהוי כדברים הרעים, והלא מהסוגיא דמגילה (לא:). מוכח שטעם קריאה זו בת"ב, משום דהוי ענינו של יום. והרי בקריאת העולה השלישי אין בו מדברים הרעים כלל, אלא ודאי שאין הקריאה בפרשה זו אלא משום דהוי מענינו של היום, והתירו לקרותה באבלות ישנה, כדי שלא להמנע לגמרי ביום הזה מקריאת"ת. וא"כ מה דמות יערוך לזה, מי שנתחדשה לו אבלות חדשה, ולהתיר לו לעלות לתורה ולהפטיר. עכת"ד.

ובספר יפה ללב ח"ג (דף קטז ע"ג) הביא מ"ש המלאכת שלמה בזה"ל: ולדידי צריכה רבה, שאף אם נודה להרב בית יהודה בעולה ראשון, מ"מ בעולה שלישי לא ידענא מאי אידון ביה. עכ"ל. והוסף ע"ז הרב יפה ללב, שאע"פ שההפטרה היא בכלל דברים הרעים, הא מיהא הקריאה וגם ברכות ההפטרה הו' כדברי שבח ותפלה, והאבל רוצה להוציא את הרבים י"ח, ואינו רשאי לעשות כן. ולכן יפה הורה הרב מלאכת שלמה דשוא"ת עדיף. עכת"ד. ולפי מה שכתבנו בשם הרשב"ן יש לחזק ביתר שאת את פקפוקו של המלאכת שלמה ע"ד הרב בית יהודה.

ובם' אות אמת (אות טו) כתב, מי שהחזיק לעלות לס"ת בת"ב, ואירעו אבל, יכול לעלות לתורה בשחרית ת"ב ולהפטיר, משום דכ"ע אסורים בדברי תורה בת"ב כמוהו, אלא שקריאת ס"ת הואי כדברים הרעים, ומש"ה גם האבל יכול לעלות לתורה ולהפטיר. וע' מ"ש החיד"א במחבר"ר (סי' תקנד). ומיהו במנחה לא יעלה לס"ת. ע"כ. ולכאורה לטעמו של הרב בית יהודה דכ"ע אבליים בת"ב ואסורים בד"ת, ובכל זאת הותרו בקריאת ס"ת וההפטרה, לפי שהם כדברים הרעים, א"כ גם במנחה יוכל לעלות לס"ת ולהפטיר, שהרי כל

טז. יש קצת מקומות שנהגו שלא לעשות הגבהה לספר תורה בשחרית של תשעה באב, ובחזרת הספר תורה אומרים המלווים אותו המזמור "על נהרות בבל". אך יש שפקפקו בזה שחובה לעשות הגבהה לספר תורה קודם הקריאה בו, וכן מנהגינו. (טז)

יז. המנהג פשוט אצלנו, שמניחים הספר תורה בתשעה באב על התיבה, ככל הימים, ושם קוראים בו, ודלא כהנהגים ליתנו על גב איש הכפוף ופניו למטה וכיוצא באלו מנהגים. (יז)

לעלות לס"ת משום שהאבל אסור בדברי תורה, גם בת"ב אינו רשאי לעלות לס"ת. ושוב כרגע נ"ל ספר מלאכת שלמה חכים, וראיתי לו (בדף צב ע"ג), שנשאל באבל תוך שבעה שרצה לעלות לס"ת בת"ב למפטיר, ואסרתי לו, כי מפורש בדברי מרן הש"ע (סי' שפר ס"ב), שאבל אפי' אם הוא כהן ואין כהן אחר בבהכ"נ, אסור לו לעלות לקרות בתורה. ושוב ה"ד הרב בית יהודה, ותמה עליו שהרי בקריאת השלישי אין בו מדברים הרעים, ולא הותר אלא משום דהוי סדרו של יום באבלות ישנה. הילכך אפי' אם נודה בכהן שעולה ראשון שהפסוקים הם כדברים הרעים, מ"מ לעלות שלישי לא יתכן. ע"ש. ותנא דמסייע ליה הוא הרשב"ץ הנ"ל. וכן נראה גם מדברי הרמב"ן והראשונים ז"ל. וכן עיקר. ודלא כהרב בית יהודה והמחבר"ר. [שו"ת יבי"א (ח"ז א"ח סי' ג). וראה בהליכו"ע ח"ב עמוד קסא].

העולם אבלים כמוהו, והותרו בקריאת המנחה והפטרחה. וצ"ע.

והגר"ח פלאגי' בספר חיים (סי' לו אות יב) כתב, בשחרית ת"ב יעלה האבל לס"ת אם יש לו הכרח בכך, אבל לא במנחה, הרב אות אמת אות טו. ומיהו אף בשחרית לא יקרא ההפטרחה. עכ"ל. ובאמת שזה היפך ממ"ש הרב בית יהודה והחיד"א שרשאי גם להפטיר. ושו"ר בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קסז) שהגאון רבי יעקב רקח ז"ל העיר לו בזה, שהרי הרב אות אמת כתב שרשאי להפטיר וכדברי החיד"א, והשיב לו שם (בדף קיט רע"א) שנפל טעות בספר חיים, וצ"ל: "ואף בשחרית יקרא ההפטרחה". ע"כ. ולא זכרו שרים מדברי הרשב"ץ ושאר הראשונים הנ"ל. וע' בש"ע (סי' תקנד ס"ד) ובאחרונים שם. ומכיון שאף שהאבל מותר לקרוא כל סדר היום ככל ימי אבלו, ואע"פ כן אינו יכול

חובה לעשות הגבהה לספר תורה קודם הקריאה - גם בשחרית של ת"ב

יז בספר נהר מצרים (דף לו ע"ב) כתב, המנהג פשוט במצרים שלא עושים הגבהה לס"ת בת"ב בשחרית. ובחזרת הס"ת אומרים המלווים אותו המזמור "על נהרות בבל". וכיו"ב כתב בספר כסא אליהו (סי' תקנט סק"ב), שראה בכמה מקומות שאין מגביהים הס"ת בשחרית של ת"ב. אבל הכנה"ג בתשובה (הא"ח סי' לו) כתב על מנהג זה, שנראה שמנהג טעות הוא, שאין לו שום יסוד בשום ספר, וראוי לבטלו, כי הקמת ס"ת והגבהתו הכרחית היא, כמ"ש במסכת סופרים (פרק יד הל' יד). וכ"כ הרמב"ן על התורה פרשת כי תבא ארור אשר לא יקים את דברי התורה. דאיתא בירושלמי סוטה (פ"ז ה"ד), [וכ"ה בתוס' (סוטה לו:)], וכי יש תורה נופלת? ר"ש בן יקים אומר זה החזן (המגביה את הספר תורה). ולכן הנהגתי פה איזמיר להקים הס"ת אף בת"ב שחרית. וכן הובא בברכ"י (סי' תקנט סק"ג). וכ"כ בספרו

לרוד אמת (סי' ד אות א) וז"ל: חייב החזן להקים ולהגביה הס"ת, ואפי' בת"ב שחרית, להראות העם כתיבתו. ע"כ. ובשלחן גבוה (סי' תקנט סק"ה) כתב, בשנה הזאת שנת תצ"ג, התפללנו יחד עם כמהר"ר משה אמריליו (בעל שו"ת דבר משה), וציוו להגביה הס"ת, ושאלו את פיו כי מה ראה לשנות מנהגם שנהגו שלא להגביה הס"ת בת"ב, והשיב שבהיותו בקושטא הראה לו מהר"ח אלפנדארי תשובה כת"י מהכנה"ג שכתב, שגם בת"ב צריך להגביה הס"ת, וכדמוכח בירושלמי, שכל מי שקורא בתורה בלא הגבהה, עובר על מ"ש ארור אשר לא יקים את דברי התורה. נמצא שאסור לקרוא בס"ת בלי הגבהה. ע"כ. וע"ע בשו"ת מים חיים משאש (סי' יכה) שכתב, שיש לבטל מנהג המקום שנהגו שלא להגביה הס"ת, ע"פ הנ"ל. ע"ש. וכן מנהגינו.

מניחים הס"ת בתשעה באב על התיבה, ככל הימים, ושם קוראים בו

שאף שהחמדת ימים (דף פו סע"א) כתב שכן המנהג בבהכ"נ שלו. מ"מ הרואה יראה בשו"ת דבר שמואל אבוהב (סי' רמא), שכתב ע"ז, ובעיני יפלא מנהג גרוע

יז המנהג פשוט אצלנו, שמניחים הס"ת בת"ב על התיבה, ככל הימים, ושם קוראים בו, ודלא כהנהגים ליתנו על גב איש הכפוף ופניו למטה,

יח. העולה לספר תורה בתשעה באב, ונתחייב בברכת הגומל, רשאי לברך ברכת הגומל בתשעה באב, אף על פי שאינה אלא ברכת הודאה. (ח)

ולא במקום שרגילים לקרוא בו, כלומר עמו אנכי בצרה. וכתב הנחל אשכול דמ"ש במסכת סופרים ע"ג קרקע, לאו דוקא הוא, אלא כמ"ש האשכול. [וע' בדברי הב"ח (סי' תקנט), והוא היפך מ"ש בשמו כה"ח (סי' תקנט אות לו). ודו"ק]. אולם בשבולי הלקט (סי' רטט), כתב בשם מנהגי מגנצא, שקוראים בס"ת בת"ב, על מגדל של עץ כמו בשאר הימים. ע"ש. וכ"כ בספר הרוקח (סי' שיא). גם בסידור רש"י (סי' תז) כתב, בת"ב גוללין את הס"ת "במקומו", שלא למעט בכבוד התורה. ע"ש. וכ"כ במחזור ויטרי (סי' רסו), ובארחות חיים (סדר תפלת ט' באב סי' כ). ע"ש. וכ"כ בספר איי הים (סי' קנה דף סב.), שמביאים ס"ת ומניחים אותו על הבימה בלתי שום שינוי. ע"ש. ולכן גם אנו נוהגים כן לחלוק כבוד לתורה, ואין משנים מקום הס"ת.

זה, ולא מצאתי בו שום טעם וכו'. ע"ש. ובשו"ת זרע אמת ח"ג (חאו"ח סי' עז) כתב שבדבר זה נחלקו הגאון ר' בנימין הכהן כשנתקבל למנהיג הק"ק ריגיו, עם מהר"י לינגו, שהגרב"ך רצה לבטל מנהג הנוהגים בת"ב ליתן הס"ת על גב איש, כי הוא מנהג גרוע ומזוה. ומהר"י לינגו נחלק עליו, ולכן הדבר שמואל הנ"ל, כהחכם היודע פשר דבר יעץ להגרב"ך שלא יבטל מנהג גרוע זה ע"י מחלוקת וקטטה, אלא רק בשלום ובמישור. ומ"ש בזה החיד"א בספר ברכ"י (סי' תקנט סק"ד), בשם מהר"י לינגו, במחכ"ת נתן מקום לטעות במה שהעתיק מה שמצא בכת"י מהר"י לינגו. עכת"ד. והן אמת שבמסכת סופרים (פרק יח ה"ז) כתוב, שבת"ב מניחים הס"ת על הקרקע בכסות שחורה, ואומרים: נפלה עטרת ראשינו. וכיו"ב כתב האשכול ח"ב (עמ' יז), שמניחים הס"ת על ספסל במקום נמוך,

רשאי לברך ברכת הגומל בתשעה באב

האחרונים הנ"ל. וממילא שה"ה לת"ב. וכן העלה בשו"ת ציץ אליעזר חלק יד (סי' עז אות ב). וע"ע בספר תורת חיים סופר (סי' ריט אות ט), ובשו"ת ויצבור יוסף שווארץ (סי' מא), ובכה"ח סופר (סי' תקנט אות לח). ובילקו"י אבלות. ודו"ק. ודלא כמ"ש עורכי הספר אול"צ (ח"ג פכ"ה אור"ד) שאין לברך ברכת הגומל בת"ב, ורק ברכת הטוב והמטיב יכול לברך (כגון מי שנוהג לברך ברכת הטוב והמטיב כשנולד לו בן זכר). ע"כ. וזה אינו, ולא ידעו מכל הנ"ל, וכמבואר.

ומילתא אגב אורחא, הנה כתיב חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו. (ישעיה סג, ז). נראה לפרש, כי הנה נחלקו האחרונים, בדין מי שאירעו לו כל הארבעה דברים שצריך לברך עליהם ברכת הגומל, אם די לו בברכת הגומל פעם אחת, ובה פוטר את כולם, כי לדעת מהר"ש גרמזיאן בשו"ת משפטי צדק (סי' י), צריך לברך ארבע פעמים ברכת הגומל. וכ"כ בשו"ת קול אליהו ח"ב (חאו"ח סי' א). אולם בשו"ת פרי הארץ ח"א (סי' ז) פסק שאינו מברך אלא פעם אחת. וכ"ד המהריק"ש, אלא שצריך שיכוין בברכתו על כל הנסים שאירעו לו. וכ"פ החיד"א בספר לדוד אמת (סי' כג אות ד), שאינו מברך הגומל אלא פעם אחת, דק"ל סב"ל. וזה שאמר חסדי ה' אזכיר תהלות ה' (הזכרה אחת) כעל כל אשר גמלנו ה', שעל כל תהלות ה', אשר גמלנו ה', די לנו להזכיר חסדי ה' בפעם אחת.

יח נראה שהעולה לס"ת בת"ב, ונתחייב בברכת הגומל, רשאי לברך ברכת הגומל בת"ב, אע"פ שאינה אלא ברכת הודאה. וכ"כ בספר פחד יצחק (מערכת ב אות ברכת הודאה, דף נח ע"ד), בשנת התל"ג לא רצה החבר הלוי שנכדו יברך הגומל בת"ב, אבל חכם מאר"י העיד שבאר"י נוהגים לברך הגומל אף בת"ב, שאין מחמיצין על המצות, וורזים מקדימים למצות. ובפרט שלדעת הפוסקים אין לאחר ברכת הגומל יותר מג' ימים. וא"כ טעה הלוי. ע"כ. וכן העלה בפתה"ד ח"ב (סי' ריט אות יז).

וכ"כ מהר"ח פלאגי' בס' מל"ח (סי' ט אות כד) ובספר חיים (סי' כו אות ט), שברכת הגומל אומר אפי' בת"ב. וכ"כ מר בריה בספר יפה ללב (סי' ריט סק"ה). גם בשו"ת ויען אברהם (חאו"ח סי' יט) כתב, שלמד מדברי האחרונים להורות הלכה למעשה שאפשר לברך בשופי ברכת הגומל הן בת"ב, והן לאבל בימי אבלו. ע"כ. וכן העלה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג (סי' תמט דף צא.), שאבל שנתחייב בברכת הגומל, אף שאינו עולה לתורה, מברך ברכת הגומל בפני עשרה. וע' בשד"ח (מע' אבלות אות נב).

וכ"כ בשו"ת משנה"ל (חיי"א סי' תמו, תמו), ושיכול לברך אפי' בשחרית, דורזיזין מקדימין למצות. ע"ש. ונלאפוקי מ"ש בשו"ת תבואות שמש (חאו"ח סי' עח), בתשובת דודו הר"ג ר' דוד משאש שאין לאבל לברך הגומל בתוך שבעה. דליתא. ואשתמיט מיניה דברי כל

יט. אחר ההפטרה בשחרית אומרים אשרי וגו', ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה, ואומרים ובא לציון, ומדלגין ואני זאת בריתי וכו' עד ואתה קדוש, ומסיימים התפלה עם הקדישים כנהוג, ואחר כך קוראים איכה וקנינות. ונכון להקדים איכה לפני הקנינות, שהיא העיקר, שנאמרה ברוח הקודש על ידי נבואת ירמיה הנביא (שלה), כי יש מן הקהל שהיביים למהר לצאת, ולה משפט הקדימה. ואחר מגילת איכה פותחים וארץ שפל רומי, ושאר הקנינות. ואומרים בסוף התפלה שיר של יום ואין כאלהינו ופטום הקטורת כמו בכל יום. (יט)

סדר התפלה אחר ההפטרה בתשעה באב שחרית

אומר אותו. והרמ"א בד"מ (אות ט) כתב, שאף מי שנוהג לאומרו בכל יום, אין לאומרו בת"ב. ומקור דבריו במנהגים של מהר"ר אייזיק טירנא, שכתב שאין אומרים אין כאלהינו ופטום הקטורת. והובא לשונו בשו"ת אגודת איזוב מדברי (סי' יח). ופירש שכונתו היא לפטום הקטורת שבסוף התפלה, שפטום הקטורת שאומרים עם סדר הקרבנות בתחלת התפלה הוא בכלל סדר היום, שהכל אומרים אותו, יותר מפרק איזהו מקומן. וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל ח"ו (סי' ט). והגאון בעל שואל ומשיב בספר יוסף דעת (י"ד סי' שעו) כתב ע"ז, שבאמת עכשיו הכל אומרים אותו, והוי בכלל סדרו של יום. ולכן יש לאומרו גם בבית האבל. ע"ש.

ומאחר שכבר פשט המנהג אצלנו לומר פטום הקטורת גם בסוף התפלה, כי רבו מעלותיה וסגולותיה, בפרט ע"פ הקבלה, כמ"ש מרן החיד"א במחז"ב (סי' קלב אות ז), שכן פשט המנהג באר"י ומצרים וכל גלילות טורקיה וקצת מערי אירופה. ע"ש. לכן יש לאומרה גם בת"ב, דהויא בכלל סדר היום. וכ"כ הכה"ח סופר (סי' תקנט ס"ק מח). ודלא כמ"ש בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כב), שאין אומרים שיר של יום ולא פטום הקטורת. ומהר"א מני בספר תנא דבי אליהו (עמ' תט) כתב, שמפסוקי בית יעקב עד עלינו לשבח יש לאומרם בלי שום שינוין. וע"ע במ"ש בשו"ת יבי"א ח"ד (חיו"ד סי' לב אות ב). וכ"כ בהגהות כור הזהב על הריטב"א (תענית ל. אות ש), ותמה על מ"ש המג"א שהוא מכ"ש מסדר הקרבנות, שדבריו תמוהים, שהרי אף הרמ"א הסכים למ"ש מרן שאומר כל סדר היום. [וכן תמה על המג"א בערוה"ש סי' תקנט סק"ח]. וע"ע באשל אברהם תנינא להגאון מבוטשאטש (סי' תקנט), ובשו"ת באר חיים מרדכי ח"ב (סי' ח), ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סי' תרו אות ד). וע' בשו"ת משה האיש (חאו"ח סי' כב אות ב). וי"ל ע"ד.

(יט) והטעם שאין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה, מפני דברי ייעוד שבו, ישגבך שם אלהי יעקב, ישלח עזרך מקודש, "נרננה בישועתך". וכ"כ ר' דוד אבודרהם (דף סט ע"ג), שמדלגים המזמור הנ"ל, לפי שאין בדין לומר שירה ביום הזה.

וכתב הטור (סי' תקנט), יתחיל ואתה קדוש. ולא יאמר ובא לציון גואל, שאין גאולה בלילה. ולא ואני זאת בריתי, שנראה כמקיים ברית על הקנינות, ועוד דלא שייך למימר ואני זאת בריתי שהכל בטילים בו. ע"כ. ובהגמ"י כתב דלא שייך לומר ולא ימוש מפ"ך בת"ב. וכ"ה בש"ע (שם ס"ב). ובשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קלט) כתב בשם מהר"י מולכו, שהוא עפמ"ש (סוטה מט) שהעולם מתקיים על קדושה דסדרא, לכן תקנו לומר ואתה קדוש במקום תורה שאסורה ביום זה. ועוד הובא שם, שהוא רמז לגאולה, כדי שלא יתיאשו העם. ובפרט לרמוז לידת המשיח ביום זה.

ואומרים שיר של יום כנהוג. וכ"כ מהר"א מני בשו"ת תנא דבי אליהו (עמ' תט). וכן משמע בשו"ת משה האיש (סי' כג אות ו), ובספר דברי שלום (במנהגים שבראש הספר אות סב). וכ"כ בכה"ח (סי' תקנט ס"ק מח), שמנהג ק"ק בית אל לומר שיר של יום ואין כאלהינו ופטום הקטורת, כמו בכל יום. ע"כ. וכן ראוי לנהוג בפרט לפי מ"ש בשלמי צבור (דף קנו), בשם הרב סדר היום, שהטעם שאומרים בכל יום שיר של יום כדי לזכור חורבן ביהמ"ק ולדאוג ע"ז ולבקש מהקב"ה שיחזיר עטרה ליושנה. ע"ש. ומ"ש בספר ויצבור יוסף בר ח"ד (עמ' קמג), שמנהגם שלא לומר שיר של יום בת"ב. (וכ"כ בספר נוהג כצאן יוסף הל' ט"ב אות ט). מנהגינו אינו כן.

ומה שכתבנו לומר פטום הקטורת, הן אמת שהרמ"א בהגה (סי' תקנט ס"ד) כתב, שבת"ב אין אומרים פטום הקטורת. וכתב המג"א (סק"ז), מפני שאין כל אדם

כ. מדלגים פסוקי נחמה שבסוף כל קינה, ורק בסוף כל הקינות, אומרים פסוקי נחמה, וקדיש תתקבל. [ושליח צבור שאומר את פסוקי הנחמה, אין גוערים בו]. כ

אם צריך לדלג פסוקי נחמה שבסוף כל קינה

ובכה"ג הוי היתר גמור, ולכן אין לזוז ממנהגינו, ואף בלילה י"ל בסיום הקינות דברי נחמה. עכת"ד.

וכ"כ בנו הרב יפה ללב ח"ו (סי' תקנט סק"ב), שהמנהג ביום ת"ב שאומרים נחמה בסוף כל קינה, והנח להם לישראל, ואין לערער על שום מנהג שאינו היפך התורה.

ויש להביא סמך לזה, ממה שפשט המנהג לומר אחר תפלת מנחה הפסוקים נחמו נחמו עמי וכו', כמו שכתוב בסידורים. ואע"פ שהרב צדה לדרך (דף קמג.) כתב ע"ז ולא ידעתי מאין להם דבר זה, שהרי כל היום אסור לקרוא בתנ"ך. ואף אם זה בין הערבים אסור. וכ"ש בשחרית. ע"כ. וע"ע בשירי כנה"ג. מ"מ עינינו הוראות שפשט המנהג הזה בכל תפוצות ישראל.

והנה כיו"ב מבואר בטור (סי' תקנד) שה"ד מהר"ם מרוטנבורג שתמה על מנהגם, שאחר שהיו קוראים בדברים הרעים שבספר ירמיה קוראים כמה פסוקי נחמה, וכן הפסוקים שבספר ישעיה קרבו גוים וכו', שכולם פסוקי נחמה, ואיני יודע מהיכן נהגו כן, ויש מנקיי הדעת שמדלגים כל פסוקי הנחמה. ע"כ. ובכל זאת כתב בספר מהרי"ל (סדר תפלת ט' באב עמ' רנו), שבשחרית אחר קריאת דברים הרעים שבספר ירמיהו, יאמרו אח"כ הפסוקים שבספר ישעיהו (לו ולה), קרבו גוים, עד ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. ואח"כ יאמרו עלינו לשבח.

והרב יד אהרן כתב סמך לפסוקי הנחמה שאומרים במנחה, מדברי הגמ"י. ומרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנט סק"ז) הוסיף, ונראה לפע"ד שכיון שבימי מרן כבר נדפסו הסידורים והמחזורים, אם איתא דלא סבר דשרי, היה לו לערער ולבטל מנהגם, ומדשתיק להו ש"מ שהמנהג נכון. ע"כ. ומכאן סמך גם לדברי נחמה שבסוף כל קינה. ונהר"י קאפח בחידושו על הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות עמ' תתטו) כתב, ומנהגינו לומר פסוקי נחמה הקצרים שבסוף הקינות אחר תפלת שחרית, ופסוקי נחמות הארוכים אחר תפלת מנחה, שאינם בכלל דברי תורה המשמחי לב, כי אדרבה כשמזכירים הנחמות, ומשויים את המצב שלנו היום בעוה"ר אשר בית מקדשנו שבשי ביד צר ואין לאל ידינו להושיע, בכך חשים תוקף גלותינו, שירדנו לבירא עמיקתא וכו'. וע' ביבי"א ח"ב (חיד"ו סי' כו סק"י).

כ (ילקו"י מועדים (שם). דהנה כתב הפר"ח (בילקוטים סי' תקנט ס"ה) כתב שהאומרים דברי נחמה בסוף כל קינה, הוא טעות, שהרי כתב כאן שאם יש פסוקי נחמה צריך לדלגם. ורק אחר גמר כל הקינות רשאי לומר דברי נחמה. וכ"כ החיד"א במחב"ר (סי' תקנד סק"ג). וכ"כ במאמ"ר (סי' תקנט סק"ד), שאין לסיים בנחמה בסוף כל קינה, אלא בגמר הכל יש לסיים מעט בנחמה. וכמ"ש הרמ"א בהגה (סי' תקנט ס"ה), שנוהגים לסיים בקצת נחמה אחר הקינות לפסוק בנחמה (הגמ"י). והרב כסא אליהו ה"ד הפר"ח, וכתב שדבריו ברורים.

אבל הגאון ר' נסים הכהן בספר מעשה נסים (תוניס הרס"ז) כתב ע"ז ש"ל דמרן איירי בלימוד פסוקי הנביאים, ולכן ידלג הנחמות, משום פקודי ה' ישרים משמחי לב, אבל הנחמות שבסוף כל קינה אינם אלא דרך בקשה ותחנונים. ועוד שאומרים אותם בדמעות שליש, וליכא שמחת לב באמירתם ואדרבה צער ויגון גדול, ובודאי שטוב עשו האומרים אותם, שיסודתם בהררי קודש, הפייטנים רבי יהודה הלוי ורבי משה בן עזרא, ובעל המאור, כן נ"ל ברור. והסכים עמי הדיין המצויין כמהר"ר שלום זוקא. ונראה שכן היא דעת מרן, שכתב בב"י שקוראים איכה וקינות, ואם איתא למה לא כתב שיש לדלג דברי הנחמה שבהן. עכת"ד. **וכ"כ** בשו"ת כתנות יוסף (סי' ט ז ע"ג), שיש לחלק בין פסוקי נחמה שבספרי הנביאים, שהם משמחי לב, כי הם בשורה של הנביאים לעם ישראל, לדברי נחמה שבסוף כל קינה, שהם דברי בקשה ותפלה ותחנונים, שהאל יתברך יאמר די לצרותינו, ואין זו בשורת הנביא שמשמחת הלב. ע"כ. וכ"כ בספר עיקרי הד"ט (סי' כח אית יח).

גם הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות טז) כתב, שיש לחלק בין הלימוד נביאים לאמירת הקינות, דשאני דברי נחמה שבסוף כל קינה, שאינם אלא כענין תפלה וריצוי להקב"ה שימחה להחיש לגאלינו. ושוב ה"ד הפר"ח הנ"ל, וכתב שבמחכ"ת, הדבר קשה, שלדבריו מדוע התיר לומר פסוקי נחמה בסוף הקינות, והרי פסוקי נחמה יש לדלגם כל היום, ובע"כ שצריכים אנו לחלק בין פסוקי נחמה שבדברי הנביאים, לדברי הנחמה שבסוף כל קינה, כי מחבר הקינה רצה לסיים בכי טוב בעתירה ותפלה להשי"ת שישוּב ירחמנו,

כא. גם בשעת אמירת קינות של הבוקר יזהר לומר את הקינות מילה במילה עם הציבור, ואין לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ויסיח דעתו מן האבל. ויאמרו את הקינות בבכיה ויגביהו קולם בקול מר, שכל מי שמרים קולו על חרבן בית המקדש, זוכה לראות בשמחת ירושלים ובית המקדש ברינה ושמחה. (כא)

כב. הנוסע באוטובוס בתשעה באב יכול לשבת על הכסא, ואינו צריך להחמיר לעמוד, או לשבת על קרקע האוטובוס. (כב)

לומר את הקינות יחד בבכיה ויגביהו קולם בקול מר

לתחתיות בעומקא דתהומא רבא וידל ישראל עד מאד. וע"ז נתייסדה קינת אש תוקד בקרבי בהעלותי על לבבי וכו', שמסדר הטובות שהיה לנו בצאתנו ממצרים וההפכים בצאתנו מירושלים, וכן שאר הקינות המזכירים מעלת הבנים על שולחן אביהם ואח"כ הגלותם מעליו, דהצרה היא בכפלים.

ויש מי שהעיר ממתד חסידות להמנע מבקשת צרכיו בט"ב. והיינו מטעם שנחשב שביהמ"ק עולה בלהבות ביום זה ממש, וכמי שמתו מוטל לפניו (ע' בס' נחמת ציון, חלק מעשה רב עמ' ל). אך יש שאמרו בהיפך, שמעלות השחר של ט"ב ועד שעה או שעתיים סמוך לחצות הוא עת רצון בפרט בשעת הקינות. והיינו שמבקש מחמת צער השכינה, שמששתפת בצערו של כל יהודי, כדתנן (סנהדרין מו:): בשעה שאדם מצטער, שכינה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. וזה שמחה כלפי מעלה למלאות משאלות לבן של ישראל, רק שמבקש מתוך אהבת השי"ת, ולא מתעלם מעוצם הצער שיש בפרט ביום זה על גלות השכינה.

וכ"כ בס' אמרי פנחס מקוריץ (שער ד אות שער) דבת"ב בעת שיושבין על הארץ, הוא עת רצון גדול, ויכול אדם לפעול בתפלתו להשי"ת מה שצריך.

ישיבה בת"ב לנוסע במכונית או באוטובוס

ממקום למקום (חשוף חמד שבת סו. נדרים לט.). וכן ראיתי מובא שכתבו כשנוסע באוטובוס מותר לשבת בת"ב. ראה בס' חוט שני שבת (ח"ב עמ' שכז), ובס' אשרי האיש (פרק עא סעיף טז). ובס' מועדי הגר"ח (עמ' קסה). וכ"כ בשמו בס' נזר החיים (עמ' רח) שבמקום צורך מקילין לשבת באוטובוס. ואמנם יש שכתבו להחמיר בזה, ראה בס' הליכות שלמה (פט"ו ס"ו), ובהליכות אבן ישראל (עמ' שגט). וע"ע בס' תורת היולדת (פמ"ח ס"ז). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א ס' שמב). ונהגו העם להקל בזה.

(כא) מור וש"ע (סי' תקנט ס"ה). וכתב הגר"ח פלאג"י (מל"ח סי' י אות טט), שבעת אמירת הקינות, צריך להגביה הקול בקול מר. וז"ל הוזה"ק (בשלח דף נה:): רבי יהודה היה יושב לפני רשב"י, והיה קורא, כתיב קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, מיהם צופיך, אלו שמצפים מתי ירחם קוב"ה לבנות ביהמ"ק, וכתיב נשאו קול, היה לו לומר ישאו קול, אלא כל אדם שבוכה ומרים קולו על חרבן ביתו של הקב"ה, זוכה למה שכתוב אחרי כן, "יחדיו ירננו", זכי דמחוי ליה בישובא בחדוותא, בשוב ה' ציון.

ובכל תיבת "איכה", יגביה קולו יותר בבכיה ויללה, כמ"ש בס' עמודי שמים (דף עב ע"ב) ובנכ"י. ובאליה זוטא כתב שמהרי"ל היה מפסיק בין פסוק לפסוק כמו בקריאת התורה, ובין איכה לאיכה מפסיק יותר. ע"ש. ובביאור ענין הקינות, כתב הרב המני"ח בשו"ת הלק"ט (ח"ב סי' קלט), שאדם השש ושמוח ושקט ושאנן מפחד רעה, בבוא עליו כל מין צער אפי' קטן יחשב לו לגדול, וכ"ש אם היא צרה גדולה ורעה רבה, שדרך טבע ההפכים שיורגשו בעצמם כשיופגשו זב"ז, וככה אנחנו בני"ג בגלותינו, שהיינו ברום המעלות לרכוב שמים ולחבק זרועות עולם, ועתה בעונותינו ירדנו

(כב) הנה לגבי ישיבה בנסיעה במכונית, יש סברא להקל, כיון שאין שום אפשרות אחרת. אך יש לעיין לגבי נסיעה באוטובוס, אמנם גם בזה יש סברא להקל, שלא החמירו בישיבה על כסא רק במקום שיש אפשרות אחרת ולא במקום שיוכרח לעמוד, והרי באוטובוס לא שייך שישב על הריצפה ולעשות מילתא דתמיהה.

וכן הביאו בשם הגר"ש אלישיב, שמותר לשבת באוטובוס בנסיעה בת"ב, כיון שאין ישיבתו לשם תענוג אלא בכדי שלא יפול. וכן אין הישיבה בשביל נוחות אלא בשביל מעבר

כג. תלמיד חכם שמחבר ספרים בהלכות תשעה באב או בהלכות אבילות ושאר דברים המותרים בתשעה באב, וכותב את הדברים, ואינו יכול לעסוק במלאכת הקודש רק עם שלחן וכסא, מותר לו לשבת על הכסא כדי לכתוב, ולא יחמיר בזה ויגרום לביטול תורה. וכן מי שלומד תורה בביתו וקשה לו להתרכז בלימודו כשיושב על כסא נמוך, או על מזרון, אין למחות בו אם ישב על כסא רגיל. (כג)

הלכות מילה ופדיון הבן בתשעה באב

א. אם יש ברית מילה ביום תשעה באב, מליץ את התינוק אחר שסיימו את הקנינות, ויש שנוהגים להמתין עד אחר חצות, ואז מליץ אותו, וברכת המילה אשר קידש ידיד מבטן אומרים אותה מבלי לברך עמה ברכת בשמים, ואם היולדת [תוך ל' ללידה]. נמצאת שם, המברך על הכוס יכוין לפטור אותה והיא תשתה ממנו, ובלבד שגם היא תשמע הברכה היטב ותכוין לצאת ידי חובה. ותזהר שלא תפסיק בדיבור בין שמיעת הברכה לשתית הכוס. ואם אין היולדת שם יברך על הכוס ויטעים מן היין לתינוקות שהגיעו לחינוך, כבן שש שנים, שמבין ויודע למי מברכים, ואין שום איסור בזה, אפילו אם אינו צריך לשתות באותה שעה. ומותר לבעלי הברית, אבי הבן והסנדק והמוהל ללבוש בגדי שבת, ואסור להם לנעול נעלי עור. (א)

ב. אין להתיר לבעלי ברית ללמוד תורה כרגיל כמעשהו בכל יום, אלא צריכים ללמוד רק בדברים המותרים ללמוד בהם בתשעה באב. (ב)

אם מותר לישוב ע"ג כסא כדי ללמוד

שמחבר ספרים בהלכות ת"ב או בהלכות אבילות ושאר דברים המותרים בת"ב, וכותב את הדברים, ואינו יכול לעסוק במלאכת הקודש רק עם שלחן וכסא, מותר לו לשבת על הכסא כדי לכתוב.

א זקן ע"פ מ"ש מ"ש מ"ש מ"ש מ"ש (בס"ת תקנד ס"ו), שהיולדת כל שלשים יום מיום לידתה אינה מתענה, אלא מאכילים אותה מיד, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. וכן הסכים הגר"א יו"ד (סי' רסה ס"ק כה). וע"ע בשו"ת דברי יוסף אירגאס (סי' י). וראה אריכות בזה בחזו"ע תעניות (עמ' קכ), ומשם בארה.

ובס' טהרת השלחן (סי' תקנט ס"ח) הסתפק בברית מילה שחל בט"ב, אם מברך שהחיינו. וע' בשבט הלוי (ח"י סי' פד אות ג). וראה להלן לגבי פדיון הבן בט"ב. ובשו"ת שיח יצחק וייס (סי' רמח) כתב שמדברי מרן משמע שאבי הבן מברך שהחיינו על המילה בט"ב. וראה גם בס' דעת תורה (סי' תקנא) שהשיג עמ"ש בס' גור אריה יהודא (חיו"ד סי' קטז) שאין לברך שהחיינו.

ב ודלא כמ"ש בס' ט"ב שחל בשבת (להגר"צ כהן. פ"ח סע"ב) להתיר לבעלי ברית לימוד התורה אף בדברים האסורים בלימוד בט"ב, דיו"ט שלהם הוא ורק שילמדו בצניעא. וזה אינו.

כג וכיו"ב נתבאר לעיל לגבי ישיבה באוטובוס, שהוא דבר הכרחי לישוב. ולשון מרן הש"ע (סי' תקנא ס"ג) ליל ת"ב ויומו יושבים בביהכ"נ לארץ עד תפילת מנחה. ע"כ. ולכאורה היינו דוקא בביה"נ. אולם בכ"י שם כתב בתחילת הסי' (ד"ה יושבים לארץ כאבלים), שכן כתבו הגמ"י (מנהגי ת"ב), דגרסינן בגמ' תענית לא. כל המצות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב. לכן נראה למהר"מ (הל' שמחות סי' סד) מנהג הצרפתים שאין יושבים ע"ג ספסלים עד תפילת המנחה, דומיא דאבל שיושב ע"ג קרקע כל שבעת ימי אבלו. עכ"ל. נמצא שאף בבית נמי הוא בכלל ישיבה על הארץ, דומיא דאבל שהוא יושב על הארץ. וראה עוד בחיי אדם (כלל קלה אות כ). ומ"ש מרן בביהכ"נ לאו דוקא, אלא לרבותא נקט דאפי' בביהכ"נ שאינו כבוד כ"כ ליישב על הקרקע, אפי"ה יעשה כן. וראה בנטעי גבריאל הל' בין המצרים.

ולכן גם מי שלומד תורה בביתו לכתחלה ישב על הארץ, וזכורני לפני כששים שנה, שמרן אמר"ר זיע"א היה לומד בביתו, יחד עם הבנים, גמ' מו"ק, וכן הלכות אבלות, וישב ע"ג מזרון ולמד. אך בשנים מאוחרות יותר ישב בביתו על כסא ולמד. ועכ"פ לצורך מניעת ביטול תורה אפשר לסמוך ע"ז. ומ"מ תלמיד חכם

ג. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בעלי הברית מתפללים מנחה בעוד היום גדול, ומותרים לאכול, ואינם משלימים תעניתם, לפי שיום טוב שלהם הוא. ג.

דין תענית ט"ב דחוי לבעלי ברית

בס' שמו יוסף (אות קצ), שכן מנהג והראון. וכ"כ בשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סי' קמז) שמנהג תימן להחמיר. ע"ש. ולכאורה היה מקום לחוש לזה קצת פעה"ק ירושלים ת"ו דלקוטאי נינהו, ואפשר שנהגו להחמיר בזה. אולם הנה הרב א"ר (סי' קה) כתב ע"ד המג"א הנ"ל: ולא נהירא, שגם הש"ע והלבוש לא התירו לעשות סעודה, וכמ"ש הרב שכנה"ג, והמג"א גופיה, ולא התירו לאכול אלא לבעלי ברית [וכ"כ הדגול מרבבה]. וכן מדברי הרמ"א והלבוש ושאר כל האחרונים לא משמע זה המנהג שכתב המג"א לאסור, ואדרבה הרי המלבושי יו"ט, הוסיף, "וה"ה פדיון הבן" וכו'. הרי שאף המלבושי יו"ט שהיה רב מובהק ובקי בכל המנהגים לא הזכיר מהמנהג לאסור רק הוסיף היתרים, ובכנה"ג כתב להחמיר מפני שהיה במדינות תוגרמא, משא"כ במדינותינו שנהגים כדברי הש"ע. עכ"ל.

ובן מוכח מדברי הט"ז (סי' תקמט), דס"ל כמון הש"ע. גם הרב דגול מרבבה תמה על דברי המג"א, וכתב, שאף מן מודה שאין להתיר אלא לבעלי הברית, ולא לעשות סעודה לקרואים. ע"ש.

ובמ"ש השאלת יעב"ץ ח"ב (סי' כג), שעפ"ד המג"א אסור להקל. ע"ש. כתב עליו השע"ת, שדבריו תמוהים, ובודאי שהעיקר להקל. וכמ"ש הא"ר, ומ"ש הכנה"ג שהמנהג להחמיר לא דיבר אלא על מדינתו, משא"כ בשאר מדינות. ושכן משמע מד' מהרש"ל בים של שלמה וכו'. ע"ש.

גם הגאון ישועות יעקב (סק"ה) תמה בזה על המג"א, שאיך נתפוס מנהג נגד רבינו יעב"ץ והטור וסיעתם, בלי שום חולק ע"ז. ואולי במקום המג"א, היה מנהג להחמיר, אבל במקומותינו נוהגים כפי הדין וביחוד בג' צומות. ע"כ.

וכ"פ בשו"ת דברי מנחם שטיינהרט (סי' כג), שיש לסמוך ע"ד הא"ר, שבעלי הברית לא ישלימו התענית, אלא אחר מנחה גדולה, יאכלו וישתו לכבוד המילה. ולדעתי מי שלא עושה כן נקרא הדיוט. ע"ש.

וכ"כ בס' מאורי אור (חלק עוד למועד, דק"ח ע"א), וז"ל: ומילה בת"ב שנדחה, מסקנת הב"י והא"ר ורוה"פ, שאחר מנחה גדולה לא ישלימו שלשת בעלי הברית את התענית, והם אבי הבן והיולדת והסנדק והמוהל, שיו"ט שלהם הוא, ודלא כהמג"א. ע"ש. וכן מנהג ארצות המערב להקל בת"ב דחוי כדעת מרן, וכמ"ש

ג) כ"כ הטור (סי' תקנט) וז"ל: מעשה שחל ת"ב בשבת ונדחה עד למחרת, ורבינו יעב"ץ היה בעל הברית, והתפלל מנחה מבעו"י גדול, ורחץ, ולא השלים תעניתו לפי שיו"ט שלו היה. וראיה מהא דתניא (עירובין מא.), א"ר אלעזר ברי' צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין, וחל ת"ב בשבת ודחינוהו עד לאחר שבת, והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיו"ט שלנו היה. ע"כ. והתוס' עירובין (מ:): כתבו, מעשה היה בברית מילה ברבינו יעקב ברי' יקר, שחל י' באב בא' בשבת, והוא היה אב"ד, וצוה להתפלל מנחה גדולה, ורחצו ואכלו מפני שיו"ט שלהם היה. כדכתיב שש אנכי וכו'. עכ"ל. הנה שאף הרב רבינו יעקב ברי' יקר (רביה דרש"י) הסכים כן. ומדנקיט ואכלו בלשון רבים משמע שכל בעלי ברית מותרים. (וע' בשו"ת רש"ל (סי' כט) שכ', שרבינו יעקב ברבי יצחק סג"ל היה בימי רש"י, ונקרא רבינו יעב"ץ. ע"ש). וכתב מרן הב"י, שכ"ה בהגמ"י, ובמרדכי (סוף מ"ק סי' תקלד, ובסוף תענית), ובעל ברית נראה דהיינו אבי הבן, אלא שהמרדכי כתב בעלי ברית, ולפ"ז נראה שאף המוהל והסנדק בכלל זה.

וז"ל התשב"ץ (הוצאת תורה שבכתב, תשס"ה, סי' תס אות ב), והוא בב"י: מעשה ברבינו יעקב בן ר' יצחק סג"ל וכו', והלך ורחץ הוא ובעל בריתו ומלו הנער ואכלו כל צרכיהם וכו'. ע"כ. ומשמע דבעל ברית היינו אף הסנדק או המוהל שיו"ט שלהם הוא, כמו שהוא כן לאבי הבן. ומדברי הגהות אשרי משמע דבעל ברית היינו הסנדק, ומ"מ לא גרע מוהל מסנדק. עכת"ד. וע' בס' הרוקח (סי' קיג), ובאו"ז ח"ב (סי' תמ), ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס לבוב סי' רכז), ובהגהות אשרי (מ"ק כא. ד"ה והשיב), שכולם הביאו להלכה דברי רבינו יעב"ץ. וע"ע בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' ה) שה"ד רבינו יעב"ץ, וכתב, שזהו מנהגם של חסידים ואנשי מעשה. ע"ש. וע' באורך בשו"ת יבי"א ח"א (האר"ח סי' לד).

והנה המג"א (סי' תקנט ס"ק יא) כתב בשם הכנה"ג, שעכשיו נהגו להשלים התענית אפי' אחד מארבע צומות שנדחו. וסיים, ועכשיו שנתפשט המנהג שרוב הסעודות נעשין בלילה, א"כ ביום התענית אין להקל. עכ"ל. וע"ע בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' עז) שכתב ג"כ להחמיר עפ"ד הכנה"ג. וכ"כ הרה"ג מהר"ח פלאגי בס' רוח חיים (סי' תקנט ס"ק א) שכן מנהג אומיר להחמיר. וכ"כ בשלחן גבוה (סי' טו) שכן מנהג שאלוניקי. וכ"כ

ד. יש נוהגים כשהמילה בתשעה באב קוראים את הילד "מנחם", כמו שנוהגים שאם המילה ביום פורים קוראים לתינוק מרדכי. (ד)

ה. ולענין נעילת הסנדל, ראוי לבעלי הברית להחמיר אף בתשעה באב דחוי, שלא לנעול נעלי עור אף בשעת המילה, אלא בנעלי בד או גומי וכיוצא בזה. (ה)

ובאמת שהיא חומרא הבאה לידי קולא, שהרי כיון שיו"ט שלהם הוא אינם רשאים לזלזל בו ולהתענות. וכה"ג כ' בשו"ת בית יהודה ח"ב (ס"ס כג) שחתן בכור שמתענה בע"פ שרוצה להחמיר על עצמו, אינו רשאי, משום דלגבי דידיה יו"ט הוא. ומ"ש הרמ"א באה"ע (ס"י סג) שנוהגים שהחתן מתענה ביום חופתו כדי שימחלו עונותיו, אין לסמוך ע"ז, ולא נהגו העולם בכך, אא"כ החופה נעשית בלילה אחר הצום. עכת"ד. אלמא דהיכא דהוי יו"ט שלו אינו רשאי להתענות בו. ואף הרמ"א יודה בכאן, דשאני התם שמתענה לפני שיתחיל יו"ט שלו, ודמי לתענית בער"ש דק"ל מתענה ומשלים, אף שנכנס לשבת כשהוא מעונה. משא"כ כאן דמצפרא כנופיא בהתאסף ראשי עם לקיים מצות מילה בשמחה, וקצת ראייה ממה שר' אלעזר בר' צדוק ורבינו יעב"ץ עבדי עובדא בנפשיהו לאכול, ואילו היו רשאים להחמיר, הרי כדאי הוא בית אלהינו שיאבדו עליו יו"ט אחד.

וכ"כ בתשו' בית דוד (ס"י שמ"ז דפ"ז רע"ב), שכ' דבעל ברית שרוצה להחמיר ולהתענות ביום פטירת אביו אינו רשאי, שהוא מצווה לאכול ולשמוח, ואם מתענה מבטל המצוה, ושכ"נ מלשון הגמ"י שכתב מצוה לאכול וכי'. [שו"ת יבי"א ח"א, אור"ח ס"י לד].

ועל כן בעלי ברית רשאים לאכול ביום המילה, כיון שהוא ת"ב דחוי, וכ"ש בד' צומות שנדחו. (ובתענית אסתר יש להקל אפי' חל בזמנו. כ"ל). ואף בירושלים עה"ק דלקוטאי נינהו, אין להחמיר, ואע"פ שכ' התוס' (פסחים יד.) אהא דפריך הירוש', וירושלים לאו מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, כלומר סברא הוא לנהוג שם איסור, כיון שמתקבצים שם אף ממקומות שנהגו איסור. עכ"ל. מ"מ בהיות שע"פ קבלת דברי מרן הש"ע המנהג כאן להתיר, קמא קמא דמטי להכא בטל מנהגו. ובמק"א הארכנו בזה בס"ד, [וראה גם בסו"ס ילקו"י פסח כרך ב' קונט' בענין קמא קמא בטיל].

(ד) שו"ת הרשב"ץ ח"ג (ס"י ח).

ראוי לבעלי הברית להחמיר אף בתשעה באב דחוי, שלא לנעול נעלי עור

ההולך לבהכ"נ למול את בנו. ואם יש חילוק בזה בין אבל ליום ת"ב.

בשו"ת ויען משה (תאור"ח ס"י עז). ובשו"ת קרית חנה דוד ח"ב (ס"י עה). ע"ש. וכ"פ ר' יוסף סוסו הכהן מתוניס בשו"ת שארית יוסף (תאור"ח ס"י לב). וכ"כ הרה"ג ר' משה הכהן בשו"ת והשיב משה (תאור"ח ס"ס לו). וכ"פ בקש"ע (ס"י קכה ס"ח) וכ"פ המשנ"ב ובשעה"צ (ס"ק ט), שכל בעלי הברית, אבי הבן והסנדק והמוהל רשאים שלא להשלים התענית, כמ"ש הא"ר והחמד משה, ודלא כהמג"א. ע"ש. וכן העלה להקל בשו"ת קנה בושם ח"ג (ס"י לח), וכמ"ש המשנ"ב בפשיטות. ע"ש. וכן עיקר.

והנה השד"ח (בפאת השדה ס"י ב אות ח) ה"ד השואל ומשיב שפקפק על מי שהתיר בזה, עפ"ד המג"א שנתפשט המנהג לאסור. אולם בשו"ת הד"ר (ס"י ט) כתב לדחות דברי השו"מ, וכתב, ואני בעניי הנהגתי כמה פעמים כדברי הא"ר שפסק להתיר, וכל שיש היתר ע"פ הש"ע והפוסקים אין לגבב חומרות. אך אין להקל אלא לבעלי ברית. ואם מחלקים המילה, אחד מוהל ואחד פורע וכו' כולם מותרים לאכול. אלא שראיתי כמה פעמים שהיה מכושול שאכלו גם קרובים שלא כדת. עכת"ד (שו"ת הד"ר). וכתב ע"ז השד"ח, שאין להתיר, כיון שהעיד בעצמו שראה כמה פעמים שהיה מכושול, ובפרט לפמ"ש בשו"מ שפשט המנהג לאסור. ע"כ. והעיקר כדברי שו"ת הד"ר, ואין לאסור לבעלי ברית מפני שבאו גם קרובים אחרים להקל, שאינו אלא אקראי בעלמא שתחול מילה בת"ב דחוי, ובאקראי לא גזרינן, וכמ"ש בע"ז (ל). וכ"ש שאין בידינו לגזור גזרות מדעתינו. ושפיר עביד בשו"ת הד"ר שלא שת לבו גם לזאת. ונראה דבשו"ת הד"ר מיירי היכא שלא נתברר המנהג כ"כ, שאינו דבר המצוי, ולכן מוקמינן ליה אדינא. (עי' בשו"ת תרוה"ד ס"ס קכו). **וע'** בארחות חיים (ס"י תקנט ס"ק יג) שכ' בשם שו"ת דברי מנחם (ס"י כג), שאף שהסעודה יש לעשות בלילה, מ"מ אבי הבן והסנדק והמוהל יאכלו לאחר מנחה גדולה ולמצוה תחשב להם שיו"ט שלהם הוא. וכ"כ בשו"ת שאילת משה (תאור"ח ס"י מא).

(ה) ז"ל מרן אמו"ר: שאלה, אבי הבן תוך שבעה לאבלו על אחיו, האם מותר לו לנעול נעליו בעת

תשובה: בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' רפט) כתב בזה"ל: הלכה למעשה, אבל שהוא בעל ברית מותר בנעילת הסנדל, ולא יאמרו צידוק הדין ביום ההוא, מפני שיו"ט שלו הוא. כמ"ש מהרי"ל הביאו מרן בב"י (ס"ס שצא). וכתב עוד שמותר לו ללבוש בגדי שבת עד אחר שישוב מבהכ"נ, שאז היו מליץ בבהכ"נ כמנהג עה"ק ירושלים, אבל כשהמילה בבית אז מותר לו עד אחר המילה. עכת"ד. והנה בתשובת מהרי"ל [סי' קטז] מיירי לענין אבל בעל ברית להכנס לסעודה תוך י"ב חודש, והתיר כיון שיו"ט שלו הוא. ושכ"כ התוס', והביא ראייה מרבינו יעב"ץ שהיה בעל ברית בת"ב שנדחה, והתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורחץ ולא השלים תעניתו. ונודעיתא בטור (או"ח סי' תקנט). וכ"ה הרוקח (סי' קיג). ובאר"ח ח"ב (ס"ס תמ), ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סי' רכז). ובהג"א (מ"ק כא. ד"ה והשיב). וע"ע בשו"ת הרשב"ץ הנ"ל. ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' קצא) ה"ד הלק"ט הנ"ל, וכתב, שאין ראייה מספקת לדבריו, כי מ"ש בב"י (ס"ס שצא) בשם מהרי"ל, התם מיירי בבעל ברית אחר שבעה לאבלו, בתוך שלשים, או בתוך י"ב חודש על אב ואם, כמבואר בהדיא במקור הדברים. וגם כל אותו סי' שבטור מיירי בדין שלשים וי"ב חודש, ואהא מייתי מרן הב"י דברי מהרי"ל.

וכ"כ הרמ"א בד"מ ז"ל: ונ"ל דקוא לאחר שלשים, אבל בתוך שלשים יש להחמיר כמ"ש הטור בשם הראב"ד. וע"ע בט"ז ובנקודות הכסף. ומכלל דבריהם מבואר דבתוך שבעה אין שום היתר. ומההיא דרבינו יעב"ץ אין ראייה, שלא התיר אלא בת"ב דחוי", וכמ"ש בב"י (סי' תקנט). ע"כ.

אולם בשו"ת זרע אמת ח"ב (חיו"ד סי' קנח) כתב להליץ ע"ד הלק"ט, שראיתו היא ממ"ש מהרי"ל שיו"ט שלו הוא, אלמא שיש לו דין יו"ט לכל דבר, שאינו נוהג אפי' בתוך שבעה אלא דברים שבצינעא, וכן מוכח ממה שהתיר להכנס גם לסעודת נישואין, אף שזה אסור מדינא דגמ', ובע"כ צ"ל שיו"ט שלו הוא ממש מדרבנן, כמ"ש התוס' (שבת קל.), ע"פ מ"ש בפרקי דר"א (פרק ט), ויעש אברהם משתה גדול ביום ה'הגמל" את יצחק, ה"ג מל, דהיינו ביום שמיני כמינן ה"ג. הרי דהוי יו"ט שלו מדרבנן מיהא. וא"כ שפיר י"ל דדחי דברי אבלות דרבנן שבפרהסיא. ומ"ש הרב בית דוד שאין לסמוך ע"ד הלק"ט שלא כתבם אלא לחדד את התלמידים וכו' כמ"ש בהקדמתו, וכן בשו"ת דבר משה (חיו"ד סי' פב) דחה הוראת הלק"ט מטעם זה, אולם אני אומר שכיון שכתב ע"ז הלכה למעשה, תשובה זו היא יוצאת מן הכלל, לפי שנראה שעשה

מעשה ע"פ הוראתו בירושלים עה"ק, ושפיר יש לסמוך על הוראתו מהטעמים הנ"ל. גם מסי' רפג ואילך הם מבנו של הרמה"ח, וכתב שם שהם הוראות ששמע מרבותיו, וא"כ יש לסמוך על דבריהם. ועכ"פ לא יהיה אלא ספק הא קי"ל הלכה כדברי המיקל באבל. עכת"ד. וכיו"ב כתב הרב פרי האדמה ח"ג (דף פה.). ע"ש. ונראה שהרב זרע אמת סותר עצמו כאן למ"ש (בסי' קמה), דהאי דאמר"י גבי בעל ברית שיו"ט שלו הוא, אינו אפי' מדרבנן, אלא מנהג בעלמא, ורק רמז בעלמא יש לזה מה"ת, כמ"ש התוס' (שבת קל.). הנ"ל. וא"כ כיון שהוא רק מנהג בעלמא, אינו בדין לדחות איסור מדינא דגמ'. ונכ"כ הגר"ח פלאגי בשו"ת נשמת כל חי (חיו"ד סי' סב) שהביא מה שאמרו במדרש תהלים (הביאו בספר מנורת המאור), ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהליך, בא וראה שאין דבר חביב לאדם יותר מבנו, וכשרואה שנשפך ממנו דם המילה כדי לעשות רצון בוראו, מקבלו עליו בשמחה (בברכת שהחיינו) ומוציא הוצאות לסעודה, ועושהו יום שמחה "מה שלא נצטווה", דמוכח שאין חיוב מן הדין לעשות סעודה לברית מילה, ומ"מ אפי' אם יש חיוב מדרבנן, אין כח ביו"ט של המילה לדחות אבלות דרבנן, שחיוב האבלות הוא דבר ברור לכ"ע, משא"כ חיוב יו"ט של מילה שאינו אלא מחמת מנהג, כמ"ש הרב זרע אמת (חיו"ד סי' קמה). ע"ש.

גם בשו"ת זרע אמת ח"א (חאו"ח סי' עו) נשאל, אם מותר לאבי הבן או למוהל ולסנדק להסתפר ביום המילה, בשבוע שחל ת"ב להיות בתוכה, והשיב, שאע"פ שיו"ט שלהם הוא, מ"מ אינו יו"ט גמור, אלא מנהג בעלמא, שקיבלו עליהם ישראל בשמחה, ולכן לענין תספורת שאסור מדין הגמ' ודאי שאסור גם לבעלי ברית, וכדמוכח נמי ממ"ש מהרי"ל הובא בב"י יו"ד (ס"ס שצא), שמותר לאבל בעל ברית בתוך שלשים של אביו לרחוץ וללבוש בגדי שבת, הרי שאפי' אחר שבעה לא התיר אלא רחיצה ולבישת בגדי שבת שאינם אסורים מדינא דגמ', אלא ממנהגא, כמבואר (בסי' שפא). ומכאן ראייה לנ"ד שאסורים בתספורת, מכיון שהוא מדינא דגמ'. ומה שהתיר רבינו יעב"ץ לבעלי ברית בת"ב שנדחה ליום ראשון לאכול וכו', הרי לא התיר אלא בת"ב דחוי, הלא"ה לא מבטלינן שום צד אבלות של ת"ב משום המילה, וכמ"ש בב"י שם. ומ"ש הפנים מאירות ח"ג (סי' לו) להתיר תספורת לבעלי ברית בשבוע שחל בו ת"ב, וכמו שהתירו להם ללבוש לבנים, במחכ"ת ליתא, דמנ"ל לומר שמותר להם ללבוש לבנים בשבוע שחל בו ת"ב, הלא לא כתב

הרמ"א להתיר אלא בבגדי שבת אבל לבנים ממש אסור. וכ"ש בגדים חדשים ומכובסים שאסורים מדינא דגמ', שאין להתירם משום מצות המילה. ושו"ר כן להרב א"ר (סי' תקנא ס"ק כח), שהעלה כדברינו לאסור להלכה ולמעשה. ושוב נדפס שו"ת בני יהודה, וראיתי

(בסי' פה) שגם הוא כתב בפשיטות לאסור וכו'. ע"ש. אתה הראת לדעת שהרב זרע אמת עצמו העלה לאסור לבעלי ברית ביו"ט שלהם דבר שאסור מדינא דגמ', ואדרבה מביא ראיה לדבריו בזה מדברי מהרי"ל, היפך ממה שהעלה (בחיו"ד סי' קנח) הנ"ל.

נקטי' לאסור תספורת לבעל ברית בשבוע שחל בו תשעה באב

[ובעיקר דינו של הרב זרע אמת (חאו"ח סי' עו) הנ"ל, שאסר לבעלי ברית להסתפר בשבוע שחל בו ט' באב, כן העלה גם הנו"ב קמא (חאו"ח סי' כח) שבודאי אסור לבעלי ברית להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, כי מה שאסור מדין התלמוד לא הותר לכבוד המילה. ע"ש. ואמנם בשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קנח) הסכים עם הפנים מאירות להתיר, וכ"פ בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' צג). וכ"כ בספר מאורי אור (עוד למועד דף קלט:).]

אמת דברי הראשונים הנ"ל בודאי לא היו פוסקים היפך דבריהם.

אולם מהרי" עייאש במטה יהודה (ר"ס תקנא ד"ה הגה), אסר תספורת לבעל ברית מר"ח אב עד התענית. וכ"כ היעב"ץ במור וקציעה (סי' תקנא), ובשאלת יעב"ץ ח"ב (סי' כג). וכן בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' לא) העלה לאסור בשבוע שחל בו ת"ב, דהוי מדינא. ובודאי דהכי נקטי'. וכ"כ בשד"ח (מערכת בין המצרים סי' א אות ג) שכן מנהג הספרדים להחמיר בשבוע שחל בו ת"ב, שהתספורת אסורה מן הדין. ולא ראינו מי שיתיר בזה בשבוע שחל בו ת"ב.

והנה מרן החיד"א בברכ"י (סי' שצא סק"א) כתב, ומה שהקשו הרב בית דוד (חיו"ד סי' קצא) והרב דבר משה (חיו"ד סי' פב) על מ"ש מהר"י חאגיז בשו"ת הלק"ט (סי' רפט), הרואה יראה כי התשובה הנזכרת היא מבנו של הרב כשהיה רך בשנים, ושו"ר לעטרת ראשי מורי הרב מהר"י נבון זלה"ה בתשובותיו כת"י שהסכים למעשה שהאבל יכול להיות סנדק אף בתוך שבעה, אך אסור לו לנעול סנדל וללבוש בגדי שבת, והביא ראיות לדבריו. עכ"ל. ודברי רבינו מהר"י נבון נדפסו בשו"ת נחפה בכסף ח"ב (חיו"ד סי' ה דף מב:) ששם ה"ד הרב בית דוד והרב דבר משה שדחו בשתי ידיים הוראת הלק"ט הנ"ל, וסיים, דמ"ש הבית דוד שלא התיר מהרי"ל אלא לאחר שבעה, הדין עמו, ובודאי דלא שייך לומר בזה הלכה כד' המיקל באבל, כיון שדברי הלק"ט בזה אינם מכוונים, ומוכחא מילתא שלא העמיק העיון בזה וכו'. ובודאי שאין להקל בתוך שבעה בנעילת הסנדל וכיו"ב, אלא יעשה המצוה כשהוא מעוטף באבלו. עכ"ד.

ובאמת שבספר ארחות חיים ח"ב (עמ' תקע) כתב וז"ל: ואבל שהוא בעל ברית, הולך בבוקר לבהכ"נ "בלי מנעלים", ויושב בבהכ"נ במקום האבלים, ואחר התפלה מקבל את הבן ומכניסו לברית וכו', ואח"כ יוצא הוא והסנדק והמוהל והולכים עמו הקהל עד ביתו, וחוזר ונוהג אבלות. ע"כ. וז"ל האגודה (סוף מ"ק סי' סה) מוהל אבל שאין שם מוהל אלא הוא ימול אפי' ביום ראשון לאבלו, ולעולם ילך יחף לבהכ"נ. ע"כ.

גם בשו"ת חקרי לב (ח"ג מו"ד סי' קנ) ה"ד הרב בית דוד במה שחלק על הלק"ט הנ"ל, והעלה שהנכון שלא ילך האבל שהוא בעל ברית לבהכ"נ ויתפלל בביתו, וגם בעת המילה אסור בנעילת הסנדל, ואף שכתב הרא"ש דהאידינא שאין רגילות ללכת יחף הוי נעילת הסנדל חובה בשבת, מ"מ כיון דחידוש הוא דיינו להתיר בשבת ויו"ט ולא באבי הבן. וכ"כ הרב אי"ש צדיק בסידור בית עובד (הל' מילה אות יג, דף קצא). וז"ל: אבי הבן שהוא בתוך שבעה לאבלו, צריך לנהוג ביום הברית כל דיני אבלות, ואסור בנעילת הסנדל. וכן הורה מהר"י אלבעלי ז"ל הלכה למעשה לאבי הבן אבל ביום המילה שאסור לו לנעול נעלו, אלא ילך יחף לברית המילה, וכן ראוי להורות. ע"כ.

גם בשו"ת הראב"ד (סי' רי סוף עמ' דס) כתב וז"ל: אם בתוך שבעת ימי אבלו יש לו בן להכניסו בברית, וכן אם הוא מוהל העיר, ילך בבוקר לבהכ"נ "בלי מנעלים", ולא ישב במקומו, ויכניס את הבן לברית אחר התפלה כנהוג. עכ"ל. הא קמן סרכין תלתא מגדולי ההוראה שכתבו להדיא שצריך ללכת בלי נעלים לברית המילה, וכ"כ הא"ר (סי' קלב סק"ד) בשם האגודה, שאבל בעל ברית הולך למילה כשהוא יחף, ודחה דברי מורה אחד שהורה שאינו נוהג אבלות כלל, מפני שיו"ט שלו הוא, דליתא, שאינו דוחה אלא דבר שבמנהג. ע"ש. ועכ"פ ברור שאילו ראו הלק"ט והזרע

אמנם בשו"ת זכור לאברהם אביגדור (חיו"ד סי' כ), הביא מ"ש בשו"ת דבר משה (חיו"ד סי' פב) להתיר לנגן בכלי שיר בשעת הוצאת התינוק למול, וכתב עליו, שהפריז על המדה להקל להשמיע קול כלי שיר

התוס' (ביבמות מג): דאבלות ישנה ודרבים יש להחמיר טפי בדבר שבפרהסיא, כגון משא ומתן, שאם יעסקו בפרקמטיא ובמשא ומתן כל היום יבאו לומר שאין חוששים להתאבל על ירושלים. ול"ד לאירוסין שאינה אלא שעת אחת. אלא שנראה מדברי התוס' שזהו דוקא בדבר שנמשך כל היום כגון משא ומתן, אבל לבישת מנעל שאינה אלא בשעת המילה, י"ל דאבלות ישנה קילא. (וע"ע בשו"ת זרע אמת חאו"ח סי' עו דף פד ע"ד).

ובן משמע ממ"ש הברכ"י יו"ד (סי' שצא סק"א) בשם רבו הנחפה בכסף, בדין אבל בתוך שבעה, והוא בעל ברית, שאסור לו ללבוש בגדי שבת, ואילו כאן בדין ת"ב, פסק הרמ"א (סי' תקנט ס"ח) להתיר לבעל ברית ללבוש בגדי שבת, משום דהוי אבלות ישנה, אלמא דת"ב קיל טפי מדין אבל בתוך שבעה, ולפ"ז כיון שהחמיר הזבחי צדק בדין ת"ב, אף דהיא אבלות ישנה, כ"ש באבלות חדשה שהיה צריך להחמיר שלא להתיר לאבל בעל ברית שינעול מנעליו בשעת המילה. וכ"ש בהגלות נגלות דברי הראשונים הנ"ל שאסרו בהדיא, שבודאי שכן יש להורות לאסור.

שן"ך בשו"ת בית אב (חאו"ח סי' פב אות ג) שכתב שאם יש מילה בת"ב, מותרים בעלי הברית בעילת הסנדל כשם שמוותרים ללבוש בגדי שבת, ואע"פ שאיסור נעילת הסנדל הוא מדינא דגמ', ולא כמו בגדי שבת, מ"מ כיון שיו"ט שלהם הוא, שהמילה נעשית בשמחה, יש להקל גם בעילת הסנדל וכו'. ע"ש. ולפי מש"כ לעיל בשם הרב זרע אמת, שאף שאמרו יו"ט שלהם הוא, אינו אפי' מדרבנן, אלא ממנהגא, ואינו דוחה דבר שאיסורו מדינא דגמ', אין היתרו נכון.

ישוב מצאתי בשד"ח (פאת השדה, מע' בין המצרים סי' ב אות א בד"ה וכתב ידידי הגאון וכו'), שה"ד הרב בית אב הנ"ל, וכתב ע"ז, דמה שפשוט לו להתיר נעילת הסנדל, לכבי לא כן ידמה, שהרי מרן (בסי' תקנט ס"ח) לא התיר להם ללבוש בגדים לבנים, משום שהם אסורים מדינא, ולא שרינן אלא בגדי שבת שאינם אסורים אלא ממנהגא. וא"כ י"ל שה"ה שאסורים בעילת הסנדל בת"ב, כיון שהוא אסור מן הדין, וכן מוכח ממ"ש הרב זרע אמת (חאו"ח סי' עו), דמ"ש שיו"ט שלהם הוא לאו יו"ט ממש הוא, שאינו אלא אסמכתא בעלמא. ושלכן לא התירו משום יו"ט זה אלא דברים האסורים ממנהג, ולא דברים שאסורים מן הדין. אלא שמצינו מחלוקת בזה בדין אבל בתוך שבעה שהוא בעל ברית, שהלק"ט מתיר בעילת הסנדל בשעת מילה, וחלקו עליו הרבנים בית דוד ודבר משה. וכ"כ מרן החיד"א בברכ"י יו"ד (סי' שצא סק"א) בשם רבו לאסור. וכיון

המנגנים בשעת הוצאת התינוק. ואני הוריתי לאבל ת"ח שמתה אשתו היולדת יום אחד קודם יום המילה, שיתפלל בביתו כמו שנוהגים בכל ימי האבלות, ואחר התפלה יקום וינעול מנעליו וילבש בגדיו כרצונו לכבוד המילה, מקצת מלבושי שבת, אבל מנגנים בכלי שיר הם כי לא להזכיר, ואחר המילה יחזור לאבלו. ע"כ. ותימה עליו, שהרי הדבר משה דחה לנכון דברי הלק"ט, ואסר לנעול מנעליו, ואיך הוא התיר לנעול מנעליו מה שאסר הדבר משה, וכן הסכימו עמו לאסור, גדולי ההוראה הנ"ל. ודבריהם מיוסדים על אדני פז, ותנאי דמסייעי להו הם רבותינו הראשונים הנ"ל.

ומכאן תשובה למ"ש בשו"ת זבחי צדק ח"ב (חיו"ד סי' לד) וז"ל: המנהג פה עירנו בגדאד, שכיום המילה, האבל שבתוך השבעה, לובש בגדי שבת ונעול מנעליו כנהוג והולך לכהכ"נ ויושב על כסא המילה כמנהג, ואחר המילה כשיצא מבהכ"נ מחליף מלבושיו, וכהוראת הרב זרע אמת (סי' קנח) מפני שיו"ט שלו הוא. וכן הורה הרה"ג רבי אליהו יהושע עובדיה. עכ"ל. ובאמת מאחר שמדברי מרן החיד"א בברכ"י מתבאר שאין דעתו נוחה מהוראת הלק"ט שהתיר לבעל ברית אבל נעילת הסנדל, כדמשמע מסגנון לשונו, "שתשובת הלק"ט הנ"ל היא מבנו של מהר"י חאגיז כשהיה רך בשנים", וגם סיים בדברי הוראת רבו מהר"י נבון לאסור, (וידוע מ"ש מרן החיד"א בשם הגדולים על רבו מהר"י נבון "שהיה אחד המיוחד מגדולי רבני הדור, וכמעט לא הניח פסקו כמותו"), א"כ לא היה לו להרב זבחי צדק להקל בזה, ואף אם נהגו כן, הרי כתב בתשובת בית דוד (חיו"ד סי' קצא דף קי סע"ב) שאין להשגיח במנהג כזה. ע"ש. וכ"ש שמצאנו לרבותינו הראשונים שכתבו בהדיא לאסור נעילת הסנדל לאבל בעל ברית, שבודאי כן עיקר ההלכה.

גם יש לתמוה ממ"ש הרב זבחי צדק עצמו (בחאו"ח סי' לד) שהסכימו כל חכמי הישיבה לאסור לאבל בעל ברית ביום המילה, שחל בת"ב, לנעול מנעליו בעת שמליץ את התינוק, שכיון שאיסור נעילת הסנדל הוא אסור מדינא דגמ' לא דמי למ"ש בש"ע שיכול להחליף בגדיו בשעת המילה, שאינו אלא מן המנהג, ושאלנו את פי הרב המובהק מהר"ר אליהו יהושע עובדיה והסכים עמנו לאסור. וכן משמע לאסור מדברי הרב זרע אמת (חאו"ח סי' עו). ע"כ.

ולא זכר שר מ"ש בעצמו (בחיו"ד סי' לד) להתיר בזה לגבי אבל בעל ברית. ואפשר דס"ל שיש לחלק בין איסור נעילת הסנדל בת"ב, שהוא יותר חמור מדין האבל. ואע"פ שאמרו אבלות ישנה קילא, הרי כתבו

הסנדל. ע"ש. וכן מצאתי עוד להגאון מבוטשאטש בס' אשל אברהם מה"ת (סי' תקנט) שכתב, מילה בת"ב אף שמותרים ללבוש בגדי שבת, אין לאבי הבן והמוהל והסנדק לנעול מנעלים לרגליהם. כי במלבושים אין איסור מדין הש"ס, משא"כ נעילת הסנדל שהוא איסור גמור, ומ"מ בת"ב שנדחה ליום ראשון כיון שלמדו היתר לאכול י"ל שכן הדין נותן להתיר נעילת הסנדל, וגם לדברי המחמירים שלא לאכול, אפשר שנעילת הסנדל קל יותר. ע"כ.

לאור האמור לעיל יש להשיב על מ"ש בספר דברי יוסף ברדוגו (חיו"ד סי' טו) שמותר לאבי הבן אבל לנעול המנעל, כשהולך לבהכ"נ למול את הבן, ולשון הרמ"א בס' שצא ס"ב שלובש בגדי שבת, מוכח כן, שלא יעלה על הלב לומר שילבש בגדי שבת וילך יחף. ושור"ר שכ"כ הלק"ט. ומ"מ בשעת מעשה שבא לפני, הוריתי ללבוש המנעל ולתת בתוכו עפר ואפר להיות לו לזכרון לאבלות. אלא ששוב מצאתי כתוב בשם החקרי לב והחיד"א לאסור. ואין ספריהם מצויים בידי. ע"כ.

וע"ע בספרו שופריה דיוסף (חאו"ח סי' ז עמ' ז) שכתב, מנהגינו מעשים בכל יום שמברכים שהחיינו על המילה בת"ב, ובעלי הברית נועלים המנעלים כשנכנסים למול את הבן, ולא ידענא מנא להו. ע"כ. וכ"כ בגשר החיים ח"א (פרק כא עמ' רלא) שאבי הבן בעל ברית, כשהוא אבל בתוך שבעה, ואפי' ביום הראשון לאכול, נועל מנעליו ולובש בגדי שבת בשעת המילה. ע"ש. והא ודאי שאין לסמוך על דבריהם להתיר לאבל לנעול נעליו וללבוש בגדי שבת כשהולך למול את בנו, שהראשונים הנ"ל כתבו לאסור. וכמש"כ. ומ"ש הרב דברי יוסף ראה מדברי הרמ"א, התם מיירי באבל תוך שלשים, ולא בתוך שבעה. וכן מבואר בברכ"י שם בשם רבו, מהר"י נבון ז"ל, שבתוך שבעה אסור ללבוש בגדי שבת.

וכ"כ הגאון משכיל לאיתן בהגהותיו יד אברהם, וז"ל: אבל בעל ברית ילבש בגדי שבת, ע' בברכ"י שמתיר לאבל להיות סנדק אף בתוך שבעה, רק שלא ילבש בגדי שבת. ע"ש. וא"כ אין שום ראייה מד' הרמ"א. **והלום** ראיתי בשו"ת עמק יהושע ח"ג (חיו"ד סי' יב) שה"ד האחרונים, ודחה דברי הרב דברי יוסף ברדוגו הנ"ל שהיקל בדבר. ע"ש. ודבריו נכונים, ותנאי דמסייעי ליה, הם רבותינו הראשונים הנ"ל.

אמנם כל קבל דנא ראיתי בשו"ת שמש ומגן ח"א (חיו"ד סי' טו) שהסכים להתיר כדברי הלק"ט, ונסתייע ממ"ש בספר זכור לאברהם שהעיקר כד' הלק"ט. וכ"כ

שנעילת הסנדל היא לשעת המילה בלבד, אף שהיא בפרהסיא אין להחמיר בת"ב יותר מדין האבל, וי"ל כמחלוקת בזו כך מחלוקת בזו. ושוב תמה על הרב זרע אמת שבחיו"ד (סי' קנח) תריץ יתיב דעת הלק"ט להתיר נעילת הסנדל באבל בעל ברית, אף דהוי מדינא דגמ', ואילו בחאו"ח ס"ל שאין להתיר דבר שהוא מדינא דגמ', והני מילי סתראי נינהו. ולפי דעתו בחיו"ד שהתיר לאבל בעל ברית, נראה שה"ה לגבי בעל ברית בת"ב שמותר נעילת הסנדל. ומדברי הנחפה בכסף שאסר בגדי שבת לאבל בעל ברית בתוך שבעה, ואילו בת"ב פסק הרמ"א שמותר ללבוש בגדי שבת, אלמא דת"ב קיל, וא"כ י"ל שאפי' האוסרים נעילת הסנדל באבל תוך שבעה, אפשר שיתירו לבעל ברית בת"ב, לנעול הסנדל. ע"כ. אולם בשו"ת הרדב"ז מכת"י (סי' קעד) כתב, שאע"פ שאמרו אבלות ישנה קילא, זהו רק לקצת דברים, אבל לחומר אבלות היום עינינו הרואות שרבותינו החמירו בת"ב הרבה, ועשאוהו כחומרת יוהכ"פ. ע"כ. ולפ"ז בודאי שאין להתיר נעילת הסנדל בת"ב לבעלי ברית.

והרב בגדי ישע א"ח (סי' תקנט, מג"א סק"י) כתב, שאף שהרמ"א התיר לבעל ברית בת"ב ללבוש בגדי שבת, אבל לנעול מנעלים חלילה לבטל אחד מחמשה עינויים האסורים בת"ב, כי אין היכר כבוד למילה אם יש מנעלים ברגליו או לא, ושאיני בגדי שבת שהוא רק מנהג ומותר לבטלו לפי שעה לכבוד המילה, אבל לבטל מה שהוא מדינא דגמ' בודאי שאסור, ולא כתבתי זאת אלא מפני שראיתי מקצת טועים בדבר. ע"כ. וכ"כ הרב כרם שלמה שם. והובא בארחות חיים שם. וכ"פ בביאה"ל.

ופשוט דמ"ש בשו"ת שבט הלוי ח"ז (סי' עז אות ג) שכיון שההיתר לאכול בת"ב דהוי משום שיו"ט שלו הוא, גם נעילת הסנדל ורחיצה מותרים, שאם התרנו אכילה החמורה כ"ש אלו. היינו דוקא בת"ב דחוי, אף שקיצר בלשונו, ולא ביאר כראוי.

וע' בספר לבושי מכלול (סי' יח אות לח) שכתב, בספרי שו"ת הד"ר (סי' ל) כתבתי שכשם שבעל ברית מותר לאכול בת"ב דחוי כמו כן מותר נעילת הסנדל.

וכעת ראיתי בארחות חיים (סי' תקנט) שכ' בשם הכרם שלמה לאסור נעילת הסנדל, והנלע"ד כתבתי. ע"כ. אולם י"ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שהכרם שלמה מיירי בת"ב שחל בזמנו, אבל שלא בזמנו והוא דחוי שהותרה בו אכילה החמורה כ"ש נעילת הסנדל דשריא. וכ"פ בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' צג) שבת"ב דחוי מותרים בעלי ברית נעילת

1. וכל זה אינו אלא בתענית דחוי, אבל אם חל תשעה באב בזמנו, אף בעלי הברית חייבים להשלים התענית עם הצבור, דאתי אבלות דרבים ודחי ליום טוב דיחיד. (1)
2. תינוק שהיה חולה ונדחית מילתו וביום תשעה באב הוכשר למולו, אסור לדחות המילה למחרת תשעה באב, כדי לעשות המילה בשמחה, אלא ימולו בסוף הקינות, אף שהוא קודם חצות, דמשום מצות זריזין אפשר להקדים ולמול קודם חצות. (2)

הברית. שדבר פשוט הוא, שכל דבר שאיסורו מדין הש"ס, לא הקילו בו אפי' לצורך מצוה זולת מה שהתירו הפוסקים להדיא, ובפרט נעילת הסנדל שהוא מכלל ה' עינויים הנוהגים בת"ב וכו'. ע"ש.

והשתא דאתינן להכי, נראה שאפי' בת"ב שהוא דחוי, כיון שכל דיני ת"ב ודאי שנוהגים בו מן הדין, ולא מן המנהג, ואפי' להושיט אצבעו במים אסור, כדין יוהכ"פ, ובדין ה' עינויים חמור ת"ב יותר מבאבל, (שמותר לאבל לרחוץ פניו וידי ורגליו בתוך שבעה), לכן אף נעילת הסנדל אסורה לו, אפי' כשהוא בעל ברית, מכ"ש מדין אבל בעל ברית שאסרו הראשונים בהדיא לנעול מנעליו בשעת המילה. והדרינן למ"ש הרב בגדי ישע שלא התירו בת"ב אלא מה שהחמירו ממנהגא, ולא בדבר שאסור מן הדין. וכמו שפסק כן המשנ"ב בבאה"ל. ומכיון שבדין חמשה עינויים אין הבדל כלל בין ת"ב בזמנו לת"ב דחוי, הילכך העיקר להחמיר באיסור נעילת הסנדל לבעלי ברית. וכן עיקר.

אם חל תשעה באב בזמנו, אף בעלי הברית חייבים להשלים התענית

(ס"ח), שמאחר שמרן אשר מימיו אנו שותים להלכה ולמעשה, מי הוא אשר יערב לבו לפסוק נגד מרן אבי התעודה פן ירוצו את גולגלתו. וכן בשו"ת מהר"ש הלוי (ס"ז), חש לדברי מרן הבי" וכתב שגם הרב מר אביו הסכים להחמיר כדברי מרן וכו'. ע"ש. וע"ע בשו"ת הכנה"ג א"ח (ס" מד). וכ"כ הט"ז והמג"א והערה"ש והמאמר מרדכי. ע"ש. וע' בשע"ת (ס"ט תקנט) שכתב להקל בכ"ז גם במילה שלא בזמנה, דמצוה קביעה וקיימא היא, שהרי אסור להניחו ערל. ע"ש.

תינוק שהיה חולה ונדחית מילתו וביום תשעה באב הוכשר למולו

חלה, ונדחית מילתו, והתינוק נעשה בריא, ואבי הבן עודנו בתוך שבעה לאבלו, האם רשאי לדחות מילתו עד לאחר ימי אבלו, כדי שיעשה המילה בשמחה. והעלה שכיון שבלא"ה היא מילה שלא בזמנה, עדיף טפי לעשותה לאחר ימי אבלו כדי לעשותה בשמחה ובטוב לבב ובבגדים נאים, ולעשות סעודת מילה בשירים ותשבחות. ונסתייע מדברי הרב תרוה"ד (ס"ח)

בספר דברי יוסף ברדוגו, והדרינן למ"ש בשו"ת זרע אמת שהלכה כד' המיקל באבל. והביא מ"ש הרב עמק יהושע הנ"ל, שהעלה לאסור בנעילת הסנדל, וכתב, דליתא, שהלכה כדברי המיקל באבל אפי' בפוסקים. ואפי' נגד רבים. ע"כ. וחזר לכתוב כן בשמש ומגן ח"ב (דף רצ"ב). ע"ש. ובמחכ"ת הפעם לא דיבר נכונה, והעיקר כדברי האוסרים, מאחר שרבותינו הראשונים מסייעים אותם. שוב נדפס שו"ת עמק יהושע חלק ה', וראיתי אליו שם (בחי"ד סי' ד, עמ' פ) שהניף ידו שנית לדחות דברי הרב שמש ומגן, וסמך סמיכה בכל כחו על דברי מרן החיד"א בברכ"י (ס" שצא). ולכן העלה להלכה לאסור נעילת הסנדל לאבל בעל ברית. ע"ש. ואילו היה רואה דברי הראב"ד והארחות חיים והאגודה שאסרו כן לדינא היה שש לקראתם. וכן ראיתי הלום בשו"ת דברי שלום ואמת בתשו' למהר"י עמאר (א"ח סי' כא) שנשאל בדין בעל ברית ביום ת"ב, והורה שלא ילבש מנעליו בלכתו אל

1) כ"כ מרן הבי" (ס" תקנט), וז"ל: ומשמע לי דהא דרבינו יעב"ץ היינו דוקא בת"ב שחל להיות בשבת ונדחה לאחר השבת, דכיון דאדחי לא חמיר כולי האי, אבל אם לא היה נדחה, לא היה מיקל בו וכו'. ע"ש. וכן פסקו בשו"ת הרדב"ז ח"א (ס" שפה), ובשו"ת מהר"ם מלובלין (ס" צח). וע"ע בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (ס" ח). וכן בדין, וכמ"ש הריטב"א (סוף תענית), דאתי אבלות דרבים ודחי שמחת יו"ט דיחיד. וע"ע בשו"ת מחנה יהודה ח"ב (ס" לב). וכ"כ בשו"ת פרי הארץ ח"ב

2) ז"ל מרן אאמ"ר: שאלה, מי שנוולד לו בן, ומחמת חולי נדחית מילתו, והרופא וגם המוהל התירו למולו ביום ת"ב, האם רשאי אבי הבן לדחות מילתו לאחר ת"ב, כיון שבלא"ה היא מילה שלא בזמנה, ואחר ת"ב יעשנה בשמחה ובטוב לבב ובכלי שיר, או לא. תשובה. הנה בשו"ת מעשה אברהם (יו"ד סי' מה) נשאל כיו"ב באבי הבן שהיה אבל, והתינוק שהיה צריך למולו

אסור לדחות המילה למחרת ת"ב, כדי לעשות המילה בשמחה. והביא ראה מד' המג"א הנ"ל. ע"ש. וכן העלה גם בשו"ת ירך יעקב (חיו"ד ס"י יב), והשיג על הרב מעשה אברהם, שלא זכר דברי הרב בית דוד.

כתב מהרי"ל (עמ' רנו), שראבי"ה (ס"י תתצא עמ' תרפא) כתב, שיש למול אחר חצות, כי מקודם לכן חל על בעל הברית אבלות. ובמילה כתוב שש אנכי על אמרתך (שבת קל). וכן העידו זקני מגנצא. אבל רבינו אליעזר ממיץ חלק ע"ז שלא לבטל מצות זריזים. וכ"כ מהרא"ק שמוהלין אחר הקינות ואיוב וירמיהו. ובתשובת הגאונים כתבו שאין למול אלא במנחה, שאז יש נחמות. ע"כ. וכ"ה במרדכי (תענית ס"י תרלה), ובמרדכי (שם ס"י תרלה) כתב, שבספר החכמה לרבינו ברוך ממגנצא, כתב בשמו של רבי אליעזר ממיץ, ראיתי מנהגים שלא ישרו בעיני, ומהם, שאם יש תינוק למול בת"ב, אין מלין אלא עד אחר חצות היום, ומבטלים מ"ש חז"ל, זריזים מקדימים למצות. (פסחים ד.). ע"כ. ומרן הב"י ה"ד המרדכי בזה"ל: שבספר החכמה נבשם ר"א ממיץ קורא תגר על הממתנינים ומבטלים הקדמת זריזים. ע"ש.

ז"ל מרן הש"ע (ס"י תקנט ס"ז): "אם יש תינוק למול בת"ב מלין אותו אחר סיום הקינות. ויש שממתנינים למולו עד אחר חצות". ע"כ. ומשמע מדברי מרן שדעתו יותר כסברא הראשונה, שזריזים מקדימין למצות. וכ"כ הרמ"א בד"מ (אות יא), והמנהג למולו מיד בסיום הקינות. וכ"כ מהרי"ל. וכן ראיתי מעשה. ע"כ. וכ"כ בעטרת זקנים (שם), ש"א שתיכף אחר הקינות מלין את התינוק, ואח"כ רשאים שלא להשלים התענית, וי"א שמתענים עד אחר חצות, והמנהג כסברא ראשונה, שלא לבטל מצות זריזים. ע"ש. וכ"כ הגאון מקור חיים (ס"י תקנט). וע' בשו"ת יען אברהם פלאגי (חאו"ח ס"א מא).

ובשו"ת משיבת נפש ח"ב (ס"י ז אות ח) הביא הא דאמרי' (תענית יב). כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, ופריך מר' אליעזר בר' צדוק שאמר והתענינו בו ולא השלמנוהו, ומשני לצעורי נפשיה בעלמא, ופירש רש"י, שלא כיון ראב"צ לקובעו עליו חובה, אלא לצער עצמו עם הצבור, וכל שעה שהיה רוצה לאכול היה אוכל. ע"כ. ומשמע מפשט לשונו, שאינו אלא מדת חסידות בעלמא, ואילו רצה היה אוכל אלא שרצה לצער עצמו עם הצבור. ע"ש. ולפ"ז מצד הפסקת התענית אין קפידא, הילכך בסוף הקינות, אף שהוא קודם חצות משום מצות זריזין אפשר להקדים ולמול קודם חצות.

לה), שמוטר לדחות ברכת הלבנה למוצ"ש כדי שיברך עליה כשהוא מבושם בגדים נאים וכו'. ע"ש. ולפע"ד אינו מחוור, לפי מ"ש המג"א (ס"י תקסח סק"י), שאסור להניח התינוק ערל. וכ"כ המשנ"ב (ס"י רמט ס"ק יב), שאם היה התינוק חולה ביום השמיני ונדחית מילתו, מותר לעשות סעודת המילה בע"ש, דחשיבא כמילה בזמנה, דכל שעתא ושעתה זמניה הוא, שאסור להניחו ערל אפי' יום אחד. עכ"ל. [נאלא דלדידן אין למול מילה שלא בזמנה ביום חמישי או ששי, שמא יצטרכו לחלל עליו שבת, כמ"ש הרשב"ץ. וע' בשו"ת יבי"א ח"ה (חיו"ד ס"י כג אות ה)]. וכ"כ הרב שע"ת (ס"ס תקנט) הנ"ל, שבמילה שלא בזמנה אסור לדחותה, שאסור להניח התינוק ערל אפי' יום אחד. ול"ד לנידון התרוה"ד בדין ברכת הלבנה, דשאני הכא שאסור להניח התינוק ערל אפי' יום אחד.

וכ"כ בשו"ת בית דוד (חיו"ד ס"י קפד) כתב, מעשה באחד שהיה לו בן למולו מילה שלא בזמנה, ומתה עליו אמו ביום שנעשה התינוק בריא, ושמעתי שהרב מהרש"י הורה שלא למולו עד יום שלישי לאבלו. והוא תימה, דהא קי"ל אבל חייב בכל המצות, ולמה ידחה המצוה שלשה ימים. עכ"ל.

גם בשו"ת תשובה מאהבה ח"א (ס"י פה) נשאל במילה שלא בזמנה, ובהגיע תור שהיה ראוי למולו היה ביום שבת, ונדחה ליום א', וביום שבת נעשה אבי הבן אונן, והוריתי שהדין פשוט כדברי המהרש"ל בתשובה (ס"י ט), שאם אפשר לקבור המת קודם שיצאו מביהכ"נ בתפלת שחרית, מוטב, ואם לאו המילה קודמת, שזו מצוה לחיים וזו מצוה למתים. ע"ש. ופשוט שאין חילוק בזה בין מילה בזמנה למילה שלא בזמנה, ואדרבה מילה שלא בזמנה חמורה יותר ממילה בזמנה, שמילה בזמנה דהיינו ביום השמיני זמנה כל היום, משא"כ מילה שלא בזמנה, דכל שעתא זמניה הוא וכו'. ע"ש.

וכ"פ מהרא"ז בסוף יו"ד (הל' אבלות אות יב): מי שהיה לו בן למול, וחלה התינוק, ונדחית מילתו, וכשנעשה בריא וראוי למולו, מתה אמו של אבי הבן, חייב למולו, ולא ישהה את המצוה כלל. ע"כ. וכתב שם שהמקור בתשו' ב"ד הנ"ל, ואע"פ שיש לו לעשות המילה בשמחה, מ"מ כל יומא זמניה הוא שאסור להניחו ערל, כמ"ש המג"א (ס"י תקסח), בשם התוס'. ע"ש. וכן הרב שלמי צבור (דף קפו ע"א) ה"ד הרב בית דוד הנ"ל להלכה. ע"ש. ועכ"פ למדנו שאין לדחות המילה שלא בזמנה.

וכן העלה בשו"ת חשב האפוד ח"א (ס"י ג), שתינוק שהיה חולה ונדחית מילתו וביום ת"ב הוכשר למולו,

ח. אם חל מועד פדיון הבן בתשעה באב, יעשה את הפדיון לפנות ערב, ואת הסעודה יעשה במוצאי הצום. ויש אומרים שידחו גם את הפדיון למוצאי תשעה באב. והעיקר כסברא ראשונה. ויכולים לאכול בשר בסעודת מוצאי הצום הגם שנוהגים שלא לאכול בשר ב' באב, כיון שהיא סעודת מצוה. (ח)

ט. כשחל פדיון הבן בתשעה באב, אבי הבן מברך שהחיינו. (ט)

פדיון הבן בתשעה באב

ואמנם דעת המג"א (סי' תקסח סק"י) דאם מעכב הפדיון עובר בעשה, ושכן מוכח מהתוס' (מו"ק ה.). וכ"כ בספר תניא רבתי (סי' צח), והלבוש (או"ח סי' תקנא סי"ז). ע"ש. אך כבר נתבאר בילקו"י שובע שמחות (דיני פדיון הבן) שהעיקר להלכה כסברא ראשונה, ולפ"ז מסתבר שהנכון הוא לדחות הפדיון למוצאי ת"ב. אך הש"ך ומרן החיד"א הנ"ל כתבו שעושים את הפדיון ביום לפנות ערב, ואת הסעודה יעשה בלילה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ע) כתב, דמ"ש הגרש"ק שיעשו את הפדיון סמוך לערב, הוא רק מהיות טוב, אבל מעיקר הדין לפ"ז גם לפני זה מותר, ויעשו הסעודה בלילה אח"כ. ושגם בדעת"ל למהרש"ם (סי' תקנ"א סי"ז) פסק שמותר לעשות פדה"ב בת"ב עצמו. ודעת הגר"ח קנייבסקי, שפדיון הבן שהגיע זמנו ביום ת"ב, יעשה בת"ב ולא ידחה את המצוה, ורק פדיון הבן שלא בזמנו אין ראוי לעשות בת"ב, שאף שכתב הלבוש סי' תקנא שכל יום שאינו פודה עובר בעשה. כיון שכאן רוצה לעשות אינו עובר. וכ"כ בשו"ת דרכי שלום (ס"ח) שכל שבדעתו לעשות פדה"ב אינו עובר. (מועדי הגר"ח עמ' קסד).

וע"ע בזה בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נו). ובס' פדיון הבן כהלכתו (פ"ט סעיף יד). ובהליכות שלמה (פרק טו סעיף טו). ובס' אשרי האיש (ח"ג עמ' תנד).

והנה נודע שהמנהג הוא להמנע מלאכול בשר גם במוצאי ת"ב, [וראה בש"ע סי' תקנא, ובשו"ת יחו"ד חלק ה' סוף סי' מא], וכתב הט"ז (סי' תקנט סק"ז) דבסעודת מצוה הקילו לאכול בשר במוצאי ת"ב.

ברכת שהחיינו בפדיון הבן הנערך בתשעה באב

לעשותו בת"ב, סמוך ללילה, ולברך שהחיינו, כי עיקר הדבר דאין לברך שהחיינו בבין המצרים הוא מחומרת האחרונים, והם עצמם כתבו, דבפדיון הבן אין להחמיץ המצוה ולא הברכה. ומה שחשש בספר גור אריה

(ח) כ"ב הש"ך (סי' שה ס"ק יב), שנוהגין לפדות ביום התענית ולעשות הסעודה בלילה שאחר התענית. וכ"כ פ' מרן החיד"א בברכ"י (אות טז). וכ"ה במשנ"ב (סי' תקסח סק"ב).

ואמנם בערוה"ש (סעיף מה) כתב, שיש להסמיך את הסעודה אל הפדיון, כיון שהסעודה היא לפרסם המצוה, וכיון שא"א לעשות הסעודה ביום, יאחר את הפדיון. ובשו"ת האלף לך שלמה (סי' שמט) ציין לשו"ת גור אריה יהודה (יו"ד סי' קטז) שכתב טעם אחר לזה, דאין נכון לברך שהחיינו בת"ב. [והובא בדעת תורה (סי' תקנא סי"ז)]. אך המהרש"ק השיג עליו דאפי' אבל מברך שהחיינו. ע"ש.

והנה י"א שאם מעכבים את הפדיון לא חשיב כמבטל עשה, דמבן חודש אמרה התורה לפדות, ול"ד לביום השמיני ימול וגו'. ולדבריהם מותר לדחות הפדיון ללילה, כדי שהאורחים יוכלו להגיע, כי אם יעשו הפדיון בת"ב יכשלו האורחים באמירת שלום וכדו'. וכן משמעות לשון הרא"ש (סוף בכורות) שכתב, ואחר שיהיה בן ל' יום יפדנו מיד ולא יאחר מצותו, כמו שאמרו חכמים במכילתא, ושמתם את המצות, קרי ביה ושמתם את המצוות, אם באה לידך אל תחמיצנה. וכן לשון מרן הש"ע (סי' שה סעיף יא): ואחר ל' יום יפדנו מיד שלא ישהה המצוה. ומשמע שאינו עובר בעשה, אלא הוא מדין זריזין מקדימין למצות. וכן מוכח מלשון החינוך (מצוה שצב). וכן הוכיח הרש"ש במנחות (סו א). וכ"כ מהר"ט אלגאזי (הלכות בכורות פ"א אות יד).

ט כ"ב בשו"ת האלף לך שלמה הנ"ל, בפדיון הבן שחל יום ל"א בשבת, וביום א' הוא ת"ב, אימתי יעשה הפדיון, לפי שבספר גור אריה יהודה (חיו"ד סי' קטז) כתב, שיש לפדותו בלילה אחר ת"ב. ואמנם נראה דיש

יש נוהגים ללכת לבית הקברות בתשעה באב אחרי הקינות. [ואם עבר שלשים יום שלא ראה קברי ישראל, צריך לברך "אשר יצר אתכם בדין וכו' בא"י מחיה המתים"], אולם אין נוהגין כן כיום. ואדרבה ראוי ונכון למעט בהליכה לבית הקברות, שיש שם רוחות טומאה. ובפרט נשים טוב שלא ילכו לבית הקברות כלל. והגר"א אמר שכל הצרות והעוונות באים ממה שהולכים לבית הקברות. [וכתבו בשם רבינו האר"י ז"ל, שאין ללכת לביה"ק אלא לצורך הלויית המת דוקא, ובפרט אם לא נתקן אצלו עון הקרי. מג"א ס"ס תקנט].⁽¹⁾

על מצוה שזמנה עתה. ודלא כמ"ש בס' מועדי הגר"ח שיברך שהחיינו רק למחרת ולא בת"ב. ואם יברכו על הכוס בפדיון הבן שנערך בתענית, כתב בשו"ת יצחק ויס (סי' רמט), שאין חשש בדבר אם גם בפדיון הבן יברך הכהן על הכוס ויטעימו לתינוק. וכתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נו) שכן מבואר בס' נהר מצרים (חיו"ד הל' פדה"ב אות כ"א) שבפדיון בזמנו פודין אותו ביום התענית מברכין על כוס ומטעימין אותו לתינוק. וכ"כ בס' לקוטי פנחס (הל' פדה"ב סקנ"ג) בתשובה מהגאון מהר"ע לוין, שביום תענית יברך הכהן ויתן הכוס לשתות לקטן שהגיע לחינוך דוקא. וע"ע בשו"ת דברי יציב (תא"ח סי' קלה אות ו) מ"ש בזה.

יהודה דת"ב הוי כמו אבל, ואין לאבל לברך שהחיינו בצבור, הנה התם הרי אפשר באחר, וכגון נ"ח בביהכ"נ, שאין לאבל לברך שהחיינו בהדלקת הנר בביהכ"נ, אבל בא"א באחר כמו בנ"ד מותר לברך שהחיינו בתוך ימי האבל. ע"ש. ובערך שי (סי' תקנ"א) כתב, שאם חל יום ל"א של פדיון הבן בת"ב, יעשה הפדיון בלילה שאחריו, דבת"ב נחשבים כאבלים, ואין לברך שהחיינו בפרסום, וגם אין לשהות הפדיון עד יו"ד אב. וה"ד הגור אריה יהודה הנ"ל, אמנם בשו"ת שיח יצחק ויס (סי' רמח) השיג ע"ז, שבש"ע (יו"ד סי' רסה ס"ד) לא כתב אלא שמילה שחל בת"ב לא יביאו הדס, ולא דיבר כלל לגבי שהחיינו, ומשמע שאין נמנעים באמירת שהחיינו

אודות המנהג ללכת לבית הקברות בתשעה באב שחרית אחרי הקינות

התוס'. ועוד דאיתא באיכה רבתי, שהצדיקים גם בקבר מתאבלין על ירושלים. והובא במטה משה (סי' תשלח). וכ"כ השל"ה (מס' תענית), ושולכן לא מהני אם הולך דרך קברי גויים. [וע"ע (תענית כג:). וע"ע באיכ"ר (פתיחה), שכל ערב ט"ב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר קומו והפרישו המתים מן החיים].

(1) עיין בתענית (טז). למה יוצאים לביה"ק (בתענית צבור), לומר, הרי אנו חשובים כמתים, וכדי שהמתים יבקשו עלינו רחמים. וכתבו התוס' שם, שמכאן נוהגים לילך לביה"ק ביום ת"ב שהוא ג"כ תענית צבור. ע"ש. והובא בב"י (סי' תקנט), והביאו הרמ"א בהגה (סי' תקנט).

וכתב מהרי"ל (עמ' רמז) בשם מהר"א ק (הל' ת"ב סי' י"ד) שנוהגים בכל מקום לילך לביה"ק בת"ב, כמ"ש

טוב ונכון מאד להמנע שלא ללכת לבית קברות

ובשער רוח הקודש (דף יב:) כתב, לגבי תיקון שהוצרך לבקש מחילה ממת אחד בביה"ק, שיתרחק מן הקברות ד' אמות, כדי שלא יתאחזו עמו אותם הרוחות הנמצאות שם הנעשים מן טיפין בעלי קריין הנקראת נגעי בני אדם. וגם בזה ילך מתחלה רק ברוח אחד, ויכוין כמה כוונות. ע"ש. הראת לדעת שגם לעמוד מרחוק אינו טוב.

ויש שנמנעו מללכת לביה"ק בת"ב, כמ"ש בנימוקי או"ח שם, ושקצת קהלות הולכים רק סביב לגדר ביה"ק, ולא בתוכה. ובשערי הלכה ומנהג (ח"ב סי' רל. הו"ד בפס"ת כאן) כתב, שחמיו הרי"צ, לא הלך לביה"ק בת"ב אפי' מחוץ לגדר, שגם ע"י ההבטה על הקברים

אמנם המג"א שם (סי' קטו), הביא מכתבי האר"י ז"ל, שאין לילך על הקברות אלא לצורך לויית המת, ובפרט אם לא תיקן עוון קרי ר"ל, שמתדבקים בו החיצונים. והמשנ"ב (סי' מא) כתב בשם האחרונים, שילך כרחוק ד' אמות מהקברים. [וע' בשער הגלגולים (דף סג ע"ב) שהביא מעשה נורא על המהרח"ן]. וכתב בנימוקי או"ח (שם) שביותר יש לזהר בזה בת"ב, שהזמן גורם יותר לשליטת החיצונים, ועוד שאם אינו טהור, אינו יכול לטבול, ולכן יש להמנע מזה בכל ענין, ובפרט כשהולך בלא תורה ובלא הרהורי תורה, שיש יותר חשש שהחיצונים יתלוו אליו (ע' בטעמי המנהגים אות תרנט. ושם הביא שטוב לקחת עימו שום, שהשום מבריה החיצונים).

מ"מ כתב בשער היחודים לרבינו האר"י ז"ל (פ"ד), שלא כל אדם ראוי והגון להשתטחות [על קברות צדיקים], שאין לך אדם שלא יצא ממנו טיפת ז"ל, שמהן נוצרים בחי' מזיקין הנקראים שידין, ונגעי בני אדם, והנה האדם ההולך לקברי הצדיקים אפי' במקרה שלא להשתטח, מתדבקין בו ואפשר שיתעברו בו ומחטיאו, ולכן אין ראוי לילך לביה"ק אם לא לצורך מצות הלויית המת וקבורתו, והלואי שלא יתדבקו בו הנגעים הנ"ל, כי אפי' בהעברה לבד דרך שם מתדבקין בו, ובפרט אם לא נטהר ולא תיקן הנגעים אשר לו, ולא שב בתשובה עליהן, כי בודאי יתדבקו בו מידי עברו בביה"ק, וכ"ש אם ירצה להשתטח על קבר איזה צדיק הקבור שם להתדבק בו, כי בודאי יתדבקו בו הנגעים, כי תמיד הקליפה רוצה להתדבק בקדושה, ובפרט אלו הנגעים ששרשם מקדושה ומתאווים להדבק בשרשם, וז"ש סביב רשעים יתהלכון, סביב הקדושה. ע"כ.

ובאגרת הגר"א כתב, ותשמור שלא תלך לביה"ק כלל וכלל, ששם מתדבקין הקליפות מאד, וכ"ש בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה.

ובס' ד"מ החדש (אות נג) הביא מה שסיפר הגה"ק משימאני, עובדא נוראה שהיה עם בתו של המהר"ם שיק בעת שהלכה לביה"ק לקבר אמה, בעת שלא היתה רשאית לילך שם, ואביה המהר"ם שיק הזהירה שלא תלך לשם, אבל נפשתי איתה והלכה לשם, ובאמצע תפלתה ראתה חתול שחור גדול חוץ מהטבע, והתחילה לרוץ, והחתול בעקבותיה, עד שהגיעה לבית אביה במרוצה ואמר לה אביה הלא אמרתי לך שלא תלכי לשם. ע"ש.

והגר"ח פ"ב בס' מועד לכל חי (סי' יב אות ד) כתב שצריך ליהדר לטבול קודם לכן אם איננו טהור, ואם לא יוכל לעשות כן מוטב לו שלא ילך. והן אמת דהתפילה שמתפלל האדם על קברי הצדיקים, ובפרט כשמגמתו הוא ללכת בדרכי ה' יועיל הרבה, מ"מ אם אין האיש מנוקה וטומאתו עליו והוא לבוש בגדים צואים לא לרצון יהיה, והעדרו טוב ממציאיותו, ולפחות יעשה טבילת ידים בהליכתו ובחזרתו היכא דא"ל לו לטבול, ויזהר שיתן אז צדקה לעניים, ויכוין שהשי"ת יתן לו רחמים בזכות הצדיקים, ואל ישים מגמתו נגד המתים, אלא שהם יליצו טוב בעדינו.

ובספר על הגרש"ז ברוידא (תשס"א, עמ' 367) מסופר, שבשנים האחרונות לחייו פסק מלהכנס לביה"ק, מפני שכבר לא יכל לטבול במקוה.

ועכ"פ בני ישיבות ותלמידי חכמים ימנעו מכך

נעשה קישור עמם, וצריך טבילה במקוה קודם שילך. וראה גם בס' יסוד ושוורש העבודה. ויש מזקני ירושלים שהיו הולכים כנגד החומות משום צער למראה חרבות ירושלים.

גם בפלא יועץ (ערך טומאה) כתב, ואזהרה שמענו מגורי האר"י ז"ל שלא לילך לביה"ק כי אם לקבורת מת, ולכן אני נמנע מלילך בת"ב וכדו'. ונבספר מנהגי וורמייזא (עמ' שו) כתב, שבביה"ק שייכים רוחות, ולכן חתן וכלה אינם הולכים לבית עלמין ל' יום קודם החופה ול' יום אחר החופה. ובס' קושיות לתלמיד מהר"ם מרוטנבורג (אות רעו) כתב, שחתן אין לו רשות ליכנס בשנה ראשונה בביה"ק. שנא', ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו. שנה אחת].

ובספר אמרי פנחס (שער העולם אות צה) הביא מהרב מקוריץ שאמר לו, שלא ילך לבית העלמין, ושאל אם יכול עכ"פ להקיף מרחוק, והשיב שיקיף מרחוק חצי פרסה, וכן ראיתי אותו בת"ב שעמד מרחוק שיתראה בית העלמין, ולא נכנס לשם.

ועכ"פ כשהולך לקברות צדיקים אין לילך בקבוצות באופן שנראה כטיול בת"ב, וגם אין לילך כמנעלי עור כשצריך לילך לקברות צדיקים.

והן אמת שבמשך השנה יש מקור תפלה בקברי צדיקים, כמ"ש בסוטה (יד. בגי' העין יעקב) מפני מה נסתתרו קברו של משה רבינו מעיני בשר ודם, מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שביה"מ"ק עתיד להחרב, וישראל יגלו מארצם, שמא יבואו לקברו של משה רבינו ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה לעמוד בתפלה בעדם, ועומד משה ומבטל את הגזרה, שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם.

וכתב בס' זכרון משה הקדמון (ס' ז) שיש סמך למה שמתחננים אצל הקברות, דכתיב במגילת איכה (ג, ט) יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה. ובתרגום א"י יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם רבוניה, ואכתי קשה פשט הכתוב, ונראה דה"ק, יתן בעפר, פ"י, בעפר קיברי, ו"פיהו", פ"י, שיתפלל שם, אולי יש תקוה שזכות המתים יליצו בעדו, ואפשר שגם התרגום כיון לזה. ע"כ.

וכבר ראינו לכלב בן יפונה שהלך ונשתטח על קברי האבות, ואמר, אבותי בקשו עלי רחמים להנצל מעצת המרגלים (סוטה ד:). והכי איתא בזוה"ק פרשת אחרי (דף עא ע"א), וז"ל: דבשעתא דאצטריך עלמא למיטרא אזלי לגביהון דמיתאי ישראל, דכד ישראל אתאן למיתיהון אתיין בתבירו דלבא ובתשובה ובתעניתא בגין דנשמתין קדישין יבעון רחמים לקמיה קב"ה עלייהו ואף קב"ה חייס על עלמא בגיניהון. ע"ש.

צדיקים, והשיב, שהיה במערת המכפלה ולא רצה ליכנס בפנים, כיון שעשו שם בית תיפלה. ובמירון היה פעמיים, פעם אחת כשמרן הרב מבריסק זצ"ל היה חולה, נתבקש לנסוע, ופעם שניה נתלווה אל החזו"א כשהיה בצפת ונסע לשם. ואפי' לא היה הולך לבית העלמין ביארצייט של החזו"א ושל אשתו. אמנם אני כן הולך, משום "הסר ממך עקשות פה" שלא דברו. ע"כ].

וכתבו הפוס' שאם א"א לו ללכת לביה"ק בת"ב אלא ע"י נעלי עור, מוטב שלא ילך. (הגאון בעל חות יאיר סי' תקנד סעיף יז. משנ"ב סי' תקנט ס"ק מא. וכה"ח שם אות פב). וההולכים לביה"ק, אם עבר עליהם שלשים יום שלא ראו את קברי ישראל, צריכים לברך "אשר יצר אתכם בדין וכו' בא"י מחיה המתים". וראה בחזו"ע (ט"ז בשבט עמ' תיו והלאה, ושם עמ' תכא: בדין הקדיש סמוך לקברות). ע"ש.

צריך לזוהר שלא להתקרב לציון קברים של גויים

אלא באופן שאין שום בזיון למת, כגון למשקל מעפרא דבי קברי דרב לאישתא בת יומא, אבל לישב על עפר הקבר, שיש בו בזיון למת, פשיטא דאסור. והכי נקטי' לאסור לישב על עפר הקבר. ונכון להזהר שלא לישב גם על המצבה, וכבר נהגו איסור לדרוך ע"ג הקברות, וכ"ש לישב או להשען עליהם. וכמ"ש הגהות אשרי בשם האו"ז. וכ"כ מהרש"ל בהגהותיו, שאסור לישב על הקבר. וכן העולם נוהגים איסור בזה. ע"כ. ובשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' צד) כתב, שאף שאין איסור הנאה בזה, מ"מ אין זה כבוד המת. וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' מג סוף ד"ה ועכ"פ), שכתב שדברי הט"ז שכתב שלפי שעה מותר, צע"ג. ע"כ. וע"ע בספר המקנה (קידושין נו: בתוס' ד"ה המקדש, שתמה על ראית הט"ז מרשב"ם (ב"ב קא), שאין איסור בכך, וכן תמה עליו בקרבן נתנאל על הרא"ש תענית (פ"ב אות ג). אבל בלקט יושר ח"ב (עמ' פח) הביא מ"ש באו"ז (ח"ב סי' תכג), שאסור לילך על קברו של מת, וכתב, פירוש לעשות לו דרך שהולך בו תדיר, אבל לפרקים מותר. ודו"ק. וע"ע בערוה"ש (סי' שסד סעיף יא), ובשו"ת יבי"א ח"ז (חיו"ד סי' לד אות ב), ובשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' עה עמ' מט:).

וכתב השל"ה (תענית אות יא, דף ס ע"ד), אין ללכת לביה"ק [בתשעה באב] בכנופיא גדולה, כי אין זה אלא טיול בעלמא, וגם ע"י כך באים לידי שיחת חולין, והסחת הדעת מאבלו של יום, אלא ילך יחידי, או עם

באמצע הזמן, דאף שיש מצוה להשתטח על קברי צדיקים, היינו דוקא באופן שאינו מתבטל מעבודת השי"ת ומלימוד תורה, ובפרט תלמידי חכמים שע"י זה מתבטלים ממצות והגית בו יומם ולילה, ואין לך דבר גדול מלימוד תורה. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' רנז).

ובס' דינים והנהגות להחזון איש (עמ' קח) כתבו שהחזו"א היה הולך לביה"ק בת"ב שחרית אחרי הקינות. ובאר"ר (ח"ב עמ' קמא) כתב, שהחזו"א הלך לביה"ק בת"ב, ולפעמים היה נכנס בין שורות הקברים ולפעמים עמד בכניסה לביה"ק ותו לא, והגרי"י קניבסקי לא היה נכנס בשום פעם בין הקברים, ובשנותיו האחרונות היה נמנע כלל מללכת לביה"ק, ואף לא בעמידה ליד הגדר, לא בת"ב ולא בשאר ימות השנה.

[ובספר דרך שיחה (עמ' תכז) נשאל הגר"ח קניבסקי, אם אביו בעל הקהילות יעקב זצ"ל היה נוסע לקברי

ובחזו"ע (ארבע תעניות) כתב, שאע"פ שאמרו בתענית (טו). שאם אין שם קברי ישראל אפשר ללכת לקברי עכו"ם, להכנעת הלב, לומר אנו חשובים כמתים. היינו לעמוד מרחוק ולא להתקרב לקבריהם, וכמ"ש מהר"ו בשער הגלגולים (דף סג ע"ב), פעם אחת בשנת השל"ב עברנו על קבר גוי אחד קדמון יותר מאלף שנה, ונפשי ראתה נפש הגוי על ציונו וביקש להמיתני ולהזיקני, אבל היו מימיני ומשמאלי מלאכים רבים ונשמות צדיקים שלא ישוערו, ולא יכול לי, ויצוה עלי מורי (האר"י) ז"ל שבחזרתי לא אעבור בדרך הזה וכו'. ע"ש מעשה נורא בחזרתו ובנס ניצל מסכנה, ולכן אין להתקרב אצל ציון הקברים של עכו"ם.

ובביה"ק לכתחלה יזוהרו לא לדרוך ברגליהם על המצבות. וכן אין לשבת על המצבות. ע' ביו"ד (סי' שסד ס"א). וכמ"ש הש"ך (שם סי' קא) בשם הגהות אשרי (פ"ג דמ"ק סי' עט), שאסור להשען על המצבה, ואסור לדרוך ע"ג הקברים, שהם אסורים בהנאה. וכ"כ החמדת ימים (דף פז ע"ד). אבל הטור שם בשם הרא"ש כתב להקל לישב ע"ג אבן המצבה, שאינו נחשב מגוף הקבר לאוסרו בהנאה. וכ"פ מרן הב"י שם. והגאון רעק"א בתשובה (סי' מה) ד"ה לענ"ד הרי מפורש בהגהות אשרי וכו', ולא מצינו חולק ע"ז. ע"כ. וע"ע שבכ"י מבואר שהרא"ש חולק ע"ז והלכה כהרא"ש. וע"ע בתשו' הרשב"א ח"א (סי' רצו).

וע' להב"ח שם שכתב, שאף להרא"ש שמתיר, אינו

יא. מותר לדרוש בעניני החורבן בבית עלמין בתשעה באב, ובתנאי שלא יצא מענין תשעה באב וההספד, לעניינים אחרים. (א)

יב. אם יש מת בתשעה באב, אומרים צידוק הדין. והאשכנזים נוהגים שלא לאומרו. (ב)

אחזת מרעהו שלא יפסיקו מדבר בענין החורבן ולהתעורר לאבילות על החורבן. [וכ"כ בספר מקור חיים (ס"ט תקנט)]. וכן הובא במשנ"ב (אות מא).

והגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות עט) כתב, שהרב בעל "מראה עינים", המלאך רפאל אשכנזי ז"ל גזר גזרה שלא ילכו כלל לביה"ק בעירו בת"ב, כי ביה"ק שם היה ניצב על שפת הים, וכמה מדלת העם היו נכנסים לים בת"ב, ולא תהא כזאת בישראל. לכך נעשתה הסכמה שלא ללכת לביה"ק כלל, דשוא"ת עדיף. וכ"פ בערוה"ש (סי' תקנד אות יח), שהיראים נמנעים מללכת לביה"ק.

וכבר הבאנו שכ"כ גם הרב ממונקאטש בספר נימוקי אר"ח (ס"ט תקנט), שרבותינו ואבותינו וכל החסידים ואנשי מעשה מעולם אינם הולכים בת"ב לביה"ק כלל. וע"ע בשו"ת מנחת אלעזר ח"א (סי' סח).

ובלקט יושר (ח"א עמ' קטז) [וכ"ה בס' מעבר יבק דף עא:], הביא נוסח תפלה שסידר בעל תה"ד לאומרה בקברי צדיקים, ע"ש.

ומספידים על חכם שמת בט' באב, וכן האבלים יושבים על גבי הקרקע אף אחר חצות היום, וע' בט"ז (סק"ז), ובא"ר (אות יד), ובדה"ח (אות ט), ובמ"ב (סק"ד). ויש המתירים להספיד כל אדם ביום זה. וראה בשו"ת דבר שמואל למהר"ש אבוהב (סי' ט), הובא בגליון מהרש"א (י"ד סי' שדמ).

ומותר להעמיד מצבה בט' באב, וכמ"ש בנט"ג (פפ"א אות ד) דדמי להספד.

לענין במפרשים ולסדר הספד על מת בט' באב

וקבורתו, אם רצה האונן להחמיר על עצמו רשאי. ע"ש. וכ"כ הרב עולת תמיד (סי' עא סק"ה), והרב א"ר (ר"ס עא) בדעת מרן. וכ"כ הרב אגורה באהלך (דף יט ע"ג), והמאמר מרדכי (סי' עא סק"ד), ובספר בית עובד (הל' אנינות אות א דף רט:), והרב מאורי אור עוד למועד (דף קנט:). ומכיון שעתה יש ח"ק שכל תפקידה לעסוק בצרכי המתים, אם ירצה האונן להחמיר על עצמו רשאי. וכ"כ מהר"א פלאגי בשו"ת ויען אברהם (חיו"ד סי' לח), שפשט המנהג באיזה מקומות שהבן בחכמה כשהוא אונן מסדר הספד על אביו, וסמכו ע"ד רש"י והרמב"ם דס"ל שאע"פ שאונן פטור מכל המצות, אם רצה להחמיר על עצמו רשאי. וכמ"ש מרן הב"י א"ח (סי' עא). ועוד שבזמנינו הוי כמסר מתו לכתפים וכו'.

הילכך לצורך הספד על ת"ח, אף אם אין לו דרוש של הספד מסודר כהלכה, ודאי שיש להתיר לסדר דברי הספד מתוך דברי המפרשים, משום עשה דכבוד תורה. וסיים, וכ"ז באבל תוך שבעה, אבל ת"ח אונן שרוצה להספיד את אביו, נראה שאסור אפי' אם יש לו הספד שמוכן מקודם, כי האונן פטור מכל המצות, ואסור בדברי תורה אפי' בדברים הרעים. ולדעת הי"א שהביא מרן ביו"ד (סי' שמא), האונן אפי' אם רצה להחמיר אינו רשאי. ע"כ.

ואולם מרן החיד"א בברכ"י א"ח (סי' עא סק"ב), כתב, שלפי סתם מרן כל שיש מתעסקים בצרכי המת

וע"ע בשו"ת מנחת אלעזר ח"א (סי' סח).

וכבר הבאנו שכ"כ גם הרב ממונקאטש בספר נימוקי אר"ח (ס"ט תקנט), שרבותינו ואבותינו וכל החסידים

וכבר הבאנו שכ"כ גם הרב ממונקאטש בספר נימוקי אר"ח (ס"ט תקנט), שרבותינו ואבותינו וכל החסידים

(א) בס' דבר שמואל (סי' ט) כתב, שמותר לדרוש בבית עלמין בת"ב, ובתנאי שלא יצא מענין ת"ב והספד לחוץ, וצידוק הדין בביה"ק דוקא. והובא בבאה"ט, וזכור לאברהם. [מל"ח סי' י אות פט].

ובשו"ת חסד לאברהם (חיו"ד סי' כג, דף קכב) כתב, שנראה דעת הרב דבר שמואל להתיר לעיין במפרשים ולסדר הספד על מת בת"ב, כשאינו מעמיק בדבריהם ביותר אלא לומד פשט הדברים בלבד וכו'. ע"ש.

הילכך לצורך הספד על ת"ח, אף אם אין לו דרוש של הספד מסודר כהלכה, ודאי שיש להתיר לסדר דברי הספד מתוך דברי המפרשים, משום עשה דכבוד תורה. וסיים, וכ"ז באבל תוך שבעה, אבל ת"ח אונן שרוצה להספיד את אביו, נראה שאסור אפי' אם יש לו הספד שמוכן מקודם, כי האונן פטור מכל המצות, ואסור בדברי תורה אפי' בדברים הרעים. ולדעת הי"א שהביא מרן ביו"ד (סי' שמא), האונן אפי' אם רצה להחמיר אינו רשאי. ע"כ.

ואולם מרן החיד"א בברכ"י א"ח (סי' עא סק"ב), כתב, שלפי סתם מרן כל שיש מתעסקים בצרכי המת

צידוק הדין בתשעה באב

לומר צידוק הדין על מי שמת בת"ב, משום דכתיב קרא עלי מועד. וכ"פ הרמ"א בהגה שם. וכתב ע"ז המאמר מרדכי (סק"ב), ואין ספק אצלי, שלפי מה

(יב) לפי שאינו הספד, אלא הודאה וקבלת דין שמים (הרא"ש). והנה מרן בב"י (ס"ט תקנט) כתב בשם קובץ תשב"ץ (הנוד"מ סי' תסא), שרבינו יעקב סגן, לא הניח

הלכות מנחה של תשעה באב

א. בתפלת המנחה יום תשעה באב, נוהגים לשבת בבית הכנסת על כסאות או ספסלים, ומתפללים כתפלת מנחה של כל יום, ואחר שמסיים השליח צבור אשרי יושבי ביתך, אומר חצי קדיש, ומוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה עולים בפרשת ויחל, והשלישי מפטיר "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (הושע יד), ומסיים בפסוקי מי אל כמוך (מיכה ז, יח-כ). והאשכנזים מפטירין דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נה ו). ואין השלישי אומר קדיש, ואם ירצה יאמר חצי קדיש אחר ההפטרה, ויאמרו פסוקים יהללו וכו', ויחזור השליח צבור ויאמר שוב חצי קדיש קודם תפלת העמידה. א)

בת"כ כמו שאר קינות, ושכ"כ בספר האגודה בשם הרוקח, וסיים מהרש"ל, שאין להחמיר בזה כמו בשאר מועדות. ע"ש. וכ"כ הכנה"ג (סי' תקנט), ושכן נוהגים בקושטא.

גם בספר הרוקח (סי' שטז) כתב בשם רבינו אליקים שהורה לומר צידוק הדין בת"כ. ע"ש. ואע"פ שבמצרים נהגו שלא לומר צידוק הדין בר"ח, ודלא כדעת מרן, אלא כמ"ש מהריק"ש כפסק הרמ"א. ע"ש. וכן מנהג האשכנזים, כמ"ש הרב מטה משה (סי' תשלד). וכ"כ בשו"ת גבעת שאול (סי' עא). וע"ש עליו הרב עמודי אש (דף מח.). וכ"כ הח"א ודרך החיים. וע"ע בשו"ת משיב הלכה ח"ב (סי' כה). מ"מ אנו תושבי א"י אין לנו אלא דעת מרן, שי"ל צידוק הדין אפי' בר"ח וחוה"מ, וכ"ש בת"כ. ורוק אם קוברים ביום טוב ראשון, אין אומרים אותו, כיון שהקבורה נעשית על ידי גוי, ואין לישראל להתעסק בו.

שפסק מרן בש"ע (סי' תכ סב), שאומרים בר"ח צידוק הדין וקדיש, כ"ש שיש לאומרו בת"כ, דלא עדיף מר"ח. גם ביו"ד (סי' תא סעיף ו) פסק מרן שאפי' בחוה"מ וביו"ט שני של גליות אומרים צידוק הדין, כ"ש בת"כ. ולכן השמיטו מרן כאן מהש"ע, שסמך על מ"ש (באו"ח סי' תכ וביו"ד סי' תא). והרמ"א לטעמיה אזיל שפסק שם שבכל יום שאין אומרים תחנון אין אומרים צידוק הדין. ע"כ. ובאמת שדברי מרן הבי"ע נניים במקומם ועשירים במקום אחר, כי בב"י יו"ד (סי' תא) הביא מ"ש התשב"ץ, שאין אומרים צידוק הדין בת"כ, וכתב עליו בזה"ל: ואנחנו נוהגים לומר צידוק הדין בכל הימים וזולת בימים טובים. ע"ש.

והנה תנא דמסייע למרן בספר הפרנס (סי' רסג ורעז), שמהר"ם ציוה לומר צידוק הדין בת"כ. ע"ש. וכ"פ בשבולי הלקט (סי' רעג). וכ"פ בשו"ת מהרש"ל (סי' לב), שכן מצא כתוב בשם רש"י, שי"ל צידוק הדין

סדר תפלת מנחה של תשעה באב

(סי' רסט). וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ד). וכ"כ כנה"ג (סי' תקעה בהגב"י), ובספר תיקון יששכר (דף סה ע"א), ובספר השומר אמת (סי' כג אות א). וכן מנהגינו.

אבל מנהג האשכנזים להפטיר דרשו, וכמ"ש בספר הרוקח (סי' שי), ומהרי"ל (עמ' רנו), והמטה משה (סי' תשמד). וכ"כ בעל המאורות (מגילה לא:): "והאינדא נהגין עלמא בתעניות לקרות ויחל ולהפטיר דרשו ה' בהמצאו. וכ"כ הרב בעל העתים. ע"ש. וע"כ בספר האשכול הל' תענית עמ' ד, והאשכול אלביק עמ' קלא). וכ"כ בספר תיקון יששכר (דף סד ע"א), שכן מנהג האשכנזים להפטיר דרשו. וכן בארחת חיים (הל' ט' באב אות כא), כתב, שי"א להפטיר שובה, וי"א דרשו.

וכתב הרב תיקון יששכר (דף סג ע"ב), שרבי דוד אבודרהם כתב שבכל אלו הצומות אין מפטירין, חוץ מת"כ, שמפטירין בו בשחרית ובמנחה. וכ"כ הרבה

א **ראה** לעיל סי' תקנ הערה עג, עה. והנה בשבולי הלקט (סי' רסט) כתב, שבמנחה אומרים ובא לציון גואל, ואני זאת בריתי אותם, ואתה קדוש, וקדושה דסידרא. ע"ש. וכ"כ גם רבינו יצחק אבן גיאת (ח"א עמ' כג) בשם רבינו האי גאון. וכ"כ בספר המנהיג (הל' ט' באב אות כח). אולם מהארחות חיים (אות כא דף צו ע"א) משמע שתפלת המנחה בת"כ היא כמו תפלת המנחה של כל יום, וכתב שאחר תפלת אשרי יאמר חצי קדיש. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ד), והמהרי"ל (עמ' רנו) וכן מנהגינו.

והמנהג להפטיר שובה ישראל, הוא עפ"ד רבינו האי גאון, הובא בטור (סי' תקנט). וכ"כ הרב המנהיג (הל' ט' באב אות כט), ובספר האשכול (עמ' סג). גם רבינו יצחק בן גיאת בספר מאה שערים (עמ' כג) כתב, ובמנחת ת"כ קוראים ויחל, ואם רוצים להפטיר בנביא מפטירין "שובה ישראל". וכ"כ בשבולי הלקט

ב. נוהגים שאותם השלשה עולים שעלו לתורה בשחרית, הם העולים גם לקריאת התורה במנחה. (ב)

ג. אומרים נחם ועננו בתפלת המנחה כמו בכל התפלות של תשעה באב. והכהנים נושאים כפיהם בתפלת החזרה במנחה כמו בכל תענית צבור כשהוא סמוך לשקיעה. (ג)

ד. אחר החזרה במנחה אומרים פסוקי נחמה, כמו שכתוב בסידורים. (ד)

לתשובה, הרשות בידם, ועליהם תבא ברכת טוב. ע"ש. וע' למהר"י שווארץ בספר דברי יוסף (בסוף הספר דף צב:) שכתב, שמנהג הספרדים תושבי א"י להפטיר במנחת ת"ב שובה ישראל. וכל מנהגי וענייני הספרדים יושבי א"י נכונים מאד הם כי לא נפסק מאחינו בית ישראל היישוב בא"י. ע"ש. וע' בספר בית אהרן קריספיץ (מע' ט אות ב), ובמ"ש בשו"ת יחוד"ח (סי' מ). ודר"ק.

פוסקים. והמסתערים תושבי צפת נהגו שלא להפטיר אפי' במנחת ת"ב. ומ"מ הרוצים לשנות מנהגם להפטיר בהם כדי לעורר הלבבות בתשובה ע"י דברי הנביאים, הרשות בידם, ועליהם תבא ברכת טוב, ואין שום איסור בדבר. וכ"כ בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' כז), שהמנהג להפטיר במנחת ת"ב הוא מנהג ותיקין, ואפי' במקום שנוהגים שלא להפטיר במנחת ת"ב ורוצים לשנות מנהגם להפטיר בו כדי לעורר הלבבות

אותם הג' עולים שעלו לתורה בשחרית, הם העולים גם במנחה

(הל' ט' באב אות יז), שכן המנהג בעיה"ק ירושלים. והוא מנהג יפה אף נעים, וכמו שאמרו חז"ל (תענית ל:) כל המתאבל ובוכה על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה, לכן מן הראוי שאותם שעלו שחרית במילי דפורענותא, יזכו לעלות בשעת הנחמה. נאם היו ב' מגינים בשחרית, יעלו אחד מהם שעלה בשחרית ולא אחד אחר מהקהל. (ג) שר"ן נשיאות כפים במנחה הוא כמו בשאר כל הצומות, שאם המנחה סמוך לחשיכה הכהנים נושאים כפיהם.

(ב) מנהג זה הורכר בס' נוהג כצאן יוסף הל' ת"ב (אות יב, בדפ"ח עמ' רט), והטעם משום שבשחרית לא אמרו להם מי שבירך מפני אכלו של יום. לכן כשהם עולים במנחה מברכים אותם כנהוג. וכן מבואר בספר מקור חיים (סי' תקנט ס"ה). מיהו אם לא היה כהן בשחרית, ונמצא הכהן במנחה יעלו הכהן והלוי. ורק הישראל שעלה מפטיר בשחרית יעלה מפטיר גם במנחה. והביאו הגר"ח פלאגי' (סי' י אות טג). וכ"ה מנהג עה"ק ירושלים תוב"ב, וכמ"ש בספר נהר מצרים

אחר החזרה במנחה אומרים פסוקי נחמה, והש"צ יסיים החזרה עם השקיעה

למנהג זה מדברי הגהות מיימוני, שהביא מרן הב"י (ריש סי' תקנט).

והראב"ן הירחי בפירושו למס' כלה רבתי (עמ' כב) כתב, כי עד שעת המנחה אנו אבלים על החורבן ודומים למי שמתו מוטל לפניו, ואז אין לומר פסוקי נחמות, כמו ששינונו באבות אל תנחמונו בשעה שמתו מוטל לפניו, אבל מן המנחה ולמעלה הרי הוא כאחר סתימת הגולל, וראוי לקבל תנחומין, ולכן נהגו שלא לשחוט אלא מן המנחה ולמעלה לצורך הלילה, שכבר התחילה שעת תנחומין משם ואילך. ע"ש. ופירש כוונתו בספר המנהיג (הל' ט' באב אות יח), שהוא משעת מנחה גדולה, משש שעות ולמעלה. ע"ש. ומשמע שאחר המנחה רשאים לומר פסוקי נחמות. וע"ע באור זרוע ח"ב (סי' טז) שכתב, שבמנחה אומרים נחם, לפי שדומים לאבל אחר סתימת הגולל, וראוי לקבל תנחומין. וגם בשעה"כ (דף פט ע"ג) הביא המנהג. וכתב שהטעם

(ד) הנה בענין פסוקי הנחמה שנוהגים לאומרים אחר חזרת תפלת מנחה. הרב צדה לדרך (מאמר ה כלל א פ"ט דף קמג). ערער על המנהג הזה, שהרי כל היום של ת"ב אסור בדברי תורה, ואפי' כשקורא בדברים הרעים, כגון בספר ירמיהו, כשיש ביניהם פסוקי דנחמה, עליו לדלגם. וכן הובא בשיירי כנה"ג (סי' תקנט הגה"ט סק"כ), וכתב שהמנהג שאומרים פסוקי נחמה לא נמצא לא בספר הטור ולא בש"ע ולא בספר הלבוש, אבל המנהג פשוט בכל המקומות ששמענו שמעם לאומרים. ולכן אינו יכול למנוע המנהג, אולם אני עצמי נוהג שלא לאומרים מן הטענה של הצדה לדרך. ואפשר שנתפשט המנהג הזה ע"פ הרד"א שכתב שאומרים בברכת סלח לנו נחמות. ע"ש.

ובאמת שהמנהג הזה נזכר בארחות חיים (אות כא דף צו ע"א), שיש מקומות שאחר תפלת מנחה אומרים פסוקי נחמות. והרב יד אהרן (סי' תקנט) הביא ראייה

ה. מה טוב שיכוין השליח צבור לסיים החזרה עם שקיעת החמה, כדי שיאמרו פסוקי הנחמה אחר השקיעה, ולא ביום תשעה באב עצמו. (ה)

ו. היוצאים לטייל מיד אחרי תשעה באב, אין להם לארגן חפצים ולסדר עניינים הנצרכים לטיול אף אחרי חצות היום של תשעה באב וגם אחרי שעת המנחה. (ו)

ז. בתשעה באב כיון שאין סעודות, חסרים כמה ברכות להשלמת מאה ברכות (בין תשע לשש ברכות. ולנשים בין עשרים ואחת לשמונה עשרה ברכות), ולכן מלבד שתמיד מקפיד לברך בלילה ברכת המפיל בשם ומלכות, ואם קם ללמוד בלילה אחר שישן כמה דקות על מטתו, מברך ברכות התורה, ואם חזר לישון קודם עמוד השחר מברך כמה פעמים. וכן יכול להשלים על ידי טלית ותפילין שיניח במשך היום [אם עבר חצי שעה מאז שהסירן, או שהסיח דעתו ושוב נמלך ללובשן ואפי' מיד], וכמו שרבים נוהגים להניח במנחה. ובדיעבד יכוין לברכות של

ג. מרן החיד"א בברכי" (סי' תקנט סק"ו) ה"ד הכנה"ג ויד אהרן, וכתב, ואני מוסיף כי הדבר ידוע שגם בימי מרן היו הסידורים בדפוס, ואם לא היה סבור דשרי, היה לו לערער ולבטל המנהג, וממה ששתק ש"מ שהמנהג יפה. ושוב ה"ד שעה"כ הנ"ל. ע"ש. וכ"כ בספר קמח סולת (דף קכה).

ח. על פי המבואר בהערה הנ"ל. וע' בברכי יוסף (סימן תקנט) דמנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב. וכן נהג מרן אאמו"ר.

לזה ע"פ מה שאמרו חז"ל (תענית כט). שבת"ב לעת ערב הציתו האויבים אש בהיכל, וכמו שאמרו חז"ל מזמור לאספא אלהים באו גוים בנחלתך, קינה לאספא מבועי ליה, אלא מזמור ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים. (איכה רבתי פרשה ד סי' יד). כי לולא זאת לא היתה תקומה ח"ו לישראל למפלתם, ואז קבלו נחמה. ולפ"ז המנהג טוב ונכון. ע"כ. והוסיף מהרח"ו טעם נוסף כי באותה שעה נולד המשיח הנקרא מנחם. ע"ש. וזו"ל המהריק"ש (סי' תקנט), שבמנחה אומרים "נחם", כמו שאומרים שאר הנחמות. ונכון הוא. ע"כ. ודו"ק.]

היוצאים לטייל מיד אחרי תשעה באב

של יום, ובכדי שלא יסיח דעתו מן האבל. והיעב"ץ (סידור בית יעקב דף שיב ע"ד) כתב, דלא גרע מטיול בשוק והסחת הדעת מאבילות, ושכן נהג אביו הגאון החכם צבי למחות ולענוש העובר ע"ז במזיד. אלא שכמה אח' כתבו להתיר העישון, ושלא אסרו הלימוד בת"ב (זולת בדברים הרעים) אלא משום שמחה, ולא משום הסה"ד מאבילות. אך נ"ד חמיר טפי.

ומהרי"ל (מנהגים. מנהגי י"ז בתמוז וט"ב) כתב, ולא ילך אדם לטייל בשוק, שהרי התורה בטלה, מתוך שכתוב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים יט, ט), ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטיולים. וכ"ה בסידור רש"י (ס"ט תז) דמי יקל ראשו בת"ב ליהנות מטיולים.

ואפי' בתשעת הימים ימנע מכל מה שאינו מוכרח ולא יוכל לעשות אח"כ. וכל מה שמוסיף להתאבל על ירושלים, יוסיף סיעתא דשמיא בכל דרכיו שלא יכשל. ויהי ה' עמהם, להחליף כח לתורה ועבודת ה'.

ו) פשוט. ואף את"ל שאין לומר בזה איסור כ"כ מדינא, מ"מ ודאי מכווער הדבר ואין לעשות כן. וגם מצינו כה"ג בש"ע (סי' תקנד סכ"א) שלא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות והתול. וכאן יש לו ג"כ שמחה בזה. ומניח צער של חרבן ביהמ"ק שכאילו נחרב בכל שנה ביום הזה, ומתעסק בעניינים אחרים. ורק בצרכי סעודה התירו לצורך סעודת מוצאי הצום, ואין בזה גנאי.

וז"ל הלבוש (סי' תקנט ס"ו), נוהגין שלא לשחוט ולא להכין צרכי סעודה עד לאחר חצות, כדי שיהא יושב ושומם באבילות של ירושלים, ולהתעסק ולהתאונן בנהי וקנינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחים את לבו מן האבילות, לכך אין להקל בזה, וכן אין נושאין ונותנין עם הגוים. ע"כ.

וידוע שבשו"ת דרכי נועם (א"ח ס"ס ט) כתב שראוי להמנע מעישון סיגריות בת"ב, משום חומרו ואבלו

העולים לתורה וברכות ההפטרה. [וראה בהערה אם המתפללים ערבית של מוצאי הצום קודם צאה"כ, נחשב להם למנין הברכות של היום הקודם].^(ז)

אופן השלמת מאה ברכות בתשעה באב

בציצית ולהניח תפילין במנחה של תענית צבור, כדי לברך עליהם, ולהשלים מאה ברכות. [וכתב בשו"ת ויקרא אברהם (בדף קכג ע"ב), שכן היה המנהג בזמנו בארץ הצבי. וכ"כ מהר"ח פלאגי בשו"ת חקקי לב (תאו"ח ס"ס ב), ובספרו כה"ח (סי' יט אות ה), ובשו"ת פני אהרן (תאו"ח סי' ז)]. אבל אשה במה תשלים. ואפשר שבשעה"ד יוכל להשלים ע"י בשמים, בפרט לנשים שאין להם במה להשלים.

ויש מי שנהג בת"ב שחל במוצ"ש, לברך בהמ"ז של סעודה שלישית (אחר סיים סעודתו לפני השקיעה, כפי הדין), לאחר צאה"כ, וכדי שיהא לו ד' ברכות נוספים למנין מאה ברכות של יום ראשון. אך זה ניחא רק למי שכתב שבהמ"ז של סעודה שלישית עולה למנין הברכות של יום ראשון, אבל לפמ"ש מרן אמו"ר בשו"ת יבי"א (ח"י א"ח סי' ז) שכל זמן תוספת שבת נחשב למנין הברכות של שבת, לכאן לא יועיל. שמשום מצות תוספת, הכל נמשך אחר השבת. [ע"ש, שכל זמן שהוא ממשיך בסעודה ג' של שבת, משום תוספת מחול על הקודש, נמשך הדבר אחר יום השבת, וכיוצא אריכתא דמי, ועולים לו לחשבון ק' ברכות. וגם למ"ד שתוספת שבת וי"ט אינה מה"ת אלא רק מדרבנן, הרי גם תקנת מאה ברכות אינה אלא תקנת חכמים, והוא מדרבנן. וכ"כ בשבט הלוי (ח"ה א"ח סי' כג) מכיון שהתחיל סעודה שלישית מבע"י, והיא שייכת ממש לשבת. ודלא כמ"ש בהליכות שלמה (פכ"ב עמ' רעא) שכתב, שאם מברך אחר צאת הכוכבים, אין הברכות עולות ליום השבת, אלא למחרת]. אא"כ נימא דלגבי מאה ברכות אפשר ללכת קצת לקולא לכאן ולכאן. וצ"ע.

ויש מי שכתב, שאם חיסר בשבת או יוה"כ מק' ברכות, ישלימם בלילה, ולכל הפחות יצא י"ח לדעת הסוברים (ע' בס' תורת חיים סי' מו סק"י) שמנין מאה הברכות נמנה מבוקר לבוקר. וקצת יש לדייק כן מלשון הרמב"ם (תפלה פ"ז הי"ד) שצריך לברך ק' ברכות בין היום והלילה. שהקדים יום ללילה, ומשמע לכאן שהלילה הולך אחר היום שלפניו כמו בקדשים. (תשו"ע ב, קכט).

ובסדר היום (סדר מאה ברכות) כתב, ענין סוד מאה ברכות, הוא ענין נשגב עד מאד ונורא, וכבר ארז"ל

(ז) **הנה** חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות, ומונין מערב עד ערב ולא מבוקר עד בוקר. וכתב בפתה"ד (סי' רצ סק"ג) שחייב גמור הוא לטרוח בגוף ובממון להשלים מאה ברכות אף בשבת וי"ט, ואין לחשוב שהוא רק ממדת חסידות בלבד, דליתא, אלא דרב אחא הוה טרח להשלימם בפירות ומיני מגדים חשובים ויקרים לכבוד שבת, ואילו שאר החכמים היו משלימים ק' ברכות בשאר דברים שדמיהן קלים וזולים וכו'. [או שהיו עושים כמ"ש בש"ע (סי' רפד ס"ג), שהמכוין לברכות של העולים לס"ת, ושל המפטיר, ועונה אחריהם אמן, עולים לו להשלים מנין מאה ברכות, שמנינם חסר בשבת]. וכן הסכים השד"ח (מע' ח כלל לד), שחייב גמור הוא.

וכתב בברכ"י (סי' מו אות ה) בשם האורחות חיים, שכל האומר מאה ברכות בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב. **ומרן** אמו"ר זיע"א היה עושה כמבואר בלשון הרמב"ם (תפלה פ"ז הט"ז) "ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה כל יום", שהיה מונה ממש את הברכות. ובימים שהיה קשה להשלים, ביקש לעלות למפטיר, כדי להשלים בזה מאה ברכות.

ומנין הברכות ביום התענית כך הוא-חמשים ושבע ברכות של שמונה עשרה, ועוד שתי ברכות של ברוך שאמר וישתבח, וגם ברכת המפיל (אף אחרי חצות בשם ומלכות. -ס"ה"כ 60). ועוד 20 או 21 של ברכה"ש עם ברכה"ת (וזה תלוי אם ברכות התורה נחשבים 3 או 2. סה"כ 80, או 81). ועוד תשע: 7 של ברכות ק"ש, 2 של טלית ותפילין. סה"כ הם: שמונים ותשע או תשעים ברכות. וכשחל במו"ש, גם ברכת מאורי האש. נמצא שחסרים כ-11 ברכות. אלא שכל אדם מברך אשר יצר עוד כמה פעמים (מלבד מה שמנינו בכלל ברכות השחר), וא"כ ביום התענית חסרים בערך תשעה או ששה ברכות. [וע' בב"י סי' מו, שביום התענית חסרים ח' ברכות].

וביורה"כ פ' נוהגים להשלים ע"י בשמים, עצי בשמים, עשבי בשמים, מיני בשמים, הנותן ריח טוב בפירות. אבל בת"ב נקטי' שאין מריחים בבשמים.

ובשלמא איש יכול להשלים ע"י טלית ותפילין פעם נוספת, ובשעה"ד ע"י ברכות העולים לתורה וכדו', וכמ"ש מרן הב"י (סי' מו), שיש נוהגים להתעטף

(מנחות מג:), מה ה' אלהיך שאל מעמך וגו' אל תקרי מה אלא מאה. הרי שהשי"ת אין שואל מעמנו כי אם הדבר הזה בלבד. כי כל העולמות אינם מתקיימים כי אם מצד הפעולות הטובות הנעשות למטה. כי צדיק יסוד עולם, ואם אין צדיק אין עולם מתקיים, ומברכתו יבורכו כל צבא השמים, מרום רקיעא עד תהומא. ובלפחות ממאה אין הדבר נגמר, כאשר ידוע ליודעי חן. ובשבת שנחסרים כמה ברכות, יזהר בעל נפש לכיין בברכות העולים לקרות בתורה וההפטרה. וביה"כ יקח עמו בשמים או הדס ומשעה לשעה יריח בו ויברך. ואין לומר שאנחנו מבקשים ביום הזה כל דבר עיננו, ואיך יעשה בהיפך, דכיון שעושה לשם שמים אין לחוש ודי לנו מה שאסרה תורה. ועוד, דתענוג נשמה הוא זה ולא תענוג הגוף. והשל"ה (מס' יומא נר מצוה אות לא), תמה ע"ז, שא"א לברך בכל שעה מבלי שהסיח

דעתו. ובכלל צ"ע אם מותר להריח בתענית ציבור. ומה שטרח למצוא מאה ברכות, נראה שאין בזה כלום בדלא אפשר. וכמו שביה"כ שחל בשבת, אינו מקיים ג' סעודות שהם דאורי'. אלא דבלא אפשר שאני. וקדושת היום בעצמו מספיק ועומד נגד כל הקדושות של מצוות אלו. ומ"מ מה שאפשר לעשות יעשה, ויכוין בברכות של הש"צ, ובברכות הקוראים בתורה וההפטרה.

וע' בלבוש (סי' מו אות א) שכתב, שביום התענית או שבת וי"ט שמחסרין מן הברכות הקבועות בכל יום, תמצא בהם הרבה ברכות אחרות שתקנו להשלים המאה, דוק ותשכח. ע"כ.

ובפמ"ג (א"ח סי' מו מש"ז סק"ג) כתב, שביום התענית שירא שלא יברך ק' ברכות ישמע ט"ו ברכות ויענה אמן, וגדול וכו', ויוצא ע"י הדחק בזה. נראה בזה להלן משו"ת המבי"ט.

המתפלל ערבית בביה"ש אם עולים למאה ברכות של היום הקודם

ולכאן יש עצה להשלים מאה ברכות ביום התענית, ע"י שיתפלל ערבית מבע"י, ועכ"פ לפני צאה"כ שלנו, ודן בזה בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קנה אות יד), וכתב, שהמתפלל ערבית מבעו"י בין של שבת בין של חול, ולמחר מתפלל ערבית אחר צאה"כ, צריך להשלים מחר מספר הברכות הללו החסרות, דהיינו כ"ג בימי החול (י"ט של העמידה וד' ברכות של ק"ש), וי"א בשבת (שבע של העמידה וד' ברכות של ק"ש). ע"ש. אולם בשו"ת יבי"א שם (ח"י א"ח סי' 1) כתב, שהמתפלל ערבית של ליל שבת מבע"י אחר פלג המנחה, כיון שקיבל שבת מבעו"י, תפלת ערבית נחשבת מכלל מאה ברכות של שבת. מאחר שנחשב שעשאו לילה, כמ"ש בש"ע (א"ה סי' ל), ולהכי מצטרפות ברכותיו למנין מאה ברכות של שבת. וכן מוכח בנזירות שמשון (סי' מו) שאם קיבל שבת, הברכות של ערבית ליל שבת, וגם ברכות הסעודה, מצטרפות למנין מאה ברכות של שבת. אפי' היו מבעו"י. ע"כ.

שעשאו לילה. אך גם שם להלכה ולמעשה אין הדבר מוסכם, ורק לגבי שבת בצירוף קבלת שבת, יש ראייה מהש"ע שם. וא"כ אפשר שביבי"א לא הכריע איך הדין לגבי המתפלל ערבית מבע"י בחול.

ואמנם מ"מ הרי כיום רבים מתפללים ערבית של מוצאי התענית קודם צאה"כ, ובזה שיש בזה כמה סי' שנחשב יום, שמא ביה"ש יום הוא, ושמא הלכה כר' יוסי שכל ביה"ש שלנו נחשב יום, ושמא כשיטת ר"ת בענין חישוב צאה"כ שהוא רק אחר חמשים ושמונה וחצי דקות זמניות מהשקיעה שלנו.

אך לפ"ז לכאן אותם המתפללים ערבית של חול קודם צאה"כ, צריכים ליתן לב לגבי יום הבא, שאם יתפללו ערבית מצאה"כ, נמצא שנחסרו להם כ"ג ברכות, י"ט של תפלת העמידה, ועוד ד' של ברכות ק"ש. ולא שמענו שהזהירו על כך. וצ"ע.

וגם נשים חייבות במאה ברכות בכל יום, והנה לנשים שמתפללות ג' תפלות ביום כדי להשלים מאה ברכות, [כפי שיעץ אאמ"ר זיע"א לבנותיו ונכדותיו], חסרים עוד 12, שלא עשני אשה, וברוך שאמר וישתבח, וד' ברכות של ק"ש. וציצית ותפילין. והארכנו בזה בילקו"י על פסד"ז (סי' מו), ואין כאן מקומו.

אלא שזה כתב ביבי"א לגבי ערבית של ליל שבת, ולא ביום חול. אך הראייה שהביא מדברי מרן בש"ע סי' ל, מיירי גם לגבי יום חול, ששם כתב מרן שיש מי שאומר שאם התפלל תפלת ערבית מבע"י עד שלא הניח תפילין, אין לו להניחם אח"כ. ע"כ. והיינו משום

סימן תקעו - הלכות תעניות

א. מצות עשה מן התורה לזעוק לפני ה' בכל עת צרה גדולה שלא תבא על הצבור. וטעם המצוה, כדי שידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, וזהו שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם, על ידי שיתעוררו לתשובה, וישוּבו ממעשיהם הרעים. (א)

מצות עשה מה"ת לזעוק לפני ה' בכל עת צרה גדולה שלא תבא על הצבור

בהעלתך יש ללמוד תירוץ לזה, שכאן הכוונה להם אחת, שאדם צריך כוונה גדולה בקרבן, וכן בעת צרה צריך כיוון גדול לה'. ושלא יאמר מקרה הוא או ממערכת השמים. והיינו שהאדם קרוץ מחומר, וצריך התעוררות רב, ולזה נצטוו להריע בחצוצרות, וכיון שהכוונה אחת מנה במ"ע אחת. משא"כ שופר של ר"ה והיובל, שתי כוונות להם, זה לחירות וזה לשבור לבבנו ולשוב בתשובה ולזכור עקידת יצחק.

ובצפנת פננח (תעניות פ"א ה"ו) כתב, שברמב"ם נראה שיש ב' סוגי תקיעות בתענית, אחד בשופרות ואחד בחצוצרות, ומה שהיו תוקעין בשש ברכות היה בחצוצרות, ומה שהיו תוקעין בלא הברכות היה בשופרות. וז"ש (ירושלמי פ"ב ה"א) למה תוקעין בקרנות לומר חושבנו כאילו גועין אנו לפניך ככהמה.

אם דוקא חצוצרות או גם שופר וכיצד עשו בימי התעניות

השופר ויהיו נרתעים מחטאתם. והיינו דא"נ דמצותו בחצוצרות, אבל כיון דקול שופר מביא חרדה, כמו שאמר הכתוב (עמוס ג, ו) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, הרי שהנביא מתרעם, איך אפשר שלא יחרדו העם מאחר ששמעו קול שופר, מבואר שקול השופר מביא חרדה והכנעה, ולכן בתעניות אלו, בכדי שיחרדו העם ויהיו נרתעים מחטאתם, התקינו שיהיו תוקעים בשופרות, ומה שאמר הכתוב ותקעתם בחצוצרות, היינו במקדש, שכבר היה ג"כ שופר מ"ע ג"כ לתקוע בחצוצרות, אבל בגבולין תקנו בשופרות כדי שיכנעו לבם. וע"ש עוד שאף שי"ל בדעת הראב"ד, דבמקדש בענין תרתי בבת אחת, חצוצרות ושופר, כדכתיב בחצוצרות וקול שופר, שניהם יחד, הא בגבולין חצוצרות וקול שופר בעינן, אבל לא בבת אחת אלא על סדר הברכות חצוצרות, ושאר היום בשופר. מ"מ נ"ל דא"נ מה"ת ומן הנביאים, בשאר צרות בגבולין, ליכא כי אם חצוצרות, [נכפשת הכתוב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', אבל בגבולין מצותו בחצוצרות לבד, כמ"ש והרעותם בחצוצרות], אלא שחכמים תיקנו שיהיה ג"כ שופר בשאר היום, כדי שיחרדו העם ויכניעו לבם לקול השופר, ויהיו נרתעים מחטאתם.

(א) ריש הסעיף הוא לשון הרמב"ם בהקדמת הלכות תענית, ובפרק א. ובסה"מ (עשין נט) כתב הרמב"ם, נצטוינו לתקוע בחצוצרות במקדש עם הקרבת כל קרבן מקרבני המועדים, וכן אנחנו מצוים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות, כשנצטעק לפני השם יתעלה, והוא אמרו (במדבר י), וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם וגו'. ע"כ. ומשמע שהמצוה היא להריע בעת התפלה, ולא להריע סתם. ונכתב בא"ר (סי' תקפה ס"ג) שתקיעה זו תהיה מעומד].

והכו"מ (ס) וכן המל"מ (ס) הקשו, מדוע הרמב"ם מנה מ"ע אחת של תקיעות לקרנות ולצרה, ולא מנה אותם לשתי מצוות עשה, מאחר שהם זמנים מתחלפים, וכמו במצות שופר של ר"ה ושל היובל ביוה"כ"פ. וכתב הפמ"ג (מש"ז סי' תקעה אות ב), שמספר החינוך (פ'

וכתב הרב המגיד (ה"ד) שהמחור כדברי הרשב"א או שופר או חצוצרות. ע"כ. והיינו דלאו דוקא בחצוצרות דה"ה בשופר. ואף י"א שבימי התעניות מתריעין בחצוצרות בלבד, וכמו שאמרו (ר"ה כז). מקום שיש חצוצרות אין שופר, והיינו תענית צבור. ע' ברש"י שם. ובראב"ד בהשגות. ובס' הבתים (הל' תענית שער א ה"ב).

אבל הגאונים כתבו שנהגו לתקוע בתענית בשופרות, ומנהגן תורה היא (כ"כ בס' השלחן ה' תענית שער א). וי"מ שלא אמרו מקום שיש חצוצרות אין שופר, אלא בשעת מלחמה בגבולין שהיו מתפללין כסדר התענית (ע' ברשב"א ר"ה שם. וברמב"ן תענית יד. ובריטב"א תענית יב:). ראה באוצר הגאונים (תענית עמ' כג, כד), ובתשובת רב שר שלום גאון (סי' סא).

ובמרכבת המשנה אלפנדרי (תענית פ"א ה"ד), העיר שברש"י מפורש שבתעניות תוקעין בשופרות, וקאי על ו' ברכות שהיו מוסיפין אז. וגם כתב רש"י, וסי' לדבר יריחו, שכשם שנענו ביריחו בשופרות כך יענו הם בצרה זו. ומשמע דדוקא שופר. והנה ע"מ שאמרו בשופרות, פרש"י דכתיב ותקעתם בחצוצרות. אמנם רש"י הרגיש בזה, וכתב, תוקעין בשופרות כדי שיכניעו לבם לקול

מדוע אין נוהגין לתקוע בשופר בעת צרה

מכם, ומה שהתרעתם בשופרות, כן כתבו הגאונים ז"ל, ומצאו ראייה לדבריהם בירושלמי, וכן הסכימו האחרונים. וענין קריאה"ת והפטרטה, הכל נעשה כהוגן. אך איסור עשיית מלאכה והפסקה הוא שלא כהלכה, שלא נאמרו הדברים אלא באר"י דאיכא נשיא, אבל בחו"ל לא, דהא קי"ל אין תענית צבור בבבל אלא ת"ב בלבד, וכתבו המפרשים ז"ל דהיינו טעמא משום דבבבל ליכא נשיא אין לעשות אלא התרועות והברכות בלבד. ע"כ. ומשמע שגם בחו"ל תוקעין בשופרות, עפ"ד הגאונים. אך אפשר שאין זה מתורת חיוב ומ"ע.

והמג"א (ר"ס תקעו) העיר, שכיון שמ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות וכו'. יש לתמוה אמאי אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה, ואע"פ שאין ת"צ בבבל, מ"מ הלא מדאר" מצוה לתקוע בלא תענית. ובנתיב חיים תי', דמדאר" מצוה זו נוהג רק בא"י, וכדכתיב וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו'. ויש שכתבו שאפשר שאף בא"י דוקא כשהיתה תחת רשותינו. ואפשר עוד שהמצוה היא דוקא כאשר הגזרה היא על רוב ישראל, אז מ"ע לתקוע, אבל בלא"ה לא. [פמ"ג. ומשנ"ב ר"ס תקעו].

וז"ל הרשב"ש (סי' שפה), מענין הבצורת, צר לי מאד

דין התקיעות בשעת מלחמה

יהושע במלחמת יריחו לא תקע בחצוצרות. ובמלחמת מדיין כתיב וחצוצרות התרועה בידו, ופי' בת"י להקהיל את הקהל, ולא לזכרון.

אך סיים, שבספרי א"י, וכי תבואו מלחמה בארצכם, בין שאתם יוצאים עליהם, בין שהם יוצאין עליכם. והרב המגיה שם תי', שבודאי קיימו מצוה זו בכל מלחמה ומלחמה. ולא נזכר ביריחו רק דבר חידוש שהיה במלחמה ההיא מה שלא היה בשאר מלחמות. שהרי המצוה היא להריע, וביריחו לא נזכר רק תקיעה, זולת היום השביעי שהריעו כל העם תרועה גדולה. וגם לא נזכר שם תיבת זכרון. וגם היו תוקעין כל עת הסיבוב, (כמ"ש הלך ותקוע בשופרות), ואילו במצוה דאר"י, הריעו רק בעת התפלה.

וכתב הרמב"ם שם (פ"א מתענית), שמצוה זו, היא מדרכי התשובה, שבזמן שתבא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, ככתוב עונותיכם הטו אלה וגו', וזהו שיגרם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו, וצרה זו נקריית היא, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהן הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי.

וכה"ג, כתב הרמב"ם (הל' אבל פ"ג הי"ב) כל מי שאינו מתאבל כמו שצונו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה.

ובארחות צדיקים (שער י' שער הדאגה) כתב, "מת לו מת, יתאבל ויבכה ויזטער, כי אולי מת בעבור שחטא הוא, ובעוון אבות בנים מתים, והנה הוא כאילו הרגו, ויעשה תשובה וגדרים, ויתחנן לבורא יתברך".

והרמב"ן בחי' (תענית טו.) האריך בזה, שבגמ' שם משמע שבתעניות מתריעין בשופרות, ואילו בגמ' (ר"ה כו.) מבואר שמצות היום של תעניות בחצוצרות לבד, ורק במקדש היה שופר באמצע ושתי חצוצרות מב' צדדים. ותי' שקרא התנא לחצוצרה שופר. או דקאי במקדש שיש שם שופר בתעניות. ושוב הביא דמוכח בירושלמי שתקיעה דתענית היא בשופרות ממש. וגם בתש' הגאונים א"י, שמנהגנו לתקוע בתעניות בשופרות. ושלפ"ז יש לדחוק, שחצוצרות הם רק באסיפה של כל ישראל, או במקדש אף בתעניות דהיא כנופיא דכל ישראל, אבל בגבולין בשעת מלחמה בחצוצרות בלבד תוקעין ומתפללין כסדר התעניות, שאומר זכרונות ושופרות, ותוקעין בחצוצרות דקראי ניהו, ובשאר תעניות רק תרועה בשופר. והראב"ד פ"י, שבברכות תוקעין בחצוצרות וע"י כהנים, אבל בתקיעה שלאחר תפלה בעת שמרבין בתחנונים, אמרו שתוקעין בשופרות כדי להזכיר אילו של יצחק. ודחה הרמב"ן בירושלמי מוכח שבגבולין תוקעין רק בשופר ולא בחצוצרות. ע"כ.

ובשו"ת אבנ"ז (א"ח סי' תכה) כתב, שנראה שלא חייבה תורה לתקוע בעת מלחמה, רק בשאויבים באים על ישראל, אבל לא כשישראל היו יוצאין למלחמת רשות או מלחמת מצוה. וכמ"ש (במדבר י') על הצר הצורר אתכם, ולא בישראל היוצאים למלחמה. ולכן הרמב"ם (תעניות פ"א) לא הזכיר תקיעה במלחמה, רק להריע בעת צרה, והיוצאין למלחמת הרשות, שאין יוצאין בלא ב"ד ואורים ותומים, וכ"ש בכיבוש א"י שהובטחו לישועה, לא זו עת צרה. והר"ן (ר"ה ו.) כתב שבעת מלחמה מחוייבין לתקוע בחצוצרות, והרמב"ם כתב עוד שגם בתעניות תוקעין בחצוצרות, וא"כ מדוע

ב. המצוה מן התורה היא לזעוק ולהריע על כל צרת ציבור, וחכמים תקנו להתענות על כל צרה שלא תבוא על הציבור, כמה תעניות, עד שירוחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות. (ב)

פרטי המצוה מן התורה, ואם התענית מכלל המצוה רק שאין בה חיוב דאו'

שכאשר גוזרין תענית בשביל איזה צרה, אית ביה תרתי, חדא התשובה שעושים, ועוד מקיימים מ"ע דרבנן שציוו להתענות בעת צרה. וגדולה מ"ע זו של רבנן, כי היא נובעת ממ"ע דאורייתא כי יבא הצר הצורך והריעותם וגו', "והתענית בכלל ההרעה". ע"כ. ואפשר שכוונתו כמו שכתבנו. ונהנה השל"ה שם (אות כג) כתב, שיאמר בנוסח קבלת התענית, הנני מקבל עלי תענית יחיד להתענות למחר כאשר צונוי ה' אלהי ליקבה"ו ע"י הוא טמיר ונעלם. ויתכן לשון כאשר צונוי ה' אלהי, ע"ד שאמרו (שבת כג). בנוסח ברכה במצוה דרבנן שאומרים וצונו, והיכן ציונו וכו'. ע"כ. ולכאור' הרי כ"ז בכלל המצוה דאו', ואולי לשון ציווי משמע חובה, ומדאו' התענית היא רק רשות].

ולפ"ן יש מצוה גם בתענית חצי יום נכאשר לא גזרו תענית שלימה. וכן לכתחלה יכולים לגזור רק תענית חצי יום כאשר הדור חלוש], שא"צ דוקא תענית גמורה, אלא להתעורר, וגם בזה יש מצוה. וכן מי שאינו מתענה, בכל מה שעושה להשתתף בתענית, בזה הוא מראה שאינו אומר שלום עליך נפשי ותולה הדבר במקרה, אלא מתעורר לתשובה. וזה נכלל במ"ע.

מלחמת העולם, ולומר אבינו מלכנו

העולם וכל ישראל למושבכם, ונתקיים ממש כל דברי הנביא (ירמיה ל, 1) מדוע כל גבר ידיו על חלציו וגו'. וכמה מאות אלפים אנשים עומדים בסכנת נפשות, בשעה כזו איך נפעול בעצמינו לשבת בחיבוק ידיים מבלי לזעוק לה' שיושיענו.

ורחנה מן הראוי היה, שיתאספו גדולי הדור, לגזור תענית צבור כללי, אך באשר שלדבר כזה צריך רשיון מהממשלה, ואין העת נותנת לזה, עכ"פ כל קהלה לעצמה מן הראוי שתקבע לה צום באמירת סליחות ואבינו מלכנו, ואנחנו בעירנו קבענו לזה את יום ער"ה אלול, ואולי גם ביום א' דסליחות א"ה, וכן שמענו שעשו בכמה קהלות, וכן כל עיר ועיר תקבע יום כפי שיוסכם אצלם.

ואלו שקשה להם לצום כל היום, יצומו עכ"פ עד אחר חצות, ולאמר סליחות ואבינו מלכנו. וכן קבענו לומר אבינו מלכנו בכל יום. כי הלא זאת אשר ה' שואל ממנו, לשוב אליו ולזעוק ולהתחנן לפניו

(ב) רמב"ם תעניות פ"א. ולגבי חיוב התענית, כתב במ"מ כתב, שברור שזה רק מד"ס ואין כאן תענית מה"ת, שלא נזכר עינוי בכתוב. ע"כ. ואף שמצינו בכ"ד שהנביאים אמרו להתענות, וכן כתיב ויצומו ביום ההוא עד ערב (שופטים כ, כו). וכן מצינו שהיו מתענים בעת מלחמה, מ"מ אין בזה חיוב.

וב"מ אפשר שכאשר מתענה, מקיים מ"ע מה"ת, שכ"ז נכלל במצות התורה שבכא צרה, לא יאמר שלום עלי נפשי, אלא יודה שהכל הוא בסיבת מעשיו הרעים שגרמו כ"ז, ולהתעורר לתשובה. רק שהתורה לא חייבה יותר לעשות אלא להריע [ולתפלל], וכאשר מתענים עושים דבר גדול יותר. והיינו שזו מצוה שאין לה שיעור, וכל מה שמוסיף, הוא בכלל המצוה. ובוזה ניחא טפי מה שלא נהגו להריע בחצוצרות. שכאשר מתענים ג"כ מקיימים המצוה מדאו'. ושמה אין כאן ביטול מצוה דאורייתא. שהתורה אמרה שדי להתעורר ע"י זעקה ותרועה, אבל כ"ש שיועיל לגזור תענית על הציבור. וצ"ע בזה.

ושו"ר כעין זה בשל"ה (תענית פרק נר מצוה אות כב),

החפץ חיים קבע צום בעירו בימי

ויש לשאול אמאי לא קבעו תענית בשעת מלחמת העולם הראשונה, וכן במלחמת העולם השניה, ואולי מחמת טירוף השעה. והשיב על כך הגאון חפץ חיים, כפי שנדפס בס' אגרות ומאמרים חפץ חיים (סי' סו) קול קורא שהוציא אז בשנת תרע"ד, ומתוך דבריו נלמד גם לקח מוסר.

וז"ל שם: הנה הרעש שנהיה בעולם [המלחמה] הוא ענין נורא שנגע לכל העולם ולכל ישראל, לגופם ולנפשם, ואין ספק שהוא ענין התעוררות מן השמים למען נשוב לה', כמ"ש בצר לך וגו' ושבתי וגו' וחובה לזעוק ולבקש בתפלה לפניו שיושיענו, וחלילה לנו לשבת בחיבוק ידיים בשעה כזו, כ"א לתפוס אומנות אבותינו לזעוק ולהריע לה', כי הכל תלוי בו, כמאמר הכתוב אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה, ואם אנו רואים הכל ומחשים, ומצאנו עון חלילה מזה גופא שאנו מחשים. כי מ"ע לזעוק לה' על כל צרה שלא תבוא. ובפרט המצב הזה שמן השמים הקיף את כל

ג. כשם שהצבור מתענים על צרתן, כך היחיד מתענה על צרתו, כיצד הרי שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין, נכון שיתענה עליו ולבקש רחמים בתפלתו, ואומר עננו וכו' בכל תפלה שמתפלל. והרואה חלום רע צריך להתענות למחר, כדי שישוב ויחפש במעשיו ויחזור בתשובה. א.

כמ"ש ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת וגו'. וכו', בודאי היו ניצולין בזה אלפי אנשים ממותן. עכ"ד ינוע"ש, שאלו התפללו אבינו מלכנו בשחרית ומנחה הח"ח.

כמה דברים לחיזוק התורה והמצוות לתקן בעת צרה

שבת שתלמוד מביא לידי מעשה, ולהשיגיה כ"א על בניו וב"ב שלא יחללו את השבת חלילה, שהיא מצוה המוטלת על האב כדכתיב ל"ת כל מלאכה אתה ובנך ובתך וגו', והיא האות אשר נתן ה' בינו וביננו, כמ"ש בתה"ק ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, ובאיזה פנים נוכל לגשת להקב"ה לבקשו שירחם עלינו ועל בנינו בשעה שבעצמנו הפרנו אות הברית אשר בינו וביננו.

ובפרט שעון חילול שבת הוא עון מיתה ר"ל, והשטן מקטרג בשעת הסכנה, לכן מאד מאד צריך לתקן הדבר בשעת הסכנה ולקבל על עצמו ועל בניו לשמור את השבת כראוי מהיום, שבזכות הקבלה ירחם ה' ויכפר על העבר וישאיר את נפשם לחיים טובים.

בן אחים אהובים, בעו"ה הכניס היצר חלק מדור חדש בערים הגדולות בעון נדה החמורה שהיא מחייבי כריתות ר"ל, שאינן טובלות הנשים במקוה כדין התורה, ונושאות עליהן ועל בעליהן עון כרת ר"ל, ונדה בכלל עריות שצריך כל איש ישראלי למסור נפשו ושלא לעבור ע"ז וכ"ש שלא לעבור ע"ז בשאט נפש, וכדי שלא יעמוד חלילה עון זה בשעת הסכנה לקטרג, שכן אמרו חז"ל גבי מלחמה שאף עון קל מקטרג בשעת הסכנה יע"ש במס' סוטה, כ"ש עונות חמורות כאלו כשבת ונדה, צריך כל איש לקבל עליו בהסכם חזק מאד על להבא לשמרם כדינם, וכן הנשים צריכות לקבל זה עליהן בהסכם חזק שבזכות הקבלה יחוס ד' על בעליהן ועליהן וישוּבו בעליהן בשלום לביתם.

ובפרט אם אמנם המכאובים והחבלים הללו הם של חבלי משיח, כפי שנמסר לנו הסימנים מחז"ל ודברי ירמ" הנביא הנ"ל, בודאי צריך כל איש ישראלי להתחזק בלימוד התורה וקיום המצוות ולשוב לד' בלב שלם הוא ובניו וכמשי"כ בפ' נצבים והי' כי יבואו עליך כל הדברים האלה והשיגוך וגו' ושבת עד ד' אלקיך וגו' ושב ד' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו' בכי"א.

ג) רמב"ם הל' תעניות פרק א.

עוד כתב החפץ חיים במכתבו שם כמה דברים לחיזוק המצוות. וז"ל: וידוע שעיקר הכל הוא התשובה ותיקון המעשים, ואיתא בשבת (לב) בעון ביטול תורה חרב וביזה באים לעולם. ובעו"ה נתרחנו בזמן האחרון מה"ת הרבה, הן האבות הן הבנים, שהיצר הטעה אותנו שתחת לימוד התורה נתן לנו לימודים אחרים כידוע, ולכן כהיום צריך כל איש ישראלי להתקרב הוא ובניו לה' ולתורתו, וזכות התורה תגין עליהם דתורה אגני ומצלי אף בעידן דלא עסיק בה כידוע. וצריך כל אחד לקבוע עתים לתורה בכל יום, כ"א לפי כוחו, וכ"ש בשבת. וכן בנוגע לבניו צריך כל איש להתחזק בשארית כוחו הן עני והן עשיר ללמד בניו תורת ה' כפי שנהגו אבותינו חומש, פרש"י, משנה וגמ', שזה יביא חיים לבניו, כמ"ש ולמדתם אותם את בניכם וסמוך לו למען ירבו ימיכם וימי בניכם.

וכן יש לחזק בכל האפשר התלמודי תורה והישיבות, שהם שארית הפליטה. גם חיוב לכל אחד ללכת לביהמ"ד עם בניו בכל יום להתפלל שחרית מנחה וערבית, בציבור דוקא, ולענות איש"ר, קדושה וברכו, כי עי"ז מתבטלות בכל יום כמה וכמה גזירות מישראל. ואין לשער כמה ישועות היו מביאין לישראל לו באמת היו מתכנסין כל הקהל בכל עיר, אנשים וטף לבתי מדרשות להתפלל הג' תפלות, והיו עונין ברכו ואשי"ר קהל גדול בכל יום, ולא רק מתי מספר. ואיתא במ"ר (פ' תצוה), אמר הקב"ה דברים אני מבקש, ואין דברים אלא תורה, א"ל אין אנו יודעין, אמר להם בכו והתפללו לפני, וכי אבותיכם לא בתפילה פדיתי אותם, שנא' ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו', ובימי יהושע וכי לא בתפלה עשיתי להם נסים.

וכן חיוב לכל איש בעת כזו, להתחזק במדת החסד עם רעהו, בהלואה ובהקפה וכיו"ב, בפרט אשר נתרבו כיום משפחות שנדרשות לחסד, והמרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. וכבר אמרו רז"ל, מה יעשה אדם וינצל מחבלי משיח, יעסוק בתורה ובגמ"ח.

וכן יזרוז בכל עיר ועיר על שמירת שבת כהלכה, ולעשות חבורות של מזהירי שבת, ולימוד הלכות

ד. כל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו, בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם, הרי זה לא ינהוג עידונין בעצמו, ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ומיצר על חטאיו. (ד)

השרוי בתענית לא יקל ראשו אלא יהא דואג ואונן על חטאיו

עד שיעבור זעם, ושימשך בתעניותיו עד שיעבירו צרתו ממרום ויחלטה ממנו.

והנהגה בתענית היא, לפשפש במעשיו, וכמ"ש הנביא רחצו הזכו וגו', והבטיחם שאע"פ שהם בתכלית המרד והענש גדול דכתיב ושממה כמהפכת זרים, ופי' בו כמהפכת סדום ועמורה שהיו זרים אצל השם, ואצלי בכיאורו כמהפכת זרים בבואם ארץ מרחק לכבוש ארצות גוי לא ישמע לשונם, ושאיין מדרכם לחמול כלל, הבטיחם שעם היותם בתכלית המרד ועם היות יד המשפט פשוטה לפרוע הקפותיהם, עד שאפי' תפלתם אינה מקובלת, כאמרו ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכס גם כי תרבו וגו', אם ישוכו לשם כלב שלם גם ב' יעבירו חטאתם, ואף הבטיח בהצלחתם, ואמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, וכן הבטיח בקיום מלכותם וקיום ישוב ארצם ואמר, ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה וגו' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. עכ"ד המאירי. **ביאור כוונת התענית:** וכוונת התענית ביאר בס' תורת המגיד (הנהגות כללים אות ד) שיכוין בתעניותיו, אוי לי שבשביל כבודי ותאוותי הסרוחה הכעסתי למלך העליון, ולכן אני רוצה לענות נפשי ולהכניע תאוותי וכבודי, ואגרום למעלה שיכנע עבד תחת רבו ושפחה תחת גברתה. וכן אני מכוין לקיים מצות תשובה, והנני רוצה לענות נפשי כדי שאוכל לעבוד הש"י באמת ובלבב שלם באהבה ובריאה. ואני רוצה לענות נפשי, כדי להקריב עצמי קרבן לפני ה', להקריב לפני חלבי ודמי. ויפה לי לשמוח מאוד שזכיתי שנעשה בגופי ונפשי נ"ר ליוצרי, ועוד יפה לי לשמח עצמי שנתן לנו דבר שנוכל להכניע יצרינו הרע מעלינו. ואני רוצה לקיים והייתם קדושים. ולהוסיף כח להשכינה ע"י עינוי. ויפה לי לשמוח בתענית מאד, שאפי' יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם (יומא פו:), וימסור נפשו במחשבתו על קדושת השם, שבודאי יפעל דבר גדול. ויזהר שלא יתגאה בתעניתו, שאם יתגאה בתענית כלכלא איתמסר. ע"כ.

(ד) לשון הרמב"ם (תעניות פ"א הי"ד), והובא בש"ע (סי' תקסח סי"ב). וכתב השל"ה (תענית נר מצוה אות כד), שמי שאינו עושה כן, לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו. כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי, ולהיות מדוגמת עוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה. כן יתענה ג"כ להיות כל היום דבוק בו ית', בתשובה תפלה וצדקה ות"ת כנגד כולם. וק"ו שיהיה סור מרע להרחיק מעליו כל נדנדוד עבירה וכל מדה מגונה. ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר, והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מהאכילה ושתיה.

והביא מר"ת בספר הישר, שגם לא ישיח שום שיחה בטילה רק כל מגמתו תהיה על דביקתו בה' יתברך, ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן כיום, יהא באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקתו.

והמאירי בחיבור התשובה (שבר גאון מאמר א פרק ה) כתב, צריך לכל מתענה לכוין בתפלתו ולהכניע בצרתו, וכדי לנקות רעיוניו בטרם בא יומו, ולהכין עצמו להנהיג בהם, הצריכו תחלה לכל מי שמתענה, שתהיה כוונתו להתענות בטרם יתחיל להתענות, וזאת היתה הכוונה בענין קבלת תענית מערב התענית ברוב התעניות, והוא בתפלת המנחה בסופה בדברי ריצוי ותחנונים, עד שיאמר בכלל ריצויו קבלני בתענית שאשב למחר, או מדברים הדומים אליו. וראוי לכל מתענה להרבות בתפלה, ולהפציר בתחנונים, ולהזכיר מעין המאורע בברכה מברכת י"ח הדומה לענין שהוא מתפלל עליו. וכן לכי מי ששרוי בתענית בין שהוא מתענה על צרתו בין שמתענה על הצבור לצרתם, שלא יקל ראשו ולא יעזי פניו, ולא יראה עצמו שמח ובלתי ירא לאותה צרה, ושלא ינהג עידונים לעצמו, אלא שהוא עומד לפני בוראו נכנע ונשבר באימה וברתת ובזיעה. וכיון שאמרו (תענית יא.) כל המרעיב נפשו בשני רעבון ניצול ממיטה משונה, כ"ש מי שהצרה מגיע עדיו והתפלל עליו, שראוי לו לעמוד בלב נשבר ונדכה

ה. כל תענית שלא קיבלו עליו היחיד מבעוד יום, אינו תענית. ומקבלו, בתפלת המנחה, שאומר בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו: הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון שתהא תפלתי ביום תענתי מקובלת. ואם לא הוציא בפיו, אם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר, הוי קבלה, והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה. (ה)

כל תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום, אינו תענית

הפסק. ועל כן יותר טוב לאומרו קודם אלהי נצור. וכ"כ הסמ"ק. וכ"ה בט"ז (סק"ז). וכ"כ הרמ"א בהג"ה, דטוב יותר לקבלו אחר תפלה וכו'. וכ"כ הלבוש, והב"ח. ודעת המהרש"ל שיקבל התענית בשומע תפלה בלבו, ובאלהי נצור יקבל בפה.

ומובא באחרונים שם, דלכתחלה יותר טוב שיהיה במנחה קטנה שהוא מט' שעות ומחצה, ולא קודם. ובדיעבד מהני אפי' במנחה גדולה. וכ"ה במשנ"ב שם. וכן משמע מפירוש רש"י הנ"ל שכתב, שיקבל במנחה ולא ביוצר וכו', ומשמע דדוקא ביוצר לא מהני, אבל במנחה גדולה שפיר דמי. וכתב עוד בשם האחרונים, שבדיעבד אם לא קיבל בתפלת המנחה יכול לקבלו אח"כ כל זמן שהוא יום. וע"ש בביאה"ל.

וכן מבואר בב"ח ובמג"א (שם ס"ק יב), דשרי לקבלו כל זמן שהוא יום. ושכן משמע בגמ'. וכ"כ הח"א (כלל קצב אות ז), דאף שלא הרהר בשעת תפלת מנחה אלא אח"כ בעוד שהוא יום, הוי קבלה. ע"ש. וכתב בא"א שם, דאפי' קבלו בלילה, מחוייב להתענות לקיים נדרו. וראה עוד בכה"ח אות מט"ג. ובערוה"ש (אה"ע סי' סא סכ"א), וברמ"א (סי' תקסב), ובמשנ"ב (סי' יא). וכתב בחופת חתנים (דיני החופה סי' י' אות א') דמ"מ טוב לקבל התענית אחר תפלת מנחה, ובברכת שמע קולינו יהרהר בלבו שמקבל התענית, ולא יפסיק בדיבור באמצע התפלה. אך בקובץ מבקשי תורה ביא בשם הגרש"ז אויערבאך שאמר, שא"צ לקבל התענית מאתמול אפי' בלבו, ודלא כמ"ש בחופת חתנים. ע"כ. וראה עוד בשלחן העוז ח"ב (דף טו). ובלא"ה כבר כתבנו שמהגיגנו שאין החתן מתענה ביום חתונתו.

וכתב בחכמת אדם (כלל קעא סי' יא), שמי שנהג להתענות ביום פקודת השנה של אביו או אמו, ורוצה לבטל מנהגו [לגמרין] מסיבת חולי צריך לעשות התרה, ואם התנה מראש שנוהג כן בלי נדר, אינו צריך התרה. וכ"פ בקש"ע (סי' רכא ס"א). ומובא בשו"ת יחוד"ד (ח"א עמ' קמו). ואם מבטל מנהגו פעם אחת א"צ התרה, ראה בילקו"י איסור והיתר כרך ג' (עמ' תא). וביחוד"ד הנ"ל (עמ' קמו). ודו"ק.

(ה) **כמבואר** בגמ' תענית (יב). כל תענית שלא קיבל עליו מבע"י, לאו שמיה תענית. ואי יתיב מאי, אמר רבה בר שילא דמי למפוחא דמליא זיקא. והיינו, דאם מתענה בלא לקבל עליו התענית מראש, כחנם התענה. אימת מקביל ליה, רב אמר במנחה, ושמואל אמר בתפלת מנחה. והיינו, שלדעת רב די לקבל התענית בזמן מנחה, ואפי' בשוק אומר הריני מחר בתענית, ודי בזה. ולשמואל צריך לקבל התענית בתפלת מנחה עצמה בסופה, בתוספת ריצוי ותחנונים עד שיאמר הריני מחר בתענית. ודוקא נקט מנחה משום דסמוך לתחלת יום תעניתו הוא, לאפוקי תפלת יוצר. [רש"י]. **וכתב** שם הרא"ש, שלדעת רב קודם זמן מנחה אפי' הוציא בפיו לא מהני. אך הראב"ה ס"ל דכ"ש דמהני קודם למנחה. ולדעת שמואל בתפלת מנחה. ופירש ר"ח, שיאמר בשומע תפלה הריני בתענית יחיד למחר, יה"ר שתקבלני באהבה. וכתב הטור (סי' תקסג) וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא, שהרי"ף פוסק כשמואל, והראב"ד פוסק כרב, לפיכך טוב להפסיק בתפלה. פירוש, דכיון שיש סברא לפסוק כרב או כשמואל, יש לנו לבחור כרב שלא להפסיק. והב"י שם הביא בשם ה"ה שיש בקצת ספרי הרמב"ם בלשון זה, כשיתפלל תפלת מנחה או אחר המנחה. וכן העתיק בסי' תקס"ב (סי' י), אימתי מקבלו, בתפלת המנחה אומר בשומע תפלה, או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו הריני בתענית יחיד מחר, יה"ר שתהא תפלתי ביום תענתי מקובלת. ואם לא הוציא בפיו אם הרהר בלבו שהוא מקבל עליו תענית למחר, הוי קבלה. והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה. הג"ה, וטוב יותר לקבלו אחר מנחה מבשעת תפלה, כדי שלא להפסיק תפלתו. ע"כ.

ומבואר מדברי מרן שיכול לקבל התענית בסוף העמידה, קודם אלהי נצור. וכתבו האח', דכך עדיף לנהוג, לקבל תענית קודם אלהי נצור, ולא להפסיק בתפלה עצמה בשומע תפלה. ואין לומר דהא קי"ל שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, דהכא שאני שאומר אהיה בתענית, שזהו ענין נדר, ולא ענין תפלה, והוי

1. מי שמתענה ביום ראשון יכול לקבל עליו את התענית בשבת ואין לאסור בזה משום מכין משבת לחול.⁽¹⁾

אם צריך לקבל תענית בפיו או די במחשבה

יכול לאכול. וע"ע בס' המאורות (יומא פב.) שלד' רב האי גאון והרד"ה, אפי' קיבל בפירוש יכול לחזור ולאכול. ע"ש. ובודאי דמהני התרה.

ולכאן צ"ב, דגבי עיבוד קלף לס"ת כתב מרן, דטוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד, שהוא מעבדו לשמה. ומשמע שאם חשב בלבו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשמה, מהני בדיעבד. שהרי מרן כתב בלשון "טוב". וא"כ אמאי גבי קבלת תענית קבלה בלב אינה קבלה. וצריך לחלק, דגבי אשוויי לשמה, אה"נ מהני קבלה בלב. ורק לכתחלה צריך שיוציא בפיו. אבל לקבל תענית שהוא דבר איסור, לא מהני קבלה בלב.

ובמ"ש הרמ"א (סי' תקנ"ג ס"א) לענין דין קבלת התענית לאחר הסעודה, דאם קיבל בלבו שלא לאכול עוד, לא הוי קבלה ומותר לחזור ולאכול, אא"כ הוציא הקבלה בשפתיו. הגר"א בבאורו שם תמה ע"ז, דמאי קיי"ל (סי' תקס"ד) דקבלת תענית בלב הוי קבלה. ובהליכות שלמה (ישורון יד. עמ' תשפד. בשם הגי' ישעיה זאב וינוגרד) כתב בביאור דעת הרמ"א, דס"ל כסברת הט"ז שם סק"ח, דמה דמהני קבלה בלב בתענית, אע"ג דבנדרים בעינן דוקא שיוציא בפיו, הוא משום שתענית חשיב כקרבן, ובקרבן כתיב כל נדיב לב עולות ומהני בלב. ומעתה דוקא לענין תענית שלמה או עכ"פ תענית שעות מתחלת היום דחשיבא ג"כ כתענית הוא דמהני קבלה בלב גרידא, משא"כ בנדר"ד שקיבל עליו על סוף היום בלבד אי"ז אלא כנדר בעלמא ולהכי בעינן שיוציא בפיו. והגר"א סובר דכיון שמוסיף שעה זו על התענית של ת"ב, דינה שפיר כתענית לענין זה.

אם אפשר לקבל מבע"י תענית בלא נדר, או דלא מהני כלום

בתעניות שגוזרים על הציבור אין כל יחיד צריך לקבלו, והא דבתעניות בה"ב סגי בעניית אמן אחרי הש"ץ במי שברך, הטעם הואיל ויש בהם כעין ציבור כמ"ש, האחרונים ובכ"ז מי שעונה אמן ובמחשבתו להתענות, ומתחיל בתענית בודאי א"א עוד לסגת וחייב להשלים את הצום ולכן סגי בעניית אמן, משא"כ באומר הריני מקבל עלי להתענות בלי נדר הוי בידו להתחרט בכל עת ואין זה בגדר קבלת תענית.

המתענה ביום ראשון יכול לקבל עליו את התענית בשבת

ר"י. ובהגמ"י (תעניות פ"א) כתב בשם רבי"ה, שנהגו העולם בשבת, שמקבלים תענית שני וחמישי ושני.

ואם צריך לקבל התענית דוקא בפה, ע' ברא"ש (תענית פ"א ס"י ג), שדעת ר"ת שאם בדעתו להתענות מאתמול רק שלא הוציא בפיו, מיקרי שפיר תענית, דהוי בכלל נדיב לב. וכמו לגבי נדרי צדקה, וכן על ענייני נדר. ושבועה שאני דכתיב לבטא בשפתים. והרא"ש דחה הראיה, וסיים שאם הרהר בשעת תפלה, לענין זה ראייתו טובה ונכוחה, וקרינא ביה שפיר קבלה עליו. והתוס' (ע"ז לד.) כתבו בשם ר"ת, שאף אם לא גמר בלבו עד הלילה, יכול להתענות ולהתפלל עננו ויצא ידי נדרו. ופסק מרן (סי' תקס"ב ס"ו) שאם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר, הוי קבלה, והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה.

והרא"ש (בפ"ח דיומא) כתב, שאם הפסיק מאכילתו נבסעודה המפסקת בערב יוה"כ בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול, כל זמן שלא קיבל עליו התענית. והובא להלכה בש"ע (סי' תרח ג). וכ"כ מרן עוד בס' תקנ"ג, שאף שאכל סעודה המפסקת מותר לחזור ולאכול אא"כ קיבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום. הג"ה, וקבלה בלב אינה קבלה, אלא צריך להוציא בשפתיו. ע"כ. ואמנם דעת הב"ח והגר"א שם, דקבלה בלב הויא קבלה. וכתב במג"ב שם, דנכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש. וכ"ה במשנ"ב שם. גם בכה"ח (סי' תרח) הביא מ"ש בדרשות מהרי"ל, שאם פסק מלאכול, שוב אסור לאכול. וסיים בכה"ח, דלכן נכון שקודם בהמ"ז (בסעודה המפסקת) יקבל בפירוש שאינו מקבל עליו התענית. אולם דעת מרן אאמרו"ר, שהעיקר הוא כדעת מרן שכל זמן שלא קיבל עליו בפירוש את התענית,

וי"ש שדנו אם אפשר לקבל תענית בלי נדר, ובס' אגרות ומכתבים "דרך אמונה" כתב הגר"ח קנייבסקי שלכאן יש ראייה לזה ממ"ש המשנ"ב (סי' תצ"ב סק"ג) בשם המג"א, שאם ענה אמן אחר מי שברך שעשו בשבת לפני בה"ב, הוי קבלה, ומ"מ אין חייב להתענות. אלמא דמהני קבלה גם בלי חיוב.

אמנם הגרי"ש אלישיב השיב דלא מהני, דהא קי"ל דכל תענית שלא קבלו מבעו"י אינו תענית, ורק

1) **וכמבואר** בתוס' (תענית יב.), שאם הוא שבת מקבל התענית באלהי נצור. וכ"כ התוס' (ע"ז לה.) שכן נהג

בשבת (תענית חלום), ולא גרע מאו' לדרך פלוני אני הולך למחר. אבל התחינה לא יאמר, אלא הריני בתענית נדבה למחר, או יהרהר בלבו ודיו. וכן הובא בשמו במחז"ב (סי' תקסב ס"ב) וכתב שזה פשוט שיכול לקבלו במנחה של שבת, וכן המנהג פשוט בכל העולם. אלא שהחיד"א כתב שלשון התחינה יש לשנות. (וגם השמיט מ"ש או יהרהר בלבו. ע' בש"ע סי' תקסב ס"ו).

ובשו"ת בנין ציון (סי' לב) נשאל אם יש איסור לקבל תענית בשבת. וכתב שפשוט שגם בשבת צריך לקבל, ואין לומר שיקבל מער"ש, דהא בעינן קבלה סמוך לתענית. ולא הוצרכו הפוס' להזכירו מרוב פשיטותו. והתוס' קמ"ל רק היכן מקבלו.

גם היעב"ץ במו"ק (סי' תקסב) כתב שאם רוצה להתענות נדבה ביום א', יכול לקבל התענית בתפלת מנחה של שבת, שהרי יש צד היתר להתענות גם

תקיעות בעת צרה

תפילת גשמים, יש לתקוע בשופרות תשר"ת תש"ת תר"ת כל פעם שאומרים י"ג מדות לפני שאומרים ה' ע"ש. ומה שנהגו לתקוע בעת אמירת י"ג מדות, אפשר משום שהם שניהם רחמים, לפיכך קבעו אותם דווקא בתוך י"ג מדות. ומהיות טוב שיתקעו לאחר שהתקוע עצמו יזדרז לומר י"ג מדות, ואז יתקע.

ובספר כתר שם טוב (ח"ו מנהגי חודש אלול) כתב, מנהג הספרדים באר"י לתקוע בשופר בכל ימי הסליחות כשאומר הש"ץ י"ג מדות וקודם קדיש תתקבל, והטעם משום דאמר' בגמ' (ר"ה ז'): אמר ר' יוחנן אילמלא מקרא כתוב א"א לאומר, מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ, והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם, אמר ר' יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. ופרש"י שם שאם יזכירום ישראל בתפילת תעניתם אינן חוזרות ריקם, עכ"ל. ומטעם זה נהגו לתקוע בעת הסליחות, שעת רצון, למען הצבור שיעורו משנתם, כעין אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו, והטעם שחוזרים ותוקעים בקדיש תתקבל, קודם שאומר תתקבל צלותהון ובעותיהון וכו', היינו משום דתקיעת השופר גורמת לפתיחת שערי התפלות לקבל ברצון תפילתם ושועתם.

ולגבי נשים אם חייבות, לכאורה אף דלא הוי מ"ע שהז"ג, ובעת צרה אף נשים חייבות להתפלל, מ"מ נראה דכיון שהחיוב הוא בציבור דוקא, ונשים לאו בחיובי ציבור כמבואר בובחים (ע"ח), ע"כ אין בנשים חיוב להצטרף לציבור.

וידוע כי שיטת הרמב"ם דתפלה בכל יום היא מ"ע דאורייתא, ולד' הרמב"ן רק דרבנן, אכן בעת צרה דלכ"ע מצוה דאורייתא להתפלל, וכמו שביארנו בילקו"י תפלה כרך א'. ולד' הרמב"ם והש"ע (סי' קז) חיוב הנשים הוא פעם אחת ביום. ואמנם בחו"ל היו נשים שהיו טרודות בילדים, ולא היו מתפללות כלל או רק בשבתות, וצ"ל דסמכו על השיטה שהחיוב רק

והנה הרמב"ם (ריש הלכות תעניות) כתב: "מ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור", ונראה לדייק בלשונו שהמצוה אינה השמיעה לבד כמו בשופר ר"ה, אלא כאן המצוה היא כמו בתקיעה ביובל, שמבואר בפ"י דשמיטה ויובל (ה"י) "מ"ע לתקוע בשופר בעשירי לתשרי בשנת היובל" הרי שהמצוה בתקיעה גופא, וטעמו נראה שעצם המצוה היא על ב"ד, דהיינו התקיעה, דרק בזה חל דין יובל ואל"ה מעכב, וכלשונו שם "ומצוה זו מסורה לבי"ד תחלה שנאמר והעברת שופר תרועה, וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע שנאמר תעבירו שופר". וכשם שעל ב"ד המצוה היא התקיעה גופא, כך לכל יחיד המצוה היא בתקיעה, וכן בכל צרה הלוא בפסוק נאמר וביום שמחתכם וגו' ותקעתם בחצוצרות, הרי מבואר החיוב לתקוע במקדש במועדים יחד עם החיוב לתקוע בעת צרה מצד הצורך הנזכר בפסוק הקודם, וכשם שבמקדש עיקר המצוה התקיעה, כך בעת צרה המצוה היא בתקיעה. ולפ"ז לכאורה יש לברך ביובל ובתעניות בלשון לתקוע בשופר. וע' במג"א (תקע"ו) שתמה למה אין נוהגין לקיים המ"ע היום. ע"ש. וכנראה בחו"ל לא נהגו כן, לפי דבקרא כתיב כי תבואו במלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות, אין לנו אלא בארצכם, אבל לא בחו"ל, ונמצא א"כ דבא"י מצוה להריע בשופר בעת צרה, וכאשר אומרים סליחות בימי התענית תוקעים באמירת י"ג מדות. [בלי ברכה].

אבל א"צ שכל אחד ואחד ישמע התקיעות כמו בר"ה, שעיקר החיוב מוטל על הציבור, והתפלות נשמעות יותר כשמתפללין עם תקיעות דוקא. וכן יש הנוהגים כן בירושלים, שהציבור מתאסף בעת צרה וזועקים באמירת סליחות, ותוקעים בשופרות. וכמ"ש בתשוה"נ כרך ג' (סי' נוז), וכרך ד' (סי' קז) דמ"ע מה"ת לתקוע בשופר בעת צרה. וכיון דקי"ל מצ"כ ע"כ ראוי לכוין בתקיעות שמקיים בזה מצות ה' לתקוע בעת צרה.

ובספר פלגי מים (להרב דבליצקי פרק א) כתב שבעת

ז. החוטא בעבירות החמורות שהתיקון שלהם הוא על ידי תעניות, ואם יתענה יבטל מלימודו עדיף יותר שלא יתענה, ויתחזק יותר בעסק התורה. (ז)

ח. ממדת חסידות להתענות ביום שמת בו רבו שהיה תלמיד חכם, כל שאין הדבר גורם לו לביטול תורה. אולם טוב יותר שיעשה תענית דיבור. (ח)

ט. ספר תורה שנפל לארץ, הקהל הרואים בנפילת הספר תורה חייבים להתענות, אולם אין זה מן הדין, ולכן יש להקל בזה לתשושי כח, ולתלמידי חכמים ולמלמדי תינוקות, ולפועלים ולשכירים שלא יוכלו לעשות מלאכתם כהוגן, שיש בזה חשש גזל, שממעטים ממלאכת בעל הבית. ולפיכך יתנו פדיון התענית לצדקה, ומה טוב שקהל בית הכנסת שאירע בו כן, יתאספו כולם בבית הכנסת, וינהגו תענית דיבור, וילמדו שם במשך כל היום, וזה הרבה יותר חשוב מתענית, שאין העיקר לסגף את עצמו בתעניות, אלא ברסן פיו ותאוותיו. (ט)

י. מי שנפל ספר תורה מידו בערב יום הכפורים שעליו להתענות על כך, יום הכפורים מכפר לו במקום תענית שנתחייב ואינו צריך להתענות עוד אחר יום הכפורים. ומי שגרם לנפילת

הוגד לי כי אתם מקיימים מידי חודש בחודשו "תענית דבור", ומשתתפים שם עשרות אנשים מאחינו בית ישראל. הנני חזק את ידיכם, כי קיום "תענית דבור" יסודתו בהררי קדש ומצוה רבה להמשיך בזה, וחלילה לבטל מצוה רבה זו שיש בה זיכוי הרבים. והגורם לבטל "תענית הדבור" גדול עונו מנשוא, כי חטא רבים נשא. לכן חזקו ואמצו יחד עם כל הקהל הקדוש להמשיך בזה, וברכת ה' תחול על כל המסייעים במצוה רבה זו. ע"כ.

ז (ט) עיין להרמב"ן בפרשת כי תבא (כו. נו) בשם הירושלמי (סוטה, פ"ז ה"ד) ארור אשר לא יקים את דברי התורה, וכי יש תורה נופלת, ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספרי התורה להעמידם כתקנתם שלא יפלו. ולי נראה על החזן שאינו מקים ס"ת להראות לצבור וכו'. ע"כ. ומזה למד בשו"ת דבר משה תאומים (סי' צא) למי שגרם נפילת הס"ת מפני שהעמידו שלא כתיקונו, שהרי הוא בכלל ארור, ולפ"ז מי שגרם לנפילתו חייב להתענות, ולתת צדקה לעניים שיצא מכלל ארור ויבא לכלל ברוך. ע"ש. אולם מלשון הרמב"ן מוכח שאין זה אלא דרך אגדה. וק"ל (בירושלמי פאה פ"ב ה"ד), אין למדין מן האגדות. והבו דלא להוסיף עלה ללמוד מזה חיוב תענית, אם נעשה הכל בשוגג מחוסר תשומת לב. וכשיתן צדקה לעני יוצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך. וראה בשו"ת יבי"א (ח"ב חאו"ה סי' כח), וח"א (חיו"ד סי' יד).

מדרבנן, והואיל ומעיקר הדין אדם הטרוד ולא מכוין פטור, ואפי' בא מן הדרך פטור, י"ל דהואיל ונשים טרודות בצרכי הבית ולא אפשר להן לכוין, סמכו ע"ז דבכה"ג אין עלייהו גם החיוב דרבנן. אבל כיום אכשור דרא, ובפרט באר"י וגם הנשים מתפללות לפחות פעם אחת ביום. וכזה יוצאות י"ח גם בעת צרה. והמאירי בחיבור התשובה (שבר גאון מאמר א פרק א) כתב, שדעת הכרחי באמונה, דאין מציאות בעלי הדת רק בהאמין המחילה עם התשובה, והסליחה עם כוונת התפלה, והוא שהבטיחה התורה להצילנו מרעתנו בתשובתנו, והשתדלות דרכי התורה לקבוע זה הדעת האמיתי בחדרי לבבנו, עד שיעד לנו מ"ע לזעוק לשם להתחנן ולבקש מלפניו בעת הצרות, ודרשו, על הצר הצורך אתכם, על כל צרה שיקרה אתכם, והבטיחם להיותם נענים בתשובתם ותפלתם, כאמרו ונזכרתם לפני יי אלוהיכם ונושעתם וגו', והצר הצורך בדבר וחיה רעה ושלוח בהמה ורעב וישראל נענים. ע"ש.

ז) כבר הזכרנו לעיל מ"ש המאירי (ב"ק צב: ד"ה וכבר), דראוי לכל עוסק בתורה שלא יסגף עצמו בתעניות ללא צורך. וראה בשו"ת יבי"א ח"א (חיו"ד סי' יד), ובח"ב (סי' כח אות יב).

ח) ראה בהערות מרן אאמ"ר בריש ספר נהר מצרים. וז"ל מרן אאמ"ר במכתבו מיום ה' סיון תשל"ט, לכבוד הנהלת ביהכ"נ אגודת אחים, עפולה עלית.

ספר תורה מארון הקודש, כיון שלא נעשה בפשיעה בידים אלא על ידי גרמא, די שיתן צדקה חשובה לעניים. (א)

יא. יש מתענים בכל ערב ראש חודש, שהם זמני תשובה, ובפרט בערב ראש חודש אלול, ועיקר התענית הוא לפשפש ולחקור היטב הדק מה שחטא בכל החודש, ולחזור בתשובה, [ואם התענה בלא תשובה כמעט לא עשה כלום]. שראש חודש הוא בבחינת יום כיפור קטן, ואם חל ראש חודש ביום שישי או ביום שבת או ראשון, מקדימין להתענות ביום חמישי. ותלמידי חכמים ובני ישיבות וכל מי שיפריע לו הדבר בלימוד התורה הקדושה, לא יתענה, רק ימעט בתענוג, וירבה בעסק התורה, ויתענה תענית הדיבור במקום תענית המאכל. [או שיעשו תענית הראב"ד, במשיכת ידו מן המאכל באמצע האכילה]. (יא)

נפל ספר תורה מידו בערב יום הכפורים

ומ"מ אם הוא מלמד תינוקות או פועל ושכיר, יוכל לפדות התענית, וה"ה לת"ח כשקשה לו להתענות. ומה טוב ומה נעים לקהל בהכ"נ שראו בנפילת ס"ת ח"ו, שיתאספו כולם יום אחד בבכה"נ, וינהגו תענית דבור וילמדו שם במשך כל היום. וזה הרבה יותר חשוב מתענית. וכמ"ש רבינו הגר"א באגרת עלים לתרופה, וז"ל: ועד יום מותו צריך האדם לייסר את עצמו, ולא בתעניות וסיגופים, כי אם ברסן פיו ותאותיו, וזוהי התשובה וכו', ודרך חיים תוכחת מוסר, וזהו יותר טוב מכל התעניות וסיגופים שבעולם וכו'. עכ"ל הקדוש. והובא בס' שמירת הלשון (שער ב פ"ב). והוסיף בהגה, שכ"כ בס' ראש הגבעה, שטוב יותר לקבל תענית מן הדיבור, ממה שיקבל עליו מן האכילה, כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו, ולא יחלש ע"י התענית הזה. ע"ש.

וכיו"ב כתב מהר"ח פלאגי בס' גנזי חיים (מע' ס אות לא), שמנהגם להכריז תענית יום א' ולימוד באותו ביהכ"נ. ע"ש. ובזה"ז שירדה חולשה לעולם, אפשר להקל בלא שום תענית, לכל מי שמרגיש בעצמו חולשה. וכמבואר בשו"ת יבי"א ח"ב הנ"ל (סק"ז והלאה). ועיין בשו"ת יחוד ח"ד (ס"ס נג) שהמליץ לרבני עיר שחולל בה ביכ"נ, לערוך שם תענית דיבור, וכתב: ומה טוב שרבני וגדולי העיר יכריזו על יום תענית דיבור, כמ"ש רבינו הגר"א באגרת עלים לתרופה [הנ"ל], וכו'. וע"ע בשו"ת יחוד ח"ג (ס"י מד).

כ"ה בשו"ת יבי"א ח"י (חאו"ח בהערות לרב פעלים א"ח ח"א סי' לג), עש"ב. ומה שכתבנו במי שגרם לנפילת ס"ת מארון הקודש וכו', כן מבואר בשו"ת יבי"א הנ"ל (בהערות לרב פעלים א"ח ח"ד סי' כח) שהגורם לנפילת ס"ת מתוך ארון הקודש, יש מקום להקל, כיון שלא נעשה בפשיעה בידים, אלא ע"י גרמא, ודי שיתן צדקה חשובה לעניים. ודלא כהרב פעלים שם שהחמיר בזה. ע"ש. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ב (א"ח ר"ס כח).

וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"א יו"ד ס"ס יד), שבדאי שאין לת"ח להחמיר ולהתענות כשנפלו מידו התפילין. [וי"ל כן אף בנפל ס"ת מידו באונס שלא יתענה אלא יפדה התענית בצדקה]. וכן אם ראה הס"ת שנפל אין לו להחמיר ולהתענות. (וה"ה למלמד תינוקות ופועלים ושאר שכירים) שהיא חומרא המביאה לידי קולא.

ומי שאינו ת"ח, והוא אדם בריא וראה בנפילת ס"ת ח"ו, טוב הדבר להתענות, אולם לתשושי כח (וכ"ש מעוברות ומניקות שהיו בעזרת נשים) אין להחמיר. וכ"ש לת"ח או מלמדי תינוקות, וכן פועלים ופקידים ושאר שכירים שלא יחמירו בזה להתענות, אלא יתנו פדיון התענית לצדקה. וה"ה למי שנפלו התפילין מידו, שאם הוא בריא יתענה ואם לאו יתן פדיון תעניתו לצדקה. אבל הרואה בנפילת התפילין א"צ להתענות. [וכן מי שנפלה מידו מזוזה. שו"ת לב חיים ח"ג סי' קלא]. אכן מי שנפל מידו ס"ת צריך להתענות יום אחד. [אא"כ הוא חולה שאז יש לפטרן].

המקור לתשובה ותענית בערב ר"ח יום כיפור קטן

דומיא דשעיר ר"ח, כדאמרי' במוסף זמן כפרה לכל תולדותם. ובס' עמק המלך (שער תיקוני התשובה פ"ב) כתב, שיהיה בתיקון ער"ח שהוא יום כפור קטן, לבכות גם על גלות שכינה.

יא כתב בפר"ח (ס' תיו), יש אנשי מעשה שנוהגים להתענות כל ערב ר"ח בשביל מיעוט הירח, ומטו משמיה דמהר"ם קורדוריו ז"ל, שהיה קורא אותו יום כפור קטן, לפי שבו מתכפרין עוונות של כל החדש,

ולהזהיר העם המתלכלכים כל היום, כדי לשטפם מטינופם, ולהיות להם לזכרון בין עיניהם להשגיה על טהרת נפשם וגופם. ע"כ. ובספר מנות הלוי כתב, שהטעם למנהג זה דהתענית באה להם במקום שער שהיו מביאים על מיעוט הירח. וכ"ה בכנה"ג (הגה"ט סי' תיז). והפר"ח האריך במנהגי תענית זו, וכתב, שהמקובל רבי משה קורדבירו הוא שקרא אותו בשם "יום כפור קטן". והאחרונים כתבו דתענית יום א' לשלושים יו"ט לרפואת הגוף, ועל כן ניח אותו בער"ח. ומ"מ לא יתכוין לזה אלא לעשות רצונו יתב'. והוסיף במשנ"ב (סק"ד) דטוב שיתנה בפעם הראשונה שמתענה שאינו מקבלו עליו לעשות זאת לעולם, דשמא יארע לו איזה פעם אונס, ולא יוכל להתענות. לא יהיה עליו בנדב.

ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' עט) כתב, שהנהגים להתענות בערב ר"ח יזהרו שלא יכנסו בו כשהן מעונים. אלא ראוי למהר בסעודת הלילה. והיינו שיאכל מיד בצאה"כ.

והחיד"א בס' עבוה"ק (אות קעד) כתב, שמי שיכול להתענות כל משמרת החדש הוא דבר גדול. ועיקר התענית הוא לפשפש ולחקור היטב הדק מה שחטא בכל החודש, ולחזור בתשובה, כי התענית הוא הכנה להכניע גופו לשוב, ואם יעשה תענית לבד מבלי משים אשר חטא ולשוב, כמעט לא עשה כלום. [וע"ש, שנכון ללמוד בתענית המשמרה סדר קרבנות, דהיינו פרשת ויקרא כולה, ופרשת צו עד במדבר סיני, ופרשת נסכים, ופרשת שגגות ע"ז שבפרשת שלח, ואח"כ יאמר י"ה וכו']. ונכון הדבר שהתענית יהיה לפני המולד, ואם המולד בחצי היום יתענה יום שלפניו.

אמנם בני ישיבה ואברכים אינם צריכים להתבטל מלימודם לצורך תפלות יום כיפור קטן, דבלא"ה לימוד תורה מכפר עם תשובה. וכמ"ש בכה"ח (סי' תיז אות יג), דנראה שכ"ז הסדר הוא להמוץ העם, אבל מי שתורתו אומנותו ויש לו לב מבין בגמ' ובפוסקים, א"צ לבטל כדי לומר סדר זה, דבלא"ה ת"ת מכפר עם התשובה. ע"כ. וכל שכן שלא יתענו ממש בער"ח, וכמ"ש המאירי (ב"ק צב: ד"ה וכבר ידעת) וז"ל: וראוי לכל עוסק בתורה שלא יסגף עצמו בתעניות ללא צורך. ע"כ. ועי' בכי"ב ביפה ללב (ח"ב סי' תרטו), ובס' טהרת המים (מערכת ח' אות לא), ובשד"ח (מערכת יום הכפורים סי' ד אות ג). וראה בספר פניני רבינו הקהלות יעקב (דף מ') מה שמספר על הרב קהלות יעקב בחשיבות לימוד זה.

והארכנו בזה בילקו"י (שבת כרך ה סי' תיז) ובילקו"י כיבוד אב ואם כרך ב' (פרק יג, מכבדו בחייו ובמותו, מהדו"ק

ובחמ"י (משמרת החודש פ"א) כתב, שערב ר"ח הוא יוכ"פ קטן, שהוא יום כולל כל החודש, וזמן כפרה לכל היא, וראוי להבין ולהתענות בעצם היום הזה לפשפש כל איש במעשיו אשר פעל ועשה בימי החודש, בוידוי וחרטה גמורה. ועי' התענית יכנע לבבו הערל, שאם הוא אוכל ושותה ועוסק בעסקיו, יגבה לבו, ולא יאבה לחפש דרכיו ולחקור מעלליו, משא"כ בתענית שחושיו נחלשים, תש כחה של קליפה, פרוכת המסך מבדיל בינו לבין אלהיו, והחי יתן אל לבו. וכ"כ השל"ה (פסחים נר מצוה נח), שראוי לכל בר דעת בכל ערב ר"ח, להתענות יום שלם כדין ת"ב, ובכל החומרות, ויפשפש במאוד במעשיו וידבק עצמו בשכינה, עכ"פ שעה אחת, ויהיה בהסגר, ויעורר את עצמו.

ומהר"ח פלאגי (כה"ח סי' לב אות ג) תמה על אלו שבימי השובבי"ם מתענין רצוף בלי הפסקה ו' ימים ו' לילות, ואינן מתענים בערב ר"ח, והביא מס' חסידים (סי' צז) שחכ"א צויה לבנו שלא יעברו עליו יותר מל' יום בלא תענית. ושבאליה זוטא כתב, דהתענית הוא במקום שער ר"ח, על מעוט הירח. **וכ"כ** בראשית חכמה (שער התשובה פ"ד), שנהגו ישראל להתענות בער"ח, ואומרים שהוא כיפור קטן, על מיעוט הלבנה, והצדיקים המצטערים בצער השכינה, בהגיע חידוש הלבנה הם מתחדשים עמה. ולכן בער"ח שהלבנה פגומה מכל וכל, ראוי להצטער ולהתענות, ובפרט שהוא גורם לצער השכינה, וראוי לו להצטער ולקבל יסורי ע"מ שהוא גרמא לאריכות הגלות. וכל המצטער בצער השכינה יש לו שכר גדול וזוכה להתחדש. ע"ש.

ורבינו יונה בספר היראה כתב, בכל חודש תמיד ישב יום א' תענית, או לכל הפחות יאכל בו לחם ומים, ואותו יום יהיה בבכי ובמספד, ויספר מעשיו, ויאמר אוי לי שעשיתי חטא פלוני.

ובאר"ן חיים (א"ח סי' תקסו סי"ב) הביא מס' תיקון יששכר (תלמיד מהרב"ח ומרן) שבצפת נהגו שבכל ערב ר"ח מתקבצים לביהכ"נ לא פחות מעשרה מתענים, ואומרים סליחות ותחנונים ווידוים כמו יוהכ"פ, וקורין כל ספר תהילים וכו', ובין המתענים נמצאים כמה רבנים ובראשם מרן מהר"י קארו וכו'. וכתוב בשבחי האר"י שהיו נוהגים בצפת לגזור ביטול מלאכה בער"ח עד חצות, ולהתקבץ בביכ"נ גדול, או ללכת למערת הושע בן בארי וכו'.

והגאון רבי יעקב עמדין בסידורו כתב: וחדשים מקרוב נהגו להתענות ערב ר"ח, וקורין אותו יום כפור קטן, והוא ידוע ונתפשט ברבים, וטוב הדבר ביחוד

סימן תקס - דברים שתיקנו חכמים לעשות זכר לחורבן

א. משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין לבנות בית המסוייד ומכוייר כבנין המלכים, אלא כשמסייד בסיד משאיר אמה על אמה בלא סיד כנגד פתח הבית. [והזהירות בזה, היא סגולה לשמירת הבית וכל הדרים בו, שלא יאונה להם פגע ונזק]. (א)

בזה. ובגמ' מנחות (ק:) זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולזבח ולאשם, כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה, מנחה וחטאת. [דהלמ"ד בפת"ח, מלשון לא חטאת].

עמ' תכו) שחסידיים ואנשי מעשה נוהגים להתענות בער"ח, ואולם אברכים וחכמים שהתענית עלולה לגרום למעט בלימודם, אין להם להתענות, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד התורה. ע"ש כמה פרטי דינים

דין שיור אמה על אמה בעת שמסייד הבית בסיד

והקשה, דלשון הגמ' אלא כך אמרו חכמים וכו', משמע דקאי על בנין מלכים ובנין רגיל, וע"ז אמרו דמשייר אמה על אמה. ומרן הכס"מ שם כתב ליישב, דנראה שהטור לא דק בדברי הרמב"ם כלל, דרבינו לאו אמיני סיד קפיד, דכל מיני סיד שוין, ולא אתי למיסר אלא מיני ציור וכיור, וכך מפורש בדברי רבינו שכתב, תיקנו חכמים שהיו באותו הדור, שאין בונין לעולם בנין מסויד ומכוייר כבנין המלכים, וזו ברייתא מפורשת בס"פ חזקת הבתים שנויה בלא מחלוקת, אין מסיידין ואין מכיירין ואין מפיידין בזה"ז, ומשמע ליה דסויד וכיור וטיוח מיני פיתוחים וציורים הם. ואפשר דאין מכיירין ואין מפיידין הם פיתוחין וציורים, ואין מסיידין אינו מיני ציור אלא כמשמעו. והכי קאמר, אין מסיידין, ועל הסיוד יכיר ופייד, דאילו כיור ופיוח בלא סיד תחלה, לא תואר לו ולא הדר. הילכך לא מיתסר. ואפשר עוד לומר שדרך העולם כשרוצים לסוד את בתיהם טחין בטיט תחלה ואח"כ סדין בסיד. אבל המלכים אין טחין בטיט תחלה, אלא הכל סיד. וקתני דאין מסיידין בענין זה שהוא דרך גדולה ומעלה, ובסויד וכיור כזה אין שום תקנה אפי' ע"י שיור אמה על אמה. והיינו דלא קתני בהאי מתניתא שום תקנתא. וזהו שכתב רבינו שאין בונין לעולם וכו', ומדקאמר לעולם משמע שאין לו תקנה וכו'. ותקנתא דעירוב חול ותבן לא איצטריך למיתני, דאין בונין בנין, ומסוייד לחודיה משמע בלא עירוב דבר אחר. ע"כ. ונפ"מ בין ב' הביאורים בזה"ז שמציירים לאחור הסיוד, דלפירוש ראשון אסור ולפירוש שני מותר, כיון שהסיוד בא לאחר הטיט.

א (בגמ' (ב"ב ס:), אין מסיידין ואין מכיירין [מציירין] ואין מפיידין בזה"ז. ונפי' רשב"ם שם: אין מסיידין בית, משום אבל ביהמ"ק. ואין מכיירין צורות שצר בסיד, ויש מפרשים דהיינו נמי סיד אלא שהכיר לבן יותר. ואין מפיידין צורות של מיני צבעונין]. ת"ר, לא יסוד אדם את ביתו בסיד, ואם עירב בו חול או תבן מותר. רבי יהודה אומר עירב בו חול הרי זה טרכסיד ואסור. תבן מותר וכו', אלא כך אמרו חכמים, סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט, וכמה, אמה על אמה. כנגד הפתח. [וכיור"ב נתבאר בגמ' (שם נג:)] לגבי חזקה בבית של הפקר, ע"י סויד אחד, או כיור אחד, בשיעור אמה כנגד הפתח, ופי' רשב"ם, כיור, ציורין מחוקים על הקיר. ומהו כנגד הפתח, דרך כניסת פתח הבית כמותל שכנגדו, דשם נראה יותר לנוי, אבל במקום אחר, טפי מאמה בעי'. וע' ביומא (סו:)] ששאלו את רבי אליעזר האם ממזר יכול לסוד את ביתו, ופרש"י ועוד, האם גם ממזר מחוייב לשייר אמה על אמה בלי סויד משום אבילות החורבן כשאר בני ישראל, או שאינו בכלל זה. ע"כ. וצ"ב מאי ס"ד שאינו מחוייב, ואולי תלוי אם ממזרים עתידין ליטרה לעתיד לבא. וראה בקידושין (עב:)] אר"י אמר שמואל הלכה כר' יוסי שעתידין ממזרים ליטרה לעתיד לבא. ועיין.

ז"ל הרמב"ם (תענית ה, יב), משחרב ביהמ"ק תיקנו חכמים שבאותו הדור שאין בונין לעולם בנין מסוייד ומכוייר כבנין המלכים, אלא טח ביתו בטיט, וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. והלוקח חצר מסויידת ומכויירת הרי זו בחזקתה, ואין מחייבים אותו לקלוף בכתלים.

ונחלקו בהבנת דברי הרמב"ם, שהטור (סי' תקס) הבין מדבריו שיש חילוק בין בנין מלכים [טרכסיד] לבונה בית רגיל. דבבנין המלכים לא יועיל אמה על אמה.

והרר"ב ז' (ח"ב סי' תרמ) כתב, דלכאו' נראה דאין שום תקנה לבנין מלכים כלל, והכי משמע מדלא תני בברייתא תקנתא. וכ"נ מלשון הרמב"ם שכתב, תיקנו

זמרון בש"ע (סי' תקס ס"א) העתיק לשון הרמב"ם, ולא ביאר להדיא כיצד נקטי' להלכה. והמג"א שם הביא הפירושו השני, שדרך המלכים לעשות הכל בסיד. וע"ש בט"ז. וכ"כ להלכה במג"א (סק"א). וכ"כ בא"א, שמנהג העולם כדעת הטור, וכל שמשייר אמה על אמה שרי בכל ענין אף במסוייד ומכוויר בסיד לחוד וציריין על גבו. וכ"כ במשנ"ב (סק"א) ובכה"ח (אות ג), שכן המנהג.

זמרה שהצריכו לעשות זכר לחורבן בבנין, הוא משום שיש לו שמחה בבניית הבית, ובכל דבר שיש בו שמחה צריך שיהיה בו זכר לחורבן. [טור]. ואסמכה אקרא "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". [לבוש].

ולבן צריך שישיר מקום אמה על אמה שיהיה בו רק ט"ח, בלא סיד, ואמנם א"צ להמנע גם מטיח.

וע' להמהרש"א (ב"ב ס:): שפירש הפסוק תדבק לשוני וכו', לפי שאפשר שיזהר בכל הנאמר בגמ' שם, [לעשות זכר לחורבן, כגון סד ביתו בסיד ומניח דבר מועט, וכן עושה צרכי סעודה ומשייר בו דבר מועט], ומ"מ אין בו זכר לחורבן, כי לא ירגישו בזה ויתלו בדבר אחר, לכן אמר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי בלשוני, בכל המעשים האלה שאני עושה ומשייר, שזה זכר לחורבן. ע"ש. ונראה דה"ט דהתם נמי כתיב תחלה, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, והו"ל כהיא דמגילה (יה). כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמור, ומה ת"ל זכור בפה. ה"ג תרי קראי כתיבי מניעת השכחה עם הזכירה, וכיון דכתיב ציון היא דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה (סוכה מא.) וילפינן מהכא דעבדינן זכר למקדש. בעינן זכירה בפה. וכ"כ הגר"י ענגיל בגליוני הש"ס (מגילה יה). שדברי המהרש"א חידוש הם, שבכל מה שאדם עושה זכר לחורבן צ"ל כן בפיו. ושכאן מקור למ"ש הפוס' לומר קודם אכילת הכריכה זכר למקדש כהלל וכו', ולא די בעשיית ואכילת הכריכה בלבד.

בית שמשירים שם אמה על אמה מובטח להם שלא יינזקו הדרים שם

וכתב הגר"ח פלאגי (מועד לכל חי סי' י אות צה, הובא בכה"ח סופר ס"ק יא) ששמע ממר אביו אביר יעקב, שהיה בדוק אצלו, שכל בית שיש בו שיור אמה על אמה כדינו כנגד הפתח, ומראה הלכנים נראה מהטיט, אותו הבנין נכון עד העולם וכן כל הדרים עליו. וזה דרכו דרך הקודש, שלבית שהיה נכנס, היה מסתכל באמת הבנין האם עשו זכר לחורבן כדינו, ואם לא היו עושים כדין, היה גוער בכעל הבית מדוע עשה כך, והיה מפציר בו עד שהיה מתקנו. ע"כ.

חכמים שבאותו דור שאין בונין לעולם בנין מסוייד וכו', ומדקאמר לעולם משמע דאין לו תקנה ע"י שיור אמה, אבל כד מעיינת בה שפיר תשכח דלאו הכי הוא, דתקנתא דרבנן בעלמא הוא, ולא הלכו בדבר להחמיר אלא להקל. תדע, דהא מסיים בהך ברייתא שאם לקח חצר וכו' הרי היא בחזקתה. התינת היכא דהוי בנין ישן, דאיכא למימר בהיתר נבנה קודם חורבן הבית, אבל היכא דהבנין חדש דפשיטא לן שנבנה באיסור, אמאי מוקמי לה אחזקתה, אלא משום דאמרי' כיון דזה הקונה לא עבד איסורא, אזלינן בה לקולא ושבקינן לה אחזקתה. והיינו דלא תני בה תקנתא, דעדפיא מינה קאמר, דשבקינן אחזקתה בלא תיקון כלל. הילכך לכתחלה לא יבנה בנין מלכים אפי' על מנת להניח אמה על אמה, וזהו שכתב הרב לעולם, אבל אם עבר ובנה אע"ג דעבר, לא מטרחינן ליה לקלוף כל הבית, שלא הלכו בו להחמיר. אלא קולף כשיעור אמה על אמה ודי בזה לזכר לחורבן וכו', ומ"מ מינקט מילתא מציעתא עדיף, ולא כדברי האומרים שאין לבנין המלכים תקנה באמה על אמה, ולא כדברי האומרים דאפי' לכתחלה יכול לבנות על מנת לשייר, אלא דלכתחלה לא יבנה, ואם בנה קולף אמה על אמה, דלא אטרחו רבנן לקלוף כל הכתלים ולקלקל כל הבירה. ע"כ. וע"ש עוד.

נמצא מחלוקת הרמב"ם והטור היכא דמשייר אמה על אמה אי מותר לו לסייד ולצבוע ולצייר כדרך המלכים, או דבזה לא מהני שיור אמה על אמה. שדעת הרמב"ם שאם בונה את ביתו כולו מסיד כבנין המלכים, אסור אפי' בשיר אמה על אמה, ורק בטח ביתו בטיט וסד בסיד סגי בשיר אמה על אמה, וכמבואר בב"י. אבל דעת הטור דאפי' אם בונה כולו בסיד בשיר אמה על אמה סגי. וכתב בדרכי משה שהמנהג כדברי הטור דע"י שיור אמה על אמה נוהגין היתר בכל.

להם ע"מ שיסמוכו. ע"כ. [נע"ע בנשמת אדם (כלל קלו), שאפשר דבזה"ז שלא נהגו בזה, ס"ל דאם עירב בו חול לא מקרי שוב סיד, אך צ"ע מה שמלבנין הבתים בסיד לבד, ואפשר דדוקא במיני סיד הנקרא 'גיפס' זהו אסור שהוא לבן ביותר, משא"כ סיד שלנו, אך כל זה דוחק וצ"ע על מה נוהגין היתר. והובא במשנ"ב (סק"ב). וע"ע בארח"ח ספינקא (סק"ד), ולמהרש"ם בס' דעת תורה (סי' תקס), ובערוך השלחן (סק"ד). ויש מי שכתב להליץ בעד המקילין, שדוקא בזמנם היו עושים סיד עבה וממשי, משא"כ בזה"ז

שרק צובעים אותו פ"א או שתיים במראה הסיד שיהיה לבן, ראה בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קסד). וראה בשו"ת דברי פינחס (ח"ב סי' מא).

ובשו"ת משכנות הרועים (סי' יח) כתב, שהרה"ק שר שלום מבעלז החזיק במנהג זה לקיימו כראוי.

גם מהר"ח פלאגי בס' מועד לכל חי (סי' י סעיף זה) כתב, שהוא מצטער על כמה בתי ישראל שלא עושים, זכר לחורבן כראוי, שעושים פחות מאמה על אמה, וגם מייפיים אותו מקום כגון שחור צח.

דין שיור אמה על אמה בדירה שכורה

ויש שכתבו שהקונה דירה לצורך השקעה ורווחים, ע"י שמשכירו תמיד לאחרים, אין המשכיר חייב להשאיר אמה על אמה, אלא החיוב על הדר שם (שו"ת דבר היושע ח"ב סי' עג).

אולם בשו"ת אג"מ (א"ח ח"ג סי' פו) לא הסכים עם סברא זו, ומ"מ כתב דמי שבונה על מנת למכור למי שיזדמן, אם אפשר שיקנהו גוי, אינו מחוייב להשאיר האמה, וממילא אף שקנאו אח"כ ישראל אינו צריך לקלוף, דהוא כמו בלוקח בית מנכרי שא"צ לקלוף, כמ"ש המג"א (סק"ד). ויותר נראה שאפי' הבונה למכור לישראל, פטור מלהשאיר האמה, בין המוכר הבונה, ובין הלוקח הדר בו, ובין השוכר. ומ"ש המג"א שחייב לקלוף, הוא בקנה בית מישראל שבנה בעצמו לדירתו. אמנם לגבי השוכר, מסתבר דאף בשכר בית שבנאו המשכיר לדור בו בעצמו שנעשה באיסור, ג"כ אין לחייבו, דהא אינו ביתו. עכ"ד. ויש לפלפל בזה.

וראה גם בשו"ת משנה"ל (ח"ה סי' עא) שדן בזה בארוכה, וכתב להיפך, דהבונה בית ומוכרו או משכירו לישראל, ממ"נ חייב לעשות זכר לחורבן, אם מצד הבונה שהוא גברא בר חיובא, ואם מצד הלוקח או השוכר שהם ג"כ ברי חיובא, כיון שהחיוב לעשות זכר הוא על הבית, כל שנבנה ע"י ישראל, ואין נפ"מ בין עושה לעצמו או למכור. וכמו בגוי שעשה הבית, שהבית פטור בכל מקרה, אפי' עשאו למכור, ה"נ ל"ש בישראל. וכיון דהאיסור הוא על הבנין, מאחר והבונה ישראל, אפי' ימכור לגוי, ג"כ מקרי נעשה באיסור. וגדולה מזו כתב במור וקציעה שעשה מעשה שקנה בית מגוי ששהה בידו כמה שנים, ואפ"ה קילף אמה על אמה, מפני שידע שישראל בנאו. הרי דאף דגוי קנאו באמת מישראל, אלא שבנאו ישראל ואח"כ קנאו ישראל מהגוי, חוזר וניערז וחייב לקלוף משום דנעשה באיסור. ועוד כתב, שהרי שכירות ליומא ממכר הוא, ואין להשאיר את הבית מסויד. ע"כ. ומ"מ גם לדבריו

קבלן יהודי שבונה בניינים לצורך דיור של יהודים, נחשב כעשה באיסור אם לא שייר אמה על אמה. ואמנם בשוכר דירה הדבר נקל יותר, כיון שאין הדירה שלו, ויתכן שבדירה שאינה שלו, אין שמחה כ"כ, ולא חייבו כלל בזה, וכל שלא קנה את הדירה, אין האחריות עליו. וצ"ע. [ואם רוצה עכ"פ ידביק טפט עם ציור של ביהמ"ק או הכותל המערבי זכר לחרבן, או פסוק אם אשכחך ירושלים וגו']. ואפי' אם השוכר אח"כ צובע בעצמו את הדירה יש מקום להקל.

אלא שבס' פתחי תשובה (סי' תקס סק"ג) כתב, שאפי' הדר בשכירות בבית של נכרי, אם מסייד בכל שנה את הבית לעצמו, י"ל שצריך לשייר אמה על אמה. וזה עפ"ד הפמ"ג, שאפי' הדר בבית הגוי, אם מסייד בעצמו צריך לשייר. ועפ"ז כתב בשו"ת ערוגות הבושם (סי' קעט) שאם מסייד הבית מחדש, חייב להשאיר אמה על אמה, אע"פ שקנאה מגוי. וכ"ה בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' קטז), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' קמו) ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תגז). אך יתכן לחלק בין סיווד לבין צבע בעלמא מעל גבי הסיד.

ואמנם יש מי שכתב שמי שקנה או שכר מיהודי דירה מסויידת שאין בה אמה על אמה, חייב לקלוף את הקיר, אחרי שיקבל רשות מבעל הדירה.

ובשו"ת מגדל השן (סי' סא) כתב שהשוכר דירה, אין מוטל עליו לקלוף מה שחבירו עשה באיסור, שדין זה אינו חובת הדר, אלא חובת הבית, שהרי מותר לדור בבית הגוי מבלי קילוף הסיד, וה"ה לשוכר כיון שאין הבית שלו. ואפשר ששניהם לא עשו איסור, דהמשכיר רשאי לעשות לכתחילה בנין נאה, כיון שאינו עושה לצורך עצמו רק לצורך ריוח ממון, והוא ענין משא ומתן שרשאי ליפות את ביתו כדי שיקפצו עליו קונים, ובפרט אם יתכן שישכירנה גוי, שזה ודאי נקרא עושה בהיתר. וממילא פשוט שהשוכר אינו צריך לקלוף כיון שאי הקילוף נעשה בהיתר. עכת"ד.

ב. הקונה בית מסוייד ומכוייר, שלא שיירו בו אמה על אמה, ונבנה על ידי פועלים גויים, אינו חייב לקלוף בכותלים. שהחיוב הוא בעת שאדם סד את ביתו. ועוד, דכעת רגילים לערב חול עם הסיד, ואין הסיד צח כשגלג, ובכהאי גוונא יש אומרים שאין צריך לשייר אמה על אמה. [והמחמיר בזה תבא עליו ברכה]. (ב)

יש לשוכר לבקש את רשות המשכיר, כיון שיש מקילין בסיד שלנו. [וע"ע בשו"ת דבר יהושע ח"ב סי' עג].
והגר"ח קנייבסקי שאל את החזו"א לגבי דירה שכורה, והשיב, שבלי רשות מבעה"ב אסור לגרד. ואם בעה"ב אינו נמצא כאן כדי לשאלו, פטור. (ארח"ר זכר לחרבן אות יא).

יש לשוכר לבקש את רשות המשכיר, כיון שיש מקילין בסיד שלנו. [וע"ע בשו"ת דבר יהושע ח"ב סי' עג].
והגר"ח קנייבסקי שאל את החזו"א לגבי דירה שכורה, והשיב, שבלי רשות מבעה"ב אסור לגרד. ואם בעה"ב אינו נמצא כאן כדי לשאלו, פטור. (ארח"ר זכר לחרבן אות יא).

מסקנת הדין לגבי שיור אמה על אמה בדירה שכורה

איסורא לא מטרחינן ליה לקלף ולהגיע להפסד מרובה. ובזמנינו יש עוד צד להקל, דאיסור הסיד אינו חמור כל כך, כי עיקר איסור הסיד הוא בצבע לבן [בוהק] ולא בשאר צבעים. אבל עיקר הדין הוא שגם שוכר חייב. ע"כ. (שו"ת אבני ישפה ח"א סי' קטז ענף ב). וכבר הבאנו לעיל דעת האג"מ (א"ח ח"ג סי' פו) ועוד, שהשוכר פטור, כיון שאינו ביתו. וראה עוד במקורות לסעיף הבא. ודו"ק.

ומבואר דס"ל, דגם בדירה שכורה יש חיוב לגרד, רק צריך רשות בעה"ב. וכמ"ש בס' דינים והנהגות להחזו"א (פרק יט אות יד). וע"ע בספר אור שרה (עמ' רפא), שאין השוכר רשאי לקלף בית שאינו שלו ללא רשות מהבעלים.

ועכ"פ לענין שוכר קיל טפי, בפרט בסיד שלנו, אם הוא מעורב בעפר, ואינו צח כשגלג, שיש מקילין בזה. ומ"מ המחמיר תע"ב.

ובשו"ת דברי פנחס (ח"ב סי' מא) כתב שיבקש רשות מבעל הדירה, ולאחר מכן ישייר אמה על אמה. ע"כ. והגר"ש אלישיב השיב, שהשוכר בית מיהודי שלא השאיר אמה על אמה, חייב השוכר לקלף, אך אם המשכיר מקפיד שלא יקלף, או שמחייבו בגין כך לצבוע את הבית כשיצא הימנו, כיון דאיהו לא עביד

קנה דירה שסיידו אותה ולא שיירו בה אמה על אמה

אולם הרדב"ז (סי' תקמ) כתב, דכיון דלא עבר איסורא [שהרי כך קנה את הבית] לא מטרחינן ליה. ומ"ש לקלוף את הכתלים, לאו דוקא, אלא "מוקמינן ליה אחזקתה", ועיקר הדבר שלא הלכו להחמיר אלא להקל. ע"כ. והביאו הברכ"י (סי' תקס). ויש לפלפל בביאור דברי הרדב"ז. וע"ע בדע"ת מה שהעיר בזה. והראוני בריטב"א (כ"ב ס). שכתב להדיא, דתלינן שעירב בו חול או טרכסיד, [ע"ש, דאפי' ידענו ודאי שעשאו ישראל לאחר החורבן, אמרי' שמא עירב בו חול או תבן, ורק לחזור ולבנותה מאותו סיד עצמו לא תלינן להיתרא ואסור]. ולפ"ז בכל אופן שרי.

ב הנה הקונה בית מסוייד מגוי, ודאי פטור מדין זה ואינו צריך לקלוף אמה על אמה, כיון שנעשה בהיתר. וכן אם קנה בית שנבנה ונסתייד קודם חרבן ביהמ"ק. ורק אם נפל הבית ומסיידו מחדש, צריך להניח אמה על אמה. ראה בכ"ב (י"ט). והקונה בית מישראל ואינו יודע שמא גוי בנאו, תולין בהיתר. וז"ל מרן (סי' תקס ס"א), והלוקח חצר מסויידת ה"ז בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלוף בכותלים. וכ' המג"א והט"ז, דתלינן שנעשה קודם החורבן, או ע"י גוי. ולפ"ז כשידוע שנעשה באיסור לכאור' אין להקל. וכ"כ במשנ"ב ובכה"ח (או"י). וכן במור וקציעה (סי' תקס) כתב, שאע"פ שקנה ביתו מגוי ושהה בידו כמה שנים, כיון שידע שישראל בנאו, קולף בו אמה על אמה, רק שלא יכל לעשותו מכוון נגד הפתח ממש, מחמת פתח אחר של חדר שהיה פתוח בכותל כנגד פתח שער הבית. ולמעלה ממנו בכותל וכו' היה כתוב שם הוי"ה, שעשאו ישראל בעל הבית שבנאו. לכן מדוחק קיימתי בו מצות קליפה, בכותל שבצד הפתח, תכף לכניסה סמוך לפתח, למעלה ממקום שהדלת נוקף עליו כשנפתח, באופן שהיה נראה מיד לנכנסין. ע"כ.

ומרן אאמור"ר זיע"א אמר, שאין הדבר ברור כיום שמעריבים חול בסיד, ושאל לסיידים ולא ענו דבר ברור. וגם מרן בש"ע לא הביא בשולחנו הטהור מה שהביא בכ"י, ולא חילק בין אם יש בסיד תערובת חול או לא, ובפשטות משמע דבכל גוונא צריך לשייר אמה על אמה, [ויש להוסיף על דברי קדוש, שטעם ההיתר בשמערוב בו חול, משום שמשחיר את הלובן של הסיד, משא"כ בזה"ז שגם אם מעריבים דברים אחרים בסיד, אפשר שאינו מגרע מן הלובן של הסיד, וצ"ע], ולכן טוב לקלף

- ג.** לפי המבואר לעיל יש שנהגו להקל בזמן הזה שלא לשייר אמה על אמה כנגד הפתח, מאחר שהסיד מעורב עם חול. ואף שהמקילין בזה יש להם על מה שיסמוכו, ובפרט אם נכנסו לדירה אחר שכבר סיידה, מכל מקום טוב להחמיר לשייר או לגרד, ותע"ב. א
- ד.** אותם המדביקים טפטים המצויירים על קירות הבית, גם כן יניחו מקום פנוי אמה על אמה, כמו המסייד את ביתו. ד

את הסיד. ואמנם אם קנה את הדירה והיא כבר מסויידת, א"צ להחמיר לקלוף. והני מילי כשנבנה ע"י גוי, אבל בנבנה באיסור טוב לקלוף את הסיד אמה על אמה.

גם בערוך השלחן (סק"ד), כתב להקל עפ"ד הר"ן, שמכאן יש סמך למנהג רוב ישראל שאין משיירים אמה על אמה. [ע"ש, ד"מ שהתקנה היתה בסיד שהוא לבן ביותר, ולפי זה יש ללמד זכות על אלו שאין נוהרין עתה בדין זה לשייר אמה על אמה, לפי שעתה מערבין בסיד הרבה חול, כמעט מחצה על מחצה וכו'. ע"כ. ויש מי שכתב, שבמקום שיש חשש להפרת שלום בית אם ישייר אמה על אמה בלא סיד, יסייד לפחות בצבע שונה. (אול"צ ח"ג פ"ל). וצ"ע].

ויש שכתבו, דכלל אופן, מדינא די במה שמגרדים את הסיד ונראה הטיח, וא"צ לגרד גם הטיח עד שיראו הלבנים, אפי' בזה"ז שהטיח שלנו מעורב בסיד, והוא כמעט לבן כמו הסיד. ואם אינו עושה כלל סיד על גבי הטיח, אלא משאיר הבית עם הטיח הכמעט לבן כסיד, א"צ לקלוף הטיח אמה על אמה, שדין זה של שיור אמה על אמה, אינו אמור אלא לאלו המסיידים ביתם בסיד. [ראה בב"ח, ובמשנ"ב סק"ב].

יש מקילין בסיד מעורב עם חול

ג הנה היכא שעירב חול בסיד, מבואר בפוס' דשוב לא מיקרי בשם סיד. וכ"כ הב"י, והשו"ג, והמאמר בשם הר"ן. וכתב במשנ"ב (סק"א) דזמננו לא נהגו לשייר, ואפשר משום דסומכים על היש מקילין. ועכ"פ תמוה שהרי מלבנין הבתים בסיד לבד. ואפשר דדוקא במיני סיד הנקרא גופ"ש שהוא לבן ביותר אסור,

ועפ"ז כתבנו בילקו"י שובע שמחות (עמ' תקט), שאם קנה דירה מסויידת ומכווירת שלא שיירו בה אמה על אמה, י"א שמעיקר הדין אינו חייב לגרד אמה על אמה. ובפרט בזה"ז שהסיד מעורב עם חול. ומ"מ טוב להחמיר לגרד אמה על אמה כנגד הפתח גם בכה"ג. ע"כ. ובחזו"ע תעניות (עמ' תכט) כתב בזה"ל: והקונה בית מסוייד ומכוויר, ה"ז בחזקתו ואינו חייב לקלוף בכותלים. דכעת רגילים לערב חול עם הסיד, ובכה"ג א"צ לשייר אמה על אמה כמ"ש מרן הב"י, אליבא דהרמב"ם. וכן מבואר להדיא בר"ן (סוף תענית), שאם עירב בו חול או תבן אינו צריך לשייר. ע"כ. וכ"כ הריטב"א (הג"ל), וכ"כ הנמוק"י (שם). וכ"כ המאירי (שם), ודלא כהב"ח שמצריך גם בזה לשייר אמה על אמה. וע"ע להמאמר (סק"א) שכן עיקר בדברי הר"ן. והראוני שכתבו ג"כ בשם מרן אאמור"ר, שהקונה בית מוכן ומסוייד, אע"פ שמן הדין א"צ לקלוף אמה על

אם היכא שעירב חול בסיד, מבואר בפוס' דשוב לא מיקרי בשם סיד. וכ"כ הב"י, והשו"ג, והמאמר בשם הר"ן. וכתב במשנ"ב (סק"א) דזמננו לא נהגו לשייר, ואפשר משום דסומכים על היש מקילין. ועכ"פ תמוה שהרי מלבנין הבתים בסיד לבד. ואפשר דדוקא במיני סיד הנקרא גופ"ש שהוא לבן ביותר אסור,

אם מכסה הבית בטפטים המצויירים, צריך לשייר אמה על אמה

גם בשאר דברים זולת סיד. **וע"ע** בשו"ת ויצבור יוסף (י"ד אות ב). וראה במג"א (סי' תקס סק"ג) בשם השל"ה, שאותם התולין בגדי רקמה סביב הכתלים ישיירו ג"כ אמה על אמה. וכתב בערוה"ש (סי' ה) דה"ה למדבקים על הכתלים נייר יפה שקורין אבאייע"ס.

וכ"ה בחזו"ע (ד' תעניות), שנראה שאם מכסה הבית

ד ילקו"י שובע שמחות (חופה וקידושין עמ' תקיב). וכמ"ש בתוספת חיים על הח"א (כלל קלז אות א. הו"ד בכה"ח סי' תקס אות ט). ודלא כמ"ש האדר"ת בעובר אורח (שבטו"ס ארחות חיים, סי' תקס) להקל בזה, [ע"ש, שיותר טוב שיטוח כותלי הבית בניירות צבעים, ממה שיסוד אותו בסיד, כיון שכה"ג לא נזכר בדברי רו"ל לאיסור. ע"כ. והיינו שיש לנו לפסוק להקל, בתקנת חכמים, דמנ"ל לחדש איסור

ה. מה שמשיירים אמה על אמה, הוא כנגד הפתח, באופן שהנכנס יראה מיד את השוור. ויש שמניחים אמה על אמה בגובה שאינו נראה כלל לנכנס, ואין זה נכון. (ה)

ומ"מ יתכן שיש חילוק בין סוגי הטפטים, ומיירי דוקא בטפט מצוייר או נאה קבוע ועמיד. ולא בטפט סתם שהוא כמו צבע בעלמא על גבי טיח מבלי סיד. וכנ"ל.

וראה בב"ח שאם טח בטיט בלבד, א"צ שוור כלל, וה"ה ציורין בכותל על טיח טיט, ג"כ אין בו איסור ואין בו לא תואר ולא הדר ושרי. וכ"ה במשנ"ב (סק"ב). ולדבריו יל"ע לגבי קיר גבס, כשצובע על גביו, ולכאור' א"צ לשייר אמה על אמה. ואם רוצה להחמיר לעשות זכר לחורבן, תע"ב, וא"צ דוקא בשוור אמה על אמה.

היכן משיירין אמה על אמה

בגדי ישע (סי' כח) שכתב בענין זה, אבל באמת אין הדין כן, אלא כנגד הפתח היינו בכותל שכנגדו אם הפתח במערב יעשה האמה בכותל מזרח, וכמו שמפורש ברש"י. וכ"כ הסמ"ע. ומ"ש כנגד הפתח פירושו בכותל העומד נגד הפתח וראיתי שם שכתב הרשב"ם, כנגד הפתח דרך כניסת פתח הבית בכותל שכנגדו, דשם נראה יותר לנוי, אבל במקום אחר בעי טפי מאמה. ולפ"ז נראה לומר דכיון שמניח אמה על אמה, דהיינו טפי מאמה, לא בעינן שיהיה בדוקא בכותל שכנגד הפתח, שכיון שהוא יותר מאמה לא קפדינן שיהיה בכותל שכנגדו דוקא, אלא שכ"ז הוא דוחק גדול, דמ"מ נראה שאין לערער על המנהג שראיתי בעיר הגדולה איזמיר, כי כפי הרשום בזכרוננו מניחין מקום גדול יותר מאמה על אמה, אלא שאח"כ ראיתי דברי הפמ"ג דלקושטא ס"ל דכנגד הפתח אין פירושו בכותל שכנגד הפתח. אף שמלת נגד פירושו ע"פ רוב מול ונוכח, מ"מ לפעמים פירושו מן הצד. ונבשו"ת יד חנוך (סי' יח) העיר ע"ד הפמ"ג, מדברי הרשב"ם (ב"ב נג): אמה על אמה כנגד הפתח, שפי' דרך כניסת הפתח בכותל שכנגדו. וכן מ"ש הסמ"ע (חור"מ סי' ערה סק"ט), שצריך להיות בכותל העומד נגד הפתח, שיהא נראה בכניסה לפטריין].

ולענין סלון שהקיר ממול הפתח כולו עשוי מויטרינה העשויה מזכוכית, [או שהקיר ממול הפתח מכוסה כולו בספרים] וא"א לעשות בו אמה על אמה, השיב הסטייפלר שיניחו אמה על אמה מעל הפתח מבפנים, כדי שיתראה תמיד לפני בעה"ב היושב בפנים נוכח פתח הבית, כדעת שא"פ שהובאו במ"ב הנ"ל (סק"ג).

בטפטים המצויירים, צריך לשייר אמה על אמה. ונראה, דעכ"פ יש חילוק בין טפט פשוט, לבין טפט איכותי עמיד ונאה מאד. וזהו לשון טפטים המצויירים.

וכבר הזכרנו לעיל שאין להדביק טפטים חדשים מר"ח אב, ודלא כמ"ש אחי להתיר בזה וחשב לחלק בין טפטים לצביעה, וציין לשו"ת אג"מ שכתב כן. והערנו, דלא שנא מסויד, ובודאי דל"ד לתליית תמונות על הקירות דשרי בימים אלה. ומה שהתיר באג"מ, איירי שהתחיל להדביק הטפטים, ולא הספיק לסיים מלאכתו עד שהגיע ר"ח אב, דבכה"ג התיר להמשיך להדביקם גם אחר ר"ח.

(ה) מרן בש"ע (שם) כתב: ומשייר אמה על אמה כנגד הפתח וכו'. והיינו, נוכח הפתח כדי שיראה מיד שיכנס בפתח. וכתב הלבוש, דהוא כדי שיראהו תמיד כשיוצא ונכנס ויזכור החורבן ויתאונן עליו. וכ"כ בחיי אדם (כלל קלו אות א). והנה נגד הפתח לכאור' הוא מול ונוכח הפתח, וכן מבואר שהבין הפמ"ג (א"א סק"ג), ולכן כתב שראה אנשים שעושים זאת בסמוך לפתח, וצ"ע. אך במש"ז כתב להדיא, דנגד הפתח היינו אצל הפתח. אולם בשע"ת שם כתב, דלשון המקרא לחוד ולשון חכמים לחוד, ובכל דוכתא בלשון הש"ס נגד היינו נוכח, ובפרט דמסתברא טעמא כדי שיראה מיד כשנכנס בפתח. ויש מניחים למעלה מן הפתח בגובה, ואז אינו נראה כלל, ואפשר כדי שיתראה תמיד לפני בעה"ב היושב בפנים, שעל הרוב הוא יושב אצל הקיר אשר נוכח פתח הבית. וצ"ע. והובא במשנ"ב.

וע' בשד"ח (מערכת ז) שהאריך בזה, וה"ד הלבוש שכתב, שצריך שיראה בכניסה וביציאה. וכתב, ואמנם ראיתי קצת עושין אמה אצל וסמוך לפתח, ובתורה כתיב ותשב מנגד, ופירש רש"י, רחוק עיין במכלול. וכו', ונראה שסובר הרב דמשמעות כנגד הפתח, היינו בכותל שכנגד הפתח, כדמשמע כן גם מדברי הלבוש, אלא שנדחק ליישב מה שראה קצת עושים זאת סמוך לפתח. וכן ראיתי אני ההדיוט בהיותי בעיר הגדולה שמניחים מקום אמה על אמה ויותר בכותל שבו הפתח ועל גביו [אלא שאין מניחין אותו המקום פנוי, כי אם כותבים בו איזה שיר חרוזי זכר לחורבן. ומצאתי בשו"ת

1. הנוהגים לצבוע בצבע שחור את האמה, לא יפה הם עושים. נויש מקילין לצבוע בצבע שחור ולכתוב על זה זכר לחרבן. (1)

לשייר אמה על אמה בצבע שחור

המקום הנ"ל פנוי מבלי סיד, לפי שמקומו ניכר היטב שמשחיר כנגדו. ואיכא היכרא טובא, וכמדומה שכבר פשט המנהג להקל בכך.

ואמנם מה שיש שצובעים ריבוע בצבע שחור וכותבים ע"ז זכר לחורבן, והמשנ"ב (סק"ג) כתב, יש מקומות שעושים שחור וכותבים ע"ז "זכר לחורבן". ויש לדחות שאין כוונת האגודה להתיר בצבע שחור. כתב בשער הציון, דאף שהחיי אדם מחמיר גם בזה, מ"מ נראה דאין למחות ביד המקילין אחרי שהא"ר הביא בשם האגודה סמך להמקילין שעושים שחור במקום שהוא כנגד הפתח, ולכן בצירוף סברתו המקילין בצבע שחור כשכותב שם זכר לחורבן, יש לו ע"מ לסמוך. [וכפרט בסיד שלנו. ויש בזה מעלה, שרבים מעמי הארץ שאינם מבינים בין ימינם לשמאלם, שמים לב שיש כאן זכר לחרבן, מאחר שכותב להדיא זכר לחורבן. רק שלא יעשה יפה, אלא באופן שיהא ניכר מצד עצמו שגירע ביופי הבית זכר לחרבן. ובשו"ת יד חנוך (סי' יח) כתב, שדודו הגאון כתב באותיות גדולות בכתב אשורית על אותה אמה על אמה, זכ"ר למקד"ש. וכתב, שיש תולין על אותה אמה על אמה לוח שמצוייר עליו תבנית כותל המערבין].

וכן בהגהות מהרש"ם (בארחות חיים סי' תקס) כתב ללמד זכות אם כותבים שם זכר לחורבן, והביא ממדרש איכה רבתי (פ"ג) שבגד שחור הוא סי' אבלות.

ובחזו"ע (תענית עמ' חל) כתב, דמ"ש הא"ר מהאגודה שיניח בלא ציור סיד או מראה שחור רק בלא תיקון כלל, נראה שמשאיר מראה שחור, היינו שחוררית הכותל בלבד, אבל לא שצובע בצבע שחור. גם בשו"ת אג"מ (ח"ג א"ח סי' פו) לימד זכות על הנוהגים כך, שהא"ר כתב כן בשם האגודה שהוא מרבתינו הראשונים, להקל בצבע שחור. ומ"ש רק בלא תיקון, היינו שיהיה שחור כל האמה בלי ציורים שחורים. ע"ש. ואין דבריו מוכרחים. וע"ע למהרש"ם בדעת תורה. עכ"ד.

ועפ"ז כתב בחזו"ע (עמ' תכט), שהנוהגים לצבוע בצבע שחור את האמה, לא יפה עושים. אמנם בילקו"י חופה וקידושין (עמ' תקי), כתבנו ש"א שאין לצבוע ריבוע אמה על אמה בצבע שחור, דזה הוא בכלל ציור. ורק אם צובעים בצבע שחור וכותבים ע"ז זכר לחורבן,

(1) **הנה** בשבת (פ:) אמרו, מאן תנא דחול מהני ליה לסיד, אמר רב חסדא רבי יהודה היא, דתניא לא יסוד אדם את ביתו בסיד אא"כ עירב בו תבן או חול. רבי יהודה אומר, תבן מותר חול אסור, מפני שהוא טרכסיד. רבא אמר אפי' תימא רבנן, קלקולו זהו תיקונו. ופרש"י, או חול, שלא יהיה לבן כל צורכו. קילקולו, דאי לאו דמקלקל ליה ומשחירו, לא היה מישתרי. ע"כ. ועפ"ז יש לדון בצבע שחור וכדו' שיתכן שא"צ צריך לשייר אמה על אמה, והעיקר הוא שיהיה צבע לבן שנתכהה.

והלבוש (סי' תקס ט"א) כתב, זה השיור צריך שיהיה בלא סיד, אבל לא לצבוע ריבוע בצבע שחור, דזה הוא בכלל ציור. ואדרבה השיחור הזה אינו מגנה הבנין אלא מייפהו ומשמח הלב כשאר ציורים הנאים. וחז"ל אמרו משייר אמה על אמה, כלומר שמניחו כך מקולקל ובלתי מתוקן, כדי לגנות הבנין ולשבור לבו, שמתוך כך יזכור החורבן בשברון לבו, ולא שייפהו. וכ"כ בס' יוסף אומץ יודפא (סי' תתצב).

וכ"כ השל"ה (דף ר) דאותרם הבונים בתים ועושים בכתיהם צורות שחורות מרובעות אמה על אמה, וכותבין על גבה זכר לחורבן הוא שחוק והיתול בעיני, כי אדרבה נוי הוא.

גם הפמ"ג (מש"ז סק"א) כתב, דאפי' שמציירין על השחור צדיקוהו מלך יהודה וכדו', שיש בו זכרון גדול למעשה החורבן, מ"מ ציור הוא ואסור. וע"ע במדרש תלפיות (ערך בנין).

וכתב בכה"ח (אות ח), ומיהו הא"ר (סק"ד) מצא באגודה (סוף תענית) שכתב, יניח בלי ציור סיד או מראה שחור, רק בלא תיקון כלל. ע"כ. ואפשר דיש לחלק דצבע לחוד ומראה שחור לחוד, דדוקא צבע הוא נוי אבל מראה שחור הוא לכלוך בעלמא שמלכלך הכותל במראה שחור, וזה לא הוא נוי. ע"כ.

ובשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' קסט) מצא מקום להקל בצבע השחור, וכתב, והוא מעורב עם חול ועפר, ושחור במראהו, ולכן לא הקפדתי בו לחומרא דטרכסיד. ולא עוד אלא אף בכונה כל הבית מחדש, נראה לי דאפשר לסמוך להקל בכך, שעד כאן לא אסרו חכמים אלא במניח הכותל כך, שכן עשו בימיהם, אבל אם סד עליו בסיד לבן על גביו, סגי ליה במניח

ז. אמה על אמה שמשירין כנגד הפתח, הוא מרובע ולא ארוך וקטן. (ז)

ח. מה שמשירים אמה על אמה בפתח הבית, אין צריך לעשות כן בכל חדרי הבית, אלא די לעשות כן כנגד פתח הבית בכניסה. ואם רוצה להחמיר ישייר טפחיים על טפחיים (בכל חדר. ח)

הגאון ר' יצחק מולכו בס' ארחות יושר (ויש פרק יד) ומיום דעתי ראיתי שבנו בתים וכו'. ע"כ. ויש לפלפל בזה.

ובס' נימוקי או"ח (עמ' קה) כתב, שאין מועיל להניח צורת הכותל המערבי, במקום אמה על אמה, ואדרבה זהו עוד ציור נוי לבית, אלא צריך לשייר האמה על אמה ללא צבע או תמונה כלל. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"א ס"י קט"ז ענף א) דמה תולדים תמונה במקום לשייר אמה על אמה, כ"ע מודים שאסור. ובס' נזר החיים (עמ' רלג) כתב בשם הגר"ח ק, שאסור לעשות שם דמות כותל המערבי, שמקום זה צריך להיות ריק מכל דבר.

ובס' שאלת רב (עמ' שא) כת' בשם הגר"ח קניבסקי, דשמה מותר לתלות תמונה של הכותל על מקום אמה על אמה שיריים, אם אינו קובעה שם. ועיין.

אם אפשר להסתיר האמה על אמה ע"י ארון

ומילתא אגב אורחא, אודות הספר ארחות רבינו, דנודע שיש כמה דברים בספר הנז' שהיה ראוי שלא היו נדפסים, כמו מ"ש בח"ה כלפי מרן אאמור"ר זיע"א, ביטויים קשים ודברים חמורים שלא ניתנו להיכתב, שיש בהם משום ביזוי תלמידי חכמים. לקרוא לחכם ספרדי בשמו בלי תואר רב, וכדו', ובודאי דלא ניחא ליה לאותו צדיק שיתלו בו בוקי סריק. ומחבר הספר הנז', [שהיה רב ראשי בחיל היסן], היה לו להזהר בכבודם של חכמים שכל ימיהם רק בתורה, בחברת חכמים. והוא רחום יכפר עון.

(ז) **כ"כ** בפמ"ג (מש"ז סק"א. ובא"א סק"ג), דצ"ע אי דוקא אמה על אמה מרובע ולא אריך וקטין, והכי מסתבר, והעולם אין נזהרין מזה, ועיין אליה רבה בשם של"ה ז"ל, ובאליה זוטא בשם של"ה.

אם צריך לשייר אמה על אמה בכל חדר

(עמוד קז) להחזון איש, שהשאר זכר לחורבן בכל חדר וחדר. וכ"כ בס' ארח"ר (ח"ב עמ' קמו) שהחזו"א שייר אמה על אמה, גם במטבחו שלא היה בו ד' על ד' אמות. ומ"מ השיב החזו"א להגר"ח קניבסקי, שמצד הדין אם אין במטבח דע"ד אמות פטור, וכן אמר

מהני. וי"א שגם באופן כזה לא מהני. והמקילין בזה יש להם על מה לסמוך. גם בשו"ת אבני לוי (ח"א ס"י לב) הליץ זכות על המקילים להניח תמונה של הכותל המערבי זכר לחורבן, במקום לשייר אמה על אמה. וע' בשלחן גבוה (סי' תקס אות ד) להגאון ר' יוסף מולכו, שאסור לצייר סביב אותה אמה במיני ציורים כמו שעושים בעיר שאלוניקי, שבונים בתים כהיכלי מלכים, ומציירים אותם בציורים, וסדים כל הכתלים בסיד, ואח"כ משחירים אמה על אמה, וסביב אותה אמה מצוירים מיני ציורים, כדי שלא ישבר לבו בכל עת שרואה אותה, ומה גם שבאותה אמה כותבים חרוזים והלצות כמו "שחור על לבן זכר לחרבן". ומיום דעתי אותם, בחנתי וראיתי אנשים הרבה שבנו בתים כאלו, ולא יצאו בשלוה מן העולם, או שירדו מנכסיהם. היי. ע"כ. וכ"כ אחיו

וייש להסתפק אם מותר לכסות את השיור אמה על אמה בתליית תמונה או וילון. או להניח שם ארון בגדים או ארון ספרים וכדו'. ולכאז' הדבר תלוי אם דין השיור הוא בשביל מניעת שמחה בעת הבניה, או שיזכור החורבן תמיד, אך אינו מוכרח. ואין לומר שהעיקר שישיר ותו לא, שהרי הצריכו חכמים שיעשה כן כנגד הפתח.

וייש מי שכתב שמסתבר שאפשר לתת ארון לא מחובר או ארון ספרים בקיר שבו האמה על אמה, אע"פ שמסתיר את האמה, משום שהדין שהחדר צריך שיהיה לו אע"א, ולא איכפת לן שמטלטלים יסתירו אותה (ארח"ר שם סק"ח).

אולם זה חידוש. אך במקום שיש משום שלום בית וכדו' יסמוך ע"ז. בפרט כשאינו עושה כן במתכוין רק מחוסר מקום ואין הארון קבוע בקיר עולמית.

(ח) ע' פמ"ג (סי' תקס) דבט"ז יבואר אי בעי' שיור דוקא בכל חדר, ועיין אליה רבה (סק"א) שכתב, דלפמ"ש בליקוטי מהרי"ל דבית נקרא חדר, אפשר דהכא צריך להניח לכל חדר וחדר. והי"ד בבגדי ישע. וכ"ה בשו"ת דברי מנחם. וכ"כ בס' דינים והנהגות

ט. הבונה חדר אחד בלבד בפני עצמו, אפילו אינו אלא לדירת כבוד בעלמא, ואין ישנים שם, צריך לשייר בו אמה על אמה. (ט)

י. יש אומרים שבבית הכנסת ובית המדרש מותר לסייד בסיד מבלי לשייר אמה על אמה. ויש חולקים וסבירא להו שכל שכן בבית הכנסת שצריך להניח אמה על אמה, כיון שרבים גיילים לבא לשם וצריך היכר יותר. (י)

פנוי מבלי סיוד. לפי שמקומו ניכר היטב שמשחיר כנגדו, ואיכא היכרא טובא, וכמדומה שכבר פשט המנהג להקל כך, ובחדר הנ"ל שהחמרתו בו הקלתי בו שלא להקפיד על מדת אמה על אמה, כיון דחומרא בעלמא היא, ובכל שהוא סגי, והרי אמרו בשלחן אפי" דבר מועט דיו. ע"ש. והביא דבריו מרן החיד"א בברכ"י (סק"ג). וכתב בשד"ח (מערכת ז) שאף שמדברי הרמ"א מתבאר כדעת הא"ר, דבעינן בכל חדר וחדר, מ"מ אין המנהג כן, אלא בחדר אחד הוא דמשיירינן ותו לא.

וי"ש שכתבו בשם הגר"ש אלישיב שבזמננו שיש כמה חדרים בכל בית, ועיקר הבית הוא הסלון, יש לשייר את האמה על אמה בסלון. (תורת המועדים סק"ג). ויש מי שנסתפק כאשר יש לבית אחד שתי כניסות נפרדות משני מקומות שונים, האם צריך לשייר כנגד הפתח בשתי הכניסות. ומסתבר להקל. (ט) כ"ב בשאלת יעב"ץ (סי' קט), דבית לאו דוקא אלא ה"ה חדר אחד במשמע, ואפי" בונה בית העצים ובית האוצרות, כדקיי"ל לענין מזוזה, ולענין שחזור עליה מעורכי המלחה, ולמקבל עליו לבנות בית, דבכל מקום חדר אחד כל שהו נקרא בית, רק שיהא ראוי לדירת כבוד. ואע"פ כן בשיור אמה על אמה פעם אחת, די לכל חדרי הבית, דלא פלוג.

אם בביהכ"נ ובית המדרש מותר לסייד בסיד מבלי לשייר אמה על אמה

ברלין תני"א ח"א, סי' שלג) כתב בזה"ל: הסד בסיד ביהכ"נ, נראה שצריך להניח אמה על אמה, וצריך היכרא יותר מבית, כי בני אדם רבים גיילים לבא שם תדיר. עכ"ל. וכ"ה במפתחות של מהר"ם (דפוס לבוב סי' שא. והובא בארחות חיים). וכ"כ בפשיטות בשו"ת יוסף אומץ יוסף (סי' תתצב). [ע"כ מחזו"ע]. וז"ל היוסף אומץ הנ"ל, בביהכ"נ הישן פה, מכוון נגד הפתח ממש, והוא למעלה מפתח שיוצא מבית חכנסת של הנשים לביהכ"נ האנשים להביא דרך שם הולד למילה שיש שם אמה על אמה ויותר חומת אבנים שאינה טוחה בסיד כלל על גבה. ע"כ.

וי"ש מי שהביא, שבביהכ"נ חורבת רבי יהודה החסיד,

שמסתבר שפרוזדור של בית דהיינו הול, פטור משויר אמה על אמה, מאחר שלא משתמשים בו בתשמישי חדר. וכתב שם שהסטייפלר, שייר אמה על אמה לא מסוייד כנגד הפתח בכל חדר, אף במטבח ובפרוזדור (הול שדרבו עברו לחדרים) שהיו קטנים מאד, פחות מכדי לרבע ד' על ד' אמות.

אולם בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' קסט) כתב, דבאמה על אמה פעם אחת סגי לכל חדרי הבית, אע"פ שיש לו חדרים רבים. וסמך לדבר מחזיק בנכסי הגר. ומ"מ כשבניתי את ביתי מחדש ולהוסיף מאחרי ביתי חדר אחד מהם לשם מצות סוכה, שעשיתי בכתלי אבנים וסיד, חששתי להחמיר קצת להניח בו היכר מעט, דהיינו שהנחתי כנגד הפתח מקום קטן איזה טפחיים אורך ורוחב מרובע, בלי סיוד לבן, כדרך שנעשה לכתלים מלמעלה, על גבי הסיד שטוחין אותן בו. והוא מעורב עם חול ועפר, ושחור מראהו, וע"כ לא הקפדתי בו לחומרא, דבלאו הכי כיון דמידי דרבנן הוא היה ראוי לפסוק כדברי המיקל, אלא משום דרבים פליגי עליה דר"י וקיי"ל כוותייהו, מיהת כהאי גוונא ודאי ש"ד. ולא עוד אלא אף בבונה כל הבית מחדש נ"ל דאפשר לסמוך להקל בכך, דע"כ לא קנסי רבנן אלא במניח הכותל כך, שכך עשו בימיהם, אבל אם סד עליו בסיד לבן על גביו, סגי ליה במניח המקום הנ"ל

הנה המג"א (סק"ב) כתב, דבביהכ"נ שרי בכל ענין, ומותר לסייד ביהכ"נ כבנין מלכים, וכן המנהג וכ"כ ביד אהרן. וכתב הפמ"ג (בא"א שם), דה"ה בבית המדרש, והיינו אף בסיד בלבד, ובלא שיור אמה על אמה. ע"כ. וכ"כ המשנ"ב בביאה"ל. וכ"כ בשו"ת לב חיים (ח"ג סי' קכח), שיש להקל בביהמ"ד שא"צ לשייר. ושכ"כ הפמ"ג. וע"ע בשו"ת מנחת אלעזר ח"ג (סי' סו אות ג), שג"כ כתב שלא תיקנו חז"ל לשייר אמה על אמה אלא על ביתו, ולא על בנין ביהמ"ד של מצוה, וכן באהל שעושים על קברות הצדיקים לא ראינו שמשוירים אמה על אמה.

אולם בשו"ת מהר"ם בר ברוך (מהדורת מקיצי נרדמים

יא. בסוכה, אין צריך לשייר בה אמה על אמה, ומותר לנאותה כדרך המלכים. (א)

יב. ועוד התקינו חכמים, שהעורך שלחן לכבוד אורחים, מחסר ממנו מעט, שמניח מקום פנוי בלא צלחת, מן הצלחות הראויות לתת שם. וכן אשה ששמה עליה תכשיטים מכסף או זהב, משיירת מין ממני התכשיטים שנוהגת בהם, כדי שלא יהיו כל תכשיטיה שלמים. וכל זה כדי לזכור את ירושלים בחורבנה, כמו שנאמר, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ויש אומרים שעיקר דין זה מדובר בסעודות גדולות, כמו סעודת שמחה או סעודת מצוה גדולה, שדרך העולם להרבות במינים של מאכלים כל מה דאפשר, ועל זה אמרו שישיר דבר מועט, אבל סעודת חול רגילה אין צריך לשייר מקום פנוי. (ב)

ומותר לסייד ולצבוע ולעשותו כבנין המלכים. ע"ש. [וכ"כ בשם הגרי"ש אלישיב, ונ"מ לפנימה של ישיבה, שהרי היא כבנין של מצוה שא"צ לשייר בה אמה על אמה. וזה כדברי הביאה"ל הנ"ל]. אך לא הזכרנו לתשו' מהר"ם בר ברוך הנ"ל, ולכן נראה להצריך לשייר אמה על אמה גם בביהכ"נ.

הניחו למעלה בפתח אמה על אמה שחור, ועל אותה אמה שחורה היה ס"ת שחור פתוח עם שני עץ חיים שחורים, וזה היה בולט, זכר לחורבן. וזוהו סיוע לתשובת מהר"ם הנ"ל. (עלי תמר סוטה פ"ט הט"ו). ובילק"ו חופה וקידושין (עמ' תקיב) כתבנו שבבית נכנסת ובבית מדרש אין צריך לשייר אמה על אמה,

אמה על אמה בחדרי פנימיה ובאולם שמחות ובחנויות וכדומה

ועב"פ, בהגלות נגלות דברי מהר"ם הנ"ל, שאפי' בביהכ"נ עצמו צריך לשייר אמה על אמה, כל שכן בשאר מקומות ציבוריים של חול, כמו אולם שמחות וכדו'. אלא שיש סברא להקל בחנות וכדו', שאינו בית דירה. ושור"ר שכתבו בשם הגרי"ש אלישיב, שבחנות וכן במחסן של בית, אף שהוא נפרד מדירת מגוריו, אין צריך לשייר בהם אמה על אמה (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק ס"ח ס"ה). ועוד כתבו בשמו, דמ"מ בבנין של סמינר וביה"ס לבנות, רצוי לשייר אמה על אמה בחדר האוכל וכדו'. (שם). ובנטעי גבריאל (בין המצרים פרק צט סעי' כד) נקט, שבבית האוצר וכן בחנות ומשרד, צריך לשייר אמה על אמה. וצ"ע.

ויש לעיין אם צריך לשייר אמה על אמה בלובי הבנין, ועל מי מוטל החיוב.

ובשם הגר"ח קנייבסקי כתבו שלא תקנו חכמים תקנה זו על מקום ציבורי, וכמו חדר אוכל של ישיבה. ומ"מ לגבי חדרי פנימיה של בחורים, נחשב כמו בית פרטי, כיון שהושאל לתלמידים. ונהיינו שמדמה זאת לבית שכוון. וע"ע בס' דרך שיחה (ח"א עמ' תרט) שנסתפק לגבי חדרי השינה של בחורים בפנימיה, שיש לדון על מי מוטל החיוב, שהרי אינו שלהם, וצ"ע אם מוטל על הבחורים או על האפוסטרופוס, אבל כיון שמתחלפים הבחורים בחדרים שמהם א"צ בכלל לשייר בישיבה. וכתב שם, שפ"א נתן לו אדם דירה לכמה שנים, והורה לו החזו"א, שאינו יכול לשייר שם אמה על אמה, מבלי נטילת רשות, כיון שאין הדירה שלו. וכתב עוד, שכאשר נכנסו לדור בישיבת בית יוסף, אביו לקח לבינה, ועשה בכל חדר וחדר (זכר לחורבן).

בסוכה, אין צריך לשייר בה אמה על אמה, ומותר לנאותה כדרך המלכים

בשאר השנה, שזו דירת עראי בעלמא, ואינו דומה כלל לבנין ההיכל. ומה שכתבו האח' לגבי סוכה, היינו כשבונה חדר ממש לשם סוכה, וכלשון היעב"ץ הנ"ל (בהערה ח), אבל לא מיירי בסוכת עראי בעלמא.

(א) וכמ"ש בתו"ח על המג"א (כלל קלו סק"ב). ובכה"ח (אות ב) שאם יושב בה לפעמים בשאר ימות השנה, יש להחמיר. ואמנם לכאו' לגבי סוכה פשוט שאין חיוב, ואפי' אם משתמש בה לפעמים

תיקנו חכמים שהעורך שלחן לכבוד אורחים, מחסר ממנו מעט

מזבח המכפר על האדם שישיר בו מעט, וכנגד הפסד וחסרון בגדי הכהונה שעליהם נאמר לכבוד ולתפארת, גזרו שלא תלבש האשה את כל תכשיטיה.

(ב) ב"ב (י: ט). וביאר בבן יהודע (ב"ב שם), שכנגד חורבן ביהמ"ק גזרו שכל אדם יעשה כעין חורבן מעט בביתו בשיר אמה על אמה, וכנגד ביטול הקורבנות גזרו על שולחנו של אדם שהוא כעין

יג. בשבת וביום טוב אין להניח מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן, שאין עושים כן ביום טוב, וכל שכן בליל פסח. ואפילו כשעורך השלחן לסעודת פורים אין צריך להשאיר מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן בית המקדש. (יג)

וע' בכה"ח (סי' תקס סק"ח) שכתב, שבזמננו שאין סדר לשלחן אלא כל אחד מביא כפי יכולתו, לא יהא ניכר אם יניח מקום פנוי, ומ"מ יניח מקום פנוי בלתי קערה, כדי שיהא היכר קצת, ויכוין עליו שיהיה זכר לחורבן. ונזכרין זה כתב בהגהות מקור חיים לבעל החו"י (סי' תקס), דבזה"ז לא נהגו בדין זה, כיון דבלא"ה הסעודה חסרה כמה מעדנים, וסיים דיש להחמיר. והח"א (כלל קל"ז ס"ב), כתב, דצ"ע דכל זה אין נוהגין כלל, וכ"ה ביפה ללב (ח"ב סי' תקס סק"ב).

וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' פה) שכתב, שעיקר דין זה מדובר בסעודות גדולות, כמו סעודת שמחה או סעודת מצוה גדולה, שדרך העולם להרבות במינים של מאכלים כל מה דאפשר, וע"ז אמרו שישיר דבר מועט, אבל סעודת חול, ואפי' סעודת שבת ויו"ט רגילה, לא שמענו דין זה, ולכן נקט הרמב"ם לשון "סעודה לאורחים", שהיא סעודה לרבים, לכבוד ולשמחה. ע"כ.

ועוד כתב שבט הלוי שם, שהדבר פשוט, שהבנים

ולגבי תכשיטין, הנה כיום רוב הנשים אינן לובשות תכשיטים מלאים, כמו שהיה נהוג אז, ולכן נשים אלו אינם צריכים לשייר תכשיט, וכ"כ בשם הגר"ח קנייבסקי. [וע"ע בשלחן גבוה (סק"ה) שג"כ כתב שעכשיו לא נהגו לעשות שום אחד מאלו. ובח"א הנ"ל הניח בצ"ע]. ולגבי תכשיטי אשה בשבת ויו"ט, במור וקציעה כתב שראוי להחמיר ולשייר תכשיטין, כיון שאינו ניכר. אך בברכ"י (סק"ד) הביא ש"א שגם בזה אין לשייר בשבת זכר לחורבן ולמקדש.

ביום טוב אין להניח מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן

מעט. וע"ע בביאורי הגר"א שם, שזהו ע"פ מה שכתוב במדרש איכה, השביעני במרורים הרוני לענה (איכה פ"ג), מה שהשביעני מרורים בליל פסח, הרוני לענה בט' באב.

ואולם לפמ"ש בספר מעשה רב (סי' קפז) בשם הגר"א, שאכילת ביצים בליל פסח זכר לקרבן חגיגה, ולא משום זכר לאבלות של ט' באב, שחלילה להזכיר אבלות ט"ב ביו"ט. וכ"כ בבא"ח. לפ"ז דין ליל פסח כדין שאר יו"ט, שאין להניח מקום פנוי בשלחן, וע"ע בשו"ת חזו"ע ח"א (סי' מג עמ' תשעג). ובחזו"ע פסח (בהוספות ומילואים עמוד שי'), [וזה דלא כמ"ש בחזו"ע פסח (מהדו"ק בהערה בעמ' קז. ובמהדורת תש"ג עמוד קז) שיש להשאיר מקום פנוי וכו', וגם במילואים שם (בעמ' שי, וכן במהדורת תש"ג שם), הדר ביה בהאי מילתא].

והנה מהרי"ל (מנהגים סדר ההגדה. אות ג) כתב, כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן. לבד מלילות הסדר, שהתורה הזהירה להראות דרך חירות. על דרך שמשמשין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותה הלילה. ואפי' כלים הממושכנים בידו מן הגוים מותר להשים אותם על שלחן מיוחד לשמוה

(יג) ה"ז (סק"ב) כתב, שאפי' בסעודת מצוה שייך דין זה להניח מקום פנוי בשלחן. וכ"כ בא"ר (סק"ה) דאפי' במילה וחתונה יש לנהוג כן. וכ"כ בפמ"ג (מש"ז סק"ב), ומשנ"ב (סק"ה). וכ"כ במור וקציעה, שהדין עם ה"ז, תדע וכי אין הכנסת אורחים מצוה גדולה והא היא גדולה מהקבלת פני שכניה. ובדין לאסור יותר בשל מצוה, כגון דנישואין וברית ובסעודת מרעות וכל דכוותא דאיכא שמחה. ומ"מ בסעודת שבת ויו"ט, נ"ל דשרי, שאפי' בט"ב בו מעלה על שולחנו כסעודת שלמה, ואיסורא נמי איכא, אם מקומו ניכר בשולחן שפנוי מקערה הראויה לתת שם, שאפי' בימי אבל, אסור להראות בשבת ויו"ט שום דבר של פרהסיא. ע"כ. וכ"כ בברכ"י (שם אות ה), בשם יש מי שכתב, דאין לעשות היכר לחורבן בשבת. ובודאי דה"ה ליו"ט. וכ"ה בכה"ח (שם סי' טז).

ולכא' היה נראה דבליל פסח יש להניח מקום פנוי בשלחנו, כיון דבו ביום חל ט"ב, וכמ"ש הרמ"א (ס"ס תעו), דמה"ט אוכלים ביצים בסעודה זכר לאבלות, ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח. ע"ש. ומינה שיש להניח מקום פנוי בשלחנו, ולחסר ממנו

יד. על פי האמור המנהג הוא שחתן הנושא אשה שובר כלי זכוכית בעת החופה, זכר לחורבן. [ונכון שהרב מסדר הקידושין, יתן הוראה לחתן לפני שברו את הכוס, שיאמר בקול רם, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. ואז לאט לאט יבינו הקהל הרקע לשבירת הכוס, ולא יעשו מזה מהתלה חוכא ואתלולא. ודלא כהמון העם שטועים לומר בשבירת הכוס "בסי טוב", כי באמת הוא זכר לחורבן.] (י)

שלחן לסעודה מחסר ממנו מעט, לזכור חורבן ירושלים, בפורים א"צ להזהר לעשות זכר לאבילות ירושלים, כיון דקי"ל חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וכ"כ ביוסף לקח, הובא בענף יוסף על העין יעקב (סי' כו). וכן משמע במאירי מגילה (ד:). ולכאוי מצינו שבפורים יש ריבוי שמחה אפי' יותר משבת ויו"ט. ובמגיד מישרים (פ' ויקהל) איתא, שבפורים אין צורך לעשות תענית הראב"ד, ויכול לשמוח בשמחת הגוף שלימה.

דין נתינת אפר מקלה בראש חתן, ומקור מנהג שבירת כוס בנישואין

הרמ"א בד"מ או"ח שם, שנהגו שהחתן משבר הכוס שמברכין עליו ברכת אירוסין, ולכן נהגו לברך ברכת אירוסין על כוס של חרס. עכ"ל. הרי דהרמ"א נגידיים ידבר שהיו שוברין כלי חרס. [והן אמת דבגמ' הביאו תרי עובדי כבוס של זכוכית, דכסא דמוקרא נמי של זכוכית הוא וכפרש"י. וכ"ה ברש"י ברכות (כה). לישתמש איניש בכסא דמוקרא, דהיינו כוס זכוכית יקרה שקוראים לה בל' ישמעאל ערקייא. ע"ש. וכ"כ הראב"ן (ברכות סי' קעז), וראב"י (ברכות לא. סי' צא), והרוקח (סי' שג), והמחזור ויטרי (סי' תע) שהחתן משבר כוס של זכוכית. וכ"כ בספר הערוך (ערך כס ד). וכ"כ הרב ר' יהודה חלאוה בסדר אירוסין ונישואין, הובא בשו"ת עטרת פז ח"א (חאו"ה סי' טו, עמ' שנב:). ע"ש].

אולם ממ"ש התוס' מקור המנהג לשבר כוס זכוכית בנישואין, מעובדא דלבתר הכי בזוגיתא חיוורתא. וכ"ה ברוקח. ולא הוכיחו מכסא דמוקרא י"ל דס"ל שאין הכרח מכסא דמוקרא לזכוכית דוקא, ואפשר דהיינו כלי מיקר (שבת קנא:), ואף שגם שם פרש"י, שמביאין קרירות כגון זכוכית. לשון כגון מורה שגם כלי חרס שמצננים בכלל. ובס' המכתם (תענית לא: עמ' רעה) כ', שמנהג שבירת הכוס בנישואין הוא "לזכר החרבן", וכמעשה דר"פ אין עומדין (לא). דתבר כסא דזוגיתא קמייהו. וכן נהגו בעיר נרבונא. ע"כ. ולא הזכיר כוס זכוכית. וכן במאירי תענית (עמ' קיב) כתב ששבירת הכוס זכר לחורבן, ולא הדגיש דבעינן כוס זכוכית.

בראותם. ע"כ. ולכאוי גם בכל שבת ויו"ט אין לחסר שום דבר בשלחן. ושמא ריבוי כלים שאני, שאינו ניכר. ואע"פ כן ליל פסח עדיף, משום שצריך לנהוג דרך שורה, להראות את עצמו כאילו הוא יצא עתה ממצרים. ודוחק.

ולגבי סעודת פורים, ג"כ נראה שא"צ להניח מקום פנוי, שזוהי המצוה לעשותו יום טוב במשתה ושמחה, וז"ל הרמב"ם (מגילה פ"ב ה"ט), כיצד חובת סעודה זו, שיאכל בשר "ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו" וכו'. כע"כ. וכ"כ במו"ק (ס"ס תרצה) שאע"פ שהעורך

(י' ע' בב"י (סי' תקס) בשם הכלבו, שאחר שלא נהגו בנתינת אפר מקלה, נהגו לעשות זכרון אחר לחורבן והיינו לשבר כוס זכוכית אחר שבע ברכות. ע"כ. וע' בספר המכתם (תענית ל:). וכ"כ התוס' ברכות (לא). בד"ה אייתי כסא דזוגיתא חוורתא, מכאן נהגו לשבר כוס זכוכית בנישואין. עכ"ל. וכ"כ הרמ"א באו"ח (סי' תקס ט"ב), ובאה"ע (סי' סה ס"ג), שיש מקומות שנוהגים לשבר כוס בשעת החופה.

ובשו"ת אבן השוהם (סי' נא) כתב, ולכאורה נראה מלשון הרמ"א בהגה, שאין חילוק בין זכוכית לכלי חרס. אכן אחר העיון נ"ל דדוקא זכוכית יש לשבר, כההיא דזוגיתא חיוורתא, שכ' התוס' שמכאן נהגו לשבר זכוכית בנישואין, ומשמע דוקא זכוכית. ואמרי' בגמ', למה נמשלו אוה"ע לכלי חרס, לומר מה כלי חרס כיון שנשבר אין לו תקנה, כך אוה"ע. וא"כ יש ליקח דוקא כלי זכוכית, שאם יקח כלי חרס יאמרו חז"ו אין לנו תקנה. וכן מצאתי להמהרי"ט בס' צפנת פענח (פר' דברים דקצ"ו ע"ג) שכ' וז"ל, עכשיו נהגו לשבר כוס של זכוכית של ברכת אירוסין, משום עגמת נפש זכר לחורבן, ורומזים בתקוה שכשם שזכוכית שנשברה יש לה תקנה, (ע' סנהדרין צא. וע"ז עה:), כך עתיד הקב"ה לשוב עלינו לטובה, וכמ"ש וארשתין לי וכו'. עכת"ד.

והנה מה שחשב לומר שאין חילוק בין זכוכית לחרס, ושוב אח"ז נסוג אחרו והעלה להיפך. לא ראה מ"ש

כוס יפה ויקר, למען יעצבו ויחר בעיניהם. ומה הועילו בתקנתם לשבור כוס ישן ופגום שאינו שוה כסף ולא יעצבו מאומה. [וכיו"ב כתב הראב"ן ברכות סי' קצ"ז]. ולכן יזהרו בזה מכאן ולהבא. עכת"ד.

ומהר"ח פלאגי' בס' מועד לכל חי (סי' י אות צו) העיר על מה שיש מחליפים כוס הקידושין בכוס אחר פחות הערך או קצת שבור, כדי שלא לאבד כוס חשוב, שלא יפה עושים, שהרי זהו זכר לחרבן, כמ"ש אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וגם מה שיש לוקחים כלי חרס, היותר טוב לקחת כוס זכוכית, שהמהר"ט נתן טעם שכשם שהזכוכית שנשבר יש לו תקנה, כן יהיה תקנה לישראל וכו'. עכת"ל. ומר בריה מהר"י פלאגי' בס' יפה ללב (ח"ב בקו"י יפה תלמוד ברכות לא.) החרה החזיק אחריו, מההיא עובדא דתבר כסא דמוקרא בת' זו, ש"מ שצריך כוס יקר וחשוב. ע"ש. **והגם** שי"ל לפמ"ש הגר"ח בבן יהוידע (ברכות לא.), אייתי כסא דמוקרא, קשה איך יאבד כלי יקר כזה ולא חשש לבל תשחית. ואע"ג דימצא כלי חרס פשוט הצבוע ע"י אומן ונראה כמו כסא דמוקרא השהוה ת' זו, מ"מ מהגמ' משמע שהיה כסא דמוקרא ממש. ונ"ל דמיירי שהיה סדוק ועומד להשבר ואינו ניכר לרואים, והם חשבו שהוא שלם ששהוה ת' זו. ע"כ. ברם קושטא קאי שאין זה פשט הגמרא כלל, אלא שבאמת היה כסא דמוקרא ששהוה כן. וכ"כ מהר"י עטייה בס' רוב דגן (בקו"ט אות לטובה סי' ל), שמהסוגיא נראה שצריך שיהיה הכוס יקר הערך ויהיה בו הפסד מרובה כדי שיהיה דבר הראוי ליעצב בו, כל אחד לפי שיעורו. אבל בנ"א שמביאים כלי חרס צבוע ומשברים אותו, נראה ודאי דלאו מילתא היא הואיל ואין מה להתעצב עליו. ע"ש.

וקושי"ת הגר"ח משום בל תשחית לק"מ, וכמ"ש בס' המקנה (קונט"א סי' סה ס"ג) וז"ל, ויש מקומות שנהגו לשבר כוס וכו'. ואין בזה משום בל תשחית, וכמ"ש התוס' (ברכות לא.) מהא דתברו זוגיתא חיותא וכו'. ע"ש. וכ"כ הפמ"ג (סי' תקס במש"ז). וכ"כ המהר"ן חיות בחי' לברכות (לא.) בהא דכסא דמוקרא, שאע"פ שהשובר כלים עובר בבל תשחית (ע' שבת קה: ורמב"ם פ"ו ממלכים ה"י), י"ל שכיון שעשה כן משום סיבה שלא יפליגו יותר מדאי בשמחתם, לא שייך בל תשחית בכה"ג. ע"כ. וכ"כ ביפה ללב (ח"ב סי' תקס סק"ה). ובערוה"ש (אה"ע ס"ס סה). ובשד"ח כללים (מע' ב כלל יו. ואס"ד מע' ז אות יב). ע"ש.

ובמאירי ר"פ אין עומדין כ', ואם הרבו בשמחה יותר מדאי ראוי ליחידים שבהם להוכיחם, והותר להם

ומ"מ כעת פשט המנהג לשבר כלי זכוכית. וכ"כ הצ"ח (ברכות לא.). ע"ש.

והנה מ"ש אבן השוהם דאמרי' בגמ' למה נמשלו אוה"ע לחרס מה חרס כיון שנשבר אין לו תקנה, כך אוה"ע. לא נמצא בגמ'. אולם בילקוט שמעוני (אסתר סי' תתנד), איתא, נמשלו אומות העולם לחרס, שנאמר (ישעיה ל יד), ושברה כשבר נבל יוצרים. וע' בשוחר טוב (מוזמו ב), תרועם שבט ברזל וכו'. מעשה באחד מגדולי צפורי שמת בנו, ואית דאמרי מינאי הוה (מין היה), סליק ר' יוסי למחמי ליה, חמא יתיה ושחיק, א"ל מה את שחיק, אנן רחיצין במארי דשמיא דאת חמי ליה לעלמא דאתי, א"ל אית חספין מתדבקן? לא כן כתיב ככלי יוצר תנפצם, א"ל כלי יוצר זה עד שלא הוסק אין קיומו ברור, ואם נשבר יש לו תקנה, שיכול לעשות אחר, ומשהוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו תקנה. אבל כלי זכוכית אף משהוסק קיומו ברור ואם נשבר יש לו רפואה. וקל וחומר ומה כלי זכוכית ע"י שנעשה בנפיחה מרוח בשר ודם אם נשבר יש לו רפואה, אדם העשוי בנפיחה של הקב"ה שנא' ויפח באפיו נשמת חיים, עאכ"ו. ע"ש. וכ"ה בסנהדרין (צא.), ובבראשית רבה (פ"ד סי' יז). ע"ש. וכן בכמה דוכתי אמרי' שחרס הנשבר אין לו תקנה. ע' שבת (טז:) וסנהדרין (נב:) ובכ"ד. והגאון בעל מל"מ בספר פרשת דרכים (דרוש כה) כתב בהא דאמרי' בחגיגה (טו.) לא יערכנה זהב וזכוכית, מה כלי זהב וזכוכית אע"פ שנשברו יש להם תקנה, אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה. כי הנה קי"ל כלי מתכות שנשברו וחזר ועשאן כלים, חוזרים לטומאתם הישנה, אבל כלי זכוכית בשבירתן נטהרו לעולם. וכמ"ש בשבת (טז.), וברמב"ם (פרק יב מהל' כלים), כך ת"ח אפי' סרח, ואח"כ חזר בתשובה, כל חטאתיו שעשה לא תזכרנה עוד. ע"ש. **ועכ"פ** נראה שאין זה מוכרח לקבוע שבירת הכוס בנישואין לא יהא בכלי חרס, שכל הטעם כדי למעט השמחה ותול"מ. אלא שפשט המנהג לשבור כלי זכוכית. ופוק חזי מאי עמא דבר. וע' בפמ"ג (סי' תקס מש"ז סק"ד). ובספר שלחן העזר (דף מט.), ובשו"ת שאל האיש (א"ה סי' א), ובשו"ת משפטי עוזיאל (אה"ע סי' פט ס"ג).

ובשו"ת מעשה אברהם (תאה"ע סי' ה דקמ"ו ע"ד) כ', שראה נוהגים שאחר שבירכו בכוס יפה של זכוכית, מביאים כוס אחר ישן ופגום לשברו, וחרה אפו ע"ז, שהואיל ועיקר טעם המנהג משום דסתמא בההיא שעתא בדחי טובא. ושוכרים הכוס כדי שיעצבו (וכההיא עובדא דברכות לא. ובתוס' שם), אדרבה היה להם לשבור

פרפורי (פורצליין), ולא נהגו לשבור כוס זכוכית, ויתכן שהוא מפני שחוששין לתקלה מהרסיסים הנתזים לכל עבר, או מחמת שהזכוכית יקר עשר ידות על הפרפורי. ולכן אף שהפמ"ג כתב בשם אבן השוהם דבעינן זכוכית בדוקא, אין לבטל המנהג, כי הרמ"א בד"מ כתב שמנהגם היה בכלי חרס. ע"ש. ופה אה"ק נהגו בכלי זכוכית. וכ"ה בשלחן גבוה (סי' תקס סק"ה). ובכסא אליהו (אה"ע סי' לד סק"ג). וכן מנהג מצרים. וכמ"ש בס' נהר מצרים (דקפ"ד). ובס' נוה שלום חזן. וע' בשאילתות שבסו"ס מעשה רב (סי' קלג-קלד). ובשו"ת תירוש ויצהר (סי' כו אות א) בשם הבעש"ט. ע"ש. ודו"ק.

והרב שלחן גבוה (סי' תקס סק"ה) כתב, עכשיו לא נהגו אלא לשבר כוס אחר הקידושין ושבע ברכות, וכמ"ש התוס' (ברכות לא). וכ"כ הרב מעשה רוקח (פ"ה מהל' תעניות ה"ג).

החתן אומר קודם שבירת הכוס אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני

וכל הקרואים ממלאים פיהם שחוק ואומרים "מזל טוב". והוא היפך כוונת התקנה. ומוטב היה לבטל המנהג לגמרי, מלשנות דמותו בצורה כזאת שנפש היפה סולדת הימנו, אלא שמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע (יבמות סה:). וסיים, ושבח אני מנהג קהלות הספרדים שבעת ששוכרים הכוס, עונים כולם: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. עכ"ד.

ורנה לבטל כליל מנהג שבירת הכוס בעת הנישואין, בודאי אינו נכון. הואיל ועכ"פ יסודתו בהררי קודש. וע' בשו"ת שאל האיש (תאו"ח סי' א), שהשיב לקהלה אחת שחשבו לבטל מנהג זה, כי חס לזרע קודש לעשות כן, כי מנהג זה הוקבע זכר לחרבן ביהמ"ק במקום אפר מקלה שבראש חתנים וכו'. ומי יערב אל לבו לבטלו, וחיובא רמיא לשבור הכוס באין פוטר אותם. והרה"ג בן המחבר בהגהתו הראה מקור המנהג בתוס' ברכות לא וה"ד הפמ"ג סי' תקס הנ"ל. ע"ש. ואף שיש מקומות שהפכו ללענה משפט, הרי בכמה מקומות עדיין עושים זאת בחרדת קודש. כי לא אלמן ישראל תלי"ת. ולפע"ד אפשר לתקן הדבר, ולהחזיר עטרה ליושנה בכל אתר ואתר, ע"י שהרב המסדר קידושין, יתן הוראה לחתן לפני שברו הכוס שיאמר אחריו בקול רם: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. ואז לאט לאט יבינו הקהל הרקע לשבירת הכוס, ולא יעשו מזה מהתלה חוכא ואטלולא, והכל על מקומו יבא בשלום. ודו"ק.

לעשות איזה דבר שלא כראוי כדי למנוע רוב שמחתם שלא להשתקע בה יותר מדאי, כגון שבירת כלים נאים וכיו"ב מדברים המעציבים. כלל גדול אמרו במקום גילה שם תהא רעדה, שמא מתוך רוב השמחה הוא בא לידי קלות ראש. עכ"ל.

ומ"מ נראה שאין צורך במיוחד לשבר כוס יקר, וסני בבלי זכוכית רגיל. וכמ"ש הראב"ה שנהגו כולם בשוה כדי שלא לבייש מי שאין לו (וכמ"ש כו"ב במ"ק נו.). וכ"כ רבי יהודה חלאוה בסדר אירוסין ונישואין, הובא בשו"ת עטרת פז (עמ' שנב:). ע"ש. שעיקר דבר זה הוא לזכר לחורבן. ומכ"ש לפי מה שנוהגים כיום לעטוף הכוס בשקית ניילון בכדי שלא יתפזרו רסיסים באולם ויבאו לידי נזק, ומכיון שאין הכוס נראה לעין אין להקפיד שיהיה דבר יקר, ועצם שבירת הכוס מביאה לידי זכרון החרבן. ובבא"ח (פר' שופטים אות יא) כתב, שמנהג בכל היה לשבור כוס קטן

וחן רבים עתה עם הארץ, שבעת ששובר החתן את הכוס כל הקרואים ממלאים פיהם שחוק בקריאות מזל טוב, והחתן עצמו שעושה זאת בגבורה לסיים בזה את טכס הנישואין, מחייך בשביעות רצון (על כהו כי רב). והפכו כוונת המנהג היפה הזה שנועד לשם עגמת נפש על חורבן בית קדשנו ותפארתנו, ולהעלות את ירושלים על ראש שמחתנו, למנהג תפל של שחוק וקלות ראש. וכבר ראיתי להש"ד אס"ד (מע' ו אות יב) שהביא מ"ש הפמ"ג (סי' תקס) בשם המלבושי יו"ט וא"ר, שמנהגם לשבור קדרת חרס בשעת התנאים, להבהיל ולמעט השמחה ולזכור החרבן. וכתב, ועתה דשו בו רבים מעמי הארץ, ונהפך להם מיגון לשמחה, כי בשעת שבירת הקדרה פיהם ימלא שחוק לא פסיק מנייהו חוכא ואטלולא, ותבקע הארץ לקולם, ולא ידעו כי במקום גילה שם תהא רעדה לזכר חורבן בתינו, ולשמחה מה זו עושה. ואי אישר חילי אבטליניה, כי טוב העדר הטוב ממצאות אינו-טוב. עכ"ד. וכן ראיתי בס' בית עובד (דקצ"ח ע"א) כי מה שנהגו העם לומר בסימן-טוב כשמשריין הכוס, טעות הוא בידם, כי שבירת הכוס זכר לחרבן. ולכן קודם שבירת הכוס, טוב שיאמר החתן: אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. ע"כ. וע' בשו"ת הלל אומר (תאה"ע סי' נט).

גם בשו"ת משפטי עוזיאל (תאה"ע סי' פט ס"ג), הסכים להרה"ג השואל במה שעורר במנהג זה של שבירת הכוס בנישואין, שנהפך בעוה"ר למין התהדרות של גבורה, שהחתן דורך בכח על הכוס ומשברו לרסיסים,

טו. אף על פי שלכתחלה נוהגים לשבור כוס של זכויות, מכל מקום אם אין שם כוס זכויות לשבירה, יכולים לקיים את המנהג בשבירת כוס חרס. (טו)

טז. אם אין כוס זכויות או חרס, יכולים לקיים המנהג אפילו בכוס יקרה, כמו קריסטל. אלא שלכתחלה יקח כוס זכויות פשוטה. (טז)

יז. אין צריך שהכוס יהיה של החתן קנין כספו. ויש לעטוף את הכוס היטב [עדיף בנייר כסף] כדי ששברי הכוס לא יכנסו ברגלי האנשים. (יז)

יח. אין להקפיד לקחת כוס שהוא בלאו הכי סדוק וכדומה, אלא יכולים לקחת כוס שלם, שאין בזה בל תשחית. ואדרבה גדול אחד הרעיש על אותם שמביאים כוס פגום כדי לשברו. (יח)

יט. מה שנהגו שהחתן שובר כוס בעת החופה, מנהג זה הוא בין בבחור ובתולה, ובין באלמון ואלמנה. וכן המנהג. (יט)

כ. כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין, וכמו שנאמר "לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר". וכיום מנהג הספרדים שאין נותנים אפר בראש החתן. (כ)

(יח) ע"פ ההערות הנ"ל. ועיין במועד לכל חי (סי"י אות צו) שכתב, דהכוס ששוכרים אותו צריך שיהיה שלם. וכ"ה במשנ"ב (סי' תקס ס"ק ט). ועיין בשו"ת יבי"א חלק ד' (תאה"ע סי' ט' אות ב.). ע"ש.
(יט) כ"כ המעשה אברהם (תאה"ע סי' ה). הובא בשו"ת יבי"א הנ"ל בסוף התשובה. ע"ש.

(טו) על פי המבואר בהערה הנ"ל. וראה בילקו"י שובע שמחות ח"א עמוד רמ.
(טז) כנ"ל. ילקו"י חופה וקידושין עמוד רמא.
(יז) כ"כ מהר"י עטייה ברוב דגן (אות לטובה סי' ל) שאין להקפיד אם הכוס יהיה שייך לאבי החתן או לאבי הכלה וכו'. ע"ש.

ליתן אפר מקלה בראש חתן

(כ) הנה בגמרא בב"ב ס: אמרו, אעלה את ירושלים על "ראש" שמחתי, זה אפר מקלה שבראש חתנים. והיינו שנותנין אפר בראש החתן במקום הנחת תפילין, וכמ"ש לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר. ונפסק ברמב"ם (פ"ה מתעניות ה"ג), שהחתן לוקח אפר ונותן בראשו. וכ"ה ברי"ף והרא"ש (סוף תענית). ובש"ע (תקס ס"ב): כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין, וכמו שנאמר לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר. וכ"כ מרן הש"ע (אהע"ז סי' ס"ה ס"ג). [ויש מי שכתב דלמעשה די בשהיית האפר על הראש רגע אחד (אולי"צ ח"ג פ"ל), אך יש שכתבו שיש להניח את האפר עד אחר החופה (ישמח לב עמ' שסו בשם הגר"ח קנייבסקי)].

(הכוונה כראי כדת וכדין), ולא יהיה להם אפר תחת פאר, ויחששו גם כן שמה לא יקיימו בהם ההמשך פאר תחת אפר, ונהגו לעשות זכרון אחר וכו', ומשום זה פשט המנהג לשבר כוס זכויות אחר ז' ברכות. ע"כ. וע' בספר המכתם.
וז"ל המאירי (תענית ל): יש מקומות שלא נהגו באפר מקלה בראשי חתנים, אלא שמישים מפה שחורה על ראשם זכר לחורבן, וכן מנהג בשבירת הכוס זכר לחורבן. ע"כ.
וכ"כ הרב שלחן גבוה, שלא נהגו בכל אלה, דהיינו נתינת אפר, וכן להניח מפה שחורה על ראש החתן והכלה, או לתת בראש החתן עטרות מעלי זית מרים, ומסתפקים בשבירת הכוס לזכר החורבן, והובא בכה"ח (סי' תקס אות כא). וכ"כ במעשה רוקח, ובנהר מצרים, ושאר אחרונים מגאוני ספרד, וכן העלה אאמור"ר זצוק"ל שא"צ לשנות ממנהגו שלא לתת אפר בראש

אלא שמרן בב"י (סי' תקס) הביא בשם הכל בו (סי' ס), [וכ"ה בארחות חיים הל' ט"ב אות יג], שיש מקומות שנמנעו מזה ואין נותנים אפר מקלה בראש חתנים, מפני שאין העם מוחזקים בהנחת תפילין כשרים

לחורבן, ולכן כיום המנהג לשבור הכוס, והוא במקום אפר מקלה. ולא היתה תקנה לאפר מקלה דוקא. ועיין ביבי"א ח"ד (אהע"ז ט אות ב) שהביא חבל נביאים דס"ל דמנהג שבירת הכוס הוא זכר לחורבן.

ובקובץ משנת יוסף (גליין ו') חיוק את הדברים, שהרי הטור באהע"ז (שם) כתב, שמנהג אשכנז ליתן אפר, ובספרד נוהגין ליתן בראשו עטרה עשויה מעלה זית, וסיים "ונהרא נהרא ופשטיה" והביאו הב"י. הרי שאין קפידא דוקא באפר מקלה. והעיקר לעשות זכר לחורבן. וכ"כ להדיא הלבוש (אהע"ז שם) "וכל מקום ומקום עושין זכר לאבלות לפי מנהגו ונהרא ונהרא ופשטיה". ואף הרמ"א בד"מ שהביא באול"צ שם, שכ' שבעירו נהגו בשניהם, תלה זאת במנהג. ובהג"ה לא הביא זאת אלא את דברי הכלבו הנ"ל. וחיונן שדבר זה תלוי במנהג המקום. וגם הכה"ח (ס"ק כא) אחר שהביא לד' השולחן גבוה ועוד כמה מנהגים, סיים "נמצא דכמה מנהגים יש בזה, ונהרא ונהרא ופשטיה".

ובאמת שדברי עורכי האול"צ הנ"ל סותרים למה שהביאו בשמו במבוא לח"ב בענף ג, שכ' שם שגם מנהג שהונהג אחר מרן אולי כוותיה, ובפרט שכאן י"ל שהוא מזמן הכלבו והארחות חיים והטור דמאן יימר דנשתנה המנהג בזמן מרן הב"י, דמה שהביא למנהג הנחת אפר י"ל דהוא מפני שדרכו להביא מה שנזכר בגמ', ולא מפני שכן היה המנהג בזמנו. וכ"כ בספר חופת חתנים (ח"ב עמוד שטז).

ועכ"פ כיום מנהג הספרדים שאין נותנים אפר בראש החתן, וכמ"ש השולחן גבוה הנ"ל, והביאו הכה"ח בשתיקה, ובספר בא"ח ונהר מצרים לא הזכירו מנהג זה.

אשר על כן להיות וכתבו שמנהג ספרד שלא להניח אפר בראש חתנים, דהוי כיהורא, לכן יש להמנע מזה בפרהסיא, ורק חלק מהאשכנזים נהגו אצלם להניח אפשר אף בפרהסיא. ושמעתי שיש ראשי ישיבות מיוצאי אשכנז שמקפידים ליתן אפר מקלה גם לחתן מבני ספרד. אמנם יותר ממה שחשוב ליהרר בספק תקנת חכמים היפך מנהג כל גדולי ישראל שלנו בדורות האחרונים, יקר בעיני ה' ליהרר בכבוד רבותינו ואבותינו, כאשר יש לה סימוכין דקשוט עפ"ד הפוס', ולא לכפות את דעתו על עדה אחרת מתוך חוסר כבוד והערכה למנהגיה. והוי כעין מוציא לעז על רבותינו.

החתנים. וע' בחזו"ע על ארבע תעניות (הלכות זכר לחורבן בית המקדש אות ב').

ובשו"ת אול"צ ח"ג (עמ' רעו) תמה על השלחן גבוה, שמשמע מדבריו ששבירת הכוס באה במקום נתינת אפר מקלה. ותימה, שאיך יפטור דבר זה תקנת חכמים שתיקנו לתת אפר בראש חתנים, כפי שמפורש בתלמוד. והרמ"א בד"מ (סי' תקס) כתב, שיש לעשות שניהם. ולכן כתב, שלמעשה אין להמנע מליתן אפר מקלה על ראש החתן, ויקחו נייר וישרפוהו מעט, ויתנו מהאפר על ראש החתן במקום הנחת תפילין. ודי ברגע אחד כדי לקיים תקנת חכמים, ואח"כ יכולים להסירו. ואם גם שוברים כוס תחת החופה כמנהג, מה טוב. ע"כ.

ובאמת דלק"מ, כי נראה דאשתמטיה לשון הכלבו והארחות חיים, שהביאו מרן הב"י, שאינם נוהגים לתת אפר בראש חתנים, לפי שאין העם מוחזקים בהנחת תפילין, ונהגו לעשות זכר אחר במקומו וכו'. ולכן פשט המנהג לשבר הכוס אחר שבע ברכות. ע"כ. וזה מבואר כדברי השלחן גבוה והמעשה רוקח. ואפשר שכוונת הכל בו שאין מוחזקים להניח תפילין כשרים כראוי כדת וכדין. ועינינו הרוואות שלא נהגו אצלנו בהנחת אפר, אלא בשבירת כוס של זכוכית. וכמ"ש גם הרב נהר מצרים (אהע"ז דף קפד), ושאר אחרונים מגאונים ספרד. [מטבעת המלך מאור ישראל ח"ג].

ומה שהעיר באול"צ שהרי כיום אנו מוחזקים להניח תפילין וליכא לטעמא דהכל בו. ע"ש. הנה אמנם פשט דברי הכלבו שלא היו מניחים כלל, וכן הוכיח בס' עלי תמר [על הירו' ברכות פ"ב ה"ג ד"ה מפני מה לא החזיקו בה הרמאין] שרבים לא היו מניחים כלל. אך יש שביארו שכוונת הכלבו שאין מוחזקים בהנחת תפילין כל היום [ע"י בזה עוד בלי תמר על הירו' שם שהאריך בזה], וממילא לא שייך פאר תחת אפר רק בזמנם שהיו מניחים תפילין כל היום, והיה חולץ התפילין בכדי להניח אפר אז היה מתקיים מקרא הנ"ל. ובפרט שכהיום רוב החתונות מתקיימות בלילה דאינו זמן תפילין כלל.

ועכ"פ המנהג מבוסס ע"פ דברי הכל בו, דמוכח מדבריו שאינה תקנה ככל תקנות חז"ל, דאם היתה תקנה כזו להניח אפר מקלה, היאך כתב הכל בו בגלל שאין אנו מוחזקים וכו', והיאך יבטל תקנה בשל טענה כזו. ומוכח שהבין שהתקנה היתה לעשות דבר זכר

כא. וכן גזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר ובכל מיני כלי זמר לשמוח בהם, ואסור לשומעם, מפני החורבן. ואפילו שיר בפה על היין אסור, שנאמר בשיר לא ישתו יין. אולם בדברי שירות ותשבחות ושירי הודאות לשם השי"ת, נהגו להקל בזה, וכן זכרון חסדי הקב"ה על היין אף בכלי שיר. וכל שכן בסעודות מצוה. (כא)

אסור לנגן בכל מיני כלי זמר לשמוח בהם, ואסור לשומעם מפני החורבן

להביא כלי שיר, אין להחמיר בזה, ויש להביא כלי שיר בחתונות.

והנה המג"א (סי' תקס סק"י) כתב בשם ליקוטי מהרי"ל, שלא כדין הוא מה שמשוררים במשתה אודך כי עניתי ושאר פסוקים, כי אז התורה חוגרת שק, ואומרת עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו לצים. דלא שרי אלא רק אותם שירים שנתקנו על הסעודה כגון בשבת, אבל פיוטים אחרים אסור. ע"כ. ולכאורה משמע שרוצה לאסור פיוטים אחרים אפי' אם יש בהם דברי שבח ותהלה להקב"ה. וצ"ב, שמדברי הפוסקים הראשונים הנ"ל מתבאר שיש להתיר, ואפי' על היין. וכבר עמד ע"ז הגאון מברוטשאטש באשל אברהם תנינא (סי' תקס), וכתב, שאין זה אלא ממדת חסידות, ומשורת ההלכה כל שאומר פיוטים של שבחי השי"ת מותר, ולא אסרו שיר על היין אלא רק כשהוא דרך קלות ראש שלא בשבחי השי"ת וכו'. ע"ש. וכן עיקר. וע"ע בשו"ת משפטי עוזיאל (א"ח סי' ה), ובשו"ת בכורי יעקב (סי' ב).

אולם נראה דהיינו דוקא כשעושים כן דרך שחוק וקלות ראש, אבל כשיושבים בשמחת חתן וכלה, או ברית מילה, ובשאר שמחות של מצוה, ובמקום גילה שם רעדה, ומשמיעים פסוקים ופיוטים בניניה בשבח והודאה להשי"ת, וכמו השירים שבספר שיר ושבחה, או שירי זמרה, או שיר חדש וכיו"ב, אין בזה איסור כלל. אף אם מלווים אותם בכלי שיר, נבל וכנור בתוף ומחול. ועוד. וכן מוכח בספר חסידים (סי' קמז). וכן הוכיח במישור בספר שמן המשחה (דף מא:).

וכבר הזכרנו לעיל מ"ש המאירי (גיטין ז.) דמה שאסרו חכמים שיר בכלי זמר, היינו דוקא שעושים כן לשמחת הוללות בדרך פריצות, או דרך קלות ראש וכו', אבל כל שיש בו שבח ותהלה להשי"ת, כגון מיני פיוטים "ומזמורים" מותר אף בבית חתנים. ובארחות חיים (הל' ט' באב אות יד) כתב, שבכלי שיר לעולם אסור בכל מקום, ואפי' ע"י תשבחות של הקב"ה. ע"ש.

אולם באוצר הגאונים (גיטין ז. סי' יח) נשאל ע"מ שנוהגים בבית חתן וכלה שמשמחים אותם בכלי נבל וכנור ועוגב, אם הדבר מותר, והשיב, כי מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם, וכ"ש בבית חתן וכלה,

(כא) ראה לעיל סי' תקנא סי"ג. והנה מרן בש"ע (או"ח סי' תקס ס"ג) פסק, שגזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר ולא לשיר בפה על היין, וכתב הרמ"א, דבבית החתן הכל שרי.

אך המהרש"ל ביש"ש (פ"א דגיטין סי' יז) כתב, שמדברי הרי"ף והרא"ש (פ"ה דברכות) משמע דאפי' בבית חתנים לא שרינן לומר אלא בדברי שירות ותשבחות.

אכן מדברי התוס' (גיטין ז.) משמע דבבית חתנים שמצוה היא לשמח חתן וכלה, שרי בכל דברי שיר, רק שלא יהיה בה ניבול. ואף שבתוס' לא הוזכר אלא חופה, מ"מ מאחר שכתבו שיר של מצוה לשמח חתן וכלה, אם כן כל ימי המשתה בכלל. וכן עיקר. דהא עיקר כלי זמר לא שרי אלא לשמח חתן וכלה, וכל שכן זימרה דפומא. ואפשר דבית חתנים שכתבו הרי"ף והרא"ש הוא קודם נישואין, דלא הוי של מצוה. דלא שרי אלא בשירות ותשבחות. אבל בשל מצוה שרי בכל אופן. גם במשנ"ב (שם ס"ק טז) כתב, דהיינו בין בפה ובין בכלי ועל היין, רק שלא יהיה ניבול פה. ומ"מ כתב המג"א, אין לשמוח ביותר, והוא ע"פ הגמ' ברכות (לא:).

ובשו"ת יחוד"ד ח"א (סי' מה) וח"ו (סי' לד) הביא המחלוקת הנ"ל בדין שמיעת כלי שיר אחר החורבן, וכתב, ואמנם לכל הדעות בסעודת חתן וכלה שהיא סעודת מצוה, ומצוה לשמח חתן וכלה, מותר לכתחילה לומר פיוטים שירים ותשבחות להשי"ת בכלי נגינה. וכבר כתב הראב"ה שמותר לומר לגוי לנגן בכלי שיר בשבת בשמחת חתן וכלה, שאין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר. והובא ברמ"א. ובמדרש תלפיות (דף קסז) כתב בין הדברים שהחתן דומה למלך, מה מלך מנגנים לפניו ערב ובוקר, אף חתן כן. וראה עוד שם. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ה (יז"ד סי' לא).

ואמנם בשו"ת הרדב"ז ח"ד (סי' קלב) כתב, כי מה שאומרים שאין שמחה אלא בכלי שיר, אפשר שהוא בארצותם [אירופא]. אבל באלו הארצות [אר"י] וסביבותיהן יש שמחה בבשר ויין ושיר בפה לשורר ולשבח את השי"ת בשירים שתקנו הראשונים. ע"ש. אולם כיום אחר שהרגילות היא בכל חתונה

כב. אף בזמן הזה מצוה גדולה לשמח חתן וכלה על ידי כלי זמר ותזמורת, בתוף נבל וכנור ועוגב, שעיקר השמחה של חתן וכלה, אינה אלא בכלי שיר. (כב)

כג. מנהג העולם להקל בכלי זמר בכל דבר מצוה, כגון למילה ולפדיון הבן, בר מצוה ושבע ברכות. (כג)

"ולצורך מצוה כגון בית חתנים הכל שרי". ומשמע שגם בכלי שיר מותר. וכן דייק מדבריו בשו"ת שואל ונשאל (ח"ו א"ח סי' מה). וכן העלה הרב שמן המשחה (בהל' תענית סי' תקס) הנ"ל להתיר אף בפסוק אודך כי עניתני, ושאר פסוקים, כשאומרים אותם דרך שבח והודאה. וכן הובא בשו"ת (מע' ז כלל יב בד"ה וגורו). וכן העלה בשו"ת שערי ציון הכהן (א"ח סי' לח) בדעת מרן, שבשירות ותשבחות להשי"ת גם בכלי שיר ש"ד. ע"ש. ובס' אשרי האישי (ח"ג עמ' תנט) כתב, שכל האיסור שלא לשיר בפסוקים זהו כשעושים לשירה בעלמא ושמחת מריעות, אבל אם כל כוונתו לש"ש להתעוררות ואהבת תורה, לכבוד הבורא יתב', מותר. [והוסיף שם, שאסור לשמוע חזנות].

מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ע"י כלי זמר, גם בזמן הזה

נמצא שעיקר השמחה היא בכלי שיר. ומכאן סמך הרמ"א בהגה (באו"ח סי' שלח ס"ב) להתיר לומר לעכו"ם לתקן כלי שיר בשבת כדי לנגן בהם לחתן וכלה. ואע"ג דבעלמא לא שרינן אלא שבות דשבות במקום מצוה, כאן שעיקר שמחת החתן והכלה בכלי שיר, מותר אפי' שבות אחת במקום מצוה. וכתב המג"א שם, שהרמ"א הכריע כן מדעתו עפ"ד המהרי"ל הנ"ל. ע"ש. להתיר לבעל ברית להביא כלי שיר ביום המילה, הגם שהיולדת בתוך שנים עשר חודש לפטירת אביה. ע"ש. שמותר לחתן שהוא אבל על אביו בתוך י"ב חדש להביא כלי שיר לחופתו עם ריקודים ומחולות. ע"ש.

נהגו להקל להביא תזמורת גם בסעודת ברית פדיון בר מצוה וכדומה

סי' מח). וכן מוכח מדברי הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' י אות כ), ובספרו משא חיים (דף ב. ב. אות ג). וכן עיינו הרואות שמביאים כלי זמר בסעודת ברית המילה, להרבות השמחה. וע"ע בשו"ת (פאת השדה מע' בין המצרים סי' א אות י). והיעב"ץ עצמו במגדל עוז (נחל יג לסעודת ברית ס"כ) כתב, שאע"פ שאסור לשורר ולנגן בכלי שיר, אם לא בשירות ותשבחות להשי"ת שזה דבר ראוי ומשובח וכו', מ"מ ש"צ שרוצה לעשות מי שבירך לכבוד האורחים יש להזהירו שלא יזמר כלל. ע"ש. ובאמת שאף לנגן בכלי זמר (תקאסים) בנבל וכנור, ש"ד לכבוד המצוה. וכדברי החיד"א הנ"ל. ובכ"ה

שמשמחים בקולות של שמחה בדברי שירות ותשבחות להקב"ה וזוכרים את חסדי השי"ת בפיוטים, ואין אדם מישראל נמנע מכל אלה, ומה שאמרו זמרא אסור היינו בנגינות של אהבת אדם וחבירו ולקלס אדם ביופיו, ולקלס גבור בגבורתו וכו'. ע"ש. וכן מדברי הראשונים הנ"ל לא משמע כדברי הארחות חיים. וכן המנהג פשוט להקל.

וכ"כ המהריק"ש (ס"ס תקס), שמותר לנגן עם דברי תשבחות להשי"ת, דהוי דבר מצוה כדכתיב עלי עשור ועלי נבל, עלי הגיגין בכנור. ע"כ.

וכ"כ המהרימ"ט בס' צפנת פנח (פרשת דברים דף קנו ע"ג), שבשמחה של מצוה בכל ענין שרי בכלי שיר ובפה. ואפי' על היין. וכן מוכח מלשון הרמ"א בהגה,

כב הנה מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ע"י כלי זמר, בתוף נבל וכנור ועוגב, שעיקר השמחה של חתן וכלה, אינה אלא בכלי שיר. וכמ"ש מהרי"ל (בהל' עירובי חצרות אות ז עמ' רל), וכ"פ ראבי"ה, והובא להלכה בש"ע (א"ח סי' שלח). וכ"כ הכנה"ג (אהע"ז סי' סה, הגה"ט אות א), וכ"כ מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כא), וכ"כ מהר"י אסאד בשו"ת יהודה יעלה (א"ח סי' צא), הו"ד לעיל סי' תקנא הערה יט. וע"ע בשו"ת אמרי דוד (סי' קסב), שפסק להתיר להביא כלי זמר לחופה שנערכה ביום י' בטבת, בתוף וכנור ונבל ומחול. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ה (חיו"ד ס"ס לא), ובספר מאור ישראל (הל' שבת פ"ו דף קטז ע"ד).

כג הנה בסידור יעב"ץ (שער ו סעיף יג) התרעם על חזן שמנגן בסעודת ברית מילה, כשעושים מי שבירך, שהוא עון פלילי, ואף שברית מילה עדיין עושים אותה בשמחה (שבת קל), לא אמרו לעשות בה איסור שניגון המזמר יעורר השמחה. ע"ש. והוא תמוה, דהא ודאי שבכל סעודת מצוה, משרא שרי לומר אף בכלי שיר בשירות ותשבחות להשי"ת. וכ"כ בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' כא) שיש להתיר לאבי הבן להביא כלי זמר לברית המילה "כמנהג העיר", אע"פ שהיולדת היא בתוך י"ב חודש לפטירת אביה. (והובא בעיקרי הד"ט חיו"ד סי' לו אות כג). וכן מבואר בשו"ת מעשה אברהם (חיו"ד

כד. יש שנהגו בירושלים שלא להביא אלא כלי שיר אחד. מפני חורבן העיר. ואין מנהגנו כן, וכן פשט המנהג כיום להביא תזמורת עם כלי שיר אף בירושלים. (כד)

כה. על שליחי הצבור ליזהר במשנה זהירות מלהלחין שירים שיש בהם תערוכת שירי עגבים, בתוך קטעי התפלה, שמטמאים הנפש והבשר רח"ל, ויש בזה איסור של ונשמרת מכל (דבר רע. כה)

והגאון ממונקאטש בספר אות שלום (סי' רסה סעיף יב) ה"ד היעב"ץ בסידורו הנ"ל, וכתב, שאף שלדעת היעב"ץ נראה שיש איסור במה שמנגנים בסעודת ברית מילה, יש לתמוה על תמיהתו, שבאמת כיון שסעודת המילה היא סעודת מצוה צריך להתאמץ לעשותה בשמחה. ואין לנו אלא רק מנהג אבותינו ורבותינו שנהגו לזמר ולשורר בסעודת מילה, וכל המרבה הרי זה משובת. ע"ש.

סופר (סי' תקס אות לד, וסי' תקנא ס"ק מ) ה"ד היעב"ץ בסידורו בלשון, דש"מ (ממ"ש הרמ"א כגון בסעודת חתן), דבסעודת מילה אסור. [וליתא, שהרי הרמ"א כתב "כגון" סעודת חתן, והכוונה לכל דבר מצוה. וכ"כ בשו"ת אג"מ (א"ח ס"ס קסו)]. ומ"מ סיים, ומיהו מנהג העולם להקל בכלי זמר בכל דבר מצוה, כגון למילה ולפדיון הבן וכיו"ב. ע"כ. וכן העלה להתיר בשו"ת שערי ציון הכהן (א"ח סי' לח).

אין מקפידים להביא בירושלים רק כלי זמר אחד

כי אין שמחה אלא בכלי שיר, ומסתפקים במנהג שבירת הכוס [או לאשכנזים גם בהנחת אפר בראש החתנים] זכר לחורבן.

וכתב בחופת חתנים (סי' ר' אות א'), דבמקום שהגויים מתקנאים ע"ז שישראל מנגנים בכלי שיר ושמים הרבה, או היכא דנפיק תקלה על ידי זה, על דייני העיר לברר ולדון כפי השעה. ובליקוטי המהרי"ח (סדר נישואין) כתב, כי המהר"ם שיק פקד על הסרים למשמעתו בזמנו, שלא ינגנו בכלי זמר בחתונות מפני התקלות.

(כד) ראה לעיל הערה כא, והדין הוא גם בעיה"ק ירושלים. ואמנם בשו"ת שלמת חיים ח"א (סי' עז) כתב, שנהגו שלא לנגן בכלי שיר בחתונות, וכפי ששמע בעל אמרי בינה הוא שגזר ע"ז, וגם שמע מהמהרי"ל מבריסק שאמר, שבודאי שבירושלים עכ"פ ראוי להחמיר, שהרי חורבן ביהמ"ק לעינינו. ועיין בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו (סי' לג אות ג) שכתב לדון, באותם שנוהגים שלא לשמוע כלי שיר בירושלים, אם מותר להם להביא טייפ ולהשמיע כלי שיר המוקלטים, כיון שאינו ממש כלי שיר. ע"ש. ואמנם מנהג זה לא התקבל אצל הספרדים, וגם הרבה מהאשכנזים לא נהגו בזה,

להלחין שירי קודש מלחן של שירי גויים

להשי"ת על לחן שירי ערבים (ישמעאליים), כמו שירי בקשות ופיוטים רבים, ונרשם על כל אחד שהוא לחן שיר ערבי פלוני, אף שידוע שהשיר ההוא שבלשון ערבי, משירי עגבים הם. אלמא דמשרא שרי. ועל ערבים בתוכה תלינו כינורותינו. וכבר הגדיל לעשות בשטח זה המשורר המפורסם נז"י רבי רפאל ענתבי טבוש, ועוד רבנים חשובים כיוצא בו, ומכללם רבי חיים שאול עבוד, בס' שיר ושבחה והלל וזמרה, ושירי זמרה.

גם הגאון ר' ישראל משה חזן כתב בספרו איי הים על תשו' הגאונים (סי' קנב דף נט:), שמפני רצון מורד הרב החסיד מלך ירושלים מהרז"א גאגין זצ"ל בעל שו"ת חקי חיים, נטפלת לייסד פיוטים על משקל שירי הערבים כמעט לשון נופל על לשון, ופניהם איש אל אחיו, ומשום דלא קפדינן כי אם על הלשון שיהיה

(כה) חנה מהר"ם די לונזאנו בספר שתי ידות (דף קמב). כתב וז"ל: ולפי שהשירות והתשבחות להשי"ת ראויים שיהיו בתכלית השלימות, זאת היתה לי סיבה גורמת לחבר רוב השירים ע"פ לחן ניגוני הישמעאליים, לפי שהם מגביהים קולם בנעימה יותר מזולתם. אמנם ראיתי קצת חכמים בדורנו שמתאוננים רע על המחברים שירים ותשבחות להשי"ת ע"פ לחן ניגונים אשר לא מבני ישראל המה, אך אין הדין עמהם, ואין בכך כלום. ע"ש. ומרן החיד"א בברכ"י (סי' תקס) כתב, המעשה רוקח אוסר לשורר פיוטים וקדיש וקדושה בלחן של שירי עגבים ששרים הנכרים. ונעלם מעינו הבודלח מ"ש מהר"ם די לונזאנו הנז', שאין בכך כלום וכו'. וכן הסכים הרב זכור לאברהם (מערכת קדיש).

ובאמת שיש בזה מעשה רב של כמה גאוני ארם צובה, ושאר גאונים ספרדים שחיברו שירות ותשבחות

כו. אין לאדם למלאת שחוק פיו בעולם הזה. ויהי מורא שמים כנגדו. וצריך להתרחק הרבה מליצנות, שהוא אחד מארבע כיתות שאינם מקבלות פני שכניה. ומכל מקום במקום חולי העצבות יש להתיר לעשות סדנאות של שחוק לבריאות ורפואה, כאשר הכל נעשה בטהרת הקודש באמת, בלי שום פקפוק ח"ו, ואין שם תערוכת נשים וגברים, אלא איש ירא ה' באמת עושה לאנשים בלבד, ואשה לנשים בלבד, כמו סיפור בדיחות של מה בכך, ולא קלות ראש ח"ו. ותלמידי חכמים בלאו הכי שמחים בתורת ה', ויותר צריכים לזהר מקלות ראש. כו)

ויש בזה איסור דאו' של ונשמרת מכל דבר רע. וכתב במאמר מרדכי (סי' תקס סק"ב) ששומר נפשו ירחק מהם ויזהיר לבני ביתו על זה, להתרחק מאד משירים אלו, וגם שהתינוק לא ישמע שירים אלו, שזה מוליד לתינוק טבע רע. ובספר טהרת הקודש (שמירת הכרית פ"ז) הביא מהחיד"א בצפורן שמיר (אות קי) שכתב, השומע קול שיר שאינו של קדושה, מטמא את אזניו, ואוזן ששמעה תרשע ויבוא לידי קרי. רח"ל.

ו**כתב** רע"ב, שהקורא או שומע שירי עגבים, הוא בכלל הקורא בספרים חיצוניים, שמבואר במשנה (סנהדרין פ"י מ"א) שאין לו חלק לעוה"ב.

ולכן אפי' שיר קודש שהולחן במנגינה של חילונים, אם הניגון עלול להזכיר לו או לקהל את התוכן הגרוע של אותן שירים חילוניים, בודאי דשוא"ת עדיף, וילחין מנגינה משירים שאין המלים ידועות לרבים. ושומר נפשו ירחק מזה.

[ובלקו"מ (תורה ג) כתב, דהשומע נגינה ממנגן כשר והגון, הוא טוב לו, ומי ששומע נגינה ממנגן רשע, קשה לו לעבודת הבורא. שמנגן כשר לוקח הנגינה ממקום שהנבואה מקבלת, ומנגן רשע לוקח מהקליפות. וע"י לימוד תושבע"פ בלילה, יוכל לשמוע מכל אדם].

אסור למלא פיו שחוק בעוה"ז, ואיך הדין בשמחה של מצוה

שחוק. והרא"ה שם פי' שטעם האיסור כדי שלא יתגבר עליו יצה"ר. וכ"ה בשטמ"ק שם. ותרי"ש שם כתבו הטעם, שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצוה, ואפי' שביהמ"ק קיים. נוהיינו שהאיסור גם בזמן ביהמ"ק שלא יבא לידי חטא].

אולם בתשובות הגאונים (מוסאפיה סי' ק) הלשון, משל לתלמיד היושב לפני רבו ורואה לרבו מצר הוא מצר עמו ומשחרב הבית אין שחוק לפניו, לכך אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז.

וע' בנדה (כג) דר' ירמיה ניסה להביא את ר' זירא לידי שחוק ולא שחק, וביאר בערוך לנו שם, דאיתא בזוהר (הביאו גם הר"ף בעין יעקב ברכות פ"ה) דשחוק

שיר ושבח להשי"ת ובלשון הקודש, אבל על הלחן של הניגון אין להקפיד. ע"ש. וכ"כ עוד בספרו שו"ת כרך של רומי (סי' א), שנטפל לייסד שירים ופיוטים על משקל שירי הערבים, כמעט בלשון נופל על לשון, להפיק רצונו של הראש"ל רבי חיים אברהם גאגין זצ"ל. והסכים עמו מהר"ש הכהן, רבה של טבריה. וגם רבי אליהו חזן רבה של אלכסנדריא כתב, שכל דברי הרב כרך של רומי נכונים. ע"ש.

ופשט המנהג ג"כ ע"י שליחי צבור תלמידי חכמים ויראי שמים לומר קדיש וקדושה בנעימה של ניגונים הללו. ולב הקהל הקדוש נמשך אחריהם בשמחה ובטוב לבב בתודה וקול זמרה. וכמ"ש בשו"ת כרך של רומי (סי' א) הנ"ל. וראה בהקדמה לספר "שירה חדשה" שגם הגאון ר' אהרן עזריאל זצ"ל ראש חסידי בית אל, וראב"ד ירושלים ומחבר שו"ת כפי אהרן. כתב בסוף ספרו און אהרן שירים בלחן של הערבים, ורשם על כל שיר שהוא לחן שיר ערבי פלוני וכו'. והמערער ע"ז הבל יפצה פיהו. שמנהג ישראל תורה הוא. [וע"ע בילקו"י מהדורת תשס"ד, א"ח סי' נג הע' ג, עמוד שכו. ובשאר"י ח"ב עמוד טא].

ומ"מ יש לזהר במשנה זהירות משירים שיש בהם תערוכת שירי עגבים, שטמאים הנפש והבשר רח"ל,

כו **בגמ'** ברכות (לא). אמרו, אמר רבי יוחנן משום רשב"י, אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז, שנאמר: או ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה, אימתי - בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על ר"ל, שמיימי לא מלא שחוק פיו בעוה"ז מכי שמעה מרבי יוחנן רביה. וכ"ה בש"ע (סי' תקס ס"ה) "אסור לאדם שימלא פיו שחוק בעוה"ז". וכ"ש שחוק של קלות ראש והוללות. אלא שסתם שחוק אין בו איסור ממש, רק זהירות. וזה איסור מוסרי ולא הלכתי, שלכאור' אין כאן גזירת רז"ל שגזרו שלא לשחוק, רק אמרו שזו חובה מוסרית כאשר ביהמ"ק חרב בעוונתו ושכינתא בגלותא, שא"א למלאות פיו

כו. גזרו חכמים על עטרות חתנים שלא להניחן כלל, ושלא יניח החתן שום כליל תפארת בראשו, שנאמר הסר המצנפת והרם העטרה, [בזמן שהמצנפת בראשו של כהן גדול, עטרה בראש כל אדם, נסתלקה המצנפת מראשו של כהן גדול, נסתלקה עטרה מראש כל אדם]. וכן גזרו על עטרת הכלה אם היא של כסף, אבל של גדיל מותר לכלה. ומיהו דוקא לחתן וכלה, שהיא שעת שמחה, אבל לשאר כל האנשים והנשים לא גזרו. (כו)

ראש שמחתי. וכ"כ הט"ז (סי' תקס) דבזה"ז ערבה כל שמחה, ואפי' בשמחה של מצוה לא ימלא פיו שחוק. וכגון חתונה ופורים. וכ"ה בפרישה, ובח"א (קלו, ה), ומשנ"ב (תק"ס סק"ב). [מיהו הא"ר (סק"ט) הניח דין זה בצ"ע. והביאו בבאר היטב. וע"ע בח"א למהרש"א (ברכות ו:)] שגם בחתונה ישמח את החתן בריבוי דברי שמחה על חסדי המקום]. וכ"כ האור החיים הק' בספרו חפץ ה' (ברכות שם), שאפי' שחוק של מצוה אסור עד שיבנה ביהמ"ק, דאי של קלות ראש, אפי' אז בשוב ה' את שיבת ציון אסור, ושמחת מצוה עצמה ליתא אלא אז בשוב ה'.

לדברי תורה שרי, מדכתיב עבדו את ד' בשמחה, אלא שר' זירא היה מחמיר טפי, כמ"ש רש"י שם, פי' שלא רצה לשחוק ג"כ בד"ת, ולזה לא חש ר' ירמיה ורצה להביאו לידי שחוק. וכן בנדרים (ג:): איתא שבר קפרא ניסה להביא את רבי לידי גיחוך, וביאר בשלמי נדרים שם, שרבי נתיירא לשחוק אחר החרבן אפי' בשמחה של מצוה.

גכ. המאירי (ברכות שם) כתב, אחר החורבן, צריך שלא להרבות בשמחה אף לדבר מצוה, והוא שאמרו אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז, פי' עד שיבא זמן המשיח, רמז לדבר אם לא אעלה את ירושלים על

אסור למלאת פיו שחוק בעוה"ז אם הוא איסור גמור, ודין שחוק בלי ליצנות

עובר על תקנת חכמים. וכ"כ בשו"ת שלמת חיים (זוננפלד עניינים שונים סי' צח). וז"ל הרמב"ם (דעות ב, ז), לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות ולא עצב ואונן אלא שמח, כך אמרו חכמים, שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה, וציוו שלא יהא אדם פרוץ בצחוק וכו'. ע"כ.

ויש להתיר לעשות סדנאות של שחוק לבריאות ורפואה, כאשר הכל נעשה בטהרת הקודש באמת, בלי שום פקפוק ח"ו, ואין שם תערוכת נשים וגברים, אלא איש ירא ה' באמת עושה לאנשים בלבד, ואשה לנשים בלבד, כמו סיפור בדיחות של מה בכך, ולא קלות ראש ח"ו, שעושים כן בשביל בריאות, וזה נצרך בעמקי הגלויות לרבים מעמי הארץ. אך תלמידי חכמים בלאו הכי שמחים בתורת ה', ויותר צריכים ליהדר מקלות ראש.

אך גם לעמי הארץ, לא הותר ליצנות, שצריך להתרחק הרבה מליצנות, שהוא אחד מארבע כיתות שאינם מקבלות פני שכינה (סוטה מב).

וכבר נתבאר שאין זה איסור גמור, אלא ממדת חסידות וכמ"ש בס' בית האוצר (א, קפט), וכ"כ בשד"ח (כללים מערכת האל"ף פאת השרה אות קנה) שאי"ז איסור ממש רק ממדת חסידות, ושכמה מקומות נמצא בש"ס לשון אסור ואינו אלא מדת חסידות, עש"ב. וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"ט א"ח סי' א).

ואע"פ שמרן בבדק הבית (יו"ד סי' קנז) הביא בשם הגאונים (הובא ברבינו ירוחם נתיב י"ו ח"ג), שאיסורים דרבנן, כגון אסור למלאות שחוק פיו, ולשמש מטתו בשני רעבון, ולישן ביום יותר משינת הסוס, וכי"ב, אין עליו לא מלקות ולא נידוי אלא קורין אותו עובר על תקנת חכמים ז"ל. ע"כ. ואפשר דלאו דוקא תקנה וגזירה ממש, רק אוהרת חכמים לכתחלה ליהדר בזה ממדות טובות. ושו"ר בשו"ת תורה לשמה (סי' קג), שדעת הגאונים, דאפי' בכה"ג שאסור רק ממדת חסידות, העובר ע"ז קורין אותו עובר על תקנת חכמים, דמצינו שרז"ל אסרו בגמ' למלאת שחוק פיו בעוה"ז, וכן לישן ביום יותר מס' נשמינ, ודברים אלו חומרות הם, ועכ"ז הגאונים כתבו שהעובר ע"ז, קורין אותו

דין עטרות חתנים ועטרות כלה

משי. וצ"ע. [פמ"ג]. וגם עטרות של מרגליות אסור לכלה, בכל ז' ימי המשתה של בתולה (יש"ש גיטין פ"ק

כו) גיטין (ז,). ש"ע (סי' תקס ס"ד). והינומא מיוחדת לכלה של כסף וזהב יש לאסור אע"פ שכרך הכסף על

סימן תקסא - דין קריעה על ערי יהודה וירושלים ומקום המקדש

א. הרואה ערי יהודה בחורבנם, אומר: ערי קדשך היו מדבר, וקורע. וכן הרואה את ירושלים בחורבנה, אומר: ציון מדבר היתה ירושלים שממה, וקורע. (ש"ע ס"י תקסא). אולם כיום אין נוהגים לקרוע על ערי יהודה וירושלים, הן מטעם שאין אנו יודעים בדיוק המקומות של ערי יהודה, והן מטעם שהיום הם בשליטת ישראל. (א)

הכנסת כלה וכו' ואין כאן תשמישי הדיוטות וצ"ע בזה. עכ"ד. ובמאמר (סק"ד) תמה ע"ז מדברי מרן הנז' בסי' קנד, ומפורש ברשב"א שקורא לזה תשמיש הדיוט, והכי מסתבר. אלא שיש לדון מצד לב בית דין מתנה, וכמ"ש הרמ"א שם (בדן של סעיפים ח' ט' וי"ד), דלכאור' גם בני"ד יתיר, משא"כ לדעת מרן שם (ס"י) שאסר בסתם להניח בראש חתנים. אך ק"ק מדוע הרמ"א לא הגיה גם בסעיף י' וכו'. ובעיקר דברי מרן שם (ס"י קנד ס"י), צ"ע למה אסרו מטעם תשמישי קדושה, תפוק"ל שאסור להניח שום עטרה בראש החתן, וא"כ אפי' שהתנה עליהם מתחלה ייאסר. ושמא היכא שלא נעשה מתחלה לשם החתן, שרי, כסברא שהזכיר הט"ז לגבי עטרות כלה. ואע"פ שמרן לא חילק. ע"ש.

דף ז, וגם בלילה שלפני החופה (פמ"ג). ושל גדיל התירו לכלה, כדי שלא לנוולה. ובב"י נסתפק לדעת הרמב"ם בעטרות שעיקרן של גדיל וקבועים בהם משבצות כסף וזהב, אם מותר. ויש שכתבו שנהגו להקל בזה, שסומכין על הרמב"ן שמתיר בזה (א"ר). וע' בש"ע (א"ח ס"י קנד ס"י) שהנהגים להניח עטרות ס"ת בראש הקורא, בסיום התורה, אין מוחין בידם. אבל המניחים אותם בראשי חתנים דעלמא, מוחין בידם. והוא מדברי הרשב"א בתשובה בשם רב האי גאון, שאין אדם מתנה בעטרות שהם תשמישי קדושה, שישתמש בהם הדיוט לכבוד עצמו. והט"ז (ס"י תקס"ה) דן כיצד נוהגין ליקח כלי הקודש שבביהכ"נ, לצורך קישוט הכלה, וכתב די"ל דגם זה מצוה גדולה דהיינו

כיום לא נהגו לקרוע על ערי יהודה וירושלים זולת על המקדש

ז' עמ' רטו) כותב, שהיום לא נהגו לקרוע על ערי יהודה, מפני שאין אנו יודעים בדיוק המקומות של ערי יהודה, ורובן ככולן לא ידועות לנו. וגם הידועות, כגון חברון ובאר שבע לא ידוע אם הן על מקומן. אולם מדברי החיד"א בברכ"י (ס"י תקסא סק"א) לא משמע כן. וכן בספר הר הקודש (עמ' סכה) כתב להשיב ע"ז. ע"ש. אך יש עוד טעם, כי היום אין ערי יהודה תחת שלטון עכו"ם, אלא תחת שלטון ישראל, ושם זרעו שדות ובנו בתים, ונטעו כרמים. הילכך אין קורעים על ערי יהודה. וכ"כ בספר המועדים בהלכה (עמ' שעא). וכן העלה בספר זכרון בצלאל (עמ' קמג:) שעכשיו שנכבשה כל ירושלים ע"י צבאות ישראל, וירושלים וכל ערי יהודה בשליטת ישראל, א"צ לקרוע. וע' בב"י דמאי דאמרי' בש"ס הרואה ערי יהודה בחורבנן, יש לדון אם הכוונה חורבן שאין שם יישוב כלל. או חורבן היינו אפי' שיש יישוב ישראל כל שיש שלטון גוים מקרי חורבן. ובס' מאור החיים (עמ' תקב' והלאה) כ' להוכיח דחורבן היינו אפי' שיש יישוב ישראל, היות ויש שלטון גוים חשיב חורבן. ושכ"ד מרן הב"י, הט"ז, הא"ר, הב"ח, ומהריק"ש, ושכ"כ להדיא בס'

א מו"ק (כו), ובש"ע (ס"י תקסא), הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר (ישעיה סד), וקורע. ירושלים בחורבנה אומר ציון מדבר היתה ירושלים שממה, וקורע. ביהמ"ק בחורבנו אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבתנו היה לשריפת אש, וכל מחמדנו היה לחורבה, וקורע. ומוסיף קריעה על ירושלים. [וייסיף הפס' 'בית גאים יסח ה"', וכמ"ש במאור החיים עמ' תקלא]. ואי' בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב) שמעון קומטרא שאל לר' חייא בר בא, כגון אנא דאנא חמר וסליק לירושלם בכל שעה מהו שאקרע, א"ל בתוך ל' אי אתה צריך לקרוע, לאחר ל' צריך אתה לקרוע. והובא בראשונים, וכ"פ הרמב"ם (תעניות ה, יח), היה הולך ובא לירושלם הולך ובא, אם תוך ל' יום אינו קורע קרע אחר, ואם לאחר ל' יום, חוזר וקורע. וכתב המג"א (סק"ה), דמי שנולד בירושלים, אפי' הגדיל א"צ לקרוע, דבקטנותו פטור וכשהגדיל א"צ לקרוע דהא ראה אותן תוך ל' יום, ועי' מ"ש בסי' רכ"ד, וביו"ד ס"י שצ"ו. ע"כ.

אולם כיום אין נוהגים לקרוע על ערי יהודה, ויש לזה כמה טעמים, בספר עיר הקודש והמקדש (ח"ג פרק

ב. הרואה את העיר "עזה", יכול להקל שלא לקרוע. ב)

כפתור ופרח (פ"ו ענייני החורבן). וממילא אתי שפיר לנ"ד היות וכיום ב"ה נמצאים בשליטת ישראל, אף שישנם

קריעה ברואה את ירושלים העתיקה

הרה"ג חנוך זונדל גרוסברג זצ"ל, שעם שחרור העיר העתיקה של ירושלים, ושיבתה לשלטון ישראל, אין קורעים על ירושלים.

והנה אע"פ שעדיין לא זכינו שאנשי השלטון שלנו יהיו כולם שומרי תורה ומצות, מ"מ אין זה שייך לחורבן, וגם הם יש בידם המצוה של יישוב אר"י ובנינה, וקיוצן נדחי ישראל, והם נר לרגלם, נזיה"ר שהשי"ת ברוב חסדו יחזירם בתשובה שלימה וידעו תועי רוח בינה, וזה היפך שלטון האומות שעניינהם צרה מאד בהתפתחות אר"י. [ובשבט הלוי (ח"ו סי' עח) כתב, דכיון שהשלטון ביד מנצחי ה' אכתי י"ל דהוי חורבנה, אך מ"מ לא הוי תחת הגויים כיון שרוצים שיהיה יישובה ישראל ומבחינה זו נתמעט החורבן]. וע' בספר מאור החיים (עמ' תקד-ז) שהביא מ"ש האדמו"ר מסאטמר בשו"ת דברי יואל (חא"ח סי' ל סע"ו).

ואמנם בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג) כתב, שאע"פ שעתה השלטון ביד ישראל, כל זמן שרואים עדיין כנסיות של עובדי ע"ז בעיר העתיקה, ואין אנו יכולים למעקר פולחנא נוכראה מזה"ק ירושלים, עדיין נקראת ירושלים בחורבנה. וכ"כ בשמו בספר הר הקודש (עמ' כו). ושכ"ד הגר"פ אפשטיין [בהסכמתו לספר הר הקודש, שהעיר להרהמ"ח שלא היה לו לה"ד האומרים שאין לקרוע בזמננו על ירושלים. וכ"כ עוד בשמו בספר הר הקודש (עמ' שכה)]. וע"ע בשו"ת באר משה ח"ז (עמ' שי), ומ"מ כיון דלא פלטינן מפלוגתא דרבנותא ספד"ר לקולא. [חזו"ע תעניות. חזו"ע אבילות ח"א].

וע' בס' מאור החיים (עמ' תקטו) שהוכיח מהב"י דערי יהודה וירושלים חד דינא אית להו, ובשלטון תליא, וכיון דכיום ירושלים בשליטת ישראל, תו לא חייב בקריעה, ודלא כהגרי"ד סולובייצק והרב שטרנבוך. ושם (עמ' תקיז) הביא מ"ש הגר"ד יונגרייז, והגרי"ק, לחייב לקרוע על ירושלים אחר שהאמריקאים שולטים, ועל פיהם יישק הכל, מקרי בחורבן. וע"ש מה שהביא ע"ז. [בפרט כיום שהכירו בירושלים כעיר הבריה].

קריעה ברואה את העיר עזה והעיר בית לחם

ככיבוש ראשון, ולא ככיבוש שני. ומהר"ש סירליאו (שביעית ו, א) כתב דעזה מחו"ל היא, ומ"ש וילכו

ונראה שכיום אין לקרוע גם על ירושלים עה"ק, שהרי היא הולכת ונבנית ביתר שאת ויתר עוז, ונקבצו בתוכה מכל תפוצות הגולה, והתיישבה באוכלוסי ישראל אף יותר מיוצאי מצרים, כן ירבו. ונעשית מטרופולין של מלך בתורה ובמצות, ומרכז התורה בעולם הוא באר"י ובירושלים. ולאט לאט חוזרת העטרה ליושנה. וכמו שאמרו בירושלמי (רפ"ק דברכות), א"ר חייא רבה "כך היא גאולתם של ישראל בתחלה קימעא קימעא, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת". ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום.

וכ"כ בשו"ת אג"מ (חא"ח ח"ד סי' ע אות יא, וח"ה סי' לו אות א), דמסתברא, שהנוסעים מארה"ב לירושלים אין להם לקרוע בראיית ירושלים, מאחר שבחסד השי"ת היא בנויה לתפארת, והיא בשליטת ישראל, ואינה עכ"פ ברשות אה"ע, אע"פ שעדיין לא נגאלנו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סי' תג), שבזה"ז שירושלים וכל ערי יהודה השלטון הוא ביד ישראל, אינו חייב לקרוע. וע"ע במשנת יעב"ץ (חא"ח סי' מח).

והוסיף בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' כה אות ד סק"ג, וסי' מג אות א), שאחר שגבר עלינו חסדו, ובאיר תשכ"ז, גברו צבאות ישראל על מלכי ונשיאי הערבים, ובעזה"י תוך ימים ספורים הצליחו לכבוש את כל אר"י, ומכללם חברון וירושלים עה"ק שהיו שבויים בידי הישמעאלים, והושיע השי"ת את עמו ישראל, כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב. [ותב מרן אאמו"ר: ואמרתיו אז, רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' (מלכים א יט, יא), ומשבר "סלעים" נוטריקון "סוריה לבנון עירק ירדן מצרים", המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד].

הילכך א"צ לקרוע על ירושלים וערי יהודה, מכיון שעתה הם תחת שלטון ישראל. וכ"כ הגר"י וולדינבג בירחון הפרדס (חודש טבת שבט תשכ"ח), הובא בספר רבבות אפרים (ח"ג סי' שפה). וכ"כ בשו"ת אהל יששכר (סי' נד). גם בקובץ נועם (ח"א עמ' נט) כתב

ב' ע' ברדב"ז (ח"ד סי' ל) שעזה דינה בכלל א"י, וכ"ה בשבת (קמה: וברשי"ש). ולמהרי"ט (סי' מז) עזה נכבשה

ג. ההולך לקבר רחל הנמצא בערי בנימין סמוך לערי יהודה, ורואה המקום שמעבר לחומות השמירה, יכול להקל שלא לקרוע. ג.

ד. הרואה את חורבות היישובים בגוש קטיף, נכון שיקרע את בגדיו כנז' בסעיף א' ד.

ה. הרואה מקום בית המקדש בחורבנו, [ממקום שנראית כיפת מסגד עומר, או שרואה את כותל המערבי], שנמסר בידי הישמעאלים, אומר: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשריפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה (ישעיה סד, י), וקורע. וגם בזמן הזה [שהשלטון בידי ישראל] אין להקל כלל על הרואה חורבן בית המקדש, שאף על פי שכל ירושלים בשליטת ישראל, כיון שהוא נמסר בידי הישמעאלים, ואין אנו יכולים להכנס לשם, מפני שאנו בחזקת טמאי מתים, הרי בית המקדש בחורבנו, עד שיבא מלך המשיח, אשר ברוח שפתיו ימית רשע, ויחזיר עטרת תפארת ישראל ליושנה. וקריעה זו צריכה להיות מעומד, ואין הקריעה מתאחה לעולם. ואם היה הולך ובא לירושלים ורואה מקום בית המקדש בחורבנו, אם עברו שלשים יום חזור וקורע. [וטוב שבקריעתו על המקדש יכוין גם על ירושלים]. ה.

צבאי, ושפיר מקרי בחורבנו. ובס' עיר הקודש והמקדש כ' שאין יודעים גבולותיה ואם הן על מקומן. אולם הא אית לן גושפנאק והוא "קבר רחל אמנו", ורחל אמנו קבורה מהלך מיל מיהודה, בערים שבנה בנימין, ובפרט מ"ש (בעמ' תצו-תק) להוכיח שערי יהודה דוקא ולא ערי ישראל, אבל ערי בנימין בכלל ערי יהודה. אולם בס' מאור החיים (עמ' תקח והלאה) העלה להקל בזה מכמה טעמי תריצי.

יהודה את עזה ואת גבולה (שופטים א), מפרש בירושלמי שם דמעלי מסים היו, ולא כבשום לגמרי עולי מצרים. וכ"כ בשו"ת מלבושי יום טוב (סי' יז). ובמו"ק (סי' ש"ז קוני גדר ישוב א"י) הסכים לדברי הרב"ז. והגר"א גרס בירושלמי שם דתרי עזה הוו. וע"ע בילקו"י שביעית, ובחזו"ע תרו"מ (עמ' לה, לט).

ג) לכאורה חייב בקריעה ומכמה טעמים, חדא דאיכא התם שלטון פלסטין, בין שלטון מדיני ובין שלטון

קריעה על ערי יהודה שחזרו לשליטת הגויים, ולגבי גוש קטיף

בעל החסד לאברהם. וע"ע בשו"ת משנת יעב"ץ (א"ח סי' מח), ובס' הר הקודש (פנים חדשות סי' ג), ובס' אר"י (פכ"ד סי' א). [וזה כאשר איננה בשליטת ישראל, משא"כ כיום. וראה בשו"ת אג"מ (א"ח ח"ד סי' ע אות יא, וה"ח סי' לו אות א)].

ועוד כתב בב"י, האי ערי יהודה בחורבנו דקאמר דהיינו שהן חרבות ואין בהן ישוב כלל, אבל אם יש בהן ישוב אע"פ שהן בידי גויים, היה נראה לכאור' דא"צ לקרוע, ואפשר דכל שהן בידי גויים אע"פ שיש בהן ישוב בחורבנו מיקרי, וכן עיקר. ע"כ.

ועפ"ז יש שדנו לחייב קריעה על פינוי ישובי גוש קטיף, שנראה שהם מכלל ערי יהודה. ראה בקובץ בית הלל (גליון כ"ב תשס"ה עמ' מג והלאה), והסכים עמו הגר"ז גולדברג שלי"י.

ד) הנה לשון הטור: הרואה ערי ישראל בחורבנו אומר על הראשונה שרואה ערי קדשך היו מדבר וקורע. וכתב מרן הב"י, דלאו דוקא הוא, שלשון הגמ' וכל הפוס' (והטור ביו"ד סי' שמ), "ערי יהודה", ושכן המנהג שלא לקרוע אלא על ערי יהודה דוקא. אך קשה דבגמ' מייתי לה מירמיה (מא, ה) ויבואו אנשים משכם משילה ומשמרון מגולחי זקן וקרועי בגדים, והני ערי ישראל הם ולא ערי יהודה, ושמא י"ל שלא קרעו בגדיהם עד שראו המצפה שהיה מערי יהודה. וכ"כ הב"ח שאין לקרוע רק על ערי יהודה. ומהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' נא) הוכיח מהתוס' (מו"ק כו.) שגם על ערי ישראל ראוי לקרוע. וע"ש בח"א למהרש"א. וכ"כ במור וקציעה (ר"ס תקסא). ולגבי קריעה על חברון, ראה בכרכ"י שהעיקר שיש לקרוע, ודלא כמ"ש מר זקנו

גם כיום יש לקרוע על המקדש אע"פ שאין קורעין על ערי יהודה וירושלים

ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשריפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה (ישעיה סד, י), וקורע. וע' בכפתור ופרח (פ"ו עמוד קז), כי מה שאמרו "בחורבנו",

ה) אע"פ שעל ערי יהודה וירושלים אנחנו לא קורעים, אבל הרואה בהמ"ק בחורבנו, שנמסר בידי הישמעאלים, גם בזה"ל כל ל' יום אומר: בית קדשנו

1. אם עבר ולא קרע יש מי שאומר שחייב לקרוע אחר שבא לביתו. אולם לדינא אין צריך שיקרע אחר כך בביתו. (1)

שצער הגלות גרם להם שכאשר רואים מקום המקדש בחורבנו לא מתרגשים ואין להם עוגמת נפש, ואדרבה אם יקרעו, יש להם עוגמת נפש על הבגד שנקרע, ואולי יש בזה משום כל תשחית. אולם מי שיראת ה' נוגעת ללבו ולבו עליו ידוה ויש לו צער, ודאי יעשה כהלכה ויקרע. ע"ש. הנה אין בזה כדי ישוב, אלא צריך לעשות כפי חובת ההלכה. והדבר תמוה לשנות הלכה פסוקה, מכח איזה סברא בעלמא.

ועוד יש מי שכתב ללמד זכות על המקילין שלא לקרוע, ד"ל שחייב הקריעה על המקדש היינו כשרואה מקום המקדש גופא בחורבנו, אבל לא ברואה את הכותל המערבי שהוא מחוץ למקום המקדש. ועוד שאדרבה הכותל לא נחרב, ולכן א"צ לקרוע. וכן בחול המועד שנוסעים לקיים מצוה לראות מקום המקדש לזכר מצות ראייה, ראוי לעלות למקומות שרואים את קרקע המקדש ולא להסתפק בראיית הכותל לבד. ואף שהב"ח (א"ח סי' תקסא) הביא מליקוטים (והעתיקו בפאה"ש פ"ג ס"ב), דכשרואה הקובה שעל ביהמ"ק שהוא בעזרה, חייב לקרוע. הרי שא"צ לראות קרקע המקדש, י"ל דרק ברואה את המסגד שהקימו הישמעאלים על מקום המקדש עצמו, נחשב רואה מקום המקדש בחורבנו, ולא ברואה את הכותל מבחוץ. וי"א שהגרי"ז מבריסק נסתפק בסברא זו. ולכן יש מקום להקל אם יעלים עין מלהסתכל במסגד וכדו'. אלא שיש לדחות, דסו"ס כאשר רואה את הכותל נזכר מחרבן המקדש. ועוד פלפל בזה. [תשוה"נ ח"ה סי' קסז]. אולם כ"ז ללמד זכות על אותם שאינם קורעים, אבל הבא לשאול יש להורות שינהג כפי ההלכה ויקרע בגדו כפי הדין. ויש שכתבו, שמי שאינו קורע את בגדו כשמגיע למקום המקדש, עדיף שלא יגיע. ע' מועדי הגר"ח (עמ' קעב). ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סי' קעד) בשם הגר"נ קרליץ.

והיה ראוי שרשות הכותל תעמיד שלט גדול על דיני הקריעה בכותל המערבי.

אם לא קרע אינו חייב לקרוע כשבא לביתו

שנית, כיון שהוא כבר לאחר ל' מראה ראשונה, או לא. ושם לעיל כתב מסברא, שאם לא קרע בפעם הראשונה שראה את המקדש, אפשר דבראיה שניה שפיר צריך לקרוע אפי' בתוך ל', וסיים דמ"מ יותר מסתבר, דכמו שקריעה על מת צריך להיות דוקא

אין רצונם לומר שיהיו חרבים מאין אדם, אלא כל שאין בישובם ישראל. ע"ש. גם מרן הב"י במסקנתו העלה שכל שהם בידי עכו"ם אע"פ שיש בהם ישוב, בחורבנן מקרי. וכן עיקר. ע"כ. הילכך בזמננו אע"פ שכל ירושלים וביהמ"ק תחת שלטון מדינת ישראל, מ"מ ביהמ"ק הוא בשליטתם של הישמעאלים, ועושים בו כאות נפשם, ואין לישראל בו דריסת הרגל, מפני טומאתם, בחורבנן מקרי, כי נחשב כהר ציון ששמש שועלים הלכו בו. וכ"ד כל האחרונים. וכ"כ בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ד (סי' נ אות יא), ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' כה אות ד סק"ד), ובספר זכרון בצלאל (סוף עמ' קמג).

ודלא כמ"ש בשו"ת בית מרדכי (סי' לג) להקל בזמננו שביהמ"ק נמצא תחת שלטון ישראל, נוכ"כ בשו"ת מעשה ניסים כהן ח"ב סי' קסח]. וכבר השיג עליו לנכון בשו"ת ישכיל עבדי הנ"ל שם. וע"ש, שעצם זה שאנו טמאי מתים ואסורה עלינו הכניסה להר הבית עד שיבוא משיח צדקנו ויטהר אותנו ע"י אפר פרה, מתייחסים לזה כחורבן, וצריך לקרוע, ודלא כמו מי שכתב שא"צ לקרוע על החורבן משום שהיא תחת שלטון ישראל.

וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' עח) שמה שהעולם נוהגים שמשתמטים אפי' מחיוב קריעה על מקום המקדש, ועושים תחבולות שונות להיפטר מזה, אין זה מנהג ותיקין, ודברי הש"ס (מ"ק כ"ו:), והטוש"ע מטפחים על פניהם.

וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג), דאף שבזמננו השלטון בירושלים הוא בידי ישראל, חושבני, שכל זמן שרואים עדיין בערי הקודש והמקדש כנסיות של נוכרים, וקברי עכו"ם, ואין אנו יכולים לעקור אותם משם, עדיין היא בחורבנה, וצריך לקרוע על ראייתה. ע"ש.

ובמ"ש בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קי) ללמד זכות על אותם אנשים שלא קורעים על המקדש, דמאחר

(1) ע' בס' הר הקודש (פנים חדשות אות ה) שצידד שהרואה את המקדש ולא קרע, לא פקע ממנו החיוב לקרוע עד ל' יום, ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צג) נסתפק לפ"ז בקרע ביום ל' סמוך לשקיעה, ולערב חזר וראה את המקדש, אם חוזר וקורע תיכף פעם

ז. הרוואה את מקום המקדש מתוך הליקופטר [לא בנוסע מעל הר הבית ממש, שזה אסור, דקדושה בוקעת ועולה, אלא טס מן הצד], ורואה זאת בראיה ברורה, יש שהצריכו לקרוע, אך המיקל שלא לקרוע יש לו על מה לסמוך. (ז)

ח. יש שכתבו שבשעה שקורע על המקדש צריך גם כן להשתחוות, וכן לברך דיין האמת מבלי שם ומלכות. אך לא נהגו כן. (ח)

בהקדושה, אין מצטערים יותר על החורבן כשהן שם מאשר הם בבתיהן בכל הארצות שנמצאים, ודאי לא מסתבר שיקרעו אח"כ בבתיהן, אף אם נימא דאולינן בתר טעמא, וכשמרגיש הצער קורע גם אח"כ בכיתו. ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ד (סי' קלא) הביא ששמע עדות נאמנה מהחזו"א, שאם לא קרע כשראה את מקום המקדש, חייב עוד לקרוע כל היום, ומ"מ נראה שהחייב עליו רק ביומו, ולא אח"כ שפג עיקר צערו כשראה. וכן דעתו של הגרי"ש אלישיב, שמי שהיה בכותל המערבי ושכח לקרוע, אף שיש מקום לומר דחייב קריעה הוא בכל אותו היום, מ"מ המנהג הוא שרק כל זמן שעומדים על יד הכותל קורעים. [אשרי האיש ח"ג עמ' תצחן]. וכ"כ בס' זר התורה בשם החזו"א. ושכן צידד בס' אבלות החורבן (פ"ג סק"ה אות ב). וכ"ד הרה"ג פנחס שיינברג (תל תלפיות עמ' סד) והרה"ג ר' אביגדר נבנצאל (ירושלים במועדיה בין המצרים עמ' רמו) והרה"ג שריה דבליצקי (קונטרס אחר כתלנו עמ' יא). ובס' מאור החיים (עמ' תקסח והלאה) הביא דעת הגר"ד בהר"ן (מובא בסידור מנחת ירושלים) שצריך לקרוע גם למחרת. אלא שיש להעיר דהאי דינא בראיה תליא, וכן משמע מד' הגרשו"א במנח"ש (ח"א עג,ה).

הרוואה את מקום המקדש מתוך הליקופטר אם צריך לקרוע

מדברי הב"י דחה בב' אנפי. א. דשאני התם, דכל מה שמתקרב יותר לירושלים ולמקדש מרגיש בחורבנם יותר, ולכן לא חייבו לקרוע עד שמגיע לצופים. ב. ועוד, דמבואר במג"א (שם סק"ג) דלתוס' דמפרשי צופים היינו כל מקום שרואה משם ירושלים, ובתיו"ט כתב כן גם בדעת רש"י, א"כ מיד כשרואה צריך לקרוע. עכת"ד. ונמצא דנ"ד לגבי קריעה על מקום המקדש, תליא בב' התירושים הנ"ל שכתב בכצל החכמה, אם יברך גם על ראייה ברורה בהליקופטר, ונראה דאפשר להקל. וע' בס' מאור החיים (עמ' תקצו, ועמ' תקסא) שאפי' חזר והלך בתוך ל' יום (מראייתו בהליקופטר) למקום המקדש, יש לפטרו מקריעה, (אע"פ שלא קרע בתחילה), ועדיף שלא יסתכל.

בשעה שקורע על המקדש אין צריך להשתחוות

את בגדיו, ולבכות ולהתאונן ולהתאבל על חורבן ביהמ"ק ולקונן, ולומר מזמור לאספ וכו' עד הסוף.

בשעת חימום, כך גם כאן שיערו חכמים שרק ראייה ראשונה הוא דחשיב שעת חימום ולא מה שחוזר ורואה אח"כ תוך ל' יום. עכ"ד.

וע"ע באג"מ (א"ח ח"ג סי' פה) לגבי ראייה מן הצופים, אם ראה את המקדש תוך ל' יום אך מרחוק כמו מן הצופים, אם נחשב כראיה ולא יצטרך לקרוע כל ל' יום. וזה מצוי במי שגר במרחק, אלא שביתו גבוה מאד ורואה משם את הכיפה שעל המסגד, ויש לדון אם נפטר מחובת קריעה].

ובשו"ת אג"מ (א"ח ח"ה סי' לו) דן במי שעבר ולא קרע על ראיית מקום המקדש, האם יש לחייבו לקרוע אחרי שבא לביתו. וכתב, דלכתחלה ודאי אין לסמוך ע"ז שיקרע אח"כ, כי החייב הוא תיכף כשרואה. אך אם שכח ולא קרע, מסתבר לכאור' שתלוי בהרגשתו, אם הוא עדיין כמו בשעה שעמד אצל מקום המקדש, שאז יצטרך לקרוע. אמנם נראה שדין קריעה הוא הלכה קבועה בהרבה דברים מדאו' או מדרבנן, ואינו תלוי בצער שמרגיש, וא"כ כיון שהקריעה חיובה על הראייה, הוא דווקא בשעת הראייה ולא אח"כ. ולכן בזה"ז שרוב המבקרים במקום המקדש אף שמרגישים

ז' לכאור' אם רואה את מקום המקדש בראייה ברורה, אין הכי נמי יצטרך לקרוע. אך הנה מרן הב"י (סי' תקסא) כתב בביאור דברי הטור שם, שכל שראה ביהמ"ק או ירושלים קודם שגיע לצופים, לא חשיבא ראייה, דרחוק מקום הוא, ורק משהגיע לצופים חשיבא ראייה. ע"כ. ובס' קצוה"ש (סי' סו. בדי שלחן אות א) למד מדברי הב"י, דה"ה בכל ברכות הראיה, דראיה מרחוק לא חשיבא לברך עליה.

אך בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' טז) העלה שהנוסע במטוס ורואה בדרוכו ימים הרים ומדברות, צריך לברך ברכות הראיה, כל שרואה אותם ראייה בהירה וברורה, אע"פ שרואה אותם מרחק כמה קילומטר. וההוכחה

ח) הנה הב"ח (סי' תקסא אות ו) הביא מספר הליקוטים, שהרואה מקום העזרה, חייב להשתחוות כנגדה, ולקרוע

ט. יש נוהגים להקנות את כל בגדיו לאחר בקנין סודר, שיהא שלו ליום אחד, בכדי להיפטר מקריעה. אך אין זה נכון למעשה לכתחלה. (ט)

כמ"ש בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ריא) שיאמר בשו"מ. ובשו"ת אג"מ (חיו"ד ח"ג סי' קטט, ה) כ' דסב"ל ויאמר בלי שם, אבל מלכות ליכא איסור מלהזכירו. (וכ"כ בס' מאור החיים עג' תקכב ד"ה ומה).

ויש שהביאו ראייה לענין ההשתחויה, מדברי הרד"ק שמואל ב' (טו, ל), לגבי דוד המלך בברחו מפני אבשלום, שהיה הולך במעלה הזיתים עולה ובוכה וכו'. וכתב הרד"ק שהטעם שהלך להר הזיתים, בשביל להשתחוות לה' משם, כי מהר הזיתים יראה אדם את מקום המקדש, ואע"פ שלא היה שם אז בית, ואפי' מקום הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה, אע"פ כן היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית ה'. וי"מ שמהר הזיתים היה רואה האהל שהיה בו הארון. ע"כ. ואינה ראייה, כי לא נזכר כלל חיוב להשתחוות נגד ביהמ"ק, רק שדוד רצה להתפלל ולהשתחוות נגד השם, שהוא מקום מכוון לתפלה. ובאמת שלא שמענו שכל מי שרואה את העזרה כיום, חייב להשתחוות. וע' בזכרון בצלאל שכ', שאם משתחוה, ישתחוה רק כנגד הכותל המערבי, ולא כנגד מקום המקדש, שנראה כמשתחוה לשיקוף השומם. וכ"כ במאור חיים (עמ' תקכג ד"ה ויש).

וכשקורע מברך ואומר ברוך דיין האמת כי כל משפטיו צדק ואמת. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. וכשרואה ציון וירושלים חייב כמו"כ להוסיף על הקרע הראשון טפח, ולבכות במר נפש וכו', וכשרואה שערי רחמים שהם בכותל מערבי שבנה דוד הע"ה, צריך לומר פסוק (איכה ב) טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. ע"כ. וביאר הב"ח, דמ"ש לומר מזמור לאסף וגו', כ"ז לעורר לבו להתאונן ולדאג על החורבן ולהתפלל על בניינה בכוונה עצומה. ומ"ש שיברך דיין האמת, נראה דאין לברך בשם ומלכות, דברכה זו לא נתקנה אלא על שמועות הרעות, ולא על אבילות ישנה, ולא שייכא כלל במה שרואה חורבנה. ומ"ש וכשרואה שערי רחמים וכו' לא ידעתי מנין לו זה. ע"כ. והב"ח לא העיר לגבי חיוב השתחוואה, שלכאו' בזה"ז אין דין השתחוואה כלפי העזרה. ועכ"פ סתימת הפוס' אינה כן, וכן עיקר.

וע' בשכנה"ג (בהגר"ט סי' תקסא) שיאמר דיין האמת בלי שם ומלכות. וכ"כ האליה רבה (אות 1), בגדי ישע (תקסא), משנ"ב (שם סק"ו), ספר א"י (פכ"ב אות ג), ודלא

בדין חובת השתחוואה לנכנס לעזרה

אברהם אע"ה (בראשית כב, ה), ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה, דכיון דהלך למקום המקדש בע"כ היה עליו דין השתחוואה. ע"כ. הנה מלבד שאינו מוכרח לחדש שיש דין השתחוואה גם כשאין המקדש קיים, וי"ל שאברהם אבינו עשה כן בתורת תפלה ונדבה. גם זה אינו רק לנכנס למקום המקודש, ולא לרואהו מרחוק. [ובחי' הגרי"ז (סוטה מ:): גופיה, נסתפק לגבי דין השתחוואה לשומעים את שם המפורש, דלכאו' הוא דוקא אם עומדים בתוך העזרה שהוא מקום מקודש, אבל העומדים מחוץ לעזרה, אין עליהם כלל חובת השתחוואה כיון שלא עמדו במקום גילוי שכינה, ולא אמרו אלא בשכמל"ו, מאחר ששמעו השם המפורש]. וכן לגבי ברכת דיין האמת, זה חידוש שלא נמצא בשאר פוסקים.

וע' בחי' הגרי"ז מבריסק (החדשים סי' סח, ונדפס גם בחי' הש"ס יומא כא). לבאר לשון הגמ' (יומא כא). בשעה שישראל עולין לרגלים עומדים צפופים ומשתחווים רוחים. וכן בנוסח התפלה, ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפני בג' פעמי רגלינו. ולא מצינו שום חיוב בזה. אלא שזה דין קבוע, שכל "שנכנס" לעזרה צריך להשתחוות "שם", ודין זה מבואר בדברי הגר"א (אדרת אליהו ר"פ כי תבא, לגבי הבאת ביכורים), "והשתחוית", זה הכלל כל היוצא מביהמ"ק צריך השתחוואה. עכ"ל. הרי דהא דביכורים טעונים השתחוואה, אינו דין מיוחד בהבאת ביכורים, אלא כולל כל הנכנס לביהמ"ק, וזהו נמי ההשתחוואה דרגלים דכל שבא לעזרה צריך הוא להשתחוואה. ע"כ.

ומה שסיים בחי' הגרי"ז שם, בביאור הכתוב לגבי

אין מועיל להקנות בגדיו לאחר כדי ליפטר מקריעה

טז (שו"ת פאת שדך (ח"א סי' נז) כתב דמה שמקנים אחד לחבירו את בגדיו, אינו מועיל אף שכל אחד

אומר שמקפיד על בגדו שלא יקרע, אך אין זו רק הערמה לבטל דברי חכמים, ולא מצינו שהתירו הערמה

י. אין צריך לקרוע על מקום בית המקדש את כל הבגדים שעליו, אלא רק את החולצה. (א)

"גדול הסמוך על שלחן אביו אם רשאי לקרוע". והנכון שיבקש רשות בפירוש, בפרט באופנים שיש בהם מח' הפוס'. וגם לגבי המפקירים בגדיהם כדי להפטר מחובת קריעה, ראה בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' רכט) שאינו מועיל. גם בספר מעדני שלמה (עמ' ס) כתב שהגרשו אויערבך התבטא בחריפות נגד עשיית תחבולות כגון אלו.

ויש מי שכתב, שמן הדין אם הרואים חסים על בגדיהם, יכולים להחליף את החולצות ביניהם, דהיינו שאחד קורע ומעביר את החולצה הקרועה לאחר ומקנה לו אותה, והוא לובש ומוסיף בה קרע. [נס' הלכות חגים ל, לד. וכ"ה בספר משוש כל הארץ (דיני קריעה אות לא) שיש עצה שכמה אנשים יקרעו בבגד אחד, שהראשון שקרע יפשוט בגד זה וילבש חולצה אחרת, ויתנו לחבירו במתנה והלה יקרע בו טפה, וכן הלאה]. אך אין זו הדרך הראויה, שראוי לאדם להיות מיצר על חורבן ירושלים ולהתאבל ולהתאונן עליה, כי כדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו חולצה אחת, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה (תענית ל:).

ובעצם הדבר שמקנה את בגדו לאחר כדי להיפטר מהקריעה, הנה כיו"ב כתבנו לדון באוצר דינים לאשה ולבת, אם מותר ללוש עיסתו פחות פחות מכשיעור כדי להיפטר ממצות הפרשת חלה. וע' בשו"ת יבי"א (ח"י פי' נח אות ה) שכ' לדון אם מותר לאדם לעצום עינו כדי לפטור עצמו מהמצווה. ובמאור החיים (עמ' תקסה) הביא שכ"ד שו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' עח) שהש"ס והפוסקים מטפחים על פניהם. ע"ש. ושכ"כ בס' מועדים לישראל (שכטר סי' קע).

אם צריך לקרוע על המקדש וערי יהודה וירושלים כל בגדים שעליו

אך הטור ומרן הש"ע כתבו שצריך לקרוע כל הבגדים שעליו, עד שיגלה את לבו. וע' בשו"ת אורח משפט (סי' קלו), שנוהגים שלא לקרוע אלא בגד אחד, כסברת הראב"ד וסיעתו. [ומה שתמה על הרמ"א שלא הגיה ע"ד הב"י, ויש אומרים שא"צ לקרוע כל בגדיו, וספק דרבנן לקולא. י"ל שמכיון שהרמ"א היה משכן כבודו בחו"ל, לא נחית לכתוב דעת הפוס' המקילים]. וכ"כ הגרי"מ טוקצינסקי בספר אר"י, שהמנהג בא"י כד' הראב"ד להקל. ע"ש. וכ"כ בספר הר הקודש (עמ' ח אות ז). וכ"כ בספר זה השלחן (ח"ג עמ' סב), שהאדמו"ר מגור באגרותיו (סי' ס), כתב ששמע מרבנן קשישאי שבעה"ק

אלא לצורך, והכא אינו לצורך. ועוד, שזוהי מדת אכזריות לבקש תואנה, כדי להפקיע חיוב קריעה בכ"ה"ג, ומי שאינו מרגיש שצריך לקרוע, אין זה אלא מפני חסרון אהבת ה', ומזלול בשריד בית מקדשנו וצער השכינה, ומוציא עצמו מכלל המתאבלים על ירושלים, וגלי אנפשיה שכל מעשה האבלות שלו אף בבין המצרים וט' באב, אינם אלא מצות אנשים מלומדה, ולכן אין להתיר שום הערמה, ובמקום צורך והפסד יש לעיין בדבר. עכ"ד.

וכן כתבו בשם מרן אאמו"ר דלא מועיל הקנאת הבגדים לאחר. וכ"כ בס' הערות להגרי"ש אלישיב (מ"ק כ:). וע"ע בשו"ת נחלת לוי (סי' כא). וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ז סי' קמה, ובח"ח עמ' שלא), ושכ"ד הגר"ח קנייבסקי. וכ"כ בשמו בספר ולבנימין אמר (י"מ נא) שאין דעת חכמים נוחה מהמשתמטים מחיוב קריעה על הכותל המערבי ע"י שמקנים בגדיהם לאחר. וי"א שלא מהני כלל. ואם אחד מבקש ממנו שיסכים לזכות בכגדו כדי לפטור עצמו מחיוב קריעה, יסרב לו, משום מסייע וכו'. ע"ש.

וכ"כ בשו"ת אבי בעזרי (להגאון רבי יצחק לוי, ח"א יו"ד סי' סד, וע"ש עוד דברי טעם), והשיג עמ"ש בשו"ת ברכת יהודה (ח"א סי' מה) בשם האול"צ להקל בזה. [ובשו"ת אול"צ (ח"ג פ"ל) כתבו העורכים בשמו, שאין נכון להקנות בגדיו לאחר, אלא יש לקרוע כדין].

ויש לדון בכחור, שהבגדים שלו שייכים לאביו, אם נפטר מקריעה, ע' בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' לט) שכתב, שבחור שאביו לא אמר לו בפירוש שאינו מסכים לקרוע הבגד, חייב לקרוע. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סי' עד). וע' במאור החיים (עמ' תקצו) בענין

(א) הנה הרמב"ם (תעניות פ"ה הל' יז) כתב שצריך לקרוע כל כסות שעליו עד שיגלה את לבו. והראב"ד כתב להשיג ע"ז, וכתב שלא נראה כן מן הגמ' (מ"ק כב:), שהרי שנו בתוספתא שלא השוו קריעה זו לאביו ולאמו, אלא באיחוי בלבד. אבל לקרוע כל הבגדים שעליו עד שיגלה את לבו לא השוו. ע"כ. וכתב ע"ז ה"ה שדעת הרמב"ן בספר תורת האדם (שער הקריעה דף יז ע"ד) להקל כדעת הראב"ד. ע"כ. וכ"כ רבינו יצחק בן גיאת בהל' אבל (עמ' טו), והריטב"א (מ"ק כב:). וכ"כ בעל המאורות (מ"ק עו. עמ' פז) בשם ההשלמה. ובשיטת רבי יחיאל מפריש (מ"ק, עמ' צד).

יא. הלבוש בחליפה ומגיע לכותל, יש שכתבו שלמנהג אשכנז יש לו לקרוע את החליפה, אך למנהג הספרדים שאין קורעים את החליפה גם באבלות על הקרובים, כל שכן בראיית מקום המקדש והכותל שאין צריך לקרוע החליפה. וגם למנהג האשכנזים, יכול לפשוט החליפה ואז יקרע רק את החולצה. ומעיל חורף, או סוודר, אין צריך לקרועם. (א)

יב. גם הנשים חייבות בקריעה זו, וכמובן שיעשו זאת בדרך צניעות, באופן שיקרעו בצד במקום שאין אנשים, ויסגרו מקום הקריעה מיד על ידי סיכת בטחון וכדומה. (ב)

ירושלים המנהג להקל כד' הראב"ד. ע"ש. נוכ"ה בספר מכתבי תורה (סי' קי) בתשובת האדמו"ר מגורן. ושכן נראה דעת הגר"א. וסיים ולכן נראה להלכה כדעת המקילים. וכ"כ עוד בספרו זכרון בצלאל (עמ' קכא ועמ' קמח). וכ"כ הגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' עג), שהמנהג להקל כדעת הראב"ד והרמב"ן. וכ"כ בשו"ת אהל יששכר (סי' נד). וכ"פ הגר"ז גרוסברג בקובץ נועם (עמ' נט).

ירושלים המנהג להקל כד' הראב"ד. ע"ש. נוכ"ה בספר מכתבי תורה (סי' קי) בתשובת האדמו"ר מגורן. ושכן נראה דעת הגר"א. וסיים ולכן נראה להלכה כדעת המקילים. וכ"כ עוד בספרו זכרון בצלאל (עמ' קכא ועמ' קמח). וכ"כ הגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' עג), שהמנהג להקל כדעת הראב"ד והרמב"ן. וכ"כ בשו"ת אהל יששכר (סי' נד). וכ"פ הגר"ז גרוסברג בקובץ נועם (עמ' נט).

והנה אף דאנן אזלי בתר מרן, הנה מרן כאן לא הוה מדותיו, וכמ"ש להעיר בזה המהריק"ש

ירושלים המנהג להקל כד' הראב"ד. ע"ש. נוכ"ה בספר מכתבי תורה (סי' קי) בתשובת האדמו"ר מגורן. ושכן נראה דעת הגר"א. וסיים ולכן נראה להלכה כדעת המקילים. וכ"כ עוד בספרו זכרון בצלאל (עמ' קכא ועמ' קמח). וכ"כ הגרש"ז אורבך בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' עג), שהמנהג להקל כדעת הראב"ד והרמב"ן. וכ"כ בשו"ת אהל יששכר (סי' נד). וכ"פ הגר"ז גרוסברג בקובץ נועם (עמ' נט).

והנה אף דאנן אזלי בתר מרן, הנה מרן כאן לא הוה מדותיו, וכמ"ש להעיר בזה המהריק"ש

אם צריך לקרוע את החליפה בדוקא

שא"צ לקרוע הסוודר.

ומה שכתב חכ"א שגם בני עדות המזרח ינהגו כמנהג אשכנז, כי אין כאן מח' בהלכה רק במנהגי סוגי המלבושים, וכיום רבים לובשים חליפות, ולכן גם הם יקרעו דוקא את החליפה (ראה בשו"ת יושב הים ח"ב סי' יח), אין דבריו נכונים להלכה, ולבישת החליפה אינה דרך קבע, וכשיושב בביתו וכן כשלומד תורה מסיר החליפה. ולכן העיקר כמ"ש ביבי"א (ח"ו י"ד סי' לב), שהחובה והמנהג לקרוע על אביו ועל אמו כל בגדיו הוא חוץ מהמעיל העליון והטלית קטן, וכן הגופיה שהיא בגד הזיעה. וכן נתבאר בילקו"י אבילות (במהדורת תשס"ד עמ' ריט) שחובה לקרוע על אביו ועל אמו את החולצה, ואם לובש כמה חולצות, צריך לקרוע את כולן. אבל אין צריך לקרוע את הגופיה, שהיא בגד הזיעה, וכן אין קורעים את המעיל העליון (לדין, והיינו החליפה, וכל שכן מעיל חורף), הטלית קטן, והסוודר, ובשאר קרובים די לקרוע הבגד העליון שהיא החולצה.

(ב) ראה כיו"ב בילקו"י אבלות (תשס"ד עמ' רכב). ובס' מועדים לישראל (אות קע) בשם הגרי"ש אלישיב.

(א) ראה בש"ע (סי' שמ ס"ט) שצריך לקרוע בגד העליון. וכתב בפתחי תשובה (סק"ח) שבבאה"ט של מהרי"ט ז"ל כתב בשם תש' גינת ורדים, דבדיעבד אם לא קרע בבגד העליון יצא. וכ"כ בתשובת פרח מטה אהרן (ח"א סי' צט). וכ"כ בשכנה"ג (י"ד שמ הגה"ט אות יא), וכן העלה בשו"ת דבר משה (ח"ג סי' יא), וכ"כ בשבט יהודה למהר"י עייאש (י"ד שם) שבדיעבד יצא. ויש חולקים. וע"ע בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג חיו"ד סי' רטו), ובס' נתיבי עם (י"ד סי' שמ).

ואף שדעת הרמב"ם והריטב"א ושבה"ל (הל' שמחות סי' ב) ומשאת בנימין (הובא בש"ך סי' שמ סק"כ) שיש לקרוע את הבגד העליון דוקא, הנה המאירי והסמ"ק כתבו דא"צ לקרוע את המעיל העליון. והטעם, מפני שאינו לובשו בבית תמיד אלא רק כשיוצא לרחוב, ואם לפעמים לובשו בבית דעתו בטילה נגד רוב בני אדם. ומרן בש"ע (סי' שמ ס"י) כתב, שפשוט המנהג שלא לקרוע הקאפה, [דהיינו הבגד העליון שקורים קאפה]. ובאר"ח (ח"ב עמ' תקסו) כתב בשם הראב"ד, שיש לפטור מקריעה בגד שלובש מחמת הקור, ואף שבבי"א (שם) נשאר בצ"ע לגבי סוודר, למעשה הורה

יג. מי שהיה לבוש בגדי חמודות, רשאי לכתחלה להחליף החולצה שלו לחולצה ישנה, בכדי שיקרע את החולצה הישנה, ונכון שיחליף את החולצה קודם שיראה את מקום המקדש. ולכן עצה טובה לשמור חולצות ישנות, וילבש אותן בכל פעם שיגיע לכותל אחר ל' יום, ועל ידי מעשיו ירבה כבוד שמים. (ג)

יד. חיוב הקריעה הוא מיד תיכף כשמגיע למקום המקדש או הכותל המערבי, והקריעה צריכה להיות משעה שרואה את הכיפה שעל מקום המקדש (מסגד עומר), שאז אומר הפסוק הנ"ל, וקורע. וכן הדין כשרואה את הכותל המערבי אחת לשלושים יום שיש לו לקרוע [אם אינו מתושבי ירושלים, כדלקמן]. (יד)

טו. הדר בירושלים [הישנה, שבתוך החומות] ועברו עליו שלשים יום שלא ראה את מקום בית המקדש בחורבנו, נוהגים להקל שאין צריך לקרוע. ורבים נהגו להקל בזה גם במי שדר בירושלים החדשה, ומכל מקום תושבי ירושלים החדשה המחמיר לקרוע תבא עליו ברכה. (טו)

להקל לפשוט ולהחליף בגד, גם אחרי שנתחייב בקריעה, ואז לקרוע את הבגד הפשוט יותר. והנכון הוא לייחד בגד ישן למצות קריעה, וכשיגיע למקום המקדש ילבש בגד זה על בגדו (וחשיב בגד עליון), ויקרע, ורשאי לקרוע גם כמה קריעות.

(ג) כ"פ מהרי"ל בתשו' (סי' קצח). וכ"פ בברכ"י (סי' שמא ס"ק יא). ואפי' הוא מכובס. וכן אם היה לבוש בגדי שבת המנהג להחליפם לבגדים פשוטים ולקרוע. צרוה"ח עמ' 46. [חזו"ע אבלות עמ' רנב. ילקו"י עמ' קסו ובעמ' רכא]. וראה ג"כ בס' זכרון בצלאל (עמ' ל), ויכול

גם על ראיית הכותל המערבי יש לקרוע

בשם הגרש"ז אויערבוך, שלענין זכר למצות ראייה, נכון לראות דוקא את רצפת העזרה ולא רק את המסגד, אבל לענין חיוב קריעה אפשר שראיית המסגד גורמת צער טפי, וכ"ש שצריך לקרוע.

וכ"ז דלא כהגרי"מ טוקצינסקי בספר אר"י (עמ' סט, פרק כב) שראיית המקדש היא דווקא כשרואה את מקום העזרה, ולא כשרואה את מקום הר הבית, ולא כשרואה את חומת הר הבית, וגם לא כשרואה את כותל המערבי שאף הוא כותל הר הבית. שחיוב הקריעה על מקום המקדש, הוא דווקא כשרואה מקום העזרה. (ולכאור' דוקא ברואה רצפת העזרה, ולא ברואה את כיפת המסגד שעל מקום המקדש), ואף שהב"ח כתב בשם הליקוטים כשרואה הקובה וכו', ונראה לדעתם שראיית כיפה זו כבר מראה את חורבן ביהמ"ק וכו'. ע"ש. וכדבריו כתב בספר עיר הקודש והמקדש ח"ג (עמ' רטז). ע"ש. ויש להשיב ע"ד. וראה עוד בהערה ב'.

(יד) כ"ב הב"ח (סי' תקסא), ובפאת השלחן (הל' א"י פ"ג ס"ב). וכ"ד מהרי"ל דיסקין. וכן המנהג. ובספר מסעות ירושלים כתב שהגרש"א ממונקאטש קרע בראיית הכותל המערבי. הובא בספר זכרון בצלאל (עמ' קמה). ובקובץ נועם חלק יא (עמ' מה-מט). וכ"כ בספר הר הקודש (עמ' מא), שכשרואה הכותל המערבי קורע. וכ"כ בשו"ת אג"מ (א"ח ח"ד סי' ע' אות יא) שיש לקרוע כשרואה את הכותל. גם בארצ"ר (ח"ב עמ' קנה) כתב, שהסטייפלר היה קורע ליד הכותל, גם כשלא ראה את רצפת העזרה ולא את המסגד. וע' להגרא"י קוק בשו"ת אורח משפט (סי' קלו).

ובשם הגרי"ש אלישיב כתבו, דראיית המסגד והמקום שבנו הישמעאלים נחשבת לראיית המקדש, וא"צ לראות דוקא את רצפת העזרה או רצפת הר הבית (קונט' הליכות והנהגות לבין המצרים).

וראה גם בס' הליכות שלמה (הל' תפלה פט"ז עמ' קצ)

הדר בירושלים ועברו עליו שלשים יום שלא ראה ביהמ"ק בחורבנו

פשוט דחייב לקרוע. [נהמזבח אדמה דף נג ע"ד נסתפק בזה. ולא ראה דברי הרדב"ז]. ומיהו הברכ"י (סי' תקסא סק"ב), כתב ע"ז שלא נהגו כן. וגם הרדב"ז כתב דלא זהירי בזה. ע"ש. וכ"כ בספר אר"י (עמ' ע), שנוהגים להקל. וכתב בחזו"ע, דמ"מ הדר בירושלים

(טו) לנבי הדר בירושלים ועברו עליו שלשים יום שלא ראה ביהמ"ק בחורבנו, דעת הרדב"ז ח"ב (סי' תרמו) שצריך לקרוע. וכ"פ בשו"ת אג"מ האו"ח (סי' לו אות ג). וכן במאמר מרדכי (סי' תקסא ס"ה) כתב, דהדר בירושלים ושהה ל' יום מלראות המקדש נראה

טז. המגיע להתפלל בכותל המערבי לאחר שלושים יום, ואינו תושב ירושלים, ואם יקרע את חולצתו, יהיה לו בכך בוש בדרך בחזרה עד שישוב לביתו, שהרואים לא ידעו שקרע על מקום המקדש, מן הראוי שיביא עמו חולצה אחרת, ויכנס למקום צדדי להחליף החולצה, שהרי רשאי מיד אחרי הקריעה להחליף את הבגד. ואם לא הביא עמו חולצה אחרת להחלפה, יכול מיד אחרי הקריעה לחבר את מקום הקרע על ידי סיכה או מחט, כל שאינו מאחה ממש את מקום הקריעה. [וראה בהערה. טז]

יז. הרואה את הכותל המערבי ביום שבת, אסור לקרוע את בגדיו, וכן ביום טוב, או ביום טוב שני של גלויות לתושבי חוץ לארץ המגיעים לכותל. וכן בחול המועד אין צריך לקרוע. אבל בערב שבת וערב יום טוב אפילו אחר הצהריים צריך לקרוע. והחזון איש צווח על הנוהגים שלא לקרוע בערב שבת אחר חצות שאין לזה שום יסוד. ואמנם המגיע סמוך לקבלת שבת להתפלל מנחה (של ע"ש) וערבית (של שבת) בכותל המערבי, והוא לבוש בבגדי שבת, אף על פי שיש עוד זמן לפני שבת קודש, אפשר שלא יצטרך לקרוע, מפני כבוד השבת, ועדיף שיביא עמו חולצה להחלפה. (יז)

החדשה ועברו ל' יום ולא ראה ביהמ"ק בחורבנו, אפשר שצריך לקרוע. ונהגו להקל, אך המחמיר תע"ב. [והרי דעת הרדב"ז לחייב אפי' למי שדר בירושלים העתיקה].

אחר שקרע על המקדש אינו רשאי למלול ולשלול מקום הקרע עד למחר

יח ובמאי דקי"ל שמוול ושולל וכו' למחר, נסתפק בס' הר הקודש, אם למחר היינו כפשוטו, או דגם בלילה הסמוך כבר חשיב כמחר. ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג) כתב, דנראה פשוט דלילה כבר חשיב כמחר, דהא כתב הרמב"ם (אבל פ"ט ה"ד), "הקרוע על החכם מאחה למחר, שאפי' רבו שמת אין מתאבל עליו אלא יום אחד בלבד או יום מיתה או יום שמועה, וכן הקרוע על הנשיא וכיו"ב שולל למחר", הרי להדיא דלילה כבר חשיב כמחר, שהרי לענין אבלות ברור הדבר שהוא רק עד הלילה וכמו בלקוט עצמות.

יט ודע, שנח' אחרוני זמננו אם יכול להחליף את הבגד מיד אחרי הקריעה, או"ד צריך ללושבו כל זמן שהייתו במקום חורבן המקדש (ע' ארח"ר ח"ב עמ' קמח, ובקונ' אחר כתלנו עמ' יג. ומאידך בקונ' הליכות והנהגות הל' בין המצרים היקל בשם הגר"ש אלישיב). ובס' מאור החיים (עמ' תגנ) העלה להקל, דהא קי"ל שעל כל המתים אם בא להחליף מחליף ואיננו קורע, וה"ה לנ"ד.

י"ש שדנו בזה כאשר יש לו בוש גדולה, נכאשר אין לו בגד עליו מעל החולצה. אולם הרי יכול לעשות באופנים הנ"ל. ובתושב ירושלים החדשה, יוכל להקל בזה יותר.

כ ומבואר בש"ע (יו"ד סי' שמ, סעיף לט) שבקריעה על המקדש וירושלים וכו', רשאי למוללן, לשללן, ללקטן, ולעשותן כמין סולמות, למחרתו, אבל אין מתאחזין לעולם. ע"כ. ורק לאשה התירו לשלול מיד אפי' באבילות על אב ואם, כמבואר בש"ע שם סעיף טו, דהאשה שוללת לאתרו, מפני כבודה.

כא והרמ"א שם (סעיף טו בהגה) כתב, וכל זמן שאסור לשלול, אפי' לחבר ראש הקריעה ע"י מחט, אסור. וע' בלקט יושר (יו"ד עמ' פה) שהתיר חיבור קצת בראשי הקריעה. ובשירי כנה"ג (יו"ד שם הגה"ט אות יז), הביא משו"ת מהרי"ו (סי' ו) בשם מהרי"ל, שיכול לחבר במחט בעלמא תחוב בראש הקריעה, בכדי שלא יפלו בגדיו מעליו.

הרואה את הכותל ביום שבת וביום טוב וחול המועד אין צריך לקרוע

בחוה"מ על כל הקרובים, ה"ה לענין קריעה על חורבן המקדש בחוה"מ. וכ"כ הרה"ג ר' חזקיה שבתי בירחון המאסף שנה ט' (סי' נו אות ב). וכ"כ בשו"ת משנת רבי עקיבא (סי' ב). (וע' שם בסי' א). וע' בשו"ע יו"ד סי' שמ (סעי' לא), ובאו"ח סי' תקמז (סעי' ו), ובשו"ת

(יז) כ"כ בחזו"ע. וכן תייר הרואה מקום המקדש ביו"ט שני של גלויות, וראה בספר מאור ישראל (עמ' תקפח). ובחוה"מ היה נראה שצריך לקרוע, וכמ"ש בשו"ת לבושי מרדכי (תניא חאו"ח סי' קעג), דלפמ"ש הרמ"א (סי' תקמז), שבמקום שאין מנהג ידוע, יש לקרוע

יח. תושבי ירושלים [המורחבת] ההולכים לכותל המערבי ביום שישי בצהריים יכולים להקל שלא לקרוע מטעם ספק ספיקא. (יח)

יט. והוא הדין שצריך לקרוע בראש חודש, וכן בשאר ימים שאין אומרים תחנון. וכן בחנוכה ופורים ובאסרו חג צריך לקרוע. והנכון הוא שיקח עמו חולצה ישנה, וילבשנה על חולצתו ויקרע, ויסירנה. (יט)

וכן בספר "ארץ ישראל" (עמ' עא) כתב, שחכמי ירושלים פלפלו בנוגע לחוה"מ אם צריך לקרוע, ומ"מ יש להקל.

ו**מ"ש** בס' הליכות מועד (י"ט פסח וחול המועד עמ' רצ) "אסור לקרוע את בגדו (בחול המועד) כיון שאלו ימים קדושים לעמ"י". הנה לא דק. דלא שייך לכתוב בלשון אסור, היכא שמעיקר הדין היה צריך לקרוע. ורק משום המנהג אין קורעים בחוה"מ.

בי"א (ח"ד י"ד ס' כה). לגבי קריעה על קרוביו בחוה"מ. וה"ה הכא. וממילא יש לצרף ד' הראשונים שאין קורעים בחוה"מ. וכ"פ בשו"ת מנחת שלמה ח"א (ס' עג) דבחוה"מ א"צ לקרוע. וכ"כ הגר"ח"ז גרוסברג בקובץ נועם חלק יב (סוף עמ' נט). והגר"מ טוקצינסקי כתב בעיר הקודש והמקדש ח"ג (עמ' רכ) וז"ל: "ושמעתי מחכמי הספרדים הבקיאים במנהגים קדומים, שהמנהג הוא שלא לקרוע בחוה"מ. ע"ש.

קריעה בער"ש וערב יום טוב אחר חצות

המכשול שנתפשט מאיזה ספר שכתב שאין קורעים בער"ש וערב י"ט אחר חצות, הוא מכשול וטעות גמור. ומצוה למחוק דבר זה מספרי הקיצורים שנתפשטו, ורק בע"פ אחר חצות המיקל בזה אין מזניחים אותו. והניף ידו שנית שם (בעמ' קמט), שמנהג זה הוא טעות גמור, ואין שום מקום לפטור אותו מקריעה. ע"ש. וכ"פ הגר"ח"ז גרוסברג בקובץ נועם (סוף עמ' נט), ובתשו"ב (ח"א ס' שלד) כתב, שהחזו"א צווח על הנוהגים שלא לקרוע בע"ש אחר חצות שאין לזה שום יסוד. ע"ש. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"ב ס' נה ענף ג), שדין קריעה על החורבן נוהג גם בער"ש אחר חצות, ורבים טועים בזה.

(יח) **שיש** כאן ספק ספיקא, שמא כל תושבי ירושלים גם המורחבת שלנו, פטורים מקריעה זו, ושמא ביום שישי אחרי חצות א"צ לקרוע. ראה המקורות לזה בסעיפים הקודמים.

קריעה בראש חודש חנוכה ופורים

כרכים העושים פורים בט"ו. ושכן שמע מגדולי ירושלים, שכך המנהג. ע"כ. וכן הביאו בשם הגר"ח קנייבסקי, שרק לגבי חוה"מ פטור מלקרוע, אבל לא חנוכה ופורים, ולא באסרו חג, ולא חתן, שכל אלו חייבין לקרוע. (ס' עלי שי"ח, בשמו). וכ"כ בס' זכרון בצלאל (עמ' קיג) ובקוני' אחר כתלנו (עמ' יא), שחייבים לקרוע בפורים. והנכון הוא שיקח עמו חולצה ישנה, וילבשנה על חולצתו ויקרע, ויסירנה.

ובס' אר"י שם כ', שנוהגים להקל לבוא לירושלים בער"ש או בערב י"ט אחר חצות, כדי שלא יצטרכו לקרוע. ע"ש. אך בשו"ת אג"מ (חיו"ד ח"ג ס' נב אות ב, ובחאו"ח ח"ה ס' לו אות ב) כתב, שאינו רואה טעם לומר שבע"ש אחר חצות לא יקרע. אבל אם יש מנהג ברור שלא לקרוע אין לשנות. [וז"ל שם: איני יודע שום מקור שבעש"ק אחר חצות לא יקרע, ולכאוי' צריכין לקרוע, אם לא שכבר לבש בגדי שבת, ולא יהיו לו בגדים אחרים ללובשם לכבוד שבת דאז ודאי כבוד שבת וכבוד הבריות עדיפי למונעו מלקרוע, ואם יש מנהג קבוע ברור, אזי אין לשנות אף שלא ידוע טעם בזה].

וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ה ס' יב), שאף שמעיקר הדין צריך לקרוע בע"ש אף אחר חצות, אבל המנהג הוא שלא לקרוע בע"ש אחר חצות, וערב י"ט אחר חצות. וכן בחוה"מ, ואין אחר המנהג כלום. ע"ש.

אבל בספר זכרון בצלאל (עמ' קיב:) כתב, אודות

(יב) **וה"ה** שצריך לקרוע בר"ח, וכ"כ בארח"ר (ח"ב עמ' קמט) בשם החזו"א והגאון הסטייפלר. וכן בשאר ימים שאין אומרים תחנון. וכמ"ש בס' אשרי האיש (חאו"ח ג, מועדים הי"ז). וע' בס' מאור החיים (עמ' תקפה). **וכן** בחנוכה צריך לקרוע. וכן בפורים נכון לקרוע בראיית הכותל, ודלא כמ"ש בשו"ת בצל החכמה שם, שאין לקרוע על ראיית המקדש בפורים לא ב"ד ולא בט"ו, בין לפרזים העושים פורים ב"ד ובין לבני

דין אבלות בפורים בט"ו לפרוזים או להיפך

וכ"פ בשו"ת קרית חנה דוד (ח"ב סי' פח), דאבלות של יום מיתה וקבורה נוהג בפורים, דהוי מדאורי. וכ"פ החק"ל (חיו"ב מיו"ד שיו"ר א"ח סי' ט). ובשו"ת זרע אמת (א"ח סי' קב) כ' שאבלות של יום מיתה וקבורה נוהג בט"ו, אבל בי"ד לא נוהג].

וכ"פ בשו"ג (סי' תרצו ס"ק טז). ובברכ"ל (סי' תרצו סק"י), וכ"כ במסגרת השלחן (יו"ד דף רד), ובשו"ת ויאמר יצחק (ח"א דף לא:), ובשו"ת בית יהודה עייאש (ח"א מנהגים דף קז), ועוד רבים. וכ"כ בדה"ח (סי' קצו ס"ב), שאין אבלות נוהגת בפורים בשני הימים בי"ד ובט"ו, זולת דברים שבצינעא. וכ"פ בשו"ת חיים ביד (סי' קכה אות עג) שאין אבלות נוהגת בפורים, לא בי"ד ולא בט"ו. ומ"מ אבלות שבצינעא, נוהגת בפורים, ודלא כמ"ש בשו"ת צוף דבש מועטי (סי' קע) שאין נוהג אפי' דברים שבצינעא, והיינו כדברי המיקל באבל, וכ"כ בס' טהרת המים (שיו"ר טהרה מע' פ אות כא).

ונראה פשט הדברים שאין אבלות נוהגת כלל לא בי"ד ולא בט"ו, בין לבני הפרוזים ובין לבני המוקפין, אף שימי משתה ושמחה ממש שייך דוקא לכל אחד ואחד ביומו, ואין חובת משתה גמור בשתי הימים. וכדמצינו לגבי הספד ותענית, שאסור בהספד ותענית בי"ד וט"ו, וע' במשנ"ב (סי' תרצ"ז סק"ג), ובכה"ח (סק"ד), ובילקו"י ס"ס תרצ"ז. והכי משמע לשון הרא"ש ועוד ראשונים הנ"ל, שבשניהם אין נוהג אבלות. וע' בס' קרן אורה (מ"ק סי' יט) דנ"ל דיי"ד וט"ו שניהם שוין לענין אבלות, והלא ט"ו לפרוזים ויי"ד למוקפים אינן אלא ככל יום טוב הכתובים במגילת תענית, וכדאמר' (תענית יח:) לא נצרכה אלא לאסור את של זה בזה, ואין שום חילוק בין ר"ח וחנוכה לפורים יום ט"ו לפרוזים ויי"ד למוקפין, שכולן אין בהם אלא דין יום טוב הכתוב במגילת תענית, ולמה נחלק ביניהם לענין אבלות. ע"כ.

ועי' בתשובות מיימוניות שבסוף ספר שופטים (סי' טז), שהובאה שם תשובת מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ספר סיני וליקוטים סי' תקד) שכתב, דלא יתאבל כל עיקר בפורים, דימי משתה ושמחה קבילו עליהו, וביום ט"ו דהוא זמן כרכים נמי לא מתאבל, כדאמר' (תענית יח:) את יום י"ד ואת יום ט"ו וכו', לאסור את של זה בזה ושל זה בזה. ע"כ. וקשה מאי ראייה משם, די"ל דאדרבה משם משמע שרק בהספד בתענית אסור, וכמו בר"ח. וכבר הקשה כן בתש' מימוני הנ"ל, וכן בשו"ת מהר"י קצבי (סי' ו).

ומילתא אגב אורחא, נשאלנו, האם מאי דנקטי' דאין אבלות בפורים [זולת דברים שבצינעא], הוא דוקא ביום י"ד לבני הפרוזים, וביום ט"ו למוקפין, אבל לא של זה בזה. או"ד בכל העולם אין אבלות נוהגת בשתי הימים, וכדמצינו לגבי הספד ותענית, שפסק מרן (סי' תרצו ס"ג), שיום י"ד ויום ט"ו אסורים בהספד ותענית לכל אדם בכל מקום, בין לבני כרכים ובין לבני עיירות. **תשובה.** הנה נקטי' לדינא, שאין האבלות נוהגת בפורים לא בי"ד בערי פרוזות, ולא בט"ו בירושלים, [בין ביום ובין בלילה], ורק דברים שבצינעא נוהג. וימי הפורים עולים לו למנין שבעת ימי האבלות (ש"ע יו"ד סי' תא ס"ז).

ויש בזה ד' שיטות. א. לספר המקצועות והשאלתות פורים מבטל גזרת שבעה לגמרי (הור"ד ברא"ש מ"ק פ"ג סי' פה). ב. לרא"ש (שם) בשם מהר"ם אינו מבטל גזרת שבעה, אך מ"מ אינו מתאבל כלל בפורים זולת דברים שבצינעא. [דלא עדיף משאר רגלים. ומ"מ ע' בהעמק שאלה (סי' טו אות ז) שבקובר מתו ברגל, דעת השאלתות ובה"ג והר"ף והר"י מפריש והר"י מווינא, כהרמב"ם, שאין נוהג בו אפי' דברים שבצינעא, אלא שחולקים בתשמיש המטה]. וע"ע בהעמק שאלה (סי' טו אות ב). ג. לרבינו ירוחם (הל' שמחות דף רלג). בפורים אינו נוהג אבלות כלל, אבל יום א' של אבלות נוהג בו אבלות, דלא עדיף מיו"ט שני. וכ"כ הר"ן (מגילה ה:) דביום א' של אבלות פשיטא שנוהג אבלות בפורים, כיון דהוי מדאורי. [ומהר"ח או"ז (סי' מח) כתב דכיון שחייב לעשות משתה ושמחה לא ינהוג אבלות, ורק באבילות יום א' דאורי' צ"ע]. ד. לרמב"ם (אבל יא, יג) בפורים נוהגים כל דיני אבלות. וכ"ד רבינו גרשום (סי' לג), והסמ"ג, וארח"ח (פורים אות לו), ושבה"ל (שמחות ס"ס יג), והר"ן (מ"ק כד.), והרוקח (בס' הפרנס סי' רסט). וע' ברוקח סי' רמ). וכ"כ הריטב"א (מ"ק כו:) שנוהג אפי' דברים שבפרהסיא שאינם דוחים אפי' אבלות של דבריהם, ואפי' מיום שני ואילך. ובב"י (יו"ד תא) פסק כדברי המיקל באבל, וכד' הרא"ש. [וע"ע בש"ע (יו"ד סי' שצט ס"ג) שהעולם נוהגים כמ"ד דאבלות יום ראשון נמי הוי מדרבנן, ואינם נוהגים אותו ביי"ט שני].

ואע"פ שבאו"ח (סי' תרצו ס"ד) כתב מרן שכל דברי אבלות נוהגים בפורים. כתבו גאוני ספרד שהעיקר כמ"ש ביו"ד ששם נחת לסוגיא והכריע למעשה. וכמ"ש בבית דוד (א"ח סי' תצז). [ודלא כתי' הדרישה דהתם מיירי בשמת ביום הפורים, דהוי אבלות יום א' דאורי,

כ. חתן בתוך שבעת ימי המשתה שהגיע לכותל המערבי, ואינו מתושבי ירושלים, הנכון הוא שיקח עמו חולצה ישנה, וילבשנה על חולצתו ויקרע, ויסירנה. ואם אין לו בגד אחר, גדול כבוד הבריות וכו'. וכן יעשו כל המלווים את החתן והכלה, שלא ראו את הכותל ל' יום [ואינם תושבי ירושלים]. (כ)

כא. המגיע לכותל המערבי בשבת, לאחר שעברו עליו ל' יום שלא ראה את מקום המקדש, ואינו מתושבי ירושלים, ונשאר שם עד מוצאי שבת, אינו צריך לקרוע, אחר שהגיע לשם בשבת. ואפילו בימי החול אם עבר ולא קרע מיד כשנכנס למקום הכותל, אם נשאר שם עד שתחשך אפשר שאין צריך לקרוע שכבר עבר זמן הראיה. (כא)

המשתה. וכ"כ הכנה"ג (יו"ד סי' שמב אות ד) ובטהרת המים (שירי טהרה מע' א אות קיא). ומאידך בשו"ת שאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קפה) כ', שחייב לקרוע מיד, דלא עדיפי מחוה"מ שקורעים בו קרובי המת [כמבואר בש"ע]. אלא שמנהג א"י שלא לקרוע בחוה"מ. וגם י"ל דשאני ימי חוה"מ, שמתחיל בהם דברים שבצנעא ועולים לו למנין ל', לכן ראוי לו לקרוע בתחלת האבל, משא"כ לגבי חתן שאין ימי המשתה עולים לו למנין שלשים, שהרי מותר בגיהוץ ובתספורת, לכן ראוי לדחות הקריעה עד לתחלת ימי אבלו. וכ"כ ביפה ללב (ח"ג יו"ד סי' שמב סק"א). וכן נקטי' להלכה, שהקריעה צריכה להיות לאחר ד' ימי המשתה. וכ"פ בחכמת אדם (כלל קנד סי' ד). ובקש"ע (סי' ריג בפאה"ש). וכתבו, דה"ט כיון שהחתן מותר בגיהוץ ובתספורת משום מלך ביופיו תחזינה עיניך, מכ"ש שאינו קורע אפי' על אביו ואמו, עד שתתחיל להתאבל.

ולפ"ז ה"ה בחתן שפטור מקריעה על ראיית מקום המקדש והכותל. וכ"כ בס' אשרי האיש, ובס' לקנות חכמה. ושם כ' לחלק בין בחור שנשא בחורה, לאלמן שנשא אלמנה וכו'. וכ"כ במאור החיים (עמ' תקפז).

וחתן וכלה המגיעים קודם החופה לכותל, לכאורה קודם החופה חייבים לקרוע דאכתי אינו כרגל אצלם, אלא שאם אין לו בגד אחר, גדול כבוד הבריות וכו'. והנכון הוא שהחתן והכלה יקחו עמם חולצה ישנה וקרועה וילבשוה על החולצה העליונה, ויקרעו בראיית הכותל. ויסירו החולצה אחר הקריעה. וכן יעשו המלווים את החתן והכלה, כמ"ש בס' מאור החיים (עמ' תקפח).

המגיע לכותל המערבי בשבת, ונשאר שם עד מוצ"ש

כא זמן החייב בקריעה, או"ד אזלינן בתר ביאתו לשם, שהיתה בזמן שהיה פטור מן הקריעה. וראה מ"ש בזה בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג) שא"צ לקרוע, ושאפי'

ואע"פ שאין בו חיוב משתה ושמחה לפרוץ בטי"ו, ולמוקפין ביי"ד, מ"מ אהני דלא לנהוג בו אבילות שהוא זלזול טפי. וכדמות ראייה לזה מליל פורים, שאע"פ שאין בו חיוב גמור של משתה, אע"פ כן אין נוהג בו אבילות.

ושו"ר למהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (א"ח סי' ה) שהביא קושיית העולת שבת במה שאין נוהג אנינות בליל פורים, דהא קי"ל סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא י"ח. וכתב ולדעתי אין כאן תמיהה כלל, דמ"מ חייב הוא לאכול ולשתות ולשמוח ביום ובלילה, תדע דהא שמחה זו דפורים אינה דוקא על יום י"ד, אלא גם יום ט"ו בכלל, כדמוכח מדין אבילות ביו"ד סי"ס ק"א, ואפי' לא יהיה החיוב אלא על יום י"ד דוקא, מ"מ בכל היום והלילה הוא מצוה שלא לנהוג עצב ויגון, ולא אמרו אלא דלא יצא י"ח בלילה, ור"ל דאינו נפטר מן החיוב אלא אם יעשנה ביום, ולא שבליה אינו חייב כלל.

וכן יש לפסוק אפי' לגבי אבילות יום ראשון די"א שהוא מדאו', ואע"פ שבשו"ת חיים ביד (סי' קכה אות עג) כתב, דאפי' למה שנוהגים באזמיר לעשות יום ט"ו מספק, אע"פ כן אין נוהג בו אבילות אלא בדברים שבצנעא כמו בשבת. וכן הורו רבני דורנו. זולת אם יום י"ד או ט"ו הוא יום מיתה וקבורה דהוי מדאו' וכו'. ע"כ. מ"מ לדינא ה"ה כלפי אבילות יום ראשון, וכסתימת דברי הפוסקים.

כב הנהגה לגבי אבילות נח' בזה הפו', וראה בס' שמ (סע' לא ס"ק קיז) שחתן פטור מקריעה על קרוביו, וכ"כ בדרשות מהרי"ל (הל' שמחות) הורה שאין חתן הולך אחר המטה לביה"ק ואינו קורע אלא לאחר ד' ימי

כא הנהגה יש להסתפק כשעברו ל' יום שלא ראה את מקום המקדש, ובא בשבת להתפלל בכותל, ונשאר שם עד מוצ"ש, האם צריך לקרוע, כיון שבמוצ"ש זה

כב. סומא הבא אל הכותל המערבי, אינו חייב לקרוע. (כב)

שנראה ברעת מהרי"ל דיסקין, שאפי' אם במו"ש החליף ולבש בשבת בגד של חול, דשפיר רשאי להיות לבוש בו במוצ"ש אפי' זמן מרובה ואינו צריך לקרוע].

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (בקונא"סי קפה) דן בזה במי שהגיע בשבת, אם יצטרך לקרוע אחר השבת. ולכאורה לפי מ"ש הרדב"ז ח"ב (סי' תתלח), שהעומד בשבת בשעת יציאת נשמה, אינו קורע במוצ"ש, שהואיל ונדחה ידחה, שאין מצות הקריעה אלא בשעת החימום והחרדה. ע"ש. וכן העלה בשו"ת חת"ס (חיו"ד ר"ס שג). א"כ י"ל שה"ה כאן, שא"צ לקרוע אחר השבת. וע' בספר הר הקודש (עמ' ה' הלהא). ובעיר הקודש והמקדש (ח"ג עמ' ריו) כתב שא"צ לקרוע גם למחרת השבת. וכ"כ בס' עמק ברכה (עמ' קג). וכתב שם, שנוהגים להקל לבוא לירושלים בער"ש או בערב יו"ט אחר חצות, כדי שלא יצטרכו לקרוע.

סומא הבא אל הכותל המערבי, אינו חייב לקרוע

בילקו"י פסח כרך א' (עמוד קפט) שאין הסומא מברך ברכות אלו. ראה שם במקורות. ואף שהמהרש"ל חולק ע"ז הא קי"ל סב"ל. וכ"פ הרב שלמי צבור (דף רלג ע"ג), ובשו"ת מגן שאול (ס"ס נח), והחס"ל (סי' תכו), והפני יצחק אבולעפיא (במע' הברכות, מע' ל אות קסד). וא"כ ה"נ לענין רואה מקום המקדש שאין הסומא צריך לקרוע.

ואע"פ שהב"ח (סי' תקסא) כתב, דמי שהגיע לצופים אף השומע ואינו רואה החורבן, קורע. ע"ש. במחכ"ת אין זה מחוור, שדוקא בשעת החורבן ממש, גם השומע היה חייב קריעה, אבל בזמנינו אין חיוב קריעה, אלא דוקא למי שרואה כלשון רבותינו בגמ' ובפוס'. וכבר עמד בס' עיר הקודש והמקדש ח"ג (עמ' ריג) ע"ד הב"ח. **וע'** בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תתלח) שכתב, דמ"ש (בשבת קה:) העומד על המת בשעת יציאת נשמה קורע, אף אם החזיר פניו בשעת יציאת נשמה, קורע, שכיון שהוא עומד שם ויכול לראות, אע"פ שלא ראה חייב לקרוע, שכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. ורק סומא שאינו יכול לראות אע"פ שהוא בבית אחד עם המת אינו חייב לקרוע. ע"כ. הא קמן דאף במקום שלא הזכירו לשון הרואה, סומא פטור מלקרוע. וכ"ש כאן. וע"ע במסכת שמחות (פרק ט), בדין הרואה ס"ת שנשרף שקורע, וז"ל, על שריפת התורה, לא ששמע שנשרפה, אא"כ הוא עומד עליה והיא נשרפת. וכ"כ בס' זכרון בצלאל (דף קמו ע"ב) שהסומא פטור מקריעה. ע"ש.

בחול אם עבר ולא קרע, אם נשאר שם עד שתחשך אפשר שא"צ לקרוע שכבר עבר זמן הראיה. [ע"ש, דאם ראה את המקדש בתחלה בשבת או במועד, אינו קורע לא לאחר השבת ולא למחר. ומה שדן בס' הר הקודש (פנים חדשות אות ג' טו) ברואה את המקדש בשבת אם חייב לקרוע במוצ"ש. נראה דקריעה צריכה להיות דוקא בשעת חימום, וברואה את המקדש יתכן ששיערו חכמים שרק בראיה ראשונה חם לבו בקרבו וצריך להצטער ולקרוע, ואילו אחר שהלך משם אפי' אם זה עדיין אותו היום אין חיוב לקרוע, ואע"ג דאינו שולל עד למחר, מ"מ אין זה הכרח שגם חייב לקרוע עד למחר, ויותר נראה שזה באמת דומה למילי דברכות שאינו יכול לברך רק כל זמן שהוא רואה ולא אח"כ. ומ"ש בס' הר הקודש (שם), לדייק מדברי החזו"א, שאם לא קרע כשרואה אינו קורע למחר, ומשמע דעד למחר קורע, מסופקני אם יש לסמוך על זה. עכ"ד. ועוד כתב

(כב) מפני דבמו"ק (כו.) איתא, "הרואה" ביהמ"ק בחורבנו, קורע. וכן הרמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות הט"ז), והטו"ש (סי' תקסא), כתבו בלשון "הרואה", מוכח שהסומא אינו קורע. וכמ"ש כיו"ב המהריק"ש בהגהותיו (סי' תכו), שמדקדוק לשון חז"ל "הרואה" את הלבנה בחידושה מברך, נראה שהסומא אינו מברך. וכן מדברי הרדב"ז (סי' שמא) מוכח דס"ל כמ"ש מהריק"ש. וכמ"ש מרן החיד"א במחז"ב (סי' רכט סק"ו), וה"נ אין הסומא צריך לקרוע.

גם בשו"ת ציץ אליעזר חלק טז (סי' לט) דייק מלשון "הרואה" שאין הסומא קורע, והביא סמך לזה מספר טל חיים על מ"ק לענין "הרואה" ס"ת שנשרף, שהסומא אינו קורע. ודייק מלשון "הרואה" שאין הסומא קורע, ע"ש. [וק"ק שלא זכר שר מדברי האח' הנ"ל].

וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' יז), "שעיקר חיוב קריעה זו אינו אלא לעומד ורואה בשעה שהס"ת נשרף, באותו פרק באותו מקום, וכמעשה שהיה ביהויקים מלך יהודה. וכן איתא בגמ' "הרואה", אבל שמיעה או ידיעה בלא ראייה לא". ע"כ. הרי שדייק מלשון "הרואה", דבעינן ראייה דוקא, וסומא דלאו בר ראייה הוא פטור מלקרוע. וה"ה לרואה חורבן ביהמ"ק שקורע, בעינן שתהיה ראייה, אבל הסומא אינו קורע.

וכיו"ב לענין ברכת הלבנה, ראה בילקו"י שבת כרך ה' (עמוד שכד), וכן לענין ברכת האילנות, ראה

כג. הרואה את הכותל המערבי או מקום המקדש דרך חלון של רכב, יכול לקרוע, ואינו צריך להמתין עד שיגיע למקום. אך הרואה דרך משקפת, אין צריך לקרוע. (כג)

כד. קטן פחות מגיל י"ג פטור מקריעה על הכותל. (כד)

כה. הדבר פשוט שאין לברך שהחיינו על ראיית הכותל בפעם הראשונה. [ויש שנהגו להמנע מבשר ויין באותו היום, וזה רק ממדת חסידות למי שיכול]. (כה)

הכותל או מקום המקדש דרך משקפת, מסתבר שאינו צריך לקרוע. וראה מ"ש בספר בס' מאור חיים (עמ' תקנו).

(כד) חזו"ע. ושכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' רפה, וחלק ח פי' קעד אות א). וע' במג"א (סי' תקסא סק"ו). וכ"כ הגרי"ש אלישיב שלא שייך בזה חינוך, שאנו מצפים שעד שיגדל כבר יבנה המקדש (קונט' הליכות והנהגות בין המצרים). וכ"כ במאור החיים (עמ' תקה-ה), ודלא כמ"ש בס' אבלות החורבן בשם הגאון הנצי"ב.

אין לברך שהחיינו על ראיית הכותל בפעם הראשונה

שכיר (טייכטל. בין המצרים) כתב לתמוה אמאי לא נזכר דין זה בש"ע ובפוס' לפרוש מבשר ויין ביום שראה ירושלים בחורבנה, שהרי זה מנהג מימי הש"ס, ועכ"פ ראוי לעשות כן. ולהנ"ל נוחא שאין בזה כל חיוב. וגם דבלא"ה מחמירין כל ישראל שלא לאכול בשר בתשעת הימים].

ובס' חרדים (מצות התשובה פ"ג) הביא כת"י של הרמב"ם, שיצא מן הים לשלום בג' סיון ובא לעכו, וניצל מן השמד והגענו לא"י, ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשתה ומתנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות. ובד' חשוון יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום ו' חשוון, ובט' בחדש, יצאתי מירושלים לחברון לנשק קברות אבותי במערה, וב' ימים האלו שהם ו' וט' במרחשוון, נדרתי שיהיה לי כמו יום טוב ותפלה ושמחה בה' ואכילה ושתייה וכו'. ע"ש. ושם רק על מה שהגיע בשלום לאר"י וזכה לבקר בה.

והפמ"ג (סי' תקס"א א"א סק"א) כתב בשם אביו (בס' נופת צופים חלק מאירת עינים הפטרת נח), שהחסיד מוה"ר גרשון קיטבר כתב במכתב לגיסו המפורסם מוה"ר ישראל בעש"ט הקדוש נ"י, בכואי לעה"ק ירושלים, וראיתי שמבונה בכל טוב [והעמים יושבים בה], נפלתי על אפי, ובכיתי ואמרתי, את ירושלים נמשלה כאלמנה, היאך לבשת בימי אלמנותיך, בגדים נאים, הלואי שראיתי בחורבןך [פי', כדי שלא יהנו ממנה הגויים], וכמו בבהכ"נ שחבר, שתולשין עשבים

(כג) הנה לגבי ברכת אשר יצר אתכם בדין, מבואר שאין לברך כשהוא נוסע ורואה דרך חלון הרכב את ביה"ק, אלא צריך שיהיה מהלך בין הקברות כדי לברך ברכה זו אחת לל' יום. שכן הלשון בתוספתא (ברכות פ"ו ה"ט) ההולך בביה"ק מברך וכו'. אולם בנ"ד לא בעי' שיהיה מהלך ממש קרוב לכותל, אלא כל שמתקרב ורואה הכותל דרך חלון המכוננית יכול כבר לקרוע. וכ"ש שהרואה רק דרך משקפיים, שיכול לקרוע כשרואה את הכותל. אבל הרואה את

(כה) כ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' כה אות ד') "מכיון שעתה אין באומרים בית ה' נלך, אין כאן שמחה שלימה, ול"ש לברך שהחיינו ע"ד שאין בו שמחה שלמה". וזה דלא כמ"ש בס' שבחי הראי"ה (עמ' רמא) שהרואה את הכותל פעם ראשונה חייב לברך שהחיינו. והובא בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' נד אות יא).

והנה אדרבה ככה"ח (סק"ט) ובמשנ"ב (סי' תקסא סק"ג) הביאו מס' פתחי עולם (סק"ב) בשם כפתור ופרח (פרק ו), שיש שכתבו שמסתבר שיום שרואה אדם תחלה ירושלים בחורבנה שיאסור אותו היום כולו בבשר ויין. ומקורו כבר בתוס' (שבועות כ). ע"ד הגמ' שם, הרי עלי שלא אוכל בשר ושלל אשתה יין כיום שראה ירושלים בחורבנה. [וכ"ה בירושלמי (נדרים פ"א ה"א), ביום שראיתי את ירושלים חריבה]. וכתבו התוס' דרגילות הוא שבני אדם נודרים מלאכול בשר ולשתות יין ביום שראו ירושלים בחורבנה. וכ"כ בס' בית ישראל (שם אות כא), ובס' יפה ללב (ח"ג אות ב), ובס' עיר הקודש והמקדש (ח"ג פ"ו עמ' רטו אות ה). וכ"כ עוד אחר. וכל זה רק בפעם הראשונה בחייו שראה את ירושלים בחורבנה.

ואמנם נראה שאין בזה כל חיוב לדינא, שכיום אין חיוב קריעה על ירושלים דלא מיקרי בחורבנה, ובפרט לפמ"ש בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג), דמ"ש בספרים שנכון לפרוש אותו היום מבשר ויין, הוא רק מדת חסידות, אבל מעיקר הדין רשאי ודאי לרקוד ולשמוח בו ביום בשמחת חתן וכלה וכדו'. [ובס' משנה

דין איסור הכניסה להר הבית

יח. אסור באיסור חמור להכנס בזמן הזה להר הבית מקום בית המקדש, כולל כל שטח ההיכל והעזרות והחיל, מפני שכולנו טמאי מתים, והנכנס לבית המקדש וטומאתו עליו חייב כרת. וקיימא לן קדושה ראשונה שקידש שלמה את בית המקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, וקדושת המקדש מפני השכינה, ואין השכינה בטילה לעולם. שנאמר, והיו עיני ולבי שם כל הימים, ונאמר, והשימותי את מקדשיכם, אף על פי שהם שוממים, בקדושתם הם עומדים. לפיכך הנכנס למקדש בזמן הזה מתחייב באיסור כרת, ומצוה לפרסם הדבר ברבים להסיר מכשול מדרך עמנו. והאיסור להכנס להר הבית כולל את כל שטח הר הבית שאין בידינו הגבולות של חומר הקדושה מסביב לבית המקדש. [וראה בהערה, דיני טהרה בעת שצריך לעלות להר הבית בעת סכנה ופיקוח נפש]. (ח')

ובס' יפה ללב (ח"ה סי' תקס"א) כתב, שכאשר רואה את ביהמ"ק צ"ל גם כן פסוק "בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה" (משלי טו), להתפלל שיעקור הקב"ה את הבנין שבנו שם.

ומניחים מפני עגמת נפש, ואמר שזהו שאומרים בראותי כל עיר (ירושלים של מטה) על תלה בנויה, ועיר ה' מושפלת ירושלים של מעלה כו', כי שם ניכר החורבן.

איסור חמור הוא להכנס בזמן הזה להר הבית, שהוא מקום המקדש

דילמא לכ"ע קדשה לעתיד לבא, ומר מאי דשמיע ליה קאמר, ומר מאי דשמיע ליה קאמר, וכ"ת קלעים למה לי, לצניעותא בעלמא. נמצא שלפי המסקנא לכ"ע קדשה לעתיד לבא. ואף להס"ד ר"א ור' יהושע הלכה כר' יהושע. ועוד דבזבחים (קד): איתא, המעלה בחוץ בזה"ז, ר' יוחנן אמר חייב, ר"ל אמר פטור, רי"ח מחייב משום דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא וכו'. וידוע דהלכה כריו"ח נגד ר"ל. [וכ"פ רבינו פי"ט מה' מעשה הקרבנות ה"ט].

(ח') הנה הרמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה ה"ד) כתב וז"ל: קדושה ראשונה שקידש שלמה את ביהמ"ק וירושלים קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא, לפיכך מקריבין קרבנות ואע"פ שאין שם בית בנוי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה, אע"פ שהיא חריבה, ואוכלין קדשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים, אע"פ שאין שם חומות, שהקדושה הראשונה קדשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא. ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיו"ב לא קדשה לעתיד לבא, לפי שקדושת ירושלים והמקדש מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, הרי הוא אומר: והשימותי את מקדשיכם, אמרו חכמים: אע"פ שהם שוממים בקדושתן הם עומדים. אבל חיוב שביעית ומעשרות בא"י אינו אלא מפני הכיבוש, וכיון שנלקחה הארץ מידם בטל הכיבוש, ונפטרה מה"ת ממעשרות ושביעית, שהרי אינה מא"י וכו'.

והנה הסמ"ג (מ"ע קסג), הביא מ"ש בזבחים (סב.) ג' נביאים עלו מן הגולה וכו', וא' העיד שמקריבין על המזבח אע"פ שאין בית, וכן בסוף עדיות תנן א"ר יהושע שמעתי שמקריבין אע"פ שאין שם בית, שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, וכתב, ואע"פ שהלכה היא בקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, וכמש"כ לעיל (סי' קלג), חילוק יש ביניהם, שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה קדשתם לעולם ועד, הרי הוא אומר והשימותי את מקדשיכם, אע"פ שהם שוממים בקדושתן הן עומדים. וכן אמרו במדרש תנחומא (בבב, פר' שמות סי' נא): א"ר אחא לעולם אין שכינה זזה מכותל מערבי שנא' הנה זה עומד אחר כתלנו. ואומר וה' בהיכל קדשו. וכ"כ בספר התרומה (הלכות א"י), שקדושת הבית והעיר

ומזן הכ"מ הראה מקור דברי רבינו, בגמ' שבועות (טו.), דאמרי', תנאי היא, דתנן א"ר אליעזר, שמעתי כשהיו בונים בהיכל עושים קלעים להיכל וקלעים לעזרות וכו'. א"ר יהושע שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית, אוכלים קדשי קדשים אע"פ שאין קלעים וכו', לפי שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא. לאו מכלל דר' אליעזר סבר לא קידשה לעתיד לבא? ודחי,

[וע"ש שיש בזה כמה חיובים]. ורבינו עובדיה מברטנורה במכתבו מא"י משנת רמ"ח מעיד שהיהודים נמנעים מליכנס למקום המקדש מפני הטומאה. וכ"כ מהר"מ חאגיז בפ' אלה מסעי. והובא בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"י סי' א').

גם בספר משפט כהן (סי' צו) כתב שההכרעה כדעת רוב הראשונים, שקדושת מקום המקדש קיימת לעולם, וכן ההלכה רווחת וקבועה בישראל. ע"ש. ובמק"א כתב הגרא"י קוק (תחומין א ע"ד), שיותר מסתבר לומר שגם להראב"ד יש איסור תורה וכו'. ע"ש.

ומ"ש המאירי "והמנהג פשוט ליכנס שם לפי מה ששמעתי", י"ל, שנכנסו לאיזה שטח בהר הבית, ולא לשטח העזרה, (אחר שטבלו לקריין) והיו יודעים אז במדוייק שטח המקומות. משא"כ עתה אחר שהערבים חרשו ובנו במקום המקדש את מסגדם, ולא נודע לנו מה הוא שטח הר הבית ומה הוא שטח העזרה, אין להקל. בפרט לדעת החזון איש (מועד סי' סז אות יב) אין לסמוך כל כך על ספרי הראשונים שנדפסו מחדש.

ובשו"ת יבי"א (ח"ה י"ד סי' כו אות ה) כתב עוד, שאין לסמוך על השמועה ששמע רבינו המאירי שנהגו להקל בזה, כי ידוע שבזמן המאירי לא היה קיים ישוב בירושלים של גדולי תורה הראויים להכריע בין הרמב"ם וסיעתו, לבין הראב"ד, באיסור כרת כגון זה. ובאגרת הרמב"ן ששלח לבנו רבי נחמן ז"ל, כתב, ובאתי בשלום לירושלים עה"ק ביום ט' אלול ה' אלפים כ"ז, ועמדתי בה עד מחרת יוה"כ"פ, ופני מועדות לחברון עיר קברות אבותינו הקדושים וכו'. ומה אגיד בענין הארץ כי רבה העזובה וגדול השממון, כללו של דבר: כל המקודש מחבירו חרב מחבירו, וירושלים חריבה יותר מן הכל, וארץ יהודה מן הגליל, ואין ישראל בתוכה, כי מעת שבאו התתרים ברחו משם, ומהם שנהרגו בחרבם, ורק שני אחים צבעים שקונים צבע מן המושל, אליהם יאספו עד מנין, ומתפללים בביתם בשבתות וי"ט, והנה זירזנו אותם ומצאנו בית חרב ולקחנהו לביהכ"נ וכו', ע"ש. והמאירי היה נושא ונותן עם הרשב"א תלמיד הרמב"ן, נמצא שבתקופה ההיא היה יישוב דל, ואין להכריע ממנהג כזה נגד הרמב"ם והרא"ש ורוה"פ באיסור חמור כזה. [ואף אם נאמר שכונת רבינו המאירי לעולי הרגל שהיו עולים לירושלים גם בחורבנה, וכמ"ש באגרת הרמב"ן הנ"ל, שרבים מדמשק ואר"צ וכל גלילות הארץ עולים לראות ביהמ"ק ולבכות עליו. מ"מ כ"ז איננו שוה להכריע הלכה נגד כל הפוסקים הנ"ל, מאחר שלא נוסד מנהג זה ע"פ הוראת גדולי הדור כי אם ע"י דלת העם,

ירושלים קיימת מדכתיב אשר לו חומה אע"פ שאין לו עכשיו, אבל חיוב הארץ בשביעית ומעשרות אינו אלא מפני כיבוש, וכיון שבטל הכיבוש נפטרה מה"ת מתרו"מ ומשביעית שהרי אינה א"י. עכת"ד.

וכ"כ רבינו שמשון (פ"ו דשביעית מ"א), שאע"פ שבחורבן בית ראשון לא בטלה קדושת הבית, קדושת הארץ דתרו"מ בטלה, שאין זה תלוי במחיצות, שקדושת מחיצות נפק"ל מאשר לו חומה אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, א"נ מדכתיב זאת מנוחתי עדי עד וכו' ע"ש. וכ"כ בתוס' הרא"ש (יבמות פב:): שאין לדמות קדושת הבית לקדושת א"י, דאפשר שלא נתקדשה א"י לענין מעשרות, אבל ירושלים וביהמ"ק קדשו, דכתיב אשר לו חומה וכו', א"נ דכתיב זאת מנוחתי עדי עד. ע"כ. וכ"כ התוס' (יומא מד.) בשם ריב"א, דדין הוא שטמא שנכנס למקדש אפי' בתר דנפל מחיצות חייב, שהרי איסורו איסור עולם, וכו'. ע"ש. וכ"כ התוס' (שבועות יד:). ע"ש. והר"ש (שביעית פ"ו מ"א). וכ"כ רבינו אליעזר ממיץ בס' יראים השלם (עמ' ז, סי' רעז) שיש להחמיר כסברת ר' יוסי דאמר קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, הילכך הנכנס לירושלים בזה"ז צריך ליהזר שלא יכנס במקום המקדש והעזרות, שכולנו טמאי מתים, ואין לנו הזאת שלישי ושביעי. ע"ש. וכ"כ בספר החינוך (מצוה סב וחסג). (וע"ע בספר החינוך סי' נד ותקסה). ע"ש.

גם הרשב"ץ בתשובה ח"ג (סי' רא) האריך הרחיב לבסס שיטת הרמב"ם מד' הגמ' והמדרשים שהשכינה קיימת לעולם בביהמ"ק וירושלים. וסיים: ויש ג"כ סמך לזה, שהרי עדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות, ויש רמז מהמדרשים וכו', ועדיין נשאר מן הנסים שהיו בירושלים, שלא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים, כי בביהכ"נ שבירושלים צריכים הם לאנשי המקום כל השנה, ומתמלאת פה אל פה בעת התקבץ החוגגים יותר מג' מאות בחג השבועות, וכולם נכנסים ויושבים רווחים כי עדיין בקדושתה היא, וזה סי' גאולה שלישיית. עכ"ל. וע"ע בחי' הרשב"א (הנד"מ בניו יורק תש"ז, למגילה י.) ובחי' הריטב"א שם. ובחי' הרמב"ן (שבועות טז). ע"ש.

והנה הראב"ד בהשגות כתב להשיג על הרמב"ם, והעלה שהנכנס עתה לביהמ"ק אינו ענוש כרת. וסיים, כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו. ומצאנו חבר להראב"ד הוא המאירי בשבועות (טז), מ"מ בודאי לדלינא נקטי' כדעת רוה"פ הנ"ל שפסקו לאסור.

וכ"כ בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' ב) שדעת הראב"ד יחידית היא, וכל הפוס' הסכימו שיש בזה חיוב כרת.

אלא שגבולות הר הבית היו ידועים לו, והבית ההוא היה בהר הבית, במקום שמותר להכנס בתוכו להתפלל (אחר טבילה), אבל בזמננו שגבולות מקום המקדש והעזרות נעלמו מאתנו, אסור להכנס בהר הבית מפני הספק על מקום המקדש. וכ"כ בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"י סי' א דף כא ע"א), וכיו"ב כתב הגרי"מ טוקצינסקי בעיר הקדש והמקדש ח"ג (עמ' רה).

גם י"ל שהיה ביכ"נ גדול ומפואר בירושלים סמוך למקדש ונהרס ע"י אויבי ישראל. וכמ"ש בשו"ת מהר"י קולון (שרש ה), למען ציון לא אחשה וכו', כי ידו פרש צר על ביהכ"נ הגדול בירושלים ונתן את הבית הגדול והקדוש וכו'. ע"ש. ועל ביהכ"נ הזה נתכוון הרמב"ם. וכ"כ בשו"ת מנח"י ח"ה (סי' א אות טז), ודחה בתוקף דברי איזה מתחדשים שתלו עצמם בבוקי סריקי בדברי הרמב"ם שהביא בספר חרדים, שכאילו ח"ו נכנס למקדש. וכל דבריהם מהבל ימעטו וכו'. ע"ש.

וע' בס' מלא הרועים (ערך קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא), שכתב, שאף הראב"ד מודה להרמב"ם לענין מעשה, ולכן לא השיג עליו (בפי"ט ממעשה הקרבנות) במ"ש לחייב המעלה בחוץ בזה"ז. ע"ש. וכ"כ הרב פאת השלחן (הל' א"י סי' ג אות ה, ובהגהות בית ישראל שם אות כב). גם בשו"ת בנין ציון (סי' ב) כתב לדייק מלשון הראב"ד שכתב שהנכנס לשם אין בו כרת, משמע שעכ"פ יש איסור בדבר, ומשום דמספקא ליה בהאי מילתא וכו', ע"ש. וכ"כ הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין בשו"ת תפארת צבי (חיו"ד סי' כו אות יא). ע"ש. גם בשו"ת משפט כהן (סי' צו) ס"ל דאיכא איסורא בהכי אף להראב"ד. וכ"כ הרה"ג ר"מ טוקצינסקי בס' אר"י (סי' כב עמ' עא), ובספרו עיר הקודש והמקדש ח"ד (פרק ה עמ' לו), שמודה הראב"ד שיש בזה איסור לאו. ע"ש. **ועכ"פ** כל האחרונים הסכימו לדברי הרמב"ם שיש איסור כרת למי שנכנס לביהמ"ק בזה"ז. וכ"פ המג"א (סי' תקסא), שדברי הרמב"ם שרירין וקיימים, שהנכנס עתה למקום המקדש חייב כרת, שכולנו טמאי מתים. ע"ש. נודלא כמ"ש בשו"ת ר' ידידיה טיאה ווייל (חאו"ח סי' ו דף ו סוף ע"ד), להעיר ע"ד המג"א. וכ"כ בספר מגיד מראשית (בקונט) דרך הקודש דף נט ע"ג), שלהלכה אנו תופסים כדעת הרמב"ם שקדושת המקדש קידשה לעתיד לבא. וכ"כ באבנ"ז (חיו"ד סי' תג), שכן פשוט להלכה. וכ"כ מהר"י בכ"ר דוד בספר דברי אמת (סוף קונט' ט), שכדברי הרמב"ם יתד היא שלא תמוט. וכ"כ הגאון בעל חכמת אדם (במשפטי הארץ אות ח). וכ"ד הגאון הרידב"ז בשו"ת בית ירדב"ז (סי' לח), והמשנ"ב

וכמ"ש כיו"ב מרן החיד"א בשו"ת ברכה י"ד (סי' ריד). והמאירי עצמו (בסוף עדיות) פסק לדינא כד' הרמב"ם, דבמקדש וירושלים קדשה גם לעתיד לבא. ע"ש. ודו"ק. **ובשו"ת** הרדב"ז בחיבורו על הרמב"ם (סוף פ"ו מהל' בית הבחירה) כתב ע"ד הראב"ד, וז"ל: ואני תמה שהלא כמה סתמי איכא דס"ל הכי, דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, וסוגיא דשבועות (טז). כולה הכי אזלא. לפיכך אני אומר שלא אמר כן הראב"ד על הדין שכי' רבינו, דפשיטא להראב"ד דהוי פלוגתא דתנאי, אלא על הטעם שכתב רבינו שקדושת המקדש וירושלים משום השכינה, ואין השכינה בטלה לעולם, אלא שאם ע"ז השיג, הרי טעמו מפורש מדכתיב והשמותי את מקדשיכם וכו'. וכן מ"ש הראב"ד, כ"ז נגלה אלי מסוד ה' ליראיו, אם נגלה הדבר אליו בסוד ה' ליראיו, אני מאמין, אבל לא הייתי סומך על עצמי ליכנס למקדש אפי' אם היה נגלה אלי, כי הייתי אומר לא בשמים היא, ומידי פלוגתא לא נפק. עכת"ד.

ונראה מדברי הרדב"ז דס"ל כמ"ש מהרח"ו, שהביאו מרן החיד"א בפתח עינים (ב"מ פז), שאליהו זכור לטוב נגלה להראב"ד, והיינו דקאמר הראב"ד (בפ"ח מה' לולב): ורה"ק הופיעה בבית מדרשנו ופסלנו ההדס שנקטם ראשו, וכ"כ הראב"ד (בפ"ו מה' בית הבחירה): כ"ז נגלה מסוד ה' ליראיו, ע"כ. (וכ"כ בתפארת ישראל עדיות פ"ח בועז אות א. ע"ש). ולכן העיר כאן הרדב"ז דלא בשמים היא. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת מהריב"ל ח"ג (סי' קטז), שהרמב"ן חלק על הראב"ד בדין הדס שנקטם ראשו, ופסק להכשירו, שלא בשמים היא. ע"ש. **ומרן** בש"ע (סי' תרמו) פסק ג"כ להכשיר הדס שנקטם ראשו דלא כהראב"ד. וה"ט כאמור, דלא בשמים היא. וכ"כ בס' מעשה רוקח (פ"ח מה' לולב ה"ה). ובס' ב"י חדש (דע"ח ע"א), ע"ש. ואם בדין ההדס שהראב"ד מחמיר, לא חשש מרן לסברתו, והכשירו אפי' ביו"ט ראשון דאורייתא, כ"ש בנ"ד דהראב"ד מיקל ע"פ סוד ה' שנגלה אליו, בודאי יש להחמיר כהרמב"ם והרא"ש ורוה"פ כיון דהוי איסור כרת. וזה כסיוע לסברת הרדב"ז הנ"ל. וכ"כ הרדב"ז עוד בתשובתו ח"ב (סי' תרצא) הנ"ל, דלדינא נקטי' כהרמב"ם לאסור ליכנס למקדש בזה"ז. ע"ש.

ומ"ש בספר חרדים (שער התשובה פ"ג, וכן בסוף חידושי הרמב"ם לר"ה), שהרמב"ם באגרותיו כתב, שביום ד' חשון שנת ד' אלפים תשע מאות עשרים ושש, יצא מעכו לירושלים ונכנס למקום הגדול והקדוש והתפלל שם ביום ו' חשון, אין הכוונה שנכנס למקדש ממש,

(סי' תקסא). וכן העלה בשו"ת מנח"י ח"ה (סי' א). וכ"פ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ח (סי' כה אות ד), ובשו"ת באר משה ח"ז (עמ' שיא).

וע' בשו"ת ימי יוסף בתרא להג"ר יוסף ידיד (סי' יט), שערך קונטרס בשם "כבוד הלבנון", לדחות בידו החזקה דברי מי שבא להפוך את הקערה על פיה בדברי הבל, להתיר כניסה לביהמ"ק נגד הלכה ברורה לאיסור חמור, שהוא עון כרת. והכה על קדקדו, ודחה כל דבריו בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אפניו. ע"ש. וכן הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן ח"א (חיו"ד סי' כה), העלה שהעיקר כדעת הרמב"ם ורוה"פ, לאסור הכניסה להר הבית.

וברור שבמשך הגלויות שגלה ישראל מארצו, לא נתברר לחכמי הדורות מה הם הגבולות המותרים בכניסה להר הבית, [אחרי טהרה כדת]. וע' בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרצא) שכתב שאין ספק שהאבן הנקראת "אלצכרא" (כיפת הסלע) היא אבן השתייה, שעליה היה הארון בבית קודש הקדשים. ע"כ. אבל הרבה עירערו על כך. ואף שידוע לנו שהכותל המערבי, הוא חומת הר הבית המערבית [ודלא כמ"ש הרדב"ז שם שהוא כותל העזרה], ומשם לחומה המזרחית ת"ק אמה, מ"מ הרי אין ידוע לנו המרחק שבין הכותל המערבי לכותל בית קודש הקדשים. ומ"ש בתוס' יו"ט (רפ"ב דמדות) שמאה אמות מבדילים ביניהם, אינו אלא דרך משל, וכמ"ש הוא בעצמו שם. ובתפארת"י כתב, שהמרחק ביניהם ס"ג אמות.

והגר"ד מקרלין בשו"ת שאילת דוד (בקנט' דרישת ציון ירושלים דף י"ד. מאמר ראשון אות א) כתב, שא"א לנו בשום פנים לכווין מקום המזבח, ולכן יש לחוש בזה באיסור כרת.

גם מרן אאמו"ר זצוק"ל גילה דעתו כמה וכמה פעמים, שבשום אופן אין להקל בדבר חמור כזה ספק איסור כרת, וחלילה לתחום תחומין בהר הבית. וכתב, שכבר נמנו וגזרו והסכימו כל גדולי הדור בכל תוקף לגדור גדר ולהזהיר באזהרה חמורה לבל יהיין שום אדם להכנס לכל שטח הר הבית, עד כי יבא שילה. וכמבואר באורך בשו"ת יבי"א ח"ה (חיו"ד סי' כו). ובשו"ת יחו"ד (ח"א סי' כה, ד"ה אולם), ובחזו"ע ארבע תעניות (דיני ההנהגה בכותל המערבי, הלכה ט). וע"ע בקובץ ב"י (גליון ז - כסלו תשע"ה, עמ' ו), ובקובץ משנת יוסף (גליון יב סי' קיח).

וזו דעתם של כל גדולי הדור זיע"א ושליטי"א, ובהם הרבנים הראשיים לדורותיהם, לאסור בכל תוקף את הכניסה לכל שטחי הר הבית. ומי יבא אחר המלך,

מאן מלכי רבנן. אשר בתוכם הגאונים: הגאון בעל חכמת אדם, וכ"ד הגאון הרידב"ז, המשנ"ב, מנח"י, ישכיל עבדי, באר משה, שאיל דוד, אג"מ, ימי יוסף בתרא, הגרא"ה קוק, הגר"י מאיר, הגרב"צ עזריאל, הגריא"ה הרצוג, הגרא"י אונטרמן, הגר"א שפירא, הגר"ש משאש, הגר"ש ישראלי, הגרש"י זיין, הגר"י אברמסקי, הגרש"ז אויערבאך, הגרא"מ שך, הגר"י קנייבסקי, הגר"ש אלישיב, הגרא"י וולנדיברג, הגר"ע עטייה, הגר"ב זולטי, הבבא סאלי, ועוד ועוד, שכולם היו ענקים בתורה ובהלכה ופשטו הרבה מהוראותיהם, ואין בדורנו מי שיהיה משקלו כנגד כולם, והם הביעו אמרתם הטהורה לאסור איסור מכל וכל להכנס לכל שטח הר הבית בזה"ל. ומי הוא זה אשר יכניס עצמו לספק איסור כרת, ויגבה לבו בתאוותו לעשות עצמו כמכריע היפך הוראתם שבקדושה של כל חכמי ישראל הגדולים אשר קוטנם עבה ממתנינו.

ולכן יש להזהיר שחלילה להכנס לכל שטח הר הבית אפי' לאחר טבילה ולצורך מצוה, בפרט שע"י כך יבואו ההמון לפרוץ ולהכנס בטומאה לשטח העזרות וההיכל, דילפי אינשי מקלקלתא ולא מתקנתא, וכמו שאמרו בירושלמי (פ"ב דמו"ק ה"ב). וחלילה לגרום מכשול לישראל קדושים להכשל בחשש איסור חמור, וידועים דברי הגמ' (שבת קי"ב:) "אם ראשונים כמלאכים או כבני אדם ואם ראשונים כבני אדם או כחמורים", וע"י בגמ' עירובין (גג). עוד בהבדלים בין דורות הראשונים לאחרונים. ע"ש. ואף שאמרו יפתח בדורו כשמואל בדורו, הנה חזינן שפעמים שאנו מקשים קושיא הנראית לנו כחמורה ביותר, ושאיין עליה יישוב, ולאחר שנים מתברר לנו שאין כאן קושיא כלל, ומעיקרא דדינא פירכא, ועל זה אמרו, אם ריק הוא, מכס. כי הדורות הולכים ויורדים. ויחנו בחסרות, הלוך וחסר.

צא וראה מה שאמר הגר"י מבריסק, להרב בעל קהלות יעקב זיע"א, שאין להשוות החכמים שבדור שלנו לדור הקודם, ואין דמיון בזה. והביא לשון הירושלמי (סוף פרק ו' דגיטין) כשם שבין קדשי הקדשים לבין חולי חולין, כך בין דורנו לדורו של רבי יוסי, וכשם שבין זהב לעפר, כך בין דורנו לדורו של אבא. ע"ש. והובא בספר דרך שיחה (להג"ח קנייבסקי, עמוד ריז), וסיפר שם, שפעם שלח רב מת"א את ספרו לחזון איש, וכתב שם שדברי המג"א מגומגמין, וכתב החזון איש בגליון, דברי המג"א ברורים, ואף במקום שניתן רשות לחלוק צריך לחלוק כתלמיד בפני רבו וכו'. ע"ש.

ופעם אחת השאג"א פסק איזה פסק, ושוב מצא שבבאר היטב כתב לא כן, והיה לו צער גדול מזה, ואמרו לו, הרי רבינו גדול מהבאר היטב, והשיב, אבל הוא מכמה דורות קודם, שאז היה העולם יותר זך ונקי.

ויש חוגים דתיים מסויימים שהנהיגו שכל כלה קודם חופתה הולכת ביום החופה להר הבית, ומלווין אותה המשפחות, כולל ילדות קטנות, ואטו כולן טבלו כדת וכדין, וגם התיירים היהודים כאשר רואים יהודים עם כיפה לראשם עולים להר הבית, נכנסים גם הם לשם, ואינם מבחינים עד היכן אפשר להכנס, וגם בודאי שאינם טובלין, ונמצא זה שנכנס להר הבית וכיפה לראשו, גרם להכשיל אחרים להכנס שלא כדת להר הבית.

ואין זו הדרך לדחות בטענות ידועות דברי כל גדולי פוסקי זמננו, אטו הם קטלי קנא באגמא אינהו, ואטו אינם יודעים מדברי הרמב"ם והרדב"ז, ועכ"ז פסקו מה שפסקו, ובודאי יש תשובה על כל הטענות האלה, וראה בביב"א הנ"ל מה שהשיב על כל זה.

אבל גם בלי לדעת מה הם השיבו, חונכנו להתבטל לדעת רוב ככל גדולי הזמן, ולא ללכת אחר דעת מיעוט. ובודאי שגדולי הדור יודעים את הפסוקים בענין הציפיה לבנין ביהמ"ק, והרי כולנו אומרים כל יום בתפלה, ג' פעמים, ותחזינה עינינו בשוכך לציון, ומייחלים לביאת משיח צדקנו, שאז יזו עלינו אפר פרה אדומה, ונהיה טהורים, ונוכל להכנס להר הבית, ויבנה ביהמ"ק ונקריב שם עולות וזבחים בטהרה. מי לא מצפה ליום זה?

ועוד, שבס' מעשי למלך על הרמב"ם (בית הבחירה פ"ז הט"ו) הביא מס' חזון נחום, שיתכן שכיום יש לכולם דין זבין, וצריכין לספור ז' נקיים ולטבול עם הערב שמש, שהרי כתבו התוס' בפ"ק דשבת גבי ו' ספיקות הן, דגזרו על ע"ה שיהיו כזבין לכל דבריהם, וכיון שבזה"ז איננו נוהרין בטומאה וטהרה ואין אנו בקיאיין בה, הרי אנו כע"ה שלהם ויש לנו דין זבים. ועוד יש מקום לחוש, למ"ד דמחוסר כיפורים דוב, דינו כזב, [ע' בר"ש כלים פ"א מ"ח]. וא"כ יש בזה ספק דאו' אף אם יטבול ויעריב שמשו. ע"כ. ובוה ביאר מ"ש בס' דרך הקודש שקבלה בידי אנשי מעשה שלא להכנס כלל להר הבית, ונקט ג"כ בלשונו שם "שבזה"ז אנחנו

כזבין וטמאי מתיים". וכן בס' כפתור ופרח כתב, שאין לנו לקרב מפתח הר הבית ולפנים, (אפי' ע"י טבילה).

והעיר ע"ז, שהרי גזרו גם על העכו"ם כזבין, ואע"פ כן יש מקומות בהר הבית שלא אסרו על הגויים ליכנס לשם. אלא שבדרך הקודש שם כתב, דנכרים שאני שלא החמירו עליהם, שרצו חכמים שיבואו ויראו משם את כבוד ה'. ע"כ. ואינו מוכרח כ"כ לחדש כן, ששייך גזירה זו על הכל בזה"ז. וזה דבר מחודש. ואכמ"ל.

ושו"ר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' א) שהב"ד המעשי למלך הנ"ל. וכתב, שיש חששות בזה, עפ"ד המג"א (סי' תרו סק"ח) והחת"ס (ח"ו סי' לג), דאפי' אחר טבילה, אפשר שצריך הערב שמש. ועוד שאם הטיל מים בינתים, יש חשש שמא ראה מים חלוקים או עכורים. [ולגבי כניסה להר הבית, דהוי מדאו', יש להצריך סמוך לטבילה ממש, וזה דבר שכמעט א"א להזהר בו. ואם צריך הערב שמש, לא אפשר ומעכב. ע"ש], וכ"ש שאינו ידוע לנו הגבולים, והכל בספק כרת, וכבר נתקבל לאיסור גמור, להכנס להר הבית בזמן הזה, אף פסיעה אחת לבד, עד יבוא משיח צדקינו.

וכן מוכח ממ"ש בס' המנהיג (דין טבילת בעלי קריין), בשם תשובת הגאונים, וז"ל, בזמן הבית היו טובלין בעלי קריין, שלא להכנס במקדש בטומאה, ועכשיו שכולנו טמאים בטומאת מת חמורה, שאין שום טבילה מועלת לה, בלא הזאת מי חטאת שלישי ושביעי, אין לבעלי קריין אלא רחיצה בלבד (בט' קבין). ע"כ. ומשמע שגם בזה"ז אין נפ"מ בטבילת בע"ק, כי בכל אופן אסור ליכנס להר הבית. [ויש לפלפל עוד בזה].

וסיים במנחת יצחק שם, שהמעודדים את הכניסה להר הבית, מעכבים את הגאולה, ע"י חילול הקודש, וכעין מה שכתב בס' חסידים (סי' רט) שלא עשו הגויים ביזיון בבית ה', עד שנהגו בו ישראל ג"כ קלות ראש, שנא' (ירמיה ז, יא), המערת פריצים ה' הבית הזה, ואח"כ, וארוה כל עוברי דרך וכו'.

ומי שנכשל ונכנס להר הבית, ויש חשש שנכנס למקום שיש בו חיוב כרת, יעשה תיקון כרת על כל פעם שנכשל, וכמ"ש בשער רוה"ק (דף יא:) שמי שניעור כל הלילה ולא ישן כלל, ועוסק בתורה כל אותה הלילה, יהיה נפטר מעונש כרת אחד אם נתחייב ח"ו, וכל לילה אחד פוטר כרת אחד. עכ"ל. [אול"צ ח"ג פ"ל].

תשובה בענין הכניסה להר הבית

בוה"ל: מכתבו הגיעני ובו הביא את תמיהת כמה מהרבנים, שאמרנו שאותם המתירים לעלות להר

ובמכתב להרה"ג רבי מיכה הלוי שליט"א, הרב הראשי לפתח תקוה, מתאריך י"ז חשוון תשע"ה, כתבנו

גדולי הדור הנ"ל, כי מי בדורנו יוכל לומר שהוא גדול מכולם.

ומה שאמרנו שיש רבנים מדרגה פחותה שמקילין בזה, הנה רק ת"ח יכולים להבחין בדברים כגון אלה, לדעת מי הם גדולי הדור האמתיים, ולא כל מי שבקי ולומד נעשה גדול הדור. צריך לראות את שקיעותו בלימוד, כתיבתו, עד כמה הוא בקי בש"ס ובראשונים וגדולי האחרונים, עד כמה הוא בקי בנושאי כלי הש"ע ובפתחי תשובה ובשו"ת"ם הרבים, ואכן אותם הרבנים המתירים את הכניסה להר הבית לא הגיעו לגדלותם התורנית חסידותם וקדושתם ופרישותם של כל אותם גדולי הרבנים הנז' שאסרו את העלייה להר הבית. והאמת בזה צריכה להיאמר, וכבר כתב הגאון החזו"א, שידיעת חכמי הדור הן הן גופי תורה.

בברכת התורה. יצחק יוסף. הראשון לציון הרב הראשי לישראל.

הבית, אינם מדרגה א' של גדולי הדור, ולכן יש לשמוע לגדולי הדור. ותמהו על דברים אלה, וראו בזה פגיעה בכמה חכמים המתירים את העלייה להר הבית בזה"ז. והריני להשיב בס"ד, הנה כבר גילינו דעתנו, במספר הזדמנויות שנושא העלייה להר הבית הוא נושא חמור מאד הגובל באיסור כרת. ואני חוזר ואומר, אכן הרבנים המתירים איסור זה לא הגיעו למדרגתם של גדולי הדור האמתיים, לא בתורה ולא בקדושה, ואין לסמוך עליהם להקל באיסור כרת. ואיני יודע מה יענו ביום הדין כאשר הם אלה שגרמו לכך, שכלה נכנסת להר הבית עם כל השושבינים והצלמים, ומכשילים רבים מעם ישראל להכנס לכל שטח הר הבית, והכל תלוי בצוארם שאומרים התיירו פרושים דבר זה.

ובאמת שזו היתה דעתם של כל גדולי הדורות הקודמים, וממילא לא נוכל לחלוק על גדולי הדור האחרון שה' עמם שהלכה כמותם. וקטנם עבה ממותנינו, ואין לנו שום יכולת לחלוק על כל

מכתב הערה בענין העלייה להר הבית - ושוברו בצדו

שלוש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה". נמצאו פסוקים מפורשים שאסוננו נגרם בעוון שאנו מואסים בארץ חמדה, ואין דורש לציון מקום מקדשנו. ומשאיירים למלוך בהר בית ה' בראש ההרים את העבד כי ימלוך, ואת השפחה המבקשת לרשת את גבירתה. ומאסנו מלכות שמים בבית השם, והשבת השכינה כנסת ישראל ליחוד במקומה בציון, כי שם ציווה ה' את הברכה ותחת זה נותנים כח לשפחה בישא לרשת את גבירתה בהיכל המלך. ואין דורש לציון. וע"ז יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי, אוי לבנים וכו'. וכבר כתב אור החיים הקדוש (כ"ה) ועל זה עתידים לתת את הדין, ומהם יבקש השם עלבון הבית ההרוס. כל הבשר חציר וכל חסדו, ואין פודה את השכינה להשיבה אל דודה בהיכל המלך. ומואסים בה ובמלכות דוד ובביהמ"ק! וכירבעם גוזרים שאין לעלות לבית ה'. ורחמנא אמר לשכנו תדרשו ובאת שם! ומי יודע אם אין קטרוג גדול עלינו אשר הר הבית בידי עם ישראל ועדיין לא התעוררו לבניין המקדש. אריה ליפו.

וקרי מה שכתבנו להשיב על דבריו: מאשר קבלת מכתבו, והגני להשיב בקצרה, כי מה שדיברנו בתקיפות בענין איסור הכניסה להר הבית, הוא גם בשל העובדא שהעולים להר מכשילים את הרבים, בכך שתיירים רבים רואים אדם עם כיפה לראשו העולה להר הבית, והמה עולים אחריו בלי טבילה, ונכנסים לפני ולפנים

ישוב שלחו לנו מכתב בענין זה: לכבוד הרב הראשי הראשון לציון הגאון וכו' הרב יצחק יוסף שליט"א. ארשה"ט באה"ר. ילמדנו רבנו, דהא בכל מחלוקת בהלכה הללו אוסרים והללו מתירים, הרי לכל אחד יש על מה שיסמוך בפסיקתו. וכן הדבר לגבי הכניסה להר הבית, וא"כ איך אפשר לומר על הצד השני שעובר על ההלכה, אטו נימא הכי חלילה גם על הקולות שנתבררו ביבי"א. וכבר פסק הרדב"ז שאין ספק שהסלע תחת כיפת הסלע, הוא אבן השתייה. ועל פי זה ניתן בנקל לדעת עד לאן להלך כדי לא להכנס למחנה שכינה, היינו למקום העזרה, ומדרבנן עד החיל. וכך נוהגים עשרות תלמידי חכמים שעיינו בסוגיות אלו ועולים להר הבית בטהרה.

האם ירצה כבוד תורתו שיאמרו על מי שנוהג כמו היבי"א להמתין רק ארבעה ימים לפני תחילת שבעה נקיים ולא חמישה ימים, שעוברים על הלכה ונכשלים בכרת? אלא יש שגזרו גדר, ויש שראו בזה חומרא דאתיא לידי קולא והקילו.

וכבר כתב הרמב"ן שכל אותו הדור שמתו במגפה, בזמן דוד המלך, מתו כיוון שלא דרשו בניין ביהמ"ק. וזאת למרות הנבואה לדוד שבנו היוצא מחלציו יבנהו. וכבר צווח הנביא חגי "ואקרא חרב על הארץ יען מה נאום ה' יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו. עלו ההר והביאו עץ ובנו הבית, וארצה בו ואכבדה". ואמר שלמה המלך: "תחת

ונכשלים באיסור כרת לכולי עלמא. והן אמת שבאופן כללי בכל עניני הלכה, חלילה לבטל דברי החולקים בהלכה מכל וכל, שהרי כך היא דרכה של תורה זה בונה וזה סותר, וכ"ש אם האמת כדבריהם, ועל זה אמרו חכמים הוי מודה על האמת. ועל כן מעולם לא אמרנו על הנוהגים (בענייני הלכה אחרים) כשיטת הפוסקים החולקים על אחרים כי הם חוטאים, וחלילה לומר כן.

אולם בענין מה שהעלה מר במכתבו, בדבר הכניסה להר הבית בזה"ז, שאמרנו שאסור לעלות להר הבית, ודחינו מכל וכל דברי המצדדים בזה להיתר שלא כדין. הנה אנו לא חידשנו בזה כלום, כי רוב ככל גדולי הפוסקים מעתיקי השמועה אשר קדמונו דחו דעה זו בשתי ידים, ובתוקף, כנזכר לעיל, שכולם היו ענקים בתורה ובהלכה, שקועים בלימוד ואינם עוסקים גם בדברים אחרים כמו התיישבות וכדו', ומי בדורנו יהיה משקלו כנגד כולם, והרי כולם הביעו אמרתם הטהורה לאסור איסור מכל וכל להכנס להר הבית בזה"ז, ומחו בחזקה ביד הרוצים לעלות בהר. גם מרן אאמור"ר רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל, אשר נודע שמו בכל התבל בכוחא דהיתרא דיליה, אע"פ כן הביע אמרתו ביבי"א ח"ה (וי"ד סי' כו) לאסור ככל דברי הפוסקים הנ"ל. ומי הוא זה אשר יכניס עצמו לספק איסור כרת, ויגבה לבו בתאוותו לעשות עצמו כמכריע היפך הוראתם שבקדושה של אותם חכמי ישראל אשר קוטנם עבה ממתנינו.

והדוגמא שתפסת בהלכות טהרה, לענין ארבע ושבע, אינה ראייה כלל, שהרי שם מדובר בפסקו של מרן הב"י, שמרן אאמור"ר תמך יתדותיו עליו, ומה זו ראייה לנ"ד שכל גדולי הדור אסרו את הכניסה להר הבית. וחבל שיש כיום שאינם יודעים בתורת החילוקים, וממהרים לדמות מילתא למילתא בלא שכל והגיון, וכמה צריכים להתפלל "וחננו מאתך חכמה בינה ודעת" לדעת לדמות מילתא למילתא באופן הנכון. **ועל** כן כל דברי הני רבנן המבקשים להתיר העלייה להר הבית, על פי הבנתם באיזה טעמים מחודשים, תוך סתירת דברי רוב הגאונים האוסרים, אין להם מקום על פי ההלכה, וכמה דיו נשתפך וקולמוסין נשתברו על פתגם דנא, וכמה יגדל הכאב על כי עתה מציגים מקצת דברי הפוסקים והרדב"ז בפני המון העם, דלא ידעו בין טומאה לטהרה, להטעותם בדרך עקלקלה בדבר הלכה, והלא יסוד היסודות בהוראת ההלכה היא העיון הישר בלי נגיעות צדדיות, ובהסתמכות על דברי גדולי חכמי ישראל שקדמונו,

ודחיית דבריהם בפשטנות ע"י ציטוט מקצת מלשונות המקראות והרמב"ם ודברי אגדה, הן הנה עקירת יסודות ההלכה, אשר חלילה לאיש ישראל ללכת בדרך זו. **ותמה** אני עליכם, וכי ח"ו לצדוקים היינו, לקראים דמינו? עד שתביאו ראיות לדבריכם מתוך דברי הנביאים, צאינה וראינה כמה חרד הראי"ה קוק (באגרות, ח"ב סי' רפה) חרדה גדולה על כניסת איש מישראל לשטח הר הבית, עד כי יצא מגדרו הטהור וכתב בזו הלשון: לבי נמחץ מאד מפני חילול השם של היותו במקום המקדש, וביותר על מה ששום איש לא העיר אותו שהוא דבר אסור. ע"כ. ובסוף תשובתו בשו"ת משפט כהן (ענייני א"י סי' צו) כתב לאסור הכניסה למקום המקדש בזה"ז, וכפי שהיה מזהיר ע"ז הרבה במודעות וכרוזים שנתלו בירושלים בשמו, כי כל שטח הר הבית אסור בכניסה בזמננו. ובסיום תשובתו כתב, כי עד ביאת משיח צדקנו, אז כל ישראל חברים יתאגדו לאגודה אחת לכויץ את לבם לאביהם שבשמים, בלא פרץ ובלא יוצאת, בלא שום הריסות גדר ובלא שום חשש איסור של חלול הקודש וטומאת מקדש וקדשיו, כי אם ביראת ה' טהורה ובאמונת אומן בדבר ה' הנאמן לעד, וברוח קדושה וטהרה ובחיי נועם ושלום רב לכל עם ה' הגוי כולו, העומד להושע בקרוב, בימין ד' רוממה העושה חיל, תשועת עולמים. עכ"ל.

ואוי להם לבריות מעלבונה של תורה, אשר ראינו בדור הזה, כמה שהעזו לחלק חילוקים בזה מדעתם, לחשוב מחשבות אשר ביסודן אינן מכוונות ע"פ דרכי התורה, כאילו מפני איזה שיקולים לאומיים וענייני פוליטיקה, יש להקל לעלות בהר.

ובאמת כי אין חדש תחת השמש, וכבר בזמנו העירו להראי"ה קוק כי מצד כבוד האומה מן הראוי להקל בזה באיזה אופנים, ועל זה השיב הראי"ה באגרתו (ה"ד בספר מלכי בקודש ח"ד) בזה"ל: ולענין כבוד האומה, לעניות דעתי יותר היה כבוד הכלל ניכר, אם נשתדל שימסרו בידינו בדרך קנין את החצרות הסמוכות להכותל הקדוש ועל מקומם נבנה ביכ"נ אחת מפוארה וכדו'. ע"ש.

ומה שעלה במחשבה כאילו בכניסה להר הבית תבענה שפתינו תהלה ודרישה לבית חיינו, ובלא זה נראים אנו כאילו ח"ו אין דורש לציזן, הנה אדרבה, בכניסתם למקום הר הבית המה מביאים לידי קלקול גדול בכל ישוב הארץ, וכמ"ש הראי"ה באגרות הראי"ה (ח"ב עמ' רפה): כי פגימה אחת בקדושת מקום בית חיינו עולה לנו על כל מליונים של ישובים מעשיים. וכן מבואר

ומוטב שלא לישא וליתן עוד בדבר זה, לכל יאמרו שמא יש איזה צד להקל בדבר, רק מצוה לפרסם כי הסכמת רוב ככל הפוסקים אשר מימיהם אנו שותים, מקננים וכדום, שאל לנו לפעול בענין זה מאומה עד כי יבוא שילה ולו יקחת עמים. וה' יתברך יזכנו לראות בהרמת קרננו, וילמדו תועים בינה, ונזכה לראות בנחמת ציון ובבנין ירושלים ובית הבחירה, ושם נעלה ונראה ונשתחוה בב"א. יצחק יוסף. הראשון לציון הרב הראשי לישראל.

וע' ברש"י (מלכים א פרק ה) על הפסוק, "אתה ידעת את דוד אבי, כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלהיו, מפני המלחמה אשר סבוכהו עד תת ה' אותם תחת כפות רגלי". ופרש"י שם, לא יכול, לא היה רשאי, מפני המלחמה, והכתוב אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב, ואח"כ והיה המקום וגו' לשכנו תדרשו וגו' (דברים יב, ה). ע"כ. ועוד איתא להדיא במדרש שיר השירים זוטא (פרק ב), "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". איזו היא האהבה, זו ירושלים, אמר הקב"ה לישראל, בניתם את ביהמ"ק וחרב, שוב לא תבנו עוד, עד שתשמעו קול מן השמים, לקיים מה שנאמר כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו (ישעיה יח, ג).

וע' בס' מעשי למלך על הרמב"ם (בית הבחירה פ"א הי"ז), עמ"ש (תוספתא ע"ז פ"א) אם יאמרו לך ילדים בנה ביהמ"ק אל תשמע להן, ואם יאמרו לך זקנים סתור ביהמ"ק שמע להן, מפני שבנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין. דיש לפרש דקאי בזה"ז, שאם יתאפשר כעת לבנות את ביהמ"ק אל תשמע להם, דמ"ע של בנין ביהמ"ק הוא רק לכן דוד שיבא במהרה.

הקרבת קרבנות אחר החורבן

שרוצה להקריב שם קרבנות, אבל מתוך הטרדה שכח לשואלו מה יעשה עם הטומאה, כלומר הלא כולנו טמאי מתיים. וכן מה שצריך כהן מיוחס לא הזכיר כלל. דכהני דידן כהני חזקה מן התורה נינהו, ונזכר שאין לחוש לזה שהרי קרבן צבור דוחה את השבת ואת הטומאה. ע"ש. ובפרט שיכולים לאסוף מהצבור את שקליהם לצורך קרבן צבור, ואי משום עשרת השבטים שלא נגלו לנו, הלא גם בבית שני לא חששו לזה והקריבו קרבנות. ואי משום אבני החושן הרי אפשר להמציאם, כי שמותם ופירושם מוזכר ברבינו בחיי ובתפארת ישראל (סדר מועד בשער התכלת). ומקום המזבח נקל מאד לידע, כי ארכו ורחבו של הבית והעזרה ומקומו של המזבח מבואר במשנה במדות,

במדרש (תנחומא ויקרא סי' ח), כך שנה רבי חייא הגדול, כשם ששמירת שבת לעולם, כך מוראת מקדש לעולם, ושלמה צווח "מקום המשפט שמה הרשע", שלמה היה צופה היאך הרשעים מעוותין במקדש, אמר שלמה מקום שהיו סנהדרין יושבין ודנין דיני נפשות ודיני ממונות ודיני מכות ודיני טמאות וטהרות, משקצין בו, ראה מה נעשה בסופו, "על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו".

על כן אדרבה, בבקשנו למהר ביאת משיח צדקנו וגאולתנו השלימה בבנין אריאל, עלינו להזהר במשנה זהירות מכל כניסה להר הבית, ובפרט דאף למטונייכו, הלא מאחר ויש מישראל שומרי תורה הבאים להר הבית, דבר זה מביא למכשול גדול כאשר עינינו הרואות, שנכנסים שם רבים מישראל [ובהם תיירים רבים] מבלי טבילה וטהרה, זה בא במקלו וזה בא באפונדתו, ונכשלים בכמה איסורים מן התורה, מלבד חומר איסור כרת שבכניסה לשטחי המקדש, אשר כבר נתבאר בדברי הפוסקים והמחקר כי אי אפשר לשערם באופן ברור על פי דברי רבותינו.

ומאות בשנים שלא העיז שום אדם להכנס לכל שטח הר הבית, וכמבואר בספר חסידים (סי' תר"ל), וכן בדברי הראב"ד בסדר הקבלה, שהיו ישראל נזהרים מכניסה לכל שטח הר הבית. וכן במאות השנים האחרונות, בזמנים ששכנו כבוד בירושלים גדולי גאוני הספרדים, נהגו הכל לאסור הכניסה לשטחי הר הבית, כדמוכח במישור מדבריהם בכמה מקומות, לא עת האסף.

ועל דבר מה שהעלית על דל שפתיך האפשרות להקמת ביהמ"ק בזה"ז, הנה הדברים נדחו לגמרי מן ההלכה, ואין לזה שייכות ללשונות הרמב"ם שהזכרת,

ואם מותר להקריב קרבן צבור בזה"ז, דלכאורה אף שכולנו טמאי מתיים, טומאה הרי הותרה בצבור, וכמבואר בתמורה (יד). ועיין ברמב"ם (בית הבחירה פ"ו הט"ו) שכתב, שמקריבין קרבנות אע"פ שאין ביהמ"ק קיים, משום שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, דקדושת ירושלים והמקדש מפני השכינה, והשכינה אינה בטלה. ועל סמך דברי הרמב"ם הציע הגאון רבי עקיבא איגר בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלו) לבקש משרי ירושלים דאז, שיתנו רשות להקריב קרבנות בזה"ז.

ועל החשש מאיסור טומאה ויחוסי כהונה ואבני חושן, כתב בכפתור ופרח (פרק ג' דף 19), שר"ח מפאריש עלה לירושלים בשנת י"ז לאלף השישי, ואמר להרב

מכח ממ"נ, דלהרמב"ם שפיר קא מקריב מטעם שיש לו קדושת המקדש, ואת"ל כהראב"ד יקריב מתורת במה, הא חלוקים הם בדיני ההקרבה ולא קרב זה אל זה כלל, דמתורת במה א"א להקריב שום קרבן צבור, וקרבן יחיד נמי א"א להקריב, דשם כהרמב"ם שיש לו קדושת המקדש וא"א להקריב קרבן יחיד מפני הטומאה דלא הותרה אלא בצבור, וזה אין לדחוק בכוננת מהר"ץ, דהא דרוצה להתיר ההקרבה מטעם היתר במה לשיטת הראב"ד היינו דס"ל דזה חשיב במה גדולה ושפיר קרב בה קרבנות צבור, דזה אינו דמזבח לחוד לא סגי דליחשב במת צבור בלי אהל מועד. ומה שהביא בספר כפתור ופרח שר"ח מפאריש אמר לבוא לירושלים ושיקריב קרבנות בזה"ז, י"ל דהוא פסק כהרמב"ם ולדידיה לא הוי ספיקא כלל, אבל אנן בדין הא קמן גילוי דעת מגדולי הדורות דמכלל ספיקא לא נפקא. עכת"ד. וראה עוד בתשו' הרב בספר מקדש מלך, ובמה שהאריך על דבריו במנחת שלמה הנד'.

ג הגר"פ עפשטיין [ראב"ד העדה החרדית בירושלים] בקובץ הר המור (אדר תשמ"ו) כתב, דלפי הריב"ז דהשליכו הרבה עפר וצוררות על כל מקום המקדש והוא עפר העתיד להפנותו, ועפר זה אינו בטל, וא"כ הוא חוצץ ומפסיק על פני אדמת הקודש, והוי כמו שעומד ע"ג גגין ועליות, ולא נתקדשו. ע"ש. וא"כ אף אי לא נימא כוותיה בזה, עכ"פ הקרקע של היום הם של חולין, ואף הקרקע של מקום ההיכל שעליות נתקדשו, ומ"מ כיון שהביאו עפר אחר וזרעו שם, או נטעו שם, בודאי חולין הוי ולא שייכי להקדש כלל. וגם יש להעיר דלפ"ז א"א כלל לחשוב להקריב קרבנות בזה"ז, דהלא גגין ועליות אין שוחטין שם ק"ק וכו'. ע"ש עוד. וע"ע בזה בשו"ת נודע ביהודה (א"ח סי' לה), ובשד"ח ח"ה (דף 290 ע"ב), ובשו"ת אבני חפץ (סי' נז), ובשו"ת מנחת שלמה הנ"ל. ועוד.

אם הבכורות יעבדו בבית המקדש לעתיד לבוא

ז"ל (ילקוט שס"ד) עתידה עבודה שתחזור לבכורות, לא ירדו הלויים מהיות לה', והוא אומר והוי לי אני ה' כשם ששמי לעולם ועד כמו כן יהיו לי הלויים. וכ"ה באור החיים בפרשת ויחי (פרק מט כח) וז"ל, שאמר לראובן דברי קנטור שם צוה את הברכה על דרך אומרם (ספרי בהעלותך) עתידה עבודה שתחזור לבכורות, וכפי זה כיון שקבע לו שם הבכורה עתיד הוא לעמוד לשרת לעתיד לבא ותמצא שהצדיקים

ואם אולי אי אפשר לצמצם כל כך, מ"מ רחבו ל"ב אמות, ובדיעבד אינו מעכב. אך רבים חלקו על זה, וכתבו, דאפי' ירשו לנו האומות להקריב בהר הבית, אין לעשות כן עד שיוורו לנו מן השמים. וכ"כ גם הגאון בעל בית יצחק (י"ד ח"ב סי' פג). ע"ש. וכתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' צט) שיש לשאול גם על שקלי ציבור. ואולי קרבן פסח רצה להקריב, דבא בטומאה בצבור, ולא בעי שקלים. ע"ש.

ג יש לעורר משום בגדי כהונה לכהן הדיוט, לפי מה שפסק הרמב"ם שבאבנטו יש כלאים. וכן מאי דבעינן ציץ לרצות, ואנו אין לנו בזה"ז כהן גדול משום שאין לנו בגדי כהונה גדולה. אלא דיש מחלוקת בראשונים אם בעינן ציץ לעיכובא. וראה מה שהאריך בזה בשו"ת התעוררות תשובה ח"א (סי' פו).

וכבר נתחבר ע"ז ספר שלם, בשם דרישת ציון לרבי צבי הירש קלישר, וציין שם להחת"ס ורע"א ועוד. כיעו"ש. וע' למהרש"א אלפנדארי (א"ח סי' טו), ושו"ת בנין ציון (א"ח סי' א), ושו"ת משפט כהן (סימנים צא-צז), שדעתם שאין להקריב קרבנות בזה"ז. ולעומתם המהר"ץ חיות (ח"ב סי' עו), והגאון מוילנא, והנצי"ב, שאמרו שאם היה הדבר בידינו היינו מקריבים קרבנות בזה"ז. והגרצ"פ פראנק בקונטרס הר צבי (מאמר א'), והובא במנחת שלמה תנינא סי' קמ) כתב, כמובן עיקרו של דבר זה תלוי בבירור הלכה של קדושת המקדש אם נוהג בזה"ז או לא, וכבר ידוע שיטת הרמב"ם דקדושה ראשונה של מקום מקדשנו קידש לעת"ל, והראב"ד השיג עליו, ולפ"ז הרי לנגדנו הר גדול, שיטת הראב"ד, דחסר לנו כהיום קדושת המקדש להקריב בו עולה וזבח. ושאל הגרעק"א להגאון רבי צבי קלישר, דבאנו לפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד הנד', וע"ז השיב לו מהר"ץ, לכאוי' א"ז ענין לנד' שהרי למ"ד לא קידשה שרי להקריב אפי' בחוץ, כדאיתא במגילה (י). שמעתי שמקריבין בבית חוניו. והגרעק"א שתיק ליה לדבריו אלה. ולענ"ד הדברים תמוהים איך אפשר להקריב

ויש לדון אם הבכורות הם העתידים לעתיד לבוא לעבוד בבהמ"ק, ונפ"מ אם יש חובה יתרה על הבכורות בלימוד בסדר קדשים, וכדברי החפץ חיים בחיוב הכהנים בזה"ז בלימוד סדר קדשים, כי במהרה יבנה ביהמ"ק ויצטרכו לעבוד בעבודת ביהמ"ק. הנה דברי האור החיים הקדוש ידועים מפורסמים בפרשת במדבר (פרק ג מה) על הפסוק והוי לי הלויים אני ה'. הכוונה במאמר אני ה', לומר שהגם שאמרו רבותינו

צופים ומביטים על העתיד, ולטעם זה השתדל יעקב לקנות הבכורה מעשו לבל יהיה לו חלק בעבודה לעתיד לבא. והגם שנתנה העבודה ללוים שקולים הם ויבואו שניהם לעבוד עבודת הקודש כי מעלין בקודש ולא מורדין. עכ"ל.

אולם חוץ מרבינו האוה"ח הק' לא מצאנו כמעט מי שכתב כן, ואדרבה מדברי רבותינו ז"ל נראה שרק הכהנים יעבדו בבהמ"ק, שהרי בגמ' סנהדרין (כב:): איתא דלרבנן אסור לכהן לשתות יין בזה"ז במהרה יבנה ביהמ"ק ויצטרך הכהן לעבוד, והא דשותין היום הוא כרבי דלא חשש שלא יהיה לו שהות להפיג יינו, עי' בגמ' שם ובמפרשים. חזינן דלעת"ל יעבדו הכהנים ולא הבכורים, דהא לא כתוב בגמ' דגם בכורים אסורים בשתיית יין.

ובשנ"ת ישכיל עבדי ח"ח חאו"ח (סי' כ אות מט) טרח להביא מקור לדברי האור החיים מדברי מרן החיד"א. ע"ש. נומה שהעלה שם באות ב שלעת"ל רק הבכורות יעבדו בבהמ"ק ואין לאחריים זולתם, אינו מחזור שהרי מדברי האור החיים ושאר המפרשים, מוכח שהם יעבדו ביחד עם שאר הכהנים].

ובחזו"א חאו"ח סדר מתן תורה (סי' קכה אות ז) כתב דאף שהבכורים נתקדשו לעבודה לא נבחרו לעבודת הקרבנות אלא עד הקמת המשכן, שהרי בארבעים יום הראשונים (של הלווחות) כבר צוה ה' על קדושתו של אהרן ובניו, ואח"כ היה ראוי, שיהיו הבכורים "ממונים על השיר ועל המשא" כמשמרת הלוים, והוסרו ע"י חטא העגל. ע"כ. מבואר שכל חזרתם של הבכורות זה אך ורק לשיר ולמשא כמשמרת הלוים. ולא לעבודת הקרבנות.

וראיתי בספר תורה שלמה חלק כז (ע' קו אות רד*) שהביא בשם התורת כהנים (פר' צו פרשת יא פרק יז ה) על הא דכתיב שם (ו' לד) כי את חזה התנופה ושוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל. וז"ל התורת כהנים, לקחתי מאת בני ישראל ראויים היו לישראל וכשנתחייבו ניטלו מהם וניתנו לכהנים, יכול כשם שנתחייבו ניטלו מהם כך אם זכו ינתנו להם, ת"ל ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם, "נתונים לכהן מתנה לעולם". וכתב בפי' הראב"ד שם וז"ל, ראויים היו לישראל, פירוש, "בכורות של ישראל" שהיו עובדים העבודה מתחלה, שאלמלא חטאו ישראל עדיין לא פסקה העבודה מהן והיו נוטלין אלו המתנות, וכשחטאו בעגל ניטלה מהם העבודה ומתנותיה. ע"כ. וע"ז אמר התורת כהנים שגם אם יזכו הבכורות לעת"ל, כבר ניתנה הכהונה לכהנים לעולם, וזה היפך דברי האור החיים הקדוש.

ובספר משמר הלוים עמ"ס שבת ועירובין (פנינים ואגרות ח"ה סי' טז) כתב בשם מרן הגרי"ז שלא נאמר דבר כזה בחזו"ל ולא יתכן הדבר שתחזור העבודה

צופים ומביטים על העתיד, ולטעם זה השתדל יעקב לקנות הבכורה מעשו לבל יהיה לו חלק בעבודה לעתיד לבא. והגם שנתנה העבודה ללוים שקולים הם ויבואו שניהם לעבוד עבודת הקודש כי מעלין בקודש ולא מורדין. עכ"ל.

אולם חוץ מרבינו האוה"ח הק' לא מצאנו כמעט מי שכתב כן, ואדרבה מדברי רבותינו ז"ל נראה שרק הכהנים יעבדו בבהמ"ק, שהרי בגמ' סנהדרין (כב:): איתא דלרבנן אסור לכהן לשתות יין בזה"ז במהרה יבנה ביהמ"ק ויצטרך הכהן לעבוד, והא דשותין היום הוא כרבי דלא חשש שלא יהיה לו שהות להפיג יינו, עי' בגמ' שם ובמפרשים. חזינן דלעת"ל יעבדו הכהנים ולא הבכורים, דהא לא כתוב בגמ' דגם בכורים אסורים בשתיית יין.

ובספר מועדים וזמנים (ח"ז ע' קמט) כתב דכ"ה משמעות הגמ' בקידושין (ע"א). דכשהקב"ה יטהר השבטים יטהר תחילה שבטו של לוי, ומשמע משום שצריכים אותם לעבודה בבהמ"ק, וכ"פ הרמב"ם סוף הל' מלכים, ומזה גם משמע שהכהנים יעבדו לעת"ל ולא הבכורים.

וגם בתפילת שמו"ע ברגלים, ובעוד מקומות אנחנו מבקשים והשב כהנים לעבודתם, ומעולם לא מצינו תפילה גם על הבכורות. וגם בדברי החפץ חיים (אגרות ומאמרים סי' 1) לא זירז לימוד הקרבנות אלא רק לכהנים, וכדברי קדשו שם, שאין לנו שום תפלה ובקשה שהננו מתפללים על ביאת משיח צדקנו שלא תהיה בה הכונה והעיקר שנוכל להקריב סדר הקרבנות כמש"כ בתורה. והנה זה ידוע שעבודת הקרבנות צריכה כהנים, וזר פסול לעבודה אפי' אם הוא גדול בתורה כאחד הנביאים, ולזה הלא נחוצים לנו כהנים שידעו דיני הקרבנות, ובלא כהנים אין לנו תועלת בבנין המקדש, ולבסוף אין מצוי לנו לע"ע אף כהן אחד שידע דיני הקרבנות כראוי. ע"כ.

ואמנם בספרי זמינו הביאו ראייה לדברי האור החיים, מכמה מקומות ובניהם, מכתבי הארז"ל והוא בספר הגלגולים (פכ"ג), וז"ל קין היה הבכור בסוד אשת חיל עטרת בעלה, בתחילה היה העבודה בבכורים שהם מבחינת הגבורות ולעתיד כשיתקנו הגבורות תחזור העבודה אל הבכורות שהם הלוים. ע"כ. וכ"ה ברכינו אליהו הכהן ז"ל מאזמיר בעל שבט מוסר, בספרו סמוכים לעד (פרשת תולדות) שכתב בזה"ל במדרש בראשית רבה (פרק סג ט"ד) ויבז עשו את הבכורה ומה ביזה עמה אמר רבי לוי תחיית המתים ביזה עמה. וראוי לשים לב מהיכן למדו רז"ל שבעבור שביזה את

ת"ת פרק ב הלכה ט. ע"ש. וראה באגרות הרמב"ם (ווארשא תרל"ח דט"ו ע"א), שכ' אל הדיין הרב רבי פינחס ב"ר משולם, ומה שדגת שכל אשה שירצה בעלה ליתן לה נדונייתה ולא ישאר אחראי עליה הדין עמו, תמהתי על כך, והיו עמי הדיין החסיד ועוד שלשה או ארבעה אחרים, ואמרתי להם, אל תתמהו, כי אלו בני פרנצא (צרפת) וכל היהודים אשר בערי הנוצרים ואפי' חכם גדול שבהם אינם בקיאים בדינים לפי שאינם רגילים בהם, שאין הנוצרים מניחים אותם לדון (בדיני אישות) כמו הישמעאלים, ולכן כשיבא להם דין יאריכו בו יותר מדי, ולא ידעוהו עד שיחפשוהו הרבה בתלמוד, כמו שאנו עושים היום בדין מדיני הקרבנות לפי שאין אנו עוסקים בהם, ובאותו הזמן שהיו עוסקים בהם היו בקיאים בהם עד שא"צ לשאול ולא לחפש וכו'.

ובפרט מי שעל ידי שילמד היטב הלכות הנהוגות בזמן הזה, יוכל ללמד את העם דרך ה', ולזכות את הרבים. וכבר אמרו בגמ' בב"ב (ח.ו) והם תכו לרגליך ישא מדברותיך אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם על דברי תורה. ע"ש.

מכל הלין חשיבות לימוד בסדר קדשים אינו אלא למי שכבר מילא כרסו בש"ס ופוסקים, וידיעת ההלכה בטור שו"ע ארבעת חלקיו, או יקבע עתים ללימוד בסדר קדשים לדעת ההלכות העתידים לבוא. וה' יתברך יזכנו במהרה לחזות בעינינו בכנין ביהמ"ק וחזרת הכהנים לעבודתם אכי"

לבכורות, וע"ש משהקשו לו מהספרי. וע"ע בקובץ בית אהרן (שנה יט ע' קכט, ושנה כ ע' קכג) סוף דבר אין הכרע ברור אם הבכורות יעבדו בהקרבת הקרבנות לעת"ל. ובפשטות משמע מחז"ל דרך הכהנים יעבדו ורק באותה"ק כ' בשם חז"ל דגם הבכורות יעבדו.

עכ"פ גם אם נימא שיתכן שישוכו הבכורות לחזור לעבוד בבהמ"ק ככהנים ויש חשיבות יתירה שילמדו בסדר קדשים וכמ"ש החפץ חיים (אגרות ומאמרים סי' ז) ובערים כאלו שנמצאים שם תלמידי חכמים אחדים, הרי הם מחוייבים ללמוד עם הכהנים, והיינו, שכל חודש וחודש, לכל הפחות, ילמוד ת"ח אחד עם הכהנים שבעירו. וזוהי העצה היעוצה לענ"ד להרחבת ידיעת דיני הקודש והמקדש בקרב אחב"י הכהנים.

מ"מ בספרי עין יצחק כתבנו (ח"א כללי התלמוד והפוסקים) שהן אמת שעל כל תלמיד חכם ללמוד גם בסדר קדשים וטהרות, וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות (סוף מנחות) וכבר אמרו מנחות (ק.י) תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה ביהמ"ק בימיהם וכל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. ע"ש. וכ"כ הרב באר שבע בסוף הקדמתו. ועיין בשו"ת בנין שלמה כהן מוילנא סי' א.

אמנם כל זה לאחור שהשלים חובתו בידיעת ובבקיאות הדינים הנצרכים להלכה ולמעשה. וכמו שהסביר בטוב טעם ודעת הגאון ר' זלמן בש"ע (הלכות

דיני טהרה כשצריך לעלות להר הבית בעת סכנה ופיקוח נפש

לטבול קודם שנכנס, ויזהר להפחית ככל האפשר בנשיאת בגדים וחפצים, כדי שלא להכניס בגדים וכלים הטמאים בטומאת מת וכדו' למקדש ולמקום שאסור להכניסם, ולכן יסיר כל בגד שאינו מוכרח כמו שעון וארנק וטלית קטן. ואם אפשר, יכנס ללא נעלים. וכן יגלח ראשו בתער קודם שנכנס, שלא יכנס שם פרוע ראש (ע' רמב"ם ביאת מקדש פ"א הי"ח), או שיגלח בכל שבוע במכונה מספר אחד. וכן יזהר שמיד כשמסיים תפקידו, ירוץ החוצה בלא להתמהמה אף רגע אחד. ואם שהה שיעור השתחויה חייב כרת. [דהיינו כשיעור אמירת הפסוק ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו. דה"י ב' ז, ג]. עכ"ד.

אולם בקובץ מוריה (שנה ד' גליון ג-ד עמ' נה, במאמרו של הרב שילה רפאל) כתב, שאין איסור הכנסת דבר טמא להר הבית, שהרי אפי' מת עצמו, וטמא מת, מותרים

ומי צריך לעלות להר הבית בעת שיש סכנה ופיקוח נפש, כמו שמצוי לפעמים אצל חיילים בעת התקפת מחבלים, הורה הגר"ש אלישיב, שיש לו ליטהר מטומאת קרי, וכיון שטבילה זו היא בחיוב גמור, עליו להקפיד על כל דיני חציצה, כמבואר ביו"ד סי' קצח, ולטבול דוקא במקוה הכשר לכתחילה לטבילת אשה, ואם הוא זב, יש לספור ז' נקיים, ולטבול במים חיים (מעייין), וכן יש להשתדל למעט בבגדים שמקבלים טומאה (שאסור להכניס כלי טמא למקדש, רמב"ם ביאת מקדש פ"ג הט"ו הי"ז. וע"ע באבן"ז יו"ד סי' תנב, ובמנ"ח מצוה שסג), וישתדל ללבוש בגדים סינטטיים, ולא ילבש טלית קטן וכדומה. ע"כ. [חשוקי חמד ב"ק כה:]. ובמנחת יצחק (ח"ה סי' א) נסתפק, אם צריכים ג"כ חפיפה דוקא קודם הטבילה.

גם באול"צ ח"ג (פ"ל) כתב, שחייל שמוכרח להכנס להר הבית לשמור כשיש בדבר פיקוח נפש, יש לו

יט. עלינו לעשות כמיטב יכלתינו למנוע איסור חמור זה של הכניסה להר הבית, ולשמור על קדושת המקום, ויש לתלות שם שלט גדול להכריז בבירור על חומרת הדבר ללא פקפוק, ונכון להעמיד גם דוכן הסברה עם דפי הסבר ותודעה על חומרת איסור זה. כנגד אותם המחפשים קולות למיניהם. [וכמו שבזמנו משרד הדתות מימן יהודים שישבו שם, להזהיר את כל המבקרים שאסור באיסור חמור להכנס לכל מתחם הר הבית, וחלקו להם דפים מטעם הרבנות הראשית על חומר האיסור לעלות להר הבית]. (יט)

כשאפשר ישמור על ההלכה שאסור להכנס להר הבית באבק שעל רגליו, וכ"ש טיט וטינופת.

ובמקרה של הכרח כנ"ל אם יכול לברר היכן הגבולות של מחנה לוויה ושל העזרה וההיכל לפי כמה שיטות, כדאי שיברר זאת, ויעדיף להיות במקום שאינו מן העזרה וההיכל, לפי כמה שיטות לפחות שאפשר לנו לברר. [ולכאור' יהיה עדיף לשלוח חייל כהן. וזה תלוי אם המכניס גוי למקדש לגבול האסור עובר באיסור גמור כאילו הוא עצמו נכנס].

ומ"ש באור לציון שצריך לזהר שלא להכנס פרוע ראש, הנה מסתבר שאיסור זה אינו שייך רק בזמן הבית, ולא כשאין שם בית מקדש, שאין זה מפאת קדושת המקום אלא מחמת כבוד הבית, וכן משמע בחינוך מצוה קמ"ט, ק"ג, שהאיסור של פרוע ראש וקרוע בגדים נוהג "בזמן הבית". ואינו דומה לאיסור כניסה למקדש. [וכ"כ לנכון בדברי יעקב דיני הר הבית שער יד סי' טו]. וכ"ש שבכמה מהנידונים, יש לצרף לסניף בעלמא סברת הראב"ד שמתיר.

ובודאי שחייל שיכול מתחלה לקחת תפקיד אחר בצבא שאין בו חשש מכשול, עליו לעשות כן, פן יגבר עליו יצרו ויכנס למקומות שאסור להכנס מחמת יראה.

להשתדל בכל עוז להזהיר ולהודיע את חומרת איסור הכניסה להר הבית

לחכמי הדורות מה הם הגבולות המותרים בכניסה להר הבית.

והדבר ברור שבלתי אפשרי לדעת את מקום העזרות והחיל במדויק, ומרן אאמ"ר ע"ט רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, גילה דעתו כמה וכמה פעמים, שבשום אופן אין להקל בדבר חמור כזה, ואין לתחום תחומין בהר הבית. ועיין בתשו' ביבי"א ח"ה (חיו"ד ס"ס כו). וזו דעתם של כל גדולי הדור זע"א ושליט"א, לאסור בכל תוקף את הכניסה לכל שטחי הר הבית. ומי יבא אחר המלך, מאן מלכי רבנן.

ולכן יש להזהיר שחלילה להכנס לכל שטח הר הבית אפ"י לאחר טבילה ולצורך מצוה, בפרט שע"כ כך יבואו

בכניסה להר הבית. (רמב"ם ביאת מקדש פ"ג ה"ד). וק"ו לכלי או בגד טמא. ולכן חייל המוכרח להכנס לשם יכול ליטול בגדיו וכליו עמו. עכ"ד. [והנה הביא משו"ת תפארת צבי לרבי צדוק הכהן (ח"ב סי' כו אות יא) שתמה מדוע כל בעל קרי לא יצטרך ברכה כשטובל מפני שמכשירו לעלות להר הבית. והעלה שיש לברך על הטבילה, קודם שנכנס להר הבית בפועל. וכן הורה הגר"ש אלישיב שם, וצ"ע]. ושם העלה להתיר להכנס במעות הצרורות בארנק, שרק בצרורות בסדינו אסור.

ולענין זב, אינו שכיח (ע' ברמ"א ומשנ"ב סי' תנו ס"ב), ולכן א"צ לספור ז"ב, אם לא שיש לו סיבה לחוש לכך. [ומה שהבאנו לעיל מס' מעשי למלך, שי"א שכיום כולם כדין וזבין מדרבנן. אך זה דבר מחודש].

וכניסה ללא מנעל, ודאי מפריעה בשמירה כראוי. ובכלל, הרבה פעמים, אינו מציאותי, כי אם נזהר שלא להכנס רק בעת שיש חשש פקו"נ ממש, אין לו זמן לזהר בכל זה, ופקו"נ דוחה איסורים אלו, רק שימהר לצאת מיד בגמר הסכנה.

וכן יזהר משיחה בטלה. ולא יעשן שם, וכן יזהר מאכילה ושתייה שאינה מוכרחת למילוי השמירה. וכן

להשתדל בכל עוז להזהיר ולהודיע את חומרת איסור הכניסה להר הבית

יט) נתבאר במקורות לסעיף הקודם. והנה לאחר כניסתי לתפקיד הראשון לציון יזמתי בס"ד חתימת רבני ישראל על קריאת קודש לאסור את העלייה להר הבית, ובתאריך ו' ניסן תשע"ד, חתמו רוב ככל רבני ישראל על לשון זו: קריאת קודש. לקראת ימי חוה"מ והתכנסות המונים ליד שריד בית מקדשנו הכותל המערבי, ולאור הפרסומים של חוגים שונים, הקוראים לצבור להיכנס לחלקים מסויימים "בהר הבית" הננו לגלות דעתנו, דעת תורה, שחלילה להקל בדבר חמור זה, שיש בו חשש גדול של איסור כרת, וראוי להזהיר לרבים על כך, שחלילה להכנס לשום שטח בהר הבית. כי במשך הגלויות שגלה ישראל מארצו, לא נתברר

כ. אסור לטוס במטוס או בהליקופטר על שטח הר הבית להשקיף עליו, כי קדושת אויר העזרה וההיכל נמשכת עד לרקיע והרי הוא כעזרה. וכן יש אומרים שאסור להטיס מטוס ללא טייס מעל הר הבית אף על פי שאינו מאוייש. (כ)

ובכן עשו בשנת תשכ"ז שמשדר הדת מימן יהודים שישבו ליד מעלה המוגרבים ויזהירו את כל המבקרים שאסור באיסור חמור להכנס לכל מתחם הר הבית, וחילקו להם דפים מטעם הרבנות הראשית על חומר האיסור לעלות להר הבית. [וביום ג' אדר תש"ל רב הכותל דאז הרב מאיר יהודה גץ תלה ליד שער המוגרבים, מטעם הרבנות הראשית, שלטי הסברה "בענין איסור הכניסה להר הבית, עד כי יבא שילה". (כנזכר ביומן הכותל המערבי של הרב גץ)].

ובאחרונה פנינו לקרן למורשת הכותל המערבי, שיעשו מה שנצרך לפרסם בכל היכולת על האיסור הברור בזה, ואם אפשר ג"כ להעמיד דוכן הסברה עם דפי הסבר ותודעה על חומרת איסור זה, כנגד אותם המחפשים קולות למיניהם, וכמו כן נכשלים גם בהתגרות בישמעאלים.

ולפני כארבע שנים בישיבת מועצת הרבנות הראשית העלה אחד מחברי המועצה הצעה, להוריד את השלט הסמוך להר הבית, בשם הרבנות הראשית, האוסר את הכניסה להר הבית, ודרש לכתוב שלט חדש, שיש אוסרים את הכניסה להר הבית ויש שמתירים. אולם ב"ה אחר דיונים נערכה הצבעה, ולבד משני חברים, ההצעה הנו"ל נדחתה ע"י רוב ככל חברי מועצת הרבנות.

אסור לטוס במטוס או בהליקופטר על שטח הר הבית להשקיף עליו

[ואויר עזרה כעזרה]. ע"ש. וכן הסכימו הרמב"ן הרשב"א והר"ן בחי" שם. וכן מבואר בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרצא), ומעתה הדבר ברור שאסור ליכנס לשטח הר הבית גם ע"י מטוס או הליקופטר. וכמבואר כ"ז בילקו"י (ח"ב קרה"ת ובהכ"נ מדיני ההנהגה בכותל, ס"ו).

וכ"כ בחזו"ע ד' תעניות, שאסור לטוס במטוס או במסוק מעל שטח ביהמ"ק, משום שקדושת המקדש עולה עד לרקיע. ושאר הרמב"ם (פי"א מהל' שגגות ה"ד) שכתב, תלה עצמו באויר העזרה הדבר ספק אם אויר עזרה כעזרה, או לא, יש לפרש כוונתו לענין שהייה דוקא, וכמ"ש המל"מ שם. וכ"כ הלח"מ ש. בדעת הרמב"ם. וע"ע בשו"ת מהרי"מ ט"ח כ"ב (סי' ד), ובספר דרך המלך (להגאון רבי רפאל בן רבי דף קיא ע"ג), ובשו"ת מהרש"ם ח"א (ס"ס לה), ובשו"ת מרחשת ח"א (ס"ס ב

ההמון לפרוץ ולהכנס בטומאה לשטח העזרות וההיכל, דילפי אינשי מקלקלתא ולא מתקנתא, וכמו שאמרו בירושלמי (פ"ב דמו"ק ה"ב). וחלילה לגרום מכשול לישראל קדושים להכשל בחשש איסור חמור, ולמזהיר ולנזהר ירבה שלומם כנהר. וע"ז באו על החתום עשרות רבות של רבני ערים דיינים וראשי ישיבות קדושות.

ובמכתב נוסף לרב הכותל שליט"א, כתבנו עוד: ידוע הסכמת גדולי ישראל האמתיים לאסור באיסור חמור את הכניסה להר הבית, וכן העמידו במקום שם, מודעה מטעם הרבנות הראשית על איסור הכניסה לכל מתחם ההר. ואילו בסמוך לזה יש שלט על זמני הכניסה המתואמים עם המשטרה, ורבים נכשלים כאילו זאת הודעה עקיפה להתיר. ויש שמתרשלים להודיע חומרת האיסור, כדי שלא להכנס למחלוקת ציבורית.

אולם עלינו לעשות כל שביכולתנו למנוע איסור חמור זה, ולשמור על קדושת המקום. וכמ"ש ג"כ הגרי"ח זוננפלד בשו"ת תורת חיים (סי' קי) שיש לתלות שלט ברחוב הסמוך למקום המקדש, להודיע את האיסור של הכניסה להר הבית בזה"ז, אשר בעוה"ר יהודים רבים נכשלים בזה מבני חו"ל הבאים לבקר באה"ק, ועוברים איסור כרת רח"ל בשגגה, אע"פ שמודעה כזאת תהיה למורת רוח להחפשים מבני פריצי עמנו.

(כ) נודע מה דקיי"ל (פסחים פה:): דגנין ועליות לא נתקדשו. דכי קדיש דוד רצפה עד ארעית תהומא קדיש (זבחים כד). אבל האויר של העזרה לכאורה לא נתקדש. וע' בתוס' מכות (יב). וז"ל: אילן שהוא עומד לפניו מן החומה כלפנים, (ומותר לאכול עליו פירות מעשר שני). וא"ת דבשלהי כיצד צולין אמרי' גגות ועליות לא נתקדשו וא"כ אין לאכול מעשר שני על האילן, וי"ל דמיירי שענפיו מועטים שאין בהן ארבעה דלא חשיבי, א"נ דמיירי אף שענפיו מרובים, ואויר ירושלים כירושלים. ופי' המהרש"א, דלא אמרו דגנין לא נתקדשו אלא באויר עזרה דלא הוי כעזרה, אבל אויר ירושלים הוא כירושלים. ולפ"ז לכאורה היה מקום להתיר לטוס מעל הר הבית, דאויר עזרה לאו כעזרה. אלא שבתוס' שבועות (יז). מבואר, דאויר נמי התקדש,

מדיני ההנהגה בכותל המערבי

א. אמרו חז"ל: "מעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי של בית המקדש". ואמרו עוד: "הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של בית המקדש, שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם" (שמות רבה פרשה ב סי' ב). ומקום הכותל המערבי סמוך לבית קדשי הקדשים, שמכוון כלפי בית מקדש של מעלה ברקיע (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה). והמתפלל במקום מקודש זה כמתפלל לפני כסא הכבוד של הקב"ה, שמשם פתח פתוח לרוחה לשמוע ולקבל תפלתם של ישראל, כמו שנאמר, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. (פרקי דר' אליעזר פרק לה. ובפירוש רש"י עה"ת בראשית כח, יט). ולכן מנהג שלומי אמוני ישראל שמתפללים ושופכים צקון לחשם ורחשם ליד הכותל המערבי, שהוא שריד בית מקדשנו, ואשר נוסד על ידי דוד ושלמה. וקדושת המקום גורמת לכאים בחצרות ה' להתעורר בהתלהבות קודש ברשפי אש שלהבת יה, ולהתפלל בכוונה באימה וביראה. ואשרי המכוין דעתו בתפלה זכה וברה לפני השי"ת, שאז מובטח הוא שלא תשוב תפלתו ריקם, כמו שנאמר: תכין לבם תקשיב אזנך, כלומר: אם סייעוהו משמי מרומים לכויין לבו בתפלתו, אז בודאי שאזני ה' כביכול קשובות לקול תחנתו (ע"פ הגמ' ברכות לא.). ומצוה לנשק אבני הכותל ולחונן עפרו, שנאמר: כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. (ראה כתובות קיב.). וקדושת הכותל היא לכל אורכו של הכותל, גם במקומות שלא הורגלו (להתפלל שם. א)

וביבי"א שם ביאר, שיש גם איסור לפני עיור לא תתן מכשול לומר לגוי שיקחנו להר הבית ע"י שידה תיבה ומגדל. ע"ש.

והגרי"ש אלישיב הורה לאסור להטיס מטוס ללא טייס מעל הר הבית, כיון שאסור להכניס למקדש כלים טמאים, כמבואר ברמב"ם (כלי ביאת מקדש פ"ג הט"ז), והמטוס וכדו' הם כלי מתכות שקבלו טומאה (קני' הליכות והנהגות' לבין המצרים בשמו). אולם ע' בחזו"ע אבילות שמצדד בכי"ב לגבי כהן הטס מעל בי"ק.

אות ה). ובשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סי' קנט אות ב). ומדברי הריטב"א (שבועות יו. ד"ה טמא), מוכח שעכ"פ אויר היכל שאני.

וראה באורך בשו"ת יבי"א ח"ה (דף רמז ע"ב. חיו"ד סי' כו אות ט), שהעלה להחמיר שלא לטוס מעל שטח הר הבית והעזרה. וכן בשו"ת באר משה ח"ז (בקונט' החשמל סי' ק עמ' קנט) ובשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' נח אות ג) ובספר הר הקודש (עמ' ריד, ורטו) העלו לאסור. וע' בספר עיר הקודש והמקדש (ח"ד פ"ו עמ' מד). ע"ש.

מעולם לא זזה השכינה מכותל המערבי ונשבע לו השי"ת שלא יחרב לעולם

א) איתא במדרש שיר השירים רבה (ב, סדרא תנינא סי' כב): "הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של ביהמ"ק, למה? שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם". והוא כמ"ש באיכה רבתי (א, ס"ס לב), במעשה דפנגר שנצטווה להחריב הכותל המערבי, "וגזרו מן שמיא דלא יחרב לעולם, למה? ששכינה במערב", ולכן לא החריבו, ועכ"ז נהרג פנגר שפגעה בו קללת ריב"ז. ע"ש. וברור שהמכוון לכותל המערבי שלנו, וכן הבינו כל המפרשים.

אולם בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרמח) נשאל, מי שאנסוהו להכנס לביהמ"ק לעשות איזה מלאכה, וכשהגיע זמן תפלה נמצא עומד בין הכותל המערבי

ובית קודש הקדשים, לאיזה צד יהפוך פניו בתפלתו. והשיב בזו הלשון: "דרוש וקבל שכר יש בתשובה זו, ומ"מ דעתי היא שיהפוך פניו אל קדש הקדשים, ככל שאר המתפללים, ואפי' בזה"ז שהבית ביד גוים, שאע"פ שאמרו לא זזה שכינה מכותל מערבי, ראש הכותל גבוה כמה אמות ונמצא חולק רשות לעצמו, ולכן אף שיהיו אחוריו אל הכותל לית לן בה, ומקום בית קדשי הקדשים אפי' בחרבנו בקדושתו הוא עומד, ותו דהא אמרי' נמי שכינה בכל מקום. ותו שלא אוכל לצייר שתהיה השכינה מצויה בזה"ז בכותל מערבי בין טומאת הגוים, ומה שאמרו לא זזה שכינה מכותל מערבי, דומה למה שאמרו שכינה במערב, ר"ל

"ולא נצחה הרוח את עמוד העשן", כי המזבח של מטה מכון נגד המזבח של מעלה, וע' במנחות (ק). לעולם זאת על ישראל, זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. וע' בתוס' (שם): "מדרשות חלוקים, י"א נשמותיהן של צדיקים, וי"א כבשים של אש". וזהו שרמזו ביום חנוכת המשכן והמזבח, כי היום ה' "נראה אליכם", "אהרן - מיכאל". אהרן חונן לכהן גדול למטה, ומיכאל חונן לכהן גדול למעלה. והקריב נשמות נדב וביהוא לפני השי"ת. ואכמ"ל יותר. וע' בשו"ת הרדב"ז ח"ב הנ"ל. ובספר שער החצר (ס"ר רצג).

ואיתא בתנא דבי אליהו (רבה פכ"ח), פעם הגיע רבי נתן למקום ביהמ"ק, ומצא ביהמ"ק חרב וכותל אחד עומד, אמר, מה טיבו של כותל זה, אמר לו אחד, אני אראך, נטל טבעת ונעצה בכותל, והיתה הטבעת ההיא הולכת ובאה, עד שראה כביכול את הקב"ה שהוא שוחה וזוקף ועומד ומיליל, שנא' הילל ברוש כי נפל ארו (זכריה יא).

ואמרו בזה"ק (שמות ה:): אר"י, מעולם לא זזה שכינה מכותלי דמערבא דבי מקדשא, דכתיב הנה זה עומד אחר כולנו, והוא ראש אמנה לכל עלמא. ואמרו שם, מראש שניר וחרמון מאתרא דאורייתא נפקת לעלמא ולמה לאגנא על ישראל ממעונות אריות אלין עמין עכו"ם. ע"כ.

ועוד אמרו בזה"ק (פר' משפטים קטז), אמר לון רעיא מהימנא וכו', שכינתא תתאה כותל מערבי דירא דיליה, על שם דאיהו תל שהכל פונים בו וכו', ודאי שכינתא איהו תל דיליה, על שם קווצותיו תלתלים שחורות כעורב. ואוקמוה על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות וכו'.

הכותל המערבי הקיים לפנינו - איננו מכותלי בית המקדש ממש

שיש באדם עצם אחד שנשאר בקבר הנקרא לוז, ועליו יבנה הגוף לתחית המתים. ויש שם גם חלק מן הנפש והיא נקראת הבלא דגרמי. כך כביכול לגבי ביהמ"ק, נשאר הכותל המערבי, והוא סוד זה, לוז שעליו יבנה הבנין לעתיד לבא, ואותה הקדושה השורה עליו נקראת הבלא דגרמי. ע"כ. וכ"כ הרמ"ע מפאנו (מאמר היסודות ד"ה ואפשר), ובס' תפארת יהונתן (בראשית ב, ד). ובס' אמרי פנחס (שער א אות קלה).

ובספר תורת המנחה לתלמיד הרשב"א (פרשת פקודי) הקשה במ"ש בגמ' הנ"ל (תענית ה). בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר (הושע יא ט), נשבע הקב"ה שלא יכנס

במערבו של עולם, וצד מערב נקרא כותל מערבי, ומה שאמרו בשיר השירים רבה, הנה זה עומד אחר כולנו וכו', לפי שכותלי ביהמ"ק מכון כנגד עולם העליון, וכותל מערבי מכון כנגד השכינה, ולכן לא חרב עד היום הזה". עכת"ד.

ומרן אאמו"ר העיר ע"ז, דהנה השיאו לדבר אחר, שהמכון כלפי מה שאמרו שהשכינה במערבו של עולם (ע' ב"ב כה). ומה שטען "שלא אוכל לצייר שתהיה השכינה מצויה בזה"ז בכותל מערבי בין טומאת הגוים", תמוה, שהרי גם הרב מודה שביהמ"ק בקדושתו עומד אע"פ שנמצא ברשות הגוים בזה"ז. והיינו כמ"ש הרמב"ם (פרק ו' מהל' בית הבחירה), ע"פ הפסוק והשמות את מקדשיכם, אע"פ ששוממים הן, בקדושתן הן עומדים. וכ"כ הרדב"ז עצמו בתשובה ח"ב (ס"ו תרצא). וא"כ גם לגבי הכותל המערבי ה"ה והוא הטעם. ומ"מ לדינא בודאי שצדק הרדב"ז בעיקר דינו שצריך לכוין פניו כנגד בית קדשי הקדשים. וע' נחל אשכול (סוף עמ' נט). וי"ל ע"ד. ודו"ק. (וע"ע במדרש רבה פרשת נשא פרשה יא ס"ג).

וע' בילקוט שמעוני תהלים (רמז תשיג): "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, למה מזמור שיר? כנגד ביהמ"ק של מעלה וביהמ"ק של מטה, א"ר חסדא, לית מילתא פליגא, שביהמ"ק של מעלה מכון כנגד ביהמ"ק של מטה". ונראה שזהו כמו שאמרו בתענית (ה): "אמר הקב"ה, לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה, והיינו דכתיב, ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו". כי הם מכוונים יחדיו זה לעומת זה, וזה שער השמים. וירושלים ומקדש שוות לענין קדושתם הנצחית מפני השראת השכינה, כמ"ש הרמב"ם (סוף פ"ו מהלכות בית הבחירה). ובברכות (נח). והנצח זו ירושלים, וההוד זה ביהמ"ק. ובזה יש לרמוז:

ואמנם אף שהכותל המערבי הקיים היום אינו מכותלי ביהמ"ק ממש, מ"מ כוונת המדרשים הנ"ל גם לכותל הר הבית, וכמ"ש בשו"ת אג"מ ח"ד (יו"ד ס"ג סג אות ה' ואת יא). והוכיח כן מדברי הרמב"ם (פ"ח מהלכות מעילה ה"ד) שכתב: כשבנין במקדש אין לוקחין עצים ואבנים מן ההקדש וכו' גזירה שמא יהנה בצל הבנין או ישען על אבן או קורה בשעת מלאכה וכו'. וע"כ שכוונתו על הכתלים בהר הבית, דאי נימא דאיירי במקדש ממש, הרי בלא"ה אין ישיבה במקדש. [אלא דאי משום הא י"ל דמ"ש שמא יהנה מהצל וכו' אינו דוקא בישיבה]. **ובשם** הרמח"ל כתבו (ליקוטים מכתבי הרמח"ל), שכמו

בירושלים של מעלה עד שיכנס בירושלים של מטה. והרי במדרש הנ"ל (שמו"ר ב, ב. מדרש תהלים יא) מפורש שלא זזה שכינה מכותל המערבי, דכתיב הנה זה עומד אחר כתלנו וגו' (שה"ש ב ט), וכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים (דה"י ב' ז טז), ונא' (תהלים ג) קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה, אע"פ שהוא חרב הרי הוא בקדושתו וכו', וכתיב עיניו יחזו, עפעפיו יבחנו בני אדם, אע"פ ששכינתו בשמים, עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני"א. וכן אמרו הנכנס במקדש בזה"ז בטומאה חייב כרת, דכתיב והשמותי את מקדשיכם (ויקרא כו), אע"פ שהם שוממין בקדושתן הן עומדין.

ותירץ, שציון לחוד וירושלים לחוד. כי לשעבר לא היתה השראת השכינה כי אם בציון ולא בירושלים, ולעתיד לבוא תתפשט ותתראה גם בירושלים, הה"ד יקראו לירושלים כסא ה' וגו' (ירמיה ג, יז), וכתיב לכן כה אמר ה' שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה וגו' וקו ינטה על ירושלים (זכריה א, טז), וכתיב וידעתם כי אני ה' אלקיכם שוכן בציון הר קדשי והיתה ירושלים קדש וגו' (יואל ד, יז), כלומר כשם שהיתה השכינה בציון תהיה גם בירושלים. [ועוד כתב, שזה תלוי בסוד בקרב שנים תודיע (חבקוק ג, ב), וידע אלקים (שמות ב כה), ושכנתי בתוכך וידעת וגו' (זכריה ב טו), ואם אתה מן המשכילים והשגת מה הוא ענין הידיעה, ידוע תדע שהוא כן].

וסיים, דמ"מ קביעתה במקדש היא, וזהו המקום הקבוע לה, ושאר המקומות כבתי כנסיות וכבתי מדרשות היא שורה שם, אבל לא דירת קבע כי אם דירת עראי. וזה כמשל לשמש, שנתן אותו השם ית' ברקיע השמים ושם הוא קבוע, ואע"פ כן הוא מאיר על הארץ, וכל בית שהוא מוכן ומכוון לשמש ניצוץ השמש נכנס בו לפי שעה. וכך בענין השראת השכינה, שאע"פ שהיא קבועה בביהמ"ק ואינה זזה משם, ושם חביון עוזו, קרנים מידו לו יוצאים ונוצצים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וכ"ה אומר ואהי להם למקדש מעט בארצות וכו' (יחזקאל יא טז). ובלבד שיהיו אותם בתי כנסיות ובתי מדרשות מוכנות וגם מכוונות לשכינה, פ"י שיהיו מכוונים בבנינם בחלונות כנגד ביהמ"ק, והתפלה תהיה בכוונה ובלבב שלם, וההליכה להם תהיה בחשק ובתשוקה, וגם הישיבה והעמידה בתוכם תהיה בחיבה ובאהבה רבה. ע"כ.

וכתב מהרח"ו בס' עץ הדעת טוב (פ' ויצא) שעל זאת אמר יעקב אע"ה, אכן יש ה' במקום הזה, פ"י אפי' אחר החורבן, שאע"פ שאז "אנכי" זרע ישראל ההולכים בגלות בארצות הגוים, "לא ידעתי", כי הייתי

בחו"ל, ולא הניחוני האומות לעלות בכל ג' רגלים לראות פני ה' ככתחילה, שהשכינה לא זזה מכותל המערבי להיות שם תמיד ממתנת עד שיחזרו ישראל למקומם. וזה הובטח יעקב אע"ה בחלום.

וכ"כ בס' פרדס יוסף (פ' ויצא שם, ע"ש מס' אזור אליהו סי' קצד), שעל זאת אמר אכן יש ה', כלומר יש ה' לעולם במקום הזה אפי' בחרבנו, ואנכי לא ידעתי זה. **וע'** בס' חסד לאברהם (מעץ א נהר כה), שאף שחרב ביהמ"ק לא שלטו הקליפות בא"י, אלא עד תשלום החורבן ואח"כ נסעו, והגוים הללו היושבים בא"י מיום החורבן והלאה, אינם דוחים את השכינה בחורבנה ממנה, אלא תמיד היא עומדת בכותל המערבי, כי מעשי הגוים וחטאתם אינם פוגמים רק חילול שמו בגלות, ואנחנו עומדים בחיק האם והיא בוכה עמנו ומנשקת את עפר משכנה.

והגרי"ח בס' בניהו בן יהוידע (פסחים קיח). כתב שחלק האור הנקרא בשם כנסת ישראל, ונקרא ג"כ שכינה, והיא השורה על ישראל בביהמ"ק, אחר שחטאו ישראל נסתלק אור השכינה הזה מביהמ"ק, וחנה בכותל המערבי, וז"ש בגמ' (פסחים קיח:) אמרה כנסת ישראל, שמוני בניך כחולדה הדרה בעקרי בתים, כי היא שורה בכותל המערבי בלבד. ע"כ. ויש להוסיף, שגם ארון הברית עם הלוחות, הוצרך להטמן במחילות. ובתולדות יעקב יוסף (פ' אמור) הביא שאחרי החורבן ציון שדה תחרש, וזיבלו על הכותל המערבי, עד שקם תוגר אחד ופיזר מעות על מקום ההוא, ופינה המקום. ע"כ. וכ"ז נגזר בעוונותינו, ועל זאת צריכים לזכור את החורבן בפרט בעת תיקון חצות. וכתב בס' קב הישר (פרק גג), שקבלה אמיתית בידינו, שכל מי שבלבו תדיר צער על גלות השכינה, זוכה לכתר תורה. **וע'** בס' שערי הלשם (ח"א סי' ה), שאור שכינתו ית"ש שבביהמ"ק, ולא זו מכותל המערבי לעולם, מתפשטת בתורה ובישראל, כמ"ש ושכנתי בתוכם.

ומה שכתבנו שמצוה לנשק אבני הכותל ולחונן עפרו, ראה בגמ' (כתובות ק"ב). ובזהר חדש (איכה דף ג:): איתא שאמרו ננשק כותלי היכלא. ובס' חרדים (פרק נט) כתב, צריך לחבב את ארץ ישראל ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו, כי תחילת העון שנקבעה לנו בכיה לדורות, יען מאסנו בה, שנאמר וימאסו בארץ חמדה, ובפדיון נפשו מהרה יהיה, כתיב כי רצו עבדיך וכו', ולפיכך היו האמוראים מנשקים עפרותיה ואבניה בבואם אליה, וטוב לשורר שיר ידיות שחיבר ר' יהודה הלוי אליהם באהבה רבה. ע"ש.

הקדושה. וראייה ממדרש ילקוט יחזקאל, "ויצא כבוד ה' מעל מפתח הבית", משל למלך שיצא מפלטין שלו והיה מנשק בכתלים מגפף בעמודים, ואמר הוי שלום ביתי הוי שלום פלטין שלי, כך היתה השכינה מנשקת ומגפפת בכית המקדש הוי שלום ביתי ומקדשי".

ויש שנהגו לעשות תיקון חצות בכותל המערבי דייקא, ובפרט בליל שישי, וכן אמירת הקינות בת"ב, אך כ"ז כשנעשה מבלי ביטול תורה, כי אין לך דבר המעולה על לימוד התורה לאמיתה, ידיעת ההלכה למעשה על בוריה.

מי בנה את הכותל המערבי

וגם הרחיבו מקום הכותל, ע"י הריסת המבנים שהיו מכסים את שטח הכותל, והבנין החדש אשר נבנה על אבני הכותל המערבי, י"ח שורות במספר, נבנה ע"י השר הצדיק דורש טוב לעמו ר' משה מונטיפיורי ע"ה, לשמירה ולהגנה מן הערבים הפראים שלא ירמסו ברגליהם הטמאות על אבני הכותל הקדושים. וכמ"ש בספר מסעות ירושלים עמוד ס"ן. וע' בזבחים (כד.) ובתוס' ד"ה הואיל. אך ע' בספר זכרונותיו של ר"מ מונטיפיורי (משה וירושלים, ורשה, עמ' 74) שמפעלו היה להקים גגון מחסה למתפללים, והדבר לא יצא לפועל. וכן ידוע שסייע בתשלום כופר לשם רשות תפלה, ושהיה שותף בנסיון לרכוש את שכונת המוגרבים. אך אין זכר לכך שהנדיב הג"ל בנה שורות ונדבכים בכותל.

וע' בשוחר טוב (פרק עו) א"ר ברכיה, מתחלת ברייתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלים והיה מתפלל בתוכה, שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון וכו', וכיון שגרם החטא נאמר: ויחמוס כגן סוכו שיחת מועדו, מקום שהיה מתוועד בתפלה. ובברכות (ו.) איתא, והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי, תפלתם לא נאמר אלא תפלתי, מכאן שהקב"ה מתפלל, ומאי מצלי? יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו'. נמצא שביהמ"ק הוא בית תפלתו של הקב"ה. ובפרט שהוא מכוון כלפי ביהמ"ק של מעלה. והמתפלל יערה עליו רוח ממרום לקדושה וכוונה טהורה. [וכתב המב"ט בס' בית אלקים] שער התפילה פ"ה) דלכן מתפללים כל העולם מול המקדש, כיון שלעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי, וצריך להפוך פניו אל מקומה, כיון שהמתפלל בתפלתו, מדבר לנכח, כאלו מדבר עם השכינה].

ומ"ן החיד"א בס' מדבר קדמות (מערכת ב אות כא), הביא מה שהקשו בירושלמי (ע"ז פ"ג), איך נבנה ביהמ"ק על גבי הר, והלא כל מקום שאתה מוצא הר

ובס' קב הישר (פרק ו) הביא מדרש, ראה כמה גבוה הקב"ה מן עולמו, ואדם נכנס לביהכ"נ ומתפלל אחורי העמוד ומתפלא פניו אל הכותל, ואם הוא בדרך יהדר אפיה לאילן נפי', שיתפלל ליד עין. וביאר שיש סוד נפלא בתיבת כותל, דאיתא בתיקוני זוהר שהוא תיבות כ"ו ת"ל, כ"ו הוא שם ה', ת"ל קאי על בית המקדש, שהוא כותל מערבי תל שכל פיות פונין לשם. ולכן בעת התפלה יהפך פניו אל הכ"ו ת"ל ואח"כ יתפלל בהכנעה ובאימה, כי כותלי ביהכ"נ הם קדושים מאוד ואור השכינה חופפת עליהם תמיד, ולכן מנהג כשר לנשק הכותלים של ביהכ"נ מחמת

ומי בנה את הכותל המערבי, הנה מצינו בילקוט שמעוני (שמואל ב רמז קמד): "כתוב אחד אומר: האתה תבנה לי בית, וכתוב אחד אומר: לא אתה תבנה לי הבית, אלא שאתה מיסדו ואין אתה משכללו". והוא כמ"ש בסוכה (נג.) שדוד כרה השיתין של יסוד ביהמ"ק. והוא במקום שנקבע במשותף ע"י שמואל ודוד בהיותם עוסקים בנויו של עולם. וכמ"ש בזבחים (נד:). ואפשר שתחלת יסוד הכותל המערבי נעשה ע"י דוד, ולכן לא שלטה בו ידי צר ואויב, וכמ"ש בסוטה (ט.) "רגנו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה", אל תקרי נאוה תהלה, אלא נוה תהלה, אלו משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם, דוד, דכתיב טבעו בארץ שעריה, משה, דאמר מר: משנבנה בית ראשון נגנו אהל מועד תחת מחילות של היכל. וראה במהרש"א בח"א (סוכה נג.).

והרה"ג ר"מ חאגיז בספר אלה מסעי כתב וז"ל: וכותל זה לא נחרב מעולם, יען הוא בנוי ומיוסד על היסודות שבנה דוד, שלא שלטה בהן ידי אויב כלל, כאשר עינינו הרואות שעדיין האבנים בקומתן ובצביונן עומדים, כאילו יצאו עכשיו מיד האומן האלהי, אשר תקע ויסד כמעט בדרך נס, שאינו בדרך הטבע לפי גובהן ועוביין, ומן הנמנע שיעשה כן ע"י בני אדם, כי אם בסיוע אלהי דוקא. וכמ"ש והבית בהבנותו. וכן האר"י ז"ל סמך ידו על הכותל המערבי. עכת"ד.

והובא בספר חיבת ירושלים, מאמר מורא מקדש (סי' ט). והוסיף, דמ"ש במא"י שהכותל המערבי הנשאר הוא מימי שלמה, ואינו כל רוח המערבי רק חלק ממנו באורך ג' אמה בערך, והם תשע שורות אבנים גדולות, והשורה העשירית בתוך הקרקע, ולא נראה ממנה אלא כטפח. וכ"כ באהבת ציון, שהכותל נשאר מבנין שלמה, עכ"פ היסוד הוא מדוד המלך ע"ה, וכמ"ש הר"מ חאגיז הנ"ל. ע"כ. [וכיום גילו עוד נדבכים בעומק,

ב. אף על פי שאמרו חכמים, לא יתפלל אדם במקום פרוץ, כמו בשדה, מכל מקום המנהג פשוט להתפלל ברחבת הכותל המערבי, אף לאחר שהרחיבו את המקום ונראה קצת כמקום שאין בו מחיצות. ותפלה בצבור עדיפא על תפלה בכותל המערבי ביחיד. (ב)

רבי משה חאגיז בספר אלה מסעי, שהנוצרים כיסוהו במצות ראשיהם והשולטן המוסלמי רצה לגלותו ופיזר שם זהב שיבואו ההמון ויגלוהו. ועכ"פ בתקופת הרדב"ז כבר היו מתפללים במקום הכותל המערבי. ובס' דרוש דרש (עמוד צ"א) כתב, שהתפלה ליד הכותל המערבי מועילה מאד, ועדיפא אף מברכת הצדיק, משום שהוא מפורש להדיא בנביא (מלכים א' פ"ח) ששלמה המע"ה ביקש שהתפילות שם יענו, משא"כ ברכת הצדיק שהוא רק דרשה מהפסוקים, אך עדיף שיקיים שניהם, והקדימה היא לתפילה בכותל. יובס' אוסרי לגפן (ח"ח דף ת"ז אות י"ד) כתב, ע"פ רוב השכינה נמצאת בכותל, והזמן הקבוע לה הוא מחצות הלילה עד חצות היום].

ובשו"ת משנה הלכות ח"י"ג (סי' ה') הביא מס' האשכול, שאין תפילת עכו"ם ועבד נשמעת, ועל זה התפלל שלמה המע"ה, שאפ"ה בביהמ"ק תתקבל תפלת כל א'. ול"ק מישמעאל שה' קיבל תפלתו, דשא"ה שהיה בנו של א"א, והוא התפלל עליו: לו ישמעאל יחיה לפניך, ולכן נתקבלה תפלתו. ע"ש.

מותר להתפלל ברחבת הכותל אע"פ שאין שם מחיצות

ושם נעקד יצחק, ומעולם לא זזה משם שכינה מעולם ועד עולם, לכן אימת השכינה על המתפלל שם. וכ"כ הרא"ש. וע"ע ב"ד"ע (פרשת בא דל"ט ע"ב) שכן מתבאר שם, דהגם שאינו מקורה ואינו מוקף מחיצות מכל עבר, אימת השכינה עליו. וכ"ה בס' נהר שלום (סי' צ' ס"ה) דליכא חששא שלא חל עליו אימת המלך, דאדרבה איכא טפי מורא שכינה. והט"ז כתב דהעיקר שלא היה פרוץ.

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סי' יח ד"ה ב) שאע"פ שמקום הכותל המערבי אינו מוקף מחיצות, מ"מ המקום הוא נורא וקדוש ולבו של אדם נכנע בתפלתו שם.

ובישועות יעקב (סי' צ סק"ג) כתב בטעם דין זה, דהוי כתפלה בבית שאין בו חלונות, שהמקום סתום ואין מקום התפלה ניכרת, וכמ"ש המהרש"א בפרק אין עומדין, וכן במקום פרוץ אין מקום ניכר לקבלת תפלתו. ובדעתו שתפלתו היא כ"כ רצויה ומקובלת שאינה צריכה מקום מיוחד דרך אר"י, ועל כן מיקרי חצוף. וע"ש עוד.

גבוה בידוע שיש שם ע"ז, ומשני ע"י נביא. והביאו התוס' שם. והביא ממהר"א רוזאני שתיירץ, שמצא מדרש רז"ל שהתפלל על אבן השתייה יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על ישראל וכו', ואמרו בזוה"ק שכל מקום ששרתה קדושה אין עוד כח לשרות סט"א, ומאחר שהקב"ה בעת הבריאה התפלל שם שוב אין רשות לסט"א לבא שם. ע"כ. וכ"כ בספרו יוסף תהלות על התהילים (פרק מג) ושמה"ט, אפי' אם יעבדו ע"ז במקום המקדש, הוא מעשה קוף ושחוק בעלמא, כי אין הסט"א באה שם כלל. ונדינים אלו נתבארו לראשונה בילקו"י מועדים (מדיני הר הבית והכותל המערבי) ע"פ ירחון קול סיני גליון עא, תשכ"ח). ושוב נדפסו בתוספת בחזו"ע ארבע תעניות].

וכן היו נוהגים מדורות קודמים להתפלל ליד הכותל המערבי, וכמבואר בתשובת הרדב"ז (תרומה, תרצא). **ואמנם** הרמב"ן באגרתו סיפר על מסעו שהגיע לארץ הקודש בשנת ה' אלפים כ"ז, ולא הזכיר את הכותל כמקום תפלה, וכתב שהתפלל בהר הזיתים. ויתכן שהכותל היה מכוסה אז בעפר ובאשפה, וכמו שסיפר

(ב) נודע מה שאמרו בגמ' ברכות (לד:), לא יתפלל אדם במקום פרוץ, כמו בשדה, ופרש"י, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר. (ש"ע סי' צ ס"ה). מ"מ המנהג פשוט להתפלל ברחבת הכותל המערבי, אף לאחר שהרחיבו את המקום ונראה קצת כמקום שאין בו מחיצות. וכן מותר להתפלל במערת המכפלה, ובפרט כיום שיש שם מקום מיוחד לישראל להתפלל שם, ואין שם אלא ס"ת וספרי קודש. ולכן אין מקום להחמיר שלא להתפלל שם. וכן מותר להתפלל בקבר רשב"י במירון, ובקבר רחל, ובקבר רבי מאיר בעל הנס, ובקבר שמעון הצדיק, ובקבר שמואל הנביא, ומוהר"ן, ליד המצבה, וכל כיו"ב. וכן מותר להתפלל בחצרות בתי כנסת. כמבואר בילקו"י א"ח סי' רצ סעיף יב].

והרבר ברור שהמקום המקודש של הכותל, גורם להתלהבות והתרגשות נפלאה למתפללים לפני הכותל. וכמו שהסביר כיו"ב מהר"י עייאש במטה יהודה (סי' צ סק"ב), דברי התוס' (ברכות לד: ד"ה חציף עלי מאן דמצלי בכקתא), וא"ת הכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה. וי"ל דהתם מיירי בהר המוריה כדאמרי' בפסחים (צ). דר"ל שהואיל והוא מקום קדוש ששם בנה נח מזבח לה',

ומתפלל ואחוריו לביהכ"נ, מזלזל לביהכ"נ, והרי הוא כאותם שאמר בהם, ואחוריהם אל היכל ה'. שהרי ביהכ"נ עומד באמצע כמגדל. וכל ביכ"נ מקדש הוא. אבל העומד בתוך ביתו ומתפלל כנגד אר"י כראוי, ואחוריו אל כותל ביתו שהוא כותל ביה"כ, אין בזה זלזול וכו'. ע"כ. ומבואר, דשרי להתפלל בחצר ביהכ"נ. ואמנם המג"א כתב, שבזוה"ק משמע שיש להתפלל דוקא בבית.

אך בספר בתי כהונה האריך בזה, והעלה דמקום מוקף מחיצות אף שאינו מקורה ש"י. וכתב מרן החיד"א בכרכ"י (סק"ב) שכן המנהג בירושלים שהצבור מתפללין בביהכ"נ גם במקום שאינו מקורה, ורבנן ותלמידהון מתפללין בחצרות בתי המדרש. ע"כ. וי"א דמה שהראשונים השמיטו לדין זה הוא בדוקא, דהא חזינן ביצחק שהתפלל בשדה. אלא שדין זה נתבאר בש"ע, ולפ"ז תמה בס' שערי תפלה (סי"ד) דהיאך אנו מתפללין ליד הכותל המערבי, מקום שאינו מוקף מחיצות ואינו מקורה.

וזה אינו, דכמצאיות מקום הכותל מוקף כיום מימין ומשמאל, והגם שאינו מקורה כבר כתבו המג"א והט"ז, דאין קפידא שיהיה המקום דוקא מקורה (והעיקר שלא יהיה פרוץ לגמרי כמו מדבר). ועיין בשע"ת (סק"א) ובמשנ"ב (סק"ב).

ויש שהוסיפו, שכל האמור בגמ' ובש"ע הוא דוקא ליחיד העומד בבקעה להתפלל, אבל כשהצבור מייחדים מקום להתפלל לפרקים, דין מקום זה כרחבה של עיר כמבואר במגילה (כו). שמקבל קדושה כבית כנסת. וכדמוכח מדברי הרמב"ם (הל' תפלה יא, כא). וכ"כ להדיא בריא"ז בפסקיו לברכות (פ"ה דברכות ה"ז), שאם היו עשרה מתפללין, אין בו משום חציפות. הובא ביפה ללב ובכה"ח (סי' צ' אות לא), שכותב, דרך חציפות להתפלל אדם בבקעה במקום שהרבים מצויים שם, ואם היו מתפללין שם עשרה אין בו משום חציפות. ובס' דברי שלום (ח"ה עמ' תכא) ה"ד הריא"ז, וציין שכ"כ האשכול (הל' תפלת מנחה וערבית), וספר הבתים. וזה דלא כדמשמע מהכרכ"י דאפ"ה הוי חציפות.

ובספר משכנות לאביר יעקב ח"א, האריך לבאר כי המקום שאנו מתפללים לפני הכותל המערבי נתקדש בקדושת בית כנסת, ול"ד לרחבה של עיר. ע"ש. ולכן אין לפקפק בזה כלל. [ראה בילקו"י ח"ב עמ' תטו].

וב"ז ככותל המערבי, אבל בעצרת הנערכת במקום פתוח, והוא עראי ליום אחד, אם אפשר עדיף להתפלל בביהכ"נ, ומ"מ בשעת הצורך או כשיש חשש שיעבור זמן התפילה אפשר להתפלל שם, לקיים ברוב עם

והנה במעדני יום טוב (שם) תמה, אמאי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו דין זה. ע"ש. ובחי' הרש"ש כתב, דבקתא היינו בית צר, כמו שאמרו בבית ולא בבקתתי (כתובות נד. קג), וכן בשבת (עז): ביקתא - בי עקתא. והטעם הוא כמו שפירשו תר"י על הא דאמר' לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות, שע"י ההבטה דרך החלונות הפתוחים כנגד המזרח נגד ירושלים, יכוין יותר בתפלתו לפני המקום ב"ה, ותהיה תפלתו מקובלת ורצויה. ע"כ. ומרן אאמו"ר זיע"א בחידושו לברכות (לד): כתב, שכיוון בזה לדברי הגאון בעל שמן רוקח בתשובה (תליאתה א"ח סי' יח), דבקתא היינו בית צר שאין בו חלונות, כההיא דכתובות ושבת, והיינו חציפותיה כי במקום שיש חלונות לבו נכנע ונשבר, כמו שפירש רש"י. ויישב בזה השמטת הראשונים.

ובשמן רוקח הנ"ל תירץ עוד, שגם הם מפרשים כרש"י, אלא דס"ל לרב כהנא כריב"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, ולא ס"ל דאבות תקנום, ומש"ה לא ס"ל דרשא דויצא יצחק לשוח בשדה זו תפלה. ובזה מתורצת קושית התוס' מהפסוק ויצא יצחק לשוח בשדה, ולכן כיון דאנן קיימא לן תפלות אבות תקנום ודרשת לשוח בשדה זו תפלה ליתא לדינא לדרב כהנא. ע"ש. אך בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' סב) תמה על תירוצו זה. דהרי הרי"ף והרא"ש עצמם השמיטו הת"כ דריב"ח. וכתב במעדני יום טוב (כפ' תפלת השחר), ואע"ג דתניא נמי כוותיה דריב"ק, השמיטו גם הרי"ף, משום דמסקינן בגמ' דאף ריב"ח מודה דאסמכינהו רבנן אקרבנות. דאלת"ה תפלת מוסף לריב"ח מאן תקנה. ע"כ. ור"ל כיון דריב"ח בע"כ צריכא ליה ברייתא דריב"ל, וריב"ל לית ליה לברייתא דריב"ח, לכן פסקו כריב"ל דסייעתא דידיה עדיפא, הרי דאדרבה הרי"ף והרא"ש ס"ל כנגד תמידין תיקנו, ושפיר תמה המעדני יום טוב על שהשמיטו לדרב כהנא. וע"ש מה שהאריך בזה.

והנה בתשו' הרמב"ם (פאר הדור סי' קג) נשאל, בחצרות שאינם בית מדרש שעומדות לדרום ביהכ"נ, כשמתקבצין שם קהל למילה, יש להם להתפלל או לא. והשיב, כל החצרות הסמוכות לביהכ"נ שנמצא הכותל בינם ובין ביהכ"נ, מותר להתפלל באותן החצרות בין יחיד בין צבור, בין שיהיו פני המתפלל מכוונות כנגד כותל ביהכ"נ, בין שיהיה כותל ביהכ"נ כנגד אחוריו. ולא חלק אדם בזה מעולם, ולא עלה על לב חכם ששמענו שמעו שיש בזה שום איסור בעולם, דמימרא דרב הונא אינה אלא בביהכ"נ העומד לרחבה, ופנוי מכל סביביו, נמצא העומד אחורי ביהכ"נ הזה

ג. קבלה בידינו שהתפילה בכותל המערבי מתקבלת ברצון ואינה חוזרת ריקם, מאחר שלא זזה השכינה משם. ולכן יש שנהגו בעת צרה להתפלל ארבעים יום רצופים בכותל המערבי, שזו מועיל לישועה. ואם יש חשש לביטול תורה, יכול להסתפק כששולח שליח למי שבלאו הכי הולך בכל יום לכותל המערבי. ג)

ד. לפיכך חובה קדושה להכנס ליד הכותל המערבי ביראת כבוד ובכבוד ראש, וחלילה להקל ראש כלפי הקודש, שיש קדושה בכל רחבת הכותל כדין קדושת בית כנסת. ולכן אסור להכנס לשם בגילוי ראש, בין אנשים ובין נשים. והנשים אשר מוזהרות ועומדות שבכל הליכתן חייבות ללבוש בגדי צניעות, כל שכן שמוזהרות בלכתן אל הכותל המערבי, לכל יכנסו בבגדים

הדרת מלך. ובפרט אם הדבר כרוך בקידוש השם, להראות את כוחה של היהדות הנאמנה. המערבי ביחיד, ראה בשו"ת אז נדברו (ח"א סי' מד).

מקור הסגולה לתפלת ארבעים יום רצופין בכותל המערבי

גם מכח תפלת שלמה המלך שביקש שכל המתפלל במקום הקדוש תפלתו תתקבל. וזה רק אם יזהר כראוי בקדושת המקום. וכתבו שיש קבלה, שמי שצריך ישועה וגר רחוק מהכותל, ילך ארבעים יום רצופין לביהכ"נ אך ורק למטרה זו, ויתן משהו צדקה ויאמר כל פעם שכשיעזור לו הקב"ה יאמר כל נשמת, וכ"ש כשהולך לכותל המערבי עדיף טפ"י. (תשו"ה"ה, הקסד).

ומובא שהמהרי"ל דיסקין, מעולם לא הלך להתפלל בכותל המערבי, ומקובל אצל תלמידיו, שהטעם הוא, משום שחשש שמא כשיגיע לכותל יתעלף, ולעתים תכופות היה מסתכל מחלונו לעבר הכותל, והיו עיניו זולגות דמעות. (מוע"ז ח"ה סי' שג).

ג) כן הביא בשם מהר"י פרחי זצ"ל בס' טוב ירושלים, שקבלה בידינו שהתפילה בכותל המערבי מתקבלת ברצון ואינה חוזרת ריקם, מאחר שלא זזה השכינה משם.

וכ"ה בספר צדיק יסוד עולם (על הרה"ק רבי שלמה מזוועהיל זיע"א ח"ב עמ' ט) שהיה מייצע בעת צרה וחולי רח"ל, ללכת להתפלל ארבעים יום רצופים ליד הכותל המערבי. ואמר שאנשים המתגוררים רחוק מהכותל יכולין לעשות שליח ע"ז ולבקש מאנשים הגרים בקירבת הכותל המערבי שיתפללו עבורם. וע"ש עוד בעמ' פו.

ויש שהעירו שהכותל המערבי מסוגל לקבלת התפלה

נוסח תפילה לאומרה על יד הכותל, מיוחסת להגאון בעל החיי אדם

מחלה - כל תפלה כל תהנה אשר יהיה לכל האדם ולכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגעו ומכאבו ופרש פניו אל הבית הזה. ואתה תשמע מן השמים מכוון שבתך וסלחתך ונתתה לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה לבדך ידעת, את לבב בני האדם, למען יראוך ללכת בדרכיך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבותינו. ואתה ברחמיך הרבים השיבות לו (מלכים-א ט, ג): "שמעתי את תפלתך ואת תהנתך אשר התחננתה לפני, הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם, והיו עיני ולבי שם כל הימים". ועתה קיים נא את דבריך הטוב, ושמע תפילתי אשר אני מתפלל לפניך במקום הזה, ואל יעכבו עוונותי לשמוע תפילתי, כך בטחתי אל אבושה.

ויש שהביאו תפילה לאומרה על יד הכותל, מיוחסת להגאון בעל החיי אדם. "הר"מ ה' או"א, מלך רחמן, שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו, גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי וקרב פזורינו מבין הגויים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ, והביאנו לציון עירך בונה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם, לשמור חוקיך ולעשות רצונך בלבב שלם.

אנא ה' האל הנאמן, יאמנו נא דברייך הטובים אשר אמרת לשלמה מלךך בהתפללו לפניך על אודות הבית הזה וכך אמר בתפילתו (דברי הימים-ב ו, כח-לא): "רעב פי יהיה בארץ הברך פי יהיה שהפון וירקון ארבה וחסיל פי יהיה פי יצר לו אויביו בארץ שעריו כל נגע וכל

לא צנועים, כגון ללא שרוולים, לא תהא כזאת בישראל. ומצוה להודיען חומר הדברים בלשון רכה, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. [ויפה הנהיגו, שהרבנות היא האחראית על רשות הכותל, ודואגת לכך שנשים צדקניות נותנות בידי הבאות לכותל המערבי כיווי ראש ועוד, ומשדלות בדרכי נועם לכל הבאות להתפלל בכותל, לכסות עצמן כראוי כיאה לקדושת המקום. ובאחרונה הפסיקו מנוהג זה, וראוי להחזירו לזיכוי הרבים].^(ד)

חובה קדושה להכנס ליד הכותל המערבי ביראת כבוד ובכבוד ראש

בעזרת נשים, אבל בכל שטח הר הבית והחיל מותר. וע"ע מש"כ להלן (הערה טז). ומ"ש בספר משך חכמה (פירשת נשא דף ר. בד"ה וכל זב) לכאורה תמוה. ע"ש. שו"ר בחזון נחום ופאת השלחן דרש"י פליג על התוס'. (הובאו במקדש מלך עמ' לח). ובאמת דלית דחש להא כלל. ומנהג ישראל תורה הוא.

והנה אפי' לאנשים יש לאסור להכנס לבהכ"נ בראש מגולה, כמ"ש בש"ע (סי' קנא ס"ו). [וכתב מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' טז אות ג), שלדעת מרן הש"ע שחיבא בזה דברי הכלבו בשם רבנו פרץ, מוכח שהוא אסור מן הדין, ולא ממדת חסידות. וראה בגמ' (סנהדרין קא:) וירם יד במלך, שחלץ תפילין בפניו, ופירש רש"י, שגילה ראשו לפניו. ובשבת (קנא:) כסי רישיה כי היכי דתיהוי עליה אימתא דשמיא. וע"ע בספר המנהיג (הלכות תפלה סי' מה)]. וכ"ש נשים נשואות שמוזהרות מה"ת שלא ללכת בגילוי ראש ברה"ר. (ע' כתובות עב, ובאה"ע סי' קטו). על אחת כמה וכמה במקום השראת שכינה שיש בזה משום ומקדשי תיראו. וכן מתבאר בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח ס"ס לח). וע"ע בשו"ת תעלומות לב ח"ג (סי' נו אות ד). ובשו"ת יבי"א ח"ג (חאה"ע סי' י אות ח).

וכ"ש בשעת התפלה שמפריעות ע"י כך לאנשים המתפללים כנגדן, משום שער באשה ערוה, וטפח באשה ערוה, והני מילי איבעי למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו, כי בעוה"ר רבות בנות שאינן מבינות ולא יודעות חומרת הדברים הללו. ונראה שאם עברו וכו' נשים אל הכותל בבגדי פריצות, מותר לאנשים המתפללים להמשיך בתפלתם, אך יזהרו להביט בסידור ונוכח ה' פניהם, או שיעצימו עיניהם מראות ברע. וכמ"ש בשו"ת יבי"א ח"ג (חאו"ח סי' ז) לגבי ברכות אירוסין וברכות נישואין מול נשים חשופי זרועות הבאות לטקס הנישואין. וה' הטוב יכפר בעד. וע' בשו"ת אג"מ (סי' מב-מג). ואכמ"ל.

(ד) כי המקום מקודש ע"י תפלתם של רבבות אלפי ישראל. ובפרט שלא זזה משם שכינה. וכבר כתב היראים (סי' שכד): "ויראת מאלהיך, ציוה השי"ת שבהכנס אדם לביהכ"נ או לביהמ"ד שיהנוג בהן מורא וכבוד, שנאמר ומקדשי תיראו. וביבמות (ו). לא מן המקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על המקדש, פירוש מהקב"ה. ומצינו לביהכ"נ וביהמ"ד שנקראו מקדש, דתניא בתורת כהנים, והשימותי את מקדשיכם, לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, ובמגילה (כט.), ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל". ע"כ. ועמ"ש בשו"ת יבי"א ח"א (חאו"ח סי' י אות יא) אם דרשא זו מה"ת או מדרבנן. ע"ש.

ובודאי שעל יד הכותל המערבי שמתפללים שם באופן קבוע רבבות אלפי ישראל לא גרע מקדושת ביהכ"נ וביהמ"ד. וכ"ה מנהג כל יראי ה' וחושבי שמו. [וע' בסמ"ק (סוף מצוה יא) דאוי להם לאותם המדברים דברים בטלים או עושים שחוק וקלות ראש בביהכ"נ בשעת התפלה, ומונעים עצמם מחיי עוה"ב, ויש לנו לעשות ק"ו מעובדי אלילים שעומדים כאלמים בבית חרפותם, כ"ש אנו העומדים לפני מלך מלכי המלכים. וראינו בעינינו, כי כמה בתי כנסיות אשר נהפכו להיות בתי עובדי אלילים, על שהיו נוהגים בהם קלות ראש. וכן הנביא אומר (ירמיה ז) המערת פריצים היה לי הבית הזה. לכן כל אחד יתן אל לבו להיות ירא וחרד לפני בוראן].

והנה בירחון המאסף (שנה ג גלין ג ד"ט ע"ד, במאמר הרב ר' יהושע בן שושן ז"ל) כתב: "ושמעתני מזקני הארץ שראו מיראי ה' שנמנעו מלגשת אל הקודש, הוא הכותל המערבי, כל ימיהם, משום מורא מקדש". ע"כ. אך חומרא נפרזה היא, כי אפי' אם נאמר שסבורים היו כד' הרדב"ז שכותל מערבי הוא חומת העזרה, היו רשאים לגשת שם ע"י טבילה, דהא מסיימי מחיצות. ומבואר בתוס' (פסחים צב. ד"ה טבול יום), שלא אסרו חכמים לטבול יום להכנס אף בלי הערב שמש, אלא

ה. מה טוב להתפלל בכוונה [בפירוש המלים של כל התפלה] בכותל המערבי, כדי שתעלה תפלתו למרום, והרמז לזה "אזנים לכותל". ויש נהגו כשיוצאים מן הכותל לפסוע דרך אחוריהם, ולא להפנות גב לכותל. אמנם לגבי הכותל אין בזה חיוב. (ה)

מצוה להתפלל לפני הכותל המערבי שלא זזה השכינה משם

הב"ח, שאפי' מרבה עליו את הדרך היה נכנס לשם ומתפלל בתוכו. ע"כ. ולא העיר מהפסוק של לשכנו תדרשו "ובאת שמה". ונמה שכתבנו אזנים לכותל, כ"ה ברש"י (ברכות ח: בד"ה אלא בשדה). והוא ממדרש רבה קהלת (ספ"י), ובעל כנפים יגיד דבר, משום אזנים לכותל, ובמדרש תהלים (ריש מזמור ז:).

ובס' עמק המלך (שער יד פרק קלד) כתב, שהעולם מתקיים על תפילת אנשי ירושלים, שהם מתפללים נגד כותל המערבי בבכי ותחנונים, והם פרושים וחסידים גדולים. ועליהם נאמר ובהר ציון תהיה פליטה (עובדיה א), שהיהודים שדרים שם עוסקים בחיי עולם הבא.

ועיין בשם הגדולים (מערכת גדולים ערך א, סט) שכתב על רבי אברהם הלוי ברוכים: הוא הקדוש שראה השכינה עין בעין בהקיץ בכותל המערבי. [והובא המעשה גם בס' קב הישר (פרק צג) שמוהר"ר אברהם הלוי שחיבר התיקוני שבת, היתה דירתו בצפת, ובכל חצות לילה היה סובב כל רחובות היהודים לעוררם לתיקון חצות, והיו קמים כולם בשעה חדא לבתי מדרשות וכו', עד אור היום, והאריז"ל הפליג בחסידותו, ואמר שהיה גלגול ירמיהו הנביא, ופעם אחת א"ל האריז"ל שלמו ימיו, אם לא שילך להתפלל לפני כותל המערבי, וישפוך תחנתו ויזכה לראות השכינה, ואז הלך החסיד לביתו וסגר עצמו ג' ימים וג' לילות בתענית שק ואפר, והלך לכותל המערבי בתפלה ובתחנונים בבכיה גדולה, ואח"כ ראה ע"ג הכותל צורה דוגמת אשה מלובשת שחורים, ותיכף מרוב פחדו נפל על פניו ארצה, והיה צועק וכוכה בבכי גדול, ואמר אוי לי שראיתך בכך, והיה מאריך בבכיה וזעקות והיה ממרט שערות ראשו עד שנתעלף ונדרם, ואז ראה בחלום בבגדים נאים, התנחם בני אברהם כי יש תקוה לאחריתך וישובו הבנים לגבולם. ואח"כ חי עוד כ"ב שנים. ובס' עמק המלך (שער י"ד פרק קיב) ג"כ הביא מעשה זה, וכתב שתכף שנדר לילך לירושלים עיה"ק, נתרפא מחליו, ומכר מטלטלי הבית לצורך הוצאות הדרך (כי היה עני גדול), והלך לירושלים ובהגיעו כנגד כותל מערבי, היה קורע כדין הרואה בית מקדש בחרבנו, ותיכף נתגלתה עליו שכינה וכו', וכשראה אותה בצער כזה צעק צעקה גדולה ומרה ומרוב צערו הכה ראשו בכותל בית אחד שהיה שם ונתעלף מרוב צער, ונפל

(ה) **כמ"ש** לשכנו תדרשו ובאת שמה. כמ"ש הרמב"ם בספר המצוות להרמב"ם (עשה ה), וז"ל: ואמרו עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו. כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגוד, כמו שביאר שלמה ע"ה (מ"א ת. דה"ב ו). ע"כ. וכתבו בשם הגרא"ל שטיינמן, שהמצוה להתפלל במקום המקדש, נוהגת גם בזה"ז אחרי חורבן ביהמ"ק. ובתרגום יונתן (מלכים ב' כ, ב) תירגם על הפסוק ויסב [חזקיהו] פניו אל הקיר ויתפלל, וסובב את פניו לכותל ביהמ"ק והתפלל לפני ה' לאמר. וכן תרגם בישעיה (לח, ב). ובירושלמי (ברכות פ"ד ה"ד) איתא, באיזה קיר נשא עניו, רבי חנינא בר פפא אמר בקירות ביהמ"ק, בני אדם גדולים היו ולא היו יכולין לעלות ולהתפלל בביהמ"ק בכל שעה, והיו מתפללין בתוך בתיהם, והקב"ה מעלה עליהם כאילו מתפללין בביהמ"ק, אבותי שעשו לך את כל השבת הזה על אחת כמה וכמה.

ועוד, דאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לה) השכים יעקב בפחד גדול ואמר, ביתו של הקב"ה במקום הזה. מכאן אתה למד שכל המתפלל במקום הזה בירושלים, כאילו התפלל לפני כסא הכבוד, ששער השמים שם הוא ופתח פתוח לשמוע תפלה. וברמב"ן (בראשית כח, יז) העתיק שכל המתפלל בירושלים כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד. וכו"ה ברבינו בחיי שם.

ובשו"ת משנה הלכות (חלק טו סי' צו) כתב מטעם אחר, שיש מצוה להתפלל דוקא בכותל המערבי, כיון שהוא מקום תפלת אבותינו הקדושים, ומצינו שיעקב אע"ה אמר, אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי. וכן בשאר מקומות שהתפללו אבותינו מצוה להתפלל וכמו שמצינו בדניאל, וא"כ אין לך מקום שהתפללו בו אבותינו יותר ממקום המקדש בזמן הבית מימות אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד זמן הבית, וגם לאחר החורבן, הלכו לשם כל הצדיקים שהיה ביכלתם להתפלל שם, וכתוב (מלכים א פרק ח, מה) והתפללו אליך דרך ארצם, ושום תפילה בעולם אינו עולה לרקיע אלא דרך מקום המקדש וכל הקרוב קרוב קודם, וא"כ ודאי שיש מצוה להתפלל במקום המקדש. וע' במגילה (כט). אמר אביי תיתי לי דכי מרחיקנא פרסיה עיילנא ומצלינא התם ועיין רש"י דביהכ"נ דשף ויתיב, וכתב בהגהות

1. חובה קדושה מוטלת על האחראים על קדושת המקום בכותל המערבי [וכדור'] לעשות מחיצה כדת וכדין בין הגברים לנשים.⁽¹⁾

והנה מבואר ברמב"ם (ס"ת י, י) ובש"ע (יו"ד רפב, א) שאסור להחזיר אחריו לס"ת, ומקורו ביומא (נב:): שהכה"ג נכנס להיכל כשפניו כלפי הקודש, וכן כשהיה יוצא לא היה מחזיר פניו, אלא היה פוסע אחרנית ופניו כלפי הקודש. וכן כהנים בעבודתם ליום בדוכנם וישראל במעמדם כשהיו נפטרים לא היו מחזירים פניהם והולכים, אלא מצדדים פניהם והולכים. וכ"ה ברמב"ם (בית הבחירה ז, ד). וכן תלמיד הנפטר מרבו, לא יחזיר פניו וילך, אלא מצדד פניו והולך. ועפ"ז יש נהגו כשיצאים מן הכותל לפסוע דרך אחריהם, ולא להפנות גב לכותל. אמנם רבים לא נהגו בזה, כי לגבי הכותל אין בזה חיוב, שהחיוב היה דוקא בהיכל. והמורה נגד כותל המערבי ואפי' אמר בחיי נפשי או בכותל המערבי, אף שאין ראוי לומר כן, מ"מ אין בזה איסור שבועה [ברכ"י יו"ד ס"ו רטא אות ז, בשם תשובת מהר"י מולכו כ"י ס"י קן].

לארץ וכו' ע"ש. והובא בחמ"י (משמרת החודש ס"א), ובתפארת שלמה (פ' ויצא). ומקורו בס' שבחי האר"י, ובס' עמק המלך (שער יד פרק קיב).

ובס' חבת ירושלים (מורא מקדש אות ו) כתב שיש זוית הצפונית לכותל המערבי, שמוחזקת לגילוי שכינה, ע"ש. ובס' קורות עתים (קמניץ, עמ' סד) כתב, שיש אבן אחת שאומרים ששם נתגלתה השכינה לצדיק אחד. והוא הרדב"ז, כמ"ש בס' שערי ירושלים (שער ה), ושהוא סמוך ללשכת הגזית. והובא בציץ אליעזר (ח"י ס"א).

ובספר משנתו של ר"ע (ס"י יא) כתב, שההולך להתפלל בכותל המערבי הרי הוא כאילו הולך לקבל פני השכינה, לפי מה שאמרו רז"ל במדרש הנה זה עומד אחר כתלנו, שלעולם אין השכינה זזה מהכותל המערבי. ואפי' ההולך לישוב ולשהות שם בלבד [מבלי שיחה בטלה וקלות ראש], מצוה היא בידו.

בענין חובת עשיית מחיצה בין הגברים לנשים

השואבה. ומשמע מדבריו שלא די שהנשים יהיו למעלה והאנשים למטה, אלא גם יש להקיף בשקופין אטומים, שלא די שלא יתערבו אלו באלו אלא גם שלא יסתכלו האנשים בנשים.

וע"ע באג"מ (א"ח ח"ה ס"י מב) שבמקום הפתוח לרבים, מדינא צריך בו תמיד הפרדה בין הנשים לאנשים, וכ"ש בשעת תפילה וכו', כמו בבית האבל. וע"ע במשנ"ב (ס"י שטו סק"ה), ויל"ד. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז (ס"י ח) שליקט מדברי האחרונים בגודל חיוב המחיצה, וביאר מפני מה מרן הש"ע השמיט דין זה בשולחנו הטהור. ויש לעשות מחיצה באופן שתמנע הסתכלות, וכן יש לחוש בזה לשער באשה ערוה, שנשים נשואות באות לביהכ"נ בגילוי שער ראשן. ואמנם במקום שדרךן לגלותו שלא כדין מצאנו בזה מחלוקת אחרונים, וראה בילקו"י ס"י עה מש"כ בזה. ובביכ"נ צריך שהמחיצה תהיה עד גובה הכתפיים לכל הפחות, וכמ"ש באג"מ (ח"ד ס"י לא) שגובה אדם עד כתפיו הוא ג' אמות, והוא ע"פ מה שכתבו רש"י ותוספ' (שבת צב) לענין משא בני קהת. וכן כתבו התוס' בעירובין מת. ובבבא בתרא ק: אולם הרשב"א שם כתב, לענין הכוכין, דגובה אדם עם ראשו הוי ג' אמות. ואע"פ שהתוספות דחו דבריו, כבר הוכיח הרמב"ן בחידושיו לב"ב מהגמ' ומהמדרשים, שגובה אדם עם

וע"פ המבואר בסוכה (נא:): שתיקון גדול תיקנו לגדור עזרת נשים שבביהמ"ק, ולהפריד בין האנשים לנשים, כדי שלא יבואו לידי קלות ראש. וביאר הרמב"ם בפהמ"ש שם, שהוא בכדי שלא יסתכלו האנשים בנשים. וכ"ה במרדכי ובתוס' הרא"ש (סנהדרין כ).

ובפסקי הרי"ד (סוכה נא:): כתב, כדי שלא יוכלו האנשים להביט בנשים, שהיו לה מחיצות סביב ועשויות כמין סריגי חלונות, שהנשים בפנים וראות מבחוץ ושבוהין לא יוכלו לראות מבפנים, משא"כ קודם לכן שהיו מסתכלין אלו באלו ובאין לידי קלות ראש. וראה גם בשו"ת טהרת יום טוב (ח"ו עמ' לא והלאה). וע"ע בשו"ת יהודה יעלה אסאד (תאו"ח ס"י לח), ואג"מ (ס"י מא). ולכן חובה קדושה על מנהיגי הצבור לעשות מחיצה מפסקת בין הגברים לנשים, לבלתי היות שם ערוה, וזכות הצבור תלויה בהם.

והנה הרמב"ם שינה ממה שכתב בהלכות לולב (פ"ה הלכה יב) שהטעם למחיצה כדי שלא יתערבו אלו באלו, שכן מצינו להדיא במסכת מדות (פ"ב מ"ה), ובתוספתא (פ"ד דסוכה). וכ"ה בפירושו למסכת מדות וז"ל: ומיראה שמא יתערבו הנשים בין האנשים הקיפו אותה בשקופין אטומים, ועשו בהם כמין מעלות כדי שיביטו מהם הנשים בשעת כניסת ישראל לשמחת בית

ז. אסור לאכול ולשתות על יד הכותל, במקום שנתקדש על ידי רבבות אלפי ישראל לתפלה, ובפרט שלא זזה משם השכינה העומדת מאחר כחלנו. וכן יש להמנע מלעשן סיגריות על יד הכותל. והמיקל ראשו בשיחה בטלה או באכילה ושתייה ועישון, עווננו גדול מנשוא, ועליו נאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. ואם עושים ברית מילה ליד הכותל או בר מצוה, טוב שלא לכבד שם את הציבור בממתקים ומגדנות, רק מחוץ למפלס הסמוך לכותל. ויש ליוזרה שהעומדים ברחבת הכותל לא יירקו בפני הכותל ולא ינקו את חוטמם באופן שמשליכים אותה ארצה, שהוא דרך בזיון. וכן אין להעמיד חופה לחתן וכלה ברחבת הכותל המערבי עצמה. וראוי שגופו ובגדיו יהיו נקיים, ללא שום לכלוך, כבואו להתפלל ליד הכותל המערבי, ויקנח טיט שעל רגליו. [וראה בהערה, עוד דינים לגבי הנהגת קדושה בכל מקום שרואים משם את מקום המקדש, כמו שאסור להטיל מים בגלוי מול מקום המקדש].^(ז)

אבל בהבטה בחטף בעלמא, כתבו בכמה אחרונים שיש להקל, וכנוכר באוצר הפוסקים (סי' כא ס"ק יט אות א). וכן עיקר.

ואם צריכים באופן חד פעמי להוסיף על עזרת הנשים, ולאחר מכן מחזירים את המקום לעזרת הגברים, כגון שביום מסויים יש ריבוי נשים שבאות להתפלל, ראה בשו"ת יבי"א (ח"י א"ח ס"ו טו) לגבי תפלות הימים הנוראים, שבאות נשים רבות להתפלל בעזרת נשים, וצר המקום מהכיל אותן, ומוכרחים להקצות מקום בסוף ביהכ"נ, ולהעמיד מחיצה כדת המבדלת בין הגברים לנשים, ולאחר הימים הנוראים יחזירו הכל לקדמותו. יש להתיר בזה, אע"פ שנראה כהורדה במקצת מקדושה חמורה של ביהכ"נ, לקדושה קלה.

וביום ז' תשרי תר"ע כתב הראש"ל הגאון ר' נחמן בטיטו מכתב להמוצתרף של ירושלים, על הקמת מחיצה בין גברים לנשים וכו', וביקש לענוש את המתפרצים בזה, שפוגעים בקדושת המקום.

מצות מורא מקדש בעזרה ובהר הבית בזמן ביהמ"ק ובזה"ז

וכ"פ הרמב"ם (בית הבחירה פ"ו) מ"ע לירא מן המקדש, ולא יכנס להר הבית במקלו או במנעל שברגליו, או באפונדתו, או באבק שעל רגליו, או במעות הצרורין לו בסדינו, ואין צ"ל שאסור לרוק בכל הר הבית, ולא יעשה הר הבית קפנדריא, ולא יכנס לו אלא לדבר מצוה. וכל שהשלים עבודה ונסתלק לו אינו יוצא ואחוריו להיכל, אלא מהלך אחורנית מעט מעט ומהלך בנחת על צדו עד שיצא מן העזרה. וכל הנכנס לעזרה יהלך בנחת במקום שמותר לו להכנס לשם, ויראה עצמו שהוא עומד לפני ה', כמו שנא' והיו עיני ולבי שם כל הימים, ומהלך באימה וביראה ורעדה שנא' בבית אלהים נהלך ברגש.

ראשו הוא ג' אמות. ובשעת הדחק ודאי דאפשר לסמוך עליהם. וכיון דאי אפשר לצמצם כל כך, וגם יש נשים הגבוהות יותר, לכן נכון לקבוע גובה המחיצה בביכ"נ למעלה ממטר וחצי, שהוא מעט יותר מי"ח טפחים. ואם ירצו לעשות בחלק העליון נקבים במחיצה, באופן שרק הנשים יוכלו לראות את האנשים, רשאים לעשות כן, וכמ"ש בשו"ת אג"מ (ח"ד סי' לב). או שיתנו שם יריעה מחוררת באופן הנז'.

כמו כן ישנה אפשרות לקבוע המחיצה בזוכית עבה המצויה כיום, שמצד אחד היא אטומה ומצד שני שהיא בעזרת הנשים רואים ממנה. ובשו"ת שרידי אש (ח"ב סי' יד) כתב בענין שיעור המחיצה, שהרב דברי יואל וכל רבני הונגריה אסרו מחיצה כזו, ושם האריך לחזק את דברי האג"מ הנזכר. וגם מ"ש הרמב"ם שלא יסתכלו האנשים בנשים, היינו להסתכלות לשם הנאה, אבל בהבטה בעלמא אין אסור. וע' ברמב"ם (פכ"א מהל' איסור"ב ה"ב), ובש"ע (א"ע סי' כא), ונתכוין ליהנות ממנה, משמע דוקא אם מחכוין ליהנות אסור. ע"ש.

ז' בגמ' (יבמות ו.), יכול יתיירא אדם ממקדש, ת"ל את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו, נאמרה שמירה בשבת ונאמרה מורא במקדש, מה שמירה האמורה בשבת לא משבת אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על השבת, אף מורא האמורה במקדש לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש. ואיזה היא מורא מקדש, לא יכנס אדם בהר הבית במקלו במנעלו בפונדתו ובאבק שע"ג רגליו, ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו. ואין לי אלא בזמן שביהמ"ק קיים, בזמן שאין ביהמ"ק קיים מנין, ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, מה שמירה האמורה בשבת לעולם, אף מורא האמורה במקדש לעולם.

דברי יציב (ח"מ סי' צב). וע"ע ביראים (סי' תט).
והמבי"ט (קריית ספר בית הבחירה פ"ו) כתב, דבכלל מ"ע לירא מן המקדש הם כל הדברים שאמר שלא יעשו במקדש (ומשמע דה"ה בהר הבית), וכן ישיבה בעזרה, ובוה"ז ג"כ חייב אדם במוראו, דהא קדשה לעתיד, שאע"פ שחבר בקדושתו עומד. אך מה שאסור חוץ למקדש נראה דהוי דרבנן, דאי מדאורייתא אפי' בוה"ז אסור דיראת מקדש לעולם.

[ולגבי מצות מורא מקדש בביהכ"נ, י"א דהוי דרבנן, ובס' חפץ חיים (פתיחה עשין, במ"ח אות ז) כתב, שמהיראים (סי' שצד) וסמ"ג (מצוה קסד) וסמ"ק (מצוה ו) משמע שהוא מדאורייתא. וכ"כ החיי אדם (כלל יו ס"ד) לגבי ביהכ"נ ובית המדרש. וע"ע בר"ן (מגילה ח. מרפה"ר), ובשד"ח (מערכת ב אות מג) הביא דעת כמה אח' שאינו אלא מדרבנן. וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ט), ובשו"ת יבי"א (ח"א א"ה סי' י אות יא), ובילקו"י סי' קנא אות א בהערה].

אם הנכנס להר הבית בזה"ז עובר על ודאי עשה דאו' גם כשיש ספק

טומאת מקדש, עובר רק מספק, מ"מ עובר בוודאי על ביטול עשה של מורא מקדש.

ובשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד סי' כו) נתבאר, שאסור להכנס בוה"ז להר הבית אפי' לאחר טבילה במנעלו ובאבק שע"ג רגליו, וכן דרך טיול בעלמא, וכמבואר ברמב"ם (שם פ"ז ה"ב) שמכלל מצות מורא מקדש, שלא להכנס להר הבית אלא לדבר מצוה. והנה גם זה לא הותר אף לאחר שטבל לקריו, אלא חוץ למקום העזרות, והחיל, שמשום טומאת מת צריך להזהר מאד ולהתרחק באופן שלא יכשל ויכנס למקום העזרות והחיל, והוא לא ידע ואשם ונשא עונו. ובאמת שקשה מאד לצמצם ולדעת מקום העזרות והחיל, שאף שהרדב"ז (ח"ב סי' תרצא) כ', שאין ספק שהאבן הנקראת אלצכרא (כיפת הסלע) היא אבן השתיה, מ"מ מצאנו עוררים על כך. וגם אין ידוע לנו המרחק שבין הכותל המערבי לכותל בית קדש הקדשים, ובשו"ת שאילת דוד (קונט' דרישת ציון וירושלים ד"ד) כ', שא"א לנו בשום פנים לכונן מקום המזבח, ויש לחוש בזה באיסור כרת. ולכן בוודאי שיש להתרחק ולהשמר שלא להכנס להר הבית אפי' לאחר טבילה ולצורך מצוה וכו'. וכעת כבר נמנו וגזרו והסכימו גדולי הדור בכל תוקף לגדור גדר ולהזהיר באזהרה חמורה לכל יהי' שום אדם להכנס לשטח הר הבית, עד כי יבא שילה. ע"כ.

ויתכן שכוונתו לומר, שכיון שהסכימו כל גדולי הדור לאסור, א"כ הנכנס לשם אפי' אחרי טבילה, עובר ג"כ על איסור ועשית ככל אשר יורוך.

וז"ל הרמב"ם בסה"מ (עשה כא), שצונו לירא מן הבית הזה מאד מאד, עד שנשים בנפשנו משא הפחד והיראה. ומכלל המצוה, שאסור כלל לשבת בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, וזה חובה תמיד ואפי' בזמננו זה שהוא חרב בעונותינו שרבו. ע"כ.

ובתנחומא (ויקרא סי' ו) איתא, לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובאפונדתו ובאבק שברגליו שלא ינהג קלות ראש בו אפי' בחרבנו, שמוראת מקדש לעולם.

וע' במאירי (ברכות סא: יבמות ג: ו) דס"ל שבהר הבית אינו אלא מד"ס, שהרי מחנה לוייה הוא, ואין קרוי מקדש מדאורייתא אלא מה שאם נכנס לשם בטומאה חייב. אך ברמב"ם הנ"ל משמע שהכל דאו', וכפשט דברי הגמ' ביבמות (ו:). ובמנ"ח (מצוה קמט אות א, ומצוה רנד אות ד) כתב, שמצות מורא מקדש מדאורייתא, ומסרו הכתוב לחכמים באיזה ענין נקרא מורא, והם חילקו לפי קדושת המקום. וכ"כ בשו"ת

אם הנכנס להר הבית בזה"ז עובר על ודאי עשה דאו' גם כשיש ספק

והנכנס להר הבית עובר ג"כ באיסור עשה של מורא מקדש, וכלשון הרמב"ם (בית הבחירה פ"ז ה"ז), אע"פ שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בכניינו, לא יכנס אלא למקום שמוותר להכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שמורא מקדש לעולם, שאע"פ שחבר בקדושתו עומד.

ויש להעיר שהראב"ד לא השיג בהלכה זו. ובס' ערוך לנו (יבמות ו) כתב, שדין מורא מקדש נוהג בוה"ז גם להראב"ד. וכ"כ בס' רביד הזהב (פר' בהר). ודלא כמ"ש בטו"א (מגילה כה). שכ"ז רק לשיטת הרמב"ם (פ"ו הט"ז) שעדיין הקדושה קיימת שם, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, ואע"פ ששוממין, בקדושתן הן עומדין. ע"כ. משא"כ לדעת הראב"ד. ובתש' חת"ס (חיו"ד סי' רלד) כתב דלכ"ע הוי דאו' אף בוה"ז כיון דהוקש לשבת.

וכתב במשנת יעבץ (הל' ט"ב אות מו), שאפי' אם נכנס בוה"ז למקום שהוא ספק הר הבית, כיון שיש כאן ספק, עבר על ודאי איסור דאו' של מורא מקדש, שזה איסור ודאי על הטמא שלא יכנס אפי' למקום שהוא ספק באיסור כניסה, כי אדם שיירא מן המקדש, לא יכנס אפי' מספק, ואין לך קלות ראש גדולה מזו שאינו נזהר מחמת הספק. וזו כוונת הרמב"ם "לא יכנס אלא למקום שמוותר להיכנס לשם", פי' רק מקום שודאי מותר להכנס, ולכן הגם שמצד איסור לאו ועשה של

אסור להטיל מים מן הצופים ולפנים כאשר פניו כלפי הקודש

ואמנם הרחבה שלפני הכותל המערבי, היא מצד החיצון של הר הבית, וכשם שהמנהג פשוט לגשת לכותל המערבי עם נעליים, והטעם, לפי שאינו בתוך שטח הר הבית, דא"כ היה בזה איסור משום מורא מקדש, אלא הוא הכותל החיצוני של הר הבית, ואנחנו עומדים מבחוץ.

אלא דעכ"פ יש בו קדושת בית כנסת, וקדושת השראת השכינה שנמצאת שם. [וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ט) מה שכתב בזה. וראה בשו"ת יבי"א (ח"ט י"ד סי' יא), שהמחמיר על עצמו לטבול ולהטהר קודם בואו אל הכותל המערבי ישא ברכה מאת ה'].

ומ"ש בס' שערי דמעה, בבואו לכותל המערבי יחלוץ מנעליו וינשק אבני הכותל וישתחווה. וכן בקונ' כותל המערבי (עמ' כג) כתב, שהרבי ממונקאטש זצ"ל בהגיעו לכותל המערבי, הסיר נעליו וזרקם מעל רגליו. ע"כ. אפשר שהחמירו לעצמם, או שלא ידעו אז שהכותל אינו אלא מחומת הר הבית, מהצד החיצוני.

דין לא יקל ראשו נגד שער המזרח בזמן הזה

הקודש, ואפשר בזמן הירושלמי היו בניינים הרבה בצדדי המקדש ולא היו צופים כי אם מזרח ומערב. וע' בלבוש (או"ח סי' ג) שצופים הוא מקום במזרח המקדש, ויצא לו כן מלשון רש"י פ' אלו עוברין, אבל התוס' שם כתבו בשם ר"י דכ"מ סביב ירושלים שרואין משם ביהמ"ק נקרא צופים. ולכן המחזור לאסור בכל צד שצופים. ובס' כפתור ופרח כתב שצופים היינו מקום שיכול לאדם לראות משם ביהמ"ק ירושלים (מעשי למלך).

ואף שבמנ"ח (מצוה רנד) כתב שגם דין זה אינו נוהג בזה"ז, וכ"כ מהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' ד) דבזה"ז אין איסור קלות ראש נגד שער המזרח. העיקר להלכה כדברי הראשונים הנ"ל. וראה בשו"ת שבט הלוי הנ"ל (ח"א סי' ט). [וע"ע בחינוך (מצוה רנד) ובמנ"ח שם. ולשון המאירי (ברכות סא): שתחום המקדש עצמו אסור בכל קלות ראש אף בזמן הזה, ואף הר הבית עצמו, אפי' בזה"ז חייבים במוראו במניעת הדברים שהזכירו בו וכי"ב, שקדושתן אף כשהן שוממין].

והאריך בזה בשו"ת להורות נתן (חלק א סי' ז). וכתב לדון בגדר "כנגד שער המזרח", אם זהו דוקא כשעומד על הר הזיתים ממול שרואה את מקום המקדש, אבל לא כשעומד בעמק שהוא למטה ממקום המקדש. דלכאור' מבואר בברכות (סא): דאינו אסור אלא ברואה, ופרש"י שיכול לראות משם, פרט אם מקום נמוך הוא,

וע' בברכות (נד). לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים, פי' חוץ להר הבית. וכתב הרמב"ם (שם פ"ז ה"ז) שגם בזה"ז נאמר דין זה. וז"ל: אע"פ שהמקדש היום חרב בעונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שאע"פ שחרב בקדושתו עומד. ואסור לאדם לעולם שיפנה או יישן בין מזרח למערב. [וכ"כ החינוך מצוה רנד], ואין צ"ל שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום, מפני שההיכל במערב. לפיכך לא יפנה למערב ולא למזרח מפני שהוא כנגד המערב, אלא בין צפון לדרום נפנים וישנים.

ועוד כתב הרמב"ם, וכל המטיל מים מן הצופים ולפנים, לא ישב ופניו כלפי הקודש, אלא לצפון או לדרום או יסלק הקודש לצדדין. והובא בש"ע (א"ח סי' ג), וע' בזה בכ"י שם. ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' ט).

והעומד בשער מזרח, מפורש במשנה בסוף ברכות, שכיון שרואה המקדש חייב ליזהר במוראו, ולא יקל ראשו שם. וכתב המאירי (ברכות סא): שבכלל זה כל דבר של קלות ראש, כגון "תגלחת הראש והזקן", ועמידה לשם ערום, והטלת מי רגלים כנגד שער המזרח, אע"פ שהוא חוץ לתחום ירושלים, הואיל והוא כנגד השער. [ולגבי גזיות שער לקטן הקרויה "חלאקה", ראה להלן]. וזה נוהג אף בזה"ז, וכמו שפסק הרמב"ם הנ"ל. [נדלא כמ"ש הרמב"ם שם בפרק ד' הלכה ח', לענין הקלת ראש מן הצופים ולפנים (כשרואה את המקדש, וגם אין גדר מפסיק בינו ובין המקדש), שאינו נוהג רק בזמן ביהמ"ק. וע"ע במנ"ח (מצוה רנד) מה שתמה על הרמב"ם, ובשבט הלוי (ח"א סי' ט), ובס' עיר הקודש והמקדש ח"ד פרק ג. וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ז עמ' קפט) לגבי הפסק מחיצה אם מועיל גם מן הצופים ולפנים]. וכן פסקו החינוך (מצוה רנד), והכפתור ופרח (פ"ז), ובס' פאת השולחן (סי' ג ס"א).

ולפ"ז יש ליזהר בזה כשעוברים בצד מזרח שהוא הצד הפונה להר הזיתים. וכתב בככור שור (ברכות נד). דעכ"פ אסור בזה"ז בסמוך לשער המזרח ממש כגון בהר הבית. [וע"ש, דמלשון הירושלמי (ברכות) משמע דוקא במזרח אסור מדכ' המטיל מים הופך פניו לצפון שהוא כלפי הקודש, אלא דדוקא נגד מזרח אסור שמכוין נגד ק"ק. אלא שבתוספת' (סוף מגילה) מבואר לאסור בסתם כלפי

ילקוט סימן תקסא - דין קריעה על ערי יהודה וירושלים ומקום המקדש יוסף תרלא

יירקו בפני הכותל ולא ינקו את חוטמם באופן שמשליכים אותה ארצה, שהוא דרך בזיון. וראה בשו"ת משנתו של רבי עקיבא (סי' יא).

ואין להעמיד חופה לחתן וכלה ברחבת הכותל המערבי עצמה, ראה בשו"ת יהודה יעלה (א"ח סי' לח). ובס' הנשואין כהלכתם (פ"ט סעיפים לא- מב). ויש שכתבו, שראוי שיהיו גופו ובגדיו נקיים, ללא שום לכלוך, בבואו להתפלל ליד הכותל המערבי, וכן שראוי לקנח טיט שעל רגליו.

דין איסור אכילה ושתייה וכו' ליד הכותל

כשהוא דרך אכילה, אבל בכה"ג לית לן בה. וגדולה מזו כתב השואל ומשיב (מהדורא ה' סי' סג), שמה שנוהגים לאכול מיני מתיקה בשמחת תורה, ה"ט שלא אסור אלא אכילה ושתייה ממש, אבל זה לא מקרי אכילה שאינו רק טועם להשיב הנפש, ואין בזה קלות ראש. ע"ש. וא"כ י"ל שה"ה עישון סיגריה למי שרגיל בזה, דלכאורה אין בזה קלות ראש, שאינו אלא כמשיב נפש.

[ונשאלנו במי שצמא מאד, כמו בימי הקיץ החמים, אם יכול לשתות מים מבקבוק שהביא עמו, ולהמשיך את תפלותיו, או שנטריח אותו לצאת מרחבת הכותל ולשתות במקום אחר, ולחזור. ולהנ"ל יש להקל במקום צורך ממש].

אולם מהר"ח פלאגי בספר חיים (סי' מה אות ה) כתב להחמיר בעישון סיגריות בבהכ"נ, ושכן מוכח מדברי השאילת יעב"ץ ח"ב (סי' ט). ע"ש. וכ"פ בשע"ת (סי' ס קנד). וכ"כ בבא"ח (פרשת ויקרא אות ה) שלא הותר לעשן בבהכ"נ אלא לת"ח ותלמידיהם, כדין אכילה ושתייה שאסורה בבהכ"נ. ע"ש.

ובאמת שאפי' אם נחלק בין דין אכילה ושתייה לדין עישון סיגריות, ונאמר שאין איסור מן הדין בעישון סיגריות בבהכ"נ, מ"מ מסברא יש למנוע העישון בבהכ"נ, הואיל ובבתי המשפט של הגויים ובבתי הדין מקפידים על כך, וכן נמנעים מלעשן לפני אנשים גדולים רמי מעלה, וכבר כתב בשו"ת הרשב"ש (סי' רפה) בענין ליכנס לביהכ"נ במנעלים, שאע"פ שבמדינות אירופא אין הדבר חשוב כבזיון להכנס במנעלים לפני גדוליהם, ואפי' לפני המלך, ואשר על כן גם בבתי הכנסת שם נהגו להכנס במנעלים, מ"מ בארצות אלו שהוא בזיון להכנס לפני גדולי המלכות במנעלים, אסור להכנס לביהכ"נ במנעלים, משום קל וחומר, ומה לפני מלך בשר ודם אין עושין כן, לפני ממ"ה הקב"ה על אחת כמה וכמה (יומא מז). והכלל

אולם הספק הוא לדעת הרמב"ם שמחלק בין שער המזרח ובין שאר הרוחות, ומה"ט ס"ל דכנגד שער המזרח גם בזה"ו אסור, וא"כ אפשר דאף כשאינו רואה אסור, דהך מימרא דהש"ס לאו על שער המזרח קאי. וע' בס' ארצות החיים (להגאון המלבי"ם. א"ח סי' ג' ס"ז), דמה שאסור כנגד שער המזרח בזה"ו, הוא משום כותל המערבי שנשאר בבניינו, ונראה דרך שער המזרח. ע"ש. וצ"ע בזה.

ויש שהזהירו שהעומדים ברחבת הכותל יזהרו שלא

ועב"פ דין איסור אכילה ושתייה ליד הכותל יש ללמוד ממה שאמרו במגילה (כתב), בתי כנסיות אין נוהגים בהם קלות ראש ואין אוכלים ושותים בהם, ואין מטיילים בהם. וכ"פ בש"ע (סי' קנא) שאסור לאכול ולשתות בבהכ"נ. וכתב בשו"ת מהר"י בסאן (סי' קד) שאפי' בעזרה של בכה"נ אסור לאכול ולשתות, כיון שמתפללים שם לפעמים. והובא במחז"ב (שם סק"א). וכ"כ לכותל המערבי שלא זזה שכינה משם.

ודין העישון אינו מבואר בפוסקים. והנה בשו"ת בית יהודה עייאש (האר"ח ס"ס כא) כתב, דממ"ש הפרי חדש (יו"ד ס"ס קח) שאסור להדליק סיגריה מנר של חלב כשמקרב הסיגריה למקום החלב, ורק מראש השלהבת מותר, מוכח דהעישון חשיב כאכילה ושתייה, דהנאה בעלמא שריא אפי' מהחלב ממש, וא"כ אסור לעשן סיגריות ביום תענית, וכד' שירוי כנה"ג. ע"כ. ולכאורה מוכח ג"כ מכאן שיש לאסור לעשן בבהכ"נ כדין אכילה ושתייה. אך מלבד שיעקר דינו של הפר"ח אינו מוסכם להלכה, וכמ"ש מרן החיד"א בברכ"י יו"ד (סי' צב סק"ט) שמהר"ח אלפנדארי בספר בני חיי התיר אפי' כשמקרב הסיגריה אל הפתילה הדולקת. ושכן פסק מהר"י זיין בשו"ת שערי ישועה, וכן הסכים מהר"ש סלאמי, והוכיחו כן בראיות ברורות. ע"ש. וכ"כ עוד בספר דבש לפי (בקונטרס צנא דדובשא דף א). שמן הדין נראה עיקר כדברי המתירים. ע"ש. ואם החמירו שם ממדת חסידות, אין לדמות חלב דאורייתא לאיסור תענית דרבנן. וכבר האריך בזה בשו"ת יבי"א (ח"א א"ח סי' לג) והעלה להתיר לעשן ביום תענית. והביא כן בשם כמה אחרונים. ע"ש.

והמשנ"ב בביאה"ל (ר"ס קנא) נסתפק אם מותר לאכול אכילת עראי בבהכ"נ, ולפ"ז אין לדמות עישון בבהכ"נ, לדין עישון מנר חלב או תענית. ואע"פ שנראה יותר לאסור אכילת עראי בבהכ"נ, וכמ"ש בקצות השלחן ח"ב (סי' כט בדי השלחן סק"ג). היינו

ח. ולכן אסור לבוא ליד הכותל לשם ביקור של טיול או לשם צילום בלבד, שהרי אפילו לדבר שם בשיחה בטלה אסור הדבר בהחלט, כי המקום קדוש לתורה ולתפלה. (ח)

ומ"מ כל האמור הוא מצד קדושת ביהכ"נ, אולם יש מקום להחמיר בזמננו את עישון הסיגריות מצד אחר, אחר שהרבה מגדולי הרופאים קבעו בהחלט שסכנה נשקפת לבריאותם של המעשנים, ואף גורמים סיכון לנמצאים בסביבתם, ולכן יש מקום לאסור את העישון על פי הדין, וכמו שהזהירה התורה ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ושומר נפשו ירחק מהם, ואם קשה עליו להפסיק העישון בבת אחת, צריך לצמצם ולהפחית מעט מעט מהעישון עד שיפסיק לגמרי מהעישון. [ילקו"י, על הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רמא. ילקו"י כיבוד אב ואם פ"ז הערה טז. הליכו"ע חלק א' עמוד רסו].

ומותר לישון ולאכול ברחבת הכותל כאשר נצרך כן בשביל שמירת המקום וכדו'. ראה בש"ע (א"ח סי' קנא ס"ד).

ולגבי שיחה בטילה, ע' בזה"ק פרשת תרומה (דף קל"א:): מאן דמשתעי בבי כנישתא לית ליה חולקא באלהא דישאל דאחזי דלית ליה אלהא ולא אשתכח תמן וכו'. ע"ש. וע"ע בזה"ק פרשת במדבר (דק"כ ע"ב). וע' בשו"ת עדות ביהוסף ח"ב (סי' לא) ובאחרונים (סי' קנא). וראה כמה שכתבנו בזה בילקו"י סי' קנא הערה ד. והביאו מהרוקח, שהמדבר דברי חול בביהכ"נ וראי' שלא בשעת התפילה, יתענה ארבעים יום, וילקה. ראה בשלמי ציבור (קונטרס הלבי השלמים די"ד ע"ג).

ובמכתב של הרבנות הראשית מיום ג' חשון תש"א, כתבו כמה אזהרות בקדושת הכותל, ומהם שאסור לגשת לכותל בלויית אופניים אופנועים וחיות בית.

כל שהוא בזיון ליכנס בו לפני גדולים אסור ליכנס בו בביהכ"נ, ואפי' אם לא היה איסור בדבר יש להמנע משום חרפת אומות העולם שמחרפים אותנו על כך, והוא חילול ה' בעיניהם. ע"ש.

וכ"כ כיו"ב בשו"ת חת"ס (א"ח סי' לא), שאם אומות העולם מקפידין בדבר, עלינו להזהר בזה משום חילול ה', וכמ"ש כיו"ב המג"א (סי' רמד סק"ח), ויפה כיון. ע"כ. וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב א"ח סי' כא). וה"נ בדין עישון סיגריות שהגויים מקפידים ע"ז במקומות המקודשים להם, גם אנו צריכים להזהר בזה. וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל (חאו"ח סי' טו), ע"ש.

ומ"מ יש להתיר למי שיושב בביהכ"נ ועוסק בתורה וא"א לו בלי עישון, דשפיר דמי להקל, משום ת"ת, ולכן הנהיגו בכמה בתי כנסת לתת פרוכת בתוך ארון הקודש מבפנים, (מלבד הפרוכת אשר על הארון מבחוץ), כדי לעשות מחיצה נוספת בפני הס"ת, והבדילה הפרוכת בין הקדש ובין קדש הקדשים, ואין זה אלא דרך כבוד, ולהקל לאלה שעוסקים בתורה, ומוכרחים לעשן או לשתות כוס תה וכיו"ב. אבל לסתם אנשים אין להתיר לעשן כלל ע"י שתי פרוכות, דהא קי"ל דמאה כלים המיוחדים חשובים ככלי אחד, ואינם נחשבים ככלי בתוך כלי, (ע' ברכות כה: וטו"ש ע"ד א"ח סי' מ ס"א), ועוד שהרי עדיין יש לאסור משום קדושת ביהכ"נ, ומה יתן ומה יוסיף מה שנותנים פרוכת נוספת בתוך ארון הקודש. (וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי ח"ד א"ח סי' ז, ובח"ו אה"ע סי' א). ובכ"ז צריך להזהר בודאי בכותל המערבי, והרי זה כמבואר.

אסור לבוא ליד הכותל לשם ביקור של טיול או לשם צילום בלבד

ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו. ואפי' לאחר אריכות ימים ושנים תנוח נפשו לבטח, ואין גופו ועצמותיו נרקבים. ואפי' במיתתו יהיה קרוי חי והרי הוא בחיים. ונאמר, אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתות יום יום, כי מוצאי מצא חיים, ויפק רצון מה'. דהיינו שהאדם הזה אינו נכנס לביהכ"נ ובית המדרש רק בשביל רצון השי"ת, ולא בשביל דברים בטלים. ואז הוא זוכה להקביל שם פני השכינה, ויוצא משם טעון בברכות. ע"כ.

ח ע' מגילה (כח.). ובטור וש"ע אר"ח (סי' קנא). ובס' יסוד ושורש העבודה (שער האיתון פרק טו) כתב להזהיר שלא ללכת הליכה בטילה בביהכ"נ. וכ"ה בירחון קול סיני, והובא ג"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' תל). וע' בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' קלב).

והגר"ח פלאג"י בספרו תוכחת חיים (ח"ב פ' תרומה) כתב, שאדם שנוהר שלא לדבר שיחה בטילה בביהכ"נ, זוכה לראות זרע ולהאריך ימים, וחפץ ה' בידו יצלח,

- ט. אין לעשות קפנדריא דרך הרחבה הסמוכה ממש לכותל, לקצר דרכו, זולת כשבא להתפלל שמצוה שיעשו קפנדריא. וברחבה למעלה, יש המקילין לעשות קפנדריא. (ט)
 י. נכון ורצוי מאד שחילל הבא לכותל להתפלל [וכן בביהכ"נ], שיכסה את נשקו תחת בגדיו שלא יראה לחוץ. ואם אי אפשר לו לכסותו, כגון שהוא רובה גדול, ויש צורך שישא את נשקו עמו בגלל סיבה בטחונית וכיוצא בזה, יש להקל להכנס עם הנשק להתפלל. (י)

עשיית קפנדריא ברחבה העליונה של הכותל המערבי

וכדאי' בברכות (סג.) ביהכ"נ כביתו, מה ביתו אקפנדריא קפיד איניש, ארקיקה ומינעל לא קפיד איניש אף ביהמ"ד כן. וא"כ זהו רק לגבי ביהכ"נ עצמו, אך לגבי חצר ביהכ"נ קיל טפי. ובוהו למדו זכות על רבים מתושבי הרובע היהודי, וכן תיירים, שנוהגים לחצות את הרחבה העליונה מידי יום].

וע"ע בקובץ צהר (קובץ טו עמ' כח והלאה) מאמרו של הגר"י זולטי מה שהאריך בכל זה לגבי קדושת רחבת הכותל העליונה. והעלה שיש להחמיר שלא להשתמש ברחבת הכותל, כיון שהיא פתוחה נגד כותל המערבי לעולם, ועוד, שעל כל רחבת הכותל יש קדושת ביהכ"נ. וכ"ש שאסור לנהוג שם דרך בזיון, ולפיכך רחבת הכותל צריכה לשמש רק למקום תפלה בלבד, ואין לערוך שם כנסים ועצרות פומביות שאינם מתאימים למקום שיש בו קדושת ביהכ"נ. ומ"מ למעשה כיום אין שם איסור קפנדריא, שהרי במקום זה היו עוברים גם מעיקרא, כאשר היו בתים שם, לפני שהמקום נעשה רחבת הכותל, ולכן רבים מתושבי הרובע היהודי נוהגים לחצות את הרחבה יום יום. ולענין הלכה צריך לעיין עוד בזה.

והרוצה לקרוא לחבירו הנמצא ברחבת התפלה בכותל המערבי, ולא נכנס לשם כלל על מנת לקצר את דרכו, הנכון הוא שיאמר כמה פסוקי תהלים. [ילקו"י, הל' קס"ת וביהכ"נ עמו' רנ. וכ"ה בהליכו"ע ח"א עמוד רסו].

אם יש היתר בהכנסת נשק למקום הכותל

לא יכנס לביהכ"נ בסכין שמקצר ימיו של אדם. וכ"פ מרן בסי' קנא. ואמנם יש מי שמחלק בין אם הסכין מכוסה לבין מגולה, כמ"ש רבינו פרץ. ומהר"י עייאש בס' מטה יהודה מחלק בין אם מתפלל בביתו, לבין ביהכ"נ, ששם חמור יותר. אולם מרן בש"ע העתיק דברי המהר"ם, ולא חילק בין גלוי למכוסה. ומשמע שבין בבית בין בביהכ"נ אין להתפלל עם סכין ארוך, בין גלוי בין מכוסה.

ט (ע) בש"ע א"ח סי' קנא (ס"ה), ובאחרונים שם. [חזו"ע ארבע תעניות]. וע"ע במג"א (ר"ס קנד) לגבי איצטבא או גן שסביב ביהכ"נ, שאם היה פתוח נגד ההיכל יש להחמיר שלא להשתמש בהן. ומהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' ד') כתב דחצר ביהכ"נ שמהואיל שמתפללים שם תדיר כל זמן שנדחקים המקום נעשה קבע לעצלנים ויש בו קדושה. והובא במשנ"ב (שם סק"ג) לגבי עזרות שלנו שאין מתפללין בהם אלא כשהם נדחקים, דאפשר שהמקום נעשה קבע לעצלנים. וע"ע בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סי' כו), ובס' משנת יוסף הל' ביהכ"נ (סי' לב).

וראיתי מי שהביא סברא להקל שאין איסור משום קפנדריא לעבור ברחבת הכותל המערבי, כיון שמקום זה היו עוברים בו גם מעיקרא בשעה שגררו בו לפני שנהפך לרחבת הכותל המערבי, כיון דקיל"ל (מגילה כט.). שאם היה הדרך עובר קודם שנבנה ביהכ"נ מותר. נאלא שכתב בכס"מ (תפלה פי"א ה"ח) שאין ראוי לעשות כן, וכדמצינו (מגילה כז.) שבזכות זה ר' אלעזר בן שמוע האריך ימים (רשב"א וריטב"א שם). ויש שכתבו שבזמן שחרור ירושלים מהירדנים בשנת תשכ"ח, רחבת הכותל היתה קטנה וצרה, והיתה שם שכונת המוגרבים שהרסו אותה לשם כך, והפכו אותה לרחבת תפלה. וממילא אין שם איסור קפנדריא. ועוד כתבו סברא להקל בקפנדריא בחצר ביהכ"נ, דאף שרגיל אדם להקפיד על דריסת רגל אחרים שם, מ"מ הוא עצמו עושהו קפנדריא,

(*) בסנהדרין (פב.) אמרו, ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו, מכאן שאין נכנסים לבית המדרש בכלי זיין. ולכאורה זה דוקא בבית מדרש, אבל בביהכ"נ שקדושתו פחותה יותר מבית מדרש, יהיה מותר להכנס עם סכין ועם נשק. אולם בארחות חיים (הל' ביהכ"נ), כתב בשם מהר"ם מרוטנבורג, שאסור להיכנס לביהכ"נ בסכין ארוך, מפני שהתפלה מארכת ימיו של אדם כמבואר בגמרא ברכות נד: והסכין מקצר ימיו, ולכן

יא. מי שיש לו מכשיר טלפון נייד [פלאפון] צריך לכבותו קודם שיכנס למקום התפלה בכותל המערבי. וכן יש לנהוג בכל בית הכנסת, וכן בכל עת שמתפלל, ואפילו הוא בביתו, כדי שלא תיטרד דעתו בתפלת שמונה עשרה, כדי שלא יצלצל באמצע התפלה, ויגרום לביטול כוונת המתפללים. (א)

נשקו של חייל המשרת בצבא נחשבים כאחד ממלבושיו לגבי איסור הוצאה בשבת, ורשאי לצאת בהם מרשות היחיד לרשות הרבים. ואע"פ שיש לדון בדבריו לענין שבת, אבל בדין זה שעיקרו שנוי במחלוקת ואינו דבר מוסכם לדברי הכל, נראה שיש להקל, עפ"ד הט"ז הנ"ל.

ומכ"ש אם הנשק מכוסה תחת בגדי החייל, ולא יראה החוצה, שיש להתיר יותר. וכמ"ש היעב"ץ במור וקציעה (סי' קנא), שדוקא בסכין ארוך הקפידו, מפני שהוא נראה מתחת בגדיו, כעין חרב החגור על ירכו מעל למדיו, שזה הוא ודאי דרך גנאי וקלון להיכנס כך לביהכ"נ, אבל בסכין קצר שמונח בתיק ומצניעו בכיסו מתחת למדיו מותר.

למסקנא דדינא: נכון ורצוי מאוד שהחייל הנכנס לביהכ"נ להתפלל יכסה את נשקו תחת בגדיו, ולא יראה החוצה. ואם א"א לו לכסותו, כגון רובה וכדומה, ויש צורך שישא נשקו עמו בגלל סיבה בטחונית וכיוצא בזה, יש להקל להיכנס עם הנשק לביהכ"נ לתפלה. ואם אין סיבה בטחונית, יסגור את הנשק באיזה ארון עם מפתח, אבל בדרך כלל א"א לנהוג כן, ולכן מותר להתפלל עם נשק עליו מסכנה בטחונית.

יש לכבות את מכשיר הפלאפון קודם שיכנס למקום התפלה בכותל המערבי

באנשי הצלה, שמותר להם להכנס עם פלאפון לכותל המערבי, אך גם הם צריכים להנמיך כמה שיותר, באופן שרק הם יוכלו לשמוע דרכו את הקריאות לעזרה].

וע' במשפטי עזויאל (ח"ג סי' לד) שכתב, שנראה לאסור גם עצם הכנסת הטלפון לביהכ"נ. שמוראם כמורא המקדש, ואיסורם נלמד ממה שאמרו, בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה וכו'.

וב"כ בספר כבוד התורה (דף לד) הביא בשם הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר, שאין להכניס את טלפון סלולרי לביהכ"נ ולבית המדרש, ובפרט לדבר בו באמצע הלימוד בדברים בטלים.

גם הגאון רבי חיים פנחס שיינברג, ראש ישיבת תורה ב"קונטרס קדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות", העיר בענין הטלפונים הסלולריים, בתוך בתי כנסיות

וע' בט"ז (סי' קנא סק"ב), שדייק מלשון מהר"ם והארחות חיים והש"ע, שלא אסרו להיכנס לביהכ"נ אלא בסכין ארוך, שזה נראה סכין שחיטה. ויש בזה בזיון לביהכ"נ. אבל סכין קצר, הדבר נראה כדבר שמשמששים בו ומותר.

ואמנם לגבי בהמ"ז, הבי"ט (סי' קפ) הביא בשם ארחות חיים (הל' בהמ"ז אות ח), שמנהג ישראל לכסות הסכינים ב, לפי שהשלחן הוא מזבח כפרה לנו, והמאריך על שלחנו מאריכים לו ימיו ושנותיו, ונאמר באבני מזבח לא תניף עליהם ברזל, שאינו רשאי להניף המקצר על המאריך, והוא הדין בשלחן. ולגבי לא חילקו בזה בין סכין ארוך לקצר. והטעם, שב אפשר בנקל לכסות כל סכין, ולמה לא נעשה כן. אבל כאן שייצטרך לסלק מעליו הסכין לגמרי, וזו טירחא יתרה לסלקו ואחר כך לחזור וליטלו, וגם לפעמים יש בו צורך, לכן לא הטריח והוהו אלא רק בסכין ארוך שאין בו צורך כל כך. ולדבריו נראה שחייל שחייב ללכת עם נשקו בגלל סיבות בטחוניות וכדומה, ואם יפרוק נשקו מעליו בעת כניסתו לביהכ"נ, אפשר שיגרום לסכנה כל שהיא, רשאי להיכנס לביהכ"נ להתפלל עם נשקו, שזהו כדין סכין שאינו ארוך שמותר להיכנס בו לביהכ"נ להתפלל. **ובפרט** לפמ"ש בערוך השלחן (סי' שא סעיף גא), שכלי

יש לכבות את מכשיר הפלאפון קודם שיכנס למקום התפלה בכותל המערבי

יא כ"ה בספר משנת יוסף ח"ב (סי' כז). ואם מותר להתפלל עם פלאפון החגור במתניו, יש שכתבו שהדבר תלוי אם המנהג כיום לעמוד לפני הנשיאים [המלך] עם פלאפון חגור במתניו, שאם אין נוהגים לעמוד כך בפני הנשיאים, אז גם בתפלת שמונה עשרה אין להתפלל כך. ובפרט שבבתי התיפלה של הגויים אין מרשים להכנס לשם עם פלאפון תלוי במתניו.

וע"ע בילקו"י בדיני ביהכ"נ (הוספות אות יח) שצריך לכבות את הפלאפון, קודם שיכנס לכותל המערבי או לביהכ"נ, כדי שלא יצלצל באמצע התפלה, ויגרום לביטול כוונת המתפללים. ונגם לא ישאירו במצב של רטיטה, כיון שהדבר יפריע לו עצמו לכיון בתפלה]. ומן הראוי שהגבאים שומרי משמרת הקודש יעירו לנכנסים לביהכ"נ עם פלאפון פתוח, שיכבדוהו עם כניסתם לביהכ"נ. וכ"כ בס' משנת יוסף (ח"ב סי' כז). נא"כ

יב. עיוור הרגיל ללכת עם כלב נחיה, המוליכו ומדריכו ממקום למקום, אין לו להכניס את הכלב לרחבת הכותל המערבי. אלא נכון שיקצו כמה עמודים סמוך לעמדות הבידוק, או סמוך לרחבה למעלה, ושם העיוור יקשור את הכלב לעמוד, ואחד מעובדי הכותל, או אחד המתפללים, ילווה אותו לכותל בהלוך ובחזור. ומכל מקום, במקום שאין ברירה יש להקל ובתנאי שבני אדם אינם נבהלים מהכלב. אבל ברחבת הכותל בפרט בעת שהוא גדוש מתפללים, בודאי שהכנסת הכלב לרחבה תיצור בהלה לילדים וכדו', ותפריע למהלך התפלה. ולכן אין להכניס את הכלב לרחבה. נוכל זה בכלב נחיה המשרת בעל מוגבלות בפועל, אך כלב שרק מאולף להיות כלב נחיה ומגיע לצד אדם בריא אין להקל בזה להכניסו לרחבת הכותל המערבי.] (ב)

ובתי מדרשות, שבודאי הדבר חמור ביותר, שהוא זלזול וקלות ראש גמורה בקדושת מקומות אלו, יגורם ביטול תורה מרובה", ה' ירחם. ומסיח דעת מהלימוד. ובודאי שאין להשתמש בו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שע"י הצלצול מבטל ממש תלמוד תורה דרבים. וכן בשעת התפילות גורם לביבול והיסח הדעת למתפללים. וכל הנכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, חובה עליו לכבות מכשירים אלו, ולא להשתמש בהם כלל. ויצניעו בתוך בגדיו. ומכ"ש שעל ידי הכנסת כלי זה הרי הוא חב לאחריני, שעל ידי השמעת קול היוצא מן הכלי מתבטלת הכוונה אצל שאר המתפללים, והרי זה בכלל הדברים המעכבים את הצבור מלעשות מצוה, שכידוע דבר זה הוא אחד מכ"ד דברים המעכבים את התשובה, והוא עון גדול, וכמ"ש הרמב"ם (הל' תשובה פ"ד).

הכנסת כלב נחיה של עיוור לביהכ"נ או לרחבת הכותל המערבי

הולך עם השה גם לבית המדרש, וא"כ יש להוכיח קצת מכאן, שגם בעיוור יכול להכניס את כלבו לביהכ"נ. שאין לך שעת הדחק גדולה מזו, שאם לא נתיר לו בכך, יתבטל כל ימיו מתפלה ושיעורי תורה, קריאת התורה ומקרא מגילה וכו'. ונע' ברמ"א (סי' צ סעיף כא), שבעלי חיים חוצצין וכו'. אלא דמאן יימר לן דאיירי בבית כנסת, שמא איירי ביחיד המתפלל בביתו, וכדומה]. ומטעם זה התיר בנ"ד בשו"ת אג"מ (חא"ח סי' מה) לגבי בתי כנסת בחו"ל, וע"ש מ"ש אי מהני תנאי ביישובן. ע"ש. ומ"מ אף לסברא זו, הנכון שישב עם הכלב בסמוך לפתח, ולא בתוך ביהכ"נ.

אמנם אם לדין יש תשובה, שבירושלמי איירי בבית מדרש, וכמו שפירש שם בקרבן העדה, מדרשיכון, בית מיוחד ללמוד. ואף שקדושתו חמורה יותר מבית כנסת, מ"מ גבי תלמידי חכמים שאני, שהרי ביתם הוא לכל דבר, לפי שעומדין שם כל היום. ומטעם זה התירו לתלמידי חכמים לאכול ולשתות בבית המדרש. ומה שהתירו להם לאכול ולשתות גם בביהכ"נ, הוא רק מפני שלומדים בביהכ"נ, וכמ"ש המג"א בסי' קנא. אבל בזמן שאין לומדים שם, אסורים לאכול ולשתות בביהכ"נ, שלא לצורך מצוה, אף אם הם תלמידי חכמים, שגם תלמידי חכמים מצוים במצות מורא מקדש.

ובתי מדרשות, שבודאי הדבר חמור ביותר, שהוא זלזול וקלות ראש גמורה בקדושת מקומות אלו, יגורם ביטול תורה מרובה", ה' ירחם. ומסיח דעת מהלימוד. ובודאי שאין להשתמש בו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שע"י הצלצול מבטל ממש תלמוד תורה דרבים. וכן בשעת התפילות גורם לביבול והיסח הדעת למתפללים. וכל הנכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, חובה עליו לכבות מכשירים אלו, ולא להשתמש בהם כלל. ויצניעו בתוך בגדיו. ומכ"ש שעל ידי הכנסת כלי זה הרי הוא חב לאחריני, שעל ידי השמעת קול היוצא מן הכלי מתבטלת הכוונה אצל שאר המתפללים, והרי זה בכלל הדברים המעכבים את הצבור מלעשות מצוה, שכידוע דבר זה הוא אחד מכ"ד דברים המעכבים את התשובה, והוא עון גדול, וכמ"ש הרמב"ם (הל' תשובה פ"ד).

(ב) נשאלתי, אם יש לאפשר להכניס כלב נחיה לרחבת הכותל המערבי, כי ע"פ התקנות למקום קדוש זה, יש לאפשר הכנסת חיה אשר אולפה לבצע משימות בעבור אדם עם מוגבלות כגון כלב נחיה, כלב סימון, או כלב הגנה, או פעולות חילוץ, ולאור זאת מבקשים לאפשר הכנסת חיות לרחבת הכותל גם כאשר הן לא צמודות לבעל המוגבלות הזקוק להם, אלא נמצאות עם אדם בריא שמאלף אותן לצורך זה. תשובה. הנה חובה קדושה להכנס ליד הכותל המערבי ביראת כבוד ובכבוד ראש, וחלילה להקל ראש כלפי הקודש. ואסור מעיקר ההלכה להכנס לשם בגילוי ראש. ולגבי הכנסת כלב לרחבת ביהכ"נ, מצינו בירושלמי (מגילה פרק בני העיר הלכה ג), ר' אימי מפקיד לספריא, אם אתא ברנש גביכון מלכלך באורייתא (קצת בן תורה) לגבכון תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי. והובא בר"ן מגילה כת. ומשמע לכאן שר' אימי התיר להכניסו לבית המדרש עם חמורו וכל כליו. והובא ג"כ בביאורי הגר"א (סי' קנא סק"ה). ולפ"ז יתכן לומר דה"ה בעיוור הרוצה להכניס את כלבו עמו לביהכ"נ, שאם התירו בירושלמי הכנסת החמור, למה נאסור בכלב. ובברכות (סב). פרש"י שם, דאביי מרביא ליה אימיה אמרא, (מגדלת לו שה), ומלמדתו שהולך עמו לבית הכסא. והרי אביי היה כמעט כל היום בבית המדרש, ומשמע קצת שהיה

ובס' שמע שלמה ח"ד (סי' ג) רצה לדחות דברי האג"מ. אך דבריו אינם נכונים, וכבר הארכנו בזה בס"ד בילקו"י על הלכות ביהכ"נ. וכ"כ בשו"ת מענה לשון ח"ה (או"ח סי' יח) להקל לקושרו בחצר ביהכ"נ.

ושמעתו ראה לנ"ד, דהא בעזרה שבביהמ"ק היו מביאים כאו"א קרבנו, ובג' רגלים הכל היו מביאים קרבנותיהם לתוך העזרה, אף דקדושתה רבה דקרינן בה לפני ה', וכל הר הבית קדושתו חמורה מביהכ"נ, דאסור להכנס במקלו כדאי' בפ"ו דברכות, משא"כ בביהכ"נ, כמ"ש מרן סי' קנא. וכמבואר בברכות נד. וסב: דילפינן ק"ו ממנעל דאסור בהר הבית כ"ש ריקקה, משא"כ בביהכ"נ שהכל מותר. וכן מהא דאסור לשבת בכל העזרה, משא"כ בביהכ"נ. מ"מ הואיל ועושים כן למצות הקרבנות הכל מותר, ולא מסתבר דיש בזה זלזול במקום הקודש, ורק מחמת הציווי דקרבנות הותרה הרצועה, דטפי י"ל דליכא בהא דרך זלזול כלל, כל שעושה כן לעבודתו. וא"כ אף דמחיר כלב אסור למזבח, מ"מ לא נאסר אלא להקריב מחירו דהוי גנאי טפי כאתנן זונה, ואין זה מדינא דמורא מקדש כלל, רק פסול אצל מזבח. משא"כ אם מכניס ומוציא את העיור לצורך התפלה שמה יש להקל. אולם יתכן שבהר הבית היו מקצים מקום למיוחד להעמדת הבהמות, ולא במקום שהיו עוסקים בעבודת הקודש. או התפלה. [נאמנם המבי"ט בספר בית אלוקים (שער היסודות פרק לח) כתב, דתפלה בצבור לא היתה קודם החרבן, ומזמן משה רבינו עד אנשי כנסת הגדולה כל אחד היה מתפלל ביחידות בביתו, ולא היו ישראל נאספים להתפלל בצבור במקום מיוחד. ורק אחר החרבן כשתיקנו חכמים נוסח ומטבע התפלה, תיקנו גם תפלה בצבור. ע"ש. אך בשו"ת יבי"א (ח"ו חא"ח דף ל). העיר עליו מהירושלמי (פ"ד דברכות) דמשמע שאף בזמן ביהמ"ק היו מתפללים בצבור, בפרט אלו שהיו דרים בסמוך למקום המקדש. וגם בתלמוד דידן משמע כן, שלמדו על תפלה בצבור מהפסוק בתהלים, ואני תפלתי לך ה' עת רצון, ודוחק לומר שרוד המלך אמר כן על תקופת אחר החרבן. וכן למדו שם מהפסוק בישעיה, דזה ודאי איירי קודם החרבן. ונמצא דעורא הסופר וחבריו תיקנו רק את הנוסח לתפלה, אבל עצם התפלה בצבור היו מתפללים גם בזמן הקרבת הקרבנות].

ועוד שמעתי ראה להקל (עכ"פ בבהמה טהורה) ממתני' דשקלים פ"ז, מעות שנמצאו לפני סוחרי בהמה בירושלים, מעשר, ובהר הבית חולין. ופירוש המשנה שהיו סוחרי בהמות בהר הבית ממש, כדמשמע מפירוש המשנה להר"מ. וכן אי' בהדיא באו"ה הארוך

ועי"ל דבירושלמי איירי גבי אורח שאין לו היכן להתאכסן. ואורח שאני. ולא דמי לעיור הרוצה להכניס את כלבו לביהכ"נ בעת התפלה, ומה גם והדבר יגרום לבלבול כוונת המתפללים. וגרע טפי מבגדים המצויירים, שכתב הרמ"א (סי' צ סעיף כב) שאין נכון להתפלל כנגדם.

ועי"ל דשמא חמריה דקאמר הירושלמי היינו האדם שנוהג בחמור, שנקרא חמר. וקאמר ר' אימי, שאף החמר שאינו בן תורה, מותר לאכסנו שם, כיון שהוא נטפל לבן תורה. ועי"ל, דאין הכי נמי כלב גרע טפי מחמור, שנודע מה שאמרו בגמ' (ב"ק פג.) ההוא איתתא דעלת למיפא בההוא ביתא, נבח בה כלבא, אמר לה מרי' לא תיסתפי מיניה, שקולי ניביה, אמרה ליה שקילי טיבותיך, ושדי' אחיזרי, כבר נד ולד. ע"ש. ומה גם והנערים ישחקו עם הכלב, ומאן ימר לן שלא ישמיע קולו באמצע ביהכ"נ, וכדי ביזיון וקצף.

וגם הראיה שהביאו מברכות (סב.) גבי אביי מרביא ליה אימיה אמרא, וכו', אין מזה הכרח כל כך, ובפרט שאפשר לומר תמיד חוץ מבית המדרש וביהכ"נ, והיה מעמידה בחוץ. ועיין ברש"י פרשת תצוה (פסוק כ) שכתב, להעלות נר תמיד, כל לילה ולילה קרוי תמיד, וכן במנחת חביתין נאמר תמיד, ואינה אלא מחציתה בבוקר ומחציתה בערב. וכו'. ע"ש.

ואשר על כן אין להתיר לעיור להכניס את הכלב לביהכ"נ, וכמבואר כן בשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' פז), שאפשר למצוא איזה עצה שיהיה לו איזה אדם שיקחנו לביהכ"נ, ועכ"פ מידי פעם, ואם אין לו שום עצה אחרת להגיע לביהכ"נ, זולת עם הכלב, הרי כבר אמרו אנוס רחמנא פטריה. ואף שסומא חייב במצות מן התורה לדעת רוח"פ (ראה בילקו"י ח"א עמוד פד). מ"מ היכא דהוא אנוס, יש לפוטרו. וחשב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. וסי' לדבר, לא תביא.... מחיר כלב בית ה'... כי תועבה היא.

גם בספר שערים המצויינים בהלכה (סי' יג סק"ב) תמה על האג"מ הנ"ל, שהרי העכו"ם יראו שנכנס העיור לביהכ"נ עם כלבו, ויש כאן איסור "לא תחלו"ן, שהם מקפידים שלא יכנס כלב וכדומה לבית יראתם. ע"ש. ועיין בשו"ת (מערכת ביהכ"נ אות כא) שכתב, דהיכא שנוהגים העכו"ם להחמיר באיזה ענין, אנו נמי מחמירינן. ע"ש. ולכן גם בנ"ד יש להחמיר בזה. נוכ"פ בזה בשו"ת שער שמעון אחד ח"ב סי' מא. וכן כתבנו בילקו"י סי' קנא אות לו, ושכן הורה מרן אמו"ר זיע"א בתשובה לשאלה להלכה ולמעשה].

יג. אין ראוי לאדם לנשק את בניו או קרוביו בכותל המערבי, שאין להראות חיבה ואהבה במקום הקדוש הזה אלא להקב"ה לבדו. ומה שיש נוהגים להתנשק עם העולה לספר תורה, מאחר ורוב העדות אין נוהגים כן בארץ ישראל, יש למונעם מלנהוג כן, ומצוה לבטל המנהג בדרכי נועם. אך אין לגרום מחלוקת עבור דבר זה, אחר שהנוהגים כן אין כוונתם להראות חיבה, אלא כך מנהג בני עדתם דרך כבוד בעלמא. ובכל אופן מותר לנשק ידי אביו ורבו לכבוד והכנעה, אפילו בכותל המערבי. (ג)

יד. יש להקל לגזוז מעט משער הקטן שהגיע לגיל שלש, בכותל המערבי, בתגלחתו הראשונה, ולעשות שמחה, שהיא מצוה שמניחים לקטן פאה בראשו, ולחיבוב מצוה מרכים בשמחה, וכמו שכתב בשער הכוונות שכן היו נוהגים, ועשו כן על מצבת רבי שמעון בן יוחאי במירון. [ואמנם אצל הספרדים בדורות קודמים לא נהגו לדקדק שלא לספר את הילד עד שיעברו ג' שנים. ולכן אפשר להקדים או לאחר מעט]. (ד)

בהלה לילדים וכדו', ותפריע למהלך התפלה. ולכן אין להכניס את הכלב לרחבה. ויקצו כמה עמודים סמוך לעמדות הבידוק, או סמוך לרחבה למעלה, ושם העיור יקשור את הכלב לעמוד, ואחד מעובדי הכותל, או אחד המתפללים, ילווה אותו לכותל בהלך ובחזור. וכמו כן אם יש מקום להקל זה רק בכלב נחיייה המשרת בעל מוגבלות בפועל, אך כלב שרק מאולף להיות כלב נחיייה ומגיע לצד אדם בריא אין להקל בזה להכניסו לרחבת הכותל המערבי.

ועיור המתפלל בבית כנסת קבוע, יקבעו לו איזה עמוד או מוט מחוץ לביהכ"נ, (ביריחו מה מהפחה) כדי שיוכל לקשור אל המוט את הכלב, בטרם כניסתו לביהכ"נ.

(שער כד ס"ד) שהיו סוחרי בהמות בירושלים, ובתוספות פסחים (ז. ד"ה בהר הבית) הקשו, דהיאך נמצאו שם, דהא אי' בפ' הרואה לא יכנס במעות הצורין בסדינו וכו', ותירצו התוס' דדוקא בסדינו דהוי פרהסיא אסור, אבל בצנעא שרי. ומצד הבהמות שנמצאו שם לא הקשו התוס' כלום, משמע דאינו גנאי. ועי' במשנת אליהו (שקלים יט:). ועדיין יד הדוחה נטויה לומר דשאני כלב דטמא. אלא שלא מצינו חילוק זה בדברי קדמונינו שנכריז איסור ע"ז.

ולכן במקום שאין ברירה יש להקל בנ"ד מפני כמה טעמים. וגם זה בתנאי שמדובר במקום שבני אדם לא נבהלים מהכלב. אבל ברחבת הכותל כפרט בעת שהוא גרוש מתפללים, בודאי שהכנסת הכלב לרחבה תיצור

אין ראוי לאדם לנשק את בניו או קרוביו בכותל המערבי

וילמדוהו אורחות חיים, לישב באימה ובריאה, ולא ינחנו לזוז במקומו, ויזרוהו לענות אמן קדיש וקדושה וכו'. ועיין בתנא דבי אליהו (ח"א פ"ג) גודל העונש שיש להאב שמניח את בנו לענות דברים של הבל ותיפלות בביהכ"נ.

אולם מותר לבנים לנשק את ידי אביהם או רבם, אחר עלותו לקרוא בתורה, מפני שנצטוינו מפי הקב"ה לכבד הורים ומורים, כבד את אביך ואת אמך, ואת ה' אלהיך תירא, לכבד תלמידי חכמים (ב"ק מא: ובתוס' שם). וכן נאמר ואת יראי ה' יכבד. [וראה בשו"ת יחוד ח"ד סי' יב. ובילקו"י הל' קס"ט וביהכ"נ עמוד רמח, ותיא].

יג כ"ב בשו"ת בנימין זאב (סי' קסג) בשם האגודה, שאסור לאדם לנשק את בניו בביהכ"נ, ולהראות להם חיבה, כי שם צריך לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום. וכ"כ רבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סי' רנה). וכ"כ הרמ"א בהגה (סי' צח ס"א). וה"ה שאין לנשק את קרוביו ואוהביו במקום הקדוש הזה. והשל"ה הק' קרא תגר על המביאים ילדים לביהכ"נ, והיינו קטנים שלא הגיעו לחינוך, ומשחקים ומרקדים בביהכ"נ ומחללים קדושת ביהכ"נ, וגם מבלבלים דעת המתפללים. ועוד גם כי יזקינו לא יסורו ממנהגם הרע אשר התחנכו בילדותם, להשתגע ולבוזות קדושת ביהכ"נ, אבל כשהגיעו לחינוך אדרבה יביאם לביהכ"נ

יש להקל לגזוז מעט משער הקטן שהגיע לגיל שלש, בכותל המערבי

(ד). ועי' בשלחן גבוה (סי' תקלא ס"ק יג) שהמנהג בירושלים לגלח הקטן בשמחה וגילה בימי חוה"מ

(יד) ילקו"י על הלכות קס"ט וביהכ"נ עמוד רנט, ובילקו"י על הלכות ספיה"ע ושבעות (סי' תצג ס"ע)

טו. אסור לשבת ליד הכותל המערבי רגל על רגל דרך שחץ, כשם שהדבר אסור בבית הכנסת. ואם כוונתו לתת על רגליו ספר שיהיה נוח לקריאה, יש לו על מה לסמוך. ובכל זאת אין ראוי לעשות כן, בפרט אם הוא בן תורה. (טו)

טז. מותר למתפללים שעל יד הכותל להכניס יד בתוך הסדקים שבין נדבכי הכותל. ומטעם זה יש שנהגו לכתוב פתק ובו תפלה ובקשה, ולתוחבו בין נדברי הכותל. ויש להם על מה שיסמוכו. (טז)

משם הגרי"ז מבריסק דלא שמיע ליה האי מנהגא. אלא כדאי לבקש ברכה מהרבנים ביום שנכנסים לתורה, ועיין ברמ"א (יו"ד סי' רמה סק"ח) שבג' שנים שלימים מלמדין אותו אותיות התורה. ובביאור הגר"א שם מביא מדרש תנחומא, שבקטן ג' שנים ערלים יהיה וברביעי כל פריו קודש הילולים לה'. אבל לא מצינו מקור לזה שרבנים יגלחו, ואין לזה טעם ושורש. [אך ראה בילקו"י על ספיה"ע שהארכנו להביא לזה מקור, והנהגים כן עושים זאת כדי לחבב את החכמים על הילדים הרכים, ולהכניס בלבם היראה מהם ולכבדם, וכן לבקש מהם ברכה להצלחת הילד בתו"ש].

בביהכ"נ. ע"ש. ואף שאמרו בניזיר (מה). שאסור לגלח פתח אהל מועד שבזיון הוא, [וא"כ גם בביהכ"נ אין הגילוח דרך כבוד לפי קדושת המקום, וכ"כ בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קעב), שאסור לגלח בביהכ"נ], מ"מ הנזיר היה מגלח בעזרת נשים בלשכת הנזירים, וקדושת ביהכ"נ פחותה מקדושת הר הבית, שהרי מותר להכנס לשם במקלו ובמנעלו, ולכן במקום מצוה של הנחת פאות הראש בתספורת ראשונה לקטן, שנעשית מתוך שמחה של מצוה בקול רנה ותודה המון חוגג, ש"ד לעשות כן בביהכ"נ.

ובעיקר המנהג שמבקשים מהחכמים לגזוז מעט משערות הקטן, הנה בשו"ת תשובות והנהגות הביא

אסור לשבת ליד הכותל המערבי - רגל על רגל

ומינה נלמד שכל שהוא דרך גאווה יש להחמיר בו, אף ששם הכוונה שהולך לאט ובגאווה שירכו האחת נוגעת בירכו השניה. וכתב בבא"ח (פר' יתרו אות ט), שאין לאדם להרכיב רגליו זו על זו בעת התפלה. וראינו מעשה רב אצל מרן אמו"ר זיע"א כמה פעמים, שגער במי שישב בביהכ"נ רגל על רגל, ואמר, שאין זה כבוד בית כנסת לישב כך. [וזולת אם עושה כן כדי ליתן ספר על רגלו לעיין בו, ובכל זאת ראוי להחמיר בביהכ"נ].

(טז) כמ"ש כיו"ב בספר הסמ"ק (סי' יא), בהגהות רבינו פרץ (אות ב). וכ"כ בעטרת זקנים (סי' צה), שזהו דרך גאווה. וכן הובא בקשר גודל (סי' יב אות ל), ושלמי צבור (דף קי ע"ג), והחסד לאלפים (סי' צה אות ב), (ילקו"י מועדים מתשובת מרן אמו"ר בכת"י).

וע' בדרך ארץ רבה (פרק יא): התיר מנעליו ויצא לשוק, וירכתו על חבריו וכי' הרי זה מגסי הרוח. והיינו, שהולך לאט ובגאווה שירכו האחת נוגעת בירכו השניה.

מותר למתפללים שעל יד הכותל להכניס יד בתוך הסדקים שבנדבכי הכותל

ח"א עמ' מה בהערה) שהביא ד' כמה גדולים שאמרו להחמיר בזה. וע"ע במקדש מלך (עמ' קל בשה"ע). **והחמירו** בזה גם החזו"א והגרי"י קנייבסקי [ארח"ר עמוד שי"ט]. וכן נוטה להחמיר בס' עיר הקדש והמקדש (ח"ד עמ' ג). וטעמם, דכשם שאסור להכנס להר הבית ללא טבילה במקוה, כך לענין הכותל המערבי עצמו שיש בו קדושת הר הבית, והמכניס ידו לתוך חללו של הכותל, הרי זה כמכניס ידו בתוך הר הבית, שאסור ללא טבילה, ואע"פ שאינו נכנס אלא מקצת גופו, מ"מ גם כניסה במקצת הגוף להר הבית אסורה ללא טבילה, ואם כי הכניסה היא שלא דרך פתח, הרי גם כניסה

(טז) לגבי הכנסת יד בתוך הסדקים שבין נדבכי הכותל, הנה המשכנות לאביר יעקב (בפ"ק דתמיד) אסור בכ"ז, שהר הבית וחומות הר הבית נתקדשו עד ארעית תהומא, וביאה במקצת שמה ביאה. ע"ש. וכ"כ בקובץ נועם חלק יא (ריש עמ' נח), בשם הגאון מבריסק, שכאשר סיפרו לו שהבאים אל הכותל מכניסים ידיהם בין אבני הכותל, חרד ואמר שיש בזה איסור משום ביאה במקצת. וכן הסכים הגאון האדר"ת, וכתב שכל ירא וחרד לדבר ה' יחוש לעצמו שלא יושיט אפי' אצבע אחת בין סדרי הבנין של הכותל, לכל יכשל באיסור תורה. ע"ש. וע' בספר המעשר והתרומה (מהדורא א')

נתקדש, וכתב (בס"י תנ אות ג) שאפשר שחומת הר הבית לא קידשו אותה. והעלה, דלא שייך לומר "ביאה במקצת שמה ביאה" לגבי איסור כניסה להר הבית, ש"ל שלא נתקדש הר הבית עד התהום, ושזהו היתר ברור, (לענין בעל קרי ומי שטומאה יוצאת מגופו להכניס אצבעו בנקבים וסדקים ביסוד הכותל המערבי של הר הבית). ועוד, שנראה דבמחנה לוי לא אמרי' ביאה במקצת שמה ביאה. ועוד שאין זה דרך כניסה וכו'. [דאין איסור כניסה להר הבית אלא בדרך הרגילה, והכנסת היד בין הנרבעים אינה בדרך כניסה רגילה].

והגאון בעל תורת חסד מלובלין (הו"ד בספר תולדות ה"תורת חסד" מלובלין עמ' קצ), אף שהיתה דעתו נוטה להחמיר, לבסוף אחר העיון חזר בו ונתברר לו שהוא היתר גמור. (וכמ"ש אליו האבני נור הנ"ל שם. ע"ש). ובספר הר הקודש (עמ' רסה) כתב, שגם מהרי"ל דיסקין שהיתה דעתו מתחילה לאסור, חזר בו והיה פשוט בעיניו להיתר, ולא רצה אפי' לפלפל עוד בנידון, משום שלדעתו הכותל המערבי הוא מחוץ לת"ק אמה על ת"ק אמה של הר הבית, ולא נתקדש כלל בקדושת הר הבית. וסיים, שבספר משכנות לאביר יעקב נראה שהיו עוד מגדולי ירושלים שלא הסכימו לדעתו שאסור בזה. ע"ש.

שלא בדרך הרגילה אסורה. ויש שהחמירו בדבר גם ביום שטבלו במקוה, עד שיעריב השמש אחר הטבילה, שרק אז מותר להכנס להר הבית, ומאותה שעה מותר להכניס היד בין נדבכי הכותל המערבי [ארחות רבינו הנ"ל, ע"פ מ"מ ביאת מקדש פ"ג ה"ג].

ובבאר יצחק (על סדר קדשים דף צ"ז) החמיר בזה גם לאחר טבילה והערב שמש, מפני שבזמננו אין מקפידים על הטבילה שתהא כהלכתה ללא חציצה, ועוד טעמים.

ויש מי שדן לאסור אפי' נגיעה בכותל המערבי, ללא טבילה במקוה, מפני שלדעתו אסור למי שלא טבל, אף הנגיעה בחומת הר הבית [משכנות לאביר יעקב הנ"ל. ובמוע"ז ח"ה סי' ש"ג כתב, שראוי לחוש לכך].

ובס' עיר הקדש והמקדש (ח"ד עמ' נה) התיר הנגיעה בכותל המערבי. אולם רבים מהפוסקים התירו לא רק נגיעה בכותל, אלא אף הכנסת הידים לתוך חורי הכותל.

וכן בשו"ת אבנ"ז ח"ב מיו"ד (סי' תנ ותנא), האריך בזה, והביא נידון בזה בין הרב המחבר, והגאון רבי שניאור זלמן אב"ד לובלין (אולי זהו בעל ה"תורת חסד" מלובלין). לגבי הכנסת אצבעות לקיר של כותל המערבי. ודן בזה מד' פנים. א. האם עובי חומת הר הבית

פתקאות בין אבני הכותל

והובא ג"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' ה אות ו), ושנראה שזוהו נשתרבו המנהג להטמין פתקאות בחורי האבנים בכותל. אך עיין בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' כ) שכתב, שאין לתת פתקים וכדו' בין אבני הכותל מחשש נתיצת המקדש ח"ו, ובודאי שכוה הדיבור יפה יותר. ע"ש.

ובס' דרכי חיים ושלום ממונקטש (סי' תתרע) כתב "וגם נהג לשרפן באש כדי לשרוף צרות ישראל...". ובקובץ בית אהרן וישראל (צה, תשס"א, סח, עב, במאמר כת"ד) הביא על החזון איש, וכן הקדוש המקובל רבי אליהו מגריידיץ, ששרפו את הפתקים שהעבירו להם לברכה. ולכאורה הוא הדין לאותם פתקאות המונחים בין נדבכי הכותל המערבי". אלא שיש לחוש שרבים כותבים פסוקים ושם ה' בפתקים אלו, ולכן מן הראוי לגונזן. [ולגבי שריפת גניזה בשעה"ד כשא"א לגונזם, ראה בשו"ת באר שבע (סי' מג), ובשו"ת שבות יעקב (סי' י, יא, יב). ולהחיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' טו אות ה). וע"ע במשיב דבר (ח"ב סי' פ) לגבי אותיות של לוחות הדפוס, שאם נכתבו שלא ע"מ שיהיו קיימין להשתמש בקדושתן, אלא מתחלה באו ע"מ לאבדם, אין בזה איסור כלל].

וכן בשו"ת מחשבות בעצה ח"ב (סי' יג) העלה להתיר להכניס ידים בין אבני הכותל, ולימד זכות על הנוהגים להניח סידוריהם ושאר חפציהם בתוך הפרצות שבין שורות אבני הכותל. ע"ש. ובספר הר הקודש הנ"ל (בסוה"ס עמ' יד) הובא תשובת הגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר שכתב ג"כ להקל, כי לא אמרו ביאה במקצת שמה ביאה אלא במקום המקדש ממש, משא"כ בכותל המערבי וכו'. ע"ש.

ובהר הקודש (עמ' רסד) כתב, שהגאון רבי אברהם יעקב זלזניק אמר לו, כי אחר העיון נתברר לו שהוא מותר. וכן אמר לו הגרש"ז אויערבך. ע"ש. וע' לו בשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סי' קס, עמ' רמ סוף טור א).

ומהר"א פלאג"י הביא בספרו פדה את אברהם (דף טו ע"ד, מערכת ב אות טו. בשם הרב יוסף אברהם ס' שמות דף ג: במאמר מעולם לא זזה שכונתא מכותל המערבי), שהגר"ח בן עטר בעל אור החיים נתן לתלמידו פתקא שיניחנה בין אבני הכותל המערבי, ומאז נודמנה לו פרנסתו. ע"ש.

[ועי' הקדמה לאוה"ח ע"ת (הוצ' בלום, עמ' יז)]. ובספר הר הקודש (סוף עמ' רסה) הביא המעשה הנז' בשם הרב בעל מנחת אלעזר, שכן קיבל מאבותיו. ע"ש.

יז. מותר לאיש שאינו טהור, אפילו שהטומאה יצאה מגופו, כגון זב ובעל קרי, להכנס בלי טבילה, על יד הכותל להתפלל שם, וכן הדין לאשה נדה או יולדת לפני טבילתה. כי הכותל המערבי הוא חומת הר הבית, והעומדים לפניו הם עומדים מחוץ לחומת הר הבית. ולכן מותר גם כן להכנס לשם במנעלים. (ז)

מותר לאיש או אשה שאינם טהורים לבא ליד הכותל, ולהכנס שם במנעלים

נישאו עדיין, שאין טובלות אלא בערב יום חופתו, לגשת אל הכותל המערבי, היות והכניסה לשם היא בתוך הר הבית, ושנינו (בפ"ק דכלים מ"ח): הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם, ובפסחים (טז): וכל זב לרבות בעל קרי, מסייע לר' יוחנן, דאמר ר' יוחנן בעל קרי חוץ לשתי מחנות (מתנה שכניה ומחנה לוייה). וכ"פ הרמב"ם (בפ"ג מביאת מקדש ה"ג): "ומשלחין זבין וזבות נדות ויולדות חוץ לב' מחנות, שהוא חוץ להר הבית". עכ"ל.

ובמל"מ שם הביא מפסחים (טז): דה"ה לבעל קרי, והעיר ע"מ שלא הוזכר ברמב"ם. ובספר דרך הקדש (דף ו.) תירץ שסמך הרמב"ם עמ"ש בהלכות בית הבחירה (פ"ח ה"ה): "אירע קרי לאחד מהן, הולך במסיבה שתחת הקרקע, שהמחילות הפתוחות להר הבית לא נתקדשו". והוא מהגמ' תמיד (כז.), ש"מ דבהר הבית גופיה אסור. וע"ע בתוס' (יבמות ז: ד"ה וראה). [וע' בקרן אורה (סוטה כו): דהא דמוציאין הסוטה רק מחוץ לעזרה (שמא תפרוס נדה), אע"ג דבנדה וזבה אסור להן להכנס בכל שטח הר הבית, י"ל שלא חששו לספק נדה אלא בעזרת נשים, משום דאיכא נמי איסורא דרבנן ודאי דטומאת-מת, אבל בהר הבית דליכא אלא משום ספק נדה לא חששו להחמיר. ע"כ. ותימה, שהרי משנה שלימה שנינו (בפ"ק דכלים מ"ח): "החיל מקודש ממנו (מהר הבית), שאין עכו"ם וטמא מת נכנסים לשם". וכ"פ הרמב"ם (פ"ג מביאת מקדש ה"ה). וא"כ גם בחיל איכא איסורא דרבנן ודאי דטומאת מת, ולמה הוציאוה רק מהעזרה].

ואעיקרא, כיון דאיכא למיחש לשמא תפרוס נדה, הו"ל סד"א ולחומרא, וסד"א עדיף מודאי דרבנן (ר"ה לד:), וא"כ הא עדיפא מאיסור טומאת מת דרבנן. ואם נפשך לומר דהכא לא חשיב כ"כ סד"א, כיון שיש לה חזקת טהרה, הרי ד"ד דומה למ"ש הנו"ב קמא (חיו"ד סי' נה-נו) דהא דצריך לפרוש סמוך לוסתה הוי מה"ת, דאף דשמא ראתה לא חיישינן, משום חזקת טהרה, שמא תראה חיישינן, דאטו לעולם לא תראה. וכתב החת"ס (חיו"ד סי' קעט) לסייע דברי הנו"ב מהרא"ה בכדק הבית ושכן קיבל מרבו וכו'. ע"ש. אולם

(ז) בגמ' שבועות (טז). מבואר, שקדושה ראשונה שקידש שלמה המלך את ביהמ"ק, קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. כי אמרו שם, תנאי היא, דתנן אמר רבי אליעזר, שמעתי כשהיו בונים בהיכל עושים קלעים להיכל וקלעים לעזרות וכו'. אמר רבי יהושע שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית, אוכלים קדשי קדשים אע"פ שאין קלעים וכו', שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, לאו מכלל דרבי אליעזר סבר לא קדשה לעתיד לבא, ודחי, דילמא לכו"ע קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, ומר מאי דשמיע ליה קאמר וכו'. נמצא, שלמסקנת הגמ' קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבא. ובגמ' יבמות (פב:): אמר רבי יוסי, קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. ע"ש. ובזבחים (קז:): נחלקו רבי יוחנן ור"ל בזה, ולדעת רבי יוחנן קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא. וידוע דרבי יוחנן וריש לקיש הלכה כרבי יוחנן.

והנה הרדב"ז (ח"ב סי' תרצא) נשאל, אם מותר להכנס לעליות הבנויות סביב לביהמ"ק שהן בולטות לתוך המקדש ע"ג זיזין וגזוזטראות, והשיב, דע כי הדבר ברור שתחת הכיפה (של מסגד עומר) שם אבן השתיה אשר עליה היה הארון בבית קודש הקדשים לצד מערבו, ונקראת בלשונם אל צכרא (כיפת הסלע). הילכך מי שעולה בעליות אשר לרוח מערב, או הנכנס לראות מהפתח אשר לצד מערב, צריך לשער שיהיה בינו לבין הכיפה יותר מאחד עשר אמה, שכך היה בין הכותל המערבי של העזרה לכותל ההיכל ועובי הכותל שהכתלים נתקדשו. עכת"ד. ולכאורה משמע דס"ל שכותל המערבי שלנו הוא כותל העזרה. וכן הבין בספר חיבת ירושלים (עמ' רנו) בדעת הרדב"ז הנ"ל. שכותל המערבי הוא כותל העזרה. וכ"כ בספר ארץ חיים יו"ד (סי' ריו סל"ט) בשם הרדב"ז הנ"ל, שדעתו היא שכותל המערבי הוא כותל העזרה.

וז"ל החכמת אדם (שער משפטי הארץ סי' ח): שהכותל המערבי שנשאר, ר"ל כותל העזרה שהיתה לאחורי בית קדש הקדשים י"א אמה. ע"כ. ואם כנים הדברים האלה, היה יוצא לנו שאסור מה"ת לבעל קרי (שלא טבל לקריה) וליולדות ולנדה (ובכלל זה כל הבתולות שלא

דמדנקט "הוציאוה הוציאוה" משמע דהוי מה"ת. ע"ש. וצ"ע. ובאמת דלית דחש להא כלל, והכל באים ליראות על יד הכותל המערבי, במ עור ופסח בעל קרי זב וזבה הרה ויולדת יחדיו.

הרשב"א במשמרת הבית חולק על הרא"ה, וס"ל דלעולם הוי דרבנן. וע"ע בשו"ת בנין עולם (חיר"ד סי' לה). מ"מ כאן שיש ריעותא של חלחלה משתיית המים המרים, ודאי דהוי סד"א, וכמ"ש התוס' (יבמות ז:)

בזמן המקדש ההולך מירושלים לביהמ"ק היה עולה מלמטה למעלה ובוה"ז להיפך

שנשפך במקום המקדש, הוא עפר שעתיד לפנותו, כי הקב"ה תקיף הוא יבנה ביתו בקרוב, ואז יפנו כל אשפה וזבל ועפר וצוררות, והיום אם בקולו תשמעו, וע"כ אינו בטל, כמ"ש בסוכה (ג:). והעומדים ע"ג העפר הזה הרי הם כעומדים על גגין ועליות שלא נתקדשו, שהעפר מפסיק בינם לבין הקרקע, ולכן אנו מותרים ללכת אפי' במקום החיל. ורק על הר הקודש עצמו אסור לכנוס, ולדעת הרמב"ם יש בו איסור כרת, משום ששם מקום ההיכל, ואמרי' בפסחים (פג). מהיכל ניקום ונתיב שאני היכל וכו' הכל בכתב מיד ה', ופרש"י שההיכל נתקדשו עליותיו מגזרת הקב"ה. ע"ש. ולכן אע"פ שקרקע ההיכל מכוסה אסור להכנס שם. עכת"ד.

ובמחכ"ת אין דבריו מחוורים, שהרי בתשו' הרדב"ז (ח"ב סי' תרצא) הנ"ל כ', וא"ת כיון דגגין ועליות לא נתקדשו, חוץ מהעליה שעל ההיכל, למה לא יהיה מותר עתה להכנס בכל העליות הבנויות בתוך אויר המקדש, דע לך כי רק העליות והגגות אשר היו בנויות בזמן שביהמ"ק קיים לא נתקדשו, אבל העליות והגגות הבנויות עתה סביב למקדש שמא בתוך אויר עזרה הם, ואויר עזרה כעזרה. ע"כ.

ותנא דמסייע ליה הוא הראב"ד בפ"ג דתמיד (ל:): וז"ל: ובתוס' צרפת מקשים בשם רבינו אלחנן בן הר"י, אהא דקתני בסוטה (מא). גבי פרשת המלך, עושין לו בימה של עץ והוא יושב עליה, ופריך בגמ', והא אין ישיבה בעזרה, ומוקי לה בעזרת נשים, ומאי קושיא, הול"ל שכשיושב על הבימה הרי היא כמו גג הגבוה הרבה, ואמר רב גגין ועליות לא נתקדשו, ותירץ בשם אביו ה"ר יצחק, שכיון שלא היה דבר קבוע בעזרה שהרי רק לפי שעה היו נותנים הבימה ולאחר מכן היו שומטין אותה מיד, לפיכך אינה חלוקה משאר קדושת העזרה. ולי נראה דבלא"ה לק"מ, שאפי' את"ל שהיא בנין קבע מ"מ גג הבימה קדוש כשאר קדושת העזרה, שהרי אפי' למ"ד גגין ועליות לא נתקדשו היינו אותן שהיו באותה שעה כשנתקדשה העזרה, אבל מכאן ואילך כל מה שיעשה באויר העזרה הכל קדוש, דלאו כל כמיניה להפקיע קדושת העזרה ע"י בנינו. ע"ש.

ובשו"ת בית רידב"ז (סי' לה) ישב על מדוכה זו, וכתב, שהנה הרב החריף ובקי וכו' מהר"ר יהושע יוסף כלבו נ"י, התעורר ע"מ שאנו מתפללים אצל כותל המערבי. ולדעתו אסור לנו לעמוד במקום הזה, כי הכותל הזה הוא כותל העזרה, ולא כותל של הר הבית כפי שאומרים העולם. נוכ"כ הרב חכמת אדם במשפטי הארץ (אות ח), ובשו"ת תפארת צבי (חיר"ד סי' כז סוף אות יב). ע"ש, וכבר קדמו הרדב"ז בזה, והרב הנ"ל החליט כהרדב"ז בזה, אך חכמים אחרים חולקים ואומרים שהוא כותל הר הבית, וקשה עלי להכריע בזה, ובפרט שהרב הנ"ל הוא המצויין הראשון בתבל בחכמה זו בתבנית הבית וכליו כידוע לכל, ולא אוכל להכניס ראשי במקצוע גדול כזה העומד ברומו של עולם, והוא ספק איסור כרת, וגם לפ"ד הרב הנ"ל צריך להתרחק ערך ב' אמות מהכותל לעמידת רגלינו כי נשתנו הבניינים ונתקרבה עמידת רגלינו. נראה שהכוונה לפמ"ש הרמב"ם (פ"ו מה' בית הבחירה ה"ט) שעובי החומה קדוש כלפנים, וא"כ י"ל שכל עובי הנדבך התחתון המכוסה באדמה קדוש כקדושת העזרה, ומכיון שהנדבכים שעליו אינם מונחים בדיוק על שפתו החיצונה, אלא יש קצת ריוח כלפי פנים, וכשאנו עומדים סמוך ממש לאבני הכותל העליונים והנגלים לעינינו, שהם מעל השורות של אבני הכותל המכוסות מתחת לרצפת הכותל, נמצא שאנו עומדים על אויר עובי החומה של העזרה. ודו"ק. אך איך אפשר שגדולי עולם קדושים וטהורים שדומים למלאכי השרת לא חששו לעמוד במקום הזה וכו', ולכן נלע"ד שיש לנו לסמוך ע"ד חז"ל: הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם (פסחים יו:). ומלבד זה אפי' אם האמת כדברי הרדב"ז והרב הנ"ל, שהכותל הוא כותל העזרה י"ל שמכיון שידוע שאחר החורבן השליכו הגוים אשפות ועפר וצוררות במקום המקדש ובירושלים, עד שנשתנה שטח הקרקע, כי בהיות ירושלים על תלה וההיכל על יסודותיו, ההולך מירושלים לביהמ"ק היה הולך ועולה מלמטה למעלה, כדכתיב וקמת ועלית (וכמ"ש בקידושין טו). ואילו בזה"ז הדבר להיפך, שההולך מירושלים לביהמ"ק משפע ויורד מלמעלה למטה, וידוע ג"כ שכאשר חופרים בקרקע נמצאים כמה פעמים בתים למטה, וא"כ העפר

(וכן הובא בדרך הקודש דף ה. בשם הגהות רבינו בצלאל אשכנזי למסכת תמיד).

ומעתה הדבר פשוט שאין העפר והאשפה חוצצים בין רגלינו למקום המקדש, בין במקום קדושת ההיכל ובין בכל השטח של הר הבית. וא"כ תירוץ הרידב"ז הנ"ל לא יגהה מזור, לתמיהה הגדולה, שאם כד' הרדב"ז שהכותל הוא כותל העזרה, איך מצאנו ידינו ורגלינו לגשת ע"י הכותל בלי טבילה כדת. ומצאתי להגרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי (חיו"ד דף ע"ג): שסתור דברי הרידב"ז כאמור. וע"ע להגאון ר' ראובן זליג בנגיס בס' לפלגות ראובן ח"ו בראש הספר (עמ' יג והלאה).

ובעיקר הנחתו של הרידב"ז שאדמת המקדש הוגבהה ע"י עפר וזבל שהשליכו שם הגויים, יש להעיר מדברי הרדב"ז (ה"ב סי' תרצא) הנ"ל, שכ', וא"ת איך יתכן שהאבן הנקראת אל צכרא (שתחת כיפת מסגד עומר) היא אבן השתיה, והרי שנינו (ביומא גג): אבן היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה שמה, היתה גבוהה מן הארץ ג' אצבעות, ועליה היה נותן, וכעת היא גבוהה מקרקעית הכיפה ג' קומות, כבר כתבתי ע"ז בתשובה אחרת כי קרקעית הבית חפרו אותה כמה פעמים לגלות היסודות, ולכ"ה נמוך הרבה ממה שהיה מקודם, תדע דאמרי' בכ"ד דהר הבית היה גבוה מירושלם, וכעת הדבר להיפך, אלא ודאי כמש"כ. ועוד אמרו הגויים שהמלכים הקדמונים היו חופרים כ"פ בקרקעית הבית לגלות מקום הארון וכו', ולכן הושפלה קרקעית הבית ונתגלית אבן השתיה. ע"כ. נמצא שאף הנחת הרידב"ז שאדברה קרקעית מקום המקדש הוגבהה ע"י העפר והזבל שהושלכו שם, אינה מבוססת כל צרכה, אלא שהחפירות שנעשו לאחרונה מראים בעליל שצדקו דברי הרידב"ז במציאות. ומ"מ לענין דינא אין בדבריו כדי ליישב המנהג, והרי זה כמבואר. **אולם** האמת יורה דרכו כי הכותל המערבי שלנו אינו כותל העזרה כלל אלא חומת הר הבית, וכמ"ש כן להדיא בעל אבנ"ז (חיו"ד סי' תנ). וממקומו הוא מוכרע, לפ"ד הרדב"ז עצמו (בסי' תרצא), שכותב, שבלי ספק אבן השתיה היא כנגד כיפת המסגד שנקראת אל צכרא, שהיתה במערבו של בית קדשי הקדשים. [ובספר תבואות הארץ (עמ' שדמ בהערה) הביא מפקקים ע"ז. וע"ש בגליון]. ע"ש.

ולפי קנה מדה המרחק מעובי כותל המערבי עד האבן הנ"ל, הוא יותר ממאה מטר. (יותר ממאתים אמה, לפ"ד הגרא"ח נאה בשיעורי תורה שהאמה של תורה ארבעים ושמונה ס"מ). [וי"א שבעים ושמונה מטר. ע' נועם י"א עמוד מ, וכיום אפשר למדוד בקלות בתוכנות שונות שצילמו את

מקום המקדש בצלום אוויר]. ואילו המרחק שבין כותל העזרה לבין אבן השתיה אינו יותר משלשים ושמונה אמות. שאחורי בית הכפורת י"א אמה, ועובי הכותל של קודש הקדשים עם התא שבפנים י"ז אמה, בסך הכל כ"ח אמה, ואבן השתיה היתה במערבו של בית קודש הקדשים, לדברי הרמב"ם, ואף את"ל שהאבן היתה באמצע בית קודש הקדשים, וכמ"ש התוס' יו"ט (פ"ה דיומא מ"ב), ובספר דרך הקודש (דף כג ע"ג) בשם מהרימ"ט. מ"מ כיון שבית קודש הקדשים היה עשירים על עשירים, הוסף מחצית העשירים על כ"ח, הו"ל ל"ח אמה, נמצא שאין בין כותל המערבי של עזרה לאבן השתיה יותר מל"ח אמה. והמציאות רחוקה מאד משיעור זה. ועל כרחק לומר שאין הכותל המערבי הזה שלנו אלא כותל הר הבית. ודלא כהרדב"ז בזה.

וכ"כ הרה"ג ר"י שווארץ בספר תבואת הארץ (עמ' שמג) שכותל המערבי דנא הוא כותל הר הבית. וכ"כ הרה"ג ר"מ טוקצינסקי בספר "ארץ ישראל". וכ"כ בספר עבודה תמה (שער ב דף טו ע"ד), שהנה היו פה עה"ק ירושלים אנשים יראי ה' מגידי אמת, וכולם פה אחד ענו ואמרו, כי כעת אין להם שום ספק בדבר, ומוסכם אצל כולם בין חכמי הספרדים ובין רבני האשכנזים נר"ו, שהכותל המערבי אינו אלא כותל הר הבית, ולא כותל העזרה. וכ"כ הרב פאת השלחן (הל' ארץ ישראל סי' ג אות יב, ובהגהות בית ישראל שם אות כו). וכן העלה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י (סי' ה אות ח עמ' גג).

[**והרא"מ** לונץ כתב בהערה לכפתור ופרח, שבימי הכפתור ופרח זומן רב אחריו לא היה הכותל המערבי נראה כלל כי היה טמון בעפר, וראה במ"ש הרה"ג ר' אליעזר נחמן פואה, תלמיד הרמ"ע מפאנו בספר מדרש בחדוש על ההגדה של פסח בפיסקא מאשפות ירים אביון, ומהר"ם חאגיז בספר אלה מסעי, שמספרים בארוכה כיצד נתגלו יסודות הכותל ע"י שולטן סלימאן. והספר אלה מסעי (הנד"מ עמ' קלה) הובא בחיבת ירושלים (עמ' רנב). וע' בספר אוצר המסעות (עמ' עא והלאה). [אבל מר יהודה יצחק יחזקאל במאמרו שבירחון "ציון" (עמ' קכו), הביא המעשה של גילוי ביהמ"ק ע"י עומר אל כטיב שהיה בשנת ד"א שצח, ועפ"ז כתב שכל הסיפור שכתב הרב ר"מ חגיז באלה מסעי הנז' על גילוי הכותל ע"י שולטן סלימאן, אינו אלא אגדה בעלמא, שהכותל המערבי היה גלוי מזמן החורבן. ושם (עמ' קכב) הביא מר' שמואל (ד"א תר"מ) ורבי בנימין מטודילא (ד"א תתקכ"ח) שהתפללו ליד הכותל וקראוהו שער הרחמים. והובא כ"ז בנועם חלק יא עמוד נה].

יח. יש להזהר שלא לנתוץ אפילו חלק קטן מאבני הכותל, וכן שלא לקחת מהעפר שבין נדבכי אבני הכותל. ומה שקצת תיירים שברו חתיכה קטנה מאבני הכותל כדי לקחת עמם לזכרון, דבר זה אסור באיסור דאורייתא. (ח')

ודבריו תמוהים. אמנם הרה"ג ר' נתנאל חיים פאפע בהמאסף (ש"ב קדושת הארץ סי' ל דף קמו). השיב על דברי המחמירים, וכתב עוד (ברף קמח.), דמ"ש החכם בעל המאמר (בס"י כט) שהכותל המערבי הוא כותל העזרה, אין האמת כן, שאינו אלא כותל של הר הבית, ושכן העיר הכפתור ופרח, הובא בספר פאת השלחן, שכותל זה הוא חומת הר הבית וכו'. ויש להעיר שבכפתור ופרח שלפנינו לא נזכר כלל ד"ו, וכבר כתבנו לעיל שבימיו עוד לא נגלה הכותל המערבי של ביהמ"ק. וכבר תפסו עליו בגליונות שלאחר מכן. ועכ"פ נראה שהעיקר כאמור. ומנהג ישראל תורה הוא, וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין].

ולפ"ז נחה שקטה כל הארץ, כי הואיל ומקום עמידה שע"י הכותל המערבי הוא מחוץ להר הבית נכי שטח הר הבית שהיה ת"ק אמות על ת"ק אמות, אינו כולל את עובי הכותל. וכמ"ש המאירי והתפארת ישראל רפ"ב דמדות] מותר לכל הטמאים להתקרב אל הכותל המערבי. והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. [ובירחון המאסף (שנה ג גליון ג ד"ט ע"ד) בנה יסוד עפ"ד הרדב"ז הנ"ל, וכתב, שנמצא שאנו עומדים בתוך החיל, והבתים אשר מאחורינו הם מקום הר הבית לצד מערב, ועל כן יראי ה' נמנעים כל ימיהם מלגשת שם. ובירחון המאסף (ש"ג דקכ"א ע"ד) שבחו חכם אחד על דבריו אלה. (וציין בגליונות קודמים ב"המאסף" שנה ב).

לגבי הכותל הדרומי והמזרחי והסמוך להם

הרדב"ז]. ומדברי פאת השלחן (הל' אר"י סי' ג בית ישראל ס"ק כו) מבואר שיש מקום לחוש שהחומה שלפנינו מצד מזרחית היא חומה מחודשת, שנעשתה שלא ברצון חכמים ע"י יהודים "תקפים", פי' שעשו שלא ברצון חכמים, שע"ז מכשילים את הרבים ליכנס בשטח הר הבית, וחומת הבית האמיתית היתה משם והלאה בסוף שיפוע ההר, וא"כ הדעת נותנת לחשוש כזה החשש גם בצד הדרומי, שהוא שיפוע, וחומת הר הבית האמיתית היתה מגעת ג"כ עד סוף השיפוע שהיא חומת העיר שלפנינו, וחומת העיר עצמה היתה הרבה יותר למטה, או שבפנה זאת שימשה זאת החומה גם כחומת העיר. וכתב שיש חיזוק לחשושות אלו, כיון שכעת בחפירות עשויים מסביב, מוצאים באמת שיירי חומות מאחורי חומות אלה המזרחי והדרומי, ומי יוכל לנחש ולקבוע איזו היא חומה חיצונית ואיזו היא פנימית. עכ"ד. ויש לפלפל בכל זה.

ולגבי הכותל הדרומי של הר הבית והסמוך לו, אין הכוונה לחלק הדרומי של רחבת הכותל, אלא למה שנקרא כיום הכותל הדרומי, בס' הר הקודש (עמ' של) הביא שיש המפקפקין על הגישה לכותל הדרומי והמזרחי, והיינו משום שלא יודעים בדיוק את הגבולות שם. ולכן יש שנמנעים להתקרב לכותל המזרחי מחשש שמא עומד בתוך שטח הר הבית.

וכן הביא בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' א, וסי' ז), שמנהג יראים ושלמים להמנע מלהכנס בשטח הפנוי שבין חומת הר הבית כיום לבין חומת העיר שבצד הדרומי. שזקני ירושלים סיפרו שמקודם היו נזהרים בזה. וע' ברדב"ז (סי' תרצא) שסוף בנין הנקרא בנין שלמה לצד הדרום הוא סוף העזרה, אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב, ומ"מ למדנו כי הכותל ההוא בעצמו היה כותל העזרה אשר לצד דרום. ולפ"ז משם והלאה בשטח הפנוי הוא מקום שטח הר הבית הדרומי שאסור להכנס לשם. [אך ע"ש בסתירת דברי

אסור לנתוץ אפי' חלק קטן מאבני הכותל או לקחת משם עפר

הכותל המערבי. וע"ע בספר עיר הקודש והמקדש ח"ד (פרק ט). ודר"ק. [וראה להלן אם יש בזה איסור דאו' משום מעילה, או משום לא תעשון כן לה' אלהיכם, או"ד האיסור מדרבנן]. ובמשנת חכמים כתב דבנותן העזרה מלבד הלאו דל"ת, כן איכא גם עשה דמקדשי תיראו. ובכה"ח (סי' קנא) כתב, ומכאן תוכחת מגולה בענין הכותל המערבי שנשאר לנו פליט מחורבן בתינו

(יח) ראה להלן הערה כ"א בדין נתיצה מאבני הכותל. וע' במרדכי (מגילה סי' תתכו) שכתב, ביהכ"נ נקרא מקדש מעט, לפיכך אסור לנתוץ דבר מביהכ"נ, דתניא בספרי מנין לנתוץ אבן מן המזבח ומן העזרות שהוא בל"ת, שנאמר ונתצתם את מזבחותם לא תעשון כן לה' אלהיכם. והביאו מרן הב"י (סי' קנא). וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' קנב). ומזה יש ללמוד כ"ש בנתיצת אבני

ומחמד עינינו, ובפרט שלא זוה שכינה משם כמו שאמרו בזוה"ק (שמות דף ה:), שצריך ליזהר ביותר ולנהוג בו כל כבוד שבועולם, וחלילה וחס לסתור ממנו שום דבר, וגם שלא לעשות בו שום דבר בזיון ח"ו, ולא קצת אנשים פתיים שתוחבים שם מסמרים, וע"י לפעמים ישתברו ג"כ מן האבנים. [ובס' הר הקודש (משנתו של ר"ע סי' י) כתב, שאם עברו ותקעו שם מסמר אין להסירו מחשש נתיצה].

וגם יש אנשים שתוחבים נר דלוק בין אבני הכותל גורמים להשחיר את אבני הכותל מן העשן. וזה חוץ מן האיסור שמשמשין בו, אלא מי שרוצה להדליק יניח על הכסא חוץ לכותל. וגם מה שיש כותבים את שם על הכותל גופא, בודאי שיש ליזהר בזה, כי אין זה מן הכבוד ללכלך את הכותל.

ובס' טוב ירושלים (לר' אשר אנשיל גרינולד. עמ' ט) כתב, קצת התיירים נוהגים מנהג טיטוס הרשע ימח שמו, לשבור חתיכה קטנה מאבני הכותל ולקחת עמם לזכרון, וזה אסור באיסור דאורייתא.

ודלא כמו אותם שהיה מנהג בידם שבדרכם לחו"ל נוטלים עמהם פיסת אבן מהכותל לשם סגולה, שיחזרו לשלום. [ובעיתון החבצלת, פורסם אז תשובה מגדולי ישראל לאסור בזה].

ומעשה שהיה במנהל בית מלון, מהגדולים בעולם, שאשתו חלתה. ושמעו שאם יניחו מתחת למראשותיה של החולה אבן קטנה מאבני הכותל המערבי, היא תבריא. המנהל התקשר לשנים מחבריו בארץ, ובקשם שיקצצו אבן קטנה מאבני הכותל המערבי, וישלחו לו. חבריו עשו כדבריו ושלחו לו את האבן, והניחיה למראשותיה של החולה, ולדאבון הלב היא נפטרה.

וע"ע בשו"ת הרדב"ח ח"ב (סי' תקצז), ובשו"ת חת"ס (י"ד סי' רלג ד"ה ולזה), ובאול"צ ח"ב (סי' מה סעיף נח). ע"ש.

הלוקח עפר מן הכותל אם עובר ג"כ משום מעילה, או"ד באו פריצים וחללוה

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' א' אות פ"ה) כתב, "ובכאן מקום אתי להעיר על מעשים הנעשים בסמוך ועל יד הכותל המערבי ממש בחפירות וכו', כי יש ליזהר ולהזהיר שלא יבואו לנתוח מאבני הכותל המערבי. ואין כוונתי משום חשש מעילה, לדבר זה כבר העיר בזמנו בספר ודבר שלום (חידו"ד סי' ט), וסתרו דבריו בחוברות המאסף, וגם הוא בעצמו העלה לבסוף בספרו שם דליכא בזה"ז משום מעילה, אלא כוונתי משום חשש עבירה על לאו דלא תעשון וגו'". וחלילה דידיה ממה שמצינו בשו"ת חת"ס (חידו"ד סי' רסד) שמבואר שעל כל דבר המקודש עוברים על לאו זה, וגם לרבות חומת ירושלים ומגדליה שנבנו משיירי הלשכה, הפורץ מהם עובר על לאו זה. ע"ש.

והנהגה ב"המאסף" שנהג ב (קדושת הארץ סי' ו) התיר רב אחד ליקח עפר מן הכותל המערבי לסגולה וכו'. ובא רעהו וחקרו בהמאסף שנהג (ד"ח ע"ג), והעלה לאסור, שאף שאמרו אין מועלין בשירי הלשכה, ה"מ בשוגג שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, משא"כ במזיד שאסור ליהנות. ועוד שאף לגבי ביהכ"נ ק"ל שאסור לנתוח אבן, וע' בט"ז (סי' קנא) ובאחרונים, וכ"ש כותל מערבי שאין לנו מקום תפלה לרבים כמוהו. ע"כ.

ומרן אמו"ר כתב ע"ז בס' חזו"ע (ארבע תעניות עמ' תנג), דתפוס לשון אחרון. כי טעמו הראשון יש לדחות משום ובאו בה פריצים וחללוה, ואין מעילה בזה. וכ"כ בנועם חלק יא (עמ' נח) בשם הגרי"ל דיסקין. וע' מקדש מלך (עמ' קיד ובהערה שם). ושם (עמ' קטו-קטז).

יט. מי שלקח חתיכה קטנה מן הכותל לסגולה וכדומה, עליו לתקן המעוות ולהשיבה למקומה על ידי הדבקה חזקה וכדומה. וכדי לכפר על מה שעשה, ישוב בתשובה ויתודה על האיסור שעשה, ויתרום מממונו לבנין בתי כנסיות ובתי מדרשות, או שיוסיף בלימוד התורה ובקביעת עיתים לתורה. (ט)

כ. יש שהקפידו מאד שלא לנקות את אבני הכותל המערבי, מחשש קילוף חלקים קלים מהאבנים, ועוד חששות. ולכן יעצו שעדיף יותר להשאיר את אבני הכותל כמות שהם. ורק ברחבת הכותל, מצוה וחובת קודש לנקות ולכבד. (כ)

הגאון בעל דרת"ש צווח על אלה שתוחבין יתדות בין האבנים של הכותל ולפעמים נתלשים ג"כ מהאבנים שיש בזה איסור לאו דאורייתא. (שנאמר לא תעשין כן לה' אלהיכם). ועשו להם סמך קלוש לסגולה עה"כ ותקעת יתד במקום נאמן. אוי להם ולנפשותם וכו'. ע"ש. וסיים, ומצוה על ב"ד שבירושתו'ו להזהיר בזה על מורא מקדש ולאפרושי מאיסורא רבה.

וכמ"ש המחז"ב בקונ"א או"ח (סי' קנא), שמטעם זה מותר לקנות מגוים ענבים הגדלים בקרקע הר הבית. וע"ע בשו"ת הר צבי (חיד"ד עמ' רפא). ודו"ק. וע' ביאורי הגר"א (פ"ב דמדות מג') שבצד המערבי לא היה החיל. [ע"כ הערת מרן אאמ"ו].

ואמנם כן הרעיש ע"ז בספר משכנות לאביר יעקב. והובא בספר חמשה מאמרות (עמ' רכג). ושגם אביו

לקח חתיכה קטנה מן הכותל לסגולה וכדומה, עליו לתקן המעוות

השמים, ובא לשאול מה תקנתו על כך, כי חושש הוא לחייו.

והשיב הגר"ש אלישיב, שתחילה עליו להשיב את האבן לאר"י ולהדביקה באותו מקום שממנו ניטלה. ובתורת כפרה על חטאו שחטא ששלח ידו אל הקודש לפגום את אבן הכותל, יכתוב ס"ת ויתננה למקום שאין בו ס"ת מהודר, כי אין לנו עתה שיור כי אם התורה הזאת. וא"כ גם בנ"ד צריך להשיב את האבן שנגנב מן הכותל, אל מקומה.

ואמנם כתיבת ס"ת עולה הון, ולכן מי שא"א לו לכתוב ס"ת, יתרום מממונו או יתרים אחרים כשביל בנין בתי כנסיות ובתי מדרשות ככל האפשר, ויועיל יותר אם יוסיף בלימוד התורה ובקביעת עיתים לתורה. אחרי שעשה תשובה והתוודה על חטאתו אשר חטא.

ניקוי אבני הכותל המערבי

ומובא בשם הגר"ח זוננפלד, שלא הסכים שיעשו נקיון לאבני הכותל, והביא מ"ש בגמ' (מגילה כח:) בבית כנסת שחרב, שאם עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש, ופרש"י, כדי שתהא עגמת נפש לרואין ושיזכרו את ימי בנינו ואת שהיו רגישים להתאסף שם, יבקשו רחמים שיחזרו לקדמותו. והרמב"ם בפיהמ"ש שם ביאר, שיש בזה כאב לב כשיש בו עשבים, ועיי"כ ישתדלו בבנייתו אם יוכלו, או שעיי"כ תכנע נפשם וישובו אל ה' אם אין יכולת לבנותו. ונהו"ד גם בשו"ת משנה"ל (חיי"ז סי' קצז). והשיג ע"ז לגבי צמחיה, אך צמחים

(ט) **בם'** עלינו לשבח (דברים ח"א עמ' תרצא) הביא מעשה, באדם תושב חו"ל שקנה אבן מאבני הקודש של הכותל המערבי בדמים יקרים, וביקש מבניו שיביאו את האבן הזו בעת קבורתו, כעין מה שמצינו ברמ"א (יו"ד סי' ססג ס"א) שיש נוהגין לתת מעפר א"י בקבר, ויש למנהג זה ע"מ שיסמוכו. והשיב להם הגר"י זילברשטיין, שכיו"ב נשאל הגר"ש אלישיב, מעשיר אחד גוי שביקש מיהודי אחד תושב הארץ שינסרו לו אבן קטנה מאבני כותל המערבי וישלח אותה לחו"ל, הכדי לשומה מתחת למראשותיה של אשתו החולה, ואותו יהודי תושב הארץ עשה כן, כיון שהגוי הזה היה נכבד מאד, וכשהגיעה האבן לחו"ל נתנה מתחת ראשה של החולנית, ותיכף מתה. ואותו יהודי נתמלא פחד כי הבין שהוא עונש מן

(כ) **ראה** בהערות הנ"ל, ולפ"ז יש ללמוד לזיהר ג"כ שלא למהר לנקות את אבני הכותל, שהרי עלולים להכשל בקל בהרפיית חווק הסיד והאבנים, או בקילוף חלקים קלים מהם. ואסור לעשות כן בלא שאלת חכם, וע"פ הוראותיו. ובפרט שאין זה דבר המוטל עלינו, ועדיף להשאיר את המקום הקדוש כפי שהשגחת השי"ת הותירה אותו. וכמה שפחות ליגע באבני הכותל. ורק בבתי כנסיות ובתי מדרשות שלנו, מוטל עלינו לערוך נקיון ולכבד. [אמנם ברחבת הכותל, פשוט שמצוה וחובת קודש לנקות ולכבד].

כא. כשנצרך לעשות חיזוק ותיקון באבני הכותל, לכתחלה עדיף לעשות הדבקה, ואם לא ניתן לעשות זאת באופן בטוח, יש להתיר לעשות בדיוק ככל הנצרך על פי פיקוח רבני. ואמנם לכתחלה אין לגעת בצורת האבן עצמה כגון לשייף אותה, אלא יש להשאיר את האבנים במתכונתם. (כא)

שאע"פ שע"י התזת חול יועיל לנקיון וכבוד, בהסרת האבק וכדו' שהצטבר מיום חורבן ביהמ"ק, ויעשו כן בזהירות יתירה לעשות הכל באופן של יגרום לקלקול אבני הכותל, מ"מ שוא"ת עדיף, שיותר רצוי להשאיר את הכותל המערבי כמות שהוא, ובאופן שעמד כך מאות שנים מיום חורבנו, כי האבנים הללו שהושחרו מזוקן עם העשבים שעלו מאליהן מוסיף נופך של עגמת נפש לרואיהן, ועי"ז יזכירו את ימי בנינו, ורואים בעליל כי בית מקדשנו ותפארתנו היה לשריפת אש יבקש רחמים שיחזרו לקדמותן עד שנזכה לבנין ביהמ"ק. [צהר יז, תקנג, תקסג].

אם יש איסור מעילה באבני הכותל המערבי

גירסת רש"י, הא דמסיק רבינא דקדושה ראשונה לא קדשה לעת"ל, היינו לענין קדושת הבית, משום דכתיב ובאו בה פריצים וחללוה, ומ"ש ביבמות (פב:) קדושה ראשונה ושניה יש להם שלישיית אין להם, דקדשה לעתיד לבוא, היינו לענין תרו"מ. וע"ע ברמב"ן שם. ואין לדחות שרק מטלטלים כמו כלי שרת מתחללים בכיאת פריצים, אבל המחובר לקרקע אינו מתחלל. שהרמב"ן במלחמות שם (ע"ז נב:) כתב להדיא שביהמ"ק עצמו יצא מקדושתו על ידם ונעשה חול, שגורת הכתוב היא, והנביא היה מתנבא כמו כן על המקדש שיחרב, ושיצא לחולין על ידם. אע"פ שאין מעילה בקרקעות וכו'.

ואע"פ שבשו"ת שאילת דוד מקרלין (א"ח סי' ג) כתב, שזה תלוי במח' אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא, א"כ גם המקדש נשאר בקדושתו לעולם וכו', משא"כ לדעת הראב"ד שאין בזה כרת בזה"ז. וגם בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלג) כתב שזהו טעמו של הראב"ד.

[ולכאן] יש לדחות, דמ"מ האיסור לא נפקע, ורק לענין איסור מעילה אין כאן ממון הקדש. וכ"כ בס' הערות להגרי"ש אלישיב (סוכה טז), וכ"כ עוד בס' הערות עמ"ס יומא (טז). שאף שבאו פריצים וחללוה ויצאה הקדושה לחולין, זהו רק לענין ממון הקדש שיצא לחולין ואין כאן מעילה, שהממון הפקר, אבל עצם הקדושה עדיין קיימת. אכן בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג סי' ה) כתב, אודות ביהכ"נ של מירוקא שאחר שנכנסו

ששורשיהם גורמים להתפוררות האבנים, אין חשש לגוזום. וכן לא שייך הטעם שאמרו בגמ' (מגילה כח:) משום עגמת נפש, דהתם הטעם כדי שידאגו ויצטערו ויחזרו לבנותה, משא"כ כאן שאין בידינו לחזור ולבנותו, ואדרבה הרי בזה אנו עושין תיקון להכותל שישאר, וכיון שמצוה לתקן שלא תתקלקל שפיר מותר לתלוש העשבים שגורמים קלקול להכותל. ע"כ. ולהלן כתבנו שגם לצורך סגולה יש להתיר. גם בקובץ תשובות להגרי"ש אלישיב (ח"ג סי' כ), דן בענין ניקוי אבני הכותל מאבק וכדו' ע"י התזת חול, דבר שאינו פוגע בעצם האבן אלא רק בשכבת האבק, שהרי מצינו בשו"ע (או"ח סי' קנא) שיש לנהוג כבוד בבתי כנסיות, לכבדן ולרבען. והשיב להם,

(כא) ראה לעיל הערה יח. והנה ביום י"ט מנחם אב התשע"ח נשאלתי מרב הכותל הרה"ג שמואל רבינובין שליט"א, בדבר חיזוק בדקי הבנין של אבני הכותל המערבי, שבשנים האחרונות נצרך חיזוק. ויש לשאול. א. האם מותר לקדוח באבנים בכדי להחזיר אבן למקומה כאשר לא ניתן לעשות זאת ע"י הדבקה רק ע"י קידוח "פינים". ב. ועוד יש לדון ב"פינים" שהם ממתכת, האם יש חשש של איסור כבזול בחומת הר הבית. ג. ועוד שואל, האם עדיף שהעבודות ייעשו ע"י יהודים או ע"י גויים. ד. וכן אם יש להצריך את היהודי טבילה לפני העבודה. ה. ועוד, מה לעשות בחתיכות ופירווי אבנים שלא ניתן להחזירם למקומם, וכן באבק היוצא מן הקידוח האם צריך קבורה. ע"כ. **וברבר** השאלה הראשונה אם מותר לקדוח באבני הכותל לצורך חיבור אבן שנפלה. ראשית יש לדון אם יש בנתיצה מאבני הכותל איסור דאו' משום מעילה, ומשום לא תעשון כן, או איסורים נוספים.

וראשית בדין איסור מעילה, בגמ' (ע"ז נב:) איתא דבאו בה פריצים וחללוה, וכתב הרדב"ז (ח"ב סי' תקצו) דלפ"ז יצא המזבח לחולין, ופשיטא שיותר לנותצו, שהרי לא נשאר עליו שום קדושה. ובזה העיר ע"ד מהר"י אסכנדרני שהובא בב"י (יו"ד סי' רעו). וכ"כ בשו"ת חת"ס (א"ח סי' לג. יו"ד סי' רסד) דכיון שבאו פריצים וחללוה, א"כ לא היה איסור נתיצה כלל באבני מזבח וכו'. ע"ש. [ובריטב"א (מכות יט): מבואר שלפי

במקומה עומדת, ויכולים להחזיר את ספרי התורה לארון הקודש ולחזור ולהתפלל בביהמ"כ כמאז ומקדם. ויש סיוע לדברי הרשב"ץ מתשובת הרמב"ם בפאר הדור (סי' קלא, וכן בתשובת הרמב"ם הוצאת פריימן סי' קמת. והובאה תשובה זו בשטמ"ק ב"מ כד: וכן בריש סי' מעשה ורקח), אודות מי שקנה ספרי הקדש מאת השוללין, היוכלו לקחתם ממנו בהכרח וכו', והשיב אם השוללים עשו כן במאמר המלך כבר בטל דין ההקדש מעליהם, שהרי אפי' כלי המקדש כשנשללו בטלה קדושתם, ע"פ האמור ובאו בה פריצים וחללוה וכו'. ע"ש. ומבואר שהדין של ובאו בה פריצים וחללוה, אינו רק בקדושה חמורה של ביהמ"ק, אלא גם בקדושת ספרי הקדש וכיו"ב, וא"כ ה"ה לגבי קדושת ביהמ"כ. אלא שדעת המהר"י בלקט יושר (חיו"ד עמ' יב), שיש לחלק בין אם נעשה מעשה בגופו ללא נעשה מעשה בגופו. והלא הרמב"ם (בית הבחירה ספ"ו) פסק שהנכנס למקדש בזה"ז חייב כרת. ומשום דס"ל שקידשה לעת"ל.

גויים לשכונה בחרב שלופה, נעזבה ועמדה חרבה שנים רבות וכו', וכתב, שנראה שבשעת החורבן פקעה קדושת ביהמ"כ לגמרי, שאפי' בביהמ"ק שקדושתו חמורה, אמרי' (ע"ז נב:) שכיון שנכנסו הגויים בתוכו הופקעה קדושתו, וא"כ כשקנה הקונה הזה את הבית לעצמו הרי הוא חולין בידו, שקדושתו הראשונה הופקעה מפני חורבנו ע"י הגויים. וע"ע בשו"ת התשב"ץ (ח"ד טור א, חוט המשולש סי' ז) שכתב בשם הרשב"ץ שביהמ"כ שנחרב ע"י האויבים פקעה קדושתו, וכ"כ בשו"ת ויאמר יצחק (או"ח סי' יב). וכ"ז דלא כמ"ש בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ד השמטות לא"ח סי' לה) שנשאל מעיר סינגאפור, אודות ביהמ"כ הגדול שבעיר, שבזמן שנכבשה העיר בידי האויב נכנסו זרים לביהמ"כ וחללוהו והוציאו כל ספרי התורה אשר בארון הקודש וזרקום, וישו במקומם פסל בדמות אותו האיש ימ"ש, וצלמים בתוך הארון, ואחר הכיבוש מידי האויב, החזירו השלטונות את ביהמ"כ ליהודים. והשיב, הדבר פשוט שקדושת ביהמ"כ וארון הקודש

כשבאו פריצים וחללוהו - האם גם הקרקע עצמה יצאה לחולין

וכ"כ בשו"ת מחנה חיים (סי' כה) שיש לחלק בין הקרקע עצמו לבין הבנין, שאף שהקרקע עצמה וקדושתה לא נתחללה, מ"מ הבנין שהוא תלוש ונתחבר נתחלל. [ואמנם בשו"ת בית אב (חאו"ח סי' ט אות ה) העיר, שדעת השלטי גבורים (ע"ז נב:) דלדינא לא קי"ל כהך דרשא דובאו בה פריצים וחללוהו, ורק מדרבנן היו אסורות אע"פ שלא היו חול, ומה שעברו על איסור נתיצה, משום שכל שעושה לתקן ליכא איסורא כלל. ושכ"ד הלבוש. ע"ש].

והנה מבואר בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' כה) שיש לחלק בין הקרקע עצמה לבין הבנין שעליו, וז"ל שם, אע"פ שאמרו דכיון שחללוהו פריצים, פקע קדושתיה, לאו מלתא היא, דהתם מייירי באבנים שסתרו מן המזבח ושקצום לאיליים, דומיא דכלי שרת, דכיון שנכנסו אויבים להיכל יצאו כליו לחולין, ואינהו מהפקרא קא זכו ולא מיקרו אוסרים דבר שאינו שלהם, כמו שפרש"י, ואפי' לא סתרו את המזבח הרי יש בו תפיסת ידי אדם ונאסר, אבל קרקע אינה נגזלת ואינה נאסרת וליכא למימר שתצא לחולין.

כיצד יכניה בנה ביהמ"כ בנהרדעא מאבני מקדש

לנהרדעא, ובנו יכניה מלך יהודה וסיעתו בי כנישתא ויסדוה באבנים ועפר שהביאו עמהם "מביהמ"ק", לקיים עליהם מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו, וקריוה לההוא בי כנישתא בי כנישתא דשף ויתבי בנהרדעא, כלומר שנסע ביהמ"ק וישב כאן. והות שכינה עמהון וכו'.

וצ"ע איך לקחו מאבני ביהמ"ק לבנות מזה ביהמ"כ. [ויש שכתבו שגם בפראג יש ביהמ"ד הקרוי אלטניי, שבנו אותו מאבני קודש שהביאו הגולים מירושלים, ועשו תנאי, שבבנין ירושלים יחזירו את האבנים].

והנה בגמ' (מגילה כט.) איתא, שהשכינה מצויה בביהמ"כ דשף ויתבי, ופירש רש"י (ר"ה כד: ע"ז מג:): שכינה וגלותו נטלו עמהן מאבני ירושלים ומעפרה ובנאוהו. וע"ז נאמר כי רצו עבדיך את אבניה. אולם הערוך (ערך שף) כתב, שכינה וסיעתו הביאו אבנים ועפר מביהמ"ק, וקראוהו שף ויתבי כלומר שנסע מקדש וישב שם. והובא במהרש"א (נדה יג.) ובאוצר הגאונים (מגילה כט.) כתב, כנסת שבנו ישראל מעפר ירושלים ומאבניה, וקורין אותה שפיתבי אשר בנהרדעא.

ואפשר שאבני המקדש, לאו דוקא, אלא ממקום שאין בו איסור. או שעשו כן ע"פ נבואה בהוראת

זו"ל רב שרירא גאון באגרתו (רבנן סבוראי בנדפ"מ אות פא): הוו יודעין, דמעיקרא כד גלו ישראל בגלות יכניה והחרש והמסגר וכמה נביאים עמהם אייתניהו

וואפשר שהחת"ס לשיטתו שם (בסמוך ממש), שכתב, שגם חומת ירושלים ומגדלותיה שנבנו משיירי הלשכה בכלל היאסור].

ובס' מעשי למלך על הרמב"ם (בית הבחירה פ"א הי"א), כתב, דכיון דמחילות לא נתקדשו מותר לחפור שם, ולכן בבי כנישתא הנ"ל, היו רשאים לסתור וליקח מעפר ביהמ"ק, משום שחפרו בעומק תחת ביהמ"ק דשם ליכא איסור סתירה ונתיצה, מאחר וקיי"ל מחילות לא נתקדשו.

אם יש איסור דאו' של לא תעשון כן בנתיצת חתיכה מן הכותל

וב"כ בשו"ת עמק הלכה (סי' נא) שבספרי וברמב"ם לא אסרו מה"ת אלא במזבח והיכל ועזרה, ומוכח משם שאין איסור מה"ת בהר הבית.

וי"א שאפי' בעזרת כהנים ועזרת ישראל אין איסור נתיצה מדאו', וע"ע לשון המבי"ט בקריית ספר (בית הבחירה פ"א אזהרה קצ"ט), "או מבין האולם ולמזבח כל שהוא לפניו מן המזבח לוקה". אך מרן בכס"מ (בית הבחירה פ"א הלכה יז) כתב, דלשון הרמב"ם הנותן אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או מבין האולם ולמזבח לוקה, לא ממעט עזרות, שסמך על מ"ש בפ"ו מה' יסוה"ת, ששם נקט ג"כ עזרות.

ובתש' חת"ס (יו"ד סי' רסד) כתב, שאיסור נתיצה, הוא לאו דוקא באבני מזבח, אלא כל דבר המקודש, וכדמצינו (במכות כב). שהשורף עצי הקדש לוקה משום לא תעשון כן. ולכן גם חומת ירושלים ומגדלותיה שנבנו משיירי הלשכה (שקלים פ"ד מ"ב), יש בהם קדושה, ושכ"מ להדיא בפ"י הרא"ש (נדרים ז) שכתב וז"ל, כהיכל, כירושלים, קסבר חומת העיר ומגדלותיה משיירי הלשכה אתו. וכ"כ שם הרע"ב (נדרים פ"א מ"ג).

אלא אפשר שהאיסור בשאר מקומות הוא מדרבנן, וכמו שמצינו בב"י (סי' קנא) בשם המרדכי (מגילה סי' תתכו) שאסור לנתוץ דבר מביהמ"ק, שנקרא מקדש מעט, ותניא בספרי מנין לנתוץ אבן מן המזבח ומן העזרות שהוא בלאו וכו'. ובביאור דברי המרדכי, צ"ל, שהמרדכי למד שכיון שעכ"פ בהר הבית נוהג איסור נתיצה מדרבנן, כמו שאר דברים של גנאי שאסורים בהר הבית, ונתיצה דרך השחתה נמי גנאי היא, דמש"ה לוקה עליה בנתיצה כהיכל ועזרה, א"כ בהר הבית איסורא דרבנן מיהא איכא, ה"נ י"ל בבהכ"נ שנקרא מקדש מעט, ועכ"פ זהו דוקא בנתיצה דרך השחתה, הלא"ה שרי.

שעה. ובשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ד סי' סג) כתב, שחלילה לומר שהיה זה מאבני העזרה, שהרי היו הקדש ומועלין בהן, וגם לא היה אפשר כלל במציאות ליכנה ליקח מאבני העזרות, דהא עדיין היה ביהמ"ק קיים עוד י"א שנים אח"כ, ולא שייך אף לטעות בזה. אך בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רסד) למד שהדברים כפשוטן, והקשה כיצד הורידו מקדושת ביהמ"ק לביהכ"נ, ות"י דכיון שבאו בה פריצים נתחללו. והמגיה שם הקשה, שהרי היה זה לפני החרבן.

ועוד יש לדון בזה, מצד לאו דאו' ד"לא תעשון כן וגו'", כמבואר בספרי (פ' ראה פיסקא סא), מנין לנותן אבן אחת מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרות, שעובר בל"ת, ת"ל ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם לא תעשון כן לה' אלהיכם. ע"כ. וכתב באור החיים הקדוש (דברים יב, ד), דלאו דוקא נקטו אבן אחת, אלא שעושה בנתיצתו רושם בבנין. והוב"ד בשו"ת מהרש"ם (חלק ז סי' נח), וכתב שנראה בדעתו, דדוקא כשניכר להרואה רושם חסרון ע"י הנתיצה, ויכן במוחק מן האות מקצתו עד שניכר שחסר ממנו קצת, או עובר, אבל לא באינו נראה חסרון כלל, ובשם הוי כנטפלין. והביא בשם הרמ"ע (סי' לו) ששייך בזה איסור של חצי שיעור.

והנה אע"פ שבס' חמשה מאמרות (עמ' רכג) כתב בשם הגאון בעל דרת"ש צווח, שיש בזה איסור דאו' משום לא תעשון כן. מ"מ הנה ז"ל הרמב"ם (יסודה"ת פ"ו ה"ז), הסותר אפי' אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה, לוקה, שנא' בע"ז כי את מזבחותם תתוצון, וכתוב לא תעשון כן לה' אלהיכם. ע"כ. ומשמע שהאיסור רק מהעזרה ולא מהר הבית. ואע"פ שבנאוהו משיירי הלשכה. וכמו שדייקו כמה אח', וכ"כ המנ"ח (מצוה תלו) שאין האיסור מדאו' רק במחנה שכינה, אבל לא בעזרת נשים והלאה. ושכן משמע מלשון החינוך, שדוקא בעזרת ישראל דהוא מחנה שכינה אסור מדאו', אבל על שאר עזרות אין לוקין. ושלפ"ז ה"ה שער נקנור שלא נתקדש. וכן גגים ועליות שלא נתקדשו זולת גג ההיכל. וע' בשו"ת אבן שתיה (סי' ס).

גם בהל' בית הבחירה (פ"א הלכה יז) כתב הרמב"ם, הנותן אבן אחת מן המזבח או מכל ההיכל או מבין האולם ולמזבח לוקה. ומשמע נמי דהר הבית לא.

אופנים שיש להתיר נתיצה על מנת לבנות

לדבר אחר כגון לדרך הסטנדר וכדומה, הרי אי"ז דרך השחתה ומותר.

ולכן אע"פ שהכותל המערבי כיום הוא ג"כ מקום שמתפללים בו רבים בקביעות, אין הכרח לאסור מטעם זה נתיצה מדא' [מטעם ביהכ"נ], שדעת הרבה אח' שאיסור נתיצה בביהכ"נ הוא מדרבנן, וכמ"ש במטה יהודה (סי' קנב ס"ק ג) שנראה שאין איסור זה מה"ת אלא במקדש, אבל בביהכ"נ אין איסורו אלא מדרבנן. וכ"כ בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ה סי' ד אות ז), שאיסור נתיצה אבן בביהכ"נ אינו אלא מדרבנן, שהרי כל עיקר קדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן, וכמ"ש הר"ן (מגילה כו.). ע"כ. ונראה דס"ל שגם להרמב"ן שהובא בהר"ן שם אין קדושת ביהכ"נ אלא מדרבנן. וכמ"ש כן גם המהר"י בי רב בתשובה (סי' ה). וכ"ד המהר"ם אלשקר (סי' פו). וכ"כ בשו"ת אמרי יוסר (ח"א סי' לו).

וכ"כ בנחל אשכול (ס"ס כד עמ' נה), והוסיף, דהא דתנן ביהכ"נ שחרב הרי הוא בקדושתו שנא' והשמותי את מקדשיכם, וכ"ה בתורת כהנים מקדשיכם לרבות בתי הכנסת, אסמכתא בעלמא הוא. דקרא לא מיירי אלא בביהמ"ק, ואילו בתי הכנסת אף בישובן אין קדושתן אלא מדרבנן, וכן מציינו שהקילו בהן לענין מנעל ורקיקה, וכן אכילה ושינה לתלמידי חכמים, וכ"ד הרמב"ן, וכן מבואר בר"ן. ומ"ש היראים שקדושת ביהכ"נ מדאורייתא, לא מצאנו לו חבר. ע"כ.

ובשו"ת חסד לאברהם תאומים מה"ת (חאו"ה סי' יד), דן בנידון ביהכ"נ שהוצרכו להרחיב החלונות שבו הפתוחים לעזרת נשים, וגם הוצרכו להרוס ולנתוץ בכתלי ביהכ"נ כדי לתקנם היטב כחפצם, אם אין בזה איסור נתיצה בביהכ"נ, והשיב, לדעתי אין ספק שיש להתיר בזה, שכבר למדנו מדברי רבותינו הפוסקים בחיבוריהם ובתשובותיהם להלכה פסוקה שבכל דבר הנוגע לתיקון ביהכ"נ מותר. וכמבואר מהמעשה של הורדוס שיעץ לו בבא בן בוטא לסתור ביהמ"ק ולחזור ולבנותו מחדש ברוב הדר. ולא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים, איזה דבר חשוב תיקון יותר, אלא אחר כוונת הלב הן הן הדברים, שלא אסרה תורה אפי' בביהמ"ק אלא כשעושה דרך השחתה, משא"כ כשעושה לתקן מותר, ואין לנו לחפש חומרות בלי טעם במילתא דרבנן כנתיצה של ביהכ"נ.

והגם שבשו"ת דברי חיים מצאנו (ח"א א"ח סי' ג) כתב,

ובלא"ה, דעת הרשב"ץ (שו"ת התשב"ץ ח"א סי' ב. ח"ב סי' עג) שאפי' שם הכתוב בס"ת אין איסור למוחקו, אלא כשמתכוין לאבדו, אבל כשמתכוין לתקן מותר. והביא ראיה מנתיצת המזבח וכן ההיכל והעזרה שהיא בלאו, ואע"פ כן מותר לסתור אבנים מהם כדי לתקן. ואפי' לסתור ההיכל כולו ע"מ לחזור ולבנותו, כמ"ש בב"ב (ג). שבבא בן בוטא השיא עצה להורדוס לסתור ביהמ"ק ולחזור ולבנותו. וכ"כ הרדב"ז (ח"ב סי' תקצו). ודלא כמ"ש מהר"י אסכנדרני שהובא בב"י (יר"ד סי' רעו). ובשו"ת בית אפרים (חיו"ד סי' סא) הוכיח כן מהסמ"ק והכלבו, שגם במחיקת השם מותר כשעושה ע"מ לתקן. וכ"כ בשו"ת הרמ"א (סי' ק).

ואע"פ שרבים חולקים בזה, מ"מ כבר כתב בשו"ת דבר משה תאומים (סי' טט), דאף דלא קי"ל כדברי התשב"ץ, ואסור למחוק את השם אפי' לצורך תיקון, מ"מ באיסור דרבנן כמו נתיצת ביהכ"נ, גם לדידן יש להתיר, כל שמתכוין לתקן. דאף דהוי פ"ר, מ"מ פ"ר בדרבנן שרי. וע"ע בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' קמ) שגם המג"א שאסר פ"ר בדרבנן, זהו רק באיסור שבת דחמיר, ולא ילפינן מיניהו לשאר איסורים, וכמו לענין הקפת הראש, שאין לאסור פ"ר בדרבנן. וכ"כ בשו"ת צור יעקב (סי' קב).

וכן מבואר בשו"ת יבי"א (ח"א א"ח סי' יח), דעכ"פ בביהכ"נ מיהא שקדושתה רק מדרבנן, סמכינן על סברת הרשב"ץ וסיעתו להקל, כל שמתכוין לתקן לצורך תשמיש מצוה, שאינו נקרא נותץ אלא מתקן, וכמ"ש בשו"ת דברי חיים (ח"ב א"ח סי' יג), דאף שודאי אסור לאבד שם הקודש ולכתוב אחר, אבל לתקן אותו הדבר עצמו כמו במזבח שפיר דמי. וכן בביהכ"נ כשעושה הסטנדר לצורך תשמיש קדושה לא חשיב נתיצה אלא תיקון, שאין זה דרך השחתה כלל, וזה ברור למבין. ע"כ.

ובס' מטה יהודה (סי' קנא סק"ג) כתב שגם כשעושה גומא לצורך דיבוק הדף בכותל שהוא דרך תיקון מותר, והוי בכלל סותר ע"מ לבנות. וכן נהגו לסתור ולעשות חלונות בכותלי ביהכ"נ ולהוציא זיזין, ואין מי שמפקפק בזה להחמיר, אלא ודאי דחשיב סותר על מנת לבנות, ולא בעינן שהבנין יהיה בתוך הגומא ממש. וכ"כ המאמ"ר (שם סק"ה) שכיון שעושה שלא כדרך השחתה מותר, ודלא כהט"ז. וכ"כ באבנ"ז (א"ח סי' לג), דכיון שמבואר להדיא ברמב"ם והסמ"ג שאין איסור אלא כשעושה דרך השחתה, כל שהוא צריך

שבין שני חלונות, להרבות האורה בביהכ"נ, מפני שעיקר איסור נתיצה בביהכ"נ הוא רק מדרבנן, וכל שעושה לצורך תיקון לביהכ"נ, ולא דרך השחתה, מותר].

ועכ"פ גם לסוברים שנתיצה בביהכ"נ הוי דאו', [כמ"ש השד"ח (מע' ב אות מג) בדעת המרדכי, והאבני נזר (א"ח סי' לד אות יז, וסי' לה אות ב) בדעת הרמב"ם], מ"מ התירו נתיצה לצורך בנין.

עוד בענין נתיצה על מנת לבנות

עמידתו בביהכ"נ מותר, שהרי המרדכי למד כן מדין ההיכל, ומבואר ברמב"ם שהאיסור רק דרך השחתה, ולא מקרי השחתה אלא במה שאינו צורך אדם. ובשו"ת כוכב מיעקב (סי' עד) כתב, דכל שאינו מתכוין לנתיצה אלא לתקן, אזלי' בתר מחשבתו וכו'.

וע"ע בשו"ת חבצלת השרון (ח"א אר"ח סי' א) שאפשר שאף לדעת הט"ז יש להתיר במקום שעושה זאת לצורך ביהכ"נ עצמו, כמו לסתור בכותל ביהכ"נ על מנת להעמיד שם קופה. ונמצא שהנתיצה היא לצורך ביהכ"נ עצמו, ורק כשעושה לצורך עצמו, כמו להעמיד סטנדר, אסר הט"ז.

וכסברא זו כתב בשו"ת יבי"א ח"ח שם, די"ל שגם הט"ז וסיעתו מודו אם הדבר נעשה לצורך שמירת ביהכ"נ וההיכל והס"ת, שמותר. ומה גם שעיקר איסור נתיצה בביהכ"נ אינו אלא מדרבנן, הואיל וגם קדושת ביהכ"נ ותשמישי קדושה הם מדרבנן. וא"כ הו"ל ס"ס בדרבנן. [ושלכן מותר להתקין אזעקה בארון הקודש, למנוע גנבים, שזה נעשה למען שמירת ספרי התורה ותשמישי הקדושה, ואין שום איסור במה צצריכים לקדוח חורים בארון הקודש להעביר חוטי חשמל להתקנת האזעקה].

אם בסותר לצורך כל שהוא שלא לצורך בנין יש איסור מדרבנן

מותר. ונ"ל דאיסור לסתור כותל ביהכ"נ לעשות חלונות לעזרת נשים, דעזרת נשים אין בה קדושת ביהכ"נ כלל, וא"כ אף שאינו דרך השחתה מ"מ אסור מדרבנן. ע"כ.

וע"ע בשו"ת בנין עולם (יו"ד סי' נד), שכתב עפ"ד הר"י אכסנדרני הנ"ל, דמ"ש הרמב"ם שהנותץ אבן אחת דרך השחתה לוקה, היינו דוקא לענין מלקות, אבל אסור עכ"פ מדרבנן אפי' שלא בדרך השחתה, ומ"ש הכס"מ שם שאם נותץ כדי לתקן ודאי שרי, אין זה ודאי, רק דבמזבח מותר משום דלא אפשר בלא"ה. ע"כ. ועכ"פ לדינא לצורך תיקון ודאי שרי.

שאע"פ שקדושת ביהכ"נ מדרבנן, מ"מ כיון שנקרא עליו שם ה', ממילא יש בזה איסור נתיצה מדאו', דמבואר בפמ"ג שעכ"פ אסור מה"ת להרוס דבר שנעשה כדי להתפלל בו ולהזכיר בו דברים שבקדושה. ע"ש. מ"מ דעת רוב האחר' שנתיצת אבן מביהכ"נ אינה אסורה אלא מדרבנן. [וראה בזה גם בשו"ת יבי"א ח"ט (א"ח סי' יז), ושם העלה להתיר לנתוץ כותל של ביהכ"נ

ועוד יש לדון להתיר בכ"ז, גם אם היה האיסור מדאורייתא, מטעם שאין זו דרך השחתה. ועכ"פ לצורך בנין שרי.

וכמו שמצינו בגמ' ב"ב (ד' גבי בבא בן בוטא. וכ"כ ראבי"ה (מגילה סי' תקצ), דנותץ ע"מ לבנות שרי, דההיא נתיצה בנין מיקרי. וכדאמרי' לא לסתור איניש בי כנישתא וכו', ולא אמרן אלא דלא חזו ביה תיוהא, אבל חזו ביה תיוהא סתרי ובני, וכגון שהסתירה ע"מ לתקן, או להעלות הקדושה.

ומסקנת האחר' להתיר בביהכ"נ נתיצה על מנת לבנות אפי' שלא במקומו, ושלא כדברי הט"ז (ס"ס קנא) שאסר לעשות גומא בכותל ביהכ"נ לצורך סטנדר. וכמ"ש הא"ר שם, ממ"ש הרמב"ם (פ"ו מהל' יסוה"ת), שלא נאסרה נתיצת אבן מהמזבח אלא כשהיא דרך השחתה. וכ"כ בס' מור וקציעה (סי' קנא) שהעיקר להתיר בזה, שזהו צורך בהכ"נ וכבודו. ובאור שמח (מזוה פ"ה ה"א) כתב לחלק, שבביהכ"נ יש להתיר מה שהיה עושה בביתו ולא מקפיד, לסתור ע"מ לבנות שלא במקומו, אע"פ שבמקדש אסור.

ובבית מאיר (סי' קנא) כתב לגבי ביהכ"נ, דכל שהוא לצורך אדם, שא"א לעשות בענין אחר, והוא צורך

ובמה שדייק הבית מאיר מהרמב"ם שבדרך השחתה חייב, דמשמע דכשלא עושה דרך השחתה ויש לו איזה צורך מותר. הנה בשד"ח (אסיפת דינים מע' ביהכ"נ אות יט ד"ה ובגוף הדיון) כתב להעיר ע"ז, שאין זה מוכרח כ"כ, דשמא רק לענין חיוב בעינן דרך השחתה, אבל איסור איכא מ"מ אפי' שלא בדרך השחתה.

ויש לדון בזה אם בנותץ שלא בדרך השחתה, יש עכ"פ איסור דרבנן. והנה החכמת אדם (סי' פו סעיף טו) כתב, הסותר אפי' אבן אחת דרך השחתה מן המזבח ומן המקדש לוקה. ולכן אסור לנתוץ אבן אחת מביהכ"נ וביהמ"ד דרך השחתה, אבל דרך תיקון

אם עדיף לעשות תיקונים שיש בו נתיצה ע"י גוי

שוב נשוב לנ"ד, דהנה יש עדיפות לעשות תיקונים ע"י ישראל, כיון שבנין ביהמ"ק צריך להיות דוקא ע"י ישראל. ומה שמצינו בבנין שלמה, שעסקו בו גויים מעבדי מלך צור, כמבואר בס' מלכים (פ"ה פסוק לב), י"ל שדוקא לענין החציבה בהר השתמשו בהם. וגם שמא עשו להם גיור. אך בתפא"י (מדות פ"א. בועז אות א) הוכיח שאפשר לבנות ע"י גויים, דהא שלמה המלך ע"ה ביקש מחירם שישלח מעבדיו לסייעו בבנין הבית. וגם בצפנת פענח (תנינא ת"ת ג, ג) כתב שברמב"ם (הלכות

בית הבחירה פ"א ה"א) משמע שאין המצוה לבנות את ביהמ"ק, אלא שיהיה בנוי, ולכן מהני בנין ביהמ"ק ע"י גויים. ועיין בפירושו הרא"ש על מסכת מדות (פ"ה מ"ג) לגבי לשכת הפרוה, שבנה אותה מכשף אחד ששמו פרוה, דבע"כ ישראל היה, שאין גוי בונה במקדש. וכ"כ בפסקי התוס' מסכת מדות (אות כב) שגוי לא היה בונה שום דבר בהר הבית. ועוד, דבמקום שיש חשש איסור (כמו חשש נתיצה), לכאור' עדיף לעשות ע"י גוי. [וראה בזה בסמוך].

דין אמירה לגוי בשאר איסורי תורה מלבד בשבת

לחומרא (הראב"ד בהשגות כלאים פ"א ה"ג. תלמידי רבינו יונה ע"ז מג: והסמ"ג לאוין קפד).

ובשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כד) כתב לחלק בין חסימת פי פרה, שיש בו טעם איסור צער בעלי חיים, וכן מעשה הסירוס, שהמעשה נתעב מעצמו, דבזה איפשטא הבעיא לחומרא, דאמרי' מה לי ע"י גוי או ע"י ישראל. לבין מקום שאין מעשה האיסור נתעב בעצמו, שמותר ע"י גוי, כגון כלאי זרעים, שאינו מעשה נתעב, לדעת הרמב"ם (כלאים פ"א ה"ג). ועוד כתב החת"ס שם, שאין לאסור אמירה לגוי מדאור' מטעם שיש שליחות לגוי לחומרא, כמ"ש רש"י (ע"ז טז.), רק בעבירות שעצם המעשה מתועב לפני המקום, כמו סירוס וחסימה, משא"כ במלאכות שבת, שהמלאכה עצמה אינה שנואה לפני המקום, ואינם אלא משום למען ינוח הישראל (שמותר להעמיד קדרת תבשיל מע"ש על האש). וכן כתבו כמה אחי, ומהם בישועות יעקב (אור"ח רסג, ו. אה"ע ס"ס ה), ובבית מאיר (אה"ע סי' ה), ובשו"ת כת"ס (א"ח סי' מה), ובשואל ומשיב קמא ב, טז).

והנה להלכה איסור אמירה לגוי, שייך בכל איסורי דאור', ולכן אסור לומר לגוי לסרס לו את הבהמה של ישראל, או לומר לגוי לזרוע כלאי זרעים בשדה של ישראל, או להטיל מום בככור, וכן כל כיו"ב. אמנם מותר לומר לגוי לעשות לו דבר שאיסורו מדרבנן, ורק בשבת שבות דשבות שלא במקום מצוה אסור. ולכן מותר לומר לגוי לעשות לו מלאכה בער"פ. [ורק באמירה לגוי בחול המועד עשאוה כמו שבת].

וכתב ה"ה (שכירות פ"ג ה"ג) שבכל מצוה שיש בה לאו, האמירה לגוי אסורה. וכ"כ הרמב"ן (ב"מ ז.), והיראים (סי' שצה), והרשב"א והריטב"א (ב"מ ז.) בשם הגאונים. וכ"כ הר"ן (שבת קלט.), והמאירי ור"י מבריינא (ע"ז מג:), והרי"א ז' (ב"מ פ"ז אות יט).

ובמ"מ במקום ספק, לכאור' יש לצרף דעת הראב"ד (ב"מ ז.) שלהלכה אמירה לגוי לא נאסרה בשאר איסורים. דס"ל דלא איפשטא בעיא זו בגמ', ואזלי' לקולא. וי"א דלא איפשטא האיבעיא בגמ' (ב"מ שם) אם יש איסור אמירה לגוי בחסימה. ורק מספק אזלי'

אמירה לגוי באיסורי דרבנן

אסור לתת בגדים לכובסת נכרית לככסם (משום חומרא דט"ב). וכ"כ מהר"י עייאש בהגהות עפרא דארעא (אות לה), ובערה"ש (סי' תרצו ס"א), ובשע"ת (סי' תקנא ס"ק יז) ובטהרת המים (שיווי טהרה מע' ש, יא). והכי נקט'.

ואף שפסק מרן ביו"ד (סי' שצ ס"ז), שאשה שחל טבילתה תוך ל' לאבלה, תאמר לנכרית שתטול צפרניה, וכתב הש"ך, שבמקום מצוה לא גזרו אמירה לגוי, שאני התם שהאשה יש לה הנאה בנטילת צפרניה. וע"ע בשו"ת ריב"א (ח"א סי' י) שכתב, שאע"פ שלא התירו בשבת שבות דשבות אלא במקום מצוה, במחמר דליכא אלא לאו, לא חמיר יותר משאר איסורים, דשרי

ולגבי אמירה לגוי באיסורי דרבנן, כתב בנחפה בכסף (יו"ד סי' ד) שמותר לומר לגוי לכתחלה לעשותם, ושאני שבת (שאסור שלא במקום מצוה) דחמיר, ואפי' בחוה"מ גזרו אטו שבת כמ"ש תוס' (ב"מ ז.) שגזרו יו"ט אטו שבת דשבת ויו"ט חדא מילתא היא. משא"כ בשאר איסורים דרבנן כ"ע מודו שמותר לומר לגוי לעשותו. וראיה שמותר לומר לגוי לעשות מלאכה בער"פ (ש"ע א"ח תסח. ובפר"ח שם). וכן מפורש במהר"ם (ד"פ סי' תקנט) בשם רבי"ה.

וכ"כ בברכ"י (תקנא ז), דאמירה לגוי בשאר איסורים דרבנן שרי, ורק בת"ב החמירו, שבשבווע של ת"ב

בהו שבות דשבות. וע"ע בשו"ת נו"ב (א"ח סי' מד) די"ל דבאיסורים דרבנן שרי לומר לגוי לעשות במקום מצוה

דין סתירת ביהכ"נ על ידי גוי, ודין שבות דשבות בשאר איסורים

מהרש"ם (ח"א סי' י. וח"ז סי' צא. ובח"ח סי' כט), ובשו"ת אריה דבי עלאי (סי' ב).

[אך ע' בתש' חת"ס (תא"ח סי' לב) שכתב, דהגם שאפי' נאמר שאיסור נתיצה בבהכ"נ אינו אלא מדרבנן, וכשעושה ע"י גוי הוי שבות דשבות, והרי אפי' במקום מצוה יש אוסרים, מ"מ י"ל שזהו כשעושה על דעת ישראל, אבל כאן שעושה על אפו ועל חמתו של ישראל פשוט שאין כאן בית מיהוש. ע"כ. והיינו דס"ל שאין בזה קולא לנתוץ ע"י גוי, כיון דאדעתא דישאל עביד. וצ"ע.]

ומ"מ להלכה ולמעשה, בעבודות חיצוניות הנעשות בכותל עצמו, ולא מהכיוון הפנימי של הר הבית, יש עדיפות לעשות דוקא ע"י ישראל, בתיקונים שאין בהם שום חשש ע"פ הדין. ולא להשתמש בגויים, דהכי שפיר למיעבד טפי, דרך כבוד.

והנהגה אנן נקטי' לדינא כדעת הרמב"ם ומרן הש"ע (סי' שז ס"ה, וסי' תקפו) דשבות דשבות במקום מצוה מותר. ושמא גם האוסרים שבות דשבות בשבת זולת במילה (תוס' גיטין ח:), לא החמירו אלא לגבי שבת, אבל בדבר שעיקר איסורו לאו בלבד, כגון נתיצת אבן המזבח וההיכל, בבהכ"נ שהוא איסור שבות, מותר לעשות ע"י גוי, דהו"ל שבות דשבות במקום מצוה בשאר איסורים, דשרי.

ובשו"ת תורת חסד (א"ח סי' ד אות ז) מלובלין, כתב להקל בנידונו, לסתור בכותל בהכ"נ ע"י גוי, שאיסור נתיצה בביהכ"נ הוא מדרבנן, וע"י גוי הוי שבות דשבות במקום מצוה שיש להתיר לכ"ע. כתב בשו"ת הרי"ם מגור (א"ח סי' ב) להתיר בנידונו נתיצה בבהכ"נ, ע"י גוי, דהו"ל שבות במקום מצוה, דשרי לד' התוס' (ר"ה כד:). והובא בשו"ת לבושי מרדכי (מה"ת א"ח סי' ס"ס כה). וע"ע בשו"ת דברי חיים (ח"ב סי' י"א), ובשו"ת

מדוע שלמה המלך השתמש בגויים לחציבת האבנים, דלכא' עדיף בישראל

כלו ולא נשבר אחד מהם. "ותשלם כל המלאכה", כיון שהשלימו האומנין את המלאכה, שלמה נפשם, עד עכשיו לא חלה אחד מהם ולא חש בעיניו, ועכשיו ששלמה המלאכה, מתו, אמר הקב"ה, שלא יטלו אותם אומות העולם ויבנו עמהם בניינים, ויהיו אומרים אלו הן שבנו עם שלמה בניין האלקים. ע"כ. וכיון שמתו בגמר המלאכה לכן לא רצה להשתמש ביהודים.

ומה ששלמה המלך ע"ה השתמש בגויים לחציבת האבנים, והרי מ"מ ראוי יותר לעשות הכל רק ע"י ישראל, שמעתי ליישב, לפי מה שאמרו בפסיקתא רבתי (פיסקא ו. ובילקוט מלכים א רמז קפו), כל האומנים שהיו בונים את ביהמ"ק, לא מת אחד מהם, ולא חלה אחד מהם, לא נשבר מגרופות, ולא קורדום, לא חש עינו, ולא נפסק איזורו ומנעלו, ולא כלי המלאכה, ולא

כיצד יכלו להרים אבנים ענקיות מאד לבניית הכותל

הוא ששלמה אמר בשירתו בנה בניתי בית זבול לך (מלכים א. ח, יג), בניין הייתי בונה והאבנים היו פורחות ועולות מעצמם. דבר אחר, והבית בהבנותו, אמר רבי הונא בשם רב יוסף, הכל מסייעים את המלך אפי' הרוחות אפי' המזיקים. ע"כ.

וכ"ה במדרש רבה (פ' פרשה יד), הכל מסייעין למלך מלכי המלכים הקב"ה, אפי' רוחות אפי' שדים ואפי' מלאכים. א"ר ברכיה, אבן שלמה מסע נבנה, מלמד שהיתה האבן מסעת את עצמה ועולה וניתנה על גבי הדימוס. א"ר אבהו ואל תתמה, והכתיב (דניאל ו) והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא, וכי יש אבנים בכבל, אלא מלמד שעמדה מאר"י ובאתה וישבה לה ע"פ הגוב. ע"כ.

ומילתא אגב אורחא, הנה יש דבר פלא עצום, שיש באבני הכותל אבנים ששוקלות מאות טונות, ואין שום הסבר כיצד הרימו אותם לגובה כזה רב, כמו אבן אחת שארכה 13 מטר. ואין שום מנופים בעולם שיכולים להורים אותה, גם בטכנולוגיות הכי משוכללות שיש היום. וצ"ל ששלמה המלך עשה כן בכוונה כדי להוכיח על חכמת ישראל המאמינים בהשי"ת שהיא מעל כל החכמות. והתשובה לכך כבר מפורשת במדרש שם, "ותשלם כל המלאכה", כל המלאכה מאליה היתה נבנית ופורחת ועולה נפי', שהמלאכה השלימה את עצמה, לא כתיב הבית כשהיה נבנה, אלא "והבית בהבנותו". וכן כתיב "אבן שלמה מסע נבנה", א"ר ברכיה האבן מסיעה את עצמה ועולה ונבנית מעצמה,

אם מותר להכניס גוי למקום המקדש בזמן הזה

ולגבי כניסת גוי למקדש, כתב בס' דרך הקודש (דף י. שמונת לומר לגוי ליכנס למקדש, ומתני' שאסרו ליכנס לגוי מהחיל והלאה, מעלה דרבנן היא, ורק לישראל מומר אסור לומר ליכנס למקדש, משום לפני עור, שאע"פ שחטא ישראל הוא. והביא בשם מהרי"ט, שהמכניס גוי למקדש (ע"י ציווי וכיו"ב), עובר על לפני עור לא תתן מכשול. נוכ"כ בחזון נחום (כלים פ"ק מ"ו). והיינו דס"ל שאיסור כניסת גוי למקדש, הוא על הגוי עצמו. וכתב ע"ז, ולא זכית להביין דבריו.

ובשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד טו) כתב ג"כ, שנראה שהאיסור לא חל על הגוי עצמו, כיון שבגוי עצמו אין שייכות לשום טומאה כלל, (כמ"ש הרמב"ם טו"מ פ"א ה"ג) שאינו מטמא כלל בשום טומאה. ואע"פ שגזרו עליהם להיות כזבים, היינו לגבי דידן, להתרחק מהם, ומשום לא תסור. וגם יש לדון מצד די"ל שיש שליחות לגוי לחומרא. וע' בברכ"י אה"ע (סי' ה' ס"ק טז). ובפתחי תשובה שם.

ובשו"ת יבי"א (ח"ה יו"ד טו) כתב ג"כ, שנראה שהאיסור לא חל על הגוי עצמו, כיון שבגוי עצמו אין שייכות לשום טומאה כלל, (כמ"ש הרמב"ם טו"מ פ"א ה"ג) שאינו מטמא כלל בשום טומאה. ואע"פ שגזרו עליהם להיות כזבים, היינו לגבי דידן, להתרחק מהם, ומשום לא תסור. וגם יש לדון מצד די"ל שיש שליחות לגוי לחומרא. וע' בברכ"י אה"ע (סי' ה' ס"ק טז). ובפתחי תשובה שם.

והרב שמש ומגן (נדפס תרנ"א, דמ"ו ע"ב) תמה על המנהג שנהגו בירושלים לצוות לגוי להביא להם מים מן הכור שבעזרת ביהמ"ק, שמימיו זכים ונקיים, שיש בזה ביטול העשה של וישלחו מן המחנה וכו', ועוד יש לצדד בזה משום אמירה לגוי בשאר איסורין, ועוד שאפשר שהגוי עצמו מוזהר לבלתי יכנס למקדש, והגורם לו ליכנס עובר על לפני עור, ואף דבלא"ה היה נכנס, עכ"פ יש בזה איסור מדרבנן, וכעין מ"ש כיו"ב בברכ"י (חומ"ס ט אות ג). ועכ"פ לא פליט ד"ז מאיסור דרבנן, וצריך לטבול המנהג. אמנם בשד"ח (מע' ו כלל כו אות לג) והעיר ע"ז, דנראה דלא שייך בזה איסור לפני עור, והרי גם הרב לא ברירא ליה שגוי מוזהר שלא יכנס למקום המקדש, ובספק לפני עור אין להחמיר וכו', ובאמת שאינו מבין איך יתכן לומר שהגוי מוזהר ע"ז, מאחר שאין לגוי שום טומאה כלל.

גם יש לדון מצד בגדי הגוי, דהנה ביישוב סברת המהרי"ט והרב חזון נחום, צ"ל שזהו משום בגדיו של הגוי שהם טמאים, וכמ"ש הרא"ם בתוספותיו על הסמ"ג (הל' חנוכה דף קי.), בענין היונים שטמאו כל השמנים שבהיכל, וא"ת הרי הגוים בחייהם אינם טמאים בשום טומאה אפי' מדרבנן, זולת מה שגזרו שהיו כזבים לכל דבריהם, וגזרה זו לא היתה עדיין בימי החשמונאים וכו', וי"ל שעכ"פ בגדיהם מיהא טמאים, ובחזקת טומאה הם עומדים, שכיון שהגוים אינם נזהרים ממגע המת סתם כליהם בחזקת טומאה, וכדאי' בתוספתא דטהרות הלוקח כלים מאומני גוים והמוסר להם כלים, טמאים מדרס וטמא מת. וכ"כ בשו"ת הר צבי חיו"ד (דף רפא ע"ב). וע"ע בשו"ת מור ואהלות פוסק (דף ע"ו ע"ד).

והרב שמש ומגן (נדפס תרנ"א, דמ"ו ע"ב) תמה על המנהג שנהגו בירושלים לצוות לגוי להביא להם מים מן הכור שבעזרת ביהמ"ק, שמימיו זכים ונקיים, שיש בזה ביטול העשה של וישלחו מן המחנה וכו', ועוד יש לצדד בזה משום אמירה לגוי בשאר איסורין, ועוד שאפשר שהגוי עצמו מוזהר לבלתי יכנס למקדש, והגורם לו ליכנס עובר על לפני עור, ואף דבלא"ה היה נכנס, עכ"פ יש בזה איסור מדרבנן, וכעין מ"ש כיו"ב בברכ"י (חומ"ס ט אות ג). ועכ"פ לא פליט ד"ז מאיסור דרבנן, וצריך לטבול המנהג. אמנם בשד"ח (מע' ו כלל כו אות לג) והעיר ע"ז, דנראה דלא שייך בזה איסור לפני עור, והרי גם הרב לא ברירא ליה שגוי מוזהר שלא יכנס למקום המקדש, ובספק לפני עור אין להחמיר וכו', ובאמת שאינו מבין איך יתכן לומר שהגוי מוזהר ע"ז, מאחר שאין לגוי שום טומאה כלל. אמנם מצד דין אמירה לגוי בשאר איסורים ובאיסורי דרבנן, ראה בדברי הפוס' שהבאנו לעיל.

ועפ"ז כתב בשו"ת יבי"א ח"ח (א"ח סי' טז), שגם אם נודה להרב מזבח אדמה שהתיר ליקח מפירות ענבים הגדלים בהר הבית, אסור לצוות לגוי להביא לו מהם. שגורם להכניס טומאה למקום המקדש. וע' בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' טו). ואכמ"ל.

ועוד כתב בשו"ת יבי"א שם, שיש מקום לדון בדין

אם מותר ליהודים לתקן באבני הכותל כאשר עומדים על גבי נדבכי הכותל

ולגבי תיקונים הנעשים ע"י יהודים, הנה מבואר בעירובין (קה). הכל נכנסין בהיכל לבנות לתקן ולהוציא את הטומאה, ומצוה בכהנים, אם אין שם כהנים נכנסין לויים, אין שם לויים נכנסים ישראלים, ואידי ואידי טהורין אין טמאים לא וכו'. וז"ל הרמב"ם (ביה"ב פ"ז

הכ"ג), מקום היה בעלייה מכוון על קה"ק, ואין נכנסין לו אלא פעם אחת בשבוע לידע מה הוא צריך לחזק בדקו, וכל הנכנסין להיכל לתקן יכנסו בתיבות, אם אין שם תיבות או א"א להם שיעשו בתיבות, יכנסו דרך פתחים. ע"כ.

לתקן אסור, מ"מ לחזק מה שיש כבר נראה דלכ"ע אין איסור. וע"ש, שעדיף להזריק חומר כימי שיעור הדבקה בתוך האבן, שזה יותר טוב מקדיחת חור בתוך האבן וקביעת מסמר חזק בתוכו. וכן מותר לסתום את הסדקים ע"י הכנסת מלט וסיד המתאימים לסגירת הסדקים. ולהחליף ביטון מיושן, בסיד חדש וכדו', יש להתיר רק שלא ישנו את צורת האבנים, וכ"ש שלא יחליפו אבנים. (וכתב שלכתחלה כל העוסקים בתיקון הכותל יטבלו).

וכתב שם, שדיבר עם הגרי"ש אלישיב והסכים לדבריו לענין התיקון, והדגיש שלא ישנו את הגוון של האבנים, ולא יחליפום.

ויש לדון בזה מצד ד' פנים. א. האם עובי חומת הר הבית נתקדש, וכתב (בסי' תנ אות ג) שאפשר שחומת הר הבית לא קידשו אותה. ב. אם הר הבית קדוש ג"כ עד התהום כמו בעזרה. והעלה (באות ט) שתחת הר הבית חול, ואינו קדוש רק ע"ג רצפה. [ע"ש שמחילות שתחת העזרה ופתוחות להר הבית, פקעה קדושת מחנה שכינה שמגופה מחמת פתיחתה להר הבית. אבל מחילות שתחת הר הבית ופתוחות להר הבית, את"ל שגם הר הבית עד תהומא קדיש, למה יופקע קדושתן במה שפתוחות ג"כ להר הבית. ויש להוכיח שהר הבית אינו קדוש רק למעלה, ולכן מחילות שתחת הר הבית אינם קדושים רק אם פתוחים לעזרה לבר, ולא אם פתוחים להר הבית ג"כ. וכן ברש"י (פסחים פו.) משמע שמותר לבעל קרי להכנס מתחת הר הבית]. ושכ"כ במג"ח (מצוה סב) דהר הבית אינו קדוש אלא למעלה ולא עד תהומא.

ג. אם דין ביאה במקצת שמה ביאה (ובחים לב:) הוא גם בהר הבית. והעלה (באות יד ואות כג), דלכ"ע אין איסור בביאת מקצת במחנה לזיה. [אך בחשובה שאח"כ (יו"ד ס"ג תנא) לפלל בזה].

ד. אם הא דשהה בעזרה כשיעור השתחויה חייב, שייך דין זה גם בביאה במקצת. וכתב (באות כז) דלתי' הב' בתוס' (פסחים פה:) דלא נתקדש רק במקום שהלכו ב"ד, (ועובי החומה שנתקדשה היינו בשורא ובר שורא שהיו יכולים לילך שם), א"כ במקום שהיה חומה גבוהה לא נתקדש עובי החומה, ואף לגבי הר הבית כתב רש"י (ערכין לב.) בשאר מוקפות חומה שהיו מקדשין אותה בשתי תודות. וא"כ גם הר הבית היה מקדשין אותה כן. וכן הדין דעובי החומה במקום שהוא גבוהה לא נתקדשה. אך התוס' כתבו שם שלא ידעו האיך היו מקדשין את הר הבית. ובשבועות (טו.) כתבו דלא אפשר לא אפשר. ויש כאן ספק אם כתי' א' של התוס' או כתי' ב'. ועוד

אך בשו"ת היכל יצחק (א"ח ס"י יח) כתב, שאין להורות ליהודים לתקן באבני הכותל כאשר עומדים על הכותל המערבי, בשעה שעוסקים בתיקון הנדבך העליון של הכותל.

וכתב לזה ג' סיבות: א. דאזכור הר הבית דינו כהר הבית, כיון דעובי החומה דינו כלפנים. ואף דגנין ועליות לא נתקדשו, זהו בגג שאינו חלק מהכותל, אבל הכותל י"ל שנתקדש כולו והנדבך העליון הוא עצם הכותל ונתקדש, ועוד, והנדבך העליון של עכשיו איננו הנדבך העליון של הכותל בבניינו, שהרי חלק גדול מהכותל הוא מהיסודות, ומה שלמעלה איננו כל הכותל בבנינו, וממילא הנדבך העליון הוא חלק מעצם הכותל שהיו עליו עוד נדבכים ואיננו בכלל גג כלל. ואע"פ שהנדבכים העליונים שבזמננו נתוספו ע"י השר הצדיק ר"מ מונטיפיורי, שאין בהם קדושה [נדאך נתקדשו, דהלא נעשו מכסף של יחיד בזה"ז, שא"א למסור לציבור. וגם שלא כיון להטיל על אבנים אלו קדושת המקדש, שידע שעתיד הבית להיבנות ושיבנהו מחדש]. מ"מ י"ל שנדבכים שאינם בנין לעצמם כמו לנו, מתבטלין לגבי הכותל והעומד עליהם כאילו עומד ע"ג הכותל. וע"ש מה שפלפל בזה שאכן יש צד קולא לעמוד על הכותל בשעה שמתקנים אותו.

ב. ועוד נסתפק שם, אם שיש חשש במה שעומדין על גבי הכותל, שהרי משתמשין בכותל, וגם בדבר שמוכרח לעשות לצורך תיקון הכותל, יתכן לאסור, דאע"פ שמצינו בפסחים (סו.) שמותר לתחוב הסכין של הקרבן בין קרניו, שאני הכא שעתיד ביהמ"ק להבנות מחדש, והתיקון שלנו אינו תיקון בשלימות כל זמן שלא נבנה. ונראה מה שכתבנו להלן לגבי שימוש באבני הכותל כגון להניח סידור וכדומה].

ג. וסיבה שלישית כתב, שאיך נתיר להכנס בטומאה בזמן שהמקדש חרב. שאף אם נתקן את הכותל, ה"ז לא יהיה מקדש, אלא שריד ממנו. ואף ע"י טבילה אין להתיר לישראל להכנס להר הבית, שמא לא ישיגחו בזה כראוי, ולכן מוכרח להעסיק נכרים.

אמנם בשו"ת משנה הלכות (חלק יז ס"י קצו) כתב בפשיטות, דכיון שגם בביהמ"ק הכניסו אנשים לתקן ולחזק הבית בבדק מה שצריך, כ"ש בנ"ד שאין המקדש בשלימות ובבנינו רק שריד מהכותל. ועכ"פ י"ל מכח ס"ס, ספק שהכותל אינו מן המקדש ומותר אפ"י לשנות האבנים, ושמה כיון שבאו בה פריצים חללוהו, ושמה קדושה שניה לא קדשה לעת"ל, ושמה עכ"פ לצורך תיקון שרי, ואפ"י להוציא אבנים ולהחליפן, ואת"ל דלהוציא אבנים ולהחליפן כדי

איסור מה"ת בביאת מקצת, ומדרבנן לא שייך לאסור בזה דליכא למיגזר אטו כולו בחורין אלו. ולכן אין לפקפק על ההיתר בשלא דרך כניסה, דהא אפי' בדרך גגות אסור רק מדרבנן, ובודאי דבחורין אלו דלא משכחת בהו דרך פתח אין לגזור. עכת"ד.

וגם יש לצרף מ"ש בספר הר הקודש (עמ' רסה) בשם מהרי"ל דיסקין, שהכותל המערבי הוא מחוץ לת"ק אמה על ת"ק אמה של הר הבית, ולא נתקדש כלל בקדושת הר הבית.

דין ברזל ואבנים שלימות בבנין בית המקדש

והעזרות שלמות היו. אבני היכל ועזרות שנפגמו או שנגממו פסולין ואין להן פדיון אלא נגזים. כל אבן שנגע בה הברזל אע"פ שלא נפגמה פסולה לבנין המזבח ובנין הכבש. והכונה אבן פגום עובר בעשה. אבן שנפגמה או שנגע בה ברזל אחר שנבנית במזבח או בכבש, אותה האבן פסולה והשאר כשירות. ע"כ.

[וע"ע בחי' הגרי"ז מבריסק (תמיד דף כו:), שנראה מדברי הרמב"ם שמלבד שיש דין שיהיו האבנים שלימות מבלי שום פגימה, יש עוד דין של "אבן מסע", פירוש, כמו שהוא לקוח מן ההר. והרמב"ן (שמות כ, כב) פי', "מסע", שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר, שלא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים, ולא יתקנו אותה בכאן, ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר].

וביאר מרן הכס"מ שם (ה"ה), שלא נאסר הנפת ברזל אלא על המזבח בלבד, משום שנברא להאריך ימיו של אדם. משא"כ אבני בנין ביהמ"ק שאין הנפת ברזל עליהן פוסלן, ובלבד שלא יתקן בפנים. ולא כתב הרמב"ם שאבני היכל והעזרות היו שלימות, רק לענין שלא יהיה בהם פגם, כמ"ש אבן שלמה מסע נבנה, אבל היו מסתתין ומשוין אותן בכלי ברזל מבחוץ, ומכניסין אותן. כמ"ש לעיל (הלכה ח): כשבנין ההיכל והעזרה בנין באבנים גדולות, ואם לא מצאו אבנים בנין בלבנים ואין מפצלין את אבני הבנין בהר הבית, אלא מפצלין אותן ומסתתין אותן מבחוץ ואח"כ מכניסין אותן לבנין, שנא' אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית, ואומר ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. ע"כ. וכמ"ש בתמיד (דף כו:): דמתקני ומייתו מעיקרא, ופי' המפרש, קודם שיביאו האבנים בעזרה היו מתקנות ע"י ברזל, וחוזן לעזרה מותר לחתכן ולהשוותן בברזל, אבל משבאו לעזרה אסור להניף עליהן ברזל. ע"כ.

ספק, דאמה טרקסין, והוה ס"ס. זה היתר אחד. ועוד יש להתיר, מאחר שביארנו שהר הבית לא נתקדש עד התהום. ועוד, שנראין הדברים שאין איסור ביאה במקצת במחנה לוויה. ועוד שאינו נכנס דרך כניסה, שאין דרך כניסה רק דרך פתח. ואת"ל דחורין אלו הויין כפתח לביאת מקצת, הרי הבנויים בקודש ופתוחים לחול, דינם חול. וא"ת דחורין אינם כפתח וקודש הם, א"כ אינו דרך כניסה. ועל השהיה אינו חייב בביאת מקצתו. ויש לצרף גם דעת הרמב"ם שאין

ולגבי אופן התיקון והחיבור של האבן שנפלה מאבני הכותל, יש לדון בב' דינים. א. בדין השימוש בברזל בביהמ"ק ובחומת הר הבית. ב. ובדין אבנים שלימות בביהמ"ק ובחומת הר הבית.

והנה בסוטה (מח:): נחלקו בענין השמיר, דלר' נחמיה השמיר בא לאבני המילואים, [שאינן כותבין אותן בדיו, שנא' פתוחי חותם. ואין מסרטינ עליהם באיזמל, שנאמר במלואותם. אלא כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן], ולר' יהודה בו בנה שלמה את ביהמ"ק. שנאמר, והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה. וס"ל שהדברים ככתבן. ור' נחמיה מפרש שהיה מתקן מבחוץ ומכניסין בפנים, שהרי נאמר כל אלה אבנים יקרות מגורות במגירה. אמר רבי, נראין דברי רבי יהודה באבני מקדש, ודברי רבי נחמיה באבני ביתו. ע"כ. [וע' בתוס' (סוכה מט.) דלחד תירוצא אפי' למזבח לא נאסר ברזל רק באבנים שהוקדשו, אבל קודם שהוקדשו יכול לתקן בברזל אף למזבח].

ובמכילתא (ס"פ יתרו) איתא, לא תבנה אתהן גזית. אין גזית אלא גזויות שהונף עליהם ברזל. במזבח אי אתה בונה גזית, אבל אתה בונה בהיכל ובקדש הקדשים גזית. שהיה בדין, ומה אם מזבח הקל, אסור לבנות בו גזית, ההיכל וקדש הקדשים החמורים, דין הוא שלא יהו בנין בהן גזית, ת"ל לא תבנה אתהן גזית, בו אי אתה בונה גזית, אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקדש הקדשים. ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו, בבית אינו נשמע, אבל בחוץ נשמע.

ולענין הלכה ז"ל הרמב"ם (בית הבחירה פ"א ה"ג והלאה), המזבח אין עושין אותו אלא בנין אבנים (גזית). כל אבן שנפגמה כדי שתחגור בה הציפורן כסכין של שחיטה, פסולה לכבש ולמזבח (שנא' אבנים שלמות תבנה את מזבח ה'), ומהיכן היו מביאין אבני מזבח, מן בתולת הקרקע או מן הים הגדול, ובנין מהן, וכן אבני ההיכל

מתכות, מפני שהחרב נעשית ממנו, והחרב סי' פורענות, והמזבח סי' כפרה, מעבירין דבר שסי' פורענות, מדבר שסי' כפרה. ע"כ. וע' בספר רוח חיים (א"ח סי' רז) שכתב, שלא יברך על פרי שהוא תחוב במזלג מברזל, מטעם הנ"ל. ובבא"ח (פר' בלק אות ד), ובכה"ח (סי' רז ס"ק לא) כתבו שלכן יש לעשות המזלג משל כסף. וע"ע בפמ"ג (א"ח סי' קפ, א"א ד), שכתב, לענין הסרת הסכין בשעת ברהמ"ז, שזהו בסכין של ברזל, אבל של שאר מתכות מותר. והעיר ע"ז בשו"ת בית דוד לייטר (סי' קמח ד"ה ולא), שכן מתבאר מהרמב"ן הנ"ל. אלא דק"ק מהגמ' (ע"ז נג), ננסרינהו, לא תניף עליהם ברזל אמר רחמנא, ולד' הרמב"ן הרי היו יכולים לנסרם בכלי כסף, וכן העיר בשו"ת מהר"י הכהן (שער הענינים סי' מג). ובשו"ת מחזה אברהם הנ"ל כתב לתרץ, שע"י כלי כסף א"א בלא פגימת צפורן. ודו"ק.

ואע"פ שהפמ"ג שם (א"ח סי' קפ) נסתפק אם בשאר מתכות שייך לא תניף, והעיר מהך דאבני מזבח ששקצום אנשי יון, וכתב שאפשר שע"י שאר מתכות חוץ לא היה אפשר להיות בלי פגימה. נראה שנעלם מעיני קדשו דברי התוספתא הנ"ל, וכ"כ בשו"ת הרי בשמים (ח"ג מהדורא תלתאה). וע"ע בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א ס"ס טז), ודו"ק.

אם גם באבני הר הבית יש דין אבנים שלמות ושלא לסתת אותם בפנים

בבנין ההיכל והעזרה, אין האיסור רק בשעת הבנין. **[ובפרט** לפי מ"ש הרמב"ן (שמות כ, כב), ששלמה הוסיף במצוה, שלא ישמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו (מ"א ו ז), ואע"פ שהיה מותר, כדשינוי במכילתא (שם) במזבח אי אתה בונה גזית, אבל אתה בונה בהיכל ובקה"ק, ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו, בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע. והיינו שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומסתתים אותם שם בברזל, כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית. כי לא רצה שלמה שיבנה ושישמע בכל הר הבית קול ברזל, וכ"ז להרחיק הברזל ממנו. ע"כ. גם בקרן אורה (סוטה מה:.) כתב, דודאי מדינא ליכא איסורא להניף ברזל על אבני מקדש, דרק גבי מזבח כתיב לא תבנה אתהן גזית, ומיעטו במכילתא אבני מקדש. אלא ששלמה המלך ע"ה עשה בזה לפנים משורת הדין, ולא נשמע קול מקבות וכלי ברזל כלל. והכל נעשה ע"י שמיר. וגם הא דאינו מתקן בפנים לרבי נחמיה נראה ג"כ דלאו מדאו, דמנ"ל האי איסורא מדאו, אלא מחמת חומרא הוא. ולא דרך כבוד הוא לתקן האבנים בפנים בהר הבית].

ובלשון המפרש "משבאו לעזרה (ולשון הרמב"ם "בהר הבית") אסור להניף עליהם ברזל", יש לפרש כוונתו שאפי' יצאו אח"כ, שוב אסור להניף עליהם ברזל, מאחר שנכנסו לעזרה. גם בחי' הגרי"ז מבריסק שם (תמיד כו:.) העיר בדברי הרמב"ם, שאבני ההיכל שנפגמו או שננגמו פסולין, וצ"ב אמאי יגזרו, והרי יכול להוציאם לחוץ לפצלם ולתקנם. ותי', דמוכח מזה, שמאחר שנכנסו לפנים, כבר אין להוליכין לחוץ ולתקנם, ורק קודם שנכנסו מתקנין בחוץ, אבל משנכנסו לפנים ושם כבר א"א לתקן, לא יועיל אם יוציאם אח"כ לחוץ. ובספר אבן האזל (בית הבחירה פ"א הי"ז) כתב, שחל שם מזבח על האבן אפי' לאחר שסתרה מהמזבח, ויש בו איסור נתיצה. ויל"ע אם זה שייך גם באבני הבנין שנתקו ממקומן].

ודע, שיתכן שאיסור זה אינו אלא בברזל ממש, ולא בשאר מתכות, וכמ"ש הרמב"ן (שמות כ, כב), שיותר לסתת אותם בכלי כסף או בשמיר, ואע"פ שאינן שלימות. וכ"כ בדרשות ר"י אבן שועיב (פ' תרומה) שמפורש מדברי רבותינו ז"ל שאם היו מסתתין האבנים בכלי כסף או זהב שעשו, מותרין לעשות זה. ע"כ. ויש להביא ראיה לזה מתוספתא (ב"ק פ"ז ה"ב), וכי מה ראה הכתוב לפסול את הברזל, יותר מכל מיני

ומעתה יש לדון אם יש לאסור לסתת באבני הכותל [שהם אבני הר הבית], הן מצד דין אבנים שלמות, והן מצד דין ברזל שהרי אסור להשמיע קול ברזל בכל שטח הר הבית. ואע"פ שיותר לסתת בברזל מחוץ להר הבית, כאן האבנים קבועים בכותל. ורוצה לחצוב באבן אחת, כדי להניח שם ברזל ולחבר את חברתה. וזה תלוי, האם כל הר הבית בכלל העזרה לענין דין אבנים שלמות, ושלא להניף עליהן כלי ברזל בשטח ביהמ"ק.

והנה בתוספתא (כלים פ"ב) איתא, ראשי כלונסאות היו בהר הבית שעליהן אומנין יושבין ושפין את האבנים, ולא חשו להם חכמים משום טומאה. ע"כ. ותרתי משמע מזה לכאן, חדא שמותר לעשות בניה של עץ בהר הבית, ושנית, שמותר לסתת בהר הבית. ויש לדחות.

ויש לעיין האם האיסור להשמיע קול ברזל הוא רק בשעת הבנין או גם אח"כ. ואע"פ שלגבי איסור הנפת ברזל על המזבח כתב הרמב"ם, שאבן שנגע בה ברזל אחר שנבנית במזבח אותה האבן פסולה, אפשר שלגבי איסור השמעת קול ברזל

כב. כשיש צורך בדבר, מותר לחתוך בזהירות מעט מן העשבים הגדלים בין אבני הכותל, ולהשתמש בהם לסגולה, כי אין שום קדושה בעשבים אלה. (כב)

דעת האג"מ האם גם באבני הר הבית יש דין אבן שלימה וחובת גניזה

והאר"ך בזה בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ד סי' סג), והעלה שהר הבית בכלל העזרה. א. לענין שאבני עזרות אין להם פדיון, אלא טעונים גניזה. ב. ולענין האיסור לעשות אכסדראות של עץ בכל העזרה. ג. ולענין אבן שלמה. ואע"פ שמבואר בכס"מ ד"ל שלשון "על העזרה" שכתב הרמב"ם, היינו משער נקנור ולפנים. וכן בהל' ע"ז (פ"ו ה"י) לגבי איסור נטיעת אילן בכל העזרה, פשיט"ל לכס"מ, שלשון בכל העזרה שכתב הרמב"ם, אינו כולל הר הבית. מ"מ כאן לגבי אבני היכל ועזרות שנקט הרמב"ם "עזרות" בלשון רבים, ודאי גם להכס"מ הר הבית בכלל (שהרי רק יחד עם הר הבית יש עוד עזרות, דאילו עזרת ישראל ועזרת כהנים נחשבים לאחד, שלא היו מחולקין בכותל ביניהם, ולא היו נקראים בלשון רבים לגבי האבנים, שמציאותם הוא רק בכותל אחד המשמש לשתייהן). ועוד, שהאיסור לפצל ולסתת האבנים הוא גם באבני הר הבית, כלשון הרמב"ם ואין מפצלין את אבני הבנין "בהר הבית". וכן מפורש בתמיד (כ"ו): לגבי בית המוקד שהיה בחול, רק בקדושת הר הבית, ומפרש גזרתא דאצטבתא, ומקשינן, ומי הוּוּ מיפלגי אבנים, והכתיב והבית בהבנותו אבן שלמה (וס"ד שלאחר שנבנו בחומה, חלקו את האבנים ועשו כמין איצטוואות. מפרש שם). ותי' דמתקני ומייתי מעיקרא. נורק במקום שפירש הכס"מ דקאי רק על העזרה ממש (כמו באיסור לעשות בנין עץ), ס"ל דמיירי רק בעזרה. ואף שנקט הרמב"ם לשון והעזרה בלשון יחיד, קאי גם על הר הבית].

וא"כ גם אבני הר הבית שנפגמו אין להם פדיון אלא נגזרים. אך מצד הסברא קשה, אמאי נגזיזין, כיון שכתלי הר הבית נבנו משיירי הלשכה, ופסק הרמב"ם (מעילה פ"ו ה"ג) דאין מועלין בשיירי הלשכה. וצ"ל דלדעת הרמב"ם אף שאין מועלין בשיירי הלשכה, מ"מ כשעשה מהן דבר קדוש נקדש, שהרי הרמב"ם (שקלים פ"ד ה"ה) כתב, שגם המזבח העולה וההיכל והעזרות, נעשין משיירי הלשכה (ירושלמי שקלים פ"ד ה"ב). וסובר הרמב"ם שגם כותלי הר הבית צריכין להיות קדושים.

ומשאו"כ אבני חומת ירושלים, שאע"פ שנעשין משיירי הלשכה, מ"מ אינה צריכה להיות קודש, ולא נתקדשה במה שנעשית משיירי הלשכה]. עכת"ד האג"מ. אך מדברי התורת חסד והאבנ"ז הנ"ל מבואר דלא ס"ל הכי. ולדין העיקר כדעת מרן הכס"מ. ואף בנידון זה יש לצרף מ"ש לעיל בשם מהרי"ל דיסקין, שהכותל המערבי הוא מחוץ לת"ק אמה על ת"ק אמה של הר הבית, ולא נתקדש כלל בקדושת הר הבית.

ומסקנת ההלכה: שלכתחלה עדיף לעשות הדבקה, ואם לא ניתן לעשות זאת באופן בטוח, יש להתיר לעשות בדיוק מה שנצרך ע"פ פיקוח רבני (ולא יעשו יותר מהמוכרח), כדי לבטח ג"כ את המתפללים שלא יפול שוב. [ושמעתי שיש "פינים" מפלסטיק, שחזקים מאד לא פחות מברזל. וא"כ עדיף להשתמש בהם, אם אין די בהדבקה].

אין לגעת בצורת האבן עצמה כמו לשייף אותה, אלא יש להשאיר את האבנים במתכונתם, וכמו שהורה הגר"ש אלישיב.

וכעת הראוני, שביום י' בכסליו תשל"א השיבה ועדת ההלכה מטעם הרבנות הראשית לישראל לשאלות בענין תיקון באבני הכותל. א. שמותר לסתום את פרצות חומת הר הבית בעזרת אבנים שנמצאו ליד החומה ונראים כאבנים שנפלו ממנה. ב. אין להשתמש באבנים אלו כבסיס לבימות לקריאת התורה אפי' ליד הכותל המערבי. ג. לצורך העבודה הנעשית לניקוי ופינוי העפר והאבנים שעל יד הכותל, לכבודו ולקדושתו של המקום, מותר להשעין באופן זמני קורות עץ ע"ג אבני הכותל ובחורים שבין האבנים, בתנאי שלא ייעשה מכך חור או סדק כל שהוא באבני הכותל. ולהסיר קורות אלו מיד בסיום הצורך האמור. ד. אסור לפי הדין לקדוח חור בכותלי הר הבית לקביעת רוחב החומה וכדו', כיון שאין זה נעשה לצורך הכותל עצמו. ע"כ.

מותר לחתוך בזהירות מעט מן העשבים הגדלים בין אבני הכותל

לקחת לסגולה מהעפר שבין נדבכי אבני הכותל, (שגורם נתיצה והתפרקות בין האבנים הקדושות, ויש בזה משום לא תעשון כן לה' אלוהיכם). וכמבואר בילקו"י קרה"ת

והאר"ך בזה בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ד סי' סג), והעלה שהר הבית בכלל העזרה. א. לענין שאבני עזרות אין להם פדיון, אלא טעונים גניזה. ב. ולענין האיסור לעשות אכסדראות של עץ בכל העזרה. ג. ולענין אבן שלמה. ואע"פ שמבואר בכס"מ ד"ל שלשון "על העזרה" שכתב הרמב"ם, היינו משער נקנור ולפנים. וכן בהל' ע"ז (פ"ו ה"י) לגבי איסור נטיעת אילן בכל העזרה, פשיט"ל לכס"מ, שלשון בכל העזרה שכתב הרמב"ם, אינו כולל הר הבית. מ"מ כאן לגבי אבני היכל ועזרות שנקט הרמב"ם "עזרות" בלשון רבים, ודאי גם להכס"מ הר הבית בכלל (שהרי רק יחד עם הר הבית יש עוד עזרות, דאילו עזרת ישראל ועזרת כהנים נחשבים לאחד, שלא היו מחולקין בכותל ביניהם, ולא היו נקראים בלשון רבים לגבי האבנים, שמציאותם הוא רק בכותל אחד המשמש לשתייהן). ועוד, שהאיסור לפצל ולסתת האבנים הוא גם באבני הר הבית, כלשון הרמב"ם ואין מפצלין את אבני הבנין "בהר הבית". וכן מפורש בתמיד (כ"ו): לגבי בית המוקד שהיה בחול, רק בקדושת הר הבית, ומפרש גזרתא דאצטבתא, ומקשינן, ומי הוּוּ מיפלגי אבנים, והכתיב והבית בהבנותו אבן שלמה (וס"ד שלאחר שנבנו בחומה, חלקו את האבנים ועשו כמין איצטוואות. מפרש שם). ותי' דמתקני ומייתי מעיקרא. נורק במקום שפירש הכס"מ דקאי רק על העזרה ממש (כמו באיסור לעשות בנין עץ), ס"ל דמיירי רק בעזרה. ואף שנקט הרמב"ם לשון והעזרה בלשון יחיד, קאי גם על הר הבית].

וא"כ גם אבני הר הבית שנפגמו אין להם פדיון אלא נגזרים. אך מצד הסברא קשה, אמאי נגזיזין, כיון שכתלי הר הבית נבנו משיירי הלשכה, ופסק הרמב"ם (מעילה פ"ו ה"ג) דאין מועלין בשיירי הלשכה. וצ"ל דלדעת הרמב"ם אף שאין מועלין בשיירי הלשכה, מ"מ כשעשה מהן דבר קדוש נקדש, שהרי הרמב"ם (שקלים פ"ד ה"ה) כתב, שגם המזבח העולה וההיכל והעזרות, נעשין משיירי הלשכה (ירושלמי שקלים פ"ד ה"ב). וסובר הרמב"ם שגם כותלי הר הבית צריכין להיות קדושים.

כב ראה לעיל הערה כב. ואין זה דומה לנותץ אפי' חלק קטן מאבני הכותל, שאסור אפי' אם כוונתו להשתמש באבן לסגולה ולחולה וכדומה. וכן אסור

כג. מותר להתקין מכשיר אזעקה בתוך ארון הקודש בכותל המערבי, שבמקרה של פריצה וכדומה ישמיע קול. כג.)

כד. צריך לנהוג ברחבת ה'כותל הקטן' ביראת כבוד, ובכבוד ראש, כנאה לפלטיין של מלך, שלא זזה השכינה משם, שגם הוא מקום קדוש. וכן מנהג כל יראי ה' וחושבי שמו, ומנהג ישראל תורה הוא. ויש לעשות כל שבידינו כדי להדר ולפאר מקום מקדשנו זה, ולסלק כל פסולת וכל מפגע שיש בסביבת ה'כותל הקטן', ולהרחיב מקום זה לתועלת הציבור הרחב. [ולא טוב עשו כשזרקו שם פסולת וכיסו אותה ביריעת פח ובטון. וכמה שאפשר יש לפנות את הפסולת משם, ולתת מרווח יותר גדול למתפללים]. כד.)

אך לגבי תלישת העשבים צריך זהירות יתירה שלא לפגוע בחוזק של אבני הכותל וחיבוריהן, ולכן צריך לתת לב ע"ז או לגזוז מבלי לתלוש מן השורש. אף שמצד הדין י"ל שאם איסור נתיצה בכותל המערבי הוא דרבנן, יש להקל כשאנו מתכוין אלא לתקן, דהו"ל פ"ר בדרבנן דשרי. ובפרט דלא ניח"ל. וראה מ"ש בזה בשו"ת יבי"א ח"ח (א"ח סי' יח).

ובהכ"נ (דיני ההנהגה בכותל המערבי ס"ז) מתשובת מרן אאמו"ר בע"פ, בתשובה לשאלה להלכה ולמעשה. וכ"ה בילקו"י מועדים, שהמקילים לקחת מן העשבים הגדלים בין נדבכי הכותל להשתמש בהם לסגולה, יש להם ע"מ לסמוך.

וכ"כ בחזו"ע (ד' תעניות), שאין איסור לחתוך בזהירות מן העשבים הגדלים בין נדבכי הכותל ולקחת אותם להשתמש בהם לסגולה, כי אין שום קדושה בהם כלל.

מותר להתקין מכשיר אזעקה בתוך ארון הקודש בכותל המערבי

כשעושה כן דרך קלוקל והשחתה, כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ז מהל' יסודי התורה ה"ז, ופ"א מהל' בית הבחירה הל' י"ז), הילכך אם עושה גומא בכותל בהכ"נ לצורך דיבוק עץ, לתת עליו הסיידור, שהוא דרך תיקון, מותר. וכ"כ המאמ"ר (שם סק"ה), ושכ"כ הא"ר. וכ"כ בשו"ת בית שלמה (ח"ב מיו"ד סי' קלב). ע"ש. וכן העלה בשו"ת אבנ"ז (או"ח סי' לג אות ג), והוכיח כן מדברי הרמב"ם הנ"ל. וה"ה לנ"ד. וע"ע להגאון מלובלין בשו"ת תורת חסד (או"ח סי' ד אות ה). וכבר האריך בזה בשו"ת יבי"א (ח"ח סי' יח). ומשם בארה.

כג) ילקו"י מועדים מתשובה בכת"י למרן אאמו"ר זיע"א. וכן מצינו שמותר לקדוח בארון הקודש להעברת חוטי חשמל לצורך התקנת מכשיר אזעקה, שבמקרה שיבאו שם גנבים לגנוב הס"ת, ושאר תשמישי קדושה, פעמון האזעקה ירתיע אותם ויבריחם משם, שכל שעושה לצורך הס"ת אין בזה משום נתיצת הארון.

וכמו שסיים המרדכי שם, שבנותץ ע"מ לבנות מותר, דההוא נתיצה בנין מקרי. וכ"כ מהר"י עייאש בספר מטה יהודה (סי' קנא סק"ג), שאין איסור נתיצה אא"כ

צריך לנהוג ברחבת ה'כותל הקטן' ביראת כבוד

שני נדבכי אבנים לכותל הקטן, כל נדבך בגובה כמטר, הנדבכים מתמשכים צפונה, אך אינם גלויים לעין, אלא נמצאים בתוך הבתים. הלך מהאבנים המקוריות של הכותל במקום זה, נפלו, ויש מילוי של אבנים קטנות במקומן. יש לשער שחלק מן הכותל הקטן היה גלוי במשך תקופות ארוכות, ואילו על חלק אחר אנו פוגשים שרידי טיח, חומר דבק שאליו היו מודבקים פסיפסים. קשה לדעת אם האבנים האלה מתקופת הבית השני אם לאו, כי חסר סיתות השוליים השקועים בחלק מן האבנים, וכן חסר זיז מרכזי. לפיכך אפשר שיש ליחס את הקטע הזה לימי בר כוכבא, או אדרינוס. בחלק מן האבנים נוכל להבחין בפיח שעלה מן הנרות

כד) ראיתי כתוב, שבדרך כלל הכותל הקטן לא היה ידוע, ואף חוקרי הארץ מן הדורות שקדמו לדורנו, לא הזכירוהו. ואף חשבו וכתבו שאין חלק נוסף של הכותל המערבי חשוף בנוסף לאתר התפילה. פנינו קטע הכותל הקטן של הכותל המערבי, מבתי הנסמכים עליו, הוא כל החלק האחר של הכותל המערבי מצפון לאתר התפילה, המוחבא מאחורי או על ידי בתי שקירם המזרחי הוא הכותל המערבי עצמו. יש אפי' שבנו את בתי השירותים של הדירות בצורה זו שהכותל המערבי הוא קיר של אותו חדרון. הכותל הקטן כל אורכו כעשרים מטר בלבד. ובחפירות התת קרקעיות של משרד הדתות הגיעו כבר אליו, ואף עברו אותו.

כה. מה שהעבירו קו חשמל על אבני הכותל הקטן, נכון להעביר את החוטים לכתלים אחרים שבסביבה, אף שקו החשמל נועד גם לצרכי המתפללים במקום. ואם הדבר בלתי אפשרי להעביר את הקו לכתלים אחרים, יסמכו על כך שמעיקר הדין מותר לעשות שימוש באבני הכותל המערבי כל שאינו דרך השחתה, ובתנאי שנעשה לתועלת המתפללים במקום קדוש זה. וכגון שעושים כן לצורך תאורת המקום שמשמשת גם את הבאים להתפלל במקום קדוש זה. (כה)

בלתי מעורערות שיהודים לפני דורות היו מתפללים לפני הכותל הקטן, כאשר נמנעה בעדם הגישה לרחבה המרכזית של הכותל.

בענין העברת קו חשמל בכותל המערבי הקטן

מבלי שיצטרכו להשתמש בכותל הקטן, אלא בכותלים הסמוכים לו או בדרך אחרת, בודאי שיעשו כן, ורק אם אין אפשרות אחרת, ישתמשו בכותל לצורך המתפללים.

ובענין מה שזרקו השכנים הגויים הגרים בסביבה פסולת של בנין לרחבת הכותל הקטן, וכיסו אותה בפח וביציקת ביטון, בודאי שלא טוב עשו בדבר זה, כי המקום קדוש לתורה ולתפילה, וא"ז מן הכבוד הראוי להשאיר שם פסולת, והיכא שאפשר יש לפנות את הפסולת משם, ולתת מרווח יותר גדול למתפללים. **וצריך** לנהוג במקום זה ביראת כבוד, ובכבוד ראש, כנאה לפלטיץ של מלך, שלא זוה משם השכינה. ולא גרע מכל בית כנסת ומקום של תפלה. ובמסכת יבמות (ו) נאמר ומקדשי תיראו, לא מן המקדש אתה מתיירא, אלא ממי שהזהיר על המקדש, פירוש מהקב"ה. ומצינו לבהכנ"ס ולביהמ"ד שנקראו מקדש, דתניא בתו"כ והשימותי את מקדשיכם, לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשיות, ובודאי הכותל הנז' לא גרע מקדושת בהכנ"ס, וכ"ה מנהג כל יראי ה' וחושבי שמו, ומנהג ישראל תורה הוא.

וע"כ הנני קורא לכל שיש בידו לעשות להדר ולפאר מקום מקדשנו, ולסלק כל פסולת וכל מפגע שיש במקום, ולהרחיב מקום זה לתועלת הציבור הרחב, ויבוא על הברכה על כך. ויה"ר שנוכח לראות בבנין השלישי בנוי לתלפיות במהרה בקרוב אמן. בכרכת התורה, יצחק יוסף, הראשון לציון הרב הראשי לישראל.

וכאשר שימש מרן אאמ"ר זיע"א כרב הראשי לישראל, והגיעה אליו השמועה על בור שופכין הפועל בסמוך לרחבת הכותל הקטן, כתב לרב הכותל דאז, הרב מאיר יהודה גץ זצוק"ל, מכתב בזה"ל: "הריני להורות בזה לכבודו לנקות את כל אורך הכותל

שהדליקו כאן בשנים האחרונות, למעשה אין שום יחס של כבוד או קדושה מצד כל דיירי הסביבה הערבים לאתר זה של הכותל המערבי, אך יש עדויות רבות

(כה) ז"ל המכתב שכתבנו בענין לגורמים המוסמכים: הנה בדבר הכותל הקטן שהעיריה הניחה על הכותל קו חשמל המעביר זרם לתאורת הרחוב במקום, והמשמש גם את המתפללים הבאים להתפלל במקום קדוש זה, האם זה שרי, הנה אם אפשר להעביר את קו החשמל למקום אחר בודאי שעדיף יותר לעשות כן, ויש לשכנע את העירייה לעשות כן. אבל אם הדבר בלתי אפשרי לחלוטין להעביר את קו החשמל, אין בדבר איסור. וע' בילקו"י (הל' בהכ"נ ע"מ רפג), שהזכרנו שם את דברי הב"י שכתב בשם המרדכי, דביהכ"נ נקרא מקדש מעט, ולכן אסור לנתוץ דבר מבהכ"נ, דתניא בספרי, מנין לנותץ אבן מן ההיכל, מן המזבח, מן העזרה, שהוא בלא תעשה, שנאמר לא תעשון כן לה' אלוקיכם, ואם נתץ על מנת לבנות שרי, דההיא נתיצה בנין מקרי. והביאו להלכה הרמ"א (סי' קנב ס"א). **וע"ש** שדעת כמה אח' שאף אם עושה כן לצורך אסור. וע' באור החיים (פרשת ראה) שכתב, דאיסור נתיצה הוא גם בפחות מאבן אחת, אם עושה רושם בבנין. וע"ש בילקו"י עוד.

אולם הא"ר כתב, דכל שאינו דרך השחתה שרי. וכן מוכח מהרמב"ם (פ"ו מהלכות יסודי התורה ה"ז) שכתב, הסותר אפי' אבן אחת דרך השחתה מן המזבח וכו', משמע שכל האיסור הוא רק אם עושה דרך השחתה, וכן כתבו כמה אח', וכ"פ המשנ"ב (אות יב). וכ"פ מרן מלכא אאמ"ר זצוק"ל.

ומ"מ נתבאר שם, שמותר לסתור מכותל בהכנ"ס כדי לעשות חלונות בכותל ביהכ"נ, לתועלת המתפללים, ובכדי שתבוא להם אורה ויוכלו להתפלל בהרחבת הדעת, ואין בזה איסור נתיצה כלל, וה"ה בכותל הקטן, דכל שעושים לתועלת המתפללים מותר. ואמנם כ"ז בכיכ"נ אבל לא בכותל המערבי.

ולכן אם ישנה אפשרות להעביר קו חשמל שם,

כו. מותר להזיז את ארון הקודש ממקום למקום בכותל, לאחר שיוציאו ממנו את ספרי התורה. (כו)

כז. הדבר ברור שיש למנוע קריאת עיתונים בתוך רחבת הכותל המערבי (בדברי חולין), אף בעיתון שהתירו הרבנים לקרוא בו. ומן הראוי שאדם לא ירגיל עצמו לקרוא בעיתונים, שהדבר גורר, והוי ביטול תורה. (כו)

כח. יש שכתבו שמותר להתגונן מפני החמה בצל הכותל המערבי, בשעת לימוד תורה או תפילה, ואין בכך משום איסור הנאה מאבני הכותל, אף לסוברים שכותל המערבי נוהג בו קדושת הר הבית. (כח)

כט. יש מי שאוסר להשען על אבני הכותל המערבי, שיש בדבר זלזול בקדושת הכותל. ויש שכתבו לאסור בזה רק כשאינו עושה כן לצורך מצוה, והתירו בזה לצורך מצוה או תפלה. ולכן מה שנוהגים להניח הראש על הידים ולהשען על הכותל ולהתפלל, אין בכך שום איסור. (כט)

(כו) כיו"ב לגבי ביכ"נ כתב בפסקי תשובה (להארמור' ר' אברהם מרדכי מגור בעל ה"אמרי אמת", סי' רעו) וז"ל: כאשר שמעתי כי נעשה קבע בבתי השטיבלאך, אבקש להשתדל למנוע מזה, כי ביהכ"נ מקדש מעט מקודש רק לעסק תורה ותפלה, וכל מידי דקדושה, וצריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלתקבל מיניה. וכמאמר החכם דברי חכמים בנחת, נשמעים. ע"כ.

(כח) בנגמ' פסחים (כו.), תניא, אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצלו של היכל ודורש כל היום כולו והא הכא דלא אפשר ומכוין ושרי. ופרש"י, דלא אפשר מלדרוש לרבים הלכות החג, וקא מכוין, ליהנות מצל קודש. ומשני רבא, דשאני היכל דלתוכו עשוי (ואין הנאת צילו נאסרה, דאין זה דרך הנאתו). וע"ע בס' משכנות לאביר יעקב (ח"ב סי' ז), ובס' עיר הקדש והמקדש (ח"ד עמ' סא).

המערבי, שריד בית מקדשנו ותפארתנו, מכל זוהמה ולכלוך ח"ו, ובמיוחד בור השופכין הצמוד אליו. יפה שעה אחת קודם ואין מעבירין על המצוות". (מתוך מכתב מיום ב' בניסן תשל"ג).

(כו) שו"ת מערכי לב (סי' ט), שו"ת רב פעלים (ח"ב סי' כא), מהר"ם שיק (סי' מז). [ילקוט' מועדים מדיני הכותל סעיף טז].

ורע, שמותר להניח את ספר ההפטורות העשוי בגלילה כס"ת, בתוך ארון הקודש, ליד ספרי התורה, ומותר גם להצניע את רימוני הס"ת ואת תשמישי הקדושה בארון הקודש, אבל אין להתיר להשתמש ברימוני הס"ת להניחם בראש ספר ההפטורות, אלא יעשו רימונים מיוחדים לספר ההפטורות, וגם נכון שלא להגביה את ספר ההפטורות בעת הגבחה הס"ת, ואם נהגו להגביה אין לערער על מנהגם. (יהו"ד ח"ג סי' יא).

אם מותר להשען על אבני הכותל המערבי

וכמו שהיו מתפללים בעזרה, ונופלים על פניהם על רצפת העזרה, ואפי' בביהמ"ק היו נופלים על פניהם. והנה ישיבה אסורה בעזרה חוץ ממלכי בית דוד בלבד, ואע"פ כן בנפילת אפים אין חשש. וא"כ מה שנופלים על פניהם על השלחן או כותל, למה יגרע, כי אין זה רק סתם נגיעה ולא תשמיש.

וכבר דן בזה בס' הר הקודש על פאת השלחן (הל' א"י פ"ג סי"ב אות פ"ז), והביא מח' אחרונים אם מותר להשען על הכותל, ולהסמיך עליו משענת יד, או לסמוך עליו את הראש והידיים בשעת נפ"א, וכן להשים סידורי תפלה או תהלים וכיו"ב בתוך פירצת הכותל.

(כט) בס' מועדים וזמנים (ח"ה סי' שנ) כתב לחדש שאסור להשען על אבני הכותל, אולם בס' עיר הקודש והמקדש (ח"ד עמ' טז) כתב, דאם ההישענות לצורך מצוה מותר ואם לא לצורך מצוה אסור. וגם במה שאסר שלא לצורך מצוה, יש לדון. ויש לדון בזה לפי דעת האוסרים תחיבת ידיים לכותל.

וראה בסוגיא פסחים (כו.), ויתכן דעל הכותל עצמו לכ"ע אסור. וע"ע ברמב"ם (בית הבחירה פ"ו ה"ט) ובהשגות שם. ובכס"מ שצייד לדברי הראב"ד.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' רפב) כתב לגבי נפ"א, דהנה מה שמתפללים שם אינו בכלל שימוש האסור,

ל. יש שכתבו דראוי ונכון להמנע מלצלם תמונות על רקע הכותל המערבי, כאשר אין מטרתו בשביל תמונת הכותל עצמו, רק בשביל לשמש לו לרקע או לשמש לו כתמונה תמידית. אך מדינא אין לחוש לזה כל שבא להתפלל ואגב מצטלם על רקע הכותל. (ל)

א"ח סי' קנא אות א) הביא מהרב מזבח אדמה (סי' קנא) שענבים הגדלים בזה"ז בהר הבית ומביאים למכור לישראל, מותר לקנות מהם, מכח ס"ס, ע"ש טעמו. וכתב החיד"א, ואני שמעתי מגדול אחד שהתיר ג"כ מטעם ובאו בה פריצים וחיללוהו, ואע"ג דקידשה לעת"ל, היינו דוקא להשראת שכינה וקדושה, אבל למעילה וכיוצא לא.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' א אות פה) כתב, שאין בכותל המערבי משום מעילה, ודלא כמ"ש בספר ודבר שלום (חיד"ד סי' ט), שכבר סתרו דבריו בחוברות המאסף (שנה ב בחלק קדושת הארץ סימנים ד ו כ"ח כ"ט ל ל"ג. ובשנה ג סימנים א ג), וגם הוא בעצמו העלה לבסוף בספרו שם דליכא בזה"ז משום מעילה.

וע"ע להרמב"ן במלחמות (ע"ז נב:) שכתב, שביהמ"ק עצמו יצא מקדושתו ע"י הפריצים ונעשה חול. וכ"כ הריטב"א (מכות יט.) לפי גירסת רש"י, דלא קידשה לעת"ל היינו לענין קדושת הבית, משום דכתיב ובאו בה פריצים וחיללוהו. ואף שהבית יצחק (א"ח סי' כו) כתב, שגם לדעת הרמב"ן דס"ל שגוף הבית יצא לחולין, מ"מ ע"כ צ"ל דמורה שתיכף כשהלכו הפריצים חזר קדושתו למקומו. אמנם לא משמע כן מדברי שאר פוסקים. וע' גם בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג סי' ה). ויש עוד לפלפל בזה.

וראה כיו"ב בילקו"י הלכות ביהכ"נ (סי' קנד ס"ה) אם מותר להשען על ארון קודש כשיש דוחק בביהכ"נ, כמו בעת הקפות ושמחת בית השואבה. ואמנם הפוסקים כתבו להקל להצניע בתוך ארון הקודש טלית ותפילין (או שופר ומגילה), משום דהוי כהיתנו מתחלה לכך. אולם כ"ז במשתמש בתוכו, משא"כ אם נשען על ארון הקודש, הוי משתמש בו ממש, ושאיני היכל דלתוכו הוא עשוי. אלא די"ל שבאופן שיש צפיפות רבה בביהכ"נ, וא"א בלא"ה, הוי כהיתנו וש"ד. ובאמת שבשו"ת בנין אב ח"ב (סי' טז) הביא כן בשם האדמו"ר הרה"ג רבי פנחס מנחם אלתר זיע"א, דאולי כיון שהוא כמעט וא"א בלא"ה, ובפרט בבתי הכנסת הקטנים, שלעיתים כדי שלא להתקל בחבירו נשען לרגע קט על ארון הקודש, הוי כהיתנו. וצ"ע.

וסיים, שנכון ליהזר שלא להשתמש בכותלי הר הבית, אא"כ יש בהן צורך מצוה ותפלה כמו נפ"א וכיוצא, וכן שלא להניח ספרים בפירצת הכותל. נויש שכתבו שאסור לעמוד על גג הכותל המערבי, וכגון בשעה שנצרכים לתקן בנדבך העליון של הכותל, וזה מכמה טעמים, ראה בשו"ת היכל יצחק (א"ח סי' יח).

ואף שבשו"ת אג"מ (חיד"ד יו"ד סי' סג אות ד) כתב, שאסור לשבת ולישן על הכותל, שהוא החומה של העזרה. ונלגבי דין עובי החומה כלפנים (פסחים פה:), ע' בכס"מ מע"ש פ"ב ט"ז]. כיון שעובי החומה נתקדש בקדושת עזרה להרמב"ם, נמצא שגם בכותל העזרה היה אסור להשען עליו, גם אם נבנה בחול, מצד קדושת המקום. ואף אי נימא דעובי הכותל לא נתקדש, עכ"פ אסור לישן שם, דהא זקני בית אב היו יושנים על האיציטבאות שהיו בגובה מקום, כמ"ש המפרש (תמיד כו:), דלא ישנו אלא במקום החול, ורק שם היו הרובדין והאיציטבא, אלמא דשינה עכ"פ אסור משום גנאי. ומה שהיו בונין בחול, צ"ל כדי שהאומנים יוכלו למיזגא עלייהו, שהוא על הבניינים שחוץ לעזרה ששם מותר לישב ולישן, ולכן אם היו בונין בקודש היו מועלין. והוצרכו לבנות בחול, אף שגם הם צריכים להיות קדושים, כדי שלא יכשלו במעילה, ואחר שנגמר הבנין הקדוש. ואם נימא שגם חומת ירושלים קדושה, שייך זה גם על חומת ירושלים. ועכ"פ שייך זה על כותלי חומת הר הבית. ושם (אות יב) כתב האג"מ עוד, שעל כותל המערבי אין לומר באו פריצים וחיללוהו, כיון שדרשו עליו מקראי שאינו חרב לעולם, וגם הוא בשבועה, ולכן לא נעשה כותל זה ברשות הפריצים ולא נתחלל בביאתן. נושגם שמתברר שרק מה ששקצו, וכן כל מה שרצו ליקח לעצמן נעשה חולין, אבל הכלים שלקח נבוכדנצר לא יצאו לחולין. ועוד שיש איסור מעילה באבני הכותל, ועוד שאסור להדיוט להשתמש בדבר של גבוה. ועוד שפשוט שבנטילת אבנים מן הכותל, יש איסור דאו' מצד לא תעשון כן, אף שהוא מהר הבית. עכת"ד.

אמנם לעיל הערה יז הבאנו שיטת החולקים בזה. וכן צידד בחזו"ע (ארבע תעניות עמ' תנג), וגם במחב"ר (שיר"ב

אם ראוי ונכון להמנע מלצלם תמונות על רקע הכותל המערבי

הקודש, בכדי ליהנות ולהראות עצמו ליד ארון הקודש, דדמי למשתמש בארון הקודש. ולפ"ז ה"ה הנהגים

ל) בם' עלינו לשבח (שמות עמ' תקעו), הביא מ"ש בשו"ת הלכה למשה, שאין ראוי להצטלם על יד ארון

לא. יש שכתבו, שמחילות שתחת קרקע המקדש ומנהרות הכותל מותר להכנס לשם, ומעשים בכל יום שנכנסים ליסודות המקדש, אלא שצריך ליהזר שלא להכנס לפני ולפנים שיש לחוש למחילות הבנויות והפתוחות לקודש שהם קודש. (לא)

ויקרא מעט או ישהה בביהכ"נ, שהשיבה שם מעסקי המצוות היא, שנא' אשרי יושבי וכו'. הרי דאפי' כשעיקר כוונתו בכניסתו לביהכ"נ לקרות חבירו, מותר כששוהה קצת בביהכ"נ, דהשהיה בעצמה מצוה הוא וכו'. וכ"ש היכא שנכנס בביהכ"נ לשהות שם ולראות ביופי והדר ביהכ"נ ודאי מותר וגם מצוה הוא מצד הנכנס. ומבואר דאף ליכנס ע"מ לטייל כשהמטרה היא לראות ביופי ביהכ"נ כמנהג הנכנסים לבתיכ"נ עתיקים, נחשב דרך כבוד ומצוה, ואפשר א"כ שה"ה כאשר נכבד בעיניו לפי מדריגתו.

ואמנם בלקט הקמח החדש (מהגר"צ כץ, ח"ו סי' קנ"א אות ל') משיג ע"ד הכפי אהרן, דמה שעושה תמונה שם, אינו משום שמחשיב המקום דרך כבוד, אלא שהוא ענין נחמד למחבבי עתיקות, להוציא עמו מזכרת שביקר שם, והו"ל דרך זילותא. אך בשו"ת שערי ציון (ח"א סי' ז, וח"ב סי' טו) בהסכמת הגר"ש וואזנר, דן מצד איסור מעילה ומסיק להיתר לצלם במקום הכותל משום דהו"ל הנאה שלא כדרך.

ועב"פ שלא יהיה בגדר זילותא, נכון שילך לשם תפלה, ואגב יוכלו לצלם על רקע הכותל.

להצטלם על רקע הכותל המערבי, אם כל המטרה של הצילום שעומד ליד הכותל וזה ישמש לו כתמונה נצחית, אין הדבר ישר לעשות כן, היות ונמצא שהכותל משמש אותו לצרכיו הפרטיים. אך אם אדם מתפלל לתומו ליד ארון הקודש ומצלמים אותו, אין בזה שום חשש. וצ"ע.

וזה מצוי בחתן וכלה שהצלם לוקח אותם לרחבת הכותל לצרכי צילום. ובס' חקקי לב (או"ח סי' ג) דן אם מותר להכניס את הכלה בדרך שהולכת אל בית החתן, להכניסה לביהכ"נ, ולהדליק נרות בביהכ"נ, ושם עושים שמחה, וכתב שלכאו' אין להתיר בזה, שמי התיר לעשות דבר שאינו מוכרח, ואין בו מצד מצוה וצורך ביהכ"נ, גם אם יקראו שם פסוקים. וע' בשו"ת כפי אהרן (עפ"ש ט"ו ט"ז) שכתב לגבי הנכנסים לביהכ"נ הישן בפראג, ומטרתם לשם טיול וביקור בעלמא, לראות בנועם זיו הדר ביהכ"נ והכלים, לפענ"ד ברור דליכא שום איסור, אף שכתב הרמב"ם (בפי"א מהל' תפלה ה"ח) שאסור ליכנס בביהכ"נ אלא לדבר מצוה, מ"מ הלא כתב הרמב"ם שם ה"ט, דמי שצריך ליכנס לביהכ"נ לקרות תינוק או חבירו, יכנס

אם מותר להכנס למחילות שתחת קרקע המקדש ומנהרות הכותל

לקודש או לחול, הוי ספד"ר ולקולא. ו. ואם יש לצרף לסניף ש"י הראב"ד על עצם קדושת המקדש בזה"ז. וכן מה שמצינו בכלים (פ"א משנה ט), בפועלים והאומנים וכו'. ועפ"ז להתיר חפירות מהבור שנתגלה לכל הכוונים במטרה לגלות את הגבולות המדוייקים של המקדש.

ובחורש מנחם אב תשמ"א נשאל מרן אאמו"ר מרב הכותל דאז, הרה"צ רבי מ. י. גץ זצ"ל, לגבי חפירות באיזור מנהרות הכותל והשיב בזה"ל: מדברי המפרש ריש תמיד, גבי אירע קרי לאחד מהם, מבואר שדוקא כשפתוחה משני צדדיה לחול, אבל פתוחה לחול ולקודש, יש בה קדושה, ומיהו בס' מגיד מראשית חולק עליו. [נע"ש בקו' דרך הקודש (דף יז). דלכאו' מחילות הפתוחות לעזרה הרי הם כקדושת העזרה, דבתר פתיחתן אזלינן, ואי"ב פ"ב דזבחים גבי נעקרה אבן ועמד במקומה ועבד, פשיטא דכי קדיש דוד עד ארעית תהומא קדיש, אלמא כל קרקעית העזרה היא קודש, אך א"נ דדוקא מחילות שתחת הר הבית לא נתקדשו, אי"כ מאי אריא

לא הנה יש לדון בזה מכמה צדדים: א. שכיום לכאו' אין אדם שיכול לקבוע גבולות ומתחמים של המקדש, ולכן עלינו להתייחס לכל השטח לחומרא. ב. ויש להבחין בין לשכות למחילות. שניהם שווים בפתחיהם (אם פתחם לקודש, קודש, ואם פתחם לחול, חול) וחלוקים בגנותיהם, כמבואר ביומא (כה.). ג. שמא הקדושה [בין בלשכות ובין במחילות הפתוחות לקודש], היא לאכילה בלבד, אך לא לכרת ולא לטומאה, והאיסור להיכנס בטומאה הוא מדרבנן. ד. אך עיקר הספק הוא במחילה שפתוחה גם לקודש וגם לחול, ע' בפסחים (פז). במחילות שמתחת להיכל, חול, ומשני, שפתוחות לחול, ומשמע לכאו' שאם המחילה פתוחה גם לקודש וגם לחול, דינה חול. ומה יש להוסיף על פ"י רש"י ז"ל הוא תיבת "גם", וכן מצינו במשנה (בכורות ד, ז) "שהחשוד על הבכורות אסור לקחת ממנו בשר צבאים". וכי בשר צבאים בלבד אסור ובשר בהמה מותר? אלא הכוונה היא גם על בשר צבאים. ה. והאם כשיש ספק בדבר במחילה אם היא פתוחה

לב. מעשים בכל יום, כשמתפללים בשני ובחמישי בכותל המערבי, לכבוד חתנים ובר מצוה, שכל הצבור הולכים יחד אל האולם שבפנים, ומוציאים הספר תורה מארון הקודש אל רחבת הכותל לקרות בו, וכל הצבור הולך ביחד עם הספר תורה בשירה ובזמרה. ואחר שקוראים בו מחזירים אותו מיד לארון הקודש שבפנים האולם, שעשוי להשתמר שם. ויש להם על מה שיסמוכו. (לב)

ובמפרש ריש תמיד מוכח שאין שום קדושה שם. וכ"מ בפרש"י פסחים פו. ובסי' באר שבע תמיד עמד ע"ז. ובשו"ת פרי הארץ (ח"ב סי' א) כ' בשם חד מן קמיא, שרש"י (פסחים יז:): פירש כן לפי הס"ד להלן (בדף פו.), אבל למסקנא אה"נ שאין שום קדושה (והוא תי' באופן אחר). וכיו"ב כ' מהרש"א (פסחים פו.). וע' בשעה"מ שם (בית הבחירה פ"ו). ובמגיד מראשית הסכים ג"כ שתוכן חול לגמרי (הובא בצי"א ח"י דף רנא.), שמעשים בכל יום שנכנסים ליסודות המקדש אנשים ונשים וטף במחילות שתחת קרקע המקדש. ולא פקפק בזה אדם מעולם אא"כ יכנס לפני ולפנים שיש לחוש למחילות הבנויות ופתוחו' לקודש שקודש הם. עכ"ד. נע' בקובץ תורת יוסף גלין ז עמ' ח.]

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' א) שכתב, שבכניסה למחילות במקומות הסמוכים לכותל יכולים להכשל בנקל בכניסה למחילות הפתוחות לקודש, הן בצד הדרומי, כאשר מסופר שמתחת לשער המערבים יש שער סתום שדרך שם נכנסים מתחתית לקרקע במחילה להר הבית והיתה פתוחה לקודש, וגם לרבות בצד הצפוני שנמצאים שם ג"כ מחילות כאלה, וכאשר מסופר ג"כ שכאשר חפרו בזמנו בצד זה הזמינו את הגאון בעל אמרי בינה לבוא לשם, והלך לשם עם עוד גאונים, וירדו בה ובאו לאולם גדול מאד ולו ד' פתחים לד' רוחותיו, וכל פתח פונה לאולם פנימי כמוהו אשר גם הוא יש לו פתחים לד' רוחותיו, וילכו מאולם לאולם עד שהגיעו לאולם ובו בור גדול, ואבני חוליתו גדולות ומשולבות זב"ז וכו', עד הגיעם למקום שכתוב בו בעברית אסור ללכת הלאה. וגם כהיום הזה סיפרו לי מכמה אנשים שנכנסו במחילות של מקום זה ומצאו כתוב כנוז, וכן בעוד מחילות, (כגון דרך מרתף ב"ס אחד הנקרא עומריה, ודרך מרתף של איזה בית של גוי אחד) והגיעו עד שורות אבנים ששערים להם, ועל כל שער רשום החקיקה המלים עד פה תבא. וע"ש עוד.

מחילות, אפי' לשכות ממש הבנויות למעלה בעזרה אם פתוחות לחול תוכן חול, א"ו מחילות אפי' אם יש להם פתח לעזרה לא נתקדשו, משא"כ בלשכות. ואתה שאמרו כי קדיש רוד עד ארעית תהומא, יל"פ שאם היו מורידין קרקעית העזרה עד למטה לעשותה עזרה היא מקודשת כקדושת העזרה וכו'.

אך בשעה"מ (פ"ו מבית הבחירה) הסכים שהעיקר כד' המפרש. ובביאור הגר"א על המשנה ריש תמיד תמה ג"כ על המפרש, ומוכח דס"ל שפתוחות לקודש ולחול, הרי הן חול. ומתשו' רדב"ז (ח"ב ס"פ תרצא) מוכח לאסור. [ע"ש שכתב, שמעתי שיש מחילה תחת הקרקע, ופתחה לצד המערב שהולכת עד תחת הכיפה, ואסור להכנס לשם, דמחילות הפתוחות לעזרה נתקדשו, ומאן לימא לן שאין זו מכלל המחילות שהיו פתוחות לעזרה, ואפי' תימא שזאת מחדש נעשית קרקעית העזרה נתקדשה עד התהום. סו"ד, שמחילות לא נתקדשו כלל ואפי' קדושת הר הבית אין בהן, אע"פ שפתוחות לתוכן, דלא נתקדש אלא מה שלמעלה ולא מה שבקרקעיתה, אבל כשפתוחות לעזרה לבד, הן קודש, ולא משום שהן תחת העזרה, אלא משום שיש להם פתח שם, דכל הפתוח לעזרה כעזרה הוא, אבל אם הם פתוחים לחול ולעזרה תוכן חול גמור, ול"ד ללשכות בנויות בקדש ופתוחות לכאן ולכאן, אלא דמו לבנויות בחול ופתוחות לקדש ולחול שתוכן חול גמור, משום דאפי' קדושת הר הבית אין להם למחילות, ומותר ליכנס היום במחילות עפר שתחת העזרות, שאפי' אם היו פתוחים לקדש תוכן חול, ומעשים בכל יום שנכנסין ליסודות המקדש הקהל כאחד אנשים ונשים וטף, דשם יש דרך מחילות תחת קרקע המקדש, ולא פקפק בה אדם מעולם אף מי שהוא זהיר שלא ליכנס בהר הבית, אלא באם יכנס לפני ולפנים יש לחוש למחילות הבנויות בקדש ופתוחות לקדש כי קדש הם. עכ"ל].

ולגבי המחילות, הנה לא נתקדשו בקדושת עזרה (רש"י פסחים יז:), ומשמע שיש בהן קדושת הר הבית.

להוציא ס"ת מארון הקודש אל רחבת הכותל לקרות בו

התורה אצלם, (אצל הכהן הגדול ביום הכפורים), אלא ע"י שהם בני"א גדולים התורה מתעלה בהם. ולמדו מזה

(לב) בירושלמי (פ"ו דיומא ה"א) איתא: בכל אתר את אמר הולכים אחר התורה, והכא את אמר מוליכים את

הפוסקים שמותר לטלטל ס"ת לצורך אדם חשוב. וכמבואר באו"ז (הלכות ק"ש סי' ט), ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' כג), ובמרדכי (סוף פ"ק דר"ה). וכ"כ תלמיד מהר"ם בספר תשב"ץ (סי' קפט). וכ"כ מרן הב"י (סי' קלה). וז"ל מרן בש"ע (סי' קלה סעיף יד), בנ"א החבושים בבית האסורים אין מביאים אצלם ס"ת אפי' בר"ה ויוהכ"פ. וכתב ע"ז הרמ"א בהגה, ואם הוא אדם חשוב שרי. והיינו דווקא כשמביאים הס"ת בשעת הקריאה בלבד, אבל אם מכינים לס"ת מקום יום או יומיים קודם הקריאה מותר. ע"כ.

וז"ל המהר"ם פדואה (סי' פח): "ונ"ל ברור דהירושלמי מיירי שמביאים להם הס"ת בשעת הקריאה דוקא, ואין אצלם לא ארון ולא תיבה אשר מוציאים ממנו הס"ת, ואחר הקריאה מחזירים הס"ת למקומו, ובכה"ג איכא גנאי לס"ת, ואע"פ כן לצורך אדם גדול שרי. אמנם לפי המנהג שלנו שמייחדים תיבה וארון לס"ת ליום או יומיים, ונותנים שם הס"ת, ומוציאים אותו בשעת הקריאה, ואחר הקריאה מחזירים אותו לארון, לא עלה על לב שום אדם לאסור, כי אין בזה שום פגם לס"ת, מאחר שמייחד לו ארון כמו בביהכ"נ, ואין הפרש בין בהכ"נ של עראי לבהכ"נ של קבע". עכת"ד. והובא באח"י. ונכ"ב בא"ר (סי' יח) דמשמע דלא בעינן דוקא יום או יומיים קודם, אלא כל שמייחדים ארון להוציא הס"ת ממנו, ולהחזירו לשם אחר הקריאה אפי' באותו יום מותר. ומ"ש יום או יומיים אורחא דמילתא נקט, וגם נראה שמעשה שהיה כך היה. עכת"ד. וכ"כ בעל בית אפרים (בהל' אבלות שבסוף יו"ד, אות ז), שאם באים לגמול חסד של אמת עם המת ולעשות נח"ד לנשמתו, ובאים להתפלל בצבור בבית האבל, מצוה עושים, ובימים שיש בהם קריאה"ת יוליכו לשם ס"ת מקודם, ויכינו לס"ת מקום כראוי, בכל זמן שיתפללו שם. ע"כ. וא"כ מעתה כל שמייחדים ארון לכבוד הס"ת ש"ד].

ובאמת שיש עוד סניף להקל ממש עוד הא"ר (שם סי' יז), שי"ל דהמרדכי מיירי שיש רק יחידים חבושים בבית האסורים ואינם יכולים לבא לבהכ"נ, אלא שרוצים לאסוף מנין ולקרות בס"ת, אבל אם יש שם עשרה שאינם יכולים לבא לביהכ"נ, אפשר שמודה המרדכי שמותר, בשביל כבוד צבור. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בית שערים (א"ח סי' מח) שלא אסרו להביא ס"ת מבית לבית אלא לצורך יחידים שאינם יכולים ליך לבהכ"נ, אלא שמאספים מנין לצרכם. משא"כ לצורך צבור ודאי שרי, ועדיפי טפי מאדם חשוב. וכגון שמפני הצננה אין הצבור יכול ללכת לבהכ"נ, שהכל חולים אצל צנה, בודאי שיניח להם מנהגם להביא לשם ס"ת, כדי שלא

יתבטלו מקריאת ס"ת. וכ"פ הגאון זרע אמת (א"ח סי' לו), ובבאה"ל (סי' קלה). ועוד.

גם בשו"ת דברי יעקב שור (סי' סח) הביא בשם שו"ת בית שלמה (א"ח סי' לד) שכיון שמפני כבוד כהן גדול מותר לטלטל ס"ת, ה"ה מפני כבוד צבור. והרב דברי יעקב הביא ראייה לזה מהא דאיתא בהוריות (יג.) שעירת נשיא קודמת לשעירת יחיד, מ"ט האי מלך והאי הדיוט, שעיר ע"ז קודם לשעיר נשיא, מ"ט האי צבור והאי יחיד, הרי מפורש שכבוד צבור גדול מכבוד נשיא. וממילא כיון שהתירו לכבוד כהן גדול, כ"ש שיש להתיר לכבוד צבור.

וכן כאשר הצבור באים להתפלל בבית האבל לכבוד ולעילוי נשמתו של הנפטר (עי' בשבת קנב:), שמותר להביא ס"ת לכבוד הצבור.

ודע, דאע"פ שמשמע מדברי הגר"א דאדם חשוב היינו גדול בתורה, (וע"ע במאמר סי' קלה). מ"מ בתשב"ץ (סי' קפט) כתב, שאדם חשוב היינו עשיר ונכבד. וכתב: "ומכאן ראייה, שאין איסור לקרוא לתורה עשיר מכובד לפני תלמיד חכם". וכ"כ בביאה"ל (סי' קלה).

והנה בכה"ח (סי' קלה ס"ק פג) כתב, דלפי מ"ש הזוה"ק פרשת ויחי (דף רכה.) ופר' אחרי (דף עא:), שאסור לטלטל הס"ת אפי' מבי כנישתא לבי כנישתא אחרא, אסור בכל ענין. ע"כ. וכבר כתב כן גם במו"ק שם (סי' קלה), אולם זה אינו, כי הזוה"ק מיירי להוציא ביום צרה לעורר העם, וכמ"ש בברכ"י (סי' קלה ס"ק יג), שלא אסרו בזוה"ק אלא כשמטלטלים הס"ת לביה"ק ביום צרה. ע"ש. וכ"כ במכתם לדוד פארדו (חאו"ח סי' טו) שדברי הזוה"ק מיירי בעידנא דריתחא, וסיים, ועוד לאלוה מלין בסודו של מאמר זה, ואין למדים ממדרשים הנעלמים שלא ניתנו לפרש אלא לידועי חן, ולהלכה אין לנו אלא דברי הש"ס והפוסקים, שדבריהם ברור מללו. והביא שם לשון המהר"ם פדואה הנ"ל שהתיר כאמור. ע"ש. וכ"כ בשלמי צבור (דף קפד ע"ג). וכ"כ הגרא"ז מרגליות (בהל' אבלות אות ז).

וע' בשו"ת צפיתח בדבש (סי' סב) שכתב, שאע"פ שמדברי הזוהר (פרשת אחרי עא:) משמע להחמיר שלא לטלטל ס"ת וכו', מ"מ כיון דמוכח מהש"ס והפוסקים להקל, אין אנו אחראים בזה לדברי הזוה"ק, שהוא נגד תלמודינו, וכמ"ש הרדב"ז ח"ד (סי' לו וסי' פ), והביאו הכנה"ג בכלליו, אלא שמורינו הרב נחית להשוות דברי הזוהר עם התלמוד דידן. עכת"ד. וע"ע בשו"ת רב"ז (סי' מב אות ד). ודו"ק.

ובערוה"ש (סי' קלה ס"ק לב) אחר שהביא מ"ש הרמ"א

הולך ביחד עם הס"ת בשירה ובזמרה. ואחר שקוראים בו מחזירים אותו מיד לארון הקודש שבפנים האולם, שעשוי להשתמר שם. ויש להם ע"מ שיסמוכו.

וכיו"ב כתב בשו"ת אשדות הפסגה (א"ח סי' ז), והובא בעקרי הד"ט (סי' לד אות יג), שהגבירים שבעיר שיש להם ס"ת בביתם ובחג הסוכות מתפללים בסוכה רחבת ידים, ובעת קריאה"ת כל הצבור שבסוכה יוצאים ונוטלים הס"ת מן הבית, והולכים אחריו עד התיבה שבסוכה, ואחר הקריאה מחזירים הס"ת למקומו, כיון שבזה אין התורה הולכת אחריהם, ש"ד. ושכן מתבאר בשו"ת עדות ביהוסף בתשובה ח"א (דף פז). ובשו"ת בארות המים (א"ח סי' ז). ובשו"ת דבר משה (סי' כב). עכת"ד.

וכ"כ הגאון מבוטשאטש באשל אברהם (סי' קלה) שאמר לו הגאון מהר"ר מאיר סג"ל בשם הגאון מהר"ר פייביש, שיש צד לטלטל הס"ת ע"י שמהלכים עמו עשרה, ובה נחה דעתו במה שנהגו אצלו לטלטל ס"ת בליווי עשרה אנשים וכו'. ע"ש. וכן העלה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יא סי' טז). ע"ש.

[איברא] דהא"ר (סי' קלה אות יז) כתב, מה שנהגים שהולכים לביהכ"נ מנין אנשים לאיזה בית, ונושאים עמהם ס"ת כדי לקרות בו שם, אינו נכון, שהרי אפשר להם לשמוע הקריאה בביהכ"נ. ע"כ. אולם הרב תורת חיים סופר (ס"ס קלה) כתב ע"ז, ובכמה מקומות נהגים כן, בפרט בר"ה וביום הכפורים ובשמחת תורה, ונראה שזה לא נקרא שמביאים הס"ת אצלם, שהרי מתפללים הם בביהכ"נ, ורק משום חיוב מצות קריאה"ת הולכים עשרה עם הס"ת במקום מיוחד. ועוד כיון שהוא מנהג קבוע ועושים כן תמיד לא הוי גנאי לס"ת. עכת"ד.]

וכ"ש מה שנהגים בשמחת תורה שמוציאים אותו לחדר אחר באותו בנין, שהכל תחת גג אחד. וכבר כתב מהר"י עייאש בספר מט"י (סי' תקפד דין ג), שמותר להוציא ס"ת מהבית שבקומה הראשונה, להעלות אותו לקומה שניה שדר בה חולה, וקוראים בו בעשרה ואח"כ מחזירים הס"ת למקומו. וה"ט שכיון שהכל רשות אחת ליכא גנאי לס"ת בהכי. וכן עשו מעשה. וכ"כ האשל אברהם מבוטשאטש (סי' קלה) הנ"ל להתיר בנידונו לטלטל הס"ת מחדר לחדר, מפני שהכל תחת גג אחד. וע"ע בשו"ת הרמ"ץ (א"ח סי' טז). [מחזור"ע אבילות ח"ג.]

שאם מוציאים הס"ת מביהכ"נ ומניחים אותו בארון או בתיבה יום קודם הקריאה מותר, הוסיף, שהמנהג לדקדק שיקראו בס"ת לפחות ג' פעמים שבזה נקרא קבע. אבל בפחות מג' פעמים הוי טלטול לצורך עראי, ויש בזה חסרון כבוד לס"ת. ומכאן מבואר שלא יפה עושים מה שנהגים בשמחת תורה להוציא ס"ת מביהכ"נ לקרוא בו במקום אחר, כדי להעלות כל הקוראים לס"ת, ויוצא שחרם בהפסדם, שאינם חוששים לכבוד התורה, וראוי למחות בהם, ולגזור שלא לעשות כן. ע"כ. וכיו"ב העיר בשו"ת נהרי אפרסמון (חאו"ח סי' כט, ונג), שכיון שלוקחים הס"ת רק לקרות בו, ואחר הקריאה מחזירים אותו מיד, לא יפה עושים. ולא פירש לנו מנין לו שצריך לקרוא בס"ת ג' פעמים.

ולעומתו בספר ילקוט אברהם (עמ' יז) כתב, שמעתי וראיתי רבים האומרים שלא לטלטל ס"ת לקרות בו, אא"כ יקראו בו שלש פעמים, וכן נוהגים להזהר בזה מאד, ולא מצאתי לשום פוסק שיאמר כן, ואדרבה ראיתי נוהגים שביום שמחת תורה שמרבים קוראים לס"ת, נוטלים ס"ת מביהכ"נ לחדר אחר, כדי לקרות לכל הקוראים, וקוראים בו פעם אחת לכולם, ואח"כ מחזירים הס"ת למקומו, וכן נוהגים בכל המקומות, ומוכח שא"צ שיקראו בו שלש פעמים דוקא. ובע"כ שהמנהג הנ"ל הוא מנהג טעות, וכמ"ש במסכת סופרים (פרק יד הלכה יח), שמנהג שאין לו ראייה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת. והובא במג"א (סי' תרצ ס"ק כב). עכת"ד.

גם בשו"ת ויברך דוד (חאו"ח סי' כו, עמ' קלה) כתב דמה שאומרים העולם שאין לטלטל ס"ת אא"כ יקראו בו שלש פעמים, אין שום מקור לזה, ואף למ"ש הרמ"א שצריך שיששה שם הס"ת יום או יומים קודם הקריאה, מ"מ שיצטרכו לקרות בס"ת שלש פעמים מאן דכר שמיה. ומוח"ז בעל סגולות ישראל כתב שטעות הוא כפי העולם בזה. ע"ש. וע' בספר הליכות שלמה (בארחות הלכה עמ' קנו).

ולכ"נ מה שנהגים בשמחת תורה להוציא ס"ת לחדר אחר ולקרות בו לכל הקוראים שפיר דמי, ובפרט כשהולכים הצבור יחד עם הס"ת לחדר השני לקרות בו. וכן מעשים בכל יום, כשמתפללים בשני ובחמישי בכותל המערבי, לכבוד חתנים ובר מצוה, שכל הצבור הולכים יחד אל האולם שבפנים, ומוציאים הס"ת מארון הקודש אל רחבת הכותל לקרות בו, וכל הצבור

לג. יש למנוע מלנגן בכלי נגינה בכל רחבת הכותל, הן בשעות התפלה, והן בשאר שעות היום. ואף בעוגב שאינו פועל על ידי חשמל יש לאסור, מפני שכן דרך הרפורמים לנגן בעוגב בעת תיפלתם. אבל אם עורכים מעמד הקהל ברחבת הכותל המערבי, או ביום ירושלים, וכיוצא בזה, מותר להביא לשם כלי שיר. ובלבד שישמרו על קדושת המקום. [ילקוט"י חלק ב' על הלכות ביהכ"נ וקריאת התורה, עמוד רמח]. לג)

למנוע מלנגן בכלי נגינה בכל רחבת הכותל

האופנים, הא' דבר שאין טעמו נגלה למה עושה כן, דכיון דעושה דבר אשר אין בו טעם נגלה, נראה כנמשך אחריהם ומודה להם, והב' דבר שיש בו פריצות, והביאו הרמ"א בס' קע"ח ס"א בהגה, ושם דן בענין העוגב. ע"ש.

אולם בזמנינו יש להתרחק מכל דבר הדומה למנהג הרפורמים, המבקשים לעקור את הדת ולנעוץ צפרניהם בארצנו הקדושה, ולא די מה שהחריבו בארצות חו"ל בהתבוללות נוראה בין הגויים, מנסים לכבוש את המלכה עמי בבית, בארץ אשר עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית. ולכן בודאי שאין לנהוג כן באמצע התפלה, וגם בעת הברכות החופה אין לנהוג כן, ואף שמעיקר הדין אין נראה שיש בזה איסור כשמלווים את הברכות בחופה בניגון חלש, באופן שהצבור עונה ברוך הוא וברוך שמו ואמן, אך לכתחלה נכון להמנע מכל דבר הדומה למנהגי הרפורמים, ומעולם לא ראינו כן אצל גדולי הדור, ולא ראינו כן אצל מרן זצוק"ל. ועל כל פנים אם כבר עושים כן, יש לנגן בעוצמה נמוכה מאד, כדי לא לבלבל את הכוונה של המברך והחתן והכלה, שצריכים לשמוע הברכות ולכוון לצאת י"ח, והרב המברך יקפיד לומר לחתן ולכלה שיכוונו לברכות ולא ישיחו דעתם. [שו"ת הראשון לציון ח"א סי' ט].

לג) כיו"ב כתב בשו"ת לב חיים (הו"ד בשד"ח מערכת ביהכ"נ אות ב) שאסור להביא מנגנים לביהכ"נ בתפלה. ע"ש. וע' בשו"ת דברי חיים (ח"ב א"ח סי' יזויה). ובכזה"ח (סי' קנא אות יט) הביא בשם חת"ס (חח"מ סי' קצב, וח"ו סי' פו) שהאריך להוכיח שאסור להעמידו אפי' בעזרה של הנשים, ע"ש. וכיון שכל רחבת הכותל המערבי היא בכלל מקדש מעט, מקודש רק לעסק תורה ותפלה, וכל מידי דקדושה, א"כ יש לאסור כלי נגינה בכל רחבת הכותל, הן בשעות התפלה, והן בשאר שעות היום, ולמנוע שימוש בכלי נגינה ושופרות בכותל המערבי. [נהדבר פשוט שרחבת הכותל המערבי יש בה קדושה, וצריך לנהוג שם כבוד. דאע"פ שאיננה מקורה מ"מ היא מיוחדת לתפלה, ובפרט שקדושת המקום הוא מחמת עצמו, שלא זזה ממנו השכינה מעולם]. וצריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דלתקבל מיניה, וכמאמר החכם דברי חכמים בנחת, נשמעים.

וע' בשו"ת מלמד להועיל (ח"א א"ח סי' טז), שדן אם מותר להעמיד בביהכ"נ עוגב שילווה את התפלות וכו', והשואל רצונו להתיר להם בימי החול, כגון בחתונות וביום המלך, ועי"ז יגרום לכל הפחות שלא יחללו שבתות ומועדים, וע"ש מה שדן אם יש בזה חשש של ובחוקותיהם לא תלכו, והביא מ"ש המהרי"ק דאין לאסור משום חוקותיהם אלא בא' משני

הכותל בסמכות הרבנות הראשית - ונגד בקשות הרפורמים

מטרתם בתפלה בכותל המערבי, אלא רק ליצור זכויות שונות ביצור הדמיוני שבדו לעצמם בשם "יהדות רפורמית", שכל יסודה הוא שלילת התורה והתבוללות. וגם אין זה רצוי שמצד הממשלה תבוא החלטה בענין מחודש של סדרי התפלה, כיון שאויבינו יעשו מזה מטעמים לפי רצונם, ואין נכון שהממשלה תכנס בזה לעובי הקורה, [אלא יישארו הדברים בסמכותה של הרבנות הראשית].

ועוד כתב במכתבו לשר החוץ, כי כל שינוי בסדרי התפלה בכותל, נתפס כחתימה תחת המסורת ושאיפה לשנות כל המקובל בישראל בענייני ביהכ"נ ותפלה. ולאחר מכן ביום ד' תמוז תשכ"ח (כועידת השרים

ובחודשים שבט ואדר תשכ"ח, פעלו הרבנים הראשיים דאז, בעד הרחבת שטח התפלה בכותל וחיבור הכותל המערבי עם הדרומי (ראה בטורי ישורון ניסן תשל"ב ע"ב 5). וביום י"ב באדר תשכ"ח, פרסם הרב הראשי רבי איסר יהודה אונטרמן זצ"ל, "חות דעת", ששיעורו של הכותל נמשך בלי הפסק, מנקודה הקיצונית שבצפון, ועד לנקודה הקיצונית שבדרום, ואין להתחשב כלל במה שהיו מקוצצים כאשר היו תחת שלטון זר, כי הכותל המערבי מוקדש לתכלית זו בלבד של תפלה, שלא זזה השכינה משם. ובר"ח תמוז תשכ"ח, כתב לראש הממשלה דאז, שלא להכיר כלל בבקשות הרפורמים, שברור שאין

והגר"י גרוסמן, והגר"ב זולטי, והגר"ש ישראלי, והגר"י אריאלי, מכתב לשר הדתות, שחלילה להעלות על הדעת להוציא את סמכות המקום המקודש של הכותל מידי הרבנות הראשית, דבר שכבר בא לידי ביטוי בהחלטתו של ראש הממשלה לוי אשכול, שהכותל יהיה אך ורק בסמכותם הבלעדית של הרבנות הראשית, בהתאם לחוק של שמירת המקומות הקדושים. ולכן הם תובעים בזאת משר הדתות, לעמוד בכל תוקף על המשמר, ולהתנגד לכל הקמת רשות חילונית בזה, שיש בה משום חילול הקודש והשפלת כבוד ישראל. עכ"ל.

קריאתו של מרן אמו"ר על סמכות הרבנות - גם בכותל הדרומי

הכרה לקבוצה הנקראת "נשות הכותל". שהרי הכותל הוא מקדש מעט ואין כל היתר לנהוג בו קלות ראש, ומטרתן של אותן נשים היא אחת, ביזוי הקדוש והיקר לעם ישראל. ועתה הגדילו לעשות כשהן מבקשות להפעיל מערכת הגברה ברחבת הכותל המערבי ע"י מה שהן מכנות "חזניות", תוך חילול נורא של המקום. על פי חוק ועל פי כל מידה של הגיון, הרבנות הראשית היא הגורם האחראי הבלעדי על שמירת קדושת המקום, והיא זו שקובעת מהו מנהג המקום, והיא זו שעליה מוטלת האחריות והחובה לוודא כי קדושת הכותל תישמר. מעולם לא זזה שכינה מהכותל המערבי, ובמעשיהן של נשות הכותל ובמתן ההיתר להן לפעול כרצונן במקום, יש משום דחיקת רגלי השכינה חלילה, ואוי לנו שכך עלתה בימינו. ע"כ.

מעמד הרבנות הראשית לישראל בנוגע לסדרים ליד הכותל המערבי, יסודו בימי קדם, עוד כשהיה המקום נתון תחת שלטון זר, התורכים הכירו בראשון לציון והחכם באשי בתור בא כוחה של היהדות, ובשל כך היו עמו תמיד בדין ודברים גם סביב זכויות היהודים ליד הכותל. אחריהם המשיכו הבריטים להפקיד את סדרי התפלה בשריד ביהמ"ק בידי הרבנים הראשיים לישראל ובאי כוחם. גם ממשלת המנדט, למרות צרות עינה בענייני דת ושיבת ישראל לציון, קיבלה במדה רבה את עמדת היהודים, כי בהיות הכותל המערבי אתר דת, כל שינוי הנוגע לקדושת המקום או לסדרי התפלה בו, צריך להיות אחרי התייעצות ותיאום עם ראשי הדת היהודי הרשמיים, והדבר קיבל תוקף חוקי ב"דבר המלך", ו"בפקודת העתיקות" הבריטית. **וכן** מיד לאחר שחרור מקום המקדש באייר תשכ"ז, כינס אליו ראש הממשלה לוי אשכול את ראשי הדתות, והכריז כי הסדרים על יד הכותל המערבי ייקבעו רק בידי הרבנים הראשיים לישראל.

למען המקומות הקדושים) דיבר בחריפות נגד הדרישה הרפורמית, ושחלילה לתת להם פתח של הכרה כגוף דתי.

וביום ג' חשון תשל"ל, נתכנסה מועצת הרבנות הראשית, אודות הנידון לשטח שבדרום הכותל המערבי, והחפירות ליד הכותל לאורך 85 מטר שמשער המוגברים ועד הפינה הדרומית. וכתבו בהחלטה, שהכותל המערבי לכל ארכו מקודש ומיוחד לתפלה.

ושוב ביום ל' לחודש אב תשל"ל, כתבו גדולי הדור הגר"ש אלישיב, והגרש"ז, והגר"א גולדשמיט,

ושוב אחר שנים בכ"ה ניסן תשל"ז, יצאה הרבנות הראשית בראשות מרן אמו"ר זיע"א, בקריאה נגד המגמה להפוך חלקים מן הכותל הדרומי לאתר תיירות, ולאשר פעולות והתנהגויות שלא בהתאם ההלכה: הרבנות הראשית מתנגדת בכל תוקף לכל שינוי במצב הנוכחי בכל הרחבות מסביב להר הבית, כולל הכותל המערבי והדרומי גם יחד. והרבנות פונה לממשלה ולשר הדתות לשמור ולא לאפשר שום שינויים בכל הרחבות שמסביב לכל הר הבית, ללא הסכמת מועצת הרבנות הראשית, ובה נקיים את המצוה של "ומקדשי תיראו", הנהוגה לדורות, ונזכה לביאת גואל צדק ובנין בית מקדשנו. עכ"ל. [ולמחרת ביום כ"ו ניסן תשל"ז, התקיימה בבית מרן אמו"ר זיע"א ישיבת וועדת ההלכה העליונה מטעם הרה"ר, בנוגע לקדושת החלק הדרומי של הכותל המערבי, כיצד לנקוט צעדים נוספים למניעת המגמה הנ"ל. ושם יהיה צורך יפגש מרן אמו"ר עם שר הדתות. וביום ל' ניסן הודיע שר הדתות למרן אמו"ר שהוא מקפיד את כל הענין בנוגע לחלקו הדרומי של הכותל].

ושוב ביום כ"ט סיון תשמ"א הכריזה מועצת הרבנות הראשית, שרחבת הכותל כוללת את המפלס התחתון ואת המפלס העליון, וכל שטח שהוא מול הכותל המערבי. והמועצת קובעת שע"פ ההלכה כל רחבת הכותל המערבי עד הפינה הדרומית, וכן כל רחבת הכותל הדרומי עד לחומת העיר, דינם כדין מקומות קדושים, וכל ההגבלות והאיסורים החלים על מקום קדוש, הם בתוקף גם ברחבות הנ"ל, ולכן יש למנוע את הפיתתם לכל שימוש אחר. וכגון למנוע מופעים ציבוריים בכל מקומות אלו, וכ"ש נאומים ללא כיסוי ראש. עש"ב.

וכך ביום ל' אדר א' תשע"ט, יצאנו בס"ד, בקריאה ליועץ המשפטי לממשלה, נגד מחשבה לתת מקום

המקרים מורה, שתמיד הגורם המתווה את עמדת הדת היהודית ביחס לכותל היה אך ורק מוצא פיהם של הראשון לציון והרבנות הראשית לישראל.

וכיום "מדרשת קדמת ירושלים", הוציאה חוברת, ובה פירטה לקט נבחר של מקרים ותגובות בהיסטוריה של הכותל המערבי, מאז קיומו של "החכם באשי", לפני מאות שנים, שמכלול

היחס בהלכה לתנועות הרפורמים וכדומה

ובשו"ת אג"מ (ח"ד אה"ע סי' פ) כתב, שאין להניח לרב רפורמי לברך ברכה אחת מברכות הנישואין תחת החופה, או בסעודות ז' ברכות, ואם בירך אין ברכתו כלום, ואין לענות אמן אחר ברכתו, שהרי הוא כופר ואצלו הברכה היא כדברים בעלמא. ע"ש. נוכח כתבנו בילקו"י (ח"ב הלכות קריאת התורה) שכל זה הוא ברפורמים הכופרים בה', אבל חילוני המברך איזו ברכה, בודאי שיש לענות אמן אחר ברכתו, אחר שרוב החילוניים שבימינו אינם בגדר כופרים, אלא מאמינים בכח עליון ובהש"ת, ורק תאוות לבם נתת להם שלא יקיימו את ציווי הש"ת, וגם החינוך החילוני הוא בעוכריהם, ומה יעשה הנער ולא יחטא, ולכן כאשר החילוני בכל זאת מברך, בודאי שהוא מאמין במה שאומר, ולכן יש לענות אמן אחר ברכתו]. וע"ש שכתב עוד, באשה אחת שביקשה מרב אחד שיסדר לה קידושין, אחר שבעלה ברח והשאיר אותה עגונה לנפשה, והתברר שהנישואין הראשונים היו ע"י רבאי רפורמי, שהוא גם חתם על הכתובה, והיו שם עדים מחללי שבת, וממילא אין הנישואין בתוקף ע"פ ההלכה, אחר שהקידושין היו בפסולי עדות, ולכן יכול הרב לסדר לה קידושין ולחתן אותה עם אחר בלא חשש. ע"ש. נואי משום "אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" ובודאי גמר ומקנה, הנה בשו"ת יבי"א (ח"ו אה"ע סי' א) כתב, דכלל זה לא נאמר אלא דוקא במחזיר גרושתו וכדומה, שמאחר והיה נשוי עמה, וחזר וחי עמה, בזה אמר' בודאי גמר ומקנה ואין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. אבל בנישואין אזרחיים לא שייך זה].

עוד כתב בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ה סי' טז) שפשוט וברור שאסור להתחבר עמהם ואין לך קלקול יותר גדול מזה, שכל ישראל קבלו עליהם רק תורה אחת מן השמים ע"י משה רבינו, בין תורה שבכתב ובין תורה שבעל פה, ומי שאינו מאמין בזה ולא בחז"ל שקיבלו איש מפי איש ממש רבינו, שהם כל הדברים שנכתבו בגמ' בבלי וירושלמי, וביארו אותם רבותינו הגאונים והפוסקים, איננו שייך לאמנותנו הקדושה והטהורה, וא"כ לא שייך שיהיה לנו איזה קשר עמהם.

וכבר כתב החת"ס (עה"ת פ' אמור) דאף שמצווים לאהוב שלום, אם יש לחוש שע"י קירוב זה יקלקלו אחרים, אז מחוייבים אנו להסיר קוצים מן הכרם וכו', ולא

ורע, שאע"פ שמחלל שבת בפרהסיא שעלה לס"ת יש לענות אמן אחר ברכתו, מ"מ הרפורמים וכדו', אין להעלותם לס"ת, ואין לענות אמן אחר ברכתיהם. **וידוע** שגאוני עולם יצאו באיסור חמור להתפלל בבתי כנסת של רפורמים, ויש מהגדולים דימו אותם לבית ע"ז שאסור להכנס לתוכם, וכמו שהאריך בשו"ת מהר"ם שיק (חא"ח סי' שה והלאה). והגאון בעל מחנה חיים בתשובה (חיו"ד ח"ג סי' ל), המליץ על בתי כנסת שלהם דברי ר"ט (שבת קטז), שאם יבואו לידי ספרי מינים, שורף אני אותם עם האזכרות שבהם. ואפי' אדם רודף אחריו להורגו, ונחש רודף אחריו להכישו, נכנס לבית ע"ז ואינו נכנס לבתייהם של אלו. שהללו אינם מכירים וכופרים, והללו מכירים וכופרים. וכיו"ב פסק הרמב"ם (יסודה"ת ו, ה) אפיקורס ישראל שכתב ס"ת שורפין אותו עם האזכרות שבו, מפני שאינו מאמין בקדושת ה' וכו'. ולכן מצוה לשורפו, כדי שלא להניח שם לאפיקורסים, ולא למעשיהם. ע"כ.

וכתב בשו"ת חכם צבי (סי' לה) שהעושים ביד רמה בשאט נפש ופורקים מעליהם עול מצות, אפי' מצוה אחת קלה, אין להם חלק לעוה"ב, ולא יתכן שיעלו לקרוא בתורה.

ומרן אאמור"ר זיע"א (במאמר בספר הזכרון להגר"י אברמסקי זצ"ל הוצאת מוריה, תשל"ח) כתב, שידוע שמנהיגיהם ורבניהם השחיתו התעיבו, וחיללו כל קודש, והתירו נישואי תערוכת בפרהסיא, בטכס משותף של רבאי רפורמי וכומר ביחד. [וראה בשו"ת הריב"א חאו"ח סי' א, ובשו"ת אמרי אש חיו"ד סי' ק, ובשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' שלא].

ובפרי תואר (יו"ד סי' קיט סק"ח) כתב, שקצת מבני עמנו שבערי אירופא שאומרים בפירוש שאינם מאמינים בדרשות חז"ל, אלא במילתא דמסתברא להו, שהרי הם כגויים לכל דבריהם, ואין מזמנין עליהם. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זכר יהוסף משאוול (א"ח סי' כא). וכ"ש ברפורמים והקונסרוטויבים שיצאו כתות כתות ועשו שינויים בתפלה ובבנין ביהכ"נ ופרצו רוב מצות וכו', ועליהם נאמר שר"י, (זבחי צדק יו"ד סי' קיט ס"ק כט).

[ולדינא נקטי' שגם מחלל שבת בפרהסיא אף בזה"ז אינו מצטרף לזימון, דשוא"ת עדיף, ראה בילקו"י סי' קצט].

לד. יש שעירערו על מה שיש שנהגו לרקוד בכותל המערבי בחול המועד וכדו'. אולם כבר כתבו להליץ על המנהג, שהוא בבחינת וגילו ברעדה כשעושים בכבוד ראש ומבלי משקאות חריפים והוללות. אולם בשבתות וימים טובים יש להזהיר את הצבור הספרדי שלדין שקיבלנו הוראות מרן אסור לרקוד בשבת ויום טוב, אבל הליכה במחול בלבד, מותר גם לדין. אלא שגם בזה נכון להימנע, כי פעמים רבות מתלהבים ומגביהים רגליהם ממש, ומגיעים לריקוד האסור בשבת. (לד)

(שער עח) כתב, שכמו שהם פירשו עצמן מהכלל במחשבתם, כן יינזרו הכלל מהם ויסתלקו מסביבותם בפועל, עד שיהיו החוטאים כציצין הפורשין מגוף, ההולכים להפסד וכלל הגוף ימלט.

ובס' לב העברי (ח"א דף ג) כתב בשם גדול אחד, שעליהם אמרו בזה"ק (ח"א דף כה:), אנון מסטרא דאלין דאתמר בהון (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר ונעשה לנו שם, ובנין בתי כנסיות ומדרשות, ושויין בהון ס"ת ועטרה על רישוי, ולא לשמא דה', אלא למעבד להו שם, הה"ד ונעשה לנו שם.

והגרצ"פ פראנק כתב במכתבו (מוכא בשו"ת צ"א שם פתיחה פ"ח): כבר בראשית הקיץ תשט"ז יצא פס"ד לאסור איסור להשתתף עם הריפורמים בחו"ל באיזה אופן שהוא, וכמו"כ עוררנו לאנשי מעשה אל שמועה כי באה, שהם אומרים להקים בנין והיכל רפורמי בעיה"ק, ויש להתלכד ולהתכונן למלחמת מצוה זו אם ח"ו יגשו לבצע זממם. ונחוץ הוא לסדר אסיפת רבנים גדולה לקדם פני הרעה בראשית תופעתה, להכריז עליהם שלא יבואו בקהל ה' עד עולם, כי המפלצת הזאת גרועה היא מכל סוגי החילוניים למיניהם, ובפעולותיהם הנם מכניסים אנדרלמוסיא בעולם ומגבירים כח הסט"א רח"ל. וטוב ויפה הדבר הזה לאסוף כעמיר גורנה דעת גדולי הדורות שעברו, ולפרסם תוקף מלחמתם נגדם, וכמה מעלות טובות יוצא מכל אשר הדפיס בענין זה, ומאד מאד הי' רצוי לסדר חוברת מיוחדת כיד ה' הטובה עליו כדי להבהיר את הסכנה הגדולה מתנועת הולכי בשרירות לבם הרעה, ולהמציא את החוברת לכל הרבנים בארץ ובחו"ל, שידעו את אשר לפניהם כדת מה לעשות לבטל מזימתם. ע"כ.

(לד) הנה יש שעירערו על כך, שהרי צריך לנהוג בכותל כאילו מתו מוטל לפניו, ולהרבות שם בצער ולהשתתף בצער השכינה, והדבר דומה לעשיר בעל אחוזה שנשרפה אחוזתו והוא שמח ועליז בתוף ומחול. אולם יש שכתבו להליץ על המנהג, שהוא בבחינת וגילו ברעדה. וראה בזה בספר תל תלפיות להגר"י

נניח את הודאי עמנו, מפני אלו שהם ספק שמא ישונו. **ובספרו** שו"ת חת"ס (ח"ו סי' פט) כתב, שאילו היה דינם מסור בידנו, היה עלינו להפרישם מעל גבולנו, ויהיה עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענו ושאוול. ושם (סי' פח) כתב, עלו המה על הר גריזים, ובנו כמה לעצמם להשתחוות ולזבוח כפי מנהג תורה חדשה שבדו מלבם, וכל מגמתם אינו אלא לפרוק עול תורה מעליהם, אמר נבל בלבו אין אלקים וכו'.

ותלמודו מהר"ם שיק (א"ח סי' דש, שה. יו"ד סי' שלא, שלג), כתב, שכבר יצאו מכלל הדת, וקיבצו ואספו להם כת בפ"ע, ובגובה לבם דיברו ג"כ בעניני חליצה וגיטין לשנות ולהמיר טוב ברע, ואין להם חלק ונחלה בתוך בני ישראל האורטודוקסים, השומרים את התורה כפי אשר היא מורשה לנו מדור לדור הרבה מאות ואלפי שנים. ומה להם פה בישראל, להזות במי ערמה, וקרבים טמא, מראים תומה ותוכם מרמה, אם לבם חלק מה' ותורתו, ילכו להר גריזים לכותיים ולקראים במושבותם, שם יקראו להם ויאמרו הננו.

וב"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כא סי' ג) שבדורות הקודמים כבר גזרו מאתים רבנים, שאף אם יפצירו לשלום, לא נאבה ולא נשמע להם, כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים, כמוכא בשו"ת מהר"ם שיק (א"ח סי' שו) שכן קיבל מבעל חת"ס להרחיק מהם ומהמונם כל מה דאפשר, ושלא להיות באגודה אחת עמהם.

והארץ בזה בפתיחה לשו"ת ציץ אליעזר ח"ה, שתנועות אלו פוסעות על ראשי עם קודש ועושים מעשה זמרי, וכל באיה לא ישוכון, ועל זאת רגזה הארץ, בקום רשעים עלי ארץ, ולא לאמונה גברו בארץ, תחת אדר היראה וטהרה תוכם און וטומאה, מראים תומה ותוכם טומאה, קמו אפיקורסים רבנים רעים, והתחברו ודיברו בתורה דופי תחת יופי. (שו"ת מהר"ם שיק ה"ל). שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, נצר מטעי מעשי ה', מצות חמורות יקצצו, חגים ינקפו שבתות יקטופו, וכל אשר יעלה על רוחם המגואל יפסלו. (שו"ת יריעות שלמה ח"א סי' יד). ובס' עקידת יצחק

לה. אף על פי שאסור לאדם לעסוק בצרכיו קודם תפלת שחרית, ולכן אסור לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית, מכל מקום מותר לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית כשהוא לצורך תפלה, כגון נסיעה לירושלים כדי להתפלל בכותל המערבי, וכדומה, ולא חשיב כעוסק בצרכיו קודם התפלה. (לה)

מין החיד"א בספר דברים אחדים (דף כו:), שהעובר על דברי מרן, צריך תשובה וכפרה על מעשיו. וע"ש שהאריך טובא לאסור מדינא, ודחה את דברי החולקים הסומכים על סיפורי חסידים. ע"ש. ולגבי הליכה במחול בלבד, ראה בילקו"י הנ"ל.

בלוי. נילקו"י א"ח סי' צ. שו"ת הראשון לציון ח"ב סי' ח. ולגבי ריקוד בשבת ראה בילקו"י שבת כרך ה' סי' שלט. וכ"כ בחזו"ע שבת כרך ה' (עמ' רסט), שדעת מרן הש"ע לאסור טיפוח וריקוד גם בזה"ז. ואנו קבלנו הוראות מרן. ולבני ספרד פשיטא דמחנין בהו, וכמ"ש

לנסוע מחוץ לעיר להתפלל בבוקר בכותל המערבי

לח) בברכות (יד). אמרו, אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לעשות את חפציו קודם שיתפלל. וכ"ה בש"ע (סי' פט ס"ג): אסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל. והנה לשון הטור "אסור לו לילך לדרך". וכתב המהרי"א שהוא לא בדקדוק, דלקמן הביא מחלוקת בזה, ויש מי שסובר דטוב שיתפלל בזמנה משיתפלל בבית. ואילו הכא תפס סברת הרא"ש שיתפלל בבית. ותירץ הב"י, דלקמן איירי כשהשיירא הולכת וא"א לו להתעכב עד שיגיע זמן תפלה. והכא כשהרשות בידו להתעכב, אלא שהוא רוצה למהר לדרכו ולילך קודם שיתפלל, וקאמר שאסור לו לילך קודם שיתפלל, לפי שסובר שהוא בכלל עושה חפציו קודם שיתפלל. ועיין בספר בני ציון ליכטמן מ"ש בזה. **והנה** מהלשון שאמרו "חפציו" "צרכיו" יש לדייק, דאם נוסע לצורך תפלה, אינו בכלל האיסור. וכיו"ב כתב הפר"ח (סוף אות ו') דדוקא צרכיו הוא דאסור, אבל צרכי מצוה כגון צרכי שבת ויו"ט, מותר לקנות בבוקר קודם התפלה. וכ"כ היפה ללב והפמ"ג (א"א ס"ק טו), ועוד אחרונים. ואף שבספר סדר היום כתב להחמיר לענין קניית צרכי שבת קודם התפלה, ורק אם לא ימצא צרכי שבת שרי לקנות קודם התפלה. והביאו המג"א (סי' רנא סק"ו). מ"מ כשהוא לצורך התפלה קיל טפי. ומ"ש במשנ"ב (שם סק"כ) בשם דרך החיים, שאפי' יש ביהכ"נ במקום שהולך לשם ומתפלל שם בצבור, ג"כ אסור, איירי בנוסע לצרכיו אלא שגם באותו מקום שנוסע יש ביכ"נ שמתפללים שם, ומגיע שם לתפלה, דזה אסור, דסו"ס נוסע לצרכיו. אבל אם כל מטרת נסיעתו לצורך התפלה אינו בכלל האיסור. וכ"כ באול"צ ח"ב (עמ' סב). נילקו"י סי' פט, הערה כט, עמוד צד. ובשאר"י ח"ב עמו' רעג. ונידון זה מצוי בימי חול המועד שנהניגו כיום לעשות בכותל "ברכת כהנים" המונית. ראה בסמוך.]

וכבר כתבנו לעיל (הערה ה') על החשיבות בתפלה ליד הכותל, וזה מעיקר המטרה של ביהמ"ק, שיהיה מקום מוכן לתפלה. וכמפורש בתפלת שלמה במלכים פרק ח, "ושמעת אל תחינת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה וגו'. ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו, ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו. בהנגף עמך ישראל לפני אויב וגו', והתפללו והתחננו אליך בבית הזה. ואתה תשמע השמים וסלחת וגו'. בהעצר שמים וגו' והתפללו אל המקום וגו' ואתה תשמע השמים וסלחת וגו'. כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה. ואתה תשמע השמים מכון שבתך וגו'". ובספרי (פ' וזאת הברכה. עה"פ ולבנימין) א', אמר הקב"ה אני אומר לאלו, שיבנו בית הבחירה, שיהיו מתפללים לפני ואני מתמלא עליהם רחמים, אני משרה שכינתי בחלקם שלא היו רחמנים על אחיהם. ע"ש.

ולפי מה שכתבנו דצרכי מצוה מותר לעשותם קודם התפלה, א"ש מ"ש במגילה (כג.) ביו"ט מאחרין לבוא לביהכ"נ, וממהרין לצאת. ופי' רש"י, מאחרין לבוא, לפי שצריכים לטרוח בהכנת סעודת יו"ט. ולכאורה היאך היו טורחים בהכנת הסעודה קודם התפלה, והרי אסור לו לאדם לעסוק בחפציו קודם שיתפלל. וע"פ הנ"ל א"ש, דדוקא חפציו אמרו, אבל לא חפצי מצוה. שו"ר בס' מאור ישראל (מגילה כג.) שהביא בשם הפר"ח (סי' פט אות ו') דמה שיש נוהגים לקנות צרכי שבת קודם תפלת שחרית, יש להם סמך מדאמרי' במגילה, ביו"ט מאחרין לבוא. וכתב רש"י מפני שצריך לטרוח בהכנת הסעודה. וגם הלשון בברכות (יד.) אסור לאדם לעשות חפציו קודם התפלה, משמע דוקא חפציו אסור, הא חפצי שמים מותר. ואע"פ שמבואר בברכות (ה:) שאפי' ללמוד אסור קודם התפלה. שאני לימוד שהוא דבר

לו. רבים נהגו בשנים האחרונות להתאסף ברוב עם בחול המועד ליד הכותל המערבי, ולברך את ישראל בברכת כהנים המונית, שיש בזה מעלה מצד ריבוי הכהנים, וגם בשביל שימצא שם כהן אחד אמיתי מביניהם, וגם סגולה לקירוב הגאולה. רק שזיהרו הבאים לשם שלא לאחר זמן קריאת שמע ותפלה. (לו)

שאינו לו קצבה ויש לחוש שיהיה נמשך על ידו ויבא לבטל ק"ש ותפלה בזמנם, משא"כ חפצי מצוה שיש להם קצבה. ועוד שכתב מרן (סי' פט ס"ו), שדוקא למי

אודות ברכת כהנים המונית בכותל המערבי

הכתב סופר, והמהר"ם שיק, והמשנ"ב, ועוד. ואף דיש חולקים בזה, במקום מנהג לא אמרי' סב"ל. ורע, שהצבור צריכים לעמוד כנגד הכהנים, או לצדיהם שלפנים, ולא אחריהם, כדי שיהיו בכלל הברכה. כמבואר בסוטה (לה:): דעם שאחורי הכהנים אינם בכלל הברכה, והעם העומדים בצדי הכהנים, אם הם עומדים לצדין שלפני הכהנים או הם בכלל הברכה, דהו כלפניהם, אבל אם הם עומדין בצדיהם שלאחריהם אינם בכלל הברכה, דהו כעומדין לאחוריהם. וז"ל הרמב"ם (תפלה טו, ח): עם שאחורי הכהנים אינן בכלל הברכה, והעומדין מצדיהם הרי הם בכלל הברכה. וכ"פ הטור (סי' קכח). וכבר עמדו על דבריהם דאמאי לא פירשו דהעומדין מצדיהם שהם בכלל הברכה, היינו דוקא אם הם עומדין מצדיהם שלפני הכהנים, אבל אם הם מצדיהם של אחריהם, הרי הם כלאחריהם, ואינן בכלל הברכה. וע"ש בכס"מ ובב"י, דמשמע להו דכל כה"ג פשיטא דבכלל עם שאחורי הכהנים הם, ולא אצטריך למעוטיהו. וראה באורך בספר כה תברכו (עמ' תי).

והרוקח (הלכות ברכת כהנים) כתב, ואפי' עם שבשדות בכלל הברכה, דאניסי. אבל עם שאחורי הכהנים לא אניסי ואינם בכלל הברכה. ואפי' נשים שבעבר הכותל הם בכלל הברכה, דמחיצה אינה מפסקת.

וז"ל מרן (סי' קכח סעיף כד): עם שאחורי הכהנים אינם בכלל הברכה, אבל מלפניהם ובצדיהם, אפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת. ולאחריהם נמי אם הם אנוסים כגון עם שבשדות שהם טרודים במלאכתן ואינם יכולים לבא, הם בכלל הברכה. ע"כ. וכוונת מרן דוקא לצדדים שלפניהם, ולא צדדים שלאחריהם, וכמ"ש שם במשנ"ב. וכתב עוד, דלפ"ז אותן העומדים בכותל מזרחי והארון הקודש בולט קצת לביהכ"נ, והכהנים עומדים לפניו, אינן בכלל הברכה. והב"ח הליץ בעדם דעכשיו שכל אחד קונה מקום בביהכ"נ חשוכים כאנוסים, דאינו יכול לילך לדחות את חבירו ממקומו.

(לו) ענין זה הנהיגו בשנים האחרונות עפ"ד הרוקח עה"ת (פ' תצוה) שאם יהיו שלש מאות כהנים עומדים בהר הזיתים ואומרים ברכת כהנים, היה בא משיח. ולכן יש שלש מאות פעמים "אהרן" בואלה שמות ובויקרא, וגם בוידבר ה' אל משה במדבר סיני, סה"כ ג' מאות אהרן בג' ספרים. ע"כ. ולכן נהגו בשנים האחרונות להתאסף ברוב עם בחוה"מ ליד הכותל המערבי, ולברך את ישראל בברכת כהנים המונית, ומלבד זה, יש מעלה בריבוי הכהנים לעצם הברכה, ועוד יש יחוד לברכה זו, שעל ידי כן ימצא שם כהן אחד אמיתי מביניהם.

ויש מי שהעיר, דהרבה כהנים מתפללים בהשכמה שחית ומוסף, ובאים לכותל וחוזרים ונושאים את כפיהם שוב, וויש שהעירו דלכאוי' יש לחוש בזה לאיסור ברכה לבטלה, כיון שכבר נשאו את כפיהם באותה תפלה. וכן העיר חכ"א (ספר "הלכות הגר"א ומנהגיו"), שיש חסרון גדול במנהג זה, שחלק גדול מהכהנים באים אחר התפלה לאחר שנשאו כבר כפיהם, ולדעת החת"ס יש בזה חשש ברכה לבטלה אם חוזרים לברך אשר קדשנו, ואפי' הברכה דהפסוקים גופא כשמזכיר השם כחובה הוה הזכרת ש"ש לבטלה, וכמבואר בחות דעת (יר"ד ק"י) ואינו עולה לרצון. ואף שמהר"ם שיק ומ"ב ועוד לא פסקו כן, רבינו החת"ס הוא עמוד הוראה וכו'.

אולם כבר נתבאר בילקו"י (סי' קכח הערה טו) דליכא למיחש לזה, אחר שכן מבואר להדיא במאירי (מגילה כז:), וכמ"ש מרן החיד"א בברכ"י ובמחב"ר. בהא דאיתא התם, שאלו תלמידיו את ר"א ב"ש במה הארכת ימים, א"ל מימי לא נשאתי כפי בלי ברכה, ויש מפרשים דרבתיא דאע"פ שנשא כפיו כבר פעם אחת ביום, כל שהיה מזדמן לו לישא כפיו פעם נוספת היה חוזר ומברך קודם אשר קדשנו במצותיו וצונו. אך אין נראה כן, דאם כן מאי רבותיה, ודאי כך הדין לברך כל זמן שנושא כפיו, כמו שביארנו. ע"כ. וכן פסקו

לז. רבים נוהגים בכותל המערבי להתפלל ישר כנגד הכותל, אף על פי שהיה ראוי לנטות מעט לצד שמאל לכיוון כיפת הסלע ששם אבן השתיה מקום קודש הקדשים. (ל)

וכן העיר חכ"א בחול המועד פסח תשמ"א, לרב הכותל דאז הגה"צ הרב גץ זצ"ל ומחה על שמשתמשים ברמקול בשעת ברכת כהנים, כיון שזה נתון במחלוקת. הנה מרן אאמרו"ר זיע"א העלה שאין בזה חשש, כל שיכול לשמוע גם מבלי הרמקול. והשומע מהרמקול אינו נחשב לקול אחר, ויוצאים בו י"ח, וכ"ד האג"מ והגרש"ז אויערבאך ועוד, בפרט בדבר שאינו חובת יחיד אלא חובת צבור כברכת כהנים וחזרה וברכות קריאה"ת וכדו', שאין בזה דין להוציא ידי חובה, ודמי למה שאמרו בסוכה נא: שהעם היו עונין אמן על פי ס"י שהיו מנפנפין בסודרין. והארכנו בזה בילקו"ר על ימים נוראים (בדיני שמיעת הסליחות מהלויין), וכן בילקו"ר פורים (בדין שמיעת מגילה ברם קול, דיני מקרא מגילה בת. וראה גם בס' נור החיים (עמ' רג) תשובות הגר"ח קנייבסקי, שכתב, בדין השומע קריאת מגילה או הבדלה דרך הטלפון, הדבר נשאר בספק בהלכה. ע"כ. נולכן חולה בבית"א שאינו יכול לעשות הבדלה ואין מי שיעשה בשבילו, ראוי יש לו להקשיב להבדלה שעושים ברמקול של ביה"ח, כיון שיש צד שזה מועיל. ואם אין שם מי שיבדיל בשבילו, והוא חולה שאינו יכול להבדיל בעצמו, רשאי לאכול בלי הבדלה. ואם הבדילו בפרודור ושמעו את קול המברך, פשוט שיוצאים י"ח].

אבל אין זה מספיק, דבקל יוכל למצוא מקום פנוי לעמוד בצדי הכהנים, או באמצע ביהכ"נ על הבימה, או ברוח מערבית של ביהכ"נ, וכן כתבו האחר'.
גם בבא"ח (פר' תצוה אות יט) כתב, בשעה שהכהנים מברכים את העם יהיו פני העם כנגד הכהנים, ולא יביטו בכהנים ולא בשום דבר אחר, ויהיו עיניהם סגורות ולא יסיחו דעתם בדבר אחר, ויהיו כמו שעומדים בתפלה, ויתכונו לברכה, ועם שאחורי הכהנים אינם בכלל הברכה, אבל אותם העומדים בצדדים של האויר שלפניהם הרי אלו בכלל הברכה, דלא בעינן לפניהם ממש כי אם על צד היותר טוב היכא דאפשר, וכנזכר בחסד לאלפים. ועיין ברש"י (סוטה לח.) שכתב, שאין הצבור צריכים להסב פניהם לצד הכהנים. וראה מ"ש בזה בשו"ת דברי ישראל (ח"ג ס' קנג).

ומה שהעיר עוד בס' הנ"ל, שהכהנים מברכים בקול רם, והקול נשמע לציבור בעירוב הקול מהרמקול, והוא כשומע קול כשר ופסול ביחד, ויתכן שלא יוצאים בזה י"ח מצות ברכת כהנים, כיון דהוי כברכה בלחש בקול שלא נשמע לציבור, וכן יש להעיר בחופות שמשמיעים הברכות ברמקול, וצריך בזה ציבור דעשרה, ושומעין שני הקולות כאחד, וראוי לוותר על הרמקול. עכ"ל.

כיוון מקום התפלה המדוייק בכותל המערבי

"עבדהו במקדשו, רוצה לומר, הכוון אליו להתפלל שם, כמו שביאר שלמה המלך ע"ה". והיינו שחייב לכוין בעת שמתפלל, כאילו הוא בביהמ"ק והשכינה לפניו. ולכא"ו היה ראוי להתפללים בכותל לצד שמאל. ובמוע"ז (ח"ג ס' רכט) כתב שיש מדקדקים ומכוונים להתפלל באלכסון לעבר כיפת הסלע.

ובס' משנת יוסף (הל' ביהכ"נ ס' ה) עמד בזה מדוע מתפללים בכותל בכיוון ישר, ולא מצדדים כלפי בית קודש הקודשים. וכתב שאפשר משום שבעוה"ר עדיין שועלים הילכו בו, ויש שם בית טומאתם, לכן העדיפו שלא לנטות ממש לכיוון ההוא. ובס' מקור חיים לבעל החוות יאיר (ס' צד) כתב, שהטעם שחייבו חז"ל לכל ישראל להתפלל לנגד ירושלים וביהמ"ק גם בזה"ז, הוא מטעם שמעולם לא זזה השכינה מכותל המערבי (ע' בזה"ק שמות ה: ובמד"ר שמות פ"ב).

ובס' הליכות שלמה (פי"ט אות ד) כתבו בשם הגרש"ז

(ל) הנה בברכות (ל.) איתא, היה עומד בביהמ"ק, יכוין לבו כנגד בית קדשי קדשים. ומרן בכס"מ (תפלה פ"ה הל"ג) כתב, ודע שה"ר יונה ז"ל מפרש, דכי תני יכוין כנגד אר"י, לא כנגד אר"י בלבד, אלא כנגד א"י וירושלים וכגד ביהמ"ק וכנגד בית קה"ק, וכשהוא בירושלים, א"צ לכוין כנגד ירושלים שהרי עומד בתוכה, אלא כנגד ביהמ"ק וכנגד בית קה"ק. ע"כ. וכ"פ בשו"ע (ס' צד), בקומו להתפלל, אם היה עומד בחו"ל, יחזיר פניו כנגד אר"י ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קה"ק כו'. ובליקוטים מהגר"א סייע כן ממה שאמרו לכוין לאר"י וכו', ולא אמרו יכוין לקה"ק לבד. ודלא כדעת הפרישה שדי במה שיכוין כנגד א"י בלבד. וע' בפרישה, שצריך שיחשוב בלבו ורעיונו כאלו הוא עומד במקדש אשר בירושלים במקום קודש הקדשים. והובא במשנ"ב (ס' צד סק"ג).

וכתב הרמב"ם בסה"מ (עשה ה), מצות התפלה,

ילקוט סימן תקסא - דין קריעה על ערי יהודה ירושלים ומקום המקדש יוסף תרעג

ששמע רבים אומרים כן, האמת שהגדולים הנ"ל לא בדקו כן, כיון שאסור להכנס שם, וסמכו בעיקר על הערביים שהתפארו בזה. אבל האמת שלא בנו את המסגד שלהם במקום קה"ק, אלא הקב"ה גלגל להטעותם. והאמת שמקום קודש הקדשים הוא לצד דרום יותר במקום פנוי לגמרי, שאבני הכותל גלויים שמה ופרוץ, בין כיפת הסלע, להנקרא "אל אקצה", וזהו מקום הכותל אשר שם התפללו אבותינו ואבות אבותינו, כאילו פונים למקום המקדש.

וכיון שאמרו בזוה"ק (פ' פקודי) שכל 'סודי' ביתא קדישא כולהו אתגניזו, ולא אתאבידו מינייהו אפי' חדא, כ"ש אבן שתייה שממנה הושתת העולם, נגנזה. ולכן אדרבה, המתפללין בכותל בכיפה לפנים שלצד שמאל, שמדמין שהם מול המקדש יותר, ראוי להם לצדד לצד ימין, ששם עיקר בית קדשינו ותפארתינו היה בנוי, והשכינה לא זזה משם. וכן ע"פ בדיקות שנתחדשו לבחון מטה מטה באלקטרי מגנטיזם, הוכח שמסתברא שמקום המקדש וקה"ק הוא בין כיפת הסלע לאל-אקצה בימין. וסיוע לזה ממעשה רב של האדמור"ר מבעלזא רבי ישכר דוב, שדקדק להתפלל דוקא מול אבן מסוימת הבולטת באמצע הכותל, ואכן הבליטה באמצע הכותל הפנוי היא מול קדשי הקדשים, ובשעתו התפלאו ע"ז. [ובס' ביהמ"ק השלישי, כתב שביהמ"ק אינו במקום הכיפה אלא בין המסגדים, וזה מול הכותל שמתפללין היום. והביאו עוד מס' עמק המלך הקדמון (בהקדמה פרק ט) שכתב בשם רבו, שמקום המקדש בזמננו פנוי בלי בנין כלל]. עכת"ד. וצ"ע בזה.

ומ"ש שם, שהחקירה היכן מקום המקדש עם השראת השכינה, היא חובה עלינו לחקור, שנאמר "לשכנו תדרשו ובאת שמה", הרי שהדרישה איפה מקום השראת השכינה בקדשי קדשים היא מצוה. ע"כ. אינו מוכרח כלל.

וע"ע להרדב"ז (ח"ב סי' תרמח) שמי שאנסוהו ליכנס בין הכותל המערבי לבין קודש הקדשים, והגיע זמן תפלת מנחה, נראה שיתפלל כנגד בית קדשי הקדשים, ואחוריו כלפי הכותל המערבי, שאע"פ שאמרו לא זזה שכינה מכותל המערבי, הרי ראש הכותל גבוה וחולק רשות לעצמו, ומקום בית קדש הקדשים בקדושתו הוא עומד, ותו דהא אמרי' שכינה בכל מקום, ותו שלא אוכל לצייר שתהיה שכינה מצויה בזה"ז בכותל מערבי בין טומאת הגוים וכו'. והובא בברכ"י (ר"ס צד). וראה מה שהעיר ע"ז בשו"ת יבי"א (ח"ה י"ד סי' כו) והובא לעיל בסעי' א.

אויצרבאך שלא נהגו בדורות שלפנינו להקפיד לקבוע את מקום ארון הקודש, בזוית המדוייקת המכוונת כנגד מקום המקדש, ולכן במקום הצורך יש להקל בדבר.

והנה עוד יש ליישב בזה בדרך פלפול, עפ"ד הגאון בעל הלבושי שרד על השי"ע, בספרו ערבי נחל (פרשת בלק דרוש ג ד"ה ובוה אני מבאר), שקדושת א"י כולה יכולה להתפשט ולהתרחב, וגם יכולה להצטמצם, ומה מתקן לחיך דברי ספר שפתי כהן (ע"ת, מגורי האר"י), שכתב, כי תחת עובי כותל מערבי, שם מצומצם ונכוון כל המקומות המקודשים, עד שאפשר להיות שקדושת כל ירושלים מצומצם שם, ולכן אין להפליא שיהיה על מקומות קדושים כאלה בנוי וכו', וענין זה מתוק מדבש. ע"כ.

ובזה יש לבאר מ"ש בס' מאור ושמש (פרשת ראה), שאנו צריכים לכיון בכל התפילות לא"י ולירושלים ולביהמ"ק ו"גם לכותל המערבי" ששם השכינה קבועה גם בזמן החורבן. וכתב שם שמקום שהיתה שורה בו קדושה, אין שום כח לשום דבר שבעולם לבטל אותה קדושה מאותו מקום בשום ענין, כי הקדושה יש לה שורש, שהיא נמשכת מי"ס קדושות, והם משפיעים ומאירים אל שורש המקום. ויש למקום קדושה שורש למעלה ולמעלה, והקדושה לעולם קיימת].

ובגמ' (מנחות פז) דרשו עה"כ, על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים (מלאכים) כל היום וכל הלילה תמיד לא יאחשו המזכירים את ה' אל דמי לכם, מאי אמרי, אתה תקום תרחם ציון, רנב"י אמר, בונה ירושלים ה'. ומעיקרא מאי הוה אמרי, כי בחר ה' בציון אוה למושב לו. והקשו בזה, דלאחר החורבן מאי חומותיך איכא, שהרי ביהמ"ק נחרב, ותיצו דקאי על הכותל המערבי, ומה שאמר חומותיך לשון רבים, לפ"ד השפתי כהן, א"ש.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' רפב) תי', דבלשון הזוה"ק (שמות ה:) משמע שנשארו שתי חומות מצד המערבי, אחד חומת ביהמ"ק, ואחד חומת הר הבית, אלא שהכותל של ביהמ"ק עדיין מכוסה מאתנו ונעלם מעין כל חי. ודו"ק. אלא שאין לקבוע הלכות ע"פ מדרשים ואגדות. כמו שודאי להלכה אין שום היתר להכנס לכל המקומות הנ"ל.

ובס' תשוה"נ (ג, ט) עמד בזה אמאי נוהגים להתפלל בכותל בכיוון ישר, ולא להטות שמאלה לכיוון כיפת הסלע, וכתב ליישב, דאף שהרדב"ז (ח"ב תרצ"א) כתב שאין ספק שמקום האבן שתייה בכיפה שבידם היא מקום קה"ק, וכ"כ ב"דרכי ציון" מרבינו עובדיה

לח. מה שהצייבו מצלמות בעיר העתיקה בירושלים, ברחובות המוליכים אל הכותל המערבי, שמצויים שם גויים רבים, בכדי שיוכלו לזהות את העוברים ושבים, על מנת לאבטח את הבאים להתפלל בכותל המערבי, והמצלמה פועלת באופן אוטומטי במשך כל שעות היום, לצלם את מה שנראה ברחוב, מותר ללכת בשבת ברחובות אלה, אחר שההולך שם אינו מתכוין להצטלם כלל. לח)

לעבור בשבת ברחובות שיש בהם מצלמות הבטחון

הולך לתומו, ועבר בלי שום כוונה תחת עששית דולקת בבית חבירו, וכתבה, וכתב, שאפי' אם היה ברור לו שהוא כיבה אותה, אינו צריך שום כפרה, כיון שאין כאן שום צד של מלאכת מחשבת. ע"ש.

ומה ששאלו אם די שיהיה בגדר פס"ר דלא איכפת ליה, הנה גם זה נחשב בכלל חשיב פסיק רישיה דלא ניחא ליה. שכל שאינו נהנה כלל בפעולה הנעשית על ידו, הוי בכלל פסיק רישיה דלא ניחא ליה, וכמ"ש התוס' (שבת קג.) בההיא דסוכה (ג.) דאית ליה הושענא אחריתי. וכ"כ בבבא"ל (ס"ט שכ בד"ה דלא ניחא ליה), וברש"ש (כתובות ו.). ובטל אורות (מלאכת הצד דף ס:.) כתב שמצא להמאירי בכ"י (שבת כט:) שבאיסור דרבנן דלא איכפת ליה שאינו צריך לאותו תיקון, ואינו מתכוין, אף דהוי פסיק רישיה מותר לכתחלה.

וסניף נוסף יש בנ"ד, לפמ"ש הרשב"א (שבת קז.) ע"פ הירושלמי, שמותר לנעול לכתחלה את ביתו לשומרו, ולשמור גם הצבי אשר בתוכו, שכיון שהוא עושה לצורך ביתו לשומרו, אע"פ שע"כ ניצוד הצבי ממילא, מותר. ובלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד. והר"ן (סוף פרק האורג) תמה מאד ע"ז, דאטו מפני שהוא צריך לשמור את ביתו, נתיר לו לעשות מלאכה בשבת, ולא עוד אלא שאפי' אם אינו מתכוין לנעול בעד הצבי, כל שיודע שהצבי בתוכו, ושאי"א שלא יהיה ניצוד בתוכו, אסור, דהוי פס"ר. אך בישועות יעקב (סי' שטז סק"ה) תי' דלא אמרו שפ"ר אסור, רק בדבר שאין בו אלא ענין אחד, כמו החותך ראש העוף ודעתו שלא ימות, והרי הדבר בלתי אפשרי, ואותו ענין עצמו דהיינו חיתוך הראש הוא עצמו מיתת העוף, ולכן נאסר, אע"פ שאינו מכוין להמית את העוף, שכיון שמתכוין לחתוך ראש העוף, הרי הוא כמכוין להורגו, אבל הנועל ביתו לשמירת הבית שגוף העשייה תמיד היא פעולת היתר, אלא שנודמן שצבי היה בתוך הבית והוא ניצוד ממילא ע"י נעילת הבית, ואין האיסור בגוף העשייה, זה לא מקרי פ"ר, כיון שיש כאן שני ענינים

לח) ילקו"י שבת ה' (עמוד תא.) ע"פ המבואר בשו"ת יבי"א (ח"ט א"ח סי' לה.) והארנו בזה במק"א לגבי מצלמות שהוצבו ברחוב על מנת לאבטח את העוברים ושבים מפני מפגעים, והמצלמה פועלת באופן אוטומטי לצלם את מה שנראה ברחוב כל שעות היממה, שמותר ללכת באותם רחובות בשבת, אחר שההולך שם אינו מתכוין להצטלם כלל, ואף שהוא פסיק רישיה, מ"מ הרי אין בזה מלאכה דאורייתא, וגם לא איכפת ליה מהצילום, לכן יש להתיר. וגם ההולכים בדרך לכותל, מותר להם לעבור בשבת דרך רחובות אלו אל הכותל המערבי.

ונקטי' שבאיסור דרבנן, פסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר. ראה בתוס' (שבת קג.), וכ"פ בשו"ת בתי כהונה (חלק בית דין, ס"ט יח) שבאיסור דרבנן נראה שלכל הדעות מותר לכתחלה וכו'. וכ"פ בתורת שבת (סי' שיד סק"ג. וסי' שכו סוף ס"ק יד) דפ"ר דלא ניח"ל בדרבנן מותר, וכן פסקו בשואל ומשיב (קמא ח"א סי' רי. תליתאה ח"ג סי' ג), ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב יו"ד סי' מב אות לא.) ובמהרש"ם (ח"ה ס"ס מה), ובשו"ת באר יצחק (אר"ח סי' טו ענף ה), ובשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סי' נט). ועוד רבים. וע"ע בחזון איש (אר"ח סי' נו אות ה).

וע' בעולת שבת (סי' שטז סק"ה) שמרן בש"ע (סי' שטז) השמיט דברי הטור שם בשם בעה"ת לגבי נעילת תיבה שיש בה זבובים, בשבת, מטעם דס"ל כד' התה"ד (שהובא להלכה בש"ע ר"ס שיד) דפ"ר בדרבנן שרי, וכמו שפסק בש"ע (סי' שיד ס"א). וכ"כ בשו"ת זכור ליצחק הררי (סי' פו) שמתע"ז השמיט דין זה מהש"ע. ובפרט שכ"ז פ"ר דלא ניחא ליה בדרבנן, וכתבו התוס' (שבת קג.), ומהר"ם בתוס' (יומא לה.), והרשב"א (בכתובות ו.), דמשרא שרי. ולענין הלכה נקטי' להקל כדברי מרן הש"ע. ואפי' לדבריו שבב"י (סי' שטז) שהחמיר, נראה דדוקא בנידון בעה"ת החמיר הואיל ונפיק מפומיה דמר, כיון שאפשר בנקל לגרש הזבובים במחי יד, הלא"ה משרא שרי.

ועיין בשו"ת לב חיים פלאגי' (ח"ב סי' סא), במי שהיה

נפרדים. ע"כ. וכע"ז מתבאר גם בשו"ת שואל ומשיב (תליאתה ח"ב סי' קט).

וכאן, הרי ההולך ברחוב ההוא על מנת להתפלל, וכיוצא בזה, אין בהליכה עצמה שום איסור, והיא בודאי פעולת היתר, אלא שנודמן שיש שם מצלמה המצלמת כל עובר ושב, ואלו הם שני ענינים נפרדים, ולא שייך כאן דין פ"ר, לפי דעת הרשב"א, וכיון דלא ניחא ליה, לכ"ע יש להתיר.

ועיין עוד ברב פעלים (ח"א או"ח סי' כג), דה"ט דהרשב"א, שאף שמתכוין גם לצידת הצבי, כיון שעיקר הפתח נעשה לשמירת הבית, ואין צידת הצבי ניכרת מגוף המעשה של נעילת הדלת, מותר. ולא שייך דין פס"ר רק כשהאיסור ניכר להדיא במעשיו. וכאן נראה יותר שנועד לשמור הבית. ע"ש. וגם לפ"ז כיון שההליכה עצמה אין ניכר בה שום מעשה איסור, אלא שנודמן שיש שם מצלמה, נראה שאין לאסור בזה משום פס"ר לדעת הרשב"א, ובנ"ד דהוי פס"ר דלא נח"ל ובדרבנן יש לסמוך בודאי ע"ד הרשב"א להתיר.

וע"ע להרב המגיד (פ"י ה"ב), שמדברי הרמב"ם נראה שהכל תלוי בכוונתו, שכל שאינו מתכוין אין ראוי לומר בו דהוי פס"ר לחייבו, מפני שרק כשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה, אבל כשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל, ואין לו ענין לעשות כלי. ע"ש. והוא הדין כאן שהוא צועד והולך לתומו ואין לו שום כוונה ולא ענין בצילומו, שפיר דמי. ונראה למדו מדברי ה"ה להתיר בנידונם במלאכות שונות. ומכללם הרדב"ז (ח"ב בלשונות הרמב"ם סי' קמט). וכמו שהעלה בחזו"ע (שבת ו עמוד קנא). וראה בשו"ת יבי"א ח"ט (או"ח סי' לה).

ויש לדון עוד אם מותר לעבור לתומו ליד דלתות חשמליות בשבת, ונראה דגם בזה הדין כנ"ל, שהרי לא ניח"ל בזה. וראה בשו"ת חשב האפוד (ח"ג סי' פג) לגבי מקומות שהשלטונות התקינו שבכל בית שברחובות העיר, כאשר מתקרב אליו מישוהו בלילה, נדלק אור חזק, בכדי להפריע לגנבים לשלול שלל ולבוז בו. וכשהוא ממשיך בדרכו האור נכבה. והתיר לעבור בליל שבת על יד הבתים ההם, שזה פ"ר דלא ניח"ל, ובלא"ה יש תאורה מספיקה ברחובות העיר, וכתב לצרף דעת הרשב"א הנ"ל להקל בזה. ועפ"ד השל"ג, שכוונת הרשב"א שאם באותו מעשה שיש בו פסיק רישיה, עושה עמו גם מעשה אחר של היתר, ומתכוין לדבר ההיתר, אפי' בפס"ר מותר. וההליכה ברחוב אין לה שום קשר עם ההדלקה או הכיבוי.

וכ"פ בשבט הלוי (ח"ט סי' טט) שאין בזה שום חשש

איסור, שיסוד מלאכות שבת היא, שמלבד פעולת המלאכה, צריך שתהיה מלאכת מחשבת, אבל כשאדם אינו עושה כלום, אלא הולך לדרכו לפי תומו, אע"פ שבגרימתו נדלק אור, פשיטא שכל זמן שאינו חושב בכוונה ללכת כדי שידליק אין אנו מצרפים הליכתו כדרכו להתוצאה הנ"ל, ואין כאן שום פעולה של מלאכה, וכעין מ"ש ה"ה (פ"י ה"ב) שכל שאינו מתכוין למלאכה אין ראוי לומר בו דין פס"ר, מפני שכל שאינו מתכוין למלאכה, אין בו איסור מלאכה כלל. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סי' פט. וח"ח סי' קלו). ובחוט שני (ח"ד עמוד קסד). והגר"ש אלישיב (קובץ בית הלל גליון א עמוד מ. נשמת אברהם מה"ע עמוד ח), והגר"מ פיינשטיין (תחומין ח"ד עמוד תלג). וכ"כ בשלחן שלמה (סי' שמ אות יב) שהנכנס לבית שמוחקן בו "וידאו בטחון", שכל מי שרוצה להכנס לבית צורת תמונתו מופיעה על המסך, ונשאר המכשיר דולק בשבת, מותר לעבור דרך שם. ע"ש.

גם בשו"ת רבכות אפרים (ח"ג סי' רמו) הביא תשו' הגרשז"א, להתיר מטעם פ"ר דלא ניחא ליה, וחשיב נמי כלאחר יד. והביא עוד צירוף להיתר, מפני שאין הצורה מתקיימת כלל, רק לרגע, ולאחר מכן לא נשאר שום רושם. ע"ש. (וראה עוד במ"ש בחז"י סי' כג. ח"ח סי' תקלב). וכ"פ בשו"ת בית אבי (ח"ג סי' נג), משום דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן וכו'. וגם על בעל הבית שמתקין מכשיר זה אין איסור, כיון שהוא לצורך שמירה באתרא דשכיח היזק. ע"ש. וכן העלה בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' סה). ע"ש.

ומה טענו שאנשי העיר נוח להם והם רוצים במצלמות הללו, עבור בטחון, הנה אכתי לא חשיב ניח"ל בהגברת הזרם שנעשה ע"י הצילום, אם נעשה. ומבחינתם שיהיה איזה בטחון באופן כלשהוא, ולא דוקא באיסור שיש בעת הצילום, ולכן אכתי הוא בגדר פ"ר דלא איכפ"ל בדרבנן, ומותר. ובמקום מצוה דרבים יש לצרף את הסוברים שהוא גרמא בעלמא, כיון שאינו עושה מעשה בהדלקת הניצוץ וכשמפעיל את הזרם, אם ישנו ניצוץ כזה, ודעת החת"ס בפתחת ברו דהוי גרמא, אף שדרכו קבוע בכך. ואף שיש לפלפל בסברא זו, שיי"א שכל שהוא נעשה בקביעות וכך הדרך, אינו בכלל גרמא, מ"מ חזי לאצטרופי לכל הנ"ל. וכל שכן בנורת לד, דקיל טפי. ואמנם אם אפשר למנוע הדלקת נורה זו, ראוי לעשות כן, ובפרט שיתכן שלפעמים יכול לבא לשמות בתאורה זו שמאירה לו את הדרך בחשכת הלילה, ואז יש בזה חשש יותר.

לט. ההולך לכותל המערבי בשבת, וקורא שם תהלים, ומתעורר מאליו לבכות מעט, יש אומרים שאין בזה איסור. אולם אין להרבות בדברי תחינה ובקשה מחשש שמא יבוא לידי בכי וצער בשבת. (לט)

מ. עיקר המצוה של עלייה לרגל, היא להביא קרבן להקריבו בבית המקדש, ומכל מקום גם בזמן הזה נהגו קהלות ישראל מכל הארץ ומחוץ לארץ לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן מפני השכינה, ואין השכינה בטלה לעולם, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. ואין ספק שמצוה לעלות לירושלים גם בזמן הזה לראות פני מלך חיים. (מ)

דין בקשת רחמים ובקשת צרכיו בשבת ותפלה על חולה

או למבקר ומתפלל, כדקאמר מר. וזהו כשכא להתפלל עליו, שאחד מתנאי התפילה היא הדמעה, ומפני כך חוששים שמא מתוך התפילה יעורר הבכי. אבל כשאומרים מי שברך אין הכוונה להתפלל עליו בדרך תפילה ממש, אלא לומר שירצה ה' פעליו וצדקותיו שהוא עושה באותה שעה תזכרנה לפני ה' ובזכות זה ירפאהו רפואה שלימה, ואין דברים אלו מעוררים צער ובכי, אלא מחזקים לב החולה ולב אוהביו ומיודעיו להבטיחם שינצל מחוליו בשכר המצוה הזו. ועוד דאפי' אם המי שברך הוא דרך תפילה אין בכך כלום, כיון שהוא נוסח קבוע באומרים לכל מתנדב תרומה לה', והש"צ מוסיף או גורע לברך לכל נדיב לב די מחסורו אשר יחסר לו, כפי מה שצריך לו, כי לאחד אומר שיתן לו בנים זכרים ולאחד אומר יחיה בניו וישמרם וכו', והרשות נתונה ביד ש"צ להוסיף ברכה כפי הצורך, א"כ הו"ל כאילו הנוסח של המי שברך כך הוא, ודמי להא דאמרי' בירושלמי נוסח ברכה כך הוא. עכ"ל. וע"ע שם בס"י יד. והיוצא מזה שגם בהרחמן אם מוסיף הרחמן ישלח רפואה שלימה וכו', אין בזה איסור, ודלא כמ"ש בב"י.

ומהר"ח פלאגי' בספר כל החיים (מער' י אות זך) כתב, מרן הקדוש ז"ל היכא דבריו סותרין ממש"כ בב"י למ"ש תשובותיו יש לנו למנקט כמ"ש בתשובותיו, כדמוכח ממ"ש בשו"ת חיים שאל (ה"א ס"י עד), ועוד. ולפ"ז יוצא שמתור לעשות מי שברך ולהתפלל על חולה בשבת. אך מסתבר שכ"ז כשאנו מאריך בתחינות, כדי שלא יבוא לידי צער ובכי בשבת.

אם כיום יש מצוה בעלייה לירושלים העתיקה

לאר"י לבא לירושלים, היה זה בזמן הגאונים לזכר בעלמא ולהגעגועים לבנין ציון וירושלים ע"י משיח צדקנו שמחכים לו תמיד. ע"כ.

וכרבריו כתב בשו"ת נו"ב (מהדור"ת א"ח ס"י עד) שבזה"ז

למ) **בירושלמי** (שבת פט"ו ה"ג) אמרי', אסור לתבוע צרכיו בשבת, רבי זעירא שאל רבי חייה בר בא, מהו מימר רעינו פרנסינו, א"ל טופס ברכות כך הן. ופי' בקרבן העדה, אסור לתבוע צרכיו בשבת, לפי שמכלל עונג שבת הוא שיחשוב האדם כאילו כל מלאכתו עשויה, והשואל צרכיו הוא מראה בהיפך, וגם מביא דאגה בליבו. רעינו פרנסינו, בברהמ"ז בכרכת הארץ מי הוי כשואל צרכיו. א"ל טופס ברכות, נוסח הברכה כך הוא ואין לשנות מחול לשבת שלא יתבלבל בכרכתו. ומבואר, שאין להוסיף בשבת בתפלתו בקשות ותחנונים כדרכו ביום חול, שלא ישבית ממנו את שמחת היום.

ומרן בב"י (או"ח ס"י קפח) הביא משבולי הלקט (ס"י צד) שיש מוכיחין מזה דאין למעט בהרחמן, שהרי טופס ברכות כך הוא. וכתב ע"ז הב"י, לא ינעם לי, דהרחמן תוספת שנהגו להוסיף מעצמם הוא, ולא מקרי טופס ברכות. ע"כ. ומשמע שיש למעט בהרחמן, כיון שהוא מנהג.

אלא שבתשובת אבק"ר (ס"י יב) כתב אודות הנוהגים לעשות מי שברך לחולה בשבת, דנראה דחולה שהתנדב צדקה לומר [בשבת] במי שברך שמברכין אותו שהשי"ת ירפאהו רפואה שלימה, אפי' אין בו סכנה, וכן פשט המנהג בכל המקומות שעברתי ושישבת. וכמה פעמים אמרו כן לפני כמה חכמים גדולי עולם, ולא ראינו מי שפקפק בדבר מעולם. ונ"ל הטעם, שלא מנעו חכמים להתפלל על החולה בשבת, אלא כשהוא בענין שמאותה תפילה ימשך צער לחולה

מ) **בשו"ת** אג"מ (יו"ד ח"ג ס"י קכב) כתב שדבר פשוט וברור הוא, שמצות ראייה היא דוקא כשביט הבחירה בנוי, אף אם נימא שראיית פנים היא מצוה מיוחדת שאיננה תלויה בקרבן ראייה. ומה שנהגו הקרובים

בהא דנקטי' כרבן גמליאל לגבי שאילת טל ומטר, שהיא ט"ו יום לאחר הרגל, כדי שיחזרו עולי רגלים למקומם. שגם כיום נוהגים להתאסף מכל סביבות אר"י לעלות לירושלים, ומשום כך נהגו לדחות שאלת טל ומטר בתפלה עד ליום ז' במרחשון.

ובתשובת החת"ס (סי' רלג) כתב, שבימי הגאונים היו עולים לירושלים ברגלים. ובשד"ח (מערכת ארץ ישראל בפאת השדה סי' ט) הביא מסוכה (מד.) ופרש"י שם, שיש מצוה גם בזה"ז.

ובספר חסידים (סי' תרל) כתב, שרב האי גאון היה עולה בכל שנה מבבל לירושלים לחג הסוכות, והיה מקיף את הר הזיתים בהושע"ר שבע פעמים, ולפניו היו הולכים כהנים ואחריו העם והוא היה באמצע.

ובשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' פז) כתב ג"כ, שאפי' אחרי החורבן בימי התנאים והאמוראים עלו לרגל, והביא ראיה ממדרש שה"ש עה"פ הנה זה עומד אחר כתלנו שלא זזה שכינה לעולם מכותל מערבי. ומזוה"ק (שמות ה:). [וכבר קדמו הרשב"ץ שם בראיה זו].

ובשו"ת דברי יציב חחור"מ (סי' פז בהוספה) הביא, מהזוה"ק (פ' פקודי) אינון אבנין, ח"ו דשליטו עלייהו שאר עממין וכו'. והיינו או שנגנזו ונבלעו בקרקע, או שעדיין עומדות על מקומם אלא שנגנזו באופן רוחני ונתעלו למעלה מן העין. וע"ש שאם האדם ממלא עיניו בפוץ יכול לראותם גם היום, ובס' אור החמה ביאר בזה הרמ"ק שהכוונה לעניינים רוחניים, שהמודרך עיני ראותו ויתפשט מחומריו ישיג השגה זו. ע"כ. גם בס' קול בוכים למהר"א גאלאנטי (איכה ב, יח) בפס' צעק לבם אל ה' חומת בת ציון וגו', הביא ג"כ לשון הזוה"ק, ושלא חלו בה ידים אלא היה נראה להם שהיו הורסים בה וכו'.

ובשלמי נדרים (לא). כתב, שאף דהאינדא שאין ביהמ"ק קיים, וליכא עולי רגלים (גיטין ד:), מ"מ מצוה לעלות לירושלים, כדאי' בסוף כתובות הכל מעלין לירושלים כו'. ובס' יד שאול הביא ממדרש (שיר השירים רבה ת, ג) אם דלת היא נצור עליה לוח ארוז, מה צורה זו אע"פ שהיא מטושטשת מקומה ניכר, כך אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ישראל פעמי רגלים ג' פעמים בשנה. וע"ע מה שהאריך בשאילת יעב"ץ (ח"א סי' קכז).

ובתורת משה (פ' אמור. הספד על הרעש ד"ה אך. דף נט) כתב, וכל העולים לא"י לא שמו פניהם אלא לצפת וטבריה, וירושלים נשכחה לגמרי, והוא עיר שם ה' שמה, שגם בזה"ז מצוה לעלות לרגל לירושלים. ובזרע אברהם למהר"א יצחקי כתב, כנ"י קדושים הם אף שבעוונותינו חרב המקדש וכל מחמדינו היה

שנתקיים והשימותי את מקדשיכם, שאפי' בשעת שממה קדושתה עליה והשכינה לא זזה מכותל מערבי, ואין אנחנו הולכים לקבל פני השכינה שמה כלל, כי לא חייבה אותנו התורה כ"א בקרבן חגיגה ועולות ראיה, אין מקום להטיל חיוב לקבל פני רבו כלל, כשאינו הולך בלא"ה ללמוד ממנו, אלא שילך רק לקבל פניו, דא"כ כבודו גדול מכבוד שמים.

וע"ע בנדרים (כג.), מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל, ועלתה, ובא לפני ר' יוסי, וכתב שם מהר"צ חיות, שאף שהיו אחרי החורבן, היו עולים לרגל גם אחר החורבן להתפלל שם, ושכ"ה במדרש (בראשית פא) שרי"ש בר' יוסי עלה למצליא בהדי פלטינא. ובמדרש קהלת (פ"א) א"י ר' אלעזר בן שמוע היה מטייל על כף ימא רבא וכו', ובכל זאת עלו לרגל. ואולי הקריבו שם קרבנות, למאי דקיי"ל (מגילה י:). מקריבין אע"פ שאין בית.

גם החת"ס בת' (יו"ד סי' רלד) כתב, שבזה"ז אין חיוב עשה לעלות לרגל, וגם לא להתעכב שם ללמוד ממעשה הכהנים בעבודה.

ובשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' רא) הביא כמה ממדרשי חז"ל שעדיין השכינה שורה בירושלים. והיא בקדושתה. שאף שקדושת הארץ בטלה מה"ת, ואין חייבין בתרומות ומעשרות ושאר חובות הקרקע רק מדרבנן. קדושת העיר לא בטלה לענין דברים שנאמרו בירושלים (ב"ק פב: מגילה כו.). והמקדש נשארה קדושתו, ואסור ליכנס בו. ויש סמך וראיה שקדושת המקדש וירושלים עדיין הם קיימים, שעדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות, ויש רמז למנהג זה בכמה מדרשים. וסיים הרשב"ץ: ואמרו, כי עדיין נשאר מהניסים שהיו בירושלים, שלא אמר אדם לחבירו צר לי המקום, כי בביהכ"נ שבירושלים, הם צריכים לאנשי המקום כל השנה, ומתמלאת פה על פה בעת התקבץ שם בחג השבועות, החוגגים יותר מג' מאות איש, כולם הם נכנסים שם ויושבים רווחים, כי עדיין היא בקדושתה, וזה סי' גאולה שלישית. ע"כ. וע"ע בכפתור ופרח (פ"ו דף יט:). והובא בפאת השולחן (סי' ג ס"ק כז). **והחת"ס** בתשובה הנ"ל, ה"ד התשב"ץ, וסיים: וה' יודע, כי עיני ראו בח"ל דבר זה, ולא אוכל לפרש מפני פריצי עמנו. ונבליקוטי הערות שם הביא, ש"א שהכוונה לבית מדרשו של החת"ס עצמו, שהיו באים תלמידים רבים, ונכנסים כולם באורח נס].

ודברי התשב"ץ יש לבאר ע"פ דברי הר"ן (תענית ז). שאפי' לאחר החורבן, היו מתאספים מכל הסביבות ברגל לירושלים, "כמו שאנו עושים גם היום". ע"ש

מא. יש נוהגים לילך אצל הכותל המערבי בחול המועד לנענע הלולב בלי ברכה, לצאת ידי חובה אליבא דהרמב"ם הסובר שבירושלים מצוה מהתורה כל שבעה. אלא שאין מברכים על הלולב אלא פעם אחת ביום, אף אם נוטלו כמה פעמים. ויש אומרים שגם לדעת הרמב"ם אין החיוב בכל שבעה ימים בירושלים אלא בזמן שבית המקדש היה קיים, אבל בזמן הזה גם בירושלים אין חיוב נטילת לולב בשאר הימים אלא מדרבנן. ועוד, שיש לומר שהרמב"ם חזר בו בחיבורו ממה שכתב בפירושו המשנה. ולכן כל שיש חשש ביטול תורה אין צריך להחמיר בדבר לילך לכותל [ששם הוא ודאי העיר ירושלים], אלא יסמוך על דעת רוב האחרונים שלא חששו לזה. אבל אם אין בדבר ביטול תורה טוב שבחול המועד ינענע הלולב ומיניו ליד הכותל. (מא)

לחרבה, לא בטלו עולי רגלים לראות פני האדון השם, כי כן מסורת בידינו מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי וכו'.
ובשו"ת יחו"ד (ח"א סי' כה) כתב, שאמנם עיקר המצוה של עליה לרגל, היא להביא קרבן להקריבו ביהמ"ק, וכמ"ש ולא יראה את פני ה' ריקם. מ"מ גם בזה"ז נהגו קהלות ישראל מכל הארץ ומחו"ל לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן מפני השכינה, ואין השכינה בטלה לעולם, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. והביא שם דברי המדרש ודברי הראשונים והאחרונים בזה, והעלה, שאין ספק שמצוה לעלות לירושלים גם בזה"ז לראות פני מלך חיים, להסתופף בחצרות ה' בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ובפרט בכותל המערבי אשר לא זזה שכינה משם.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' תפב) כתב חידוש, שאפ"י להסוברים דליכא חיוב לעלות, מ"מ אם עלה קיים מצות עשה דאורייתא. וסו"ס הרי הוא מקבל פני השכינה, ויש בזה מצוה, ולכן מצוה לברך על הלבנה בכל חודש, מטעם קבלת פני השכינה, וכיון שבכותל המערבי נשארה השכינה, א"כ העולה לרגל לקבל פני השכינה, יש בזה מצוה של הקבלת פני

השכינה, ואולי כעת המצוה יותר גדולה, כמ"ש ציון דורש אין לה מכלל דבעיא דרישה. עכ"ד. אמנם יש לפלפל בזה, שהרי השכינה שורה ג"כ בבתי כנסיות ובתי מדרשות ועוד. ובברכות (ח). אמר ר"ח בר אמי משמיה דעולא, מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. וכן השכינה מצויה אצל גדולי הדור, כמו שהביא בשו"ת יחו"ד (ח"ג סי' עג) שהשכינה הולכת עמהם. והביא ג"כ מ"ש בזה מהר"י אלגאזי בת' שנדפסה בסוף שו"ת הסבא קדישא (ח"ג סי' ב), ע"פ הוזה"ק (פרשת בא דף ל"ח) את פני האדון ה', מאן פני האדון ה', דא רבי שמעון בר יוחאי וכו'. וסיים דה"ה לדין בכל דור ודור, כי יפתח בדורו כשמואל בדורו (ר"ה כה:), וכ"ש לגדולי רבני הגולה אשר מימיהם אנו שותים שאין קפידא בדבר, וחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב היכא דפליג ליה רביה יקרא. ע"ש.

ומ"מ במציאות של היום התערובת ברחבה העליונה בימי החגים גדולה מאוד, ובוזה עדיף שילך לכותל בשעת בוקר מוקדמת שעדיין אין שם תערובת אנשים ונשים.

ומ"מ יזהרו העולים לירושלים, לבל יהינו לעלות להר הבית, וראה להלן בדיני ההנהגה בכותל המערבי.

אם מצות לולב מה"ת במקדש כל שבעה היא רק במקדש ממש או בכל ירושלים

בשקלים (פ"א ג), ובמעשר שני (פ"ג מ"ד), ובר"ה (פ"ד מ"א) שירושלים נקראת מקדש. ומדינה שאר העיירות שבא"י. ע"ש. ולדידה צ"ל דמה שאמרו במשנה (מכ:): מוליכין את לולביהן להר הבית, היינו משום עלייה לרגל גרידא, אבל מצד המצוה שפיר יכולים לקיימה בכל ירושלים. ועיין בערוך לנר ובעמק סוכות, שהוכיחו ממה שהקשו התוס' בדף מ"ג. ד"ה הא "אמאי לא תיקנו ליטול בשאר הימים בבית כשחל בשבת", ואי נימא שהמצוה היא רק במקדש, הרי אין

משנה הלכות (ח"ב סי' תפב) כתב חידוש, שאפ"י להסוברים דליכא חיוב לעלות, מ"מ אם עלה קיים מצות עשה דאורייתא. וסו"ס הרי הוא מקבל פני השכינה, ויש בזה מצוה, ולכן מצוה לברך על הלבנה בכל חודש, מטעם קבלת פני השכינה, וכיון שבכותל המערבי נשארה השכינה, א"כ העולה לרגל לקבל פני השכינה, יש בזה מצוה של הקבלת פני

במשנה (סוכה מא). בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה, ובמדינה יום אחד, משחרב ביהמ"ק התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש. ופרש"י, במקדש שבעה, כדאיתא בתורת כהנים, ושמתחם "לפני ה"א" שבעת ימים, ולא בגבולין שבעת ימים. במדינה, אף בירושלים שאף היא כגבולים. ע"כ.

והרמב"ם בפ"י המשנה (סוף פ"ג) כתב, מדינה היא כל העיירות שבא"י מלבד ירושלים. ע"כ. וכן פירש

מצוה מה"ת אפי' בגבולין, נמצא שאין דינו שוה לשאר ימי החג, שבשאר ימים אין אדם חייב ליטול לולב אלא במקדש. ע"כ. וע' להמ"מ (פ"ב מהל' שופר ה"ח). ובמ"מ אבן (ר"ה ל). כתב, נ"ל דהא דלולב ניטל כל שבעה במקדש, היינו בעזרה דוקא ולא בירושלים, דהא לפני ה' כתיב, דמשמע מקדש דוקא. ע"ש. וק"ק שלא זכר ממע"ש דכתיב ביה לפני ה', ונאכל בכל ירושלים. ונראה דס"ל דהכי נקטי' כחיבורו של הרמב"ם ולא כפירושו.

אך בבכורי יעקב (סי' תרנ"ג סק"א) סמך סמיכה בכל כחו ע"ד הרמב"ם בפ"י המשנה הנ"ל, שיש לירושלים דין המקדש, ושגם משמעות הכתוב כן, שהרי גם במעשר שני נאמר ואכלת לפני ה"א, והוא נאכל בכל ירושלים, הרי שגם ירושלים מקרי לפני ה"א, ומכיון שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא, ונמצא שקדושת ירושלים לא בטלה, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה הל' טו), מצות לולב נוהגת גם עתה מה"ת בירושלים. וכמו שאמרו בירושלמי ושמתחם לפני ה"א שבעת ימים, בירושלים. [ומה שאין חיוב לעלות לירושלם או לביהמ"ק לקיים המצוה עיין בשפ"א], ומעתה כל הפסולים שהוכשרו לשאר ימים (כמ"ש בש"ע סי' תרמ"ט ס"ה), אין להקל בהם בירושלים אף בשאר הימים. ע"כ. ונכיון לדבריו הגר"ש סופר ז"ל בס' התעוררות תשובה]. והובא במועד לכל חי (סי' כג אות סה). וע"ע בשבט הלוי (הלק ו סי' עז).

אולם אף למטוניה דמר יש מקום לומר שאפי' לפמ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה הנ"ל, שירושלים בכלל "מקדש", זהו רק בזמן שביהמ"ק קיים, שמשום ביהמ"ק שבתוך ירושלים שפיר נקראת ירושלים "לפני ה'", אבל משחרב ביהמ"ק, אף הרמב"ם יודה דלא קרינן לפני ה' לגבי ירושלים, וממילא בזה"ז אין מצות לולב בכלל ושמתחם לפני ה"א שבעת ימים. [שכל מה שאפשר לקרב סברת הרמב"ם לסברת שאר הפוסקים, מקרבינן. ואפושי פלוגתא לא מפשינן].

וכיו"ב כתב בשו"ת ציץ הקודש (סי' מז) ע"פ דברי רש"י (מכות יט). קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא, וקא מבעיא ליה השתא בלא חומה מי קרינן ביה לפני ה'. ולפ"ז י"ל שאף במסקנא דילפינן מע"ש מבכור אין הכוונה דבעלמא קרינן לפני ה' אף בזה"ז, אלא דמהיקשא דבכור אנו למדים שאין נקרא לפני ה' רק בזמן דאיכא בית או מזבח וכו'. ומה"ט לא הזכיר הרמב"ם בחיבורו הל' לולב, שבזה"ז ניטלת לולב נוהגת מה"ת כל שבעת הימים בירושלים. וכן בספר המצות שלו (מ"ע קסט) לא הזכיר זאת כלל. ע"כ. וכ"כ

טעם לתקן ליטול בבית, ומוכח מזה דהתוס' ס"ל כהרמב"ם. וכוונתם היא על ירושלים דשפיר הוא בכלל המצוה. אך יש לדחוק דמ"מ היה להם לתקן לעשות כך כדי שלא ישכח ויוציא, או דכוונתם שבזה"ז מיהת הו"ל לתקן תקנה זו.

ואמנם ע' בתוס' יו"ט (פ"ק דשקלים מ"ג) שכתב להוכיח כפרש"י ממתני' (סוטה פ"ז מ"ו), ברכת כהנים במדינה אומרים אותה ג' ברכות ובמקדש ברכה אחת, ובודאי שאין סברא לומר שלענין נשיאות כפים יש חילוק בין ירושלים לשאר עיירות שבא"י. וסיעו הרש"ש שם מדאיתא התם במקדש אומר את השם ככתבו, והתם ודאי מקדש דוקא קאמר, דהא אמרי' ביומא (טו), שאין אומרים שם המפורש בגבולים דהיינו חוץ לעזרה כפרש"י שם. ע"ש. וע' בלשון הרמב"ם בפרק יד מהל' נשיאת כפים הלכה ט-י).

והרשב"א (ר"ה כ"ט), והריטב"א, והר"ן (סוכה מא.), כתבו כפי' רש"י. וכ"כ המאירי שם, שאע"פ שבבכור ובמעשר שני נאמר כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו, והוא בכל ירושלים, מ"מ מה שנאמר בלולב לפני ה' בביהמ"ק דוקא.

וכ"כ עוד המאירי (רפ"ד דר"ה, עמ' ק) וז"ל: ויש שואלים, ירושלים מיהא היאך לא נקראת לפני ה', והרי בבכור ובמעשר נאמר לפני ה' ונאכלים בכל העיר ירושלים. ותיצו בה שמפני שכתוב בהם לא תוכל לאכול בשעריך וכו' כי אם לפני ה' אלקיך תאכלנו, אלמא דלא בא למעט אלא שעריך, אבל זו לפני ה' דוקא. דהיינו ביהמ"ק.

אולם בירושלמי (ספ"ג דסוכה) אמרו, ושמתחם לפני ה"א שבעת ימים, בירושלים. וכ"כ בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ג). וזה כד' הרמב"ם. וכבר העיר בזה בשיירי קרבן (ר"ה פ"ד) דמהכא מוכח להדיא כפי' הרמב"ם. וכן בפירוש רבינו מנוח (פ"ז מהל' לולב הל' יג) ה"ד הירושלמי. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שארית ישראל מינצברג (חאו"ח סי' לא) להוכיח כן מהירושלמי. ע"ש.

ומ"מ לשון הרמב"ם בחיבורו (פ"ו הי"ג), מצות לולב להנטל ביום הראשון של חג בלבד בכל מקום ובכל זמן וכו', "ובמקדש לבדו" נטלים אותו בכל יום ויום משבעת ימי החג שנאמר ושמתחם לפני ה"א. ע"כ. ולא נזכר דין ירושלים כלל. וההדגשה "לבדו" מורה על ביהמ"ק בלבד. [וכ"כ הגאון מקלויזנבורג בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רעג), והגאון רבי יוסף צבי הלוי בספר השקפה לברכה (עמוד מד), ובספר עורה שחר (עמ' פח)].

ושם (הלכה יד) כתב הרמב"ם: ולמה לא גזרו גזרה זו (שמא יעבידו ד"א ברה"ר) ביו"ט הראשון, מפני שהוא

בשורת מנחת שלמה (ח"ב ס"ט א), ובמקראי קודש סוכות (עמוד פז פח) בשם חכם אחד.

ומעתה יש לנו ס"ס להקל שמא הלכה כרש"י והפוסקים שירושלים היא בכלל מדינה, ואת"ל כד' הרמב"ם שירושלים בכלל מקדש, שמא אחר חורבן ביהמ"ק אינה בכלל לפני ה', וכ"ש לדעת הראב"ד בהשגות (פ"ו מהל' בית הבחירה הל' טו), דס"ל שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, אף לגבי ירושלים. ע"ש. (וע"ע בהשגות הראב"ד פ"ב מהל' שופר ה"ח).

ובחי' הגאון רבי מאיר שמחה (בעל האור שמח, סוכה, עמ' רמב), ה"ד הבכורי יעקב הנ"ל, וכתב שהוא שיבוש גדול, וחס מלהזכיר, שא"כ למה הוצרך ריב"ז לתקן אחר החורבן שיהא לולב ניטל במדינה כל שבעה זכר למקדש, כיון שמצות לולב כל שבעה נוהגת מה"ת אף בזה"ז בירושלים, ואמאי בעי זכר למקדש, כיון שעדיין המצוה בקיומה עומדת. ונכיו"ב כתב השפת אמת סוכה מא.]. ע"כ.

אולם התירוץ פשוט, שהרי בדורו של ריב"ז אחר חורבן ביהמ"ק, גם ירושלים נחרבה בידי האויב, ערו עד היסוד בה, ולא נשאר באר"י כי אם יבנה וחכמיה, וא"כ בודאי היה צריך לעשות זכר למקדש, ותקנתו נשארה קיימת, גם לאחר כמה דורות שחזרו להתיישב בירושלים. וזה פשוט. וכ"כ בשורת מנחת שלמה (ח"ב ס"ט א) וכן השיב שם על שאר קושיות האור שמח, דמה שהקשה האור"ש, דלהבכורי יעקב יהיו תוקעין ברה"ב בירושלים בזה"ז גם בחצוצרות, דהא ברה"ב (כז). יליף לה רבא מדכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד', ולהרמב"ם הרי ירושלים בכלל לפני המלך ד', היא, אולם הוא תמוה, שהרי בגמ' שם אמרו, שלא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית בלבד.

ומ"מ להלכה העיקר כדברי הן אור שמח, שעכ"פ בזה"ז אחר חורבן ביהמ"ק, אין ירושלים בכלל המקדש. וכ"כ בשורת מנחת שלמה שם לתמוה על הבכורי יעקב, ממ"ש הרמב"ם (בסוף הל' לולב), שבמקדש היתה שמחה תירה, משום שנאמר ושמחתם לפני ה' א"ש שבעת ימים, והרי בודאי שבוזה"ז אינה נוהגת שמחה זו מה"ת, אף בירושלים, וא"כ ה"נ לגבי לולב בזה"ז שחרב ביהמ"ק, אין כאן מצוה מה"ת וכו'. ע"ש. וכ"כ הגאון ר' יוסף צבי הלוי בספר השקפה לברכה (הנ"ל, עמוד יד) שדברי הבכורי יעקב בזה אין להם שחר. גם האמרי ברוך בסוף הטורי אבן (ר"ה ל), כתב, שאף לד' הרמב"ם אין ירושלים בכלל מקדש בזה"ז, ורק בזמן ביהמ"ק גזרו על ירושלים מדרבנן. ע"ש.

ובכלל מה שחידש הבכורי יעקב חומרא שכל הפסולים שהוכשרו לשאר ימים אין להקל בהם בירושלים אף בשאר הימים, אינו מכוון להלכה, וכבר עמד על דברי הבכורי יעקב הגאון החסיד מהר"א עזריאל בשורת כפי אהרן (ח"ב אר"ח סי' יג), עמד וימודד אר"ש, והאריך למעניתו לדחות דברי הבכורי יעקב בטוב טעם ודעת, ושכן המנהג בירושלים מדורי דורות להכשיר חסר ושאלו בחוה"מ סוכות. וכן הלכה ולמעשה גם בירושלים, ואין לדיין להורות אלא הדין הפשוט בש"ע שהוא מותר. ע"ש.

גם האדמו"ר מקלויזנבורג בשורת דברי יציב (סי' רעג) העלה שלא כדברי הבכורי יעקב הנ"ל. וכתב, ובפרט שלא ראינו נוהגים להקפיד לעלות לירושלים העתיקה ליטול הלולב כל שבעת הימים, אלא ודאי שאין הבדל, ואף בירושלים לא הוי בזה"ז אלא מדרבנן כתקנת ריב"ז, ובכה"ג הוי לא ראינו ראייה, כמ"ש כיו"ב הש"ך (יו"ד ר"ס א). ושוב הראוני לכמה מהמחברים שהאריכו לדחות דברי הבכורי יעקב הנ"ל. עכת"ד. ועיין בשורת שארית ישראל מינצברג (סי' לא), ובאשל אברהם ניימרק על חולין (בקונט' פירות גינוסר סי' יז), וכמבואר כ"ז בילקו"י מועדים (עמור קעא) ובחזו"ע סוכות (עמור שלג). **וסיים** מרן אאמו"ר זיע"א: והנה לפני זמן מה הייתי נוהג במשך שנים רבות להחמיר כדברי הבכורי יעקב, מאחר שלדבריו יש בזה מצוה מה"ת, והייתי טורח להגיע ליד הכותל המערבי, כדי ליטול הלולב ולנענעו סמוך לכותל. ואח"כ כשראיתי דברי להקת האחרונים שלא הסכימו לדבריו, נמנעתי מלעשות כן, מפני שחסתי על ביטול תורה. ואמרת שוא"ת.

וע' באג"מ (יו"ד ח"ד סי' טג) שכתב, שנראה שהוא ט"ס בפירוש המשנה להרמב"ם, דבסוכה (מב). שבזמן שביהמ"ק קיים, היו כל העם מוליכין לולביהן להר הבית בירושלים, ואם איתא שגם בירושלים איכא חיוב זה דשמחה בלולב שבעה ימים, לא היה להן להביא להר הבית, והיה יותר טוב שיוליכו לבתי כנסיות שבירושלים, כל אחד למקום שמתפלל, וכמו בגבולין. ומסתבר שאילו היו נוטלין לולביהן בבתי הכנסת לא היו באין לידי סכנה, שהרי לא היו צריכין לזרוק לפנייהם ולא היו צריכין לחטוף, אלא כל אחד היה מכיר את שלו כמו בביהכ"נ שבגבולין במתני' שם (מא:), ע' בתוי"ט. והרי היו הרבה בתי כנסיות בירושלים, כדאי' בירושלמי (מגילה ג) ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים.

עוד כתב שם, דמ"ש המנ"ח (מצוה שכד), שדין הלולב במקדש שבעה ימים הוא דוקא בעזרה שהוא מחנה

מב. גם בזמננו ראוי לעשות "זכר למצות הקהל" בחול המועד סוכות בסוף שנת השמיטה. ודבר טוב הוא, כי נאספים שם כחמשה או ששה רבבות מישראל, ויש במעמד זה קידוש השם ברבים. ובפרט שנוהגים שאחרי שמיסימים את סדר היום מקבלים עליהם עול מלכות שמים, מפי רבבות אלפי ישראל. ברוך המקדש שמו ברבים. (מב)

עשה זו כל שבעת ימי החג. וא"כ לדעת הרמב"ם וסיעתו שגם ירושלים בכלל מקדש היא, גם עכשיו משחרב ביהמ"ק עדיין קיימת חובת מצות עשה זו דאורייתא, ועדיין במקומה עומדת כדמעיקרא, בזמן שביהמ"ק היה קיים, שהרי לדעת הרמב"ם ז"ל גופיה (הל' בית הבחירה פ"ו הלכה יד וטז), קדושת ירושלים והמקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. ע"ש. וכן בכל קדושת מחיצות ס"ל שקידשה גם לעתיד לבוא, אע"פ שנפלו המחיצות, כמבואר בדבריו (שמיטה פ"ב ה"ט). וכל מי שאינו בא לירושלים בחג הסוכות לקיים מ"ע דלולב כל שבעה [גם בזה"ז], הרי זה מבטל מ"ע דאו" ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, דאע"פ שכולנו טמאי מתים ואסורים לבוא למקום המקדש, מ"מ הרי די לבא לירושלים. ובכלל למה הוצרך ריב"ז לתקן זכר למקדש, מאחר שעדיין מצוה זו קימת ועומדת גם אחר החורבן. וע"ש מ"ש בזה, ובמ"ש עוד במנחת שלמה הנ"ל (מהדו"ת תנינא סי' נז).

שכינה, והר הבית אינו בכלל זה, דלפני ה' אלקיכם הוא דוקא במחנה שכינה. הוא תמוה, דהא בחצוצרות וקול שופר נאמר נמי לפני המלך ה', והוא בהר הבית. ובכלל אין יכולין אנחנו בעצמנו לדרוש דהוא בעזרה. דהא אכילת מעשר שני וקדשים קלים הוא בכל העיר ירושלים, אף דכתיב (דברים יד) ואכלת לפני ה' אלקיך. וא"כ אף בירושלים שייך זה, וכ"ש ששייך בהר הבית. **ואמנם** הגר"י פערלא בביאורו לסה"מ של רס"ג (מילואים עשין סי' ה) כתב, שדברי הרמב"ם בפייהמ"ש הנ"ל מבוארים בדברי הר"ש משאנץ בפירושו לספרא (פרשת אמור), שהביא ראיה מירושלמי (פ"ג דסוכה ופ"ד דר"ה), דאמר' התם ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים בירושלים ע"ש. וכ"כ בדעת הרמב"ם רבינו מנוח (בהל' לולב שם) והביא ראיה מדברי הירושלמי הנ"ל. וכ"כ הרא"ם ז"ל בפירושו לסמ"ג אליבא דהסמ"ג. **אלא** שתמה, דנראה שזו חובה מוטלת על כל אחד ואחד לעלות למקדש בחג הסוכות, ולקיים בה מצות

זכר למעמד הקהל

התורה כדרך שמברך כל קורא בתורה. ומברך לאחריה. ואח"כ מוסיף שבע ברכות וכו'.

כיצד הוא קורא, תוקעים בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאים במה גדולה, והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו את קריאתו, וכל ישראל העולים לחג מתקבצים סביבו, ופותח ורואה ומברך, וקורא כמה פרשיות מחומש דברים, ומברך שבע ברכות, ובברכה האחרונה מתחנן ומתפלל לטובת ישראל כפי יכולתו. ואפי' חכמים גדולים שיודעים את כל התורה כולה, חייבים להכין לבם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בסיני, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק את דת האמת. ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הקב"ה הוא שומעה, שהמלך שליה הוא להשמיע את דברי האל יתברך. ע"כ.

והמעם שעושים כן במוצאי שמיטה, כתב במעם לועז (דברים), שתכלית השמיטה להראות שהעולם הזה הוא הבל, והעיקר הוא עבודתו יתברך, וכדי להודות בזה, הפקיר האדם את כל אשר לו בשביעית. ובמוצאי שביעית, כאשר עם ישראל כבר מודרכים

מב) נאמר בתורה (דברים לא), מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר, תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם, הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך, למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו'.

וכתב הרמב"ם (הלכות חגיגה פ"ג): מצות עשה להקהיל את כל ישראל, אנשים, נשים וטף, בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל לביהמ"ק, ולקרוא באזניהם מה"ת פרשיות המזרזות אותם בקיום המצוות, ומחזקות את ידיהם בדת האמת. וזה היו עושים במוצאי י"ט הראשון של חג הסוכות. והמלך הוא שיקרא באזניהם. ובעזרת הנשים היו קוראים, והמלך קורא כשהוא יושב, ואם קרא מעומד הרי זה משובח. וקורא מתחלת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע, ומדלג לוהיה אם שמוע וגו', ומדלג לעשר תעשר וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב. וכשפותח לקרוא מברך ברכות

(ס"פ עקב), "ושמתם את דברי אלה, אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחור"ל, אע"פ כן היו מצויינים במצות, שכאשר אתם חוזרים לארץ לא יהיו חדשים עליכם, וכמו שאמר ירמיהו (פרק לא כ), הציבי לך ציונים, אלו המצות שהיו ישראל מצויינים בהם בארץ, שימי לך תמרוורים, זה חרבן ביהמ"ק, כמו שנאמר, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, שיתי לבך למסלה דרך הלכת, אמר להם הקב"ה לישראל, בני, ראו באלו דרכים הלכתם, חזרו בכס ועשו תשובה ומיד אני מחזיר אתכם לארץ וכו'. ע"ש. וראה אריכות בזה בשו"ת יבי"א (ח"י ס" כב, עמוד רלג).

וזה ברור, שאם עורכים מעמד זה של זכר להקהל, צריך הדבר להיעשות ע"י גדולי התורה האמיתיים, ובהתייעצות אתם. ומ"ש הגאון חזון איש על החוברת "זכר למצות הקהל", שאסור לעשות כן (אגרות חזון איש ס"י רי), כתב מרן אאמור"ר, שאפשר שטעמו מפני שחשש שמא יבאו להתכנס בתוך הר הבית, נאו שיבואו רבנים שאינם הגונים מאיזה חוג מסויים], אבל אנו הקפדנו שהכל יהיה ברחבת הכותל המערבי שהוא מחוץ להר הבית. ע"כ. ויש להוסיף דשמא חשש שייבחר רב ראשי שאינו ראוי, ומעמד הקהל יגדל אותן].

ומרן אאמור"ר זיע"א השתתף בזכר למעמד הקהל משנת תשמ"א [ביום י"ח תשרי תשמ"א, חול המועד סוכות, ליד רחבת הכותל במעמד של חמשים אלף מישראל] עד שנת תשס"ט, שהיא מוצאי שנת השמטה של תשס"ח. וקרא בס"ת בלי ברכות. כמ"ש בספרו מאור ישראל דרושים. וסיים, ובסיום המעמד, היה קידוש השם, שכל הקהל כאחד קיבלו עול מלכות שמים, שמע ישראל, ה' הוא האלהים, ה' מלך וכו', בקול גדול מפי רבבות אלפי ישראל. ונמשך קיום מצוה זו מאז בכל מוצאי שנת שמטה. השי"ת יזכנו לקיים מצוה זו עם מלך המשיח בבנין בית קדשנו ותפארתנו. אכ"ר.

ובשו"ת יבי"א שם כתב: אנו נהגנו לעשות זכר למקדש במצות הקהל ברחבת הכותל המערבי, שהוא סמוך לביהמ"ק, ומעולם לא זזה שכניה מכותל המערבי (שמו"ר פרשה ב ס" ב). במעמד רבבות אלפי ישראל [היו נוכחים (בחול המועד סוכות שנת תשס"ב) למעלה ממששים אלף מישראל]. ובסיום קריאת התורה בספר תורה ע"י גדולי ישראל, סיימנו את המעמד בקבלת עול מלכות שמים, בפסקוי: שמע ישראל, ה' הוא האלהים, ה' מלך וכו'. מפי הרבבות של קהל עדת ישראל הנוכחים בקול גדול ולא יסף. מעמד נפלא של קידוש השם. וברוך המקדש שמו ברבים.

בדרך ישרה זו, לבטל את ענייני העולם הזה, זו השעה הרצויה להשריש בליבם עבודת ה' יתברך. ולכן גם נצטוונו זאת בזמן ישיבתנו בסוכה, שאף היא באה להראות שכל חיינו כאן בעוה"ז, הם בדירת ארעי. ובה מצטרפים שני הזמנים האלה, שבהם ילמד האדם שלא יעשה שום דבר עיקר, כי העיקר הוא אך ורק עבודתו ית'.

ו**כתב** בספר החינוך (מצוה תר"ב) "זאת המצוה עמוד חזק וכבוד גדול בדת". ואע"פ שנראה שבזמן שאין השמטה נהגת מה"ת, ואין יכולים לעלות למקדש, ולראות את פני ה', מפני הטומאה, אין מצות הקהל נהגת, [וכ"כ המאירי (סוטה מא), שלא נהגו בפרשת הקהל אלא עד שמונו "שמיטין", לאחר שבע שנים שכבשו ושבע שנים שחלקו, שהרי נאמר במועד "שנת השמטה"]. גם ממה שנאמר בבוא "כל" ישראל, נראה שהוא כעין מה שכתוב: וקראתם דרוו בארץ "לכל" יושביה, בזמן שכל יושביה עליה, (ערכין לב:). אולם מכיון שרבתינו עשו בכמה מצות "זכר למקדש", וכמו ששנינו בסוכה (מא). בראשונה היה לולב ניטל במקדש כל שבעה, ובמדינה יום אחד, משחרב ביהמ"ק התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה "זכר למקדש". ובגמרא, ומנא לן דעבדינן זכר למקדש, א"ר יוחנן שנאמר ציון היא "דורש אין לה" מכלל דבעיא דרישה.

וכן מצינו במצות ספירת העומר בזה"ז, כמבואר במנחות (סו.), וכן אכילת מרור בליל פסח בזה"ז, והכריכה של מצה ומרור, הם "זכר למקדש", כמבואר בפסחים (קטו.), וכן אכילת ב' תבשילין בליל הסדר, זכר לקרבן פסח ותגיגה (פסחים קיד:). והאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע (רש"י ורשב"ם פסחים קיט:). ומקיפין את התיבה בלולב, בכל יום בימי חג הסוכות, כדרך שהיו מקיפים את המזבח, זכר למקדש. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ז מהל' לולב הלכה כג). וכן מקיפים את התיבה ז' פעמים ביום הוש"ר זכר למקדש, וכמ"ש הר"ן (סוכה מה). וכן עושים זכר למחזה"ש כמ"ש הרמ"א בהגה (ס"י תרצד).

ובזמנו, הגאון האדר"ת (ר' אליהו דוד תאומים), כתב בענין זה שתי חוברות, בשם "זכר למקדש" (ורשא, תרמ"ט) ועוד, ובת"ת עץ חיים שבירושלים, היו נוהגים לשלוח על ידו בכל מוצאי שביעית, את תלמידי הת"ת, לכותל המערבי, והיה קורא שם פרשיות שבמשנה תורה שהיו קוראים במעמד הקהל. כמ"ש בשו"ת היכל יצחק (א"ח ס"י נח, נט עש"ב).

והגאון האדר"ת שם הסתמך גם על מה שאמרו בספרי

מג. אין לברך ברכות התורה במעמד זכר למצות הקהל, ואסור גם לברך ברכות התורה בדרך לימודו בש"ס ובפוסקים, כגון שיקרא בשם ומלכות את מטבע הברכות המובאים בש"ס ובפוסקים, שגם בזה יש איסור ברכה לבטלה. אלא יקראו קריאת התורה בלי ברכה שאין הברכות מעכבות. מג

מד. בכותל המערבי המנהג פשוט שמברכים ומדליקים נרות חנוכה בברכה, בין מנחה לערבית, ויש בדבר פרסומי ניסא. וגם ברחבת הכותל הגדולה שאינה מקורה, אפשר להדליק שם נרות חנוכה ולברך, שיש דין בית כנסת לכל הרחבה, כולל המקום שאינו מקורה. מד

אין לברך ברכות התורה במעמד זכר למצות הקהל

שעת מעשה הוא, אי אמר ברוך אתה ה', הו"ל כמוציא שם שמים לבטלה". ע"כ. וכ"ה בתשב"ץ קטן (סי' תיט). ובמג"א (סי' רטו סק"ה) כתב, דכן משמע מפייה"ש להרמב"ם בפרק הרואה, ובתוס' ר"פ הרואה. וכ"כ בברכ"י (סי' רטו סק"ד). וכן פשט המנהג להחמיר בזה, וכמבואר כ"ז באורך בשו"ת חזו"ע (ח"א סי' לה, עמ' ריא), ובשו"ת יבי"א (ח"ג אר"ח סי' יד), וח"ו (אר"ח סי' לה אות ב). ושם כתב, דלא מהני סברא זו אף לצרף לס"ס, כיון דכ"ה להדיא בגאונים, ובתשב"ץ, וכן המנהג פשוט, ובפרט דנקטי' דלא מהני ס"ס בברכות, דמשה"ה הוצרך בתה"ד (סי' לו) לצרף שיטת הראב"ה דמהני ס"ס בספיה"ע, כיעו"ש. ומשה"ה גם במעמד זכר להקהל שיש שעושים, אין לברך ברכה"ת כשקורא דרך לימוד בש"ס ובפוסקים, וכמבואר.

מג) אף שבשו"ת יגל יעקב (סי' ס) כתב עפ"ד הדרך פקודיך (דף מא), לברך ברכת הלבנה לביל ט"ז מתוך הגמ'. וכ"כ היעב"ץ. ובס' מור ואהלות (דף מח) הביא שכן עשה מעשה מהרא"ד מחמלניק זצ"ל, (אלא שתמה ע"ז כיעו"ש). וכ"כ בשו"ת אבני נזר (אר"ח סי' שפג) לגבי חולה שאינו יכול לאכול כזית מרור, שיאמר ברכת המרור דרך לימודו בהרמב"ם, ויאכל מרור פחות מכזית. ע"ש. וכ"כ בשו"ת היכל יצחק (סי' ס), בדין ברכות התורה במעמד זכר להקהל בזה"ז, שאפשר לברך דרך לימודו, כיון שברכה שא"צ מדרבנן, מאחר ואומר דברי שבח ותהלה, ועוד שהרי י"א שעל כל קריאת ס"ת בצבור צריך לברך, והו"ל ס"ס. אמנם הנה מפורש בדברי רב נחשון גאון שהובא באוצר הגאונים (ברכות נד:), "דכיון דגירסא בגמ' לאו

הדלקת נרות ברחבת הכותל המערבי

מג) שהוא מקום המיוחד לתפלה ואינו מקום מעבר כמו בעבר, וגם יש שם מחיצות, ויש לו קדושת ביהכ"נ. ומה שיש מסתפקים בזה מטעם דבעינן דין בית מאחר שאינו מקורה, הנה אין לזה בסיס, דמי שנמצא בדרך ויכול להדליק אפי' כשאינו לו שום בית דחייב להדליק, וכן נהג מרן אאמו"ר בעת שכיחן כרב ראשי לישראל [משנת תשל"ג], שבירך בימי החנוכה על הדלקת הנרות ברחבת הכותל ברוב עם, מידי שנה בשנה.

מג) שלא מצאנו בחז"ל ובפוס' להצריך בית. ומה שהביאו בשם מהרש"ם להוכיח מרש"י שאין להדליק בספינה, יל"ד דרש"י איירי בספינה פתוחה בלא גג, ואם ידליק שם הנרות יכבו מהרוח. ע"ש. וראה עוד במ"ש בשו"ת אז נדברו ח"ה (סי' לו), ובחיי"א (סי' לב).

גם בשו"ת רבכות אפרים (ח"ד עמ' שטז אות טג) כתב, דמדליקין נ"ח בכותל בברכה, אחר שמתפללין שם בקביעות, ומנהג הדלקת נ"ח בביהכ"נ הוא במקום כינוס ותפלה, וכך נהוג במקום ציבורי שיש פרסום גדול דכמה סוברים להדליק בברכה, וכמה סוברים בלי ברכה, אבל בביהכ"נ לכו"ע בברכה. וכאן בכותל זה מקום ציבורי ופרסום נס גדול, ויש להדליק בברכה. ועיין בשו"ת בית מרדכי (סי' מא) שדעתו דבמקום ציבורי שמתאספין יש להדליק בברכה. ע"ש. [אלא שבשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סי' ל) כתב שבמסיבה אין להדליק נר חנוכה בברכה. ע"ש].

וכ"כ בספר אז נדברו ח"ו (עמוד קלו), שיש לברך על הדלקת נרות חנוכה בכותל בלא שום פקפוק, בפרט בזמננו שמייוחד לתפלה ואינו מקום מעבר כמו בעבר, וגם יש מחיצות, ד"ל שיש לו קדושת ביהכ"נ. ומה שדנו הפוס' (בסי' תרעו) לענין ברכה על הראייה כשנוסע בספינה, אין לדייק שאין להדליק בספינה, דמסתמא אין לו אפשרות להדליק שם. ואין מצות נ"ח מחוקי תורה אלא יסודה לפרסומי ניסא, ואין להוסיף על מה

והנה דעתו של הגרי"ש אלישיב שאין להדליק נ"ח

מה. אין לאפשר לנשים להתארגן בעזרת הנשים ולהדליק נר חנוכה בפני עצמן, דאף שהנשים חייבות בנר חנוכה, מפני שאף הן היו באותו הנס, מכל מקום מנהג ההדלקה בכותל המערבי הוא מדין בית כנסת, והרי אין הנשים מדליקות בבית כנסת, ויש לחוש בזה לברכה לבטלה שאיסורה מדאורייתא, וגם יש למנוע הדבר שבא לחקות את מנהגי הרפורמים שהרסו את כל חלקה טובה ביהדות, וגרמו להתבוללות נוראה בארצות חוץ לארץ. (מה)

ברחבת הכותל המערבי, הוא מנהג נכון, שהרי רחבה זו נתקדשה כמקום המיוחד לתפלה ואינו מקום מעבר כמו בעבר, וגם יש שם מחיצות המצדדים, ובודאי שיש לו קדושת ביהכ"נ. ואף שאינו מקורה, הנה מי שנמצא בדרך ויכול להדליק בדרך במקום שחונה בצד, נראה דשפיר יכול להדליק בברכה.

גם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד עמ' שטז אות סג) כתב, דמדליקין נ"ח בכותל בברכה, אחר שמתפללין שם בקביעות, ומנהג הדלקת נ"ח בביהכ"נ הוא במקום כינוס ותפלה, וכך נהוג במקום ציבורי שיש פרסום גדול דכמה סוברים להדליק בברכה, וכמה סוברים בלי ברכה, אבל בביהכ"נ לכולי עלמא בברכה. וכאן בכותל זה מקום ציבורי ופרסום נס גדול, ויש להדליק בברכה. ועייין בשו"ת בית מרדכי (סי' מא) שדעתו דבמקום ציבורי שמתאספין יש להדליק בברכה. ע"ש. [אלא שבשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' ל) כתב שבמסיבה אין להדליק נר חנוכה בברכה. ע"ש].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קפה) כתב לבאר ענין הדלקת נ"ח בביהכ"נ בברכה, כי פרסומי ניסא הוא ענין שאין לו שיעור וגבול למעלה, כי כל מה שמוסיפין במצוה זו שעיקרה פרסומי ניסא, בכלל תקנת חכמים הוא, אלא שלא חייבו אלא בדבר מוגבל, ועל כן מצינו כאן ענין מהדרין ומהדרין מן המהדרין, כי פירסומי ניסא אין לו שיעור, והכל בכלל התקנה, אלא שלא חייבו, על כן אם מוסיפים כאן להדליק בביהכ"נ ברוב עם שאין לך פירסומי ניסא גדול מזה, אין זה מנהג חדש אלא שהוסיפו בפרסום הנס וכל עיקר רצונם בתקנת הנר היה פרסומי ניסא, על כן שפיר מברך על הדלקת נרות בביהכ"נ דכל פרסום שאפשר, בכלל תקנתם הוא.

הדלקת נר חנוכה על ידי נשים בכותל המערבי

רוצות להדליק נ"ח ולברך על ההדלקה, כיצד לנהוג בדבר, והנני להשיב:

הנה יסוד המנהג להדליק נרות בכותל המערבי, הוא מכח דברי הריטב"א, והריב"ש (סי' קיא), שנהגו להדליק נ"ח בביהכ"נ. ואף שמנהג זה לא היה בזמן הגמ', ולא

ברחבת הכותל המערבי שהיא תחת כפת השמים. וכמו שהביא כן בשמו בספר אשרי האיש (עמוד רסב), שהמדליקין בכותל אם מדליקים במערה יכולים לברך, דשם לכאורה יש דין של ביהכ"נ, אבל ברחבת הכותל אין לברך, שצריך להיות בית. ע"ש.

ונראה דאזיל לשיטתיה שם שכתב, שהדלקת נ"ח שייכת רק למי שיש לו בית והוא גר שם, אבל מי שאין לו בית והוא גר ברחוב, אין עליו מצות הדלקה, ואפי' אם הוא נמצא במקום שיש שם מחיצות, אבל אינו מקורה, אין שם מצוות הדלקה. שהחויב להדליק הוא רק בפתח ביתו. ולפי המבואר בש"ע שאם צריך למכור כסותו בשביל נ"ח, לכאור' צריך גם כן למכור את כסותו כדי לשכור בית שיוכל לקיים מצות הדלקת נ"ח. עכ"ד.

אולם יתכן שגם לשיטה זו, הדלקה בכותל המערבי שאני, לפי שהיא מדין הדלקה בביהכ"נ לפרסומי ניסא, ואפשר שבדין זה לכ"ע אין צריך בית. [וראה עוד בילקו"י חנוכה (בסוף סי' תרעא) מה שכתבנו בזה]. ועוד יש להעיר, שהרי כמה ראשונים כתבו שמדליקין בביהכ"נ להוציא את מי שאינו בקי וריז במצוה זו, ולדידהו הרי אין זה ביתם כלל, ואע"פ כן מהני, ומשמע קצת דאין קפידיא כ"כ בבית דוקא, וכן מדליקין בביהכ"נ עצמו ולא בפתח מבחוץ, וע"כ דלא דמי להדלקת נ"ח בביתו הפרטי של האדם.

וזיל בתר סברא, שאם ההדלקה בביהכ"נ היא משום פרסומי ניסא לרבים, זה לא שייך דוקא לבית, ורק לענין חובת כל יחיד ומשפחה דנו הפוס' אם יש דין "בית", להדליק דוקא בפתח הבית, לא כן לענין הדלקה בביהכ"נ ובמסיבות.

ועל כל פנים המנהג שנהגו לברך על הדלקת נ"ח

מה אצרך בזה מכתב שכתבנו בס"ד, מיום ג' כסלו תשע"ו. לכבוד הרב הגאון רבי שמואל רבינוביץ' שליט"א. שלום וברכה. בדבר שאלתו, שבעוה"ר קמה קבוצת נשים ודורשות מכת"ר לאפשר להן להביא חנוכיה גדולה אל הכותל המערבי, בעזרת הנשים, והן

קיצור הלכות אבלות

בהיות ובתשעה באב אין ללמוד בדברי תורה בדברים המשמחים, זולת בהלכות תשעה באב והלכות אבלות וכדומה, לפיכך צירפנו כאן קיצור הלכות אבלות, למען ירוץ בו הקורא.

סימן שלו, שלח - וידוי החולה וכיצד אומרים

א. אין אומרים לחולה שיתוודה על עונותיו, אלא אם כן נטה למות, אבל סתם חולה אין אומרים לו כן, כדי שלא יהיה נשבר לבו בקרבו, ויחשוב שהוא מסוכן למות ויטייאש מן הרחמים. והחולה במחלת הסרטן ל"ע אם אי אפשר להסתיר הדבר מן החולה, שהרי יש צורך לקבל טיפול על ידי הקרנות וכימותרפיה לרפואתו. והחולה צריך לשותף פעולה עם הרופאים, ואי אפשר לטפל בו מבלי להודיעו על מחלתו, הילכך ההכרח לא יגונה להודיעו, כיון שהכל נעשה לטובת החולה, ורק היכא דאפשר שלא לגלות לו על המחלה אשר תקפה אותו, אל יגלו לו. (א)

כגון דא, ובפרט כאשר יש כאן חשש ברכה לבטלה, לפיכך הנשים יוצאות י"ח המנהג להדליק בביהכ"נ, בהדלקת הנרות בכותל המערבי כפי שנהוג מזה קרוב ל-50 שנה. וכל המשנה ידו על התחוננה. ונודע כי גדולי רבותינו החזיקו במעוז המנהגים מחמת נגע ההשכלה שפשט שם, שראשית הקלקול היה במה שזלזלו במנהגי ישראל ומנהגי אבות התמימים. ואח"כ זלזלו במילי דרבנן, ואח"כ זלזלו בדברים שתורתנו הקדו' אסרה. ונודע כמה החת"ס ותלמידיו הגדולים הרעישו על כך. שאם נשנה איזה דבר ממנהגי אבותינו יהרס ח"ו כל הדת. נזוה בשינוי מנהגים כה"ג, שלא לעשות חדשות, ולא במנהג שיש בו חשש איסורן.

(א) כתב הש"ך (ר"ס שלח), שדוקא אם נטה למות אומרים לו התוודה, אבל אם הוא רק חולה, אין אומרים לו כן, שלא יהיה נשבר לבו בקרבו, ויטייאש מן הרחמים. ע"ש. ולכן החולה במחלה מסוכנת שע"פ הרוב אין תרופה למכתו, אם ידע שקרוב קצו יהיה נשבר לבו בקרבו, ויתרע מזליה. וכיו"ב אמרו בהוריות (יב.) האי מאן דבעי למיפק לאורחא, ובעי למידע אי הדר אתי לביתיה, אי לא, ליקום בבית אפל, אי חזי בכואה דכבואה, הדר אתי, ולא מילתא היא, דדילמא חלשא דעתיה ומתרע מזליה. ופרש"י, דכשלא חזי בכואה דכבואה חלשה דעתיה ומתרע מזליה, ולא הדר אתי.

והכא נמי זמנין שהרופאים טועים, א"נ כשעדיין המחלה בראשיתה יוכל להתגבר על מחלתו ויחיה.

בזמן הרמב"ם, נתקן מאוחר יותר לפרסם את הנס. והובא להלכה בש"ע (סי' תרעא ס"ז). וכך נהגו הכל להדליק נ"ח בביהכ"נ. ודין הכותל המערבי כדין ביכ"נ, וטעם התקנה לפרסם את הנס, או להוציא י"ח את אותם הבאים לביהכ"נ שאין מדליקין עליהם בכיתם, ואין להם נ"ח להדליק. אולם מעולם לא שמענו שבבית כנסת ידליקו גם בעזרת נשים, כי הדלקת הנרות הוא דוקא בביהכ"נ שיש בה פרסומי ניסא למתפללים.

ונודע מה שאמרו בשבת (כג.), א"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנ"ח, שאף הן היו באותו הנס. והאשה מוציאה את בעלה י"ח הדלקת נ"ח. ולפיכך כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו בזמן ההדלקה, עד לשעה מאוחרת בלילה, ראוי ונכון שימנה את אשתו להדליק נרות חנוכה עם צאה"כ, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת השמש, ובזה גם הוא יוצא י"ח, ששלוחו של אדם כמותו. וגם האשה מברכת בנוסח הרגיל "להדליק נ"ח". ואם בירכה "על הדלקת נ"ח" לא תברך שוב. אך כאשר ראש המשפחה נמצא בבית, המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל, שהבעל מדליק ומוציא ידי חובה את אשתו ובנותיו הסמוכות על שולחנו.

וגם לדעת הרמ"א (סי' תרעא ס"ב) שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק נ"ח, מ"מ מעולם לא שמענו שגם האשה עקרת הבית מדליקה נרות חנוכה, לא היא ולא הבנות, כי הבעל מדליק נ"ח ופוטר את אשתו ובנותיו.

וידוע כמה החמירו רבותינו ז"ל בשינוי מנהגי ישראל

ב. חולה שנטה למות אומרים לו "התוודה", ואומרים לו: הרבה בני אדם התודו ולא מתו, והרבה שלא התודו ומתו, ובשכר שאתה מתודה אתה זוכה לחיי עולם הבא. ואם אינו יכול להתודות בפיו, יתודה בלבו. ואם אינו יודע להתודות, אומרים לו שיגיד "מיתתי תהא כפרה על כל עוונתי". ואין לומר דברים אלו לא בפני נשים ולא בפני הארץ ולא בפני קטנים, שמא יבכו וישברו לבו של החולה. (ב)

ג. חולה שנטה למות נכון לומר לפני מטתו סמוך ליציאת הנשמה צידוק הדין, י"ג עיקרים, שמע ישראל ופרשת ואהבת, ה' הוא האלוקים, ה' מלך, ויש מוסיפים הפיוט "לך אלי תשוקתי", הנאמר בליל יום הכפורים. ובשעת יציאת הנשמה ממש יש לומר שמע ישראל. (ג)

סימן שלט - דיני הגוסס ויציאת נשמה

א. הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, ואסור לעשות שום דבר לקרב את מיתתו. ולכן אין מעצימין עיניו של גוסס עד שתצא נפשו, וכל הנוגע בו הרי זה שופך דמים. ומטעם זה נהגו בירושלים שאחר הפטירה אין נוגעים במת אלא עד אחר כחצי שעה, ורק אחר כך מורידים

וסדר וידוי של שכיב מרע הוא: מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שרפואתי ומיתתי בידך, יה"ר מלפניך שתרפאני רפואה שלימה, ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל החטאים והעונות ופשעים, שחטאתי ופשעתי לפניך, ותן חלקי בגן עדן, וזכיני לעוה"ב הצפון לצדיקים. [ואם ירצה להאריך ולומר וידוי של רבינו נסים שאומרים ביוהכ"פ, הרשות בידן].

ג **וכמ"ש** באהלי יעקב (דף טו:). וכ"ה בשד"ח (צוואה, פרק הגסיסה פ"י), דבעת הגסיסה יאמרו פיוט אדון עולם, ופיוט יגדל אלהים חי, ופיוט לך אלי תשוקתי. הכל בכוונה ובנעימה קדושה ובקול רם. ופיוט זה חיברו האבן עזרא (שחי לפני כתשע מאות שנה), או ר"י הלוי, [אוצר השירה והפיוט ג עמ' 809]. ובסוף השיר כתוב, ביום לכתי לפניך רצה נא את הליכתי. והכוונה ליום בו האדם עוזב את העולם, ועובר לעוה"ב. ומבקש שהשי"ת ירצה את הליכתי לעוה"ב, הליכה רצויה. ועוד כתוב שם, ותשלח מלאכי החן וכו', יביאוני לגן עדן וכו', שמבקש שיבואו המלאכים הטובים ויובילו אותו לגן עדן. וע' בספר חסד ואמת (עמ' יד) מה שנהגו לומר בעת יציאת הנשמה. ועם יציאת הנשמה אומרים פסוק שמע ישראל. והוא ע"פ מה שאמרו בפסחים (נו:), שבעת פטירתו של יעקב אבינו אמרו כל בניו, "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". ואף הוא אמר אחריהם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". והמנהג שאומרים גם פסוק ה' הוא האלהים שבע פעמים, ופסוק ה' מלך ה' מלך וגו'. וכמ"ש בקונט' היחיאלי (בית עולמים פט"ו אות ו), וגשר החיים (עמ' מו).

והרי עינינו הרואות כמה אנשים שחלו במחלה מסוכנת ונתרפאו ע"י טיפולים ותרופות מסויימות.

והנה כשהחולה שם מבטחו בה' שירפאהו ומתפלל על זאת, יוכל לבטל את הגזרה, כי אפי' הרב חדה מונחת על צוארו של האדם לא ימנע עצמו מן הרחמים (ברכות י:), ותפלת החולה מתקבלת יותר מתפלת אחרים עליו. וכמ"ש רש"י על הפס' (בראשית כא, יז). וכתב רבינו בחיי (עקב יא, ג), שכח התפלה גדול אפי' לשנות הטבע ולהנצל מן הסכנה.

וכ' בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' נה), שכל מה שאפשר יש להעלים מהחולה חומרת מחלתו, ואפי' אם אביו החולה גוזר עליו להגיד האמת, לא יציית לו. והביאו בשם הסטייפלר ע"ה שהיה מקפיד שלא יודיעו על מי שחלה במחלה הידועה, אלא יאמרו שחלה סתם, כיון שכאשר חלה במחלה הידועה צריך נס כדי להתרפאות, ולמי יש כח לחולל נסים.

ואם החולה שואל לרופאים אם מחלתו תסכן אותו "עד מות", ישיבוהו הרופאים כי בעוה"י יש תקוה שיחזור לאיתנו, אף שלדעתם אין האמת כן. [ילקו"י אבלות עמ' פז].

ב **ע"פ** המבואר בגמ' (שבת לב:), ובש"ע (ר"ס שלה), וברמ"א ובאחרונים שם. ואם אינו יודע להתודות, אומרים לו, אמור: מיתתי תהא כפרה על כל עוונותי. ומיהו כ"ז דוקא בנוטה למות, שיש לחוש שמא ימות פתאום בלא וידוי, אך בלא זה אין לומר לו כן, שסכנה היא לו, שיחשוב שנטה למות וישבר לבו ויזיק לו.

אותו מהמטה ומפשיטים את בגדיו כשהוא מכוסה בסדין, ומניחים את רגליו כנגד היציאה. ובמקומות אחרים יש נוהגים להמתין רק כעשרים דקות. א)

ב. ישגיחו העומדים סביבות הגוסס, שבעת המיתה לא יצא שום אבר ממנו חוץ למטה, כמו שנאמר ביעקב אבינו ויאסוף רגליו אל המטה. ואם יצא ממנו אבר בעת גסיסתו, אסור להחזירו, כיון שאסור ליגע בגוסס כלל. רק יעמידו כסאות מסביב כדי שלא יוכל להוציא ידיו או רגליו מחוץ למטה. ב)

ג. נוהגים שבשעת יציאת הנשמה או סמוך לה פותחים את חלונות החדר. ג)

ד. אין לכהן להכנס למקום שיש בו גוסס שמא תצא נשמתו וייטמא למת. אולם כהן רופא מומחה להכנס בבית הגוסס, ולטפל בו, אולי יועיל לרפואתו. ד)

ה. אפילו אם הוא גוסס זמן ארוך, והוא בצער גדול, אסור לגרום לו שימות מהר. ואין לנתק את החולה ממכשירים, ואם יש שם דבר שמעכב יציאת הנפש, כגון שיש שם מי שהוא דופק וחוטב עצים, מותר להסירו כיון שאין בזה מעשה כלל, אלא שהוא מסיר המונע. ה)

סביב מטתו. ואעפ"כ אם יצא ממנו אבר חוץ למטה, אסור להחזירו בעת גסיסתו, שהרי אסור ליגע בגוסס.

ג) **ראה** בט"ז (יו"ד סי' שלט סק"ד), ובמעבר יבוק (שפת י רננות מאמר ג' פ"ו). [ילקו"י אבלות עמ' צג].

ד) **ע' ש"ע סי' שע ס"א** שדעת מרן שאין לכהן להכנס לבית שיש בו גוסס. והרמ"א כתב שיש מתירין וטוב להחמיר. ע"כ. אולם לכהן רופא שרי, דאף שרוב גוססים למיתה (גטין כח). מ"מ פיקוח נפש דוחה ל"ת דטומאה, אפי' למ"ש התוס' נזיר (מג). שכהן מוזהר על הגוסס, וכן מבואר להדיא בתוס' נדה (מד: בד"ה איהו), שמתר לחלל שבת בשביל גוסס. ולאפוקי ממי"ש בשו"ת בית יעקב (סי' קל) שיש לאסור לכהן רופא ליכנס לבית גוסס לרפאותו. וע' תשובות והנהגות (כרך ב סי' תקסח).

ח) **ספר חסידים** (סי' תשכג), שלטי הגבורים (מו"ק פ"ג דף טז: מדפי הרי"ף), הרמ"א בהגה (ר"ס שלט). ובספר לשון חכמים ח"ב (סי' מה), כתב תיקון לאשה שהיתה גוססת ומצטערת מאד יותר מי' ימים, וכתב הרב המגיה, שהרב ציוה שיקחו י' בני אדם (והרב המגיה היה מכללם), וילמדו התיקון שהוא סביב למטת החולה. והעיד הרב המגיה שעם סיום התיקון קודם שיצאו ממפתן הבית נפטרה האשה. ע"ש. וכתב מרן אאמ"ר, גם אני בעניי עשיתי תיקון זה לאיש שהיה מוטל כאבן דומם במשך שנים רבות, כמו צמח, ותיכף אחר התיקון הנוצר נפטר במנוחה. [ילקו"י אבלות עמ' סג, טט].

א) **באבל** רבתי פ"א: "הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר וכו'", ובמשנה שבת (קנא): "אין מעצמין את המת בשבת, ולא בחול עם יציאת הנפש, והמעצים עם יציאת הנפש ה"ז שופך דמים", ובגמ' שם, ת"ר המעצמו עם יציאת הנפש ה"ז שופך דמים, ובמס' שמחות אמרו: כל הנוגע בו ה"ז שופך דמים. וכ"פ הרי"ף והרמב"ם (פ"ד מאבל) והטוש"ע (סי' שלט).

ובישמחה לב גאגין (יו"ד סי' ט) כתב, שהמנהג בירושלים להשאיר את המת על מטתו כחצי שעה, ורק אח"כ מתעסקים בו בפישוט בגדיו מעליו, ומניחים אותו על הקרקע ממש בלי הפסק, והיינו קרקע עולם שראוי לנטיעה, ולא מהני ע"ג רצפה. [ילקו"י אבלות עמ' צג].

אולם בפרק מעשה המת להלל הזקן (הובא בשו"ת ים הגדול עמ' קיב) איתא, שאחר יציאת הנפש משכיבים אותו בקרקע ביתו, כדי שיכמרו רחמיו יתב' עליו. ולכן די בהשכבתו ע"ג רצפת הקרקע. ומהר"י צמח בנגיד ומצוה (עמ' קעא), כתב הטעם, כדי שיחשב לו כאילו נסקל.

ומכסים את פניו לכל יביטו בו המקטרגים. (מעבר יבוק שפתי נונות פ"ט), ואח"כ מכסים את גופו בסדין לבן מראשו ועד רגליו. (קונטרס היחיאלי דף מד:). ומדליקים נר סמוך לראש הנפטר (גשר החיים עמ' מו).

ב) **כתב** הט"ז (סי' שלט) בשם הריקאנטי, בשעת מיתה יזהרו שלא יצא ממנו שום אבר חוץ למטה.

וכתב החכ"א (כלל קנא סי' יט), שלכן מעמידים כסאות

ו. אין קורעים על הגוסס, ולא מספידים עליו, ולא מכניסים ארון לבית, ואין אומרים צידוק הדין אלא אחר יציאת הנפש. (ו)

ז. אסור לחצוב קבר לחולה מסוכן הנוטה למות, עד שימות, ובשעת הצורך יעשו שאלת רב. והאיסור הוא אף אם אין החוצב נמצא עם הגוסס בבית. ואסור לחצוב שום קבר להיות פתוח עד למחר, שלא יקברו בו המת באותו היום, כי יש סכנה בדבר. ויש מקילין במקום צורך לחפור כמה קברים, ולכסות אותם בנסרים, אפילו שעובר על הקבר לילה שלם, או כמה לילות. והנכון הוא להצריך למלאותם עפר תיחוח ולא רק לכסות בנסרים. (ז)

ח. חולה שנטה למות, אין רשאים להפרד ממנו, אפילו כדי ללכת להתפלל, כדי שלא תצא נפשו והוא יחידי. (ח)

ט. מנהג ישראל שמאמצים (שסוגרים) את עיני המת, ואם נפתח פיו, קושרים את לחייו, ואחר שרוחצים ומדיחים אותו פוקקים את נקביו, שלא תכנס בהם רוח, וסכים אותו במי בשמים, ומלבישים אותו בתכריכים של פשתן לבנים, שאין דמיהם יקרים, כדי שלא לבייש את מי שאין לו (הרמב"ם פרק ד מהל' אבל ה"א). (ט)

בסכנה. 'ילקו"י עמ' צד. וכן נראה ממסקנת הדברים בחזו"ע א פב]

ח) כ"כ בס' חסידים (סי' תשמב), והוסיף, שאפי' הגיע זמן תפלה לא יצא להתפלל. וכתב בארחות חיים ח"ב (עמ' תרסד), שזהו משום שלא תצא נפשו כשהוא יחידי, וימות בעגמת נפש. וכ"ה בכלבו (דף פז רע"ג). וכ"פ בש"ע (סי' שלט ס"ד). והוסיף הרמ"א, ומצוה לעמוד על החולה בשעת יציאת נשמה.

וכתב בס' שלחן שלמה ח"ב (עמ' כג), שאם הגוסס בהכרה, ומפחד להשאר לבדו, ואין שם אלא כהן בלבד, אין לכהן לצאת מן החדר, שיש לחוש שאם ישאר הגוסס לבדו, תתקרב מיתתו מחמת פחדו. (וכדמוכח בשבת קכח:).

וכתב הרמב"ן בספר תה"א, שנהגו כל ישראל בכל מקום לומר צידוק הדין עם יציאת הנפש, וכשמגיע האבל לברכת דיין האמת קורע. ואיתא בשבת (קה:): אמר ר"ש בן אלעזר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע. וכתב בשלחן גבוה (סי' שמ ס"ק טו), ובוה"ז לא נהגו העולם לקרוע בעת שנמצאים בשעת יציאת הנשמה, דא"כ לא ימצא אדם שיעמוד בשעה זו, ולא נשאר עלינו בגד ביום קרה, ונמצא כל אדם מת יחידי בעגמת נפש. ולכן ראו להקל בדבר. וכן המנהג בירושלים. וכ"כ בנהר מצרים (דף קלז:).

ט) הנהגה בווהר (פר' ויחי דף רכו). איתא, אוליפנא מפרקין דרב ייסא סבא, בר נשי דזכי לבר בהאי עלמא, איבעי ליה לאמשכא עפרא על עינוי, ודא הוא יקרא דיליה, דהא אוקימנא דכתיב לא יראני האדם וחי, בחייהו

ו) כ"ה במס' שמחות (פ"א ה"ה). וכ"פ מרן בש"ע (סי' שלט ס"א). והוסיף (שם ס"ג), שצידוק הדין יש לאומרו עם יציאת הנשמה. והאבל קורע בגדיו כשמסיים ברכת "דיין האמת". וכתב הב"י (סי' שלט) בשם הרמב"ן בתוה"א ע"ז, כללו של דבר, כל שהוא משום עסקי המת אין עושים לו עד שתצא נפשו, כדי שלא תטרף דעתו עליו. וסיים ע"ז הריב"ש (סי' קיד), שמ"מ הבריאיים והחוזקים עושים קבריהם ותכריכהן לעצמם. וכתב ע"ז הב"י, ול"נ שכיון שהטעם כדי שלא תטרף דעתו עליו, היינו בדבר שאפשר לו להרגיש, אבל קבר הנחצב בביה"ק חוץ לבית, וכן תכריכין עושים. ע"כ. (ז) שו"ת הריב"ש (הנ"ל), רמ"א (סי' שלט ס"ה), וכ' בברכ"י, שבשעת הצורך שחוששים שהגוסס ימות, ולא יספיקו לקבורו, [כמו בערב הרגל] מותר לחפור ולמלא על הקבר בעפר. אבל כיסוי לבדו לא מועיל. וכ"כ בספרו שו"ת יוסף אומץ (סי' צ"ב). וכ"ז כשחופר לאיש פרטי, אבל בסתמא מותר לחפור, דדוקא לחולה דלא ליתרע מזליה, אסור.

ובס' עטרת אליהו כתב, אודות חפירת קברים לצורך נפטרים, שאפי' לדברי ר"י החסיד, אם חופרים את הקבר ומכסים אותו בנסרים יש להתיר, וכמ"ש בעיקרי הד"ט (אר"ח סי' יא אות יג). ובברכ"י (אר"ח סי' תקמו), כ' שמדבריהם נראה שאין לחוש כלל לדברי ר"י החסיד בזה. ומרן אאמ"ר כתב ע"ז: הנה בעיקרי הד"ט כ' לפקפק ע"ד הפחד יצחק, שאין זו דרך מוציאתנו מידי חשש סכנה דחמירא, וכמ"ש הב"ח, כיון שהקבר חצוב וחלול בלינת הלילה. ולא יהיה אלא ס"ס, יש להחמיר

י. המת בשבת אסור להזיז לו שום אבר [משום איסור מוקצה]. הילכך אין מעצימים עיניו של המת בשבת. (א)

יא. אף כהן מותר לו לעמץ את עיני אביו, לסוגרם או ליתן בהם עפר. (א)

יב. הרמב"ם כתב, שמנהג ישראל שגוזזים שערו. אך היום לא נוהגים כן. ונוהגים לנקות את הצפרניים של ידיו ורגליו, במזלגות קטנות, שלא יהא שום לכלוך בין הצפרניים, ורוחצים ידיו ורגליו שלש פעמים לסירוגין כדין נטילת ידים. (ב)

יג. במקומות שהחברא קדישא אינן מוצאים נשים יהודיות המוכנות לשמש כחברא קדישא לנשים נפטורות, מותר להפעיל נשים נכריות להתעסק בנפטורות להרחיצן ולטהרן, ולהלבישן תכריכים על ידי הנחיות מתאימות לכך. אבל אין להתיר לעשות כן על ידי חברא קדישא של גברים, ואפילו על ידי סדין נכון להמנע, כמו שאמרו חז"ל הרחק מן הכיעור והדומה לו. ואין ספק שמצוה וחובה להשפיע בדרכי נועם לארגן נשים יהודיות להתעסק בנשים נפטורות, על ידי הסברה נאותה ולהודיען גודל מצות גמילות חסד של אמת, וכמו שנהגו כן בכל הקהלות הקדושות. [ואם אין אפשרות להשיג אפי' נכריות לטהר את הנפטורות, אפשר לקוברן בלי טהרה בבגדיהן, וכדין הרוג]. (ג)

ג. היעב"ץ במו"ק כתב, שאין מעצימים עיניו. ומה שיש רוצים להקל בזה מחמת דברי הזוהר, הוא דבר תמוה וזר לעקור משנה שלימה בלי חולק. ויש נגדות ע"ז. ואין סומכים בהלכה על הזוהר נגד התלמוד.

יא. כי אפי' אם נאמר שאין זה נקרא לצורך המת, הרי פסק מרן (סי' שעג סעיף ה) בזה"ל: "כל אלו שמיטמא להם, היינו אפי' שלא לצורך, וי"א דדוקא לצורך". וכבר ידוע שהלכה כסתם. וכ"פ להדיא הש"ך בנקה"כ, שהעיקר להקל. ושכן המנהג. ועוד שבזוה"ק מוכח שיש צורך בזה למת.

והכל בו (הל' אבלות, ע"ב), כתב בשם כרם שלמה, שלא נכון לכהן לסגור עיני אביו, משום דהוי שלא לצורך, אבל בספר אבל יחיד כתב בשם מעשה בצלאל, שלפמ"ש הפת"ש, שמותר לכהן להיות בחדר אביו המת, אע"פ שיש אחרים שעוסקים עם המת, ה"ה שמותר לסגור עיניו. ע"כ. וכבר פסק מרן שאפי' שלא לצורך מיטמא לאביו.

יב. גשר החיים (ע"ב צח), ומי שצוה לבל יעשו לו בדיקה מבפנים, שומעים לו, ואין לעשות לו בדיקה מבפנים, כי רצונו זהו כבודו. (ירושלמי פ"ק דפאה ה"א דף ג:).

יג. בביצה (ו). מת ביו"ט ראשון יתעסקו בו עממין. וכתב הר"ן שם, איכא מאן דאמר דהיינו דוקא בקבורתו, אבל טלטולו ע"י ככר או תינוק והוצאתו לרה"ר מותר ע"י ישראל, דהא קיי"ל כב"ה (ביצה יב). שמתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא

לא חמאן אבל במיתתהון חמאן, ועיניו פקחן מההוא חיזו יקרא דחמא. הילכך אי זכי לבר, ברא קדים לשואה ידיה על עיניו, ולאסתמא לון, כדכתיב ויוסף ישית ידו על עיניו, דעיניו דחמא חיזו קדישא לא יסתכל בחיזו אחרא וכו', ויסתים עינא מן כלא על ידא דבריה דשבק בעלמא. ע"כ.

וכ"כ הארחות חיים ח"ב (ע"ב תקסד) וז"ל: כתב בה"ג, מת צריך לעמץ את עיניו, וסי' לדבר, ויוסף ישית ידו על עיניו. וכ"כ הכל בו (סי' קיד). וכתב בחכ"א (כלל קנו סי' ט), שהבן הבכור קודם לשאר אחיו להעצים עיניו, כמו שנאמר, ויוסף ישית ידו על עיניו. [והיינו שאנו נהגנו כן עם מרן אאמור' ולה"ה]. ואם אין שם בנים, העומדים שם יסתמו עיניו. (מעבר יבוק שפתי רננות פ"ט). ואין לתת עפר על גוף המת ותכריכיו.

י. פסק מרן בש"ע (סי' שיא סי"א), שהמת בשבת אסור להזיז לו שום אבר, הילכך אין מעצימים עיניו של המת בשבת. וכן שנינו במשנה (שבת קנא:).

אמנם בספר מלבושי יו"ט העיר על מנהג ק"ק קראקא שהיו מעצימים עיני המת בשבת. ואומרים שיש סכנה בדבר. כדמוכח בזוה"ק (ויחי, דף רכו). ואמר שאין למחות בידם, שאפשר שר"ש שמתיר מוקצה בשבת, מתיר בזה משום סכנה. אבל הא"ר (סי' שיא ס"ק כג) דחה דבריו, שאין כן דעת הר"ף והרמב"ם והרא"ש והש"ע, וגם נראה שהש"ס דידן פליג אזהר וס"ל דליכא סכנתא. ע"ש. ואפשר שאפי' לדברי הזוהר אם מעצימים עיניו של המת אחר השבת ליכא סכנתא.

יד. יש אומרים דאשה נדה שמתה, מותר לבעלה לטפל בטהרתה ובקבורתה, ולנגוע בה, ולהלבישה תכריכין, ואין בזה שום בית מיחוש. אולם הנכון להחמיר בזה כשיש נשים שיטפלו בה. (יד)

טו. אחר הטהרה שעושים למת, מלבישים אותו תכריכים של פשתן לבנים. ותפירתם תהיה בחוטי פשתן דוקא, בלי שום תערובת של מין אחר. (טו)

טז. תפירת תכריכין על ידי גוי, יש מי שהחמיר בזה לכתחלה, והתיר לתפור תכריכין על ידי מכוונה. ואם אי אפשר לתופרם על ידי ישראל, פשיטא דשרי לתופרם על ידי גוי. (טז)

יז. התכריכין לא יהיה בהן אימרא, או כיסים. (יז)

יח. מת שהלבישוהו תכריכין, ומחמת סיבה כלשהי, הסירו אותם ממנו, מותר להלבישם למת אחר. (יח)

מקץ, שכל נפטר שהלבישוהו בבגדי פשתן, בין באר"י בין בחו"ל, כל קטיגור עליו נהפך לסניגור, ואפי' תינוק שהיה אביו מוחזק שמתו לו בנים, תינוק זה שהלבישוהו פשתן בלבד ולא במין אחר, בטוח מכל אלו ע"י סגולה זו. ואם נתערב בו אפי' חוט אחד ממין אחר פוסל בו.

וכתב הרמ"א בד"מ (סי' שנב) בשם הנימוק"י (פ"ג דמ"ק), שכל העושה תכריכין נאים וחשובים למת, מכירים בו שהוא מאמין בתחיית המתים. ותע"ב. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תשטז, ובענין הפשתן ע"ש בעמ' תשיח במקורות].

(טז) בשו"ת דברי מליכאל ח"ו (סי' נב) החמיר בזה לכתחלה, אולם התיר לתפור תכריכין ע"י מכוונה. ובשו"ת הרב"ז שפראן ח"א (סי' קיד) כתב, שאם א"א לתופרם ע"י ישראל, פשיטא דשרי לתופרם ע"י גוי.

וכתב בספר מעבר יבוק (שפת אמת פל"ב), שנשים מתעסקות בצרכי המת בהכנת ותפירת התכריכין, ועליהן מוטלת המצוה הזאת. וע' בשו"ת ויצבור יוסף (סי' פג אות ג) שכתב, שנשים "נדות" לא יתפרו התכריכין. וכתב בגשר החיים (עמ' קב) שכן נוהגים.

(יז) הרוקה (סי' שטז), חכ"א (כלל קנו סי' ח), ובגשר החיים (עמ' קב).

(יח) כ"ב בשו"ת בית דוד (י"ד סי' קעב), וכיו"ב כ' הרשב"א בתשו' (סי' תקלז), שאם פינו את המת מקברו, מותר לקבור שם מת אחר. ודלא כמו שהחמיר בזה בשו"ת משפטים ישרים א' (סי' קי).

לצורך. ואיכא מאן דאסר ע"י ישראל, ולישנא דיתעסקו בו עממין הכי משמע, דמדלא קאמר יקברוהו עממין משמע שכל עסקיו יהיו ע"י עממין דוקא. ע"כ. גם ה"ה (בפ"א מהל' יו"ט הלכה נג) כתב, דהמחזור הוא שביו"ט ראשון אין ישראל מתעסקים בו כלל, ואפי' לטלטלו, אלא מה שמותר בו בשבת, ועממין מתעסקים בו אפי' לא נשתהה וכו'. וכ"ד הרמב"ן. ע"כ. ונראה מדבריהם שגם רחיצת וטהרת המת נעשית ע"י העממין. ולמדנו מכ"ז, שיש מגדולי הפוסקים הסוברים דאפשר לעשות הרחיצה והטהרה ע"י גוים, במקום שא"א לעשות ע"י ישראל. ולפי"ז כשאין נשים יהודיות המוכנות לגמול חסד של אמת לנפטרות, והרי ע"י אנשים א"א לרחוץ ולטהר את הנפטרות, כדקי"ל (פ"ב משמחות, וש"ע סי' שנב ס"ג) האיש אינו כורך ומקשר את האשה וכו'. וכתב הש"ך, דה"ט משום הרהור. אבל באשה ליכא הרהור כ"כ. הילכך יש לעשות את הרחיצה והטהרה של הנשים ע"י נשים נכריות, ולא ע"י אנשים. [ילקו"י אבלות עמ' תשטז]

(יד) כ"ב בשו"ת שמש צדקה חיו"ד (סי' סד). וכן העלה בשו"ת בית יצחק (ח"ב מו"ד סי' יח אות ב.). [שם עמ' תשיז]

(טו) במ"ק (כו:), איתא, "בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו עד שהיו קרוביו מניחים אותו ובורחים, עד שבא ר"ג ונהג קלות ראש בעצמו, ויצא בכלי פשתן, ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן". ומלבד זה יש סוד בלבישת בגדי פשתן, כמ"ש בילקוט ראובני (פ"ר

יט. ישראל שנהרג בידי עכו"ם, קוברים אותו בבגדיו כמו שמצאוהו בלא טהרה ובלא תכריכין, וכורכים עליו סדין של פשתן מלמעלה. (נהר מצרים, הל' אבלות אות סב). ואפילו מנעל שברגליו לא יחלצו ממנו. וכן עושים לאשה יולדת, שמתה כשהיא שופעת דם, שקוברים אותה בבגדיה. וכן למי שנפל מן הגג ומת. (ט)

כ. מותר לעשות תכריכים למת מכלאים. אפילו לקוברו בהם. דכיון שמת אדם נעשה חופשי מן התורה ומן המצוות. (כ)

כא. מי שמת מפני הקור והשלג, פושטים את מלבושיו ומטהרים אותו ומלבישים אותו תכריכין, כיון שאין בגופו פצעים וחבורות שמוציאים דם. וכן מי שנטבע במים בבגדיו, פושטים בגדיו ומטהרים אותו ומלבישים אותו תכריכין. (כא)

כב. מי שיש לו פצעים וחבורות שמוציאות דם באחד מאיבריו, מטהרים אותו כשאר המתים בכל גופו, זולת האבר ההוא, שיזהרו שלא לרחוץ המקום ההוא בלבד. (כב)

לקוברו, ור"י לטעמיה, דאמר ר"י מאי דכתיב (תהלים פח) במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצוות. ע"כ. ומרן בש"ע (סי' שא ס"ז) פסק, דמותר לעשות תכריכי המת מכלאים, ואפי' לקוברו בהם מותר. וכ"כ עוד בסי' שנא. ואמנם הב"ח שם כתב, דאין לקוברו בבגד כלאים כל שניכר הכלאים בבגד. אך לדעת מרן אין בזה איסור. [ילקו"י שם עמ' תשיח]. **(כא)** ז"ל מרן בש"ע (סי' שסד ס"ד): אם מצאו ישראל הרוג, יקברוהו כמו שמצאוהו, בלא תכריכין, ולא יחלצו בו אפילו מנעליו. הגה: וכן עושין ליולדת שמתה, או למי שנפל ומת (מהרי"ל סימן ס"ה). וי"א שמלבישין אותם למעלה מבגדיהם, תכריכין (הגהמ"י בשם ר"י מדורא). ונהגו שאין עושין להם תכריכין כשאר מתים, רק קוברין אותן בבגדיהם, ולמעלה מהם סדין, כשאר מתים. וע"ש בב"ח (סי' שסד). וע"ש בפתחי תשובה בשם תשו' חינוך ב"י (סי' צ"ה) במי שנטבע בנהר ר"ל והורה לטהרו ולהלבישו תכריכין, ואף אם יצא דם ממנו לאחר מיתה. ומעשה שהיה קול רעם והמית לאחד, והסכימו הגאונים מהר"ר אפרים ומהר"ר ישעיהו בעל של"ח ז"ל באם נמצא רושם מכה וחבלה בגופו, דאפקי דמים, אזי נדון כהרוג. ובאם לאו הוא כשאר בני אדם.

(כב) הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' קז) כתב, שלא מצאנו בפוסקים לקבור מת בלי טהרה, אלא דוקא הרוג, או שנפל מן הגג ומת מיד, דחיישי' לדם הנפש שיוצא ממנו שצריך קבורה. ברם שאר מתים בחולאים שבאו עם מכות ופצעים אע"פ שמוציאים דם, מטהרים אותם, ומלבישים אותם תכריכין ועכ"פ מי שיש לו פצעים וחבורות שמוציאות דם באחד מאיבריו,

(יא) כ"פ מרן בש"ע (סי' שסד ס"ד), שישאל הרוג קוברים אותו בבגדיו בלא טהרה ובלא תכריכין. ומקורו מהגמ"י קושטא (פ"ד מהל' אבל הכ"א), והרמ"א בהגה כתב, שכן עושים ליולדת שמתה, או למי שנפל מן הגג ומת. וכ"ה בשו"ת מהרי"ל (סי' סה) אודות אשה שנפלה מן הגג ומתה, שהורה מהר"ש שאם יוצא דם ממנה אין לטהרה. והכנה"ג (סי' שסד הגב"י אות ט) תמה על הרמ"א, שהרי מהרי"ל כתב להיפך, והעתיק כל תשובת מהרי"ל הנ"ל. ונראה שיש לחלק בדבר, שהרמ"א מיירי כשהיולדת מתה עם לידתה בעת שהדם שותת ממנה, והמהרי"ל מיירי ביולדת שמתה אחר כמה ימים מיום לידתה, שכבר פסק הדם ממנה. וכיו"ב כ' הב"ח על אשה שנפלה מן הגג ומתה, שאם יוצא ממנה דם אין לטהרה אלא יקברוה בלבושיה. ושכ"פ בתשו' מהרי"ל. אבל אם מתה מחמת הנפילה לאחר כמה ימים, וכבר פסק הדם ממנה, מטהרין אותה כמו כל אדם, ומלבישין לה תכריכין כשאר כל אדם. ושכן הדין ליולדת.

גם בעיקרי הד"ט (סי' לה א"י) כתב, שיוולדת שלא פסקו דמיה קודם שמתה, קוברים אותה בבגדיה, אבל אם פסקו דמיה הרי זו כשאר כל נשים. (שמ"ש צדקה סי' נח).

(כ) במשנה (פ"ט דכלאים מ"ד) תכריכי המת אין בהן משום כלאים. ובגמ' נדה (סא:) אמרו, ת"ר, בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לעובד כוכבים וכו', אבל עושה ממנו תכריכין למת. אמר רב יוסף, זאת אומרת מצוות בטלות לעתיד לבוא. א"ל אביי וכו' והא אמר רבי מני א"ר ינאי, לא שנו אלא לספדו, אבל לקוברו אסור. א"ל לאו איתמר עלה אמר רבי יוחנן, אפי'

כג. הרוג שהיה צריך להקבר בבגדיו שנרצח בהם, וטעו והפשיטו את בגדיו, והלבישוהו תכריכים ונקבר בהם, ואחר כך הרגישו בטעותם, מותר לפתוח הקבר ולתת שם את בגדיו המגואלים בדם. (כג)

כד. כאשר צריכים להוציא הוצאות גדולות לקבור את הדם של המת ביחד עם גופו, רשאים לקבור הדם במקום אחד והגוף במקום אחר. (כד)

כה. אין לנשק את בנו המת משום סכנה, ואף במת אחר, דחמירא סכנתא מאיסורא. (כה)

כו. שכיב מרע שאמר תנו מאתים דינר לבניו של שמעון, אין לתת מאתים דינר לכל אחד מהבנים, אלא יתנו סך הכל מאתים דינר והבנים יחלקו סך זה בשווה. (כו)

בנשיקה, היו משה ואלעזר מנשקים את אהרן, משה על לחיו האחד ואלעזר על לחיו האחר. והכי איתא בירושלמי (ספ"ב דשבח), מעשה בר"א שהיה גוסס בער"ש סמוך לחשכה, כשנסתלקה נשמתו, נכנס ר' יהושע והיה מגפפו ומנשקו. ובזוה"ק (האוינו, דף רצו:): איתא, שאחר פטירת רשב"י קם ר' אלעזר בנו ונישק את ידיו.

וכ"ז שלא כמ"ש באוה"ח (פר' ויחי) וז"ל: וישק לו, פירוש לו נשק, אבל לא נכון לעשות כן למת אחר, כי המת גדוש בטומאה, והוא אבי אבות הטומאה, וטומאתו בוקעת ועולה עד לרקיע, ותפגם הנפש הנושקת. ותנא דמסייע ליה לאסור בכל מת, והוא בפ"י רבינו אפרים עה"ת (פר' ויחי) וז"ל: קבלה מפי ר"א בן רבי יהודה, שסכנה היא לנשק את המת, לפי שכשהוא מנשקו, המת מחבבו ומוליכו לבית עולמו. ע"כ. וכן בפ"י הרוקח (פר' ויחי) איתא, וישק לו, כל המנשק מתים, מתים בניו. וצ"ע. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' תמ).

כז ע' בגמ' ב"ב (קמג). וז"ל מרן בש"ע (חור"מ סי' רנג סכ"ד): שכיב מרע שאמר נכסי לפלוני ולבניו, חולקים, אותו פלוני נוטל מחצה, וכל הבנים מחצה. ובס' חידושי הגרשוני (חור"מ סי' רנג) הסתפק, בראובן שאמר תנו מאתים דינר לבניו של שמעון, האם יתן מאתים לכל אחד, או לכולם יחד מאתים. וע' תוס' חגיגה (ג. ד"ה חרש) שהביאו דברי הירושלמי, רבי יוחנן בעי, חרש באזנו אחת מהו, אמר ר' יוסי בר בון פלוגתא דר' יוסי ורבנן, דתני ר' יוסי, ולבני אהרן תעשה כותנות, רבנן אמרי שתי כותנות לכל אחד, ר' יוסי אומר אפי' כותנת אחת לכל אחד ואחד, ה"נ רבנן אמרי נגד כל ישראל באזניהם, שתי אזנים לכל אחד, ור' יוסי אמר און לכל אחד ואחד. ע"כ. וה"נ לרבנן מאתים לכל אחד ואחד, ולר' יוסי די במאתים בין כולם. וראה בשו"ת יבי"א ח"ח (חור"מ סי' ה), שהעלה שיד בעל

מטהרים אותו כשאר המתים בכל גופו, זולת האבר ההוא, שיוהרו שלא לרחוץ המקום ההוא בלבד. **כח** כתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קיב), שבדואי מותר לפתוח הקבר לצורך זה, כיון שהוא לכבוד המת עצמו, ולא גרע מדין פינוי המת כדי לקבורו בקברות אבותיו. וכיון שהמנהג לקבורו עם בגדים המגואלים בדם משום שיש להסתפק בדם הנפש, ובפרט אם ידוע שיצא ממנו דם לאחר מיתתו, הרי דמו כבשרו.

כט ואין להשיב ע"ז ממ"ש הפת"ש (סי' ססד סק"ז), שאין לפתוח הקבר להלבישו מה שחסר מן התכריכין, מטעם חרדת הדין. דהתם לא חסר אלא מלבוש אחד מן התכריכין, ואין הדבר אלא משום מנהג, אבל בני"ד שהוא משום ספק "דם הנפש", ש"ד לפתוח הקבר לתת שם את בגדיו. והנכון שיפתחו עד הלכנים שמעל גוף הנפטר.

כ מעשה באדם שקרה לו אסון בלונדון, ונפל ממכונית ונהרג, ויצא מגופו דם רב אשר נבלע בחול, והחול שעם הדם שוקל כמאתים קילו גרם, ובני המשפחה מוליכים את ההרוג להקבר באר"י, וטירחא גדולה והפסד מרובה לקחת גם את החול והדם לקבורה בא"י. מותר לקבור את החול והדם במקומו, כדי שלא יצטרכו להוציא ע"ז הוצאות גדולות. כי מן הדין אין חיוב לקבור את דמו דוקא במקום שקוברים את הגוף, כדמוכח במד' איכה (פרשה ד), תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, מדבר ביאשיהו, שכל רביעיות דם שיצאו ממנו היה ימיהו הנביא נוטלם וקוברים, שנאמר, ויקבר "בקברות" אבותיו. (חשב האפוד ח"ג סי' נז).

כ צוואת ר"י החסיד (אות ד), משום סכנה, שלא ישאר לו אפי' בן אחד. ולכאורה נראה שאין להחמיר בזה אלא כשהוא מנשק את בנו או בתו שמתו, אבל מת אחר, וכ"ש כשהוא צדיק ות"ח לית לן בה. כדאיתא בילקוט שמעוני (פר' מסעי רמז תשפו), שאחר שמת אהרן

כז. ראוי לכל אחד שלפני פטירתו יסדר צוואה בכל עניניו. ובפרט אם הלוח או הפקיד אצל אחרים, או הפקידו אצלו. ואמנם אם חוששין שאם יגידו לו שיצווה לביתו תיחלש עליו דעתו ויחמיר מצבו, לא יאמרו לו כן. (כז)

כח. ראוי לכל אדם לצוות את בניו ואת אחריו ללכת בדרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולהורותם הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. והחכם יכתוב צוואה לבניו על פי מה שמכיר מעלתם, ולא יכביד עליהם בדבר שחושש שמא לא יקיימו. שמצינו שיותר מקפידים ומענישים מן השמים על העובר על צוואת אביו ממה שעובר על דברי תורה ויהיו מוסיפים פשט וחטאה ח"ו. כמו כן ראוי שיחלק נכסיו בסדר נאות, על מנת שלא תישאר אחריו קטטה ומחלוקת, ויחיו לאחר מותו באהבה ואחוה ושלום, ויקיימו בניו: "מכבדו בחייו ומכבדו לאחר מותו" על ידי קיום הצוואה. (כח)

סימן שלט - דיני מים שבשכונת המת

א. המנהג לשפוך את כל המים שאובים שבשכונת המת, ומים אלה אסורים בשתיה. ומנהג זה יסודתו בהררי קודש ואין להקל בזה. וכל החומרות שהוסיפו בזה האחרונים, כגון להצריך לשפוך אף את המים הרחוקים יותר מג' בתים מביתו של המת, יש להם על מי שיסמוכו. (א)

ב. אם בטעות אפו או בישלו במים ההם, ובבית של המת היו מים שאובים, והיא סעודת מצוה או לכבוד סעודת שבת ויום טוב, יש להקל, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. (ב)

(ש"ך וט"ז). וי"א שמלאך המות משפשף את סכיניו במים שהיו באותו בית, אחר פטירת המת. ובשם התשב"ץ כתבו: שכאשר מתה מרים הנביאה פסק הבאר, על כן אנו מרמזים שגם הנפטר היה חשוב, ובדין הוא שיפסק המים בשבילו. ומצאו רמז לזה בתורתנו "ותמת שם מרים ותקבר שם, ולא היה מים לעדה", כי שפכו המים. ועוד טעם, שהוא משום טומאה וטהרה. ומנהג זה מוזכר באו"ז (הל' פסחים סי' רמ), ועוד ראשונים, ובב"י וש"ע (ס"ס שלט) ובאחרונים. והובא ביבי"א א' (י"ד ר"ס כג). [ילקוט אבילות עמ' צה].

(ב) בשו"ת בית דוד (י"ד סי' קסא) כתב, שלפי טעם התשב"ץ נראה לאסור אף בדיעבד, ודייק כן מהמרדכי. וכ"כ בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' קטז) במים של מצות לשאר ימי הפסח, והורה לשפכן, דדוקא למצת מצוה שיוצא בה בלילה הראשונה התיירו, דשומר מצוה לא ידע דבר רע. אבל לא בשאר מצות. וע' ביבי"א ח"א (חי"ד סי' כג), שהעלה להקל אף בהפסד מועט. [שם עמ' צח].

השטר על התחתונה, ויתנו מאתים לבניו של שמעון. [ילקוט אבילות עמ' פט].

(כז) ע"פ הגמ' בגיטין (סה:) כשהוציאו את גניבא להריגה אמר תנו ארבע מאות זוז שאני חייב לפלוני. ע"ש. וכ"ה בש"ע (שלה, ס"ז), ואומרים לו שיתן דעתו וכו', ואל יפחד מפני זה מהמות. ע"כ. ומשמע שאם מפחד מפני המות, אל יגידו לו כן. וכתב בס' חסידים (סי' תשיט), כשאדם חולה אל יבטיח עצמו לומר הוא יבריא וירפא וא"צ לצוות, אלא יאמר עתה בידו ליתן ולצוות ולדבר שמא ימות פתאום. ע"כ. ומ"מ יש לפייסו ולומר לו שע"י הזכרת האש, אין הפה נשרף, וכמ"ש בס' מעם לועז (בראשית עמ' שמו) [שם עמ' פט].

(כח) פלא יועץ (ערך צוואה).

(א) מעם המנהג לשפוך המים שבשכונת המת, י"א שהוא כדי שידעו הכל שיש שם מקרה מות, ולא יהיה צריך לומר בפיו, ויהיה מוציא דיבה. (ארהות חיים). וי"א הטעם, כי מלאך המות מפיל במים טפת דם מן המת.

ג. מים שבשכונת המת שנשפך מהם לתבשיל ויש בו ששים לבטלם, התבשיל מותר, ואם אין ששים יכול להוסיף על התבשיל עד כדי שיעור ששים ולבטלם. (ג.)

ד. שכונת המת שאמרו, שני בתים מכל צד של בית המת, הסמוכים זה לזה מימין ומשמאל. ואם יש דרך רשות הרבים מפסקת בין הבתים, הבית שמעבר לרשות הרבים אינו צריך לשפוך המים שבו. (ד.)

ה. אין להחמיר על הקומות העליונות והתחתונות לשפוך מימיהם, אלא רק על הבתים שבאותו מפלס עם הבית של המת. (ה.)

ו. בהמה ששתתה ממים שהיו בשכונת המת, ואחר כך נשחטה, מותרת באכילה. (ו.)

ובם' מסגרת השלחן (דף קסז ע"ג) כתב, שכל הבתים שהם תחת הגג, כבית אחד חשיבי. ונראה שזהו לחוש לדברי הרד"א ששפיכת המים היא משום טומאה וטהרה, להזהיר את הכהנים שלא יבואו לידי טומאת המת, ומש"ה ס"ל שכל שהם תחת גג אחד כבית אחר חשיבי. אך אין הכרח לזה, שי"ל שהטעם הוא כדי להודיע ולפרסם הדבר ולא יהיו בכלל מוציא דבה הוא כסיל, או משום סכנת מלאך המות. וע' בזכרונות אליהו מני (עמ' פז סוף אות טו), שכתב ע"ד המסגרת השלחן, שלא זכה להבינם. [חזו"ע אבלות].

ו) בשו"ת פני מבין (יו"ד סי' שכח), כ' להביא ראייה להתיר ממ"ש הפוסקים רמז לשפיכת המים ממרים, דכתי' ותמת שם מרים, ולא היה מים לעדה. ובמדרש אמרו ולא היה מים לעדה, אבל לצאן ובקר היה, הרי שהניחו המים לבהמות שישחטום אחר מעל"ע. ועכ"ז קשה להתיר, הואיל ובשד"ח הביא בשם כמה פוסקים לאסור אף כשבישלו במים אלו, דהוי מילי דסכנתא. ע"כ.

אך יש להעיר בראייתו מהגמ' (כ"ב יז.) דמרים מתה בנשיקה, וא"כ אין שייכות למלאך המות שם, ולא הובאה ראייה זו אלא לד' הסוברים שהוא מטעם מוציא דיבה הוא כסיל. משא"כ לדברי האומרים דה"ט משום מלאך המות, אין לזה שום סמך ממרים. ועוד דאין זה אלא רמז בעלמא, שהרי א"צ לשפוך אלא בשכונת המת, ומחנה ישראל ג' פרסאות. ולד' למ"ש בב"ק (קטו:) שלא יתן מים מגולים לפני בהמתו, והיינו משום סכנה שישחטנה אח"כ, כפרש"י שם, דשאני ארס נחש דמקלא קלי. ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' סא) כתב ע"ד הפני מבין, שהוא דבר זר לאסור כל הבהמה משום כך. [חזו"ע אבלות].

ג) בברכ"י (סי' שלט סק"י) הביא שהרב בית יהודה לאסור כשאפו פת במים הללו, וכתב, שאם נפלו לתבשיל לפמ"ש הט"ז ובית יהודה דבמידי דסכנה לא מהני ששים, יש להחמיר ולאסור הכל. וכתב ע"ז בשו"ת יבי"א ח"א (יו"ד סי' כג אות ו) דהיאך אפשר להחמיר כ"כ, ולחשבה כסכנה קבועה, אחר שהרמ"א (סי' תנה) והאחרונים הקילו ללוש מהם אף לשאר מצות שאינם מצוה כ"כ. ואף שהט"ז אוסר תערובת בשר ודגים, וס"ל דלא בטלי בששים, דבמידי דסכנה חמיר טפי, ביבי"א ח"א (סי' ד), העלה להקל. [ילקו"י עמ' צז].

ד) שפיכת המים "שבשכונת" המת, כ"ה לשון הארחות חיים והכל בו, והש"ע. אבל האבודרהם (ירושלים תשכ"ג, עמ' שעא) כתב, שנהגו לשפוך המים בבית שמת שם המת. וכתב הט"ז, דמ"ש בש"ע "שכונת" המת, לא נתבאר שיעורו, אלא שבכתובות (כח.) כתבו התוס' דשכונה היינו ג' בתים, כדאמרי' בספ"ק דע"ז (כא.). ובנקה"כ כתב, מיהו י"ל דהכא קרי שכונה מי שהוא שכן ממש. וכן נוהגים. ובשו"ת בית דוד (יו"ד סי' קס) כתב ע"ד הט"ז, דהיינו ב' בתים מכל צד עם הבית של המת עצמו. וכ"כ להקת אחרונים.

גם הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת קמא (סי' קב) כתב כן מדנפשיה, שכל שדרך רה"ר מפסקת בין הבתים, לא הוי בכלל שכונה, וא"צ לשפוך המים. ע"כ. [חזו"ע אבלות. ילקו"י אבלות צה].

ה) הנה בשבט יהודה (סי' שלט) כתב, שהמנהג הוא שהבתים שנמצאים בהיקף של בית המת, שופכים את המים, אבל לא היקף העליון והתחתון, ואין למחות בידם, מכיון שכבר הוחזקו במנהג זה. ע"כ.

ז. המים שמכונסים בבורות אין לחוש בהם למים שבשכונת המת, הואיל ומחוברים הם לקרקע. ואף המים שבחביות גדולות שעל הגג, הואיל ומחוברים הם לקרקע דרך הצנורות, אין לחוש בהם למים שבשכונת המת, ומותרים בשתייה. וכן מים שבדוד שמש ובולר חשמלי, אפילו אינם חמים, אין לחוש בהם משום מים שבשכונת המת. וגם המים הנמצאים בצינורות הבתים, ובברז, אין להחמיר בהם כלל. [ויש שמחמירים ופותחים את הברז לכמה זמן לשפוך מעט מהמים].^(ז)

ח. בעלי בריכה אינם צריכים לשפוך המים שבבריכה שבשכונת המת.^(ח)

ט. יש מקומות שנהגו ששופכים המים שבשכונת המת דוקא אם היו מתחת לקורת הגג, אך במים ששהו מתחת לאויר הרקיע אין בהם האיסור, והנח להם במנהגם זה.^(ט)

י. אם כיסו וחתמו הכלי של המים, הנמצא בשכונה שמת בה מת, קודם שימות המת, אין בהם חשש, וכל שכן אם היו חמוצים, וכיוצא בזה.^(י)

יא. מלח בשכונת המת, אין צריך להחמיר לזורקו, אף שהמלח בא מהמים.^(יא)

יב. מרק מבושל הנמצא בשכונת המת, אין לאוסרו, וכל שכן אם היתה הקדרה מכוסה בזמן שמת המת. וכן מי סודה ושאר משקאות קלים, כמו קולה, או בירה ומיץ וכיו"ב, אין לשופכם, ומותרים בשתייה. וכן קוביות קרח וכדומה.^(יב)

הטעם המשובח מכולם, ולפ"ז מיושב מנהג המקומות שנהגו שלא לשפוך המים שהם תחת אויר הרקיע. שתחת אויר הרקיע אין שום איסור טומאה לכהנים אלא תחת אהל. [חזו"ע].

(א) בשו"ת משיב דברים (יו"ד סי' רטז) היקל במי סודה שבשכונת המת, כשהם נמצאים בתוך צלוחית סגורה וחתומה (בקבוק סגור). ובשו"ת בית דוד (יו"ד סי' קסא) התיר אפי' מים רגילים שבשכונת המת אם הם צרורים וחתומים. ובשו"ת כנף רננה (או"ח סי' לג) הביא הוראת גאון אחד שפסק להתיר מטעם שהיה צרור וחתום, ולית להו רשותא, וכתב לפקפק ע"ז. [ילקו"י אבלות עמ' צו].

(א) בשו"ת ויקרא אברהם (דף קכה ע"ד) כתב, שבעירו נהגו לשפוך המלח שנמצא בבית המת, ונתן טעם לזה לפי שהוא מבריית המים, והו"ל כמים ממש. וכתב עליו בשו"ת יבי"א ח"א (דף רמה:), דלא יעשה כן במקומותינו, והבו דלא להוסיף עלה. [ילקו"י אבלות עמ' צו].

(ב) בזבחי צדק ח"ב (סי' לא) כתב לדייק מדברי הבית דוד שכתב, שא"צ לשפוך המים עם המלח, שאין מלאך המות מנחם חרבו בהם, משום שיש בזה הפסד ממון, שלפ"ז ה"נ מים חמים א"צ לשפוך. ובהג' דעת קדושים כ', שכל שיש למים שם לווי לא הוי בכלל האיסור, ולכן א"צ לשפוך מים ורתחים.

(ז) כ"כ בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' רסא). ויש לצרף הדעה המקילה במים צרורים וחתומים (ראה הערה ד) וגם סברת ספר ירך אברהם דכל שיש מים בבית המת עצמו, מלאך המות לא ישפוש סכיניו בבית של אחרים. וכן הורה למעשה מהר"ש סלאנט ז"ל. וכ"כ מהר"ש אלפאסי במשחא דרבותא (דף יד ע"ד) שמים מרובים המכונסים ומחוברים לקרקע לא החמירו בהם חכמים, כי אין שליטה למלאך המות אלא בתלושים. [ילקו"י אבלות עמ' צה].

(ח) מטעם המבואר בסעי' הקודם, וכ"כ בשו"ת חיים ביד (ר"ס קיג) שיש להקל גם בבריכה שיש בה מים מרובים. ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ב (חיו"ד סי' יג) הביא בשם הגר"ש הדאיה (אבי הרה"ג המחבר) דחביות גדולות שבהם מים מרובים, אין לאוסרם בשתייה, וכ"ש אם היא בריכה ללא קירוי. [חזו"ע].

(ט) כתב הכנה"ג (סי' שלט הגב"י אות ט), והברכ"י (סק"ה) דחו מנהג זה. והרב שלחן גבוה (סק"ב) כתב ע"ז, שגם בסאלוניקי שהיא עיר ואם בישראל המנהג להקל. ונראה דס"ל הטעם שהדחת הסכין של מלאך המות אינו מדיח אלא במקום מוצנע, אבל מה שהוא תחת אויר הרקיע שהוא מקום מפורסם אינו מדיח.

גם בשו"ת נשמת חיים ברלין (חיו"ד סי' רו אות ד) כתב, שהטעם שכתב האבודרהם ששפיכת המים הוא משום טומאה וטהרה, שיזהרו הכהנים מטומאת מת, הוא

יג. מים שהיו חמים בשעת פטירת המת, וכן מי צימוקים מותרים. (ג.)

יד. וכן תרופות ומשקים העומדים לרפואה, אין צריך לשופכם. (ד.)

טו. כשם שנתינת ברזל בתוך המים מועילה להציל בשעת התקופה, ואין רשות למזיקים לשלוט על המים, כך מועילה לענין מים שבשכונת המת, שאם נתנו ברזל בתוך המים, לפני שנפטר המת, אין רשות למלאך המות לגרום נזק למים ההם. (טו.)

טז. מים שבשכונת המת לא אסרו אותם אלא לשותם, אבל לרחוץ בהם פניו, ידיו ורגליו, אין לאסור, וכן אם עשה בהם נטילת ידים, עלתה לו הנטילה. והוא הדין שמותר לכבס הבגדים ולהדיח הרצפה במים אלה. (טז.)

יז. אם אירע שנפטר מת בשבת או ביום טוב, אין צריך לשפוך את המים שבשכונת המת. ואף אין צריך לשפכם במוצאי שבת. (יז.)

יח. מת שנפטר בבית החולים, או בבית אחר, והביאו אותו אל ביתו, אין צריך לשפוך המים. (יח.)

יט. מת שנהרג על ידי אדם, אין צריך לשפוך המים שבשכונת המת, כי אין מיתתו על ידי מלאך המות, כמבואר בזהר (פרשת וירא דף קיד.), ואין כאן חשש סכנה. (יט.)

(טו) הנה מרן הב"י (או"ח סי' תנה) ה"ד המרדכי, שאין לשפוך המים שלנו המוכנים למצת מצוה, וכתב ע"ז הרמ"א בד"מ, שכ"כ מהר"א טירנא בספר המנהגים. ומ"מ טוב להניח שם ברזל או להחתימם במפה. ע"כ. ומוכח שברזל מועיל גם לענין המים שבשכונת המת. [חזו"ע].

(טז) כ"ב בפתחי תשובה (סי' שלט). ובשו"ת רב פעלים ח"ב (י"ד סי' לו) התיר לכבס בהם, אפי' חימום אחר פטירת המת. ואפי' במקום שנהגו שלא לכבס במים שבשכונת המת, במים חמים יש להקל. [ילקו"י עמ' צה].

(יז) כ"ב בתוספת שבת (סי' ריא סק"ו) בשם תשובת שמש צדקה, דאם יש מת בשבת אין לשפוך המים. והובא בהגהות רעק"א כאן.

ודע שההיתר במים שבשכונת המת שנפטר בשבת, הוא נמשך גם במוצ"ש, ולימי החול. וכ"כ בטוב טעם ודעת קמא (סי' קכ). [ילקו"י אבלות עמ' צט].

(יח) כ"ב בשו"ת חבלים בנעימים ח"ב (סי' ע), שפשוט הדבר שא"צ לשפוך המים, אפי' בביתו של המת.

(יט) כן העלה בשו"ת ידי דוד קראסו (סי' קג), וכ"ה בזהר (פר' ויגש דף רי:). וע"ע בפי' רש"י (תענית יא. ד"ה מיתה משונה) וז"ל: מיתה משונה "כגון מת בחור וברעב וכל מיתה שאינה ע"י מלאך המות כדרך כל אדם שמת על מטתו". וא"כ בנהרג אין לחוש לסכנה כלל. [חזו"ע]

ובשו"ת טוב טעם ודעת ח"א (סי' רעט) כתב טעם אחר למים ומלח שא"צ לשפכם, מפני שאינם ראויים לשתיית אדם. והאחרונים נתנו טעם אחר משום הפסד ממון ושם לווי. ובבא"ח (פר' פנחס אות י) כתב, והא דמים נאסרין ה"ד אם היו המים לבדם, אבל אם בשעה שמת המת היה שרוי במים אוכלים, אין נאסרין, דכל מידי דאית ביה פסידא אין מלאך המות עושה שם נזק. [ילקו"י אבלות צו. יבי"א ח"א יו"ד סי' כג אות ז].

(יג) עיין בשו"ת בית דוד (י"ד סי' קסא), ובשד"ח (מע' אבלות אות קמו), ובתשו' זב"צ הנ"ל. ושם דייק מדברי הבית דוד שא"צ לשפוך מים חמים, ושכ"כ בס' ירך אברהם לדברי הבית דוד. אולם הרב ירך אברהם גופיה ס"ל דבכל מידי דאורחיה הוא, לא איכפת ליה למלאך המות מהפסד ממון. וא"כ מים חמים אסורים. ובשו"ת רב פעלים ח"ב (י"ד סי' לו), התיר במים חמים רק לרחיצה וכיבוס. אולם בבא"ח (שי"ב פר' פנחס אות י) התיר בסתם במים חמים. [חזו"ע].

(יד) כ"ב בשו"ת האלף לך שלמה (י"ד סי' שטז) שא"צ לשפוך אלא מים פשוטים ששותים ומבשלים מהם, ונעשים גם לרחיצת ידים והדחת כלים, אבל משקים שאין עומדים לכך אין להחמיר בהם, ולכן משקים שהם לרפואה אין מלאך המות מדיח סכיננו מהם. [ילקו"י אבלות עמ' צו].

כ. מי שנהרג מחמת שנפלה עליו מפולת ח"ו, או תאונת דרכים וכל כיוצא בזה, אין צריך לשפוך המים שבשכונת המת. (כ)

כא. מי שאיבד את עצמו לדעת, אין צריך לשפוך את המים שבשכונת המת. (כא)

כב. תינוק שנולד חי, אפילו חי שעה אחת, ואחר כך מת, צריך לשפוך המים שבשכונת המת. אבל אשה שהפילה נפל אין צריך לשפוך המים. אך תינוק שנחנק בשינה בחיק אמו, אין צריך לשפוך המים. (כב)

כג. גם במת עכו"ם טוב לשפוך המים שבשכונת המת, ואם יש סניף נוסף להתיר, יש להקל. (כג)

כד. מי שטעה ובריך על המים שבשכונת המת, ולפני שטעם אמרו לו שאלו מים שבשכונת המת, יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, וישפוך השאר. (כד)

כה. "מים שלנו" שהונחו לשם מצות מצוה, ומת שם מת אין לשפוך מים אלה, דכיון שהם בשביל מצוה, יש להקל, דשומר מצוה לא ידע דבר רע. ואפילו אם אופה במים אלה מצה לכל שבעת ימי הפסח, יש להקל להשתמש במים אלה, ואין צריך שיהיו דוקא למצה שמורה שהיא מצוה חיובית. (כה)

כו. אף שלכתחלה אין להשאיר אוכלים באוהל המת היכא דאפשר בנקל, מכל מקום אין שום איסור לאכלם בדיעבד אם היו גלויים בחדר שמת בו המת. ואסור לאכול בפני המת אפילו אכילת עראי, אלא יאכל בחדר אחר, או שיפרוס מחיצה ויאכל שם. ואם אין לו סדין או שמיכה למחיצה, ואין לו אפשרות לאכול בחדר אחר, יסב פניו מהמת ויאכל. וכן אין לעשן סיגריה ליד הנפטר. (כו)

מזהוה"ק (פרי נח דף סג) שגם מתי דור המבול נמחו ע"י מלאך המות. אמנם כמה מהאחרונים פסקו להקל במת גוי, ומהם: בספר יהושע (סי' שפג), המהרש"ק, ובשו"ת שם משמעון (חידו"ס סי' ד) בשם רבי אשר קובו, שהראה לו תשובה כת"י ממהר"א אלגראנטי, שקבלה בידינו מרבותינו הקד' שמלאך המות של הגויים הוא מלאך מיוחד להם, ובודאי שאינו משפשף במים של ישראל. ע"ש. ומיהו נראה דלכתחלה יש להחמיר. [ילקו"י אבלות עמ' צד].

(כז) ספר החסידים (סי' תנא). וכ"כ בכנה"ג (סי' רד) שאם בריך על מים ושמע שיש מת בעיר, ישתה מעט, וישפוך השאר. [ראה באורך בילקו"י אבלות עמ' צט].
(כח) שו"ת יבי"א ח"ג (י"ד סי' ז אות ג), וח"א (י"ד סי' כג). [ילקו"י עמ' צח].

(כט) בנמ' ברכות (יז:) מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש וכו', ובגמ', מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר, ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו, ואם אין לו בית חבירו, עושה מחיצה ואוכל, ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל וכו', ופרש"י דנראה כלועג לרש. ומבואר מכ"ז שאוכלים הנמצאים

(כ) כ"כ בספר פדה את אברהם (מע' ק אות יז), הא דלא פירשו חז"ל על קרח וכל עדתו אם עשו קרוביהם אבלות, הוא לרוב פשיטותו, דהו"ל כהרוגי ב"ד. וגם נראה שלא שפכו המים שבשכונתם, כיון שמיתתם לא היתה ע"י מלאך המות, וירדו חיים שאולה. וכן הרוגים או שרופים ברעש אדמה, דינם כהרוגי חרב לענין שפיכת המים. וכ"כ בספרו אברהם אזכור (מע' מ אות קב), שאין לאסור המים שבשכונת המת למי שנהרג. [חזו"ע].

(כא) לפי האמור לעיל. וכ"כ בספר טהרת המים (מע' ס אות סא).

(כב) בברכ"י כתב, שצריך לשפוך גם אם מת ילד תוך ל' יום דאין מתאבלים עליו. [ילקו"י אבלות עמ' צז].

(כג) מרן החיד"א בברכ"י (סי' שלט) נסתפק במת גוי אם צריך הישראל השכן לשפוך המים, וכתב דמסתברא לאסור. ע"ש. והו"ד בהגהות יד אברהם כאן. ובשו"ת משיב דברים (י"ד סי' ריא) ה"ד החיד"א, וכתב להביא ראיה דבנכרי לא שייך זה, מע"ז ס. ובשו"ת יבי"א ח"א (חידו"ס סי' כג אות ז) העיר עליו

סימן שמ - דיני קריעה

א. מי שמת לו מת והוא מהמתים שצריך להתאבל עליהם, [אביו ואמו, אחיו ואחותו, בנו ובתו, ואשתו] חייב לקרוע עליו, ומברך בעת הקריעה: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין האמת. ואמנם אין הברכה קשורה לקריעה, כי הברכה מעיקרא היא על השמועה הרעה ולא על הקריעה. ולכן אם בירך בעת ששמע על הפטירה, או בעת יציאת הנשמה, קורע אחר כך בלי ברכה. ואף על פי שחיוב הקריעה היא מדרבנן, מכל מקום צריך ליהזר בה מאד, שהרבה החמירו רבותינו בה, שהרי נאמר בתורה (ויקרא י, 1), "ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו", הא אחר שלא קרע בגדו, חייב מיתה בידי שמים, שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה (ברכות ד:). א)

ב. אף אם האבל מסרב לקרוע, בניגוד לחובת ההלכה, מכל מקום אפשר ללמדו לברך ברכת "דיין האמת" בשם ומלכות, שאינה ברכה על הקריעה, וכדלעיל. ב)

ג. הקריעה צריכה להיות מעומד, שנאמר (שמואל ב יג, יא), ויקם המלך ויקרע את בגדיו. ואם קרע מיושב לא יצא, וצריך לחזור ולקרוע מעומד. ומכל מקום חולה שאינו יכול לעמוד יקרע מיושב, או כשהוא שוכב. ג)

דחיוב הקריעה הוא מד"ר. וכ"כ הרמב"ן בתה"א, והובא בב"י (ר"ס שמ) שדין קריעה מדרבנן, והא דאמרי' במרו"ק (כד). אבל שלא פרע ולא פירם חייב מיתה, שנא' ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו, הא אחר שלא פרע ולא פירם חייב מיתה, היינו כמ"ש העובר ע"ד חכמים חייב מיתה, וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

ב בספר נהר מצרים (דף קלו) כתב, שהשמש שהוא קורע בגדי האבל יודיע לאבל שחייב לקרוע כל בגדיו על אביו ועל אמו, והוא יורה לו לברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם דיין האמת, ואם האבל יתן כתף סוררת מלקרוע כל בגדיו, עכ"פ יזהר שלא יברך דיין האמת בשם ומלכות, שכיון שלא יצא י"ח קריעה כדין, לא יוסיף עון על פשע לברך ברכה לבטלה. ע"כ. ובשו"ת יבי"א ח"ו (יו"ד סי' לב אות ד), כתב ע"ד, ואין דבריו מחוורים, שברכת דיין האמת בשם ומלכות אינה תלויה כלל בקריעה, שאינה ברכת המצות, אלא ברכה שאומר על שמועות רעות, וכמבואר בברכ"י וכו'.

[ילקו"י עמ' רטז]

ג כ"ה במרו"ק (כא), ומייתי לה מקרא דכתיב (בדוד המלך כששמע על מות אבשלום בנו), ויקם המלך ויקרע את בגדיו. ושם (כ): איתא, דאמימר קרע מיושב, ואח"כ כשנזכר שעשה כן, חזר וקרע מעומד. וכ"פ מהר"ם מרטנבורג בהל' שמחות (סי' מב). [ילקו"י עמ' ריב].

באוהל המת אינם נאסרים באכילה. (וי"ל דשמא בשעת המיתה לא היו שם האוכלים). ובתורת חיים (ב"ב נח). כתב, בהא דאמרי' התם, מטה של ת"ח כיצד, כל שאין תחתיה אלא סנדלים וכו'. מטה של ע"ה דומה לאוצר בלום. ופי' רשב"ם כל שאין תחתיה אלא סנדלים, דאמרי' בפסחים (קיב). אוכלים תחת המטה אפי' מחופין בכלי ברזל, רו"ר שורה עליהם. וכתב הגאון הנ"ל, שטעם הדבר נראה לפי שהשינה אחד מששים במיתה (ברכות נו:). לפי שהנשמה יוצאת בשעת השינה, ולכן רוח מסאבא שריא עליה דאיניש, וזה טעם נט"י שחרית וכו'. והרי הן כאילו היו באוהל המת, ושריא עלייהו ההוא רוח מסאבא. וסיוע לזה בזוה"ק (פר' בראשית דף נג).

ובשו"ת יבי"א ח"א (דף קפד: יו"ד סי' ט אות ה) כתב ע"ז, דלפי דברי התורת חיים מוכח שבדיעבד אין קפידא לאכול אוכלין ומשקין שתחת המטה, שהרי אפי' אוכלים שהיו באוהל המת, אין שום איסור לאכלן. ואיה"נ דלכתחלה היכא דאפשר אין להשאיר אוכלים באוהל המת. וכ"ש כאן שהשינה היא רק אחד מששים במיתה, ואין כאן טומאה גמורה וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' צח].

א כ"ה בגמ' (מ"ק כד). וכתבו התוס', שאע"פ שפשט הכתוב, הא אחר פורע ופורם, ואם הם יעשו כן ימותו. נראה שדרשא זו אסמכתא בעלמא היא. ע"כ. והיינו

ד. מי שקרע מיושב, וכשנזכר, חוזר לקרוע מעומד, אף על פי שהמנהג שמברכים בשעת הקריעה בא"י אמ"ה דיין האמת, אין הברכה שייכת כלל לקריעה, כי הברכה היא על השמועה הרעה שעל המיתה, לכן כשקורע פעם שנית, אינו מברך כלל. (ד)

ה. בעת הקריעה לא ישען על קיר או שולחן. אבל חולה או זקן מותר להם לסמוך עצמם בעת הקריעה. (ה)

ו. ברכת ברוך דיין האמת צריכה להיות בשם ומלכות. ואפילו שהאונן פטור מכל המצוות, מחוייב בברכה זו. (ו)

ז. מי שאינו מחוייב בקריעה אינו יכול להחמיר על עצמו ולברך בעת שקורע. (ז)

ח. העומד בחדר אחד עם המת בשעת יציאת נשמה, אף על פי שמן הדין היה צריך לקרוע, לא נהגו כן, ויש להם על מה שיסמוכו. אלא אם כן הוא אחד משבעת קרובים שחייב באבלות, שהנכון הוא שיקרע באותה שעה שנמצא ליד המת. ושוב אינו צריך לקרוע בשעת ההלויה וכדו' ביחד עם שאר האבלים. (ח)

ט. אף על פי ששנינו (מ"ק כה). חכם שמת הכל כקרוביו, הכל קורעים עליו, והכל מברים עליו. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' שמ ס"ז): על כל חכם ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה, קורעים עליו אפילו לאחר קבורה. מכל מקום לא נהגו כן. וסמכו על מה שכתב הרמ"א בהגה (סעיף ז), שנהגו שאין קורעים על חכם, אלא אם כן הוא רבו המובהק או שידועים הלכה משמועותיו, דחשיב כרבו. וכשהוא קורע על רבו המובהק שרוב חכמתו ממנו, דהיינו שלימדו דרכי העיון והפסק, יש אומרים שצריך לקרוע את כל בגדיו כדין אביו ואמו, עד שיגלה את לבו. ויש אומרים שדי שיקרע טפח. והלכה כסברא ראשונה. (ט)

י. שיהי חיוב הקריעה היא על המת עצמו, ואין הברכה שייכת כלל למצות הקריעה, לאפוקי ממש"כ כמה אחרונים והובאו בחזו"ע אבלות (ח"א עמ' רכה) להיזהר מדברים הפוסלים בשעת הקריעה, שלא תהא ברכתו ברכה לבטלה, דהרי אין הברכה קשורה כלל לקריעה. [ילקו"י עמ' ריב].

יא. דסמיכה כשיביח דמי, כמבואר בכיו"ב בש"ע (או"ח סי' קמא ס"א). אבל בזקן וחולה יש להקל, וראה בשו"ת קנין תורה בהלכה ח"ג (סי' קח).

יב. תנן (ברכות נד.) על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת. וכ' התוס' ושאר פוסקים, שצריך לברך בשם ומלכות. וכ"פ בש"ע שם, ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, מת אביו והוא יורשו, מברך דיין האמת. ע"ש. ופשוט דלאו דוקא אביו אלא כל קרוב במשמע.

יג. אולם בשירורי כנה"ג יו"ד (ר"ס שמ) כ', אמר המאסף, רוב העולם נוהגים לברך על הקריעה בא"י אמ"ה דיין האמת, ובעיני יפלא שלא מצאתי ברכה זו לא בש"ס ולא בפוסקים, ומאין באה להם ברכה זו. ע"ש. אך אין ההלכה כך, אלא כדברי הגמ' והפוסקים שהברכה בשו"מ. ואע"פ שהוא אונן וק"ל שאונן פטור מכל

המצוות, וא"כ איך יברך ברכה זו, עיין בילקו"י אבלות (עמ' רטו) דברכה זו שאני, שכך תיקנו חז"ל מעיקרא. (ז) בשו"ת שער שלמה (יו"ד סי' קט) כתב, שאף מי שאינו חייב בקריעה, יכול להחמיר על עצמו ולברך ולקרוע, כמו נשים שפטורות ממ"ע שהז"ג, ומברכות. ובשו"ת יבי"א ח"א (דף קלו. או"ח סי' לט אות יב) דחה דבריו, דשאני התם שהפיטור הוא להיותם נשים.

יד. נתבאר לעיל, דהעומד בשעת יציאת נשמה של איש או של אשה מישראל, מן הדין היה שחייב לקרוע, דדמי לס"ת שנשרף. (שבת קה.). וכ"פ בש"ע (סי' שמ ס"ה). אך היום העומדים בשעת יציאת נשמה לא נהגו לקרוע, כמ"ש בשלחן גבוה (סי' שמ אות טו), כדי שימצאו בני אדם שיעמדו בשעת יציאת נשמה.

טו. ואף אלו שנהגו לקרוע כשעומדים ליד הנפטר בשעת יציאת הנשמה, הנה י"א שאם עומד ליד המת בשבת בשעת יציאת הנשמה, אינו קורע במוצ"ש, שהואיל ונדחה אצלו, ידחה, וכן ס"ת שנשרף ככת הזורע בשבת, אין לקרוע במוצ"ש. ועיין בילקו"י אבלות (עמ' ריז).

טז. כ"כ הרב שלחן גבוה (סי' שמ אות טו), והטעם, מפני שאין לך עיר בישראל, שאין בה כמה וכמה

י. הזמן הנכון ביותר לקרוע היה מן הראוי שיהיה בעת שהקרובים עומדים ליד המת בשעת יציאת הנשמה, שאז אומרים צידוק הדין, וכשמגיעים לברכת דיין האמת קורעים. אך מחמת ההתרגשות אין רגילים לקרוע באותה שעה, והמנהג הוא שקורעים לאבלים מיד אחר הקבורה, קודם סעודת הבראה, אחר שכל האבלים חוזרים מהלוייה. ומכל מקום לתחלה טוב לנהוג לקרוע בסמוך ליציאת האבלים ההולכים להלוייה. ונוהגים לברך ברכת דיין האמת בעת הקריעה כנ"ל. ונכון להנהיג ללכת להלויה במנעלים של בד, דמאחר שכיום יש נעלי בד נוחים להליכה, אין מניעה לאונן מלנעול מנעלים אלה בהיות אונן, קודם הקבורה, כדי שמיד אחר הקבורה נמצא שאינו נעול במנעל של עור.^(א)

יא. יש שנהגו שאחד מבני המשפחה מברך בקול רם ברכת "דיין האמת" ואומר לאבלים שיכוונו עליו, והוא מכויץ עליהם, ויוצאים ידי חובה מדין שומע כעונה. אף עדיף יותר שכל אחד ואחד יברך לעצמו, כי יש אומרים שאין דין שומע כעונה באונן. ומכל מקום באנשים שאינם יודעים לברך בעצמם, יסמכו על הפוסקים הסוברים שיש דין שומע כעונה בברכה זו גם כששומע מאונן.^(א)

יב. על כל המתים שהם קרוביו יכול לקרוע בידי או בכלי. על אביו או אמו צריך לקרוע בידי. ומכל מקום גם כשקורע על אביו או אמו יכול להתחיל הקריעה על ידי כלי כדי שיוכל לקרוע בידו הבגד בשיעור טפח, והקריעה תעשה על ידי אחר, כמב' לקמן, ובשאר קרובים עיין בסעי' הבא.^(ב)

יג. המנהג שעל המתים שהם קרוביו, קורע את החולצה, ומתחיל לחתוך בסכין או במספרים שפת החולצה, (שהיא קשה לקריעה), ברוחב ולא באורך, ואחר כך קורע בידו כל משך חיוב הקריעה, שהוא טפח, לאורך החולצה ליד בית החזה. ואם קרע בשולי הבגד, או בשרוול, לא יצא ידי חובה קריעה, וכן אם קרע מאחוריו או מן הטבור ולמטה או מן הצדדין לא יצא ידי חובת קריעה, ויחזור ויקרע בלי ברכה כיון שאין הברכה קשורה לקריעה וכמב' לעיל.^(ג)

תלמידי חכמים, ואם באנו לקרוע עליהם לא נשאר לנו בגד ביום קרה. וכ"כ בנהר מצרים (דף קלז), ובשולית הנהר שם הוסיף, דשאני האידנא שלומדים מתוך הספרים ומלאה הארץ דעה את ה' וכו'.

ומה שכתבנו לגבי הקריעה על רבו המובהק, עיין בילקו"י אבלות (עמ' ריח).

להוציא בברכתו את שאר האבלים, וגם הם מתכוונים עליו, למה לא יוציאם בברכתו, הרי שומע כעונה. וראה בילקו"י אבלות (עמוד ריד).

(ב) ש"ע סי' שמ ס"ד. וישנם כמה הבדלים בין הקריעה על אב ואם לשאר קרובים, וכמש"כ בילקו"י אבלות (עמ' ריג) על כל המתים אם רצה קורע ביד או בכלי, אבל על אביו ועל אמו קורע דוקא ביד [אך חותך בשפת הבגד בכלי, כדי שיוכל לקרוע אח"כ במשיכת היד שיעור טפח]. ועל כל המתים קורע בפנים, שלא בפני אדם. ולכן יש לו להכניס ידיו לפנים וקורע בצניעא. אבל על אביו ואמו אינו קורע אלא מבחוץ, בפני כל אדם. ועל כל המתים שולל [תופר תפירה לא שווה] לאחר ד' ימים, ומאחה לאחר שלשים, על אביו ואמו שולל לאחר ל' יום, ואינו מאחה לעולם. והאשה קורעת בצניעא, ושוללת לאלתר מפני כבודה, ע"י סיכה וכדו'.^(ג) **מה** שכתבנו להתחיל בסכין וכו', כ"כ המהרש"ם בדע"ת (סי' שמ). ומה שכתבנו לקרוע ברוחב וכו', כ"כ

(א) הנה מרן בש"ע (סי' שלט ס"ג), כתב וז"ל: "עם יציאת נשמה אומרים צידוק הדין וכשמגיע לדיין האמת קורע האבל". ומשמע שהקריעה היא מיד לאחר יציאת נשמה. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' רי).

(א) בשו"ת משפטי עוזיאל (מה"ת סי' קז), כתב, שכל האבלים חייבים לברך כל אחד ואחד בפ"ע ברכת דיין האמת בשם ומלכות. כשם שבקריעה על המת מחוייבים כל אחד ואחד מן האבלים, ואין ברכתו של האחד פוטרת את האחרים, והמורה לפטור את כל האבלים בברכה אחת אינו אלא טועה וכו'. ע"ש. ותמיהני, שאם אחד מהם אומר בפירוש שהוא מכויץ

יד. המנהג פשוט שאדם אחר [מאנשי חברא קדישא] מתחיל לקרוע את בגדו של האבל, והאבל עצמו ממשיך לקרוע כדין. והטעם שאחר קורע בגדו, כדי שירגיש יותר צער. וקודם הקריעה האבל מברך ברכת דין האמת. (ד)

טו. שיעור הקריעה שאמרנו טפח, הוא שמונה ס"מ. ובאביו ואמו קורע בצד שמאל שהוא בצד הלב עד שיגלה את מקום הלב, כמבוי לקמן. (טו)

טז. על אביו או על אמו קורע כל בגדיו בצד שמאל, ולכן אם לבוש כמה חולצות חייב לקרוע את כולן חוץ מן המעיל העליון שבדרך כלל אינו לובש אותו בבית אלא כשיוצא לרחוב. [חליפה, או פראק, או מעיל חורף], וכן אם הוא לבוש סוודר להגן עליו בחורף מפני הצנה, אין חיוב לקורעו. ועל שאר קרובים קורעים בצד ימין, ורק על אביו ואמו קורעים מצד שמאל. (טז)

יז. מי שעבר וקרע את הסוודר על אביו או אמו, ורוצה להתיר את כל חוטי הסריגה ולחזור ולסרוג מהחוטים בגד אחר, יש להקל לעשות כן, דפנים חדשות באו לכאן. (יז)

יח. טלית קטן והגופיה שהיא בגד הזיעה שעל בשרו, אין צריך לקרוע אותם. (יח)

יט. אין צריך לקרוע את בגד השינה, דהיינו הפיג'מה, או כתונת לילה. וכן אין צריך לקרוע את החלוק-בית, אף אם לובשו בימי השבעה. (יט)

מסתברא כיון דעל אביו ואמו צריך לקרוע עד שיגלה לבו, והלב משמאלו, על כן צריך לקרוע משמאל לגלות לבו. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' ריג).

יז הנה הט"ז (סי' שמ) התיר לתת חתיכת בגד במקום הקרע, רק לאחר י"ב חודש, והברכ"י בשם בית דוד (יו"ד סי' קסב) חלק עליו, וכתב שאף להסיר כל אותה חתיכה כולה אשר בה הקרע ולהניח חתיכה אחרת תחתיה אינו רשאי. וזהו עכ"פ כשגוף הבגד קיים, משא"כ כאן כשהותר כולו, ופנים חדשות באו לכאן. וגדולה מזו כתב המהרש"ם ח"ג (סי' שנו) שאם צבע הבגד אמרי' פנים חדשות באו לכאן. ע"ש. וכ"ש כשהתירו כולו. [ילקו"י אבלות עמ' רכא].

יח הנה יש בזה חילוקי דעות בספרי האחרונים, כי הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב (דפ"ט ע"ג) כתב שא"צ לקרוע הטלית קטן שאינו לובשו אלא למצוה, ודמי לבגד הזיעה שאינו עשוי ללבישה אלא לספוג הזיעה. והדין כן אפי' על אביו ועל אמו. והן אמת שמה שאמר הלכה כהמיקל באבל לא שייך זה לגבי קריעה, וכמ"ש במ"ק (כ"ג) אבלות לחוד וקריעה לחוד, ה"מ לפסוק הלכה כיחיד במקום רבים, וכמ"ש במו"ק (כ.), משא"כ ברבים נגד רבים, הדר הו"ל ספד"ר ולקולא. [ילקו"י אבלות עמ' ריט].

יט שאין זה בגד של כבוד, ואין בו חשיבות, ואינו נועד אלא לשינה. ויש ללמוד ד"ז מהלכות תפלה, שכתב במשנ"ב (סי' צא ס"ק יא) בשם החיי אדם, שאין

המהריק"ש בהגהותיו בסעי' כב. וע' בילקו"י אבלות (עמ' ריג).

יד כ"ב בברכ"י (בס"י שמ). ואם קרע בשרוול לא יצא, כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהל' אבל ה"א).

טו עיין בטוש"ע סי' שמ. ושיעור הקריעה הוא שמונה ס"מ, עפ"מ מהר"ח נאה בשיעור הטפח. ולדעת החזו"א השיעור הוא עשרה ס"מ. ועיין בילקו"י מועדים (עמוד קכ), שנתבאר לגבי סוכה לולב הדס וערבה, דבמצוה של תורה "נכון" לחוש לדברי החזו"א, ע"ש. אמנם הוא רק דרך חומרא וחסידות, כמבואר בילקו"י סוכה, דמעיקר הדין שיעור טפח הוא שמונה ס"מ, ובפרט בקריעה דרבנן. [ילקו"י עמ' ריג].

טז הנה בגמ' (מ"ק כ"ג) אמרו, על אביו ועל אמו קורע כל בגדיו ואפיקרסותו אינה מעכבת, והרמב"ם (פ"ח מהל' אבל ה"ג) פירש שהוא בגד הזיעה הדבוק לבשרו, ויש שפירשו דהיינו בגד המונח על ראשו, ומ"מ פשט המנהג אצל גדולי החכמים הספרדים, שאין קורעים על אביו ועל אמו לא המעיל העליון ולא הגופיה שהיא בגד הזיעה הדבוקה בבשרו. ועי' בילקו"י אבלות (עמ' ריט).

ומה שכתבנו שעל שאר קרובים קורעים בצד ימין וכו', ראה בט"ז (סק"י) שהביא בשם מהרש"ל, דנוהגין דעל אביו ואמו מקרעין מצד שמאל, ועל שאר קרובים כגון בניו ואחיו מצד ימין. אבל במהרי"ל כתוב דקרע לבנו על אמו בצד ימין. ומו"ח [הבי"ח] כתב מיהו

כ. על כל המתים רשאי לקרוע בחדר פנימי שלא בפני אדם, ויש לו להכניס ידו בפנים וקורע בצנינעא. על אביו ואמו אינו רשאי לקרוע אלא מבחוץ בפני כל אדם. (כ)

כא. על כל המתים אם בא להחליף בגדו הקרוע לבגד אחר מחליף ואינו קורע, על אביו ואמו אם מחליף בגדיו בתוך שבעה קורע כל הבגדים שהוא מחליף, ואינו מאחה לעולם. (כא)

כב. אין לאבל להחליף בגדו שקרעו, אלא רק לצורך, ואין חילוק בין בגד שקרעו קודם קבורה או שקרעו לאחריה. (כב)

כג. על כל המתים מותר לו לשלול מקום הקרע, (שתופר תפירה שאינה שוה), לאחר שבעת ימי האבל. ומותר לו לאחות הקרע (בתפירה שוה), לאחר שלשים יום. על אביו ואמו שולל לאחר שלשים יום, ואינו מאחה לעולם. והאשה שוללת קרע בגדה לאלתר מפני כבודה. (כג)

כד. על כל המתים רשאי שלא לחלוץ כתף, על אביו ואמו חייב לחלוץ כתף, (שחולץ זרועו ומוציא כתפו חוץ לקרע, ונמצא שזרועו עם כתפו מגולים), והולך כך לפני המטה עד שיקבר המת. ואם הבן היה אדם גדול בתורה ואין כבודו ללכת חלוץ כתף, אין צריך לחלוץ כתף. ועתה לא נהגו לחלוץ כתף. [משום שבמציאות כיום, נחשב הדבר זלזול ובושה, והרי זה כאדם גדול שבזמנם שהיה בוש בדבר. ובספר יפה ללב פלאגי כתב, שמעולם לא ראינו מי שיחלוץ כתף אפי' לרב גדול המרביץ תורה.] (כד)

לאחוריה, ואע"פ כן כתב, שהאשה שוללת לאלתר מפני כבודה, משמע שד"ז הוא לכ"ע. וכן מוכח בס' האשכול ח"ב (עמ' קסג).

(כד) בנמי' (מ"ק כב:), מעשה בגדול הדור, הוא רבינו הק', אחר שמת אביו, וביקש לחלוץ כתף, וביקש גדול הדור שעמו, הוא רבי יעקב בר אחא, לחלוץ כתפו עמו, ונמנע רבינו הק' ולא חלץ. וכתב הרמב"ם (פ"ח מהלכות אבל ה"ג) על אביו ועל אמו חולץ כתיפו ומוציא זרועו מן החלוק, עד שיתגלה כתיפו וזרועו, והולך כך לפני המטה. וכן הביא בטוש"ע (סי' שמ סט"ז). ומנהג זה של חליצת כתף נהגו בו עד הזמן האחרון, וכמ"ש בשלחן גבוה (סי' שמ ס"ק נט), שכן נהגים בשאלוניקי ובכל ארץ תוגרמה. וסיים, אבל פה ירושלים ראיתי בפטירת כמהר"ר מאיר מזרחי, בעל פרי הארץ, שיצאו לפניו בניו ותלמידיו חלוצי כתף, ולא ראיתי עוד. ע"כ. וכ"כ הסמ"ק (ר"ס צז), שעתה לא נהגו לחלוץ כתף. וכ"ה ברמ"א בהגה (סי' שמ סעיף יז), שעכשיו לא נהגו לחלוץ כתף. ובפרט אם הבן גדול בתורה, כדי שלא יתבזה בפני המון העם, וכמ"ש מרן בש"ע (שם סעיף טז). ומה שחשב ר' יעקב בר אחא לחלוץ כתף על אביו, נראה דלפנים משורת הדין רצה לעשות כן, ומפני כבודו של רבי שרצה לחלוץ עמו, נמנע ולא חלץ. ועכ"פ למעשה נכון להמשיך לנהוג ג"כ בירושלים, לחלוץ כתף, אא"כ הבן הוא גדול בתורה.

נכון להתפלל בקאפטין ובגד תחתון או במעיל שינה [פיג'מה], או במעיל בית. [חלוק בית] [ילקו"י אבלות עמ' רכא].

(כ) ברייתא מו"ק כב: וכ"ה ברמב"ם בפרק ח' (ה"ג), ובש"ע שם בסעי' יג.

(כא) ש"ע סעיף יד. ע"פ בגמ' מו"ק (כד). תניא אבל כל שבעה קרעו לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע, והיינו דוקא על אביו ואמו, אבל לשאר קרובים מחליף ואינו קורע. ואיתמר עלה בגמ' אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין, פליגי בה אבואה דרב הושעיא ובר קפרא, חד אמר מתאחין וחד אמר אין מתאחין. ופסק הרי"ף (יא:). כמאן דאמר אין מתאחין.

(כב) כתב המאירי (מ"ק כב: ד"ה מי שהחליף בגדו), שנראה לקצת מפרשים שאין לו להחליף אלא לצורך, כגון שנחמדש לו קור או חום, והוצרך להחליף בגדו, ואע"פ שהביא שיש מתירים לתכחלה, טוב לחוש להמפרשים שלא להחליף אלא לצורך.

(כג) כ"פ בש"ע בסי' שמ בסעי' טו, ומה שכתבנו לגבי אשה בחי' הריטב"א (כב:), כתב, דהיינו דוקא לת"ק שלא התיר לה להחזיר החלוק התחתון לאחוריה, אבל לרשב"א כיון שמחזירתו לאחוריה שוב אינה מבוזה. ע"כ. וכ"כ תלמידו של רבי יחיאל מפריש (עמ' צה), שמכאן ראייה שהלכה כת"ק. ע"ש. אבל הרי"ף גורס שאין כאן מחלוקת, ולכ"ע מחזרת התחתון

כה. כשם שהאנשים הקרובים חייבים לקרוע בגדיהם על קרובם, שראוי להתאבל עליו, כך הנשים חייבות לקרוע, ואין פוטר אותן, כמבואר בתלמוד ובכל הפוסקים. והמורה להן שלא לקרוע גוערים בו בניזיפה, כיון שהוא מנהג המנוגד לדעת הפוסקים ראשונים ואחרונים. ולאחר שקרעו יסגרו מקום הקריעה על ידי סיכת בטחון מטעמי צניעות כמב' לעיל. כה)

כו. כשם שבקריעה לאנשים, המנהג לקרוע על ידי איש אחר, כך הקריעה לנשים, אשה תקרע להן. כו)

כז. אשה שמת אביה או אמה, מן הדין גם בעלה צריך לקרוע עמה. וכן הדין באשה שמת חמיה או חמותה צריכה לקרוע עמו. אבל לא נהגו כן עתה. וכן באבלות, שאם אשתו יושבת שבעה על אביה או אמה, מן הדין היה צריך לשבת עמה שבעה, משום כבוד חמיו וחמותו. אך גם בזה לא נהגו עתה, מפני שכבוד זה הוא לכבוד המתאבלים, ועכשיו נהגו למחול, ואין מקום להחמיר בזה. כז)

כח. מי שמת לו מת בחול המועד, דעת מרן השלחן ערוך שקורע על כל קרוב שחייבים להתאבל עליו כשמת במועד. והרמ"א כתב שמנהגם הוא שאין קורעים במועד אלא על אביו ואמו. וכן המנהג בירושלים מקדמת דנא כדעת הרמ"א, שלא לקרוע בחול המועד אלא על אב ואם, ועל שאר קרובים קורעים אחר הרגל. ומכל מקום בשאר ערי הארץ, וכן בחוץ לארץ, יש לנהוג כמ"ש מרן, שקורעים על כל הקרובים שחייבים להתאבל עליהם. ואחר כך יחליפו הבגד הקרוע בבגד אחר, שלא לנהוג אבלות בפרהסיא בחול המועד. וכל זה למת שנקבר בחול המועד, שאז הוא שעת חימום וראוי לקרוע עליו, אבל אם מת ונקבר ביום טוב על ידי גויים, אין לקרוע בחול המועד, וכל שכן ביום טוב, אלא קורע לאחר הרגל עם התחלת ימי

שמנהג בגדאד שאין הנשים קורעות כלל, והוא תמוה, שאין אף אחד מהפוסקים לא הראשונים ולא האחרונים שיכתוב דבר כזה לפטור את הנשים מחיוב קריעה. ופלא שחכ"א בבלי היה מורה ברבים שאשה לא תקרע, וזאת למרות שברב פעלים לא פסק כן, רק ציין שכך היה המנהג בכגדאד. וגם זה תמוה שהיה לו להעיר שאין יסוד למנהג זה, והוא נגד כל הפוסקים. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' רכב].

כט. בשו"ת מנח"י ח"ט (סי' קכז).

ל. עיקר הדין במ"ק (כ:). וכ"פ הרמב"ם (פ"ב מהל' אבל ה"ה), וטו"ש"ע (סי' שמ ס"ד, וסי' שער ס"ו). וכתב בהגמ"י (פ"ב אות ב) בשם מהר"ם (בהל' שמחות סי' מ), דמה שאין נוהגים כן עתה, מפני שלא תיקנו כן חכמים אלא משום כבוד המתאבלים, והאבלים מוחלים, ויש להם כח למחול. ואדרבה מי שמתאבל אינו אלא מן המתמיהין, כי אינו נראה כמכבד את האבלים אלא כלועג לרש. וכיון שנהגו נהגו. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' רטז, רצא].

ומרן אאמו"ר זיע"א בעת פטירת אמו נ"ע, חלץ כתף סמוך לקבר, ואמר שכן ראוי לעשות. וכן הנהיג בהלווית הרבנית נ"ע, שציווה לנו לבניו שיחיי, לחלוץ כתף כשמגיעים סמוך לשער ביה"ק. [ילקו"י עמ' רכת. חזו"ע א רלה].

מ. ראה בשו"ת חזו"ע ח"א (עמ' רלו) ויבי"א ח"ו (חיו"ד סי' לב), וחזו"ע אבלות ח"א (עמ' רל"ו), דראוי לבטל מנהג הנשים שלא קורעות, שבגמ' (מו"ק כד). מבואר עונש חמור על המבטל מצות קריעה. וע' בש"ע יו"ד (סי' ש"מ סי"ג): על כל המתים יש לקרוע בפנים שלא בפני אדם, לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים, וקורע בצניעה, אבל על אביו ואמו אינו קורע אלא בחוץ בפני כל אדם. ואין חילוק בחיוב הקריעה בין אנשים ונשים. וע' בספר ילקו"י אבלות (דיני קריעה) דא"א לקרוע בחוץ כנגד העם, שהוא בודאי גנאי לאשה וחוסר צניעות, על כן יש לאשה לקרוע בתוך הבית, בצניעה, וחברתה תקרע לה ומיד תסגור מקום הקרע בסיכת בטחון לצניעות. וכ"ז דלא כמ"ש ברב פעלים

האבילות, שלא הותרה קריעה בחול המועד, אלא כשהקבורה היתה בחול המועד, אבל כשהקבורה נעשית ביום טוב, הואיל ונדחית הקריעה יש לדחותה עד מוצאי הרגל. ומכל מקום הדבר ברור שיש לברך מיד ברכת "דיין האמת" בשם ומלכות, ביום המיתה, ואם לא בירך קודם הקבורה, יברך לאחר קבורה. ואם עבר יום הקבורה ואם עבר יום הקבורה והלילה שאחריו ולא בירך, אינו רשאי לברך בשעת הקריעה שקורע במוצאי הרגל, שפשוט שאין קשר ושייכות בברכה זו לקריעה. (כ)

כט. מי שהיה לובש בגדי חמודות, ומת עליו מת בפתע פתאום, או שבאה לו שמועה קרובה, וחס לקרוע הבגד החשוב שעליו, מותר לו להחליף הבגד החשוב שעליו, בבגד פשוט, ואז יקרענו. ואין בזה איסור משום לבישת בגד מכובס, אחר שכוונתו לקורעו, ואין בו כדי ליהנות מהכיבוס, אלא שיהיה לו בגד לקריעה. (כט)

ל. מי ששאל חלוק מחבירו ללובשו, ולא הודיעו שהוא הולך לבקר את קרובו החולה, וכשבא, מצא את קרובו שמת, אינו רשאי לקרוע את החלוק שעליו, ולא יגע בו. ואם עבר וקרעו, לא יצא ידי חובת קריעה, דהוה ליה שואל שלא מדעת, וגולן הוי, כדאיתא בבבא מציעא (מג.ג.), והקורע בחלוק גזול לא יצא, דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה, שעל ידי העבירה בא לקיים המצוה. (ל)

לא. קטן שמת לו מת מקרעין לו מפני עגמת נפש. ובמקום שאין עגמת נפש, כגון שכבר חזרו האבלים לביתם ואין שם אנשים אחרים, אם הקטן פחות מגיל חינוך, אין צריך לקרוע לו, ואדרבה יש בזה חשש איסור בל תשחית. ורק אם הגיע לגיל חינוך [גיל 6], טוב לקרוע לו. והמיקל שלא לקרוע, יש לו על מה לסמוך, כי מעיקר הדין אין בזה חינוך לקטן. (לא)

לב. כאשר קורעים לקטן אם לא הגיע לגיל חינוך אין מדקדקים לקרוע לו כדין קריעה אלא אם כן הגיע לגיל חינוך. (לב)

לג. אם שכחו לקרוע, ועבר היום שהמת נקבר בו, ונזכרו כלילה [שלאחר יום הקבורה], יכולים לקרוע ולברך עד סוף הלילה. וגם אם קברו את המת ביום אחר, ולא ביום המיתה, או נזכרו אחר הקבורה שלא קרעו, וכבר עבר היום, אם נזכרו כלילה קורעים בברכה, עד סוף הלילה. אבל אם נזכרו לאחר שעבר יום הקבורה ולילה שאחריו, יקרעו בלי ברכה כל שהוא בתוך שבעה. [ושאר מנהגי אבלות בודאי שנוהג כל שבעה]. אבל אם עברו שבעה ולא קרע,

(כח) ראה באורך בשו"ת חזו"ע ח"א (עמ' רמג). ובילקו"י אבלות (עמ' רכו). ושם בעמ' תרעד סעי' טו. חזו"ע א עמ' רכז].

(כט) כ"פ מהרי"ל בתשו' (סי' קצח). וכ"פ בברכ"י (סי' שמא סי' ק"א). [ילקו"י עמ' קסו ובעמ' רכא].

(ל) הרמב"ן בספר תה"א (דף כא סוף ע"ג). ש"ע (סי' שמ סעיף כט). וכ"פ הש"ך (סי' שמ ס"ק ג), והביאו בשבט יהודה (סעי' לד) והנה לפי מאי דקי"ל דהקריעה מדרבנן, ק' ממ"ש מרן בש"ע (סי' תרמט ס"ה), "שהפסולים מחמת גזל וגניבה היינו דוקא ביו"ט ראשון, אבל בשאר ימים כשרים", ולא נפסלו מטעם מצוה הבאה בעבירה, משום

דהוי מצוה דרבנן, א"כ למה אמרו שהקורע בחלוק הגזול לא יצא, משום מצוה הבאה בעבירה. ועי' בחזו"ע אבלות א' (עמ' רנד) שהביא כמה תירוצים לקושיא זו. (לא) כ"ה בגמ' מו"ק (יד.), ופרש"י, כדי שהרואים יבכו וירבה כבוד המת. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' רכג). ובחזו"ע (א רנה, רנה. ב רכב).

(לב) כן מבואר בדברי הב"ח שאין מדקדקים לקרוע כדין קריעה, שהרי אין מקרעים לו אלא מפני עגמת נפש, אף שלא הגיע לחינוך, ורק בהגיע לחינוך קורעים לו כדין קריעה. וכ"כ הפרישה (אות מז). והובא בחי' רעק"א.

שוב אינו קורע, חוץ מאביו ואמו שחייב לקרוע עליהם לעולם, אפילו לאחר י"ב חודש, ויקרע בלי ברכה. וכל זה שאין צריך לקרוע על שאר קרוביו, הוא רק בתנאי ששמע תוך שבעה, ובכל זאת לא קרע, אבל אם לא שמע תוך שבעה, ושמע תוך שלשים, חייב לקרוע. (ג)

לד. בעלי תשובה שהוריהם נפטרו לפני כמה שנים, אם לא קרעו עליהם בזמנו, קורעים אפילו לאחר כמה שנים, אך לא יברכו ברכת דיין האמת, אף על פי שבזמנו לא בירכו ברכה זו. (לד)

לה. מי שמתו לו שני קרובים כאחד, או שבאה לו שמועה משנים כאחד, קורע קריעה אחת על שניהם, ואפילו אם אביו ואמו מתו כאחת, קורע קריעה אחת על שניהם. ואם קרע על קרובו שנפטר, ואחר כך מת לו מת אחר בתוך שבעה, קורע קרע בפני עצמו, בין באותו קרע עצמו, שמוסיף בו וקורע בו עוד טפח, או מרחיק ג' אצבעות וקורע טפח. לאחר שבעה מוסיף על קרע ראשון כל שהוא. מת אביו או אמו ואחד משאר קרוביו, קורע תחלה על אביו או על אמו עד לבו, ומרחיק שלשה אצבעות וקורע טפח על המת האחר. מת אביו וקרע, ואחר שבעה מת אחד מהקרובים, מוסיף על קרע הראשון, ותחתון מתאחה ועליון אינו מתאחה. מת אחד מהקרובים וקרע, ואחר כך מת אביו או אמו, בין בתוך שבעה בין לאחר שבעה, מרחיק ג' אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד. (לה)

לו. אמרו לו שמת אביו, וקרע, ואחר כך נתברר לו שהיה זה בנו ולא אביו, יצא ידי חובת קריעה, ואין צריך לחזור ולקרוע. והוא שנודע לו בתוך כדי דיבור. ואם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור לא יצא. אבל אם אמרו לו מת לך מת, וכסבור אביו הוא, וקרע, ואחר כך נמצא שהוא בנו, יצא אפילו לא נודע לו עד אחר כדי דיבור. (לו)

לז. אין קורעים על מת לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו ביום טוב שני של גלויות אין לקרוע, אלא ידחה את הקריעה לאחר החג. ומכל מקום ברכת דיין האמת לכתחלה יברך בשבת,

קרובים, כמבואר בילקו"י אבלות (עמ' רטז).
לה ע"פ המבואר בש"ע (סי' שמ סעיף כג), וע"ש בסעיף כ"א, דדוקא אם השמועה באה לו אח"כ, אבל אם שמע על שניהם כאחת, או ששמע על אחד מהם שנפטר, וטרם שקרע עליו שמע גם על השני, קורע קריעה אחת לשניהם.

ומה שכתבנו דאפי' על אביו ואמו וכו', כ"כ הרמב"ן בתורת האדם (עמוד סא) והוכיח כן מהברייתא במו"ק (כו:), ודחה דברי האומר דעל אביו ואמו שמתו יחדיו קורע על כל אחד ואחד. וכ"ה בש"ע שם. [ילקו"י אבלות עמ' רכז].

לו **ראה** בסוגיא נדרים (פו:). וכ"ד הרי"ף הרא"ש והר"ן, וכ"פ מרן בש"ע (סי' שמ סעיף כד). ודלא כהרמב"ם והרמב"ן שכתבו שלא יצא י"ח קריעה. וכן פסקו הש"ך ושאר האחרונים כאן. [ודלא כהב"ח שפסק דעת הרמב"ם]. [ילקו"י אבלות עמ' רכה].

לג ע"פ המבואר בש"ע (סי' שמ סעי' יח, ובסי' שצו ס"א, ובסי' תב ס"ד). והוא כדעת בה"ג והרמב"ן. דאיכא ירושלמי דמסייע להו, דעל אב ואם קורע אפי' לאחר י"ב חודש. ודלא כדעת הגאונים דס"ל שעד י"ב חודש קורע, ולאחר מכן אינו קורע. וכתב בשד"ח (מע' אבלות סי' קפ), דהואיל ואין הכרע בדברי האחרונים כמה זמן הוא תוקף הצער שבו הוא צריך לברך את הברכה, כדאי לנקוט כדעת החיד"א שבתוך ג' ימים יברך, ואחר ג' ימים לא יברך בשם ומלכות. אך בשו"ת יבי"א ח"ב (חיו"ד סי' כג אות ה-ו) תמה ע"ז, דמ"ש מרן החיד"א ב' או ג' ימים משום שמעשה שהיה כך היה, אבל לדינא כל שעברו יום הקבורה ולילה שאחריו אין לברך. ושם הביא מ"ש בשו"ת חיים שאל ח"ד (סי' לה אות מז), כאחד שמתוך הבלבול שכח לקרוע על מתו, ועברו ב' או ג' ימים, ואז נזכר, נראה שיקרע כשנזכר, ולא יברך דיין האמת.

לד ויש חילוק בזה בין אב ואם לשאר

ורק אם לא בירך בשבת יברך בעת הקריעה לאחר השבת. והקורע על מתו בשבת, אף על פי שחילל שבת יצא ידי קריעה. (ז)

לח. חתן שנפטר לו אחד מקרוביו בתוך שבעת ימי המשתה שלו, אף על פי שמברך ברכת דיין אמת, אינו קורע אלא לאחר שיסיים את שבעת ימי המשתה שלו, ויתחיל באבלות. (לח)

לט. מי שאשתו היתה חולה מאד, ובאו ואמרו לו שאשתו מתה, וקרע בברכת דיין האמת, ושוב נודע לו שבאותה שעה עדיין היתה חיה, ורק כעבור שעתיים מתה, יש אומרים שיוסיף על הקרע הראשון שיעור טפח, ולא יחזור לברך בשם ומלכות, אלא יאמר ברוך דיין האמת, דשמא בעת שקרע בראשונה היתה גוססת וכמעט נפשה יוצאת, וברכות אינן מעכבות. ולדינא יחזור ויקרע ויברך, שהרי באותה שעה שבירך היתה עדיין חיה, ולא חלה ברכתו כלל. (לט)

מ. הרואה ספר תורה שנשרף, או תפילין, או אפילו מגילה אחת מן הנביאים או מן הכתובים, חייב לקרוע שתי קריעות, אחת על הגויל ואחת על הכתב והאזכרות. ודוקא ששורפים אותו בזרוע להכעיס כמו שעשה יהויקים מלך יהודה ששרף מגילת איכה. אך אם שרפו במזיד ספרי ש"ס ופוסקים אין צריך לקרוע. (מ)

סתירה לדבר קיים. וקים להו לחז"ל דבסתירת דבר קיים לא חשיב מלאכה א"כ יהיה בו תיקון הסתירה. [ילקו"י אבלות עמ' רכה].

לח כ"ב הראב"ד בתשובותיו (סי' ריב) שאם אירע אבלות לחתן בתוך שבעת ימי המשתה, אפי' על אב ואם, לא יקרע, ורק אחר ימי חופתו יקרע וינהג אבלות. וראה מה שכתבו בזה בשו"ת חיים ביד (סי' קח), ובשד"ח (מערכת אבלות אות רטו), ובשו"ת יבי"א ח"ד (י"ד סי' לד אות ה'). [ילקו"י אבלות עמ' רכז].

לט ילקו"י אבלות (עמ' שסח והלאה).

מ במס' מו"ק (כו). איתא, הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע בגדיו, ואם היינו דוקא ס"ת או ה"ה תפילין ומגילה, בשו"ת חכ"צ (סי' יז) נשאל מבעל שבוי"י, על מה שאירע בעירו שנשרפו כמה ספרי תורה ותפילין ושאר ספרי קודש, לאלפים ולרבבות. דצריך קריעה, והיינו דוקא שנשרפו במזיד ובזרוע, בין ע"י יהודי או גוי, כמבואר באחרונים. ועיין בילקו"י אבלות (עמ' רל סעי' ל), שטוב להחמיר שלא לראות גוילים של ס"ת שרופים או מבוזים הנמצאים במרתף השואה וכדו'. ומה"ט יש להעיר את אוזני השומעים במה שקרה לאחרונה בעוה"ר שחיללו ס"ת בבזיון גורא, ופירסמו התמונות של הס"ת, שיש להמנע מלעשות כן, ואין הדבר ראוי. וע"ע שם בעמ' רכט.

לז ש"ע סי' שמ סעיף כח. וראה ברמב"ם (פרק יא מהלכות אבל ה"א, ופ"ו מהלכות יו"ט הלכה כג). ומה שכתבנו שברכת דיין האמת יברך בשבת, היינו מפני שאין קשר בין ברכת דיין האמת לקריעה, וכמו שנתבאר לעיל. וכ"ה בשו"ת יבי"א ח"ו (חיו"ד סי' לב אות ד', וסי' לה אות ה').

והנה מדברי התוס' שבת (עג: ד"ה וצריך), מבואר, דענין קרוע ע"מ לתפור הוא תנאי בעיקר המלאכה, ולא חשיב מלאכה אלא כשעושה ע"מ לתפור. וע' בהגהות רעק"א מה שתמה ע"ז. ועיין בביאה"ל (סי' שמ ד"ה ולא נתכוין) שכתב לצדד דמה שכתבו התוס' מידי דהוה אקרוע ע"מ לתפור לאו דוקא ע"מ לתפור, וה"ה ע"מ תיקון אחר, וכוונת התוס' לומר דחזינן דכשאינו ע"מ תיקון אינה מלאכה כלל ופטור אפי' למ"ד דמשאצל"ג חייב עליה. וכן לגבי זומר וא"צ לעצים הוי לגבי דבר הנקצר בגדר מקלקל. ובקה"י (שבת סי' לה) העיר שכנראה לא היה לפניו ספר חידושי רעק"א, דשם הביא ראייה מהתוס' (שבת עג: ד"ה הקושר), דגם בלא מקלקל אלא קעביד תיקון נמי פטור, היכא דבעי תנאי דע"מ לקשור. וע"ש שכתב, דהנה מצינו ד' מלאכות שיש בהם שינוי משאר מלאכות, דבעי' בהו תנאי שיהיה דוקא ע"מ, והם: קרוע ע"מ לתפור, מוחק ע"מ לכתוב, סותר ע"מ לבנות, ומתיר ע"מ לקשור. נדבזה נסתפקו התוס']. והיינו משום דכל המלאכות האלו הוו

מא. השומע שספר תורה נשרף בכח הזרוע, או הרואה גוילים של ספר תורה שכבר נשרפו, אין צריך לקרוע לכולי עלמא, שרק באותה שעה קורע. (מא)

מב. צריך להתענות כשרואה קרעי הספר תורה והתפילין, ואם מצב בריאותו תקין, ראוי להחמיר על עצמו ולהתענות ביום שמובילים את היריעות הקרועות של הספר תורה לגנום בבית הקברות, בלויית המון בית ישראל, אך אם הדבר קשה לו או שיגרום לו לביטול תורה יפדה התענית בצדקה. (מב)

מג. ספרי תורה שנשרפו בעוונות הרבים בפרוץ דליקה בבית הכנסת על ידי קצר חשמלי, או שנשרף במלחמה, וכדומה, אם נשרפו כליל, אין צריך מן הדין לקבור את האפר על יד תלמיד חכם ששונה הלכות, אבל טוב להחמיר לגנום על ידו. ואם נשארו יריעות חרוכות יש לקברם על יד תלמיד חכם בעריכת לוייה פומבית ובהתעוררות לתשובה ולמעשים טובים, וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה', ואין צריך לגזור תענית על הצבור, ורק מי שיוכל להתענות ולצום על בזיון התורה בעוונות הרבים יעשה כן ותבא עליו ברכה, ואין צריך לקרוע על שריפת ספרי תורה, שכבר נתבאר שאין לחייב קריעה אלא כשנעשה הדבר בזדון לב להכעיס חס ושלום. (מג)

מד. מי שהניח ספר תורה בארון הקודש, ולא נזהר להעמידו על קרקעית הארון ביושר, ולכן נטה הס"ת ליפול, אלא שנשען על הדלת של ארון הקודש, ואח"כ כשבא אדם אחר לפתוח ההיכל נפל הס"ת בארץ, יש אומרים שהאיש הראשון חייב להתענות, כדין מי שנפל ס"ת מידו, כי הוא היה הגורם לנפילתו. וכן צריך לתת צדקה לעניים כדי שיצא מכלל ארור ויבא לכלל ברוך. ויש חולקים ואומרים שכיון שהכל נעשה בשוגג מחוסר תשומת לב, יש להקל בו בעת הצורך. ובפרט שכל דין זה דמי שנפל מידו ס"ת חייב להתענות, אינו מפורש בש"ס ובראשונים כלל, אלא שמנהג ישראל שמי שנפל תפילין מידיו מתענה, וכל שכן מי שיפול מידו ס"ת. ועכ"פ בגרמא בעלמא א"צ לחייבו תענית, וכן מי שפתח ההיכל ליטול מפה של ס"ת, וכשמשך אותה הופתע לראות שהס"ת נפל לארץ, וכנראה שבשעה שלקח המפה נשמט הס"ת מההיכל ונפל לארץ, מאחר שכל ענין התענית בזה אינו אלא מנהג, ובנ"ד לא נפל מידו ממש, אלא בגרמתו נפל, יש מקום להקל בגרמא, והכל תלוי בתשובה וחרטה שמכאן ולהבא ישגיחו בעינא פקיחא לכל תארע עוד תקלה כזאת, ויקבעו שיעור תורה בהלכה לכל הצבור, אשר הם מוקירי תורה ושוחרי תושיה, ויזהרו מאד בכיבוד התורה ולומדיה. (מד)

שלא יפלו. ולי נראה על החזן שאינו מקים ס"ת להראות לצבור כתיבתו לכל העם, כמו שמפורש במסכת סופרים (פרק יד הי"ד), שצריך להגביהו ולהראות פני כתיבתו לעומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה על כל העם לראות הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה. וכן נהגו. ע"כ. ומזה למד בשו"ת דבר משה תאומים (סי' צא) למי שגרם נפילת הס"ת מפני שהעמידו שלא כתיקונו, שהרי הוא בכלל ארור, ולפ"ז מי שגרם לנפילתו חייב להתענות, ולתת צדקה לעניים כדי שיבא לכלל ברוך. ע"ש.

אולם מלשון הרמב"ן מוכח שאין זה אלא דרך

מא ש"ע סי' שמ סעיף לו.

מב כ"ה במגילה כו: וע"ז בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רסד). וילקו"י אבלות (עמ' רל סעי' כט, ובעמ' רלד לגבי המעשה בחברון).

מג עיין בשו"ת יבי"א ח"ד (הי"ד סי' כד) ובשו"ת יחוי"ד ח"ד (סי' נו). ובילקו"י אבלות (עמ' רל). ושם נתבאר דין גניזת האפר.

מד עיין להרמב"ן עה"ת (פר' כי תבא כו. כו) בשם הירושלמי (סוטה, פ"ז ה"ד) ארור אשר לא יקים את דברי התורה, וכי יש תורה נופלת, ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספרי התורה להעמידם כתקנתם

מה. מי שנשרפה סוכתו, ונשרפו כל הקישוטים שקישט בהם את הסוכה, ובהם גליונות נייר שכתובים בהם שמות הקודש ופסוקי תנ"ך, אין צריך לקרוע את בגדיו, אבל יש להטמין האפר ושרידי הגליונות שנשארו מהשריפה, בכור הגניזה שבבית הקברות, על ידי שקים או תיבות עץ, כדי שלא יאבדו בידים. (מה)

סימן שמא - דיני אונן

א. מי שמת לו מת מקרוביו שהוא חייב להתאבל עליו, והם: אביו ואמו, בנו ובתו, ואחיו ואחותו, ועל אשתו, וכן האשה על בעלה, כל עוד שהמת עדיין לא נקבר נקרא אונן, ואפילו נשתהה המת כמה ימים, כל עוד שלא נקבר והאונן מטפל בקבורת המת, קרוביו נחשבים אוננים

וכמעשה שהיה, א"כ אף בנפילת ס"ת אין לנו לחייב תענית רק כשנעשה במזיד ובזרוע, אלא שנראה דמ"מ כיון שגם במיעוט השגחה יש בזיון לס"ת, יש סמך למנהג להתענות כשנפל ס"ת לארץ. ויש להורות לו לפי מה שהוא אדם, המחמיר ה"ז משובח והמיקל לא הפסיד. ע"ש. ומשמע שהגורם פטור מתענית. כיון שעיקר תענית בדבר זה אינו מדינא, אלא רק מנהג, אמרי' מאי דנהוג נהוג מאי דלא נהוג לא נהוג. והכל תלוי בתשובה וחרטה שמכאן ולהבא ישגיחו בעינא פקיאחא לבל תארע עוד תקלה כזאת, ויקבעו שיעור תורה בהלכה לכל הצבור, ויזהרו מאד בכיבוד התורה ולומדיה. [ילקוט'י אבלות עמ' רלא].

מח) בש"ע אר"ח (סי' קנד ס"ה): ס"ת שבלה מניחין אותו בכלי חרס וגונזין אותו בקבר ת"ח אפי' אינו אלא שונה הלכות ולא שימש חכמים, ע"כ. וכתב המג"א שה"ה לשאר ספרים או כתבי הקודש, דהוו בכלל "לא תעשון כן לה' אלהיכם". אולם בשו"ת זרע אמת ח"ב יו"ד (סי' קג) כתב, דע"כ לא תקנו חז"ל גניזה וקבורה בכלי חרס, אלא דוקא לגבי ס"ת לפי שיש בו קדושה יתירה, משא"כ בשאר כתבי הקודש די לקוברם באיזה אופן שיהיה, ודי לקוברם בשקים או תיבות עץ. ובעיקר הד"ט אר"ח (סי' ח אות יב) כתב, שאפי' גליונות ההגהה שבדפוס שנעשים לדוגמא ולהגיה הטעויות, ולא לשם לימוד, אסור לאבדם בידים, וטעונים גניזה. ע"כ. ואע"פ שבשו"ת משיב דבר (יו"ד סי' פ) כתב, שגליונות ההגהה מותר לאבדם, שע"ד כן נעשו, מ"מ גם הוא ז"ל אזיל ומודה בנ"ד שנעשו לעיון וקריאה שצריכים גניזה. (מתוך מכתב מרן אאמו"ר לחברא קדישא בת"א, ח' חשון תשל"ב, בדבר שריפת סוכה בב"ב. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ד יו"ד סי' כד). [ילקוט'י אבלות עמ' רלג].

אגדה. וק"ל (בירושלמי פאה פ"ב ה"ד), אין למדין מן האגדות. והבו דלא להוסיף עלה ללמוד מזה חיוב תענית, אם נעשה הכל בשוגג. וכשיתן צדקה לעני נכנס לכלל ברוך.

גם בשלחן גבוה (ס"ס תקפ) כתב, שבאמת גם בס"ת שנפל מידו, היכן מצינו בש"ס ובראשונים שיש עליו חיוב תענית, ותענית זו הוא מנהג ויש להקל בו בעת הצורך. וכ"כ החיד"א בחיים שאל ח"א (סי' יב) שיתן צדקה לעניים, ואפי' למזיד, וכ"ש לשוגג או אנוס, אבל למי שנפל מידו ס"ת אין להקל, וצריך שיתענה אפי' אם ימצא אח"כ ס"ת פסול. ומ"מ הרואה ס"ת שנפל א"צ להתענות. ע"כ.

וביבי"א ח"ב (אר"ח סי' כח אות ג) העיר על מ"ש בשדה הארץ ח"ג (חאו"ח סי' יא), להצריך תענית על מי שראה נפילת ס"ת או תפילין. והפריז על המדה בזה.

ואמנם בשו"ת האלף לך שלמה (סי' ססא) כתב, שאם נפל ס"ת לארץ, המנהג שכל הקהל מתענים יום אחד. ובשו"ת דברי חיים ח"א (חיו"ד סי' נט) הצריך להתענות בה"ב על כל הרואים בנפילת הס"ת. אך בשו"ת זכר יהוסף (סי' לא) כתב ע"ז, ואינו כלום דבמילתא דלא שכיח לא שייך מנהג. ומרן החיד"א היקל על הרואים ס"ת שנפל, שא"צ להתענות. ומ"ש בשו"ת מאזנים למשפט (סי' ה) להחמיר שהמוציא ס"ת לקרוא בו בצבור, ונפל מידו, חייבים כל הצבור להתענות, אף שגם בשו"ת פרי השדה ח"ב (סי' עב) הביא סמך זה לחייב הרואים. אין דבריהם מוכרחים. כי הצבור יאמרו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי.

ובשו"ת ברכת רצה (סי' קא) נשאל באחד שבא לפתוח ההיכל ונגרר הס"ת לארץ, האם יתענה, וכתב, שאפי' בשריפת ס"ת לא חייבו לקרוע אלא כשהיה בזרוע

(ובחים ק:), ופטורים מכל המצות. א)

ב. וכן על רבו המובהק שלמדו תורה שמת נוהג דין אנינות לענין שיהיה אסור בבשר ויין, כדין מי שמתו מוטל לפניו. ומכל מקום חייב בכל המצות, ומברך ומזמן. ומתאבל עליו יום אחד בחליצת מנעל ושאר דיני אבלות, ומקצת היום ככולו. ותלמיד חכם מופלג בדורו, אף על פי שלא למד ממנו כלום, ואפילו אינו גדול הדור, חשוב כרבו. ב)

ג. אף שהאונן פטור מכל מצוות עשה האמורות בתורה, מכל מקום אינו פטור ממצוות לא תעשה, ואפילו מאיסורי דרבנן, ולכן נוטל ידיו בשחרית, ולסעודה אם אוכל פת כשיעור, אבל לא יברך על הנטילה. [וגם לא יברך המוציא]. וכן אונן שנצרך לנקביו, צריך אח"כ ליטול ידיו, אבל לא יברך "אשר יצר". וכן אונן שאכל בשר קודם שנעשה לאונן, צריך להמתין שש שעות עד אכילת מאכלי חלב, וכל כיוצא בזה. ג)

ד. אונן שהוצרך לנקביו בעת שהיה אונן, והמת נקבר תוך שיעור שבעים ושנים דקות, אין לו לברך "אשר יצר". שבזמן שהוצרך לנקביו היה פטור מן הברכה. [וטוב שאחר יכוון עליו, כי זו מח' גדולה מאד]. ד)

דיני אונן עד שהמטוס ינחת בארץ שאז מתחיל להסדיר עניני הלויה והקבורה, [ילקו"י אבלות עמ' קכט, חזו"ע אבלות א' עמ' קסה].

ב) ש"ע י"ד (סי' שעד ס"י). ומש"כ שמקצת היום ככולו, כן נלמד ממ"ש בש"ע (סי' רמב סעיף כה). וכ"פ מרן בש"ע א"ח (סי' תעב ס"ה) בזה"ל: ות"ח מופלג בדורו, אע"פ שלא למד ממנו כלום, חשוב כרבו ואינו צריך היסבה בפניו. ע"ש. ולא הצריך שבא ללמוד לפניו. וזה שלא כמ"ש בשו"ת מהר"י קולון (שרש קסט) דתרתו בעינן שהוא גדול הדור וגם בא ללמוד לפניו.

ג) הגה' בכנה"ג (הגה"ט סק"א) כתב להסתפק אם האונן צריך ליטול ידיו קודם אכילת פת כשיעור המחייב נט"י, ואם מברך על הנטילה. אך באחרונים מבואר דהאונן חייב ליטול ידיו. וטעמא דמילתא ביאר במכתם לדוד (חיו"ד סי' נג) דאע"ג דאונן פטור מכל המצוות, שאני נט"י דאית בה תרתי מצוה לאזהרה ואינן באזהרה שוה לכל אדם, א"כ דל חיובו מצד מצוה הרי הוא חייב מצד אזהרה. ע"ש. והיינו דדוקא במ"ע האונן פטור, אבל חייב הוא בכל מצוות ל"ת, בין מדאורייתא בין מדרבנן. [ילקו"י עמ' קס].

ד) בכה"ח (סי' עא), כתב, שאם עשה צרכיו ואח"כ נקבר מתו חייב לברך אשר יצר. ע"כ. אולם כיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, הדרינן לכללא דסב"ל, וכ"ש לגבי אשר יצר.

א) מתניתין ברכות (יז:) מי שמתו מוטל לפניו. פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. ופרש"י, לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו, ודמי לחתן דפטור משום טירדא דמצוה. וכ"ה במדרש רבה. ועיין במור"ק (כג:).

וז"ל הרמב"ם (פ"ג מהל' מעשר שני ונט"ר ה"ו): איזהו אונן זה המתאבל על אחד מן הקרובים וכו'. נשתהה המת ימים רבים ואח"כ נקבר, כל אותן הימים עד יום הקבורה הוא אונן מדבריהם וכו'. ע"כ.

ובירושלמי (פרק מי שמתו) הביאו ב' טעמים אחרים לדין זה דאונן פטור מכל המצוות כולן, משום כבודו של מת, ומשום שאין לו מי שישא משאו. [ילקו"י אבלות עמ' קטו].

ואם נשתהה מלקוברו במקום שהחוק לא מאפשר הקבורה עד לאחר 48 שעות, או שרשויות החוק מעונינים בנייתוח הגופה לדעת סיבת המוות, [שהוא דבר הנוגד את ההלכה] חייב לקיים את כל המצוות כיעויין בסי' שצד בסעי' כ. ולגבי תפילין ע"ש. וכן אם שלחו המטה מחו"ל במטוס לא"י וחלק מהאבלים נשאר בחו"ל, מיד שנעלמה מעיניהם המטה חייבים לנהוג כדיני אבלות אף קודם הקבורה, אא"כ ממשיכים לטפל בארגון הלויה בא"י דרך הטלפון וכדו' כמבוי בילקו"י. וכאשר אחד מהאבלים נוסע במטוס ומלווה את המטה, חייב בק"ש ותפלה, שהרי כעת אינו יכול לעשות שום דבר לצורכו של המת, ולא חלים עליו

ה. יש מי שאומר שאם האונן הוצרך לנקביו בשעה שהיה אונן, צריך לברך אשר יצר אחר הקבורה, אפילו אחר כמה שעות, אך אין הלכה כדבריו. (ח)

ו. אונן שהולך לישון בלילה, רשאי לברך המפיל בשם ומלכות, [דבעת הזו אינו מתעסק בעניני הקבורה], וכן לקרוא קריאת שמע שעל המטה. (ו)

ז. תינוק שמת בתוך שלשים יום ללידתו אין נוהגים בו דין אנינות, ואביו ואחיו חייבים בכל המצות, שכיון שאין מתאבלים עליו, אין נוהגים בו דין אנינות. (י)

ח. תינוק שנפטר ביום ל"א ללידתו, אבל לא היו לו שלשים יום שלמים מעת לעת, כי הוא נולד ביום חמישי בשבוע אחר הצהריים ומת בחצות בליל שבת, אין נוהגים בו דיני אנינות. (ח)

ט. תינוק שנולד בחודש התשיעי, אבל היה בו מום בלבו, באופן שנעשה טריפה, והרופאים אומרים שאין לו כל סיכוי לחיות, ואחר שלשים יום מלאים נפטר, נוהגים בו דיני אנינות. (ט)

י. דין אונן שייך גם באשה שמת אחד משבעה הקרובים הנז'. ואפילו היא נשואה. (י)

יא. אין מצות חינוך לקטן באנינות, ויש לחנכו לקרות קריאת שמע בברכותיה ולהתפלל, וכן הוא הדין שרשאי לאכול בשר, ואף יכול גדול להאכילו. (יא)

אוכל בשר ואינו שותה יין, ופטור מכל המצות האמורות בתורה וכו'. ומשמע שבתינוק פחות מל' יום אינו חייב להתאבל עליו, כמו שפסק בש"ע (סי' שעד ס"ח), ולכן לא נוהגים בו גם דיני אנינות, ועי' בילקו"י אבלות (עמ' קע).

ח) בשו"ת רב פעלים ח"א (יו"ד סי' ג), ה"ד החת"ס (חיו"ד סי' שמג), שנחלקו בזה חכמי דורו, י"א דבעינין מעת לעת, וי"א שא"צ מעל"ע. והחת"ס הכריע שא"צ מעל"ע. ולהלכה נחלקו בדבר זה הא"ח מערכה לקראת מערכה, וקי"ל להלכה כדברי המיקל באבל.

ט) כ"כ אחרונים, ועי' באורך בחזו"ע, מה הגדר של טריפה לגבי פידיון הבן ומילה ועוד. ואין לצרף דעת החולקים להקל ולומר שאין להתאבל עליו, משום דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל, דמלבד שהמגיד מראשית לא כתב כן אלא דרך שקלא וטריא, ולא נחית לפסק הלכה, ועוד הרי הגנת ורדים (כלל ה' סי' ז) כתב, דלא אמרי' הלכה כדברי המיקל באבל אלא כשנחלקו בדיני אבלות, אבל אם נחלקו בענין אחר, אלא שמשם יוצא נפ"מ לדין אבלות, לא אמרי' בכה"ג הלכה כדברי המיקל באבל.

י) כן מוכח בברכ"י (סי' שמא אות טו), ובדברי הגרא"ז מרגליות בהל' אונן (אות כ). ילקו"י אבלות (עמ' קטו). יא) בברכ"י (ס"ס תרנו) הביא בשם מהר"י הכהן בעל בתי כהונה, שנסתפק אם צריך לחנך הקטן במצוה דרבנן. והא"ר (ס"ס קפו) כתב, ונ"ל דס"ל להלבוש, שכיון שבאיסור דרבנן א"צ להפרישו משמע שאינו

ח) ראה בשד"ח (ח"ו דף 156). ואף שבפתחי תשובה (יו"ד סי' שמא סק"ה) הביא בשם החוות דעת, שאם עשה צרכיו ועודו אונן, חייב לברך אשר יצר אחר שנקבר המת, אפי' כל היום. ע"כ. מ"מ כבר נתבאר בילקו"י ח"א (סי' ר), שאין לברך אשר יצר אחר שעבר שיעור מהלך פרסה. כמבואר בריטב"א בפסחים (מו:). [ילקו"י אבלות עמ' קסב].

ו) בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' צא סעיף כה אות ט) כתב, שאם הקבורה תהיה למחר, והאונן הולך לישון, שפיר חייב בברכת המפיל ובק"ש שעל המטה כשהוא שוכב על מטתו, דבכה"ג לא שייך הטעמים שנאמרו בפיטור האונן מן המצות. וסיוע לדבריו ממ"ש מהרש"ל בתשו' (סי' ע'), דהא דאמרי' אונן פטור מכל המצוות, לאו כלל הוא, דמצוה המוטלת עליו ואין בה משום ביטול צרכי המת, גם האונן חייב. ע"ש. אלא שהמהרש"ל שם סיים, דכפי הנראה אין כן דעת הפוסקים ומרן הש"ע. ועי' בילקו"י אבלות עמ' קעה, שאם מסר מתו לכתפים, יכול לברך. ואין מוחזין בידו. והובא בחזו"ע.

ז) ברכ"י (סי' שמא סק"א). זרע אמת ח"ב (סי' חלק), וה"ד הרב בית עובד (דף ריא), ושכ"ה בדבר משה אמריליו (סי' פג), והיינו משום דלא שייך כבוד המת בתינוק כזה, בפרט לפמ"ש הב"י (א"ח סי' תקכו), דנפל שמת בתוך ל' יום ללידתו אין מצוה לקבורו. וכן משמע מלשון הש"ע (סי' שמא ס"א) שכתב, מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, קודם הקבורה אינו

יב. האונן פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, כדאיתא בירושלמי, הובא בתוס' ברכות (יז:). ואפילו אם הוא אינו צריך להתעסק בצרכי המת, כגון שיש אחרים שיתעסקו בו. מפני כבודו של מת. [לועג לרש]. וכן אינו מברך ברכות השחר וברכות התורה, פסוקי דזמרה, וברכות קריאת שמע, ואינו מתעטף בציצית. ואפילו אם סיכם עם החברא קדישא על הטיפול בנפטר, ואינו מוטל עליו עוד לקבורו, או שאחיו נפטר ויש לו בנים שחייבים בקבורתו, או שאחותו הנשואה נפטרה שבעלה חייב בקבורתה, או שהמת בעיר אחרת, אפילו הכי האונן פטור מכל המצוות שבתורה. ואונן הרוצה להחמיר ולקרוא קריאת שמע, אינו רשאי להחמיר אף בלא ברכות קריאת שמע. [ויש אומרים שכל שמסר מתו לחברא קדישא, יכול להתפלל ולברך. ויש לסמוך על סברא זו רק בצירוף נוסף.] (ב')

יג. מי שהשכים ובירך ברכות השחר עם "ברכות התורה", ואח"כ נעשה אונן, וקבר את מתו בו ביום, אינו צריך לחזור ולברך ברכות התורה. (ג')

יד. אונן אסור בתלמוד תורה, מיהו אם נצרך לו דין למעשה, מותר לו לעיין בספר לדעת מה יעשה ישראל. (ד')

טו. המשמר את המת, מותר לו לומר מזמורי תהלים אפי' בלילה קודם חצות, מפני שהשעה צריכה לכך. (ט')

טז. נכון שלא ירמזו כלום לקרובים על הפטירה מיד בבוקר, אלא לאחר שיתפללו ויקראו קריאת שמע. והוא שאין מוטל עליהם להתעסק בקבורת המת, ולא יהיה עיכוב בקבורה אם יתעכבו מעט מלהודיעם. ולכן מי שמת לו אביו או אמו, והוא עדיין לא ידע, והולך לתומו לבית הכנסת להניח תפילין ולהתפלל, אין להודיע לו עד לאחר שיסיים תפלתו, שאם יודיעוהו יעשה אונן וימנע מן התפלה והתפילין. ואם עברו והודיעוהו על פטירת קרובו, אסור לו לברך ולהתפלל כמבואר לעיל. (ז')

היפה ללב, והגר"ז. [כה"ח סי' עא אות ב.]. [ילקו"י אבלות עמ' קכד].

(ג) כ"ב בהגמ"י (פ"ו מתפלה אות ט) בשם מהר"ם, שאע"פ שאחר ברכת התורה הפסיק בינתיים בבית המרחץ או בבית הכסא, אינו חוזר לברך ברכה"ת, אלא אחר שינת קבע, והביאו מרן הב"י (סי' מז). אע"פ שבהיותו בבית המרחץ היה אסור אפי' להרהר בד"ת, לא הוי הפסק, וה"ה לאונן.

(ד) לחם הפנים על קש"ע (קצו סי' ו). וכן ה"ה אם האונן הוא מורה הוראות לרבים, ורבים צריכים לו, שרשאי להשיב לשואליו את עיקר הדין אם מותר או אסור, ועיין בילקו"י אבלות (עמ' קסז) ששם כתבנו לגבי אם האונן ת"ח שרבים צריכים לו, ודורש לרבים לכבוד אביו ואמו בדברי מוסר, יש לו ע"מ לסמוך, שיש נח"ר לנפטר במה שבנו דורש.

(ז) ציץ אליעזר ח"ה (רמת רחל סי' מז אות ב).

(ז) כ"ב בחמודי דניאל, דמי שמת לו מת והוא קודם

מחוייב בחינוך מצוה דרבנן. וכ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קיא), שאין לחנך הקטנים להשלים התענית בארבע צומות, ואפי' בת"ב, דקי"ל שאין חינוך לקטן בדרבנן. ושכ"ד המהר"ם בן חביב (יומא פב.). ולעומתם דעת החקרי לב (או"ח סי' צט, חו"ד ח"ב סי' קנב), שיש מצות חינוך לקטן גם במצוה דרבנן. ותמה על הרמ"ע מפאנו הנ"ל. וע' לא יצא הדבר מידי מחלוקת. ובאבלות מוכח בהרא"ש (סוף מו"ק), שאין דין חינוך לקטן. וכ"פ מרן (יו"ד סי' שצו). [ילקו"י אבלות עמ' קמב. וע"ע בעמ' רצו לגבי ימי האבלות].

(ב) מה שכתבנו דאונן פטור אפי' אין מוטל עליו לקבורו וכו', כ"ה בטור ובב"י ובלבוש (סי' עא), ודלא כר"ת. ואפי' היה בעיר אחרת והודיעו לו קודם קבורה, פטור, כמבואר בב"י (או"ח סי' עא, וביו"ד סי' שמא). וכתבו האחרונים דהכי נקטי' כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, ודלא כהב"ח שכתב להתיר אם הוא בעיר אחרת. וכ"פ המאמ"ר (סק"א) ודחה דברי הב"ח והפר"ח. וכ"נ דעת

יז. מי שהיה מסתפר, ומת לו מת, אין רשאים להודיעו עד שיגמור להסתפר. ואם באמצע התספורת הודיעוהו שמת לו מת, יגמור התספורת ואח"כ יקרע, ולא התירו אלא בהתחיל להסתפר ממש, אבל אם רק הניחו עליו את הכד כדי לספרו, או שישב אצל הספר להסתפר, אין לו להסתפר. אך אם היה עסוק בשאר המלאכות, ובאו ואמרו לו מת אביו או אמו, או אחד מקרוביו, פוסק ואפילו באמצע, וקורע. (י)

יח. מי שהיה עומד בתפלת שמונה עשרה, או שהיה מברך ברכת המזון, ומת אביו או אמו או אחד משאר קרוביו שחייב לשבת עליהם שבעה, לכתחלה אין להודיעו על הפטירה באמצע תפלת שמונה עשרה, או באמצע ברכת המזון, אלא רק לאחר שסיים, ואם הודיעוהו בעודו באמצע העמידה, יסיים את תפלתו ואח"כ יקרע. והואיל והתחיל בהיתר יגמור התפלה, ואח"כ תחול עליו אנינות, וכן ה"ה לגבי ברכת המזון. (יח)

יט. אונן אינו מצטרף לעשרה לכל דבר שבקדושה, ואם אין מניין עשרה אין לומר חזרה וקדיש בצירוף האונן כעשירי. אבל אם המת נמסר לידי החברה קדישא האונן מצטרף לעשרה, לומר חזרה ולקרוא בתורה, ולאמירת קדיש. והוא עצמו אינו רשאי לברך שום ברכה. (יט)

כ. אין האונן כהן נושא את כפיו, ואפילו אם אין שם כהן אלא הוא, ומכל מקום אם עלה אינו יורד. (כ)

כא. אונן ביום טוב, אם קובר את מתו לאחר יום טוב, יש אומרים דמאחר ואינו שרוי בשמחה אינו נושא כפיו, ועל כל פנים אם עלה לא ירד. (כא)

ומה שכתבנו שסיים תפלתו היינו את תפלת העמידה, אך אינו יכול להצטרף למנין לחזרה, וכן לא לענות לקדושה וקדיש ושאר האמנים, כדין אונן.

(יז) כ"כ בשו"ת כנה"ג אר"ח (סי' נה הגב"י אות ד) בשם המהרימ"ט שאינו מצטרף, ויש שרצו לחלק בין אם הוא אונן ביום הראשון לשאר הימים, ואינו נכון להלכה. וכ"כ בגשר החיים (עמ' קסד), וברמת רחל (סי' מז). ואע"פ שכתבנו שאונן אינו רשאי לברך וכו' אפי' מסר מתו לח"ק, מ"מ לענין להצטרף לעשרה, מצטרף בכה"ג, שדוקא לענין ברכה לבטלה לחומר האיסור אנו מחמירים באונן. משא"כ לשאר הענינים שאפשר לסמוך על סברת האומרים דכל שמסר מתו לח"ק נעשה חייב בכל המצוות. [ילקו"י עמ' קנז].

(כ) כ"כ בשלמי צבור (ערך אונן סעיף כה) בשם כנה"ג, וראה בשו"ת יבי"א ח"י (דף שיח). וכתב הפר"ח, דמ"מ אם עלה לא ירד, וכ"ה בכה"ח (סי' קכח ס"ק רנד), והיינו בשבת ויו"ט.

(כא) כ"כ עוד אחרונים הובאו בכה"ח הנ"ל, אך י"ל דשמא כתבו כן למנהג שכהן רווק אינו נושא כפיו, או שאין נושאים כפים בכל יום. אבל לדין שאין אנו חוששין לטעמא דשמחה שמא יש לאונן לישא כפיו ביו"ט. ולדברי המתירים לאבל לעלות לדוכן בשבת

התפלה, אם יש לו קוברים אין להגיד לו כדי שיתפלל. אך אם מוטל עליו להתעסק צריך להגיד לו. [ילקו"י אבלות עמ' קכ, וקנ].

(יז) דגדול כבוד הבריות, אבל בשאר מלאכות יפסיק, ודלא כמ"ש הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (בסי' ריח) שה"ה לכל המלאכות, דרוב ככל הראשונים הביאו את הברייאת במסכת שמחות. [ילקו"י עמ' קנ].

וכן משמע מחזו"ע אבלות ח"א (עמ' קכט במקורות). **(יח)** מכמה טעמים דהא התחיל בהיתר, ועוד דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ואף אם עוסק במצוה דרבנן דפטור ממצוה דאו'. ועוד שאם יפסיק הרי כל מה שבירך עד עכשיו, הוי ברכה לבטלה, ואיסורו מדאו', וגם לשיט' שכן צריך להפסיק, מ"מ ה"ז מח' במידי דרבנן, וקי"ל ספ"ד לקולא, ובפרט לדעת מרן הש"ע שרשאי האונן להחמיר על עצמו. ובשלמי צבור (דקע"ז) הביא תשו' המכתם לדוד פארדו (סי' נב-נג) שהעלה שאם היה עומד בתפלת שמונה עשרה ובאו ואמרו לו שנפטר אביו או אחיו, יגמור אותה ברכה בלבד. ושמהרי" עייאש בשבט יהודה (סי' שמא) כתב שדעתו נוטה שצריך להפסיק מיד. ע"ש. ואינו נכון להלכה, דביתר תחלה אזלי, וע' בשו"ת יבי"א ח"ב (אר"ח סי' ט אות ה). [ילקו"י אבלות עמו' קנ, קנא].

כב. מי שמת לו מת בלילה ונעשה אונן, והמת נקבר למחרת אחר חצות היום, אחר הקבורה האבל יברך כל ברכות השחר וברכות התורה, מפני שזמנם נמשך כל היום. ואם נזכר בערב לאחר תפילת ערבית, יברך ברכות השחר חוץ מברכות התורה, שכבר יצא ידי חובתו בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע של ערבית. (כב)

כג. מי שהתעורר בשחרית, ונטרד באיזה עסק, ואח"כ אירע לו אבל, בעוד שלא התפלל שחרית, ונקבר המת סמוך לשקיעת החמה, חייב להתפלל תשלומין של שחרית, שכיון שבבוקר קודם פטירת המת היה לו חיוב להתפלל שחרית, לא פסק חיובו, ומתפלל מנחה שתיים. (כג)

כד. וה"ה לגבי תפלת ערבית שאם מת לו מת בלילה לאחר צאת הכוכבים, אלא שהוא לא התפלל ערבית, דכבר חל עליו חיוב תפלת ערבית, וצריך להתפלל שחרית שתיים. (כד)

כה. מי שנעשה אונן בראש חודש שחרית, ולא התפלל שחרית ומוסף, והמת נקבר אחר חצות היום, יתפלל מנחה ואח"כ מוסף, ואח"כ תפלת התשלומין של שחרית. (כה)

כו. האונן אינו אוכל בשר ולא שותה יין, אפילו אם יש מי שיטפל בקבורת המת. ובשר עוף הרי הוא בכלל האיסור. (כו)

מין שמבדיל ביום ראשון אחר קבורה, יש סתירה לדבריו, שהרי בודאי עיקר זמן הבדלה במוצ"ש, ואעפ"כ כיון שהיה אז פטור מלהבדיל, מבדיל ביום ראשון אחר קבורה. אף כאן כיון דתנן (ברכות נו.), ושל מוספים כל היום, צריך להתפלל מוסף. ולפ"ז יתפלל מנחה ואח"כ מוסף, ואח"כ תשלומין של שחרית, כמ"ש בברכ"י (סי' קח סק"ד). [ילקו"י עמ' קנט. חזו"ע חנוכה, עמ' רסד].

כז. המבואר בברכות (יז:) ובמו"ק (כג.) והטעם, כדי שלא ימשך אחר אכילתו ושתייתו ולא יתעסק בקבורת מתו. ובשר עוף בכלל האיסור, וכיו"ב לענין חיוב אכילת בשר ביו"ט, ואף שמבואר בגמ' חגיגה (ה:) דאין שמחה בבשר עוף. ולכן אין אדם יוצא י"ח שלמי שמחה ביו"ט בעופות, שאינם בשר המשמח, כמבואר ברמב"ם (פ"ב מהלכות חגיגה ה"י). וא"כ לכאורה לפ"ז גם באונן יהיה מותר לו לאכול בשר עוף. אולם בשו"ת יחוד"ח ח"ו (סי' לג בהערה) הוכיח מהגמ' ביצה (י:) זימנין דמשתכחי עופות כחושים ואתי לאמנועי משמחת יו"ט. וכ"כ התוס' בביצה (ת. בד"ה ואין צריך), שגם בבשר עוף יש שמחת יו"ט. וכן העלה במסקנתו דגם בשר עוף הוי בכלל שמחת יו"ט, דאינו משום הקרבן [שהוא בבשר בהמה] אלא משום שמביא שמחה. וא"כ ה"ה לגבי אונן דמסתבר שגם בשר עוף בכלל האיסור. [ילקו"י אבלות עמ' קכ].

שבימי השבעה, לכאורה כ"ש באונן ביו"ט. ומ"מ למעשה נראה דשו"ת עדיף, ורק אם עלה לא ירד. **כח.** המג"א (סי' עא סק"א) כתב, שנ"ל שלא יברך ברכה"ש, כיון שבשעת חובתו היה פטור. אמנם היעב"ץ במו"ק (שם) דחה את דבריו, משום שזמן ברכה"ש כל היום. וכ"כ בספר פני אריה הלוי (וילנא תרל"ג, דף ו.), שברכה"ש זמנן כל היום. ולא עד שליש היום, שהרי האדם נהנה מהן כל היום, כמו ברכת פוקח עורים, שהאדם נהנה בראייתו כל היום. וכן בשאר ברכות, שנהנה מהם בכל עת ובכל שעה, וכל היום נמשכת הנאתו, וממילא זמן ברכה"ש נמשך לכל היום, להודות לה' על חסדיו עמנו, על כל ההנאות שלנו במשך כל היום, וכ"כ עוד אחרונים. [ילקו"י עמ' קמו, קנז].

כט. הובא בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' מב), ובשו"ת לשון לימודים (סי' לז), ובשו"ת צרור הכסף (דף קכ:).

כפ. בדגול מרבבה (סי' שמא סי"ב) וכ"כ בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג (דף עא.), והציע דבריו לפני מו"ר בעל נוי"ב וישרו הדברים בעיניו. [ילקו"י עמ' קנז].

כק. כתב השבות יעקב ח"ב (סי' קפח), שהואיל ועיקר תפלת מוסף היא עד שבע שעות, כמ"ש בברכות (כח.), ואסור לכתחלה לאחרו, שנקרא פושע, כיון שבשעת עיקר חובתו היה פטור, אין לחייבו בתפלת מוסף. ומרן החיד"א בברכ"י (יו"ד סי' שמא ס"ק יח) כתב, שממ"ש

כז. מי שהוא אונן, וחייב לאכול בשר מטעמי בריאות, שאין להקל לו לאכול בשר אף לא בשר עוף. (כז)

כח. יש שכתבו שכל מה שהאונן אוכל ושותה בלי ברכה, היינו דוקא אכילה ושתיה ההכרחית לו, אך מה שאוכל לתענוג כן צריך לברך, אולם להלכה אין לחלק בניהם. (כח)

כט. יש אומרים ששאר משקאות חריפים [שכר] אינם בכלל איסור שתיית יין. ויש שמחמירים בזה, ומכל מקום גם המקילין בזה לא ישתו מהם אלא מעט, באופן שיהיה ברור שלא יבואו ח"ו לידי שכרות [או שמחה]. (כט)

ל. מי שהיה אוכל בשר ושותה יין, ובאמצע סעודתו הודיעו לו שאמו מתה ונעשה אונן, יש אומרים שרשאי לסיים סעודתו בבשר ויין, דכיון שהתחיל בסעודתו בהיתר, רשאי להמשיך. ויש אומרים שצריך להפסיק מלאכול בשר. ורק אם היתה לו חתיכת בשר בפיו בשעה שמתה אמו, אינו צריך לפלוט. (ל)

לא. מרק שנתבשל בו בשר, יש אומרים שמותר לאונן לשתות המרק, אף שיש בו טעם של הבשר. ויש חולקים ואוסרים גם ברוטב של בשר, כדי שלא ימשך אחר תענוגות. וכן עיקר. אבל תבשיל שנתבשל בקדרה של בשר בת יומא, ואין בשר בתבשיל עצמו, מותר לאונן לאכול, ואפילו לכתחלה מותר לבשל בקדרת בשר בת יומא ולאכול מהתבשיל. (לא)

(כז) הנה בכין המצרים מי שא"א לו בלי בשר מטעמי בריאות, מר"ח אב, יש להקל שיאכל בשר עוף, והוא עפ"ד המג"א (ס"ק כח) בשם הב"ח, וכן מבואר בשאר האחרונים, אולם הכא אין להקל בבשר עוף, חדא דשאני התם דטעם המנהג שאין אוכלים בשר הוא גם משום דבטל הקרבן, ולא היו מקריבים ע"ג מזבח אלא בשר בהמה ולא עוף, והכא לא שייך טעם זה. ועוד דהכא הוא זמן מועט עד הקבורה, משא"כ התם דהוא מר"ח אב עד אחר התענית. [ילקו"י אבלות עמ' קכא].

(כח) בספר גשר החיים (עמ' קסח) כתב, שאע"פ שהאונן אוכל בלי ברכה, י"ל שלא התירו אלא אכילה ושתיה ההכרחיים, אבל הנאה שאינה הכרחית שאפשר לו לא לתהני ולא לבריך, יתכן שלא התירו לו ליהנות בלי ברכה. ע"כ. אבל יותר נראה שחכמים פטרוהו מברכות הנהנין לגמרי, ולא הגבילו אותו בשום דבר, חוץ מבשר ויין. הילכך מן הדין מותר גם באכילת פירות ובשתית משקים, וכדומה. וכבר כתב בשו"ת נו"ב תנינא (חיו"ד סי' ריב), שאין לנו להמציא חומרות יתרות שאין להם יסוד בפוסקים.

(כט) הנה בדיון זה נסתפק מהר"י אלפנדארי, וה"ד בברכ"י (ר"ס שמא), ורעק"א בח"י שם, והרב מנחם אבליים (עמ' ה). ויש שהוכיחו ד"ז ממה שנתבאר בש"ע (סי' תקנא) דהנהגים שלא לאכול בשר בימים ההם [מר"ח אב עד התענית], מותרים בתבשיל של בשר, וא"כ כ"ש הכא. ואף להמחמירים שם [ראה במג"א ובשאר האחרונים שם, שכתבו שנהגו להחמיר], היינו משום שהוא מנהג ודינו כנדר, ובנדירים הולכים אחר לשון בני אדם, ותבשיל של בשר נמי בכלל בשר, משא"כ באונן דמדינא הוא, מוקמינן אדינא ואין תבשיל של בשר בכלל בשר. ואף שבהגהות יד שאול להשוואל ומשיב העלה, דהאונן אסור גם ברוטב של בשר, מ"מ המהרש"ל [הובא בשו"ת נו"ב מהדו"ת יו"ד סי' רבי"ן

(כז) הנה באחרונים הסתפקו אם האונן מותר בשכר, או דינו כשאר משקים, וראה בספר מוצל מאש, ובעיקרי הד"ט (יו"ד לו אות נג), ועוד. וכתב בשו"ח (מע' אנינות אות כב) שמדברי קצת מהפוסקים משמע דמותר. וכתב מוהרא"ז מרגליות שכן המנהג פשוט, אלא שצריך ליזהר שלא ישתה מהמשקין המשכרים אלא מעט, בענין שלא יבא לידי שכרות. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' קכב].

(ל) ראה באורך בשו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סי' כו). [ילקו"י אבלות עמ' קכב].

(לא) הנה בדיון זה נסתפק מהר"י אלפנדארי, וה"ד בברכ"י (ר"ס שמא), ורעק"א בח"י שם, והרב מנחם אבליים (עמ' ה). ויש שהוכיחו ד"ז ממה שנתבאר בש"ע (סי' תקנא) דהנהגים שלא לאכול בשר בימים ההם [מר"ח אב עד התענית], מותרים בתבשיל של בשר, וא"כ כ"ש הכא. ואף להמחמירים שם [ראה במג"א ובשאר האחרונים שם, שכתבו שנהגו להחמיר], היינו משום שהוא מנהג ודינו כנדר, ובנדירים הולכים אחר לשון בני אדם, ותבשיל של בשר נמי בכלל בשר, משא"כ באונן דמדינא הוא, מוקמינן אדינא ואין תבשיל של בשר בכלל בשר. ואף שבהגהות יד שאול להשוואל ומשיב העלה, דהאונן אסור גם ברוטב של בשר, מ"מ המהרש"ל [הובא בשו"ת נו"ב מהדו"ת יו"ד סי' רבי"ן

(כז) הנה בכין המצרים מי שא"א לו בלי בשר מטעמי בריאות, מר"ח אב, יש להקל שיאכל בשר עוף, והוא עפ"ד המג"א (ס"ק כח) בשם הב"ח, וכן מבואר בשאר האחרונים, אולם הכא אין להקל בבשר עוף, חדא דשאני התם דטעם המנהג שאין אוכלים בשר הוא גם משום דבטל הקרבן, ולא היו מקריבים ע"ג מזבח אלא בשר בהמה ולא עוף, והכא לא שייך טעם זה. ועוד דהכא הוא זמן מועט עד הקבורה, משא"כ התם דהוא מר"ח אב עד אחר התענית. [ילקו"י אבלות עמ' קכא].

(כח) בספר גשר החיים (עמ' קסח) כתב, שאע"פ שהאונן אוכל בלי ברכה, י"ל שלא התירו אלא אכילה ושתיה ההכרחיים, אבל הנאה שאינה הכרחית שאפשר לו לא לתהני ולא לבריך, יתכן שלא התירו לו ליהנות בלי ברכה. ע"כ. אבל יותר נראה שחכמים פטרוהו מברכות הנהנין לגמרי, ולא הגבילו אותו בשום דבר, חוץ מבשר ויין. הילכך מן הדין מותר גם באכילת פירות ובשתית משקים, וכדומה. וכבר כתב בשו"ת נו"ב תנינא (חיו"ד סי' ריב), שאין לנו להמציא חומרות יתרות שאין להם יסוד בפוסקים.

גם מרן הב"י יו"ד (סי' שמא) כתב, ודע דאיתא בירושלמי, לא אוכל כל צרכו ולא שותה כל צרכו. והפוסקים השמיטוהו, משום דס"ל שכיון שלא הוזכר כן בתלמוד שלנו משמע דלא קי"ל הכי. עכ"ל.

לב. האונן אינו רשאי להחמיר על עצמו ולברך שום ברכה, וכשאוכל פת אינו מברך המוציא ולא ברכת המזון, והדין כאן אפילו מסר מתו לחברא קדישא, דספק ברכות להקל. אבל צריך לעשות נטילת ידיים כדת בלא ברכה. וטוב שיטול גם מים אחרונים. (לב)

לג. אף על פי שהאונן פטור מן המצוות, וגם אם רוצה להחמיר על עצמו ולברך או לקרוא קריאת שמע, אינו רשאי להחמיר על עצמו, מכל מקום לגבי קדיש בעת ההלוייה, המנהג הוא שהאונן אומר קדיש, כיון שהוא לעילוי נשמת הנפטר. ונהגו שהאונן אומר קדיש עם אחד מהקהל. אך אם אין אחר שיאמר עם האונן את הקדיש, יאמר הקדיש לבדו. (לג)

לד. סופר שבעודו אונן כתב תפילין, יש להכשיר תפילין אלו, ואין לפוסלם משום כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה. (לד)

מתו לכתפים, מתחייב במצוות ויכול לברך, או לא. ולענין דינא, הנה אף שמצינו לרבים שכתבו דמשעה שמסר מתו לכתפים חייב בכל המצוות, וחייב להתפלל וכו', מ"מ לא נפיק מפלוגתא, ולכן לכתחלה אורווי מורינן שלא יחמיר להתפלל ולברך, מחומר איסור ברכה לבטלה שלדעת הרמב"ם והש"ע הוי מה"ת, ובפרט שבבית דוד כתב דפשוט המנהג כדעת הלבוש, והמהרש"ל (סי' ע"ו), והב"ח, שפסקו שאינו רשאי להחמיר על עצמו. [ילקו"י אבלות עמ' קיז, וקכד].

לג הנה אע"פ שמרן כתב באו"ח (סי' עא) שאם יש מי שישתדל לצרכי קבורה אם רצה האונן להחמיר ולקרוא ק"ש אין מוחין בידו, ומשמע דלכתחלה אין לעשות כן, נראה דה"ד לענין ק"ש, אבל לומר קדיש לכבודו של המת, ש"ד אף לכתחלה. והנה יש לחקור, בטעם הפטור של אונן מן המצוות, האם האונן מופקע מהמצוות כמו קטן שאין עליו חיוב מה"ת כלל, או דהחיוב חל גם על האונן, אלא דנדחה הוא מפני שעסוק במצוה אחרת, ודחוי הוא אצל המצוות. וכפי הנראה במחלוקת זו נחלקו הראשונים בדין אונן אם הוא פטור ואסור או פטור ומותר, דאי נימא דהאונן מופקע מחיוב מצוות, ממילא שייך לומר בזה מה שאמרנו בירושלמי (ספ"ב דברכות), כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. אבל אי נימא דזה רק רשות, שא"צ לעשות את המצוה, כמו דאמר"י עוסק במצוה פטור מן המצוה, ממילא רשאי להחמיר על עצמו. ועוד נפ"מ, באונן שהוא סופר סת"מ, וכתב תפילין בזמן אנינותו, אי הוי בכלל מי שאינו בר קשירה שפסול לכתוב סת"מ. [ילקו"י אבלות עמ' קלג].

לד דין זה הוא נפ"מ בין הטעמים הנ"ל באונן דפטור מכל המצוות, וכו' בחקירה אם אונן מופקע מכל המצוות, או רק נדחה, ונתבאר בילקו"י שאין האונן מופקע מן המצוות, ולפ"י התפילין שכתבם בעודו אונן

ובספר אגורה באהלך, ובעיקרי הד"ט, דעתם להתיר ברוטב של בשר.

והגם דקי"ל דהלכה כדברי המיקל באבל, והרי דעת רוב האחרונים להתיר בזה, מ"מ מצינו בלקט יושר (עמ' 85) שכתב להדיא: ואונן אינו אוכל אפי' רוטב מן הבשר, או עשב שנתבשל עם הבשר. ע"כ. לפיכך נראה להחמיר בזה. [ילקו"י אבלות עמ' צו, וקכב].

לב הנה בדין זה אם מותר לאונן להחמיר על עצמו ולברך, האריכו בזה הפוסקים. ויש בזה ג' שיטות. ומר בש"ע כתב (סי' עא ס"א): מי שמת לו מת שהוא חייב לו, אפי' אינו מוטל עליו לקבורו, פטור מק"ש ותפלה. ואפי' אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרוא אינו רשאי. ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, ורצה להחמיר על עצמו ולקרוא, אין מוחין בידו. וביו"ד (סי' שמא ס"א) כתב בסתם דאונן פטור מן המצוות, ואח"כ הביא סברת הי"א דאפי' אם ירצה להחמיר על עצמו ולברך, או לענות אמן אחר המברכים, אינו רשאי.

ולכאורה היוצא מזה שלדעת הסתם אם ירצה להחמיר על עצמו רשאי, שלא חילק שם בין אם יש לו מי שישתדל בשבילו לקבור את המת, לאין לו מי שישתדל בשבילו לקבור את המת. דבכל גוונא אם ירצה להחמיר על עצמו לקרוא ק"ש רשאי, לדעת הסתם.

ולפ"ז הדברים סותרים למה שנתבאר בש"ע או"ח הנ"ל. אך מאידך י"ל, דאי' בכלל סתם ויש, דהסתם לא קאי על ד"ז אם רשאי להחמיר או לא, אלא אמר בסתם דאונן פטור מן המצוות, ומה שהביא אח"כ סברת הי"א, בודאי דנקיט כוונתייהו, אף שהביאם בלשון י"א, וכיון דאינם חולקים על סברת הסתם, הכי נקטי', דאינו רשאי להחמיר על עצמו. ולפ"ז הוא תואם למ"ש מרן באו"ח.

ומצינו מחלוקת גדולה בענין זה, אם אונן שמסר את

לה. מי שהטיל ציציות בטליתו בשעה שהיה אונן [קודם שנקבר מתוך], הטלית כשרה, ואין צריך להסיר הציציות ולתלותם בטלית מחדש. (לה)

לו. אונן, אף שהוא פטור מן המצוות, אינו צריך לפשוט הטלית קטן מעליו, ואף מותר לו ללבוש בבוקר את הטלית קטן כהרגלו. [ובלי ברכה]. (לו)

לז. האונן רשאי לכתחלה לאכול ולשתות מה שירצה, אף שאינו מברך לא בתחלה ולא בסוף. וא"צ להחמיר בזה. (לז)

לח. אונן השומע ברכה מחבירו, רשאי לענות אמן אחר הברכה, שהרי אין כאן ספק ברכה לבטלה. וכ"ש שאם מסר את מתו לטיפול אצל החברא קדישא, והם מטפלים בכל עניני הקבורה, שעונה אמן. (לח)

כבגד. ובשו"ת באר שרים ח"ד (סי' ד' אות א') תמה עליו שזה מילתא דפשיטא.

(לו) **דהואיל** שכך דרכו ללבוש תמיד, חשוב כלובש מלבוש רגיל ורק מקיים מצוה במחשבה שכן מצוות צ"כ. ומצד פגיעה בכבוד המת, אדרבה אם לא יתכוין לשם מצוה הוי דינו כמי שלובש בגד ד' כנפות בלא ציצית. וע' בביאה"ל (סי' ס' ד"ה ו"א), דאם אינו מתכוין למצוה הו"ל כעובר עבירה ודינו כלובש בגד של ד' כנפות בלי ציצית וכו'. אך יותר נראה דכיון שכך דרכו ללבוש תמיד אותו מלבוש חשיב רק כעושה מצוה במחשבה דלית ביה כלל משום פגיעה בכבוד המת. וכמ"ש בשו"ת מנחת שלמה ח"א (סי' צא סע' כה אות ג).

(לז) **הנה** אף שבגמ' ברכות אמרו דכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה הוי כמעילה, מ"מ זה דוקא כשיש לו חיוב לברך, אבל כשפטרוהו מלברך אין כאן מעילה. ובפרט דאין זה מעילה ממש, [אפי' לא מדרבנן], אלא תפסו לשון זה כדי להרחיק את האדם מדבר זה, וע"כ לומר כן, דאי נימא דהוי כמעילה ממש, היאך מותר לאונן לאכול בלא ברכה, והא אונן מחוייב בל"ת דאורייתא ודרבנן, וכיו"ב כתב הריב"ש (סי' קצא), שדרך רבותינו להפליג בחומרת העונות כדי שבני אדם ישמרו מלהכשל בהם. ולכן אמרו בערכין שהמספר לה"ר ה"ז מגדיל עונות וכו', ובודאי שאין זה בכלל הדברים שאמרו עליהם יהרג ואל יעבור. [ילקוט' עמ' קיט].

(לח) **בפמ"ג** (סי' עת"ר מש"ז סק"ה) כתב, ע' בסי' עא, וביו"ד סי' שמא, שאסור לענות אמן. וי"א אם רצה להחמיר רשאי. וכתב במשנ"ב (סי' עת"ר ס"ק יב), ואם האונן מותר לענות אמן, יש דעות בפוסקים, עיי' ביו"ד סי' שמא. ע"כ. והיינו אפי' אם מסר מתו לכתפים, דלטעמא דמשום כבודו של מת הרי פטרוהו מכל

כשרות. ואמנם בשו"ת שואל ומשיב (מהד"ב ח"ד סי' קעד) הביא דעת חכ"א דאחר שאונן פטור מכל המצוות, מיקרי לאו בר קשירה. וה"ד המהרימ"ט בדין אונן אם כשר לחליצה. והגהמ"ח כתב, דבין לטעם דאונן פטור מכל המצוות מטעם עוסק במצוה וכו' ובין לטעם כבודו של מת לא מיקרי מש"ה לאו בר קשירה. ול"ד לחליצה וכו', ובפרט שע"פ הדין לא היה צריך להפסיק לכתוב, כמ"ש בשו"ת שבות יעקב (סי' ד). וכמבואר ד"ז בשד"ח (מע' אנינות אות כו, ח"ו דף 160 ע"ב). [ילקוט' אבילות עמוד קלג. קסח].

(לח) **הנה** בשו"ת מחנה חיים ח"ג (אור"ח סי' ד') כתב, שאם האונן הטיל את הציצית לבגד שלו, הטלית פסולה משום תעשה ולא מן העשוי, שהוא פטור מכל המצוות, וצריך להתירם ולחזור ולהטילם לשם מצות ציצית. אבל אם הטיל הציצית לבגד של אחרים א"צ להתירם והם כשרים. ע"ש. וכיו"ב מצינו בשו"ת תורה לשמה (סי' ו') במי שאסר על עצמו טלית בנדר כמשך ל' יום, ובתוך זמן זה הטיל ציציות בטלית, אם יש לפסול משום תעשה ולא מן העשוי. [ונפ"מ לאחר, או לו עצמו לאחר ל' יום], והשיב, דזו ברכה לבטלה משום תולמ"ה.

אולם מצד הסברא נראה, דכיון שאין הפסול בבגד עצמו, וגם האונן עצמו חשיב לבר חיובא, ורק שכל המצוות דחיות אצלו באופן זמני, ממילא לא הוי תולמ"ה. וכשם שהעלו האחרונים שמותר להטיל ציציות בלילה, כך הדין באונן. ואמנם יש לחלק דהתם זמן ממילא קאתי, משא"כ הכא דבעי מעשה שיקבור את המת. אך עדיין י"ל דאיסור תעשה ולא מן העשוי שייך בדבר שהוא פסול בחפצא, אבל לא שייך האיסור כשהפסול בגברא. וראה בילקוט' מועדים (עמ' קכא סק"ט). וכ"ה בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' עד אות ב'), דאף שמחוסר מעשה הוא לקבור מתו, עדיין אין הפסול

לט. אונן שטעה ועבר ובירך איזו ברכה, אם מסר את מתו לחברא קדישא שבזמנינו, או שהוא בעיר אחרת, עונים אחריו אמן, אף על פי שלכתחלה לא היה לו לברך, מפני שטרוד בצרכי ההלוייה. (לט)

מ. יש אומרים שמותר לאונן לשמוע ברכת חבריו ולכוין לצאת בברכה זו ידי חובתו. ויש חולקים ואומרים דגם בזה האונן אסור. שמאחר ויוצא ידי חובה מדין שומע כעונה, האונן נחשב כמברך, והרי אסור לאונן לברך. (מ)

מא. אונן שגור בסמוך לבית הכנסת ושומע קדיש או קדושה, אינו חייב לעזוב את המקום, אף שאינו עונה עמהם. (מא)

מב. אונן שקברו את מתו אחר ד' שעות מהיום, קודם חצות, אומר אחר הקבורה ברכה"ש וברכה"ת, וכן הודו ופסד"ז בברכה, שמע ישראל ושמונה עשרה. אבל ברכות ק"ש לא יאמר אחר ד' שעות. (מב)

מג. אונן הנמצא בבית הכנסת, אינו פוטר את הצבור מלומר וידוי, אבל אם מתפללים בבית האונן, אין לומר וידוי כלל. (מג)

המצוות אפי' שהם מה"ת, וכ"ש בעניית אמן שהוא מדרבנן. [ילקו"י אבלות עמ' קיט. חזו"ע א קעז, שעונה אמן כי יש ס"ס].

לט הנה לפי מה שפסק בש"ע (יו"ד סי' שמא ס"א), שאין האונן רשאי להחמיר על עצמו ולברך לכאורה אין לענות אחריו אמן. דכ"ש מדין הלל בר"ח שהוא מנהגא ואין עונים אמן אחר מי שמברך על ההלל בר"ח, (כמ"ש בשו"ת יבי"א ח"א חאו"ח סי' כט סק"ט), ובפרט אי נימא דאונן חשיב כמופקע מהמצות, וכמ"ש הרא"ש. אלא שיש לעיין בזה, דהא מהני ס"ס לענין עניית אמן, וכמו שנתבאר בילקו"י (ברכות, עמ' תעד) לגבי מי שבירך נפשות על שתיית תה או קפה חמים בתוך שיעור אכילת פרס, ודוקא לענין ברכה לא מהני ס"ס, אבל לענין עניית אמן מהני ס"ס. וגם כאן יש לצרף סברת האומרים דאונן רשאי להחמיר על עצמו ולברך, ושמא הלכה כדעת האומרים שאם מסר מתו לחברא קדישא רשאי לברך וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' קיט, וקל].

הברכה מאחר ולצאת י"ח מדין שומע כעונה. ואמנם אם לא יענה אמן לכאורה לא חשיב כמברך עצמו, כפי שמדוקדק בלשון הרמב"ם, אך מאידך גיסא מכניס עצמו לכתחלה למקום שאינו עונה אמן. [ואע"פ שבלא"ה פטור, יש לחלק בזה]. וי"א שאונן חשיב כאינו בר חיובא, ואם עבר ובירך להוציא אחרים אינו מוציאם י"ח, וי"א דכיון שאחר שיעבור זמן אנינותו חוזר לחיובו, נחשב כבר חיובא. ובפרט אם מסר את מתו לח"ק, שאם עבר ובירך להוציא י"ח אחרים, שיצאו י"ח, ואין להם לחזור ולברך בעצמם, משום סב"ל. [ילקו"י אבלות עמ' קכ].

מא כ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שמב). וכבר נתבאר לעיל שאם מסר את מתו לחברא קדישא כן יכול לענות קדיש וקדושה, ורק לענין ברכות יש להמנע משום סב"ל. ועי' בילקו"י אבלות (עמ' קע).

מב וכן הדין בפרשת ציצית שזמנה כל היום. וכמ"ש במשנ"ב (סי' נח ס"ק נו) עפ"ד השאג"א (סי' י'), דמה"ת לא נקבע זמן לזכירתה, וזמנה עד הערב. וכתב המהרי"ל (הל' תפלה) דפסד"ז מהודו עד ישתבח, יכול לומר אחר הקבורה עד חצות.

מג שהרי בלא"ה אין האונן רשאי להתפלל ואינו מצטרף עמהם אם טרוד בקבורה, ולא מסר מתו לח"ק. אך המתפללים בבית האונן אין להם לומר וידוי, כיון שמדת הדין מתוחה, ובודאי דלא גרע מבית האבל בכל ז' ימי אבלות שאין אומרים שם וידוי. [וחכ"א ע"ה הזדמן פעם לבית האבל, וכאשר ראה שרוצים לדלג

מ הנה לשמוע ברכה מחבירו שמברך לעצמו, ולכוין לצאת י"ח, לכאורה מאחר שאינו מזכיר בפיו שם ה', ליכא בזה איסורא, ואף שאינו יכול לענות אמן, מ"מ אין עניית אמן מעכבת לדין שומע כעונה, דבדיעבד אפי' שלא ענה אמן אמרי' ביה שומע כעונה. וכ"פ בפמ"ג (או"ח סי' תפ). אולם לפי המבואר בשו"ת יבי"א ח"א (או"ח סי' כו) דהשומע ברכה מחבירו חשיב כמברך בעצמו, ול"ד להרהור, א"כ אונן יהיה אסור לו לשמוע

מד. אנשים אחרים שאוכלים עמו אין מזמנים עליו. ואסור לאונן לאכול בבית שנמצא בו המת, אלא בבית אחר, ואם אין לו בית אחר עושה מחיצה בינו לבין המת, ואין צריך מחיצה של קנים אלא אפילו מחיצה של סדין הקבוע בארץ ולא ניטל ברוח, די. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל. ואפילו אדם אחר שאינו קרוב למת אסור לו לאכול או לשותות בפני המת. (מד)

מה. מי שמשמר את המת וקורא תהלים למנוחתו, והוא רגיל לעשן סיגריות, ואינו יכול להתאפק, יכול להחזיר פניו ולעשן סיגריות. (מה)

מו. אונן שאכל סעודה, ואחר שנקבר מתו עדיין לא נתעכל מזונו, נחלקו בזה האחרונים אם יברך ברכת המזון מפני שהוא עודנו שבע, או לא יברך, ולענין הלכה יש לפסוק שלא יברך ברכת המזון, שסב"ל. ומכל מקום טוב שיכוין לצאת בברכת המזון של סעודת הבראה. (מו)

מז. האונן אסור בשמחה ובשאלת שלום. ומכל מקום כל זמן שלא נקבר מתו אין צריך לחלוץ מנעליו או סנדליו, ואינו חייב בעטיפת הראש. כדי שיוכל ללכת ולהשתדל ולמהר בקבורתו, וכן מותר לו לנסוע באוטובוס וכיוצא בזה, ולשבת באוטובוס, אך לא יברך תפלת הדרך, אף אם נוסע שעה וחומש. ואם מסר את המת לידי החברא קדישא והם מטפלים בקבורת המת, יש אומרים שיכול לברך תפלת הדרך בהזכרת שם ה', אם נוסע מעיר לעיר שעה וחומש. ושב ואל תעשה עדיף. (מז)

א"א לצאת לחוץ יכול להחזיר פניו ולעשן סיגריה. ובשד"ח (מע' אבלות אות קטז), החמיר בזה. ע"ש. ומיהו אם מחזיר פניו יש להקל.

(מו) החכ"א (כלל קנג אות א) כתב, שצריך לברך ברהמ"ז. אבל באמרי בינה (תאו"ח סי' טו) ס"ל דבעינן אכילה נמי בשעת חיוב, דכתיב ואכלת ושבעת וברכת. ע"ש. ולפ"ז גם האונן פטור מלברך בהמ"ז אף אם עדיין לא נתעכל המזון שבמעיו. וכן מוכח בספר חדרי דעה (סי' שמא), דבעי' שיהיה בר חיובא בשעת מעשה האכילה. וסב"ל. ומיהו לפי המבואר שאין האונן נחשב לפטור בעצם, אלא שהוא פטור מפני שהוא עוסק במצוה, וחשיב בר חיובא, הנכון לצאת ידי ספק שיאכל כזית פת ויברך ברהמ"ז. [ילקו"י אבלות עמ' קמ].

(מז) מה שכתבנו שאינו חולץ נעליו וכו', כ"ה בש"ע סי' שמא ס"ה. ומה שכתבנו שמוותר לו לישב באוטובוס, כן פסק אממו"ר להלכה ולמעשה. [ילקו"י אבלות עמ' קסן]. ומ"מ כיום אנן לא נהיגנן בעטיפת הראש וכמב' לקמן.

אמירת הוידוי, שאל האם היה כאן ברית, והורה בבטחה שוי"ל וידוי. ועשו כדבריו. ואחר התפלה שאל אותו חכם א. ס. ט. האם כתב תשובה בענין זה ולכן הורה מה שהורה, השיב, שזה דבר פשוט בעיניו מאחר ולא היה כאן ברית וכו'. וכאשר הראו לו הדין מפורש בש"ע, גמגם בדבר. ותמוה שתקע עצמו לדבר הלכה בלא ששאלוהו, וכשאינו יודע דברי הש"ע].

(מד) כ"ב הרשב"א בתשובה ח"ג (סי' ש). ודע דאף שהט"ז (סק"א) כתב, שלא נאסר לאכול בפני המת, אלא רק לאונן, אבל לאחר שרי. וכ"כ החכ"א (כלל קנג סי' לא), אין דבריהם מחוורים. וכבר הפר"ח (בליקוטיו ליו"ד סי' שמא) חלק ע"ד הט"ז. וכ"כ בשבט יהודה (סק"א), שאסור גם לאחרים לאכול בפני המת.

(מה) שדין העישון כדין אכילה ושתיה. וכמ"ש בשע"ת (סי' קנד סק"ב), שתלמידי חכמים שלומדים בבתי מדרשות, כשם שמוותר להם לאכול ולשתות בהם מדרוחק, כך אם צריכים הם לעשן סיגריות, רשאים לעשן בביהמ"ד, משום ביטול ביהמ"ד. ע"ש. וה"נ אם

מח. מי שיושב שבעה על אחד מקרוביו, ובאמצע השבעה נעשה אונן, בזמן הזה שיש נעלי בד נוחים, אפשר שאסור לו לנעול מנעלי עור באמצע השבעה, שהרי יכול ללכת ולטפל בקבורת מתו גם כשהוא נעול במנעלים אלה. וכן הדין בזה במי שנעשה אונן בתשעה באב, שאין לו לנעול מנעלי עור כדי לטפל בקבורת המת. (מח)

מט. אם הבן תלמיד חכם שרבים צריכים לו, ודורש רבים בעודו אונן לכבוד אביו ואמו בדברי מוסר, יש לו על מה לסמוך, שיש נחת רוח לנפטר במה שבנו דורש. (מט)

נ. מי שציוה לפני פטירתו לאחד מבניו שהוא דוקא יטפל בקבורתו, ושאר בניו לא יטפלו בקבורתו, עם כל זה יש לכל הקרובים דין אונן שאסורים באכילת בשר ושתיית יין, ואסורים לברך ולהתפלל, כיון שאין דעתם פנויה. (נ)

נא. יש אומרים שאונן אסור ברחיצה, סיכה, שאילת שלום, תספורת, ומלאכה, וכן אסור לו להחליף את בגדיו לבגדים מכובסים, וכן מנהג ירושלים להחמיר בזה. ולכן קודם שיודיעו לאונן על הפטירה, יאמרו לו שמצב החולה מסוכן, ועדיף שיסתפר ויתרחץ, ויחליף את בגדיו, דמאחר שעדיין לא נודע לו מהפטירה, מותר לו להסתפר, ולהתרחץ, ולהחליף את בגדיו לבגדים מכובסים, ולהתפלל שחרית, ולברך. ואם כבר נודע לו שמת אחד מקרוביו, ובגדיו ספוגים בזיעה ויש כאן כבוד הבריות, יתן את הבגד המכובס שלו לאחר שילבשנו שעה או יותר, ואח"כ ילבשנו הוא. והמיקל ברחיצה במקום צורך, כגון שמזיע מאוד ואיכא משום כבוד הבריות, יש לו על מה לסמוך. (נא)

נב. אונן שרוצה להתעסק עם אביו המת, ורוצה לטבול לטהרתו מטומאת קרי, רשאי לטבול. (נב)

נג. האונן יכול לשבת על גבי כסא ואין צריך לשבת על הרצפה, כדי שלא יבוא להמנע מטיפול בקבורת המת ובהלוייה. וכן מותר לו לישן על גבי מטה. (נג)

(מח) כ"ב בספר מנחת שלמה (סי' צא סק"ח).

(מט) כ"ב מהר"א פלאגי בשו"ת ויען אברהם (חיו"ד סי' לא). והובא בשד"ח (מע' אנינות אות כט). [ילקו"י אבלות עמ' קסז].

(נ) כן העלה מהר"א פלאגי בשו"ת ויען אברהם (חיו"ד סי' כז), הובא בשד"ח (מע' אנינות אות כח). [ילקו"י שם עמ' קסז].

(נא) ע"י בילקו"י אבלות (עמ' קמ) ובחזו"ע אבלות א' (עמ' קנג). ושם מובא מחלוקת ראשונים אם אונן אסור בדברים שהאבל אסור בהם כתספורת, רחיצה ועוד. וגם ישנה מחלוקת מהי דעת מרן הש"ע. רק מאחר ופשט המנהג להחמיר, צריך להחמיר. אך המיקל במקום צורך כגון שמזיע מאוד ואיכא משום כבוד הבריות, יש לו על מה לסמוך. ובפרט שכתב מרן החיד"א שלא תמיד יש ראייה ממנהג העולם להחמיר, כי יש לומר שפרשו ונהגו כן מעצמם מחמת הספק.

ומה שכתבנו שכל עוד שלא נודע לו שהוא אונן

מותר לו להסתפר וכו', כ"כ בשו"ת חיים ביד (סי' קכה אות ק').

(נב) שו"ת פרי השדה ח"ב (ס"ס קד). ובספר נשמת ישראל (סי' יג עמ' קעא והלאה) צידד להתיר לאבל בעל קרי בתוך שבעה לטבול בצונן לטהרתו, ע"פ דברי הירושלמי (פ"ב דברכות ה"ז), הדא דתימא רחיצה של תענוג, אבל רחיצה שאינה של תענוג מותר. וע' בשו"ת יבי"א ח"י (חאו"ח סי' נה אות לה).

(נג) פסק הטור (סי' שמא), שאסור לישב אפי' על מטה כפזיה אלא ע"ג קרקע. וכ"פ בש"ע (סי' שמא ס"ה). וכיו"ב כתב מרן ביו"ד (סי' שפז). וכתב הש"ך שם, שאסור לו לישב או לישן אלא ע"ג קרקע, אא"כ הוא חולה או זקן, שיש לו צער בישיבה ע"ג קרקע. אולם בברכ"י כתב, שאע"פ שהאחרונים אסרו לישן ע"ג מטה אלא ע"ג קרקע, מ"מ בשו"ת פנים מאירות (ח"ב ס"ס קמט) יצא לישע מנהגם של ישראל, והוכיח במישור שהמיקל לישן ע"ג מטה לא הפסיד, ובפרט בדורות אלו שהם חלושי המזג, שאין כאן חומרא אף

נד. בחוץ לארץ, במקומות שאין מאשרים את קבורת הנפטר אלא לאחר ג' ימים מהפטירה, אין לנהוג כל דיני אנינות בכל ג' הימים, אלא עד שיגיע הזמן שיכול לטפל בהלויית וקבורת המת, וחייבים בכל המצוות כולן, ורק לענין תפילין לא יניחן ביום הראשון. (נד)

נה. קרובי משפחה המתלווים להביא את ארון המת לקבורה בארץ, נכון שימנעו מלאכול ארוחה בשרית ושתיית יין בכל מהלך הטיסה הנמשכת מספר שעות. [אבל מן הדין מותר. כי אם רק זה מה שמביאים במטוס, והם לא יאכלו, יקשה עליהם לטפל בקבורה בהגיעם לארץ]. אבל לענין תפלה ק"ש וכדו' אין עליו תורת אונן, וחייב בק"ש ותפלה ובכל המצוות. והקרובים הנשארים בחוץ לארץ מתאבלים מיד עם פרידתם בהטסת המטוס, אלא אם כן ממשיכים לטפל ולארגן את סדרי ההלווייה דרך הטלפון וכדומה, עם אנשי ארץ ישראל. (נה)

נו. מי שנודע לו מפטירת קרובו באחד מאמצעי התקשורת, והוא במדינה אחרת, ואין בדעתו לנסוע למקום הקבורה, יש אומרים שאינו נוהג דיני אבלות אלא עד אחרי שישער או יברר את זמן הקבורה. ויש אומרים שדיני אבלות חלים עליו מיד עם השמועה. ולכן כאשר השמועה היא בערב חג, ישב מעט קודם החג, והחג מוציאו מגזרת שבעה. ואם הקבורה תהיה באר"ב אחרי הצהריים, ובארץ ישראל כבר נכנס החג, אפילו הכי כיון שישב שעה אחת קודם הרגל, יוצא מידי גזרת שבעה, דהלכה כדברי המיקל באבל. (נו)

האומרים דכל שמסר מתו לכתפים מתחייב בתפלה ובברכות. ואמנם לגבי שאר אונן שמסר את מתו לכתפים, מצינו שכתבו הרב בית דוד והרב שלחן גבוה שיש מנהג שאינו מתפלל ואינו מברך, אבל כאן לא מצינו שהעידו על המנהג בזה, ולכן ככה"ג רשאי להתפלל ולברך, ובפרט שהרי מרן כתב שאונן הרוצה להחמיר על עצמו לברך אין מוחין בידו. וראה באורך בשו"ת יבי"א ח"ד (י"ד סי' כח). ובשו"ת אג"מ ח"ב (י"ד סי' קע). [ילקו"י אבלות עמ' קכח].

נה **דמכיון** שאינו עוסק כלל במת, עד שיגיע למחוז חפצו, ויתחיל לטפל בקבורת המת, לא שייך בו דיני אונן, וכיו"ב כ' בספר אהלך באמתך, על מה שפסק בש"ע (סי' תג סי' ט), שהמוליך עצמות המת ממקום למקום פטור מק"ש ותפלה ומכל המצוות, שבזמננו המוליך אותם ברכבת או בספינה, והעצמות מונחות בארון במחלקה מיוחדת, והוא נוסע במחלקת הנוסעים, חייב בק"ש ותפלה ושאר המצוות. ובספר נטעי גבריאל ח"א (עמ' קא) הביא שכן הורו האדמו"ר מקלויזנבורג והגרש"ז איריבך. [ילקו"י אבלות עמ' קכט].

נו **בשו"ת** משיב דבר (חיו"ד סי' עב) כתב, דככה"ג מתחיל את האבלות רק משעת הקבורה, אולם חתנו פליג עליו וס"ל שמתחיל באבלות מיד. והו"ד בשד"ח (מע' אבלות סי' יד). ובשו"ת דברי יציב ח"ד (י"ד סי' רכ) כתב, דהואיל ובזמנינו ע"י התקשורת הרחוקים נעשים

מצד הדין המיקל באבל. ובערוה"ש (סי' שפז סי' ג) כתב, שאף שיש מחמירים לישן ע"ג קרקע, מ"מ הפנים מאירות מיקל לישן ע"ג מטה. וכן המנהג להקל. [ילקו"י עמ' קסו].

נד **הנה** הגאון מליסא בסידור דרך חיים (סי' יא) כתב, שאין לו להתפלל. ובשד"ח (מע' אנינות אות כה) הביא מדברי הרב השואל בשו"ת אגודת אזור (מדברי חאו"ח סי' ג') שכתב, דמאחר שנפרץ הגדר שאוכלים ושותים [אולי כוונתו לבשר ויין] ומטיילים בשוק ועושים מלאכתם, למה יגרע ק"ש ותפלה. והשיב, שאין לנו לזוז מהפסק של הרב דרך החיים, כי הוא מוסכם וכו', ושכ"כ בנו"ב, וראוי להוכיחם על מלאכה שלא יעשו, ושאסור להם לצאת לשוק לטייל, והאריך קצת בזה. **וכ"כ** בחידושים והגהות למוהרא"ז מרגליות (הלכות אונן אות א'), דלא נפטרו מדין אנינות מחמת הפקודה זולת ביו"ט שני וכו'. ובשד"ח העיר מדברי המוהרא"ז עצמו שכתב באות טז, משם שו"ת יד אליהו, דמי שמת בער"ש ואין זמן לקבורו, דהוא עת מנחה, יתפלל מנחה בער"ש, כיון דטעמא דפטור הוא כדי שיתעסק בקבורת המת, וכיון דלא מצי לקבורו עתה לא טריד וחייב להתפלל. ע"ש. ולכאורה ה"ה במעוכב לקבורו מחמת פקודת השלטון.

ובנ"ד יש לצרף סברת הרמב"ם (בפ"א מאבל ה"ב) דמחייב האונן בתפלה ובברכות, ומותר בתשמיש, גם אם לא מסר את מתו לכתפים. וגם יש לצרף סברת

נז. מאחר והאבל אסור במלאכה, לכן בעל מפעל או תחנת דלק וכדו', שקשה לסגור את המפעל לכל שבעת ימי האבל, ימכור את העסק לאחר שיהיה שותף שלו, על ידי קניין שטר, וכך המפעל יוכל להמשיך לעבוד גם במשך ימי האבל. וטוב שיעשה כן קודם הפטירה להיות החולה גוסס, ובדיעבד ימכור גם לאחר פטירה קודם הקבורה, אבל לא לאחר הקבורה. אבל לא ימכור לאשתו. והוא הדין אם יש לו פועלים ויש לו הפסד. (נז)

נח. שני שותפים בחנות אחת, שאירע אנינות או אבל לאחד מהם, נועלים חנותם, ואסור לשותף שיעשה בפרהסיא. ואם היה זה שמת לו מת בעיר אחרת, ולא נודע לו עדיין ממיתת קרובו, מותר לשותף שבעירו לפתוח החנות כדרכו, שעדיין לא חל אנינות או אבלות על שותפו כל זמן שלא ידע ממיתת קרובו, ולכן פותח החנות כדרכו. (נח)

נט. וכן הדין במי שיש לו שותפות עם חבירו, ואירע אנינות אצל חבירו, מותר לו לקנות ממנו בקנין סודר את החנות והתכולה שבה באופן שכל הריח שיבוא בכל שבעת ימי האבל יהיה רק לשותף השני לבדו, ואז יהיה רשאי השותף לפתוח את החנות ולשאת ולתת גם בימי אבלו של השותף השני. ואם אח"כ ירצה השותף לוותר ולנהוג טובת עין ולתת לו מן הריח, רשאי. (נט)

ואף שהחת"ס (סי' שכד) התרעם על המקילין, ואין דעתו נוחה להקל בזמן האנינות, אלא בשעת הגסיסה בלבד, מ"מ גם החת"ס כתב ללמד קצת זכות על המקילין בזה, ומוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. (נח) כ"כ המהריק"ש (סי' שפ). ומה שכתבנו לגבי שלא חלה עליו האנינות עד שידע ממיתת קרובו, כ"ה גם כן לגבי האבלות, וכל עוד שלא הודיעוהו אף שהשותף יודע מהפטירה יכול להמשיך ולעסוק בחנות כרגיל, ואין שייך פה דין לפני עיור, כי מצד הדין אין עליו שום חיוב אבלות עד שידע מהפטירה, וגם מצד הדין אין חיוב להודיעו, שזה בכלל מוציא דיבה הוא כסיל, אלא שנהגו להודיעו כדי שיטפל בקבורת המת ובשאר צרכיו ולע"נ, ונתבאר דינים אלו בכמה דוכתי בילקו"י אבלות.

(נט) אודות מ"ש החת"ס (י"ד סי' שכד), שאם הוא אונן, אין להקל למכור חלקו לשותפו, שהרי אפי' לענות אמן על ברכה אינו רשאי, (כמ"ש בירושלמי ובתוס' מ"ק כג: ד"ה ואין), ולמכור סחורתו מי יתיר. ומ"מ אין למחות במקילין, ומוטב יהיו שוגגים וכו'. ורק אם קרובו של אחד מהשותפים חולה ועדיין לא מת, ואפי' הוא גוסס, שמעתי מגאונים ורבנן קשישאי, שהיו מבטלים השותפות ע"פ שליח ב"ד בקנין סודר, והזהירו שלא יגיע לאבל מן הריח שבכל ימי האבל, ומ"מ אם אח"כ נהגו בו טובת עין והחזירו לו מן הריח אין בכך כלום.

אבל בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג (סי' שמא), כתב,

קרובים, ואפי' ממדינה למדינה, לא שייך לומר שכאשר המת במקום אחר אין דעתו עליו, ועוד שמעשים בכל יום שמתיעצים מרחוק עם בני המשפחה בכל הקשור לעניני ההלויה, ולכן אין להתאבל עד סתימת הגולל. ע"ש. וישב מיד קודם הרגל, ואח"כ הרגל יוציאו מגזרת שבעה. וזה דלא כמ"ש באול"צ ח"א (חיר"ד סי' ל') שדוקא אם הוציאו את המת מהבית או מביה"ח כדי להתעסק בקבורתו, רק אז רשאים בני מדינה אחרת להתחיל את אבלותם. ע"ש. וכיון דהלכה כדברי המיקל באבל, לכן יש לילך לקולא בנ"ד. ויתחיל באבלות מיד, אפי' שיודע שהקבורה במרחקים תהיה רק למחר. [ילקו"י אבלות עמ' קכט קל].

(נז) כתב הרמ"א (סי' שמא סי"ה) ד"א שאסור לאונן לעשות מלאכה ולהסתפר וכו', וכ"ה גם לדעת הש"ע, וכדמוכח מדבריו בבי". דאסור לאונן לעשות מלאכה. ולפ"ז לכאורה לא מהני מה שימכור את העסק שלו כשכבר נעשה אונן, דהא באותה שעה כבר נאסר במלאכה. אך לדעת החולקים המתירים לאונן להתרחץ וכו' ה"ה במלאכה, ולדבריהם יהיה רשאי למכור את העסק אף בהיותו אונן. ויש באחרונים שהעידו שהמנהג להקל לגבי מלאכה, ולכן במקום הפסד גדול אפשר להסתמך על סברת המקילין באונן, דאינו נאסר ברחיצה ותספורת וה"ה במלאכה אלא לאחר קבורה, וממילא יוכל למכור את העסק גם בהיותו אונן. וכ' בשד"ח (מע' אבלות אות ו') שכמה מגדולי הפוסקים עשו כן למעשה, ושכן נהגו.

ט. מי שנעשה אונן ביום שהיה עליו למול את בנו, מצות קבורת המת קודמת, מפני שהאונן פטור מכל המצוות, ולא יוכל לברך להכניסו וכו', שהאונן אינו יכול לברך שום ברכה. אבל אחר קבורת המת הוא חייב בכל המצוות. ואם אי אפשר לו לטפל בקבורת המת, ימסור קבורת המת לידי החברה קדישא, ואח"כ ימול את בנו עם הברכות, (להכניסו בביתו של אברהם אבינו, ושהחינו). דבמקום מצוה המוטלת רק עליו, יש לסמוך על הסוכרים שכל שמסר מתו לחברה קדישא רשאי לברך. ואונן אינו רשאי להיות סנדק. (ט)

טא. מי שהגיע זמן פדיון של בנו בכורו, ואירע לו אנינות, יפדה את בנו מיד לאחר הקבורה, שהאבל חייב בכל המצוות, ולא ידחה הפדיון אחר שיעברו כל ימי האבל, שמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. (טא)

המצוות, ואינו יכול לפדותו אלא אחר הקבורה. ע"ש. ובאמת שכבר מבואר כן בספר יראים (סי' שנג), שטוב לאחר הפדיון מלהקדים, שהמאחר לא הפסיד. ונהיינו שאם איחר מלפדותו אינו עובר עליו. וכן משמע מלשון הרא"ש והטור. וכ"כ בס' החינוך (מצוה שצב), שאין למצוה זו זמן קבוע, דבכל שעתא ושעתא אחר שלשים יום זמנו הוא, ואעפ"כ זריזין מקדימין למצוה. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת הרשב"א (סי' שעט), שמצות פדיון הבן אין לה זמן קבוע, אלא פודה משלשים יום והלאה. וכן משמע מרש"י (בכורות מט.). וכן נראה מ"ש התוס' ב"ב (ה:). וכ"כ המג"א (תקסח סק"י), שמצות מילה אסור להשהותו ערל, אבל פדיון הבן כיון שעבר זמנו יכולים לדחותו יותר, כן נ"ל בדעת התוס' (מ"ק ח:). ע"כ.

גם מהרי"ט אלגאזי (הל' יו"ט, הל' בכורות פ"א אות יד, דף כז) כ' דבדין פדיון הבן דכתיב ופדוייו מבן חודש תפדה, לא בא הכתוב אלא למעט כשהוא פחות מל' יום, אבל מל' ואילך זמניה הוא, ואינו עובר על המצוה. עכת"ד.

וכ"כ בשו"ת אבני"ז (יו"ד סי' שצה אות ה). וכ"כ הרש"ש במנחות (טו). דרשאי לפדותו מתי שירצה. וע' בטוש"ע (סי' שה סי"א). ודלא כמ"ש מחבר אחד [התניא רבתי סי' צח. וכ"כ הלבוש סי' תקנא סעיף יז], שאם לא פדאו בו ביום עובר בעשה וכו'. וכן מוכח מ"ש בפסקי מהרא"י (סי' רלג), שאם חל זמן פדיון הבן בשבת, יש לעכב הפדיון עד יום ראשון, וכ"כ בשו"ת מעשה אברהם (יו"ד סי' נב דף קטו:), שדעת הפוסקים שאם משהה פדיון הבן אינו עובר במ"ע, וע' בשו"ת יבי"א (ח"א הארו"ח סי' כו אות ד, וח"ו חיר"ד סי' כה אות ב).

נוהגים פה פראג מימי עולם, דמי שיש לו חנות של מסחר בשותפות, ואירע אבל לאחד מהם, הוא מוחל לחבירו השותפות בקנין סודר בעודו אונן. למען אשר יוכל השותף האחר לעסוק בחנות במשא ומתן, וכ"כ עוד אחרונים, והלכה כדברי המיקל באבל.

ס. כתב מהרש"ל (סי' ע'), שמצות מילה של בנו קודמת לקבורתו, משום דהוא מצוה דרמיא עליה בפרט. והזריזים מקדימים למצוה. ומה גם לפי מנהגינו שיש עת קבוע למולו, והיינו קודם עלינו לשבח וכו'. והביא ראיה מברייתא מפורשת, הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יטמא, ת"ל לה יטמא. הרי קמן שאף שהוא אונן על מתו, מ"מ הולך למול את בנו ש"מ מצוה דקביע ליה זמניה, קודמת לקבורתו. אולם האחרונים חולקים ע"ז, וכן הסכים הט"ז (סי' שמא) שלדעת הרמ"א יקבורו מתו תחלה ואח"כ ימול את הבן. וכ"כ בברכ"י (סי' שמא סק"ח). גם הגר"ז מרגליות דיני אונן (אות ז) פסק כד' הרמ"א, שכל שאפשר לקבור המת קודם המילה, יעשו כן. ואם מסרו לכתפים יכול לברך למול מיד. [ילקו"י אבלות עמ' קסז].

סא. נראה שע"פ דברי רוב האחרונים הנ"ל שהקבורה קודמת למילה, ה"ה למצות פדיון הבן, שהקבורה קודמת לה, כי לפני הקבורה הרי הוא אונן שפטור מכל המצוות.

וכ"כ בגשר החיים (עמ' קעא), שהקבורה תהיה קודם הפדיון, ואם א"א לקבורו בו ביום, ואפי' אם יעברו ימים רבים עד הקבורה, יש לדחות מצות פדיון הבן עד אחר הקבורה, שכל זמן שהוא אונן הוא פטור מכל

טב. המשמר את המת אף על פי שאינו קרובו, פטור מקריאת שמע ומכל המצות. אם היו שם שנים המשמרים, זה משמר וקורא האחר, ואח"כ זה משמר, והאחר קורא. ואסור לקרוא קריאת שמע בתוך ארבע אמות של מת, וה"ה שאסור לקרוא קריאת שמע בבית הקברות. (סב)

טג. אונן שעבר וקרא קריאת שמע בכרכותיה בזמן אנינותו, ונקבר מתו לפני שעבר זמן קריאת שמע, אף שקרא ובירך בזמן שהיה פטור, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, ולא יחזור לברך ברכות קריאת שמע. אלא חוזר וקורא קריאת שמע בלא ברכותיה. (סג)

טד. אונן החפץ ליתן צדקה בעת ההלוייה, או קודם לכן, רשאי לעשות כן, אך יתן בדעתו שהצדקה היא לעילוי נשמת הנפטר. (סד)

טה. אונן שמתו מוטל לפניו חייב במצות מורא, בדברים שהם בשב ואל תעשה, כגון שלא להזכיר את שמו, או שלא לחלוק עליו, או שלא לישב במקום המיוחד לאביו, וכל כיוצא בזה. [ונראה דאונן פטור מלעמוד בפני אביו או אמו בכל פעם שנכנסים לחדר]. (סה)

סא (סח) ראה בילקו"י כיבוד אב ואם (פרק ד') לגבי אבל, שאין עליו חיוב לעמוד מפני אביו וכו'. וכן הדין באונן, דפטור ממצות כיבוד אב ואם, כיון שהוא פטור מכל המצוות כולן, ואמנם כ"ז במצוות שהם חיוב דרך עשייה, אבל בל"ת, או לגבי מורא שהוא על דרך השלילה, אין לפטור את האונן מכל עניני מורא שהם על דרך השלילה. ועיין בפמ"ג (פתיחה כוללת או"ח ח"ב כח) שכתב שהאונן חייב בנט"י, אבל לא יברך. וכן חייב בת"צ שהוא ל"ת מדברי קבלה, וכמ"ש בשו"ת דודאי השדה (ס"ו נ), הובא בכל בו להלכות אבלות (עמ' 125). ושם בהגהות רבי משה גינו כתב טעם אחר, דאונן חייב בכל הדברים שמקיימים בשו"ת, וממילא חייב בתענית.

ואמנם יש לדון היאך הדין אם אונן חייב לעמוד מפני אביו, שהיא מצוה בקום ועשה, ולכאורה יש לפוטרו ככל המצוות התלויות בקו"ע שהאונן פטור מהם. והנה היכא שמסר את מתו לח"ק אם גם נפטר מכל המצוות, הדבר תלוי בטעמי הדין דאונן פטור מכל המצוות, כי במסכת שמחות (רפ"י) מבואר, שהטעם הוא משום כבוד המת. ופי' בשיטמ"ק (פ"ג דברכות) דהוא מפני שלא ידמה כמתעצל בהספדו ואינו חושש לכבודו. ובפני משה על הירושלמי (פ"ג דברכות ה"א) פירש, שמראה עצמו שאינו חשוב בעיניו להתאבל עליו. ובירושלמי שם אמרו, מפני כבוד המת, ומפני שאין לו מי שישא משאו. ושם, מה נפיק מביניהון [מה נפ"מ], היה לו מי שישא משאו. והיינו, כשיש לו מי שיטפל בכל צרכי המת, דלטעמא דכבוד המת, פטור מכל המצוות. אבל לטעמא כדי שישא משאו,

סב (ס"א) ש"ע א"ח (ס"י ע"א ס"ג), ובכזה"ח (שם אות לא). **סג (ס"ב) דהא** בלא"ה י"א דאונן שמסר מתו לח"ק יכול להחמיר על עצמו ולברך ולהתפלל. וגם להחולקים י"ל דדוקא לכתחלה אמרו שלא יתפלל, אבל אם עבר והתפלל שמא יודו ותפלתו תפלה, דאין האונן מופקע מהמצוות אלא דחוי הוא. דהא הא מילתא תליא בטעמים שהובאו בירושלמי הנ"ל, ולטעמא שהאונן פטור כדי שישא משאו, בימינו שיש ח"ק איה"נ תפלתו תפלה. ובפרט ש"א דאף לכתחלה רשאי להתפלל בימינו. [ילקו"י אבלות עמ' קמא].

סד (ס"ד) ואף שאינו מקיים בזה המצוה, שהרי אונן פטור מן המצוות, מ"מ כל שעושה כן לע"נ הנפטר מהני שפיר. הלא"ה נראה דאונן פטור ממצות צדקה, כמו שפטור מכל מ"ע שבתורה, ואע"פ שיש גם לאו בצדקה, ונודע דאונן אינו פטור מלאוין, מ"מ לאו בצדקה אינו בא אלא לחזק את העשה, ועיקר הדבר הוא בעשה, וכל שפטור מהעשה פטור נמי מהלאו. וראה בילקו"י דיני חינוך (בדרשה לבר מצוה שבטה"ס).

וראה בשו"ת מנחת שלמה ח"א (ס"י צא אות ד') שנסתפק בזה, דאף שיש לאו דלא תאמץ ולא תקפוץ, ובל ישוב דך ונכלם, מ"מ שומר אבידה הרי פטור מריפתא לעניא, והיינו משום דכל היכי דליכא בעשה של נתון תתן, פקע גם הלאו, וא"כ אולי גם אונן פטור מזה. ורק אם נתן לע"נ הנפטר, מסתבר דכמו שמותר לומר קדיש כך גם מותר גם בזה, וממילא יתחייב בפורים במתנות לאביונים. [ושמא יש לחלק דבמתנות לאביונים הא אינו נתן לעילוי נשמת הנפטר]. [ילקו"י אבלות עמ' קעג].

סו. כל מי שאין מתאבלים עליו, אין נוהגים עליו דיני אנינות, ולכן פורקי עול שאינם שומרי תורה ומצוות בזדון, ובעוה"ר כופרים בהשי"ת ובתורה הקדושה, ואינם בגדר תינוק שנשבה לבין הגויים, או שהיו נשואים לגוי [או גויה] ולא רצו לגיירם, וכל כיוצא בזה, שאין יושבים עליהם שבעה, כך אין נוהגים בהם דין אנינות. (סו)

סז. המאבד עצמו לדעת, אף אם הוא באופן שאין מתאבלים עליו [ראה להלן דין המאבד עצמו לדעת] מכל מקום נעשים אונן עליו, לענין שאסורים בבשר ויין ובשאר דברים. ולענין קריאת שמע ותפלה ושאר ברכות, יש אומרים שאין לגביו דין אונן, ורשאים הקרובים להתפלל ולברך וכו'. ויש אומרים שגם במאבד עצמו לדעת אין לאונן להתפלל ולברך. ורק אם מתפלל ומברך אין מוחין בידו [ככל אונן]. ועכ"פ במאבד עצמו לדעת שיש לתלות שחזר בו ברגע האחרון והצטער על מעשיו, ולכן יושבים עליו שבעה, בזה נוהג בו דין אנינות ככל מת אחר. (סז)

סח. מיד לאחר שסתמו את הגולל דהיינו שהשליכו עפר על המת, האבלים יוצאים מגדר אונן, וחלים עליהם דיני אבל. ולכן אם עדיין לא עבר זמן קריאת שמע ותפלה, יקראו קריאת שמע ויתפללו, ואם עברו ד' שעות מהזריחה, יברכו ברכות השחר וברכות התורה, ברוך שאמר וכו' עד סוף ישתבח, יקראו קריאת שמע ותפלת העמידה. ואם עבר חצות היום, אין יכולים להתפלל שחרית. (סח)

דאוננים עליו, ולא לפטור את קרובו מהמצוות, כמ"ש הרב תפארת אדם (בשו"ת יו"ד סי' סד) בשם הרב זרע אמת ח"ג (סי' חניק), דהקבורה במאבד עצמו לדעת הוא משום בזיון קרוביו, והאנינות אינו אלא בלב. וע' במסגרת השלחן (סי' שמא) שכתב, דנראה דהקרובים יש להם דין אנינות, כיון דטורדים בקבורתו. עוד כ' בפתה"ד (סי' עא) דאוננים על מאבד עצמו לדעת מן הדין פטורים מק"ש וכו', אלא דאם רוצים הקרובים להחמיר על עצמם רשאים להחמיר.

סח הנה מיד לאחר שסתמו הגולל, דהיינו שהשליכו עפר על המת, יקראו ק"ש ויתפללו אם עדיין לא עבר זמן ק"ש ותפלה. אך אין מניחים תפילין ביום זה. וכן עשה המהרי"ל. ואמנם בשלמי צבור (דף קפא ע"ד) כתב, דיש לגמגם ע"ז דהא אין אבילות מתחלת עד שיהיה נגמר סתימת הקבר, כמבואר ביו"ד (סי' שעה), וכפי הנראה הוא עדיין אונן ואסור בבשר ויין, וה"ה בתפלה דלפום ריהטא נראה שאין בין אבילות לאנינות שום הפסק. והעיר עליו בשלמי צבור, דכבר נתבאר דאנינות קילא טפי, ולפעמים בטל ממנו דין אנינות, אע"פ שעדיין לא חלה עליו אבילות. [ילקו"י אבילות עמ' קמן].

הרי יש לו מי שישא משאו. ואמרו עוד בירושלמי שם, תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו. וכ"ה במס' שמחות (ריש פ"י), דאם רצה להחמיר על עצמו ה"ז לא יחמיר. וכ"ה בש"ע (או"ח סי' עא, וכו"ד סי' שמא).

ואמנם דעת רש"י (ברכות יז:) שהאונן יכול להחמיר על עצמו ולברך. וכ"ה בתוס' וברא"ש שם. וכתב מרן בב"י (סי' עא) שכ"ד הרמב"ם. ועכ"פ לדינא נקטי' דאין האונן רשאי להחמיר על עצמו ולברך. וגם כשמסר את מתו לח"ק לא יחמיר על עצמו לברך וכו', שאנו חוששין לטעם השני, שלא יהיה בכלל לועג לרש, שהמת פטור מן המצוות, גם כשיש מי שיטפל במת. [ילקו"י אבילות עמ' קלון].

סו ע"פ המבואר בש"ע (סי' שמא ס"ה). ומעשה שבא לפני מרן אאמו"ר זיע"א באחד שהיה נשוי לגויה, ועד סוף ימיו לא חזר בו וחי בעבירה, והורה שלא לישב עליו שבעה. [ילקו"י אבילות עמ' שב].

סז ע"פ המבואר בשד"ח (מע' אנינות אות ה') בשם הרב פתח הדביר בתשו' בס' צפיתת בדבש (סי' סח). וכתב בשד"ח שם, דדוקא לאונן עליו בלב הוא דאמר

דיני אונן בשבת

סט. בשבת אין אנינות נוהגת, ומותר לקרובי המת לאכול בשר ולשתות יין, וחייבים בכל המצות, ומתפללים כמו בכל שבת, ומקדש בלילה וביום. ויכול להוציא את בני ביתו ידי חובת קידוש. אך אסור בתשמיש המטה. ומותר ללכת לבית הכנסת להתפלל, אלא שראוי לו שימנע מלעלות להיות שליח ציבור, או לקרוא בתורה, אלא אם כן אין שם שליח ציבור אחר. [ואם הוא שליח צבור קבוע הקורא בתורה בבית כנסת זה, ואם יתפלל שם ולא יקרא בתורה, יהיה כמי שמראה אבלות בפרהסיא בשבת, יש להקל שיקרא בתורה בשבת]. ומיהו אם האונן היה צריך לעת ערב להחשיך על התחום כדי לעסוק בצרכי המת, חל עליו דין אנינות, ומשעה שיתחיל ללכת להחשיך על התחום נאסר בכל דבר האסור לאונן. וביום טוב ראשון אם רוצה לקבור מתו על ידי גוים חל עליו דין אנינות, ונאסר בכלם, וביום טוב שני של גלויות שיכולים לקבורו על ידי ישראל, חל על קרוביו כל דיני אנינות. (סט)

ע. גם בשבת אסורים לאכול בפני המת, אלא יאכלו בחדר אחר. (ע)

עא. מי שמת לו מת בערב שבת סמוך לכניסת השבת, שאי אפשר לו אז לקבורו, אלא במוצאי שבת, חייב להתפלל מנחה בערב שבת, וכן תפלות שבת. (עא)

עב. מי שהיה אונן בשבת, שהוא חייב בכל המצות, יש לו להתפלל ערבית של מוצאי שבת, מבעוד יום, מפלג המנחה כשעדיין הוא שבת, ויבדיל בתפלה ועל הכוס, רק לא יברך על נר או בשמים. [שהרי טרם יצאה שבת]. (עב)

עג. מה שאמרנו לעיל שאין האונן מצטרף למנין, כשלא מסר מתו לחברא קדישא, דוקא ביום חול, אך בשבת כן מצטרף, כיון שאין דיני אנינות בשבת. (עג)

אינו מחשיך על התחום חייב גם לעת ערב. ע"כ. וכ' הט"ז (שם סק"ד), ונ"ל שכיון שיש עליו חיוב גם לעת ערב יש לו לקרות ק"ש של ערבית מבעורי, ואף שאין הקהל קוראים ק"ש אלא בלילה, מ"מ זה שיהיה פטור בלילה לא יבטל ממנו עול מלכות שמים כל שהוא יכול לקרות ק"ש קודם הלילה, שהרי בכל יום אנו קוראים ק"ש של ערבית אפי' בעוד היום גדול. ועיין בילקו"י (עמ' קמד) ובחזו"ע אבלות א' (עמ' קסז). ואע"פ שבשבות יעקב ח"א (סי' ח') כתב שאין לאונן להתפלל ערבית של מוצ"ש מבעורי, מ"מ האחרונים חלקו עליו, וכמ"ש מחצה"ש (סי' עא סק"ג). וכן הסכימו עוד אחרונים הו"ד ביבי"א שם.

עג. כ"כ בספר לקט הקמח החדש (סי' נה סוף אות לו, עמ' קכג:). ובשו"ת משיב הלכה ח"א (סי' שמז). [ולענין צירוף למנין עשרה, מהני הסברא דמסר מתו לח"ק רשאי להחמיר. ורק לענין ברכות לא מהני סברא זו].

(סט) תוס' ברכות (יח.), טור וש"ע (סי' שמא ס"א). [ילקו"י אבלות עמ' קמד].

ע כ"כ הב"ח והפרישה. וכ"כ הש"ך (סק"ג). אמנם בשלחן גבוה (סק"ד), כתב לדייק מדברי הט"ז, שבשבת שאינו יכול לעסוק בקבורתו יכול לאכול בפני המת, אך כתב ע"ז, שלא מצינו לא בגמ' ולא בפוסקים חילוק זה, אלא הטעם הוא משום לועג לרש.

עא כ"כ בשו"ת יד אליהו (מלובלין סי' טז) משום דהו"ל כמי שאינו מוטל עליו לקבורו. וכ"פ בס' הר אבל (ד).]

עב הנה מרן הש"ע (א"ח סי' עא ס"א וסי' ב'), מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו אפי' אינו מוטל עליו לקבורו פטור מק"ש ותפלה, ואפי' אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרות אינו רשאי וכו'. בד"א בחול אבל בשבת חייב בכל המצות כל היום עד הערב אם הוא מחשיך על התחום להתעסק בצרכי קבורה, אבל אם

עד. מי שמת לו מת בשבת, ולא התפלל ערבית מבעוד יום, וגם לא הבדיל, יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה, ולא יתפלל ערבית במוצאי שבת, וכן לא יתפלל שחרית בבוקר קודם קבורה. ולאחר קבורה יתפלל תפלת שחרית אם לא עבר זמנה, אבל תפלת הערב לא יתפלל, שכבר עבר זמנה. ולא דמי לשכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתים, כיון שבליילה לא היה חייב להתפלל. ולענין הבדלה יבדיל אחר שיקבר המת. (עד)

עה. מי שהיה אונן, ושמע הבדלה מפי אחר, וכיוון לצאת ידי חובה, לאחר שיקברו את המת, אינו צריך לחזור ולהבדיל. שיש אומרים ששייך דין שומע כעונה גם באונן. (עה)

דיני אונן במועדי השנה

עו. מי שמת לו מת ביום טוב, ישתדל מאד שלא לבוא לידי בכי משום שמחת יום טוב, אך אם דעתו לקבורו על ידי גוי, יש אומרים דמאחר וחלים עליו דיני אנינות, פטור ממצות שמחת יום טוב, ורשאי לבכות. ואונן ביום טוב, [באופן שהקבורה נעשית אחר יו"ט] יש לו לישב ליד השלחן בעת שאוכל ושותה, ומותר בכשר וביין. וינהג כמו באבל בשבת בתוך שבעה ימי אבלות. ויכול לומר הקידוש בליל יום טוב, עם ברכת שהחינו. (עו)

עז. מי שהיה אונן במוצאי יום טוב, יבדיל ביום אסרו חג אחר קבורה. ואם שכח ולא הבדיל ביום אסרו חג, יכול להבדיל בלילה שאחריו. (עז)

עה) כ"כ בשו"ת בית דוד (יו"ד סי' קסד). וכ"כ הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' עא). וע' בפמ"ג (בפתיחה כוללת חלק השני אות כט). [ילקו"י עמו' קמה].

עו) ע"פ המבואר בש"ע (סי' שמא ס"א). ואמנם הב"ח בתשובות החדשות (סי' צ) כתב, דמזה שלא כתבו הטו"ש"ע דבשבת ויו"ט מיסב ואוכל, משמע דאסור להסב אף בשבת ויו"ט, שההיסבה גורמת לו שמחה, ואונן אסור בשמחה גם בשבת. ואמנם גבי לישב ליד השלחן כרגיל, אין בזה שמחה מיוחדת, וש"י לאונן. וראה בשו"ת הר צבי (או"ח סי' קטז). [ילקו"י אבלות עמ' קעו ועמ' תרטט].

עז) בשו"ת יבי"א ח"ז (תאו"ח סי' מז) ה"ד האחרונים, שנחלקו בזה אם יש תשלומין להבדלה של מוצאי יו"ט. ושם (אות ד) ה"ד רבינו מאיר הלוי (שכספר כתב אל רסאייל עמ' קנב), שיש תשלומין להבדלת יו"ט באסרו חג ובלילה שאחריו. וכ"כ בשו"ת רבינו אברהם בר יצחק אב"ד (סי' יד). וכ"כ הכל בו (סי' נח). וכ"כ האחרונים, ואע"פ שיש חולקים וס"ל שאין תשלומין להבדלת יו"ט, אילו ראו דברי הראשונים הנ"ל לא היו חולקים ע"ז. [ילקו"י עמ' קעח].

עד) הנה מרן הב"י יו"ד (סי' שמא) הביא מ"ש הרא"ש (רפ"ג דברכות סי' ב), שרבינו יהודה היה אונן במוצ"ש ואכל בלי הבדלה, ולמחר לאחר קבורה א"ל תלמידיו מפני מה אינך מבדיל, והא קי"ל טעם מבדיל. והשיב, מאחר שהייתי פטור אמש בשעת חיוב הבדלה מפני שהייתי אונן, גם עתה פטור אני, וכדקי"ל בחגיגה (ט). חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני, דלר' יוחנן דאמר כולן תשלומין לראשון הן, כיון שנדחה בראשון פטור גם ביום שני. ומהר"ם מרוטנבורג בהל' שמחות כתב שלאחר קבורה אסור לו לאכול עד שיבדיל, דקי"ל טעם מבדיל. ואמרי' מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה (פסחים קה). וסיים הרא"ש, ונ"ל כדברי רבינו יהודה, דהא דאמרי' מי שלא הבדיל במוצ"ש מבדיל והולך וכו', היינו כגון שלא היה לו יין בליל מוצ"ש, או שאירעו איזה אונס שלא היה יכול להבדיל, אבל אונן שבשעת חיוב הבדלה היה פטור נפטר לגמרי ותו לא מחייב. ע"כ. וכתב הב"י, שהרא"ש עצמו בתשובה עשה מעשה כדברי מהר"ם וכו'. וכן המרדכי, והגמ"י הביאו להלכה ד' מהר"ם. וכן הלכה. ע"כ. וכ"פ בש"ע.

עח. מי שמת לו מת בראש השנה, דינו כדין אונן ביו"ט, שאם רוצה לקבורו ביום הראשון ע"י נכרים דינו כדין אונן לכל דבר. וכל שכן ביו"ט שני שהוא בעצמו יכול לקבורו, שחלים עליו כל דיני אנינות מליל יו"ט שני. אבל אם רוצה לדחות את הקבורה לאחר יו"ט, לא חלה עליו אנינות עד מוצאי החג, ומחוייב בכל המצוות כולן, וכדין אונן בשבת. (עח)

עט. אונן שקובר מתו ביום טוב על ידי נכרים, אין לו לכתחלה לתקוע בשופר להוציא ידי חובה אחרים, ואם עבר ותקע, יש אומרים שלא יצאו ידי חובה, ויש חולקים ואומרים דשייך דין שומע כעונה גם באונן, ומחוייב בדבר קרינן ביה. (עט)

פ. מי שמת לו מת ביום הכפורים, אין לו דין של אונן, שמאחר ואינו יכול לקבורו בו ביום, לא חלים על הקרובים דיני אנינות. ולכן אם האונן משמש כשליח צבור ביום הכפורים, רשאי להמשיך בתפלתו, כשאין שם שליח צבור אחר. ואמנם אם מחשיך על התחום ביום הכפורים כדי לקבורו בלילה, חלה עליו אנינות, ופטור ממצות עשה דאורייתא ודרבנן, אבל חייב בכל חמשה עיניי, אף שקשה לו לילך בלא נעילת הסנדל. (פ)

פא. אונן ביו"ט ראשון של סוכות, אם רוצה לקבורו ע"י נכרים דינו כדין אונן לכל דבר, ופטור מכל המצוות. וכל שכן ביו"ט שני [בחוץ לארץ] שהוא בעצמו יכול לקבורו, שחלים עליו כל דיני אנינות מליל יו"ט שני. אבל אם רוצה לדחות את הקבורה לאחר יו"ט, לא חלה עליו אנינות עד מוצאי הרגל, וכדין שבת, וחייב לקדש קידוש של יום טוב, ולאכול בסוכה. ויברך אקב"ו לישב בסוכה, וכל מצוות יום טוב עליו. אלא אם כן צריך להחשיך על התחום להכין לו צרכי קבורה, שאז חל עליו דיני אנינות משעה שמחשיך. (פא)

ומה שכתבנו לגבי ש"צ, כיו"ב כתב בשכנה"ג (יו"ד סי' שמא הגה"ט אות ד') דאונן בשבת יכול להתפלל כש"צ להוציא אחרים י"ח, והיינו כשאין שם מי שיוודע להתפלל. [ילקו"י עמ' קעט].

(פא) מבואר בברכות (יז:), מי שמתו מוטל לפניו אינו מברך ואין מברכים עליו, (א"צ שיברכו לו אחרים לפטורו), ופטור מק"ש ותפלה ותפילין ומכל המצות האמורות בתורה. ע"ש. ולכאורה ה"ה שפטור מן הסוכה. ואע"פ שכתב החכ"צ (סי' ג) שהאונן מצווה על כל האיטורים, ואפי' דרבנן, וא"כ איך יוכל לאכול חוץ לסוכה, והרי יש בזה איסור מה"ת, בקום ועשה. מ"מ הרי שנינו (סוכה כה). שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה. ואע"פ שאוכלים חוץ לסוכה, מ"מ יסוד האיסור הוא מכח שיש מ"ע לאכול בסוכה. והו"ל מ"ע. וחשיב שוא"ת.

ומה שכתבנו אם רוצה לקבור את מתו למחר כ"כ המהר"ם מלובלין (סי' עג) לגבי יו"ט ראשון דפסח, וה"ה להכא, וכן לגבי יו"ט שני דגלויות. [ילקו"י עמ' קעט].

עח) ע"פ המבואר בש"ע (או"ח סי' תקמח ס"ה, ויר"ד סי' שמא ס"א). [ילקו"י עמ' קעח].

עט) כ"כ הפמ"ג (בפתיחה כוללת חלק השני אות כט) שאונן שעשה מצוה והוציא הרבים י"ח, כגון שתקע בשופר ברו"ה ודעתו לקבור מתו ע"י עכו"ם ביום הראשון, או ע"י ישראל ביו"ט שני, י"ל שמוציא את הרבים י"ח דמחוייב בדבר קרינן ביה, אלא שעוסק במצוה אחרת ומוציא את אחרים בדיעבד. ואם אין אחר אלא הוא פשיטא שמוציא י"ח, ומצוה דרבים עדיף. ע"כ. וכ"כ בכיו"ב בשו"ת שואל ומשיב (מה"ת ח"ד סי' קעב) לענין סופר אונן שכתב תפילין, דפשיטא ליה דמיקרי שפיר בר קשירה והתפילין כשרות. וכ"כ בשו"ת פרי השדה ח"ד (סי' לג). ונסתייע ממ"ש החת"ס בליקוטים (סי' לט) שהאונן רשאי להיות מוהל כשאין אחר, דחשיב שפיר בר חיובא מהתורה. וכ"כ במחנה חיים ח"ג (סי' ד). ונסתייע מהחת"ס. [ילקו"י עמ' קעח].

פ) ע"פ המבואר בש"ע (סי' תקכו ס"ג), דבשבת ויוהכ"פ לא יתעסקו בו כלל, אפי' ע"י עממין, אפי' להוציאו על ידיהם, ולהניחו בכרך העשויה מאתמול.

פב. וכן מי שמת לו מת ביום שמחת תורה שחל בחול, ואין רוצים לקבורו בו ביום [על ידי נכרים], אין לו דין אונן וחייב בכל המצוות כמו בשבת, ויכול לעלות לתורה כשאר הצבור, וכנהוג, שאם לא יעלה הוא כמראה אבילות בפרהסיא. פב]

פג. אונן בחג סוכות יש אומרים שאסור לו לאכול מחוץ לסוכה, שבכך מבטל עשה בידיים. ויש אומרים דמאחר והאונן פטור מכל המצוות, פטור גם ממצות סוכה, הגם שמבטל את העשה בידיים. וכן עיקר שיכול לאכול מחוץ לסוכה, ואם ירצה להחמיר יכול לישב בסוכה, ובפרט אם מסר את מתו לחברא קדישא שיטפלו בקבורת המת. אך בכל אופן לא יברך ברכת "לישב בסוכה". ואם קשה לו לישב בסוכה או לישן בה, פטור מהסוכה, שכן נראה עיקר להלכה, דאונן פטור גם ממצות סוכה. פג]

פד. אונן בערב חג הסוכות, אם אין לו מי שיעשה סוכה, מותר לו לעשות סוכה בעצמו, אך לא ידחה את קבורת המת בשביל זה. ויכול לבנות הסוכה קודם הקבורה, אחר שמסר את מתו לחברא קדישא שיטפלו בקבורה]. וכן אם אין לו מי שיקנה עבורו ד' מינים, יכול ללכת לקנות ד' מינים, בתנאי שלא ידחה את הקבורה בשל כך. פד]

פה. אף על פי שאין אבילות נוהגת במועד, אנינות נוהגת בו, שאם מת לו מת בחול המועד אסור בדברים שהאונן אסור בהם, ופטור ממצות ארבעת המינים, ואינו רשאי להחמיר על עצמו ולברך. אבל רשאי להחמיר על עצמו וליטול ארבעת המינים בלי ברכה, וכן לאכול בסוכה בלי ברכה, וכל זה כשמסר מתו לחברא קדישא לטפל בקבורה. [ורק לענין ברכה אנו חוששים להחולקים מטעם לועג לרש]. פה]

פו. אונן בלילות חנוכה, מן הדין פטור הוא ממצות הדלקת נרות חנוכה, ומ"מ טוב שיאמר לאשתו או לאחד מבני ביתו, שתדליק נרות חנוכה בברכה, ואם הוא יחידי, ואין איש אחר אצלו, טוב שידליק נר חנוכה משום פרסומי ניסא, ולא יברך. פו]

פה) כ"ב בש"ע (סי' תקמח ס"ה), שאנינות נוהגת בחוה"מ, ואסור בכל הדברים שהאונן אסור בהם. [ילקו"י עמ' קפ].

פב) כ"ב בחכמת שלמה (סי' תקמח) ובפת"ש (סי' שצא ס"א) בשם שו"ת אש דת, וילקוט הגרשוני. [ילקו"י עמ' קפ].

פג) כתב בפמ"ג (ארו"ח סי' תר"מ סק"י), ודע, שאונן פטור מסוכה ומכל המצוות, ודוקא במ"ע בשוא"ת, אבל סוכה קא עבר בקום ועשה כשאוכל חוץ לסוכה וכו'. ע"כ. והפמ"ג לשיטתיה בפתיחה כוללת (ח"ב אות כח). ונראה דמספקא ליה בזה לדינא, אולם בס' בכורי יעקב (שם ס"ק יט) כתב, דאין בזה ספק, שכיון שהטעם שאונן פטור מכל המצוות, משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, א"כ כל מצוה שצריך לעסוק בה, בין שהיא בקום ועשה בין שהיא בשוא"ת, פטור ממנה. וכ"כ בפני ברוך (עמוד קג). וע' בשו"ת יבי"א ח"ד (דף רצו). [ילקו"י עמ' קפ].

פד) כ"ה בפני ברוך (עמוד קג). ובילקו"י אבילות (עמ' קפ).

פז. אונן בחנוכה השומע ברכות ההדלקה שמברכים בביתו [אשתו או בנו הגדול הסמוך על שולחנו], נחלקו הפוסקים אם עונה אמן או לא. ולמעשה אין לאונן לענות אמן, אך אם מסר את מתו לחברא קדישא עונה אמן אחר המברך. (פו)

פח. מי שהיה אונן בליל ראשון של חנוכה, ולא הדליק נר חנוכה, כשידליק בליל שני נר חנוכה [אחר הקבורה] יברך שהחיינו. (פח)

פט. מי שמת לו מת בערב יום טוב הסמוך לשבת, באופן שאי אפשר לקוברו קודם יום טוב, נראה דלא חלה עליו אנינות, ומניח עירובי תבשילין בברכה. (פט)

צ. מת לו מת בליל פורים, ואין בדעתו לקוברו אלא למחר, חייב בלילה ככל המצוות, ויתפלל תפלת ערבית ויקרא את המגילה, ובבוקר אחר קבורה יתפלל שחרית אם לא עבר זמנה ויקרא את המגילה. ואם קרא את המגילה קודם קבורה יצא ידי חובת קריאת המגילה, ומיהו נכון שיחזור ויקראנה בלי ברכה, וכדלקמן. ואונן ביום פורים, שמתו לא יקבר בשעות הקרובות, מחמת אונס וכדו' יכול לקרוא המגילה קודם קבורה. ואינו חייב לחזור ולשמוע מקרא מגילה אחר הקבורה. ומיהו נכון שאם לא עבר זמן קריאתה שיחזור ויקרא המגילה לאחר הקבורה בלי ברכה, וכן צריך לקרוע את בגדיו, ולאחר מכן יחליף הבגד שקרע בבגדי שבת. (צ)

פט) וכמו"ש בשלמי צבור (דף קעח: אות ט), בשם שו"ת יד אליהו מלובלין (סי' טז), שאם מת לו מת בער"ש ואין זמן לקוברו קודם השבת, חייב להתפלל מנחה בער"ש, שהטעם שהאונן פטור מכל המצות הוא משום שיתעסק בקבורתו, והא הכא א"א לקוברו, שהרי הוא סמוך לביה"ש.

צ) הנה אם אין דעתו לקוברו אלא למחר, רבו הפוסקים דס"ל שלא חלה עליו אנינות בלילה, כמ"ש בשו"ת מהר"ם מלובלין (סי' עג), והגר"ז בש"ע (סי' עא אות ג). וכ"כ בשלמי צבור (דף קפ). בשם אחרונים. ובפרט כיום שיש ח"ק המטפלת בכל עניני הקבורה. [ילקו"י אבלות עמ' תרצז]

ואונן בפורים שמתו לא יקבר בשעות הקרובות, לכאורה כיון שמתו בבשר ויין, משום דהוי עשה דרבים, אם יש לו אונס שאינו יכול לקוברו ביום ההוא, יכול לקרות המגילה גם קודם קבורה. שמגילה עדיפא מבשר ויין. ומשלוח מנות ומתנות לאבינונים יקיים אחר קבורה. ועיין בהרמ"א סי' תרצו. ובכה"ח (שם סי' מו) ה"ד מ"ש בדרך החיים שמפקק ע"ד הרמ"א, דהא אפי' בליל יו"ט שני של גלויות איכא פלוגתא בזה, ולכן כתב שישמע המגילה מאחר. וע' בשו"ת יבי"א ח"ג (או"ח סי' כז אות ד). ובהליכו"ע (ח"א עמ' רלו). [ילקו"י אבלות עמ' תרצז].

או מפני שהוא טרוד לישא משאו. וכן מוכח ממ"ש החיד"א בשער יוסף (הוריות ח.). [ילקו"י עמ' קפא].

ומש"כ שאם הוא יחידי בכ"ז ידליק נ"ח בלי ברכה, הוא ע"פ מ"ש בס' מקראי קודש (הל' חנוכה עמ' סב) בשם מהרי"ל דיסקין.

פז) הנה הא"ר (סי' תרע ס"ק יט) כתב, שיאמר לאשתו שתדליק או לאדם אחר, ויענה אמן. דהוי מצוה של פרסומי ניסא. וכ"כ בדרך החיים (הל' הדלקת נ"ח אות ו). וצ"ע, שהרי אמרו בירושלמי, הובא בתוס' מ"ק (כג:), שאף אם בירכו אחרים לא יענה אמן. לכן שוא"ת עדיף. וכ"פ בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שמב) מיהו אם כבר נמסר המת לידי חברה קדישא יכול לענות אמן, מכיון שיש ס"ס בדבר, דשמא הלכה כרש"י והרמב"ם דס"ל שהאונן רשאי להחמיר על עצמו, ושמא הלכה כדעת האומרים שאם נמסר לח"ק רשאי לברך. וכמו שנתבאר ביבי"א ח"ה (חאו"ח ס"ס יח), דבכה"ג דאיכא ס"ס יכולים לענות אחריו אמן. [ילקו"י עמ' קפג].

פח) כ"פ בשו"ת רבי טיאה ווייל (סי' לב), ובשו"ת יגל יעקב (או"ח סי' ז אות ג וסי' עב), שהרי קי"ל (בסי' תרעו ס"א) דמי שלא בירך זמן בליל ראשון יברך בליל שני או כשיזכור. [ילקו"י עמ' קפד].

צא. אונן בפורים מותר באכילת בשר ושתיית יין, שאין עשה דאבילות של יחיד, דוחה עשה דרבים, שמצות שמחה בפורים מדברי קבלה היא, ודברי קבלה כדברי תורה. ויש אומרים דכל זה ביום, אבל בליל פורים אין לאונן לאכול בשר ולשתות יין, שאין מצות שמחה בפורים אלא ביום. ויש חולקים ומקילין בזה גם בליל פורים. (צא)

צב. מי שהיה אונן והוציא את הרבים י"ח בקריאת מגילה וכדו', בדיעבד יצאו ידי חובה, שיש אומרים שיש דין שומע כעונה גם באונן. וכן ה"ה אם קשר תפילין, שיצאו ידי חובה. (צב)

צג. אונן ביום פורים צריך לברך בא"י אמ"ה דייני האמת, וקורע. (צג)

צד. אונן בליל בדיקת חמץ, ימנה שליח שיבדוק את החמץ במקומו. ואם השליח דר באותה דירה יברך על הבדיקה שלו, ויכוין לפטור גם את הבדיקה שבדק בשביל האונן, אך אם אינו דר באותה דירה, יכוין השליח לצאת מברכת אחרים שבדקים לעצמם, ויבדוק לאונן בלי ברכה. ואם מסר את מתו לחברא קדישא, רשאי האונן לבדוק בעצמו. (צד)

צה. האונן יבטל את החמץ בליל י"ד, על ידי שיאמר כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי וכו'. וכן למחרת בערב פסח יבטל את החמץ בעצמו בזמן הביעור. וחייב למכור ולבער את החמץ, כדי שלא יעבור על איסור בל יראה ובל ימצא. (צה)

יעבור בכל יראה, או כדי שלא יבוא לאכול, מ"מ לא יברך על הבדיקה. ובפרט להסוברים דאונן פטור מבדיקת חמץ. ומטע"ז כתב בקש"ע (סי' קצו סי"ז) שיבדקו ע"י שליח ויברך. וכ"כ בהל' אבילות להגרא"ז מרגליות (הלכות אנינות אות ח'), ובערוה"ש (סי' שמא סי"ז). ובדע"ת למהרש"ם (סי' תא סק"א) כ' שאם אין לאונן שליח שיוכל לבדוק בשבילו, יבדוק האונן עצמו בלי ברכה. ובשו"ת תשובה מאהבה כתב, שהאונן יקנה את ביתו במתנה לשליח, והוא יבדוק עם ברכה.

ולמעשה נראה, עכ"פ לדידן דחיישינן טפי לסב"ל, דשוא"ת, ואין לאונן או למי שבא מכוחו לברך על הבדיקה. וכן משמע בכה"ח (סי' תלא סק"ח) שכתב, שאם השליח דר באותה דירה יברך על הבדיקה שלו, ויכוין לפטור גם את הבדיקה שבדק בשביל האונן, ואם אינו דר באותה דירה, השליח כוין לצאת מברכת אחרים שבדקים לעצמם, ויבדוק לאונן בלי ברכה. ועי' בחזו"ע (פורים, עמ' קמד), ובחזו"ע אבילות ח"א (עמ' קפ). [ילקו"י עמ' קפה].

צח. כ"כ בחי' הגרא"ז מרגליות (הלכות אנינות), ובכרם שלמה (סי' תלא סק"א), דהביטול הוא מעשה קטן שאין האונן נפטר ממנו. שאין בו טירדא כל כך. ובלא"ה י"ל דהביטול אינו רק לקיום מצות תשכיתו [עיי' רש"י ותוס' פסחים ד:] אלא גם להנצל מלאו דבל יראה ובל

צא. כ"כ מרן הש"ע (סי' תרצו סי"ז). וכתב המג"א דה"ד ביום. וכ"כ הא"ר והשלחן גבוה והמשנ"ב שם [ילקו"י פורים עמ' קפה. וילקו"י אבילות עמ' תרצו].

צב. שאין האונן פטור ממצות לגמרי, אלא שחייב בהם, ואריא הוא דרביע עליה להתעסק בצרכי המת, ומחמת כן יש לו פטור זמני מהמצות, ועי' בזה בחזו"ע אבילות ח"א (עמ' קמ), בשם האחרונים. וכע"ז כתבנו לעיל שאונן שעבר ותקע בשופר להוציא את הרבים י"ח ש"א שיוצאים י"ח, וגם זה מהטעם הנ"ל.

צג. דלא עדיף מחוה"מ, דקיי"ל מדינא, שעל כל הקרובים צריך לקרוע ולברך דייני האמת.

צד. בשע"ת (אור"ח סי' תל"א) הביא משם מהר"י עייאש שכתב, דאונן פטור ממצות בדיקה, ויבדקו לו אחרים. ובספר ת"מ כתב שבפראג נוהגים שהאונן מקנה חלקו לשותפו, ואז האחר יוכל לברך ג"כ. משא"כ אם אינו בודק מחמת הקנאה רק דרך שליחות, צ"ע אם יברך. והנה לד' הפמ"ג (פתיחה כוללת ח"ב אות כח) שכתב, דגם בל"ת כל שהוא בשוא"ת האונן פטור כמו בעשה. נמצא שגם כאן האונן מחוייב בבדיקת חמץ, דהוא ל"ת שעוברים עליו בשוא"ת. אך לגבי הברכה הרי הברכה אינה על הצלה מלאו, דלא מצינו ברכה על הצלה מלאו, אלא הברכה באה על תקנת חכמים לבדוק את החמץ, ככל תקנות חכמים, כמו חנוכה וכדו'. ולפ"ז אף שאונן צריך לבדוק את החמץ כדי שלא

צו. מי שקרובו נעשה אונן בערב פסח בבוקר, והאונן טרוד בקבורת המת, יש אומרים שרשאי חברו למכור את החמץ בעבורו אפילו בלי ידיעתו, דזכין לאדם שלא בפניו. ויש אומרים שאינו רשאי למכור לו את החמץ בלי ידיעתו והסכמתו, דזכין לאדם שלא בפניו, אבל לא זכין מאדם שלא בפניו. ועל כל פנים אם עבר ומכר את החמץ בלי ידיעתו, אין החמץ נאסר כדין חמץ שעבר עליו הפסח. (צו)

צז. אונן בליל פסח, אם דעתו לקוברו בלילה על ידי גויים, פטור מכל המצוות הנהוגות בליל פסח. ואם דעתו לקוברו במוצאי יום טוב, אין אנינות חלה עליו, ודינו כדין שבת שאין אנינות חלה עליו, וחייב בכל המצוות הנהוגות בליל פסח, לרבות מצות ההלל, מצה, מרור וכו'. ויכול לברך הברכות בעצמו. [וכשאוכל כרפס צריך שיטול ידיו קודם האכילה, כדין נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה]. אבל אם דעתו לקוברו למחרת ביום טוב עצמו, נחלקו הפוסקים אם רשאי לברך על המצוות שמקיים בליל פסח, ולכן ישמע הברכות וההגדה מאחר. ואם רצה לומר ההגדה בעצמו רשאי. ובליל יום טוב שני, כיון שיש מחלוקת באחרונים הרוצה לברך על מצוות הלילה, רשאי. (צז)

צח. אונן בכל הלילה של ימי ספירת העומר, והמת נקבר ביום, יספור ספירת העומר (בלי ברכה) ביום אחר הקבורה ויועיל לו שיוכל לספור מהלילה שאחריו בברכה. ואם הוא אונן ברציפות כל הלילה וכל היום עד צאת הכוכבים, ואי אפשר היה לקבור את מתו לפני כן, בכל זאת יספור העומר בלי ברכה, ובלילות שלאחר מכן יספור בברכה. ואם לא ספר גם ביום, יספור מכאן ולהבא בלי ברכה. (צח)

צט. מי שהיה אונן בימי ספירת העומר, ושמע בלילה ספירת העומר מפי חברו, ונתכוונו שומע ומשמיע, יש אומרים דמאחר והאונן פטור מן המצוות לא שייך בו דין שומע כעונה, ויש חולקים, וסוברים דהרי זה כאילו ספר העומר בפיו, כדקיימא לן שומע כעונה אף לגבי מצות ספירת העומר. ועל כל פנים מכאן ולהבא יוכל לספור בברכה. אלא שאם נזכר אחר קבורה, אפילו ביום יספור בלי ברכה. (צט)

ימצא, במה שלא מצא בבדיקה, שהאונן חייב בלאוין. [ילקוט"י עמ' קצג].

יב. וא"כ כ"ש אונן. מ"מ האחרונים דחו דבריו, שאין להקל בדין היסבה.

ולענין קריאת ההלל שאין אומרים אותו בבית האבל, מפני שנאמר בו זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו, וכמ"ש רש"י בס' הפרדס (בהל' אבלות דף כב) מ"מ נראה שזהו דוקא בר"ח, שאין ההלל בו אלא מנהג (תענית כה): משא"כ אמירת ההלל בליל פסח שהיא מן הדין, צריך האונן לאומרו, כיון שאינו קובר את מתו אלא למחר, ובליל פסח חייב בכל המצוות. וכן מפורש בשב"ל (הלכות שמחות ס"י כב). [חזו"ע א קפב].

צח **בן** מבואר בשלמי צבור (דף קפב ע"ג, אות כז). [ילקוט"י אבלות עמ' קצו].

צט **בן** הסכימו האחרונים דמונה מכאן והלאה בברכה. ובשו"ת דברי משה הלברשטאם (סי' כט) כתב לדון באונן ששמע הברכה והספירה מחבירו, אם יכול

צו **המהרא"י** בשו"ת תרוה"ד (סי' קפה) בכיו"ב דזכייה משום שליחות, ומהני למכור בלי ידיעתו. אך בקצוה"ח (סי' רמג סק"ח) כתב, דזכין לאדם, אבל לא זכין מאדם. וראה בילקוט"י אבלות (עמ' קצד). ובילקוט"י פסח כרך א' (סי' תמ ס"ד), ובילקוט"י כיבוד אב ואם (פ"ז הערה יא, במהדורה אחרונה עמ' שעו).

צו **כ"כ** מהר"ם מלובלין (סי' עג), שחייב בכל המצוות הנהוגות באותו לילה.

ולענין היסבה בליל פסח, נראה שישב כרגיל כיון דאנן לא קי"ל כראבי"ה, אלא כדעת מרן שכל דבר שצריך היסבה, אם עשאו בלי היסבה לא יצא. ועוד שאם ימנע מלהסב הוי אבילות בפרהסיא. ואע"פ שהב"ח (סי' תעב) כתב שאפי' אבל תוך שלשים לא

ק. אונן חייב לצום בתעניות צבור כיון דהוי בשב ואל תעשה, ואפילו למי שפוטר האונן מנטילת ידים קודם אכילה, בתענית צבור חייב להתענות. אולם אם על ידי שיתענה ייחלש ולא יוכל לטפל בקבורת המת, פטור מלהתענות. וכיום שמוסרים את המת לטיפול החברה קדישא, בכל גוונא צריך להתענות. (ק)

קא. אונן בתשעה באב בזמנינו שלובשים נעלי בד נוחות, אין לפוטרו מאיסור נעילת הסנדל (של עור) כיון שיכול ללכת לטפל בקבורת המת גם בנעלי בד שבזמנינו. (קא)

סימן שמב - דיני חתן שמת לו מת

א. מי שהיו מוכנים כל צרכי חופתו, הזמין אולם ושכר משמחים, ובישלו הכל, ובפתע פתאום מת אביו של החתן או אמה של הכלה, ואם ידחה את חופתו יהיה לו הפסד רב, מכניסים את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה, ובוזעל בעילת מצוה ופורש, והואיל וחלה עליו החופה, הרי היא עושה אותו כרגל, שלא חלה עליו אבלות, לפיכך נוהג שבעת ימי המשתה תחלה, ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות, ואף אם החתן והכלה מוחלים על שמחתם לנהוג אבילות מיד, אינו רשאי לישב באבילות תוך שבעת ימי החופה שלו. ואמנם דברים שבצינעא נוהג בכל שבעת ימי המשתה, ואסור בתשמיש המטה. הילכך כל שבעת ימי המשתה ושבעת ימי האבל אסור לו להתייחד עם הכלה, הואיל והאבלות נעשית קלה בעיניו, שהתירו לו לבעול בעודו אונן, ואף גם זאת שנוהג שבעת ימי המשתה קודם שבעת ימי האבלות. לכן הוא ישן בין האנשים והכלה ישנה בין הנשים. ולאחר שנהג שבעת ימי המשתה ומתחיל לשבת שבעה אם אביו או אחיו עדיין יושבים שבעה, יוכל להצטרף לאביו, שהוא גדול הבית, ולקום מהאבלות עמו. (א)

(א) כתובות (ד.), רמב"ם (ס"פ יא מהל' אבל), טוש"ע (סי' שמב ס"א). והנה בחי' הרמב"ן (כתובות ד.) כתב וז"ל: פרש"י, שאחר החופה קוברים אותו מיד, וכיון שחלה החופה על החתן הו"ל כרגל ולא אתיא אבלות וחיללא עליה. ותמיהני שאם מת באותו לילה וקברוהו באותו לילה, הו"ל יום מיתה וקבורה דהאנינות הוי מ"ע מה"ת. וכיון שכן היכי אתיא שמחת ימי המשתה דרבנן ודחי לאנינות דאורייתא, וי"א שאין קוברים אותו אלא למחרתו. נוכ"כ הרשב"א בתירוץ ראשון. וקשה הדבר לאומרו וכו'. אלא העיקר כפי' רש"י. ובי"ד מתנים לעקור דבר מה"ת בשו"ת וכו'. וכ"כ הריטב"א שם, והוסיף, שאע"פ שכתבו הגאונים בקובר מתו כיו"ט שני כשהוא יום מיתה שחייב באבלות, משום דאתי עשה דאבלות דאורייתא ודחי יו"ט דרבנן. מ"מ שאני הכא דהוי כרגל ודאי מדרבנן, והעמידו בו חכמים דבריהם בשו"ת.

ובשו"ת דברי יחזקאל (סי' יז) העיר מדברי הרמב"ם (פי"א מהל' אבל ה"ח), שכתב כלשון הברייתא, שנהג ז' ימי המשתה תחלה, ולא חילק בין יום ראשון לשאר

להמשיך לספור בברכה, ומתחלה צידד דהכא לא שייך לומר שומע כעונה, מכיון שאינו בר חיובא. והדר תבריה לגזיזיה, דמהני בזה שומע כעונה. ושכ"כ בספר כל בו על הלכות אבלות ח"ב (סי' ב' אות כא). ומבואר ד"ז בחזו"ע יו"ט (עמוד רמה).

ומה שכתבנו גבי ספיה"ע אי מהני שהאונן ישמע את הספירה מאחר, ויתכוין להוציאו י"ח, וגם הוא יתכוין לצאת, הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים אי אמרי' שומע כעונה בספיה"ע. וראה בילקו"י ספיה"ע.

(ק) החילוק מנט"י לאכילה, הוא פשוט, דהתם הנטילה באה משום סרך תרומה ומכח מצוה לשמוע דברי חכמים כמבואר בגמ' חולין (קה:). ולכן יש להחיר לאונן לאכול לפני ההבדלה אף שהוא בקום ועשה, משום שהאיסור של האכילה נובע מכח מצות ההבדלה כמ"ש בביכורי יעקב (בתוספת ביכורים סי' תרמ ס"ק יט), משא"כ כאן. ומה שכתבנו שאם ע"י הצום לא יוכל לטפל וכו', כ"ה בשו"ת דעת סופר (חיו"ד סי' קי). [ילקו"י אבלות עמ' ר].

(קא) ילקו"י אבלות עמ' קסז.

ב. אולם אם האבלים יוצאים מהאבלות קודם שהחתן סיים את יום השביעי של המשתה שלו, אינו מצטרף לגדול הבית לצאת מהאבלות, אלא נוהג שבעת ימי אבלות בערב, לאחר שמסיים את יום השביעי של ימי המשתה שלו. (ב)

ג. חתן שנכנס לחופתו, ואחר ברכות הנישואין שהם שבע ברכות מת לו מת, או שבאה לו שמועה קרובה, אף על פי שעדיין לא בעל, הואיל והוא אחר הנישואין, נוהג שבעת ימי המשתה, ואח"כ שבעת ימי אבלות. ואינו קורע אלא בתחלת ימי האבלות. שמכיון שהחתן מותר בגיהוץ ובתספורת, משום שהחתן דומה למלך, מלך ביופיו תחזינה עיניך, כל שכן שאינו קורע אפילו על אביו ואמו, קל וחומר לשאר קרובים, עד שיתחיל להתאבל. וכן סעודת הבראה אין לעשותה אלא במוצאי שבעת ימי המשתה, אבל ברכת דיין האמת, יברך מיד ביום הקבורה, שאין לברכה זו שום קשר הלכתי עם הקריעה. ומעיקר הדין החתן רשאי להשתתף בהלוויה של קרוביו שחייב עליהם אבלות. ובכל ימי המשתה נוהג איסור בדברים שבצינעא, ואסור כבעילת מצוה עד אחר ימי האבלות. [ואם יכול להצטרף לגדול הבית ע"י מש"כ בזה בסעי' א. ג.]

שימור כלל, היינו כשצריך לצאת ולעבור דרך רה"ר או דרך החצר שאז אין לחוש, אע"פ שאין מי שימחה ויעכב בעדם, הלא"ה צריכים שמירה. וע"ע בספר טהרת הבית ח"א (במשמרת הטהרה עמ' תצה).

וכתב הב"ח (סי' שמב), דדוקא כשהכין כל צרכי חופתו, אבל אם לא הכין הכל, כגון שלא מזג יינו, ידחה החופה. והש"ך (שם סק"ב) כתב, שאין דבריו מוכרחים, כיון שעכ"פ יפסיד מה שהכין כבר. ע"ש. וכדבריו מבואר ברשב"א (כתובות ג.). וכ"כ הר"ן. וכ"ד הרמב"ם (פרק יא מהל' אבל ה"ח). והכי נקטי'. [ילקו"י עמ' תרחצ].

(ב) שם.

ג) כתב הט"ז (סי' שמב סק"א), מעשה אירע בחתן וכלה שנישאו בחופה וקידושין בליל שבת, ועדיין לא נבעלה, ובשבת מתה אמה של הכלה, וע"כ לא התירו לבעול בעילת מצוה, אלא משום פסידא דסעודה שהכינו כבר, ואם ידחו עשיית החופה עד אחר האבלות יצטרכו להוצאה חדשה, אבל כאן שכבר נעשית החופה, רק שלא נבעלה עדיין, בודאי שאם ידחו את הבעילה אין כאן הפסד, שהרי לא יעשו סעודה שנית. ע"כ אסור לבעול. ולענין אבלות, תתחיל למנות ז' ימי אבלות תיכף לאחר השבת ואחר תיבעל בעילת מצוה, שאם תנהוג ז' ימי המשתה תחלה, והיא אסורה לבעלה, תצטרך להמתין י"ד יום אחר ז' ימי אבלות, ובכה"ג אמרי' שיוכל אדם לומר א"א בתקנת חכמים. וכ"ש במידי דקיום מצוה שיש להקדים כל מה שאפשר. ואף שהדרישה כתב שאחר החופה הו"ל לדידה כרגל ונוהג ז' ימי המשתה תחלה, דבריו תמוהים וכו'. עכת"ד. וראה בחזו"ע אבלות א'. [וראה ביבי"א ח"ו יו"ד סי' לד].

ימים, ומשמע שנוהג גם בדברים של שמחה אפי' בקום ועשה, אע"פ שהוא סובר דיום א' של אבלות הוא מה"ת, וס"ל להרמב"ם שבאמת מותר גם בדברים של שמחה בקום ועשה, משום שבכל איסורי ל"ת דאבל כמו מלאכה ורחיצה וסיכה וכו"ב לא נאסר בהם אלא משום ביטול מצות אבלות, ומכיון שאין דברים אלו אסורים מצד עצמותן, אלא מפני שע"ז הוא מבטל מצות אבלות, הו"ל שוא"ת, והואיל ונעקרה מצות אבלות, מותר גם בשמחה של קום ועשה.

ויש לצרף עוד מ"ש הרא"ש (פ"ק דכתובות סי' ה), שהיום הראשון של שמחת חתן הו"ל דאורייתא.

והנה הר"ף (כתובות ד:) כתב וז"ל, חתן שמת חמיו, אבי הכלה, בין בעל בין לא בעל הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים. וכתב הר"ן, מפרשינן בגמ' דה"ט משום דכיון דאקילו רבנן בהך אבלות שנוהג שבעת ימי המשתה תחלה, קילא ליה האי אבלות ואתי לזלוזלי בה, אע"פ שבעל. ע"כ. וכ"כ בפ"י רש"י שעל הר"ף, שכיון דהאי אבלות הקילו בה חכמים שנוהג שבעת ימי המשתה תחלה ורק אח"כ נוהג ז' ימי אבלות, חיישינן דאתי לזלוזלי בה ויבעול. ע"כ. לפ"ז גם בכתולה שיש בה איסור של דם בתולים חיישינן. **ולענין** איסור הייחוד, כתב הרמ"א בהגה: "שאם אינם ישנים בחדר אחד אין צריכים שימור כלל". וכתב בספר שבט יהודה (סי' שמב), שאף למ"ד שצריך שתי שמירות, כיון שלכל אחד יש חדר מיוחד א"צ שום שימור, אלא כשיהיו החתן והכלה בבית אחד, שהמקום גורם. ע"כ.

אולם מבואר בחזו"א (ביו"ד סי' צא סק"ה, ובאה"ע סי' לד סק"ה), דמ"ש הרמ"א שאם אינם בחדר אחד א"צ

ד. אלמון שנשא אלמנה, וכן בחור שנשא בעולה, והכין צרכי חופה, ומת לו מת, כיון שאינו צריך לטרוח לסעודה אלא רק שלשה ימים לשמחה, (כמ"ש בש"ע אה"ע סי' סד ס"ב), אינו בועל בעילת מצוה קודם הקבורה, אלא נוהג שבעת ימי אבלות תחלה, ואח"כ יכנוס וינהוג ימי המשתה, ואם אחר שנשא מת לו מת, נוהג שלשת ימי השמחה ואח"כ שבעת ימי אבלות. (ד)

ה. שבעת ימי המשתה הרי הם כרגל אצל החתן והכלה, ומי שמת לו מת בתוך ימי המשתה, אפילו הוא אביו או אמו, משלים שבעת ימי המשתה, ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות, ומונה אבלות שלשים לאחר שבעת ימי המשתה (הרמב"ם פרק יא מהל' אבל הלכה ז. (ה)

ו. חתן שאביו או אמו נפטרו באמצע שבעת ימי המשתה שלו, שאינו נוהג אבלות, מותר לו להסתפר בכל שבעת ימי המשתה שלו. (ו)

ז. יש להתיר לחתן אבל לעסוק בתורה כל שבעת ימי המשתה שלו. (ז)

טעמו של הרמב"ם, שהטעם שמונה אבלות שלשים משבעת ימי אביו, אע"פ שהקובר את מתו ברגל עולה לו הרגל למנין שלשים, שאני התם שמצות שלשים נוהגת ברגל, שהוא אסור בגיהוץ ותספורת, אבל בתוך ז' ימי חופתו מותר החתן בגיהוץ ותספורת, משום מלך ביופיו תחזינה עיניך, הילכך אין שבעת ימי המשתה עולים לו למנין שלשים. ע"כ.

ו) בשו"ת בית יהודה ח"ב (ס"ב כג) כתב, דא"ג דמצינו שהתירו איסור דרבנן לכלה, כמו לרחוץ פניה ביוהכ"פ, שאני התם שהתירו כדי שלא תתגנה על בעלה, והוי כעין גדר לשלום. וא"ת כיון שהתירו גם למלך, והחתן דומה למלך. א"כ היה להם להתיר גם לחתן לרחוץ פניו. וי"ל דדוקא להחמיר אמרו שהחתן דומה למלך, אבל לא להקל ולהתיר הרחיצה, ועוד. דשאני מלך שמסתפר בכל יום וכו'. והעיר ביבי"א ח"ה (או"ח סי' מ אות ו) דנראה דאשתמטייה מ"ש הרא"ש (פ"ק דכתובות סי' ו) שאם מת אביו של חתן אינו מונה שלשים לאבלות אלא לאחר ז' ימי המשתה, הואיל ובתוך ימי החופה מותר בגיהוץ ותספורת, דמלך ביופיו תחזינה עיניך, הילכך לא סלקי להו לתורת שלשים דאבלות. [ילקו"י אבלות עמ' תש].

ז) דין זה נלמד מדין אבלות ברגל, כי כבר ביארנו לעיל דין אבלות ברגל, שיש מתירים לעסוק בתורה כרגל, בצירוף שיטת הרמב"ם דאין אבלות נוהגת ברגל כלל, וכמ"ש בשו"ת חכם צבי (סי' ק). ואם כן ה"ה וכ"ש בנ"ד שהוא יו"ט שלו וגם צריך לשמוח כדי לשמח את אשתו בשבעת ימי המשתה, ולפיכך יש להקל בזה. [ילקו"י אבלות עמ' תש].

ומה שכתבנו לענין הקריעה, כ"כ בכנה"ג (סי' שמב אות ד) שהחתן קורע לאחר כלות שבעת ימי המשתה. **ומה** שכתבנו שאין לברכת דיין האמת קשר לקריעה, עיין בגשר החיים (פרק יט סי' ז).

ומה שכתבנו לענין לצאת להלוויה, כיו"ב דן בשו"ת זקן אהרן (סי' קח) אם מותר לחתן כהן להטמאות לקרוביו, וכתב, דמכיון שהאבלות נדחית מפניו, דין הוא שלא יטמא, שהרי הוא ממעט בחגו. ואם אבלות יום ראשון שהיא מה"ת נדחית מפני רגל זה דחתן, כ"ש טומאה שלא במקום מצוה, שהרי אינו מתעסק במתו ואינו יוצא מפתח ביתו. ולו יהי אלא ספק, ספיקו להחמיר. ע"ש.

אולם במנחת שלמה ח"ב (סי' צ) כתב על דברי הרב זקן אהרן הנ"ל, שאין דבריו מוכרחים, וצ"ע למעשה. ע"ש. ואמנם התם איירי לענין חתן כהן אם רשאי להטמאות לקרובו המת, אבל בעצם ההליכה להלוויה שאינו נטמא, מעיקר הדין אין בזה איסור. [ילקו"י אבלות עמ' שכח]

ד) כתב רבינו ירוחם (נתיב כב ח"ב דף קפה סוף ע"ג), כתבו המפרשים, דהא דמתירין לו לבעול בעילת מצוה ולפרוש ולנהוג ז' ימי המשתה תחלה, היינו דוקא בנושא בתולה, אבל אם נשא אלמנה, שאינו חייב לטרוח בסעודה לשמחה אלא ג' ימים אינו בועל בעילת מצוה קודם קבורה, אלא נוהג ז' ימי אבלות, ואח"כ יכנוס. וראה בחזו"ע אבלות א'. וראה בחוברת האבלות בהלכה ובאגדה (עמוד 288). ודו"ק.

ה) הנה הראב"ד בהשגות (פי"א ה"ז) תמה על הרמב"ם, דלמה לא יעלו כל שבעת ימי המשתה שלשים יום. אולם הרמב"ן בתה"א (דף כד ע"ג), הסביר

ח. אם הכלה פירסה נדה, אף על פי שבעלמא נוהגים לעשות חופה וקידושין גם כשהיא נדה, אם אירע שמת אביו של חתן או אמה של כלה, בזה לא התירו לנהוג שבעת ימי המשתה תחלה, כי לא התירו לעשות כן אלא אחר שבעל בעילה של מצוה, אבל בנ"ד שאי אפשר לבעול, נדחית החופה מפני האבלות. (ח)

ט. כשאמרו שנוהג שבעת ימי המשתה תחלה, היינו שבעת ימים שלמים, ורק מיום השמיני והלאה יתחיל לנהוג שבעת ימי אבלות. ואין אומרים שביום השביעי מקצת היום ככולו, [כדרך שאומרים באבל שמקצת יום השביעי ככולו], שנאמר בימי המשתה "מלא שבוע זאת." (ט)

י. חתן שכנס ובעל בעילת מצוה, ולאחר יומיים נהרג אחיו הצעיר ונקבר באותו יום, ממשיך לנהוג שבעת ימי משתה, ואח"כ שבעת ימי אבלות, ואם יש שם גדול הבית שמתאבל, כבר נתבאר לעיל שיכול החתן להצטרף בסוף יום השביעי של המשתה, אל גדול הבית, ולמחרת כשהוא מסיים את ימי האבל שלו, מסיים עמו את האבל, ואינו צריך לנהוג "שבעת ימי אבלות." (י)

יא. חתן וכלה שהותר להם לנהוג שבעת ימי המשתה תחלה, ובתוך ימים אלו פגע בהם הרגל, הרגל מוציאם מגזרת שבעה, ואחרי ימי הרגל אינם צריכים לנהוג אבלות (יא)

שם הלך עמו אינם מונים אלא משיקבר. וזה כד' התוס' (מ"ק כב). אבל הטור כתב, שהכל הולך אחר גדול הבית, שאם נשאר כאן אלו ואלו מונין משיצא המת. וכ"ד הרמב"ן והרא"ש. ונ"ל עיקר כד' התוס' וכו'. ע"ש.

לפ"ז דלא אזלינן בחר גדול הבית כשהלכו ללוותו, משום שלא חלה עליהם אבלות עד שיסתם הגולל, ה"נ בחתן בתוך ימי המשתה, ואינו יכול להצטרף לאחר מכן לגדול הבית, אלא מונה לעצמו, ורק לדעת הראב"ד והרמב"ן והרא"ש והטור אה"נ שאפשר שיצטרף לגדול הבית.

אולם יש לחלק דשאני התם שההולכים לביה"ק לא חל עליהם שם אבלות כלל עד סתימת הגולל, אבל לענין החתן דקי"ל בכתובות (ד). ובש"ע (סי' שמב) שדברים שבצינעא נוהג מדין אבלות, י"ל דשפיר יכול להצטרף לגדול הבית. וכעין מאי דקי"ל בש"ע (סי' תב ס"י) שאם שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, כיון שדברים שבצינעא נוהג, עולה לו אותו שבת למנין שבעה, והרגל מבטל ממנו גזרת שבעה. וה"נ חזי לאצטרופי לענין שיקרא חל עליו שם אבלות, וישלים השבעה עם גדול הבית. [ילקו"י אבלות עמ' תש].

יא הנה בשו"ת עדות ביעקב (סי' יא) כתב, שחתן שמת לו מת בתוך ימי המשתה ופגע בו הרגל, הרגל מפסיק אבלותו, כיון שנוהג בדברים שבצינעא, כדין מי ששמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל שהרגל מפסיקו. ורעק"א הביא ד"ו מהכנה"ג בשם העדות

ח אם הכלה פירסה נדה, אע"פ שבעלמא נוהגים לעשות חופה וקידושין גם כשהיא נדה, (וכמש"כ בשו"ת יבי"א ח"ה חאה"ע סי' י), אם אירע שמת אביו של חתן או אמה של כלה, בזה לא התירו לנהוג שבעת ימי המשתה תחלה, וכ"פ בשו"ת פאת נגב (חיו"ד ס"ס כו), וכתב, וכן עשינו מעשה שיהוג אבלות תחלה.

ט חנוהג שבעת ימי המשתה תחלה, כתב הכנה"ג (סי' שמב אות ב), שיהוג ז' ימים שלמים, ומיום השמיני והלאה ינהוג שבעת ימי אבלות. אבל יום השביעי של ימי המשתה אינו עולה לו ליום א' של אבלות. סי' לדבר "מלא שבוע זאת". ושכן עשה מהר"ר יצחק קשטרו בנישואי בנו. וכ"כ בשו"ת בית דוד (יו"ד סי' קעז).

י הנה הלכה רווחת כמ"ש הרמב"ם (פי"א מה' אבל ה"ז): מי שמת לו מת בתוך ימי המשתה, אפי' אביו ואמו, משלים ז' ימי השמחה ואח"כ נוהג ז' ימי אבלות. ובתום ז' ימי המשתה עמד ושאל אם יוכל להצטרף עם אביו שהוא גדול הבית ולסיים אבלותו יחד עם אביו, או עליו למנות לעצמו ז' ימי אבלות. והנה הש"ע ביו"ד (סי' שעה ס"ב) פסק, שאם היה דרכם לשלוח המת למדינה אחרת לקבורו, ואינם יודעים מתי יקבר, מעת שיחזירו פניהם מללוותו מתחילים להתאבל ומתחילים למנות שבעה ושלשים, וההולכים עמו מונים משיקבר. ואם גדול המשפחה הולך עמו אף אלו שבכאן אינם מונים אלא משיקבר. וכ' הש"ך, דמשמע דדוקא לחומרא אזלינן בחר גדול המשפחה,

יב. כלה אבלה שעתידה להנשא אחר כלות שבעת ימי האבל, יכולה להפסיק בטהרה ולמנות שבעה נקיים באמצע ימי אבלה. ויש מי שכתב שלא יועילו לה שבעה נקיים משום חימוד בתוך ימי אבלה, ולא תראה דם חימוד כי אם אחר ימי אבלותה, ולכן הצריך שתספור שבעה נקיים רק אחר כלות ימי האבל. אולם חומרא יתרה היא, והסברא נותנת שגם האשה שהיא אבלה, בידועה שהיא נכנסת לחופה אחר ימי אבלה, שייך בה חימוד. ולכן גם אבילה שתבעוה להנשא תוכל תספור שבעה נקיים מיד, גם בימי אבלה, ואין חילוק בין אבלה לשאר נשים. (ב)

יג. חתן שהעמידו לו חופה ובירכו שבע ברכות ביום רביעי לפני השקיעה, והחתן התייחד עם הכלה, ועשו הסעודה רק בליל חמישי, ואירע לו אבל, יש למנות בשבעה ימי המשתה, גם את יום רביעי, ואח"כ יתחיל למנות שבעה ימי אבלות, וכן לגבי צירופו של החתן, בתום שבעת ימי המשתה, אל גדול הבית, כדי לצאת מהאבלות, הדין כאמור. (ג)

יד. חתן בתוך שלשים לאבלו, ולא קיים פריה ורביה, מותר לו לישא אשה ולהביא תזמורת של כלי שיר עם ריקודים ומחולות ביום חתונתו וביום שמחת לבו, כי עיקר שמחת חתן וכלה היא עם כלי שיר. (ד)

סימן שמג, שסג - דיני הלוויית המת

א. מצות עשה של דבריהם להוציא את המת לקבורו, ולהתעסק עמו בכל צרכי הקבורה, והם בכלל גמילות "חסד של אמת". ובכלל מצות ואהבת לרעך כמוך, שכל הדברים שאתה רוצה שאחרים יעשו לך, עשה אותם לרעך. וכן אמרו חכמים ("מ"ק כח:), דיטען יטענוניה, דיקבר יקברוניה, דיספד יספדוניה, דידל ידלוניה. ולכן נאמר (קהלת ז), טוב ללכת את בית אבל מלכת אל בית משתה, והחי יתן אל לבו. והרואה את לוויית המת, ואינו מלווהו, עובר משום (משלי יז), לועג לרש חרף עושהו. ועוד אמרו בגמ' (מו"ק כז:), שחייב נידוי ב"מ. ודי לו ללכת עם המלוים "ארבע אמות", כיון דבלאו הכי יש שם חברה קדישא שמטפלת בו. ומכל מקום טוב שילווח את הנפטר עד מקום הקבר שאמרו בגמ' כתובות (עב.). כל המלווה את המת מבית

ביום רביעי ב' שעות קודם שקיעת החמה, ואח"כ לקח החתן את הכלה אל ביתו, ולא עשו סעודה אלא בליל חמישי, בודאי שאין יום רביעי נחשב בכלל שבעת ימי המשתה לענין זה, ודייק כן מ"מ"ש בחיים ביד (סי' קח), שאם עשה החתן הנישואין ביום ששי בבוקר. ועשה סעודה בו ביום, שבעת ימי החופה נשלמים בסוף יום חמישי הבא, וכמ"ש הכנסת יחזקאל (סי' נט), שכל שעשה סעודה בו ביום עולה לו למנין שבעה, הלא"ה לא, ע"ש. וה"ד בשו"ת יבי"א ח"ה (אה"ע סי' ז אות ד). וכתב, דלפי האמור (שם) אין הסעודה מעלה או מורידה כלל, והכל תלוי באמירת ז' ברכות ובחופה ותו לא. והגרי"ח עצמו בשו"ת רב פעלים ח"ג (סי' י) כתב שאין להתחשב בסעודה כלל, ודלא כהכנסת יחזקאל הנ"ל.

[ילקו"י אבלות עמ' תשד].

(ד) ילקו"י אבלות (עמ' תשד).

ביעקב, והקשה שמכיון שעדיין לא חלה עליו אבלות אין הרגל מבטל האבלות. וצ"ע. ובגליון מהרש"א תירץ דימי המשתה אין דינם כרגל ממש אלא רק כמו שבת, ודמי למי ששמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, שהרגל מוציאו מגזרת שבעה, כמ"ש בש"ע (סי' שצט ס"א). [ודלא כמ"ש בפשיטות בגשר החיים (פרק יט אות ב), שאם פגע רגל בתוך ז' ימי המשתה אין הרגל מבטל גזירת השבעה. ע"ש. ואשתמטייה דברי האחרונים, שהרגל מבטל ממנו גזירת שבעה]. ויש להקל גם לענין צירופו עם גדול הבית. [ילקו"י אבלות עמ' תש].

(יב) ילקו"י אבלות (עמ' תשג).

(יג) בשו"ת רב פעלים ח"ד (חיו"ט סי' לט) כתב, בחתן שאירעו אבל, שמשלים שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג אבלות, שאם העמידו החופה ובירכו ז' ברכות

הנפטר עד הקבר, זוכה שגם אותו ילוו לבית עולמו. ועליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל. ואם אין שם עשרה המלוים את המת, יש אומרים שצריך ללוות את המת עד מקום קבורתו, ויש שאומרים שאף בזה די בליווי ארבע אמות. ויש להקל. ואם אינו יכול בכלל לבוא ללויה לא ימנע מלבקש עליו רחמים או לתת צדקה לכפרת נפשו בעת הקבורה. (א)

ב. המלווה את המת ד' אמות או יותר, וברצונו ללכת משם, יעמוד על עמדו, וימתין עד שיהיה באופן שלא יוכל לראות את מטתו של המת, ואח"כ יחזור למחוז חפצו. (ב)

ג. בשעה שלוקחים את המת מהבית לבית הטהרה, ומלווים את המת, יש להסתפק אם יוצאים בזה ידי חובת לוייה, ולכן מי שאינו יכול לבוא ללוית המת, ראוי שילוונו לכל הפחות כשיוצא מביתו. (ג)

ד. היושב בעליית ביתו (קומה שניה או יותר), ורואה דרך החלון הנוטה לרחוב, הלווייה עוברת, ולא יספיק לרדת ללוות את המת, ילך בביתו ד' אמות, וליד החלון יאמר "לך בשלום ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין", ויעמוד כך כנגד החלון עד שתעבור המטה מכנגד פניו. (ד)

ה. הנוסע באוטובוס ורואה הלווייה עוברת, אם אפשר לו לרדת וללוות את המת נכון שיעשה כן, אף על פי שהאוטובוס נחשב רשות אחרת. ואם אי אפשר לו לרדת, יעמוד על עמדו, כל זמן שהוא רואה את מטת המת, ואם הוא נוהג ברכב ואי אפשר לו לעצור, יאמר כלפי המת, "לך בשלום ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין". (ה)

שרואה שנושאים אותו בדרך ואינו מלווה אותו עובר משום לועג לרש חרף עושהו, ע"ש. ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ח (סי' נ) הביא מספר יוסף אומץ שכתב: מיום עמדי על דעתי הקלושה נסתפקתי במה שפה מחלקים את הוצאת המת לשנים, דהיינו מהבית עד בית הטהרה, ומבית הטהרה עד הקבר, ולא ידעתי איזה מהם עיקר, ויש פנים לכאן ופנים לכאן. ע"ש. וסיים בציץ אליעזר, ונראה דעיקר מצות לוייה היא הליווי בשעת הוצאת המת אל מקום מנוחתו לביה"ק. [ילקו"י עמ' רלו].

ד כן היה נוהג בעל "בתי כנסיות". וכ"כ מהר"א פלאג"י בס' אברהם אזכור (מע' א אות מא). [ילקו"י אבלות עמ' רמד]

ה כ"כ בגשר החיים (פ"י אות א) לגבי הנוסע בעגלה ובאוטובוס שרצוי להדר ולקום מפניו בתוך האוטו. דאף שהרוכב היושב הרי הוא כמהלך, מ"מ יש בזה משום הידור. [ילקו"י אבלות עמ' רמג. ילקו"י כיבוד אב ואם פ"ד סעיף כד].

א ברכות (יח.), וטוש"ע (סי' שסא ס"ג), שהרואה את המת ואינו מלווה עובר משום לועג לרש, ובר נידוי הוא, ולפחות ילוונו ד' אמות. ע"כ.

וכתב בספר חרדים (במ"ע התלויות ברגלים אות יא), שעיקר מצות לויית המת, ללוותו עד המקום שיקבר, וכל שאינו מלווה אפי' ד' אמות עונשו גדול משום לועג לרש חרף עושהו. וכתב בשו"ת יד אליהו מלובלין (סי' נד), דמ"ש הפוסקים דיש ללוותו ד' אמות, זהו כשיש לו כל צרכו, שאף למאן דלא קרי ותני סגי בעשרה מלווים. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שסא ס"א) [ילקו"י אבלות עמ' רלה].

ב מהר"א"י בלקט יושר (יו"ד עמ' פח). וכיו"ב כתב החזקוני (פר' שופטים) על הפסוק, ידינו לא שפכו את הדם הזה "ועינינו לא ראו", מכאן למי שמלווה את חברו, כשנפרד ממנו, צריך לעמוד במקומו עד שיתעלם מעיניו. והובא בא"ר (סי' ק). [ילקו"י עמ' רלו].

ג עיין ברבינו יונה (ריש פרק ג' דברכות) שכתב, דדינא דכל הרואה את המת ואינו מלווהו עובר משום לועג לרש, הוא אע"פ שאינם נושאים אותו לקוברו, כיון

ו. המשתתפים בהלוויית המת, ישתדלו ללכת אחר המטה, ולא לפניו, ורק תינוקות של בית רבן הבאים להלווייה לקריאת תהלים, מותר להם לצאת לפני המטה, שהכל פיהם הוא הכל שאין בו חטא. וגם האבלים המשתתפים בהלווייה [כגון על שאר קרובים, או על אמן] ילכו אחר המטה, ולא לפניו. ומצוה לכל מי שיכול שישא את המטה. (1)

ז. מה שנאמר שמבטלין תלמוד תורה ללוות המת, אין חייבים בזה אלא אם היה הנפטר מורה הוראות לרבים, בדברי הלכה למעשה, שאז צריכים לבטל מלימודם וללוות את המת. ואמנם הנהגים כיום לבטל את התינוקות של בית רבן בלוויית אדם גדול בתורה שנפטר, או אדמו"ר וכדומה, אף שלא לימד הלכה לרבים, מן הסתם הנהיגו כן על פי גדולי הדור שלפנינו, לכבודה של תורה, והנח להם לישראל. ומכל מקום אין חיוב לבטל תורה אלא במי שלימד הלכה לרבים, הא לאו הכי אינו מחוייב לבטל מלימודו, ובפרט אם אינו רואה את ההלווייה, או שהיא מחוץ לעיר. או שאינו יודע את השעה המדוייקת בה תצא ההלויה לאחר ההספדים. (2)

ח. אשה, יש אומרים שדינה כמי שלמד ולא לימד לאחרים, שאם יש ששים ריבוא אנשים אין צריך לבטל תורה בשבילה הלווייתה. ויש אומרים שדינה כמי שלא שנה ולא למד, שאם יש מי שיתעסק בצרכי הקבורה אין צריך להתבטל מהתורה בשבילו, ובלבד שיהיו עשרה אנשים לכל הפחות. וכן המנהג. (3)

ט. כל המתים שהם קרוביו, הממהר להוציאם אל בית הקברות למנוחתם, שלא יהיו זמן רב, הרי זה משובח. אבל על אביו או על אמו הממהר להוציאם הרי זה מגונה, אלא אם כן היה ערב שבת או ערב יום טוב. וכן אם היו גשמים מזלפים על מטתם, הממהר להוליכם לבית הקברות הרי זה משובח. (4)

חיים (יו"ד סי' קכו) כתב בנ"ד שמסתמא הנהיגו כן ע"פ גדולי הדור שלפנינו לכבוד התורה, ובלא"ה אין נזהרים בכמה ימים שע"פ הדין לא הונח לבטל כי אם בער"ש וערב יו"ט סמוך לחשכה. וכנראה שג"כ הותר ע"פ גדולים שראו להקל בזה, והנח להם לישראל. ע"כ. ומכ"ש בזה"ז שלצערינו מבטלים כמה ימים בחודש אב, ולפני המועדים. והובא כ"ז בשו"ת יבי"א ח"ב (דף קו. או"ח סי' כה אות ט) [ילקו"י אבלות עמ' רלז]. (ח) הנה באשה יש מפרשים דיינה כמאן דלא קרי ותני. וי"מ כיון דאינה מצווה לקרות אין לזלוזלי בה משום חסרון קריאה וכו', כיון דמשגחת על לימוד בנה, ראויה לכבוד כמאן דקרי ותני. ועיין במ"ש הרב בגדי כהונה (רצו ע"ד). והו"ד בספר מנחם אבלים (אות ל). [ילקו"י אבלות עמ' רלט].

ט) כ"ה במו"ק (כב). וכ"פ הרמב"ם (פ"ד מהל' אבל ה"ז), ובטוש"ע (סי' שנו ס"ב). וכתב בנימוק"י (דף יג: מדפי הר"ף), דמה שאמרו ה"ז משובח, לפי שאין דרך להספידם כ"כ, כבוד יותר להם כשיקברו במהרה, משיעמדו במקומם מבלי להספידם. [ובשבט יהודה (סי' שצ אות ג) הוסיף טעם לזה, משום שכל זמן שלא נקבר

(1) מה שכתבנו שיש ללכת אחר המטה, כן כתבו בשו"ת יוסף אומץ יוזפא (עמוד 326), ובקונטרס היחיילי (חלק בית עולמים, פי"ד).

ומה שכתבנו לגבי האבלים, כ"ה בש"ך (ר"ס שנט), שהרמב"ן והטור כתבו ע"פ התוספתא, מקומות שנהגו שהאבלים הולכים לפני המטה, הולכים. וכ' הב"ח, האידנא ליכא מנהג בהליכת אבלים, אלא הולכים בין שאר העם.

ומה שכתבנו שיש מצוה לשאת את המטה, ראה בשו"ת שבט הקהתי ח"א (סי' שכג). [ילקו"י אבלות עמ' רלז].

(2) בגמ' כתובות (יז). מבטלין ת"ת להוצאת המת, וה"מ למאן דקרי ותני וכו', וכתב בשל"ג משם רב אחאי גאון ממילא שמעינן דלמאן דלא קרי ותני אין מבטלין אם יש מתעסקים בקבורתו. וכתב הש"ך (סק"א) דהיינו חובה ולא רשות.

וע' בשבת (ק"ט:). וכ"פ הרמב"ם (פ"ב מת"ת ה"ב). וכ"כ הטוש"ע יו"ד (סי' רמה ס"ג).

והנה מרן בש"ע (ר"ס שפא) כתב: "אין לבטל תינוקות של בית רבן להוצאות המת כלל". ע"כ. ובשו"ת שלמת

י. אם היה תלמיד חכם שחייבים להספידו, הרי הוא כאביו ואמו שאין למהר להוציא מטתו לבית הקברות.^(*)

יא. מה שכיום רבים נוהגים להקל שלא לבטל ממלאכתם לצורך קבורת המת, וכן רבים אינם מבטלים מלימודם לצורך הלוויית המת, יש להם על מה שיסמוכו.^(יא)

יב. החברים בחברה קדישא, צריכים להיות כולם יראי ה' וחושבי שמו, שומרי תורה ומצוות. ואדם שומר תורה ומצוות, שאירע על ידו אסון, כגון שהיה נוהג ברכב, וקפץ ילד קטן לאמצע הכביש, ונדרס למות, או שנפלט כדור מנשקו ומצא את רעהו ומת, והיה מיצר מאד על התקלה שיצאה מתחת ידו, ועשה תשובה כאשר הושת עליו, מותר להכניסו כחבר בחברה קדישא, שאין לך דבר העומד בפני התשובה.^(יב)

יג. מנהג ירושלים, שהחברה קדישא כשמוציאים את המת, בהגיעם אל פתח הבית שוברים כלי חרס על מפתן הבית מבחוץ, (קונטרס היחיאלי פ"ט עמ' יט). ואח"כ אומרים המשנה של עקביא בן מהללאל (אבות פרק ג משנה א), ואח"כ גדול העצה ורב העליליה (ירמיה לב, יט), להגיד כי ישר ה' (תהלים צב, טז), ה' נתן וה' לקח (איוב א, כא), והוא רחום יכפר עון (תהלים עח, לח). ואחד מקרובי המת או מהחברה קדישא אומר קדיש. ויש נוהגים לסיים, לך בשלום ותעמוד לגורלך לקץ הימין. וכל המלויים את המת, אומרים בהילוכם, מזמור יושב בסתר עליון (תהלים צא), ומתחילים מפסוק ויהי נועם. ולאשה אומרים גם הפרק האחרון של משלי "אשת חיל מי ימצא"^(יג).

אלא ירא ה' מרבים. וכמ"ש בשו"ת זכרון יהודה (או"ח סי' קפח), שח"ק כשמה כן היא, ולא יבואו בה זרים ויחללוה ח"ו. ע"ש. מ"מ כיון שהוברר הדבר בלי כל ספק בנידוננו, שהאיש הזה לא במרד ולא במעל עשה כן, אלא היה שוגג גמור, אין כל מניעה למנותו חבר למלאכת הקודש הזאת. ואע"פ שמרן הש"ע (א"ח סי' קכח סעיף לה), כתב: כהן שהרג את הנפש אפי' בשוגג, לא ישא כפיו, התם ה"ט לפי שאין קטיגור נעשה סניגור, וכמו שהסבירו כן התוס' (ביבמות ז. ובסנהדרין לה:), אבל כאן לא שייך הטעם הזה. [ילקו"י אבלות עמ' תשסב]

יג. הנה המזמור יושב בסתר עליון נקרא בגמ' (שבועות טו:) שיר של פגעים, שנתקן להגן באמירתו על המזיקים הפוגעים בבני אדם (רש"י). וכתב מהרש"א, עניינו להעביר רוח הטומאה מהמקום ההוא. ובחכמת שלמה שם כתב, שטעם אמירתו, כדי להבריח הפגעים והמזיקים, שדים רוחים ולילין. וכ"כ במטה משה (סי' שצט). וי"א שנוהגים לאומרו עד כי אתה ה' מחסי, כד' הגמ' שם.

ימה שכתבנו שיאמרו למת "לך בשלום", מבואר בגמ' (ברכות סד.), שהנפטר מן חבירו החי, יאמר לו לך לשלום, אבל הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום, אלא לך בשלום.

המת, יש צער לגוף ולנשמה ואין לו מנוחה עד הנחתו בקבר, ואביו ואמו שאני כדי שיוכל להתעסק בכבודם יותר]. אבל על אביו ואמו שחייב הוא להספידם ולקונן עליהם הרבה, אם ימהר להוציאם ה"ז מגונה. וכ"כ הש"ך.
י כ"כ בשבט יהודה (סי' צ).

יא בש"ע (סי' שמג ס"א) מבואר, שבשעת הוצאת המת לקבורו כל בני העיר בטלים ממלאכתם. ובספר משחא דרבנותא ח"ב (דף צ') כתב, שלא ידע על מה סמכו העולם שלא לבטל ממלאכתם בשעת הוצאת המת, אלא שכניו ומיודעיו. וסיים, דאפשר שנהגו להקל משום דהוי דבר שאין הצבור יכול לעמוד בו, דמיתה שכיחא בערים, ואם יבואו לבטל ממלאכתם היו צריכים לבטל כל יום, ובפרט שביה"ק רחוק מהעיר והפרנסה דחוקה, וסמכו ע"ד הרמב"ם (בפ"ד מהל' אבל הי"א) שביאר קרי ותני דקאמר הש"ס, היינו ת"ח. ע"ש. **ובשלחן** גבוה (בסי' שמג ס"ק כו) כתב, דבמקום שיש חברות המטפלים בעניני המתים אין נזהרים בביטול מלאכה, ואינם צריכים להזהר. ופוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. וכ"כ עוד אחרונים ומהם מהר"ח פלאגי בספרו רוח חיים על יו"ד, ובספר נהר מצרים (הל' אבלות אות לה), ובערוה"ש (סי' שמג ס"א) ועוד. [ילקו"י עמ' רלט].
יב אמנם נכון הדבר שיש להקפיד שלא למנות חבר בח"ק העוסקים במלאכת הקודש, בחסד של אמת,

יד. חברא קדישא שרוצים ללבוש שחורים בתלבושת אחידה בעת ההלוייה, כדרך המחפשים חדשות, אין מעשיהם רצויים להנהיג חדשות בעניני סדר הלויית המת, שיש קפידא וסכנה בשינוי המנהגים בזה. ואף שאין בזה איסור לאו מהתורה של "ובחוקותיהם לא תלכו", מפני שעיקר כוונתם להראות סימני אבלות, מכל מקום אין נכון לשנות במנהגי חברא קדישא. יד

טו. כאשר מתאספים להלוייה ועומדים מקובצים ברחוב, אסורים בשאלת שלום זה לזה, וכן במשך זמן ההלוייה. והפוגש בעת ההלוייה קרובי משפחה, או חברים שלא נתראו זמן רב, יסתפק בנענוע הראש בלבד בלא אמירת שלום. ומכל מקום המקילין באמירת שלום יש להם על מה שיסמוכו, וכל שכן שאם הושיטו לו יד שמותר לו לתת ידו בחזרה. וכן בבית יש שהנפטר שם אין שאילת שלום. ויש אומרים דכל שיש בעיר חברא קדישא המתעסקת בצרכי הקבורה, מותר לומר שלום אף בבית האבל. וכל שכן בשכונה או בכפר כשהמת בעיר. טו

טז. מושב קטן שנמצא שם "מת", אין נותנים שלום זה לזה כל זמן שהמת שם, ואין הבדל אם יש שם חברה קדישא, אם לאו. טז

יז. יש אומרים שאין למנחמים לומר שלום זה לזה בבית האבל, אולם מדינא אין בזה מניעה, וטוב שלא יעשו כן בפרהסיא ובקול רם. והאבל עצמו אסור בשאלת שלום. יז

שאלת שלום זה לזה. וממילא אין לאסור שאילת שלום זל"ז בבית האבל. וכן מוכח בש"ג (סי' שמג סק"ח) שכתב, שעכשיו שברוב המקומות יש ח"ק שמטפלת בכל צרכי המת א"צ להזהר שלא לשאול זה לזה בשלום. ע"כ. ובספרו אבן יעקב (סי' נה), חזר בו אחר שראה מ"ש בשבחה"ל (הלכות שמחות סי' כב) בשם הגאונים, "שאינן אומרים הלל בבית האבל, ק"ו ממ"ש באבל רבתי שאין שואלים בשלום זל"ז בעיר קטנה, וכ"ש בבית האבל שאין לומר הלל שנאמר בו "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". ומכאן הוכחה מפורשת לדברי הערוה"ש, שאין לומר שלום זל"ז בבית האבל. ע"כ. ולפ"ז גם מ"ש הש"ג, שאם יש ח"ק בעיר א"צ להזהר בשאלת שלום, אין לסמוך ע"ז להקל. ובחוברת אבלות (עמוד 223) כתב, מותר למנחמים בבית האבל לומר 'שלום' זה לזה. במסכת שמחות מבואר שאם יש מת בעיר קטנה, אין אומרים שלום זה לזה, עד אחר הקבורה. וכ"כ רבי יצחק בן גיאת: כל זמן שלא קברו את המת, לא רגילים אנשים בשאלת שלום זה לזה, אלא אומרים: 'תנצל מכל צרה', אבל אחר שחזורים מביה"ק, שואלים בשלום. וכ"ה ברמב"ן והר"ן. וכן מבואר בס' חסידים ובטוש"ע, שמחת יהודה, שבט יהודה ועוד. וכתב מרן זצוק"ל: "וראינו לתלמידי חכמים גדולים שלא היו מקפידים לשאול אחד בשלום חברו בהיפגשם בבית האבל, כי לא נאסר שאלת שלום לאחר קבורה אלא לאבל עצמו". (בי"א ח"ד י"ד סי' לג אות א. חזו"ע אבלות ב רמ"ו. וה"א עמ' שכד).

יד) ילקו"י אבלות עמ' תשסג.

טו על פי מה שאמרו במסכת שמחות. וכן מבואר ברי"ן גיאת (עמוד מג), וברמ"א (י"ד סי' שמג ס"ד). וראה בילקו"י אבלות עמ' רמח.

טז כ"כ הטור (סי' שמג), אין שואלים שלום זה לזה כשהמת בעיר, וזהו רק בכפר קטן, אבל בעיר גדולה שואלים. וכתב ע"ז מרן הב"י, שמקורו בפ"ק דשמחות ה"ז. וכ"כ הראשונים. וע"ע במקורות לסעי' הבא.

יז כתב מרן (סי' שמג ס"ב), בכפר קטן אין שואלים שלום זה לזה כשהמת בעיר, וכתב בש"ג (סק"ח), דה"ט כדי שיכירו וידעו שיש מת בעיר ויזהרו ויזדרזו בעסקי המת. וסיים, ועכשיו שיש ברוב המקומות ח"ק שמתעסקים במת, אינם צריכים להזהר. ע"כ. ובס' חסידים (סי' תשמ) איתא, כשיש מת מוטל, ובאו אורחים, לא יתן להם שלום, ואף אם נתנו לו שלום לא יחזיר להם שלום. ע"כ. משמע שכ"ז הוא רק קודם שיקבר.

ובערוה"ש (סי' שמג ס"ד) כתב, שהטעם שאין שואלים בשלום זה לזה בעיר קטנה מפני שהמת נרגש בעיר, וה"ה אם המת היה אדם גדול אפי' בעיר גדולה אין שואלים שלום זה לזה. ונ"ל שגם בבית האבל אין שואלים זה לזה בשלום. ואף שיש מקילין, חלילה להקל. ע"כ.

ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ה (רמת רחל סי' נא) העיר עפ"ד הלבוש, שהטעם לפי שהכל צריכים להתעסק עמו. ולפ"ז כל שאין חיוב להתעסק עמו אין גם איסור

יח. אין לשוחח שיחה בטלה בעת הלווייה, כדקי"ל שאין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת, כגון הספדו וצרכי קבורתו. (טוש"ע סי' שדמ ס"ז). וכתב הטור, שהאיסור הוא בין בד"ת בין במילי דעלמא. והיינו דוקא בתוך ד' אמות, אבל חוץ לד' אמות שרי הכל. ורב האי גאון פסק, שאף חוץ לד' אמות אסור בדברי תורה. ומכל מקום מן הראוי שלא לשוחח כלל, אלא רק יאמר פסוקי יושב באתר, לעשות "חסד של אמת" עם המת. (יח)

יט. אין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית. ואמנם המנהג כיום בעיה"ק ירושלים לשאת את הנפטר כשהוא עטוף בטלית לאחר שמסירים את הציציות, אך אין קוברים אותו עם הטלית, אלא מסירים הטלית קודם הקבורה. [נתיבי עם סי' שנב]. ויש שנהגו לפסול תחלה את הציציות על ידי שכורכין אחד מן הכנפות. והב"ח כתב, דאין לפסול הציציות אלא יש לקשרן זה עם זה, או לכסותם תוך הכנפות. [ש"ך יו"ד סי' שנא סק"ב]. וחלילה לעשות כל שינוי במנהגי החברא קדישא. ובתימן יש מקומות שלא נהגו להלביש את המת בטלית, אך כשמוציאין את המת לקבורו מכסים המת בטלית, ובשעת הקבורה מסירין הטלית ומחזירין אותה לבית. ובקהלות אחרות, נהגו להלבישו בטלית מתחת לתכריכין. וגם מי שהוא סומא ולא יכל להתעטף בציצית כל ימי חייו, יש לקבורו עם טלית של מצוה כשאר מתים. (יט)

כ. אשה שנפטרה המנהג הוא שמכסים אותה בפרוכת המיוחדת לכך. (כ)

כא. כשמוציאים את המת מן הבית, יש להזהר מאד שלא יצא אדם תחלה לפני המטה, כי יש סכנה גדולה בדבר. אולם לענין המתעסקים בצרכי המת שנושאים את המטה ומוכרחים לצאת מקודם, אין קפידא. (כא)

כב. מנהג עיר הקודש ירושלים ת"ו, שהבנים והנכדים וכל יוצאי ירכו של המנוח אינם הולכים אחר מיטת אביהם הנפטר למנוחת עולמים, שיש צער גדול לנפטר כשיוצאי ירכו מלוים אותו, ואין לשנות ממנהג ירושלים. וגם הבנות והנכדות לא תלכנה אחר מיטת אביהן. [ובלאו הכי לפי דעת הזוהר הקדוש אין לנשים להכנס לבית הקברות, ובכל אופן צריך להקפיד מאוד שלא תהיה תערובת נשים וגברים בלויה]. והבנים יגיעו למקום צאת המטה, וישארו שם בעת ההספדים ואמירת הקדיש, ואחר שהמטה נעלמה מן העין, יעזבו את המקום. אולם ביתר ערי הארץ אין מקפידים כל כך בזה, וכן נוהגים בחוצה לארץ, שכל האבלים משתתפים בהלויה, ועל כן אין למחות בחזקה באלה שעלו מחוץ לארץ ומנהגם ללוות את האב הנפטר, ורוצים להחזיק במנהגם גם בירושלים. אבל אם יש בהם בני תורה ומוקירי רבנן, ראוי לתלמידי חכמים לדבר עמהם באמירה נעימה שלא לשנות מן המנהג שנעשה לטובת הנפטר, ואם לא יאבו שמוע הנח להם, ואין למחות בידם ולמנוע אותם מללוות את הנפטר, כי המוחה בידם גורם למחלוקת, ואין רוח חכמים נוחה הימנו. וטוב להסביר גם בשאר ערי הארץ שהנכון לנהוג בזה כמנהג ירושלים, שהבנים לא יצאו אחר מיטת אביהם כלל. וכל זה

(יח) ילקו"י אבלות עמ' רמח. (כא) צוואת ר"י החסיד (אות ח). וכ"כ הרוקח (ס"ט

י"ג) ש"ע (סי' שנא ס"ב). ועי' באורך בילקו"י אבלות (טז), ורבינו ירוחם (דף רלא ע"ד). ערוה"ש (סי' שנא ס"ה).

[ילקו"י אבלות עמ' רלז]

(עמ' תשיט).

(כ) כ"פ מרן בש"ע (סי' שנא ס"ב).

על האב, אבל נוהגים ללכת אחר מיטת האם, אף לכתחילה, וכל שכן שהולכים אחר מטת שאר הקרובים, מלבד אחר האבא, והסבא. (כב)

כג. אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת, אף על פי כן צריך לעמוד מפני העוסקים עמו, שהם גומלי חסדים. וכן בכל מצוה שאדם הולך ומתעסק בה, יש לעמוד בפניו. (כג)

כד. הכנסת כלה לחופתה קודמת להוצאת המת, ולכן מת וכלה שפגעו זה בזה בדרך אחת, מעבירים את המת מלפני הכלה לדרך אחרת. שנאמר לב חכמים בבית אבל. וכל זה כשאינן ביטול לאחד מהם, והיינו שיש המתעסקים במת, ויש שמכניסים הכלה לחופה, ויש לפניו ב' דרכים, או ללכת לכלה או להתעסק במת, שאז עדיף להתעסק במת שהוא גמילות חסד של אמת, וגם ישפיל דעתו באשר הוא סוף כל אדם, והחי יתן אל לבו, וכן נאמר: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, אבל אם כשהולך לאחד מהם, המצוה השניה מתבטלת לגמרי, כבוד החיים קודם. ויחיד שיש לפניו שתי חבורות, אחת שמוציאה מת, ואחת שמכניסה כלה, ואינו יכול להטפל אלא רק לאחת מהן, ומצות הכנסת כלה לא תתבטל בלעדיו, יעסוק בהוצאת המת, כי טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, והחי יתן אל לבו. (כד)

כה. כשיש אבל וחתן בבית הכנסת, החתן ושושביניו יוצאים תחלה, ואח"כ יוצא האבל ומנחמיו, וכן הקרובים לשניהם אם ירצו אוכלים עם החתן, שכבוד החתן קודם. וכן בהשכמה כשמוליכים הכלה לבית החתן, אם יש מת בעיר מוליכים הכלה תחלה, או שיקדימו לקבור המת קודם שיגיע זמן הכנסת הכלה. (כה)

כו. אבל שבתוך ימי אבלו אירע לו אנינות על מת אחר, מותר לו לצאת ללוותו ולהתעסק בקבורתו, אפילו הוא בתוך שלשה ימים הראשונים לאבלו. (כו)

כז. כן מצונו בצוואות של כמה מהאחרונים שהזהירו את זרעם שלא יצאו ללוותם אחר מטתם. וכמ"ש בשבט מוסר (פרק כז) בשם השל"ה. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' רמ' ובמקורות במה שהארכנו בזה.

כח. בפ"ג דביכורים (מ"ג) שנינו: "וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם". וכתב רבינו עובדיה מברטנורא, אע"ג דאינן בעלי אומניות חייבים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שהם עוסקים במלאכתם, כדי שלא יתבטלו ממלאכתם, מ"מ היו חייבים לעמוד מפני מביאי ביכורים דחביבה מצוה בשעתה. ומטעם זה עומדים מפני נושאי המטה שהמת בה. ועיין בשו"ת יבי"א ח"ו (אהע"ז סי' ח). ובש"ע (יו"ד סי' שסא סע"ד) כתב "אפי' במקום שאינו צריך ללוות את המת צריך לעמוד מפניו". וכתב הט"ז, שהוא מפני שהעוסקים עמו שהם גומלי חסדים. ירושלמי. וע"ש דאם המתעסקים הם עכו"ם, והמת ת"ח, צריך לעמוד מפני המת. ובפתחי תשובה ציין לספר יד אליהו שחולק עליו בזה. [ילקו"י אבלות עמ' רמב].

כט. כ"כ בהגמ"י (פי"ד מהל' אבל אות ב), שכבוד החתן קודם. [והמהרש"ל ביש"ש (פ"ב דכתובות סי' ד) הוסיף, ועוד שהחתן בשעתו דומה למלך]. וכן בהשכמה כשמוליכים הכלה לבית החתן, אם יש מת בעיר מוליכים הכלה תחלה, או שיקדימו לקבור המת קודם שיגיע זמן הכנסת הכלה. אביאסף. עכ"ל.

ל. הנה מרן (בסי' שצג ס"א) פסק, שהאבל בתוך שלשה ימים הראשונים אינו יוצא מביתו לביה"ק. וכתב הש"ך, "דהיינו על מת של אחרים". והביאו הבאה"ט, וסיים, אבל אם מת לו מת יוצא ללוותו אפי' בתוך ג' ימים הראשונים לאבלו.

כב. כן מצונו בצוואות של כמה מהאחרונים שהזהירו את זרעם שלא יצאו ללוותם אחר מטתם. וכמ"ש בשבט מוסר (פרק כז) בשם השל"ה. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' רמ' ובמקורות במה שהארכנו בזה.

כג. בפ"ג דביכורים (מ"ג) שנינו: "וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם". וכתב רבינו עובדיה מברטנורא, אע"ג דאינן בעלי אומניות חייבים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שהם עוסקים במלאכתם, כדי שלא יתבטלו ממלאכתם, מ"מ היו חייבים לעמוד מפני מביאי ביכורים דחביבה מצוה בשעתה. ומטעם זה עומדים מפני נושאי המטה שהמת בה. ועיין בשו"ת יבי"א ח"ו (אהע"ז סי' ח). ובש"ע (יו"ד סי' שסא סע"ד) כתב "אפי' במקום שאינו צריך ללוות את המת צריך לעמוד מפניו". וכתב הט"ז, שהוא מפני שהעוסקים עמו שהם גומלי חסדים. ירושלמי. וע"ש דאם המתעסקים הם עכו"ם, והמת ת"ח, צריך לעמוד מפני המת. ובפתחי תשובה ציין לספר יד אליהו שחולק עליו בזה. [ילקו"י אבלות עמ' רמב].

כד. עיין רמב"ם (פי"ד מהל' אבל ה"ח). ובכס"מ ה"ד הרמב"ן שכתב על זה, ולא נהירא. ועיין באורך בכ"י

כז. אבל תוך שבעה שיוצא ללוויה באופן המותר, ויש מרחק רב למקום הלוויה, צריך שילוונו אדם אחר מפני המזיקים. (כו)

כח. חתן וכלה שבתוך שבעת ימי המשתה שלהם נפטר אחד מקרוביהם, אין להם לצאת "לבית הקברות", אבל ללוות מעט מפתח הבית שפיר דמי. וכל שכן שמותר לחתן ולכלה לנחם אבלים, וללכת לבית העלמין בתוך שנה, ואין בזה שום מנהג להמנע מכך. (כח)

כט. אדם שהיתה לו שנאה נגד חברו ומת, מותר לשונאו ללוותו, ואין לחוש שיאמרו שהוא שמח לאידו, שהרי הוא סוף כל האדם. (כט)

ל. לפי דעת הזוהר הקדוש אין לנשים ללוות את המת כלל, אלא תעמודנה בפתח מקום ההלוויה בעת הוצאת המטה, ולא תלכנה אחר המטה. וכל שכן שלא תיכנסנה לבית הקברות. וכתב הגאון מוילנא: "ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל כי שם מתדבקין בקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה". ומכל מקום מקום שנהגו שהנשים יוצאות אחר המטה ללוות את המת, יוצאות, ובלבד שיזהרו מאד לבל יתערבו ביחד עם האנשים, שאין זה דרך צניעות, אלא תהיינה נבדלות ורחוקות ממתת המת. (ל)

לא. אשה מעוברת יכולה להשתתף בלוויית המת. ויש מעוברות שמחמירות על עצמן בזה, אבל אינו אלא חומרא בעלמא. וכן נוהגות הנשים המעוברות להשתתף ולעלות לבית הקברות ביום פקודת השנה בקריאת תהלים, כי יהיה להן צער גדול אם הן ישארו בחוץ. (לא)

לב. המנהג בארץ ישראל שהבן אומר בהלווייה קדיש "יהא שלמא" עם החזן, או עם אחד מהקהל. אך אם אין שם אחד שיאמר עמהם קדיש, אפשר שהאונן יאמר קדיש בהלווייה. וזהו דוקא כשהבן הולך אחר המת, והיינו אחר אמו, אבל אחרי אביו בלאו הכי מנהג ירושלים שאין הבן הולך אחר המטה, אלא אומר קדיש בפתח החצר אחר שמוציאים את המת מהבית, ואחר אמירת הפסוקים גדול העצה וכו', והוא רחום וכו'. (לב)

ל בסנהדרין (כז) ת"ר, מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאות, לפני המטה יוצאות, ר' יהודה אומר לעולם הנשים לפני המטה, שכן מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר, שנאמר, והמלך דוד הולך אחר המטה, אמרו לו לא היה הדבר אלא לפי שם העם ונתפייסו, שהיה דוד יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים, ויוצא מבין הנשים ונכנס לבין האנשים. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שנט ס"א).

לא ע' בס' הרוקח (סי' שסח), ונוהגות הנשים המעוברות לעלות לביה"ק ביום פקודת השנה, וכמ"ש כיו"ב בפסקי מהרא"י (סי' קלב) ולגבי עליה לקבר בימי טהרתן, עי' בילקו"י אבלות עמ' רנג. ובטה"ב ח"ב עמ' רו.

לב כבר נתבאר לעיל דיני אונן. ע"ש. והנה הט"ז (באו"ח סי' עא סק"ב) כתב, דבן שהוא אונן על אביו, ויש מתעסקין עמו, ילך לביה"כ"נ ויאמר קדיש, כי זהו כבודו של אביו ומותר לכו"ע. ע"ש. ובאחרונים העירו

כז הנה בברכות (נד:) איתא, א"ר יהודה, שלשה צריכים שימור (מן המזיקים), חולה, חתן, וכלה, במתנייתא תנא, חולה, חיה, וחתן וכלה, וי"א אף האבל. וי"א אף ת"ח בלילה. והמג"א (סי' רלט סק"ז) כתב, אלו צריכים שימור מן המזיקים, חולה חיה, חתן וכלה, אבל, ות"ח בלילה. ע"כ. וכן הועתק במשנ"ב ובכה"ח שם. ולפ"ז אם יש מרחק מביתו של האבל עד מקום הלווייה, יש לו להזהר שלא יצא יחידי לשם, כי הוא צריך שימור.

כח הנה בשו"ת שבו"י ח"ב (סי' קב) כתב, שהכלה לא תלך אל הלוויה של אביה, כיון שהוא רגל שלה, והמנהג שאין הכלה יוצאת מפתח ביתה עד שבת, אם תלך אחר מטה אביה, הו"ל אבלות בפרהסיא. ע"כ. מ"מ בגשר החיים (עמ' קצא אות ז) כתב, שמפורש במהרי"ל שלא ילך "לביה"ק", אבל ללוות מעט מפתח הבית ש"ד. [ילקו"י אבלות עמ' רמב].

כט הש"ך (סי' שלה סק"ב) בשם הב"ח.

לג. אונן שיש לו יאר-צייט בזמן שהוא אונן, אין לו לומר קדיש לבדו קודם הקבורה שלא בשעת ההלוייה, אלא יאמר עם השליח צבור מלה במלה. (לג)

לד. יש אוננים הנמנעים מלומר פרק "יושב בסתר עליון", וכן פרק "אשת חיל" בשעת ההלוייה, מפני שהאונן אסור בדברי תורה, ובאמירת פרקי תהלים יש שמחה לאומרם כמו דברי תורה. אך לא נהגו להחמיר בזה. (לד)

לה. מותר לאונן להספיד את קרובו אף שמזכיר דברי תורה בהספד, ואין לחוש בזה מטעם שאונן אסור בדברי תורה. ובפרט אם הבן הוא תלמיד חכם שטוב ונכון שישא דברי התעוררות ומוסר בפני קהל המלוים, ויהיה הדבר נחת רוח גדולה לנפטר, שהעם מתעורר לתשובה בגרמתו. ומכל מקום יקצר בדברי תורה ויארץ בדברי מוסר, בבחינת והחי יתן אל לבו. (לה)

לו. מי שנפטר והשאיר אחריו בן קטן שהגיע לחינוך, אומר קדיש בעת ההלוייה, וגדול יעמוד אצלו לומר עמו הקדיש מלה במלה. ונכון שגם במשך כל השנה, יאמר גדול עם הקטן את הקדישים, בפרט קדיש חיוב של התפילות. (לו)

ולא לבדו. וראה מ"ש בזה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה (סי' ג). [ילקוט אבילות עמ' רמה]
לז. לכאורה אמירת תהלים אסורה מפני שהיא כדברי תורה. וראייה לזה, ממה שהתירו את התפלות בת"ב או בשבעת ימי אבילות רק מפני שהוא סדר היום וסדר התפלה הקבועה. ומשמע דכל מה שאינו מסדר התפלה, אפי' שהוא דומה לתפלה, אין היתר לאומרו. אך בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה (בקונטרס רמת רחל סי' מו) היקל באונן לומר תהלים כששומר על המת, וכתב, דכשיש מתעסקין עם המת בלעדיו, ובמיוחד כשהמת נשאר לשכב בבית כל הלילה, עד יום המחרת, והאוננים נשארים כמעט לבד עם המת בבית, כי זהו כבודו של הנפטר בכך. ע"ש.

ואמנם לגבי אמירת מזמור "יושב בסתר" ומזמור "אשת חיל", לא ראינו שהאוננים נמנעים מלאומרו, ומשמע דכל שרגילים לאומרו בעת ההלוייה, הוי כמזמור "על נהרות בבל" שאומרים ביום ת"ב, שאין בו דין דברי תורה. [ילקוט אבילות עמ' רמה וע"ע שם עמ' רז סעי' יא]. וכ"פ בחזו"ע (א קט).

לח. כ"כ בשו"ת ויען אברהם (חיו"ד סי' לח). [ילקוט עמ' רמז]

לז. הנה בדין עניית אמן אחר ברכת התינוק שאין גופו נקי, נחלקו האחרונים, ודעת המג"א (סי' פא) שכיון שאינם מקנחים עצמם וצואה בפי טבעת אפי' היא מכוסה אסור. ע"ש. וא"כ בודאי שאין לענות אמן אחריהם. ודעת הפמ"ג שעונים אחריהם אמן, שלא נאמר דין זה אלא לגבי אותו אדם עצמו, וכבר האריך

דלכאורה דבריו סותרים למ"ש ביו"ד (סי' שעו סק"ד), דמי שמת לו מת בשבת או ביו"ט, ואי אפשר לו לקוברו בו ביום, עכ"פ יאמר קדיש תיכף אחר המיתה, דאין אמירת הקדיש תלוי אבילות כלל. אבל בחול אין לעשות כן, דהא כשהוא אונן פטור מן התפלה. וכתבו ליישב, דביו"ד מיירי הט"ז באין מתעסקין עמו רק הוא, דאז איכא משאו, ולכן ס"ל דבחול אסור לומר קדיש. וכ"כ הבאה"ט, והמחצה"ש, ועוד אחרונים.

וברגמ"ר העיר, דהא קודם קבורה אין בו דין גיהנם, ואם כן למה האונן אומר קדיש. ובשו"ת יעקב ח"א (אר"ח סי' ח) כתב ליישב, דאף דכל שהמת עדיין לא נקבר ליכא דינא דגיהנם, מ"מ כשהוא כבר מת ומוטל לפנינו, יש להקדים תפלה לצרה. והביא שם בשם לקט הקמח שכתב, ומנהג עיר הקודש שאומר קדיש בסיוע החזן, שאומר עמו את הקדיש. ע"ש. וכ"ה בבית לחם יהודה (סי' שעו סק"ח). [ילקוט אבילות עמ' רמד]

לז. הנה אונן שיש לו יאר-צייט אם יכול לומר קדיש להוציא את הצבור, כתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' שמא אות יב) בשם הרב בית לחם יהודה (בסי' שעו) שהביא כמה דעות בזה, והסכים דאונן קודם קבורת המת ויש לו יארצייט, לא יאמר קדיש, אך אם הוא שבת יאמר קדיש. ול"ד לאמירת קדיש בעת ההלוייה שכתבנו שאם אין שם ש"צ שיאמר עמו את הקדיש, רשאי לאומרו לבדו, דהתם עוסק בכבודו של הנפטר שחייב להתעסק בו. משא"כ ביארצייט הקדיש הוא על מת אחר שכבר נקבר. ולכן נראה יאמר הקדיש עם החזן,

לז. במקומות רבים נהגו לאסוף צדקה בשעת לויית המת, כשבאים להספידו. וטעם גדול יש בדבר. (לז)

לח. אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם, אפילו חכם גדול. אולם אם הנפטר חיבר ספרים, יכולים להניחם על מטתו, שיש בזה כבוד לנפטר. אבל בודאי שחלילה לקוברם יחד עמו. [וכן עשו בפטירת המהרש"א, ובפטירת החפץ חיים, ועוד מגדולי הדורות, שהניחו חיבורם על מטתם]. (לח)

לט. הרואה לוויה של מתי גוים, נכון ללוותם מפני דרכי שלום. וכן אם נמצא עכו"ם הרוג או מת, יש לקבורו מפני דרכי שלום. וכן מנחמים את הגוים האבלים מפני דרכי שלום. (לט)

מ. אסור לקבור גוי בבית הקברות של ישראל. (מ)

מא. שר נוצרי שמת, והמנהג של ראשי הכמורה לעשות טקס אזכרה בכנסייה שלהם, ומזמינים גם את ראשי הקהלה והדת של ישראל להשתתף עמהם להיות נוכחים בכנסייה בשעת הטקס, אין שום מקום להתיר דבר זה מפני דרכי שלום, כי הכנסייה היא בית עבודה זרה, ואסור בהחלט לשום יהודי להכנס שם. והיינו דווקא בכנסייה, אך במסגד של ישמעאלים מעיקר הדין מותר להיכנס. (מא)

לב. הוא ע"פ מ"ש בארחות חיים ח"ב (עמ' תקצט), שאפי' מת גוי חייב ללוותו ד' אמות. והביאם מרן הב"י. והיינו משום דרכי שלום. ואע"פ שמרן הש"ע השמיט דבר זה, מ"מ הלכה כן. וכמ"ש בברכ"י א"ח (סי' שב סק"ד), שאע"פ שמרן השמיט ד"ז, שהובא בב"י, מ"מ הלכה היא. כי כמה דינים מוסכמים אין מרן כותבם בב"י. [ילקו"י אבלות עמ' רנ].

מ עיין בחזו"ע אבלות א' (עמ' שיג).

מא הנה הרמב"ם בפיהמ"ש (פ"ק דע"ז יא:) כתב בזה"ל: יודע לך שבכל עיר של אומה שיהיה להם בה בית תפלה, שהוא בית עכו"ם בלא ספק, אותה העיר אסור לעבור בה בכוונה, וכ"ש שאסור לדור בה. ואם העיר דינה כן, ק"ו דין בית ע"ז עצמו שאסור לנו כמעט לראותה, וכ"ש להכנס בו. עכ"ל. ויל"ע א"כ ה"ה בימנו, וכבר מצאנו כיו"ב למרן בש"ע (ס"ס קמח) וד"ל: י"א שאין כל הדברים הללו אמורים אלא באותו זמן, אבל בזה"ז אינם עובדי ע"ז, לפיכך מותר לשאת ולתת עמהם ביום חגם, וכל שאר דברים. עכ"ל. והרמ"א הוסיף, ועוד דאית בזה משום איבה אם נפרוש עצמנו מהם ביום אידם וכו'.

אולם אין זה ענין להתיר בנ"ד. כי הנה כתב הרמ"א (ר"ס קמא), צורות שתי וערב שמשותפין להם, דינם כדין צלם, ואסורים בהנאה בלא ביטול. ע"כ. ומכיון שצורת השתי וערב אשר בבית כנסייתם היא ע"ז גמורה שמשותפים לה, ואסורה בהנאה, ודאי

בזה אאמרו"ר זיע"א ביבי"א ח"ב (דף מד. או"ח סי' יג). [ילקו"י אבלות עמ' רמז ולגבי אמירת הקדיש במשך כל ימי השנה ע"י הקטן, עיין בילקו"י שם עמ' רצט].

לז הַטַעַם למנהג זה הוא ע"פ מ"ש המהרימ"ט, וה"ד ביד המלך (בדרשות דף כח) שמיתתן של צדיקים מכפרת משום דישראל נחשבים כגוף אחד, וכמו שאמרו שה פזורה ישראל, מה שזה שלוקה באחד מאבריו מרגישים על האיברים, אף ישראל כן. ובכך כשמת אחד מהן כולם נרגשים במיתתו, וחוזרים בתשובה משום הכי היא להו כפרה. וכתב הרב דת ודין, דבמצות צדקה מורה על אחדות המצטער על צרת חבירו ומרחם עליו וכו', וכיון שבאים להספד ולהצטער עליו, היינו משום דאנו נחשבים כגוף אחד ונפש אחת, והצדקה מורה ובאה דאנו נחשבים כגוף אחד. ע"כ. ובפרט שמכח הצדקה עתידים המתים להחיות. ועיין לעיל בדיני אונן שהאונן רשאי ליתן צדקה קודם הלויה או אף בשעת הלויה. [ילקו"י שם עמ' רמח]

לח כ"ה בש"ע (סי' שנג סעיף ב'). ומה שכתבנו להניח החיבורים וכו', הוא ע"פ מה שצויה מהר"י מולכו בצוואתו שנדפסה בסוף ספרו שלחן גבוה (אות יג) שיתנו בידיו את חיבורו שלחן גבוה. ובספר מאיר עיני ישראל (ח"ב עמוד 22) כתב, שכן עשו בפטירת המהרש"א ובפטירת הח"ח. [ילקו"י אבלות עמ' רנ]

מב. קודם נתינת המת בקבר, יש נוהגים להניח מטתו סמוך לקבר, ולעשות שבע הקפות סביב המת, שעשרה זקנים מן הנמצאים תופסים איש יד רעהו, ומסבכים את המת מכל צדדיו, ומקיפים עליו ההקפות שבע פעמים, ובכל הקפה בשעה שמקיפים אומרים מזמור יושב בסתר עליון, (ומתחילים מפסוק ויהי נועם וכו'), אלא בכח וכו', והלך לפניך צדקן כבוד ה' יאספך, אל מלא רחמים המרחם על כל בריותיו הוא ירחם על נפש רוח ונשמה של פלוני בן פלונית שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב ושנים עשר שבטי יה. והוא רחום יכפר עון וכו'. ומיד אחר ההקפות נוטלים אותו בזרועותיהם ונותנים אותו לקבר. ואין לעשות ההקפות האלה בלילה. (מב)

מג. אם קוברים את המת במוצאי שבת, לכתחלה יזדרזו לקבורו קודם חצות. (מג)

מד. אחר הכנסת המת לקבר, נוהגים לכסותו במרצפות, ועליהן נותנים עפר, ואומרים אז את הפסוק, "והוא רחום יכפר עון". וכל אחד מן המלווים נותן עפר לתוך הקבר. ונהגו שראש החברה קדישא מבקש מחילה מן הנפטר, אם נהגו עמו דבר שאינו לפי כבודו. ולא יעבירו הקרדום או המעדר מיד ליד, אלא אחר שהונח על הקרקע, חוזר השני ליטלו מן הקרקע, וכן הלאה. (מעבר יבוק) ואחר שנסתם הגולל, אומרים "צידוק הדין", ואפילו בראש חודש או חול המועד אומרים אותו, ואח"כ אומרים קדיש יהא שלמא, והשכבה למנוחת המת ולעילוי נשמתו, בשמו ושם אמו, ומסיימים בפסוק בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעכ"פ, והוא רחום וכו', "לך בשלום ותנוח על משכבך בשלום, ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין". ולאשה יאמר בלשון נקבה, "לכי בשלום ותנוחי על משכבך בשלום". (מד)

מה. המנהג שנהגו לשחוט תרנגול ולקבורו במקרה של אסון שנפטר שני אנשים ממשפחה אחת, בזה אחר זה, אין בו שום חשש איסור משום דרכי האמורי. והנהג להם לישראל. ומכל מקום הנכון הוא שלא לחוש לדברים אלו שלא הזכירו בש"ס. (מה)

לאחר חצות הלילה, ואע"פ שבצד מה יש אז התעוררות רחמים, מ"מ עדיין לילה הוא, ויש לה שליטה. וכמו שכתוב, ויאבק איש עמו עד עלות השחר. הילכך אם קוברים את המת במוצ"ש, יקברוהו תיכף ומיד ולא ימתינו עד אחר חצות, שמכיון שיש איזה הארה בשמים מהארת השבת, יש בזה נחת רוח לנפטר.

(מד) ראה כ"ז במעבר יבוק. ומה שכתבנו שאפי" ברכ"ח אומרים צידוק הדין, הוא לדעת מרן בש"ע (א"ח סי' תכ"ב, וי"ד סי' תא"ו), לפי שאינו הספד אלא קבלת דין שמים. ואיתא במדרש, הובא בשבט יהודה (סי' ש"ו דין ד), שהנשמה מלווה את גוף המת לקבר, ואין מרשים לה לחזור עד שיתנו לה הקהל רשות, וכשהקהל אומרים לך בשלום וכו', זהו הרשות לנשמה.

(מה) כע"ז כתב בספר מעבר יבוק (בקונטרס שפת אמת פי"א) כתב בשם ר' יהודה החסיד, שבכ"ק חדש טוב לקבור בקבר ריקם תרנגול שנקרא גבר, אולי ע"י כך יחליש ויטמין כח הדין וכו'. וכ"כ עוד אחרונים כע"ז. [ילקו"י אבלות עמ' רעז].

שבית תפלתם נקרא בית ע"ז. ומהר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' כו) נשאל בנידון מה שעשו איזה אנשים מישראל, שהלכו ביום אידם של הגוים, ביחד עם הקונסול, לבית ע"ז שלהם כדי ללוותו, ונכנסו לתוך בית תפלתם, האם יש איסור בדבר, והאריך להוכיח מהש"ס והפוסקים שדבר זה אסור. וכן הסכימו האחרונים.

ומה שכתבנו לחלק בין כנסייה למסגד עיין בילקו"י אבלות עמ' רנ.

(מב) מנהג זה הזכירו הכנה"ג (סי' שנו הגה"ט אות ג), והטעם כדי להבריח הקליפות ורוחות רעות, ומנהג ההקפות נהגו לאנשים חשובים בלבד, גדולים בתורה וביראת ה'. כמ"ש בשו"ת זר"א ח"ב (סי' קמד), ומ"מ רשאים לעשות מנהג ההקפות אף לאדם פשוט.

(מג) בשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' כה) כתב, שלא מצא המנהג הזה בפוסקים, וזולת בספר מעבר יבוק, שכתב, שעושים כן להבריח הרוחות הרעות, ואומרים שיש מסורת בידם, שאם נקבר בלילה אין עושים לו הקפות, שהלילה הוא זמן שליטת הס"א. ונראה שה"ה אפי"

מו. יש נוהגים שאחר קבורת המת נופלים על עפר הקבר, ונושקים אותו, והוא דרך כבוד למת, ובפרט אם היה המת תלמיד חכם, שראוי לעשות כן, לכבוד התורה. (מו)

מז. יש נוהגים שאחר הקבורה לוקחים עפר ועמו עשב, ומשליכים לאחר גוום, לרמוז על שם מה שנאמר, כי עפר אתה ואל עפר תשוב. והעשב זכר לתחיית המתים, שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ. (מז)

מח. אין לתלוש עשבים ועפר בבית הקברות בחוה"מ כמו שנוהגים לעשות בחול. (מח)

מט. כשחוזרים מן ההלויה שבבית הקברות, צריכים לרחוץ ידיים ג' פעמים. ויש נוהגים שלא לנגב הידים מרחיצה זו, ומי שקשה לו הדבר יכול לנגב ידיו. ומעיקר הדין אין צריך ליטול בכלי, אך המחמיר ליטול בכלי תבוא עליו ברכה, וכן יש שנהגו להקפיד היכא דאפשר שלא להכנס לביתו עד שיטול ידיו, ואם אין לו מי שיביא לו מים לחצר אין צריך להקפיד בזה. (מט)

נ. לוייה שלא נערכת בבית הקברות, כל היוצא מההלויה, אינו צריך ליטול ידיו, אפילו היה בתוך ד' אמות מהמת. (נ)

נא. הרוחץ את ידיו כשחוזר מבית הקברות, לא ימסור הכלי שרחץ ממנו לאיש אחר, אלא מניחו על גבי קרקע, וחבירו נוטלו משם. אולם דבר זה אינו מעיקר הדין, שהרי בלאו הכי אין צריך כלי לנטילה זו. (נא)

הא"ר, אינו מחזור. וכ"כ עוד אחרונים, ולכן אין לתלוש עשבים בחוה"מ בביה"ק למנהג הנ"ל.

מז (מט) כ"כ מרן הש"ע א"ח (סי' ד ס"ט), שההולך בין המתים (בביה"ק), או מי שנגע במת, צריכים נט"י. ומקורו במרדכי (ברכות פ"ח ס"י קצד), על ההולך בין המתים שצריך נט"י. ובארחות חיים (דף א':) על הנוגע במת. וראה בשו"ת מהרי"ל (סי' כג) שכתב, שהבאים מבית עלמין להתפלל, יפה עושים שרוחצים ידיהם משום רוח הטומאה השורה בביה"ק, כדאמרי' בסנהדרין (סח:). [ילקו"י אבלות עמ' רנד, ומה שכתבנו לגבי נטילה ג' פעמים ע"ש עמ' רנו, ובענין שלא להכנס לביתו ע"ש עמ' רנח].

נ (כ"כ) החכ"א (כלל קנח סעיף כט), דהיינו דוקא כשחוזר מביה"ק, אבל אם חוזר מללוות את המת, א"צ, וכ"ש כשלא היה בתוך ד' אמות של המת. וכ"כ במסגרת השלחן על הקש"ע (סי' קצט אות ג). ואף שבילקו"י עמ' רנד סעי' כו משמע שדוקא אם היה מחוץ ד"א של המת א"צ נט"י, העיקר להקל אף בתוך ד"א.

נא (א) א"ר (סי"ס רכד), ועוד אחרונים. ומש"כ להקל בזה ע"י בילקו"י אבלות (עמ' רנח)

מו (ע') לרבינו יהודה בר יקר בספר פירוש התפלות והברכות בדיני ברכות הודאה (עמ' נא), שכתב, יש נוהגים שאחר קבורת המת, שנופלים על קברו ונושקים העפר שעליו, ואינו אלא דרך כבוד למת, כעין מה שאמרו (בבב"ב נג:), מאן יהיב לן מעפריה דרב ושמואל ונמלינהו לעיינין.

מז (מז) כ"כ בשבולי הלקט (הל' שמחות סי' יד). וע"ע במחזור ויטרי (עמ' רמז), שהטעם לתלישת העשבים אחר קבורת המת, לומר שאנחנו מאמינים שכשם שהעשבים כמושים ונובלים בארץ, והקב"ה חוזר ומפריחם, כך המתים, עתיד הקב"ה להחיותם. וכתב מעשה שהיה בזה.

מח (מח) הנה מרן הש"ע (סי' תקמו סעיף יא) כתב, "אין לתלוש עשבים ועפר בביה"ק בחוה"מ כמו שנוהגים לעשות בחול". וכתב הא"ר, שזהו דוקא כשמלקטו לצורך קרקע ביה"ק, אבל מה שתולשים עשב אחר קבורת המת זכר לתחיית המתים מותר. וכדבריו מבואר בשו"ת המבי"ט ח"א (ס"ס רנ), אליבא דהרמב"ם. ע"ש. אבל מדברי מרן לא נראה כן. וכן העיר המאמר דמ"ש

נב. הנכנס לקברות צדיקים [שלא בתוך בית הקברות] כמו קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון, וקבר יונתן בן עוזיאל בעמוקה, וקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריה, וקבר שמעון הצדיק, וכדומה, אין צריך ליטול ידיו בצאתו משם. [ואין להתפלל שחרית מנחה וערבית בבית קברות, וגם לא בקברות צדיקים. ומה שאנו מתפללין בקבר הרשב"י ובמערות המכפלה הוא מפני שהקבר עצמו עמוק הרבה, ואינו בסמוך למצבה הנראית]. (נב)

נג. אף הנכנס לבית קברות של גויים, כשיוצא צריך ליטול ידיו. ואע"פ שמן הדין מותר להיכנס לבית הקברות של גויים, מ"מ מחשש סכנת נפשות, יזהר שלא יתקרב לשם כלל ועיקר, כי בנפשו הדבר. (נג)

נד. אף הנכנס לבית קברות של גויים, כשיוצא צריך ליטול ידיו. (נד)

נה. החוזר מהלוויה אין לו ליטול ידיו מברז השייך לאחרים, מחשש לאיסור גזל. (נה)

לאט, ובהגיעי שם לא נותרה בי נשמה כלל, והשכיבני מורי ז"ל על מטתו וסגר הדלת והתפלל, ואח"כ נכנס לאותו בית הוא לבד, והיה הולך בבית וחוזר על המטה וגוהר עלי בה, וכה עשה עד חצי היום שהייתי מת לגמרי, ובחצי היום ראיתי בעצמי כי חזרה נשמת בי מעט מעט עד שפתחתי עיני וקמתי וברכתי ברכת מחיה המתים. וכ"ז אמת ויציב בלי שום ספק. עכ"ל. (עי' חזו"ע ארבע תעניות עמוד שצב).

נד כ"ב בשו"ת יד הלוי, שאף בבי"ק של גוים צריך נטילה. וכן משמע בביאור הגר"א כאן, שדימה דין זה לדורש אל המתים, ושם הרי האיסור הוא אף בגויים. [ילקו"י אבלות עמ' רנט]

נה ז"ל הש"ע (חזו"מ סי' שנט ס"א): אסור לגזול או לעשוך, ואפי' כל שהוא, בין מישראל בין מעכו"ם, ואם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה שרי, כגון ליטול מהחבילה, או מהגדר לחצוץ בו שיניו, ואף זה אסור בירושלמי ממדת חסידות. ע"כ. וביאר הסמ"ע (סק"ד) דאילו עושה כן כל אחד, נמצא החבילה כלה, והגדר נהרס. ע"כ. ולפ"ז ה"ה בנ"ד שאם כל אחד יבוא ויטול מעט מים כשחוזר מהלוויה, מברז של חברו, נמצא זה מפסיד, ויצטרך לשלם עבור המים. ואף שכל אחד שנוטל ידיו הוא משהו מועט שאין אנשים מקפידים בזה.

ואמנם בנ"ד יש להחמיר יותר, שהרי אם כל אחד יטול ידיו מהברז של חברו שלא מדעתו, הרי הדבר יגרום לבעל הבית הפסד כספי, שיצטרך לשלם כסף עבור המים. ולא דמי לנוטל קיסם מן הגדר, שזה שנוטל אינו גורם לחבירו הוצאות ממון, ורק גורם קצת חסרון בגדר, ולכן אינו אלא ממדת חסידות. משא"כ

נב מזה שכתבנו לגבי נטילה, כ"כ בספר אשכנזא דרבי (אות סב) הובא בחיי משה (עמ' נד), דאף שקיימא לן קברי צדיקים מטמאין, מ"מ זה לענין טומאה וטהרה בזמן שהבית היה קיים, אבל לענין רוח רעה אין לחוש בקברי צדיקים. וכן המנהג בכמה מקומות שאין נוטלין ידיהם אחר התפלה בקברי הצדיקים. [ילקו"י אבלות עמ' רנה, ובענין התפלה בקברות הצדיקים עיי"ש בעמ' תשעא].

נג ובעשה נורא ואיום שכתב רבנו חיים ויטאל (שער הגלגולים סג): וז"ל: בשנת ה'של"ב יצאנו אל השדה, ועברנו על קבר גוי אחד קדמון יותר מאלף שנים, וראה את נפשי על ציונו, וביקש להמיתני ולהזיקני, והיו מלאכים רבים ונשמות צדיקים שלא ישוערו מימיני ומשמאלי ולא יכול לי. ויצונו מורי האר"י ז"ל שבחזרתי לא אחזור בדרך הזה עוד. ואח"כ הלך עמי נפש הגוי רחוק ממני. ושם בשדה נתכעסתי עם הרב יאודה משען, ותחל נפש הגוי להתחבר בי ותחטאני עוד, ולא רציתי לשמוע דרשת מורי ז"ל. והתחיל לבכות ויאמר: הנה כל הנשמות הצדיקים והמלאכים הלכו להם על ידי הכעס, ולפיכך שלטה בו הנפש ההיא, ומה אעשה, והלואי שזיוקוהו ויניחוהו חי, כי אוכל לרפאותו, אבל ירא אני פן ימיתוהו, ולא יתקיים כל מה שאני חושב שיתוקן העולם על ידו כנודע לי, וכי לריק יגעתי... ולא אכל כל הלילה מרוב צערו ודאגתו. והלכתי וחזרתי בדרך ההיא לבדי וכשהגעתי על קברו, רוח נשאתני ממש, וראיתי עצמי רץ באויר גבוה עשרים קומה מע"ג הקרקע, עד שהגעתי למדינה בעת צאה"כ והניחוני שם, והלכתי לישון בריא עד אור הבוקר. ורציתי לקום, והיו איברי נחלשים אחד לאחד, והרגישו בי והוליכוני עד פתח מורי ז"ל לאט

נו. יש שנהגו לטבול קודם שהולכים לבית הקברות, ואחר שחוזרים משם ומנהג יפה הוא. אך מדינא אין צריך לטבול קודם שהולך לבית הקברות. ולענין נטילת ידים, המנהג ליטול ידיו אחר שיוצא מבית הקברות. (נו)

סימן שמד - הלכות הספד

א. מצוה גדולה להספיד על המת כראוי, ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המכניעים ומשברים את הלב כדי להזכיר שבחו ולהרבות בכיה. ואמרו חז"ל (שבת קה:): כל הבוכה על אדם כשר מוחלים לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה. ואמרו עוד (שם), כל המוריד דמעות על אדם כשר, הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. ואסור להפליג בשבחו של המת יותר מדאי, שכל המוסף להפליג בשבחו יותר מדאי על מה שהיה בו באמת גורם רעה לעצמו ולמת. אלא מזכירים מדותיו הטובות ומוסיפים עליהם קצת, ואם לא היו בו מדות טובות לא יזכיר עליו. וחכם וחסיד מזכירים לו חכמתו וחסידותו. (א)

ב. כתב בספר מעבר יבק, הצער שאבלים מצטערים ובוכים על הנפטר מקילין על יסורי הנשמה של הנפטר, ולכן ראוי לבכות ולהצטער בימי האבל על הנפטר, כפי מה שאמרו חז"ל, ג' ימים לבכי וכו'. (ב)

ג. בזמנינו שבכל אתר ואתר יש חברה קדישא שמטפלים בכל צרכי המת, מותר לקרוב או לבן שהוא אונן לעיין בספרים להכין הספד על מטת המת, שיש בזה כבוד המת, שלא אסרו חז"ל לאונן או אבל ללמוד תורה, אלא משום שנאמר פקודי ה' ישרים "משמחי לב" (כדאיתא בתענית ל.), אבל הכנת ההספד אין בה שמחה. (ג)

ד. כיצד הוא ההספד? אם תלמיד חכם הוא מספידים אותו על שקידתו והתמדתו בתורה, ובפרט אם היה מרביץ תורה, משתבח במה שזכה וזיכה את הרבים. אם עשיר הוא, משתבח על טוב ונדיבות לבו לדברים שבקדושה, ורחמיו המרובים על יתומים ואלמנות ועניי ישראל, צדיק הוא וצדקות אהב. אם היה עניו משתבח במה שהיה שפל רוח, ובורח מן הכבוד. ואם

(ג) כ"כ בשו"ת חסד לאברהם (חי"ד סי' כג, דף קכב). בשם הרב דבר שמואל בתשובה (סי' ט), שנראה שדעתו להתיר לעיין במפרשים ולסדר הספד על מת בת"ב, כשאינו מעמיק בדבריהם ביותר אלא לומד פשט הדברים בלבד וכו'. ע"ש. הילכך לצורך הספד על ת"ח, אף אם אין לו דרוש של הספד מסודר כהלכה, ודאי שיש להתיר לסדר דברי הספד, מתוך דברי המפרשים, משום עשה דכבוד תורה. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' רמז) שמותר לאונן לדבר בד"ת בשעת הלוייה לחיזוק המלווים, וטוב שיקצר בד"ת ויאריך בדברי מוסר בבחינת והחי יתן אל לבו.

בנ"ד. וכ"פ בספר עלינו לשבח (בראשית עמוד תרלה). [ילקו"י אבלות עמ' רנט]

(נו) כ"כ בספר צוואה מחיים בדף כ. וכ"כ הפלא יועץ, [ילקו"י אבלות עמ' רנג במקורות. ועמ' רנד סעי' כו]

(נו) כ"כ בספר צוואה מחיים בדף כ. וכ"כ הפלא יועץ, [ילקו"י אבלות עמ' רנג במקורות. ועמ' רנד סעי' כו]

(א) וכמו שאמרו (בברכות סב.), כשם שנפרעים מן המתים, כך נפרעים מן הספדנים. וראה בש"ע (סי' שדמ"א). [ילקו"י אבלות עמ' רסה].

(ב) מפי מרן אמו"ר זיע"א בימי השבעה על הרבנית ע"ה. [ילקו"י עמ' רסז]

היה בר אבהן ובר אוריין, משתבח בתורתו ובתורת אבותיו. ואם היה בעל יסורין, משתבח בהם, שיסורים ממרקים עונותיו של אדם (ברכות ה.). האשה, בשבח בעלה ובניה או קרוביה. ואם היא אשת חבר, מספידים אותה על שעמדה לימין בעלה ובזכותה נהיה גדול בתורה. וכן בשבח בניה שחינכה אותם לתורה, וכמו שנאמר קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה. וסתם אדם שלא ידוע שהיו לו מעשים, מספידים אותו בשבח מעשה אבותיו או מעשה קרוביו. (ד)

ה. איתא במועד קטן (כז:): על הפסוק (ירמיהו כב, י), אל תבכו למת, יותר מדאי, ואל תנוודו לו, יותר מכשיעור, הא כיצד, שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, ושלושים יום לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך, אמר הקב"ה, אין אתם רחמנים יותר ממני. ולכן ראוי להשתדל בכל עזו לקיים דברי חכמים. במה דברים אמורים בשאר העם, אבל תלמידי חכמים, הכל לפי חכמתם. ומכל מקום אין לבכות עליהם יותר משלשים יום, כי מי לנו גדול ממה רבינו, וכתוב בו, שבכו עליו שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה. וכן אין מספידים עליו יותר משנים עשר חודש, שהרי אין לנו בחכמים גדול יותר מרבינו הקדוש, ושנים עשר חודש בלבד נספד. [כדאיתא בכתובות קג:]: (הרמב"ם פרק יב ה"ג, ומרן הש"ע סי' שצד ס"ב). ומי שאינו יכול לבכות, או שחושש למאור עיניו, יקרא בספר תהלים ובתחנונים שבו, בקול בכי, וכמו שנאמר כי שמע ה' קול בכי, וכמ"ש מרן החיד"א בשו"ת יו"ד (סי' שצד אות ג), דמי שהיה נוהג לבכות בוידוי של יום הכפורים וכעת בא בימים, ונמנע לבכות מפני ראות עיניו, יפה עשה. [כדאיתא בשבת קנא: תכלא ועוירא], ורחמנא לבא בעי. אך טוב שיאמר תפלתו בקול בכי, ולב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה. (ה)

ו. מי שציוה שלא יספידוהו שומעים לו. (ש"ע שם סעיף י). ומיהו אם הוא אדם גדול וצדיק ומרביץ תורה בישראל, וציוה שלא יספידוהו, רשאים שלא לשמוע לו להרבות כבוד התורה. (ו)

יקרא דחיי או יקרא דשכבי, למאי נפ"מ, להיכא דאמר אל תספידוני, א"נ ליקח מהיורשין. ומסקינן (שם מז.). דיקרא דשכבי הוא. וכ"פ הרמב"ם (בפרק יב מהלכות אבל ה"א). וכ"פ בש"ע (יו"ד בסי' שמד, וחור"מ סי' רנג) שאם ציוה שלא יספידוהו אין סופדים אותו. ע"כ. ולכאורה הלשון אין סופדין אותו משמע, שאסור להספידו, שמחל על כבודו. ומצוה לקיים דברי המת. אך בשבות יעקב כותב, שלא שייך לקיים דברי המת אלא בממון, ואין כאן איסור. וכן כשיש צוואה בשאר דברים לא שייך מצוה לקיים דברי המת. אבל בחיים שאל כותב, דאיה"נ אסור להספידו. אך אפשר שאין סופדין אותו שכתב מרן, היינו להוציא ממון. וכיו"ב בענין נישום אבלים, לד' הרמב"ם הוא משום יקרא דשכבי, ולכן אם אין לו מי שישב שבעה, מביאים עשרה מהחוקין וכו'. אבל להראב"ד הוא יקרא דחיי, ולכן אם אין מי שישב שבעה, א"צ להביא עשרה שישבו. ונפ"מ אם יוצאים י"ח נישום אבלים דרך מכתב או טלפון. ועי' בחזו"ע אבלות ח"א (עמ' רעג).

ד כ"ב בה"ג (סי' עו ה' הספד) וז"ל: היכא דבר אוריין הוא ספדין ליה בשבחה דאורייתא דיליה. בר אבהן ובר אוריין, ספדין ליה בשבחה ודאבהתיה, בר אבהן ולא בר אוריין, ספדין בשבחה דאבהתיה וכו'. עכ"ל. איתא בירושלמי (ע"ז רפ"ג), שהמת שומע קילוסו כמתוך חלום, וכל מה שאומרים עליו בפניו, יודע, עד שיסתם הגולל.

ה הטעם שאמרו שלשה לבכי, כתב הרמב"ן בתה"א (שער האבל ענין האבלות דף נג ע"ג בד"ה ירושלמי), וז"ל: בר קפרא כדעתיה, דבר קפרא עביד אבל ג' ימים, דאמר רבי אבא בריה דרב פפי בשם ר' לוי תלתא יומין טייסא נפשא על גופה, סברה דחיא הדרא לגביה, בתר תלתא יומין חמייא דאשתני זיוון דאפוי שבקה ליה ואזלא, לאחר ג' ימים כרסו נבקעת על פניו ואומרת טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי, שנא, וזרתי פרש על פניכם וכו'. באותה שעה (איוב יד, כב), אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל.

ו בגמ' סנהדרין (מו:): איתא, איבעיא להו הספידא

ז. מי שציוה שלא יעמידו מצבה על קברו, אין שומעים לו, שאילו ידע שיש בזה תיקון לנפשו, על פי הסוד, לא היה מצוה כן. וה"ה למי שציוה שלא יאמרו אחריו קדיש, שבודאי אין לשמוע לו. (ז)

ח. אסור להכניס ארון או מטה של מת לבית הכנסת, להספידו שם, אלא אם כן הוא חכם גדול מגדולי הדור, או שהוא חכם מרביץ תורה בישראל, או שהוא רב העיר. ובמקום שנהגו להכניס מטתו של אדם שאינו תלמיד חכם לבית הכנסת, כדי להספידו שם, צריך לבטל מנהגם, שדבר זה פוגע בקדושת בית הכנסת שהוא מקדש מעט. (ח)

ט. אב בית דין שמת, כל בתי מדרשות שבעיר בטלים, והרגילים להתפלל עמו בקביעות בבית הכנסת יש להם לשנות את מקומם. (מ"ק כב סע"ב. הרמב"ם פ"ט מהל' אבל הל' יד, טור וש"ע סי' שדמ סעיף יג). אך לא נהגו כן, ויש להם על מה לסמוך. (ט)

י. מותר לומר פסוקים ומאמרי חז"ל בהספד שהוא לכבוד המת אפילו בתוך ארבע אמותיו, או בבית הקברות. (י)

יא. מותר להושיב ישיבה ליד קבר של צדיק, כאשר הלימוד לעילוי נשמתו. (יא)

ז (ז) העמדת מצבה על הקבר הוי מדרבנן, כדאיתא בנדה (נז.). ואיתא במ"ק (ה.). מנין לציון קברות מה"ת, דכתיב (יחזקאל לט, ט), וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון. ומסיק גמ' גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, וכתב בס' מנחם אבליים (מע' ציון קברות), בשם מהר"י גיטיניו, שאפי' דבר שהוא הל"מ, קרי ליה מדרבנן. ומה שכתבנו לגבי מי שציוה שלא יעשו מצבה, שלא ישמעו לו, כ"כ בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' עא אות ו) מטעם שיש בזה ג"ר לנפטר, וכמ"ש רבינו האר"י, ואם היה יודע כן היה מבקש שיעשו לו המצבה. ויש ללמוד מזה שה"ה למי שציוה שלא יאמרו אחריו קדיש, שאין לשמוע לו. שהרי מבואר בדברי האר"י בשעה"כ (ענין הקדיש דט"ו:), שאין טעם אמירת הקדיש להציל נפש המת מדין גיהנם בלבד, כמו שחושבים המון העם, אלא יש בו עוד תועלת גדולה להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה, ולכן יש לאומרו אף בשבת ויו"ט וכו'.

ז (ז) העמדת מצבה על הקבר הוי מדרבנן, כדאיתא בנדה (נז.). ואיתא במ"ק (ה.). מנין לציון קברות מה"ת, דכתיב (יחזקאל לט, ט), וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון. ומסיק גמ' גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, וכתב בס' מנחם אבליים (מע' ציון קברות), בשם מהר"י גיטיניו, שאפי' דבר שהוא הל"מ, קרי ליה מדרבנן. ומה שכתבנו לגבי מי שציוה שלא יעשו מצבה, שלא ישמעו לו, כ"כ בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' עא אות ו) מטעם שיש בזה ג"ר לנפטר, וכמ"ש רבינו האר"י, ואם היה יודע כן היה מבקש שיעשו לו המצבה. ויש ללמוד מזה שה"ה למי שציוה שלא יאמרו אחריו קדיש, שאין לשמוע לו. שהרי מבואר בדברי האר"י בשעה"כ (ענין הקדיש דט"ו:), שאין טעם אמירת הקדיש להציל נפש המת מדין גיהנם בלבד, כמו שחושבים המון העם, אלא יש בו עוד תועלת גדולה להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה, ולכן יש לאומרו אף בשבת ויו"ט וכו'.

ז (ז) העמדת מצבה על הקבר הוי מדרבנן, כדאיתא בנדה (נז.). ואיתא במ"ק (ה.). מנין לציון קברות מה"ת, דכתיב (יחזקאל לט, ט), וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון. ומסיק גמ' גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, וכתב בס' מנחם אבליים (מע' ציון קברות), בשם מהר"י גיטיניו, שאפי' דבר שהוא הל"מ, קרי ליה מדרבנן. ומה שכתבנו לגבי מי שציוה שלא יעשו מצבה, שלא ישמעו לו, כ"כ בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' עא אות ו) מטעם שיש בזה ג"ר לנפטר, וכמ"ש רבינו האר"י, ואם היה יודע כן היה מבקש שיעשו לו המצבה. ויש ללמוד מזה שה"ה למי שציוה שלא יאמרו אחריו קדיש, שאין לשמוע לו. שהרי מבואר בדברי האר"י בשעה"כ (ענין הקדיש דט"ו:), שאין טעם אמירת הקדיש להציל נפש המת מדין גיהנם בלבד, כמו שחושבים המון העם, אלא יש בו עוד תועלת גדולה להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה, ולכן יש לאומרו אף בשבת ויו"ט וכו'.

ח (ח) כתב מרן בש"ע (סי' שדמ סי"ב) בזה"ל: "חכם ואלוף וגאון מכניסים אותו לביהמ"ד, ומניחים מטתו במקום שהיה דורש, ומספידים אותו שם". ומוכח מכאן להדיא שלא התירו להכניס לבהכ"נ ארון או מטת המת אלא לחכם אלוף וגאון, ולא לסתם ת"ח, וכ"ש לשאר המוני העם.

יב. מצוה לערוך הספד התעוררות בימי השבעה וכדו' בבית הכנסת או בבית המדרש, על איש כשר או בעל מעשים טובים, ומחזיק בלומדי תורה. וכל שכן על תלמיד חכם, שזהו חשוב הספד של רבים (מגילה כח:). ונכון מאד שההספד יהיה בהתעוררות לתשובה. (יב)

יג. כשם שמספידים על האנשים, כך מספידים על הנשים כראוי להם (הרמב"ם פרק יב מהל' אבל ה"ה, וש"ע שם סעיף ב). ובפרט יש להספיד אשת חבר, שעמדה לימין בעלה בעסק התורה ובגידול בניה לתורה. והכלה מספידים אותה בשבח מעשה בעלה ומעשה אבותיה (מסכת שמחות פ"ג הלכה ה, ובטוש"ע סי' שדמ ס"ז). ומותר להניח מטת אשה צדקת ברחוב כדי להספידה כראוי. (יג)

יד. קטני קטנים אין מספידים אותם. בני עניים ובני זקנים קטנים מבן חמש ומעלה מספידים אותם. ובני עשירים מבני שש ומעלה. (ש"ע סי' שדמ ס"ד). (יד)

טו. על תינוק שעברו עליו שלשים יום אומרים צידוק הדין וקדיש, וכן אומרים עליו השכבה. (טו)

טז. אין מספידים את המת במועד ובראשי חודשים או בחנוכה ופורים. וכן בחודש ניסן. במה דברים אמורים בשאר העם, אבל תלמיד חכם שמת מספידים עליו בחול המועד ובראשי חדשים, והדין כן גם לתלמיד חכם בזמניו. והיינו דוקא בפניו, אבל אחר קבורה אין

פשתן בבית הסתרים, למנוע ירידת מים לא נקיים, ולכן נהגו להקל. ע"כ. ולפי מ"ש המרדכי והר"ן והנימוק"י שהטעם הוא משום שגנאי הוא שתהיה מוטלת בתכריכין שלה בפני האנשים, הרי עתה מכסים אותה יפה, ואינה נראית כלל בתכריכה. וראה עוד בספר בתי כהונה ח"ב (בקונטרס בית המדרש דף כד:), שהמליץ טוב על המנהג להקל באשה צדקת שהגיעה לזקנה, להעמיד מטתה ברחוב ולהספידה כראוי לה. והפסוק שהובא בגמ' ותמת שם מרים, אסמכתא בעלמא הוא, שהרי מרים בנשיקה מתה (כדאיתא בב"ב יז.). [ילקו"י אבלות עמ' רסז].

יד) (מ"ק כד:). וכתב הרמב"ן בתה"א (דף כח ע"ג), שטעם ההבדל בין עניים לעשירים, כי העשירים יש בידם במה להשתעשע ולהתענג במסחרם, ודעתם מיושבת עליהם, משא"כ העניים שאין דעתם מיושבת אלא בכניהם שחביבים עליהם. וכן בני זקנים. ובזמן שניטלים מהם אם אין מספידים אותם, ומנחמים אותם, באים הם לידי צער גדול. וע"ע בנימוק"י מו"ק כד: עוד טעם בזה. ומה שכתבנו לגבי בני זקנים, כ"מ מהגמ' שם.

טז) כ"ב מרן הש"ע (סי' שדמ ס"ד), שעל תינוק שעברו עליו שלשים יום אומרים צידוק הדין וקדיש, וכתב ע"ז הש"ך (סק"ג), וכן נוהגים פה בק"ק לובלין. וכן ראוי לנהוג.

יב) בן מפורש בתשו' הרמב"ם (פאר הדור סי' עז, ובהוצאת פריימן סי' כג), דמה שאמרו (במגילה כח:): מספידים בהן הספד של רבים, היינו שמת אחד מגדולי העיר, "או אדם כשר שנפטר", וזהו הספד של רבים. ע"כ. ומבואר שגם על אדם כשר שאינו ת"ח מספידים בביהכ"נ. וסתם אדם כשר אינו דוקא שהוא בסוג ת"ח. וכדאיתא במו"ק (כה). לא צריכא דלאו חכם הוא, וזה דלא כמ"ש בשו"ת רב פעלים ח"ד (סי' לט), להחמיר בזה.

יג) כ"ב הרמב"ן בתה"א (דף כז סע"א). ובמשנה מו"ק (כז:), שנינו, שאין מניחים מטה של אשה ברחוב, מפני הכבוד. ובשו"ת הרשב"א ח"ג (סי' רצט) על מ"ש השואל שאין מספידים על הקבר כלל, כתב וז"ל: דבר זה לא שמעתי כלל ולא ידעתי בו טעם, ומעשים בכל יום שעושים כן, ולא נמצא אחד מן הגדולים שמיחה בדבר. ע"כ.

ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ב (סי' צג) עמד על מה שנהגו בזמנינו להספיד אשה ברחוב, היפך המפורש בש"ס ובפוסקים. וכתב, שבזמן הש"ס היו מוציאים את המת בכליבה המסורגת בחבלים, ואם היתה שופעת דם היתה באה לידי ניוול, משא"כ עתה שנושאים את המת כשהוא מושכב במטה, מותר להניחה ברחוב ולהספידה, כי בודאי לא תבא לידי ניוול. ע"ש.

ומהר"ם פארדו בתשו' שהובאה בשו"ת תעלומות לב ח"ג (סי' יז, דף לז:) הוסיף, כי בזמנינו נוהגים ברחיצת המת והדחתו ונקיתו מכל טינוף, ומניחים מוך של

מספידים כלל. אולם אם עורכים עצרת לזכרו בימים הנזכרים, יאמרו דברי התעוררות וחיזוק, באופן שלא יבואו לידי בכי. ויזכירו את מדת היר"ש והמדות הטובות שהיו לנפטר, כדי שהצבור ילמד ממעשיו של הנפטר. ויש לומר לצבור את השבח של הקדישים הנאמרים על ידי האבלים, שמעלים את הנפטר מחיל אל חיל ממדרגה למדרגה בגן עדן. וזו הזדמנות נאותה להחדיר בלב השומעים יראת שמים, ולהטות למוסר אזנם, בשמירת תורה והמצות. (טז)

יז. נוהגים שבפטירת תלמיד חכם מרביץ תורה, שביום שבת שבתוך שבועת ימי האבל נאספים בבית הכנסת, ודורשים עליו בקול נהי, לעורר את העם לתורה ולמצות ולחזור בתשובה, עד שהשומעים לפעמים באים לידי בכי, ויש להם על מה שיסמוכו. (יז)

יח. מי שמת לו מת קודם שלושים יום הסמוכים לרגל, לא יספידנו לעורר לבכי בתוך שלושים יום הסמוכים לרגל, לפי שאין המת משתכח מן הלב שלושים יום, ואם יספידנו בתוך שלושים יום הסמוכים לרגל, יבא להספידו ברגל, מפני שעדיין לא שכחו. אבל אם מת לו מת בתוך שלושים יום שלפני הרגל מותר להספיד עליו. ואף על פי כן אסור להספיד עמו מת שנפטר קודם השלושים יום הסמוכים לרגל. ודוקא בשלש רגלים, אבל קודם ראש השנה ויום הכפורים מותר. (יח)

יט. מה שנוהגים בתשלום השנה לערוך "אזכרה" להספיד על המת ולהזכיר נשמתו אינו בכלל איסור זה, ומותר לעשותו בתוך שלושים לרגל. (יט)

עליו כמהר"ם הספד גדול. ע"ש. וצריך לחלק בין דרוש להספד.

(יח) משנה (מ"ק ה.) לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם הרגל שלושים יום. ובגמ' אמר רב משום מעשה שהיה, שאדם אחד כינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו, נטלתן אשתו ונתנה אותו לו, ונמנע ולא עלה לרגל. באותה שעה אמרו לא יספיד אדם את מתו קודם לרגל שלושים יום. ושמואל אמר לפי שאין המת משתכח מן הלב שלושים יום, (ואם יספידו תוך שלושים יום יבא לספוד עליו בימי הרגל, שעדיין לא שכחו. רש"י.) מאי בינייהו, איכא בינייהו דעביד בחנם, לרב מותר לשמואל אסור. והרמב"ם (פ"ו מיו"ט הל' כד) פסק כשמואל, שאף בחנם אסור, "כדי שלא יבא הרגל והוא נעצב ולבו כואב מזכרון הצער, אלא יסיר דאגה מלבו ויכוין דעתו לשמוח ברגל". ע"כ. וכ"פ הסמ"ג (לאוין עה, דף טז ע"ג). [ילקו"י אבלות עמ' תרפה סעי' לט]

(יט) כ"ב הבי"ב באו"ח (סי' תקמז).

(יז) הכי איתא במגילה (ג.), ובמו"ק (כו.), אין מועד בפני ת"ח, (שיכולים להספידו. רש"י.) כ"ש חנוכה ופורים. וה"מ בפניו. ויש דין ת"ח, וכ"כ האח", ודלא כשי' המג"א בסי' תקמז. וכתב מרן בש"ע א"ח (סי' תכט) שאין מספידין בחודש ניסן. ע"כ. ונראה שזהו לסתם אדם, אבל להספיד ת"ח אפי' שלא בפניו מותר. ואע"פ שהט"ז (סי' תכ) כתב, שאיסור ההספד בניסן הוא מדין התלמוד. מ"מ הא"ר (סי' תכ) כתב ע"ד הט"ז, וליתא, דניסן אינו אלא מנהג. וכ"כ עוד אחרונים. [ילקו"י חנוכה עמוד נו. ובילקו"י אבלות עמ' רסח והלאה].

(יז) כ"ב הגר"ח פלאגי בספר רוח חיים (א"ח סי' תקמז): בעירנו איזמיר נהגו לדרוש ביו"ט על ת"ח בפניו, או על מי שהיה שר וחשוב, וכן עשו מעשה רב, ביו"ט ראשון של חג השבועות על גביר אחד שהיה בגדר למדן, הן נבון וחכם. ע"כ. וכ"כ בסי' מנחם אבלים (ריש מע' הספד) שכאשר נתבקש בישיבה של מעלה אבי התעודה המהרי"ט בנבנשתי בשביעי של פסח, דרש

סימן שמה, שעד - על מי מתאבלים

א. המאבד עצמו לדעת, עון גדול בידו, שנאמר (בראשית ט, ה), אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, הילכך אין מתאבלים עליו, ולא קורעים עליו, ואין מספידים אותו. אך מתעסקים עמו לקבורו, ולתת עליו תכריכין, ואומרים עליו ברכת אבליים, וכל דבר שהוא כבוד לחיים. ומיהו נראה שאם לאחר ששלח יד בנפשו ובעודו גוסס עשה תשובה, והתודה מתוך דעה צלולה, והתחרט על צעדו הנמהר, ומה גם אם ביקש להצילו מרדת שחת, אין למנוע ממנו שום דבר, שאין לך דבר העומד בפני התשובה. ואם המאבד עצמו לדעת הוא חפשי לגמרי וכופר בדעותיו, יש להתנהג עמו בכל חומר הדין שלא להתאבל עליו, ואם הם כהנים אסור להם להטמא למת זה מקרוביהם. א)

ב. אין לברך ברכת ברוך דייין האמת על המאבד עצמו לדעת, והוא הדין אם יש ספק אם איבד עצמו לדעת, שאין לברך ברוך דייין האמת, דספק ברכות להקל. כי כאן טרף נפשו בכפו נגד רצונו, ורצון יראיו, ולא שייך לומר דייין האמת. ב)

ג. אפילו אדם בעל יסורים קשים, ועני מרוד, אסור לו לשלוח יד בנפשו, ויקבל יסוריו באהבה, כמו שנאמר, אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ומתורתך תלמדנו. ואם שלח יד בנפשו, החכם יקבע לפי הענין אם יש לו דין מאבד עצמו לדעת, אם לאו. ויהיה מטה כלפי חסד, שיתכן ואיבד את שפיות דעתו, או שהתחרט בעת שהיה גוסס. ג)

ד. מי שאיבד עצמו לדעת אין עושים סעודת הבראה. ד)

נפשו באפו נגד רצון ה' ורצון יראיו, לא שייכא ברכה זו. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ב (במילואים דף רפג). ונראה שאף אם יש ספק אם איבד עצמו לדעת, שמתאבלים עליו, לא יברכו עליו ברכת דייין האמת. וא"צ לשפוך את המים שהיו בשכונת המת על מאבד עצמו לדעת, שדוקא מי שנפטר כדרך כל האדם שייך בו דין מים שבשכונת המת, משא"כ אם הרגוהו אחרים או שפגע בנפשו, דלא שייך הטעם דחרב דמלאך המוות.

ה. לכאורה ממה שלא חילקו הפוסקים בדין מאבד עצמו לדעת, משמע שאפי' אם עשה כן מרוב צרותיו, אין מתאבלין עליו. דסתמא דמילתא כל מאבד עצמו לדעת הוא מרוב צער ויסוריין. וכ"כ בשו"ת זר"א ח"ב (חיו"ד סי' קמב), שאפי' אם יש לו יסורים קשים כאיוב, לא הותר לו להרוג את עצמו. אולם בשו"ת בשמים ראש (סי' שמה), דעתו שאם עשה כן מרוב צרות, מתאבלים עליו, וראייתו משאול המלך, ואמנם רוה"פ נחלקו עליו בזה, וגם יש מפקקים אם ספר זה מיוחס להרא"ש. [חזו"ע אבלות ח"א עמ' תקין].

ו. הנה מהריק"ש (סי' שמה) כתב, שהואיל וכל דבר שהוא כבוד לחיים עושים, ה"ה להבראה. אולם בפני

א. כ"כ הרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' צד), ואיזהו המאבד עצמו לדעת, זה האומר הריני עולה לראש הגג להפיל עצמי ואמות, וראוהו שעלה לראש הגג ונפל ומת, זהו בחזקת שאיבד עצמו לדעת. וכתב הרמב"ם (פ"א מהל' אבל הי"א) שאין מתאבלים עליו כלל ולא מספידין אותו. וכ"פ הש"ע (סי' שמה). וכתב בשו"ת הרשב"א ח"א (סי' תשסג), היינו שאין קורעים ולא חולצים ולא מספידים עליו, אבל עומדים עליו בשורה. וכתב הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' ק), דנקטי' כדברי הרמב"ם ומרן הש"ע שהלכה כדברי המיקל באבל. וכל זה שאין מתאבלים על המאע"ל היינו דווקא בחיובי ודיני אבלות, אך חייב לנהוג במנהגי אוננות לענין זה שאסור בבשר ויין, ואם יכול לקרוא ק"ש בברכה וכן להתפלל עי' בילקו"י אבלות עמ' קעא, ואם יש תלות שחזר בתשובה ברגע האחרון, נוהגים בו כל דיני אנינות ואבלות ככל מת אחר. [ילקו"י אבלות עמ' תשעג]

ב. בספר דעת קדושים (סי' שמה) כתב, שברכת דייין האמת, ספק הוא אם לאומרה על המאבד עצמו לדעת. וסב"ל. ולפע"ד מסתברא ודאי שאין מקום לברכה זו על מי שאיבד עצמו לדעת. כי הברכה נתקנה להצדיק דינו יתברך, שלוקח נפשות במשפט, ואילו כאן שטרף

ה. מי שחזר בתשובה מן העבירות שבידו, ומרוב צער ויגונו על העבירות שעשה, איבד עצמו לדעת, בחושבו של ידי כך תתקבל תשובתו, אף על פי שאיסור עשה, כי הקב"ה חפץ בחיים, ואין לך דבר שעומד בפני התשובה, מכל מקום אין לו דין "מאבד עצמו לדעת". ומתעסקים בו בכל דבר שיש בו כבוד המתים וכבוד החיים. (ה)

ו. מי שנמצא תלוי וכדומה, אין זה ברור שאיבד עצמו לדעת, ושמה התחרט בעודו גוסס. ולכן אין לו דין מאבד עצמו לדעת. ומתאבלים עליו. (ו)

ז. הרוצה לאבד את עצמו לדעת על ידי שתיית רעל וכדו', אין להניחו לעשות כן, ואם עשה כן מעצמו מצילין אותו אף אם הדבר כרוך בחילול השבת. (ז)

ח. אפילו מי שאיבד עצמו לדעת, בניו אומרים עליו קדיש, וכן צריכים לעשות לו אזכרה והשכבה, וכן ללמוד תורה ומשניות, ולתת צדקה לעניים לעילוי נשמתו, כמו שנוהגים לעשות לכל שאר מתי ישראל. ואדרבה יש תועלת מרובה באמירת הקדיש והצדקות שעושים לעילוי נשמת המאבד עצמו לדעת, שיוכל ליהנות ביתר שאת מאוצרות הצדקה הגנוזים לאותן שלא זכו. וכן יש תועלת באמירת ההפטרה בציבור, ובאמירת ההשכבה ותפילה לעילוי נשמתו, והוא רחום יכפר עון. והוא הדין בכל זה למי שהיה אביו רשע, שיש לו להתאמץ ולהתפלל עליו אחר מותו, וברא מזכה אבא. (ח)

ובלי ספק שהוא מנהג רע, וראוי לבטלו, שהרי כל ישראל יש להם חזקת כשרות. ע"כ. ובשו"ת מהרי"ו (סי' קיד) כתב, דלא הוי מאבד עצמו לדעת אלא כשקיבל התראה, ואמר ע"מ כן אני עושה. וכ"כ בעל פתח הדביר (דף קעג:), שהטעם של התראה טעם נכון הוא, וכמ"ש הרמ"א בדרכי משה בשם מהרי"ו.

ז. כ"כ בשו"ת מהרי"ו בן מיגאש (סי' קג). ואפי' אם עבר ועשה כן, חייבים להצילו, ואף מחללים עליו את השבת, והוא ע"פ הרב"ז (בפי"ח מהל' סנהדרין ה"ו), שהטעם שפסק הרמב"ם שאין אדם נהרג ע"פ הודאת עצמו, אע"פ שאדם מתחייב ממון בהודאת פיו, לפי שאין נפשו של האדם קניינו, אלא קנין הקב"ה, הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו, והרוצה לאבד עצמו לדעת, אין להשגיח על דעתו. ואע"פ שעבר על התורה מצילים אותו.

ח. הנה החת"ס (חאה"ע סי' סט) כ', מאי דמרגלא בפומייהו דאינשי שאין אומרים קדיש אחר המאע"ל, לא ידעתי טעם הגון לזה, וכי מפני שלא עשה מעשה עמיו לא נצילהו מרדת שחת, והרי אבשלום לא היה עושה מעשה עמיו, והתפלל עליו דוד ואמר שבע פעמים "בני" להעלותו משבעה מדורי גיהנם, אלא נ"ל שנשתרבה המנהג הזה כי לא יניחו שאר אבלים לחלוק עמהם בקדישים, כי יטענו דלאו כל כמיניה לאבד עצמו ולהשליך תיקון נשמתו על חשבוננו. ולפ"ז פשוט שאם הבן מקבץ מנין בביתו באופן שאין הפסד

מבין ח"ב (סנהדרין סג). ה"ד מהריק"ש, וכתב, אבל רואה אני דליתנהו לדבריו, וא"א לומר דמאבד עצמו לדעת יש חיוב בהבראה, דמ"ש מהרוגי ב"ד, שאין מברין עליהם וכו'. ועינא דשפיר חזי לרבינו ירוחם (בדף רלד). שכתב, שכל שאין מתאבלים עליו כגון הרוגי ב"ד ומאבד עצמו לדעת, אין מברין עליהם.

ה. בשו"ת בית אפרים (חיו"ד סי' עו), כתב, שמכיון שלא אמר תחלה שברצונו לאבד עצמו, מנ"ל שעשה כן להכעיס, דילמא עשה כן דרך תשובה דשרי, כדמוכח במדרש [ב"ר סי' ס"ה] גבי יקים איש צרוורת, שקיים בעצמו ד' מיתות ב"ד, וראה יוסי בן יועזר את מטתו פורחת באויר, ואמר בשעה קלה קדמני זה לגן עדן, אלמא דדרך תשובה שרי. וכ"כ מהרי"ו (סי' קיד). ולפ"ז כל שלא אמר כלום, נראה שאין לו דין מאע"ל. חזא מטעם שכ' מהרי"ו דשמה רוח רעה ביעתתו. ועוד ש"ל שעשה כן דרך תשובה וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' תשעו הערה ג].

ו. בשו"ת רע"ז הילדסהיימר (סי' ונג) נשאל על מה שנהגו בווינא שאם נמצא אחד תלוי או שפלטו מי הים גופתו, אף שלא שמענו מעולם שאמר שבדעתו לאבד עצמו לדעת, אע"כ דנים אותו כדין מאבד עצמו לדעת, והרי בש"ע איתא בהדיא, שדוקא כגון שאמר שהוא עולה לראש הגג לאבד א"ע לדעת. והשיבו המחבר, גם בעיני יפלא, ואינני מוצא שום יישוב לזה, שהרי מנהג זה נגד האמור באבל רבתי וכל הפוסקים.

ט. אף במקרה שיש לו דין של מאבד עצמו לדעת, אם רוצים הקרובים לשבת עליו שבעה ולהתאבל עליו, מפני כבוד המשפחה, רשאים. אך אין שום חיוב בדבר. (ט)

י. מי שהמיר דתו ובסוף ימיו חזר בתשובה, והוא הדין אם לא חזר בתשובה, אך נשאר אוהב ישראל, לאחר פטירתו מותר לומר עליו קדיש, וכן לייסד חברה שילמדו לעילוי נשמתו. (י)

יא. קטן שאיבד עצמו לדעת, חשוב כמו שנהרג שלא לדעת. וכן גדול שאיבד עצמו לדעת, והיה אנוס, כמו שאול המלך, אין מונעים ממנו כל דבר, ואין לו דין מאבד עצמו לדעת. (יא)

יב. מי שנפל לים ונטבע, או ששטפו נהר, או נטרף על ידי חיה רעה, אין מונעים ממנו כל דבר. ונוהגים בו ככל שאר מתי ישראל. (יב)

יג. מי שטבע במים שאין להם סוף, או שיצא קול שנהרג, ולא נמצאת גופתו, אם הוא בחור רווק, מונים שבעת ימי האבל משעה שנתייטשו לבקש. אבל אם היה נשוי, כל שאין עדות ברורה על מותו, אף על פי שיש אומדנות המוכיחות שמת, אסור לאשתו ולבניו להתאבל עליו, או להספידו, ולא יאמרו השכבה וקדיש עליו, כדי שלא יבאו להשיא את אשתו. אולם אשה

(ט), הביא ד' מהריק"ש שכ', שי"א שאם רצו להתאבל אין מוחים בידם. וכתב שהוא מפרש דברי הפוסקים שאינו צריך להתאבל דרך חיוב. ונוסף ע"ז מ"ש החת"ס (סי' שכו), שאם יש בזה כבוד משפחה נכבדה, אשר יהיה להם לבו ולכלימה עולמית, שאחד מהם קלקל מעשיו, יכול המורה להורות לכתחלה להתאבל, אפי' אם באמת נתברר לו שהיה למת כל דין מאע"ל. (י) בשו"ת כתב סופר (תאו"ח סי' קט) דן על מי שהמיר דתו, ואח"כ חזר בתשובה שלמה, ומת, ורוצים מקורביו לייסד חברה אחת בשם "תיקון הנפש" ללמוד תורה ולהתפלל עבור תיקון נשמתו והעלה, שמכיון שעשה תשובה הרי אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ומצוה לעשות למען תיקון נשמתו, אפי' אם היה מת ברשעו, כ"ש כשחזר בתשובה שלימה. ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ג (סי' כב) אודות מומר שהמיר בעבור לישא אשה נכרית, אבל נשאר אוהב ישראל ועושה להם טובות ומת בפתע פתאום. וכתב לפענ"ד פשיטא דמותר להתפלל על כפרת עונו ועל תיקון נשמתו.

(א) ש"ע (סי' שמה ס"ג).

(ב) ש"ע (סי' שמה ס"ז). וכתב הפרישה (בסוף הסי'), דקמ"ל דלא נימא שכיון שאמרו חז"ל (סנהדרין לז:), שדין ד' מיתות לא בטלו, ומי שנתחייב חנק טובע בנהר וכו'. וא"כ הו"ל כהרוגי ב"ד, קמ"ל. ע"כ. וכן מי שנרצח בידי לסטים, אין מונעים ממנו דבר, מה"ט. וכן העלה בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שלג).

לאבלים אחרים יכול לומר קדיש וכו'. ע"ש. גם הרב באר המים (סי' נד), כתב, שקדיש ולימוד יכולים לומר אף על מאבד עצמו לדעת, כי אין מתאבלים עליו שמענו, אין מתפללים עליו לא שמענו. ע"ש. וגם לשי' החת"ס היינו דוקא למנהג אשכנז שרק אחד רשאי לומר הקדיש, ונמצא שאומר על חשבון האחרים שאינם יכולים לומר, משא"כ לדין שנוהגים שכולם אומרים הקדיש, דמותר לקרובים הנ"ל לומר הקדיש. [ילקוט אבלות עמ' תשעו].

(ט) דאע"פ שאנו תופסים שלא כדעת הרמב"ן דס"ל דאבלות הוא בכלל כבוד החיים. מ"מ הרי בלא"ה יש נוטים לומר שאין איסור לקרוביו של המאע"ל לנהוג אבל. וכ"ה בשו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ת ח"ב ס"ס רב), שאף במקום שנידון כמאע"ל, אם רוצים קרוביו לנהוג אבלות וקריעה רשאין, ומותר לברך להם ברכת אבלים, ואין בזה חשש ברכה לבטלה. ושור"ר שכן מפורש ברמ"א (סי' שער ס"ו), דמי שרוצה להחמיר על עצמו ולהתאבל, רשאי לעשות כן. ע"ש.

והנה מקור דברי הרמ"א הנ"ל בתשובת הרא"ש (סוף כלל כו), ומיירי במי שרוצה ללבוש שחורים על אוהבו. וכמו שמצינו בדוד שקיבל הבראה על אבנר. ע"ש. וא"כ אין מזה ראייה כ"כ למאע"ל, שחכמים גזרו אומר בתורת עונש שלא יתאבלו עליו, וא"כ אפשר שאינו רשאי להחמיר. ומ"מ מותר לברך ברכת אבלים, כמבואר ברמב"ם וש"ע. אכן הרב צפיתח בדבש (סי'

שנטבעה במים שאין להם סוף ונתייאשו לבקש את גופתה, יש לבעלה ולבניה להתאבל עליה ולהספידה, אפילו במקום שקיבלו עליהם חרם של רבינו גרשום. (ג)

יד. הפורשים מדרכי צבור, והם אנשים שפרקו עול התורה והמצות מעליהם, ולא נכללים בכלל ישראל, בעשיית מצותם, ובכבוד השבת והמועדים, ובישיבת בתי כנסת ובתי מדרשות, אלא הם כבני חורין לעצמם בפריקת עול שמים כשאר אומות העולם, וכך המומרים והמוסרים, כל אלו שמתו, אין אוננים ואין מתאבלים עליהם. (ד)

טו. רשע גמור או חוטא ומחטיא את ישראל, אף שאין מתאבלים עליו, מכל מקום חייבים להתעסק בקבורתו, ולא תהא גופתו מוטלת בבזיון. (טו)

טז. מומר מחלל שבת בפרהסיא, מצד הדין אין צריך להתאבל עליו, אך המנהג כיום שגם עליו מתאבלים. (טז)

(טז) בשו"ת בשמים ראש (סי' סד) כתב, אודות אחד שהיה רשע גמור כל ימיו, ומת, שאין להניחו בלי קבורה. ואף אחז שהיה רשע, אחר הבזיון שעשו לו, לא הניחוהו בלא קבורה. ע"ש. ובאמת שאין זו דעת האו"ז, שבספר או"ז הגדול ח"ב (הל' אבלות סי' תכב אות ג), איתא, שאסור להתעסק בקבורת אדם רשע, אולם דעת המאירי (מ"ק כט. עמוד קנה), שאף הפורשים מן הצבור יש לקבורם. גם מדברי הרמב"ם מוכח דס"ל כהמאירי. ובענין מקום קבורתו, עיין בילקו"י אבלות (עמ' שכ) שכל כהאי גוונא יש לקבורם ליד גדר ביה"ק ואכמ"ל.

(טז) הנה לכאורה אין להתאבל על מומר מחלל שבת בפרהסיא, ואפי' אם עושה כן להיאבון, וכמ"ש בשו"ת יבי"א ח"א (חיו"ד סי' יא אות כה). ובאמת שהדבר קשה מאד לומר לקרוביו שלא יתאבלו, דאיכא למיחש משום איבה, וצריכים אנו להסתמך על מ"ש הרמב"ם באגרת השמד, שאין ראוי להרחיק מחללי שבת ולמאוס אותם, אלא יש לקרבם ולזרום לעשות מצות, ואף הפושע שפשע ברצונו, אמרו חז"ל שכשיבא לכהכ"נ להתפלל מקבלים אותו, ואין לנהוג בו מנהג בזיון. וכן ראיתי למהר"י קמניצקי בס' אמת ליעקב יו"ד (סי' שמה אות ריה), שכתב, שלענין מחללי שבת בזמנינו צריך לנהוג אבלות עליהם, מפני שאינם יודעים חומרא של השבת, ואע"פ שעיניהם הרואות שומרי שבת רבים, אינם מתחשבים בהם, והווי כתינוק שנשבה. ע"כ. ועוד יש להסתמך על מ"ש החזו"א ביו"ד (סי' ב אות כח), דבניהם של מחללי שבת, בזמנינו, שנמשכו אחר הוריהם לחלל שבת בפרהסיא, נחשבים כאנוסים כתינוק שנשבה בין העכו"ם, ואין לשנאותם

(ג) במסכת שמחות (פ"ב הל' יב) איתא, מי שנפל לים או ששטפו נהר, או שאכלתו חיה רעה, משנתייאשו לבקש, אין מונעים מהם דברי אבלות. וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהל' אבל ה"ד). ובעל העיטור (באות ק, קבלת העדות, דף סא): כתב מי שטבע במים שאין להם סוף, דקי"ל שאין היתר לאשתו להנשא, כיון דבחזקת חי מוקמינן ליה, מסתברא שאין אשתו נוהגת אבלות, והא דתניא באבל רבתי, דמי שטבע בנהר או נפל בים, מאימתי מונין לו, משנתייאשו לבקש, איכא למימר שנפל למים שיש להם סוף. ע"כ. וכ"פ בש"ע (סי' שעה ס"ז). וכ"כ הב"י (אהע"ז סי' יז), שאשה שנעלם בעלה, ואין עדות להתירה להנשא, ויש אומדנות המוכיחות שמת, יש למחות בידה שלא תספידנו, וכן אני מוחה שלא יאמרו עליו השכחה, כדי שלא יבואו להשיא את אשתו. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' שכה), במעשה שהיה בבחור רווק שטבע למוות בים אשקלון ל"ע ושאלו קרוביו ומשפחתו, לאחר שהתייאשו למצוא את גופתו, אם יתאבלו עליו, או לא, יש להורות להם לשבת שבעה ולהתאבל. ואם נמצאת גופתו וזיהו אותה שזהו הבחור שנטבע, יש להמשיך לשבת שבעה, ומונים מיום הראשון לאחר שנתייאשו לחפש אחריו, וא"צ למנות שבעה מיום שנמצאת הגופה.

(ד) הכי איתא במסכת שמחות (פ"ב ה"י). וכ"כ הרי"ף והרא"ש (סופ"ג דמ"ק סי' צד), שהפורשים מן הצבור אין מתעסקים עמהם לכל דבר. וכ"פ הרמב"ם (פ"א מהל' אבל ה"י), והש"ע (סי' שמה ס"ה). וכתב הרשב"א בתשו' (ח"א סי' תשטג), כשאמרו בכל מקום שאין מתעסקים עמהם לכל דבר, לא לענין קבורה ותכריכין אמרו, אלא שאין קורעים ולא מספידים עליהם.

יז. מי שתרום איבריו לצרכי מחקר לאחר מותו, אין מתאבלים עליו, שהרי אינו מאמין בתחיית המתים. אולם אם עשה כן מתוך שלא ידע את חומרת הדבר, ואינו אפיקורוס, יושבים עליו שבעה. וכן מי שציוה את בניו לפני מותו שינתחו אותו אחר פטירתו, אף על פי שציוה על דבר איסור, ואסור להם לשמוע לציווי זה, משום איסור הנאה מן המת, ומשום ניוולו, עם כל זה יושבים עליו שבעה, כל שלא עשה כן מתוך אפיקורסות. (א)

יח. מי שנתן את הסכמתו שאם יהיה חולה מסוכן ינתחוהו ויוציאו ממנו את הלב, יושבים עליו שבעה, כל שלא עשה כן מתוך אפיקורסות וכפירה בתחיית המתים והשארית הנפש. (ב)

יט. מי שרוצה לבכות ולקרוע בגדיו על אחד מקרובי משפחתו שהמיר דתו ומצטער גם על מה שאירע לקרובו, הרשות בידו ואין למונעו מכך. (ג)

כ. מי שציווה שלאחר מותו ישרפו את גופתו, אין שומעין לו. (ד)

ואפי' במקרה שכל מוחו כולל גזע המוח אינו מתפקד כלל, הנקרא מיתת המוח, עם כל זה דעתנו שאין שום היתר להוציא אף אחד מן איבריו, ויש בזה שפיכות דמים. והובא גם בספר נשמת אברהם ח"ד (עמוד קלט). [ילקו"י אבלות עמ' שד במקורות]

יט כתב בספר חסידים (סי' קצ), מי שהמיר דתו, ראוי לבכות ולהתאבל עליו, דמה כשנאבד הגוף בוכים ומתאבלים עליו, כשנאבדו הגוף והנשמה לא כ"ש. וכשמת בהמתו אין בוכים ומספידים עליו. ומרן הב"י (סי' שמה) כתב וז"ל: המרדכי (מ"ק סי' תתפ), והגמ"י (פרק יא ה"ב) כתבו, שרבינו גרשום נתאבל י"ד יום על בנו שהמיר דתו [ומת בהמתו]. וכדאמר' (בב"ק כה). ק"ו לשכינה י"ד יום. אך אין לנו ללמוד ממנו, דלאפושי צערא הוא דעבד, שלא זכה שישוב בתשובה. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' דש ששם נתבאר שכיום נהגו להתאבל כרגיל גם על מי שבחיו עבר עבירות רבות]

כ שהרי זה איסור גמור ע"פ תורה"ק, וכ"כ בשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב סי' קנה), שאיסור גמור הוא לשרוף בשר המת. והוסיף, שמי שציוה לשרוף את גופו, אות הוא שהוא כופר בהשארית הנפש, ובתחיית המתים, וכאילו כפר בכל התורה כולה, ואין לשמוע לצוואתו. והביא (שם אות ג) מדברי הירושלמי (במס' כתובות פרק יא ה"ב), האומר שרפוני וכו', והיינו, שהאומר שרפוני אין שומעים לו. ולא מצינו דבר זה אלא (בגיטין נו:), אצל טיטוס שציוה לשרוף גופתו, ולפזר את אפרו בשבע נהרות, שלא ימצאהו אלהי ישראל להענישו. אבל בישראל קדושים שמאמינים בשכר ועונש ובתחיית המתים, לא ישמע ולא יזכר דבר זה.

אלא לאחר שאינם מקבלים תוכחה, והוא קודם תוכחה.

יז ואף שכוונתו לקידום חכמת הרפואה, הרי הוא עושה איסור חמור, ועלול למנוע את גופו שלא יקום בתחיית המתים, ולכן נראה שאין להתאבל עליו. וכ"ד הגרש"ז אורבך בס' הליכות שלמה (תפלה, עמוד רכו). וראה בילקו"י אבלות עמ' שב.

ומה שכתבנו לגבי מי שציוה שינתחו אותו, כ"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שלו). ע"ש. והובא בספר הרפואה לאור ההלכה ח"ב (עמוד ט"ד). [ילקו"י אבלות עמ' שג] **יח** הנה יש להבחין בתרומת איברים, שאם ברור הדבר שמוציאים מהמת את האבר רק לאחר המיתה לכל השיטות, כגון הוצאת קרנית מעין המת, שהדבר אפשרי להוציא את הקרנית לאחר כמה שעות מהפטירה, יש להקל בזה לתרום את הקרנית. אבל איברים התלויים בחיי הנפש, כמו לב וכדו', דעת חכמי הזמן שאין לישראל לתרום אותם, כי יש בזה איסור רציחה. ולדעתם כל עוד הלב פועם, אף אם הרופאים סבורים שיש מות מוחי, יש לחוש שמא יש בו חיות, והרי העוצם עיניו של גוסס חייב משום רוצח. [ילקו"י אבלות עמ' דש].

וברין השתלת לב, ראה מה שכתבו בזה בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ב סי' קעד), ובשו"ת מנח"י ח"ה (סי' ד), ובשו"ת ציץ אליעזר ח"י (סי' כה פרק כה), וחלק יד (סי' פא). ע"ש. ושם הביא מכתב מהגאונים הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, ומהגר"ש אלישיב, בענין מיתת המוח, וז"ל: נתבקשנו לגלות דעתינו דעת תורה, בענין השתלת הלב לצורך חולה מסוכן, וכן בענין השתלת שאר איברים לצורך חולים שיש בהם סכנה, הנה כל זמן שלב התורם פועם,

כא. מומר האוכל נבלות לתאבון, אף על פי כן מתאבלים עליו, ורק במומר להכעיס. אין מתאבלים וכיום נהגו להתאבל גם על מומר להכעיס מכמה טעמים. (כא)

כב. אשה שהמירה דתה, ואף בנה הקטן בן שנה או שנתיים המיר הדת עמה, ומת, אין מתאבלים עליו. (כב)

כג. מי שהמיר דתו לדת הישמעאלים, והודיעם שיש לו בן קטן יונק שדי אמו, ובדיניהם הממיר דתו בניו הקטנים נגררים אחריו, ואמרו שאחר שייגמל יקחוהו להם, ואחר איזה ימים מת התינוק. האם חייבת בכל דיני אבלות. (כג)

כד. תאומים שמת אחד מהם תוך שלשים, והשני חי לאחר שלשים, אין להתאבל על הראשון שמת, שכיון שמת תוך שלשים יום הרי הוא נפל ואין מתאבלים עליו. ואם אח"כ מת גם השני לאחר שמלאו לו שלשים יום, מתאבלים עליו. (כד)

כה. תינוק שנולד פג, והרופאים נתנוהו באינקובטור, ונשאר שם כשלשה חדשים ומת, אין צריך להתאבל עליו, שלא יצא מדין נפל, ואין להתאבל על תינוק כזה אלא אם הוציאוהו הרופאים מן המכשיר הזה, ולאחר שלשים יום "מעט לעת" מת, שדנים יום הוצאתו מן המכשיר כיום לידתו. וכל שמת בתוך שלשים יום מיום הוצאתו מן המכשיר, אין מתאבלים עליו. [וכך הדין לגבי פדיון הבן, ולגבי בר מצוה, ולכן אין לקיים בו מצות פדיון הבן אלא לאחר שלשים יום מעת שהוציאוהו מהאינקובטור על פי הרופאים]. (כה)

(כא) כ"כ בספר שבט יהודה (סי' שמ ס"ה). וכיו"ב כתב הרא"ש בפסקיו (פ"ג דמ"ק סי' נט) וז"ל: "והנה דוד המלך בכה והתאבל על אבשלום, אע"פ שעשה כמה עבירות, אלא שכיון שלא עשה עבירות אלו להכעיס, אלא שהיה מתאוה למלוך, ראוי היה להתאבל עליו".

(כב) במרדכי (פ"ג דמ"ק סי' תתפ), ובב"י מובא מחלוקת בזה שלדעת ר"י מתאבלים עליו, דהו"ל כאילו המיר בע"כ, שאף פיתוי קטנה אונס הוא (יבמות סא:). אבל ר"ת אומר שאין מתאבלים עליו, ושכן המנהג. והכריע מרן בש"ע (סי' י"ז), כדברי ר"ת, דהלכה כדברי המיקל באבל. וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' שמ ס"ה).

(כג) כ"כ הרב שמן המשחה (דף קל ע"ד), ול"ד למ"ש הרמ"א (סי' שמ ס"ה) בשם ר"ת, כיון שהתינוק הזה לא יצא מרשות ישראל אלא הוא ברשות אמו הישראלית.

(כד) כ"כ באו"ז ח"ב (סי' תכח), שאע"פ שנוצרו מטיפה אחת, שנתחלקה לשנים, פעמים שהזרע נקלט חציו ביום הראשון, ופעמים שנקלט ביום שלישי (קודם שש עונות), וא"כ אפשר שהייתה תחלת יצירתו ביום

הראשון וכלו לו חדשיו, ואילו המת היתה יצירתו ביום שני או שלישי, ולא כלו לו חדשיו וכו'. ומרן בש"ע (סי' שער ס"ט) כתב, וז"ל: תאומים שמת אחד מהם בתוך ל' יום, והשני חי ומת אחר ל' יום, אין מתאבלים עליו. ע"כ. ולכאורה היינו על התינוק השני שמת אחר שלשים, וליתא. שמכיון שהשני חי עד לאחר שלשים יום מהיכא תיתי לומר שהוא נפל, ופשיטא שצריך להתאבל עליו. וכ"כ האח' בדעת הש"ע. [ילקוט' אבלות עמ' רצד סעי' ו].

(כה) הנה לפי דברי הרופאים שע"י נתינת התינוק באינקובטור, עם האויר והחום שבו, משלימים בזה כל מה שנעשה בתוך הרחם להשלמת הולד, נראה שכל עוד לא יצא מהאינקובטור לאויר העולם, חשיב כמו הריון ארוך, ואם כשיצא מהאינקובטור מת בתוך שלשים יום מיום יציאתו, א"צ להתאבל עליו, כדקי"ל בש"ע יו"ד (סי' שער ס"ח) תינוק כל שלשים יום, ויום שלשים בכלל, אין מתאבלים עליו, ואפי' גמרו שערו וצפרניו, משם ואילך מתאבלים עליו. [ילקוט' אבלות עמ' רצה].

כו. תינוק שנולד בזמנו [לתשעה חודשים], וחי יותר משלשים יום מעת לעת, אך רוב ככל זמן חיותו היה מחובר למכשירי הנשמה, ובלעדיהם ספק גדול אם היה חי, ומעט מהזמן חי בלי מכשירי הנשמה, צריכים לנהוג עליו שבעה ימי אבלות, אחר שיצא מכלל נפל. וכך אם נולד עם מום בלב שעל פי רוב תינוק כזה אינו חי לאורך ימים, אם נולד בחודש התשיעי יש להתאבל עליו כדין. (כו)

כז. מי שציוה על בניו שלא יתאבלו עליו לא שבעה ולא שלשים, טוב לנהוג שבעה ושלושים, ויש טעם לדבר. ומכל מקום בתוך השבעה כשאין מנחמים אצלם מצוה עליהם לעסוק בתורה כרגיל. (כז)

כח. בן מאומץ אף על פי שאינו חייב מן הדין לנהוג אבלות שבעה ושלושים על הוריו המאמצים, מצוה לומר קדיש לעילוי נשמת מאמציו, כי הוא חייב בכבודם בחייהם ובמותם, וטוב שיתאבל קצת עליהם, משום הכרת הטוב שגידלוהו והביאוהו עד הלום. אך אינו חייב בקריעה ואבלות אלא שרשאי להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח וכו' בכל דבר שאין

יותר מלי' יום, אף שהיה טריפה, מתאבלים עליו. דלא מצינו בשום מקום שלא יצטרכו לישב שבעה אחר מי שהיה טריפה. והוא כדברי מרן אמו"ר הנ"ל. [ילקו"י אבלות עמ' רצד]

(כז) הנה בשו"ת מהרי"ו (סי' יז) כתב, שאם ציוה האב שלא ינהגו עליו אבלות של י"ב חודש, כיון דיקרא די"ב חודש אינו נוהג בשאר מתים, אלא באב ואם משום כבודם, אם מחלו על כבודם, כבודם מחול. וכדין מי שאמר אל תספידוני, ששומעים לו, כיון דהיספדא הוי יקרא דשכבי. אבל אם ציוה על שבעה ושלושים שלא יתאבלו עליו, לא נתברר לי אם האבלות הוי יקרא דחיי ואינו יכול למחול, או יקרא דשכבי הוא ויכול למחול. והא ודאי שעל האבלות עצמה אינו יכול למחול, דא"כ בטלו כל דיני אבלות. וכ"פ הרמ"א (סי' שדמ ס"ז).

והגאון בעל שבו"י בספרו עיון יעקב (סנהדרין מז). כתב, שכשם שהאומר אל תספידוני שומעים לו, כמו שכתבו כל הפוסקים, ומשום דהיספדא הוי יקרא דשכבי, לפ"ז נראה שה"ה לענין אבלות שבעה וקריעה שהן לכבוד המתים, ששומעים לו, כמ"ש הרמב"ם והש"ע. ומעתה אם ציוה שלא יתאבלו שבעה ושלושים שומעים לו, ודלא כהרמ"א (שם) שכתב, שאין שומעים לו. והוא ע"פ תשובת מהרי"ו, דס"ל שהאבלות הוי יקרא דחיי. ובאמת שזה אינו, אלא הלכה כהרמב"ם והש"ע, דאבלות יקרא דשכבי, וכ"כ עוד אחרונים. [ע"פ המבואר בילקי' עמ' תרנה].

(כו) בן הורה מרן אמו"ר זיע"א בתשובה לשאלה, באחד שהתינוק שלו היה מחובר למכשירי הנשמה, וכמה פעמים הוציאו את המכשיר והיה נושם איזה זמן בלי מכשיר, אבל לא יכל להחזיק מעמד והיו חוזרים ומחברים אותו מיד למכשיר ההנשמה, והורה שיש להתאבל עליו. ול"ד למ"ש הרמב"ם (פ"א מהלכות אבלות ה"ח) דבן ח' שמת אפי' אחר לי' יום הרי זה נפל ואין מתאבלים עליו, וכ"ה בש"ע (סי' שעד ס"ח) דהתם נולד בן ח', משא"כ אם נולד בזמנו לאחר ט' חדשים, וכלו לו חדשיו, דמתאבלים עליו.

והנה אם נחזיק את התינוק הנז' כטריפה, לכאורה אין להתאבל עליו, ומצינו מחלוקת לגבי יבום, במי שהשאיר אחריו תינוק טריפה, אם פוטר את אשתו מן הייבום או לא. כי בגו"ר (אהע"ז כלל ב' ס"ד) כתב, דמי שהניח בן טריפה אינו פוטר מן הייבום, משום דאינו בר קיימא לא מיקרי זרע. ע"ש. אולם בשו"ת חק"ל (אהע"ז ס"ז נו) דחה דבריו, וכתב דפטור מן הייבום. ולפ"ז לכאורה ה"ה לגבי אבלות, שלדעת הפוסקים מן הייבום, חשיב כהשאר אחריו בן, וממילא צריך לישב עליו שבעה. אבל להמחייבים בייבום, חשיב כאילו אין לו בן, וממילא גם לגבי אבלות א"צ להתאבל עליו. אולם יש לחלק פשיטות, דלגבי ייבום התורה תלתת זאת אם השאיר אחריו זרע או לא. אבל לגבי אבלות גם אי נימא דלא חשיב כהשאר אחריו זרע, מ"מ הרי יצא מתורת נפל וחשיב אדם לישב עליו שבעה. ודו"ק. וכמו שביאר ד"ז בשו"ת בנין אב ח"ג (סי' נו), והעלה שם דאם נולד בן תשעה חודשים, וחי

בן ביטול תורה, ולכן כשאין מנחמים הרי הוא חייב בלימוד תורה, וכן חייב להניח תפילין ביום הראשון לאבלו. (כח)

כט. אחים שהיתה מריבה ביניהם, והאחד חירף וגידף, ובדבריו אמר שמי שימות קודם לא ישב עליו שבעה, והשני הסכים לכך, נראה שעם כל זה אינו פטור מלישב שבעה. (כט)

ל. הורים שנתגרשו אין ספק שהבנים יושבים עליהם שבעה, וכן בן או בת שנולדו לאחר הגירושין, ומעולם לא היה להם קשר עם האב, ואף האב ויתר בפני בית דין על כל זכויותיו וקשריו עם הבן, אף על פי כן אם האב מת הבנים חייבים בכל דיני אבלות, בשבעה ושלושים, ושמירת י"ב חודש באמירת קדיש וכדו'. והדין כן אף במי שהוריו מסרוהו לאימוץ בקטנותו, ולא טרחו בגידולו כלל, ואף אם האב לא ראה את בנו מעולם. (ל)

לא. אשה שנישאה ומת בעלה, ונתייאשו מלקוברו, ונישאה שוב, ואח"כ הראשון ניתן לקבורה, ביום ליקוט עצמות על בעלה הראשון, אינה מתאבלת עליו. (לא)

לב. מי שאשתו נתעברה ממנו על ידי הפרייה מלאכותית, הולד נחשב כבנו לכל דבר, הן לגבי חיוב אבלות והן לגבי מצות פריה ורביה. (לב)

לג. מי שהיה במריבה עם אשתו והיה בדעתו לגרשה, ופתח תיק גירושין בבית הדין ובתוך כך מתה האשה, בטרם יתגרשו כדת, אין הבעל צריך להתאבל עליה. (לג)

(לא) שנישואיה השניים מפקיעים קירבת הראשון, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (י"ד סי' שנה). [ילקו"י אבלות עמ' שח]

(לב) כמ"ש הב"ש (אה"ע"ז סי' א סק"י), לגבי מי שנתעברה באמבטי. והוכיח כן מרבינו פרץ בהגהת סמ"ק, שכתב, שיש ראייה לזה מבין סירא שהיה בן ירמיהו. ובשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' רסג) הביא מה שאמרו בחגיגה (יד:), שמא באמבטי עיברה, וכן מצינו בספרים שבן סירא היה בנו של ירמיהו, שאחר שירמיהו רחץ באמבטי, נתעברה אמו של בן סירא מש"ז של ירמיהו. וכ"כ בפשיטות החכ"צ (בהוספות סי' יג), שהוא בנו לכל דבר.

(לג) הנה רשב"ם (ב"ב קמו:), כתב, מהכא שמעינן דמי שמתה אשתו מתוך קטטה בינה לבין בעלה, והיה בדעתו לגרשה, שוב אינו יורשה. וכתב ע"ז מהרש"ל בספר ים של שלמה (פ"ב דיגטין סי' ד), ומעשה בא לידי באחד שהיה בקטטה עם אשתו והיה בדעתו לגרשה, ובתוך כך מתה, והוריתו לו למעשה שלא להתאבל עליה, וראיה לזה מדברי הרשב"ם הנ"ל במכ"ש, שאם לענין ירושת הבעל שהיא מדאורייתא, אינו יורשה, דחשבינן ליה כאילו גירשה, ק"ו לענין אבלות, דהוי מד"ר, שפטור מלהתאבל עליה, ומצאנו חברים לרשב"ם, וכמ"ש בב"י (אה"ע סי' ז), שרבינו ירוחם כתב, שמהר"י בן מיגאש ס"ל כרשב"ם. ועי' בחזו"ע

(כח) בן מתבאר בתשו' הרמ"א (סי' קיה), שמכיון דמר אשר גידל את היתום בתוך ביתו, ושכר לו רב ללמדו תורה, והביאו לחיי עוה"ב, בודאי שיש לו לומר עליו קדיש. ע"ש. ומ"מ הואיל ואינם הוריו הטבעיים ממש, אינו חייב להתאבל עליהם, ורק אם רצה להתאבל עליהם הרשות בידו. וכמ"ש כיו"ב בשו"ת הרא"ש (סוף כלל כז), שיכול כל אדם להתאבל על אוהבו וללבוש שחורים בשביל כבודו. ושפיר עבד. וכן מצינו בדוד שקיבל הבראה על אבנר. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' שח, ותצ סע"י כד). וכאשר הבן המאומץ מחמיר ע"ע בענין הקריעה, לא יברך ברכת דין האמת, כמבואר בילקו"י שם (עמ' רטז).

(כט) במכתב מיום י"ב אד"א תשל"ג, כתב בזה מרן אאמו"ר זיע"א, וז"ל: הנה הרמ"א ביו"ד סי' שמד ס"י כתב, מי שציוה שלא ישבו עליו ז' ול', אין שומעין לו. ובפ"ת שם הביא מהשבו"י שחולק וס"ל ששומעין לו. ובתשובה מאהבה חולק על השבות יעקב. ומכ"ש כשאמר כן בדרך כעס. ועיין ברמ"א בחו"מ (סי' שלג) שי"א דרך כעס אינו כלום. ועכ"פ אף שהשני אמר כן דרך הסכמה, ולא מתוך ריתחא, אין נראה שיהיה פטור מלישב שבעה. [ילקו"י אבלות עמ' שז].

(ל) פשוט הוא, אחר שיש לו יחוס אחריהם. וראה בילקו"י כיבוד אב ואם כרך א' (עמוד תקכד) בכיו"ב לגבי מצות כיבוד אב ואם. [ילקו"י עמ' שין].

סימן שמט - דיני הנאה מהמת ותשמישו

א. מת ישראל ותכריכיו והקבר שלו, אסורים בהנאה, ודוקא באופן שהזמינם לצרכי המת, ונתנם עליו, אבל בהזמנה בלבד אפילו עשאו לצורך המת, לא נאסרו, דהזמנה לאו מילתא היא. וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך מתחלה לא נאסרו. (א)

ב. נויי המת המחוכרים לגופו, כגון פאה נכרית שקשורה בשערות גופו של המת, וכיוצא בה, אסורים בהנאה כמו המת עצמו. [אך פאה נכרית שאינה קשורה בשערות האשה, אינה בכלל זה]. וטבעות וצמידים שהיו ביד המתים מותר ליטלם ולהשתמש בהם. ואפילו אם היו קשורים ומהודקים בגוף המת מותרים. (ב)

ג. ניתוח פלסטי אשר חדשו הרופאים בזמן הזה להוציא קרום עין של מת, ולהרכיבו בעין של סומא, ועל ידי זה רואה כאחד האדם, מותר לסומא בשתי עיניו להתרפאות בזה, מבלי לדעת מהיכן השיגו הרופאים את קרומי עיני המת, אשר עומדים להרכיבם בעיניו, אם ממת ישראל או ממת גוי, ואפילו בעיר שרובה ישראל. ומכל שכן במקום שמצויים שם רוב גויים, שיש לתלות שקרומי העין הם ממתי עכו"ם, אולם רופא דתי שעומד ושואל אם מותר לו להסיר קרומי העין של המת לצורך הניתוח הפלסטי הנ"ל, אין לנו להורות לו היתר כלל, ורק אם המת ציוה על כך מחיים להרשות לרופאים לעשות דבר זה, אז יש מקום לסמוך על המתירים בזה בשעת דחק גדול, באופן שקשה מאד להשיג זאת ממתי עכו"ם, אבל אם אפשר לעשות כן מקרומי עיני מתי עכו"ם, אין להתיר כלל להשתמש בקרומי עיני ישראל. (ג)

ד. כבר צווחו רבנן בתראי על רופאי אליל המנתחים ומבטרים גויות המתים להתלמד בהם, ומנוולים את המת באופן מחפיר, ובפרט שפעמים רבות לוקחים ממנו אברים וחלקי אברים למשמרת להם, ובכגון דא צריך לאודועי שאסור לכהן להטמא על קרובים שנותחו לאחר המות. (ד)

את המת לצורך פיקו"נ, כגון שיש חולה מסוכן לפנינו, ויתכן שע"י ניתוח המת אשר מת מאותה מחלה, יוכלו להתלמד ולמצוא רפואות תעלה. וכן הסכים החת"ס (חיו"ד סי' שלו). אולם בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' קע) אוסר גם בזה, דהו"ל כדין מציל עצמו בממון חבירו. וכ"כ בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סי' כח). ועוד.

אמנם כשאין חולה מסוכן לפנינו באותה מחלה שמת בה המת הזה, לכו"ע אסור בהחלט לנתח ישראל ללמוד על ידו חכמת הרפואה, וכבר צווחו ע"ז רבנן בתראי הלא בספרתם, ומהם מהר"ם שפירא מלובלין, שיצא לקראת נשק נגד המנתחים את המתים. וכ"כ עוד אחרונים. [שו"ת יבי"א ח"ג יו"ד סי' כג אות כו. ילקו"י אבלות עמ' תשנב]

פסח. [נאמנם בילקו"י אבלות עמ' שט נתבאר שיש להתאבד עליה, כיון שעדיין היא אשתו לכל דבר, אולם בחזו"ע מבואר אחרת, וכן הלכה].

(א) מוש"ע (סי' שמט ס"א). ילקו"י אבלות עמ' תשמט.
(ב) מוש"ע (שם סעיף ב). שבט יהודה. ואף בבגדי המת שהיו עליו בשעת הפטירה מותר להשתמש בהם לצורך אדם אחר, חוץ מהנעלים שהיה לבוש בהם בשעה שנפטר, [ילקו"י אבלות עמ' תשסא]. וה"ה לגבי התכשיטים.

(ג) ע' בילקו"י עמ' תשנ. ובעמ' דש לגבי השתלת קרנית.

(ד) הגאון הנ"ב (מה"ת יו"ד סי' רי) דעתו להתיר לנתח

ה. מי שציוה לשרוף את גופתו, אין לבניו או בנותיו לשמוע לצוואתו, שהיא נגד דעת תורתנו הקדושה. ואם בכל זאת עברו וקיימו את דבריו, ורוצים בניו להביא את אפרו לבית הקברות של ישראל, יש למנוע הדבר. וכך אפר השרופים אסור בהנאה מעיקר הדין, ולכן צריך לקבור אפר זה, כדי שלא יבואו ליהנות ממנו. ומכל מקום אין מצות קבורה חלה על האפר. ולכן אין לקבור את אפר המת שנשרף בתוך בית הקברות הכללי, מקום שוכני עפר, ומכל שכן שאסור לתת את האפר בתוך קבר אחר, שיש בזה משום חרדת הדין למתים, ואפילו בקבר אשתו אין לתת את האפר. (ה)

ו. קוצב לב שהושתל על ידי הרופאים לחולי לב, אחר שמת החולה, ורוצים להוציא את קוצב הלב מגופו, כדי שישתמשו בו לחולה אחר, המיקל בזה יש לו על מה שיסמוך, שלא נאסר מדין תשמישי המת שאסורים בהנאה. (ו)

ז. מי שטבע בנהר, ומצאו את גופתו וקברוה, מבלי להשגיח על הסימנים שבגופה, וכעת באה האשה העגונה ואומרת שיש לה סימנים בידי או ברגליו, מותר לפתוח את הקבר, להתירה ממכבלי עגינותה, ואין חשש לניווול המת. ובפרט שיש כאן ענין של "לשבת יצרה", ויהא נחת רוח לנפטר. (ז)

ח. מת גוי מותר בהנאה, ויש מחמירים, וטוב לחוש לדבריהם. ולצורך חולה שיש בו סכנה יש להקל. (ח)

מכשיר חשמלי הפועל ע"י סוללה שכעבור זמן צריכים להחליף סוללה אחרת, הילכך יש לראות את המכשיר הזה כמו מכונה קבועה תחת העור, ואין להשוותה לדבר שהוא נוי לגוף, הילכך לאחר שהקוצב חדל להיות שימושי, ה"ז ממש גוף זר דלא חשיב כלל כטפל לגוף.

ולענין איסור ניוול המת ע"י הניתוח להוציא מגופו את המכשיר, הנה כפי הנהוג שביה"ח משאילים את הקוצב לב לחולה למשך כל ימי חייו, ואין כוונתם להקנות לו את הקוצב לב במתנה, נראה שיש להקל. כיעוי' בב"ב (קנד:), ואם יש בדבר איזה צורך לא חשיב ניוול.

ז) הגאון שואל ומשיב (קמא, ח"א סי' רלא), השיב להתיר לפתוח הקבר כדי להתיר האשה מכבלי העיגון, שאין כאן כוונה לניווול, ואע"פ שיש ספק אם זוהי גופת בעלה, מ"מ יש להתיר, שכל שעושים לאיזה תכלית כמו בכה"ג לא חשיב ניוול. וכ"ה בילקו"י אבלות (עמ' תשמא), ואע"פ שבסוף הסעי' כתבנו שם "ויש חולקים", היינו כדי לחלוק כבוד לבעליה, אך עיקר ההלכה כדעת המקילים, ובפרט במקום עיגון. ע"י לקמן בסי' שמש דיני הנאה מהמת ותשמישו. [חזו"ע].

ח) במושחא דרבנותא (יו"ד סי' שמש), הביא מ"ש הרשב"א (סי' שסה) שמת עכ"ם אסור בהנאה, וכתב,

ה) כמבואר במל"מ, ובשו"ת נו"ב, ועוד. והנה התוס' בחולין (קכה:) כתבו, דמת שלם אין דרך לשרפו ולנתחו פחות מכזית זכר, והטעם משום שאם ישרוף את המת יש חשש תקלה שמא יבא ליהנות שוה פרוטה מאפרו. [ילקו"י אבלות עמ' תשנב]

ובשו"ת תעלומות לב ח"ד (סי' לג), כ' שערך קובץ מיוחד בדין זה, ושם הובאו מכתבי גאוני הדור, שכולם אוסרים לקבור את אפר הנשרפים האלה בקבר ישראל. גם כדי לעשות סייג לתורה, שלא יבואו אחרים לעשות כמעשה החוטאים האלה. ופשוט דמי שציוה שישרפו את גופו לאחר פטירתו, אין לשמוע בקולו.

ומה שכתבנו לגבי האפר בקבר אחר עיין בילקו"י אבלות עמ' תשטו הע' טו.

ו) ז"ל מרן בש"ע (סי' שמש ס"ב), נויי המת המחוברים בגופו כגון פאה נכרית וכיו"ב אסורים בהנאה כמו המת עצמו, ואם ציוה שנויי גופו המחוברים בו, יתנום לבנו או לבתו או לצורך אחר, מותרים. אבל שערך ממש אפי' אם ציוה עליו ליתנו אסור בהנאה. ע"כ.

וקוצב הלב אין דינו כמו פאה נוכרית דמת, שבהיות ומכשיר "קוצב לב" אינו דומה לדברים הנטפלים לגוף האדם, כגון פאה נכרית המחוברת דחשיבא כשערה, וכן שן תוחבת וכיו"ב, שכל אלה נחשבים כחלק מן האדם במדה מסוימת, משא"כ קוצב הלב שהוא

ט. נשים שנוהגות לחבוש לראשן פאה נכרית, יש לחוש לדברי האומרים שיתכן ושער זה נלקח מנשים גויות שמתו, והרי הוא אסור בהנאה. ומכל מקום מעיקר הדין אין בזה חשש. (ט)

י. שיניים תותבות של זהב, המחוברות והקבועות היטב בפיו של המת, אסורות בהנאה, כדין תשמישיו של המת, אבל שיניים תותבות שאינן קבועות בפה, אלא הן עשויות באופן שאפשר היה להוציאן ולהכניסן בידים, מותרות בהנאה. (י)

יא. מי שצויה שיתנו נויי גופו המחוברים בו, לבנו או לבתו או לאיזה צורך אחר, מותרים. אבל שערו ממש אפילו צויה עליו אסור בהנאה. (יא)

יב. מת שהובא מחוץ לארץ בתוך ארון, כדי לקבורו בארץ ישראל, ונקבר בארץ ישראל בקרקע מבלי ארון, כמנהג ארץ ישראל, ונשאר הארון פנוי, מותר להשתמש בארון לדברים אחרים ולא נאסר בהנאה. (יב)

יג. מה שמצוי במקומות בחוץ לארץ שלצורך בניית כביש וכדו' מפנים בית קברות של גוים, ובמהלך החפירות מוצאים זהב באזור קבורת המתים, יש להקל לקחת כלי כסף וזהב אלו. (יג)

פריצות. וראה בילקו"י שבת כרך א' חלק שלישי, הכנות לקידוש.

(י) והרי הן כמו המת עצמו, וכדין פאה נכרית הקשורה בשערות המת, שנחשבת כגוף המת. וכ"כ בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' קיד). וע' בשו"ת הרב"ז (סי' פא), שאין להתיר אלא בשיניים תותבות שרגילים היו בחייהם להוציאן מן הפה ולהכניסן, ובאלו מותר להוציאן מפה המת לאחר מותו. אבל המחוברות היטב בפה, אסורות בהנאה.

(יא) מוש"ע סי' שמש.

(יב) הרב"ר תלוי אם אסור תשמישי המת הוי מה"ת או מדרבנן, ונפ"מ לענין ספק. וע' בתוס' סנהדרין (מה.), דמבואר שאיסור תכריכין דהוו משמשין הוי מדאורייתא, וכ"מ מרש"י (סנהדרין מז:). אולם מצינו לכמה ראשונים דפליגי וסברי דהוי מד"ר. ועי' בחזו"ע אבלות א' (עמ' תעג), שהעלה שהוא מדרבנן, ובפרט שאין ידוע לנו אם בעלי הארון נתנו הארון ע"ד שיקבר בו. [ילקו"י עמ' תשלב, במקום הפסד].

(יג) בשו"ת רב פעלים ח"ד (חיו"ד סי' לו), אודות מה שמצאו בחפירות בכבל הישנה, קברים שיש בהם טסין של כסף וזהב עתיקות, ונראה שהם של מתים, ונסתפקו אם אסורים בהנאה. והביא תשו' מהרשד"ם שאיסור תשמישי המת אינו אלא מדרבנן. וכתב להתיר בנידונו עפ"ד מרן (סי' שמש) דבעי הזמנה, והזמנה לאו מילתא היא. ועי' בחזו"ע אבלות א' (עמ' תעה) שהעלה להקל

ותמיהני טובא שאיך נעלם ממנו דברי הגמ' בסנהדרין (ט:): גבי דוד שקידש את מיכל בערלות פלשתים, ואמרי', דכ"ע מלוא ופרוטה דעתיה אפרוטה, מיהו שאול סבר לא חזו ולא מידי, ודוד סבר חזו לכלבי ושוני. ואם איתא שמת גוי אסור בהנאה, הרי אינו רשאי ליתנם אפי' לכלבי ושוני, והו"ל כמקדש באיסורי הנאה שאינה מקודשת (קידושין נו:). ובחי' הרשב"א (ב"ק ט: ונג:): צידד שמת גוי מותר בהנאה. ע"כ. ועי' בחזו"ע (אבלות א' עמ' תסט). ומ"מ בחולה שאב"ס, יש לנו לסמוך על הירושלמי והראשונים המתירים מת גוי בהנאה. ואע"פ שמרן פסק בש"ע (סי' שמש), דמת גוי אסור בהנאה, כבר העיר ע"ז בס' יעיר און (מ"ב ב' אות לב), שנעלם ממרן מה שאמרו בירושלמי, שמת גוי מותר בהנאה.

(טז) בשו"ת בית יצחק (תאו"ח ס"ס טו), כתב לדון בשיער של פאה נכרית, שיש להסתפק שמה הם משיער נכרית שמתה, שאסורה בהנאה. אמנם י"ל דאיכא ס"ס להקל, שמה נכרית שמתה מותרת בהנאה, ושמה הלכה כהרמב"ם והסמ"ג ששיער המת מותר בהנאה. וסיים, שמ"מ יש לחוש לדברי האוסרים, שהם גדולי המורים האחרונים, ועוד שיש לחוש שמה יבואו לידי מכשול לסרוק את הפאות בשבת, וכל ירא ה' יזהיר את בני ביתו שלא ילכו עם פאה נכרית, ויזכו לבנים כשרים. עכת"ד. ובשו"ת יבי"א ח"ה (אה"ע סי' ה) הביא פוסקים רבים שאוסרים לצאת לרה"ר בפאה נכרית, משום

יד. אף על פי שבספר חסידים כתב שיש להקפיד שלא ללבוש נעליים של מת, ויש כמה מן האחרונים שחששו לזה, מכל מקום אין להחמיר אלא בנעליים שהיה לבוש בהם בחוליו אשר מת בו, משא"כ נעליים שלא לבשם כלל אלא בעת שהיה בריא, וכל שכן נעליים חדשות. ויש אומרים שנפל טעות סופר בדברי הספר חסידים ולא אסר אלא בנעליים של בהמה שמתה שיש לחוש שמא הכישה נחש. (י)

טו. החושש לשיטת ספר החסידים ולכן רוצה לחתוך לחתיכות את מנעליו של המת, אין בדבר זה משום איסור כל תשחית. (טו)

טז. הבגדים של הנפטר מותר להעבירם לאחרים וללובשם ואין בזה כל חשש וגם הבגדים שהיה לבוש בהם בעת שנפטר אין כל חשש ללובשם אח"כ. וכן תפליין של הנפטר מותר להעבירם לאחר ולהניחן בלי כל חשש. (טז)

סימן שנו, שסב – איסור הלנת המת - ודיני הקבורה

א. מצות עשה מן התורה לקבור מתים, שנאמר, כי קבור תקברנו ביום ההוא. ואף על פי שהפסוק מדבר בהרוגי בית דין, מכל מקום אף בשאר מתים הדין כן. (א)

ב. אסור לקרובי המת להלין את המת, והיינו כל הלילה עד עמוד השחר, ולכן אם מת בתחילת הלילה, ומלינו מקצת הלילה אך קוברו עוד באותו לילה שאינו עובר בכל תלין. (ב)

(טז) ילקו"י אבלות עמ' תשס"א.

א הנה נאמר בתורה (דברים, פ"ד כי תצא כא, כב), כי קבור תקברנו ביום ההוא, וכתב הראב"ן (סי' קח), שזו מ"ע מה"ת לקבור את המת, ולא דוקא הרוגי ב"ד, אלא ה"ה לשאר מתים. וכ"כ הרמב"ם בספר המצות (מ"ע רלא), שמ"ע לקבור הרוגי ב"ד ביום שנהרגו, וה"ה בשאר מתים, כלומר שמצוה לקבור כל מתי ישראל ביום מותם. וכ"כ החינוך (מצוה תקלו). ופרש"י דמריבוייא דקבור תקברנו, דרשינן לכל המתים. וכ"כ ר"ח (סנהדרין מו:), שאין ת"ל תקברנו, ומה ת"ל תקברנו, לרבות שאר מתי ישראל. וכ"פ כל האחרונים שמ"ע היא על כל המתים. ואף אדם שהיה רשע גמור יש מצוה לקבורו, ויש איסור בהלנתו ככל מתי ישראל.

ב איתא במשנה (סנהדרין מו:), ולא זו בלבד אמרו אלא כל המלין את מתו עובר בל"ת. ויש מח' הפוסקים בדין האיסור להלין את מתו אם היינו דוקא כל הלילה או אף ביום, שדעת המג"א (בסי' עב) שמצוה לקבורו באותו היום, קודם הלילה, אולם הרש"ש (שם מו:) כתב שכל תלין היינו בכל הלילה, וכ"מ מספר היראים (בסי' קנב), ועי' בחזו"ע אבלות ח"א עמ' שע"א. וילקו"י אבלות עמ' זג.

בלקחת התכשיטים הנ"ל. וילקו"י עמ' תשנ"ח סעי' ו ובמקורות שם. וכן שם בעמ' תשלג בסעי' ב בענין הסתיירה ביבי"א בזה].

יד בספר חסידים (סי' תנד) כתב וז"ל: לא יעשה אדם צדקה בדבר שיש בו סכנה, ולאדם אחד ניתנו לו מנעלים של מת, ורצה לתת אותם לעני, אמרו לו ואהבת לרעך כמוך, אלא תמכרם לנכרי ששום יהודי לא יבא לידי סכנה. ויתן המעות לעני. ע"כ. ובספר משמרת שלום (עמ' ס אות יא), כתב, שכל הקפידא היא בנעליים שלבשם המת בעת חוליו, אבל אם לא לבשם אלא בשעה שהיה בריא, אין קפידא. וילקו"י אבלות עמ' תשס"א].

טו דהרי לשי' הס"ח יש בדבר זה משום סכנה, ואם נגיד לו שישמור נעלים אלו יש לחוש שמא יכשל בהם אחר וינזק, והגמ' בשבת (קמ). אומרת דכל תשחית דגופיה עדיף, ובפרט לשי' הפוס' דיש לעשות כן לכתחילה, ומהם הזב"צ (בסי' קטז ס"ק פו) ועוד, מטעם הס"ח הנ"ל, ואף דלא קי"ל כוותיהו להלכה, מ"מ לגבי איסור כל תשחית יש לסמוך עלייהו.

ואם רוצה ליתן הנעלים לגוי או לעני במתנה, יש להתיר ע"פ ס"ס כמבוא' בילקו"י אבלות עמ' תשס"א בהע' ז.

ג. יש מי שאומר דאם מת ביום, ושקעה עליו החמה, הרי זה עובר בבל תלין, אף שעדיין לא עלה עמוד השחר. ויש חולקים ואומרים שאינו עובר בבל תלין עד שיעלה עמוד השחר. ולכן יש להשתדל לקבור את המת קודם השקיעה, והמספידים יקצרו בדבריהם. (ג)

ד. אפילו אם הנפטר היה רשע גמור כל ימיו, אין להלינו. ויש אומרים שאם היה רשע גמור ואפיקורוס שאינו מאמין בתחית המתים אין איסור להלינו. (ד)

ה. גופת נפטר הנמצאת בידי האויבים, ודורשים עליה סך גדול כדי להביאו לקבורה, יש להתייעץ עם מורה הוראה, כי פעמים שאין להוציא ממון הרבה כדי להביא נפטר לקבורה. (ה)

ו. אם עבר והלין את המת לילה אחד בלי קבורה, וממשיך להלינו, עובר על כל לילה ולילה בלא תעשה דלא תלין. וכן אם הלינו לכבודו כגון להביא לו ארון ותכריכים, משהובאו אליו, אסור להשהותו יותר ועובר על כל לילה ולילה שנשאר המת בלי קבורה. (ו)

ז. כל זמן שלא קבר את מתו באדמה, וכגון שהניחו המת בארון בבית הקברות בלא קבורה, עוברים בבל תלין. (ז)

ח. מותר להלין את המת לכבודו, כגון להביא לו ארון ותכריכים, או שקרוביו או בניו נמצאים במדינת הים, ורוצים להשהותו עד שיספיקו להגיע ללוות את המת, מותר, שזהו בכלל כבוד המת. אבל אם יכולים בני המשפחה להגיע בעוד לילה להלויה, יש לעשות השתדלות גדולה בכל עוז שלא להלין את המת. ואף אם אשתו מתעקשת לקבורו רק למחרת, אין להתחשב בדעתה, ויש להסביר לה שהדבר מזיק לנשמת הנפטר, שידבקו בו כוחות הטומאה, והזריזות בזה מצילתו מרדת שחת. (ח)

(ו) כ"ב בשו"ת שאג"א (החדשות סי' ו ב, דף ח). ולכאורה נ"ל שאף אם הלינו אותו לכבודו, כגון להביא לו ארון ותכריכים, אחר שהוסר טע"ז לעיכוב קבורתו, עובר על כל לילה בלא תלין, בשהיית קבורת מתו, ולא אמרי' הכא הואיל ואישתרי אישתרי. וזהו עפמ"ש הרשב"א (קידושין כא:).

(ז) ואמנם אם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו, ואע"פ כן יפה הוא לקבורו בקרקע, שקבורת ארץ ממש מצוה היא, ואפי' בחו"ל. ומה שנהגו חכמי ישראל בגמ' (מ"ק כה). בארונות, לאחר עיכול הבשר הוא, או שהיו נוקבים את הארון לארץ. וע' ברמב"ן בתה"א (דף לו). וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' תשה בס"א). (ח) כ"ה במסכת שמחות (ר"פ יא), שה"ה אם הלינו כדי שיבואו קרוביו ללוותו, מותר. והובא בב"י (סי' שנו), וכ"פ בש"ע. וכ"כ המהרש"ל והט"ז. איברא שבשו"ת דברי מלכיאל ח"ב (סי' צה), כתב, שהדין שמותר להלינו לכבודו נראה שאינו אלא כשאין אצלו שום אחד מן הקרובים, שבדאי יש כבוד למת שימצא אצלו קרוב בשעת קבורתו. אבל אם יש כאן קרוב, והמשפחה רוצה להלינו עד שיבואו עוד קרובים, נראה

(ג) כן מבואר מדברי הערוך לנו (סנהדרין מו). ומדברי הגינת ורדים ח"ב (כלל ה'). אולם במחז"ב (סי' תקכו סק"א) כתב, שאינו עובר על בל תלין עד שיעלה עמוה"ש. והר"ד בכה"ח (סי' תקכו אות כב). [ילקו"י אבלות עמ' רג]

(ד) כ"ב בשו"ת בשמים ראש (סי' סד). ומש"כ לגבי אפיקו' ע"י בילקו"י אבלות עמ' רד.

(ה) כ"ב בתשו' חות יאיר (סי' קלט) בגנב שנתפס ונתלה, והשר היה מבקש סך עצום להניחו לקבורה, אם היו מחוייבים להוציא ע"ז ממון הרבה, כדי שלא יעברו על לאו דלא תלין, והעלה, דלאו דלא תלין אינו אלא על מי שמוטל עליו לקבורו, ולא על אחרים, ואין זה שמוטל עליו חייב לבזבז את כל ממונו לפייס את השר כדי שלא יעבור על לאו דבל תלין, מאחר דלא עבר בקום ועשה, ול"ד ללאו דלא תלין בפועל שמחוייב לבזבז כל ממונו שלא לעבור על לאו, כמ"ש הרמ"א (ר"ס קנו). ולפ"ז משמע דעד חומש מחוייב לבזבז כמו דמשמע מדברי הש"ך שם. ובעשה עד חומש צריך לבזבז. [ילקו"י אבלות עמ' רד ס"ן]

ט. בירושלים העתיקה מחמירים יותר ואין להליץ מת אפילו לכבודו. ובפרט שלדעת הרמב"ן בארץ ישראל יש לאו מיוחד "ולא תטמא את אדמתך." (ט)

י. אדם גלמוד שנפטר בבית חולים, ורוצים הרופאים לנתחו להתחקות על שורש המחלה, והרב המקומי רוצה להשתדל למנוע ניוולו, אלא שעל ידי כך יצטרכו להלינו ב' לילות, כי היה זה בערב אידיהן, מותר להלינו. (י)

יא. אדם בעל יסורים ומכאובים, וחשש פן יבא יום ויתעלף ויחשבו שמת, לכן ציוה שלא יקברוהו אחר מותו, אלא לאחר שני ימים מעת לעת. לענין הלכה אין להתחשב בצוואתו, וכל שנקבע מותו על פי מומחים, אין להשהותו, אלא יש לקוברו ביום מותו, והעושה כן מצוה רבה הוא עושה. אבל אם טעו ושמעו לצוואתו לא עברו על כל תלין, שהרי זה כאילו הלינוהו לכבודו שמוותר. (יא)

יב. מת שנפטר ביום טוב ראשון בחוץ לארץ, שאסור להתעסק בו אלא על ידי גוים, אסור להשהותו ליום טוב שני של גליות כדי שיתעסקו בו ישראל. אבל אם היה המת אדם גדול ומפורסם, המיקל להשהותו לתחלת ליל יום טוב שני בכדי שיתעסקו בו ישראל, יש לו על מה שיסמוך. (יב)

יג. הנפטר ביום שישי בשעות הבוקר רשאים להשהות קבורתו לאחר חצות כדי שינצל מחיבוט הקבר. (יג)

ישר יחזו פנימו, שאין הכרעתו מכרעת כלל. שהרי לענין איסור כל תלין אף מרן החיד"א כתב שלא עברו על כל תלין, משום דחשיב כהלינו לכבודו, אלא עיקר הנידון אם מותר לשמוע בקולו של המת. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' רד סע"ז]

(יב) כ"ב הארחות חיים (הלי יו"ט אות כז), וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקכו ס"ב). וכתב בערה"ש שם, שלפי הטעמים הנ"ל נראה שאפי' להשהותו לליל יו"ט שני, אסור, אע"פ שאינו עובר בכל תלין, כדמוכח בב"מ (ק"י), דלינה לא הואי אלא כל הלילה. ע"כ.

(יג) הנה בספר יד יוסף צרפתי (פרשת ויחי דף פו סוף ע"ד) כתב, שהמת באר"י ונקבר בה אין לו חיבוט הקבר. אולם בשעה"כ (דף סב). כתב, אמר לי מורי האר"י ז"ל, שקיבל מאדם גדול אחד שקבלה היתה בידו מרבתינו, שכל מי שנקבר בער"ש אחר שעה חמישית מן היום, אין לו חיבוט הקבר, לפי שמשעה חמישית מתחיל זמן תוספת קבלת שבת, ויש לו דין כאילו נקבר בשבת. והאר"י הודה לדבריו, ולכן ההלכה שרשאים להשהותו.

שאסור. אבל בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קנד אות ג) כתב, ולפע"ד עיקר הטעם להלינו לקרובים הוא משום ניח נפשו של הנפטר כשקרוביו המתאבלים עליו נמצאים עמו בעת קבורתו, ולפ"ז כל קרוביו בכלל. [ילקו"י עמ' רא ס"א].

(ט) כ"ב בשטמ"ק (כ"ק פב:), דהא דאמרי' אין מלינין את המת בירושלים היינו אפי' לכבודו, דאילו בעלמא מותר להלינו לכבודו. ע"כ. וכ"כ מהרש"ל ביש"ש (פ"ח סי' מד תקנה י). ועוד אחרונים. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' רב.

(י) שמכיון שמוותר להלינו לכבודו, הרי אין לך כבוד המת יותר מזה, למנוע ניוולו, לכן בודאי שמוותר להלינו כדי להשתדל ולפעול למניעת ניוולו. ובעיקר איסור ניתוחי מתים ע"י מש"כ בזה בילקו"י אבלות עמ' תשנב.

(יא) הנה החיד"א כתב שאין לקיים צוואתו, אולם בעיקרי הד"ט (תאו"ח סי' יא אות יג) כתב כן לקיים צוואתו, אמנם בשו"ת ישמח לב גאגין (חיו"ד ס"ס ט), שהביא המחלוקת בין החיד"א לבין הרב עקרי הד"ט, והכריע כדברי החיד"א, עפ"ד המקובלים, אולם באמת המעיין

יז. הנפטר ביום חמישי (ליל שישי), יזדרזו לקבורו, ואם בני המשפחה רוצים לדחות ההלווייה למחרת בשביל לקבורו ביום שישי אחר חצות היום, יש אומרים שאין לעשות כן, ויש מקילין בדבר. ואם מת בער"ש ואין שהות לקבורו טרם כניסת השבת מחשש לחילול שבת, ליכא איסור בל תלין. יד)

טו. היכא דאפשר מצוה לשמור את המת, ולהעמיד ליד הנפטר מי שיקראו תהלים וכדו', ולא להשאירו לבד, על מנת להצילו מנזק וביזיון, וגם משום כבודו של הנפטר, שלא יראה שעזבוהו ככלי שאין בו חפץ. וגם על פי הסוד הנפטר צריך שמירה מפני המזיקים [רוחות טומאה] שרוצים לחדור אליו. טו)

טז. יש נוהגים לקרוא תהלים סביב הנפטר, אפילו בלילה קודם חצות, עד הקבורה, מפני שהשעה צריכה להגן עליו מהחיצוניים. וכן רשאי השומר לקרוא משניות ותפלות שהובאו בספרים, לעילוי נשמת הנפטר. ויקפידו שלא לדבר דברים בטלים ליד הנפטר. וכן שלא לאכול ולשתות או לעשן ליד הנפטר. טז)

יז. לכתחלה טוב שהאונן לא יקרא תהלים ליד מת הנפטר, ויעמידו אדם אחר שישמור על המת ויקרא תהלים. אך אם אין שם מי שיקרא תהלים אלא הוא, רשאי לקרוא תהלים לשם שמירה. בפרט אם מסר את מתו לחברא קדישא שיטפלו בכל עניני הקבורה וההלווייה. וטוב שיקרא את הפרקים: מט, עט, קלז, ויחזור עליהם. ולאשה יכול לומר פרק אשת חיל. יז)

את התפלה אנא בכח וכו', בלי הנחת רגע, ולא ימעט אפי' אלף פעמים. ע"כ. ומש"כ לגבי אכילה ליד המת, כבר נתבאר לעיל דיני אונן.

ומש"כ לגבי קריאת תהלים בלילה קודם חצות, כ"כ מהר"ח פלאגי (בהקדמתו לספר הכתוב לחיים) ואף שהחיד"א בתשובה כתב שהוא ירא לקרוא תהלים בלילה, מפני שהאר"י פסיק ותני שלא יקרא מקרא בלילה, מ"מ נתפשט המנהג בכל המקומות לקרות תהלים אחר חצות לרפואת חולים. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' רז].

יז) הנה דעת המרדכי בשם ראב"י, דסומכים בזה על הטעם השני בד"ז שהאונן פטור מן המצות. והיינו, דהנה ד' רש"י בברכות (יז:): והרמב"ם (פ"ד מהל' ק"ש ה"ו) שהאונן פטור מהמצות כדי שיהיה לו זמן להתעסק עם מתו. ואם ירצה להחמיר באיזה מצוה הרשות בידו. וד' התוס' שם (ובמו"ק כג.), והרא"ש, שאסור לו להחמיר על עצמו. ואפי' אין מוטל עליו לקבורו. וי"א (מובא בהרא"ש) דאם כבר עסקו בצרכי המת רשאים להחמיר. וד' הש"ע או"ח (סי' עא) כהתוס' והרא"ש. ובש"ע שם כ', דאם יש לו מי שישתדל בשבילו לצרכי קבורה, ורוצה להחמיר על עצמו ולקרוא ק"ש, אין מוחין בידו, ובט"ז כ', דנראה עיקר כדבריו ביו"ד. והנה לענין ברכה אנו נוהגים שאין האונן מברך ומתפלל, משום ספק

יד) כתב בשו"ת הרדב"ז ח"ד (ס' קו השני), שאסור להשהותו לשעה החמישית של יום השישי כדי להצילו מחיבוט הקבר, כי מי זה ואיזהו אשר מלאו לבו לבטל גזרת קונו. וכ' עוד שהמשהה אותו ליום ששי עובר על בל תלין, וא"ז נחשב כהלינו לכבודו, להצילו מעונש. אולם בשו"ת המבי"ט ח"ג (סי' יח), כתב, שאם ירצו קרובי המת להשהותו מיום חמישי ליום ששי אחרי חצות, כדי שיזכה להפטר מדין חיבוט הקבר, רשאי ראש הקברנים לצוות כן. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' רה]. ומהלשון בחזו"ע (א שפא) לכאורה נראה יותר שפוסק כהמבי"ט.

טו) ע"פ המבואר בגמ' ברכות (יח.), המשמר את המת אע"פ שאינו מתו, פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. היו שנים זה שומר וזה משמר וזה קורא וכו'. ובפשטות הטעם בשמירת המת הוא משום כבודו של הנפטר שלא יראה כאילו השליכוהו ככלי שאין בו חפץ, או כדי שלא יפגע מדליקה או עכברים וכדו', וע"פ הסוד השמירה היא להצילו מהחיצוניים, וראה בזוה"ק (פרשת אמור פ"ח). [ילקו"י אבלות עמ' רז]

טז) כ"כ בספר ביקור חולים משם השל"ה הק', בזה"ל: שהמשמרים את המת ויושבים סביבו מרגע המיתה עד שיכוסה בעפר בתוך הקבר וכו', והם יזכירו

יח. אם הנפטר נמצא בחדר קירור, או בארון סגור, על פי הפשט אין צריך שמירה, אך על פי הסוד צריך שמירה היכא דאפשר. (יח)

יט. מותר לקבל שכר עבור שמירת המת, ואין בזה משום משתכר בדבר שאסור בהנאה. (יט)

כ. הנפטר צריך שמירה גם בשבת ויום טוב, אף שאי אפשר לקוברו באותה שעה. והמנהג הוא שאם נפטר אדם לבית עולמו ביום שבת, אחר חצי שעה מזמן הפטירה מורידים אותו עם בגדיו על הארץ, ומכסים אותו בסדין, וכשהוא תחת הסדין מפשיטים ממנו את בגדיו. (כ)

כא. מת שלא נספד כהלכה לפי כבודו, וכגון שמיהרו לקוברו בלילה, ולא הגיעו הרבה אנשים ללוותו, או שירדו גשמים בעת ההלויה, זהו סימן יפה למת שנפרעים ממנו בעולם הזה לאחר מיתה, שיש לו כפרה בכך. (כא)

כב. אשה שישבה על המשבר ללדת בשבת ומתה, אף על פי שלא נעקר הולד לצאת, מותר להביא סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים, וקורעים את כריסה, ומוציאים ממנה את הולד, שמא ימצא חי. (כב)

כג. אשה מעוברת שמתה עם הולד שבתוכה, יש מקומות שנהגו שלא לקבורה עם הולד שבתוכה, אלא נהגו להשהות ולהליץ אותה, ולעשות כל מיני פעולות כדי להוציא הולד ממנה, ואח"כ לקבורה. וגדולי האחרונים הסכימו שהוא מנהג בטעות. ושאסור לנוול האשה על ידי קריעת בטנה להוציא ממנה את הולד. והמנהג הזה לא ישמע ולא יפקד אצל עדות הספרדים, אלא קוברים אותה עם הולד שבמעיה. וכן עיקר. (כג)

הוא בכסותו א"צ ככר או תינוק. ע"כ. ואף שמרן הזכיר זאת בשם יש מי שאומר, כבר כתבו בעלי הכללים שכ"ד מרן, אחר שלא הביא חולק. וע' בשו"ת יבי"א ח"ד (חי"ד סי' לא אות ו). ובמאור ישראל שבת (ל:): [ילקו"י אבלות עמ' רח]

(כא) ע"פ המבואר בסנהדרין (מז), ובפ"י רש"י שם. [ילקו"י אבלות עמ' רח]

(כב) בגמ' (ערכין ז). וכתב הרמ"א בתשו' (סי' מ), שהמעין ברש"י (ערכין ז), יראה דלא ס"ל לחלק בין היכא דנעקר הולד לצאת, ללא נעקר, אלא ס"ל דאע"ג דרוב פעמים הולד מייית ברישא, מ"מ לפעמים רחוקות היא מיייתא ברישא, ולהכי מקלי' לענין פקו"ג, ולא אזלי' בתר רובא. וכ"פ הרמב"ם (שבת פ"ב הט"ו), וטוש"ע (ארו"ח סי' של ס"ה).

(כג) בבית מאיר (י"ד סי' שסד) כ' שיש לקבורה כשהולד בתוכה, והמנהג שנהגו להשהות קבורתה עד שיצא הולד ממנה אין לו עיקר, וברור שהוא מנהג בטעות, הנובע ממה שנפסק בש"ע א"ח (סי' של), שמביאים סכין וקורעים כריסה אפי' בשבת שמא יצא הולד חי אחרי מותה. וחשבו הנשים שהקפדה היא שלא תקבר והולד בבטנה. ומזה יצא

ברכות. ולכאורה לענין קריאת תהלים, אם אין שם אחר שיקרא תהלים ליד מטת הנפטר, יהיה האונן רשאי לקרוא תהלים ליד מטת הנפטר. אך ראינו מעשה רב אצל מרן אאמו"ר זצוק"ל שגער באונן שקרא תהלים ליד מטת הנפטר, שהרי האונן אסור בלימוד תורה, דפקודי ה' ישרים משמחי לב, וגם בקריאת התהלים יש שמחה. [ילקו"י אבלות סי' ח' סע' יא, וסי' י' סע' טז].

(יח) ראה בשו"ת אג"מ (ח"א י"ד סי' רכה), שאם אין חשש מפני עכברים ודליקה, די במה שיהיה נכנס ויוצא מפני כבודו של המת, אבל א"צ שמירה כל העת. ע"ש. אך לטעם הזוהר הקודש הנ"ל גם בכה"ג צריך שמירה. [ילקו"י אבלות עמ' רז]

(יט) כ"כ בשו"ת חת"ס (ארו"ח סי' קצח). וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (י"ד סי' שמג). ועיין בשו"ת אחיעזר ח"ב (סי' יט אות ד), ובגשר החיים ח"ב (פ"ה ס"ג). [ילקו"י אבלות עמ' רז]

(כ) ע"פ המבואר בגמ' שבת (ל:), אבא מת ומוטל בחמה וכו', וכ"ה בש"ע (סי' שיא ס"א), מת המוטל במקום שירא עליו מפני הדליקה, אם יש ככר או תינוק מטלטלו על ידיהם וכו'. ובס"ד שם: יש מי שאומר שלא הצריכו ככר או תינוק אלא למת ערום, אבל אם

כד. תינוק שמת בתוך שלשים יום ללידתו, ויום שלשים בכלל, אין מתאבלים עליו, אפילו גמרו שערו וצפרניו, ואם מת אחר שלשים יום מתאבלים עליו, אלא אם כן נודע שהוא בן שמונה. (מרן בש"ע יו"ד סי' שעד ס"ח). ואם התינוק נולד מת אפילו נודע בודאי שכלו לו חדשיו, נחשב נפל בודאי, ומכל מקום יש לוודא שבית החולים יקברו את הנפל ולא ישליכוהו. ואם נולד מת ביום טוב, אסור לקבורו ביום טוב אפילו על ידי גוים, ואפילו ביום טוב שני של גליות. (ע' למרן בש"ע א"ח סי' תקכו סעיף ט). (כד)

כה. תינוק שנולד חי, ומת בחול, קודם שיעברו עליו שמונה ימים, מלין אותו על קברו בצור או בקנה, ואין מברכים על מילתו, וקוראים אותו בשם, לזכר שירחמו עליו מן השמים, ויזכה לקום בתחיית המתים. אבל אין עושים כן ביום טוב, ואפילו ביום טוב שני של גליות. (כה)

כו. אם היה התינוק שנפטר למעלה משלשים יום ולא הספיקו למולו, כיון שצריך להתאבל עליו וצריכים לקבורו, פשיטא דמסירים את ערלתו ביום טוב שני אף על ידי ישראל. (כו)

כז. תינוק ששכחו וקברוהו עם ערלתו, אם אין בפתחת הקבר משום ניוול המת, יש לפתוח הקבר ולמולו, אך אם יש ניוול המת, וכגון שעבר זמן מהקבורה וכדו', אין לפתוח הקבר. (כז)

וכדין מת גדול שעושים לו כל צרכיו, למיגד ליה גלימא ולמיגז ליה אסא, אע"פ שאין בהן צורך כ"כ למת, שאפשר לכרכו בסדינים ולקבורו, מ"מ כיון שדרך לעשות דברים אלו למת בימי החול, אמרי' יו"ט שני לגבי המת כחול שוויהו רבנן. וה"ה בהסרת הערלה, אע"פ שאינה מנהג של תורה, יכולים להקל אפי' ע"י ישראל. ומיהו אם נולד מת אפי' ידענו בודאי שכלו לו חדשיו, כל כמה שלא יצא לאויר העולם חי, הוא בודאי נפל, ואינו בכלל נפש, ולכ"ע אין לקבורו אפי' ביו"ט שני של גליות, ולא לחתוך ערלתו, דהא לאו בר חיוב קבורה הוא כלל, כמ"ש בהגמ"י.

כח. בתבואות שור (סנהדרין מז:), שיש לפתוח הקבר כדי למולו, כי להקבר בערלה מאוסה שנתגנו בה הרשעים, חרפה היא לו, ופשוט דניח"ל למת להסיר חרפתו ממנו. ועוד שבקטן ליכא חששא כולי האי בפתחת קברו משום חרדת הדין, שהרי עדיין לא חטא. ובשו"ת נו"ב (חיו"ד סי' קסד) כתב, ומ"מ נ"ל שאם נזכרו תיכף סמוך לקבורתו, יש לפתוח הקבר למולו, כי הערלה חרפה היא לו, וטוב ונכון למולו. אבל אם הוא אחר כמה ימים אחר מותו, אין לפתוח הקבר כדי שלא לראות בניוולו. ע"כ. ובשו"ת דודאי השדה (סי' צב) כתב, שאין כל הזמנים שווים, שאם הזמן קר, אין התינוק מתנוול כ"כ מהר, ורק אם עבר זמן רב מיום קבורתו, יקראו לו שם על הקבר, ולא יפתחו את הקבר.

להם מנהג בטעות. ולדעתי ראוי לבטל המנהג הזה. וכ"כ עוד אחרונים.

כט. באו"ז ח"ב (הל' אבלות סי' תכא הראשון דף פו:): כתב בשם רבינו שמחה בר שמואל, שאין מצוה לקבור את הנפלים, כדמוכח בתוספתא דאבלות וכו', אלמא דבנפלים ליכא מצות קבורה כלל. וכ"ד האחרונים, שאין איסור כל תלין נוהג בנפלים. ועי' בילקו"י אבלות עמ' רב.

ל. הבי"י (סי' תקכו), בשם הגמ"י (פ"א מהלכות מילה אות י'): נפלים אשר נהגו להסיר ערלתם בצרור ובאבן, אסור אפי' ביו"ט שני של גליות, דהא דאמרי' גבי יו"ט שני לגבי מת כחול שוויה רבנן, ה"מ מת שהוא בר קיימא, שעובר המלינו בלאו, ויש בזיון בשהייתו, אבל נפל דאין מצוה לקבורו כדמוכח בכמה מקומות בתלמוד (ע"ז מא: וש"י), שמטילין אותו לבור, אין יו"ט נדחה על צרכי קבורתו. ועוד דמה שנהגו להסיר ערלתו אין זה מנהג מה"ת, והמנהג להסירו אינו אלא משום תקנת הפושעים, דאמרי' בבראשית רבה (פר' מת, ח), שהקב"ה מעביר ערלה מן הקטנים שמתו ולא מלו ונותנה על פושעי ישראל. ע"כ. וכ"פ הש"ע ביו"ד (סי' רסג ס"ה). [ילקו"י אבלות עמ' תשכב]

לו. כ"ב בשו"ת מהר"ש הלוי (חאו"ח סי' יד), וכ"כ הכנה"ג (או"ח סי' תקכו בהגב"י). ולפ"ז נראה שבודאי מותר ג"כ לחתוך ערלתו אף ע"י ישראל, קודם קבורתו,

כח. אף על כזית מן המת יש מצות קבורה. הילכך אם ראשו ורובו של המת לפנינו, ונקבר, ושוב לאחר מכן מצאו כזית מן המת, או אבר אחד ממנו, חייבים לקבורו. (כח)

כט. אפר הנשרפים הקדושים ה' יקום דמם, אשר נרצחו על ידי הגרמנים בשואה הארורה, יש אומרים שמצוה לקבור את אפרם, ולא יהיו מושלכים כדומן על פני האדמה. (כט)

ל. מת מצוה קונה את מקומו ונקבר במקומו. ואלם בזמן הזה לא נוהג דין מת מצוה שקונה את מקומו, ותמיד צריך לפנותו לבית הקברות. וכן חיילים שנהרגו בשעת המלחמה, וקברום במקומם, מותר לפנותם אח"כ לקברם בבית הקברות. (ל)

לא. מי שעשו לו הרופאים ניתוח בחייו כדי לרפאותו, וקטעו ממנו יד או רגל, לאחר שנפטר מעיקר הדין אין חיוב את האבר שנקע בחייו. ומכל מקום המנהג הוא שמקפידים את האבר שנקטע, ובעת קבורתו מביאים את היד או הרגל הקטועה לקבורה עמו. ומנהג נכון הוא. ואם הוא קונה קבר בחייו, טוב לקבור הרגל בקבר. (לא)

לב. מי שנשרו שיניו, אין צורך מן הדין לקבור אותם. אולם כמה צדיקים נהגו לשמור אותם במקום מיוחד, ולצוות לקוברן עמם. ויש לעשות כצוואתם. (לב)

לג. נותנים המת על גביו ופניו למעלה, כאדם שהוא ישן. (לג)

(ל) **הנה** נודע דמת מצוה קונה את מקומו, כמבואר בש"ע (סי' שסד ס"ג). ואסור לפנותו למקום אחר. אולם בזה"ז כתב החזון איש (יו"ד סי' רט אות יג) לא נוהג דין מת מצוה קונה את מקומו. [ילקו"י אבלות עמ' שיא] (לא) **נראה** שאין כל מצוה בקבורת אבר מן החי, וכדמוכח בב"ק (פה). אומדין כמה אדם רוצה ליטול לקטוע לו ידו הקטועה, התם בושת נמי איכא, דכסיפא ליה מילתא למשקל מבשרו למשדייה לכלבים. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קא). וסיים, דהא דאמרי' בכתובות (כ:): מתוך שקוברין שם מוכי שחין זרועותיהם, וכן נאמר גבי יפתח (שופטים יב, ז) "ויקבר בערי גלעד", שנשרו אבריו וקברם, (מד"ר הובא בתוס' תענית ד. וע"ש בגליון). התם משום טומאת כהנים עשו כן, ולא משום מצות קבורה. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' תשיא ס"ט).

(לב) **שו"ת** יוסף אומן (סי' ל אות ב) דזה ידוע כי במקומותינו רובא דעלמא לא חשו לדבר זה [לשמור השן שנפלה], וגם אשלי רברבי לא חשו לזה. וראיה מברכות (ה): דאמר ר' יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר, ופי' הערוך, דהיה שן דאינו מטמא. ובס' גשר החיים (עמוד קמו) כתב, שהשיניים שנשרו ממנו בחייו, מדינא א"צ קבורה, אך יש איזה אנשים ששומרים אותן בחייהם ומצווים לקבור אותן עמהם, שיהיו אתם בעת תחיית המתים.

(לג) **ש"ע** סי' שסב ס"ב. [ילקו"י אבלות עמ' תשה ס"ב].

(כח) **הנה** בתיור"ט (פ"י משבת מ"ה) כ' שיש מצות קבורה בכזית מן המת, ואפשר דבפחות מכזית אינו מצווה לקבורו. וכ"כ במנ"ח (מצוה תקלו). אבל המל"מ (סוף הל' אבל) כ', שאין חיוב קבורה בכזית מן המת וכדאמרי' בירוש'. ובשו"ת מלמד להועיל (יו"ד סי' קיד), הביא בשם ס' חיי עולם (עמוד מד), דאף התו"ט הנ"ל מיירי בכזית הבא ממת גדול, ומש"ה חייב לקבורו. ומה שכתבנו לקבורה עמו, היינו שפותחים את הקבר עד מקום הלבנים שמונחות מעל גוף הנפטר, ומניחים שם את האבר עם בקשת מחילה מהנפטר בעת פתיחת הקבר, וכמב' בילקו"י אבלות עמ' תשיא ס"י.

(כט) **אף** שהרמב"ם (פ"ג מהלכות טומאת מת ה"י) פסק, שאפר השרופים טהור, מ"מ נראה שיש מצוה לקבור את האפר. וכמ"ש בשו"ת בית יצחק (ח"ב מיו"ד סי' קנה) בתשובת חתן הרב המחבר, שהאפר טעון קבורה. ע"ש. ובשו"ת אחיעזר ח"ג (ס"ס עב) כתב עליו, ואני מסופק אם יש חיוב קבורה על אפר המת, שכיון שלא נשאר ממנו כי אם אפרו, אין זה גוף המת, ומג"ל שיש חיוב בקבורתו מה"ת, ומ"מ אם אירע שנשרף המת בודאי שראוי לקבור את האפר בקרקע משום תקלה, שהרי הוא אסור בהנאה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת זקן אהרן וואלקין (ח"א סי' ס), שיש לצדד שחייבים לקבור את האפר, כדי שלא יבוא לידי תקלה ליהנות ממנו, שהרי המת הוא מהנקברים שאפרם אסור בהנאה, כדתנן בשלהי תמורה (לה).

לד. אין קוברים רשע אצל צדיק, ואפילו רשע חמור אצל רשע קל. וכן אין קוברים צדיק, וכל שכן בינוני או אדם כשר, אצל חסיד מופלג. (לד)

לה. ספק רשע, לכתחילה אין לקבורו אצל צדיק, אולם אם עברו וקברו את הספק רשע אצל צדיק, יש להניח להם. (לה)

לו. אם עברו וקברו רשע אצל צדיק ראוי לפנות הצדיק מקברו ולהעבירו למקום אחר, ואם אי אפשר שיעשו מחיצת אבנים בין הקברות מלמעלה, וא"צ לחפור בין הקברות להניח המחיצה מלמטה. (לו)

לז. קוברים בעל תשובה אצל צדיק גמור. (לז)

לח. האיסור לקבור רשע אצל צדיק, הוא אף אם עברו י"ב חודש מפטירת הרשע. (לח)

שבת הלוי (ח"ו סי' קצג) כתב, שאם קברו רשע אצל צדיק יש לעשות מחיצה בין קבר לקבר, כמ"ש בשו"ת אמרי יושר ח"ב (סי' יג), ומה שהרעיש המנח"א ע"ז והצריך לעשות מחיצה בעומק במעבה האדמה, אין דבריו מוכרחים, וכ"כ האחרונים. וע"ע בילקו"י (אבלות עמ' תשז).

(לז) אע"פ שאין מעלתם שווה, כמ"ש בברכות (לד:), שפיר דמי, כמו שאין קפידא לקבור צדיק רגיל אצל צדיק גדול, ורק אצל חסיד מופלג, שמקדש עצמו במותר לו (א"י), אין קוברים סתם צדיק. וראה בספר מאור ישראל (ברכות לד:). ובשבט יהודה (ס"ס סב) עמד ע"ד הרמ"א דאי ס"ל כמ"ש הרמב"ם (הל' תשובה פ"ז ה"ד) שבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, א"כ בעל תשובה עדיף מצדיק, היאך קוברים בעל תשובה אצל צדיק, וצ"ל דלא מפלגי" בין קל לחמור אלא לגבי רשעים, משא"כ גבי צדיקים קוברים צדיק גמור אצל צדיק רגיל, אם לא כשהם מחולקים בשמות, זה צדיק, וזה חסיד. ע"כ.

(לח) כתב בשו"ת מחנה חיים (תו"מ סי' מד), שלפי כלל גדול שיש בידינו (במשנה עדיית פ"ב), משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש. הילכך רשע שעברו עליו י"ב חודש אחר שנקבר, הרי הוא נקי מעון, שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, ויש להתיר לקבור צדיק על ידו. ע"כ. ואינו מחוור, שהרי כתב בס' חסידים (סי' מז), מעשה באדם אחד שנגלה בחלום לאחד מקרוביו, ושאל אותו היאך נוהגים עמו בעולם האמת, והשיב לו, שבכל יום ויום דנים אותו על שלא היה מדקדק לברך בכוונת הלב בהמ"ז ושאר ברכות, ושאל לו, והלא אין משפט לרשעים אחר י"ב חודש, וכבר עברו יותר מ"ב חודש מיום פטירתך, והשיב לו, אינך דנים אותי בפועלנות חזקים כמו בתוך י"ב חודש הראשונים. ע"כ.

(לד) הכי איתא בסנהדרין (מז:), אין קוברים רשע אצל צדיק, שנאמר (מלכים ב, יג, כא), ויהי הם קוברים איש, והנה ראו את הגדוד, ושליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. וכשם שאין קוברים רשע אצל צדיק, כך אין קוברים רשע חמור אצל רשע קל. כדתנן שני בתי קברות היו מתוקנים להרוגי ב"ד וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' תשה ס"ד].

(לה) החת"ם (חיו"ד סי' שמא) כתב, דהא דאין קוברין רשע אצל צדיק, איסורא דאורייתא הוא מהלמ"מ, כדאמר' שני בתי קברות גמ' גמירי לה. ופשוט דכל הלמ"מ הולכים בספיקו להחמיר. וכדמוכח מקידושין (לט:), שבערלה בחו"ל כך נאמרה הלל"מ, ודאה אסור, ספיקא שרי. ומוכח דאי לאו ההלכה, הוה מחמירין בספיקא. וא"כ יש להחמיר בספק רשע שלא לקברו בין צדיקים. ע"כ. אולם מהרמב"ם בפ"י המשנה (מקואות פ"ו מ"ז) משמע שאם עיקרו מהלמ"מ ספיקו להקל. וכן הבין הרמב"ן (בספר המצות שרש ב).

(לו) כ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' מד), ובס' החסידים ועוד, דלכתחילה יש לפנות הצדיק. וע' בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג (סי' סה) לגבי האשה שקברוה במקום שלבה לא היה חפץ לכך כבקשתה מחיים, שהתיר לפנותה, דחשיב כתנאי, וה"ה להכא.

ומה שכתבנו לגבי המחיצה הנה בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' מא), כ' שהכוונה לחפור בין הקברות ולתת שם אבנים ולעשות מחיצה בעומק במעבה האדמה, אבל במחיצה למעלה בלבד לא מהני, שהרי מבפנים מקום מגוחות המתים סמוכים הם בלי פירוד, ועדיין קשה הריח לצדיק, כריח ביכ"ס. ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קעה) תמה ע"ז, דכל כי האי הו"ל לספר חסידים לפרושי, ולא אדע הכרח לזה. גם בשו"ת

לט. אין לקבור שני מתים זה אצל זה, שבחייהם היו שונאים זה את זה, כי אף במותם לא יהיה להם מנוחה. (לט)

מ. שונא שנקבר ליד קברו של אביו של שונאו, ומת שונאו ומבקש להקבר בקברי אבותיו, יש לאסור הדבר. (מ)

מא. אסור לקבור גוי או גויה בבית עלמין יהודי. ויהודי החי עם גויה [או הנשוי עמה בנישואין אזרחיים], המבקש לרכוש חלקת קבר עם בחיים, עבורו ועבור הגויה שחי עמה, בודאי שאסור בהחלט למכור לו את חלקת הקבר, כי לא די לו בכך שאין לו מוסר כליות לשוב בתשובה, עוד הוא מבקש בעזות מצח שאשתו הגויה תיקבר על ידו לאחר מיתתם, בבית הקברות היהודי, כדי שתשאר לו מנחת זכרון מזכרת עון. והדרך פתוחה לפניו שיקבר עמה בבית קברות נוצרי. אבל חלילה לנו להרשות דבר כזה לקבור גויה בבית קברות יהודי. ואם האיש הזה יש לו מהלכים אצל איזה כמה מחברי ועד הקהלה בחו"ל, הלוחצים מאד לעשות כן, יש לקבור את הנ"ל בסוף בית הקברות היהודי בהפסק גדר ומחיצה בגובה מטר אחד. (מא)

מב. חלקה שנקברו בה נפלים או ילדים קטנים לפני למעלה משלשים שנה, ואין ידוע אם בכל השטח קבורים, או רק בחלק ממנו, ומוכרחים לקבור שם מתים אחרים, מחסרון מקום קבורה, נראה דבאופן כזה מותר לתת על החלקה הזאת עפר ויציקת בטון בגובה ששה טפחים, כחצי מטר, ולקבור על העפר הזה מתים אחרים, באופן שבין הנפטרים לקברי הנפלים יהיה הפסק לא פחות מששה טפחים. וה"ה שבמקום דוחק גדול יש להתיר לקבור נפטרים על החלקה של הגניזה, לאחר יציקת בטון ומילוי בעפר על החלקה של הגניזה, באופן שבין הנפטרים לגניזה יהיה הפסק לא פחות מששה טפחים. (מב)

מג. יש שנוהגים שבבית קברות חדש, שעדיין לא נקבר בו אדם מעולם, שוחטים תרנגול בלי ברכה, וקוברים אותו אצל רגלי הנקבר הראשון, ואין לחוש בזה משום דרכי האמורי. (מג)

היהודי הזה הנשוי אזרחית לגויה לא די לו שאין לו מוסר כליות לשוב בתשובה, עוד הוא דורש בעזות מצח שאשתו הגויה תיקבר על ידו לאחר מיתתם, בביה"ק היהודי, כדי שתשאר לו מנחת זכרון מזכרת עון. והנה הדרך פתוחה לפניו שיקבר עמה בבי"ק נוצרי, אבל חלילה לנו להרשות דבר כזה לקבור גויה בבי"ק יהודי. ואם האיש הזה יש לו מהלכים אצל איזה מחברי ועד הקהלה, הלוחצים עליכם מאד לעשות כן, יש לקבור את הנ"ל בסוף ביה"ק היהודי בהפסק גדר ומחיצה בגובה מטר אחד. [ילקו"י אבלות עמ' תשט].

מז. עיין בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' צה), ובשו"ת שאג"א החדשות (סי' ז). וכן הורה אאמ"ר זיע"א לח"ק בת"א בשנת תש"ל. [ילקו"י אבלות עמ' תשט].

מח. כ"ה בספר מעבר יבוק (בקונט' שפת אמת סוף פרק יא) בשם ר"י החסיד, שבבי"ק חדש טוב לקבור בקבר ריקם תרנגול שנקרא גבר. (כמו שאמרו ביזמא כ: וכא. קרא

לט) צוואת ר"י החסיד (סי' א), שאין לקבור שני מתים זה אצל זה, שבחייהם היו שונאים זה את זה, כי אף במותם לא יהיה להם מנוחה. ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שכב ט"ו).

מט. כתב השבות יעקב ח"ב (סי' צו), שאם השונא נקבר אצל קבורת אבותיו של השני, ואין מקום אחר לקבורת המת השני אלא שם, אא"כ יקברוהו במקום רחוק מקבורת אבותיו, קבורת אבותיו שיש לה יסוד בתורה, "ושכבתי עם אבותי, וקברתני בקבורתם", עדיף מהקפידא דשלא להקבר אצל שונא שאין לו יסוד בש"ס ובפוסקים. ואם השני מת אחר י"ב חודש מותר. אולם מאחר הביא אזהרה זו בשלחנו הטהור, וכ"כ הפוסקים, כן יש ליזהר בזה.

מא. במכתב ממרן אאמ"ר זיע"א לרבני הקהלה הספרדית בוונצואלה, מ"ז כסליו תשמ"ב, וז"ל: הנה ידוע הדין שאסור לקבור רשע אצל צדיק, ומכ"ש שאסור לקבור גוי או גויה בבית עלמין יהודי, ולכן

מד. בית קברות שנקברו שם כמה מתים, והחברא קדישא שכחו ולא עשו הקפות לקדש את בית הקברות כנהוג, נראה שיעשו עתה הקפות עם מזמורי תהלים, ואנא בכח, ופטום הקטורת, כנהוג. מד)

מה. מקום שרוצים לשנות מן המנהג הקיים בבית הקברות, ולהנהיג מכאן ולהבא להעמיד מצבה בראש כל קבר בלבד, ואת שטח בית הקברות עצמם ירדדו, ויזרעו בכל השטח דשא, העיקר לדינא שאין לעשות כן, שיש סכנה לחיים אם משנים בהלויית המתים ובקבורתם מכל מה שנהגו. מה)

מו. יש המצווים לאנשי החברא קדישא לקיים בהם אחר הפטירה כעין ד' מיתות בית דין, ויש לקיים דברי צוואתו כפי הנהוג, דהיינו שיגביהו את הנפטר [בחדר הטהרה] ג' טפחים, ויעזבוהו בנחת כדי שיפול לארץ, והרי זה כעין סקילה. וכן מטפטפין עופרת חמה או שעוה, לתוך פיו, שהוא כנגד שריפה, וכן כיוצא בזה. מו)

מז. אם נפטר אדם שהוא ערירי, מצוה רבה להשתדל ולסייע בקבורתו, ולערוך עבורו אזכרה. ונכון שישכירו אברך שיאמר קדיש לעילוי נשמתו במשך השנה, שזהו חסד של אמת. וכן מי שהשאיר אחריו בנים חילוניים שאינם שומרי תורה ומצוות, ואינם מקפידים לומר קדיש וכו', ראוי ונכון להשכיר אברך שיאמר אחריו קדיש, ולערוך אזכרה לעילוי נשמתו. מז)

סימן שסג - דיני פינוי המת מקברו

א. אשה שלפני מותה צייתה להעביר את עצמות בעלה שמת מכבר, אצל קברה, יש לקיים את צוואתה, כדברי חז"ל: שאשה הקבורה אצל בעלה, ניחא רבה איכא לתרוייהו. א)

לעשות כן, וכמ"ש בשו"ת בית שערים (י"ד סי' תכח), ואף שיש לדון בזה עפ"ד הבר"י, מ"מ אין לשנות ממנהגי הח"ק. [שם עמ' תשיג]

מו ראה בצוואת רבי אלכסנדר זיסקינד שהודפסה בסוף ספרו יסוד ושורש העבודה, שציוה על אנשי הח"ק שיקיימו בו לאחר מותו דין ארבע מתות לכפרת עונותיו. ועיין בשו"ת יבי"א ח"ו (י"ד סי' לה, בהערה) בדין קשה רימה למת כמחט בבשר החי, דאינו כאב הגוף, אלא שהנשמה מצטערת על מצב הגוף, אבל אין כאב לגוף ממש. [ילקו"י אבלות עמ' רט].

מז ילקו"י אבלות (עמ' שיא).

א הנה לפי מ"ש המהרש"ם ח"ג (סי' שמג) דמ"ש שמותר להעביר הנפטר למקום קברות אבותיו, לאו דוקא אבותיו, אלא ה"ה לשאר המשפחה. וכן בשו"ת יד יצחק ח"ב (סי' רמט), נוטה להתיר אפי' לקברו על יד אשתו, שיש לו נח"ר בזה. וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל (חיו"ד סי' קז), שעתה שהמנהג לקבור האישי אצל אשתו, יש להתיר ג"כ להעביר הנפטר לקברו על יד אשתו. ודלא כמ"ש בשו"ת יד הלוי (י"ד סי'

הגבר תרגולא). והובא בספר פחד יצחק (מערכת ביה"ק דף כג.) שכך עשו מעשה שנת תמ"ה. ואין בזה משום דרכי האמורי, שכל שלא נתבאר להדיא בש"ס שיש בו משום דרכי האמורי, אין לחוש לזה. ועיין בכ"י (סי' קעח) שכתב שהרבה דברים נאמרו בתוספתא שיש בהם משום דרכי האמורי, ואין איש שם על לב, ואפשר דמשמע להו שאין לחוש משום דרכי האמורי אלא לדברים שהוזכרו בתלמוד, וכל שאר דברים שבתוספתא הוו דלא כהלכתא. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תשיב].

מד בן הורה מרן אאמור"ר, ועיין במהר"ם שיק (י"ד סי' שנו), ובשד"ח (מע' אבלות סי' פג). [שם עמ' תשסה].

מה וכמ"ש בס' בית לחם יהודה (סי' שנא). וכ"כ מהר"ש בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (סי' רל"ה). ובפרט במנהג זה שבדאי יש בזיון למתים כשדורכים על שטח הקבר, וכן מבואר בש"ך (סי' ססד סק"ג) שאסור לדרוך על קברים, וכתב הב"ח שכן נוהגים איסור בזה, דמלבד זה יש לאסור נטיעת גינה ודשא על הקברים, וכמ"ש בשו"ת צפנת פענח (סי' עד), שדרך הגויים

ב. קבר שפיגו ממנו את עצמות הנפטר, יש אומרים שאין לקבור שם נפטר אחר, אלא אם כן יסתרו הבנין של הצדדים. ולדינא נראה שאם אין הנאה לקרובי הנפטר, שמשלמים לחברא קדישא דמי הקבר, והמת נתפנה משם בהיתר, יש להתיר לקבור שם את הנפטר. ועל החברא קדישא להשתמש בדמים אלו לתיקון שאר הקברים, ולא לצרכים אחרים. (ב)

ג. מצוה גדולה על הבן להשתדל מאד להביא את הוריו שנפטרו בחוץ לארץ, לקבורה בארץ ישראל, שכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור המזבח, שנאמר, וכפר אדמתו עמו. ואין צריך להמתין זמן מה כדי להביאו לארץ, אלא נכון לעשות כן מיד ולהזדרז בזה. ואפילו שעל ידי כך ימנע מלהשתטח על קברם, עקב היותו מתגורר בחוץ לארץ, אף על פי כן יקברם בארץ, שזו זכות ומעלה גדולה לנפטרים. ואמנם אם היתה צוואה מפורשת מצד הנפטר שלא להעלותו לארץ שאז יש לקיים הצוואה. (ג)

ד. גם צדיקים שנפטרו ונקברו בחוצה לארץ, מצוה רבה לפנות את עצמותיהם מקברם, ולהעלותם לארץ ישראל, על מנת לקוברם במרומי הר הזיתים בירושלים. וברור ישיש לעשות זאת רק על ידי אנשים יראי שמים, ובדחילו ורחימו בקדושה ובטהרה, ואחר בקשת ושאלת מחילה מעצמותיהם הקדושים. ושומר מצוה לא ידע דבר רע. (ד)

ה. מי שהכין קבר לאביו ונמלך וקברו במקום אחר, אסור לבנו להיקבר שם עולמית, אך אם חצב קבר לאחיו הגדול, ונמלך, וקברוהו במקום אחר, מותר לקבור בו את אחיו הצעיר ממנו. (ה)

קבור תחת המזבח. [ילקו"י אבלות עמ' תשלה, ולגבי הצוואה שם עמ' תשלז].

ד' בנמ' מו"ק (כה). מבואר, שעשו מעשה רב להעלות את ארונו של רב הונא ע"מ לקוברו בארץ, וכן נהגו עם רב המנונא ורבה בר רב הונא, שהעלו את ארונותיהם לקבורה בארץ. ואע"פ שבזוהר (פרשת אחרי מות דף עב) אמרו, שכל מי שלא זכה בחייו לעלות לארץ, ומביאים אותו לקברו שם, עליו נאמר ונחלתי שמתם לתועבה, שהרי הוא עושה מקודש חול. ע"ש. מ"מ הלכה רווחת בידינו שבכל מקום שהזוהר חולק על התלמוד שלנו, הלכה כדברי התלמוד, וכמ"ש הב"י (באו"ח סי' קמא). ועוד. וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהלכות מלכים) וז"ל: "כל הקבור בארץ נתכפר לו, וכאילו המקום שנקבר בו מזבח כפרה, שנאמר וכפר אדמתו עמו וכו'". וכ"ה בש"ע (סי' שסג ס"א). וע"ע בשו"ת יחו"ד ח"ד (סי' נו. ובהערה ה). [ילקו"י אבלות עמ' תשלז]

ח' כתב מרן הש"ע (סי' שסד ס"ז), החוצב קבר לאביו ונמלך וקברו במקום אחר, לא יקבר בו הוא עולמית, מפני כבוד אביו. אבל אחר מותר להקבר בו. (ומקורו בסנהדרין מה). וכתב בשו"ת בצל החכמה ח"ג (סי' צה), שהוא משום מורא אביו, דומיא דאמרי' בקידושין (לא), איזהו מורא לא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו,

(ריב) לפקפק בזה. ובספר מעבר יבוק (שפת אמת מ"ט) כתב, "אשה הקבורה אצל בעלה ודאי דניחא רבה איכא לתרוייהו".

ב' וכמ"ש בשו"ת הרשב"א ח"א (סי' תקלז) שהחוצב קבר וקבר בתוכו, ואח"כ פינהו, מותר לקבור בו מת אחר, שלא נאסר אלא בהנאה, ולקבור בו מת אחר, מה הנאה יש לחי, ולא אמרו אלא פינהו אסור "בהנאה", אבל לקבור מת אחר לא שמענו. ע"כ. והב"י הביא תשובה זו בכד"ה (סי' שסד). ואף שדעת ר' ישעיה והטור לאסור, וכ"מ מד' הרמ"א שם, מ"מ כתב הב"ח, שאף לר' ישעיה פשיטא דאיסור הנאה דאורייתא אינו אלא הנאה שנהנים בה החיים, אבל לקבור שם מת אחר מדאורייתא משרא שרי, אלא שחכמים אסרוהו גם בהנאה זו מפני כבוד המת. ע"ש. וכיון שהוא מד"ר אזלי' ביה לקולא, ובפרט שקיבלנו הוראות מרן גם בכד"ה. [ילקו"י אבלות עמ' תשלז].

ג' כ"כ בפלא יועץ (ארץ ישראל) כי כבוד זה גדול מאלפ"ז וכסף. וכתב עוד בערך כבוד, ובכלל כיבוד אב ואם להשתדל בכל עוז לזכות נפשם לשלחם לארץ, ואפי' אם קשה עליו פרידתם והוצאתם, הכל כאין ואפס נגד הנחת-רוח שעושה להם בזכותו את נפשם. ואמרו בתוספתא (פ"ה דע"ז), שכל הקבור בארץ כאילו

ו. אשה שמתה ונקברה, ובעלה ביקש סמוך לפטירתו, להתיר לפנותה כדי לקבורה אצלו, מותר לפנותה כעבור שנים עשר חודש לקבורתה. אולם אם האב לא ביקש זאת אלא שהבנים מעוניינים בהעברת ההורים למקום אחד כדי שיוכלו לבקר שניהם בפעם אחת, יש לאסור הדבר. (ו)

ז. אשה חולה שהביעה את רצונה להקבר על יד בעלה, ובטעות נקברה במקום אחר. מותר לפנות אותה מקברה, כדי לקבורה אצל בעלה. ואין לחוש בזה לא משום ניזול ולא משום חרדת הדין. ויהיה הדבר לאחר בקשת המחילה מכבודה כראוי. (ז)

ח. אשה שנתאלמנה ונישאת לאחר, ומתה, עדיף לקבורה אצל בעלה הראשון, ואם היא נקברה אצל בעלה השני, רשאים בניה לכתוב על המצבה, "לשעבר שם משפחת בעלה הראשון", כי בתחיית המתים היא חוזרת לבעלה הראשון שהיתה אשת נעוריו. (ח)

ט. בדבר השערוריה שקברו על ידי רמאות אשה נוצריה בבית העלמין של יהודים בראשון לציון בארץ ישראל, ושופטי בית המשפט העליון של הערכאות, שהם חילוניים גמורים, פסקו שיש להשאיר בבית הקברות של ישראל, ואסרו להוציא את גופתה לקבורה בבית הקברות של הנוצרים, ודחו בקשת החברא קדישא להוציאה משם, וידוע שאנו בגלות בין השופטים החילוניים, ובעוה"ר על פיהם יקום כל ריב וכל נגע, אם אפשר לעשות גדר ומחיצה סביב קברה, יעשו כן, ואם לאו, נכון שקרובי המתים היהודים שבתוך ד' אמותיה, יפנו את עצמות המתים שלהם, ולקברם כראוי בתוך עמם, שהרי אין קוברים צדיק אצל רשע, ויש צער גדול למת מכך. וגם הוא בזיון להיות קבור ליד נוצריה, וכמו שכתב בספר החסידים. ולכן אין לחוש בזה משום חרדת הדין, דטבא עדינן להו, לבל ישכנו אצל טומאה רצוצה זו, ועליהם תבא ברכת טוב. (ט)

ובתוך שלו מותר אפי' מקבר מכובד לבזוי, שערב לאדם שיהא נינוח אצל אבותיו. וכתב הפרישה, ובתוך שלו כלומר לתוך משפחתו. וכ"כ בבאר הגולה, דהיינו מקום שקבורים שם בני משפחתו. וכ"כ האחרונים. [ילקוט אבילות עמ' תשלה בסעי' ב].

ח) הנה בזה"ק (בראשית דכ"א): איתא: מכאן נוקבא דאתנסבת לתרין, בההוא עלמא דאתי אהדרת לקדמאה. וכן הובא במעבר יבן (שפת אמת ספ"ז), וכתב, שהוא ע"ד מה שאמרו (סנהדרין כב:), אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי. ע"כ. וכ"כ בעקרי הד"ט (חיו"ד סי' לה אות כג). ועפ"ז כתב בשו"ת זר"א (יר"ד סי' קמו), שאלמנה שנישאת לאחר, ומתה, יש לקבורה אצל בעלה הראשון. [ילקוט אבילות עמ' תשטו בסעי' טז].

ט) בתשובה כת"י לאמו"ר זיע"א כתב, דבאמת שמדין תורה היו חייבים להוציאה משם מק"ו שאין קוברים רשע אצל צדיק, וכ"ש גוי אצל יהודים, וע"ע בילקוט אבילות (עמ' תשיד).

בחיינו. ולפ"ז כתב, שאם חצב קבר לאחיו הגדול, ונמלך, וקברוהו בא"י, מותר לקבור בו את אחיו הצעיר ממנו, שאע"פ שחייב אדם בכבוד אחיו הגדול ממנו (כתובות קג. וש"ע יו"ד סי' רמ סכ"ב), כיון שאינו חייב במוראו, כמ"ש בבית מאיר (סי' רמ סכ"ג), מותר לקבורו בקבר אחיו הגדול, ולקבור מת אחר בלא"ה מותר.

ו) הנה בש"ע יו"ד (סי' שג ס"א), שאין מפנין המת מקברו, אא"כ לקבורו עם אבותיו, שערב לאדם שיהיה נח אצל אבותיו, מ"מ מבואר בדברי הט"ז דקברי אבותיו לאו דוקא, אלא ה"ה שאר בני המשפחה. וע' בשו"ת חת"ס ח"ו (סי' לו), שלפנותו כדי לקבורו אצל אבותיו אפי' בלי צוואתו מותר. ואע"פ שיש אחרונים דס"ל שזהו דוקא כגון בזמנם שהיה "קבר משפחה" לכל בני המשפחה, משא"כ בזמנינו, מ"מ להלכה נקטי' שגם בזמנינו יש להתיר. וילקוט אבילות עמ' תשלה סעי' א]

ז) בירושלמי (ספ"ב דמו"ק) וכן בטוש"ע (יו"ד סי' שג): אין מפנין את המת והעצמות אפי' מקבר בזוי למכובד,

י. צעיר שנהרג ונקבר בהר המנוחות בירושלים, ולדברי אמו, אמרה בשעת קבורתו, שבכואו היום יפנוהו מקברו ויקברוהו אצל אחיו הקבור בהר הרצל. וכבר עברו משעת קבורתו יותר מי"ב חודש, אף על פי שאין כאן עדים שהתנו לפנותו, עד אחד נאמן על זה, כי פינוי המת מקברו אינו אסור אלא רק מדרבנן. הילכך מותר לפנותו ולקוברו ליד אחיו, ובצירוף שאין כאן חשש איסור מפני חרדת הדין.^(*)

יא. כמה מתים שנקברו ביחד בחפזה מחמת אימת המלחמה, בסיום המלחמה מותר למשפחה לפתוח הקברים על ידי חברא קדישא ולקוברם כראוי במקום מסודר.^(א)

יב. מה שהעלו לירושלים את עצמות השר המרום רבי משה מונטיפיורי, ועצמות רעיתו יהודית, הקבורים בלונדון, וקברום בהר הזיתים בירושלים. מצוה עשו, ודלא כמי שאסר בזה. והוא הדין בכל מי שהיה תומך ומחזיק ביישוב ארץ ישראל, ורודף צדקה וחסד.^(ב)

יג. כאשר מוליכים המת לקוברו במקום אחר, מותר לתת לזריקה למנוע מצב שיסריח.^(ג)

יד. תייר שהגיע לביקור בארץ, ונפטר בהיותו בארץ ונקבר בה, ובני משפחתו מחוץ לארץ מבקשים להעבירו לקבר המשפחה בחוץ לארץ, ששם קבורים כל בני המשפחה, אין להתיר להם לפנות את הנפטר מקברו אשר זכה להקבר בארץ ישראל, ואף אם גילה דעתו בחייו וביקש לקוברו בחוץ לארץ, ויש להסביר הדברים לבני המשפחה שהם מרי נפש, ולדבר על לבם כי מאת ה' היתה זאת לטובתו ולהנאתו, ויש זכות לנפטר שזכה להקבר בארץ ישראל.^(ד)

מרן בש"ע (ר"ס שסג). ואף דבירושלמי (פ"ט דכלאים ה"ג), איתא: רבי בר קיריא, המביאים את המתים שבחור"ל ע"מ לקוברם בא"י, עליהם נאמר, ותבואו ותטמאו את ארצי, ור' אלעזר חולק עלי, שכיון שהם מגיעים לאר"י ונותנים עליהם מעפר א"י מתכפר להם, שנאמר וכפר אדמתו עמו. ומ"מ דעת עוד אמוראים בירוש' שם כדברי ר"א. ומייתי התם מעשה רב, דאסקוה לרב הונא דנח נפשיה בבבל, וקברוהו אצל רבי חייא ובניו באר"י. וכ"ה גם במו"ק (כה). [ילקו"י אבלות עמ' תשלח] **יג** כ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' קפה אות ה), שאין חשש מן הדין ליתן זריקה למת שמוליכים אותו לעיר אחרת להקבר אצל אבותיו, כדי שלא יסריח, והוא ק"ו ממ"ש הרשב"א בתשובה, והביאו הרמ"א בהגה שם, שמותר ליתן סיד על המת לעכל את בשר המת מהר. וכ"כ בשו"ת שבו"ח ח"ב (סי' צז). וכ"ש ליתן זריקה למת שלא יסריח, שע"כ כך מונעים ממנו בזיון יותר גדול. וע"ע לקמן שהתירו לתת סיד על המת כדי למהר עיכול הבשר כדי שיוכלו לשאתו בלי שיסריח וה"ה הכא.

יד שו"ת יבי"א ח"ו (חלק י"ד סי' לא), דמאחר שלא היתה צוואה מפורשת. רק גילוי דעת, ומאחר ועלה לבקר באר"י, ונפטר ונקבר בה, אין להעביר עצמותיו לחו"ל, ושם אות ג' בענין מצוה לקיים דברי המת, אם

י כתב מרן הב"י (בסי' שסג) בשם רבינו ירוחם, שאם נתנוהו שם ע"מ לפנותו בכל ענין מותר. וכ"פ מרן בש"ע. ואם ע"א נאמן להעיד שכך היה רצונו של הנפטר, מכיון שמבואר בב"י (סי' סד) שעיקר האיסור לפנות מת מקברו אינו אלא מדרבנן, ובספיקו אזלינן לקולא. והרי הא דאין עד אחד נאמן היכא דאתחזק איסורא הויא בעיא דלא איפשיטא (ביבמות פח), וא"כ יש להקל בנ"ד דהוי מילתא דרבנן. ובפרט שהכא אין אנו ממש מסתמכים על עדותו, דהרי ממילא אמרי' שנוח לאדם להיקבר בקברי אבותיו. כי לדעת כמה אחרונים אין לחוש לכך לאחר י"ב חודש. [חזו"ע אבלות א' עמ' תי והלאה. בילקו"י אבלות עמ' תשמב].

יא ז"ל החזו"ע: בימי המלחמה עם הערבים שהיו ממטירים על ירושלים מטר של פגזים, והחברה קדישא בחפזם קברו את המתים, אחד על השני בלי סדר, בשכונת שיך בדר, ואחר שנחה שקטה כל הארץ, רצו להעבירם ולקוברם באופן מסודר בכיה"ק שהוא הר המנוחות, וישבה על מדוכה זו הרבנות הראשית בהשתתפות הגרצ"פ פראנק, והוחלט שיפנו את המתים משם כדי לקוברם בסדר נכון בבית קבוע.

יב ע"פ מ"ש הרמב"ן בתה"א (שער הקבורה דף לה ע"ד), שמותר לפנות את המת מקברו שבחור"ל כדי להעלותו לקוברו באר"י, או לקוברו אצל אבותיו. וכ"פ

טו. אולם אשה שהגיעה לארץ לביקור, ונפטרה ונקברה כאן, ואחר איזה זמן בעלה מבקש להעלות את גופתה לקבורה בחוץ לארץ, על יד קבר אחיה הקבור שם, ושכך ביקשה המנוחה בצוואתה, וגם הבעל קנה כבר אחוזת קבר ליד אחיה בחו"ל, גם בשבילו לאחר אריכות ימים, כיון שהיתה צוואה מפורשת לכך, יש להתיר להעביר את גופתה לחוץ לארץ, להקבר על יד אחיה, ובעתיד אצל בעלה. (טו)

טז. אף על פי שאין מפנים את המת אפילו מקבר בזוי לקבר מכובד, מכל מקום אם נכנסים מים לתוך הקבר, מחמת ריבוי גשמים, וכיוצא בזה, מותר לפנותו למקום המשתמר. (טז)

יז. מקום שנמצאים שני קברים ליד דרך ראשית, ועובדים וחורשים שם ערבים, באופן שנגרם חילול כבוד המתים, יש להתיר להעבירם לבית קברות שמור. (יז)

יח. בית קברות יהודי, שבו קבורים ג' יהודים, הנמצא בשטח המועבר לידי שלטון הערבים, [כפי שאירע כן בהחזרת שטח ימית למצרים], מצוה לפנות את עצמות המתים להביאם לקבר ישראל, לבית קברות יהודי השמור מכל פגע, שזהו כבודם. (יח)

(יז) **במכתב** מיום אסרו חג סוכות תשל"ט, כתב מרן אאמ"ר זיע"א וזה לשונו: לכבוד הרה"ג ר' יוסף יהושע טויב, בנימינה, בהיות שכת"ר כותב שבמקום שנמצאים שני הקברים הבודדים שבסיבוב הכביש לזכרון יעקב, עובדים וחורשים ערבים. באופן שנגרם חילול כבוד המתים באופן חמור ביותר. לפיכך אף ידי תכון עמו להתיר פנוי הקברים ולהעבירם ללא דיחוי לקבורה בבית העלמין בבנימינה. כי הדבר נעשה לכבודם של הקבורים. וכן מבואר באחרונים. [ילקו"י שם]

(יח) **בשנת** תשמ"ב נשאל בזה אאמ"ר זיע"א ממשרד הדתות בירושלים, וז"ל: אודות שאלתו בדבר פינוי עצמות המתים מביה"ק חבל ימית (והם שלשה במספר) בהיות שעל תושבי חבל ימית לעזוב את המקום, ולפנות את השטח למצרים, כפי הסכם השלום הידוע. הנה מאחר שלאחר פינוי התושבים מחבל ימית ישאר כל השטח בידי גוים, קיים חשש גדול שיוציאו את עצמות המתים ויבאו לידי ביוזן ח"ו, לכן הדבר ברור שמצוה לפנותם. וכמו שמבואר באו"ז ח"ב (סי' תכ"ג), שאם אין המת משתמר בקבר ויש לחוש שמא יוציאווה משם, מצוה לפנותו. וכ"פ מרן הש"ע (ביו"ד סי' סג ס"א). ואפי' אם יבטיחו המצרים לדאוג לשמירת הקברים, אין לסמוך עליהם, שברבות הימים ישכח דבר, וינהגו בהם כרצונם. [ילקו"י אבלות עמ' תשמד]

זהו רק בענין ממון בנכסיו ובירושתו או גם בשאר דברים. [ילקו"י אבלות עמ' תשלט]

טז **בירושלמי** (ספ"ב דמו"ק) ובטוש"ע (יו"ד סי' סג): אין מפנים את המת והעצמות אפי' מקבר בזוי למכובד, ובתוך שלו מותר אפי' מקבר מכובד לבזוי, שערב לאדם שיהיה נינוח אצל אבותיו. וכתב הפרישה, ובתוך שלו כלומר לתוך משפחתו. וכ"כ בבאר הגולה ובט"ז שם. ואמנם בשו"ת יד הלוי (חיו"ד סי' ריב) כתב דמי שצויה לקבורו סמוך לקבר אשתו, ובטעות נקבר בקבר אחר, אין לפנותו ולקבורו סמוך לאשתו, משום חרדת הדין, דדוקא להעבירו לקבורה אצל אבותיו התירו, משא"כ לשאר קרובים. ע"ש. אולם משאר האחרונים מבואר שאין חילוק בין להעבירו לקבר אבותיו לקבר אשתו, וראה ביבי"א ח"ז (חיו"ד סי' לה). [שם עמ' תשמ]

טז **כמ"ש** מרן הבי"י (יו"ד סי' סג) וז"ל: כתב בהג"א (פ"ג דמו"ק סי' לט) בשם האו"ז (ח"ב סי' תכ), והיכא שאינו משתמר בקבר, שיש לחוש שמא יוציאווה עכו"ם או שמא יכנסו בו מים אז ודאי מצוה לפנותו, מפני בזיון המת. ע"כ. וכ"פ בש"ע (סי' סג ס"א). וזכר לדבר, על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, ודרשינן בברכות (ת). זו קבורה, שנא' ישישו כי ימצאו קבר, וסופיה דקרא, רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ובפרט שאיסור פינוי המת מקברו הוא רק מדרבנן. [ילקו"י אבלות עמ' תשמו סעי' טז].

יט. במקום ששלטון הגויים דורש לפנות את הקברות מבית הקברות, יש להקפיד בעת פינוי הקברות, שלא לערב עצמות הנפטרים ביחד. ומותר להעסיק פועלים גויים בחפירת והריסת הקברים בלבד. וקרובי הנפטרים צריכים לקרוע בגדיהם אם יודעים את יום פינוי העצמות, ונוהגים בו יום אבלות. ומותר לעשות חפירה גדולה שתשמש לקבר גדול, באופן שכל מת נמצא בארון נפרד. (יט)

כ. בית קברות שבחוץ לארץ, שהולך ומתמלא, ואין לבני הקהלה מקום לקבור את מתייהם, ורוצים בני הקהלה לפנות את כל הקברות ולהעלות את העצמות לארץ ישראל, יש להורות להם שלפי דין תורה אין כל היתר לפנות בית קברות שלם, ואפילו להעביר את העצמות לארץ ישראל, ועל הקהלות הקדושות בכל אתר ואתר להתנגד לפינוי בית הקברות בכל תוקף. (כ)

כא. אסור בכל תוקף לפנות עצמות מתי ישראל מקברם לצורך מחקרים כל שהם, ואף במקרה שמותר להעביר עצמות המתים מקברם אסור לטלטלם לבדיקות, מפני שזה פוגע בכבוד המתים, אלא יש לקוברם מיד בכבוד הראוי. ואף עצמות שכבר הוצאו והם מוחזקים ללא קבורה, חייבים להביאם מיד לקבורה. וחייטוט הקברים מהווה פגיעה חמורה בשלום המתים והחיים, כמבואר במסכת יבמות (סג:) ופוגע קשות בעם ישראל. (כא)

כב. אסור לפתוח קבר של מת, אף בלי לטלטל המת כלל, משום חרדת הדין שיש למת. (כב)

כג. אודות השערוריה שנעשתה בעוה"ר בעת העלייה מתימן, ונציגי השלטונות דאז היו לוקחים תינוקות מחיק הוריהם לבית החולים כשהיו חולים קצת, ואחר איזה ימים היו אומרים להם שמתו ונקברו, והראו להם מקום קבורה, אבל האמת המרה היתה שהיו לוקחים אותם לאימוץ אצל חשוכי בנים בארץ ובחו"ל, והיו משקרים על ההורים לומר שבניהם מתו, אך מקומות הקבורה היו ריקים, ולאחר שנים השלטונות הקימו ועדה לבדיקת הדבר ונדרשו

אחר, לאחר העיון בדבר, אנו מגלים דעתנו שברור הדבר שלפי דין תורה אין כל היתר לפנות ביי"ק שלם, ואפי' להעביר את העצמות לאר"י, על הקהלות הקדושות בכל אתר ואתר להתנגד לפינוי בתי הקברות בכל תוקף, ואנו בטוחים שהשלטונות בכל מקום, לאחר שידעו שפינוי הקברות הוא בניגוד לדת ישראל, יתחשבו בדבר ולא ידרשו פינוי בתי הקברות. ועל החתום באו: הגרש"ז אויערבאך, הגר"י אברמסקי, הגרש"י זיין, הגר"ב זולטי, הגר"ש ישראלי, מרן אאמ"ר הגר"ע יוסף והגר"ש אלישיב זצוק"ל. [ילקוט אבלות עמ' תשמ"ו]

(כא) כן הורה אאמ"ר זיע"א בתשובה לשאלה להלכה ולמעשה, ראה בילקוט אבלות (עמ' תשמ"ו).

(כב) עי' לקמן בס"י שמת בדיני הנאה מהמת ותשמישיו.

(יט) עי' בילקוט אבלות עמ' תשמה, במכתב ממרן אאמ"ר ליו"ר הקהילה היהודית בסינגפור ההנחיות בזה. וע"ע בזה לקמן בס"י תג בדיני ליקוט עצמות.

(כ) בכתובות (קיא.) אמרו, עולא הוה רגיל הוה סליק לאר"י, נח נפשיה בחו"ל, אתו אמרו ליה לרבי אליעזר, אמר אנת עולא על אדמה טמאה תמות. אמרו לו ארונו בא, אמר להם אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה. וע"ש עוד במעלת הנקבר באר"י. וכן מבואר בש"ע (סי' סג), שמותר לפנות את המת כדי לקוברו באר"י. אולם כ"ז כשהדבר נעשה ע"פ ציווי הנפטר קודם פטירתו, אבל להעביר ביי"ק שלם, בהא לא התירו. ובשו"ת בנין אב ח"ג (סי' נה) הביא מכתב מגדולי התורה בשנת תשל"ד, בזה"ל: בדבר השאלה אם יש צד היתר לפי דין תורה לפנות ביי"ק עתיק יומין להעביר את העצמות לקבורה במקום

לפתוח את הקברים, לראות אם הם ריקים, לצורך גדול כזה לברור הדברים ולהוקיע בשער בת רבים עושי רשע גדול כזה, אנשי דמים ומרמה, ואולי נזכה לבער הרע מקרב ישראל, יש להתיר לפתוח הקברים, וכמ"ש בכיו"ב בערוך השלחן (יו"ד סי' שסג) שכל שהוא לצורך מצוה, או אפילו הפסד ממון וכיו"ב, אין חשש בפתיחת הקבר לראות מה שצריך. (כג)

כד. מי שצויה בעת פטירתו שישאוהו לקוברו בעיר אחרת אצל קברות אבותיו, וכשמת אירע להם אונס והוצרכו לקוברו לפי שעה בבית קברות אחר, ולאחר זמן רוצים להעבירו לקוברו עם אבותיו, אך מאחר וחוששים מפני הריח רוצים לתת על גופו סיד למהר עיכול הבשר, כדי שיוכלו לשאתו, כתב הרשב"א, שמתור לעשות כן, שאין המת מרגיש בצער עיכול הבשר. (כד)

סימן שסד, וסימן שעד - הלכות בית הקברות - ודיני המצבה

א. מקום שקיים בו מחסור בשטח מקומות הקבורה, יכולים לקבור המתים בכוכין, כמו שהיו נוהגים בזמן חכמי התלמוד, ויש להניח עפר בגובה ששה טפחים בין הקבר לבין הקבר שעליו. (א)

ה"ר"ן (סנהדרין מו:), שאין יוצאים י"ח מצות קבורה אלא בקרקע, אך א"צ שתהיה קבורת המת בקרקע ממש, אלא כמנהג חכמי התלמוד בקבורת הכוכין, שהיו נותנים שם את המת כשהוא מונח בארון. אלא מפני שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב, ואמרו באגדה שכיון שהעפר הוא רפואתו, טוב לקיים בו קבורת קרקע שלא בהפסק, וכן מנהגינו בגירונא וגלילותיה. ע"כ. ובשו"ת בית יצחק (חיו"ד ח"ב סי' קסא) הוכיח מלשון ה"ר"ן דמהני לקבור בבנין שע"ג קרקע. אלא שמד' הג"א (פרק אלו מגלחין ס"ס עט) משמע דלא מהני בקבר של בנין. ע"ש. ועכ"פ אם הכותל של עפר לכ"ע מועיל לקבור בתוך הכוכים הפתוחים בו. כמו בזמן חכמי התלמוד. ולכן יש להקפיד שיהיה עפר בגובה ו' טפחים מפסיק בין כוך, לכך שלמעלה ממנו. [ילקו"י אבלות עמ' תשי ס"ח].

ואצרך בזה מכתב שכתבנו בס"ד לאנשי החברא קדישא באה"ק, בענין קבורה בקומות, כדלהלן:

בס"ד, כ"ו תמוז תשע"ח, לכבוד היקר והנעלה, כש"ת ה"ה ר' בנימין דה לה פואנטה הי"ו, שלום רב, בענין סוגי הקבורה הנוהגים כיום הנה מעיקר הדין אין בעיא הלכתית בקבורה בקומות, או בכוכין, וכך היתה דעתו של מרן אאמו"ר זצוק"ל. וע' בשו"ת ישיכול עבדי ח"ז (סי' ע"ז) ובספר חשו"ק חמד (סנהדרין עמ' רסד). ובעטרת פז ח"א (עמ' תפ"ה) ובספר מעיין החיים (עמ' נ"ד).

בג) הנה ידוע מ"ש מרן בש"ע (סי' שסג ס"ז) שאסור לפתוח הקבור אחר סתימת הגולל, וה"ט משום חרדת אימת הדין בעת פתיחת הקבר. אולם התפא"י (פ"ק דמו"ק) כתב, דלא שייך חרדת הדין אלא בתוך י"ב חודש, שכן המעשה של שמואל שנתיירא מן הדין [כמבואר בחגיגה ד:] בתוך י"ב חודש היה, וכדאיתא בשבת (קנב:), אבל לאחר י"ב חודש לית לן בה. ע"כ. גם בשו"ת נו"ב (קמא, חיו"ד סי' פט) כתב, שלאחר עיכול הבשר של המת לא שייך חרדת הדין, ואין לחוש לבלבול הקשה למתים. וא"כ בני"ד שעברו כבר כחמשים שנה מהזמן שנעשתה הרעה הגדולה הזאת, י"ל שמתור לפתוח הקברים לברר האמת. וראה בשו"ת יבי"א ח"ט (חיו"ד סי' לו). [ילקו"י אבלות עמ' תשמח].

כד) בתש' הרשב"א ח"א (סי' שסט) כתב להקל בני"ד, ואין כאן משום צער ובזיון למת, שאין בשר המת מרגיש באיזמל וכ"ש בסיד. והחנוטים קורעים בטנם ומוציאים מעיהם החוצה ולא חששו לצער ובזיון המת, ולכן מצוה על בניו לקיים צוואתו. ע"כ. והביאו מרן בבד"ה (ס"ס שסג). וכ"פ הרמ"א בהג"ה. [ילקו"י שם עמ' תשמז]

א) במשנה ב"ב (ק:): המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר, עושה מערה ופותח לו בתוכה שמונה כוכין, שלשה מכאן ושלשה מכאן, ושנים כנגדן (בכותל האמצעי). וכ"פ הרמב"ם (פכ"א מהל' מכירה ח"ו) וע' בח"י

הקבורה, דף לו ע"ג) כתב, שנותנים עליו עפר, כי רפואתו היא בעפר, שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב.

ובחי' הר"ן (סנהדרין מו:) כתב, רמז לקבורה מן התורה, כלומר שצריך קבורת קרקע, ואין אדם יוצא מידי חובת קבורה אלא בקבורת קרקע. אמנם לא שתהא הקבורה ממש בקרקע, שלא יצא י"ח אם יקבור ארונו בקרקע, אלא הכוונה בקבורת קרקע, מפני שהוא תכלית הענין שאין לך גניזה גדולה הימנו, וכן ה"י מנהג התלמוד בקבורת הכוכין, שהיו נותנין שם המת כשהוא מונח בארון, אבל מפני שאמר הכתוב כי עפר אתה ואל עפר תשוב ואמרו בהגדה שהעפר הוא רפואתו, טוב לקיים בו קבורת קרקע ממש שלא בהפסק, וכן מנהגינו בגרוני' ובגלילותיה. ע"כ. ומבואר שלכתחלה טוב לטמון בעפר ממש, ואין די שטומן את הארון בקרקע. ואפשר שאינו חולק על הרמב"ם הנ"ל. וצ"ע אם מיירי דוקא בארון עץ. ועיין.

אולם הנה כ"ז כאשר המערה כולה מחוברת לקרקע, ונחשב קבורה בקרקע. דאל"כ ודאי אין זו קבורה, וכמו שפי' הר"ן שאין יוצא י"ח רק בקבורת קרקע. וכ"כ הטור (יו"ד סי' סב) אריו"ח מנין לקבורה מה"ת, פירוש שצריך לקברו בקרקע, ולא יתנונו בארון ויניחנו כך וכו'. ומ"מ יפה לקוברו בארץ דקבורת ארץ ממש מצוה אפי' בחו"ל. עכ"ל.

ולגבי שיעור ההפסק בקבורה זע"ז, כתב מרן הש"ע (יו"ד סי' סב ס"ד), אין נותנין ב' ארונות זה על זה, ואם נתן, כופין העליון שיפנה [שאינו נוהגים בזיון במתים]. ואם יש ביניהם עפר ששה טפחים, מותר. ע"כ. וזה כמ"ש הטור שם שצריך עפר ו' טפחים. וכ"כ הב"ח בשם תשובת גאון דבעינן לפחות שיעור ו' טפחים, כדי שיהא לכל אחד שיעור תפיסתו שהוא ו' טפחים. [ואמנם כבי"ש שם הביא מתוה"א לרמב"ן דדי בג' טפחים]. **וכתב** הב"ח, ובקהילת קודש קראקא, שהקבורה היא ברחוב היהודים, מטעם שאי אפשר לנשאו חוץ לרחוב מפני הסכנה, ונתמלא ביה"ק עד שהוצרכו לשפוך עפר על הקברים הישנים ולקבור שם מחדש ואין שיעור כדי תפיסה לכל אחד ואחד לעליון ולתחתון, ואעפ"כ מקילין לקברם זה על זה לאו שפיר עבדי, דאפי' אם א"א לקבור במקום אחר, אסור לקבור זה על זה, אלא בדאיכא ששה טפחים ביניהם. ובשבות יעקב (ח"ב סי' צה) כתב שרבים מקילים בזה לקבור זע"ז אע"פ שאין שיעור ו' טפחים, כיון שהגויים לא נותנים להם מקום אחר.

ולגבי נ"ד בקבורת קומות, הנה יש ג' סוגי קבורת קומות. א. יש מקומות שחופרים בעובי האדמה זה

ובקובץ בית הלל (חשון תשע"א), ובשו"ת אמרי אליהו (סי' ס"ז).

ואמנם לרווחא דמילתא, בעדיפות יתר, נכון לקבור שלא בקומות היכא דאפשר.

והנה בזמנם היה נהוג קבורה בכוכין, וכמבואר במשנה (ב"ב ק:): המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר, עושה מערה ופותח לו בתוכה שמונה כוכין, שלשה מכאן ושלשה מכאן, ושנים כנגדן (בכותל האמצעי). וע' בגמ' (ב"ב צ"ט). דמשמע שהיו קוברים בזמנם בקומות. וכ"פ הרמב"ם (מכירה פכ"א ה"ו), והטור והש"ע (חו"מ סי' ריו ס"ו).

ולכאן' הכוכין המוזכרים במשנה, אינם בהכרח בתוך עפר, אלא אפי' חציבה בתוך אבן, דלפ"ז נמצא שאין העפר לעיכובא. ובחי' הר"ן (מו"ק ח:): כתב, שחפירת קבורת היא בחלל הסלע. וכ"כ בתורת האדם (ענין הקבורה ד"ה וזו השאלה). ואם בטון דינו כעפר, ע' בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סי' קמב) שכתב, מותר לתת את המת בתוך ארון העשוי מבתון, ואת הארון בטון הזה יטמון בקרקע, שאף שצריך לקבור בקרקע דוקא, בטון הוא כדין עפר, ובקרקע שהוא בטון נחשב קבורה מעלייתא כמו בקרקע של אבנים, וכן באבן גדול כשהוא בקרקע, אם חצב בתוכו קבר שפיר דמי. ובפרישה (אות ח) כתב, שהחרסים שנוהגין ליתן על פיו ועיניו הוי במקום עפר.

ומ"מ, גם כשעושים את הכתלים ממלט, כדי שיעמדו ימים רבים, נראה שנכון עכ"פ לתת עפר בקרקעית הכוכים. ויש להניח ששה טפחים בין קבר לקבר שעליו. כמבואר בש"ע, ולכן יש להקפיד שיהיה עפר בגובה ששה טפחים מפסיק בין כוך, לכוך שלמעלה ממנו. ואם דרך המדינה היא לקבור בארון, כמו בערי אירופא, נכון לנקוב קרקעית הארון לארץ שיגיע לעפר. וכמו שציוה רבינו הק' (בירושלמי כלאים פ"ט ה"ד) לפני מותו, שיהיה ארונו נקוב לארץ.

והרמב"ם (אבל פ"ד ה"ד) כתב, חופרין בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה, וקוברין אותו בו ופניו למעלה, ומחזירין העפר והאבנים עליו. ויכולין לקבור בארון של עץ. וכתב הרדב"ז שם, דממה שצוה רבי אל תרבו עלי מאד תכריכין ותהיה ארוני נקובה לארץ, למדנו שמצוה מן המובחר בעפר ממש. ומה שסיים הרמב"ם שיכולין לקבור בארון עץ, סד"א בעינן בעפר ממש, קמ"ל הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. ע"כ. והיינו שגם העץ מתבלה ונעשה עפר. ומשמע שמצוה מן המובחר בעפר ולא באבן, אע"פ שהכל חציבה בתוך הקרקע. גם הרמב"ן בתורת האדם (ענין

הרמב"ם שם, כוכין, הוא שיחפור באדמה קברות. וקברות, הוא שיכנה קבר על פני הארץ. וכ"כ הרב ברטנורא, כוכין, במערה שתחת הקרקע. וקברות, בבנין. וזה ע"פ הגמ' שם. ויש שדחקו דמיירי בציון שעל הקבר, אבל המת עצמו נתון מתחת לאדמה. **אולם** כ"ז ל"ד לני"ד מה שעושים בהר המנוחות שיש הפסק רב בין קומה לקומה, וא"ז נחשב כמחובר לקרקע.

והנה בשו"ת יבי"א (ח"ט י"ד סי' לד), וכן בחזו"ע (אבילות א' עמ' תלא) נשאל בדבר ביה"ק היהודי הישג בארגנטינה שנתמלא קברים, ואין ביכולתם להשיג מגרש עם רשיון לקבורה מאת השלטונות, וכתב להתיר לקבור על ידי כוכים, כמו שהיה בזמן התלמוד, בכדי לחסוך שטח לקבורה, ושבין קבר לקבר שבכוכים יתנו עפר בגובה ששה טפחים.

והביא מ"ש בחי' הר"ן הנ"ל (סנהדרין מו:), שאין יוצאים י"ח מצות קבורה אלא בקרקע, אך א"צ שתהיה קבורת המת בקרקע ממש, אלא אפי' בארון, אלא שטוב לקיים קבורת קרקע שלא בהפסק. ושבשו"ת בית יצחק (חיי"ד ח"ב סי' קסא) הוכיח מלשון הר"ן דמהני לקבור בבנין שעל גבי קרקע, אלא שמד' הגהות אשרי (פ' אלו מגלחין ס"ס עט) משמע דלא מהני בקבר של בנין. וכתב ביבי"א, דעכ"פ אם הכותל של עפר, לכ"ע מועיל לקבור בתוך הכוכים הפתוחים בו, כמו בזמן חכמי התלמוד. ובס' חיבת הקודש (סי' כג) כתב שהכל תלוי במקומות, לפי מצב הלחות והרטיבות של המקום, כמבואר בת' רב נטרונאי. ובשו"ת לבושי מרדכי (קמא, י"ד סי' רטז) כתב, שבודאי אם קוברים בכוכים בהפסק ששה טפחים בין זה לזה מותר לקבורם זה ע"ג זה, וכן דעת כל הפוסקים, ועובדא ידענא כי בק"ק פרשבורג עשו כן מקדמת דנא, ועומדים שם מצבות זה על זה, בביה"ק הישן. ופשוט שהדבר נעשה ע"פ גדולים גאוני עולם וצ"ל. ומשום שהיה אז שעה"ד שלא היה אפשר להשיג אצל השרים מגרש לביה"ק. ומוכח מדברי הב"ח שהובא בש"ך (סי' שסב סק"ד) שכלא הפסק ו' טפחים, אפי' א"א בענין אחר אסור וכו'.

וכתב ביבי"א, וזכורני כי בהיותי באלכסנדריא של מצרים בשלהי תשרי שנת תש"י לפ"ק, נשאלתי מאת חכמי הרבנות הראשית שם, בהיות וביה"ק שם נתמלא קברים, ואין מקום עוד לקבור שם, והמלכות שם אינה מסכימה להקצות להם מגרש נוסף לביה"ק, כדת מה לעשות, ויעצתי אותם לבנות כותל במקום פנוי של ביה"ק, ולקבור המתים בכוכים, כמו שהיו נוהגים בזמן

ע"ג זה, כמו כוכין שבזמן התלמוד, ובזה ודאי אין שום חשש.

ב. ויש מקומות שמוסיפים תל עפר גבוה ע"ג קרקע עולם. ושם עושים קומות בהפסק בין קומה לקומה, (והם עושים הפסק טוב של בניה במלט ממש בין קבר לקבר, מלבד שנותנים גם עפר). וגם בזה מצינו שדנו הפוס' להקל, כיון שכל זה מחובר לקרקע, ודינו כקרקע. וכך עשו בכמה מקומות וכ"כ בשו"ת אג"מ (י"ד ח"ג סי' קמב), שאם נעשה גל גדול על הקרקע מעפר, ונתקשה היטב שאין בע"ח יכולין לחפור ולהסיט את העפר, אפשר לקבור שם, דמה לנו שהיה מתחלת הבריאה, או שנעשה הר ע"י בני"א, וגם זה הוא קרקע ממש והוא כקבורה בקרקע ממש.

ג. אמנם יש מקומות שחידשו [כמו בהר המנוחות], שבונים ממש קומות בהפסק אויר בין קומה לקומה. ולכאור' זה גרע טפי, שאין זה קרקע כלל אלא עליה. וכמו הקובר את מתו בעליית הגג, רק שנותן שם עפר, שאפי' יתן ו' טפחים עפר מכל צד, יתכן שלא קיים מצות קבורה, כמ"ש הר"ן שהמצוה היא לקבורו דוקא בקרקע, כדי לקיים גניזה מעליא, רק שאפשר ליתנו בארון.

ולכן אין להביא ראיה ממה שבזמנם היו קוברים בתוך מערות זה ע"ג זה, שהיו חופרים בתוך המערה כמה כוכין של קבורה, דשאני התם שכ"ז קרקע אמיתית כפי טבע הארץ, וגם אין הפסק של אויר בין קומה לקומה.

וכן יש לדון לגבי קבורת קומות, שעושים את הקבר בתוך קופסאות בטון מעל פני האדמה, קופסה מעל קופסה, עד לגובה של ארבע וחמש קומות.

ולפני כמה שנים נתעוררה השאלה בז לגבי קברות בא"י, ודעת הרה"ג שאול ישראלי (נדפס בספרו חוות בנימין ח"א סי' כד) היתה לאסור, לפי שהקבורה צריכה להיות בדוקא בתוך האדמה, ולא בקבורת קומות. ונמה שמצינו שהיו קוברים בכוכין, לשיטתו היינו כשפני המערב כולה הוא מתחת הקרקע, כגון במקום של גבעה או ההר, ושם זה קרקע טבעית, אך לא תל עפר].

ולעומתו הרה"ג ר' יעקב רוזנטל (אב"ד חיפה) הורה שאפשר לעשות בעיר חיפה קבורה בכוכין, באופן שמפסיקים בין קבר לקבר כהלכה. וראה במאמר שנדפס בירחון מוריה, שנה כ"ב, (אלול תשנ"ט עמוד פו), שהורה ג"כ לעשות בעיר חיפה קבורה בכוכין, באופן שמפסיקים בין קבר לקבר כהלכה, כי היה מחסור בשטח מקום קבורה באזורם]. ולכאור' יש להביא סיוע לדבריו מהמשנה (מ"ק פ"א מ"ו), אין חופרין כוכין וקברות במועד. ופי'

שיש אפשרות, אין לשנות מנהג הקבורה מדור דור. ובמקומותינו יש מספיק מקום לקבורה, גם אם יצטרכו לקבור מחוץ לעיר. עכת"ד. ורק במקומות שאין מקום לקבורה, התיר הגרי"ש אלישיב עפ"ד הפוס' אם ישפכו עפר ע"ג קרקע בגובה ו' טפחים.

והרבנות הראשית לישראל בכ"א אב תשמ"ז התירה קבורה שמעל הקרקע. ושוב בכ"ז טבת תשנ"ג חזרו על היתר זה. וע"ע בשו"ת ישיב יצחק (סי' מא, עד סי' מט), מה שהאריך להקל בזה. ולפני כמה שנים שהתעורר הנדון בממשלה, רבני העדה החרדית כתבו מכתב שקבורת קומות היא נגד ההלכה.

וזה לפמ"ש בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' קכב) שאין ספק שהקבורה צריכה להיות רק בקרקע עולם ולא בקרקע תלושה אף שלבסוף חיברו, וכמפורש בר"ן הנ"ל. ובתשו' בית יצחק (י"ד סי' קס אות ג) כתב מתחלה שיכולין לקבור בעפר התלוש ולבסוף חיברו, וה"ה בבנין שע"ג הקרקע, באופן שהעפר הוא עכשיו מחובר לקרקע עולם. אבל בתשובה שאחריה סי' קס"א חזר בו עפ"ד הר"ן (סנהדרין מו:), וס"ל דצריך להיות דוקא בתוך קרקע עולם שהי' מחובר מעולם, ורק דן שם אם מהני לקבור בבנין שבתוך הקרקע. ואפי' למאי דסבר מעיקרא, היינו דוקא אם לבסוף חיברו לקרקע עולם, ולא בקרקע תלוש שבשמי מרום. ופשוט. ועוד שכל שינוי בזה אסור. ע"כ.

אולם יש להשיב על דבריו, דמדברי הר"ן אין הכרח כלל שצריך לקבור דוקא בעומק הקרקע, ודוקא בקרקע עולם כפי טבעה, ולא כתב הר"ן אלא שצריך לגנוז באדמה, וזה ברור. ומה שכתב טעם נוסף מצד שינוי מנהגי ישראל, וכ"ד הגרי"ש אלישיב וכנ"ל, הנה הדבר ידוע שיש בזה חילוק שיטות בין חכמי ספרד, לבין כמה מגאוני אשכנז במשך הדורות, שרבים מגדולי עולם שבאשכנז דור אחר דור, עמדו בכל תוקף שלא לשנות אפי' מקוצו של יו"ד בשביל שמירת מסורת ישראל, וכמו שהיה ראשית הקלקול בהשכלה.

אך עניינים אלו תלויים בדעת תורה של גדולי הדור שבכל דור, וכיון שדעת מרן אמו"ר זיע"א שמחמת הדחק כמו בערים מסויימות שאין מקום אחר, אפשר להקל בזה, ושוב אין בזה חשש שינוי מנהגי ישראל. **וגם** בדעת הגרי"ש אלישיב אפשר שמודה לעיקר הדין שאין צריך קרקע טבעית ממש כפי בריאתה, אלא די אפי' בתל עפר שהוסיפו על גבי קרקע. וכן סיפר הגר"י זילברשטיין, שנשאל הגרי"ש אלישיב באדם שקבר את קרוב משפחתו בקבר שקנה לו בקומות, ואח"כ קנה עוד שתי קברים שם לו ולאשתו,

חכמי התלמוד. ואסרתי להם לפנות העצמות מן הקברים ולקוברם בקבר אחד, ולקבור אחרים במקומם. שאסור לעשות כן, כמבואר בפוס'. וע"ע בשו"ת כת"ס (י"ד סי' קצו). ודו"ק. [ע"כ משו"ת יבי"א].

וכך כתבנו בילקו"י הלכות אבלות (סי' מה סעיף ח) שבית קברות ישן שנחמלא קברים, ואין השלטונות מאפשרים להקצות שטח נוסף לביה"ק, וברצון החכרא קדישא לשפוך עפר ולבנות שם כתלים עבים, ולקבור המתים בתוך כוכים, אשר יחפרו אותם בעובי הכתלים, כמו שהיה בזמן חכמי התלמוד, העיקר לדינא שמותר לקבור בכוכין. בהפסק ששה טפחים בין זה לזה.

אמנם יש להעיר בכל זה ג' הערות. א. שכבר כתבנו שאין מזה הכרח רק למקום שבונים תל עפר על גב קרקע ממש, ושם חוצבים כוכים בעבי הכתלים, וכן נעשה באמת בכמה מקומות ע"פ הוראת הרבנים, משא"כ לגבי קבורת קומות שעושים בהר המנוחות, שזה ממש קומות נפרדים בהפסק אויר גדול וכו', שלכאורה זה דומה ממש לקבורה בעליית הגג, שלא שמענו להתיר כזאת.

וכן מ"ש ביבי"א מעשה רב שהורה להם לעשות במצרים, היה זה הכל על גבי קרקע ממש בלא הפסק. ואע"פ שיש הפסק של מלט שיש בזה נידון של חציצה לגבי כמה דברים ויתכן שאינו נחשב קרקע ממש, מ"מ סו"ס הכל מחובר לקרקע. אבל כשבונים בקומות ממש בהפסק כל כך, זה כקובר מתו בעליה.

ב. וכ"ש שזה התירו הפוסקים כאשר הגויים אינם מאפשרים הקצאת קרקע, לא כן כאשר עושים כן מחמת שיקולים כספיים, לחסוך בשטח של אדמה.

ג. ובפרט שדעת הגרי"ש אלישיב לאסור בזה עוד מטעם שינוי מנהג ישראל, וכל הענין שחידשו קבורה בקומות מחוסר מקום, אינו לכתחלה, דבודאי שעכ"פ אין לשנות מכל מנהגי ישראל בכי"ב. אלא שעושים כן מחוסר מקום. ראה בס' קובץ תשובות (ח"ב סי' מד) שיש לאסור קבורת קומות, לפי מה שאמרו בגמ' (סנהדרין מו:) דקבורה היא משום כפרה, כדי שתהיה לו כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות, ומשמע שלפי טעם זה בשביל כפרה צריך לקבור את המת בתחתיות הארץ. ועוד טעם, לפי שהצעה לבנות בתי קברות בבנין של מספר קומות, היא שינוי ממנהג העבודה שנהגו עד כה, ובשו"ת דודאי השדה (סי' ל) כתב דמנהג דמתים הוא חמור משאר מנהגים. ואף שבחור"ל נהגו לקבור זה ע"ג זה, ודאי אין דנין מאי אפשר לאפשר, דשם ניתן ליהודים מטעם המלכות שטח מצומצם לקבורה, אבל במקום

ב. טוב יותר לקבור את המת בקרקע ממש בלא ארון, דטוב הוא לשכב על הקרקע, וכמו שנאמר, כי עפר אתה ואל עפר תשוב. וכן נהגו בירושלים, שהמתים המובאים בארונות מחוץ לארץ להקבר בירושלים, מוציאים אותם מן הארון וקוברים אותם בקרקע, ואנשי החברה קדישא מכינים חומר חיטוי [לזילול] להעביר את הריח אם יהיה. ומה שיש הרוצים לשנות מן

ושוב נודע לו שכמה מגדולי הדור מתנגדים לקבורה בקומות, ורוצה להעביר את קרוב משפחתו לקבורה בקרקע, וכן לבטל את המקח של הקברים הנוספים שקנה. והשיב הגריש"א, שאע"פ שמעיקר הדין אפשר לקבור בקומות, מ"מ זהו שינוי ממנהגי ישראל, ובמנהגי מתים, הדבר חמור יותר שלא לשנות מנהגים, ולכן מה שקבר את קרובו שם, לא יעבירו למקום אחר, אבל הקברים החדשים שקנה, יבטל את המקח ויקנה במקום אחר. ע"כ. וכן הראוני שכאשר שלח הגרי"ש אלישיב את הרב אליהו שלזינגר (רבה של שכונת גילה בירושלים) לצאת בתוקף נגד קבורה בקומות, ולפעול בכל יכולתו נגד זה, ושאל אותו האם זה באמת אסור ע"פ ההלכה, והשיב, שאי אפשר לומר שזה לא קבורה, אבל לא זאת המסורת, שהמסורת היא היא בקבורה שדה כפי שנהגו במאות השנים האחרונות בכל העולם כולו.

יש עושים בגבעת שאול וכדו', יש להם על מה לסמוך, מטעם שמחשיכים את הכל כמחומר לקרקע, על ידי עמודי הבטון, וראה בשו"ת אג"מ שם (סי' קמד) שדמ"מ, הקובר מתו בבנין של אבנים ולבנים ומלט המחומר בקרקע, מסתבר שאין בו לאו של מליץ את המת, ורק שאין זה קבורה כדין, כי הרי בנין שע"ג קרקע הוא כקרקע לענין קבורה, שרש"י (סנהדרין מז:). כתב, הב"ע בקבר בנין, שבנאו למעלה מן הקרקע. וכ"כ בני"י. ואף שברא"ש שם משמע שמפרש בבנין שבתוך החפירה אבל לא משמע שיחלקו בינאו. אבל יש חסרון בקבורה דבנין שלמעלה מן הקרקע, שאפשר שיסתרוהו במשך הזמן, וגם אפשר שיפול, שלכן רק בשעה"ד שייך שהתירו זה. עכת"ד.

ולאמור בדבר שאלתו, יש להעדיף רכישת קבורה בהר הזיתים אע"פ שזה ימשש לקבורת שתי נפטרים אחד על השני. אלא שצ"ע אם יעשו שם הכל יהיה בהפסק כפי שנדרש בהלכה. ולכן ישאל חכם שמתמצה בפרטי המציאות, ופרטי הדינים בזה.

ובעיקר הנידון של קבורת קומות במבנים החדשים שהונהגו כיום, נראה הכרעת ההלכה שאפשר להקל בזה, ולה' הישועה בכיאת גואל צדק בב"א.

בברכת התורה, יצחק יוסף, הראשון לציון הרב הראשי לישראל, ונשיא בית הדין הרבני הגדול

רק שכאמור אין כל הכרח מדברי מרן אמו"ר שהתיר בקבורת קומות שעושים כיום בהר המנוחות שבגבעת שאול, עם עמודים, שזה ממש מופסק מן הקרקע וכמו קובר מתו בעליה. [ומדברי הש"ע (יו"ד סי' שס"ד ס"א) שהוזכר קבר של בנין, ומשמע דשייך שיהיה קבורה למעלה מן הקרקע, אין ראייה לנ"ד].

גם בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סי' קמג), הגם שכתב (לעיל בסי' קמב) להתיר קבורה בתל עפר מעל גבי הקרקע, ויש שם בטון ע"ש, מ"מ אסר קבורה במאזאליאם, פי' בבנין עם כוכים שבנו בו, שזה איסור גדול, שהרי צריך לקבור דוקא בקרקע. ועוד איסור יש בזה, שכל זמן שלא נתעכל הבשר, יש צער למת, שלא נתכפר עדיין, ויש לו דין בשמים (כמבואר ברמ"א יו"ד שס"ג ס"ב), והעושים כן, עוברים בכל יום ויום בלאו ועשה, מלבד החטא הגדול שמצערים למתים.

וכן ראיתי מוכא שהגר"ש וואזנר חזר ואמר, שאילו היה יודע מהי קבורת קומות, לא היה מסכים להוציא בשמו היתר לזה בשנת תשס"ד. והודה מקרב לב לרבנים שהודיעו לו את המציאות כיום באופן עשיית הקומות. ובחודש שנת תשע"א חזר וכתב מכתב לאמר,

המנהג לקבורו עם הארון, יש בזה משום פגיעה בכבוד המתים, שבודאי רצונם להטמן באדמת ישראל, ועוד שהוא נגד המנהג המקובל בישראל. ולכן יש לעמוד על המשמר שלא לשנות דבר מן המנהג הקודם, ולא לפרוץ בכגון אלה במנהגי ישראל הקדמונים. ואם דרך אותה מדינה לקבור בארון, כמו בערי אירופא, נכון לנקוב קרקעית הארון לארץ שיגיע לעפר. אך אין זה אלא למצוה לתועלת הנפטר ואינו לעיכובא. (ב)

ג. בבית הקברות אסור לנהוג בהם קלות ראש, היילך אין אוכלים ושותים בכל שטח בית הקברות, ולכן אין להוליך מאכל ומשתה לברך עליהם בבית הקברות, כי המברך שם נחשב כלועג לרש, ואפילו נאמר שגם זה נחשב לכבוד המת, מכל מקום הרי אסור לאכול ולשתות בבית הקברות. (י"ד ר"ס שסח, ובביאורי הגר"א שם, דהוי קלות ראש כמ"ש גבי בהכ"נ). ויש שאומרים דכל מידי של לועג לרש אינם נוהגים בזה"ז שמעמיקים הקבר י' טפחים והוי כרשות אחרת. ויש חולקים. ואין עושים בהם מלאכה, ואסור לרעות בהם בהמות, מפני כבוד המתים. ואסור לקרות או לשנות בהם, משום לועג לרש, אלא אם כן קורא ושונה לעילוי נשמת המת ולכבודו. ועשבים עצמחו על הקברות עצמם אסור ללקטם, אבל עשבים שאינם על הקברות עצמם מותר. (ג)

ד. מה שנהגו לעשות סעודה לכבוד הנפטר במרחק מה מבית הקברות, יש להניח להם במנהגם זה. (ד)

ה. אין לעשן סיגריות או לשאוף טבק הרחה בבית הקברות. (ה)

(ב) ע"פ המבואר בש"ע סי' שסב, ובשו"ת הר צבי (י"ד סי' רסט). ועי' בכי"ב בשו"ת יבי"א ח"ז (י"ד סי' לה). ומה שכתבנו לנקוב הארון וכו', הוא כמו שצויה רבינו הק' בירושלמי (פ"ט דכלאים ה"ד) לפני מותו, שיהיה ארונו נקוב בארץ. וכ"כ הרמב"ן. [ילקו"י אבלות עמ' תשה].

ג. הנהגה אוכלים ומשקים ששהו בביה"ק אין לאוסרם באכילה משום שנטמאו ע"י רוח הטומאה ורוח רעה, כדמוכח להדיא במתניתין דעירובין (כו:), דמשרא שרי. וז"ל הש"ע (סי' תט ס"א), הנותן עירובו בביה"ק אינו עירוב לפי שביה"ק אסור בהנאה. וכתב המג"א, דמיירי בקבר של בנין, שאילו נתנו בקרקע של ביה"ק, שרי, דקי"ל קרקע עולם אינה נאסרת. וכ"כ הא"ר והתוספת שבת והמשנ"ב והכה"ח שם. והרי העירוב צריך להיות ראוי לאכילה, אלמא שלא נאסר משום רוח רעה. וכ"כ האחרונים.

(ד) בשו"ת עמק יהושע ח"ה (בקונט' אבני מילואים י"ד סי' יג), כתב בשם חכ"א שמאחר שהסעודה היא לכבוד הנפטר יש להתיר, וכמו שמותר לומר מזמורים וקדיש לכבוד הנפטר. ועוד שלא נאסר לאכול ולשתות אלא בתוך שטח ביה"ק ממש, דהוי קלות ראש, משא"כ ברחבה שהיא רשות אחרת. עוד י"ל שכשם שמותר לת"ח לאכול מדוחק בבהכ"נ ה"נ שמותר לאכול בביה"ק, אחר שלומדים שם לע"נ. אך הרהמ"ח דחה דבריו, כי במזמורים ובקדיש יש נח"ר לנפטר משא"כ בסעודות אלה, ולכן ראוי לבטל מנהג זה. ע"כ. אולם כשהאכילה אינה בשטח ביה"ק, אלא ברחבה הקרובה לביה"ק, לית לן בה. ובפרט כשכל אכילתם היא אכילת עראי, שבשו"ת חזון נחום ח"א (סי' לה), צידד להתיר אכילת עראי בביה"ק, והרי גם בביהכ"נ אכילת עראי מותרת. וכ"כ השו"מ ביוסף דעת (מהדורא ה תשו' סג), שנהגו בכל תפוצות ישראל, לחלק לקהל ביום שמחת תורה מיני מתיקה, שאינו רק טועם להשיב נפש, ואינו בכלל קלות ראש. [חזו"ע אבלות].

(ה) עישון סיגריות בביהכ"נ הוי קלות ראש, כמ"ש בספר חיים (סי' מה אות ה). ונסתייע מדברי השאלת

(ז) וז"ל דיי"א דכל מידי דלועג וכו', כ"כ הנצי"ב בהעמק שאלה (חיי שרה שאילתא יד אות ו), והובא להלכה בשו"ת

ו. מותר להכנס לבית הקברות בטלית קטן שלובש תחת בגדיו, שלא אסרו בזה אלא כשלובשו על בגדיו ונראה לעיניו. ולכן הנוהגים להוציא את ציציותיהם מחוץ לבגדיהם, עליהם להכניסם בבגדיהם כשהם מגיעים לבית הקברות, [ד' אמות סמוך לקברות]. וכל שכן שיש להזהר שלא יהיו הציציות נגררים על הקברות משום לועג לרש, שנראה כלועג למתים שאינם יכולים לקיים מצות ציצית. וההולך בבית קברות במקום שאין שם קברות, והוא רחוק ד' אמות מהקברים, יש אומרים שאין צריך לכסות הציציות. ויש אומרים שיש לחוש שיתקרבו תוך ד' אמות, ולכן גם באופן כזה צריך לכסות הציציות. ואם יש גדר או מחיצה לבית הקברות, מותר לילך עם ציציות בחוץ, כשהוא הולך סמוך למחיצה מבחוץ. (ו)

ז. יש נוהגים לקשור שני הציציות שבשני הכנפות זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות, ולא הועילו כלום בתקנתן. (ז)

ח. הנכנס תוך ד' אמות של מת, או של קבר, דינו כנכנס לבית הקברות. ויש אומרים שאפילו בקבר של קטן ושל אשה יש להחמיר. ויש חולקים ואומרים דבקבר של קטן ושל אשה אין צריך להחמיר. (ח)

שהמתים אינם יכולים לקיים את המצוות. ועוד, מפני שנפשות המתים עומדות על קבריהם, כמ"ש בשעה"מ (פר' ויחי).

והב"י (סי' כג) כתב, דאפשר דע"כ לא קאמר רבינו יונה אלא בלובשו על בגדיו דמיתחוזי, אבל בטלית קטן שלובשו תחת בגדיו כיון דלא מיתחוזי ליכא לועג לרש. ומבואר, דבביה"ק יש לכסות את הטלית קטן, דהיינו שילבשו תחת למדיו, ויכסה הציציות מתחת למדיו. וכן מבואר באחרונים שם. וכתב הב"ח שכן המנהג. [ילקו"י אבלות עמ' תשסה].

ז בב"י (סי' כג) כ' וז"ל: וראיתי לקצת לומדים שכשהיו נכנסים לביה"ק היו קושרים שני ציציות שבשתי כנפים זה עם זה והיו אומרים דבהכי מיבטל מיניה מצות ציצית, ולי נראה שלא עשו כלום, דקשר זה אינו מעלה ואינו מוריד שאם דעתם דבהכי מיבטל מיניה שם ד' כנפות ופטורים מן הציצית, ליתא, דהא איתא בסוף פרק הקומץ (מנחות לו:): האי מאן דצייריה לגלימיה לא עבד כלום, מ"ט, דכמאן דשרי דמי. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' תשסו].

ח ש"ע סי' כג סעיף ג'. ואפי"ו בקבר הנמצא מחוץ לביה"ק. [ב"י].

ומה שכתבנו לגבי קבר של קטן, הנה המהריט"ץ בחידושו לפרק איהו נשך (יב:): כתב, דבקבר קטן גם כן יש לחוש לאיסור זה דלועג לרש, שיאמר הקטן שהוא לועג על שלא הגיע לשנותיו, שאילו הגיע היה קורא ושונה ומתפלל. ועוד, דשמא נשמת אדם גדול הוא, ועוד, דלא פלוג רבנן. ועוד, מפני הרואים. ע"ש.

יעב"ץ (ח"ב ס"ט ט). ורק בשיעור תורה הקילו במקום צורך. ולענין טבך הרחה, הנה במו"ק (ס"ט קג) כתב, ומכאן תוכחה לשואפי טבך הרחה בביה"כ"ג, ואף בעצמם בתפלה, כדרך גסי הרוח בזמנינו, שאפי"ו כבר רגילים בו ולא מתעטשים מחמתו, מ"מ קלות ראש גדול לעשותו בצבור, כל זמן שעסוקים בתפלה, וכ"ש בתפלת י"ח. ע"ש. וכ"כ בבאה"ט (ס"ט תקנא) בשם לקט הקמח, שראוי לאסור טבך הרחה בביה"כ"ג בפרהסיא. (וה"ד בשו"ת פעולת צדיק ח"א סי' קעח). אולם בכה"ח פלאגי (סי' ח אות ח) כתב בלשון וטוב להזהר בזה. ובשו"ת מעט מים (סי' מז) כתב בשם הגר"ח פלאגי דלמה לא הזכיר בספרו לב חיים (סי' טו), לאסור שאיפת טבך הרחה בביה"ק, והשיב, שבדאי היה לו להזכיר גם את זה שם, כיון שדין אחד להם, אלא שפלטתו הקולמוס. והרב המגיה שם ציין לכה"ח הנ"ל. והיות ונחלקו בדבר הפוס' ראוי להחמיר בזה. [ילקו"י אבלות עמ' תריב הע' יא].

ו בגמ' ברכות (יח). רבי חייא ורבי יונתן הוו אזלי בני קיברי, והוה קשדיא תכלתא דר' יונתן אקברי. א"ל ר' חייא דלייה, שלא יאמרו למחר באים אצלינו ועכשיו מחרפין אותנו. ופי' רש"י, דלייה, הגביהו. ומיהו אפ"ל דדוקא בציצית שמתיל במלבוש שלובש לצורך עצמו, כמו שהיה מנהגם באותו זמן, כגון זה אמרי' דמות, וסגי ליה בדלייה, אבל בטליתות שלנו שאינם מכוונים לשם מלבוש, אלא לקיים בהם מצות ציצית, יש לו ליהרר שלא יהלך בהם בביה"ק, משום לועג לרש. ע"ש. וכמ"ש הטור (סי' כג), שמראה

ט. במקום שנוהגים להסיר הציציות מהטלית של המת בבית, אם הכתפים [אותם שנושאים את המת] לובשים ציצית, איכא למיחש בהו משום לועג לרש. (ט)

י. אסור לקחת ספר תורה בזרועו בבית הקברות, אפילו שהוא במטפחת ואינו קורא בו, ויש אומרים שכל האיסור שלא יהלך עם ספר תורה "ויקרא בו", והיינו משום לועג לרש, אבל עצם האחיזה בלחוד אין בזה לועג לרש. ויש מחמירים גם בעצם הכניסה לבית הקברות עם ספר תורה בזרועו. ויש להחמיר בדבר. וההולך עם איזה ספר קודש בידו, מותר לו להכנס לביה"ק עם הספר. (י)

יא. אם לומד משניות אם קורא תהלים לעילוי נשמת הנפטר, אין בזה משום לועג לרש, שהרי הם עושים זאת לכבודו. ולכן מותר לערוך הספד בסמוך לקבר, אף שאומרים שם דברי תורה. ומנהגינו לומר צידוק הדין וקדיש ליד הקבר ממש. (יא)

יב. מעיקר ההלכה מותר לישב על גבי המצבות, וכן מעיקר הדין מותר לדרוך ברגליו ע"ג המצבות. ומכל מקום מצד הנהגה ראוי להמנע מזה היכא דאפשר. (יב)

בזה, דזה לכבודו ולזכותו של הנפטר. [ילקו"י אבלות עמ' תשעא].

(ב) ע' בטור (יו"ד סי' סד) שהביא מרבינו ישעיה, שאסור לישב על הקבר, ועל האבנים שמכסין בו הקבר [מצבה], או על עפר הקבר, דכולהו כתלוש ולבסוף חיברו דמי. וא"א הרא"ש ז"ל לא היה אסור לישב על האבן, שאינו נחשב מן הקבר, אלא ציון שנותנים עליו אח"כ. ובב"י בב"ה הביא מתשו' הרשב"א בתשו' (ח"א סי' רצו) דמסתברא שמותר לישב ע"ג המצבה, לפי שאין מניחין אותם מצבות עכשיו אלא לכבוד בעלמא, ולא נאסרו לשיבה אלא לכבוד בעלמא. עכ"ל. והביא מ"ש בהג' אשר"י (פרק אלו מגלחין סי' עט) בשם או"ז (אבילות סי' תכג) דלפי דבריו אסור להשען על המצבה, ואסור לדרוך ע"ג הקברות, משום דאסור בהנאה. עכ"ל. וסיים הב"י, ולענין הלכה בדברים שהרא"ש חלוק עליו נקטי' כהרא"ש. ומבואר שדעתו להקל לישב על המצבה.

(א) ע"פ המבואר בתוס' ב"ק (טז: ד"ה שהושיבו ישיבה וכו'), דמה שהעמידו ישיבה על קברו היינו רחוק ד' אמות. ועיין בש"ע (יו"ד סי' שסז סעיף ג). וכתב הדרישה שם בשם התשב"ץ, שמותר לומר צידוק הדין תוך ד' אמות מהקבר, כיון שהוא ענין של המת. ע"ש. ולפ"ז גם קדיש אפשר לומר בסמוך לקבר, אחר שהוא נעשה לכבודו של המת. וכן מנהג הספרדים. וראה בפתח הדביר (סי' מה אות ד', וביו"ד סי' שסז סעיף ג). ויש שלא נהגו לומר קדיש בסמוך לקבר. אך המנהג פשוט להקל

והביאורו האחרונים, ולכן כתבנו להחמיר בזה. [ילקו"י אבלות עמ' תשסז]

(ט) ש"ע (סי' כג ס"ג). וכתב במשנ"ב בשם האחרונים, דאפי' במקום שאין נוהגים להסיר גם כן איכא משום לועג לרש, הואיל והמתים פטורים מן המצות. וכ"ז כשהציציות מגולין. [ילקו"י שם עמ' תשסח]

(י) בנמ' ברכות (יה). לא יהלך אדם בביה"ק ותפילין בראשו וס"ת בזרועו ויקרא בו. וכתב מרן בכס"מ (פרק יד מהלכות אבילות הלכה ג) דעיקר האיסור בקריאה בס"ת בביה"ק, שיש בזה משום לועג לרש. אבל להכניסו לביה"ק בלא שקורא בו אין בזה איסור. אולם בפ"י מהלכות ס"ת פירש הכס"מ דעת הרמב"ם, דהן הקריאה לחוד אסורה והן אחיזת הספר תורה בלחוד אסורה. וכ"כ בב"י (יו"ד סי' רפב) ואסור לקחת ס"ת בזרועו בביה"ק, אפי' שהוא במטפחת ואינו קורא בו. וכ"ה באחרונים כאן. [ילקו"י אבלות עמ' תשסט]

(יא) ע"פ המבואר בתוס' ב"ק (טז: ד"ה שהושיבו ישיבה וכו'), דמה שהעמידו ישיבה על קברו היינו רחוק ד' אמות. ועיין בש"ע (יו"ד סי' שסז סעיף ג). וכתב הדרישה שם בשם התשב"ץ, שמותר לומר צידוק הדין תוך ד' אמות מהקבר, כיון שהוא ענין של המת. ע"ש. ולפ"ז גם קדיש אפשר לומר בסמוך לקבר, אחר שהוא נעשה לכבודו של המת. וכן מנהג הספרדים. וראה בפתח הדביר (סי' מה אות ד', וביו"ד סי' שסז סעיף ג). ויש שלא נהגו לומר קדיש בסמוך לקבר. אך המנהג פשוט להקל

יג. אין לשתול פרחים על גבי הקברות, שזהו מנהג בורות והידמות לעכו"ם. ויש מן הפוסקים שמחמירים בדבר משום שנאמר "ובחקותיהם לא תלכו". ובכל עניני בית הקברות אין לשנות מכל המנהגים המקובלים בישראל. (י)

יד. אותם הנוהגים להניח על מטת הנפטר פרחים בעת ההלויה, אין בזה איסור משום דרכי האמורי, ומכל מקום ראוי להסביר להם בנחת, שעדיף יותר להמנע מכך, ולא לשנות מהמנהגים בענין קבורת המת. אבל אם יודע שלא יקבלו את דבריו, ימנע מלהעיר להם. (יד)

טו. אין לנטוע פרחים ושושנים בבית הקברות. ולא טוב עשו אלו העושים כן בקברות צבאיים, נטעו נוטעים וחיללו את קדושת המקום. (טו)

טז. מי שעובר ליד בית הקברות ונודף משם ריח טוב מהפרחים הנטועים שם, אין לו להתכוין ליהנות מריח זה, וכן לא יתקרב יותר לפרחים כדי ליהנות מהריח. (טז)

יש לאסור משום חוקות הגוים, הוא הדבר אשר שייך בו פריצת דרך הצניעות והענוה, ונהגו בו הגויים, ג"ז אסור. ע"כ. ולפ"ז בנ"ד ליכא משום חוקות הגויים. ומ"מ כבר הזהירו האחרונים שלא לשנות ממנהגי הקבורה וביה"ק ויש בדבר סכנה. ולכן אם יודע שישמעו לדבריו, יסביר להם בנחת שעדיף להמנע ממנהג זה.

(טז) אע"פ שאין בזה איסור משום ובחקותיהם לא תלכו, כפי שנתבאר לעיל, מ"מ אין ראוי לעשות כן. וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל (חיו"ד סי' קט), שהגאונים רבי עזריאל הילדסהיימר ורבי שמשון רפאל הירש, והמהר"ם ליהמאן, אסרו פה אחד לנטוע פרחים על קברים מכמה טעמים, ואין לזוז מפסקם, ואף שמה שכתבו טעם לאסור משום חוקות הגוים, אינו נכון להלכה, כיון שאין עושים אלא לכבוד המתים, מ"מ שאר טעמים שכתבו הגאונים הנ"ל לאסור, מספיקים לאסור דבר זה, ולא יעשה כן בישראל. [ילקו"י אבלות עמ' רעו]

(טז) בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד (סי' סא) כתב לאסור בזה, משום שהקבר וכל אשר עליו אסורים בהנאה, ומי שעובר ליד הקברות שיש בהם ציצים ופרחים, מריח ריח טוב, ונמצא נהנה מאיסורי הנאה. ואע"ג דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, איסורא מיהא איכא (פסחים כו.). והכי איתא (בברכות ג.), ת"ר היה מהלך בשוק של ע"ז ונתרצה להריח, ה"ז חוטא. ובתשו' הרשב"א שהובאה בב"י (יר"ד סי' קח) מבואר שהריח אסור בכל איסורי הנאה, כגון פירות של ערלה. וכ"כ המהריק"ש (סי' ריח): קול מראה וריח אסורים מדרבנן, שלא יקרבו יותר מדאי ליהנות. ע"כ.

(יג) בשו"ת בית שערים (חיו"ד סי' תכח), כתב, שנטיעת ציצים ופרחים על הקברים מנהג בורות הוא, והידמות לעכו"ם, שעושים כן על קברותיהם, אשר לא שערום אבותינו, והרוצה לעשות כן יש למחות בידו. וכיו"ב כתב בשו"ת הר צבי (יר"ד סי' רעט) שנטיעת פרחים על הקברים אסורה לשי"י רש"י שאף בזה וזה גורם אסור לכתחלה. ובלא"ה כיון שהוא מנהג עכו"ם אין לישראל לחקות אותם ולעשות כמעשיהם, שהרי זה מעין הנאמר ובחקותיהם לא תלכו, ולא יעשה כן בישראל. [ילקו"י אבלות עמ' רעו]

(יד) בשו"ת ישיביל עבדי ח"ד (חיו"ד סי' כה) כתב, שמנהג זה לא שמענו מעולם וכו' ושיש לבטלו, משום דרכי האמורי, ע"ש. אך אשתמיט מיניה מ"ש הסמ"ג (לאו"ן ג), שבתוספתא (רפ"ז רשבת) מונה כל מה שהיתה קבלה ביד רבותינו שיש בהם איסור ובחקותיהם לא תלכו, ולא תמצא שם דבר שאינו תימה שלא נודע טעמו, ואין בהם לא טעם ולא סברא ידועה, ודברי תימה הם. ע"ש. וכתב הב"י (יר"ד סי' קעח) ע"ז, שבאמת הרבה דברים שנויים בתוספתא דשבת שהם משום דרכי האמורי, ובני אדם רבים נכשלים בהם ואין איש שם על לב. ושמה דמשמע להו שאין לחוש משום דרכי האמורי אלא לדברים שהוזכרו בגמ' בלבד, וכל הדברים השנויים בתוספתא הוו דלא כהלכתא, דאל"כ לא הוה שתיק תלמודא מנייהו. וע"ש שהביא מ"ש בשו"ת מהרי"ק (שורש פ"ח) דאין לאסור משום חק אלא באחד משני חלקים, האחד הוא הדבר אשר אין טעמו נגלה, כדמשמע לשון חק, וכדפי' רש"י והרמב"ן בפר' קדושים (ויקרא יט יט) דכיון שהוא עושה דבר משונה אשר אין בו טעם נגלה, אלא שהם נוהגין כן, נראה ודאי כנמשך אחריהם ומודה להם, וענין השני אשר

יז. אילני מאכל שנטעו בבית הקברות, מותר ללקט פירותיהם וליהנות מהם, מאחר שאינם על הקברות עצמם. (ז)

יח. עצים שניטעו ליד קברי "קדושי" המוסלמים, אין בהם דין של אשרה כלל, ואין כל חשש של איסור הנאה מעצים אלו. (ח)

יט. אילן הנותן פירות הנטוע בבית הקברות, ורוצים לקוצצו מחמת סיבה כלשהי, אף שמעיקר הדין יכולים לקוץ אותו על ידי יהודי, יש להורות לקוץ האילן על ידי גוי. (ט)

כ. מה שיש נוהגים, כשמלוים את הנפטר לקבורו, ונכנסים לבית הקברות, השליח צבור של החברה קדישא מברך בקול רם ברכת אשר יצר אתכם בדין, להוציאם י"ח הברכה, אף על פי שכבר בירך בעצמו ברכה זו בתוך שלשים יום, הוא מנהג נכון, דמסתמא יש בין הצבור כאלה שלא ראו את ביה"ק שלושים יום, בצירוף הדבר שמסתמא התחדש שם קבר חדש בתוך השלשים יום, והברכה היא משום הקבר החדש, ובפרט כשמברך אחר הקבורה של המת שלפנינו. (כ)

אולם החק"ל (מהדו"ב יו"ד סי' יא ד"ה גס), תמה ע"ז, שהרי כל הפוסקים כתבו, שמותר לקוץ כשהוא מעולה בדמים, או כשצריך למקומו, או כשמזיק לאילן חשוב אחר, וש"מ דפשיט"ל דבכה"ג אין שום סכנה בדבר. וכ"כ בחיים שאל (סי' כג). ויש אחרונים שרצו לאסור מצד צוואת ר"י החסיד שאסר הדבר, ומ"מ היא גופיה תליא בפלוגתא אם חיישינן כלל לצוואתו. מ"מ לרווחא דמילתא היכא דמותר מן הדין יקוץ אותו ע"י גוי.

כז. הנה שי' המאירי (בר"ה כט). לחלק בין ברכת המצות לברכת השבח והודאה. ולפ"ז בנ"ד שהיא ברכת שבח והודאה להשי"ת, אין החזנים האלה רשאים לברך ברכה זו. אולם בחי' הריטב"א חולק על המאירי הנ"ל, וס"ל שאף בברכות השבח נקטי' שאע"פ שיצא מוציא. וכ"כ בהג"א (ר"ה כט). ולפ"ז יתכן שנהגו כד' הריטב"א והג"א (ומקצת גאוני' שבמאירי), לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין, שהיא ברכת השבח, להוציא אחרים י"ח. אולם נראה עוד טעם נכון לקיים מנהג החזנים הספרדים, ע"פ מ"ש בשו"ת הרדב"ז ח"ג (סי' תקסט), שאע"פ שהדבר ברור שההולך לביה"ק בתוך ל' יום א"צ לברך בר' אשר יצר אתכם בדין, מ"מ ראיתי לאחד מן הגדולים שכתב, שאם ח"ו נתחדש בו דבר [קבר] ונתוסף עליו צריך לברך עליו ברוך היודע מספר כולכם, כי על אותו שניתוסף לא בירך עדיין. ע"כ. ווע' בילקו"י אבלות עמ' רסג סעי' לז.

כח. כ"ה לשון מרן בש"ע (סי' שסח ס"ב). ומקורו במרדכי (מגילה, סי' תתקט), שהאילנות שנטועים בביה"ק מותר, וליכא למיחש משום כבודם של מתים, כיון שאינם על הקברות עצמן. ע"כ.

ולכאורה אמאי לא חששו באילנות שהשורשים שלהם מתפשטים ויונקים מעפר הקבר, ונמצא נהנה מאיסור הנאה. ותירץ האבנ"ז (חיו"ד סי' תעה אות ה, וח"מ סי' עח), שמכיון שהאילן יונק ט"ז אמה לכל צד (ע"ב כ"ב כו:), הרי הוא יונק גם מעפר היתר, וקי"ל זה וזה גורם מותר.

כט. נאמר בתורה (דברים יב, ג) "ואשריהם תשרפון באש". ואמרו בספרי, זו אשרה שניטעה תחלה לשם עבודה זרה. ועיי' בע"ז (מח:). ומבואר שם, דאשרה אסורה בהנאה ככל ע"ז, ואמרו שם, כל אילן שהכומרים יושבים תחתיו ואין טועמים מפירותיו הרי זו אשרה. ועכ"פ בעצים שניטעו ליד קברי המוסלמים, אין דין של אשרה שלא ניטעו לשם ע"ז, וגם לא עבודה לע"ז, וגם לא העמידו ע"ז תחתיה. (ועיי' ספרי שם). [ילקו"י שם עמ' תשלד].

ל. בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"א (סי' עז) כתב לאסור בזה משום סכנה, כדאמרי' (כ"ב כו:). לא שכיב שבחת ברי אלא משום דקץ תאנתא בלא זימנא. ובודאין דשבחת שהיה ת"ח לא עשה כן אלא באילן המעולה בדמים או שהיה צריך למקומו, ואע"פ כן נאסף אל עמו, שאף שאין בו משום לא תשחית, סכנה מיהא איכא.

כא. אונן שנכנס לבית הקברות לקבור את מתו, אף על פי שלא ראה את בית הקברות שלשים יום, אינו יכול לברך ברכת אשר יצר אתכם בדין, אלא רק לאחר שיסתם הגולל בעודנו בבית הקברות. ויש אומרים שגם לאחר קבורה לא יברך, שתחילת ביאתו לשם היתה בפיתור. והעיקר כסברא ראשונה. (כא)

כב. הרואה בשבת את בית הקברות, מברך ברכת אשר יצר אתכם בדין. וכן הוא הדין לגבי יום טוב או חול המועד כשרואה את בית הקברות, והיינו כשלא ראה את בית הקברות שלשים יום. (כב)

כג. נחלקו הפוסקים במי שנוסע במכוניתו בכביש ורואה ממרחק את בית הקברות אם יוכל לברך ברכת אשר יצר וכו', ולהלכה אמרי' ספק ברכות להקל, עד שיהיה ממש סמוך לקברים. (כג)

כד. מי שאינו יודע לברך את הברכה בעל פה, יבקש מחבירו שיברך בשבילו, ויכוין להוציאו ידי חובה מדין שומע כעונה. אבל אם חבירו בירך כבר, אינו יכול לחזור ולברך כדי להוציא את חבירו ידי חובה, דבברכות השבח לא אמרי' "אף על פי שיצא מוציא", וברכת אשר יצר אתכם בדין הרי היא ברכת השבח. (כד)

יצר וכו'. ובספר הכל בו (סי' פז) איתא, העובר בין קברי ישראל אומר בא"י אשר יצר וכו'. גם בספר המכתם איתא, ברכה זו היא התעוררות גדולה לאדם להזכירו החיים והמות, והתחלת לתחית המתים וכו'. וזה ודאי שייך כשהוא מתקרב ממש לביה"ק, אבל אם הוא נוסע במכונית או ברכבת בכביש הסמוך לביה"ק לא שייך כ"ז. וסיוע לדבריו ממ"ש בשו"ת פרי הארץ ח"א (תאו"ח סי' ז דף ד ע"ד), בשם המהריט"ק, שברכת אשר יצר אתכם בדין צריך לברך במקום הקברות ממש, ולא ממרחק.

כד. מה שכתבנו לענין אע"פ שיצא מוציא, דלא אמרי' הכי בברכות השבח, כן העלה בשו"ת יבי"א ח"ט (תאו"ח סי' ג' אות ב'). וע' במאירי (ר"ה כט.), שאע"פ שבברכת המצות קי"ל שאע"פ שיצא מוציא אחרים י"ח, מ"מ ברכות שבח והודאה, וכן ברכות תפלה שכולן הודאה וריצוי הן, אע"פ שהן חובה, אין אדם מוציא את חבירו מהן. ופירשו בתלמוד מערב, בדין הוא שיהא כל אחד מבקש רחמים על עצמו. ע"כ. ולפ"ז בנ"ד שהיא ברכת שבח והודאה להשי"ת, מי שיצא י"ח, אינו מוציא אחרים י"ח. אולם בריטב"א (ר"ה כט.) מבואר, שגם בברכות השבח אמרי' אע"פ שיצא מוציא. ע"ש. נראה דסב"ל. נילקוי' אבלות עמ' רנט, וע"ע בילקוי' ספה"ע שנת תשעט עמ' תקכג.

כא. בכה"ח (סי' רכד אות לו) כתב בשם הא"א מבוטשאטש, שהאונן אינו מברך ברכה זו, אף לאחר שנסתם הגולל ויצא מידי אנינותו, כיון שבתחלת בואו לביה"ק היה פטור, אין הברכה חלה עכשיו עליו, כיון שכבר ראה הקברות מקודם. ע"כ. ולא נהירא, שמכיון שעדיין הוא בביה"ק, אם לא בירך קודם סתימת הגולל, מברך עתה אחר סתימת הגולל. דמנא לן שצריך תחלת ראייה בחיוב. [חזו"ע אבלות, ודלא כמ"ש בילקוי' עמ' רסד. וכן עיקר].

כב. בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חי"ד סי' שעא), כתב, שיכולים לברך ברכה זו אף בשבת, שאין זו אלא ברכת ההודאה הכוללת פעולת הקב"ה עם בריותיו המחוייבים לברכו בכל עת בשבת כמו בחול. גם בספר רבבות אפרים ח"ב (סי' קטו אות מז) הביא כן בשם אמרי יושר (מועד, אות קג) ובשם החזו"א. וע"ע בילקוי' אבלות (עמ' רסב) דה"ה אם רואה את הביה"ק בחוה"מ שיכול לברך הברכה הנ"ל.

כג. כתב בערוה"ש (סי' רכד ס"ח), שאף הרואה את ביה"ק מרחוק, וכגון שהוא נוסע במכונית, מברך ברכה זו. אבל בשו"ת באר משה ח"ב (סי' יג) כתב, דהנוסע במכונית ורואה מרחוק את ביה"ק, לא יברך, אלא על המברך להתקרב לביה"ק כל מה שאפשר, שכן הלשון בתוספתא (ברכות פ"ו ה"ט), ההולך בביה"ק מברך אשר

כה. המנהג כיום ליצוק מלט על הקבר בתוך השבעה, וזו עיקר המצבה. והמצבה העליונה נוהגים לעשותה לקראת השלשים לפטירה, ועדיף ביום השבעה לפטירתו. אך אם לא הספיקו ליצוק מלט ולעשות מצבה עד היום השביעי, יש להניח אבן על הקבר, למראשותיו של הנפטר. (כה)

כו. אם טעו והקימו את המצבה באמצע שבעת ימי האבלות, אינם צריכים לסותרה כדי להקימה מחדש. (כו)

כז. כאשר שלמו שבעת ימים מיום הקבורה בחוה"מ יקימו את המצבה. (כז)

כח. הכתב שעל המצבה צריך להיות בלשון הקודש ולא בלע"ז. וכן תאריך זמן הפטירה יהיה למנין שאנו מונים לבריאת העולם. ואם עברו וכתבו על המצבה את התאריך הלוועזי, ראוי לכל הפחות לטוח אותה בטיט הנדבק מאד, לכל יפול, ולכתוב על זה התאריך העברי בלבד. (כח)

כט. מי שנפטרה עליו אשתו, חייב לעשות מצבה על קבורתה, כי גם זה מצרכי קבורה. (כט)

ל. אנשים שרוצים לעשות עילוי נשמה לקרוביהם על ידי השקעה במצבה מפוארת ויקרה, עדיף שיעשו מצבה פשוטה ויתנו הכסף הנותר לאחזקת אברכים ת"ח, וירבו במעשים טובים. (ל)

שערי צדק (חיו"ד סי' קצט), ועל המשנה שכותב על המצבה בלע"ז, קורא אני עליו, ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך. וכבר אסר לעשות כן הגר"ש קלוגר. ומ"מ בשו"ת סולם יעקב (סי' סט) כתב, שבאמריקה שאין האבלים מבינים מה שכתוב בלה"ק, מותר לכתוב במצבה באנגלית שרגילים בה, מאחר שאין כוונתם לשנות את המסורת. ע"ש. [ילקוט"י אבלות עמ' תשכח הע' ו והלאה].

כט שו"ת הרא"ש (כלל יג סי' יט, וכלל עה סי' ו), ושו"ת הרשב"א ח"ז (סי' נו). וכ"ה בש"ע (אה"ע סי' פט ס"א). וכ"כ בשו"ת תורת חסד פרחיה (סי' פו, דף סב סע"ג), שהואיל והאבן שנותנים על הקבר גם היא מצרכי הקבורה, הבעל חייב לעשותה לאשתו, וכמ"ש הפוסקים.

ל כ"כ החפץ חיים באהבת חסד (דף לד.), הנה יש אנשים שרוצים לעשות יד ושם לנשמת הוריהם, ועושים להם מצבת אבן של שיש יקרה, ומפותחת פתוחי חותם באותיות מוזהבות וכו', וטעות רבה בידם, כי באמת נפש הנפטר אחר פרידתו מן העוה"ז, מכיר נכוחה בעולם האמת שאין התכלית אלא תורה ומצות ומעשים טובים וכו', ע"כ יקנו ספרי קודש, ויקדישו אותם למזכרת נצח להוריהם ולע"ג, כדי שילמדו בהם בישיבות ובכוללים, ואז נפשם בטוב תלין ויעלו ממדרגה למדרגה בגן עדן העליון, בבחינת

כה הרא"ש (מו"ק דף כב. פ"ג ס"ס לח) כתב, הלך גדול לביה"ק (בתוך שבעה) לעשות מצבה או לצורך בנין הקבר וכו'. וכ"ה בטור (סי' שע"ה). ובש"ך (שם ס"ק יב), והוכיחו מזה האחרונים שהיו נוהגים להקים המצבה מיד עם כלות השבעה. ושכן עשו הרבה גדולי עולם. והובא כ"ז ביבי"א ח"ד (דף שכד: יו"ד סי' לג אות ז). ובח"ח (חיו"ד סי' לו אות ו), שיש להשתדל להעמיד המצבה תיכף אחר השבעה. [ילקוט"י אבלות עמ' תשכה].

כו י"א שע"פ הקבלה, יש לסתור את המצבה, ולחזור להניחה אחר שבעת ימי אבלות. וי"א דעכ"פ בדיעבד יש להשאיר המצבה על הקבר. ושוא"ת עדיף.

כז כתב בשו"ת ירך יעקב (תאו"ח סי' מד, דף קיב ע"ד), שמכיון שלמצבה בדברי הזוה"ק והאחרונים שהמצבה שעושים על קבר המת היא מנוחה גדולה לנפטר, ולכן מנהגם של ישראל קדושים למהר להקימה ביום השביעי של האבל, אחר שעמדו מנחמים, הילכך יש להתיר בשופי לעשות המצבה בחוה"מ.

כח בשו"ת מהר"ם שיק (חור"מ סי' נו) נשאל במי שחקק על המצבה של קרובו בלשון הונגרי, וכתב ע"ז, רע עלי המעשה, שהרי המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לחקוק על המצבה בלה"ק דוקא, והחוקק בלע"ז הוא גורם גנאי למת, ומעיד שכל עניניו שייכים לעלמא דשקרא. ולכן על הח"ק לעמוד על המשמר שלא לשנות ממנהגי ישראל הקדושים. וכ"כ בשו"ת

לא. אין להניח תמונות הנפטרים במצבות. (לא)

לב. מותר לעשות מצבה אחת על שני קברים ובפרט איש ואשתו. (לב)

לג. מי שציווה שיכתבו על מצבתו דברים בזויים עליו, אין לשמוע בקולו. (לג)

לד. אין לכתוב שבחים גדולים על הנפטר אם באמת לא היו בו שבחים אלה, ובפרט על המצבה של הנפטר, שהדבר מזיק לנפטר, ומעורר עליו קטרוג, ובשמים תובעים אותו על זה. ולכן לא יכתבו על המצבה תוארים כמו הישר באדם, הצדיק והחסיד, וכדומה, שבחים שבאמת לא היו בו. אלא יש לצמצם ככל האפשר את כתיבת התוארים על המצבה. ואם הנפטר סבל יסורים לפני מותו, טוב לכתוב על המצבה שהיה מדוכה ביסורים, שזו היא זכות גדולה לנפטר, ואשרי מי שיסורין באים עליו. (לד)

לה. אם הבן מחליף את מצבת אביו, אסור לו למעט שבחים שהיו במצבה הראשונה, משום כיבוד אב. ומכל מקום מן הראוי שמעיקרא לא יכתבו על המצבה תוארים מוגזמים, כמבואר בסעיף הקודם. (לה)

לו. אין ללכת לקבר אחד פעמיים ביום. (לו)

יעקב מקרליץ בסוף ההקדמה, שכתב, שמצבה אחת נבנתה על קברות שני האחים הקדושים, תרי צנתרי דדהבא, הגאון בעל משכנות יעקב, ואחיו הגאון בעל קרן אורה.

(לג) בשו"ת דובב מישרים ח"א (סי' קח), פסק שאינו רשאי לעשות זאת, כי העמדת מצבה היא בשביל כבוד הנפטר, כמ"ש הבי"י (סי' שמד) בשם הרשב"א, ולא כל כמיניה, שדבר שעיקרו לכבוד, יהפוך אותו לבזיון. ורק חייבים לעשות רצונו שלא לכתוב עליו תוארים ושבחים. [ילקו"י אבלות עמ' תשכו ס"ד].

(לד) עיין בשו"ת חיים שאל (סי' ע"א אות ו') דראוי למעט שבחים ובתוארים. וראה עוד בקונטרס היחיאלי (חלק בית עולמים פרק טו סי' כט). [ילקו"י אבלות עמ' תשכז].

(לה) כ"ב באג"מ (י"ד חלק א' סי' רכח). [ילקו"י אבלות עמ' תשכז]

(לו) צוואת ר' יהודה החסיד (אות יב). א"ר (סי' רכד). והמג"א (ס"ס תקפא) כתב כן בשם כתבי האר"י. ובשער טעמי המצות (סוף פר' ויחי) כתב בזה"ל: אין טוב ללכת ב' פעמים על קבר אחד ביום אחד. ע"כ. ובנגיד ומצוה (עמוד קעג) כתב בזה"ל: ציוני מורי שלא אלך על קבר אחד ב' פעמים ביום אחד.

ברא מזכה אבא, וזה הנח"ר החשוב להם הרבה יותר ממה שיוציאו כספם על מצבה יקרה. [ילקו"י אבלות עמ' תשכז].

(לא) החת"ם בח"ו (ליקוטי שו"ת חת"ס סי' ד), שנשאל אודות מי שהניח צורת הנפטר בולטת במצבה שעל הקבר, וכתב, שאע"פ שכתב הרמ"א (ביו"ד סי' קמא) שברבים ליכא חדא, מ"מ הרי כתב הש"ך (שם ס"ק כז) בשם רבינו ירוחם, שעכ"פ מכוער הדבר. ועוד שביה"ק דומה לביהכ"נ, הואיל ורגילים להתפלל שם בעד החיים כנהוג, ועוד שמאחר שדרך העכו"ם להעמיד צורות נעבדיהם על ראש מצבת קבורתם, יש לאסור להעמיד צורת פני אדם על מצבת אבן בביה"ק שלנו, משום ובחקותיהם לא תלכו, וכמ"ש הרדב"ז שם. ולכן יש למנוע בכל עוז לעשות כן. וכ"כ עוד אחרונים. [ילקו"י אבלות עמ' תשל סעי' ין].

(לב) בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' יא אות ז), כתב, שהרוצה לעשות מצבה אחת לאביו ולאמו הקבורים זה על יד זה, הנה אין מקום לאסור מעיקר הדין, רק שיעשה מצבה רחבה כשיעור שני הקברים, שיהיה ניכר מקום סיום הקברים. וע' בשו"ת מי יהודה (חיו"ד סי' קה) שכתב, שכבר נהגו להקים מצבה אחת לאיש ואשתו, והכל לפי מנהג המקום. וע' בשו"ת משכנות

לז. כשבאים לבית הקברות, בסיום הביקור, נוטלים צרור אבן ונותנים על המצבה, והוא משום כבוד המת להראותו שהיה על קברו. ואח"כ יניח ידו השמאלית על המצבה, ויאמר את הפסוק (בישעיה נח, יא): ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ויסיים: תשכב בשלום ותישן בשלום עד בוא מנחם מבשר שלום, ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימים. (לז)

לח. המנהג הנכון לכתוב האותיות על גבי המצבה בכתב שוקע. (לח)

לט. אם החליפו את המצבה במצבה אחרת נאה ממנה, מותר לתת את המצבה הקודמת על קבר של מת אחר, ולטוח אותה בטיט, ולכתוב על המצבה את שם הנפטר השני. וטוב להחמיר שלא יהנו מן המצבה ויתנוה לצורך מת עני שאין לו קרובים הדואגים לעשות לו מצבה. ובזה אין חשש כלל. (לט)

מ. יש שכתבו שהמנהג שלא לעשות מצבה על קברו של קטן, ואין ידוע טעם ברור למנהג. ולכן אם רוצים לעשות מצבה רשאים. (מ)

שם מה הנאה יש בו לחי, אך למכור אותה להניחה על קבר אחר אסור. והטור (בסי' סה) כתב, קבר אסור בהנאה, ודוקא קבר של בנין, אבל קרקע עולם של קבר אינו נאסר, כמבואר בסנהדרין (מז:). וכתב רבינו ישעיה, עכשיו שקוברים הקטנים בקברי הגדולים, איסור הם עושים, שקבר מת אסור בהנאה, ואפי' לקבור בו מת אחר, ואף לישב על הקבר או על האבן שמכסים בה הקבר, או על עפר הקבר, אסור, דכולהו כתלוש ולבסוף חיברו דמי. וא"א הרא"ש לא היה אוסר לישב על האבן, שאינו נחשב מן הקבר, אלא ציון שנותנים עליו אח"כ. ע"כ. וע"ש בב"י. ונ"ד לכאורה תלוי במחלוקת הרא"ש ור ישעיה, ובשו"ת בית דוד (חיו"ד סי' קעד) כתב, שמכיון שרבינו ישעיה האוסר הוא יחיד נגד הרשב"א והרא"ש המתירים, ולדברי שניהם הדבר מותר. הילכך יש להתיר. ע"כ. [ילקוט"י אבלות עמ' תשל"א].

מז. הנה מרן אמו"ר זיע"א לא עשה מצבה על קבורת בתו הקטנה רחל שנפטרה אחר כמה חדשים, ביום ל"ג בעומר. גם הגר"צ אבא שאול נפטרה בתו אחר כמה חודשים, ושאל למרן אמו"ר אם להקים מצבה, והשיב לו שמחמת המנהג הוא נמנע מלעשות כן, שאין בזה חיוב מן הדין רק על פי קבלה. ואף שלא ידע טעם וסמך למנהג בעת ההיא, מ"מ סבר וקביל. ועכ"פ יש להניח אבן למראשותיה. [אביר הרועים ח"ב עמ' קפ].

(לז) **מהר"א** אזולאי (סי' רכד). ברכ"י (שם סק"ז). מגן גבורים (שם ס"ק יד).

ובספר מנהגי מהר"ש (עמו"ק סא) כתב וז"ל: "מה שתולשים עשבים או נוטלים צרור אבן ונותנים על המצבה, אינו אלא משום כבוד המת להראות שהיה על קברו". והביאו בעל תוס' יו"ט בספרו מלבושי יו"ט (סי' רכד). גם הא"ר (שם) הביא דבריו. וכן המנהג. ובס' יצחק ירנן (ברדא, ח"ג יו"ד סי' ב) כתב לערער ע"ז, דהוי זלוזל למת, שהמנודה שמת סוקלים את ארונו. ע"ש. אך הכל יפצה פיהו לדחות דברי גדולי האחרונים הנ"ל בגילא דחיתתא, דהתם מיירי באבן "גדולה" שראוי לסקול בה, כדאיתא במו"ק (טו), משא"כ בהנחת אבן קטנה, שאינה אלא למזכרת. וכך חונך לחלוק על כל האחרונים משל היה גדול מכולם.

לח **במסכת** הוריות (יג): איתא, עשרה דברים קשים ללימוד, ואחד מהם הקורא כתב שע"ג הקבר. וכתב בשער טעמי המצוות (סי' פ יח), שזהו דוקא בכתב בולט. לכן המנהג הנכון לכתוב האותיות שעל המצבה בכתב שוקע. וכתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' כ), שאף מהרהור יש להמנע מכתב בולט שע"ג הקבר.

לט **כ"ב** הרשב"א בתשו' (ח"א סי' תקלז), שאע"פ שר"ת (בתוס' שבת קנב:) פירש שאותה מצבה שמניחים על הקבר היינו גולל, מ"מ הרי אפי' החוצב קבר וקבר בתוכו מת ופינהו, מותר לקבור בו מת אחר, שלא אסרוהו חכמים אלא בהנאה, ולקבור מת אחר

סימן שסט - הלכות טומאת כהנים

א. נאמר בתורה (ויקרא כא, א): אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו, מכאן שהכהנים מוזהרים שלא להטמא למת. וכשם שאסור להם לנגוע במת, כך אסור להכנס תחת האהל שהמת תחתיו, אפילו הוא גדול הרבה. וכן אסור להכנס לבית אחר או לעלייה אחרת הפתוחים לאותו בית, כשיש ביניהם חור או חלון שהוא טפח על טפח. ואם סתם את החור אפילו לא ביטלו שיהיה שם עולמית, הסתימה חוצצת ומותר להכנס לחדר האחר. וכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה (ב"ב יט: א).

ב. כהן חלל מדאורייתא וכגון שנולד מגרושה שנישאת לכהן, מותר להטמא למתים. (ב)

ג. האיסור על כהנים להטמאות דוקא על זכרים ולא על נקבות, שנאמר בני אהרן ולא בנות אהרן (קידושין לה: ג).

ד. אף כהן בעל מום שאינו ראוי לעבודה בביהמ"ק אסור להטמאות למתים. (ד)

ה. דלת זכוכית חוצצת בפני הטומאה. (ה)

ו. חלון בין חדר המת לחדרים אחרים שסתמו גוי, חוצץ בפני הטומאה. (ו)

ז. אוכל פחות מכביצה חוצץ בפני הטומאה, כיון שאינו מקבל טומאה מדאורייתא. (ז)

ח. הניילון המצוי בימינו, אינו מקבל טומאה, לכן חוצץ בפני הטומאה. (ח)

דרבנן (כדאייתא בשבת טז.), ומכיון שמה"ת אינה מקבלת טומאה, שפיר חוצצת בפני הטומאה.

ו) המרכבת המשנה (רפי"ב מהל' טומאת מת) כתב, שע"פ דרך מ"ש התוס' (ב"ב כ.), "ל דמה שהטומאה יוצאת מחדר המת לחדר הסמוך ע"י חלון שיש בו טפח, אינו אלא מדבריהם, ולכן עכו"ם שסתם החלון, כיון שהוא טהור מה"ת, חוצץ בפני טומאה דדבריהם. וכ"כ הרמב"ן (ב"ב כ. בד"ה וגוי), וכ"כ המל"מ (פ"ב מהל' טומאת מת ה"ב), שכל דבר שהוא טהור מה"ת אלא שחכמים גזרו עליו טומאה, כגון גוי, וכן פחות מכביצה אוכלים, חוצצים בפני הטומאה.

ז) כן פי' הר"ש (בפי"ג מאהלות מ"ה), דאוכלים פחות מכביצה חוצצים בפני הטומאה לפי שמה"ת אינם מקבלים טומאה אלא עד שיעור כביצה והרמב"ן והרשב"א (שבת צא.) כתבו להוכיח מזה ששיעור פחות מכביצה אוכלים אינו מקבל טומאה אפי' מדרבנן. אלא דממתניתין (פ"ב דטהרות מ"א) מוכח להדיא שאפי' בפחות מכביצה מקבלים טומאה, לפחות מדרבנן. ואליבא דהרמב"ם אוכלים פחות מכביצה כן מקב"ט, ולכן אינם חוצצים בפני הטומאה.

ח) שהרי הוא בכלל מה ששנינו (כלים פרק יז הל' יג), כל שהוא מן הים טהור. הילכך אינו מקבל טומאה

א) כן מבואר בטור וש"ע (סי' שעא). והרמב"ם (סוף פרק יג מהל' טומאת מת). והרמ"א בהגה שם.

ב) איתא בתורת כהנים (ר"פ אמור), אמור אל הכהנים בני אהרן, יכול חללים, ת"ל כהנים, ומנין לרבות כהנים בעלי מומים, ת"ל בני אהרן, בני אהרן ולא בנות אהרן, בני אהרן אינם מטמאים למתים, בנות אהרן מיטמאות. וכ"פ הרמב"ם (פי"ג מאבל הי"א), והטוש"ע (סי' שעג ס"ב).

וכתבו הב"ח והש"ך, דה"ד חלל דאורייתא, כגון שנולד מגרושה שנישאת לכהן, דינו כישראל גמור, שלא נאסר להטמאות למת, אבל חלל דרבנן, כגון שנולד מחלוצה לכהן (שאסורה מדרבנן, כדאייתא ביבמות כד.), אסור לו להטמא למת. נוכ"כ הרדב"ז בפ"י להרמב"ם שם, שבן חלוצה שנטמא למת, לוקה. ודלא כהפרישה שכתב שאינו לוקה.

ג) ע"פ המבואר בהערה הנ"ל.

ד) עיין במקורות לסעי' ב.

ה) בשו"ת נו"ב קמא (חיו"ד סי' צה), נשאל על דלת מזכוכית אם חוצצת בפני הטומאה, והשיב, שכיון שהדלת מחוברת לקרקע, כל המחובר לקרקע אינו מקבל טומאה, ועוד שפשוטי כלי זכוכית טהורים, כדנתן רפ"ב דמס' כלים. ומעתה ליכא למיחש למידי. ע"כ. ולפ"ד הראשונים י"ל עוד שטומאת כלי זכוכית

ט. הנייר חוצץ בפני הטומאה. (ט)

י. אף בזמן הזה שהכהנים טמאי מתים הם, עליהם להזהר באיסור הטומאה הזאת.
יא. אבר שנחתך מאדם חי, אפילו הוא אבר קטן של תינוק בן יומו, מטמא במגע ובמשא ובאהל. במה דברים אמורים, כשהיה אבר שלם כברייתו בשר וגידים ועצמות, אבל הכליה והלשון וכיוצא בהם, אף על פי שהם אברים בפני עצמם, הואיל ואין בהם עצם, הרי הם כשאר בשר. ואם היה חסר מן העצם של האבר כל שהוא, הרי הוא כשאר הבשר וכו'. והבשר שפירש מן החי טהור. וכן עצם בלי בשר שפירש מן החי טהור. (יא)

יב. כהן שנפצע ונקטעה לו אצבע, מותר לו להיטמא להביא את האצבע הקטועה לבית החולים, כדי שיוכל רופא מומחה לחבר אותה עם היד. ואם אין שם רופא מומחה ישראל, אלא רק רופא כהן, מותר גם לרופא כהן לעשות זאת. (יב)

יג. הנפל אפילו עדיין לא נתקשרו איבריו בגידין מטמא במגע ובמשא ובאהל, כאדם גדול בשנים שמת, שנאמר הנוגע במת לכל נפש אדם. ואם הוא בתוך ארבעים יום ליצירתו, אינו בכלל נפל ואינו מטמא. (יג)

יד. אשה שמותר לה לבצע הפלה על פי ההלכה, במקרה שהולד בתוך ארבעים יום ליצירתו יכולה ללכת לרופא כהן שיבצע ההפלה, אם אין שם רופא אחר. (יד)

טו. במחיצות גבוהות עשרה טפחים או שהיה קבור המת בקבר עמוק עשרה טפחים, אין צריך להרחיק אלא ארבעה טפחים. ומותר לכהן לנסוע במכונית בכביש שבתוך בית הקברות, בין הקברים, אף על פי שאינו רחוק ארבע אמות מן הקברות. (טו)

יג ע"י ברמב"ם (פ"ב מהל' טומאת מת ה"א), וכן שנינו בנדה (ל) המפלת ביום ארבעים אינה חוששת לולד. פרש"י, משום שלא נגמרה יצירתו עד שיכלו כל ארבעים יום. וכן אמרו ביבמות (ט"ז), שכל שלא מלאו לו ארבעים יום ליצירתו מיא בעלמא הוא. וע"ע בתורת חסד מלובלין (חאה"ע סי' מב אות לג), שיש ללמוד מזה שקודם ארבעים לקליטה אינו בכלל נפש אדם. (יד) ע"פ המבואר בסעי' הקודם, וה"ה לענין מאי דקי"ל שבן נח נהרג על העוברים, מ"מ קודם ארבעים יום, כיון שאינו בכלל נפש אדם, אינו חייב עלי. ולפ"ז הא דאסרינן לישראל הפלת עובר, הוא דוקא לאחר ארבעים יום, ולא קודם. גם בשו"ת חות יאיר (סי' לא) צידד, באשה אשת איש שהרה לזנונים, שקודם ארבעים יום מיא בעלמא הוא, ומותר להפילו. (וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ד חאה"ע סי' א אות ד).

טז דהטעם שעל הכהן להתרחק ד' אמות מן המת ומן הקבר, פרש"י (סוטה מד), "שחכמים גזרו שיהא המת מטמא את כל הנכנס בתוך ד' אמותיו, כדי שלא ירגילו אוכלי טהרות להתקרב לו, ויהא סבור שלא אההיל, ויש לחוש שמא יפשוט ידו ויאהיל ולא

כלל, ואינו מטמא בדין כתם. וכמ"ש באג"מ (ח"ג מ"ד סי' נג). ואם סתם בו הטפח שסמוך לאהל המת, חוצץ בפני הטומאה. גם בספר שערי טהרה (סי' טז אות ד) כתב בשם הגרי"ש אלישיב, שאף שהניילון נמצא ביבשה, מ"מ מאחר שהוא עשוי מנפט הבא ממעיין, דינו כדבר הגדל מן הים שאינו מקבל טומאה.

יז בן העלה בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' פא), שאין לנייר שלנו טומאת כתמים, מפני שאינו מקבל טומאה, ואף שהוא נעשה מבלויי בגדי צמר ופשתים, מ"מ מכיון שנכתש ונטחן היטב, ונימס במים, ונהפך לפנים חדשות, פרה מגיה דין צמר ופשתים. ועוד שאין תורת צמר ופשתים אלא על העומדים לבגד, אבל ניירות אלו שמויחדים לכתיבה ולצרכים אחרים לא שייך זה. הילכך אינו מקבל טומאה. [טהרת הבית ח"ב עמוד תו].

יח ראה ברמב"ם (פ"ב מטומאת מת ה"ג).

יט מזה שכתבנו שמותר לקחת את האצבע וכו', כ"כ בשו"ת ציץ אליעזר ח"ג (סי' צ). ובח"ד (סי' עה). ובשו"ת בית אבי ח"א (עמ' שח אות צה). ומה שכתבנו שמותר לרופא כהן וכו', כ"כ בנשמת אברהם (ח"ו"ד עמ' תקמב).

טז. לזיה הנערכת בבית הקברות במקום פתוח, והכהן צריך להספיד את המת, מותר לו לעמוד בריחוק ארבע אמות מהקברים ומהמת ולהספיד. (טז)

יז. אסור לכהן ללכת אל קברי הצדיקים, בטענה שהצדיקים אינם מטמאים, שהרי מפורש בהדיא בתלמוד שלנו (בבא בתרא נח. וסוכה כה:), שטומאה נוהגת אף בצדיקים, וגזרת הכתוב היא. ולכן יש למחות ביד מי שרוצה להקל בזה, ולהודיעו כי הוא איסור חמור. (יז)

יח. יש אומרים שאסור לכהנים להטמא בכל כלי מתכות שנטמאו במת, מדין "חרב הוא כחלל", ויש מתירים. והמנהג להקל (הרמ"א ס"ס שסט). (יח)

יט. רבותינו גזרו טומאה על ארץ העמים (חוץ לארץ), ולכן אסור לכהן לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ. אבל לדבר מצוה, כגון שהוא צריך לישא אשה, או ללמוד תורה, ומוכרח לנסוע לחוץ לארץ, מותר, כשדעתו לחזור לארץ ישראל, ואפילו אם יש לו ממי ללמוד תורה בארץ ישראל מותר, לפי שאין אדם זוכה ללמוד מכל אדם. (יט)

(שיג): ורבי בנאה דהוה עסיק בציון מערתא, כי היכי דליפרסם מקום טומאה לאבדולי כהני מינה. עכ"ל. וכן בב"מ (פה:) ר"ל הוה מציינן מערתא דרבנן, כי מטא למערתיה דרבי חייא וכו', ופרש"י, מציינן שלא יכשלו כהנים לעבור ולהאחיל עליהן, שלא תארע תקלה ע"י הצדיקים. ע"ש. ובפרט שאלו דברי גמ' מפורשת כנגד דברי המדרש והזוהר דיש לנו לילך אחר דברי הגמ' והפוסקים. [ילקו"י אבלות עמ' תשפו וה"ה שאין לכהנים להטמאות לתלמידי חכמים גדולים אף בזה"ז]

(יח) הנה דעת ר"ת בתוס' זויר (נד:), שכל כלי מתכות שנגעו במת הרי הם כמזהו. אבל הרמב"ם (פ"ה מהל' טומאת מת ה"ג) כתב, שאף בגדים שנגעו במת נטמאים כאדם שנגע במת, שנאמר וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם, דמשמע שכל הכלים הנוגעים בחלל הרי הם כחלל ולא דוקא מתכת. ומרן הב"י בבד"ה (ס"ס שסט) הביא בשם תשו' הרשב"א (ס"י תעו), שדעת הראב"ד, שהחרב שנגע במת אינו מטמא באהל. ע"ש. וכ"ד רוה"פ להקל בזה, ומהם הרמב"ם, הראב"ד, הר"ש, רבינו חיים כהן, תוס', הרא"ש, הרמב"ן, הריטב"א, ההשלמה, והמאורות. וכיוון לזה בספר ווי העמודים (ס"י ריא אות ג), שה"ד השבט יהודה (ס"י שסט), שתמה על מה שנהגו הכהנים להקל ליגע בכלי מתכות שהיו באהל המת וכו'. וכתב, וכבר נתבאר שכ"ד רוה"פ להקל, שאע"פ שטמאים א"צ הכהן להזהר. ע"כ.

(יז) ע"ז יג. כר' יוסי שנפסקה הלכה כמותו. וע"ע בהגהות רעק"א (ס"י שסט) שהביא בשם מהריק"ש, דעכשיו לא נהגו להזהר בזה. ואולי יש להקל לצורך פרנסה, א"נ יש להקל מפני שכולנו טמאי מתים.

אדעתיה". וכ"פ מרן (בסי' שעא ס"ה). ומעתה נראה שאם הכהן נמצא בתוך מכונית, שנוסעת בדרך, איכא הרחקה והיכרא, ואין לחוש שמא יאהיל. ויש לצרף דעת רבינו יהונתן שכתב, דמת שנוקבר לא תפיס ד' אמות, ובציון משהו סגי. ואף שהרא"ש (הל' טומאה ס"ח) חולק, יש לצרף דעת הראב"ד שבוה"ז שהכהנים טמאי מתים אינם מזהירים על טומאת המת.

(יז) הנה הרמב"ם (בהל' אבל פ"ג הל' יג) כתב: "מת תופס ד' אמות שלו לטומאה, וכהן הנכנס לתוך ד' אמות של מת מכין אותו מכת מרדות, וכהן הנכנס לביה"ק לוקה מה"ת". והב"ח א"ח (ס"י מה) כתב דמ"ש הטור שם, "אסור להכנס לביה"ק כשתפילין בראשו, וכן לתוך ד' אמות של מת", ובגמ' (ברכות יח.) מוקי להך ברייתא דדוקא בתוך ד' אמות אסור, אבל חוץ לד' אמות חייב בק"ש ותפילין. וא"כ אמאי סתם רבינו שאסור להכנס לביה"ק ותפילין בראשו, דמשמע דבביה"ק אפי' חוץ לד' אמות אסור, והא ליאת. וכ"כ להתיר הב"י (ס"י כג). וי"ל דבביה"ק נמי לא אסור אלא תוך ד' אמות לקברות, אלא קמ"ל שאפי' במת אינו אסור אלא בתוך ד' אמות, וא"צ לומר בביה"ק. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תשעט].

(יז) הנה מה שיש כהנים נחלים בדברי הזוהר (פר' ושלח קסה.) דאיתא התם, צדיקיא דמשתדלי באורייתא לא מסתאב גופא דלהון אלא הוא דכי כגון אליהו דאשכחוהו רבנן בבי קברי, ושאלו ליה ולא כהן מר, ואמר להם צדיקיא לא מסאבי במיתתהון. ע"ש. ובאמת שאין להם ע"מ שיסמוכו, שהרי מבואר בב"ב (נח.) שרבי בנאה היה מציינן קברות אבותינו הקד' כדי שיהיה ניכר מקום הטומאה. וכתב הרי"ף בתשובה (ס"י

כ. כהן שיש לו חולי נכפה, שהוא חולי שיש בו סכנה, ויש סגולה שיתן ידו לערל מת, ויאמר איזה לחש, וכבר ניסה סגולה זו איש אחר נכפה, ונרפא, אף על פי שיש ספק שמא אין רפואה זו בדוקה כל כך, יש להתיר, על פי כמה מצדדי ההלכה. (ב)

כא. כהן לא יכנס בבית שיש שם גוסס. אבל אם היה שוכב ערום על מטתו, ואירע שם גוסס, אפילו אם הגידו לו, רשאי להתמהמה עד שיתלבש. ומותר לכהן להכנס בבית שיש שם גוסס לצורך מצות נשיאות כפים. (כא)

כב. כהן שישן ושוכב ערום, והיה באהל אחד עם המת, ולא ידע מזה, יש לעוררו, ויקראו לו סתם כדי שיתלבש תחלה, ואח"כ יצא. אבל אם כבר אמרו לו שיש שם מת, יש אומרים שאסור לו להמתין עד שיתלבש, כיון שיש בזה איסור של טומאת מת מדאורייתא, ויש חולקים ומתירים שגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה. והמיקל בזה יש לו על מה שיסמוך. ואם הוא במקום טומאה מדרבנן, ודאי שמותר לו להתלבש תחלה, שגדול כבוד הבריות. (כב)

609) כתב שהרי"ף ובה"ג פסקו שהכהן מותר לו לעמוד בכיתו של הגוסס עד שתצא נפשו. והרמ"א בהגה כתב, ויש מתירים, וטוב להחמיר. ומשמע מלשונו שמעיקר הדין יש להקל. וכן בדין, מאחר ורוב הגאונים והראשונים קיימי בשיטת ה"ש מתיירים כיעו" בחזו"ע אבלות (ח"ב ע"ב), ונראה שגם מה שפסק בש"ע בלשון "איסור", הוא רק לחומרא. וכאן לשון "איסור" לאו דוקא, וכמ"ש כיו"ב הא"ר (סי' ד ס"ק יא). ולפ"ז יש לחזק מה שפסק הש"ך (סי' טע), שאם הכהן ישן בבית שיש שם גוסס, א"צ להקיצו. ואם הגידו לכהן ששכב ערום, שיש שם גוסס, מותר לו להמתין שם עד שיתלבש. וקרוב הדבר לומר שאינו צריך לצאת כלל מן הבית שיש בו גוסס, ומ"מ נכון להחמיר ולצאת כי מהמרדכי ושאר פוסקים משמע שאין חילוק.

(כב) הרמ"א (סי' שעב) פסק להחמיר שאם נודע לו שהוא נמצא באהל המת, אסור לו להמתין כדי שיתלבש, דמשום כבוד הבריות אין להתיר איסור תורה. אבל בספר משנת חכמים (ריש הלכות יסודי התורה) כתב, שכיון שנכנס הכהן בהיתר, רק אח"כ אירע שאדם מת פתאום שם, אין שהייתו אלא בדרך שוא"ת, ובכה"ג אמרי' גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, (ע"י ברכות כ.). ודוקא אם כניסת הכהן לשם היתה באיסור אף שהיתה בשוגג, השהייה חשיבא כמעשה, ואסור לו להמתין עד שיתלבש, אלא יצא לחוץ מיד. [חזו"ע אבלות ח"ב ע"ב כג].

ומהר"י עייאש שבבט יהודה (סי' שעב) כתב, שאע"פ שכהנים רבים בזה"ז באים מאר"י לחו"ל, ומתוכם כמה חכמים גדולים שבאים לחו"ל בשליחות של מצוה, מ"מ כבר כתבו האחרונים, דהיינו דוקא בזמן שהיתה אר"י בטהרתה, משא"כ בזה"ז אחר ששנים רבות שלטו בה עכו"ם. ומיהו לשלוחי א"י בלא"ה לק"מ, שמכיון דהוי לדבר מצוה, לחיזוק בתי מדרשות לבא"י, משרא שרי. ע"ש.

(כ) הנה בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' שלט) כתב, שכיון שיש סכנה בחולי זה, אם היתה הרפואה בדוקה, ואתמחי גברא וקמיעא, הרי אין לך דבר העומד בפני פקו"נ, אך הספק הוא דשמא אין הרפואה בדוקה כ"כ, נראה שבהיות ודעת ר"ת (בתוס' שבועות יז. ד"ה נזיר), שבאותו יום שנטמא הכהן לקרוביו, אין באותו יום תוספת טומאה, ומה"ת מותר להטמא גם למת אחר. והראב"ד בהשגות (פ"ה מהל' נזירות) מיקל יותר, שאם נטמא פעם אחת שוב אין איסור טומאה נוהג בו, וסברת היראים דמת גוי אינו מטמא אפי' במגע, הילכך אם יארע שמת לכהן איזה קרוב, באופן שנטמא באותו יום, יש לסמוך על הנ"ל להקל במקום סכנה. ובפרט שיש לצרף דעת הסוברים שהכהנים בזה"ז שאין להם כתב היחס, אינם כהנים ודאי, אלא ספק.

(כא) מרן הש"ע (סי' טע) פסק שאסור לכהן להכנס בבית שיש בו גוסס. אבל בארחות חיים ח"ב (עמוד

כג. כהן שהיה יושב ולומד בבית המדרש, ונודע לאיזה אנשים מבאי בית המדרש שיש מת בבית הסמוך לבית המדרש, ויש שם חלון פותח טפח, יש לסמוך על הפוסקים האומרים שאין כאן אלא טומאה דרבנן. ומכל מקום טוב שלא יודיעוהו שיש שם מת, ואף בדיעבד שהודיעוהו אם ירצה להמשיך בלימודו, אינו חייב לצאת מבית המדרש, כיון שהיא רק טומאה דרבנן, שהותרה במקום ביטול תורה. (ויש עוד צירופים להקל בזה). כג.

כד. שליח צבור כהן שהיה מתפלל חזרת הש"ץ, ונודע לקהל שבבית הסמוך לבית הכנסת יש שם מת, והוא תחת גג אחד, לכתחילה לא יגידו לו, ויוכל להמשיך להתפלל כדרכו. ואם עברו והודיעוהו אין צריך לצאת משם, ומיד כשיסיים החזרה יצא לחוץ. כד.

כה. חלון שיש בו טפח על טפח, וסתמו אותו, אף על פי שלא ביטל הסתימה להיות שם עולמית, הסתימה חוצצת, וכל שיש סורגים בחלון, ממעטים אותו משיעור טפח, לחצוץ בפני הטומאה, והסורגים בין אם היו עצים דקים, או עמודי ברזל, אף על פי שיש ביניהם אור, כיון שאין בהם פותח טפח בכל ריוח שביניהם, הרי הסורגים חוצצים, ואין נקבי הסורגים מצטרפים לפותח טפח. כה.

כו. יכול לסתום החלון על ידי דלת אף על פי שאינם יכולים לעמוד לבדן ללא הצירים של ברזל. כו.

כז. אם יש מת בשבת בחדר הסמוך לבית הכנסת ויש חלון פותח טפח ביניהם, מותר לסתום החלון בשבת, אפילו אחר פטירת המת, כדי שיוכלו הכהנים להכנס לבית הכנסת להתפלל ולברך בברכת כהנים את הקהל. כז.

כג) כתב הרא"ש (פ"ב דכתובות ס"ה), איתא בירושלמי (כלאים פ"ט ה"א), אין מדקדקים במת לא בכלאים ולא בביהמ"ד. ר' יוסי הוה יתיב ומתני, והוה תמן מיתא, מאן דיתייב ליה לא אמר ליה כלום (משום ביטול תורה), ומאן דנפק ליה לא א"ל ולא כלום. אע"פ שהיתה טומאה מאהלת עליו, דס"ל להירושלמי שמותר להיטמאות לדברי תורה. אבל בגמ' דידן (עירובין מז.) פליג על הירושלמי, וס"ל דלא שרי אלא בבית הפרס וחז"ל דהוה מדרבנן, אבל טומאה דאורייתא לא. וכ"כ הרמב"ן בתה"א (דף לד ע"ב).

כו) ע"פ המבואר בחזו"ע אבלות ב'.

כז) המג"א (סי' שיג סק"א) הביא מ"ש מהר"י הלוי (כלל ה' ס"ד), לדקדק מלשון רש"י והר"ן (שבת קנז.), שאם יש בשבת מת באהל הסמוך לביהכ"נ ויש שם חלון פותח טפח בין אהל המת לביהכ"נ, קודם שימות המת מותר לסתום החלון כדי שלא תכנס הטומאה לביהכ"נ, אבל אחר מיתתו אסור לסתום החלון, דהוי כמתקן. והמג"א חולק ע"ז, והוכיח שיש להתיר לסתום החלון גם לאחר מיתתו, מתשו' מהרי"ל (ס"ט), דמוכח שאין איסור לסתום החלון בשבת, ולא הוי מתקן, כי הכלים שהיו שם כבר נטמאו ואין הסתימה מועילה רק להבא, ע"ש. והאח' הסכימו כדברי המג"א.

כד) כ"כ כיו"ב מהר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (ח"ב ס"י ריא), שכמה אחרונים הסכימו להש"ך שטומאה זו מדרבנן. והאבן העזר (ברכות כ.) העלה דלאו דטומאת כהן שאינו שוה בכל, נדחה מפני כבוד הבריות, ובזיון הוא לצבור אם הש"צ יצטרך להפסיק ולצאת מביהכ"נ. ע"ש. ונראה שכן עיקר, דספד"ר לקולא.

כה) ע' רמב"ם (סוף פרק יג מהל' טומאת מת). וכתב הט"ז (סי' שעא סק"ג), שאין חציצה מועילה בדלת או חלון שאינם יכולים לעמוד בלא הצירים של ברזל אע"פ

כח. כהן המיסב עם בני ביתו בשבת, בביתו ובאהלו, הסמוך לאהל המת, רשאי לסתום הפתח אפילו אחר כניסת הטומאה, בין בחול בין בשבת. (כח)

כט. רכבת נוסעים, שבדרך נסיעתה היא עוברת על בית קברות, מותר לכהן לנסוע בה לצורך פרנסתו. (כט)

ל. מותר לכתחילה לכהן לטוס במטוס אשר בדרך טיסתו אפשר שיטוס מעל בית הקברות. (ל)

לא. מת שהיה מונח בספינה קטנה, שהיא מתנדנדת כשדורכים בה, אסור לכהן להכנס בה, אבל אניה גדולה שאינה מתנדנדת כשנכנסים לתוכה ודורכים בה, מותר. (לא)

לב. הנפטר בחוץ לארץ ומעלים את ארונו לארץ ישראל במטוס לקוברו בארץ ישראל, מותר לכהן קרובו לנסוע באותו מטוס, ובפרט שהוא צריך בהגיעו ארצה להסדיר את שחרור הארון והכנתו לקבורה. (לב)

לג. כאשר יש בבטן המטוס מת, כהנים הרוצים לטוס במטוס זה, יש להם על מה לסמוך, אפילו שהנפטר אינו משבעה קרובים שמיטמא להם. (לג)

שטומאת הכהנים בזה"ז מדרבנן, וגם שהכהנים בזה"ז הם כהני חזקה, ולא כהני ודאי, וק"ל דפ"ר בדרבנן שרי. ויל"ע.

(לא) הנה המת מטמא במגע "ובמשא", והנושא טומאה שמיטמאת במשא, אע"פ שלא נגע בה, הואיל ונשאה טמא. וכל דבר שמיטמא במשא מטמא בהיסט. (הרמב"ם פ"א מטומאת מת הלכה ו-ז). ולכן כ' מהר"ם מרוטנבורג (בהל' שמחות ס"ז), שאם היה מת מונח בספינה, אם היא ספינה קטנה שמתנדנדת כשדורכים בה, אסור לכהן להכנס לתוכה, כי אז אי אפשר שלא יזיז את הטומאה. וכ"פ בש"ע (סי' שע"א ס"ז).

(לב) בשו"ת שבט הלוי ח"ט (סי' רנ"א) כתב, אין היתר לכהן בזה. ואפי' אם היה הכהן הזה בנו או קרובו שמותר להטמאות לו, הא ק"ל בש"ע (יו"ד ס"י שע"ג ס"ה), דבעי' דוקא לצורך, ע"כ. ותמיהני דהא מדינא נקטי' כמו שפסק מרן בש"ע (כדעת הרמב"ן והרא"ש), שמותר לכהן להטמא לקרובו אפי' שלא לצורך.

(לג) הנה ע"ד שבט הלוי שכתב להזהיר בזה, כתב בחזו"ע, שעצם ההוראה שכהן לא יסע במטוס שיש שם ארון של מת, לאו מילתא פסיקתא היא, וכמו שהעידו כמה אחרונים שמעשים בכל יום שהעולם טסים במטוסים, כהנים וישראלים, וכמעט בכל מטוס מונח ארון של מת, ואין שואל ואין דורש, אמנם יש להם ע"מ שיסמוכו וכו'.

(כח) חזו"ע אבלות ב', דמכיון דמיחזי כמתקן אינו אלא איסור מדרבנן, במקום צער לא גזרו רבנן, שהרי אין ספק שיש צער לכהן ללכת מביתו בשבת ולחזור אחר בית אחר, מלבד הצער לאשה ולבנותיה, כשאין האיש בביתו כל השבת, ובפרט שיש מצוה לישב בשבת על שלחנו לסעוד סעודות שבת יחד עם בני ביתו, והרי התירו חז"ל טומאה דרבנן משום מצוה קלה, כמו שאמרו בברכות (י"ט): מדלגים היינו על גבי ארונות של מתים לקראת המלכים וכו', שבמקום מצוה לא גזרו. וה"ה לנ"ד.

(כט) בעירובין (ל): הנכנס לארץ העמים בשידה תיבה ומגדל, רבי מטמא, ור' יוסי בר' יהודה מטהר, מ"ט דרבי, קסבר אהל זרוק (אהל המיטלטל), לאו שמיה אהל, ור"י בר"י סבר שמיה אהל. ופסק הרמב"ם (פרק י"א מטומאת מת ה"ה) דלא שמיה אהל, שהלכה כרבי מחבירו. וכ"ד רוב הראשונים שם. [חזו"ע אבלות ח"ב ע"מ לט. ילקו"י אבלות ע"מ שפ"א בסע"ד].

(ל) דהו"ל ספק טומאה ברה"ר שספקו טהור. ועוד שמבואר בשו"ת שבות יעקב (סי' פ"ה), דהא דק"ל אהל זרוק לאו שמיה אהל, אינו אלא מדרבנן, ומה"ת הוי אהל וחוצץ בפני הטומאה. והנה הלשון בחזו"ע (אבלות ח"ב ע"מ ג) אפשר שיעבור מעל ביה"ק, ומשמע שרק באופן זה התיר החזו"ע, אך היכא שידוע לנו שבודאי המטוס טס מעל ביה"ק שאין לכהן לעלות אליו. אולם ע"ש בהמשך דבריו שכתב לצרף שיט' הראב"ד

לד. מתים של גוים אינם מטמאים באוהל, לפיכך אין טומאה בקברותיהם, ומותר לכהן להכנס לבית הקברות שלהם ולדרוך על קבריהם, אם הולך על קברותיהם בנעלו אשר ברגליו, ואינם אסורים משום טומאה לכהן אלא במגע ובמשא. אך היוצא מביה"ק של גויים, צריך ליטול ידי. (לד)

לה. הקראים אין דינם כנכרים לענין טומאה, ולכן מטמאים באהל. (לה)

לו. הרמ"א בהגה (סי' שע"א ס"ד) כתב: "יש מחמירים לכהנים שלא ילכו דרך שער העיר שסוף המת לצאת משם, ויש מתירים. והמיקל לא הפסיד במקום שלא נהגו להחמיר." (לו)

לז. בית הכנסת שעומדים להביא לשם אדם גדול שנפטר להספידו, והקהל שמתפללים ותיקין רוצים שיכנסו הכהנים כדי לברך את הקהל בנשיאות כפים, מותר לכהנים להכנס ולהתפלל בבית הכנסת עם הקהל, [קודם שיכניסו את המת לבנין], ואין לחוש להחמיר משום סוף טומאה להכנס ולצאת. (לז)

לח. כהן קטן אביו מוזהר עליו שלא יטמא אותו, שנאמר אמור אל הכהנים, ואמרת אליהם, אמור ואמרת, להזהיר גדולים על הקטנים. (לח)

שאפי' ישראל משומד לע"ז מטמא באהל, שהרי קידושי קידושין וגטו גט, ובכלל בנים הוא, כדיליף ר"מ (בקידושין לו.) מדכתיב בנים משחיתים. וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ ח"ג (סי' שכג) בשם רבינו פרץ. וכ"כ בנ"ד בשו"ת המבי"ט ח"ג (סי' כב).

לז בפסקי מהרא"י (סי' כד) כתב שלא נהגו להזהר בזה בגבולינו. ונראה הטעם שמכיון דרש"י פירש (בעירובין סח. ד"ה כולן טמאים), ובביצה (לח. ד"ה בדאורייתא), דמה שטמא הפתח היכא שסוף טומאה לצאת אע"פ שאינו תחת אהל המת הל"מ הוא, ואין טעם בדבר, נוכל לומר דכיון דמילתא בלא טעמא הוא, הבו דלא להוסיף עלה, ואמר' שלא נאמרה הלכה אלא דוקא באותו פתח שמוציאים בו תחלה מתוך אהל המת. ובשו"ת רעק"א (מהדו"ת סי' יח) כתב, שבעיקר הדין שכתב מהרא"י בדין סוף טומאה לצאת, כבר ביררו לנכון הגאונים החכ"צ והפרי הארץ הלכה זאת, והביאו ראייה מפורשת להתיר ממתניתין דאהלות (פרק י"א מ"א), דלא אמר' סוף טומאה לצאת, והיא ראייה שאין עליה תשובה.

לז הנה בפסקי מהרא"י (סי' כד) הנ"ל כתב, שלא גזרו אלא בפתח שבו מוציאים את המת לאויר העולם. ופירש החכ"צ (סי' קג), שכוונתו, שאף שיש מת בעיר, יכולים הכהנים להקדים להכנס בבית של צידוק הדין.

לח יבמות (קיד.). רמב"ם (פ"ג מהל' אבל ה"י).

לד רמב"ם (פ"ג מהל' אבל ה"ג). וע' ביבמות (סא.) רשב"י אומר קברי גוים אינם מטמאים באהל, שנאמר אדם כי ימות באהל וכו', ונאמר (יחזקאל לד, לא), ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אתם קרואים אדם, ואין אוה"ע קרואים אדם. ובב"מ (קיד:) משמע שהלכה כר"ש, דקאמר התם, רבה בר אבהו אשכחיה לאליהו דקאי בביה"ק של גוים, א"ל ולא כהן מר? מ"ט קאי מר בביה"ק, א"ל ולא מתני מר סדר טהרות? דתנן ר"ש אומר קברי גוים אינם מטמאים באהל וכו'. וכ"ה בב"י (יו"ד ס"ס שעב. ילקו"י אבלות ע"מ תשפח).

מבואר ברמב"ם (פ"ט מטומאת מת ה"ד) וז"ל: הגויים הואיל ואינם מטמאים באהל, הנוגע בקברם טהור, עד שיגע בעצם הטומאה או ישאנה. ע"כ. וקי"ל כל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין הכהן מוזהר עליה. אולם בשו"ת הרמב"ם (פריימן סי' קנא, בלאו סי' קמה) כתב להדיא שאין הפרש בין הנוגע במת גוי ובין קברו, וציותה התורה שהנוגע במת גוי יטמא והנוגע בקברו יטמא. ולהרה"ג המו"ל רא"ח פריימן שהעיר ע"ז מדברי הרמב"ם הנ"ל, והצ"ע. ועכ"פ לפי דברי המנ"ח (מצוה רסג דף עג.) אפי' אם יש איסור טומאה גם בקבר, אם הולך על קברותיהם בנעלו אשר ברגליו, מותר. ולפ"ז מותר מן הדין לכהן לדרוך על קבר של עכו"ם במגעליו. ולגבי נט"י ביוצא מביה"ק של גוים ראה בילקו"י אבלות (סי' י' סעי' כט).

לח שהרי כתב הרשב"א בתשו' (סי' קצד וסי' רמב),

לט. מותר לאביו של כהן קטן לטמאותו בשביל קרוביו. (לט)

מ. אשת כהן מעוברת, אפילו כלו חדשי הריונה, מותר לה להכנס לאהל המת. ואין לאשת כהן לברר דרך אולטראסונד אם העובר זכר או נקבה. ומותר לאשת כהן ללדת אפילו בבית חולים שיש בו טומאת מת. (מ)

מא. מצוה מן התורה על הכהן שיטמא לקרוביו, לאביו ולאמו, לבנו ולבתו, ולאשתו הנשואה לו שהיא כשרה, ולאחיו ולאחותו מאביו, אבל לאחיו ולאחותו מאמו (ולא מאביו) אינו מיטמא. ולאחותו הנשואה אינו מיטמא, אבל מיטמא הוא לאחותו הארוסה שנתגרשה מן האירוסין. ואם לא רצה להיטמא לקרובים אלו מטמאים אותו בעל כרחו. ופסק מרן (סי' שעג סעיף ה), שכל אלו הקרובים שמיטמא להם, אפילו שלא לצורך מותר. וכתב הרמ"א שלסברא זו אפילו אם מת לו מת בשבת, שאי אפשר לקוברו בו ביום, מותר להטמאות לו ולשומריו, כדי שלא יהא מוטל בבזיון. והיינו דוקא בשעת הכנת הנפטר לקבורה ובשעת הקבורה, אך לאחר שנקבר, אין לכהן להכנס לבית הקברות ביום השבעה והשלשים. (מא)

מב. אף בזמן הזה שיש חברה קדישא שמתעסקת בכל צרכי המת, בכל זאת מצוה על הכהן להטמא לקרוביו, שלא יבצר שיהיה איזה צורך מצרכי המת. (מב)

מג. כשם שמצוה על הכהן להטמא לקרוביו אלו, כך אשה שהיא כהנת מצוה עליה להתעסק בצרכי קבורת קרוביה אלו, במדת יכולתה, כגון תפירת תכריכין וכיו"ב. (מג)

אע"פ שהספק השני אינו שקול, אלא מיעוט להיתרא, שפיר מצרפינן המיעוט לספק הראשון, והר"ל רובא. [חזו"ע אבלות ח"ב עמ' סב, סו. ילקו"י אבלות עמ' תשפט סעי' יז.]

מא) זבחים (ק). לה יטמא, מצוה, לא רצה, מטמאים אותו בעל כרחו. ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בער"פ, ולא רצה ליטמא, ונמנו אחיו הכהנים וטימאוהו בע"כ. וכ"פ בש"ע (סי' שעג ס"ג).

ומה שפסק מרן שמותר להטמא לקרובים אפי' שלא לצורך, כן מפורש בדברי הרמב"ן בתה"א (סוף ענין הכהנים, דף מה ע"ד), שכל שעדיין לא נסתם הקבר, מותר לכהן להטמא לקרוביו, ונוגע בהם במותם, בין לצורך בין שלא לצורך, כמה שירצה. וכ"כ עוד ראשונים. [ילקו"י אבלות עמ' תשעט, תקנ"ג]

מב) כ"כ בקש"ע סי' רב סעיף יא, ומעשים בכל יום שהכהנים נכנסים לחדר המת, ומתטמאים לקרוביהם, בלי שום חקירה ודרישה, אם יש צורך בהם. ואם הלכה רופפת בידיך, פוק חזי מאי עמא דבר. שו"ת ישכיל עבדי ח"ד (חיו"ד סי' כו).

מג) הנה הרמב"ם (פ"ב מהל' אבל ה"ו) כתב, בד"א בזכרים שהוזהרו על הטומאה, אבל הכהנות הואיל ואינן מוזהרות על הטומאה, כן אינן מצוות להתטמא לקרובים, אלא אם רצו מתטמאות, ואם לא רצו לא

לט) כתב בשו"ת ושב הכהן (ס"ס נו), שיש להסתפק בקטן הכהן שאביו מוזהר עליו שלא יטמא, אם מותר לקטן להטמא לקרוביו, שכיון שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' אבל ה"ו), שהטומאה נדחית מפני קרוביו כדי שיתעסק בהם ויתאבל עליהם, הא קי"ל שקטן אינו מחוייב להתאבל, א"כ אסור לו להטמא לקרוביו. והחק"ל ח"ג (חיו"ד סי' קמה) נסתפק בזה, ופשט מדברי התוס' פסחים (פח. ד"ה שה לבית), וא"ת היאך מאכיל הפסח שלא למנויו, והרי אביו מוזהר דלא למספי ליה איסור בידים. ואומר ר"י דביבמות (קיד.) ילפי' מלא תאכלום, ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבלות, אבל בכה"ג דאיכא חינוך מצוה שרי. עכ"ל. ומכאן יש ללמוד שיכול גדול לטמא כהן קטן על קרוביו, משום דאיכא מצות חינוך.

מ) כתב הרוקח (סי' שטו), אשת כהן מעוברת מותרת להכנס לאהל המת, דסי"ס הוא, דשמא נפל הוא, ושמא נקבה היא. עכ"ל. ובגליון מהרש"א הקשה ע"ז, שהרי רוב נשים ולד בר קיימא יולדות, כמ"ש התוס' (יבמות לו: בד"ה הא). ע"כ. ולק"מ, כי מבואר בפנ"י (כתובות ט. בקונ"א אות כח), שהואיל והטעם שמקילים כשיש ס"ס בדאורייתא, הוא מטעם רוב, שהספק האחד עושהו כפלגא ופלגא, ובספק השני הוי רובא להיתרא, לפיכך אם הספק האחד שקול, שנידון כמחצה על מחצה,

מד. אין הכהן מיטמא לקרובים, אלא כשהם בשלימותם, אבל אם נחסר בשעת מיתה או לאחר מיתה אבר חיצוני מהם, אפילו אם היה האבר החסר מונח בצדם, אין הכהן רשאי להיטמא להם. הילכך אם נקטע ראשו של אביו על ידי רוצחים, אינו מיטמא לו, שנאמר לאביו, בזמן שהוא שלם, ולא בזמן שהוא חסר. ואין הכהן רשאי להיטמא לאבר מן החי של אביו, ולא לעצמות אביו אף על פי שהשדרה קיימת. במה דברים אמורים, כשנחסר ממנו לאחר מיתה, אבל אם נחסר ממנו אבר בחייו על ידי ניתוח, ואח"כ מת, מיטמא לו אף על פי שאינו שלם. (מד)

מה. כהן שאחד מקרוביו שנטמא עליהם מת בהריגה, רשאי להיטמאות לו ולא חשיב כחסר אבר. (מה)

מו. כהן שאבותיו פרשו מדרכי צבור, והם אנשים שפרקו עול מצות מעל צוארם, ואינם נכללים בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד מועדי ישראל, ובישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הם כבני חורין לעצמם, כשאר האומות, וכן הרוגי בית דין, וכן המאבד עצמו לדעת, וכן מחלל שבת בפרהסיא. כל אלו אין הכהן מיטמא להם. (מו)

מז. יבמה הזקוקה ליבום, שמתה, אף על פי שמרן פסק שאם היבם כהן מיטמא לה, מכל מקום אינו מתאבל עליה. (מז)

מתטמאות. ע"כ. והראב"ד השיג על הרמב"ם מהברייתא (ביבמות כט:), אשתו ארוסה לא אונן ולא מיטמא לה, וכן היא לא אוננת ולא מיטמאה לו, הא נשואה מיטמאה לו. וע"ש במה שתיירן. וע' בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סי' רל אות ד), שכתב, דאף ההרמב"ם מוטל חיוב גם על כהנת לטפל בצרכי קבורת הקרובים, מצד גמ"ח. ומרן הש"ע (סי' שעג ס"ג) פסק כדברי הראב"ד וסיעתו, "שאחד האיש ואחד האשה" מצוה עליהם להתעסק בצרכי קבורת קרוביהם.

מד הכי איתא בגמ' (נזיר מג:): אמר רב חסדא אמר רב, נקטע ראשו של אביו, אינו מיטמא לו, דכתיב לאביו, בזמן שהוא שלם, ולא בזמן שהוא חסר. ופרש"י, שאע"פ שהראש מונח בצד הגוף, הואיל וכבר נקטע אינו מיטמא לו. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שעג ס"ט), וסיים, ויש מי שאומר דהני מילי כשנחסר לאחר מיתה, אבל אם היה חסר ממנו אבר בחייו, ומת, מיטמא לו, אע"פ שאינו שלם. ע"כ. ודברי היש מי שאומר שכתב מרן, הלכה היא, וזוהי דעת הרמב"ן והרא"ש והטור, כמ"ש הב"י. וכ"ה בילקו"י (אבלות ע"מ חשפא ס"ג), ולכן מה"ט אשה שלפני שנים מפטירתה עשו לה ניתוח להוצאת הרחם מסיבות רפואיות, מותר לבניה הכהנים להיטמאות לה בלויה ובקבורה.

מו כמ"ש הטור (ס"ס שעד). וכמו שמצינו בנשיא שאף על פי שמיטמאים לו אין מתאבלים עליו. וכן המנהג בגלילותינו. וכתב החיד"א (בשו"ב יו"ד ר"ס שעד), שכן נהגו בגלילותינו שלא להתאבל, וכמ"ש מהרש"ל הזקן, וכן פשט המנהג. ואם בעיר ארגיל נהגו להתאבל, ואין זה בסתירה לפסק מרן, דמרן לענין טומאה אמרה ולא לענין אבלות, ובמידי דאיכא ספק בדעת מרן מי יכריחנו לפסוק כפי מה שמפרש הוא בדעת מרן, וכ"ש שמסורת בדינו וביד כל מורה הלכה כדברי המיקל באבל אף בפוסקים. ע"כ. [ילקו"י אבלות ע"מ רצב ס"ד].

מז כתב בארחות חיים ח"ב (עמוד תרב) בשם ה"ר שמואל מאיברא, שאין הכהן רשאי להטמא לקרובו הרוג, דאמרי' לאביו ולאמו כשהוא שלם ולא חסר, והרוג חשבינן ליה לחסר בכמה דוכתי. והרדב"ז (פ"ב

מח. מת מצוה, והוא מת שמוטל על פני השדה, או בעיר של עכו"ם, ואין לו שם ישראל שיטפלו בו לקבורו, מצוה להטמאות לו, ואפילו הוא כהן גדול ונזיר ומצא מת מצוה הרי זה מיטמא לו. (מח)

מט. מת מצוה שיש שם נכרים שיטפלו בקבורתו, אף על פי כן מותר לכהן להיטמאות. (מט)
נ. נשיא שהוא ראש הסנהדרין בזמן חכמי התלמוד, שמת, היה מצוה על הכל להטמאות לו, שעשאוהו כאילו הוא מת מצוה. ובזמן הזה אין דין זה נוהג, כיון שאין לנו סנהדרין ולא נשיא. (נ)

נא. אסור לכהן להיטמא למת אחר אפילו בעת שהוא מיטמא לקרוביו, לפיכך כהנים שמת להם מת יש להזהר לכתחלה לקבורו בסוף בית הקברות, כדי שלא יטמאו בקברות אחרים כשיקברו מתם. (מין בש"ע סי' שעג ס"ז). ודעת הרמ"א בהגה, דדוקא לאחר שפירש ממתו. אבל בעת שהוא עוסק במתו מותר להטמאות אף למתים אחרים. וגם ספרדי המיקל בזה להכנס עם קרובו הנפטר לתוך בית הקברות, יש לו על מה לסמוך. (נא)

נב. לאחר שקברו המת בתוך בית הקברות על הכהנים לצאת משם מיד, ולא ימתינו לאמירת קדיש וצידוק הדין. (נב)

שהכל מיטמאים לו, אין מתאבלים עליו. וכתב הב"ח (עמוד רעג), שעכשיו שאין לנו נשיא, אין דין זה נוהג בינינו. ואף גדול הדור אין דינו כנשיא. ע"כ.

נא כתב מרן הב"י (סי' שעג), שאף שר"ת פסק כר"ע באבל רבתי (פ"ד הט"ז-טו), שכהן שנטמא לקרוביו, וחזר ונטמא למת אחר בו ביום פטור, ומותר לכהן להכניס מתו לקבורו בביה"ק, אבל הרמב"ן (בתה"א דף מד:), והרא"ש (בהל' טומאה סי' ו'), העלו דלא כר"ת, וכתבו שמשפחות כהנים עושים שכונת קברות שלהם בסוף ביה"ק, ומי שמת לו מת קובר אותו בסוף שכונת הקברות, כדי שלא יטמא בקברות אחרים. וכ"כ הרמב"ם (פ"ב הלכה טו). וכן הלכה. ודלא כר"ת דהוי יחידאה. ע"כ. וכ"פ בש"ע (סעיף ז). ובספר ארחות חיים ח"ב (בהוספות עמוד תרלז) כתב, בהרבה מקומות שמכו על מס' שמחות, שכהן נכנס אחר מתו לביה"ק לקבורו בין מתים אחרים. וכן פשט המנהג בלונדל. וכן עשה מעשה רבי יהונתן הכהן, כשמת בנו ועמד לקבורו בין הקברים האחרים. וכמה מעשים נעשו כן בארץ. וכן הורה הראב"ד. וע' בנהר מצרים ודו"ק. [ילקו"י אבלות עמ' תשעט, תשא].

נב בשו"ת אג"מ ח"א (חיו"ד סי' רמט), כתב, שאף אם נקבר בתוך הקברות, כשחוזרים אחר הקבורה, ההליכה בתוך ד' אמות של הקברות אינה אלא מדרבנן, ומכיון שאם לא ילווהו כל הקרובים עד הקבר, נחשב כבזיון למת, מותרים ללוותו עד הקבר

מח משנה נזיר מח. וע"ע בברכות יט: ובמגילה ג: ובפירוש"י. וכ"פ הרמב"ם (פ"ג מהל' אבל ה"ח), ובטוש"ע (רי"ס שעד). וכתב הריטב"א (יבמות פט:), שאפי' הוא מוצא אנשים אחרים לקבורו בשכר, א"צ לשכור אותם אלא הוא בעצמו מיטמא אם ירצה. ע"כ. ונראה שבזמנינו שרשויות החוק לא מאפשרות לקבור מת, קודם שיעשו בדיקות לברר סיבת מותו, שאולי היה זה רצח, ועליו להודיע מיד למשטרה או למד"א, לפ"ז אין נפ"מ בהלכה זו.

מט לפמ"ש בשו"ת תרוה"ד (סי' פב), שלענין טהרת המת והלבשת תכריכים ביו"ט א', שישאל מטהרים אותו. וכן הדעת נוטה לטהרו ע"י ישראל בידיים, והמרדכי עצמו כתב בשם תשו' רב שאף הוצאת המת מבית לטרמלית תהיה ע"י ישראל ולא ע"י נכרים, וכ"ש לטהרת המת שלא יגעו בו העכו"ם הטמאים, שהם טובים לכל דבריהם. ע"כ. וכ"פ בש"ע (סי' תקכו ס"א). וע"ע בשו"ת צמח צדק (חיו"ד סי' רלח) שכתב, שאם אין שם אלא כהן, ורק עכו"ם עמו, י"ל שמיטמא הכהן, שגנאי שיתעסק בו עכו"ם ולא יהודי, לפ"ז נראה שרשאי הכהן להטמא למת מצוה בטהרתו ובהלבשת תכריכיו ובהנחתו בקבר.

נ בירושלמי נזיר (פ"ז ה"א) איתא, שהכל מיטמאין לנשיא. וכשנפטר ר' יהודה נשיאה הכריז ר' ינאי ואמר אין כהונה היום. וכן היה כשנפטר ר' יהודה נשיאה בן בנו. וכ"פ בש"ע (סי' שעד סעיף יא) וז"ל: נשיא אע"פ

- נג.** כהן שנמצא עם קרובו בחדר טהרה והביאו לשם מת אחר, אין צריך לצאת משם, אך כשמוציאים את קרובו חייב לצאת עמו או לפניו, ואסור לו לשהות שם. (נג)
- נד.** אף על פי שיש להזהיר את הכהנים שלא יטמאו לקרובם שאיבד עצמו לדעת, מכל מקום אין לגזור בזה שגם לא יתאבלו עליו מחשש שילכו להטמא לו. ולכן באופן שמתאבלים על המאבד עצמו לדעת, גם הכהנים יתאבלו עליו. (נד)
- נה.** כהן הרוצה ללמוד בבית ספר רפואי, והדבר כרוך בטומאת מת על ידי ניתוחים וכל כיוצא בזה, אין לו ללמוד באותו בית ספר רפואי, בהיות וכהן אסור להטמא למת, ואסור לו אף להכנס בחדר שיש שם מת, וגם אם המת גוי אסור לו לנגוע בו. (נה)
- נו.** כהן העובד בבית חולים כאת, שאסור לו להטמא למתים, אם עושה כן על פי ציווי הרופאים, אסור להעלותו לספר תורה לעליית כהן, אם לא יחזור בתשובה לקבל עליו לבל ישוב לכסלה. (נו)

סימן שעה - הבא ממקום קרוב אל גדול הבית

א. מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, בעיר אחרת, אם היה במקום קרוב שהוא מהלך יום אחד, שהוא עשר פרסאות, שאפשר לו לבוא ביום אחד לשבת עם שאר האבלים, אפילו אם בא אליהם ביום השביעי, בעוד המנחמים אצל גדול הבית, מונה עמהם אבלות שבעה, ויכול להצטרף אליהם, [דמקצת היום ככולו]. וכשיקומו מאבלם בסיום השבעה שלהם, גם הוא יקום עמהם. אבל אם היה במקום רחוק יותר משיעור מהלך יום אחד, אפילו הגיע ביום שני

ח"ב (דף רפג: במילואים לסי' כד אות טו). [ילקו"י אבלות עמ' תשפז]

(נה) פשוט. וכן הורה להלכה למעשה אאמ"ר זיע"א, בשאלה שהופנתה אליו בה' סיון תשמ"ב, אם מותר לכהן ללמוד רפואה בחו"ל בבי"ס רפואי, באופן שעורכים ניתוחים ע"י כהן במת גוי. והשיב לאסור כאמור. [ילקו"י אבלות עמ' תשפח]

(נו) בשו"ת חת"ס (או"ח סי' כג) כתב, דאין הדעת סובלת דכהן המטמא למתים שיחמיר על עצמו שלא להעלות לדוכן, ויהיה מוסיף על חטאתו פשע, אלא יחמיר על עצמו שלא להטמאות עוד, ע"ש. ובכה"ח (או"ח סי' קכח אות מא) בשם תשו' כת"ס (סי' טו), שרופא שמבקר מתים שיש לו תועלת הרווחת ממון לא סגי בקבלה בלב, עד שידור ברבים כמו בנשים בעבירה, ע"ש. וראה בשו"ת שער שמעון אחד ח"א (סי' כד) שהביא בשם מרן אאמ"ר זיע"א. "אם הכהן לא יחזור בתשובה ולקבל עליו שלא יחזור לכסלה, אין להעלותו, אבל ושב, ורפא לו". ע"ש. וראה בשו"ת יחו"ד ח"ד (סי' נח) ואכמ"ל. [ילקו"י אבלות עמ' תשפח]

ולחזור בתוך ד' אמות של קברי מתים אחרים. דדמי למה שהתירו ללכת בבית הפרס לצורך מצוה. וכן אמרו קברו את המת וחזור, וחזר האבל דרך בית הפרס, הולכים אחריו לנחמו (ברכות יט:). ומ"מ על הכהן המלווה את קרובו המת לביה"ק, לצאת תיכף ומיד מביה"ק לאחר סיום סתימת הגולל, ולא ימתין שם לאמירת צידוק הדין וקדיש.

(נג) הנה בשו"ת הר צבי (חיו"ד סי' רפב), באשת כהן שנפטרה, וכשהכניסוה לחדר הטהרה, הובא לשם מת אחר, האם הכהן צריך לעזוב את המקום, והשיב, שמכיון שאין כאן תוספת טומאה, מותר להשאר שם. רק שיצא משם לפני שיוציאו את אשתו משם. ושם הביא מה שאמרו במדרש (בית המדרש חדר ב עמוד סז), שאחר שכתרו את ראשו של רשב"ג נטלו ר' ישמעאל בן אלישע הכהן הגדול, וצווח וכו' ולכאורה איך לא חשש לאיסור טומאה. ויישב, דמייירי שהיו בבית תחת קורת גג אחד, וכיון שכבר היה באהל המת, ואין תוספת טומאה בנגיעתו, מותר.

(נד) עיין בש"ע (סי' שעג סיה). ומ"מ אין לגזור גם כן שלא להתאבל פן ילכו ויטמאו לו, כמש"כ ביב"א

או שלישי לאבלות, מונה לעצמו אבלות שבעה. וכאשר מצטרף אל גדול הבית היינו גם לשלשים יום ולא רק לשבעה. אך סעודת הבראה צריך לאכול משל אחרים. (א)

ב. כל שיכול להגיע להגיע אל מקום האבלים ביום אחד, אפילו במכונית או ברכבת, ובזמנינו אפילו יכול להגיע במטוס, נחשב מקום קרוב ומצטרף לשאר האבלים, וכשיקומו מאבלם, גם הוא יקום עמהם. (ב)

ג. אם נמצא אחד מהקרובים בחוץ לארץ, ואין טיסות ישירות למקום ששם בני המשפחה יושבים שבעה, או שיש נחיתת ביניים ומתעכב על ידי כך, או שמתעכב עקב היותו חולה, אין בכל זה למנוע את הצטרפותו אליהם, מאחר שטכנית אפשר להגיע תוך הזמן של יום אחד כנ"ל. (ג)

ד. אבל שהיה במדינה אחרת, ושמע שמת קרובו בארץ ישראל, ומיד נסע במטוס דרך יום אחד ובא לארץ ישראל, ושכר לו חדר במלון והתחיל להתאבל, ולא בא לבית גדול הבית, מונה עמהם, ויוצא מאבלו כשהם יוצאים מאבלם. (ד)

קרוב לירושלים, ויכול היה להגיע לירושלים אחר חצות, כשהלך ברגליו בנחת, והלך ולא הגיע מפני שעיקבוהו הבהמות בדחקם, או שהיה בירושלים והיה חולה ברגליו ולא הגיע לעזרה עד שעבר זמן הקרבת הקרבן, הרי הוא אנוס ואינו בדרך רחוקה. ע"כ. ומכאן כתב להוכיח בשו"ת דברי מלכיאל ח"ב (סי' צט) בדין אבל שנחשב כאילו נמצא אצלם, מאחר שהוא קרוב באפשרות, אף שאינו קרוב בפועל. והו"ד בשו"ת יבי"א ח"ז (חיו"ד סי' מג אות ג), והילכך כל שאפשר שיגיע במטוס ביום אחד, דהיינו י"ב שעות, חשיב כמקום קרוב ומונה עמהם. [ילקו"י אבלות עמ' שיח].

ה. החק"ל (ח"ג מיו"ד סי' קמט) הוכיח מתש' הרשב"א (סי' תעז) דבכה"ג מונה עמהם אפי' לא הלך למקום שגדול הבית נמצא שם. וכן הוכיח בשו"ת פאת ים (סי' סה) שהקרוב הבא אע"פ שיושב בבית אחר, מונה עמהם, וכדפרש"י שכל שיכול לבא בתחלת האבלות ביום אחד חשבינן ליה כמאן דאתא התם. ואע"פ שבשו"ת חיים ביד (סי' קיז) העיר מלשון הרשב"א שם שעמד עמהם יום אחד, הנה מכיון שבסוף ימי האבל לא היה עמהם, ואע"פ מונה עמהם, שפיר הוכיח החק"ל להקל. ובחיים ליד גופיה (סי' קכה אות ח) ה"ד החק"ל להלכה. וסויע לזה מהר"י מפאריש (מ"ק כא): דלא בעי' אלא מקום הראוי לבוא אצלם, אבל לא שיבא אצלם.

א. מו"ק (כא:): ש"ע (סי' שעה ס"ח). ילקו"י אבלות עמ' שיד. ומה שכתבנו במי שבא ממקום קרוב אצל גדול הבית ביום השביעי וכו', כ"ה ברב פעלים (ח"א יו"ד סי' מח), כדמוכח ברמב"ן שהובא בבי" (סי' שעה). וכ"כ בלבוש שם. וכ"כ בש"ג (סי' שעה ס"ק כה). ובשוריי טהרה (מע' א אות עז). ובמלאכת שלמה קמחי (סי' יג), ובשו"ת חיים ביד (סי' קכה אות יט).

ב. כיון שבזמנינו רוב הנסיעות נעשות במטוסים, וקבוע להם זמן בתדירות גבוהה, מדי יום ביומו, לכן כל שאפשר שיגיע במטוס ביום אחד, דהיינו י"ב שעות, חשיב מקום קרוב ומונה עמהם. והוא ע"פ הסוגיא בפסחים (צג:), שאם ע"י איזה אופן שהוא יוכל לבא במהירות ביום אחד, חשוב מקום קרוב לענין אבלות ומונה עמהם. ואף שבשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שט) כ' שלענין דיני אבלות הכל תלוי בהליכה ברגל, ולא בסוסים ובפרדים, ולא ברכב. ובשו"ת חסד לאברהם אלקלעי (יו"ד סי' כ) העלה, שלא שיערו חכמים בזה אלא בהליכת אדם בינונית, ולא בנסיעה על סוס ורכב. בנחל אשכול (עמ' קסב אות ט) כתב שרבנים גדולים מורים ובאים להקל. והלכה כדברי המיקל באבל. [ילקו"י אבלות עמ' שיד]

ג. הנה הרמב"ם (פרק ה' מהלכות קרבן פסח הלכה ט') כתב בדין הקרבת קרבן פסח ששחטו על אדם הנמצא

ה. אם האבלים יושבים שבעה עם גדול הבית בעיר שאינה מקום מיתה ולא מקום קבורה, יש אומרים שבזה אף הבא ממקום קרוב מונה שבעה לעצמו ואינו מונה עמהם. ויש חולקים ואומרים שבכל אופן יכול להצטרף לגדול הבית, ויוצא עמהם ביום שמסיימים את שבעת ימי האבל. והלכה כדברי המיקל באבל. וה"ה אם בא למקום שהיו קרובי המת מתאבלים שם מפי השמועה (קרובה) אף על פי שלא מת המת שם. (ה)

ו. אם שמע הקרוב על מיתת המת במקום שהיה שם תחלה (ביום השני והלאה), והתחיל כבר להתאבל, אינו יכול לקצר ימי אבלותו בשביל שבא אל גדול הבית. אבל אם שמע ולא התחיל להתאבל עד שבא אצלם (אע"פ שצעק ובכה, אבל לא התחיל להתאבל ממש), מונה עמהם. (ו)

ז. גדול הבית הוא מי שנסמך עליו הבית, וכולם נגררים אחריו, לא שנא בן לא שנא אח קטן יותר בשנים אבל גדול בחשיבות. ויש אומרים שאף בעל אשה שחייב בהוצאות קבורת אשתו, נחשב לגדול הבית. (ז)

ח. גדול הבית שהיה בעיר אחרת, וכשחזר לביתו מצא את אשתו ובניו שהיו מתאבלים על בנו הקטן, לאחר חמשה ימים מן הקבורה, אינו צריך למנות לעצמו שבעת ימי אבלות, אלא מונה השבעה יחד עמהם, וכשהם יוצאים מן השבעה, הוא יוצא עמהם. (ח)

כדברי המיקל באבל. ותנא דמסייע לן הוא הראב"ד (ס"ט רי). [ילקו"י אבלות עמ' שיח סע"י ה].

ז רי"ץ גיאת (הל' אבל עמ' מה), וס' המכתם (מ"ק כב). ותש' הרשב"א (ס"י תקלב). וע' בריטב"א והר"ן (מ"ק כא:), ובס' מעשה אליהו מני (ס"י שיו). ומה שכתבנו דה"ה אח קטן, היינו שקטן בגילו ביחס לשאר בני הבית אך נעשה כבר לגיל בר מצוה, דאל"כ הרי אינו חייב באבלות כלל שיוכל לפטור אחרים, וכמבואר בילקו"י אבלות (עמ' שיט ס"ז).

ח רש"י (כא: כ' שאם היה גדול הבית בדרך, אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבלות דצעיר לאצטרופי הגדול בהדיה [ויש שכתבו שכ"ד הטור ופסקי התוס', והש"ך, וכ"כ מהר"ם (הל' שמחות ס"י עא) שגדול הבית שהיה בדרך ובא אצל האבלים מונה לעצמו, ושכן אי' בירושלמי (מ"ק פ"ג ה"ה)]. והתוס' (שם כב) נסתפקו בזה. אך הרשב"א (ס"י תקלב, הובא בבדה"ב יו"ד שעה) כ' שגדול הבית הבא ממקום קרוב מונה עם הקטנים הנמצאים בבית, ולא הנמצאים בבית מונים עם הגדול. ע"כ. וע' בכרכ"י (ס"י שעה סק"א). ויש שכתבו שהוא ט"ס בדברי הרשב"א וצ"ל 'אינו' מונה עמהם, אך כמה אח' פסקו להקל. וכ"כ בשד"ח שאף שנראה כדעת המחמירים, דאל"כ מה נקרא גדול הבית, כיון שנגררים גם אחר קטן. מ"מ מידי פלוגתא לא נפיק, והלכה כדברי המיקל באבל. ועיין בילקו"י (אבלות עמ' שכ).

ה ברב פעלים (ח"ג יו"ד ס"י כו) כתב, דבכה"ג מונה לעצמו, כמ"ש בבי" (ס"י שעה), ובש"ך (ס"ק יא), מאו"ז (ח"ב ס"י תכד). אולם המאירי (מ"ק כא:), כתב, שדי שהגיע למקום שהגיעה השמועה, ושהיו קרוביו מתאבלים שם. וכ"כ בשו"ת הראב"ד (ס"ט רי) שאף שאינו מקום מיתה וקבורה, מצטרפים לגדול הבית וימנו עמו. ואפשר שאילו ראה מרן דבריהם היה פוסק כמותם, שהלכה כדברי המיקל באבל. ומה גם לדעת האומרים שהלכה כדברי המיקל באבל אף נגד מרן. הילכך נקטי' להקל.

ו ש"ע (ס"י שעה ס"ט), ע"פ הרא"ש. וכ"כ הריטב"א (מ"ק כא:), דמירי דוקא בשנהג ג"כ מקצת אבלות, ושכ"נ ברי"ף. ע"כ. [וה"ט, שדוקא בשהתחיל להתאבל גילה דעתו שאינו רוצה להתאבל עמהם]. וכ' בשו"ת שמש צדקה (יו"ד ס"י נח) שאע"פ שבשעה שנודע לו הלוך ילך ובכה, כיון שלא עשה מעשה אבלות מונה עמהם. ואע"פ שבספר מחנה לויה (ס"י עג) העלה שהכל תלוי בידיעה, ושכן מוכח ברמב"ם ובמאירי (מ"ק כא:). והבה"ג (כמ"ש בשו"ת משנת ר' אליעזר די טולידו ח"ב יו"ד ס"י כה). ויש שכתבו דמ"מ אם הידיעה היתה סמוכה לבית המת, לכ"ע מונה עמהם, מ"מ הלכה כדברי המיקל באבל. ובשו"ת דבר המשפט (ס"י מא) כ', שכיון שקבלנו הוראות מרן, ואפשר לפרש בדבריו שדוקא כשהתחיל להתאבל ממש מונה לעצמו, יש להורות שכל שלא התחיל להתאבל ממש מונה עמהם. שהלכה

ט. מעשה באשה שמת בעלה, ואחר כמה ימים בא חמיה ובניו איתו לבקר את בעלה, ונודע להם שמת, ודנו הפוסקים להקל ולומר שימנו עם האשה. (ט)

י. מי שנפטר בחוץ לארץ, וחלק מקרוביו הביאוהו במטוס לקבורה בארץ, וחלק מהאבלים שנשאר בחו"ל התחילו לשבת שבעה מאז שהמטה נעלמה מן העין, האבלים החוזרים לחו"ל בימי השבעה, מצטרפים אליהם וקמים מהשבעה ביום שהאבלים שבחו"ל קמים מהשבעה.

יא. אשה שהיתה בבית בעלה ומת אביה, ולא הגידו לה, ובעלה רצה להמנע מלהודיע לה, עד יום השביעי לאבלם בבוקר מוקדם, שאז תלך לבית ההורים שלה, ותשב מעט באבל עם אמה ואחיה ותמנה עמהם, וכשיעמדו המנחמים מאצלם, תצא מהאבלות יחד עם אמה ואחיה. מעיקר הדין רשאי לעשות כן. ואפילו שהיא באה ביום השביעי בבוקר, יוצאת מהאבלות עם שאר האבלים, שאף לגבי דין זה אמרי' מקצת היום ככולו. (יא)

סימן שעו - דיני אמירת קדיש

א. באמירת הקדיש וברכו וההפטרה, יש סגולה נפלאה להציל את ההורים מדין גהינם, וגם להעלותם ממדרגה למדרגה בגן עדן. וכן לימוד תורה וצדקה לעילוי נשמת הנפטר, על ידי הבנים, יש בהם תועלת רוחנית גדולה להורים, דקי"ל (בסנהדרין קד). ברא מזכה אבא. ויש לדעת שאם הבן אומר קדיש אך אינו קובע עיתים לתורה, תועלת הקדיש מועטת, ולכן על האבלים להתחזק בלימוד התורה תמידין כסדרן, ובכל עת פנוי יעסקו בלימוד התורה כפי מדרגתם. (א)

לאברהם, נראה שצריך יום שלם (מעל"ע), וכיון שעבר כמה שעות מן השבת אכתי ליכא יום שלם. ונמצא שבחנם הדאיבו את לב האשה בשבת ללא צורך. ע"כ. ולא ידעתי מנ"ל להרהמ"ח שהזכור לאברהם מסתפק להצריך יום שלם מעת לעת, והרי הוא נסתפק רק על יום השביעי עצמו, ותו לא מידי. ומ"מ צדק הרהמ"ח במה שדחה את ספקו של הזכ"ל, שבודאי שאפי' בא ביום השביעי יוצא מאבלו עם שאר האבלים, ואף לגבי דידיה אמרי' מקצת היום ככולו. והוכיח כן מדברי הרמב"ן והלבוש. ושכ"פ בשלחן גבוה (סי' שעה ס"ק כה), הילכך אין לחוש לספקו של הזכ"ל. ע"כ. וכדבריו מבואר בספר טהרת המים (בשיווי טהרה מע' ה אות עז), [ילקו"י אבלות עמ' שסז].

א איתא במדרשי חז"ל שהקדיש מציל את האב מדין גהינם. והכי איתא באו"ז ח"ב (סי' ג), מעשה בר"ע שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם, והיה טוען על ראשו מטען גדול של קוצים, והיה רץ כמרוצת הסוס. גזר עליו ר"ע והעמידו ואמר לו, למה העבודה קשה כזאת, א"ל בבקשה ממך אל תעכבני, שמה ירגזו עלי אתם הממונים עלי, א"ל מה מעשיך?

ב כ"ה בשו"ת שושנים לדוד (או"ח סי' סו), די"ל שהאשה נחשבת כגדול הבית, ואף אם נאמר שלגבי אביו של המת, לא נקראת גדול הבית, ונ"ע בריטב"א (מ"ק כא): שכתב, וצ"ע אם האשה כגון האם או אחותו הגדולה, אם היא חשובה גדול הבית. ובשו"אל ונשאל (ח"ה סי' רכו) כ' בשם השד"ח, שאין האשה חשובה "גדול הבית". וכ"כ בהגה' חת"ס, הובא בשו"ת קוני' התשובות (סי' כד). ומ"מ העלה דשפיר חשיבא גדול הבית, בצירוף מ"ש הברכ"י בשם הר"י מיגש, דלאו דוקא גדול הבית. הרי כתב הרשב"א שגם גדול הבית שבא מונה עמהם. ושהסכימו לזה רבי רפאל ורבינמסעוד אנקאווא.

א בשו"ת רב פעלים ח"א (חלק יו"ד סי' מח) הביא מזכור לאברהם (הל' אבלות אות ג), שנסתפק במאי דקי"ל שאפי' בא הקרוב ביום השביעי מונה עמהם, אם אף לדידיה אמרי' מקצת היום ככולו, או חייב לשבת באבלו כל אותו היום, ומכח הספק הזה אמרו לאשה (במעשה שהיה) שתלך בשבת לשבת עם אמה ואחיה, ולנהוג אבלות בצניעא. ואז ביום ראשון בבוקר כשיקומו המנחמים תצא מן האבלות כמו שאר האבלים. ותמה עליו, שהרי לפי הספק שהובא בזכור

ב. כל מה שנוהגים לעשות לעילוי נשמת הנפטר, והבן עושה למען נשמת הוריו, כגון הדלקת הנר, ואזכרה בשלשים, וקדיש, יש בזה משום כיבוד אב ואם, בבחינת מכבדו בחייו ובמותו. והנמנע מאמירת קדיש תוך שנים עשר חודש לפטירת אביו או אמו, כמנהג המקום, נראה כמזלזל בכבודם, ואין לעשות כן אפילו אם נמנע רק מאמירת קדיש אחד. ואין לך כבוד גדול לאב ולאם הנפטרים יותר מאמירת קדיש. (ב)

ג. אפילו אם הבן לא חונך לתורה ולמצוות בעולם הזה על ידי אביו, עצם הדבר שאביו הביאו לעולם הזה, וזכה הבן ללמוד תורה ולומר קדיש, יכול להגן עליו מן הפורענות. (ג)

ד. אף על פי שנתבאר שיש שבח גדול באמירת הקדיש, הנה יש להקפיד מאד בענין ריבוי הקדישים, שלא להרבות בקדישים, וכגון אם למדו קודם תפלת ערבית, ואחר הלימוד אמרו קדיש על ישראל, ומיד אח"כ מתפללים ערבית, השליח ציבור אינו צריך לומר שוב חצי קדיש, אלא יאמר והוא רחום וכו' וברכו. וכן כל כיו"ב. (ד)

לר"ע, ואמר, יה"ר שתנוח דעתך בגן עדן כשם שהנחת את דעתי והצלתי מדין גהינם. וכשנתחכם בני וקראוהו "רבי", שמו כסאי בגן עדן בין צדיקים וחסידיים, ועטרוני בכמה עטרות, בזכותך היתה לי כל זאת. מיד פתח ר"ע ואמר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור. ור"ע בילקו"י אבלות (עמ' תסד).

ומש"כ לגבי קביעת עיתים לתורה, עיין בילקו"י אבלות (עמ' תפ סעי' יא).

ב כ"כ בשו"ת יד אליהו (לרבי אליהו רגולה, פסקים, סי' סו), ולא עוד אלא שהוא גדול ממצות כיבוד אב אשר מכבדו בחייו, כי פעמים רבות האב מוחל על כבודו, אבל הקדיש לא ניתן למחילה, גם אם יתן לו איש את כל הון ביתו, וכל אב מקוה לזה, וכאילו נצטוו הבן ע"ז בפירושו. ואין גנאי גדול יותר מבן שאינו חושש לומר קדיש על אביו, ואמירת הקדיש הוי כמ"ע דאורייתא, ואף על הספק יש לחייב את הבן לומר קדיש על הוריו. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תסד].

וע' בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' יד), שהואיל ובקדיש גורם נח"ר לנשמת הוריו, ואצל העולם אמירת הקדיש יש בה צורך גדול לע"ג הנפטרים, לפיכך המחסר אפי' קדיש אחד, נחשב למזלזל בכבוד אביו ואמו, ולכן חובה גדולה היא לאורמם, ואין לך כבוד גדול לנפטרים יותר מקדיש. ע"ש. ולכן יש להחזיק המנהג להתחיל לומר קדיש החל מערבית של שבת הקודם ליום הפטירה. והמהרש"ל ביש"ש (קידושין פ"ק סי' סג), כתב, דהוי בכלל כבוד אב ואם. [ילקו"י אבלות עמ' תעה].

ג ילקו"י אבלות (עמ' תעה).

ד ילקו"י אבלות עמ' תעד.

אמר לו אותו האיש, כי מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותי לחטוב עצים ושורפין אותי בהם, וא"ל, בני מה היתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו, א"ל גבאי המס הייתי, והייתי נושא פנים לעשירים והורג עניים, ועוד עברתי הרבה עבירות חמורות. א"ל כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה? א"ל שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות, שאילמלי היה לו לזה העני בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך, ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, או יאמר קדיש, ועונין אחריו יש"ר מברך, מיד היו מתירין אותו האיש מן הפורענות, ואותו איש לא הניח בן בעולם, ועזב אשתו מעוברת, וא"י אם תלד זכר מי מלמדו, שאין לאותו האיש אהוב בעולם. באותה שעה קיבל עליו ר"ע לילך ולחפש אם הוליד בן, כדי שילמדו תורה, ויעמידו לפני הצבור. א"ל מה שמך? א"ל עקיבא. ושום אנתתך? א"ל שושניבא, ושום קרתך? א"ל לודקיא. מיד נצטער עליו ר"ע צער גדול, כיון שבא לאותו מקום שאל עליו, א"ל ישחקו עצמותיו של אותו הרשע. שאל על אשתו, א"ל ימחה זכרה מן העולם. שאל על הבן, אמרו הרי ערל הוא, אפי' במצות מילה לא עסקו. מיד נטלו ר"ע ומלו והושיבו לפניו, ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו מ' יום בתענית, יצתה בת קול ואמרה לו, ר"ע לך ולמד אותו, הלך ולמדו ק"ש, וי"ח ברכות, וברהמ"ז, והעמידו לפני הקהל, ואמר קדיש, וענו אחריו היא שמיה רבה וכו'. אמר ברכו, וענו הקהל אחריו, ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ואח"כ לימדו משנה ותלמוד, הלכות ואגדות, עד שנתחכם מאד, (וכמה ת"ח יצאו ממנו). באותה שעה התירו את המת מן הפורענות, ובא בחלום

ה. מנהג הספרדים, אם יש בבית הכנסת כמה אנשים שצריכים לומר הקדיש, אומרים כולם ביחד, הן בקדיש "על ישראל" שקודם הודו וקודם עלינו לשבח, והן בקדישים שאחר בית יעקב, כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע, ומנהג האשכנזים שרק אחד אומר הקדיש. ולפי מנהגינו יש להקפיד שלא יהיה אחד אומר הקדיש במרוצה, וחבירו לאט מדאי, אלא ישתדלו שכולם יאמרו הקדיש מלה במלה ככל האפשר. (ה)

ו. כשיש כמה שאומרים קדיש ביחד, ואחד מהם אומר הקדיש בלחש, לכתחלה אין לעשות כן, דצריך שכל אחד יאמר הקדיש בקול רם. אולם מי שהוא בתוך י"ב חודש לפטירת אביו או אמו, וקולו נצרך באופן שאינו יכול לומר קדיש בקול רם, ויש שם אנשים אחרים שאומרים בלאו הכי קדיש, יכול להצטרף עמהם לומר קדיש בלחש, ואין בזה שום חשש. (ו)

ז. כששנים או שלשה אומרים קדיש ביחד, והאחד מקדים את חברו, אם כל אחד בא בתוך כדי דיבור של חברו, יש אומרים שימתין לאחרון ויענה אמן אחד ויעלה לכולם. וכן יכול להקדים ולענות אמן אחר הראשון ויעלה לו גם לשני. ויש שנוהגים לענות אמן ואמן, על שניהם, אם שומע הסיום משניהם תוך כדי דיבור. ואם יש הפסק ביניהם יותר משיעור של תוך כדי דיבור, יענה אמן אחר כל אחד ואחד. (ז)

ח. מנהגינו שהקדיש שקודם יוצר אור אומר אותו השליח צבור בלבד. ואמנם יש קהילות בחוץ לארץ שנוהגים שאומרים אותו יחד עם השליח צבור כל המחויבים באמירת קדיש. (ח)

העלה בר"פ דלכתחלה יש ליהזר בזה. אולם מעיקר הדין מותר לומר את הקדיש גם כשאין הצבור שומע אותו, דהא כל בי עשרה שכינתא שריא, כמבואר בסנהדרין (ט). והיינו שאחר אומר עמו את הקדיש בקול רם והצבור עונים אמן. ומסתבר שאינו לכתחלה, שהרי עיקר הקדיש בא לזכות את הרבים שיענו אמן, ואם אומר הקדיש בלחש הרי אינו מזכה את הרבים. [ילקו"י אבלות עמ' תפד]

ז בשו"ת הלק"ט ח"ב (סי' מח) כתב, דאם האחד מקדים את חברו באמירת הקדיש, וכל אחד בא בתוך כדי דיבור של חברו, יכול להמתין לאחרון ויענה אמן אחד ויעלה לכולם. וכן יכול להקדים ולענות אמן אחר הראשון ויעלה לו גם לשני. ואם יש הפסק ביניהם נראה שיענה אמן אחר כל אחד ואחד. אך בבא"ח (פרשת ויחי אות יא) כתב, דאם שנים אומרים קדיש וזה מקדים וזה מאחר, יענה אחר המקדים. [ילקו"י אבלות עמ' תפה]

ח ראה בשו"ת הלכות קטנות ח"א (סי' טז), ובילקו"י אבלות (עמ' תפה סעי' טז).

ה כתב בספר קמח סולת (דף קע), הפוסקים האריכו למענייתם בענין הקדימה לקדיש, או להטיל גורל, ואין אנו צריכים לכך, כי מנהגינו שכל האבלים, בין על אב ואם, בין על שאר קרובים, כולם כאחד עונים באימה ואומרים קדיש ביחד, ואין קפידא מזה לזה. ע"כ.

וכ"כ השד"ח (מע' אבלות אות קנד), שהמנהג אצל הספרדים שכמה אבלים אומרים הקדיש ביחד, וכמ"ש מהראנ"ח ח"א (סי' עז), שקדיש אחד עולה לשני מתים, וא"כ מה לי אדם אחד שאומר קדיש על שני מתים, ומה לי שני בני אדם שיאמרו הקדיש על שני מתים. ועי' בחזו"ע הל' אבלות ח"א (עמ' שלד) לגבי מנהג האשכנזים הנ"ל למי יש זכות קדימה לומר הקדיש, דהרי רק אחד מכולם אומר הקדיש. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' תפב תפג].

ו כ"כ בפתה"ד ח"ב (סי' קכה סק"ב), דאין בזה חשש, ושכן מנהג החסידים בבית אל. וה"ד מהר"א מני, הוזכר בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' יד). וכתב, שמדברי אמת ליעקב משמע דצריך שיהיה בקול רם. וכן מבואר בשו"ת בנין ציון (סי' קכב), דיש לפקפק בזה. ולכן

ט. מנהגינו לומר קדיש יתום קודם עלינו לשבת, ולא לאחריו. וכיון שנתקן אין לבטלו, ולכן אם אין שם מי שנמצא בתוך י"ב חודש לאב ואם, יאמר הקדיש אחד המתפללים שאין לו הורים, או שהוריו אינם מקפידים שיאמר קדיש זה בחייהם. (ט)

י. המנהג לומר קדיש על ההורים במשך שנה תמימה אחר פטירתם, אלא שמפסיקים מלומר קדיש שבוע אחד בסוף אחד עשר חודש, שאז עושים אזכרה ולימוד לעילוי נשמת ההורים, ואחר הפסקה של שבוע ימים, חוזרים ואומרים קדישים עד סוף שנים עשר חודש, שהוא יום פקודת השנה. ואחר י"ב חודש מצד הדין פטור מלומר קדיש, אך יש מצוה לומר לעילוי נשמת ההורים קדישים אלו שאחר לימוד התורה, להעלותם ממדרגה למדרגה בגן עדן. ורשאי לעלות עליית מפטיר ולעשות השכבה בכל הי"ב חודש. וכן רשאי להתפלל בתור שליח צבור בערבית של מוצאי שבת. (י)

יא. הפסקת הקדישים למשך שבוע אחד שאחר י"א חודש, אינה אלא על הקדישים שבתפלה. אבל רשאים האבלים לומר קדיש יהא שלמא אחר קריאת מזמורי תהלים ונ"ך, וכן קדיש על ישראל אחר הלימוד בתורה שבעל פה תלמוד ומדרש הלכות ואגדות. (יא)

יב. גם בשנה מעוברת נוהגים כנז', להפסיק לומר קדיש בשבוע הראשון של החודש הי"ב, ואזלין בתר החודשים, שכל מקום שכתוב חודשים, חודשים דוקא קאמר. (יב)

האר"י שהקדיש מועיל ג"כ להעלותו ממדרגה למדרגה, יאמר קדיש כל י"ב חודש, ורק מפני ההמון יפחות שבוע האחרון בלבד, וכמ"ש הכנה"ג (סי' תג). [וברב פעלים (ח"ג יו"ד סי' לב) כתב, שמנהג בגדאד להפסיק מלומר קדיש רק בשבוע הראשון של י"ב חודש, כי בסוף הי"ב חודש הוא יותר ראוי ונכון לעשות כל טעדיקי לתועלת הנפטר, כדי להכניסו לג"ע, ולהעלות נשמתו ממדרגה למדרגה, ובשבוע הראשון של י"ב חודש כל קדיש שדרך כל האבלים לאומרים, ובפרט הקדיש שקודם עלינו לשבת, יפסיק האבל מלאומרים].

(יא) כ"ב ברב פעלים ח"ג (יו"ד סי' לב). ובבא"ח (פר' ויחי אות יד). וכ"כ בכה"ח (סי' נה אות כה). וכ"כ בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (סי' לא), דמוכח מהמחה"ש (סי' רצב סק"ב), דקדיש דרבנן לא שייך כלל לאבל, שאינו אלא על דברי תורה ואגדה, לכן האבל בתוך י"ב חודש יכול לומר קדיש דרבנן. ודלא כמ"ש בשו"ת משיב דברים (יו"ד סי' ריג). [וכ' במטה אפרים (קדיש יתום ש"ד ס"ב) שגם בחודש הי"ב, רשאי להפטיר ולהתפלל ערבית במוצ"ש (שהוא הזמן שהנשמות חוזרות לגיהנום). גם לענין לימוד משניות לע"ג, שאפי' אחר י"ב חודש דנים את הנשמה אם ראויה היא להעלות אותה למקור מחצבתה. וטוב לומר לפני המשניות תפלה קצרה]. [ילקו"י אבלות עמ' תעה].

(יב) כ"ב בשו"ת דודאי השדה (סי' מח), דכיו"ב אמרו במשנה ב"מ (קב). השכיר לו לחדשים ונתעברה השנה, נתעברה למשכיר. ובשו"ת בית יצחק (יו"ד סי' קנז) כתב,

(ט) הנה בבי" (סי' נה) הביא מספר האגור (סי' צח) שאין פוחתין משבעה קדישים ביום, שארבעה מהם בשחרית, אחר ישתבח, אחר שמונה עשרה, אחר ובא לציון, אחר פסוקים או אגדה, אחד במנחה, ושנים בערבית. ובד"מ הביא בשם האגור שנתקן עוד קדיש בשביל המתים אחר עלינו לשבת, וכיון שנתקנו אין לבטלו, ויאמר אחד המתפללים שאין לו הורים, או שאינם מקפידים. וכ"ה ברמ"א בהג"ה (סי' קלב ס"ב). **ומה** שכתבנו שאם אין שם יתום וכו', ראה בילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם (פרק י"ג), בענין אב שמקפיד שבנו לא יאמר קדיש בחייו על האמא, אם מחוייב לשמוע לו. [ילקו"י אבלות עמ' תפה]

(י) בהיות ואיתא (במשנה סוף פ"ב דערויות), משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש, אין לאבלים לומר הקדישים אלא עד סוף י"א חודש, כדי שלא יאמרו עליהם שמחזיקים לאביהם ואמם כרשעים. וכן כתבו בשו"ת בנימין זאב (סי' קסא), בשם מהר"י מקורביל, ועוד. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' תעו, במי שאביו היה ידוע לרבים ברשעתו, אם גם בכה"ג צריך הבן להפסיק לומר קדיש בשבוע הראשון של י"ב חודש, ולפי דעת הש"ע שיש חיוב כיבוד הורים אף באב רשע, נראה שאף בנ"ד יצטרך להפסיק מאמירת הקדיש כנ"ל.

וע' ברמ"א (סי' שעו). משו"ת מהר"ל סי' כב), שנהגו שהאבל על אביו ואמו אינו אומר קדיש וש"צ רק י"א חודש. ובשיו"ב (סי' שעו סק"ח), העיר ע"ז, דלפ"ד

יג. לפיכך מי שמת לו מת באדר שנה פשוטה, ושנה שאחריה היא שנה מעוברת, יש לו לומר קדיש במשך אחד עשר חודש וצופים עד טבת, ובשבוע הראשון של החודש השנים עשר יפסיק לומר קדיש, ויחזור לומר קדיש עד סוף השנים עשר חודש, כי בשנה הראשונה הולכים אחר החודשים ולא אחר תאריך הפטירה. ונוהגים לערוך אזכרה במלאת אחד עשר חודש לפטירה, וגם בסוף י"ב חודש, אך עיקר האזכרה בשנה מעוברת הוא בחודש הי"ג, בתאריך הפטירה. ובשנה רגילה עיקר האזכרה היא בחודש הי"ב, ולא בחודש הי"א, אלא שנהגו לערוך אזכרה קטנה גם בחודש הי"א. [ולכן בן ישיבה שהוריו מבקשים ממנו להגיע לאזכרה בי"א חודש, אין לו להתבטל מלימודו, אלא אם כן הוא אומר דברי תורה וחיזוק למשתתפים]. (ג)

יד. מי שתכפוהו אבלות חדשה תוך י"ב חודש, אין לו להפסיק את התפלה לפני התיבה, ואמירת הקדיש בסיום י"א חודש של הראשון, אפילו ביום אחד, הואיל והוא בתוך י"א חודש של השני. (יד)

טו. מי שחל יום פקודת השנה של פטירת אביו או אמו באמצע השבוע, המנהג הוא להתחיל לומר קדיש מערבית של ליל שבת והלאה [מקדיש שאחר במה מדליקין] עד יום הפטירה, ועד בכלל, והוא מנהג נכון ויסודתו בהרי קודש. ואין לשנות בזה, כי נראה שמניעת אמירת הקדיש ממה שנוהגים, נחשב כולזול בכבוד אביו ואמו. ואם חל יום פקודת השנה בשבת, מתחילין לומר קדיש החל מתפלת ערבית של ליל שבת הקודם, ואומרים קדיש כל השבוע עד סוף שבת שניה שהוא יום היאר-צייט. ועיקר אמירת הקדיש בתפלה הוא ביום היאר צייט, שכן נהג האר"י ז"ל. ולכן מי שהוא אנוס ואין לו אפשרות לומר הקדיש החל מליל שבת, ישתדל בכל עוז לומר הקדישים ביום הפטירה, ואם יש לו יכולת גם יתפלל כש"צ בשלשת התפלות של אותו היום. (טו)

בספר הליכות שלמה (הלכות תפלה, עמוד רכח) בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. [ילקו"י אבלות עמ' תעט] **טז** בשו"ת יחוד ה"ה (סי' נט), ובהליכו"ע (שנה שניה פר' שופטים אות יא) כתב, דאף שמבואר מתוך דברי שעה"כ שחובת אמירת הקדיש על אב ואם היא רק ביום הפטירה, וכן נהג האר"י ז"ל, מ"מ מהרי"י אלגאזי בשלמי צבור (דף קצ"ג:) כתב, ואני קיבלתי שי"ל הקדיש בשבת שלפני יום הפטירה, לפי שעיקר עליית הנשמות העולות מדרגה אחר מדרגה בגן עדן הוא בשבת שלפני יום הפטירה, כמבואר בזוהר. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מעשה אברהם (יו"ד סי' נו) שכן נהג אביו (הג"ר רפאל אשכנזי), ואפי' אם חל יום פטירת אביו ואמו בשבת, היה מתחיל לומר הקדיש משבת שלפניו בכל התפלות, עד יום השבת שהוא יום פטירתם. וכ"כ ברב פעלים ח"ג (יו"ד סי' לב), אלא שכתב, שאין למנהג זה טעם מוכרח, שהרי המהרח"ו העיד שרבינו האר"י נהג לומר הקדיש רק ביום שנפטר בו אביו, ומ"מ נהגו העולם להתחיל לומר קדיש משבת שלפניו, ואפי' מי שהוא מקובל ומתנהג בכל ע"פ דברי האר"י, ינהג כן. ע"כ. [ונמנהגינו

שהמהרש"ק ציוה לבנו ולתלמידו שיאמרו קדיש אחריו י"ג חודש בשנת העיבור. ושיאמרו י"ב חודש קדיש, ובחודש הי"ג יתפללו כש"צ. אבל לא יאמרו קדיש יתום, רק הקדיש השייך לש"צ. ע"ש. ועכ"פ מעיקר הדין בשנה הראשונה הולכים אחר החודשים, דכבר אמרו גזרה על המת שישתכח אחר י"ב חודש, וכן אמרו משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש, ומכ"ז משמע שהעיקר הוא אחר החודשים. ומ"מ טוב להחמיר לעשות אזכרה גם בחודש הי"ג אך לא יבוא לידי ביטול תורה. [ילקו"י אבלות עמ' תעח]

יז ראה בשו"ת נשמת כל חי ח"א (חיו"ד סי' עב). ומרן אאמור"ר זיע"א ערך אזכרה במלאת י"ב חודש לפטירת הרבנית ע"ה, בחודש הי"ב. [ילקו"י אבלות עמ' תעח]. אך לאחר שנים הדר ביה והורה שעיקר האזכרה הוא בחודש הי"ג, וכמו שביאר בחזו"ע (אבלות ג עמ' רלא).

יח שכל הטעם שלא יחשיב את מתו כרשע, ואין זה טעם מספיק לבטל אמירת הקדיש על השני. וכן הובא

טז. אם כלו י"א חודש בערב שבת, יש לומר קדיש גם בשבת, שהרי בשבת אין דין גהינם, והקדיש בשבת הוא רק להעלות הנפטר ממדרגה למדרגה בגן עדן. הילכך שפיר דמי. וה"ה ביום טוב. טז)

יז. אם האב ציוה על בנו להגיד קדיש בכל שנים עשר חודש, רשאי לשמוע בקולו, אולם עדיף שיעלה בשבוע הראשון של השנים עשרה חודש כשליח צבור, ולא יאמר קדיש יתום, כדי שלא יראה כדבר התמוה לרבים. יז)

יח. מי שמתה עליו אמו, ואביו מקפיד לבל יאמר קדיש עליה, משום שחושש לחייו, כדברי ההמון, שברית כרותה לשפתים, (מועד קטן יח.), יש לשמוע לו, שכבוד האב קודם לכבוד האם. אך טוב שישפיע על אביו על ידי רבנים חשובים, שיסיר את התנגדותו, כי אדרבה על ידי המצוה של הקדיש יאריך ימים ושנים בטוב ובנעימים. ואם המנהג באותו מקום שהבן אומר קדיש על אמו אף בחיי אביו, בכל אופן לא ישמע לאביו. ואם כל הסיבה שהאב מתנגד לאמירת הקדיש על אמו אינה מפני שחושש לחייו, אלא מפני כעסו וקפידתו עליה, לא יאבה אליו ולא ישמע לו, שהרי זה כדין אב המצווה את בנו לעבור עבירה שאין לשמוע לו. יח)

יט. אם מת אביו, ואמו מוחה בידו לבל יאמר קדיש בחייה, לא ישמע לאמו למנוע עצמו מאמירת הקדיש. יט)

יח) בס' התשב"ץ לתלמיד מהר"ם (סי' תכה) כ', ואומר קדיש על אמו בחיי אביו, אבל מהר"ם ז"ל אומר, שאין לומר קדיש בחיי אביו, אף שאמו כתבה בצוואה שיאמר קדיש, אם אביו מקפיד, כי כבוד האב קודם לכבוד האם. ע"כ. ובארחות חיים (יר"ד עמ' תרא), ובכל בו (סי' קיד), ובשו"ת הריב"ש (סי' קטו), הביאו דברי מהר"ם להלכה.

אך בהגהת התשב"ץ כתב, ומיהו נהגו העולם לומר קדיש לעולם אפי' בחיי האב. עכ"ל. והב"י (סי' שעו) ה"ד המהר"ם, וכתב החיד"א שכיון שאביו מצטער באמירת הקדיש, הו"ל כאביו אומר השקני מים, ואמו מגורשת או' השקני, שאיזה שירצה יקדים. ונראה דס"ל דבמתה אמו הו"ל כמגורשת, כי המות יפריד ביניהם. וכע"ז נתבאר בילקו"י אבלות (עמ' תקד בסעי' לו ועמ' תרמט), לגבי אחד מהאחים שנפטר בקיצור ימים והאחים רוצים לומר אחריו קדיש, והאב שעדיין בחיים מתנגד לכך, שיש לשמוע בקולו, מהטעם הנ"ל, אמנם אם האב אינו מקפיד, יגידו אחרי אחיהם קדיש.

יב) ש"כ לחלק בטעם סירובו של האב אם הוא מחמת כעס על האם או שחושש לחייו עי' בילקו"י שם עמ' תרנ.

יג) שא"פ המהר"ם ש"כ, שאם מתה אמו, ואביו מוחה שלא יאמר עליה קדיש, ישמע לאביו. התם ה"ט כדמסיק מפני שכיבוד אב קודם לכיבוד אם. אבל הכא ודאי שלא ישמע לאמו. (וכן מוכח בתשו' הרמ"א סי' קיח).

להתחיל לומר קדיש, מקדיש על ישראל שאחר במה מדליקין]. [ילקו"י אבלות עמ' תעט].

יז) כ"ב בשו"ת אגודת איזוב מדברי (חאו"ח סי' ה), הובא בשו"ח (עמ' אבלות אות קסב). מיהו מ"ש הרב אגודת איזוב שם, שאם כלו י"א חודש בערב יו"ט אין לנהוג כן, שכבר הוכיח הגאון מקאליש מהר"א זצ"ל שיש עונש גהינם ביו"ט. ע"כ. לאו מילתא פסיקתא היא, כי אף שכן מפורש במרדכי (פרק ערבי פסחים דף לו.), אבל התוס' (ביצה לג.), כתבו שגם ביו"ט שובת גהינם. וכן מבואר בזוה"ק פרשת משפטים (דף ק.). ובפרשת תרומה (דף קג.).

יז) נודע שהמהר"ש קלוגר כתב בצוואתו לבנו, לומר קדיש אחריו כל י"ב חודש. ועי' בשו"ת בית יצחק ח"ב מיו"ד (סי' קנו). ובשו"ת בית היוצר (חאו"ח סי' מה) כתב, שהכת"ס לא הפסיק מלומר קדיש על אביו החת"ס בחודש השנים עשר עד י"ב ימים קודם סיום י"ב חודש. ונראה שכן ציוה לו החת"ס וכו'.

ובשו"ת צבי לצדיק (סי' לג) כתב, דמי שציוהו אביו המנוח לומר אחריו קדיש כל י"ב חודש עד יום היאר צייט, מצוה לשמוע לו. [וכן ציוה הגאון רבי אליהו רגולר בצוואתו שנדפסה בתחלת ספרו יד אליהו]. ומ"מ כדי שלא יהיה דבר התמוה לרבים, יען שאין המנהג כן, לכן יפסיק מלומר קדיש בסיום י"א חודש כמנהג העולם, אך יתפלל כש"צ, שהתפלה מועילה יותר מן הקדיש, ולפרקים יאמר גם קדיש דרבנן.

כ. בן שהוריו בחיים, מותר לו לעבור לפני התיבה להיות שליח צבור, ואין לו לחוש שהוריו יקפידו עליו. (כ)

כא. מי שנפטר לו בן או בת, מעיקר ההלכה אינו חייב לומר קדיש, אבל אם מרגיש צורך לומר קדיש, ובפרט שבנו או בתו לא השאירו אחריהם בנים שיאמרו עליהם קדיש, או שנפטרו צעירים לימים, יכול לומר עליהם קדיש במשך י"ב חודש כמו על אב ואם. (כא)

כב. מי שמת לו מת בליל שבת, או בליל יום טוב, ויכול לומר עליו קדיש למנוחתו, ואפילו בחול, כל שנמסר לידי חברה קדישא שמתעסקים עמו, שאז האנינות פוסקת לענין קדיש. [אבל לא יברך ולא יתפלל עד הקבורה]. אף אם ממשיכים הקרובים ללותו, אלא אם כן הם קוברים בעצמם. ומכל מקום מנהג ירושלים שהחזן אומר את הקדיש יחד עם האונן. (כב)

מע' אנינות אות כ) כתב דאף אם הולכים עמו ללוותו, כל שנמסר לכתפים, פסקה אנינותם, וחייבים בק"ש ותפלה, ומותרים בבשר ויין. ושם הביא שכן מצא בס' חכ"א (מצבת משה, ג) שכתב מפורש כן, שאף כשהאבל הולך לביה"ק ללוותו נפסק דין אנינות ממנו. גם בשו"ת כתב סופר (יו"ד סי' קצב), כתב שכל שמסרוהו לכתפים ממש אע"פ שהם מלווים את המת, אין עליהם עוד תורת אנינות. וכ"כ בשו"ת דמשק אליעזר (יו"ד סי' מז), ובשו"ת טוב טעם ודעת תליתאה (סי' דא), והעלה שאפי' אם האבלים הולכים ללוותו, כיון שחיוב הקבורה מוטל על הכתפים בלבד, פסקה אנינותם. אולם דעת כמה גדולים שיש לחוש לטעם השני המבואר בירושלמי, דאונן פטור מהמצוות משום לועג לרש, ולפ"ז גם כשנמסר לכתפים אין לו לברך ולהתפלל, דסב"ל. ורק לענין קדיש יכול לומר קדיש לבדו. וע' פנים מאירות (ח"ב סי' קג), וכתב הט"ז ביו"ד (סי' שעו סק"ד): נ"ל דמי שמת לו מת בשבת, או ביו"ט, וא"א לקברו בו ביום, יאמר קדיש מיד לאחר המיתה, שאין אמירת הקדיש תלויה באבלות כלל, אבל בחול אין לעשות כן, דהא האונן פטור מן התפלה. ע"כ. וכ' הש"ך בנקוה"כ, ול"נ שכיון שטעם הקדיש הוא שבזה פודה את אביו מדין גיהנם, א"כ כ"ז שלא נקבר הרי אין בו דין גיהנם ואין לומר קדיש, וכמדומה שכן נוהגים. ע"כ. אולם בשו"ת נחלת שבעה (סי' עג) ה"ד רבו הט"ז להלכה. וע"ע למרן החיד"א בספרו ברית עולם על ספר חסידים (סי' ל), שכתב, שקודם העונש של גיהנם, שנים רבות נידון ביסורין קשים ועונשים מרים, וכמה הרפתקאות עוברים עליו עד שיזכה להכנס לגיהנם. ושכן נאמר למהרח"ו. ע"ש. וא"כ אף שעדיין לא הגיע לגיהנם, יש לומר עליו קדיש.

ואף שאמו היא בחיים, ויש מקום לומר שכיבוד האם בחיים עדיף מכיבוד האב לאחר מיתה. וכמ"ש הנו"ב (תנינא חאה"ע סי' מה). מ"מ מד' מהר"ם הנ"ל ל"מ כן. שא"כ היל"ל דה"ט שישמע לאביו מפניו שכיבוד אב בחיים עדיף, ובוזה יהיה נפ"מ שגם להיפך, שאביו מת ואמו מוחה בידו ישמע לה. א"ו דלעולם כיבוד אב קודם. וכן הוכיח בשו"ת הגרע"א (סי' סח). [ילקו"י אבלות עמ' תרמט]

כ) כ"ב במשנ"ב (סי' קלב ס"ק יא). [ילקו"י אבלות עמ' תרנה].

כא) בנמ' סנהדרין (קד). אמרו, ברא מזכה אבא, אבל אבא לא מזכה ברא. וכתבו התוס' שם, הא דאמרי' אין אבא מזכי ברא כשאינו נוטל את שלו מתחת ידו בעולם הזה, ואבשלוט נטל את שלו מתחת ידו בעוה"ז, שמת מיתה משונה, ולכך הועיל לו תפלת דוד אביו, דומיא דיהויקים שאמר התם על גולגולת זאת ועוד אחרת, ולאחר מיתה לא מנו אותו. ועוד אבשלוט לא עבד ע"ז. ועוד י"ל הא דאמר אין אבא מזכה ברא היינו לומר דוקא משום כבוד האב אין מונעים מלמנותו בלא תפלת האב, אבל תפלה מועלת. ועוד דהתפלל על אבשלוט, אבל ברא מזכי אבא משום כבוד הבן אפי' בלא תפלה. ע"ש. ומבואר דע"י תפלה גם אבא מזכי ברא. כמו שמצינו אצל דוד המלך שהציל את אבשלוט במה שאמר ח' פעמים אבשלוט בני וכו'.

ועיין בעינין יעקב שם (ובסוטה י:), שכתב, דהאי טעמא דאבא לא מזכה ברא הוא כדי שלא יסמוך על צדקת אביו. ולפ"ז טעם זה לא שייך כשאביו עוד חי. ובאמת שאם אומר בדרך תפלה ובקשה פועל הרבה עבור בנו.

כב) ראה לעיל בדיני אונן בסעי' יט. ובשד"ח (אס"ד

כג. אחר קריאת התורה ביום שני וחמישי, טוב שהאבל תוך י"ב חודש להוריו יאמר את הקדיש לעילוי נשמת הוריו. ויאמר השכבה לעילוי נשמתם. ויכול לעשות השכבה לנפטרים אף לאחר י"ב חודש. (כג)

כד. קטן שהגיע לחינוך שיודע למי מברכים ולמי מתפללים, והוא מבין שש שנים ומעלה, יכול לומר לבדו קדיש יתום, הנאמר בסוף התפלה קודם עלינו לשבח, וטוב שהחזן או איש גדול אחר יאמר הקדיש עמו. וקדיש שאינו חובה, כגון אחר לימוד תהלים, או משניות רשאי הקטן שהגיע לחינוך לאומרו לבדו, ועונים אחריו אמין. (כד)

כה. מי שמת ולא הניח אחריו בנים זכרים, שיאמרו אחריו קדיש, כי אם בת, אין הבת יכולה לומר קדיש בבית הכנסת, ואם נאספים מניין בביתה, ללמוד תורה, או מזמורי תהלים, אף שמעיקר הדין יכולה הבת לומר קדיש לאחר מכן, לא נהגו כן בפרט בדורינו שהרפורמים נשאו ראש, ואין לחקות שום מנהג ממנהגם. ולכן נכון לשכור אדם הגון בשכר, או שיקבל עליו בחנם לומר קדיש בבית הכנסת לעילוי נשמת הנפטר, ויאמר בפה מלא, אפילו פעם אחת בשנה, שכל הקדישים שיאמר השנה יהיו לעילוי נשמת פלוני בן פלונית שתהיה נפשו צרורה בצרור החיים. (כה)

כו. אף אם האב כתב צוואה לבתו שתאמר אחריו קדיש בבית הכנסת, בהיות שאין לו בן, לא תשמע לו, ואם רוצה לומר קדיש יש למחות בידה. ויש להחמיר בזה בפרט בזמן הזה שהרפורמים הנהיגו מנהגי זרות לרוח הצניעות. (כו)

כז. חיוב אמירת הקדיש הוא על הבן על אביו ואמו, ואם רוצים לומר קדיש על הסבא או הסבתא, רשאים. דבני בנים הרי הם כבנים (יבמות סב:). ולכן מי שמת ולא הניח אחריו בנים או שמתו בחיי האב, נכון שהנכדים יאמרו אחר הסב קדיש. (כז)

לחינוך, ואנו עונים אחריהם אמין. ע"ש. ורוב האחרונים בשיטת בית יהודה קיימי, והכי מסתברא. [ילקו"י עמ' תפן].

כח (כה) כ"ב השבו"י ח"ב (סי' צג). והובא בשע"ת (סי' קלב סק"ב). וכ"כ בס' תשובה מאהבה (סי' רכט אות ז).

[ילקו"י אבלות עמ' תפח].

כט (כו) עיין בילקו"י אבלות עמ' תפח.

ל (כז) לפי מ"ש הרמ"א בתשובה (סי' קיח), שבין הבן חייב בכבוד זקנו אבי אביו. ע"ש. וכיון שחובת הקדיש על אביו ואמו, היא משום מצות כיבוד אב ואם, וכמ"ש בשו"ת זר"א (חיו"ד ר"ס קמח), בשם המעבר יבוק, כן מצוה לומר קדיש על אבי אביו, כיון שהוא חייב גם בכבוד זקנו. וכ"כ הכנה"ג (סי' תג) וז"ל: ונוהגים לומר קדיש על זקנו או זקנתו. וכן הנהגתי את בני הי"ו לומר קדיש על זקנתו בחיי אביו ואמו, כי לא נחש ביעקב. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תפט סעי' כב] ומ"מ נראה שאם הנכד חפץ לומר קדיש על הסבא או הסבתא ואביו שעוד בחיים מונע הדבר ממנו, עליו לשמוע

כג (כג) מנהגינו שאם יש בין הקהל אבל בתוך י"ב חודש על אביו ואמו, הקדיש שאחר קריאה"ת ביום שני וחמישי אומר אותו האבל הנזכר, אע"פ שלא עלה לתורה כלל. וכ"כ בשו"ת אגודת איזוב מדברי (חאו"ח סי' ז).

ויכול לעשות השכבה לנפטרים אף לאחר י"ב חודש, וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ד (חאו"ח סי' לח), ודלא כמ"ש בספר אמת ליעקב אלגאזי (בהלכות הדברים שהונהגו לאחר קריאת ס"ת אות ד, דף פב). והמעייין היטב ישר יחזו פנימו, שדברי הרב פעלים, נכונים להלכה.

כד (כד) בשו"ת בית יהודה ח"א (חאו"ח סי' כב), כ' שיש לחלק בזה בין קדיש ברכו דיוצר, דהוי כפורס על שמע, שרשאי הקטן לאומרו, אבל בשאר קדישים של חובה, והם קדיש שאחר נפ"א, קדיש תתקבל, קדיש של מנחה אחר אשרי, וקדיש תתקבל, אין הקטן רשאי לאומרו, ודלא כמ"ש בפתח"ד ח"ב (סי' רטו סק"ב) בשם המקובל מהר"ש ויטל בכת"י, שנוהגים שהתינוקות אומרים קדיש של חיוב בתפלה, אפי' שלא הגיעו

כח. מי שמת ולא הניח אחריו בנים כי אם חתן, טוב שהחתן יאמר אחריו קדיש בכל י"ב חודש. (כח)

כט. מעיקר הדין אין חיוב על הבעל לומר קדיש על אשתו, כי המות יפריד בינו לבינה. וכן המנהג. ואמנם טוב שיאמר קדיש לפחות כל שלושים יום, [במקומותינו שכמה אנשים אומרים קדיש ביחד]. ובפרט אם אומר בפירוש שהקדיש יהיה לעילוי נשמתה, וכן שלימוד התורה והצדקות שעושה יהיו לעילוי נשמתה, יועיל למנוחתה, שהרי אפילו אדם זר ששוכרים אותו לומר קדיש לעילוי נשמת הנפטר מועיל, וכל שכן בעלה. ואם אשתו מתה בלא בנים, נכון שהבעל יאמר קדיש לעילוי נשמתה אפילו במשך כל הי"ב חודש. אלא שאין בזה חיוב מצד הדין, דהחיוב הוא על בנים מצד כיבוד אב ואם, אבל לא על הבעל. ומכל מקום כיון שיש בדבר חשיבות גדולה לתועלת הנשמה, אם אין בנים הנכון הוא שהבעל יאמר אחריה קדיש אם יכול. (כט)

ל. מי שנפטר בלי בנים, או שלא זכה שבניו ישארו יראי שמים כדי שיאמרו עליו קדיש אחר פטירתו, נוהגים שאחר אומר קדיש עבורו במשך כל השנה. ועדיף יותר להשכירו בממון היכא דאפשר. (ל)

לא. מי שקיבל שכר והתחייב לומר קדיש על מת אחד, ובאותו פרק נפטר אביו, והוא אומר עליו קדיש, ומכוין שהקדיש יעלה גם לעילוי נשמת אותו פלוני, הרי קיים תנאו, דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן. (לא)

לב. אשה שנפטרה בלי להשאיר אחריה בן שיאמר קדיש לעילוי נשמתה, וגידלה בכיתה בן מאומץ לתורה וליראת שמים, (ויש לו הורים) אין ספק שהקדיש שיאמר לעילוי נשמתה יועיל לה, אך אינו חייב בקריעה ולא באבלות, אלא שרשאי להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח וכו', ובכל דבר שאין בו ביטול תורה. (לב)

קרוב לה. וכ"כ בשו"ת איתן אריה (סי' קט). וטוב שיאמר הבעל בפיו שכל הקדישים שיאמר במשך י"ב חודש, והלימודים שילמד והצדקות ומעשים טובים שיעשה, יהיו לעילוי נשמתה של אשתו פב"פ. ויאמר כן פעם אחת בשנה. [ילקו"י אבלות עמ' תקג סעי' לז].
(ל) **בב"י** (סוף סי' תג) כתב בשם מצאתי כתוב, שזקנה אחת שנח נפשה בעיר ולא עזבה אחריה לא בן ולא בת, וקרוביה השכירו אחד שיאמר קדיש עבור נפשה. וכ"כ המהרי"ק (שורש מד), "ומ"מ אמת הוא שנהגו שאפי' איש זר שאינו קרוב כלל למת, אומר קדיש עבורו". ועי' בשו"ת יחו"ד ח"ו (ס"ס טו). [ילקו"י אבלות עמ' תפז].

(לא) **ב"ב** בשו"ת מהראנ"ח ח"א (סי' עז), ואע"פ שבלא"ה היה צריך לומר קדיש על אביו, מ"מ זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. [ילקו"י אבלות עמ' תפט סעי' כג].

(לב) **כתב** מרן אאמ"ר: במי שהאחות גידלה קטן לתורה וליר"ש, אשרי חלקה ומה נעים גורלה, וכבר

לאביו ולא לומר קדיש, אע"פ שגם האבא חייב בכבוד אביו, מ"מ יכול הנכד להרבות בלימוד התורה ושאר מצוות לעילוי נשמתו, שאין למעלה מלימוד התורה. (כח) **ב"ב** בשו"ת זרע אמת (סי' קמח), והוא עפמ"ש הרב מעבר יבוק בטעם אמירת הקדיש, שהוא משום שחייב בכבודו, ולפ"ז גם חתנו חייב לומר קדיש. אולם בשו"ת קרית חנה דוד (סי' לה) כתב, דאף שהחתן חייב בכבוד חמיו מ"מ אינו חייב באמירת קדיש. ע"ש. ועכ"פ אם לא הניח בנים אחריו טוב שהחתן יקבל על עצמו לומר קדיש, דחתן חשיב כמו בן. וע' בשד"ח (מערכת אבלות אות קנט). [ילקו"י אבלות עמ' תפט]

(כט) **ב"ב** בשו"ת הרמ"ע מפאנו (ס"ס פט), שלא הוטל חיוב אמירת הקדיש אלא לבן על אביו או אמו, כאותו מעשה של ר"ע. אבל בעל על אשתו אין לו חיוב בכך. וכ' בשו"ת רב פעלים ח"ב (בקונ' סוד ישרים סי' ב) שהמיתה מפירה כל קשר אישות וקורבה של הגופות, כגון איש ואשתו וכו"ו. ע"ש. ומ"מ המנהג כעת שהבעל אומר קדיש על אשתו. ועדיף מאיש זר שאינו

לג. גר צדק שמתו אביו ואמו כשהם נכרים, רשאי לומר עליהם קדיש למנוחתם, שכיון שהם הביאוהו לעולם הזה, וגרמו לו שיזכה להסתפח בנחלת ה' ולהכיר בדת האמת, יש תועלת באמירת הקדיש עליהם למנוחתם, ולהקל מעליהם חומר הדין. (לג)

לד. מומר שמת, וכל שכן אם נהרג על ידי עכו"ם, בניו רשאים לומר אחריו קדיש להקל מעליו את דינו. (לד)

לה. מאבד עצמו לדעת, בנו רשאי לומר אחריו קדיש להקל מעליו חומר הדין. ובפרט כיום שכולם אומרים קדיש ביחד, ואינו פוגע בזכותם של אחרים, שאין למנוע ממנו אמירת הקדיש, וכן רשאי לעשות עבורו השכבה. (לה)

לו. מי שהיה אביו רשע ומחלל שבת בפרהסיא וכו', טוב להתפלל עליו לאחר פטירתו ולומר קדיש ולעשות צדקה לכפרת נפשו, אפילו אחר י"ב חודש. (לו)

אבל אם מת על מטתו, לא. ועוד שבשו"ת חסד לאברהם (מה"ת חיו"ד סי' פד) כתב, שאף מומר שמת על מטתו, נהי דחיובא ליכא לומר עליו קדיש, מ"מ איסורא מיהא ליכא לומר עליו קדיש, במה שבנו נותן שבח להקב"ה. ע"ש.

ובשו"ת הרד"ך (בית ל חדר א) כתב, שמומר שנהרג יש לבן לומר עליו קדיש, דאף שחטא ישראל הוא, וכיון דקיי"ל ברא מזכה אבא, אע"פ שהאב היה מומר, מ"מ ע"י הקדיש שאומר בנו הו"ל כפרה, דהא חזקיה מלך יהודה גרר עצמות אביו אחו, כדי שתהיה לו כפרה, והודו לו חכמים, וה"ה לקדיש שאומר הבן דהויא ליה כפרה. וכן מצינו לר"מ שהיה משתדל לזכות את נשמתו של אלישע אחר, שכפר בעיקר וכו'. **ובפרט** אצלינו שכל האבלים אומרים קדיש ביחד, ואין כאן פגיעה בזכותם של אבלים אחרים. ובשו"ת יד יצחק ח"ג (סי' קמט) כתב, דאף שנחלקו הפוסקים (יו"ד סי' רמ), אם חייב אדם לכבד את אביו רשע, [שלדעת הרמב"ם ומרן הש"ע חייב אדם לכבד אביו רשע, והטור והרמ"א פסקו שפטור מלכבד], מ"מ נ"ל דכו"ע מודים לענין אמירת קדיש שיש להצילו מדין גהינם, שהרי כתב הש"ך (סי' רמ ס"ק כ), דמ"מ אסור לצערו.

(לה) כ"ב בפתח הדבור ח"ג (סי' רפד סק"י) שבנו של מאבד עצמו לדעת לא ימנע מאמירת קדיש והפטרה בצבור לע"נ אביו, וכמ"ש במעבר יבוק (מאמר ג פרק כא), שטוב להתפלל גם על רשע ולעשות צדקה לכפרת עוונתיו. ואדרבה ראוי לבן שיתאמץ ביתר שאת, לעשות כל דבר שיש בו לעילוי ותיקון נפש המת. [ילקו"י אבלות עמ' תצד].

(לו) כ"ב במעבר יבוק שטוב להתפלל גם על רשע שמת ולעשות צדקה לכפרת נפשו, ואפי' אחר י"ב

אמרו חז"ל שבכגון זה כאילו היא ילדתו, ראה במגילה (יג). ובסנהדרין (טו). ומה שאמרו שם לשון "יתום" לאו דווקא שהרי הורי משה היו קיימים, אלא כל שהיה קשה לגדלו, הוי כיתום. וראה עוד בתמורה (טו). ואין ספק שהקדיש שיאמר לעילוי נשמתה, יועיל כאילו בנה אמר הקדיש. בבחינת ברא מזכה אבא, אך אינו חייב בקריעה ולא בשבעה ושלשים, כי סוף סוף אינה אמו ממש, אולם יכול להחמיר על עצמו בדבר שאין בו ביטול תורה וכיו"ב. אבל בדבר שיש חשש איסור, כגון קריעה שעובר על כל תשחית, אין לו רשות להחמיר. ויכול שלא לגלח ולא להסתפר שלשים יום, שאין בזה חשש איסור, וכמ"ש בתשובת הרא"ש (כלל כו סי' ט). לגבי לבישת שחורים. [ילקו"י אבלות עמ' תצ]

(לג) עפמ"ש התוס' בסוטה (י): שדוד התפלל על אבשלום בנו להצילו מדינה של גיהנם, שבשמים נמנעים מלהעניש את הבן, מפני כבודו של הצדיק, וכמו שאמרו שם אין אברהם מציל את ישמעאל וכו'. אבל תפלת האב על בנו שפיר מצילתו מגיהנם ומכניסתו לגן עדן. ע"ש. וכן כאן אף שאין הגר מתייחס אל אביו, שגר שנתגייר קטן שנוול דמי, מ"מ כיון שהוא הולידו והביאו לחיי העוה"ז, ראוי הוא להתפלל בעדו להצילו מבאר שחת ולהכניסו לעוה"ב. ולא גרע מאיש זר שאינו קרוב לנפטר, שיש תועלת בקדיש שאומר לעילוי נשמת הנפטר. וע"ע בילקו"י שם (עמ' תצ) שאף רשאי לעשות השכבה להוריו הנכרים, אלא שיעשה זאת בהבלעה שלא יראה כדבר התמוה לרבים. **(לד) הרמ"א** בהגה (ס"ס שעו) כתב, מומר שנהרג ביד עכו"ם בניו אומרים עליו קדיש. וכתבו הט"ז והש"ך, שדוקא כשנהרג, שנתכפר לו ע"י ההריגה,

לז. העומד בפסוקי דזמרה, והצבור הגיעו לפני "עלינו לשבח", רשאי להפסיק לומר קדיש יתום הנאמר לפני עלינו לשבח, לעילוי נשמת אביו או אמו, דהוה ליה כשואל מפני הכבוד, וכמו שאמרו חז"ל מכבדו בחייו ובמותו, ולכתחלה ההפסקה תהיה בין מזמור למזמור. (לז)

לח. אם לא אמרו קדיש יתום קודם הודו, ולאחר ברוך שאמר הגיע העשירי למנין, רשאים אז לומר הקדיש, ועדיף שיהא זה בן מזמור למזמור. (לח)

לט. כשאין מנין של עשרה אנשים גדולים, אין לצרף כלל קטן פחות מבר מצוה, למנין עשרה, אפילו בשעת הדחק. ואין עונים אחריו אמן. (לט)

מ. מי שצוה על בניו לפני מותו שלא יאמרו עליו קדיש לאחר פטירתו, אפילו יש לו בנים אחרים, ואפילו אם צוה כן רק לאחד מבניו, לא ישמע לו, וחייב לומר קדיש כנהוג. וכן מי שהורה לפני פטירתו שנייחוהו מ"ח שעות עד קבורתו, אין שומעין לו. אבל אם צוה שלא לכתוב עליו תוארים על מצבתו, שומעין לו, [ובלאו הכי כבר נתבאר שיש למעט ככל האפשר בכתיבת תוארים על המצבה]. ואמנם לענין שמיעת כלי שיר והשתתפות בשמחה במשך הי"ב חודש על פטירת אב ואם, יש אומרים שבזה אם האב מחל על כבודו וצוה לבנו שלא ימנע משמחה במשך הי"ב חודש, והתיר לו להשתתף בשמחות, או ללוש בגד לכן חדש בי"ב חודש, הבן רשאי לנהוג כן. (מ)

גדולה לנפש הנפטר, כי מצוה זו שמקיים היתום באמירת הקדיש להוציא הצבור י"ח, ראוייה היא שתגן על נפש הנפטר וגורמת לו תועלת גדולה, והרואה את זה יושב ואינו אומר קדיש, נחשב בעיניו כמזולז בכבוד הנפטרים, כי אין הכל יודעים שנמצא באמצע פסד"ז. וכן מוכח ממ"ש החיד"א בקשר גודל (ס"ז אות לה) שיכולים לומר הקדיש של הודו באמצע פסד"ז, כשבא המנין לבהכ"נ בפסד"ז. וכ"כ בשו"ת שאלת שלום (ס"מג), שהנמצא בפסד"ז יכול לומר קדיש יתום, כשהקדיש הוא חיוב.

מא. אין הקדיש נאמר אלא בעשרה אנשים בני מצות, שכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה (מגילה כג:). ואפי' בישובים קטנים, שקשה למצוא בהם עשרה אנשים, והיא שעה"ד, אינם רשאים לצרף קטן לעשרה, וכמו שפסק בש"ע (ס"ה נה ס"ד). וכבר כתב עליו הרמ"א בתשובה (ס"ח), שכל החולק עליו כחולק על השכינה.

מב. עי' בילקו"י אבלות עמ' תרנה. וכן בענין אב שציווה שבנו יאמר עליו קדיש במשך י"ב חודש רצופים ולא כנהוג לעשות שבוע הפסקה.

חודש, וכ"כ החת"ס (תאהע"ז ס"ס טט), וסיים, והמעייין יקיש לכל דבר שיש בו עליו ותיקון לנפש המת, שראוי לבן להתאמץ הרבה ולהוסיף עליו יותר משאר מתים ותהוי ארכא לשלוותיה והיתה מנוחתו כבוד. ע"כ. וכ"כ השד"ח (מערכת אבלות אות קכ). ועי' ביבי"א ח"ו (י"ד ס"ס לה), ויחוד"ח ח"ו (ס"ו). [ילקו"י אבלות עמ' תצד]

מג. מרן החיד"א בקשר גודל (ס"ז אות לה) כתב, אם לא היה מנין קודם הודו, ולא אמרו קדיש, ובא מנין בפסד"ז, יכולים לומר קדיש בפסד"ז, ומ"מ לכתחלה ימתינו קודם ברוך שאמר שלא יתחילו עד שיהיה מנין ויאמרו הקדיש. ודלא כמי שאסר לומר קדיש בפסד"ז. ואמנם בסידור בית עובד (הל' פסד"ז אות יג) כתב דנראה עיקר כדעת מי שאסר, כיון שאין הקדיש שקודם הודו קדיש של חובה, אלא מנהג, ואע"פ ש"מ מצוה הוא, הואיל וקודם הודו לא היה מנין ולא נתחייבו כלל לאומרו, אין לאומרו אחר ברוך שאמר. אולם האחרונים כתבו שהעיקר כדעת החיד"א.

מד. בשו"ת רב פעלים ח"ב (או"ח ס"י ד) כתב שנהגו במקומות אלה לומר גם שאר הקדישים שהם חובת הצבור להוציא הצבור י"ח, ובוה יהיה נח"ר ותועלת

מא. יש אומרים שגם אם אנשים זרים עושים מצוות או נותנים צדקות לעילוי נשמת הנפטר, או אומרים קדיש, הדבר מועיל לעילוי נשמתו לטובה בעולם העליון. ויש אומרים שלא יועיל ולא יציל מה שיעשו זרים בשביל אדם אחרי מותו, כי כל אדם נידון לפי מה שהוא בעת מותו, ואין תוספת ומעלה ותועלת במה שיעשו אחרי כן. ויש חולקים ואומרים שגם לאחר פטירת האדם מהעולם הזה יש לו זכות מהמצוות וצדקות שעושים על שמו למנוחת נפשו. ולכן מנהג העולם שבני המשפחה מרבים בצדקות ובמעשים טובים ובלמוד תורה כל י"ב חודש למנוחת הנפטר. ועכ"פ אם העושה מצוה וצדקה ואומר קדיש לעילוי נשמת הנפטר, הוא אדם גדול אפילו אינו קרוב משפחה לנפטר, מצותו ותפלתו מקובלת, ובזכותו נעשות לנפטר זכויות רבות. ולכן אם שוכרים אדם לומר קדיש על הנפטר, ישתדלו לעשות כן על ידי אדם צדיק ותלמיד חכם. וכן אין ענין זה לגבי בניו, שהרי באמירת קדיש שלהם מכניסים את אביהם ואמם לגן עדן ומעלין אותם ממדרגה למדרגה, ילכו מחיל אל חיל. וכל שכן במעשה הצדקה לעניים שאין ערוך אליה למנוחת נפש הנפטר. (מא)

מב. באמירת ההשכבה יזכירו שם הנפטר בקיצור נמרץ, בלי הפלגת תוארים ושבחים, וטוב שלא יאמרו השכבת "מנוחה נכונה", אלא "אל מלא רחמים יחוס וירחם על נפש רוח ונשמה של המנוח ר' פלוני בן פלונית, רוח ה' תניחנו בגן עדן", שאם יפליגו בתוארים רמים, יכול הדבר לפגוע בנשמת הנפטר, כי בעולם האמת מדקדקים מאד בדבר. (מב)

מג. רב גדול שציווה שבעת שעושים לו ההשכבה, לא יגידו עליו תארי כבוד, חייבים לשמוע בקולו. (מג)

מד. בהשכבה מנהג הספרדים לומר פלוני בן פלונית, על שם האם, והאשכנזים נוהגים לומר פלוני בן פלוני על שם האב. ונהרא נהרא ופשטיה. (מד)

נכונה וכו' "תחת" כנפי השכינה, שתיתקם יפה להם מדיבורם וכו'. ע"ש.

מז. כ"ב בשו"ת חיים שאל (סי' עא אות ו), בשם המהר"ש וסיעתו רבנן קדישי. ובספר קורא הדורות (דף מו). אולם כ"ז דוקא לגבי אמירת ההשכבה, אך מי שציווה שיכתבו על מצבתו דברים בזויים, או שלא יעשו לו השכבה, אין לשמוע בקולו. ועי' בילקו"י (שם עמ' תרנד) דרק בעניני ממון אמרי' מצוה לקיים דברי המת. ודו"ק.

מח. בכה"ח (סי' רפד אות לו) כתב, שבהשכבה מזכירים את הנפטר ע"ש אמו, מפני שהאם ודאית, וכמו שנאמר, והושיעה לבן אמתך. וכמ"ש בזה"ק (פרשת לך לך דף פד.). ע"כ. וכן אמרו בשבת (סו:). כל מנייני (לחישות) בשמא דאמא. וכ"כ בשו"ת מלמד להועיל (תאו"ח סי' כג), שבתפלה על החולה, או בהזכרת שמות של ההשכבה, נוהגים לומר שמו ושם אמו, פלוני בן פלונית. [ילקו"י אבלות עמ' תקלן].

מא בשו"ת מהר"ם חלאוה (סי' יז עמוד טו) כתב וז"ל: אין ספק כי לא יועיל ולא יציל מה שיעשו בשביל אדם אחרי מותו, כי כל אדם נידון לפי מה שהוא בעת מותו, ואין תוספת ומעלה ותועלת במה שיעשו אחרי כן, וכמ"ש בקהלת (ט י) כל אשר תמצא ידך בכחך עשה וכו', ע"ש. ויש חולקים בזה, כמבואר בילקו"י אבלות (עמ' תצה).

מב בשענה"מ (סוף פר' ויחי) כתב, ענין ההשכבות שאומרים לע"ג הנפטרים, כמנהג שלוחי צבור, "מנוחה נכונה בישיבה עליונה במעלת קדושים וטהורים", היה מורי האר"י ז"ל מלעיג עליהם מאד, והיה אומר שאדרבה לא היו מעלים את נשמת המת, אבל לפעמים היו מורידים אותו, אם נפש המת ההוא לא היתה ראויה לכך. ובחזון תיבת "מלעיג" שיצאה מפה קדוש כמוהו. ע"כ. והיינו כעין מה שפסק מרן (סי' שדמ), שהמוסיף להפליג יותר מדאי בהספדו על מה שהיה הנפטר, גורם רעה לעצמו ולמת. וכתב השל"ה (מסכת שבועות בהגה אשר בדף נו רע"ג), שחזנים שאומרים בהשכבה, מנוחה

מה. אם אחד מן ההורים מפורסם בצדקתו, יש להסתפק אם נכון לשנות ההשכבה בשם זה, כדי לגלגל עליו זכות אבות. (מה)

מו. יש להזכיר בתפלת ההשכבה את שם הנפטר כפי שהוא נקרא בפי רוב העולם. ולכן אפילו אם היה לו שם עברי ונשתקע השם העברי, ואין קוראים לו אלא בשם לועזי כמו מקס, וכדומה, יש להזכיר בתפלת ההשכבה את שמו הלועזי. (מו)

מז. מי ששמו אליהו, ובחמש שנותיו האחרונות שינה את שמו לאלירן. לא נחשב שם אליהו כנשתקע לגמרי, ומסתמא היו כאלה שהכירוהו, ואולי גם קראוהו לפעמים בשם אליהו, לכן נכון לכתוב על הספרים שיוקדשו על שמו, שם אליהו, וכן בהשכבה, ורק על המצבה יכתבו "אליהו דמתקרי אלירן". (מז)

מח. מותר לומר קדיש על נשמת גוי שהציל ישראל מהסכנה, כמו בימי השואה, ואף לעשות לו השכבה. ובכדי שלא יעשה הדבר תמוה לרבים, יאמר ההשכבה בסוף עלייתו לתורה, בדרך הבלעה. (מח)

מט. נכרי שהתגייר, ולפני שנתגייר נפטרה עליו אשתו הנכריה, רשאי לומר עליה השכבה, ובכדי שלא יעשה דבר התמוה לרבים, יאמר ההשכבה בסוף עלייתו לתורה בדרך הבלעה ולא באופן מיוחד. (מט)

נ. כל המנהגים שנוהגים לעשות לעילוי נשמת הנפטר בליל היאר-צייט וביומו, וכן במשך הי"ב חודש לאחר הפטירה, יש לעשותם גם אם היה אביו צדיק וגדול בתורה. (נ)

נא. בעת אמירת הקדיש נכון להחמיר להשוות הרגלים כמו בתפלה, שיהיה נראה כאילו אינן אלא אחת, כדי להדמות למלאכים שנאמר בהם ורגליהם רגל ישרה (כדאיתא בברכות י:). ואותם המתחילים לומר קדיש כשהם בישיבה או בהילוך, לא טוב הם עושים. (נא)

(מז) שם.

(מח) ראה בשו"ת ממעמקים ח"ג (עמוד עא), ואומרים קדיש והשכבה על חיילים דרוזים שנפלו על משמרתם להגנת יהודי א"י. [ילקו"י אבלות עמ' תצב]

(מט) במכתב מיום כ"ו שבט תשל"ח להרב ר' סלימאן דוד ששון ז"ל, כתב בזה אאמו"ר זיע"א, להורות כן הלכה ולמעשה, ע"פ מ"ש בספר החסידים, וכיו"ב כתב בשו"ת זקן אהרן וואלקין (סי' סז). [ילקו"י אבלות עמ' תצד]

(נ) כ"ב מהר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' קטז), וכן עשה רבינו האר"י ז"ל, כמבואר בשו"ת סוד ישרים [שבסוף שו"ת רב פעלים חלק ד' סי' יז]. וראה עוד בשו"ת (מערכת אבלות אות צה). [ילקו"י אבלות עמ' תצז]

(נא) ואף שאין להביא ראייה מ"ש מרן בש"ע (שם ס"ד) טוב שיכוין רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם הש"צ. ואם כן י"ל כ"ש קדיש דעדיף מקדושה, מ"מ י"ל לפי מ"ש מרן בב"י שם בשם התרוה"ד (סי' כח) הטעם, משום שאומרים "כשם שמקדישים אותו בשמי

(מה) בתשובת הגאונים (ליק, סי' יב) כתב: "לרב האי, וששאלת יואב בן צרויה למה נקרא בשם אמו וכו', מתוך שהיתה אמו אחות המלך דוד נקרא על שמה לגדלו בה. ובחכמים ר"ש בן פזי נקרא על שם אמו, שהיא בתו של רבי חייא, ע' יבמות (סה:) טוי ופזי אחותא. וגם רב יצחק בר שמואל בר "מרתא" היא אחותו של רבי חייא דאמר מר (סנהדרין ה.) איבו וחנה ושילת ומרתא ור' חייא כולהו בני אבא בר אחא. עכ"ל. ויש מקום לומר שנכון לשנות בהשכבה כשאחד מן ההורים מפורסם בצדקתו, בשם שיואב בן צרויה נקרא ע"ש אמו. אלא שבפירוש הרשב"ם (ב"ב נב.) כתב, מרתא שם חכם אחיו של רבי חייא, ובסדר הדורות כתב, שלא נודע אם מרתא איש או אשה. וגם בההיא דר"ש בן פזי כתב בסדר הדורות שלפי דברי הזוה"ק אביו היה שמו פזי. וע' בשו"ת יבי"א ח"ב (חאו"ח ס"ס יא). וכתב, שצ"ע אם כדאי לשנות כשאחד מן ההורים מפורסם בצדקתו. [ילקו"י אבלות עמ' תקלז].

(מו) ילקו"י אבלות עמ' תקלז.

נב. באמירת הקדיש כשאומר יתגדל ויתקדש כורע, וכן הוא ביהא שמייה רבא, וכן ביתברך, וכן בבריך הוא וכן באמן. (ג)

נג. כל האומר קדיש צריך להמתין מעט קודם שימשיך לומר יהא שמייה רבא וכו', וגם יאמר יהא שמייה רבא בנחת, לאט לאט, ולא במרוצה, כדי שהקהל יספיקו לענות עד דאמירן בעלמא [לפי מנהגינו], ואחר כך יענו גם כן אמן אחר שמייה דקודשא בריך הוא. והאומר הקדיש במרוצה עליו נאמר חוטא אחד יאבד טובה הרבה. (ג)

נד. מי שהיה עונה יהא שמייה רבא מברך, ובטרם שסיים לומר עד "דאמירן בעלמא", הגיע שליח צבור ל"שמייה דקודשא בריך הוא", לא יענה אמן, כי עניית אמן שלאחר "שמייה דקודשא בריך הוא" אינה חיובית כל כך לפי הדין, ומכיון שעודנו עוסק בעניית אמן יהא שמייה רבא מברך, ולא השלים כ"ח תיבות, דהיינו עד דאמירן בעלמא, אין לו להפסיק לענות אמן זו. [וכן דעת רבינו האר"י בשעה"כ]. אבל אם החזן או אומר הקדיש ממהר מאד, והגיע לסיום חצי קדיש, ואמר "דאמירן בעלמא ואמרו אמן", והוא עודנו באמצע כ"ח תיבות של יהא שמייה רבא מברך, יפסיק ויענה אמן, שאמן זה שהוא סיום חצי קדיש, הכרחי לענותו, שהכל הולך אחר החתום. (ג)

לעלם ולעלמי עלמיא וכו'. ולפי"ז צריך לומר לעלמי ולעלמי עלמיא כדי שיהיו כ"ח אותיות. ע"כ. ומרן בב"י (סי' נו) הביא מ"ש מהר"י אבוהב ז"ל, שמאחר שיש מחלוקת בדבר, שיי"א שצריך לענות כ"ח תיבות דהיינו עד דאמירן בעלמא, ויי"א כ"ח אותיות, לכן צריך לענות עד דאמירן בעלמא, אבל כשיפסוק בק"ש ובכרתייה לענות קדיש, לא יענה עד לעלם ולעלמי עלמיא ולא יותר. והב"י הוסיף, שיש לענות גם תיבת יתברך, וכ"פ בש"ע (סעיף ג').

ומה שכתבנו שעל האומר קדיש להמתין מעט וכו', הנה בשעה"כ (דף טו) איתא, שאם העונה אמן יהא שמייה רבא סיים לומר עד דאמירן בעלמא קודם שיאמר החזן שמייה דקודשא בריך הוא, צריך לענות כאן אמן, כדי שיהיו חמשה אמנים. ע"כ. ומוכת, שאם עדיין לא סיים עד דאמירן בעלמא, וכבר אמר החזן שמייה דקודשא בריך הוא, לא יענה אמן אחריו, כיון שעדיין לא סיים כ"ח תיבות. וכן הוכיח בפתה"ד (סי' נו סק"ו) [ילקוט"י אבלות עמ' תקין].

נד עיין במקורות לסעי' הקודם. ואם החזן ממהר וסיים דאמירן בעלמא ואמרו אמן, והוא עודנו באמצע כ"ח תיבות, יענה אמן, הטעם הוא מפני שאמן זה הוא מן הדין, ואילו אמירת כ"ח תיבות אינה מן הדין, שהרי הגאונים והפוסקים הראשונים כתבו שיש לענות: "אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא", ותו לא, וכמבואר בשו"ת יבי"א ח"א (סי' ה'), וח"ו (סי' ח') אות

מרום", לכן יש לכיין רגליו כמלאכי השרת, משא"כ בקדיש דלא שייך זה, והרי עניית אמן יהא שמייה רבא יכולה להיות מיושב, ואילו קדושה צריכה להיות מעומד. ועכ"פ האומר את הקדיש נכון שיעמוד ויכוין רגליו, ולא כאלה שמרוב חפזון מתחילים הקדיש כשהם בישיבה או בהילוך. [הליכו"ע ח"א עמוד צג. ילקוט"י אבלות עמ' תקט].

נז מציינו בזה מחלוקת, כי הנה רב עמרם גאון (דפוס ורשא עמ' ל') כתב: והכי אמר רב נחשון ריש מתיבתא, כריעות שכורעין בקדיש, כיון שאמר יתגדל ויתקדש שמייה רבא כורע, בעגלא ובזמן קריב כורע, יתברך וישתבח כורע, שמייה דקודשא בריך הוא כורע, עושה שלום כורע, ושל רשות היא. ע"כ. גם בראשונים מובא מנהג זה של הכריעות בקדיש, וכ"ה בסידור רש"י (עמוד 10). וכ"ה בש"ע (סי' נו ס"ד): כשאומר החזן יתגדל כורע, וכ"ה ביהא שמייה רבא, וכן ביתברך, וכן בבריך הוא וכן באמן. ובאחרונים הזכירו מנהגים שונים בסדר הכריעות. וראה בב"ח, פרישה, א"ר, ח"א (כלל ל' ס"ה), הגר"ז (סי' נו ס"ח), ערוה"ש (סעיף ז). ועוד.

ואמנם הגר"א בביאורו (סק"ה) כתב, אבל נראה שאין לכרוע כלל בקדיש, שאין להוסיף כלל על הכריעות. אך בספר לקוטי מהר"ח (עמוד סא) כתב, דאף שדעת הגר"א שאין לכרוע כלל בקדיש, כבר נהוג עלמא כהש"ע. [ילקוט"י אבלות עמ' תקט]

נג הנה הרמב"ם (בנוסח הקדיש) כתב, בעת שיאמר השי"ע יתגדל וכו' עונין אמן יהא שמייה רבא מברך

נה. האומר קדיש, צריך שיאמר בעצמו יהא שמייה רבא וכו', אך אין לו לומר "אמן" קודם שאומר יהא שמייה רבא וכו'. (נה)

נו. אף על פי שלדעת מרן הש"ע יש לענות אמן בקדיש אחר יתברך, מכל מקום מנהגינו על פי הקבלה שלא לענות אמן אחר יתברך, אלא אחר בריך הוא, וכן ציוה המגיד למרן הבית יוסף. והמתפלל אצל אשכנזים והם עונים "ברוך הוא" אחר אמירת בריך הוא שבקדיש, הוא יענה אמן כמנהגנו, ואין בזה משום לא תתגודו. (נו)

נז. נכון לפסוע שלש פסיעות בכל קדיש שאומרים בו: "עושה שלום במרומיו", הן בקדיש תתקבל, והן בקדיש על ישראל, והן בקדיש יהא שלמא. ואין חילוק בזה בין שליח צבור לשאר כל אדם שאומר קדיש "יהא שלמא" או "על ישראל". וכן יש לפסוע בקדיש תתקבל של ערבית, וכן בקדיש שלאחר ברכה מעין שבע בליל שבת. (נז)

נח. כשמעבירים את מהלך ההלוייה בשידור ישיר בכלי התקשורת, כל השומע את אמירת הקדיש עונה אמן אחר האומר. וכן אם שומע דרך הרדיו סליחות וי"ג מדות הנאמרים בצבור, עונה עמהם. אבל השומע מקרא מגילה דרך הרדיו בשידור ישיר, אינו יוצא ידי חובה, אף שעונה אמן אחר הברכות. (נח)

בלחש, אבל כשמסיים החזרה א"צ לפסוע. ובב"י שם כתב עוד בשם הרד"א, שאם הש"צ לא התפלל בלחש, פוסע אחר החזרה. וכתב הב"י, ונראה שהוא חולק על המהרא"י שנתן טעם למה אין הש"צ פוסע אחר החזרה, דהוא מפני שפוסע אחר הקדיש. והרמ"א פסק כהרד"א.

והנה רב האי גאון סובר כהרד"א שצריך לפסוע באופן כזה, וכן מוכח מהרמב"ם, וכן עיקר כדברי הרמ"א. ולפ"ז למדנו שאין הפסיעות של קדיש תתקבל באים בשביל החזרה, ומעתה צריך לפסוע בכל הקדישים שמסיימים בעושה שלום. וז"ל מרן בב"י (סי' נו): נהגו שאותו שאומר קדיש פוסע לאחריו ג' פעמים לאחר שסיים הקדיש. וכ"ה בש"ע: לאחר שסיים הקדיש פוסע ג' פסיעות ואח"כ אומר עושה שלום במרומיו. ומשמע שאין חילוק בין ש"צ לבין יחיד האומר קדיש. [ילקו"י אבלות עמ' תקיג, ודלא כהאול"צ. יבי"א ה', ט].

נח ז"ל מרן הש"ע (סי' נה ס"ב): היו עשרה אנשים במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה, אפי" מי שאינו עומד עמהם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהיה מפסיק דבר שאינו נקי או ע"ז. ע"כ. וכתב בכה"ח (סי' נה ס"ק צה) שגם מרן הש"ע ס"ל כדעת הי"א, שהיא הלכה פסוקה ודעה מוסכמת מכל הפוסקים, ואינה באה לחלוק על הדעה הראשונה שהובאה בסתם, אלא באה לפרש. גם בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' עב) חשב מתחלה לומר שדעת הי"א היא שלא כדעה הראשונה שהובאה בסתם, ושוב העיר מדברי הפמ"ג בכללי

(א). לכן מן הראוי להפסיק לאמן זה שהוא חיוב מן הדין, אף באמצע כ"ח תיבות. [ילקו"י אבלות עמ' תקיא] **נה** בשו"ר כנה"ג כתב, דהחזון ועונה אמן יהא שמייה וכו' לאו שפיר עבד, וטעות הוא בידו, אלא חזון ועונה יהא שמייה וכו' בלבד. [ילקו"י אבלות עמ' תקיב]

נו בש"ע (סי' נו ס"ב) כתב, כשש"צ אומר יתברך כל העם עונים אמן. ועיין בכה"ח (אות כט) שה"ד שעה"כ בענין זה, ולמד מדבריו שצריך לענות בקדיש ה' אמנים, אחר שמייה רבא, אחר ויקרב משיחיה, אחר ואמרו אמן, אחר שמייה דקדושה בריך הוא, ואחר ואמרו אמן. וכן מנהגינו. ע"ש. [ילקו"י אבלות עמ' תקיב] **נז** בגמ' יומא (נג:) תניא, המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחוריו, ואח"כ יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל. וכן פסקו הפוסקים. ולא נתפרש בגמ' דין ג' פסיעות אחר הקדיש. אולם בתשו' הגאונים הרכבי (סי' רנו) איתא, דלא תקנו לש"צ לפסוע אלא אחר תפלת לחש. אבל אחר החזרה א"צ לפסוע. אך הרי"צ גיאת (עמוד ל') כתב, דהש"צ פוסע אחר החזרה אחר קדיש תתקבל. ע"כ. ומשמע דרק אחר קדיש תתקבל יש לפסוע. ומרן הב"י (סי' קכג) ה"ד הרמב"ם שהש"צ פוסע ג' פעמים [רק] בסוף תפלת לחש, ושכן נראה בתשובת הרשב"א (סי' תלו). ושוב ה"ד האהל מועד דס"ל דא"צ לפסוע. וסיים, והא ודאי לא קי"ל הכי, כיון דכל הנך רבוותא ס"ל שפוסע. וכ"פ בש"ע (שם סי' ה'), שגם הש"צ פוסע כשמתפלל

נט. יש לומר "די ברא כרעותיה", הכ"ף של כרעותיה דגושה. ולהפסיק מעט בין ברא לכרעותיה, ובאמירת יהא שמיה רבא י"ל מברך, קמ"ץ תחת הבי"ת ופת"ח מתחת לרי"ש. ולא מבורך בחולם. ואומר תשבחתא התי"ו הראשונה בחיריק ולא בשוורוק. (נט)

ס. יש לומר בקדיש "לעלם ולעלמי עלמיא" עם ו', וכן על הצבור לענות ביהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא, בתוספת ו'. ודלא כמו שנדפס באיזה סידורים, לעלם לעלמי עלמיא, בלי ו', שזה אינו, שהרי אונקלוס תרגם הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד", ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא, עם אות ו'. וכן הנוסח בסידור הגאונים והראשונים, רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, הרמב"ם, הרוקח, הרשב"א, המנהיג, והרד"א. וכן העלה מרן הבית יוסף (סי' נו), שצריך לומר ולעלמי עם אות ו', כנוסח הקדמונים, ואין לשנות. וכן עיקר. וכן אנו אומרים בקדושת ובא לציון. (ס)

סא. יש לומר ולכוין בקדיש תיבת שמך חסר י'. ויש שגורסים שמיה ביו"ד. ויש גורסים ועלמי בלי למ"ד, כדי להשוות המנין לכ"ח אותיות. אבל הגירסא הנכונה היא "שמה" בלא יו"ד, ולעלמי בלמ"ד. (סא)

סב. יש לומר בקדיש "לעילא מן כל ברכתא", ולא מכל ברכתא. (סב)

ובא לציון. וכ"ה בתרגום יונתן בן עוזיאל (ישעיה ו'), ובתנא דבי אליהו ח"א (פרק ב'), ובסידור רב עמרם גאון (דף יד), ובסדר רב סעדיה גאון, ובנוסח הקדיש של הרמב"ם, וברוקח (סי' סב), ובמנהיג (הלכות תפלה אות כח) ועי' בשו"ת יבי"א ח"ז (סי' ז' אות ז'), ובח"ח (סי' יא אות י' דף לה:). ובהליכו"ע ח"א (עמ' צד), ובח"ח (עמ' סד). [ילקו"י אבלות עמ' תקיח].

סא מזה שכתבנו לומר שמיה חסר י', כ"ה בפסוק בדניאל (ב, ט), להוי שמה די אלהא מברך וכו'. וכ"כ בעל המאורות (ברכות, בפירוש הקדיש עמוד ט), וכמבואר בשו"ת יבי"א הנ"ל. [ילקו"י אבלות עמ' תקכ]

סב כ"כ הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (או"ח סי' יג), וכ"ה בהליכו"ע ח"ח (עמוד סד) וז"ל שם: ופוק חזי מ"ש מהרש"ו בשעה"כ (דף טו:), שיש כ"ח תיבות מתחלת יהא שמיה רבה עד דאמירן בעלמא, וקשה, שהרי אינם אלא כ"ז תיבות, ואולי גם מלת ואמרו (של ואמרו אמון) היא מן המנין, אבל אין לתקן ולומר במקום מכל ברכתא מן כל ברכתא, כי זהו טעות מפורסם, וההבנה משתנית, כי הבנת מכל הוא מכולם ביחד, ומן כל ירצה למעלה ממדרגת הכל, וח"ו הוא כמקצץ בנטיעות, ולכן הנכון כמו שכתבתי. עכ"ל. [ילקו"י שם עמ' תקכ].

הוראת איסור והיתר, שבכגון זה הי"א מפרש דעה ראשונה והלכה היא, ועפ"ז דן שהשומע ברכה מחבירו בטלפון, לא יענה אמן, דמסתמא ישנה טינופת מפסקת בין חבירו לבינו. ולפ"ז גם בני"ד לא יענה קדיש וי"ג מדות עם הצבור. אולם דעת הגר"א במעשה רב (סי' מז) שמבית לבית השומע קדיש וקדושה ואמן יכול לענות עם הצבור, אפי' כשיש בינתיים הפסק של טינופת או ע"ז, כיון שהוא גבוה ואינו רואה. [ילקו"י אבלות עמ' תקטז]

נט כ"ד הגר"א (סוף ח"א הוצאת פאר, בענין דיוקים שבנוסח התפלה), ש"ל הכ"ף דגושה דקאי על יתגדל ויתקדש, ולא על תיבת די ברא, וראיה מנוסח על הכל יתגדל וכו' כרצונו וכרצון יראיו. ע"ש. והיינו, יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה שברא כרצונו, וכיון שמלת ברא בטעם מפסיק, לכן הכ"ף שלאחריה צריכה להיות דגושה.

ומה שכתבנו שיאמר מברך בקמ"ץ וכו', כ"כ במשנ"ב (סי' נו סק"ג). וכתב בבא"ח (פר' ויחי אות יא) שלא יפסיק בין רבא למברך. וכתב עוד, שאומר תשבחתא בחיריק ולא בשוורוק. וכ"ה בכה"ח (סי' מח ד"ה יתגדל ויתקדש). [ילקו"י אבלות עמ' תקיח].

ס וכמו שכתוב בתרגום אונקלוס (שמות פר' בשלח פרק טו. יח, בתרגום הפסוק ה' ימלוך לעולם ועד), ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא. וכן אנו אומרים בקדושת

סג. יש נוהגים לומר בקדיש "על ישראל" יהא לנא ולכוון ולהון וכו', ויש שאומרים יהא לנא ולהון ולכוון, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. (סג)

סד. בעשרת ימי תשובה אין צריך לומר בקדיש יתום "עושה השלום", שאין "השלום" אלא בקדיש תתקבל שאחר החזרה. [האומר עושה השלום בקדיש תתקבל שאחר ברכת מעין שבע בשבת שובה, יש לו על מה שיסמוך]. (סד)

סה. המתפלל עם אשכנזים והוא בתוך י"ב חודש לאב או לאם, ואומר קדיש לע"נ אביו או אמו, לא ישנה מהנוסח המקובל אצלינו כשאומר הקדיש לבדו, הן באמירת ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, וכן בחייכון וביומכוון וכו', והן באמירת יהא שלמא, ועל ישראל. אולם לגבי יהא שלמא ועל ישראל, כיון שהוא מנהג, יכול לשנות לומר כמותם. כשאינו אומר את הקדיש לבדו, כדי שייסיים ואמרו אמן עם כולם. אך לא ישנה את מבטאו ולומר כמבטא אשכנזי, אלא כל עדה צריכה להחזיק במנהגה, ובמבטא המקובל אצל בני העדה מדורי דורות, מבטא שהחזיקו בו גדולי תורה וענקי הרוח מדורי דורות. [ומדברי כמה ראשונים משמע להדיא שהיה מבטאם כמבטא הספרדי. וכ"מ מפיוטי ר"א הקליר, וכ"מ מרש"י, ע' הגהות יעב"ץ ברכות מז: וכן מוכח מהרמב"ם ועוד ראשונים]. ואף במבטא שם ה' אין לשנות ולומר הדל"ת כמו חול"ם, אלא י"ל בקמ"ץ שלנו. (סה)

קאי על החזרה. וכ"ה בכה"ח (סי' נו). אבל בקדיש תתקבל שאחר תפלת שמונה עשרה שבוערבות, א"צ לומר "השלום" אחר שאין שם חזרה. ולפ"ז בתפלת ערבית של שבת אם אומר בקדיש תתקבל שאחר ברכה מעין שבע עושה השלום, יש לו על מה שיסמוך, דברכה מעין שבע קצת במקום חזרה הויא, וממילא שייך לסיים "השלום". [ילקו"י מועדים עמ' כו. ילקו"י אבלות עמ' תקכב]

סז. הנהגה בשעה"כ (דרוש הקדיש) מבואר חשיבות נוסח הקדיש, ולכן אין לספרדי לשנות ממנהגו, ויאמר ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, כמנהגינו. וכן כשהוא אומר קדיש יתום לבדו, יאמר יהא שלמא כפי מנהגינו. אך אם אומר קדיש יהא שלמא עם אחרים, מאחר ואין אמירת יהא שלמא מעיקר הקדיש, אלא תוספת שנהגו בה לאומרה אחר הקדיש, וכמ"ש הרמב"ם בנוסח הקדיש שבסדר תפלות השנה, ממילא אין קפידא אם ישנה מהנוסח המקובל אצלינו.

ומה שכתבנו לענין המבטא, ראה בילקו"י פורים (סוף הספר בענין פרי זכור), בשו"ת יבי"א ח"ו (או"ח סי' י' אות ר'), ובשו"ת יחו"ד ח"ג (סי' ד'). ואין לחוש בזה לאיסור לא לתגודדו, שדבר ידוע הוא שאין בשינויי המנהגים בין הספרדים לאשכנזים משום לא לתגודדו, כמבואר בשו"ת יחו"ד ח"ד (סי' לו). [ילקו"י אבלות עמ' תקכג]

סג. הנהגה בקדיש "על ישראל" מנהג מרן אאמו"ר זיע"א היה לומר "יהא לנא ולכוון ולהון". שהרי בתחלה יש להקדים את עצמו, ואח"כ אומר "לכם" שהם הקהל אשר אתו, ואח"כ אומר "להם", שהם על ישראל ועל רבנן וכו' שהזכיר בתחלה. וכ"ה אומר די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר, הרי שמקדים את קהל המקום בו נמצא, ואח"כ אלו שבכל מקום ומקום. וכן אומרים, בחייכון וביומכוון, ואח"כ ובחיי דכל בית ישראל. וכן אנו חותמים ביהא שלמא רבא, לנו [ולכם] ולכל עמו ישראל. הרי מקדים לנו ואח"כ לכל עמו ישראל. וכן בעושה שלום במרומיו, קודם אומר יעשה שלום עלינו, ואח"כ אומר ועל כל עמו ישראל. ואמנם מי שקשה לו להתרגל לומר כך, יכול להמשיך לומר "יהא לנא ולהון ולכוון", כנוסח הרמב"ם (סדר תפלות כל השנה). וכן הנוסח בסידור דרך החיים לחו"ד. וכנראה דטעמו של הרמב"ם שאומרים להון ולכוון משום דעל ישראל היא תפלה על העוסקים בתורה, וכיון שזו עיקר התפלה על העוסקים בתורה, ראוי להקדימם. [ילקו"י אבלות עמ' תקכא]

סד. בספר מועד לכל חי (סי' יג אות סא) כתב, ה"א יתירא דעושה שלום, הוא כדי לכוין בגימטריה השם הקדוש, וזה דוקא בעמידה ולא בקדיש. ע"ש. ונראה, דבקדיש תתקבל שאחר שחרית ומנחה, י"ל גם כן בעשרת ימי תשובה "עושה השלום", שהרי הקדיש

סימן שעו - הלכות ניהום אבלים

א. מצוה מדברי סופרים לנחם אבלים, שנאמר אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכי אפשר לאדם להלך אחר השכינה, והלא נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, אלא הלך אחר מדותיו, מה הקב"ה ביקר חולים, שנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא, אף אתה בקר חולים, מה הקב"ה נחם אבלים, שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, אף אתה נחם אבלים. [והוא גם כן בכלל מצות "ואהבת לרעך כמוך" א].

ב. ניהום אבלים קודם לביקור חולים שיש בו גם חסד עם המתים, שנפש המת נמצאת שם כל שבעה ימים ומתאבלת, ועיניה רואות את המנחמים ואת היושבים שם ומקבלים תנחומין. [ובלבד שיכול לקיים שניהם, שהרי בביקור חולים יש הצלת נפשות לבקש רחמים עליו שיחיה, ולדאוג לצרכיו]. ולכן אין יוצאים ידי חובת מצות ניהום אבלים כראוי על ידי טלפון, כי רק על ידי בואו של המנחם לשם, התנחומים הם לחיים ולמתים, ורק היכא דאי אפשר נקוט מיהא פלגא, אבל אינו קודם לביקור חולים. ב].

ג. וכן היכא דלא אפשר יכול לנחם על ידי מכתב תנחומין, או לשלוח דברי נחמה במייל וכדו', או במברק, לקיים מצות ניהום אבלים. ג].

ד. אף על פי שהמנהג שהבא לנחם אומר "המקום ינחם וכו'", ובזה יוצאים ידי חובה, מכל מקום יותר טוב לדבר על לבו של האבל, ולהפיג צערו על ידי כמה דברי חכמה, דכל דעביד רחמנא לטב עביד, (ברכות טו:). שזוהו עיקר "ניהום אבלים". ומצוה לנחם עניים אבלים יותר מלנחם עשירים. ד].

ה. אף על פי שמן הדין אין המנחמים רשאים לישיב אלא על גבי קרקע, משום כבודו של האבל, בזמן הזה המנחמים יושבים על כסאות וספסלים, שהאבלים מוחלים על כבודם. ה].

א **סוטה** (יד). רמב"ם (אבל יד, א). וע' בזהר (פ' יח' דף רנב), שכל ז' הימים הנפש הולכת מן הבית לקבר ומן הקבר לבית, ומתאבלת עליו. (וע"ע בשעה"מ פרשת יחזי), ועיניה רואות את המנחמים ואת היושבים שם כאבלים ומקבלים תנחומין. [ואי' בפרד"א (סוף פי"ז), ראה שלמה המלך שמדת גמ"ח גדולה לפני המקום, כשבנה ביהמ"ק בנה ב' שערים, אחד לחתנים, שהיו ישראל עוברים שם ומברכים אותו, ה' ישמחך בבנים ובבנות, ושער שני לאבלים, שהעוברים שם אומרים לו, השוכן בבית הזה ינחם אותך, כדי שכל ישראל יצאו ידי חובתם במצות גמילות חסדים].

ב **כ"ב** הרמב"ם (אבל יד, ז) שניהום אבלים קודם לביקור חולים, שניהום אבלים הוא גמ"ח עם החיים ועם המתים. וראה ברי"ץ גיאת (עמ' סו בשם רב פלטוי) על הגמ' בשבת (קנב). שמת שאין לו מנחמים הולכים י' בנ"א ויושבים במקומו (רמב"ם אבל יג, ד), לפי שנפשו מתאבלת עליו כל שבעה במקום שנפטרה ממנו, ואף

אם אין שם מנחמין, במקום שנפטר נפשו מתיישבת כשבאים בנ"א ויושבים שם. וכ' הש"ך (סי' שלה ס"ק יא) בשם הב"ח, שאם א"א לקיים שניהם, ביקור"ח קודם, כדי לבקש רחמים על החולה שיחיה, ואח"כ ינחם אבלים. [חזו"ע אבילות ח"ג (דיני ניהום אבלים). וע"ע בילקו"י אבילות עמ' תלד].

ג **חזו"ע** אבילות ח"ג, ושכ"כ בנשעי גבריאל (עמוד טס) בשם הגרי"ז מבריסק. וכ"ה בילקו"י אבילות עמ' תלד.

ד **הגאון** בעל משנ"ב בספרו אהבת חסד ח"ג (פרק ה דף נא). ושם כתב הנוסח שאומר "המקום ינחם וגו' בתוך שאר אבלי ציון וירושלים", ומנהיגו לומר מן השמים תנחמו ולא תוסיפו לדאבה עוד.

ה **כ"ה** גי' הר"ח והרי"ף והמאירי והרא"ש (מ"ק טו), והרמב"ם (יג, ג) ורי"ץ גיאת (עמ' טז), ותוה"א (דף נט) ועור, בגמ' שם. וע' בלח"מ ובפרישה ובגרא"א (סי' שפז סק"ב), שהמדפיסים השמיטוהו בגמ' שלנו. וכ"פ בש"ע

ו. אין המנחמים רשאים לפתוח בדברים עד שיפתח האבל תחלה. וכל שמרגישים שהוא בצער, אלא שמחמת אימת צבור אינו פותח בדברים, רשאים לפתוח בדברי נחמה, וכן אם הבא לנחם הוא אדם מכובד או תלמיד חכם מפורסם, שהאבלים מתרגשים מפניו, מותר לו לפתוח בדיבור. (ו)

ז. בכלל מצות ניהום אבלים לספר על מעשיו הטובים של הנפטר, בתורה ובגמילות חסדים, ואיתא במדרש בשעה שאדם נפטר מן העולם, אומר הקב"ה למלאכי השרת, צאו וראו מה הבריות אומרות עליו, כשר היה, ירא שמים היה, גומל חסדים היה, מיד מטתו פורחת באויר. (ז)

ח. לא יאמרו המנחמים לאבל, מה אפשר לך לעשות? שהם כאומרים לו שאם היה אפשר לו לעשות שלא כרצון הבורא היה עושה. אלא יקבל עליו גזירת השם יתברך, שמברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה (ברכות נד.), וכמו שנאמר באיוב, ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. (ח)

ט. לא יאמר האבל לא נפרעתי כפי מעשי, וכיוצא בזה, שאל יפתח פיו לשטן. ויש מי שכתב שאין לומר פרק במה מדליקין בע"ש בבית האבל, מפני שנזכר שם "על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן", והוי פתיחת פה לשטן. (ע' זכרון יצחק עמ' קמט). וליתא, שכל ששונה משנתו דרך לימודו לית לן בה. (ט)

שפסק כעולא. [וע' בברכות (ס); חסד ומשפט אשירה, אם חסד אשירה, ואם משפט אשירה. וכתב השל"ה (שם) שע"ז הזהיר שלמה (קהלת ה, א), אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים. ופרש"י שלא יטיח דברים כלפי מעלה להתרעם על מדותיו, כמו שיש אומרים דרך תימה, למה לא נעשה כך וכיו"ב, שזו עבירה חמורה, כי באמת כל דבריו משפט וצדק בחכמה ובתבונה ובאמת וצדק. וכה"א הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא]. [ילקו"י אבלות עמ' תלה סע"י יא].

טז. כמבואר בברכות (יט). ומ"ש (תהלים קג) לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו, תי מהריק"ש שם, דשאני התם שהוא דרך הוראה להשי"ת שגבר עלינו חסדו, כמו שמסיים הכתוב, כי כגובה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו. משא"כ כאן שאינו אומר אלא לשון זה בלבד. והחיד"א (דברים אהדים דרוש נד) תי', דאבל שאני שמדת הדין מתוחה עליו, כי אין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה, ועליו להזהר ביותר שלא יתפס בלשונו. אבל דוד היה מודה לה' ומספר על רחמיו וחסדיו של הקב"ה. [נמהר"י בן חבי"ב בעין יעקב (שם) כ', דמ"ש בוידוי, ואתה צדיק וכו', הוא להצדיק דינו יתברך על העבר, מבלי שנאמר ולא נפרעת ממנו, דמשמע הפרע. וכ"כ בכה"ח פלאגי (סי' טו אות יב), שיכין רק על העבר ולא על העתיד, ודלא כמ"ש בחסד לאלפים (סי' קלא סי' ז)].

(סי' שפ"ו ס"א). ומ"מ כעת אין המנהג כן. וכ"כ הדרישה (אות ג בהגה) דהאינדא אין המנחמים יושבים ע"ג קרקע, שמסתמא האבל מוחל להם. וכ"כ ה"ט"ו ובשו"ג שם. (ו) מו"ק (כח:). וכ"כ הרמב"ם (פי"ג ה"ג) שהאבל מיסב בראש, ואין המנחמים רשאים לומר דבר עד שיפתח האבל תחלה את פיו. וכ"פ מרן (סי' שעו ס"א). וכ' הלבוש, שמסתברא שהוא מתחיל להראות צערו, ואח"כ מנחמים אותו. ולפ"ז כ' האח' שכל שמרגישים שהוא בצער, אלא שמחמת אימת צבור אינו פותח בדברים, רשאים לפתוח בדברי נחמה. וכ"כ בס' פאר הדור (לחזו"א. ח"ד הערה 108) שפתח תחלה בדברי נחמה, כשהבחין שקשה לאבל לתנות צערו מעוצר רעה ויגון, או מיראת הכבוד. ובציי"א (חי"ז סי' מה) יישב עפ"ד הלבוש הנ"ל. ועי"ל שכל שפתח האבל לפני מנחמים, א"צ לפתוח בפני המנחמים האחרים, ושכן מוכח מלשון הטור. ונעצם הופעת המנחמים שבאו לנחם, חשובה נחמה, שבואם לשם הוא לכבוד האבלים. וכמ"ש במ"ק (כא:), מעשה ומתו בניו של ר"ע וכו']. [ילקו"י אבלות עמ' תלב סע"י ו].

זי. חזו"ע אבילות ח"ג, ע"פ מדרש קהלת (יב, יג). אך לא יספרו סיפורים שלא היו או ירבו בשבחו יותר מדאי, שיש בזה צער לנשמת הנפטר.

ח. ע' בב"ק (לה), ומ"ש ביש"ש (שם סי' י) שאין הלכה כעולא, השל"ה שער האותיות דף עב) דחה כל דברי הרש"ל, וכ"ה בט"ז (סי' שעו סק"א), וקיים דברי הרמ"א

י. בכל יום ויום משבעת ימי האבל, באים בני אדם לנחמו. (הרמב"ם פרק יג הל' ב). ואף בשלושת הימים הראשונים באים המנחמים לנחמו. ויש נוהגים ללכת רק אחר שלשה ימים. ואינו מנהג ותיקין.^(א)

יא. ההולך לקיים מצות ניהום אבלים טוב שיקח בניו עמו לחנכם לגמול חסד, וכן כשהולך לביקור חולים ולהכנסת כלה.^(א)

יב. יכולים ללכת לנחם גם בלילה, ובפרט מי שאין לו פנאי ללכת לנחם ביום, רשאי ללכת לנחם בלילה, ובלבד שלא ילך בשעה מאוחרת, בשעה שהאבלים צריכים לישון.^(ב)

יג. יכולים לנחם אבלים בשבת ובמועדים. ומנהגינו בירושלים ת"ו שבסיוסם תפלת שחרית ומוסף מבקרים בבית האבלים, ולאחר שקוראים מזמור תהלים, אומרים האבלים קדיש, ופותחים אל מלא רחמים בהשכבה לעילוי נשמת המנוח, ומסיימים "שבת היא מלנחם, נחמה קרובה לבוא, ולא תוסיפו לדאבה עוד". ואומרים שבת שלום לאבלים, ויוצאים לבתיהם.^(ג)

יד. נשים השרויות באבל תהיינה יושבות בחדר נפרד, וכאשר האנשים באים לנחם אותן, עומדים בפתח, ואומרים להן, המקום ינחם אתכן בתוך שאר אבלי ציון וירושלים ולא תוסיפו לדאבה עוד.^(ד)

טו. מנחמים אבלי נכרים מפני דרכי שלום.^(טו)

מצוה לא ידע דבר רע. [ילקו"י אבלות עמ' תלב סעי' ח].
יג ב"ח בשם מהרש"ל, ומטה יהודה עייאש (ס' רפז).
 ועי' בילקו"י אבלות עמ' תלא סעי' ב, שההיתר לנחם האבלים בשבת ויו"ט הוא רק מי שלא יכל לבוא לנחמם במשך ימי החול, אך לא יעשה כן לכתחילה. **ובמה** שאומרים שבת שלום לאבל בשבת אין בזה משום שאלת שלום לאבל, שאין נוהגים בשבת אבלות בפרהסיא. [ילקו"י עמ' תיז].

יד בסוכה (נב). אי' שאף בשעה שעוסקים בהספד ואין יצה"ר שולט בהם, אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד. ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' לח), כ', שאע"פ שאין האנשים מברין את הנשים, זהו דוקא בסעודת הבראה משום הרגל דבר, אבל בתנחומין לית לן בה. וכ' להוכיח שמנחמים [בקצרה] גם נשים אבלות, כמו שיש לבקר נשים חולות, אלא שיש לנהוג כעין מ"ש בש"ע (סי' שלה ס"ח), שנכנסים בבית החיצון, ובנ"ד עומדים בפתח ומנחמים אותן. וכן המנהג. ועי' בילקו"י אבלות (עמ' תלב ס"ז) דעדיף שלא ילך לבדו לנחם הנשים, גם כאשר עומד רק בפתח, אלא יקח עמו עוד אנשים. והיכא דלא אפשר ללכת אצלה לנחמה, יכול לנחם אותה דרך הטלפון. וכ"כ בגשר החיים (עמ' רח).

טו תוספתא (גיטין ספ"ג), ש"ע (סי' שסז ס"א). [ילקו"י עמ' תלו סעי' יב].

י כדמוכח במשנה (ברכות יז: ורש"י), שהיו מנחמים את האבל בשבוע מן הקבר. וכן ברמב"ם (אבל ריש פי"ג. וע"ש פי"ב ה"ז). ובכתובות (ח: א') שר"ל הלך לנחם ביום הב'. ומסתברא ודאי שהאבל בג' ימים הראשונים הוא זקוק ביותר למנחמים, שאז צערו גדול ביותר, שהרי ג' ימים לבכי. וכ"כ בשו"ת מגן שאול (סי' סט) [ילקו"י אבלות עמ' תלא סעי' ה].

יא ראשית חכמה (פרק גידול בנים), מעבר יבוק, שפת אמת (פרק לז). [ילקו"י אבלות (עמ' תלו סעי' יג)].

יב בגנזי יוסף (סי' עד) כ' שיש סמך למנהגם עפ"ד המעבר יבוק (אמרי נועם מאמר ה' פ"ה), שענין ניהום האבלים הוא מיתוק הדינים וכו'. ולפ"ז בלילה שהוא זמן תגבורת הדינים ראוי להמנע מלנחם. ולכאור' קצת סמך לזה מהברכ"י (א"ח ר"ס רלה) שאין לחלק צדקה בלילה. אולם בככר לאדן (דף רכז) מבואר שאם בא עני ומבקש צדקה, ודאי שחייב לתת לו. ולא מנע האר"י רק לתת לגבאי צדקה. ולפ"ז מי שזמנו פנוי בלילה בלבד, לא יבטל מצות תנחומי אבלים. ובלא"ה אינו מוכרח, דבכה"ח פלאגי (סי' ב אות ז), כ', שיש לתת צדקה גם קודם ת' ערבית, ואין לו לחוש שמעורר הדינים, שאדרבה תהיה תפלתו מקובלת ברצון, וליכא משום לא תסיג גבול רעך וכו'. ובזמנינו אין שטן ואין פגע רע, שהכל יוצאים בלילה אף לדבר הרשות, ושומר

טז. אין האבל חייב לקום לפני זקן או תלמיד חכם, ואפילו לפני רבו המובהק, כי מסתמא הם מוחלים על כבודם וכבודם מחול, ומכל מקום אם רצה לעמוד לכבוד התורה רשאי. וכן רשאי לקום אף מפני אביו או אמו. ואם קם לפניהם, לא יאמרו לו ש"ישב", שמשמע שישב באבלו. אבל לפני ספר תורה חייב לקום. (טז)

יז. יש להסתפק אם האבל על אמו חייב לקום מפני אביו שהוא גם כן אבל. ונראה שאינו חייב לעמוד לכבוד אביו בימי השבעה. ומכל מקום טוב שיעשה הידור. וכן אם יושב שבעה יחד עם אמו על אביו, או על אחיו ואחותו, ואמו נכנסת לחדר, ינהג כנו'. (יז)

יח. בן היושב שבעה על אמו, אף שאינו חייב לעמוד מפני אביו שנכנס לחדר [וכמבואר לעיל] מכל מקום כל דיני מורא שייכים גם באבל. ולכן לא ישב במקום המיוחד לאביו או לאמו, ולא יסתור דבריו וכו'. [וראה בילקו"י כיבוד אב ואם פרטי דין מורא אב ואם]. [ויש אומרים שעכשיו הבנים יושבים במקום אביהם בביהכ"נ, כשהאבא אינו נמצא שם, שמאחר וכך נהגו הדבר נחשב כאילו האב נתן לו רשות מפורשת לכך, ואין האב מקפיד על כך]. (יח)

(טז) ע' במד"ק (כז:). ובתוס' שם פי' דא"צ לומר להם שבו, אבל אין שום חשש כלל אם אומרים להם שבו. [ולפ"ז ודאי דרשאי לעמוד]. אולם הרי"ף והרא"ש פי' משום דמשתמע שב באבילות שלו, שב בחולי שלו. וכ"כ הרמב"ם (אבל יג, ה) וש"ע (סי' שעו ס"ב). ולפ"ז ודאי דקפידא הוי שלא לומר להם שבו. ומ"מ נראה שאין שום חשש לעמוד מפני זקן או ת"ח, שעדיין סברת התוס' הג"ל שייכת בזה, שמכיון שא"צ לעמוד פשיטא שישבו בלא רשות. וכ"כ בכס"מ (שם) שאע"פ שאינם חייבים לעמוד מפני נשיא, אם רצו לעמוד עומדים.

(יח) הנה יש לחקור אם חיוב קימה מפני אביו הוא מכלל מצות כיבוד אב ואם, ואין לזה קשר למצות מורא, או שהוא מדין מורא. ונפ"מ בג"ד. ועיין בילקו"י כיבוד אב ואם ואם פרק ד' שכתבנו שזו מחלוקת בפוסקים.

והנה בגשר החיים ח"א (עמוד רי) כתב גבי אבל תוך שבעה, דאטו אבל אינו חייב בחיוב איש אמו ואביו תיראו, או במורא רבו. ורק במצות מפני שיבה תקום והדרת פני זקן אינו חייב, שלא חייבוהו בכבוד של קום ועשה, מפני שהוא שקוע בצערו, או מטעם שכל קימה שאין בה מההידור כמו במרחץ, וכן באבל וחולה, אבל בשאר חיובי מורא פשוט שחייב. והרמב"ם (פ"ו מהל' ת"ת ה"ב) כתב, אין עומדים מפניו [חכם] לא בבית המרחץ, ולא בביהכ"ס, שנאמר תקום והדרת, קימה שיש בה הידור. וכ' בלח"מ, דה"ה ברבו מובהק שא"צ לעמוד מפניו בבית המרחץ, דכיון שהוא מקום טינוף, מה לי רבו ומה לי ת"ח, סו"ס אינו מקום שיש בו הידור. ואמנם בפתחי תשובה (י"ד סי' רמד סק"ג) הביא בשם ספר ארבעה טורי אבן, שברבו מובהק ובאביו שיש בהם גם משום מורא, והעמידה מפניהם היא גם משום מורא, חייב לעמוד אפי' בבית המרחץ. וע"ש בגשר החיים שכתב להוכיח כדברי הלח"מ. ע"ש.

ובשב"י (ח"א סי' כו) פי' הטעם, דהוי קימה שאין בה הידור. ויש לפלפל בזה, אך יל"פ מטעם דקים להו לרבנן דמשום דטרידי בצערם, אחולי אחילו הת"ח וזקן ליקרא דידהו לגבי אבל וחולה. וגם י"ל שהוקש האבל למלך (ע' כתובות ט: שאבל יושב בראש), ומשום שהוא טרוד בצערו עבדו ליה רבנן יקרא. ובתשובה מאהבה (ח"ג סי' תיב) כ', דעכ"פ הידור מיהא בעי למעבד. כעין מ"ש בקידושין (לב) ופרש"י שם, לנוע קצת כאילו רוצה לעמוד לפניו). וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' שעו) דכשמחמיר על עצמו לעמוד, אינו בכלל פטור מהדבר ועושהו שנקרא הדיוט, וכ"ש באבלות של ת"ב דחייב לעמוד מפני ת"ח או זקן.

(יז) בן נסתפק בחזו"ע אבילות ח"ג, די"ל שכיון שכולם שרויים באותו צער, דמי קצת לט"ב, שחייבים לקום מפני זקן או ת"ח בת"ב, אע"פ שיושבים על הארץ כאבלים. ושור"ר בתשו' בית יהודה (ח"ב סי' פו)

יט. ואמנם כל זה כשהבן יושב שבעה עם אביו על אחד מהקרובים, אבל אם הבן יושב שבעה על אביו שנפטר, אין את האיסור של ישיבה במקום המיוחד לאביו. ולכן מותר לבן לשבת במקום אביו לאחר פטירתו בביתו או בבית הכנסת. ויש אומרים שאם הרב המרביץ תורה נפטר, מכסים את מקומו בבגד בבית הכנסת שלו, ולא ישב שם איש זר [כל י"ב חודש], וכן אין זה דרך העולם שיהיה הבן יושב בבית הכנסת במקום אביו, ואפילו יהיה מותר מן הדין, מכל מקום נמנעים מלעשות כן מפני הרואים שאין להם הבחנה ויאמרו איך מלאו לבו של בנו לישב במקומו בישיבתו, [ועוד שנוהגים להדליק נר לעילוי נשמתו וכאילו הוא עומד עמנו היום כמו בחייו, כל י"ב חודש]. ויש מתירים לישב במקום אביו אחר פטירתו, שבדואי האב מוחל, ואדרבה זהו כבודו של האב שהבן יושב במקומו אחר פטירתו, ותחת אבותיך יהיו בניך. וכן עיקר. (ט)

כ. מת שאין לו קרובים שישבו עליו שבעה, באים עשרה בני אדם כשרים ויושבים במקומו כל שבעת הימים של האבל, ושאר כל העם מתקבצים עליהם לנחם אותם. (הרמב"ם פרק יג ה"ד). ואין צריך שיהיו יושבים שם כל היום כולו, אלא בשעה שדרך בני אדם באים לנחם אבלים. וכן נהגו. (כ)

כא. חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה יכולים ללכת לניהום אבלים, ואין שום מנהג להמנע מכך. (כא)

כב. כשבאים לנחם האבל לאחר תפלת מנחה או ערבית, יש לחכות שישב ורק אח"כ לנחמו, אך אסור לומר לו בפירוש שישב, והמנחמים יכולים לנחמו אף בעמידה. (כב)

ומהר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' קכה ס"ק מח) כתב, שדוקא בדין האיסור לקראו בשמו, הוא בין בחייו בין לאחר מותו, אבל לענין האיסור לישב במקום אביו, זהו דוקא בחייו, אלא שנהגו שאם הרב המרביץ תורה נפטר, מכסים את מקומו בבגד בביהכ"נ שלו, ולא ישב שם איש זר, ומ"מ לאו אורח ארעא שיהיה הבן יושב בביהכ"נ במקום אביו, ואפי' יהיה מותר מן הדין, מפני הרואים שאין להם הבחנה ויאמרו איך מלאו לבו של בנו לישב במקומו בישיבתו, ועוד שנוהגים להדליק נר לעילוי נשמתו וכאילו הוא עומד עמנו היום כמו בחייו, לכן לא ישב במקומו אלא לאחר י"ב חודש. ע"כ.

(כ) שבת (קנב.), ובמאירי שם. וכ"ה ברמב"ם. וא"צ שישב כל היום כולו, כמ"ש הרדב"ז שם. וכ"כ הדרישה (סי' שעו אות ג).

(כא) ילקו"י אבלות עמ' רמב"ם ס"ט.

(כב) ילקו"י אבלות עמ' תלא ס"ד.

(ט) בתום' ר"י הזקן (קידושין לא:), כ', אינו עומד במקומו, במדרגה אחת במקום המיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים עם זקני העיר, ואינו יושב במקומו, במקום שהוא יושב ממש. ובתשו' הרא"ש כתב: אדם גדול שישב בראש, והוליד בן פריץ, וכי ישנה את מקומו ויושיבו גדול במקומו, לא יעשה כן, אלא בנחלתו ידבק, ומקומו אל ינח, וישכון שם, וישב בראש. וכתב ע"ז בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תרכח) שאין הדברים אמורים אלא בבתי כנסיות שיש להם מקומות קבועים הקנויים, אבל בירושלים שאין המקומות קנויים, מושיבים זקן במקומו, והבן ישב במקום הראוי לו, אפי' החזיק אביו לישב במקום ההוא יותר מג' שנים, אין זו חזקה. ואפי' במקומות הקנויים אינו יושב למעלה מתלמידי חכמים, שזהו בכלל מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. וכופין אותו למכור המקום ההוא למי שראוי לו לישב שם, ואם לא מצא קונה, הצבור חייבים לשלם לו מה ששוה המקום כפי שישומו אותו ג' שמיים מומחים, ויסתלק בע"כ.

כג. יש שמקפידים שלא ילך אדם לנחם אבלים פעמיים, אלא פעם אחת בלבד. אולם אין מנהגינו להקפיד בזה, ואדרבה בכל פעם שהולך לנחם מקיים מצות ניחום אבלים. ובפרט אם הולך להתפלל שם כמה פעמים. (כג.)

כד. יש נוהגים שאדם עומד על יד פתח הבית של האבלים, ומושיט לנכנסים מיני בשמים להריח בהם, ולברך עליהם לעילוי נשמת הנפטר. ואף שיש מי שערער על זה, אין לחוש לדבריו, והוא כמו שנוהגים להגיש לכל המנחמים כוס קפה וכדו' לברך ולשתות. וגם האבל עצמו יכול לברך על הבשמים. שאין כוונתם להריח לשם תענוג אלא בשביל המצוה. [וכן מותר לאבל לברך על הבשמים ולהריח במוצאי שבת בעת שעושה הבדלה]. (כד.)

סימן שעה, שעט - דיני סעודת הבראה - וברהמ"ז בבית האבל

א. אבל אחר הקבורה אסור לו לאכול משלו סעודה ראשונה, אבל סעודה שניה מותר אפילו ביום הראשון לאבלו. ומצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם סעודת הבראה, בסעודה הראשונה, כדי שלא יאכל משלו. (א.)

ב. אף על פי שהאבל אסור לו לאכול סעודה ראשונה משלו, מותר לו לשתות קפה או תה משלו, אבל פירות או תבשיל, אף על פי שאינם בגדר "לחם", אסור. (ב.)

ג. מי ששמע שמועה רחוקה [כלומר ששמע על הפטירה רק לאחר שלשים יום מיום המיתה], אין עושים לו סעודת הבראה כלל. (ג.)

ד. בן הסמוך על שולחן אביו יכול לעשות לאביו סעודת הבראה. וה"ה אם אירע אבל לבן, מותר לאב לעשות סעודת הבראה מכספו לבנו. (ד.)

שדיוק זה אינו, דה"נ אמרי' (בפסחים לו.), יומא קמא לא תלושו לי בחלבא, וכתבו המפרשים, דבע"כ סעודתא קמייתא קאמר. ואף שמשפט דברי הרמב"ם (פ"ד ה"ט) נראה דס"ל כדברי התוס', מ"מ הרא"ש פי' דהיינו סעודה ראשונה. וכ"כ בהגמ"י (פ"ד אות ט) בשם הסמ"ג. והטור. והלכה כדברי המיקל. [ילקו"י אבלות עמ' רעח].

ה. בספר בנין יהושע על מסכת שמחות (בסוף הספר) כתב, שאפי' תה או קפה אסור לשתות משלו. אבל הערוה"ש (ס"ב) כתב, שעיקר האיסור בסעודת לחם, כלשון הכתוב (ביחזקאל כד), ולחם אנשים לא תאכל, אבל תבשילים יכול לאכול משלו. וכ"כ הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' שעח), וכן נראה שלא אסרו אלא "אכילה" משלו. [ילקו"י אבלות עמ' רפ ס"ח].

ו. ש"ע (סי' שעח סעיף יב).
ז. ז"ל הרב מנחת יהודה אשכנזי, ע"ד רש"י שכתב שיעקב עשה לו תבשיל של עדשים, ואין להקשות שכיון שיצחק היה אבל א"כ היה לו לבשל בעצמו את

כג. שמעתי ממרן אמו"ר זיע"א שמרן ראש הישיבה הגר"ע עטייה זצ"ל הקפיד בזה שלא לילך לנחם פעמיים, ואמר לי מרן אמו"ר שכיום המנהג פשוט שלא לחוש לזה.

כד. הנה חכ"א ערער ע"ז ממה שנפסק בש"ע יו"ד (סי' שעח ס"ז), שאין מביאים לא בשמים ולא מוגמר לבית האבל. (ומקורו במו"ק כז.). אולם המליצו על המנהג, דבש"ע מיירי שהיו נוהגים להביא בשמים לפניהם להתענג מהם כדרכם בשאר ימים, ולכן אסור, אבל אלו שמביאים הבשמים רק כדי לברך עליהם ולהריח, לעילוי נשמת הנפטר, אין בכך כלום. וכיו"ב כתב הכנה"ג או"ח (סי' רצו) בשם הרד"א, שהאבל אינו מברך על הבשמים בהבדלה, ובודאי ששאר כל האנשים הנמצאים שם מברכים על הבשמים.

א. מו"ק (כז:), וטוש"ע (סי' שעח ס"א). ואף שהתוס' (מ"ק כז:), כתבו לדייק מהלשון, אבל ביום ראשון אסור לו לאכול משלו, דהיינו אפי' אוכל כמה פעמים באותו יום, מדלא קתני סעודה ראשונה. כבר כתב מרן הב"י,

ה. אם נקבר מתו במוצאי שבת, האבל רשאי להבדיל אחר הקבורה על היין שלו. ה)

ו. האבל שאין לו שכנים שיעשו לו סעודת הבראה, אינו חייב להתענות באותו היום, אלא מותר לו לאכול משלו. אבל אמרו חכמים, תבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך. ו)

ז. אם רצה האבל שלא לאכול ביום הראשון לאבלו, מותר לאכול בגמר היום, בלילה, משלו, אפילו בסעודה ראשונה. וכן אם לא היברוהו ביום הראשון, כגון שנמשך הדבר עד סמוך לחשכה, מותר לו לאכול בלילה משלו, ואינו צריך לסעודת הבראה. (ש"ע סעיף ג). ומי שנקבר מתו בערב שבת סמוך לחשכה קודם זמן בין השמשות, יש מי שאומר שמברים אותו, (מרדכי סוף מ"ק, וספר הפרנס סי' רמו). ומרן הש"ע כתב, שמכיון שסעודת הבראה אינה חובה, טוב שלא להברותו אז מפני כבוד השבת. וכן נוהגים. ז)

ח. אם המת נקבר תוך זמן בין השמשות, עד שמונה עשרה דקות אחר השקיעה, בין שנהג אבלות בפועל עד צאת הכוכבים, בין שלא נהג בפועל באבלות, הרי הערב נחשב יום שני לאבלות, וממילא פטורים מסעודת הבראה, ורשאים האבלים לאכול סעודה ראשונה משלהם. אולם אם המת נקבר אחר בין השמשות, אף שהוא קודם זמן רבינו תם, אפילו הכי נחשב כנקבר בלילה, ואם רוצים לאכול בו ביום צריכים לאכול משל אחרים, שאין אנו מצרפים את סברת רבינו תם כדי להקל לאכול משל עצמו. ח)

ומה שכתבנו שאמרו חכמים תבא מארה וכו', כ"ה בירושלמי (פ"ג ה"ה), והביאוהו הפוסקים גם לענין האבל שאוכל סעודה ראשונה משלו.

ז) כתב בשו"ת זר"א ח"ג (ס"ס קסה), וז"ל: כל שהיה סמוך למנחה קטנה, דהיינו מט' שעות ולמעלה, אין להברותו, ע"פ מ"ש בש"ע (או"ח סי' רמט), שלאכול ולשתות בער"ש בלי קביעות סעודה, אפי' סעודה שרגיל בה בכל ימי החול, מצוה להמנע ממנה מט' שעות ולמעלה. ע"כ.

אולם בלחם הפנים (סי' שעה) כתב בשם מהרש"ל, שאם נקבר המת בע"ש אחר חצות, אין מברין את האבל. וכ"כ בשו"ת חיים ביד (ס"ס קיט), שאין הבראה בע"ש אחר חצות. ואף שאין כן דעת מרן, פשט המנהג להקל בזה. [ילקו"י אבלות עמ' רפג].

ח) הנה מרן הב"י (ס"ס שעה, וסי' מב) כתב בשם המרדכי והגמ"י, מי שהתפלל ערבית ועדיין הוא יום ולא נראו כוכבים, ושמע שמועה קרובה על מתו, נראה לרבינו מאיר שהאבל מונה מיום מחר, ואותו יום ששמע אינו עולה לו. דתרי קולי דסתרי אהודי לא עבדינן, שמאחר שהתפלל ערבית ועשאו לילה שוב אל יעשנו יום. ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שעה סעיף יא, וסי' תב סי"א). ומלשון המרדכי ויעדיין הום הוא ולא נראו כוכבים" משמע שכבר שקעה החמה, ורק הכוכבים עדיין לא נראו, אלמא דהוי ביה"ש, ואעפ"כ אילו לא התפלל ערבית ועשאו לילה היה מונה מאותו

העדשים. די"ל דסעודה ראשונה היתה, שאין האבל רשאי לאכול משלו אלא משל אחרים. ע"כ. והובא בס' רוח חיים פלאגי' (סי' שעה). ולמד מזה שיכול הבן הסמוך על שלחן אביו לעשות משלו סעודת הבראה לאביו, היכא דאיתרע ביה מילתא.

ה) כתב בס' שמירת שבת כהלכתה ח"ב (פרק סד אות כה), שלכתחלה לא יבדיל על היין שלו, אלא משל אחרים, כמו שאינו אוכל סעודה ראשונה משלו. ע"כ. אמנם נראה שא"צ לחזור אחר יין של אחרים, דכיון דבלא"ה כתב הגר"ש קלוגר בחכ"ש (סי' שעה), שדוקא אכילה משלו בסעודה ראשונה אסורה לאבל, אבל לשתות משלו מותר. גם השד"ח (מע' א כלל ק) כתב, שאין הדבר פשוט לומר בלשון הש"ס והפוסקים, דשתיה בכלל אכילה. ע"ש. וגם י"ל כמ"ש בפאת השלחן שאף לפמ"ש בס' בנין יהושע, שאפי' לשתות קפה או תה אסור משלו, מ"מ יין של הבדלה שהוא חובה עליו, יכול לשתות משלו.

ו) כ"כ הט"ז (בסק"א) וז"ל: נ"ל שאם לא שלחו לו שכניו סעודת הבראה, או שהיה יחיד בעיר, אינו חייב לצער את עצמו שלא לאכול, אלא יאכל משלו. ומש"ה כתבו כאן הטור והש"ע שמצוה על שכניו שיאכילוהו, שהכוונה בזה כי עיקר המצוה על השכנים שלא יגרמו לו שיצטרך לאכול משלו, שאם אינם מאכילין אותו מותר לאכול משלו על צד ההכרח. ע"כ. ותנא דמסייע ליה המאירי (מ"ק כז:). [ילקו"י עמ' רעח].

ט. מת שנקבר בלילה עושים לאבלים סעודת הבראה בלילה. (ט)

י. מי שמתו נקבר ברגל, או ששמע שמועה קרובה ברגל או בשבת, יש לערוך את סעודת ההבראה במוצאי הרגל, או במוצאי שבת, בזמן תחלת האבלות בפרהסיא. ואין לערוך סעודת הבראה ביום טוב או בשבת. (י)

יא. אשה שאירע לה אבל, אין לאנשים להברותה, דהיינו להגיש בפניה את האוכל ולדאוג שתסכים לאכול מידי. אלא נשים מברות אותה. ואם היא אשה נשואה אסור לה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה, שמכיון שהוא חייב במזונותיה, הרי היא כאוכלת משלה. (יא)

יב. מי שמת לו מת במועד, דעת רוב הפוסקים ומרן הש"ע, שיש לעשות לאבל סעודת הבראה בחול המועד, אבל המנהג בירושלים שאין מברים על מת בחול המועד, זולת על אב ואם. ואז יש להברות גם לשאר הקרובים החייבים להתאבל. וקרוב אחר שמת בחול המועד יש להברותו במוצאי יום טוב עם התחלת שבעת ימי אבלות. ובכל יתר ערי הארץ יש להורות לעשות סעודת הבראה בחול המועד על כל מת שנפטר בחול המועד וחייבים להתאבל עליו, אלא שעושים את סעודת הבראה בעוגות וקפה, ולא כמו שנהגו בחול לעשותה בתבשיל של עדשים וביצים קשות, לעשות היכר לכבוד המועד. אבל אם היתה הקבורה ביום טוב הראשון אין לעשות סעודת הבראה בחול המועד, אלא יש לעשותה במוצאי הרגל עם התחלת שבעת ימי האבלות. ובוזה עושים סעודת הבראה בבשר ויין. (יב)

דלא אמרי' הלכה כדברי המיקל האבל נגד דברי הש"ע להדיא. ואף דמי ששמע שמועה קרובה בשבת, יום השבת עצמו נחשב לו כתחלת ימי האבלות, מ"מ נוהג בו רק אבילות שבצינעא, אך סעודת הבראה דהוי פרהסיא אינו נוהג עד מוצ"ש. ואם התחיל באבלות בער"ש ולא הספיקו להברותו, או שלא רצה שיברו אותו, וכבר עבר אותו יום, אין חיוב לאכול סעודת הבראה במוצ"ש. ועיין בשו"ת יבי"א ח"ד (יו"ד סי' כו אות ו').

(א) **במסכת** שמחות (פרק יא) איתא, מברין אצל האיש ואין מברין אצל אשה. וכתב הרא"ש (בסוף מ"ק) בשם מהר"ם, שלא אסרו אלא אנשים אצל אשה, משום הרגל עבירה, אבל נשים מברות את הנשים, שנשים חייבות בהבראה כמו אנשים. ע"כ. וכתב בשלחן גבוה (סק"ה), שאף הנשים אין מברות לאנשים.

ומש"כ בדין אשה נשואה שאסור לה לאכול סעודה ראשונה משל בעלה, כן כתבו הרא"ש (פ"ג סי' פד), והמרדכי (בסוף מו"ק). והגמ"י (דפוס קושטניניא פרק יג). ורבינו ירוחם (דף רלד ע"א).

(ב) **חזו"ע** אבלות א' (עמ' תצד). ילקו"י אבלות עמ' רפב.

יום, ולא מיום המחרת. שכיון שביה"ש ספק הוא, ספד"ר לקולא. וכ"ה בב"ח (סי' שעה) ועיין ביבי"א ח"ה (יו"ד סי' לד) אודות מי שנקבר בביה"ש, אותו יום נמנה ליום אחד, משום דספד"ר לקולא. ולפ"ז ה"ה לענין סעודת הבראה, דכשמתחיל לישב שבעה לאחר צאה"כ אינו אותו יום שהמת נקבר, וא"צ שיאכל סעודת הבראה משל אחרים.

ומה שכתבנו לענין זמן ר"ת, מבואר בשו"ת יבי"א שם, שאין לצרף סברת ר"ת לענין זה.

(ט) **כתב** הנו"ב (קמא חיו"ד סי' צח), מי שנקבר מתו בלילה, עושים לו סעודת הבראה בלילה, ואם לא אכל בלילה, מברין אותו ביום שלאחריו, שעדיין הוא יום הראשון וסעודה ראשונה. ורק אם הקבורה היתה מבעו"י, וכשחזרו מביה"ק היה עדיין יום, והיה אפשר להברותו, ולא עשו כן, כבר נדחה, ויכול לאכול בלילה משלו.

(י) **ז"ל** מרן בש"ע (סי' שעה סעיף יא): היכא שצריך למנות שבעה אחר הרגל, וכן אם שמע שמועה בשבת, צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי האבלות. הג"ה, וי"א שכיון שנדחה יום ראשון אין מברין אותו. וכן נוהגים. ואפי' היכא דעולה לו למין שבעה, כגון במקומות שעושים שני ימים, ששני עולה. ע"כ. ונודע

יג. אין מברין על תינוק שמת תוך שלשים יום ללידתו, אבל אם מת אחר שלשים יום שלמים, או שידוע שכלו לו חדשיו, יש להברותו. (ג)

יד. בסעודת ההבראה האבל יושב בראש, ונוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. וגדול המסוכים בוצע מן הפת, ונותן הפרוסה בידו של האבל. ובשבת בוצע האבל עצמו, שאין אבלות בשבת. ונוהגים להביא בסעודת ההבראה ביצים קשות קלופות, או תבשיל של עדשים. ואח"כ אוכלים כל צרכם. ויש מוזגים לאבל יין, כמו שאמרו חז"ל לא נברא היין אלא לנחם בו אכלים. והאבל מצטרף לזימון של ברכת המזון בין לשלשה בין לעשרה. ונוסח הזימון: נברך "מנחם אכלים" שאכלנו משלו. ועונים: ברוך "מנחם אכלים" שאכלנו משלו וכו'. וכן נהגו לקלף הביצים ולהניחם לפני האכלים. (ד)

טו. בכל שבעת הימים בבית האבל, בסוף ברכה שלישית של ברכת המזון, אחר "ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה במהרה בימינו", יש להוסיף: "נחם ה' אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה, נחמם באבלם ושמחם מיגונם, כאמור: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנחמו. ברוך אתה ה' מנחם אכלים בבנין ירושלים" אמן. (טו)

טז. הנוסח הנכון של חתימת ברכה שלישית של ברכת המזון בבית האבל, בא"י מנחם אכלים בבנין ירושלים, ולא כהנוסח וכוונה ירושלים, באות ו', שאין חותמים בשתיים. וביום השבת כשהאבל מברך ביחיד או שיש שם שלשה אכלים, מברכים כדרך שמברכים בחול, שדבר שבצינעא הוא, שנוהג גם בשבת. אבל אם אכלו עוד אנשים אחרים [זרים] עם האבל, אין מזכירים מעין המאורע של האבלות, שכיון שיש אחרים עמו הוה ליה אבלות בפרהסיא, ואין לנהוג אבלות בפרהסיא בשבת, וחותמים בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים. וכבר כתבנו שהאבל מצטרף בין לזימון של שלשה או עשרה, וכן מצטרף להשלים מנין בתפלה. (טז)

בעשרה, ותמה עליו מרן, דמה ענין שאסור לאכול משלו לשלא יצטרף לעשרה.

טז סדר רב עמרם גאון ח"ב (דף רז), סידור רב סעדיה גאון (עמ' קה), רבי יצחק בן גיאת (הל' אבל עמ' סו), הרמב"ן בתה"א (דף טז), וארחות חיים ח"ב (עמ' תרא), שבולי הלקט (הל' שמחות סי' כג).

טז סדר רב עמרם גאון ח"ב (דף רז), סידור רב סעדיה גאון (עמ' קה), הרי"ן בן גיאת (הל' אבל עמ' סו), הרמב"ן בתה"א (דף טז), וארח"ח ח"ב (עמ' תרא), שבוה"ל (הל' שמחות סי' כג). וע' בפ"י הרשב"ץ ברכות (עמ' ערה). ומה שכתבנו לחלק בין אם אותם אנשים שלא אכלים אכלו עם האכלים או רק נכחו שם, עיין בילקו"י אבלות עמ' רפח סעי' כ.

והנה ז"ל הטור ביו"ד (סי' שעט): כתב רב עמרם גאון (ח"ב דף רז), בברכת אכלים בבית האבל אומר נברך מנחם אכלים שאכלנו משלו וכו', ועוד מידכר מילתא דאכלים בכוונה ירושלים, וחותם בה בא"י

(ג) בן פסקו הטוש"ע (סי' שעה ס"ו). ובשבה"ל (הל' שמחות סי' יט) כתב, במקומותינו לא נהגו להתאבל על תינוק שמת בפחות מכן שנה, ולא ידעתי למה נהגו כן, שהרי כל דיני אבלות עליו כדאיתא בשבת (קלו). ע"כ. ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ב (סי' צח) תמה על מנהג טעות זה בלי שום יסוד. וסיים, שבודאי הדין פשוט בש"ס ופוסקים שצריך להתאבל אחר ל' יום, ורק על תינוק שמת בפחות מל' יום א"צ להתאבל. ע"ש. וה"ה להבראה וכמו שכתבו הטוש"ע.

יד המקור לכל הנ"ל בילקוט משלי (רמז תקמז), בה"ג (ברכות פ"ד עמוד עג), ראב"ה (הל' אבל סי' תתמא עמוד תקסט), אר"ז (ח"ב סי' תל).

ומה שכתבנו בענין התבשיל כ"כ רבינו יצחק בן גיאת (הלכות אבל עמוד נא), והרמב"ן בתה"א (דף סו ע"ד), ובש"ע (סי' שעה ס"ט). ולגבי הזימון כ"כ מרן בש"ע יו"ד (סי' שעט). ובב"י הביא מ"ש המרדכי שבסעודת הבראה שאסור לאכול משלו, אין האבל מצטרף לזימון

תתלג ילקוט סימן שעה, שעט - דיני סעודת הבראה - וברהמ"ז בבית האבל יוסף

יז. נוסח ברכה רביעית של ברכת המזון בבית האבל כל שבעת הימים (ע"פ מסקנת מרן הבית יוסף א"ח סי' קפט): ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, האל אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב, המלך החי הטוב והמטיב, אל אמת דייך אמת, שופט בצדק, לוקח נפשות, שליט בעולמו לעשות כרצונו, ואנחנו עמו ועבדיו, ועל הכל אנו חייבים להודות לו ולברכו, גודר פרצות הוא יגדור את הפירצה הזאת מעלינו ומעל כל עמו ישראל ברחמים. ואומרים ברכת האבלים בברכת המזון גם אם היה המת רשע. (י)

יח. בשבת אין לומר תפלת נחם בבית האבל, בסוף ברכה שלישית, אך כשיש שלשה אומרים בברכת הזימון נברך מנחם אבלים. (יח)

יט. בברכה רביעית לאבלים אין לומר "לוקח נפשות במשפט". אלא לומר לוקח נפשות. (יט)

כ. מותר לאבלים לזמן בעצמם, בין אם יש שם שלשה אבלים, בין אם יש שם אחרים המצטרפים עמהם, ואין צריך דוקא לכבוד אחרים שיזמנו. ומן הדין מותר לאבל לזמן גם על כוס יין, אלא שבלאו הכי המנהג כיום ברוב המקומות שאין מברכים ברכת המזון על כוס יין, [גם שלא בבית האבל], אפילו כשאכלו שם שלשה ועושים זימון. [והנהוגים לחוש למצריכים כוס גם בשלשה, תבא עליהם ברכה]. וכבר כתבנו לעיל דאחר הקבורה מותר לאבלים לאכול בשר, ולשתות מעט יין כדי לשרות המאכל. אבל לא ישתה כמות מרובה של יין. וגם מי שרוצה להמנע מלאכול בשר ולשתות יין בשבעה ימי אבלות, לא יחמיר בזה בסעודות שבת, שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת. (כ)

לומר בזימון נברך מנחם אבלים, ששם אינו אלא תואר כבוד להשי"ת.

(יט) כתבו התוס' (ברכות מו:): בשם בה"ג, שאין לומר בברכה זו "לוקח נפשות במשפט", דקי"ל בב"מ (נה:), יש מיתה בלא חטא, ויש יסורין בלא עון. וכ"ד הרמב"ם (פ"ב מברכות ה"ח). ובמכתם לדוד חסאן (דף י ע"ג) כתב, שמרן בש"ע לא הכריע. ונעלם ממנו מה שסיים הב"י, "שמכיון שהרי"ף והרמב"ם הסכימו לדעת בה"ג, אין לאומרו". ולכן הנוסח הנכון הוא: לוקח נפשות, שליט בעולמו לעשות וכו'. ניבי"א ח"ה חירו"ד סי' ל' אות ב. ובילקו"י אבלות עמ' רפו אגב שיטפיה נכתב כן, כמ"ש ביבי"א ח"ו סי' לח אות ב].

(כ) מזה שכתבנו שהמנהג כיום שאין מזמנין על יין בשלשה, ראה מה שהארכנו בזה בס"ד בילקו"י חלק ג' (עמוד רנח), ושם נתבאר שדעת הרי"ף והרמב"ם והש"ע ד אינה טעונה כוס אפי' בשלשה. וכתב הא"ר, די"א דבזה"ז אין טעונה כוס. ואמנם מצוה מן המוכרח לברך על כוס, וכמ"ש הר"ן בפרק ערבי פסחים. ומ"מ מרן אאמור"ר זיע"א נהג בימי השבעה על הרבנית נ"ע, שלא לזמן על יין.

ומזה שכתבנו לענין אכילת בשר ושתיית יין, כ"ה בש"ע (סי' שעח סעיף ח') דכיון שנקבר המת מותר לאכול

מנחם אבלים ובונה ירושלים. וגאון אחר אמר שהחותם כן טעות הוא בידו, שמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והרמב"ן הסכים לדברי רב עמרם. ומרן הבי" כ', אבל הכל בו (סי' קטו) כ' שחותמים בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים. וכ"פ בש"ע (שם ס"ג). וכ' הש"ך, אבל אין לומר בא"י מנחם אבלים ובונה ירושלים, שאין חותמין בשתים.

(יז) כן פסק מרן בש"ע (סי' שעט ס"ד), שאפי' אם בירך האבל בשבת, בין ביחיד בין בשלשה, מברך ברכה רביעית כדרך שמברך בחול, דצינעא הוא. ומקורו מדברי הרמב"ן בתה"א (דף סו ע"ג).

(יח) כתב הריטב"א (מ"ק כא. סוף ד"ה ואסור לקרות בתורה), וז"ל: ואם אומרים ברכת מנחם אבלים בשבת בברכה שלישית של בהמ"ז, כיון דאיכא מנחמים, הו"ל אבלות בפרהסיא, דאי ליכא מנחמים אפי' בחול אין האבל אומרו, ואין לומר אלא בברכה רביעית האל החי אל אמת וכו'. ע"כ. ואף שהרב ר' משה לוי בספר ברכת ה' ח"ב (עמוד תו אות קטו) פסק שאף אם האבל יחיד, צ"ל בברכה שלישית נחם וכו', נעלמו ממנו הרבה פוסקים שסמכו על מ"ש הריטב"א, שאין האבל אומרו, אלא המנחמים. מיהו אבלים שעושים זימון, רשאים

סימן שפ - דברים שהאבל אסור בהם - מלאכה

א. האבל אסור במלאכה ובעשיית סחורה כל שבעת ימי האבל (טור וש"ע סי' שפ ס"א). ואם הוא עני המתפרנס מן הצדקה. ואין לו מה שיאכל, כל שלשה ימים הראשונים לאבלו יתפרנס מן הצדקה, ולאחר שלשה ימים לאבלו עושה מלאכה למחייתו בצינעא בתוך ביתו. וכן אשה עניה שהיא אבלה ואין לה מה לאכול, מותר לה לסרוג או לתפור בצינעא בתוך ביתה, אם היא אחר שלשה ימים לאבלה. [ואם מלאכה זו אינה מספקת למחייתה, מותר לה לעשות מלאכה אחרת. הרמב"ן בתה"א דף נג ע"ג]. אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכנוי שהצריכוהו לעבוד בימי אבלו. א]

ב. אבל העושה מלאכה האסורה לו בימי אבלו, ומזלזל באיסור זה, אין לילך לנחמו. ב]

ג. יש מקום להסתפק בשמועה קרובה אם העני צריך לנהוג בעצמו איסור מלאכה, ולכן במקום צורך יש להקל בזה. ג]

ד. אם אי אפשר לאבל בשלשת הימים הראשונים להתפרנס מהצדקה ואין לו מה יאכל, מותר לו לעשות מלאכה בצינעא. ד]

ה. לאחר שלשת ימי האבל שמותר לו לעבוד בצינעא ואין צריך לקחת מקופת הצדקה, אם אי אפשר לו לעבוד בצינעא, יכול לעבוד בפרהסיא. ה]

ו. איסור מלאכה לאבל הוא בין ביום ובין בלילה. ו]

ד) כתב בערוה"ש (סי' שפ סק"ט), נ"ל שעני שאין לו מה יאכל והוא דר יחידי שא"א לו להתפרנס מהצדקה, יכול לעשות מלאכה בצינעא בתוך ביתו אפי' במלאכת אומן, ואפי' ביום ראשון לאבלו, כיון שאין לו מה יאכל, וא"א באופן אחר. ע"כ.

ה) הנהגה במו"ק (י"ב): איתא, רב יוסף הווי ליה כשורי, עיילינהו (בחוה"מ) ביממא, א"ל אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצינעא בתוך ביתו, א"ל צינעא דהני יממא הוא, משום דבלילה בעי גברי יתרי ובעי מדוכרא דנורא (אבוקות) אוושא מילתא. ופרש"י, שאפי' יכניסם בלילה כיממא דמי, וכיון דלא סגי ליה שלא להכניסם, להכי מותר להכניסם גם ביום. וכ"פ בש"ע (או"ח סי' תקלח ס"ב), אלמא דהיכא דלא אפשר בצינעא שרי למעבד בפרהסיא. [ילקו"י אבלות עמ' של].

ו) רבינו יצחק בן גיאת (הלכות אבל עמוד ו) כתב, וכשאמרו אבל אסור במלאכה, לא אמרו אלא ביום, אבל בלילה מותר. והובא גם בס' המאורות (מ"ק כ. עמוד עג). ונראה שפירש כן דברי הגמ' (מ"ק טו:). שנאמרו בסמוך לאיסור מלאכה לאבל, כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר. אבל רש"י פירש, דקאי אהא דאמרי' בתענית (ג). לגבי

בשר ולשתות יין מעט, בתוך הסעודה, כדי לשרות האכילה שבמיעויו. אבל לא לרוות. ע"כ.

א) במו"ק (טו:): אבל אסור בעשיית מלאכה, שנא' והפכתי חגיכם לאבל, מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה. וכ"כ הרמב"ם (פ"ה אבל ה"ז), וכתב הרמב"ן במו"ק (י"א:), שלא נאסרה מלאכה לאבל, אלא כדי שיתאבל על מתו, ויתאונן על חטאיו. ובירושלמי הביאו טעם אחר לאיסור מלאכה באבל, בשם ר' לוי, כל ג' ימים הראשונים לאבל, הנפש מרחפת על הגוף, שהיא סבורה שינתן לה רשות לחזור אליו, לאחר שלשה ימים, בראותה שנשתנית צורת פרצוף פניו, מניחתו והולכת לה.

ב) עיין ילקו"י אבלות (עמ' של) במקורות שם בשם הכל בו והרשב"ש ועוד, ואכמ"ל.

ג) שהדבר תלוי בטעמים שהובאו בסעי' א, שלפי הטעם שהנפש מרחפת על הגוף, בשמועה קרובה לא שייך האי טעמא, ודין ג' ימים הראשונים כדין הימים האחרונים. ולפי טעם הראב"ד עכ"פ צריך להיות ג' ימים לבכי, ימים שלימים. ובשו"ת חת"ס (י"ד סי' שמו אות ה) נשאר בצ"ע. אבל בדברי שאול יוסף דעת (סי' שפ עמוד רצ"ד): כתב להקל בשמועה קרובה, מה"ט.

ז. האבל שאסור במלאכה, גם אשתו ובניו ובנותיו הגדולים הסמוכים על שלחנו אסורים במלאכה, מפני שכל מעשה ידיהם שלו. אבל אם אינם סמוכים על שלחנו, אפילו הם קטנים, כיון שמעשה ידיהם לעצמם, מותרים בעשיית מלאכה. (ז)

ח. מי שאשתו פקידה במשרד ממשלתי וכיוצא בזה, או שהיא מורה בבית הספר והיא העיקר של פרנסת הבית, שמעשה ידיה לעצמה, ולכן יכולה לעבוד במשך ימי השבעה של בעלה. (ח)

ט. מה שהתירו חכמים לעני לעשות מלאכה בצינעא למחיתו אחר יום שלישי, יש אומרים שמקצת יום שלישי ככולו, ומותר לעשות מלאכה בצינעא ביום השלישי עצמו, ויש אומרים שביום השלישי לא אמרי' מקצת היום ככולו, והלכה כדברי המיקל באבל, ואף ביום השלישי לאבלו אמרי' מקצת היום ככולו. (ט)

י. אפילו דבר האבד אסור האבל לעשותו, ומכל מקום מותר לעשותו על ידי אחרים. ואפילו אם הוא דבר האבד שאסור בחול המועד משום טירחא ומעשה אומן, מותר לעשותו לאבל על ידי אחרים. (י)

יא. אף ספק דבר האבד יכול לעשותו על ידי אחרים וכמבואר. (יא)

ותספורת, וכיון שהקישן התלמוד י"ל שכשם שבגזירת שבעה ושלישים אמרי' מקצת היום ככולו, ה"נ לגבי גזירת שלשה, ואע"פ שביב"א ח"ח כתב להחמיר בזה, מ"מ הדר תברא לגזיזיה ודעתו להתיר בזה כנ"ל. ועיין בחזו"ע אבלות ב' (עמ' קלה). [ואף שבילקו"י אבלות עמ' ש"ל מבואר להחמיר, הנה נמשכנו אחר משנה ראשונה של מרן אאמו"ר, והמעייין במקורות יראה שהעיקר להקל בזה].

(א) **בגמ'** (מ"ק יא:): רשב"ג אומר אם היו זיתיו הפוכים ואין שם אומן אלא הוא, או פשתנו להעלותו מן המשרה ואין שם אומן אלא הוא, ה"ז יעשה בצינעא. ופסק מרן הב"י, שכיון שהרי"ף והרמב"ם ומהר"ם ס"ל שאין הלכה כרשב"ג, הכי נקטי'. והנה הרמב"ן עצמו במ"ק (יא:): כתב, וז"ל: דבר האבד באבל מותר ע"י אחרים, וכל המותר במועד משום דבר האבד, באבל אחרים עושים לו, וכל דבר האבד שאסור במועד משום טירחא יתרה, באבל מותר ע"י אחרים, דמאי איכפת לן בטירחא דאחרים וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' שמג].

(א) **כיון** שאיסור מלאכה לאבל אינו אלא מד"ר. וכ"כ הרבה ראשונים לגבי איסור מלאכה בחוה"מ. וכמ"ש המאירי (מ"ק יב:), שאע"פ שאין הפסד המלאכה ברורה לו, מ"מ הואיל והדבר קרוב לבא לידי הפסד, עושה בצינעא. וכ"כ התוס' (מ"ק יח: ד"ה ואלו כותבין), וז"ל: ונראה דכל הני חשיבי דבר האבד "פן ימות הנותן או העדים, או שמא ילכו למדינת הים". וה"ה לענין אבל.

תענית צבור שאסורים במלאכה. ובתשו' הרשב"א (סי' תמו) מבואר, שמכיון שלמדנו איסור מלאכה מפסוק והפכתי חגיכם לאבל, יליפנין שהאיסור הוא בין ביום בין בלילה, שהחג שבעת ימים ולילות הוא. ע"כ.

(ז) **הרמב"ן** בתה"א (דף נג ע"ד), ובמו"ק (יא: בד"ה דברים המותרים). וה"ה לאשתו של האבל, דמסתמא היא סמוכה על שלחנו, שאסורה בעשיית מלאכה, דקי"ל (באה"ע סי' סט ס"ד), מעשה ידיה לבעלה. וכ"פ בשו"ת בית שערים (חיו"ד ס"ס תמב), שהדין דין אמת שגם באשתו הדין לאסור.

(ח) **דכיון** שע"פ הדין אינה חייבת לעסוק במלאכה זו, וכמ"ש הרמב"ם (הלכות אישות פכ"א ה"א), שהטויה בצמר היא המלאכה המיוחדת לנשים, ואריגה וסריגה ורקמה הם בכלל טויה בצמר. וכ"כ בב"י אה"ע (ס"ס צה) בשם הרשב"א, שאין האשה חייבת לטרוח לסתור ולבנות ולעקור נטוע, ולא להתעסק ברבית, אלא לעשות בצמר. ואם רוצה הבעל לשנותה למלאכה אחרת אינו רשאי. לפ"ז י"ל שאשה שעוסקת בפקידות או בהוראה, מעשה ידיה לעצמה, ואין לבעל זכות בהן. [ילקו"י אבלות עמ' שמח סעי' כד].

(ט) **בשו"ת** גנת ורדים (חיו"ד כלל ה סי' ד) כתב, שמעתי אחד קדוש מדבר דאיסור מלאכה לאבל נוהג שלשה ימים שלמים, ולא אמרי' לגבי יום השלישי מקצת היום ככולו, אבל לפע"ד נראה שבכל גזירות שלשה ככולהו אמרי' מקצת היום ככולו, כדמשמע במ"ק (כו:), שלשה לבכי, שבעה להספד, שלשים לגיהוץ

יב. אם היה האבל ספר לרבים, והגיע עת הרגל ואין שם ספר אלא הוא, אפילו הכי אסור לו לעשות מלאכתו. (יב)

יג. דין כתיבה בימי אבלו, כל מה שמותר לכתוב בחול המועד כגון בכתב שלנו, מותר לכתוב בימי אבלו לצורך. אבל שלא לצורך הצער והאבלות, אסור לכתוב בימי האבל. (יג)

יד. ספר תורה שיש בו פסול באותיות או דיבוק וכדו' מותר לאבל לתקן הספר תורה אם אין שם אלא הוא, או שאין שם ס"ת אחר כשר. (יד)

טו. מותר לאשה אבלה לאפות ולבשל ולעשות כל מלאכות אוכל נפש לבני ביתה, וכן כל מה שצריך להם. וכן מותר לה לטחון חטים לצורך עשיית פת. וכן מותר לה הרקדת הקמח, שהכל צורך אוכל נפש. וכן מותר לנקות הבית ולהדיח כלים והצעת המטות, שבכל אלו אין איסור מלאכה לאבל. וכן אשה המשרתת בבית אצל בעל בית אחד, ואירע לה אבל, מותר לה לאפות ולבשל ולעשות כל שאר צרכי הבית, בין אם היא משרתת בחנם, בין בשכר. (טו)

טז. האופה המקומי שאירע לו אבל ואין בעיר אופה מובחר כמוהו, מותר להקל לו לאפות ביום חמישי ושישי לצורך השבת. (טז)

להכשירה. [ע' שכנה"ג א"ח (סי' תקמה, הגב"י אות ד), וכן מוכח ברדב"ז ח"א (סי' שנו)]. וכתב בשערים המצויינים בהלכה (סי' רח סק"ו), שמותר לסופר אבל לתקן ס"ת אם אין שם סופר אחר, ולא ס"ת כשר אחר, מה"ט שרבים צריכים לו. [ילקו"י אבלות עמ' שמ].

טז **באבל** רבתי (פרק יא) תניא כיבוד הבית והדחת הכוסות והצעת המטות אין בהם משום איסור מלאכה לאבל. וכתב מהרי"ק (סי' לה) דנקט הני לרבותא, דס"ד דדמו טפי למלאכה וליכא בהו צורך כולי האי, שאפשר בלא כיבוד הבית, ובלא הדחת הכוסות, כשיש לו כוסות אחרים מודחים ונקיים, אלא דניח"ל להשתמש באלה, אפ"ה שרי, וכ"ש שמותרת לאפות ולבשל, שהם צורך או"ג. וכ"כ בתרוה"ד (סי' רפט). [ילקו"י אבלות עמ' שמט סעי' כה].

טז **בשו"ת** מקור ישראל בורלא (סי' ק) כתב, ואני דעתי להקל לאפות ביום חמישי ושישי לשבת משום דהוי צרכי רבים, וכמ"ש הטור (סי' שפ) שאם היה ספר לרבים או בלן, שמותר, ואע"פ שהרי"ף מחמיר, הלכה כד' המיקל באבל, ועוד דדמי למ"ש מהרי"ק (סי' לה) שפסקו בש"ע במשרתת שאירע לה אבל, שמותרת לאפות ולבשל וכו'. ע"ש. וטעמו הראשון קשה, שהעלים עינו ממה שפסק מרן דנקט"י כהרי"ף והרמב"ם ומהר"ם שאסרו. אלא היה לו לומר דשאני הכא דהוי לצורך או"ג, ולהלכה כן עיקר להקל, שהלכה כהמיקל באבל. וכתב בשו"ת דברי אמת (ס"ס ב), שאף בפוסקים אמרי' הלכה כדברי המיקל באבל.

(יב) בנמ' (מ"ק יא:) איתא, יתר על כן אמר רשב"ג, אם היה אומן לרבים, וספר ובלן לרבים, ואין שם אומן אלא הוא, והגיע עת הרגל, ה"ז יעשה. ע"כ. והרי"ף והרמב"ם השמיטוהו. וכתב הטור (סי' שפ), שמסקנת אביו הרא"ש כהרי"ף, ודלא כרשב"ג. והק' הלח"מ (פ"ד מהל' אבל ה"י), שהרי הרא"ש פסק כרשב"ג, שבדבר האבד, ואין אחרים שיעשו לו, יעשה בעצמו, שהלכה כדברי המיקל באבל, ומדוע לא פסקו כרשב"ג. ע"כ. וצ"ל דס"ל להרא"ש שכאשר הדבר נוגע לדבר האבד לאבל עצמו, פסקינן דהלכה כדברי המיקל באבל, שהקולא היא לאבל, אבל ספר ובלן לרבים שאין הקולא אלא רק לצורך אחרים, יש להחמיר. [ילקו"י אבלות עמ' שנ].

(יג) כתב הרמ"א בהגה (סי' ב), כדרך שמותר לכתוב בחוה"מ כך מותר לכתוב בימי אבלו. וכ"כ המהריק"ש (ר"ס שפ). ומבואר במג"א (סי' תקמה סק"ג), דכתב שלנו דהיינו כתב משיט"א, שלכ"ע אינו מעשה אומן, מותר בחוה"מ. ובהגמ"י (ס"ת פ"ז אות כ) כתב בשם רבינו שמחה, כתיבה דקה דהיינו משיט"א אין חוששים בו כלל, ומותר בחוה"מ כיון שאינו כתיבה גמורה. ונבילקו"י אבלות עמ' שלט אסרנו בזה, והיינו שלא לצורך, או כששואל בשלום אחרים. דהאבל אסור בשאילת שלום. ומה שהקלנו כאן, כאשר כותב אגרת שלומים ומספר אודות הנפטר והצער שיש לו בפטירה].

(יד) ס"ת שיש בו דיבוק אותיות באופן שפוסל הס"ת, מותר לאבל לתקנו. וכן אות של ס"ת שנמחקה או ניטשטשה ורישומה ניכר, מותר להעביר עליה קולמוס

יז. אבל שיש לו בביתו עציצים של ירקות או של מיני בשמים, מותר להשקותם מים על ידי אחרים. (ז)

יח. שוחט ובודק דמתא שאירעו אבל ואין שוחט נאמן כמוהו בעיר, מותר לו ללכת לבית המטבחים לשחוט כהרגלו לצורך הצבור שבעיר, דלא דמי לסתם מלאכה, כיון שהשחיטה מצרכי אוכל נפש היא. (ח)

יט. וכן השמש של בית הכנסת שאירעו אבל, מותר לו ללכת לבית הכנסת בערב שבת כדי להכין הנרות ולהדליקם, ולעשות כל צרכי בית הכנסת, לצורך הרבים. ואם יש אחר שיעשה את זה, עדיף שהדברים יעשו על ידי אחרים. (ט)

כ. רופא שאירעו אבל, מותר לו אף בתוך שבעת ימי האבל לבקר חולה ולטפל ברפואתו. (כ)
כא. בעל בית מלון שמיועד לאורחים ותיירים, ששם אוכלים ולנים ומזה פרנסתו, ואירע לו אבל, מותרים כל עובדי המטבח לאפות ולבשל לצורך האורחים כל צרכם, ורשאים ליטול שכר המגיע להם מן האורחים עבור אש"ל. (כא)

כב. בעל מפעל למלאכה, או בעל בית חרושת לבגדים וכיו"ב, שמחזיק שם פועלים רבים, והוא משלם להם משכורתם מידי חודש בחודשו, ואירעו אבל. ואם יסגור את המפעל בימי אבלו, הוא חייב לשלם משכורת הפועלים במילואה, חשיב דבר האבד, שעל ידי אחרים מותר, ורשאי להעסיק הפועלים כרגיל בימי אבלו. (כב)

סכנה, ומצוה שאני, ואפשר להתיר כן אפי' יש שם רופא אחר, כי לא מכל רופא אדם זוכה לרפואה. ועוד שע"פ הרוב אין הרופא עושה שום מלאכה בידים, אלא רק כתיבה בעלמא ואמירה שיטול סם פלוני. ואפשר שרשאי הרופא ליטול שכרו משום דאסיא דמגן מגן שוויא (ב"ק פה). [חזו"ע ח"ב העתיק לשון השבוי"י כנ"ל. ומשמע שהתיר לגמרי לרופא לקחת המשכורת, אך עיין בילקו"י עמ' שמו, שמתיר לקחת רק דמי ההוצאות ולא רווח, וכ"ה לגבי דיין, כמובא שם בעמ' תי סעי' כח].
כא דאף שבעה"ב שהוא אבל מרויח בימי אבלו מן האורחים, מותר. וכ"כ הערוה"ש (סעיף לב) שהאשה בעלת האכסניא שאירע לה אבל מותר לה לאפות ולבשל בעד כל האורחים שבאים לשם, שהרי הם כבני ביתה שצריכה היא להאכילם, אע"פ שהיא מרויחה מזה. ואינה חייבת לשכור אחרת במקומה.

כב בברכ"י (סי' תקלו סק"א), הביא מ"ש מהרה"ם פרוכניצאל בתשובה כת"י, וז"ל: להדפיס ספרים בחוה"מ, אף אם יש לו פועלים שפסק להם שכרם באופן קבוע מדי חודש בחודשו, לא מקרי דבר האבד, בשביל שמפסיד שכר הפועלים, מאחר שמלאכת הדפוס עצמה אינה דבר האבד. וגם אם יקח פועלים שאין להם מה לאכול אסור, שאין האדם יכול לעשות מלאכה בחוה"מ כדי לתת שכר לפועל שאין לו מה

(ז) משום דהוי דבר האבד, שעלולים להתייבש בלא זה. וכיו"ב אמרו (במ"ק יא): ומרביצים לו שדהו. [ילקו"י אבלות עמ' שנ].

יח לכאורה דמי למ"ש מרן בש"ע (סי' שפ סכ"ב) שמתיר לאשה אבלה לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית, והרי גם שחיטה מצרכי או"נ היא. ואמנם הט"ז שם כתב שיש מי שהורה לשמש שאירע לו אבל שילך לבהכ"נ לשמש לצרכי הקהל, ולא טוב הורה, שטעה בטעם ההיתר של משרתת שאינו אלא לצרכי הבית, אבל לא תצא מן הבית לעשות מלאכה וכו'. והפת"ש שם הביא בשם שו"ת לחמי תודה ממהר"י בסאן (סי' ז) שהשיג על הט"ז בזה, והעלה להתיר לשמש בהכ"נ אבל ללכת לבהכ"נ לעשות כל צרכי בהכ"נ. והא דאסור לאבל לצאת מפתח ביתו, כבר כתב התרוה"ד (סי' רצ), שלא אסרו כן אלא כדי שלא יתערב עם חבורת בני אדם וישכח אבלו, אבל שמש ביכ"נ שאינו מתערב עם בני אדם, אלא הולך מיד לביהכ"נ, ומתרכז במלאכתו לצורך מצוה דרבים, בודאי דליכא שום קפידא. [ילקו"י אבלות עמ' שמד סעי' יט].

יט ע"פ המבואר בסעי' הקודם. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' שמו סעי' כא).

כ בשו"ת שבוי"י ח"א (סי' פו) כתב, וראיתי לרבותי שהתירו לרופא אבל ללכת אצל חולה, מפני חשש

כג. סחורה הנמצאת בחנותו שאם לא ימכרנה יפסיד מן הקרן, מותר לו למוכרה על ידי אחרים. אבל אם לא יפסיד מן הקרן, אלא שאם ימכרנה עכשיו ירויח יותר, אסור. וסוחרים שבאו באניות ובספינות ובעתם לצאת ולחזור למקומם, ויש להם סחורה שמוכרים אותה בזול, או שהם מוכנים לקנות סחורה ביוקר, מותר לו לאבל למכור ולקנות על ידי אחרים, אפילו שלא לצורך תשמישו אלא לעשות סחורה ולהרויח. (כג)

כד. מי שמלוה מעותיו ברבית לנכרים, ואירעו אבל, מותר לו להלוות ברבית לנכרים הרגילים ללוות ממנו, משום שזה נחשב דבר האבד, כי אם לא ילוה להם מחמת אבדו, ילכו ללוות אצל אחרים, וירגילום ללוות אצלם. (כד)

כה. בעל חוב שאנשים חייבים לו כסף, ואירעו אבל, אם בימי אבדו הוא מוצאם, ולאחר מכן לא ימצאם, מותר לו לבקש מאנשים אחרים לגשת אליהם לתבוע מעותיו, משום שזה נקרא דבר האבד. וכן אם הגיש תביעה בבית דין על פלוני, ואותו פלוני מתכוון לצאת למדינת הים, ממנה עורך דין ודן עמו, שהוא דבר האבד. (כה)

כו. מי שיש לו מונית ודרכו להשכירה לנהג, ואירעו אבל, אסור להשכיר את המונית בתוך ימי אבדו, אלא אם כן קדם והשכיר המונית קודם ימי אבדו, ועדיין לא כלה זמן שכירותו. (כו)

והנה מלבד השכרת המונית הכוללת מספר רישיון, ישנה אפשרות להשכיר גם את מספר הרישיון לבד, כי כדי להפעיל מונית, צריך מספר רישיון שקונים אותו מהמדינה [ב-240,000 ש"ח], והוא רכוש פרטי של הקונה, ורבים משכירים אותו לנהגי מוניות המשתמשים במונית הפרטית שלהם שאין לה רישיון. דרך השכירות היא לשנה שלימה או חודשית [1,700 ש"ח לחודש], או ל-12 שעות [130 ש"ח לערך]. ישנם גם המשכירים את המספר לפי אחוזים [כ-50% מריווח הנהג בניסיעותיו.

מעתה, במקרה אבל לבעל המונית, עלינו לבדוק כל מקרה לגופו, אם יש בו הפסד לבעל המונית או לבעל המספר, ואז רשאי יהיה להשכירו לאחרים או לא, וכדלהלן:

א. נהג מונית ששכר מספר רישיון לחודש ימים או יותר, ועתה אירעו אבל, ברור שרשאי להשכיר את המספר שלו לנהג אחר, מאחר ויש לו הפסד, שהרי הוא משלם באותם ימים עבור המספר, אף שאינו עובד במונית.

ב. נהג מונית שהמונית שלו ומספר הרישיון פרטי שלו, אין לו להשכיר את המונית והמספר לנהג אחר בימי אבדו, שהרי אין לו שום הפסד, כי אם מניעת רווח בלבד. [ואף שהוא משלם ביטוח עבור המונית, יכול להקפיא את הביטוח למשך ימי השבעה, ולא יצטרך לשלם על אותם ימים.] אבל אם השכיר את המונית לפני שמת

יאל. עכת"ד. אולם רוב האחרונים חלקו על החיד"א ודעתם להתיר בחוה"מ, וה"ה לימי אבדו דהוי רק מדרבנן, ועי' בילקו"י על הל' חוה"מ. [ובילקו"י אבלות עמ' שלב נתבאר, שיעשה שאלת חכם לדון בכל מקרה לגופו. ואמנם מעיקר הדין אפשר להורות שימשיכו לעבוד.] **ש"ע** סי' שפ ס"ו. כיון שיש בזה דבר האבד, ואף מה שמתירים לאבל בדבר האבד דווקא ע"י אחרים אך לא שיעסוק בזה בעצמו, כמב' בילקו"י אבלות עמ' שלח.

כד **הרא"ש** (פ"ק דמו"ק ס"ס כד) לגבי חוה"מ. וכ"כ הטור (סי' שפ) בשמו: "והותרתי בביתי להלוות לנכרים שרגילים אצלי ללוות ברבית, שאם לא ילוו להם ילכו אצל אחרים וילווים וירגילום לבא אצלם, ואיכא פסידא". וכ"פ בש"ע א"ח (סי' תקלט ס"ג, וביו"ד סי' שפ ס"ז) לגבי אבל. ומשמע מדברי מרן שלא הותר להלוות אלא לנכרים הרגילים אצלו בלבד, ובזה מותר אף להסתחר עמהם ע"י אחרים, דחשיב דבר האבד.

כה **ש"ע** סי' שפ סע"י ח"ט.
כו **ד"ץ** נלמד ממ"ש בש"ע (סי' שפ סט"ו), שאם היה חמור או ספינה שלו ביד אחרים למחצה לשליש ולרביע, יש מתירים ויש אוסרים. והלכה כ"א בתרא, כנודע. וכתב הלבוש (סי"ד) הטעם שאם השכירו קודם שהתחיל האבלות מותר, "משום דשכירות קניא, וחשוב הדבר כשלו". וכ"כ הח"א (כלל קסד סי' י). [ואף שהדרך באריסות, מ"מ האבל הנותן את המונית מרויח מכך. וזה דלא כמו שנתבאר בילקו"י עמ' שמז].

כז. שני שותפים של חנות אחת שאירע אבל לאחד מהם, חייב השותף לנעול חנותו שלא יעשה משא ומתן בשבעת ימי אבלו של שותפו. ומכל מקום רשאי הוא לעשות בצינעא בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות. ואם יש לכל אחד מן השותפים חנות נפרדת, וכל אחד יושב בחנותו, אלא שחולקים הרווחים שלהם, מותר לשותף לפתוח חנותו. (כז)

כח. לפי המנהג שנוהגים שהשותף פותח החנות של פרקמטיא אחר שלשה ימים, אם מת לו מת בתוך הרגל, מותר לו לפתוח החנות מיד אחר יום טוב האחרון. (כח)

כט. שני שותפים בחנות אחת, והאחד נסע לעיר אחרת, ומת לו מת בעיר שנמצאת בה החנות, והוא לא ידע, מותר לשותף השני לפתוח החנות ולהתעסק בסחורתו, שמכיון שחבירו האבל אינו יודע מאבלו, לא חלה עליו אבלות, אף על פי שהשותף שמטפל בחנות כן יודע. [וראה לעיל דיני אונן סעיף נז]. (כט)

בריבית על ידי אחרים לגויים שרגילים ללוות ממנו, משום דבר האבד, שאם לא ילוה להם, ילכו ללוות מאחרים וירגילום לבוא אצלם. וכתב בספר פרי האדמה, שאף באומן ספך, אם חושש שאם לא יעבוד ילכו לאחר וירגילו אצלו, הרי זה דבר האבד, ומותר על ידי אחרים. ואם אי אפשר על ידי אחרים, מותר על ידי עצמו. (דברי סופרים סי' שפ ס"ק כו)

ו. בעל מונית [שהמונית ומספר הרישיון שלו פרטי] שנרשם בתחנת מוניות, ותמורת סך מסויים [400 ש"ח] לחודש, שולחים לו הזמנות נוסעים, אין זה נחשב הפסד, וכי המונית שובתת רק שבוע, ונמצא שמפסיד כ-100 שקלים בלבד], ואין לו להפעיל את המונית על ידי אחרים במשך השבעה, אלא אם כן יש לו קוים קבועים וכנ"ל. [וע' כ"ז בחוברת האבלות בהלכה ובאגדה (עמוד 219) שחקר בזה עם נהגי המוניות היאך המציאות כיום, והעלה ככל הנ"ל].

כזו **ירושלמי** (פ"ג דמ"ק ה"ה): שני אחים שני שותפים שני חנוונים, שאירע אבל לאחד מהם, הרי אלו נועלין את חנותן. וכ"פ הרי"ף והרא"ש (פ"ג דמ"ק ה"ה). והרמב"ם (פ"ה מאבל ה' ט). והטוש"ע (סי' שפ סכ"א), ומה שכתבנו לגבי שני שותפים ע"י בזה בחזו"ע אבלות (ח"ב ע' קנב). וק"ל דהלכה כדברי המיקל באבל. וע' בילקו"י עמ' שמב שהובא שם כמה שיטות.

כח **משנ"ב** (סי' תקמ"ח ס"ק כד). וע' בביאה"ל שם. **כט** **כ"ב** בשו"ת דבר משה (חיו"ד סי' עא). ובס' חסידים (סי' תתג) כתב, מי שנודע לו שמת קרוב של אשתו, ואשתו אינה יודעת מזה, מותר לו לשמש מטתו עמה, כי אין אבלות נוהגת קודם הידיעה. וכ"פ בש"ע (סי' תב ס"ב), שאם לא נודע לו שמת קרובו, מותר להזמינו לסעודת נישואין וכל שמחה, שמכיון שאינו יודע לא חלה עליו אבלות. וגם בני"ד כיון שלא חלה אבלות

לו מת, רשאי השוכר להמשיך לעבוד במונית עד סוף זמן השכירות. (ב קנא)

ג. במקרה שסיכם בעל המונית עם הנהג שהתשלום יהיה על פי אחוזים מהרווח, רשאי בעל המונית להשכיר את המונית והמספר. והטעם לזה, כי מאחר ויש דרך להשכיר מונית באחוזים, והנהג עושה לטובת עצמו וממילא האבל מרוויח, הרי זה דומה למה שמותר להשכיר מונית לגוי לשבת, באזור המאוכלס ברוב גויים, שאף שהיהודי מרוויח, אין בזה איסור שכר שבת, כיון שהגוי לטובת עצמו עובד. וגם אין לחוש שיחשדו שהגוי פועל של הישראל ובשליחותו עובד, מאחר ואין דרך לתת מונית לנהג כפועל שיקבל סכום מסויים, ושאר הרווח יהיה לבעל המונית. (ד שמו)

ד. בעל תחנת מוניות שיש לו למשל עשר מוניות, ועשרה מספרי רישיון שרכש, אף שלכאורה אין לו הפסד כמבואר לעיל, בכל זאת רשאי להעסיק את נהגי המוניות בימי אבלו [אף אם הסתיימו ימי השכירות שלהם], מאחר ואם לא יתן להם לעבוד בשבוע זה, ברור שהם יחפשו מיד תחנת מוניות אחרת לעבוד שם, ובכך יהיה לו הפסד שיעזבו אותו. זאת ועוד, לבד מנסיעות שמזמינים הציבור מונית לנסיעות מזדמנות, נהגים רבים פועלים עם קוויים קבועים מדי יום לקחת אנשים מבתם למקום עבודתם וכדומה, ואם יפסיקו לקחתם במשך שבוע, יעזבו אותם וימצאו חברת מונית אחרת, ונמצא שיהיה לו הפסד.

ה. בעל מונית שיש לו מספר רישיון פרטי, ויש לו קוויים קבועים, רשאי להשכיר את המונית והמספר לנהג אחר, שיעשה את הקוים הקבועים, שמא יעזבו אותו וילכו לחברת מונית אחרת, ויהיה לו הפסד.

ע"ן בטור ובש"ע (סי' שפא ס"ו) שמוותר לאבל להלוות

ל. חנוני שנסע לעיר אחרת, והניח את שותפו להתעסק בחנות, והנה בעיר האחרת שהגיע לשם החנוני, נפטר שם קרובו, שחייב להתאבל עליו, אבל בעירו אינם יודעים מזה. אין צריך להודיעו, ויכול השותף להמשיך לעסוק במלאכת האבל. (ל)

לא. אם השותף עצמו מת, ורוצה השותף השני לפתוח החנות, הדבר תלוי אם היורשים הודיעו שהם מעונינים בפירוק השותפות מותר לשותף לפתוח החנות, אך אם לא הודיעו כלום, אסור לשותף לפתוח החנות, אך אם הניח השותף בנים קטנים שפטורים מלהתאבל על אביהם, יכול השותף לפתוח החנות אף בפרהסיא. (לא)

לב. ראובן סוחר שמת והניח בת נשואה, ובא הבעל וטען, שמאחר שכל הנכסים והסחורות שנמצאים בחנות, יש להם דינ נכסי מלוג, וקנין הפירות לבעל בלבד, וכיון שהוא אינו אבל יורשה לו לפתוח חנות המסחר להסתחר בו בימי אבלה של אשתו, על פי ההלכה אסור לפתוח החנות בימי אבלה של אשתו. (לב)

לג. מי שנתן מעות לשותפו שהוא חנוני, להתעסק ולהסתחר בהם בחנות שלו, והנותן אינו מתעסק בהם כלל, אלא רק מקבל אחוזים מהרווחים, ואירע לנותן המעות אבל, שמותר לחנוני לעסוק במלאכה, ולעשות מלאכה ולהסתחר בימי אבלו של נותן המעות. (לג)

לד. אם אירע אנינות לאחד מן השותפים במסחר, רשאי השותף השני האונן להודיע לשותפו שאין רצונו להמשיך השותפות עמו, דהיינו שאין רצונו לתת לו שום ריוח מן המסחר שיעשה במשך זמן האבל, ועל ידי כך יוכל השותף לפתוח החנות בימי אבלו של שותפו. (לד)

מן הפירות לבדו לאו כל כמיניה, ואם בא בעל חוב לגבות חובו מן הפירות לא שבקי ליה, כמ"ש בעל התרומות (שער ו ח"ג סי' ב).

לג) כתב בשו"ת פרח שושן (חיו"ד כלל ה סי' א), ראובן שנתן מעות לשמעון שהוא חנוני, להתעסק ולהסתחר בהם בחנות שלו, וראובן אינו מתעסק בהם כלל, אלא רק חולק ברווחים, וכעת אירע אבל לראובן, נ"ל הלכה רווחת שמותר לשמעון לפתוח החנות, ולעשות מלאכה ולהסתחר בימי אבלו של שותפו.

לד) כתב החת"ס (חיו"ד סי' שכד), שמעתי מגאונים ורבנן קשישאי, שאם קרובו של אחד מן השותפים חולה אנוש, היו מבטלים השותפות ע"י שליח ב"ד בקנין סודר, ואם אח"כ נהגו בו טובת עין והחזירו לו מן הריוח אין בכך כלום. אבל אם מת הקרוב, אין לו למכור את חלקו לשותפו, ומ"מ אין למחות במקלים. אבל בשו"ת שב יעקב (יו"ד סי' סג) כתב: המנהג בק"ק פראג, שאם אירע אנינות לאחד מן השותפים במסחר, שולח השותף השני לחברו האונן ע"י עדים, שאין רצונו להמשיך השותפות עמו, דהיינו שאין רצונו לתת לו שום ריוח מן המסחר שיעשה במשך זמן האבל, ואין בזה איסור אפי' משום מראה"ע. וכ"כ עוד אחרונים.

על השותף שנסע לעיר אחרת, מותר לשותף לפתוח את החנות ולהתעסק בסחורתו.

ל) כ"כ הגר"ח פלאג"י בשו"ת חיים ביד (סי' קיא), שלא יהיה בבחינת מוציא דיבה הוא כסיל. וכ"כ בספר ערך שי בשם שו"ת השיב משה (חיו"ד סי' נח), שאם היה האבל בעיר אחרת ונודע לו שמת אביו שם, ובני ביתו שבעירו אינם יודעים, אינו צריך להודיעם כדי שלא יעשו מלאכתו. נילקו"י אבלות עמ' שמג סעי' יגן.

לא) אם השותף עצמו מת, לכאורה נראה שמותר לשותפו לפתוח החנות, כי במות השותף בטלה השותפות, וכ"כ מרן בחו"מ (סי' קעו סעיף יט), אולם הכנה"ג (ח"מ סי' קעו אות קעב) כ', ודוקא אם ביטלו השותפות בפירוש שרצו היורשים לחלוק, אבל כל עוד שלא בטלו השותפות בפירוש, השותפות קיימת. וכ"כ עוד פוסקים, לפ"ז אסור לשותף לפתוח את החנות כל ז' הימים, או לפחות ג' ימים. ומיהו אם הניח השותף המנוח בנים קטנים, שפטורים מלהתאבל עליו כמ"ש הש"ע (סי' שצו ס"ג), מותר לשותף לפתוח החנות.

לב) נשאל בזה בשו"ת משנת רבי אליעזר ח"ב (למהר"א די טולידו, יו"ד סי' כח), והשיב, שעיקר מה שהקנו פירות נכסי מלוג לבעל, הוא משום ריוח ביתא, שיאכלו כל בני הבית מהם, ואם ירצה הבעל לאכול

לה. בעל מפעל או תחנת דלק וכדו', שיש לו הפסד גדול אם יסגור את המפעל לכל שבעת ימי האבל, הנכון לכתחלה שימכור את העסק לשותף אחר סמוך לפטירה, או לכל אדם אחר, על ידי קנין שטר, ויעשה כן בהיות החולה גוסס, וכך המפעל יוכל להמשיך לעבוד גם בשבעת ימי האבל. ובדיעבד ניתן לעשות את המכירה גם לאחר הפטירה קודם הקבורה, אבל לא לאחר הקבורה. ואם לא מכרו את המפעל, יש אומרים שאם יצטרך לשלם לפועלים על כל השבוע, ויהיה לו הפסד מרובה על ידי כך, מותר שהפועלים ימשיכו לעבוד בכל שבעת ימי האבל. דהוי כדבר האבד שמותר בחול המועד, וכך בימי האבל. ויש שהקילו בזה רק אחר ג' ימים הראשונים. ולמעשה יש להתייעץ עם חכם בקי בהוראה שידון בכל מקרה לגופו, שבדבר זה אין לתת תורת כל אחד בידו. (לה)

לו. מי שיש לו חנות או עסק בשותפות, ונפטר לו מת ביום טוב שני, ובהיות החולה גוסס בערב יום טוב לא מכר את חנותו, יש מי שכתב שישלך עצמו [בקנין סודר] מהעסק בבין השמשות של מוצאי היום טוב, ואז מותר לשותף השני להמשיך במלאכתו כל ימי השבעה. (לו)

לז. מי שאחד מקרוביו הוא חולה מסוכן ועומד למות, ומכר החנות שלו עם הסחורה במקח קצוב, למען לא ישבות מסחר החנות בימי אבלו, אין לו לחוש למראית העין, שנראה לכל שהוא הערמה. שזו גזירה חדשה אשר לא שערום חכמי התלמוד, ואין בידינו לגזור משום מראית העין מדעתינו בדבר שמותר מן הדין. ולכן כל שמוכר באופן שנוכל לומר שמשום איסור אבלות הוא מוכר בלב שלם, שפיר מהני המכירה. ואע"ג דהוי הערמה, שרי. וכן יש להורות. ואפילו אם על פתח החנות מונח שלט על שם הבעלים הראשונים, מה בכך, כיון שנעשה סילוק או מכירה בקנין סודר על ידי נאמני הקהלה, קלא אית לה למילתא ולא חיישינן למראית העין. וכבר פשט ההיתר.

לא בעינן דמסתמא מפקיר להו. ע"ש. והיינו דכדי לינצל מאיסור שבת מפקירו לגמרי.

ואמנם מ"ש דאבלות מד"ק ולא מהני בה הערמה, הנה הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים אי ד"ק כד"ת ממש, או דחשיב כדבר שהוא מדרבנן. ונפ"מ בספק בד"ק, וראה בשו"ת יחוד ח"ה (עמוד 10).

ומ"ש דהיאך מהני הערמה במכירה זו, הנה מצינו כיו"ב שתיקנו חכמים מכירת חמץ לגוי, וכן מכירת בהמה שביכרה, בבכורות (ג:) ובודאי שאין הגוי מתכוין לקנין גמור, וגם הוא אינו מתכוין רק בכדי לפטור הבהמה מקדושת בכור, ואע"פ שהוא מה"ת, המכירה מועילה. וכן מצינו במכירת בהמה לגוי כדי שתאכל חמץ, וכן נהגו בכמה קהלות ישראל להקל בזה למכור הבהמות לגוי כדי להאכילם חמץ בפסח, וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג.

(לו) עיין בילקו"י אבלות (עמ' שמ בסעי' ט).

(לה) **מה** שכתבנו לגבי המכירה, ראה לעיל בדיני אונן סעי' נב. ועיין בשו"ת הרמ"ץ (יחוד סי' פו אות ה') שכתב לפקפק זה משום דהוי הערמה, דהכל יודעים שהחנות היא להאבל. ולדעת התבואות שור הערמה לא שרי אלא בדרבנן, ואבלות היא מד"ק, וכד"ת דמי. וכתב ליישב דמלבד שכבר חלקו על התבואות שור, וגם בדאורייתא מהני הערמה, כמו בבכור, נראה בשד"ח מער' חמץ ומצה סי' ט' אות טו, ובילקו"י שביעית והלכותיה פרק כה, ועוד אפי' אי איסור מלאכה באבל היא מדברי קבלה, מ"מ מקח וממכר ודאי אינו אלא מד"ר. וא"כ מהני מכירה אף דהוי הערמה. וכתב עוד שאין לפקפק בזה מטעמא דאיכא אומדנא דמוכח דלא גמר ומקני, ש"ל כיון שעושה לסלק מעליו האיסור, ודאי גמר ומקני כדי שלא ישל באיסור. וכמ"ש התוס' בשבת (יח.) גבי גיגית נר וקערה דאף לב"ש שאדם מצווה על שביתת כליו, מותר מער"ש, והיינו משום דמפקיר להו. וכתבו התוס' שם, דאע"ג דבעי' הפקר בפני ג', הכא

לח. מי שהתחיל במשא ומתן ולא הספיק לגומרו עד שמת לו מת, יוכל לגמור המשא ומתן אם יש הפסד מרובה בדבר.

לט. המנהג פשוט שאם אירע אבל לאחד מן השותפים, חבירו שולח לו על ידי נאמני הקהל שהוא רוצה לסלק עצמו מעסק השותפות, ויש אומרים שהדבר מועיל אף שאינו אלא בדיבור בעלמא, ולפי זה אף בשבת ויום טוב יוכל לעשות כן. ויש שכתבו להקל על ידי מסירת המפתחות דלא גרע מקנין סיטומתא. ולמעשה יש להתייעץ עם חכם.

מ. שותפים שאירע לאחד מהם מקרה אבל, והאבל מכר את חלקו לשותף כפי שנתבאר, אחר ימי האבל יכולים להמשיך השותפות כדמעיקרא. ואינם צריכים לערוך שטר שותפות חדש, ששטר השותפות נשאר קיים.

מא. חנות או מפעל שיש שם גם שותפים גויים וגם שותפים יהודים, ולאחד מהם אירע מקרה אבל, מותר שימשיכו בעבודתם, אף שיש לאבל ריוח מאותה מלאכה. ומכל מקום נכון יותר למכור את חלקו קודם הפטירה, או קודם הקבורה. (מא)

מב. היתה מלאכת אחרים בידו, אפילו בדבר תלוש כגון לארוג בגד, או לכתוב לו ספר, בין בקבלנות בין שלא בקבלנות, לא יעשה, אפילו אם הוא דבר שאפשר לעשותו בצינעא בתוך ביתו. ואם הוא דבר האבד יעשה על ידי אחרים, אבל לא בבית האבל. (מב)

מג. מי שהוא פקיד ומקבל משכורת חודשית, ואירע לו מקרה אבל, ולא עבד בימי אבלו כפי הדין, מותר לו לקבל בסוף החודש את משכורתו במושלם, ואין בזה חשש. בין שמקבל שכרו מהביטוח לאומי, על הימים בהם ישב שבעה, והן אם מקבל שכרו ישר מן המעביד.

מד. מותר לקבל מלאכה בימי אבלו כדי לעשות אחר ימי האבל, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד כדרך שהוא עושה בשאר פעמים, וכן לא יצא מביתו על מנת לקבל הזמנות לעבודות שיעשה אחר ימי האבל. (מד)

מה. אם קודם ימי אבלו מסר מלאכתו ביד אחרים, ומסרה בקבלנות בדבר תלוש, בביתו לא יעשו, אבל בבית אחרים יעשו. ולכן אם סיכם עם אחר שיכתוב לו איזה ספר, ואירע לו דבר אבל, יכול האחר לכתוב גם בימי האבל, ובלבד שיעשה בביתו שלו, ולא בבית האבל. (מה)

מו. על כל קרוביו המתים, אם רצה האבל למעט בעסק סחורה בתוך שלשים יום, ימעט, רצה אינו ממעט. על אביו ואמו צריך למעט. (מו)

לקבל את העבודה והוא יבצע אותה רק לאחר ימי האבל, מותר.

מזח (ש"ע סי' שפ סעיף יז. וכתב הרמ"א שם, שאם הוא דבר האבד יעשה ע"י אחרים. וכתב בבית עובד (דף רכט:)) שכן עיקר, ודלא כהלבוש שכתב דאפי' אינו דבר האבד מותר לעשות ע"י אחרים. [ש"ך].

מוז (מ"ק כז.) כתבו, דמייירי בתוך שבעה. ואם רצה למעט בדבר האבד ימעט. ועל אביו ואמו צריך למעט. וכ"ד מרן בש"ע (סי' שפ סכ"ד). אבל מרן בב"ה

מא כ"כ בשו"ת מעשה אליהו (סי' רסד).

מב כ"ה בברייתא (מו"ק יא:), ובטור (סי' שפ), ובש"ע (שם סעיף יז). וכתב בב"י, וכתב רבינו בדבר תלוש לרבנותא דאע"פ שאפשר לעשות בצינעא, אסור. וכ"ש שמחובר, דסתמו הוי מילתא דפרהסיא.

מד כ"כ המהריק"ש בערך לחם. ומ"ש הרמ"א (בסעיף יח) ובלבד שקבלו המלאכה קודם שנעשה אבל, היינו אם היתה מלאכתו היה ביד אחרים, ועושים בימי האבל ממש, דבזה בביתו לא יעשו, בבית אחרים יעשו. אבל

מז. מדין התלמוד אסור לאבל תוך שלשים יום לאבלו, לצאת לסחורה למרחוק עם שיירא גדולה, מפני שהם שמחים מאד בדרך, ועל אביו ועל אמו עד שיגיעו בו חבריו ויאמרו לו צא עמנו. ויש מי שכתב, שדין זה לא שייך בזמנינו. ומכל מקום כשיוצאים לטיול מאורגן יש לו להמנע מלצאת עמהם. (מז)

מח. תלמידי תלמוד תורה שיוצאים לטיול ואחד מהם יתום מותר לו לצאת עמהם, אף אם הגיע לגיל בר מצוה. (מח)

סימן שפא - דברים שהאבל אסור בהם - רחיצה

א. רחיצה אסורה לאבל, שאסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן. אבל פניו ידיו ורגליו מותר לרוחצם בצונן. ובמים חמים או בפושרים אסור אפילו פניו או ידיו או רגליו. (א)

ב. אבל בתוך השבעה שהינו בעל קרי, אסור לו לטבול לטהרתו כדי שיוכל להתפלל בקדושה. (ב)

ג. רחיצה שאינה של תענוג, כגון שנטף דם מחוטמו, או שהיה גופו מלוכלך בטיט או בצואה, מותר לרחוץ במקום המטונף בלבד. ואם יש צורך גם במים חמים מותר. (ע' בכה"ח סי' תקנד אות מו). וכן בבוקר כשניעור משנתו נוטל ידיו ג' פעמים בסירוגין, כדרכו בכל יום, שאין כוונתו אלא להעביר רוח רעה מעל ידיו, ויברך אקב"ו על נטילת ידיים. וכן הנכנס לבית הכסא לעשות צרכיו, כשיוצא מותר לו לרחוץ ידיו כהרגלו תמיד. גם כשהוא סועד פת יטול ידיו עד סוף כף היד, כהרגלו תמיד, מאחר שאין זו רחיצה של תענוג. (ג)

יותר מדאי, וכשאסרו רחיצה בחמין, אף בפושרים אסרו. ע"כ. ומוכח שבקיץ שהמים חמים כעין פושרים, מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, דהוה חמי חמה. [ילקוט"י אבלות עמ' שס].

ד. הרבר פשוט שמכיון שאסור מן הדין לאבל לרחוץ גופו אפי' בצונן, אין שום היתר לאבל תוך שבעה שהוא בעל קרי לטבול טבילת עזרא. וכמ"ש הרמב"ם (הל' שביתת עשור פ"ג ה"ג), שמכיון שטבילה מטומאת קרי בזה"ז אינה אלא מנהג, הרי אין מנהג לבטל דבר האסור אלא לאסור את המותר.

ה. הכי איתא בירושלמי ברכות (פ"ב ה"ד), הדין דתימא שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג, אבל רחיצה שאינה של תענוג מותר. הילכך מי שעלו לו חטטין מותר ברחיצה. וכ"כ התוס' (ברכות טז:), שאין האבל אסור לרחוץ בימי אבלו, אלא רחיצה של תענוג, ואי אית ליה ערבובא ברישיה מותר לחוף ראשו אפי' בתוך שבעה. (ע' נדרים פא.). וראה בחזו"ע ימים נוראים (עמ' שי והלאה. ודו"ק). [ילקוט"י אבלות עמ' שסא].

תמה ע"ז, שאיך יתכן לאסרו במלאכת דבר האבד, ולאבד נכסיו. גם לשון ימעט משמע שיעשה העסק אלא שימעט בו, לכך נ"ל דמייירי אחר שבעה שהוא מותר בעשית מלאכה וקאמר דמעט כל ל' יום, שצריך למעט בעסק ומשא ומתן על אביו ואמו. ע"כ.

מז. כ"כ בש"ע (ס"ס שפ), וכתב הרב מסגרת השלחן, שהיה מי שהיקל ויצא לסחורה בתוך שלשים יום, ואירע לו קלקול וסכנה בדרך. אבל ערוה"ש כתב ע"ז, "והאידינא לא שייך דין זה".

מח. נראה שיש מקום להקל כשיוצאים התלמידים לטיול, עם מוריהם ומחנכיהם, ונודמן דבר זה להם בתוך שלשים, שיי"ל שאין התלמידים נהנים אלא מעצם הטיול, ואין שם שמחה יתרה, ובפרט אם הילדים לא הגיעו למצות. שאין אבלות לקטן, ופשיטא דמשרא שרי, ואפי' אם הוא בר מצוה, שמסתמא יש לו צער אם לא ישתתף עם חבריו בטיול, יש להקל.

א. ש"ע (סי' שפא ס"א). וכ"כ בתפארת למשה, שכל שנתחממו ע"י האור, אפי' פושרים הם, דינם כמים חמים, משום לא פלוג. ועוד שאין דרך לרחוץ בחמין

ד. כהן אבל תוך שבעה אינו נושא את כפיו, וצריך לצאת מהחדר בשעה שקורין כהנים. ואחר שבעת ימי אבלות הכהן נושא כפיו. וביום השבת שבתוך השבעה, אם יש כהן אחר לא ישא כפיו אלא יוצא לחוץ בשעה שהשליח צבור קורא "כהנים", ואם אין שם כהן אחר, עולה ונושא כפיו, שאם לא כן יהא נראה שנוהג אבלות בפרהסיא. ולפני שנושא כפיו נוטל ידיו נטילה גמורה עד פרק הזרוע. וכהנים המתפללים בבית האבל נושאים כפיהם בתוך השבעה בין בחול בין בשבת. (ד)

ה. במקום שנהגו שהלוי נוטל את ידי הכהנים, וקודם שנוטל ידיהם נוטל ידי עצמו תחילה, אף לוי שהוא אבל יכול ליטול את ידיו. (ה)

ו. אשה אבלה שצריכה לפסוק בטהרה בימי אבלה, המנהג שרוחצת פניה של מטה בחמין כדי שתפסוק בטהרה. (ו)

[**ובכה"ח** (סי' קכח ס"ק רג) כ', שלפמ"ש הרש"ש, שהאבל מניח תפילין דר"ת ה"ה שחייב בנשיאות כפים. וכ"כ בחסל"א בשם מהר"ח פנינו. ומ"מ מדברי כל האחר לא נראה כן, ומה גם שעי"ז נראה כאילו הוא שרוי בשמחה ואינו חושש לפטירת קרובו, לכן שוא"ת עדיף. אבל לאחר ז' נושא כפיו בלי שום פקפוק בין שיש שם כהן אחר, בין שאין שם כהן אחר]. [וזה דלא כמו שנתבאר בילקו"י אבלות עמ' תמט דבשבת אפי' יש כהן אחר נושא כפיו שלא ייראה כאבלות בפרהסיא. ומשנה אחרונה עיקר כמבואר בחזו"ע אבלות].

[**ח** **וכמ"ש** בזוה"ק (פר' נשא דף קמו:), דלוי דאתקדש כהנא על ידיו, בעי הוא לאתקדשא בקדמיתא. וכ"פ מרן בש"ע (סי' קכח ס"ו). וכתב בשו"ת מהר"ש הלוי (סי' ט), שאף ביוהכ"פ הלוי מותר לו ליטול ידיו. ואף שבמטה אפרים (סי' תרכא אות יז), כתב, שאף שהכהנים נוטלים נטילה גמורה עד פרק הזרוע, הלוי שיוצק מים על ידם לא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. ע"ש. באבל יש להקל, שגם הלוי נוטל עד סוף פרק הזרוע.

[**ו** **כ"כ** הט"ז (סי' שפא סק"ב), דאף שהרמ"א שם כתב, שאינה רוחצת ללבוש לבנים בימי אבלה, אלא רק לאחר שלשים, בשו"ת משאת בנימין (סי' ה) חולק ע"ד הרמ"א, והתיר לאשה לרחוץ אפי' בתוך שבעה ללבוש לבנים. "ודבריו נכונים". ע"כ. וכ"כ הש"ך (סי' שפא סק"ג), שרחיצה שיש בה צורך מצוה כדי ללבוש לבנים, מותרת. אלא שתשנה קצת ברחיצתה, שלא תרחץ אלא רק באותו מקום ובין ירכותיה, ואפי' בחמין.

(ד **מרן** הבי"י (א"ח ס"ס קכח) ה"ד המרדכי (מגילה סי' תיו) שכתב, שכהן אבל תוך י"ב חודש על אביו ועל אמו נוהגים שאינו נושא כפיו. וכתב ע"ז מרן, ואיני יודע שום טעם למנהג זה, ואפי' בתוך ז' ימי אבלו נראה שנושא את כפיו, שהרי אבל חייב בכל המצות שבתורה. ושוב ה"ד שבה"ל (סי' כג) שאין הגון לומר ברכת כהנים בימי האבל, ובארצות הללו לא נהגו כן. [והיינו שנושאים כפיהם]. ומ"מ אפשר לסמוך ע"ז שלא ישא כפיו תוך שבעה, ואם יש כהנים אחרים צריך לצאת בשעה שקורין כהנים. ע"כ. ובש"ע (סי' קכח ס"ג) כתב, אחר שבעת ימי אבלות נושא כפיו, ובתוך שבעה יצא מביהכ"נ בשעה שקורין כהנים. והרמ"א כ', שמונהגם שכל י"ב חודש על אור"א אינו נושא כפיו. וכן נוהגים במדינות אלו. [ילקו"י אבלות עמ' תנ].

וכתב עוד מרן הבי"י (סי' תריג) בשם הגמ"י (פ"ג אות ב), שכתב הר"א ממיץ בספר יראים [סי' קיח], שכהן העולה לדוכן נוטל ידיו, וכתב כללו של דבר כל שאינו מכוין כלל להנאת רחיצה כי אם לטהר שרי. וכ"כ במנהגי מהרי"ל (עמוד שלב) שהכהן נוטל ידיו נטילה גמורה עד הפרק, כמו שהיה בקידוש הכהנים. וע' בילקו"י אבלות (עמ' תמט) שכתבנו להקל בשבת גם אם יש כהנים אחרים. והיינו כאשר הכל רואים שיוצא מביהכ"נ קודם ברכת כהנים, שמראה בזה אבלות בפרהסיא. אך בחזו"ע אבלות ג' נתבאר להקל רק כשאין כהן אחר. ובחזו"ע אבלות ג' (עמ' פז) סתם דבריו דבשבת עולה לדוכן. ומשמע אף כשיש כהנים אחרים. וכנראה סמך על מה שביאר לעיל מינה, בעמ' ח' ובח"ב עמ' קס, וזהו רק אם אין כהן אחר. וכן עיקר.

ז. אסור לאשה לטבול בשבעת ימי אבלה, ואף אם בעלה בחו"ל, או שאינה מתקרבת לבעלה כלל. (ז)

ח. יולדת שצריכה להתרחץ, מותר לה להתרחץ אפילו במים חמים בשבעת ימי אבלה, מפני שאין רחיצתה לתענוג, אלא לצורך. (ואם אין לה צורך כל כך יש לה להחמיר ביום הראשון. ש"ך). וכן מי שיש לו גירוד בראשו מותר לו לחוץ ראשו במים חמים. וכן איסטניס מותר לרחוץ כל גופו. אולם לא כל מי שיאמר איסטניס אני מתיריים לו להתרחץ, אלא דוקא מי שהוא ידוע שאסטניס הוא ומתנהג בנקיות, שאם לא יתרחץ יצטער הרבה יבוא לידי מיחוש. ח)

ט. הסובל מן הטחורים, והוא מצטער מכאביו, מותר לו לשבת באמבטיא של מים חמים להקל מצער, כיון שרחיצה זו אינה לשם תענוג. וכן אבל שיש לו מחלת גרדת קשה, ויש לו צער גדול בזה, ועל פי הוראת רופא צריך לרחוץ בחמין כל יום, ואחר רחיצתו לתת משחה על בשרו לרפואה, יש להקל על כל פנים מיום שני והלאה. ט)

י. כתב הרמ"א בהגה, שאף על פי שמן הדין אין האבל אסור ברחיצה אלא רק שבעה ימים, אבל אחר כך מותר ברחיצה, מיהו האידנא נהגו לאסור רחיצה כל שלשים יום. אולם מנהג הספרדים כעיקר הדין. ואותם ספרדים שנהגו בחוץ לארץ שלא לרחוץ כל שלשים יום, יכולים לבטל מנהגם, ולנהוג כדעת מרן הש"ע שקבלנו הוראותיו, ובפרט אם הגיעו לארץ ישראל

דעת הרמב"ם והריטב"א שלא נאסרו דברים שבצינעה כלל בחג. וראה בשו"ת יבי"א ח"ד (י"ד סי' לא אות ו. ילקו"י עמ' תער. ובחוכרת אבלות (עמוד 302) ועיין להלן סי' שפא ס"ה.

ח) **בברכות** (ז:ז) איתא שר"ג רחץ כלילתה הראשון שמתה אשתו, אמרו לו תלמידיו, למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ, א"ל, איני כשאר כל אדם, איסטניס אני, וכתבו התוס', שלכן התיר רבינו שמואל ליולדת אבילה לרחוץ בתוך ז' ימי אבלה, וכ"כ הרא"ש והא"ז, ועי' בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג שאף שלא במקום סכנה הותר לה לרחוץ. [ילקו"י אבלות עמ' שפא, שסג סעי' ח].

ט) **כיו"ב** כתב הטור (סי' שפא) וז"ל: "ירושלמי, מקום שנהגו לרחוץ אחר המטה מרחיצים, ויראה מכאן שהיו נוהגים במקצת מקומות שהקרובים המברין את האבלים היו מרחיצים אותם קודם סעודת ההבראה, ועשאוה כאכילה ושתיה שצריכה להם מאד, מפני שהם צריכים להעביר מהם זוהמת המת המתחוללת עליהם. והנהגים ברחיצה זו אין ממחין בידם". והכי קי"ל בש"ע (או"ח סי' תקנד סעיף יד), שהבא מן הדרך ורגליו כהות מותר להרחיצם במים. וכתב בש"ג (סי' תקנד אות כג), שאפי' במים חמים מותר. וה"ה לנ"ד. ועיין לעיל בסעי' ט לגבי איסטניס וה"ה היכא לאבל מחלת גרדת, דשרי, ועיין בילקו"י אבלות (עמ' שפא).

ז) כי להלכה קי"ל טבילה בזמנה אינה מצוה. וכ"ש בזה"ז שנוהגות תמיד לספור שבעה נקיים והוא טבילה שלא בזמנה. (תוס' ביצה יח:). וע' בקש"ע (סי' קנט ס"ה), ובמסגרת השלחן (שם אות ג). [ילקו"י אבלות עמ' שסג ס"ט].

וע' בשמן המשחה (סי' סב) שכתב, בדין אשה אבילה שחל ליל טבילתה בחוה"מ, שהרב מהר"ע התיר לה לטבול ברגל, עפ"ד הרמב"ם שאפי' אבלות דצינעא אינו נוהג ברגל. והוקשה לו שאין נסמוך על הרמב"ם שהוא כמעט יחידאה. אולם שוב ראה שיש כאן ס"ס. אלא שיש לדחות ס"ס זה, ומ"מ היות והיום שהאשה לא חשיב טבילתה כטבילה בזמנה לכן יש לאסור לטבול בחוה"מ. וכ"כ בשו"ת מהריק"ו (שרש לה), שמעולם לא ראה מי שטבלה בימי אבלה. והובא בב"י (או"ח ס"ס תריג). וכ"ה בב"י (י"ד סי' קצז), דסוגיאין דעלמא כמ"ד טבילה בזמנה אינה מצוה, שהרי אין לך אשה שטובלת כשאינו בעלה בעיר. ועכ"פ אין זה ענין להתיר תשישי, ואין כאן ס"ס כלל. ואמנם כשיש חשש לאיסור הוצאה לבטלה, או שעלולים להכשל באיסור נדה, בשעת הדחק כזו, יש להתיר לה לטבול ולשמש בימי החג בלבד אם האשה אבילה. (מהרש"ם, גנוי יוסף, פתחי שערים). בצירוף דעת רבים מהאחרונים שהלכה כדברי המיקל באבל אף נגד מרן. ובצירוף

שהוא אתרא דמרן, ונלגבי התרה, אם היו סבורים שכן צריך להיות מן הדין, יכולים לבטל מנהגם, בלי התרה, אבל אם היו יודעים שהדבר מותר מן הדין אלא שנהגו להחמיר, אפשר להקל להם ע"י התרה]. ואין הבדל בזה בין מי שרגיל להתרחץ פעם בשבוע, למי שרגיל להתרחץ כמה פעמים בשבוע. (א)

יא. מותר להכנס לחדר זיעה [סאונה] מיד לאחר שבעה ימי אבלות, ואף שנהנה מכך לא אסרו כל הנאות אחר שבעה. (א)

יב. מי שאירע לו אבלות מיד אחר שסיים שבעת ימי אבלות על מת אחר, מותר לו לרחוץ כל גופו בצונן. (ב)

יג. גם בערב שבת אסור לאבלים תוך שבעה לרחוץ כל גופם לכבוד שבת, ואפילו בצונן. אלא ירחצו פניהם ידיהם ורגליהם בצונן. (ג)

יד. סיכה בשמן אסור לסוך בכל שבעת ימי האבל, אפילו סיכה כל שהיא, אם מתכוין לתענוג, אבל אם הוא להעביר את הזוהמא מותר. וכן מי שיש לו חטטים בראשו, סך כדרכו לרפואה, ואינו חושש. ולרחוץ ידיו בצונן בסבון מותר. (ד)

טו. מותר לאבל לרחוץ ידיו בסבון, אף אם נעשה מחלב (בצירי). (טו)

טז. אשה נשואה שאירעה אבל, לא תכחול בין עיניה, ולא תפרכס, דהיינו לא תעביר סרק (אודם או פודרא) על פניה, או אודם על שפתותיה, ולא תתקשט בתכשיטים, בשבעת ימי אבלה, שכל אלו אסורים כדין רחיצה. אבל אחר שבעה מותרת בכל כדי שלא תתגנה על בעלה. וכלה שאירעה אבל, כל שלשים יום אחר חופתה מותרת להתקשט אפילו בתוך שבעת ימי אבלה, ומותרת הכלה אף בנטילת שער אף שיש בו משום תספורת. ובוגרת שקרובה לגיל

ע"ש. ובפרט שהזיעה כאן אינה אלא לשם ריפוי, וכ"כ בספר משמרת שלום (ערך ז), ושיש ראייה להתיר מהירושלמי. וכ"כ כמה פוסקים. [ילקו"י אבלות עמ' שסג ס"ה].

יב) עי' בילקו"י אבלות (עמ' שסג).

יג) עי' בילקו"י שם.

יד) הנהגה במו"ק (טו:) איתא, "אבל אסור ברחיצה שנאמר (שמואל ב, יד), ואל תסוכי שמן, ורחיצה בכלל סיכה". ומכיון שאיסור סיכה מפורש בכתוב, הילכך אפי' בסיכה כל שהוא החמירו. וכ"כ הפוס'.

טו) דאין זה בכלל סיכה, ואם רוחץ ידיו עם סבון, אין בזה איסור, כי אין סיכה אלא כגון בשמן שנזח לו שישאר על גופו, אבל סבון שאינו אלא בשעת הרחיצה, ואח"כ נשטף עם המים, לא שייך בזה סיכה. וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"א (סי' עז אות ג), ויש לצרף

(א) הנהגה מעיקר הדין אין איסור רחיצה לאבל אלא בתוך שבעה, אבל לאחר מכן מותר ברחיצת גופו אפי' בחמין. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ו מהל' אבל הי"ב). וכ"כ האו"ז ח"ב (ס"ט תלה), דכשנהג מקצת יום שביעי רוחץ בו ביום, דמקצת היום ככולו וכו'. ומה שעתה נוהגים שלא לרחוץ אחר שבעה, כמדומה משום דחיישי' דילמא אתי למיסרק רישיה דאסור כל שלשים. עכ"ל. אולם הב"י (ס"ט ת) ה"ד הגמ"י בפ"י בשם הר"מ, דאבל שחל ל' שלו בשבת מותר לו לרחוץ בער"ש שהוא יום כ"ט לאבלו לכבוד שבת. וכתב ע"ז בב"י, ודברים אלו לא ניתנו ליכתב אלא לפי מנהגם שהיו נוהגים שלא לרחוץ כל ל' יום. אבל לדידן לא מיתסר לרחוץ אלא בתוך שבעה. עכ"ל. [ילקו"י אבלות עמ' תקנא סעי' ב]

יא) כ"כ בשד"ח (מערכת אבלות) שאף אותם המחמירים כל שלשים יום שלא להתרחץ, בזיעה לא החמירו.

הנישואין, [דהיינו בזמנינו קרוב ליי"ז שנה], שאירעה אבל, כיון שעומדת להנשא מותרת בכיחול ופירקוס אף בימי אבלה. אבל אסורה להתרחץ בחמין. ונערה אבלה שלא הגיעה לפרק הנישואין, אסורה אף בכיחול ופירקוס. וקטנה אין עליה חיוב אבלות כלל. (טז)

סימן שפא - דברים שהאבל אסור בהם - תשמיש המטה

א. אבל אסור בתשמיש המטה, אבל בשאר עניני קורבה מותר, כגון במזיגת הכוס, והצעת המטה, והרחצת פניו ידיו ורגליו, ואפילו בחיבוק ונישוק מותר. בין באבלות שלו בין באבלות שלה. וכן מותרת לאכול עמו אפילו בקערה אחת, אבל יש להחמיר שלא יישן עמה במטה אחת, אפילו הוא בכגדו והיא בכגדה. (א)

ב. מיום שביעי ואילך אין איסור תשמיש המטה. (ב)

ג. מי שנודע לו שאירע אבל לאשתו, אבל היא אינה יודעת מזה, מותר לו לשמש מטתו עמה, כי לא חלה עליה אבלות קודם שתדע. ואף ביום הראשון לאבלות דהוי דאורייתא. (ג)

ואפי' בחיבוק ונישוק מותר. והרא"ש שם החמיר ביותר בדין היחוד, ועל שאר מיני קורבה לא אסר, והרמב"ן הסכים להראב"ד. והביאו מרן הב"י (סי' שמב), וכתב, ולענין הלכה כיון שהרמב"ן הודה להראב"ד הכי נקטי'. ע"כ. ובסי' שפג הביא הב"י ד' הרמב"ן להתיר חיבוק ונישוק, וכתב בשם רבינו ירוחם, וראוי להחמיר בכל מיני קורבה, והביאו הרמ"א בהגה (סי' שפג). ומרן השמיט מהש"ע דברי רבינו ירוחם, משמע שעומד בסברתו להקל כדעת הראב"ד והרמב"ן בחיבוק ונישוק.

(ב) כתב בס' חסידים (סי' רמ), שהאבל היושב שבעה, אע"פ שביום השביעי אמרי' מקצת היום ככולו, ואינו נוהג יותר בדברי אבלות, מ"מ לא ישמש מטתו עד שתחשך בליל שמיני. ובעיקר הדין יש בזה מחלוקת, שהרמב"ן בתה"א (דף ע:), ס"ל דאמרי' גם מקצת הלילה (של ליל שביעי) ככולו. ומדברי מרן הש"ע (סי' שצה ס"א) שכתב, דאמרי' מקצת היום ככולו לכל הדברים שאסורים תוך שבעה, מוכח דס"ל שאף תשמיש המטה בכלל, כגון בבית אפל, וכיו"ב, והכי פשיטא ליה להרדב"ז, ולא חששו לדברי ספר חסידים, ש"מ שא"ז אלא ממדת חסידות, ומדינא שרי.

(ג) כ"ב בס' חסידים (סי' תתג). וכפ' כיו"ב מרן בש"ע (סי' תב סעיף יב), מי שמת לו מת ולא נודע לו, אין חובה להודיעו, ומותר להזמין לסעודת נישואין ולכל שמחה, שכיון שאינו יודע לא חלה עליו אבלות. ע"ש. ויסודתו בהררי קודש, שכ"פ רש"י בפרדס הגדול (ס"ט רצ), ועוד ראשונים.

סברת ר"ת (בתוס' נדה לב. ד"ה וכשמן), דדוקא סיכת שמן אסמכוה רבנן אקרא ואסור מדרבנן, אבל סיכה של שומן חזיר או חלב מותר, ואפי' איסורא ליכא.

(טז) הנה מרן בש"ע (סי' שפא ס"ו) כתב, אשה אבלה לא תכחול ולא תפרכס בימי אבלה, שכל אלו אסורים כרחיצה. [וע' תוס' (כתובות ד: ד"ה פוקסת, דהיינו פרכוס, ופרש"י, שמעברת סרק על פניה. ואין נראה אלא אחד מתיקוני נשים הוא]. וסיים, שכלה שאירעה אבל מותר לה להתקטש אפי' תוך שבעה, ומקורו מהגמ' כתובות (ד) "ואין מונעים תכשיטין מן הכלה שלשים יום". ומשמע שדוקא כלה, אבל סתם אשה אבלה, אסורה להתקטש בתכשיטים. וכתב הגר"ח פלאגי' ברוח חיים (סי' שסא סק"ג), דמה שנהגו נשים אבלות שלא ללבוש תכשיטים מפני האבל, יש להן סמך לדבר, מהכתוב ויתאבלו ולא שתו איש עדין עליו.

ולכאורה בזמנינו שע"פ החוק אין הבוגרת יכולה להנשא קודם י"ח שנה, א"א להתיר זאת לכל בוגרת שהיא בת י"ב שנה וחצי, ונראה להקל כשהיא בגיל ט"ז ומעלה, שאז היא קרובה לגיל הנישואין. [ילקו"י אבלות עמ' שסה].

(א) במו"ק (כד). איתא, תניא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו, ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו, ושמתו חזירים את גוייתו. יתבי רבנן קמיה דרב פפא ואמרי משמיה דשמואל, אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה, א"ל רב פפא אסור איתמר. ע"כ. ומבואר ברא"ש (פ"ג דמ"ק ס"ו לו), שאסורים להתייחד. וכתב הראב"ד, אבל במיני פרישות, כמזיגת הכוס, והצעת המטה, והרחצת פניו ידיו ורגליו מותר,

ד. חתן שנכנס לחופה והתחילו ימי המשתה שלו, ואח"כ אירע לו אבל, אם בעל, מותר לו להתייחד עם אשתו, כמו בכל שאר ימי אבלות, אבל אם לא בעל, אף על פי שבכל זאת מסיים ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות, מכל מקום אסור לו להתייחד עמה בימי המשתה, ובכל ימי האבל בין בחול בין בשבת. (ד)

ה. כבר נתבאר לעיל שאשה שהגיע זמן טבילתה בימי אבלה, אינה טובלת. וכן אשה אבלה שחל ליל טבילתה בחול המועד, לפני שתשב באבילות ממש, אסור לה לטבול, ורק בשעת הדחק הגדול ממש אפשר להקל, כגון אם יש חשש הוצאה לבטלה, וכדומה. (ה)

ו. יש להתיר תשמיש המטה לאבל בחוה"מ, באופן שאחר חוה"מ ירט לו הדרך, ולא יספיק לפקוד את אשתו. (ו)

סימן שפב - דברים שהאבל אסור בהם - נעילת הסנדל

א. האבל אסור בנעילת הסנדל כל שבעת ימי אבלו, בין איש או אשה, ולא אסרו אלא בנעלים של עור, אבל נעלים של גומי או של לבדים, וכיוצא בהם, מותר, שאין מנעל האסור אלא של עור. (א)

טבלה חייב לפקוד אותה בעונתה, ואפי' סמוך לוסתה, כדקי"ל ביבמות (סב:). חייב אדם לפקוד את אשתו בליל טבילתה, ובשעה שהוא יוצא לדרך, והיינו בתשמיש, ק"ו ברגל ששמחתו מצוה על כל אדם, והרי אין עונה גדולה מליל טבילה, ובפרט כשהוא מוכרח מיד לצאת לדרך, לכן בעיני חיוב כפול ומכופל לדחות האבלות שבמועד. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' צה) באשה שטבלה לטהרתה בליל יו"ט שני של פסח, ובאותה לילה אירע לה אבלות, והבעל מוכרח לצאת לדרך מיד אחר יו"ט, די"ל שכשם שהתירו ליוצא לדרך לפקוד את אשתו בתשמיש אף בעונה הסמוכה לוסתה, דהוי דרבנן, ה"ה להכא, ועוד שמצאנו גם להריטב"א (מ"ק כג.), שהוכיח כדעת הרמב"ם, שברגל אינו נוהג כלל אפי' באבלות שבצינעא, והב"י שהחמיר דלא כהרמב"ם לא ראה דברי הריטב"א, ולכן כשיוצא לדרך מיד והוי שעה"ד, יש לסמוך עליהם במילתא דהויא פלוגתא דרבנן.

(א) איסור נעילת הסנדל לאבל למדנו ממה שאמר לו הקב"ה ליחזקאל (בספר יחזקאל כד, יז), "פארך חבוש עליך, ונעליך תשים ברגליך", מכלל שכל אבל אסור בנעילת הסנדל. (מו"ק טו:), ומה שכתבנו שלא אסור אלא במנעלים של עור, כן פסקו הטוש"ע (סי' שפב ס"א). [ילקו"י אבלות עמ' שע].

ומה שכתבנו לגבי היום הראשון ראה בילקו"י אבלות עמ' שסו.

(ד) ש"ע סי' שפג ס"ב.

(ה) הנה בשו"ת שמן המשחה (סי' סב) כתב בדין אשה אבלה שחל ליל טבילתה בחוה"מ, שמהרא"ע התיר לטבול ברגל, ע"פ דברי הרמב"ם. והוקשה לו איך נסמוך על הרמב"ם שהוא כמעט סברא יחידאה בזה. אולם י"ל דיש כאן ס"ס, דמ"ש מרן ביו"ד (סי' שפא ס"ה) שאין אשה טובלת בימי אבלה, לאו מילתא פסיקתא היא, שיי"א טבילה בזמנה מצוה אף בזה"ו, וכמ"ש הרשב"א בשם התוס', ובתוס' ישנים, ושמא הלכה שטובלת אף בחול, ושמא ברגל אינו נוהג אבלות דצינעא. ע"כ. וה"ד בשו"ת יבי"א חלק ד' (דף שטז). וכתב, דהא אף למ"ד טובלת בימות החול בזמן האבלות, היינו רק טבילה, שאין בזה איסור רחיצה, כיון שאינה רחיצה להנאה, אבל תשמיש לא. וא"כ מה ס"ס הוא זה. ואמנם בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' צה) התיר בשעה"ד שמא יבא להוצאה לבטלה וכו'. ואכן יש לסמוך ע"ז בשעה"ד, כי רבו האחרונים דס"ל הלכה כדברי המיקל באבל אפי' נגד מרן. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' שסה].

(ו) כ"כ היעב"ץ במו"ק (סי' תקמח), דבכה"ג שכבר

ב. אף מנעלים שעשויים מעור אך תוך הנעל מבפנים מצופה מצמר גפן, גם בזה האבל אסור בלבישתם. ולכן אף על פי שהאבל לובש גרביים אסור לו לנעול נעלי עור. (ב)

ג. יש מחמירים לכתחלה שלא ינעל האבל אף נעלים שאינם של עור, כגון נעלי גומי, או של לבדים, כשאינן מרגיש בהם קושי הקרקע, ויש מתירים לגמרי, שלא אסרו אלא במנעל של עור. וכן עיקר כסברת המתירים. (ג)

ד. מותר לאבל לעמוד על כרים וכסתות של עור, שלא אסרו אלא כשנועל מנעל של עור ברגליו. (ד)

ה. מותר לאבל לנעול נעלי עץ שיש להם רצועה של עור להחזיק הנעל, הנקרא קבקב. (ה)

ו. אם אין לאבל נעלי בד המותרים, מותר לו לקנות נעלים חדשות מבד, אך טוב ונכון שקודם שינעלם יתן אותם לאחר לנועלם איזה שעה אחת, ואח"כ ינעל אותם האבל. (ו)

ז. יש אומרים שאסור לאבל לילך יחף ע"ג קרקע עולם, אולם בארץ ישראל שעפרה קדוש מותר לילך יחף גם ע"ג עפר. (ז)

(ח) עיין בברכ"י (או"ח סי' תריד), ובספר פרי האדמה ח"א (דף מג ע"ד), ובספר יפה ללב ח"ב (סי' תקנד סק"ו). ונודע, שאיסור נעילת הסנדל בת"ב ובאבל, דינם שוה, וכמ"ש הרמב"ן בתוה"א. וילקו"י מועדים הל' ט' באב, וילקו"י אבלות עמ' שעאן.

(י) ע"פ המבואר בכיו"ב בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (סי' קלט). והובא בילקו"י מועדים (עמ' תקעט). והועתק אחר שנים בתורת המועדים הלכות ת"ב, ובזכרון יצחק עמ' קסח]. וראה עוד בשו"ת אג"מ ח"ג (מאו"ח סי' פ.).

(ז) הנה במל"ח (סי' י אות טל) כתב, אסור לילך יחף בט"ב, כמ"ש הב"ח והאליה זוטא. ומרן אאמור"ר זיע"א העיר על דבריו, דטעות סופר נפל כאן, וצ"ל "דלא כמ"ש הב"ח שכיון שיש גאונים שסוברים שכל דבר המגן נקרא מנעל ואסור, הילכך יש להחמיר ללכת יחף לגמרי, וכן נהגו רוב רבותינו. עכ"ד הב"ח. ומש"כ בספר רוח חיים משום שנאמר ארורה האדמה בעבורך, וההולך יחף ממש מדבק בטומאה, כמו שכתבו המקובלים, ע"ש. יש להעיר ממ"ש בחדס לאברהם אזולאי, שזהו דוקא בארץ העמים שיש לסטרא אחרא שליטה עליה, אבל אר"י עפרה קדוש, וכמו שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. וילקו"י אבלות עמ' שעאן.

(ב) הנה בשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שלב) הביא סמך למנהג העולם בעירו שנהגו בת"ב לנעול נעלי עור על אנפלאות של צמר גפן, לפמ"ש בש"ע ושל עץ מחופה עור אסור, ודייק מכאן דדוקא בנעלים של עץ המחופים עור מבפנים שברשו נוגע בעור אסור, אבל של עור מחופה בעץ או בגד מבפנים מותר. והשיג עליו בשו"ת דבר משה (ח"א חאו"ח סי' לט) דאם איתא להאי חידושא אמאי לא משתמיט לאחד מן הפוסקים להשמיענו כדבר הזה, וגדולי האחרונים הב"ח והט"ז והמג"א ועוד קראו תגר על ההולכים ברחוב בנעלי עור, אע"פ שלובשים אנפלאות של צמר לרגליהם, וכן ההלכה.

[ילקו"י אבלות עמ' שע]

(ג) הנה הרמב"ם (הל' שביעת עשור פ"ג ה"ז) כתב בזה"ל: "מותר לנעול ביוהכ"פ סנדל של שעם ושל גמי, וכן כורך אדם בגד על רגליו, ויוצא בו לרה"ר, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף". ומרן הב"י (סי' תריד) הביא המקור לדין זה ביומא (ע"ח:). וכתב הר"ן שכן דעת הר"יף. אבל הרז"ה חולק. ולבסוף הב"י הביא לשון הרמב"ם הנ"ל, וסיים מרן, ולענין הלכה כיון שהרי"ף והרא"ש מסכימים להתיר בכל מנעל שאינו של עור, הכי נקטי'. וכ"כ הרמב"ן בתה"א (דף נו ע"ג). וילקו"י עמ' שע].

(ד) הרמ"א (סי' תריד), והרדב"ז ח"א (סי' קצ).

ח. מי שנודע לו בהיותו בדרך שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, אינו צריך לחלוץ מנעליו מיד אלא עד שיגיע לביתו. ואם הוא נוסע ברכב, נכון שיחלוץ מנעליו בשעה שנמצא ברכב [שהרי בנקל יכול לחוש לדעת הכל בן]. אלא אם כן הוא עצמו נוהג ברכב וחליצת המנעלים תפריע לו בנהיגה. (ח)

ט. האבל שהלך ללוות את המת עד בית הקברות, אף על פי שעם סתימת הגולל חלה עליו אבלות, אינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו. ומכל מקום אם יש לו נעלי בד נוחים עדיף שיבוא עימם להלוייה. (ט)

י. אבי הבן שהוא בתוך שבעה ימי אבלות, לא ינעול מנעלים של עור בלכתו למול את בנו, כיון שאיסור נעילת הסנדל הוא מדינא דגמ'. (י)

יא. יולדת מותרת בנעלים של עור כל משך שלשים יום מיום לידתה, מפני שהצנה קשה לה. וה"ה לכל חולה, אף על פי שאין בו סכנה. וכן מי שיש לו מכה ברגליו. (יא)

סימן שפד - דברים שהאבל אסור בהם - תלמוד תורה

א. האבל כל שבעת ימי אבלו, אסור בתלמוד תורה, לפי שהתורה משמחת לב ההוגה בה, שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. ולכן אסור לו לקרות בתורה נביאים וכתובים. וכן אסור לו לתלמוד במשנה וגמ', הלכות ואגדות. אבל מותר לו לקרות באיוב ובאיכה, ומדרש איכה, ובדברים הרעים שבירמיה, ובהלכות אבלות במסכת מועד קטן, וברמב"ם הלכות אבלות, ובטור וש"ע יו"ד מסי' שמ עד סוף יו"ד. ואם הוא תלמיד חכם שרבים צריכים לו, מותר אפילו בהלכות אחרות. (א)

(א) כ"פ מרן בש"ע א"ח (סי' תריד ס"ג). ואע"פ שבזמנינו יש נעלי גומי שמגינות היטב כמו נעלי עור, כיון שרבותינו התירו לחיה ולחולה את האיסור של נעילת הסנדל, והוציאו אותם מכלל האיסור, הויא גזרה חדשה דלא גזרי'. ואפי' אם נאמר שאילו היו נעלי גומי כאלה בזמנם לא היו מתירים לחיה ולחולה נעלי עור ביוהכ"פ, סו"ס היא גזרה חדשה, ואין לנו לגזור גזרות חדשות אחר חתימת הש"ס.

(א) בגמ' מו"ק (כא). ת"ר אלו דברים שאבל אסור בהם וכו' ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש וכו'. וכתב הטור (סי' שפד) בשם הרמב"ן שי"א דאין האיסור אלא ביום הראשון, כמו בתפילין, ואינו כן, דאסור כל שבעה משום דאית בהו שמחה, כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב. ואבל אסור בשמחה. ומצד לימוד תורה יכול לצאת בק"ש שחרית וערבית. וילקו"י אבלות עמ' שפזן. ולכתחלה לא ילמד עם אחרים הלכות אבלות א"כ יסביר לו הלכות אלו, וכמב' בילקו"י שם.

(ח) מרן בש"ע (סי' שעה סעיף א') כתב, שאינו חולץ מנעליו עד שיגיע לביתו. גם הרמ"א שם כתב שלא ראה שנוהגים לחלוץ המנעל בביה"ק. וילקו"י אבלות עמ' שעבן.

(ט) כ"פ הרא"ש (בפ"ג דמ"ק ס"ס ט). וכ"פ בש"ע (סי' שעה ס"א), אלא שסיים, ועכשיו נהגו לחלוץ המנעל מיד אחר סתימת הגולל. אבל השלחן גבוה (שם סק"ב) כתב ע"ז, ואפשר שבמקומו נהגו כן, אבל במקומותינו, לא ראינו ולא שמענו שהאבל חולץ מנעליו בביה"ק ובא יחף לביתו, אלא כמו שהולך בלויית המת במנעליו, כך חוזר לביתו, ורק אז חולץ מנעליו. וכן נהגו. עכ"ל. ועיי' בילקו"י אבלות (עמ' רי ועמ' שיא) דמ"מ לכתחילה כדאי שילכו להלוייה עם נעלי בד נוחים, וכן הנהיג מרן אאמ"ו בהלויית הרבנית ע"ה. וכ"כ במעבר יבוק (שפ"א פרק יג).

(י) בן העלה מהר"י נבון בשו"ת נחפה בכסף ח"ב. והובא להלכה בברכ"י (סי' שצא סק"א). וילקו"י אבלות עמ' שעגן.

ב. אף הבאים מבחוץ לבית האבל לנחמו, אסורים בתלמוד תורה, בשעה שנמצאים בבית האבל. (ב)

ג. מותר לאבל ללמוד בספרי המוסר המחזקים ליראת שמים, אך בספרי המוסר המביאים את האדם לידי שמחה, וכן בספרי מוסר המסתעפים מענין לענין ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אסור לאבל ללמוד בהם בימי אבלותו. (ג)

ד. מותר לאבל לכתוב חידושי תורה שנתחדשו לו בימי אבלו. (ד)

ה. מותר לאבל לעיין היטב בדברים המותרים לו בראשונים ובאחרונים, ואם בדרך לימודו השיגה ידו כמה חידושים בהלכות אבלות מותר לו לכותבם, אבל לעיין בלימודו בכוונה לחדש חידושי תורה הדבר אסור. וכן אין לו להרבות לפתוח ספרים ולשאת ולתת בדבריהם במשא ומתן של הלכה, כיון שהדבר מביאו לידי שמחה וכדלעיל. (ה)

ו. עצם החיוב בלימוד תורה שייך גם באבל בשבעה ימי האבילות, אלא שאסור לו ללמוד בדברים המשמחים את הלב, [ודלא כיש מי שאומר שהאבל פטור ממצות תלמוד תורה, ורק אם ירצה ילמד דברים הרעים]. ולכן כאשר אין אצלו מנחמים, חייב ללמוד בדברים הרעים, בהלכות אבלות וכדו', ולא יהיה בטל מדברי תורה. ומטעם זה האבל מברך ברכות התורה גם בשבעת ימי האבלות. (ו)

מתירים. וכ"ד הריטב"א (מ"ק יח:). וכ"פ מרן בש"ע (שם ס"ח וס"ט) בזה"ל: מי ששלחו לשאול ממנו שאלה, ואין השליח רוצה להתעכב עד אחר המועד, מותר לכתבה, וכן מותר להעתיקה, דחשיב כדבר האבד. ואם שמע דבר חידוש מותר לכתבו כדי שלא ישכח. וכן אם ראה ספר מחדש מותר להעתיקו, אם לא ימצא להעתיקו לאחר המועד. ע"כ. וה"ה לימי אבלו. [ילקו"י מועדים הל' ת"ב, ילקו"י אבלות. חזו"ע אבלות ב' עמ' קפח].

ח חזו"ע אבלות ח"ב (עמ' קפח והלאה). [ילקו"י אבלות עמ' שפז].

ו הנה מהר"י עייאש בס' שבט יהודה (סי' שפד), כתב, שהאבל פטור לגמרי מת"ת, אלא שאם רצה ללמוד בדברים הרעים רשאי. ובספר מועד לכל חי (סי' י אות כא), כ' שהוא דבר תימה. וכן יש לדייק מרן הש"ע שפסק שמברכים ברכה"ת בת"ב. וע' בריטב"א (מ"ק טו). שכתב, ואי קשיא לך דאמרי' אבל אסור בד"ת, ואילו התם (סוכה כה). אמרי' שהוא חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין, וי"ל שאין למדין מן הכללות אע"פ שנאמר בהן חוץ, והכא פשיטא ליה דאסור בד"ת שהן משמחי לב, עוד י"ל דכיון דקורא ק"ש שחורית וערבית בדידה סגי ליה, כדאיתא בסוף מנחות (צט:). ונמצא שאינו פטור ממנה. ע"כ. ובשבה"ל הלכות שמחות (סי' כו), כתב, מצאתי בתשובת הגאונים

ב כ"כ בשבט יהודה (סי' שעח ס"ז) עפ"ד הש"ע שם, שאפי' הבאים מבחוץ לכבוד האבל, אינם רשאים ללמוד בד"ת, ואפי' בינם לבין עצמם, שמשום כבוד האבל יושבים ודוממים. ע"ש. ומ"מ אם יושבים ולומדים שם משניות או תלמוד לע"נ הנפטר ש"ד, כההיא דב"ק (טז:). שהושיבו ישיבה על קברו.

ג בספר נוה שלום (סי' שפד) כ' בזה"ל: יראה לי שמותר לאבל לקרות בספרי המוסר בתוכחות על עון וכו', שהם מכניעים את לב האדם, ואפשר שיתקן דרכיו כי אותה אנו מבקשים לעת כזאת. ויש להביא ראיה לזה ממה שהתירו לקרוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. כנ"ל להלכה, ולמעשה עדיין יש להתיישב בדבר. עכ"ל. ומהר"ח פלאגי' בס' רוח חיים (סי' שפ) כ', שהרב נוה שלום התיר לקרות בספרי מוסר וכו'. ע"כ. ולא סיים מ"ש שיש להתיישב בזה למעשה. וכנראה כי הוא מסכים להיתר זה. ומ"מ ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין, ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל היתר זה. [ילקו"י אבלות עמ' שפט].

ד מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שיב) כ', לאסור בזה. ולדידן ודאי יש חילוק בין חוה"מ לאבלות, ולכן אסור לכתוב חידושו בימי אבלו. ומרן בב"י (א"ח הלכות חוה"מ סי' תקמה), הביא בזה מחלוקת, שהרשב"א אסור, והתוס' והרא"ש ור' ירוחם ור' פרץ

ז. לכתחלה אין ראוי לאבל לקרוא תהלים בשבעת ימי האבל, שלא התיירו בפסוקי תהלים אלא משום סדר התפלה, הא לאו הכי לתהלים יש דין של דברי תורה המביאים לידי שמחה, והאבל אסור בשמחה. אולם יש פרקים שקריאתם אינה מביאה לידי שמחה, כמו על נהרות בבל, וכדו', ופרקים אלה מותר לאבל לקרואם בימי האבל. ומכל מקום אם האבלים יושבים בטל ובאים לידי שיחה בטלה וקלות ראש והסחת דעת מהאבלות, יש להתיר להם לקרוא תהלים בדרך תפלה ובקשה והתעוררות לתשובה. (ז)

ח. אף דברי קבלה וסתרי תורה אסור ללמוד בשבעת ימי אבלות. (ח)

ט. ילדים קטנים שמבינים מה שלומדים, מותר לאבל ללמוד עמהם במדרש איכה, ואגדות החורבן. (ט)

י. יש אומרים שלימוד תורה לאבל אסור אפילו על ידי הרהור, ויש מתירים. ויש שרצו להקל לאבל עכ"פ להרהר בד"ת בשבת, ומכל מקום טוב להחמיר גם בזה ושב ואל תעשה עדיף. (י)

יא. רב מורה הוראה שאירע לו אבל, מותר לו להורות הלכה בדיני שבת איסור והיתר וכו' לכל השואל אותו, אם לא נמצא אחר כמותו. אולם בעיני גיטין נראה שאין לו לעסוק בזה אלא אם כן יש חשש עיגון. (יא)

(ט) כמ"ש הכנה"ג (או"ח סי' תקנד סק"א), והט"ז ועטרת זקנים שם. איברא דבמטה יהודה (סי' תקנד ס"א) כתב, דהא דקי"ל דתשב"ר בטלים מלימודם בת"ב, היינו משום רבם, שכאשר הוא לומד עמהם אפי' בדברים הרעים והם מבינים, הוא שמח בהם. ע"ש. לפ"ז נראה שאין האבל יכול ללמוד עם ילדים קטנים אפי' בדברים הרעים. ומ"מ נראה כיון דהוי פלוגתא דרבוותא, הלכה כדברי המיקל באבל.

(י) בשו"ת מהרי"ל (סי' רא) כתב, דאע"ג דקי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, שאני ת"ב ואבלות" שאין לחלק בהם בין דיבור להרהור. כי הטעם לאיסור הלימוד בהם משום שמחה, ועיקר השמחה בהרהור, שאם לא יבין מה שמחה יש בו. וכ"כ מרן הש"ע (סי' תקנד ס"ג), שיש מי שאוסר ללמוד בת"ב אפי' ע"י הרהור. אולם בעל המאורות (מו"ק כ. עמוד עג) כתב, ונראה לומר שלדברי כל הפוסקים, העיון בתורה בלי קריאה בספר מותר, שאינו אלא הרהור בעלמא, ואבלות לא חמיר משבת דקי"ל דיבור אסור הרהור מותר. וכ"ש הרהור בד"ת לאבל שהוא מותר, ומ"מ כיון דה"ט דאבלות כדי שיהיה יושב ודומם ומצדיק עליו את הדין ומפשפש במעשיו וליישר אורחותיו, כן ראוי לו לעשות, וכן נוהגים. ע"כ. [ילקו"י שם עמ' תא סעי' יא].

(יא) כ"כ הרמ"א בהגה (סי' שפד ס"א). וכ"כ במשחא דרבותא ח"ב (סי' תקנד ס"א), ודחה מ"ש המג"א שם, שאסור להורות אם לא לצורך חולה הצריך עכשיו,

שבכל יום שאסורים בד"ת, כגון ת"ב, וכן האבל, אסור לברך ברכה"ת ככלל המאה ברכות, ותימה שאפי' אם נאמר דס"ל שאין חיוב ללמוד בדברים הרעים, אלא רשות וכדברי השבט יהודה, מ"מ הא איכא סדר היום כנ"ל. ושו"ר בשבולי הלקט (ר"ס רסט). שהעיר בסברת הגאונים הנ"ל שדבריהם צריכים עיון, שהרי אף שאסורים בד"ת, מ"מ הרי הוא רשאי ללמוד בדברים הרעים וקינות, הילכך מברכים ברכה"ת, וקוראים פרשת התמיד בלבד. [ילקו"י אבלות (עמ' שצ), שו"ת יבי"א (ח"ב י"ד סי' כז אות ב)].

(ז) כ"כ בספר לקט יושר (א"ח עמ' קיב): ואמר מהרא"י חקו בתהילים ליל ת"ב, וביום ת"ב אמר ג"כ חקו בתהילים. וה"ה לימי אבלו. וכ"כ בגשר החיים פרק כא סעיף ה' אות א'. וראה בילקו"י אבלות בדיני הלויית המת. וכ"ה בילקו"י מועדים (עמוד תקפא) לגבי ת"ב, ואחר שנים הועתק בתורת המועדים, ובזכרון יצחק הנד"מ. [ילקו"י אבלות עמ' שצב].

(ח) בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' שסט) כתב בשם הרב שער הכולל, שמוותר ללמוד בת"ב בספרי קבלה, ע"פ מה שאמרו בחגיגה (יג). אין מוסרים רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבנו. ע"ש. אך אין זה נכון להלכה, שהרי גם העוסק בדברי קבלה להבין דברים לאשורן, בודאי שיש לו שמחה בלבו, והוי בכלל פקודי ה' ישרים משמחי לב, וכ"כ בקובץ מקבצאל (גליון ז עמוד קיז).

יב. מותר לאבל לכתוב תשובה הלכתית להתיר עגונה. וכן אם האבל הוא סופר מותר לו לכתוב גט בשבעת ימי האבלות כאשר יש חשש עיגון, או שהבעל יתחרט, ואם יש סופר אחר, עדיף שהוא יכתוב הגט. (יב)

יג. אבל שהוא דיין בעיר, אסור לו לישיב בדין תורה שהובא לפניו, אלא אם כן הבעלי דיין אינו יכולים להמתין לאחר שבעת ימי האבל, ואין בעיר דיין אחר כמוהו, דאז הוי כמי שהרבים צריכים לו דמותר לו לדון. אבל לא יקח אלא שכר דמי טירחה, אבל לא שכר בטלה. (יג)

יד. מותר לאבל לקרות כל סדר היום שבתפלה, פרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל, ופסוקי דזמרה, ושירת הים. וכן מותר לקרות בשבת שבתוך השבעה את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, ודינו כקורא את שמע שמותר. ויקרא רק עם תרגום אונקלוס ולא עם פירוש רש"י. (יד)

טו. אבל שחל יום שביעי לאבלו בשבת, טוב ונכון שימתין מלקרות שנים מקרא ואחד תרגום עד שיעמדו מנחמים אצלו, ויצא מאבלו בשחרית, משום מקצת היום ככולו. (טו)

טז. הואיל ואסור לעסוק בתורה בשבעת ימי האבל חוץ מסדר היום שבתפלה, גם מי שרגיל תמיד ללמוד "חק לישראל", תמידין כסדרן, דבר יום ביומו, בימי אבלו לא ילמד, וכן לא ילמד "סדר מעמדות". (טז)

בהעברת הסדר כל שבעה. עכ"ל. משמע דס"ל למהרי"ל שאסור לו לאבל בתוך שבעה לקרות ב' מקרא ואחד תרגום, ואף בשבת שבתוך שבעה אסור. אבל הרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' כח) כתב וז"ל, אבל לחזור את הפרשה כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הצבור הוי כקורא את שמע ומותר. וכ"פ הטוש"ע (סי' ת ס"א). [ילקו"י שם עמ' תד. ומש"כ לגבי פרש"י עיין בילקו"י שם עמ' שצג, ובחזו"ב עמ' ר].

(טז) כ"ב הפמ"ג (סי' רפה א"א סק"ח), וכ"כ רעק"א יו"ד (סי' ת). אולם בשו"ת שואל ונשאל ח"ח (סי' רכה) אחר שכתב מדנפשיה כאמור, שוב חזר בו שנ"ל שאין לחוש כלל, ובכל עת יכול לקרות שמו"ת בשבת, כיון שכתב מרן דהוי כקורא את שמע. ע"ש. וטוב ונכון לחוש לדברי הפמ"ג וסיעתו.

(טז) כ"ב בברכ"י א"ח (סי' תקנד ס"ב) דפשיטא דללמוד סדר מעמדות בת"ב אסור, אפי' אם הוא לומד אותם יום יום. ודלא כהטועים לקרות מעמדות ביום ט"ב. ע"כ. ובס' זכור לאברהם (מע' ט"ב דל"ט ע"ב) כתב לאסור לקרות בט"ב הפסוקים של חק לישראל. ע"כ. וכ"כ בשו"ת לב חיים ח"א (סי' כג), וה"ה לאבל. [ילקו"י שם עמ' שצט].

משום שהוראה נחשבת כהורו. ע"כ. ויש לצרף לדבריו דעת בעל המאורות (מ"ק כ.), שמותר לאבל להרהר בד"ת. וכ"פ מהרא"י הובא בלקט יושר ח"ב (עמוד צג). [ילקו"י עמ' תי].

(יב) ראה לעיל הל' ת"ב. וכ"פ בערוה"ש (סי' שפד ס"ו): שהרב היושב על כסא ההוראה, מותר לו להשיב לשאלות של איסור והיתר, ומחוייב להשיב, אבל לא יעסוק בסידור גט, אא"כ במקום עיגון. ובשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' פד) כתב תשובה בת"ב להתיר עגונה. [ילקו"י אבלות עמ' שמ ס"ח].

(יג) כ"ב בדברי סופרים (עמוד תקג). [ילקו"י אבלות עמ' תי].

(יד) כתב הרמב"ן בתוה"א (עיני אבלות ישנה דף פו:), אין לנו איסור בסדר היום כלל, שהרי קוראים ק"ש בכרכותיה, וקוראים בתורה ומפטירים בנביא בענינו של יום, ואף פרשת התמיד ואיזהו מקומן כנגד תמידים תיקנום. הילכך אומרם כדרכו ואינו חושש. ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע א"ח (סי' תקנד ס"ד), ובאחרונים שם.

ומה שכתבנו לגבי שמו"ת הנה כתב בדרשות מהרי"ל (דפ"ד ע"ב), בשבת שחרית (שהיתה בתוך ימי אבלו של מהרי"ל) היה נושא עמו לכהכ"נ חיבור הטורים וכו', מסתמא היה עוסק בהלכות שמחות, דהא אבל אסור

יז. אף בשבת שבימי האבל, אסור בלימוד תורה בדברים המשמחים אלא רק מה שהותר לעיל. וזה בכלל דברים שבצינעא שהאבל נוהג בהם בשבת שבתוך שבעה ימי אבלות. ואף שיש מתירים ללמוד תורה בשבת שבתוך שבעת ימי האבלות, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, וילמד הלכות אבלות שיש בהם פרטים רבים, או פרק אלו מגלחין במועד קטן, וכדומה. אולם ברגל אפשר להקל, ולסמוך על דעת הרמב"ם דסבירא ליה דאף אבלות שבצינעא לא נוהגת ברגל. (ז)

יח. האבל רשאי לומר בליל שבת את כל סדר הקריאה שנוהגים לומר קודם הקידוש, "שלום עליכם", מזמור "אשת חיל", וכו'. ובפרט אם סועדים יחד עם בני משפחה אחרים, שאינם אבלים, שאין להראות אבלות בשבת בפרהסיא. (ח)

יט. מותר לפרוס מפה מכובסת ומגוהצת על השלחן. וכן מותר להשתמש במגבת מכובסת. (ט)
כ. אם היה רגיל לברך את בניו ובנותיו אחר הקידוש, יכול לנהוג כן גם בשבת שבתוך השבעה, ולא ישנה ממנהגו. (כ)

כא. הרגילים לקרוא בכל יום י"ח פרקי משניות, אין לקרותם בימי האבל, ואף בשבת שבינתיים, לא יקרא המשניות הנזכרות לעיל. והוא הדין למי שרגיל ללמוד משניות מסכת שבת בסעודות שבת, שאין לו ללומדם בשבת שבתוך השבעה. מלבד פרקי אבות שמותר לאבל לקרוא בשבעת ימי האבלות וכל שכן בשבת שבנתיים שעל ידי כך מתעורר ליבו לתשובה ויראת שמים כמבואר לעיל. (כא)

כב. מי שהיה רגיל לגרוס משניות בעל פה, ואירע לו אבל במועד, מותר לו לחזור על המשניות השגורות בפיו בעל פה במועד, דאף דקי"ל דברים שבצינעא נוהג במועד, מכל מקום כיון שאם לא יחזור על משנתו ודאי ישכח, אין לך דבר האבד גדול מזה. (כב)

כג. גם אשה אבלה אסורה בתלמוד תורה, ואם רוצה ללמוד, תלמד בדברים הרעים, בפרק ה' דגיטין, ובהלכות אבלות. (כג)

(כב) כ"ב החכם צבי (סי' ק) דאין לך דבר האבד גדול מזה. ועוד שלא אסרו האבל בד"ת אלא בשאר ימות השנה, שאם אינו עוסק בדברים המשמחים עכ"פ יכול לעסוק באיכה ואיוב ודברים הרעים שבירמיה, אבל ברגל שבודאי שאינו נכון להתעסק בדברים האמורים, ולישב ולהתבטל לגמרי מת"ת בודאי שאינו נכון, לכן מותר לעסוק בתורה. ולמדנו מדבריו שלא הותר ת"ת לאבל אלא ברגל, משא"כ בשבת תוך שבעה שיכול לקרות בדברים הרעים. וכ"כ הגאון בעל שואל ומשיב בספר דברי שאול יוסף דעת (י"ד סי' ת).

(כג) אף שאינה במצות ת"ת, שנאמר ולמדתם אותם את בניכם, ולא בנותיכם, (קידושין כט:), אע"פ כן כיון שהתורה משמחת הלב, גם הנשים בכלל איסור לימוד תורה לאבל. [ילקו"י אבלות עמ' שצ].

(יז) ילקו"י אבלות (עמ' תיז).

(יח) כן העלה בשו"ת תשורת שי מה"ת (סי' קעב). וכן הדין לגבי אונן ביו"ט, כמו' לעיל בדיני אונן סעי' עב. [ילקו"י שם עמ' תיז].

(יט) **ראה** בט"ז (סי' תקנא סק"ד), ובספר דברי סופרים (סי' שפט), ובעמק דבר (אות סז).

(כ) **חזו"ע** אבלות ח"ג. [ילקו"י שם עמ' תיז].

(כא) כ"ב בשלחן גבוה (ארי"ה סי' תקנ"ד סק"ז). ע"ש. וכ"כ בשו"ת ארבעה טורי אבן (סי' יא) שאסור לאבל ללמוד משניות מסכת שבת שבתוך השבעה כמנהגו בכל שבת. והובא בפתחי תשובה (סי' ת סק"ג). ועיי' עוד ביוסף דעת שם. והובאו הדברים בשו"ת יבי"א ח"ד (י"ד סי' לא אות ו). [ילקו"י אבלות עמ' שצב]

כד. אבל על אשתו, שיש לו ממנה בנים קטנים, אין לו לבטלם מלימודם בתורה, שאין אבלות לקטן. (כד)

כה. אדם המפורסם בשקדנותו חשקו ומרצו הרב לתורה, והוא להוט אחריה מאד עד שקשה לו עד למאד שלא ללמוד בימי אבילותו, ויש לו צער גדול מזה, יכול להקל וללמוד, ואף על פי שיכול ללמוד בדברים הרעים, הואיל ויש לו צער גדול לשנות מסדר לימודו הרגיל בו, ואין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ, יש להקל. (כה)

כו. תלמיד חכם מומחה לרבים שרגיל למסור שיעור בהלכה לפני קהל עדתו, ואירעו אבל, מותר לו למסור השיעור בעצמו בימי אבלו לפני קהל שומעי לקחו, כיון שרבים צריכים לו, וזכות הרבים דבר גדול הוא. ויש להתיר הדבר אף בשלשה הימים הראשונים לאבלו, ואפילו אם יש תלמיד חכם בעיר השווה לו, ומותר לו לשבת על כסא בעת מסירת השיעור. (כו)

כז. מלמד דרדקי שאירעו אבל, לא חשיב כרבים צריכים לו, כיון שבדרך כלל יש מי שיחליפנו, ואסור ללמד תורה. ואם אין מי שיחליפנו, ואם לא יבוא האבל ללמד התלמידים יתבטלו מלימודם, רשאי ללמדם כדרכו, ומכל מקום אם רצה להמנע גם מזה, הרשות בידו. (כז)

(כו) במו"ק (כא). איתא, ואסור (האבל) לקרות בתנ"ך ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובש"ס ובאגדות. ואם היו רבים צריכים לו אינו נמנע. ומעשה ומת בנו של ר' יוסי בצפורי ונכנס לבהמ"ד ודרש כל היום כולו. רבב"ח איתרעא ביה מילתא, סבר דלא למיפק לפירקא, א"ל ר' חנינא אם היו רבים צריכים לו אינו נמנע. סבר לאוקומי אמורא עליה, א"ל רב, תניא ובלבד שלא יעמיד מתורגמן. אלא היכי עביד, כי הא דתניא מעשה ומת בנו של רבי יהודה ונכנס לביהמ"ד ונכנס רבי חנניה בן עקיבא וישב בצדו, ולחש הוא לחב"ע ורחב"ע לתורגמן, ותורגמן השמיע לרבים. ע"כ. וכ"ה בש"ע (סי' שפד ס"א), ועי' בילקו"י אבלות עמ' תד, ומה שנתבאר לגבי ישיבה על כסא ומסירת השיעור, כן ראינו מעשה רב אצל מרן אמו"ר זצוק"ל בעת שישב שבעה על הרבנית ע"ה.

(כז) בפרי צדיק (דצ"ד ע"ד) הביא מ"ש הש"ך בשם בדה"ב מהא"ח, דמלמדי תינוקות הוו כרבים צריכים לו. ושכ"כ מהרש"ל. והק' ע"ז, דמשמע לפ"ז שמותר לומר הלכה לתלמידיו, ודלא כמ"ש הרמ"א בהגה בסמוך. והו"ל להש"ך לפרש שהרמ"א חולק ע"ז, כי דוחק לחלק בין לימוד תינוקות לדין אמירת הלכה לתלמידיו. וכן נראה מד' הרמ"א שהוא חולק ע"ז, שכתב אע"פ שיש מקילין, ולא הו"ל להש"ך לסתום. עכ"ל. ונראה דמ"ש שהוא דוחק, הוא האמת, וכמבואר להדיא בתשו' מהרש"ל הנ"ל, שאפי' למ"ד שאסור לומר הלכה לתלמידיו, היינו היכא שאפשר שישמעו

(כד) הטור (סי' שמ) כתב בזה"ל: "קטן שמת לו מת מקרעין לו מפני עגמת נפש, פירוש כדי להרבות בכביה ובהספד. וכתב הרי"ף גיאת, ואם הגיע לחינוך קורעים לו כדרך שמחנכים אותו לשאר מצות". ומרן הב"י (סי' שפד) כתב, בהגמ"י (פ"ה מהלכות אבל) כתבו, אבל שיש לו בנים קטנים אין לו לבטלם מלימודם, כי אין אבלות לקטן. ע"כ. וכ"פ בש"ע (סי' שצו) קטן שמת אביו או אמו אפי' הגדיל בתוך שבעה בטל ממנו כל דין אבלות ואינו חייב בו.

(כה) הגרי"ח בספר בניהו (ברכות כד). סיפר, שגאון אחד היה לו חשק נפלא ללמוד תורה, וכשאירע לו אבלות המשיך לעסוק בתורה בסתר. וחבריו הוכיחוהו ע"ז שהרי אבל אסור בד"ת, והשיב: שהוא יודע שבוזה הוא עובר על דברי חכמים ובודאי יקבל ע"ז עונש, אך מוכן הוא לסבול ולקבל העונש ברצון, כי לא יוכל להתאפק לסבול הצער מביטול תורה שקשה עליו כמות". ובשו"ת יבי"א ח"ב (יו"ד סי' כו) ובח"ד (יו"ד סי' לא סוף אות ה') הביא את דברי הירושלמי (פ"ג דמועד קטן) דאם היה להוט אחר התורה מותר, והובא בב"י. וכתב ע"ז שלא כתבוהו הפוסקים. נמצא שמרן דעתו נוטה שלא לפסוק כן, אלא דבלא"ה דעת הרמב"ן והמאירי להתיר ללמוד בדברי תורה אחר יום ראשון של אבלות, שדין דברי תורה כדין תפילין. ואף דלא קי"ל כן להלכה, מ"מ חזי לאצטרופי כשקדן נפלא ללמוד בסתר, דהלכה כהמיקל באבל. [ילקו"י אבלות עמ' תג].

כח. ראש ישיבה שאירעו אבל, ואם לא יגיע למסירת השיעור כללי תמידין כסדרן יתבטלו התלמידים מלימודם, מחמת שהורגלו לשמוע שיעורים מפיו, מותר לו למסור השיעור כרגיל. (כח)

כט. אסור לאבל לעלות ולקרות בספר תורה, ואפילו אם היה כהן, ואין שם כהן אחר זולתו, לא יעלה, ואף בשבת שבתוך השבעה אינו עולה לקרות בספר תורה. ואם הוא כהן, ואין שם כהן זולתו, בשבת מותר לקרותו ולהעלותו לספר תורה. ואם הוצרך לברך ברכת הגומל, יכול לברך "הגומל" מבלי לקרות בתורה. ואם חל יום השביעי בשבת המנהג כיום שמוציאים את האבל מהאבלות קודם קריאת התורה, ואז האבל מותר לו לעלות לתורה לכתחילה. (כט)

ל. שליח צבור שהוא קורא בתורה בבית הכנסת באופן קבוע בכל שבת בפרשת השבוע, ואירעו אבל, מותר לו לקרוא בתורה בשבת כמנהגו, שאם לא יעשה כן הוי אבלות דפרהסיא בשבת. וכן אם אין מי שיקרא לציבור אלא האבל, מותר לו לקרוא בתורה. (ל)

לא. אבל ברגל הנמצא בשמחת תורה בבית כנסת שכל הקהל עולה לתורה, יעלה עמהם, שאם לא יעלה לתורה יראה שמראה אבלות בפרהסיא בחג. (לא)

לב. חתן תורה שאירעו אבל, יכול לעלות לתורה בעלייתו, ואין צריך ללכת לבית כנסת אחר כדי שלא יקראוהו. והוא הדין לחתן בראשית. (לב)

לג. אבל שנולד לו בן זכר, והמנהג בשבת להעלות את אבי הבן לספר תורה מכלל שבעה עולים, מותר להעלותו לספר תורה בשבת שבתוך שבעת ימי אבלו, שאם לא יעלוהו לס"ת מפני אבלו, יראה שהוא נוהג אבלות בפרהסיא בשבת. (לג)

קראו החזן, ועלה הוא מעצמו וקרא, ואמר שכיון שהורגל לקרותו שלישי בכל שבת, אם ימנע הפעם, הרוואה שאינו עולה יאמר שבשביל אבלות הוא נמנע, והו"ל דברים של פרהסיא שאינם נוהגים בשבת. ע"כ. וכתב הרמ"א בהגה ע"ז, וכן אם הכהן אבל ואין כהן אחר בכהכ"נ מותר לקרותו, ומוכח שגם הרמ"א ס"ל כד' מרן. והמעשה של ר"ת הובא בפסקי הרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' כח), ובעוד ראשונים. [ילקו"י אבלות עמ' תח].

(לא) עי' בילקו"י שם עמ' תח.
(לב) כן מתבאר בשו"ת זרע אמת ח"ב (חי"ד סי' קסב), ולמד מדינו של ר"ת (שהובא בסעי' הקודם), לחתן בראשית שאירעו אבל, שיכול לעלות לס"ת, דאל"כ הויא מילתא דפרהסיא, ושכ"כ הא"ר (סי' קכח סמ"ג). וכ"כ עוד אחרונים, ועי' בחזו"ע אבלות ח"ב עמ' רל. [ילקו"י אבלות עמ' תח].

(לג) כן פסקו הטוש"ע (בסי' ת), אבל הכנה"ג פסק באבל שנולד לו בן, והמנהג בקצת מקומות שאבי הבן עולה לס"ת בשבת, אסור לו לעלות לקרות בתורה. ע"ש. אולם בכרכ"י (סי' ת סק"ה) כתב, שאף שהרש"ל ומהרי"ט והכנה"ג ס"ל שלא יעלה אבי הבן בשבת

ההלכה מפי אחרים, משא"כ בנערים קטנים שאינם עוסקים בעיון לפני רב שאינו קבוע להם. ע"כ. והאיסור לומר הלכה לתלמידיו מיירי בתלמידים גדולים שאפשר שישמעו מפי אחרים, וגבי מלמד תינוקות מיירי שא"א להושיבן אצל מלמד אחר לפי שהורגלו אצלו. ע"ש. ותנא דמסייע להו הוא המהרש"ל הנ"ל. [ילקו"י שם עמ' תיא].

(כח) כ"כ בערוה"ש (סק"ז), דלכ"ע אם הוא ראש ישיבה, ואם לא יגיד השיעור יתבטלו הרבה תלמידים מת"ת, אין לך צרכי רבים יותר מזה, ושפיר דמי.

(כט) אבל שהיה חולה ונתרפא בימי אבלו, אע"פ שאינו קורא בתורה, עומד בסוף קריאת הס"ת, סמוך לחזן ומברך ברכת הגומל. שאין ברכת הגומל אחר קה"ת אלא מנהג בעלמא ואינו לעיכובא. ואין לעכב ברכת הגומל, משום שהזרזים מקדימים למצות. וכן העלה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ג (סי' תמט). ואף אם קראוהו בשמו לא יעלה, ואף אם הוא כהן יחידי אינו צריך לצאת מהחדר. [ילקו"י אבלות עמ' תה, ותקעב].

(ל) דרמ"י למ"ש מרן בש"ע (יו"ד סי' ת ס"א): ר"ת היו קוראים אותו בכל שבת שלישי, ואירע לו אבלות, ולא

לד. מי שהחזיק לעלות לס"ת בשחרית של יום תשעה באב ולהפטיר הפטרת תשעה באב, ואירע לו אבל, והוא בתוך שבעת ימי אבלו, אסור לו לעלות לתורה. (לד)

לה. אבל שחל יום השביעי לאבלו בשבת, המנהג שנכבדי הקהל נגשים אליו קודם ברוך שאמר, ואומרים לו פסוקי דנחמתא, לא יבא עוד שמשך וכו', והשכבה למנוח. ומוציאים אותו מאבלו, ואז מותר לו לעלות לספר תורה וללמוד בדברי תורה אף בצינעא. (לה)

לו. אף על פי שאמרו חכמים (מועד קטן כג.) שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, המנהג בזמנינו שאומרים שמועה ואגדה בבית האבל. וחבורות של תלמידי חכמים לומדים משניות וגפ"ת בבית האבל. והטעם לדבר, לפי שעיקר כוונתם היא לעילוי נשמתו של הנפטר, וכל שנעשה לכבודו ולמנוחתו, שפיר דמי. ונהגו שתלמיד חכם דורש בכל יום בבית האבל בין מנחה לערבית, בדברי מוסר השכל, ובדברי התעוררות, שיש בהם משום זיכוי הרבים, ולגרום לתשובה ומעשים טובים. ומנהג זה הרבה יותר נכון מאלו שמספידים את המת יתר על המדה, וכבר אמרו חז"ל כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספידנים ומן העונים אחריהם, ומאידיך צריך להיות זהיר בדבריו לבל יפגע בכבוד הנפטר, ולהזהר ביקרא דחיי וביקרא דשכבי. וירא שמים יצא ידי כולם בדעה והשכל. ומה טוב לומר דברי מוסר אמונה ודעת, ותזל כטל אמרתו בשפה ברורה ובנעימה קדושה לקרב לבבות השומעים לאביהם שבשמים, ואין קץ לשכר מזכה הרבים, וזכות הרבים תלויה בו. (לו)

אבלות שבצינעא לא אמרי' ביה מקצת היום ככולו. והשיג עליו הט"ז (סי' תב סק"ה), והוכיח להיפך ממ"ש הטור בשם רבי יחיאל, שביום שבת שהוא יום השביעי לאבלו נוהג בו דברים שבצינעא "במקצת היום", אלמא שגם בשבת אמרי' מקצת היום ככולו. ובוזה לא מצינו מי שחולק עליו. ובשו"ת גור אריה יהודה (חיו"ד סי' מז) תמה על הב"ח מהגמ' (מ"ק יז:), דמוכח שגם בשבת אמרי' מקצת היום ככולו. וכן נפסק בש"ע (סי' שצט ס"ג).

לז. במ"ק (כג.) אין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. אמרו עליו על ר' חנינא בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל. ולכאורה לפ"מ דקי"ל (במ"ק כ.) דהלכה כד' המיקל באבל אפי' ביחיד נגד רבים, היה לנו לפסוק כאן כר"ח בן גמליאל, ובפרט דעביד עובדא בנפשיה, וקי"ל מעשה רב. וע' בחי' הרש"ש (מ"ק כג.) שכ', אין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל וכו', וכ"פ הרמב"ם והטו"ש. ולכאור' הו"ל לפסוק כרחב"ג דהלכה כד' המיקל באבל, וגם מעשה רב. ועי' בחזו"ע אבלות (ח"ב עמ' רמ) שהביא מהמאירי שבדברים המחזקים את לב האדם לתשובה ומעשים טובים, מותר ללמוד ולדרוש בבית האבל. וה"ה במשניות לעי' של הנפטר. [ילקו"י אבלות עמ' תא]

לס"ת, מ"מ הפר"ח בליקוטיו חלק עליהם, שה"ד הט"ז בשם מהרש"ל, ודחאם, משום דלדידן הוי פרהסיא. ובספר לחם הפנים (סי' שעה ס"א) כתב, שאבי הבן יעלה לתורה בשבת, משום שהוא חיוב. ואנן קי"ל דהלכה כהמיקל באבל, והכי נקטי'. ומבואר בגמ' (מ"ק כ.) דהאי כללא דהלכה כהמיקל באבל הוא אפי' ביחיד נגד רבים. וע"ע בשו"ת גנת ורדים (חיו"ד כלל ה סי' ה), שכתב, שיש לתפוס מאד צדדי הקולא בעניני אבלות, אפי' נגד כללי הגמ'.

לח. כי קראה"ת בת"ב אינה בכלל דברים הרעים שמותרים לאבל, (ובפרט בעליית שלישי), אלא היא ענינו של יום, ושאינו אבלות ישנה מאבלות חדשה. ודלא כמ"ש בית יהודה עייאש ח"ב (סי' פד), להתיר לאבל לעלות ולהפטיר בת"ב, משום שקראה"ת בת"ב היא בכלל דברים הרעים שמותרים לאבל. וליתא. וכן מבואר בספר מלאכת שלמה חכים (דף צב ע"ג), שיש לאסור לאבל לעלות לס"ת בת"ב ולהפטיר, כי בקריאת השלישי אין בה מדברים הרעים והיא רק סדרו של יום. [חזו"ע ארבע תעניות, עמוד שפן. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' תו סע"י כ.].

לח. כתב הב"ח בתשובות החדשות (סי' גג), ובחי' על הטור (סי' תב), שאסור לו לעלות לתורה כל היום כולו, ואפי' במנחה, שמכיון דבשבת אינו נוהג אלא

לז. אסור לאבל לקרוא בספרי מדע, אנציקלופדיה, ספרי סיפורים או עיתונים, כדי שלא יסיח דעתו מהאבלות. וכן אם היה האבל רופא, ורוצה לעיין בספרי רפואה להתלמד בהן, ואין בזה צורך השעה, אסור לו לעשות כן בימי האבלות, שלא יסיח דעתו מהאבלות. וכן יש להמנע לקרוא בספרים על השואה. וכל שכן בספרים חיצונים שאסור לקרוא בכל ימות השנה, והרי זה בכלל כל יראה ובל ימצא, ובל תביא תועבה אל ביתך. (לז)

לח. במקום הפסד מותר לאבל לחשב חשבונותיו, אף שעל ידי כך מסיח דעתו מן האבלות. (לח)

לט. יש אומרים שמותר לאבל ללמוד בליל השביעי בדברי תורה, גם בדברים האסורים ללמוד בהם בכל השבעה, אולם לדינא הנכון הוא שילמד בהלכות אבלות וכדו', אבל אם קשה לו ואם לא ילמד בדברים אחרים יתבטל מלימודו לגמרי, המיקל ללמוד תורה בליל השביעי יש לו על מה שיסמוך. (לט)

סימן שפד - סדר התפלות בבית האבל

א. מצוה להתפלל בבית שמת שם המנוח, אפילו אין שם אבל, כי יש בזה נחת רוח לנשמה. (א)

דאחר שמרן פסק דלא אמרי' מקצת היום ככולו לגבי הלילה, ה"ה גם לגבי דין לימוד תורה. אך י"ל דמרן לא פסק כן אלא לגבי תפורת וכדו' שאין בהם מצוה. אבל לגבי לימוד תורה שהיא מצוה יקרה, יתכן שמרן יסמוך על הפוסקים שכתבו להקל, דגם לגבי הלילה אמרי' מקצת היום ככולו. וכדא"ס המה ר"ת והרמב"ן והסמ"ק, לסמוך עליהם לגבי מצות ת"ת. [ילקו"י עמ' תט].

ומרן אמרו"ר זיע"א בליל השבעה על בנו רבי יעקב זצ"ל, חזר ללימודו ועסק בחיבורו על הלכות תרומות ומעשרות. ושאלוהו על מה סומך בלומדו זאת? אמר, אני סומך על הרדב"ז שמקצת היום ככולו אפי' בלילה. אמרו לו, כשבא לנחם האדמו"ר מערלוי על האח אברהם ז"ל, אמר, שלכב' מותר ללמוד תורה כרגיל בכל השבעה, על פי התלמוד ירושלמי שמי שלהוט אחר התורה, מותר לו. ענה מרן: "זה בגלל שהוא חשב שאני גדול". (קנין התורה" עמוד קמד)

(א) כ"ב הרמ"א בהג"ה (סי' שפד ס"ג), והוא עפ"ד הגמ' (שבת קנב:). וע"ע בתשובת רב פלטיי גאון שבספר מאה שערים ח"ב (עמוד טז), ובתשובת הגאונים שערי צדק (דף כ), ובארחות חיים ח"ב (עמוד תקעט) בשם בעל האשכול. ובשו"ת יבי"א ח"ד (יו"ד סי' כט אות ה). [ילקו"י אבלות עמ' תמה].

(לז) **מה** שכתבנו לגבי רופא כ"ה הר"ן (מ"ק יא:). ועפ"ז יש ללמוד לגבי ספרי מדע וספרי סיפורים, וכ"כ בערוה"ש (סי' שפד ס"ט), והוא כדי שלא יסיח דעתו מהאבלות. וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם דבודאי אסור. וכן יש להמנע לקרוא בספרים על השואה, דאף שיש צער בקריאתם, מ"מ מסיח דעתו מהאבלות. ובחומר איסור קריאת ספרים חיצונים ראה בילקו"י יו"ט (עמ' תרלו). [ילקו"י אבלות עמ' תד].

(לח) ערוה"ש (סי' שפ). [ילקו"י אבלות עמ' תה].
(לט) הנה נודע מה שנחלקו הראשונים אם אמרי' מקצת היום ככולו גם בליל שביעי לאבלות, או לא, שדעת הרמב"ן בספר תורת האדם (בעניני אבלות דף ע:): אומרים במקצת הלילה מקצת היום ככולו, ומותר לאבל לרחוץ ולנעול מנעליו בליל שביעי לאבלו. אבל המהר"ם מרוטנבורג בתשו' (סי' תרמד) כתב שאין לומר מקצת היום ככולו באבל, אלא ביום עצמו, ולא במקצת הלילה. והרדב"ז בתשובה ח"ג (סי' תקנט) כתב, שדעת הסמ"ק להקל, ושנראה לו שגם הרמב"ם דעתו להקל כדעת הרמב"ן, ולכן יש לסמוך להקל בדין ת"ת וכיו"ב, כל שהוא לצורך מצוה, שגם בליל שביעי אומרים מקצת הלילה ככל היום. ומרן בבי" (סי' שצה) החמיר בזה. וכ"ה בכיו"ב בש"ע (או"ח סי' תצג) שיש להסתפר ביום ל"ד בעומר בבוקר, ולא בלילה. ולפ"ז גם לגבי לימוד תורה אין להקל ללמוד בליל שביעי,

ב. מנהגינו לומר פרק "במה מדליקין" בערב שבת בבית האבל, לפני תפלת ערבית של שבת, [כי פרק זה נחשב כפרק איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל, דהוי בכלל סדר התפלה. ועוד, שהטעם לאמירת במה מדליקין כדי שיזכור דיני הדלקה, ולכן יש לאומרו גם בבית האבל. ועוד, כי יתכן דזה הוי בכלל אין אבלות בפרהסיא בשבת, דאחר שרגילים בכל שבת לומר פרק זה, אם לא יאמרו נראה כמראה אבלות בפרהסיא]. ורק במקום שנהגו שלא לאמרו בבית האבל יש להם על מה שיסמוכו. ואם מתפללים בבית האבל גם לאחר שבעה, לכולי עלמא צריך לאמרו. (ב)

ג. אין אומרים ברכה מעין שבע בבית האבל, כי לא חשיב בית כנסת, ולא נתקנה ברכה זו אלא בבית הכנסת, מפני שבזמנם בתי כנסיות שלהם היו בשדה במקום סכנת המזיקים (מרן בש"ע סי' רסח סעיף י'). ותיקנו ברכה זו שהצבור יתעכב לצורך המאחרים. וכיום התקנה ממשיכה רק בבתי כנסת. ולא בבית האבל אין לומר ברכה זו. אבל בעיר העתיקה בירושלים בין החומות, נוהגים לומר ברכה מעין שבע אף בבית חתנים ואבלים, שלרוב קדושתה, נחשבת כקדושת בית הכנסת. אולם בשאר כל המקומות אסור לומר בבית אבליים ברכה מעין שבע, שיש בזה איסור ברכה לבטלה. [ולדעת מרן שקבלנו הוראותיו, כל האומרה הוא בכלל מ"ש (ברכות לג.) כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ואסור לענות אחריו אמין]. (ג)

ד. יש נוהגים בשבעת ימי אבלות לשבת שבעה בבית הכנסת מפני ריבוי המנחמים, והדירה צרה מלהכיל אותם. ונראה שאין זה מנהג נכון כלל, שהרי אסור להכנס לבית הכנסת מפני החמה והגשמים, ואסור אפילו להספיד שם, אא"כ היה ההספד על אחד מגדולי העיר. ואין אוכלים ושותים בבית הכנסת. ומכל מקום אף על פי כן אין למחות ולבטל המנהג ביד חזקה ובזרוע נטויה, ולהרבות בריב ומדנים ומחלוקות, אלא מענה רך ישיב חכמה, ולשוון רכה תשבר גרם. (ד)

טהרת המים, קול אליהו, לב חיים, גנת ורדים, מקום שמואל, שלמי צבור, חיים לעולם, רביד הזהב, שלחן לחם הפנים, ברית כהונה, ברכת יוסף, פרי צדיק, שואל ונשאל, ויאמר בועז, שמש ומגן, ועוד. ובמזבח אדמה (סי' רסח) הביא סברא דירושלים שאני, דהויא יותר מבית שיש בו ספרים. [והיינו ירושלים העתיקה]. [ילקוט] שבת כרך א' חלק שלישי סי' רעד].

(ד) הנה לדעת המהר"ח פלאגי בספר חיים (סי' מה אות ה), שגם לעשן שם אסור, ולאבל הרי מותר העישון, עיין בשו"ת יבי"א ח"א (סי' לג אות ח). ואבל הרי פעמים שמעשן לשכח דאגתו, וכן יש לחוש שישתה וישכח רישו, וגם מאריכים בשיחה בטילה, והרי אסור לדבר שם שיחה בטילה, וכ"ז מן הנמנע לזוהר בו במשך ימי השבעה והאר"י ז"ל היה נזהר לדבר אפי' מוסר ותשובה בביהכ"נ, כדי שלא ימשך בדיבור חול. [ילקוט] אבלות עמ' תמה].

(ב) ילקוטי אבלות (עמ' תסב). ילקוט"י שבת כרך א' חלק שלישי (סי' רע ס"ה).

(ג) כ"ב הריב"ש (סי' מ) שמתחלה לא תיקונה אלא בביהכ"נ שהיה בשדה. וכ"כ הארח"ח וכלבו (הובא בב"י יו"ד ס"ס שצג, וברמ"א סי' שפד). וכ"ד מרן הש"ע (סי' רסח ס"י) שאין אומרים מעין שבע בבית חתנים ואבלים. וכ"כ הרדב"ז (ח"ד סי' יח), ומהרל"ג (סי' קכב). ובבית דוד (א"ח סי' תקלו), ובמט"י (סי' רסח סק"א) לגבי המתפללים בחצריהם במנין, או ביריד. ואמנם בכא"ח (ש"ב וירא אות י, וברכ פעלים ח"ג א"ח סי' כג) לא חשש בזה לסב"ל, ופסק לומר ברכה מעין שבע בבית האבל ע"פ הסוד, אך תמוה דבגמ' (שבת כד:) לגבי יו"ט שחל בשבת, מוכח לא כן. והלכה כתלמוד דידן נגד הקבלה, וכמו שכתבו פוסקים רבים, ומהם: הרא"ם, הרדב"ז (ח"ד סי' פ), הכנה"ג, הפר"ח, דברי יוסף, שמש צדקה, בית דינו של שלמה, יורו משפט"ך ליעקב, מעדני יו"ט,

ה. מנהג הספרדים ובני עדות המזרח להקל, שהאבל עולה לשליח צבור, אף בראש השנה ויום הכיפורים ובתפילת מוסף, ובפרט אם הוא חזן קבוע ומרוצה לקהל. ה)

סימן שפה - דברים שהאבל אסור בהם - שאלת שלום

א. האבל אסור בשאלת שלום, וילפינן לה (במ"ק טו.), ממה שאמר הקב"ה ליחזקאל "האנק דום" (יחזקאל כד, יז), כיצד, בשלשה ימים הראשונים, אין האבל שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו, לא ישיב להם שלום, אלא יודיעם שהוא אבל. משלשה ועד שבעה ימים, הוא אינו שואל בשלום אחרים, אבל אם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו, משיב להם שלום. משבעה ועד שלשים שואל בשלום אחרים שהם שרויים בשלום, ואין אחרים שואלים בשלומו. וכל שכן שמשיב שלום למי ששואל בשלומו. לאחר שלשים יום הרי הוא כשאר כל אדם. ואם הוא אבל על אביו או אמו, לאחר שבעה שואל בשלום אחרים, אבל אין אחרים שואלים בשלומו עד אחר שנים עשר חודש. ולכבוד רבים שבאו לנחמו מותר לדרוש בשלומם, אפילו בתוך שלשה ימים, ולומר להם: "לכו לבתיכם לשלום." א)

ב. כיום רבים נהגו להקל באמירת שלום בלבד, במשך י"ב חודש, וסומכים על כמה טעמים שהובאו באחרונים. ב)

השמים, "לכו לבתיכם לשלום". ואמרי' התם, שכבוד רבים שאני. וע' במעבר יבוק (סו"פ לד) שכתב ע"ד ר"ע, "שזה אינו בכלל שאלת שלום שאסור בג' ימים הראשונים". עכ"ל. אך זה אינו, שבודאי לשון "לכו לבתיכם לשלום" הוא בכלל שאילת שלום, אלא שלכבוד רבים דוקא התיירו, והיינו אפי' בג' ימים הראשונים.

ב) הנהגה הרמ"א כתב, דיש מקילין האידינא כשאלת שלום האבל לאחר ל', ואין טעם להם, אם לא שיחלקו לומר שזה מה שאנו נוהגים לא מקרי שאלת שלום שבימיהם. ובבאה"ט שם כתב, ומיהו אפשר כיון שרוב שאילת שלום שלנו אינו אלא שאומר צפרא טבא, זה מותר שאינו שאילת שלום ממש, כדאיתא בב"י באו"ח (ס"י פה), והביאו בש"ע שם. ועוד מביא בב"י שם בשם ר"י, פרישת שלום כמו כריעה, אבל שלום בפה מותר כמו צפרא דמרי טב וכיו"ב. [ילקו"י אבלות עמ' תטן]. וע' בחזו"ע (ב עמ' רמה) שהביא מהש"ך (ס"י שפה סק"ב), דלא נכון לומר שמה שאומרים בזמננו "שלום", אין זה נקרא "שאלת שלום" שהיתה נהוגה בימיהם, כי לא מצאנו לשום פוסק שחילק כן. ע"ש. שהרי רבי עקיבא רק אמר להם: "לכו לבתיכם לשלום", ובכל זאת שאלה על כך הגמרא שאבל אסור בשאלת שלום? וכתב הריטב"א, שמכאן למדנו שאפי' אמירת "שלום"

ה) כבר נתבאר דהאידינא שכל הצבור מתפללים בלחש, אדרבה מצוה לאבל להתפלל, וה"ה גם בימים הנוראים. ומה שיש שנמנעו מלהתפלל כש"צ בימי שבעה, היינו משום שמדת הדין מתוחה על האבלים, כי אחד מבני החבורה שנפגע תדאג כל החבורה כולה, וממילא מי שהוא בתוך י"ב חודש לאב ואם, עדיין מדת הדין מתוחה עליו, ואינו דומה לשאר הצבור שאינם אבלים תוך י"ב חודש, ובר"ה וביהכ"פ מקפידים יותר בחיפוש אחר ש"צ יותר משאר ימות השנה, וא"כ הוה אמינא שבימים אלה ימנעו מליתן לאבל תוך י"ב חודש להיות ש"צ. קמ"ל. וכ"כ במג"א (ס"י תקפא סק"ד) וז"ל: אבל תוך י"ב חודש אסור להתפלל בימים הנוראים, שדינם כרגלים לכל מילי. אכן בדליכא חזן אחר שרי. [מהרי"ל בתשובה ס"י קלו, ד"מ ועוד]. ומעתה מה שנתבאר בילקו"י שהאבל תוך י"ב חודש יכול להתפלל כש"צ, קמ"ל דמנהגינו דלא כהמהרי"ל ודרכי משה והמג"א, וא"כ אודא לה הקושיא דפשיטא וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' תמז].

א) מו"ק (כ"א:). טוש"ע (ס"י שפה). ואיתא בגמ' שם, מעשה שמתו בניו של ר"ע, ונכנסו ובאו כל ישראל והספידום הספד גדול. בשעת פטירתם עמד ר"ע על ספסל גדול, ואמר, מנוחם אני בשביל כבוד גדול שעשיתם, ולכבוד התורה עשיתם, ושכרם כפול מן

ג. כל מי שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים, הרי זה אכזרי, אלא יתאבל ויפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה שלימה, כי מדת הדין מתוחה עליו. כך אמרו חכמים (מ"ק כז): ובירושלמי פ"ג דמ"ק ה"ז), אבל בשלשה ימים ראשונים יראה את עצמו כאילו חרב שלופה בין כתפיו, על צוארו, משלשה ועד שבעה כאילו החרב זקופה כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים כאילו היא עוברת לפניו בשוק. (וע' בתוס' מ"ק כז:). ובירושלמי שם איתא, "שכל אותה שנה מדת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה", ולאחר שנים עשר חדש היא חוזרת לתערה. למה הדבר דומה, לכיפה של אבנים כיון שנתערעה אחת מהן נתערערו כולם. (וכן הוא בתוס' מ"ק כז סע"ב). ומסיים הירושלמי שם, א"ר אלעזר אם נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאה כל המשפחה. והביאוהו הרמב"ן בספר תה"א (דף עז ע"ב), ובחידושי הר"ן (מ"ק כז:), והטור ומרן הש"ע (סי' שצד סעיף ד). וכתב מהרש"ל בתשובה (ס"ס ע), שאף אם נולד הבן לפני פטירת המת, יום הכנסתו לברית היא לידתו, כמו הגר שנתגייר ביום המולדו כקטן שנולד דמי. ע"כ. וממה שהובא דבר זה בש"ע, נראה שאם נולד בן זכר באותה משפחה, בתוך הזמן, יכולים גם אחרים לשאול בשלום האבלים בתוך י"ב חודש, כיון שנתרפאה אותה משפחה. אבל אין להקל לו להשתתף בסעודת שבע ברכות וכדו'. ג)

ד. יכולים לברך את האבל, או את האשה האבלה, בכל הברכות, ואפילו בתוך שבעת ימי אבלם. וכן אבל העולה לתורה בתוך י"ב חודש מותר לעשות לו מי שברך. ד)

ה. מותר לומר לאבל לאחר שבעה "צפרא טובא", וכן מותר לומר לאבל בוקר טוב. או "ערב טוב". וכן מותר לומר לאבלים "תהיו בריאים". ה)

בירכו. ומבואר בפסוקים שם, שהיתה עוד ברכה גדולה, גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלצין יצאו, ואת הארץ הזאת לך אתננה ולזרעך אחרוך. וכ' בדגול מרבבה (א"ח ס' תקט), שהטעם שאין הכהנים נושאים כפיהם לברך את העם בת"כ, מפני שנת"ב אסור בשאלת שלום, ואיך יאמרו וישם לך שלום. משמע שעל הפסוקים הראשונים של ברכת כהנים, ליכא קפידא כלל. וכ"כ הגר"ח פלאגי' בספר חיים (סי' כז אות ה), שאין למנוע לומר מי שבירך לאבל, ואדרבה יש לברכו ביתר שאת. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תיט].

ה) **לכאורה** היה נראה שזוהי ברכה בעלמא, ולא נחשבת כאמירת שלום. והנה הרמ"א בהגה (סי' שפה ס"א) כתב, "שיש מקילים האידנא בשאלת שלום האבל, ואין טעם להם, אם לא שיחלקו לומר שזה שאנו נוהגים לומר, לא מיקרי שאלת שלום שבימיהם". וכתב הא"ר (סי' תקנד ס"ק כא), שכוונת הרמ"א על "צפרא דמארי טוב", דנהגי האידנא, דלא מיקרי שאלת שלום. וע"ע בשו"ת באר משה ח"ד (סי' ק), שהעלה שמותר לומר לאבל "בוקר טוב" או "ערב טוב". [ילקו"י אבלות עמ' תיז].

לבדה, אסורה, ולא רק לשאול בשלומו ממש כפי שרבים חושבים. וכן כתבו רבנו יחיאל, נימוק"י, מאירי, מרדכי, הגמ"י, הב"ח, הגר"ש קלוגר ועוד. וכתב המג"א, שכן מפורש בטור בשם הירושלמי שאסור לומר "שלום עליכם", וכן אמרו בתלמוד שלא יאמר תלמיד לרבו "שלום עליך רבי". [חובת אבלות עמוד 222].

ג) **וסייע** לזה מ"ש הרב יפה ללב (סק"ו), ע"פ תיקוני הזוהר. ועוד סיוע לזה, מ"ש בעל שואל ומשיב בהגהות (סי' שצד), ע"ד הש"ך (שם סק"ב), אדם שמת לו מת ובתוך ל' נולד לו בן זכר, אין עושה משתה ושמחה ביום המילה. וכתב הש"ך, וכמדומה שאין נוהגים כן. ובשו"מ תמה, שהרי אמרו בירושלמי (פ"ג דמ"ק) נולד בן זכר במשפחה נתרפאה כל המשפחה. וכ"ה בש"ע. [ילקו"י אבלות עמ' תטו, תכ].

ד) **בסוטה** (יד.) איתא, הקב"ה מנחם אבלים, שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו. (ניחמו על מות אביו ובירכו ברכת אבלים. רש"י). ובמדרש בראשית רבה (סוף פ"ר פ"א), במה בירכו בברכת אבלים

- ו. מה שיש נוהגים שהמנחמים את האבלים לוחצים להם ידיהם, ומאחלים להם אריכות ימים, אין זה בכלל האיסור של שאילת שלום, ושפיר דמי לנהוג כן, שיש להם על מה שיסמוכו. (ו)
- ז. מותר לאבל להחיות קידה בראשו, לשם שלום, וכן לאותת בידו לסימן שלום, כיון שבפיו אינו אומר כלום. (ז)
- ח. המתקשר בטלפון בימי אבלו לחכם לשאול שאלות בהלכה, או לבקשו שיבוא לדבר דברי מוסר והתעוררות, לא יסיים באמירת שלום כנהוג, אלא יאמר "כל טוב" וכדומה. (ח)
- ט. המנהג לשאול בשלומם של האבלים בשבת, מפני שזה מכלל דברי האבלות שבפרהסיא, שאין לנהוג אותם בשבת. ולכן מותר בשבת לומר לאבלים שבת שלום, והאבלים שואלים בשלום כל אדם. (ט)
- י. בעת שאומרים ברכת הלבנה, מותר לאחרים לומר לאבל [אפילו תוך שבעה] "שלום עליכם". שאין זה בגדר שאילת שלום האסורה לאבל. [ואבל בתוך שבעה נכון שלא יברך ברכת הלבנה, אם ישאר לו זמן לברך ברכה זו אחר ימי האבל, אבל אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר שבעה, יכול לברך תוך שבעה]. (י)
- יא. אבל שנוולדה לו בת או שיש לו איזה שמחה, מותר לומר לו "מזל טוב" ולברכו בהצלחה וכדו', בין אם הוא בתוך שבעה, בין אם הוא בתוך י"ב חודש לאב ואם. (יא)
- יב. אין לאבלים להרבות בשיחה ובדברים, שנאמר האנק דום. ויעסקו בדברי תורה, כגון בהלכות אבלות, ובכיוצא בזה בדברים שהותרו לאבלים. וכל שכן שאין להקל ראש ולהתלוץ בשבעת ימי האבל, אך לאחר שבעת ימי האבל מותר להרבות עם האבל בדברים כדי לנחמו מצערו. (יב)

ממש. ואע"פ שיש לדחות דכבוד המנחמים שאני (שהם רבים), מ"מ סברא היא דבכה"ג שרי למעבד אפי' ליחיד. ע"כ. [ילקו"י שם עמ' תיז].

ח ע"פ המבואר לעיל. [ילקו"י עמ' תטז].

ט בירושלמי (פ"ב דברכות ה"ז) איתא, שאין אבלות בשבת, שנאמר (משלי י, כב), ברכת ה' היא תעשיר, זוהי ברכת השבת, ולא יוסיף עצב עמה, זו אבילות. וכ"כ הראב"ן (מ"ק, דף נט.), שאפי' בתוך שבעה, מותר לשאול בשלום האבלים בשבת. וכן מוכח מדברי הרמב"ם (פ"י מאבל ה"א). וראה עוד בש"ע (סי' שפה ס"ג).

י שאין זה בגדר שאילת שלום, אלא כיון שאמרו תפול עליהם אימתה ופחד וכו' לכן אומר לחבירו שלום עליכם, כדי להבדילו מהם, וכמ"ש המג"א (סי' תרכו). [ילקו"י אבלות עמ' תיז].

יא כ"כ בגשר החיים (פרק כא ס"ז אות ו'). ובפני ברוך (עמוד קפב). [ילקו"י אבלות עמ' תיח].

יב כתב הרמב"ם (סוף פ"ה מהל' אבל), "אם בשאלת שלום נאסר האבל, ק"ו שאסור לאבל להרבות בדברים, שנאמר האנק דום". ובמו"ק (כג). איתא, אבל בשבת

ו כן העלה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (חירו"ד סי' כה אות ו'). וכתב, שאדרכה במקום שנהגו בכך, כל אחד צריך לנהוג כמותם, שלא יראה כאילו לא משתתף בצערם. וכ"כ בשו"ת שרידי אש ח"ב (סי' קלה), דמה שיש נוהגים ללחוץ יד לאבלים ולברך אותם בחיים ארוכים, מנהג זה נתפשט גם באשכנז אף בין היראים וחרדים לדבר ה', ולא ראיתי מי שמיחה בנוהגים במנהג הזה. וכן יש להקל בזה שכאשר חוזרים מביה"ק ללחוץ את ידי האבלים כדי לחזקם ולעודדם. [ילקו"י עמ' תיח והלאה].

ז בשו"ת שלמת חיים (סי' תכב) נשאל אם מותר לאבל לנענע בראשו לאות שלום, והשיב לו שאסור. ע"כ. אולם הריטב"א במו"ק (כו: בד"ה ת"ד), כתב, אבל כיון שנענע ראשו אין המנחמים רשאים לישוב אצלו. פירש הרי"ץ גיאת, לפי שהאבל אסור בנתינת שלום, בזמן שפטר את המנחמים שוחה לנגדם מעט, כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום. ולמדים אנו מן הפירוש הזה כי מותר לאבל לשחות בתוך השבעה לנגד חבירו, כדרך ששוחים נותני שלום, כיון שאינו נותן שלום

יג. כבר נתבאר לעיל שמותר לאחרים לשאול זה את זה בשלום בבית האבל, לאחר שנקבר המת, שלא נאסרה אמירת שלום אלא לאבל עצמו. (ג)

יד. מי שרגיל בעישון מותר לו לעשן סיגריות בשבעת ימי אבלו, אף שאסור להסיח דעתו מהאבילות, וכן פשט המנהג. וכל זה מצד דיני האבלות, אך בלאו הכי ראוי ונכון מאוד להמנע מלעשן בכל ימות השנה. (יד)

טו. אין לשלוח דורון לאבל תוך שלשים יום לאבלו, או בתוך שנים עשר חודש על פטירת אביו או אמו, שדבר זה הוא בכלל שאלת שלום. (הרמ"א סי' שפה סעיף ג). ובשבת שנוהגים היתר בשאלת שלום, מותר לשלוח לו דורון. (הרמ"א שם). ויקנה לו את הדורון מערב שבת. וכן בפורים למאי דקי"ל שאין אבלות נוהגת בפורים, מותר לשלוח מנות לאבל. (מג"א סי' תרצו ס"ק יב). ומכל מקום לא ישלחו לו מנות של תפנוקים ודברי מתיקה, אלא כגון בשר ודגים פירות וירקות וכיו"ב. (מטה משה סי' תתריז). והאשכנזים נוהגים שלא לשלוח מנות לאבל בתוך שנים עשר חודש על אביו ועל אמו. ואם האבל עני מותר לשלוח לו מעות או בגד או דברי מאכל בתורת צדקה, (מג"א סי' תרצו ס"ק יא). וכן מותר לשלוח לו בפורים מתנות לאביונים שהוא מתורת צדקה. ומי שהוא אבל בתוך שבעה, אינו נוהג אבלות בפורים בדברים שבפרהסיא, אבל דברים שבצינעא נוהג, וכדין אבלות בשבת. (טו)

וגם הוא דבר קשה להמנע מהעישון שבעה ימי אבלות, לכן יש להתיר עישון לאבל, וע' בשו"ת יבי"א ח"א (או"ח ס"ס לג). [ילקו"י אבלות עמ' תיא].

טז. כתב הרמ"א בהגה (סעיף ג), "אסור לשלוח מנות לאבל על אביו או אמו כל י"ב חודש. (וכ"כ בהגה באו"ח סי' תרצו ס"ח). ובמקום שנהגו לשאול בשלום האבלים בשבת, מותר". וכתב במטה משה (סי' תתריח), שאם אין בעיר אלא האבל עם איש אחר, חייב לשלוח מנות לאבל, כדי לקיים המצוה. ע"כ. ומיהו אם שלחו מנות לאבל תוך ל' יום או בתוך י"ב חודש, כדיעבד רשאי לקבלם, שהרי אף בדין שאלת שלום באבל קי"ל שאם שאלו בשלומם אחר ג' ימים לאבלו, רשאי לענות, כדאייתא בש"ע יו"ד (סי' שפה ס"א). [ילקו"י אבלות עמ' תרצה והלאה].

יז. בנהר מצרים (הלכות פורים אות ז) שמנהגינו לשלוח מנות גם לאבל בתוך י"ב חודש על אב ואם, ודלא כסברת הרמ"א דאסור לשלוח לו כל י"ב חודש, כמ"ש בסי' תרצו, וביו"ד סי' שפה, דלא נהגו כן וכו'. ע"ש. ואמנם מקור דברי הרמ"א להחמיר בזה הוא מדברי המהרי"ל. והנה מרן אאמ"ר בספר קול סיני (בהלכות פורים) כתב, שלא ישלחו משלוח מנות לאבל תוך י"ב חודש. וכך כתבנו בשמו בילקו"י מועדים (מהודרא קמא). אך שוב הדר ביה, דלא ראינו מנהג זה אצל הספרדים, וכך כתב גם בספרו הליכ"ע ח"א (פרשת תצוה), ובספרו

שלישית (בשכ"ע שבימי החול), יושב במקומו "ואינו מדבר". ופי' תלמיד רבינו יחיאל מפריש (עמוד צח), אלא יושב ודומם. [ילקו"י אבלות עמ' תכא].

יח. תניא באבל רבתי, אין שואלין שלום זה את זה (כשהמת) בתוך העיר, במה דברים אמורים בעיר קטנה, אבל בעיר גדולה מותר. והו"ד בספר הפרדס לרש"י (הלכות אבלות דף כ"ב), וטעם הדבר י"ל שמאחר שכולם שרויים בצער, לא נאה להתראות בשלום. וי"ל טעם אחר, משום שהכל צריכים להתעסק בקבורת המת, ושוא ימשכו בדברים והנפקא מינה בן הטעמים, אם מה שאסרו בכפר קטן הוא בדוקא, דאם הטעם שמא ימשכו בדברים וימנעו מלגמול חסד עם הנפטר, הוא דוקא במקום קטן, דאז צריכים להתעסק עמו. אבל ביתר מכפר קטן, אפי' עיר קטנה, מותר. אבל אם הטעם משום הצער, גם בעיר קטנה כל שהמת נרגש בהעיר אסור בשאלת שלום זה את זה. ועוד נפ"מ באדם גדול שנפטר בעיר גדולה. ודו"ק. [ילקו"י אבלות עמ' תיט].

יט. בשו"ת כנה"ג (סי' תקנא) כתב, בא מעשה לידו באחד שעישן סיגריות בת"ב, ונידהו, כי אמר שגדול עונו מנשוא. ע"ש. אולם האחרונים כתבו להקל בעישון בת"ב, וכ"ש בימי האבל, שת"ב חמור יותר מאבלות כיון דהוי מילתא דפרהסיא. וכ"כ בספר חינוח וחסדא ח"א (דף קג. ס"ד) שאפי' לדעת המחמירים שלא לעשן בת"ב, י"ל דדוקא באבילות ישנה החמירו, אבל באבילות חדשה שיש לחוש שמא תיטרף דעתו עליו,

טז. אף למי שמחמיר שלא לשלוח מנות לאבל, אם האשה אכלה מותר לשלוח מנות לבעלה. (טז)

יז. האבל ביום פורים, אפילו בתוך שבעה, חייב במשלוח מנות לרעהו, וישלח לשנים או שלשה מריעיו, שהרי האבל חייב בכל מצות התורה (סוכה כה:). וטוב שישלח מנות של בשר ודגים וכיוצא בהם, ולא תפנוקי מעדנים ומיני מתיקה. (ספר חסידים סי' תשיג.) (יז)

יח. כמה עדות שנהגו שאנשי חסד נאספים ומביאים מצרכי מזון חבילות חבילות לבית האבל, ובהם תיבות שיש בהם קופסאות שימורים של בשר ושל דגים, ופירות וירקות, וכדו' ומשקאות. והדבר מותר ואין זה בכלל איסור שליחת דורון לאבל. (יח)

יט. אבל בתוך י"ב חודש לאב ואם הנושא אשה [כפי הדין שיבואר להלן], מותר לתת לו מתנה, דאף שהוא אסור בשאלת שלום, מכל מקום לא אסרו ליתן לו מתנה, ובפרט אם נותן סכום כסף לעזור לו בהקמת הבית. (יט)

כ. כלה הנמצאת בתוך שנת אבל לאביה או לאמה, מותר לחתן לשלוח מתנות קודם החתונה, וה"ה להיפך. (כ)

כא. אומן היודע נגן בכלי שיר, ופרנסתו היא מהופעותיו בשמחות של מצוה, ובחול המועד, ואירעו אבל, בתוך שבעה אסור. ובתוך י"ב חודש לאביו ולאמו, או בתוך שלשים יום לשאר קרובים, מותר לו לנגן בשביל פרנסתו לכבוד פורים ולכבוד סעודת מצוה. (כא)

(ד) איתא, הכל מעלין לבית האבל, גלוסקאות בשר ודגים וכו', רשב"ג אומר אף מעשה קדירה. וכ"כ בספר ויצבור יוסף בר (ח"ד עמוד נה), שכן מנהגם להביא לבית האבל מצרכי מזון מכל מין מאכל אשר יאכל.

(טז) כ"כ בנטעי גבריאל (עמ' קיה) דהוי דבר מצוה, וכעין מ"ש בשו"ת דברי מלכיאל ח"ה (סי' רלג) דמותר לשלוח משלוח מנות לרבו, דהוי כפריעת חוב, וה"ה הכא.

(כ) נטעי גבריאל שם, דהוי כמו פריעת חוב אחר שכך נהגו. וגם יש בזה משום קירוב דעות דבר המסייע לבנין ביתם בעתיד. והובא באחרונים כאן.

(כא) כ"כ הפמ"ג (סי' תקנא א"א סק"י), ישראל שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל נכרי בבית המשתה, מותר לו לנגן כדי פרנסתו, וגם לצורך דבר האבד י"ל דשרי להרויח. ע"כ. ובשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שסח בד"ה ולכאורה), ח"ד הפמ"ג להתיר גם מר"ח אב ואילך עד יום ת"ב. ולפ"ז י"ל שה"ה לאבל. ויש לצרף שיטת התפארת צבי (חיו"ד סי' נו) שכ' להתיר לנגן בתוך השבעה, מטעם שיש בזה דבר האבד, ואף דלא קי"ל כוותיה, וכמב' בחזו"ע אבלות ח"ב עמ' שמט מ"מ לסניף כן חזיא. וראה בשו"ת זקן אהרן (סי' ריג). שו"ת זרע אמת ח"ב (סי' קנז), ובשו"ת מהר"ם שיק יו"ד (סי' שסח), ובשו"ת פני מבין (יו"ד סי' רנו), ובשו"ת ברכת חיים (סי' קג).

חזו"ע פורים (הלכות משלוח מנות), דמותר לשלוח לו מנות כל י"ב חודש. [ילקו"י אבלות עמ' תרצה].

(טז) ואף שמרן (יו"ד סי' שער ס"ו), פסק שכל מי שמתאבל עליו מתאבל עמו, חוץ מאשתו, שאע"פ שהוא מתאבל עליה, אינו מתאבל עמה אלא על אביה ואמה. מ"מ הרמ"א שם כתב, דהאידינא נוהגים להקל באבלות זו של מתאבלים עמו, שא"ז אלא משום כבוד האבלים, ועכשיו נהגו למחול. וכ"כ לעיל לגבי איסור מלאכה באבל, באשה שהיא אכלה על אביה או אמה שמותר לבעלה להמשיך בעבודתו להביא טרף לבני ביתו.

(יז) מרן בש"ע (סי' תרצו ס"ו) פסק שהאבל חייב במשלוח מנות. וכ"ה בהרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' פה) בשם רבינו מאיר. וכ"ה בתשובת מהר"ם מרוטנבורג בתשובת מיימוני (סדר שופטים סי' טז סוף ד"ה מעשה), שחייב לשלוח מנות לשנים או שלשה מריעיו, שהאבל חייב בכל המצות האמורות בתורה (סוכה כה:). [ילקו"י אבלות עמ' תרצה].

(יח) במד"ק (כו). איתא, ת"ר בראשונה היו מוליכים (דברי מאכל לבית האבל) עשירים בקלות של כסף ושל זהב, ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה, והיו העניים מתביישים, התקינו שיהיו הכל מביאים בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודם של עניים. וכ"פ הרמב"ם (פרק יג מהל' אבל ה"ז). ובמסכת שמחות (ספרק

כב. כבר ביארנו לעיל שאין עורכים הספד בפורים, אלא רק לתלמיד חכם בפניו, דהיינו בשעת ההלוייה. ואפילו תושבי הפרזים העושים את יום הפורים ב"ד אדר, אסורים בהספד ביום ט"ו אדר, וכן תושבי ירושלים העושים את יום הפורים בט"ו אדר, אסורים בהספד ביום י"ד אדר, וה"ה שאסורים בתענית ביום פטירת אב ואם. אבל תענית חלום מותר להתענות בפורים, ויתענה יום אחר לכפר על כך שהוצרך להתענות בפורים. (כב)

כג. אבל תוך שלשים יום על שאר קרובים, או בתוך י"ב חודש על אביו או על אמו, לא ידליק בלילה הראשון של חנוכה נרות חנוכה שבבית הכנסת, וכמבואר לעיל, מפני התעוררות השמחה בברכת "שהחיינו" בצבור, והאבל אסור בשמחה בתקופה זו. אבל בשאר הלילות רשאי לברך ולהדליק גם בבית הכנסת. ובביתו מדליק נרות חנוכה בלילה הראשון בברכת שהחיינו בלי כל פקפוק. (כג)

כד. אם חל יום השלשים בחנוכה, מותר לעשות סעודה ולימוד בחנוכה, כשאומרים שם דברי תורה ומוסר לעילוי נשמת המנוח, אבל לא יעלו לבית הקברות בחנוכה ובפורים, שעל פי רוב באים לידי בכי בעלייה לקבר ביום השלשים, ואין לבוא לידי בכי וצער בימי החנוכה. אלא יקדימו העליה לקבר או יאחרו, כמבואר לעיל. (כד)

סימן שפז - דברים שהאבל אסור בהם - דין כפיית המטה

א. אבל חייב בכפיית המטה, ויושב וישן על מטה כפויה. אבל כל היום אינו יושב אפילו על מטה כפויה אלא על גבי קרקע. ועכשיו לא נהגו בכפיית המטה, ומותר לאבל לשכב ולישן על מטה מוצעת, כי בדורות אלה הם חלושי המזג, לכן אין להחמיר. (א)

בקברי צדיקים בחנוכה. אך לא בקברי הקרובים. וגם ביום השנה אין להקל לעלות לקבר הוריו בחנוכה, כשמתעורר לבכי. כמ"ש בבא"ח שם שיש לאסור בזה.

(א) כתב הרא"ש (פ"ג דמו"ק סי' עח), וז"ל: ירושלמי (פ"ג ה"ה), תני, הדר בפונדק אינו כופה מטתו, דלא להוי אמרי חרש הוא, פירוש מכשף. ועל הירושלמי הזה סמכו בני אשכנז וצרפת שאינם נוהגים בכפיית המטה, לפי שדרים בין הנכרים וכל היום מצויים בבתיהם. ושמה יאמרו כשפים הוא עושה. וכתב הש"ך (רי"ס שפז) דאף לדידן דלית לן כפיית המטה, אסור לאבל לישוב על ספסל אלא ע"ג קרקע, אא"כ הוא חולה או זקן שיש להם צער בישיבה ע"ג קרקע, שאז מותר לשים כר קטן תחתיהם. מיהו רשאי האבל ללכת ולעמוד, ואינו חייב לשבת. ע"כ. והברכ"י (סי' שפז) כתב, דמ"ש האחרונים שאסור לאבל לישן ע"ג מטה אלא ע"ג קרקע, בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' קג) יצא לישע מנהגם של ישראל והוכיח לדדידן אין חילוק בין מטה לקרקע, והמיקל לא הפסיד.

ומובא בילקו"י מועדים (עמוד שמ"ב). [ילקו"י אבלות עמ' תרצו]

(כב) מגילה (ה:): שמחה מלמד שאסורים בהספד, משתה מלמד שאסורים בתענית. ולא נצרכה אלא לאסור של זה בזה. וכ"פ הרמב"ם והתוש"ע (סי' תא ס"ה). ובברכ"י (או"ח סי' תרצו סק"ח) כתב בשם שו"ת בית יהודה דה"ה שאסורים בבכיה. ובימים שלפני פורים, ע' בב"י סי' תרפ"ו, שאף שבטלה מגילת תענית וכו' לפנייהם ואחרייהם מותר. וכ"פ בש"ע. וכ' בשעה"צ דלרוה"פ הספד קל מתענית, וכיון שהתיר תענית כ"ש הספד. [ילקו"י עמ' תרצח].

(כג) והוא ע"פ מה שכתבו בשו"ת מהר"ם מינץ (סי' מג), ובט"ז (או"ח סי' תרעא סק"ח), ובכנה"ג (יו"ד ר"ס שצג), ובשו"ת דבר משה (יו"ד סי' פד). וע"פ מה שהסביר הנו"ב תנינא (או"ח סי' קמא) דהיינו דוקא בצבור. וכ"כ המחז"ב (סוף סי' תרעא). [ילקו"י אבלות עמ' תקעא].

(כד) כתב בבא"ח (סוף פ"י וישב אות כב) שמותר לבקר

ב. יש שנהגו שהאבלים יושבים ע"ג קרקע ממש, והיינו בקרקע מרוצפת. וכיום המנהג לישב ע"ג מחצלאות או שמיכות או מזרון. וזהו רק בזמן שהמנחמים אצלו, וכשילכו רשאי לעמוד וללכת בביתו. ואינו חייב בדוקא לישב. (ב)

ג. מותר לאבל לישב ע"ג כרים או כסתות ששיעורם פחות משלשה טפחים מהקרקע, וכל שכן לחולה או זקן או יולדת דיש להקל בזה. ויש לשער שיעור טפח כשמונה ס"מ, ולא יותר. (ג)

ד. אין נוהגים היום בעטיפת הראש. (ד)

ה. אין שום איסור הלכתי לישון בימי השבעה במטתו של הנפטר. (ה)

ו. מותר לבן ללבוש את בגדי אביו שנפטר, או לנעול את מנעליו, ואפילו בבגדי שבת. וכן מותר לבת ללבוש את בגדי אמה שנפטרה. אולם יש להחמיר בנעלים שהמת היה לבוש בשעת מותו, שלא ללבושם כלל. אבל במנעלים שלא היו על המת בשעת פטירתו, אין שום חשש. ואם בכל זאת לבו נוקפו וחושש מזה, יתן אותם לעניים ויודיעם על כך. (ו)

ז. כתב בספר ילקוט אברהם (ביו"ד סי' שפו דף קכ:), יש שמקפידים שלא לישן כלל באותה מטה שנפטר בה המת, כל ז' הימים, ואין שום רמז ע"ז מדברי הפוסקים, ומכיון שכתב הפנים מאירות שבזה"ז שהטבע חלש מותרים לישן על מטות, אין הבדל בין מטה למטה, ואין שום חשש לזה, בפרט אם אין לו מטה אחרת.

ח. עיין בגמ' שבת (ל:). מה ששאל שלמה המלך לחכמי ביהמ"ד, אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה, שלחו לו הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו. ולכאורה הרי דוד מת בעת עיסוקו בתורה, ובודאי שהיו עליו בגדיו, וא"כ אמאי לא טילטלוהו אגב הבגדים שעליו, והוצרכו לטלטלו ע"י ככר או תינוק. ועיין במג"א (סי' שיא ס"ק טו) שבגדי דוד היו מוקצין שאסור לכל אדם ללבושן, ששורפין על המלכים. ובספר תוספת שבת שם הקשה, דהא חזו למלך אחר, כגון שלמה. ובספר מאור ישראל (שבת ל:). תירץ, שבגדי דוד שהיה איש גדול לא חזו לשלמה המלך שהיה אז נער צעיר בן י"ב שנה במולכו. שהרי נ"ב שנה חי, כמו שאמרו בספרי, שלמה ושמואל שנותיהן שוות, וארבעים שנה מלך. וכ"ה במחצה"ש שם.

ט. והנה אם איתא שאין לבן ללבוש בגדי אביו מדין כיבוד אב ואם, תיפוק ליה דלכן הוצרכו ליתן על דוד המלך ככר או תינוק, אחר שבגדי דוד לא היו ראויים לאף אחד, שגם לבנו שלמה המלך לא היו ראויים. אלא ודאי שמדין כיבוד אב ואם ליכא בזה שום קפידא. [ילקו"י עמ' שפה].

י. וכמ"ש בברכי" א"ח (סי' תקנב סק"ח) על מ"ש מ"ש ה"ש"ע שם שנהגו לישב לאכול סעודה המפסקת בערב ת"ב ע"ג קרקע, שצריך להפסיק בכבוד בינו לבין הקרקע. כי ע"פ הקבלה אין לישב ע"ג קרקע אפי' בבגדיו, אלא בהפסק בגד שאינו מיוחד ללבושו. [ילקו"י עמ' שעד].

יא. בספר ילקוט הגרשוני א"ח (סי' תקנט סק"א) כתב בשם ספר עיון תפלה למהר"ש מרומלוב, נ"ל שמותר לישב על נסר או ספסל הסמוך לארץ פחות מג' טפחים, שהרי עיקר ישיבת קרקע בת"ב ילפינן לה מאבל, כמ"ש הטור (סי' תקנט), ובאבל כתוב וישבו אתו לארץ, ובירושלמי (פ"ג דמ"ק) אמרי', על הארץ לא נאמר אלא לארץ, על דבר הסמוך לארץ, והיינו בפחות מג' טפחים, דכל פחות מג' טפחים ארעא סמיכתא היא, כמ"ש רש"י (יומא יא: ד"ה ולא כלום). וכ"כ הרמב"ם (בהל' שבת פ"ד ה"י), שכל הפחות מג' טפחים הרי הוא כארץ. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' שעה].

יב. עטיפת הראש בגמ' (מ"ק טו). למדו ממה שנאמר ליחזקאל (יחזקאל כד, יז), לא תעטה על שפם, מכלל ששאר אבלים חייבים בעטיפת הראש בימי אבלם, והיינו שמתעטף ומכסה ראשו בטלית או בסודר ויחזיר קצתו על פיו ועל ראש החוטם. וכשבאים לנחמו מגלה ראשו מן העטיפה לכבודם. (ש"ע סי' שפז). וכתבו התוס' (מ"ק כא. ד"ה אלו), ומה שאין אנו נוהגים בעטיפת הראש, הוא משום שנאמר כיו"ב בירושלמי, אכסנאי אינו חייב בכפיית המטה, שלא יאמרו עליו שכניו הנכרים מכשף הוא, וה"ה לענין עטיפת הראש. [ילקו"י אבלות עמ' תכב].

ז. כיון שאין לבן לרחוץ עם אביו בבית מרחץ, וכן עם חמיו, יש אומרים דאפשר שאיסור זה נוהג גם לאחר מיתה, ולכן אין לבן לטהר את אביו או את חמיו לאחר פטירתם. (ז)

סימן שפח - דברים שהאבל אסור בהם - תפילין

א. אסור לאבל ביום הראשון לאבלו, שהוא יום המיתה והקבורה, להניח תפילין, ואם היתה המיתה ביום אחד, והקבורה למחרת, יניח תפילין [ביום הקבורה] בצניעות, בלי ברכה. וביום השני לאבלו יניח תפילין אחר הנץ החמה. ודין זה דאבל אינו מניח תפילין ביום הראשון, הוא גם באבל על אחיו ואחותו מאמו, או אחותו הנשואה. ואבלים שטעו והניחו תפילין ביום הראשון לאבלות, יש להורות להם לחלוץ התפילין מיד. (א)

ב. מי שאירעו אבל בתוך ימי הרגל והתחיל למנות שבעת ימי האבל אחר הרגל, חייב להניח תפילין אף ביום הראשון לאבלו. אולם מי שמת לו מת בשבת ונקבר במוצ"ש, אינו מניח תפילין ביום אחד בשבת. ואם נפטר ביו"ט אחרון, דינו כשבת. ומ"מ מאחר וזו מחלוקת, אם רצה דוקא להניח תפילין ביום ראשון בלי ברכה, רשאי. (ב)

ג. חתן שמת אביו בליל חופתו, והכניסו את המת לחדר, ובעל בעילת מצוה ופרש, כדת, ולמחרת בכוקר נקבר המת, כיון שהמיתה והקבורה היו ביום אחד, אף על פי שהחתן מונה שבעת ימי המשתה תחלה, ורק לאחר מכן שבעת ימי אבלות, מכל מקום ביום הקבורה, שהוא מצטער על מתו, ומר לו מאד, כמו שכתוב ואחריתה כיום מר, אל יניח תפילין, ומכל מקום אם רוצה לחוש להחולקים, ומניח תפילין בלי ברכה, יש לו ע"מ שיסמוך. ולמחר יניח תפילין אחר הנץ החמה. (ג)

אבלו אסור בהנחת תפילין. וכ' רעק"א דמיירי בחוה"מ, שלפמ"ש המג"א (סי' תקמח) שאף ביום הראשון, אם הוא יום "חווה"מ", דלא שייך ביה מעולל בעפר קרנו, מניח תפילין, הילכך אינו פטור מן התפילין אלא בשעה שמתו מוטל לפניו, אבל לאחר קבורה חייב, והרשב"א שלא תירץ כן נמשך לשיטתו שחווה"מ אינו זמן תפילין. וכ"פ הפמ"ג לגבי פורים שהוא יום משתה ושמחה. וכתב ע"ז הבאר יצחק (חאו"ח סי' כג), ול"נ דמיירי בחתן שמת אביו בליל חופתו, והתירו לו להכנס לחופה ולבעול בעילת מצוה, ואח"כ לקבור את מתו, ואח"כ חייב בכל המצות ובתפילין, כיון שנוהג ז' ימי המשתה תחלה ואינו נוהג בו אבלות. ע"כ. אלא דא"כ אמאי לא תירץ כן הרשב"א. א"ו שכיון שהוא יום מיתה וקבורה דהוי אבלות דאורייתא לא הותר לו הנחת תפילין ביום הקבורה. והרי ע"ד המג"א רבים לוחמים, וס"ל שאסור בתפילין שעכ"פ יום מר הוא, וכמ"ש האלף לך שלמה (יו"ד סי' שו), ועוד, ומ"מ אם הניח תפילין בלי ברכה, יש לו ע"מ שיסמוך, דאף שיש חולקים עליהם, מ"מ שמחת חתן אפשר שיותר חמורה וחשובה משמחת

(ז) כ"כ בשו"ת אג"מ (יו"ד סי' קמז) דראוי להחמיר לאסור על הבן לטהר את אביו או חמיו הנפטרים. ע"ש.

א. הרמב"ן בחוה"א (דס"ט ע"ג) כ' וז"ל: וכן י"ל דתפילין משום דמצוה רבה הם, לא אסרום אלא ביום א' שיש בו אבלות תורה. אבל משני ואילך לא רצו לבטל מצוה גדולה של תורה משום אבלות דדבריהם. עכ"ל. והכי קי"ל בטוש"ע (יו"ד סי' שפח ס"א), אבל אסור להניח תפילין ביום א', ואחר הנץ החמה ביום שני מותר להניחם. [נילקו"י אבלות עמוד תכג, תכד. חזו"ע אבלות ב' עמ' רס והלאה].

ב. ברכ"י (או"ח סי' לח סק"ג). ושלא כדברי הכנה"ג שכתב, שלא יניח תפילין ביום הראשון לאבלו. וכ"כ בשלמי צבור (דף לו) ובס' בית לחם יהודה, ובשו"ת יבי"א ח"ב (יו"ד סי' כז סק"ח). והכי מסתברא להחמיר בדבר כל כך חשוב של הנחת תפילין, ולמ"ד קרי קרקפתא דלא מנח תפילין אפי' בפעם אחת.

ג. בפ"ג דברכות תנן, מי שמתו מוטל לפניו פטור מן התפילין, והקשה הרשב"א, דמאי איריא שמתו מוטל לפניו, והרי אפי' לאחר קבורה, כל היום הראשון של

ד. מי שמת לו מת בעיר אחרת, ושם ישבו האבלים עם גדול הבית, וכשנודע לו מיד בא אליהם, בתוך ימי אבלם, ביום הראשון לידיעתו אינו מניח תפילין, כיון שהיא שמועה קרובה, ולמחרת אחר הנץ החמה מניח תפילין בברכה. ואם הגיע רק ביום השביעי, ועדיין לא עמדו המנחמים מאצל גדול הבית, מצטרף עמהם להתאבל, ואז אסור לו להניח תפילין, כיון שעודנו ביום הראשון לאבלו. ולאחר שהלכו המנחמים, שאז הוא מצטרף לגדול הבית שסיים את אבלו, מניח תפילין בו ביום בלי ברכה. (ד)

ה. מי שהודיעוהו שמת קרובו לפני פחות משלשים יום, שזוהי שמועה קרובה, שצריך להתאבל שבעה ימים ושלשים יום, לא יניח תפילין ביום ההוא. (ה)

ו. אפילו אם הנפטר מת כלילה ונקבר למחרת, אסור לאבל להניח תפילין ביום הראשון, וביום שני יניח תפילין רק לאחר הזריחה. (ו)

ז. מי שמת לו מת ביום ראשון, ונקבר ביום ראשון בבין השמשות (תוך י"ג דקות וחצי אחר השקיעה בשעות זמניות) יש לו להניח תפילין למחרת, יום שני, אחר הנץ החמה בברכה. (ז)

לגמרי ממצות תפילין של אותו יום, כגון ששמע לפני תפלת שחרית, ודאי שעליו להניח תפילין. ע"ש. אולם הרבה מן האחרונים פסקו שאין להניח תפילין ביום שמועה קרובה. וכמ"ש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (סי' ד), וכ"כ המאמר (סי' לח סק"ד).

י) עיין ש"ע יו"ד סי' שפח. ובבא"ח (שנה א' פרשת חיי שרה אות יב). ועיין להרמב"ן בתוה"א (דף ט) שכתב, וכן י"ל דתפילין משום דמצוה רבה הם, לא אסרום אלא ביום הראשון שיש בו אבלות תורה, אבל משני ואילך לא רצו לבטל מצוה גדולה של תורה משום אבילות דדבריהם. והכי קי"ל בטוש"ע (יו"ד ר"ס שפח) "אבל אסור להניח תפילין ביום הראשון, ואחר הנץ החמה ביום השני מותר להניחם". ולכאורה משמע מדברי הרמב"ן דיום קבורה שאינו יום המיתה, דהוי מדרבנן, צריך להניח תפילין, וכ"כ המהריט"ץ (בפרק איהו נשך דף יב) אולם בדגול מרכבה (סי' שפח) כתב, שאע"פ שכיוצא בזה כתב בתשובת הרשב"א, מ"מ האמת יורה דרכו שאפי' יום קבורה לחוד אסור בתפילין. וראה ביבי"א ח"ב (יו"ד סי' נו) שהביא מ"ש בספר און אהרן, שהמנהג בירושלים להניח תפילין בלי ברכה ביום קבורה שאינו יום מיתה, וכן ראוי להורות.

ז) עיין בשו"ת בית יהודה ח"ב (סוף סי' נו). והטעם, דשמא יום קבורה שאינו יום מיתה, צריך להניח תפילין בברכה, ואף את"ל שגם ביום קבורה שאינו יום מיתה אין להניח תפילין. שמא ביה"ש יום הוא, ושמא נקבר ביום ראשון. לכן יש להורות להניח תפילין למחרת.

פורים וחווה"מ, שהרי ז' ימי המשתה שלו לא עולים לשלושים, ואילו פורים וחווה"מ עולים לשלושים. זאת ועוד, הלוא החתן מתירים לו בליל החופה, תזמורת, בשר ויין, רחיצה ובעילת מצוה, והיאך בבוקר הוא נעשה פתאום מעולל בעפר קרנו, ולא יניח תפילין? ! מה גם שלדעת ענף עץ אבות ודעת קדושים, חייב החתן להניח תפילין, כי ימים אלו הם כרגל אצלו. על כן אם הוא חושש להחולקים ומניח תפילין בלי ברכה, יש לו על מה לסמוך. [יעיין בחזו"ע אבלות ב עמ' רעג, רעד. וחזו"ע פורים עמ' קצא, וחוברת אבלות עמ' 285].

ד) כ"פ בש"ע (סי' שעה ס"ח), ומה שכתבנו שאם הגיע רק ביום השביעי וכו', כתב בשו"ת הרי בשמים תנינא (סי' קצא), דלכאורה כיון דקי"ל מקצת היום ככולו, וכבר עמדו מנחמים מאצל גדול הבית, ונפסקה האבלות, צריך להניח תפילין אח"כ, אבל י"ל שכיון שאצל זה הוא במרירות כל היום, וכל שעה הוא מעולל בעפר קרנו, ואסור בהנחת תפילין כל היום. אולם לדינא נראה שזה אינו, שמשעה שפסק חלות האבל עליו, מותר בהנחת תפילין, שאיסור הנחת תפילין לא תלוי במרירות הלב בלבד, אלא רק בזמן שחלה עליו אבלות.

ה) בעוד יוסף חי (פר' וירא אות יג) כתב, שביום שמועה קרובה אין להניח תפילין. וכתב ע"ז בהליכו"ע ח"ח (עמוד שיט) בזה"ל: לכאורה לפי מש"כ לעיל י"ל שצריך להניח, וכמ"ש ג"כ בשו"ת באר יצחק (סי' לב), דמ"ש הט"ז והש"ך (סי' שפח) בשם הרמב"ן, שאין להניח תפילין ביום שמועה קרובה, אינו אלא באופן שכבר קיים המצוה בשחרית, אבל אם ע"י השמועה יתבטל

ח. האבל בשאר ימי אבלו (תוך מן היום הראשון), יניח תפילין דר"ת, מלבד תפילין דרש"י. (ח)

סימן שפט - דברים שהאבל אסור בהם - כביסה

א. האבל אסור לכבס כסותו כל שבעת ימי אבלו, ואפילו במים לבד, ולאחר שבעה מותר.

ואשתו ובניו ובני ביתו שאינם אבלים מותרים לכבס בגדיהם. (א)

ב. איסור הכיבוס לאבל הוא רק במשך השבעה, ואין צריך להחמיר מעבר לשבעה. (ב)

ג. אסור לכבס בתוך שבעה אפילו להניח לאחר שבעה, בין על ידי עצמו בין על ידי אחרים.

ואם היו בגדיו במכבסה קודם אבלו, מותר לכבסם. (ג)

ד. כשם שאסור לאבל לכבס בגדיו, כך אסור לו ללבוש בגדיו המכובסים קודם לכן. וכן

הסדינים והמצעות של המטה אסור לכבסם ולהציעם. וכן מטפחות הידים, אף על פי

שבחול המועד מותר לכבסם, האבל אסור לכבסם. אולם בבגד של מצוה וכגון טלית מכובסת,

מותר לאבל ללבוש אפילו תוך שבעה, וכן בגד של שינה (פיגמה) שנתלכלך, מותר לאבל

להחליפו וללבוש בגד שינה מכובס. (ד)

דהריב"א הוי יחידאה. ועוד שהוא מחמיר באבל ולא קי"ל כוותיה. ע"כ. אבל הרמ"א בהגה כתב, שאף שאחר שבעה מותר בתכבוסת, העולם נהגו בו איסור, ואין לנו אלא דברי מרן שהיקל בדבר. [ילקו"י אבלות עמ' שנח סעי' יא].

ג) כ"ב הרמב"ן בתוה"א (דף סג ע"ד) וז"ל: לכבס ולהניח לאחר האבל, הרבה כתבו בה, ואני אומר שהוא אסור מצד איסור מלאכה, בין על ידו בין ע"י אחרים. ואם היה כסותו בקיבולת בבית אחרים מכבסים כדרכם. [ילקו"י אבלות עמ' שנח].

ד) כ"ב הרמב"ן בתוה"א (דף סא ע"ד) וז"ל: והורו חכמי הצרפתים בסדינים ומצעות כלי המטה שאסור לכבסם, אחד הלוּבש ואחד המציען תחתיו אסור. וכ"כ המרדכי (פ"ג דמ"ק ס"י תתק) בשם רבינו אברהם, שכשם שאסור ללבושו כך אסור להציע תחתיו בלילה, שאין האיסור משום לבישה בלבד, אלא משום הנאת הגוף. ע"כ.

ומה שכתבנו לגבי מטפחות הידים כ"פ בש"ע (סי' שפט ס"א), שגם מטפחות הידים אף שמותר לכבסם במועד, אסור לכבסם בימי אבלו. ומש"כ לגבי טלית של מצוה, עיין בילקו"י אבלות עמ' שנו סעי' ד.

ואף יברך עליהם. ואין כאן מקום להאריך, וכשהספק במצוה ולא בברכה לא אמרי' "סב"ל".

ח) הנה בברכ"י (א"ח סי' לח סק"ד) כתב, יש שכתבו בשם האר"י ז"ל שהאבל לא יניח תפילין דר"ת, אבל ראיתי למופת הדור הרש"ש (נר"ו) שהניח תפילין דר"ת בימי אבלו, ואמר מר שבכתבי מהר"ו האמתיים לא נמצא למנוע דבר זה. ולדעתו יש להניח גם בימי אבלו. וכן עלתה הסכמת האחרונים. [ילקו"י אבלות עמ' תכט].

א) הכי איתא במו"ק (טו), אבל אסור בתכבוסת, שנא' (שמואל ב, יד), וישלח יואב תקועה, ויקח משם אשה חכמה, ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל, והיית כאשה המתאבלת ימים רבים על מת. וכ"פ בש"ע יו"ד (סי' שפט ס"א). וכתב בשו"ת תפארת אדם (חיו"ד סי' סב), שבניו ובניו של האבל מותרים לכבס בגדי עצמם, כשם שמותרים הם ללבוש בגדיהם המכובסים, כיון שהם אינם אבלים. [ילקו"י אבלות עמ' שנח].

ב) כ"ב מרן הבי"י, שדעת הרמב"ם (פ"ה מהל' אבל ה"א), שאין איסור כיבוס אלא בתוך שבעה. אולם התוס' מ"ק (כג). כתבו, שהריב"א אסור כל שלשים יום. וסיים מרן, שהלכה כהמתירים אחר השבעה.

ה. אבל ששוהה בימי אבלו בבית מלון, וידוע שדרכם להחליף כל יום הסדינים וכלי המטה, ומציעים אותם לאחר כיבוסם, מותר לו להשתמש בסדינים והמצעות המכובסים, ויתנם קצת ע"ג קרקע לפני שישתמש בהם. ויבקש מבעלי המלון שלא יחליפו הסדינים והמצעות כל ימי שהותו בימי אבלו שם. ה)

ו. בגדים התחתונים שעל הגוף, שנחשבים בגדי זיעה, אם הזיע בהם, כגון בימות החמה, ויש כבוד הבריות, מותר להחליפם בבגדים אחרים המכובסים. ו)

ז. מי שעבר עליו זמן מה שנשאר עם בגדיו, ואירעו אבל, ויש לו צער להשאר בכל ימות השבעה עם בגדיו שלא כובסו זמן רב, מותר ללבוש בגדים המכובסים מקודם, על ידי שילבשם אדם אחר שעה אחת, ואח"כ האבל ילבשם. ז)

ח. מותר לכבס בגדי הקטנים (שהם פחות מגיל בר מצוה), שמת אביהם או אחיהם, מפני שאין אבלות נוהגת בקטנים. ח)

ט. מה שהתירו לכבס בגדי הקטנים לכתחילה צריך שיכבסו על ידי אחר שאינו אבל, אך אם אי אפשר, יכולים לכבס האבלים בעצמם בגדי הקטנים. ט)

י. כתם שנפל על בגד בימי האבל. נראה שמותר לנקות את הכתם בחומרי ניקוי, או במגבת רטובה, שאם לא ינקנו עתה ישאר רישומו תמיד. י)

יא. מותר לאבלים לשטוף הרצפה עם חומרי ניקוי משום נקיות, שזהו בכלל כיבוד וריבוץ הבית. וכן מותר להדיח הכוסות והקערות. יא)

באבלות אין לצערם ללבוש בגדים שאינם מכובסים ונקיים. וק"ל דהלכה כדברי המיקל באבל.

א) כ"ב כיו"ב בשו"ת אג"מ (אור"ח ח"ה סי' לו), שבגד שנפל עליו כתם בחוה"מ, מותר לכבס מקום הכתם, לנקותו, שא"ז נחשב כיבוס לענין חוה"מ. ויכול הבעל למסור אותו לאשתו או לבתו לנקותו. ובספר שלמי מועד (עמ' תפא) כתב, שדעת הגרש"ז אורבך, שמותר לנקות בגד מהכתם בשבוע שחל בו ת"ב, ול"ד לחוה"מ שאסור לנקות הכתם, אם נתלכלך קודם המועד, אבל בתשעת הימים מותר אפי' אם נתלכלך מקודם. [ילקו"י עמ' שנה].

א) במ"ק (כז.) מכבדים ומרביצים בבית האבל. ואף שבשו"ת משיב דברים (חיו"ד סי' רטו), כתב לדייק מהש"ע להחמיר בדבר, דהנה בש"ע יו"ד (סי' שפ סכ"ב) איתא, כיבוד הבית אין בו משום מלאכה לאבל. ובש"ע (סי' שעה ס"ז), מכבדין ומרביצין בבית האבל, ואילו בסי' שפ לא כתב מרביצין, לפ"ז הרבצת הבית אסור לאבל עצמו בימי אבלו משום מלאכה. ורק ע"י אחרים מותר משום נקיות. ע"ש. מ"מ אין דבריו מוכרחים. [חזו"ע אבלות ח"ב עמ' רפו. ילקו"י אבלות עמ' שנט].

ה) שו"ת מנח"י ח"י (סי' מד). [ילקו"י אבלות עמ' שנו].
ו) בשו"ת לחמי תודה (סי' ל) כתב, דמה שאסרו להחליף בתוך שבעה בגדים המכובסים, היינו דוקא לתענוג, אבל לצורך, כגון משום ערוביאי, או שהחלוק אינו נקי מחמת זיעה, מותר להחליף אפי' בתוך שבעה, וכ"כ הגרש"ז אורבך, שלהחליף הבגדים הלבנים שעל הגוף משום זיעה, מותר בשבוע שחל בו ת"ב. וה"ה לאבל.

ז) שיש כאן כמה צדדים להקל, חדא כשי' רש"י וסיעתו שכל האיסור דוקא לכבס בימי אבלו, אך אין איסור ללבש בגד שכובס קודם האבלות, ועוד ד"ל שאם אחר לובשו זמן מה אין בזה איסור. וע"י בחזו"ע אבלות ח"ב (עמ' רפג). [ילקו"י שם עמ' שנו].

ח) כ"פ מרן בש"ע (סי' שפט ס"ב). שאין דין חינוך באבלות, וכמ"ש בשו"ת גאונים קדמונים (סי' לה).

ט) במ' בית הלל (סי' שפט סק"א), כ' שמותר לגדולים אחרים שאינם אבלים לכבס בגדי הקטנים. אבל בגשר החיים (עמוד רלד) כתב, שמלשון הפוסקים "מותר לכבס" משמע שאפי' האבל עצמו מותר לו לכבס להם. ואף שהאבל אסור לו לעשות מלאכה גם בשביל אחרים שאינם אבלים, מ"מ קטנים עדיפי מאחרים, שאם אינם

יב. הואיל ואין אבלות בשבת, ורשאי האבל לנעול מנעליו בשבת, רשאי למשוך את נעליו בערב שבת, ולצחצחם לכבוד שבת. (יב)

יג. מן הדין מותר לאבל ללבוש כל בגד חדש לאחר השבעה. ואולם, יש מחמירים שלא ללבוש בגד חדש, לבן ומגוהץ, בשאר קרובים עד השלושים. ובאב ואם עד השלושים ובנוסף שיגערו בו חבריו, כלומר, שיאמרו לו "לבוש בגד חדש", וכדין תספורת שגוערים בו. ומכל מקום, שאר בגדים חדשים, רשאים ללבוש ללא חשש. ואף שלפי המציאות כיום, שמחים גם בשאר צבעים, מכל מקום אין לנו אלא מה שאסרו חז"ל. על כן, מותר לכל הדעות לחדש חליפה חדשה שחורה, כחולה, אפורה וכדומה, ופשוט שיברך "שהחיינו". וכן מותר לנעול נעליים חדשות, ויש שנהגו להחמיר ליתנם לאחר קודם שלבשם, שילבשם איזה זמן, שיצא ממנו שם חדש. (יג)

הנהגות ודינים ליום השבעה והשלשים

א. ביום השביעי לאבלות, אחר תפילת שחרית, ואחר זריחת השמש, מנחמין את האבלים, ואומרים להם את הפסוקים לא יבוא עוד שמשך וכו', ובוזה הם קמים מהשבעה, שמקצת היום [של השביעי] הרי הוא ככולו כמבואר לעיל. ואם התפללו קודם הזריחה (שהרי בשעת הדחק רשאים להתפלל אחר עמוד השחר קודם הזריחה), יוצאים מהאבלות אחר הזריחה. ואם אין שם מי שיאמר להם הפסוקים הנ"ל, גם כן יוצאים מהאבלות אחר הזריחה, שאין אמירת הפסוקים מעכבת. וכשאוכלים אח"כ בבית האבל, אין אומרים בברכת המזון ברכת האבלים, שכבר יצאו מגזרת שבעה. (א)

והנה בעיקר דין זה שבגד לבן, חדש ומגוהץ אסור, יש לדון האם יש הבדל בין אב ואם לשאר קרובים? כי הנה לרמב"ם והמאירי, די להמתין שלושים יום כדין שאר קרובים. ולרמב"ן והרא"ש, צריך שלושים יום, ויגיע חג, ויגערו בו חבריו שילבש בגד חדש. וטעמם שהצריכו שיגיע החג, דאל"כ לא ניכר שאינו לובש בגד חדש, כי בעיקר בחג מחדשים בגדים, וממילא אין מה לגעור בו. אבל בתספורת כל שהכביד שערו, כבר גוערים בו. ובשורת תשובה מאהבה ושבת יהודה עייאש ביארו בדעת מרן הש"ע (סי' שפט ס"ה) שא"צ ג' דברים [ל' יום, חג וגערה], ודי בל' יום וגערה. וכן נראה מטעם ס"ס, שמא הלכה כהרמב"ם והמאירי, שדי בשלושים יום ללא גערה, ושמא כתשובה מאהבה ושבת יהודה, שאף לדעת הש"ע די בגערה לאחר שלושים, ואין החג מעכב כלל. [ושמא בזמנינו אין איסור כלל כנ"ל. ושמא הלכה כדברי המיקל בבבל אף נגד הש"ע. (ועי' ח"ג עמוד צט ודו"ק.)] [חזו"ע ב עמ' שג, שה, חוברת אבלות בהלכה עמוד 261]

א ילקו"י על הלכות תפלה, סי' פט. [ילקו"י אבלות עמ' תקנא].

יב אע"פ שהשבילי דוד יו"ד (סי' שפט) כתב להחמיר ושאין להשגיח במה שנהגו להקל בזה וכו'. ע"ש. ואזיל לטעמיה בשבילי דוד א"ח (בהל' חוה"מ סי' תקלד), שאסור להשחיר הנעלים משום דדמי לכיבוס. אולם בשו"ת יבי"א ח"ג (תאור"ח סי' לא) כתב להשיב על דבריו. [ילקו"י עמ' שנט].

יג בגמ' מו"ק (כג.) מבואר, שאסור לאחר שבעה ללבוש בגד חדש, לבן ומגוהץ, אבל אם חסר אחד התנאים, מותר ללובשו מיד לאחר השבעה. אולם, הרמב"ן כתב שאין דין זה נוהג בזמנינו, כיון שהגיהוץ שלנו אינו חשוב כ"כ כגיהוץ של זמנם, שאינו משובח כל כך, ואינו אלא ככיבוס שלהם. נמצא שאף אם הבגד חדש ולבן, מותר ללובשו כי חסר התנאי של גיהוץ. והביאו מרן בש"ע (סי' שפט ס"ח). ואף שיש חולקים על הרמב"ן, וגם לא מוסכם שכך היא דעתו של מרן הש"ע, שהרי לענין שבוע שחל בו ת"ב (אור"ח סי' תקנא ס"ג) כתב, שהמנהג להחמיר גם בכיבוס וגיהוץ שלנו. ואף כאן (סי' שפט סע"י ה, ז) הביא את דעות האוסרים, מ"מ הלכה כדברי המיקל באבל. ואולם, כתבנו את הדין גם לאותם הרוצים לחוש לדעות המחמירים שגיהוץ שלנו אסור.

ב. מיד לאחר שהאבלים קמו מהאבלות בבוקר, מאותה שעה האבלים מותרים בכל הדברים שאסורים בהם בימי השבעה, ומותרים ברחיצה, החלפת הבגדים, במלאכה ובתלמוד תורה. מלבד גילוח ותספורת, ושמחה, כפי שיבואר להלן. ויש נוהגים אסור בכיבוס כל שלשים יום, ומעיקר הדין מותר ללבוש בגדים מכובסים מיד לאחר השבעה, ולגבי רחיצה לאחר השבעה עיין מה שכתבנו בזה בסימן שפ"א. (ב)

ג. המנהג לעלות לבית הקברות ביום כלות השבעה, (וביום השלושים והיאר-צייט). ואם חל יום השביעי לאבילות בשבת, כגון שהנפטר נקבר במוצאי שבת או ביום ראשון, עולים לבית הקברות ביום ראשון, ולא יקדימו לעלות ביום שישי, שאין האבלים יוצאים מביתם לצורך זה בכל ימי השבעה. [ואמנם אם האבלים חוזרים לביתם בחוץ לארץ מיד ביום א' בבוקר, מותר להם לצאת ביום שישי לבית הקברות כדי לעלות לקבר]. וכן אם חל יום השביעי לאבילות ביום טוב, או כשהיום טוב מוציאם מדין שבעה, עולים לבית הקברות אחר החג. ונוהגים לומר מזמורי תהלים ליד הקבר, ומזמור קי"ט, האותיות משם הנפטר, ואותיות נשמה. ואם נמצאים ליד הקבר עשרה אנשים גדולים, אומרים שם קדיש. ואם אמרו פרקי משנה או זוהר או פתח אליהו, אומרים קדיש על ישראל, ואם אמרו רק תהלים אומרים קדיש יהא שלמא, אולם במה שנהגו לערוך אזכרה לע"נ, ויום הפטירה חל בשבת, יקדימו האזכרה ליום חמישי. וכן מי שנהג להתענות ואירע שיצא התאריך בשבת או ביום טוב, יקדים התענית ליום קודם. כמבואר לקמן סימן שצ"א. (ג)

ד. הכהנים נוהגים לעלות לבית הקברות ביום השבעה, וכן ביום השלשים וביום השנה, אבל אסור להם להכנס לכל שטח בית הקברות ולעבור לידי קברים, אלא יעמדו ליד הגדר בריחוק יותר מד' טפחים מהקברים. כמבואר לעיל סימן שסט"ו, שבזמננו שהנפטר קבור בקבר עמוק עשרה טפחים, די בד' טפחים. וכן יזהרו שלא ילכו תחת אילן שמאהיל על הקברים. (ד)

ה. רשאים האבלים לטעום מידי, או אפילו לאכול קודם העלייה לקבר. ואם רוצים להחליף הבגדים קודם העלייה לקבר ג"כ רשאים. ואם אין אפשרות לעלות לקבר בבוקר, יכולים לעלות במשך היום, כי בלאו הכי אין זה חיוב גמור מצד ההלכה, אלא מנהג טוב וחשוב. (ה)

(ב) ילקו"י אבלות עמ' תקנא.

(ד) שאע"פ שהתורה התירה לכהן להטמאות למת שהוא משבעה קרובים, מ"מ זה דוקא בעת הטיפול בקבורה וכדו', אבל לא התירה התורה לכהן לבקר בקבר קרוביו ביום השלשים או ביום השנה, ובלאו הכי העלייה לקבר הוריו לכל אדם אינה חיוב מן הדין כלל, אלא מנהג חשוב שכבר נהגו בו הכל, אבל אינו מעיקר הדין, וכדלקמן. [ילקו"י שם עמ' תקנג].

(ה) הנהגה מנהג מרן אמו"ר זצוק"ל היה בשנה הראשונה לעלות לקבר אביו ע"ה ביום השנה, אך לאחר מכן חשש מביטול תורה, והקדיש את היום לתורה ולשיעורים לע"נ. [ילקו"י אבלות עמ' תקנג].

(ג) יסוד המנהג לעלות לקבר ביום השביעי, הוא ממה שכתב רש"י ביבמות (קכב). שהביא משם תשובת הגאונים, שביום שמת אדם גדול מתקבצים סביב קברו וכו'. ע"ש. ובש"ע ס"ס שד"מ כתב, שעולים לביה"ק בשבעה שלשים ויאר-צייט. ומש"כ שאומרים מזמורי תהלים וכו', הטעם הוא שהרי מותר לומר מזמורי תהלים אף תוך לד' אמות של הקבר, ואין בזה לועג לרש, וכן באמירת הקדיש ליד הקבר כיון שהדבר נעשה לעילוי נשמת הנפטר. וע' בתשובת הרדב"ז (סי' רכ"ד). [ילקו"י אבלות עמ' תקנב].

ו. בליל השביעי כשעורכים הספד לנפטר בבית הכנסת, מותר גם לאבלים לצאת מביתם לילך לבית הכנסת לשמוע הדרשות, ולהתפלל מנחה וערבית עם הצבור. ומותר להם לשבת על כסאות וספסלים, ואינם צריכים לשבת על גבי הקרקע, ובמנחה אין לומר וידוי ונפילת אפים, כמבואר כל זה לעיל.⁽¹⁾

ז. נהגו לעלות לקבר גם ביום השלושים, ובכל שנה ושנה ביום פקודת השנה. ויש שנהגו לעלות לקבר גם בתחלת חודש האחד עשר. אך כל זה אינו חיוב מעיקר הדין, אלא מצד המנהג, ולכן זקן או חולה שקשה לו לעלות לקבר הוריו ביום השנה, יסתפק באמירת הקדיש וההשכבה, ולימוד לעילוי נשמת הוריו.⁽²⁾

ח. בליל השבעה נכון להביא תלמידי חכמים לבית האבל, או לבית הכנסת, כדי שיאמרו לצבור הרחב דברי תורה ומוסר, ודברי התעוררות. וכבר נתבאר שאין מניעה לומר דברי אגדה בבית האבל. ואחר הדרשות נהגו לחלק לציבור מעט צימוקים ובטנים, ומיני מזונות, כדי להרבות בברכות ובעניית אמן לזכותו של הנפטר. ואח"כ האבלים סועדים עם קרוביהם בלבד. וכל הסעודות שעושים בליל השבעה ובליל השלשים, וכן ביום הפטירה, אינם חיוב מצד הדין, אלא מצד המנהג, כדי להרבות בברכות, ולזכות את הרבים באמירת דברי תורה וחיזוק במהלך הסעודה. ולכן אין להקפיד על כך, שהעיקר הוא לשמור על אמירת הקדיש במשך השנה, ולהוסיף על זמן קביעות עיתים לתורה, ולשמור על שאר דיני אבלות.⁽³⁾

המרובות הללו. ומצאנו כיו"ב בגמ' (מו"ק כו:):
 "בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו, [שהיו רגילים להלבישו בתכריכים יקרים], והיו קרוביו מניחים אותו ובורחים. עד שבא נשיא ישראל ר"ג ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בתכריכים של פשתן [שהם זולים מאד], ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן". על כן, די שיביאו מיני ברכות: מזונות, העץ, האדמה, שהכל, וארבעה סוגי בשמים, שיברכו עליהם. וישומו לב להכריז שכולם יברכו בקול רם, ועל ידי כך ישנה סבירות שגם אנשים רחוקים יברכו, יותר מאשר בסעודה שקשה לתת את הדעת על כל אחד ואחד, ונמצא שרבים נכשלים ואוכלים בלי ברכה ובלי ברכת המזון.

ולפחות, אותם העורכים סעודה, ישתדלו להביא לחמניות מתוקות שברכתן 'מזונות' כדי להצילם מעוון, ויעוררו את המשתתפים לברך 'מזונות' ושאר ברכות. והנכון שבסוף הסעודה, יברך אחד בקול רם ברכה אחרונה: 'מעין שלוש' ו'בורא נפשות', ויאמר לכולם שמכוון להוציאם י"ח. וכמה כבוד ונח"ר היו עושים הבנים לאביהם המנוח, אילו היו מתבוננים איזה דבר יעלה את נשמתו, ובמה יגרמו לו שיעטרו אותו בשמים בכתרים ורחניים ויגדלו שכו יותר ויותר, ועל ידי אזכרה זו, יתחזקו ויתקדמו הם והבאים בקיום התורה והמצוות. על כן, יביאו תלמידי חכמים שיאמרו

(1) ילקו"י אבלות עמ' תקנד.

(2) ילקו"י שם.

(3) ילקו"י שם. ובהרבה מקומות עורכים סעודה לכל הצבור. ומלבד ההוצאות המרובות, הנה עינינו הרואות שבאים קורבים חילוניים לסעודות אלו, ורבים לא נוטלים ידים ואינם מברכים כלל, ושותים משקאות חריפים, ומה בצע בכל הסעודות הללו, אטו האכילה עושה עילוי נשמה. ולכן נכון לבטל סעודות אלו כליל, ורק אם יודע בבירור שכל הבאים הם אנשים יראי שמים, רשאי לעשות סעודה, וע' בש"ע (סי' קסט ס"ב) "לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך". וזאת לבד מאיסור אכילה בביהכ"נ שבעקבות כן גם מדברים דברים בטלים והשתיה החריפה כדת אין אונס. ואף אם הסעודה באוהל או באולם, אם יש תערובת עדיף לבטל סעודות אלו. ויעויין בחוברת אבלות בהכלה (עמ' 232) שהעיר על כך שישנם טועים וחושבים שעיקר האזכרה היא הסעודה. וטעות חמורה היא, כי היעלה על הדעת שע"י שיאכלו בשר ודגים, תעלה נשמתו ותהיה לה נחת רוח?! וברור שכל מטרת הסעודה, כדי שיברכו בכוונה כיאות, ובכך תעלה נשמת הנפטר. אך אם אוכלים ללא ברכה, אוי לעילוי נשמה שזכה. וכבר כתב הפלא יועץ, שבמקום לעשות לנפטר ענג בעוה"ב, הם עושים לו נגע, ח"ו. על כן, יש לשקול היטב, מה בצע בכל ההוצאות

ט. כאשר חל יום השביעי לאבלות בחנוכה או בפורים, נכון שלא יעלו לקבר בימים אלו, מפני שמתעוררים לבכי ולמספד על יד הקבר, אלא יאחרו עד לאחר החנוכה וכו' מכל מקום הסעודה בליל השבעה שנוהגים לעשות, אפשר לעשותה גם בחנוכה, וגם בחול המועד. (ט)
י. יש שנהגו שבלייל השלושים עושים סעודה בבית, ועורכים לימוד, דרשה ואזכרה לעילוי נשמת הנפטר, ולמחרת עולים לקבר. ויש למנות את יום השלושים מיום הקבורה, ולא מיום המיתה. אף אם הפטירה היתה כמה ימים קודם הקבורה. וכן הדין לענין תספורת ושמחה על שאר קרובים, וכדומה. ומכל מקום עדיף שירבה בלימוד תורה, ויאמר שהוא לעילוי נשמת הנפטר, ויעשה השכבה. והמנהג שבלייל השלושים מתאספים בבית הכנסת, לומר דברי תורה והתעוררות, לעילוי נשמת המנוח. ואין למספידים לשבח יותר מדאי את הנפטר, אלא יאריכו בדברי מוסר. (י)

סימן שצ - דברים שהאבל אסור בהם כל שלשים יום

- א.** האבל, עליו להשלים גזירת שלשים, והיא התספורת, ונטילת צפרניים. הילכך האבל אסור בתספורת, אלא מגדל פרע, וכשם שהוא אסור לגלח שער ראשו, כך אסור לגלח שער זקנו, וכל שער שבו, אפילו שער בית הסתרים (בית השחי ובית הערוה). (א)
ב. אבל תוך שלשים שהרופא אומר שאם לא יסתפר יש חשש שיחלה בחולי מסויים, נראה שמוותר לו להסתפר אחר שבעה. (ב)
ג. שער השפם שמעל הפה, וכן מהצדדים של הפה, מקום שמעכב ומפריע את האכילה, בתוך השבעה אסור לגלחו, ולאחר מכן מותר. (ג)

ור"י והרשב"א, כמבואר בטור וב"י (סי' שצח). הילכך אבל תוך שלשים שהוא עלול לחולי עינים, ואם לא יסתפר יבא עליו חולי העינים, נראה שמוותר להסתפר, וכמו שאמרו בדין הרחיצה, שכל שהוא אסטניס מותר לרחוץ.

וה"ה דיש להתיר לאבל לרחוץ גופו לצורך טיפול מסויים ועי"כ הטיפול יצלח יותר, ובילקו"י על הלכ' יו"ט וחווה"מ נתבאר להתיר בימי חווה"מ להסתפר למי שזקוק לכך מבחינה רפואית, וכגון שיש לו זיהום בראש והרופאים מעונינים בהכנסת מחטים למקום הזיהום, ועי"י שיסתפר יראו המקום בדיוק, שיש להתיר, וה"ה לני"ד לגבי אבל.

ג **מ"ן** הבי"י (סי' שצ) הביא מחלוקת הראשונים בדבר, שדעת הרמב"ם והראב"ד לאסור גילוח השפם כל שלשים. והרי"ף גיאת (בהל' אבל עמוד מט) אסר בתוך שבעה, והתיר בתוך שלשים. וסיים בב"י, דכיון שהרמב"ם והראב"ד מסכימים לדעה אחת לאסור, הכי נקטי'. אמנם בש"ע הדר ביה, ופסק כדעת הר"י בן גיאת, שבתוך שבעה אסור, ובתוך שלשים מותר.

דברי תורה וחזיון. וברור שזה עדיף הרבה יותר ממה שנהגו לקרוא תרי"ג מצוות ושאר דברים, ורבים לא מבינים מה שקוראים, והלוא אין מקיימים מצות ת"ת כשלומדים ללא הבנה.

ט **ילקו"י** שם. ילקו"י על הלכות חנוכה.
י **ילקו"י** שם עמ' תקנה.

א **איסור** תספורת לאבל למדו חז"ל (במ"ק יד:), ממה שנאמר לאהרן ולבניו, כשמתו נדב ואביהוא, ראשיכם אל תפרעו, מכלל שהמתאבל מגדל פרע, ואסור לספר שער. ואמרי' (שם יט:), דילפינן פרע פרע מנזיר, דכתיב ביה קדוש "יהיה" גדל פרע שער ראשו, בגימטריא שלשים, שסתם נזירות שלשים יום, שאין גידול פרע פחות משלשים יום (נזיר ו:). [ילקו"י אבלות עמ' תקנז].

ומה שכתבנו שבכלל איסור תספורת, אפי' שער בית הסתרים, דהיינו בית השחי, ובית הערוה, כ"ה בש"ע.

ב **בשו"ת** בית דוד (חיו"ד סי' קצ) כתב, דאף שהראב"ד ס"ל שגזרת שלשים לתספורת דאורייתא היא, סברא יחידאה היא, וכל הפוסקים חולקים עליו, הרי"ף והרמב"ם ומהר"ם והרמב"ן והרא"ש ור"ת

ד. מי שמת, ואשתו היתה בבית החולים בסכנת נפשות ולא ידעה ממיתת בעלה, והבנים ישבו שבעת ימי אבלות, ואמם היתה שואלת עליהם שלא באו לבקרה בבית החולים, ואם יבקרנה ותראה אותם בגידול זקנם, תדע ממיתת בעלה ותבא לידי סכנה, מותר לבנים שירצו לבקרה לגלח אחר שבעה, רק אם יש בדבר פיקוח נפש, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. (ד)

ה. מותר לאבל להסתרק ראשו וזקנו אפילו בתוך שבעת ימי האבל. ואין הבדל בזה בין איש לאשה, וכן פשט המנהג, וגם באופן שנושרים שערות ראשו על ידי התסרוקת, מותר. (ה)

ו. אשה אבלה מותרת להסתפר אחר שבעת ימי האבל. (ו)

ז. אבל שנסתיימו שלשים ימי אבלו בתוך ימי ספירת העומר, שאין מסתפרים בהם והכביד עליו שערו, מותר לו להסתפר בימי הספירה. (ז)

ח. כשם שאסור להסתפר ולגלח כל שלשים יום לאבלו, כך אסור לו ליטול צפרניים בכלי, אבל אם נוטל צפרניו בידי או בשיניו אפילו בתוך שבעה מותר. ומותר לעשות סדק קטן עם מספריים כדי שאח"כ יוכל ליטול הצפרניים ביד, אף בתוך השבעה. ואבל שחל יום כ"ט לאבלו בערב שבת, אסור לו להסתפר בערב שבת, אבל מותר לו ליטול צפרניו לכבוד השבת, אף באבלות על אב ואם. (ח)

אחת, שהאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה, הכי נקטי'. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שצ ס"ה). [ילקו"י אבלות עמ' תקנו סעי' א]

ונראה דה"ט משום דהויא מילתא מציעתא. וכמ"ש כיו"ב הרז"ה בעל המאור (פ"ק דסוכה י.).

(ד) שו"ת שבט הלוי ח"ב (עמוד רסו).

ז (כ"פ בשו"ת זרע אמת (חאו"ח סי' טז). ולמד כן ממ"ש הב"ח (סי' תקנא), שאבל שחל שלשים של ימי אבלו בבין המצרים מותר לו להסתפר, אף לפי מנהגם שנהגו שלא להסתפר בימי בין המצרים, (וכמ"ש הרמ"א סי' תקנא סק"ד), כיון שאינו אלא מנהג. והובא להלכה בשיורי כנה"ג (סי' תקנא הגב"י אות טו).

ה (בשבולי' הלקט (הל' שמחות סי' מב) הביא מבתשובת הרב אביגדור כהן צדק, דהא דילפינן איסור תספורת לאבל מבני אהרן, אסמכתא בעלמא היא, ואין האיסור אלא מדרבנן, ומסתבר שלא אסרו אלא תספורת בלבד, אבל סריקת הראש מותרת. והב"י (ביו"ד סי' שצ) ה"ד הסמ"ג המרדכי שהתירו לסרוק הראש אחר שבעה. וד' רבינו ירוחם אפי' בתוך שבעה, שאין כאן לא תענוג ולא שמחה. וסיים, ולענין הלכה נקטי' להקל לסרוק אפי' בתוך שבעה. וכ"פ מרן בש"ע (סי'). [ילקו"י אבלות עמ' תקנז].

ח (אע"פ שלהלכה נטילת צפרניים בכלי שוה לדין תספורת, מ"מ יש בדבר מחלוקת הראשונים, כי רבינו יצחק בן גיאת (בהל' אבל עמ' מט) כתב, שאחר שבעה מותר ליטלם אפי' במספרים. אבל הרמב"ן בתוה"א (דף סג.) כתב, ומדברי הרי"ף נלמוד שכל שלשים אסור במספרים. וכן העלה שם להלכה. וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' אבל ה"ב). וכתב הב"י, לענין הלכה כיון שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לדעה אחת לאסור במספרים כל ל' יום, הכי נקטי'.

ו (הרי"ף (פ"ג דמ"ק דף יד: מדפי הרי"ף) כתב, גרסינן בפרק החולץ (מג.) בענין ר' יוסי אומר כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה, מפני האיבול, וכמה האיבול שלשים יום. אמר רב חסדא ק"ו, ומה במקום שאסרו לספר ולכבס (בשבוע שחל בו ת"ב), מותר לארס, שלשים יום של איבול שמותר לספר ולכבס אינו דין שמותר ליארס. ושמע מינה שהאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה. ע"כ. והרמב"ם (פ"ו מהל' אבל ה"ג) פסק להתיר כדברי הרי"ף. וכתב מרן הב"י (סי' שצ), דכיון שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לדעה

ומה שכתבנו לגבי אם חל יום כ"ט לאבלותו בער"ש, עיין בחזו"ע ח"ב עמ' רצו. ובילקו"י עמ' תקס מובא בזה מחלוקת וסיים: "והמנהג בא"י להצריך 30 יום שלמים" ע"ש. ולגבי הצפרניים ע"י בילקו"י עמ' תקסג.

ט. במקומותינו שקבלנו הוראות מרן הש"ע, יש להתיר להסתפר אפילו ביום שלשים לאבל על אביו או על אמו, אחר שגערו בו חבריו באותו יום, ובשאר קרובים אין צריך גערה, אלא יכולים להסתפר גם בלא גערה ביום השלשים, אבל אין להתיר להסתפר בליל השלשים. ויש מבני עדות אשכנז הנוהגים להסתפר ביום שלשים ואחד. ואף במקום מנהג שנהגו להחמיר עד יום שלשים ואחד, בערב יום טוב או בערב שבת שהוא יום שלשים, מותר להסתפר, אחר שיגערו בו. (ט)

י. כשחל יום כ"ט לאבילות על אביו ואמו, אחר הרגל בערב שבת, יש אומרים שמותר להסתפר אחר גערה מטעם ספק ספיקא, ויש חולקים. והמנהג בארץ ישראל להצריך ל' יום שלמים. (י)

יא. אף על פי שבתספורת יש חילוק בין אבלות על אב ואם, לכין על שאר קרובים, שבתספורת צריך גערה ביום השלושים עצמו, כנטילת צפרניים אין הבדל בין אבלות על אב ואם, לכין אבלות על שאר קרובים, שבכולם אין צריך גערה. (יא)

יב. מותר לאבל בתוך שלשים יום לאבלו לעבור לדירת מגורים חדשה. וכן מותר לסייד ולצבוע את דירתו, בתוך שלשים יום לאבלו לאחר השבעה. (יב)

יג. חתן שהוא בתוך שלשים יום לאבלו, שלא קיים פריה ורביה, שמותר לו להתחתן בתוך שלשים לאבלו, מותר לו להסתפר ולהתגלח ביום חופתו, וכן בשבעת ימי המשחה מותר לו להסתפר ולהתגלח, ואפילו הוא אבל על אביו או על אמו. (יג)

טז עי' מש"כ בזה לקמן בידיני אבלות ברגל.

סופרים (עמוד תקנב) בכירור הלכה, בשם הרב דעת קדושים. [ילקוט] אבלות עמ' שסן.

יג נודע מה דקי"ל דאין אבלות ברגל, דאיכא מ"ע לשמוח מה"ת, ואתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. ומש"ה כשחל הרגל תוך שלשים, מגלח ערב הרגל. ולפ"ז י"ל דבחתן שמצות שמחה שלו מדרבנן (ירושלמי רפ"ק דכתובות) הא ודאי דמסתברא לכאורה דלא אתי עשה דרבנן ודחי לאבלות דאורייתא. ודעת הראב"ד (רפ"ב דברכות) דאבלות דשלשים מה"ת, גבי גילוח וגיהוץ, דילפינן מבני אהרן ראשיכם אל תפרעו ובגדיהם וכו', וכ"ד ההשלמה. אמנם ריה"פ הראשונים ס"ל דאבלות דשלשים כגיהוץ ותספורת הוי מדרבנן, דקרא אסמכתא, וכ"ד הרי"ף, האשכול, תוס', הרמב"ן, מהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש, הריטב"א, והר"ן, וכן מתבאר מדברי הרמב"ם (רפ"ו מהל' אבל), המאירי, הרא"ה, תר"י, ועוד, וא"כ יש מקום לומר שדין חתן כדין רגל, שיכול להסתפר ביום חופתו, משום מלך ביופיו תחזינה עיניך. ובפרט לפמ"ש הרא"ש בכתובות (ד). שיום ראשון של התן הוי דאורייתא, וא"כ חתן בתוך ל' י"ל דודאי רשאי להסתפר ולהתגלח. וראה בשו"ת יבי"א ח"ה (י"ד ס" לא).

יא במו"ק (כ"ב:) על כל המתים וכו' על אביו ואמו עד שיגערו בו חבריו. ובב"י (ס"י שצ) כתב על לשון הרמב"ם "עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חבריו" דאפשר דהיינו גידול שער ימים רבים מאד, ואם גערו בו חבריו קודם שיגדל השער כל כך שרי, והוא שיהיה אחר שלשים. וראה בשו"ת יבי"א ח"ה (דף רנד. י"ד ס"י כה אות ז).

יא וכמו"ש בשו"ת הלק"ט ח"ה (ס"י קיג), שרק בשער שנראה תמיד הצריכו גערה, משא"כ בצפרניים, שאין דרך להסתכל בידיים, הילכך א"צ גערה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת דבר משה ח"ה (ס"י פא) וז"ל: כשנפטר מר אבא ביום ערב ר"ה עשיתי מעשה לקוץ הצפרניים בעיהכ"פ, כיון דקי"ל שהרגל מפסיק כל מיני אבלות, ובנטילת צפרניים א"צ גערה, כמ"ש הלוש (אור"ח ס"י תקמח). וכ"כ בלקט הקמח בשם הלק"ט. וכן עיקר להקל.

יב שאף אחר ר"ח אב שממעטים בשמחה, לא נאסר אלא בנין של שמחה, כגון בית חתנות לבנו, אבל סתם בנין לא נאסר. ואף באבל אין לאסור כל שלא נעשה לנוי ולהרווחה בעלמא.

ומה שכתבנו לגבי צביעת הדירה, כ"כ בספר דברי

וע' בא"ר (ס"י קלב סק"ד), שמותר לו להסתפר ולגלח, משום שנאמר (ישעיה לג יז), מלך ביפיו תחזינה עיניך.

יד. אבל שנמצא בתוך שלשים יום לאבלו על אביו ואמו, ונולד לו בן, יש מתירים לו להסתפר ביום המילה, דיום טוב שלו הוא, וכן הדין באבל תוך שלושים שכיבדו אותו לישב סנדק אצל נכדו או אצל אחרים, שמותר לו להסתפר לכבוד המילה. ויש מחמירים בכל זה. ושב ואל תעשה עדיף, והמיקל יש לו ע"מ שיסמוך. ומי שהזמינו אותו להיות סנדק, ואירעו אבל, והוא בתוך שבעה, רשאי להיות סנדק בשבעה ימי אבלות. ומכל מקום אסור הוא בנעילת הסנדל. (ד)

טו. אבי הבן שאירע לו אבל, ובתוך השבעה חל יום המילה של בנו, שנעשית בבית הכנסת, רשאי ללכת לבית הכנסת עם בגדי שבת, אבל אסור בנעילת הסנדל, ולאחר המילה חוזר מיד לביתו באבלו, ולא ישאר לסעודה. (טו)

טז. אשה שאירע טבילתה אחר שבעה, תוך שלושים יום, אם תטול ציפורניה בידיה או בשיניה אינה נוטלת יפה, תאמר לעובדת כוכבים ליטלם לה במספרים. והמנהג להקל בזה לצורך טבילת מצוה, לגזוז בעצמה אפי' בכלי, שאל"כ לא תיטול יפה. (טז)

הטעם להקל בשו"ת פנים מאירות ח"ג (סי' לו), וכ"כ עוד אחרונים.

ועכ"פ שוא"ת עדיף. [שו"ת יבי"א ח"ה (חיו"ד סי' לא אות ג'), ובח"א (דף קיו חאו"ח סי' לו בהערה), ובשו"ת יחו"ד ח"ו (סי' לו). וע"ש עוד]. ויש להחמיר, הואיל וגם לגבי שבוע שחל בו ת"ב רבו האוסרים, וה"ה לאבל תוך שלושים.

מזו בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' רפט) כתב בזה"ל: הלכה למעשה, אבל שהוא בעל ברית מותר בנעילת הסנדל, ולא יאמרו צידוק הדין ביום ההוא, מפני שיו"ט שלו הוא. כמ"ש מהרי"ל הביאו מרן בב"י (ס"ס שצא). וכתב עוד שמותר לו ללבוש בגדי שבת עד אחר שישוב מבהכ"נ, שאז היו מליץ בבהכ"נ, אבל כשהמילה בבית אז מותר לו עד אחר המילה. עכת"ד. והנה בתשובת מהרי"ל [סי' קטז] מיירי לענין אבל בעל ברית להכנס לסעודה תוך י"ב חודש, והתיר כיון שיו"ט שלו הוא. וכ"כ הרמ"א בד"מ וז"ל: ונ"ל דדוקא לאחר שלשים, אבל בתוך שלשים יש להחמיר כמ"ש הטור בשם הראב"ד. ומכלל דבריהם מבואר דבתוך שבעה אין שום היתר לנעילת הסנדל, ודלא כמו שכתבו כמה אחרונים שהמנהג בעירם להקל אף בנעילת הסנדל. ואע"פ שצריך לצאת מחוץ לביתו כדי להיות סנדק, מ"מ הדבר מותר כמב' בילקו"י שם עמ' תקצ במכתב ממרן אאמו"ר.

מזי עיין בב"י (סי' שצ), ובשו"ת חיים שאל ח"א (סי' ב). ובחזו"ע (ב עמ' שב).

אך הפמ"ג (סי' קלב מש"ז ס"קב) חולק על הא"ר בזה, ודעתו שאין לחתן להסתפר. אולם אנו אין לנו אלא דברי גדול האחרונים החת"ס (חיו"ד סי' שמח) שכו' וז"ל: ונ"ל פשוט שביום חתונתו ממש מותר לו להסתפר, שמכיון שהתירו לו בימי אבלו לישא אשה משום מצות פריה ורביה, אף שבכלל האבל היה אסור לו לישא אשה, ואעפ"כ התירו, הואיל וניתנו ימי האבל להדחות לענין נישואין, דחינן ליה אף לשאר מילי, כדי לעשות המצוה כתיקונה. [חזו"ע אבלות ח"ב].

יד באליה זוטא (סי' תקנא ס"ק טז) אסר הגילוח לאבל בעל ברית (תוך שלושים). וכ"כ הנו"ב (מהדו"ת חיו"ד סי' ריג). והנו"ב אזיל לשיטתיה במהדו"ק (או"ח סי' כח), שאסר לסנדק או למוהל להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב, כי מה שאסור מדין התלמוד, לא הותר בשביל המילה. ע"ש. וממילא ה"ה לגבי האבל תוך שלושים. ולעומתם כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג (סי' צג) דמותר להסתפר לכבוד המילה.

ובשו"ת חת"ס (תאו"ח סי' קנח) כתב ללמד זכות על המקילין בזה, ומ"מ במקום שנהגו להחמיר, אין להקל בזה. וסיים, ומ"ש מר שהתרתי להדיא להסתפר, חלילה לו לומר כן. וגופא דעובדא הכי הוי, פלוני בא אלי וגילה סודו לפני שיש לו לדבר עם הדוכס, ואם ימנע יפסיד יותר מאלף ר"ט, ואמרתיו לו, בקושי אני מתיר, אך המתן עד יום ד' שהוא ר"ח, וגם תהיה סנדק, נוסף על טעם כבוד השר והפסד ממונו. ע"ש. וכבר הסביר

סימן שצא - האבל אסור בשמחה בשבעה ובי"ב חודש

- א.** האבל אסור בשמחה, לפיכך לא יקח האבל תינוק לחיקו כל שבעת הימים, מפני שמביאו לידי שחוק. ואם הוא תינוק שיש לו געגועים עליו, ואם לא יקחנו יבכה ויצטער, מותר לקחת אותו זמן מה עד שירגע, ואם אפשר יעשה זאת בחדר שאין שם בני אדם אחרים. (א)
- ב.** מותר לאבלים לאכול בשר ולשתות יין מעט בכל שבעת ימי אבלות, ואפי' בימי החול, וכל שכן ביום השבת. והנוהגים להחמיר בזה בימי האבל, מנהג בטעות הוא. (ב)
- ג.** אבלים שנהגו מנהג בטעות שלא לאכול בשר וכדו' בימי השבעה ורוצים לבטל מנהג זה, אינם צריכים לעשות התרה למנהגם. (ג)
- ד.** האבל אסור בשמחה כל שלשים יום, לפיכך אסור לו לישא אשה אפילו בלא סעודה. ואחר שלשים יום מותר אפילו אבל על אביו ואמו, ואפילו לעשות סעודה. במה דברים אמורים, באיש שכבר קיים מצות פריה ורביה [בן ובת], אבל אם לא קיים מצות פריה ורביה מותר לו לישא אשה בתוך שלשים, להכנס עמה לחופה ולבעול אותה כדי לקיים מצות פריה ורביה. וכן אם יש לו בנים קטנים וצריכים אומנת ומטפלת, וכן אם אין לו מי שישמשנו בתכבוסת הבגדים, והדחת הבשר ובישולו וכיו"ב, מותר לישא אשה בתוך שלשים יום. (ד)
- ה.** אם מתה אשתו, אסור לבעלה לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלש רגלים. וראש השנה ויום הכפורים אינם חשובים כרגלים לענין זה אלא אם כן לצורך. ואם לא קיים מצות פריה ורביה, ראה לעיל. (ה)

(י"ד סי' ריד), שהנוהגים איסור בדברים המותרים, מחמת סבורים היו שהם אסורים, לא הוי כאילו קיבלום בנדר, וא"צ התרה. ואף מי שרוצה להשאר בחומרתו שלא לאכול בשר בשבעת ימי האבלות מ"מ בשבת שבתוך השבעה אין לו להחמיר על עצמו בזה. (ד) **במו"ק** (כג). ת"ר כל שלשים יום לנישואין. וכתבו התוס' (יבמות מג:) דמדנקט סתמא כל שלשים יום לנישואין, מוכח דהיינו אפי' באביו ואמו. ואע"ג דאסרינן להכנס לבית המשתה לאביו ולאמו עד י"ב חודש, שאני התם דליכא מצוה, אבל כאן מותר לישא אשה אפי' קיים מצות פריה ורביה, משום דאיכא מצוה. וכ"כ הרמב"ן בתה"א (דף סה:) בשם רב האי גאון בתשובה. וכן עיקר. וכאשר עושה חתונה בתוך שלשים יום כי לא קיים פו"ר, מותר לו להביא לחתונתו תזמורת שעיקר שמחת חתן היא בכלי שיר, כמבוי בילקו"י אבלות (עמ' תשד).

(ה) **כ"ב** הרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' מח), כי מה שהצרכיך להמתין ג' רגלים לאו משום תוספת אבלות הוא, אלא כדי שתשכח אשתו הראשונה מדעתו בשעה שהוא עם אשתו השניה, וא"ר אליעזר לא צריכא אלא לשתיהן

(א) **כ"ב** בש"ע (סי' שצא ס"א). וע' במו"ק (כו:), מפני שהוא מביאו לידי שחוק, "ונמצא מתגנה על הבריות", משמע שאינו אסור בעצם. והיינו משום שאין ברצונו ובכוונתו לשחוק ולשמח. וכן דייק מזה בשו"ת אהל משה הורוויץ (סי' קמב). וכ"כ בשו"ת שלמת חיים (סי' תכו), שאין כאן איסור בעצם, אלא רק צריך להזהר שלא יביאנו לידי שחוק. ע"ש. ומ"מ אם התינוק בוכה, ואפשר לאבל להכנס עם התינוק בחדר אחר שאין שם בני אדם, מוטב לעשות כן.

(ב) **כתב** רבינו יצחק בן גיאת (הל' אבל עמ' נא), תניא באבל רבתי, מקום שנהגו לנחם אבלים בביצים ועדשים מאכילים, מקום שנהגו לנחם בבשר ויין מאכילים, הכל לפי המנהג, ומשמע שאין איסור לאבל לאכול בשר או לשתות יין, וכ"כ הרבה מהאחרונים. ועיין לעיל דיני סעודת ההבראה שמותר לאבלים בסעודת ההבראה לאכול בשר ולשתות מעט יין.

(ג) **בס'** משפט כתוב (מע' א אות לו, עמוד קצ) כתב, דמה שנהגו בתוניס שלא לאכול בשר בשבעת ימי האבל, אע"פ שהוא מותר מן הדין, מ"מ אין יכולים לשנות דהוי כמו נדר, ואם הוא חולה צריך התרה. ע"כ. אולם לדינא א"צ התרה, דהוי מנהג בטעות. וכ"פ מרן בש"ע

ו. אם פגע בו הרגל בתוך שלשים יום, שמבטל גזרת שלשים, יכול לישא אשה אף בערב הרגל.⁽¹⁾

ז. כאשר נושא אשה בתוך שלשים יום באחד מהאופנים הנ"ל, מותר לחתן להזמין תזמורת וכלי שיר שישמחוהו ביום חתונתו שמחת לבו.⁽²⁾

ח. מי שלא קיים מצות פריה ורבייה ושידך אשה, וקודם החופה מת אחי המשוודכת, מותר לכונסה ולבוא עליה אחר שבעה.⁽³⁾

ט. אבל שקיים מצות פריה ורבייה, ואשתו הניחה לו בנים קטנים, ואחר שעברו עליו שלשים יום, מצא לו עזר כנגדו, ונשא לו אשה אבלה על אחיה בתוך שלשים, נראה שאסור לה להבעל לו אלא אחר שיעברו עליה שלשים יום, משום שמחת נישואין שלה.⁽⁴⁾

י. כאשר האבל צריך לחכות שלשה רגלים שיוכל לישא אשה, היינו שלישי בכלל, אולם אם הפטירה היתה קודם חג שבועות יכול לישא אשה אחר חג הסוכות מחמת ספק ספיקא. וה"ה אם מתה אשתו קודם פסח, ועברו עליו שני רגלים גמורים, ור"ה, (דהיינו פסח ושבועות

נשיו, הילכך צריך הרחקת זמן מיום מיתת אשתו הראשונה, ואין ר"ה ויוהכ"פ כרגלים לדבר זה.

(1) כתב בברכ"י (סי' שצב), דלפי מאי דק"ל שאם פגע בו הרגל שמבטל גזרת שלשים, ה"ה לגבי איסור זה ויכול לישא אשה תוך שלשים, שהרגל בטולי בטל לכל גזרת שלשים. וכן העלה בשו"ת בית דינו של שלמה (יו"ד סי' ז).

ומה שכתבנו שיכול לישא אשה אף בערב הרגל כיו"ב מבואר בש"ע (סי' שצט ס"ה), אם חל הרגל בתוך השבעה מותר לכבס בערב הרגל אחר חצות היום, כדי שיהא ניכר שמפני כבוד הרגל הוא מכבס. וכ"כ עוד מרן בש"ע (או"ח סי' תקמח ט"ז). והיינו שהרגל מבטל גזרת שלשים כבר מערב הרגל.

(2) כי עיקר שמחת חתן וכלה בכלי שיר, וכמ"ש המהרי"ל (בהל' עירובי חצרות) שפעם אחת גזר המושל על תושבי עירו שלא לנגן בכלי שיר במשך שנה אחת, לאות אבל על אשתו שמתה, ואירע נישואין בעיר, ואמר המהרי"ל שאין לעשות הנישואין בלא כלי שיר, הואיל וזהו עיקר שמחת חתן וכלה, ולכן ילכו למקום אחר לעשות הנישואין שם עם מנגנים בכלי שיר. ע"ש.

ומכאן סמך הרמ"א בהגה באו"ח (סי' שלח ס"ב) להתיר לומר לעכו"ם לתקן כלי שיר בשבת כדי לנגן בהם לשמחת חתן וכלה. ואע"ג דק"ל שאין להתיר בשבת אלא שבות דשבות במקום מצוה, כמבואר בש"ע (סי' שז ס"ה), ואילו תיקון כלי שיר הוא מלאכה דאורייתא

כשנעשה ע"י ישראל, מ"מ כאן שעיקר שמחת חתן וכלה ע"י כלי שיר, מותר אפי' שבות אחת במקום מצוה, וה"ה הכא שאיסור השירה הוא מדרבנן ומותר במקום שמחת חתן וכלה. [ילקו"י עמ' תקפ].

(3) הנה הטור יו"ד (סי' שצב) הביא סברת ר"ת (בתוס' יבמות מג:), שהתיר לכונסה ולבוא עליה אחר שבעת ימי אבלה, משום מצות פריה ורבייה שלו, שכיון ששידך נערה זו, אם לא ישאנה לא ישא אחרת, הילכך מותר. והרא"ש סמך ע"ז בתנאי שיש לו הפסד בדבר אם לא יכנס, אבל בלא הפסד לא היה מתיר. אולם הטור עצמו באה"ע (סי' יד) פסק בזה"ל: שידך אשה ואירע לה אבל, והוא לא קיים עדיין פריה ורבייה מותר לכונסה תוך שלשים לאבלה. ע"כ. ולא התנה שצריך שיהיה הפסד בדבר, משמע דשרי בכל גוונא.

(4) כמ"ש הרמב"ם (פ"ו מהל' אבל ה"ה), "האשה שהיתה אבלה לא תבעל עד לאחר שלשים יום". ופירש הלח"מ דמיירי שהיא אבלה על אחד מקרוביה, והיא אסורה להנשא עד לאחר שלשים יום, וכדאמרי' (מ"ק דף כג.), לנישואין שלשים יום, אלא שהתירו לה להנשא בתוך שלשים מפני צורך האיש שיש לו בנים קטנים, ואע"פ כן לא התירו הבעילה משום שהיא שמחה יתרה. כדן אבל שקיים פו"ר שהתירו לו לישא אשה תוך שלשים כשיש לו בנים קטנים, ואסרו עליו לבעול עד אחר שלשים, משום דהביאה הוי שמחה יתירה. ורק הנישואין התירו לו מפני הצורך.

ור"ה), שמותר לו לישא אשה אחרת לאחר יום ראש השנה, מכח הספק ספיקא. ובמקום צורך גדול יכול להקל לישא אשה בתוך שלש רגלים. (י)

יא. האבל אסור בשמחה, הילכך על כל קרוביו המתים, אסור לו להכנס לבית המשתה בתוך שלשים יום, ואחר שלשים יום מותר. אולם האבל על אביו ועל אמו, אסור לו להכנס לבית המשתה כל שנים עשר חודש, ומיהו אף אם היתה שנה מעוברת מותר לו להכנס אחר י"ב חודש. ואמרו בירושלמי (פ"ג דמ"ק סוף הלכה ח), "שאם היתה חבורה של מצוה או קידוש החודש מותר". וכתב הראב"ד, וכן מי שמשאי יתום ויתומה לשם שמים, ויש שם מזמוטי חתן וכלה, ואם לא יכנס שם יתבטל המעשה, אף אם הוא אבל על אב או על אם, מותר לו להכנס אחר שלשים יום. אבל בנישואי עשיר שהזמינו לסעודה להתכבד בו, אסור להכנס לשם. (א)

יב. אם היה האבל צריך להשלים לעשרה בסעודת שבע ברכות, מותר לו להכנס לשם ולאכול בסעודת מצוה. ונראה שה"ה אם היו צריכים אותו להשלים לפני חודש כדי לברך שבע ברכות, שהם שני אנשים חדשים שלא היו מקודם, רשאי ללכת לשם ולאכול בסעודת החתן. (ב)

יג. מותר לקרובי משפחה האבלים תוך שלשים, או תוך י"ב חודש לאב ואם, להשתתף בשבת חתן, אם השתתפותם תגרום שמחה לחתן ולכלה. (ג)

יד. מותר לאבי חתן בר מצוה לעשות עבורו שמחה כנהוג, אף שחתן הבר מצוה הוא אבל על אמו בתוך שלשים יום לפטירתה, אף שהדבר יעשה בכלי שיר. (ד)

בשמחת החתן אם השתתפותו תגרום שמחה לחתן ולכלה. ובכלל זה מותר לאחים ואחיות שהם בתוך שלשים, להשתתף בשמחה של "שבת חתן". שאם לא יבואו לשבת, הדבר יהיה ניכר שהוא משום אבלות, ואין אבלות בפרהסיא בשבת. ואע"פ שהם פוצחים קולם שם בשירות ופיוטים, אין אסור בשמיעת שירה כפה בשבת, בשמחה של מצוה. [חזו"ע ארבע תעניות, עמוד קנא].

(ד) כ"ב בשו"ת זרע אמת ח"ג (סי' קסח), כיון שהוא אינו אבל, והשמחה תלויה בו, ששמח על שזכה שבנו הגיע למצות, ונפטר מעונשו של זה, וכ"ש כשאינה סעודה ממש אלא שמכבדים הקרואים במיני מתיקה, ואפי' בסעודה ממש יש מקום להקל. וע' להחיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' כא), שהתיר לאבי הבן ביום מילת בנו להביא כלי זמר לסעודת המילה, אע"פ שאשתו היולדת היתה אבילה, עפמ"ש מהרי"ל להתיר לבעל ברית להכנס לסעודת המילה וללבוש בגדי שבת, וכתב בכ"י שהלכה כמהרי"ל. וכ"ש הכא ביולדת עצמה שהיא מצותה, ועדיפא טפי מסנדק שהוא בעל ברית שהתיר מהרי"ל. ועוד שאבי הבן אינו חייב בזה, שהוא אינו אבל, והוא שליט להביא כלי זמר כמנהג ביום שמחתו. ואף האשה חייבת לעשות כרצון בעלה. ע"כ.

(י) במ"ק (כג) איתא, ת"ר מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלש רגלים. ר' יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר. ובהגמ"י (פ"ו אות ג) איתא, שכדברי הרמב"ם שפסק כת"ק, כן פסקו הר"ח והרי"ף, וכ"פ מרן בש"ע שצריך ג' רגלים. **ומה** שכתבנו לגבי הסי"ס הוא, שמא הלכה כר' יהודה דסגי בשני רגלים, והאיכא חג שבועות וסוכות, ואת"ל דבעי ג' רגלים, שמא הלכה כמ"ד דר"ה ויוהכ"פ חשיבי רגלים לענין זה. וכ"כ במשמרת שלום (מע' נ אות לה).

ומה שכתבנו שבמקום צורך וכו', ע' ברמ"א בהגה (בסעיף ב), שנשתרכב המנהג שרבים מקילים, ונושאים נשים בתוך ג' רגלים. וכתב הדגול מרבבה ע"ז, ונ"ל הטעם, לפני שעתה אין מקדשים אלא ביום החופה ויש לחוש שמא יקדמנו אחר. גם השד"ח (אות ט) כתב להקל במקום צורך גדול. [ילקו"י אבלות עמ' תקעח].

(א) כ"פ הרמ"א בהגה.

(יב) כ"ב בחידושי רעק"א (סי"ס שצא), (ע' יבי"א ח"ג חאה"ע סי' יא אות ג).

(ג) נראה לאלה שנוהגים לעשות סעודה בשבת חתן, מותר לקרוב משפחה שהוא אבל בתוך שלשים, או בתוך י"ב חודש על אביו ואמו, להשתתף בשבת

טו. אבל תוך י"ב חודש מותר לו לבקר אצל חבירו וידידו העורך סעודת מצוה לבנו שהגיע למצוות, אך לא ישהה שם בעת הנגינה בכלי שיר, אלא יכנס לברכו ויצא מיד. (טו)

טז. מי ששידך את בתו לבחור בן תורה, שלא קיים עדיין מצות פריה ורביה, ואירע לאבי הכלה אבל על אמו, אין לו לדחות הנישואין עד לאחר י"ב חודש, כדי שיוכל להשתתף בסעודת בתו הכלה, אלא יעשו הנישואין בהקדם, ורשאי הוא לבוא לחופה, ולשמח את החתן והכלה. וכאשר החתן הוא בנו או הכלה היא בתו ויודע שיגרם להם צער אם לא ישתתף בכל מהלך השמחה, רשאי להיות באולם גם במשך השירה והריקודים, ולא רק בשעת הסעודה, ורשאי אף לאכול שם. וכן רשאי להכנס לסעודת החתן והכלה בכל שבעת ימי המשתה, אף בתוך י"ב חודש לפטירת אמו. כדי שתהיה שמחת החתן והכלה בשלימותה. ויש מי שמצריך שהאבלים קרובי הכלה ישמשו כעין מלצרים להגשת כיבוד לאורחים, והם עצמם יאכלו בחדר צדדי. אולם אין זה אלא חומרא, וה"ה לסבא וסבתא של החתן או הכלה, שאירע להם אבל של אב ואם, והם בתוך י"ב חודש לפטירתם, שרשאים להכנס לבית השמחה ולסעוד שם עם המסובים, שבני בנים הרי הם כבנים. (טז)

יז. אשה אבלה תוך שבעת ימי אבלות שבתה נכנסת לחופה, מותר לאמה להשתתף רק בחופה, ואין לדחות בשביל זה את החתונה של הבת, או הבן. ורשאית האבלה להחליף את בגדיה העליונים בבגדי שבת, אפילו שהיא בתוך שבעה, כדי להשתתף בחופה, ומיד לאחר החופה תחזור לביתה להמשיך לישיב שבעה. וכן אם אבי החתן או הכלה נמצא בתוך שבעה ימי אבלות, יכול להשתתף בחופה בלבד, כדי שלא לגרום ח"ו לדחיית החתונה. (יז)

יח. רב העיר או ראש ישיבה, שהוזמן לסדר קידושין ולברך ברכות האירוסין וברכות הנישואין, והרב בתוך י"ב חודש לאביו או לאמו, רשאי ללכת למקום החופה ולברך ברכות האירוסין והנישואין, כדי לגמול חסד ולשמח בהופעתו את החתן והכלה. (יח)

ר"ת ורבינו יצחק, שמותר לאבל ללכת לסעודת חתן, בתוך י"ב חודש. וכ"כ בתשו' מיימוני. ועי' בחזו"ע אבלות ח"ב (עמ' שלט). ומה שכתבנו לגבי הסבא והסבתא עיין בילקו"י אבלות (עמ' תקפז). ולגבי השתתפות בשמחה ע"ש בעמ' תקצא, וכן בעמ' תקפד סעי' יח. ואף שבחזו"ע החמרנו בכמה פרטים בזה, בחזו"ע על אבלות היקל בזה יותר, דעוסק במצות שמחת חתן וכלה פטור מן המצוה של האבלות. והלכה כמשנה אחרונה.

(יז) בן הורה מרן אאמו"ר בתשובה לשאלה להלכה ולמעשה. ועיין בגיליון מהרש"א (סי' שצא ס"ב) שהביא בשם הכנסת הגדולה שדעתו להתיר, אחר שהוא צער גדול לחתן ולכלה כשלא יהיו בחופה, דהוא יותר מהפסד מרובה שהתירו באבלות. וראה בזה בשו"ת אג"מ (ח"ב מיו"ד סי' קסט וקעא). ע"ש.

(יח) בתום' מ"ק (כב: סוף ד"ה ולשמחת מריעות), כתבו, שכניסה בלא אכילה ושתייה מותר, שאין שמחה בלא אכילה ושתייה. והטור כתב בשם מהר"י אלברצלוני,

(טו) ע"פ המבואר בשו"ת אג"מ (ח"ג מיו"ד סי' קסא), שכתב, דנראה שבסעודת בר מצוה, כשהוא קרוב או ידיד בזה שמוכרח לילך, יכול לילך לשם. וכ"ש אם הוא בכיהמ"ד שאינו צריך לצאת, דהוי בפרהסיא, כשזה בשבת ובמועדים. ע"ש. וכל זה כשאינן שם כלי שיר, אבל כל שיש שם כלי שיר אין לו לישיב שם.

(טז) במו"ק (כב:): איתא על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום, על אביו ועל אמו לאחר י"ב חודש. וכתבו התוס' יבמות (מד.), ואומר רבינו יוסף הלוי דהא דאסרינן בית השמחה, היינו דוקא שמחה של רשות, אבל סעודה של מצוה שרי, וכדאמרי' במס' שמחות (פ"ט) על כל המתים אסור ללכת לבית השמחה עד ל' יום, על אביו ועל אמו י"ב חודש, אא"כ היתה סעודה של מצוה, ומיהו אפשר דלא שרי בסעודה של מצוה אלא אחר שלשים, וקאי באבל על אביו ואמו. אך קצת משמע דשרי אפי' תוך שלשים. וכן הובא בהרא"ש שם (סי' כז). וכן הסמ"ג בהל' אבלות הביא כן בשם הר"ר יוסף, וכתב בשם רבינו יהודה מפי

יט. חזן שהגיע מחוץ לארץ כדי לערוך חופה וקידושין לבן אחיו, העומדים להערך ביום ג' בערב, וביום ראשון נפטר אחיו של אותו החזן, ונקבר בו ביום, אסור לאותו חזן לצאת מביתו כדי לערוך חופה וקידושין לבן אחיו. (יט)

כ. אבל שנולד לו בן, ועורכים את המילה בתוך ז' ימי האבלות מברך שהחיינו בעת המילה, ואין הבדל בזה אם המילה נערכת ביום השמיני ללידתו, או שהמילה היא דחוייה, וכגון שהיה התינוק חולה ונתרפא, ואסור לדחות את הברית לאחר השבעה, אלא ימולו בתוך השבעה ויכול אבי הבן לצאת מביתו לבית הכנסת כדי להשתתף בשמחת המילה ולחזור מיד, וכמב' לעיל. (כ)

כא. וכן אבי הבן הנמצא בתוך שבעת ימי אבלות, והגיע יום השלשים של בנו הבכור, לא ידחה את עריכת הפדיון לאחר השבעה, אלא יפדה את הבן, ויברך שהחיינו. אך לא ישתתף בסעודת המצוה הנערכת אחר הפדיון. אך לאחר השבעה מנהיגו שמותר לאבל תוך שלשים או תוך י"ב חודש על אב ואם להשתתף בסעודת מצוה שאין בה כלי שיר. ומותר לאשה אבלה ללבוש בגדי שבת בשעת הפדיון, ואפילו תוך שבעה ימי אבלות. אך מיד לאחר הפדיון תחזור לביתה להמשיך לישב שבעה. (כא)

הנ"ל לא שייכים במקום שהחתן אינו רוצה לוותר על מקום חתונתו באולם ועל התזמורת, ולכן יש להחמיר. (כ) **בגמ'** ברכות (ט:): אמרו, גבי מת אביו וירש אותו, מברך הטוב והמטיב, ומבואר, דברכת שהחיינו שאי אפשר לדחותה לאחר השבעה. מותר לאבל לברך תוך שבעה. כמ"ש הרשב"א בתשובה ח"א (סי' רמה) וז"ל: "אבל ברכת שהחיינו אינה תלויה בשמחה אלא תלויה בדבר שמגיע לו תועלת, ואע"פ שמתערב עמה צער ואנחה, שהרי אפי' מת אביו ונפלה לו ירושה אומר שהחיינו" ע"כ. וכ"כ בספר מקור חסד על ספר החסידים (סי' תתלט) שמדברי השואל ומשיב מבואר לחלק בין ברכת שהחיינו על פרי חדש, לשהחיינו על המצות, שהיא ברכה חיובית, וכ"כ לענין ברכת שהחיינו בברית מילה לאבל תוך שבעה, הרדב"ז בתשובה (ח"ח הגד"מ סי' קעד). ומהריק"ש בהגהותיו ליו"ד (סי' רסה אות יד). והחיד"א בברכ"י שם.

כא ע"פ המבואר בהערה הנ"ל. ומה שכתבנו שמותר לאשה אבלה וכו', כ"ה בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' קכג) באשה בתוך שלשים לימי אבלה שהיתה יולדת, והגיע זמנה לילך לביהכ"נ כמנהג ארצינו, ובאותו יום כמו יו"ט שלה, ולובשת בגדי יקר ועדי זהב, דמותרת ללבוש בשבת זה בגדי שבת, אך לא בגדי יו"ט, שלא תזות דעתה מלשכוח ימי אבלות. אולם בעודו אונן והגיע יום השלשים של בנו אינו יכול לפדותו, כמב' לעיל בדיני אונן סעי' ס.

יש נוהגים להכנס בתוך י"ב חודש לבית החופה לשמוע הברכות, או לבקר, אבל לא לאכילה. ויש מחמירים שלא להכנס כלל. והרמב"ן כתב שאסור ליכנס לשם כלל, שאפי' שלא בשעת אכילה יש שמחה בחופה. כדמוכח בסוכה (כה:), וסיים, וכן נוהגים באשכנז, שבתוך י"ב חודש עומד חוץ לבית החופה לשמוע הברכות, ואינו נכנס לשם כלל. ע"כ. ומרן הבי"י (סי' שצא) כתב, ולענין הלכה נקטי' כרמב"ן והרא"ש לאסור. אך הרמ"א שם כתב להקל בזה, וכ"ד רביים מהראשונים, ומעשה רב עדיף, ועי' בזה בחזו"ע אבלות (ח"ב עמ' שמו). ואף שבילקוט"י אבלות (עמ' תקפו סעי' כא) מבואר להתיר בזה רק היכא שבזכותו נמנעים מאיסורים ועוד. הלכה כמו שנתבאר בחזו"ע שנתחבר לאחר מכן.

יט בשו"ת יד הלוי (חיו"ד סי' רכג) התיר בכיו"ב לרב אבל תוך ז' לסדר קידושין כשאין רב אחר. אלא דלא התיר רק שסידור הקידושין נערך בביתו, אבל לא לצאת לביהכ"נ. וכ"ש שאין להתיר לו נעילת הסנדל שפשוט שאין להקל בזה כלל. ע"ש. וכיו"ב כתב בספר כל בו להלכות אבלות (עמ' 292) שמותר לאבל ת"ח לסדר קידושין בביתו בלא כלי שיר ובלי סעודה, למי שלא קיים פריה ורביה, דמצוה קעביד ורביים צריכים לו, או ללכת בלילה בבית אחר, אם אין רב אחר בעיר ולא יהיה שם כלי שיר ולא במקום מרובה באוכלוסין, אך ביום ובפרהסיא חלילה להתיר. ע"ש. וכל הדברים

כב. אבל בתוך שלשים יום לאבלו מותר לו להשתתף בסעודת מילה, שהיא סעודת מצוה, ואינה שמחה כל כך, משום צערא דינוקא, דמהאי טעמא אין אומרים "שהשמחה במעונו" בסעודת המילה (כתובות ה.). וכן סעודת סיום מסכתא מותר לאבל הנ"ל להשתתף בה. וכן בסעודת הבר מצוה, ובלבד שלא יהיו שם כלי נגינה, אבל שירה בפה שפיר דמי. (כב)

כג. מותר לאבל תוך שלשים יום לאבלו להשתתף בסעודת חנוכת הבית, כשלומדים שם הלימוד הנהוג בחנוכת הבית, שבודאי הוי סעודת מצוה, אף ע"פ שהמסובים משמיעים קול שירה וזמרה בשירות ותשבחות. וכל שכן חנוכת הבית בארץ ישראל, שמצות ישיבתה שקולה כנגד כל המצות. (כג)

כד. אבל שהוא תוך י"ב חודש על אביו או אמו, או תוך שלשים לשאר קרובים, הואיל והוא אסור בשמחה, אסור לו לשמוע מנגינות של כלי שיר, (וכל הקלטות של שירים עם כלי זמר בכלל זה), אפילו בעת שמנגנים בשמחת חתן וכלה של קרוביו. (כד)

כה. בשמחת בית השואבה שעושים בכל לילות חוה"מ של חג הסוכות, ומרקדים לכבוד התורה, רשאי האבל להשתתף בשמחה זו, בהיותו בתוך י"ב חודש של אביו או אמו, וכל שכן אם הוא רב הקהל שחסרונו יהא ניכר. (כה)

כו. מותר לאבל בשמחת תורה להקיף עם הס"ת את התיבה, כמנהג ישראל. (כו)

שהאבל שאסור בשמחה אסור לשמוע כלי שיר בימי אבלו. וכמ"ש בספר ניומוקי חיים (סי' תרצו), דילפינן לה ממה שאמרו (במ"ק כב.), על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום, על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חודש. והיינו משום כלי זמר. ומכאן סמכו לאיסור שמיעת כלי זמר כל י"ב חודש.

(כה) בספר נשמת ישראל (עמוד תי) נסתפק בד"ז. אולם י"ל שבשמחת בית השואבה בחוה"מ יש להתיר אף שירה בכלי זמר, כמ"ש כיו"ב בנימוקי אורח"י (סי' תרצו) אודות הנהגים בעיר אחת שביום פורים באים לביתו של הרב מנגנים אומנים ושרים בכלי זמר כחצי שעה. וכעת הרב בתוך י"ב חודש על אביו, והעלה שמכיון שיום פורים יום שמחה ומשתה מדברי קבלה, אם ימנעו את המנגנים בכלי זמר מלבוא לבית הרב, הו"ל אבילות בפרהסיא ע"ש. וה"ה לנ"ד יש להתיר אע"פ שיש שם כלי זמר. וכ"כ בשו"ת מנח"י ח"ו (סי' סב אות ב).

(כו) אף שבשו"ת לבושי מרדכי האחרון (סי' קלו) כתב, שאין להקיף הס"ת בשמחת תורה, שאינו אלא מנהג. (וע' לבושי מרדכי סי' קמג). למעשה נראה שיקף, דאל"כ הוי אבלות בפרהסיא. וכ"כ בספר מועד לכל חי (סי' כה אות טל), ובספר גשר החיים (עמוד רס). וכן נהג הגאון ממונקאטש, וכמ"ש בדרכי חיים ושלום (סי' תתט).

(כב) בתוס' מ"ק (כב: ד"ה ולשמחת מריעות), כתבו, פירש הר"א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר להכנס ולאכול, משום דלא חשיבא שמחה כדאמרי' בכתובות (ת.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו, משום דאיכא צערא דינוקא, ולהר"א לא היה פשוט הדבר דגרע משמחת מריעות. ע"ש. וכ"כ האר"ז ח"ב (סי' תמו). ועוד שיש להקל מטעם ס"ס, שמא הלכה כדברי התוס' (יבמות מד.) והראשונים דס"ל שלא אסרו לאבל להכנס לבית השמחה אלא לסעודת הרשות, אבל סעודת מצוה מותר. ואת"ל שהלכה כהחולקים ואוסרים אף לסעודת מצוה, שמא בסעודת מילה שאין בה שמחה יתרה משום צערא דינוקא, יש להתיר. [ילקו"י אבלות עמ' תקצא].

(כג) שחשיב סעודת מצוה, וכן מבואר בירושלמי (סוטה פ"ח ה"ד), שמצוה לחנוך הבית באר"י. ונראה שאף בחנוכת הבית בחו"ל, כשלומדים שם הלימוד הנהוג בחנוכת הבית, חשיב סעודת מצוה. וכ"כ בשו"ת חקקי לב (חיו"ד סי' נו דף ק.). ודלא כמ"ש בשו"ת אג"מ (חיו"ד ח"ג סי' קסא), שאין ללכת לסעודת "חנוכת הבית". דליתא.

(כד) הנה אחרוני דורינו פסקו לאסור לשמוע מוסיקה וכלי שיר בימי ספיה"ע ובימי בין המצרים מפני שנוהגים בהם אבל. וכמ"ש בשו"ת מנח"י ח"א (סי' קיא אות ד), וכן העלה בשו"ת יחוד"ד ח"ו (סי' לד). וכ"ש

כז. במקום שנוהגים בליל השמיני להולדת הבן, לעשות בביתו של אבי הבן מסיבת "ברית יצחק", והפייטנים פותחים פיהם בשירה וזמרה עם כלי שיר, ואמו של התינוק היא בתוך י"ב חודש לפטירת אביה, מותר לעשות כמנהגם, כי עיקר חיוב המצוה של המילה על האב, והוא שליט בביתו להביא כלי זמר כמנהגו ביום שמחתו, והתורה פטרה את האשה מכיבוד אב אף בעודנו חי, משום שרשות בעלה עליה, ואף כי אחרי מות אביה שמחוייבת לעשות רצון בעלה ביום שמחתו. והיתר השמחה שבכלי שיר נוהג בה גם כן, שיום טוב שלה הוא. וכן יכול אבי הבן לנהוג בשעת המילה. (כו)

כח. מותר לאם הנימול, וכן אשת הסנדק, שהיא בתוך י"ב חודש, להכנס לאכול בסעודת המילה, אף שיש שם תזמורת. (כח)

כט. אשה אבלה תוך י"ב חודש על אביה או אמה, ובעלה דורש ממנה לבוא עמו להשתתף בנישואין של קרוביו, אין להתיר לה ללכת עמו, ורק אם הוא מתעקש שתלך עמו, ואם לא תשמע לו יופר השלום בבית, אפשר שמותר לה ללכת עמו. (כט)

ל. האבל שנוסע ברכב צבורי, והנהג הפעיל את הרדיו או את הטייפ, שמשמיעים שירים עם מוזיקה, יכוין לבו שלא לשמוע, ולא יתכוין אליהם, ומכיון שאי אפשר לו להפסיקם לגמרי, מותר. וה"ה לאבל היושב בביתו, ושומע מהשכן שירה מוסיקלית, לא יתכוין לשמיעתה ומותר. ואינו חייב לסתום אוזניו או לעבור למקום אחר. (ל)

לא. מותר לאבל תוך שבעה ימי אבלות, לברך ברכת "שהחיינו" על פרי חדש, אך אם ירצה להניח את אכילת הפרי וברכת שהחיינו עד אחר ז' ימי אבלות, תבוא עליו ברכה. (לא)

די"ב חודש על אב ואם, ולא חילקו בין איש לאשה, ואשה נשואה בכלל, ואין לה לשמוע בקולו.

(ל) בפסחים (כה:), הנאה הבאה לאדם בע"כ, היכא דלא אפשר (להבדל ממנה) ולא מכיון, לכ"ע שרי. ואין איסור לשומע אא"כ נתרצה והתכוין לשמוע וליהנות. וכמ"ש בברכות (נג:), היה מהלך בשוק של עכו"ם (והיו מקטירים קטורת לע"ז), אם נתרצה להריח, ה"ז חוטא. ואע"ג דקי"ל (פסחים כו:) קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה, איסורא מיהא איכא, כדאיתא בפסחים שם. וכ"כ ר"י, והובא בב"י יו"ד (ס"ט קמב). וכתב הרמ"א שם, באינו מתכוין מותר. וכתב הש"ך שם, שאפי' יכול לאטום אזניו, כל שאינו מתכוין ליהנות מותר. וכ"פ הרמב"ם (הל' מאכ"א פרק יד הל' יב), שהנאה הבאה לאדם בע"כ באחד מכל האיסורים, אם נתכוון אסור, ואם לא נתכוון מותר. וכתב הרדב"ז, שאם לא נתכוון, אע"פ שאפשר לו להבדל מאותה הנאה, מותר, שהכל הולך אחר הכוונה.

(לא) עי' בילקו"י אבלות (עמ' תקסה).

(כו) שו"ת חיים שאל ח"א (סי' כא).

(כח) כיון שיו"ט שלה הוא. וכמ"ש בחיים שאל בסי' כא. וכ"פ בספר זכר דוד (מאמר א סוף פרק עו), בשם מר אביו, שאשת הסנדק שהיא בתוך ימי אבלה של י"ב חודש, תוכל לאכול בסעודת מילה, כמו בעלה. וה"ה לאשת אבי הבן. וה"ה אם בנה או בתה מתחתנת והיא בתוך י"ב חודש לפטירת אב או אם שמותר לה להשתתף בשמחה. [ילקו"י עמ' תקצא].

(כט) בספר אבן יעקב (סי' נו אות ט) התיר בזה אף לכתחילה, ודימה זאת לאשה אבלה לבוא בשמחת הכרית של בנה, אך לא דמי, דהתם המצוה מוטלת על אבי הבן, למול את בנו, וברצונו לשמוח במצותו, לכן אין האשה האבלה יכולה לעכב עליו, כיון שהוא שליט בביתו לעשות המצוה בשמחה, אבל ללכת לנישואי קרובו, שהוא עצמו אינו חייב, שמצות שמחת חתן וכלה יכולה להתקיים ע"י אחרים, ואם ברצונו בכל זאת ללכת לשם, מהיכי יתתי שהיא תלך לשמחתו במזמוטי חתן וכלה, ולהפר את אבלה על אביה ואמה, ושר בשירים על לב רע. שהרי חכמים תיקנו אבלות

לב. המנהג פשוט אצלינו שגם אם יש לאבלים מקום קבוע בבית הכנסת, אין משנים את מקומם במשך השנה [על אב ואם], וכל שכן בשבתות וימים טובים, משום דהוי דברים שבפרהסיא, ואין נוהגי מנהגי אבלות בפרהסיא בשבת. (לב)

לג. אין צריך להמנע מלהכנס לדירה חדשה תוך י"ב חודש לפטירת אב ואם, ורק אם בונה בנין של הרווחה ויש לו בית אחר, ראוי להמנע מליכנס בו עד אחר השנה, אף שגם זה אינו אסור מעיקר הדין. ומותר לאבל לערוך סעודת חנוכת הבית בתוך י"ב חודש, רק שלא יביאו כלי שיר, ולא ישמעו שירים המוקלטים עם כלי שיר, אלא יסתפקו בדברי תורה ובקריאת הלימוד שרגילים לקרוא בחנוכת הבית. ומותר לאבל תוך י"ב חודש לקנות רהיטים חדשים, או מוצרי חשמל וכדומה, גם בתוך שלשים. (לג)

סימן שצא - דיני ומנהגי יום השנה

א. נוהגים שבכל שנה ושנה אם חל יום פקודת השנה (יארצייט) באמצע השבוע, מתחילים לומר קדיש החל מליל שבת של אותו שבוע. ובשבת עולה הבן למפטיר. ואומרים השכבה לעילוי נשמת הנפטר. ואם חל יום הפטירה בשבת, נוהגים להקדים לומר קדיש החל מליל שבת שלפניו, ונמצא שאומרים קדיש בשתי השבתות, וגם בכל ימות החול שביניהם. ומכל מקום השבת שהוא ביום הפטירה, הוא עיקר, ובו יעלה למפטיר, והשכבה, ולימוד התורה. ואם יש אפשרות בידו עדיף שיעלה למפטיר גם בשבת הקודמת וגם בשבת שחל בו יום הפטירה, וכל זה כשיודע לקרוא ההפטרה בטעמיה מבלי לדלג תיבות ואותיות, שיצא שחרו בהפסדו. (א)

על אב ואם אין איסור בזה. וכן איסור רחיצה בשבוע שחל בו ת"ב. וגם יש לחלק בין זמן מועט של כמה ימים שיכולים לעמוד באיסורים אלה, לזמן של שנה אחת. ולא מצינו גזרה שלא להכנס לדירה חדשה בתוך שנה על אב ואם. ועיין בש"ע סי' שצא, דאסרו להכנס לבית המשתה, ומסיבת מריעות וכו', אבל לא מצינו שאסרו להכנס לדירה חדשה. ולכן בבנין שהוא לצורך דיור אין להמנע מלהכנס לתוכו במשך השנה על אב ואם, ובפרט אם יצטרך לשלם שכירות ויגרם לו הפסד. אבל דירה שהיא לשם הרווחה ראוי להמנע מלהכנס בה בתוך השנה, כל שאין לו הפסד במה שימתין עד לאחר י"ב חודש.

(א) שלמי צבור (דף י. ודף קצ). ובא"ח (ויחי אות יד) ולגבי הקדיש, לפי שעיקר עליית הנשמות לליל שבת. וכו' בברכ"י (א"ח רפד, א) שהמנהג להפטיר בשבת שקודם יום פקודת השנה. וכשחל בשבת, י"א שעולה מפטיר בשבת הקודם (מלאכת שלמה קמחי, נשמת כל חי). ויש שהוסיפו שעדיף שיקרא הפטרה וההשכבה בשתי השבתות, רק שעדיף שבת קודם (מעשה אברהם). אולם מדברי האר"י נראה שהשבת שביום הפטירה הוא עיקר, ולכן אם אינו יכול לעלות למפטיר בשתי

(לב) כ"ב מרן בש"ע (סי' שצג ס"ד): הנוהגים כשהם אבלים שלא לשנות מקומם בשבת, יפה הם עושים. וכתב בשו"ת רב פעלים חלק ד' (האר"י סי' לג), שדברי מרן מכוונים עם סברת רבינו האר"י ז"ל, בשער טעמי המצוות, והאר"י ז"ל עצמו לא שינה את מקומו בשבת בשנת האבל, משום דהוי דברים שבפרהסיא, [ילקו"י עמ' תקטז].

(לג) הנה כיו"ב מצינו לגבי חודש אב, דמבואר בש"ע (אר"י סי' תקנ"א ס"ב) דמשנכנס אב ממעטים בשמחה, וממעטים במשא ומתן, ובבנין של שמחה, וכגון בית חתנות לבנו, או בנין של ציור וכיור ובנטיעה של שמחה וכו'. ע"ש. ובמג"א שם הביא מהר"ן, דה"ה כל בנין שא"צ לו לדירתו, ורק שעושה כן להרווחה בעלמא, אסור. והובא במשנ"ב שם (ס"ק יב). אבל אם שכר הגוי בקבלנות לצייר ביתו מותר בכל. ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ת"ב, תע"ב. ע"ש. ואם נדמה ענין זה לימי האבל, גם כאן אין להכנס לדירה חדשה שהיא לשם הרווחה. אלא שיש מקום לחלק בין ענין החורבן שהוא דבר כללי לכל עם ישראל, למאורע פרטי של אבלות על אב ואם. דהא אסרו לאכול בשר מב' אב, ואילו במשך השנה

ב. עליית מפטיר לאבל שבתוך י"ב חודש עדיפא מעליית משלים. ולכן בשבת שלפני יום יארציט שחל באמצע השבוע, או שחל יום השנה בשבת, יש להשתדל לעלות למפטיר, ולומר השכבה בסוף הברכות שבסיום ההפטרה. [ובלבד שיהיה יודע לקרות ההפטרה כדת]. (ב)

ג. יש להרבות בלימוד התורה, ובנתינת צדקה, כפי יכולתו, בכל שנה ביום פטירת אביו ואמו, הנקרא "יארציט", ובלילה שלפניו. (ג)

ד. הנודרים לילך לבית הקברות, אין בזה איסור משום שנראה כדורש אל המתים, ואין לשום מורה הוראה למנוע ולבטל מנהג זה, ויכול גם לבקש מנפש הנפטר להיות לו למליץ יושר לפני כסא הכבוד, והכי נהוג עלמא. ואמנם הלומד תורה והעלייה לקבר הוריו ביום פטירתם גורמת לו לביטול תורה, וכן מי שהוא זקן או חלוש והעלייה לקבר אבותיו קשה לו, רשאי להמנע מלעלות לקבר אבותיו, ויסתפק באמירת הקדיש בבית הכנסת ביום השנה [מליל שבת עד סיום יום השנה], ובשאר הדברים הנוהגים ביום הפטירה. (ד)

ה. מה שנהגו להניח בבית הכנסת, שיש עם הנצחה לעילוי נשמת נפטר מסויים, וכותבים "שיעמוד בתפלה על בני משפחתו", אין לחשוש בזה משום איסור "דורש אל המתים". (ה)

ו. במשך י"ב חודש לפטירת אביו, כשמזכיר דבר שמועה והלכה מפיו, אחר הזכרת שמו מסיים: "הריני כפרת משכבו", אבל כשמזכיר דבר שהוא במילי דעלמא בשם אביו אין צריך לומר הריני כפרת משכבו. ואחר י"ב חודש אומר "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא". או "עליו השלום" (ו)

(ד) שו"ת יבי"א ח"ד (סי' כט אות ד), והביא שם מה שאמרו בב"ק טז: וכבוד עשו לו במותו, שהושיבו ישיבה על קברו, וברש"י יבמות קכב. בשם תשובת הגאונים, דכל הנך ריגלי דאמוראי דאיתא בש"ס, היינו יום שמת בו אדם גדול שקובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם, להושיב ישיבה על קברו.

(ה) עי' בילקו"י אבלות עמ' תקלח.

(ו) קידושין (לא:), רמב"ם (ממרים ו, ה) ש"ע (סי' רמ ס"ט). וכ' בתוס' ר"י הזקן, דהיינו דוקא כשאומר דבר הלכה מפיו, אבל באמו אינו חייב לומר הריני כפרת משכבה, ולא זכרונה לברכה. אבל בד"מ (סי' רמ אות ד) כתב בשם רבינו ירוחם, דגם כשאומר בשמו שאר דברים או' כן, וה"ה לאמו. וכ"פ בשבט הלוי (ח"י סי' קנח).

ודע, שגם על צדיק וחסיד או' הכ"מ, שמועיל להצילו מאיזה עונש קל, כשעולה ממדרגה למדרגה, ונכמ"ש בשעה"כ דף עד:]. וכ' בערוה"ש (סי' רמ סק"ל), שאחר י"ב חודש יכול לומר בקיצור "זכרונו לברכה". וכ' הש"ך (סי' רמ ס"ק יג) שגם בתוך י"ב חודש יכול לומר

השבתות, יעלה בעצם יום הפטירה שחל בשבת. [ובברכ"י כ' שהמנהג פשוט שבהגיע יום השנה לאב או לאם, הבן עולה למפטיר בשבת הקודם]. [ילקו"י אבלות עמ' תרלח].

(ב) מקדש מלך (על זוה"ק ח"ב דף רטו:): שבעליית מפטיר יש תועלת ונחת רוח לנפטר יותר מעליית משלים, וכ"כ בבא"ח (ש"ב תולדות אות כא). ובלבד שיהיה יודע לקרות ההפטרה כדת, (וע' בשו"ת הרישב"ש סי' תכח שאם אין המפטיר יודע לקרות ההפטרה מתוך הכתב, הברכות הם לבטלה, והצבור לא יצאו י"ח קריאה). [ילקו"י עמ' תרמ].

(ג) בגודל מעלת היאר-צייט, מבואר בקדמונים, שהוא משום שיש עילוי לנשמת המנוח, בכל שנה ושנה ביום פטירתו, ע"י התורה והמעש"ט הנעשים לעילוי נשמתו, וברא מזכה אבא. ועיין למהרח"ו בשער טעמי המצות וזה לשונו, ענין הנשמה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קנב:): שכל י"ב חודש עולה ויורדת, מכאן ואילך עולה ואינה יורדת, שמעתי בשם מורי זלה"ה, כי בשבוע אחרון מהי"ב חודש, אע"פ שתשלום י"ב חדש חל בימי החול באמצע השבוע, עכ"ז בשבת שלפני כן, עולה ואינה יורדת עוד, אע"פ שחסרים כמה ימים להשלים י"ב חודש, לפי שביום השבת כל הנשמות עולות לגן עדן העליון, וכיון שעלה שוב לא ירד, ע"כ.

ז. יש אומרים שאדם הכותב דברי תורה בשם אביו תוך שנה לפטירתו, אין צריך לכתוב "הריני כפרת משכבו", מאחר והכתיבה נשאת לאחר י"ב חודש. ויש חולקים ואומרים שצריך לכתוב הריני כפרת משכבו בתוך י"ב חודש, מאחר שיש אומרים דכתיבה כדיבור דמי. (ז)

ח. יש להסתפק באבל על אב ואם תוך י"ב חודש, האומר השכבה בפיו, אם צריך לומר הריני כפרת משכבו, או די כמה שאומר ז"ל. אבל כשאומר לשליח צבור לעשות השכבה, המנהג שאין הבן אומר הריני כפרת משכבו [ברבים]. (ח)

ט. המזכיר שם אמו אחר פטירתה, אפילו בתוך י"ב חודש, אינו צריך לומר "הריני כפרת משכבה". [שגם באביו אם מזכירו סתם ולא בדבר הלכה, אינו צריך לומר הריני כפרת משכבו]. אולם אם מספר את מנהגיה ושמעותיה של אמו בעניני הלכה, וכגון שסיפר לחבירו שאמו היתה נוהגת כדעת מרן הש"ע לברך על הדלקת נרות שבת קודם ההדלקה, משום שצריך לברך עובר לעשייתו. וכן לא היתה מברכת על לולב וסוכה, וכן היתה מכסה את ראשה כהלכה ולא בפאה נכרית, וכל ביוצא בזה, צריך לומר בעת שמזכירה "הריני כפרת משכבה". (ט)

י. גם בשבוע הראשון של החודש הי"ב לפטירת אביו יש לומר "הריני כפרת משכבו" כשמזכיר דבר הלכה או שמועה מאביו. אף ששבוע מפסיק לומר קדיש. (י)

יא. לאחר י"ב חודש אם רוצה להחמיר על עצמו ולומר על אביו "הריני כפרת משכבו" בעת שמזכיר דבר הלכה בשמו, יש אומרים שרשאי להחמיר בזה. שהרי גם באמירת קדיש הרוצה להחמיר ולומר קדיש אחר הלימוד על אביו ועל אמו לאחר י"ב חודש, רשאי להחמיר, ואדרבה טוב ונכון לומר קדיש אחר הלימוד גם אחר י"ב חודש. וה"ה לענין אמירת הריני כפרת משכבו. ויש חולקים ואומרים שלגבי הריני כפרת משכבו אין נכון לאומרו אחר י"ב חודש. והעיקר לדינא שיכול להחמיר ולומר הריני כפרת משכבו גם אחר י"ב חודש. (יא)

(ח) ע' בתוס' ר"י הזקן (קידושין לא:): שדייק מהגמ' והרמב"ם שדוקא כשאומר דבר שמועה מפיו, אבל אם אומר דברים אחרים בשמו, א"צ לומר הריני כפרת משכבו. ולפי"ז בהשכבה א"צ לומר הריני וכו'. ושמא שאני השכבה שצריך לומר לכבודו הריני כפרת משכבו, שהרי כל שמזכירו בהשכבה שייך לעולם האמת. וצ"ע. ועיין בילקו"י (אבלות עמ' תקלז).

(ט) הרמ"א בהגה (סי' דמ ס"ט) הביא שגם באמו יאמר כן. ע"ש. והיינו כשמספר מנהגיה ושמעותיה והנהגתה בעניני הלכה. ואף שמדברי הב"ח (פרשת שופטים הלכה י"ד) מבואר, דבכל אופן צריך לומר הריני כפרת משכבה. מ"מ לפי המבואר א"צ להקפיד בזה אלא כשאומר דבר הלכה או שמועה מפי אביו. ומה שכתבנו גבי ברכת הדלקת נרות שבת, הוא ע"פ המבואר בשו"ת יבי"א ח"ב (סי' טז). ובשו"ת יחו"ד ח"ב (סי' לג).

(י) בספר דרך פקודין כתב, שאין לאומרו. אבל מהש"ך (סי' קיג) משמע שיש לאומרו. וכן עיקר לדינא.

(יא) עי' באורך בילקו"י אבלות עמ' תר.

ז"ל. וכן מבואר בס' חסידים (סי' תשמה), ודלא כהט"ז (שם סי' קיב). [ילקו"י שם עמ' תקצה, תרב].

(ז) הנה דעת השלטי גבורים, דבכתב א"צ לכתוב זאת, משום שהוא קיים גם לאחר י"ב חודש. והרמ"א (סי' רמ ס"ט) כתב, די"א שגם הכותב תוך י"ב חודש ומזכיר את אביו שצריך לכתוב הריני כפרת משכבו. ויש חולקים. ובשו"ת חות יאיר (סי' עא) קרא תגר על שהעולם מזכירים הריני כפרת משכבו במכתבים, ולא בעל פה. וכתב עוד, דמכתב שבא וכתוב על אחד הריני כפרת משכבו, או ז"ל, אין להתיר עגונה עפ"ז. ע"ש. ועיין בש"ע (סי' רמ ס"ט) שכתב, דבתוך י"ב חודש אומרים הריני כפרת משכבו, ולאחר י"ב חודש אומרים ז"ל. וכתב הש"ך (סי' קיג), שגם תוך י"ב חודש יכול לומר ז"ל. ע"ש. וכפי הנראה סומכים ע"ז שאומרים ז"ל בתוך י"ב חודש, שזה במקום הריני כפרת משכבו. וכו"ז בא ללמד זכות על אותם הנוהגים להקל בזה, אבל באמת כשאומרים דבר הלכה או שמועה בשם האבא תוך י"ב חודש, יש להקפיד לומר הריני כפרת משכבו כפי המבואר בש"ע].

יב. יש מי שכתב שבכל שנה ביום היארצייט של אביו כשמזכיר הלכה בשמו יש לו לומר הריני כפרת משכבו, וכן בראש השנה ויום הכיפורים סספרי חיים ומתים פתוחים. ולא מצינו שנהגו בחומרא זו. (י)

יג. יש שנהגו ליתן לאבל תוך י"ב חודש לזמן ולברך ברכת המזון. (ג)

יד. כשמזכיר דבר שמועה והלכה מפי רבו בתוך י"ב חודש, אומר "הריני כפרת משכבו", ואחר י"ב חודש אומר, "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא". (ד)

טו. כאשר הבן אומר על אביו הריני כפרת משכבו יש לו להתכוין לקבל עליו יסורים, ולא רק דרך כבוד בעלמא, אלא שכיון שמקיים באמירה זו מצות כיבוד אב, למנוע צער ויסורין מאביו, זכות המצוה תגן עליו להנצל אף מיסורין אלו לגמרי. וכן מתכוין באמירתו לקבל עליו תשובה שלימה ולשמור שבת כהלכתה, או לעסוק בתורה שמצילה את האדם מהיסורים. (טו)

טז. המנהג אצל הספרדים שהעולה למשלים הוא אומר את הקדיש נולא כמנהג אשכנז שהשליח צבור אומר. וגם מי שיש לו הורים בחיים, יכול לומר קדיש זה. ויש שנמנעים מלאומרו, והשליח צבור או אחד מהקהל אומרים את הקדיש. כי מדינא אין הקדיש שאחר קריאת התורה שייך לא להשליח צבור ולא לעולה. (טז)

שלימה ולשמור שבת כהלכתה, או לעסוק בתורה שמצילה מיסורים. וכ"ש תשובה מאהבה, שמכפרת לגמרי בלי יסורים. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' תקצז).

יז. הנה יש שנמנעים לומר קדיש שלאחר קריאה"ת כשהוריהם בחיים. ואף שנוהגים אצל הספרדים שהעולה למשלים אומר קדיש (ולא כמנהג אשכנז שהש"צ אומר), הם נמנעים מזה, והש"צ אומר קדיש במקומם. ואם גם לש"צ יש הורים בחיים עומד איש אחד מן הקהל ואומר קדיש. ויש להם ע"מ שיסמוכו. אך

בשו"ת אגודת אוזב מדברי (סי' ז) כ' דמדינא אין הקדיש שאחר קריאה"ת שייך לא להש"צ ולא להקורא כי אם להאבלים. ובשער אפרים (שער י) כתב, שנוהגין אם המשלים הוא בעל היארצייט הוא זוכה באמירת הקדיש הזה. והגרש"ז אויערבאך בהליכ"ש (תפלה, עמוד קנב) כתב, דהקדיש שלאחר קריאה"ת לא יאמרנו האבל אלא הקורא, אבל אם עלה האבל אחרון יוכל לאומרו. משום דעיקרו נתקן לעילוי נשמת המתים שאין אומרים אחריהם קדיש. ולפי המבואר בילקו"י (אבלות מהדו"ק ח"ז עמ' קו) שמנהגינו שהאבל על אב ואם אף בתוך ז' ימי האבלות עומד כש"צ לע"נ אביו ואמו, אבל האבל על שאר קרובים לא תפלה כש"צ בתוך השבעה, א"כ אין שם מי שיעמוד כש"צ. נזוה מטעם שמדת הדין מתוחה עליו, ואין זה מן הראוי שיעמוד כש"צ להעלות את תפלת הצבור לפני המקום ב"ה. ממילא לענין קדיש אין

(יב) בס' בתי כנסיות (סי' תרכא) כ', מצאתי כתוב בגליון הכנה"ג (יו"ד סי' רמ), שאם מזכיר בר"ה או ביוהכ"פ שם אביו או רבו אפשר שצ"ל הריני כפרת משכבו, אפי' אחר כמה שנים, שכיון סספרי חיים ומתים נפתחים לפניו בימי הדין, הוי כמו בתוך י"ב חודש. וכ"ה במועד לכל חי (סי' טו"ב אות כ), והוסיף ש"ל כן בכל יום יארצייט. אך לא נהגו בזה ע' ילקו"י אבלות (עמ' תרמה).

יג. עיין במשנ"ב (סי' רא סק"א).
יד. כ"כ הרשב"ץ (ח"א סי' קנב) לפי שמביאו לחיי עוה"ב, ושכן ראה לכמה חכמים כשהיו מזכירים שם רבם בספריהם, או' כך כתב מו"ר פ' הכ"מ. והטעם שבתוך י"ב חודש הוא סובל צער ויסורין, וחייב הבן או התלמיד לומר דרך כבוד, שיבא עליו אותו צער, אבל לאחר י"ב חודש, כבר קיבל דינו. וזכרונו לברכה או' אפי' אינו רבו ואף לאחר י"ב חודש. וע' בסוכה (כ). הריני כפרת ר' חייא ובניו (יסורין הבאים עלי יהיו לכפרת רבי חייא ובניו, ולשון כבוד הוא זה. רש"י). ע"כ. ומבואר שגם במכתב, יש לו לכתוב כן. וכ"פ הרמ"א (סי' רמ אות ד), ודלא כמ"ש הרי"ז ושט"ג (קידושין שם).
טו. כ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' כ) ודלא כמ"ש הגר"מ פיינשטיין, שגם כשאומר הריני כפרת משכבו, לא מועילים דבריו כלום, והוא רק לשון כבוד בעלמא. ויש להוסיף, שמתכוין באמירתו לקבל עליו תשובה

יז. בן שאביו נפל במלחמה, וכן אב שכול, שיום פקודת השנה חל ביום הכיפורים, נכון לעלות למפטיר בעצם יום הכיפורים, ואם אפשר טוב לעלות גם בשבת תשובה, ואם אינו יכול לרכוש את עליית מפטיר, עקב המחיר שנדבו מהקהל, יוכל לקנות עליית משלים או עלייה אחרת ביום הפטירה.^(ז)

יח. צריך שיקרא ההפטרה בדקדוקיה וטעמיה, והקהל יקראו עמו ההפטרה בלחש, ולא יגביהו קולם, דתרי קלי לא משתמעו.^(ח)

יט. כשאין בבית הכנסת אלא כהן אחד, ויש לו יאר-צייט, וקנה עליית מפטיר, אף על פי שלכתחלה אין לו לעשות כן לעלות גם לכהן וגם למפטיר, בדיעבד שכבר קנה ויש לו צער אם לא יעלה למפטיר, מותר להעלותו לעליית כהן וגם לעליית מפטיר, ואין צריך להחמיר להוציאו מחוץ לבית הכנסת ולהעלות ישראל במקום כהן. וכל זה בספר תורה אחד.^(ט)

כ. אם יום הקבורה היה לאחר יום המיתה, יום היארצייט שבכל שנה ושנה, יוקבע ליום המיתה, לאמירת קדיש, והשכבה, ולימוד תורה, והדלקת נר לעילוי נשמת המנוח. ואפילו בשנה הראשונה ינהגו כן. ומכל מקום הנוהגים לעשותו בשנה הראשונה ביום הקבורה יש להם על מה שיסמוכו. ורק לענין מנהגי האבלות של י"ב חודש שנוהגים הבנים על הוריהם, יש לנהוג בהם עד יום הקבורה, אבל שאר הענינים, כגון אזכרה, תענית, סיום אמירת הקדיש, וביקור בביה"ק, יש לקבוע ביום המיתה גם בשנה הראשונה. ואם נראה למורה הוראה, שיש חשש שהאבלים יפסיקו כל דיני האבלות של י"ב חודש מיום המיתה, בסוברם שאם קבעו את יום פקודת השנה ליום המיתה, גם דיני האבלות פוסקים בו ביום, באופן כזה נכון להורות להם לנהוג את יום פקודת השנה הראשון ביום הקבורה, ובשנים הבאות יקבעוהו ליום המיתה,^(כ)

הגה, אבל אם לא אמר קדיש יפטיר מי שעלה לשביעי". ומבואר שלא הותר לכתחלה לעלות מפטיר מי שעלה כבר למנין שבעה עולים, א"כ אין אחד שיודע להפטיר. ומ"מ היכא שכבר קנה העלייה, והוא מצטער אם לא יעלה ביאר-צייט למפטיר, יוכל לעלות לכהן. וא"צ לצאת בחוץ לקרות ישראל במקום כהן. ועיין בשו"ת לב שלמה למהר"ש הלוי (סי' ד) שהעלה שהקונה הפטרה והעלו אותו כהן או לוי, או אחד מהקרואים, רשאי לכתחלה לעשות מצותו ולהפטיר, מאחר שכבר קנה ההפטרה. ונע"ע בשו"ת יבי"א ח"ו חא"ח סי' כה אות ב].

(כ) הנה ד' המשאת בנימין (סי' פד) דבשנה ראשונה האזכרה והלימוד עושים לפי יום הקבורה. אך לד' הט"ז (יר"ד סי' תב סק"ט) לעולם יש למנות מיום המיתה. וכ"כ עוד רבים. וכ' מהרש"ם (ח"ג סי' רה), שאפי' עברו כמה ימים לעולם יום המיתה עיקר. וכ"כ ברב פעלים (ח"א יר"ד סי' נא), שרק הלימוד שעושים ביום הל' מונים מיום הקבורה, מפני שהוא תיקון לנשמה, ואין שום דבר נעשה לנשמה קודם קבורה, משא"כ בתשלום י"ב חודש לענין התענית והלימוד והקדיש וההליכה

כל מניעה שהאבל תוך שלשים או תוך שנה יאמר הקדיש אחר עליית משלים.

(ז) עי' בילקו"י שם עמ' תרמג.
(ח) כמבואר במגילה (כ"א:), ובריב"ש (סי' לו). וכתב בכס"מ (תפלה יב, יג) שיש למחות באנשים המסייעים בקריאת ההפטרה למפטיר, אלא כולם צריכים לשמוע מה שהמפטיר קורא. ועי' במג"א (סי' רפד סק"ה) בשם האר"י, שאין די בשמיעת ההפטרה מפי המפטיר, אלא צריכים לקרות בלחש ההפטרה, ורק הברכות ישמעו מהמפטיר. ע"ש. ועכ"פ אין לקהל להרים קול לסייע למפטיר. ונאע"פ שהח"ס (חא"ח סי' סח) לימד זכות על הנוהגים להשמיע קולם בהפטרה עם המפטיר, שלא לבייש מי שאינו בקי בטעמים. מ"מ לא יעשה כן במקומינו, כי כל העדה כולם קדושים, ובדפיקה קלה על התיבה, הקהל מנמיכים קולם לקרוא ההפטרה בלחש ואזניהם קשובות למפטיר].

(יג) כתב בש"ע (או"ח סי' רפב ס"ה) "אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה, וכבר אמר ש"צ קדיש אחר הפרשה, זה שרוצה להפטיר צריך לחזור ולקרות ויברך על קריאתו תחלה וסוף.

כא. אם אין ידוע יום המיתה, ראוי לקבוע את יום פקודת השנה ביום הקבורה. (כא)

כב. יש אומרים בכל שנה וישנה בליל יום פקודת השנה (יארצייט), על האבל להמנע מללכת להשתתף בסעודת מצוה שיש בה שמחה, כגון מזמוטי חתן וכלה. אבל בשאר סעודות מצוה, כגון סעודת מילה ופדיון הבן, וסיום מסכת, מותר. והעיקר הוא שאין בזה איסור, ואפשר להקל בזה גם לאשכנזים. (כב)

כג. בלילה שבסיום י"ב חודש מיום המיתה עורכים אזכרה ולימוד לעילוי נשמת הנפטר, ובאותו יום אומרים הקדישים שבכל שלשת התפלות, ואם האבלים יכולים להתפלל כהוגן כשליחי צבור, מצוה שיעברו לפני התיבה להוציא את הרבים ידי חובתם. וצריך שיהיו לו המעלות שאמרו חכמים, שיהיה ביתו ריקם מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושיהיה עניו ומרצה לקהל, ויש לו נעימה וכו'. וביותר עליו להזהר לבטא היטב את כל האותיות שבתפלה כדת וכדין, ולא יבלע תיבות או אותיות, (ובכל זה אין הבדל בין להיות ש"צ או לקרוא בתורה ובהפטרה). (כג)

כד. יש נוהגים לעשות סעודה בליל תשלום אחד עשר חודש, ובליל תשלום י"ב חודש. ועורכים לימוד לעילוי נשמת הנפטר, וחכמים דורשים דברי תורה. ועיקר האזכרה הוא בסיום י"ב חודש, ומה שעורכים אזכרה בליל הי"א, הוא מנהג בעלמא. וצריך לדעת שכל הסעודות שעושים לעילוי נשמת הנפטר, אין להם שום חיוב מעיקר הדין כלל, והוא רק מנהג בעלמא, והעיקר הוא הלימוד והקדיש שאומרים לעילוי נשמת הנפטר. ולכן אין להפריז על המדה בהוצאות כספיות בסעודות גדולות לאורחים רבים. והמנהג אצלנו שבליל תשלום י"ב חודש לפטירה, מתאספים בבית הכנסת, לומר דברי תורה ומוסר, בין תפלת מנחה לתפלת

וכל שכן דמי שהכניס את בתו לחופה, וחל יום יארצייט הראשון באמצע ימי המשתה, דרשאי להכנס למסיבת ד' ברכות, וכמ"ש מהרש"ם (יו"ד סי' רב), להתיר מטעם זה לאבל בתוך י"ב חודש להכנס לסעודת חתן וכלה, שלא יגרום צער לחתן ולשושביניו, וק"ו לאבי הכלה ביום יארצייט שיש להקל יותר מזה.

כנ. וכמ"ש בש"ע (סי' סא סכ"ב) שצריך לדקדק בפסד"ז ובתפלה כמו בק"ש. וע' בתקנ"ז (תיקונא תליתאה בהשמטות) שש"צ שלא חותך המלים כהוגן הוא כדוגמת ערב רב. וכן מי שקורא אלפין עיינין או לעיינין אלפין, וכן לחיתין ההין (או חתין), או לההין חתין, אינו יכול להיות ש"צ כשיש אחר שיכול לבטא כהוגן. וכ"כ הפמ"ג (סי' קלב א"א סק"ב), ובחס"ל (סי' קלה סי"ק כה) כ', שיש שקופצים בראש וקוראים הפטרה למנוחת הוריהם ומדלגים חצי התיבות וכולעים האותיות, ובאמת שאע"פ שע"י הקדיש וההפטרה ניצולים ההורים מדין גיהנם (או"ז ח"ב סי' נ מדרשו), זה טוב ומועיל כשאומרים אות באת תיבה בתיבה, אבל אלו הכולעים אותיות או מדלגים תיבות גורמים להוריהם נגע במקום ענג, והעדר טוב ממציאיות הרע.

לביה"ק. ושכ"נ מדברי מהרח"ו. ומ"מ נראה שאין הכרח גמור ע"ד הסוד לקבוע היארצייט ביום המיתה דוקא. אך כיון שבב"י (יו"ד סי' תג) הביא להלכה מתה"ד (סי' רצג) שהכריע דביום המיתה ש"ד, וכ"כ בש"ע (א"ח סי' תקסח ס"ח) בסתם, לכן כן נכון לעשות. נילקו"י שם עמ' תרז].

כא. על פי המבואר בהערה הנ"ל.

כב. כ"כ הרמ"א (סי' שצא, וס"ס תב) בשם מהרי"ו. וכ"כ בלקט יושר (יו"ד ח"ב עמ' צד), שאסור לאכול בסעודה של שמחה, כגון חתונה. ואמנם הלבוש כתב שלא ראה נוהגים להחמיר כן בפרט בסעודת מצוה. ואולי רק במקומו של הרמ"א נהגו כן. אך הש"ך כתב שלא ראינו אינה ראייה. ובשו"ת מקום שמואל (סי' פ) כתב, שאין להחמיר בזה אלא בסעודת חתונה שיש שם מזמוטי חתן וכלה, אבל בסעודת מילה ופדה"ב וסיום מסכת, פשיטא דמותר, ורק שנהגו שלא לאכול בשום סעודה, ולשון איסור שנקט הרמ"א היינו בסעודת חתן וכלה. ובתו"ח סופר (סי' תקסח ס"ק יג) כ' שכן עיקר. ובחזו"ע (ג עמ' רד) התיר לגמרי ואף לאשכנזים. וע' בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סי' עא).

מעריב, ולאחר מכן מחלקים לקהל לברך על מיני עוגיות (מזונות), פרי מפירות העץ, ומפירות האדמה, ושתייה (שהכל). ואם מחלקים לקהל פירות שנשטפו במים קודם לכן, נכון וראוי לנגבם, כדי שלא להכשיל את הקהל לאכול דבר שטיבולו במשקה, בלי נטילת ידים. ומותר לאכול הדברים הנ"ל בבית הכנסת, אבל יש לנהוג בכבוד ראש. כד)

כה. מנהג נכון להדליק נר נשמה בכל שבעת ימי האבל, וכן ביום פקודת השנה (יאר צייט) של אביו ואמו, ובשעת הדלקתו יאמר: הריני מדליק נר זה לעילוי נשמת מר אבי פלוני בן פלונית, (או מרת אמי פלונית בת פלונית). ומנהג זה יסודתו בהררי קודש. וטוב שהנר הזה (של יאר צייט) יהיה נר של שמן זית. כה)

כו. מותר להדליק ביום טוב נר לעילוי נשמת הנפטר, ולא נחשב כנר של בטלה. ונכון להדליק אותו בבית הכנסת, שנאמר (ישעיה כד, טו), באורים כבוד ה'. והיינו בהדלקה מאש לאש, ולא להדליק אש חדשה. כו)

כז. יש שנהגו להדליק נר בערב יום הכפורים לכפר על אביו או אמו. כז)

כח. אם חל יום פקודת השנה של אביו ושל אמו ביום אחד, יכול להדליק נר אחד לעילוי נשמתם, ואין בזה משום "אין עושין מצות חבילות חבילות". כח)

כט. בבין השמשות של שבת, שהוא ספק יום ספק לילה, מותר לומר לעכו"ם להדליק נר לעילוי נשמת קרובו, שאמירה לגוי שבות, וכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בבין השמשות. כט)

גם במאמר (תקיד ס"ק יג) כ', דמה שנוהגים להדליק נרות ביום בבית החתן ובמקום המילה, יש להם ע"מ שיסמוכו. ואמנם בשו"ת נחלת שבעה (סי' עג) כ' שביו"ט אין להדליק נר לכבוד המת בחדר שמת שם, שמא מתוך כך יבואו לידי הספד, אלא ידליקו בביהכ"נ או באחד מחדרי הבית.

כז ילקו"י ימים נוראים.

כח הליכו"ע (שנה שניה פ"י שופטים אות יב), שו"ת יבי"א ח"ח (יו"ד סי' לז). והביא מתפארת ישראל (פרק ב' דשבת משנה ב') שדוקא באדם שעושה שתי פעולות כאחת, כגון כהן שמשקה שתי סוטות כאחת, או מטהר שני מצורעים כאחד, שייך הדין שאין עושים מצות חבילות, אבל כשעושה פעולה אחת ועל ידה יקיים שתי מצות אין כאן איסור משום עשיית מצות חבילות. **כט** שו"ת מהרש"ל (סי' מו. הובא במג"א סי' רסא סק"ו), דמאחר שכל העולם נזהרים באותו נר חשיב צורך גדול. וע' בכת"ס (א"ח סי' סה) שנה זה נחשב למצוה. ופסק מרן (סי' שז סעיף כב), שכל שבות דרבנן מותר בביה"ש לצורך מצוה. וע' בחזו"ע (שבת א ע"ב רעו). [ובשואל ומשיב (שתיאה סי' לג) כ' שאפי' בשבת מותר לומר לגוי שידליק נר נשמה, משום שהדלקה כזאת שאינה אלא לכבוד נשמת המת היא משאצ"ל, שאינו עושה כדי

כד ילקו"י אבלות (ע"מ תרה סעי' ג).

כה כי נר ה' נשמת אדם. וכמ"ש רבינו הק' (כתובות קג). נר יהא דלוק במקומו. וכ' בשטמ"ק, שידליקו נר גם במקום שהיתה מטתו מוטלת בשעת פטירתו. וז"ל רבינו בחיי (שמות כה, לא) הנשמה נהנית בהדלקת הנרות ומתהלכת בעידוני ההוד והשמחה ומתפשטת ומתרחבת מתוך הנאת האורה, מפני שהיא חתיכת אור חצובה מאור חשמל, לפיכך היא נמשכת אחר האור מפני שהוא מינה. והמהרש"ל (סי' מו) התיר לומר לגוי בביה"ש להדליק נר נשמה, כיון שהעולם זהירים בזה. ובתורה לשמה (סי' תקכ) כ', שאחר ז' ימי האבל שהנפש מסתלקת לגמרי מן הבית, אין טעם להדליק נר. אלא שטוב להדליק נר בביהכ"נ תוך י"ב חודש לע"נ. [חזו"ע אבילות ח"ג עמוד נד].

כו בשו"ת אמרי אש (א"ח סי' מ) אסר בזה, כמו שאסור להדליק נר של בטלה (סי' תקיד ס"ה). אך בכת"ס (א"ח סי' סה) כ' שנחשב למצוה, מאחר שנוהגים בו רבים, והוא לכבוד אבות, וכ"נ בד"מ (סי' תרי) בשם הכלבו. ואף שבמהרש"ל (סי' מו) משמע שאינו מצוה, מ"מ סיים שכיון שכבר נהגו בו הוי כצורך גדול. ויש להתיר משום שמחת יו"ט, כשמעמידו בחדר שאוכל בו או שלומד בו. ויותר טוב להדליקו בביהכ"נ. ע"כ.

ל. מנהגינו להדליק נר נשמה בבית האבל, אף על פי שהמת נפטר בבית חולים, או בבית אחר. שכשם שהתפלה בבית האבל מועילה לנחת רוח לנשמת המת, אף על פי שאינו בית שנפטר שם המת. הכי נמי הדלקת הנר מועילה לעשות נחת רוח לנשמת המת. ומכל מקום כל ענין הדלקת הנרות לעילוי נשמת הקרובים או הצדיקים שנפטרו אינו חובה מעיקר הדין, אלא מנהג שיסודתו בהררי קודש. (ל)

לא. אפשר לצאת ידי המנהג של הדלקת נר נשמה לעילוי נשמת ההורים בנר חשמלי, או נר לד. [ובפרט שכאשר מדליקים נר נשמה בשמן בביהכ"נ, עשן השמן והפיח משחירים את תקרת וכותלי ביהכ"נ, ויש מהצבור שהם רגישים לריח נר השמן, ולפעמים גורם להם נזק בריאותי, ואילו החשמל שכרו בצדו שהוא אור צלול, ואין ריח נודף ממנו, לכן יש להעדיף נר חשמל על נר שמן. אלא דמ"מ טוב לשמור על המנהג להדליק בנר שמן או שעוה, היכא דאפשר]. ובשעת ההדלקה יאמר בפיו, "הריני מדליק נר זה למנוחת נפשו של פלוני בן פלוני שתהיה נפשו צרורה בצרור החיים". (תורה לשמה סוף סי' תקכ). (לא)

לב. מה טוב להתנדב עבור הדלקת מנורות החשמל של בתי המדרש אשר עוסקים בתורה בלילה לאור החשמל, שבזה יגרום לעילוי נשמתם של הנפטרים. ויהיו למליצי יושר עליו. כי נר מצוה ותורה אור. (לב)

לג. מי שמת לו מת ביום י"ג ניסן, אף שהרגל מבטל ממנו גזרת שבעה, מכל מקום יש להדליק נר נשמה כל שבעת הימים. (לג)

לסודות שלא גילה רבינו האר"י. ובנ"ד אפי' לדברי המקובלים ש"ד. ודלא כמ"ש בשו"ת דבר הלכה (סי' לו) שאין להדליק חשמל במקום נר נשמה. [ילקוט"י שם עמ' תמג].

(לב) וע' בשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כו), שאפי' למ"ד שהדלקת נר בביהכ"נ חשיבא טפי מצדקה לעניים, מ"מ הדלקה בחדר האבל לע"נ, ואפי' הדלקה על הציון שבקברו, אין כאן מצוה רבה כ"כ, וחילוק צדקה לעניים עדיף טפי בלי ספק. וכ' בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' כט), נר נשמה יש להדליק אותו תיכף ומיד אחר הפטירה, כשמורידים את המת מן המטה ומשכיבים אותו על הקרקע, ומדליקים נר סמוך לראשו, או נרות סביב לגופו. ונהגו עוד להדליק נר נשמה כל שבעת ימי האבל בחדר שנפטר בו, או בחדר שדר בו, ונוהגים עוד להדליק נר נשמה ברגלים ובימים נוראים וביום פקודת השנה. וטוב שאז ידליקו נר הנשמה בביהכ"נ, כמו שכתוב באורים כבדו ה'.

(לג) שו"ת נחלת שבעה (סי' עג), א"ר (סי' קלג אות ז), משנ"ב (סי' תקמח סק"ג).

שינה מאורו, כמו שהיה במשכן. ויש להעיר, שאיסור משאצ"ל חמיר משאר איסור שבות. וכ"ש למ"ד דמשאצ"ל חייב. וגם יש עוד לדון אם נחשב משאצ"ל. ובשו"ת עולת איש (א"ח סי' יא) כתב שודאי אין להתיר בזה ע"י גוי. וכ"כ בשו"ת דודאי השדה (סי' טז) שאין להקל להתיר מה"ט בשבת, כיון ש"א שבמלאכה שא"צ לגופה חייב].

(ל) כ"כ בס' יקהל שלמה (סי' שעו סק"ב). וכמו שנוהגים ג"כ להדליק נר נשמה לכבוד ולע"נ הצדיקים. [נומ"ש בס' לשון חכמים (אבלות ס"ס כח), שאין להדליק ג"כ בבית אחר, מפני שאין מנוחה למת, שמחוייב לילך מנר לנר כאופן המתגלגל. ע"ש. אין לסמוך על דברי קבלה כאלה שאין להם יסוד מוסד ברברי חז"ל. וגם יש להשיב ע"ז עפ"ד הרב פעלים (ח"ד א"ח סי' לה) לגבי השכבה]. [ילקוט"י אבלות עמ' תמב].

(לא) לפמ"ש בבית יצחק (ח"א י"ד סי' קכ) ועוד, שאפשר לצאת י"ח נר שבת בנר חשמלי (ע' בשו"ת יחוד"ח ח"ה סי' כד), כ"ש לצאת י"ח מנהג הדלקת נר נשמה בנר חשמלי, אלא שע"ד הסוד נכון יותר לעשות נר שמן. אולם כבר כ' בחיים שאל (ח"ב סי' י) שאינו חש

לד. נוהגים שבסיום ימי השבעה, הקרובים עולים לבקר על יד קברו של הנפטר, וכן ביום השלישי, ובפקודת השנה ביום הפטירה, ואומרים שם תהלים לעילוי נשמת כל הנפטרים שבבית הקברות, ובפרט לעילוי נשמתו, ומבקשים עליו רחמים לפני השי"ת, בהשכבה, ובסיומה אומרים, תהיה נפשו צרורה בצרור החיים. ואם יש מנין אומרים קדיש לאחר מכן, וכן בכל שנה ושנה ביום הפטירה. ומבקשים מנשמת הצדיק להליץ טוב בעדינו ולהתפלל עלינו לאורך ימים לעבודת השי"ת. (לד)

לה. המבקרים בבית הקברות, וקוראים תהלים או ששונים כמה משניות ליד הקברות, יאמרו לפני כן: "לעילוי נשמת כל מתי ישראל הקבורים כאן, ובפרט לפלוני בן פלונית הקבור כאן". ובזה יהיה מותר לקרות ולשנות, מפני שזה נעשה לכבודם, ואין בזה משום לועג לרש. (לה)

לו. אין ללכת לבית הקברות אלא לצורך הלוויית המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי, כי החיצוניים מתדבקים בו. ולהשתטח על קברי הצדיקים, או שהולך על קבר אביו ואמו לכבודם, אף על פי שעובר דרך קברות אחרים, כיון דהוי צורך מצוה, שומר מצוה לא ידע דבר רע. (לו)

לז. יש אומרים שנהגו הנשים שלא ללכת לבית הקברות בימי נדתן. ונראה שזהו רק בימי ראיתן, משא"כ בימי ליבונן. [ואם הקבר עמוק י' טפחים, ראה בהערה]. ומעיקר הדין גם בימי ראיתן מותר להם ללכת לבית הקברות אם יש צורך בדבר, וכגון ביום השבעה או השלושים או ביום הקמת המצבה וכל כיוצא בזה. (לז)

(לח) בשו"ת מהר"י הכהן (מה"ת ס"ס מח) אסר ללמוד לכבודו של המת או לע"נ, משום לועג לרש, למתים האחרים ששוכבים שם. אולם בהעמק שאלה (חיי שרה שאילתא יד), כ' שהמנהג לומר קדיש סמוך לקבר ממש, מפני שנהגו להעמיק הקבר יותר מ"ט, והוי רשות בפ"ע. ובלא"ה כל שאו' שהוא לומד לע"נ כל מתי ישראל, לית לן בה. גם הר"י מיגאש (סי' מז) כתב, דמ"ש (ברכות יח). לא יהלך אדם בביה"ק וס"ת בזרועו וקורא, משום לועג לרש, היינו כשאינם מתכוונים לעשות לו כבוד, אלא לעסוק בתורה להנאת עצמם. וכן התיר בש"ע (יו"ד סי' שסו ס"ג) בלומד לכבוד המת. וכ' בברכ"י (סי' שדמ סק"ז), שכך נהגו בכל תפוצות ישראל ללמוד על הקבר למנוחתו ולע"נ.

(לז) כ"ב האר"י ז"ל, הובא במג"א (סי' תקנט).

(לז) פ"ת (יו"ד סי' קצה) בשם חמודי דניאל. ונראה דבימי ליבונן שרי, ואף שהח"א (סוף כלל ג) כתב, שלא יכנסו נשים נדות "עד שיטבלו", חומר יתירה היא. וראה בשו"ת באר מרדכי (דף ס:) בשם ספר אשר לדוד, דלפמ"ש הפוס' להתיר לאשה נדה להכנס ולהתפלל בביהכ"נ, כ"ש שמתור לה להכנס ליד קברי הצדיקים ולבקש רחמים, שבזה אין מי שאוסר. וע' בטה"ב (ח"ב

לד) קב הישר (פ' ע"א), כדי להתפלל שם לע"נ. ובעה"ק ירושלים מוסיפים לבקר בער"ח ניסן, ובער"ח אלול. וכ"כ בתוה"א (דף כט). והטור (סי' שדמ), הוסיף גם "יום שלשים", וכ"פ בש"ע (שם). וכתבו האר"ח וכלבו (סי' קיד), שאם חל יום הז' בר"ח אין עולים לביה"ק. [וכ' בס' חסידים (סי' תג) שיש הנאה למתים כשאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשים על נשמתם, ומטיבין להם באותו עולם, וגם כשמבקשים מהם הם מתפללין על החיים, כדמצינו בכלל שנשתטח על קברי אבות].

ומש"כ לגבי הקדיש עי' בילקו"י שם עמ' תרט, ובענין המשניות עי' בילקו"י עמ' תרלג. ובחזו"ע אבילות ח"ג.

והמהרי"ל (סוף הלי' תענית) כתב, שאל ישים מגמתו נגד המתים, אך יבקש מהשי"ת שיתן אליו רחמים בזכותם. ובמהר"ם שיק (א"ח סי' רצג) כ' שאפשר לבקש מנשמת הצדיק להליץ טוב ולהתפלל בעדינו. וכ"כ ברב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לא), שלא הותר לשאול בקשתו מן הצדיק, שזה בכלל דורש אל המתים, אלא יתפלל ויבקש מהקב"ה בזכות הצדיקים, ורק יכול לבקש מנפש הצדיק שיתפלל עליו לפני הקב"ה שישמע ויקבל תפלתו.

לח. כתבו האחרונים, שאפילו אם יש מצוה להשתטח על קברי הצדיקים, היינו דוקא באופן שאינו מתבטל מעבודת השי"ת, אבל אם מבטלים איזה מצוה על ידי זה, ובפרט אם הוא תלמיד חכם ומתבטל על ידי זה ממצות והגית בו יומם ולילה, לא יפה עושים. (לח)

לט. אומרים העולם שמי שלא הלך עשר שנים על קברי אבותיו, שוב לא ילך. ואם נמנע מחמת אונס אין בזה כל קפידא, ומכל מקום יש עצה, שישלח קודם שליח לקבר אבותיו להודיעם שרוצה לבא להשתטח על קברם ואח"כ ילך בעצמו. והיכא דאפשר יעשה כן גם כשהיה אנוס במה שנמנע מללכת על קברם. וטוב שידור צדקה באותו מעמד לעילוי נשמתם. (לט)

מ. המבקרים בבית הקברות, ורוצים לומר קדיש אחר תהלים או משניות, עליהם להשיגח שיש שם עשרה אנשים אחר בר מצוה, שכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, והאומר שהצדיקים אשר מנוחתם כבוד שם מצטרפים לעשרה, הבל יפצה פיהו, כי הלא אמרו חז"ל (שבת קנא:), שאפילו על דוד מלך ישראל נאמר במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות, וממילא אין ראוי לצרף את הצדיק לעשרה. ואם עברו ואמרו קדיש באחד מהאופנים הנ"ל, אין לענות אמן. (מ)

מא. יש נוהגים להתענות ביום פקודת השנה של אביו או אמו, ויש שאינם מתענים, ותלמידי חכמים שעוסקים בתורה, כיון שהתענית עלולה להחליש כחם, ולבטלם מתלמוד תורה בעיון, אין להם להתענות כלל. וכן מלמדי תינוקות לא יתענו כלל, פן על ידי התענית יבאו להתרשל ממלאכת שמים שבידם. ועדיף שיעשו תענית דיבור ויעסקו כל היום בלימוד התורה, שמעלת תענית דיבור יותר מתענית אכילה. (מא)

(מ) מגילה (כג:). רמב"ם (תפלה ח, ד). ש"ע (סי' נה ס"א וסי' ד). ולכן האומר קדיש בלי מנין, נוהג שלא כדין ואין לענות אחריו אמן, שזו אמן יתומה. ומ"ש בס' חסידים (סי' תתשכ"ט) שרבינו הקדוש היה בא לביתו אחר פטירתו בליל שבת ומוציא אותם י"ח קידוש. אין למדין מן האגדות (ירושלמי פאה ב, ד). וזה נגד פשט הגמ' (שבת קנא:). שאפי' דוד מלך ישראל כיון שמת נעשה חפשי מן המצות. וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים י"ח (ר"ה כט.). ועכצ"ל דש"ה שחזר לעוה"ז כמו בחיים חיותו בעוה"ז. וע' ביבי"א ח"ד (סי' ט). ומש"כ לגבי עניית האמן עי' בילקו"י שם עמ' תרי.

(מא) הנה תענית זה אינו אלא מנהג בעלמא (מג"א סי' תכט ס"ה, ובסי' תקסח. וע' בב"י סי' שעו בשם מהר"ם שמצוה להתענות בו). וכ' הלבוש (סי' תרפה ס"ד) שהוא משום כפרה להוריו, וגם כדי להגן עליו, משום דאיתרע מזליה בההוא יומא דפטירת הוריו. ושיש בזה משום כיבוד אור"א. ובתה"ד (סי' רצד) כ' שהתענית אינו אלא לזכרון יום צערו ואינינותו, ושב ורפא לו.

ובדרורות אלו שחולשה רבה ירדה לעולם רבים נוהגים להקל שלא להתענות, כמ"ש במשמרת שלום (מע' י

עמ' רח). ולפמ"ש הנצי"ב הנ"ל להקל כשהקבר נמוך י"ט, ה"ה בנ"ד שאפשר להקל.

ומה שכתבנו להתיר לנשים ללכת לביה"ק בימי טומאתן אם יש צורך בדבר, עיין בילקו"י אבלות (עמ' רג).

(לח) שו"ת שדה הארץ (ח"ג אה"ע סי' יא). וע"ע בשו"ת משפטי צדק (יו"ד סי' עד) ובשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ז).

(לט) ביוסף דעת (יו"ד סי' שנה) צחק על מה שאו' העולם, שאם לא הלך כ' שנה על קברי אבותיו שוב לא ילך. אכן מצינו שהגר"ח מצאנו עשה כן מעשה אחר י' שנים שלא הלך (טעמי המנהגים ח"ג דל"ז) וא"כ לא דבר ריק הוא. ומ"מ עיקר הקפידה כשנמנע מללכת מרצונו, שאז הם ככעס עליו, שמנע מהם ההנאה שיש להם בכקורי קרוביהם ע"י קברם. אבל אם היה מחמת באונס, אין קפידא ע"ז, והמת ישמח לקראתו. ובמשמרת שלום (שמחות אות לב) שאם לא היה שם מעולם, ש"ד ללכת. ובשו"ת תירוש ויצהר (סי' קמו) כתב עצה בשם הגר"ח מצאנו, שישלח מקודם (שליח) על קבר אבותיו להודיעם שרוצה לבוא להשתטח על קברם, ואח"כ ילך בעצמו. [ילקו"י עמ' תריד].

מב. הנוהגים להתענות ביום השנה (יאר-צייט) של אב ואם, יש להם להתענות ביום המיתה, ולא ביום הקבורה, ואם אינו ידוע יום המיתה, יתענו ביום הקבורה, וכן מי שנהג להתענות על פטירת רבו, יתענה ביום הפטירה. (מב)

מג. חסידים ואנשי מעשה היו מתענים ביום פטירתו של תלמיד חכם. (מג)

מד. הדבר פשוט שאין המיניקת או המעוברת רשאות לצום ביום פטירת אב או אם, קל וחומר מדין תענית ציבור. ואינן צריכות התרה על מנהגן. (מד)

מה. יש מי שכתב שאם התענה פעם אחת, מסתמא היה בדעתו להתענות כל ימיו, והרי הוא עליו כנדר, וחייב להתענות בכל שנה, ואם רוצה לבטל מנהגו מחמת חולי או חולשה, צריך התרה. אבל י"א דלא חשיב כנדר רק אם היה בדעתו שינהוג כן לעולם. ובלאו הכי מעיקר הדין אפשר לסמוך על ההתרה שעושים בכל שנה בערב ראש השנה וערב יוהכ"פ. ומכל מקום טוב שלפני שיתענה בשנה הראשונה, יאמר בפירושו, שהוא מתענה רק בשנה זו, בלי נדר ובלוי קבלה, ואז אינו צריך התרה כלל. (מה)

מו. אדם חלש שקשה לו להתענות ביום יארצייט [במקום שנהגו להתענות], אין צורך שישכור אחר שיתענה עבורו. (מו)

מז. התענית של יארצייט בפעם הראשונה צריך קבלת תענית מבעוד יום, שכל תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום אינו תענית. (מז)

ומ"ש דבלא"ה וכו', כ"כ בשו"ת אבקת רוכל (סי' קעו ד"ה הדרן), וסמכו ע"ז רבני מצרים. וע"ע ביבי"א (ח"ב או"ח ס"ס ל). ומ"ש שטוב שלפני וכו', כ"כ החכ"א וקש"ע שם.

מו. ע' בשו"ת יד יצחק (ח"ב סי' עה), שהחלוש שא"י לדרת לפני התיבה להתפלל ולומר קדיש ביום יארצייט, יכול למנות ת"ח בשכר שיתפלל עבורו, שלענין מצות כיבוד או"א אחר מיתה מהני שליח לצאת י"ח המצוה. וכ"כ המג"א (סי' קלב סק"ב) בשם הב"י, שמוטב לשכור אחר שיאמר קדיש במקומו משיאמר אחר בחנם, ויגיע התועלת להוריו ע"י מצות הצדקה שנותן לומר הקדיש בעבורם. ויש מי שהבין דה"ה לענין "התענית" ביום יארצייט. ואינו נכון, שאינו מן הדין שיטיל צומו על אחרים, ושוא"ת עדיף. וכ"כ בעולת שמואל קוידר (סי' סא) במה שיש נוהגים לשכור י' אנשים להתענות ער"ח עבור כל הקהל, שאין לזה היתר, ואיך יתכן שהעשיר ישכור עני לענות את נפשו, וכי יש שליחות לענות נפש וכו'.

מז. ע"פ המבואר ברמב"ם (תענית פ"א ה"י), ובש"ע (סי' תקסב ס"ה).

אות טו), אלא מרבים בתורה ובצדקה. וכן לעשות סיום מסכת. וכ"ש ת"ח ומלמדי תינוקות אין ראוי להם להתענות ביום שמת אביו ואמו. וכן העידו על מהר"ם שיק, והחזו"א, שלא התענו (נט"ג עמ' תקנא). ומה שכתבנו לגבי מעלת תענית דיבור, ראה בקוונטרס היחיאל, ובס' אגרת לבן תורה.

מב. ילקו"י אבלות (עמ' תרכא).

מג. בירושלמי (פ"ג דמ"ק ה"ז) איתא, הרואה ת"ח שמת, כרואה ס"ת שנשרף, א"ר אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום. ר' יונה הוה בצור כד שמע דדמך בריה דר' אבהו, אע"ג דאכל גובנא ושתה מיא, אסקיה לההוא יומא בצומא. [וכן הו"ד הירושלמי הנז' באו"ז ח"ב (ס"ס תיח), ובשבה"ל (הל' שמחות סי' ג)].

מד. כמ"ש בש"ע (סי' תקנד ס"ה), שנשים מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בג' הצומות, י"ז בתמוז, צום גדליה, וי' בטבת, אע"פ שהן תעניות צבור. וכ"ש תענית זה של יחיד שאינו חובה כלל. ואינן צריכות לעשות התרה על מנהגן.

מה. חכ"א (כלל קעא סי' יא) וקש"ע (סי' רכא ס"א). אבל הט"ז (א"ח ס"ס רמט) כ' דדוקא שהיה בדעתו שינהוג כן לעולם, כדאי' בש"ע (יו"ד סי' ריד ס"א).

מח. מי שנהג להתענות בכל שנה תענית יארציית על אביו ואמו, ואירע שחל יום יארציית בערב שבת, אף על פי כן חייב להתענות ולהשלים עד צאת הכוכבים, כדין כל תענית, שכל תענית שלא השלימו עד צאת הכוכבים אינו תענית. [ורק לבני אשכנז יש להקל בזה, אם לא שחל כבר פ"א תענית יארציית בער"ש והשלים]. ואם רוצה להקל ולקדש מבעו"י יהרהר בעת קבלת תעניתו, שאינו מקבל התענית אלא עד אחר תפלת ערבית, ואז יוכל לאכול מיד אחר תפלת ערבית של שבת. (מח)

מט. אם אירע יום שמת בו אביו או אמו בשבת או בראש חודש, יש אומרים שהתענית נדחית למחר, וההשכבה והקדיש והלימוד יתקיימו בו ביום. והנכון להקדים התענית ליום חמישי שלפניו כדי שקודם יום השנה יתחזק בתשובה ובמעשים טובים לעילוי נשמתו של המנוח, כי ברא מזכה אבא. (מט)

נ. אם אירע יום הפקודה בשבת וגם למחרתו הוא יום שאסור להתענות בו, הואיל ואידחי אידחי. [וראה בהערה]. (נ)

נא. אסור לחתן בתוך ז' ימי המשתה להתענות תענית יארציית, כיון שכל שבעת ימי החופה דינם כרגל (ע' רמב"ם אבל פ"א ה"ז). וכן אבי הבן ביום המילה, וכן הסנדק והמוהל, אינם מתענים אם חל בהם יום "יארציית", כי יום טוב שלהם הוא, ואינם רשאים להחמיר. ואפילו אם נהגו כמה שנים להתענות ביום פטירת אב ואם, לא יתענו, וא"צ התרה, וה"ה לחתן בר מצוה שחל יום פקודת השנה של אביו ביום שנעשה לבר מצוה, שפטור מלהתענות. (נא)

נב בשואל ונשאל (ח"א סי' עה) כ', דהואיל ואידחי אידחי, וכמ"ש בכה"ח (סי' תקסח אות צג) בשם השל"ה, ושכן הוא נוהג. ובשו"ת בן אברהם (א"ח סי' יב), כתב, במי שמת לו אביו ב"ג באדר, שהוא יום תענית אסתר, ובכל שנה מתענה בו ביום, ועולה לו לכאן ולכאן, מה יעשה כשחל יום תענית אסתר בשבת, והשיב שיתענה ביום ה', שהוא תענית אסתר. וא"צ להתענות ביום ששי. ושאף למרן שפסק כמהרי"ק שידחה למחר, בנ"ד שיום א' וב' בשבת הם ימי פורים, לכ"ע יתענה ביום ה'.

נא כ"ב בשו"ת פנ"י (ח"ב א"ח סי' מ). וכ"כ בשו"ת דבר משה (ח"א א"ח סי' מא), שכיון שתענית זו מנהג בעלמא, והחתן יש מצוה עליו מתקנת חכמים לשמוח עם כלתו ז' ימים, ואסור לו לעסוק בשום מלאכה, אלא אוכל ושותה ושמת (רמב"ם אישות פ"י, ש"ע אה"ע סד), אינו רשאי להתענות. ובבית דוד (סי' שמז) כ', כל תענית שאינו חובה, סעודת מילה דוחה אותה לגמרי, כגון תענית בה"ב, ותענית ער"ה ועשי"ת, וכ"ש תענית יארציית שאינו אלא מנהג בעלמא. ואפי' רוצה להחמיר ולהתענות בו אינו רשאי. [ילקו"י עמ' תרכב].

ובן אבי הבן וכו', כי יו"ט שלהם הוא, כמ"ש בב"י (א"ח סי' תקנט). וכ"כ הט"ז (סי' תקסח סק"ה), וכ' בחסד

(מח) **כמ"ש** מרן (סי' רמט ס"ד) שיחיד שקיבל עליו להתענות בע"ש צריך להתענות עד צאה"כ, אא"כ פירש בעת קבלת התענית שהוא רק עד שהצבור יסיים ערבית. וגם תענית יא"צ בפעם הראשונה צריכה קבלה מבע"י. ומ"ש הט"ז (סי' רמט סק"ג) דאף שהתענה בחול והשלים, כשחל בע"ש א"צ להשלים, אא"כ השלים פ"א כשחל בע"ש, זהו רק לדעת הרמ"א שם. [ילקו"י עמ' תרכא]. וע' בברכ"י (סק"ג) בשם שערי ישועה, שאף אם הרהר אז בלבו די בכך, דבנ"ד הרהור כדיבור דמי. וכ"כ בכה"ח (סי' רמט ס"ק כח וכו'), דלדין דקי"ל כמרן הש"ע, אפי' בפעם הראשונה כשחל בע"ש צריך להשלים עד צאה"כ, אא"כ התנה בפירושו. וע' ביבי"א (ח"ו א"ח סי' לא).

מט) מרן (סי' תקסח ס"ט) כ' שהתענית נדחה למחר, וכדין צום גדליה (מהרי"ק שרש לא), והרמ"א כתב שנוהגים שאין מתענים כלל (מנהגי מהר"ש סי' רג). וכ' בשואל ונשאל (ח"א סי' עה) שמנהגם כד' מרן. וכ"כ בשו"ת כנה"ג (א"ח סי' נט). אולם הרב כבוד חכמים (דף מ:), כתב, שכיון שטעם תענית זו שיחזור בתשובה, ויזכה את אביו ואמו להעלותם בג"ע למדרגה יותר עליונה, עדיף להקדים התענית לע"ש או יום ה' שלפניו, שיתחזק בתורה ובמצות לע"ג. וכ"כ בנהר מצרים (הל' אבלות סי' קעז).

נב. אם הפטירה של אביו או אמו היתה באדר בשנה פשוטה, בשנה מעוברת מתענה באדר שני. וכן הדין לענין קדיש. ואם שנה מעוברת היתה, הנפטר באדר ראשון עושים היארצייט שלו בראשון, והנפטר באדר שני, היארצייט שלו בשני. (נב)

נג. מי שמת לו אביו או אמו בשנה פשוטה, כגון בט"ו באב, והשנה שאחריה היתה מעוברת, עיקר היארצייט (לעשות אזכרה, ולימוד, והדלקת נר נשמה, ותענית למי שנוהג בכך), הוא ביום ט"ו באב, שהוא יום המיתה, דהיינו י"ג חודש אחר הפטירה, אף על פי שהאבלות מסתיימת בסיום י"ב חודש, דהיינו בט"ו בתמוז. ואם אפשר טוב שיעשה האזכרה והלימוד בשניהם, בט"ו בתמוז וט"ו באב. (נג)

נד. וכן מי שמת אביו בשנה מעוברת בכ"ט אדר א' (ערב ר"ח אדר ב'), והשנה שאחריה שנה פשוטה, יתענה ביום כ"ט אדר, ולא בכ"ט שבט אף על פי שהוא סוף י"ב חודש. (נד)

נה. מי שאביו או אמו נפטרו בל' אדר א', יש לעשות את האזכרה (לימוד, וברכות) בשנה מעוברת ביום ל' אדר א'. ובהיות ויום הפטירה חל בראש חודש, אין להתענות בו, שאין מתענים בראש חודש, ועל כן יש לחלק באותו יום צדקה לעניים כפדיון תענית, (או אם ירצה יקדים התענית ערב ראש חודש). ומי שנפטר בשנה פשוטה בחודש ניסן ובשנה הבאה היא שנה מעוברת, יש לעשות את עיקר הלימוד והאזכרה ביום הפטירה [בחודש הי"ג] ויאמרו קדיש וילמדו לעילוי נשמת הנפטר שאז דנים את האדם. (נה)

(מגילה א, ה). וכן עיקר, דבלא"ה עיקר התענית ביום יא"צ הוא רק מנהג בעלמא.

ואם גם כשנפטר היתה שנה מעוברת, הנפטר באדר א' היא"צ בראשון, והנפטר בשני היא"צ שלו בשני. וכמ"ש בתה"ד (סי' רצד). וכן לענין בר מצוה, כמ"ש החת"ס (חא"ח סי' יד) וש"א, ודלא כהמ"א (סי' נה סק"י). [ילקו"י פורים].

(נג) לבוש (יו"ד תב, יב), שטעם התענית שמדה"ד מתוחה עליו וריע מזליה, ולכן צריך להתענות בסוף חודש י"ג, שהוא יום המיתה, ולשוב בתשובה ולהרבות תורה ומעש"ט ונסלח לו. [ומ"ש שבשנה א' יתענה גם בסיום י"ב חודש, אלא דמ"מ אלול לא יזוז ממקומו. נראה שאינו אלא ממדת חסידות בעלמא]. ואם הוא בריא ואין הדבר קשה לו, יתענה בשניהם, בט"ו בתמוז ובט"ו באב. ואם קשה לו יתענה רק בט"ו באב. ובשד"ח (מע' אבילות אות צב) כ' בשם המאמר שהאו' שבשנה מעוברת יקדים היא"צ, קודם החודש שמת בו אביו, הוא בורות, שלעולם היא"צ הוא בחודש שמת בו.

(נד) שו"ת גבעת שאול (סי' עג). ותנא דמסייע ליה הוא הב"ח (ס"ס תב). וכ"כ בשו"ת בית היוצר (א"ח ס"ס מה) וכן מבואר בשו"ת חת"ס (א"ח סי' יד).

(נה) ילקו"י שם עמ' תרכד.

לאברהם אלקלעי (א"ח סי' לו) דה"ה לסנדק ומוהל, אע"פ שהפמ"ג (ס"ס תקסח) לא כתב כן. וע' ביבי"א (ח"א א"ח סי' לד אות ז). ובשו"ת מקום שמואל (סי' פ) כ' שאפי' למי שאינו שייך לסעודה, רשאי לאכול בסעודת המילה, וכ"ש לשייכים לסעודה שמצוה רבה יחשב להם. ובשו"ת הר הכרמל (א"ח סי' י) כ' שרשאי לכתחלה לקבל עליו להיות מוהל או סנדק ביום היא"צ. וכ"כ בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (חאו"ח סי' מו), שאשה שביום היא"צ שלה שמכניסה ומוציאה את התינוק ומסייעת לבעלה בסנדקאות, א"צ להתענות תענית יא"צ. [ילקו"י עמ' תרכג].

וע' בדבר משה (שם) שאפי' התרה א"צ, כיון שלא קיבלו מתחלה בתורת גדר "דהרי עלי", אפי' שהיה בלשון קבלה. ע"ש. וכ"ש שאין דעתו לבטל לגמרי מנהגו רק בשנה זו. וכמ"ש בדגול מרכבה, ועוד רבים. **(נב) ש"ע** (א"ח סי' תקסח ס"ז), וב"י (יו"ד ס"ס תעג) בשם תשב"ץ, דהלכה כר"מ (בנדרים סג). שכותבין בשטרות באדר א' אדר הראשון, ובאדר ב' אדר סתם. ודעת המהרי"ל שיתענה בשניהם (שו"ת מהרי"ו ליקוטים אות ה), אלא שבתה"ד (סי' רצד) כ' שיתענה באדר א', וכ' הרמ"א שכן מנהגם. וכמה אחר' הסכימו להרמ"א, אך החת"ס (חא"ח סי' קסג) כ' שאין לזוז מדברי מרן שהתענית והקדיש יהיו באדר ב', שדין הנשמה בב"ד של מעלה, בודאי שהוא באדר ב'. וכן מוכח בירושלמי

נב. מי שאביו מת בחודש טבת בשנה מעוברת, יש אומרים שבשנה הראשונה יתענה בסוף י"ב חודש, אף על פי שאין זה החודש שמת בו אביו. ויש אומרים שיתענה בחודש טבת, כי מדת הדין מתוחה נגדו באותו חודש דוקא וכו'. ואם יכול להחמיר על עצמו ולהתענות גם ביום היאר צייט [בחודש הי"ג] תבא עליו ברכה. אך לגבי אמירת קדיש ויש לומר קדיש גם ביום הפטירה, וכפי מנהגינו החל מליל שבת של אותו שבוע שבו חל יום הפטירה. (נז)

נז. אם חל יום פקודת השנה בשבת או ביום טוב, עדיף להקדים את הלימוד לפני שבת, ולערוך את האזכרה ביום חמישי בערב. וזה עדיף יותר מאשר לדחות את האזכרה ליום ראשון. וה"ה למי שנוהג להתענות ביום פקודת השנה וחל בשבת, שעדיף להקדים להתענות ביום חמישי. וכן לגבי עריכת הסעודה ביום השנה, שעדיף יותר להקדים הסעודה ליום חמישי בערב. ואמנם אם התעורר איזה קושי בעריכת האזכרה ביום חמישי, יכול לדחות את האזכרה ליום ראשון. וכבר ביארנו לעיל שכל הסעודות שעורכים ביום השבעה, ביום השלשים וביום השנה, אינם חיוב על פי ההלכה, אלא מנהג שנהגו בו כדי להרבות זכויות למנוח על ידי הברכות שיברכו הקרואים. ולכן אם מתעורר איזה קושי בעריכת סעודה בימים הנזכרים, יסתפק בעריכת אזכרה בדברי תורה וכדומה. [ואם אפשר יחלקו לצבור מיני תרגימא, שיברכו מזונות העץ והאדמה, וברכה שלאחריה]. (נז)

הכל באותו חודש שמת אביו. עש"ב. וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ד (חאו"ח סי' מא) שהעלה שמכיון שהמנהג לעשות הלימוד והצדקות והפטרה והקידוש בסוף י"ב חודש, גם התענית יש לעשות בסוף י"ב חודש, שהוא מועיל יותר משום הכפרה הצריכה לנפטר ביום זה, יותר מיום פקודת השנה שבכל השנים, ודבר בעתו מה טוב וכו'. ע"ש. וכן אני מורה ובא בס"ד. [יבי"א].

נז. הנהג בש"ע (סי' תקסח סי' א) הביא ענין התענית ביום פטירת אביו או אמו, וכתב שם בסעיף ט: "אם אירע יום מיתת אביו בשבת או בר"ה, ידחה למחר, הגה, ואין נוהגים כן, אלא אין מתענים כלל וכו'". ע"כ. אמנם באחרונים הביאו משם האר"י ז"ל דעדיף יותר להקדים הלימוד והתענית ביום הפטירה שחל בשבת. וההסבר בזה, כי אף שכבר דנו את האדם בעת פטירתו, עם כל זה מידי שנה בשנה ביום פטירתו דנים אותו לתת דין וחשבון על מה שהשפיעו מעשיו בעולם הזה, ומשום ברא מזכה אבא נהגו להתענות ולערוך אזכרה ולימוד לעילוי נשמת הנפטר ביום הפטירה, ואם כן עדיף יותר להקדים הלימוד והאזכרה, (כשחל בשבת) שהרי עדיף להרבות זכות למנוח ולהתפלל וללמוד לעילוי נשמתו קודם הבאתו לדין, להעלותו ממדרגה למדרגה בגן עדן, (או להצילו מדינה של גיהנם) ואם ידחה ליום א' מאי דהוה הוה.

נו. על פי המבואר לעיל משם שו"ת רב פעלים. והנה בספר קרית חנה דוד (להגאון רבי דוד הכהן סקלי זצ"ל, סי' פח) כתב, אדם שמת אביו בחודש טבת בשנה מעוברת, האם יתענה בסוף י"ב חודש, אע"פ שאין זה החודש שמת בו אביו בשנה ראשונה, העלה ע"פ דברי הלבוש ביו"ד (סי' תב) שלעולם לא יתענה אלא באותו חודש, כי התענית הוא משום דאיתרע מזליה, והסכנה ומדת הדין מתוחה נגדו באותו חודש דוקא וכו'. והעיר מזה על מ"ש מהר"י אירגאס בשו"ת דברי יוסף (סי' נז) שבשנה ראשונה יתענה גם בסוף י"ב חודש, דהיינו בחדש כסלו, מטעם כפרת אביו, וכתב, שלא זכר שר מדברי הלבוש הנ"ל וכו'. ע"ש. ובשו"ת יבי"א ח"ט (או"ח סי' ק אות כ') העיר: והנה בשו"ת נשמת כל חי (חיו"ד סי' עב) עמד ע"ד הלבוש הנ"ל, שהרי הוא עצמו באו"ח (סי' תרפח) כתב, שטעם התענית הוא משום כפרת אביו, ולכן צריך שיתענה בסוף י"ב חודש, כי למה יאחר כפרתו עד לסוף י"ג חודש וכו'. ולכן העלה הגר"ח ע"פ שלענין הקדיש וההפטרה וסדר הלימוד שעושים לע"כ הנפטר העיקר הוא בסוף י"ב חודש, כדי להציל את אביו מדין גיהנם, ולמה יאחר כפרתו ומשפטו עד לסוף י"ג חודש, ובסוף חודש הי"ג אין צורך לכל זה כלל בשנה הראשונה, ומ"מ התענית ראוי שיעשה בחודש הי"ג, וכמ"ש הלבוש והבי"ח. ובשאר שנים עושה

נח. מי ששכח לעשות האזכרה ולומר קדיש ביום פטירת אביו, יכול לעשות האזכרה ולומר קדיש למחר, או באיזה יום שירצה, ומכאן והלאה יזהר לערוך האזכרה והקדיש ביום פטירת אביו. (נח)

נט. מי שאינו יודע איזה יום מת אביו, יברור איזה יום שירצה ויתענה בו ויאמר קדיש והשכבה והלימוד. ואם יודע את החודש אך אינו יודע את היום, יקבע את היום הראשון של החודש. (נט)

ס. מי שנסתפק אם מות אביו היה ביום ד' בחודש או ביום ה' בחודש, יעשה הלימוד והדלקת נר בשני הימים, והתענית, שקשה לישב ב' ימים בתענית, יש להתענות רק ביום הראשון שהוא ד' בחודש, דמכל מקום הרי הוא מקדים תפלה לצרה להקל דינו של אביו למחר. (כמ"ש בסנהדרין מד: לעולם יקדים אדם תפלה לצרה), וביום שאחריו יוסיף בלימוד תורה ובעבודת ה', שטובים הם יותר מכל הקרבנות והתעניות. ולגבי אמירת הקדיש למנהגינו שבלאו הכי כמה אחדים אומרים קדיש ביחד, הנכון הוא שיאמר קדיש בב' הימים. וכן אם יוכל יעלה לשליח צבור בב' הימים. וגם למנהג חלק מהאשכנזים שרק אחד אומר קדיש, יש לו לומר קדיש בב' הימים, אלא אם כן אחד האחים הנמצא במקום מרוחק יודע את יום הפטירה ואומר קדיש באותו יום, שבזה השני המסופק יאמר קדיש בד' לחודש. (ס)

סא. אם יש ספק מתי מת הנפטר, אם ביום א' קודם שקיעת החמה, או בליל ב' אחר צאת הכוכבים, יש לקבוע היארציית ליום א', וגם ביום המחרת ילמוד תורה ומשניות וקדיש. [וכל שכן אם מת בבין השמשות ונקבר למחרת, שהעיקר להקדים יום היארציית ליום הראשון, ולא למחרת ביום הקבורה]. (סא)

[ובתשורת שי (סי' תקפה) הק', דשמא מת בימים שאין מתענים ביא"צ, ואין לילך בתר רוב ימים, דהוי קבוע (כמ"ש המג"א סי' שדמ סק"א). ותי' דריע מזליה ביום פטירת אב ואם, וחמירא סכנתא, והתענית הוא רפואה. אולם זה אינו, דרק בסכנה טבעית אמרי' חמירא סכנתא מאיסורא. ולכן צ"ל דכיון שבירר לו יום אחד בחול, אין כאן איסור תורה, וקבוע בדרבנן שרי, וספד"ר הוא, ולקולא]. [ילקו"י אבלות עמ' תק סעי' לד].

סב כ"כ בשו"ת חתן סופר (סי' צט) בשם זקנו החת"ס, לגבי נסתפק אם ביום ד' בחודש או ביום ה'. וראה עוד בכה"ח (סי' תקסא אות עה) שיש להתענות בתחלת החודש, ודלא כמ"ש החכ"א (כלל קצא סי"א), שיוקבע יום היארציית ביום האחרון של החודש, משום חזקת חי. וע' בט"ו (יו"ד סי' שצו סק"ב) שאם ברור שמת, אין חזקת חי לומר דהשתא הוא דמת, אדרבה אמרי' דמעיקרא מת, כיון שכל אדם חי עומד למות. וכדבריו כתב הר"ן (בהלכות גיטין ס"פ מי שאחוז), וע' ביבי"א (ח"ח יו"ד סי' לח). [ילקו"י אבלות עמ' תצח]

סג דברי שלום קרויז (סי' קפב), מנח"י (ח"ו סי' קג). ובס' זכור לאברהם (ח"ג נח:): כ' שאם מת בביה"ש

נח ככר לאדן (סי' ה אות יא) שהתורה וקדיש וצדקה שעושה הבן בכל זמן, עושה נח"ר לאביו, ולכן בנ"ד יקבל עליו שמכאן והלאה יאמר קדיש ביום פטירת אביו, וגם ביום שלפניו. ובתורת יקותיאל (מה"ת סי' עח) כ' דשכחה חשובה אונס, ואונסא כמאן דלא עביד, ולכן יאמר קדיש ביום שנזכר, וידליק נר נשמה, ויועיל לנשמת הנפטר. ודלא כמ"ש בבית שערים (א"ח סי' מג) שעבר זמנו בטל קרבנו. [ובאמת שהעיקר להרבות בתורה ומעש"ט, וכמ"ש במדרש (ב"ר ר"פ תולדות) כל מי שיש לו בן היגע בתורה, הקב"ה מתמלא עליו רחמים. ובזוה"ק (ס"פ בחקותי) א", שאם הבן הולך בדרך ישר ומתקן מעשיו בתורה, קב"ה חיים עליה ואותיב ליה בכורסייא דיקריה ודאי. ובזו"ח (רות דף פד), דבכל יומא דאתחדש אורייתא בפומיה, מעטרין ליה לאבוי בעטרא עילאה דצדיקים מתעטרין, זכאה חולקיה למאן דשבק ברא דלעי באורייתא תדיר בהאי עלמא].

נמ מנ"מ (סי' תשסז) ממנהרש"ל, שכנה"ג (סי' תקסח), מג"א (סי' תקסח סק"ב). ככר לאדן (הג"ל) שהקדיש וכל לימוד תורה ומצוה וקדיש שיעשה הבן בכל זמן מועיל בכל זמן להעלותו בג"ע, ועושה לו נחת רוח בעוה"ב.

טב. מי שמצאו אותו מת בלילה בדירתו, ולדעת הרופאים נפטר כמה שעות קודם לכן, וספק אם נפטר ביום או בלילה, מספק יש לקבוע את יום השנה ביום שלפניו, ולא לפי הלילה שלאחריו. (סב)

טג. אם הנפטר היה בארץ ישראל, ובליל כ"ה טבת מת, ובמקום מגוריהם של קרוביו, אשר בארצות הברית, עדיין היה יום, יש אומרים שיש לקבוע היארצייט ביום כ"ה טבת, במקום שהנפטר היה בו. אכן יש שכתבו שיש לקבוע היארצייט לענין הקדיש והתפלה והלימוד לעילוי הנשמה כפי המקום שדר שם האבל ויועיל לנשמה. (סג)

טד. כל המנהגים שנהגו בהם ישראל, ביום פקודת השנה (יארצייט), שבכל שנה ושנה, כגון אמירת קדיש, והשכבה, ועריכת אזכרה בלימוד תורה והדלקת הנר, שנעשים לעילוי נשמת האב או האם, אפילו אם עברו כמה עשרות שנים מיום הפטירה, ואפילו יותר מחמשים שנה, יש להמשיך להתמיד בעשייתם, כדי להמשיך בעליית נשמתם מחיל אל חיל ממדרגה למדרגה בגן עדן. (סד)

טה. מי שנתן מתנה לחברו על דעת שאחר מותו ילמד בספר הזוהר הקדוש, ורוצה ללמוד הלכה בהבנה, יש אומרים שמותר לו לשנות וללמוד בהבנה. (טה)

סד ע' בקיצור של"ה (סוף מס' העניית) יש כמה מדרגות בג"ע, וע"י הקדיש מעלים אותו ממדרגה למדרגה, אפי' אחר ימים רבים. וכ"כ ברב פעלים (ח"ד סוד ישרים סי' יז) שאין גבול בשנים לעשיית יא"צ ביום פקודת השנה על הוריו, בקדיש והשכבה ובהדלקת נר ולימוד תורה וצדקה. ואפי' אם יחיה ק' שנה אחר אביו, צריך לעשות כל ימי חייו יא"צ למנוחת אביו ואמו, כי נשמת האדם בג"ע עולה בהדרגה בזמנים רבים, וכן נהג רבינו האר"י על אביו במשך יותר מל' שנה. וכ"כ בפלא יועץ (כבוד או"א), שלא יגרע אפי' יום א' מאמירת קדיש ונתינת צדקה לע"נ הוריו. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' תצז שאף אם היה אביו צדיק וגדול בתורה יש לנהוג את כל המנהגים שנוהגים לעשות לע"נ הנפטר, ויעלה עוד מדרגות בגן עדן למקום הצפון לצדיקים. [ילקו"י עמ' תרלג סעי' לא].

סה בספר זכרנו לחיים ח"ב (דף קט) כתב, בראובן שנתן מתנה לשמעון בתנאי שאחר מותו ילמד עשרה דפים מהזוהר בכל יום לעלוי נשמתו, ואחר זמן רב שקיים התנאי, ראה שאי אפשר לו לסבול ללמוד בכל יום זוהר בלי הבנה, ורוצה לשנות ללמוד שיעור הלכה בעיון, והיורשים טוענים דלאו כל כמיניה לשנות מהתנאי, וצידד בתחלה שי"ל דזוהר עדיף. שהוא מסוגל הרבה לנשמת הנפטר, ויש לו יותר נחת רוח בלימוד הזוהר, וסיים, ונ"ל שילמד זוהר שיעור שיוכל לסבול להגות בו, ואח"כ פיו יהגה חכמה בעיון בהלכה, ויקיים אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, ע"כ.

ונקבר למחרת, יקדים יום היא"צ ליום הראשון, וכ"כ בשו"ת הריב"ד (א"ח סי' יח) לקבוע יום היארצייט בכל משפטיו ביום הראשון, ולמחר ללמוד תורה ומשניות וקדיש. ובשו"ת שערי צדק (י"ד סי' קצח) כ', דמי שנפטר בבית"ש יש לקבוע היארצייט בשני הימים. ובכנף רננה (א"ח סי' נה) כ' שא"צ לנהוג כן, וכמ"ש בעורה שחר (מע' י אות טז), שיקדים להתענות ולמחר יוסיף בלימוד תורה ובעבודת ה'.

סב בשו"ת תשוה"נ ח"א (סי' תרצ"ז) כתב, שיש לנהוג יומיים מספק, וכ"ד החת"ס. אלא שלענין התענית העיקר הוא ביום הראשון שמסופק בו. ואם הספק הוא על כמה ימים נראה כדברי הפוסקים לשמור יום האחרון. ע"ש. ולפי המבואר בכל ספק עדיף לתפוס היום הקודם, לעורר זכויות על נפש הנפטר קודם יום פטירתו. [ילקו"י שם עמ' תרח].

סג בגשר החיים (עמ' שמו). ובאר משה (ח"ב סי' קיד) כ' ללכת אחר מקום הנפטר. גם בחלקת יעקב (ח"ב סי' קא) הורה לאבלים מציריך ששמעו בב' שבט שנפטר אביהם באמריקה, ואז היה באמריקה א' שבט, שיעשו היא"צ בא' שבט, שעיקר מה שעושים יא"צ הוא לטובת הנשמה. ומ"מ החרדים לדבר ה' יעשו הלימוד וצדקה ושאר עניני תשובה גם ביום ב' שבט. ובשו"ת ברכת חיים (סי' מ) כ', שיש לקבוע היא"צ לענין הקדיש והתפלה והלימוד לע"נ כפי המקום שדר שם האבל ויועיל לנשמה. וכ"כ עוד אחרונים. ודעבד כמר עבד וכו'.

טו. אם הבן הוא בן תורה ותלמיד חכם, נכון שביום השנה יסיים מסכת לעילוי נשמת אביו ואמו הנפטרים, ויש בדבר תועלת מרובה לנפטר, וגם הסעודה שעושים תהיה על ידי כך לסעודת מצוה, בפרט אם יאמרו שם גם דברי תורה, מלבד עצם אמירת הסיום מסכת. ובנוסף הקדיש שאומרים אחר סיום מסכת, או אחר הקינות בתשעה באב, הנוסף הנכון הוא: דהוא עתיד לחדתא עלמא, ולאחיא מתיא, ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא, ולמבנה קרתא דירושלם, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאחבא פלחנא יקרא דשמיא להדרה וזיוה ויקרה, ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה. בחייכון וכו'. (טו)

טז. אם חל יום פקודת השנה בחול המועד, אין לעלות לבית הקברות בחול המועד, אלא יקדימו העליה לקבר לפני החג, והיינו מפני שיש חשש שיבואו לידי בכי בעלייתם לבית הקברות. ואם אי אפשר לו לילך לשם קודם החג, יבקר אחר החג. ומכל שכן שאין להתענות ביום פקודת השנה בימי חול המועד. אבל מותר ללכת לקברי צדיקים בחול המועד. ואם הולכים לאחר כמה שנים בחול המועד להראות לקרובים היכן קבור הסבא וכדומה, נראה שמותר לקחתם לשם בחול המועד, דזיל בתר טעמא, שכל הטעם משום חשש בכי, ובאופן כזה אין לחוש שיבואו לידי בכי, והוא כדין קברי צדיקים. (טז)

ומה שכתבנו להוסיף ויצמח פורקניה וכו', הנה בגמרות שלפנינו לא מובא ד' תיבות אלו, אך בנוסף הרמב"ם כתב, וימליך מלכותיה וכו', והיינו להמשיך לומר כמו בכל קדיש. ובסידור רס"ג (עמ' שנה) כתב וימליך מלכותיה וכו', ובנוסף הקדיש הרגיל מובא בסידור הנו', שמיד אחר וימליך מלכותיה ממשיך בחייכון. אולם לדידן שאנו נוהגים כנוסף הרמב"ם לומר בכל קדיש ויצמח פורקניה ויקריב משיחיה, כך י"ל גם בקדיש דהוא עתיד וכו'. וכן העיר מרן אאמו"ר זיע"א בכמה הזדמנויות של סיום מסכת שנערכה בישיבתינו הקדו' חזו"ע.

ומה שכתבנו ולמפרק חייא, אף שנוסף זה אינו מופיע בש"ס וילנא, וגם לא ברמב"ן, אך תיבות אלו הובאו ברמב"ם הנ"ל. ואכמ"ל.

(טז) ראה בספר יפה ללב ח"ב (ס"ו תרה אות ג). ושם (במועד לכל חי) כתב, שיקדים לילך יום או יומיים קודם חנוכה. והטעם שאין עולים לקבר בחוה"מ, הוא מפני שמגיעים לידי בכי וצער.

ובשו"ת ירך יעקב (או"ח ס"ו כ') התיר ללכת ביום השלשים בחוה"מ לביה"ק, ולא זכר מדברי הפוסקים שאסרו בזה. ואמנם מותר לעלות לקברי צדיקים בחוה"מ, וכ"כ בבא"ח (פרשת וישב אות כב).

ומה שכתבנו גבי עלייה לקבר באמצע ימי השבעה, הטעם הוא שהרי אין לאבלים לצאת מביתם בימי השבעה. [ילקו"י אבלות עמ' תרכח].

וכיו"ב כתב בשו"ת הצ"ח (ס"ג לג) בשם ספר שערי חיים (דף קמ), במי שהקדיש סכום לת"ח בתנאי שילמוד בכל יום י"ח פרקי משנה, והת"ח חזר בו שנוח לו ללמוד ח' פרקים בהבנה, והשיב, דכיון דלימוד המשנה בלי הבנה לא נחשב לימוד, וכמ"ש המג"א (ס"ג נ) יותר טוב שיקרא ח' פרקים בהבנה ולא באמירה בעלמא. ע"ש.

והנה בדברי המג"א הנ"ל, כן כתבו האחרונים, וראה במראית העין (ע"ז ט). דכל שייש בידו להבין וקורא בכלי דעת, לא חשיב לימוד.

אמנם בתורה עצמה די בקריאה אע"פ שלא מבין, כמבואר ברבינו בחיי בספר כד הקמח (דף צ"ג), אבל במשנה צריך להבין בעומק העיון. [וראה בשו"ת יבי"א ח"א דף רסד ע"ב, במילואים לסי' כו, ועיין עוד שם בסי' כו אות ט].

(טז) הנה בנוסף הקדיש שאומרים בסיום מסכת, ראיתי שהעירו בזה, כי הנה הרמב"ם (בנוסף הקדיש שבסוף סדר אהבה) כתב: דהוא עתיד לחדתא עלמא. והיינו, שהקב"ה עתיד לחדש את העולם. ואילו בנוסף שלפנינו אומרים: בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא. וכיו"ב כתב הטור: בעלמא דהוא עתיד לחדתא. [ומ"ש בתחלת דבריו כשאומרים קדיש בעלמא דהוא עתיד לחדתא עלמא, הנה לא נחית לנוסף הקדיש, וסמך על מה שפירש לאחר מכן בנוסף הקדיש]. והיינו בעולם שהקב"ה עתיד לחדש. ואין בזה נפ"מ כ"כ, אם נקדים לומר בעלמא דהוא וכו' או שנאמר דהוא עתיד וכו'.

סח. אם חל יום הפטירה [יום השנה] בראש חודש, וכן אם יום השביעי לאבלות חל בראש חודש, אם האבלים מכירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מותר להם לעלות לקבר. אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר ראש חודש. [ולגבי יום השנה עדיף להקדים את העלייה לקבר קודם יום השנה, אם חל יום השנה בראש חודש, ויש חשש שיבואו לידי בכי]. ואמנם אין להקדים את העליה לקבר באמצע שבועה ימי אבלות. שאין לאבלים לצאת מהבית בימי השבעה לצורך זה. [ואם אין מקום עבור שינה לכל האבלים בבית שבו יושבים שבועה, מותר לאבלים לישון בבית אחר]. אולם אבל שיוצא לחוץ לארץ מיד בבוקר של יום השביעי לאבלות, מיד עם צאתו מהאבלות, ואין לו אפשרות לבקר בקבר ביום השביעי, יש להקל לו לצאת מביתו ולעלות לקבר ביום השישי לאבלות. (סח)

סט. אם חל יום השנה בחודש ניסן, מותר לילך לבית הקברות אם נזהרים שלא להספיד ושלא לבוא לידי בכי. ואם חל יום השבעה בחודש ניסן, אם האבלים מכירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מותר להם לעלות לקבר. אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר חודש ניסן. ואין להקדים את העליה לקבר באמצע שבועה ימי אבלות. ותלמיד חכם שנפטר בחודש ניסן, מותר להספידו בפניו קודם שנקבר, אפילו בערב פסח אחר חצות היום. (סט)

ע. אם חל יום פטירת אביו או אמו בימי חודש ניסן, לדידן מותר להתענות תענית יחיד בניסן. אבל אין להתענות ביום פקודת השנה שחלו בחנוכה או פורים. (ע)

עא. מי שהוריו נפטרו, יש לו להשתדל יותר ללמוד בשבת במשך השנה הראשונה, ולחדש חידושים בביאור הסוגיות הראשונים והאחרונים, או בעניני הלכה, שגורם להם כבוד גדול בעולם הבא. (עא)

עב. חייל דרוזי שעמד על משמרתו להגן על ישראל מפני אויב ומתנקם, ונהרג בידי הישמעאלים, על משמרת בטחון ישראל, נכון לומר עליו השכבה בבית הכנסת לעילוי נשמתו, כנהוג על חסידי אומות העולם. (עב)

סח) ע"פ המבואר בילקו"י שבת כרך ה' (עמוד רסב). ותנא דמסייע לן מספר שבחי המהרח"ו. והכי מסתברא דהיאך נתיר שיעלה לקבר קרוביו בראש חודש כל שיש חשש שיבוא לידי בכי. [ילקו"י עמ' תקנד סעי' י].
סט) ראה בגמ' מועד קטן (כז.), ובטור ובש"ע (סי' תרע סעיף ג', ובסי' תקמו סעיף א', ובסי' תכט סעיף ב'). וכתב בשו"ת מלמד להועיל ח"ב (י"ד סי' קמה), שיש מנהג שלא ללכת לקברים בחודש ניסן, וכל מי שיש לו יאר-צייט בניסן, הולך אל קבר האבות בערב ראש חודש, ונראה לו שמי שלא הלך על הקבר בערב ראש חודש ניסן, ויש לו יאר-צייט בניסן, יש להתיר לו לילך בניסן, אך לא יאמר כל התחינות שאומרים בשאר ימות השנה, אלא תחינת ההשכבה או תחינה של יאר-צייט, והכל לפי הענין. [ילקו"י אבלות עמ' תרל סעי' כז].

ע) ע"פ המבואר בב"י (סי' תכט) שיש לחלק בין

תענית צבור לתענית יחיד, ולכן הדגיש בש"ע שם: שאין להתענות בו להזכיר בצבור. ומ"ש הרמ"א בהג"ה שם, ונהגו שאין מתעניין בו תענית כלל, היינו שלא כדי מרן הש"ע. ומנהגינו כדעת מרן ומתענים תענית יחיד בימי ניסן, וכ"כ להדיא בשו"ת כנה"ג (הגה"ט סק"ג), וכ"כ הפרי חדש והמטה יהודה. [ילקו"י אבלות עמ' תרלב].

עא) כ"כ מרן החיד"א במחז"ב (או"ח סי' רצ סק"ד) בשם האר"י ז"ל, שהעוסק בתורה ומחדש בה איזה חידוש, מעטרים לאביו בעוה"ב, ולכן נסמכו ב' צוויים אלו זכור את יום השבת, כבד את אביך ואת אמך. וכן איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו. וע"כ התלמידי חכמים יאזרו חיל לעסוק בתורה וכו'. ע"ש [ילקו"י שם עמ' תרמו].

עב) הנה הדרושים מאמינים באל אחד, ואינם עובדי

עג. אם האב ציוה על בניו לעשות איזה דבר אחר פטירתו לכבודו, והדבר כרוך בהוצאות, יש אומרים שהבנים חייבים לקיים צוואתו ולהוציא את ההוצאות מדמי הירושה, דאף שכיבוד אב ואם הוא ממון של האב, וכאן הבנים הרי זכו בירושה ונעשה כממון שלהם, מכל מקום לגבי קיום צוואת האב צריכים הבנים לקיים צוואתו ולהוציא את דמי ההוצאות מממון הירושה. (עג)

עד. אשה שאביה נפטר, ולאחר מכן נולד לה בן זכר, ואבי הבעל עדיין בחיים, ראוי יותר לקרוא את שם הבן הראשון על שם אביה של האשה, להקים לו שם בישראל. [נאם שניהם בחיים לכתחלה יש להקפיד לקרוא את הבן הראשון על שם אבי הבעל, והבן השני על שם אבי האשה, לפי מנהגינו שאין אנו מקפידים לקרוא על שם ההורים בעודם בחיים]. (עד)

סימן שצג - יציאה מפתח ביתו

א. אבל כל שבעת ימי אביו לא יצא מפתח ביתו, כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות כשיצא למקום שיש שם בני אדם. ואם האביל יושב שבעה עם קרוביו האבילים, ורוצה לצאת בלילה כדי לישן בביתו, או בבית אחר [כשאין מקום לשינה בבית שיושבים בו שבעה], יש להקל לצאת בלילה. וכך אם האביל מקום מגוריו בעיר אחרת, רשאי לצאת ולנסוע לביתו בערב שבת אחר חצות, כדי לשבות עם בני ביתו, ולהוציאם י"ח קידוש ולחנך את בניו למצות, ואח"כ במוצאי שבת יחזור לסיים את השבעה עם שאר קרוביו האבילים. (א)

ע"ז. וגם מאמינים בהשאת הנפש, ולא עוד אלא שהם מתגייסים ומוסרים נפשם על הגנת תושבי המדינה, ושומרים על ז' מצות בני נח. ודינם כחסידים אומות העולם. וע' בס' חסידים (סי' תשצ) שגוי שעשה טובות לישראל, יכולים לעשות לו השכבה ולבקש מהקב"ה שיקל בדינו. ובס' רוב דגן (אות לטובה סי' מה) כ' שמותר להתפלל לרפואת גוי חולה שהוא מחסידי אומות העולם, ואפשר שחיוב לעשות כן משום דרכי שלום, ומה גם אם תתקבל תפלתו ותהיה שעת רצון, והחולה יתרפא, שאז יהיה קידוש ה' ברבים. ושכן עשה אביו בעל המחנה יהודה שהתפלל על תינוק גוי שהיה כאבן דומם, ומיד נתרפא, ונעשה קידוש ה' גדול. ומ"ש מרן (סי' קנח) שאין לרפאות גוי אפי' בשכר אא"כ במקום איבה, זהו רק לגוי שעובד ע"ז. [ילקו"י אבילות עמ' תצב].

צריכים לקיים צוואתו. ונשאר בצ"ע. ובשו"ת מהרי"א הלוי כתב, שיש בקיום צוואת האב משום מצות כיבוד אב, ומן הראוי להם לקיים רצון אביהם. ע"ש. [ילקו"י אבילות עמ' תרנז].

(עד) בשו"ת הרשב"ש (סי' רצא) הביא על בתו של רבינו יונה שהיתה נשואה לשלמה בנו של הרמב"ן, וכשנפטר רבינו יונה בעיר טוליטולא, היתה בתו של רבינו יונה מעוברת, וכשילדה בן זכר והיה להם לקרוא תחלה כשם אביו של הבעל, משה, (הרמב"ן) אמר להם הרמב"ן, אע"פ שצריך לקרותו על שמי אני רוצה שתקראו לו יונה, משום זורח השמש ובא השמש. ע"ש. ועיין בשו"ת יבי"א חלק ה' (חידו"ד סי' כא). ע"ש

(א) במ"ס מ"ק (כג). ת"ר, שבת ראשונה (כלומר, כל ימי שבוע ראשון של האבל. שו"ת הריב"ש סי' קנח, טור סי' שצג, ונימוקי יוסף שם), אבל אינו יוצא מפתח ביתו. וכתבו התוס' (מ"ק כז), והא דאמר' לעיל (טו:) אבל שיוצא לדרך נועל מנעליו, נכנס לעיר חולץ. אלמא דמותר לו לצאת לדרך, שמא לדבר האבד מותר לו לצאת. ע"כ. וכ"כ הסמ"ק (סי' צו עמוד סה) שאף שאסור לאבל לצאת מפתח ביתו, אכן מפני צרכיו מותר לו לצאת אף מחוץ לעיר. ועי' בילקו"י אבילות עמ' תקלט והלאה, ושם עמ' תקמב.

(עג) בשו"ת רעק"א (פסקים ס"ס סח). כתב לדון אם יש ללמוד מדין זה שהבנים צריכים לפרוע חוב אביהם מהירושה, אף לאחר שהיוורשים כבר זכו בה, לכל כבוד שלאחר מיתה שיש לחייב את הבנים לכבד את אביהם מכסף הירושה, או שמא דין זה של פריעות חוב הוא יוצא מן הכלל, ונפ"מ היכא דהאב מצוה לבניו דבר שיש בו חסרון כיס ממון הירושה, אם

ב. מותר לאבל תוך שבעה לצאת מביתו לבית הכנסת ביום פורים, לשמיעת מקרא מגילה. (ב)

ג. כל מקום שיש חשש של הפסד או נזק, מותר לאבל לצאת מפתח ביתו, וכגון באבל שהוא סופר סת"ם, שאם לא ילך לבי"ד לכתוב הגט, הבעל ילך למרחקים, וכן אם בניו הקטנים של האבל נמצאים בבית לבד, ואין מי שישמור על הבית, מותר לאבל לצאת מפתח ביתו לצורך זה. (ג)

ד. אבל שבאים אליו עשרה מתפללים בביתו, לא ילך לבית הכנסת בימי החול, ורק אם אין ספר תורה בביתו יוצא האבל לבית הכנסת ביום שני וביום חמישי לשמוע קריאת התורה. ואין צורך לומר שבשבת הולך לבית הכנסת, שאין אבלות בשבת. ואם יש לו בביתו מקום מיוחד ומכובד להניח בו ספר תורה, מותר להביא ספר תורה לביתו לקריאת התורה במשך שבעת הימים, ואז לא יצטרך ללכת לבית הכנסת כלל. (ד)

ה. אם אין משיגים מנין להתפלל בבית האבל בתשעה באב, רשאי האבל תוך שבעה ללכת בתשעה באב לבית הכנסת בין ביום בין בלילה, עד סיום הקינות. (ה)

בחול מפתח ביתו ללכת לביהכ"נ להתפלל, אבל בשבת יוצא. ואנו נוהגים שבכל יום קראה"ת יוצא האבל לביהכ"נ. ע"כ. וכתב בדברי סופרים (שם ס"ק מו עמוד הרלח), שיש לפרש דברי מרן שלתפלה לא היה לו צורך לצאת, דמיירי שיש לו מנין מתפללים בביתו, משא"כ לקריאה"ת, כיון שפסק מרן באו"ח (סי' קלה סעיף יד), שבני אדם החבושים בבית הסוהר אין מביאים אצלם ס"ת אפי' ברה"ו ויהי"כ"פ, ולדבריו אין מביאים ס"ת אף לבית האבל, לכן אע"פ שלצורך התפלה לא היה הולך לביהכ"נ, כיון שיש לו עשרה מתפללים, מ"מ כיון שלא היו יכולים להביא ס"ת לביתו, מוכרח הוא לילך לביהכ"נ. וע"ז כתב הרמ"א בהגה, ובמדינות אלו אין האבל יוצא אלא בשבת, והיינו משום שהיו מביאים ס"ת לבית האבל. ומיהו אף לדעת הש"ע אם יש לו ס"ת בביתו ויכול לשמוע קריאה"ת בביתו, אינו הולך לביהכ"נ אלא רק בשבת, שאין אבלות בשבת.

ה) מו"ש"ע (סי' תקנט ס"ו). וכתב המג"א (סק"ח), דס"ל למרן להתיר בזה גם לאבל בתוך ג' ימים לאבל, מטעם שכולם אבלים. ובשו"ת גור אריה יהודה (חאו"ח סי' צה) הסביר, שמרן אזיל לשיטתיה ביו"ד (סי' שצג ס"ג), שכתב, "שאנו נוהגים שבכל יום שיש בו קריאה"ת יוצא האבל לביהכ"נ". א"כ בת"ב נמי שהוא יום כנופיא, ש"ד שילך לבהכ"נ לשמוע קריאת איכה וקריאה"ת.

ב) כ"ב מרן (בסי' שצג ס"ג), האבל אינו יוצא בחול לביהכ"נ, אבל בשבת יוצא, ואנו נוהגים שבכל יום שיש בו קריאה"ת יוצא לביהכ"נ. ובש"ע א"ח (סי' תרצו ס"ה) כתב, שלא יצא ביום הפורים לביהכ"נ לקריאת המגילה. וכתב ע"ז המאמ"ר (שם סק"ב) דלא נקטי' כהאי פסקא להחמיר, דלפי מנהגינו שיוצאים לביהכ"נ ביום שיש בו קריאה"ת, וכמ"ש בש"ע (סי' שצג ס"ג), אין מקום לדין זה.

ג) מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שיא), התיר לסופר גטין שהוא אבל בתוך שבעה, ללכת לביה"ד לכתוב גט, כשיש חשש פן הבעל יחזור בו, דלא גרע מדבר האבד. וכיו"ב כ' בשו"ת שמחת כהן ח"ז (יו"ד סי' קטו), שמותר לאבל תוך שבעה לנסוע עם הסבתא שלו לעיר אחרת, כדי להשתדל בעדה להשיג לה רשיון שתוכל לנסוע לאר"י, כיון שאינו יוצא לטייל, אלא לצורך, ואף שיש לחוש שמא לא יצליח להשיג את הרשיון הנכסף, מ"מ ספיקא הוי, ומכיון שהאיסור שלא לצאת מפתח ביתו לחוץ אינו אלא מדרבנן, ספד"ר לקולא. וכיו"ב כתב הרב שערי דעה (סי' שצג סק"א), שיש להקל לאחד מבני הישובים, שהביא את מתו לקוברו כאן, שמותר לו לשוב לביתו, מפני שלא היה איש בביתו לשומרו, כי אם בניו הקטנים.

ד) כתב מרן בש"ע (סי' שצג ס"ג) "האבל אינו יוצא

ו. האבל שלא מצא מנין שיתפללו בביתו, מותר לו לצאת לבית הכנסת להתפלל בצבור ולומר קדיש ולענות קדושה וברכו. וכן בימי הסליחות אם אינו משיג מנין בביתו מותר לו ללכת לבית הכנסת לשמוע סליחות ולומר ויעבור עם הצבור, מפני שצריכים עשרה לאמירתם. [אך האבל עצמו לא יאמר וידוין]. ואם יש לו מנין בביתו, יאמרו הסליחות, ולא יאמרו שם הוידוין. (ו)

ז. נכון שהאבל לא יברך ברכת הלבנה תוך שבעה ימי אבלות, אם ישאר לו זמן לברך ברכה זו אחר ימי האבל, מפני שאינו שרוי בשמחה, אבל אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר שבעה, יכול לברך תוך שבעה. ורשאי לצאת מחוץ לביתו כדי לברך ברכת הלבנה בעשרה, כיון שהוא דבר מצוה. (ז)

ח. אבל שהוא רופא מותר לו לצאת לטפל בחולים אפילו אין בהם סכנה, שהרי מותר לצאת חוץ לביתו בשביל דבר האבד, וחולים הצריכים לרופא עדיפי מדבר האבד. (ח)

ט. מוהל שהוא אבל בתוך שבעה, רשאי ללכת לבית הכנסת למול את התינוק, אף בתוך שלשת הימים הראשונים לאבלו, אך הוא אסור בנעילת הסנדל. (ט)

יקדש, אבל אם לא ישלים אבלותו עד י' בחודש, לא ימתין עד ליל י"א, ויקדש בימי אבלו. ע"כ. ור"מ, דמצינו לגבי ברכת הלבנה שהיא שמחה יתירה, דאיתא בסנהדרין (מכ). "מרמר ומר זוטרא מכתפי (אהדי) ומברכי". ועכ"פ אם זמן המצוה עובר, כתב בשו"ת שער אפרים (ס"י צה) שיש להתיר לקדש הלבנה בתוך שבעה, ואף לצאת מפתח ביתו כדי לקדשה. [ילקו"י אבלות עמו' תיו, ותקעו].

ח בשו"ת שבות יעקב ח"א (ס"י פו) כתב, רופא שאירע לו אבלות, ראיתי מרבתי שהתירו לו לצאת מביתו וללכת אל חולה משום חשש סכנה, ומצוה שאני. ונראה שאפשר להתיר אפי' כשיש שם רופא אחר, כי לא מכל אדם, אדם זוכה להתרפא. כמ"ש בע"ז (נה), וחליים רעים ונאמנים, נאמנים בשליחותם, שלא יצאו אלא ע"י רופא פלוני. ע"כ. ונראה שאף בחולה שאין בו סכנה מותר, וכמ"ש בתשובה מאהבה ח"ג (דף עו ע"ג).

ט הרמ"א בהגה (ס"י שצג ט"ג) כתב, שבתוך ג' ימים לא יצא לביהכ"נ, וטעמו משום שמצוה זו אפשר לקיימה ע"י אחרים, מ"מ בספר הפרנס (ס"י רלח) כתב וז"ל: אבל מותר לו להיות בעל ברית (סנדק) בכל יום. וקח. ואנו נוהגים שגם במוהל שהולך לביהכ"נ למול בכל יום מפני טורח צבור. ע"כ. ומרן הב"י (ס"י שצג) כתב, ולדידן שהאבל יוצא לביהכ"נ להתפלל בשני ובחמישי מפני קריאתה, כ"ש שמותר לו לצאת כדי למול, ואפי' בתוך ג' ימים הראשונים, ואפי' אם יש שם מוהל אחר. ע"כ.

ו כ"כ בחכמת אדם (מצבת משה ס"י ח), שאם אין לו מנין בביתו, למה יתבטל מקדיש וקדושה וברכו, והרי ודאי דלא גרע מדבר האבד. ונראה עוד דאף שהרמ"א באו"ח (ס"י תקפא ס"א) כתב, שאבל אסור לצאת מפתח ביתו כדי ללכת לביהכ"נ לשמוע סליחות, מלבד בערב ר"ה שמרבים בסליחות וכו'. ע"ש. מ"מ כשאינו משיג מנין בביתו רשאי ללכת לביהכ"נ ולומר סליחות, עם ויעבור שצריך לאומרם בעשרה, מפני שדינם ככל דבר שבקדושה. כמ"ש בש"ע (ס"י תקסה ס"ה). מיהו אם יש מנין בביתו יאמר סליחות עם המנין בביתו. [ילקו"י אבלות עמ' תמה].

ז במ"מ' סופרים (פ"כ ה"א) "אין מברכים על הירח אלא כשהוא מבושם ובכלים נאים". וכתבו תר"י (ברכות סוף פ"ד) יש מפרשים כשהוא מבושם, במוצ"ש שמברכים על הבשמים, ואין פירוש זה מתקבל כלל, כי מה טעם לתלות ברכה זו במוצ"ש, והרי פעמים שיהיה ר"ח ביום ראשון, ולמה ימתין מלברך עד מוצ"ש, ויש מפרשים שהוא מלשון עביד בושמא לבריה, כלומר, עושה חופה לבנו, ור"ל משעה שיתעשה כמו חופה שהיא גדולה קצת ומאירה סביבותיה וכו'. ע"כ.

ז ובספר שלחן לחם הפנים ח"ו (עמוד קצא) הביא משם מהר"י ברונא (ס"י י"ד) שכתב שיכולין לקדש הלבנה קודם ת"ב, דלא עדיף אבלות ישנה מאבלות חדשה, דאבל חייב בכל המצות. ע"ש. ועיין כרמ"א (ס"י תכו) שכתב, אין מקדשין את הלבנה קודם ת"ב, ובמג"א (שם) כתב, שא"כ ה"ה באבל בשבעת ימי אבלות לא

סימן שצד - חיוב אבלות

א. אין מתקשים על המת יותר מדאי, שנאמר (ירמיה כב, י), אל תבכו למת ואל תנודו לו, אל תבכו למת יותר מדאי, ואל תנודו לו יותר מכשיעור. וכל המתקשה על המת יותר מדאי גורם שיבכה על עוד מת אחר. וכן נאמר בתורה (דברים יב, א), בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, כי עם קדוש אתה לה"א. כי נשמת המת שהיא ח"אלוה ממעל, אינה אובדת, אלא הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. אלא שלשה ימים לבכי, ושבעה להספד, ושלושים לגיהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אומר הקב"ה אין אתם רחמנים יותר ממני. והטעם שאמרו שלשה ימים לבכי, מבואר בירושלמי (פ"ג דמ"ק ה"ה), שהנפש טסה על הגוף, שסבורה היא שאולי תחזור אליו, לאחר שלשה ימים רואה שנשנתה זיו פניו, מניחתו והולכת לה בצער, מן הבית לקבר, ומן הקבר לבית עד סוף ימי השבעה. כמה דברים אמורים, בשאר העם, אבל על תלמידי חכמים מוסיפים לבכות עליהם, כל אחד לפי גודל חכמתו. ומכל מקום אין בוכים עליהם יותר משלשים יום, דלא עדיף ממה שרבינו, שנאמר בו, ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום ויתמו ימי בכי אבל משה. אך מספידים עליהם לפי גודל חכמתם עד שנים עשר חודש. א)

ב. אף על פי שאמרו "שלשה ימים לבכי", אם מתעורר בבכיה בתוך השבעה, בזוכרו את המת ואת מעשיו, אין קפידא בזה. ב)

ג. אמרו חכמים (שבת קה:): א"ר יוחנן אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים כולם, אחד מבני חבורה שמת, תדאג כל החבורה כולה. ואמרו בירושלמי (פ"ג דמ"ק ה"ז), למה הדבר דומה, לכיפה של אבנים, כיון שנתערעה אחת מהן נתערערו כולם. ג)

ד. מי שמת לו בן ולא בכה ולא הוריד עליו אפילו דמעה אחת, מדה רעה היא, ומורה על קושי הלב. אולם חולה הסובל מכאבי עינים פטור מלבכות אפילו ג' ימים הראשונים של האבלות. ד)

אבל על בכיה לחדוד לא היתה נעשית. ע"ש. וכ"ש אם אינו מביא עצמו לידי בכי, רק היה זוכר את המת ומרוב צערו היו עיניו זולגות דמעות, אף לאחר שלשה לית לן בה.

ג בשו"ת הרדב"ז ח"ג (סי' תקנה) נשאל על אחד מגדולי הדור שמת לו בן, ולא הוריד עליו דמעה אחת, מהו, והשיב, זוהי מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש, ומדת אכזריות היא. והיא דרך הפילוסופים שאומרים כי זה העולם כולו הבל מעשה תעתועים. וכתב הברכ"י (סי' שצד סק"ב), שאם נמנע מן הבכיה מפני שחושש לעיניו, שהבכיה פוגמת הראייה, יעשה קול בכי, דרחמנא לבא בעי, וכן נאמר כי שמע ה' קול בכי. [ילקו"י שם עמ' תמ].

ד ברכ"י שם, ע"פ דברי הרדב"ז בתשוב' החדשות (סי' תקנה). [ונוכרני, שבימי השבעה על הרבנית נ"ע, מרן

א מו"ק כז: יבמות עט. כתובות קג: וכתב רבינו בחיי (דברים יב), מנהג הגוים, שעוה"ז נחשב בעיניהם לעיקר, במיתת קרובם, להתגודד ולקררר בראשם על אבדן המת, ולא כאלה חלק יעקב, שבני ישראל בנים הם להשי"ת ונשמתם הולכת לעוה"ב שכולו טוב, ויפה שעה אחת בעוה"ב יותר מכל חיי העוה"ז. (פ"ד ראבות). וזהו שאמר כי עם קדוש אתה לה"א, לפי שאתם בדלים משאר כל הנכרים, כמו שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. [ילקו"י אבלות עמ' תלח].

ב כמ"ש הנצי"ב בהעמק שאלה (סי' לה אות ז), דבעובדא דמו"ק (כז:), בההיא איתתא שמת לה בן והיתה בוכה עליו יותר מדאי, והזהירה רב הונא, ולבסוף נענשה ומתו כל בניה וכו'. התם מיירי שהיתה עושה מעשה של עינוי וצער, וכמ"ש השאלות, דהוה עבדא עליה מילתא יתירתא, ולכן פגעה בה מדת הדין,

ה. השורט בשרו על מת חייב מלקות, ואפילו מכה על בשרו עד שדמו שותת אסור. ואסור לקלל את עצמו. ואין לתלוש שערות ראשו על המת. ויצדיק דין שמים על עצמו בשתיקה ודומיה. (ה)

ו. מתאבלים על פי עדות של עד אחד, ואפילו אשה ואפילו קרוב. וכן על פי עד מפי עד, וכן על פי נכרי המסיח לפי תומו. ובאדם נשוי שנעלמו עקבותיו אין להתאבל עליו בלא הוראת בי"ד וכדומה. (ו)

ז. מתאבלים על פי ידיעה במברק. וכן נכרי ששלח מכתב לישראל, וכו' מודיעו שקרובו מת, חשיב כגוי המסיח לפי תומו, ומתאבלים עליו. דהוי מילתא דעבידא לאגלווי. (ז)

ח. מפקדי הצבא גויים שהודיעו על חייל יהודי שנהרג במלחמה, יש להם דין ערכאות, דלא מרעי נפשיהו, ונאמנים. (ח)

המסיח לפי תומו, מתאבלים, דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי, כדאיאת ביבמות (צג:). ז) מזה שכתבנו שמתאבלים ע"פ הודעה במברק, כ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' רחצ). ואמנם בשו"ת תורת חסד (אה"ע סי' א אות ד), כ' שאע"פ שמהמכתב נראה שהוא מסל"ת, כיון שהטריח הנכרי את עצמו להודיע לישראל, נחשב הדבר להוכחה שאינו מסל"ת. וכ"כ בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' מד), שנכרי שכתב לישראל שאחיו מת, אינו מתאבל, דלא מהימן אלא דוקא כשהוא בע"פ ומסיח לפי תומו. וכ"כ בשו"ת תועפות ראם (יו"ד סי' נו), שאינו חייב להתאבל, כיון שדעת כמה פוסקים שאין משיאים את אשתו אלא רק בכתב מקויים. וכ' ע"ז בשו"ת עמודי אש (סי' יט דף צא:), שהוא תמוה לדמות אבלות, להיתר אשה להנשא, וגם עלמא לא נהיגי הכי. גם נראה דאשתמטייה מ"ש השבו"י (ח"ג סי' צו), דהיכא שכתבו שפלוני מת על מטתו הוי מילתא דעבידא לאגלווי ומתאבלים עליו. וה"ה לענין כתב שאינו מקויים שמתאבלים עליו.

אמור"ר היה מוריד דמעה כנחל, והיה אומר שהרבר מועיל לנפש הנפטר. מיהו יכול למנוע הבכיה מפני מראית העין, כי הבכיה פוגמת הראות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בהגדה שלא בכה, וא"ל תרנגולת הוצאת מן הבית. והשיב, תכלא ועורא. [הרדב"ן]. וכתב החיד"א, ומזה יש ללמוד לאדם שהיה נוהג לבכות בתפלות ר"ה ויהי"כ"פ, כמ"ש האר"י ז"ל, שיש להתעורר בבכיה בימים נוראים. והאיש הזה בא בימים וירא מפני ראות עיניו, ותמנ"ע היתה דמעתו, יפה עשה כי כוונתו רצויה. אך טוב בין באבל בין בתפלות הימים הנוראים לעשות קול בכי, וכתוב כי שמע ה' קול בכי, ורחמנא לבא בעי, לב נשבר. ע"כ. ומשמע, דמי שאין לו כאב עינים, עדיף יותר שיבכה בתפלתו בר"ה, ולכאורה זה דלא כמסקנת מרן אמור"ר בשו"ת יחו"ד ח"ב (סי' טט), שאין לעורר עצמו לבוא לידי בכי בר"ה. וכ"ה בילקו"י מועדים (עמוד כג). שור"ר בשו"ת יבי"א ח"ט (חאו"ח סי' נא אות ג') שה"ד החיד"א הנ"ל, ודחה דבריו, כיעו"ש. [ילקו"י עמ' תלח].

ה) ש"ע (יו"ד סי' קפ). ובתוס' סנהדרין (סח). כתבו, שאם היה הנפטר גדול בתורה. ומצטער על תורתו ומכה עצמו אפי' שזב ממנו דם מותר. (רק שלא ישרוט). וכ"ה בש"ך (שם יב) שנאמר, רק השמר לך ושמור נפשך מאד. ש"ע (חוי"מ סי' כז). ובברכ"י שם. וכבר אמרו חז"ל (ב"ק צג). אל תהיה קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קילל את שרה ונתקיים בזרעה. ועיין בקצות השלחן (בבדי השלחן סי' ה' ס"ק מא). [ילקו"י עמ' תמא].

ו) הנה הרמב"ן בתה"א (דף עט ע"ג) כתב, ומסתברא דעל שמרעה דעד אחד, ואפי' עד מפי עד, ואפי' נכרי

ח) כ"כ בתשובת מהר"י קולון (שרש קכא), וכ"כ הישוע"י (אהע"ז סי' יז ס"ק טו), שבא מעשה לפניו באיש שנלקח לצבא ונהרג שם, ובא כתב מהגנרל קומונדי שנהרג חייל פלוני בן פלוני, והעלה להתאבל ע"פ נאמנות הגנרל. וכתב בשו"ת נפש חיה (סי' יא), שאע"פ שהחת"ס (חאה"ע סי' מג) לא רצה לסמוך להתיר עגונה ע"פ עדות ערכאות, היינו משום שלא רצה להורות להקל נגד הגר"מ בנעט שהיה רב המדינה. אבל החת"ס עצמו (בסי' צד) הסכים להקל בזה.

ט. האבל שלא נהג אבלותו תוך השבעה, בין באונס (כגון שהיה חולה), בין בשוגג בין במזיד, כל עוד שלא עברו שלשים יום מהקבורה, משלים מה שהחסיר, אבל אחר שעברו שלשים יום אינו צריך להשלים. ואם התחיל להשלים שנים או שלשה ימים, ואח"כ נסתיימו שלשים יום, מפסיק אבלותו. ואם נהג קצת מדיני אבלות, אף אם היה אנוס בשאר עניני האבלות אינו צריך להשלים. וכן אם זלזל במקצת הימים ולא נהג אבלות, כגון שמת לו מת ביום ראשון והיה בעיר אחרת ולא נהג אבלות, ולאחר ימים הגיע לעירו ונהג אבלות, אינו צריך להשלים, ומונה שבעה מיום הראשון. ומכל מקום הקריעה אינו קורע אלא בתוך שבעה, חוץ מהקריעה על אביו ואמו, שקורע אפילו לאחר שלשים. (ט)

י. יולדת שלא נהגה אבלות מחמת אונס, כגון חליצת הסנדל ושיביה ע"ג קרקע, ושאר עניני אבלות, ובתוך ימי השבעה פגע בה הרגל אינה צריכה לנהוג שבעה לאחר הרגל, כי יש כמה דברים שנהגה בהם, כגון מלאכה ועניני שמחה, ואפילו ברחיצה אסורה כשאינה צריכה. (י)

יא. מי שמת לו מת ונקבר בבין השמשות ונסתם הגולל ביום ראשון בערב, כעשר דקות אחר שקיעת החמה, ולא היה זמן ביד האבלים לנהוג באבלות עד שהגיעו לביתם בנעליהם אשר ברגליהם, אחר צאת הכוכבים, מכל מקום יום ראשון עולה למנין שבעה, שביה"ש ספק הוא, ובאבלות דרבנן אמרי' ספיקא דרבנן לקולא. (יא)

יב. אם המת נקבר בבין השמשות, למחרת היום יש לאבלים להניח תפילין בברכה. (יב)

ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע (סי' שעה ס"א, וסי' תב ס"א). ומלשון המרדכי "ועדיין יום הוא ולא נראו כוכבים", משמע שכבר שקעה החמה ורק הכוכבים עדיין לא נראו, אלמא דהוי ביה"ש, ואעפ"כ אילו לא התפלל ערבית ועשאו לילה היה מונה מאותו יום, ולא מיום המחרת, וה"ט דביה"ש ספק, וספד"ר לקולא. וכ"כ הב"ח (ס"ס שעה).

(יב) משום דאיכא ס"ס, דשמא הלכה כמהריט"ץ ודעמיה, שיום קבורה שאינו יום המיתה חייב בהנחת תפילין, א"כ אפי' אם נאמר דביה"ש לילה הוא, הרי המיתה היתה ביום אתמול, ולמחרת אינו אלא יום קבורה, ואפי' את"ל שאין הלכה כמהריט"ץ, שמא ביה"ש יום הוא, ולמחרת הוא היום השני לאבלותם, ובכלל, ביה"ש שלנו, שהוא כג' רבעי מיל אחר שקיעת החמה אינו אלא לדעת ר' יהודה, ור' יוסי חולק עליו וס"ל שכל זמן ביה"ש של ר' יהודה, יום גמור הוא, ורק אח"כ בא זמן ביה"ש כהרף עין. לפ"ז באבלות דרבנן פסקי' כר' יוסי דביה"ש שלנו יום הוא, ולמחרת הוא היום השני לאבלו, וחייבים להניח בו תפילין אחר הנץ החמה.

(ט) ש"ע (יו"ד סי' שצו ס"א). ועי' לעיל בסי' שמ בדיני הקריעה בבעלי תשובה שאחד מההורים נפטר לפני כמה שנים ולא קרעו אז, ולא נודעה להם ההלכה עד עתה, שחייבים לקרוע כעת אף לאחר כמה שנים. ועי' להעק"א בתשו' (תנינא סי' כג), מי שבאה לו שמועה קרובה ביום השלשים, וחשב שהיא שמועה רחוקה ולא נהג אבלות אלא שעה אחת, נראה דלענין שבעה כיון שנהג עכ"פ שעה אחת, דינו כדין מי שזלזל במקצת הימים שאינו צריך להשלים. אך עכ"פ חייב לנהוג דין שלשים עד כלות יום שלשים מיום השמועה, אבל אח"כ אינו צריך להשלים, כיון שהם אחר שלשים מיום השמועה.

(י) כ"כ הא"ר (סי' קלב סק"ד). וכ"כ בשו"ת שבות יעקב ח"א (סי' פח). וכ"פ במשנ"ב (סי' תקמח ס"ק נג).

(יא) הנה מרן הב"י (סי' שעה וס"ס תב) כתב, מי שהתפלל ערבית ועדיין יום הוא ולא נראו הכוכבים, ושמע שמועה קרובה על מתו, נראה לרבינו מאיר שהאבל מונה מיום מחר, ואותו יום ששמע אינו עולה לו. וה"ט דתרי קולי דסתרי אהדדי לא עבדינן, שמאחר שהתפלל ערבית ועשאו לילה שוב אל יעשנו יום.

יג. מי ששמע שמועה רחוקה בבין השמשות שלנו, אמרי' דבין השמשות יום הוא, ולמחר כבר נתקיים ביום אתמול ואחריתה כיום מר, והיום הוא יום השני לאבלם, ולכן חייבים בהנחת תפילין בברכה. (ג)

יד. מי ששמע שמת אחיו, וקרע וישב שבעת ימי אבלות, ואח"כ נודע לו שאחיו אחר מת, יצא י"ח אבלותו, ואין צריך לנהוג שבעת ימי אבלות אחרים. (ד)

טו. מי שקיבל מברק שנפטר קרובו בחו"ל וידוע בבירור שרק בעוד שלשה ימים תהיה הקבורה, אינו נוהג שום מנהגי אבלות עד הקבורה וסתימת הגולל, שמאז חל דין אבלות. אך בתוך שלשה ימים אלו שא"א לקוברו אין עליו דיני אונן. (טו)

טז. מי שקיבל מברק שאחיו נפטר בצרפת, וחכם אחד הורה לו להתחיל להתאבל מיד, וכעבור ששה ימים קיבל מברק שנתברר שאחיו נקבר רק לאחר ג' ימים מפטירתו, אינו צריך להשלים שלשה ימים בסוף שבעת ימי אלו. ואמנם לכתחלה כשמתקבל מברק שאחיו נפטר, וידוע שבאותו מקום אין קוברים אלא לאחר מ"ח שעות, או ג' ימים, לא יתחיל להתאבל אלא לאחר קבורה. ומכל מקום לא יניח תפילין ביום קבלת המברק. ואם אין ידוע מנהג מקום הפטירה, ואינו יודע אם נקבר, מתחיל לשבת שבעה מיד, ואם יש לו הפסד ממון על ידי שיתאבל מיד, יוכל לגמור עסקו וימכור חנותו ואח"כ יתאבל, ואם לאו יתאבל מיד. (טז)

(טז) פסק מרן בש"ע (סי' שעה ס"ו): מי שהודיעוהו שצ'לבו עכו"ם את קרובו בעיר אחרת, ונהג אבלות מיד, ואח"כ נודע לו שעדיין עומד בצליבה, אותה אבלות לא עלתה לו כלל, וחוזר ומונה משיקבר או משנתייאשו לקברו. ע"כ. ומבואר דאף שהקרוב שנפטר נמצא בעיר אחרת, אבלות חלה רק לאחר קבורה. [ילקו"י אבלות דיני אונן].

(טז) כ"כ בשו"ת חלקת יעקב ח"א (בהשטמה לסי' קפח), והוסיף שכן מצא לחתנו הגאון ר' רפאל בתשובה שבספר שד"ח, שחלק על חמיו (הנצי"ב) והורה למעשה שיתאבל מיד. וסיים, ונ"ל להורות שיש לנהוג האבלות מיד, אף כשיודע מתי יהיה יום הקבורה. ע"ש. ובאמת שבספר תפארת למשה יו"ד (סי' שעה דף קלה.), כתב להדיא כדברי הנצי"ב שאין האבלות מתחילה אלא אחר הקבורה, בסתימת הגולל. אולם בשו"ת מהרש"ם ח"ב (סי' רס) העלה שיתחיל להתאבל מיד, והסכים עמו בשו"ת שבט הלוי ח"ג (יו"ד סי' קסח) שכתב, ונ"ל שיתאבל מיד, אע"פ שידוע שהקבורה במרחקים לא תהיה אלא עד למחר, מ"מ בהלכות שמחות שומעים להקל. דהלכה כדברי המיקל באבל. וע' בשו"ת יבי"א ח"ד (יו"ד סי' כח). [ילקו"י אבלות עמ' שכד].

(ג) ע"פ האמור לעיל. וכע"ז כתב מרן בש"ע (או"ח סי' תפט), שמברכים על ספיה"ע כשיש ס"ס, ומבואר בתרוה"ד שהובא בב"י, דסמכינן לברך משום סברת ראב"ה דספיה"ע בזה"ז מדאורייתא. והכא נמי שמצות הנחת תפילין דאורייתא הואיל ויש כאן ס"ס, כמבואר בסעי' הקודם יש להניח התפילין בברכה.

(ד) הנהגה בש"ע (סי' שמ סכ"ד) איתא, שאם אמרו לו שמת אביו וקרע, ואחר שיעור כדי דיבור נודע לו שלא אביו מת אלא בנו, לא יצא י"ח קריעה, וצריך לחזור ולקרוע. ולכאורה ה"ה באבלות שלא יצא י"ח אבלות, אולם הגר"ש קלוגר בשו"ת טוטו"ד תליתאה ח"ב (סי' ר) כתב שכבר יצא י"ח אבלות, שדין קריעה לחוד ודין אבלות לחוד. ע"כ. ואף שיש כמה מהאחרונים שכתבו שאין לחלק בין קריעה לאבלות מ"מ קי"ל דהלכה כדברי המיקל באבל. ומה"ט נתבאר בילקו"י אבלות (עמ' שסח), במי שאמרו לו שמתה בתו הבכורה, וקרע והתאבל ז' ימים. ואח"כ נודע לו שהבת הבכורה לא מתה, אלא אחותה הצעירה, י"א שיצא י"ח ואינו חייב לקרוע ולהתאבל שנית. וי"א שחייב לחזור ולקרוע ולהתאבל שנית. והעיקר כסברא ראשונה, דהלכה כדברי המיקל באבל.

יז. לאחר שנקבעה המיתה על ידי הרופא וכדו', אסור להשהות את המת כלל, ואף במקום שנהגו להמתין עשרים וארבע שעות לאחר קביעת המות, מחשש שמא חי, עליהם לבטל מנהג זה שיש בו צער גדל לנפטרים. (ז')

יח. מי שקיבל הודעה ביום ש"ק ערב הרגל שאחיו נפטר בו ביום בבוקר, והיינו שנפטר בשבת בבוקר וקברוהו בליל יום טוב א' על ידי גויים, שיום טוב חל אז במוצאי שבת, מכיון שסתימת הגולל היתה ביום טוב צריך לנהוג שבעה אחר הרגל, ואין הרגל מבטל ממנו גזרת שבעה. (ח')

יט. מקומות מסויימים שיש במדינתם חוק שאין לקבור את המת אלא רק לאחר ארבעים ושמונה שעות מהקבורה, אין לקרובים להתחיל באבלות עד שיקבר המת, וכל עוד שאינו נקבר יכול לקרוא קריאת שמע ולעסוק בשאר מצות, שהרי עדיין לא מוטל עליו לקבורו. ויניח תפילין בלי ברכה. (ט')

כ. מי שמת לו מת ולא נודע לו, אין להודיע לו, ומעיקר הדין הדין כן אפילו אם המת אביו ואמו, שעל זה נאמר (משלי י') ומוציא דבה הוא כסיל. וכל זמן שאינו יודע לא חלה עליו אבלות כלל, ומותר לאותם היודעים להזמין למזמוטי חתן וכלה ולסעודת אירוסין ונישואין, וכל מיני שמחה. אבל אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא, שנאמר מדבר שקר תרחק, ויודיע לו בדרך רמז, או בלשון דמשתמע לתרי אפי. וכיום נהגו לסמוך על הרמ"א להודיע ברמזים או במודעות לבני המשפחה כדי שיבואו ללווייה לכבודו של הנפטר, ובכדי שהבנים יאמרו קדיש לע"נ. (כ')

שאינן למנות שבעת ימי אבלות אלא משעת קבורה, שהואיל ויודעים הקרובים זמן קבורה, לא חל עליהם אבלות, ושאלו אנינות אינה נוהגת בני"ד.

י"א הנו"ב (תנינא חי"ד סי' ריא) כתב, דבכה"ג שע"פ חק המלכות אין לקבור המת אלא אחר מ"ח שעות, יש לנהוג אנינות עד שעת קבורה. וכתב בשו"ת גידולי טהרה (ס"ס כט), נשאלתי במקום שיש חק המלכות שלא לקבור המת אלא אחר ג' ימים, מה דינו לענין אנינות, והנה זכורני שהנו"ב הוא פוסח על שתי הסעיפים בזה, הן ולא ורפיא בידיה, ויש ראיות להקל שלא לנהוג בו דין אנינות, ויקרא ק"ש ויעסוק בשאר המצות וטוב לו, אך יש לו לקבוע זמן לאנינות ביום הקבורה, שאז יש לו לפקח על עסקי מתו וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' שכד].

י"ב בן יש ללמוד ממעשה דר' חייא (בפסחים ד. ובמ"ק כ.), ששאל את רב האם אבא קיים, כלומר האם אבי חי, העודנו חי? והשיב לו רב, אבי שלי חי! וממילא הרגיש שאביו של ר' חייא נפטר, ואילו לא שאלו לא היה אומר לו כלום. והכי איתא במרדכי (פ"ג דמ"ק סי' תתקלג), וסיים, שע"ז נאמר מוציא דבה הוא כסיל. מיהו אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא, שנא'

י"ז בשו"ת ויען אברהם (י"ד ס"ס לח), כתב, שאם שמע ע"י טליגראף שמת קרובו בעיר ששוהים מלקברו עד כעבור כ"ד שעות, דבני"ד לא חלה אבלות כל עוד לא נקבר, שהרי משהין אותו מחשש שמא חי, ונמצא דלא נתייאשו, ואין יתכן להקדים למנות ימי אבלות כיון שהמטפלים בקבורתו אינם מתייאשים עדיין. ע"כ. וקשה, שהרי כיון שנקבע מותו של הנפטר ע"י מומחים, בודאי שאסור להלינו ומצוה להקדים ולקבורו יפה שעה אחת קודם. וכמ"ש (מ"ק כב.) על כל המתים כולן המדחה מטתו (שממהר להוציאו. רש"י), ה"ז משובח. ובזוה"ק (ר"פ אמור) הפליגו בזה, דכל כמה דגופא לא אתקבר צערא רבה הוא לנשמתא ורוח מסאבא שריא עליה וכו'. וע"ע בטוש"ע (או"ח סי' שכת ס"ד) דאף שמחללים שבת על פקו"נ, ולא הלכו אחר הרוב וס"ס בפקו"נ, כל שבדקו בחוטמו ולא הרגישו בו חיות אז בודאי מת ואין מחללין עליו שבת.

י"ח בשו"ת פני מבין (חי"ד סי' רנג) דייק מהירושלאמי (פ"ג דמ"ק ה"ה), שאינו מונה אלא לאחר קבורה. וממילא צריך למנות שבעה אחר הרגל. וק"ו לנ"ד שלא התחילו לטפל בקבורתו מצד איסור שבת, הא ודאי שנגרר אחריהם. ע"כ. ובשו"ת שבט סופר (חי"ד סי' ק) הורה

כא. פשט המנהג להדפיס מודעות אבל כדי להודיע לצבור את זמן ההלויה של הנפטר, ואין לחוש בזה משום מוציא דיבה הוא כסיל. ואמנם אנשים זקנים הבאים בימים אין חובה לגרום להם צער ועגמת נפש גדולה על ידי שיודיעו להם על אחד מקרוביהם שנפטרו. וכן אם אחד מהקרובים נפטר בחול המועד, ואם יודיעו לאותם זקנים יכבידו עליהם את האבלות שצריכים לנהוג דברים שבצינעא, ולשבת שבעה לאחר הרגל, טוב שלא להודיעם. וכן מי שנפטר ונשארו ימים מספר על מנת שהשמועה תהיה שמועה רחוקה, מצוה להמתין מספר הימים על מנת שלא לצערו בשמועה קרובה ויצטרך לשבת שבעה, אלא יודיעו לו אחר שלשום שתהיה שמועה רחוקה, ואז ישב שעה ותו לא. ואמנם אם הקרוב נפטר בערב הרגל ואם יודיעו לבני המשפחה יפטרו על ידי הרגל מהשבעה, כדאי להודיעם. ובכל מקרה מן הראוי להתייעץ עם חכם. (כא)

כב. מי שמת והניח בנים חילוניים שבודאי לא ישמרו על דיני האבילות ואמירת הקדיש לעילוי נשמתו, יש מי שאומר שאין להודיע להם על פטירת האבא, ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. וגם יש לחוש בזה משום מוציא דיבה הוא כסיל. אבל אם יש ספק שמא ישמרו דיני אבלות ויאמרו קדיש, נהגו להודיע להם על פטירת ההורים, כדי לזכותם באמירת הקדיש לעילוי נשמתם. וכן במקום שיכול לגרום נזק ממון, כמו בהפסד ירושה, מצוה להודיע אפילו לבן מביש, וזה בכלל איעבורא אחסנתא. (כב)

כג. אף על פי שאין להודיע בפירוש על פטירת אדם, משום מוציא דיבה הוא כסיל, מכל מקום מותר לצוות של בית החולים, להודיע על פטירת קרובם כדי שיטפלו בקבורתו. (כג)

כד. מותר להודיע לבנים ולבנות כשאביהם עודנו בחיים, שיבואו אליו קודם פטירתו. (כד)

(כב) כתב הרמ"א (יו"ד סי' תב סעיף יב), שבבנים זכרים נהגו להודיע כדי שיאמר קדיש. ע"כ. ומשמע דהיכא שבודאי לא יאמרו קדיש, אין להודיע לבנים. אך מאידך שמא מיתת אביהם תחזירם למוטב ויהרהרו בתשובה, וכמו שמצינו שישמעאל עשה תשובה לפני פטירת אברהם. ועכ"פ במקום שיכול לגרום נזק ממון, כמו בהפסד ירושה, ע"ז נאמר ועזבו לאחרים חילם, ומצוה להודיע אפי' לבן מביש, וזה בכלל איעבורא אחסנתא.

(כג) כ"ב בנשמת אברהם (סופר, עמוד רפז) בשם הגרש"ז אויערבאך, שמותר לצוות בית החולים להודיע לקרובי המשפחה על פטירת קרובם, במטרה שיבואו לטפל בקבורתו, ואין בזה כל חשש משום מוציא דיבה הוא כסיל.

(כד) ע"פ המבואר בספר החסידים (סי' תחב), דמה שאמרו אין משיבין על הקלקלה הוא דוקא כשתוכל לומר לא נפקא לן מינה, אבל כשיש דברים שאם יגיד הקלקלה יכול להיות תקנה לדבר כגון ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי (בראשית יד). ואם לא היה מגיד

מדבר שקר תרחק. וכ"כ בהגמ"י (דפוס קושטא פ"ו הל' ד), וסיים בשם רש"י, שכיון שאינו יודע מותר להזמין לסעודת נישואין וכל שמחה. ע"כ. ומוכח שגם על אביו ואמו אין להודיע לבן כדי שיאמר קדיש. (וכ"כ בפסקי תוס' פסחים ד. אות י). וע' בש"ע וברמ"א (סי' תב). וכ"כ בשו"ת משנה שכיר (יו"ד סי' רלג), דמדינא א"צ להודיע אפי' לגבי אביו ואמו, כדמוכח מהמעשה דר' חייא. אלא שנהגו בארצות אשכנז להודיע לבנים. וההודעה הזאת נתחדשה מכח מנהג נגד הש"ס והפוסקים. ע"כ.

(כא) כ"ב בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' קצא), דבמועד שצריך לנהוג דברים שבצינעא אסור להודיע משום מניעת שמחת יו"ט, ושם בסי' צט הורה שגם בפורים אין להגיד לו עד אחר הפורים. ע"ש. והובא בפת"ש שם. ואמנם בשו"ת מהר"ם שיק תמה ע"ז דמנא ליה זה, הא יש כאן סרך דלא תעמוד על דם רעך, ואפשר דמצוה זאת דשמחת יו"ט שעושה הבן היא עצמה מגינה על האבות. נביטול שמחת יו"ט הוא ודאי, והפדיון הוא ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי.

כה. כל עוד שהקרוב אינו יודע על פטירת קרובו אין עליו חיוב אבלות, וכך הדין לגבי אנינות, שכל עוד שאינו יודע מהפטירה, אין עליו דיני אנינות. (כה)

כו. קטן שהוא פחות מגיל בר מצוה שמתו לו אביו או אמו, אין עליו דין אבלות כלל ופטור מלהתאבל. אבל נער בן י"ג שנה ונערה בת י"ב שנה, אף שלא יודע אם הביאו שתי שערות, ואירע להם אבל, צריכים להתאבל. (כו)

כז. קטן שאביו או אמו נפטרו, והגדיל בתוך שבעה ונעשה בר מצוה, אף על פי כן בטלה ממנו גזרת שבעה ושלישים. וכל דיני אבלות אינו חייב בהם. ומכל מקום אבלות י"ב חודש שאינו אלא משום כבוד אביו ואמו, חייב בזה, ולכן אומר קדיש במשך השנה כנהוג. (כז)

כח. אם היה קטן בשעת מיתה וקבורה, ואחר שהגדיל באה לו שמועה קרובה, פטור מלהתאבל, שבשעת חיובו קטן היה, ולא חלה עליו אבלות. (כח)

וכן מוכח מדברי הרמב"ן בחי' לחולין (ג: ד"ה ועוד דאיכא), ובמלחמות שם, ומדברי הרשב"א (חולין ג. סוף ד"ה אמר אביי). ועוד.

(כו) ראה בהרא"ש סוף מו"ק, שעיקר חיוב האבלות הוא ביום הראשון לאבל, שנאמר ואחריתה כיום מר, ובאותה שעה פטור היה מחמת קטנו, פקע ממנו חיוב אבלות לעולם. וכן מפורש בשו"ת מהר"ם (סי' תלו). וכ"פ מרן בש"ע (סי' שצו ס"ג). וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' רצז).

והנה כל מה שאמרנו שהגדיל במשך השבעה דאינו חייב לנהוג אבלות, היינו דוקא לגבי האבלות, אך היכא שהקטן היה אונן והגדיל בתוך זמן אנינותו, חייב באנינות משעה שהגדיל ונעשה חייב במצות, כמו שנתבאר בילקו"י אבלות (עמ' ש). דשאני אונן, שעיקר פיטורו משום שהוא עסוק וטרוד בקבורת מתו, והעוסק במצוה פטור מן המצוה, ולא חשיב שאינו בר חיובא כלל, לפיכך אחר קבורה נתחייב אף בהבדלה שהיה פטור ממנה במוצ"ש. אבל קטן שפיטורו מחמת עצמו, לא הוי בר חיובא כלל, וכיון שבשעת חלות האבלות היה פטור, נפטר לגמרי אף כשהגדיל. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' שא לגבי הקדיש.

(כח) ע"פ האמור לעיל, וכתב בחכ"א (כלל קסח סי' ו), דאפשר שלענין אבלות של י"ב חודש על אב ואם, גם קטן שהגדיל חייב, מפני שאינה אלא משום מצות כיבוד אביו ואמו. וכ"כ בקש"ע (סי' ריו ס"ב). ובערוה"ש (סי' שצו). ובגשר החיים (עמוד קפב). וכתב ע"ז, "והמיקל בזה יש לו ע"מ שיסמוך".

יותר היה חוטא, וכן אם לא יגיד על החולה לאוהבו לא יחקור אחר רפואה, כמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה, כדי שיביא בניו עמו, וכן רבן יוחנן בן זכאי לרבי חנינא בן דוסא שיתפלל על בנו, הרי לתקנתו יכול להגיד. ודבר גדול שיהיו הבנים והבנות בשעת מיתה. וכ"כ במעבר יבוק (מאמר שפתי צדק פ"ה) גודל התועלת שתהיה משפחתו אצלו בשעת יציאת הנשמה. **(כה)** דמ"ש אנינות מאבלות. וכן מוכח ממ"ש רש"י שאין אבלות חלה עד שעת אנינות הלב, שיודע שמת לו המת. אמנם בברכ"י (סי' שמא ס"ק טו) כתב, דלכאורה יש להחמיר בזה באנינות. וסיים, ועדיין יש להתיישב ולחפש בענין. אולם כיון שרוב הראשונים ומרן הש"ע ס"ל להקל, גם בדיני אנינות אזלינן לקולא, שדין אנינות כדין אבלות. בפרט לפי מ"ש בהגהות מיימוני (פרק ד ה"ו), דאנינות קילא טפי מאבילות. ולכן מה"ט נתבאר לעיל בשותפים שאחד מהם אונן אך אינו יודע מכך, שמותר לשותף השני להמשיך ולעסוק במלאכת שניהם אף שיודע ששותפו אונן, וה"ה באבל.

(כו) וכבר נתבאר לעיל בדיני קריעה שאע"פ שאין על הקטן חיוב אבלות, מ"מ יעשו לו קריעה בבגדו. **ומה** שכתבנו לגבי נער שאין יודע אם הביא ב' שערות, ראה במג"א (סי' תרטו), שבתעניות דרבנן א"צ להתענות אא"כ יש לו שתי שערות, משום דהוי ספד"ר ולקולא. וכתב רעק"א שם, שה"ה לענין אבלות. אולם התוס' בנדה (מו:): כתבו, דאזלי' בתר רובא, והרוב מביאים ב' שערות בזמנם, דהיינו בני י"ג שנה. ע"כ. אלמא שהרוב ממש מביאים ב' שערות כשהגיעו לכלל שנים, ולפי"ז חזקה דרבא הויא חזקה גמורה מה"ת.

כט. גר שנתגייר הוא ובניו, אין מתאבלים זה על זה, שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ונפסקה הקורבה שביניהם. וה"ה לגר שנתגייר עם אמו, אינו מתאבל עליה. (ש"ע סי' שעד ס"ה) ומיהו רשאי הגר להחמיר על עצמו ולהתאבל על אביו או אמו שבעה ושלושים, רק שלא יאמר ברכת המזון של אבלים, וכן לא יחמיר להבטל מתלמוד תורה ומהנחת תפילין, כיון שמן הדין אינו חייב להתאבל, וטוב יעשה לומר אחריהם קדיש והשכבה, ולעשות מצות וצדקות לעילוי נשמתם. כט)

ל. אשה שבעלה הראשון נפטר ונישאת לאחר, אין לה לעשות אזכרה לבעלה הראשון ביום השנה. אולם אם אין מי שיערוך לו אזכרה, וגם אין הבעל השני מקפיד כלל, יכולה לעשות אזכרה לבעלה הראשון. (ל)

לא. בזמן שרבים מתים במגפה, וכגון מגפת הכולירע, נהגו שלא להתאבל משום פחד וביעותא. וגם כי אין להם מנחמים, כי אין אחד שלא יהיה אבל, ואין אבלות אלא במקום שיש מנחמים. ואם המגפה נעצרה בתוך שלשים יום, גם כן אין צריך להתאבל. שמכיון שבשעת קבורה לא חלה האבלות פטורים לגמרי. וכן חולה שלאחר חוליו כשנתרפא צריך לנהוג אבלות, והיינו בחולה שלא הודיעוהו כלל מן האבלות, ולכן כיון שלא ידע צריך לנהוג אבלות כשידע, כדין השומע שמועה קרובה, אבל מי שידע מאבלותו אלא שלא היה יכול לנהוג כמה דברים מדיני אבלות מחמת סכנת חוליו, או ביולדת, כיון שעכ"פ נהג באיזה דברים, במיעוט שמחה, וגיהוץ ותספורת, יצא י"ח אבלו, שעיקר האבלות היא מרירות הלב, כדכתיב ואחריתה כיום מר, ולב יודע מרת נפשו. והוא הדין כשלא נתאבל כלל. אלא רק בשב ואל תעשה, מיעוט שמחה, וגיהוץ ותספורת, כשיתרפא אין צריך להתאבל כלל. (לא)

סימנים: שעו, שפד, ושצט - הנהגות בית האבל

א. האבל צריך לברך כל ברכות השחר לרבות ברכת שעשה לי כל צרכי, (יבי"א ח"ט א"ח סי' ח). וחייב בכל סדר היום שבתפלה, פרשת העקדה, ופרשת הקרבנות, ואיזהו מקומן, וברייתא דרבי ישמעאל, והזמירות, כמו בכל יום רגיל. (א)

בט כתיב הש"ך (סק"ד), שאף שהמרדכי כתב שהגר מתאבל על אמו, זהו רק למ"ד אבלות יום ראשון דאורייתא, אבל לפי מ"ש בש"ע לקמן (סי' שצט סעיף ג), שמנהג העולם כדעת האומרים שאין שום אבלות מה"ת, אין הגר מתאבל על אמו הגיורת עמו. וכדבריו מבואר בדברי מהר"ם (בהלכות שמחות סי' פה). וע"ע לעיל בסי' שעו בדיני אמירת הקדיש שיכול הגר צדק לומר קדיש על הוריו הגויים מצד הכרת הטוב. וכ"ה בילקו"י שם עמ' תצ סעי' ה, וכן ה"ה אם אשתו מתה קודם שנתגייר שרשאי לעשות לה השכבה לאחר שנתגייר כמב' שם בעמ' תצד, ואף מותר לומר קדיש על גוי בעלמא שהציל יהודים מסכנה, וכמו שמצוי היום בחיילים דרוזים שמשרתים בצבא, וכבר אירעו כמה פעמים רח"ל שנהרגו עק"ה וכמו בפיגוע שהיה

בביהכנ"ס בשכונת הר נוף לא תפ"ץ, שרשאים לומר עליהם קדיש, ואכמ"ל.
ל עי' בילקו"י אבלות עמ' שי.
לא ילקו"י אבלות עמ' תשצט.
א כ"ב בתוה"א (דס"ז): לגבי סדר התפלה בט"ב. וכ"כ המאירי שכל שנאמר דרך שבח, או להתעורר בו לתפלה, אין בהם משום שמחה ומותר. והריטב"א (תענית ל) כ' שקורא כדרכו כל סדר היום, כמו שקורין בתורה ומפטיירין וקוראים ק"ש. וגם יאמר איזהו מקומן, דאף שהאבל אינו משלח קרבנותיו, הוי בכלל סדר היום, ויועיל לחטאת ואשם, שרק שלמים אינו משלח (ריטב"א מ"ק טו:). ומ"ש (בסי' תקנט) שאין או' בט"ב פטום הקטורת וכו', י"ל דכונתו לסוף התפלה, שאינו נהוג בכל המקומות.

ב. בפסוקי דזמרה אומרים "מזמור לתודה" כמו בכל יום, שאין המזמור לשם קרבן תודה, אלא לשם הודאה לה'. וכן המנהג. (ב)

ג. שירת הים, המנהג בכל תפוצות ישראל לאומרה בכל יום, ובזוהר הקדוש הפליג מאד בשבח האומרים אותה, שהאומרה בכל יום יזכה לימות המשיח, ולאומרה בשמחה רבה וכו'. ובירושלים נוהגים לאומרה אף ביום תשעה באב, וגם האבל יאמרנה אחר פסוקי דזמרה. אולם יש מקומות שלא נהגו לאומרה, ונהרא נהרא ופשטיה. (ג)

ד. האבל רשאי להיות שליח צבור להתפלל לפני התיבה, כשהוא אבל על אביו ואמו, ואפילו אם יש שם אחר שיכול להיות שליח צבור. ומיהו אם הוא אבל על שאר קרובים, אם יש אחר שיכול להיות שליח צבור, עדיף שהוא יעבור לפני התיבה בימי השבעה, ואם לאו, יכול האבל להיות שליח צבור. (ד)

ה. כהן אבל לא ישא כפיו בתוך שבעת ימי האבל, ורק בשבת כשאין כהן אחר ישא כפיו. (ה)

וכ"כ בשו"ת איי הים (סי' קנה) שכן מנהג ק"ק בית אל. וכ' ביוסף דעת (סי' שעו), דכ"ש באבלות דיחיד דישי לאומרה. [ומ"מ במקום שנוהגים כסברת הש"ל ומעבר יבוק שלא לומר השירה בבית האבל לא יאמרו. והכל לפי המנהג. נהרא נהרא ופשטיה]. [ילקו"י אבלות עמ' תמח].

ד) הרמ"א (סי' שעו) כ', אם האבל יודע להתפלל (ש"צ) יתפלל, ותפלתו מועילה יותר מקדיש יתום. ואולם מרן (סי' שפד ס"ג) כ' שדוקא אם אין שם מי שיתפלל יכול האבל להתפלל להוציא רבים י"ח. ותי' האח' (בית הלל, יש נוחלין, לחם הפנים, בית לחם יהודה, שערי דעה ועוד), דבסי' שעו מיירי באבל על אב ואם, ולכן עדיף שהאבל יתפלל. ובסי' שפד מיירי באבל על שאר קרובים. ואע"פ שבמקום שמואל (סי' עח) ל"מ כן. יש להקל בזה"ז שכל הצבור מתפללים בלחש וכו'. [וכ"כ בשו"ת חלק לוי (יו"ד סי' קלג), דאף מרן לא מיירי אלא כשמוציא את הרבים י"ח, משא"כ בזה"ז].

והנה מנהג אשכנז שהאבל שהוא בתוך שלשים, או בתוך י"ב לאביו ולאמו, אינו יכול להיות ש"צ בשבתות וימים טובים וימים נוראים, אם לא שאין ש"צ אחר (מג"א סי' תקפא, בשם מהרי"ל סי' קכח בשם מהר"ם). אבל הספרדים אינם חוששים למנהג זה, ובפרט אם הוא ש"צ קבוע והעם מרוצים ממנו. [ונכתב מרן אאמור' (חזו"ע אבילות ח"ג): וכן נהגתי בעצמי כשהייתי בתוך י"ב חודש על פטירת מר אבי נ"ע. וגם בפורים קראתי המגילה בפני כל הצבור בביהכ"נ. וע' ביבי"א ח"ט (יו"ד סי' מ אות ד, ה)]. וע"ע בזה בסי' שפד דיני התפלה בבית האבל.

ח) ראה לעיל סי' שפא סעיף ד'.

אמנם אצלינו פשט המנהג לאומרה בכל יום, שרבו סגולותיה ומעלותיה ביחוד עפ"ד הקבלה. ובמעבר יבוק כ' שיש לאו' גם בבית האבל.

ולגבי ברכת שעשה לי כל צרכי, כ"כ מרן החיד"א בספר ברכ"י (בשו"ב סי' מז), בשם מהר"י ואלו, שהאבל מברך ברכת שעשה לי כל צרכי לכל הדעות. וכ"כ הגר"ח פלאג"י בכה"ח (סי' ט אות יא). ודלא כמהר"א שרעבי בספר דברי שלום, דפסיק ותני שאין האבל מברך ברכה זו. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ט (הארו"ח סי' ח), ובספר חזו"ע (ימים נוראים, עמוד שכ והלאה). וילקו"י ימים נוראים. [ילקו"י אבלות עמ' שעג].

ב) י"א שאין לאומרה בט"ב (מנהגים טירנא עמ' פב), והטעם, שצריך לאומרה בשמחה, כמ"ש בב"י (סי' נא) בשם אר"ח, והאבל אסור בשמחה. ונכמו שאינו אומר הלל בר"ח. [ובס' מנחם אבלים (דף עג). כ' שיש רמז לאבל לאומרו, דכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה. וכ"כ במט"מ (סי' תשי) לגבי ט"ב. [ומ"ש בתשו"נ (אבלות אות ז) שאין לאבל לומר מזמור לתודה, כיון שאינו שולח קרבנותיו, ומזמור זה נתקן לקרבן תודה. ליתא, שהרי הטור (סי' רפא) דחה ד' הסוברים שאין לאומרו בשבת מטע"ז, וביאר הב"י שאינו אלא להודאה להשי"ת].

ג) המנהגי (ט"ב סי' כח) כ' דאין נכון לומר שירת הים בבית האבל. וכ"כ הטור (סי' תקנט) לגבי ט"ב. וכ' הב"י שכו"ה בכלבו, שאין לומר שירה לעת כזאת, והעולם נוהגים לומר במקומה שירת האזינו. והרמ"א כתב שמנהגם לאומרה. ובחס"ל (סי' נא) כ' שבזוה"ק הפליגו מאד בשבחה, ובירושלים המנהג לאומרה גם בט"ב.

- ו. בבית האבל אין אומרים וידוי ונפילת אפים, ולא למנצח יענך ה' ביום צרה, ואין מזכירים פסוקי ואני זאת בריתי, ואין אומרים תפלה לרוד הטה ה' אנך ענני. (א)
- ז. מה שאין אומרים וידוי בבית האבל, הוא דוקא כשהאבל שם, אבל אין האבל שם, אף על פי שמתפללים שם למנוחת הנפש של המת, י"ל וידוי ונפילת אפים. ובעה"ק ירושלים ועוד מקומות פשוט המנהג שלא לומר וידוי ונפילת אפים אף אם אין האבל שם, כל שהתפלה נערכת בבית הנפטר. (ז)
- ח. אם האבל מתפלל בבית הכנסת, יאמרו שם וידוי ונפילת אפים כדרכם, וכן המזמורים הנ"ל (יענך ה', פס' ואני זאת בריתי, תפלה לדוד). ורק בליל השבעה שמתפלל בבית הכנסת מנחה וערבית ועושים שם אזכרה, ובאים לכבודו של האבל, לא יאמרו וידוי ונפילת אפים במנחה. (ח)
- ט. אם יש אנשים שישנים בבית האבל, וקמים בחצות הלילה כדי לומר וידוי ותיקון חצות, לא יאמרו וידוי בבית שנפטר שם המת, אף על פי שאין האבל בחדרו. (ט)
- י. כשיש מנין שמתפללים בבית האבל, מותר להביא ספר תורה מבית הכנסת לבית האבל, כדי לקרות בו בשני ובחמישי, ובלבד שיהיה הספר תורה מונח בארון במקום מכובד כראוי לפי קדושת ספר תורה. וגם יביאו הספר תורה קודם התפלה ולא בעת שמגיעים לקריאת התורה. (י)

ביום שיצא האבל לכהכ"נ בתשלום השבעה, אין או' נפ"א, והכל כפי מנהג העיר. והיינו ביום השביעי שנאספים הקהל לכבוד האבל לומר לו דברי תנחומים בשעה שיוצא מאבלו, לכן נגזר הצבור אחריו. ואין לשנות מהמנהג. וביהודה יעלה אסאד (י"ד סי' שעא) מוכח דס"ל שאף כשבא האבל בביהכ"נ יעבר לפני התיבה, צ"ל וידוי ונפ"א. וזה שלא כמ"ש בהליכות שלמה (תפלה עמ' קלח). וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' תנא). (ט) שו"ת חסד לאברהם אלקלעי (תאו"ח סי' ב). וע"ע בפתח הדביר (סי' קלא סק"ח).

(י) ע' בש"ע (סי' קלה סי"ד) וברמ"א שם, שאין מביאים ס"ת לקרוא בבית האסורים, אם לא לאדם חשוב (ירושלמי יומא פ"ו). וכ' מהר"ם פדואה (סי' פח) שאם מייחדים תיבה וארון לס"ת ליום או יומים, מותר. [ואפי' ליום אחד מותר (א"ר ס"ק יח), ודלא כמ"ש במאורי אור (באר שבע דף לד:)]. ועוד סניף להקל, מ"ש הא"ר (סי' יז) שאם יש שם עשרה שא"י לבא לביהכ"נ אפשר שמודה המרדכי שמותר, בשביל כבוד צבור. [ויש שאסרו בזה עפ"ד הוזה"ק (ח"א דף רכה), שאסור לטלטל הס"ת אפי' מבי כנישתא לבי כנישתא אחרא (מר וקציעה, כה"ח). אך הוזה"ק מייירי דוקא להוציא לביה"ק ביום צרה לעורר העם, וכמ"ש בברכ"י (סי' קלה ס"ק יג), דמיירי דוקא בעידן ריתחא]. וכ' בחק"ל (חור"א א' סי' קיה) שלכל אדם מותר בהכנת מקום ארון ותיבה לס"ת יום או יומיים

(ו) ב"י (או"ח סי' קלא) בשם שבה"ל (סי' ל) שהאבל הוקש לחג, שנא' (עמוס ח) והפכתי חגיכם לאבל. והלבוש כתב הטעם, שלא להגביר מדת הדין בבית האבל, אחר שבלא"ה מדה"ד מתוחה עליו (תוס' מו"ק כז: מירושלמי), וכ"כ במעבר יבוק (עתר ענן הקטורת פ"א) כמו שאין נפ"א בלילה שמגבירה מדה"ד והוי כמקצץ בנטיעות. ע"כ. אך לגבי הוידוי, צריך לטעם של שבה"ל, שבוידוי ל"ש טעם הלבוש. [ע' בברכ"י (סי' תקפא סק"ב), שאפשר לומר וידוי בלילה בערבית. וכ"כ בפה"ד (סי' קלא סק"ח). וכמו שאו' וידוי קודם השינה].

(ז) כ"כ ברכ"י (סי' קלא סק"ג) בשם האח"י. ובשועות יעקב (סי' קלא סק"ח), ובבה"ט (סי' קלא סק"י) בשם מלבושי יו"ט. אולם מנהג ירושלים שלא לומר וידוי ונפ"א אף אם אין אבל שם. וכ' בברכות המים (סי' קלא), שיש טעם לזה עפ"ד האר"י, והרצה לומר שם וידוי, לא יפה עושה משום יוהרא, ולא תתגודדו, והפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. וכ"פ המנהג ברוב תפוצות ישראל. וע"ע בילקו"י אבלות עמ' תנ. ובענין הוידוי היינו דווקא באבל, אך אונן הנמצא בביהכ"ס אינו פוטר הציבור לומר הוידוי, אך אם מארגנים מנין בביתו אין להם לומר וידוי, כמבוי בילקו"י (שם עמ' קע).

(ח) באר"ח (דף מט.) כ' שאין לומר וידוי וכו' כשאבל בא לביהכ"נ. והרשב"ש (ס"ס תקפד) כ' שמנהגם

יא. אפילו אם רוב המנין הוא מן האבלים, או כל המנין מהם, ויש בביתם ס"ת, יש להם להוציא ס"ת ולקרות בתורה בשני ובחמישי, ואין זה בכלל איסור תלמוד תורה לאבל. ואין האבל עולה לתורה. (א)

יב. שליח צבור המתפלל בעשרה בבית האבל, אחר החזרה, אומר קדיש תתקבל, בין אם הוא האבל, בין אם הוא איש אחר. [ואומרים ג"כ שיר של יום בבית האבל כפי המנהג]. (ב)

יג. מותר לאבל לפתוח את ההיכל ולהוציא את הס"ת להגביהו וכו', אף בימי החול. ובמקום שאין ספר תורה בבית האבל, [בפרט כשאין שם ארון ליחודו לספר תורה] אחר שגומרים את התפילה בבית האבל, בימי שני וחמישי, המנהג שהצבור הולך לבית הכנסת לשמוע קריאת התורה, ואין האבלים הולכים עמם. ומי שיש לו אונס, כגון שממהר לעבודתו וכדו', פטור מלשמוע ס"ת. (ג)

יד. אמירת פיטום הקטורת בתפלת שחרית רבו מעלותיה וסגולותיה, הן פיטום הקטורת שעם פרשת הקרבנות, והן פיטום הקטורת שבסוף התפלה. ואין להמנע מלאומרה בבית האבל. (ד)

טו. המתפללים בבית האבל בראש חודש, המנהג בירושלים שהצבור יוצאים לחדר אחר לומר שם ההלל בראש חודש, והאבל נשאר במקומו, ואינו אומר ההלל כלל. ואם יש טורח צבור בדבר, האבל יוצא לחדר אחר, והצבור יקראו ההלל במקומם. ואם חל ראש חודש ביום

קודם הקריאה, ולאדם חשוב מותר אפי' בדליכא ארון ותיבה. [ילקו"י עמ' תנה]

יא **וכמ"ש** הפרישה (סי' שפד סק"ג) בשם מהרש"ל, שקראה"ת כיון שהיא חובת היום, לא דמי לשונה בתורה. וכן מוכח מ"מ"ש מן שהאבל יוצא לביהכ"נ ביום שיש בו קריאת התורה, אלמא שגם האבל הוא בכלל מצות קריאת התורה, מפני שהיא בכלל סדר היום. (וע"ע בשו"ת אבן יעקב סי' נד). והעולים לס"ת בסיום קריאתם נוהגים לעשות השכבה בתפלת אל מלא רחמים למנוחת הנפטר.

יב **רע"א** (מה"ת סי' כד) שלא יעלה על הדעת שהאבל ידלג תתקבל, וט"ב שאני, שלא ידמה שאו' תתקבל על הקינות וכו'. ולכן ישתקע הדבר ולא יאמר, והוא הוראה בטעות. ודלא כמ"ש בס' החיים בשם מעבר יבן (עתר ענן הקטורת פ"א). [ילקו"י אבלות עמ' תנד].

יג **גשר** החיים (סי' כא). וכיון דקראה"ת היא חובת צבור ולא חובת יחיד, כאשר הצבור התפלל בבית האבל חלה עליהם חובה לשמוע קס"ת, שהרי היו צבור, אא"כ למי שהוא אנוס וכדו'. אבל האבל אין לו לצאת מביתו לצורך שמיעת קריאה"ת, שאינה חובת יחיד אלא חובת צבור. ועיין בש"ע (סי' שצג ס"ג). אבל

לצורך תפלה בצבור כשאין מנין בבית האבל, רשאי לצאת. ואז מרויח גם קס"ת. וכתב הרמ"א שם, דאנו נוהגים שאין האבל יוצא לביהכ"נ אלא בשבת. ועיין בנתיבי עם שנתבאר, שגם אנו מנהגינו כן. אולם כבר כתבנו לעיל בשם הריטב"א והנומוק"י, שנהגו לצאת לביהכ"נ גם בשביל אמירת הקדיש, וגם בשביל תפלה בצבור. ובפרט כאשר קשה לאבלים לכוין בכל התפלה מתחלה ועד סוף, שבאופן כזה בודאי שתפלה בצבור עדיפא כדי שתתקבל לפניו יתב', ולכן הגם שקיבלנו הוראות מרן הש"ע, המנהג שאם אין מנין בבית האבל, האבלים הולכים להתפלל בביהכ"נ [עם נעלי בד] גם בימי החול.

יד **ובפרט** ע"פ הקבלה, כמ"ש במחבר"ר (סי' קלב אות ז), לכן יש לאומרה גם בבית האבל, דהויא בכלל סדר היום. וע' במעבר יבוק (עתר ענן הקטורת פ"ב), שהפליג מאד בשבח אמירת פטום הקטורת, והביא מהזוה"ק (פ' וירא דף קא). בעיר שהיה שם מגיפה, וכשאמרו פטום הקטורת בכל ד' רוחות העיר, ג"פ, נתבטלה גזרת המגפה. ושם (ח"ב דף ריח): אמרו, דכל מאן דאסתכל וקרי בכל יומא פר' דקטורת ישתזיב מכל מלין בישין ומכל פגעים בישין וממותנא, ולא יתזק כל ההוא יומא, ואצטרין לכוין בה.

השביעי לאבלו, מיד אחר החזרה יגשו לאבלים ויאמרו להם הפסוקים לא יבוא עוד שמשך וגו', ואח"כ יוכלו לומר הלל כרגיל. לאחר שהלכו המנחמים מאצלו, שכבר פקעה אבלותו, יאמר ההלל דראש חודש. טו.)

טז. המתפללים בבית האבל בימי חנוכה, הואיל וההלל בימי חנוכה הוא חובה מן הדין מדברי סופרים, חייבים לגמור את ההלל בברכותיו, וגם האבל יגמור ההלל עמהם בברכותיו [וכן הדין גם לבני אשכנז, ראה בהערה]. וטוב שלא יהיה האבל עצמו שליח צבור בשחרית של חנוכה. טז.)

יז. אף על פי שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל (מועד קטן כג.), כבר נתבאר לעיל (סי' שפד) שהמנהג לומר בבית האבל פרק כמה מדליקין לפני תפלת ערבית של שבת, שכיון שקיבל שבת עליו במקצת (בתוספת של ה"נפש"), אין אבלות בשבת, שנאמר ברכת ה' היא תעשיר, זו השבת, ולא יוסיף עצב עמה, זוהי אבלות, (ירושלמי פ"ב דברכות), ואם אומרים דברי שמועה ואגדה לעילוי נשמת הנפטר מותר אף בחול. יז.)

יח. צבור המתפללים בבית אבלים, אין השליח צבור אומר ברכה מעין שבע, כמבואר לעיל. [ובירושלים העתיקה אומרים ברכה זו גם בבית האבל]. ואומרים פסוקי "ואני זאת בריתי" במנחה בשבת בבית האבל, שלא יהיה כאבלות בפרהסיא בשבת, ורק האבלים שמתפללים בלחש ידלגו פסוקים אלו. יח.)

ומ"מ לא יהיה האבל ש"צ בחנוכה בשעת קריאת ההלל, דהוי מידי דשמחה. [ילקו"י שם עמ' תסא].
יז פתה"ד (ח"ג סי' ער סק"ג) שלכן השמיט בש"ע מ"ש בב"י (ס"ס שצג) בשם כלבו שאין לאומרו בבית האבל. והנה מ"ש (מ"ק כג.) שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, כתב ברב פעלים (ח"ג יו"ד ס"ס לא) דזהו כשלומדים כן בדרך לימוד, אבל אם מתכוונים לע"נ הנפטר מותר. ולפ"ז י"ל שכיון שכל הטעם שמתפללים בבית האבל, נעשה בעיקר לע"נ הנפטר (ע' ברמ"א סי' שפד ס"ג), לכן כל מה שנסדר לנו בסדר התפלה נחשב לכבוד המת, ואין בזה משום אמירת שמועה בבית האבל. וכמו שנוהגים לומר שם בכל יום פ' איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל וכיו"ב. וע' בב"י (סי' שדמ) תה"א דלדין ששואלין בשלום אבלים בשבת, אומרים שמועה ואגדה בבית האבל בשבת. [ובאול"צ (ח"ב עמ' שיג) כתב שאין לאומרו בבית האבל. וליתא. ובפרט מה שהוסיף, "שכל שמתפללים בבית האבל במשך כל שנת האבלות לא יאמרו כמה מדליקין". וזה בודאי אינו נכון].

יח וכמ"ש כיו"ב האח' לענין נשיאות כפים של אבלים בשבת. ובלא"ה מנהג זה שמדלגים פסוקי ואני זאת בריתי אותם, לא פשט בכל המקומות, וכמ"ש הכנה"ג (סי' קלא). כיון שהמנחמים מותרים בד"ת. וע'

טו במ' הפרדס לרש"י (דכ"ב ע"ג) כ', אין שאלת שלום בבית האבל, כ"ש הלל דכתיב ביה נגילה ונשמחה בו. ועוד דאינו אורח ארעא, כמ"ש ספרי חיים ומתים נפתחים וישראל אומרים שירה (ר"ה לב). וכ"כ הרוקח (סי' שטו) שאין לומר דבר שמחה, ועוד משום לועג לרש, שנשמה אוננת שם, ואיך יאמרו לא המתים יהללו יה. אך במאמר (סי' קלא ס"ק יב) כ', שמסתמות דברי הפוס' משמע לא כן, שאבל חייב בכל המצות, ולמה לא יקרא ההלל בר"ח. וע"ע ביבי"א ח"ד (יו"ד סי' לג) ובחזו"ע אבילות ח"ג. [ילקו"י עמ' תסא, ומש"כ לגבי אמירת פסוקי הנחמה קודם ההלל עי' בילקו"י שם עמ' תקנג].

טז שבה"ל (שמחות סי' כב), דשאני הלל של ר"ח, שהוא מנהג. [וע' רש"י (תענית כח:), שההלל בחנוכה כיון שנביאים תקנוהו שיהו אומרים אותו על כל צרה שיגאלו ממנה, (פסחים קיז.), כדאורייתא דמין. וכ"פ במחבר"ד (סי' תרפג) שהרי י"א שאפי' בר"ח אומרים אותו, ובחנוכה שהוא חובה, ודאי אף האבל חייב לאומרו. ואע"פ שהח"א (כלל קנד סי' מ) כ' דלמנהג אשכנז אין האבל אומר ההלל אף בחנוכה, וכ"כ המשנ"ב (סי' תרפג). העיקר כד' הגר"ז (סי' קלא סק"ה) ועוד מגאוני אשכנז, שאף למנהגם כיון שהאבל חייב בכל המצות צריך לומר ההלל בחנוכה, כיון שהוא חיוב מן הדין.

יט. אמירת פסוקי צדקתך בבית האבל בתפלת מנחה של שבת, יש אומרים שאין לאומרם, מכיון שאין אומרים נפילת אפים בבית האבל, ויש חולקים, ושב ואל תעשה עדיף. [וכ"ז בבית האבל. אבל אם האבל מתפלל בביהכ"נ, אומר הש"צ צדקתך, שאין הצבור נגזרים אחר האבל.] (יט)

כ. בערבית של ליל מוצאי שבת בבית האבל, יש שנוהגים שלא לומר אחר תפלת העמידה פסוק ויהי נועם, אבל הנכון הוא לאומר. וגם האבל יאמר אותו עם הצבור. (כ)

כא. כשעושים הבדלה בבית האבל במוצאי שבת, מברכים על הנר ועל הבשמים. וכן פשוט המנהג ובפרט בעיר הקודש ירושלים, אך האבל לא יאמר הפסוקים שנוהגים לומר קודם ההבדלה. (הר הכרמל סי' כ). ויכול אחד האבלים לעשות הבדלה להוציא את הציבור ידי חובתם. (כא)

כב. נוהגים לכסות את המראות שבבית האבל, במשך כל שבעת ימי האבל, לפי שמתפללים שם כל שבעה, והמשתחוה בתפלתו מול הראי, נראה כמשתחוה לבכואה שלו. [ונוהגים לכסות גם את התמונות, באותו רוח שהמתפללים שמונה עשרה פונים כנגדו. ואם לא כיסו אותם, יעצמו עיניהם בתפלת שמונה עשרה.] (כב)

על הבשמים בהבדלה. שהרי אסור להביא בשמים לבית האבל (מ"ק כז), משום תענוג, וכמ"ש בש"ע (סי' רסה) שאין מביאים בשמים לכוס המילה בט"ב. אך בברכ"י (סי' רצו סק"ב) כ' שאינו מוכרח, וכן המנהג, וכן ראוי להורות. ועי"ל דט"ב שאני, שזה אבילות על חורבן ביהמ"ק דחמיר טובא. וגם הוא זכר לביטול קטורת הסמים. וברב פעלים (ח"ג יו"ד סי' לא) כ' די"ל שמותר להביא בשמים לברך לע"נ הנפטר, ולא מנעו רק להביא בשמים להתענג מהם כדרכם בשאר ימים, שהיה בזה התעוררות של שמחה. וע"ע בילקו"י אבלות (עמ' תלו ועמ' תקמט).

כג. כמ"ש הרדב"ז (ח"ד סי' ק) שאסור להתפלל כנגד המראה, שלא יאמרו שהוא משתחוה לבכואה שלו. ואע"פ שבדעת תורה למהרש"ם (יו"ד סי' יא ס"ק טז) פקפק בזה, שהרי בשעה שמשתחוה גם הבכואה שלו משתחוה לעומתו. מ"מ האח' קבלו דברי הרדב"ז בסבר פנים יפות. ובגנזי יוסף שוארץ (ס"ס קמח) כ' הטעם, שבבית האבל מצויים רוחות רעות ומזיקים, וכדי שלא יראה דמותם ויבא לידי נזק מהפכים פני המראה. והחת"ס (דרשות ח"ב דף שפז) ביאר שזה במקום כפיית המטה שאין נוהגין בה כיום. ובס' דבורי אמת (סי' שפז) כ' משום שההסתכלות במראה מביא לידי שמחה. ונראה שהטעם הראשון עיקר לדינא. ולכן אם אין מתפללין בבית האבל אין צריכים לכסות את המראות שבביתו, כמבו' בילקו"י שם (עמ' תמד).

ביבי"א (ח"ד יו"ד סי' לב). וראה בילקו"י (אבלות עמ' תסד, ובעמ' תקמו).

יד. בא"ר (סי' רצב ס"ק יז), הביא מאבודרהם שיש מקומות שאין או' אותו, ופי' בתוספת שבת (סק"ה), דהיינו כשמתפלל ביחיד, אבל כשמתפללים בצבור צריך לאומרם, דהוי אבלות בפרהסיא. ובכה"ח (ס"ק יח) כ', שהמנהג שלא לאומרם בבית האבל אפי' בצבור, ואי"ז אבילות בפרהסיא כיון ביום שאין או' תחנון, א"צ צדקתך. וכ' בנתיבי עם (סי' רצב), שמנהג ירושלים שלא לומר צדקתך בבית האבל.

טו. הכנה"ג (סי' רצה) הביא חילוק מנהגים בזה, וכ' שהנהיג לאומרם בלי פס' ויהי נעם (וכ"כ במשפטי ערויהל סי' כד). ומהרי"ל דיסקין (קו"א סי' קצט) כ' שיש לאומרם, ואין ראייה מט"ב שחל במו"ש, דהתם כולם בטלים ממלאכה, משא"כ בזה. וגם שם יש טעם אחר, משום שפסוק זה נוסד על הקמת המשכן, וביום שנחרב אין מקום לאומרם (סמ"ק). וכ"ה בשבה"ל (הל' שמחות סי' כב) שבבית האבל או' ויהי נועם. וכ"ש לדידן שע"פ הסוד צריך לאומרם בכל מו"ש גם כשחל בו יום שאין בו מלאכה, וכן ראוי לנהוג. כמ"ש בברכ"י (סי' רצה).

טז. פשוט, דהא האבל חייב בכל המצוות, וחייב במצות הבדלה, ואסור באכילה ושתייה עד שיבדיל. וגם ברכת הבשמים יכול האבל לברך. ואמנם הכנה"ג (א"ח סי' רצז) כ' בשם האבודרהם, שהאבל אינו מברך

כג. כשמגיע ערב שבת, אין צריך להסיר את הכיסוי מן המראות בכדי שלא ייחשב כאבילות בפרהסיא, כיון שאפשר לתלות שעושים כן מחמת התפלות ביום חול או משום טעמים אחרים. (כג)

כד. מנהג כמה מעדות המזרח, שמי שנפטר בלי בנים ובנות מקדישים לזכרו ספר תורה לבית הכנסת, מעזבון המנוח, ויש המקדישים ספר תורה מחייהם כשלא זכו לבנים. ומנהג יפה הוא. ומכל מקום המבקש להנציח שם הוריו או קרוביו ולעשות מצוה גדולה לעילוי נשמתם, ראוי ליעץ לו ולהשיאו עצה ההוגנת לו ולהם, לתרום להוצאת ספר בהלכה שנתחבר על ידי תלמיד חכם שהגיע להוראה, או ספר בהלכה מכתב יד של הקדמונים, לזכות את הרבים בהונו, והוא עדיף מקניית ספר תורה על מנת להניחו בבית כנסת, שאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, וכיון דברא מזכה אבא ראוי להדפיס הספר לזכות בו את הרבים, ויהיה זה לעילוי נשמת הוריו. (כד)

כה. יש מקומות שנהגו, להעמיד קערה מלאה מים על קרקע עולם, ואצלה מעמידים נר דולק עד תום שבעת ימי אבלות, ויש שאסרו בזה משום דרכי האמורי, אך להלכה אין למחות בנוהגין כן. רק שאין מנהג זה מצוי אצלנו. (כה)

כו. נכון להנהיג את הבנים על אבותם שיקראו בכל יום מהשנה קצת מזמורי תהלים, ואחריהם יאמרו קדיש. (כו)

(כה) בלחם הפנים (סי' שעו) הביא שלא יעשה כן בישראל. גם החכ"א במצבת משה (הנהגת ח"ק והאבל אות יג) כ', שמנהג העמדת צלוחית של מים ומפה ליד הנר הוא מדרכי האמורי. וכ"כ במאורי אור (עוד למועד דקמ"א). אולם כיון שיש בזה איזה טעם, נכמ"ש בס' ויקרא אברהם אדאדי (דקכ"ו ע"ג) כ' שבס' מאמר אסתר נתן טעם בזה, שהנר רמז לנשמה, והשמן הוא רמז להשפעה, והמים רומזים לחומר שנפסד, וכלי זכוכית רומז לתחיה"מ. ובס' הר אבל (דף כד:) כ' שמנהג ישראל תורה הוא, אין למחות בנוהגים כן, דבכה"ג אין בו משום דרכי האמורי, ראה ביבי"א ח"ג (י"ד סי' כד). [ילקו"י אבלות עמ' תמג].

(כו) ע' בברכ"י (שיו"ב סי' שעו ס"ק יא) שבס' ויקהל משה יש מעשה נורא מענין רוח אחד, ושם נאמר שאין שום דבר להגין מפני המזיקים כאמירת הקדיש על מזמורי תהלים. ולכן יש להנהיג את הבנים על אבותם שיקראו בכל יום מהשנה קצת מזמורי תהלים, ואחריהם יאמרו קדיש. ונע' ביד אליהו רגולר (בפסקים סי' סו) שאמירת הקדיש על אב ואם היא בכלל מ"ע של כיבוד או"א, שמחוייב לכבדו גם אחר מותו. וכ"כ הרד"ך (בית יא חדר א), הובא בגליוני הש"ס (קידושין לא:), ושאין לך כבוד גדול מזה, שמזכה אותו לעוה"ב. ומשה"ק שם לפ"ד השבות יעקב (סי' קב), שאם אביו צדיק א"צ לקדיש, אדרבה נראה שחושש עליו שאינו צדיק. הנה רבינו האר"י

(כג) בשבט הקהתי (ח"ו סי' תא) כ' ע"פ טעם החת"ס הנ"ל שזה במקום כפיית המטה, שיש להסיר הכיסוי מן המראות בע"ש, מפני שבשבת לא נוהגים להתפלל בבית האבל, ואין לעשות דבר אבלות בפרהסיא בשבת. ואין צורך בזה, שהרואה אומר שכיסוי המראות נעשה לצורך התפלה שבימות החול, ולא משום אבלות, או שיתלה דבר זה בשאר טעמים הנ"ל, וכיון שאין הוכחה שעושה כן בשביל אבלות, לא הוי כאבלות בפרהסיא בשבת, וכמ"ש הרדב"ד (ח"ב סי' תרסב) בנידונו.

(כד) ידועים דברי הרא"ש שהובאו בטור יו"ד (סי' עה), דהאידינא שכותבים ס"ת ומניחים אותה בכיהכ"נ לקרות בו ברבים, יש מ"ע לכתוב תלמוד ופוסקים להגות בהם הוא ובניו, שמצות כתיבת התורה היא כדי ללמוד בה, וע"י הגמ' והפוסקים ידע פירוש המצות והדינים על בוריין, לכן הם הם הספרים שאדם מצווה לכותבם וכו'. ע"כ. והפרישה שם פי' דברי הרא"ש שהכוונה שהמצוה היא דוקא באלו ולא בס"ת וכו'. וכ"כ הש"ך. וכ"כ הפנים מאירות ח"ג (סי' סו). אולם מן הבי"י כתב שלא נתכוין הרא"ש לפטור האדם ממצות כתיבת ס"ת ולהחליפה בכתיבת ש"ס ופוסקים וכו', אלא בא לחדש לנו חיוב כתיבת תלמוד ופוסקים שגם הוא בכלל מצות כתיבת ס"ת, ושזה יותר מצוה מלכתוב ס"ת ולהניחו בכיהכ"נ לקרות ברבים וכו'. [ילקו"י אבלות עמ' תפא].

כז. יש נוהגים שלא ליטול שום דבר מתוך בית האבל כל שבעת ימי האבל, ומאן דלא קפיד לא קפדי בהדיה. (כז)

כח. המנהג שנהגו אבלים, בפרט מתושבי חוץ לארץ, ללבוש מלבושים שחורים לאות אבל על קרובם המת במשך שנת האבל, דהיינו כל שנים עשר חודש, או לעונד סרט שחור על זרועם, אין בזה שום איסור, משום ובחקותיהם לא תלכו, כי בגדים שחורים היו מאז ומקדם מנהג אבלות. אמנם בארץ ישראל אין נוהגים כן. וטוב שגם האבלים תושבי חוץ לארץ, ינהגו כמנהג ארץ ישראל. ומכל מקום יש לומר לאבלים שנוהגים כן בשוכה ונחת, ובדרכי נועם, והאמת והשלום אהבו. (כח)

כט. יש אומרים שאם הנפטר היה כבן שש או שבע, אין מתפללים בבית הנפטר, ואין אומרים עליו צידוק הדין עד שיהיה בר מצוה. אך כיום אין מנהגינו כן, אלא מתפללים בבית הנפטר גם באופן כזה. אך נוהגים שלא לומר צידוק הדין ולא השכבה לא בבית העלמין ולא בבית ולא בביהכ"נ על קטן בן פחות משלשים יום. וא"צ לומר עליו קדיש. אולם אב הרוצה לומר קדיש על בנו שנפטר פחות מגיל בר מצוה, רשאי לומר עליו קדיש אף שאין בזה חיוב. (כט)

מקומות שנהגו ללבוש שחורים מפני האבלות, ויש מקומות שנהגו ללבוש לבנים. וכן מנהגינו. והוא מנהג טוב מאד. נאולה שבאו לא"י ואוחזין במנהג אבותיהן בידיהן, אין לגעור או למחות בהם בחזקה, אלא מודעינן להו מנהג א"י, והשומע ישמע והחדל יחדל. [ילקו"י אבלות עמ' רעז סעי' ה].

(כט) בש"ע (סי' שד"ם ס"ד) כתב: אבל צידוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים. וכתב הרמ"א, ואין נוהגים כן, אלא עד שיהיה בן י"ב חודש שיוצא במטה כדלקמן בס"י קג"ט ס"ה. ובב"י (סי' שצ"ג) כתב משם הכל בו, שאין מתפללים בבית האבל לכל מת אם אינו יוצא במטה שיהיה כבן שש או שבע. ומהר"י עייאש בשבט יהודה כתב, שמנהג מקומו לומר צידוק הדין בפתח הקבר על בן שלשים יום, אך בבית בעשרה אין אומרים עד שיהיה בר מצוה.

והרב פחד יצחק (אות ה' דף מח) כתב, דהשכבה לא נהגו בכמה קהלות לומר על הקטן לא בבית העלמין ולא בבית האבל, אלא עד שיהיה בר מצוה. והרב מעשה אברהם (יו"ד סי' נט) כתב, דמנהג איזמיר לומר צידוק הדין בבית האבל ובביהכ"נ על קטן בן שלשים יום, אבל קדיש אין אומרים עליו אלא עד שיהיה בר מצוה. ופה עיה"ק צפת ת"ו, נוהגים שלא לומר צידוק הדין ולא השכבה ולא קדיש לא בבית העלמין ולא בבית ולא בביהכ"נ על קטן בן שלשים יום. [ילקו"י אבלות עמ' תשכג]. והיינו פחות משלושים יום. כמבואר בשו"ע כאן, ובחזו"ע (א עמ' צג, רפח).

(שעה"כ דף טו:), כ', שאמירת הקדיש אינה כמו שחושבים המון העם שהוא להצילו מדינה של גהינם בלבד, כי תועלת רבה יש בקדיש להניסו לג"ע ולהעלותו ממדרגה למדרגה, ולכן יש לאומרו גם בשבתות וי"ט.

(כז) בלח"מ הפנים (סי' שט"ו) כ' טעם זה, מפני שרוח הטומאה שורה שם ז' ימים, וישראל קדושים הם ולא יטמאו בכל אלה. אבל ביוסף אומץ יוזפא (עמ' של) כ', קבלתי ממורי מהר"ח סג"ל שמה שנוהגים שלא ליקח מבית האבל שום דבר תוך ז', אין לו שום עיקר בעולם. וטעות זה בא ממ"ש הפוס' (ביו"ד סי' שמ סל"ה. וע' בש"ך ובשבט יהודה שם), המשאיל חלוק לחבירו לילך בו לבית האבל אינו רשאי ליטלו ממנו עד שיעברו ימי האבל. ע"כ. וכ"כ בשו"ת חיים ביד (סי' קכה) בשם נוהג כצאן יוסף. ולהכי אמרי' מאן דלא קפיד לא קפדי בהדיה. [ילקו"י שם עמ' תמד].

(כח) מנהג לבישת שחורים לסי' אבל הוא מנהג קדמון, כמ"ש רי"ץ גיאת (אבילות עמ' ע), ובתוה"א (דף כז), ובארח"ח (ח"ב עמ' תקסג) ועוד. וע' בב"ק (נט:), וביומא (לט:). ובשו"ת ראש משביר (יו"ד סי' כג), התיר לאנשי הפראנקוש שנוהגים ללבוש שחורים, ללבוש בגדים שחורים חדשים מגוהצים. ולגבי שבת ראה ברב פעלים (ח"ד אר"ח סי' לג). וכ' הפמ"ג (א"א סי' תקמו אות ג) דבב"י משמע שלובשים שחורים עד תום י"ב חודש. וכ"כ בשו"ג (סי' שד"ם ס"ק יח). וראה ביבי"א (ח"ג יו"ד סי' כה) לקיים המנהג הזה של לבישת שחורים להנהגים בכך. ומ"מ המנהג בא"י שלא להקפיד ללבוש שחורים. וכ"כ הרדב"ו (ח"ד סי' סב), יש מקצת

סימן שצט - דיני אבלות ברגל

- א.** מי שמת לו אחד מקרוביו שחייב להתאבל עליו, ואפילו הוא אביו או אמו, ובתוך שבעת ימי האבל פגע בו הרגל, הרגל מוציא אותו מגזרת שבעה, שמצות שמחת החג פוטרנו מן האבלות, ואחר ימי הרגל משלים האבלות של שלשים יום, ואח"כ מסתפר. אבל יום שבת שאין בו דין שמחה אלא דין עונג, אינו מבטל שבעה ושלשים, אבל מצטרף לשבעה ושלשים בלבד. (א)
- ב.** מי שקיבל ידיעה על ידי מברק שנפטר אחיו במדינת הים, והקבורה לאחר שלשה ימים, בדיעבד אם נהג כדעת הפוסקים שמשעה ששמע חל עליו אבלות מיד, ונהג אבלות שעה אחת קודם הרגל, אף על פי שהקבורה תהיה אחר התקדש החג באר"י, כיון שהאבלות חלה עליו מיד כאשר קיבל את הידיעה, הרגל מוציא מדי האבלות. (ב)
- ג.** מי שמת לו מת בערב יום טוב, ונתיירא שמא לא יספיק לקוברו מבעוד יום, ומסרו לנכרים שיוליכוהו לקוברו, משעה שנתכסה המת מעיני הקרובים, חלה עליו אבלות. ואם הוא שעה קודם הרגל, בטלה לה גזרת שבעה, אף על פי שנקבר ביום טוב. (ג)
- ד.** הקובר את מתו בערב הרגל ושגג או הזיד ולא התאבל כלל, או שהמת נקבר סמוך לחשכה ולא היה אפשר לו לנהוג באבלות, אין הרגל מבטל האבלות, וצריך לנהוג שבעה אחר הרגל. וכל שכן אם לא ידע כלל במיתת קרובו קודם הרגל, שאין הרגל מבטל אבלותו, אלא נוהג אבלו בדברים שבצינעא בימי הרגל, ואחר הרגל יושב שבעה. (ד)
- ה.** אולם מי שנאנס ולא נהג אבלות כלל קודם החג מחמת אונסו, יש לצרף דעת המקילים בזה, ולא יצטרך לנהוג שבעה אחרי החג. (ה)

בו הרגל, אינו נוהג אבלות לאחר הרגל, שמנין ימי האבל מתחילים משעה הראויה לחול בה אבלות, הן שנהג הן שלא נהג, ואין תשלומין לדבר זה. וכ"ש מי שעשה כן דרך אונס. ע"כ. והרא"ש (מ"ק כ. פ"ג ס"ס כה) ה"ד הראב"ד להלכה, וכ"כ בתוה"א (דף עו.), שאם הזיד או שגג ולא נהג אבלות קודם הרגל אין הרגל מפסיקו.

בשור"ת בני יהודה ח"ב (סי' נו) כתב, שכיון שנהג זמן מה אבלות, ופגע בו הרגל, בטלה ממנו גזרת שבעה, כי ומה שאמרו שעה אחת קודם הרגל, לאו דוקא שעה שלימה, אלא אפי' זמן כל שהוא די, וכמ"ש הש"ך, וכ"כ הגר"ח פלאג"י בשור"ת חיים ביד (סי' קיט). [חזו"ע אבלות ג].

ח **שיש** לצרף בזה שי' המאירי דלעיל. וע' במהרי"ק (שרש נג) דבראב"ד משמע דגם בזה חייב להשלים שבעה אחרי הרגל, וכ"מ בחי' הר"ן (מ"ק כ.). אך התת"ס (חיו"ד ס"י שמב), כתב, שאם היה אנוס מחולי וכיו"ב, הרגל מוציא. וכ"כ הישועות יעקב (א"ח ס"י תקמח סק"ח) ביולדת שלא נהגה אבלות, כגון חליצת

א **דאתי** עשה דרבים, (דכתיב ושמת בחגך, שהיא מצוה על כל ישראל), ודחי עשה דחיד, (האבלות, שנאמר אבל יחיד עשי לך, ירמיה ו, כו). מו"ק (יד.), ש"ע יו"ד (סי' שצט ס"א). וכתב הש"ך (שם סק"א), דדי בכל שהוא, ולא בעינן שתהיה שעה אחת ממש, ושכ"כ במשאת בנימין (סי' עד). וכ"כ הט"ז (שם סק"א), שאפי' חלץ מנעלו בלבד די בכך. וכ"כ המג"א (סי' תקמח סק"ט). וע' ביבי"א (ח"ב יו"ד סי' כח). [ילקו"י עמ' תרנט].

ב **הפוס'** הנ"ל הם, הגאון ר' רפאל מוואלוזין (הובא בשד"ח פאת השדה אבלות סי' יד). והגרצ"פ פראנק (בקובץ 'נועם' ח"ד עמ' רעא), ושור"ת אג"מ (חיו"ד סי' רנג), וכמבואר דין זה בשור"ת ביבי"א ח"ד (חיו"ד סי' כח). חזו"ע אבלות ג' דין אבלות ברגל.

ג **ש"ע** יו"ד (סי' שצט סעיף יד). [ילקו"י אבלות עמ' שכח בהע' יב, ושם בעמ' תרסח].

ד **ש"ע** (יו"ד סי' שצט ס"א, ואו"ח סי' תקמח ס"ז). ואף שהרמב"ם (פ"י מאבל ה"ג) לא הזכיר שצריך שינהג באבלות קודם הרגל, ומשמע כדעת המאירי (מ"ק כ.) שמי שקבר מתו ושכח או הזיד ולא נהג אבלות, ופגע

ו. אם נקבר המת בערב הרגל בבין השמשות, הרגל מוציאו מגזרת שבעה, אף על פי שלא נהג שום דיני אבלות. [ודברי מרן הש"ע שאם היה קרוב לחשכה ולא יכל לנהוג אבלות, אין הרגל מבטל האבלות, יש לפרשם דהיינו דוקא סמוך לשקיעה, באופן שלא היה יכול לנהוג שום דבר מדיני אבלות].⁽¹⁾

ז. אם חל אחד מימי האבלות בערב הרגל, (חוץ מיום השביעי לאבלו), הואיל והרגל מוציאו מגזרת שבעה, מותר לו לכבס בגדיו, ולא ילבשם עד הלילה, וטוב להזהר מלכבס עד אחר חצות היום, כדי שיהיה ניכר שמפני הרגל הוא מכבס, אבל להתרחץ כל גופו במים חמים אסור עד הלילה אחר כניסת יום טוב, שהואיל ואפשר לו להתרחץ בלילה דקי"ל שבמים חמים שהוחמו בערב יום טוב מותר להתרחץ כל גופו ביום טוב, אין לו להקדים רחיצתו.⁽²⁾

ח. אשה שקיבלה עליה קדושת מועד מבעוד יום, ונודע לה שמת לה מת ונקבר, יכולה לשבת באבלות רגעים מספר, ולהפקיע ממנה שבעה ימי אבלות, אף שקיבלה עליה קדושת החג, ואינה צריכה התרת חכם.⁽³⁾

ט. על כל המתים אם פגע בו הרגל בתוך שלשים, הרגל מוציאו מגזרת שלשים, ואפילו אם חל יום השבעה בערב הרגל מותר לו להסתפר ולגלח, בערב הרגל, שמקצת יום שביעי ככולו, ועולה לו לכאן ולכאן לתחלת יום שלשים והרגל מבטלו, ומותר לו להסתפר בערב הרגל. אבל על אב ואם אפילו פגע בו הרגל לאחר שלשים יום אסור לו להסתפר עד שיגערו בו חבריו. וכל שכן אם פגע בו הרגל בתוך שלשים באבלות על אב ואם שאין מבטל ממנו גזרת שלשים, וצריך שלשים יום שלמים וגערה כדי שיוכל להסתפר, כמבואר לקמן.⁽⁴⁾

קבר את מתו בע"ש סמוך לחשכה ולא נהג אבלות, בין בשוגג בין במזיד, עולה למנין אבלות. ויש לצרף דעת המאירי שאפי' לא נהג אבלות הרגל מוציאו מגזרת ז'. וכ"כ ברמב"ם ותשו' הגאונים. [חזו"ע אבלות ג' סוף אות ב].

ז) **במו"ק** (יט:), איתא, הכל מודים כשחל יום האבל בערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. ופרש"י והתוס', ולערב רוחץ בצונן או ימתין לחוה"מ וירחץ בחמין. וכ"ד התוס' והרא"ש שם. אך הרי"ף (ביצה כא:), פסק בשם גאון, שביו"ט מותר לרחוץ כל גופו במים חמים שהוחמו מעיו"ט. וכ"פ הרמב"ם (יו"ט פ"א הט"ז), ורוה"פ, ומרן (סי' תקיא ס"ב). והרמ"א שם פסק לאסור. ואף שלא התירו להתרחץ במים חמים שהוחמו מעיו"ט בתוך בית המרחץ, משום גזרת הבלנין, באמבטיות שלנו הדבר מותר. וכתב ראבי"ה (עמוד תקלה), דה"ט שאסור ברחיצה עד הערב, דבכל ימי אבלות לא אמרי' מקצת היום ככולו בר מיום ז' דאבלות. [ילקו"י אבלות עמ' תרסא].

ח) **עי' בילקו"י אבלות (עמ' תרסא).**

ט) **ראה במו"ק** (כב:), ובתוס' שם, ובריטב"א שם מח' רה"ג והרי"ף, ובשבה"ל (הל' שמחות סי' מו) הביא

הסנדל וישיבה ע"ג קרקע, שהראב"ד כתב הטעם כדי שלא יהא חוטא נשכר, וזה לא שייך באנוס. ודלא כמ"ש בנחלת שבעה (ס"ט יז), שצריכה לנהוג שבעה אחר הרגל. ועוד שאף היולדת מסתמא נהגה קצת בדיני אבלות. וכ"מ בריטב"א (מ"ק כ:), שחולה שהודיעוהו בעת חוליו, אף שלא נהג את כל גזרות שבעה, אינו חייב לנהוג אבלות כשיקום מחוליו. וכ"כ בשו"ת חיים ביד (סי' קט) שכיון שבכה בשעת חימום, אף שלא עשה קריעה, הואיל ופגע בו הרגל, א"צ לא קריעה ולא אבלות, ובטלה ממנה גזרת ז'. [נע' לגרא"ז מרגליות (הל' אבלות סי' כח), שכתב שהשבת עולה אם נקבר בע"ש סמוך לחשכה].

ו) **בבית הלל** (סי' שעה) כתב שאם נקבר בביה"ש בערב הרגל צריך למנות ז' אחר הרגל. אך הרדב"ז (ח"ד סי' סג) כתב בנקבר בביה"ש, דחל האבלות אף על אותם שלא הלכו עם המטה, ועולה להם יום אחד, וכן אם היה ערב הרגל, ביטל מהם הרגל גזרת שבעה. וכ"כ בכני יהודה עייאש (סי' נז).

וכ"כ בטהרת המים (שיורי טהרה מע' א אות קלו), שהנקבר בביה"ש ערב הרגל, הרגל מבטל גזרת שבעה, שאין לך נאנס גדול מזה, שהתורה עכבתו מספק איסור אבלות ביו"ט. ובשו"ת פנ"י (ח"ב סי' לז) העלה שאם

י. אסור לאבל להסתפר ולהתגלח, בין שער ראשו ובין שער זקנו, ואחד כל שער שבו ואפילו של בית הסתרים, כל שלשים יום, ואבל על אב ואם צריך שיגערו בו חבריו. [וגם אשתו יכולה לגעור בו לענין זה]. ושער של השפם, ומהצדדים, כל שמעכב האכילה תוך שבעה אסור, אבל אחר השבעה מותר. ואשה מותרת לדידן בנטילת שער אחר שבעה. וכשמונים שלשים, מונים כן מיום הקבורה, אף אם יום הפטירה היה כמה ימים קודם לקבורה.^(א)

יא. לדידן דנקטינן כדברי מרן הדבר פשוט שיש להתיר להסתפר אפילו ביום שלושים אחר שגערו בו באותו יום, שמקצת היום ככולו. ובשהה ימים רבים מאד [דהיינו שני חדשים], מותר אפילו בלא גערה. אבל אין להתיר להסתפר בליל השלשים, ויש מבני עדות אשכנז הנוהגים להסתפר ביום שלשים ואחד. ואף במקום מנהג שנהגו להחמיר עד יום שלשים ואחד, בערב יום טוב או בערב שבת שהוא יום שלשים, מותר להסתפר, אחר שיגערו בו.^(א)

יב. אין להסתפר על אביו ואמו קודם שלשים יום, אף שעברו עליו רגל או שני רגלים, (כגון ר"ה ויוהכ"פ וחג הסוכות), וגערו בו חבריו.^(ב)

יג. כיון שגערה שהיתה בתוך שלשים יום לא מועילה, לכן אפילו אם פגע בו הרגל תוך שלשים, לא אמרי' שתועיל הגערה בכדי שיוכל להסתפר בערב הרגל.^(ג)

(ב) ברכ"י (א"ח סי' תקמח סק"ז), בשם שו"ת שערי ישועה. ובשו"ת שמש צדקה (א"ח סי' כה) כתב שמי שמת לו אביו בער"ה, אינו יכול להסתפר בעיו"ט של סוכות, דכיון שבגידול פרע תליא מילתא, כדי שיעור שיגערו בו חבריו, איך נאמר שהרגל מפסיקו. [ובכנה"ג (ר"ס שצט הגה"ט אות א) כ', דכיון שרגל אינו מבטל גזרת ל' לאביו ולאמו, מה לי רגל אחד או שנים, ושוב העיר די"ל דלעולם שהרגל מבטל גזרת ל', ומה שאינו יכול להסתפר משום דמ"מ גערה ליכא, (דגערה בערב הרגל לא מועילה, שלא הגיע יום ל'), אבל אם עבר רגל אחד יכול להסתפר ברגל השני אפי' שלא בגערה. ומ"מ לא ראינו מעולם מי שנטספר בתוך ל' על אביו ואמו, אפי' עבר רגל אחד או שנים, אם לא שעברו עליו ל' יום שלמים, ופוק חזי וכו'. וכ"כ במסגרת השלחן (סי' שצ) שאפי' עבר עליו הרגל אין להתספר, עד שיעברו ל' יום ויגערו בו, וגערה תוך ל' אינה אלא כחוכא ואטלולא, כיון דליכא גידול פרע].

(ג) ב"ב רע"א (סי' שצ ס"ד) וכדמוכח (בסי' שפט ס"ה, לגבי גיהוץ). ובנו"ב (קמא א"ח ס"ס יד) כ' שיתכן להקל בזה לרמב"ם, כדי להסתפר מיהא בערב הרגל, וצריך להתיישב בזה. וכ' בתשובה מאהבה (סי' קכה) שודאי אין להקל בזה נגד סתימת הטושי"ע (סי' שפט). וכ' בנו"ב שם, שנהגו להחמיר כדברי הרי"ף דבעי' תרוייהו גידול פרע וגערה. ומ"מ אינו מוכרח כ"כ בראשונים. אך מסברא, כיון שאין גערה מועילה כלום תוך ל', הו"ל כאילו אין כאן גערה, ולכן העיקר להחמיר. [וכ"כ בנחל אשכול (עמ' קסג) שאבלים על אב

מתש' הגאונים והר"ח כדעת הר"ג, שאם חל יום ח' של אביו ואמו בשבת ערב הרגל, מגלח אפי' ששי בע"ש, וכ"ד הרי"ף גיאת. [נמשמע שדעתם להקל אפי' בלא גערה]. ומ"מ נקטי' כדעת מרן (א"ח סי' תקמ"ח ס"ט, יו"ד שצ"ט ס"ד) שבאביו ואמו שאסור לספר עד שיגערו בו חבריו, אפי' פגע בו הרגל לאחר ל' יום אינו מבטל. ע"כ. וע' ביו"ד (סי' שפט ס"ה) שכל ל' יום אסור ללבוש בגד מגוהץ, ועל אביו ועל אמו אסור עד שיגיע הרגל אחר ל' ויגערו בו חבריו. ע"כ. ואין הרגל מוציא מידי גזרת ל', אע"פ שגערו בו, שאין גערתם מועילה כלום. וכ"כ בב"י (סי' שצ) אפי' לדעת הרמב"ם, וממילא אין הרגל מועיל לענין תספורת אפי' גערו בו, כיון שהיה בתוך ל' יום.

(י) ש"ע סי' שצ סעיף א'. [ילקו"י אבלות עמ' תקנז].

(יא) דמ"ש מרן הב"י דלא מהני גערה רק אחר ל', היינו אחר מקצת יום ל'. וכ"כ בתשו' דבר משה (סי' פא). ונראה שאף למרן הב"י ל' הרמב"ם, שאם לא גערו בו צריך לשהות ימים רבים מאד, אם שהה ב' חדשים מיום אבלו, יכול לגלח בלא גערה, שלא יהיה טפל חמור מן העיקר. הואיל ואפשר לדחות ע"י גערה. וע' בברכ"י (סי' שצ סק"ב) בשם הרי"ד (סי' עז), שאם שהה שיעור הראוי לגעור בו חבריו אף שלא גערו יכול להסתפר, וא"צ י"ב חודש. ע"כ. ולגבי ליל שלשים, ע' בב"י (סי' שצה) בשם מהר"ם, דל"א אמרי' בלילה מקצת היום ככולו. [ילקו"י אבלות עמ' תקנה והלאה].

יד. אף בגילוח הזקן יש להחמיר בזה, כיון שכל שיער בכלל איסור תספורת, אך כשיש צורך גדול בדבר יש להקל לגלח הזקן בערב הרגל, שמא כמ"ד שהרגל מבטל גזרת ל' לאב ואם אפילו בלא גערה, ושמא בגילוח הזקן זמן הגערה דידיה הוא אף בתוך ל', והרגל מבטל ממנו גזרת שלשים. ובצירוף דעת הסוברים דהלכה כדברי המיקל באבל אמרי' אף נגד מרן. ולכן במקומות שהניווול במניעת גילוח הזקן גורם לו עלבון גדול חשיב צורך גדול, ואפשר להקל. והכל לפי המקום ולפי הזמן. אבל בגילוח הראש אין להקל. ומנהג ארץ ישראל ידוע ומפורסם להצריך שלשים יום שלמים בפועל, ואין הרגל מבטל גזרת שלשים והגערה, ורק בשמועה רחוקה על אביו ואמו, ופגע בו הרגל בתוך שלשים, מותר להסתפר בערב הרגל אחר הגערה, ובחוף לארץ כשאינ מנהג ידוע להחמיר אפשר להקל. יד.

טו. מי שהיה אבל על אביו או אמו, שאינו רשאי לגלח עד שיגערו בו חבריו אחר שלשים יום לאבלו, והגיע הרגל בעת שחסרו לו ימים אחדים מן השלשים, ובחול המועד נשלמו לו כל השלשים של ימי האבל, וגערו בו חבריו, מעיקר הדין מותר לו לגלח בחול המועד, בין אם הוא חול המועד סוכות, ובין אם הוא חול המועד פסח שיש בו חומרא של גילוח בתוך ימי העומר, בכל זאת מותר לו לגלח, ואינו צריך התרה. טו.

טז. אבל על אביו ואמו, שהגיע יום שלשים קודם הרגל, אך מכיון שלא גערו בו לא הסתפר, וגערו בו בחול המועד, יכול להסתפר, כיון שלא היה יכול להסתפר קודם הרגל. טז.

הפוס' לא היו נוהגים לגלח זקנם, כדי שנאמר שאין לבטל תקנתם, אפי' בטל הטעם שגזרו עליו. [ילקו"י אבלות עמ' תרעח. יבי"א ח"א יו"ד סי' כה].

טז (בגמ') (מ"ק יז:) אי', שאבל שלא שלמו לו שבעה ימים קודם הרגל, אינו מגלח ברגל. אך שאני התם שחסר לו מתוך ימי האבל עצמם, משא"כ כאן, י"ל שהרגל מבטל גזרת שלשים אפי' לאביו ולאמו, אלא שחסרה לו הגערה, ולכן לא יכל לגלח קודם יו"ט, (והגערה היא תנאי חיובי להתיר לו הגילוח). וכ"פ הרב המני"ח בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' רפה). ובשכנה"ג (סי' תקלא הגה"ט אות ג) הביא מח' בזה והעלה לאסור לגלח בחוה"מ. אך בא"ר (סי' תקלא סק"י) העלה להקל. ומצאנו מפורש לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (מ"ק כב:) שהתיר להתגלח אם כלו לו ל' יום בחוה"מ, וגערו בו חבריו, דהוי שפיר אונס דמוכח. והכי נקטי'. ויש להתיר לו לגלח גם בחוה"מ דפסח. [ילקו"י אבלות עמ' תרעט].

טז בבית דוד (א"ח סי' שיב) אסר בזה שמרן (סי' תקלא) פסק שחולה ונתרפא אינו מגלח בחוה"מ, שאין להתיר אלא רק לאותם השנויים במתני'. אמנם בשו"ת עמק המלך (סי' יז) כ' שטעם הרשב"א, שבחולה העיכוב בא מצדו, ושמא הגילוח קודם המועד לא היה מזיק לו. וא"כ מי שלא גערו בו, הרי העיכוב מצד אחרים. ובבתי כנסיות (סי' תקלא) כתב שאילו היה מרן רואה דברי ההשלמה שפסק בזה להתיר וכ"פ תלמיד רבינו יחיאל מפריש (עמ' ה). ובמאירי (ר"פ אלו מגלחין) כתב, שחכמי

ואם לא יגלחו זקנם קודם ל"א ימים, כדי שיהיה חילוק בין אב ואם לשאר קרובים. וכן העלה בבתי כנסיות (א"ח סי' תקמח), וע"ש שאין הרגל עולה למנין ד' (כשפגע בו תוך שבעה), ואפי' להרמב"ם הגערה צריכה להיות אחר ל' יום ממש. וכ"כ בשו"ת מים רבים (סי' עב) שאפי' אם עברו כמה רגלים, כגון ר"ה ויוה"כ, אינו יכול להסתפר בערב החג, אלא רק בגערה לאחר ל' יום בפועל. ומ"ש המשנ"ב (סי' תקמח ס"ק לד) להתיר ע"י גערה בתוך ל', בערב הרגל. הוא ט"ס במשנ"ב]. [ילקו"י אבלות עמ' תרעח]

יד) היה נראה לצדד להקל בזה"ו בגילוח הזקן באבילות תוך ל' ערב הרגל, משום שמיד אחר שבוע אחד מתנוולים ומצטערים מאד, וכמ"ש הנו"ב (א"ח סי' יד). וא"כ היה מקום לומר דמהניא גערה אף בתוך ל', ורק שלא להקל באו"א יותר משאר קרובים, אין להתיר לכ"ע אא"כ בערב הרגל. וביחוד שרה"ג והגאונים ושבה"ל, ס"ל דהרגל מהני לבטל האבלות תוך ל' גם על או"א. אולם בחיים שאל (ח"ב סי' כג) כתב, שאע"פ שהם מתנוולים ומצטערים אין להתיר בפחות משלשים, לעקור תקנת חכמים וע' בנחל אשכול (עמ' קסג) שכ' שאין שיעור הגערה פחות מל' יום, ואף שבזמנינו שיעור הגערה בזקן בח' ימים, מ"מ צריך ל' יום לגדל פרע. ומשמע שהוא רק משום שילוח פרע כדילפי' מבני אהרן (מ"ק יד:), אבל בערב הרגל שמקילים בשאר קרובים, י"ל שאין להחמיר בזה יותר לאב ולאם, ובזמן רבותינו בעלי התלמוד וכן בזמן

יז. על שאר קרובים אם חל יום שמיני שאחר שבעה ימי אבלות ביום שבת, מותר להסתפר ולהתרחץ ולכבס, ואם לא גילח בערב יום טוב או בערב שבת, מותר לגלח אחר הרגל שכבר נתבטל ממנו גזירת שלושים. אבל בחול המועד לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם המועד. ואם חל שביעי של אבלות ביום שבת, והוא ערב יום טוב, אסור לגלח בערב שבת. ומותר לגלח אחר הרגל או בחול המועד. כיון שלא היה יכול לגלח קודם הרגל. (ז)

יח. אם נהג שבעה ופגע בו הרגל, מבטל ממנו גזירת ל'. אפילו חל יום שבעה בערב הרגל, מותר לספר ולכבס בערב הרגל. ואין צריך לומר אם חל יום ח' להיות בשבת ערב הרגל שמותר לספר בערב שבת. [ואם לא גילח בערב הרגל, מותר לגלח אחר הרגל, שהרי כבר נתבטל ממנו גזירת שלושים. אבל בתוך הרגל לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם הרגל]. (ח)

יט. פשט המנהג בחוץ לארץ שלא להתאבל ביום טוב שני של גלויות על שום מת, אפילו אם הוא יום מיתה וקבורה, שהעיקר כמו שכתב מרן הש"ע ביו"ד בזה. (ט)

כ. אבל שנהג שעה אחת לפני הפסח אותה שעה נחשבת לשבעה ימים, לענין אבלות שלושים, ושבעת ימי הפסח, הרי י"ד יום, ומשלים עליהם ט"ז ימים אחרים. וכן שעה לפני חג השבועות נחשבת לשבעה ימים, וחג שבועות נחשב לשבעה, כיון שאם לא הקריב קרבנות החג ביום חג השבועות יש לו תשלומין כל שבעה, (כדאיתא בחגיגה ז.), הרי י"ד יום ומשלים עליהם ט"ז יום אחרים. ובחוץ לארץ היום השני של חג השבועות עולה למנין הט"ז יום. וכל זה בשאר קרובים כמבואר לעיל. (כ)

כא. אבל תוך שבעה, בערב הפסח מותר לו לכבס כסותו, וכן לכבס מטפחות השלחן והידיים, או סדיני המטה, לצורך הפסח. וטוב שיכבסם אחר חצות היום, כדי שיהיה ניכר שמכבס לכבוד הרגל. אבל להתרחץ אסור עד הלילה, שאז מותר להתרחץ אפילו במים שהוחמו מערב יום טוב. (כא)

כב. אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, ונהג בהם שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירת שלושים, אפילו אם חל יום שביעי בערב הרגל, דמקצת היום ככולו, ועולה לכאן ולכאן. ומותר לכבס ולהתרחץ ולהסתפר בערב הרגל. והא דרגל מבטל גזרת שלושים, הוא דוקא בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו אסור להסתפר עד שיעברו שלושים יום ויגערו בו חבריו אפילו פגע בו הרגל אחר ל' יום אינו מבטל. (כב)

ואע"פ שמרן בש"ע (או"ח סי' תקמח סעיף ג) הביא סברת האומרים להתאבל בלבד, כבר כתב בשלחן גבוה (שם סק"ז) שהעיקר כמ"ש ביו"ד, ושכל המחמיר להתאבל ביום טוב שני אינו אלא מן המתמיהים והדיוט הוא, דלאו כל כמיניה לזלזל ביום טוב שני. ע"כ. [ילקו"י אבלות עמ' תרפ].

(כ) ש"ע (סי' שצט סעיף ז-ח). ילקו"י אבלות (עמ' תרפח ע"י כא).

(כא) ש"ע (או"ח סי' תקמח ס"י). חזו"ע אבלות ג'.

(כב) ש"ע (סי' שצט סעיפים ג, ד). ילקו"י אבלות עמ' תרפא].

הדורות התירו גילוח לחולה שנתרפא במועד, אלא שאין ראוי להקל ראש בזה, אלא לפי מה שעניי הדיין רואות], אפשר שהיה פוסק להקל, דספד"ר לקולא, ולכן המיקל לא הפסיד.

(ז) ש"ע שם. ובסידור בית עובד (דף 478 סעיף ו'). [ילקו"י אבלות עמ' תרפא].

(ח) ש"ע א"ח (סי' תקמח ס"ח).

(ט) בש"ע (יו"ד סי' שצט סעיף יג) כתב, שהעולם נוהגים שלא להתאבל ביום טוב שני על שום מת אפי' הוא יום מיתה וקבורה. והוסיף הרמ"א בהגה, והיינו טעמא מפני שסוברים כמאן דאמר שאין שום אבילות דאורייתא, וכן המנהג פשוט, ואין לשנות. עכ"ל.

כג. אבל תוך שבעה שהוא בכור, מותר לו להשתתף בערב פסח בסעודת סיום מסכת, ולהפטר מתענית בכורות. וטוב שיתרום לצורך סעודת הסיום ולהחזיק בלומדי תורה. (כג)

כד. אבל תוך שבעה שפסקו אבלו בערב פסח, בליל פסח יאכל וישתה בהיסבה דרך חירות. (כד)

כה. שעה אחת לפני יום טוב של ראש השנה מבטל ממנו גזרת שבעה, ויום הכפורים מבטל ממנו גזרת שלשים, ומותר לו לגלח בערב יום הכפורים, מפני שמקצת היום ככולו, ועולה לכאן ולכאן. וכן הקובר מתו בשלשה בתשרי, מגלח בערב יום הכפורים. וכל זה דוקא בשאר קרובים אך לא באב ואם שמבוא' לעיל שבעינן שלשים יום שלמים ויגערו בו חבריו. [אבל שבת שאין בו דין שמחה אלא דין עונג אינו מבטל שבעה ושלשים, אבל מצטרף לשבעה ושלשים בלבד]. (כה)

כו. נהג אבלות זמן מה קודם יום הכפורים, בטלה ממנו גזרת שבעה מפני יום הכפורים, וגזירת שלושים מבטל ממנו החג [בשאר קרובים, ומגלח בערב חג סוכות]. [בשאר קרובים]. ובערב יום הכפורים יכול להתרחץ סמוך לחשיכה, כיון דלא אפשר בלילה דומיא דכיבוס. (כו)

סוכות. וז"ל האו"ז (ח"ב ס"ס תלב), הורה מורי, במי שמתה אשתו יום אחד לפני יוה"כ"פ, שמותר לבעלה לגלח בערב סוכות, שהחג מבטל ממנו גזרת שלשים. [ילקו"י אבלות עמ' תרפא סעי' כט, ושם בעמ' תרסח ס"ה, ומש"כ שסגי בכמה רגעים ע"ש בעמ' תרנט].

כז. ע"פ המבואר בש"ע (או"ח סי' תקמח סעיף יד), שעה אחת לפני ר"ה בטלה ממנו גזרת שבעה מפני ר"ה, וגזירת שלשים מבטל ממנו יוה"כ"פ ומגלח בערב יוה"כ"פ, וה"ה לקובר מתו בג' בתשרי שמגלח בערב יוה"כ"פ. ע"כ. וע"ש בב"י שביאר הטעם גבי יו"ט דמותר לכבס קודם חשכה, משום דא"א לכבס בלילה. ומטעם זה לגבי רחיצה דאפשר בלילה בצונן, או במים שהוחמו מערב יו"ט, שפיר אין להקל קודם חשכה. ולפ"ז גבי יוה"כ"פ שא"א להתרחץ משחשיכה, יש להקל לאבל להתרחץ אחר חצות יום. [ילקו"י שם עמ' תרפב].

כח. שבב"י (או"ח סי' תרו) כתב לאסור רחיצה בעיו"כ לאבל שחל יום ג' לאבלו בעיו"כ, ודלא כתשב"ץ. כמה אח' תמהו ע"ז, שהרי בסי' תקמח ס"י מרן פסק שמותר לו לכבס בגדיו, ולא ילבשם עד הלילה, דכיון שכיבוס בגדים אסור לעשותו בלילה, מותר לכבס בערב הרגל. ולפ"ז רחיצה שאסורה בליל יוה"כ"פ, צריך להחזירה בעיוה"כ"פ. ובס' חקקי לב (קוני' מיגון לשמחה דף טו ע"ג) תי', שמרן תמה על התשב"ץ, שאסר לבישת מכובסים, ומוכח דס"ל כמנהג האוסרים רחיצה וכביסה כל שלשים, (כמ"ש הרמ"א בסי' תקמח ס"י), וס"ל שאין הרגל מבטל איסור רחיצה וכביסה, משום גזרת שלשים. ולכן הקשה שאין התיר רחיצה משום מנהג

כט. היינו כמ"ש היעב"ץ שרשאים להשתתף בסעודת סיום המסכת הבכורים שמחזיקים ידי הלומדים בממונם. ע' ביבי"א (ח"א או"ח סי' כו אות ח). ואע"פ שבדברי שאול (ס"ס שצג) כתב, שכיון שהאבל אסור בד"ת, איך אפשר שיפטר מן התענית כמה שחבירו מסיים מסכת, מ"מ נראה להקל, ובעת שלומדים שם הסיום, טוב שיסיח האבל דעתו מהם, ויאמר בלחש דברים שהוא מותר בהם, כגון מסדר היום של התפלה. ונהמנהג להקל בתענית בכורות שלא להתענות, מיוסד ע"פ גי' כמה ראשונים (ראבי"ה הרוקח שבה"ל ועוד) בירושלמי שאין הבכורות צריכים להתענות בע"פ. וכיון שאמרו (שבת קיט). שעושים סעודה בסיום מסכת, יכול האבל להשתתף בסעודת הסיום, דברוב עם הדרת מלך, ותרבה שמחת המסיים. וכן מתבאר לפמ"ש באז נדברו (ח"ב ס"ס נט) שנוהגים שגם אם הבכורים השומעים את הסיום אינם מבינים כלל את הסיום, מקילים עליהם לפוטרים מן התענית. וכ"כ בשו"ת דברי יהושע (ח"ב סי' פא), שע"פ מה שנהגו הבכורים להקל בסיום מסכת, גם האבל שהוא בכור, רשאי להקל ע"י שישתתף בסיום].

כ כ"ב בס' פסח מעובין (סי' קעו). וכתב החק יעקב (סי' תעב סק"ה), שדבריו נכונים. וכ"פ הגר"ז (בש"ע שם ס"ג). ודלא כדעת הב"ח.

כ כ"ג כן פסקו להקל הטוש"ע (סי' שצט ס"ט) כדעת הרמב"ן (תוה"א ע"ז), דעבדינן תרתי הפסקות בהדי הדדי בחד אבלות. ודלא כהראב"ד שהוא ברא"ש (פ"ג סי' כח). ולמבואר בקיצור פסקי הרא"ש (סי' כח) הקובר את מתו שעה אחת לפני ר"ה, מגלח בערב יוה"כ"פ. וכן הקובר את מתו שעה אחת לפי יוה"כ"פ מגלח ערב

כז. יום טוב שחל בשבת, כיון שאי אפשר לרחוץ במים חמים בלילה, מותר לאכל לרחוץ ביום טוב סמוך לחשכה. (כו)

כח. הקובר את מתו שעה אחת קודם חג הסוכות, ונהג מדברי האבלות, חג הסוכות מוציא אותו מן האבל שבגזרת שבעה, ושבעת ימי החג, הרי ארבעה עשר ימים, ויום שמיני עצרת שנחשב לרגל בפני עצמו, ולשבעת ימים יחשב, הרי כ"א יום, וישלים עליהם עוד תשעה ימים, ויסיים ימי השלשים לאבלו. ויש אומרים שכ"ז דוקא כשנקבר המת קודם הרגל, אבל הקובר את מתו בחול המועד סוכות, אין שמיני עצרת נחשב אלא ליום אחד, ויש חולקים ואומרים שאף בזה נחשב שמיני עצרת שהוא חג בפני עצמו, לשבעה ימים, וישלים ימי השלשים, והלכה כמשנה אחרונה, שהלכה כדברי המיקל באבל. וכן הוא הדין למי ששמע שמועה קרובה בסוכות, ביום י"ח לחודש תשרי, וישבו שבעה לאחר שמיני עצרת, כפי הדין, שיום שמיני עצרת נחשב כשבעה ימים, דהלכה כדברי המיקל באבל, ומונים את השלשים יום מיום קבלת הידיעה, ויכול להסתפר ביום י"א חשוך, וכל זה כשנמסרה להם הידיעה בחול המועד, אבל אם הידיעה הגיעה אליהם רק לאחר החג אף על פי שהאסון אירע כמה ימים קודם לכן, מכל מקום מונים שבעה ושלשים מיום שנודע להם, שיום השמיעה כיום קבורה, ומכל מקום הלימוד שנוהגים לעשות בליל השלשים יש לעשותו בליל ל' לקבורה אם ידוע מתי יום הקבורה, והיינו באבלות על שאר קרובים אך על אב ואם בעינין שלשים יום שלמים כמבואר לעיל. (כח)

כט. מי שמת לו מת באמצע הרגל, אחר הקבורה יגמור את ההלל בברכותיו, כיון שאינו מתחיל בדיני אבלות רק לאחר החג. (כט)

ל. אף הנשים אין נוהגות אבלות ברגל, שגם הנשים חייבות בשמחת יום טוב. (ל)

הלל וכו'. ע"ש. והניף ידו שנית בזכרנו לחיים ח"ב (דף כו) ודימה זאת למ"ש בויקהל שלמה. ע"ש. ובאמת דשם מיירי לענין ויודי ונפילת אפים שהוא רשות, אבל לענין הלל שמא יודה שצריך לאומר. ועכ"פ בחוה"מ אין לנהוג אבלות (בפרה"א). [משו"ת יבי"א חלק ד' דף שכג ע"א, חלק יו"ד סי' לג אות ה].

(ל) בשו"ת עמודי אור (סי' עו אות ו) כתב, לדעת הרמב"ם דאבלות יום א' דאורייתא, אבל אין הנשים בכלל מ"ע דטומאת קרובים, יש להסתפק, אם הוציאן רק מכלל טומאה או גם ממצות האבל. ולכאורה י"ל ממ"ש בקידושין (לה). דת"ת ופ"ר דהוי מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות הווי שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין, ופריך דלמ"ד מלמדין מאי איכא למימר, ואמאי לא קאמר הש"ס דמצות אבלות נמי הווי ליה מצות עשה שאין הזמן גרמא ונשים פטורות, ובשלשה כתובים לכ"ע אין מלמדין. א"ו דנשים חייבות במצות האבל. ע"ש. וה"ד בשו"ת יבי"א ח"ד (יו"ד סי' כה אות ג), והעיר, דלכאורה אדרבה כיון שאין אבלות ברגל הו"ל אבלות מ"ע שהז"ג. ולדעת הרמב"ם אין אבלות ברגל אף בצניעא. ומה שנשים

רחיצה בערב יוה"כ"פ. ולפ"ז יוצא שלדינא מודה מרן לדין שמוותר לרחוץ בעיוהכ"פ. וכן יש לנקוט להלכה, דהלכה כדברי המיקל באבל. וכ"ש להסוברים שכלל זה נאמר גם נגד מרן. וכ"פ להתיר בכה"ח (סי' תרו אות טז). [ילקו"י שם עמ' תרנט].

(כו) על פי המבואר בהערה הקודמת. [ילקו"י שם].
(כח) בקובר מתו ברגל, לכא"ו כיון שאבלות חלה לאחר הרגל, אין יום שמיני עצרת נחשב אלא ליום אחד. וכ"כ בהגמ"י (הל' אבל פ"ט), ובתוס' (מ"ק כד:), ועוד, אך בשו"ת מהרש"ל (סי' ה) כתב שלדעת רבינו יוסף יום ש"ע נחשב שבעה ימים לגזרת שלשים, ושכ"מ מלשון הרי"ף, ויש סמך לזה מדברי התוס', וכ"ד הרז"ה. וכתב הש"ך (סי' שצט סק"ז) שהדרישה פסק להקל. כיון שחלה עליו אבלות, שהרי דברים שבצניעא נוהגים ברגל, וממילא ש"ע נחשב שבעה.

[ילקו"י אבלות עמ' תרעו, תרעז. חזו"ע אבלות ג]

(כט) בספר זכרנו לחיים ח"א (דף ט"ב) כתב, אודות יהודי שנטבע בים בחוה"מ פסח, והתחילו הקרובים להתאבל ביו"ט אחרון של גלויות, וקצת יחידיים התפללו בבית האבל וכו', ובהסכמה עלו שלא יאמרו

לא. מי שמת לו מת קודם הרגל, ושגג או הזיד ולא נהג אבלות כלל, יש אומרים שאין צריך להברותו במוצאי החג. (לא)

לב. מי שמת לו מת ברגל ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעת ימי אבלות מניח תפילין ביום הראשון לאבלו שצערו על המת הוציא כבר כחול המועד, ובשבעת ימי האבלות האבל אסור גם במלאכה ככל אבל. (לב)

לג. שנה שחל שביעי של פסח בערב שבת, ויום אסרו חג חל בשבת, האבלים יושבים שבעה מיד במוצאי שבת, והשבת עולה למנין שבעה, ויוצאים מהשבעה ביום ו' בבוקר, שמקצת היום ככולו. (לג)

לד. אם מת ברגל, לא ידליקו נר בחדר שהמת מונח שם, שמא יבואו על ידי זה לידי הספד ובכי ברגל, אלא ידליקו הנר בחדר אחר. (לד)

לה. אין אבלות נוהגת בפורים בפרהסיא לא ב"ד ולא בט"ו, אבל דברים שבצינעא נוהג. ולכן האבל תוך שבעה ינעל מנעליו בפורים, ויחליף בגדיו העליונים לכבוד פורים, וילבש בגדי שבת, ואינו קורע את אותם בגדים שלובש לכבוד פורים. ואפילו אם הוא אבל על אביו או על אמו. ורשאי האבל ללכת לבית הכנסת להתפלל ולשמוע מקרא מגילה. והאבל אסור ברחיצה ובתשמיש המטה בפורים, שדין יום הפורים כדין יום שבת, ויום פורים עולה לו למנין שבעה ימי אבלות. ואין הבדל ככל זה בין אם חל פורים ביום הראשון לימי אבלו, לבין אם חל בשאר הימים. [אך פורים אין דינו כרגלים שיבטל את האבילות לגמרי]. (לה)

הספד ברגל, אלא ידליקו הנר בחדר אחר. ע"ש. ובתשובת נחלת שבעה (סי' עג) כתב, בענין הדלקת הנר של כבוד המת ברגל, אין הרגל מבטל, ואפי' כשמת ברגל מדליקים הנר, מיהו בחדר שאוכלים כולם שם, אף שמת שם אין להדליק שמא מתוך כך יבא לידי הספד, ויש להדליקו בביהכ"נ או באחד מחדרי הבית שאין אוכלים שם. ע"ש. וכבר ביארנו לעיל שהדלקת הנר מועילה גם אם המת נפטר בחדר אחר, ואפי' אם נפטר בבית החולים, נכון להדליק נר בבית לעילוי נשמתו. [ילקוט' אבלות עמ' תרעג].

לה) בש"ע (או"ח סי' תרצו ס"ד) כ' שכל דברי אבלות נוהגים בחנוכה ופורים, [וכשי' הרמב"ם (אבל יא, יג), ועוד, דאע"פ שהם ימי משתה ושמחה, אינם דוחים אפי' אבלות דבריהם, ויכול לקרוא מגילה ולשלוח מנות ולעשות סעודה של יום הפורים], אך בש"ע יו"ד (סי' תא ס"ז) חזר בו, ופסק שנוהג רק דברים שבצינעא, [וכד' הרא"ש (מ"ק פ"ג סי' פה), ושגדולה מזו כתב המקצועות שהפורים מבטל גזרת ז' לגמרי, וכ"ה בשאלות, ואין נראה כן. ובנתיב כח (הל' שמחות דף רלג). פסק שבפורים אין נוהג אבלות כלל. ומ"מ יום א' של אבלות נוהג בו אבלות, דלא עדיף מיו"ט שני], שהרא"ש והרמב"ם רבים לגבי הרמב"ם, ובתראי, ומקילים הם באבל. ע"כ. ואע"פ שהדרישה

חייבות בדיני אבלות משום שהוא בשוא"ת, שלא לעשות מלאכה, ולא לנעול מנעל. ושלא לרחוץ ולסוך ולהסתפר וכו'. ולדינא אף הנשים חייבות בשמחת יו"ט וממילא אין נוהגות אבלות ברגל. [ילקוט' אבלות עמ' תרעב]

לא) עי' בילקוט' אבלות עמ' תרעה.
לב) ברכי יוסף (או"ח סי' לח סק"ג). ושלא כדברי הכנסת הגדולה שכתב, שלא יניח תפילין ביום הראשון לאבלו. וכ"כ בשלמי צבור (דף לו) ובספר בית לחם יהודה. ובשו"ת יבי"א ח"ב (יו"ד סי' כז סק"ח). [ילקוט' אבלות עמ' תרעה].

לג) בן הורה אאמור' צוק"ל בשנת תשמ"ה שחל שביעי של פסח בער"ש, וזה עפ"מ"ש בש"ע (יו"ד סי' תב ס"ז) השומע שמועה קרובה בשבת, השבת עולה לו ליום אחד ולמחר קורע, והוה ליה יום ששי שביעי לאבלות. ע"כ. ודע, דאפי' הטעו אותו ואמרו לו שינהוג דברים שבצינעא ברגל ובשבת שאחר הרגל, והורו לו להתחיל למנות שבעה במוצ"ש, מ"מ כיון שאבילות חלה עליו בשבת מדינא, עולה לו למנין ז' ויוצא מהאבלות ביום ששי. [ילקוט' אבלות עמ' תרעה].

לד) בא"ר (סי' קלג סוף סק"ז) כתב, שאם מת ברגל לא ידליקו הנר בחדר שמת שם שמא יבא ע"י זה ליד

לו. גם בליל פורים אין אבלות נוהגת בו, שגם בליל פורים צריך לשמוח. [ובפרט שהלכה כדברי המיקל באבל. ועוד י"ל שאבילות שבטלה מקצתה בטלה כולה]. (לו)

לז. גם בפורים אינו אוכל סעודה ראשונה משלו, אלא עושים סעודת הבראה בפורים, אך בירושלים המנהג שלא לעשות כן. [שבירושלים שנוהגים שלא להברות בחוה"מ זולת על אב ואם, וכן יש לנהוג גם בפורים, משא"כ בכל העולם יש לעשות הבראה בפורים. וטוב להברות בעוגות וקפה, ולא בבצים ועדשים]. (לז)

לח. הואיל ונאמר בפורים יום משתה ושמחה, אסור לאבלים לבכות על נפטר שמת להם בפורים. ואסור לנשים לקונן על המת אחר שנקבר. במה דברים אמורים, בשאר כל אדם, אבל על תלמיד חכם בפניו (טרם שנקבר. הרמב"ם פ"א ה"ה) מענות ומטפחות ומקוננות כדרכן בחול, בין בחול המועד בין בראש חודש וחנוכה ופורים. (לח)

לט. יש אומרים שאבל בתוך י"ב חודש לאב ולאם, ובתוך שלשים לשאר קרובים, לא יקרא המגילה בצבור, מפני ברכת שהחיינו שנאמרת בשמחה, והאבל אסור בשמחה. ויש חולקים ואומרים שהאבל רשאי לקרות המגילה בצבור ולברך שהחיינו. והעיקר כסברא אחרונה. ואפילו להמחמירים, אם האבל הנ"ל הוא שליח צבור קבוע בבית הכנסת ואין בבית הכנסת בקי בקריאת המגילה כמוהו, יכול לקרות המגילה בצבור, אפילו בתוך שבעה, עם כל הברכות. (לט)

פורים נמשכת ב"ד ובט"ו. ועכ"פ בכל הלילה והיום הוא מצוה. ולא אמרו רק שלא נפטר מחיוב שמחה אם לא יעשה את הסעודה ביום. וכ"כ היעב"ץ (סי' תרצה, תרצו), ושסעודת פורים היא כלילי שבת ויומו, וחייב בב' סעודות.

לו. ע' בבית דוד (א"ח סי' תצז) שעושים סעודת הבראה בפורים, שהרי אפי' בחוה"מ מברים את האבל כ"ש בפורים. וכתב בחזו"ע אבלות ח"ג, דבירושלים שנוהגים שלא להברות בחוה"מ זולת על אב ואם, כן יש לנהוג גם בפורים, משא"כ בכל העולם יש לעשות הבראה בפורים. וטוב להברות בעוגות וקפה, ולא בבצים ועדשים. [ילקו"י עמ' תרצא].

לח. מתני' (מו"ק כח:) נשים בחוה"מ, מענות (מספידות על המת וכולן עונות כאחד), ולא מטפחות (מכות על פניהן ועל לבן), בחנוכה ופורים מענות ומטפחות, אבל לא מקוננות, (שאחת מקוננת וכולן עונות אחריה). נקבר המת לא מענות ולא מטפחות. ומש"כ שאסור לבכות, כ"כ בשו"ת בית יהודה (ח"א סי' כד), ובברכ"י (סי' תרצו סק"ח). **לט.** כ' מהר"ם מינץ (סי' מג) האבל תוך י"ב חודש על אב ואם לא ידליק נ"ח בביהכ"נ בלילה הראשון, משום ברכת שהחיינו שאומרים אותה בשמחה. ובעיקרי הד"ט (סי' ל אות כז) כתב, דה"ה לקריאת המגילה בלילה בביהכ"נ. וכ"כ בכנה"ג (י"ד סי' שצא

שם כ' דבאו"ח מיירי באבלות יום א' דהוי דאו', מ"מ הרי כתב בש"ע (י"ד סי' שצט סי"ג) שהעולם נוהגים כמ"ד דאבלות יום ראשון נמי הוי מדרבנן, ולכן אינם נוהגים אבלות ביום א' כשאירע ביו"ט ב' של גליות. וכתב בשו"ת בית דוד (א"ח סי' תצז) שהעיקר כדברי מרן ביו"ד, דבאו"ח לא מחית נפשיה לפסקא דדינא, רק סתם כד' הרמב"ם כדרכו. אבל בב"י י"ד רמי עליה לאסוקי פסקא דדינא הלכה למעשה, ואחר שהביא כל הדעות סיים ולענין הלכה נקטי' וכו', הרי שירד מרן לפסוק הלכה למעשה.

ומ"מ לדינא נקטי' שאבלות שבצינעא נוהגת בפורים, אף שלכאו' י"ל הלכה כדברי המיקל, שאין נוהג כלל, [ע' ביד אפרים (סי' תרצו ס"ד) שלרשב"ץ (ח"ג סי' רחצ) אף אבלות שבצינעא אינו נוהג. והוא דעת השאלתות וס' המקצועות. ולכאו' ס"ל כדעת הרמב"ם שברגל גם אבלות דצינעא אינה נוהגת].

לו. בהגהת ס' דעת תורה למהרש"ם (סי' תרצו ס"ד) כתב בשם הגרש"י, שאין לחלק בין היום להלילה. ור' דוד חלק עליו. והנה למג"א (סי' תרצו ס"ק טו) אונן אסור בבשר ויין בליל פורים, ודלא כמשמעות הרמ"א, וגם בא"ר כתב שרק ביום הולך להתפלל בביהכ"נ. אך בשו"ת בית יהודה (א"ח סי' ה) דחה, שהרי גם בלילה חייב הוא לאכול ולשתות ולשמוח, תדע ששמחת

מ. אבל תוך י"ב חודש לאב או לאם, או בתוך שלשים לשאר קרוביו, כשקורא המגילה לעצמו בתוך ביתו, או שקוראה בביתו להוציא את הנשים ידי חובתן, רשאי לברך גם ברכת שהחינו לכל הדעות. (מ)

מא. בירושלים כשחל יום ט"ו באדר בשבת, סעודת פורים נדחית ליום ראשון ט"ז באדר (ירושלמי מגילה פ"א ה"ד. ש"ע סי' תרפ"ח ס"ו), ונקרא "פורים משולש", יש להסתפק האם נוהגת בו אבלות, ויש צדדים לכאן ולכאן, ונחלקו בזה אחרוני זמנינו, וכיון דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל, נראה שהמיקל לא הפסיד. (מא)

מב. הקובר מתו בחול המועד נוהג דין אנינות כל זמן שהמת לא נקבר, ולאחר שנקבר נוהג דברים שבצינעא, והרגל עולה למנין שלושים בשאר קרובים, כמו שנתבאר לעיל. ומתעסקים ברגל לנחמו ולפייסו בדברים. ואחר הרגל מתחיל למנות שבעה, וכאשר יכלו שבעה למיתת המת, אף על פי שעדיין לא כלו שבעה ימי אבלות, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתייהם. (מב)

מג. אם המת נפטר כמה ימים סמוך לרגל, וקמו מהשבעה בערב הרגל, וליל יום השביעי לפטירה חל בחול המועד, יש לערוך את האזכרה בלימוד והשכבה וכו' כפי שנוהגים לערוך עילוי נשמת הנפטרים, בחול המועד, ולא לדחות את האזכרה לאחר החג. וכן אם יום השלשים לפטירה חל בימי החג, יש לערוך את האזכרה בלימוד והשכבה וכו' בימי החג, ובזה לא שייך לומר דרגל מבטל מהאבל. שאין הרגל מבטל שבעה ושלושים אלא לגבי החיים, ששמחת הרגל מבטלת ודוחה את האבלות, אבל מה שעושים לכבוד הנפטרים ולעילוי נשמתם, אין הרגל מעלה ומוריד כל כך, וכמבואר בפוסקים כן לענין קדיש והדלקת נר נשמה, כך הדין

וכן מוכח בס' פחד יצחק (אבלות בפורים דף ט), וע' ביבי"א (ח"ט יו"ד סי' מ אות ה). נילקו"י עמ' תרצב, תרצד ובעמ' תקעא במקורות לסעי' ט.

(מ) שאף בנידון מהר"ם מינץ בחנוכה, חילקו האחרונים דהיינו דוקא כשמדליק בצבור בביהכ"נ שהקהל שרויים בשמחה. משא"כ כשמדליק בביתו שבדאי שמברך שהחינו, וכמ"ש הנו"ב תנינא (או"ח סי' קמא). והמחז"ב (סוף סי' תרעא) והגהות החת"ס שם. **(מא)** ע' במקראי קודש להגרצ"פ (פורים עמ' קעח). ובס' פורים משולש (דבילצקי. עמ' קנב) כתב בשם הגרשז"א שיום ראשון ט"ז אדר דינו לענין אבלות כדין פורים ממש, שאין אבלות נוהגת בו, כיון שהוא יום משתה ושמחה. ושכ"ד הג"ר אליהו זלאטניק, והגר"י פישר, ועוד רבנים. והגר"ש אלישיב כתב לו (שם עמ' קנו), שאבלות נוהגת בו. ואע"פ שבחזו"ע פורים (עמ' רכו) כתב להחמיר, בחזו"ע אבלות ג' (עמ' קל) כתב שכעת נ"ל שהמיקל יש לו ע"מ שיסמוך.

(מב) ילקו"י אבלות עמ' תרפב.

הגה"ט אות א) בשם מהרי"ל (סי' כב), שלא יהיה האבל ש"צ לקריאת המגילה, משום שאינו שרוי בשמחה. אבל בגשר החיים (פכ"ג ס"ד) כתב בשם האדר"ת, דשאני נ"ח שהברכה בשביל הקהל לפרסומי ניסא, שהרי אין יוצאים י"ח בהדלקת ביהכ"נ, משא"כ כאן שפותר גם את עצמו בזה. ובמשנ"ב (ר"ס תרצב) כ' בשם דה"ח שהאבל יקרא את המגילה ואחר יברך את הברכות. אך בשו"ת פאת שדך (סי' קמב) אסר לעשות כן דהו"ל כעין אבלות בפרהסיא. [אך ע' בש"ך (ס"ס שצג, וסי' ת סק"ב), שאבלות הנוהגת בכל שלשים נוהגת גם בשבת, ול"ש לומר שהיא אבלות בפרהסיא. וכ"כ הגר"א (סי' שצט סק"ד), וע' יבי"א (ח"ג א"ח סי' לא אות ג)]. ובשו"ת עמק המלך (סי' י) כתב, שכל י"ב חודש (על אב ואם), לא יקרא מגילה בצבור רק אם לא נמצא חזן כמוהו. אך רוב האח' כתבו שאבל יכול לקרות המגילה בברכותיה, ועכ"פ כשאין בקי כמוהו יכול לקרות המגילה בצבור בכל ברכותיה, ואפי' בתוך שבעה.

ומנהג פשוט אצל הספרדים שלא לחוש לזה כלל.

לענין אזכרה, שצריכה להיות בליל השבעה ממש, אפילו בחול המועד, וכן בליל השלושים ממש. וכן מנהגינו. (מג)

סימן ת - דין אבלות בשבת

א. השבת אינה מפסיקה את שבעת ימי האבלות, ועולה למנין שבעה. ואין אבלות בשבת אלא רק בדברים שבצינעא, כגון תשמיש המטה, ורחיצה, אבל דברים שבפרהסיא אינם נוהגים בו, ולכן לובש מנעליו, ונותן שלום לכל אדם. ולכן אם קרואהו בשבת בשמו לעלות לתורה, כיון שאם לא יעלה הוי כנוהג אבלות בפרהסיא מותר לו לעלות לתורה, אולם לכתחילה אם לא קרואהו בשמו לא יעלה לתורה. (א)

ב. יש לאכל ללבוש בגדי שבת אף בשבת שבתוך השבעה, ואפילו אם מת לו מת ביום ששי, וגם החולצה ושאר הבגדים יש להחליפם לכבוד שבת. וסמוך לשבת יחליף בגדיו לכבוד השבת, דהיינו שיחליפם בשעה שמקבל שבת סמוך לשקיעת החמה, ואז ינעול מנעליו. והאשה תעשה כן אחר הדלקת הנרות. והנכון יותר שיקבל שבת אחר פלג המנחה (שעה ורבע קודם הלילה), ואז יפסיק האבלות, דכל שמקבל שבת סמוך לשקיעת החמה, צריך לנעול מנעליו ולהחליף בגדיו. וכן הדין באשה אחר הדלקת הנרות. (ב)

א) הטעם ששבת אינה מפסיקה, משום שא"א לז' ימים בלא שבת, ואם היתה מפסקת, לא יהיו לעולם ז' ימי אבלות (טור, מירושלמי מ"ק ג, ה). וי"א משום שבשבת כתיב עונג ולא שמחה (שאלתו ר"פ חיי שרה). וע"ע במאור ישראל (מ"ק כג:). [מה שכתבנו לגבי עליה לס"ת עיין בילקו"י אבלות עמ' תח].

ב) ע' בתוס' (מ"ק כג.) דנקטי' שלא אסרו ללבוש תוך ל' רק בגדים חדשים לבנים, אבל אם אינם לבנים מותר, אפי' הם מוגהצים. והרמ"א כ' שנהגו איסור ללבוש בגדי שבת תוך ד' שבועות הראשונים, ושנהגו איסור בזה כל י"ב חודש (משום מנהג). ונבבית דוד ביסטריץ (סי' שפט) כ' שזהו רק בבגדים חדשים דחמירי מבגדי שבת, אבל בגדי שבת מותרים בלי פקפוק. אבל בקש"ע (סי' ריא ס"י) אסר (לדידהו) לאכל בתוך ל' יום ללבוש בשבת בגדי שבת. ובתשובה מאהבה (ח"ג דף עו) נסתפק בזה, ושאפשר שבבגדי שבת יש להקל אם אין לו מלבושי כבוד אחרים. ובשו"ג (שפט, יא) כ' שכירושלים נהגו ללבוש בגדי שבת, אפי' מת לו מת ביום ששי, ואפי' בגדים לבנים. אולם למנהג הספרדים שדין כיבוס הוא רק בתוך שבעה, אין שום מנהג לאסור בגדי שבת אחר שבעה. ואף בשבת שבתוך השבעה, כיון שכבר לבש בגדי השבת, בשבתות שלפני אבלו, רשאי ללבושם בשבת שבתוך השבעה.

ובשו"ב (סי' ת סק"ב) כ', האבל צריך להחליף בגדי החול וללבוש בגדי שבת, דאל"כ הוי אבלות

(מג) בשו"ת נחלת שבעה (סי' עג) כתב, אירע לאחד אבלות, ביום ה' ניסן, ולאחד אירע אבלות ביום י"ג ניסן, ונמצא שהאבל של ה' ניסן נשלמו לו השבעה קודם פסח, והפסח מבטל ממנו גזרת שלשים, ואילו האבל של י"ג ניסן אין הרגל מבטל ממנו אלא גזרת שבעה, ולשניהם היו יתומים קטנים שהולכים לביהכ"נ לומר קדיש, ופסקתי, שאף שהרגל מבטל מהאבל האחרון גזרת שבעה, מ"מ יש לו דין קדימה באמירת הקדיש על האבל של ה' ניסן, שהוא בן שלשים, מפני שעד כלות שבעה ימים ממש שהוא יום ג' דחווה"מ, נחשב בן שבעה, והוא קודם בקדיש לבן שלשים, ואח"כ יש לשניהם דין שלשים. וגם נ"ל שהאבל של י"ג בניסן לפי מה שנוהגים להדליק כל שבעה נר נשמה במקום הפטירה, יש לו להדליק כל שבעת ימים במילואם, אף שהרגל כבר ביטל ממנו גזרת שבעה. והטעם לכך, משום דהא דקיי"ל הרגל מבטל גזרת שבעה ושלשים משום שנאמר ושמחת בחגך. ואמרי' במו"ק (יד:) אי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרביים [של ושמחת בחגך] ודחי אבלות דיחיד. ואי אבלות דהשתא היא, לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרביים. וא"כ זהו דוקא כמה שנוגע לכבוד החיים ושמחתם בחג, משא"כ דבר הנוגע לכבוד המתים ועילוי נשמתם לא שייך ביטול מפני הרגל, שמ"מ בתוך שבעה או שלשים ממש הוא, ואין לגזול את המתים. [ילקו"י אבלות עמ' תרפג].

ג. וכן האבל על אב ואם, לא יחליף בגדיו בערב שבת לבגדי שבת מבעוד יום, אלא רק לאחר קבלת שבת, שאם יחליף בגדיו מבעוד יום יצטרך לחזור ולקרוע בגדיו. ואם מתפללים בבית האבל, אחר קבלת שבת במקצת באמירת בואי כלה, יכנסו האבלים בחדר אחר ויחליפו בגדיהם לבגדי שבת. (ג)

ד. גם בערב שבת אין לאבלים לשבת על גבי כסא או ספסל אלא עד סמוך לשקיעת החמה. והנוהגים להקל בזה מן המנחה ולמעלה טעות הוא בידם, ויש לבטל מנהגם. (ד)

ה. מותר לאבל לשאול בשלום המתפללים עמו בשבת, ולענות להם שלום. ולא ישנה מקומו בבית הכנסת בשבת, וכל שכן אם הוא רב הקהל. (ה)

ו. בכלל דברים שבצינעא שנוהג בהם איסור בשבת "לימוד תורה", ולכן לא ילמוד אלא בדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבלות. אבל קריאת הפרשה "שנים מקרא ואחד תרגום" שהיא חובה, חייב האבל בקריאתה. (ו)

ז. יכולים לנחם אבלים בשבת, ויאמרו לו דברי נחמה כמנהגם בחול. ויש נוהגים לסיים: "שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא" (מהרש"ל). [וסי' לזה מש"ה ידבר והאלהים יעננו בקו"ל]. מש"ה ר"ת שבת היא מלנחם, בקו"ל ר"ת ונחמה קרובה לבוא. (ז)

וכ"כ בא"ר (סי' קלב סק"ד) שיש לנהוג אבלות עד שתחשך. וכדמוכח בסי' תקמח ס"י, ובסי' תרי בעיר"כ. ודלא כנוהגים להקל אחר חצות. וכ"ה במג"א (סי' תרו) ששאר דיני אבלות כגון ישיבת קרקע נוהגים עד שתחשך. וכן שם (סי' תקמח ס"ק יד) לגבי ערב הרגל. [ילקו"י אבלות עמ' תקמב].

ח. וכמ"ש מרן בש"ע (סי' שצג), שהנוהגים בימי אבלם שלא לשנות מקומם בביהכ"נ בשבת, יפה הם עושים, וכתב בברכ"י שם, שכן נהג רבינו האר"י. וכ"ש אם הוא רב הקהל, וכמ"ש בגליון מהרש"א שם. וע"ע בשו"ת חסד יהושע (ח"א סי' טל).

ט. עיין כמה שנתבאר לעיל באיסור האבל בתלמוד תורה.

י. בשבת (יב). אמרו, אין מנחמין את האבלים ולא מבקרין את החולים בשבת, דברי ב"ש. וב"ה מתירין. ואמרו שם, בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת. והלכה כב"ה כמו שפסקו הרי"ף והרמב"ם (פרק כד מהלכות שבת ה"ה), והש"ע (סי' רפז ס"א). וכתב המג"א (שם) ודלא כאותם שכל ימות השבוע אין הולכים לנחם רק בשבת. ע"ש. ועכ"פ אם היה טרוד בימות החול, מותר לנחם בשבת כשיודע שיהיה לו נחת-רוח מזה שהוא בא אליו לבקרו בשבת, כמ"ש בשע"ת שם. וראה בילקו"י אבלות (עמוד כג).

י"א. מתחלה כתבנו בילקו"י לומר לאבלים, שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא. ומקור הדברים מדברי

בפרהסיא, שאין לך עני בישראל שאין לו בגדי שבת טובים מבגדי החול.

י"ב. הארח"ח (אבל אות ו), המחליפין בגדיהם בשבת תוך ז' על או"א, צריכין להזהר מאד שלא יחליפו מבע"י שלא יצטרכו לקרוע, ואם לא עשו כן חייבין הן לקרוע. ובנהר מצרים (אבלות אות קלה) כ' שאם מחליף בע"ש, באותו זמן יתחייב לקרוע שנית כשהוא אבל על אב ואם. וכן היה נראה לכאן לפרש בדעת הש"ך (סי' שמ אות כג). ומ"מ נראה דבע"ש אחר קבלת שבת ש"ד. ולהלכה כל שמקבל שבת סמוך לשקיעה, צריך לנעול מנעליו ולהחליף בגדיו. וכן הדין באשה אחר הדלקת הנרות. וכתב בחקקי לב (יר"ד סי' נא) שאפי' על אב ואם, כיון שלובש בגדי שבת סמוך לערב א"צ לקרוע. ובערה"ש (סי' ת אות ה) כ', שמפלג המנחה ומעלה שהוא סמוך לשבת, יכול ללבוש מנעלים וכתונת נקיה לכבוד השבת. וכ' השד"ח (מע' אבלות אות סא), ומשמע ודאי שאם אינו מקדים לקבל שבת מבע"י לא הותר לו דברים אלו, כיון שעדיין חול הוא אצלו. ע"ש. והנכון שיקבל שבת אחר פלג המנחה (שעה ורבע קודם הלילה. כמ"ש בש"ע סי' רסג ס"ד, שזה הזמן ראוי לקבלת שבת), ואז יפסיק האבלות.

י"ג. שיסוד דין זה של ישיבה ע"ג קרקע יש לו סמך מהש"ס, מדין כפיית המטה (ע' בתוס' מ"ק כז), ובדין כפית המטה, אי' בגמ' (שם) אע"פ שזוקף המטה בע"ש מן המנחה ולמעלה, אינו יושב עליה עד שתחשך.

ח. בברכת המזון בשבת, אם האבל מברך ביחיד בינו לבין עצמו, אף אם בני ביתו שאינם אבלים אכלו עמו, או בשלשה שכולם אבלים, מברכים כמו שמברכים בחול, שהוא הנוסח שנתקן לברכת האבלים (בברכות מו:), שנחשב כאבלות בצינעא. אבל אם אכלו אנשים אחרים עמו, אין אומרים הנוסח של ברכת המזון של ימי החול, וכן לא אומרים "נחם" בברכה שלישית, שכיון שיש שם אנשים אחרים, לאו צינעא הוא, ואין אבלות בפרהסיא נוהגת בשבת. (ח)

ט. אבל שחל שביעי לאבלו ביום השבת, המנהג שהולכים החזונים ונכבדי הקהל אצלו קודם שיתחילו "ברוך שאמר", או עכ"פ קודם קריאת התורה, ואומרים פסוקי דנחמתא, לא יבא עוד שמשך וכו' (ישעיהו ס), כאיש אשר אמו תנחמנו וכו' (ישעיהו סו), להוציאו מאבלו, ואז מותר לו לעלות לספר תורה, ולומר ההפטר, (לעילוי נשמת המנוח), ולעשות השכבה למנוח, דק"ל מקצת היום ככולו. ולכן גם לאחר מכן רשאי ללמוד תורה במקום שלבו חפץ. (ט)

י. במוצאי שבת שבתוך ימי השבעה האבל על אביו ואמו יחליף בגדי שבת בכגדי החול כשיהיה לילה ודאי, (דהיינו עשרים דקות אחר שקיעת החמה. ע' ביבי"א ח"ז א"ח סי' מא), שאם לא יחליפם יצטרך לקורעם [באבלות על אב ואם], ואף מי שמקפיד במוצאי שבת לשמור זמן ר"ת כדעת הגאונים והש"ע, מכל מקום באבל על אב ואם חייב להחליף מיד במוצאי השבת, וכמבואר. ותיכף יחלוץ גם נעליו אשר ברגליו ואפילו קודם תפלת ערבית. (י)

לאבלו, לא פסק ממנו האבלות עד אחר שיגיע לביתו. ובישיב משה (ח"א סי' צ) כ' שאף בשבת אחר שעמדו מנחמים מאצלו והולך לביהכ"נ עולה לתורה. ונבשו"ת זקן אהרן הלוי (סי' קב) חיוק מנהג שנהגו באיזה מקום שאם חל יום ז' של האבל בשבת, באים קצת מאהביו ורעיו לבהכ"נ בע"ש סמוך לשקיעה ואומרים לו קצת פסוקים של נחמה, (ועכ"ז נוהג בשבת דברים שבצינעא), כדי לפרסם שאין אבלות בפרהסיא בשבת. ובשו"ת ומצור דבש (יו"ד סי' כה) כ' שיש לבטל המנהג, שמא ע"י שנוהגים לנחם את האבל בע"ש, יבא לטעות שפסק אבלו, ולהתיר בשבת גם דברים שבצינעא. [ילקו"י אבלות עמ' תקמו].

י **בדברי** שאול (יו"ד סי' ת) כ' שכיון שנעשה לילה ודאי, חל עליו האבלות, ואי"ז תלוי במה שממשיך עליו השבת (מדין תוס' שבת), ויחלוץ מנעליו תיכף אחר ברכו. ובשו"ת חקקי לב (יו"ד סי' נא) הזהיר שבמוצ"ש יפשוט מעליו תיכף בגדי השבת, כדי שלא יתחייב לקורעם. ע"כ. והיינו כלילה ודאי. אבל בביה"ש ספיקו להקל, שבביה"ש קדושת השבת חופפת עליו. וכ"כ בשו"ת טהרה (מע' א אות קלה) שיחלוץ מנעליו אחר שיגיע צאה"כ, ואפי' אם התפלל ערבית קודם, לא עשאו לילה להקל, דשמא כל משך זמן הזה יום הוא, וסיים דלא הוי חול ודאי עד שיבדיל בתפלה.

י **ומש"כ** לגבי זמן ר"ת, פשוט, דאזלי' כשיטתו לחומרא ולא לקולא, ולכן בכניסת השבת אין נוהגים כשיטתו.

המהרש"ל שכתב, דכשמנחם אבלים בשבת אומר ביציאתו שבת היא מלנחם וכו' דהכי מסתברא. אבל בטור (יו"ד סי' צג) איתא, דרשאי לומר המקום ינחמך. וע"ש בדרישה שנתן טעם לדבר. וכן העיר במג"א. ומ"ש בש"ע (סי' רפז) שלא יאמר לו כדרך שאומר לו בחול, לא קאי אלא על חולה לבקר, אבל לאבל יכול לנחמו כמו שהוא מנחם בחול.

ח **הראשונים** נח' אם מברכין ברכת אבלים בשבת, דשמא לאו דברים שבצינעא הוא, כיון שמברכים בשלשה או בעשרה, ראה בתוס' (מ"ק כ:), ובבה"ג (סי' כא), וברי"ף גיאת (ח"ב עמ' סו). ובתוה"א (דס"ז ע"ג) כ', שאם בירך ביחיד או בשלשה אבלים, מברך כדרך שמברך בחול, דצינעא הוא, אבל אם אכלו אחרים (שאינם אבלים) עמו וברכו, אין אומרים כן. וכ"פ מרן (סי' שעט). ואף שבברכ"י (סק"ג) כתב שלמנהגינו שהמזמן מברך בקול, וכ"א מברך עמו בלחש עד שאין חבירו שומעו, יש לצדד שגם בשבת כשיש אחרים עמו, צריכים האבלים כשמברכים בלחש לברך כדרך שמברכים בחול. יש להעיר, שמנהג זה כבר נזכר בש"ע (א"ח סי' קפג), וא"כ כשסתם מרן בש"ע יו"ד, משמע שהוא גם לפי מנהג זה, שאם יש אחרים עמו לאו צינעא הוא. [ילקו"י אבלות עמ' תקמה ס"ד]

ט **בשו"ת** פנ"י (ח"ב סי' לט) כ' שהאבל יוצא מאבלו עם הנץ החמה, אך במקום שנהגו שבשבת כשיוצא האבל מביה"כ, מלווים אותו לביתו גם ביום השביעי

יא. מי שמת לו מת בשבת, אינו נוהג דיני אנינות, ולכן אוכל בשבת בשר ושותה יין, ומברך כל הברכות, ומותר ללכת לבית הכנסת כדי להתפלל, וחייב בכל המצות, חוץ מתשמיש המטה. ובמוצאי שבת יקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, אחר פלג המנחה, (שהוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים), ויבדיל על הכוס מבעוד יום, ולא יברך על נר ובשמים, ואם לא עשה כן וכבר יצא שבת, לא יתפלל ערבית במוצאי שבת, ולא יבדיל על הכוס. ומותר לו לאכול קודם ההבדלה. ואם המת נקבר במוצאי שבת, יתפלל ערבית ויבדיל אחר קבורה. (א)

יב. מי שמת לו מת בליל שבת, הנכון הוא שיאמר בשבת קדיש על המת, אף על פי שהוא קודם הקבורה. וראה לעיל בדיני אונן. (ב)

יג. מי שמת לו מת בשבת, ונקבר ביום ראשון, ועדיין הוא בתוך זמן תפילת שחרית, יתפלל שחרית אחר הקבורה, אבל לא יתפלל שחרית שתיים, לתשלומי ערבית, שכיון שנפטר לגמרי מתפלת ערבית, אין בזה תשלומין ואם מת במוצאי שבת שכבר נתחייב להתפלל ערבית, אלא שלא הספיק להתפלל, יתפלל שחרית שתיים. ואומר אתה חוננתנו בתשלומי ערבית. וביום ראשון אחר הקבורה יבדיל בשם ומלכות על הכוס, אם לא טעם כלל. אבל לא יברך על נר ובשמים. (ג)

יד. אין אבלות בפהרסיא בשבת, אולם אם הציבור מורכב רק מהאבלים ונמצאים שם החתנים והנכדים בלבד, לא חשיב כאבלות בפרהסיא. (ד)

דיני צידוק הדין

א. המנהג של צידוק הדין מנהג נביאים הוא, ואין לזלזל בו. (א)

ובפרט היכא שנמסר לכתפים. ועוד, דאף שכל זמן שלא נקבר אין בו דין גיהנם, מ"מ כיון שנפטר ומעותד ומוכן לדין הרי זה בכלל מה שאמרו בסנהדרין, לעולם יקדים ארם תפילה לצרה. [ילקוט אבלות עמ' תקמח].

ג. עיין בדגמ"ר (סי' עא), ובמשנ"ב שם סק"ד. ומה שכתבנו שיאמר אתה חוננתנו בתשלומי ערבית, ראה בילקוט"י ח"א (עמוד ר"ל סק"ב) שאם לא הבדיל על הכוס במוצאי שבת אומר אתה חוננתנו בתפלת התשלומין של ערבית. [ילקוט"י אבלות עמ' תקמט].

ד. מעשה רב אצל מרן אאמו"ר זצוק"ל בשבת השבעה של הרבנית נ"ע. [ילקוט"י אבלות עמ' תקמט].

א. כתב הארחות חיים ח"ב (עמ' תרסה), המנהג של צידוק הדין מנהג נביאים הוא, כדאמרי' בירושלמי פרק נגמר הדין (סנהדרין פ"ו ה"ז), ותקח רצפה בת איה את השק ותטהרו אל הצור, שהצדיקה עליה את הדין, וכאשר כל הקהל נאספים בביתו של המת ואומרים צידוק הדין, כשמגיעים לדין האמת, קורעים האבלים, אם לא קרעו לפני כן.

א. ז"ל מרן בש"ע (או"ח סי' עא): מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו. אפי' אינו מוטל עליו לקבורו, פטור מק"ש ותפלה וכו', בד"א בחול, אבל בשבת חייב כל היום עד הערב אם הוא מחשיך על התחום להתעסק בצרכי הקבורה וכו'. וכתב הט"ז (סק"ד), שיש לו לקרות ק"ש של ערבית מבעו"י, ואף שאין הקהל קוראים ק"ש אלא בלילה, מ"מ זה שיהיה פטור בלילה, לא יבטל ממנו עול מלכות שמים כל שהוא יכול לקרוא ק"ש קודם הלילה, שהרי בכל יום אנו קוראים ק"ש של ערבית אפי' בעוד היום גדול. ע"כ. וע"ע בשו"ת יבי"א ח"ו (י"ד סי' לג אות ב) והעלה שם שיתפלל ויבדיל מבעו"י. [ילקוט"י אבלות עמ' תקמז].

ב. לכאורה כיון שהאונן פטור מכל המצות אינו אומר קדיש, ועוד שהרי טעם אמירת הקדיש הוא משום שבזה הוא פודה את אביו מדינה של גיהנם, אם כן כל זמן שלא נקבר אין בו דין גיהנם. אך מאידך גיסא י"ל דכיון דאמירת הקדיש הוא לכבודו של המת, גם האונן יכול לומר קדיש, אף שפטור מכל המצות.

ב. דעת מרן השלחן ערוך לומר צידוק הדין על המת אף בימי חול המועד, וראש חודש וחנוכה ופורים. וכתבו האחרונים שהמנהג עתה כדברי הרמ"א שלא לאומרו ביום שאין אומרים בו וידידי ותחנונים. ונהרא נהרא ופשטיה. ועל חכם בפניו יש לומר צידוק הדין בכל הימים. (ב)

ג. ראוי להמנע מלומר צידוק הדין בערב שבת וערב יום טוב אחר חצות. (ג)

ד. המנהג לומר צידוק הדין בכל יום משבעת ימי האבל, לאחר תפלת שחרית ומנחה. ואומרים צידוק הדין אף בלילה. (ד)

ה. אומרים קדיש וצידוק הדין אף על תינוק שמת אחר שעברו עליו שלשים יום. (ה)

סימן תא - אבלות בחול המועד

א. הקובר את מתו ברגל בימי חול המועד, נוהג דברים שבצינעא, כגון תשמיש המטה. (ומ"מ מותר לו להתייחד עם אשתו). והרגל עולה למנין שלשים, שהרי גם במועד אסור בגיהוץ ותספורת. ומתעסקים עמו לנחמו. ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעת ימי האבל. וכאשר יכלו שבעה ימים לפטירת המת מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתיהם, ומשרתיו עושים לו בצינעא בתוך ביתו. ואין צורך שיתעסקו עמו הרבים לנחמו אחר הרגל, אחר שניחמוהו כבר ברגל, אבל מראים לו פנים. (א)

והוכיח כן מספר חסידים (סי' תשמג). אך אינו מוכרח. וגם מ"ש בשו"ת וישאל שאול (האו"ח סי' כג), דאף שאין אומרים צידוק הדין בע"ש אחר חצות, מ"מ אין איסור להספיד. ע"ש. אינו מוכרח, וראוי להמנע מצידוק הדין בער"ש אחר חצות. שדין הספד וצידוק הדין שווה לאסור בער"ש אחר חצות.

ד **המנהג** לומר צידוק הדין בכל יום משבעת ימי האבל, לאחר תפלת שחרית, ולאחר תפלת מנחה, וכן כשלומדים תורה בבית האבל לע"נ הנפטר, בסיום לימודם אומרים קדיש, ואח"כ צידוק הדין. וכ"כ נתיבי עם (סי' שלט). ומש"כ אף בלילה ע"י בילקו"י אבלות עמ' תסד. וכן מבואר בשלמי צבור (דף שיח). וביפה ללב ח"ג (סי' שדמ סק"ג). וכתב בשד"ח (אבלות, סי' ריב), שכן מנהגינו.

ה **כ"ב** מרן הש"ע (סי' שדמ ס"ד). נילקו"י אבלות עמ' תשכג.

א **ש"ע** (א"ח סי' תקמח ס"ד. יו"ד סי' שצט ס"ב). ודלא כשי' הרמב"ם (אבל י, ג) שברגל ר"ה ויו"כ לא נוהג דבר מדברי האבלות. נוכח מהריט"ץ (סי' עח) שהיה נראה לפסוק כהרמב"ם דמיקל באבל, אך כיון שהתוס' (כתובות ד.) וסיעתם חולקים עליו, אין לפסוק כהרמב"ם נגד התוס'.

ב **מרן** הש"ע יו"ד (סי' תא ס"ו) כתב שאומרים צידוק הדין במועד וביו"ט שני, אבל ביו"ט ראשון אין אומרים אותו, כיון שאין מתעסקים בו ישראל. ע"כ. וכ"פ מרן (סי' תכ), שאומרים צידוק הדין בר"ח. ולפ"ז גם בחנוכה ופורים אומרים צידוק הדין מק"ו. אולם הרמ"א שם כתב, שבכל הימים שאין אומרים וידוי אין אומרים צידוק הדין.

והנה אנו שקיבלנו הוראות מרן היינו צריכים לנהוג לאומרו במועד ור"ח חנוכה ופורים. ובפרט שבכ"י (סי' תא) כתב, שכן נוהגים. אולם האחרונים העידו שהמנהג עתה כהרמ"א שלא לאומרו, ונהרא נהרא ופשטיה. [מחזור"ע אבלות א עמ' שכז]. ובערים שאין בהם מנהגים מבוססים מגדולי ישראל שהנהיגום, הנכון הוא שבוה יעשו כדעת מרן הש"ע, לבד מירושלים,

ועל חכם בפניו י"ל צידוק הדין תמיד. (מהר"ם בה"ל שמחות סי' פו, ט"ז או"ח סי' תכ). [בענין גדר ת"ח עיין בילקו"י אבלות עמ' רסט].

ג **הנה** הפמ"ג (סי' תקמו מש"ד) כתב, צ"ע אם מותר להספיד על מת בע"ש, שהרי מבואר ביו"ד (סי' תא), שצידוק הדין קל יותר מהספד, ובער"ש אחר חצות אין אומרים צידוק הדין. ובס' נוהג כצאן יוסף (עמ' סב אות יא) כתב, שיותר לעשות הספד בע"ש אחר חצות.

ג. במקום צורך יש להתיר לאבל ללמוד תורה ברגל, וכל שכן שייכול לחזור פרשת המועדים. (ב)

ג. פסק מרן (ביו"ד סי' שצט ס"א) שהאבל אסור ברגל ללבוש כלים מגוהצים חדשים ולבנים, וליטול צפרניו במספרים, ולשמוח שמחת מריעות. אך יש שכתבו שאילו מרן היה רואה דברי ראשונים נוספים שהתירו בזה היה מודה להתיר בזה. (ג)

ד. הקובר את מתו בחול המועד, נכנסים אצל האבל לנחמו, אף על פי שאינו יושב "שבעה" אלא אחר יום טוב האחרון. ואם ניחמוהו בחלק מימי חול המועד, כגון שניחמוהו שני ימים, אחר הרגל כשיושב שבעה מצוה להמשיך לנחמו עוד חמשה ימים. וגם לאחר מכן מבקרים אותו ומראים לו פנים שמשתתפים בצער, ומנחמים אותו, עד כלות שבעת ימי האבל. (ד)

ה. כבר ביארנו לעיל בהלכות קריעה, שהמנהג בירושלים, שבחול המועד אין קורעים אלא על אב ואם, ועל שאר קרובים מברכים ברכת דיין האמת בלבד ואינם קורעים, ואחר הרגל כשמתחילים להתאבל קורעים מיד בלי לברך. אבל מחוץ לירושלים ובכל ערי הארץ נוהגים כדעת מרן שקורעים גם על שאר קרובים, ומברכים בשעת הקריעה ברכת דיין האמת. (ה)

ו. אסור להספיד על מת בחול המועד, ואין מניחים מטתו של המת ברחוב שלא להביא לידי הספד. ומותר להספיד לחכם בפניו, ואפילו באה שמועה רחוקה ממרחק מספידים את החכם, שהרי זה כאילו בפניו. וגם בדורותינו יש דין תלמיד חכם להספידו בחול המועד. (ע' שו"ת יח"ד ח"ד סי' טז, ובחזו"ע אבילות ח"א עמ' רפח). אבל ביום טוב אין להספיד אפילו לחכם בפניו. (ו)

גיאת (עמ' נו), ורבינו ירוחם, ואילו ראה הב"י דבריהם היה מסכים לדברי הרא"ש להקל.

(ד) מו"ק (כז:), שיום שמועה כפניו דמי. וכ"פ הרמב"ם (אבל יא, ה), שאפי' בשמועה רחוקה הדין כן. וכ"כ הראב"ד (בהשגות יו"ט פ"ו הכ"ב). וכ"ה בש"ע (א"ח סי' תקמו ס"א, ויו"ד סי' שצט סעיף ב, וסי' תא ס"ה).

(ה) כמ"ש בשו"ת יבי"א (ח"ד יו"ד סי' כה אותיות ד-ה). ובחזו"ע אבילות ח"א (דיני קריעה עמ' רמב).

(ו) לגבי יו"ט, כ"כ הרמב"ם (אבל יא, ה). וכתב בכס"מ שכן מסתבר שאין להספידו אפי' ביו"ט ב' של גלויות. וכ"פ הפמ"ג (סי' תקמו א"א סק"ח). וכתב מהרימ"ט (בדרשותיו דרוש ב לפ' אחרי), שאף שאין להספיד ביו"ט, וכאזהרת הנביא "ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", מ"מ מותר לעורר את העם בדברי מוסר למען נחלל מעושק ידינו, ולתקן את אשר עוותנו, וכעין מה שמצינו בר"ע שפגע במטת רבו רבי אליעזר, והיה מכה בבשרו עד שהיה דמו שותת, וכתבו התוס' (סנהדרין סח), שעשה כן משום כבוד התורה. וכ"כ ברוח חיים (א"ח סי' תקמו), שהמנהג באזמיר לדרוש ביו"ט על ת"ח בפניו בתוכחת מוסר.

(ב) כ"כ החכ"צ (סי' ק) דלא מסתבר כלל לומר שילמד בדברים הרעים ובדיני אבלות במועד, ובזה ש"ד לסמוך על הרמב"ם להקל. וכ"כ בשו"ת דת אש (סי' בדעת מרן, דת"ת שאני שחייב להגות בה יומם ולילה, וברגל לא נאסרה השמחה לאבל, ששמחת הרגל דאו', דוחה אבלות דיחיד דהוי מדרבנן. וע' בשטמ"ק (כתובות ד), בשם תר"י, דתשמיש המטה שאני שאינו ניכר שמחמת אבלות הוא פורש, שפעמים פורש מאשתו משום איסור נדות, משא"כ שאר דברים.

והמג"א (סק"ה) אסר לאבל לחזור פרשת המועדים, לפי שאינה חובה. אך בישועות יעקב (סי' תקמח סק"ה) כתב שהסומך על הרמב"ם להקל לא הפסיד. וכ"ה בכה"ח (סי' תקמח אות טוב) בשם הא"ר.

(ג) מקור דברי מרן הוא בתוה"א לרמב"ן (דף עה:), שמדין אבלות אסור בכל אלו כמו בחול. וכתב הט"ז שאף שהמשאת בנימין חלק על הש"ע, יפה פסק מרן כהרמב"ן, אבל מדברי הרא"ש נראה שאינו אסור ברגל אלא בדברים האסורים מתורת הרגל. ובשפ"א (מ"ק ט:), הוכיח מהשאלות (ח"י שרה) שמתור ללבוש בגדים חדשים מגוהצים ולבנים. וע' במאירי (מ"ק כ.) ובהרי"ף

ז. הקובר את מתו בחול המועד, מיד לאחר קבורה נתחייב בכל המצות, ובחג הסוכות חייב במצות הסוכה, ויסיח דעתו מאבלו ויגוננו, (כדאייתא בסוכה כה:). וגומר את ההלל בברכותיו אפילו אם מתפללים בבית האבל. וחייב במצות ארבעת המינים, ולעשות הנענועים ולהקיף התיבה בלולב, ואם חל חג הסוכות בשבת, ביום הראשון של חול המועד מברך גם שהחיינו על הלולב. ואחר החג מתחיל בשבעת ימי האבל, ומכל מקום ביום הראשון שאחר החג מניח תפילין.^(ז)

ח. המנהג בירושלים שאין עושים סעודת הבראה בחול המועד, ורק במוצאי החג עם תחלת ימי האבלות מברין אותו. ויש נוהגים שלא להברותו כלל אף במוצאי החג, דהואיל ואדחי אדחי. ולכן אם ירצו להמנע לגמרי מסעודת הבראה יש להם על מה שיסמוכו.^(ח)

ט. על אב ואם, נוהגים גם בירושלים להברות בחול המועד עם כל קרובי המשפחה שחייבים להתאבל, אלא שעושים ההבראה בעוגות וקפה לעשות היכר לכבוד המועד. ובשאר הערים (חוץ מירושלים) יש להורות לעשות הבראה בחול המועד גם על שאר קרובים שמתאבלים עליהם. ודוקא שנקבר בחול המועד אבל אם הקבורה היתה ביום טוב, אין לעשות ההבראה בחול המועד אלא לאחר המועד.^(ט)

י. אף שמקראים לקטן משום עגמת נפש (מ"ק יד:), כדי שיראו הרואים ויבכו, ויצטערו יותר, לכבוד המת, בחול המועד אין לעשות כן.^(י)

יא. בכל ימי חול המועד אינו נוהג אבלות בפרהסיא, אבל דברים שבצינעא נוהג, כגון תשיש המטה. ובמקום צורך מותר לו ללמוד בדברי תורה. וכן יכול להצטרף בליל הושענא רבה עם הלומדים התיקון של ליל הושענא רבה. ובהושענא רבה רשאי להקיף את התיבה ז' פעמים, כמנהג ישראל. ויקרא ביום הושענא רבה פרשת וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום.^(יא)

כ"כ בעקרי הד"ט (א"ח סי' כו אות ו'), וכתב ביבי"א (ח"ד סי' כו אות ח'), ובחזו"ע אבילות (ח"א עמ' תצו), שאם ירצו להמנע לגמרי מסעודת הבראה יש להם ע"מ שיסמוכו.

טז ראה לעיל דיני אבילות ברגל, ובילקו"י אבלות עמ' תרעג.

יז ואפי' על מות אביו ואמו של הקטן אין לעשות כן, שאין לעשות בחוה"מ דבר שמרבה הבכיה והצער. (זכרון בצלאל עמוד קה). [חזו"ע אבלות ח"ג].

יח ראה לעיל סי"ב. ולגבי לימוד בליל הוש"ר, ע' בילקו"י אבלות (עמ' תט, ובעמ' תרעא). ובשו"ת יבי"א (ח"ד חיו"ד סי' לא אות ו'), ובחזו"ע אבילות ח"ב (עמ' ריא, ורל). ולגבי הקפת התיבה, כ"כ בכה"ח (סי' תרטס אות לג). ולגבי קריאת פ' וזאת הברכה, כ"כ בשו"ת טהרה (מע' א אות עג). ובענין תשיש המטה שנאסר בחוה"מ כיון דהוי כדברים שבצינעא, מ"מ אם יש חשש סביר שיבוא למכשול, יש להקל בימי הרגל, וכבר נתבאר לעיל שאין לאשה אבלה שהיא נדה והגיע זמן הטבילה

ז הכלבו (סי' קיד) כתב, שיש נהגו שאבל אינו מקיף בלולב, ובבי" (א"ח סי' תרט) כ' שדברי תימה הם, דלמה יפסידו מצות ההקפה עם הלולב. ושכן נהגו. וכ"כ מהריק"ש, וכן משמע מדברי האר"י.

אולם הרמ"א כתב, שמנהגם שאבל על אב ואם כל י"ב חודש, וכן מי שאירע לו אבל בחג אינו מקיף. וכ"כ הגר"א. ובשכנה"ג כתב, שבמקומו נהגו כדברי הרמ"א, רק שהמנהג שלא להקיף כל י"ב חודש על אב ואם לא נתפשט אצלם. ובסידור יעב"ץ (ח"ב עמ' תכג) כתב, שאבל שאינו מקיף הפסיד מצוה. ועכ"פ ביו"ט ובהוש"ר פשוט שיקיף שלא יראה אבלות בפרהסיא. ומ"מ הכל לפי המנהג.

אמנם אף למנהג האשכנזים, אם המרא דאתרא אבל, כיון שבדרך כלל הוא צועד לפני כל הקהל המקיפים בלולב, לא ימנע מלהקיף כדרכו, שלא יהא אבלות בפרהסיא.

ח כ"כ במזבח אדמה (דף ח,). ובשו"ת כפי אהרן עזריאל (ח"ב חיו"ד סי' יז). ומש"כ שיש נוהגים וכו',

יב. המנהג שעושים אזכרה בליל השבעה, ואפילו אם חל הרגל באמצע ימי השבעה, והוציאם מאבלם, אין עושים האזכרה אלא בליל יום השביעי מיום הקבורה. וכן נוהגים לעשות אזכרה ולימוד בליל השלשים, ואף אם חל רגל באמצע הימים, אין עושים האזכרה אלא בליל השלשים ממש. ונוהגים שמדליקים נר לעילוי נשמת המנוח בליל האזכרה של ליל השביעי, ושל ליל השלשים. [וה"ה אם המת נפטר בחוה"מ, והתחילו באבלות אחר הרגל כדת, כשכלו שבעת ימים שלמים מיום הקבורה, אע"פ שנסתיימו באמצע ימי השבעה של האבלות, עושים הלימוד והסעודה בלילה השביעי]. (ב)

יג. אף על פי שנוהגים לבקר בבית הקברות ביום השביעי וכיום השלשים ליד הקבר, אם הימים האלו חלו בחול המועד, אין לעשות כן. (ג)

יד. מי ששמע בחול המועד שמועה קרובה, על מות אביו או אמו, דהיינו בתוך שלשים יום מיום המיתה, חייב לקרוע, ומברך דיין האמת, ועל שאר קרובים, מנהג ירושלים שלא לקרוע במועד אלא בהתחלת האבל שאחר הרגל, ומכל מקום יברך מיד ברכת דיין האמת על השמועה. ובחוף לארץ ובכל ערי הארץ המנהג לקרוע במועד גם על שאר קרובים, ולברך מיד ברכת דיין האמת על השמועה. (ד)

טו. יש להתיר תשמיש המטה לאבל בחוה"מ, באופן שאחר חוה"מ ירט לו הדרך, ולא יספיק לפקוד את אשתו. (טו)

(סי' תתפד) שכ"מ בירושלמי (פ"ג ה"ז). וכ"פ מרן (י"ד סי' תא ס"ג). וראה ביבי"א (ח"ד י"ד סי' כה) שאע"פ שרוה"פ ומרן ס"ל שיש לקרוע בחוה"מ, מ"מ כ' בס' מזבח אדמה (ד"ח) שמנהג ירושלים כדעת הרמ"א, שאין לקרוע רק על אב ואם, ולאחר המועד קורעים על שאר קרובים. וכ"פ במחבר"ר ובמסגרת השלחן.

טז כ"ב היעב"ץ במו"ק (ס"ס תקמח), דבכה"ג שכבר טבלה חייב לפקוד אותה בעונתה, ואפי' סמוך לוסתה, כדקי"ל ביבמות (סב:) ק"ו ברגל ששמחתו מצוה על כל אדם, והרי אין עונה גדולה מליל טבילה. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ד (סי' צה) באשה שטבלה לטהרתה בליל יו"ט שני של פסח, ובאותה לילה אירע לה אבלות, והבעל מוכרח לצאת לדרך מיד אחר יו"ט, די"ל שכשם שהתירו ליוצא לדרך לפקוד את אשתו בתשמיש אף בעונה הסמוכה לוסתה, דהוי דרבנן, ה"ה להכא, ועוד שמצאנו גם להריטב"א (מ"ק כג.), שהוכיח כדעת הרמב"ם, שברגל אינו נוהג כלל אפי' באבלות שבצינעא, והב"י שהחמיר דלא כהרמב"ם לא ראה דברי הריטב"א, ולכן כשיצא לדרך מיד והוי שעה"ד, יש לסמוך עליהם במילתא דהויא פלוגתא דרבנן.

בימי אבלה להתיר לה לטבול אז, אף אם יושבת שבעה רק לאחר הרגל, וכגון שנקבר במת בחוה"מ שיושבת שבעה רק לאחר הרגל. ומ"מ אם יש חשש למכשול מצד בעלה יכולה לטבול בימי הרגל, כמב' בילקו"י עמ' תרע.

יז כ"ב בשו"ת נחלת שבעה (סי' עג. לתלמיד הט"ז) שאע"פ שהרגל ביטל גזרת שבעה, זהו בדבר שנוגע לכבוד החיים ושמחת החג, משא"כ דבר הנוגע לכבוד המתים ועילוי נשמתם לא שייך ביטול מפני הרגל. ולכן אומרים הקדיש גם ביו"ט. ולכן יש לערוך את האזכרה והלימודים בליל השבעה ממש, וכן בליל השלשים ממש, גם בחוה"מ.

יח שכאשר רואים את קבר הנפטר, מתעוררים לבכות עליו ולהספידו, וכן לא יעשה במועד. וכ"כ בב"י (ס"ס שדמ) בשם הכלבו, שאם חל יום הז' לאבלו בר"ח, אינו הולך לביה"ק. וה"ה לחנוכה. [וע' בחזו"ע חנוכה, עמ' יב].

יט רבינו ירוחם (נכ"ח סוף ח"ג) ועוד. [ודלא ככה"ג שאסור לקרוע ברגל, ואלא קורע אחר הרגל]. וכ"כ המרדכי

סימן תג - הלכות ליקוט עצמות

א. בדורות הראשונים היו קוברים את המת לתוך כוך או חפירה, ואחר שנתעכל הבשר, היו מלקטים עצמותיו וקוברים אותו בארון של ארזים. (ירושלמי פ"ק דמ"ק ה"ה). והמלקט עצמותיו של קרובו שחייב להתאבל עליו, קורע ונוהג אבלות עליו כל אותו היום, ואסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה. ולערב אינו מתאבל, אפילו העצמות עדיין צרוורים לו בסדינו. ושמח שנינוח המת מן הדין. היה עומד ומלקט העצמות וחשכה לו, מותר ביום שלאחריו. ואין ראוי ללקט עצמות אביו, אלא על ידי אחרים. א)

ב. דוקא אם מוציאים את המת מתוך הארון כדי לקבורו בבית הקברות חשיב ליקוט עצמות שצריך להתאבל אותו יום, משא"כ כשקוברים את הארון שבתוכו המת, אין צריך להתאבל. ולכן חיילי הצבא שנהרגו במלחמה, ונקברו בארון בבית קברות עראי, ואחר כמה חודשים מעבירים אותם לקבורה בארונותיהם בתוך העיר, אין בזה דין ליקוט עצמות, כיון שקוברים את הארונות כמות שהם עם העצמות, ולכן אחר קבורת הארונות אין צריך להתאבל כלל. ולא לקרוע את בגדיהם. אולם אם מוציאים אותם מהארון וקוברים את עצמותיהם, זהו דין ליקוט עצמות שהקרובים צריכים להתאבל באותו יום. ב)

ג. מי ששמע שהיום מלקטים עצמות של אחד מקרוביו, אף על פי שלא היה שם, מתאבל עליהם. אבל אם שמע שליטו העצמות אתמול אינו מתאבל עליהם. [וכשאין הדבר ידוע מתי מפנים עצמות קרוביהם, אין הבנים ולא יתר הקרובים צריכים להתאבל מספק. וכן אם יודעים הם את היום המדויק שבו מלקטים עצמות קרוביהם, פטור גם כן מקריעה]. ואין שום חיוב להודיע לקרובים על ליקוט עצמות קרוביהם בו ביום. ולכן חללי הצבא שנהרגו במלחמה, ה' ינקום דמם, המובאים לאחר זמן לקבורת קבע ולמנוחת עולמים, אם ידוע למשפחות החללים היום שמפנים עצמות קרוביהם, כדי להעבירם לקבורת קבע, צריכים לנהוג בכל אותו יום כל דיני אבלות עד הערב, אף על פי שהקבורה נעשית למחרת, או לאחר כמה ימים. וביום הקבורה אינם נוהגים אבילות כלל. אבל כשאין ידוע מתי מפנים את העצמות, אין הבנים ולא יתר הקרובים צריכים להתאבל מספק. ויפה הנהיגו הרבנים שלא להודיע על מועד הפינוי למשפחות החללים. ואם עבר יום פינוי וליקוט העצמות, ולא ידע, אינו נוהג אבילות ביום הקבורה כלל. ג)

(ס"ס שמה), שבדין פינו ארון, לא הזכירו כלל דין אבלות. והטעם עפמ"ש בב"י (ס"י תג) בשם ג"י, שבראותו ששב להיות עפר ואפר חס, לבר בקרבו ודואג עליו. אבל כשמעבירים ארון סתום וחתום אינו מתעורר. [ילקו"י אבלות עמ' תשצו סעי' א]

ג **ירושלמי** (מו"ק פ"א ה"ה), ש"ע (ס"י תג ס"ח). ולכן אם נודע למשפחות החללים שהיום מפנים את עצמות קרוביהם כדי להעבירם לקבורת קבע, צריכים לנהוג באותו יום כל דיני אבלות עד הערב, אע"פ שהקבורה נעשית לאחר כמה ימים. וביום הקבורה אינו נוהג אבלות כלל. אבל כשאין ידוע מתי הפינוי, א"צ להתאבל מספק. וכמבואר בחת"ס (חיו"ד ס"י שג). וכתב

א **במס'** שמחות (פ"ב) א"ר אלעזר בר צדוק, כך אמר לי אבא, כשאמות קברני תחלה בבקעה ובסוף לקט עצמותי ותנם בארון של ארזים, ולא תלקטם אתה בידיך, שלא יהיו בזויים בעיניך. וכן עשיתי לו. נכנסתי וקרעתי עליהן ופרסתי עליהם סדין. וכשם שהוא עשה לאביו, כן עשיתי לו.

ב **שו"ת** הר צבי (חיו"ד ס"י רצו), ע"פ הירושלמי (מו"ק פ"א ה"ה), שהמעביר ארון ממקום למקום אין בו משום ליקוט עצמות. ואף דמסיק שזה בארון אבן, אבל בארון עץ יש בו משום ליקוט עצמות, [ובאג"מ (יו"ד רס) החמיר אפי' בשל אבן], הנה במרה"פ ובפ"מ (שם) העירו שהפוס' לא חילקו בזה. וכן מוכח ברמב"ם (יב, ז) ומרן

ד. אם התחיל ללקט עצמות, ועדיין לא גמר ללקטן באותו יום, יש להקל שאינו נוהג אבלות אלא בתחלת הליקוט, ולא ינהג גם ביום שלאחריו. וכל שעבר יום ליקוט העצמות, אינו נוהג אבלות ביום הקבורה כלל. (ד)

ה. אשה שמת בעלה ונישאת לאיש אחר, ונודע לה שמלקטים עצמות בעלה הראשון אין לה להתאבל, שנישואיה לשני הפקיעו לגמרי קורבתה לבעלה הראשון, ולא נכון להראות בפני בעלה השני שמתאבלת על בעלה הראשון. (ה)

ו. המלקט עצמות פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ואם רצה להחמיר על עצמו, אל יחמיר, מפני כבוד עצמות הנפטרים. (ו)

ז. אמנם ליקוט עצמות אינו נחשב כאבלות של יום ראשון לענין איסור הנחת תפילין, אלא מיד אחר קבורת העצמות יכול להניח תפילין בברכה. (ז)

ח. אין מלקטים עצמות של קרובים או של אביו ואמו בחול המועד, כדי שלא יעורר עליו אבל בימי המועד. (ח)

ט. אסור לכהן ללקט עצמות אביו, אפילו אם השדרה קיימת. (ט)

בילקו"י אבלות (עמ' שי) שיש להקל בזה אם אין מי שיערוך לבעלה הראשון האזכרה, ובתנאי שאין הבעל השני מקפיד על כך. ע"ש.

ו) ש"ע (סי' תג ס"ט). ומשמע דוקא מפני כבוד עצמות לא יחמיר. וכ' הש"ך דדוקא מלקטים רבים אבל משמרים רבים זה משמר וזה קורא, וכמ"ש בא"ח סי' ע"א ס"ד.

ז) שא"י זה יום מיתה שנא' בו (עמוס ח, י), ואחריתה כיום מר. ורק בשעת ליקוט העצמות פטור מק"ש ומתפלה ומתפילין ומכל מצות האמורות בתורה, וכמו שפסק מרן בש"ע (סי' תג ס"ט). ילקו"י אבלות עמ' תשצח ס"ד.

ח) ש"ע (סי' תג ס"ד).

ט) הדר"שה והש"ך (סק"א) כתבו, שאם היה כהן אינו רשאי ללקט עצמות אביו, דשמא נחסר מאביו, והאמר קרא "לאביו" בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. (או"י הל' אבלות ס"ס תכ). ע"כ. אך לדידן אם יש ספק אם הוא חסר או שלם, אין לנו להחמיר, משום דהוי ס"ס להתיר, דשמא כהר"ף והראב"ד שאפי' אם הוא חסר הכהן מיטמא לו, ושמא הוא שלם, וכמ"ש הרדב"ז (ח"ב סי' תשלב) שאם נמצאו התכריכים שעליו שלמים, אך הדבר ספק שמא נתפרקו אבריו, תלינן להקל, ומיטמא לו, שעיקר הדבר הוי פלוגתא דרבוותא, ולפי"ז מ"ש בש"ע (סי' שג), שאסור לכהן

שם, שטוב לעשות תקנה ואיסור שלא להודיע לשום אדם באיזה יום מפנים עצמות קרוביו, שהתורה חסה על ישראל ועל ביטול זמניהם, וכ"ש שבאותו יום יצטרכו לבטל תורה ולנהוג בכל דיני אבלות. ילקו"י אבלות עמ' תשצז סעי' ב]

ד) כמבואר במאירי (מ"ק ח), שמשעבר יום לקיטתו אפי' צרם בסדינו ורואה אותם תמיד, אינו מתאבל עוד עליהם. וכ"מ בש"ע (סי' תג ס"א). ועוד. ודלא כמ"ש החזו"א (י"ד סי' ריג), והאג"מ (סי' רס) לנהוג אבלות ביום הקבורה, אפי' כבר נהג אבלות ביום ליקוט העצמות. [נמ"ש במשפטי עזריאל (תנינא י"ד סי' קל) שמנהג ירושלים להתאבל גם ביום הקבורה, דרך כבוד לנפטרים, אין מנהג זה בזמנינו].

ואם התחיל ללקט עצמות, ועדיין לא גמר ללקטן באותו יום, כתב בשמחת יהודה נג'אר (מס' שמחות פי"ג ה"ג) שאסור גם ביום שלאחריו. אבל בבאר משה (ח"ד סי' ק) כ' שאע"פ שנגמר ליקוט העצמות ביום המחרת אינו נוהג אבלות אלא בהתחלת הליקוט.

ה) וכיו"ב אמרו במ"ק (כ"א): מתה אשתו ונשא אשה אחרת, אינו רשאי להכנס לביתו ולדבר עמו תנחומים. ופרש"י, "משום דחלשה דעת האשה השניה". וכ"ש אשה שלא תתאבל על בעלה הראשון בפני בעלה השני, שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. [שו"ת חת"ס י"ד סי' שנה]. ובענין אזכרה שרוצה האשה לעשות לבעלה הראשון בחיי הבעל השני, עיין

י. אסור לערב עצמות הנפטרים ביחד, משום צערם של הנפטרים בתחיית המתים בעת שיקרב עצם אל עצמו, ולכן צריך שיהיו העצמות של כל מת בנפרד. ומכל מקום מותר לעשות קבר גדול, ולתת את העצמות של כל מת בארון נפרד, והארונות ינתנו זה לצד זה באותו קבר, ואח"כ ישימו עליהם עפר. ויקימו על הקבר מצבה בציון שמותם של כל הנפטרים הקבורים שם, דוגמת "קבר אחים".^(א)

יא. מותר להעסיק פועלים גוים בחפירת והריסת הבנין שעל הקברים, וסילוק המצבות מעליהם, והחברה קדישא תטפל אך ורק בליקוט העצמות בזהירות באופן שלא יתפרקו העצמות, ולא יפסיקו את הגידים המחברים את העצמות של השלד, כדי שלא לפגוע בכבוד הנפטרים. ואחר ליקוט העצמות של המת ינתנו בתוך ארון עץ מיוחד, אשר יובל לקבורה במקום החדש.^(א)

יב. מותר להעביר עצמות המתים לקוברם בארץ ישראל, ומצוה גדולה יש בדבר, והוא בכלל גמילות חסד של אמת.^(ב)

יג. כאשר מעבירים בית קברות למקום אחר, נכון שכל הקהלה יתאספו יום אחד בבית הכנסת, בזמן טיפול החברה קדישא בהעברת העצמות לקבורה, לקרוא ביחד מזמורי תהלים, ולהתפלל ולומר קדיש לעילוי נשמותיהם של הנפטרים.^(ג)

יד. ליקוט עצמות אין אומרים עליהם קינות ונהי ותמרורים, אבל אומרים עליהם קילוסין, דהיינו דברי שבח להקב"ה שהוא ממית ומחיה, ודברי כיבושין, שממילא זכור יזכרו יום הדין הגדול והנורא, שבו יתנו שכר טוב לצדיקים ועונש לרשעים, ויזהרו שלא להכשל בחטא. וכל זה נכלל בשבחו של הקב"ה אשר בידו נפש כל חי.^(ד)

טו. מי שנעדר מן המלחמה, ולאחר זמן נתברר שמצא את מותו ל"ע בתוך טנק שנשרף, ומצאו קצת עצמות שרופות, ובו ביום שנמצאו קברו שרידי עצמותיו, כיון שנתייאשו מלקבורו, יש להקל שיתאבלו בעת מציאית אותם העצמות רק שעה אחת בלבד.^(טו)

סימן תה - דיני שמועה קרובה ורחוקה

א. מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, אם באה השמועה בתוך שלשים יום מיום המיתה, ואפילו ביום שלשים עצמו, הרי זו שמועה קרובה, וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיעה לו השמועה. כללו של דבר, יום שמועה קרובה כיום הקבורה, וקורע, ומונה שלשים

ללקט עצמות אביו, היינו משום דמיירי בנתעכל הבשר, ונחשב לחסר בודאי.

(א) ראה במס' שמחות (פ"ב), ובש"ע (סי' תג ס"ח) ובפרישה (שם אות ג). ואע"פ שהרדב"ז (ח"ב סי' תריא) כ', שאף אם יהיו העצמות משל מתים רבים מעורבים יחד אין קפידא בדבר. מ"מ בשו"ת בית יהודה (ח"ב סי' מד. להגאון בעל יד מלאכי), כ' עפ"ד רה"ג (הובא בתוה"א דף לח), שיש להחמיר בזה. וע' בחזו"ע אבילות סוף ח"ג.

(א) ראה ש"ע (סי' תג ס"ז). ובחזו"ע אבילות ח"ג.
(ב) וכמ"ש בשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' נז) בשם הפוסקים. וע"ע בילקו"י (אבלות עמ' תשלח).

(ג) חזו"ע אבילות סוף ח"ג. בתשובה לגבי העברת עצמות הנפטרים שוכני עפר מביה"ק היהודי הישן בסנינגאפור, למקום אחר, לפי דרישת הממשלה. [ילקו"י אבלות עמ' תשמה, וע"י לעיל בס"י שסג]

(ד) כ"כ בשבט יהודה.

(טו) כן הורה מרן אאמו"ר זצוק"ל. [ילקו"י שם]

יום לאיסור תספורת מיום השמועה, עם שאר הדברים. ואם שמע אחר שלשים יום מיום המיתה זוהי שמועה רחוקה שאינו צריך לנהוג בה רק שעה אחת, בין ששמע ביום בין ששמע בלילה, שאפילו אם שמע בלילה ונהג שעה אחת עלתה לו, ואפילו אם שמע שמועה רחוקה על אביו ואמו, הדין כן לענין גזרת שבעה, והשומע שמועה רחוקה על אב ואם, אף על פי שאינו יושב שבעה אלא שעה אחת בלבד, מכל מקום נהג גזרת שלשים על אביו ואמו, בתספורת עד שיגערו בו חבריו, וכן בגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגערו בו. ומונה שנים עשר חודש מיום המיתה, לענין איסור להכנס לבית המשתה. ואם באה לו השמועה על אביו ואמו, לאחר י"ב חודש, אינו נהג אלא יום אחד (כלומר שעה אחת) אפילו לגזרת שלשים. א)

ב. בין על שמועה קרובה בין על שמועה רחוקה, בשומעו מברך בשם ומלכות ברכת "דיין האמת". ב)

ג. השומע שמועה קרובה בשבת, השבת עולה לו ליום אחד, הואיל וקי"ל שיום השבת עולה למנין שבעת ימי אבלות, ונוהג דברים שבצינעא. ובמוצאי שבת קורע ויום הששי בשבת הוא שביעי לאבלות. ג)

ד. השומע שמועה קרובה בשבת, ביום המחרת שהוא יום ראשון בשבת, יום שני לאבלות, חייב האבל להניח תפילין בברכה. ד)

ה. אפילו אם נקבר המת בליל שבת על ידי גויים שבת עולה מן המנין, ואף על פי שנקבר בשבת באיסור. ה)

סי"ט, ויר"ד סי' תב ס"ז). ואע"פ שסיים הטור שרבינו יחיאל כתב שהשבת אינה עולה בתחלת המנין, אלא מונה מיום הא', ויום השבת הו"ל יום שביעי, וינהוג בו במקצת היום דברים שבצינעא.

ד) כמו שנתבאר לעיל, ודלא כרבי יחיאל. ומאחר שיום השמועה שנתקיים בו ואחריתה כיום מר, חלף הלך לו, הילכך ביום הראשון בשבת חייב בהנחת תפילין. וכ"כ במשמרת שלום (מע' תפילין אות ד), ושכ"כ בשו"ת שארית יעקב (סי' פב). [חזו"ע אבלות ח"ג].

ח) כן מוכח מירושלמי (פ"ג דמ"ק ה"ה) דמוקי הא דחל ח' שלו להיות בשבת, כגון שנסתם הגולל ע"ש עם חשכה, היאך אפשר כן, תיפתר שסתמו עכו"ם. וכ"כ הריטב"א (מ"ק י"ט). ובשו"ת מכתב שלמה (סי' עב) אחר שהעלה שאם נקבר באיסור בליל שבת ע"י ישראל שאין השבת עולה מן המנין, חזר לדון אף בנקבר ע"י גוים. ולא זכר מהירושלמי שאף בנקבר בשבת ע"י עכו"ם השבת עולה מן המנין. וכ"כ וכ"כ השד"ח (מע' אבלות אות ט) שאפי' אם נקבר באיסור, השבת עולה למנין שבעה. וכן עיקר.

א) הנהגה אבלות המתחייבת בשמועה קרובה היא מד"ר, כמ"ש הרא"ש (מ"ק פ"ג ס"ס ג), ועוד, ודלא כמ"ש הרדב"ז (סי' תקכ"א) דהויא מדאורי'. ונעכ"פ ביום שמועה קרובה אסור בהנחת תפילין, כמו שאסור בהנחתן ביום הראשון. וע' ש"ע (סי' תב ס"א). ושמועה רחוקה די בשעה אחת (מ"ק כ). ודי בזמן מועט, וע' בש"ע (סי' תב ס"א). ואמנם ברמב"ם (פ"ז ה"א) משמע שגם גזרת שלשים אינו נהג אפי' על אביו ואמו. אך מרן פסק להחמיר כהרמב"ן. ואין להורות נגד מרן, אם לא לצורך גדול. ומיהו הרגל מבטל השלשים בשמועה רחוקה [ברכ"י (סי' תב סק"א), בשם בתי כהונה, ועוד].

ומנין ל' יום, הוא מיום המיתה, כמ"ש הט"ז (סי' תב סק"א). ויש לצרף סברת האומר שהביאו הרי"ף והרא"ש בדין שמועה רחוקה, שיום ל' עצמו חשיב כשמועה רחוקה שמקצת היום ככולו. ואע"ג דלא קי"ל הכי וכמ"ש הרמב"ם והש"ע, חזי לאצטרופי לסניף.

ב) חזו"ע אבלות (ח"ג. דיני שמועה קרובה ורחוקה ס"ב). וע' בשו"ת באר משה (ח"ב סי' קיב).

ג) כ"פ הרשב"א (חדשות סי' קנו), שהשבת עולה למנין שבעה אף בתחלת האבלות. וכ"ה בש"ע (או"ח סי' תקמח

ו. מי שהתפלל ערבית בחול אחר פלג המנחה, וכשסיים תפלת ערבית ועדיין היתה החמה זורחת, שמע שמועה קרובה, מונה שבעה החל ממחר, ואותו יום ששמע אינו עולה לו למנין שבעה, שמכיון שהתפלל ערבית ועשאו לילה, נחשב לאחר שהתפלל ערבית כאילו הוא כבר לילה של יום המחרת. [אבל אם הוא לא התפלל ערבית, אע"פ שהקהל התפללו ערבית, אינו נחשב לו כלילה, ואותו יום עולה לו למנין שבעה. ורק אם הוא התפלל ערבית ועשאו לילה יש להחמיר].⁽¹⁾

ז. המתפלל ערבית מבעוד יום, ושמע שמועה קרובה, אף על פי שיום הראשון לאבלו מתחיל ממחר, מניח תפילין למחר בלי ברכה.⁽²⁾

ח. מי שהתפלל מנחה בערב שבת, וקיבל שבת מבעוד יום, יש להקל שאינו נחשב כלילה. וכן אשה שקבלה שבת בהדלקת הנרות בערב הרגל שחל בשבת, ונודע לה דבר אבלות קודם חשיכה, יש להקל שחל עליה אבלות קודם הרגל, ויום הששי עולה לה למנין שבעה והרגל מבטל האבלות שעליה.⁽³⁾

ט. אם שמע שמועה קרובה בסוף יום שלשים אחר שהתפלל ערבית, ועדיין יום הוא, יש אומרים שגם בזה אמרי' שעשאו לילה, ונחשב כמו ששמע ביום ל"א ונידון כשמועה רחוקה ולא כשמועה קרובה. אבל כמה מגדולי האחרונים כתבו דלא אמרי' שעשאו לילה על ידי תפלת ערבית רק להקל ולא להחמיר.⁽⁴⁾

ובארץ צבי תאומים (י"ד סי' ט) כתב, דאף שתוספת שבת דא' וכאילו נכנס שבת, נראה דקבלת שבת לא מהני להקל אלא להחמיר. וה"ה שלא תועיל לענין אבלות, דקבלה בטעות היא. ולד' הט"ז צריכה לנהוג אבלות. אלא שהרב יד אהרן כתב שאינה צריכה לנהוג אבלות. וכן עיקר.

וכ"פ בבית יהודה עייאש (ח"ב סי' נז) שאבל שחזר מביה"ק בכיה"ש ערב הרגל, ועבר ונהג קצת אבלות, או שהיה סבור שהוא מותר, הרגל מבטל האבלות. ונקטי' כדברי המיקל.

טז. לט"ז (סי' תב סק"ז) ל"א שע"י ערבית הוי לילה, רק להחמיר ולא להקל. ומאידך במסגרת השלחן (סי' ס"ט שעה) העיר ע"ד הט"ז, די"ל דלעולם הוי לילה בין להקל בין להחמיר. ובערך השלחן (סי' תר סק"ב) העיר מהש"ע (א"ח סי' ל) עפ"ד תה"ד (סי' קכא) שלמד מדין אבלות שאחר ערבית הוי לילה שלא יניח תפילין, ובא"ר (סי' ל) שפסק שיניח תפילין בלא ברכה. ובסו"ד כתב לחלק, דמצוה דרבים שאני. ובישמח לב גאגין (א"ח סי' טז) תמה על הט"ז שסותר עצמו למ"ש בסי' תרסח וכו'. [ילקו"י ה' תפילין סי' ל].

ו) מהר"ם (במרדכי מו"ק תתקכג), ש"ע (סי' שעה סי"א, סי' תב סי"א). וכתב הש"ך (סי' שעה סק"ד) שאם הוא לא התפלל, אף שהקהל התפללו, אותו יום עולה לו, כמ"ש מהרש"ל (סי' פא) והב"ח. וגם למ"ד גבי הפסק טהרה שנגררת אחר הצבור, שאני נשים שרובן לא מתפללות. א"נ אבלות שאני דהלכה כדברי המיקל. ועוד דשם אין לה להוציא עצמה מהצבור שעשאוהו לילה, אבל כאן מן השמים הטילו עליו אבלות בעודו יום, וכיון שלא התפלל יכול לומר לדידי יום הוא. ולכן גם אשה שאירע לה אבלות קודם שהתפללה ערבית בצבור, אותו יום עולה לה.

ז) הא"ר (סי' לח סק"ג) מסתפק אם יניח תפילין. ולפמ"ש הט"ז (סי' תב סק"ז), שרק להחמיר אמרי' שעשאו לילה, ולא להקל, משמע דלמחר יניח תפילין. וכתב הפ"ת בשם חומות ירושלים (סי' רסד), שיניח תפילין בלא ברכה.

ח) כ"כ בטוב טעם ודעת תליתאה (ח"ב סי' רטו), דקבלת שבת רק משום מצות תוספת שבת. ובתפארת למשה (סי' שעה) כתב, שאם הקהל קיבלו שבת אין אותו יום עולה לו. אך לסברת הגרש"ק גם אם קיבלו שבת י"ל שיום הוא ואינה אלא מצות תוספת שבת.

י. הרי שעברו עשרה ימים אחר חג הסוכות, ושמע שמת לו מת בערב החג, אף על פי שאם נמנה שעה אחת לפני החג לשבעה, ושבעת ימי החג, ויום שמיני עצרת שבעה, הרי כ"א יום, ואחר עשרה ימים, הרי יום ל"א, ויש מקום לומר דהוי שמועה רחוקה. אולם אינו כן, אלא הוי שמועה קרובה, שאין הרגל עולה למי שלא נהג בו אבלות קודם לו כלל, וכל שכן למי שלא ידע שמת לו מת. (ש"ע סי' תב ס"ח). ויש חולקים, ואומרים דהויא שמועה רחוקה, והמורה להקל יש לו על מה שיסמוך.^(*)

יא. השומע שמועה קרובה ביום שבת, או ביום טוב, ולמוצאי שבת ויום טוב נעשית רחוקה, אינו נוהג במוצאי שבת ויום טוב אלא שעה אחת ודיו, כדין כל שמועה רחוקה. ומכל מקום בשבת ויום טוב אסור בדברים שבצינעא.^(א)

יב. וכן חתן וכלה, שבתוך שבעת ימי חופתם נשמע לאחד מהם שמועה קרובה, ובסיום שבעת ימי חופתם נעשית שמועה רחוקה, הויא כשמועה רחוקה, ואין להם לנהוג אבל אלא שעה אחת, ולאחר השמועה שבימי חופתם נוהגים אבלות בצינעא, שימי החופה נידונין כדין רגל.^(ב)

יג. מי שבאה לו שמועה קרובה ברגל שצריך להתאבל שבעה אחר הרגל, מכל מקום גזרת שלשים מונה מיום השמועה, כדין הקובר את מתו ברגל.

יד. השומע שמועה רחוקה, אינו צריך לנהוג כל דיני האבלות, אלא דיו בחליצת מנעל. ומותר במלאכה, רחיצה וסיכה, ובתלמוד תורה ותשמיש המטה. ואם אין לו מנעלים ברגליו צריך שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבלות, כגון שישב על גבי קרקע. ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, או שהיה רוחץ וסך, ובאה לו שמועה רחוקה, מפסיק שעה אחת משום אבלות, ואח"כ חוזר למה שהיה בידו. ואם היה לבוש תפילין אינו צריך לחולצם. ומכל מקום אינו יוצא ידי אבלות בהפסק זה, אלא צריך שיעשה מעשה שניכר שעושהו משום אבלות, כגון שישב על גבי קרקע, כנ"ל.^(ד)

(יב) כנה"ג (סי' תב הגב"ז אות ב). ובודאי שיש למנות השלשים מיום השמועה, שהרי אסור גיהוץ ותספורת נוהג ברגל.

(יד) ש"ע (סי' תב ס"ב). וכתב הפרישה (אות ח), שאם עשה מעשה אבלות בתוך השעה, מותר מיד לתלמוד ולעשות מלאכה, אלא שבשעת השמועה קודם שעשה מעשה אבלות צריך שיפסיק ממה שעוסק במלאכה ולומר תורה, כדי להראות אבלות. ואם היה עוסק במלאכה או בת"ת או שהיה רוחץ, והפסיק שעה א', רשאי לחזור מיד למה שהיה בידו, אף שעדיין לא עשה מעשה הניכר לשם אבלות, אלא שעליו אח"כ לעשות מעשה הניכר לצאת לגמרי ידי אבלות. וע' בתוה"א (דף עח) שכ' שדי בחליצת מנעל, וא"צ שיכפה מטתו ויתעטף בראשו. וכ"פ בטוש"ע (סי' תב ס"ב). אמנם ביד אליהו רגולר (פסקים סי' קיט) הוכיח מהרמב"ם (אבל ז, ב) שבשעה שנוהג אבלות צריך לנהוג כל דיני אבלות, וז"ל המאירי (מ"ק ב). י"א שדי בחליצת מנעל,

(י) הרז"ה (מ"ק טז). הביא מי שהיקל בזה מטעם ספק אבלות, והעלה להחמיר, שלא מסתבר שיעלה לו הרגל, וכמו שהשומע ביום ל', אף שמקצת היום ככולו, דינו כשומע בתוך שלשים, משום שלא נהג אבלות. אמנם המאירי (מ"ק כד:) העיד בגדלו שרוב המפרשים הסכימו להקל. וכ"כ בפסקי התוס' (מ"ק סי' קלז), וראבי"ה (מ"ק סי' תתמא), לכן יש מקום להקל, דהלכה כדברי המיקל באבל. וכן הדין בגבי שמועה רחוקה על אב ואם.

(יא) מו"ק (כ:). [והרשב"א (חדושי סי' קנו) נשאל, דכיון שהשבת עולה לתחלת מנין ימי האבלות, למה אמרו דבמוצ"ש נחשב לשמועה רחוקה, הרי חל עליו אבלות בשבת (שנוהג דברים שבצינעא), ויום ל' שהיה בשבת יהיה נחשב לשמועה קרובה. ותי', דכיון שאינו נוהג בו אלא דברים שבצינעא, אינו גורם אבלות גמורה, שא"כ היה מה שהוא גורם חמור ממנו, שבו אין אבלות גמורה נוהג, ומחמתו היא אבלות גמורה נוהג, אינו בדין שיהא חמור מה שבגרמתו יותר ממנו. ע"כ].

טו. אין קורעים על שמועה רחוקה, אבל מברך "דיין האמת" בשם ומלכות, כדין השומע שמועה רעה (ברכות נד). ועל אביו ואמו קורע לעולם. [אם לא בחול המועד, שיש להקל שלא לקרוע אפילו על אב ואם]. (טו)

טז. אם שמע שמועה רחוקה אחר י"א חודש וחצי, כיון שאין אבלות אחר י"ב חודש, יוכל להסתפר אחר שנסתיימו י"ב חודש על ידי גערה. (טז)

יז. גם על שאר קרובים, שהגיעה להם שמועה לאחר י"ב חודש, יש לנהוג אבלות שעה אחת. (יז)

יח. מי ששמע שמועה רחוקה על אב ואם, שיושב שעה אחת, ויוצא מגזרת שבעה, והתחיל לנהוג גזרת שלשים בגיהוץ ותספורת, ופגע בו הרגל בתוך שלשים לאבלו, מותר לו להסתפר בערב הרגל, לכבוד הרגל. ומותר לו להסתפר אפילו לפני חצות היום, ואין לו להקפיד להסתפר סמוך לחשכה. (יח)

יט. השומע שמועה רחוקה ברגל או בשבת, אינו נוהג איסור אפילו דברים שבצינעא, ולמוצאי הרגל או השבת נוהג שעה אחת ודיו. ואין מברין כלל על שמועה רחוקה. (יט)

כ. תושב ארץ ישראל שמת לו קרוב בארצות הברית, ובאה לו השמועה בארץ ישראל לביל ל"א, אשר בארה"ב עודנו יום שלשים, יש ללכת אחר המצאו של האבל שבארץ ישראל, שהכל נידון לפי מקומו ושעתו, והוי שמועה רחוקה, ואינו מתאבל אלא שעה אחת. [וכן להיפך, תושב אמריקה שנודע לו על מות קרובו בא"י, ביום השלשים של קרובו, אבל באר"י היה כבר ליל ל"א, אזלינן בתר מקום השמועה, והויא שמועה קרובה, וחייב להתאבל שבעה ושלשים]. (כ)

נוהגת בשמועה רחוקה על או"א, שמא הלכה כהגאונים ור"ח שהרגל מוציא מגזרת ל' על אב ואם. ואע"פ דב' הספיקות הם נגד מרן הש"ע, שבכל אחד מהם פסק החמיר, כתב בשו"ת טהרה (מע' ס אות ז) דעבדינן ס"ס כה"ג להתיר, דשמא גם מרן יודה שבהצטרפות שניהם יחד יש להקל.

ואף שפגע הרגל מיד לאחר השמועה הרחוקה, ונהג שעה אחת, כיון שיצא מאבלות שבעה, הרי הוא כאילו פגע בו הרגל תוך ל', ומותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב הרגל.

ואפשר להסתפר אף אחר חצות היום, כעין מ"ש באור"ח (שם ס"ה) וביו"ד (שם ס"ו), לענין פגע הרגל תוך ז', שמותר לכבס מבעו"י, וטוב לכבס אחר חצות. ואף שהרמ"א (יו"ד סי' שצט ס"ג) החמיר להמתין עד הערב, לדין אפשר להקל כמ"ש מהר"א די טולידו (בהש' בס' יבא הלוי סי' ד), שמותר להסתפר משחרית. [ילקו"י עמ' תרפד].

י"ב הרא"ש (סי' לא) בשם הרמב"ן. ש"ע (סי' תב ס"ו).

כ שו"ת חבצלת השרון (יו"ד סי' מז) לגבי דין אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. וכ"כ במשך חכמה

ול"נ שהכל לפי השעה, שאם שמע שחרית, הולך ועושה כל דיני אבלות, ואם הוא מן המנחה ולמעלה חולץ מנעליו ודיו, ואפי' על אביו ואמו.

טז ש"ע (סי' תב ס"ד). וכמ"ש בתוה"א (תוה"א דף עט). והרא"ש (פ"ג סי' לד), והמרדכי (סי' תתפב). והאשכול (עמוד קסא), וכ"כ המאורות בשם הראב"ד בסו"ד, ושקורע והולך לעולם אפי' אחר י"ב חודש כמו שאינו מאחה לעולם. וכ"כ בשמו מהר"ם (הל' שמחות סי' לב). מיהו להרמב"ם (פ"ז ה"א) אין קורעים על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו. וכ"כ התוס' (מ"ק כ:). ונפ"מ בחוה"מ, שבכנה"ג (סי' תב הגה"ט אות ז) כתב שמהרי"ט הורה לקרוע, ואביו הורה שאין לקרוע בחוה"מ. ע"כ. ולהלכה שפיר סמכינן בזה על הרמב"ם להקל שלא לקרוע בחוה"מ.

טז חזו"ע אבילות ח"ג, ושכ"כ בזכור לאברהם (דף קפא).

יז כ"כ בזכור לאברהם (דף קפג:), ושכ"כ בשו"ת ראש משביר (ח"א יו"ד סי' כב). ועוד אחרונים.

יח דהוי ס"ס, שמא כרמב"ם, שאין שמועה רחוקה נוהגת יותר מיום א' גם על אב ואם. ואת"ל שגזרת ל'

כא. מי שקיבל מכתב שבו נודע לו על מות קרובו, אבל אין הדבר ברור מתוך המכתב אם מות קרובו היה בתוך שלשים יום, והוי שמועה קרובה, שצריך להתאבל שבעה ושלשים, או שמא עברו שלשים יום, והויא שמועה רחוקה שאינו מתאבל אלא שעה אחת, ספיקו להקל, ואינו מתאבל אלא שעה אחת כדין שמועה רחוקה. ואפילו על אביו ואמו הדין כן. ונגם אם נתברר אח"כ שהיתה שמועה קרובה, א"צ להתאבל, כיון שעברו שלשים מיום המיתה]. כא)

כב. שמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד על שנים מן הקרובים שלו, אינו נוהג עליהם אלא שעה אחת ודיו. ואם שמע שתי שמועות קרובות על שנים מקרוביו, או מי שמתו לו שני מתים כאחד, מונה לשניהם שבעה ושלשים כאחד. כב)

ובחיים שאל (ח"א סי' מז) כתב במי שהגיע לידו מכתב שמודיעו שמת לו קרוב שחייב להתאבל עליו, והיה זה בתוך שלשים, אך הוא העלים הדבר, ואחר שעברו ל' מיום המיתה, נודע שזה ידע קודם ל', ועתה הוא ביום ט"ו לידיעתו. כיון שעברו כבר ל' יום מהמיתה, אף שהוא עכשיו בתוך ל' לידיעתו, לא ינהוג אבלות, שאין שייכות לתשלומין אחר ל'. ומ"מ נראה דקנסי' ליה איזה קנס לעניים וכו'. ע"כ. ותמוה, שכיון שהיתה לו ידיעה ברורה שקרובו נפטר בתוך ל' מהמיתה, ושמועה קרובה כיום קבורה (ר"ס תב), ונתחייב אז להתאבל שבעה ושלשים, א"כ גם כשעברו ל' יום מהמיתה, הרי הוא חייב להשלים אבלות כל ל' יום. ניב"א ח"ח יו"ד סי' לח].

(כב) רמב"ן (תוה"א עמ' קסג) בשם רי"ץ גיאת (הל' אבל עמ' סד) מעשה דרבי חייא (מ"ק כ:). ש"ע (סי' ת"ב ס"ט).

(פ' אמור דף קעה:). וכיו"ב נתבאר בטה"ב (ח"ב עמ' רעז), שבכל דיני התורה אין לך אלא מקומו ושעתו. וראה בחזו"ע תעניות (עמ' תח). וכ"כ בס' תאריך ישראל (עמ' תצד), בשם הגר"ח קנייבסקי והגריש"א שאבלות של שמועה קרובה ורחוקה, תלוי במקום שהאבל נמצא. **כא) מהר"ם** מינץ (סי' צה) החמיר בזה מטעם חזקת חי. וכ' הרדב"ז (ח"א סי' סב) שלא שייך לומר חזקה על הקרובים שאינם חייבים באבלות, דאדרבה הוחזקו שצריכים עכ"פ להתאבל עליה, ובכה"ג לא אמרי' ספק אבלות להקל. אך הט"ז (סי' שצו סק"ב) השיג ע"ז דלא שייך בזה חזקת חי, ולכן אין להחמיר מספק. וכ"כ החכ"צ (סי' ג). וביאר בבית מאיר, דשאני שמועה רחוקה שפטור מכל דיני אבלות ומותר בת"ת, והוי רובא לפיטורא ומיעוט לחיובא, ובטל המיעוט ברוב. והוי שפיר בחזקת פיטורא מאבלות. וכ"פ מהר"ם שיק (חיו"ד סי' שעב).

ויה"ר שבמהרה יתקיים הפסוק (בישעיה כה ח), בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעכ"פ וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ, כי ה' דיבר. ונזכה לראות בתחיית המתים, ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.

קיצור ההלכות

דיני ארבע תעניות

סימן תקמט - להתענות ד' צומות

א. נאמר בדברי קבלה (זכריה ח, ט): כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ופירשו חז"ל, צום הרביעי זה צום י"ז בתמוז, כי חודש תמוז הוא הרביעי לחודש ניסן. צום החמישי זה צום תשעה באב, כי חודש אב הוא החמישי לחודש ניסן. צום השביעי, זה צום גדליה שחל בשלשה בתשרי, על הריגת גדליה בן אחיקם, ואז נכבית גחלת ישראל הנשארה, וסיבב להתם את גלותן. וצום העשירי, זה צום עשרה בטבת, שבו סמך נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק. ואף על גב דכתיב בקרא: בחדש הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר (ירמיהו ו, ט, ב) אין מתענין בתשעה בו אלא ב"ז, מפני שאף על פי שבראשונה הובקעה בט' בו, כיון שבשניה הובקעה ב"ז בו, תיקנו להתענות ב"ז בו משום דחורבן בית שני חמיר לן..

ב. חמשה דברים אירעו ביום י"ז בתמוז: נשתברו הלוחות, בטל התמיד, הובקעה העיר בתקופת חורבן הבית השני, שרף אפוסטומוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. צום החמישי הוא יום תשעה באב, וחמשה דברים אירעו בו, נגזר על אבותינו שימותו במדבר ולא יכנסו לארץ, ובו ביום חרב בית המקדש, בראשונה ובשניה, ונלכדה עיר גדולה בישראל, וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבבות מישראל, והיה להם מלך גדול שחשבו כל ישראל שהוא מלך המשיח, ונפל, ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש,

ג. צום השביעי הוא ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל שארית הפליטה שנשארו אחר חורבן הבית הראשון. וצום גדליה לא נחשב כצום דחוי, ולכן אין להתיר לבעלי ברית וחתן לאכול ביום צום גדליה. ואפילו לרבינו ירוחם הסובר דגדליה נהרג ביום ראש השנה והתענית נדחתה ליום אחרי ראש השנה, אין דין תענית זו כתענית דחוייה. דמאחר וחכמים קבעו מועד זה לתענית, אינו בכלל תענית דחוי. אולם כשחל צום גדליה בשבת ונדחה, נחשב כצום דחוי, וחתן ובעלי ברית לא ישלימו התענית ביום ראשון..

ד. צום העשירי הוא יום עשרה בטבת, שבו סמך נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק. וכל הימים האלה כל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, שנזכור את מעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב מעשינו, וכמו שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם. (הרמב"ם הל' תעניות פ"ה ה"א והלאה). ואין העיקר התענית, כמו שנאמר באנשי נינוה וירא ד' את מעשיהם, ואמרו חז"ל, את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם, ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים

מה שאפשר, כדי שלא יבוא למלאות פיו שחוק..

ו. בשבת שקודם לעשרה בטבת ו"ז בתמוז, אחר קריאת ההפטרה, מכריז השליח צבור:

אחינו בית ישראל שמעו הצום יהיה ביום פלוני יהי רצון שהשם יהפוך אותו לנו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו. אבל על צום תשעה באב, צום כפור, תענית אסתר, וצום גדליה לא נהגו להכריז מפני שהם ידועים ומפורסמים. ומנהג האשכנזים שאין מכריזים על שום תענית, כיון שתעניות אלו כתובים בפסוק, והרי זה כמקובל שאינו צריך עוד הכרזה..

סימן תקנ - הבדל שבין תשעה באב ליתר הצומות

ד. מי ששכח להתנות קודם השינה, ואחר שישן הרגיש צמאון, השותה יש לו על מה לסמוך, ובפרט אם הוא רגיל לשתות לצמאו בכל לילה..

ה. מה שהצרכנו שיעשה תנאי קודם השינה, כדי שיוכל לאכול אחר כך, היינו דוקא בשינת קבע, אבל אם היה מתנמנם חוזר ואוכל בלי שום תנאי. ואם ישן שינת קבע בתחלת הלילה במשך שעות, ועדיין לא אכל, מותר לו לאכול אחר השינה, דמסתמא לא קיבל עליו התענית עד שיאכל, וכן אם ישן בתוך סעודתו, והתעורר, מותר לו לגמור סעודתו אחר כך, כיון שכן היה בדעתו לאכול עוד..

ו. בליל התענית, יש שנהגו שלא לאכול יותר מהרגלם בכל לילה, [ולעשות תענית הראב"ד], אולם אין זה אלא ממדת חסידות, ולכן כל שכוונתו לאכול כדי שיהיה לו כח להתענות למחרת, ושלא יזיק לו התענית, אין בזה כל חשש..

ז. אף תלמידי חכמים שתורתם אומנותם וכן מלמדי תינוקות, חייבים להתענות כל תענית צבור, לרבות תענית אסתר [וכן פועלים

הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד, שחובה להתענות בהם..

ח. טוב שלא תהיה תעניתו כמצות אנשים מלומדה, אלא ישוב אל אלהיו בכל לבו, ויהיה מיצר ונאנח על צרות ישראל ועל גלות השכינה. שעיקר ושורש התענית הוא להצטער על כל המאורעות שאירעו באותם הימים. ונכון שישמור עצמו מן הכעס. ואם יש לו משא ומתן, יעשה באמונה ובנחת ביותר. ויש אומרים שאין לשחק בימי התענית במשחקים. ויש שכתבו שביום התענית ימעט בשיחה כל

א. הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו, אנשים ונשים, ואסור לפרוץ גדר. ואין הדבר תלוי ברצון הקהל..

ב. חיוב התענית הוא מזמן עלות השחר דהיינו שעה ושנים עשר רגעים [שעה וחומש בשעות זמניות], לפני הזריחה, עד צאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות אחר שקיעת החמה. ואין מפסיקין בהם מהערב, חוץ מתשעה באב שצריך להפסיק בו מבעוד יום..

ג. הישן על מטתו שינת קבע בליל התענית, וקם משנתו באמצע הלילה, אסור לו לאכול, אפילו קודם עמוד השחר. שהרי הפסיק והסיח דעתו מן האכילה והשתיה. אך אם התנה קודם שהלך לישן שבדעתו לקום קודם עמוד השחר ולאכול או לשתות קודם עלות השחר, מותר לו לאכול עד עמוד השחר. וכל זה על פי הפשט, אך על פי הזוהר הקדוש אין לאכול גם על ידי תנאי. ואחינו האשכנזים נוהגים להקל בענין שתיית מים, שאף אם ישן שינת קבע, ולא עשה תנאי קודם שהלך לישון, רשאי לשתות קודם שעלה עמוד השחר..

לה

ופקידים ושכירים כולם חייבים להתענות]. אולם אין לתלמידי חכמים להתענות תענית שובבי"ם או תענית לכפרת עוונות וכדומה, בזמן עבודתם, כיון שעל ידי חלישות כוחם ימעטו במלאכת שמים. וכן הדין לפועלים או לפקידים, וכל שכן לבני ישיבה ההוגים בתורה שאסור להם להתענות תענית שובבי"ם או תענית לכפרת עוונות, ובימי השובבי"ם עדיף שיתענו תענית דבור, אך אסור להם לבטל מסדר לימודם ולקרוא תהלים, כי אין לך דבר יותר מלימוד הגמרא וההלכה..

ח. העוסקים ברישום הילדים לתלמודי תורה וכן בשאר צרכי ציבור, אין להתיר להם שלא להתענות בתעניות ציבור כדי שלא יחלשו בעבודתם..

ט. אונן חייב לצום בתעניות צבור כיון דהוי בשב ואל תעשה, ואפילו למי שפטר האונן מנטילת ידים קודם אכילה, בתענית צבור חייב להתענות. אולם אם על ידי שיתענה ייחלש ולא יוכל לטפל בקבורת המת, פטור מלהתענות. וכיום שמוסרים את המת לטיפול החברה קדישא, בכל גוונא צריך להתענות..

מה

י. מי שעל פי פקודת הרופאים אינו יכול להתענות גם ב"ז בתמוז וגם בתשעה באב ויאינו בגדר חולה או תשוש מדאי שפטור מן התענית], יש מי שכתב שיעדיף להתענות בתשעה באב שהוא חמור יותר, ויאכל ב"ז בתמוז. אמנם להלכה נראה שיש לו להעדיף להתענות ב"ז בתמוז, גם אם אחר כך בתשעה באב יהיה חלוש ויהיה פטור מן הצום, דעדיף לקיים מצוה בשעתה, ולא ידחה אותה מפני מצוה אחרת. [ומ"מ אם רוצה להתענות בת"ב, ולכן רוצה לאכול ב"ז בתמוז, אי אפשר למחות בידו. דאפשר שת"ב נחשב עיקר לגבי י"ז בתמוז, שבו היה חרבן ביהמ"ק, ואיסור האכילה בו חמור יותר. אכן ישתדל לא לאכול כהרגלו, וכגון שיתענה

עד חצות, או שיאכל לשיעורין, אם יש בכוחו לעשות כן]..

יא. יש אומרים שמותר לעשות טיפול רפואי כמו ניתוח בערב התענית, אף על פי שמחמת כן לא יוכל להתענות למחרת, מאחר שאינו מתכוין לזה. אך אם אין הטיפול דחוף ואין צער בעיכוב הטיפול, נכון לדחות את הטיפול לאחר התענית..

יב. אדם שאם יעבוד ביום התענית יוכרח לשתות בצום כדי שלא להכנס לסכנה של איבוד נוזלים, כגון שעובד כחום היום בימי הקיץ, יש אומרים שעליו להמנע מעבודה ביום התענית. ואם הוא פועל שעובד אצל אחרים, לכתחלה צריך לקחת יום חופשה, אף על פי שמפסיד מחמת זה את השכר היומי של אותו היום. או שמפסיד יום חופשה אחר בעבור זה. ובמקום שמכריחים אותו לבא לעבוד בתענית, יוכל לינזק, ראה בסעיף הבא..

יג. פועל שביקשו ממנו להשלים עבודה מפרכת שעובדים כחום היום, ואם לא ישתמט מעבודתו, יהא מוכרח לשתות במשך עבודתו מחמת ספק סכנה, אך אם ישתמט יפטר והוה מעבודתו, [וכן חייל בשמירה במקומות שהחום רב, ויש אחרים שימלאו את מקומו, ואינו נחוץ שהוא דוקא יעבוד, בפרט שהוא מתענה והם בלאו הכי אינם מתענים, וכן כמו שמצוי כיום הרבה חיילים בצבא שאינם בני ברית. ואם ישתמט יקנסוהו לשהות בכלא לכמה ימים], לכתחלה יעשה את השתדלותו להמנע מעבודה בימי הצומות, אולם בדיעבד כשהוא מוכרח לזה, יכול לעבוד, אף על פי שאחר כך יוכרח לשתות, אלא שישתה בשיעורין, [וראוי שישתה בצניעא]. ומכל מקום בכל מקרה שהתחיל לעבוד, בין באונס או ברצון בשוגג או במזיד, וכעת יצא השמש כחום היום, ויש חשש של התייבשות, ישתה בשיעורין. ובודאי שאין לקונסו על

שיכל להמנע מכך, שכעת הוא כבר בחשש סיכון..

יד. כל הצומות הללו מותרים ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, חוץ מתשעה באב. ומעיקר הדין מותר להתרחץ בחמין בימי הצומות, וכל שכס שמותר לרחוץ במים צוננים. ובזה אין שום מנהג להחמיר. נומיהו לכולי עלמא רחיצה בצונן אף לבעל נפש מותרת, חוץ מתשעה באב..

טו. נכון שכל ירא שמים יתענה ויתאבל בארבע תעניות מתוך צער וכאב עמוק על העניינים שאירעו בהם, וגם יוסיף למנוע עצמו מכל תענוג מ"ז בתמוז ועד תשעה באב. ויעשה בהם תשובה על מעשינו ומעשי אבותינו שגרמו את כל המאורעות הללו, וראוי לכל ירא ה' להרחיק ממנו בימים אלה כל שמחה וששון, ויאנח ויאבל על חרבן בית מקדשנו, ועל הצרות תכופות צרורות ומכופלות שאירעו אז, ובכל שנות הגלות, ויתן אל לבו צער גלות השכינה וחילול שם שמים, שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו (ירושלמי יומא פ"א ה"ה), וירבו בימים אלו בלימוד התורה הקדושה, שהוא הגורם הגדול לקירוב הגאולה השלימה במהרה בימינו..

טז. י"ז בתמוז או תשעה באב או צום גדליה שחלו בשבת, דוחים התענית למחרת ביום ראשון, אבל עשרה בטבת לא יחול לעולם בשבת..

יז. עשרה בטבת שחל בערב שבת, צריכים להתענות ולהשלים התענית עד צאת הכוכבים, (כרבע שעה אחר שקיעת החמה)..

יח. עשרה בטבת שחל בערב שבת, מתפללים מנחה מבעוד יום, וקוראים בספר תורה פרשת ויחל. נייכולים לסיים תפלת ערבית של שבת מבעוד יום, ויבואו לביתם ויקדשו רק אחר צאת

הכוכבים, שהוא כעשרים דקות אחר השקיעה]..

יט. אף בתענית יחיד כגון של פקודת השנה על פטירת אביו או אמו שחל בערב שבת, אם קיבל תענית בסתם [במנחה שלפניו], לדידן שקבלנו הוראות מרן, חייב להשלים התענית עד צאת הכוכבים, אלא אם כן התנה בפירוש בפיו או "הרהר בלבו" שהתענית שלו תהיה עד שישלימו הצבור תפלת ערבית, שאז יוכל לאכול מיד אחר תפלת ערבית מבעוד יום..

כ. כשיש צורך מותר לעשות חופה בתעניות צבור אף בשחרית, כגון בצום גדליה, עשרה בטבת, וצום י"ז בתמוז. אלא שעדיף יותר לעשות החופה במוצאי הצום לאחר צאת הכוכבים, דמהיות טוב אל תיקרי רע..

כא. בעלי מסעדות וחנויות פלאפל, פיצה וכיוצא בזה, שדרך הקונים שם היא לאכול מיד את המאכל, ולא להשהותו לאחר זמן, יתרחקו מלפתוח חנויות אלו בימי התענית, כדי שלא להכשיל את אותם אנשים שיאכלו באיסור, מחמת חוסר ידיעה שהיום הוא יום תענית, או חוסר הבנה בחומרת הענין. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות רוצח פ"ב הי"ד, ספר

המצוות - לא תעשה רצט): כל המכשיל אדם שהוא עיור בדבר מסויים, או שחזק ידי עוברי עבירה, שהרי הוא עיור בדבר זה שאינו רואה את דרך האמת מפני תאוות לבו, או שיפתהו ויעזרהו להשלים עבירתו, או יכין לו סיבת העבירה, הרי זה עובר על לא תעשה: "ולפני עיור לא תתן מכשול". ולכן מן הראוי היה שיימנעו מלמכור בימי הצומות. מכל מקום כשיש צורך לפתוח את החנות מכל מיני סיבות, יש ללמד עליהם זכות שמעיקר הדין אין בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, שהרי אם לא יפתחו המסעדות שלהם בימי התענית, הקונים יאכלו במקום אחר, וגם יתכן שח"ו

יכשלו באכילת מאכלים לא כשרים, ועוד שהאורחים משלמים כסף על האוכל, וגם יש לתלות שמא האוכל והשותה הוא חולה שפטור מתענית. או שקונים את האוכל לצורך הלילה, או שקונים את האוכל לצורך יולדת וכדו', ומכיון שתעניות אלו אינם אלא מדרבנן, מכל הסיבות הנ"ל יש ללמד זכות על אותם שפותחים את חנויות האוכל שלהם בימי הצומות. ויתלו שלט גדול במסעדה במקום הניכר, שיהיה כתוב בו "היום יום צום שנתפשט בכל תפוצות ישראל". ומכל מקום כבר כתבנו שטוב ונכון להמנע מזה, ולא ימכור דברי מאכל אלא כשיודע שקונים זאת לצרכי האכילה במוצאי הצום..

עא

כב. מעוברות, אינן מתענות בצום גדליה, י' בטבת, תענית אסתר, ושבעה עשר בתמוז. ואינן רשאות להחמיר על עצמן להתענות. ואף לבנות אשכנז יש להקל בזה. ומעוברת היא משעברו שלשה חדשים להריונה, ואף אם לא עברו שלשה חדשים והיא סובלת מהקאות או מיחושים וחולשה רבה, מותר לה לאכול בצומות אלו, והדין כן אפילו קודם ארבעים יום להריונה כשיש לה חולשה, כי בראשית ימי עיבורה העובר חלוש ביותר וכו'. חוץ מתשעה באב שחייבת להתענות ולהשלים. [וראה להלן בהלכות ת"ב]..

עו

כג. מניקה פטורה מלהתענות בתענית צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר, וי"ז בתמוז. [מיהו לא יאכלו המעוברות והמניקות להתענג במאכל ובמשתה, אלא לצורך אכילתה]. ויש אומרים שגם אם פסקה מלהניק, כל שהיא בתוך עשרים וארבעה חודשים ללידה, פטורה מלהתענות בתעניות אלו מלבד בתשעה באב. ויש מי שאומר שכל מה שנפטרה מלהתענות הוא דוקא במניקה בפועל. ולמעשה, אשה חלשה שהלידה או ההפלה גרמה לה לחולשה,

ויש לה צער להמשיך בתעניתה, די לה שתתענה מעט כמה שעות כפי יכולתה. ויכולה להקל בזה כל עשרים וארבע חודש מהלידה. אבל אם היא בריאה ומרגישה בעצמה שיכולה להתענות ולהשלים, תתענה..

כד. וכן אשה שהפילה יש אומרים שפטורה מתעניות אלו בתוך עשרים וארבעה חודשים להפלתה, ואינה צריכה לפרוע התענית לאחר מכן. ויש חולקים, והעיקר לדינא כמבואר בסעיף הנ"ל לגבי מניקה. ומכל מקום גם אלה הפטורות מלהתענות ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה, אלא כדי קיום בלבד..

כה. מעוברות ומניקות שהותר להן לאכול בשלש צומות, וכן חולה שאין בו סכנה, ויולדת אחר שבעה ימים ללידתה, בתוך שלשים יום, שרשאים לאכול בכל ארבע צומות, כולם רשאים לאכול אף בשעות הבוקר, כרגיל. וכן חולה שהותר לו לאכול בתשעה באב מפני חוליו, יכול לאכול בכל שעה שירצה, בין ביום בין בלילה, ונכון שיאכלו בצינעא ולא בפרהסיא לעיני כל. וכשחל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א', יבדיל על היין במוצאי שבת בלילה מיד לאחר ערבית. ויכולים להוציא ידי חובת על בני ביתם השומעים את ההבדלה, אף אלה שנמצאים בתענית..

כו. מעוברות ומניקות שאכלו בתעניות, אינן צריכות לפרוע התענית לאחר מכן, משום שמעיקרא לא גזרו חכמים כלל על המעוברות והמניקות להתענות בשלש צומות אלו..

כז. מעוברות ומניקות בתשעה באב מתענות ומשלימות, ובתשעה באב דחוי, הדין כמו ד' צומות האחרים, שפטורות מלהתענות. ואף על פי כן לא תאכלנה להתענג במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד..

עט

כת. בארבע צומות הכתובים, כיון שהיולדת בתוך שלשים יום אינה מתענה בשום אחד מהם, לפיכך אם חל מילה בימי התענית הנזכרים, מברכים ברכת בורא פרי הגפן, ואשר קידש ידיד, על הכוס, ונותנים ליולדת לטעום מן היין אחר שתשמע הברכה ותכוין לצאת ידי חובה, ולא תפסיק בין הברכה לטעימה. וביום הכפורים יש שנוהגים כדעת מרן שמברכים בלא כוס, ויש נוהגים לברך על הכוס, ולתת לתינוק שהגיע לחינוך לשותות, ונהרא נהרא ופשטיה. ואין מברכים על הבשמים בתשעה באב..

כט. זקן תשוש כח שהתענית צער גדול בשבילו, והרופא אומר שלא יתענה, כי התענית תזיק לו, רשאי לאכול בצומות שהם מדברי סופרים, לרבות תשעה באב, אף על פי שאין שם חשש סכנה כלל. ואינו צריך לעשות התרה. וכן חולה ויולדת שפטורים מלהתענות בימי הצומות הללו, אינם צריכים התרה לפני שיאכלו. וכן חתן ובעלי ברית שאינם משלימים התענית כשהצום דחוי, או בתענית אסתר [אפילו בזמנן] רשאים לאכול בלי התרה..

ל. יש שכתבו שהמצטער צער גדול מן התענית יותר מרוב אנשים שמתענים, פטור מן התענית. ויש מי שהיקל עוד, שאדם שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, ומצטער בתעניתו, נחשב כחולה שפטור מן התענית. והכל כפי ראות עיני המורה. ועל כל פנים גם המיקל בזה, ימעט באכילה ובכל תענוג כפי מידת האפשר..

לא. הסובל מכאבי עיניים באופן לא רגיל ומצטער הרבה, פטור מתעניות אלו חוץ מט' באב ויום הכפורים, והכל לפי הענין..

לב. מי שהרופאים קובעים שהתענית מזיקה לבריאותו ותיבאו לידי חולי, אפילו אין

בו סכנה, פטור מכל תעניות דרבנן, וגם בתשעה באב לא יתענה..

לג. יש מי שכתב, שמי שהתענית גורמת לו לכאבי ראש עצומים וחולשות וסחרחורת וקור וחום וכו' וכמה תלאות. הרי זה בגדר חולי, ואין לו להתענות מלבד ביום הכיפורים..

לד. הקטנים שהם בגיל פחות מבר מצוה, אינם מתענים בצומות אלו, אפילו תענית שעות. ואפילו בתשעה באב. אף שיש להם דעת להתאבל על החורבן. ורק כשהגיעו למצות, התינוק בן י"ג שנה ויום אחד, והתינוקת בת י"ב שנה ויום אחד, מתענים. ויש מחמירים לומר שאין להאכילם אלא לחם ומים, אך המנהג להקל לתת להם כל צרכם, וכן ראוי להורות בזמן הזה שירדה חולשה לעולם. [וימ"מ נראה שיש למנוע מהם ממתקים ושאר תפנוקים]..

לה. יש קהלות שמנהיגים את ילדיהם שסמוך לבר מצוה לבן, או סמוך לבת מצוה לבת, מתענים בשלש תעניות הסמוכות לגיל המצוות, אך אין לזה שום מקור בפוסקים. ואין לחוש למנהג זה..

לו. יש אומרים שנער בן י"ג שנה ונערה בת י"ב שנה, אינם חייבים להתענות בתעניות דרבנן, שהם כל הצומות שלנו זולת יום הכיפורים, אלא אם כן ידוע שהביאו שתי שערות, כיון שספק דרבנן לקולא. אולם יש חולקים בזה וטוענים שחזקה זו היא חזקה אלימתא, וגם בדרבנן סומכים עליה להצריך אותם להתענות. וכן עיקר. ולכן יש להם להתחיל להתענות. ורק אם ירגישו חולשה מיוחדת אפשר לפוטרם..

לז. יש המקילין לנערות שלא יתענו בג' התעניות, אלא רק בתשעה באב, ויום הכפורים. אולם אין מנהג זה נכון על פי ההלכה, ואין לנהוג כן..

לח. יש מי שכתב שאסור לגעת במאכלים שלא לצורך בכל יום התענית, מחשש שמא יבוא לאכול או לטעום מהם. ואין דבריו נכונים. שלא מצינו שרבותינו גזרו על כך. ואין לחדש גזירות מדעתינו. והעיקר לדינא שמותר להתעסק במאכל ומשתה ביום התענית.. **צו**

לט. קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה ביום תענית שנדחה מיום שבת ליום ראשון, ודהיינו שנולד ב' אב, ובמלאת שלש עשרה שנה ויום אחד נעשה לבר מצוה בליל י' באב], נחלקו הפוסקים אם חייב בתענית, ולהלכה אם הוא חלש רשאי שלא להתענות אלא תענית שעות כאשר יוכל שאת. אבל יולדת שהיא פטורה מלהתענות אפילו בתשעה באב כל שלשים יום ללידתה, אם חל יום ל"א ללידתה בתשעה באב שנדחה, צריכה להתענות.. **צח**

מ. שלש צומות אלו, י"ז בתמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת, כשחלו בזמנם, גם בעלי הברית מילה, (אבי הבן, המוהל והסנדק), והחתן בתוך ימי חופתו, חייבים להתענות ולהשלים כמו כל הצבור, ואסור להם לפרוש מן הצבור. שלא יבוא עשה דיחיד וידחה תענית דרבים. ורק אם חלו הצומות הנזכרים לעיל בשבת, ונדחו ליום ראשון, בין החתן בין בעלי ברית לא ישלימו תעניתם, אלא אחר חצות היום [זמן מנחה גדולה] יאכלו כדרכם, מפני שיום טוב שלהם הוא. ואם ירצה החתן להחמיר על עצמו להתענות אינו רשאי, הואיל ויום טוב שלו הוא. ועל כל פנים אין לחתן בתוך שבעת ימי המשתה להתענות שום תענית יחיד, ואפילו היה נוהג בו שנים רבות, כגון יום פקודת השנה [יאר-צייט] של אביו או אמו. ואפילו התרה אינו צריך, וכן לבעלי ברית.. **ק**

מא. הקם בבוקר ורוצה לשטוף מעט את פיו כדי שלא יהיה לו ריח רע מהפה, יש להתיר לו לשטוף את פיו במים משום כבוד הבריות, באופן שאינו נותן בפיו יותר משיעור

רביעית בבת אחת, ודהיינו פחות משמונים ואחד גרם], ונותן את לבו שלא יבלע מן המים, ופולט את כל המים. ובתענית יחיד מותר אפילו ביותר מרביעית, כיון שפולט. ובמקום צורך כאשר יש צער רב, מותר לצחצח שיניו במשחת שיניים בתעניות צבור על הדרך הנ"ל, למי שקשה לו בלי לצחצח את שיניו. והנכון שיקדים להכניס לפיו את המשחה וישפשף במברשת ואחר כך ישטוף פיו, כאשר פיו למטה, [שאז המים אינם ראויים לשתייה]. ובתשעה באב יש להשתדל להחמיר בזה, אך אם יש לו צער גדול במיוחד במניעת צחצוח השיניים, יוכל להקל גם בתשעה באב, באופן שיוריד את פיו למטה שלא יבלע מהמים. וביום הכפורים אין להקל בזה כלל.. **קח**

מב. כשחל מילה בתשעה באב, המוהלים הנוהגים כשעושים מציצה לתינוק בשאר ימים נותנים בפיהם יין, אסור להם לעשות כן בתשעה באב, אלא מציצה בפה בלבד. אבל בשאר צומות דרבנן מותר להם לעשות כן, ויפלטו היין מפיהם אחר כך..

מג. מוהל אחר המציצה בארבע צומות, שנשאר מדם הנימול בתוך פיו, ויש לו צער מזה, רשאי לשטוף פיו במים, ויכופף ראשו שלא יבלע.. **קמ**

מד. השרוי בתענית יכול לטעום התבשיל [לדעת אם צריך מלח או תבלין], עד כדי שיעור רביעית הלוג, ובלבד שיזהר לא לבלוע אלא יפלוט כל מה שהכניס לפיו. שטעימה כזאת אינה בכלל אכילה ושתייה. ובתשעה באב וביום הכפורים אסור. ומנהג האשכנזים להחמיר בטעימה בכל תענית צבור. [רמ"א תקסז סעי' א'].. **קי**

מה. אדם בריא שמתענה, אך סובל בתעניות צבור ממיחושי ראש חזקים, ורוצה לבלוע גלולות וכדורים נגד מיחושי ראש,

סיגריות, ויש לו צער גדול במניעתו, יש להתיר לו לעשן בתשעה באב בצינעא.. קיה

מט. אולם באמת הנכון הוא להמנע בכלל מעישון סיגריות בכל ימות השנה, מאחר שכבר נתפרסם ברבים שלפי דעת גדולי הרפואה בזמנינו העישון מזיק לאדם מאד, ועלול להביא לידי מחלות המסכנות בריאותו של האדם, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות דעות הלכה א): "שהואיל והיות הגוף בריא ושלם, מדרכי עבודת ה' הוא, שהרי אי אפשר לאדם שיביין בדברי תורה וידע דבר מידיעת הבורא יתברך, והוא חולה וכואב, לפיכך צריך האדם להרחיק עצמו מן הדברים המזיקים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המבריאים והמחלימים". ישמע חכם ויוסף לקח.. קב

נ. אסור ללעוס גומי לעיסה, [מסטיק] ביום תענית אף שאינו בולע, אך מסטיק שאין בו שום מתיקות כלל, וכגון שלעסוהו מערב התענית עד שלא נשאר בו טעם כלל, מותר ללועסו בתעניות. חוץ מתשעה באב ויום הכפורים. ובאופן כזה אין מברכים על המסטיק.. קבא

נא. מי ששכח ואכל ככותבת (שהוא כ-36 גרם, וי"א כזית) בתענית צבור, ונזכר לאחר מכן, חייב להשלים תעניתו. ומן הדין אינו צריך להתענות ביום אחר, (תרומת הדשן סי' קנו). אלא אם כן עושה כן לכפר על שגגתו, וכגון שהוא בריא ויכול לצער עצמו בתענית שאינו חובה. [באופן שהדבר לא יגרום לו לביטול תורה, או שהוא שכיר שימעט מעבודת הבעלים].. קבב

נב. מי ששכח ואכל ככותבת (שהוא כ-36 גרם, וי"א כזית) באחד מארבע הצומות, הגם שהוא חייב להשלים את התענית, אף על פי כן אינו יכול לומר "עננו" בתפלת המנחה, שכל יחיד שאינו מתענה בתענית צבור, אינו רשאי לומר "עננו" בתפלתו. והוא הדין לחולה שהוצרך לאכול ביום תענית צבור, שלא יאמר

מותר לו לבלוע התרופה בלי מים, כל שאין בה טעם ערב לחיך. ואם אי אפשר לו לבלוע הגלולה בלי מים, מותר לו לבלועה עם מעט מים. [ובתשעה באב טוב להחמיר]. וכן מותר לשתות תרופות שאין החיך נהנה מהם. אבל אם החיך נהנה מהם אין להתיר במקרה כזה. ואם ירצה שלא להתענות, הנכון הוא שישאל חכם שידון בכל מקרה לגופו, שלא כל כאב ראש או מקילין שלא להתענות. ובמקום חולי פנימי אין להחמיר. וכל זה בשאר תעניות, אבל ביום הכפורים אין להקל לקחת תרופה עם מעט מים, אלא למי שבלאו הכי אוכל לפי היתר משום ספק פיקוח נפש.. קי

מו. מותר לבלוע את הרוק בכל תענית, בין תענית ציבור בין תענית יחיד, ואפילו ביום הכיפורים. [ואפי' מה שהיו רגילים בימי קדם לתת מטבע פונדיון לתוך הפה, שעל ידי כך יהיה מצוי בפיו הרוק, מותר לכתחלה לעשות כן בכל ימי תענית ציבור, ואין בזה חשש כלל].. קיא

מז. אכילת מאכלים ושתיית משקים שמעורב בהם דבר מר, [אפילו ביום הכיפורים] אין בהם איסור רק מדרבנן, וכל שכן בתעניות דרבנן, ולכן אנשים חלושים ותשושים שיש להם ספק ואין חכם לשאול, יכולים להקל לשתות תה חזק מבלי סוכר, וכן באכילת מאכלים מרים, שיש להקל בזה, בכל מקום של חשש נזק, וכמו שמצוי אצל מעוברות. וכל שכן בימים החמים שיש חשש להתייבשות. אבל ביום הכפורים אין להקל זולת במקום פקוח נפש.. קיג

מח. עישון סיגריות למי שרגיל בו, מעיקר הדין מותר בכל תעניות צבור ואפילו בתשעה באב. (כמובן, חוץ מיום הכפורים). ומכל מקום טוב להחמיר בתשעה באב שלא לעשן, ובפרט בשעת קריאת איכה והקינות בבית הכנסת, ואמנם מי שרגיל מאד בעישון

עננו בתפלתו. ואם נזכר לפני שאכל 36 גר', והפסיק מיד, יכול לומר עננו בתפלת המנחה. וחולה שאכל בכוונה מכוונת פחות פחות מכשיעור, יכול לומר "עננו" בתפלתו.. קבג

ג. קטן שאוכל בתענית, ומתפלל ביום התענית, יש אומרים שרשאי לומר תפלת עננו בשומע תפלה, כדי שיתחנך בקום ועשה בתפלה זו. ויש אומרים שאין לו לומר עננו, כדי שיתחנך שיהיה גדול, שאם אינו מתענה אינו אומר עננו. והעיקר כסברא ראשונה..

קכה

נד. מי ששכח וברך ביום התענית על דבר מאכל, או משקה, יטעם ממנו מעט רק כדי שגרונו ינהה. שאם לא יטעם כלום יעבור על איסור ברכה לבטלה שלדעת הגאונים הרמב"ם והשלחן ערוך איסורו הוא מן התורה, ואילו טעימה בצומות אלה היא מדרבנן. וימשיך בתעניתו ויאמר עננו, שטעימה מועטת [פחות מככותבת] אין עליה תורת אכילה. [שבאכילה פחות מככותבת לא איבד תעניתו ורשאי לומר עננו ביום צום התענית הזה].. קכו

נה. כבר נתבאר שהחולה בד' צומות אוכל כהרגלו, ואינו צריך לאכול פחות פחות מכשיעור. שלא נאמר דבר זה אלא ביום הכפורים שהצום הוא מדאורייתא, אבל שאר הצומות, מעיקרא חכמים לא גזרו במקום חולי וכדו', ולכן אין צריך לאכול פחות פחות מכשיעור. ויש אומרים שאין להם לאכול מיד בבוקר, אלא אחרי שמרגישים שכבר מוכרחים לאכול. אולם אין זה מדינא רק מתורת הנהגה נכונה. בפרט בדורותינו שהגופות חלושים הרבה.. קכז

נו. אדם בריא הזקוק לאכול ביום התענית כדי שלא יחלה, נכון שיטעם פחות פחות מכשיעור. [וחיילים בשמירה וכל כיו"ב, טוב שיכינו טרמוס גדול עם תה חזק בלי סוכר, בלי

טעמים מיוחדים, וזה יכולים לטעום [תה מריר] מעט מעט בלי שום הגבלה].. קלג

נד. יש שכתבו שבימי תעניות ציבור שלנו, שהם עשרה בטבת וצום גדליה, אין כל חשש לברך שהחיינו, כגון על בגד חדש, [או למי שפטור מן התענית]. ורק ב"ז בתמוז בלאו הכי נהגו להמנע מלברך שהחיינו מטעם שהוא מימי בין המצרים.. קלג

נח. בארבע תעניות צבור, המוזכרות בפסוק, שהם י"ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, ועשרה בטבת, היחיד אומר בתפלות שחרית ומנחה "עננו" בשומע תפלה, ואחר אמירת עננו חותם "שומע תפלה". ואינו חותם העונה לעמו ישראל בעת צרה, שלא נתקנה חתימה זו אלא לשליח צבור כשאומר עננו בחזרה בין גואל לרופא. והשליח צבור אומר בחזרת התפלה "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, והטעם שנקבעה שם, שסמכו על מה שנאמר בתהלים (יט, טו), יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי "וגואלי", ואחריו נאמר (תהלים כ, ב), יענך ה' ביום צרה. וחותם ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה.. קלד

נט. הנוסח הנהוג בפי כל העולם בחתימת ברכת עננו שאומר השליח צבור בין גואל לרופא, "העונה לעמו ישראל בעת צרה", ואם לא אמר תיבות "לעמו ישראל", יצא.. קלז

ס. בתשעה באב היחיד אומר "עננו" בשומע תפלה בכל התפלות, גם בערבית של ליל תשעה באב. [אך מנהג אשכנז שהשליח צבור אומר עננו בשחרית ומנחה, והיחיד במנחה בלבד]. ואף בתשעה באב היחיד שאומר "עננו" בשומע תפלה בשלש התפלות, וחותם לאחר "עננו" כי אתה שומע תפלת כל פה ברוך אתה ה' שומע תפלה, ולא כמו שנדפס בקצת סידורים של תשעה באב החתימה ליחיד ברוך אתה ה'

העונה לעמו ישראל בעת צרה, שאין חתימה זו אלא לשליח צבור האומר עננו בין גואל לרופא. ואם טעה וחתם העונה לעמו וכו' במקום שיחתום בא"י שומע תפלה, ונזכר אחר שהתחיל רצה, יצא ידי חובה בדיעבד, ויסיים תפלתו, ואין צריך לחזור לשמע קולנו. ומכל מקום טוב הדבר שאחר שסיים תפלתו יחזור להתפלל בתנאי של נדבה, ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני חוזר ומתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה. ואם אפשר טוב לחדש בה דבר.. קל"ז

סא. אם שכח ולא אמר "עננו" בארבע צומות, אינו חוזר. ואם נזכר כשאמר "ברוך אתה ה'" כדי לחתום "שומע תפלה", אינו רשאי לסיים "למדני חקיך" כדי שיוכל לחזור ולומר "עננו", אלא יסיים תפלתו, ואינו חוזר. וטוב שיאמר "עננו" בלי חתימה בסוף "אלהי נצור". אבל בין ברכת שומע תפלה לרצה, אין לומר "עננו", דהוי הפסק.. קל"ח

סב. יחיד המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור ביום תענית, ואומר עמו סדר קדושה, כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סי' קט ס"ד), אף על פי שהשליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, היחיד הזה לא יאמר עננו עם השליח צבור אלא יכלול עננו בשומע תפלה, ככל יחיד שמתפלל בלחש.. קל"ט

סג. השרוי בתענית והתאחר להגיע לבית הכנסת לתפלת המנחה, והתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור מלה במלה, לא יאמר עננו בין גואל לרופא, אלא יאמר עננו בשומע תפלה, וכנ"ל, ואף על פי שלא יוכל לומר "מודים" ביחד עם השליח צבור, אלא יכרע באמצע ברכת רצה בשעה שהצבור אומרים מודים, לבל יראה כפורש מן הצבור, ובלבד שתפלת עננו יאמרנה במקומה בשומע תפלה.. קל"א

סד. אם הזמן של מנחה מצומצם, ביום התענית, ואין פנאי להתפלל בלחש ולחזור התפלה בקול רם, שהמנהג הוא שהשליח צבור מתפלל בקול רם והקהל מתפלל עמו בלחש, ואומרים עמו סדר קדושה, וכשמגיע השליח צבור להאל הקדוש ממשיכים התפלה בלחש, כשיגיע השליח צבור לברכת רפאנו יאמר שם "עננו" בקול רם ברכה בפני עצמה, והקהל ישמעו ויכוונו לברכתו, ושוב ימשיכו בתפלה בלחש. וכאשר הצבור יגיעו לשומע תפלה יאמרו בלחש תפלת "עננו", חוץ מהשליח צבור, וימשיכו התפלה בלחש עד הסוף.. קמ

סה. אם טעה השליח צבור ושכח לומר "עננו" לפני ברכת רפאנו, אם נזכר באמצע ברכת רפאנו, חוזר ואומר השליח צבור "עננו" ברכה בפני עצמה, וממשיך ברכת רפאנו וכו' והלאה. אבל אם לא נזכר עד שחתם "ברוך אתה ה'" של ברכת רפאנו, אינו חוזר לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא כוללה באמצע ברכת שומע תפלה כיחיד. ואינו רשאי לסיים למדני חקיך, וחותם "ברוך אתה ה'" שומע תפלה. ואם לא אמר "עננו" אף בשומע תפלה אינו חוזר. וטוב שיאמרנה בסיום תפלת שמונה עשרה, ויחתום בלי הזכרת ה', "ברוך שומע תפלה".. קמא

סו. אם טעה השליח צבור והקדים לומר עננו ברכה בפני עצמה קודם ברכת ראה נא בענינו, בדיעבד יצא, ואין צריך לחזור ולאומרה קודם רפאינו.. קמב

סז. בתענית צבור [שחכמי הדור גזרו תענית על כל צרה שלא תבוא], וכן תענית יחידים כמו שובבי"ם, אין השליח צבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש עשרה מתענים בבית הכנסת. והשליח צבור עצמו מכלל העשרה. אך בתעניות צבור המפורשות בכתוב הנ"ל, [בתחלת הלכות תענית] אם יש

צבור עננו בשומע תפלה. ואחר תפלת החזרה ונפילת אפים יוציאו ספר תורה ויקראו בו שלשה בפרשת ויחל..

ע. שליח צבור שאינו מתענה בתענית צבור מאיזו סיבה שהיא, לא יתפלל לפני התיבה, כי אינו יכול לומר בחזרה "עננו", כשהוא אינו מתענה. ואין חילוק בזה בין שליח צבור קבוע לשליח צבור עראי. ואם אין שליח צבור אחר, רשאי שליח צבור זה להתפלל כדי שלא יבטלו מעניית קדיש וקדושה וברכו. ולא יאמר עננו ברכה בפני עצמה, אלא אומר עננו תפלה, בנוסח: "עננו ביום צום התענית הזה". ויחתום שומע תפלה. ואף שליח צבור שמוכרח לעבור לפני התיבה שחרית בתענית צבור, מפני שאין שליח צבור אחר, ואינו יודע אם יוכל להתענות או לא, מפני שמרגיש חולשה וכיוצא בזה, לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה, אלא אומרה בשומע תפלה..

עא. בכל ימי תעניות צבור הכתובים במקרא, בשחרית ובמנחה, מוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה גברי בפרשת ויחל. ואפילו אם יום התענית חל בשני וחמישי, אין קוראים בפרשת השבוע, אלא "ויחל". חוץ מיום תשעה באב שבשחרית קוראים כי תוליד בנים, ומפטירין אסוף אסיפם, ובמנחה קוראים בפרשת ויחל, ומפטירין בתשעה באב שובה ישראל עד ה' אלהיך..

עב. יש נוהגים להפטיר בד' תעניות במנחה "דרשו ה' בהמצאו". אך מנהג הספרדים שלא להפטיר בשום תענית צבור, חוץ מתשעה באב, שבשחרית מפטירין בו "אסוף אסיפם", ובמנחה מפטירין "שובה ישראל", וכאמור. ויאותם הנוהגים שאין מפטירין בתשעה באב במנחה, ישנו את מנהגם וינהגו להפטיר בכרכות כמנהג ארץ ישראל]..

עג. ספרדי שהתפלל מנחה ביום הצום בבית הכנסת של אשכנזים, והזמינוהו לעליית

בבית הכנסת ששה מתענים, שהם רוב מנין, והשאר מוכרחים לאכול לאונסם, רשאי השליח צבור לומר ברכת "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. וכך פשט המנהג לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, כל שיש בבית הכנסת ששה מתענים. ובתענית אסתר לכתחלה עדיף שיהיו עשרה מתענים. ואם לא השיגו מנין מתענים, אומרים "עננו" ברכה בפני עצמה ברוב מנין. ונדע, דכל מי שלא מתענה מחמת אונס, ואכל פחות מכושעור, מצטרף למתענים. והדין כן גם לגבי הוצאת ספר תורה לקרות בפרשת ויחל. וכל זה דוקא אם אותם שאינם מתענים הם אנוסים מחמת חולי, אז אמרי' רובו ככולו, אבל אם אותם שאינם מתענים אינם חולים אלא שמזולזלים בתענית, הוי כאילו ליכא עשרה כלל, וכמאן דליתנהו דמי. ולא שייכא התם קריאת ויחל..

סח. בית כנסת שהיו בו עשרה מתענים בתענית צבור, אלא ששלשה או ארבעה מהם כבר התפללו עם צבור אחר, ושמעו אז מהשליח צבור ברכת עננו בין גואל לרופא, אף על פי כן כיון שיש רוב מתענים שמתפללים עתה עם שליח צבור, יכול השליח צבור לומר ברכת עננו בין גואל לרופא, וכל שכן שיכולים לקרות בספר תורה בפרשת ויחל. אבל אם לא היו שם רוב מתענים, אין לצרף מי שמתענה, שכבר התפלל עם צבור אחר, לאמירת ברכת עננו, אבל לקריאת ויחל מצטרף. אלא יאמר "עננו" בשומע תפלה כיחיד..

סט. במנחה של תענית צבור, אם לא היו בבית הכנסת רוב מתענים, ולכן לא קראו בפרשת ויחל, והתחילו הצבור להתפלל תפלת שמונה עשרה, ואחר כך באו כמה מתענים והצטרפו לרוב מנין, יאמר השליח צבור עננו בין גואל לרופא, ואם לא הגיעו המתענים אלא אחר ברכת רפאנו יאמר השליח

בשחרית יום התענית צבור מי שאינו מתענה מחמת פטור או אונס שהוא.. קנה

עח. מי שעודנו שרוי בתענית בשחרית, אלא שחושב שלא להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים, דינו כמי שאינו מתענה, ולא יעלה לספר תורה בפרשת ויחל.. קם

עט. שליח צבור הקורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתענית צבור, אם אין שליח צבור אחר שיוכל לקרות בתורה.. קם

פ. אם חל יום פקודת השנה של אביו או אמו ביום תענית צבור, ודא עקא, שהוא מוכרח לא להתענות באותו יום משום חולשה יתירה, ועז רצונו לעלות לספר תורה למנוחת הוריו, יש ליעץ לו לאכול פחות מכשיעור, ובאופן זה יכול לעלות לספר תורה אפילו במנחה.. קם

פא. בתענית צבור כשאומר השליח צבור הסליחות יעמדו שנים לצדו, אחד מימינו ואחד משמאלו, לומר עמו הסליחות. ואם כולם אומרים הסליחות עם השליח צבור אין צריך להעמיד אצלו, וכן המנהג.. קם

פב. בתענית צבור, כגון צום גדליה עשרה בטבת וי"ז בתמוז, כשיש מילה בבית הכנסת, כתב מרן בשלחן ערוך (או"ח סי' קלא ס"ה, ויו"ד סי' רסה ס"ג), שבשחרית מתפללים סליחות ואומרים וידוי, ואין נופלים על פניהם [לדוד אליך וגו'], ואין אומרים והוא רחום. והוא הדין אם נמצא שם הסנדק, או המוהל, או אבי הבן ביום המילה, או חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו. ובעלי הברית עצמם שיום טוב שלהם הוא, אין צריך לומר התחנונים והסליחות כלל.. קם

פג. הכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור במנחה (מלבד בשחרית). ולכתחלה יקבעו זמן תפלת מנחה (תפלת שמונה עשרה) בתענית

שלישי לקריאת ויחל, ומנהגם שהשלישי מפטיר דרשו ה' בהמצאו, רשאי הספרדי להפטיר בברכות כמנהגם, אף על פי שאין נוהגים כן הספרדים, ואין בזה שום חשש לברכה שאינה צריכה.. קנג

עד. צבור שטעו וקראו בימי תענית צבור בפרשת השבוע, בשחרית, אם חלו ימי התענית בשני או בחמישי, ונזכרו באמצע הקריאה, מסיימים בקריאה בפרשת השבוע, ויוצאים ידי חובה.. קנה

עה. אין להוציא ספר תורה בתענית צבור לקריאת פרשת ויחל, אלא אם כן יש ששה או שבעה מתענים בבית הכנסת, מתוך המנין של עשרה, בין בשחרית בין במנחה. ואם אין יותר מחמשה מתענים בבית הכנסת וחל תענית צבור בשני וחמישי, קוראים בפרשת השבוע שלשה אנשים. ואם חל התענית בימי א. ג. ד. ו. אין להוציא ספר תורה כלל, ואפילו בשחרית שעדיין לא טעמו, כל אלה שחושבים שלא להתענות אינם מצטרפים לרוב מנין להוצאת ספר תורה ולברכת עננו.. קנה

עו. מי שאינו מתענה מסיבת חולי וכדומה לא יעלה לספר תורה בתענית צבור בקריאת פרשת ויחל. וכהן שאינו מתענה לא יקראוהו לספר תורה לקריאת ויחל, אפילו אין שם כהן אחר, אלא טוב שיצא הכהן מבית הכנסת, ועומד ישראל מתענה לקרות במקום כהן. וְהוּא הַדִּין לְלוֹי שְׂאִינוּ מִתְעַנֶּה וְאִין לּוֹי אַחַר בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, טוֹב שִׁיצָא מִחוּץ לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וְיִקְרָא הַכֹּהֵן הַמִּתְעַנֶּה בְּמִקוֹם לּוֹי. וְאִפִּילוּ אִם קִרְאוּהוּ בְּשֵׁמוֹ לְעֹלוֹת לְסֵפֶר תּוֹרָה, יִתְנַצֵּל שְׂאִינוּ מִתְעַנֶּה מִחַמַּת אֹנֶס, וְיַעֲלֶה אַחַר בְּמִקוֹמוֹ, כִּי יֵשׁ בְּזֵה חֲשֵׁשׁ בְּרַכָּה לְבִטְלָה לְדַעַת כְּמָה פּוֹסְקִים.. קנו

עז. בשני או בחמישי שהוא בלאו הכי יום חיוב קריאת התורה, יכולים להעלות

צבור, כחצי שעה לפני השקיעה, כדי שעד שיגיע השליח צבור בסוף החזרה לברכת כהנים יהיה קודם השקיעה. ואם התפללו מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורבע (ומניות) קודם צאת הכוכבים, לכתחלה לא יעלו לדוכן, ואם עלו לא ירדו. ובמקום שנהגו שהכהנים עולים לדוכן אחר פלג המנחה יש להם על מה שיסמוכו. אבל אם מתפללים בעוד היום גדול, לפני השיעור הנ"ל, אין לכהנים לשאת כפיהם, וגם במקום שנהגו לעלות לדוכן יש למחות בידם ולהנהיגם שלא יעלו. וכדין מנחה של יום הכפורים שאין בה נשיאות כפים מפני שמתפללים מבעוד יום. ואם מתפללים מבעוד יום, כשם שאין נושאים כפים כך אין השליח צבור אומר בחזרה "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו'".

פד. כהן שאינו מתענה לא ישא את כפיו במנחה, כיון שיש לחוש בו לשכרות. ולכן יצא לחוץ בעת נשיאת כפים.. קסו

פה. כל שיש ששה מתענים מן הצבור שבבית הכנסת, והכהנים מכלל המתענים, נושאים כפיהם בתפלת מנחה של תעניות צבור, כשהיא סמוכה לשקיעת החמה.. קסז

פו. שליח צבור שהתחיל תפלת החזרה אחר שקיעת החמה בתענית צבור, אף על פי כן יכול לומר ברכת עננו בין גואל לרופא, כל שהוא בתוך שלש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת החמה. [לפי חשבון שעות ומניות]. וכן הכהנים יכולים לישא כפיהם ולברך ברכת

כהנים בסוף החזרה, כשהוא בתוך זמן בין השמשות..

פז. גם בימי התענית עדיף להתפלל מנחה קטנה סמוך לשקיעה, ואז ירויח גם כן ברכת כהנים. אמנם אדם שיודע שראשו כבד עליו בסוף התענית ואינו יכול לכוין כראוי בתפלת מנחה, אם יתפלל אותה סמוך לשקיעה, עדיף שיתפלל אותה במנין מוקדם יותר שמתפללים מנחה גדולה..

פח. יש נוהגים להתענות בימי שובבי"ם, וכן בשבעה באדר, וכן בערבי ראשי חודשים, או בעשרת ימי תשובה, ובכל הימים האלה, אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, מוציאים ספר תורה וקוראים בפרשת ויחל, והשליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא, ואם יש שם כהנים מתענים, עולים לדוכן ונושאים כפיהם בברכת כהנים.. קפא

פט. מנהג קדום בארץ ישראל שמניחים תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד. ואמנם יש שנהגו להניח תפילין גם במנחה של תעניות צבור, [והיינו כי' בטבת, י"ז בתמוז, צום גדליה, ותענית אסתר], כדי להשלים מאה ברכות, אך לא ראינו כיום שנהגו כן בארץ ישראל, והנח להם לישראל. ובתשעה באב יש שנהגו כדעת מרן להניח תפילין במנחה בלבד. ומנהגינו להניח רק בשחרית, וכדלהלן..

קע

צ. נוהגים לתת צדקה לעניים במנחה של יום תענית, כמו שאמרו חז"ל (בברכות ו:): אגרא דתעניתא צדקתא. [ויש שנהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב].. קעא

סימן תקנא - ממנהגי ימי בין המצרים

דין נישואין ונגינה בימי בין המצרים

מנהג הספרדים בעה"ק ירושלים ת"ו להתיר הנישואין עד ראש חודש אב. ונמנעים מלישא אשה מליל ראש חודש עד אחר תשעה באב.

א. יש נוהגים שלא לערוך נישואין כלל מיום י"ז בתמוז עד תשעה באב, שהם ימי "בין המצרים". וכן המנהג במדינות אשכנז. אולם

שבשמחתם. וכן הדין לגבי שמחת שבע ברכות שנוהגים לעשות בכל לילה..

קפב
ו. לכל הדעות מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין בכל ימי בין המצרים, עד יום התענית, כי אין שם שמחה כל כך.. **קפד**

ז. מותר לעשות "תנאים" [וורט], גם אחר ראש חודש אב, ואפילו בתשעה באב עצמו, בין ביום בין בלילה, שמא יקדמנו אחר (הרמב"ם פ"י מהל' אישות הל' יד). אך אסור לעשות ריקודים ומחולות ולנגן בכלי שיר לכבוד השידוכין, ורק מותר לשורר בפה שירות ותשבחות להשם יתברך. [חוץ מת"ב], ונכון להמנע מסעודה..

קפה
ח. בשעת הדחק וצורך גדול באופן מיוחד, פעמים שאפשר להתיר לערוך נישואין בצניעא אחר ראש חודש אב, לפי שיקול דעת החכם, כאשר בני הזוג אינם מקפידים בדבר זה, שאין בו סימן טוב, דכל דלא קפיד לא קפדי בהדיה. אולם יעשו את הנישואין בצניעא..

ט. בחוץ לארץ יש מקומות שנוהגים לעשות קידושין אף שלא בשעת החופה, ובמקומות אלה מותר לקדש גם בימים אלה, בלי סעודה. ויש מתירים בזה למי שלא קיים פריה ורביה גם בסעודה. וטוב להחמיר. ופירות ומגדנות ומיני מתיקה מותר בודאי. ואמנם בלאו הכי כיום ברוב המקומות אין עושים קידושין בלא חופה. ואם עושים תנאים בין הצדדים על ידי קנין בלבד, נכון להמנע מסעודה. ואין לעשות ריקודים ומחולות ולנגן בכלי שיר לכבוד האירוסין, ויסתפקו בשירה בפה בשירות ותשבחות להשי"ת.. **קפז**

וראש חודש עצמו מכלל האיסור. ומכל מקום אם הוא בחור שעדיין לא קיים פריה ורביה מותר מעיקר הדין לשאת אשה גם אחר ראש חודש אב. אלא שהמנהג להמנע מראש חודש אב משום דלא מסמנא מילתא. [שאיין זה סימן טוב לערוך נישואין בימי אבל של עם ישראל על חורבן בית המקדש]..

ב. אף על פי שאחינו האשכנזים נוהגים להחמיר שלא לעשות נישואין החל מ"ז בתמוז עד אחר תשעה באב, מכל מקום בחור שלא קיים פריה ורביה שהוצרך לעשות נישואין שלו בליל י"ז בתמוז, חכם הרושם נישואין המיקל בזה במקום צורך יש לו על מה לסמוך..

ג. רב אשכנזי יכול לסדר קידושין לחתן וכלה ספרדים הנישאים מ"ז בתמוז ואילך עד ראש חודש אב, כדעת מרן. ונכון שתמיד כאשר רב אשכנזי מסדר חופה וקידושין לספרדים, יעשה הכל כפי מנהג רבותינו גאוני עולם, וכמסורת אבותינו. ובזה מראה שמעריך ומוקיר את גדולי הספרדים. ולכן הנכון הוא שיברך ברכות האירוסין, וברכות הנישואין במבטא ספרדי, גם במבטא של שם ה', בניקוד קמ"ץ. ולהקפיד שיעשו שבועה חמורה, ולא ילכו לחדר ייחוד קבל עם ועדה.. **קפא**

ד. די שאחד מבני הזוג ספרדים, כדי להקל לערוך להם נישואין בימים שמ"ז בתמוז ועד ראש חודש אב..

ה. גם אשכנזים רשאים להשתתף בשמחת נישואי חתן וכלה ספרדים שנעשו כדת אחר י"ז בתמוז, ובריקודים ומחולות

סימן תקנא סעיף יז - דיני ומנהגי בין המצרים

"כל רודפיה השיגוה בין המצרים". ואמרו חז"ל (במדרש איכה סם), שהם הימים שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, שבהם נכנסו

א. הימים שבין צום שבעה עשר בתמוז, לבין צום תשעה באב, נקראים ימי "בין המצרים", על שם הפסוק (איכה פרק א' פסוק ג')

האויבים לירושלים, ופרעו פרעות בישראל, עד יום תשעה באב, שבו החריבו את בית המקדש. ולכן נוהגים כמה מנהגי אבל וצער מיום שבעה עשר בתמוז עד אחר תשעה באב..

ב. יש להזהר בימי בין המצרים שלא ללכת יחידי מתחלת שעה רביעית של היום עד סוף שעה תשיעית, [שבסך הכל הם שש שעות], מפני קטב מרירי, שהוא שד השולט בימים ההם, ולפי דברי הגמרא (פסחים קיא:) יש להזהר בזה ביותר מאחד בתמוז והלאה, וכן יש להזהר בימים אלה שלא ללכת ברחוב בין חמה לצל. והמלמדים יזהרו שלא להכות התלמידים אפילו ברצועה קלה, וכן ההורים יזהרו שלא יכו את ילדיהם בשעות אלו, מפני שיש חשש סכנה בדבר. ובלאו הכי כיום אין אפשרות זו קיימת..

ג. בימי בין המצרים טוב ונכון למעט בשחוק ולמעט בתענוג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית, והכל תלוי בתשובה שלנו, וכל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ונוסף צער בכל דור (החיד"א). וכן ראוי למעט בהם בשמחה ומשתה. ואנשי מעשה אינם מסיחים דעתם בימים אלו מן האבילות על חורבן בית המקדש. וכבר כתב מרן השלחן ערוך (או"ח סי' א) "שראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חרבן בית המקדש". ויתן אל לבו הגלות, ובפרט גלות השכינה אשר היא שוכנת בעפר, וכמו שאמרה השכינה הקדושה למרן השלחן ערוך: זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי, ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות וכו'. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיכם, בזכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. [של"ה ריש מס' שבועות ד"ה דעו לכם]..

ד. אף שאין איסור ללכת לים או בריכה בימי בין המצרים, מכל מקום יזהר מכל דבר מסוכן, ובפרט ברחיצה בים, ולא ילך למקום עמוק, או במקום שיש חשש למערבולת וכדומה. וכן נכון לזהר בימים אלו שלא לשוט ולטייל במקומות שיש חשש סכנה.. קצה

ה. יש שכתבו להחמיר שלא להכנס לדירה חדשה בימי בין המצרים, ויש שהחמירו עוד שאין ראוי לחפש דירות בימים אלו מ"ז בתמוז. אולם כל זה ממדת חסידות, אך מעיקר הדין אין בזה איסור. והנהגה הנכונה לשקול כל דבר כפי הענין והצורך. ובפרט במקום חשש הפסד, או במקום מצות יישוב ארץ ישראל, שיש להקל לכתחלה.. קצה

ו. גם אחר ראש חודש אב מעיקר הדין מותר להכנס לדירה חדשה, כשהוא לצורך מגורים הכרחיים, ולא לנוי ולהרווחה.. קצה

ז. כיון שנוהגים שאין מברכים שהחיינו מ"ז בתמוז עד אחר תענית תשעה באב, לכן יש נוהגים שלא לעשות חנוכת הבית בימים אלה, כדי שלא יצטרכו לברך שהחיינו על בגד חדש. אולם העיקר הוא שאין בזה כל חשש, וכל שיש צורך לעשות חנוכת הבית בימים אלה, ולברך שהחיינו על בגד חדש, יכולים להקל, ויביא עשרה אנשים שילמדו שם התיקון שסידרו לחנוכת הבית. [ומי שהחמיר בזה יש לומר דהיינו בחוץ לארץ, למאן דאמר שאין מצוה בחינוך הבית כל כך. אבל בארץ ישראל יודה להקל].. קצה

ח. חסידים ואנשי מעשה נוהגים אחר חצות היום בימי בין המצרים, לומר "תיקון רחל", שבו פסוקים של בכי וצער על חורבן בית המקדש, ומנהג נכון ויפה הוא. ויש נוהגים לומר "תיקון חצות" בכל ימות השנה בחצות הלילה, ותבוא עליהם ברכה. וכל שכן אם נשאר ער עד חצות לילה, שיש להשתדל שלא

חתן וכלה, או מילה ופדיון הבן, או סיום מסכתא וחנוכת הבית, והכנסת ספר תורה, מותר לכתחלה אף בכלי שיר ממש. וכן בחול המועד ופורים. וכבר פשט המנהג במסיבות של מצוה ובבקשות של שבת, לומר פסוקי תהלים ושיר השירים בניגון יפה, באופן שאין לחשוש כלל לשחוק וקלות ראש, שרק כשעושה דרך זמר ומנגינות של דברי אהבה, הרי זה אסור. וכן נהגו לנגן בהלל בראשי חדשים ובחגים. וכן מותר לומר בשמחות, פסוקי תנ"ך בשירה ובזמרה, ולנגן בהזכרת השם שבפסוקים, ובלבד שיהיה זה בכובד ראש כראוי..

ד. אף על פי שמותר מעיקר הדין לשמוע בשאר ימות השנה שירי קודש המלוים בכלי נגינה, מכל מקום בימי בין המצרים יש להימנע מלשומעם. ומיהו בשמחת מצוה כגון בשמחת חתן וכלה, או מילה, או פדיון הבן, או סיום מסכתא, או בסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי חופתם, או בסעודת בר מצוה הנערכת ביום הגיעו למצוות, מותר לשמוע שירי קודש המלוים בכלי נגינה, שכל שהיא שמחת מצוה יש להקל בדבר. ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן בשעת סעודת המילה. ואם מקדימים או מאחרים במספר ימים את סעודת הבר מצוה, יערכו במקום סיום מסכתא, ורק אז יהיה מותר להם להשמיע כלי שיר. ובסעודה שעושים בלילה שלפני המילה, אין להתיר להשמיע כלי נגינה זולת שירה בפה, החל מ"ז בתמוז. ויש מהאשכנזים נוהגים להחמיר שלא להשמיע כלי נגינה בכל סעודת מצוה הנערכת בימי בין המצרים. ושירה בפה כשהיא דרך הודאה להשם יתברך, בלי כלי נגינה, פשוט שמותרת אף בימים אלה [וכן בימי ספירת העומר], ומכל שכן שמותר להשמיע נעימה בתפלה, או בשעה שעוסק בתורה, וכל שכן בשבתות שבתוך ימי בין המצרים, ואין

ישן עד שיאמר תיקון חצות, להשתתף בצעם השכינה הנמצאת בגלות..

ט. בימי בין המצרים נוהגים לומר גם בשנת השמיטה "תיקון חצות" אחר חצות היום. [גם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן בית המקדש]. והיינו אמירת הוידוי, מה נאמר, על נהרות בבל, מזמור לאסף, זכור ה' מה היה לנו, הבט משמים וראה, ועל חומתיך ירושלים..

י. ימי בין המצרים הם ימי תשובה, ולעתיד לבא יהיו ימים טובים..

יא. מעיקר הדין מותר לערוך נישואין במוצאי תשעה באב לבחור שלא קיים פריה ורביה. אך יש מקומות שנהגו שלא לערוך חופה וקידושין בליל מוצאי תשעה באב. ואם יש להסתפק שמא נהגו לאסור הנישואין גם בליל מוצאי תשעה באב, יש להעמיד הדבר על עיקר הדין להקל. וכל שכן שיש להקל בזה בליל מוצאי תשעה באב שנדחה..

יב. אסור לעשות ריקודים ומחולות בימי בין המצרים, שהם מ"ז בתמוז עד תשעה באב, אפילו בלי נגינה, וכל זה בריקודים ומחולות המתנהלים על פי הדין, אנשים לבד ונשים לבד במחיצה מפסקת ביניהם, אבל ריקודים ומחולות מעורבים אנשים ונשים יחדיו אסורים בהחלט בכל ימות השנה כולה..

יג. המקילים בשאר ימות השנה לשמוע מטייפ שירות ותשבחות להשם יתברך, כל שאינם דרך קלות ראש והוללות, יש להם על מה שיסמוכו אף שהם מלוים בכלי נגינה. וכן נוהגים להקל בזה אף בניגונים שאין בהם מלים של תשבחות להשם יתברך, אלא ניגון בלבד, בפרט אם מתעורר על ידי זה לעבודת ה'. ומותר לשורר שירות ותשבחות בפיו, אפילו במשתה יין. ולצורך מצוה כגון לשמח

להחמיר בזה כלל, ואפילו בשבת שחל בה תשעה באב..

טו. אין לשמוע שירים המלווים בכלי שיר גם ביום שישי אחר הצהריים, וכן במוצאי שבת. ומה שיש מקילין בזה ברדיו חרדי, הוא כדי למנוע מאחרים שישמעו שירים חילוניים, אבל כל מי שיראת ה' נוגעת ללב, יחמיר בזה גם בערב שבת אחר חצות ובמוצאי שבת..

ר"ב

טז. חולה הרתוק למטה שייטב לו על ידי שמיעת מוזיקה, יכול לשמוע לכתחלה שירים בימים אלו. ורפואת הגוף מצוה גדולה היא. ובמקום חולי אין לאסור..

יז. קלטות של פרקי תהילים שמשמיעים עם מעט כלי נגינה, יש להקל בזה, שעיקר כוונתו הוא בשביל אמירת התהילים. ואפשר להקל בזה גם בקלטות של סיפורי ילדים, שיש בהם מעט מוזיקה בתוך סיפור הדברים..

יח. אין להקל לשמוע בימים אלו מוזיקה וואקאלית אם היא מביאה לידי ריקוד. ויהיינו דמותר לשמוע מוזיקה כזו בלי לרקוד..

ר"ב

יט. חתן וכלה, לפי מנהג הספרדים ועדות המזרח, שאינם נמנעים מנישואין אחר י"ז בתמוז אלא החל מיום ראש חודש אב והלאה, מותר להם להשמיע כלי שיר ותזמורת בחופה ובשבעת ימי המשתה, לפי שאין שמחת חתן וכלה בלא כלי שיר. [וכן לפי מנהג האשכנזים שנהגו כדעת הרמ"א שאין נושאים נשים מאחרי יום י"ז בתמוז, אם נשא אשה קודם י"ז בתמוז, מותר לעשות ריקודים ומחולות עם כלי נגינה בתוך שבעת ימי המשתה שאחר י"ז בתמוז וכמבואר לעיל (סי' תקנא הערה ה')]..

כ. בשבת מותר לומר פזמונים ושירות ותשבחות בניגון ערב, אפילו בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון. וכן

בימות החול שירה בפה מותרת. ומכל מקום המחמיר על עצמו ונמנע מלשורר בפה בימות החול, מ"י"ז בתמוז עד תשעה באב, שלא לשיר אפילו בפה לבד, כאשר הדבר מביאו לידי שמחה, תבא עליו ברכה. ובתי ספר יכולים לכתחלה ללמד את הילדים שירי הבקשות ומנגינות בימים אלה, שמעיקר הדין שירה בפה מותרת..

כא. על המשוררים המקליטים את שיריהם בסרטים ותקליטים, לרשום על הקלטות שלא ישתמשו בהם באיסור על ידי חילול שבת, או על ידי שחוק וקלות ראש..

כב. מי שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל נכרים, ואינו יודע מלאכה אחרת, מותר לו להמשיך לנגן עד שבוע שחל בו תשעה באב, שאינו עושה כן לשמחה, וטוב להחמיר מראש חודש אב. אולם אם עושה כן אצל יהודים, יש לאסור בכל ענין מיום שבעה עשר בתמוז, ואפילו עושה כן בפני יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות, מפני שנמצא מכשילם בשמיעת כלי שיר בימים אלו..

כג. מורה לנגינה שמלמד תלמידים לנגן בכלי שיר, ויש לו הפסד ממון אם יפסיק מללמד לנגן, מותר לו להמשיך ללמד לנגן בכלי שיר עד שבוע שחל בו תשעה באב. וטוב להחמיר מראש חודש אב..

כד. קייטנה לילדים שבמסגרת פעולותיה משמיעים מוזיקה וכלי נגינה, ובלעדי זה קשה לנהל את פעולות הקייטנה, יש להקל להם גם בימי בין המצרים. וכן גן ילדים קטנים שרוצים להשמיע להם קלטות של שירי ילדים בשביל הפעלת התינוקות וסדרי הגן, אפשר להקל בזה, בפרט בשירי ילדים. וגם הגננות מותרות לשמוע, שהרי עסוקות בעבודתן, ואין שירים אלה מיועדים לריקודים ומחולות. וכן מותר להשמיע לקטנים קלטות של סיפורים,

אבל אין להקל להם להזמין תזמורת של כלי נגינה.. רטו

כה. מה שאסור למלאות פיו שחוק, אינו בגלל החורבן, אלא אף קודם לכן, מטעם שלא יתגבר עליו יצר הרע.. רטו

אף שמשולבות בהם שירים ומנגינות. וכן אירגונים של קירוב רחוקים שעורכים בימי בין המצרים כינוס למטרת קירוב, ובדעתם להראות סרט חינוכי שיש בו קצת תזמורת ברקע, יש להתיר להם להראות את הסרט, כל שהמוזיקה בו היא רק ברקע ואינה עיקר הענין.

סימן תקנא סעיף יז - ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

א. הפרי. ואם הוא עדיין תוך כדי אכילה ראשונה כגון ענבים, יכול לברך.. רכב

ה. מילה או פדיון הבן שאירעו בימי בין המצרים מברכים שהחיינו, כיון שהיא מצוה בזמנה, ואי אפשר לדחות הברכה לאחר מכן.. רכב

ו. אבי הבן כאשר מברך שהחיינו בימי בין המצרים על המילה, יכול להתכוין בברכתו לפטור פרי חדש שלפניו, אף בימי החול. ואף על פי שבדרך כלל מנהגינו להקדים ברכת הפרי לשהחיינו, במקרה כזה יכול לברך ברכת הפרי אחר ברכת שהחיינו. ומכל מקום לכתחלה שב ואל תעשה עדיף.. רכב

ז. נכון להימנע מלברך שהחיינו על פרי חדש ובגד חדש, גם בעשירי באב, דהיינו מליל עשירי באב עד ליל י"א אב.. רכב

ח. פרי שנמצא בשוק זמן מועט, ואחר תשעה באב ספק אם עוד ימצא בשוק, מותר לברך עליו שהחיינו בבין המצרים, ואפילו אחרי ראש חודש אב. וטוב להניחו עד השבת, שאז מותר לברך שהחיינו.. רכב

ט. וכן אם יפסד טעם הפרי אחר תשעה באב, מותר לברך עליו שהחיינו. וכן אם מפני סיבה מוכרח ללבוש בגד חדש בין המצרים, ילבשנו ויברך שהחיינו.. רכב

י. וכן חולה שאכילת פירות מטיבים עמו, ופותרים את תאבונו לאכול דברים טובים לבריאותו, רשאי לאכול פירות חדשים ולברך

א. משבעה עשר בתמוז עד אחרי תשעה באב, שנקראים בין המצרים, נוהגים להמנע מלאכול פרי חדש, או מללבוש בגד חדש, בשביל ברכת "שהחיינו", שאי אפשר לומר בימים אלו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, והוא זמן פורענות וימי צרה ותוכחה לעם ישראל. [ואין בזה שום איסור אפי' מדרבנן, ואינו רק זהירות בעלמא, וכלשון מרן "טוב להזהר"]. ובשבתות שבתוך ימי בין המצרים מן הדין מותר לברך שהחיינו. והדין כן גם ב"ז בתמוז שחל בשבת, שמותר לברך שהחיינו בשבת. ויש חסידים שנוהגים להחמיר בזה אף בשבתות.. רטו

ב. בליל י"ז בתמוז [שחל בחול] יש אומרים שאפשר לברך שהחיינו על פרי חדש, ויש שמחמירים בזה כבר מהלילה.. רכב

ג. מי ששכח בבין המצרים ובירך ברכת הנהנין על פרי חדש, ואחר כך נזכר שהוא פרי חדש, ושהימים הם ימי בין המצרים, מכיון שהוא מחוייב לאכול כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ממילא יברך גם ברכת שהחיינו ויאכל מהפרי.. רכב

ד. מי שטעה ואכל פרי חדש בבין המצרים בלי ברכת שהחיינו, ואחר תשעה באב אוכל שוב מהפרי הנוז', לא יברך שהחיינו. והנכון הוא שאם טעה ואכל פרי חדש בלא ברכת שהחיינו וסיים אכילת הפרי, לא יאכל עוד ממנו, ולאחר תשעה באב יברך שהחיינו על פרי חדש אחר, ויכוין לפטור גם אותו

שהחיינו על פרי חדש, אף בימי החול של ימי בין המצרים.. רכה

לו, רשאת לברך עליו שהחיינו ולאוכלו.. רבו

יא. קטן שאינו יכול להבחין כל כך בין ימים אלו לשאר ימות השנה, אפשר לתת לו לברך שהחיינו על פרי חדש.. רבו

יג. הרואה את חבירו החביב עליו בימי בין המצרים, ועברו שלשים יום ויותר שלא ראהו, מברך שהחיינו, מאחר שאי אפשר לדחות הברכה אחר כך.. רבו

יב. אשה מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה

סימן תקנא סעיף א' - דינים השייכים מראש חודש אב

א. משנכנס אב עד התענית ממעטים בשמחה, ולכן ישראל שיש לו דין ומשפט עם נכרי, ישתדל לדחות משפטו עד לאחר תשעה באב, מפני רוע המזל לישראל בימי פורענות אלו. וטוב להחמיר היכא דאפשר להשתמט גם ביום העשירי שבו נשרף רוב ההיכל, ולאחר מכן יתדיין עמו.. רכה

הבריות, ואין בזה קלות ראש של הימים הללו. ואין עושים תזמורת ולא בקהל רב. וכל ערום יעשה בדעת.. רלו

ה. גם בראש חודש אב מצוה להרבות בסעודה לכבוד ראש חודש, ככל ראש חודש.. רלו

ו. הנוהגים ללבוש בגדי שבת בראש חודש, וכן תכשיטים לנשים, רשאים לעשות כן לכבוד ראש חודש.. רלו

ב. יש מפרשים מה שאמרו רז"ל משנכנס אב ממעטים בשמחה, שאין שמחין בו כלל. וכן כתבו הרבה אחרונים. אולם מלבד שיתכן שיש חולקים בזה, עוד אפשר שגם לשיטה זו, אין בזה איסור מדינאי, רק הנהגה נכונה ממת חסידות והנכון וישר, משום צער חרבן בין המקדש שמזל החודש גורם בעונותינו, שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו החריבו בימיו. ומה שאמרו משנכנס אב ממעטין בשמחה הוא לענין לדון עם גוי, וכן לענין למעט במשא ומתן של שמחה.. רל

ז. אף על פי שהמתענה תענית חלום בראש חודש, צריך להתענות אחר כך ביום אחר תענית נוספת, בשביל לכפר על מה שהתענה בראש חודש וביטל עונג ראש חודש. נאם קשה לו להתענות יכול לפדות את הצום כפי שווי האוכל שיאכל באותו יום]. מכל מקום המתענה בראש חודש אב אינו צריך להתענות תענית על תעניתו. כיון שיש אומרים שהוא תענית צדיקים. ובכל אופן יכול לפדות התענית בצדקה.. רלח

ג. אין לעשות בתשעת הימים עד תשעה באב סעודה גדולה של מרעות, גם במיני גבינה ודגים וכדומה בשמחה יתירה. וכל שכן המתאספים בלילות בקלות ראש ושתית משקאות, שגם בכל השנה אסור משום מושב לצים.. רלח

ח. מראש חודש עד התענית יש למעט במשא ומתן של שמחה, ולכן אין לקנות צורכי חופה וכיוצא בזה, ושלא לבנות בית חתנות לבנו. ואם הנישואין עומדים להתקיים מיד אחר תשעה באב, והחתן עדיין לא קיים מצות פריה ורביה, מותר לבנות בית חתנות לבנו גם בימים אלה, ולקנות צרכי החתונה. ויש אומרים שאפילו שלא לצורך נישואין יש למעט בפרקמטיא ושאר משא ומתן, אולם

ד. מי שנולד בתשעת הימים ורוצים לעשות לו מסיבת יום הולדת, ראוי לדחותה לאחר תשעה באב, אם לא עושים דבר צנוע וקל בתוך הבית, שזה נעשה לשם שמים לשמח את

מצוה גדולה של יישוב ארץ ישראל. אבל עבודות סיוד וצבע יש להימנע בימים אלה כמבואר לעיל. ומכל מקום קבלן שקיבל עבודה של ציור וכיור מלפני ראש חודש אב, ואם לא יסיים מלאכתו יהיה צפוי להפסד ממון, יש מקום להתיר לו להמשיך בעבודתו, אך יעשה שאלת חכם בכל מקרה.. רמ

ג. אסור לתפור בגדים חדשים בימים אלו, וכן לתפור נעלים חדשות. ואומן שפרנסתו בכך יש להתיר לו עד שבוע שחל בו ט' באב. וכשהוא לצורך נישואין המתקיימים מיד לאחר תשעה באב, ואי אפשר לו להכניסם אחר תשעה באב, רשאי להקדים להכניסם קודם תשעה באב, אם הוא בחר רווק שטרם קיים מצות פריה ורביה. ואפילו אם יש שהות לקנות צורכי חופה ולהכניסם לאחר תשעה באב, אם יש חשש שיתייקרו לאחר מכן, מותר לקנותם בימים אלו. והוא הדין לרהיטים חדשים שנקנים לצורך הנישואין..

רמא

ד. פועל שמקצועו בציור וכיור בבתים, מותר לו להמשיך בעבודתו גם אחר ראש חודש אב. אם הדבר נצרך לצורך הוצאות החודש [כמו חשמל משכנתא וכדו'], שאי אפשר לו בלא זה. [וכבר ביארנו שציור וכיור בביהכ"ע לכולי עלמא מותר שהוא מצוה דרבים]. ואם הקבלן שמצייר את ביתו הוא גוי, אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב, יעשה כן, ואם לאו מותר להניחו לצייר את ביתו. וצייר שמלאכתו בציורים, מותר לצייר בימים אלו על דף וכדומה, שכל האיסור הוא רק בבנין..

ט. צריך להמנע מלקנות תכשיטי כסף וזהב, מפני השמחה שיש בדבר. וכן יש להמנע מלקנות מתנות וסבלונות למשודכת שלו. ומכל מקום צורפי כסף וזהב רשאים למכור ולהסתחר בסחורתם, לצורך פרנסתם.. רמב

מעיקר הדין יש להקל בזה, שרק במשא ומתן של שמחה יש למעט.. רלח

ט. מותר לקנות ולהתקין מזגן בתשעת הימים, וכן מותר לקנות רהיטים חדשים הנחוצים לו להשתמש בהם, בימים אלו. אך בזה טוב להחמיר שלא יביאו הרהיטים לבית עד אחר תשעה באב.. רלח

י. מראש חודש עד אחר תענית תשעה באב יש למעט מלבנות בנין שאינו לצורך מגורים, אלא ליופי והרווחה בעלמא. אבל מותר לבנות בימים אלה לצורך מגורים לו ולמשפחתו ברוכת הילדים, להרחיב את ביתו. אך יש להחמיר שלא לסייד או לצבוע את ביתו מיום ראש חודש אב עד אחר תענית תשעה באב. אבל מותר לסייד בבנין של בית הכנסת, שמצוה לנאותו משום זה אלי ואנוהו. ולקנות מכונית חדשה, אם לצורך פרנסתו מותר, ואם לטיול בעלמא יש להמנע מזה, אלא אם כן נודמנה לו במחיר זול, ולאחר תשעה באב תתייקר. (וע' בשו"ת אג"מ חאו"ח ח"ג ס"ס פ). ואסור ליטע אילנות ופרחים וכן דשא לנוי מראש חודש אב ועד התענית, אבל טיפול בגינה קיימת וכגון ניכוש וכדומה, וכן נטיעה לצורך פרנסה מותרים בימים אלו, אבל לא בט' באב..

יא. בניית בית כנסת מותרת בימים אלה בכל אופן..

יב. מה שהתירו לבנות לצורך מגורים הוא אפילו כשמתחיל בבנייה אחר ראש חודש אב, וכן קבלני בנין שבונים דירות ושיכונים, מותר להם להתחיל לבנות גם אחר ראש חודש אב, עד התענית, אף שעושים זאת כדי להרויח ממון מהבניה. מכיון שבזמנינו יש מצוקה בדירות ומחסור גדול, אין בנינם בכלל בנין הרווחה שנאסר בימים אלו, ומכל שכן אם התחילו לבנות הבנינים ההם קודם ראש חודש אב, שרשאים לגמור. ועוד שבארץ ישראל יש

טז. מותר לקנות ספרים חדשים, או תפילין חדשות, אף על פי שהוא שמח בהם, שכיון שהוא דבר של מצוה מותר. וכן מותר לקנות ארון ספרים, להשתמש בו לצורך הספרים, וכן מותר לנגר לבנות ארונות ולהתקינם בבית ואף לחברם לקיר, ואינו חשוב לעבודה בבנין. [ובלאו הכי כיום אין מברכים שהחיינו בקנייתו והיטים]. וכן מותר לקנות חומרי בנין ועצים וקורות, ולבנות בית מגורים למשפחתו, ובפרט בארץ ישראל, שיש מצוה גדולה בדבר ביישוב ארץ ישראל..

יז. יש מתירים לתת מתנות בתשעת הימים מלבד תשעה באב שאסור. והכל לפי הענין..

רמב

יח. מותר לבנות מעקה אפילו ביום תשעה באב, הואיל ויש בו מצוה למנוע סכנה. וכאשר הפועל מסיים את עשייתו, לפני המכוש האחרון שעשוי לחזק את המעקה, צריך הישראל העושה לעצמו לברך "אשר קדשנו

כב. מן הדין מותר לספרדים להסתפר ולהתגלח בימי בין המצרים, ורק בשבוע שחל בו תשעה באב אין להסתפר ולהתגלח. ומנהג האשכנזים להמנע מלהסתפר ולהתגלח כבר מ"ז בתמוז. כמו שכתב הרמ"א (בסי' תקנא ס"ד)..

תספורת בימי בין המצרים

כג. ישיבה שלומדים בה ספרדים ובני עדות המזרח (עם רוב התלמידים האשכנזים), מן הדין מותר לבני עדות המזרח להסתפר ולהתגלח בימי בין המצרים, אף על פי שלומדים בשייכות שרוב תלמידיהם מבני עדות אשכנז. ומכל מקום אם רצו להחמיר על עצמם ולנהוג שלא להסתפר ולהתגלח כל ימי בין המצרים, כדי שלא לשנות ממנהג חבריהם בישיבה, תבוא עליהם ברכה, אך יאמרו שנוהגים כן בלי נדר. [ואם כבר נהגו שלא להסתפר מ"ז בתמוז כדי שלא לשנות מחבריהם, ורוצים לחזור בהם

כד. הדבר פשוט, שמי שהוא ואבותיו נוהגים להחמיר שלא להסתפר בימי בין המצרים, יכול לספר ולגלח לאחרים שמקילין בזה על פי ההלכה. ואין בזה חשש משום לפני עיור. וכל שכן כאן בארץ הקודש אתרא דהרמב"ם והבית יוסף זיע"א. ודלא כמי שהחמיר בזה..

כה. בן ישיבה ספרדי שהנהיגו אותו רבותיו כמנהג האשכנזים, וחשב שכך הוא הדין גם לספרדים, הוי מנהג בטעות. ורשאי לכתחלה להסתפר בשלושת השבועות, עד שבוע שחל בו תשעה באב. ואין צריך התרה. אבל אם ידע שהדין הוא שלספרדים מותר להסתפר ולהתגלח, ונהג כן מפני שלא רצה

מנהגם ולהקל]..

רמב

רמב

רמב

רמב

רמב

רמב

לשנות ממנהג חבריו, יעשה התרה על מנהגו להחמיר..

כו. בחזרה העומדת להשתדך אפילו אם היא מבנות אשכנז, מותר לה להסתפר בימים אלו, כדי שתנשא בקרב ימים. וכל שכן אם היא משודכת, ורבו שערות ראשה, שיכולה להסתפר, אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב. ואשה הנוהגת ערב טבילתה לקצר שערות ראשה פשוט שמותרת לעשות כן בימי בין המצרים..

כז. אף הנוהגים שלא להסתפר מי"ז בתמוז, אם ירצו להקל לגלח את זקנם בערב שבת חזון מפני צערם, יש להם על מה שיסמוכו..

כח. אשכנזי שפרנסתו אצל גויים, ומוכרח להתגלח בכל יום ואם לאו יפטר והו ממקום עבודתו, יכול להקל בדלית ברירה להתגלח מי"ז בתמוז, שזה נחשב לאונס. אבל אם הוא רק ענין של בושה, לא יקל בזה..

סימן תקנא סעיף ד - אכילת בשר ושתיית יין מראש חודש אב

להם בראש חודש, הואיל ועיקר דבר זה אינו אלא מנהג]..

ד. מותר לאכול בשר אחר ראש חודש אב בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה, סעודת פדיון הבן, או סעודת שבע ברכות, וכיוצא, וכל הקרובים של בעל הברית ריעו ואוהביו הקרואים לסעודה רשאים לאכול שם בשר, אבל סתם בני אדם שהולכים שם אך ורק למטרה זו של אכילת בשר למלאת תאותם, הרי הם כעושים מצוה הבאה בעבירה..

ה. גם בימי בין המצרים מכינים בעת המילה כסא כבוד מיוחד המעוטר בפרוכת נאה, ומקושטת במעילי כבוד ויקר, נקיים ומגוהצים, לכבודו של אליהו הנביא, שמזדמן לבוא בעת המילה..

ו. המוהל והסנדק ואבי הבן רשאים לאכול בשר בכל סעודותיהם שביום המילה, אפילו כשאוכלים לבדם בביתם. ובפרט במה ששולחים להם מסעודת המילה, שיום טוב שלהם הוא..

ז. יש אומרים שבליל המילה אין הסעודה נחשבת לסעודת מצוה שיהיה מותר לאכול בה בשר. ויש חולקים. וכן עיקר. ובלאו הכי אין מנהגינו לעשות סעודה ממש בליל הברית..

א. המנהג פשוט בכל במקומות, להמנע מאכילת בשר ועוף מיום שאחר ראש חודש אב עד יום עשרה באב, ואף על פי שיש נוהגים להחמיר על עצמם שלא לאכול בשר החל מליל י"ז בתמוז, מכל מקום המנהג להמנע מאכילת בשר רק מיום שאחר ראש חודש אב. ותלמיד חכם לא ינהוג בחומרא יתרה זו להמנע מאכילת בשר מיום י"ז בתמוז, מפני שממעט ממלאכת שמים, ודי לנהוג כמנהגינו להמנע מאכילת בשר מיום שאחר ראש חודש אב. וההולך אחר שרירות לבו לאכול בשר אחר ראש חודש אב, הרי הוא פורץ גדר, וישכנו נחש, וגדול עונו מנשוא..

ב. אחינו יוצאי תימן שזכו לעלות לארץ ישראל, הגם שבמקומות מושבותיהם נהגו לאכול בשר בתשעת הימים, מכל מקום כשעלו לארץ ישראל צריכים לנהוג כמנהג ארץ ישראל, ולהמנע מאכילת בשר בתשעת הימים [זולת ראש חודש אב, ושבת קודש]. ויהיו כולם תורה אחת ומשפט אחד..

ג. כבר נתבאר לעיל שמנהג הספרדים להקל באכילת בשר ביום ראש חודש אב עצמו. ויש מחמירים גם בראש חודש אב. ונבמקום שלא נודע מנהגם היאך נהגו בראש חודש, יש להקל

חודש, מותר לו להשתתף בסעודת מצוה של סיום מסכת שעושים בימים אלו, כשאין שם מנגינות בכלי שיר, מלבד שבע ברכות..
רסו

יג. סעודת בר מצוה הנערכת ביום ששלמו לו י"ג שנה ויום אחד, נחשבת כסעודת מצוה, בפרט אם גם אומרים שם דברי תורה. ולכן סעודת בר מצוה הנערכת מיום ראש חודש אב ואילך, מותר לאכול בה בשר ולשתות יין. ומותר להשמיע בסעודה שירות ותשבחות להשם יתברך המלווים בכלי נגינה, וכמו בשאר שמחה של מצוה (כגון סעודת ברית מילה, ובסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי חופתם). אמנם אם מקדימים או מאחרים במספר ימים את סעודת הבר מצוה, יסיימו שם מסכת, ואז הסעודה נחשבת כסעודת מצוה, בצירוף דברי התורה הנאמרים שם. ואם חל יום י"ג שנה יום או יומיים קודם תשעה באב טוב ונכון לדחות הסעודה עם כלי שיר עד לאחר תשעה באב. [ומסיבת בת מצוה שחלה בתשעת הימים נכון לדחות אותה לאחר תשעה באב]. ובסעודת בר מצוה הנכון לומר מזמור בשוב ה' וגו', בפרט בשבת..
רפז

יד. יש נוהגים שלא לאכול בשר בסעודת מצוה [בתשעת הימים] אלא דגים וכיוצא בזה. ובמקום שאין מנהג ידוע יש להקל לאכול בשר בסעודות מצוה..
רפח

טו. המשתתפים בסעודת מצוה ואוכלים בשר אינם צריכים לעשות התרה על מנהגם הקודם שאין אוכלים בשר בימים אלה, שאין כוונתם לבטל מנהגם כליל אלא רק במקום סעודת מצוה, שעל דעת כן לא נהגו. ומי שרגיל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מיום י"ז תמוז עד אחר תשעה באב, ורוצה לחזור בו ממנהגו לגמרי מחמת שאינו בריא וחזק כל כך, צריך שיתירו לו שלשה, וכן אם בשעה שהתחיל לנהוג כן, היתה דעתו לנהוג

ח. מילה שלא בזמנה, אם נעשית מיד כשהתינוק נתרפא ונתאפשר למולו, מותר לכל הקרואים לאכול בשר בסעודת המילה, אבל אם לאחר שנתרפא התינוק דחו את המילה בכוונה לאחר ראש חודש אב כדי שיוכלו לאכול בסעודה בשר, הואיל ועבירה היא בידו של אבי הבן שהשהה את הברית אין לאכול בשר באותה סעודה..
רפב

ט. בסעודת סיום מסכתא שנודמנה בימים אלה, רשאים כל הקרואים לסעודה משום קירבה או רעות לאכול בה בשר, מפני שהיא סעודת מצוה, ואפילו מי שלא למד עמהם יכול להשתתף עם המסיימים. ומכל שכן המחזיקים בידי הלומדים בממונם ובהוצאות הסעודה..
רפב

י. מי שאינו רגיל לעשות סעודה כשמסיים מסכת, ורק בשביל אכילת בשר בשבוע שחל בו תשעה באב עושה סעודה באופן חד פעמי, אין להקל לו לאכול בשר או עוף בסעודה זו. ואמנם בן ישיבה או אברך שממנהר בלימודו בימים אלה כדי שיספיק לסיים המסכת אחר ראש חודש אב, ולאכול בשר בסעודת סיום המסכת, יש לו על מה שיסמוך. וכן הרוצה להתעמק בלימודו, וללמוד לאט לאט כדי שייגיע לסיום המסכת בימים שאחר ראש חודש אב, יש לו על מה שיסמוך. אבל אין לסיים המסכת ולהשאיר בכוונה קטע לתוך שבוע שחל בו תשעה באב..
רפג

יא. המסיים מסכת משניות עם פירוש רבנו עובדיה, בהבנה ובעיון, יש להקל לאכול בשר בסעודת הסיום אחר ראש חודש אב, רק למי שלמד בעצמו מסכת המשניות, ורגיל תמיד לעשות סעודה בעת הסיום מסכת, בין יחיד בין ציבור שלמדו המסכת. אבל אין ראוי להזמין גם אחרים שיאכלו בשר וישתו יין..
רפח

יב. מי שהוא אבל על אביו ואמו תוך י"ב

כב. וכן מי שהיה חולה ונתרפא, אך נשאר חלש, ויעצו לו הרופאים לצאת למקום הבראה ולאכול שם בשר. אם יכול להסתפק באכילת בשר עוף בימים אלה הנה מה טוב, ואם לאו מותר לו לאכול בשר.. רעמ

כג. יולדת תוך שלשים יום אחר לידתה מותרת באכילת בשר. וכן מינקת שאם לא תאכל בשר, ישפיע הדבר על החלב שלה, ושמה יפגע קצת בתינוק, יש להתיר לה לאכול בשר בימים אלו. ועוד שסתם מינקת חולה היא (כתובות טו:). רפ

כד. מעוברת שסובלת הרבה בהריונה, יש להתיר לה אכילת בשר, וכן חולה נפש שמתרפא והולך מותר לו לאכול בשר בימים אלה. וכל הבא לשאול בימים אלו שאינו יכול לסבול בלי בשר מפני איזה מיחוש וקצת חולי, מורים לו להתיר בזה.. רפא

כה. לפי המנהג הפשוט שאין אוכלים בשר בימים אלו, מן הדין מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, ואין בו שומן. אך נוהגים להחמיר אף בתבשיל של בשר. אבל מי שיש לו מיחוש, מותר בתבשיל של בשר. אבל מותר לכתחלה לבשל בימים אלה תבשיל פרווה בקדרה של בשר, אפילו היא בת יומה.. רפא

כו. מותר לאכול בתשעת הימים בשר סינטטי, או נקנקיות פרווה שנראים כדמות נקנקיות בשריים, ואין לאסור בזה משום מראית העין. [וראה בזה עוד להלן בידיני סעודה המפסקת].. רפב

כז. לאותם הנוהגים להחמיר בשתיית יין בימים אלה, טוב להמנע מכל מיני מאפה שנילושו במיץ ענבים, ונרגש בהם טעם יין. אולם לדידן בלאו הכי המנהג פשוט להתיר שתיית יין בימים אלו, וכל שכן שמיני המאפה הנ"ל מותרים בימים אלה. וכן חומץ של יין שבתבשיל או במיני כבושים, מותר לכולי עלמא.. רפד

כך לעולם, ונהג כן אפילו רק פעם אחת, (ולא אמר בלי נדר), צריך התרה, ויפתח בחרטה שהוא מתחרט על שנהג כן לשם נדר. אמנם אם אירע לו מיחוש ורצה לאכול היום, ולעתיד יחזור למנהגו, יש להקל שאינו צריך התרה.. רפח

טז. בשר שנשאר מסעודות שבת חזון, או סעודות ראש חודש אב, יש אומרים שמותר לאוכלו לאחר מכן. ויש אומרים. והאוכל אחר השבת משירוי בשר זה, יש לו על מה שיסמוך, ובפרט אם אוכל זה בסעודה רביעית והוא רגיל לאכול בשר בסעודה רביעית.. רע

יז. מותר לתת בשר לקטנים גם אחר ראש חודש אב, בזמן הזה שירדה חולשה לעולם, ואפילו הגיעו לחינוך, ובפרט אם הוא קטן שאינו בריא כל כך. ורק כשהגיע הקטן לגיל שתים עשרה שנה ויום אחד, שהוא בגדר מופלא הסמוך לאיש, טוב להחמיר עליו שלא יאכל מאכלי בשר בימים אלה עד אחר תשעה באב.. רעה

יח. בשר עוף הרי הוא כבשר בהמה, ואין לאכול ממנו מיום ב' אב עד עשירי באב.. רעח

יט. בשר שימורים שבקופסאות וכן בשר מלוח וקפוא דינם כבשר טרי לענין זה. אבל דגים מותרים.. רעז

כ. חולה אף על פי שאין בו סכנה מותר לו לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו חכמים. ואפילו במקום קצת חולי אפשר להתיר אכילת בשר.. רעח

כא. וכן מי שאי אפשר לו בלי לאכול בשר מטעמי בריאות, כגון שסובל מחולשה וכדומה, וקשה לו להסתפק במאכלי חלב לבד אחר ראש חודש אב, יאכל על כל פנים בשר עוף, שהוא קל יותר, שהרי לא היו מקריבים ממנו בבית המקדש, ועוד שאין שמחה אלא בבשר בהמה.. רעח

יהיה לו הפסד, שיעזבוהו לקוחותיו וירעו בשדה אחר. והנכון שיתלו מודעה גדולה שכתוב בה: "מנהג כל ישראל להימנע בימים אלו מאכילת בשר עד תשעה באב, ורק לחולה או לחלש מותר". ואם אפשר להגיש בשר עוף, עדיף יותר מאשר להגיש בשר בהמה, כמו שאמרו (בחגיגה דף ח ע"א) שאין שמחה אלא בבשר בהמה. וכמבואר באחרונים. ויש לרבנות לתת הכשר למסעדה המספקת בשר מראש חודש אב, שאם לא כן יש חשש שיבואו לאכול נבילות וטריפות במסעדות לא כשרות..

רפח

לג. יש מתירין לשחוט בהמה בימים אלה, כשיש חשש שמא יבואו לאכול נבילות וטריפות במסעדות לא כשרות. ויש חולקים ומחמירים בזה. ובפרט כיום שיש מקררים חשמליים. ואמנם יש אופנים שהחכם רשאי להורות להקל לשחוט בימים אלה, ויש לשקול כל מקרה לגופו..

רפח

לד. מותר לקנות בשר בתשעת הימים לצורך הימים שאחרי תשעה באב, ודלא כמי שאסר בזה אפילו לקנות בשר. וכל שכן אם יש מבצע על מחירי הבשר, שיש להתיר בזה..

לה. יש נוהגים שלא לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש מוסיפים מיום ראש

חודש עד התענית. ומכל מקום מותר לשתות יין של הבדלה במוצאי שבת, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סי' תקנא סעיף י), שמותר לשתות יין של הבדלה וכוס של ברכת המזון. ואפילו יש בכוס יותר משיעור רביעית מותר לשתותו כולו, ושכר או בירה ושאר משקאות חריפים מותרים, ואמנם הרמ"א כתב, שאצלם נוהגים להחמיר שלא לשתות יין של הבדלה ושל ברכת המזון, ונותנים לתינוק לשתות. אבל בקהילות ספרד נהגו להקל בשתיית יין אף בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן הוא מנהג ירושלים ת"ו להקל, והמתמיר תבוא עליו

כת. בערב שבת חזון מותר לטעום התבשיל שמבשלים לכבוד שבת, אף על פי שיש בו בשר, הואיל ויש מצוה בטעימה זו לראות אם יש בתבשיל די מלח וכיוצא בזה. ואף לבלוע מותר. והדין כן גם כשחל תשעה באב בשבת, שבערב שבת (אחר חצות) מותר לטעום מהתבשיל. ויש מקילין בטעימה זו אף קודם חצות היום, כאשר כוונתו לטעימה של מצוה. וטוב להמתין לאחר חצות שיהיה ניכר שהטעימה לשם מצוה..

כט. הטועם בדרך אכילה מן הבשר או מן הדג בערב שבת, אינו מברך ברכת הנהנין, דכיון שכוונתו לטעימה לא תיקנו בזה ברכה. והשיעור הוא עד כזית, ואין חילוק בטעימה בין מרק דרך שתיה, או דרך אכילה. ונבשתיה השיעור הוא עד רביעית, דכל שכוונתו לטעום, ושותה פחות מרביעית, אינו מברך. ומיהו לכתחלה טוב שהטועם יתכוין לאכילה וליהנות מן התבשיל, ויברך עליו. ורק בערב שבת חזון אין להתכוין לשם אכילה כשטועם מתבשיל של בשר..

ל. מי שקיבל תוספת שבת בערב שבת, ודאי יכול לאכול סעודת שבת בבשר, וכן במוצאי שבת של תשעת הימים שממשיך את הסעודה שלישית, אין בזה כל חשש..

לא. מי שבירך על חתיכת בשר אחר ראש חודש אב, ושוב נזכר שבימים אלו אין לאכול בשר, יטעם מעט מן הבשר, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, שאין בטעימה כזאת לא משום שמחה ולא משום ביטול המנהג..

רפו

לב. מותר לישראל בעל מסעדה כשרה למהדרין לספק מאכלי בשר ללקוחותיו גם אחר ראש חודש אב, ובפרט אם יש מקום לתלות שהלקוח אינו בקו הבריאות כל כך, ואין בזה משום "לפני עיור לא תתן מכשול", שאם ימנע בעל המסעדה לספק מאכלי בשר,

ברכה. אבל בכוס של ברכת המזון, שברוב השנה אין אנו רגילים לברך ברכת המזון על הכוס, יש להמנע בימים אלו מלברך על הכוס, למחמירים בשתיית יין.. רצא

סימן תקנא סעיף ג - דיני שבוע שחל בו תשעה באב

א. תספורת הראש שלא להסתפר בשבוע שלפניו, כדי שלא יכנס לאבלות כשהוא מסופר. אבל לענין גילוח הזקן למי שרגיל בכך, ונגרם לו צער במניעת התגלחת, יכול להקל בזה להתגלח, ובפרט אם עושה כן לכבוד שבת. והאשכנזים נהגו להחמיר בלאו הכי שלא לכבס ולהסתפר קודם שבוע שחל בו.. רצג

ה. בעלי ברית, המוהל והסנדק ואבי הבן מותרים להסתפר ביום המילה אף לאותם שנהגו להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח מ"ז בתמוז, או מראש חודש אב, שיום טוב שלהם הוא. אבל בשבוע שחל בו תשעה באב שאסור מדין התלמוד, אין להתיר אף לכבוד המילה.. רצד

ו. אם חל תשעה באב בשבת, או ביום ראשון בשבת, שאז אין דין שבוע שחל בו תשעה באב, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סי' תקנא ס"ד), מותרים בעלי הברית להסתפר בכל הימים שקודם תשעה באב.. רצז

ז. חתן בתוך שבעת ימי המשתה, יש מקילין לו לגלח זקנו אפילו בשבוע שחל בו. כיון שימים טובים הם אצלו. ויש חולקים. והבא לשאול מורים לו שנכון שלא להסתפר ולא להתגלח בשבוע שחל בו תשעה באב, מכל מקום המיקל בזה אין למחות בידו, שיש לו על מה לסמוך.. רצח

ח. חתן בר מצוה ששלמו לו י"ג שנה ויום אחד אחר ראש חודש אב, והוא מבני אשכנז שנהגו להחמיר שלא להסתפר מ"ז תמוז, מותר לו להסתפר ביום הבר מצוה שהוא יום שמחת לבו, אבל בשבוע שחל בו תשעה באב, אין להתיר. ומותר לו ללבוש בגדי שבת

א. אסור להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן אסור לגלח הזקן עד יום התענית (משנה בתענית כ"ו:). אבל שפם שמעכב את האכילה, מותר לקצצו. ויש נוהגים להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח החל מראש חודש אב.. רצא

ב. מותר לאשה להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב.. רצב

ג. יש אומרים שטוב להחמיר שלא להסתפר לפני ראש חודש אב כדי שיכנס בניוול ביום התענית. אמנם לענין תגלחת הזקן אין כדאי להחמיר לגרום צער בשבת, מאחר שהותר לאכול בו בשר ולשתות יין ולהעלות על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו, אם ימנע עצמו מזה מטעם אבלות של תשעה באב איסורא קעביד. והוא הדין לענין גילוח הזקן למי שרגיל להתגלח. וכבר ביארנו לעיל שגילוח הזקן שנעשה בכל שבוע, הרוצה להתגלח בערב שבת חזון, יש לו על מה שיסמוך, גם לאותם הנוהגים שלא להסתפר מ"ז בתמוז, והוא הדין כשחל תשעה באב בשבת הדין כן שלא לנהוג אבלות בפרהסיא. וכן דעת המגן אברהם. [אלא שבשנה כזו שחל ת"ב בשבת טוב להחמיר מלגלח בערב שבת חזון, כמבואר בסעיף הבא]. ודלא כמי שאסר לאשכנזים אפילו לנוהגים לגלח הזקן ב' פעמים בשבוע.. רצג

ד. אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון, מותר לספרדים ועדות המזרח להסתפר ולהתגלח בכל השבוע שלפניו, שלדעת מרן השלחן ערוך מכיון שנדחה ליום ראשון, אין השבוע שלפניו בכלל שבוע שחל בו תשעה באב. ומכל מקום טוב להחמיר לענין

ביום הבר מצוה, אבל לא בגדים חדשים ממש..

ט. מי שיש לו פגישה בימים אלו עם שר מאומות העולם, ואי אפשר לו להשאר עם זקן בלתי מגולח, ישתדל ויהיה סנדק, שאז יהיה מותר לו לגלח, מפני שיום טוב שלו הוא..

י. מותר להסתרק במסרק שערות ראשו וזקנו בשבוע שחל בו תשעה באב, בין איש בין אשה. ואין להחמיר בזה כלל..

יא. אסור לגדולים לספר את הקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב. נולגבי תספורת חלאקה לקטן בן ג' שנים, אין כל מניעה לעשות כן בשלשת השבועות, לקחתו אצל חכם שיברך אותו שיגדל בתורה ויראת שמים, וגוזז מעט משערו, אלא שאם רוצים לגלח כל ראשו יפה, בזה יש עדיפות שלא לעשות כן בשבוע שחל בו (ולמנהג אשכנז יש מחמירים כבר מראש חודש אב), הגם שמן הדין יש להקל בזה]. וכל זה לגבי תספורת, אבל לגבי כיבוס, מותר לכבס בגדי ילדים קטנים בני שלש שנים, שדרכם להתלכלך תמיד. וכל שכן שמותר לכבס חיתולים שמלפפים בהם התינוקות. וטוב שיכבסם בצניעא..

יב. יש אוסרים לגזוז ציפרניים בשבוע שחל בו תשעה באב. ויש מתירים אפילו במספרים, וכן הוא מעיקר הדין להתיר בזה. ויש להזהר תמיד ליטול הציפרניים העודפים על הבשר, ואף מי שנוהג להחמיר בזה, אם צפרניו עודפות על הבשר, רשאי לגוזזם. ובמקום מצוה כגון אשה שאירע לה טבילת מצוה בשבוע שחל בו תשעה באב, בודאי שיש להקל, ובערב שבת חזון פשוט שמותר..

יג. אסור לכבס בגדים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפילו אם אינו רוצה ללבוש הבגד עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב. ואפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור. ואיסור זה הוא

אפילו אם אינו מכבס ביד אלא מכבס במכונת כביסה. וכן אין ללבוש בגדים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב. והנכון שלפני כן יכין הבגדים שעליו להחליפם בשבת חזון, וינהג כך, שאחר שלבש בערב שבת בגד מכובס לכבוד שבת, אחר שיפשטנו מעליו בלילה כשהולך לישון, ילבש לאיזה זמן בגד אחר של חול, ובבוקר ילבש בגד אחר המכובס, והבגד הראשון יניחנו להחליפו באמצע השבוע. ואם הוא רגיל לישון ביום שבת, אחר השינה ילבש בגד אחר המכובס לכבוד שבת, ומה שלבש מקודם יניחנו ללבושו באמצע השבוע. ומכל מקום הלבנים שעל הגוף וכן גרביים, שהם בגדי זיעה, מן הדין מותר להחליפם בשבוע שחל בו תשעה באב, ובפרט מי שדרכו להחליף בגדי הלבנים בכל יום מפני הזיעה..

יד. אם שכח להכין הבגדים קודם שבוע שחל בו תשעה באב, יש אומרים שאם הניח הבגד על קרקע עולם שעה אחת מותר ללבושו, ובשעת הצורך אפשר לסמוך עליהם בפרט אם דרכו להזיע, ואי אפשר לו בלי שיחליף ללבוש בגדים המכובסים..

טו. אסור להציע המיטה בסדינים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפילו מטפחות הידים ומטפחות אף ומפות השולחן אסור לכבסן. ואכסנאי המתאכסן בשבוע שחל בו תשעה באב בבית מלון, ומנהגם להחליף בכל יום הסדינים וכלי המטה, בסדינים וכלי מטה מכובסים, ולהציעם במטות האורחים, ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב. מותר לאורח להשתמש בסדינים ובמצעים המכובסים, ולכתחלה אם אפשר יניחם על גבי קרקע. ויבקש מבעל בית המלון, שלא יחליפו הסדינים והמצעים בשאר הימים שישהה שם. ומכל מקום אם החליפו אותם בסדינים ומצעים מכובסים מותר לו להשתמש בהם בדיעבד.

התינוק. וכן המנהג. ויש מקילין גם בסבא אביו של אבי הבן, ואבי היולדת, הם ונשותיהם ללבוש בגדי שבת בעת המילה.. **שיא**

כב. אשה המגישה את התינוק לברית המילה, יכולה לענוד תכשיטה, על פי דרכי הצניעות דקדושה.. **שיא**

כג. אשה בשבעה נקיים מותרת ללבוש בגדים לבנים מכובסים, אף בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן להציע סדין לבן תחתיה, שבמקום מצוה לא גזרו חכמים. ואם אין לה לבנים מכובסים, מותר לה לומר לנכרית לכבס לה, כיון שהוא לצורך מצוה. וטלית גדול של מצוה, המכובס ומגוהץ, מותר ללבושו אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, שכיון שהוא צורך מצוה שפיר דמי.. **שיב**

כד. אם חל פדיון הבן בשבוע שחל בו תשעה באב, מותר לאבי הבן ולאמו ללבוש בגדי שבת לכבוד הפדיון.. **שיב**

כה. מותר לגהץ במגהץ חם את בגדיו אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכן חולצה מכובסת שכבר לבשה קודם לכן, מותר לגהץ אותה.. **שיג**

כו. הנוהגים איסור בכיבוס בגדים החל מראש חודש אב, אינם רשאים לתת בגדיהם לנוהגים היתר (עד שבוע שחל בו תשעה באב), אפילו כדי להניחם עד לאחר תשעה באב, כיון שיש להם קורת רוח לראות בגדיהם מכובסים. ומטעם זה אסור לתת לנכרית בגדים לכבסם, ולהניחם עד לאחר תשעה באב.. **שיד**

כז. כשחל תשעה באב בשבת ונדחה התענית ליום ראשון, מותר לספרדים ועדות המזרח לכבס את הבגדים בכל ימי השבוע שלפני תשעה באב, וכן ללבוש בגדים מכובסים. שמכיון שנדחה ליום ראשון, אין השבוע שלפניו בכלל שבוע שחל בו תשעה

וההיתר הוא גם לבעל המלון עצמו. כי רוב בני אדם נמאסים לשכב על סדינים וציפות ששכב עליהם אדם אחר, ונחשבים כאיסטניסים לדבר זה. הילכך החלפת הסדינים והמצעות נעשית בהכרח ושפיר דמי. וכן אם בא אורח לחבירו, שנוהגים להחליף הסדין משום נקיות, כי לא נעים לאורח לישן בסדין שישן עליו חבירו. מותר להחליפו בשבוע שחל בו תשעה באב.. **שמ**

טז. מותר לכבס לכבוד שבת, כשאין לו חליפה אחרת לשבת. ודין זה שייך רק להנוהגים שלא לכבס מראש חודש, או שנוהגים להחמיר בשנה שחל תשעה באב ביום ראשון, לנהוג שבוע שחל בו בשבוע שלפניו.. **שמ**

יז. חליפה שנפל עליה כתם, מותר לנקות היטב מקום הכתם אף בשבוע שחל בו תשעה באב.. **שמ**

יח. הדבר פשוט שהאיסור לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב הוא גם בניקוי יבש.. **שי**

יט. בחור שיש לו פגישה בשביל שידוך בשבוע שחל בו, אפשר להתיר לו ללבוש בגדי שבת, אם זה יכול להשפיע על הצלחת השידוך.. **שי**

כ. בעלי ברית רשאים ללבוש בגדי שבת בשעת המילה, אף בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל לא בבגדים מכובסים ומגוהצים בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל קודם השבוע שחל בו תשעה באב מותרים אפילו בבגדים חדשים, ובשעת המילה שמברך שהחיינו, יכוין לפטור גם את הבגדים החדשים.. **שי**

כא. האשה המגישה את התינוק לברית בשבוע שחל בו תשעה באב, מותר לה ללבוש בגדי שבת, וכן האיש המגיש את

ואין לדמותו לכיבוס האסור. והוא הדין בימי אבלות, בנעלי גומי שמותרים לאבל. ואף למחמירים בזה, יש להקל על כל פנים בתוך שלשים, וכן בערב שבת חזון. וכן מותר לצחצה את נעלי העור שלו בשבעת ימי האבלות, כדי לנועלם לאחר השבעה..

באב. והאשכנזים נהגו להחמיר בלאו הכי שלא לכבס מראש חודש אב. ויש מעדות המזרח שנהגו גם כן להחמיר..
כת. מותר לצחצה הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב, וכל שכן שמותר להשחירם במשחה בערב שבת, ולהבריקים לכבוד שבת,

סימן תקנג - דיני רחיצה בשבוע שחל בו

חמים, שאין רחיצה אסורה בימים אלו מן הדין אלא מן המנהג, ולכן אין להחמיר לענין שכר טבילה..

ד. אם התינוק לא הגיע לחינוך להתאבל על ירושלים, יש להתיר לו רחיצה בחמין בכל יום בימים אלה. ובזמנינו שרבים מקלחים את הקטנים בכל יום בימי הקיץ החמים, מותר לקלחם בכל יום. אבל ילדים הרגילים להתקלח שלוש או ארבע פעמים בשבוע, יתקלחו גם בשבוע זה כך..

ה. אשה שחל ליל טבילתה בליל מוצאי תשעה באב, שאי אפשר לה לחוץ ולרחוץ בתשעה באב, חופפת ורוחצת במוצאי תשעה באב. ואשה חולה שהתירו לה לאכול בשר במוצאי תשעה באב, וטובלת במוצאי תשעה באב, רשאית לאכול בשר קודם החפיפה והטבילה, אלא שעליה לנקות שיניה היטב..

ו. היולדת רוחצת בחמין כדרכה אף בשבוע שחל בו תשעה באב, כי לא אסרו אלא רחיצה של תענוג. ועוד שכתבו הפוסקים שלא אסרו רחיצה אלא לאנשים ולא לנשים, כדי שלא יתגנו על בעליהן. וכן אשה מעוברת מותר לה לרחוץ בחמין בחודש התשיעי כדי להקל מעליה צער הלידה. וכן יש להקל בזה לחולה, ואין צריך שיהיה חולה גמור, אלא כל שעושה לרפואה שפיר דמי..

ז. הסובל מטחורים שרפואתו לישיב באמבטיה עם מים חמים, כשעה או שעתיים, מותר

א. אף על פי שאיסור רחיצת גופו מן הדין אינו אסור אלא ביום תשעה באב, מכל מקום מנהג הספרדים ועדות המזרח שלא להתרחץ כל גופו בחמין בכל השבוע שחל בו תשעה באב. ואחינו האשכנזים נוהגים להחמיר בזה מיום ראש חודש אב. וכל עדה תחזיק במנהגה. ובמקום צורך מותר גם להם להתקלח בצונן. אבל אסור להם להורות להחמיר לנוהגים כדעת מרן השלחן ערוך. ולכן לפי מנהג הספרדים מותר להתרחץ כל גופם בחמין בערב שבת חזון, ולחפוף ראשם וגופם בסבון. ואפילו למי שנתרשל איזה פעמים מלהתרחץ בערב שבת, משום צינה, או טירדא, מותר לו להתרחץ בערב שבת חזון. ורק בשבוע שחל בו תשעה באב יש להמנע מלהתרחץ בחמין..

ב. להתקלח בצונן (דוש) מותר אף בשבוע שחל בו תשעה באב. ולכן מעיקר הדין מותר להכנס לבריכה או לים בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן המנהג אצל הספרדים, שלא אסרו אלא רחיצה במים חמים. ומכל מקום מחמת הסכנה ראוי להמנע מזה בימים אלה. וכל זה כמובן במקום שאין בו כל חשש תערובת של נשים וגברים ח"ו..

ג. מותר לטבול במקוה להתפלל ולקרוא קריאת שמע, משום הכון לקראת אלהיך ישראל, בשבוע שחל בו תשעה באב, שאין זו רחיצה לשם תענוג. ואם קשה עליו לטבול במים צוננים מותר לטבול במים פושרים או

יא. אסור לסנדלר לעשות נעלים חדשות בשבוע שחל בו תשעה באב, וגם בזה יש להחמיר מראש חודש, ומכל מקום מותר לתקן נעלים שנקרעו, או להתקין להם סוליא..

יב. אסור לקנות בגדים חדשים ונעלים חדשות, וחלוק ואנפילאות חדשים אסור ללבושם בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל קודם לכן מותר. ובגדים חשובים שטעונים ברכת שהחיינו, בלאו הכי אי אפשר ללבושן כבר מי"ז בתמוז..

יג. בעל בית חרושת לנעלים או לבגדים שיש לו פועלים שמקבלים שכרם מדי חודש בחודשו, ואם ישבית אותם ממלאכתם בימים אלו יצטרך לשלם להם משכורתם בשלימות מכיסו, כפי חוקי המדינה, נראה שדינו כמלאכת דבר האבד שהתירו חז"ל אף בתשעה באב, ורשאי בעל המפעל לתת לפועליו לעסוק במלאכתם, ויעשו הכל בצינעא עד כמה שאפשר..

יד. מותר לקנות קורות עצים לרהיטים או לצורך בנין בימים שאחר ראש חודש אב. ואם הקונה העצים למטרת יישוב ארץ ישראל מותר. ויש נוהגים להחמיר שלא לקנות עצים להסקה בימים אלו. ומותר לקנות בד לתפור בגד אחר תשעה באב..

סימן תקנא - דיני שבת חזון

א. נקיה, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. ובכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם, נוהגים ללבוש בגדי שבת כרגיל..

ב. אף במקומות שנהגו בהם בני אשכנז שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, אם חל מילה בשבת חזון, צריכים בעלי הברית ללבוש

לעשות כן בשבוע שחל בו תשעה באב, כיון שאינו עושה כן אלא לרפואה..

ח. יש נוהגים שלא לשטוף ולהדיח הרצפה של חדרי הבית כל תשעת הימים, אך אינו מנהג נכון. וכך אנו נוהגים להקל בזה לשטוף ולהדיח את הרצפה עם חומרי ניקוי בכל תשעת הימים, וכל שכן שהדבר מותר בערב שבת לכבוד שבת. ומי שרגיל לשטוף את ביתו אחת לכמה ימים על ידי "פוליש" שהוא ניקיון מיוחד, יש להקל לו לעשות כן גם בתשעת הימים, שאינו דומה לכיור האסור בימים אלה..

ט. אסור לתפור ולגזור בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב, [כמבואר לעיל]. ויש להחמיר בזה מראש חודש אב. וכן אסור לסרוג סוודר וכדומה בימים אלו. ומיהו בגד ישן שנקרע מותר לתופרו ולתקנו. ואומן שפרנסתו בכך יש להתיר לו עד שבוע שחל בו תשעה באב. וכן הטוות צמר למחיתן מותרות לטוות גם אחר ראש חודש אב. ואסור לנשים לרקום רקמה. (כה"ח אות קטז). ומותר לתפור טלאי על בגד ישן שנקרע. וכן מותר לתפור כפתורים שנפלו מן הבגד..

י. נערות הלומדות תפירה בבית ספר חרדי לבנות, מותר ללמדן במסגרת תכנית הלימודים תפירה או סריגה או רקמה בימים אלו, כדי שלא לשנות סדר הלימודים, דהוי צורך מצוה שמותר..

א. יש מבני אשכנז הנוהגים שלא ללבוש בגדי שבת, בשבת חזון, שבת שלפני תשעה באב, ומחליפים רק הכתונת בלבד. ויש שכתבו שמנהג זה שלא כדין, ואף בשבת חזון יש להחליף הבגדים וללבוש כל בגדי השבת כשאר כל השבתות, כמו שנאמר בדברי קבלה, וכבדתו, ודרשו חז"ל (שבת קיג.) וכבדתו, בכסות

להם לבטל מנהגם כאן בארץ ישראל, ולא לשנות ממנהג ארץ ישראל, וכמו שכתבו הרדב"ז (ח"ג סי' תרמה) והחיד"א (בברכי" סי' תקנא ס"ב). וכן פשט המנהג ברוב ככל ישראל, ולא יפה עושים המתעקשים על מנהג אבותיהם נגד דברי הפוסקים ומנהג רוב ככל ישראל כיום. והוא הנכון על פי ההלכה וגם על פי סודן של דברים. וזהו כבוד השבת.. **שמא**

ח. יש נוהגים בשבת חזון לכבד את רב בית הכנסת או החכם הגדול בתורה שבבית הכנסת לעליית מפטיר חזון ישעיהו בן אמוץ. אך אין מנהג זה מצוי אצלנו.. **שמו**

ט. בשבת חזון אפילו חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון, אוכלים בשר ושותים יין, ואפילו בסעודה שלישית שמסתיימת סמוך לשקיעה, אוכלים בשר ושותים יין, ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעת מלכותו. ואסור להמנע מאכילת בשר בסעודה זו מטעם אבילות, [ש"ע סי' תקנט]. ורק מי שאינו רגיל לאכול בשר בסעודה זו בכל שבת מטעמי בריאות וכדומה, יכול להמנע גם בשבת זו.. **שמו**

י. אפילו במקום שנהגו שלא לאכול בשר בתשעה באב שחל בשבת בסעודה המפסקת, יבטלו מנהגם, ואין צריך לזה התרה.. **שמח**

יא. תשעה באב שחל בשבת, אין דיני אבלות נוהגים בשבת, ומותר לומר שירות וזמירות, ואם הם שלשה עושים זימון כרגיל. והדין כן גם בסעודה שלישית של תשעה באב שחל בשבת.. **שמט**

יב. גם כשחל תשעה באב בשבת והצום נדחה ליום ראשון, צריך להפסיק סעודתו כמה דקות קודם שקיעת החמה.. **שנ**

בגדי שבת. ואין להם לפשוט בגדיהם לאחר המילה, שרק אם חל המילה ביום תשעה באב עצמו פושטים בעלי הברית בגדי שבת שעליהם באופן שממשיכים בקינות אחר המילה, ובקריאת איוב וירמיה.. **שלו**

ג. מה שנוהגים בשאר השבתות לנגן בקטעי תפלה מסויימים, ובנשמת כל חי, וכן בקדיש, יש לנהוג כן גם בשבתות של ימי בין המצרים, ואין לשנות.. **שלו**

ד. יש מקומות שנהגו לומר קינה בשבת חזון, וראוי לבטל מנהגם זה, כי בזה מראים אבילות בפרהסיא בשבת, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל שלא לזמר שום קינה בשבת חזון, שהרי אפילו בתשעה באב שחל בשבת מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעת מלכותו, וכל שכן שאין לעורר נהי ומספד ביום השבת. [וגם מי שבמקומו אומרים קינות בשבת, לא יאמר עמהם].. **שלו**

ה. בשבתות של ימי בין המצרים מפטירין תלתא דפורענותא, שהם "דברי ירמיהו", "שמעו דבר ה'", "חזון ישעיהו" בן אמוץ. ואפילו אם חל ראש חודש אב בשבת, מפטירין שמעו דבר ה', ואין מפטירין "השמים כסאי". ואחינו האשכנזים חלוקים בזה במנהגם, ובכל מקום יעשו כמנהגם. ונכון שבשבת ראש חודש אב בסיום ההפטרה יאמר המפטיר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת "השמים כסאי" שיהיה היכר ברור גם לראש חודש.. **שלו**

ו. ראש חודש אלול שחל להיות באחד בשבת, מפטירין בשבת הקודם בשבעה דנחמתא, ולא בהפטרת "ויאמר לו יהונתן מחר חודש", אך בסיום ההפטרה אומרים פסוק ראשון ואחרון מהפטרת מחר חודש.. **שלם**

ז. מקומות שנהגו לומר את ההפטרה של "שבת חזון", בניגון של איכה וכדומה, יש

סימן תקנא - ערב תשעה באב וסעודה המפסקת

דיני ערב תשעה באב

א. יש נוהגים להחמיר שלא ללמוד בערב

ב. לא יטייל בערב תשעה באב. וכן ההולכים לכותל המערבי מערב תשעה באב, צריך שתהיה כוונתם רק לצורך התפלה, ולא לשם טיול ומפגש. ואמנם טוב יותר להימנע מללכת לכותל בליל תשעה באב, באופן שנפגשים שם עם חברים שלא ראו זמן רב, ומשוחחים ומסיחים דעת מהאבלות, ובפרט אם יש ברחבת הכניסה של הכותל תערובת של נשים ואנשים יחדיו, שהנכון הוא להמנע מללכת לשם בעת כזו..

דיני סעודה מפסקת

הדין לבירה. ומכל מקום מי שרגיל בכל סעודותיו בכל ימות השנה לשתות שכר, לעורר תאות האכילה, או לחמם האיציטומכא לעכל המאכל, (וכמ"ש בבא"ח פר' נשא סעיף ו), או שהוא אדם חלש, מותר לו לשתות שכר כאשר היתה באמנה אתו..

ה. בסעודה המפסקת שאוכל אחר חצות היום אסרו חכמים לאכול שני תבשילים, ואפילו בישל מין אחד בשתי קדרות, אלא שאחד עבה ואחד רך גם זה נחשב שני תבשילים, ואסור לאכול משניהם בסעודה המפסקת. אבל אם שניהם שוים אלא שהוצרך לבשל בשתי קדרות מפני שבני הבית מרובים, מותר לאכול משניהם..

ו. שתי ביצים האחת קשה ואחת רכה שראויה לגמיעה, חשיבי שני תבשילים לענין זה. וכל שכן ביצה שלוקה וביצה מטוגנת, שנחשבות לשני תבשילים..

ז. אפילו דבר הנאכל חי, כגון תפוח, אם בישלו נחשב תבשיל, ואסור לאכול עמו

תשעה באב אחר חצות היום, אלא בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מדרש איכה, הלכות תשעה באב, הלכות אבלות, וכדומה. והעיקר להלכה שמותר ללמוד תורה בערב תשעה באב אף אחר חצות היום, שלא אסרו תלמוד תורה אלא בתשעה באב עצמו, ומשום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, ותשעה באב אסור בשמחה, אבל בערב תשעה באב, בין כשחל בשבת, בין כשחל בחול, כל היום מותר עד בין השמשות. [ובכל ענין יזהר

א. ערב תשעה באב אחר חצות היום לא יאכל בשר בסעודה המפסקת, ואיסור זה הוא מצד הדין ולא מצד המנהג. ולא ישתה יין נוכל האוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ערב תשעה באב עליו נאמר ותהי עונותם על עצמותם. (תענית ל: ורש"י שם). ובשר מלוח ובשר עוף בכלל האיסור. ונהגו להחמיר שלא לאכול דגים, וכן תבשיל שנתבשל בו בשר אסור..

ב. דג מלוח יבש מותר באכילה בסעודה המפסקת. וסרדינים של דגים קטנים, עוברים בישול דרך הקיטור, ונחשבים תבשיל אחד, ומותר לסעוד בהם סעודה המפסקת..

ג. נקניק שהוא פרווה (הנעשה מגרעיני סויה), אבל דומה הוא במראהו לנקניק של בשר, אין לאסור לאכול ממנו בסעודה המפסקת, משום מראית העין, מכיון שהמוצר הזה נפוץ ומפורסם הוא מאד לא יבאו לחשדו. וכל כיוצא בזה אין לחוש למראית העין..

ד. אין לשתות שכר בסעודה המפסקת. והוא

עוד תבשיל משום דהוי ליה שני תבשילין. ומיני מאפה, כגון ב' סוגי לחמים, אין להם דין שני תבשילים. ולכן מותר לאכול בסעודה המפסקת לחמניה, וגם כן לחם פרוס וכיוצא.. שם

ח. יש להחמיר אף בשני מינים בקדרה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, כגון תבשיל של אפונים שברוב הפעמים נותנים בו בצלים וביצים.. שם

ט. האוכל איטריות מותר לתת עליהם גבינה, כי אין הגבינה תבשיל, וכן רשאי לאכול תבשיל אורז עם לבן או יגורטי, וכן חלב מפורסר אינו נקרא תבשיל לענין סעודה המפסקת.. שם

י. יש נוהגים לאכול בסעודה המפסקת ערב תשעה באב, תבשיל של עדשים, או ביצים קשות, מפני שהם מאכל אבלים. אך אסור לאכול עדשים וגם ביצים, בזה אחר זה, כשהם מבושלים כל אחד בפני עצמו, ששני תבשילין אסרו חכמים בסעודה המפסקת, ולא חילקו בין סוגי המאכלים, שכל שני תבשילין אסורים, ואפילו הם מאכל אבלים. וגם הנוהגים לאכול ביצים קשות אחר ברכת המזון, עושים שלא כדין, שגורמים לברכה שאינה צריכה. ויש מקומות שהיו נוהגים בכל השנה לתת ביצים טרופות לתוך התבשיל של עדשים ומבשלים אותם ביחד בקדרה אחת, והנוהגים כן רשאים לעשות כן גם בערב תשעה באב בסעודה המפסקת, אבל ברוב המקומות שאין נוהגים בכך כל ימות השנה אין להם להקל בזה.. שם

יא. פירות חיים מותר לאכול מהם בסעודה המפסקת אפילו כמה מינים. וכן סלט שעושים מעגבניות ושאר ירקות דינו כפירות חיים, ולכן מותר לאכול סלט בסעודה המפסקת. וממדת חסידות טוב להחמיר בסלט.. שם

יב. לפת כבושה במים ומלח או בחומץ, וכן חצילים כבושים, וכן זיתים כבושים, אין להם שם של דבר מבושל לענין איסור שני תבשילים בסעודה המפסקת. הילכך מלפפונים וקישואים כבושים מותרים באכילה בסעודה המפסקת, מלבד תבשיל אחד. וזהו הדין לכל מיני ירקות הנאכלים חיים שכבשם בחומץ או במים מלוחים].. שם

יג. גבינה מפוסטרת דינה כפירות חיים ואין עליה תורת תבשיל, אלא אם כן טיגנה או בישלה.. שם

יד. לשתות חלב חם או תה או קפה בסוף הסעודה המפסקת, מותר מן הדין, שאין זה נחשב לתבשיל נוסף. וכן פשט המנהג בארץ ישראל ובשאר המדינות. ומכל מקום נראה שבעל נפש טוב שיחמיר לעצמו היכא דאפשר, כדי להתנהג בפרישות. ויסתפק במועט בסעודה המפסקת, רק כדי להחזיק עצמו שיוכל להתענות.. שם

טו. מי שבישל תמרים ועשאו דבש שקוראים סילאן, יש אומרים שנחשב תבשיל לענין איסור שתי תבשילין. אך יש שנסתפקו בזה.. שם

טז. מי ששותה הרבה מים שלא לצמאו אחר סעודה המפסקת, כדי שלא יצמא בתשעה באב, כמצות הרופאים לעשות כן לפני הצום, אין לו לברך על המים.. שם

יז. נהגו לשבת על גבי קרקע בסעודה המפסקת. וטוב להחמיר שלא לשבת על גבי קרקע ממש, אלא יניח תחתיו שטיח, או שמיכה, וישב עליהם. וקרקע המרוצפת באבנים או בנסרים, מותר לשבת עליה אף בלא שיתן דבר המפסיק בינו לבין הקרקע. ואף הנשים צריכות לשבת על גבי קרקע בסעודה המפסקת. וזקן חלש מותר לו לתת כר תחתיו.. שם

התרה על קבלתו, בפני שלשה, דלא יהיה אלא נדר, הרי יש לו התרה על ידי שלשה.. שעו

כד. בערב תשעה באב במנחה אין אומרים וידוי ונפילת אפים. מפני שנקרא מועד.

ואם הוא שבת אין אומרים צדקתך במנחה. וכל שכן אם חל תשעה באב בשבת.. שעו

כה. כליל תשעה באב אומרים תיקון חצות כרגיל. [תיקון רחל].. שעו

כו. תושב ארצות הברית שאחר שאכל סעודה המפסקת ערב תשעה באב, וטס לארץ

ישראל, רשאי לאכול במוצאי תשעה באב של ארץ ישראל, כמנהג תושבי ארץ ישראל, ואינו

צריך להמתין עוד שבע שעות, שיגיע זמן של צאת הכוכבים בארצות הברית, שאין לו אלא

מקומו ושעתו, לחומרא ולקולא.. שעו

כז. מי שקשה עליו התענית וסובל מכך, רשאי לקחת כדור הנקרא בשם "קלי צום"

וכדומה גם כשחל תשעה באב ביום ראשון, ונוטל את הכדור בשבת. ואין לאסור בזה

משום הכנה משבת לחול או מגזרת שחיקת סממנין.. שעמ

כח. כל מה שאסור בתשעה באב, אסור גם כליל תשעה באב, ולכן אסור באכילה

ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה גם כליל תשעה באב. ואין אוכלים אלא

מבעוד יום של ערב תשעה באב. ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים.. שפ

כט. ראוי ונכון להחמיר שלא לעשן סיגריות בתשעה באב. ובפרט יש להחמיר בעת

קריאת איכה וקנינות בבית הכנסת. אבל לצורך קצת, כגון למי שרגיל מאד בעישון, ויש לו

צער גדול במניעתו מעישון סיגריות, יש להתיר לו לעשן בתשעה באב בצינעא בתוך ביתו

וכדומה, אבל לא יעשן בפרהסיא בתשעה באב, ובשאר צומות מותר לעשן בתענית.. שפ

יח. אין צריך לחלוץ מנעליו בעת הסעודה, אף שיושב לארץ בעת הסעודה. וכשחל

תשעה באב ביום חול, חולץ מנעליו עם השקיעה, קודם בין השמשות.. שעא

יט. כשחולץ מנעליו להחליפם לנעלי בד בצום תשעה באב, אין צריך להקפיד

לחלוץ מנעל של ימין תחלה, אחר שעושה כן לצורך מצוה שציוו לנו חכמים, ויכול לחלוץ

של שמאל תחלה.. שעא

כ. לכתחלה יזהרו שלא ישבו שלשה לאכול ביחד, פן יתחייבו בזימון בסעודה זו, ומכל

מקום בדיעבד שאכלו שלשה ביחד, יזמנו.. שעב

כא. אם אכל קודם חצות אפילו דעתו שלא לאכול עוד סעודה, מותר לאכול שני

תבשילין. וכן אפילו אוכל אחר חצות, אם דעתו לאכול אחריה סעודת קבע מותר לאכול

שני תבשילין, וגם לאכול עם שנים אחרים, ולא נאסר בשני תבשילין וכו', אלא כשאוכל

אחר חצות, ואין דעתו לאכול אחריה סעודה אחרת.. שעב

כב. אף על פי שסיים לאכול סעודה המפסקת בערב תשעה באב, ובירך ברכת המזון,

מותר לו לחזור ולאכול, ואפילו אם קיבל בלבו התענית, אין קבלתו כלום, מפני שאין דין

תוספת לתענית תשעה באב, שלא אסרו אלא בבין השמשות שלו, ותו לא מידי. אלא אם

כן קיבל עליו בפירוש והוציא בשפתיו שלא לאכול אחר סעודה המפסקת, שאז אסור לו

לאכול יותר אפילו עודנו יום. אבל אם קיבל עליו בהרהור בלב אינה קבלה.. שעד

כג. מי שקיבל עליו בפירוש להתענות, ואחר כך הרגיש שהוא צמא מאד, יכול לעשות

איסור רחיצה בתשעה באב

א. הרחיצה אסורה בתשעה באב בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור. ומיהו אם היו ידיו מלוכלכות בטיט או בצואה מותר לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו, אלא רק לפי הצורך להעביר הלכלוך. והנוטל ידיו שחרית, יטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. ולאחר שניגבם ועדיין לחות קצת מעבירים על עיניו. ואם יש לפלוף בעין וצריך לרחוץ את עיניו, רשאי לעשות כן, שאין זו רחיצה של תענוג.. **שפ**

ב. כל הנוטל ידיו שחרית מברך אשר קדשנו במצותיו וצוננו על נטילת ידיים.. **שפא**

ג. הכהנים שעולים לדוכן, כמנהג ירושלים בשחרית ובמנחה, נוטלים ידיהם עד סוף פרק הזרוע, כמו בשאר ימות השנה, שכן היה קידוש הכהנים במקדש, ואין רחיצה זו לשם תענוג אלא לשם מצוה.. **שפג**

ד. במקום שנהגו שהלוי יוצק מים על ידי הכהנים, וצריך ליטול ידיו תחלה, לא יטול **שפו**

איסור סיכה בתשעה באב

א. הסיכה אסורה בתשעה באב, ואסור לסוך אפילו מקצת גופו. במה דברים אמורים בסיכה של תענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. (מרח"ב ש"ע סי' תקנד)

איסור נעילת הסנדל בתשעה באב

א. נעילת הסנדל אסורה בין לאנשים בין לנשים, ודוקא בנעלים או סנדלים של עור, אבל שאר נעלים מותרים. וסנדל של עץ המחופה עור, אסור. ואפילו אם נועל את הנעלים על גרבים, אסור.. **שפח**

ב. נעלים של גומי או של בגד או עץ ושאר מינים מותרים. שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף.. **שפט**

ג. נעלי ספורט חדשים, שאינם נעלי עור, ונועלים אותם במשך כל ימות השנה, אף על פי כן רשאים לנעול אותם בתשעה באב.. **שצא**

לכתחלה שיחדש אותם איזה זמן קודם תשעה באב.. שצו

י. ההולך ברגליו דרך רחוקה, מותר בנעילת הסנדל, כי טורח וצער הוא ללכת יחף בדרך רחוקה. אבל כשהולך לשדה הסמוכה לעיר, אסור. והנוסע במכונית או בעגלה, אסור בנעילת הסנדל.. שצו

יא. ההולך במקום שהגוים דרים שם, יש מתירים ללכת עם נעלים, מפני שהגויים מלעיגים על ישראל שהולכים יחפים. אבל מרן הבית יוסף כתב, שלענין מעשה אין להקל בדבר. בפרט בזמנינו שהולכים בנעלי גומי.. שצו

יב. חייל בצבא, שחייב ללכת עם נעליים, בעת שיוצא למבצע וכדומה, מותר לו ללכת בנעלי צבא בתשעה באב. ומכל מקום נכון שאת האימונים ויציאה למבצעים ידחו לאחר תשעה באב, אם הדבר מתאפשר מבחינה בטחונית, גם משום דלא מיסמנא מילתא.. שצו

יג. כל מצוות שנוהגות באבל ונוהגות גם בתשעה באב אסורים כל היום כולו, ואין אומרים אפילו באחד מהם מקצת היום ככולו, ולכן אנשים שמקילין לבוא למנחה של תשעה באב במנעליהם יש למחות בהם, ולהסביר להם חומר האיסור, ושהגאונים החמירו בזה בתוקף, ושאינן להקל בזה כל היום עד צאת הכוכבים.. שצו

איסור לימוד תורה בתשעה באב - זולת בדברים המותרים

ומדלג פסוקי נחמה שביניהם. וכן מותר ללמוד פרק אלו מגלחין, ופירוש על איכה ופירוש על איוב, וידלג עניני שמחה שבהם.. שצח

ב. אף על פי שתשעה באב אסור בדברי תורה, זולת בהלכות היום ובדברים הרעים, מכל מקום בדברים שהותר ללמוד, מותר לו לעיין

ד. נעלי גומי שדומים הרבה במראיתם לנעלי עור, אין לאסור לצאת בהם בתשעה באב, משום מראית העין, שיחדשו אותו שהוא נועל נעלי עור. ומותר לחגור חגורת עור או כיפת עור וכיוצא.. שצא

ה. מותר לעמוד בתשעה באב על כרים וכסתות של עור להגן מפני הצינה וקושי הקרקע. אך בשעת תפלת שמונה עשרה לא יעמוד על כרים וכסתות ויתפלל, שנראה כמתגאה.. שצנ

ו. אין ראוי להתפלל תפלת שמונה עשרה כשהוא יחף, ובפרט כשהוא בלי גרביים. ולכתחלה ינעל את מנעלי תשעה באב קודם התפלה, וכן מותר להתפלל בתשעה באב ויום הכפורים עם נעלי בית [שאינם עשויים מעור].. שצנ

ז. קטנים שלא הגיעו למצות, מותרים בנעילת הסנדל בתשעה באב. ומכל מקום טוב וראוי לחנכם שינעלו נעלים שאינם של עור.. שצד

ח. מנעל של עץ שיש בראשו רצועת עור (הנקרא בקאב) מותר ללבושו בתשעה באב, כי אין הרצועה אלא כדי שיאחז ברגלו, ולא להגן (מהריק"ש). ויש להקל בזה עד שיעור רוחב ב' אצבעות. [4 ס"מ].. שצה

ט. אם אין לו נעלי גומי או בד, וקנה חדשים לצורך נעילתם בתשעה באב, נכון

א. תשעה באב אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים. וכן אסור לשנות בו במשנה ומדרש וגמרא בהלכות ובאגדות, שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קוראים באיוב ובדברים הרעים שבירמיה,

ט. יש אומרים שיחידים הקוראים בכל יום תהלים לעצמם, לא הוי בכלל סדר היום, ואסור גם בתשעה באב. אמנם יתכן להקל למי שאינו בקי ללמוד בשאר דברים הרעים, ואינו יודע אלא קריאת תהלים, שיכול לקרות בספר תהלים, שלא יתבטל לגמרי מלימוד. ויש שהתירו אמירת תהילים בתשעה באב, כיון שהוא דרך תפלה ובקשה..

י. המניחין תפילין במנחה, רשאים לקרות עמהן קריאת שמע, ואף על פי שעבר זמן קריאת שמע ואינו אלא כקורא בתורה. והנהוגים לקרוא בכל יום פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך אחר הנחת תפילין, יש אומרים שאין להם לאומרם בתשעה באב כשמניחין תפילין במנחה, כיון שאינם אלא מנהג בעלמא, ואינם בכלל סדר היום. ויש מתירים. וכן עיקר..

יא. עצם חיוב לימוד התורה שייך גם בתשעה באב, ולכן חייב כל אחד לקבוע זמן ללמוד ביום זה כפי כוחו בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב..

יב. אף הנשים אסורות בתשעה באב בתלמוד תורה, שאף על פי שאינן מצוות על דברי תורה, מכל מקום יש להן שמחת לב בלימודן..

יג. יש מחמירים שלא לקרוא בתשעה באב חדשות מתוך עתון יומי [עיתון כשר], או לשמוע חדשות ברדיו [דתין], כדי שלא ישכח אבלו של יום, אך להלכה נראה שמותר..

תיב

יד. מותר להורות הוראה בהלכה למעשה בתשעה באב. ואם יש צורך בהתרת עגונה, מותר לכתוב תשובה בענין אם יש חשש עיגון בדבר..

טו. ספרי מוסר המעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהטיב אורחותיו, מותר ללמוד

היטב בהבנת הענין, כגון כשלומד בגמרא פרק אלו מגלחין, יכול ללמוד עם כל המפרשים, ואחר כך בטור ובבית יוסף הלכות אבלות ובדברי האחרונים. ונאם בדרך לימודו השיגה יד כמה חידושים, מותר לו לכתבם בכדי שלא ישכחם, וכמבואר להלן. אבל לעיין בכוונה ובמטרה לחדש חידושי תורה ולהרבות בחיפוש בספרים ובשקלא וטריא, אין לעשות כן, כיון שעל ידי זה הוא בא לידי שמחה..

ג. מותר לגרוס בספר הזוהר הקדוש בתשעה באב מבלי הבנה, ומכל מקום נכון להמנע מכך, כיון שבדרך כלל בעת הקריאה בזהר יש קטעים של דברי תורה שמבינים אותם..

ת

ד. אסור ללמוד תורה גם על ידי הרהור, כיון שהכל תלוי בשמחת הלב. ומכל מקום כשמהרהר בדברי תורה, ואינו מבין מה שמהרהר, כגון שמהרהר בזהר הקדוש בתשעה באב, וכדומה, אפשר שאין בזה איסור, דאיכא תרתי לטיבותא..

ה. החושב בדברי תורה בתשעה באב מאליו בדרך ארעי, אינו צריך להסיח דעתו..

תד

ו. תינוקות של בית רבן בטלים בו, ויש אומרים שמותר ללמוד עם התינוקות בדברים הרעים הנזכרים לעיל, ויש מחמירים, ואפשר לסמוך על המתירים במקום חשש ביטול תורה. ותינוקות שמבינים מה שלומדים, מותר לאבל ללמוד עמהם במדרש איכה, ואגדות החורבן..

ז. מותר לקרות כל סדר היום בתפלה, כולל שירת הים, פרשת הקרבנות, איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל, וברכת כהנים..

ח. אין לקרוא חק לישראל וסדר מעמדות בתשעה באב, אפילו אם הוא רגיל בהם בכל יום..

תו

- תמו** והשואה..
- יח.** יש לקרוא קריאת שמע שעל המטה גם בליל תשעה באב, ויכול לומר כל ג' הפרשיות של קריאת שמע. ויש שכתבו שיאמר גם כן את כל הפסוקים כפי שאומרים בכל יום. ופשוט שמברך ברכת המפיל בשם ומלכות [ואפילו בישי אחר חצות הלילה] כמו בכל לילה..
- יט.** מי שיש לו סדר יומי קבוע ללמוד כמה דפי גמרא, וסימנים בשלחן ערוך, בתשעה באב ילמד גמרות וסימנים בשלחן ערוך שמותר ללמוד. ואם אין באפשרותו לעשות כן, ישלים את חק לימודו בלילה של מוצאי תשעה באב. ואם אינו יכול, אפשר שמתחלה לא נתכוין ליום כזה שהוא יוצא דופן שאין באפשרותו להשלים חוקו.. תיו
- בהם בתשעה באב. ומכל מקום ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין, ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל היתר זה..
- טז.** האיסור ללמוד תורה בתשעה באב, זולת דברים הרעים, לא חל על קריאה בספרי דקדוק. ובאופן כללי טוב שלא ירבה בזה. ויש אומרים שאין לאבל לקרוא בספרי תשבורת ושאר חכמות. ואפשר שהוא הדין לתשעה באב..
- יז.** מותר לקרוא בתשעה באב סיפורי צדיקים כמו על עמל התורה ויראת שמים, ואין בזה חשש משום שמשכח את ענין האבילות על החורבן. ופשוט שמותר לקרוא ספרים המתארים את מסירות נפשם של עם ישראל והעינויים שעברו במשך שנות האניקוזיציה

סימן תקנד - החייבים בתענית

איסור אכילה ושתייה בת"ב

- א.** תשעה באב אסור באכילה ושתייה, והכל חייבים להתענות בתשעה באב, ואסור לפרוץ גדר, ואפילו מעוברות ומניקות שפטורות משאר צומות של דברי קבלה, מתענות ומשלימות בתשעה באב כדין יום הכיפורים. אך מעוברות ומניקות שיש להן איזה חולי, אפילו אין בו סכנה, אין להן להתענות בתשעה באב. ואם יש להן חולשה רבה, יעשו שאלת חכם. ונכון לעשות שאלת חכם בכל מקרה.. תיח
- ב.** כל האוכל ושותה בתשעה באב לא יזכה לראות בשמחת ירושלים, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה.. תיח
- ג.** כאמור, מינקת צריכה להתענות בתשעה באב אף אם היא מיניקה בפועל. אך אם
- התינוק חולה קצת והרופא אומר שתענית יגרום לילד נזק, מותר לה לאכול בשביל התינוק. וכל שכן אם יש חשש שעל ידי תעניתה יופסק החלב לגמרי מן הולד, שיש לה לאכול שלא יחסר חלב האם מן הולד.. תיח
- ד.** אדם חלש שיעצו לו הרופאים שלא יצום בתשעה באב, פן יבוא לידי חולי, [אכל אינו חולה שנפל למשכב], יאכל פחות פחות מכשיעור.. תכא
- ה.** חולה שעליו לבלוע כדורים לרפואתו, ואי אפשר לו לבלועם בלי מים, ישתה פחות פחות מכשיעור. [אבל כיון שאינו בגדר חולה, חייב להתענות].. תכא
- ו.** חולה שאוכל בתשעה באב שחל במוצאי שבת, אינו מחוייב בסעודת מלוה מלכה.. תכא

יחמיר כלל. וכל חום שיש לאדם, כל שהוא אפילו מעט יותר ממה שיש לכל אדם, וכגון למעלה מ-37 וחצי מעלות ונחלש מכך, הרי הוא בכלל חולה, שכן אין חום ללא סיבה רפואית. וכל שכן כשיש חום גבוה, שהוא בכלל חולה שיש בו סכנה כל זמן שלא בא רופא לקבוע את מצבו. וכן מי שמזיע הרבה עקב כאבי ראש חזקים בתענית, פטור מלהתענות בתעניות דרבנן. וכן מי שיש לו דלקת פנימית, כגון דלקת ריאות או כליות או בפרקים, או חולה אולקוס, כל אלה הם בכלל חולה שיש בו סכנה. [נאבל כשאין זה אלא גירוי בלבד, חייב להתענות אלא אם כן הרופא אמר שהצום מזיק].. **תכ"ט**

יד. וכן מי שיש לו סכרת, כשהיא מגיעה לרמה של מאה ושמונים - מאתיים מיליגרם אחוז, ודאי פטור מהתענית. ובודאי שלא ימנע משתיית מים. אבל כשהיא רק ברמה של מאה וארבעים מיליגרם אחוז צריך להתענות. וכן חולי לב, כשהתענית מזיקה להם, כגון כשיש בעיות בספיקת הדם וכדו', פטורים מהתענית. וכן כשיש לחץ דם, אם אינו כל כך גבוה, חייב להתענות, ואם הלחץ דם גבוה לפעמים פטור, ולפעמים צריך לשתות, והכל לפי הענין, ויתיעצו עם רופא. ופעמים שאין יודעים מה מצבו היום, ונחשב ספק חולה, וישתה פחות מכשיעור.. **תל**

טו. מי שעבר ניתוח פנימי קשה, פטור מלהתענות לפחות שלשים יום לאחר הניתוח. ובניתוח קל או לאחר חום וחולי, יש לפטור מהתענית בחלושים עד ג' ימים או ז' ימים. והכל לפי הענין, שכל שהוא חלוש עדיין מהמחלה, יש לפוטרו מהתענית. והנכון הוא שבכל מקרה ישאלו חכם הבקי בהלכה.. **תל**

טז. מי שיכול לצום בתשעה באב מבוקר ועד ערב כראוי, אולם אינו יכול בשום אופן

יולדת עד שלשים יום מיום לידתה פטורה מלהתענות בתשעה באב. ואינה צריכה אומד. וכל שכן שיכולות להקל באופן שחל תשעה באב בשבת, והתענית נדחתה לאחר השבת. ומכל מקום ראוי שכל אלה לא יאכלו להתענג, אלא אכילה לצורך.. **תכ"ב**

ח. המפלת אחר ארבעים יום להריונה דינה כיולדת, וכל שלשים יום מיום ההפלה אינה צריכה להתענות בתשעה באב.. **תכ"ח**

ט. אשה שהפילה את עובריה פעמיים אחר תענית, והרופאים מזהירים אותה שלא לתענה בזמן הריונה, מותר לה לאכול בתשעה באב.. **תכ"ח**

י. חולה, אפילו אין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו רבנן. וחולה שנתרפא ועודנו חלוש ומצטער מאד בתעניתו, מותר לו לאכול, ואין צריך אומד, רק שלא יאכל למעדנים.. **תכ"ח**

יא. זקנים תשושי כח שמצטערים מאד בתעניתם, פטורים מכל הצומות הללו לרבות תשעה באב. וגם הרוצים להחמיר בזה, יזהרו בשתיית נוזלים, כי מצוי אצל אנשים מבוגרים שמאבדים נוזלים בקלות, ויש בזה חשש סכנה, בפרט בימי החום, ולכן זו חומרא הבאה לידי קולא.. **תכ"ט**

יב. חולה שמותר לו לאכול בתשעה באב, וכן יולדת תוך שלשים, אוכלים בתשעה באב כהרגלם תמיד, ואין צריכים לאכול פחות פחות מכשיעור, אלא ביום הכפורים.. **תכ"ט**

יג. מי שיש לו דלקת בגרון פטור מלהתענות, שזה נחשב ספק סכנה. אולם אם מכיר את עצמו שדי לו באנטיביוטיקה קלה יצום כרגיל. וכל שיש לו חולי בחלל הגוף, הרי הוא בכלל חולה הפטור מהתענית, ואף אם ירצה להחמיר על עצמו, לא יחמיר אלא מאכילה, אבל לא ימנע עצמו משתיה, וכל שמרגיש חולשה לא

מאכילת בשר ושתיית יין, ויטרחו מעט עבורו למצוא אם יש אוכל אחר שטוב בשבילו. אם לא שנצרך דוקא לבשר ויין בשביל בריאותו].. תלב

כ. חולה או מעוברות ומניקות הסועדים בתשעה באב, וכן כל שאר הפטורים מתענית תשעה באב, אין להם לומר "נחם" בברכת המזון, שלא נתקן לאומרו אלא בתפלה.. תלג

כא. מוהל סנדק ואבי הבן, יכולים להקל ולאכול, בארץ ישראל וגלילותיה, ביום המילה כשחל תשעה באב בשבת, ונדחה ליום ראשון, לאחר שיתפללו מנחה גדולה. וכדעת מרן השלחן ערוך. וכל שכן בשאר ארבע צומות שנדחו, ואין כאן שום מנהג להחמיר. ובתענית אסתר יש להקל אפילו בזמנו, ובוה אפשר לאכול כבר בבוקר. ואף אם מחלקים את מצות המילה לשנים, האחד מוהל והשני פורע, מותרים שניהם לאכול בתשעה באב דחוי.. תלה

לצום מהלילה ולהשלים את התענית של עשרים וארבע שעות, כגון אדם חלש. עדיף שיאכל וישתה בלילה, בכדי שיוכל להשלים תענית כדת וכדין ביום מעמוד השחר ועד צאת הכוכבים. כיון שתענית מבוקר ועד ערב נחשבת לתענית. ומכל מקום אם מחמת חולשה גדולה אינו מסוגל להתענות יום שלם, אינו מחוייב לעשות כן, לאכול בלילה כדי שיוכל להתענות ביום.. תל

יז. הילדים פטורים מלהתענות בתשעה באב כל שהם פחות מבר מצוה. ואין בזה חינוך, אבל לא יאכילו אותם מעדנים.. תלא

יח. חולה האוכל בתשעה באב, עושה מים אחרונים בסוף הסעודה קודם ברכת המזון.. תלב

יט. יש אומרים ששלשה חולים האוכלים בתשעה באב, לא ישבו יחד באופן שיתחייבו בזימון, ואם כבר אכלו ביחד, יעשו זימון. ונחולה האוכל בתשעה באב ראוי שימנע

סימן תקנד - איסור שאילת שלום בתשעה באב

זוהו בכלל שאילת שלום. ומיהו אם הוא עני, ובפרט אם הוא גם כן תלמיד חכם העמל בתורה, מותר לשלוח לו דורון אפילו בתשעה באב.. תמא

ג. אין לטייל ברחוב בתשעה באב, פן יבא לידי שחוק וקלות ראש.. תמג

ד. איתא בשלחן ערוך (י"ד סי' שצ"א), "אבל אסור בשמחה, לפיכך לא יקח תינוק בחיקו כל שבעה פן יביאנו לידי שחוק". ונראה שהוא הדין לתשעה באב. ומיהו תינוק הבוכה מותר ליקח אותו כדי להרגיעו.. תמג

א. אין שאילת שלום לחברים בתשעה באב, אלא יושבים דוויים ונאנחים כאבלים. ואם אחד מדלת העם אמר שלום לחבירו, משיב לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש. ויש אוסרים אפילו לומר בתשעה באב צפרא טבא או בוקר טוב, או לילה טוב, ויש מתירים בזה. וכן נראה מצד הדין, אבל טוב להחמיר בזה ולא לומר כלום. אבל מותר לשאול מחבירו איך הוא מרגיש מן התענית. וכן מותר לומר לחבירו שנולד לו בן או בת "מזל טוב".. תמ

ב. אין לשלוח דורון לחבירו בתשעה באב,

סימן תקנד - איסור עשיית מלאכה בתשעה באב

בתשעה באב, אין עושים, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים בו. ומנהג ישראל בכל מקום

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, עושים. ומקום שנהגו שלא לעשות מלאכה

ו. מלאכת דבר האבד מותרת כמו בחול המועד. ופועל עני שאם לא יעסוק במלאכה לא יהיה לו מה יאכל מותר לו לעשות מלאכה בצינעא בתשעה באב לפרנסתו, ולא יתפרנס מן הצדקה..
ז. מותר לכתחלה לישראל לחלוב את הצאן והבקר שלו ביום תשעה באב, מפני שהיא מלאכת דבר האבד. ואם אפשר הדבר בנקל טוב שיחלוב אותם גוי..
ח. מותר לכתוב חידושי תורה שנתחדשו לו בדברים המותרים בתשעה באב, מדין דבר האבד, דשמא ישכחם אחר תשעה באב אם לא יכתבם מיד. ומותר לסוחר לכתוב חשבונותיו ולכתוב מכתבים בכתיבה שלנו שאינה מעשה אומן. וטוב לעשות כן אחר חצות היום, היכא דאפשר..
ט. הבונה את ביתו על ידי קבלן גוי, מותר להמשיך בבנייתו גם בתשעה באב, כיון שרוב העיר בונים בתיהם בקבלנות. ואף דאושא מילתא, כיון שהיתר גמור הוא, שפיר דמי. וכל שכן בארץ ישראל שמצוה לבנותה, שיש להתיר בפשיטות לשפץ ולבנות בתשעה באב על ידי גוי. וכל שכן כשיש הפסד בדבר..
תנב

אשר שמענו שמעם שלא לעשות מלאכה בתשעה באב. אולם בליל תשעה באב יש להתיר עשיית מלאכה. (אור זרוע)..
ב. כל העושה מלאכה בתשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה..
ג. בעל חנות מכולת שמוכר דברי מאכל ומשקה, או פירות ירקות, מותר לו למכור בכל היום, ואפילו קודם חצות..
ד. פרקמטיא להרויח ולהשתכר אסורה במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אבל במקום שנהגו לעשות מותר, אלא שיש למעט, שהרי אפילו משנכנס אב ממעטים מלישא וליתן. ואם יש יריד, שהוא יום השוק, בתשעה באב, ואם לא יקנה או ימכור יפסיד, הוה ליה דבר האבד שמותר בכל מקום בתשעה באב..
תמו
ה. נוהגים שלא להכין בתשעה באב צרכי סעודה, שלא לשחוט ולא לבשל ולטגן וכיוצא בזה, לצורך סעודת מוצאי תשעה באב, עד לאחר חצות היום. וכשעושים סעודת מצוה לצבור הרחב במוצאי תשעה באב, כמו סעודת ברית וכדו', מותר להתחיל להכין גם קודם חצות..
תמח

סימן תקנד סעיף יט - איסור תשמיש המטה בתשעה באב

ב. מותר למסור דבר מידו ליד אשתו בתשעה באב בימי טהרתה. וכן מעיקר הדין אין צריך להזהר בשאר דיני הרחקות בתשעה באב..
ג. בליל תשעה באב לא יישן במטה אחת עם אשתו, אפילו הוא בכגורו והיא בכגדה, משום סייג וגדר..
תנו

א. תשמיש המטה אסור בתשעה באב. ואם חל תשעה באב בשבת, בני ספרד נוהגים כדעת מרן השלחן ערוך שהתיר תשמיש המטה, ובני אשכנז נוהגים לאסור אף בשבת, משום דסבירא להו שדברים שבצינעא נוהג. ואפילו למנהגם, אם חל ליל טבילה בליל שבת, מותר בתשמיש המטה, ואין להחמיר..
תנג

סימן תקנה - ציצית ותפילין בתשעה באב

שנאמר בצע אמרתו, בוע פורפיריה, וכן אין מניחים תפילין בשחרית של יום תשעה באב,

א. יש נוהגים שלא להתעטף בטלית גדול בשחרית של יום תשעה באב, משום

אלא יסכימו וישתוו ביניהם במנהגם לבל יעשו אגודות אגודות. ומברכים על הציצית והתפילין כשלוברים אותם בתשעה באב..
תנו

ב. מי שהניח תפילין בתשעה באב שחרית עם הצבור, ובמנחה של תשעה באב נזדמן לו להיות בבית כנסת אחר שאין מניחין תפילין אלא במנחה, יחזור להניח תפילין במנחה בברכה, משום לא תתגודדו. (כמ"ש כ"ו"ב במטה יהודה סי' תקנה). וגם כדי שלא יהרהרו אחריו שאינו מניח תפילין..
תסא

ג. המניחין בכל יום גם תפילין דרבינו תם, צריכים להניח תפילין של רבינו תם גם בתשעה באב, ולקרות עמהם קריאת שמע, כדין האבל שמניח גם תפילין דרבינו תם בימי אבלו. וכן המנהג. ואם נוהגים במקומם להניח תפילין בתשעה באב בשחרית, יניחו אף תפילין של דרבינו תם בשחרית. ואם נוהגים במקומם להניח תפילין בתשעה באב במנחה, ראוי שיניחו תפילין של רש"י ושל רבינו תם בביתם קודם תפלת שחרית, ויקראו עמהם קריאת שמע, ויחזרו ויניחו תפילין של רש"י בתפלת המנחה בבית הכנסת..
תסב

ממנהגי יום תשעה באב

ב. ביום תשעה באב יש להרבות בצדקה לעניים, ולהחזיק ביד תלמידי חכמים, שהרי בסתם יום תענית יש לתת צדקה (ש"ע יו"ד סי' רנ), וכל שכן ביום זה, שהוא סגולה נפלאה לכפר עונות, וגם לקרב הגאולה..

תסד

הלכות מוצאי תשעה באב

בזמן רבינו תם. וגם רשאים להתפלל ערבית מוקדם. והדין כן גם בארצות אירופא. ומכל מקום ביום הכפורים, וכן בצאת השבת יש לתושבי אירופא להחמיר במלאכות דאורייתא עד שיצא הספק מלבם..
תסד

משום שנאמר השליך משמים ארץ תפארת ישראל, והיינו תפילין. ורק במנחה של תשעה באב מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ומברכים עליהם. והנוהגים כן טוב שינהגו שכל אחד יתעטף בציצית ויניח תפילין בביתו קודם תפלת שחרית, ויקרא עמהם קריאת שמע [אחר שבירך ברכות התורה], ואחר כך יפשוט הטלית ויחלוץ התפילין וילך לבית הכנסת להתפלל שחרית, ובתפלת המנחה יחזור ויתעטף בציצית ויניח תפילין בברכותיהם. אולם כיום רוב בתי הכנסת בירושלים וביתר ערי ארץ ישראל מתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית של תשעה באב כמו בכל יום, ומתפללים שחרית עם סדר הקרבנות ופסוקי דזמרה ושירת הים כמו בכל יום. וקוראים בהם קריאת שמע ומתפללים עמידה עמהם, שזוהי קבלת עול מלכות שמים שלימה (ברכות טו). ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, והוא מנהג קדום [קודם שפשטו הוראותיו של מרן]. ואין לשנות מהמנהג. ואלו הרוצים לנהוג כן, ולהחזיר עטרה ליושנה, יפה עושים. שראוי לנהוג בכל המקומות, כי מציון תצא תורה וכו'. ובלבד שלא יעשו מזה מחלוקת. וגם לא יהיו חלק מהקהל עושים כך וחלק עושים כך,

א. יש נשים הנוהגות לכבד הבית בכל כוחן ולסדר המטות וכיוצא בזה מתיקוני הבית. ונתנו טעם למנהגם, מפני שדעתן קצרה והן חלושי אמונה אחר שהמשיח עדיין לא הגיע. אבל נשים המבינות ויודעות תורה אין לנהוג כן..
תסג

א. זמן צאת הצום בכל התעניות [חוץ מיום הכפורים] הוא בצאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות לערך אחר השקיעה. ואף המחמירים להוציא את השבת כדעת רבינו תם, אינם צריכים להחמיר להוציא את התענית

יין. וכן מברכים שהחיינו בליל י"א באב, ואפילו אם הוא מוצאי תשעה באב דחוי..

תע

ז. מותר לספרדים ועדות המזרח להתרחץ ולהסתפר ולכבס במוצאי תשעה באב, אבל יש לזוהר שלא יעשו כן בתשעה באב סמוך לערב. והאשכנזים נוהגים להחמיר ברחיצה וכיבוס ותספורת עד למחרת בחצות. ובשנה שחל מוצאי תשעה באב בליל ששי שהוא ערב שבת, מותר גם לאשכנזים להתרחץ ולהסתפר ולכבס לכבוד שבת. וכן במוצאי תשעה באב דחוי לכולי עלמא מותר ברחיצה וכיבוס ותספורת..

ח. מותר לערוך מסיבת הכנסת ספר תורה עם תהלוכה בתזמורת ביום עשירי באב ואין בזה חשש..

ט. בשבתות שאחר תשעה באב מפטירין שבעה דנחמתא, שהם, נחמו נחמו עמי, ותאמר ציון עזבני ה', עניה סוערה לא נוחמה, אנכי אנכי הוא מנחמכם, רני עקרה לא ילדה, קומי אורי כי בא אורך, שוש אשיש בה'. (כ"ז מבואר בתוס' מגילה לא:).

י. אפילו אם חל ראש חודש אלול בשבת, מפטירין עניה סוערה, ואין מפטירין השמים כסאי. ומכל מקום אחר סיום ההפטרה יאמר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת השמים כסאי..

יא. אם טעה המפטיר והפטיר "השמים כסאי", אם בירך ברכות אחרונות, אין צריך לחזור ולקרוא הפטרת הנחמה, נויטוב שיקראו גם הפטרת עניה סוערה בלי ברכה. ואם עדיין לא בירך ברכות אחרונות, והזכירוהו שצריך לקרות הפטרת הנחמה, יקרא גם ההפטרה של שבעה דנחמתא, ואחר כך יברך. ונראה שהוא הדין להנוהגים להפטיר "השמים כסאי", שאם הפטירו שמעו דבר ה', או עניה סוערה, שיצאו ידי חובה, ואין צריך לחזור

ב. מי שטס במטוס מארץ ישראל לארצות הברית, ונחת בארצות הברית כשעדיין יום תשעה באב, אף על פי שבארץ ישראל כבר נסתיים הצום, צריך להמתין מלאכול עד צאת הכוכבים שבארצות הברית, כמקומו ושעתו..

תסה

ג. בארץ ישראל וגלילותיה נוהגים שאין מברכים ברכת הלבנה קודם יום תשעה באב, שבזמן זה אנו שרויים באבילות על חורבן בית המקדש. ואף שרואה הלבנה, לא יברך עד מוצאי תשעה באב. ואין בזה איסור משום אין מעבירין על המצוות. ומנהגינו לברך ברכה זו במוצאי תשעה באב. ואם אפשר ינעול מנעליו קודם שיברך. וצריך להמתין עד צאת הכוכבים. וטוב שיטעמו איזה דבר קודם הברכה..

ד. מנהג כשר שלא לאכול בשר בליל עשירי באב ויום עשירי באב, מפני שבתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל והיה נשרף והולך עד שקיעת החמה ביום עשירי. [תענית כט]. וכמה מרבתינו שהיו צמים אף בעשירי מטעם זה. ורבי יוחנן אמר אלמלי הייתי שם קבעתי התענית בעשירי, מפני שרובו של היכל נשרף בעשירי. ובבגדאד נהגו להקל באכילת בשר במוצאי תשעה באב, ומכל מקום נכון להחמיר גם להם לאחר שזכו לעלות לארץ. ומיהו בסעודת מצוה, כגון סעודת מילה, אף הנוהגים להחמיר באכילת בשר בעשירי באב, מותר לכל הקרואים לאכול בשר במוצאי תשעה באב..

תסמ

ה. המנהג הנזכר הוא גם כשחל עשירי באב ביום ששי. אבל מותר לטעום מהתבשילים שיש בהם בשר, כדי לקיים מצות טעימה בערב שבת. אבל לא יתכוין לאכילה כדי לברך, דהוי חומרא הבאה לידי קולא..

ו. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, במוצאי הצום מותר לאכול בשר ולשתות

ולהפטיר כמנהגם. [וטוב שיקראו גם השמים כסאי בלא ברכה]..

יב. אחרי ההפטרות דשבעה דנחמתא, מפטירין תרתי דתיובתא, דרשו ה' בהמצאו, ושוכה ישראל..

יג. כל הצומות האלה עתידים להבטל ולהיות ימים טובים וימי ששון ושמחה לימות המשיח, וכמו שנאמר (זכריה ח, יט), כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמה ולמועדים טובים והאמת

והשלום אהבו..

יד. יום ט"ו באב יש לנהוג בו שמחה, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים. ומן היום הזה והלאה היום מתארך והולך, ולכן יש להוסיף על לימוד תורה שלו..

טו. שבת שאחר תשעה באב נקראית שבת נחמו, על שם ההפטרה, נחמו נחמו עמי (ישעיה מ). ויש נוהגים לשמוח בה, בהודאה להשי"ת על חסדיו המרובים עמנו, ושמזלו של החודש הזה שהיה קשה, נמתק ונתקן על ידי התענית והצער שעשינו בימי בין המצרים כתקנת חכמים..

סימן תקנו - דיני תשעה באב שחל במוצ"ש

ואין לנהוג כן..

ה. יש לסיים האכילה והשתיה בסעודה שלישית קודם השקיעה. ונכון להודיע זה להמון שלא יטעו שהוא כשאר שבת..

ו. תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, מותר להשאר עם המנעלים של עור גם לאחר יציאת השבת, עד לאחר אמירת ברכו שלפני תפלת ערבית של מוצאי שבת. משום כבוד השבת, ומצות תוספת מחול על הקודש. ואינו צריך להסיר את הנעלים שברגליו מיד עם שקיעת החמה של יום שבת, וראוי להכריז בבתי הכנסת ולהודיע לצבור שתפלת ערבית במוצאי שבת שחל בו תשעה באב, תהיה רק לאחר חצי שעה מזמן שקיעת החמה, ולא קודם, ובכך תהיה אפשרות לקהל להחליף בגדי שבת בבגדי חול, ולחלוץ נעלי העור שברגליהם כשליש שעה אחר השקיעה, ויבואו להתפלל בליל תשעה באב, במוצאי שבת, בבגדי חול ובמנעלי בד המותרים בתשעה באב. ובחול יש לחלוץ הנעלים קודם בין השמשות של תשעה באב..

ז. אסור להוציא הספסלים של בית הכנסת בשבת ערב תשעה באב, ולפרוס מחצלאות

א. אם חל תשעה באב בשבת, הצום נדחה ליום ראשון, ויש אומרים שעקרו חכמים את הצום לתשעה באב לגמרי, והעבירוהו לאותה שנה לעשירי באב. ויש חולקים ואומרים שהוא כמו תשלומין, שמאחר ואי אפשר להתענות בשבת, הצום נדחה ומשלימין התענית ביום ראשון. ויש בזה כמה נפקא מינה לדינא, כאשר יבואר..

ב. תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, רשאי ללמוד בשבת גם אחר חצות, בכל מה שירצה, ויש מחמירים בזה. והעיקר להקל, ומכל מקום טוב ונכון ללמוד בשבת אחר חצות בהלכות תשעה באב, וללמד לרבים הלכות אלו. וכבר נתבאר שהדין כן אפילו כשחל בחול, שאין לאסור ללמוד כהרגלו בערב תשעה באב אחר חצות..

ג. תשעה באב שחל במוצאי שבת, אין אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת. ומבדילין בלילה בתפלה באמירת "אתה חוננתנו" כמו בכל מוצאי שבת..

ד. יש הנמנעים מלהזמין את בניהם הנשואים לביתם לשבת זו, שחל בה תשעה באב, אולם העיקר לדינא שאין בזה שום מניעה,

וכן הרוצה להשלים מנין מאה ברכות בתשעה באב, אין לו לברך על הבשמים מהטעם הנ"ל..

יג. הנשים שאינן באות לבית הכנסת במוצאי שבת שחל בו תשעה באב, ואינן שומעות את ברכת בורא מאורי האש מהשליח צבור, יברכו לעצמן על הנר ברכת בורא מאורי האש. [וקודם להדלקת הנר יזהרו לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול"]..

יד. תשעה באב שחל ביום ראשון, חולה האוכל בו לפי ההלכה, צריך להבדיל קודם אכילתו על הכוס, שאין לאכול עד שיבדיל על הכוס. ויש לו להבדיל על כוס יין, או מיץ ענבים, וישתה מהכוס כמלא לוגמיו, כי אינו מתכוין לשנות יין לתענוג, אלא לצורך קיום המצוה. ויכול החולה להבדיל מיד בלילה, הגם שאינו נצרך לאכול בלילה..

תצד

טו. חולה שמבדיל בתשעה באב קודם שיאכל, יכול לכוין להוציא בהבדלה שלו את כל בני ביתו ידי חובת ההבדלה, אף על פי שהם מתענים ואינם אוכלים עד הערב..

טז. וכן היולדת ושאר נשים חולות שאוכלות בתשעה באב, כשחל תשעה באב באחד בשבת, צריכות להבדיל על הכוס, בברכת בורא פרי הגפן, וברכת המבדיל, בשם ומלכות, ללא שום חשש..

יז. אם הסנדק מברך על כוס המילה אשר קידש ידידי מבטן, בתשעה באב שנדחה ליום א', יש לו להקדים ולהבדיל על הכוס לפני הברית..

יח. קטנים שהגיעו לחינוך, צריכים להבדיל על הכוס קודם אכילתם בתשעה באב מטעם חינוך, וכדין חולה שאוכל בתשעה באב..

תצו

או שטיחים לצורך המתפללים בליל תשעה באב, שאסור להכין מיום השבת לחול. וכשיש צורך גדול, כגון כשיש הרבה מתפללים בבית הכנסת, אפשר להקל להתחיל לסדר המקום מיד לאחר השקיעה, בבין השמשות, לצורך תפלת ערבית של תשעה באב..

יח. בתשעה באב שחל במוצאי שבת, כשחולצים הנעלים לאחר אמירת ברכו של ערבית, יחלוץ נעליו מן הרגל האחת ברגל חבירתה, ולא יגע במנעליו. וכן יוכל לחולצם בנגיעה בשרוך נעליו בלבד, שאז אין צריך נטילת ידים..

יט. אחר צאת השבת, אחר תפלת ערבית, קודם קריאת מגילת איכה, מברכים על הנר בורא מאורי האש, כדי שלא יהנה מן האור מבלי לברך עליו, ונכון שהשליח צבור יברך בקול רם ברכת "בורא מאורי האש", ויכוין להוציא את הקהל ידי חובתם. ואם שכח לברך על הנר, יברך אחר כך במשך הלילה. ואינו מבדיל על הכוס, אלא רק בתפלה..

י. תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, הואיל ואי אפשר להבדיל במוצאי שבת, מבדילים במוצאי יום ראשון, שהוא מוצאי הצום. ועושים הבדלה לבד בברכת בורא פרי הגפן, וברוך המבדיל וכו', ואין מברכים על האש (שכבר בירכו בליל ט' באב, ומי שלא בירך אז, כבר עבר זמן ברכה זו), ולא על הבשמים (שאינם שייכים רק במוצ"ש)..

יא. חולה או יולדת שמבדילין על הכוס במוצאי תשעה באב, אין להם לומר את הפסוקים שרגילים לאומרם במוצאי שבת על הכוס, אלא מתחילים ישר לברך בורא פרי הגפן וכו'..

יב. מוצאי שבת שחל בו תשעה באב, בעת ההבדלה אין מברכים על הבשמים כלל, משום שיש תענוג מריחם הטוב, אף על פי שעל הנר מברכים בלא כוס, לפני קריאת איכה.

סימן תקנו - נחם ועננו בתפלות תשעה באב

- א.** חז"ל תיקנו לומר מעין המאורע בתשעה באב, והיא תפלת נחם הנאמרת באמצע ברכת תשכון בתוך ירושלים, וצריך לאומרה בכל התפלות של תשעה באב, ערבית שחרית ומנחה. וכן מנהג ירושלים לומר נחם בכל התפלות, ערבית שחרית ומנחה. וגם השליח צבור צריך לומר נחם בקול רם בשחרית ובמנחה בחזרת השליח צבור. אולם אם לא אמרו נחם, אין חוזרים. ואחינו האשכנזים נהגו שלא לומר נחם אלא בתפלת המנחה בלבד, ונהרא נהרא ופשטיה. [שו"ת יח"ד ח"א סי' מד. שו"ת יבי"א חלק ו' חיר"ד סי' לח סק"א].. **תצח**
- ב.** מי ששכח לומר בתשעה באב תפלת "נחם" בברכת בונה ירושלים, ונזכר אחר שחתם בא"י בונה ירושלים, לכתחלה יש לו לאומרה "בעבודה", דהיינו בברכת רצה (במקום שאומרים בר"ח יעלה ויבא), קודם ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו, שהוא מקומה הראוי לה לפי הדין, ובדיעבד אם אמרה בברכת שומע תפלה יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולאומרה בעבודה. ואם לא נזכר לאומרה אף בעבודה יאמרה בסוף התפלה באלהי נצור.. **תקא**
- ג.** כל הנוסח של תפלת "נחם" שבכל הסידורים, יסודתו בהררי קודש, ואף שלאחרונה שזכינו לקיבוץ גלויות, ונתרבו הישיבות ובתי מדרשות בעה"ק ירושלים, כן ירבה וכן יפרוץ, מכל מקום נוסח תפלת נחם נשאר בתוקפו, ואין לשנות מהנוסח כלל. ועם שונים אל תתערב (משלי כד. כא). [והרי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים ומלאים גילולי עכו"ם, ובפרט שגם הרוחניות של ירושלים היא בעוונותינו הרבים בשפל המדרגה, בהרס חומת הצניעות וחלולי שבת, ה' ירחם]. וכל המשנה ידו על התחונה.. **תקג**
- ד.** חתימת תפלת "נחם" שנאמרת בברכת בונה ירושלים, הנכון כמו שנוהגים לחתום ברוך אתה ה' "מנחם ציון בבנין ירושלים". ויש נוהגים לחתום ברוך אתה ה' "בונה ירושלים" כמו שנוהגים בכל השנה, ושפיר דמי.. **תקד**
- ה.** בכל שלשת התפלות של תשעה באב, ערבית שחרית ומנחה, יאמרו "עננו" בברכת שומע תפלה לפני החתימה, וכן המנהג פשוט בכל קהלות ספרד, אך מנהג אשכנז שהשליח צבור אומר עננו בשחרית ומנחה, והיחיד במנחה בלבד. ומי שטעה ולא אמר עננו, אינו חוזר, ונכון שיאמר עננו בסיום תפלתו אחרי אלהי נצור. והשליח צבור אומרה בתפלת החזרה בשחרית ובמנחה, ברכה בפני עצמה, בין גואל לרופא.. **תקה**
- ו.** היחיד שאומר עננו בשומע תפלה, חותם לאחר עננו כי אתה שומע תפלת כל פה ברוך אתה ה' שומע תפלה, ולא כמו שנדפס באיזה סידורים החתימה ליחיד בתשעה באב "ברוך וכו' העונה לעמו ישראל בעת צרה". ורק שליח צבור האומר עננו בין גואל לרופא, חותם בחתימה זו. ואם טעה היחיד וחתם לאחר עננו (שאמר בברכת שומע תפלה), ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה, אין צריך לחזור, אך אחר שיסיים תפלת העמידה מהיות טוב יחזור להתפלל שנית, בתורת תנאי דנדבה. [ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני מתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה].. **תקו**
- ז.** בסוף חזרת התפלה צריך להתפלל ברכת שים שלום כמו בכל יום, ואין השליח ציבור רשאי לשנות בברכה זו לומר נוסח מקוצר, כמו שנדפס בקצת סידורים.. **תקי**

סימן תקנט - סדר התפלות בתשעה באב

הלכות ומנהגי ליל תשעה באב

- א.** בליל תשעה באב כל הקהל יושבים לארץ, וכן למחרתו בשחרית כל הקהל יושבים בבית הכנסת לארץ עד זמן תפלת מנחה, כמו אבל שיושב על גבי קרקע כל ימי אבלות. ויש להקל לישוב על גבי קרקע מרוצפת ואין בזה משום חששת המקובלים שלא לישוב על גבי קרקע משום רוח רעה. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד. ורבים נהגו לישוב על גבי כסא נמוך עד ג' טפחים. ויש לשער כל טפח שמונה ס"מ, ולא יותר.. תקן
- ב.** להלכה לא תיקנו כפיית המטה בתשעה באב, ולכן תשעה באב אינו חייב בכפיית המטה. ומכל מקום כתבו התוספות שצריך אדם למעט בכבודו ובהנאותיו בתשעה באב, ולצער עצמו כפי יכולתו, שאם היה רגיל לשכב על שני כרים ישכב על כר אחד. ויש נוהגים להניח אבן תחת מראשותיו.. תקן
- ג.** יש אומרים שאין לילך יחף בתשעה באב, ובשאר ימי השנה. ויש אומרים שבארץ ישראל מותר לילך יחף שעפרה קדוש.. תקן
- ד.** קודם תפלת ערבית של ליל תשעה באב מסירים הפרוכת מעל ארון הקודש, על שם הכתוב (איכה ב.) עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו, ואמרו במדרש, בזע פורפרין דיליה, כביכול קרע בגדי מלכותו.. תקן
- ה.** בליל תשעה באב פותחים [קודם ערבית] במזמור "על נהרות בבל", והקינה "אוי כי ירד אש". ואחר כך אומרים שירת האזינו כולה עד וכפר אדמתו עמו. ואם חל תשעה באב במוצאי שבת, אין אומרים את הקינה אוי כי ירד אש, אלא על נהרות בבל והאזינו ומתפללים ערבית בקול נהי, אולם בקריאת שמע יקראו בטעמי המקרא. (איי הים על תשובת
- הגאונים דף סב.). ואחר העמידה אומר החזן קדיש תתקבל. ואחר תפלת ערבית אומרים איכה, ומנהגינו שלא לברך על קריאה זו, ויש מאחינו האשכנזים שמברכים על מגילת איכה. ואם חל במוצאי שבת מברכים קודם קריאת איכה על הנר בורא מאורי האש.. תקן
- ו.** נכון שלא יאמר את הקינות כמצות אנשים מלומדה, אלא יקרע סגור לבבו, ובפרט באמירת מגילת איכה, בשום לב שכל צרות ישראל וגלות השכינה, הכל בסיבת עונותינו ועוונות אבותינו. והחי יתן אל לבו להוריד כנחל דמעה בעת קריאת "איכה" והקינות. [והמאירי כתב, שהנוהג בת"ב במנהג האבלות כדרך מצות אנשים מלומדה, ואינו מעורר את לבו להתאבל על חורבן ירושלים כראוי אינו רואה בשמחתה].. תקן
- ז.** חייבים לקום ולעמוד גם בתשעה באב מפני תלמיד חכם, ומפני זקן, וכל שכן מפני אביו ומפני רבו המובהק, אף על פי שיושבים על גבי קרקע מפני האבל, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל לקום מפני תלמיד חכם והרב המובהק בתשעה באב, כמו בשאר הימים. [אלא שכבר אמרו (קידושין לב:) מנין לזקן שלא יטריח שנאמר ויראת מאלהיך, וכ"ש שיש טירחא יתירה לעמוד מעל גבי קרקע].. תקיב
- ח.** אין מדליקין הרבה נרות בליל תשעה באב, כי אם נר אחד כדי לומר לאורו איכה וקינות, ויאמרם בבכיה ובדמעות שלישי ככל אשר יוכל שאת, עד יחונן ה' צבאות. ואמנם כיום שגם הקהל קוראים קינות יכולים להדליק כפי הצורך.. תקיב
- ט.** אחרי סיום קריאת איכה, מכבים בבית הכנסת את האורות, ומשאירים נר קטן על יד השליח צבור, כדי למנות שנות החורבן,

רם השיבנו ה' אליך ונשובה, והחזן כופלו..
תקיו

ג. נוהגים שלא לומר קדיש תתקבל בליל תשעה באב אחר איכה והקינות, על פי הכתוב גם כי אזעק ואשוע "שתם תפליתי". ולכן אחר הקינות אומרים קדושת ובא לציון, ואחר כך אומרים תתקבל, שאז אין קדיש זה בא על הקינות אלא על התפלה. וביום תשעה באב שחרית נוהגים לומר קדיש תתקבל בסדר התפלה ככל יום, דהיינו אחר ובא לציון, ורק בסיום התפלה אומרים איכה ושאר הקינות. ואחר סיום איכה וקינות אומרים בסוף פסוקי נחמה, ועל פסוקי נחמה אלו אומרים קדיש תתקבל. [ובקדיש תתקבל שאומר החזן אחר כל תפלת שחרית עם פסוקי הנחמה, או לאלו שאין אומרים תתקבל אלא במנחה, יכוין גם על שאר התפלות של ת"ב, ויתקבלו כולם ברצון לפני השי"ת]..

ד. יש שכתבו שגם בבית ראוי למעט בנרות או תאורה בתשעה באב, כדי שיהא ניכר קצת אבילות היום. אך רבים לא נהגו כן. וזו הנהגה טובה, ואין בזה כל חיוב, והעושה כן תבא עליו ברכה..

ט. יש נוהגים ללכת בתשעה באב בבגדים ישנים בשביל עגמת נפש, וכדי להראות אבילות והכנעה ביום זה, בפרט כשהולכים לבית הכנסת. אמנם אין בזה חיוב רק מדת חסידות..

הלכות ומנהגי יום תשעה באב

ורוב הפוסקים ראשונים ואחרונים הסכימו שיש לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכפורים, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבח שנתקנה על מנהגו של עולם, ועוד שמותר לנעול נעלי גומי, ונעלי לבדים וכיוצא בהן, ולא נאסר לנעול אלא נעלים של עור. ועוד במוצאי תשעה באב נועל את מנעליו כרגיל,

וכך הוא אומר: אחינו בית ישראל שמעו, כי בעונותינו אנחנו מונים לחורבן בית מקדשנו ולשריפת היכלנו, ולגלות שכינת עוזינו, ולנפילת עטרת ראשינו, היום כך וכך לחורבן. [מספר ע"ב שנים על המנין שאנו מונים לשנות היצירה. וע"ע ברש"י ע"ז ט.]. אוי לנו על חורבן בית המקדש, אוי לנו על שריפת התורה, אוי לנו על הריגת הצדיקים, אוי לנו על צערו של המשיה. וכל הקהל גועים בבכי..

י. כאשר מסיימים הקינות, כמו שכתוב בסידורים, אומרים קדושה דסידרא, ומתחילים מפסוק ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. [וגם כשחל תשעה באב במוצ"ש מתחילין ואתה קדוש, ולא אומרים שובה ה' ויהי נועם וגו' ומזמור יושב בסתר וכו']. ואין לומר ובא לציון גואל, כי אין גאולה בלילה, וכן אין לומר ואני זאת בריתי אותם, שנראה ככורת ברית על הקינות. ובסיום קדושה דסידרא אומר השליח צבור קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא (אבודרהם דף טו:), ואחר כך אומרים שיר למעלות אשא עיני אל ההרים, וקדיש יהא שלמא, ועלינו לשבח ונפטרים לבתיהם..

יא. בשעת הקינות אסור לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ויסיח דעתו מן האבל..

תקפו

יב. בסוף איכה נוהגים שכל הקהל אומר בקול רם את הפסוק השיבנו ה' אליך ונשובה, והחזן חוזר ואומר עם הפסוק האחרון, כי אם מאוס מאסתנו, וחוזרים הקהל ואומרים בקול

א. בתשעה באב מברכים כל ברכות השחר. ולגבי ברכת "שעשה לי כל צרכי", נחלקו הפוסקים אם יש לברך ברכה זו בתשעה באב וביום הכפורים, כיון שבאותו יום הכל אסורים בנעילת הסנדל. ובברכות (ס:) אמרי' כי סיים מסאני אמר ברוך אתה ה' שעשה לי כל צרכי. מבואר שברכה זו נתקנה על נעילת הסנדל.

הילכך שפיר מברך "שעשה לי כל צרכי". וכן המנהג אצל רבנים וגדולים.. תקיט

ב. בשחרית כל הקהל יושב בבית הכנסת לארץ, ומתחילים להתפלל מפרשת העקדה וכל סדר היום, פרשת התמיד ואיזהו מקומן וכו', ופסוקי דזמרה, כמו בכל יום. ומנהגינו לומר שירת הים כמו בכל יום. ויש שאינם אומרים אותה, ויש אומרים במקום שירת הים פרשת האזינו. וכבר נזכר מנהג זה בראשונים, אבל אנו נוהגים כהרמ"א לומר שירת הים.. תקבד

ג. גם בתפלת מנחה של תשעה באב אומרים כל סדר התפלה, כולל פרשת הקרבנות, וכן יכולים לומר "פתח אליהו". וגם מי שאינו מקפיד לומר תמיד קרבנות של מנחה, יכול לאומרם בתשעה באב, שכל זה מסדר התפלה.. תקבד

ד. בשחרית יש לומר נוסח הקדושה כמו בשאר הימים נקדישך ונעריצך וכו', ואומרים נחם בברכת ירושלים, ועננו בשומע תפלה. ואם לא אמר לא עננו ולא נחם, אין מחזירין אותו.. תקבה

ה. השליח צבור אומר עננו ברכה בפני עצמה, בין גואל לרופא, וחותם העונה לעמו ישראל בעת צרה. והשליח צבור אומר נחם כמו היחיד בברכת ירושלים.. תקבו

ו. הכהנים נושאים כפיהם בתשעה באב בשחרית ובמנחה [ואם אין שם כהן, אומר החזן אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת, עד סוף ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ואין הצבור עונים אמן אלא "כן יהי רצון"].. תקבו

ז. הכהנים שהולכים בתשעה באב עם נעלי בד או נעלי גומי, עליהן לחולצן קודם נשיאות כפים.. תקבו

ח. כהן שאינו מתענה, אינו נושא כפיו במנחה,

ויצא מבית הכנסת קודם ברכת כהנים.. תקבו

ט. אין אומרים וידוי ונפילת אפים בתשעה באב, כי תשעה באב נקרא מועד, שנאמר קרא עלי מועד. [אלא אחר העמידה מניחים תפילין דרבינו תם, וקוראים עמהם קריאת שמע, ואחר קריאת פרשת האזינו חולצים אותם].. תקבו

י. הגבאי מזמין לעלות לתורה גם בתשעה באב בשחרית ובמנחה, או שימכרו את העלויות כנהוג בכל יום.. תקבו

יא. המנהג להפטיר בתשעה באב גם בשחרית וגם במנחה. ובמקומות שנהגו להפטיר רק בשחרית, ישנו את מנהגם ויפטירו גם במנחה.. תקבו

יב. פותחים ההיכל וקוראים הקינה על היכלי אבכה יומם ולילה, ושאר הקינות שאומרים עם פתיחת ההיכל. וגם לדידן שמניחין תפילין בשחרית של תשעה באב עם כל זה מנהגינו לומר את הקינות שאומרים בעת פתיחת ההיכל, כמו על היכלי וכו', וספדי תורה וכו', ואין בזה חשש, כי אין איסור מן הדין לומר קינות עם התפילין.. תקבו

יג. קוראים בספר תורה שלושה אנשים פרשת כי תוליד בנים, והשלישי שהוא המפטיר, יאמר חצי קדיש אחר ההפטרה, ולא בין קריאת התורה להפטרה. וההפטרה היא "אסוף אסיפם". ומברך ברכה אחת לפניו ושלש ברכות לאחריה, ואינו מברך על התורה ועל העבודה וכו'. [ויש למברך לענות "אמן" אחר סיום הברכות שאחר ההפטרה, כמו בשבת וימים טובים].. תקבה

יד. חולה שאוכל בתשעה באב, יש אומרים שעולה לספר תורה בשחרית, מפני שזו קריאה של חובת היום. ויש חולקים. ומכל מקום בשני או בחמישי שהוא בלאו הכי יום חיוב קריאת התורה, יכולים להעלות

שהיא העיקר, שנאמרה ברוח הקודש על ידי נבואת ירמיה הנביא (של"ה), כי יש מן הקהל שחייבים למהר לצאת, ולה משפט הקדימה. ואחר מגילת איכה פותחים וארץ שפל רומי, ושאר הקינות. ואומרים בסוף התפלה שיר של יום ואין כאלהינו ופטום הקטורת כמו בכל יום.. תקלו

כ. מדלגים פסוקי נחמה שבסוף כל קינה, ורק בסוף כל הקינות, אומרים פסוקי נחמה, וקדיש תתקבל. [ושליח צבור שאומר את פסוקי הנחמה, אין גוערים בו].. תקלו

כא. גם בשעת אמירת קינות של הבוקר יזהר לומר את הקינות מילה במילה עם הציבור, ואין לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ויסיח דעתו מן האבל. ויאמרו את הקינות בבכיה ויגביהו קולם בקול מר, שכל מי שמרים קולו על חרבן בית המקדש, זוכה לראות בשמחת ירושלים ובית המקדש ברינה ושמחה.. תקלה

כב. הנוסע באוטובוס בתשעה באב יכול לשבת על הכסא, ואינו צריך להחמיר לעמוד, או לשבת על קרקע האוטובוס.. תקלה

כג. תלמיד חכם שמחבר ספרים בהלכות תשעה באב או בהלכות אבילות ושאר דברים המותרים בתשעה באב, וכותב את הדברים, ואינו יכול לעסוק במלאכת הקודש רק עם שלחן וכסא, מותר לו לשבת על הכסא כדי לכתוב, ולא יחמיר בזה ויגרום לביטול תורה. וכן מי שלומד תורה בביתו וקשה לו להתרכז בלימודו כשיושב על כסא נמוך, או על מזרון, אין למחות בו אם ישב על כסא רגיל.. תקלף

הלכות מילה ופדין הבן בתשעה באב

שנוהגים להמתין עד אחר חצות, ואז מלין אותו, וברכת המילה אשר קידש ידיד מבטן

"בשחרית" יום התענית צבור מי שאינו מתענה.. תקלב

טו. מי שהוא אבל בתוך שבעת ימי אבלות, אינו רשאי לעלות לתורה בתשעה באב שחרית למפטיר, אפילו אם החזיק לעלות לספר תורה מידי שנה בתשעה באב בשחרית, מפני שהאבל אסור לעלות לקריאת התורה, ואין קריאת ספר תורה של תשעה באב נחשבת בכלל דברים הרעים שהאבל מותר בהם. ובתפלת המנחה, לכל הדעות אין האבל רשאי לעלות לתורה.. תקלב

טז. יש קצת מקומות שנהגו שלא לעשות הגבהה לספר תורה בשחרית של תשעה באב, ובחזרת הספר תורה אומרים המלווים אותו המזמור "על נהרות בבל". אך יש שפקפקו בזה שחובה לעשות הגבהה לספר תורה קודם הקריאה בו, וכן מנהגינו.. תקלד

יז. המנהג פשוט אצלנו, שמניחים הספר תורה בתשעה באב על התיבה, ככל הימים, ושם קוראים בו, ודלא כהנהוגים ליתנו על גב איש הכפוף ופניו למטה וכיוצא באלו מנהגים.. תקלד

יח. העולה לספר תורה בתשעה באב, ונתחייב בברכת הגומל, רשאי לברך ברכת הגומל בתשעה באב, אף על פי שאינה אלא ברכת תקלה.. תקלה

יט. אחר ההפטרה בשחרית אומרים אשרי וגו', ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה, ואומרים ובה לציון, ומדלגין ואני זאת בריתי וכו' עד ואתה קדוש, ומסיימים התפלה עם הקדישים כנהוג, ואחר כך קוראים איכה וקינות. ונכון להקדים איכה לפני הקינות,

א. אם יש ברית מילה ביום תשעה באב, מלין את התינוק אחר שסיימו את הקינות, ויש

תשעה באב הוכשר למולו, אסור לדחות המילה למחרת תשעה באב, כדי לעשות המילה בשמחה, אלא ימולו בסוף הקינות, אף שהוא קודם חצות, דמשום מצות זריזין אפשר להקדים ולמול קודם חצות..

ח. אם חל מועד פדיון הבן בתשעה באב, יעשה את הפדיון לפנות ערב, ואת הסעודה יעשה במוצאי הצום. ויש אומרים שידחו גם את הפדיון למוצאי תשעה באב. והעיקר כסברא ראשונה. ויכולים לאכול בשר בסעודת מוצאי הצום הגם שנוהגים שלא לאכול בשר ב" באב, כיון שהיא סעודת מצוה..

ט. כשחל פדיון הבן בתשעה באב, אבי הבן מברך שהחינו..

י. יש נוהגים ללכת לבית הקברות בתשעה באב אחרי הקינות. נואם עבר שלשים יום שלא ראה קברי ישראל, צריך לברך "אשר יצר אתכם בדין וכו' בא"י מחיה המתים", אולם אין נוהגין כן כיום. ואדרבה ראוי ונכון למעט בהליכה לבית הקברות, שיש שם רוחות טומאה. ובפרט נשים טוב שלא ילכו לבית הקברות כלל. והגר"א אמר שכל הצרות והעוונות באים ממה שהולכים לבית הקברות. נוכתבו בשם רבינו האר"י ז"ל, שאין ללכת לביה"ק אלא לצורך הלוי המת דוקא, ובפרט אם לא נתקן אצלו עון הקרי. **תקמט** מג"א ס"ס תקנט]..

יא. מותר לדרוש בעניני החורבן בבית עלמין בתשעה באב, ובתנאי שלא יצא מענין תשעה באב וההספד, לעניינים אחרים..

תקנב

יב. אם יש מת בתשעה באב, אומרים צידוק הדין. והאשכנזים נוהגים שלא לאומר..

תקנג

הלכות מנחה של תשעה באב

לשבת בבית הכנסת על כסאות או

אומרים אותה מבלי לברך עמה ברכת בשמים, ואם היולדת [תוך ל' ללידה]. נמצאת שם, המברך על הכוס יכוין לפטור אותה והיא תשתה ממנו, ובלבד שגם היא תשמע הברכה היטב ותכוין לצאת ידי חובה. ותזהר שלא תפסיק בדיבור בין שמיעת הברכה לשתיית הכוס. ואם אין היולדת שם יברך על הכוס ויטעים מן היין לתינוקות שהגיעו לחינוך, כבן שש שנים, שמבין ויודע למי מברכים, ואין שום איסור בזה, אפילו אם אינו צריך לשתות באותה שעה. ומותר לבעלי הברית, אבי הבן והסנדק והמוהל ללבוש בגדי שבת, ואסור להם לנעול נעלי עור..

ב. אין להתיר לבעלי ברית ללמוד תורה כרגיל כמעשהו בכל יום, אלא צריכים ללמוד רק בדברים המותרים ללמוד בהם בתשעה באב.. **תקלז**

ג. תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בעלי הברית מתפללים מנחה בעוד היום גדול, ומותרים לאכול, ואינם משלימים תעניתם, לפי שיום טוב שלהם הוא.. **תקמ**

ד. יש נוהגים כשהמילה בתשעה באב קוראים את הילד "מנחם", כמו שנוהגים שאם המילה ביום פורים קוראים לתינוק מרדכי.. **תקמא**

ה. ולענין נעילת הסנדל, ראוי לבעלי הברית להחמיר אף בתשעה באב דחוי, שלא לנעול נעלי עור אף בשעת המילה, אלא בנעלי בד או גומי וכיוצא בזה.. **תקמב**

ו. וכל זה אינו אלא בתענית דחוי, אבל אם חל תשעה באב בזמנו, אף בעלי הברית חייבים להשלים התענית עם הצבור, דאתי אבלות דרבים ודחי ליום טוב דיחיד.. **תקמו**

ז. תינוק שהיה חולה ונדחית מילתו וכיום

א. בתפלת המנחה יום תשעה באב, נוהגים

הנחמה אחר השקיעה, ולא ביום תשעה באב עצמו.. תקנה

1. היוצאים לטייל מיד אחרי תשעה באב, אין להם לארגן חפצים ולסדר עניינים הנצרכים לטיול אף אחרי חצות היום של תשעה באב וגם אחרי שעת המנחה.. תקנה

2. בתשעה באב כיון שאין סעודות, חסרים כמה ברכות להשלמת מאה ברכות (בין תשע לשש ברכות. ולנשים בין עשרים ואחת לשמונה עשרה ברכות), ולכן מלבד שתמיד מקפיד לברך בלילה ברכת המפיל בשם ומלכות, ואם קם ללמוד בלילה אחר שישן כמה דקות על מטתו, מברך ברכות התורה, ואם חזר לישון קודם עמוד השחר מברך כמה פעמים. וכן יכול להשלים על ידי טלית ותפילין שיניח במשך היום [אם עבר חצי שעה מאז שהסירן, או שהסיח דעתו ושוב נמלך ללבושן ואפי' מיד], וכמו שרבים נוהגים להניח במנחה. ובידיעבד יכוין לברכות של העולים לתורה וברכות ההפטרה. נראה בהערה אם המתפללים ערבית של מוצאי הצום קודם צאה"כ, נחשב להם למנין הברכות של היום תקנו [הקודם]..

ספסלים, ומתפללים כתפלת מנחה של כל יום, ואחר שמסיים השליח צבור אשרי יושבי ביתך, אומר חצי קדיש, ומוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה עולים בפרשת ויחל, והשלישי מפטיר "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (הושע יד), ומסיים בפסוקי מי אל כמוך (מיכה ז, יח-כ). והאשכנזים מפטירין דרשו ה' בהמצאו (ישעיה נה ו). ואין השלישי אומר קדיש, ואם ירצה יאמר חצי קדיש אחר ההפטרה, ויאמרו פסוקים יהללו וכו', ויחזור השליח צבור ויאמר שוב חצי קדיש קודם תפלת העמידה.. תקנה

3. נוהגים שאותם השלשה עולים שעלו לתורה בשחרית, הם העולים גם לקריאת התורה במנחה.. תקנה

4. אומרים נחם ועננו בתפלת המנחה כמו בכל התפלות של תשעה באב. והכהנים נושאים כפיהם בתפלת החזרה במנחה כמו בכל תענית צבור כשהוא סמוך לשקיעה.. תקנה

5. אחר החזרה במנחה אומרים פסוקי נחמה, כמו שכתוב בסידורים.. תקנה

6. מה טוב שיכוין השליח צבור לסיים החזרה עם שקיעת החמה, כדי שיאמרו פסוקי

סימן תקעו - הלכות תעניות

7. כשם שהצבור מתענים על צרתן, כך היחיד מתענה על צרתו, כיצד הרי שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין, נכון שיתענה עליו ולבקש רחמים בתפלתו, ואומר עננו וכו' בכל תפלה שמתפלל. והרואה חלום רע צריך להתענות למחר, כדי שישוב ויחפש במעשיו ויחזור בתשובה.. תקנה

8. כל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו, בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם, הרי זה לא ינהוג עידונין בעצמו, ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ומיצר על חטאיו.. תקנה

9. מצות עשה מן התורה לזעוק לפני ה' בכל עת צרה גדולה שלא תבא על הצבור. וטעם המצוה, כדי שידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, וזהו שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם, על ידי שיתעוררו לתשובה, וישובו ממעשיהם הרעים.. תקנה

10. המצוה מן התורה היא לזעוק ולהריע על כל צרת ציבור, וחכמים תקנו להתענות על כל צרה שלא תבוא על הציבור, כמה תעניות, עד שירוחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות.. תקנה

ה. כל תענית שלא קיבלו עליו היחיד מבעוד יום, אינו תענית. ומקבלו, בתפלת המנחה, שאומר בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו: הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון שתהא תפלתי ביום תענתי מקובלת. ואם לא הוציא בפיו, אם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר, הוי קבלה, והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה..

ו. מי שמתענה ביום ראשון יכול לקבל עליו את התענית בשבת ואין לאסור בזה משום מכין משבת לחול..

ז. החוטא בעבירות החמורות שהתיקון שלהם הוא על ידי תעניות, ואם יתענה יבטל מלימודו עדיף יותר שלא יתענה, ויתחזק יותר בעסק התורה..

ח. ממדת חסידות להתענות ביום שמת בו רבו שהיה תלמיד חכם, כל שאין הדבר גורם לו לביטול תורה. אולם טוב יותר שיעשה תענית דיבור..

ט. ספר תורה שנפל לארץ, הקהל הרואים בנפילת הספר תורה חייבים להתענות, אולם אין זה מן הדין, ולכן יש להקל בזה לתשושי כח, ולתלמידי חכמים ולמלמדי תינוקות, ולפועלים ולשכירים שלא יוכלו לעשות מלאכתם כהוגן, שיש בזה חשש גזל, שממעטים ממלאכת בעל הבית. ולפיכך יתנו פדיון התענית לצדקה, ומה טוב שקהל בית

הכנסת שאירע בו כן, יתאספו כולם בבית הכנסת, וינהגו תענית דיבור, וילמדו שם במשך כל היום, וזה הרבה יותר חשוב מתענית, שאין העיקר לסגף את עצמו בתעניות, אלא ברסן פיו ותאוותיו..

י. מי שנפל ספר תורה מידו בערב יום הכפורים שעליו להתענות על כך, יום הכפורים מכפר לו במקום תענית שנתחייב ואינו צריך להתענות עוד אחר יום הכפורים. ומי שגרם לנפילת ספר תורה מארון הקודש, כיון שלא נעשה בפשיעה בידים אלא על ידי גרמא, די שיתן צדקה חשובה לעניים..

יא. יש מתענים בכל ערב ראש חודש, שהם זמני תשובה, ובפרט בערב ראש חודש אלול, ועיקר התענית הוא לפשפש ולחקור היטב הדק מה שחטא בכל החודש, ולחזור בתשובה, [ואם התענה בלא תשובה כמעט לא עשה כלום]. שראש חודש הוא בבחינת יום כיפור קטן, ואם חל ראש חודש ביום שישי או ביום שבת או ראשון, מקדימין להתענות ביום חמישי. ותלמידי חכמים ובני ישיבות וכל מי שיפריע לו הדבר בלימוד התורה הקדושה, לא יתענה, רק ימעט בתענוג, וירבה בעסק התורה, ויתענה תענית הדיבור במקום תענית המאכל. [או שיעשו תענית הראב"ד, במשיכת ידו מן המאכל באמצע האכילה]..

יב. ממשך תענית ששאלו עליו היחיד מבעוד יום, אינו תענית. ומקבלו, בתפלת המנחה, שאומר בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו: הריני בתענית יחיד מחר, יהי רצון שתהא תפלתי ביום תענתי מקובלת. ואם לא הוציא בפיו, אם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר, הוי קבלה, והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה..

יג. לפי המבואר לעיל יש שנהגו להקל בזמן הזה שלא לשייר אמה על אמה כנגד הפתח, אמה על אמה, ונבנה על ידי פועלים גויים, אינו חייב לקלוף בכותלים. שהחיוב הוא בעת שאדם סד את ביתו. ועוד, דכעת רגילים לערב חול עם הסיד, ואין הסיד צח כשלג, ובכהאי גוונא יש אומרים שאין צריך לשייר אמה על אמה. [והמחמיר בזה תבא עליו ברכה].. תקעב

סימן תקס - דברים שתיקנו חכמים לעשות זכר לחורבן

א. משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין לבנות בית המסוייד ומכוויר כבנין המלכים, אלא כשמסייד בסיד משאיר אמה על אמה בלא סיד כנגד פתח הבית. [והזהירות בזה, היא סגולה לשמירת הבית וכל הדרים בו, שלא יאונה להם פגע ונזק]..

ב. הקונה בית מסוייד ומכוויר, שלא שיירו בו

אמה על אמה, ונבנה על ידי פועלים גויים, אינו חייב לקלוף בכותלים. שהחיוב הוא בעת שאדם סד את ביתו. ועוד, דכעת רגילים לערב חול עם הסיד, ואין הסיד צח כשלג, ובכהאי גוונא יש אומרים שאין צריך לשייר אמה על אמה. [והמחמיר בזה תבא עליו ברכה].. תקעב

ג. לפי המבואר לעיל יש שנהגו להקל בזמן הזה שלא לשייר אמה על אמה כנגד הפתח,

שמניח מקום פנוי בלא צלחת, מן הצלחות הראויות לתת שם. וכן אשה ששמה עליה תכשיטים מכסף או זהב, משיירת מין ממיני התכשיטים שנוהגת בהם, כדי שלא יהיו כל תכשיטיה שלמים. וכל זה כדי לזכור את ירושלים בחורבנה, כמו שנאמר, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ויש אומרים שעיקר דין זה מדובר בסעודות גדולות, כמו סעודת שמחה או סעודת מצוה גדולה, שדרך העולם להרבות במינים של מאכלים כל מה דאפשר, ועל זה אמרו שישיר דבר מועט, אבל סעודת חול רגילה אין צריך לשייר מקום פנוי..

תקעה

ג. בשבת וביום טוב אין להניח מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן, שאין עושים כן ביום טוב, וכל שכן בליל פסח. ואפילו כשעורך השלחן לסעודת פורים אין צריך להשאיר מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן בית המקדש..

תקעמ

ד. על פי האמור המנהג הוא שחתן הנושא אשה שובר כלי זכוכית בעת החופה, זכר לחורבן. ונוכח שהרב מסדר הקידושין, יתן הוראה לחתן לפני שברו את הכוס, שיאמר בקול רם, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. ואז לאט לאט יבינו הקהל הרקע לשבירת הכוס, ולא יעשו מזה מהתלה חוכא ואתלולא. ודלא כהמון העם שטועים לומר בשבירת הכוס "בסי" טוב", כי באמת הוא זכר לחורבן]..

ט. אף על פי שלכתחלה נוהגים לשבור כוס של זכוכית, מכל מקום אם אין שם כוס זכוכית לשבירה, יכולים לקיים את המנהג בשבירת כוס חרס..

טז. אם אין כוס זכוכית או חרס, יכולים לקיים המנהג אפילו בכוס יקרה, כמו קריסטל.

אלא שלכתחלה יקח כוס זכוכית פשוטה..

תקפג

מאחר שהסיד מעורב עם חול. ואף שהמקילין בזה יש להם על מה שיסמוכו, ובפרט אם נכנסו לדירה אחר שכבר סיידה, מכל מקום טוב להחמיר לשייר או לגרד, ותע"ב..

תקעג

ד. אותם המדביקים טפטים המצויירים על קירות הבית, גם כן יניחו מקום פנוי אמה על אמה, כמו המסייד את ביתו..

תקעג

ה. מה שמשיררים אמה על אמה, הוא כנגד הפתח, באופן שהנכנס יראה מיד את השויר. ויש שמניחים אמה על אמה בגובה שאינו נראה כלל לנכנס, ואין זה נכון..

תקעד

ו. הנוהגים לצבוע בצבע שחור את האמה, לא יפה הם עושים. ויש מקילין לצבוע בצבע שחור ולכתוב על זה זכר לחרבן]..

תקעה

ז. אמה על אמה שמשיררין כנגד הפתח, הוא מרובע ולא ארוך וקטן..

תקעז

ח. מה שמשיררים אמה על אמה בפתח הבית, אין צריך לעשות כן בכל חדרי הבית, אלא די לעשות כן כנגד פתח הבית בכניסה. ואם רוצה להחמיר ישיר טפחיים על טפחיים בכל חדר..

תקעז

ט. הבונה חדר אחד בלבד בפני עצמו, אפילו אינו אלא לדירת כבוד בעלמא, ואין ישנים שם, צריך לשייר בו אמה על אמה..

תקעז

י. יש אומרים שבבית הכנסת ובית המדרש מותר לסייד בסיד מבלי לשייר אמה על אמה. ויש חולקים וסבירא להו שכל שכן בבית הכנסת שצריך להניח אמה על אמה, כיון שרבים רגילים לבא לשם וצריך היכר יותר..

תקעז

יא. בסוכה, אין צריך לשייר בה אמה על אמה, ומותר לנאותה כדרך המלכים..

תקעה

יב. ועוד התקינו חכמים, שהעורך שלחן לכבוד אורחים, מחסר ממנו מעט,

כד. יש שנהגו בירושלים שלא להביא אלא כלי שיר אחד. מפני חורבן העיר. ואין מנהגנו כן, וכן פשט המנהג כיום להביא תזמורת עם כלי שיר אף בירושלים.. תקפז

כה. על שליחי הצבור ליהזר במשנה זהירות מלהלחין שירים שיש בהם תערובת שירי עגבים, בתוך קטעי התפלה, שמטמאים הנפש והבשר רח"ל, ויש בזה איסור של ונשמרת מכל דבר רע.. תקפז

כו. אין לאדם למלאת שחוק פיו בעולם הזה. ויהי מורא שמים כנגדו. וצריך להתרחק הרבה מליצנות, שהוא אחד מארבע כיתות שאינם מקבלות פני שכינה. ומכל מקום במקום חולי העצבות יש להתיר לעשות סדנאות של שחוק לבריאות ורפואה, כאשר הכל נעשה בטהרת הקודש באמת, בלי שום פקפוק ח"ו, ואין שם תערובת נשים וגברים, אלא איש ירא ה' באמת עושה לאנשים בלבד, ואשה לנשים בלבד, כמו סיפור בדיחות של מה בכך, ולא קלות ראש ח"ו. ותלמידי חכמים בלאו הכי שמחים בתורת ה', ויותר צריכים ליהזר מקלות ראש.. תקפח

כז. גזרו חכמים על עטרות חתנים שלא להניחן כלל, ושלא יניח החתן שום כליל תפארת בראשו, שנאמר הסר המצנפת והרם העטרה, [בזמן שהמצנפת בראשו של כהן גדול, עטרה בראש כל אדם, נסתלקה המצנפת מראשו של כהן גדול, נסתלקה עטרה מראש כל אדם]. וכן גזרו על עטרת הכלה אם היא של כסף, אבל של גדיל מותר לכלה. ומיהו דוקא לחתן וכלה, שהיא שעת שמחה, אבל לשאר כל האנשים והנשים לא גזרו.. תקפמ

ז. אין צריך שהכוס יהיה של החתן קנין כספו. ויש לעטוף את הכוס היטב [עדיף בנייר כסף] כדי ששברי הכוס לא יכנסו ברגלי האנשים.. תקפג

יח. אין להקפיד לקחת כוס שהוא בלאו הכי סדוק וכדומה, אלא יכולים לקחת כוס שלם, שאין בזה כל תשחית. ואדרבה גדול אחד הרעיש על אותם שמביאים כוס פגום כדי לשברו.. תקפג

יט. מה שנהגו שהחתן שובר כוס בעת החופה, מנהג זה הוא בין בבחור ובתולה, ובין באלמון ואלמנה. וכן המנהג.. תקפג

כ. כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין, וכמו שנאמר "לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר". וכיום מנהג הספרדים שאין נותנים אפר בראש החתן.. תקפג

כא. וכן גזרו חכמים שלא לנגן בכלי שיר ובכל מיני כלי זמר לשמוח בהם, ואסור לשומעם, מפני החורבן. ואפילו שיר בפה על היין אסור, שנאמר בשיר לא ישתו יין. אולם בדברי שירות ותשבחות ושירי הודאות לשם השי"ת, נהגו להקל בזה, וכן זכרון חסדי הקב"ה על היין אף בכלי שיר. וכל שכן בסעודות מצוה.. תקפה

כב. אף בזמן הזה מצוה גדולה לשמח חתן וכלה על ידי כלי זמר ותזמורת, בתוף נבל וכנור ועוגב, שעיקר השמחה של חתן וכלה, אינה אלא בכלי שיר.. תקפו

כג. מנהג העולם להקל בכלי זמר בכל דבר מצוה, כגון למילה ולפדיון הבן, בר מצוה ושבע ברכות.. תקפו

סימן תקסא - דין קריעה על ערי יהודה ירושלים ומקום המקדש

א. הירואה ערי יהודה בחורבנם, אומר: ערי ירושלים בחורבנה, אומר: ציון מדבר היתה ירושלים שממה, וקורע. (ש"ע סי' תקסא). אולם

א. הירואה ערי יהודה בחורבנם, אומר: ערי קדשך היו מדבר, וקורע. וכן הירואה את

כיום אין נוהגים לקרוע על ערי יהודה וירושלים, הן מטעם שאין אנו יודעים בדיוק המקומות של ערי יהודה, והן מטעם שהיום הם בשליטת ישראל..

תקצב

ב. הרואה את העיר "עזה", יכול להקל שלא לקרוע..

תקצב

ג. ההולך לקבר רחל הנמצא בערי בנימין סמוך לערי יהודה, ורואה המקום שמעבר לחומות השמירה, יכול להקל שלא לקרוע..

תקצב

ד. הרואה את חורבות היישובים בגוש קטיף, נכון שיקרע את בגדיו כנז' בסעיף א'..

תקצב

ה. הרואה מקום בית המקדש בחורבנו, [ממקום שנראית כיפת מסגד עומר, או שרואה את כותל המערבי], שנמסר בידי הישמעאלים, אומר: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללך אבותינו היה לשריפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה (ישעיה סד, י), וקרוע. וגם בזמן הזה [שהשלטון בידי ישראל] אין להקל כלל על הרואה חורבן בית המקדש, שאף על פי שכל ירושלים בשליטת ישראל, כיון שהוא נמסר בידי הישמעאלים, ואין אנו יכולים להכנס לשם, מפני שאנו בחזקת טמאי מתים, הרי בית המקדש בחורבנו, עד שיבא מלך המשיח, אשר ברוח שפתיו ימית רשע, ויחזיר עטרת תפארת ישראל ליושנה. וקריעה זו צריכה להיות מעומד, ואין הקריעה מתאחה לעולם. ואם היה הולך ובא לירושלים ורואה מקום בית המקדש בחורבנו, אם עברו שלשים יום חוזר וקרוע. וטוב שבקריעתו על המקדש יכוין גם על ירושלים]..

תקצב

ו. אם עבר ולא קרע יש מי שאומר שחייב לקרוע אחר שבא לביתו. אולם לדינא אין צריך שיקרע אחר כך בביתו..

תקצב

ז. הרואה את מקום המקדש מתוך הליקופטר

א. לא בנוסע מעל הר הבית ממש, שזה אסור, דקדושה בוקעת ועולה, אלא טס מן הצד, ורואה זאת בראיה ברורה, יש שהצריכו לקרוע, אך המיקל שלא לקרוע יש לו על מה לסמוך..

תקצב

ב. יש שכתבו שבשעה שקורע על המקדש צריך גם כן להשתחוות, וכן לברך דיין האמת מבלי שם ומלכות. אך לא נהגו כן..

תקצב

ג. יש נוהגים להקנות את כל בגדיו לאחר בקנין סודר, שיהא שלו ליום אחד, בכדי להיפטר מקריעה. אך אין זה נכון למעשה לכתחלה..

תקצב

ד. אין צריך לקרוע על מקום בית המקדש את כל הבגדים שעליו, אלא רק את החולצה..

תקצב

ה. הלבוש בחליפה ומגיע לכותל, יש שכתבו שלמנהג אשכנז יש לו לקרוע את החליפה, אך למנהג הספרדים שאין קורעים את החליפה גם באבלות על הקרובים, כל שכן בראיית מקום המקדש והכותל שאין צריך לקרוע החליפה. וגם למנהג האשכנזים, יכול לפשוט החליפה ואז יקרע רק את החולצה. ומעיל חורף, או סוודר, אין צריך לקרועם..

תקצב

ו. גם הנשים חייבות בקריעה זו, וכמובן שיעשו זאת בדרך צניעות, באופן שיקרעו בצד במקום שאין אנשים, ויסגרו מקום הקריעה מיד על ידי סיכת בטחון וכדומה..

תקצב

ז. מי שהיה לבוש בגדי חמודות, רשאי לכתחלה להחליף החולצה שלו לחולצה ישנה, בכדי שיקרע את החולצה הישנה, ונכון שיחליף את החולצה קודם שיראה את מקום המקדש. ולכן עצה טובה לשמור חולצות ישנות, וילבש אותן בכל פעם שיגיע לכותל

חצות שאין לזה שום יסוד. ואמנם המגיע סמוך לקבלת שבת להתפלל מנחה (של ע"ש) וערבית

(של שבת) בכותל המערבי, והוא לבוש בבגדי שבת, אף על פי שיש עוד זמן לפני שבת קודש, אפשר שלא יצטרך לקרוע, מפני כבוד השבת, ועדיף שיביא עמו חולצה להחלפה.. תקצמ

יח. תושבי ירושלים [המורחבת] ההולכים לכותל המערבי ביום שישי בצהריים יכולים להקל שלא לקרוע מטעם ספק ספיקא.. תר

יט. והוא הדין שצריך לקרוע בראש חודש, וכן בשאר ימים שאין אומרים תחנון. וכן בחנוכה ופורים ובאסרו חג צריך לקרוע. והנכון הוא שיקח עמו חולצה ישנה, וילבשנה על חולצתו ויקרע, ויסירנה.. תר

כ. חתן בתוך שבעת ימי המשתה שהגיע לכותל המערבי, ואינו מתושבי ירושלים, הנכון הוא שיקח עמו חולצה ישנה, וילבשנה על חולצתו ויקרע, ויסירנה. ואם אין לו בגד אחר, גדול כבוד הבריות וכו'. וכן יעשו כל המלווים את החתן והכלה, שלא ראו את הכותל ל' יום [ואינם תושבי ירושלים].. תרב

כא. המגיע לכותל המערבי בשבת, לאחר שעברו עליו ל' יום שלא ראה את מקום המקדש, ואינו מתושבי ירושלים, ונשאר שם עד מוצאי שבת, אינו צריך לקרוע, אחר שהגיע לשם בשבת. ואפילו בימי החול אם עבר ולא קרע מיד כשנכנס למקום הכותל, אם נשאר שם עד שתחשך אפשר שאין צריך לקרוע שכבר עבר זמן הראיה.. תרב

כב. סומא הבא אל הכותל המערבי, אינו חייב לקרוע.. תרג

כג. הרואה את הכותל המערבי או מקום המקדש דרך חלון של רכב, יכול לקרוע, ואינו צריך להמתין עד שיגיע למקום. אך הרואה דרך משקפת, אין צריך לקרוע.. תרד

אחר ל' יום, ועל ידי מעשיו ירבה כבוד שמים.. תקצח

יד. חיוב הקריעה הוא מיד תיכף כשמגיע למקום המקדש או הכותל המערבי, והקריעה צריכה להיות משעה שרואה את הכיפה שעל מקום המקדש (מסגד עומר), שאז אומר הפסוק הנ"ל, וקורע. וכן הדין כשרואה את הכותל המערבי אחת לשלושים יום שיש לו לקרוע [אם אינו מתושבי ירושלים, כדלקמן].. תקצח

טו. הדר בירושלים [הישנה, שבתוך החומות] ועברו עליו שלשים יום שלא ראה את מקום בית המקדש בחורבנו, נוהגים להקל שאין צריך לקרוע. ורבים נהגו להקל בזה גם במי שדר בירושלים החדשה, ומכל מקום תושב ירושלים החדשה המחמיר לקרוע תבא עליו ברכה.. תקצח

טז. המגיע להתפלל בכותל המערבי לאחר שלושים יום, ואינו תושב ירושלים, ואם יקרע את חולצתו, יהיה לו בכך בושא בכל הדרך בחזרה עד שישוב לביתו, שהרואים לא ידעו שקרע על מקום המקדש, מן הראוי שיביא עמו חולצה אחרת, ויכנס למקום צדדי להחליף החולצה, שהרי רשאי מיד אחרי הקריעה להחליף את הבגד. ואם לא הביא עמו חולצה אחרת להחלפה, יכול מיד אחרי הקריעה לחבר את מקום הקרע על ידי סיכה או מחט, כל שאינו מאחה ממש את מקום הקריעה. [וראה בהערה].. תקצמ

יז. הרואה את הכותל המערבי ביום שבת, אסור לקרוע את בגדיו, וכן ביום טוב, או ביום טוב שני של גלויות לתושבי חוץ לארץ המגיעים לכותל. וכן בחול המועד אין צריך לקרוע. אבל בערב שבת וערב יום טוב אפילו אחר הצהריים צריך לקרוע. והחזון איש צווח על הנוהגים שלא לקרוע בערב שבת אחר

כד. קטן פחות מגיל י"ג פטור מקריעה על הכותל..
הכותל..

כה. הדבר פשוט שאין לברך שהחיינו על תרד

דין איסור הכניסה להר הבית

יט. עלינו לעשות כמיטב יכלתינו למנוע איסור חמור זה של הכניסה להר הבית, ולשמור על קדושת המקום, ויש לתלות שם שלט גדול להכריז בבירור על חומרת הדבר ללא פקפוק, ונכון להעמיד גם דוכן הסברה עם דפי הסבר ותודעה על חומרת איסור זה. כנגד אותם המחפשים קולות למיניהם. [וכמו שבזמנו משרד הדתות מימן יהודים שישבו שם, להזהיר את כל המבקרים שאסור באיסור חמור להכנס לכל מתחם הר הבית, וחלקו להם דפים מטעם הרבנות הראשית על חומר האיסור לעלות להר הבית]..

כ. אסור לטוס במטוס או בהליקופטר על שטח הר הבית להשקיף עליו, כי קדושת אור העזרה וההיכל נמשכת עד לרקיע והרי הוא כעזרה. וכן יש אומרים שאסור להטיס מטוס ללא טייס מעל הר הבית אף על פי שאינו מאוייש..

מדיני ההנהגה בכותל המערבי

שמתפללים ושופכים צקון לחשם ורחשם ליד הכותל המערבי, שהוא שריד בית מקדשנו, ואשר נוסד על ידי דוד ושלמה. וקדושת המקום גורמת לבאים בחצרות ה' להתעורר בהתלהבות קודש ברשפי אש שלהבת יה, ולהתפלל בכוונה באימה וביראה. ואשרי המכוין דעתו בתפלה זכה וברה לפני השי"ת, שאז מובטח הוא שלא תשוב תפלתו ריקם, כמו שנאמר: תכין לבם תקשיב אנזך, כלומר: אם סייעוהו משמי מרומים לכויין לבו בתפלתו, אז בודאי שאזני ה' כביכול קשובות לקול תחנתו (ע"פ הגמ' ברכות לא.). ומצוה לנשק אבני הכותל ולחונן עפרו, שנאמר: כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. (ראה כתובות קיב.).

יח. אסור באיסור חמור להכנס בזמן הזה להר הבית מקום בית המקדש, כולל כל שטח ההיכל והעזרות והחיל, מפני שכולנו טמאי מתים, והנכנס לבית המקדש וטומאתו עליו חייב כרת. וקיימא לן קדושה ראשונה שקידש שלמה את בית המקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, וקדושת המקדש מפני השכינה, ואין השכינה בטילה לעולם. שנאמר, והיו עיני ולבי שם כל הימים, ונאמר, והשימותי את מקדשיכם, אף על פי שהם שוממים, בקדושתם הם עומדים. לפיכך הנכנס למקדש בזמן הזה מתחייב באיסור כרת, ומצוה לפרסם הדבר ברבים להסיר מכשול מדרך עמנו. והאיסור להכנס להר הבית כולל את כל שטח הר הבית שאין בידינו הגבולות של חומר הקדושה מסביב לבית המקדש. [נראה בהערה, דיני טהרה בעת שצריך לעלות להר הבית בעת סכנה ופיקוח נפש]..

א. אמרו חז"ל: "מעולם לא זכה שכינה מכותל מערבי של בית המקדש". ואמרו עוד: "הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של בית המקדש, שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם" (שמות רבה פרשה ב ס' ב). ומקום הכותל המערבי סמוך לבית קדשי הקדשים, שמכוון כלפי בית מקדש של מעלה ברקיע (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה). והמתפלל במקום מקודש זה כמתפלל לפני כסא הכבוד של הקב"ה, שמשם פתח פתוח לרוחה לשמוע ולקבל תפלתם של ישראל, כמו שנאמר, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. (פרקי דר' אליעזר פרק לה. ובפירוש רש"י עה"ת בראשית כח, ט). ולכן מנהג שלומי אמוני ישראל

ה. מה טוב להתפלל בכוונה [בפירוש המלים גם במקומות שלא הורגלו להתפלל שם..]

של כל התפלה] בכותל המערבי, כדי שתעלה תפלתו למרום, והרמז לזה "אזנים לכותל". ויש נהגו כשיוצאים מן הכותל לפסוע דרך אחוריהם, ולא להפנות גב לכותל. אמנם לגבי הכותל אין בזה חיוב..

ו. חובה קדושה מוטלת על האחראים על קדושת המקום בכותל המערבי [וכדו'] לעשות מחיצה כדת וכדין בין הגברים לנשים..

ז. אסור לאכול ולשתות על יד הכותל, במקום שנתקדש על ידי רבבות אלפי ישראל לתפלה, ובפרט שלא זזה משם השכינה העומדת מאחר כתלנו. וכן יש להמנע מלעשן סיגריות על יד הכותל. והמיקל ראשו בשיחה בטלה או באכילה ושתיה ועישון, עונו גדול מנשוא, ועליו נאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. ואם עושים ברית מילה ליד הכותל או בר מצוה, טוב שלא לכבד שם את הציבור בממתקים ומגדנות, רק מחוץ למפלס הסמוך לכותל. ויש לזהר שהעומדים ברחבת הכותל לא יירקו בפני הכותל ולא ינקו את חוטמם באופן שמשליכים אותה ארצה, שהוא דרך בזיון. וכן אין להעמיד חופה לחתן וכלה ברחבת הכותל המערבי עצמה. וראוי שגופו ובגדיו יהיו נקיים, ללא שום לכלוך, בבואו להתפלל ליד הכותל המערבי, ויקנח טיט שעל רגליו. [וראה בהערה, עוד דינים לגבי הנהגת קדושה בכל מקום שרואים משם את מקום המקדש, כמו שאסור להטיל מים בגלוי מול מקום המקדש]..

ח. ולכן אסור לבוא ליד הכותל לשם ביקור של טיול או לשם צילום בלבד, שהרי אפילו לדבר שם בשיחה בטלה אסור הדבר בהחלט, כי המקום קדוש לתורה ולתפלה..

ט. אין לעשות קפנדריא דרך הרחבה הסמוכה

תריח

ב. אף על פי שאמרו חכמים, לא יתפלל אדם במקום פרוץ, כמו בשדה, מכל מקום המנהג פשוט להתפלל ברחבת הכותל המערבי, אף לאחר שהרחיבו את המקום ונראה קצת כמקום שאין בו מחיצות. ותפלה בצבור עדיפא על תפלה בכותל המערבי ביחיד..

ג. קבלה בידינו שהתפילה בכותל המערבי מתקבלת ברצון ואינה חוזרת ריקם, מאחר שלא זזה השכינה משם. ולכן יש שנהגו בעת צרה להתפלל ארבעים יום רצופים בכותל המערבי, שזה מועיל לישועה. ואם יש חשש לביטול תורה, יכול להסתפק כששולח שליח למי שבלאו הכי הולך בכל יום לכותל המערבי..

ד. לפיכך חובה קדושה להכנס ליד הכותל המערבי ביראת כבוד ובכבוד ראש, וחלילה להקל ראש כלפי הקודש, שיש קדושה בכל רחבת הכותל כדין קדושת בית כנסת. ולכן אסור להכנס לשם בגילוי ראש, בין אנשים ובין נשים. והנשים אשר מוזהרות ועומדות שבכל הליכתן חייבות ללבוש בגדי צניעות, כל שכן שמוזהרות בלכתן אל הכותל המערבי, לבל יכנסו בכגדים לא צנועים, כגון ללא שרוולים, לא תהא כזאת בישראל. ומצוה להודיען חומר הדברים בלשון רכה, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. [ויפה הנהיגו, שהרבנות היא האחראית על רשות הכותל, ודואגת לכך שנשים צדקניות נותנות בידי הבאות לכותל המערבי כיסויי ראש ועוד, ומשדלות בדרכי נועם לכל הבאות להתפלל בכותל, לכסות עצמן כראוי כיאה לקדושת המקום. ובאחרונה הפסיקו מנוהג זה, וראוי להחזירו לזיכוי הרבים]..

תרכה

לבדו. ומה שיש נוהגים להתנשק עם העולה לספר תורה, מאחר ורוב העדות אין נוהגים כן בארץ ישראל, יש למונעם מלנהוג כן, ומצוה לבטל המנהג בדרכי נועם. אך אין לגרום מחלוקת עבור דבר זה, אחר שהנוהגים כן אין כוונתם להראות חיבה, אלא כך מנהג בני עדתם דרך כבוד בעלמא. ובכל אופן מותר לנשק ידי אביו ורבו לכבוד והכנעה, אפילו בכותל המערבי..

יד. יש להקל לגזוז מעט משער הקטן שהגיע לגיל שלש, בכותל המערבי, בתגלחתו הראשונה, ולעשות שמחה, שהיא מצוה שמניחים לקטן פאה בראשו, ולחיבוב מצוה מרבים בשמחה, וכמו שכתב בשער הכוונות שכן היו נוהגים, ועשו כן על מצבת רבי שמעון בן יוחאי במירון. [ואמנם אצל הספרדים בדורות קודמים לא נהגו לדקדק שלא לספר את הילד עד שיעברו ג' שנים. ולכן אפשר להקדים או לאחר מעט]..

טו. אסור לשבת ליד הכותל המערבי רגל על רגל דרך שחץ, כשם שהדבר אסור בבית הכנסת. ואם כוונתו לתת על רגליו ספר שיהיה נוח לקריאה, יש לו על מה לסמוך. ובכל זאת אין ראוי לעשות כן, בפרט אם הוא בן תורה.. תרל"ח

טז. מותר למתפללים שעל יד הכותל להכניס יד בתוך הסדקים שבין נדבכי הכותל. ומטעם זה יש שנהגו לכתוב פתק ובו תפלה ובקשה, ולתוחבו בין נדברי הכותל. ויש להם על מה שיסמוכו.. תרל"ח

יז. מותר לאיש שאינו טהור, אפילו שהטומאה יצאה מגופו, כגון זב ובעל קרי, להכנס בלי טבילה, על יד הכותל להתפלל שם, וכן הדין לאשה נדה או יולדת לפני טבילתה. כי הכותל המערבי הוא חומת הר הבית, והעומדים לפניו הם עומדים מחוץ

ממש לכותל, לקצר דרכו, זולת כשבא להתפלל שמצוה שיעשנו קפנדריא. וברחבה למעלה, יש המקילין לעשות קפנדריא..

תרל"ג

י. נכון ורצוי מאד שחייל הבא לכותל להתפלל [וכן בביהכ"נ], שיכסה את נשקו תחת בגדיו שלא יראה לחוץ. ואם אי אפשר לו לכסותו, כגון שהוא רובה גדול, ויש צורך שישא את נשקו עמו בגלל סיבה בטחונית וכיוצא בזה, יש להקל להכנס עם הנשק להתפלל.. תרל"ג

יא. מי שיש לו מכשיר טלפון נייד [פלאפון] צריך לכבותו קודם שיכנס למקום התפלה בכותל המערבי. וכן יש לנהוג בכל בית הכנסת, וכן בכל עת שמתפלל, ואפילו הוא בביתו, כדי שלא תיטרד דעתו בתפלת שמונה עשרה, כדי שלא יצלצל באמצע התפלה, ויגרום לביטול כוונת המתפללים.. תרל"ד

יב. עיוור הרגיל ללכת עם כלב נחייה, המוליכו ומדריכו ממקום למקום, אין לו להכניס את הכלב לרחבת הכותל המערבי. אלא נכון שיקצו כמה עמודים סמוך לעמדות הבידוק, או סמוך לרחבה למעלה, ושם העיוור יקשור את הכלב לעמוד, ואחד מעובדי הכותל, או אחד המתפללים, ילווה אותו לכותל בהלוך ובחזור. ומכל מקום, במקום שאין ברירה יש להקל ובתנאי שבני אדם אינם נבהלים מהכלב. אבל ברחבת הכותל בפרט בעת שהוא גדוש מתפללים, בודאי שהכנסת הכלב לרחבה תיצור בהלה לילדים וכדו', ותפריע למהלך התפלה. ולכן אין להכניס את הכלב לרחבה. [וכל זה בכלב נחייה המשרת בעל מוגבלות בפועל, אך כלב שרק מאולף להיות כלב נחייה ומגיע לצד אדם בריא אין להקל בזה להכניסו לרחבת הכותל המערבי].. תרל"ה

יג. אין ראוי לאדם לנשק את בנו או קרוביו בכותל המערבי, שאין להראות חיבה ואהבה במקום הקדוש הזה אלא להקב"ה

לחומת הר הבית. ולכן מותר גם כן להכנס לשם במגעלים..

יח. יש להזהר שלא לנתוץ אפילו חלק קטן מאבני הכותל, וכן שלא לקחת מהעפר שבין נדבכי אבני הכותל. ומה שקצת תיירים שברו חתיכה קטנה מאבני הכותל כדי לקחת עמם לזכרון, דבר זה אסור באיסור דאורייתא..

יט. מי שלקח חתיכה קטנה מן הכותל לסגולה וכדומה, עליו לתקן המעוות ולהשיבה למקומה על ידי הדבקה חזקה וכדומה. וכדי לכפר על מה שעשה, ישוב בתשובה ויתודה על האיסור שעשה, ויתרום מממונו לבנין בתי כנסיות ובתי מדרשות, או שיוסיף בלימוד התורה ובקביעת עיתים לתורה..

כ. יש שהקפידו מאד שלא לנקות את אבני הכותל המערבי, מחשש קילוף חלקים קלים מהאבנים, ועוד חששות. ולכן יעצו שעדיף יותר להשאיר את אבני הכותל כמות שהם. ורק ברחבת הכותל, מצוה וחובת קודש לנקות ולכבד..

כא. כשנצרך לעשות חיזוק ותיקון באבני הכותל, לכתחלה עדיף לעשות הדבקה, ואם לא ניתן לעשות זאת באופן בטוח, יש להתיר לעשות בדיוק ככל הנצרך על פי פיקוח רבני. ואמנם לכתחלה אין לגעת בצורת האבן עצמה כגון לשייף אותה, אלא יש להשאיר את האבנים במתכונתם..

כב. כשיש צורך בדבר, מותר לחתוך בהירות מעט מן העשבים הגדלים בין אבני הכותל, ולהשתמש בהם לסגולה, כי אין שום קדושה בעשבים אלה..

כג. מותר להתקין מכשיר אזעקה בתוך ארון הקודש בכותל המערבי, שבמקרה של פריצה וכדומה ישמיע קול..

כד. צריך לנהוג ברחבת הכותל הקטן ביראת

כבוד, ובכבוד ראש, כנאה לפלטין של מלך, שלא זזה השכינה משם, שגם הוא מקום קדוש. וכן מנהג כל יראי ה' וחושבי שמו, ומנהג ישראל תורה הוא. ויש לעשות כל שבידינו כדי להדר ולפאר מקום מקדשנו זה, ולסלק כל פסולת וכל מפגע שיש בסביבת ה'כותל הקטן', ולהרחיב מקום זה לתועלת הציבור הרחב. [ולא טוב עשו כשזרקו שם פסולת וכיסו אותה ביריעת פח ובטון. וכמה שאפשר יש לפנות את הפסולת משם, ולתת מרווח יותר גדול למתפללים]..

כה. מה שהעבירו קו חשמל על אבני הכותל הקטן, נכון להעביר את החוטים לכתלים אחרים שבסביבה, אף שקו החשמל נועד גם לצרכי המתפללים במקום. ואם הדבר בלתי אפשרי להעביר את הקו לכתלים אחרים, יסמכו על כך שמעיקר הדין מותר לעשות שימוש באבני הכותל המערבי כל שאינו דרך השחתה, ובתנאי שנעשה לתועלת המתפללים במקום קדוש זה. וכגון שעושים כן לצורך תאורת המקום שמשמשת גם את הבאים להתפלל במקום קדוש זה..

כו. מותר להזיז את ארון הקודש ממקום למקום בכותל, לאחר שיוציאו ממנו את ספרי התורה..

כז. הדבר ברור שיש למנוע קריאת עיתונים בתוך רחבת הכותל המערבי (בדברי חולין), אף בעיתון שהתירו הרבנים לקרוא בו. ומן הראוי שאדם לא ירגיל עצמו לקרוא בעיתונים, שהדבר גורר, והוי ביטול תורה..

כח. יש שכתבו שמותר להתגונן מפני החמה בצל הכותל המערבי, בשעת לימוד תורה או תפילה, ואין בכך משום איסור הנאה מאבני הכותל, אף לסוברים שכותל המערבי נוהג בו קדושת הר הבית..

כט. יש מי שאוסר להשען על אבני הכותל

המערבי, שיש בדבר זלזול בקדושת הכותל. ויש שכתבו לאסור בזה רק כשאינו עושה כן לצורך מצוה, והתירו בזה לצורך מצוה או תפלה. ולכן מה שנוהגים להניח הראש על הידים ולהשען על הכותל ולהתפלל, אין בכך שום איסור..

[ילקוט] חלק ב' על הלכות ביהכ"נ וקריאת התורה, עמוד רמח]..

לד. יש שעירערו על מה שיש שנהגו לרקוד בכותל המערבי בחול המועד וכדו'. אולם כבר כתבו להליץ על המנהג, שהוא בבחינת וגילו ברעדה כשעושים בכבוד ראש ומבלי משקאות חריפים והוללות. אולם בשבתות וימים טובים יש להזהיר את הצבור הספרדי שלדידן שקיבלנו הוראות מרן אסור לרקוד בשבת ויום טוב, אבל הליכה במחול בלבד, מותר גם לדידן. אלא שגם בזה נכון להימנע, כי פעמים רבות מתלהבים ומגביהים רגליהם ממש, ומגיעים לריקוד האסור בשבת..

תרפ"ט

לה. אף על פי שאסור לאדם לעסוק בצרכיו קודם תפלת שחרית, ולכן אסור לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית, מכל מקום מותר לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית כשהוא לצורך תפלה, כגון נסיעה לירושלים כדי להתפלל בכותל המערבי, וכדומה, ולא חשיב כעוסק בצרכיו קודם התפלה..

לו. רבים נהגו בשנים האחרונות להתאסף ברוב עם בחול המועד ליד הכותל המערבי, ולברך את ישראל בברכת כהנים המונית, שיש בזה מעלה מצד ריבוי הכהנים, וגם בשביל שימצא שם כהן אחד אמיתי מביניהם, וגם סגולה לקירוב הגאולה. רק שיזהרו הבאים לשם שלא לאחר זמן קריאת שמע ותפלה..

לז. רבים נוהגים בכותל המערבי להתפלל ישר כנגד הכותל, אף על פי שהיה ראוי לנטות מעט לצד שמאל לכיוון כיפת הסלע ששם אבן השתיה מקום קודש הקדשים..

לח. מה שהציבו מצלמות בעיר העתיקה בירושלים, ברחובות המוליכים אל הכותל המערבי, שמצויים שם גויים רבים,

יש שכתבו דראוי ונכון להמנע מלצלם תמונות על רקע הכותל המערבי, כאשר אין מטרתו בשביל תמונת הכותל עצמו, רק בשביל לשמש לו לרקע או לשמש לו כתמונה תמידית. אך מדינא אין לחוש לזה כל שבא להתפלל ואגב מצטלם על רקע הכותל..

תרפ"א

לא. יש שכתבו, שמחילות שתחת קרקע המקדש ומנהרות הכותל מותר להכנס לשם, ומעשים בכל יום שנכנסים ליסודות המקדש, אלא שצריך לזהר שלא להכנס לפני ולפנים שיש לחוש למחילות הבנויות והפתוחות לקודש שהם קודש..

לב. מעשים בכל יום, כשמתפללים בשני ובחמישי בכותל המערבי, לכבוד חתנים ובר מצוה, שכל הצבור הולכים יחד אל האולם שבפנים, ומוציאים הספר תורה מארון הקודש אל רחבת הכותל לקרות בו, וכל הצבור הולך ביחד עם הספר תורה בשירה ובזמרה. ואחר שקוראים בו מחזירים אותו מיד לארון הקודש שבפנים האולם, שעשוי להשתמר שם. ויש להם על מה שיסמוכו..

לג. יש למנוע מלנגן בכלי נגינה בכל רחבת הכותל, הן בשעות התפלה, והן בשאר שעות היום. ואף בעוגב שאינו פועל על ידי חשמל יש לאסור, מפני שכן דרך הרפורמים לנגן בעוגב בעת תיפלתם. אבל אם עורכים מעמד הקהל ברחבת הכותל המערבי, או ביום ירושלים, וכיוצא בזה, מותר להביא לשם כלי שיר. ובלבד שישמרו על קדושת המקום.

אין בדבר ביטול תורה טוב שבחול המועד ינענע הלולב ומיניו ליד הכותל.. תרעה

מב. גם בזמננו ראוי לעשות "זכר למצות הקהל" בחול המועד סוכות בסוף שנת השמיטה. ודבר טוב הוא, כי נאספים שם כחמשה או ששה רבבות מישראל, ויש במעמד זה קידוש השם ברבים. ובפרט שנוהגים שאחרי שמסיימים את סדר היום מקבלים עליהם עול מלכות שמים, מפי רבבות אלפי ישראל. ברוך המקדש שמו ברבים.. תרפא

מג. אין לברך ברכות התורה במעמד זכר למצות הקהל, ואסור גם לברך ברכות התורה בדרך לימודו בש"ס ובפוסקים, כגון שיקרא בשם ומלכות את מטבע הברכות המובאים בש"ס ובפוסקים, שגם בזה יש איסור ברכה לבטלה. אלא יקראו קריאת התורה בלי ברכה שאין הברכות מעכבות..

תרפג

מד. בכותל המערבי המנהג פשוט שמברכים ומדליקים נרות חנוכה בברכה, בין מנחה לערבית, ויש בדבר פרסומי ניסא. וגם ברחבת הכותל הגדולה שאינה מקורה, אפשר להדליק שם נרות חנוכה ולברך, שיש דין בית כנסת לכל הרחבה, כולל המקום שאינו מקורה..

תרפז

מה. אין לאפשר לנשים להתארגן בעזרת הנשים ולהדליק נר חנוכה בפני עצמן, דאף שהנשים חייבות בנר חנוכה, מפני שאף הן היו באותו הנס, מכל מקום מנהג ההדלקה בכותל המערבי הוא מדין בית כנסת, והרי אין הנשים מדליקות בבית כנסת, ויש לחוש בזה לברכה לבטלה שאיסורה מדאורייתא, וגם יש למנוע הדבר שבא לחקות את מנהגי הרפורמים שהרסו את כל חלקה טובה ביהדות, וגרמו להתבוללות נוראה בארצות חוץ לארץ..

תרפד

בכדי שיוכלו לזהות את העוברים ושבים, על מנת לאבטח את הבאים להתפלל בכותל המערבי, והמצלמה פועלת באופן אוטומטי במשך כל שעות היום, לצלם את מה שנראה ברחוב, מותר ללכת בשבת ברחובות אלה, אחר שההולך שם אינו מתכוין להצטלם כלל.. תרעד

לט. ההולך לכותל המערבי בשבת, וקורא שם תהלים, ומתעורר מאליו לבכות מעט, יש אומרים שאין בזה איסור. אולם אין להרבות בדברי תחינה ובקשה מחשש שמא יבוא לידי תרעו בכי וצער בשבת..

מ. עיקר המצוה של עלייה לרגל, היא להביא קרבן להקריבו בבית המקדש, ומכל מקום גם בזמן הזה נהגו קהלות ישראל מכל הארץ ומחוץ לארץ לעלות לירושלים ולכותל המערבי, מפני שקדושתן מפני השכינה, ואין השכינה בטלה לעולם, שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. ואין ספק שמצוה לעלות לירושלים גם בזמן הזה לראות פני מלך חיים.. תרעו

מא. יש נוהגים לילך אצל הכותל המערבי בחול המועד לנענע הלולב בלי ברכה, לצאת ידי חובה אליבא דהרמב"ם הסובר שבירושלים מצוה מהתורה כל שבעה. אלא שאין מברכים על הלולב אלא פעם אחת ביום, אף אם נוטלו כמה פעמים. ויש אומרים שגם לדעת הרמב"ם אין החיוב בכל שבעה ימים בירושלים אלא בזמן שבית המקדש היה קיים, אבל בזמן הזה גם בירושלים אין חיוב נטילת לולב בשאר הימים אלא מדרבנן. ועוד, שיש לומר שהרמב"ם חזר בו בחיבורו ממה שכתב בפירושו המשנה. ולכן כל שיש חשש ביטול תורה אין צריך להחמיר בדבר לילך לכותל [ששם הוא ודאי העיר ירושלים], אלא יסמוך על דעת רוב האחרונים שלא חששו לזה. אבל אם

מפתח הכותרות

דיני ארבע תעניות

סימן תקמט - להתענות ד' צומות

- טו מקור הדין של ארבע תעניות
- טו אם קבעו את התעניות ליום מסויים בחודש, או לאחד מכל ימי החודש
- טז כיצד חידשו הנביאים תענית והרי אין נביא רשאי לחדש דבר
- יז מעם תעניות אלו לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה
- יז אם עיקר התענית בד' צומות היא בשביל שיעשו בהם תשובה
- יח מחלוקת ר"ע ור"ש אם הפסוק - לפי סדר החדשים או ההיסטוריה
- יט דברים שאירעו ב"ז בתמוז - ואימתי הובקעה העיר בבית ראשון
- כ ביטול התמיד - ועל ידי מי הועמד צלם בהיכל
- כא אימתי בוטל התמיד - ולגבי בר כוזיבא
- כא אימתי נהרג גדליה ולמה קבעו צום גדליה בנ' בתשרי
- כב הסכמת הפוסקים שגם לרבינו ירוחם וסיעתו, אין זה נחשב צום דחוי
- כג עיקר התענית הכנה לתשובה, ומתוודין בו ומרכיבים בתפלה
- כד האם חובה לקבוע זמן לחשבון הנפש ותשובה בימי ד' תעניות
- כד מי שלא התענה בד' תעניות עובר על עשה מדברי קבלה
- כה שימות הראשונים אם ד' צומות הם חיוב מדברי קבלה או מכח מנהג
- כו שימת הסוברים שבוה"ז תלוי ברצו אלא שקיבלו עליהם
- כו אם גם תשעה באב תלוי ברצו
- כז אם תקנו התעניות רק בתורת קבלת נדר, או מכח תקנת בי"ד
- כח אם יש לצרף סברת הפוס' דהאידנא רצו אין מתענים
- כח השרוי בתענית לא ינהג בעידונים, אלא יעשה חשבון הנפש על מעשיו
- כט האם בד' תעניות ציבור צריך להיות דואג ושלא להקל ראשו וכו'
- ל הכרזה על הצומות בשבת שקודם התענית
- ל כל הצומות האלו עתידים ליחפך לששון ושמחה ומועדים טובים

סימן תקנ - הבדל שבין תשעה באב ליתר הצומות

- לב הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו
- לב שימת הרמב"ם אם ד' צומות מתורת מנהג או רק צום אסתר

- עכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקיבלו עליהם ואסור לפרוץ גדר לג
- דברי הגרי"ז - בשימת הרמב"ם בזה לד
- זמן עמוד השחר הוא 72 דקות זמניות קודם הנץ לד
- אכילת פת ומזונות כביצה חצי שעה קודם עמוה"ש, כליל התענית לד
- גדר להתענות יום אחד למחר, ואחר עמוה"ש קודם הנץ שכח ושתה לה
- הישן על מיטתו שינת קבע כליל התענית וקם משנתו כלילה לה
- דברי הוזה"ק שהאוכל אחר שישן כלילה, הרי הוא כעובר ע"ז לו
- לענין לשחות מים אחר שישן כליל התענית לז
- במקום צורך יכול להקל לאכול אחר השינה קודם עמוה"ש לז
- הטעם שאסור לאכול כליל התענית אחרי שינת קבע לז
- האם ליל התענית נחשב כיום התענית לכל דבר לח
- אם מותר לשמוע שירים בתענית ציבור וכלילה שלפניהם לח
- אם מותר לעשות גישואין בעשרה במבת וכיו"ב לט
- דין תספורת בימי תעניות ציבור שלנו לט
- בדברי הגרי"ז מבריסק שחיוב התענית חל מהלילה מ
- אם מותר לאכול בשר ולשתות יין כליל התעניות מ
- ישן שינת קבע בתחלת הלילה במשך שעות ועדיין לא אכל מא
- אם יכולים לאכול סעודה גדולה כליל התענית מב
- אף ת"ח ומלמדי תינוקות, חייבים להתענות בכל תעניות צבור מב
- מעלת ימי השוכבי"ם ותענית דיבור מד
- אונן חייב לצום בתעניות צבור מה
- אם יש מקום להקל לאונן בדיני התעניות וכמו בנעילת הסנדל מה
- אם להעביר על המצוות להרויח מצוה גדולה יותר מז
- חולה שאם יצום בצום גדליה לא יוכל להתענות כיום הכפורים מז
- אדם חלש שאם יצום ב"ז בתמוז לא יוכל להתענות בתשעה באב מז
- חולה קצת שרוצה להעדיף לצום בתשעה באב - אין למחות בידו מח
- תשובה ע"ד חכם אחד ע"ה - שהוכיח מהגמ' שצום גדליה עדיף מט
- אין לנו לבנות יסודות בהלכה ולחלוק על הפוסקים - מראה מהש"ם מט
- בדברי הריטב"א שאם כבר עוסק במצוה לא יניחה מפני מצוה אחרת נ
- אם כו"ע מודו שהעוסק כבר במצוה אסור לו להניחה למצוה אחרת נא
- אם העוסק במצוה, נחשב בר חיובא במצוה השניה נא

- העוסק במצוה דרבנן אם פטור ממצוה דאורייתא נב
- יכול לקיים ק"ש ותפלה ותפילין בעייה"כ, או תענית יום הכפורים, איזה יעדיף נב
- פעמים שהעמידו חכמים דבריהם אפי' במקום כרת והמעם לכך נג
- לעשות ניתוח בערב התענית ואח"כ יוכרה לאכול ולבטל התענית נד
- מכנים עצמו לאונס לחלל שבת משום פקו"נ נה
- אם העוסק במצוה פטור ממצות ל"ת נו
- פועל שאם יעבוד יוכרה לשתות כיצד ינהג בימי התענית נז
- פעמים שמותר לעבוד הגם שלא יוכל להשלים התענית נז
- עוסק במצוה שיגרום לו שיצטרך לאכול בתענית דאו' או דרבנן נח
- כל הצומות הללו מותרים ברחיצה ובסיכה וכו' חוץ מתשעה באב נח
- בצומות הללו אוכלים ושותים בלילה וא"צ להפסיק מבעו"י נט
- נישואין ושבע ברכות בליל התעניות ס
- נשבע להתענות באחת מתעניות ציבור, אם נתחייב בדינים המורים יותר סא
- מנחה האבילות מתוך צער על החורבן ולא כמצות אנשים מלומדה סב
- כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החרבו סב
- עסק התורה בעמל הוא הגורם לבנין ביהמ"ק וקירוב הגאולה השלימה סג
- צום עשרה בטבת דוחה את השבת, אילו היה יכול לחול בשבת סג
- עשרה בטבת שחל בער"ש, מתענים עד צאת הכוכבים סד
- עשרה בטבת שחל בער"ש, מתפללים "מנחה" מבעוד יום סז
- תענית פקודת השנה של פטירת אביו או אמו אם משלים בע"ש סז
- כשיש צורך מותר לערוך נישואין בחופה וקידושין בעשרה בטבת סח
- מסעדות ובתי מלון המוכרים מאכלים ללקוחות, כיצד ינהגו בתעניות עא
- מעוברת, אינה מתענה בד' תעניות, והדין בתשעה באב עו
- מעוברות ומניקות לא תאכלנה להתענג, אלא כדי קיום הולד עז
- הגדרת מעוברת שפטורה משלש תעניות ותענית אסתר עז
- יולדת שפסקה מלהניק בפועל, אם מתענה בד' צומות אלה עח
- מעוברות וחולה שהותר להן לאכול בצומות, רשאים לאכול אף בשעות הבוקר עט
- מעוברות ומניקות שאכלו בתעניות, אינן צריכות לפרוע התענית לאחר מכן עט
- מעוברות ומניקות במ' באב דחוי, הדין כמו ד' צומות האחרים עט
- דברי החיד"א שבעשירי באב היתה ישועה לישראל פא
- אם חל מילה בימי התענית כיצד לנהוג פב

- זקן שהתענית צער גדול בשבילו, והרופא אומר שלא יתענה, כי התענית תזיק לו פה
- המצמער צער גדול מן התענית יותר מרוב אנשים אם פטור מן התענית פו
- אימתי אמרי' שבמקום צער לא גזרו חכמים פו
- לקט דברי כמה מהאחרונים שהקילו למצמעים בתעניות פז
- דעות האח' שמצמער יכול ליפטור גם מכמה מצות - חוץ מסוכה פט
- קיום מצוה במקום שיחלה על ידי זה צ
- בגדר חולה שנפל למשכב לענין תעניות ולענין שבת צב
- מי שהתענית גורמת לו לכאבי ראש חולשות וסחרחרות וקור וחום וכו' צב
- הקטנים שהם בגיל פחות מבר מצוה, אינם מתענים בצומות אלו צג
- אם יש חינוך לקטן במצוות שהם מדרכנן צד
- בן י"ג ויום א' שאין ידוע אם הביא ב' שערות אם חייב להתענות צה
- הערה על המקילים בתעניות אלו צו
- תשובה על מי שכתבו שמנהג ירושלים להקל לנשים בג' צומות צו
- אם מותר לגעת באוכלים בימי התעניות וביום הכפורים צז
- קטן שהגריל ונעשה בר מצוה ביום תענית שנדחה מיום שבת ליום ראשון צח
- חתן ובעלי ברית בצום גדליה, עשרה במכת וי"ז בתמוז ק
- שטיפת הפה וצחצוח שיניים בימי התעניות קח
- אופן עשיית המציצה בתשעה באב ויום הכפורים קט
- למעום התבשיל בתעניות צבור קי
- לבלוע תרופה [כדור הרגעה] בתעניות צבור קי
- בדין בליעת הרוק בימי התענית קיא
- אין להחמיר שלא לבלוע את הרוק, ואפי' ביום הכפורים קיב
- שתיית משקים מרים למעוכרות ביום הכפורים קיג
- דין האוכל ושותה ביום הכפורים אוכלין ומשקין שאינם ראויים קיד
- האם הב"י מודה להתיר לכתחלה מאכלים שאינם ראויים קטו
- גדר אוכלין ומשקין מרים קיז
- בדין חצי שיעור באיסור דרבנן ובתעניות קיז
- עישון סיגריות לרגיל לעשן - מותר בכל תעניות צבור קיח
- הנכון להמנע בכלל מעישון סיגריות בכל ימות השנה קכ
- ללעוס מסטיק ביום תענית כשאין בו שום מתקנות כלל קכא
- שכח ואכל בתענית, חייב להשלים תעניתו. ואינו צריך להתענות ביום אחר קכב

- שכח ואכל בצומות, אינו יכול לומר "עננו" בתפלת המנחה קכג
- קמן שאינו מתענה אם אומר עננו בשומע תפלה קכה
- אם אמירת עננו היא בגדר תפלה, או מעין המאורע קכו
- ביאור תפלת עננו קכז
- שכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל, או משקה, ימעם ממנו משהו קכז
- אם שיעור אכילה לביטול התענית הוא בכזית או בככותבת קכט
- החולה בד' צומות אוכל כהרגלו, וא"צ לאכול פחות פחות מכשיעור קכט
- שכח ואכל בתענית נדחה אם מחוייב להמשיך התענית קלב
- גדר תענית יום הכיפורים, ואם איסור נוסף מצד מצות שביתה מאכילה קלב
- אדם בריא הזקוק לאכול ביום התענית כדי שלא יחלה קלג
- ברכת שהחיינו בימי תעניות ציבור קלג
- בג' הצומות היחיד אומר בתפלות שחרית ומנחה "עננו" בשומע תפלה קלד
- הנוסח בחתימת עננו שאומר הש"צ בין גואל לרופא, "העונה לעמו ישראל בעת צרה" קלז
- יחיד שחתם העונה לעמו וכו' במקום שיחתום שומע תפלה קלז
- אם שכח ולא אמר "עננו" אינו רשאי לסיים "למדני חקך" קלח
- המתפלל לחש עם החזרה בתענית, לא יאמר עננו עם הש"צ קלט
- המתפלל תפלת י"ח בלחש עם החזרה, יאמר עננו בשומע תפלה קלט
- כשהש"צ מתפלל בקול ואומר קדושה - יאמר עננו בקול ברכה בפני עצמה קמ
- שליח צבור ששכח לומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא קמא
- ש"צ שהקדים לומר עננו ברכה בפני עצמה קודם ברכת ראה נא בענינו קמג
- אם השליח צבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה, כשאין עשרה מתענים קמג
- יש עשרה מתענים, ואחד מהם התפלל, אין הש"צ אומר עננו ברכה בפני עצמה קמז
- במנחה של תענית, אם לא היו רוב מתענים, והגיעו באמצע התפלה קמח
- מי שאינו מתענה בתענית צבור, לא יתפלל לפני התיבה קמח
- אם אין הש"צ מתענה, יאמר עננו בשומע תפלה קמט
- אינו יודע אם יוכל להתענות או לא, לא יאמר עננו כברכה בפני עצמה קמט
- קריאת התורה בד' צומות ובתשעה באב קנ
- במנחה של תשעה באב מפטירין שובה ישראל קנא
- יש מפטירין בד' תעניות "דרשו ה' בהמצאו". אך מנהיגו שלא להפטיר בתעניות קנא
- ספרדי שהתפלל מנחה בצום אצל האשכנזים, והזמינוהו לשלישי קנג
- תוקע ספרדי אצל האשכנזים - ביום ב' של ר"ה לא יברך שהחיינו קנד

קנה	צבור שמעו וקראו בימי תעניות צבור בפרשת השבוע
קנו	מי שאינו מתענה אינו עולה לתורה בתעניות צבור
קנז	כהן שאינו מתענה יצא מביהכ"נ, וישראל המתענה יעלה לתורה
קנח	בשני או בחמישי, יכולים להעלות בשחרית בתענית צבור גם מי שאינו מתענה
קנח	בשני וחמישי אם אין ו' מתענים קוראים מיהא בפרשת השבוע
קס	מי שעודנו שרוי בתענית בשחרית, אלא שחושב שלא להשלים תעניתו
קס	ש"צ קורא בתורה שאינו מתענה, ויכל לקרות בפרשת ויחל בתענית צבור
קסב	פקודת השנה של אביו או אמו חל ביום תענית צבור, ואכל פחות מכשיעור
קסב	בתענית צבור כשאומר השליח צבור הסליחות יעמדו שנים לצדו
קסב	אמירת וידוי בתענית צבור, כשיש מילה בביהכ"נ
קסג	הכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור גם במנחה ארבעים דקות לפני השקיעה
קסו	כהן שאינו מתענה לא ישא את כפיו במנחה, ולכן יצא לחוץ בעת נשיאת כפים
קסז	ש"צ שהתחיל חזרה אחר השקיעה בתענית צבור, יאמר עננו בין גואל לדופא
קסה	מי שראשו כבד עליו בתענית אם עדיף שיתפלל מנחה גדולה
קסה	יש נוהגים להתענות בימי שובבי"ם, וכן בו' באדר ומוציאים ס"ת
קע	מנהג קדום בארץ ישראל שמניחים תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד
קעא	נוהגים לתת צדקה לעניים במנחה של יום תענית

סימן תקנא - ממנהגי ימי בין המצרים

קעג	נישואין מיום י"ז בתמוז עד ט' באב
קעו	אין נכון להחמיר שלא לארס מי"ז בתמוז
קעו	גם בבגדאד נהגו לישא אשה עד ר"ח אב, ובאירוסין עד ט' באב
קעז	האשכנזים נוהגים להחמיר שלא לעשות נישואין החל מי"ז בתמוז עד אחר ת"ב
קעט	עבר ונשא אם קונסין אותו
קעט	מנהג מרוקו בתספורת ונישואין בשלשת השבועות ומר"ח אב
קפ	חתונה בליל י"ז בתמוז
קפא	רב אשכנזי יכול סדר קידושין לספרדי שעושה כדעת מרן
קפב	אם אחד מכני הזוג ספרדי כיצד לנהוג
קפב	מותר לאשכנזים להשתתף בשמחת נישואי חתן וכלה ספרדים אחר י"ז בתמוז
קפג	אם יש מצוה לחתן לעשות סעודה כל שבעת הימים
קפד	להחזיר גרושתו בימי בין המצרים
קפד	מחזיר גרושתו, בסעודה הראשונה אין לברך שבע ברכות

קפה אין ראוי להחמיר שלא לארס ולא לשדך עד מ' באב
 קפה הרוצה לישא אשה בצינעא מר"ח אב לקיים פו"ר, אם למהות בידו
 קפז במקומות שנוהגים לקדש שלא בשעת החופה, מותר לקדש בימים אלה

סימן תקנא סעיף יז - דיני ומנהגי בין המצרים

קפה הימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב, נקראים ימי "בין המצרים"
 קפט בבין המצרים לא ללכת יחידי משעה ד' של היום עד סוף שעה תשיעית
 קצ לא יכו התלמידים, מד' שעות עד סוף תשע שעות ביום
 קצב בימי בין המצרים, יזהר במיעוט שחוק ובמיעוט תענוג
 קצג המחמיר על עצמו ומרבה באבלות על חרבן ביהמ"ק - ה"ז משובח
 קצד דברי הרמח"ל בביאור ענין הצער על גלות השכינה
 קצד לזהר שלא לערב חומרא והנהגה טובה בהוראת ההלכה
 קצה לטייל ולרחוץ בכריכה ובים מי"ז בתמוז
 קצו ללכת בדרך בימי בין המצרים, ולגבי רחיצה בנהר בימי הספירה
 קצו דין סאונה בתשעת הימים ובער"ש חזון
 קצז להכנס לדירה חדשה לפני ר"ח אב
 קצז מעיקר הדין מותר להכנס לדירה חדשה גם אחר ר"ח אב
 קצח טיסה כמטוס בתשעת הימים
 קצח עריכת חנוכה הבית בבין המצרים
 קצט אמירת תיקון חצות אחר חצות היום בימי בין המצרים
 קצט תיקון חצות בערב ר"ח, ובר"ח אב ובער"ש ובמקום שיש ברית מילה
 רא אמירת תיקון חצות בשנת השמיטה
 רב השב בתשובה ומתקן נפשו בימי בין המצרים - זוכה כבר בדין של ר"ה
 רג מותר לערוך נשואין במוצאי ת"ב - ודין תספורת וכיבוס במוצאי ת"ב
 רה ריקודים ומחולות בימי בין המצרים
 רה ריקודים מעורבים אסורים בהחלט
 רו שמיעת כלי שיר בשאר ימות השנה
 רח שמיעת כלי שיר בימי בין המצרים
 רט אם שירה שלא בדרך שבח והודאה נאסרה בימי בין המצרים
 רט בימי בין המצרים אין לשמוע כלי שיר גם ביום שישי אחר הצהרים וכן במו"ש
 רי שמיעת מוזיקה וואקלית פיוטים וחזנות בימי בין המצרים
 ריא ריקודים ומחולות לשמחת חתן בז' ימי המשתה אחר י"ז בתמוז

- ריב בת"ב שחל בשבת ונדרחה ליום א' מותר לומר פזמונים בניגון ערב
- ריב על המקליטים את שיריהם לרשום שלא ישתמשו ע"י חילול שבת
- ריב מי שפרנסתו לנגן בכלי זמר אצל נכרים, מותר לו לנגן עד שבוע שחל בו
- ריד מורה לנגינה שמלמד לנגן בכלי שיר, מותר לו ללמד לנגן עד שבוע שחל בו
- רטו שאסור למלאת פיו שחוק, אינו בגלל החורבן, אלא אף קודם לכן

סימן תקנא סעיף יז - ברכת שהחיינו בימי בין המצרים

- רטז ברכת שהחיינו בימי בין המצרים
- ריז אין מברכים שהחיינו בימים אלו - משום אבילות או משום נוסח הברכה
- רכ ברכת שהחיינו כ"ז בתמוז שחל בשבת
- רכא שכת בימי בין המצרים שפרי זה הוא חדש, ובורך עליו ברכת הנהנין
- רכב מילה או פדיון הבן שאירעו בבין המצרים מברכים שהחיינו
- רכב אבי הבן שמברך שהחיינו בבין המצרים על המילה, יכול לכוין לפטור פרי חדש
- רכג נכון להימנע מלברך שהחיינו על פרי חדש ובגד חדש, גם בעשירי באב
- רכד פרי חדש שנמצא בשוק זמן מועט, ואחר ת"ב ספק אם עוד ימצא בשוק
- רכה אם יפסד טעם הפרי אחר תשעה באב, מותר לברך עליו שהחיינו
- רכה חולה רשאי לברך שהחיינו על פרי חדש, אף בימי החול של ימי בין המצרים
- רכו קטן שאינו יכול להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה ומתאוה לפרי חדש
- רכו מעוברת שרואה פרי חדש ומתאוה לו, רשאית לברך עליו שהחיינו ולאוכלו
- רכז הרואה את חבירו החביב עליו, בימי בין המצרים, לאחר שלשים יום

סימן תקנא סעיף א' - דינים השייכים מראש חודש אב

- רכח משנכנס אב עד התענית ממעטים בשמחה
- רכט עד אימתי יש להשתמט ממשפט עם גוי
- רל משנכנס אב ממעטים בשמחה
- רלא האם אסור לשמוח כלל מר"ח אב עד אחרי תשעה באב
- רלא אם קיימא לן כדברי התוס' למעט בכל שמחה ואין שמחין בו כלל
- רלב ביאור ענין ממעטים בשמחה בכמה אפנים
- רלג אם גם משנכנס אדר צריך לשמוח לגמרי מבלי שום עצבות וצער
- רלד אם ראוי למעט בשמחה כבר מ"ז בתמוז
- רלד אם גם בר"ח אב ממעטים בשמחה
- רלה אין לעשות בתשעת הימים סעודה גדולה של מרעות, במיני גבינה ודגים
- רלו אם מותר לעשות חגיגת "יום הולדת" צנועה בתשעת הימים

רלז	גם בר"ח אב מצוה להרבות בסעודה לכבוד ר"ח
רלז	אם יש מניעה ללבוש בגדי שבת ותכשימים בר"ח אב ובתשעת הימים
רלח	המתענה תענית הלום בר"ח יתענה שוב לכפר על זה
רלח	צריך למעט במשא ומתן של שמחה, ולכן אין לקנות צורכי חופה
רמ	התחיל לצבוע קודם ר"ח אב אם יכול להמשיך
רמ	הרבקה טפטים חדשים מר"ח אב
רמא	פועל שאין לו מה שיאכל, ומקצועו בצויר וכיור
רמא	בניה ע"י גויים שכירי יום או בקבלנות בט' הימים או בפורים
רמב	מותר לקנות ספרים חדשים, וכן מותר לקנות ארון ספרים
רמג	לתת מתנות בתשעת הימים
רמג	מותר לבנות מעקה ביום תשעה באב
רמד	מי שצריך לעבור ניתוח, והוא ניתוח שאפשר לדחותו עד אחר תשעה באב
רמד	אם מותר ללכת לטיולים ולים בתשעת הימים
רמה	תספורת וגילוח הזקן בבין המצרים
רמה	ספרדים הלומדים אצל האשכנזים כיצד ינהגו בקשר לתספורת בבין המצרים
רמח	בן אשכנזי יכול לספר ולגלח לבן ספרד בימי בין המצרים
רמט	מרבני גדולי הדורות שמרן הב"י הוא המרא דאתרא וקבלנותו עליהם
רנ	בן ישיבה ספרדי שלמד תורה מרבני אשכנזי אינו לא ישנה מנהגי אבותיו
רנא	קבלת הוראות מרן היתה מחמת קבלה שקיבלו את מרן לרב לדורות
רנב	דברי הגריש"א שבני אשכנזי לא קיבלו הוראות הרמ"א רק נהגו כוותיה
רנב	אימתי אפשר להשתמש בסברא שהתלמיד טפל לרבנותו
רנג	בחורה העומדת להשתדך, והיא מבני אשכנזי, מותר לה להסתפר בימים אלו
רנג	אשכנזי שנוהג לגלח בכל ע"ש אם יכול לגלח זקנו בע"ש שבין המצרים
רנד	המוכרח להתגלח שלא יסלקוהו ממקום עבודתו אצל גויים

סימן תקנא סעיף ד - אכילת בשר ושתיית יין מראש חודש אב

רנה	להמנע מאכילת בשר מיום שאחר ר"ח אב עד עשרה באב
רנו	תלמיד חכם לא ינהוג בחומרא זו להמנע מאכילת בשר מי"ז בתמוז
רנו	גם יוצאי תימן שעלו לארץ, צריכים להמנע מאכילת בשר בתשעת הימים
רנז	בני תימן אינם נחשבים כקהל בפני עצמו ובפרט באתריה דמרן
רנז	מנהג הספרדים להקל באכילת בשר ביום ראש חודש אב עצמו
רנה	לאכול בשר אחר ר"ח אב בסעודת מצוה

- גם בבין המצרים מכינים בעת המילה כסא כבוד מעוטר בפרוכת נאה רנט
- בליל המילה אין הסעודה נחשבת לסעודת מצוה שיהיה מותר לאכול בשר רס
- בסעודת סיום מסכתא בימים אלה, רשאים כל הקרואים לאכול בשר רסב
- חכם שאינו רגיל לעשות סעודה כשמשיים מסכת, כיצד ינהג בשבוע שחל בו רסג
- יום ה' באב הילולא דרבינו האריז"ל רסה
- המסיים מסכת משניות עם רבנו עובדיה, יש להקל לאכול בשר בסעודת הסיום רסה
- אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש, מותר לו להשתתף בסעודת סיום מסכת רסו
- סעודת בר מצוה בימי בין המצרים רסז
- דין מסיבת בת מצוה בתשעת הימים רסח
- אם צריך התרת נדרים לפני שיאכל בשר בימים אלה רסח
- הרגיל שלא לאכול בשר מי"ז תמוז עד אחר ט' באב, ורוצה לחזור בו רסט
- בשר שנשאר מסעודות שבת חזון, מותר לאוכלו לאחר מכן רע
- לתת לילדים קטנים מאכלי בשר אחר ראש חודש אב עד ט' באב רעה
- בשר עוף הרי הוא כבשר בהמה, ואין לאכול ממנו מב' אב רעה
- מי שאי אפשר לו להסתפק במאכלי חלב, מותר לו לאכול בשר עוף רעה
- כאשר הרופאים ממליצים למי שהוא חלש לאכול בשר רעט
- יולדת ומינקת בתוך שלשים אחר לידתה מותרת באכילת בשר בימים אלו רפ
- מעוברת שסובלת בהריונה, יש להתיר לה אכילת בשר רפא
- מן הדין מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, אך נוהגים להחמיר רפא
- דין אונן בתבשיל של בשר רפא
- כללים בדין מראית העין, ואם גוזרים גזירות מדעתינו רפב
- אם מותר לטגן בפסח דגים בקמח מצה רפב
- מיני מאפה שנילושו במיץ ענבים מר"ח אב רפד
- מותר למעום בער"ש תבשילים של בשר, שמבשלים לכבוד שבת רפד
- טעימה מהתבשילין בער"ש חזון קודם הצות היום או אחריו רפה
- שאין מברכים על טעימה גם כשכולע רפה
- בירך על חתיכת בשר מר"ח אב, ושוב נזכר שבימים אלו אין לאכול בשר רפו
- בעל מסעדה כשרה מותר לו לספק בשר ללקוחותיו גם אחר ר"ח אב רפח
- לשחוט בהמה בימים אלה, כשיש חשש שמא יבואו לאכול טריפות רפט
- מותר לקנות בשר בתשעת הימים לצורך הימים שאחרי תשעה באב רצ

סימן תקנא סעיף ג - דיני שבוע שחל בו תשעה באב

- לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב רצא
- מותר לאשה להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב רצב
- טוב להחמיר שלא להסתפר לפני ר"ח אב כדי שיכנס בניווול ביום התענית רצג
- כשחל תשעה באב בשבת, טוב להחמיר שלא להסתפר בכל השבוע שלפניו רצג
- המוהל הסנדק ואבי הבן מותרים להסתפר לאחר ר"ח אב רצד
- אם מותר לחתן לגלח כדרכו בשבוע שחל בו ט"ב רצז
- חתן בר מצוה ששלמו לו י"ג שנה אחר ר"ח אב, מותר לו להסתפר רצה
- יש לו פגישה בימים אלו עם שר מאומות העולם, ורוצה להתגלח רצט
- להסתרק במסרק שערות ראשו וזקנו, בשבוע שחל בו תשעה באב רצט
- גדולים לספר את הקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב שא
- מנהג החלאקה לקמן בן שלוש מר"ח אב ובשבוע שחל בו שג
- דין נטילת צפרניים בשבוע שחל בו תשעה באב שד
- האם בשבוע שחל בו ט"ב יש דיני אבלות או דקל מדיני אבלות שה
- דיני כיבוס בגדים בשבוע שחל בו תשעה באב שו
- האיסור ללבוש בגדים המכובסים בשבוע שחל בו ט"ב אינו מוסכם שז
- אכסנאי המתאכסן בשבוע שחל בו בבית מלון להחליף בכל יום הסדינים שט
- חליפה שנפל עליה כתם, מותר לכבס מקום הכתם אף בשבוע שחל בו שט
- בעלי הברית רשאים ללבוש בגדי שבת בשעת המילה, אף בשבוע שחל בו שי
- האשה המגישה את התינוק לברית, לוכשת בגדי שבת שיא
- אשה המגישה את התינוק לברית המילה, יכולה לענוד תכשיטה שיא
- אשה בז' נקיים מותרת ללבוש בגדים לבנים מכובסים, אף בשבוע שחל בו שיב
- אם פריון הבן נחשב יו"ט לאבי הבן והכהן שיב
- מותר לגהץ במגהץ חם את בגדיו אפי' בשבוע שחל בו ט' באב שיג
- הנוהגים איסור ככיבוס בגדים מר"ח אב, אינם רשאים לתת בגדיהם לנוהגים היתר שיד
- מותר לצחצח הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב שטו

סימן תקנג - דיני רחיצה בשבוע שחל בו

- מנהג הספרדים שלא לרחוץ כל גופו בחמין בשבוע שחל בו תשעה באב שיז
- מותר להכנס לבריכה או לים בשבוע שחל בו תשעה באב שכא
- גם לבני אשכנז אין להחמיר ברחיצה כשיש בזה משום כבוד הבריות שכג
- אימת ראוי להחמיר - ואימתי ראוי שלא להחמיר שכג

שכד מותר למבול להתפלל ולקרוא קריאת שמע, בשבוע שחל בו
שכה רחיצה לתינוקות בימים אלו
שכו אשה שחל ליל טבילתה בליל מוצאי ת"ב, רוחצת רק במוצאי ט' באב
שכו היולדת רוחצת בחמין כדרכה, אף בשבוע שחל בו תשעה באב
שכו הסובל מטחורים שרפואתו לישב כאמבטיה עם מים חמים, כשעתיים
שכו לשטוף ולהדיח הרצפה של חדרי הבית כל תשעת הימים
שכט דיני תפירת בגדים חדשים מר"ח אב ואילך
של עני שאין לו מה לאכול מותר אף בבנין של שמחה, ואין לחייבו לעבוד אצל גוי
שלא ללמד תפירה נערות הלומדות תפירה
שלב לקנות בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב
שלב בעל בית חרושת שיש לו פועלים שמקבלים שכר חודשי

סימן תקנא - דיני שבת חזון

שלג מותר לקנות קורות עצים לרהיטים או לבנין בימים שאחר ר"ח אב
שלג ללבוש בגדי שבת, בשבת חזון, שבת שלפני תשעה באב
שלה גודל מעלת שבת חזון – למה נקראית שבת חזון
שלו אם חל מילה בשבת חזון, לכולי עלמא צריכים בעלי הברית ללבוש בגדי שבת
שלו גם בשבת חזון יש לנגן בתפלה ובקדיש ובנשמת כל חי, ואין לשנות
שלו שירה בפה ושבחות לא נאסר בימים אלו כלל
שלו בשבתות מו"ז תמוז מפטירין בדברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו
שלה שנה שחל יום ראשון של ר"ח אלול בשבת, יש להפטיר "עניה סוערה"
שלט ר"ח אלול שחל להיות באחד בשבת, מפטירין בשבת הקודם בשבעה דנחמתא
שמא דברי הפוסקים שיש לבטל מה שנהגו לומר את ההפטרה בניגון של קינות
שמב תשובה אודות חכ"א שבא לחזק מנהג מרוקו לקונן את ההפטרה בג' השבועות
שמג תשובה ע"ד חכ"א אודות מנהג איזה מקומות בתונים להפטיר בניגון קינות
שמד אם אפשר להוכיח ממנהג הכפרות בעיוהכ"פ לקיים כל מנהג
שמו יש נוהגים בשבת חזון לכבד את רב ביהכ"נ לעליית מפטיר
שמו בשבת חזון אפי' חל ת"ב בשבת ונדחה ליום א', אוכלים בשר ושותים יין
שמח מקום שנהגו שלא לאכול בשר בט' באב שחל בשבת בסעודה המפסקת
שמט שירות וזמירות בסעודה שלישית של ט' באב שחל בשבת
שנ להפסיק האכילה בערב ת"ב כמה דקות קודם השקיעה

סימן תקנא - ערב תשעה באב וסעודה המפסקת

שנא מותר ללמוד תורה בערב תשעה באב אף אחר הצות היום
שנב ללמוד בערב ט' באב אחר הצות היום אפי' אם חל בשבת
שנד אין לטייל בערב תשעה באב
שנה כ"ש שבתשעה באב אין לטייל ואפי' ללכת לכותל המערבי לשם מיול
שנו ערב תשעה באב אחר הצות אסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת
שנז דג מלוח יבש מותר באכילה בסעודה המפסקת
שנח נקניק פרווה הנעשה מגרעיני סויה מותר לאוכלו בסעודה המפסקת
שנח אין לשתות שכר ובירה בסעודה המפסקת
שנח מי שריית צימוקים
שנט בסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילים
שס דבר הנאכל חי, כגון תפוח, אם בישלו נחשב תבשיל, ולא יאכל עוד תבשיל
שסא תבשיל של אפונים שברוב הפעמים נותנים בו בצלים וביצים
שסב האוכל אמריות מותר לתת עליהם גבינה
שסב נוהגים לאכול בסעודה המפסקת ערב תשעה באב, תבשיל של עדשים
שסג הנוהגים לאכול תבשיל עדשים ואח"כ ביצים קשות, הוא מנהג בטעות
שסה לפת כבוש וכן הצילים כבושים, וכן זתים כבושים, אם יש להם דין בישול
שסו אם מותר לשתות תה או קפה אחר סעודה המפסקת
שע שותה הרבה מים שלא לצמא אחר סעודה המפסקת, לא יברך על המים
שע המנהג לסעוד סעודה המפסקת כשהם יושבים על הארץ
שעא לחלוץ מנעל של ימין תחלה - כשהוא לצורך מצוה
שעב לכתחלה יזהרו שלא ישבו שלשה לאכול ביחד, פן יתחייבו בזימון
שעב אם אכל קודם הצות אפי' דעתו שלא לאכול עוד סעודה, מותר לאכול שני תבשילין
שעד סיים לאכול סעודה המפסקת, ובדרך ברהמ"ז, מותר לחזור ולאכול
שעו קיבל עליו בפירוש להתענות, ושוב הרגיש שהוא צמא יכול לעשות התרה
שעו בערב ת"ב במנחה אין אומרים וידוי ונפילת אפים, וצדקתך צדק
שעז בליל תשעה באב אומרים תיקון הצות כרגיל
שעז תושב ארה"ב שאחר שאכל סעודה המפסקת ערב ת"ב, טס לאר"י
שעט האם מותר לקחת קלי צום בשבת שקודם התענית
שפ הרחיצה אסורה בת"ב, ובנמ"י שחרית ימול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו
שפא אסמנים שאין דעתו מיושבת עד שיקנח פניו במים גם בת"ב מותר

שפא	דין ברכת על נמילת ידיים בתשעה באב שחרית
שפב	תשעה באב הוא אחד מחמש השכמות בשנה
שפג	יש נוהגים להתפלל בכותל בת"ב כשאין חשש קלות ראש בדרך
שפד	הכהנים שעולים לדוכן, נוטלים ידיהם עד פרק הזרוע
שפו	החולה האוכל פת בתשעה באב, נוטל ידיו כדרכו עד סוף פרק הזרוע
שפז	הנכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו, רוחץ ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו
שפח	הסיכה אסורה בתשעה באב ומי שיש לו חטמין בראשו סך כדרכו
שפט	נעילת הסנדל אסורה ודוקא בנעלים או סנדלים של עור
שפצא	נעלים של גומי או של בגד או עץ ושאר מינים מותר
שפצב	נעלי ספורט חדשים, שאינם נעלי עור, ונעלים אותם כמושך כל ימות השנה
שפצג	נעלי גומי שדומים הרבה במראיתם לנעלי עור, אין לאסור לצאת בהם בת"ב
שצא	אם יש איסור להתפלל על גבי כרים וכסתות
שצב	להתפלל יחף ועם נעלי בית
שצד	במקומות של הישמעאלים אם צריך שלא ליכנס לביהכ"נ יחף
שצה	קמנים שלא הגיעו למצות, מותרים בנעילת הסנדל בת"ב. וטוב להנכם בזה
שצו	מנעל של עץ שיש בראשו רצועת עור (הנקרא קבקאב) מותר ללבושו בת"ב
שצז	אם אין לו נעלי גומי או בד, וקנה חדשים לצורך נעילתם בתשעה באב
שצח	ההולך במקום שהגוים דרים שם, יש מתירים ללכת עם נעלים
שצט	כל מצות שנוהגות באבל ונוהגות גם בתשעה באב אסורים כל היום כולו
ת	אודות מנהג קצת נשים לרחוץ ראשן - מן המנחה ולמעלה
תא	איסור לימוד תורה בתשעה באב זולת דברים המותרים בו
תב	אם יכול לעיין בדברי הפוסקים בהלכות אבלות - בתשעה באב
תג	אין שמחה כהתרת הספיקות
תד	לגרום בספר הזוהר הקדוש בתשעה באב מבלי הבנה
תה	דין לימוד תורה ע"י הרהור בתשעה באב
תו	החושב בד"ת בתשעה באב, מאליו בדרך ארעי, אינו צריך להסית דעתו
תז	תינוקות של בית רבן במלים בו, ומ"מ מותר ללמוד עם התינוקות בדברים הרעים
תח	מותר לקרות כל סדר היום בתפלה, כולל שירת הים, הקרבנות וכו'.
תכ	לקרוא חק לישראל ותהלים בתשעה באב
תל	לימוד ספרי קבלה בת"ב
תמ	קריאת תהלים בתשעה באב

תח	קריאת שמע עם התפילין במנחה - פרשת קדש, והיה כי יביאך
תי	עצם חיוב לימוד התורה שייך גם בתשעה באב
תיא	אם הלימוד בדברים הרעים הוי בגדר מצות ת"ת, וחייב ללמוד בהם
תיב	שלא לשמוע רדיו ולקראו עתון דתי
תיב	להורות הוראה או להתיר עגונה בתשעה באב
תיג	לימוד ספרי מוסר בת"ב
תיג	לימוד דקדוק לשון הקודש בתשעה באב
תיד	לקראו ספרי רפואות בתשעה באב
תיד	אם מותר לאבל בימי השבעה לקרות בספרי רפואות ותשבורת
תטו	לקראו בתשעה באב סיפורי צדיקים - אבל לא יקרא בספרים חיצוניים
תיז	דין קריאת שמע שעל המטה בת"ב
תיז	השלמת סדר לימוד יומי קבוע בתשעה באב

סימן תקנד - החייבים בתענית

תיח	הכל חייבים להתענות בת"ב, ואסור לפרוץ גדר, ואפי' מעוברות ומניקות
טיט	כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה
טיט	אם מינקת צריכה לאכול בתשעה באב פחות פחות מכשיעור
תכא	מלוה מלכה במוצאי תשעה באב שחל בשבת
תכב	יולדת עד ז' ימים אחר לידתה, אסור לה בהחלט להתענות בתשעה באב
תכח	דין שלשים יום ליולדת הם מעת לעת
תכח	חולה, אפי' אין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב
תכט	חולה האוכל בתשעה באב, ויולדת, א"צ לאכול פחות פחות מכשיעור
תל	מי שיש לו סכרת - פעמים שפטור מלהתענות
תל	מי שיכול לצום כראוי מבוקר ועד ערב אם יאכל וישתה בלילה
תלא	ילדים פחות מגיל בר מצוה פטורים מלהתענות בת"ב, ואין בזה חינוך
תלב	שלשה חולים האוכלים בתשעה באב, לא ישבו יחד באופן שיתחייבו בזימון
תלג	אם מותר לחולה לאכול בשר ולשתות יין בת"ב ולאכול ב' תבשילין
תלג	חולה האוכל בתשעה באב אין לו להזכיר נחם בברכת המזון
תלה	בעלי ברית בצום תשעה באב דחוי

סימן תקנד - איסור שאילת שלום בתשעה באב

תמ	אמירת שלום בתשעה באב
תמא	אמירת בוקר טוב או ערב טוב בתשעה באב

- תמא לומר להבירו בתשעה באב שגולד לו בן או בת "מזל טוב"
- תמא לשלוח מתנה להבירו בתשעה באב
- תמב לשלוח מתנה להבירו קודם שחרית
- תמוג לא יטייל בתשעה באב גם אחרי הצות היום

סימן תקנד - איסור עשיית מלאכה בתשעה באב

- תמד אם יש איסור לעשות מלאכה כליל תשעה באב
- תמו כל העושה מלאכה בתשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה
- תמוז פרמקטיא ומסחר בתשעה באב
- תמח הכנת צרכי הסעודה ביום תשעה באב
- תמט דבר האבד מותר בתשעה באב, ופועל עני מותר לו לעשות מלאכה לפרנסתו
- תנ חליבת בהמה בתשעה באב
- תנא תכיבת חידושי תורה בתשעה באב
- תנב אם מותר לסוחר לכתוב חשבונותיו בתשעה באב
- תנב באר"י שמצוה לבנותה, יש להתיר לשפץ ולבנות בת"ב ע"י גוי

סימן תקנד סעיף יט - איסור תשמיש המטה בתשעה באב

- תנג בנין ביהכ"נ בתשעה באב ע"י שכירי יום גוים
- תנג אם דברים שבצינעא נוהג בתשעה באב שחל בשבת
- תנה למסור דבר מידו ליד אשתו בתשעה באב

סימן תקנה - ציצית ותפילין בתשעה באב

- תנו מנהג קדום להניח תפילין בשחרית של תשעה באב ואין לשנות מהמנהג
- תסא הניח תפילין במ"ב שחרית, ובמנחה של ט' באב נמצא במקום שמניחין במנחה
- תסב תפילין דרבינו תם בתשעה באב
- תסג יש נשים הנוהגות לכבד הבית ולסדר הממות וכיוצא בזה מתיקוני הבית
- תסד ביום תשעה באב יש להרכות בצדקה לעניים ולתלמידי חכמים
- תסד במוצאי ת"ב מותר לאכול אחר כעשרים רגעים מהשקיעה – גם באירופא
- תסה מברכים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב אם נעשה כבר חושך
- תסה ניגון "טובים מאורות" בברכת הלבנה למברכים אותה קודם תשעה באב
- תסט מנהג כשר שלא לאכול בשר כליל עשירי באב ויום עשירי באב
- תסט לא לאכול בשר גם כשחל י' באב ביום ששי. אבל מותר לטעום
- תע לאכול בשר ולשתות יין במוצאי תשעה באב ליל י"א באב
- תעא מותר לספרדים להסתפר ולהתרחץ במוצאי תשעה באב

תעא	במוצאי תשעה באב דחוי - לכ"ע מותר ברחיצה וכיבוס ותספורת
תעג	מותר להסתפר בלילה ואין בזה חשש ע"פ הסוד
תעד	אם מותר לשמוע כלי שיר במוצאי תשעה באב
תעד	הפמרת שבעה דנחמתא
תעה	אחרי ההפמרות דשבעה דנחמתא, מפמירין תרתי דתיובתא
תעו	יום ט"ו באב יש לנהוג בו שמחה, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים

סימן תקנו - דיני תשעה באב שחל במוצ"ש

תעה	כשהצום נדחה ליום א' אם הוא מדין תשלומין, או שהצום נעקר ליום ראשון
תעט	תשעה באב שחל בשבת - קמן שהגדיל ביום א'
תפ	יולדת שיום השלשים חל בשבת, והתענית נדחתה ליום א'
תפ	אם יש דין שבוע שחל בו כשחל ת"ב בשבת
תפ	דברים שבצינעא אם נוהג בשבת שחל בו תשעה באב
תפא	מילה שחלה ביום ראשון שהוא ת"ב דחוי
תפא	תשעה באב שחל במוצ"ש, אין אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת
תפב	הזמנת קרובים בסעודה שלישית
תפב	זמן חליצת המנעלים והחלפת בגדי שבת בט"ב שחל במו"ש
תפד	בתשעה באב שחל במוצ"ש, כשהולצים הנעלים לאחר אמירת ברכו של ערבית
תפד	לכרך על הגר קודם קריאת מגילה איכה
תפו	להבדיל במוצאי צום תשעה באב שחל ביום ראשון
תפח	בהבדלה במוצאי ת"ב, אין אומרים את הפסוקים שרגילים לאומרם במוצ"ש
תפט	אין מברכים על הבשמים במוצ"ש ליל תשעה באב
תצ	נשים שאינן שומעות ההבדלה במו"ש זו יברכו לעצמן בורא מאורי האש
תצד	חולה שאוכל בת"ב שחל במוצ"ש צריך להבדיל קודם אכילתו
תצה	שתיית כמלוא לוגמיו בהבדלה הוא לעיכובא
תצה	איך החולה מבדיל בט"ב על היין והרי אסור לשתות יין בט"ב
תצו	חולה המבדיל בתשעה באב מוציא י"ח בהבדלה שלו את כל בני ביתו
תצו	יולדות שאוכלות בת"ב, כשחל ת"ב באחד בשבת, צריכות להבדיל על הכוס
תצז	אם הסנדק מברך על כוס המילה אשר קידש ידיד מבטן, בת"ב שנדחה ליום א'
תצז	קטנים שהגיעו לחינוך, צריכים להבדיל על הכוס קודם אכילתם בת"ב

סימן תקנז - נחם ועננו בתפלות תשעה באב

תצח	לומר לומר תפלת נחם בכל התפלות של תשעה באב
-----	---

תצט	ממה שנקראת תפלה נחם מעין המאורע, נראה שצריך לאומרה בכל התפלות
תק	ביאור תפלת נחם מהרוקח
תקא	ביאור "ציון במרר תבכה", ו"ג במרר תבכה
תקא	שכה לומר תפלת נחם בכונה ירושלים יאמרנה ברצה
תקג	אין לשנות נוסח תפלת נחם גם בזמן הזה
תקד	נוסח חתימת תפלת נחם
תקה	אימתי יש לומר עננו בט"ב ושאר צימות
תקו	יחיד שמעה וחתם אחר עננו בא"י העונה לעמו ישראל ביום צרה

סימן תקנט - סדר התפלות בתשעה באב

תקז	שלא לקצר נוסח ברכת שים שלום
תקז	מקור המנהג לישב על גבי קרקע בתשעה באב
תקה	ישיבה על גבי ספסל פחות מג' טפחים
תקט	לא תיקנו כפיית המטה בט"ב אך יש לו למעט בכבודו ובהנאותיו בט"ב
תקט	יש אומרים שאין לילך יחף בתשעה באב
תקי	תפלת ערבית של ליל תשעה באב, ואחר התפלה אומר תתקבל
תקי	עוד בדין אמירת קדיש תתקבל בתפלות תשעה באב
תקיא	מנהגינו שלא לברך על מגילת איכה
תקיא	החי יתן אל לבו להוריד כנחל דמעה בעת קריאת "איכה" והקינות
תקיב	עברו את ה' בשמחה - אם גם בת"ב
תקיב	חייבים לקום ולעמוד גם בת"ב מפני ת"ח וזקן וכן מפני אביו ורבו
תקיג	אין מדליקין הרבה נרות בליל תשעה באב, כי אם נר אחד
תקיז	הכרות מנין שנות החרבן בככי גדול ועגנת נפש ובחשיכה
תקטו	סדר התפלה שאחרי הקינות שבתפלת ערבית
תקטו	כשחל ת"ב במוצ"ש אין אומרים בתפלת ערבית שובה וכו' ויהי נועם
תקטז	חיסר קינה אם צריך להשלימה לאחר התפלה
תקטז	אלו מנהגים יש לקיים ואלו מנהגים יש לבטל
תקיא	בסוף איכה כל הקהל אומר בקול רם את הפסוק השיבנו ה' אליך ונשובה
תקיה	אין אומרים קדיש תתקבל בליל תשעה באב מיד אחר איכה, רק אחר הקדושה
תקיט	דין ברכת "שעשה לי כל צרכי" בט"ב ויום הכיפורים
תקכב	סב"ל כנגד גדול הדור
תקכג	רשאי לבחור לו לרב את גדול הדור - וא"א לנו להכריע מכה סברא לבר
תקכד	לומר איזהו מקומן ושירת הים בשחרית של תשעה באב

תקכד	אמירת סדר הקרבנות ופתח אליהו קודם תפלת מנחה בתשעה באב
תקכה	בשחרית י"ל נוסח הקדושה נקדישך ונעריצך וכו' ואומרים נחם
תקכו	דין נשיאת כפים בתשעה באב
תקכז	אין אומרים וידוי ונפילת אפים בתשעה באב
תקכז	אין חשש לומר קינת "על היכלי" בעת פתיחת היכל עם התפילין
תקכח	במ"ב ובמנחה של יום הכפורים המפטיר אומר קדיש רק אחרי הפטרה
תקל	ברין קדיש אחר הפטרה במנחה של יום הכפורים
תקלב	חולה שאוכל בתשעה באב, אם עולה לספר תורה בשחרית
תקלב	אבל בתוך ז' ימי אבלות, אינו רשאי לעלות לתורה בתשעה באב שחרית
תקלד	חובה לעשות הגבהה לספר תורה קודם הקריאה – גם בשחרית של ת"ב
תקלד	מניחים הס"ת בתשעה באב על התיבה, כבכל הימים, ושם קוראים בו
תקלה	רשאין לברך ברכת הגומל בתשעה באב
תקלו	סדר התפלה אחר הפטרה בתשעה באב שחרית
תקלז	אם צריך לדלג פסוקי נחמה שבסוף כל קינה
תקלח	לומר את הקינות יחד בבכיה ויגביהו קולם בקול מר
תקלח	ישיבה בת"ב לנוסע במכונית או באוטובוס
תקלט	אם מותר לישוב ע"ג כסא כדי ללמוד
תקמ	דין תענית מ"ב דחוי לבעלי ברית
תקמא	ראוי לבעלי הברית להחמיר אף בתשעה באב דחוי, שלא לנעול נעלי עור
תקמג	נקמ' לאסור תספורת לבעל ברית בשבוע שחל בו תשעה באב
תקמו	אם חל תשעה באב בזמנו, אף בעלי הברית חייבים להשלים התענית
תקמו	תינוק שהיה חולה ונדרחית מילתו וביום תשעה באב הוכשר למולו
תקמח	פדיון הבן בתשעה באב
תקמח	ברכת שהחיינו בפדיון הבן הנערך בתשעה באב
תקמט	אודות המנהג ללכת לבית הקברות בתשעה באב שחרית אחרי הקינות
תקמט	טוב ונכון מאוד להמנע שלא ללכת לבית קברות
תקנא	צריך לזוהר שלא להתקרב לציון קברים של גויים
תקנב	לעיין במפרשים ולסדר הספד על מת במ' באב
תקנב	צידוק הדין בתשעה באב
תקנג	סדר תפלת מנחה של תשעה באב
תקנד	אותם הג' עולים שעלו לתורה בשחרית, הם העולים גם במנחה
תקנד	אחר החזרה במנחה אומרים פסוקי נחמה, והש"צ יסיים החזרה עם השקיעה

היוצאים לטייל מיד אחרי תשעה באב תקנה
 אופן השלמת מאה ברכות בתשעה באב תקנה
 המתפלל ערבית בביה"ש אם עולים למאה ברכות של היום הקודם תקנה

סימן תקעו - הלכות תעניות

מצות עשה מה"ת לזעוק לפני ה' בכל עת צרה גדולה שלא תבא על הצבור תקנה
 אם דוקא הצוצרות או גם שופר וכיצד עשו בימי התעניות תקנה
 מדוע אין נוהגין לתקוע בשופר בעת צרה תקנט
 דין התקיעות בשעת מלחמה תקנט
 פרטי המצוה מן התורה, ואם התענית מכלל המצוה רק שאין בה חיוב דאו' תקס
 החפץ חיים קבע צום בעירו בימי מלחמת העולם, ולומר אבינו מלכנו תקס
 כמה דברים לחיזוק התורה והמצוות לתקן בעת צרה תקסא
 השרוי בתענית לא יקל ראשו אלא יהא דואג ואונן על חטאיו תקסב
 כל תענית שלא קבלו עליו היחיד מבעוד יום, אינו תענית תקסג
 אם צריך לקבל תענית בפיו או די במחשבה תקסד
 אם אפשר לקבל מבע"י תענית בלא נדר, או דלא מהני כלום תקסד
 המתענה ביום ראשון יכול לקבל עליו את התענית בשבת תקסד
 תקיעות בעת צרה תקסה
 נפל ספר תורה מידו בערב יום הכפורים תקסז
 המקור לתשובה ותענית בערב ר"ח יום כיפור קמן תקסז

סימן תקס - דברים שתיקנו חכמים לעשות זכר לחורבן

דין שיור אמה על אמה בעת שמסייד הבית בסיד תקסט
 בית שמשירים שם אמה על אמה מובטח להם שלא ייזקו הדרים שם תקע
 דין שיור אמה על אמה בדירה שכורה תקעא
 מסקנת הדין לגבי שיור אמה על אמה בדירה שכורה תקעב
 קנה דירה שסיידו אותה ולא שיירו בה אמה על אמה תקעב
 יש מקילין בסיד מעורב עם חול תקעג
 אם מכסה הבית במפטים המצויירים, צריך לשייר אמה על אמה תקעג
 היכן משיירין אמה על אמה תקעד
 לשייר אמה על אמה בצבע שחור תקעה
 אם אפשר להסתיר האמה על אמה ע"י ארון תקעו
 אם צריך לשייר אמה על אמה בכל הדר תקעו

תקעז	אם בביהכ"נ ובית המדרש מותר לסייד בסיד מבלי לשייר אמה על אמה
תקעה	אמה על אמה בחדרי פנימיה ובאלום שמחות ובחנויות וכדומה
תקעה	בסוכה, אין צריך לשייר בה אמה על אמה, ומותר לנאותה בדרך המלכים
תקעה	תיקנו חכמים שהעורך שלחן לכבוד אורחים, מחסר ממנו מעט
תקעט	ביום טוב אין להניח מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן
תקפ	דין נתינת אפר מקלה בראש חתן, ומקור מנהג שבירת כוס בנישואין
תקפב	החתן אומר קודם שבירת הכוס אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני
תקפג	ליתן אפר מקלה בראש חתן
תקפה	אסור לנגן בכל מיני כלי זמר לשמחה בהם, ואסור לשומעם מפני החורבן
תקפו	מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ע"י כלי זמר, גם בזמן הזה
תקפו	נהגו להקל להביא תזמורת גם בסעודת ברית פדיון בר מצוה וכדומה
תקפז	אין מקפידים להביא בירושלים רק כלי זמר אחד
תקפז	להלחין שירי קודש מלחן של שירי גויים
תקפח	אסור למלא פיו שחוק בעוה"ז, ואך הדין בשמחה של מצוה
תקפט	אסור למלאת פיו שחוק בעוה"ז אם הוא איסור גמור, ודין שחוק בלי ליצנות
תקפט	דין עטרות חתנים ועטרות כלה

סימן תקסא - דין קריעה על ערי יהודה ירושלים ומקום המקדש

תקצ	כיום לא נהגו לקרוע על ערי יהודה וירושלים זולת על המקדש
תקצא	קריעה ברואה את ירושלים העתיקה
תקצא	קריעה ברואה את העיר עזה והעיר בית לחם
תקצב	קריעה על ערי יהודה שחזרו לשליטת הגויים, ולגבי גוש קטיף
תקצב	גם כיום יש לקרוע על המקדש אע"פ שאין קורעין על ערי יהודה וירושלים
תקצג	אם לא קרע אינו חייב לקרוע כשבא לביתו
תקצד	הרואה את מקום המקדש מתוך הליקופטר אם צריך לקרוע
תקצד	בשעה שקורע על המקדש אין צריך להשתחוות
תקצה	בדין חובת השתחוואה לנכנס לעזרה
תקצה	אין מועיל להקנות בגדיו לאחר כדי ליפטר מקריעה
תקצו	אם צריך לקרוע על המקדש וערי יהודה וירושלים כל בגדים שעליו
תקצז	אם צריך לקרוע את החליפה בדוקא
תקצה	גם על ראיית הכותל המערבי יש לקרוע
תקצה	הדר בירושלים ועברו עליו שלשים יום שלא ראה ביהמ"ק בחורבנו
תקצט	אחר שקרע על המקדש אינו רשאי למלול ולשלול מקום הקרע עד למחר

הרואה את הכותל ביום שבת ובוים טוב וחול המועד אין צריך לקרוע תקצט
 קריעה בער"ש וערב יום טוב אחר חצות תר
 קריעה בראש חודש הנוכח ופורים תר
 דין אבלות בפורים במ"ו לפרוים או להיפך תרא
 המניע לכותל המערבי בשבת, ונשאר שם עד מוצ"ש תרב
 סומא הבא אל הכותל המערבי, אינו חייב לקרוע תרג
 אין לברך שהחיינו על ראיית הכותל בפעם הראשונה תרד
 איסור חמור הוא להכנס בזמן הזה להר הבית, שהוא מקום המקדש תרה

דיני הר הבית

תשובה בענין הכניסה להר הבית תרט
 מכתב הערה בענין העלייה להר הבית - ושוברו בצדו תרי
 הקרבת קרבנות אחר החורבן תריב
 אם הבכורות יעבדו בבית המקדש לעתיד לבוא תריג
 דיני טהרה כשצריך לעלות להר הבית בעת סכנה ופיקוח נפש תרטו
 להשתדל בכל עוז להזהיר ולהודיע את חומרת איסור הכניסה להר הבית תרטז
 אסור לטום במטום או בהליקופטר על שטח הר הבית להשקיף עליו תריז

דיני הכותל המערבי

מעולם לא זזה השכינה מכותל המערבי ונשבע לו השי"ת שלא יחרב לעולם תריח
 הכותל המערבי הקיים לפנינו - איננו מכותלי בית המקדש ממש תריט
 מי בנה את הכותל המערבי תרכא
 מותר להתפלל ברחבת הכותל אע"פ שאין שם מחיצות תרכב
 מקור הסגולה לתפלת ארבעים יום רצופין בכותל המערבי תרכד
 נוסח תפילה לאומרה על יד הכותל, מיוחסת להגאון בעל החיי אדם תרכז
 חובה קדושה להכנס ליד הכותל המערבי ביראת כבוד ובכבוד ראש תרכה
 מצוה להתפלל לפני הכותל המערבי שלא זזה השכינה משם תרכו
 בענין חובת עשיית מחיצה בין הגברים לנשים תרכז
 מצות מורא מקדש בעזרה ובהר הבית בזמן ביהמ"ק ובוה"ז תרכח
 אם הנכנס להר הבית בוה"ז עובר על ודאי עשה דאו' גם כשיש ספק תרכט
 אסור להטיל מים מן הצופים ולפנים כאשר פניו כלפי הקודש תרל

תרל	דין לא יקל ראשו נגד שער המזרח בזמן הזה
תרלא	דין איסור אכילה ושתיה וכו' ליד הכותל
תרלב	אסור לבוא ליד הכותל לשם ביקור של טיול או לשם צילום בלבד
תרלג	עשיית קפנדריא ברחבה העליונה של הכותל המערבי
תרלג	אם יש היתר בהכנסת נשק למקום הכותל
תרלד	יש לכבות את מכשיר הפלאפון קודם שיכנס למקום התפלה בכותל המערבי
תרלה	הכנסת כלב נחיה של עיזר לביהכ"נ או לרחבת הכותל המערבי
תרלז	אין ראוי לאדם לנשק את בנו או קרוביו בכותל המערבי
תרלז	יש להקל לגנוז מעט משער הקטן שהגיע לגיל שלש, בכותל המערבי
תרלח	אסור לשבת ליד הכותל המערבי - רגל על רגל
תרלח	מותר למתפללים שעל יד הכותל להכניס יד בתוך הסדקים שבנדבכי הכותל
תרלט	פתקאות בין אבני הכותל
תרמ	מותר לאיש או אשה שאינם טהורים לבא ליד הכותל, ולהכנס שם במנעלים
תרמא	בזמן המקדש החולץ מירושלים לביהמ"ק היה עולה מלמטה למעלה ובוה"ז להיפך
תרמג	לגבי הכותל הדרומי והמזרחי והסמוך להם
תרמג	אסור לנתוץ אפי' חלק קטן מאבני הכותל או לקחת משם עפר
תרמד	הלוקח עפר מן הכותל אם עובר ג"כ משום מעילה, או"ד באו פריצים וחללוה
תרמה	לקח חתיכה קטנה מן הכותל לסגולה וכדומה, עליו לתקן המעוות
תרמה	ניקוי אבני הכותל המערבי
תרמו	אם יש איסור מעילה באבני הכותל המערבי
תרמז	כשבאו פריצים וחיללוה - האם גם הקרקע עצמה יצאה לחלוץ
תרמז	כיצד יכניה בנה ביהכ"נ בנהרדעא מאבני מקדש
תרמח	אם יש איסור דאו' של לא תעשון כן בנתיצת חתיכה מן הכותל
תרמט	אופנים שיש להתיר נתיצה על מנת לבנות
תרנ	עוד בענין נתיצה על מנת לבנות
תרנ	אם בסותר לצורך כל שהוא שלא לצורך בנין יש איסור מדרבנן
תרנא	אם עדיף לעשות תיקונים שיש בו נתיצה ע"י גוי
תרנא	דין אמירה לגוי בשאר איסורי תורה מלבד בשבת
תרנא	אמירה לגוי באיסורי דרבנן
תרנב	דין סתירת ביהכ"נ על ידי גוי, ודין שבות דשבות בשאר איסורים
תרנב	מדוע שלמה המלך השתמש בגויים לחציבת האבנים, דלכאו' עדיף בישראל
תרנב	כיצד יכלו להרים אבנים ענקיות מאד לבניית הכותל

- אם מותר להכניס גוי למקום המקדש בזמן הזה תרנג
- אם מותר ליהודים לתקן באבני הכותל כאשר עומדים על גבי נדבכי הכותל תרנג
- דין ברזל ואבנים שלימות בכנין בית המקדש תרנה
- אם גם באבני הר הבית יש דין אבנים שלמות ושלא לסתת אותם בפנים תרנו
- דעת האג"מ האם גם באבני הר הבית יש דין אבן שלימה וחובת גניזה תרנו
- מותר לחתוך בזהירות מעט מן העשבים הגדלים בין אבני הכותל תרנו
- מותר להתקין מכשיר אזעקה בתוך ארון הקודש בכותל המערבי תרנה
- צריך לנהוג ברחבת הכותל הקטן ביראת כבוד תרנה
- בענין העברת קו חשמל בכותל המערבי הקטן תרנט
- אם מותר להשען על אבני הכותל המערבי תרס
- אם ראוי ונכון להמנע מלצלם תמונות על רקע הכותל המערבי תרסא
- אם מותר להכנס למחילות שתחת קרקע המקדש ומנהרות הכותל תרסב
- להוציא ס"ת מארון הקודש אל רחבת הכותל לקרות בו תרסג
- למנוע מלנגן בכלי נגינה בכל רחבת הכותל תרסו
- הכותל בסמכות הרבנות הראשית - ונגד בקשות הרפורמים תרסו
- קריאתו של מרן אאמו"ר על סמכות הרבנות - גם בכותל הדרומי תרסז
- היחס בהלכה לתנועות הרפורמים וכדומה תרסח
- לנסוע מחוץ לעיר להתפלל בבוקר בכותל המערבי תרע
- אודות ברכת כהנים המונית בכותל המערבי תרעא
- כיוון מקום התפלה המדוייק בכותל המערבי תרעב
- לעבור בשבת ברחובות שיש בהם מצלמות הבטחון תרעד
- דין בקשת רחמים ובקשת צרכיו בשבת ותפלה על חולה תרעו
- אם כיום יש מצוה בעלייה לירושלים העתיקה תרעו
- אם מצות לולב מה"ת במקדש כל שבעה היא רק במקדש ממש או בכל ירושלים תרעח
- זכר למעמד הקהל תרפא
- איך לברך ברכות התורה במעמד זכר למצות הקהל תרפג
- הדלקת נרות ברחבת הכותל המערבי תרפג
- הדלקת נר חנוכה על ידי נשים בכותל המערבי תרפד